www.birhon.com
بىرھون بىلىم ئامبىرى

ئۇيغۇر تىلىنىڭ
ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق
خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

ۋ — ي

مىللەتلەر نەشرىياتى
1998

تۈزگۈچىلەر:
ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئىسمائىل قادىر، پەرھات نۇر، ئابلىز ئەمەت، ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان

مەسئۇل مۇھەررىرلەر:
ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى

كوررېكتورلار:
ئابلىز ئەمەت، ئەلانۇر ئىمىن

كومپيۇتېردا خەت كىرگۈزگۈچى:
رەيھان ھامۇت

مۇندەرىجە

لۇغەت تېكستى:

ۋ 1

ئې 60

ئى 141

ي 395

قوشۇمچە:

ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار 787

ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار 795

ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى 807

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىدىن يۇقىرى مەمۇرىي رايونلارغا بۆلۈنۈشى 883

ئەبجەد ھېسابى ۋە ھەرپىنىڭ رەقەم بويىچە ئىپادىلىنىش جەدۋىلى 900

ئەبجەد ھېسابى بويىچە يىل ھېسابلاش جەدۋىلى 901

مىلادىيە، ھىجرىيە، شەمسىيە ئايلىرى ۋە مەۋسۇملارنىڭ ئايلار بويىچە بۆلۈنۈشى بىلەن باشلىنىش ۋاقتى، مۆچەللەر جەدۋىلى 902

ئۆلچەم بىرلىكلىرى 903

ۋ

ۋ ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ 29-ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە يىگىرمە توققۇزىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

ۋابا ئى (ئە) <تب> ① تېز تارقىلىشچان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ۋابا تارقالماق. ۋابا ئىلاھى. ② كۆچمە. ئاپەت، كۆلپەت قاتارلىق كۆڭۈلسىز ھادىسىلەر: شەرقتىن بىر سادا كەلدى، شۇۋىرغان جۇت ھاۋا كەلدى. تۆتەك باسقان ئاراللاردىن، سېرىق شەيتان ۋابا كەلدى.

ۋابا كېسىلى <تب> ← **ۋابا.**

ۋابا ئىلاھى رىۋايەتلەردىكى ۋابا كېسىلىنى تارقىتىدىغان بىر ئىلاھ: ۋابا ئىلاھىنى ئۆزىتىش.

ۋابال ئى (ئە) يېزت. ئۇۋۇال: رەھىم قىلىڭ بەگ، خۇدا يولىدا ۋابال ئەمەسمۇ بۇ گۆدەككە. * — دەرھال ئۆزىڭىزنى بىر ياققا ئېلىڭ، بىزگە ۋابالىڭىز قالمىسۇن، ئۇ سىزنى كۆرسە ھالاك قىلىدۇ، — دېدى. * بۇ يەردىن تېز كېتىڭ، ئۇ كېلىپ قالسا سىزگە ۋابال قىلىۋېتىدۇ.

ۋابال بولماق يېزت. ئۇۋۇال بولماق: سېپىل ياقىسى پوتەي، يۇرتىنىڭ كاتتىسى دوتەي. خار بولدۇم، ۋابال بولدۇم، دەرد دەردىدىن مەن كېتەي. * — تەقسىر، مۇنداق قىلىنسا بۇ بىچارىگە كۆپ ۋابال بولۇرمىكىن؟ قايتىدىن بىر تەكشۈرۈپ كۆرۈلسە، — دېدى ئۇ قازىغا.

ۋابال قىلماق ئۇۋۇال قىلماق: ئۇ خەلققە مەجبۇرىي ئەلتېرە يىغدۇرۇپ، خەلقنىڭ ئالغان باھاسىدىن كەم ھېسابلاپ، كۆپ كىشىلەرگە ۋابال قىلدى.

ۋاپا ئى (ئە) دوستىغا، يارىغا ۋە يېقىن كىشىلىرىگە بولغان ساداقەت؛ كۆيۈم، سۆزىدە قەتئىي تۇرۇش، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش: ۋاپاغا جاپا قىلماق. * چىرايلىقتا ۋاپا يوق (ماقال). * ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا (ماقال). * ۋاپا تاق، جاپا جۈپ (ماقال). * ھۆي ۋاپاسىز مۇناپىق! — دېدى رەيھان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن نەپرەتلەنگەن ھالدا.

ۋاپاغا جاپا قىلماق ياخشىلىققا يامانلىق

قىلماق : — سەن ئەتراپىڭدىكى مەككارلارنىڭ ئىشى بىلەن مېنى تېخىمۇ ئېغىر كۈنلەرگە سېلىپ، ۋاپاغا جاپا قىلدىڭ، خەير ئەمدى، مەن ئۆز يۇرتۇمغا كېتەۋالاي، — دەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ.

ۋاپا قىلماق ساداقەتنى كۆرسەتمەك، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق: مەن ۋەدەمگە ۋاپا قىلمەن.

ۋاپات ئى (ئە) ئۆلۈم: ھېلىقى ئۆيدىكى قىز نۇردۇننىڭ ۋاپات بولغان ئۇستىسىنىڭ قىزى ئىكەن.

ۋاپات بولماق ئۆلمەك، جان ئۈزمەك: ئۇ تۈنۈگۈن ۋاپات بولدى.

ۋاپات قىلماق ۋاپات بولماق، ئۆلمەك: ئاڭلىدىم، دادىڭىز ۋاپات قىلىپ كېتىپتۇ، — دېدى ئۇ تەسەللى بېرىپ.

ۋاپادار (ئە+پ) ① سۈپ. ئەھدىسىنى بۇزمايدىغان، سۆزىگە، ۋەدىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان؛ سەممىي، سادىق: ۋاپاسىز قېرىنداشتىن، ۋاپادار ئاشنا ياخشى (ماقال). * ئۇنىڭ ۋاپادار ئادىمى مەن، باينىڭ ھويلىسىدا مەندىن باشقا كىممۇ ئۇنىڭ ھالىغا يېتەتتى. ② ئى. سادىق ھەمراھى، جۈپتى: كۆز مۇنچىقىم، ۋاپادارىم ياخشى قال.

ۋاپادارلىق «ۋاپادار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ سېنىڭ سېنىڭ ۋە مېنىڭ بالامنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ بىزگە ۋاپادارلىق قىلىدىغۇ، سەن بۇنىمۇ چۈشەنمەمسەن؟

ۋاپاسىز سۈپ. ۋاپاسى يوق، ۋاپا قىلمايدىغان، كۆيۈمسىز: ۋاپاسىز ئادەم. * بۇ ۋاپاسىز قىزنىڭ قىلغان ئەلىمىنى ئويلاپ قەلبىمدە چەكسىز غەزەپ-نەپرەت ئۇچقۇنلىرى ياندى.

ۋاپاسىزلىق «ۋاپاسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ئۆزۈم ئىشەنگەن بىر يىگىتتىن چوڭ ۋاپاسىزلىق كۆردۈم.

ۋاپاسىزلىق قىلماق ۋەدىسىدە، سۆزىدە تۇرماي يېنىۋالماق: ئۆلۈممۇ مەن بىچارىدىن نەپرەتلەنگەنگە ئوخشاش، ئۇمۇ ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلدۇ.

ۋاپالىق سۈپ. ۋاپا قىلىدىغان، ۋاپادار: دوست دېگەننى سىناپ تۇت، شۇ چاغدا ۋاپالىق دوست تۇتالايسەن. // جۇدالىقتىن دەرد چەككەن، ۋاپالىقىم ياخشى قال.

ۋاپانامە ئى (ئە+پ) ۋاپا توغرىسىدا يېزىلغان خەت: بەۋەتكەن ھەر ۋاپانامەڭ جېنىمغا بىر ئارام بولدى، مۇناسىپ كۈتمىسەم ئەمدى، قويامدۇ مېنى ۋىجدانىم؟

ۋاپباغ ئى (ئە+پ) سەيلە-تاماشا قىلىدىغان باغ: بۇ يەر ياڭاق پۇشتى ماكانىنىڭ ۋاپبېغى بولمىسا، چوپچۇڭ تۇرۇپ يول ئۇستىدە قۇمغا ئېغناپ ياتقىنى نېمىسى؟

ۋاپباغنىڭ ئۈجمىسى ئەمەس بىكارغا خالىغانچە يەپ-ئىچىدىغان نەرسە ئەمەس: ھوي، ھېچ تۈزۈت قىلمايلا سوقۇۋېرىسەنغۇ، بۇ ۋاپباغنىڭ ئۈجمىسى ئەمەس.

ۋاپۇرۇش ئى (پ) مەخسۇس ئاياغ كىيىمى تىجارىتى قىلىدىغان سودىگەر.

ۋاپۇرۇشلۇق ئى. ئاياغ كىيىمى سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش: مېنىڭ تېرىپۇرۇشلۇق قىلىشتىن بۇرۇن خېلى ئۇزاق بىرمەزگىل ۋاپۇرۇشلۇق قىلىپ يۈرگىنىمنى بىلەمسىلەرغۇ؟

ۋات I مىق (ر<ئېنگ) <فىز> ئېلېكترنىڭ قۇۋۋەت بىرلىكى. ئېلېكتر بېسىمى 1 ۋولت، ئۆتكەن توك 1 ئامپېر بولغان چاغدا، قۇۋۋەت 1 ۋات بولىدۇ. بۇ نام ئەنگلىيىلىك ئىختىراچى ۋات (James Watt) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

ۋات II تەق ← **ۋات-ۋات**.

ۋات III ئى. تايلاندنىڭ پۇل بىرلىكى.

ۋاتلىق سۈپ. مەلۇم ۋات توك كۈچىگە

ئىگە بولغان، مەلۇم ۋات توك كېتىدىغان: 15 ۋاتلىق لامپۇچكا.

ۋاتمېتىر ئى (ر) <فىز> ئېلېكتىر توكىنىڭ قۇۋۋىتىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. بىر فازىلىق ھەم ئۈچ فازىلىقتىن ئىبارەت ئىككى تىپلىق بولىدۇ.

ۋات-ۋات ئورۇنسىز تولا سۆزلەيدىغان، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن تولا گەپ قىلىدى-غان، ۋاتىلداق: كوسابايى دېھقانىنىڭ ۋات-ۋات ئايالى تور ياغلىقنى ئورنىنىپ كىرىپ كەلدى. * ۋات-ۋات ئايالىنىڭمۇ چىرايلىق تەسەللىسى بار.

ۋاتېرپاس ئى (ر<گوللاند) <بىن> ← شەيتان.

ۋاتىلداتماق «ۋاتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بۇرادەر، ئايالىڭىزنى تولا ۋاتىلداتماي بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىڭا، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

ۋاتىلداشماق «ۋاتىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاياللار ۋاتىلدىشىپ كەتتى.

ۋاتىلداق سۈپ. يۇقىرى ئاۋازدا تولا سۆزلەيدىغان: ۋاتىلداق ئادەم. * ھەي ۋاتىلداق، قۇلىقىمنى ئاغرىتىپ، ئارامىمنى بۇزدۇڭ.

ۋاتىلدىماق پ. ئورۇنسىز تولا سۆزلىمەك، يۇقىرى ئاۋازدا ئورۇنسىز گەپنى جىق قىلماق: ئەمەت كۆرۈك ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي ۋاتىلداپ كەتتى.

ۋاجىپ سۈپ (ئە) دىنىي جەھەتتىن بويىچە ئورۇندىلىشى مەجبۇرىي بولغان؛ مەجبۇ-رىي: — پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ. قۇرئانشەرىپتىمۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولماق ۋاجىپ، دېيىلگەن، — دېدى ۋەزىر.

ۋاجىپلىق «ۋاجىپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ۋاچ تەق. بەزىبىر ھەرىكەتنىڭ تېز بولۇشىدىن پەيدا بولغان ئاۋاز: تاۋۇز «ۋاچ» قىلىپ يېرىلدى. * ئىتنىڭ كېتىپ بارغان ماشىنا تۇيۇقسىز «ۋاچ» قىلىپ توختاپ قالدى.

ۋاچچىدە ① رەۋ «ۋاچ» قىلىپ، «ۋاچ» قىلغان ھالدا: قولۇمدىكى تاۋۇز يەرگە چۈشۈپ ۋاچچىدە يېرىلىپ كەتتى. ② سۈپ. كۆچمە. نۇرغۇن، جىق، تولا: پۇل دېگەن ئۇنىڭدا ۋاچچىدە.

ۋاچ-ۋۇچ «ۋاچ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

ۋاچىر تەق. قۇشقاچ، قارلىغاچ قاتارلىق قۇشلارنىڭ سايرىشىدىن چىققان ئاۋاز.

ۋاچىر-ۋاچىر «ۋاچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قۇشقاچلارنىڭ ۋاچىر-ۋاچىر سايرىشى يېزىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزاتتى.

ۋاچىر-ۋۇچۇر «ۋاچىر» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: قۇشقاچلارنىڭ ۋاچىر-ۋۇچۇر سايراشلىرى خامانىنى بىر ئالغانىدى.

ۋاچىلداتماق «ۋاچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ۋاچىلدىتىپ قار كېچىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقتىم.

ۋاچىلداشماق «ۋاچىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاچىلدىماق پ «ۋاچ» قىلماق، «ۋاچ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق.

ۋاخ ىق. قېتىم: مەن بۈگۈن بىر ۋاخ تاماق يېدىم.

ۋاخان سۈپ. دىئال. پاكار، پەتەك.

ۋاخلىق ئى. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر ۋاخلىق تاماق. * مەن بىر يىللىق كۇرسنى

تۆگە تكىچە ھەر كۈندە ئۈچ ۋاخلىق تامىقىمنى شۇ دوستۇمنىڭ ئۆيىدە يېدىم.

ۋاخنا ئى. شوتا، كارىۋات، ئورۇندۇق ۋە شۇ تىپتىكى نەرسىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىغا بېكىتىلگەن بالداق.

ۋاخنا قىلماق ① بالداق بېكىتمەك، ئورناتماق. ② كۆچمە. بىرەر ھالەتتىن قۇتۇلۇش ياكى يۇقىرى ئۆرلەش ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بەرمەك: مەن سىلەرنىڭ ئالغا بېسىشىڭلارنى ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر مېنى ئاياپ ئولتۇرماستىن بىرەر ۋاخنا قىلىپ، مەندىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، يۈكسەك، يىراق يەرلەرگە قاراپ ماڭمايدىغان بولساڭلار، خاتا ئىش قىلغان بولىسىلەر.

ۋادەرىخ ئىم (پ) ئىسىت، ئەپسۇس: ھۆركىرەپ ئۆتتۈم ئەمەلنىڭ بارىدا يولۋاس بولۇپ، قايسى كۈن چۈشتۈم شۇ ئان ئۆچتى ئۈنۈم تىمتاس بولۇپ. يا يۈرەكتىن ئالدى دەرد دوختۇرغا باردىم ۋادەرىخ! يا ئۇدۇل مەسچىتكە كىردىم، ئەل ئارا چىقماس بولۇپ.

ۋادەرىخا ئىم (پ) ۋاي ئىسىت، ۋاي ئەپسۇس: — ۋادەرىخا، مۇنداقمۇ دەردلىك غۇلاملار بولۇرمۇ، — دەپتۇ پادىشاھ. * قانداق چىدار خان غوجا ئەل-يۇرتنىڭ زارىغا. ۋادەرىخا! بۇ قىسمەت تەگدى كۆڭۈل تارىغا.

ۋادەك ئى (پ) ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپىنى توسۇش ئۈچۈن ياسىلىدىغان جازا؛ رېشاتكا، سالاسۇن ۋە شۇ رېشاتكا، سالاسۇننى تەشكىل قىلغۇچى بالدىقى: ئۇ ۋادەككە يېقىنلاپ كېلىپ قورۇغا نەزەر سالدى.

ۋادەك ئۆي تاملىرىغا كېسەك ئىشلەتمەي شاخ-شۇمبىلارنى رېشاتكىغا ئوخشاش چىتلاپ ئۈنى سامانلىق لاي بىلەن سۇۋاپ ياسىلىدىغان ئۆي: بۇرۇنقى ۋادەك ئۆيلەرنىڭ ئورنىغا يېڭى ئۆيلەر قەد كۆتۈرۈپتۇ.

ۋادەكلەتمەك «ۋادەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋادەكلىمەك پ. ۋادەك بىلەن توسماق، قورشىماق: ئۇ قورۇسىنى ۋادەكلىدى.

ۋادو ئى (خەن) <بىن> بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدا خىش پارچىلاش ۋە تام قوپۇرۇش جەريانىدا ئىشلىتىلىدىغان چەيدو شەكىللىك تۆمۈر ئەسۋاب.

ۋادى ئى (ئە) <سۇ> ① بىرەر سۇ سىستېمىسىنىڭ غول ۋە تارماق ئېقىملىرى ئېقىپ ئۆتىدىغان پۈتۈن دائىرە. مەسىلەن، تارىم ۋادىسى، ئىلى ۋادىسى، ئېرتىش ۋادىسى قاتارلىقلار. ۋادىنىڭ سۈيى ئۇنىڭ سۇ بۆلگۈچ سىزىقى ئىچىدىن يىغىلىدۇ، قوشنا ۋادىلار ئوتتۇرىسىدىكى سۇ بۆلگۈچ سىزىقى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ② دەريا بويلاپ سوزۇلغان ياكى تاغلار ئارىسىدىكى كەڭ تۈزلەڭلىك. ئومۇمەن زىرائەت تېرىلىدىغان، دەل-دەرەخ ئۆسىدىغان كەڭ جاي.

ۋار I تەق. كىشلەر ۋارقىرىغاندا ياكى كۈچەپ سۆزلىگەندە، يىغلىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋار II مىق (ئىنگ) <فىز> ئىشسىز قۇۋۋەتنىڭ بىرلىكى. بىر ساپ ئىندۇكتىپلىق (ياكى ساپ سىغىم) نىڭ ئىككى ئۇچىدىكى ئېلېكتر بېسىمى 1 ۋولت، ئۇنىڭدىن ئۆتكەن ئىشسىز توك 1 ئامپېر بولسا، ئۇ ھالدا ئىندۇكتىپلىق (ياكى ساپ ئېلېكتر سىغىمى) غا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئىشسىز قۇۋۋەت 1 ۋار بولىدۇ.

ۋاراتا ئى (ر) <تەن> پۇتبول، مۇز توپ قاتارلىق تەنھەرىكەتلەردە توپ مەيدانىنىڭ ئىككى بېشىغا ئورنىتىلغان دەرۋازا

رامكىسى شەكلىدىكى جازا. ئۇ توپ كىرگۈزۈش نىشانى بولۇپ، ئارقىغا تور ئېسىلغان بولىدۇ. ئۇرۇلغان توپ كىرسە، تور ئىچىدە سولىنىپ قالىدۇ.

ۋاراتار ئى (ر) <تەن> پۇتبول، مۇز توپ قاتارلىق تەنھەرىكەتلەردە ئۆز تەرىپى-نىڭ دەرۋازىسىنى مۇداپىئە قىلغۇچى تەنھەرىكەتچى. ئاساسىي ۋەزىپىسى ئۆز تەرىپىنىڭ ۋاراتاسىنى بېقىپ، توپ كىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت.

ۋاراتوك ئى (ر) <ماشىن> دامكرات، كۆلۈچ قاتارلىقلارنىڭ قول بىلەن ھەرى-كەتلەندۈرۈلىدىغان تۇتقۇچ قىسمى، سېپى.

ۋاراس تەق. قاتتىق، چۇرۇك نەرسىلەر سۇنغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاراس-ۋاراس «ۋاراس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋاراس-ۋۇرۇس «ۋاراس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئورمان ئىچىدىن ۋاراس-ۋۇرۇس قىلىپ ياغاچ سۇنغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ۋاراسلاتماق «ۋاراسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاراسلىماق پ «ۋاراس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاراس-ۋاراس» قىلماق: ياغاچلارنىڭ ۋاراسلاپ سۇنغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ۋاراق I ئى (ئە) ① كىتاب، گېزىت، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ ئىككى بېتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەربىر پارچىسى، بۆلىكى: دەپتەرنىڭ ۋاراقلىرى تۈگەپ، ئاخىرقى بېتىلا بوش قالغانىدى. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر ۋاراق قەغەز.

ۋاراق II تەق. سۇيۇق نەرسىلەر قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاراقچە ئى ① كىچىك ۋاراق: ئۇ خەت يېزىلغان ۋاراقچىنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ئاستا كېتىپ قالدى. ② مەلۇم مەزمۇندىكى تەشۋىقات تېكىستى چۈشۈرۈلگەن قەغەز: - كوچىدا تەشۋىقات ۋاراقچىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى.

ۋاراقچى ئى. ئەمەلىي ئىش قىلمايدىغان كەچكىچە كىتاب ئاختۇرۇپ يۈرىدىغان ئادەم: موللىنىڭ يامىنى ۋاراقچى (ماقال).

ۋاراقشىماق پ «ۋاراق-ۋاراق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاراق-ۋاراق» قىلماق: چىرايلىق ياساندى پامىر قۇچىقى، قايىندى ۋاراقشىپ ھايات بۇلىقى.

ۋاراقلاتقۇزماق I «ۋاراقلىماق I» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: شېئىردىكى گۈزەل تىل-ئىبارىلەر بىلەن سۆزلەنگەن شېئىرىي ئوبراز بىزنى ئىختىيارسىز ھالدا بالىلىق دەۋرىمىزگە قايتۇرۇپ بالىلىق دەۋرىنىڭ سەھىپىلىرىنى ۋاراقلاتقۇزدى.

ۋاراقلاتقۇزماق II «ۋاراقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قازاندىكى سۇنى ۋاراقلاتقۇزۇپ قايناتتى.

ۋاراقلاتماق I «ۋاراقلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: موماي بالىسىغا كىتابىنىڭ بېتىنى ۋاراقلاتتى.

ۋاراقلاتماق II «ۋاراقلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ سۇنى ۋاراقلىتىپ قاينىتىۋاتاتتى.

ۋاراقلاشماق «ۋاراقلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كىتابلىرىنى ۋاراقلىشىپ ئولتۇراتتى.

ۋاراقلانماق «ۋاراقلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالىم كۆڭلىدە ئۇنىڭ قولىدا شاراقشىپ ۋاراقلىنىۋاتقان لەنتى ئەرزىلەرنىڭ پاتراق ئوقۇلۇپ تۈگىشىنى تىلەيتتى.

ۋاراقلىماق I پ. كىتاب، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ ھەربىر ۋارىقىنى ئۆرۈمەك، ئاچماق: مەن خاتىرەمنى ۋاراقلىدىم، ئۇنىڭدىكى ھەربىر سۆز ياشلىقىمنى ئەسلەتتى.

ۋاراقلىماق II «ۋاراق-ۋاراق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، ۋاراقشىماق: قازاندىكى سۇ ۋاراقلاپ قايناۋاتاتتى.

ۋاراقلىق سۈپ. ۋارىقى بار، ۋاراققا يېزىلغان: ئۇن ۋاراقلىق دەپتەر. * ماجۇڭيى يۇڭ قەلەمدە يېزىلغان بىرنەچچە ۋاراقلىق خەنزۇچە خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئۇنى ھەمراھىغا بەردى.

ۋاراق-ۋاراق «ۋاراق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قازاندىكى قايناق سۇ ۋاراق-ۋاراق قاينايتتى.

ۋاراڭ تەق → **ۋاراڭ-چۇرۇڭ**.

ۋاراڭ-چۇرۇڭ جىق كىشىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان تەرتىپسىز گەپ-سۆزلەر، ئاۋازلار: ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ۋاراڭ-چۇرۇڭلار ئۇنىڭ ھەيرانلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق تەرتىپسىز گەپ-سۆز قىلماق، ۋاراڭ-چۇرۇڭ چىقارماق: مەكتەپ ئىچىدىن ئۇششاق بالىلارنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ۋاراڭ-چۇرۇڭ كۆتۈرۈلمەك قاتتىق، قالايمىقان ئاۋازلار چىقماق: مەجلىسخانىدا ۋاراڭ-چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى.

ۋاراڭلاشماق پ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق: ئادەملەرنىڭ ۋاراڭلىشىپ سۆزلىشىشلىرى، قاقاھلاپ كۈلۈشلىرى سارايىنى بىر ئالدى.

ۋاراڭ-ۋاراڭ «ۋاراڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋاران ئى (لات>ر) <زوئول> → **ۋاران كەسلەنچۈكى**.

ۋاران كەسلەنچۈكى <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان. ئۇزۇنلۇقى ئىككى مېتىر ئەتراپىدا. دۈمبىسى قارا قوڭۇر، قۇيرۇقى سەل ئۇچلۇق، تۆت پۇتى كۈچلۈك كېلىدۇ. سۇغا يېقىن جايدا ياشايدۇ، ئۇششاق ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، سۇ ئۈزەلەيدۇ ۋە دەرەخكە چىقالايدۇ. تېرىسىدىن خۇرۇم ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

ۋارت تەق. بىرنەرسىلەر يىرتىلغاندا، سۆكۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋارتتىدە رەۋ «ۋارت» قىلىپ، «ۋارت» قىلغان ھالدا: كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىسىنى يېشىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي ۋارتتىدە يىرتتى.

ۋارردىدە رەۋ «ۋار» قىلىپ، «ۋار» قىلغان ھالدا: قىز ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ۋارردىدە يىغلاپ تاشلىدى.

ۋارس تەق. قاتتىق نەرسىلەر سۇنغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋارسىلداتماق «ۋارسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزى ئۇستىلار تاڭگازىنى ئېلىپ شۇ زامانلا ۋارسىلدىتىپ يەپ مەززە قىلىشتى.

ۋارسىلدىماق پ «ۋارس-ۋارس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئۆي لىملىرى ۋارسىلداپ سۇنۇشقا باشلىدى.

ۋارقىراپ-جارقىراپ ۋارقىراپ ھەم جارقىراپ؛ قالايمىقان توۋلاپ: ئۇلار بازارنى چۆگىلەپ، ۋارقىراپ-جارقىراپ ھالىدىن كېتىپتۇ. * سورۇندىكىلەر ئابلەقنىڭ ۋارقىراپ-جارقىراپ

قىلغان سۆزلىرىدىن بىزار بولۇشتى.

ۋارقىراتماق «ۋارقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى كەچ ئەلياتقۇغا توغرىلاپ، خەندەك يېنىدىن كېتىۋاتقان چاغدا ۋارقىراتماي بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، خەندەك ئىچىگە تاشلىۋەتتۇق.

ۋارقىراش-جارقىراش ۋارقىراش ھەم جارقىراش؛ قالايمىقان، ئالىتاغىل توۋلاش: ۋارقىراش-جارقىراش ئەۋجىگە چىقتى.

ۋارقىراشماق «ۋارقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئالىتاغىل ۋارقىرىشىپ جاھاننى بىر ئالدى. * سورۇندىكىلەرنىڭ كۆپچىلىكى «توغرا-توغرا» دەپ ۋارقىراشتى.

ۋارقىرىغاق سۈپ. تولا ۋارقىرايدىغان: بىزنىڭ زاۋۇتىمىزدىمۇ ئۇنداق ۋارقىرىغاقلاردىن يوق دەمسەن؟

ۋارقىرىماق پ. يۇقىرى ئاۋاز بىلەن توۋلىماق: — ئەگەر راستىڭنى ئېيتمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن، — دەپ ۋارقىراپتۇ شاھ.

ۋارونكا ئى (ر) سۈيۈقلۇق ياكى پاراشوك، دانچە ھالىتىدىكى نەرسىلەرنى ئاغزى كىچىك قاچا، بوتۇلكا قاتارلىقلارغا قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە بىر دانە كېسىك كونۇس شەكلىدىكى قاچا بىلەن بىر دانە نەيچىدىن تۈزۈلىدۇ.

ۋارۇنا ئى (ر<سانس) <دىن> → **كۆك تەڭرى.**

ۋار-ۋار «ۋار» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە ۋار-ۋار ۋارقىرايتتى.

ۋار-ۋار قىلماق ئۈنلۈك توۋلىماق، ۋارقىراپ-جارقىرىماق: نېمە ئەتىدىن كەچكىچە ۋار-ۋار قىلىسەن؟

ۋار-ۋۇر «ۋار» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: بىزنىڭ تاماشىمىزنى كۆرۈپ تۇرغان بالىلار شۇ ھامان ۋار-ۋۇر ۋارقىراشتى.

ۋارىئاتسىيە ئى (ر<لات) <مۇز> ئاھاڭ شەكلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا تېما باشتىن-ئاياغ بايان قىلغاندىن كېيىن، باشتىن-ئاياغ يەنە بىرقانچە قېتىم قايتا تەكرارلىنىدۇ، لېكىن ھەر قېتىمقى تەكرارلىنىشلاردا ئۆزگىرىشلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ۋارىئاتسىيە ئوخشاش بولمىغان ئوبرازلارنى بىرلەشتۈرۈپ ياكى بىر ئوبرازنىڭ نۇرغۇن تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

ۋارىئاتسىيىلەشتۈرمەك «ۋارىئاتسىيىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋارىئاتسىيىلەشتۈرۈلمەك «ۋارىئاتسىيىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ خوتەن سەنىمى بىلەن «چەبىيات مۇقامى» سەنىمىنىڭ نوتىسىنى سېلىشتۇرۇپ، سەنەم نەغمە شەكىللىرىنىڭ ئەلنەغمىلىك ئاساسى بىردەك ئىكەنلىكىنى، بىر مەنبەدىن ۋارىئاتسىيىلەشتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن.

ۋارىئاتسىيىلەشمەك پ. باشقا بىر تۈرگە، نۇسخىغا، شەكىلگە كەلمەك، ئۆزگەرمەك.

ۋارىئاتسىيىلىك سۈپ. ئۆزگىرىشچان، ئۆزگىرىدىغان: ۋارىئاتسىيىلىك ئۇسسۇل.

ۋارىئاتسىيىلىك ئۇسسۇل <ئۇس> كلاسسىك قوش كىشىلىك بالېت ئۇسسۇلىدا ئەر-ئايال ئۆز ئالدىغا ئوينايدىغان مۇكەممەل ھالەتتىكى يالغۇز ياكى قوش كىشىلىك ئۇسسۇل شەكلى. ئۇسسۇللۇق تىياتىرلارنىڭ مەلۇم بىر بۆلىكىنى ئورۇنلاشتا قوللىنىلىدۇ.

ۋارىس ئى (ئە) ① مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان شەخس، مىراسخور. ② كۆچمە. ئالدىنقىلارنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرغۇچى، ئىزىنى باسقۇچى، ئىزباسار؛ سەن ئەسلىدە ئابنۇس ئارىلىنىڭ

ئىگىسى، شاھ ئارمانۇسنىڭ ۋارىسى ئىدىڭ. * سىلەرنىڭ يېشىڭلارمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ۋارىسىڭلار بولمىسا قانداق بولىدۇ؟ شۇڭا ياشلارنى تەربىيلەشكە ئەھمىيەت بېرىڭلار. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ۋارىس بولماق بىر كىمنىڭ ئورنىغا ئولتۇرماق، ئىزباسار بولماق: شاھ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ۋارىس بولۇپتۇ. * — مەنمۇ چوڭ بولسام بوۋامنىڭ ۋارىسى بولىمەن، — دېدى ئۇ شوخلۇق قىلىپ.

ۋارىستىس ئى (ئىنگ) <گېئول> ئالپىس تاغ تىزمىلىرىدىكى بىر تاغنىڭ نامى.

ۋارىستىس ھەرىكىتى <گېئول> قەدىمكى ھايات ئېراسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە يۈز بەرگەن يەر پوستى ھەرىكەتلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ قېتىمقى ھەرىكەت قەدىمكى ھايات ئېراسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇن يەر پوستىدا پۈرمىلىنىش، ئۆزگىرىش ۋە ئۈزۈلۈ قاتارلىق ھادىسىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولغان. تەڭرىتاغ، ئالتاي تاغلىرى ۋە ئورال، ئاپپالاچىيە تاغ تىزمىلىرى مۇشۇ قېتىمقى ھەرىكەت نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن.

ۋارىسچانلىق سۈپ. ۋارىسلىق قىلىش خۇسۇسىيىتى: توي مۇراسىمىنىڭ شەكلى ۋە قائىدە-يوسۇنى ئەڭ مۇستەھكەم بولۇپ، ۋارىسچانلىقى ئەڭ ئۇزۇندۇر.

ۋارىسلىق «ۋارىس» سۆزى ① ② لارنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئالدىنقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشىمىز كېرەك.

ۋارىسلىق تەرتىپى <قا> قانۇنىي ۋارىسلىق قىلغۇچىلارنىڭ رەت بويىچە ۋارىسلىق قىلىش تەرتىپى

ۋارىسلىق قىلماق ئىگىلىمەك، ئورنىنى باسماق، داۋاملاشتۇرماق: بىز ئالدىنقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىشىمىز لازىم. * ۋەزىرنىڭ مەقستى مەلىكىنى ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق تەختكە ۋارىسلىق قىلىش ئىكەن.

ۋارىسلىق ھوقۇقى <قا> ئۆلگۈچىنىڭ مىراسىنى قانۇن بويىچە تاپشۇرۇپ ئېلىش ھوقۇقى. ۋارىسلىق قىلغۇچى بىلەن مەلۇم تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بولغان كىشىلەر ياكى ئۆلگۈچىنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن بەلگىلەنگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسىدە ۋارىسلىق ھوقۇقى بولىدۇ.

ۋارىنە ئى (ر) مېۋىلەرنى شېكەر قىيامى بىلەن قاينىتىپ تەييارلايدىغان بىر خىل شېرىن يېمەكلىك؛ مۇراببا: ۋارىنە قايناتماق. ئەنجۈر ۋارىنىسى.

ۋارىئومېتىر ئى (ر<لات) <فىز> ئۆزگىرىشچان ئىندۇكتور.

ۋارى-ۋارى ① ۋارقىراش-جارقىراش: قانداق تۈگىمەيدىغان ۋارى-ۋارى بۇ؟ ② جەڭگى-جېدەل: ئۇ قانداق قىلىدۇ، مېھمان چاقىراي دېسە، خوتۇنىنىڭ ئەھۋالى شۇنداق، تۆت ئادەمنى ئۇزاتقۇچە ۋارى-ۋارى.

ۋارى-ۋارى قىلماق ئۈنلۈك ۋارقىرىماق؛ جېدەل قىلماق: — نېمە ۋارى-ۋارى قىلىسەن؟ — دېدى ئۇ.

ۋارىيانت ئى (ر<لات) ① <تىل> ئەينى بىر فونېما بىرقانچە كونكرېت تاۋۇش ئېلىمېنتى ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ؛ بۇ بىرقانچە تاۋۇش ئېلېمېنتى ئۆزئارا مەنە پەرقلەندۈرۈشمەيدۇ؛ مۇشۇنداق تاۋۇشلار فونېمىغا نىسبەتەن ۋارىيانت بولىدۇ. ② بىر خىل نەرسىنىڭ يەنە بىر خىل شەكلى.

ۋارىيانتلىق سۈپ. ۋارىيانتى بار، ۋارىيانتقا ئىگە: «ھىجاز مۇقامى» كۆپ ۋارىيانتلىق بىر خىل تۈركىي نەغمە.

ۋاز ← **ۋاز كەچمەك.**

ۋاز كەچمەك ① ئىگىلىك ياكى پايدىلىنىش ھوقۇقىدىن كەچمەك: ئۇ ئاتىسىدىن قالغان مىراستىن ۋاز كەچتى. ② مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىش-ھەرىكەتتىن، ئوي-خىيالدىن يالتايماق، يانماق: گۈزەلئاي بىلەن ئۇزاق مەسلىھەتلەشتۇق، ئاخىر گۈزەلئايمۇ ئوقۇشتىن ۋاز كەچتى. * ئۇ ئىلگىرىكى پىكرىدىن ۋاز كەچتى. ③ يۈز ئۆرۈمەك، تانماق: ئۇ ئاتا-ئانىسىدىن ۋاز كېچىپ يىراق يۇرتلارغا كەتتى. * كىچىك ئىشلارنى دەپ قوشنىلاردىن ۋاز كەچكىلى بولماس.

ۋازا ئى (ر<فران) مېۋە-چېۋە، قەنت-گېزەك سالىدىغان قاچا: ئۈستەلدىكى ۋازىدا لىق كەمپۈت بار ئىدى.

ۋازارەت ئى (ئە) بەزى پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ۋەزىر باشچىلىقىدىكى رەھبەرلىك ئاپپاراتى. دەرىجە جەھەتتىن مىنىستىرلىققا تەڭ.

ۋازۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ۋازۇ تىلى <تىل> ۋازۇلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل جەنۇبىي ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزدە يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ، چەت ئەلدە بىرمىنىڭ بەزى جايلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ۋازۇچە ① سۈپ. ۋازۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ۋازۇچە كىيىم. ۋازۇچە ئادەت. ۋازۇچە ئۇسسۇل. ② ئى. ۋازۇ تىلى: ۋازۇچىنى ئۆگەنمەك. ۋازۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك. ③ رەۋ. ۋازۇ تىلى ئارقىلىق، ۋازۇ تىلىدا: ئۇلار ۋازۇچە سۆزلىشىپلا كەتتى.

ۋازۇلار ئى <ئىرق> ۋازۇ مىللىتى، ۋازۇ خەلقى. ئۇلار دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ ساڭيۈەن، شىمېڭ قاتارلىق جايلىرىغا؛ چەت ئەللەردىن بىرمىنىڭ بىر قىسىم رايونلىرىغا ئولتۇراقلاشقان.

ۋازېلىن ئى (ر<فران) <خىم> موم بىلەن مازۇت (ئېغىر ماي) نىڭ ئارىلاشمىسى، يەنى سۈس سېرىق رەڭلىك يېرىم تىنىق، يېرىم قاتتىق ھالەتتىكى ماددا. چەككىلەنگەندىن كېيىن، ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. دورىگەرلىكتە سىقما ماي ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ؛ سانائەتتە داتلىشىشتىن ساقلىغۇچى ۋە سۈركىلىشنى ئازايتقۇچى ماي ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ۋاژ تەق. چۇقان، ھەرە قاتارلىقلار بىر يەرگە توپلىشىۋېلىپ ھەرىكەت قىلغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاژژىدە رەۋ «ۋاژ» قىلىپ، «ۋاژ» قىلغان ھالدا.

ۋاژ-ۋاژ ① «ۋاژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. قايناق، قايناپ تۇرغان، قىزىق: شۇندىن كېيىن بۇ تۆتەيلەن ۋاژ-ۋاژ بازاردىكى ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ۋاژ-ۋۇژ «ۋاژ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: يىراقتىكى ۋاژ-ۋۇژلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، دەريا بويى تىپتىنچ ئىدى.

ۋاژىلداتماق «ۋاژىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاژىلداشماق «ۋاژىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاژىلدىماق پ «ۋاژ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاژ» قىلماق: ۋاژىلداپ

يامراپ يۈرگەن چۈنىلەر دەستىدىن جوزىدىكى تائامنىمۇ يېيىشكە كىشىنىڭ كۆڭلى تارتمايتتى.

ۋاس تەق. ئارغامچا، يىپ قاتارلىقلار ئۈزۈلگەندە ياكى قامچا ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاسا ئى (پ) <بىن> يەرلىك ئۇسۇلدا ئۆي ياپقاندا جەگىنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان توغرا بالداق. لىم ئارىلىقىغا ئۆلچەپ كېسىپ، تەكشىلەپ قويۇلىدۇ.

ۋاسا تاق بىر ۋاسا پاتقۇدەك ئارىلىق تاشلاپ شالاڭ قويۇلغان ۋاسا.

ۋاسا جۈپ <بىن> بىر-بىرىگە ياندىشىتۇرۇپ ئارىلىق قالدۇرماي سىجىل قويۇلغان ۋاسا: ئۇ ئۆيىنى ۋاسا جۈپ قىلىپ چىرايلىق يېپىۋالدى.

ۋاسالغۇ ئى <بوت> ئۈجمىنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى، قۇرۇتۇلغان ئۈجمە، ئۈجمە قېقى.

ۋاسسىدە رەۋ «ۋاس» قىلغان ئاۋازنى چىقىرىپ، «ۋاس» قىلغان هالدا: ئارغامچا ۋاسسىدە ئۈزۈلۈپ كەتتى.

ۋاسكېتبول ئى (ر‹ئىنگ) <تەن> ① توپ تۈرلىرى تەنهەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا توپنى قارشى تەرەپ مۇداپىئە قىلىپ تۇرغان گار ئۈستىدىكى تۆمۈر چەمبىرەككە ئېتىپ كىرگۈزۈپ نومۇرغا ئېرىشىدۇ. ئېرىشكەن نومۇر سانى كۆپلەر غەلىبە قىلغان بولۇپ هېسابلىنىدۇ. ② ۋاسكېتبول تەنهەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. تېشى خۇرۇم، كامېرى رېزىنكىدىن قىلىنىدۇ. پۈتۈنلەي رېزىنكىدىن ياسالغان توپلارمۇ بولىدۇ.

ۋاس-ۋاس «ۋاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋاس-ۋاسچىلىق جىددىيچىلىك، قىسچىلىق؛ بىئارامىلىق، خاتىرجەمسىزلىك: بۇنداق ۋاس-ۋاسچىلىقتا بىرەر تال ئوكۇل ياكى بىرەر تال دورىنى كىچىككى توخۇدىن تارتىپ چوڭى بورداق ئېرىككە تەڭ قىلىۋىدىڭ، دېهقان دېگەن گول خەق، ساقايسا دورىدىن، ئۆلسە خۇدادىن كۆرىدۇ.

ۋاستە ئى (ئە) ① بىرەر مەقسەتكە ئېرىشىش ياكى بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن دەستەك بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان نەرسە، قورال؛ ئىش-هەرىكەت قورالى: تۇرمۇش ۋاستىلىرى. قاتناش ۋاستىلىرى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى. * تىل ئىنسانلارنىڭ ئالاقىلىشىش ۋاستىسىدۇر. * دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرى پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى بىر خىل ۋاستە. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىنى تەكشۈرۈش ۋە باهالاش ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئوقۇتۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈشىنىڭ مۇهىم بىر ۋاستىسى. ② <فىز> بىر خىل ماددا ئىچىدە يەنە بىر خىل ماددا مەۋجۇت بولغاندا، ئالدىنقى ماددا كېيىنكى ماددىنىڭ ۋاستىسى بولىدۇ. بەزى دولقۇنلۇق هەرىكەتلەردە، بۇ دولقۇننى تارقىتىدىغان ماددىلار شۇ دولقۇننىڭ ۋاستىسى بولىدۇ. ③ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ پۈتۈشتۈرۈش رولىنى ئوينىغۇچى؛ ۋاستىچى: ساتتار ئاكىنىڭ ۋاستىسى بىلەن تونۇشۇپمۇ قالدۇق.

ۋاستە كېلىش <تىل> تۇرغۇن سۆزلەرنىڭ، ئاساسەن، ئىسىملارنىڭ بەلگىلىك گراماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق پېئىلغا بېقىنىپ كېلىپ، پېئىل ئىپادىلىگەن هەرىكەتنىڭ ۋاستىسى ياكى ئۇسۇلى، شۇنداقلا قورالى قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەپ كېلىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيىسى.

ۋاستپەرەس ئى. ۋاستپەرەسلىك

تەرەپدارى ياكى ئۇنى ياقلىغۇچى.

ۋاستپەرەسلىك ئى <پەلس> ئەكسىيەتچىل سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزملىق پەلسەپە، يەنى سۇبيېكتىپمالچىلىقنىڭ ھازىرقى زاماندىكى ئۆزگەرگەن تۈرى. ئۇنىڭ ئاساسچىسى دېيۇئى. ئۇ دىئالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم پەلسەپىسىگە ھەممە ئۇلار تەرىپىدىن ئىسپاتلانغان ئىنقىلابىي سىنىپىي كۈرەش نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتىگە جان-جەھلى بىلەن قارشى تۇرىدۇ، بارلىق ئىدېئالىزمغا ئوخشاشلا ماددىنىڭ ئوبيېكتىپ چىنلىق ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ.

ۋاستىچى ئى. بىرەر ئىشنى بېجىرىش ياكى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ۋاستە بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان شەخس؛ ۋەكىل، ئەلچى: — بۇ ئىشنى ئورۇنداشقا ئۇ ئوتتۇرىدا خالىس ۋاستىچى بولسۇن، — دېدى قاسىم. * بىرنەچچە تىللانى ئۇنىڭ قولىغا سۇنۇپ، ماڭا ۋاستىچى بولۇشنى سورىدىم.

ۋاستىچىلىك «ۋاستىچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدا ۋاستىچىلىك رول ئوينىغان.

ۋاستىچىلىك قىلماق ۋاستىچىلىك رول ئوينىماق، ۋاستىچى بولماق: مەسچىتكە كىرىشتە دىققەت بىلەن قارىسام، ئۇلارنىڭ بىرى دۈكىنىمغا قىز بىلەن بىللە بېرىپ، ئارىمىزدا ۋاستىچىلىك قىلغان قۇل ئىكەن.

ۋاستىسىز سۈپ. ۋاستىسى يوق؛ بىۋاستە، توغرىدىن-توغرا، ئۇدۇل: مەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ يېزىغا قايتقاندىن كېيىن ماڭا دېھقانلار بىلەن ۋاستىسىز كەڭ ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى.

ۋاستىلىك ① سۈپ. ۋاستە ئارقىلىق، ۋاستە قىلغان: ۋاستىلىك تەجرىبە. * ئۇنىڭ بىۋاستە ئىپادىسى يوشۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھامان ۋاستىلىك ھالدا باشقا جەھەتلەردىن ئاززاق بولسىمۇ ئېچىلىپ قالىدۇ. ② رەۋ. مەلۇم نەرسىنى ۋاستە قىلىپ، ۋاستە قىلغان ھالدا: ئىلغار ئەدىبلەرنىڭ مۇنەۋۋەر شېئىرلىرى تارىختا خەلق كۈرىشى بىلەن ۋاستىلىك ياكى ۋاستىسىز بىر سەپتە تۇرۇپ كەلدى.

ۋاستىلىك ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ھۆكۈمدىن يەكۈن چىقىرىلغان خۇلاسە.

ۋاستىلىك باج <مال> سېتىلغان تاۋار (ئاساسلىقى كۈندىلىك بۇيۇملار) ياكى مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى كەسىپلەردىن ئېلىنىدىغان باج. ئۇنى باج تاپشۇرغۇچىلار ئۈستىگە ئالماي، ئىستېمالچىلار ۋاستىلىك ھالدا ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ.

ۋاستىلىك پىلان <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى پىلان جەھەتتىن باشقۇرىدىغان بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، دۆلەت بۇ ئورۇنلارغا بىۋاسىتە ۋەزىپە بەلگىلەپ بەرمەيدۇ، بەلكى مۇناسىۋەتلىك سىياسەت، قانۇن ۋە پەرمانلارنى ئېلان قىلىش، ھەر خىل ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش، ھەر خىل ئىقتىسادىي پىشاڭلاردىن پايدىلىنىش، ھەر خىل ئىقتىسادىي تەدبىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق بۇ ئورۇنلارنىڭ ۋەزىپىسىنى دۆلەت پىلانى يولىغا سالىدۇ.

ۋاستىلىك تەجرىبە <پەلس> كىتابتىن ياكى باشقىلاردىن ئىگە بولغان بىلىمنى بىلدۈرىدۇ. «بىۋاستە تەجرىبە»

گە نىسبەتەن ئىپتىلىدۇ.

ۋاستىلىك دەلىل-ئىسپات <قا> ئەنزىدىكى مۇھىم پاكىتلار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى بولغان ماتېرىياللار. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ ئەنزىگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغان پاكىتلارنى ئىسپاتلاپ بېرەلمەيدۇ، پەقەت ئەنزە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئايرىم ئەھۋاللار ياكى قىسىملارنىلا ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. مۇبادا ۋاستىلىك دەلىل-ئىسپاتلاردىن بىرقانچىنى بىرلەشتۈرۈپ ئومۇملاشتۇرۇپ تەھلىل قىلىنغاندا ۋە خۇلاسە چىقارغاندا، ئەنزىدىكى مۇھىم پاكىتلارنى ئېنىقلىغىلى بولىدۇ.

ۋاستىلىك سايلام <قا> سايلام ئېلىپ بېرىشتىكى بىر خىل ئۇسۇل. بۇنىڭدا، دۆلەتنىڭ ۋاكالەتچىلىك ئورگانلىرىدىكى ۋەكىللەرنى ياكى زۇڭتۇڭنى سايلىغۇچى خەلق بىۋاستە بېلەت تاشلاپ سايلىماستىن، ئالدى بىلەن ۋەكىل سايلىۋالىدۇ، ئاندىن كېيىن بۇ ۋەكىللەر بېلەت تاشلاپ سايلاپ چىقىدۇ.

ۋاستىلىك سودا <سودا> ① تاۋارنى قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش شەكلىدە قىلىنغان سودا. ② تاۋارنى بىر پورتتىن يەنە بىر پورتقا ياكى بىر دۆلەت ئارقىلىق يەنە بىر دۆلەتكە توشۇش ئارقىلىق قىلىنغان سودا.

ۋاستىلىك ئوغۇت <دېھ> تۇپراقلارنى ئۆزگەرتىش ياكى ئورگانىك ماددىلارنىڭ پارچىلىنىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئوزۇقلۇق قىلىشقا بولمايدىغان، ئۆسۈملۈك بىۋاستە قوبۇل قىلالمايدىغان ئوغۇتلار. مەسىلەن، هاك، گەج قاتارلىقلار.

ۋاسىدەميان ئى (ۋاسا+دەم+يان) ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا.

ۋاسىل ئى (ئە) ← **ۋاسىل بولماق**.

ۋاسىل بولماق يېزت. ئېرىشمەك، يەتمەك: دېمەك، بۇ مۇددىئامۇ بولدى هاسىل، ئەگەر قاچسا بولۇشسا يارغا ۋاسىل.

ۋاسىلدىماق پ «ۋاس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاس» قىلماق: كېمە ئارغامچىلىرى ۋاسىلداپ ئۈزۈلۈشكە باشلىدى.

ۋاش تەق. مەلۇم نەرسىلەرنىڭ تېز هەرىكىتىدىن پەيدا بولغان ئاۋاز.

ۋاشاق ئى. دوغاپ ئەتكەندە مۇز چوقۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىغلىق ئەسۋاب.

ۋاشاڭ ئى. قوغۇن-تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندا قوغۇنلۇقتىكى قالدى-قاتتى سويمىلارنى خالىغانچە ئۈزۈپ يىغىشتۇرۇش ئىشى؛ پاساڭ: ۋاشاڭ بولماق. ۋاشاڭ قىلماق.

ۋاشاڭ بولماق قوغۇنلۇقتىكى قوغۇن-تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن قالدى-قاتتى سويمىلار خالىغانچە ئۈزۈلۈپ يىغىشتۇرۇلماق: ۋاشاڭ بولغان قوغۇنلۇق بارىڭى ئەتراپىدىكى گۈللەرمۇ قانداقتۇر بوينۇلىرى قىسىلغان، مۇڭ باسقاندەك كۆرۈنەتتى.

ۋاشاڭ قىلماق قوغۇنلۇقتىكى قوغۇن-تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن قالدى-قاتتى سويمىلارنى خالىغانچە ئۈزۈپ يىغىۋالماق، پاساڭدىماق.

ۋاشاڭداتماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاشاڭداشماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاشاڭدالماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ۋاشاڭدىماق پ. قوغۇنلۇقتىكى قوغۇن-تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندىن

كېيىن قالدى-قاتتى سويمىلارنى خالىغانچە ئۆزمەك، ۋاشاڭ قىلماق: قوشنىمىزنىڭ قوغۇنلۇقىنى ۋاشاڭداپ بىر قاپ سويما تاپتىم.

ۋاشات ئى. غەم، ئەندىشە: ۋاشات قىلماق.

ۋاشات قىلماق غەم-ئەندىشە قىلماق: توغرا بىرىپ كۆرۈپ كەل. لېكىن-زە، بالىلىرىڭدىن ۋاشات قىلما. * بۇ ئىشتىن تولا ۋاشات قىلماڭ.

ۋاش-ۋاش «ۋاش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شىۋىرغان ھۆركىرىمەكتە. باغ دەرىزىسىدىن ھېلىدىن-ھېلىغا ۋاش-ۋاش قىلغان ئاچچىق ئاۋاز كېلىپ تۇرىدۇ.

ۋاش-ۋۇش «ۋاش» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئەتراپ جىمجىت ئىدى. پەقەت 50—60 مېتىر يىراقلىقتا ئوتلاۋاتقان ئاتلارنىڭ ۋاش-ۋۇش قىلغان ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ۋاشىلداتماق «ۋاشىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاملجان قوش چىشلىق ساپاننى راسا ۋاشىلدىتىپ ھەيدەۋاتاتتى.

ۋاشىلداشماق «ۋاشىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاشىلدىماق پ «ۋاش-ۋاش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاش-ۋاش» قىلماق: سادىقنىڭ تومۇرىدىكى قان ۋاشىلداپ ئۆركەشلىمەكتە، نەپىسى قىسىلماقتا.

ۋاغجىر سۈپ. دىئال. بۇدۇر، بۇجۇغۇر.

ۋاق I ئى. كېچىككەن، ۋاقتىدىن ئۆتكەن؛ ۋاقىت جەھەتتىن كېيىن: ۋاق بولماق. ۋاق قالماق.

ۋاق قالماق كېچىكىپ قالماق، كېچىكمەك: دەرىسكە ۋاق قالماق. يىغىنغا ۋاق قالماق. * ئۆيگە بىرىپ چاي ئىچىپ كېلىدىغانلار ئىمكان بار ۋاق قالمايلى.

ۋاق II تەق. ① تاياق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن باشقا نەرسىلەرنى ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز. ② كەكلىك، مېكيان قاتارلىقلار سايرىغاندا چىقارغان ئاۋاز.

ۋاقاقلاتماق «ۋاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاقاقلاشماق «ۋاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۈيۇقسىز كاتەكتىكى توخۇلار ۋاقاقلىشىپ كەتتى.

ۋاقاقلىماق پ «ۋاق-ۋاق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاق-ۋاق» قىلماق: قەپەستىكى كەكلىكلەر بىر-بىرىگە قاراپ ۋاقاقلاپ سايراپ كەتتى.

ۋاقتانىۋاق ئى (ۋاقتەن+ۋاقت) ۋاقىت، پۇرسەت، پەيت: ۋاقتانىۋاق كەلگەندە، بىزگە خىيانەت قىلىپ، مېنىڭ بېشىمنىمۇ بىراۋغا سېتىشى چوقۇم.

ۋاقتىدا رەۋ. شۇ ۋاقىت، شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە، ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي: — بولار ئىش بولدى، ئەمدى ۋاقتىدا كۆمۈۋېتىڭلار، پۇراپ كەتمىگەي يەنە، — دېدى تۆمۈر خەلپە ئاتقا مىنىۋېتىپ.

ۋاقتى-سائىتى پۇرسىتى، پەيتى، ۋاقتى: كۆپ ئۆتمەي شاھ مەلىكىسى ھامىلدار بولۇپ، ۋاقتى-سائىتى يەتكەندە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. * ئەمما ئۇ ئاغزىدا «نېمىگە ئالدىرايسەن؟ ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە ئاندىن بىرنېمە دېيىشەمدۇق» دەپ قوياتتى.

ۋاقتى — سائىتى توشماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى قىلىشنىڭ ۋاقتى يېتىپ كەلمەك، پەيتى بولماق: كۆپ ئۆتمەي، مەلىكىنىڭ ۋاقتى-سائىتى توشۇپ، كۆزى يورۇپتۇ.

ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە ۋاقتى، پەيتى يەتكەندە؛ پۇرسىتى بولغاندا: سېنىڭ

بۇ ئىشلك ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە بىر گەپ بولۇر.

ۋاقتى-سائىتى يەتمەك ← **ۋاقتى سائىتى توشماق**: ۋاقتى-سائىتى يېتىپ كەلگۈچە، ھېچكىم بىلمگىنى تۈزۈك.

ۋاقتى-قەرەلى ← **ۋاقتى-سائىتى**: بارىمەن دېسە بارىۋەرسۇن، ۋاقتى-قەرەلى كەلگەندە ئۆزۈم ئىزدەپ قايتۇرۇپ كېلەرمەن، — دېدى ئۇ.

ۋاقتى-قەرەلى كەلمەك پۈرسىتى، پەيتى بولماق: پىشقان ئالما شېخىدىن ئۆزى چۈشكەندەك، ۋاقتى-قەرەلى كەلگەندە، مەن ئۆزۈم سەكرەپ چۈشمەن.

ۋاقتى-قەرەلى يەتمەك پۈرسىتى، پەيتى بولماق: خامانىدا كۆرۈشەيلى دېگەنىدىمغۇ، ۋاقتى-قەرەلى يەتمەي كېلىپسەن.

ۋاقتىنچە رەۋ. بىرمەزگىل، ۋاقىتلىق، ھازىرچە: بۇ تەدبىرنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى ۋاقتىنچە كەينىگە كېچىكتۈردى.

ۋاقتى-ۋاقتىدا پات-پات، ئۆز ۋاقتىدا: بىز خىزمەتلەرنى ۋاقتى-ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ تۇرىشىمىز لازىم.

ۋاقچە رەۋ. كېيىن، ئالدىرىماي: ئىشچان خوتۇن سەھەر تۇرۇپ چېچىنى تارايدۇ، ھۇرۇن خوتۇن ۋاقچە تۇرۇپ كۈلۈكىنى كولايدۇ (ماقال).

ۋاققىدە رەۋ «ۋاق» قىلىپ، «ۋاق» قىلغان ھالدا: ئۇ جوزىغا ۋاققىدە بىرنى ئۇرۇپ چېچىلىپ سۆزلەپ كەتتى.

ۋاقلىق رەۋ. دەل ۋاقتىدىن كېيىنرەك، ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ، كېچىكىپ، كېچىكتۈرۈپ: ئىشقا ۋاقلىق بارماق. ۋاقلىق كەلمەك. * بىز بۈگۈن ئەتىگەنلىك تاماقنى ۋاقلىق يېدۇق. * ئۇ ئاخشىمى كەچ ياتقاچقا، ئەتىگىنى ئورنىدىن ۋاقلىق تۇردى.

ۋاق-ۋاق «ۋاق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ ۋاق-ۋاق قىلىپ يۇك ساۋاۋاتاتتى.

ۋاق-ۋۇق «ۋاق» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئۇلار تېز بولۇڭلار، تارتىڭلار» دەپ، كەينىدىن ئىتتىرىپ، ۋاق-ۋۇق ئۇرۇپ ھەيدىشىپ كېتەتتى.

ۋاقىپ سۈپ (ئە) بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ۋەقە-ھادىسىدىن، مەخپىي نەرسە، سىر قاتارلىقلاردىن خەۋىرى بولغان؛ خەۋەردار: ھاتەم خەتنى ئېلىپ ئېچىپ ئوقۇپ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدى.

ۋاقىپ بولماق خەۋەر تاپماق، خەۋەرلەنمەك: يازغان خېتىڭنى تاپشۇرۇۋېلىپ، مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدۇم.

ۋاقىپلاندۇرماق «ۋاقىپلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مامۇت تامغا مىخلانغان چېرتيوژ بىلەن كۆپچىلىكنى ۋاقىپلاندۇردى.

ۋاقىپلاندۇرۇشماق «ۋاقىپلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاقىپلاندۇرۇلماق «ۋاقىپلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ۋاقىپلانماق پ. خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، خەۋەرلەنمەك: ئاق كۆڭۈل ئايال بۇنىڭدىن ۋاقىپلىنىپ، كۆزى قىيمىغان ھالدا ئۆكسۈپ يىغلاپتۇ. * مەن ھەممىنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلانغان. سىز بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچى بولسىز، مەقسىتىڭ ئۆزىنى ئېيتىڭ.

ۋاقت ئى (ئە) ① زامانىنىڭ ئەسىرلەر، يىللار، سائەتلەر، مىنۇتلار ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن ئۆلچەنگەن بۆلىكى؛ چاغ. ② ئوبيېكتىپ ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ زاماندا قانچىلىك داۋام ئېتىپ تۇرۇشىنى بىلدۈرىدىغان بۆلىكى. ③ بىر جاينىڭ ئۆزىگە خاس زامان ئۆلچىمى: ئۈرۈمچى ۋاقتى. بېيجىڭ ۋاقتى. ④ يىل، ئاي، كۈن

ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بەلگىلىك پەيتى، كەز: ياز ۋاقتى. قىش ۋاقتى. سوغ ۋاقتى. ⑤ پەيت، پۇرسەت: ھازىر مېنىڭ ۋاقتىم يوق. * ۋاقتىڭ بولسا كېلىپ ئولتۇرۇپ كەت. ⑥ بىرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلار سادىر بولىدىغان ياكى بولغان پۇرسەت ئارىلىقى، مەزگىل: تاماق ۋاقتى. ئىنقىلاب ۋاقتى. خىزمەت ۋاقتى. ⑦ مەلۇم مۇددەت: پاسپورتنىڭ تېخى ۋاقتى بار. ⑧ <قا> دەۋا سۇبىيېكتى ۋە باشقا دەۋا ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرلىكتە دەۋا پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان ۋاقت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ۋاقتى ئەمەس پەيتى كەلمىدى: ۋاقتى ئەمەس، شۇڭا بىرمەزگىل كۈتەيلى.

ۋاقتى بار ① چولىسى تېگىدۇ، بوش ۋاقتى بار: مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە بارايلى دېگەنىدۇق. ۋاقتىڭ بارمۇ؟ بىللە بارايلى. ② پەيتى كەلمىدى، پەيتى ئەمەس: تېخى ۋاقتى بار، ۋاقتى كەلگەندە ھېسابلىشارمىز.

ۋاقتى تەگمەك چولىسى تەگمەك، بىكار ۋاقتى چىقماق: قاچان ۋاقتىڭ تېگىدۇ. بۇ بىر چوڭ ئىش، ۋاقتىدا ھەل قىلىۋەتكىنىمىز تۈزۈك.

ۋاقتى چاغ خۇشال-خۇرام، كەيپى ساز، كەيپى جايىدا: توختىنىڭ ۋاقتى چاغ، كۆڭلى خۇشاللىققا تولغانىدى.

ۋاقتى خۇش ← **ۋاقتى چاغ**: بۈگۈن ئۇنىڭ ۋاقتى خۇش كۆرۈنەتتى.

ۋاقتى قىس بىكار ۋاقتى يوق، بىكار ۋاقتى ناھايىتى ئاز: ئۇنىڭ ۋاقتى قىس بولسىمۇ، يەنىلا بىزنى يوقلاپ كېلىپتۇ.

ۋاقتى كەلسە پۇرسەت بولسا، پۇرسەت كەلسە: بۇ ئايال ۋاقتى كەلسە، ئەرلەر بىلەن تەڭ مۇشتلىشىپ، پىچاقلىشىپ ھۆددىسىدىن چىقاتتى.

ۋاقتى كەلگەندە پۇرسىتى، پەيتى بولغاندا؛ ئۆز نۆۋىتىدە: بۇ ئىشلار توغرىسىدا ۋاقتى كەلگەندە يەنە سۆزلىشەرسىز. * بىز ئۇنى ئۆزگەرتسەك، ۋاقتى كەلگەندە جاۋاب بەرمەك تەس بولارمىكىن.

ۋاقتى كەلمەك پۇرسىتى، پەيتى بولماق: – ئاچايلى، – دېدى سابىر، – ئەمدى ۋاقتى كەلدى.

ۋاقتى كېلىپ ← **ۋاقتى كەلگەندە**: ۋاقتى كېلىپ بىرەر ئىش يۈز بەرسە سىز مەسئۇل بولامسىز؟

ۋاقتى ئۆتمەك ئىشتىن چىقماق، كارغا كەلمەس بولۇپ قالماق؛ مودىدىن قالماق: بۇ دورىنىڭ ۋاقتى ئۆتتى. * بۇ كىيىملەرنىڭ ھازىر ۋاقتى ئۆتتى.

ۋاقتى يەتمەك ① ۋاقتى چىقماق: بازارغا بېرىپ كەلسەك، ۋاقتىڭ يېتەمدۇ. ② پۇرسىتى، پەيتى بولماق: ئەمدى بۇ ئادەتنى تۈگىتىشنىڭ ۋاقتى يەتتىغۇ دەيمەن.

ۋاقت بەلبېغى <جۇغ> ← **ۋاقت رايونى.**

ۋاقت پەرقى <ئاستر> ① ئوتتۇرىچە قۇياش ۋاقتى بىلەن ھەقىقىي قۇياش ۋاقتى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق. بۇ خىل پەرق بىر يىل ئىچىدە ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىپ، ئەڭ چوڭ مۇسبەت قىممىتى 14 مىنۇت، 24 سېكۇنتقا؛ ئەڭ چوڭ مەنپىي قىممىتى 16 مىنۇت، 24 سېكۇنتقا يېتىدۇ، تۆت قېتىم نۆلگە تەڭ بولىدۇ. ② ئوخشاش بولمىغان ۋاقت رايونلىرى ئارىسىدىكى پەرق.

ۋاقت چىقارماق مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا بەلگىلىك ۋاقت ئاجراتماق:

ئەزالار ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلەپ، قىشلىق
سۇ قۇرۇلۇشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىشقا
ئالدىراۋاتىدۇ.

ۋاقىت رايونى <ئاستر> ← **ئۆلچەملىك ۋاقىت رايونى.**

ۋاقىت سەرىپى <مۇز> ئاۋاز
ئىگىلىگەن ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى
كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاۋازنىڭ مۇتلەق
ۋاقىت-سەرىپى سېكۇنت بىلەن ھېساب-
لىنىدۇ. نىسپىي ۋاقىت سەرىپى مۇزىكىلىق
مەنتىق مۇناسىۋەتنى ئاساس قىلىدۇ.
بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇزىكا ئەمەلىيىتىدە
مۇھىم ئىپادىلەش ۋاستىسى ھېسابلىنىدۇ.

ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى
<س ئىق> ئىش ھەققىنىڭ ئاساسىي
شەكىللىرىدىن بىرى، يەنى ئەمگەكچى-
نىڭ ئەمگەك ۋاقتىغا قاراپ بېرىلىدىغان
ئىش ھەققى. ئۇ سائەتلىك ئىش ھەققى،
كۈنلۈك ئىش ھەققى، ھەپتىلىك ئىش
ھەققى ۋە ئايلىق ئىش ھەققى قاتارلىقلار-
غا بۆلۈنىدۇ.

ۋاقىت نامىلىرى <تىل> ۋاقىتنى بىلدۈ-
رىدىغان ئىسىملار. مەسىلەن، ئۆتمۈش،
ھازىر، كەلگۈسى، كېلەچەك، ئەتىگەن،
بۈگۈن، بۈلتۈر، ئۈزا، كۈز، قىش،
يەكشەنبە ..... دېگەنلەردەك.

ۋاقىتنى ئالماق كۆپ ۋاقىت كەتمەك:
ئاسان كۆرۈنگەندەك قىلغان بىلەن قول
سالغاندا ۋاقىتنى ئالىدىغان ئىش بۇ.

ۋاقىتنى قولدىن بەرمەسلىك ۋاقىتنى
چىڭ تۇتماق: ياشلار ئۆگىنىشتە ۋاقىتنى
قولدىن بەرمەسلىك لازىم.

ۋاقىتسىز رەۋ. ۋاقتى بولماي، ۋاقتىدىن
بۇرۇن؛ بىمەھەل: ۋاقىتسىز خازان بولماق.
* مەن بۇنداق ۋاقىتسىز ئەجەلدىن كۆڭلۈمگە
ئېچىنىش تۇيغۇسىنى كەلتۈرەلمىگەن بولار
ئىدىم. * ۋاقىتسىز كېلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن
مېنى كەچۈرۈڭلار؟

ۋاقىتلىق سۈپ ① بىر مەزگىللىك: پەقەت
غەرب تەرەپتىكى قەشقەر دەرۋازىسىلا قېچىشقا
ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن ۋاقىتلىق غورۇلاپ
قويۇلغانىدى. ② رەسمىي ئەمەس،
رەسمىيلەشمىگەن: ۋاقىتلىق ئىشچى.

ۋاقىتلىق ئىشچى <س ئىق> ۋاقىتلىق
ياكى زەربىدارلىق خىزمەتلىرىنى ئورۇنلاش
ئۈچۈن قوبۇل قىلىنغان ئىشچى. دۆلىتىمىزنىڭ
ئەمگەككە مۇناسىۋەتلىك قانۇن-قائىدىلىرى-
دە كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار، بەزى
ۋاقىتلىق ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ياكى
ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇشلاردا
دەماللىققا بىرقىسىم ئاددىي ئىشچىلارنى
كۆپەيتىش ۋە بەزى پەسىللىك خاراكتېر-
لىك كۈچلۈك بولغان ئىشلارنى ئورۇنلاش
ئۈچۈن ۋاقىتلىق ئىشچى ئىشلىتىشكە
رۇخسەت قىلىنىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

ۋاقىلداتماق «ۋاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېتىلىپ بېرىپ
ئۆچاق بېشىدىن كۆسەينى ئالدى-دە، روزىنى
ۋاقىلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى.

ۋاقىلداشماق «ۋاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاقىلدىماق پ «ۋاق-ۋاق» قىلغان
ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاق-ۋاق» قىلماق.

ۋاقىئىي سۈپ (ئە) ھەقىقەتەن يۈز بەر-
گەن؛ ھەقىقىي، چىن، رېئال: ۋاقىئىي
ھېكايە. ۋاقىئىي نىكاھ.

ۋاك تەق. بەزى نەرسىلەرنىڭ يىمىرىلىشى-
دىن چىققان ئاۋاز: پىچاقنى سېلىشىم بىلەنلا

قوغۇن «ۋاك» قىلىپ يېرىلىپ كەتتى.

ۋاك دېمەك يېڭىلگەنلىكىگە تەن بەرمەك؛ بەرداشلىق بېرەلمىگەنلىكىنى ئىقرار قىلماق: بۇ ئىشمۇ بولمىغاندا قۇرۇلۇشلاردا ئەرلەر ۋاك دەيدىغان ئېغىر ئىشلارنى قىلىشقىمۇ مەجبۇر بولدى. * ئۇ بىردەم ئېلىشىپ، ئاخىرى ۋاك دېدى.

ۋاكالەت ئى (ئە) شەخس، تەشكىلات، دۆلەت ئورگانلىرى قاتارلىقلار نامىدىن ئىش قىلىش، ۋەكىللىك ھوقۇقى: ھاي، مۇسۇلمانلار! مەن يۇرتىنىڭ ئاتىسى چىڭ گاڭ غوجام ھەزرەتلىرىنىڭ ۋاكالەتلىرى بىلەن سىزلەردىن ئەھۋال سوراپ كەلدىم.

ۋاكالەتچى ئى ① بىرەر شەخسكە، تەشكىلاتقا ياكى دۆلەتكە ۋاكالىتەن ئىش بېجىرگۈچى ئادەم: ئۇ ئويۇن-تاماشىغا شۇنچىلىك ئامراق ئىدىكى، شەھەردىكى ئۈچ دۇكىنىنى ۋاكالەتچىگە، ئۆيۋاقىسىنى سېپىنتقا تاشلاپ قويۇپلا ئىككى-ئۈچ كۈنلەپ چىقىپمۇ كېتەتتى. ② <قا> دەۋالاشقۇچىنىڭ نامىدا، دەۋالاشقۇچىغا ۋاكالىتەن مەلۇم خىلدىكى پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

ۋاكالەتچىلىك ئى. ۋاكالەتلىك قىلىش ئىشى: خەلق ئارىسىدا يەنە بىر خىل «ۋاكالەتچىلىك سودا» شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ۋاكالەتچى سودىگەر مەلۇم دەسمايە سېلىپ يېزا-قىشلاقلار تۇرمۇشىغا لازىملىق بولغان چەرچىماللارنى سودىگەرلەردىن ئارىيەت ئېلىپ دۇكان ئاچقان.

ۋاكالەتچىلىك توختامى <سودا> قانۇن بەلگىلىمىسى ياكى قانۇني ھەرىكەتلەر ئارقىلىق باشقىلارغا ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش بويىچە تۈزۈلگەن ئىقتىسادىي توختام.

ۋاكالەتچىلىك ھوقۇقى <قا> A تەرەپ (ۋاكالەتچى) نىڭ B تەرەپ (ۋاكالەتچىلىك قىلىنغۇچى) ئۈچۈن قانۇني ھەرىكەتنىڭ ئاقىۋىتىگە بىۋاسىتە ۋاكالەتچىلىك قىلىش سالاھىيىتى.

ۋاكالەتخانا ئى (ئە+پ) بىر دۆلەتنىڭ باشقا بىر دۆلەتتە تەسىس قىلغان ۋە شۇ دۆلەتتە ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىدىغان قانۇنلۇق ئورگىنى: مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن 6-ئاينىڭ 29-كۈنى ماكېدونىيىنىڭ ئالبانىيىدىكى ۋاكالەتخانىسى ۋاقىتىنچە تاقىۋېتىلدى.

ۋاكالەتلىك ① «ۋاكالەت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇلارنىڭ ھەربىرى بىردىن ئاھاڭنىڭ ئىسمىگە ۋاكالەتلىك قىلىدۇ. ② سۈپ. ۋاكالىتەن ئىش-بېجىرىدىغان، ۋەكىللىك قىلىدىغان: ۋاكالەتلىك ئورگان.

ۋاكالەتلىك قىلماق كېپىل بولماق: بولىدۇ، سىلەر ۋاكالەتلىك قىلساڭلار رۇخسەت قىلىمىز.

ۋاكالەتنامە ئى (ئە+پ) ۋەكىللىك ھوقۇقىنى ئىسپاتلىغۇچى ھۆججەت.

ۋاكالىتەن رەۋ (ئە) باشقىلارنىڭ ئورنىدا، باشقىلارغا ۋەكىل بولۇپ، باشقىلارنىڭ ھاۋالىسى بويىچە: ۋاكالىتەن ئىشلىمەك. ۋاكالىتەن باشقۇرماق. * مەن قادىرغا ۋاكالىتەن سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن.

ۋاكالىتەن سېتىش <سودا> سودا كارخانىلىرىنىڭ باشقا ئورۇنلارنىڭ ھاۋالىسىگە بىنائەن تاۋارلارنى ۋاكالىتەن ساتىدىغان كەسپى.

ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش <سودا>

سودا كارخانىلىرىنىڭ باشقا ئورۇنلارنىڭ ھاۋالىسىگە بىنائەن تاۋارلارنى ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش كەسپى.

ۋاكالىتەن ۋارىسلىق قىلىش <قا> ۋارىسلىق جەھەتتە ئالدىدا تۇرغۇچى ۋارىس ۋارىسلىق قىلىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتسە ياكى ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان بولسا، ئۇ ئېلىشقا تېگىشلىك مىراس ئۈلۈشىنى ئۇنىڭ بىۋاستە قان-قېرىنداش تۇغقانلىرى ۋاكالىتەن ئالىدىغان ۋارىسلىق قىلىش شەكلى.

ۋاكسىنا ئى (ر<لات) <تىب> ئورگانىزمدا ئىممونىتېت كۈچىنى ھاسىل قىلالايدىغان باكتېرىيىلىك ياسالما. ئۇنى ئادەم ۋە ھايۋانلارغا ئىشلەتكەندە ئۇلاردا ئىممونىتېتنىڭ كۈچىنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ئالاقىدار يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ۋاككىدە رەۋ «ۋاك» قىلىپ، «ۋاك» قىلغان ھالدا: ئۇ قوغۇن پىشقاندا، چۆنەك-لەرنى ئارىلاپ قوغۇننىڭ ۋاككىدە قىلىپ ئېتىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتى.

ۋاكۇئۇل ئى (ر<لات) <بىئول> ھۈجەيرە ماددىسى ئىچىدىكى كۆپۈكسىمان تۈزۈلمە. ئۇ ئەتراپىدىكى نېپىز پەردىسى ئارقىلىق ھۈجەيرە ماددىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ۋاكۇئۇللارنىڭ ئىچىدە سۇيۇق ماددىلار بولىدۇ.

ۋاكۇئۇم ئى (ر<لات) <فىز> ① ھاۋا يوق ياكى ناھايىتى ئاز ھاۋا بولغان ھالەت. ② شۇ خىل ھالەتتىكى بوشلۇق.

ۋاكۇئۇم بوشلۇق <فىز> ← **ۋاكۇئۇم**.

ۋاكۇئۇم پومپىسى <فىز> ھىم قاچا ئىچىدىكى گازنى مېخانىكىلىق، فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك ياكى فىزوخىمىيىلىك ئۇسۇل-لاردىن پايدىلىنىپ تارتىپ چىقىرىپ، قاچا ئىچىنى ۋاكۇئۇمغا ئايلاندۇرىدىغان ئۈسكۈنە.

ۋاكۇئۇم قۇدۇق <سۇ> ئىچىدىكى ھاۋانى تارتىپ چىقىرىۋېتىپ ۋاكۇئۇم (مەنپىي بېسىم) ھاسىل قىلىش ئارقىلىق ئەتراپىدىكى سۇنى سۈمۈرۈپ، تارتىپ چىقىرىدىغان قۇدۇق.

ۋاكۇئۇم كوندېنساتور <فىز> ۋاكۇئۇم بوشلۇق ۋاستە قىلىنىدىغان كوندېنساتور.

ۋاكۇئۇم لامپا <فىز> ← **ئېلېكترون لامپا**.

ۋاكۇئۇممېتىر ئى (ر<لات+گرېك) <فىز> گازلارنىڭ بىر ئاتموسفېرا بېسىمىدىن كىچىك بېسىمنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. مۇتلەق ۋاكۇئۇممېتىر ۋە نىسپىي ۋاكۇ-ئۇممېتىر دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

ۋاك-ۋاك «ۋاك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنى-شى: ھەسەلخان قوغۇننى ئېلىپ بۇرنىدىن قانغىچە پۇرىدى-دە، ئاندىن كېيىن بوشلا ئۇرۇۋىدى، قوغۇن ۋاك-ۋاك قىلىپ تۆت پارچە بولدى.

ۋاگون ئى (ر<ئىنگ) <قاتن> ① پويىزنىڭ ئادەم ۋە يۈك توشۇش ئۈچۈن بەلگىلەن-گەن ھەربىر بۆلىكى. ② ئىش ئورنى، كان رايونى قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل توشۇش ئۈسكۈنىسى، شەكلى ۋارونكىغا ئوخشايدۇ، ئاستىدا چاقلىرى بولىدۇ. ئادەتتە رېلىس ئۈستىدە ماڭىدۇ.

ۋاگون چاتقۇچ <قاتن> پويىز ۋاگونلىرى-نى بىر-بىرىگە چاتىدىغان ئېلمەك. زەنجىر شەكلىدە بولۇپ، ۋاگوننى سۆ-رەش ۋە بۇفېرلىق رول ئوينايدۇ.

ۋاگونچاق ئى ① كىچىك ۋاگون. ② ئەمگەك مەيدانى ۋە كانلاردا ئىشلىتىلىدىغان توشۇش قورالى. ياسىلىشى تراپېتسىيە شەكىللىك بولۇپ ئاستىدا چاقلىرى بار، رېلىس ئۈستىدە ماڭىدۇ.

ۋاگونچى ئى. ۋاگونچاقنى باشقۇرىدىغان ۋە ھەيدەيدىغان ئادەم.

ۋاگونلۇق سۈپ. ۋاگونى بار، ۋاگون چېتىلغان: ئەگەر تۆمۈر يولدىن زاۋۇت تەرەپكە ئۇچۇق ۋاگونلۇق پاراۋۇز ئۆتسە، ئوقنى ئالغان بولىدۇ.

ۋاڭ I تەق. بىرەر نەرسىنىڭ ئېتىلىشى، يېرىلىشى، پارتىلىشى ۋە تۇيۇقسىز تېگىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: مىلتىق «ۋاڭ» قىلىپ ئېتىلدى. * باينى قانداق ئۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى، «ۋاڭ» قىلىپ بازغاندەك تەگكەن بىر مۇشت بىلەن باي ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈپ قىلىپ ئۇچۇپ چۈشتى.

ۋاڭ II ئى (خەن) خان، پادىشاھ.

ۋاڭئەنشى ئى <تارخ> ئېلىمىزنىڭ شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن سىياسىيون، ئەدىب ۋە مۇتەپەككۇر.

ۋاڭ ئەنشى قانۇن ئىسلاھاتى <تارخ> شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىدىكى سىياسىي ئىسلاھات. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش جىددىيلىشىپ، كەڭ دېھقانلار كۈندىن-كۈنگە نامراتلىشىدۇ. سىنىپىي زىددىيەت ئۆتكۈرلىشىپ، فېئوداللىق دۆلەتتە مالىيە كرىزىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شىنزۇڭنىڭ 2-يىلى (1069-يىلى) شېنزۇڭ ۋاڭ ئەنشىنى سىياسىي ئىشلارغا قاتناشتۇرۇپ، بىر يىلدىن كېيىن باش ۋەزىرلىككە بەلگىلەيدۇ. ۋاڭئەنشى قانۇنغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ بىر يۈرۈش ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، دۆلەتنىڭ مالىيە ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا يۈزلىنىدۇ. بۇ ئۆزگىرىشلەر ھۆكۈمرانلار سىنىپى ئىچىدە جىددىي كۆرەشنى شەكىللەندۈردۇ. نەتىجىدە شىنزۇڭنىڭ 9-يىلى ۋاڭئەنشى خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ. يۈەنفېڭنىڭ 8-يىلى شېنزۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن يېڭى قانۇن بىكار قىلىنىدۇ.

ۋاڭ-چۇڭ قالايمىقان، ئېگىز-پەس ئاۋازلار: نىجاتنىڭ سۆزى قاقاھلاپ كۈلگەن كۆپچىلىكنىڭ ۋاڭ-چۇڭى بىلەن بۆلۈنۈپ كەتتى. * ئۇلار ۋاڭ-چۇڭ، خۇش-چاقچاق بىلەن ئۈزۈملۈك باغقا يېتىپمۇ كەلدى.

ۋاڭشتماق «ۋاڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەريا تەرەپتە سۇ چاقپىلىكنى ۋاڭشىتىپ ئۇرۇپ چاقماقتا ئىدى.

ۋاڭشىغاق سۈپ. تولا ۋاڭشىيدىغان، ۋاڭ-ۋاڭ قىلغان ئاۋازنى چىقىرىدىغان.

ۋاڭشىماق پ «ۋاڭ-ۋاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئارقا-ئارقىدىن ۋاڭشىپ ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى كەينىمىزدىكى تاغ جىلغىلىرىدا كۈچلۈك ئەكس سادا قوزغاپ قالدى.

ۋاڭشيا ئى <جۇغ> ئاۋمېن يېنىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

ۋاڭشيا شەرتنامىسى <تارىخ> ئامېرىكا جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن چىڭ ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ تۈزۈشكە قىلىپ ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە. بۇ 1844-يىلى 7-ئاينىڭ 3-كۈنى ئىمزالانغان. ئۇنىڭ مەزمۇنى:

«ئامېرىكا كونسۇللىرىنىڭ ھۆكۈم چىقىرىش دائىرىسىنى كېڭەيتىش، ئامېرىكا ھەربىي پاراخوتلىرى جۇڭگونىڭ ھەرقايسى پورتلىرىغا ئىختىيارىي كىرىپ چىقىش، <سودا تەكشۈرۈش>كە كەلگەندە جۇڭگو ئەمەلدارلىرى كۆتۈۋېلىش، ئامېرىكا جۇڭگودىكى سودا پورتلىرىدا يەرنى ئىجارىگە ئېلىپ قۇرۇلۇش قىلىش، يەنى دوختۇرخانا، چېركاۋلارنى سېلىشقا رۇخسەت قىلىنىش» دېگەنلەردىن ئىبارەت.

ۋاڭ-گۇڭ پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ خانىشى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى.

ۋاڭگىدە رەۋ. ۋاڭ قىلىپ، ۋاڭ قىلغان ھالدا.

ۋاڭلىق ① ئى. مەلۇم بىر تۈزۈمدىكى ھاكىمىيەت، خانلىق: ھازىر پەرىدۇن بەگنىڭ ۋەلىئەھدىسى يوق، دەپ ئوردىدا ۋاڭلىقنى تالىشىۋاتىدۇ. ② سۈپ. ۋاڭلارغا خاس؛ ۋاڭنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى، ۋاڭغا تەۋە: ۋاڭلىق تۈزۈم. ۋاڭلىق يەر.

ۋاڭ-ۋاڭ «ۋاڭ I» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى.

ۋاڭىلداتماق «ۋاڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاڭىلداشماق «ۋاڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋاڭىلدىماق پ «ۋاڭ-ۋاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاڭ-ۋاڭ» قىلماق: ئېگىز تۇرخۇن جىيەك تارتقان كۆك يۈزىگە، سېخلار ئارا موتور ئۈنى ۋاڭىلدايدۇ.

ۋال تەق. ئوت، چىراغ قاتارلىقلارنىڭ بىردىنلا يېنىش، چاقناش ھالىتى ھاۋا گۈلدۈرلەپ «ۋال» قىلىپ چاقماق چاقتى.

* سۇمۇرغ قىز دەرھال بىر ئالتۇن قۇلۇپنى تاشلىغانىكەن، «ۋال» قىلىپ سۇ يولۇۋسىنىڭ بوينىغا سېلىنىپتۇ-دە، سۇ يولۇۋسى مىدىر قىلالماي يېتىپ قېلىپتۇ

ۋالاق تەق. قاپاق ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەر-دىن سۇ تۆكۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋالاقتەككۈر سۈپ (ۋالاق+تەككۈر) ئادەمگە خۇشياقمايدىغان گەپلەرنى تولا قىلىدى-غان، تولا سۆزلەيدىغان: گەپ قىلسا ۋالاقتەككۈر دەيدۇ، گەپ قىلمىسا مۆرىمەس دەيدۇ (ماقال). * قېرىغىنىڭدا بەكمۇ ۋالاق-تەككۈر بولۇپ قېلىپسەن.

ۋالاقتەككۈرلۈك ئى. تولا سۆزلەش ئادىتى: مۇھەببەت ماجىراسىدا ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرغان كىشى يامان ئاتلىق بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئاستىراق سۆزلىشى ۋە ۋالاقتەككۈرلۈك قىلماسلىقى كېرەك.

ۋالاقشىتماق «ۋالاقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋالاقشىماق پ. تولا گەپ قىلماق، تولا سۆزلىمەك: نېمە ۋالاقشىيسەن كەچكىچە. * — سەن تولا ۋالاقشىما، — دېدى بەختىنىسا قولىغا سۈپۈرگە ئېلىپ.

ۋالاقلاتقۇزماق «ۋالاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەن ئۇنى تولا ۋالاقلاتقۇزماي، يولۇڭغا ماڭساڭ بولمامدۇ؟!

ۋالاقلاتماق «ۋالاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماتورلارنىڭ شاۋقۇن-سۈرەنلىرى ساتتارغا تۈن بويى ئارام بەرمەي-دۇ. خوتۇنىنى ئويغىتىۋېتىپ ۋالاقلىتىدۇ.

ۋالاقلاشماق «ۋالاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — تولا ۋالاقلاشماي، ھارۋاڭنى ھەيدەش، — دېدى ئاتلىق چېرىك

زەردە بىلەن.

ۋالاقلىماق پ. جىق سۆزلىمەك، گەپ ساتماق: ئۇ يېڭى دەۋرنى كونا دەۋرنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرۇش، تۈزۈملەرنى باشقىدىن تىكلەش توغرۇلۇق ئۇزاق ۋالاقلىدى.

ۋالاق-ۋالاق «ۋالاق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋالاق-ۋۇلۇق «ۋالاق» قىلغان ۋە شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئۇ زەھەرمەنى تىللاپ، چىچىدىن تۇتۇۋېلىپ ۋالاق-ۋۇلۇق ئۇرۇۋەتتى.

ۋالەك ئى. دىئال. كىچىك تۇلۇق، تۇلۇقچە.

ۋالتورنا ئى (ر<نېم) <مۇز> مىس بىلەن ياسالغان يەللىك چالغۇ ئەسۋابى، ۋالتورنىنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ھازىرقى دۇخوۋوي ئوركېستىر ۋە ھەربىي ئوركېس-تىرلاردا كۆپىنچە F كۇيلۇك، 4 تەپكىلىك بېڭىچە ۋالتورنىلار ئىشلىتىلىدۇ. نوتىسى G بەلگە بىلەن يېزىلىدۇ. ئەمەلىي ئاۋاز ئېگىزلىكى نوتىدىن ساپ 5 گرادۇس تۆۋەن كېلىدۇ، تۆۋەن ئاۋاز قىسمىدا F بەلگىلىك نوتا ئىشلىتىلىدۇ.

ۋاللاھۇئەلەم (ئە) خۇدا بىلىدۇ دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ۋاللاھۇئەلەم، شۇ تەرەپلەردە ئېغىر شەرئى خىلاپ گۇناھلىق ئىشلار بولۇۋاتسا كېرەك.

ۋاللەي ئى. بالىلار ئويۇنىنىڭ بىر خىلى. بۇ ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئىككى تەرەپ بولۇپ، بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى، كىچىك بالىنىڭ بىلىكىدەك تومىلۇقتىكى بىر كالتەك ھەم ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتىر، توملۇقى باش بارماقتىن تومراق بىر ياكى ئىككى بالىچۇق (ۋاللەي) بىلەن تۈز كەتكەن ئوچۇق مەيداندا ئوينىلىدۇ.

ۋاللىدە رەۋ «ۋال» قىلىپ، «ۋال» قىلغان ھالدا: بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم ۋاللىدە يورۇپ كەتتى. * ئۇ كۈن نۇرىدا ۋاللىدە بىر چاقنايدۇ-دە، ھەش-پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولىدۇ.

ۋالۇن ئى (ر) <گېئول> تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن تاغدىن سىيرىلىپ چۈشكەن چوڭ تاشلار.

ۋال-ۋال «ۋال» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋال-ۋۇل «ۋال» قىلىپ يورۇش، چاقناش ھالىتى: دەل شۇ چاغدا، كوچىدا ۋال-ۋۇل قىلىپ يېقىلغان قول چىراغلىرىنىڭ نۇرى چاقناپ كەتتى.

ۋالېنت ئى (ر<لات) <خىم> بىر خىل ئېلېمېنتنىڭ بىر ئاتومى بەلگىلىك ساندى-كى ھىدروگېن ئاتومى (ھەرقانداق بىر خىل بىر ۋالېنتلىق ئېلېمېنتنىڭ ئاتو-مى) بىلەن بىرىكىدۇ، ياكى بەلگىلىك ساندىكى ھىدروگېن ئاتومى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرىدۇ، بۇ سان شۇ ئېلېمېنتنىڭ ۋالېنتى بولىدۇ. مەسىلەن، ھىدروخلوردىكى بىر خلور ئاتومىنىڭ ۋالېنتى بىر. بىر خىل ئېلېمېنت بىر خىل ياكى بىرقانچە خىل ۋالېنتلىققا ئىگە، مەسىلەن، گۈڭگۈرت ئىككى، تۆت ۋە ئالتە ۋالېنتلىق بولىدۇ.

ۋالېنتلىق ① سۈپ. مۇئەييەن ۋالېنت خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىككى ۋالېنتلىق خىمىيۋى ئېلېمېنت. ② ئى. بىرەر ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ باشقا ئېلېمېنت ئاتوملىرى بىلەن بىرىكىش قابىلىيىتى.

ۋالېنتلىق ئېلېكترون <خىم> ئادەتتە ئاتومنىڭ ئەڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ئېلېكترونلارنى كۆرسىتىدۇ، ئاتومنىڭ ۋالېنتى ھەم ئۇنىڭ خىمىيۋى خۇسۇ-

سىيىتى بۇ قەۋەتتىكى ئېلېكترونلارنىڭ سانى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ۋالبول ئى (ر<ئىنگ) <تەن> ① توپ تۈرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىرى. مەيدانى تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىللىك، ئوتتۇرىغا ئېگىز سېتكا ئېسىلغان. بۇنىڭدا مۇسابىقە قىلغۇچى ئىككى تەرەپ (ھەر تەرەپتە ، ئالتە ئادەمدىن بولىدۇ) مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ، توپنى قولى بىلەن ئۇرۇپ سېتكىنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈپ ئوينىشىدۇ. ② ۋالبول تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. تېشى كالا خۇرۇمى ياكى سۈنئىي خۇرۇمدا ياسالغان، كامېرى رېزىنكە، چوڭلۇقى پۇتبولغا ئوخشايدۇ.

ۋالبولچى ئى. ۋالبول ئوينايدىغان تەنھەرىكەتچى: ئىمتىھان تۈزۈمىنىڭ بىكار قىلىنىشى ئۇنىڭ ۋالبولچى بولۇش ئارزۇسىغا يول ئېچىپ بەرگەندەك بولدى.

ۋالىس ئى (ر<فران) <مۇز> ① ئاۋستىرىيە خەلق ئۇسسۇلىدىن كېلىپ چىقىپ تەرەققىي قىلغان تانسا-ئۇسسۇل مۇزىكىسى. ئۇدارى $\frac{3}{4}$ لىك بولۇپ، رىتىمى يېنىك، تېز، مېلودىيىسى راۋان كېلىدۇ، بىرىنچى ئۇدارنىڭ قاتتىق ئاۋازى تەكىتلىنىپ بېرىلىدۇ. تارىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، تۈرى ناھايىتى كۆپ ئاھاڭدۇر. ھازىر ناخشا ۋالىسى، شەھەر تانسا ۋالىسى، مۇزىكا يىغىلىشلىرىدا چېلىنىدىغان ۋالىس، ھەتتا سىمفونىيە مۇزىكىلىرىغا باپ قىلىپ كىرگۈزگەن ۋالىسلارمۇ بار. ② شۇ خىل مۇزىكىغا ئوينىلىدىغان تانسا.

ۋاللداتماق « ۋاللدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولىدىكى ئەينەك پارچىسىنى كۈن نۇرىدا ۋاللدىتىپ ئويناۋاتاتتى.

ۋاللدىماق پ « ۋال-ۋال» قىلماق ، « ۋال-ۋال» قىلىپ نۇر چاچماق: ئۇ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچتى-دە، چۆچۈپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۇيقۇلۇق كۆزلىرى ۋاللدىغان قولچىراغ شولىلىرىنى كۆرگەنىدى.

ۋالىۋاش ① سۈپ. قالايمىقان: مەن ئېيتىپ قوياي، توي دېگەن قىيامەت جۇمۇڭلار، ئەتىگەنلىككە مېھمانلار شۇنداق كېلىشكە باشلايدۇكى، ۋاي-ۋۇي! ... ئۇ چاغدا ۋالىۋاش بولۇپ كەتسەڭ تازىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ. ② ئى. ئالدىراش: دادام نەچچە كۈن ۋالىۋاش بولۇپ، ھەممە نەرسىنى ئۆرۈپ-چۆرۈپ يۈرۈپ، ئاخىر بۇ خالتىنى تاپتى.

ۋالىۋاشچىلىق ئى. قالايمىقانچىلىق: بۇ ۋالىۋاشچىلىقتا، ھەرقانچە دانا، ھەرقانچە ئەقىللىق ئادەممۇ ئوڭ-سولنى، ھەق-ناھەقنى، توغرا-خاتانى پەرق ئەتمەكى مۇشكۈل ئىدى.

ۋالىي ئى (ئە) ۋىلايەت باشلىقى.

ۋالىيلىق ئى ① ۋالىيلاردا بولىدىغان، ۋالىيلارغا خاس: ئۇنىڭ ۋالىيلىق ئىمتىيازى ئاجىزلىشىپ، قۇرۇق جازا ۋە ھوقۇقسىز قورچاق ئەمەلدار بولۇپ قالدى. ② ئى. ۋالىيغا يۈكلەنگەن ئەمەل، ۋەزىپە: ۋالىيلىق قىلماق.

ۋانادىي ئى (ر) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى V (Vanadium) . كۈمۈشتەك ئاپئاق، ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا ئاسان ئوكسىدلانمايدۇ. ۋانادىي بىلەن پولاتنىڭ قېتىشمىسى ۋانادىيلىق پولات دېيىلىدۇ، سانائەتتە قوللىنىلىشى ناھايىتى كەڭ.

ۋانكومىتسىن ئى (ئىنگ) <تىب> ئانتىبىئوتىكلارنىڭ بىر خىلى. كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى ۋانكومىتسىننىڭ خلورىد كىسلاتا تۇزلىرى بولۇپ، قوڭۇر رەڭلىك، پاراشوك ھالىتىدە

كېلىدۇ. ئادەتتە باشقا ئانتىبىئوتىكلارنىڭ دورىغا قارشى خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئۆزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىلەرنىڭ يۇقۇملاندۇرۇشنى داۋالاش رولىنى ئوينايدۇ.

ۋاننا ئى (ر) ① يۇيۇنۇش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان چوڭ، ئۇزۇن داس: ۋاننىدا يۇيۇنماق. مۇنچىغا ۋاننا بېكىتمەك. ② كۆچمە. بەدەننى سۇ، ھاۋا ياكى ئاپتاپ تەسىرىدىن بەھرىمەن قىلىش يولى بىلەن داۋالاش: قۇياش ۋاننىسى. ھاۋا ۋاننىسى.

ۋاننىلىق سۈپ. ۋاننىسى بار، ۋاننا ئورنىتىلغان: ۋاننىلىق ئۆي.

ۋانىل ئى (ر<فران<ئىسپان) <بوت> ① تۆلكىمايىقى ئائىلىسىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. مېۋىسىدىن چەككىلەپ ئېلىنغان پۇراقلىق ماتېرىيالنى ماروژنىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ۋانىلىن ئى (ر<فران<ئىسپان) <خىم> مۇئەتتەرنىڭ بىر خىلى. مەلۇم ئۆسۈملۈكلەر تەركىبىدە ساقلىنىدۇ. ھازىر كۆپىنچە سۈنئىي ئۇسۇلدا بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ئىشلىنىدۇ. ئادەتتە پەرداز بۇيۇملىرى ۋە يېمەكلىكلەرگە ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ۋاھ ئىم. كىشىلەرنىڭ مەلۇم نەرسىلەرنى بەكمۇ ياقتۇرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاھ، ناھايىتى ياخشى ئىش ئىكەن بۇ. * ۋاھ، تازا لايىق كەلدى.

ۋاھابى ئى (ئە) <دىن> ← **ۋاھابىلار.**

ۋاھابىلار ئى <دىن> سۈننىي مەزھىپى ئىچىدىكى بىر مەزھەپ. قۇرغۇچىسى مۇھەممەد بىننى ئابدۇلۋاھاب. بۇ مەزھەپ ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ رەسمىي مەزھىپى بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سىرتىغا تارقالمىغان. ھەنبەلىلەرنىڭ 5 تىن 4 قىسمى ۋاھابىلاردۇر.

ۋاھە ئى (ئە) <جۇغ> چۆل ۋە يېرىم چۆللەردىكى دەرەخ ئۆسۈملۈكلەر رايونى، تۈزسىز سۇ بىلەن سۇغىرىلىدىغان جايلار.

ۋاھ-ۋاھ «ۋاھ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ۋاھ-ۋاھ! نېمىدېگەن گۈزەل جاي بۇ!

ۋائىز ئى (ئە) ① <دىن> دىنىي مەزمۇندا ۋەز ئېيتقۇچى، ۋەزخان. ② نەسىھەت يۈزىسىدىن تەشۋىق-تەرغىبات ئېلىپ بارغۇچى، نۇتۇق سۆزلىگۈچى كىشى؛ ناتىق.

ۋائىزلىق «ۋائىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ۋائىزلىقتا ۋايىغا يەتكەن مەرىپەتپەرۋەر دىنىي زات ئىدى.

ۋاي ئىم ① قاراتما سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ قاقشاش، ھەسرەتلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي دوستۇم، ئۇ كۈنلەردە مۇنداق ئىشلار كىمنىڭ بېشىغا كەلمىگەن. ② قاراتما سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، جىملەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي سادەتخان! ئەمدى كەلدىڭىزمۇ؟ سازچىلار سىزدىن رەنجىشتى. ③ ئوڭايسىزلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئەپەندىم، بۇ نېمە قىلغانلىرى. ④ جىددىيلىشىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي، ئۇلار كېلىپ قالدى! چاپسان بولۇڭلار. ⑤ ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۈرۈپ، ئاغرىغان ئەزانى بىلدۈرىدىغان سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ: ۋاي قولۇم! قولۇمنى دەسسىۋالدىڭ. ⑥ ۋاپات بولغان كىشى ئۈچۈن يىغلىغاندا

شۇ كىشىنىڭ ئىسمى ياكى ئىسمى ئورنىدا ئىشلىتىلگەن سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىپ يىغىنى كۈچەيتىدۇ: تۇيۇقسىز يان ھويلىدىن ۋاي ئاتام، ۋاي قېرىندىشىم دېگەن يىغا ئاۋازى چىقتى.

ۋاي ئاتام ① باش قېتىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئاتام، مۇنچە كۆپ ئادەمنى نەگە پاتقۇزارمىز. ② ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئاتام، نېمانداق قاراڭغۇ ئۆي بۇ.

ۋاي ئاللا بىرەر ئىشتىن ھەيران قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ھېلىقى ئەر-خوتۇن قورقۇپ كېتىپ ۋاي ئاللا، بۇ نېمە كارامەت دەپ ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

ۋاي ئاللىيەي ← **ۋاي ئاللا**: - ۋاي ئاللىيەي، دېسىڭىزا، قايسى ھېلىقى؟

ۋاي ئانام ← **ۋاي ئاتام**: — ۋاي ئانام، بۇ جۇۋايىنىمەككە بولۇپ بەردىمۇ نېمە، - دېدى گۈلبوستان.

ۋاي تېخى بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە، سۆزگە ئانچە ئىشەنمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ: - كېچە-كۈندۈز مېنىڭ خىيالىم سىلەردە، - دېدى نۇرۇم. - ۋاي تېخى، ئۇستىلىق دېگەن مانا، - دېدى غۇنچەم جاۋابەن.

ۋاي خۇدايىمەي ① بىرەر ئىش-ھەرىكەتتىن ئەنسىرەشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ ② بىرەر ئىشتىن، نەرسىدىن ھەيران قېلىشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، كىچىكلا قىزغۇ بۇ، كەل سىڭلىم ساڭا نېمە بولدى. ③ بىرەر ئىشقا، نەرسىگە پىسەنت قىلماسلىقنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، پۇل كەتسە كەتمەمدۇ.

ۋاي دېمەك چوڭ كۆرمەك، ئەتىۋارلىماق: ۋاي دەپ قويساق ئەجەب ئۆزىنى كۆرسەتتى بۇ ئاداش.

ۋاي سالماق ۋايەي، ۋايجان دەپ قاقشىماق، داد-پەرياد قىلماق: باھارخان كىچىككىنە قىزنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقانىدى.

ۋاي قوۋۇرغام بىر كىمنى مەنسىتمەسلىك، مازاق قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي قوۋۇرغام، تېخى چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماقچىمىكەن.

ۋاي ئىست بىرەر ئىشقا، نەرسىگە بولغان ئېچىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇلار: — شۇنداق قىلىپ ئەمدى مەلىكىنى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى، ۋاي ئىست، — دېيىشىپ ھەسرەت چېكىپتۇ.

ۋاي ئىستەي «ۋاي ئىست» دېگەن بىرىكمىنىڭ كۈچەيتىلىپ ئېيتىلىشى: ۋاي ئىستەي، غۇنچە مەدەك چىرايلىق، چېچەن قىز باينىڭ شۇ قوپال، ماڭقا ئوغلىغا خوتۇن بولۇپ كېتەرمۇ.

ۋايە ئى (پ) ← **ۋايىغا يەتمەك**.

ۋايىغا يەتمەك ① قۇرامىغا، بالاغەتكە توشماق: - قىزىمىزمۇ ۋايىغا يېتىپ قالدى، ئەمدى توي تەييارلىقى قىلمساق بولماس، - دېدى بوۋاي. ② كامالەتكە يەتمەك: ئۇ ئىلىم ساھەسىدە ۋايىغا يەتكەن ئەرباب ئىدى.

ۋايتاڭ ئىم (ۋاي+تاڭ) جۈملىدە «پەقەتلا بىلمەيمەن، زادىلا خەۋىرىم يوق ئىدى-كەن» دېگەندەك ئېنىقسىزلىق جاۋاب ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: - بىر-ئىككى كۈن ئۆيگە قايتمايمەن، قويلارغا ياخشى قارىغىن، ئاپاڭ قوينى كىم ئەكەلدى؟ دەپ سورىسا، «ۋايتاڭ» دەپ دولاڭنى چىقىرىپ تۇرغىن، - دېدىم ئۇنىڭغا.

ۋايناگەي ئىم (ۋاي+تاگەي) «ۋايناك» سۆزىنىڭ كۈچەيتىلىپ ئېيتىلىشى.

ۋايتوۋا ئىم (ۋاي+توۋا) ① بىرەر نەرسىدىن ھەيران بولۇش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايتوۋا، ئۇ قىز شۇنچە قىلىپ يۈرسىمۇ كۆز قىرىنى سېلىپ قويمىغىنىنى قارا ئۇنىڭ. ② قاتتىق قورقۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ تېخى بىر تاياق يېمەستىنلا «ۋايتوۋا» دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

ۋايجان ئىم (ۋاي+جان) ① ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، بېشىم بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. ② چارچاش، ئۇسساش، ئېچىرقاش قاتارلىق ھالسىزلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، بەك ھېرىپ كەتتىم. * ۋايجان، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى. * ۋايجان، بەك ئۇسساپ كەتتىم. ③ قورقۇش، چۆچۈش، ھەيران قېلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، نېمىدېگەن سەت ھايۋان بۇ. ④ پىسەنت قىلماسلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، نېمانچە قىلاتتۇق ئۇنىڭغا، يامىنى كەلسە تۆت تەڭگىنى ئارتۇق خەجلەرمىز.

ۋايجېنى چىقماق ئەبجىقى چىقماق، كاردىن چىقماق؛ ھالىدىن كەتمەك؛ ئەدىپىنى يېمەك: ئېشەك بۇنداق بولار دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان ئىكەنمەن. كەچكىچە قوش سۆرەپ ۋايجېنى چىقىپ كېتىپتۇ. * ئۇنى ئۇرۇپ ۋايجېنىنى چىقىرىۋەتتى.

ۋايجانەي ئىم (ۋاي+جانەي) «ۋايجان» سۆزىنىڭ كۈچەيتىلىپ ئېيتىلىشى: ۋايجانەي، پۇل-پۇل دەپ، بىز دۇكان ئاچاتتۇقمۇ؟

ۋايجانلاتماق «ۋايجانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەسلەپتە بىردىن مۇشت بىلەن بىرقانچىسىنى ۋايجانلاتقان بولسامۇ بارا-بارا بۇ ئون نەچچە ئادەمگە تەڭ كېلەلمەي قالدىم.

ۋايجانلىماق پ «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىماق: سىدىق قازى كالىچىنىڭ چۆشۈپ قالغانلىقىغا قارىماي ۋايجانلاپ قاچتى. * ساقىي توپا ئۇستىدە ئۇزاققىچە كۆزىنى ئاچماي ۋايجانلاپ يېتىۋالدى.

ۋايداد ئىم (ۋاي+داد) ۋارقىراشنى، داد-پەرياد سېلىشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ۋايداد سېلىپ ئۆمىلىگىنىچە تالاغا چىقتى-دە، ئۆزىنىڭ چاپەرمەنلىرىگە ۋارقىرىدى.

ۋايدادلىماق پ «ۋايداد» دەپ ۋارقىرىماق، داد-پەرياد قىلماق: بېلىنىڭ ئاغرىشىدىن سىڭارىيان بولۇپ قالغان مىجىت ۋايدادلاپ ئاران ماڭاتتى.

ۋايساتماق «ۋايسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋايساشماق «ۋايسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋايسىماق پ. قاقشىماق، زارلانماق: ئۇ ئاچچىق ئاغرىقتىن ۋايساپ تۇۋۇلغىنىچە يەنە بىرنەچچىنى دوملاپ كۆلتۈك قاردا يېتىپ قالدى.

ۋاي-ۋاي «ۋاي» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: نېمە ئېلىشتا ھاي-ھاي، پۇلنى بېرىشتە ۋاي-ۋاي (ماقال). * ۋاي-ۋاي، ئۇنىڭ قوللىرىدىكى قوش-قوش ئۈزۈك، ئېسىل ھالقا، بۇلاپكا!

ۋايۋايلاتماق «ۋايلايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭدىكى ھەممە پۇلۇمنى ۋايۋايلىتىپ تۇرۇپ ئېلىۋالدىم.

ۋايۋايلاشماق «ۋايۋايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پۇت-قوللىرى قايرىلغان چېرىكلەر ۋاي-ۋايلىشىپ ياتاتتى.

ۋايۋايلىماق پ «ۋاي، ۋاي» دەپ ۋارقىرىماق، قاقشىماق، زارلانماق: ئىمرەھ-

نىڭ ۋاي-ۋايلاپ نالە قىلىشلىرى، چىرقىراشلىرى ئانىنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى.

ۋاي-ۋۇي ① بىرەر ئىشتىن، نەرسىدىن بىزار بولۇش، خالىماسلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئايالىڭنىڭ خېتىمۇ؟ ۋاي-ۋۇي، سېنى خاتىرجەم قىلماق ئەجەبمۇ تەسكە چۈشۈۋاتىدىغۇ تالڭ. * ۋاي-ۋۇي، مۇنۇ ئاداشنىڭ مەمەدانلىقىنى. ② بىرەر نەرسىگە ھەيران بولۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي-ۋۇي، نېمىدېگەن گۈزەل-يەر بۇ! ③ بىرەر كىمنى مەسخىرە قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي-ۋۇي، چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماقچىمۇ سەن؟

ۋايىيەي ئىم ① ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايىيەي، قولۇم! قولۇمنى ئىشىك قىسىۋالدى! ② پىسەنت قىلماسلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايىيەي، جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان، پۇل، پۇل دەپ دۇكان ئاچاتتۇقمۇ. ③ نارازى بولۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — ۋايىيەي، كىشىنىڭ جانلىق مېلىنى تۇتامدىغان، — دېدى زورىخان. * ۋايىيەي، كۆيئوغۇل ئوغۇل بولماس، كۆلدە تام بولماس، دەپتىكەن، ئۆز باغرىدىن چۈشمىگەن بالىنى بالا ئەتكىلى بولامدۇ؟

ۋايىز (توغرىسى: ۋائىز) ← **ۋائىز.**

ۋە باغل (ئە) تەڭداش بۆلەكلەر ۋە جۈملىلەرنى بىر-بىرىگە باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: بۈگۈنكى يىغىنغا ئەركىن، سەمەت ۋە توختىلار قاتناشتى. * ئۆي كىچىك بولسىمۇ پاكىز ۋە يورۇق ئىدى. * ئۇ ئالما، ئۈزۈم ۋە نەشپۈت ئالدى.

ۋەئەلەيكۇم ئى (ئە) ← **ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.**

ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام كىشىلەرنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا تىنچلىق-ئامانلىق، ھال-ئەھۋال سوراش يۈزىسىدىن ئىشلىتىدىغان «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن سۆزىگە جاۋابەن ئىشلىتىلىدىغان سۆز بولۇپ، لۇغەت مەنىسى «سىز ھەم تىنچ-ئامان بولۇڭ» دېگەنلىكتۇر:
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالام، يول بولسۇن؟
— دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

ۋەتەن ئى (ئە) ① ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن جاي، يۇرت، دىيار: ۋەتىنىم غۇلجا. ۋەتىنىم قەشقەر. * بەختىڭ قەيەردە ئىچىلسا، شۇ يەردە ۋەتەن تۇت. * بىر شەھەردە ۋەتەن تۇتۇپ تۇراي دېسەڭ، چوڭ شەھەردە تۇر. ② ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ياكى ئۆزىنى ئۇنىڭ گىراژدانى دەپ ھېسابلىغان مەملىكەت، دۆلەت: ۋەتىنىم جۇڭخۇا ئېلى، مەن ئۇنىڭ پەرزەنتىمەن.

ۋەتەن ساتقۇچ ۋەتىنىدىن ۋاز كېچىپ، ۋەتەنىنىڭ مەخپىيەتلىكىنى باشقا ئەللەرگە سېتىپ، باشقا ئەللەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كىشى، ساتقىن: ۋەتەن ساتقۇچ ئوغرىلارنى قىر-چاپ قىلايلى!

ۋەتەنپەرۋەر ئى (ئە+پ) ئۆز ۋەتىنىنى، خەلقىنى سۆيىدىغان، ۋەتەنىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن جان پىدا قىلىدىغان كىشى: بۇ مەھبۇس پېشقەدەم ۋەتەنپەرۋەر تۇردىئاخۇن خەلپە ئىدى.

ۋەتەنپەرۋەرلىك ئى. ۋەتەنگە سادىق بولۇش ۋە ئۇنى سۆيۈش ئىدىيىسى، خىسلىتى: ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىمىزنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز خىزمىتىمىزگە سادىق بولايلى.

ۋەتەنداش ئى (ئە+پ) ۋەتىنى بىر، بىر ۋەتەندە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كىشىلەر: بۈگۈن يەنە كۆردۈم ئۈمىدنى، ۋەتىنىمدە، ۋەتەنداشلاردا.

ۋەتەنداشلىق «ۋەتەنداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ۋەتەنسىز سۈپ. ۋەتىنى يوق، دائىم كۆچۈپ يۈرىدىغان: ۋەتەنسىز كىشىنىڭ دىلى مەڭگۈ كىر، ئۆزگىلەر ۋەتىنى ئۆز ۋەتەنگە يات.

ۋەتەنسىزلىك «ۋەتەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار ئادەتتە زۇۋان سۈرمىگەن بىلەن ۋەتەنسىزلىك ھەسرىتىدە كۆيىدىكەن، يۇرتىنى سېغىنىدىكەن.

ۋەتەنلىك سۈپ. ۋەتىنى بار، ۋەتىنى بولغان: بارا-بارا، يېڭىباشتىن كۆپىيىپ، بولغانىمىش ۋەتەنلىك ۋە خاقانلىق.

ۋەتۆۋرەك I ئى ← **ۋەتۆۋرىكى چىقماق.**

ۋەتۆۋرىكى چىقماق كونىراپ، يىرتىلىپ، كېرەكسىز بولۇپ قالماق، ئەبجىقى چىقماق؛ بەربات بولماق: مېنىڭ كىتابلىرىم ئوقۇپ بولۇشۇم بىلەنلا ۋەتۆۋرىكى چىقىپ كېتەتتى. * ئۇ ھەر قېتىم يېڭى كىيىم ئېلىپ بەرسە، بىر ئايغا قالماي ۋەتۆۋرىكىنى چىقىرىۋېتەتتى.

ۋەتۆۋرەك II ئى. دىئال. لەگلەك.

ۋەج ئى (ئە) ① سەۋەب، مۇددىئا، مەقسەت؛ باھانە: بايا زىيابەتتە ئىسلام ئەقىدىسىنى تېخمۇ مۇستەھكەملەش ۋەجىدىن يۇرت پۇقرالىرىغا بىر كاتتا مەدرىسە بىنا قىلىپ بېرىمەن، دېگەنلىرىدە مەن كەم ئەقىل تېخى ھەيران بولۇپتىمەن. * — ئەگەر شەك كەلتۈرىدىغان بولسا، بۇنىڭ ۋەجىنى جامائەت ئالدىدا ئېيتسۇن، — دېدى ئۇ كىشى. ② مال-مۈلۈك، دەپىنە-دۇنيا: ۋەجىگە بېقىپ خەجلەك بولسۇن (ماقال). * — نەچچىلىك ۋەجى بار ئىكەن؟ — سورىدى سېكرىتار.

ۋەج قىلماق باھانە-سەۋەب قىلماق: باشلىق روزىنىڭ ۋاقىتلىق ئىشچى ئىكەنلىكىنى ۋەج قىلىپ پىكرىمگە قوشۇلمىدى.

ۋەج كۆرسەتمەك باھانە-سەۋەب كۆرسەتمەك: مەنمۇ ئاۋۇ كۈنى سىزگە قومۇرۇۋېتەيلى دېسەم، تىل چاينىغانتىڭىز، ھازىرمۇ يەنە ھاكىمنىڭ سۆزىگە ۋەج كۆرسەتكىنىڭىزنى، قاراڭ.

ۋەجلىك «ۋەج» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شۇ ۋەجلىك ئىشىمىز ئارقىدا قالدى.

ۋەخپە (ئە) ① ئى. مۈلۈك ئىگىسى تەرەپىدىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان مۈلۈك (يەر، سۇ، ئۆي-ئىمارەت، مال-چارۋا قاتارلىقلار): بۇ يۇرتنىڭ زاراخەتمىسىدە، مەيلى ئۇ مازار ۋەخپىسىنىڭ كىرىمى بىلەن ئۆتكۈزۈلسۇن ياكى باي، نامراتلارنىڭ نامىدا ئۆتكۈزۈلسۇن، ئوماچلا ئېتىلەتتى. ② سۈپ. مۈلۈك ئىگىسى تەرەپىدىن مەسچىت، مەدرىس، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان: ۋەخپە يەر.

ۋەخپە ئەۋلاد ئۆز ئەۋلادىغا ۋەخپە قىلىنغان بىرەر مەسچىت، مەدرىسە، مازارغا تېگىشلىك ئۇلۇشنى تاپشۇرىدىغان، ئەمما ساتالمايدىغان يەر.

ۋەخپە قىلماق بەلگىلىك مىقداردىكى يەر-سۇ، ياكى ئۆي-ئىمارەت ۋە ياكى مال-چارۋىنى بىرەر مەسچىت، مەدرىسە ياكى مازارنىڭ ئىختىيارىغا بەرمەك: ئۇ كىشى ناھىيىمىزدىكى چوڭ خانىقاغا بەش مو يەرنى ۋەخپە قىلغانىدى.

ۋەخپە مۇتلەق كىم تېرىسا بولىدىغان، ئەمما بىرەر مەدرىسە، بىرەر ئورۇنغا تېگىشلىك ئۇلۇشنى تاپشۇرىدىغان يەر.

ۋەخپە يەر شەخسىي ئىگىدارچىلىقتىن

خالىي، مەلۇم بىر كوللېكتىپ (مەسچىت، مەدرىسە، مازار قاتارلىقلار) نىڭ ئىختىيارىدىكى يەر. بۇ ۋەخپە مۇتلەق، ۋەخپە ئەۋلاد دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ.

ۋەدا ئى (سانس) <دىن> بۇددا دىنىدىكى ئاسمان ئىلاھىنىڭ نامى.

ۋەدە ئى (ئە) بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن دېيىلگەن قەتئىي سۆز، لەۋز: ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن، ھاجى ئىشان ۋەدە بويىچە رابى ۋىت-ۋىتنى ھىسامىدىن داموللىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ئېلىپ كىردى. * دەستە گۈلنى يارغا بەردىم، غۇنچىسى، بەرگى بىلەن. سەن تېخى نادان ئىكەنسەن، مەن تېخى ۋەدەم بىلەن.

ۋەدە بەرمەك بىرەر ئىشنى، بىرەر ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ھەققىدە قەتئىي سۆز قىلماق: ئانام بىلەن دادام مۇندىن كېيىن بۇ يەسلىگە پات-پات كېلىپ تۇرۇشقا ۋەدە بەردى.

ۋەدە قىلماق ۋەدە بەرمەك: — شامەخسۇت ۋاڭ، ۋەدە قىلغان يامبۇ-كۈمۈشلەر-نى ماڭا تېزرەك ئېلىپ بېرىڭلار، ۋاقتىدىراق يۇرتۇمغا كېتىۋالاي، — دېدى چېرىك باشلىقى. * تاغقا چىقتىم سۇ ئىچەي دەپ، تاغ سۈيىنىڭ تەمى يوق. بىر سۆيەي دەپ ۋەدە قىلسام، بىر سۆيگۈدەك ھالى يوق.

ۋەدىسىدە تۇرماق قىلغان سۆزىگە ئەمەل قىلماق: ئۇ ئۆز ۋەدىسىدە تۇرىدىغان ئادەم، ئۇنىڭدىن گۇمانلانمىساقمۇ بولىدۇ.

ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق قىلغان سۆزنى ئەمەلگە ئاشۇرماق، ۋەدىسىدە تۇرماق: ئۇلارنى ۋەدىسىگە ئەمەل قىلدۇ، دەپ ئىشىنىش، ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەقلىق ئىدى.

ۋەدىگە ۋاپا قىلماق سۆزىدە تۇرماق، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق: ئىت بىلەن مۈشۈكمۇ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ، ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىنى ساقلاپتۇ.

ۋەدىمىز ۋەدە «ۋەدىمىزدە تۇرىمىز، لەۋزىمىزدىن يانمايمىز» دېگەن مەنى-دىكى ئىبارە: — بولدى، ۋەدىمىز ۋەدە، — دېيىشتى ئۇلار قول ئېلىشىپ.

ۋەدىنى بۇزماق بەرگەن ۋەدىسىدىن يېنىۋالماق: — شۇنداق قىلىپ ۋەدەڭنى بۇزدۇڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ مەندىن.

ۋەدىش ئى. دىئال. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.

ۋەدىلەشمەك پ. بىر-بىرىگە ۋەدە بەرمەك، ئەھدىلەشمەك؛ كېلىشمەك: باللار مېنى كۆرۈش بىلەنلا ۋەدىلىشىپ قويغاندەك تەڭلا بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراشتى. * ئۇلار كۈزلۈككە توي قىلىشقا ۋەدىلەشتى.

ۋەدىلىك سۈپ. ۋەدە قىلغان، ۋەدىلەشكەن: ۋەدىلىك سۆز ئاقتى شۇ ئايدىڭ كېچە ئاي پاتقۇچە، ئويغىتىپ يۇرتنى خوراز چىللاپ سۆزلۈك تاڭ ئاتقۇچە.

ۋەدىنامە ئى (ئە+پ) بىرەر ئىشنى جەزمەن قىلىش ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت؛ يازما ۋەدە؛ ئەھدىنامە: ۋەدىنامە يازماق.

ۋەدىئىزم ئى (ر) <دىن> مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 2000-يىللار بىلەن 1500-يىللار ئارىسىدا ھىندىستاننى ئىشغال قىلغان ۋە ئۆزلىرىنى «ئاريا» دەپ ئاتىغان ھىندى-ياۋروپا قوۋملىرى دەسلەپ ئېتىقاد قىلغان دىن. بۇ دىندا روھ ئۆلمەس دەپ قارىلىپ ئىبادەتتە قۇربانلىق مۇراسى-مى مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئىلاھلىرى كۆپ بولۇپ، شۇ ئىلاھلار ئۈستىدە

تۇرىدىغان يەنە بىر ئەڭ ئۇلۇغ ئىلاھ بار دەپ قارىلىدۇ.

ۋەرەقە ئى (ئە) ئاممىنىڭ بىلىشى ئۈچۈن تارقىتىلىدىغان، مەلۇم مەزمۇن خاتىرىلەنگەن تەشۋىقات قەغىزى: ئوقۇغۇچىلار ياتاق، سىنىپلارنىڭ ئىشىك دېرىزىلىرىگە چوڭ خەتلەر بىلەن يېزىلغان ۋەرەقەلەرنى چاپلىدى.

ۋەز ئى (ئە) ① بىرەر مەسىلە ھەققىدە باشقىلارغا، ئاممىغا سۆزلەنگەن سۆز، نۇتۇق: ئىمامنىڭ قەبرە بېشىدا قىلغان ۋەزلىرى مۇسىبەتتىكىلەرنىڭ دىللىرىنى ئەزدى. ② پەند-نەسىھەت، تەربىيە: بۇ ۋەزلەر خالىقنىڭ قۇلىقىغا گويا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى.

ۋەز ئېيتماق پەند-نەسىھەت قىلماق؛ تەربىيە بەرمەك: ئۇنىڭ ئەمەتكە ئېيتقان ۋەزى ئاخىر ئۆز رولىنى جارى قىلدى. * ئىمام خۇتپىغا چىقىپ، ۋەز ئېيتىشقا باشلىدى.

ۋەز ئوقۇماق ← ۋەز ئېيتماق: قانداق تۈگىمىگەن ئەنسىزلىك بۇ، كېچە-كېچىلەپ يۈرۈپ خەلققە ۋەز ئوقۇيلا، ئەتىسى يەنە ئەپەندىچىلىك قىلىلا، بولدى، ئەمدى قويسىلا.

ۋەزچى ئى. ۋەز ئېيتىدىغان كىشى: ئۇ يۇرت ئىچىدىكى مەشھۇر ۋەزچى ئىدى.

ۋەزخان ئى (ئە+پ) ۋەز ئېيتىدىغان كىشى، ۋەزچى: ۋەزچى كەلگۈن يامراش بىلەن تەڭ، ھەممە يەردە ئاپئاق سەللىلىك، بىلەكلىرىگە تەسۋى ئاسقان، قوللىرىدا قۇرئان تۇتقان دۇئاگۇي ۋەزخانلار پەيدا بولدى.

ۋەزخانا ئى (ئە+پ) ۋەز-نەسىھەت قىلىدىغان ئۆي: بولدى ھوي، سېنىڭ ۋەزخاناڭ ئەمەس بۇ!

ۋەزخانلىق ئى. ۋەز ئېيتىش ئىشى: قىسمەت چورۇق يۇسۇپ چوڭنىڭ ئۆزىگە ۋەزخانلىق قىلىشنى ياقتۇرمىدى. * مەسچىت سەيناسى بىلەن قەبرىلەر ئارىلىقىدىكى بوش مەيداندا مەدداھ-ۋائىزلار ئەتراپىغا ئادەملەرنى توپلاپ ۋەزخانلىق قىلىۋاتاتتى.

ۋەزمىن سۈپ (پ) ئېغىر بېسىق، سالماق: سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئاخىرقى سۆزى شۇنداق ئەستايىدىل ۋەزمىن ئاڭلاندى، سورۇندىكىلەر ئىختىيارسىز قايىل بولدى. * رۇستەم ۋەزمىن يىگىت ئىدى.

ۋەزمىنلەشمەك پ. ۋەزمىن ھالەتكە كەلمەك، ۋەزمىن بولۇپ كەتمەك: ئۇ چوڭايغانسېرى ۋەزمىنلىشىپ كەتتى.

ۋەزمىنلىك ئى. ئېغىر-بېسىقلىق، سالماقلىق: — راست ئېيتىدىلا ھاجىم، — دېدى تۆمۈر خەلپە ۋەزمىنلىك بىلەن، — ئەل-يۇرتقا تىنچلىق كېرەك. * — قاسىم ئەپەندى توغرا ئېيتىپتۇ، ھاجىم، — دېدى جامىسن دورجى ۋەزمىنلىك بىلەن.

ۋەز-نەسىھەت ۋەز ۋە نەسىھەت: ئۇ بۇنداق ۋەز-نەسىھەتلەرنى ناھايىتى كۆپ ئاڭلىدى.

ۋەزىپە ئى (ئە) ① زىممىسىگە يۈكلەنگەن، ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان مەجبۇرىيەت، ئىش، خىزمەت: بۇ — تەشكىل ماڭا تاپشۇرغان جىددىي ۋەزىپە. * — ۋەزىپە ئېغىر! — دېدى ئۇ چىرايىغا يىغىمباشتىن جىددىي تۈس بېرىپ. ② مەنسەپ، ئەمەل: ۋەزىپىگە تەيىنلىمەك. ۋەزىپىگە قويماق.

ۋەزىپىنى ئادا قىلالماسلىق جىنايىتى <قا> دۆلەت خادىملىرىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، قانۇنغا خىلاپلىق

قىلغان، ئىنتىزامنى بۇزغان ياكى خىزمەتتە ئېتىبارسىز قاراپ، ئېغىر دەرىجىدە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش بىلەن دۆلەت ئورگىنىنىڭ نورمال پائالىيىتىگە دەخلى يەتكۈزگەن، دۆلەت ۋە خەلق مەنپەئەتىگە يەتكۈزگەن زىيىنى ئېغىر بولغان قىلمىشنى كۆرسىتىدۇ.

ۋەزىپىسىز سۈپ. ۋەزىپىسى يوق، ۋەزىپە يۈكلەنمىگەن.

ۋەزىپىلىك سۈپ. ۋەزىپىسى بار، ۋەزىپە يۈكلەنگەن.

ۋەزىر ئى (ئە) ① بەزى ئىسلام مەملىكەتلىرىنىڭ پادىشاھ ۋە خان سارايلىرىدىكى ئالىي مەنسەپ ئىگىسى: ئوڭ قول ۋەزىر. سول قول ۋەزىر. ② بەزى شەرق مەملىكەتلىرىدىكى مىنىستىر: باش ۋەزىر. مالىيە ۋەزىرى.

ۋەزىرئەزەم ئى (ئە) تارىس. باش ۋەزىر: — ۋەزىرئەزەم ئەمىر ھەزرەتلىرىنى مەسلىھەتكە چىللايدۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى خەۋەرچى.

ۋەزىرلىك ئى. ۋەزىرگە يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ئەمەل: كېيىن ھەرقايسىسى بىر ھەپتىدىن ۋەزىرلىك قىلىشىدىكەن.

ۋەزىر-ۋۇزرا ۋەزىر ۋە شۇ قاتاردىكى ئەمەلدارلار: بىرچاغدا پادىشاھ نۇرغۇن ۋەزىر-ۋۇزرالىرى بىلەن بوۋاينىڭ ئۆيىگە كېلىپتۇ.

ۋەزىن (ۋەزنى) ئى (ئە) ① ئېغىرلىق: يۈك ۋەزنى. مالنىڭ تىرىك ۋەزنى. * ئوتنىڭ ۋەزنى مۇتلەق يەڭگىل بولغاچقا، ھەر دائىم يۇقىرى ئۆرلەيدۇ. * تۇپراق ۋەزىن جەھەتتىن مۇتلەق ئېغىر جىسىم، كەيپىياتى، قۇرۇق سوغۇق ھېسابلىنىدۇ. ② كۆچمە. ئابروي، نوپۇز، ئېتىبار، سالماق: ئۇلار ئۆزلىرى ياراتماقچى بولغان پېرسوناژ تىلىنىڭ ۋەزنىنى كۆچەيتىشنىلا ئويلاپ ئىشچىنى زىيالىيغا، دېھقاننى كادىرغا ئوخشاش سۆزلىتىپ قويىدۇ. ③ <ئەد> شېئىرنىڭ رىتىم ئاھاڭى ۋە تۈزۈلۈشىنى بەلگىلىگۈچى بوغۇملار سانى ۋە جايلىشىشى؛ شېئىر ئۆلچەملىرى: ئارۇز ۋەزنى. بارماق ۋەزىن. * رۇبائىيدىكى مىسرانىڭ ھەممىسى بىر خىل ۋەزىندە يېزىلىشى شەرت قىلىنمايدۇ. * مۇقام مۇزىكىلىرىدا نەغمىلەرنىڭ ئۇدارلىق تاكت مەسىلىسى خۇددى مۇقام تېكىستلىرىدە نەزمىلەرنىڭ ۋەزنى مەسىلىسىدەك مۇھىم مەسىلە. ④ <مۇز> مۇزىكا ئەسەرلىرىدە ئۇنىڭ رىتىم ئاھاڭىنى ۋە تۈزۈلۈشىنى بەلگىلىگۈچى رىتىملىق بىرىكمىلەر سانى ۋە جايلىشىشى.

ۋەزىنسىز سۈپ. ۋەزنى يوق، ۋەزنى بولمىغان: ۋەزىنسىز شېئىر.

ۋەزىنلىك سۈپ. ۋەزنى بار، ۋەزنى بولغان: ۋەزىنلىك شېئىر.

ۋەزىنلىك شېئىر <ئەد> بەلگىلىك شېئىرىي ۋەزنىگە ئىگە بولغان، بەلگىلىك ئۆلچەمدە يېزىلغان: ئارۇز ۋەزىنلىك شېئىر.

ۋەزىنلىك ئوتتۇرىچە سان <مات> ئەگەر n دانە سان ئىچىدە χ_1 بولسا f_1 قېتىم، χ_k بولسا f_k قېتىم تەكرارلانسا ھەمدە $f_1+\ldots+f_k=n$ بولسا، بۇ n دانە ساننىڭ ئوتتۇرىچە سانى

$$\bar{\chi}=\frac{\chi_1 f_1+\chi_2 f_2+\cdots+\chi_k f_k}{n}=\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{k}\chi_i f_i$$

نى χ_1، ...، χ_k لارنىڭ ۋەزىنلىك ئوتتۇرىچە سانى دەيمىز. بۇنىڭدىكى f_1، ...، f_k لار ئايرىم-ئايرىم χ_1، ...، χ_k لارنىڭ ۋەزنى دېيىلىدۇ.

ۋەزىيەت ئى (ئە) ① مەۋجۇت بولغان ياكى بىرەر پەيتتە پەيدا بولغان شەرت-شارائىت، ئەھۋال: سىياسىي

ۋەزىيەت. ئىقتىسادىي ۋەزىيەت. خەلقئارا ۋەزىيەت. * بىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتىمىز خۇددى مەھمۇد سىجاڭ ئېيتقاندەك، ئۇنىڭ بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. * ناھىيىمىزنىڭ ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىنى بەك ناچار ۋە بەك ياخشى دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، ۋەزىيىتىمىز داۋاملىق ياخشىلىققا قاراپ يۈزلىنىش.

ۋەسسالام سۆپ (ئە) «گەپ تامام، باشقا گەپ يوق، گەپ شۇ، گەپ تۈگىدى» دېگەن مەنىدىكى سۆز: ئىش تامام-ۋەسسالام. * باشقا ئىلاجىنى تېپىش كېرەك — ۋەسسالام.

ۋەسۋەسە ئى (ئە) ① غەم-ئەندىشە، تەشۋىش؛ كىشىنى ۋەھىمىگە، ھاياجانغا سالىدىغان ئوي-خىياللار: ھاجى ئىشان ماش رەڭ ھەرىبىي كىيىم، قىزىل يۇلتۇزى بار شەپكە كىيگەن ئادەمنى كۆرۈپ، دەسلەپ داڭقېتىپ قالدى ۋە ئۇنىڭ «مۆھتەرەمقارى» ئىكەنلىكىنى تونۇپ، ۋەسۋەسە بىلەن ئەتراپقا قارىدى. * شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئوزمۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرمەي تۇرۇپ ئىشق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپتۇ. ② كىشىنى يولدىن ئازدۇرىدىغان گەپ-سۆز، ھەرىكەت: ئەرنى قېرىتىدىغان نەرسە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى.

ۋەسۋەسىگە چۈشمەك غەم-ئەندىشىدە قالماق، ۋەھىملىك، قورقۇنچلۇق خىياللاردا بولماق: ھەربىي ئەمەلدارلار ۋەسۋەسىگە چۈشتى. * ئەگەر ئۇ توختاپ قالسا، خۇددى ئەزرائىلدىن بېشارەت كەلگەندەك ۋەسۋەسىگە چۈشەتتى.

ۋەسۋەسىگە سالماق ① ۋەھىملىك قورقۇنچلۇق خىياللارنى پەيدا قىلماق، غەم-ئەندىشىگە، ۋەھىمىگە قويماق: بۇ گەپ ھاجى ئىشاننىڭ ئىجارە كېمەيتىش ھەرىكىتىنىڭ ئالدىدا «خىزىر» قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ كېچىدە مەسۇدىخاننى قورقۇتۇپ، ۋەسۋەسىگە سېلىپ، قىسمەت چورۇق ئالدىدا شەرمەندە بولغان قىلمىشلىرىنى ئېسىگە سالدى. ② قۇترىتماق، كۈشكۈرتمەك؛ ئازدۇرماق: مېنى يات ئەلگە بېرىپ باي بولۇپ كېلىش ۋەسۋەسىگە سالدىڭ. * لەنىتى شەيتان مېنى ۋەسۋەسىگە سالغاچقا، بىرنەچچە قاپ ئاشلىقنى بىر يەرگە كۆمگەنىدىم.

ۋەسۋەسچىلىك ئى. ۋەسۋەسە، ۋەھىمە، قورقۇنچ قاپلىغان ھالەت؛ ئەھۋال: ئۇ ئويغىنىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھېلىقى ۋەسۋەسچىلىك يەنە قوزغالدى.

ۋەسۋەسىلىك سۆپ. ۋەسۋەسە قاپلىغان، ۋەسۋەسە ئىچىدە قالغان: ۋەسۋەسىلىك خىياللار ئۇنى ئۆڭكۈرنىڭ مۇزدەك تاش تاملىرىغا چاپلاپ قويغانىدى. * ئۇلار بۈگۈن دەل مۇشۇ ۋەسۋەسىلىك سۆزنىڭ يىلتىزىنى قېزىپ يۈرەتتى.

ۋەسىقە ئى (ئە) مال-مۈلۈك سېتىۋالغانلىق ھەققىدىكى ھۆججەت؛ گۇۋاھنامە: بۇلغار تاشلىق قېلىن كىتابلار، قولىيازمىلار ۋە كۆك ماتاغا ئوراپ قويۇلغان نۇرغۇن خەت-چەك، ۋەسىقىلەر ئۆز رېتى بويىچە قويۇلغانىدى.

ۋەسىقىسى يوق سۆزىدە تۇرمايدىغان، گېپىنىڭ تايىنى يوق، تۇتۇرۇقسىز، تۇتامى يوق: ئۇ تازا ۋەسىقىسى يوق نېمە ئىكەن. * ئانار ئۇنى «ۋەسىقىسى يوق سارالڭ، بۆرە قانجۇق» دەپ تىللاپ قازناقتىن قوغلاپ چىقاردى.

ۋەسىقىسىز سۆپ ← **ۋەسىقىسى يوق**: — نېمدېگەن ۋەسىقىسىز نېمە ئۇ، — دېدى بىرى ئۇ كەتكەندىن كېيىن.

ۋەسىل (ۋەسلى) ئى (ئە) ① ئۇچرىشىش، قوشۇلۇش، بىرلىشىش، ئېرىشىش (يار

ھەققىدە) : يارنىڭ ۋەسلى جامالىنى تىلەيدۇ
نۆبىتى، رەھمە قىلغىل مەن غېرىبقا بار
ئىمكانىم ساڭا. ② دىدار، جامال: رازى
ئىدىم كۆرۈپ ئۆلسەم ۋەسلىڭنى، ياشلىق
ئىزىم قالغان ئەلۋەك ماكاندا. ③ كۆچمە.
مال-مۈلۈك، بايلىق: ئوغلىغا ھەسەل ئېلىپ
بېرىۋېتىپ دېھقاننىڭ ۋەسلى ئازلاپ، پۇلى
تۈگەپتۇ. * ۋەسلىم كەتسۇ مەيلى، قىزىمنىڭ
بەختى ئۈچۈن مەن ھەممىنى قۇربان قىلد-
مەن. ④ كۆچمە. قىممىتى: ئوسمايلامنىڭ
ئون كۆڭلىكى بار، بىر كۆڭلەكچىلىك ۋەسلى
يوق (ماقال).

ۋەسلىگە يەتمەك دىدارلاشماق، دىدار
كۆرۈشمەك: مەشۇقلارنىڭ جامىدىن ماڭا
تۇت شاراب، ئىچەي قېنىپ، ۋەسلىگە يېتەي
قارا كۆز.

ۋەسلە ئى (ئە) يېزت. باھانە، سەۋەب:
ھاتەم قادىر خۇداغا ئاجىزلىقىنى ۋەسلە
قىلىپ پاناھلىق تىلىدى.

ۋەسىي ئى (ئە) <قا> ۋايىغا يەتمىگەن
يېتىم باللارغا غەمخورلۇق قىلىشنى ۋە
ئۇلارغا مىراس قالغان مال-مۈلۈككە
(باللار ۋايىغا يەتكۈچە) قاراپ تۇرۇش-
نى ئۆز ئۈستىگە ئالغان كىشى.

ۋەسىيەت ئى (ئە) ① ئۆلگۈچىنىڭ بالا-چاقا
ياكى يېقىنلىرىغا ئېيتىپ ياكى يېزىپ
قالدۇرغان تاپشۇرۇقى، نەسىھىتى:
بوۋاي باللىرىغا: — بۇنىدىن كېيىن ھەر
قېتىم چاي ئىچكەندە قەنت سالماي ئىچمەڭلار،
بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم، — دەپتۇ. * ئۈچ ئاي
ئۆتكەندىن كېيىن خان ئانا ۋاپات بولدى.
ھېيت كۈنىدىكى ئەردەم سۆزلىرى ئەمدى
ۋەسىيەت بولۇپ قالدى. ② <قا> ئۆلگۈچى
ھايات ۋاقتىدا يېزىپ ياكى باشقىلارغا
ئاغزاكى ھاۋالە قىلىپ قويغان، قانۇندا
بەلگىلەنگەن ئۇسۇللار بويىچە مىراسلىرى-
نى ۋە باشقا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ
قىلىدىغان ھەمدە ئۆلگەن ۋاقتىدا كۈچكە
ئىگە بولىدىغان قانۇنىي تاپشۇرۇق.

ۋەسىيەت قىلماق مەرھۇم بالا-چاقا
ياكى يېقىنلىرىغا مەلۇم بىر ئىشنى يېزىپ
ياكى ئېيتىپ قالدۇرماق، تاپشۇرماق؛
نەسىھەت قىلماق: ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا
قورۇ-جايىغا كىچىك ئوغلىنىڭ ۋارىسلىق قىلىشىنى
ۋەسىيەت قىلغان.

ۋەسىيەت قىلىنغان ھەدىيە <قا>
ئۆلگۈچى ھايات ۋاقتىدا ئۆز مۈلكىنىڭ
بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى ۋەسىيەت
ئارقىلىق قىلغان ھەدىيە. لېكىن ھەدى-
يە قىلغۇچى ۋاپات بولغاندا ئاندىن
كۈچكە ئىگە بولىدۇ. بۇ بىرلا تەرەپنىڭ
ئىشى بولۇپ، ھەدىيە ۋەسىيەت قىلىن-
غۇچىنىڭ ماقۇللۇقىسىز كۈچكە ئىگە
بولۇۋېرىدۇ.

ۋەسىيەتلىك سۈپ. ۋەسىيەت قىلىنغان،
ۋەسىيىتى بولغان.

ۋەسىيەتلىك ۋارىسلىق <قا> ۋەسىيەت
شەكلى بويىچە بولىدىغان ۋارىسلىق.
مىراسقا بۇنداق ۋارىسلىق قىلغۇچى
«بەلگىلەنگەن ۋارىس» دەپ ئاتىلىدۇ.
مەملىكىتىمىزدە پۇقرالار يازما ياكى
ئېغىزچە ۋەسىيەت قىلىپ، مىراسىنىڭ
بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى قانۇنىي
ۋارىسلار ئىچىدىكى بىر كىشىنىڭ، بىرنەچ-
چە كىشىنىڭ ياكى قانۇنىي ۋارىسلاردىن
باشقا كىشىنىڭ ۋارىسلىق قىلىشىنى
بەلگىلەيدۇ.

ۋەسىيەتنامە ئى (ئە+پ) مەرھۇمنىڭ
ۋارىسلىرى ياكى يېقىن كىشىلىرىگە
قالدۇرغان يازما ۋەسىيىتى؛ ۋەسىيەت

يېزىلغان قەغەز، ۋەسىيەت خۆججىتى: ئۇ مەرھۇم ئانىسىنىڭ ۋەسىيەتنامىسىنى بىر ئوقۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى.

ۋەسىيلىك ئى <قا> ۋەسىي ئۈستىگە ئالغان ئىش، مەجبۇرىيەت.

ۋەسىيلىك قىلىش <قا> ياش قۇرامىغا يەتمىگەن بالا ۋە روھىي كېسەللەرنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى، مال-مۈلكى ۋە باشقا بارلىق قانۇنلۇق ھوقۇق-مەنپەئىتىنى نازارەت قىلىش ۋە قوغداش.

ۋەششەمسى ئى (ئە) تۈنەك كېچىلىرى ياغ كۆيدۈرۈپ ئېيتىدىغان قوشاق: بىز چوماقنىڭ ياغقا چىلانغان بېشىغا ئوت تۇتاشتۇ-رۇپ، مەھەللىمىزدىكى ئۈششاق باللار بىلەن ۋەششەمسى قىچقىرىپ ماڭدۇق.

ۋەقە ئى (ئە) ① تارىختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە، ئىش: شىئەن ۋەقەسى. * شاھزادە بولغان ۋەقەنى ئاتىسىغا دەپ بېرىپتۇ. ② تاسادىپىي يۈز بەرگەن ھادىسە، كېلىشمەسلىك: كوچىدا قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپتۇ. * شاھزادە بولغان ۋەقەنى ئاتىسىغا دەپ بېرىپتۇ.

ۋەقەسىز سۈپ. ۋەقە سادىر بولمىغان، ۋەقە يۈز بەرمىگەن: ۋەقەسىز بۇ ھېكايىنى قانداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازغىلى بولىدۇ.

ۋەقەلىك ① سۈپ. ۋەقەسى بار، مەلۇم ۋەقەگە ئىگە بولغان: ۋەقەلىك شېئىرلار. * بۇ ئۇسلۇب ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنى ئىپادىلەيدىغان ۋەقەلىك ئۇسلۇبدۇر. ② ئى <ئە> ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن مەلۇم تۇرمۇش بۆلىكى.

ۋەقەلىك تىياتىر <تىيا> XVIII ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ياۋروپادا دەۋر سۈرگەن بىر خىل تىياتىر شەكلى. كۆپلىرى غەلىتە، مۇبالىغە قىلىنغان ۋەقەلىك ھەم ئەپسانە تۈسىنى ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تراگېدىيىلىك ۋە كومېدىيىلىك كۆرۈنۈشلەرنى قىستۇرۇش ئارقىلىق يامانلار جازالىنىدۇ، ياخشىلار مەدھىيىلىنى-دۇ. ھەمدە ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش مەۋھۇم ھالەتتە ئىپادە قىلىنىدۇ.

ۋەقەلىك رەسىم <گ سەن> مەلۇم ۋەقەلىك تەسۋىرلەنگەن رەسىم.

ۋەقەلىك شېئىر <ئەد> ← **سۇژېتلىق شېئىر**.

ۋەقەلىك ئۇسلۇب <ئۇس> مەلۇم ئاددىي ۋەقەلىك ئىپادە قىلىنغان ئۇسلۇب - شەكلى.

ۋەقەلىك يىپ ئۇچى <ئەد> بايان خاراكتېرلىك ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرى (ھېكايە، دراما، كىنو)دى-كى بىر پۈتۈن ۋەقەلىك قاتارلىقلارنىڭ پېرسوناژلار تەرەققىياتى، ئىش-پائالىيىتى، مۇناسىۋىتى (بىر پۈتۈن باغلىنىشى)نى كۆرسىتىدۇ.

ۋەكىل ئى (ئە) ① بىرەر كوللېكتىپ ياكى شەخس نامىدىن ئىش بېجىرىشكە تەيىنلەنگەن، ياكى سايلانغان، ئۇنىڭ پايدا-مەنپەئىتىنى قوغداپ خىزمەت قىلىدىغان كىشى: يۈسۈپ تەيجى ۋاڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەنىدى. ② بىرەر دۆلەت ياكى تەشكىلاتنىڭ ۋاكالىتى بىلەن باشقا دۆلەتتە تۇرۇپ، شۇ دۆلەت ياكى تەشكىلاتنىڭ نامىدىن ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىشكە تەيىنلەنگەن خادىم؛ ئەلچى، كونسۇل: دىپلوماتىك ۋەكىل.

تۈركىيە ۋەكىلى. ۋەكىل تەيىنلىمەك. ③ <قا> كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار، ئىدارە تەشكىلاتلارغا ۋاكالىتەن ھەق تەلەپ ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈپ، ھەق تەلەپ مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغۇچى كىشى.

ۋەكىل بولماق ۋەكىللىك رولىنى ئۆتىمەك، ۋەكىللىك قىلماق: ئۇ ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى بولۇپ يىغىنغا قاتناشتى.

ۋەكىللىك «ۋەكىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھېيتگاھ جامەسى – ئىسلام دىنىغا خاس ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە قەدىمي بىنا.

ۋەكىللىك خەلق ئۇسسۇلى <ئۇس> ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەشتىن ئۆتكەن، ئۇسلۇبى گەۋدىلىك بولغان ھەمدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئۇسسۇللىرى.

ۋەكىللىك قىلماق ۋەكىل بولماق: قانۇن ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ۋەكىللىك ئوخشىتىش <ئەد> ستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرنىڭ بىرى، ئۇ يوشۇرۇن ئوخشىتىشقا قارىغاندا ئوخشىتىشنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇلغان شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوخشىتىلغۇچى كۆرۈنمەيدۇ، ئوخشاتقۇچى شەيئى ئوخشىتىلغۇچى شەيئىگە ۋەكىللىك قىلىپ كېلىدۇ. مەسىلەن «ئىچ ئات تارتسا، يانداق تارتماسلىق، يانداق تارتسا ئىچ ئات تارتماسلىق» دېگەن جۈملىدە «قەدەم بىرلىكى. پىكىر بىرلىكى» دىن ئىبارەت ئوخشىتىلغۇچى يوشۇرۇن ئىپادىلەنگەن.

ۋەلەك I ئى. دىئال. ھارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئارغامچىنى ھارۋىنىڭ ئوقى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ئىككى بېشى بەلدەكلىك ياغاچ.

ۋەلەك II ئى. دىئال ① قۇلاق كەستى. ② ھارامدىن بولغان بالا.

ۋەلىئەھد ئى (ئە) <تارىخ> تەخت ۋارىسى، ئورۇن باسار.

ۋەلىئەھدلىك ئى. تەختكە ۋارىسلىق، ئورۇنباسارلىق: چوڭ ئوغلۇمنى ۋەلىئەھدلىكتىن قالدۇرۇپ، كىچىك ئوغلۇمنى مىراسخور قىلاي دېسەم، رەسمىيەت-قائىدىگە توغرا كەلمەيدۇ.

ۋەلەدىزىنا ئى (ئە) ھارامدىن بولغان بالا، نىكاھسىز تۇغۇلغان بالا.

ۋەلىي ئى (ئە) يېزت ① قوغدىغۇچى، نازارەت قىلغۇچى، مەسئۇل بولغۇچى، باشقۇرغۇچى. ② دىنىي ئەقىدە بويىچە تەڭرىنىڭ قۇدرىتى بىلەن بولىدىغان ھەرقانداق ۋەقە-ھادىسە ياكى غايىبانە ئىشلارنى ئالدىن بىلىدىغان ئۇلۇغ شەخس؛ ئەۋلىيا: تەركىدۇنيا ۋەلىيلەر، بىگانىلەر، بەخىراماnلىقتا ئۆتتى ناخشىدىن لەززەتلىنىپ. * كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدىم بۇ ئەجەب خەلق – زىنىنتى ئالەم، ئەگەر مەشرەپ دېسەڭ مەشرەپ، دېسەڭ زېھنىي ۋەلىي گويا. ③ دوست: ۋەلىي ئاللا. ④ خوجا، ئىگە: ۋەلىي نېمەت. ⑤ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ۋەلىي نېمەت يېزت. نېمەت ئىگىسى، نېمەت خوجىسى.

ۋەلىيلىك «ۋەلىي» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ۋەلىيۇللا ئى (ئە) ئاللانىڭ دوستى.

ۋەنزە ئى (خەن) بىر خىل يېمەكلىك. ئادەتتە بېلىق، گۆش قاتارلىقلارنى قىيما

قىلىپ، دورا-دەرمەكلەرنى قوشۇپ كاللەك ھالەتكە كەلتۈرۈش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

ۋەھاكازا تىر (ئە) شۇ قاتارلىق، قاتارلىقلار: يەنە شۇ ناھۇۋاپىق خىزمەت ئۇسۇلى، بۇلارنى يېپىپ تۇرغىنى زىياپەت، سوۋغات ۋەھاكازالار.

ۋەھالەنكى باغل (ئە+پ) تەگداش، لېكىن قارىمۇقارشى مەنىلىك جۈملىلەرنى باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئۇقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئۇقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: ئاۋغۇستنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كېزىك كېسىلى دەھشەتلىك پەللىگە يەتتى، ۋەھالەنكى، ۋراچ ئابدۇرېشىتمۇ قۇتقۇزۇش جەريانىدا كېسەل يۇقۇپ ئۆلۈپ كەتتى. * مەن ئۇنىڭدىن شۇنچە ئۈمىد كۈتكەنىدىم، ۋەھالەنكى، ئۇ ئۈمىدىمنى يەردە قويدى.

ۋەھشەت ئى (ئە) يېزت. كىشىنى ۋەھىمىگە، غەم-ئەندىشىگە سالىدىغان ياۋۇزلۇق، ۋەھشىيلىك، قورقۇنچ دەھشەت: ۋادەرىخ، نەقەسمەت بۇ شۇنچە دەھشەت، سۇلغايمۇ چېچەك ئاچماي ۋىسال مۆھلەت؟! خۇدايا، ئۆزۈڭ بىر كۈچ قىلغىن ئىلتىپات، بۇ ۋەھشەت قىسمىتىدىن ئەيلە ئازاد! * يەتتە خىل زەھەرنىڭ بىرىدۇر غەيۋەت، بەزىلەر ئۈچۈن ئۇ ھۈنەر ۋە سەنئەت. ھەرىلەر بال بېرەر، ئاھۇلار ئىپار، سېنىڭدىن نېمىشقا چىقىدۇ ۋەھشەت.

ۋەھشەت سالماق قورقۇنچ، ۋەھىمىگە دۇچار قىلماق: ھەممىنىڭ يۈرىكىگە ۋەھشەت سېلىپ كەلگەن شەگگەن يامۇلى بۆگۈن تىغ زەربىدىن سەكراتقا چۈشكەن يولۋاستەك سۈرىنى يوقاتقانىدى.

ۋەھشىي سۈپ (ئە) ① ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتقان، ئۆتۈپ كەتكەن زالىم، قانخور: ۋەھشىي ئادەم. * قارا، ئۇ نېمىدېگەن ۋەھشىي-ھە؟ لېكىن مەن ئۇنى دەسلەپتە كۆرۈپ، كۆزلىرىمگە ئىشەنمەي قالدىم، كېيىن قارىسام ئۇ راستىنلا ئىليار ئىكەن. ② يىرتقۇچ: ئەتراپىدا كېيىكلەر ۋە ھەر خىل ۋەھشىي ھايۋانلار ئوتلاپ يۈرگەنىكەن.

ۋەھشىيانە ئى (ئە+پ) ۋەھشىيلەرگە خاس، ۋەھشىيلەردەك، ۋەھشىيلەرچە: گومىندا گچىلار ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەرنى قولىدىن دەرەخكە مىخلاپ ۋەھشىيانە ھالدا ئۆلتۈرۈۋېتىپ قاچقانىكەن.

ۋەھشىيلەرچە رەۋ. ۋەھشىيلەرگە خاس، ۋەھشىيلەردەك، ۋەھشىيانە: ناتونۇش كىشى ئۇنىڭغا ۋەھشىيلەرچە تىكىلىپ قارىدى. * ئۇلار ئارقىسىدىنلا قىلىچ، شەمشەر، نەيزىلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ۋەھشىيلەرچە ئېلىشتى.

ۋەھشىيلەشمەك پ. ۋەھشىي ھالەتكە كەلمەك، ۋەھشىي بولماق: دۈشمەن شۇنچىلىك ۋەھشىيلەشتىكى، ئۇچراتقانىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى. * زامانقۇل تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، يانچۇقىدىكى ئىنچىكە سىمنى ئالدى-دە، پەزىلەتنىڭ گېلىدىن بوغۇپ، ۋارقىرىيالماس قىلىپ قويدى.

ۋەھشىيلىك ئى. ۋەھشىيانە ھەرىكەت، قىلىق، ئىش: ۋەھشىيلىك كۈچەيگەنسېرى، خەلقنىڭ قولىغا قورال ئالدىغان كۈنى شۇنچە يېقىنلىشىدۇ.

ۋەھىي ئى (ئە) <دىن> دىنىي چۈشەنچىدە خۇدا تەرىپىدىن جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە كەلگەن خەۋەر، بۇيرۇق ۋە شۇ قاتارلىقلار: ھېسامىدىن داموللا « <قۇرئان كەلىمىسى> ئاللادىن كەلگەن ۋەھىي» دەپ تۇرۇپ

ئۈزاق سۆزلىدى.

ۋەھىم ئى (ئە) قورقۇنچ، ۋەھىمە: ئەنسىز خەۋەرلەر كىشىلەر ئارىسىدا ۋەھىمە تارقىتىپ غۇلغۇلا كۆتۈرەتتى.

ۋەھىم قىلماق ۋەھىمىگە چۈشمەك، قورقماق: شۇڭا ئۆلۈمدىن قىلمايمەن ۋەھىم، ئەمەستۇر كۆڭلۈم غەمدە-غۇسسىدە. مېنىڭ ئۆلۈمۈم - ئۆلمەسلىك، چۈنكى قەلبىم لىقمۇلىق بەخت ھېسسىدە.

ۋەھىمە ئى (ئە) قاتتىق قورقۇش، غەم-ئەندىشە، ئەنسىزلىك نەتىجىسىدە پەيدا بولغان روھىي ھالەت: شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن ئەل-يۇرت خۇددى باستۇرۇپ كېلىۋاتقان دەھشەتلىك بىر كەلكۈنگە دۇچ كېلىپ قالغاندەك قاتتىق ۋەھىمە ئىچىدە قالدى.

ۋەھىمە چۈشمەك قورقۇنچ، ئەنسىزلىك پەيدا بولماق: ئۇ كۈنىمۇ شاھزادە قەمەرۇززامان شىكاردىن قايتىپ كەلمىگەندىن كېيىن، شاھنىڭ يۈرىكىگە ۋەھىمە چۈشۈپتۇ.

ۋەھىمىگە چۈشمەك غەم-ئەندىشىدە قالماق، قورقماق: «بۇ قارا باتۇرنى يوقاتمىسام ئاخىرى مېنىڭ جېنىمغا زامىن بولىدۇ» دەپ ۋەھىمىگە چۈشۈپتۇ شاھ.

ۋەھىمە سالماق قورقۇنچ، ئەنسىزلىك پەيدا قىلماق: ياسىنىڭ ئاۋازىدىكى بىر خىل قەتئىيلىك ساقىنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سالدى.

ۋەھىمىگە سالماق قورقۇتماق، ئەنسىزلىككە دۇچار قىلماق: ماشىنىنىڭ ئەنسىز سىگنالى پۈتۈن مەھەللىنى ۋەھىمىگە سالدى.

ۋەھىمسىز سۈپ. ۋەھىمىسى يوق، قورقۇش پەيدا قىلمىغان؛ تىنچ: ۋەھىمسىز كۈنلەر.

ۋەھىملىك سۈپ. ۋەھىمە باسقان، ۋەھىمە قاپلىغان؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق: كاللامدا ھەر خىل ۋەھىملىك پىكىرلەر ھۆكۈم سۈرۈۋشكە باشلىدى. * بۇ ئايال بەزىدە جىددىي، ۋەھىملىك بولۇۋالاتتى.

ۋەي ئىم. چاقىرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋەي نۆۋەتچىمۇ سىز؟ رازۋېدكا بۆلۈمىگە ئۇقتۇرۇڭ، ھەممە يلەن يىغىلسۇن، ۋەزىپە بار، ھازىرلا يېتىپ بارىمەن.

ۋەيت ئىم ① كۈلكە-چاقچاقتىكى ھېس-ھاياجاننى بىلدۈرىدۇ. ② زاڭلىق قىلىش، مازاق قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

ۋەيت-ۋەيت «ۋەيت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئاشخانىدا باشلانغان «ۋەيت-ۋەيت» كۈلكىسى پۈتۈن يولۇچىلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى.

ۋەيران سۈپ (پ) ① پۈتۈنلەي بۇزۇلغان، خارابىغا ئايلانغان: — ئەگەر بۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلمىساق، پۈتۈن تەختىمىز ۋەيران، ئۆزىمىز سەرسان بولۇپ كېتىمىز، — دەپتۇ ۋەزىرلەر. ② كۆچمە. خاراب، ئېچىنىشلىق، ئازابلىق: قاراپ كۆردىكى ھالى بەكمۇ ۋەيران، پۈتۈنلەي قۇم، توپا-چاڭغا مىلەنگەن. * ئالدى خەتتى بار بىساتىمنى قوشۇپ، مېنى قىلماس مۇنچە ۋەيران دەپتىمەن.

ۋەيران بولماق ① بۇزۇلماق: بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە يۈزلىگەن ئائىلىلەرنىڭ ئۆيلىرى بىر تۇتاش ۋەيران بولۇپ كەتتى. ② پۈتۈن مال-مۈلكىدىن ئايرىلماق، سولماق: ۋەيران بولغان سودىگەر. ۋەيران بولغان ئاقسۆڭەك. ③ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىماق: ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ۋەيران بولۇپ بەدەر قاچتى. ④ خورلۇق تارتماق، خورلانماق: مەن پەقەت ئۆزۈمنىڭ ۋەيران بولغان قەلبىمنىلا ئېلىپ بارالايمەن.

ۋەيران بولۇش <س ئق> كارخانىلارنىڭ سۇنۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا، كارخانا ياكى ھەقدارلار سوت ئورگانلىرىغا ئىلتىماس سۇنسا، سوت

ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن، ۋەيران بولغان كارخانىنىڭ مال-مۈلكىنى باھاغا سۇندۇرۇپ، ھەقدارلارغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ، كەم قالغان تەرەپلىرىنى قايتا تولۇقلاپ بەرمەيدۇ.

ۋەيران قىلماق ① بۇزماق: مۇشۇ تاپتا ئىشنى توختىتىش — ئامبارنى ۋەيران قىلىش، 10 مىڭ ئادەمنىڭ ئالتە ئايدىن بۇيانقى ئەمگىكىنى بىكار قىلىۋەتكەنلىك، ئىدى. * ئۇ بىزنىڭ ئۆيىمىزنى ۋەيران قىلدى. ② بىتچىت قىلماق، يوقىتا چىقارماق: بۇ كۆرەش جاھانگىرلىكنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان، ۋەيران قىلىدىغان كۆرەش ئىدى.

ۋەيران قىلىش ئۇرۇشى <ھەرب> دۈشمەنىنىڭ قاتناش لىنىيىسى، خەۋەرلە-شىش ئەسلىھەلىرى، قۇرۇلۇش ئەسلىھەلە-رى، تايانچ پونكىتلىرىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدىغان ۋە ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىدىغان ئۇرۇش. ئادەتتە بۇزغۇچىلىققا ئۇچرىتىش ئۇرۇشى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ۋەيرانە (پ) ① سۈپ. بۇزۇلغان، ۋەيران بولغان، ۋەيران: مۇشۇك تاملىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، ۋەيرانە بىر ئۆينىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ② سۈپ. پەرىشان، روھىي چۈشكۈن: نەزەر ئۆيگە كېلىپ، قوشنىلىرىدىن بولغان ئەھۋالنى ئاڭلاپ داد-پەرياد سېلىپ، ۋەيرانە بولۇپ تۇرغانىكەن. * ئاۋازىڭنى ئاڭلاپ، يارىم، بولدۇم ۋەيرانە. ئاشىق ئۇتى يامان ئىكەن، قىلدى دىۋانە. ③ سۈپ. رەتسىز، چېچىلاڭغۇ، قالايمىقان: ۋەيرانە ئادەم. // ئۇ ئىلگىرىدىن ۋەيرانە يۈرىدىغان بىرنېمە. ④ ئى. ۋەيران بول-غان، بۇزۇلغان، خارابىلىققا ئايلانغان جاي: ئەپەندىم قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلمەن دەپ يۈرگەن كۈنلىرىدە پادىشاھ ئۇنى بىللە ئوۋغا ئېلىپ چىقىپتۇ، يولدا ئۇلارغا بىر ۋەيرانىدا سايراپ تۇرغان ھۇقۇش ئۇچراپتۇ.

ۋەيرانچىلىق ئى. ۋەيران بولغان، بۇزۇلغان ھالەت: بىز شۇ چاغدىكى ۋەيرانچىلىقنى كۆرۈپ كۆزىمىزگە ئىشەنمەي قالدۇق.

ۋەيرانلاشماق پ. ۋەيران بولماق، ۋەيران ھالەتكە كەلمەك.

ۋەيرانلىق ئى ① ۋەيران بولغان جاي، ئورۇن: ئىجادكار يېڭى ئەۋلادبىز، ۋەتەن ئىشقىدا پەرھات بىز، شۇڭا ۋەيرانلىق ئاۋات، باياۋان باغۋاران بولدى. ② ۋەيران بولۇش، بۇزۇلۇش: ئاچلىق، ۋەيرانلىق نەتىجىسدە ئۇلارنىڭ يېقىن ئارىدا ھالاك بولۇشى تۇرغان گەپ.

ۋەيلۇن ئى (ئە) دوزاخنىڭ بىرىنىڭ نامى يەنى ئوت ئەڭ كۈچلۈك كۆيىدىغان، چوڭقۇر دوزاخ: ۋەيلۇن دېگەن دوزاخنىڭ تۆۋرۈكى ئۆرۈلۈپ كەتكەنىدى، مانا شۇنىڭغا لايىق تۆۋرۈك تېپىش ئۈچۈن مېنى خۇدا بۇ دۇنياغا ئەۋەتتى. * ئىچكىنىمگە بىر قەدەھ كۆيسەم كۆيەي ۋەيلۇندا، تۇرغىنىمدا ئىچىدە بۈگۈن بەخت ھۆرمەتتە.

ۋراچ ئى (ر) <تىب> مېدىتسىنا ئىلمىدىن ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولغان كىشى، دوختۇر: باللار كېسەللىكلىرى ۋراچى.

ۋراچلىق ئى <تىب> ۋراچقا يۈكلەنگەن ۋەزىپە، خىزمەت: ۋراچلىق قىلماق.

ۋونكا ئى (ر) روسىيەدە ئىشلەنگەن هاراق. ئالىي دەرىجىلىك ئىسپىرتقا سۇ قوشۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسپىرت تەركىبى 36% — 60% كىچە بولىدۇ.

ۋودوپروۋود ئى (ر) <سۇ> سانائەت ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن قۇرۇلغان سۇ تۇرۇبىلىرى،

ناسوس پونكىتلىرى قاتارلىقلار سىستېمىسى.

ۋودورود ئى (ر) <خىم> ھىدروگېن: ۋودورود بومبىسى.

ۋودورود بومبىسى <ھەرب> يادرو قورالللىرىنىڭ بىر خىلى. ھىدروگېننىڭ ئىزوتوپلىرى بولغان دېيتېرىي بىلەن ترىتىي ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئالاھىدە ياسالغان ئاتوم بومبىسى پارتلىتىش قوزغۇلمىسى قىلىنىدۇ. ئاتوم بومبىسى پارتلىغاندا، ھاسىل بولغان يۇقىرى ھارارەت دېيتېرىي بىلەن ترىتىينى پولىمېرلىنىش رېئاكسىيىسىگە كىرىشتۈرۈپ ۋە گېلىي نۇكلونىنى ھاسىل قىلىپ، شىددەتلىك پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ۋودورد بومبىسىنىڭ كۈچ-قۇدرىتى ئاتوم بومبىسىنىڭكىدىن كۆپ زور بولىدۇ.

ۋوسپالېنىيە ئى (ر) <تىب> ← **ياللۇغ.**

ۋوگزال ئى (ر) <قاتن> پويىز ئىستانسىلىرىدىكى چوڭ بىنا؛ ئىستانسا ئىچى: ۋوگزال سۇپىسى. * پاراۋوز قاتتىق بىر سىگنال بەردى-دە، تۇرخۇنىدىن ئاپئاق ئىس چىقىپ، بىلىنەر-بىلىنمەس سىلجىپ تۇرۇپ گۈپۈلدەپ يۈرۈپ كەتتى. ئانچە ئۆتمەي قايناۋاتقان قازانغا سۇ قۇيۇۋەتكەندەك ۋوگزال چۆلدەرەپ قالدى.

ۋولت مق (ر‹ئىتال) <فىز> ئېلېكتر بېسىم بىرلىكى. 1 ئامپېر توك قارشىلىقى 1 ئوم بولغان ئۆتكۈزگۈچتىن ئۆتكەندە، ئۆتكۈزگۈچنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى ئېلېكتر بېسىمى 1 ۋولت بولىدۇ. بۇ بىرلىك نامى ئىتالىيە فىزىكا ئالىمى ۋولتا (Alessandro Volta) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

ۋولتا ئى <فىز> ئىتالىيىلىك فىزىكا ۋە خىمىيە ئالىمى. ئۇ مېتالللارنىڭ تېگىشىشىدىن توك ھاسىل بولۇش ھادىسىسىنى تەتقىق قىلىپ ۋولتا باتارىيىسىنى كەشپ قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كوندېنساتورلۇق ئېلېكتروسكوپنى ۋە ئېلېكترىزاتورنى كەشپ قىلغان. سۇنىڭ ئېلېكتروزلىنىشىنى تاپقان. ئۇنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى، كۈچ، پوتېنسىئال ۋە توك بېسىملىرىنىڭ بىرلىكى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

ۋولتا باتارىيىسى <فىز> ← **ئىپتىدائىي باتارىيە.**

ۋولتا ئېلېمېنتى <فىز> ← **ئىپتىدائىي باتارىيە.**

ۋولتاژ ئى (ر) <فىز> ← **ئېلېكتر بېسىمى.**

ۋولت-ئامپېر (ر‹ئىتال+فران) <فىز> توك قۇۋۋىتى بىرلىكى. ئۇنىڭ سانلىق قىممىتى ئېلېكتر زەنجىرىدىكى بېسىم ۋە توكنىڭ كۆپەيتمىسىگە باراۋەر. ئۆزگىرىشچان توكنىڭ كۈچىنىشى دەۋرلىك ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ۋولت-ئامپېرىنىڭ قىممىتى ئەمەلىي ئۈنۈملۈك قىممەتتىن كىچىك بولىدۇ.

ۋولتمېتىر ئى (ر‹ئىتال+گرېك) <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىنىڭ ئىككى نۇقتا ئارىسىدىكى ئېلېكتر بېسىمىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋولف ئى <كېئول> 1863 — 1925-يىللىرى ياشىغان رۇس ئالىمى.

ۋولف تورى <كېئول> بىر خىل ئېكۋاتور شەكلىدىكى «قۇتۇپتىن چۈشۈرۈلگەن بەلباغ تەكشىلىك پرويېكسىيە» تورى، رۇس ئالىمى ۋولف ئىجاد قىلغان بولغاچقا، شۇنداق ئاتالغان. كرىستالللارنى پرويېكسىيىلەشتە نۇقتا سىزىق، يۈزلەر ئارىسىدىكى بۇلۇڭ ئارىلىق مۇناسىۋەتنى سخېما بىلەن چۈشەندۈرۈشتە ئىشلىتىلى-

دۇ. ئاسترونومىيە، دېڭىز قاتنىشى تۈزۈلمە گېئولوگىيىسى قاتارلىق پەنلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

ۋولفرام ئى (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى W ‏(wolifram). كۈل رەڭ ياكى قوڭۇر قارا رەڭلىك، قاتتىق، بىراق چۈرۈك كرىستال. يۇقىرى تېمپېراتۇرىغا چىداملىق. لامپۇچكا قىلى ۋە ئالاھىدە قېتىشما پولاتلارنى ئىشلەشتە قوللىنىدۇ.

ۋولفرام چېچەكى <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى H_2WO_4 يانتۇ ياقلىق كرىستال كۆپىنچە قاسىراقسىمان، تالقانسىمان ۋە يۇقۇندىسىمان ھالەتلىرىدە بولىدۇ، رەڭگى سېرىق ياكى يېشىل، ئۇنچە پارقىراقلىقىدا، قاتتىقلىقى 2 — 1، ئاجراشچانلىقى (001) گە پاراللېل تولۇق. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5.5، ۋولفرام كان ياتمىلىرىنىڭ ئوكسىدلىنىش بەلبېغىدا ئۇچرايدۇ.

ۋولفرام چىراغ <فىز> ۋاكۇئۇمدىكى ۋولفرام سىمىدىن پايدىلىنىپ توك ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق يورۇيدىغان چىراغ.

ۋولفراملىق سۈپ. تەركىبىدە ياكى ئىچىدە ۋولفرام بولغان، ۋولفرامغا ئىگە: ۋولفراملىق لامپۇچكا.

ۋولفراملىق لامپۇچكا <فىز> ← **ۋولفرام چىراغ.**

ۋولفرامىت ئى (ر<لات) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى $(Mn.Fe)\ WO_4$. يەنى $MnWO_4$ ۋە $FeWO_4$ نىڭ تۈرلۈك ماددىلىق ئوخشاش ھالەت قاتارىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەھسۇلات. يەككە ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستالى قېلىن تاختىسىمان ياكى تۈۋرۈكسىمان بولىدۇ. رەڭگى قوڭۇر قارا، سىزىق ئىزى قوڭۇر رەڭلىك، يېرىم مېتال پارقىراقلىقىدا، قاتتىقلىقى 5.5 — 4.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 7.5 — 6.7، چۈرۈك، {010} غا پاراللېل، تولۇق ئاجراشچانلىققا ئىگە، ئاجىز ماگنىتلىقى بار. ئاساسەن يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ئىسسىق ئېرىتمىلىك كۋارتس تومۇرلىرىدا ئۇچرايدۇ. ۋولفرام رودىسى ھېسابلىنىدۇ.

ۋولقان ئى (ر<لات) <گېئول> ← **يانار تاغ.**

ۋولگار سۈپ (ر) ① ئۆتۈپ كەتكەن قوپال؛ خۇنۈك: ۋولگار سۆز. ② تولىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇلغان، ساختىلاشتۇرۇلغان، چاكىنىلاشتۇرۇلغان، بۇزۇلغان: ۋولگار ماتېرىيالىزم.

ۋولگار سۆز <تىل> ← **ۋولگارىزم.**

ۋولگار ماتېرىيالىزم <پەلس> بۇرژۇئازىيىنىڭ بىر خىل ئەكسىيەتچىل پەلسەپىۋى ئېقىمى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇ ماتېرىيالىزمنى چاكىنىلاشتۇرىدۇ، ماددا بىلەن ئاڭنىڭ پەرقىنى يوققا چىقىرىپ، ئاڭنى ئادەم بەدىنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى فىزىكىلىق، خىمىيىلىك، فىزىئولوگىيىلىك جەريانلارغا يىغىنچاقلايدۇ.

ۋولگارىزم ئى (ر<لات) ① <تىل> ئەدەبىي تىلدا ئىشلىتىلگەن قوپال سۆز ياكى ئىبارىلەر. ② <ئەد> ئەدەبىياتتا ھەددىدىن ئارتۇق قوپال، يىرىك سۆز-ئىبارىلەرنى قوللىنىش؛ ئەسەردە بەكمۇ ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىش، ساختىلاشتۇرۇپ، رېئاللىقنى بۇزۇپ، چاكىنىلاشتۇرۇپ ئىپادە قىلىش؛ چاكىنىلاشتۇرۇش.

ۋوللاستون ئى <فىز> مىلادىيە 1766 — 1828-يىللىرى ياشىغان ئەنگلىيە فىزىكا ھەم خىمىيە ئالىمى.

ۋوللاستون پرىزمىسى <فىز> سىزىقلىق قۇتۇپلانغان يورۇقلۇق ھاسىل قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئوپتىك ئېلېمېنت. ئوپتىك ئوقلىرى ئۆزئارا تىك بولغان تىك بۇلۇڭلۇق ئىككى دانە كالتسىت پرىزمىدىن تۈزۈلگەن.

ۋوللاستونىت ئى (ر) <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىلىك تەركىبى $CaSiO_3$. ئۈچ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا، كرىستاللىرى تارشىسىمان، كۆپىنچە چاچما نۇرسىمان ياكى تالالىق قۇراماساق ھالەتتە بولىدۇ. سەل ئاچ كۆل رەڭ ياكى ئاچ قىزىلراق، ئاق رەڭلىك . {100} گە ۋە {001} گە پاراللېل، ئاجراشچانلىقى بار. ئەينەك پارقىراقلىقتا، قاتتىقلىقى 5 — 4.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.91 — 2.78 بولىدۇ. تېگىپ ئورۇن ئالمىشىپ ئايىنغان مىنېرال. كۆپىنچە ھاك تاش بىلەن كىسلاتالىق بۆسمىلەرنىڭ تېگىشكەن بەلبېغىدا ئۇچرايدۇ.

ۋولۋوكس ئى (ر<لات) <بوت> يېشىل يوسۇنلەرنىڭ بىر تىپى، ئۇرۇقدىشى، تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ، ئۇسۇملۇك تېنى نۇرغۇنلىغان ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ھۈجەيرىسىدە ئىككى تال قامچا تۈكى بولىدۇ، ھەرىكەت قىلالايدۇ. جىنسسىز ياكى جىنسلىق كۆپىيىدۇ.

ۋولېنكا ئى (ر) <مۇز> بىر خىل دۇخوۋوي چالغۇ. يەل خالتىسى، پۈۋلەش نەيچىسى ۋە بىرنەچچە تال تىللىق نەيچىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ياۋروپاغا تارقالغان.

ۋون ئى. چاۋشيەنىنىڭ پۇل بىرلىكى.

ۋوھ ئىم. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنى توختىتىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

ۋوھ-ۋوھ «ۋوھ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يۈز قەدەم ماڭا-ماڭماي كەينىمدىن «ۋوھ-ۋوھ! توختا جانىۋار» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ۋوي ئىم. ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋوي نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ئادەمنى خىجىل قىلىپ.

ۋوي-ۋوي «ۋوي» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋۇ I ئىم. غەزەپ-نەپرەت ھېس-تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋۇ مۇناپىق! ئەمدى سورىمىغىنى شۇ قىلىپتۇ-دە، ئۇنىڭ.

ۋۇ II ئى (خەن) <تارىخ> ← **ۋۇ پادىشاھلىقى.**

ۋۇ پادىشاھلىقى <تارىخ> ① ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبى، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شىمالىي قىسىملىرىنى ئىلىكىگە ئالغان، كېيىن خەيخې دەرياسى ۋادىسىغىچە كېڭەيگەن جۇ سۇلالىسىنىڭ نامى. ② مىلادىيە 222 — 280-يىللىرى سۇن چۈەن قۇرغان، چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ساھىلى ۋە شەرقىي-جەنۇبىي دېڭىز بويلىرىنى ئىلىكىگە ئالغان ئۈچ پادىشاھلىقنىڭ بىرى.

ۋۇ خانلىقى <تارىخ> ← **ۋۇ پادىشاھلىقى.**

ۋۇجۇ ئى (خەن) <تارىخ> ← **ۋۇجۇ خانلىقى.**

ۋۇجۇ خانلىقى <تارىخ> مىلادىيە 690-يىلى ۋۇزېتيەن قۇرغان خانلىق. مىلادىيە 705-يىلى ۋۇزېتيەنىنىڭ ئوغلى خۇرۇڭ تەختكە ئولتۇرۇپ، خانلىقنىڭ تاڭ دېگەن نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن.

ۋۇجۇد ئى (ئە) ئادەمنىڭ پۈتۈن بارلىقى، جېنى ھەم تېنى، جىسمى، گەۋدىسى:

ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن كۈچ-قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. * قەمەرنىڭ ۋۇجۇدى سىمابتەك ئېرىپ، پۇت-قولىدىن ماغدۇر كەتكەندەك بولدى.

ۋۇجۇدقا چىقماق ئەمەلگە ئاشماق: يۇرتداشلار قەتئىي نىيەتكە كەلسە، بۇ ئىش جەزمەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. * بىزنىڭ كۆرۈشمىز كەڭ خەلقنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

ۋۇجۇدقا كەلمەك بارلىققا كەلمەك، پەيدا بولماق؛ ئەمەلگە ئاشماق: ئۈمىد-ئارزۇلار رېئاللىق بىلەن زىچ بىرلەشكەندىلا جەزمەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

ۋۇجۇدىيەت ئى (ئە) ① مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بارلىق نەرسە، شەيئى، مەۋجۇدىيەت. ② <پەلس> جاھانگىرلىك دەۋرىدىكى بىر خىل چۈشكۈن سۇبيېكتىپ ئىدېئالىستىك پەلسەپۋى پىكىر ئېقىمى، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئىجتىمائىي ئاڭنى بۇلغاش ۋە پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي تەشكىلاتىغا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ تەلىماتنى دانىيە پەيلاسوپى كېركېگور (1813 — 1855) بەرپا قىلدىغان.

ۋۇچاڭ ئى <جۇغ> خۇبېي ئۆلكىسىدىكى بىر شەھەر.

ۋۇچاڭ قوزغىلىڭى <تارىخ> 1911-يىلىدىكى چىڭخەي ئىنقىلابى مەزگىلىدە خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ ۋۇچاڭ دېگەن جايىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان قوزغىلاڭ.

ۋۇزرا ئى (ئە) ۋەزىرلەر ۋە شۇ قاتارلىق ئەمەلدارلار: شاھ تەختتە ئولتۇرىدۇ. ئەتراپىدا ۋەزىر، ۋۇزرالار، بەگلەر ئىككى ياندا ئولتۇرۇشىدۇ.

ۋۇشۈي ئى (خەن) <ئاستر> ← **ۋۇشۈي**
يىلى.

ۋۇشۈي سىياسىي ئۆزگىرىش <تارىخ> 1898-يىلى (گۇاڭشۈينىڭ 24-يىلى) سىشى تەيخۇ ۋۇشۈي قانۇن ئىسلاھاتىغا قارشى قوزغىغان سىياسىي ئۆزگىرىش.

ۋۇشۈي قانۇن ئىسلاھاتى <تارىخ> 1898-يىلىدىكى بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىرىنىڭ سىياسىي ھەرىكىتى. جۇڭگو-ياپونىيە جياۋۇ ئۇرۇشىدىن كېيىن، مىللەت دۇچ كەلگەن خەۋپ ئېغىرلىشىدۇ. كاڭ يۇۋېي، لياڭ چىچاۋ ۋەكىللىكىدىكى مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ يۇقىرى قاتلىمى ۋە تەرەققىيپەرۋەر زاتلار، فېئودالىزم ھۆكۈمرانلىق ئاساسىغا چىقالماسلىق ئالدىنقى شەرتى بىلەن، پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق سىياسەتنى يولغا قويۇش، جۇڭخۇا مىللىتىنى خەۋپتىن قۇتۇلدۇرۇش، مىللىي كاپىتالىزمنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بېيجىڭدا ئىمتىھانغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن جۈيرىنلەردىن 1300دىن ئارتۇق كىشىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ گۇاڭشۈيخانىغا مەكتۇپ سۇنۇپ، «سىمونىسكى شەرتنامىسى»نى ئىمزالاشقا قارشى تۇرىدۇ ھەمدە «قانۇن ئۆزگەرتىپ، قۇدرەت تېپىش»قا چاقىرىق قىلىپ، قۇدرەت تېپىش ئىلمىي جەمئىيىتىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، يېڭىلىقنى ياقلاش ھەرىكىتىنى قوزغايدۇ. كاڭ يۇۋېي ۋەكىللىكىدىكى سىياسىي كۈچلەر ۋېڭ توڭخې قاتارلىق پادىشاھ تەرەپ ۋەزىرلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىدۇ. 1897-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى، گېرمانىيە جياجۇ قولتۇقىنى بېسىۋالىدۇ. جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگونى بۆلۈۋېلىش خەۋپى كۈنسېرى كۈچىيىدۇ، كاڭ يۇۋېي ئىككىنچى يىلى 1-ئايدا

6-قېتىم مەكتۇپ سۇنۇپ، قانۇن ئۆزگەرتىشنى تەلەپ قىلدۇ. شۇ يىلى 4-ئايدا، - بېيجىڭدا ۋەتەننى قوغداش، مىللەتنى قوغداش، دىننى قوغداشنى مەقسەت قىلغان ۋەتەننى قوغداش ئۇيۇشمىسىنى قۇردۇ. گۇاڭشۈيخان قانۇن ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى تەشەببۇسلارنى قوبۇل قىلدۇ. يېڭىلىقنى ياقلىغۇچىلارنى ئىشقا قويۇپ، 6-ئايدىن 9-ئايغا قەدەر يېڭىلىقنى ياقلايدىغان بىر قاتار ئەمر-پەرمانلارنى ئېلان قىلدۇ. يېڭى سىياسەتنى يولغا قويدۇ. گۇاڭشۈيخانى يېڭىلىقنى ياقلىغۇچىلاردىن پايدىلىنىپ، خان ئانا تەرەپ قولدىن ئالىي هوقۇقنى تارتىۋالماقچى بولدۇ. سىشى تەيخۇ ۋەكىللىكىدىكى كونىلىقنى ياقلىغۇچىلار قانۇن ئۆزگەرتىشكە قارشى تۇردۇ. 9-ئاينىڭ 21-كۈنى سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، گۇاڭشۈيخاننى نەزەربەند ئاستىغا ئېلىپ، يېڭىلىقنى ياقلىغۇچىلارنى ئۆلتۈردۇ. قانۇن ئۆزگەرتىش هەرىكىتى شۇنىڭ بىلەن مەغلۇپ بولدۇ.

ۋۇشۇي يىلى <ئاستر> مەملىكىتىمىزنىڭ يىل هېسابىدا، 60 يىلنى بىرلىك قىلغان دەۋرىيلىك مۇچەل كالېندارىدىكى 35-دەۋرىي يىلنىڭ نامى. ئۇيغۇرچە «ئىت يىلى» دېگەن مەنىدە. بۇ گۇاڭشۈينىڭ 24-يىلى، مىلادىيە هېسابىدا 1898-يىلغا توغرا كېلىدۇ.

ۋۇڭ تەق. يىراقتىن ئاڭلانغان ۋە قۇلاقتىن چىققان ئاۋاز.

ۋۇڭىلدىماق پ «ۋۇڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋۇڭ» قىلماق.

ۋۇلا I ئى (زاڭزۇچە) <تارىخ> ① دېموكراتىك ئىنقىلابتىن بۇرۇنقى شىزاڭدا، خان سارايلىرىدا ياكى يانچى خوجايىنلىرى ئۈچۈن يانچىلار قىلىدىغان مەجبۇرىي ئەمگەك. مۇهىمى دېهقانچىلىق، يۈك توشۇش، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە خىلمۇخىل ئۇششاق-چۈششەك يۇگۇر-يېتىم ئىشلار. ② يۇقىرىقى خىلدىكى مەجبۇرىي ئەمگەكلەرنى قىلغۇچى.

ۋۇلا II ئى (مانجۇچە) شەرقىي شىمالدىكى ئۆلكىلەردە رەسىم بولۇپ قالغان قىشلىق تېرە ئاياغ كىيىمى. ئىچىگە ۋۇلا ئوتى سېلىنىدۇ.

ۋۇلا ئوتى <بوت> شەرقىي شىمالدىكى ئۆلكىلەردە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن بولىدۇ. غول ۋە يوپۇرماقلىرى قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن ئاياغ كىيىم ئىچىگە پىتەك ئورنىدا سېلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقلىقنى ساقلاش رولى بار. كىشىلەر ئۇنى شەرقىي شىمالنىڭ ئۈچ چوڭ ئەڭگۈشتىرىنىڭ بىرى دەپ قارايدۇ.

ۋۇمەن ئى <ئىرق> قەدىمكى مىللەت. تاڭ سۇلالىسى زامانىدا بۇ مىللەت يۈننەن، سىچۈەن ئۆلكىلىرىنىڭ جەنۇبىي، گۈيجۇ ئۆلكىسىنىڭ غەربىي قىسىملىرىدا ياشىغان. بىر بۆلىكى چارۋىچىلىق ۋە يېرىم دېهقانچىلىق، بىلەن يەنە بىر بۆلىكى دېهقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇلارنىڭ هازىرقى لى، ناشى، لى سۇغا ئوخشاش مىللەتلەر بىلەن ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار.

ۋۇي ئىم ① هەيران قېلىش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋۇي، سۇنۇپ كەتتىغۇ بۇ! * ۋۇي پۇتۇمدا مېڭىپ يۈرگەن نېمە

بۇ؟ ② چاقىرىش، ئەيىبلەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: – ۋۇي بۇرنىغا سۇ كىرمىگەن سارالڭ، تېخى قوي باقماقچىمۇسەن؟

ۋۇيىن ئى (خەن) <ئاستر> ← **ۋۇيىن يىلى.**

ۋۇيىن يىلى مەملىكىتىمىزنىڭ يىل ھېسابىدا 60 يىلنى بىرلىك قىلغان دەۋرىيلىك مۇچەل كالېندارىدىكى ئون بەشىنچى دەۋرىي يىلنىڭ نامى. ئۇيغۇرچە «يولۋاس يىلى» دېگەن مەنىدە. بۇ چىيەنلۇڭنىڭ 23-يىلى، مىلادىيە ھېسابىدا 1758-يىلغا توغرا كېلىدۇ.

ۋې «ۋ» ھەرپىنىڭ نامى.

ۋېبېر مىق <فىز> ماگنىت ئېقىمىنىڭ ئەمەلىي بىرلىكى، بۇ نام گېرمانىيە فىزىكا ئالىمى ۋېبېر (Wilhelm Eduard weber) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن. ئەگەر ماگنىت ئىندۇكسىيە كۈچىنىشلىكى 1 تېسلا (^{2}مېتىر / ۋېبېر1) بولۇپ، ماگنىت كۈچ سىزىقلىرىنىڭ يۆنىلىشىدىكى تەكشىلىككە تىك بولسا، ھەربىر كۋادرات مېتىردىكى ماگنىت ئېقىمى 1 ۋېبېر بولىدۇ. يەنى: 1 ۋېبېر$=10^{8}$ ماكسۋېل.

ۋېتا ئى <مات> مىلادىيە 1540 — 1603-يىللىرى ياشىغان فرانسىيە ماتېماتىكا ئالىمى. 1559-يىلى تەڭلىمىنىڭ يىلتىزلىرى بىلەن كوئېففىتسېنتلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى تېئورېما – ۋېتا تېئورېمىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇ ئالگېبرادا سانلىق مىقدارلانى جۈملىدىن بېرىلگەن سانلار بىلەن نامەلۇم سانلار-نى ھەرپ بىلەن ئىپادىلەشنى ھەممە-دىن بۇرۇن قوللانغان.

ۋېتا تېئورېمىسى <مات> بىر نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىنىڭ ئىككى يىلتىزىنىڭ يىغىندىسى ئۇنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك ئەزاسىنىڭ كوئېففىتسېنتىنى ئىككىنچى دەرىجىلىك ئەزاسىنىڭ ئوئېف-فىتسېنتىغا بۆلگەندە كېلىپ چىققان بۆلۈن-مىنىڭ قارىمۇقارشى سانىغا تەڭ؛ ئىككى يىلتىزنىڭ كۆپەيتمىسى ئۇنىڭ تۇراقلىق ئەزاسىنى ئىككىنچى دەرىجىلىك ئەزاسى-نىڭ كوئېففىتسېنتىغا بۆلگەندە كېلىپ چىققان بۆلۈنمىگە تەڭ، يەنى χ_1 ۋە χ_2 نى تەڭلىمە $a\chi^2+b\chi+C=0$ ($a\neq0$) نىڭ ئىككى يىلتىزى دېسەك، ئۇ ھالدا $\chi_1\chi_2=\frac{c}{a}$, $\chi_1+\chi_2=-\frac{b}{a}$ بولىدۇ. يىلتىزلار بىلەن كوئېففىتسېنتلارنىڭ بۇ خىل مۇناسىۋىتى ۋېتا تېئورېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

ۋېچىركا ئى (ر) توي-تۆكۈنلەردە بولىدىغان قىز-يىگىتلەرنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشى: – سەن پەرىزاتنىڭ ئۆيىدىكى ۋېچىركىنى ئەسلەپ كۆر، — دېدى ئۇ كاملىغا.

ۋېدا ئى (سانس) <دىن> براخما دىنى ۋە ھىندى دىنىنىڭ ئەڭ قەدىمىي مۇقەددەس كىتابلىرى. تەخمىنەن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 2000-يىلدىن 1000-يىلغىچە ئارىلىقتا كىتاب بولۇپ شەكىللەنگەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا قەدىمكى ھۆر-پەرىلەر خۇدانىڭ ۋەھىيلىرىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن قايتىدىن رەتلەپ چىققانىكەن. ئۇ قەدىمكى سانسكرىت تىلىدا يېزىلغان، مەزمۇنى ئاساسەن ئىلاھلارغا بولغان مەدھىيە، تەزىيە سۆزلىرى، ئەپسۇن قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ كىتابلار ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىغ تارقالغان.

ۋېدائىزم ئى (سانس+ر) <دىن> ھىندىستاننىڭ قەدىمكى دىنلىرىدىن بىرى. تەخمىنەن مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 2000-يىللى قەدىمكى ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەن ئارىيانلارنىڭ ئېتىقادىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن كۆپ خۇدالىق دىن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىلاھلاشتۇرۇلغان تۈرلۈك تەبىئىي كۈچ ۋە ئاتا-بوۋىلار، قەھرىمان شەخسلەر ئېتىقاد ئوبيېكتى قىلىنغان.

ۋېرتۇشكا ئى (ر) <سۇ> سۇ ئېقىمىنىڭ تېزلىكىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، ئادەتتە چاشكا شەكىللىك ۋە ئايلانما شەكىللىك ۋېرتۇشكا دېگەن تۈرلىرى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ۋېرتىكال سۈپ (ر<لات) <مات> تۆۋەندىن يۇقىرىغا ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تىك يۆنەلگەن؛ تىك: ۋېرتىكال سىزىق. ۋېرتىكال راۋاجلانغان بۇلۇتلار.

ۋېرتىكال بەلباغلىق <جۇغ> ئېگىز تاغ رايونىنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ھادىسىلىرىنىڭ ئېگىزلىكىنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي ئۆزگىرىپ بېرىش قانۇنىيىتى.

ۋېرتىكال تەكشىلىك <مات> ۋېرتىكال سىزىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەكشىلىك.

ۋېرتىكال جۇغراپىيىلىك بەلباغ <جۇغ> تېمپېراتۇرىنىڭ ئېگىزلىككە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ بېرىشى شەكىللەندۈرگەن ئېگىزلىك بويىچە بەلباغسىمان تارقالغان جۇغراپىيىلىك ئومۇمىي گەۋدە.

ۋېرتىكال راۋاجلانغان بۇلۇتلار <مېتېئور> بۇلۇتلارنى تۈرگە ئايرىشتا، ئاستىنىڭ يەر بىلەن بولغان ئارىلىقى 2500 مېتىردىن تۆۋەن بولغان ھەمدە ياي ھالىتىدە تارىلىپ، ۋېرتىكال يۆنىلىشتە يۇقىرىغا قاراپ راۋاجلانغان بۇلۇتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ۋېرتىكال سىزىق <مات> گورىزونتال تەكشىلىككە تىك تۇرغان سىزىق.

ۋېرتىكال ھاۋا بېسىم گرادىيېنت كۈچى <جۇغ> ھاۋا بېسىمى گرادىيېنت كۈچىنىڭ ۋېرتىكال يۆنىلىشتىكى سالمىقى.

ۋېرتىكال ئىقلىم بەلبېغى <جۇغ> ئىقلىم ئامىللىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئېگىزلىك بويىچە بۆلۈنگەن بەلباغ.

ۋېرسىيېتكا ئى (ر) <مەت> ① مىق مەتبەئەدە تىزىلىپ پۈتكەن بەت نۇسخىسى. ② ھەرپ تىزىش، بەت ياساش، خاتاسىنى ئوڭلاش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان سايمان. ئۇنىڭدا توغرىسىغا قويۇلغان رېزبىلىق قۇلاق بىلەن بېكىتىلىدىغان تاقاق بولۇپ، ئوڭ ۋە سولغا سۈرۈش ئارقىلىق تېكىست قۇرىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقىغا لايىقلاشتۇرغىلى بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە مىس ياكى پولاتتىن ياسىلىدۇ.

ۋېرسېرا ئى (ر<لات) <مات> ← **ۋېرسېرا سىزىقى.**

ۋېرسېرا سىزىقى <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا $y=\frac{a^3}{\chi^2+a^2}$ تەڭلىمە ئىپادىلىگەن ئەگرى سىزىق.

ۋېرمىكۇلىت ئى (ر<فران) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئاساسلىق تەركىبى ماگنىي، ئاليۇمىن، سىلىتسىي، تۆمۈر قاتارلىقلار بولۇپ، كۆپىنچە قوڭۇر كېلىدۇ. شەكلى چىرىمتالغا ئوخشاپ كەتسىمۇ،

لېكىن ئېلاستىكلىقى بولمايدۇ، ئىسسىقلىققا يولۇققاندا كۆپىدۇ، ئاۋاز تۇسۇش ۋە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەسلىك خۇسۇسىيىتى ياخشى. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشى ۋە مېتاللورگىيە سانائىتى قاتارلىق ساھەلەردە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

ۋېزوۋېئان ئى (د) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca_{10}(Mg,Fe)_2Al_4(Si_2O_7)_2(SiO_4)_5(OH,F)_4$. تۆت ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى تۈۋرۈكسىمان، قۇرامىسىقى دانىلىق، كالتەكسىمان، زىچ كالتەك ھالىتىدە كېلىدۇ، رەڭگى سېرىق، يېشىل ياكى جىگەر رەڭ قوڭۇر، ئەينەك پارقىراقلىقىدا، قاتتىقلىقى 6.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.44 – 3.34، ھاكتاش ياكى دولومىت جىنسلارنىڭ تېگىپ ئۆزگىرىشىدىن ئالماشتۇرغان كان ياتقۇلىرىدا ئۇچرايدۇ.

ۋېكتور ئى(ر<لات) <فىز> چوڭ-كىچىكلىكى ھەم يۆنىلىشى بولغان فىزىكىلىق مىقدار. مەسىلەن، تېزلىك، ھەرىكەت مىقدارى، كۈچ قاتارلىق.

ۋېكتورلۇق سۈپ. ۋېكتورغا ئىگە، ۋېكتورنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ۋېكتورلۇق مەيدان.

ۋېكتورلۇق ئالگېبرا <مات> ۋېكتورلار ئۈستىدىكى ئالگېبرالىق ئەمەللەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ۋېكتورلۇق ئانالىز <مات> ماتېماتىكىنىڭ ۋېكتورلۇق ئالگېبرا ئاساسىدا ۋېكتورلۇق فۇنكسىيە لىمىتى، دىففېرېنسىئالى، ئىنتېگرالى قاتارلىق ئەمەللەرنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ۋېكتورلۇق تەڭپۇڭتەڭلىك <مات> ھەرقانداق ئەھۋالدا تەڭلىكنىڭ ئىككى تەرىپى ھامان (مەڭگۈ) تەڭ بولىدىغان ۋېكتورلۇق تەڭلىك، مەسىلەن، $\vec{a}-\vec{b}=\vec{a}+(-\vec{b})$، $\vec{a}+\vec{b}=\vec{b}+\vec{a}$

ۋېكتورلۇق تەڭلىك <مات> بىر تەڭلىك ۋە بىرقانچە ۋېكتورلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىپادە. مەسىلەن، $\vec{a}+\vec{b}=\vec{c}$، $\vec{v_1}\cdot\vec{v_2}=m$ (m سانلىق مىقدار) $\vec{a}\times\vec{b}=\vec{d}$.

ۋېكتورلۇق تەڭلىمە <مات> نامەلۇم ۋېكتورنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەڭلىمە. مەسىلەن، $a.X=C$ ۋە $a\times X=d$ قاتارلىقلار.

ۋېكتورلۇق مەيدان <فىز> فىزىكىلىق مىقدار ياكى ماتېماتىكىلىق فۇنكسىيەلەرنىڭ بوشلۇقتىكى تەقسىملىنىشى «مەيدان» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مەسىلىلەردىكى فىزىكىلىق مىقدار ياكى فۇنكسىيەلەر ۋېكتور بولسا، بۇلارغا مۇناسىۋەتلىك بولغان مەيدان «ۋېكتورلۇق مەيدان» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، تارتىشىش مەيدانى، ماگنىت مەيدانى، ئېلېكتر مەيدانى، تېزلىك مەيدانى قاتارلىقلار.

ۋېكتورلۇق ئىپادە <مات> بىرقانچە ۋېكتورنى ۋېكتورلار ئۈستىدىكى ئەمەل بەلگىلىرى ÷، ×، –، + ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇشتىن ھاسىل بولغان ئىپادە.

ۋېكتورمېتىر ئى (ر<لات) <فىز> ۋېكتورنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋېكسېل ئى (ر<نېم) <مال> مەلۇم شەكىلگە ئىگە قەرز ھۆججىتى، يەنى قەرزدارنىڭ قەرزنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە تۆلەش توغرىسىدا بەرگەن ھۆججىتى، ئۇنىڭغا سوممىسى ئېنىق يېزىلىدۇ.

ۋېگېتاتىۋ سۈپ (د) <بىئول> ھايۋان ۋە

ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆزۈقلىنىشى، ئۆسۈشى
ۋە كۆپىيىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدى-
غان: ۋېگېتاتىۋ نېرۋا. ۋېگېتاتىۋ ئەزالار.

ۋېگېتاتىۋ ئەزالار <بوت> يۇقىرى
دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئوزۇقلۇق
ياساش، ئوزۇقلۇق توشۇش ۋە ئوزۇقلۇقنى
زاپاس ساقلاشقا مەسئۇل بولغان
ئەزالىرى. مەسىلەن، غول، يىلتىز،
يوپۇرماق قاتارلىق ئۈچ ئەزا ۋېگېتاتىۋ
ئەزا دېيىلىدۇ.

ۋېگېتاتىۋ شېخى <بوت> ئۆسۈملۈكلەر-
نىڭ يوپۇرماق بىخى بولىدىغان، گۈل
بىخى بولمايدىغان ياكى گۈل بىخى
ناھايىتى ئاز بولىدىغان شېخى. ئۇ
بىۋاسىتە گۈل ھاسىل قىلالمايدۇ،
ئادەتتە، ئاساسىي غولنىڭ تۆۋەندىكى
قولتۇق بىخىدىن يېتىلىدۇ. ئۇ ھەر خىل
يېڭى نوتىلارنى ئۆستۈرۈپ چىقىرىپ
دەرەخ باراقسىنىنى تەشكىل قىلىدىغان
ۋە مېۋىلەش يۈزىنى كېڭەيتىدىغان
مۇھىم شاختۇر.

ۋېگېتاتىۋ كۆپىيىش <بوت> ئۆسۈملۈكلەر-
نىڭ غەيرىي جىنسىي يول بىلەن،
يەنى قەلەمچە قىلىش ياكى ئۇلاشقا
ئوخشاش يوللار بىلەن كۆپىيىشى.

ۋېگېتاتىۋ نېرۋا <ئانات> ئەتراپ نېرۋا
سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. يىلىك ئوتتۇرا
مېڭە، ئۇزۇندىن ئۆزىراپ چىقىپ، ھەرقاي-
سى ئىچكى ئەزالارغا تارقىلىدۇ. ئۇ
كىرگۈچى ۋە چىققۇچى نېرۋا تالالىرىنى
ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇ ئىككى
خىل نېرۋا تالالىرى ئارقىلىق مېڭە ھەم
يۇلۇن بىلەن مۇناسىۋەت باغلايدۇ
ھەمدە ئىچكى ئەزالارنىڭ پائالىيىتىنى
تەڭشەش رولىنى ئوينايدۇ. ئۇ يەنە
سىمپاتىك نېرۋا بىلەن پاراسىمپاتىك
نېرۋىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ.

ۋېگېتاتىۋ نېرۋا سىستېمىسى <ئانات>
نېرۋا سىستېمىسىنىڭ يېمەكلىكلەرنى
ھەزىم قىلىش، قان ئايلىنىش ئورگانلىرى
پائالىيىتىنى، شۇنىڭدەك ئورگانىزمدىكى
مېتابولىزمنى باشقۇرۇشقا قاتنىشىدىغان
قىسمى.

ۋېگېتاتىۋ ئورمانلار <ئورم> ←
ئىككىلەمچى ئورمانلار.

ۋېگېتاتىۋ ئۆسۈش <بوت> ئۆسۈملۈكلەر-
نىڭ يىلتىز، غول ۋە يوپۇرماقتىن ئىبارەت
ۋېگېتاتىۋ ئەزالىرىنىڭ ئۆسۈشىگە قارىتا
ئېيتىلىدۇ.

ۋېلسىپىت ئى (ر<لات) ئىككى چاقلىق بىر
خىل قاتناش قورالى. ئادەم ئۈستىگە
مىنىپ ئىككى پۇتى بىلەن تەپكىنى
تېپىش ئارقىلىق ھەيدەيدۇ.

ۋېلسىپىت تەنھەرىكىتى <تەن>
تەنھەرىكەت تۈرلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا
مۇسابىقە ئالاھىدە ئىشلەنگەن ۋېلسىپىت-
لەر ئارقىلىق تاشيول، مۇسابىقە مەيدا-
نى، دالا قاتارلىق بىرنەچچە تۈر بويىچە
ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئەرلەرنىڭ 25، 50، 100،
150، 200 كىلومېتىرلىق بولۇپ، باشلى-
نىش-ئاياغلىشىش نۇقتىسى بىرلا جايدا
بولىدۇ. يولى ھالقا شەكىللىك ياكى
بېرىپ-قايتىدىغان تاق لىنىيىلىك بولىدۇ.
مەيدان مۇسابىقىسى ئادەتتە مەخسۇس
ياسالغان ھەمدە مەلۇم يانتۇلۇققا ئىگە
بولغان ھالقىسمان مەيداندا ئۆتكۈزۈلىدۇ.
ئۇ 1 كىلومېتىرلىق، 2 كىلومېتىرلىق ۋە
5 كىلومېتىرلىق يەككە تۈر ھەم 2
كىلومېتىرلىق (ئاياللارنىڭ)، 4 كىلومېتىر-

لىق (ئەرلەرنىڭ) كوللېكتىپ تۈرلىرىگە ئايرىلىدۇ.

ۋېلسىپت مۇسابىقىسى <تەن> ← **ۋېلسىپت تەنھەرىكىتى.**

ۋېلسىپىتچى ئى ① ۋېلسىپت بىلەن مۇسابىقىلاشقۇچى. ② ۋېلسىپت رېمونت قىلغۇچى كىشى.

ۋېلسىپىتلىك ① سۈپ. ۋېلسىپىتى بار، ۋېلسىپىتقا ئىگە: ۋېلسىپىتلىك ئادەم. * ئۇ ھازىر ۋېلسىپىتلىك بولۇپ قالدى. ② سۈپ. ۋېلسىپت مىنگەن: تار يولدا مەن بىر ۋېلسىپىتلىك ئايالنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ③ رەۋ. ۋېلسىپت مىنگەن ھالدا: ئۇ بۇ يەرگە ۋېلسىپىتلىك كەلدى.

ۋېن ئى <مات> مىلادىيە 1834 — 1923 - يىللىرى ياشىغان لوگىكىشۇناس. توپلامنى تۆتتۇق ئەگرى سىزىق بىلەن ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى ئىجاد قىلغان.

ۋېن شەكلى <مات> تەكشىلىكتىكى بىر تۈيۇق ئەگرى سىزىق (مەسىلەن، چەمبەر، تىك تۆت تەرەپلىك قاتارلىقلار) بىلەن قورشالغان شەكىل. بىر توپلام ياكى ھۆكۈم جۈملىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىلىدۇ.

ۋېنا ئى (ر<لات) <ئانات> قان سۈيۈقلۇقىنى يۈرەككە قايتۇرۇپ كېلىدىغان تومۇر. ئۇنىڭ ئىچىدىكى قان تەركىبىدە كاربون (IV) ئوكسىد كۆپرەك بولۇپ، رەڭگى توق قىزىل كېلىدۇ.

ۋېناپورتا ئى (ر<لات) <ئانات> ئاشقازان، ئۈچەي تال ئۈيقۇلۇق، ئۆت خالتىسى قاتارلىقلاردىكى ۋېنالارنىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن چوڭراق ۋېنا. ئۇ يەنە جىگەرگە كىرگەندىن كېيىن نۇرغۇنلىغان كىچىك ۋېنالارغا ئايرىلىپ كېتىدۇ.

ۋېنتۇرىمېتىر ئى (ئىنگ) <فىز> ھەم تۇرۇبا ئىچىدىكى ئاقار جىسىملارنىڭ ئېقىش مىقدارىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئۇ تار تۇرۇبا ۋە بېسىم پەرقىنى ئۆلچەيدىغان قۇرۇلمىلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

ۋېنتىل ئى (ر<نېم) <ماشىن> كامېر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە يەل بېرىش ياكى ماشىنىلاردا ھاۋا يۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۇرۇبكا.

ۋېنتىل نەيچىسى <ماشىن> ۋېنتىل ئۇچىغا كىيدۈرۈلىدىغان رېزىنكە نەيچە.

ۋېنگر ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ۋېنگر تىلى <تىل> ۋېنگرلار ئىشلىتىلىدىغان تىل. بۇ تىل ئورال تىللىرى سىستېمىسى فىن - ئۇگۇر تىللىرى تۈركۈمىنىڭ ئۇگۇر تىلى تارمىقىغا تەۋە بولۇپ، ۋېنگرىيەدە، ئۇنىڭدىن قالسا رۇمىنىيە، سابىق يۇگوسلاۋىيە ھەم چېخوسلوۋاكىيەدىكى ۋېنگرلار ئارىسىدا قوللىنىلىدۇ.

ۋېنگرچە ① سۈپ. ۋېنگرلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيەتگە ئائىت؛ ۋېنگر خەلقىغە خاس بولغان: ۋېنگرچە كىيىم، ۋېنگرچە ئۇسسۇل. ② ئى. ۋېنگر تىلى ياكى يېزىقى: ۋېنگرچىنى ئۆگەنىمەك. ③ رەۋ. ۋېنگر تىلىنى ئىشلىتىپ، ۋېنگر تىلىدا: ئۇلار ۋېنگرچە سۆزلىشىپ كەتتى.

ۋېنگرلار ئى <ئىرق> ۋېنگر مىللىتى، ۋېنگر خەلقى، ئۇلار ۋېنگرىيەنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە رۇمىنىيە، سابىق يۇگوسلاۋىيە ھەم چېخوسلوۋاكىيەدىمۇ ياشايدۇ.

ۋېنېرا ئى (ر<لات) <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن ئىككىنچى پلانېتا. قۇياشنى ئومۇمىي ئايلىنىش دەۋرى 244.7 كۈن. ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش دەۋرى 243 كۈن بولۇپ، شەرقتىن غەربكە قاراپ تەتۈر ئايلىنىدۇ. ۋېنېرا چوڭ پلانېتلار ئارىسىدىكى قۇياشقا ئەڭ يېقىن تۇرغان بىر پلانېتا. ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا ئۇنى چولپان يۇلتۇزمۇ دەيدۇ. ئەتىگەندە شەرقتىن ئەڭ يورۇق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ناماز شامدا غەربتە يورۇق يۇلتۇز بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ۋېنېرا يىلى <ئاستر> ئاسترونومىيىلىك يىلنامە بويىچە ۋېنېرانىڭ قۇياش ئەتراپىنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىشى ئۈچۈن كەتكەن ۋاقىت. ئۇ 224.7 كۈنگە تەڭ بولىدۇ.

ۋېي ئى (خەن) <تارىخ> ← **ۋېي خانلىقى**.

ۋېي خانلىقى <تارىخ> ① جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىكى پادىشاھلىقنىڭ نامى. تېررىتورىيىسىگە ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىنىڭ شىمالىي قىسمى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ غەربىي-جەنۇبىي قىسمى ۋە خېبېي ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى قاتارلىق جايلار كىرگەن. ② ئۈچ پادىشاھلىقنىڭ بىرى، مىلادىيە 220 — 265 يىللىرى ساۋبېي تەرىپىدىن قۇرۇلغان. بۇ خانلىقنىڭ تېررىتورىيىسىگە ھازىرقى خۇاڭخې دەرياسى ۋادىسىدىكى ھەرقايسى ئۆلكىلەر ۋە خۇبېي، ئەنخۇي، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ شىمالىي قىسمى، لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرى كىرگەن.

ۋېيمانىزم-مورگانىزم <پەلس> فىزىئولوگىيىدىكى دارۋىنىزمغا قارشى ئەكسىيەتچىل مەزھەپ. ئۇ فىزىئولوگ ۋېيسمان (1834 — 1914) بىلەن مورگان (1866 — 1945) نىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. ئۇ يېڭى دارۋىنىزم دېگەن ساختا ۋىۋىسكا بىلەن ئۆزىنىڭ ئىدېئالىستىك ۋە مېتافىزىكىلىق ماھىيىتىنى يوشۇرىدۇ. ئۇ X IX-ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە X X-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پەيدا بولغان.

ۋىبراتور ئى (ر<لات) <فىز> ئېلېكترودىنامىك ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ مېخانىكىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدىغان قۇرۇلما. تېزلىنىشى مەلۇم بولغان مېخانىكىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلالايدۇ. ئۇ ئادەتتە ئاكسېلېرومېترنى توغرىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ۋىبراتور يەنە ئېلېكتروئاكوستىك ئەسۋابلارنىڭ تەۋرىنىشكە بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارىنى ئۆلچەش ۋە ئېلېكترونلۇق ئۈسكۈنىلەرنىڭ دائىملىق تەۋرىنىش تەجرىبىلىرىنى ئىشلەش جەھەتلەردىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ۋىبروگراف ئى (ر<لات) <فىز> ئاۋاز چىقارغۇچى جىسىمنىڭ تەۋرىنىش ئەھۋالىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئەسۋاب.

ۋىبرومېتىر ئى (ر<لات+گرېك) <فىز> جىسىمنىڭ تەۋرىنىش پارامېتىرلىرىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋىت تەق. بىر خىل يىڭنىك، ئىنچىكە ئاۋاز.

ۋىتافون ئى (ر<لات) <فىز> مىكروفون ئارقىلىق ئاۋاز سىڭدۈرىدىغان موم پەردىلىك پلاستىنكا.

ۋىتامىن ئى (ر<لات) <بىئول> ھايۋان ۋە ئادەملەرنىڭ ئوزۇقلىنىشى، ئۆسۈشى

ئۇچۇن ئېھتىياجلىق، مىقدارى ئاز، ئورگانىك خىمىيۋى بىرىكمە. ئۇ ئورگانىزمنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشى، ئۆسۈپ يېتىلىشى ۋە ساغلاملىقىغا نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ۋىتامىن كەم بولۇشىدىن ئورگانىزمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك قابىلىيىتىنىڭ توسقۇنلۇققا ئۇچرىشى بىلەن بەزى كېسەللەرمۇ كېلىپ چىقىدۇ. ۋىتامىن ئادەتتە يېمەكلىكلەردىن قوبۇل قىلىنىدۇ. ئېھتىياجلىق مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە، بەدەندە ساقلانماستىن تاشقىرىغا چىقىرىپ تاشلىنىدۇ.

ۋىتامىن B_2 <بىئول> ۋىتامىننىڭ بىر خىلى، يەنى ئازراق ئاچچىق تەملىك سېرىق رەڭدىكى كرىستال. ۋىتامىن B_2 يېتەرسىز بولغاندا، ئېغىز شىللىق پەردە ياللۇغى، تېرە ياللۇغى، كۆز كېسىلى، قان كەملىك كېسەللىكلىرىگە گىرىپتار بولىدۇ. ۋىتامىن B_2 بېغىر، ئېچىتقۇدا، سۈتلۈك يېمەكلىكلەر تەركىبىدە ۋە قارا ئاشلىقتا كۆپ بولىدۇ.

ۋىتامىن ئازلىق كېسىلى <تىب> ۋىتامىن يېتىشمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدىغان تۈرلۈك كېسەللىكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە ئۇ قايسى خىل ۋىتامىننىڭ كەملىكىگە ئاساسەن بېكىتىلىدۇ. مەسىلەن، ۋىتامىن A كەم بولغاندا ناماز شام قارىغۇلۇقى ۋە كۆز قۇرغاقلىشىش كېسەللىكلىرى؛ ۋىتامىن C كەم بولغاندا قان بۇزۇلۇش كېسىلى قاتارلىقلار كېلىپ چىقىدۇ.

ۋىتامىن يېتىشمەسلىك كېسىلى <تىب> ← **ۋىتامىن ئازلىق كېسىلى.**

ۋىتامىنسىز سۈپ. تەركىبىدە ۋىتامىن يوق ياكى كەم بولغان: ۋىتامىنسىز ئوزۇقلۇق.

ۋىتامىنسىزلىق «ۋىتامىنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ۋىتامىنسىزلىق كېسىلى.

ۋىتامىنلىق سۈپ. تەركىبىدە ۋىتامىنى بار، ۋىتامىنى بولغان: ۋىتامىنلىق يېمەكلىكلەر.

ۋىتۋالاق تەق. بۆدۈنە سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: بۆدۈنەمنىڭ ماكانى يوق، نەگە بارسا ۋىتۋالاق (ماقال).

ۋىتۋالداق (توغرىسى: ۋىتۋالاق) ← **ۋىتۋالاق.**

ۋىت-ۋىت ① «ۋىت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئۇششاق سۆزنى تولا قىلىدىغان غەيۋەتخور: بۇ ئىش بولۇپ ئەتىسىلا كوچىنى ۋىت-ۋىت خوتۇنلارنىڭ سۆزى بىر ئالدى.

ۋىتېرىت ئى (ر<ئېنگ) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى B_9CO_3. يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا، كرىستاللىرى ساختىنا ئالتە ياقلىق قوش پىرامىدا شەكلىدە، قۇرامىساقلىرى زىچ كاللەك، دانلىق، شارسىمان بولىدۇ. رەڭسىز ياكى سەل كۈل رەڭ، سەل سېرىق رەڭلىك، ئەينەك پارقىراقلىقىدا، قاتتىقلىقى 3 — 3.5، چۈرۈك، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.2 — 4.3، تۇز كىسلاتاسىدا ئېرىيدۇ. كۆپ كۆپۈك ھاسىل قىلىدۇ. ئىسسىق ئېرىتمىلىك كان تومۇرلىرىدا ۋە يەمىرىلىش پوستىدا ئۇچرايدۇ.

ۋىتىر ئى (ئە) <دىن> ← **ۋىتىر نامىزى.**

ۋىتىر نامىزى <دىن> ناماز خۇپتەندىن كېيىن ئوقۇلىدىغان ئۈچ رەكەتلىك ناماز.

ۋىتىلداتماق «ۋىتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىتىلداشماق «ۋىتىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋىتىلداق سۈپ. تولا ۋىتىلدايدىغان، ئۇششاق سۆزنى كۆپ قىلىدىغان: ۋىتىلداق

خوتۇن.

ۋىتىلداقلىق ئى. تولا سۆزلەش ئادىتى.

ۋىتىلدىماق پ. ئورۇنسىز گەپ قىلماق، ئۇششاق سۆزلىمەك: ئاپىسىنىڭ ۋىتىلدىشىدىن بىزار بولغان قىز نائىلاج كۆڭلى تارتمىغان يىگىتكە ماقۇل بولدى.

ۋىجدان ئى (ئە) كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش-تۇرۇشى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى؛ ئىنساپ، دىيانەت: ۋىجدان بىلەن ئىش قىلماق. ۋىجدان بىلەن ياشىماق. * ئادىدىي چاغلىما ۋىجدان ئىشىنى، ۋىجدان سىنايدۇ ھەربىر كىشىنى. ۋىجدانلىق ئادەم ھەققەت ئۈچۈن، ئۆلۈم ئالدىدا ئەگمەس بېشىنى.

ۋىجدان ئازابى روھىي جەھەتتىكى ئازابلىنىش، روھىي بېسىم: ئۆزۈمنىڭ قىلغانلىرىمنى بىرمۇبىر كۆز ئالدىمدىن ئۆتكۈزۈپ ۋىجدان ئازابىدا قالدىم.

ۋىجدانى بار ھەق-ئادالەتنى قوللايدىغان، ناھەقچىلىككە قارشى تۇرىدىغان، ۋىجدانلىق؛ ۋىجدانى بار ئادەم.

ۋىجدانى كۆتۈرمەسلىك ۋىجدانى يول قويماسلىق: خۇشامەت قىلىشنى ۋىجدانىم كۆتۈرمەيدۇ.

ۋىجدانى قايناماق ھەق-ئادالەت ھېسسىياتى قوزغالماق: بېشىمىزدىن تىل-ھاقارەت، تاياق-توقماق كەتمىسە بۇنىڭغا ۋىجدانىڭلار قاينىمامدۇ.

ۋىجدانىنى ساتماق ھەق-ئادالەت يولىدا ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ھېسسىياتىنى يوقاتماق: رازىيە، ئۇنىڭ پۇل ۋە دۆلىتىنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىش ئۈچۈن، ئار-نومۇسىنى، ۋىجدانىنى ساتىدۇ.

ۋىجدانى يوق ھەق-ئادالەتنى قوللىمايدىغان، ۋىجدانسىز: سەن ئۇنى بىلمەيدىكەنسەن، ئۇ ۋىجدانى يوق بىرنېمە.

ۋىجدانەن رەۋ (ئە) ۋىجدان بىلەن، ساپ دىللىق بىلەن: نۇرەك باخشى گۇناھسىز ئۆلۈپ كەتكەن سۆيگۈنىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا ۋىجدانەن بەرگەن قەسىمىگە بىنائەن، ئۆمۈرۋايەت ئۇنىڭغا قارىلىق تۇتۇپ، ئۆيلىنىش ئويىدا بولمىدى.

ۋىجدانسىز سۈپ. ۋىجدانى يوق، ۋىجدان بىلەن ئىش قىلمايدىغان: ۋىجدانسىز ئادەم. * كېيىن ئۇقسام، مېنى ئۇرغان ھېلىقى ۋىجدانسىز ئۆيدىكىلەرنىڭ مېنى بەرمەكچى بولغان ئادىمى ئىكەن.

ۋىجدانسىزلىق «ۋىجدانسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: لېكىن مەن بۇنداق ۋىجدانسىزلىق ئۈچۈن تۆرەلمىگەن ئوخشايمەن.

ۋىجدانلىق سۈپ. ۋىجدانى بار، ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىدىغان: ۋىجدانلىق ئادەم. * رەيھان دادىسىنىڭ ئۇنداق ئەمەسلىكىگە، پاك ۋىجدانلىق، سەممىي ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى.

ۋىجدانىي سۈپ (ئە) ۋىجدانغا باغلىق بولغان؛ ۋىجدانىيا، ئىنساپقا ئائىت: تېببىي ئەخلاق ئەسلىدە ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارغا خاس بولغان تەبىئىي ۋە ۋىجدانىي سۈپەتتۇر. * بۇ ئۆزىنى ھەقىقىي ئىنسان دەپ ئاتىغان ھەربىر كىشىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ۋىجدانىي بۇرچى.

ۋىجىك سۈپ. جۇغى كىچىك، بويى دېگەندەك ئۆسمىگەن ھەم ئورۇق: ۋىجىك ئادەم. * پانۇسنىڭ غۇۋا نۇرى ئۆزىنىڭ ۋىجىك جۇغىنى ئارانلا يورۇتۇپ تۇراتتى.

ۋىجىكلە شتۈرمەك «ۋىجىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇنىرد-

دىن خوجا ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغاندىن بېرى، بۇ غاجىلغۇچ نىجىس كېسەل ئۇنى دېيەرلىك ئورۇقلىتىپ خېلىلا ۋىجىكلەشتۈرۈۋەتكەن، بېلىنى ئېگىپ ئالدىغا بىلىنەرلىك مۈكچەيتىپ قويغانىدى.

ۋىجىكلەشمەك پ. ۋىجىك هالەتكە كەلمەك، ۋىجىك بولماق، ۋىجىكلىمەك: ئۇ كېسەل دەردىدە كۈندىن-كۈنگە ۋىجىكلىشىپ كەتتى.

ۋىجىكلىمەك پ ← **ۋىجىكلەشمەك**: ئۇنىڭ بۇرۇنقى قامەتلىك تەقى-تۇرقىدىن ئەسەر قالمىدى، بارغانچە ۋىجىكلەپ، جىسمانىي كۈچ-قۇۋۋىتىدىن ئومۇمەن مەھرۇم بولۇپ قالدى.

ۋىچ تەق. قارلىغاچ قاتارلىق قۇشلار سايرىغاندا چىققان ئاۋاز.

ۋىچ-ۋىچ «ۋىچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋىچىر تەق. قۇشقاچ قاتارلىق قۇشلار سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىچىرلاتماق «ۋىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىچىرلاشماق «ۋىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول بويىدىكى قېرى سۆگەتكە قونۇۋالغان قۇشقاچلار شاختىن-شاخقا سەكرىشىپ ئۆزمەي ۋىچىرلىشاتتى.

ۋىچىرلىماق پ «ۋىچىر-ۋىچىر» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىچىر-ۋىچىر» قىلىپ سايرىماق: دەرەخ شاخلىرىدىكى قۇشقاچلار خۇددى بىر ئىش ئۈستىدە گەپ تالىشىۋاتقان باللاردەك بەس-بەستە ۋىچىرلايدۇ. * قۇشقاچلار ۋىچىرلايدۇ، قۇرغۇي كەلگەن ئوخشايدۇ. يۈرەكلەر جىغىلدايدۇ، يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

ۋىچىر-ۋىچىر «ۋىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋىدا ئى (ئە) ئايرىلىش، جۇدالىشىش.

ۋىدالاشماق پ ① مەڭگۈلۈك ئايرىلماق، ئۆلمەك: بۇ رەسىمنى مەرھۇم ئايالى سەتبەرگىنگە كۆرسەتكۈسى كېلەتتى، ئەپسۇسكى ئۇ ئۇلاردىن ۋىدالاشقانىدى. ② ئۆلۈم ئالدىدا خوشلاشماق: دارغا يېقىن كەلگەندە بۇ ئوغۇل: «ئانام بىلەن ۋىدالىشىۋالسام، دەيدىغان گېپىمنى دەۋالسام» دەپ پادىشاھدىن تىلەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈۋېلىشىغا ئىجازەت قىلىپتۇ. ③ مېيىتنى يۇيۇشتىن بۇرۇن ئۆلگۈچىنىڭ بالا-چاقا، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى مېيىتنىڭ يېنىغا كىرىپ رازىلىق بىلدۈرمەك، خوشلاشماق، ئۇزاتماق.

ۋىدالىششماق «ۋىدالاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىرائەت ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئاستا-ئاستا يول ئېلىپ قەبرە بىلەن ۋىدالىشىشتى.

ۋىدالىق ئى. ئايرىلىش، خەيرلىشىش: كامىر ئىشكى ئالدىدا قەھرىمانلار مۇتەللىپكە ئاخىرقى ۋىدالىق سۆزلىرىنى قىلدى.

ۋىدېمان ئى. گېرمانىيىلىك فىزىكا ئالىمى. ئۇ 1826-يىلدىن 1899-يىلغىچە ياشىغان.

ۋىدېمان-فرانتس قانۇنى <فىز> گېرمانىيىلىك فىزىكا ئالىمى ۋىدېمان (Gustav Heinrich Wiedemann) 1826—1899) بىلەن فرانتس (R. Franz) 1853-يىلى تەجرىبە ئارقىلىق بېكىتكەن قانۇن. ئۇنىڭ مەزمۇنى: ئوخشاش تېمپېراتۇرىدا بارلىق ساپ مېتاللارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىقى بىلەن ئېلېكتر ئۆتكۈزۈشچانلىقىنىڭ نىسبىتى مېتاللارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىگە مۇناسىۋەتسىز بولغان بىر تۇراقلىق مىقدار دېگەندىن ئىبارەت.

ۋىدىس ئى (ر<لات) <بوت> ئۈزۈم

ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. شاخلىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم قىرلىق كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، ئۇچىنى بەشكىچە چوڭقۇر يېرىلىدۇ. گۈل رەڭگى كونۇسسىمان، شىرنىلىك مېۋىسى قېنىق بىنەپشە رەڭدە بولىدۇ. غول تالالىرىدىن ئارغامچا ئەشكىلى بولىدۇ.

ۋىدىموس ئى (ر) ئىدارە، ئورگان، تەشكىلات قاتارلىقلاردا تۈرلۈك مەقسەت-لەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان جەدۋەل، گرافا قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى: ئۇنىڭ بىلىدىغىنى كۈنىگە سەككىز سائەت ئاپتوبۇستا ئولتۇرۇپ يولۇچىلارغا بېلەت سېتىش، ئاي ئاخىرىدا كاسسىر ئالدىغا بېرىپ ۋىدىموسقا قول قويۇش، يىغىن، ئۆگىنىشلەردە بىر بۆلۈڭغا كىرىۋېلىپ تور توقۇش قاتارلىقلار ئىدى.

ۋىدىئو ئى (ر<لات) <فز> ① تېلېۋىزىيە، تېلېۋىزور. ② كۆرۈنمە چاستوتا.

ۋىدىئولۇق ① سۈپ. تېلېۋىزىيىگە، كۆرۈنمە چاستوتىغا ئائىت؛ كۆرۈنمە چاستوتىغا ئىگە. ② رەۋ. كۆرۈنمە چاستوتا ئارقىلىق: ۋىدىئولۇق كۆرسىتىش كارتىسى.

ۋىدىئولۇق كۆرسىتىش كارتىسى <فز> كۆرۈنمە چاستوتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان كارتا.

ۋىرتوشكا ئى (ر) <سۇ> ئېقىن سۈنىڭ ئېقىش سۈرئىتى بىلەن كىنىتىك ئېنېرگىيە-سى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئارقىلىق، سۈنىڭ ئېقىش سۈرئىتىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋىرۇس ئى (ر<لات) <بىئول> ① كېسەل مىكروبىدىن كىچىك ۋە ئېلېكترونلۇق مىكروسكوپ ئارقىلىلا كۆرگىلى بولىدىغان بىر خىل كېسەل قوزغاتقۇچى تەنچە. مىكروب سۈزگۈچتىنمۇ ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ. چېچەك، قىزىل، مېڭە ياللۇغى، كالا ۋاباسى قاتارلىق كېسەللەرنى ئوخشاش بولمىغان ۋىرۇسلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ② <فز> نورمال ئىشلەۋاتقان كومپيۇتېر پروگراممىلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتەلەيدىغان ۋە بۇزۇۋېتەلەيدىغان ئالاھىدە بىر خىل يوشۇرۇن ماتېرىيال پروگراممىلىرىنىڭ ئوبرازلاشتۇرۇپ ئاتىلىشى.

ۋىرۇسلۇق سۈپ. ۋىرۇسى بار، ۋىرۇسى بولغان: تۇغۇت مەزگىلىدە بوۋاق B تىپلىق جىگەر ياللۇغى ۋىرۇسىدىن بۇلغانغان قان بىلەن ئۇچرىشىش ياكى بۇنداق ۋىرۇسلۇق قاننى يۇتۇۋېلىش سەۋەبىدىن B تىپلىق جىگەر ياللۇغى ۋىرۇسىدىن يۇقۇملىنىدۇ.

ۋىرۇسلۇق جىگەر ياللۇغى <تىب> ۋىرۇس كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان، ئۈچەي يوللىرىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكى. « A تىپلىق جىگەر ياللۇغى» ۋە « B تىپلىق جىگەر ياللۇغى» دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىشتەي تۇتۇلۇش، كۆڭۈل ئاينىش، قورساق قىسمى ئاغرىش، ماغدۇرسىزلىق، جىگەر دائىرىسى ئاغ-رىش، جىگەر ئىششىش، سېرىقلىق پەيدا بولۇش ۋە قىزىتىش قاتارلىق ئالامەتلىرى بولىدۇ.

ۋىرۇسلۇق كېسەللىكلەر <تىب> ۋىرۇسلار بىلەن يۇقۇملىنىش ئارقىلىق پەيدا بولغان كېسەللىكلەر.

ۋىرۇسئولوگىيە ئى (ر<لات+گرېك) <بىئول> ۋىرۇسلارنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، كۆپىيىشى، ئىرسىيەت ئۆزگىرىشى قاتارلىق بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى ھەمدە ۋىرۇسلۇق كېسەللىكلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ۋىزا ئى (ر<لات) <ت ئش> ① بىر دۆلەتنىڭ ئاساسىي باشقۇرغۇچى ئورگىنىنىڭ ئۆز دۆلىتى ياكى باشقا دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ قولىدىكى پاسپورت ياكى باشقا ساياھەت گۇۋاھنامىلىرىغا، ئۆز دۆلىتىگە كىرىپ-چىقىشىغا قوشۇلۇپ قويغان قولى ياكى باسقان تامغىسى. ② شۇ خىل رەسمىيەتتىن ئۆتكەن پاسپورت ياكى گۇۋاھنامە.

ۋىزۋوت ئى (ر) كونا <ھەرب> ← **پەي** III.

ۋىژ تەق. ئۆتۈپ كەتكەن ئوق ۋە سوغۇق شامال قاتارلىقلاردىن چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىژژىدە رەۋ «ۋىژ» قىلىپ، «ۋىژ» قىلغان» ھالدا: قۇلاق تۈۋىدىن ۋىژژىدە ئوق ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىژ-ۋىژ «ۋىژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پالاك-پۇلاك قىلغان ئاۋازدىن ۋە تامنىڭ ئۈستىدىن ۋىژ-ۋىژ قىلىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئوقلاردىن قورقۇپ پۈت-قولۇمدا جان قالمىدى. * جاندىن ئۆتىدىغان ۋىژ-ۋىژ سوغۇق ئادەمنى ئۈششۈك ھەرىدەك چاقاتتى.

ۋىژىلداتماق «ۋىژىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىژىلداشماق «ۋىژىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ تولغىنىپ، سىلجىپ ئالغا باسماقتا ئىدى، ئەتراپلىرىغا ئوقلار ۋىژىلدىشىپ چۈشۈپ تۇراتتى.

ۋىژىلدىماق پ «ۋىژ-ۋىژ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىژ-ۋىژ» قىلماق: ئۇ ھازىر ۋىژىلداپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، پارتلاۋاتقان بومبىلارغا پىسەنتمۇ قىلمايدۇ. * ئەتراپتا شۇئىرغاننىڭ ۋىژىلدىغان ئاۋازىدىن باشقا ھېچبىر ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

ۋىسال ئى (ئە) ① ئۇچرىشىش، كۆرۈشۈش، ئېرىشىش؛ ۋەسىل (سۆيگەن يارى ھەققىدە): گاھىدا چۈشىدە چۈشەپ دىلبەرنى، ئۆتكۈزگەن ئۇيقۇسىز تالاي كېچىنى. ھامان بىر ۋىسالنىڭ شېرىن خىيالى، كۆيدۈرگەن تومۇزدەك ئۇنىڭ ئىچىنى. * كەل، ئىچەيلى بىللە بىز شېرىن ۋىسال جامىدا مەي، ئەي ۋاپادارىم، مېنىڭ بەختىم-باھارىم، مەرھابا. ② جامال، چىراي، ھۆسن: —ئەلۋەتتە، ئۇ ۋىسالىمغا ئاشىق بولغاي، — دېدى مەلىكە.

ۋىسال تاپماق ئۇچراشماق، جەم بولماق: مەلىكە ھۆسنەبانۇ بىلەن مۇنىرە ۋىسال تېپىپ، مۇرادلىرى ھاسىل بولدى.

ۋىسالغا يەتمەك ئىشق-مۇھەببىتىگە ئېرىشمەك، مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر بولماق؛ دىدار كۆرۈشمەك: ئاشىق كىشى ئۈچۈن يۇرتنىڭ يېتى يوق، ئەل ئوغلى ئۈچۈن ھەممە يەر ماكان، مەن سىزنىڭ ۋىسالىڭىزغا يەتكىلى كەلدىم. * ئۇ ئاخىرى سول قول ۋەزىرنى جىمىقتۇرۇۋېتىپ، بۇ ئايالنىڭ ۋىسالىغا يېتىش كويىغا چۈشۈپتۇ.

ۋىسالسىز رەۋ. ۋىسالغا يېتەلمەي، ئۇچرىشالماي: جىنايەت ئىدى ۋاپا، ۋىجدان، گۈزەل رۇخسارمۇ ئۇ چاغدا، تالاي پەرھات بىلەن شېرىن ۋىسالسىز ئۆتتى غەم-داغدا.

ۋىستېرىيە ئى (لات) <بىئول> ← **ۋىستېرىيە پېلىكى**.

ۋىستېرىيە پېلىكى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يۆگىمەچ غول، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكىللىك. گۈلى سۆسۈن ۋە ئومۇمىي گۈل رېتىدە، چوكا مېۋىسى چوڭ، ئۇزۇن ھەم قاتتىق، سىرتقى يۈزىدە تۈكى بار. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

ۋىستېرىيە چىڭگىلىكى <بوت> ← **ۋىستېرىيە پېلىكى**.

ۋىسكوزا ئى (ر<لات) <خىم> ① سۇنئىي يىپەك قىلىش ئۈچۈن سېللۇلوزىدىن تەييارلانغان قويۇق يېپىشقاق ماددا. ② يۇقىرىقى ماددىدىن تەييارلانغان سۇنئىي يىپەك. ③ شۇ خىل يىپەكتىن توقۇلغان رەخت.

ۋىسكوزىمېتىر ئى (ر<لات) <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ يېپىشقاقلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋىسمان ئى <بىئول> گېرمانىيە بىئولوگى، يەنى «يېڭى دارۋىن تەلىماتى» نىڭ ئاساسچىسى. ئۇ چىۋىنلەرنىڭ ئۈۋۇلىيوتسىيە-سى، سۇ بۆرگىسىنىڭ كۆپىيىش پائالىيەتلىرى، چاشقان قۇيرۇقىنى كېسىۋېتىشنىڭ ئىرسىيەتكە كۆرسىتىدىغان تەسىرى قاتارلىق جەھەتلەردە سىستېمىلىق تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان.

ۋىسمانىزم ئى (ر) <بىئول> ۋىسمان ئوتتۇرىغا قويغان ئىرسىيەت ۋە يېتىلىش توغرىسىدى-كى تەلىمات. ئادەتتە ئۇ تەشەببۇس قىلغان نەسىل ماددىسىنىڭ ئۆزلۈكسىزلى-كى، كۆپىيىش ھۈجەيرىلىرى بىلەن تەن ھۈجەيرىسىنىڭ پارچىلىنىشى ھەم ئۇلارنىڭ ئىرسىي تارقىلىش جەھەتتىكى ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى ۋە ئېرىشىلگەن خۇسۇسىيەتنىڭ ئىرسىيەت قالماسلىقى قاتارلىق ئوقۇملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ۋىسمۇت ئى (ر<نېم) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. خىمىيۋى بەلگىسى Bi (bismuthum). قاتتىق ھەم چۈرۈك. قېتىشمىسىنىڭ ئېرىش دەرىجىسى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىخەتەرلىك سىمى ۋە پار قازىنىنىڭ بىخەتەرلىك قاپقىقىنى ياساشقا بولىدۇ.

ۋىسمۇت چېچەكى <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى Bi_2O_3. ئۈچ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كۆپىنچە توپسىمان ياكى تالقانسىمان كېلىدۇ. رەڭگى بۇغداي ىنڭگى-دەك ياكى يېشىلغا مايىل سېرىق، قاتتىقلىقى 1 ـ 2، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4 ـ 6.3. بولىدۇ.

ۋىسمۇتىن ئى (ر<نېم) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى Bi_2S_3. يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كۆپىنچە ئۇزۇن تۈۋرۈكسىمان ياكى يىڭنىسىمان كرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ. كرىستاللىرىنىڭ يۈزىدە بويلىما سىزىقلىرى بولىدۇ. سەل كۈل رەڭ ئاق. تاشقى يۈزىدە كۆپىنچە سېرىق ياكى داغلىق قاچما رەڭلىرى بار. مېتال پارقىراقلىقىدا. ئاجراشچانلىقى {010} غا پاراللېل، تولۇق؛ قاتتىقلىقى 2 ـ 2.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 6.4 ـ 6.6. يۇقىرى تېمپې-راتۇرىلىق ئىسسىق ئېرىتمىلىك كان ياتقۇلىرىدا ئۇچرايدۇ. ئادەتتە ئۇ ۋىسمۇت تاۋلاش خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ۋىش تەق. قۇشقاچ، قارلىغاچ قاتارلىق قۇشلار ئۇچقاندا ياكى يىلان ماڭغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىششىدە رەۋ «ۋىش» قىلىپ، «ۋىش» قىلغان ھالدا.

ۋىشكا ئى (ر) مۇنار شەكىلدىكى چوڭ، ئېگىز قۇرۇلما؛ جاھاز: پاراشۇت ۋىشكىسى. نېفىت ۋىشكىسى. * ئۇ قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزنى پۇرلاپلا يانچۇقىغا تىقتى-دە، بۇرغى-لاش سەھنىسىدىن چۈشۈپ، 40 نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى ۋىشكىغا ياماشتى.

ۋىشنۇ ئى (سانس) <دىن> ھىندى دىنىدى-

كى بىر ئىلاھنىڭ نامى. ھىندى دىنىدا ۋىشنۇ دۇنيانى قوغدىغۇچى ئىلاھ دەپ قارىلىدۇ.

ۋىش-ۋىش «ۋىش» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى.

ۋىشىلداتماق «ۋىشىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىشىلدىماق پ «ۋىش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىش» قىلماق: قارلىغاچلار ۋىشىلداپ پەس ئۇچماقتا ئىدى. * يىلان سۆرلۈك ۋىشىلداپ ماڭغىنىچە ئەركىنگە ئېتىلدى.

ۋىق تەق. چىۋىق قاتارلىق ئىنچىكە نەرسىلەر بىلەن يۇمشاق نەرسىلەرنى ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىقىلداتماق «ۋىقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىقىلداشماق «ۋىقىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋىقىلدىماق پ «ۋىق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىق» قىلماق.

ۋىكستىرېمىيە ئى (ر<لات) <بوت> ← ۋىكستىرېمىيە چاتقىلى.

ۋىكستىرېمىيە چاتقىلى <بوت> مازايئون ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم ئېللىپسسىمان تۇمۇنە شەكىلدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سېرىق ۋە باشاقسىمان گۈل رېتىدە، ئۇچكىلىك مېۋىسى قارا رەڭدە. قوۋزاق تالالىرىدىن قەغەز ئىشلىگىلى بولىدۇ.

ۋىكلىيۇچاتېل ئى (ر) <فىز> ئېلېكتر توكىنى ئۇزۇش ۋە ئۇلاش ئۈچۈن ئورنىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋىكلىيۇچاتېل ئالگېبراسى <مات> ۋىكلىيۇچاتېللارنىڭ پاراللېل ۋە ئارقىمۇ ئارقا ئۇلىنىشىدىن ھاسىل بولغان توك يولىدىكى ئۇلىنىش-ئۈزۈلۈش ئەھۋاللىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ۋىڭ تەق. چىۋىن ئۇچقاندا ياكى ئېتىلغان ئوق ھاۋانى يېرىپ ماڭغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: ۋىڭ قىلىپ ئۇچماق. * بىر پاي ئوق قۇلاق تۈۋىدىن ۋىڭ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىڭڭىدە رەۋ «ۋىڭ» قىلىپ، «ۋىڭ» قىلغان ھالدا: ئوق قۇلاق تۈۋىمدىن ۋىڭڭىدە ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىڭ-ۋىڭ «ۋىڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ۋىڭ-ۋىڭ قىلغان ئوق ئاۋازلىرى يىقىنلا يەردىن ئاڭلىناتتى.

ۋىڭىلداتماق «ۋىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىڭىلداشماق «ۋىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋىڭىلدىماق پ «ۋىڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىڭ» قىلماق: ئالمىسىنىڭ قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىن بىرنەچچە تال ئوق ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ كەتتى. * ئۇ پالاقنى كۆتۈرۈشىگە چىۋىن ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ كەتتى.

ۋىل تەق. يۈزىنىڭ بىردىنلا قىزىرىشى، ئوتنىڭ يالقۇنجاش، سۇنىڭ ئاستا، سۈس قايناش ھالىتى قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدۇ.

ۋىلايەت ئى (ئە) مەملىكىتىمىزنىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىدىكى بىرنەچچە ناھىيە، شەھەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەمۇرىي تېررىتورىيە: قەشقەر ۋىلايىتى. ئاقسۇ ۋىلايىتى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى.

ۋىلايەتلىك سۈپ. ۋىلايەتكە تەۋە بولغان، ۋىلايەت ئىلكىدىكى، ۋىلايەت قارمىقىدىكى: ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسى. ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى.

ۋىلكا ئى (ر) تاماق يېيىشكە ئىشلىتىدىغان ئارا شەكىللىك كىچىك بۇيۇم.

ۋىلىلدە رەۋ «ۋىل» قىلىپ، «ۋىل» قىلغان هالدا: رەيهان سادىق دېگەن ئىسمنى ئاڭلاپ، قورۇنغاندەك ۋىلىلدە قىزاردى، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى پەسكە تاشلاپ كۆزىنى يۇمدى.

ۋىل-ۋىل «ۋىل» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇزۇن كەتكەن كۆز يەتمەس سايلىق خۇددى تۈتۈنسىز يالقۇن ئىچىدە كۆيۈۋاتقاندەك ۋىل-ۋىل يالىلداپ تۇراتتى. * ئانا ئۇنىڭ ئاق-سېرىق مەڭزىنىڭ ۋىل-ۋىل قىزىرىشىدىن تەگلىكتە قالغانلىقىنى سەزدى-دە، ئوغلىغا بىرھازا غىچە تىكىلدى.

ۋىلىق تەق. كىچىك باللارنىڭ ۋە قىزلارنىڭ يېقىملىق كۈلۈش هالىتى.

ۋىلىققىدە رەۋ «ۋىلىق» قىلىپ، «ۋىلىق» قىلغان هالدا: ئۇ ۋىلىققىدە كۈلدى، مەن ئۇنىڭ كۈلكىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم ئىدى.

ۋىلىقلىماق پ «ۋىلىق-ۋىلىق» قىلماق: بالا ۋىلىقلاپ كۈلۈپ، ئۈزۈمنى بىراقلا ئاغزىغا ئېلىپ بېرىۋىدى، ساپىقىدىن ئايرىلغان ئۈزۈم دانچىلىرى يەرگە تۆكۈلۈپ چۇشۇشكە باشلىدى. * ئايال ۋىلىقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ۋىلىق-ۋىلىق «ۋىلىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قىزنىڭ چىرايلىرى پۇرۇشۇپ ۋىلىق-ۋىلىق كۈلدى. * ۋىلىق-ۋىلىق كۈلدۈڭ، ئەللەي بالام، ئەللەي. تايتاڭ-تايتاڭ يۈردۈڭ، ئەللەي بالام، ئەللەي.

ۋىلىلدىماق پ «ۋىل-ۋىل» قىلماق: خىجىل بولغىنىمدىن يۈزلىرىم ئوتتا كۆيگەندەك ۋىلىلدىدى. * ئەلنىڭ تەردىن هۆل بولغان مەڭزى ۋىلىلداپ يانماقتا ئىدى.

ۋىن ئى. گېرمانىيىلىك فىزىكا ئالىمى.

ۋىن سىلجىش قانۇنى <فىز> قارا جىسىم رادىئاتسىيە سپېكتىرىدا ئەڭ چوڭ سپېكتىر رادىئاتسىيە زىچلىقىغا ماس كېلىدىغان دولقۇن ئۇزۇنلۇقى بىلەن قارا جىسىمنىڭ مۇتلەق تېمپېراتۇرىسىنىڭ تەتۈر تاناسىپ بولۇش قانۇنىيىتى.

ۋىن فورمۇلىسى <فىز> قارا جىسىم رادىئاتسىيىسىدىكى سپېكتىر رادىئاتسىيە زىچلىقىنىڭ دولقۇن ئۇزۇنلۇقى بويىچە تەقسىملىنىش فورمۇلىسى، يەنى:

$$.M_1=C_1\lambda^{-5}e \times p(-C/\lambda T)$$

ۋىنايا ئى (سانس) <دىن> بۇددا نومىلىرىنىڭ ئۈچىنچى قىسمى. راھىبلار رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەمرىمەرۇپ، قائىدە-يوسۇنلارنى مەزمۇن قىلىدۇ.

ۋىنتا ئى (ر) <ماشىن> ① بۇرما، رېزبا: ۋىنتا چىقارماق. ② ئايلانما رېزبىلىق چىڭىتىش دېتالى: ۋىنتا بىلەن چىڭىتماق.

ۋىنتىسى بوش ← **ۋىنتىسى كەم**.

ۋىنتىسى كەم ئەقلى-هوشى جايىدا ئەمەس، كاللىسى تازا ئىشلىمەيدىغان؛ دۆتەرەك: — ئۇنىڭ ئازراق ۋىنتىسى كەم نېمە، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، — دېدى ئۇ كۆڭلۈمنى ياساپ.

ۋىنتىسمان سۈپ. ۋىنتا شەكلىدىكى، ۋىنتىگە ئوخشاش: ۋىنتىسمان دىسلوكاتسىيە.

ۋىنتىسمان دىسلوكاتسىيە <فىز> كرىستالدىكى دىسلوكاتسىيىنىڭ بىر خىل ئاساسلىق تىپى، يەنى كرىستالنىڭ ئىككى قىسمى ئۆزئارا نىسپىي تېيىلغاندىكى تېيىلىش يۆنىلىشى بىلەن بۇ خىل تېيىلىشتىن شەكىللەنگەن دىسلوكاتسىيە سىزىقى ئۆزئارا پاراللېل بولغان دىسلوكاتسىيە.

ۋىنتىلاتقۇزماق «ۋىنتىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىنتىلاتماق «ۋىنتىلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋىنتىلاشماق «ۋىنتىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋىنتىلانماق «ۋىنتىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ۋىنتىلىق سۈپ. ۋىنتىسى بار، ۋىنتىغا ئىگە؛ ۋىنتا چىقىرىلغان: ۋىنتىلىق مىكرومېتىر.

ۋىنتىلىق مىكرومېتىر <فىز> دېتاللارنىڭ ئۆلچەملىرىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل نازۇك ئۆلچەش ئەسۋابى. ئۇ ئارقىلىق ئۇزۇنلۇقنى ئۆلچىگەندە 0.01mm ئېنىقلىقتىچە ئۆلچىگىلى بولىدۇ. ئۇ بۇرمىسىمان ھەرىكەتنى پايدىلىنىپ بولتا (ئۈستىگە بۇرمىسىمان ئىز، يەنى رېزبا ئويۇلغان تاياقچە) نىڭ ئىنتايىن كىچىك تۈز سىزىقلىق يۆتكىلىشىنى چوڭايتىپ ئۇنى كىيدۈرمە سىلىندىرنىڭ بۇلۇڭلۇق يۆتكىلىشىگە ئايلاندۇرۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن ياسالغان.

ۋىنتىلىماق پ. ۋىنتا بىلەن چىڭىتماق، ۋىنتا بېكىتمەك.

ۋىنو ئى (ر) ئاساسەن ئۈزۈمدىن تەييارلىنىدىغان ئىسپىرتلىق ئىچىملىك، ھاراق، مەي، شاراب: ۋىنو ئىچمەك. قىزىل ۋىنو.

ۋىنو كىسلاتاسى <خىم> ← **تارترات كىسلاتاسى.**

ۋىنوچىلىق ئى. ۋىنو ياساش ئىشى: دۇنيادا ئۈزۈمچىلىك بىرىنچى قېتىم مۇشۇ رايوندا كەشىپ قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن ۋىنوچىلىقمۇ ئالدى بىلەن مۇشۇ رايوندا بارلىققا كەلگەن.

ۋىنىل ئى (ر<لات) <خىم> ئېتىلېن ($H_2C=CH_2$) مولېكۇلىسىنىڭ بىر دانە ھىدروگېن ئاتومىنى ئاز يوقىتىشى ئارقىلىق كېلىپ چىققان دەپ قارىلىدىغان رادىكال گۇرۇپپىسى ($H_2C=CH-$).

ۋىنىل ئاتسېتىلېن <خىم> تەركىبىدە بىرلا ۋاقىتتا قوش بېغى ۋە ئۈچ بېغى بولغان، تويۇنمىغان ھىدروكاربون. خىمىيىۋىي فورمۇلىسى $CH_2=CH-C\equiv CH$. ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا رەڭسىز گاز. غىدىقلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئاسان سۇيۇقلىنىدۇ. خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ بولۇپ، ئاسان قوشۇۋالىدۇ ۋە پولىمېرلىنىدۇ. 1، 3- بۇتادىئېن ۋە 2- خلور-1، 3- بۇتادىئېن قاتارلىق سىنتېتىك كاۋچۇكلارنىڭ مونومېرى، يەنى ئىككى مولېكۇلا ئاتسېتىلېننىڭ كاتالىزاتور تەسىرىدە پولىمېرلانغان مەھسۇلى.

ۋىنىل خلورىد <خىم> ھوشسىزلاندۇرۇش رولى بولغان، ئاسان سۇيۇقلىنىدىغان رەڭسىز گاز. خىمىيىۋىي فورمۇلىسى $CH_2=CHCl$. يورۇقلۇق ياكى كاتالىزاتور مەۋجۇت شارائىتتا ئاسان پولىمېرلىنىدۇ. ئۇ پولىۋىنىل خلورىد تەييارلىنىدىغان مونومېر ھېسابلىنىدۇ.

ۋىنىل سىئانىد <خىم> رەڭسىز، كۆيىدىغان، غىدىقلىغۇچى پۇرىقى بار، زەھەرلىك سۇيۇقلۇق. ئاكرىلونىترىل خىمىيىۋىي فورمۇلىسى $CH_2=CHCN$. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى، 0.8060 (20/4°C) قايناش نۇقتىسى، 77.3~77.4°C. سۇدا ئازراق ئېرىيدۇ، -83~-84°C ئادەتتىكى ئورگانىك ئېرىتكۈچىلەردە ياخشى ئېرىيدۇ، ئاسان پولىمېرلىنىدۇ. پولىۋىنىل سىئانىد تالاسى (سۇنئىي قوي يۇڭى)، مايغا چىداملىق نىترىل بۇتادىئېن كاۋچۇكى، سىنتېتىك يېلىم قاتارلىقلارنى ئېلىشتا ئىشلىتىدۇ

ۋىنىلون ئى (ر<لات) <خىم> ئاتسېتىلېن، ئېتىلېن، ئاتسېتات كىسلاتاسى ۋە پورمال-

ـدىگەنتىنى خام ئەشيا قىلىپ سىنتېز
قىلىنغان تالا. خۇسۇسىيىتى پاختا تالاسىغا
ئوخشىشىپ كېتىدۇ، كۈچىنىشچانلىقى يۇقى-
رى، سۈركىلىشكە چىدامىلىقراق، يېنىك.
ئۇ سىنتېتىك تالالار ئىچىدە سۇ سۈمۈ-
رۈشچانلىقى كۈچلۈكرەك، تالالارنىڭ بىرى
ھېسابلىنىدۇ. يازلىق كىيىملەرنى تىكىشكە
باپ كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن ئارغامچا،
بېلىق تورى قاتارلىقلار ئىشلىنىدۇ.

ۋىئولېت ئى (ر<لات) <بوت> ← **ۋىئولېت
گۈلى**.

ۋىئولېت گۈلى <بوت> ① كرېست
گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق
ياكى كۆپ يىللىق، سامان غولۇلۇق
ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يۇمىلاق ياكى
تەتۈر تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى بېغىر
رەڭ، ئاچ قىزىل، ئاچ سېرىق ياكى
ئاق بولۇپ، ئومۇم گۈل رېتىدە كېلىدۇ.
مېۋىسى ئۇزۇن، ئىنچىكە بولىدۇ. ئادەتتە
مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ
خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ۋىئۇسكا ئى (ر) ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ۋە
كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ نامىنى يېزىپ
ئىشىك ۋە دەرۋازا بېشىغا ئېسىپ قويىدى-
غان جاھاز: بىرچاغدا ئابدۇراخمانىنىڭ كۆزى
بىر ماگىزىننىڭ ئىشىكىگە ئېسىلغان ھەيۋەتلىك
ۋىئۇسكىغا چۈشتى.

ۋىي ئىم. ھەيران قېلىش، نارازى بولۇش
قاتارلىق ئىمالارنى بىلدۈرىدۇ: ۋىي، ماۋۇ
ئاداشنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى. * ۋىي،
شۈنچىلىكمىدى ھالىڭلار.

ۋىيەي ئىم. بۇ سۆزنى كۆپىنچە خوتۇن-قىز-
لار قوللىنىلىدىغان بولۇپ: ① ئىزا تار-
تىش، ئوڭايسىزلىنىش ئىمالىرىنى بىلدۈرى-
دۇ: ۋىيەي، سىز بىر بويتاق، مەن بىر
تۇل ئايال، قانداق مېھمان بولىمەن ئەمسە؟
* ۋىيەي، خەق نېمە دەپ قالغاندۇ؟ ②
نارازى بولۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ:
زورىخان: ئۇ كۈنى سىلەر ھاشارغا بارمىدىڭلار
دەپ ۋالاقلاۋاتىدۇ. غۇنچە: ۋىيەي، ئۆستەڭگە
دەپ باغدىن نەچچە ھارۋا شاخ كېسىپ
كەتتىغۇ... ③ چۆچۈش، قورقۇش ئىمالىرىنى
بىلدۈرىدۇ: — ۋىيەي، كىم بۇ؟ — دېدى
رازىيە ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان كۆلەڭگۈنى
كۆرۈپ.

ۋېيخە يۈي ئى <جوغ> شەندۇڭ ئۆلكىسىدى-
كى بىر شەھەرنىڭ نامى.

ۋېيخە يۈي ئۇرۇشى <تارىخ>
جۇڭگو-ياپونىيە جاۋۇ ئۇرۇشى داۋامىدىكى
بىر قېتىملىق ئۇرۇش. 1895-يىلى 1-ئايدا
ياپونىيە ئارمىيىسى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ
رۇڭچېڭ دېگەن يېرىدىن قۇرۇقلۇققا
چىقىپ، ۋېيخە يۈيگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم
قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا،
ياپونىيە فلوتى پورتنى قامال قىلىۋالىدۇ،
شىمالىي ئوكيان فلوتى ئالدى ۋە ئارقا
تەرەپتىن دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرايدۇ.
لى خۇڭجاڭ تىز پۈكۈپ سۈلھ قىلىشنى
تەلەپ قىلىپ، ئۇرۇش قىلىشتىن ئۆزىنى
قاچۇرۇپلا قالماي، قارشىلىق كۆرسىتىشكىمۇ
رۇخسەت قىلمايدۇ، ۋەتەنپەرۋەر ئەسكەر-
لەر ۋە كوماندىرلار پائال قارشىلىق
كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئاخىرىدا مەغلۇ-
بىيەتنى ئوڭشىيالمايدۇ. 2-ئايدا دېڭىز
ئارمىيە تىدوسى دىڭ رۇچاڭ تەسلىم
بولۇشنى رەت قىلىپ، زەھەر ئىچىپ
ئۆلۈۋالىدۇ، قالغان 11 كېمىنى ياپون
قوشۇنلىرى بۇلاپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن
لى خوڭجاڭ باشقۇرۇشىدىكى شىمالىي
ئوكيان دېڭىز ئارمىيىسى پۈتۈنلەي

گۇمران بولدۇ.

ۋېيخۇا ئى <جۇغ> شەنشى ئۆلكىسىدىكى ۋېينەن، خۇاشيەن ناھىيىلىرىنىڭ قىسقارتىلغان نامى.

ۋېيخۇا قوزغىلىڭى <تارىخ> 1928-يىلى ئەتىيازدا كوممۇنىست ليۇجىدەن، شىيزىچاڭ قاتارلىقلار شېنشى ئۆلكىسىنىڭ ۋېينەن، خۇاشيەن ئەترا پلىرىدىكى سىياسىي قوغداش ئەترىتى ۋە جۇڭشەن مەكتىپىنىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىنى باشلاپ، شۇ يەردىكى دېھقانلارغا ماسلىشىپ ئۆتكۈزگەن قوراللىق قوزغىلاڭ. قوزغىلاڭدىن كېيىن، غەربىي شىمال ئىشچى-دېھقانلار ئىنقىلابىي ئارمىيىسى ۋە ئىشچى-دېھقانلار دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇلدۇ. بىر ئايدىن كۆپرەك كۈرەش قىلىش ئارقىلىق، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئۈستۈن ئەسكىرىي كۈچىنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشى ئارقىسىدا مەغلۇب بولدۇ. قالغان قىسىملار شەنشى-گەنسۇ چېگرىسى ئەترا پىدا قوراللىق كۈرەشنى داۋاملاشتۇرۇشتا چىڭ تۇردى. كېيىن، ليۇجىدەن رەھبەرلىكىدىكى پارتىزانلار ئۇرۇش قىلىپ شەنشىگە كەلگەن غەربىي شەنشى پارتىزانلىرى بىلەن بىرلىكتە «جاھانگىرلىككە قارشى ئىتتىپاقداشلار ئارمىيەسى» نى تەشكىللىدى، بۇ قوشۇن داۋاملىق زورىيىپ، 1932-يىلى ئاخىرىدا قىزىل 26-ئارمىيە بولۇپ قۇرۇلدى.

ئې

ئې ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇزىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپىنىڭ نامى. ③ رەت تەرتىپى جەھەتتە ئوتتۇزىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېپتۇنىي ئى (ر<لات) <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى NP (neptunium). نېيترون ئارقىلىق ئۇرانىنى بومباردىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 2 مىليون 200 مىڭ يىل.

ئېپوپېيە ئى (ر<گرېك) <ئەد> چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بەدىئىي ئەسەرلەر.

ئېپوس ئى (ر<گرېك) ① بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ لىرىكا ۋە دىرامىدىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان يەنە بىر تۈرى، يەنى ۋەقەلەرنى كەڭ ھېكايە قىلىش ئۇسۇلى بىلەن ئىپادىلەيدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر مەجمۇئەسى. ② خەلق ئاغزاكى ئىجادىيىتىدە قەھرىمانلىق ۋە قەھرىمانلار ھەققىدىكى داستانلار مەجمۇئەسى. مەسىلەن، «ئوغۇزنامە» ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئېپتىنىك، تارىخىي ئەھۋالىنى ۋە قەھرىمانلىق خۇسۇسىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئېپوس ھېسابلىنىدۇ.

ئېپوكسى سۈپ (ر<گرېك) <خىم> تەركىبىدە بىر دانە ئوكسىگېن ئاتومى ۋە ئىككى دانە كاربون ئاتومىدىن تۈزۈلگەن ئۈچ ئاساسلىق ھالقا بولغان: ئېپوكسى گۇرۇپپا. ئېپوكسى يېلىم.

ئېپوكسى گۇرۇپپا <خىم> بىر دانە ئوكسىگېن ئاتومى ۋە ئىككى دانە كاربون ئاتومىنىڭ ئۈچ ئاساسلىق ھالقىسىدىن ئىبارەت بولغان گۇرۇپپا.

ئېپوكسى يېلىم <خىم> تەركىبىدە ئېپوكسى گۇرۇپپا

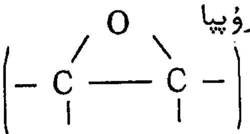

بولغان يېلىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئاساسەن ئېپوكسىخلوروپروپان بىلەن كۆپ ئاساسلىق فېنول قاتارلىقلارنىڭ

كوندېنسىيلىنىپ پولىمېرلىنىشى ئارقىلىق هاسىل قىلىنىدۇ. ئىسسىقلىققا بولغان چىداملىقلىقى، ئىزولياتورلۇق خۇسۇسىيىتى، قاتتىقلىقى ۋە ئەۋرىشىملىكى ياخشى. مېتال ۋە مېتاللوئىد ماتېرىياللار (مەسىلەن، فارفور، شىشە، ياغاچ قاتارلىقلار) نى يېپىشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئېپىتاكسىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ دېتاللىرىنى ياساش تېخنىكىسىدا يېرىم ئۆتكۈزگۈچ مونوكرىستال پەردىسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. ئادەتتە گاز فازىلىق ئېپىتاكسىيە، سۇيۇق فازىلىق ئېپىتاكسىيە ۋە مولېكۇلا دەستىلىك ئېپىتاكسىيە قاتارلىق بىرقانچە خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئېپىتېلىي ئى (ر<گرېك) <ئانات> كۆپ هۈجەيرىلىك هايۋانلار تېنىنىڭ يۈزىنى ۋە ئۇنىڭ بارلىق كاۋاك ئەزالىرىنىڭ ئىچكى توقۇلمىلار يۈزىنى ئوراپ تۇرىدىغان توقۇلما.

ئېپىتېت ئى (ر<گرېك) <ئەد> نەرسە، هادىسىلەرنىڭ روشەن ئوبرازىنى بېرىش، شەيئىلەرنىڭ ئېنىق هالەتلىرىنى، سۈپىتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ تەرىپلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سۆز ياكى ئىبارە.

ئېپى-جېپى بىرەر جاي، ئىش، نەرسە قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي ئەهۋالى، يوللىرى، ئامال-چارىلىرى: چۈشكە يېقىن ئىشنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ بىر توپى سۈپۈرگىنىڭ باشلامچىلىقىدا قالماقدۆلۈك تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. * ئىشخانىغا بۇ يەرنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان قېرىلار توشۇپ كېتىپتۇ.

ئېپى-جېپىنى بىلمەك ئومۇمىي ئەهۋالىنى، چارە-ئامالىنى، يولىنى بىلمەك: مەن بۇ يەرنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىپ بولغۇچە خېلى ۋاقىت ئۆتتى. * سەن بۇ ئىشنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىۋاپسەن، ئەمدى قورقماي ئىشلەۋەرسەڭ بولىدۇ.

ئېپىدە رەۋ. لايىقىدا، مۇۋاپىق: شۇلار ئۈچۈن بىرەر ئېپىدە نەرسە ئېلىپ چىقاي دەپ بازارغا كىرسەم، بۇ نەرسە ئەرزانلا ئۇچراپ قالدى.

ئېپىدوت ئى (ر<گرېك) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى $. Ga_2(Al, te)_3(Si_2O_7)(SiO_4)OlOH$ يەككە ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى تۈۋرۈكسىمان، قۇراماسى دانلىق، چاچما نۇر شەكلىدە كېلىدۇ. رەڭگى يېشىل، يېشىلغا مايىل سېرىق. ئەينەك پارقىراقلىقىدا. {100} غا پاراللېل، تولۇق ئاجراشچانلىققا ئىگە. قاتتىقلىقى 6 — 7، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.35 — 3.39.

ئېپىدېرما ئى (ر<گرېك) <بىئول> ① تېرىنىڭ سىرتقى قەۋىتى. ② ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تېنى يۈزىدىكى ئەڭ دەسلەپتە ئۆسىدىغان قوغدىغۇچى توقۇلما. ئاددىي قەۋەتلىك رەڭسىز، تەكشى ۋە تىرىك هۈجەيرىلەردىن قۇرۇلغان.

ئېپىزوت ئى (ر<گرېك) <ئەد> ① ئايرىم تۇرمۇش هادىسىسى. ② رومان، دراما، سېنارىيە قاتارلىق بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ نىسبىي مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان بىر تەركىبىي قىسمى.

ئېپىسكوپ ئى (ر<گرېك) <دىن> خرىستىئان دىنىي چېركاۋلىرىدىكى ئالىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس.

ئېپىسكوپلۇق ئى ① ئېپىسكوپ ئېرىشكەن دەرىجە، ئەمەل. ② ئېپىسكوپ قىلىدىغان ئىش، خىزمەت: بۇلتۇر رۇمىنىيەگە بارغىنىمدا ئۇنىڭ ئېپىسكوپلۇق قىلىۋاتقان يەرلىرىدە بولدۇم.

ئېپىفىز ئى (ر<گرېك) <ئانات> ئۇزۇن سۆڭەكلەرنىڭ ئىككى ئۇچىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە، سۆڭەك ئۇچى ۋە سۆڭەك غولى ئارىلىقىدا بىر قەۋەت كۆمۈرچەك پلاستىنكىسى بولىدۇ. چوڭلاردا بۇ پلاستىنكا قاتتىقلىشىپ ئۇچ ۋە غوللار قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

ئېپىك سۈپ (ر) <ئەد> ① ئېپوسقا ئائىت، ئېپوستا بولىدىغان، ئېپوستا تەسۋىرلەنگەن: ئېپىك قەھرىمان. ② ئېپوستىن ئىبارەت بولغان؛ ۋەقەلىككە ئىگە: ئېپىك داستان.

ئېپىك ئەسەر <ئەد> كونكرېت ئادەم ھەم ۋەقەلىكلەر ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان تۈرلۈك بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئېپىك داستان <ئەد> داستانىنىڭ بىر خىل شەكلى. ئۇنىڭدا كونكرېت ئادەم ۋە كونكرېت ۋەقە ئاساس قىلىنىپ، بەلگىلىك ئوبيېكتىپ رېئاللىق ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ.

ئېپىك شېئىر <ئەد> ھەر خىل كونكرېت ئادەم ۋە ۋەقەلىكلەر ئاساسىي مەزمۇن قىلىنىدىغان بىر خىل شېئىرىي ئەسەر. ئۇنىڭدا مۇكەممەل ھېكايە سۇژېتى ۋە پېرسوناژلار ئوبرازى بولىدۇ.

ئېپىگراف ئى (ر<گرېك) <ئەد> ئەسەرنىڭ ياكى شۇ ئەسەر ئىچىدىكى قىسىم، بابلارنىڭ بېشىدا كېلىپ، پۈتۈن ئەسەرنىڭ ياكى قىسىم، بابلارنىڭ مەزمۇنىغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان جۈملىلەر، ئۈزۈندىلەر، شېئىرىي پارچىلار، ئەقلىيە سۆزلەر، قوشاق ۋە ماقال-تەمسىللەر.

ئېپىلوگ ئى (ر<گرېك) <ئەد> بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ ۋەقەلىك ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىنكى ئىشتىراك قىلغۇچىلارنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا بايان قىلىنغان قىسمى، خاتىمە.

ئېپى-مەلە دىئال. قولۇم-قوشنا.

ئېتالون ئى (ر<فران) <خىم> بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ ئېنىق نەمۇنىسى، ئۆلگىسى.

ئېتان ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئالكانلارنىڭ بىر خىلى. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_6. رەڭسىز، پۇراقسىز، يېنىشچان گاز. تەبىئىي گازلاردا ساقلىنىدۇ. ئادەتتە ئورگانىك بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يېقىلغۇمۇ قىلىنىدۇ.

ئېتانول ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئىسپىرتلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_5OH. رەڭسىز يېنىشچان سۇيۇقلۇق، ئالاھىدە پۇراققا ئىگە، قەنتلىك ماددىلارنى ئېچىتىپ دىستىلەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ، ئېتىلىندىن پايدىلىنىپمۇ ئېلىش مۇمكىن. سىنتېتىك كاۋچۇك سۇلياۋ ۋە بوياق قاتارلىق ماتېرىياللارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ، يەنە خىمىيە سانائىتىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان ئېرىتكۈچى ھېسابلىنىدۇ. مىكروبلارنى ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە بولۇپ، دېزىنفېكسىيىلەشكە، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتەك ئى ① كىيىمنىڭ ئاستىنقى كەڭ

تەرىپى: ياقىلار ئېتەك بولدى، ئېتەكلەر ياقا (بولدى) (ماقال). * كۆڭنى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولماس (ماقال). * مايسىخان شاپتۇللارنى ئېتىكىگە تېرىشكە باشلىدى. ② تاغنىڭ تۈز يەرگە يېقىن قىسمى، تاغنىڭ تۆۋەن تەرىپى: بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ھاتەم بىر تاغ ئېتىكىدە ئارام ئالدى. ③ كۆچمە .تەۋەلىكىدىكى زېمىن، يەر؛ باغىر: ۋەتەن ئېتىكى. * مەن يەكەن، قاغىلىقنىڭ ئېتەكلىرىگە بېرىپ سەھرالارنى ئايلىنىپ يۇرتداشلار بىلەن كۆرۈشتۈم.

ئېتەك سالدى قىلماق دىئال. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە كىرەكلەرنى چىقىرىشماق.

ئېتەك كۆتۈرمىسى كىيىم ئېتىكىنىڭ پاراللېل سىزىقتىن كۆتۈرۈلگەن قىسمى.

ئېتەك ياپماق ← چاپان ياپماق: ئۇ قىزغا بۆلەكچىلا ئېتەك يېپىپ كەتتىڭ كۆڭلۈڭ چۈشۈپ قالدىمۇ قانداق؟

ئېتىكىنى ياپماق تۇرمۇشىنى يولىغا سېلىۋالماق، ھال-كۈنىنى ياخشىلىۋالماق: ئېسىگىنىڭ بارىدا ئېتىكىڭنى ياپ (ماقال).

ئېتىكى ئۇتلۇق يۈرۈش-تۇرۇشى، گەپ-سۆزى، خۇلق-مىجەزىدىن كىشىلەر ئاسانلا سۆز-چۆچەك تاپىدىغان، كىشىلەر كۆزىگە ئاسان چېلىقىدىغان، تۆھمەتكە قالىدىغان: ئېتىكى ئۇتلۇق ئايال. ئېتىكى ئۇتلۇق بالا.

ئېتەكسىز سۈپ. ئېتىكى يوق، ئېتىكى بولمىغان: ئېتەكسىز كۆڭلەك.

ئېتەكلەپ رەۋ. ئېتىكىگە سېلىپ، ئېتىكىگە قاچىلاپ: بىر توپ قىزلار باغدا ئېتەكلەپ ئالما توشۇۋاتاتتى. * ئۇنىڭ كالىسىنى سېغىپ ئېلىپ كېتىدىغانلار، كۆكتاتلىرىنى ئېتەكلەپ توشۇپ كېتىدىغان ئاياللار بۇ مەھەللىدە خېلىلا كۆپ ئىدى.

ئېتەكلىك سۈپ. ئېتىكى بار، ئېتىكى بولغان: ئۇ قىز كەڭ ئېتەكلىك قارا ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى.

ئېتنوگراف ئى (ر < گرېك) <ئەد> بىرەر مىللەتنىڭ كېلىپ چىقىشى، تۇرمۇش ئۆرپ-ئادىتى، ماددىي ۋە مەنىۋى ھەمدە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن تارتىپ رېئال ھالىتىچە كۆزىتىپ، تەتقىق قىلىدىغان شەخس.

ئېتنوگرافىيە ئى (ر<گرېك) <ئەد> ① بىرەر مىللەتنىڭ كېلىپ چىقىشى، تۇرمۇش ئۆرپ-ئادىتى، ماددىي، مەنىۋى ۋە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنى بىۋاسىتە كۆزىتىش يولى بىلەن ئۆگىنىدىغان ساھە. ② بىرەر مىللەتنىڭ ياكى بىرەر تېررىتورىيەدىكى بىرقانچە مىللەتنىڭ تۇرمۇشى، مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئېتنوگرافىيىلىك سۈپ. ئېتنوگرافىيىگە ئائىت: ئېتنوگرافىيىلىك ماتېرىيال. ئېتنوگرافىيىلىك ئوچېرك.

ئېتنولوگىيە ئى (ر <گرېك) مىللەتلەرنىڭ ئورتاق گەۋدىسىنى ئوبيېكت قىلغان ھالدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئېتنولوگىيىلىك سۈپ. ئېتنوگرافىيىگە ئائىت: ئېتنولوگىيىلىك ماتېرىيال. ئېتنوگرافىيىلىك ئوچېرك.

ئېتىنېگلىكول ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى رەڭسىز، ھىدسىز، شېرىن، يېپىشقاق قويۇق سۇيۇقلۇق. خىمىيىۋى فورمۇلىسى $COCH_2 — CH_2OH$. ھسۇ، ئېتانول ۋە ئاتسېتون بىلەن ئارىلىشىپ ئېرىيدۇ. سۇنىڭ مۇزلاش نۇقتىسىنى زور

دەرىجىدە تۆۋەنلىتىدۇ. ئېرىتكۈچى، توڭلاشتىن ساقلىغۇچى سۈيۇقلۇق قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك پولىئېستېر يېلىم قاتارلىقلار سىنتېزلىنىدىغان خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئېتىنك سۈپ (د) كېلىپ چىقىش جەھەتتىن بىرەر خەلققە ئائىت ياكى خاس بولغان: ئېتىنك تەركىب. ئاھالىسىنىڭ ئېتىنك سوستاۋى.

ئېتىن ئى (ر <گرېك) <خىم> ئەڭ ئاددىي ئالكىن. رەڭسىز، سەل-پەل شېرىن، سۇدا ناچار ئېرىيدىغان يېنىشچان گاز. خىمىيۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ، ئوكسىد-لىنىش، قوشۇۋېلىش ۋە پولىمېرلىنىش قاتارلىق رېئاكسىيىلەرگە ئاسان كىرىشە-دۇ. ئادەتتە چالا پىشقان مېۋىلەرنى پىشۇرۇشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە ئېتانول، ئېتانال، پولىئېتېن قاتارلىقلارنى ئېلىشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئېتىبار ئى (ئە) ① بىرەر نەرسىگە قارىتىلغان دىققەت، نەزەر؛ پەرۋا: ئېتىبار قىلماق. * بىزنىڭ ياتاققا ئادەم كۆپ كىرىپ-چىقىپ تۇرغاچقا، كىرگەن كىشىگە ئېتىبار قىلماستىن ئۆز ئىشىمىز بىلەن بولاتتۇق. * مۇنەۋۋەر بۇ كىشىگە ئانچە ئېتىبار بېرىپمۇ كەتمىدى. ② نەزەرگە ئېلىش: ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن بىز ئۇنى كۈتمىدۇق. ③ قەدىر، قىممەت، ئىززەت: سىز بالا دەردىنى تارتمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭىزدا ئېتىبارى يوق. * ناخشا-مۇزىكىنىڭ ئېتىبارى بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە. ④ كۆڭۈل بۆلۈش: مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىگە تەڭ ئېتىبار بەرمەيدىغان بولساق، مىللەتنىڭ ئېتىپاقلىقىنىمۇ ياخشىلىيالمايمىز. * تەشكىل نەسىردىن ئاكىنىڭ قېرىلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىر يۈرۈش يېڭى ئۆي بەردى.

ئېتىبار بەرمەك كۆڭۈل بۆلمەك: باشقىلار نېمە قىلسا شۇنى قىلسۇن، لېكىن سۇنى تەقسىم قىلىشتا بىزگە كۆپرەك ئېتىبار بەرمىسە بولمايدۇ.

ئېتىبارغا ئالماق ھېسابقا ئالماق، نەزەرگە ئالماق: ئۇ ھەرقانداق سۆز قىلىدىغان بولسا، شاھ ئۇنىڭ سۆزىنى ئېتىبارغا ئالىدىكەن. * شاھ بۇ ئادەمنىڭ قابىلىيىتىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، گۇناھىدىن كېچىپ مىرزا بولۇشقا بۇيرۇدى.

ئېتىبار قىلماق دىققەت قىلماق، نەزەرگە ئالماق، غەمخورلۇق قىلماق، كۆيۈنمەك: يۇرچان ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئانچە ئېتىبار قىلمايلا، شەپكىنى كىيىپ ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. * بىز ساڭا ئېتىبار قىلىپ دوختۇرغا كەتكەن پۇلنى كۆتۈرۈۋەتتۇق.

ئېتىبارەن تىر (ئە) چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى «-دىن، -تىن» بىلەن بىللە كېلىپ، «-دىن بېرى، -دىن بۇيان، -دىن باشلاپ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: مەھەللىدىكىلەر ئۇنى شۇندىن ئېتىبارەن «قىزىل بۇرۇن» دەپ ئاتايدىغان بولۇشتى. * مەرھابا ئاشۇ سائەتتىن ئېتىبارەن تېخىمۇ زور غەيرەتكە كەلدى.

ئېتىبارسىز سۈپ. ئېتىبارى يوق، ئېتىبارى بولمىغان: تىلغا ئىختىيار بەرسەڭ، ئەلگە ئېتىبارسىز بولىسەن (ماقال). * ئۇ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق، ئېتىبارسىز ئىشقۇ.

ئېتىبارسىز قارىماق كۆڭۈل بۆلمەسلىك، نەزەرگە ئالماسلىق: — ھەي، بۇلار بۇ ئىشقا ئېتىبارسىز قاراپتۇ-دە، — دېدى بوۋاي ئەپسۇسلىنىپ.

ئېتىبارسىزلىق «ئېتىبارسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئېتىبارسىزلىق قىلماق.

ئېتىبارلىق سۈپ. ئېتىبارى بار، ئېتىبارى
بولغان: ھەرقانچە ناتىق بولساڭمۇ، ئۆز
بىلگىنىڭدىن ئۆزۈڭنى تۆۋەن كۆرسەت،
شۇندىلا سۆزۈڭ ئېتىبارلىق بولىدۇ.

ئېتىراپ ئى (ئە) بىرەر گەپ، ئىش-ھەرد-
كەت قاتارلىقلارنى توغرا دەپ بىلىش:
ئېتىراپ قىلماق. * ئەلۋەتتە، مەن ئۆزۈمنىڭ
ۋەيران بولغانلىقىمنى ئېتىراپ قىلىشنىمۇ خالىماي-
مەن.

ئېتىراپ قىلماق بىرەر گەپ-سۆز،
ئىش-ھەرىكەت قاتارلىقلارنى توغرا دەپ
بىلمەك: سىز مېنىڭ بۇ گەپلەرنى خاتا
دېمىگەنلىكىمنى ئېتىراپ قىلىڭ، ھېچبولمىغاندا
مېنىڭ مۇھەببىتىمنى سەزگەنلىكىڭىزنى،
ئويلىغانلىقىڭىزنى ئېتىراپ قىلىڭ.

ئېتىراز ئى (ئە) بىرەر نەرسە، ئىش-ھەرد-
كەت قاتارلىقلارغا بولغان نارازىلىق،
قارشىلىق: ئېتىراز بىلدۈرمەك. * زۇبەيدە
ئىسمىلىك بۇ چوكان ئاتىسىنىڭ بۇ شەرتىگە
ئېتىراز بىلدۈرەلمەيتتى.

ئېتىراز بىلدۈرمەك قارشىلىق قىلماق،
نارازىلىق قىلماق: — ياق، — ئېتىراز
بىلدۈردى قىز، — قولىمىزغا قورال ئېلىپ،
ئالدىنقى سەپكە بارمىغۇچە بىزنىڭ غەزىپىمىز
ھەرگىز بېسىلمايدۇ. * كەلدى نورۇز، كەلدى
كۆكلەم، كەلدى كۈتكەن ئەتىياز، ماڭدى
قىش ھەم ئانچە بىلدۈرمەي باھارغا ئېتىراز.

ئېتىرازسىز رەۋ. ئېتىراز بىلدۈرمەي،
قارشىلىقسىز: ئۇ بۇ پىكىرلەرنى ئېتىرازسىز
قوبۇل قىلدى.

ئېتىز ئى. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىد-
لىدىغان قىر بىلەن بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن
يەر: تۆگە ئېتىز بۇزسا ھېچ گەپ يوق،
توخۇ پالاقلىسا ۋاراڭ-چۇرۇڭ (ماقال). * بۇ
كۆز يەتمەس ئېتىزلارنىڭ بۇغداي، تېرىقلىرىنى
كىملەر ئوردى.

ئېتىز پەرۋىشى زىرائەت تېرىلىپ
بولغاندىن تارتىپ ئورۇۋالغۇچە ئىشلىنىد-
غان بارلىق دېھقانچىلىق ئەمگەكلىرى.
مەسىلەن، مايسا تاقلاش، ئوت ئوتاش،
سۇغىرىش، پۇتاش، قوشۇمچە ئوغۇتلاش،
ھاشارات يوقىتىش قاتارلىقلار.

ئېتىز چاشقىنى <زوئول> ئېتىزلاردا
ياشايدىغان چاشقانلار. خىللىرى كۆپ.
مەسىلەن، سېرىق چاشقان، قىسقا
قۇيرۇق قارىغۇ چاشقان قاتارلىقلار.
تېرىسىنىڭ رەڭگى قوڭۇر، سارغۇچ قوڭۇر
ياكى كۈل رەڭ كېلىدۇ. زىرائەتلەرگە
زىيان سالىدۇ. بەزىلىرى چاشقان
كېسىلى تارقىتىدۇ.

ئېتىز زىرائەتلىرى <بوت> چوڭ ئېتىزلار-
دا تېرىلىدىغان زىرائەتلەر. مەسىلەن،
بۇغداي، ئاق قوناق، كۆممىقوناق، كېۋەز،
چارۋا ئوت-چۆپلىرى قاتارلىقلار.

ئېتىز سۇندۇكى <زوئول> بىر خىل
قۇش، تېنىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى توق
قوڭۇر بولۇپ، قارا داغلىرى بولىدۇ.
ئاستىنقى قىسمى ئاچ قوڭۇر، كۆكرەك
قىسمىدا قارا يولچىلىرى بولىدۇ. ئارقا
پۇتىنىڭ پەنجىسى ناھايىتى ئۇزۇن كېلىدۇ.
ئادەتتە بالا چېكەتكە ھەم ئۇچار
چېكەتكە قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.
پايدىلىق قۇش.

ئېتىز قۇلۇلىسى <زوئول> قورساق
پۇتلۇقلار كلاسى، ئېتىز قۇلۇلىسى ئائىلىسىد-
كى ھايۋان. قېپىنىڭ سىرتى پارقىراق
كېلىدۇ. تۈرلىرى كۆپ. دۆلىتىمىزنىڭ
ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ. گۆشىنى

ئىستېمال قىلغىلى، قېپىنىڭ تالقىنىنى ئۆي
هايۋانلىرىغا يەم قىلغىلى بولىدۇ.

ئېتىزلىق ئى. ئېتىز قىلىنغان، ئېتىزغا
ئايلاندۇرۇلغان يەر، ئېتىز: مۇرات هويلىنىڭ
ئارقىسىدىكى ئېتىزلىقتا بىدە ئورۇۋاتقان مەسۇم
ئاتىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ئېتىزلىق قومۇشى <بوت> باشاقلىقلار
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك. شەكلى قومۇشقا
ئوخشايدۇ، يەر ئاستى غولى يامراپ
ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، گۈل باشقى
سۆسۈن رەڭلىك، سۇ بويىدا ئۆسىدۇ.
غولىدىن بورا، ملەگزە توقۇشقا بولىدۇ.
قەغەز ياساش ماتېرىيالى قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئېتىزلىق قىرىقبوغۇمى <بوت> قىرىقبوغۇم
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى
قوڭۇر رەڭدە، بېشى شاخلانمايدىغان
كۆپىيىش غولى چىقىرىدۇ. ئۇچىدا پەي
قەلەمگە ئوخشاش سپورا خالتىلىق
باشقى بولىدۇ. يەر ئۈستى قىسمى
تىبابەتتە دورا قىلىنىدۇ. قان توختىتىش
سۈيدۈك هەيدەش رولىغا ئىگە.

ئېتىز-ئېرىق ئېتىز ۋە ئېرىق: بۇ دۆي كۆپ
يىللاردىن بۇيان ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي
قۇرۇلۇشىغا ئەهمىيەت بەرگەچكە، هوسۇلى
يىللاپ ئاشتى.

ئېتىز ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى
<س ئىق> دېهقانچىلىقتا كېرەكلىك
يەرلەردە ئېلىپ بېرىلىدىغان تۈپ
خاراكتېرلىك قۇرۇلۇش. ئۇنىڭ ئاساسىي
مەزمۇنى: يەرلەرنى تۈزلەش، پەلەمپەي
ئېتىز ياساش، يانتۇ يەرلەرنى ئۆزگەر-
تىش؛ يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ شورىنى
تىزگىنلەش، تۇپراقنى ياخشىلاش؛ سۇ
ئىنشائاتلىرى ياساپ سۇ چىقىرىۋېتىش
- سۇغىرىش كۆلىمىنى ئاشۇرۇش؛ دەرەخ
تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش، ئوت-چۆپ
تېرىش، سۇ ۋە تۇپرىقىنى ساقلاش،
بوراندىن مۇداپىئەلىنىپ قۇمنى تۇراق-
لاشتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرى دېهقانچىلىق
ئىشلەپچىقىرىشىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان يەر
هەيدەش، سۇغىرىش، تېرىش، ئورۇش،
يىغىش، تېپىش قاتارلىق ئىشلار: ئەمدى
ئېتىز-ئېرىقنىڭ ئىشىنى مىرزەخمەت بىلەن
هاۋاز قىلىدىغان بولدى.

ئېتىش ① «ئاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە
بىر خىل ئىسمىدىشى. ② ئى. سوقۇش،
ئۇرۇش، جەڭ: تاڭ ئاتارغا يېقىن ئېتىش
باشلاندى.

ئېتىش دائىرىسى <هەرب> ئېتىش
قوراللىرى ئېتىلغان ۋاقىتتا ئوقنىڭ يېتىپ
بارالايدىغان دائىرىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېتىش قوراللىرى <هەرب> پارتلىتىش
دورىلىرى ئارقىلىق پارتلايدىغان ياكى
كۆيۈش خاراكتېرىدىكى ماتېرىياللار
ئارقىلىق بۇزۇش، ۋەيران قىلىش رولىنى
ئوينىيالايدىغان قوراللار. مەسىلەن،
مىلتىق، زەمبىرەك، خوجيەنتۇڭ، گرانات
قاتارلىق.

ئېتىش نۇقتىسى <هەرب> يېنىك،
ئېغىر پىلموت، بىۋاسىتە قارىغا ئالىدىغان
زەمبىرەك قاتارلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان
ۋە ئاتىدىغان ئورۇن.

ئېتىشماق ① «ئاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك
دەرىجىسى: ئىككى تەرەپنىڭ ئارىلىقى
بارغانسېرى تارىيىپ، ئېتىشىش باشلاندى.
② بىر-بىرى بىلەن تەگىشىپ قالماق،
دېيىشىپ قالماق؛ جېدەللەشمەك: ئۇزۇن

بولدى ئۇلار ئېتىشىپ يۈرگىلى.

ئېتىشمەك I «ئەتمەك I» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۈن پېتىشى بىلەن
سېپىل دەرۋازىسىنى ئېتىشىپ بىرمۇ ئىنساننى
كىرگۈزمىدى.

ئېتىشمەك II «ئەتمەك II» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېتىشۋازلىق ئى. ئوقيا، مىلتىق قاتارلىق
ئېتىش قوراللىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدى-
غان جەڭ؛ ئۇرۇش: ئەگەر راستىنلا
ئېتىشۋازلىق بولۇپ قالسا، قانداق قىلارمىز؟

ئېتىقاد ئى (ئە) ① بىرەر مەسىلىككە،
ئىدېئولوگىيىگە، كۆز قاراشقا؛ بىرەر كىم
ياكى بىرەر نەرسىگە بولغان ئىشەنچ،
ئۇنىڭغا باغلانغان ئۈمىد: گۈل دېگەنگە
گۈل بولامدۇ، قاتى-قاتى بولمىسا. يار دېگەنگە
يار بولامدۇ ئېتىقادى بولمىسا. ② خۇداغا
ياكى بىرەر غەيرىي تەبىئي كۈچكە
بولغان ئىشىنىش: دىنىي ئېتىقاد. * بۇ
ئادەمنىڭ ئېتىقادى كۈچلۈك.

ئېتىقاد قىلماق ئىشەنمەك، ئۈمىد
باغلىماق: مانا بۇلار زەيتۇنەمنىڭ ئەزەلدىن
ئېتىقاد قىلىپ كېلىۋاتقان ۋە بۇندىن كېيىنمۇ
مەڭگۈ ئېتىقاد قىلىدىغان چىن ئەقىدىسى.

ئېتىقادچى ئى. بىرەر گۇرۇھ، بىرەر
مەسلەك، بىرەر شەخس قاتارلىقلارغا
ئېتىقاد قىلىدىغان كىشى.

ئېتىقادچىلىق ① «ئېتىقادچى» سۆزىنىڭ
ئابستراكت ئىسىم شەكلى. ② ئى
<پەلس> ئىلىم ئورنىغا ئېتىقادنى دەسسى-
تىدىغان بىر خىل ئىدېئالىستىك دۇنيا
قاراش. مەسىلەن، ئوتتۇرا ئەسىردىكى
ياۋروپادىكى مەدرىسە پەلسەپىسىگە
ئوخشاش، ئېتىقادچىلىق ئېكسپلاتاتسىيە
قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچى ئاممىنى
ئەخمەق قىلىش، ئەكسىيەتچىل ھۆكۈم-
رانلىقنى قوغداشتىكى بىر خىل قورالى.

ئېتىقادلىق سۈپ. مەلۇم نەرسىگە ئېتىقادى
بار، ئېتىقادى بولغان: گۈل ئېچىلسا نە
بولۇر، بەرگى ئېچىلسا نە بولۇر. ئېتىقادلىق
يار بىلەن، داغلار كۆتۈرسە نە بولۇر.

ئېتىك سۈپ. ئېتىلگەن، تاقالغان: ئىشىك
ئېتىك. دېرىزە ئېتىك.

ئېتىك تام <تىيا> يېقىنقى زامانىنىڭ
ئەينەك زامىكلىق سەھنىسى ئومۇملاشقان-
دىن كېيىن، ئادەتتە تەسۋىرلەنگەن
رېئال ئۆينىڭ ئىچكى دېكوراتسىيىسىنىڭ
ئۈچ تېمىلا كۆرۈنۈپ، سەھنە ئېغىزى
تەرەپتىكى بىر تېمى مەۋجۇت بولمايدۇ.
مانا بۇ ئېتىك دېيىلىدۇ.

ئېتىك سىستېما <فىز> سىرتقى مۇھىت
بىلەن ماددا ئالماشتۇرمايدىغان، لېكىن
ئېنېرگىيە ئالماشتۇرىدىغان تېرمودىنامىكى-
لىق سىستېما. مەسىلەن، قاچا ئىچىگە
قاچىلىنىپ ھەم ئېتىۋېتىلگەن گاز سىرتقى
مۇھىت بىلەن ماددا ئالماشتۇرالمايدۇ.
لېكىن ئېنېرگىيە ئالماشتۇرالايدۇ. بۇ
ۋاقىتتا بۇ گاز بىر ئېتىك سىستېما بولىدۇ.

ئېتىكا ئى (ر<لات) <پەلس> ئەخلاق ۋە
ئۇنىڭ مەنبەسى، تەرەققىياتى، كىشىلەر
ھەرىكىتىنىڭ مىزانى، كىشىلەرنىڭ
بىر-بىرىگە، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتكە،
دۆلەتكە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيى-
تى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى تەلىمات.
ماركسىزملىق پەلسەپە ئەخلاقنىڭ پەيدا
بولۇشى، راۋاجلىنىشىنىڭ ئوبيېكتىپ
قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىپ، ئىلمىي ئېتىكى-
نى بەرپا قىلدى.

ئېتىكاپ ئى (ئە) <دىن> مەسچىت ياكى
خالىي ئىبادەت ئورۇنلىرىغا كىرىۋېلىپ

قىلىدىغان بىر خىل يوشۇرۇن ئىبادەت شەكلى: ئېتىكاپتا ئولتۇرماق.

ئېتىكاپتا ئولتۇرماق مۇسۇلمانلارنىڭ خانىقا، مازار، مەسچىت قاتارلىق جايلاردا مەلۇم مۇددەت خالىي ئولتۇرۇپ خۇداغا تائەت-ئىبادەت قىلىش پائالىيىتىنى كۆرسىتىدۇ: ئۇ قالغان ئۆمرىنىڭ ھەممىسىدە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، دۇئا-تەلەپ قىلغان بىلەنمۇ ئاللانىڭ بۇنداق ئېغىر گۇناھنى مەغپىرەت قىلمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتەتتى.

ئېتىكاپخانا ئى (ئە+پ) ئېتىكاپ قىلىدىغان ئۆي: تۆگىچى دەرھال مەلىكىگە بىر ئېتىكاپخانا تەييارلاپ بېرىپتۇ، مەلىكە شۇ ئېتىكاپخانىدا ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ.

ئېتىكلىك سۈپ. ئېتىۋېتىلگەن، تاقىۋېتىلگەن، ئېتىلگەن: سېپىل دەرۋازىسى چىڭ ئېتىكلىك ئىدى.

ئېتىل ئى (ر<گرېك) <خىم> ئېتان مولېكۇلىسى (CH_3CH_3) دىن بىر ئاتوم ھىدروگېنىنى ئېلىپ تاشلىغاندا ھاسىل بولغان بىر ۋالېنتلىق رادىكال، يەنى $CH_3CH_2^-$.

ئېتىل ئاتسېتات <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى رەڭسىز سۇيۇقلۇق. خىمىيىۋى فورمۇلىسى $CH_3COO_2H_5$. ئالما ھىدىغا ئىگە. ئاسان ئوت ئالىدۇ، سۇدا ئازراق ئېرىيدۇ. ھورى ھاۋا بىلەن پارتلايدىغان ئارىلاشما پەيدا قىلىدۇ. خۇشبۇي ماتېرىياللار ۋە سىر سانائىتىدە ئېرىتكۈچى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە ئورگانىك سىنتېزنىڭ مۇھىم خام ئەشياسىدۇر.

ئېتىل ئېفىر <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئېفىرلارنىڭ بىرى. مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_2H_5OC_2H_5$. رەڭسىز ئۇچۇچان سۇيۇقلۇق. ئالاھىدە پۇراققا ئىگە، ئاسان يانىدۇ. ناھايىتى كەڭ قوللىنىلىدۇ. دورىگەرلىكتە ھوشسىزلاندۇرغۇچى دورا قىلىنىدۇ.

ئېتىل ئىسپىرتى <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئىسپىرتلارنىڭ بىر خىلى. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_5OH . رەڭسىز يېنىشچان سۇيۇقلۇق. ئالاھىدە پۇراققا ئىگە. قەنتلىك ماددىلارنى ئېچىتىپ دىستىلەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ئېتىلېندىن پايدىلىنىپمۇ ئېلىش مۇمكىن. سىنتېتىك كاۋچۇك، سۇلياۋ، بوياق قاتارلىق ماتېرىياللارنى ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدۇ. «ئېتىل ئالكوگول» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئېتىلدۇرماق «ئېتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېتىلغان «ئېتىلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئېتىلغان جىسىم.

ئېتىلغان جىسىم <فىز> ھاۋانىڭ خالىغان تەرىپىگە قارىتىپ ئېتىلغان جىسىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھاۋانىڭ قارشىلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن، ئېتىلغان جىسىمنىڭ يەرگە چۈشۈشتىن ئىلگىرى باسقان ئارىلىقى ھاۋانىڭ قارشىلىقى بولمىغان ئەھۋالدىن قىسقا بولىدۇ.

ئېتىلما سۈپ. ئېتىلىدىغان، ئېتىلىپ چىقىدىغان: ئېتىلما جىنس.

ئېتىلما جىنس <گېئول> ماگما ئېتىلىپ چىقىپ يەر يۈزىدە قېتىشقاندىن كېيىن ھاسىل بولغان تاغ جىنسى.

ئېتىلما ئېقىن <فىز> تۆشۈك ياكى تۇرۇبا ئېغىزىدىن يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ئېتىلىپ چىققان دەستىسمان ئاقار جىسىم. ھاۋادىكى سۇيۇقلۇقلارنىڭ ئېتىلما ئېقىنى ئەركىن ئېتىلما ئېقىن دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېتىلماق «ئاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: بوۋاينىڭ چىرايى بارغانچە جىددىي تۈس ئالدى. ئۇ خۇددى پىلموت ئېتىلغاندەك توختىماي سۆزلەيتتى. * ئۇنىڭ ئاران تۇتۇپ تۇرغان كۆز ياشلىرى ئاخىرى ئېتىلىپ چىقتى.

ئېتىلىپ چىقىش <جۇغ> ۋولقان ئىچكى قىسمىدىكى ماگمىنىڭ تۇيۇقسىز يەر پوستىنى يېرىپ، ئەتراپقا چېچىلىپ چىقىشى.

ئېتىلمەك I « ئەتمەك I » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: تۆشۈك ئېتىلمەك. * ئۇنىڭ تومپايغان قورساقلىرىغا چاپىنىنىڭ پەشلىرى يەتمىگەنلىكتىن، ئارانلا بىر تۈگمىسى ئېتىلگەندى.

ئېتىلمەك II « ئەتمەك II » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: پولۇ ئېتىلدى. * ئىشتىن كەلسەم، ئۆيدە تاماق ئېتىلىپ بولۇپتۇ.

ئېتىلېن ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئالكىنلارنىڭ بىر خىلى. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_4 . رەڭسىز، يېنىشچان گاز. مەززىلىك پۇراققا ئىگە. نېفت، كوكسلاردىن پايدىلىنىپ ئېلىنىدۇ. ئۇ مۇھىم سانائەت خام ئەشياسى بولۇپ، كەپشەرلەش، مېتاللارنى كېسىش ھەم مېۋىلەرنىڭ پىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتىلېن تالاسى <خىم> ئېتىلېننى خام ئەشيا قىلىپ ئىشلەنگەن سىنتېتىك تالا.

ئېتىلېن سىمولا <خىم> ئېتىلېندىن تۈزۈلگەن پلاستىك ماتېرىيال. بۇ خىل سىمولا يۇقىرى بېسىم ۋە يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدا ۋە كاتالىزاتور بار شارائىتتا، ئېتىلېننى بىرىكتۈرۈش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ.

ئېتىلېندىئامىن ئى (ر<گرېك) <خىم> قويۇق ۋە يېپىشقاق، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، خىمىيۋى فورمۇلىسى $H_2NCH_2CH_2NH_2$ پۇرىقى ئامىياكنىڭكىگە ئوخشايدۇ. سۇدا ۋە ئېتانولدا ئېرىيدۇ، ئېتىل ئېفىر ۋە بېنزولدا ئېرىمەيدۇ. ئىشقارلىق خۇسۇسىيىتى بار، ھاۋادىكى كاربون (IV) ئوكسىدنى سۈمۈرەلەيدۇ، شۇنىڭدەك ئانئورگانىك كىسلاتالار بىلەن ئۆز ئارا بىر-بىرىگە تەسىر قىلىپ سۇدا ئېرىيدىغان تۇزلارنى ھاسىل قىلىدۇ. بوياق، كاۋچۇكنىڭ گۈگۈرتلىنىشىنى تېزلەتكۈچى ماددا، دورا، ئېرىتكۈچى قاتارلىقلارنى ئېلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتىلىش ① « ئېتىلماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئېتىلىش ئېگىزلىكى. ئېتىلىش مۇساپىسى. ② ئى <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا، ئاخىرقى پەللىگە يېقىنلاشقان چاغدىكى پۈتۈن كۈچ بىلەن ئالدىغا ئېتىلىش ھەرىكىتى.

ئېتىلىش مۇساپىسى <فىز> يانتۇ ئېتىلغان جىسىم ھەرىكىتىدە ئېتىلىش نۇقتىسىدىن چۈشكەن نۇقتىغىچە بولغان گورىزونتال ئارىلىق.

ئېتىلىش ئېگىزلىكى <فىز> يانتۇ ئېتىلغان جىسىم ھەرىكىتىدە جىسىم يېتىپ بارغان ئەڭ يۇقىرى نۇقتىنىڭ ئېگىزلىكى.

ئېتىلىشماق « ئېتىلماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆت بەش چېرىك خۇددى قوزىغا ئېتىلغان بۆرىدەك ئېتىلىشىپ بېرىپ ئۇنى چەمبەرچاس باغلىدى.

ئېتىم مق. بىر قېتىم چېكىشكە يېتىدىغان (ناسۋال ھەققىدە): بىر ئېتىم ناسۋال.

ئېتىماد ئى (ئە) يېزت. ئىشەنچ: ئۇنىڭغا نېچۈك ئېتىماد قىلغىلى بولسۇن.

ئېتىماد باغلىماق ئىشەنچ قىلماق، ئىشەنمەك: ھەرقايسىلىرى شىڭ شىسەيگە

ئېتماد باغلاپ ناھايىتى زور خاتالىق سادىر قىلىشتىلا.

ئېتماد قىلماق ← ئېتماد باغلىماق: ئۇنىڭغا نېچۈك ئېتماد قىلغىلى بولسۇن؟

ئېتمولوگىيە ئى (ر<گرېك) <تىل> ① تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. سۆزنىڭ كېلىپ چىقىشى، مەنبەسىنى تەتقىق قىلىدۇ. ② سۆزنىڭ مەنبەسى، كېلىپ چىقىشى، مىللەت تەۋەلىكى: «ئادەم» سۆزىنىڭ ئېتمولوگىيىسىنى ئېنىقلىماق.

ئېتمولوگىيىلىك سۈپ. ئېتمولوگىيىسى بار، ئېتمولوگىيە بېرىلگەن: ئېتمولوگىيىلىك لۇغەت.

ئېتىنىل ئى (ر<گرېك) <خىم> ئېتىن مولېكۇلىسىدىن بىر ئاتوم ھىدروگېننى چىقىرىۋەتكەندە ھاسىل بولىدىغان بىر ۋالېنتلىق رادىكال.

ئېتىئولوگىيە ئى (ر<گرېك) <تىب> مېدىتسىنانىڭ بىر تارمىقى. كېسەللىك پەيدا بولۇش سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىلىپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئېتىيود ئى (ر<فران) <مۇز> قىيىن چېلىش ئۇسۇللىرىنى ئاساس قىلىپ، چېلىش ماھارىتىنى ئاشۇرۇش يۈزىسىدىن ئىشلەنگەن ئاھاڭلار. ئاتاقلىق كومپوزىتورلار ئىشلىگەن ئېتىيودلار كۆپ چاغلاردا بەدىئىيلىك قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى ئاھاڭلار قاتارىغا كىرىدۇ.

ئېجە ئى. دىئال. ئاچا، ھەدە.

ئېجىرىم سۈپ. ئېنىق، ئوچۇق، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان: ئېجىرىم ئىش قىلماق.

ئېجىرىملىق «ئېجىرىم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئېجىل سۈپ. ئۆزئارا يېقىن، ئىناق؛ ئامراق: ئېجىل بولماق. * شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پارا-پارا ئېجىل بولۇشۇپ قالدى. * مەن ئۇنى ياۋايى ھايۋانلارغا ئېجىل ئىكەن، دەپ شاڭخو قىلغانىدىم.

ئېجىل بولماق ئامراق بولۇپ قالماق، مەھلىيا بولۇپ قالماق: ناخشىچى يىگىتكە يولۇقۇپ قېلىپ كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا ئېجىل بولۇپ، كەچكىچە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈردۈم. * زورىگۈلمۇ ئەبەيگە، ئۆز سىڭلىسىدەك ئېجىل بولۇپ ئۇنىڭدىن بىردەم ئايرىلمايتتى.

ئېجىلغا چۈشمەك دىئال. كالىنىڭ كۈيلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېجىللىق ئى. يېقىنلىق، ئىناقلىق، ئامراقلىق: ئەلۋەتتە مۇنداق دوستلۇق-ئېجىللىق بىر-بىرىنى چۈشىنىشتىن كەلگەن.

ئېچىتقۇ ئى <خىم> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر خىلى. سارغۇچ رەڭلىك، يۇمىلاق ياكى تۇخۇم شەكىللىك. كىلېتكا يادروسى، سۇلۇق پۇۋەكچە قاتارلىقلاردا بولىدۇ. ھاراقنىڭ ۋە خېمىرنىڭ ئېچىشى ئېچىتقۇنىڭ ئىشلىتىلىشىدىن كېلىپ چىقىدىغان خىمىيۋى ئۆزگىرىشتۇر.

ئېچىتقۇ پاراشوكى <خىم> خېمىر بولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئاق رەڭلىك پاراشوك. ئۇ ناترىي بىكاربونات، تارترات كىسلاتا ۋە كراخمالنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ئىبارەت.

ئېچىتقۇ زەمبۇرۇغى <بىئول> زەمبۇرۇغلار-نىڭ بىر خىلى. زەمبۇرۇغ تېنى بىر ھۈجەيرىلىك، شەكلى شارسىمان تۇخۇمسىمان ياكى ئېللىپسسىمان. ھۈجەيرە پوستى، سىتوپلازمىسى ۋە ھۈجەيرە يادروسى بار. سىتوپلازمىسىدا يەنە

بىر چوڭ ۋاكۇئۇلسى بار. مۇۋاپىق مۇھىت ئاستىدا، كۆپىنچە بىخ چىقىرىش شەكلى بىلەن كۆپىيىدۇ.

ئېچىتقۇلۇق ① سۈپ. ئېچىتقۇ سىڭىنغان، تەركىبىدە ئېچىتقۇ بولغان: ئۇيغۇرلاردا تاماقتا قوشۇپ ئېچىتقۇلۇق ئېچىملىكلەرنى ئىچىش ئادىتى تېخى ئومۇملاشمىغان. ② ئى. كۆچمە. قۇترىقۇلۇق، ئوت قۇيرۇقلۇق: ھوي بۇ يەردە ئېچىتقۇلۇق قىلىپ، خەققە جېدەل تېپىپ بەرمەي ئۆز ئىشىڭنى قىلساڭ بولمامدۇ.

ئېچىتقۇلۇق قىلماق ئوت قۇيرۇقلۇق قىلماق، قۇتراتقۇلۇق قىلماق.

ئېچىتماق پ ① «ئېچىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — مانا بۇ ئۆز قولۇم بىلەن ئۈزۈن زامان ئېچىتىپ ياسىغان شېرىن قوناق ھارىقى، — دېدى ئاسىم ماڭا بىر رومكا سۇنۇپ. ② قۇتراتماق، كۈشكۈرتمەك: ئۇ ئۇنى دەپ، بۇ بۇنى دەپ ئەركىننى قاتتىق ئېچىتماقچى ئىدى.

ئېچىتمىخور ئى. دىئال. پىتنىخور.

ئېچىتمىخورلۇق ئى. دىئال. پىتنىخورلۇق.

ئېچىتىش ① ئېچىتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <بىئول> جانلىقلار ياكى تەندىن ئايرىلغان فېرمېنتلارنىڭ قەنتلەرنى پارچىلاپ، سۈت كىسلاتاسى ياكى ئىسپىرت ۋە كاربون (IV) ئوكسىد قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىش رولى.

ئېچىتىلغان «ئېچىتىلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئېچىتىلغان ئوغۇت. ئېچىتىلغان يەم-خەشەك.

ئېچىتىلغان ئوغۇت <خىم> ئەخلەت، زىرائەتلەرنىڭ غوللىرى، قوناق چىرىندىلىرى، ئادەمنىڭ گەندە-سۈيدۈكى، لاتقا قاتارلىقلارنى ئازگالغا دۆۋىلەپ، سۇ قۇيۇپ ئېچىتىپ، پارچىلاش رولى ئارقىلىق ياسالغان ئوغۇت.

ئېچىتىلغان يەم-خەشەك <بىئول> پايدىلىق مىكروئورگانىزملارنىڭ رولى ئارقىلىق تەييارلانغان يەم-خەشەك. ئېچىتىلغان يەم-خەشەكلەرنىڭ ئاقسىل، قەنت، ۋىتامىن قاتارلىق ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى بولۇش بىلەن بىرگە، تەمىنى، پۇرىقىنى ۋە قاتتىقلىق دەرىجىسىنى ئۆزگەرتىدۇ.

ئېچىتىلماق «ئېچىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زالنىڭ بۇلۇڭلىرىدا ئاشلىق ئېچىتىلدىغان غايەت زور ياغاچ تۇڭلار بار ئىدى.

ئېچىرقاتماق «ئېچىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېچىرقاشماق «ئېچىرقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېچىرقىماق پ. قورسىقى ھەددىدىن زىيادە ئېچىپ كەتمەك، ئاچ قالماق: مېھمانلار ھەددىدىن تاشقىرى ئېچىرقاپ كەتكەنمۇ ياكى پولۇ ئوخشىغانمۇ، مېھمانلار لېگەندىن باش كۆتۈرمەي پولۇ بىلەنلا ھەپىلەشمەكتە ئىدى.

ئېچىرقاپ كەتمەك ھەددىدىن زىيادە ئاچ قالماق، ئېچىرقىماق: دېھقانىنىڭ ئېچىرقاپ كەتكەنلىكى ئورىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئىككى كۆزىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇراتتى. * ئېچىرقاپ كەتكەن قورساق سوغۇق بىلەن بىر بولۇپ ئۇنى قىينايتتى.

ئېچىش I «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈش.

ئېچىش II ① «ئېچىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <خىم> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئورگانىك ماددىلارغا تەسىر قىلىپ، ئۇلارنى ئاجرىتىش جەريانى.

ئېچىشتۇرماق «ئېچىشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زال ئىچىنى قاپلىغان تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسى دىماغلارنى ئېچىشتۇراتتى. * بۇ شېرىن خىياللار يەنە قانداقتۇر بىر ئاچچىق ھەسەتكە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇراتتى.

ئېچىشقان «ئېچىشماق II» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئېچىشماق I «ئاچماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېچىشماق II پ ① يارىلانغان ياكى جاراھەتلەنگەن جاي مەلۇم بىر نەرسىنىڭ تەسىرىدىن كۆيۈپ ئاغرىماق: ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرى ئېچىشىپ ئاغرىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. دەرد-ئەلەم، روھىي ئازاب-ئوقۇبەت تارتماق: قىزنىڭ ھالىنى كۆرۈپ بەختىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى. ③ كۆچمە. چىدىماي قالماق: بىر تاۋاق ئالتۇنغا پادىشاھنىڭمۇ بىر يەرلىرى ئېچىشقانىكەن، ئارتۇقچە گەپ قىلماپتۇ.

ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك ① كۈشكۈرتمەك، قۇتراتماق: ئېچىشقان يەرگە تۇز سېپىپ نېمە قىلسەن، گەپ بىلەن ئەپلەشتۈرۈپ قويغىنىمىز ياخشى. ② ئاچچىق، خاپىلىق، غەم-قايغۇ، دەرد-ئەلەمنى تېخىمۇ ئېغىرلاتماق، كۈچەيتمەك: ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپكەندەك، بۇ گەپ مەدىكارلارنىڭ سۆڭەك-سۆڭىكىدىن ئۆتتى.

ئېچىشقان يارىغا تۇز سەپمەك ← **ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك**: بۇ خەتنى يازمايمۇ دېيۇىدىم، چۈنكى ئېچىشقان يارىغا تۇز سەپكەندەك، بۇنىڭ سىلەر ئۈچۈن دەرد ئۈستىگە دەرد بولىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ئەمما مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن بۇ ئىشلاردىن سىزنى ۋاقىپلاندۇرمىسام، كۆڭلۈممۇ ئارام تاپمىغۇدەك.

ئېچىق ① ئى. ئېرىق-ئۆستەڭلەرنىڭ ئېتىزلارغا سۇ باشلايدىغان ئېغىزى: بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى-ئۈچ ئادەم كۆتۈرەلمەيتتى. ② سۈپ. ئېچىلغان، ئېچىۋېتىلگەن، ئوچۇق.

ئېچىقسىز سۈپ. دىئال. كىيىمنى ئاۋايلاپ كىيمەيدىغان خوتۇنلارغا قارىتىلىدۇ.

ئېچىقلىق سۈپ. ئېچىۋېتىلگەن، ئوچۇق: ئارقا دېرىزىدىكى پەردىنىڭ بىر پارچىسى يەرگە چۈشۈپ كەتكەن، دېرىزە ئېچىقلىق تۇراتتى. * قىز چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن ھالدا، ئېچىقلىق تۇرغان كىتابقا قاراپ ئولتۇراتتى.

ئېچىلدۇرماق «ئېچىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېچىلدۇردۇق مەڭگۈ توزىماس، چىن دوستلۇقنىڭ بىر جۈپ گۈلىنى. ئېتىلمەكتە پەرزەنتلىرىمىز — بىر-بىرىنىڭ تۇتۇپ قولىنى.

ئېچىلدۇرۇلماق «ئېچىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېچىلما ① سۈپ. ئېچىلغان، ئېچىلىدىغان: ئېچىلما بايلىقلار. ② ئى <گېئول> تاغ جىنسى، يەر قاتلاملىرى، كان تومۇرلىرى ۋە كان ياتقىلىرىنىڭ يەر ئۈستىگە ئېچىلغان قىسمى. ئېچىلما كان ياتقىسى مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىۋاسىتە كۆرسەتكۈچىسى-

دۇر.

ئېچىلماق ① «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك ئېچىلىپ كىمدۇر بىرى كىرىپ كەلدى. ② غۇنچە ۋە پورەك گۈل كاسىسىدا يېيىلىپ ئاشكارا بولماق، كۆركەم ھالەتكە كەلمەك: گۈل سەھەر-دە ئېچىلار، خىيال كېچىدە (ماقال). * رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ مەكتەپ ئىچى باغچىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى. ③ بۇلۇتلار تاراپ ئاسمان ئېنىق كۆرۈنمەك: ھاۋا ئېچىلدى. ④ خاپىلىقى، قەھرى-غەزىپى يوقالماق، كەيپىياتى يۇقىرى ئۆرلىمەك: رەنا ئارسلاننى كۆرۈپ بىردىن چىرايى ئېچىلىپ، خۇشاللىقىدىن سەكرىگىنىچە كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى. ⑤ ھۆسنىگە-ھۆسن قوشۇلماق، تېخىمۇ گۈزەل، كۆركەم بولماق، ياراشماق: بۇنى كىيىۋىدىڭ چىرايىڭ تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى.

ئېچىلىپ قالماق ئاشكارىلىنىپ قالماق، پاش بولۇپ قالماق: ھە، سىرىڭلار ئېچىلىپ قېلىپتۇ-دە!

ئېچىلىپ-يېيىلىپ كەڭتاشا، ئازادە، قورۇنماي؛ ئوچۇق-يورۇق: قېنى پەلتويىڭلارنى سېلىپ ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرۇڭلار. * ھېلىقى كىشى مېنىمۇ دېھقانلارغا يېقىن ھېس قىلدى بولغاي، تېخىمۇ ئېچىلىپ-يېيى-لىپ سۆزلەپ كەتتى.

ئېچىماق پ. ئورگانىك ماددىلار مىكرو ئورگانىزملار تەسىرىدە پارچىلىنىپ ئۆزگەرمەك؛ سېسىماق، بۇزۇلماق: خېمىر ئېچىماق.

ئېچىنارلىق سۈپ. كىشىنىڭ رەھمىنى كەلتۈرىدىغان، ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنىشلىق: ھەي!... مۇشۇنداق ئېچىنارلىق ئاقىۋەتنىڭ بولۇشىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن.
* — سەنچۇ، سەن نېمە دېدىڭ گۈلباھار،
— دېدى يىگىت ئېچىنارلىق ھالدا.

ئېچىندۇرماق «ئېچىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ ھالى كىشنى ئېچىندۇراتتى.

ئېچىنماق پ. ئىچ ئاغرىتماق، كۆيۈنمەك، رەھمى كەلمەك: قاسساپنىڭ ھالىغا ئېچىنغان خالايىق «بۇ قانداق ئەھۋال؟!» دەپ تەرەپ-تەرەپتىن ۋارقىراشتى.

ئېچىنىش «ئېچىنماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: دادىسىنىڭ چىرايىدا بىر خىل ئېچىنىش ئالامىتى پەيدا بولدى. * مېنىڭ قەلبىمنى مومايغا بولغان ئېچىنىش تۇيغۇسى مۇجۇۋالغانىدى.

ئېچىنىشلىق سۈپ. كىشىنىڭ رەھمىنى كەلتۈرىدىغان، ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنار-لىق: چولپاننىڭ ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى.

ئېچىنىشماق «ئېچىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ يەردە ئىشى يوق ئادەمدەك نېمگە ئېچىنىشىپ تۇرۇپ كېتىشتىڭلار؟ ھەممىڭ بېرىپ ئىشلىرىڭنى قىلىش. * — ھەي، بىچارە قىز! — دەپ ئېچىنىشتى ھېلىقى قىزلار.

ئېچىئۇرىدا ئى (ر<لات) <زوئول> ← **ئېچىئورىدا قۇرتى.**

ئېچىئۇرىدا قۇرتى <زوئول> ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ بىر كلاسسى. تاق جىنسلىق، تېنى ئۇزۇن كاناي شەكلىدە، بوغۇمى يوق. ئاز بىر قىسمىنىڭ قىلچىقلىرى بولىدۇ. دېڭىز ئاستىدىكى پاتقاقلىقلاردا ياشايدۇ.

ئېخ ئىم. سۆيۈنۈش، زوقلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئېخ! گۈزەل دۇنيا. * ئېخ بىپايان

زېمىن.

ئېخنوكوك ئى (ر<گرېك) <تب> ← **ئېخنوكوك كېسەللىكى.**

ئېخنوكوك كېسەللىكى <تب> ئىت تاسمىسمان مەددە قۇرتىنىڭ لىچىنكىلىرى تەرىپىدىن قوزغىتىلىدىغان پارازىت كېسەللىك. يېتىلگەن قۇرت ئىت ئۈچەيىدە ياشاپ، تۇخۇملىرى تەرەت بىلەن بىللە سىرتقا چىقىرىلىدۇ. قۇرت تۇخۇمى بىلەن بۇلغانغان يېمەكلىكلەر ئارقىلىق ئادەم ياكى ئۆي ھايۋانلىرى يۇقۇملىنىدۇ. قۇرت تۇخۇملىرى جىگەر ياكى ئۆپكىگە ئورۇنلىشىپ، جىگەرنى زورايتىدۇ، جىگەر دائىرىسى ئاغرىيدۇ ياكى يۆتىلىدۇ. ئادەتتە ئوپېراتسىيە قىلىپ داۋالاشقا توغرا كېلىدۇ.

ئېدەر ئى. تۇغقان ئايالنىڭ ئۆزىنى ئاسراپ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن كېتىدىغان قىرىق كۈنلۈك پەرھىز ۋاقتى: ئېدەر تۇتماق. ئېدەر ۋاقتى.

ئېدەر تۇتماق تۇغقان ئايال سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگىچە قىرىق كۈن پەرھىز تۇتماق.

ئېدەر سالماق بالا تۇغۇلغان ئۆيگە بەلگە ئۈچۈن ئىشىك بېشىغا قىزىل لاتا ئېسىپ قويماق.

ئېدەر قىلماق بالا تۇغۇلۇپ مەلۇم مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇرۇق-تۇغقانلارنى، جامائەتنى چاقىرىپ ياغ پۇرىتىپ بالىغا سالامەتلىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىمەك.

ئېدەر ۋاقتى بالا تۇغۇلۇپ قىرىق كۈن بولغۇچە بولغان ۋاقىت.

ئېدېس ئى (ر<لات) <زوئول> ← **ئېدېس پاشىسى.**

ئېدېس پاشىسى <زوئول> پاشىنىڭ بىر خىلى. يېتىلگىنىنىڭ رەڭگى قارا ياكى قوڭۇر، پۇتىدا ئاق رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ، قانىتىدا داغلىرى بولمايدۇ. توختىغاندا تېنى توختىغان جايدىكى تەكشىلىك بىلەن پاراللېل ھالەتتە كېلىدۇ. لىچىنكىسى ۋە قورچىقى دەرەخ كامارلىرى ۋە ئويمان جايلاردىكى يىغىلىپ قالغان سۇ كۆلچەكلىرىدە ياشايدۇ. تۇخۇمى سۇ ئاستىغا تارقاق ھالەتتە تىنىپ قالىدۇ. ئادەتتە ئۇ تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭە ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ۋاستىچىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئېدىت ئى (ئە) ھېساب، سان: ھازىر بوزلۇق ئىچىدە ئوسا قىلىنىۋاتقان يەرنىڭ ئېدىتى يوق. * تەشمىنىڭ ئىچىدىكى قورام تاشلارنىڭ ئېدىتى يوق ئىدى.

ئېدىتلانماق « ئېدىتلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېدىتلاشماق « ئېدىتلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆلگەن چېرىكلەرنى ئېدىتلىشىپ كۆرۈۋىدى توپتوغرا ئۈچ مىڭ چىقتى.

ئېدىتلانماق « ئېدىتلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېدىتلىق سۈپ. سان-سانىقى ئېلىنغان، ھېساب-كىتاب قىلىنغان: ئېدىتلىق ئىش بۇزۇلماس (ماقال).

ئېدىتلىماق پ. ھېسابلىماق، سانىنى ئالماق: ئۇ شۇ ئاخشىملا جىلغىغا بېرىپ، چېرىكلەرنى ئېدىتلاپ قارىسا، چېرىكلەرنىڭ ئۈچتىن بىرى چىقىم بولۇپتۇ. * ھاكىم زىندانبېگى، پايلاقچى ۋە گۈندىپايلارنى ئېدىتلاپ چىقتى.

ئېدىر ئى. تەكشىلىككە نىسبەتەن ئېگىز

يەر، تۆپىلىك؛ ئېگىزلىك: ئېلىمىزدە تاغلىق رايون، ئېدىرلىقلارنىڭ كۆلىمى كەڭ بولۇپ، مەملىكەت يەر مەيدانىنىڭ % 60 تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ.

ئېدىر قىلىورغىسى <زوئول> قىلىورغىنىڭ بىر خىلى. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىرىق سانتىمېتىر، تۇمشۇقى ئۇزۇن ھەم تۈز، پەيلىرىنىڭ رەڭگى سۇس سارغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. ئۇستىدە قارا رەڭلىك توغرا يولچىلىرى بولىدۇ. كۆزى چوڭ ھەم ئۆتكۈر. تۇمشۇقىنىڭ تۈۋىدىن كۆزىگىچە قارا يوللىرى بولىدۇ. ئادەتتە نەم ۋە ئورمانلىقلاردا، ئېدىرلىقلاردا، يايلاقلاردا ياشايدۇ. كۆپرەك كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ. ھاشارات، ئۇسۇملۇكلەرنىڭ ئىنچىكە يىلتىزى، شىرنىلىك مېۋە قاتار-لىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئېدىرلىق ئى. ئېدىر كۆپ شەكىللەنگەن، ئېدىر كۆپ جاي: تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياش-نىڭ تەپتىدە ئېدىرلىق قىزىپ كەتكەنىدى.

ئېرا ئى (ر<لات) <گېئول> خەلقئارا گېئولوگىيە يىلنامىسىدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك گېئولوگىيىلىك دەۋر بىرلىكى.

ئېراتيوم ئى (ر<لات) <گېئول> جانلىقلار-نى تۈرگە ئايرىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى بىر دەرىجە بىرلىكى.

ئېرەكتە ئى. دىئال. ئەر.

ئېرەم ئى (ئە) چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىد-غان گۈزەل بىر باغنىڭ نامى: نە ئىمىش بوستان، ئېرەمدۇر بارچە شاد يايرايدىغان، شىرنىسى بالدەك ئۈزۈمنى ياغ كەبى چاينای-دىغان.

ئېرەن I ئى. پەسەنت، پەرۋا؛ نەزەر: — نېمە قىل دەيسەن، ئۇمۇ تىرىك جان بولغاندىكىن، بىر ئىشنىڭ يولىنى قىلىۋاتىدىغاندۇ. — دېدى ئەختەمباي ئانچە ئېرەن قىلماي.

ئېرەن قىلماسلىق پەسەنت قىلماسلىق، نەزەرگە ئالماسلىق: مەن بۇ ئىشقا ئانچە ئېرەن قىلمايلا ئۆز ئىشىمغا تۇتۇندۇم.

ئېرەن II ئى (ر) <بوت> ھامامېلىس چاتقىلى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايد-غان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇچىگە يېرىلغان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گىرۋەكلىرىدە ھەرىنگكىدەك چىشلىرى بولىدۇ، كۆز پەسلىدە قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. گۈلى سارغۇچ قوڭۇر، مېۋىسى قاناتلىق مېۋە. دەرىخىدىن ئېلىنغان ماينى دورىغا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئېرەنسىز سۈپ. ئېرەن قىلماي: بۇ سۆزلەرنى شە مشەدىن ئېرەنسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئېرەنسىزلىك «ئېرەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئانام چاقىرىۋاتسا كېرەك دەپ ئويلاپ ئېرەنسىزلىك بىلەن بېشىمنى ئاستا كۆتۈردۈم. * — ساقچى ئەپەندىم، — دېدى ھېلقى كىشى ئازراق ئولتۇرغاندىن كېيىن ماڭا قاراپ، مەن ئۇنىڭغا ئېرەنسىزلىك بىلەن كۆز تاشلىدىم.

ئېرەنسىزلىك قىلماق پەرۋاسىزلىق، ئېھتىياتسىزلىق قىلماق: بۇنىڭ بىلەن ئالتۇپە-لاڭ توغۇلمايدۇ، دەپ ئېرەنسىزلىك قىلىشقا بولمايدۇ.

ئېرەنشىمەك پ. كۆڭۈل بۆلمەك، پەسەنت قىلماق: ئۇ بۇ ئىشلارغا ئانچە ئېرەنشىپ كەتمىدى.

ئېرەنلىك ئى. ئېرەن كۆپ ئۆسكەن جاي: ئەمەنلىكتە ئەر ئۆلمەس، ئېرەنلىكتە ئات ئۆلمەس (ماقال).

ئېرىبىي ئى (ر<شۋېد) <خىم> مېتال

ئېلېمېنت. بەلگىسى Er (erbium) . بىر خىل سىرەك مېتال بولۇپ، كۆمۈشتەك پارقىرايدۇ، سۇنى پارچىلىيالايدۇ.

ئېرپان ئى (ئە) يېزت. كىشلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان تەلىم-تەربىيە؛ مەرىپەت، مائارىپ: ئىلىم-بىلىم مەنبەسى نۇرى ئېرپاندۇر كىتاب، تېخنىكىسىنىڭ خەزىنىسى كەڭرى ئىمكاندۇر كىتاب. * تۇتقىن قوزام، مەن باشلاپ باراي، يېتىملەرنىڭ ئىللىق بېغىغا، ياخشى ئوقۇپ، دارىلئېتامدا، چىق ئېرپانىنىڭ ئالتۇن تېغىغا.

ئېرتقۇزماق «ئېرتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېرتقۇزۇلماق «ئېرتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېرتماق پ. سۈرتكۈچ، لاتا، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن نەرسىلەرنى سۈرتۈپ تازىلىماق، سۈرتمەك: قول ئېرتماق، دېرىزە ئېرتماق. جوزا ئېرتماق.

ئېرتىشماق «ئېرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېرتىلماق «ئېرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جوزا-ئورۇندۇقلار پاكىز ئېرتىلغاندى.

ئېرسال ئى (ئە) يېزت. ئەۋەتىش، يوللاش: ئىشق باغىدىن بارار بۇ نامە ئېرسالىم ساڭا، شۇ بىلەن بولغاي ئايانكىم نامۇئەمالىم ساڭا.

ئېرسالنامە ئى (ئە+پ) پالنامە، پال ھەققىدە يېزىلغان پۈتۈك: ئۇ تۈگۈنچەكنى ئېچىۋىدى، تۇمارچە قىلىپ قاتلانغان بىر پارچە ئېرسالنامە چىقتى.

ئېرستېد ئى <فىز> مىلادىيە 1777 — 1851 - يىللىرى ياشىغان دانىيە فىزىكا ئالىمى.

ئېرستېد تەجرىبىسى <فىز> ئېلېكتر توكىنىڭ ئەتراپىدا ماگنىت مەيدانى مەۋجۇت بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن تەجرىبە. بۇ تەجرىبىنى دانىيە فىزىكا ئالىمى ئېرستېد مىلادىيە 1820 - يىلى تۇنجى بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

ئېرگ مىق (ر<گرېك) <فىز> سانتىمېتىر، گرام، سېكۇنت سىستېمىسىدىكى ئىش بىلەن ئېنېرگىيىنىڭ بىرلىكى. بىر ئېرگ دېگىنىمىز بىر دىنا كۈچ جىسىمنى كۈچ يۆنىلىشىدە بىر سانتىمېتىر ئارىلىققا يۆتكىگەندە ئىشلىگەن ئىشقا تەڭ بولىدۇ.

ئېروگلىف ئى (ر<گرېك) <تارىخ> قەدىمكى مىسىرلىقلار ۋە بەزى خەلقلەر يېزىقىدا پۈتۈن بىر چۈشەنچە، ئىبارە، سۆز، بوغۇم، ياكى تاۋۇشنى ئىپادىلىگەن، ھايۋان، ئادەم، ھەر خىل بۇيۇم ئەسۋاب - ۋە شۇ قاتارلىقلار تەسۋىرىدىن ئىبارەت بولغان بەلگە.

ئېروگلىفلىق سۈپ. ئېروگلىفقا ئىگە: ئېروگلىفلىق يېزىق.

ئېروگلىفلىق يېزىق <تىل> نەرسىلەرنىڭ شەكلىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئۇقۇم ئۇقتۇرۇلىدىغان يېزىق. ئۇنىڭ ھەربىر خېتىنىڭ مۇقىم ئوقۇلۇشى بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا رەسىملىك يېزىققا ئوخشايدۇ.

ئېرونىيە ئى (ر<گرېك) <ئەد> ھەجۋىينىڭ ياكى ھەزىل، يۇمۇرنىڭ بىر خىل كۆرۈنۈشى، ئۇ يەنە ئۆز مەنىسىدىن كۆچۈرۈلگەن سۆزلەرنىڭمۇ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭدا سۆز، ئىبارە ئەكسىچە مەنىدە، يەنى قارىمۇقارشى ھالەتتە كېلىدۇ.

ئېرۇر پ. كونا. « بولار، بولىدۇ » دېگەن مەنىدىكى سۆز: تۇغۇلۇپ قوينۇڭدا ئۆستۈم شىر يۈرەك ئوغلان بولۇپ، شۇ سەۋەب قەلبىمدە پەخرىم، شادلىقىم فونتان ئېرۇر.

ئېرىت ئى (ر<گرېك) <تىب> كۆزنىڭ رەڭدار پەردىسى ياللۇغلىنىش كېسەللىكى.

ئېرىترومىتسىن ئى (ر<لات) <بىئول> ئانتىبىئوتىك دورىلارنىڭ بىر خىلى، يەنى ئاق ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك كرىستال. ئادەتتە ئۇ ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، بوغما تاياقچە باكتېرىيىسى، ئۆپكە ياللۇغى، قوش شارسىمان باكتېرىيە قاتارلىقلارنىڭ يۇقۇملاندۇرۇشىغا قارىتا داۋالاش رولىنى ئوينايدۇ.

ئېرىتكۈچ ئى <خىم> باشقا خىل ماددىلارنى ئېرىتىدىغان سۇيۇقلۇق. مەسىلەن، سۇ بىر خىل ئېرىتكۈچ بولۇپ، قەنت، ئاش تۇزى قاتارلىق ماددىلارنى ئېرىتىپ ئېرىتمە هاسىل قىلىدۇ.

ئېرىتكۈچى سۈپ. ئېرىتىش رولىنى ئوينايدىغان، ئېرىتىدىغان: ئېرىتكۈچى مەنبەلىك باكتېرىيە. ئېرىتكۈچى ۋىرۇس.

ئېرىتكۈچى مەنبەلىك باكتېرىيە <بىئول> هۈجەيرىسىدە دەسلەپكى باكتېرىيە يۇتقۇچى تەنچە هالىتىدە مۆتىدىل باكتېرىيە يۇتقۇچى تەنە مەۋجۇت بولغان باكتېرىيە.

ئېرىتكۈچى ۋىرۇس <بىئول> دەسلەپكى ۋىرۇس هالىتىدە تۇرىدىغان ۋىرۇس. ئۇ باكتېرىيە يۇتقۇچى تەنچىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا مۆتىدىل باكتېرىيە يۇتقۇچى هېسابلىنىدۇ.

ئېرىتكۈچى ئېنزىملىق تەنچە <بىئول> هۈجەيرە ماددىسىدىكى هۈجەيرە ئاپپاراتلىرىدىن بىرى. سىرتىنى مايلىق ئاقسىل ئوراپ تۇرىدۇ. ئىچكى قىسمىدا بولسا، گىدرولىزلىغۇچى ئېنزىم بولىدۇ. ئۇ نۇرغۇنلىغان هايۋانلارنىڭ هۈجەيرىسىدە بولىدىغان بىر خىل ئېنزىم بولۇپ، ئېرىتكۈچى ئېنزىم تەنىسىدىكى ئېنزىم ئاجراپ چىققاندىن كېيىنلا ئاكتىپلىققا ئىگە بولىدۇ. ئۇ يەنە هۈجەيرىنىڭ ئىچكى هەزىمىدە ئىنتايىن مۇهىم رول ئويناش بىلەن بىرگە، هەر خىل تىپتىكى هۈجەيرىنىڭ زەخىملىنىشى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

ئېرىتمە ئى <خىم> ماددىلارنىڭ سۇيۇقلۇقتا ئېرىشىدىن هاسىل بولغان تەكشى هالەتتىكى ئارىلاشما. مەسىلەن، قەنت سۇدا ئېرىپ قەنت ئېرىتمىسىنى (قەنت سۈيىنى) هاسىل قىلغىنىغا ئوخشاش. پەن-تېخنىكىدا ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق ماددىلاردىن تەركىب تاپقان تەكشى ئارىلاشما كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېرىتمەك « ئېرىمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇز ئېرىتمەك. مۇز ئېرىتمەك. * ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ (ماقال). * قىزنىڭ تاتلىق سۆزلىرى ئۇنىڭ قەلبىنى ئېرىتتى.

ئېرىتىلمەك « ئېرىمەك » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئېرىش ① « ئېرىمەك » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② ئى <خىم> قاتتىق، سۇيۇق ۋە گاز هالەتتىكى ماددا مولېكۇلىلىرىنىڭ باشقا سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارقىلىشى. مەسىلەن، شېكەرنىڭ قاچىدىكى سۇنى شېكەر سۈيىگە ئۆزگەرتكىنىگە ئوخشاش.

ئېرىش ئەگرى سىزىقى <فىز> فازا دىئاگراممىسىدا ماددىلارنىڭ قاتتىق فازىسى بىلەن سۇيۇق فازىسىنىڭ تەڭپۇڭ هالەتتە بىللە مەۋجۇت بولۇپ

تۇرۇشىنى ئىپادىلەيدىغان ئەگرى سىزىق.

ئېرىش دەرىجىسى <خىم> مۇئەييەن تېمپېراتۇرا ۋە مۇئەييەن بېسىم ئاستىدا، مەلۇم ماددىنىڭ يۈز گرام سۇ ياكى باشقا ئېرىتكۈچتە ئېرىگەن ئەڭ چوڭ گرام سانى.

ئېرىش مۇۋازىنىتى <فىز> ماددا ئېرىگەندە ئېرىگۈچىنىڭ ئېرىتكۈچىگە ئۈزلۈكسىز دىسپېرسىلىنىش تېزلىكى بىلەن ئېرىگەن ئېرىگۈچىنىڭ ئېرىمىگەن ئېرىگۈچىنىڭ يۈزىگە ئۈزلۈكسىز يىغىلىش تېزلىكىنىڭ تەڭلىشىش ھالىتى.

ئېرىش نۇقتىسى <فىز> كرىستال ماددىلارنىڭ ئېرىگەن چاغدىكى تېمپېراتۇرىسى. ئوخشاش بولمىغان كرىستاللارنىڭ ئېرىش نۇقتىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، ۋولفرامنىڭ ئېرىش نۇقتىسى 3410°C، تۆمۈرنىڭ 1535°C، مۇزنىڭ 0°C بولىدۇ.

ئېرىش ئىسسىقلىقى <فىز> بىرلىك ماسسىدىكى مەلۇم بىر خىل كرىستالنىڭ ئېرىش نۇقتىسىدا ئوخشاش تېمپېراتۇرىدىكى سۇيۇقلۇققا ئايلانغان چاغدا قوبۇل قىلغان ئىسسىقلىقى. مەسىلەن، مۇزنىڭ ئېرىش ئىسسىقلىقى 80Cal/g .

ئېرىشتۈرمەك «ئېرىشمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرمەك. غەلىبىگە ئېرىشتۈرمەك.

ئېرىشچان سۈپ. ئاسان ئېرىيدىغان، ئاسان ئېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئېرىشچان ماددا.

ئېرىشچانلىق ئى <خىم> ھەر خىل ماددىلارنىڭ ئېرىتكۈچتە ئېرىش خۇسۇسىيىتى. ئەگەر ئۆي تېمپېراتۇرىسىدىكى 100 گرام سۇدا بىرەر ماددا 10 گرامدىن ئارتۇقراق ئېرىسە، بۇنداق ماددا ئېرىشچان ماددا؛ بىر گرامدىن كەمرەك ئېرىسە، تەستە ئېرىيدىغان ماددا؛ 0,01 گرامدىن كەمرەك ئېرىسە، ئەمەلىي جەھەتتىن ئېرىمەيدىغان ماددا دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېرىشچانلىق كۆپەيتمىسى <خىم> تەستە ئېرىيدىغان ئېلېكترولىتلارنىڭ تويۇنغان ئېرىتمىلىرىدە، چۆكمىنى تەشكىل قىلغۇچى مۇناسىۋەتلىك ئىئونلار قويۇقلۇقلىرىنىڭ كۆپەيتمىسى مۇئەييەن تېمپېراتۇرىدا ئۆزگەرمەس مىقدار بولۇپ، بۇ مىقدار شۇ ئېلېكترولىتنىڭ ئېرىشچانلىق كۆپەيتمىسى دېيىلىدۇ.

ئېرىشمە سۈپ. ئېرىشكەن ياكى ئېرىشىدىغان: ئېرىشمە ئىممۇنىتېت.

ئېرىشمە ئىممۇنىتېت <بىئول> تەبىئىي، ئاسان يۇقۇملىنىدىغان ئورگانىزملارنىڭ ئانتىگېن ياكى ئانتىتېلانى ئوكۇل قىلىپ ئۇرۇش نەتىجىسىدە ئېرىشىدىغان، مىكروئورگانىزم ياكى باشقا ئانتىگېنلىق ماددىلارغا قارىتا قارشىلىق كۈچى.

ئېرىشمەك I «ئېرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېرىشمەك II پ. بىر ئىشتا كۆزلىگەن نىشانغا يەتمەك، قولغا كەلتۈرمەك، ئىگە بولماق: ئىنقىلاب غەلىبىگە ئېرىشتى.
* — نادان ئىكەنسىز، — دەپتۇ پادىشاھ ئەپەندىگە، — پۇل، دۇنيا دېگەن تېپىلىدۇ، ھەقىقەت دېگەنگە ئېرىشمەك قىيىن، سىزنىڭ ئورنىڭىزدا مەن بولسام، ھەقىقەتنى ئالاتتىم.

ئېرىشلگەن «ئېرىشلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئېرىشلگەن خۇسۇسىيەت. ئېرىشلگەن ئىرسىيەت.

ئېرىشلگەن خۇسۇسىيەت <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال تەرەققىياتى

جەريانىدا تۇرمۇش شارائىتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن تۈزۈلۈشى ۋە فۇنكسىيىسى جەھەتلەردە ھاسىل قىلىدىغان ئۆزگە-رىش. بەزى ئېرىشلگەن خۇسۇسىيەتلەر-دە ئىرسىيەت قالىدۇ.

ئېرىشلگەن ئۆزگىرىش <بىئول> مۇھىتنىڭ تەسىرى نەتىجىسىدە، يەككە تەنىنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا تەدرىجىي روشەنلىشىدىغان ۋە ئىرسىيەت قالمايدىغان بىر خىل ئۆزگىرىش.

ئېرىشلگەن ئىرسىيەت <بىئول> فرانسىيە ناتۇرالىستى لامارك جانلىقلارنىڭ ئېۋولۇ-يوتسىيىسىنى شەرھلەش ئۈچۈن ئەڭ دەسلەپ ئوتتۇرىغا قويغان ھەممە جانلىقلار يەككە تېنى ئۆزىنىڭ يېتىلىشى داۋامىدا ئېرىشىدىغان، يېڭى ھالەتتىكى ۋە كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرغىلى بولىدۇ دەپ قارىغان بىر خىل ئىرسىيەت تەلىماتى. كېيىن ئۇ مىچۇرىن تەلىماتىدا راۋاجلاندۇرۇلغان.

ئېرىشلمەك « ئېرىشمەك II » پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ بۇ پىلانىم جەزمەن قوللاشقا ئېرىشلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ئېرىغ ① سۈپ. ساپ، پاكىز، تازا: ئېرىغ مال. ② رەۋ. پۈتۈنلەي، ساپلا: ئېرىغ ئۇششاق باللار كېلىپتۇ.

ئېرىغ مال ئالتۇن-كۈمۈش قاتارلىق قىممەت باھالىق نەرسىلەر: ئۇ كېنىزەك قىز بەرگەن پۇل بىلەن ئېرىغ مالنى يانچۇقىغا سېلىپتۇ.

ئېرىغداتماق « ئېرىغدىماق » پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېرىغداشماق « ئېرىغدىماق » پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېرىغدالماق « ئېرىغدىماق » پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا ئارام پاكىز ئېرىغدالدى. * قانچە ۋاقىت بۇدىكىن، پۈتمۇ، بەتىنكىسمۇ ئېرىغدالدى.

ئېرىغدىماق پ. تازىلىماق، پاكىزلىماق: قېرىنىنى ئېرىغداپ ئاندىن قازانغا سالدىم.

ئېرىق ئى. ئۆستەڭدىن كىچىك سۇ يولى: ئېرىق چاپماق. * يوقتا نېمە يوق؟ — ئېرىقتىكى سۇمۇ يوق (ماقال). * ئېرىقتىكى سۇنىڭ قەدرى يوق (ماقال).

ئېرىقچە ئى. كىچىك ئېرىق: باغدىكى ئېرىقچىلاردا سۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئاقماقتا ئىدى.

ئېرىقشماق پ. دىئال. قېرىشماق، تاكاللاشماق.

ئېرىق-ئۆستەڭ ئېرىق ۋە ئۆستەڭ: بۇ يېزا ئېرىق-ئۆستەڭ ياقىلىرىغا جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشتا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى.

ئېرىك ئى. ئاتلىق جىنسى ئېلىپ تاشلانغان، ئەركەكلىك ئىقتىدارى يوقىتىلغان، پىچىۋېتىلگەن قوي.

ئېرىگۈچى پ ① سۈپ. ئېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئېرىيدىغان: ئېرىگۈچى ماددا. ② ئى <خىم> ئېرىتكۈچتە ئېرىدىگەن ماددا. مەسىلەن، ئاش تۇزى سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ئېرىگۈچى بولىدۇ.

ئېرىگاي ئى. دىئال. ئالتە بارماقلىق ئادەم.

ئېرىمە سۈپ. ئېرىيدىغان: ئېرىمە ئازگال، ئېرىمە جىرا، ئېرىمە غار.

ئېرىمە ئازگال <جۇغ> ھاك جىنسلىق رايونلاردىكى بىرقانچە ۋارونكىنىڭ تەدرىجىي ھالدا بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ كېتىپ كېڭىيىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئويمانلىق.

ئېرىمە جىرا <جۇغ> ئاقار سۇنىڭ ئېرىتىشچان تاغ جىنىسلىرىنىڭ دەزلىرى ۋە يوچۇقلىرىنى بويلاپ ئېقىپ، ئۇلارنى ئېرىتىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن كىچىك

تېپتىكى تاشلىق جىرالار.

ئېرىمە غار <جۇغ> يەر ئاستى سۈيىنىڭ تاغ جىنس قاتلاملىرى يۈزىنى ياكى ئاجرىلىش يۈزىنى ئېرىتىشى بىلەن گۇمۇرۇلۇپ چۈشۈشى ئارقىسىدا شەكىللەنگەن تاغ جىنس ئۆڭكۈرى.

ئېرىمەك پ ① ئىسسىش، قىزىش، نەتىجىسىدە قاتتىق ھالەتتىن سۇيۇق ھالەتكە ئايلانماق: كۈن كۆتۈرۈلگەنسېرى يەر-جاھان ئىسسىپ، قار-مۇزلار ئېرىشكە باشلىدى. ② كۆچمە. كۆڭلى يۇمشىماق، خاپىلىقى كۆتۈرۈلۈپ كەتمەك، رەھىمدىل بولماق: ئەگەر مېھرىبانىنىڭ ئورنىدا بەزى يېنىك تەبىئەتلىك قىزلار بولغىنىدا سۇلتانىنىڭ بۇ شېرىن سۆزلىرىگە ئوڭايلا ئېرىپ، دەررۇ «ماقۇل» جاۋاب بەرگەن بولاتتى. * ئۇ بىردىنلا ئېرىپ خۇشخۇي بولۇپ قالدى.

ئېرىنچەك ① سۈپ. ئىش خۇش ياقمايدىغان، ئىشقا خۇشى يوق؛ ھۇرۇن، يالقاۋ: ئېرىنچەك ئادەم. ② ئى. ئىش خۇشياقمايدىغان، ھۇرۇن ئادەم: ئېرىنچەكنىڭ ئەتىسى تۈگىمەس (ماقال).

ئېرىنچەكلىك «ئېرىنچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پەزىلەت ئېرىنچەگلىك بىلەن كۆزىنى ئېچىپ سىگىلسىغا قارىدى. * ئۇ ئاخىرى ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكنى ئاچتى-دە، داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ئېرىنمەك پ. بىرەر ئىشنى بېجىرىشتە ھۇرۇنلۇق قىلماق، ئىش خۇشياقمايدىغان ھالەتتە تۇرماق، ئېرىنچەكلىك قىلماق: مېڭىشقا ئېرىنسەڭ، كېيىن يۈگۈرىسەن (ماقال). * ئېرىنسەڭ ئىشىڭنى كىم قىلار، ئۇيالساڭ سۆزۈڭنى كىم قىلار (ماقال). * ئۇ شۇنداق خوتۇنكى كۆزىگە قونغان چىۋىننى قوغلاشتىن ئېرىنىدۇ.

ئېزىنقۇ ① ئى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى نۇرنىڭ سۇنۇشى تەسىرىدە شەكىللىنىدىغان بىر خىل تەبىئىي ھادىسە. ھاۋانىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىنىڭ زىچلىقىدا بەلگىلىك پەرق شەكىللەنگەندە، يىراقتىكى نۇر زىچلىقى ئوخشاش بولمىغان بۇنداق ھاۋا قاتلاملىرىدىن ئۆتكەندە سۇنىدۇ ياكى تولۇق قايتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، ھاۋا ياكى يىراق جايدىكى نەرسىلەرنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ خىل ھادىسە كۆپىنچە يازدا دېڭىز بويىدىكى جايلار ياكى چۆللەردە پەيدا بولىدۇ. بۇرۇنقى كىشىلەر ئۇنى خاتا ھالدا جىن-شاياتۇنلارنىڭ كىشىلەرنى ئازدۇرۇشى ئۈچۈن ئىشلەتكەن ھىيلىسى دەپ قاراپ كەلگەن. ② ئى. خۇراپىي چۈشەنچىدە كىشىلەرگە ئۇچرايدىغان جىن، ئالۋاستى: ئېزىنقۇغا ئۇچرىماق. ③ سۈپ. ئازدۇرىدىغان: سەن بۇ ئېزىنقۇ گەپلىرىڭ بىلەن مېنى ھەرگىزمۇ ئالدىيالمايسەن.

ئېزىنقۇلۇق ئى. ئازدۇرۇش ئىشى، پائالىيىتى: ئېزىنقۇلۇق قىلىشقا بولمايدۇ.

ئېزىز (توغرىسى: ئەزىز) ← **ئەزىز.**

ئېزىق ئى ← **ئېزىق چىش.**

ئېزىق چىش <ئانات> ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقىسى ھەم ئىككى تەرىپىدە بولىدىغان چىش. قالپقىدا سۆڭەككە ئوخشاش بۆرتمىلىرى بولۇپ، يېمەكلىكلەرنى ئۇۋىتىشقا ماسلاشقان. ئادەملەرنىڭ ئېزىق چىشى ئاستى-ئۈستى جاغدا ئالتىدىن بولىدۇ.

ئېزىقتۇرغۇچى ئى. كىشىلەرنى يولدىن ئازدۇرىدىغان كىشى.

ئېزىقتۇرماق «ئېزىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دۈشمەننى بىر ئامال قىلىپ ئېزىقتۇرۇپ دەريادىن ئۆتۈۋالماقچى

بولدى.

ئېزىقتۇرۇشماق «ئېزىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېزىقتۇرۇلماق «ئېزىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالا ئېزىقتۇرۇلغان، ئېلىپ كېتىش، دىلىغا ئازار بەرمەك، ياش، يۇمران كۆچەت ئەمەسمۇ، توزۇلۇپ كېتىدۇ.

ئېزىقماق پ ① يولدا، بىرەر يەرگە بارغاندا ئۆز نىشانىنى پەرق ئېتەلمەي قالماق؛ ئازماق، ئاداشماق: بۇ يىگىتلەر تاغنىڭ ئوي-چوڭقۇرىنى ئاڭقىرالماي ئېزىقىپ قالغانىدى. ② كۆچمە. يامان يولغا كىرىپ قالماق، ناتوغرا ئىشلارنى قىلىپ قويماق: — بالا ئەمەسمۇ، ئېزىقىپتۇ، بۇندىن كېيىن تۈزەتسىلا بولدى، — دېدى بوۋاي.

ئېزىقىشماق «ئېزىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاغ ئىچىدە ئېزىقىشىپ يولنى تاپالماي قېلىپتۇ.

ئېزىلەڭگۈ سۈپ ① گەپنى سوزۇپ، ئىنجىقلاپ قىلىدىغان؛ مىس-مىس: مەخسۇت بەگ مۇنداق ئېزىلەڭگۈ سۆھبەتنى ياقتۇرمايتتى. ② ئېزىلىپ، لاغايلاپ يۈرىدىغان؛ بوشاڭ، ئەزمە، ھۇرۇن: ئېزىلەڭگۈنىڭ ئىشى ئاۋۇماس (ماقال). * سۇغا بۇيرۇساڭ كۆل بويىغا بېرىپ ئۇخلاپ قالىدىغان ئېزىلەڭگۈ بىر نېمە ئۇ.

ئېزىلەڭگۈلۈك «ئېزىلەڭگۈ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئېزىلەڭگۈلۈك قىلماق. * ياشلار ئۆزگە ئېزىلەڭگۈلۈك، قورقۇنچاقلىقنى دوست تۇتماي، تىرىشچان، تېتىك، قەيسەر بولۇشى كېرەك.

ئېزىلدۈرمەك «ئېزىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېزىلگۈچى ① ئى. باشقىلارنىڭ ئېزىشىگە، قۇل قىلىنىشىغا ئۇچرىغان كىشى. ② سۈپ. باشقىلار تەرىپىدىن ئېزىلگەن، قۇل قىلىنغان: ئېزىلگۈچى سىنىپ.

ئېزىلگۈچى سىنىپ <پەلس> ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قۇللۇق جەمئىيەتتىكى قۇللار سىنىپى، فېئوداللىق جەمئىيەتتىكى دېھقانلار سىنىپى، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى پرولېتارىيات سىنىپى بۇ ئۈچ خىل جەمئىيەتتىكى ئاساسلىق ئېزىلگۈچى سىنىپتۇر.

ئېزىلمەك ① «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئېزىلگەن شاپتۇللارنىڭ سۈيلىرى غۇپۇرنىڭ كېيىملىرىنى شالتاق قىلىۋەتكەنىدى. ② «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ دائىم ئىشى يوق ئادەمدەك ئېزىلىپ يۈرىدىغان بىر نېمە. * نىساخان ئېرىنىڭ مۇنداق بىغەرەزلىكىدىن باغرى ئېزىلگەن ھالدا مۇئەللىمدىن ئەپۇ سورىدى.

ئېزىلىشمەك «ئېزىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېسەدەشمەك «ئېسەدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېسەدىمەك پ. ئۆزىنى باسالماي ئىچى-ئىچىدىن يىغلىماق، ئۆپكىلىمەك: ئېسەدەپ يىغلىماق. * بىرھازادىن كېيىن يىغىسىنى ئاران توختىتىپ ئېسەدەپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ئېسەكىمەك پ. مۆگدەك ياكى چالا ئۇيقۇلۇق ھالەتتە تۇرۇپ، ئىختىيارسىزلا بىر نېمىلەرنى دەپ كەتمەك ياكى ئېسەدەپ كەتمەك.

ئېسەن I ئى. ئاغرىق-سىلاقتىن تازا، سالامەت، ساق: ئۆي ئىچى، بالا-چاقىلىرى ئېسەنمۇ؟

ئېسەن II ئى. كېلەر يىل، كېلىدىغان يىل: ئېسەندە قەشقەرگە بارىمىز.

ئېسەنچىلىك ئى. ئامانلىق، تىنچلىق:

ئېسەنچىلىك بولسا، كېلەر يىل جەنۇبىي شىنجاڭنى بىر ئايلىنىپ كېلىش نىيىتىم بار.

ئېسەنگىرەتمەك « ئېسەنگىرىمەك »نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىلجاننىڭ بۇ گېپى قادىر بوۋاينى ئېسەنگىرىتىپ قويىدى.

ئېسەنگىرەشمەك « ئېسەنگىرىمەك »نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېسەنگىرىمەك پ. بىرەر قورقۇنچلۇق ۋەقە، ھادىسە تۇيۇقسىزدىن ھۇدۇقماق، گاڭگىرىماق، ساراسىمىگە چۈشمەك، ئېسىنى يوقاتماق: ۋاڭ دارىن ئېسەنگىرەپ غال-غال تىترەپ كەتتى. * بۇ قۇيۇن نەدىن چىقتى دەپ ئېسەنگىرەش كەتتى بىر ئالدى.

ئېسەنلەشمەك پ. ئېسەنلىك سوراشماق، ھال-ئەھۋال سوراشماق: ئۇلار باش لىڭشىتىپلا ئېسەنلەشتى.

ئېسەنلىك I ئى. ساق-سالامەتلىك، ئامانلىق؛ تىنچلىق، ئاسايىشلىق، بەختەرلىك: — ئۆزلىرىمۇ ئوبدان تۇردىلىمۇ ئايىمخان؟ — دەپ، مومايدىن ئېسەنلىك سورىدى تاشمەت ئاكا. * ئەلنىڭ تىنچلىقىنى ۋە ئېسەنلىكىنى قوغداش ئۈچۈن نۇرغۇن ئەزىمەتلەرنىڭ ئىسسىق قانلىرى بۇ تۇپراققا تۆكۈلدى.

ئېسەنلىك II سۈپ. كېلەر يىل بولىدىغان، كېلەر يىل قىلىنىدىغان: ئېسەنلىك ئىش.

ئېسەنلىككە رەۋ. كېلەر يىلى: ئاكامنىڭ تويىنى ئېسەنلىككە قىلىمىز.

ئېستېتىك سۈپ (ر) ئېستېتىكىغا ئائىت، ئېستېتىكىغا خاس: ئېستېتىك ئارزۇ. ئېستېتىك ھەۋەس.

ئېستېتىكا ئى (ر<گرېك) <گ سەن> تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە سەنئەت ساھەسىدىكى گۈزەللىكنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسلىقى گۈزەللىكنىڭ ماھىيىتى، سەنئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتى، سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ.

ئېستېتىكىلىق سۈپ. ئېستېتىكىغا ئائىت، ئېستېتىكىغا خاس: ئېستېتىكىلىق كۆز قاراش.

ئېستېتىكىلىق تىلشۇناسلىق ئېقىمى <تىل> تىلشۇناسلىق ئېقىملىرىدىن بىرى. XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئىجادچىسى گېرمانىيىلىك تىلشۇناس ۋوسلېر (karl vossler, 1872–1949), بۇ ئېقىمدىكىلەر تىلنىڭ ستىلىستىكىسىنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن تىلنى ئىندىۋىدۇئال مەنىۋى ئىجادىيەت ۋە ئىپادە دەپ قارىغان. شەخسلەرنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىشىنى تىلنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب دەپ تونۇغان ھەمدە شۇ سەۋەبتىن تىلشۇناسلىق بىلەن ئېستېتىكىنى تەڭ ئورۇنغا قويۇپ قويغان. نەتىجىدە ئىدېئالىزم ئاپئاشكارا تەشۋىق قىلىنغان.

ئېستېر ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. تۆۋەن دەرىجىلىك ئېستېرلار خۇش پۇراق، ئۇچۇشچان سۇيۇقلۇق؛ يۇقىرى دەرىجىلىك ئېستېرلار موم ھالەتتىكى قاتتىق ماددا ياكى ئىنتايىن يېپىشقاق سۇيۇقلۇقتۇر. ئادەتتە ئۇ ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋان مايلىرىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

ئېستېرلىماق پ <خىم> ئالكوللار بىلەن كىسلاتالارنى ئۆزئارا بىر-بىرىگە تەسىرىنى ئۆتۈشتۈرۈپ ئېستېر ھاسىل قىلماق.

ئېسكۇدا ئى. پورتۇگالىيە بىلەن موزامبىكنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئېسكۇلۇس ئى (ر<لات) <بوت> ئېسكۇلۇس ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. كىچىك يوپۇرمىقى بەشتىن يەتتىگىچە، شەكلى ئۇزۇن ئېللىپسسىمان. گۈلى ئاق ۋە سەل-پەل قىزىل ئارىلاش بولۇپ، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە. غوزا مېۋىسى سارغۇچ قوڭۇر. ئۇ مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى بولۇپ، ياغىچى سارغۇچ ئاق، يوللىرى زىچ كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن نەپىس ئۆي جاھازلىرى ياسىلىدۇ.

ئېسكىموس ئى <ئېرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ئېسكىموس تىلى <تىل> ئېسكىموسلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل قەدىمكى ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ئېسكىموس، ئالېئوت تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. گرېنلاندىيە، كانادا ۋە ئالياسكىدىن تارتىپ تاكى سىبىرىيىگىچە بولغان رايونلاردىكى ئېسكىموسلار ئارىسىدا قوللىنىلىدۇ.

ئېسكىموسلار ئى <ئىرق> ئېسكىموس مىللىتى، ئېسكىموس خەلقى. ئۇلار ئاساسەن گرېنلاندىيە، كانادا ۋە ئالياسكىدىن تارتىپ سىبىرىيىگىچە بولغان رايونلارغا ئولتۇراقلاشقان.

ئېسىركىمەك پ. دىئال. ئاسىرىماق، ئاۋايلىماق.

ئېسىشماق « ئاسماق II » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوچۇق دەرۋازىدىن بويۇنلىرىغا ئاپتوماتلىرىنى ئېسىشقان نادەم، باتىرغازى، ئىسھاقلار كىرىپ كەلدى.

ئېسىقلىق سۈپ. ئېسىلغان، ئېسىپ قويۇلغان: ئۇ قوزۇقتا ئېسىقلىق دورا سومكىسىغا قول ئۇزاتتى.

ئېسكىمەك پ. دىئال. پۇشايمان قىلماق، ئەپسۇسلانماق.

ئېسىل سۈپ (ئە) ① سۈپەت جەھەتتە ئالاھىدە ياخشى، ئەڭ ئوبدان: ئېسىل بۇيۇم. ئېسىل مال. * سىلەر بىزگە ئەڭ ئېسىل ئاتلىرىڭلارنى تەقدىم قىلدىڭلار، سىلەرگە رەھمەت. ② ياخشى خىسلەت ۋە پەزىلەتكە ئىگە بولغان، ئالىيجاناب: ئېسىل ئادەم. ئېسىل ئايال. * بۇ كىشى بەك ئېسىل ئادەم ئىكەن.

ئېسىل تاش <گېئول> رەڭگى چىرايلىق، كۆركەم، نۇر سۇندۇرۇشچانلىقى يۇقىرى، پارقىراقلىقى كۈچلۈك، سوزۇكلۇكى ياخشى، قاتتىقلىقى يۇقىرى (ئادەتتە 5 تىن يۇقىرى)، خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق بولغان مىنېراللار. تار مەنىدىكى ئېسىل تاشلار ئالماس، قىزىل، كۆك ياقۇتلارنى؛ كەڭ مەنىدىكى ئېسىل تاشلار ھەر خىل قاشتېشى، ئويمىچىلىق ماتېرىياللىرىنى ھەتتا رەڭلىك تاش ماتېرىياللىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېسىلدۇرماق « ئېسىلماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېسەل كىشىنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇغقا ئېسىلدۇرۇپ، قىبلىگە قارىتىپ يۆكۈندۈرۈپ قويغانىدى.

ئېسىلزادە ئى (ئە+پ) باي ۋە يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرنىڭ پەرزەنتى ۋە شۇ تەبىقىدىن كېلىپ چىققان كىشى: بىزنىڭ ئۆيگە ئەزەلدىن ئۇنداق ئېسىلزادىلەر كېلىپ باقمايتتى. * ئېسىلزادىلەر نېمە ئىش قىلغان بولسا شۇنى ئېيتىپ بېرىمەن.

ئېسىلزادىلىك ئى. ئېسىلزادىلەرگە خاس خۇسۇسىيەت، خاراكتېر.

ئېسىلماق ① « ئاسماق II » پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ دارغا ئېسىلدى.
* يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن قازان ئېسىلدۇ.
② «ئاسماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چاشقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە، مۈشۈكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ (ماقال).
* مەن شاخ-شۇمبىلارغا ئېسىلىپ ئۆگزىگە چىقتىم.

ئېسىلىشماق «ئېسىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار دادىسىغا ئېسىلىشتى.

ئېشەك ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋان. شەكلى ئاتقا ئوخشايدۇ، ئەمما ئاتتىن كىچىكرەك. بېشى يوغان، قۇلىقى ئۇزۇن، پاچاقلىرى ئىنچىكە، مەيدىسى تارراق، قۇيرۇقىدا تۈكلىرى بولىدۇ. ئادەتتە مىنىش، يۈك توشۇش قاتارلىق مەقسەتلەر ئۈچۈن ئۆيدە بېقىلىدۇ: ياۋا ئېشەك. ئېشەك هارۋىسى. ② كۆچمە. هايانى بىلمەيدىغان ئادەم، هاياسىز: بوۋاي دەرغەزەپكە كېلىپ هاسىسىنى، كۆتۈردى ۋە: — هۇ ئېشەك، چىق ئۆيدىن! ... — دېگىنىچە ئۇلارنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. ③ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ ئېشەككە ئارتىلىدىغان يۈكنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: — ئۇ: — لېكىن تاغ تېشىشتىن ئىش چىقارمىسا، 50 ئېشەك ئوتۇن پۇلىغا زىيان-دە، زىيان، — دەپ گېپىنى تۈگەتتى.

ئېشەك بېشى تۇتمىغان ئىش كۆرمىگەن، ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان: — نېمە بولدۇڭ؟ ئېشەك بېشى تۇتمىغاندەك ئىش قىلسەڭغۇ؟ شۇنچىلىك ئىشنىمۇ قاملاشتۇرۇلماي، — دەپ سۆزلەپ كەتتى دادام.

ئېشەك سىزىپ، مۈڭگۈز چىقىرىپ قويماق ئەمەلىيەتكە سىغمايدىغان، قاملاشمىغان غەلىتە ئىش قىلماق: ئىش دېگەننى جايىدا قىلسا بولىدۇ، ئېشەك سىزىپ، مۈڭگۈز چىقىرىپ قويسا بولامدۇ؟

ئېشەك قۇلاق گەپ ئاڭلىمايدىغان، كەپسىز: نەگە كەتتى هېلىقى ئېشەك قۇلاق.

ئېشەك قۇلان <زوئول> قۇلاننىڭ بىر خىلى. شەكلى قېچىرغا بەك ئوخشايدۇ. بويى پاكار، رەڭگى ئاق ئالا، سارغۇچ ئالا، سۇر، سېرىق بولىدۇ.

ئېشەك قېچىرى <زوئول> ئايغىر بىلەن مادا ئېشەكنى چېتىشتۇرۇشتىن بولغان قېچىر.

ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالماق كىشىلەرگە ئۇلار چۈشەنمەيدىغان، مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنى قىلماق: ئۇنىڭغا بۇ گەپنى قىلىش خۇددى ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالغاندەك بىر ئىش.

ئېشەك هاڭرىغان، داپ داراڭلىغان يەردە يۈرمەك ئۆزى خالىغان يەردە يۈرمەك: نەچچە يىل ئېشەك هاڭرىغان، داپ داراڭلىغان يەردە يۈرۈپ، ئالاهازەل بوگۈنكى كۈنگە كەلگەندە تاپا-تەنىسىنى بىزگە قىلامدىكەن.

ئېشەك ئۈچىسى تامنىڭ ئۈستىگە بېلىق سىرتى قىلىپ چىقىرىلغان شەكىل.

ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولماق ئېرىشكەن نەرسىنىڭ قىممىتىدىن سەرپ قىلغان نەرسىنىڭ قىممىتى هەسسىلەپ ئېشىپ كەتمەك: قىزىق بولدى، ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولدى، بۇنداق بولۇشىنى بىلسەم ئالمايدىكەنمەن.

ئېشكى تۆت چىشلىق بولماق ئىشى ئوڭدىن كەلمەك، تەلىيى كەلمەك: ئۇ گەپتە ئۇتتۇۋېلىپ، ئېشكى تۆت چىشلىق بولۇپ، خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئېشكى ئۈچ تەڭگە، توقۇمى بەش تەڭگە بولماق ← **ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولماق.**

ئېشكنى بېقىپ، تېزىكنى تەرمەك ئۆزىگە لايىق ئىش قىلماق: ئۇ نېمىلەر بۇنداق باغقا خوجايىنلىق قىلغۇچە ئېشكنى بېقىپ، تېزىكنى تېرىپ يۈرسۇن.

ئېشەكچى ئى. ئېشەك ئارقىلىق يۈك توشۇيدىغان كىشى.

ئېشەكقومۇشى ئى (ئېشەك+قومۇش+ى) <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، كونا يىلتىزلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. بىر يىلدا ئەي قىلغىلى بولىدۇ. گۆشلۈك يىلتىزى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، پوستى كۈل رەڭ، قارا، گۆشى ئاق كېلىدۇ. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم ئۇچلۇق، تۆمۈنە شەكىلدە بولىدۇ. ياز ۋە كۈزدە سېرىق گۈلى ئېچىلىدۇ. گۈل تاجى تىلسىمان بولۇپ، باشسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. ئەسلىي ماكانى ياۋروپا، ھازىر دۆلىتىمىزدىمۇ ئاز مىقداردا ئۆستۈرۈلمەكتە. يۇمران يوپۇرمىقى ۋە گۆشلۈك يىلتىزىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

ئېشەكقۇرتى ئى (ئېشەك+قۇرت+ى) <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ئېللىپس شەكىلدە، كۈل رەڭ كېلىدۇ. 1-سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى قىسقا ھەم كىچىك، 2-سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى تەرەققىي قىلغان. مەيدە قىسمىدا يەتتە بوغۇمى بولۇپ، ھەربىر بوغۇمىنىڭ ئاخىرقى ئۇچى مۈڭگۈزدەك ئۇچلۇق كېلىدۇ. قورساق قىسمىدا ئالتە بوغۇمى بولىدۇ. ئاخىرقى بوغۇمى قۇيرۇق بوغۇمى بولۇپ، ئۈچ بۇلۇڭ شەكىلدە كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ زەي، نەم جايلاردا ياشايدۇ.

ئېشەكلىك سۈپ. ① ئېشكى بار، ئېشكى بولغان: شۇنداق قىلىپ، بىز بىر ئېشەكلىك بولۇپ قالدۇق. ② ئېشەك مىنگەن، ئېشەك مىنىپ، ئېشەك بىلەن: ئېشەكلىك ئادەم. ‖ ئۇلار يۇقىرى تەرەپتىن ئاتلىق، ئېشەكلىك كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەرنى كۆردى.

ئېشەكمەدىكى ئى (ئېشەك+مەدەك+ى) <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر خىلى. قالپىقىنىڭ رەڭگى قىزغۇچ بولۇپ، يۈزىدە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق بولىدۇ ۋە سېسىق پۇرايدۇ. ئۇنى ئىستېمال قىلغىلى بولمايدۇ.

ئېشەكيېلىمى ئى (ئېشەك+يېلىم+ى) <تىب> بىر خىل جۇڭيى دورىسى. ئېشەك تېرىسىنى سۇدا قاينىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئادەتتە قاننى تولۇقلاش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېشەكيېمى ئى (ئېشەك+يەم+ى) <زوئول> چارۋىلارنىڭ زەھەرلىك ئوت-چۆپ ياكى دورىلارنى يەپ قويۇشى، بەزى ھاشا-راتلارنىڭ چېقىشى، شۇنىڭدەك ئاشقا-زان-ئۈچەي ياللۇغى، قەۋزىيەت بولۇش نەتىجىسىدە زەھەرلىك ماددىلارنىڭ ئۈچەي ئارقىلىق شۈمۈرۈلۈپ قانغا ئۆتۈشى بىلەن تېرىنىڭ سەزگۈرلۈكىنىڭ ئېشىپ كېتىشىدىن بولىدىغان بىر خىل تېرە كېسىلى.

ئېشىگلىك سۈپ. ئېشىلگەن، ئېشىپ قويۇلغان: يىپىڭ ئېشىگلىك بولسا، ئىشىڭ پۈتۈكلۈك (ماقال).

ئېشىلمەك « ئەشمەك » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۈنۈگۈن ئېشىلگەن شۇنچە يىپ تۈگىدىمۇ؟

ئېشىنچا سۈپ. ئاشقان، ئوشۇق: ئېشىنچا مەھسۇلات. * ئۇلار بەزى ئەزالارنىڭ قاتناش قىيىنچىلىقىدىن ساتالمىغان ئېشىنچا ئاشلىقنى تۆۋەن باھادا سېتىۋاپتۇ.

ئېشىندى ① سۈپ. ئېشىپ قالغان، ئاشقان: ئېشىندى پايدا. ② ئى <س ئىق> مەلۇم مىقداردىكى نەرسىنىڭ بىر قىسمى چىقى-رىۋېتىلگەندىن كېيىن ئېشىپ قالغان قىسمى.

ئېشىندى پايدا <س ئق> كىرىمدىن چىقىمنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن قېلىپ قالغان پايدا.

ئېشىنماق پ ① «ئاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ يىل چاي-تۇزنىڭ خىراجىتىدىن ئېشىنىپ، 60 كوي يىغىپتىمەن. ② «ئاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان تۇنجى يىلى ئىككى-ئۈچ تاغار ئاشلىق ئېشىندى.

ئېغىر ① سۈپ. ماسسىسى، ۋەزنى چوڭ: ئېغىر يۈك ئارتىلغان ئات-ئۇلاغلار چىغىر يولدا ئاران كېتىۋاتاتتى. ② سۈپ. كۆپ كۈچ، مېھنەت، بىلىم تەلەپ قىلىدىغان، قىيىن، تەس: ۋەزىپىسى ئېغىر. خىزمىتى ئېغىر. * نەشرىياتچىلىق ئىشى بەك ئېغىر ئىش. ③ سۈپ. كۆچمە. ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىدىغان، سالماقلىق: ئوغلۇم ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ئېغىر بول. ④ سۈپ. كۆچمە. يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىشى مۇمكىن بولغان، خەۋپلىك، خەتەرلىك: جاراھىتى ئېغىر. * ئۇنىڭ كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن. ⑤ سۈپ. كۆچمە. كەچۈرگۈسىز، ئادەتتىن تاشقىرى: — سەن ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىڭنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ * ئۇنىڭغا جازا بەك ئېغىر كەتتى. ⑥ سۈپ كۆچمە. كۆڭۈل كەچۈرۈش تەس بولغان، مۇشەققەتلىك، ئازابلىق: ئېغىر ئەھۋالدا قالماق. ⑦ سۈپ. كۆچمە. دەردلىك، ھەسرەتلىك: ئۇ، يولغا چىقىپ ئېغىر بىر ئۇھ تارتتى. ⑧ سۈپ. كۆچمە. بەرداشلىق بېرىش تەس بولغان: ئېغىر ئەلەم. ئېغىر كۈلپەت. * ھەسەن قازى قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئېغىر غەمگە چۈشۈپ، بېشىنى سىلاپ جىم ئولتۇراتتى. ⑨ سۈپ. كۆچمە. كۆپ، جىق، زور: مەس قىزنىڭ تويلۇقى ئېغىر (ماقال). * بۇ ئۆيلەر ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران بولۇپتۇ. ⑩ سۈپ. كۆچمە. كۈچلۈك: بۇ ئەلدە ئىرقچىلىق ئېغىر بولغاچقا «غەيرىي ئىرقتىن كېلىپ چىققان» دەپ بۇ ئايالنى بىرەر ئەر ئالمىغان. ⑪ سۈپ. كۆچمە. يېڭىش قىيىن، تەس بولغان: يوشۇرمىسلا، جانابلىرى بۈگۈن ئېغىر بىر ھالەتتىن قېچىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىلا، — دېدى مۇسەپپا ھەزرەت كۈلۈپ تۇرۇپ. ⑫ سۈپ. كۆچمە. ئاڭلىمايدىغان: قۇلىقى ئېغىر. ⑬ سۈپ. كۆچمە. قوبۇل قىلىش تەس بولغان: — دادا كۆڭۈللىرىنى چۈشەنمەن، بۇنداق قىلىش سىلىگە ئېغىر تۇيۇلىدۇ. * بۇ ئايرىلىشنىڭ ھەر ئىككىلىمىزگە قانچىلىك ئېغىر تۇيۇلغانلىقى ئېسىڭىزدە باردۇر. ⑭ سۈپ. كۆچمە. بەزى سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ بۇ سۆزلەر ئىپادىلىگەن ھالەت دەرىجىسىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى ئىپادىلەيدۇ: بۇ ئازغىنە پاراڭلىشىشتىن كېيىن يەنە خېلى ئۇزۇنغىچە ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ⑮ سۈپ. كۆچمە. جاۋاب بېرىش قىيىن بولغان، قاتتىق: ئېغىر سىناق. ⑯ رەۋ. تەس، ئاران: ئۇ ئوغلىنىڭ كەينىدىن ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ، قەدەملىرىنى ئېغىر يۆتكەپ ئاستا ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ئېغىر ئارتۇق ئارتۇقچە: — ئېغىر ئارتۇق نەرسىلىرىڭنى قويۇپ ئۆزۈڭلا چىق، — دېدى بوۋاي ھارۋىنى توختىتىپ.

ئېغىر ئالماق خاپا بولماق، ھار ئالماق؛ نومۇس دەپ بىلمەك: — ھاكى! — دېدى ئۇ بىرھازادىن كېيىن، — سەن قانچە تىللىساڭمۇ مەيلى، مەن ئېغىر ئالمايمەن. * ئۇ ئاچچىق ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ.

ئېغىر ئايىغىنى يەڭگىل قىلىپ ھۇرۇنلۇق

قىلماي، ئېرىنمەي: — گەپ شۇ، ئېغىر ئايىغىڭىزنى يەڭگىل قىلىپ مۇشۇ ئىشقا بىر مېڭىشىپ بېرىڭ، — دېدى تۇراخۇن يېلىنغاندەك قىلىپ.

ئېغىر بويىنى يەڭگىل قىلىپ ←

ئېغىر ئايىغىنى يەڭگىل قىلىپ: — ئۇكام، ئېغىر بويىڭىزنى يېنىك قىلىپ، دىككىدە بېرىپ كەلسىڭىز، دېدى ھامما ئاچام ماڭا.

ئېغىر پىلموت <ھەرب> پىلموتنىڭ بىر خىلى. ئېتىش مۇساپىسى بىرقەدەر يىراق بولىدۇ.

ئېغىر تەگمەك قوپال گەپ قىلماق، تولا تەگمەك: سەن ئۇنىڭغا ئېغىر تەگمەي سىلىق-سىپايە بول.

ئېغىر چۈشمەك قىممەت توختىماق، چىقىم جىق كەتمەك: بۇ توي بىزگە بەك ئېغىر چۈشتى.

ئېغىر دىزېلىن <خىم> سىېلىشتۇرما ئېغىرلىقى چوڭراق بولغان بىر تۈردىكى دىزېلىنلار. تەبىئىي نېفىت، سۈنئىي نېفىت قاتارلىقلارنى مەيدىلەپ ھەيدەش ياكى كرىكىڭلەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. سۈپەت جەھەتتە يەڭگىل دىزېلىنغا قارىغاندا كەڭرەك تەلەپ قويۇلغاچقا، يېپىشقاقلىق دەرىجىسى چوڭراق، قېتىش نۇقتىسى يۇقىرىراق بولىدۇ. تۆۋەن سۈرئەتلىك دىزېلىن ماشىنىلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېغىر سانائەت <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىغا ماددىي ئەشيا، تېخنىكا ئاساسىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان سانائەت.

ئېغىر سۇ <خىم> دېيتېرىي بىلەن ئوكسىگېننىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان سۇ. فورمۇلىسى D_2O . ئېغىر سۇنى رېئاكسىيە قازىنىنىڭ ئاستىلاتقۇچى ماددىسى ۋە ئىسسىقلىق توشۇغۇچى ماددىسى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئېغىر قوراللار <بوت> ئېتىش مۇساپىسى يىراق، كۈچ-قۇدرىتى زور بولغان قوراللار. مەسىلەن، زەمبىرەككە ئوخشاش.

ئېغىر كارۋان مىجەزى ئېغىر؛ گەپ-سۆزدە، ئىش-ھەرىكەتتە ئاستا: تازىمۇ ئېغىر كارۋان ئاداشكەن ئۇ.

ئېغىر كەتمەك قوپاللىق قىلماق، گەپ-سۆزدە سەل ئاشۇرۇۋەتمەك: بولدى، ئۇنداق دېمەڭ، — ئايشەم دەرھال گۈلنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى، — بۇ گېپىڭىز ئېغىر كەتتى.

ئېغىر كەلمەك ① ماسسىسى، ۋەزنى چوڭ كەلمەك: قارىماققا كىچىك كۆرۈنگەندەك تۇرغان بىلەن جىڭغا تارتساڭ ئېغىر كېلىدۇ. ② ھار كەلمەك: قىزنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ماڭا بىرئاز ئېغىر كەلدى. * بۇ ئەھۋال تەكرارلىنىۋەرگەنسېرى ئاغىنىلىرىمغىمۇ ئېغىر كېلىدىغان بولۇپ قالدى. ③ تەس توختىماق: ئۇنىڭغا ئىش خېلىلا ئېغىر كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، ئۆزىنىڭ ئەپچىل چارىسىدىن بەكمۇ خۇشال بولۇپ، ئالدىراپ مەكتەپكە كەتتى. ④ ئارتۇقچە بولماق، زىيادە ئېغىر تۇيۇلماق: بۇ مەزگىلدە ھاۋا خېلىلا ئىسسىپ، پاختىلىق چاپانلار ئېغىر كېلەتتى.

ئېغىر كۆرمەك بىئەپ ھېس قىلماق؛ ئاۋارىچىلىك دەپ بىلمەك: ئۇ ماڭا بۇ گەپنى ئېيتىشنى ئېغىر كۆردى. * خەزىنىدە نېمە بار، سىز بىلىسىز، لېكىن ماڭا ئېيتىشنى ئېغىر كۆرىسىز. * بۇنداق قىلىشنى ئېغىر كۆرسىڭىز، مەيلى كېتىۋېرىڭ.

ئېغىر مېتال <خىم> سىېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5 تىن چوڭ بولغان مېتاللار.

مەسىلەن، پلاتىنا، سىماب، ئالتۇن، كۈمۈش، مىس ۋە تۆمۈر قاتارلىقلار. ئېغىر مېتاللارنىڭ خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئادەتتە بىرقەدەر تۇراقلىق بولىدۇ.

ئېغىر ئۇستىخان ئالدىرىماي ھەرىكەت قىلىدىغان، بىرەر ئىشقا ئانچە ئالدىراپ كەتمەيدىغان ئادەم.

ئېغىر ئېلېمېنت <خىم> ئاتوم ئېغىرلىقى چوڭراق بولغان ئېلېمېنتلار. مەسىلەن، ئۇران، كالىفورنىي، مېندېلېيۋىي قاتارلىقلار.

ئېغىرنى ئارتماق باشقىلارغا قىيىنچىلىق كەلتۈرمەك، يۈكلىنىۋالماق: خەققە ئېغىرىڭنى ئارتماي ئۆز كۈچۈڭگە تايىنىپ ياشىساڭ بولمامدۇ.

ئېغىرنى سالماق ← ئېغىرنى ئارتماق: يولداشلارغا ئېغىرىڭنى سالماي ئۆز ئىشىڭنى پۇختا قىل.

ئېغىر ياتقۇ كىشىلەر قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن ۋاقىت: قوبدۇن ئېغىر ياتقۇدا بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان 13 ياشلىق ئوغلى قۇددۇستىن كۆز ئۈزمەي ئولتۇراتتى. * ئېغىر ياتقۇ، پۈتۈن يېزا جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى.

ئېغىرئاياغ سۈپ (ئېغىر+ئاياغ) ھامىلدار، ئېغىربوي: ئېغىرئاياغ ئايال. * ئاياللارنىڭ ئېغىرئاياغ ۋاقىتلىرى دىلىنىڭ ئەڭ نازۇك چاغلىرى بولىدۇ.

ئېغىر ئاياغ بولماق ھامىلدار بولماق، ئىككىقات بولماق: دەل شۇ كۈنلەردە، ماڭا ئېغىر ئاياغ بولغان ئانامنىڭ ئاي-كۈنى يېقىنلاشقانىكەن.

ئېغىربوي سۈپ (ئېغىر+بوي) ← **ئېغىر ئاياغ.**

ئېغىربوي بولماق ھامىلدار بولماق: — ئايالىم ئېغىر بوي بولۇپ قالدى، شۇڭا سىرتلارغا چىقالمايمەن، — دېدى ئەركىن.

ئېغىر-بېسىق ئۆزىنى توختاتقان، سالماق، ئاسان چېچىلىپ كەتمەيدىغان: ئېغىر-بېسىق ئادەم. ئېغىر-بېسىق بولماق. * ئەمدى ئۇ ئۆزىنى ئېغىر-بېسىق تۇتۇپ، سالماق ئاۋازىدا سۆزلەش ئۈچۈن پۈتۈن دىققىتى بىلەن تىرىشىۋاتقاندەك ئىدى.

ئېغىر-بېسىقلىق ئېغىر-بېسىق بولۇش ھالىتى: بىنا بولغاندىن باشلاپلا قۇم-بوران بىلەن ئېلىشىپ كەلگەن بۇ مەھەللە ۋە ئائىلە مۇھىتى ئۇنىڭغا ئېغىر-بېسىقلىقنى بەخش ئەتتى.

ئېغىرچىلىق ئى. جاپا-مۇشەققەت، قىيىنچىلىق، مۇشكۈللۈك: تۇرمۇشنىڭ ئېغىرچىلىقى. * دادام ھېلىقى بەختسىز كۈنلەرگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتمىگەن بولسا، ئانام بۇنچىۋالا ئېغىرچىلىقلارغا قالماس ئىدى.

ئېغىرسىنماق پ. ئېغىر ھېس قىلماق، ئېغىر كەلمەك: مەن ئېغىرسىنغاندەك ئويلىنىپ قويدۇم ۋە ماقۇل، چۈشكەن يېرىم يىراق بولسىمۇ، بىر خەۋەر ئېلىپ ئۆتەرمەن، — دېدىم.

ئېغىرسىنىشماق « ئېغىرسىنماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېغىرقات سۈپ. دىئال. ئېغىرئاياغ.

ئېغىرلاتماق ① « ئېغىرلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② <قا> قانۇن بويىچە بېرىلگەن جازا ئۈستىدىن يەنە جازا بەرمەك: ئاياللارنى، بالىلارنى ئالداپ-ساتقان جىنايەتچىلەر ئېغىرلىتىپ جازالىنىشى كېرەك.

ئېغىرلاشتۇرماق « ئېغىرلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ-توزان دىلبەرنىڭ قەدەم ئېلىشىنى خېلىلا ئېغىرلاشتۇرۇپ قويدى.

ئېغىرلاشتۇرۇلماق « ئېغىرلاشتۇرماق »

پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېغىرلاشماق پ ① ماسسىسى، ۋەزنى ئاشماق: گۆركىرەپ تۇرغان شامالدا قەبرىس- تانلىقنىڭ چۆرىسىدىكى يوغان قېرى سۆگەتلەر- نىڭ يامغۇردا ئېغىرلىشىپ كەتكەن شاخلىرى، قاپاقلىرى سىلىنغان ئادەمدەك ساڭگىلىشىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قىيىنلاشماق، تەسلەش- مەك: ئۇنىڭ نەپەس ئېلىشى ئېغىرلاشتى. ③ كۆچمە. ✱ ئىش بارغانسېرى ئېغىرلاشتى. ✱ خەۋپلىك، خەتەرلىك بولۇپ قالماق، كۆچەيمەك، زورايماق: ئاغرىقى ئېغىرلاشماق. ئۇرۇش ئېغىرلاشتى. ✱ هازىر نادىرنىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىرلىشىپ كەتتى. ✱ ئۇ هازىر بولسا، هېچ يەردىن ئىش تاپالماي، تۇرمۇشى ئېغىرلاشماقتا ئىدى.

ئېغىرلىق «ئېغىر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئۇنداق بولسا، ھەممە ئېغىرلىق ماڭىلا چۈشۈۋاتىدىغۇ؟ — دەپتۇ ھېلىقى بالا.

ئېغىرلىقتىكى سۇ <سۇ> تۇپراققا كىرگەن سۇ توپا دانىچىلىرى ۋە كاپىل- يارلىق سۈمۈرۈش كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن تۇپراق ئۆزىدە تۇتۇپ قالالىغۇدەك دەرىجىدىن ئېشىپ كەتكەندە، ئارتۇق قىسمى ئۆز ئېغىرلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن ئاستىغا قاراپ ھەرىكەت قىلىدۇ. مانا شۇ سۇ ئېغىرلىقتىكى سۇ دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېغىرلىق غەلىتىلىكى <گېئول> يەر يۈزىدىكى بىر نۇقتىنىڭ ئەمەلىي ئۆلچەن- گەن ئېغىرلىق كۈچى بىلەن شۇ نۇقتىنىڭ نەزەرىيىۋى ھېسابلانغان ئېغىرلىق كۈچ قىممىتى ئارىسىدىكى پەرقى. ئۇ يەر ئاستىدىكى ماددا ۋە ئۇلارنىڭ زىچلىقلىرى- نىڭ تارىلىشىدىكى تەكشىسىزلىكىدىن پەيدا بولىدۇ.

ئېغىرلىق قىلماق ① ئېغىر كەلمەك، ئېغىر تۇيۇلماق: بۇنچە نۇرغۇن يۈك ھارۋىغا ئېغىرلىق قىلىدۇ. بىر قىسمىنى ئىككىنچى نۆۋەت ئېلىپ بارسۇن. ② ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، ئېغىر- بېسىق بولماق: بۇ ئىشتا ئۇلار بەكمۇ ئېغىرلىق قىلدى.

ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكىتى <تەن> بىر خىل تەنھەرىكەت تۈرى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچى شتانگىنى ئىككى قولدا دەس كۆتۈرۈش ۋە ئىككى قولدا ئىتىرىپ كۆتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇسۇل بويىچە كۆتۈرىدۇ. مۇسابىقە تەنھە- رىكەتچىلەرنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى بويىچە 10 دەرىجىگە بۆلۈنۈپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىككى يەككە تۈرنىڭ نەتىجىسى ۋە ئومۇمىي نەتىجە شەخسلەرنىڭ مۇسابىقە نەتىجىسى بولۇپ، ئايرىم-ئايرىم ھالدا نام تەرتىپى باھالاپ بېكىتىلىدۇ.

ئېغىرلىق كۈچ تېزلىنىشى <فىز> جىسمنىڭ ئېغىرلىقى كۈچى تۈپەيلىدىن ئېرىشكەن تېزلىنىشى. ئۇ g بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئېغىرلىق كۈچ مەيدانى <فىز> ئومۇمەن يەر شارى ئەتراپىدىكى تارتىشش كۈچى مەيدانىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېغىرلىق كۈچى <فىز> يەر شارىنىڭ تارتىشى تۈپەيلىدىن جىسىم ئۇچرايدىغان كۈچ.

ئېغىرلىق مەركىزى <فىز> بىر جىسمە- نىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ ھەممىسى يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچىنىڭ تەسى- رىگە ئۇچرايدۇ. بۇ ئېغىرلىق كۈچلىرىنىڭ تەسىرىنى بىر نۇقتىغا مەركەزلەشكەن دەپ قاراشقا بولىدۇ. بۇ نۇقتا جىسمنىڭ ئېغىرلىق مەركىزى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېغىرلىق مىقدارى <فىز> يەر مەركى-
زىنىڭ تارتىش كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن
جىسىمدا تۆۋەنگە چۈشۈش كۈچى پەيدا
بولىدۇ. بۇ كۈچنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى
ئېغىرلىق مىقدارى دېيىلىدۇ. ئېغىرلىق
كۈچى ھەربىر جايدىكى يەر مەركىزىنىڭ
تارتىش كۈچىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلى-
دىن ئازراق پەرق قىلىدۇ. ئىككى
قۇتۇپتا ئېكۋاتوردىن چوڭراق بولىدۇ،
ئېگىز جايدا پەس جايدىكىدىن كىچىكرەك
بولىدۇ.

ئېغىرلىق نۇقتىسى <فىز> پىشاڭدىكى
ئېغىرلىقنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان (يەنى
ئېغىرلىق چۈشىدىغان) نۇقتا.

ئېغىرلىق يەلكىسى <فىز> پىشاڭنىڭ
ئېغىرلىق نۇقتىسى بىلەن تايىنىش نۇقتى-
سىنىڭ ئارىسىدىكى ئارىلىق.

ئېغىرلىق يوقىتىش <فىز> تىك تۆۋەنگە
قارىتا يۆنەلگەن تېزلىنىش مەۋجۇت
بولغان چاغدا، جىسىمنىڭ ئۆزىنى تىرىگۈ-
چى جىسىمغا بولغان بېسىم كۈچى (ياكى
تارتىش كۈچى) نىڭ جىسىم ئۇچرىغان
ئېغىرلىق كۈچىدىن كىچىك بولۇش ھادى-
سىسى.

ئېغىرلىماق پ. ئېغىرلىقى ئاشماق، ئېغىرلاش-
ماق: ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلاپ قالغان كۈنلەردە
ماڭا ئوغلىغا ھەمدەم بولۇشنى تاپشۇرغانىدى.

ئېغىر-يېنىك ① ئېغىر ۋە يېنىك. ②
ئۇششاق-چۈششەك، ئادەتتىكى: ئېغىر-يې-
نىك ئىشلار.

ئېغىز ① ئى. ئاغىز: ئېغىز ئاچماق. ئېغىزىغا
بىرنېمە سالماسلىق. ② مىق <بىن> ساناق
سانلار بىلەن كېلىپ، ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ
ھەربىر خانىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ ئېغىز
ئۆي.

ئېغىز ئاپپاراتى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ
ئوزۇقلۇق ئېلىش ئەزاسى. باش قىسمىدى-
كى قوشۇمچە پۇتلار ۋە تومپىيىپ چىقىپ
تۇرغان قىسىملاردىن تەركىب تاپىدۇ.
ھاشاراتلارنىڭ ئوزۇقلىنىش خۇسۇسىيىتى
ئوخشاش بولمىغىنى ئۈچۈن، ئېغىز
ئاپپاراتىنىڭ شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.
ئادەتتە چاينىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى
چايناپ شورىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى،
سانجىپ شورىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى،
يالاپ شورىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى، قاتارلىق
بەش خىل تىپقا بۆلۈنىدۇ. ئۇلارنىڭ
ئىچىدە چاينىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى ئەڭ
ئىپتىدائىي بولۇپ، باشقا خىل ئېغىز
ئاپپاراتلىرى چاينىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتىدىن
تەرەققىي قىلىپ كەلگەن.

ئېغىز ئاچالماس قىلىۋەتمەك گەپ
قىلالماس قىلىۋەتمەك، ئاغزىنى تۇۋاقلىماق.

ئېغىز ئاچماق ① گەپ قىلماق، گەپ
باشلىماق: — بىز ئاددىي پۇقرا تۇرساق،
پادىشاھنىڭ قىزىغا قانداق ئېغىز ئاچالايمىز،
— دەپتۇ دادىسى. * بۇ گەپلەرنى
ئاڭلاپ، دادامدىن بۇرۇن ئانام ئېغىز
ئاچتى. ② ئىپتارلىماق، ئىپتار قىلماق:
ئىپتار ۋاقتى بولۇپتۇ، ئېغىز ئاچايلى.

ئېغىز ئالماق ① يارا ئۇچ چىقىرىپ
ئېچىلماق: ئۇنىڭ يارىسى ئېغىز ئالدى. ②
يوشۇرۇن تۇرغان ئەھۋال ئاشكارىلانماق:
بۇ ئىش ئاخىرى ئېغىز ئالدى.

ئېغىز ئەتراپ پەردىسى <زوئول>
تىكەن تېرىلىك ھايۋانلارنىڭ ئاغزىنىڭ
ئەتراپىدىكى پەردىسىمان تۈزۈلۈش.
بەزىلىرىنىڭ پەردىسىنىڭ ئىچىدە پۈرمە
مۇسكۇل بولۇپ قىسقىرالايدۇ. بەزى تىكەن
تېرىلىك ھايۋانلارنىڭ ئېغىز ئەتراپ

پەردىسىدە تىكەن قىسقۇچ بولۇپ، ئوزۇق تۇتۇشقا ياردەم بېرىدۇ.

ئېغىز ئەدەبىياتى <ئەد> ← **خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى.**

ئېغىز بوشلۇقى <ئانات> ھەزىم قىلىش يولىنىڭ باشلىنىش قىسمى. ئىچىدە چىش، تىل ۋە ئۈچ جۈپ چوڭ شۆلگەي بېزىنىڭ ئۆتكۈزگۈچى نەيچىلىرىنىڭ ئاغزى بولىدۇ.

ئېغىز تامشىماق تەمە قىلماق، قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا بولماق: ئۇ چوكاننى ئۆندەككە كەلتۈرەلمەي، خۇددى چۈك-چۈك كېسىلگە گىرىپتار بولغان كىشىدەك ئېغىز تامشىپ پەرىشان بولاتتى.

ئېغىز تاۋۇشلىرى <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا يۇمشاق تاڭلاي يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، دىماغ بوشلۇقىغا ئۆتىدىغان يولنى ئېتىۋالىدىغان ھەمدە ھاۋا ئېقىمىنىڭ ئېغىز بوشلۇقىدىن چىقىشى ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغان تاۋۇشلار. مەسىلەن، ئا، ئە، ئو، ب، پ، ت، س، ر لار. ئادەتتە ئۇ «دىماغ تاۋۇشى» غا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز تەرجىمىسى <تىل> ئېغىز ئارقىلىق تولغرىدىن-توغرا قىلىنغان تەرجىمە. ئادەتتە ئۇ «يېزىق تەرجىمىسى» گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز تەگمەك تېتىماق، يېمەك: گۈللۈك چەينەكتىن ئىسسىق چاي قۇيدى، بىز ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرۇپ مەزىگە ئېغىز تەگدۇق.

ئېغىز تىلى <تىل> ← **جانلىق تىل.**

ئېغىز چىشىدا چاينىۋەتكۈدەك بولماق يوق قىلىۋەتكۈسى كەلمەك، پارچە-پارچە قىلىۋەتكۈسى كەلمەك: شۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇنى ئېغىز چىشىدا چاينىۋەتكۈدەك بولدۇم.

ئېغىزدىلا قالماق ئېغىزىدا دېيىلگەن بىلەن ھەل بولماي، ئەمەلىيلەشمەي قالماق: بولدى ئۇلارنى دېمەيلا قويۇڭ، مېنىڭ ئۇ ئىشىم ئېغىزىدىلا قالدى.

ئېغىزدىن تەگكەن تۇغۇلۇشتىنلا شۇنداق ئۇششاق سۆز: — ھوي خەقلەر ئاۋۇ شۇمتەكىنىڭ ئاغزىنى بېسىڭلار، ئېغىزىدىن تەگكەنگە قاراپ تۇرامسىلەر! — باينىڭ خوتۇنى چالۋاقاپ كەتتى.

ئېغىزدىن چىقارماق دېمەك، سۆزلىمەك: ئۇ بۇ سۆزنى ئويلاپ تۇرۇپ ئەمەس، قورقۇنچتا ئېغىزدىن چىقارغانىدى. * مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر جوزىدا تاماق يېيىشنى ئېغىزدىن چىقارغاندىم.

ئېغىزدىن چىقىرالماسلىق ئېيتىشقا، دېيىشكە جۈرئەت قىلالماسلىق: كېيىمنىڭ ئاخىرنى زادىلا ئېغىزىمدىن چىقىرالمىدىم.

ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچمەك كەڭ تارقالماق: بۇ رىۋايەت خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرىدۇ.

ئېغىزىغا ئالماق دېمەك، ئېيتماق: قىسقىسى، بۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى زادىلا ئېغىزغا ئالمايلى.

ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق ئەرزىمەس، تايىنى يوق: — قايتۇرۇپ بېرىمەن دەپ يۈرمەڭ، ئىشلىتىۋېرىڭ، ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق بىرنېمىلەر بۇ! — دېدى ئالغاي خوتۇن.

ئېغىزغا ئالغۇسىز ئېيتىشقا، دېيىشكە ئۇيىلىدىغان: ئۇ ئارقىسىغا ئەگىشىۋالغان ئەرلەرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت گەپلەرنى ئاڭلىدى.

ئېغىزغا چىقماق كىشىلەر ئارىسىغا تارقالماق، كىشىلەر ئارىسىدا دېيىلمەك: — يالغان گەپ ئەل ئېغىزىغا چىقامدۇ، — دېدى

ئالغاي خوتۇن.

ئېغىز گارمۇنى <مۇز> بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى. سىرتىدا ئىككى قۇر ئۇششاق تۆشۈكچىلىرى، ئىچىدە تۇچتىن ياسالغان نېپىز ياپراقچىسى بولۇپ، پۈۋلىگەندە يەل كۈچى بىلەن ئاۋاز چىقىرىدۇ.

ئېغىزنى زايە قىلماق گەپ يېمەيدىغان، ئۆز بېشىمچى ئادەملەرگە گەپ قىلىپ بىكاردىن-بىكار ئاۋارە بولماق: – بۇ خەق بىلەن جېدەللىشىپ ئېغىزىڭنى زايە قىلغۇچە ئۆز يولۇڭغا ماڭساڭ بولمامدۇ، – دېدى دادام ئاچچىقلاپ.

ئېغىزنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ كەتمەك بىر مەسىلە توغرۇلۇق بىركىمگە قايتا-قايتا سۆزلىمەك: – ۋاي ئۇكام ساڭا تولا دەپ ئېغىزىمنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ كەتتىغۇ نېمانداق قىلىسەن؟

ئېغىزنىڭ پاشنىسى يوق ئېغىز دېگەندىن ھەممە گەپ چىقىدۇ، ئېغىزدىن چىقمايدىغان گەپ يوق: ئۇ «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە، ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام، بالاغا قالمايمەنمۇ» دەپ ئەندىشە قىلىپتۇ.

ئېغىزنىڭ ئۇچىدا چىن كۆڭلىدىن ئەمەس، مۇنداقلا: ئېغىزنىڭ ئۇچىدىلا مۇھەببەتلىشىپ قويۇشۇپ شۇنچىلىك ئىناق، بەختلىك ئەر-خوتۇن بولۇپ كېتىپتۇ. * ئۇ ھەممىيلەن بىلەن ئېغىزنىڭ ئۇچىدىلا تىنچلىق-ئامانلىق سوراشتى.

ئېغىزنىڭ يېلى «دەپ قويسىلا بولۇپ كېتىدۇ، دەپ قويسىلا بېجىرىلىپ كېتىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: تۆت ئېغىز ياخشى گېپىنى قىلىپ قويسىلا، سىلىدىن نېمە كېتىدۇ، ئېغىزلىرىنىڭ يېلى، – دەپتۇ موللامەتنىياز.

ئېغىز ھەرىكىتى <كىنو> فىلىمدىكى پېرسوناژلارنىڭ سۆزلەشكەن ياكى ئاۋاز چىقارغان چاغدىكى كالپۇك ھەرىكىتى.

ئېغىز ئۆي <بىن> بىر-بىرىگە تۇتاش ئۆيلەر ئىچىدىكى بىۋاستە سىرتقا چىققىلى بولىدىغان ئۆي؛ دالان.

ئېغىز ئۇششۇتمەك يامان ئاقىۋەت كېلىدۇ، دەپ قارىماق، ئېيتىشماق: – ھوي، ئېغىزلىرىنى ئۇششۇتۇپ، يەنە نېمە دەيلا، يەنە نېمە گەپ بار؟

ئېغىزىدا تۇغۇۋالغان ئەركە چوڭ بولغان، ئەتىۋارلىق: ئۇنىڭغا جىق گەپ قىلماڭلار، ئېغىزىدا تۇغۇۋالغان بالا ئۇ.

ئېغىز ئىقرارى <قا> سوت قىلىنغۇچىنىڭ ئەنزىگە ئالاقىدار ئىشلار ئۈستىدىكى ئاغزاكى بايانى.

ئېغىز ئىمتىھانى <مائار> ئىمتىھاننىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىمتىھان بەرگۈچى سوئاللارغا ئاغزاكى جاۋاب بېرىدۇ.

ئېغىز يارماق گەپ قىلماق، ئېغىز ئاچماق: گەرچە بۇ يامان سۆز ھەققىدە خوتۇنى ۋە ئىمامدىن باشقىسغا ئېغىز يېرىپ بىرنېمە دېمىگەن بولسىمۇ، قوشنىسى رابىيەم سېزىپ قالدى.

ئېغىز ياللۇغى <تىب> ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسى ياللۇغلىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا شىللىق پەردە قىزىرىپ ئىششىش، قاتتىق ئاغرىش، بەزىدە يارا پەيدا بولۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. كۆپىنچە، ئۇنى ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىشىشى، ۋىرۇسلار بىلەن يۇقۇملىنىش قاتارلىق سەۋەبلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئېغىز-بۇرۇن ئېغىز ۋە بۇرۇن: ئېغىز-بۇرۇن

يالاشماق. ئېغىز-بۇرنىنى تۆپتۈز قىلىۋەتمەك.

ئېغىز-بۇرۇن يالاشماق بەك يېقىن بولۇشۇپ كەتمەك، يېقىنچىلىق قىلىشىپ كەتمەك: – ھازىر ئۇ بەگلەر بىلەن ئېغىز-بۇرۇن يالىشىپ پۇقرالارنى باسىدىغان بولدى، – دېدى بوۋاي خورسىنىپ.

ئېغىز-بۇرنىنى تۆپتۈز قىلىۋەتمەك قاتتىق ئۇرۇپ باش-كۆزىنى يارا-قىلىۋەتمەك: بۇرنى قاناپ كەتكەن ئالغاي مۇشت ئېتىۋىدى، سادىق ھايت-ھۇيت دېگۈچە ئېغىز-بۇرنىنى تۆپتۈز قىلىۋەتتى.

ئېغىزچە سۈپ. ئېغىز ئارقىلىق بولىدىغان، ئاغزاكى: ئېغىزچە دوكلات. * دەرسخانىدا سورىغان سوئالغا ئوقۇغۇچىلاردىن ئېغىزچە جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلىش كېرەك.

ئېغىزچە ھېسابلاش <مات> كۆڭلىدە ھېسابلاپ، ئېغىزىدا سۆزلەيدىغان بىر خىل ھېسابلاش شەكلى.

ئېغىزدۇرۇق ئى. يۈگەننىڭ ئات ئېغىزىغا سېلىنىدىغان تۆمۈرى: شىريازدان تورۇق قاشقا ئاتنىڭ ئېغىزدۇرۇقلىرىنى سېلىپ، ئۇلاڭلىرىنى چېگىتىپ سادىرنىڭ يېنىغا ئەكەلدى.

ئېغىزلاندۇرماق ① «ئېغىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② تۇغۇلغان بالىنى تازىلاپ ئاغزىغا بىرىنچى قېتىم يېمەكلىك سالماق: ئاخىرىدا گەپ پەرزەنتنى ئېغىزلاندۇرۇش ۋە ئىسمىنى ئېيتىپ قويۇشقا يۆتكەلدى.

ئېغىزلاندۇرۇلماق «ئېغىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېغىزلانماق پ ① يېمەك ۋە ئىچمەك: – قېنى تاماقلاردىن ئېغىزلىنايلى، – دېدى ساھىبخان. ② گەپ باشلىماق، گەپ قىلماق: – شۇنداق قىلىپ سالامەت قايتىپ كەلدىلە، – دېدى ئەھمەتقارى ئۈزۈلۈپ قالغان گەپنى ئۇلاش ئۈچۈن ئېغىزلىنىپ.

ئېغىزلىق I سۈپ. بىرقانچە ئېغىزغا بۆلۈنگەن: ئىككى ئېغىزلىق ئۆي.

ئېغىزلىق II ئى. مال بوغۇزلايدىغان جاي.

ئېغىزمان ئى. ئۇلۇك مۇرە باشتىن سول مۇرە باشقىچە بولغان ئارىلىق، غول: ئېغىزمېنى ئاغرىماق.

ئېغىش ① «ئاغماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <مات> $M(\chi_0\ y_0)$ نىڭ $\delta=\chi_0\cos\theta+y_0\sin\theta-\rho$ نى تۈز سىزىق $\chi\cos\theta+y\sin\theta-\rho=0$ گە نىسبەتەن ئېغىش دەيمىز. ئەگەر M نۇقتا تۈز سىزىق نورمالىنىڭ ئۇلۇك يۆنىلىشى كۆرسەتكەن تەرەپتە بولسا، ئۇ ھالدا M نۇقتىدىن تۈز سىزىققىچە بولغان d ئارىلىق δ ئېغىشقا تەڭ بولىدۇ؛ ئەگەر M نۇقتا تۈز سىزىقنىڭ ئىككىنچى تەرىپىدە بولسا، ئۇ ھالدا $d=-\delta$ بولىدۇ.

ئېغىش بولۇڭى <فىز> چۈشكەن نۇر سۇنغان ياكى قايتقاندىن كېيىن، چىقىش يۆنىلىشىنىڭ ئەسلىدىكى چۈشۈش يۆنىلىشىدىن ئاغقان بۇلۇڭى.

ئېغىش ھالىتى <مات> تاسادىپىي مىقدارنىڭ ئۈچىنچى تەرتىپلىك مەركىزىي مومېنتىنىڭ ئوتتۇرىچە كۋادراتلىق پەرقىنىڭ كۇبىغا بولغان نىسبىتىدىن ئىپنقلانغان مىقدار تاسادىپىي مىقدار تەقسىماتىنىڭ ئېغىش ھالىتى دېيىلىدۇ. ئۇ تەقسىمات ئەگرى سىزىقنىڭ سىممېترىك بولماسلىق ئالاھىدىلىكىنى تەسۋىرلەيدۇ. ئۇ يەنە «ئېغىش كوئېففىتسېنتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئېغىشماق «ئاغماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار توغرا يولدىن ئېغىشتى.

ئېغىل ى. ئات-ئېشەك، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى باقىدىغان، سولايدىغان مەخسۇس ئۆي: باي بىركۈنى ئېغىلنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا ئېشىكى ھاڭراپ قېلىپتۇ.

ئېغىل قىلىۋەتمەك مەينەت، پاسكىنا قىلىۋەتمەك: مۇنۇ بالىلارنى قارا، ئۆينى ئېغىل قىلىۋېتىپسىلەرغۇ.

ئېغىناتماق «ئېغىنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېشەكنى ئېغىناتماق.

ئېغىناشماق «ئېغىنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ بالىلار دۆڭ-لەكلىك ساماندا ئېغىنىشىپ ئويناۋاتاتتى.

ئېغىنىماق پ. بىر ئۇ يانغا بىر بۇيانغا دۇمىلىماق، ئۆرۈلمەك: دوستۇم بىلەن ئىككىمىز كارىۋاتتا ئۆزىمىزنى تاشلاپ ئېغىناپ باشقىدىن كۈلۈشكە باشلىدۇق. * ئەركىن ھويلىسىدىكى كىگىز سېلىنغان سۇپىدا ئېغىناپ ياتاتتى.

ئېفتالىت ى (ر) <ئېرق> ھونلارنىڭ بىر تارمىقى. مىلادىيە V ئەسىردە، ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرغان، كېيىن تۈركلەر تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، قەبىلىلىرى تارقىتىۋېتىلگەن.

ئېففۇزىيە ى (ر<لات) <فىز> تۆۋەن بېسىملىق گاز مولېكۇلىلىرىنىڭ كىچىك تۆشۈكلەردىن قېچىپ چىقىش ھادىسىسى.

ئېففېكت ى (ر<لات) <فىز> فىزىكىلىق ياكى خىمىيىلىك تەسىردىن ھاسىل بولغان ئۈنۈم. مەسىلەن، ئېلېكتر ئېففېك-تى، ئىسسىقلىق ئېففېكتى، خىمىيىلىك ئېففېكت قاتارلىقلار.

ئېففېكتور ى (ر<لات) <بىئول> رېفلېكس يايىنىڭ ئاخىرقى ھالقىسى. مەركەزدىن چىققۇچى نېرۋىنىڭ ئىمپۇلسىنى قوبۇل قىلىپ ئالاھىدە ھەرىكەت پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن، قىسقىراش ياكى ئاجرىتىپ چىقىش قاتارلىقلار. مۇسكۇل توقۇلمىسى ۋە بەزىلەر ئېففېكتورلاردۇر.

ئېفېدرىن ى (ر<گرېك) <خىم> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_5CHOH \cdot CH(CH_3) \cdot NH \cdot CH_3$. ئۇ چاكاندىدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان بىر خىل بىئولوگىيىلىك ئاساس بولۇپ، ئاق رەڭلىك كرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ. نېرۋا تۈگۈنىنى قوزغىتىش، نەپەس يولىنىڭ سىلىق مۇسكۇلىنى بوشىتىش، قان بېسىمىنى ئۆرلىتىش، ئاشقازان ۋە ئۈچەي-نىڭ قىمىلدىشىنى ئاجىزلىتىش قاتارلىق روللارغا ئىگە. كلىنىكىدا دەم سىقىلىش كېسىلى، بۇرۇن شىللىق پەردىسى ياللۇغى ۋە يەلتاشما قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېفىر I ى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. بىر ئوكسىگېن ئاتومىنىڭ ئىككى ھىدروكاربون رادىكالىنى باغلاپ تۇرۇشىدىن ھاسىل بولىدۇ. كۆپچىلىكى سۇيۇقلۇق. مەسىلەن، ئېتىل ئېفىرغا ئوخشاش.

ئېفىر ماي <خىم> نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەپ بېنزىن، كىرسىن قاتارلىقلار ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

ئېفىر ھىدروگېن <خىم> تىرىتىينىڭ بۇرۇنقى نامى.

ئېفىر II ى (ر<گرېك) <فىز> بۇرۇن ئالەم بوشلۇقىدا مەۋجۇت بولىدۇ دەپ پەرەز قىلىنغان، يورۇقلۇقنى تارقىتىدىغان بىر خىل ئېلاستىك مۇھىت. مىلادىيە

X X ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مەيدان ھەققىدىكى تەتقىقاتلار، يورۇقلۇقنىڭ تارقىلىشى ۋە بارلىق ئۆزئارا تەسىرلەر-نىڭ ئۇزىتىلىشى ھەر خىل مەيدانلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى پۈتۈنلەي مۇئەييەنلەشتۈردى. بۇنىڭ بىلەن ئېفىر كونىراپ كەتكەن ئۇقۇم سۈپىتىدە قالدۇرۇلدى.

ئېفىر شاملى <فز> ئېفىرنى مەۋجۇت دەپ پەرەز قىلغان شەرت ئاستىدا، جىسىمنىڭ ئېفىرغا نىسبەتەن ھەرىكىتى نەتىجىسىدە بارلىققا كېلىدىغان ھەرىكەت يۆنىلىشىگە قارشى يۆنىلىشتىكى ئېفىر ئېقىمى. بۇ خۇددى ئادەم يول يۈرگەندە ئۇدۇلدىن ئۇرۇلىدىغان ھاۋا ئېقىمىغا ئوخشايدۇ.

ئېفىرازا ئى (ر<گرېك) <خىم> ئېستېرنىڭ سۇدا پارچىلىنىشى ياكى بىرىكىشىنى تېزلىتىدىغان خالىغان بىر ئېنزىم.

ئېفىرپېيتور ئى (ر) <ھەرب> بىر خىل ھەربىي ئۇنۋان. دەرىجىسى ئاددىي ئەسكەردىن بىر دەرىجىدە ئۈستۈن تۇرىدۇ.

ئېقتىما ئى. ئېقىپ كېلىپ يىغىلىپ قالغان نەرسىلەر.

ئېقتىماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۆستەڭگە سۇغا چىقىۋىدىم، چېلەكمنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، — دېدى قىز.

ئېقتىماي-تېمىتماي بىرىنى قويماي، ھەممى-سىنى، ئەينى بويىچە: ئۇ شۇ كېچىسىلا ئولتۇرۇشتا بولغان گەپ-سۆزلەرنى ئېقىت-ماي-تېمىتماي رازۋېدكا ئورگىنىغا يەتكۈزۈپ بولغانىدى.

ئېقتىشماق «ئېقتىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ بالىلار شۆلگە يىلىرىنى ئېقىتىشىپ سامسېپەزگە قاراپ تۇراتتى.

ئېقىش «ئاقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئېقىش جەريانى. ئېقىش سۈرئىتى. ئېقىش مۇساپىسى.

ئېقىش تاپماق يۈرۈشمەك، ئاقماق: ئوقىتى ئېقىش تاپماق. ئىشى ئېقىش تاپماق.

ئېقىش جەريانى <سۇ> ئېقىشچان جىسىمنىڭ ئېقىش مۇساپىسى دائىرىسىدىكى ئېقىش ھەرىكىتىنىڭ ھەر خىل ئۆزگىرىش جەريانى.

ئېقىش سۈرئىتى <سۇ> ئېقىشچان جىسىمنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئاققان مۇساپىسى. بىرلىكى s/m.

ئېقىش مۇساپىسى <سۇ> ئېقىشچان جىسىمنىڭ بىر نۇقتىدىن يەنە بىر نۇقتىغىچە ئاققان مۇساپىسى.

ئېقىش ئۆزگىرىشچانلىقى <گېئول> جىسىمدا بولىدىغان شەكىل ئۆزگىرىش ۋە ئېقىش خۇسۇسىيىتى.

ئېقىشچان سۈپ. ئاقىدىغان، سۇيۇق ھالەتتىكى: ئېقىشچان جىسىم.

ئېقىشچان جىسىم <سۇ> سۇيۇق جىسىم ۋە گاز جىسىمغا ئوخشاش بەلگىلىك شەكلى يوق، ئاقىدىغان جىسىم.

ئېقىشچانلىق ئى <فز> ئېقىشچان ياكى سۇيۇلدۇرۇلغان جىسىمنىڭ ئۆز ئېغىرلىقى ياكى باشقا مېخانىكىلىق كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن ئېقىش خۇسۇسىيىتى.

ئېقىشماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېقىم ئى. ① مەلۇم بىر تەرەپكە ئېقىۋاتقان سۇ، سۇيۇقلۇق، زەررىچە، گاز ۋە شۇ

قاتارلىق نەرسىلەر جەريانى: چوڭ ئېقىم. ئېلېكتر ئېقىمى. تارماق ئېقىم. ئىسسىق ئېقىم. هاۋا ئېقىمى. سوغۇق ئېقىم. ② شۇنداق جەريان يۆنەلگەن تەرەپ؛ يۆنىلىش: بىركۈنى كېمە شاخەيدىن سۇنىڭ ئېقىمىغا قارشى مېڭىپ ۋۇخەنگە قاراپ يولغا چىقىش ئالدىدا تۇراتتى. ③ كۆچمە. ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئىلىم-پەن، نەزەرىيە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ساھەسىدىكى يۆنىلىشى؛ قاراش: پىكىر ئېقىمى. ئېقىم مەسىلىلىرى. سىياسىي ئېقىم. ئېقىمغا قارشى تۇرماق. * ئىلىم-پەن ھەر خىل ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ ئۆزئارا ئالمىشىشى، بىرلىشىشى ۋە مۇنازىرىسى ئارقىلىق راۋاجلىنىدۇ؛ ئەدەبىيات-سەنئەت ئوخشاش بولمىغان ئېقىملارنىڭ ۋە ئۇسلۇبلارنىڭ ئەركىن مۇسابىقىسى ئارقىلىق گۈللىنىدۇ.

ئېقىم تورلىرى <سۇ> يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئېقىش سىزىقىنىڭ ئۆزئارا كېسىشىشىدىن ھاسىل بولىدىغان تورلار.

ئېقىم تۈرۈبىسى <تىب> مەلۇم ئېقىملىق جەرياندىكى بىر گۇرۇپپا ئېقىم سىزىقلىرىغا ئورالغان تۈرۈبىسىمان دائىرە.

ئېقىم تېزلىكى <فىز> بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە تۈرۈبىنىڭ مەلۇم بىر توغرا كەسمە يۈزىدىن ئېقىپ ئۆتكەن ئاقار جىسىمنىڭ مىقدارى.

ئېقىم سىزىقى <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ئېقىشىنى ئوبرازلىق تەسۋىرلەپ بېرىدىغان ئەگرى سىزىق.

ئېقىم فۇنكسىيىسى <فىز> سىقىلمايدىغان ئاقار جىسىملارنىڭ ئىككى ئۆلچەملىك مۇقىم ئېقىملىق بىر ئورنىنى تەسۋىرلەشتە قوللىنىلىدىغان سكاليار فۇنكسىيە.

ئېقىم قارشىلىقى <فىز> گاز ئېقىمى مۇقىم بولغان ھالەتتە ئاۋاز سۈمۈرىدىغان ماتېرىياللاردىكى بېسىم كۈچى گرادىيېنتى بىلەن گاز ئېقىمىنىڭ سىزىقلىق تېزلىكىنىڭ نىسبىتى.

ئېقىم مەسىلىلىرى يېقىنقى مەزگىلدىكى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى چوڭ-چوڭ مەسىلىلەر.

ئېقىم مەيدانى <فىز> ئېقىۋاتقان ئاقار جىسىملارنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ فىزىكىلىق ھالىتىنى تەسۋىرلەيدىغان ۋېكتورلۇق مەيدان.

ئېقىم مىقدارى <فىز> بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە دەريا قىنى ياكى تۈرۈبىنىڭ مەلۇم بىر توغرا كەسمە يۈزىدىن ئېقىپ ئۆتكەن ئاقار جىسىمنىڭ مىقدارى. بۇ ئاقار جىسىمنىڭ مىقدارى ئەگەر ھەجىمنى كۆرسەتسە، ھەجىملىك ئېقىم مىقدارى دەپ ئاتىلىدۇ؛ ئەگەر ماسسىسىنى كۆرسەتسە، ماسسىلىق ئېقىم مىقدارى دەپ ئاتىلىدۇ؛ ئەگەر ئېغىرلىقىنى كۆرسەتسە ئېغىرلىق ئېقىم مىقدارى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېقىمسىز سۈپ. ئېقىمى يوق؛ ئېقىمسىز رايون.

ئېقىمسىز رايون <جۇغ> يەر ئۈستىدە ئېقىم پەيدا بولمايدىغان رايونلار. بۇ كۆپىنچە قۇملۇقلاردا ئۇچرايدۇ.

ئېقىن ① ئى <سۇ> ئېقىۋاتقان سۇ، سۇيۇقلۇق، ئېقىم: ھازىر شۇ ۋاقىتلاردىكى ئۆزۈم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئېقىن بويىغا سېلىنغان، دېرىزىسى يوق بولغاندىمۇ تۈگۈلۈكى بار، ئاقارتىلمىغان يوغان بىر ئېغىزلىق ئۆيىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. * دەريا ئۆز ئېقىنىنى ئۆزگەرتتى. ② سۈپ. توختىماي ئېقىپ

تۇرىدىغان، ئاقىدىغان، ئاقار: ئېقىن سۇ.

ئېقىن تېزلىكى <قاتن> سۇنىڭ ئېقىش تېزلىكى.

ئېقىنغا قارشى تېزلىك <قاتن> كېمىنىڭ سۇنىڭ ئېقىشىغا قارشى ھەرىكەت قىلغاندىكى تېزلىكى.

ئېقىن سۇ ① ئاقىدىغان ياكى ئېقىۋاتقان سۇ. ② <سۇ> ئاستىنقى ۋە ئۇستۇنكى ئىككى سۇ ئۆتكۈزمەس قاتلام ئارىسىدىكى سۇلۇق قاتلامنى تولدۇرغان بېسىملىق يەر ئاستى سۈيى. بۇنداق سۇنىڭ ئادەتتە سۈپىتى ياخشى، مىقدارى تۇراقلىق بولىدۇ ھەمدە ياخشى سۇ مەنبەسى بولالايدۇ.

ئېقىن قۇرۇلمىسى <گېئول> رېئولىتتا بولىدىغان تىپىك تۈزۈلمە. ئۇنىڭ بەلگە-سى:، ئوخشىمىغان رەڭدىكى مىنېرال، ئەينەك ماددا ۋە ھاۋا كاۋاكچىسى قاتارلىقلار جىنسلاردا بەلگىلىك يۆنىلىش بويىچە ئاقما ھالەتتە ئورۇنلاشقان بولىدۇ.

ئېكە ئى. چىشى ھايۋانلارنىڭ جىنسى ئەزاسى، ماتكا.

ئېكەك ئى <ماشن> مېتاللارنى قىرىش (ئېكەكلەش) ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قول سايمىنى، يۈزىگە ئۇششاق بىس چىقىرىلغان بولۇپ، ياپىلاق، ئۈچ بۇلۇڭ يۇملاق، چاسا قاتارلىق ھەرخىل شەكىللەردە بولىدۇ. چوڭ-كىچىكلىكمۇ ئوخشىمايدۇ.

ئېكە كلە تمە ك « ئېكە كلىمە ك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېكە كلە شمە ك « ئېكە كلىمە ك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېكە كلە نمە ك « ئېكە كلىمە ك » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېكە كلىمە ك پ. ئېكەك سالماق؛ ئېكەك بىلەن ئۇپراتماق.

ئېكتوپلازما ئى (ر<گرېك) <زوئول> ئاددىي ھايۋانلار ھۈجەيرە ماددىسىنىڭ سىرتىدىكى سۈزۈك قىسمى. ئادەتتە ئۇ ئىچكى ماددىغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېكتورىئال ئى. ئېكۋاتور گۋىنېيىسى پۇل بىرلىكى.

ئېكران ئى (ر<فران) <فىز> تەسۋىر چۈشۈرۈلىدىغان ۋە تۈرلۈك نۇرلىنىشلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ياكى ئۆزگەرتىپ بېرىدىغان قۇرۇلمىلارنىڭ ئورتاق نامى: كىنو ئېكرانى. تېلېۋىزور ئېكرانى. كومپيۇتېر ئېكرانى.

ئېكران خېتى <كىنو> كىنو فىلىمىدىكى ئېكران يۈزىگە چۈشۈرۈلىدىغان خەت.

ئېكرانلىق سۈپ. ئېكرانى بار، ئېكرانى بولغان: كەڭ ئېكرانلىق فىلىم.

ئېكزوسفېرا ئى (ر<گرېك) <جۇغ> ئىئونوسفېرانىڭ يۇقىرىسىدىكى ئاتموسفېرا قاتلىمى.

ئېكس ئى (ر<گرېك) ① گرېك تىلى ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە ئىككىنچى ھەرپى (X) نىڭ نامى. ② <مات> نامەلۇم سانىنى ئىپادىلىگۈچى بەلگە (χ) نامى.

ئېكس نۇر تۇرۇپكىسى <فىز> ئېكس نۇر ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل ۋاكۇئۇم لامپا. بۇنىڭدا يۇقىرى سۈرئەتلىك ئېلېكترون ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىچىدىكى مېتال يۈزىنى بومباردىمان قىلغاندا، كۆپ مىقداردا ئېكس نۇرى چىقىرىدۇ. مېتالدى-كى ئاتوم مىقدارى قانچە كۆپ بولغانسې-رى تۇرۇپكىسىنىڭ ئۈنۈمىمۇ شۇنچە زور بولىدۇ.

ئېكس نۇرى <فز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئىنتايىن قىسقا بولغان ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى. ئۇ ئىنتايىن كۈچلۈك تېشىپ ئۆتۈش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، فوتو-سۈرەت لېنتىسىغا يورۇقلۇق سەزدۈرىدۇ، بەزى ماددىلارنى يالتىراق نۇر چىقارغۇزىدۇ، ھەمدە جىسىملارنى ئىئونلاشتۇرىدۇ. بەدەندىكى كېلېتكىلارغا نىسبەتەن قاتتىق بۇزغۇنچىلىق رولى بار. پەن-تېخنىكىدا ۋە تىببىي داۋالاشتا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئېكسپرومت ئى (ر<لات) <مۇز> ئىلھام بىلەن ئىشلەنگەن لىرىكىلىق چالغۇ ئاھاڭى. ئۇ مۇكەممەل تۈزۈلمە، ساپ شەكىل، يېقىملىق مېلودىيە، چوڭقۇر تەسىرلىك لىرىكا بىلەن باشقا مۇزىكىلاردىن پەرقلىنىدۇ.

ئېكسپورت ئى (ر<ئىنگ) چەت ئەللەرگە مال ياكى كاپىتال چىقىرىش ئىشى، يەنى «ئىمپورت» نىڭ ئەكسى: ئېكسپورت قىلماق. // ئېكسپورت تاۋار.

ئېكسپورت تاۋار <سودا> چەت ئەلگە ئېكسپورت قىلىپ سېتىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان تاۋار.

ئېكسپورت كاراتىنى <سودا> دۆلەتلەر ئارىسىدا كېڭىشىپ بېكىتىلگەن ھەمدە ئېكسپورت داۋامىدا ھايۋان، ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈك مەھسۇلاتلىرى ئۈستىدە قىلىنىدىغان كاراتىن.

ئېكسپورت كرېدىتى <مال> كاپىتالىستىك دۆلەت بانكىلىرىدىن مال ئېكسپورت قىلىدىغان سودىگەر ۋە زاۋۇتلارغا بېرىلىدىغان قەرز پۇل.

ئېكسپورت مەخسۇس قەرزى <مال> دۆلىتىمىزدىكى ئېكسپورت ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ۋە مەھسۇلات سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن مۇقىم مۈلۈكنى كۆپەيتىش زۆرۈر بولۇپ قالغاندا بەلگىلىمە بويىچە بانكىدىن ئالىدىغان قەرز پۇلى.

ئېكسپوزىتسىيە ئى (ر<لات) ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ سۇژېت باشلانغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى كىرىش قىسمى، يەنى ئەسەر قاتناشقۇچىلىرى خاراكتېرىنىڭ شەكىللەنگەن ۋە تەرەققىي قىلغان ئىجتىمائىي مۇھىت، تۇرمۇش شارائىتى، ۋەقەلەر يۈز بەرگەن ۋە راۋاجلانغان تارىخىي شەرت-شارائىت قاتارلىقلارنىڭ تەسۋىرلىنىشى. ئېكسپوزىتسىيە شۇ ئەسەردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەرەققىياتىغا بىۋاسىتە تەسىر قىلالماسلىقى بىلەن سۇژېت تۈگۈنىدىن پەرق قىلىدۇ. ② <فز> نۇر سەزگۈچى ماتېرىيالنىڭ نۇرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش جەريانى.

ئېكسپېدىتسىيە ئى (ر<لات) مەلۇم جاينىڭ يەر بايلىقى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان گېئولوگىيىلىك ياكى ئارخېئولوگىيىلىك چارلاش، تەكشۈرۈش ياكى بۇ مەقسەتلەر ئۈچۈن قىلىنغان سەپەر: لوپنۇرغا قىزىققان ئالىملار لوپنۇرغا ئارقا-ئارقىدىن ئېكسپېدىتسىيىگە كەلدى.

ئېكسپېدىتسىيىچى ئى. ئېكسپېدىتسىيە قىلغۇچى كىشى: ئۇ ھەمىشە ئېكسپېدىتسىيىچىلەرنى باشلاپ ئافرىقا ئورمانلىقىغا كىرىپ ئوۋ قىلاتتى.

ئېكسپلاتاتسىيە ئى (ر<فران) <س ئىق> باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ياكى مەھسۇلاتىنى ھەقسىز ئىگىلىۋېلىش. بۇ ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە خۇسۇسىي

ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىدىن پايدىلى-
نىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى <س ئىق> ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى شارائىتىدىكى قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى بىلەن زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ نىسبىتى.

ئېكسپلاتاتسىيىچى ئى. ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان كىشى، ئەزگۈچى.

ئېكسپلاتاتور ئى (ر<فران) <پەلس> ← **ئېكسپلاتاتسىيىچى.**

ئېكستراكت ئى (ر<لات) <خىم> ئېكستراكتلاش ئارقىلىق ئايرىپ ئېلىنغان ماددا.

ئېكستراكتلىماق پ <خىم> ئارىلاشمىلارغا مەلۇم ئېرىتكۈچىنى قوشۇش ئارقىلىق، ئارىلاشمىلاردىكى ھەرقايسى تەركىبلەر-نىڭ شۇ ئېرىتكۈچىدىكى ئېرىشچانلىقىنىڭ ھەر خىللىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى ئاجراتماق.

ئېكسترېمۇم سۈپ (ر<لات) <مات> ← **ئېكسترېمۇم قىممەت.**

ئېكسترېمۇم تېمپېراتۇرا <جۇغ> مۇئەي-يەن ۋاقىت ياكى رايون ئىچىدىكى ئېكسترېمۇم ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ۋە ئېكسترېمۇم ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئېكسترېمۇم قىممەت <مات> ئەگەر $f(\chi)$ فۇنكسىيە χ_0 نۇقتىنىڭ مەلۇم ئەتراپىدا $f(\chi) < f(\chi_0)$ (ياكى $f(\chi) > f(\chi_0)$) بولسا، ئۇ ھالدا $f(\chi_0)$ نى $f(\chi)$ نىڭ بىر ماكسىمۇم قىممىتى (ياكى مىنىمۇم قىممىتى) دەيمىز. χ_0 نى $f(\chi)$ نىڭ بىر ماكسىمۇم نۇقتىسى (ياكى مىنىمۇم نۇقتىسى) دەيمىز. ماكسىمۇم قىممەت بىلەن مىنىمۇم قىممەت ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئېكسترېمۇم قىممەت دېيىلىدۇ.

ئېكسكاتور ئى (ر<لات) <ماشىن> ھاۋا ئۆتكۈزمەس قاپقاقلىق بولغان قاچا. ئاستىدا قۇرۇتۇش سۈيۇقلۇقى بولىدۇ. ئادەتتە نەرسىلەرنى قۇرۇق ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئېكسكۇرسىيە ئى (ر<لات) مۇزېي، كۆرگەز-مە، شەھەر ۋە گۈزەل جايلارنى كوللېكتىپ بىرلىكتە بېرىپ كۆرۈش، سەيلە-ساياھەت قىلىش: بىز سىنىپتىكى ساۋاقداشلار بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق.

ئېكسكۇرسىيە قىلماق مۇزېي، كۆرگەز-مە، شەھەر ۋە گۈزەل جايلارنى كوللېكتىپ بىرلىكتە بېرىپ كۆرمەك، سەيلە-ساياھەت قىلماق.

ئېكسكۇرسىيىچى ئى. ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچى كىشى: بۇ يەرگە كېلىدىغان ئېكسكۇرسىيىچىلەر-نىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى.

ئېكسكاۋاتور ئى (ر<لات) <ماشىن> يەر كولاش، توپا قېزىش قاتارلىقلار ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مېخانىزم.

ئېكسسىتون ئى (ر<لات) <فىز> قاتتىق جىسىملاردىكى ئېلېمېنتار قوزغىلىدىغان كۋازى زەررىچىلەر.

ئېكلوگىت ئى (ر<گرېك) <گېئول> ئاساسلى-قى يېشىل رەڭلىك ئومفاتسىت بىلەن ھال كالتىسىي تەركىبلىك، تۆمۈر ماگنىيلىق ئالىيۇمىن ئانارتاشتىن تەركىب تاپقان رايون دائىرىلىك ئۆزگەرگەن جىنس.

ئېكلىپتىكا ئى (ر<گرېك) <ئاستىر> قۇياشنىڭ بىر يىل ئىچىدە تۇرغۇن يۇلتۇزلار ئارىسىدا بېسىپ ئۆتكەن يولى، يەنى يەر

شارىنىڭ قۇياشنى چۆرىدەپ ئايلىنىش ئوربىتىسىنىڭ تەكشىلىكى بىلەن ئاسمان شارى ئۆزئارا كېسىشكەندە هاسىل بولغان چوڭ چەمبەر.

ئېكلىپتىكىلىق سۈپ. ئېكلىپتىكىغا ئائىت، ئېكلىپتىكىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئېكلىپتىكىلىق كەڭلىك. ئېكلىپتىكىلىق ئۇزۇنلۇق.

ئېكلىپتىكىلىق كەڭلىك <جۇغ> ئېكلىپتىكىلىق كوئوردىناتلار سىستېمىسىدىكى كەڭلىك.

ئېكلىپتىكىلىق ئۇزۇنلۇق <جۇغ> ئېكلىپتىكىلىق كوئوردىناتلار سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇق.

ئېكولوگىيە ئى (ر<گرېك) <بئول> ① جانلىقلار ئارىسىدىكى ۋە جانلىقلار بىلەن جانسىز مۇھىت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېكولوگىيە جانلىقلار بايلىقىنى ئېچىش ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش جەھەتتىكى ئاساسىي پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق، مېدىتسىنا قاتارلىقلار بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك. ② جانلىقلارنىڭ تەبىئىي مۇھىتتىكى مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە ياشاش خۇسۇسىيىتى: جانلىقلار ئېكولوگىيىسى.

ئېكولوگىيىلىك سۈپ. ئېكولوگىيىگە ئائىت، ئېكولوگىيىگە مۇناسىۋەتلىك: ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق. ئېكولوگىيىلىك مۇھىت.

ئېكولوگىيىلىك ئامىللار <بئول> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈش، يېتىلىش ۋە تارقىلىشىغا تەسىر قىلىدىغان مۇھىتتىكى ھەرقانداق ئامىل. ئۇ كىلىمات ئامىلى، تۇپراق ئامىلى، يەر شەكلى ئامىلى، بىئولوگىيىلىك ئامىل ۋە سۈنئىي ئامىل قاتارلىق بەش خىل ئامىلغا بۆلۈنىدۇ، ھەرقايسى ئامىللار ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولىدۇ، ئۆزئارا تىزگىنلىشىدۇ. ئۇلار ئۆسۈملۈكلەرگە قارىتا ئومۇمىيۈزلۈك رول ئوينايدۇ.

ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق <بئول> ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى ئورگانىزملار بىلەن مۇھىت شارائىتى ئارىسىدا ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەر ئارقىلىق ئۆزئارا تەسىر قىلىپ، ئۆز ئارا تىزگىنلەپ، ئەڭ ئاخىرىدا بىر مۇرەككەپ، بىر پۈتۈن گەۋدە شەكىللىنىدۇ. مانا بۇ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقتۇر. بۇ ۋاقىتتا ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسىدىكى ئېنېرگىيىنىڭ ئۆتۈشۈشى ۋە ماددىلارنىڭ ئايلىنىشى بىرقەدەر ئۇزۇن ۋاقىت تەڭپۇڭ ھالەتنى ساقلايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر سان جەھەتتە نىسبىي تۇراقلىقنى ساقلايدۇ؛ ئىشلەپچىقارغۇچىلار، ئىستېمال قىلغۇچىلار ۋە پارچىلىغۇچىلار بىر پۈتۈن ئوزۇقلىنىش زەنجىرى مۇناسىۋىتىگە ۋە ئېنېرگىيىنىڭ ئۆتۈشۈش قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان پىرامىدا شەكىللىك ئوزۇقلىنىش زەنجىرىگە ئىگە بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى ئورگانىزملارنىڭ سانى ئەڭ كۆپ، بىئولوگىيىلىك مىقدارى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچىمۇ ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ.

ئېكولوگىيىلىك توپ <بئول> يېقىن مۇناسىۋىتى بولغان تەبىئىي جانلىقلار توپىنىڭ ئادەتتىكى مۇھىم ياكى جۇغراپىيىلىك چېگرىلىنىشلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە

ئەگىشىپ، مورفولوگىيىلىك ياكى فىزىـ
ئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن
كېلىپ چىقىدىغان بىرقاتار بۆلۈنۈشلىرى.
ئېكولوگىيىلىك سىستېما <بىئول> جانلىقلار
تۈركۈمى بىلەن ئۇلارنىڭ تەبىئىي
مۇھىتى ئۆزئارا رول ئوينايدىغان تەبىئىي
سىستېما. ئۇ ئانئورگانىك مۇھىت، جانلىقـ
لار ئىچىدىكى ئىشلەپچىقارغۇچىلار (يېشىل
ئۆسۈملۈكلەر)، ئىستېمال قىلغۇچىلار
(چۆپخور ھايۋانلار ۋە گۆشخور ھايۋانـ
لار)، پارچىلىغۇچىلار (چىرىتىش بىلەن
ياشىغۇچى مىكرو ئورگانىزملار)دىن
ئىبارەت تۆت ئاساسىي تەركىبىي قىسمنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
ئېكولوگىيىلىك كىلىمات <بىئول> جانلىقلار-
نىڭ ياشىغان ياكى ماكانلاشقان جايغا
خاس بولغان كىلىمات شەرتلىرىنىڭ
يىغىندىسى، ئېكولوگىيىلىك كىلىمات يەر
تۈزۈلۈشى ۋە يەرنىڭ تىرىلىشى بىلەن
زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.
ئېكولوگىيىلىك كىلىماتولوگىيە <بىئول>
بىئوكلىماتولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ
ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كىلىماتقا
فىزىئولوگىيىلىك ماسلىشىشىنى شۇنىڭدەك
كىلىمات بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان
جۇغراپىيىلىك تارقىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ.
ئېكولوگىيىلىك مۇھىت <جۇغ> جانلىقلار-
نىڭ ياشىشىغا مۇۋاپىق مۇھىت، يەنى
ياشاش مۇھىتى.
ئېكونومايزىر ئى (ر<ئىنگ) <فىز> ①
پار قازانلىرىدا، چىقىپ كېتىۋاتقان
تۈتۈندىن پايدىلىنىپ سۇنى ياكى
ھاۋانى ئىسسىتىش يولى بىلەن يېقىلغۇنى
تېجەيدىغان قۇرۇلما. ② كاربيوراتورلاردا
بېنزىننى تېجەيدىغان قىسىم.
ئېكونومىزم ئى (ر<گرېك) <س ئىق>
ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى بىر خىل ئاغمىـ
چىلىق ئىدىيىۋى ئېقىمى. ئۇ ئىشچىلار
ھەرىكىتىنىڭ ئىستىخىيىلىكىگە چوقۇنۇپ،
كۆز ئالدىدىكى ئىقتىسادىي مەھۋالنى
ياخشىلاشنى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ
پۈتكۈل مەقسىتى دەپ قارايدۇ. ئۇ
سىياسىي كۈرەشكە ۋە بىر تۇتاش
مەركەزلەشكەن پرولېتارىيات سىياسىي
پارتىيىسىنى قۇرۇشقا قارشى تۇرۇپ،
ئىنقىلابىي نەزەرىيىنىڭ رولىنى ئىنكار
قىلىپ، ماركسىزم، لېنىنىزم بىلەن ئىشچىـ
لارنى تەربىيىلەشنى رەت قىلىدۇ.
كاپىتالىستىك تۈزۈمدە، ئېكونومىزم بۇرژۇ-
ئازىيە سىنىپىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمـ
رانلىقىنى قوغداش، ئىشچىلار ھەرىكىتىنى
پارچىلاش رولىنى ئوينايدۇ.
ئېكۋاتور ئى (ر<لات) <جۇغ> يەر
شارىنىڭ بېلىگە ئورالغان ھەمدە يەر
شارىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپ بىلەن شىمالىي
قۇتۇپىدىن تەڭ يىراقلىقتا ياتقان چەمبەر
سىزىق. يەر شارى ئېكۋاتور تەكشىلىكى
يەر مەركىزىدىن ئۆتۈپ، يەر ئوقىغا
تىك بولىدۇ. يەر شارىنى جەنۇبىي
يېرىم شار بىلەن شىمالىي يېرىم
شاردىن ئىبارەت ئىككى يېرىم شارغا
بۆلىدۇ. ئۇ يەنە كەڭلىك گرادۇسلىرىغا
بۆلۈشنىڭ ئاساسى بولۇپ، ئېكۋاتورنىڭ
كەڭلىك گرادۇسى نۆل بولىدۇ. يەر
شارى ئېكۋاتور تەكشىلىكى بىلەن
ئاسمان شارىنىڭ ئۆزئارا كېسىشىشىدىن
ھاسىل بولغان چوڭ چەمبەر ئاسمان
ئېكۋاتورى دەپ ئاتىلىدۇ.
ئېكۋاتور تاختىسى <بىئول> ھۈجەيرە

يېپىلىق بولۇنۇشىنىڭ ئوتتۇرا دەۋرىدە
خىرومسومىلار ئوتتۇرچۇقسىمان تەنچىنىڭ
مەركىزىدىكى ئېكۋاتور يۈزىگە تىزىلىپ
ھاسىل قىلغان تۈزۈلۈش.

ئېكۋاتور كىلىماتى <مېتېئور> ئېكۋاتورغا
يېقىن جاينىڭ كىلىماتى. مۇشۇنداق
جايدا يىل بويى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى
نەملىكى يۇقىرى بولۇپ، يامغۇر كۆپ
ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرى-
سى ئادەتتە 25 — 30 گرادۇس ئۆپچۆ-
رىسىدە بولىدۇ. يىل بويى ھاۋا تېمپېراتۇرى-
سى ناھايىتى ئاز ئۆزگىرىدۇ. قۇرۇقلۇقتا
چۈشتىن كېيىن گۈلدۈرمامىلىق يامغۇر
ياغىدۇ، پۈتۈن يىللىق يامغۇر مىقدارى
تەكشى بولىدۇ.

ئېكۋاتور ھاۋا ماسسىسى <جۇغ>
ئېكۋاتوردا شەكىللەنگەن ھەمدە
نىسبەتەن يۇقىرى كەڭلىككە قاراپ
سۈرۈلىدىغان ئىسسىق، نەم ھاۋا ماسسى-
سى. ئۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى ۋە نەملىكى
يۇقىرى، ھاۋا رايى دىمىق ئىسسىق ۋە
گۈلدۈرمامىلىق بولىدۇ.

ئېكۋاتور يۇلتۇز تۈركۈملىرى <ئاستر>
ئېكۋاتوردىكى يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ
ئومۇمىي نامى.

ئېكۋىۋالېنت ئى (ر<لات) <خىم> ئېلېمېنت-
نىڭ بىر ئېغىرلىق قىسىم ھىدروگېن
ياكى 8 ئېغىرلىق قىسىم ئوكسىگېن بىلەن
بىرىكىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئورنىنى
ئالىدىغان مىقدارى. ئېلېمېنتنىڭ ئاتوم
ئېغىرلىقىنى ۋالېنتقا بۆلۈش ئارقىلىق
ئېكۋىۋالېنتنى تېپىشقا بولىدۇ. يەنى
$Э = \frac{A}{B}$.

ئېكۋىۋالېنت پرىنسىپى <فىز> دائىرىلىك
تارتىش كۈچى مەيدانى بىلەن تېزلىنىش-
چان پايدىلىنىش سىستېمىسى مېخانىكىدا
ئېكۋىۋالېنتلىق بولىدۇ دەپ قارايدىغان
ئىدىيە.

ئېكۋىۋالېنت قويۇقلۇق <خىم> ئېرىتمە
قويۇقلۇقىنىڭ 1 لىتىر ئېرىتمىدىكى ئېرى-
گۈچىنىڭ گرام ئېكۋىۋالېنت سانى بىلەن
ئىپادىلىنىشى. ئۇ ئادەتتە N بىلەن
ئىپادىلىنىدۇ.

ئېكۋىۋالېنت نۇقتا <خىم> نېيتراللاپ
تىترلەش جەريانىدا، كىسلاتا بىلەن
ئىشقار تولۇق رېئاكسىيىلەشكەندە، يەنى
كىسلاتا بىلەن ئىشقارنىڭ گرام ئېكۋىۋا-
لېنت سانى تەڭ باراۋەر بولغاندا، بۇ
نۇقتا خىمىيىدە ئېكۋىۋالېنت نۇقتا دېيىلىدۇ.

ئېكىش ① «ئەكمەك» پېئىلىنىڭ يەنە
بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <تىب>
ۋاكسىنىنى ئادەم ياكى ھايۋان تېنىگە
ئوكۇل قىلىش ئارقىلىق كېسەللىكلەرنىڭ
ئالدىنى ئېلىش.

ئېكىن ئى. ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن تېرىلغان
ھەر خىل زىرائەتلەر: دېھقانچىلىقتىكى
ھەممە ئېكىنلەرگە بەرىكەت بېرىدىغىنى
سۇ.

ئېكىنزار ئى. زىرائەت تېرىلغان يەر،
ئېكىنلىك: ئىككى يېقى كۆز يەتكۈزسىز
ئېكىنزار، يازدا باقسالا، يېشىل مەخمەل
ياپقاندەك. تاۋلىنىدۇ ئۈپۈق سۆيگەن ئالتۇنزار،
كۈزدە باقسالا، زەر دېڭىزى ئاققاندەك.

ئېكىنزارلىق «ئېكىنزار» سۆزىنىڭ
ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاسمان
گۈمبىزى قازاننىڭ تېگىدەك قارىيىپ، دەھشەت-
لىك بوران كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئارقىدىنلا قۇم يامغۇرى
يېغىپ ئېكىنزارلىقلارنى، باغۇ بوستانلارنى
كۆمۈشكە باشلاپتۇ.

ئېكىنلىك ئى. ئېكىن، زىرائەت تېرىلغان

يەر، ئېكىنزار.

ئېگەر ئى. ئادەم ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئاسا-سەن ئاتقا توقۇلىدىغان ئالدى ۋە كەينى قېشى ئېگىز، ئوتتۇرىسى پەس جابدۇق. كۆپىنچە تېرە ۋە ياغاچتىن ياسىلىدۇ: ئات تاپقۇچە ئېگەر تاپ (ماقال).

* ئايرىلغان دوست ئېگەرنىڭ كەينى قېشىنى سورايدۇ (ماقال).

ئېگەر شەكىللىك سىرت <مات> بوشلۇقتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا، ئۈچ نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە $\frac{x^2}{a^2}-\frac{y^2}{b^2}=2z$ (a, b لار مۇسبەت تۇراقلىق سان) ئىپادىلىگەن سىرت.

ئېگەرنىڭ ئارقا قېشىغا مىنمەك ئىشنىڭ ئاخىرىغا ئۈلگەرمەك: سەنمۇ بوش كەلمە-دىڭ، ھەر نېمە بولسا ئېگەرنىڭ ئارقا قېشىغا بولسىمۇ مىندىڭ.

ئېگەر-توقۇم ئېگەر ۋە توقۇم: پادىشاھ بىلەن مەلىكە ئۇنى شىر يېدىمىكىن دەپ غەم قىلىپ تۇرغاندا، شاھ كابۇل كېيىك بىلەن ئېگەر-توقۇمنى ئۇستىگە ئارتىپ يېتىپ كېلىپتۇ.

ئېگەر-جابدۇق ئېگەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جابدۇقلار: بۇ ئاتنىڭ ئۆزى شۇ زاماندىكى ئەڭ قىممەت باھالىق ئېسىل ئارغىماقلاردىن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى ئېگەر-جابدۇقلىرىنىڭ ئۆزىلا مىڭ تىللالىق ئىكەن.

ئېگەرچى ئى ① ئېگەر ياسايدىغان كىشى. ② ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

ئېگەرچىلىك ئى. ئېگەر ياساش ئىشى.

ئېگەرسىز سۈپ. ئېگىرى يوق، ئېگەر توقۇلمىغان: ئۇ ئاتنى ئېگەرسىزلا مىنىۋالغانىدى.

ئېگەرسىمان سۈپ. ئېگەرگە ئوخشايدىغان، ئېگەر شەكىللىك: ئېگەرسىمان مەيدان.

* تاجىكلاردا نورمال ئۆلگۈچىلەرگە تۆز قەبرە، قەرەلسىز ئۆلگەنلەرگە ئېگەرسىمان قەبرە ياسىلىدۇ.

ئېگەرسىمان مەيدان <مېتېئور> كرېست شەكلىدە كېسىشكەن، ئىككىدىن تېزىلغان تۆۋەن بېسىم بىلەن يۇقىرى بېسىملار ئارىلىقىدىكى ھاۋا بېسىمى ئوخشاش بولغان ئېگەر شەكىللىك رايون.

ئېگەرلەتمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بېرىپ تۆت-بەش ئاتنى ئېگەرلىتىپ كېلەي، ئۇنىڭغىچە سىلەر بۇ يەردە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭلار.

ئېگەرلەشمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئالدىراپ ئاتلىرىنى ئېگەرلىشىۋاتاتتى.

ئېگەرلەكلىك سۈپ. ئېگەرلەنگەن، ئېگەر توقۇلغان: ناسىر ئات ئېغىلىدىن ئېگەرلەكلىك بورغۇلنى يېتىلەپ چىقتى.

ئېگەرلەنمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئېگەرلىنىپ بولغان ئېتىنى ھويلىغا قاراپ يېتىلەشكە باشلىدى.

ئېگەرلىك سۈپ. ئېگىرى بار، ئېگەرلەن-گەن: ئۇ ئېگەرلىك ئاتنى يېتىلىۋالغانىدى.

ئېگەرلىمەك پ. ئات-ئۇلاغلارغا ئېگەر توقۇماق: ئەتىسى كۆشلىرىمىزنى خالتىلارغا تولدۇرۇپ، خىل قوتازلارنى ئېگەرلىدۇق-دە، ئوتتۇن ئەكىلىش ئۈچۈن بوران ئېغىزىغا قاراپ يولغا چىقتۇق.

ئېگىچە ئى. ھەدە، ئاچا: پادىشاھنىڭ كىچىك قىزى ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايغا ئاتا-ئانىسى ۋە ئېگىچىلىرىنى يەنە چاقىرىپتۇ.

ئېگىچە-سىڭىل ئېگىچە ۋە سىڭىل: بۇ ئېگىچە-سىڭىللار بىر قورساقتىن چۈشكەن

بولسىمۇ، مىجەز-خاراكتېرىدا بىر-بىرىدىن پەرق قىلاتتى.

ئېگىر ئى <بوت> ① چايانئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇ بويىدا ئۆسىدۇ، يەر ئاستىدا ئاچ قىزىل يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ. يوپۇرمىقى شەمشەر شەكىللىك، گۆشلۈك باشاقسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. يىلتىزسىمان غولىنى پۇراقلىق ماتېرىيال قىلغىلى، جۇڭيىدا ئاشقازاننى قۇۋۋەتلىگۈچى دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلى، سىرتتىن ئىشلىتىش ئارقىلىق چىش ئاغرىقى ۋە چىش تۈۋىدىن قان چىقىش قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى.

ئېگىرتمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېگىرمەك پ. پاختا، يۇڭ قاتارلىقلارنى سوزۇپ بۇراپ يىپ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: كۈندۈزى ئېتىزدا ئىشلىدىم، كېچىسى يىپ ئېگىرىپ، دوپپا، كەشتە تىكىپ، پۇل تېپىپ بالىنى باقتىم.

ئېگىرىشمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېگىرىلمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىز ھېچنېمىگە نەزەر سالماي، ئۆزىنىڭ ئۇچىنى ئېلىپ قارىسا، ئۇچلار چىرايلىق يىپ بولۇپ ئېگىرىلىپ قېلىپتۇ.

ئېگىز سۈپ ① بىرەر نۇقتا، جاي، تەكشىلىك قاتارلىقلارغا نىسبەتەن يۇقىرى: ئېگىز ئادەم. ئېگىز تاغ. ئېگىز تام. * مۇنىرىدىن بىلەن ل. مۇتەللىپ كېتىۋېتىپ، بىر ئېگىز چىنارنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتتى. // ئېگىزنىڭ ئاچچىقى كەلگۈچە پاكارنىڭ جېنى چىقىپتۇ (ماقال). ② يۇقىرى، كۈچلۈك: ئېگىز ئاۋاز.

ئېگىز بارىيېر <تەن> ئېگىزلىكى ئادەتتىكى بارىيېردىن يۇقىرىراق بولىدىغان بارىيېر.

ئېگىز بارىيېر مۇسابىقىسى <تەن> بىر خىل يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت تۈرى. ئادەتتە 110 مېتىر ئارىلىقتا ئېگىزلىكى ئۈچ ئىنگلىز چىسى، ئالتە سۇڭ كېلىدىغان 10 دانە بارىيېردىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

ئېگىز بۇلۇت <مېتېئور> بۇلۇت ئاستىدىن يەرنىڭ يۈزىگىچە بولغان ئارىلىقى ئەڭ ئېگىز بولغان (ئادەتتە 5000 مېتىردىن يۇقىرى) بۇلۇت. ئادەتتە بۇجۇغۇر بۇلۇت، بۇجۇغۇر توپ بۇلۇت ۋە بۇجۇغۇر قاتلاملىق بۇلۇت قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېگىز بۇلۇت تىپىغا كىرىدۇ.

ئېگىز تاغ بۆكىنى <زوئول> بۆكەننىڭ بىر خىلى. كۆپىنچە تىبەت رايونىدىكى ئېگىز تاغ ئورمانلىقلىرىدا ياشايدۇ.

ئېگىز تاغ جەرىنى <زوئول> شەكلى ئۆچكە بىلەن قوي ئارىلىقىدا بولىدىغان بىر خىل جەرەن. ئەركىكىنىڭ مۈڭگۈزى توم ھەم چوڭ، ئانچە ئۇزۇن ۋە ئەگمەچ ئەمەس. چىشىسىنىڭ مۈڭگۈزى قىسقا ۋە تۈز كېلىدۇ. يۇڭىنىڭ رەڭگى يېشىلغا مايىل قوڭۇر، ساقىلى يوق. ئېگىز تاغ چوققىلىرىدا ياشايدۇ. ئېگىز تاغلاردا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەرگە كەلتۈرىدىغان زىيىنى بىرقەدەر ئېغىر.

ئېگىز تاغ گۈل بىنەپشىسى <بوت> ئاقچېچەك ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۈگۈنەك غولى ياپىلاق، يوپۇرمىقى سەل-پەل يۈرەك شەكلىدە بولۇپ، يۈزىدە ئاق

داغلىرى بولىدۇ، ئارقا تەرىپى جىگەرەڭ، گۈلى قىزىل، گۈل تاجى ياپراقچىلىرى ئارقىسىغا ئۆرۈلىدىغانلىقى ئۈچۈن توشقان قۇلىقىغا ئوخشايدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ئەسلى ماكانى سۈرىيە ۋە گرېتسىيە. دۆلىتىمىزدە پارنىكتا ئۆستۈرۈلمەكتە.

ئېگىز تاغ ئىقلىمى <جۇغ> تاغلىق ئىقلىم تىپىنىڭ بىر خىلى. نىسبىي ئېگىزلىكى چوڭ بولغان ئېگىز تاغ بەلبېغىدا كۆرۈلىدۇ. بۇنداق ئىقلىم ۋېرتىكال ھالەتتە ئۆزگىرىدۇ. ئېگىزلىكى 5000 مېتىردىن يۇقىرى ئېگىز تاغلىق ۋە ئېگىزلىكلەرنىڭ تېمپېراتۇرىسى يىل بويى تۆۋەن بولىدۇ.

ئېگىز تەكشىلىك <جۇغ> دېڭىز يۈزىدىن بىرقەدەر ئېگىز، يەر شەكلىنىڭ ئېگىز-پەسلىكى بىرقەدەر تۆۋەن بولغان چوڭ تۈزلەڭلىك.

ئېگىز توپ بۇلۇت <مېتېئور> ئاق ياكى بوز رەڭ بۇلۇت پارچىلىرىنىڭ قاتار ياكى دولقۇنسىمان قاتار ھاسىل قىلىشىدىن شەكىللەنگەن بۇلۇت.

ئېگىزگە سەكرەش <تەن> يېنىك ئاتلېتىكا ھەرىكىتىنىڭ سەكرەش تۈرلىرىدىن بىرى. رىتىملىق ياردەمچى يۈگۈرۈش، بىر پۇتتا سەكرەپ چىقىش، توغرا بالداقتىن ئۆتۈش ۋە يەرگە چۈشۈشتىن ئىبارەت ھەرىكەتلەردىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسى ئۆتكەن بالداقنىڭ ئۈستۈنكى قىرىنىڭ ئېگىزلىكى بويىچە ھېسابلىنىدۇ.

ئېگىز شاختا ئېسىلماق قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان نەرسىنى قولغا كەلتۈرىمەن دەپ ئاۋارە بولماق: ئېگىز شاختا ئېسىلىپ نېمە قىلىسىز، ئۆزىڭىزگە لايىق بىرنى تاپمامسىز؟

ئېگىز غوللۇق پۇۋەكگۈل <بوت> ياۋروپادا ئۆسىدىغان بىر خىل بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىنىڭ ئىچى كاۋاك، گۈلى توق قىزىل كېلىدۇ. ئادەتتە شىمالىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي قىسمىدىن كىرگەن يېڭى سورت دەپ قارىلىدۇ.

ئېگىز قاتلاملىق بۇلۇت <مېتېئور> بوز رەڭ ياكى سۇس كۆكۈچ قاتلاملىق بۇلۇت پەردىلىرى. ئۇ سىزىقسىمان، تالاسىمان بولىدۇ. بەزىلىرىنىڭ ھەممە يېرى تەكشى بولىدۇ. ئۇ پۈتۈن ئاسماننى ياكى ئاسماننىڭ بىر قىسمىنى قاپلاپ تۇرىدۇ.

ئېگىز قاڭقىللار <ئىرق> ← **قاڭقىللار**.

ئېگىز ئوقۇردىن يەم يېمەك ① يۇقىرىغا ئېسىلماق، ئۆزىنى ئۈستۈن تۇتماق: ئۇنىڭ ئېگىز ئوقۇردىن يەم يېگۈسى كېلەرمىش، تۆۋەنگە قارىغۇچىلىكى يوق. ② باياشات ياشىماق: ئۇ خېنىم ئېگىز ئوقۇردىن يەم يەپ چوڭ بولغان، سەن بىلەن مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ.

ئېگىز-پەس ① ئېگىز ۋە پەس: ئېگىز-پەس تاغلار. ئېگىز-پەس يوللار. ② قالايمىقان: ئېگىز-پەس سۆزلىمەك. * كۆڭلەر ئۆتكەنسېرى، شامەخسۇتنىڭ ئۇيقۇسىمۇ قاتتىق بۇزۇلۇپ، ھەدىسىلا ئېگىز-پەس چۈشلەرنى كۆرۈپ، تىنچ ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ئېگىز-پەس تورنىك <تەن> ① ئاياللار گىمناستىكا ئەسۋابلىرىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئىككى دانە خادىنى ئېگىز-پەس ۋە پاراللېل ھالەتتە تۆمۈر ياكى ياغاچتىن قىلىنغان جازىغا ئورنىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ② ئاياللارنىڭ گىمناستىكىلىق ماھارەت كۆرسىتىش تۈرلىرىدىن بىرى.

بۇنىڭدا ، تەنھەرىكەتچىلەر ئېگىز-پەس تورنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل ھەرىكەتلەر-نى ئورۇنلايدۇ .

ئېگىز-پەس گەپ قالايمىقان گەپ-سۆز ، سۆز-چۆچەك : ھازىرچە بۇنىڭ ئۈستىدە يا ئۇنداق ياكى مۇنداق دېگەن ئېگىز-پەس گەپ يوققۇ؟

ئېگىز-پەسلىك نامۇۋاپىقلىق ، تەكشىسىزلىك ؛ تۇراقسىزلىق : ئەگەر بۇ نۇقتا مۇۋاپىق ھەل قىلىنمىسا ، جازا يا يېنىك بولۇپ قالىدۇ ، يا ئېغىر بولۇپ قالىدۇ ، ياكى بولمىسا ئېگىز-پەس-لىك كېلىپ چىقىدۇ . * بازار ئىگىلىكىدە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىدا ئېگىز-پەسلىك بولۇشىغا رۇخسەت قىلىنسا بولىدۇ .

ئېگىزلەتمەك « ئېگىزلىمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى : – تامنى ئېگىزلىتىپ نېمە قىلىسىلەر؟ – دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم . * – ماڭ ، كەتمەندىن بىرنى ئېلىپ چىقىپ ، ئاۋۇ قاشنى ئېگىزلىتىپ قوي ، – دېدى ئۇ .

ئېگىزلەشمەك « ئېگىزلىمەك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى

ئېگىزلەنمەك « ئېگىزلىمەك » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى .

ئېگىزلىك ① « ئېگىز » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى : بۇ بىنانىڭ ئېگىزلىكى 50 مېتىر . * مېنىڭ بويۇمنىڭ ئېگىزلىكى 160 سانتىمېتىر . ② ئېگىز جاي ، يەر ، تۆپىلىك : پامىر ئېگىزلىكى . * بۇ ئېگىزلىكنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىز ياسىغان يول بار ئىدى . ③ يەر يۈزىدىن بوشلۇقتىكى مەلۇم نۇقتىغىچە بولغان ئارىلىق : ئۇچۇش ئېگىزلىكى .

ئېگىزلىك سوغۇق ئىقلىمى <جۇغ> دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4000 مېتىردىن ئاشىدىغان ئېگىزلىكلەردە بولىدىغان بىر خىل ئىقلىم . ئۇنىڭ ئىسسىق ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10°C تىن تۆۋەن بولىدۇ ، يامغۇر مىقدارى ئاز ، نىسبىي نەملىكى يۇقىرى ۋە يىل بويى سوغۇق بولىدۇ .

ئېگىزلىك ئىقلىم بەلبېغى <جۇغ> ۋېرتىكال ئىقلىم بەلبېغىنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى .

ئېگىزلىمەك پ. يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك ، ئۆرلىمەك ؛ ئۆسمەك : ئايروپىلان بارغانچە ئېگىزلەپ ئۇچتى . * ئۇ ماڭا ئېگىزلەپ قالغاندەك كۆرۈندى .

ئېگىشمەك « ئەگمەك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى : بىر توپ ئەسكەرلەر قوللىرىنى كۆتۈرۈپ باشلىرىنى ئېگىشكەندى .

ئېگىك سۈپ. ئېگىلگەن ، ئېگىلگەن ھالەت-تىكى : توغرىقى توغراق ئەمەس ، شاخى ئېگىك ئانار ئىكەن . يار بىلەن چۆللەرگە بارسام ، چۆل ئەمەس ، گۈلزار ئىكەن .

ئېگىلەڭگۈ سۈپ. سەل ئېگىلگەن ياكى ئاسان ئېگىلىدىغان : قوتازنىڭ پۇتى قىسقا ، بېلى ئېگىلەڭگۈ كېلىدۇ .

ئېگىلدۈرمەك « ئېگىلمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى : ئۇنىڭ قارىشىچە ، نىياز ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن ساتتارنى ئېگىلدۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرمەكتە ئىدى .

ئېگىلمەس سۈپ. ئېگىلمەيدىغان : ماڭا قاراپ ئېگىلمەس باغدىكى قىزىل ئالما . مەن غېرىب بىچارىنى دوزاخ ئوتىغا سالما .

ئېگىلمەس-سۇنماس تىز پۈكمەيدىغان ، باش ئەگمەيدىغان : ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئېپتىخارىنى ، ئېگىلمەس-سۇنماس ئوغلانىنى داغدۇغا بىلەن قارشى ئېلىپ ، بېشىدا كۆتۈرۈپ دېگۈدەك يۇرتىغا ئەكىلىشتى .

ئېگىلمەك ① «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك ئىلغۇچى ئېگىلگەنىدى. ② «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جارۇللا ئىمامنىڭ كېلىنى ھەلىمخان ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ قېيناتىسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى.

ئېگىلمەي - سۇنماي تىز پۈكمەي، باش ئەگمەي: بىز قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئاخىرغىچە ئېگىلمەي - سۇنماي كۈرەش قىلىمىز.

ئېگىلىش ① «ئېگىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <فىز> جىسىمنىڭ سىرتقى كۈچ تەسىرىدە تۈز ھالىتىنى يوقىتىشى. ③ <گېئول> گېئوسىنكلىنال ياكى پلاتفورمىلارنىڭ بەزى قىسىملىرىنىڭ تۆۋەنگە چۆكۈپ چۈشۈشى.

ئېگىلىش ئەگرى سىزىقى <بىن> دېتالنىڭ سىرتقى كۈچ تەسىرىدە ئېگىلىپ ئەگرىلەشكەن ئەسلىدىكى تۈز ئوق سىزىقى.

ئېگىلىش دەرىجىسى <بىن> لىم، تاختا، تۈۋرۈك قاتارلىق دېتاللارغا سىرتقى كۈچ تەسىر قىلغاندا پەيدا بولغان ئېگىلىش دېفورماتسىيىسىنىڭ دەرىجىسى.

ئېگىلىش دېفورماتسىيىسى <بىن> لىم، تاختا قاتارلىق دېتاللارنىڭ ئوق سىزىقىغا تىك كەلگەن سىرتقى كۈچ تەسىرىدە تۈز ھالىتىنى يوقىتىپ ئەگرىلىشىشى.

ئېگىلىش مومېنتى <بىن> سىرتقى كۈچ تەسىرىدە بالداقلار ئېگىلگەندە، ئۇنىڭ خالىغان بىر توغرا كەسمە يۈزىنىڭ ئىچى تەرىپىدە بىر - بىرىگە تەسىر قىلىپ تۇرىدىغان كۈچ مومېنتى.

ئېگىلىشچان سۈپ. ئاسان ئېگىلىدىغان: ئېگىز - ئېگىز دەرەخلەر ئېگىلىشچان بولسا، قىزىل - يېشىل يوپۇرمىقى تۆكۈلۈشچان بولسا.

ئېگىلىشچانلىق ئى. ئېگىلىشچان خۇسۇسىيەت: ئېگىلىشچانلىق ئۇنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى.

ئېگىن ئى. كىيىم، كىيىم - كېچەك: — سىز ئېگىنىڭىزنى پېقىرغا بېرىپ، مېنىڭ ئېگىنلىرىمنى سىز كىيىڭ، ئاندىن قېيىققا چىقايلى، - دېدى ئۇ.

ئېگىن - ئاياغ كىيىم - كېچەك.

ئېڭەك ئى <ئانات> يۈزنىڭ، شۇنىڭدەك ئېغىزنىڭ ئاستىنقى قىسمى.

ئېڭەك ئاستى بېزى <ئانات> ئاستىنقى جاغنىڭ ئوڭ - سول تەرىپىدە بىردىن بولىدىغان شۆلگەي بەزلىرى.

ئېڭەك قوشتۇرماق ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئېڭىكىنىڭ چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئېڭەكنى باش بىلەن قوشۇپ تاڭماق: مۇردىنىڭ ئېڭىكىنى قوۋۇشتۇرۇپ قويۇڭلار، بۇ مۇسۇلمانچىلىق.

ئېڭىكى چۈشمەك جان چىققاندىن كېيىن ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئېڭىكى ساڭگىلاپ ئاغزى ئېچىلىپ قالماق.

ئېڭىكى چۈشۈپ قالماق ھەددىدىن زىيادە سۆزلىمەك: ئۇنىڭغا چۈشەندۇرۇپ ئېڭىكىم چۈشۈپ قالاي دېدى. * سايىمنىڭ شەھەر يولىغا قاراپ ئېڭىكى چۈشۈپ قالغىلى تاسلا قالدى. ئۇ شەھەر مۇدىرىنىڭ تېزراق چىقىپ، تۇراپىنىڭ راسا بىر ئەدىپىنى بېرىشنى كۈتەتتى.

ئېڭىكىنى تىرەپ قالماق ① غەم - قايغۇغا پاتماق، خىيالغا چۆممەك. ② ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالماق، قۇرۇق قول قالماق.

ئېگەكلىك سۈپ. ئېگىكى بار؛ ئېگىكى يوغان: ئېگەكلىك ئادەم.

ئېگىز ئى. ئورۇۋېلىنغان زىرائەتنىڭ يەردە قالغان غول ۋە يىلتىز قىسمى: بۇغداي ئېگىزى. * يىراقتا بىرنەچچە تراكتور ئېگىز ئاغدۇرۇۋاتاتتى.

ئېگىز ئالماشتۇرۇش ئېتىزدىن زىرائەتلەرنى يىغىۋالغاندىن كېيىن، يەنە بىر خىل زىرائەتنى ئالماشتۇرۇپ تېرىش.

ئېگىز تېرىلغۇسى بىر پارچە يەرنىڭ ئۆزىدىلا بىر يىلدا ئىككى قېتىمدىن ئارتۇق تېرىپ يىغىۋېلىنىدىغان تېرىقچىلىق ئۇسۇلى.

ئېگىزلىق ئى. ئورۇۋېلىنغان زىرائەتنىڭ ئورنى: بىرنەچچە قىز-ئوغۇل ئېگىزلىققا قويۇپ بەرگەن ماللىرىغا قارىغاچ قىرنىڭ ئۈستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

ئېگىشەگگۈ سۈپ. سەل ئېگىشكەن، سەل ئېگىشىدىغان: ئېگىشەگگۈ ئادەم. * ئابدۇرېهىم دورغا ئېلىشاگغۇ، ساقال-بۇرتى كېلىشەگگۈ، بەش مىڭ سەر كۆمۈش بەرسە، چىرىك سايان ئېگىشەگگۈ.

ئېگىشتۈرمەك « ئېگىشمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەرىدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە رەسىمنى كۆرۈش ئۈچۈن بېشىنى ئېگىشتۈردى. * ئۇ پولغا ئولتۇردى-دە، غەمكىن بىر هالدا بېشىنى تىزىغا ئېگىشتۈرۈپ ئويلاندى.

ئېگىشتۈرۈلمەك « ئېگىشتۈرمەك » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: باشلىرىغا ئۆزۈن قەغەز قالپاقلار كىيدۈرۈپ، يەرگە ئېگىشتۈرۈلگەن مويسىپىت قېرىلار تۇراتتى.

ئېگىشمە سۈپ. ئېگىشكەن ياكى ئېگىشىدىغان: ئېگىشمە بۇلۇڭ.

ئېگىشمە بۇلۇڭ <مات> OL بىلەن OB لار بىرلا تىك تەكشىلىكتىكى گورىزونتال سىزىق بىلەن قاراش سىزىقلىرى بولسۇن دېسەك، OB سىزىق OL نىڭ تۆۋەن تەرىپىدە بولسا، ئۇ هالدا ئۇلار ئارىسىدىكى بۇلۇڭ ئېگىشمە بۇلۇڭ دېيىلىدۇ.

ئېگىشمەك پ. بەدەننى ئالدىغا ئېگىپ باشنى تۆۋەن قىلماق، ئالدىغا ئېگىلمەك: ئالدىغا ئېگىشمەك. * يىگىت چايخانىنىڭ قېيسىپ كەتكەن پاكار ئىشىكىدىن ئېگىشىپ كىرىپ، دەرۋىشنىڭ قېلىن چاڭ باسقان چاپىنىنىڭ پېشىدىن سۆيدى. * سادىق يەرگە ئېگىشكەن بولۇپ، ئۇڭ پۇتى بىلەن جۇمەنىڭ تاپانچا تۇتقان قولىغا تەپتى.

ئېگىششمەك « ئېگىشمەك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئېگىششىپ يەردىكى بىرنېمىلەرنى ئېلىشىۋاتاتتى.

ئېگىل (توغرىسى: ئېگىن) ← **ئېگىن.**

ئېلاستىك سۈپ (ر<گرېك) سىرتقى كۈچ تەسىر قىلغاندا ئېگىلىپ ياكى هالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بۇ كۈچ يوقالغاندا ئەسلىي هالىتىگە قايتىدىغان، ئېگىلىشچان، ئەۋرىشىم؛ سوزۇلۇشچان: ئېلاستىك ماددا. ئېلاستىك تالا. ئېلاستىك ئاقسىل. ئېلاستىك توقۇلما.

ئېلاستىك ئاقسىل <بىئول> ئېلاستىك تالانىڭ ئاساسىي تەركىبىدىن ئىبارەت بولغان بىر خىل ئاقسىل.

ئېلاستىك پوتېنسىئال ئېنېرگىيە <فىز> ئېلاستىك دېفورماتسىيە هاسىل بولغان جىسىمنىڭ هەرقايسى قىسىملىرى ئارىسىدا ئېلاستىك كۈچنىڭ ئۆزئارا تەسىرى پەيدا بولغانلىقى سەۋەبىدىن مەۋجۇت بولىدىغان پوتېنسىئال ئېنېرگىيە.

ئېلاستىك تالا <بىئول> بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما تالالىرىنىڭ بىر خىلى. ئېلاستىك

توقۇلمىلار ئاساسەن مۇشۇ خىل تالالار-
دىن تۈزۈلگەن. بۇ خىل تالا ئادەتتە
شاخلانغان بولىدۇ. ئۇنىڭ تۈزۈلۈشى
تەكشى، نۇر سۇندۇرۇشى ۋە ئېلاستىكلى-
قى كۈچلۈك، كىسلاتا ۋە ئىشقارلارنىڭ
خورىتىشىغا نىسبەتەن قارشىلىقى يۇقىرى
كېلىدۇ. خىمىيۋى تەركىبى ئېلاستىك
ئاقسىلدىن ئىبارەت.

ئېلاستىك توقۇلما <بىئول> ئورگانىزمنىڭ
ھەرقايسى قىسىملىرىغا تارقالغان بىرىك-
تۈرگۈچى توقۇلمىنىڭ بىر خىلى. ئۇ توم
ۋە چوڭ ھالەتتىكى ئېلاستىك تالالاردىن
تۈزۈلگەن بولۇپ، ئېلاستىك خۇسۇسىيەت-
كە ئىگە.

ئېلاستىك جىسىم <فىز> ئېلاستىك
خۇسۇسىيەتكە ئىگە جىسىم.

ئېلاستىك دېفورماتسىيە <فىز> سىرتقى
كۈچنىڭ تەسىرى توختىغاندىن كېيىن،
ئەسلى ھالىتىگە قايتالايدىغان دېفور-
ماتسىيە. مەسىلەن، پۇرژىنىنىڭ ئېلاس-
تىكلىق چېكى ئىچىدىكى دېفورماتسىيىسى
ئېلاستىك دېفورماتسىيە بولىدۇ.

ئېلاستىك سوقۇلۇش <فىز> ئىككى
جىسىمنىڭ بىر-بىرىگە سوقۇلۇش جەريا-
نىدا ئۇلارنىڭ تېزلىكلىرىنىڭ چوڭلۇقى
بىلەن يۆنىلىشىدە ئۆزگىرىش ھاسىل
بولسا، لېكىن ئىككى جىسىمنىڭ مېخانىك
ئېنېرگىيىلىرىدە ھېچقانداق يوقىتىش
بولمىسا، بۇ خىل جەريان ئېلاستىك
سوقۇلۇش دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېلاستىك كۈچ <فىز> جىسىمدا ئېلاس-
تىك دېفورماتسىيە ھاسىل بولغان چاغدا،
بۇ جىسىم ئۆزىدە دېفورماتسىيە ھاسىل
قىلغان جىسىمغا قارىتا كۈچ تەسىرى
پەيدا قىلىدۇ. بۇ خىل كۈچ ئېلاستىك
كۈچ دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېلاستىكلىق ① «ئېلاستىك» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى. ② ئى <فىز> كۈچ
تەسىرىدە دېفورماتسىيە ھاسىل بولغان
جىسىمنىڭ كۈچنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىن
قايتا ئەسلىگە كېلىش خۇسۇسىيىتى.

ئېلاستىكلىق جىسىم <فىز> ←
ئېلاستىك جىسىم.

ئېلاستىكلىق چېكى <فىز> بىر جىسىمغا
نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭغا تەسىر
قىلىدىغان كۈچ قانچە چوڭ بولسا،
ئۇنىڭدا ھاسىل بولىدىغان دېفورماتسىيىمۇ
شۇنچە چوڭ بولىدۇ. لېكىن تەسىر
قىلغان كۈچ مەلۇم چەكتىن ئېشىپ
كەتسە، بۇ كۈچ ئېلىپ كېتىلگەندىن
كېيىنمۇ جىسىم ئەسلىدىكى ھالىتىگە
قايتىپ كېلەلمەيدۇ. بۇ چەك ئېلاستىكلىق
چېكى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېلاستىكلىق كوئېففىتسىېنتى <فىز>
ئېلاستىكلىق چېكى ئىچىدە، پۇرژىنىنىڭ
سوزۇلۇش (ياكى قىسقىراش) ئۇزۇنلۇقى
χ پۇرژىنىنىڭ ئېلاستىك F كە ئوڭ
تاناسىپ بولىدۇ، يەنى: $F=K\chi$
فورمۇلىدىكى K پۇرژىنىنىڭ ئېلاستىكلىق
كوئېففىتسىېنتى بولۇپ، ئۇ پۇرژىنىنىڭ
ماتېرىيالى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.
K سانلىق قىممەت جەھەتتە پۇرژىنا
بىرلىك ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان (ياكى
قىسقىرىغان) چاغدىكى ئېلاستىك كۈچكە
تەڭ بولىدۇ. ئېلاستىك كۈچنىڭ يۆنىلىشى
سوزۇلۇش (ياكى قىسقىراش) يۆنىلىشىگە
قارىمۇقارشى بولىدۇ.

ئېلاستىكلىق مودۇلى <فىز> ماتېريال-
نىڭ ئېلاستىكلىق دائىرىسى ئىچىدىكى
كۈچىنىشى بىلەن دېفورماتسىيىسى نىسبىتى.

ماتېرىيالنىڭ ئېلاستىكلىق مودۇلى قانچە چوڭ بولسا، ئوخشاش كۈچنىڭ تەسىرىدە، ئۇنىڭ دېفورماتسىيىسى شۇنچە كىچىك بولىدۇ.

ئېلاستىكلىق مېخانىكىسى <فىز> كۈچ تەسىر قىلغان جىسىمنىڭ ئېلاستىكلىق دائىرىسى ئىچىدىكى كۈچىنىشى ۋە دېفورماتسىيىسىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر خىل تارماق پەن.

ئېلاستىكلىق نەزەرىيىسى <فىز> جىسىمغا تەسىر قىلغان كۈچ ۋە بۇ كۈچ ھاسىل قىلغان ئېلاستىكلىق دېفورماتسىيىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان نەزەرىيە.

ئېلان ئى (ئە) ① كۆپچىلىككە يەتكۈزۈش زۆرۈر بولغان خەۋەر؛ ئۇقتۇرۇش، جاكار: تېلېۋىزوردا كىيىم-كېچەك ئېلانى بېرىلدى. ② شۇنداق ئۇقتۇرۇش يېزىلغان قەغەز: كوچىلارغا چاپلانغان ئېلاندىن ئۇ قاتىلغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئۇقتۇم.

ئېلان قىلماق ① ھەممىگە مەلۇم قىلماق، ئۇقتۇرماق: تېلېۋىزوردا كىيىم-كېچەكلەرنىڭ باھاسى چۈشكەنلىكىنى ئېلان قىلدى. ② ماقالە، ئەسەرلەرنى گېزىت-ژۇرناللاردا ئاشكارىلىماق، باستۇرماق: ئەسەر ئېلان قىلماق.

ئېلانچى ئى. سەھنىدە ئورۇنلىنىدىغان نومۇرلارنى ئېلان قىلغۇچى كىشى: مەن زالغا كىرگەندە ئېلانچى نۇرئامىنەمنىڭ ناخشا ئېيتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

ئېللىپس ئى (ر<گرېك) <مات> تەكشىلىكتىكى بىر ھەرىكەتچان نۇقتا A دىن ئىككى قوزغالماس نۇقتا F، F^1 غىچە بولغان ئارىلىقلارنىڭ يىغىندىسى بىر تۇراقلىق سانغا تەڭ بولغاندا، بۇ ھەرىكەتچان نۇقتىنىڭ ترايېكتورىيىسى بىر ئېللىپس بولىدۇ. ئىككى قوزغالماس نۇقتا F، F^1 ئېللىپسنىڭ فوكۇسلىرى دېيىلىدۇ.

ئېللىپسلىق سۈپ. ئېللىپسقا ئىگە، ئېللىپسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئېللىپسلىق پارابولائىد.

ئېللىپسلىق پارابولائىد <مات> بوشلۇقتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا، ئۈچ نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە

$$\frac{\chi^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}=2z$$

(a، b لار مۇسبەت تۇراقلىق سانلار) ئىپادىلىگەن (ئەگرى) سىرت ئېللىپسلىق پارابولائىد دېيىلىدۇ.

ئېللىپسوگراف ئى (ر<گرېك) <مات> ئېللىپس سىزىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئېللىپسوئىد ئى (ر<گرېك) <مات> بوشلۇقتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوردىنات سىستېمىسىدا، ئۈچ نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە

$$\frac{\chi^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}+\frac{z^2}{c^2}=1$$

(a، b، a لار مۇسبەت تۇراقلىق سانلار) ئىپادىلىگەن سىرت ئېللىپسوئىد دېيىلىدۇ.

ئېلونچۇن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ئېلونچۇن تىلى <تىل> ئېلونچۇنلەر ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى تۇڭغۇس-مانجۇ تىللىرى تۈركۈمىنىڭ تۇڭغۇس تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. ئادەتتە سىبىرىيە ۋە ئىچكى موڭغۇل، خېيلوڭجياڭ ئۆلكىلىرىدىكى ئېلونچۇنلەر ئارىسىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلونچۇنلەر ئى <ئىرق> ئېلونچۇن مىللىتى،

ئېلۇنچۇن خەلقى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىدىكى خۇلۇنبۇيىرمىڭ رايونى ۋە خېيلوڭجياڭ ئۆلكىسىدە، چەت ئەللەردىن سىبىرىيىدە ياشايدۇ. ئوۋچىلىق ۋە قوشۇمچە دېھقانچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

ئېلۇنچۇنچە ① سۈپ. ئېلۇنچۇنلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ئېلۇنچۇنچە كىيىم. ئېلۇنچۇنچە ئۇسسۇل. ② ئى. ئېلۇنچۇن تىلى. ③ رەۋ. ئېلۇنچۇن تىلىنى ئىشلىتىپ، ئېلۇنچۇن تىلىدا: ئېلۇنچۇنچە سۆزلەشمەك.

ئېلېئا ئى <جۇغ> ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى بىر شەھەرنىڭ نامى.

ئېلېئاچىلار ئى <پەلس> قەدىمكى يۇناننىڭ بىر پەلسەپىۋى ئېقىمى. مىلادىيىدىن V — VI ئەسىر ئىلگىرى ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئېلېئا شەھىرىدە مەيدانغا كەلگەن. بۇ ئېقىمنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى: كولوفونلۇق سېنوفېن، ئېلېئالىق پارمېنىدې، زېنو ۋە ساموس ئارىلىلىق مېلىسىس. بۇ ئېقىمدىكىلەر ماددىنىڭ ئۆزگىرىدىغان مەنبەسى توغرىسىدىكى ئىستىخىيىلىك دىئالېكتىكىلىق تەلىماتقا قارشى تۇرۇپ، ھەقىقىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆزگەرمەس ماھىيىتى توغرىسىدىكى، كۆرگىلى بولىدىغان ئۆزگىرىش ۋە پەرقلەرنىڭ ساختىلىقى توغرىسىدىكى تەلىماتنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئېلېكتر ئى (ر<گرېك) <فىز> ① زەرەتلەنگەن زەررىچىلەرنىڭ (ئېلېكترون، پروتون ۋە باشقىلارنىڭ) ئۆزئارا تەسىرى ۋە ھەرىكىتى نەتىجىسىدە يۈز بەرگەن فىزىكىلىق ھادىسىلەر يىغىندىسى؛ شۇ ھادىسىلەر تۈپەيلى بارلىققا كېلىدىغان ئېنېرگىيە تۈرلىرىدىن بىرى: مۇسبەت ئېلېكتر. مەنپىي ئېلېكتر. ئېلېكتر توكى. ئېلېكتر قۇۋۋىتى. ئېلېكتر لامپىسى. ئېلېكتر قوڭغۇراق. ② توك قۇۋۋىتى بىلەن يانىدىغان لامپا: ئېلېكتر نۇرى.

ئېلېكتر ئاچقۇچ <فىز> ئېلېكتر يولىنى ئۈزۈش، چېتىش ياكى لىنىيە ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما. تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ. ئادەتتە تېلگراما يوللاشتا ئىشلىتىلىدىغان كۇنۇپكىلىق قۇرۇلما كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېلېكتر بۇرغا <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈپ، جىنىس قاتلىمى ۋە رۇدا قاتارلىقلارنى كولايدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكتر بېسىمنى ئۆزگەرتىش پونكىتى <فىز> ئېلېكتر بېسىمىنى ئۆزگەرتىدىغان ئورۇن. ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن چىققان ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى يىراققا جايغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ئېلېكتر بېسىمىنى يۇقىرىلىتىپ ۋە يۇقىرى بېسىملىق توكقا ئايلاندۇرۇپ، ئىشلەتكۈچىلەرگە يېقىن جايغا بارغاندا قايتىدىن بېسىمنى تۆۋەنلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل تۆۋەنلىتىش ۋە يۇقىرىلىتىش ۋەزىپىسى ئېلېكتر بېسىمنى ئۆزگەرتىش پونكىتى ئارقىلىق ئورۇنلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى ۋېكلىيۇچاتېل بىلەن ترانسفورماتوردىن ئىبارەت. ئۇ كۆلىمىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىگە قاراپ ئېلېكتر بېسىمنى ئۆزگەرتىش ئورنى ۋە توك تەقسىملەش ئۆيى دېگەنلەرگە ئايرىلىدۇ.

ئېلېكتر بىلەن ھەل بېرىش <فىز> ئېلېكترولىزلاش رولىدىن پايدىلىنىپ مېتاللارنىڭ يۈزىگە نېپىز بىر قەۋەت

باشقا مېتال ياكى قېتىشمىنى يېپىشتۇرۇش. بۇ خىل ئۇسۇلنى قوللانغاندا مېتال بۇيۇملارنى داتلىشىشتىن ساقلاش، سىرتقى كۆرۈنۈشنى كۆركەملەشتۈرۈش، ئۇپراشقا چىدامچانلىقنى، ئۆتكۈزۈشچانلىقنى ۋە نۇر قايتۇرۇشچانلىقنى ئاشۇرۇش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

ئېلېكتر پاتېفون <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ قىلىنىدىغان ھەمدە ئېلېكترلىك پاتېفون بېشى ۋە ئاۋاز چوڭايتىش ئۈسكۈنىسى ئىشلىتىلىدىغان پاتېفون.

ئېلېكتر پاراۋوز <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىنىدىغان پاراۋوز.

ئېلېكتر پوتېنسىئاللار ئايرىمىسى <فىز> زەرەتلىك جىسىم ياكى ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ ئېلېكتر زەنجىرىنىڭ ئوخشىمىغان قىسىملىرى ئارىسىدىكى پوتېنسىئاللىرىنىڭ ئايرىمىسى. ئېلېكتر پوتېنسىئاللار ئايرىمىسى توكنىڭ يۇقىرى پوتېنسىئالدىن تۆۋەن پوتېنسىئالغا ئېقىش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئېلېكتر پوتېنسىئاللار ئايرىمىسىنىڭ بىرلىكى ۋولت. ئۇ يەنە ئېلېكتر بېسىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئېلېكتر پوتېنسىئالى <فىز> بىرلىك مۇسبەت زەرەت مەلۇم بىر نۇقتىدىن چەكسىز يىراققا يۆتكەلگەندە، ئېلېكتر مەيدانىنىڭ قىلغان ئىشى ئېلېكتر مەيدانىدىكى شۇ نۇقتىنىڭ پوتېنسىئالى بولىدۇ. مۇسبەت زەرەت قانچە كۆپ بولسا، ئېلېكتر پوتېنسىئالىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئېلېكتر تەكشىلىكى <فىز> زەرەت (ئېلېكتر) مىقدارىنىڭ نىسبىي چوڭ-كىچىكلىكىنى ئىپادىلەيدىغان بىر خىل پارامېتىر. بۇ ئارقىلىق ئېلېكتر دەرىجىسى بىلەن خالىغان ئىككى ئېلېكتر (زەرەت) مىقدارى ئارىسىدىكى نىسبىي چوڭ-كىچىكلىكنى ئىپادىلەشكە بولىدۇ.

ئېلېكتر تورى <ھەرب> مېتال سىمدا توقۇلغان ھەمدە توك ئۆتكۈزگىلى بولىدىغان تور توساق. كۆپىنچە دۈشمەن ياكى ئوغرىدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكتر توكى <فىز> زەرەتلەرنىڭ يۆنىلىشلىك يۆتكىلىشى.

ئېلېكتر تۇراقلىق سانى <فىز> كۇلون قانۇنىدىكى تاناسىپ تۇراقلىق مىقدارى (تىنچ ئېلېكتر كۈچى تۇراقلىق مىقدارى) k نى $\frac{1}{4\pi\varepsilon_0}$ شەكلىدە يېزىشقا بولىدۇ، يەنى $K=\frac{1}{4\pi\varepsilon_0}$. فورمۇلىدىكى ε_0 ئېلېكتر تۇراقلىق سانى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېلېكتر تېخنىكىسى <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى تەتقىق قىلىشتا قوللىنىلىدىغان ئاساسىي نەزەرىيىۋى پەن. ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى ھەمدە ئېلېكترنىڭ سانائەت تارماقلىرى ۋە تۇرمۇشتا قوللىنىلىش قائىدىلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتر تېخنىكىسىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتلىرىدۇر.

ئېلېكتر چىراغ <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق يورۇقلۇق چىقىرىدىغان چىراغ. ئادەتتە چوغلانما لامپا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېلېكتر خىمىيىسى <خىم> ← **ئېلېكتروخىمىيە.**

ئېلېكتر دولقۇنى <فىز> ← **ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى.**

ئېلېكتر دۋىگاتېل <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان ماشىنا. ئۇ

يېقىنقى زامان سانائىتىدىكى ئەڭ مۇھىم ھەرىكەتلەندۇرگۈچ كۈچ قۇرۇلمىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئېلېكتر دىنامىكا <فىز> ئېلېكتر ماگنىت ھەرىكىتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئېلېكتر رېزونانسى <فىز> قوبۇل قىلغۇچى ئېلېكتر زەنجىرىنىڭ خاس چاستوتىسى بىلەن قوبۇل قىلىنغان ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنىنىڭ چاستوتىسى ئوخشاش بولغان چاغدا، قوبۇل قىلغۇچى ئېلېكتر زەنجىرىدە ئەڭ كۈچلۈك تەۋرەنمە توك ھاسىل بولۇش ھادىسىسى.

ئېلېكتر زەرىتى <فىز> ← زەرەت.

ئېلېكتر زەنجىرى <فىز> ئېلېكتر ئېقىمى-نىڭ ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى ۋە قۇرۇلمىلىرىد-كى ئۆتۈش يولى. ئادەتتە ئۇ ئېلېكتر مەنبەسى، ئۆتكۈزگۈچ سىم ۋە ئېلېكتر سايمان-زاپچاسلىرى قاتارلىقلارنىڭ ئۇلىنىشىدىن قۇرۇلىدۇ.

ئېلېكتر سايمانلىرى <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىدىكى يۈك ھەمدە ئېلېكتر زەنجە-رى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى قاتارلىقلارنى كونترول قىلىدىغان، تەكشۈرىدىغان ياكى قوغدايدىغان ئۈسكۈنىلەر، مەسىلەن، رادىئو كاناي، ۋېكلىيۇچاتېل، رېئوستات، ئېرىپ ئۈزۈلگۈچ قاتارلىقلار.

ئېلېكتر ستاتىك بىرلىكلەر سىستېمىسى <فىز> ئېلېكتر ماگنېتىزمدىكى تىنچ ئېلېكتر كۈچىنى ئاساس قىلغان بىر خىل مۇتلەق بىرلىكلەر سىستېمىسى.

ئېلېكتر ستاتىك تېزلەتكۈچ <فىز> ئېلېكتر ستاتىك (تىنچ ئېلېكترلىك) يۇقىرى بېسىم ھاسىل قىلىدىغان قۇرۇلما.

ئېلېكتر ستاتىك ئېكرانلىنىش <فىز> تاشقى مۇھىت ئېلېكتر ستاتىك مەيدانى-نىڭ ئېلېكترلىك ياكى غەيرىي ئېلېكترلىك (ئېلېكترسىزلىق) ئۈسكۈنىلەرگە بولغان تەسىردىن ساقلىنىش ياكى ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئېلېكتر ستاتىك مەيدا-نىنىڭ تاشقى مۇھىتقا بولغان تەسىردىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ ئۈسكۈنىلەرنى يەرگە ئۇلانغان يېپىق مېتال قاچىنىڭ ئىچىگە قويۇش تەدبىرى.

ئېلېكتر ستاتىك ئىندۇكسىيىسى <فىز> ئۆتكۈزگۈچ جىسىم زەرەتلەنگەن جىسىمغا يېقىنلاشقاندا يۈزىدە ئېلېكتر زەرىتى ھاسىل بولۇش ھادىسىسى. بۇ چاغدا ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى زەرەت تەڭ، ئەمما قارىمۇقارشى قۇتۇپلۇق بولىدۇ. زەرەتلەنگەن جىسىمغا يېقىن تۇرغان ئۇچىنىڭ ئېلېكتر زەرىتى زەرەتلەنگەن جىسىمنىڭ ئېلېكتر زەرىتى بىلەن قارىمۇقارشى بولىدۇ. زەرەتلەنگەن جىسىمدىن يىراق تۇرغان ئۇچىنىڭ ئېلېكتر زەرىتى زەرەتلەنگەن جىسىمنىڭ ئېلېكتر زەرىتى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

ئېلېكتر سىغىمى <فىز> ئۆتكۈزگۈچنىڭ زەرەت ساقلاش ئىقتىدارى. بىرلىكى فارادا.

ئېلېكتر شامالدۇرغۇچ <فىز> ئېلېكتر دۋىگاتېلدىن پايدىلىنىپ پالاقنى ئايلاندۇ-رۇپ ھاۋانى سۈرۈپ بېرىدىغان قۇرۇلما. ئادەتتە ھاۋا ئىسسىپ كەتكەندە بۇ ئارقىلىق ھاۋا سۈرۈلۈپ، ئادەم ياكى ئۆي ئىچى سالقىنلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۇ ئاسما، تىكلىمە ۋە ئۈستەل ئېلېكتر شامالدۇرغۇچى دېگەندەك تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

ئېلېكتر قارشىلىقى <فىز> ① جىسىمنىڭ

توكنىڭ ئۆتۈشىگە بولغان قارشى تەسىرى. جىسىمنىڭ ئېلېكتر قارشىلىقى ئۇزۇنلۇق، كەسمە يۈزىنىڭ چوڭ-كىچىكلى-كى، تېمپېراتۇرا ۋە جىسىم تەركىبىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئېلېكتر قارشىلىقىنىڭ بىرلىكى ئوم، بەلگىسى (Ω). ② شۇ خىل رولغا ئىگە دېتال.

ئېلېكتر قۇتۇپى <فز> ئېلېكتر مەنبەسى ياكى ئېلېكتر سايمانلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئورنى. باتارېيەدە سىرتقا توك چىقىرىش قۇتۇپى مۇسبەت قۇتۇپ، توك كىرگۈزىدىغان قۇتۇپى مەنپىي قۇتۇپ دېيىلىدۇ.

ئېلېكتر قۇۋۋىتى <فز> توكنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە قىلغان ئىشى. بىرلىكى ۋات، ئەمەلىي قوللىنىش بىرلىكى كىلوۋات بولىدۇ.

ئېلېكتر كاردىئوگرافى <تب> يۈرەكنىڭ قىسقىراش-سوزۇلۇش ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولغان ئېلېكتر ئېففېكتىنى چوڭايتىپ، قەغەز يۈزىگە دولقۇنسىمان سىزىق چۈشۈرۈپ بېرىدىغان بىر خىل ئۈسكۈنە. بۇنىڭغا قاراپ يۈرەكتىكى ھەر خىل كېسەللىكلەرگە دىئاگنوز قويغىلى بولىدۇ.

ئېلېكتر كاردىئوگرامما <تب> ئېلېكتر كاردىئوگرافىدىن پايدىلىنىپ يۈرەكنىڭ قىسقىراش ۋە سوزۇلۇش ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولغان ئېلېكتر ئېففېكتىنى چوڭاي-تىپ، ئاندىن ئۇنى قەغەز يۈزىگە دولقۇنسىمان سىزىق ھالىتىدە چۈشۈرۈش مەشغۇلاتى.

ئېلېكتر كۆۋرۈكى <فز> سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن ھەر خىل ئېلېكتر مىقدارلىرى (يەنى ئېلېكتر قارشىلىقى، ئېلېكتر سىغىمى، ئىندۇكتىپلىق قاتارلىقلار) نى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكتر كۈچ سىزىقلىرى <فز> ئېلېكتر مەيدانىدىكى ھەرقايسى نۇقتىلارنىڭ ئېلېكتر مەيدان كۈچىنىشى ۋە ئېلېكتر كۈچىنىڭ يۆنىلىشى بويىچە تۇتاشتۇرۇلغان سىزىق. ئۇ ئېلېكتر مەيدانىنى ئوبرازلاشتۇ-رۇش ئۈچۈن پەرەز قىلىنغان شەكىلدۇر.

ئېلېكتر كۈچى <فز> ئىش قىلىدىغان ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى. ئادەتتە ھەرى-كەتلەندۈرگۈچى كۈچ قىلىنىدىغان ئېلېكتر-نى كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەنە ئېلېكتر مىقدا-رىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئېلېكتر كۈچى سىستېمىسى <فز> ئىككىدىن ئارتۇق ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن توك بېسىمىنى ئۆزگەرتكۈچى ئورۇن، يۇقىرى بېسىملىق توك ئۆزىتىش لىنىيىسى، توك تەقسىملەش لىنىيىسى، تۆۋەن بېسىملىق توك تەقسىملىگۈچى پونكىت ۋە ئىستېمالچىدىن تەشكىل قىلىنغان توكنى تارقىتىش، تەمىنلەش ۋە ئىستېمال قىلىشتىن ئىبارەت بىر پۈتۈن گەۋدە.

ئېلېكتر گەردىشى <فز> ھاۋا بوشلۇ-قىغا تارتىلغان يۇقىرى بېسىملىق لىنىيىنىڭ ئۆتكۈزگۈچ سىمى ئەتراپىدا پەيدا بولىدىغان نۇر چاقناش ھادىسىسى. ئۇ توك ئۆتۈۋاتقان ئۆتكۈزگۈچ سىم ئەترا-پىدىكى ھاۋانىڭ ئېلېكتر مەيدانىنىڭ تەسىرىدە ئۆتكۈزگۈچ جىسىمغا ئايلىنىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدۇ. ئۇ يەنە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى خورىتىدۇ ۋە سىمسىز رادىئو دولقۇنىغا كاشىلا پەيدا قىلىدۇ.

ئېلېكتر لامپىسى <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ يورۇقلۇق چىقىرىدىغان لامپا. ئادەتتە چوغلانما ئېلېكتر لامپىسىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېلېكتر لىنىيىسى <فىز> توك يەتكۈزۈش مەقسىتىدە تارتىلغان ئېلېكتر سىملىرى ياكى سىملىق لىنىيە.

ئېلېكتر ماشىنىلىرى <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ھاسىل قىلىدىغان ۋە بۇ ئارقىلىق ئىشلەيدىغان بارلىق ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر. ئادەتتە گېنېراتور ۋە ئېلېكتر دۋىگاتېلى كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېلېكتر ماگنېتىزىم <فىز> ماددىلار ئىپادە قىلغان ئېلېكترلىك ۋە ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن، ئېلېكتر ماگنىت ئىندۇكسىيىسى، ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى قاتارلىقلار.

ئېلېكتر ماگنىت <فىز> ماگنىتنىڭ بىر خىلى. تۆمۈر ئۆزەككە سىم ئوراش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. كاتۇشكىدىن توك ئۆتكۈزۈلگەندە تۆمۈر ئۆزەك ماگنىتلىق جىسىمغا ئايلىنىدۇ. توك ئۈزۈلگەندە ماگنىتلىق خۇسۇسىيەت يوقايدۇ. ئۇ ئېلېكتر ماشىنىلىرىنى ۋە ئېلېكترلىك ئالاقە ئۈسكۈنىلىرىنى ياساشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكتر ماگنىت تەۋرىنىشى <فىز> تەۋرەنمە ئېلېكتر زەنجىرىدە تەۋرەنمە توك ھاسىل بولۇش جەريانىدا كوندېنساتور قۇتۇپ تاختىلىرىدىكى زەرەتلەرنىڭ ھەمدە توك ۋە زەرەتلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ماگنىت مەيدانى بىلەن ئېلېكتر مەيدانىنىڭ دەۋرىي ھالدا ئۆزگىرىش ھادىسىسى.

ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى <فىز> بوشلۇقتا تارقالغان قەرەللىك ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر ماگنىت مەيدانى. رادىئو دولقۇنى، يورۇقلۇق نۇرى، X نۇرى، گامما نۇرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئوخشىمىغان ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنلىرىدۇر.

ئېلېكتر ماگنىت رادىئاتسىيىسى <فىز> يۇقىرى چاستوتىلىق تەۋرەنمە ئېلېكتر ماگنىت ئېنېرگىيىسىنىڭ بوشلۇقتا تارقىلىدىغان ئېلېكتر ماگنىت ئېنېرگىيىسىگە ئايلىنىش جەريانى.

ئېلېكتر ماگنىت مەيدانى <فىز> ئېلېكتر مەيدانى بىلەن ماگنىت مەيدانىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر مەيدانى بىلەن ماگنىت مەيدانى كۆپ ھاللاردا بىرلا ۋاقىتتا تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ ھەمدە بىر-بىرىگە ئۆزگىرىدۇ.

ئېلېكتر ماگنىت ئىندۇكسىيىسى <فىز> ئۆتكۈزگۈچ جىسىم ماگنىت مەيدانىدا قارىمۇقارشى ھەرىكەت قىلىپ توك ھاسىل قىلىش ھادىسىسى.

ئېلېكتر مەنپىيلىكى <خىم> مولېكۇلىدىكى باغ تۈزگۈچى ئىككى دانە ئاتومنىڭ ئورتاق ئېلېكترون جۈپىنى تارتىش ئىقتىدارىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئېلېكترون مەنپىيلىكىنىڭ سانلىق قىممىتى قانچىكى چوڭ بولسا، باغ تۈزگۈچى ئاتوملارنىڭ ئورتاق ئېلېكترون جۈپىنى تارتىش ئىقتىدارى شۇنچە چوڭ بولىدۇ.

ئېلېكتر مەيدانى <فىز> زەرەتلىك جىسىم ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان مەيدان. زەرەتلىك جىسىملار ئارىسىدىكى ئۆزئارا تەسىرنى ئۆزىتىپ بېرەلەيدۇ.

ئېلېكتر مەيدان ئېنېرگىيىسى <فىز> ئېلېكتر مەيدانى ئىگە بولغان ئېنېرگىيە.

ئېلېكتر ئۆتكۈزگۈچ <فىز> ئۆزىدىن ئېلېكتر ئۆتكۈزىدىغان جىسىملار. ئادەتتىكى مېتاللارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتر ئۆتكۈزگۈچلەردۇر.

ئېلېكتر ئېنېرگىيە سىستېمىسى <فىز> گېنېراتور، ترانسفورماتور ئىستانسىسى، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى ئىشلەتكۈچى ئورۇن قاتارلىقلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيە تورى ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇشتىن ھاسىل بولغان بىر پۈتۈن گەۋدە.

ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى <فىز> توك ياكى توكلۇق ماددىلارنىڭ ئېنېرگىيىسى. ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى ئۆتكۈزگۈچ سىم ئارقىلىق يىراق جايلارغا ئەۋەتىشكە بولىدۇ ھەمدە ئۇنى ئاسانلا باشقا شەكىلدىكى ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ.

ئېلېكتر ئىزولياتورى <فىز> فارفور ياكى ئەينەكتىن ياسالغان بىر خىل دېتال. شەكلى يۇملاق، ئېللىپسىمان ۋە تۆۋرۈكسىمان بولىدۇ. ئۇ ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنى بىر جايغا ئورنىتىشتا ھەم باشقا ئۆتكۈزگۈچ جىسىمدىن ئىزولياتسىيە قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكتر ئىستانسىسى <فىز> ھەر خىل تىپتىكى توك چىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىدىن پايدىلىنىپ باشقا شەكىلدىكى ئېنېرگىيىنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىدىغان زاۋۇت. ئۇ ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، شامال ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق بىرنەچچە خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئېلېكتر ئىشى <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىدە، ئېلېكتر مەيدان كۈچى ئىشلىگەن ئىش دائىم ئېلېكتر توكىنىڭ ئىشلىگەن ئىشى دەپ ئاتىلىپ، قىسقىچە ئېلېكتر ئىشى دېيىلىدۇ.

ئېلېكتر ئىلمى <فىز> ئېلېكتر ھادىسىلىرى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئېلېكتر ئىندۇكتىپلىق <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىدە ئېلېكتر ماگنىتلىق ئىندۇكسىيە ھاسىل قىلالايدىغان خۇسۇسىيەت. ئېلېكتر ئىندۇكسىيىسىنىڭ بىرلىكى گېنرى.

ئېلېكتر يايى <فىز> مۇسبەت ۋە مەنپىي ئىككى قۇتۇپ يېقىنلىشىپ مەلۇم ئارىلىقتا كەلگەندە ھاسىل بولغان ئۈزلۈكسىز ئۇچقۇنلۇق زەرەت قويۇپ بېرىش ھادىسىسى. ئېلېكتر يايى يۇقىرى تېمپېراتۇرا، كۈچلۈك يورۇقلۇق ۋە نۇر ھاسىل قىلالايدۇ. ئۇ يورۇتۇش، كەپشەرلەش ۋە پولات تاۋلاش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكتر يايى بىلەن كەپشەرلەش <فىز> كەپشەرلىنىدىغان مېتالنى بىر قۇتۇپ، كەپشەر چوكىسىنى يەنە بىر قۇتۇپ قىلىپ، ئىككى قۇتۇپ يېقىنلاشتۇرۇلغاندا ئېلېكتر يايى ھاسىل بولۇپ، مېتال بىلەن كەپشەر چوكىسى ئېرىيدۇ. بۇ خىل كەپشەرلەش ئۇسۇلى ئېلېكتر يايى بىلەن كەپشەرلەش دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېلېكتر يايى ئۇسۇلى <خىم> ئازوتنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۇسۇللىرىدىن بىرى. بۇ ئۇسۇلدا ھاۋادىكى ئەركىن ھالەتتىكى ئازوت مۇقىملاشتۇرۇلۇپ، نىترات كىسلاتا ھاسىل قىلىنىدۇ، يەنى ھاۋا ئېلېكتر يايى ئارقىلىق 3000°C قىچە قىزدۇرۇلغاندا، ھاۋادىكى ئازوت ئوكسىگېن بىلەن بىۋاسىتە بىرىكىپ NO نى ھاسىل قىلىدۇ. NO نى ئوكسىدلاپ سۇغا

سۇمۇرتكەندە نىترات كىسلاتا ئېلىنىدۇ.

ئېلېكتر يولى <فىز> توكنىڭ ئېلېكتر سايمان قۇرۇلمىلىرى ئىچىدىكى مېڭىش يولى. توك مەنبەسى، ئۆتكۈزگۈچ سىم، ئېلېكتر سايمانلىرىنىڭ دېتاللىرى قاتارلىقلارنىڭ ئۇلىنىشىدىن شەكىللىنىدۇ.

ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچ <فىز> بىرلىك مۇسبەت زەرەتنىڭ قايتىش يولىنى بويلاپ بىر ئايلىنىش ئۈچۈن قىلغان ئىشى ئېلېكتر مەنبەسىنىڭ ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچى دېيىلىدۇ. ئېلېكتر مەنبەسى توك چىقارمىغاندا ئېلېكتر مەنبەسىنىڭ ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچى ئىككى قۇتۇپ ئارىلىقىدىكى ئېلېكتر پوتېنسىياللار ئايرىمىسىغا تەڭ بولىدۇ. ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچنىڭ بىرلىكى ۋولت.

ئېلېكترلەشتۈرمەك پ. ئىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، جىسمانىي ئەمگەكنى يېنىكلىتىش ھەم ۋاقىتنى ئۈنۈملۈك تېجەش ئۈچۈن، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە (ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتا) ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى كەڭ دائىرىدە قوللانماق.

ئېلېكترلەشتۈرۈلمەك «ئېلېكترلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىمىز ئېلېكترلەشتۈرۈلدى.

ئېلېكترلەشكەن «ئېلېكترلەشمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئېلېكترلەشكەن مائارىپ.

ئېلېكترلەشكەن مائارىپ <مائار> ئۈنئالغۇ، رادىئو، تېلېۋىزور، پروېكسىيە ئاپپاراتى، كىنو قاتارلىق ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم-تەربىيە.

ئېلېكترلەشمەك پ. ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى بىلەن جابدۇنماق، ئېلېكتر تورى ھاسىل قىلماق: ئېلېكترلەشكەن مائارىپ. * ھازىر يېزىلارمۇ ئېلېكترلەشتى.

ئېلېكترلىك سۈپ. ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان: ئېلېكترلىك قۇدۇق. ئېلېكترلىك توڭلىتىش ساندۇقى.

ئېلېكترلىك توڭلىتىش ساندۇقى <فىز> بىر خىل سوغۇق ساقلاش ئۈسكۈنىسى. ئۇنىڭدا ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەيدىغان ئىشكاپ ئىچىگە ئېلېكتر دۋىگاتېلى ئورنىتىلغان بولىدۇ. دۋىگاتېل كومپرېسسورنى ئايلاندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سوۋۇتۇش سۇيۇقلۇقى نەيچە ئارقىلىق ئايلىنىپ تۆۋەن تېمپېراتۇرا ھاسىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ساندۇق شەكىللىك ۋە ئىشكاپ شەكىللىك تۈرلىرى بولىدۇ.

ئېلېكترلىك چارلاش <گېئول> گېئوفىزىكىلىق چارلاشنىڭ ئاساسىي ئۇسۇللىرىدىن بىرى. ئۇنىڭدا تاغ جىنس ۋە رودىلارنىڭ ئېلېكترلىك خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، تەبىئىي ۋە سۈنئىي، تۇراقلىق ياكى ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر مەيدانى تەتقىق قىلىنىپ، يەر پوستىدىكى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمىلەر ئېنىقلىنىدۇ، پايدىلىق كان بايلىقلىرى ئىزلىنىدۇ ۋە گىدروگېئولوگىيىلىك مەسىلىلەر ھەل قىلىنىدۇ.

ئېلېكترلىك قۇدۇق <گېئول> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان مېخانىزملار ئارقىلىق سۇ چىقىرىلىدىغان قۇدۇق.

ئېلېكترلىك قۇدۇق ئۆلچەش <گېئول> قۇدۇققا، يەر قاتلىمى ۋە قۇدۇق ئىچىدىكى ۋاستىچى ماددىنىڭ ئېلېكترلىك

خۇسۇسىيىتىنى ئۆلچەيدىغان ئاپپارات چۈشۈرۈپ، ئۆلچەنگەن سېلىشتۇرما قارشىلىق ياكى توك ئۆتكۈزۈش نىسبىتى ئەگرى سىزىقىغا ئاساسەن، قۇدۇق كېسىپ ئۆتكەن قاتلامنىڭ گېئولوگىيىلىك كەسمە يۈزى بىلەن نېفىت، گاز، سۇ قاتلىمىنى تەتقىق قىلىش.

ئېلېكترلىك گۆش توغراش ماشىنىسى <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان گۆش توغراش ماشىنىسى. ئۇنىڭغا ئېلېكتر دۋىگاتېلى ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇلۇپ، پىچاق ئايلانما ياكى تەكرار ھەرىكەت قىلىپ، گۆش توغراش مەشغۇلاتىنى ئورۇنلايدۇ.

ئېلېكتروخىمىيە ئى (ر) <خىم> فىزىكىلىق خىمىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئاساسەن ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن خىمىيىۋى ئېنېرگىيە ئارىسىدىكى ئۆزئارا ئايلىنىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. باتارېيە، ئېلېكترولىز، ئېلېكتر ئارقىلىق ھەل بېرىش، ئېلېكترلىك نۇسخا ئېلىش، توك بىلەن ئېرىتىش ۋە بەزى خىمىيىۋى ماددىلارنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتروخىمىيىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىدۇر.

ئېلېكتروخىمىيىۋى سۈپ. ئېلېكتروخىمىيىگە ئائىت، ئېلېكتروخىمىيى ھادىسىلىرىدىن پايدىلىنىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئېلېكتروخىمىيىۋى ئانالىز. ئېلېكتروخىمىيىۋى كورروزىيە. ئېلېكتروخىمىيىۋى ئېكۋىۋالېنت.

ئېلېكتروخىمىيىۋى ئانالىز <خىم> ئەسۋابلار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان ئانالىزلارنىڭ بىر خىلى، يەنى ئېنىقلىنىدىغان ماددىنىڭ ئېلېكتروخىمىيىۋى خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئېنىقلىنىدىغان ماددىنىڭ ئېرىتمىسىنى خىمىيىۋى باتارېيىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى قىلىش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان مىقدار ئانالىزى.

ئېلېكتروخىمىيىۋى كورروزىيە <خىم> مېتاللارنىڭ ئېلېكتر توكىنى ئۆتكۈزمەيدىغان جىسىملار بىلەن خىمىيىۋى رېئاكسىيىگە كىرىشىدىن يۈز بېرىدىغان كورروزىيە.

ئېلېكتروخىمىيىۋى ئېكۋىۋالېنت <خىم> ئېلېكترولىز ۋاقتىدا بىر كۇلون ئېلېكتر مىقدارىنىڭ ئېلېكترودتا ئاجرىتىپ چىقارغان ماددىسىنىڭ ئېغىرلىقى (گرام).

ئېلېكترود ئى (ر<گرېك) <فىز> ئېلېكتر مەنبەسى ياكى ئېلېكتر سايمانلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئورنى. باتارېيىدە سىرتقى توك چىقىرىش قۇتۇپى «مۇسبەت قۇتۇپ»، توك كىرگۈزىدىغان قۇتۇپى «مەنپىي قۇتۇپ» دېيىلىدۇ.

ئېلېكترود پوتېنسىئالى <خىم> ئېلېكترودلار ئېرىتمە بىلەن توقۇنۇشقاندا ھاسىل بولىدىغان پوتېنسىئال.

ئېلېكترودىئالىز ئى (ر<گرېك) <خىم> ئېلېكتر مەيدانىنىڭ تەسىرىدە ئىئون ئالماشتۇرغۇچى پەردىلەردىن پايدىلىنىپ، دىئېلېكترىك ماتېرىيال سۇيۇقلۇقىدىكى ئانىئون ۋە كاتىئونلارنى تاللاپ ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئايرىۋېلىش جەريانى.

ئېلېكترودىئوگراف ئى (ر) <تېب> ئېلېكتروكاردىئوگرافىيە ئۇسۇلىدا ئىشلىتىلىدىغان مېدىتسىنا ئەسۋابى.

ئېلېكتروسكوپ ئى (ر<گرېك) <خىم> جىسىمنىڭ زەرەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى تەكشۈرىدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكتروفور ئى (ر<گرېك) <فىز> ئىندۇكسىيە-

لىك ئېلېكتر ھاسىل قىلىش ھادىسىسىدىن پايدىلىنىپ، ئاز مىقداردا ستاتىك ئېلېكتر (تىنچ ئېلېكتر) غا ئېرىشىش قۇرۇلمىسى. بىر قاتتىق كاۋچۇك ياكى سارغۇچ قاتارلىق ئىزولياتور ماددىلاردىن ياسالغان دۈگىلەك تەخسە بىلەن ئىزولياتور تاياقچىسى بولغان بىر مېتال تەخسىدىن تەشكىل تاپىدۇ.

ئېلېكتروفورېز ئى (ر<گرېك) <فىز> ئېلېكترولىتتا مىنۇس زەرەتلىك كوللوئىد دانىچىلىرىنىڭ مۇسبەت قۇتۇپقا قاراپ سىلجىش ھادىسىسى. خىمىيە سانائىتى، خىمىيۋى ئانالىز، تىببىي دورىگەرلىك، تىببىي دىئاگنوز قاتارلىقلاردا قوللىنىلىدۇ.

ئېلېكتروكاردىئوگرافىيە ئى (ر<گرېك) يۈرەكنىڭ سېلىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان ئېلېكتر ئىمپۇلسلىرىنى گرافىكا ئۇسۇلىدا يېزىپ چىقىپ، يۈرەكنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۇسۇلى.

ئېلېكتروكاردىئوگرامما ئى (ر) <تىب> ئېلېكتروكاردىئوگراف ئارقىلىق يۈرەك سېلىشىنىڭ قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن گرافىك تەسۋىرى.

ئېلېكترولىت ئى (ر<گرېك) <خىم> سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ياكى سۇيۇقلاندۇرۇلغاندا ئېلېكتر ئۆتكۈزىدىغان بىرىكمىلەر، يەنى سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ياكى سۇيۇقلاندۇرۇلغاندا ئىئونلارغا ئاجرىلىدىغان بىرىكمىلەر.

ئېلېكترولىز ئى (ر<گرېك) <خىم> تۇز ياكى كىسلاتالارنىڭ ئېرىتمىسىدىن ئېلېكتر توكى ئۆتۈۋاتقاندا، ئېرىتمىنىڭ تەركىبىي قىسىملارغا ئاجرىتىلىش ئۆزگىرىشى.

ئېلېكترولىزلىماق پ <خىم> توكنىڭ رولىدىن پايدىلىنىپ بىرىكمىلەرنى پارچىلىماق. مەسىلەن، سۇنى ئېلېكترولىزلىساق ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن ھاسىل بولىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ مېتاللار، تۇزلار ۋە ئاساسلارنى ئاجرىتىپ ئالغىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە مېتاللارنى قاپلاشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكترومېتىر ئى (ر) <فىز> ئېلېكتر زەرەت مىقدارىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكترون ئى (ر<گرېك) <فىز> تۈرلۈك ئاتوملارنى ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل ئاساسىي زەررىچە. ماسسىسى ئىنتايىن كىچىك، مەنپىي زەرەتلىك. ئاتومدا ئاتوم يادروسىنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىدۇ.

ئېلېكترون بۇلۇتى <خىم> يادرو سىرتىدىكى ئېلېكترونلار ھەرىكىتىنىڭ مۇقىم ئوربىتىسى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر پەيتتىكى ئورنىنىمۇ ئېنىقلاپ چىققىلى ياكى ھېسابلاپ چىققىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ھەرىكەت ترايېكتورىيىسىنى سىزىپ چىققىلى بولمايدۇ. يادرو سىرتىدىكى ئېلېكترونلار ھەرىكىتىنى بايان قىلغىنىمىزدا، ئۇلارنىڭ ئاتوم يادروسى سىرتىدىكى بوشلۇقنىڭ مەلۇم جايىدىكى كۆرۈلۈش پۇرسىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنىلا كۆرسىتىپ بېرەلەيمىز. ئېلېكترونلارنىڭ يادرو سىرتىدىكى بوشلۇقنىڭ مەلۇم دائىرىسى ئىچىدە كۆرۈلۈشى خۇددى مەنپىي زەرەتلىك بۇلۇت ئاتوم يادروسىنىڭ ئەتراپىنى قاپلاپ تۇرغىنىغا ئوخشاش بولۇپ، ئادەتتە ئۇ ئوبرازلاشتۇرۇلۇپ «ئېلېكترون بۇلۇتى» دېيىلىدۇ.

ئېلېكترون توپى <فىز> ← **ئېلېكترون دەستىسى.**

ئېلېكترون تۇمانى <فىز> ئاتوم ياكى مولېكۇلىدىكى ئېلېكترونلارنىڭ ئاتوم يادروسىنىڭ سىرتىدىكى ھەرقايسى رايونلاردا پەيدا بولۇش ئېھتىماللىقىنىڭ تەسۋىرلىنىشىگە بېرىلگەن نام.

ئېلېكترون چاقماق <فىز> ئېلېكترون ئۇچقۇنلىرىدىن پايدىلىنىپ ئوت ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل چاقماق. ئادەتتە ئۇنىڭغا سۇيۇقلاندۇرۇلغان نېفت گازى يېقىلغۇ قىلىنىدۇ.

ئېلېكترون قەۋەتلەر <خىم> تەركىبىدە ئېلېكترونلىرى كۆپ بولغان ئاتوملاردا ئېلېكترونلارنىڭ ئېنېرگىيىلىرى ئوخشاش بولمايدۇ. ئېنېرگىيىسى تۆۋەنرەكلىرى ئادەتتە يادروغا يېقىن جايدا ھەرىكەتلىنىدۇ؛ ئېنېرگىيىسى يۇقىرىلىرى ئادەتتە يادروغا يىراق جايدا ھەرىكەتلىنىدۇ. مەسىلىنى چۈشەندۈرۈشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ھەرىكەتلىنىۋاتقان ئېلېكترونلارنىڭ يادروغا يىراق-يېقىنلىقىنىڭ ئوخشىماسلىقى ئادەتتە ئېلېكترون قەۋەتلەر بىلەن كۆرسىتىلگەن.

ئېلېكترونلار دەستىسى <فىز> كاتود نۇرى ئارقىلىق ھاسىل بولغان دەستە شەكىللىك ئېلېكترونلار ئېقىمى. ئېلېكترون مىكروسكوپ ۋە تېلېۋىزورلار ئېلېكترونلار دەستىسىدىن پايدىلىنىپ سۈرەت پەيدا قىلىدۇ.

ئېلېكترونلار ئېقىمى <فىز> ئېلېكترونلارنىڭ قانۇنىيەتلىك ئېقىشى. ئېلېكترونلار ئېقىمى ئۆتكۈزگۈچ جىسىم ئىچىدە توك ھاسىل قىلىدۇ، مەلۇم شارائىت ئاستىدا ئۇنى بوشلۇقتا تارقىتىشقا بولىدۇ.

ئېلېكترون لامپا <فىز> رادىئو تېخنىكىسىدىكى مۇھىم دېتال ئەينەك ياكى مېتال قۇتا (ياكى نەيچە) ئىچىگە مەخسۇس ياسالغان ئېلېكتر قۇتۇپلىرى قاچىلىنىپ، مەنپىي قۇتۇپ (كاتود) تىن رادىئاتسىيىلەنگەن ئېلېكترون باشقا ئېلېكتر قۇتۇپلىرى بىلەن ئۆزئارا تەسىر قىلىشىش ئارقىلىق تۈرلۈك خىزمەتلەرنى بېجىرىدۇ. ئەڭ مۇھىم تەسىر — توغرىلاش، كۈچەيتىش، دېتېكتىرلەش ۋە تەۋرىنىش قاتارلىقلار. ئاددىي ئېلېكترون لامپىسىدا ئىككى قۇتۇپ بولۇپ، ئىككى قۇتۇپلۇق لامپا دېيىلىدۇ. ئېلېكترون قۇتۇپلىرىنىڭ سانىغا قاراپ ئۈچ قۇتۇپلۇق لامپا، تۆت قۇتۇپلۇق لامپا ۋە بەش قۇتۇپلۇق لامپا... دېگەنلەرگە ئايرىلىدۇ.

ئېلېكترون مىكروسكوپ <تىب> يېڭى تىپتىكى بىر خىل مىكروسكوپ. ئۇنىڭدا، يۇقىرى سۈرئەتلىك ئېلېكترون ئېقىمى جىسىملاردىن ئۆتكۈزۈلۈپ، ئېلېكتر ماگنىت مەيدانىغا ئىگە چوڭايتىش قۇرۇلمىسى ئارقىلىق جىسىم تەسۋىرى يالتىراق ئېكرانغا چۈشۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ چوڭايتىش ھەسسىسى ئوپتىكىلىق مىكروسكوپنىڭكىدىن ناھايىتى زور بولۇپ، ئادەتتە نەچچە تۈمەن ھەسسىگە يېتىدۇ.

ئېلېكترون مىلتىقى <فىز> ئېلېكتر بوشلۇقى ئەسۋابلىرىدا فوكۇسلىغۇچى ئېلېكترون دەستىسى ھاسىل قىلىدىغان ئېلېكتر قۇتۇپى سىستېمىسى. بىر ئېلېكترون مىلتىقى بىر ياكى تېخىمۇ كۆپ ئېلېكترون دەستىلىرىنى ھاسىل قىلالايدۇ.

ئېلېكترون نەزەرىيىسى <فىز> ماددىلارنىڭ ئېلېكترون تۈزۈلۈشى ئۈستىدىكى پەرەزگە ئاساسەن فىزىكىلىق ھادىسىلەر-

نى چۈشەندۈرىدىغان بىر خىل نەزەرىيە.

ئېلېكترون ئوپتىكىسى <فىز> ئېلېكترونىكىنىڭ بىر تارمىقى. ئادەتتە ئۇ ئېلېكترونلار دەستىسىگە ئېرىشىش ئۇسۇلى، ئېلېكترونلار دەستىسىنىڭ ئېلېكتر ماگنىت مەيدانىدا سۇنۇش قانۇنىيىتى، ئېلېكترونلار دەستىسىدىن پايدىلىنىپ جىسىمنىڭ سۈرىتىنى ئېلىش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ. ئېلېكترون مىكروسكوپ، يالتىراق لامپا قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكترون ئوپتىكىسىنىڭ ئەمەلىي قوللىنىلىشىدۇر.

ئېلېكترون ۋولت <فىز> ئاتوم فىزىكىسىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان ئېنېرگىيە بىرلىكى، يەنى بىر ئېلېكترون ئېلېكتر پوتېنسىئاللار ئايرىمىسى بىر ۋولت بولغان ئېلېكتر مەيدانىدىن ئۆتكەندە ئىگە بولغان ياكى كېمەيگەن ئېنېرگىيە.

ئېلېكترون ئىككىلەمچى قەۋەت <فىز> ئوخشاش بىر ئېلېكترون قەۋەتتە ئېلېكترونلارنىڭ ئېنېرگىيىلىرىدە ئازراق پەرق بولغاچقا، ئېلېكترون بۇلۇتلارنىڭ شەكىللىرىمۇ ئوخشاشمايدۇ. مۇشۇ پەرققە ئاساسەن، بىر ئېلېكترون قەۋەتنى بىر ياكى بىرقانچە ئىككىلەمچى قەۋەتكە ئايرىشقا بولىدۇ. ئۇلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا S، f، d، P قاتارلىق بەلگىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئېلېكترونلۇق ① سۈپ. ئېلېكتروندىن ياكى ئېلېكترون پرىنسىپىدىن پايدىلىنىلغان؛ ئېلېكتروندىن قىلىنغان: ئېلېكترونلۇق دېتال. ② رەۋ. ئېلېكترون ئارقىلىق، ئېلېكترون بىلەن: ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش.

ئېلېكترونلۇق سائەت مىخانىزم قۇرۇلمىسىدا ئېلېكترونلۇق توك يولى ئىشلىتىلىدىغان سائەت.

ئېلېكترونلۇق مۇزىكا <مۇز> ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ تېخنىكىلىق ۋاسىتىلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىشلەنگەن مۇزىكا. ئۇ يەنە ئېلېكترلىك چالغۇ ئەسۋابلىرىدا ئورۇنلانغان مۇزىكىلارنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

ئېلېكترونلۇق مىكروسكوپ <تىب> ← ئېلېكترون مىكروسكوپ.

ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى <فىز> ئېلېكترون لامپا، كرىستال لامپا قاتارلىق ئېلېكترونلۇق ئەسۋاب ۋە ئېلېمېنتلاردىن تۈزۈلگەن مۇرەككەپ ماشىنا. ئۇ كىرگۈزۈلگەن سانلىق مەلۇمات ھەم ئۇچۇر ئۈستىدە ماتېماتىكىلىق ئەمەللەرنى ئىنتايىن تېز ۋە توغرا بېجىرەلەيدۇ. ئادەتتە ئۇ رەقەملىك ۋە تەقلىدلىك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، پەن تەتقىقاتى قاتارلىق ساھەلەردە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكترونىكا ئى (ر) <فىز> رادىئو تېخنىكىسىنى ئاساس قىلغان، ئېلېكترون ياكى ئىئوننىڭ ھاسىل بولۇشى، ئۆزگىرىشى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېلېكترون لامپا، تېلېۋىزور، رادىئو، مىكرومېتىر، ئاكسېلېراتور قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكترونىكا تەتقىقاتىنىڭ ئوبيېكتى ھەم نەتىجىسىدۇر.

ئېلېكتروئوگول ئى (ر) <خىم> ① ھەر خىل كۆمۈردىن ياسالغان بۇيۇملارنىڭ ئومۇمىي نامى. ② سۈنئىي كۆمۈر ۋە گرافىتلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئېلېكتروۋوز ئى (ر<گرېك) <قاتن> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان پاراۋوز.

ئېلېكترىزاتور ئى (ر<گرېك) <فىز> زور

مقداردا ستاتىك ئېلېكتر ھاسىل قىلىندىغان ئۇسكۈنە . مەسىلەن ، ئىندۇكسىيىلىك ئېلېكترىزاتورغا ئوخشاش.

ئېلېگىيە ئى (ر<لات<گرېك) <ئەد> قەدىمكى گرېتسىيىدىكى لىرىك شېئىرلارنىڭ بىر خىلى، يەنى غەمكىن ، ئەلەملىك ، مۇڭلۇق شېئىر.

ئېلېمېنت ئى (ر<لات) ① <خىم> خىمىيۋى ئېلېمېنت. ② <مات> ئالگېبرادا بىرلەشمىنى تەشكىل قىلغۇچى ھەرقايسى بۆلەكلەر. مەسىلەن ، 723 ، 312 دىكى 7 ، 2 ، 3 ، 1 لەر؛ گېئومېتىرىيىدە شەكىلنى ھاسىل قىلغۇچى ھەرقايسى بۆلەكلەر. مەسىلەن ، ئۈچ بۇلۇڭنى ھاسىل قىلغۇچى تەرەپ ۋە بۇلۇڭلار . ③ بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلغۇچى مۇرەككەپ نەرسىلەرنىڭ ياكى ھادىسىلەرنىڭ تەركىبىي قىسمى.

ئېلېمېنتلار بەلگىسى <خىم> ئېلېمېنتلارنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان خىمىيۋى بەلگىلەر. خەلقئارادا ئېلېمېنتلارنىڭ بەلگىلىرى ئوچۇن بىر تۇتاش ھالدا شۇ ئېلېمېنتنىڭ لاتىنچە نامىدىكى بىرىنچى ھەرىپىنىڭ چوڭ يېزىلىشى قوللىنىلىدۇ. ئەگەر بىرقانچە ئېلېمېنتنىڭ بىرىنچى ھەرىپلىرى ئوخشاش بولسا ، ئىككىنچى ھەرىپلىرى قوشۇلۇپ ، كىچىك يېزىلىدۇ. مەسىلەن ، « Cu » مىس ئېلېمېنتقا ، « Ca » كالتسىي ئېلېمېنتقا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلى <خىم> ئېلېمېنتلار دەۋرىي قانۇنىغا ئاساسەن ، بارلىق ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم رەت نومۇرى بويىچە جايلاشتۇرۇلغان جەدۋىلى. ئۇنىڭدا ئېلېمېنتلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىشلىق قانۇنىيەت ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئېلېمېنتلار دەۋرىي قانۇنى <خىم> ئېلېمېنتلار خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئېلېمېنتلار ئاتوم نومۇرىنىڭ ئارتىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ كۆرۈلىدىغان دەۋرىيلىك ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى.

ئېلېمېنتلار ئورگانىك بىرىكمىلىرى <خىم> ئادەتتە ھىدروگېن، ئوكسىگېن، ئازوت، گۈڭگۈرت ۋە گالوگېنلاردىن باشقا ئېلېمېنتلارنىڭ كاربون بىلەن بىۋاستە باغلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئورگانىك بىرىكمىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېلېمېنتار سۈپ (ر) ① ئىپتىدائىي ، باشلانغۇچ: ئېلېمېنتار ماتېماتىكا. ئېلېمېنتار مەلۇمات. ② ساددا؛ ئاددىي، ناھايىتى ئاسان: ئېلېمېنتار مەسىلە. ③ ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئۇششاق: ئېلېمېنتار زەررىچە.

ئېلېمېنتار رېئاكسىيىلەر <خىم> مۇئەييەن رېئاكسىيە شارائىتىدا رېئاكسىيىلەشكۈچىلەر بىر باسقۇچتىلا بىۋاستە مەھسۇلاتقا ئايلىنىدىغان خىمىيۋى رېئاكسىيىلەر.

ئېلېمېنتار فۇنكسىيە <مات> ئاساسىي ئېلېمېنتلار فۇنكسىيىلەر ئۈستىدە چەكلىك قېتىم تۆت ئەمەلنى بېجىرىش ۋە چەكلىك قېتىم فۇنكسىيىلەرنى بىرىكتۈرۈشتىن ھاسىل بولغان فۇنكسىيە.

ئېلېمېنتار ھادىسە <مات> تاسادىپىي تەجرىبىنىڭ ھەربىر مۇمكىن بولغان نەتىجىسى بىر ئېلېمېنتار ھادىسە دېيىلىدۇ.

ئېلىپ I ئى (ئە) ئەرەب ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى « ا » نىڭ نامى.

ئېلىپنى بە دېيەلمەسلىك ← **ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەسلىك.**

ئېلىپنى كالتەك دېيەلمەسلىك ← ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەسلىك.

ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەسلىك ساۋاتسىزلىق، قارا قورساقلىق: مەنمۇ ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەي تۇرۇپ بىر دۆۋىنى چۆرگىلىتىپ يۈرۈمەنمۇ؟ * ئۇنىڭ بېشىدا تۈكى قالمىغان بىلەن ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەيدىغان بىرنېمە ئۇ.

ئېلىپنىڭ سۈنىقىنى تونۇماسلىق ← **ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەسلىك**: ئەزالارنىڭ ئىشەنچىسگە رەھمەت، لېكىن قېرىلىققا تەن بەرمەي بولمايدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى تونۇمىغاندىكىن، ھۆججەت-لەردىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولالماي قالدىكەن-مەن.

ئېلىپ II «ئالماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدە-شى: ئېلىپ سېتىش.

ئېلىپ بارماق ① باشلىماق، باشلاپ بارماق: بىخودلۇق بىھۇدە قۇربان بېرىشكە ئېلىپ بارىدۇ. ② يۈرگۈزمەك، ئىجرا قىلماق: بىز بۇ ئىشنى ئاخىرىغىچە ئېلىپ بارىمىز.

ئېلىپبە ئى (ئە) ① بىرەر تىل-يېزىقتىكى ھەرپلەرنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تىزىلغان يىغىندىسى: ئۇيغۇر ئېلىپبەسى. قازاق ئېلىپبەسى. ② باشلانغۇچ مەكتەپ 1-يىللىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ساۋات چىقى-رىش كىتابى: باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1-يىللىقىنىڭ 1-مەۋسۇمدە ئېلىپبە، ھېساب دەرسلىرى ئۆتۈلىدۇ. ③ كۆچمە. باشلانغۇچ ساۋات: تارىخنىڭ ئېلىپبەسىنى ئەمدىراق بىلگەندەك قىلمەن.

ئېلىپبە جەدۋىلى <تىل> ئېلىپبەلىك يېزىقتا بەلگىلەنگەن ھەرپلەرنىڭ رەت تەرتىپى، نامى ۋە ئومۇمىي شەكلى كۆرسىتىلگەن جەدۋەل.

ئېلىپبەلىك سۈپ. ھەرپ بەلگىلىرى بولغان، ئېلىپبەسى بار، ئېلىپبەسى بولغان: ئېلىپبەلىك يېزىق.

ئېلىپبەلىك يېزىق <تىل> ھەرپ بەلگىلىرى ئارقىلىق تىل تاۋۇشى ئىپا-دىلەنگەن يېزىق. دۇنيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەر ئىشلىتىۋاتقان يېزىقلارنىڭ كۆپچىلىكى ئېلىپبەلىك يېزىق بولۇپ، ئۇيغۇر يېزىقى، تىبەت يېزىقى، موڭغۇل يېزىقى قاتارلىقلار ئېلىپبەلىك يېزىق تىپىغا كىرىدۇ.

ئېلىپتەك سۈپ. ئېلىپكە ئوخشاش تۈپتۈز، تۈز: ئۇنىڭ ئېلىپتەك قاڭشىرى، بۇلاقتەك كۆزلىرى، ئويماقتەك ئاغزى، قوشۇما قاشلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدۇ. * ئېلىپتەك تارتىلغان ئاسفالت يولدا ماشىنا ئۇچقاندەك ئىلگىرلىمەكتە.

ئېلىپساتار ئى (ئېلىپ+ساتار) تىجارەتچى، سودىگەر: 45 ياشلار چامىسىدىكى بۇ ئېلىپساتار بەكلا ئاق كۆڭۈل كىشى ئىكەن.

ئېلىپساتارلىق ئى. ئېلىپ-سېتىش يەنى سودا ئىشى.

ئېلىپ-سېتىش <سودا> سېتىۋېلىنغان نەرسىنى قايتا سېتىش مەشغۇلاتى.

ئېلىش I ① «ئالماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <مات> ئېلىش ئەملى.

ئېلىش ئەملى <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. ئەڭ ئاددىيسى سانلارنى ئېلىش، يەنى ئىككى ساننىڭ ئايرىمىسىنى ھېسابلاش ئۇسۇل-دۇر. بۇ ئەمەل قوشۇش ئەملىنىڭ

تەتۈر ىدۇر.

ئېلىش بەلگىسى <مات> ئېلىش ئەمىلىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (—).

ئېلىش بېشى <سۇ> دەريادىن ئېرىق-ئۆستەڭلەرگە سۇ ئالىدىغان جاي.

ئېلىش II ئى. دىئال. توغان، توما بېشىدا بۆلۈنگەن سۇنى باشلاش.

ئېلىش III ئى. دىئال. ھارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشما سۈپ. ئالماشقان، ئالماشتۇرۇلغان ياكى ئالماشتۇرىدىغان: ئېلىشما ئىبارە.

ئېلىشما ئىبارە <ستى> بىرەر نەرسە ياكى ھادىسىنى بىۋاسىتە ئاڭلىتىدىغان سۆزلەرنى شۇ نەرسە ياكى ھادىسىنى تەرىپلەيدىغان باشقا سۆزلەر بىلەن ئالماشتۇرۇپ قوللىنىشتىن ئىبارەت بولغان ىستىلىستىكىلىق ۋاسىتە.

ئېلىشماق ① «ئالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بازاردىن ئالما ئېلىشىپ قايتىشتى. ② ئۆزئارا ئۇرۇشماق؛ كۆرەش قىلماق: ئۇلار بىرپەس ئېلىشقاندىن كېيىن، بىر-بىرىنى يېڭەلمەسلىككە كۆزى يېتىپ نەيزىلىرىنى تاشلاپ ئارقىغا يېنىشتى. * دۈشمەن بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىمىز. ③ رىقابەتلەشمەك؛ تەڭ تۇرماق: بۇ سودىدا سەن بىلەن ئېلىشقىنىم ئېلىشقان.

ئېلىشىش ① «ئېلىشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <ھەرب> جىددىي ھەم كەسكىن ھالدا ئېلىپ بېرىلغان جەڭ.

ئېلىشغا رەۋ. نەچچىگە ئالسا شۇنچىگە، باھا تالاشماي: نەق پۇلى يوقلار پۇلغا يارىغۇدەك سەرەمجانلىرىنى ئېلىشغا ساتتى.

ئېلىق ئى. دىئال. باج، ئالۋان.

ئېلىك ئى <زوئول> بۇغىنىڭ بىر خىلى. قۇلىقى بىلەن كۆزى چوڭ، بوينى ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا، ئارقا پۇتى ئالدى پۇتىدىن ئۇزۇن، قىشلىق تۈكى بېغىر رەڭ قوڭۇر، يازلىق تۈكى قىزغۇچ بولىدۇ. ساغرىسى ئاقۇچ كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئەركىكىنىڭ مۈڭگۈزى بولىدۇ. يېشىل چۆپ، مېۋە ھەم موگۇلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئېلىك گۆشى ئېلىكنىڭ گۆشى ياكى ئۇنىڭدىن تەييارلانغان يېمەكلىك. يۇمشاق ھەم مەززىلىك كېلىدۇ.

ئېلىك-سېلىك ① تازا مىجەزى يوق، ساقسىز: بىرنەچچە كۈن بولدى ئېلىك-سېلىك يۈرگىلى. * قىشتا باشلانغان ئەنە شۇ ئېلىك-سېلىكلىق يازغا چىققاندا ئۇنى پۇتۇنلەي ئورۇن تۇتۇپ ياتقۇزۇپ قويغانىدى. ② كۈچسىز، ماغدۇرسىز: ئەزىز ئۆزىنى راۋۇرۇس تۇتۇشقا قانچە تىرىشقان بىلەن پۇتلىرى ئۇنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنمىغان ھالدا ئېلىك-سېلىك ئىدى.

ئېلىم ئى. ئېلىش ئىشى، ئالىدىغىنى: بىرىمىدىن ئېلىمى كۆپ.

ئېلىم-بېرىم كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىش-بېرىش مۇناسىۋىتى: ئۇ كۆڭلى تۈز، ئەقىدىلىك ئادەم بولغاچقا، ئېلىم-بېرىم ئىشلىرىدا ھالال، قائىدە-يوسۇنلاردا يوللۇق ئىدى. * ئۇنىڭ دۇكىنىدا، ئېلىم-بېرىم ئىشلىرىنى قىلىدىغان يەنە بىر يىگىت بار ئىكەن.

ئېلىم-بېرىم قىلماق ئېلىش-بېرىش مۇناسىۋىتىدە بولماق.

ئېلىم-سېتىم <قا> ئالاقىدا بىر تەرەپ (ساتقۇچى تەرەپ) مالنى ئىككىنچى تەرەپكە (سېتىۋالغۇچىغا) سېتىپ بېرىدىغان، ئىككىنچى تەرەپ مالنى تاپشۇرۇپ

ئېلىپ پۇلىنى تۆلەيدىغان قانۇنىي ھەرىكەت.

ئېلىنغۇچى ئى <مات> بىر ساندىن ئىككىنچى بىر ساننى ئېلىۋەتكەن ۋاقىتتىكى ئەسلىدىكى سان. مەسىلەن، $7-5=2$ ئەمەلىدىكى 7 ئېلىنغۇچىدۇر.

ئېلىنماق «ئالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالەمدىن ئۆتكەنلەر ھامان ئەسكە ئېلىنىدۇ. * — شاھ دەرھال: جاللات! ھېچ نەرسە بىلمىگەن بىلمىسىزلەرنىڭ كاللىسى ئېلىنسۇن! — دەپ ئەمر قىلىپتۇ.

ئېلىۋەتكەن «ئېلىۋەتمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئېلىۋەتكەن تىرنىقىغا تەڭ قىلماسلىق پەقەت كۆزگە ئىلماسلىق، زادىلا ياراتماسلىق: — ماڭا ئىشەنمەمسىز؟ — دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ، — ئۇ نېمە قىلسىمۇ قىلسۇن، ئۇنى سىزنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرنىقىڭىزغا تەڭ قىلمايمەن.

ئېلىۋەتمەك پ ① مەلۇم بىر نەرسىنى ئىككىنچى نەرسىدىن چىقىرىۋەتمەك: ئاشقا چۈشۈپ قالغان قىلنى ئېلىۋېتىش. ② مەلۇم بىر نەرسىنى بىر كىمگە سۇنۇپ بەرمەك: كىتابنى ماڭا ئېلىۋېتىڭ. ③ <تىب> ئورگانىزمنىڭ مەلۇم بۆلىكىنى (كېسەللەنگەن جايىنى) ئوپېراتسىيە ئارقىلىق كېسىۋېتىشكە قارىتىلىدۇ.

ئېمال ئى (ر<فران) <خىم> كۋارتس، دالا شپاتى، سېلىترا ($NaNO_3$) ۋە ناترىي كاربوناتلارغا قوغۇشۇن بىلەن قەلەينىڭ ئوكسىدلىرىنى قوشۇپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل ماددا. مىس ياكى كۈمۈش قاچىلارغا سۈركەپ، كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ھەر خىل رەڭدىكى زىننەت، نەقىشلەرنى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

ئېماللىق سۈپ. ئېمالى بار، ئېمالغا ئىگە: ئېماللىق سىر.

ئېمان مىق (ر<لات) <فىز> ھاۋا ياكى ئېرىتمىلەرنىڭ تەركىبىدىكى رادىئوئاكتىپ رادون پاسسىپ گازىنىڭ قويۇقلۇقىنىڭ بىرلىكى (Em). 1 ئېمان 1 لىتىر ھاۋا ياكى ئېرىتمە تەركىبىدىكى 10 كيۇرى رادونغا ياكى بىر ماخقا تەڭ، يەنى 1Em=1Ma.

ئېمەن ئى (خەن) <زوئول> ← ئېمەن پىلىسى.

ئېمەن پىلىسى <زوئول> ئۆي پىلىقۇرتىدىن سەل چوڭراق ھاشارات، ئېمەن دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىنى يەيدۇ. ئۇ قوشۇپ چىقارغان مەشۇت توقۇمچىلىقنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئېمبارگو ئى (ر<ئىسپان) دۆلەت تەرىپىدىن چەت ئەل تاۋارلىرىنى كىرگۈزۈش ياكى ئاچىقىپ كېتىشنى چەكلەش ياكى چەت دۆلەتلەرگە قاراشلىق مۈلۈكنى ۋاقىتىنچە توختىتىپ تۇرۇش؛ بايقۇت.

ئېمبول ئى (ر<گرېك) <تىب> قان تومۇرغا تىقىلىپ كەپلىشىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ماددا. قان ئۇيۇملىرى ۋە يات جىسىملارنىڭ ھەممىسى ئېمبول بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئېمبولىيە ئى (ر<گرېك) <تىب> بەدەن سىرتىدىن قان تومۇرلارغا كىرىۋالغان ماددىلار ياكى قان تومۇر، يۈرەك ئىچىدىن ئاجراپ چۈشكەن قان ئۇيۇملىرى قان بىلەن ئېقىپ كېلىپ، كىچىك تومۇرلارغا كەپلىشىپ قېلىپ پەيدا قىلىدىغان قان تومۇر توسۇلۇش ھادىسىسى.

ئېمبرىئولوگىيە ئى (ر<گرېك) <زوئول> جىنسلىق كۆپىيىدىغان جانلىقلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال تەرەققىياتى جەريانىدىكى ئۇرۇقلىنىشتىن باشلاپ يېتىلگۈچە بولغان

ئارىلىقتىكى ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. «ئادەتتە ھايۋانلار ئېمبرىئولوگىيىسى» ۋە «ئۆسۈملۈكلەر ئېمبرىئولوگىيىسى» دەپ ئايرىلىدۇ.

ئېموتسىئونال سۈپ (ر) <ئەد> ئېموتسىيىلەرگە، ھېس-تۇيغۇلارغا تولغان، ئېموتسىيەنى، ھېس-تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدىغان؛ جۇشقۇن.

ئېموتسىيە ئى (ر<فران) <ئەد> ھېس-تۇيغۇلار بىلەن تولغان ئېموتسىئونال نۇتۇق. ئومۇمەن كىشىنىڭ ھېس-تۇيغۇسى ۋە كەچۈرمىشلىرى بايان قىلىنىدۇ.

ئېمۇلسىيە ئى (ر<لات) <خىم> بىر خىل سۇيۇقلۇقنىڭ ئۇششاق تامچىلىرىنى باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇققا تەكشى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان سۇيۇقلۇق. ئادەتتە ئۇ لايقىلىنىدۇ. ئۇزۇن تۇرغۇزۇلسا، ئۇلارنىڭ تەركىبىي قىسمى سېلىشتۇرما ئېغىرلىقىنىڭ ھەر خىللىقى بويىچە ئىككى قەۋەتكە بۆلۈنىدۇ.

ئېمۇلسىيىلەشتۈرۈش ئى <خىم> ئىلگىرى ئارىلاشمىغان ئىككى خىل سۇيۇقلۇقنى ئارىلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر خىل سۇيۇقلۇقنى ئۇششاق دانىچىگە ئۆزگەرتىپ باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارىتىش جەريانى. مەسىلەن، سوپۇن سۈيى بىلەن ماينى تولۇق ئارىلاشتۇرۇپ، ماينى ئۇششاق دانىچە ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، سوپۇن سۈيىدە ئۈزۈپ يۈرىدىغان ھالغا كەلتۈرۈشكە ئوخشاش.

ئېمۇلسىيىلىگۈچى ① سۈپ. ئېمۇلسىيىلەش رولىنى ئوينايدىغان، ئېمۇلسىيىلەيدىغان. ② ئى <خىم> ئېمۇلسىيىلەشتۈرۈلگەن ئېرىتمە. ئادەتتە سۇ بىلەن ماينىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئىككى خىل تىپى بولىدۇ. بىرى سۇنىڭ ماي ئىچىگە تارىلىشى؛ يەنە بىرى ماينىڭ سۇ ئىچىگە تارىلىشى.

ئېمۇلسىيىلىمەك پ. بىر خىل سۇيۇقلۇقنىڭ ئۇششاق دانىچىلىرىنى باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارىتىش ئارقىلىق باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ھاسىل قىلماق.

ئېمىتكۈچى سۈپ. ئېمىتىدىغان، ئېمىتىشكە ئادەتلەنگەن: ئېمىتكۈچى ھايۋانلار.

ئېمىتكۈچى ھايۋانلار <زوئول> ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ خىل ھايۋانلار ئانا تېنىدىكى سۈت بېزىدىن ئاجرىلىپ چىققان سۈت ئارقىلىق باللىرىنى باقىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك بىر تۆشۈكلۈك ھايۋانلار تۇخۇمدىن كۆپەيگەندىن سىرت، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى تۇغۇت ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

ئېمىتمەك «ئەممەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا ئېمىتمەك. * ئۇنى مەن ئېمىتىپ چوڭ قىلغان. * بۇ بالىنى كىم ئېمىتتى؟

ئېمىتىشمەك «ئېمىتمەك» پېئىلىنىڭ ئورتاق دەرىجىسى.

ئېمىتىلمەك «ئېمىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېمزەك ئى. دىئال. ئېمزىگۇ.

ئېمزىگۇ ئى. ① باللارغا سۈت، بولماق قاتارلىق سۇيۇق يېمەكلىكلەرنى ئىچكۈرىدىغان بوتۇلكا شەكىللىك قاچا. ② بوۋاقلارنى يىغلاتماسلىق ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويۇلىدىغان، رېزىنكىدىن ھاۋا ئۆتمەيدىغان قىلىپ ياسالغان بۇيۇم.

ئېمزەمەك (توغرىسى: ئېمىتمەك) ← ئېمىتمەك.

ئېمشمەك «ئەممەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سامانلىقتا بىرقانچە كۈچۈك بىر قانجۇقنى ئېمشۋاتاتتى.

ئېمكداش (توغرىسى: ئېملداش) ← ئېملداش.

ئېملداش ئى. بىر ئانىنى (بىر ئەمچەكنى) ئېمىپ چوڭ بولغان بالىلار: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئېملداش بولىمەن. // ئۇنىڭ شەربان ئىسىملىك ئېملداش سىڭلىسى بار ئىدى.

ئېملداشلىق ئى. ئۆزئارا بىر ئانىنى (بىر ئەمچەكنى) ئېمىش: ئېملداشلىق مۇناسىۋەت.

ئېمىن (توغرىسى: ئەمىن) ← **ئەمىن.**

ئېن ئى (ر<لات) <خىم> بىر تۈردىكى ئورگانىك بىرىكمىلەر. ئۇلارنىڭ كاربون – كاربون قوش باغلىق تۈزۈلۈشى ۋە تويۇنمىغانلىق خۇسۇسىيىتى بار.

ئېنە ئى. دىئال. ئانا، ئاپا.

ئېنتالپىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> تېرمودىنامىكا سىستېمىسىدىكى بىر خىل ھالەت پارامېترى. بەلگىسى H .

ئېنتروپىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> تېرمودىنامىكا سىستېمىسىنىڭ ھالىتىنى تەسۋىرلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار؛ يەنى مۇئەييەن شەرت ئاستىدا جەرياننىڭ داۋاملىشىش يۆنىلىشىنى ئېنىقلايدىغان بەلگە. بەلگىسى S.

ئېنتروپىيە مىزانى <فىز> تېرمودىنامىكىلىق سىستېمىنىڭ تەڭپۇڭ ھالەتكە يېتىپ بارغان-بارمىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىشنىڭ ئۆلچىمى. ئۇنى مۇنداق قىلىشقا بولىدۇ: سىستېمىنىڭ ھەجمى ۋە ئىچكى ئېنېرگىيىسى ئۆزگەرمىگەن ئەھۋالدا ئېھتىمالدىكى ھەر خىل ئۆزگىرىشلەرنىڭ تەڭپۇڭ ھالىتىنىڭ ئېنتروپىيىسى ئەڭ چوڭ بولىدۇ. بۇ تەڭپۇڭلۇقنىڭ ئاساسىي مىزانى.

ئېنتومولوگىيە ئى (ر<لات) <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، كلاسسىفىكاتسىيىسى، فىزىئولوگىيىسى، كېسەللىكلىرى، زەھەرلىنىش يوللىرى، گېنېتىكىسى ۋە كۆپىيىش تەرەققىياتى قاتارلىق ھاياتلىق پائالىيەتلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، زىيانلىق ھاشاراتلارنى كونترول قىلىش، پايدىلىق ھاشاراتلاردىن پايدىلىنىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى پەن.

ئېنتېرۋال ئى (ر<لات) <مۇز> ئىككى مۇزىكىلىق ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋاز ئېگىزلىك مۇناسىۋىتى. ئادەتتە «گرادۇس» ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئاددىي نوتىدا 1 دىن 1 گىچە ياكى 2 دىن 2 گىچە بىر گرادۇس؛ 1 دىن 3 كىچە ياكى 2 دىن 4 كىچە ئۈچ گرادۇس؛ 1 دىن 5 كىچە بەش گرادۇس بولىدۇ.

ئېندوسپورا ئى (ر<لات) <بوت> بەزى تاياقسىمان باكتېرىيىلەر ھۈجەيرىسىنىڭ ئىچىدە شەكىللىنىدىغان تۇخۇمسىمان ياكى دۈگىلەك سپورا. بۇ خىل سپورا تەبىئىي شارائىتتا ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىنىدۇ. مۇۋاپىق شارائىتتا ئېندوسپورا يېرىلىپ يېڭى باكتېرىيە ئۆسۈپ چىقىدۇ.

ئېنزىم ئى (ر<لات) <بىئول> جانلىقلار تېنىدىكى ھۈجەيرىلەردە ھاسىل بولىدىغان يېلىمسىمان ئورگانىك ماددا. ئاقسىلدىن تۈزۈلىدۇ. سۇدا ئېرىيدۇ. ئورگانىزمدا بولۇۋاتقان ئوكسىدلىنىش، ھەزىم قىلىش، ئېچىتىش قاتارلىق خىمىيىلىك ئۆزگىرىشلەر ئۈچۈن كاتالىزاتورلۇق رول ئوينايدۇ.

ئېنزىم ئاقسىلى <بىئول> ئېنزىمنىڭ ئاقسىل قىسمى. مەخسۇس قوشۇمچە ئېنزىم بولغاندىلا رولىنى جارى قىلدۇرالايدۇ.

ئېنزىم گېنى <بىئول> جانلىقلار تېنىدىكى ئېنزىمغا ئايلىنالايدىغان خىمىيەۋى ماددا.

ئېنستاتىت ئى (ر) <گېئول> يانتو ياقلىق پىروكسېننىڭ خىمىيلىك تەركىبى. $Mg_2(Si_2O_6)$ تەركىبىدىكى تۆمۈرنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ رەڭگى كۆكۈچتىن قوڭۇر يېشىل، قوڭۇر قارىغىچە بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.1 — 3.5؛ قاتتىقلىقى 5—6.

ئېنسىكلوپېدىيە ئى (ر<فران) <تىل> ئىلىم-پەننىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ياكى بىرەر ساھە بويىچە كەڭ، تولۇق مەلۇمات بېرىدىغان لۇغەت تىپىدىكى ئىلمىي توپلام؛ قامۇس: ئۇيغۇر ئېنسىكلوپېدىيىسى. بۈيۈك برىتانىيە ئېنسىكلوپېدىيىسى.

ئېنېرگېتىكا ئى (ر<گرېك) پەن-تېخنىكا، سانائەت، ئومۇمەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تۈرلۈك شەكىلدىكى ئېنېرگىيە ئىشلەپچىقىرىش، ئۆزگىرىش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ساھەسى.

ئېنېرگىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> ماددىلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل فىزىكىلىق مىقدار. ئادەتتە ماددىلارنىڭ ئىش قىلىش ئىقتىدارى دەپ چۈشەندۈرۈلىدۇ. ئېنېرگىيىنىڭ ئاساسىي تىپلىرى: پوتېنسىئال ئېنېرگىيە، ھەرىكەت ئېنېرگىيىسى، ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، ماگنىت ئېنېرگىيىسى، يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى، خىمىيلىك ئېنېرگىيە ۋە ئاتوم ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بىر خىل ئېنېرگىيە يەنە بىر خىل ئېنېرگىيىگە ئۆزگىرەلەيدۇ. ئېنېرگىيىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قۇۋۋەت بىرلىكى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئېنېرگىيە پىرامىدىسى <بىئول> ئېنېرگىيە بىر ئېكولوگىيىلىك سىستېما ئىچىدە ئۆتۈشۈشتە ھەر خىل ئورگانىزملارغا تايىنىپ ئۆزگىرىدۇ ۋە توشۇلىدۇ. بۇ خىل بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئورگانىزملار ئايرىم-ئايرىم تۈردە ئوخشاش بولمىغان ئوزۇقلىنىش دەرىجىلىرىگە ئورۇنلىشىدۇ. ئېنېرگىيە ئورگانىزمدا زاپاس ساقلىنىدۇ. ئۇ باشقا خىل ئورگانىزملار ئۈچۈن ئېنېرگىيە، مەنبەسى قىلىنغان ۋاقىتتا، ئۇنىڭدا ئۆتۈشۈش يۈز بېرىدۇ. ئىستېمال قىلغۇچىلار رېتى بىلەن ئۆزىدىن بىر دەرىجە ئالدىدىكى ئىشلەپچىقىرىشقۇچىنى ئاساسلىق ئېنېرگىيە مەنبەسى قىلىدۇ. ئېنېرگىيە ئوزۇقلىنىش دەرىجىلىرىنىڭ رېتى بويىچە يۇقىرىغا توشۇلۇشتا دەرىجىمۇ دەرىجە ئازىيىپ بارىدۇ. تەخمىنەن 10% — 20% نىسبەت بىلەن يۇقىرىدىكى بىر دەرىجىگە توشۇلىدۇ. قالغان ئېنېرگىيە نەپەسلىنىشتە سەرپ قىلىنىپ كېتىدۇ. دەرىجە بويىچە يۇقىرى ئۆرلەشتە ھەربىر دەرىجىدىكى ئورگانىزملارنىڭ سانى بارغانسېرى ئازىيىپ بارىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېنېرگىيىنىڭ پىرامىدا شەكىللىك بىر خىل نىسبەت مۇناسىۋىتى شەكىللىنىدۇ. مانا بۇ «ئېنېرگىيە پىرامىدىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېنېرگىيە دەرىجىسى <فىز> ئاتوم، مولېكۇلا، ئاتوم يادروسى قاتارلىقلار ئوخشىمىغان ھالەت ئاستىدا ھەرىكەتلەنگەندە ئىگە بولغان ئېنېرگىيە قىممىتى. بۇ خىل سانلىق قىممەت ئۈزلۈكسىز بولماستىن، پەلەمپەي شەكىلدە بولىدۇ. شۇڭا ئۇ

ئېنېرگىيە دەرىجىسى دەپ ئاتالغان.

ئېنېرگىيە زونىسى <فىز> قاتتىق جىسىملاردىكى ئېلېكترونلارنىڭ ئېنېرگىيە ھالىتىنىڭ تەقسىملىنىشى. ئۇ بىر قاتار ئېلېكترون ئېنېرگىيىسى دەرىجىلىرىدىن تۈزۈلىدۇ. بۇ ئېنېرگىيە دەرىجىلىرى خۇددى بىر-بىرى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندەك زىچ بولۇپ، قارىماققا بىر «زونا» دەك كۆرۈنىدۇ.

ئېنېرگىيە زىچلىقى <فىز> دولقۇن تارقىلىدىغان بىرلىك ھەجىمدىكى بوشلۇق-نىڭ ئېنېرگىيىسى.

ئېنېرگىيە مەنبەسى <جۇغ> مەلۇم شەكىلدىكى ئېنېرگىيە بىلەن تەمىن-لىيەلەيدىغان ماددا ياكى تەبىئىي جەريان. مەسىلەن، كۆمۈر، نېفىت، يەر ئىسسىقلىقى، قۇياش ئېنېرگىيىسى، جانلىقلار ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلار.

ئېنېرگىيە مېتابولىزمى <بىئول> ئورگانىزمنىڭ مۇھىت بىلەن ئېنېرگىيە ئالماشتۇرۇش ۋە بەدىنى ئىچىدىكى ئېنېرگىيىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى.

ئېنېرگىيە ئۆتۈشۈشى <بىئول> ئېكولوگىيىلىك سىستېمىنىڭ ئەڭ دەسلەپ-كى ئېنېرگىيىسى قۇياشتىن كېلىدۇ. ئۇ يېشىل ئۆسۈملۈكلەرنىڭ فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق ئۆسۈملۈك تېنىگە كىرىدۇ. ھايۋانلار ئۆسۈملۈكنى يېگەندە، ئېنېرگىيە ئورگانىك ئوزۇقلۇق ئارقىلىق ھايۋان تېنىگە يۆتكىلىدۇ. ئىشلەپچىقارغۇچىلار ۋە ئىستېمالچىلار ئۆلگەندىن كېيىن پارچىلىغۇچىلار تەرىپىدىن پارچىلىنىپ، مۇرەككەپ ئورگانىك ماددىلار ئاددىي ئورگانىك ماددىلارغا ئايلىنىدۇ. زاپاس ساقلانغان ئېنېرگىيە مۇھىتقا قويۇپ بېرىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىشلەپچىقارغۇچىلار، ئىستېمالچىلار ۋە پارچىلىغۇچىلار نەپەسلىنىش يولى بىلەن مۇ بىرقىسىم ئېنېرگىيىنى قويۇپ بېرىدۇ. مانا بۇ ئېنېرگىيە ئۆتۈشۈشىدۇر. بارلىق ھاياتلىق پائالىيەتلىرىدە ئېنېرگىيە ئۆتۈشۈشى ۋە ئايلىنىشى بولۇپ تۇرىدۇ. ھەربىر ئېكولوگىيىلىك سىستېما ماددا ئايلىنىش ۋە ئېنېرگىيە ئۆتۈشۈش سىستې-مىسى بولۇپ، پۈتۈن بىئوسفېرا مۇشۇ خىل ئايلىنىشتا دىنامىكىلىق تەڭپۇڭلۇقنى ساقلايدۇ. ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىدۇ ۋە تەرەققىي قىلىدۇ.

ئېنېرگىيە ئۆزگەرتكۈچ <فىز> بىر خىل ئېنېرگىيىنى يەنە بىر خىل ئېنېر-گىيىگە ئۆزگەرتىدىغان ئەسۋاب.

ئېنېرگىيە ئېقىمى <فىز> بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە مەلۇم بىر توغرا كەسمە يۈزىدىن ئۆتىدىغان ئېنېرگىيە.

ئېنېرگىيىنىڭ ئايلىنىش ۋە ساقلىنىش قانۇنى <فىز> تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئەڭ ئومۇمىي، ئەڭ مۇھىم ئاساسىي قانۇنلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ بايان قىلىنى-شى مۇنداق: ئېنېرگىيە بىكاردىن-بىكار يوقالمايدۇ ھەم بىكاردىن-بىكار ھاسىلمۇ بولمايدۇ. ئۇ پەقەت بىر خىل شەكىلدىن ئىككىنچى بىر خىل شەكىلگە ئايلىنىدۇ ياكى بىر جىسىمدىن ئىككىنچى بىر جىسىمغا يۆتكىلىدۇ، ئېنېرگىيىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى بولسا ئۆزگەرمەيدۇ.

ئېنېرگىيىنىڭ ساقلىنىش قانۇنى <فىز> تەبىئىي پەنلەردىكى ماددا ھەرىكىتى توغرىسىدىكى ئەڭ مۇھىم قانۇن، ئۇنىڭ مەزمۇنى: ئەتراپىدىن ئايرىۋېتىلگەن ھەرقانداق ماددىي سىستېما ئىچىدە مەيلى قانداق ئۆزگىرىش ياكى جەريان يۈز بەرمىسۇن، ئېنېرگىيىنىڭ ھالىتىدە

ئالمىشىش سادىر بولسىمۇ، ئېنېرگىيىنىڭ ئومۇمىي تۇراقلىقى ئۆزگەرمەيدۇ دېگەن ئىدىن ئىبارەت.

ئېنېرگىيىنىڭ كۋانتىلىشىشى <فىز> مىكرو زەررىچىلەر ئىگە بولغان ئېنېرگىيە (ھەرىكەت ئېنېرگىيىسى بىلەن پوتېنسىئال ئېنېرگىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ ئۈزلۈكسىز بولماسلىق ھادىسىسى.

ئېنېرگىيىچىلىك ئى <پەلس> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن XX ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە تارقىلىپ يۈرگەن بىر خىل ئەكسىيەتچىل ئىدېئالىستىك ئىدىيىۋى ئېقىم. ئۇ فىزىكىلىق ئىدېئالىزمىنىڭ بىر تۈرلۈك ئىپادىسى بولۇپ، ھەرىكەت بىلەن ماددىسىنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىدۇ. ئېنېرگىيە تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇردىكى بارلىق ھادىسىلەرنى ئېنېرگىيىدىن ئىبارەت بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلىغىلى بولىدۇ.

ئېنتېلېفىئا ئى (ر<گرېك) <پەلس> ھايات كۈچ نەزەرىيىسى دېگەن ئىدېئالىستىك تەلىماتتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھاياتنىڭ مەنبەسى ۋە ئاساسى بولغان سىرلىق غەيرىي ماددىي «ھاياتىي كۈچ» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېنىق ① سۈپ. خاتاسى يوق، توغرا، دەل، نەق: ھېسابى ئېنىق. ۋاقتى ئېنىق. گېپى ئېنىق. ② سۈپ. جەزمەن، چوقۇم، شۈبھىسىز: بىزنىڭ بۈگۈن بۇ يەردە قونۇپ قالىدىغانلىقىمىز ئېنىق ئىدى. ③ سۈپ. مەلۇم، ئوچۇق: بۇ كىتابىنىڭ كىمنىڭ ئىكەنلىكى ئېنىق. ④ رەۋ. كۆرگىلى، ئاڭلىغىلى بولىدىغان دەرىجىدە، ئاشكارا، ئوچۇق: ئېنىق ئاڭلىماق. * ئۇنىڭ كۆزلىرى باشقىلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئەڭ يوشۇرۇن سىرلارنىمۇ ئېنىق كۆرۈپ تۇرغاندەك قىلاتتى.

ئېنىق بۆلۈنمە <مات> بۆلۈنگۈچى بۆلگۈچىگە تولۇق بۆلۈنگەندە كېلىپ چىققان بۆلۈنمە. مەسىلەن، $91 \div 13 = 7$ دىكى 7 ئېنىق بۆلۈنمە بولىدۇ.

ئېنىق سان <مات> مەلۇم بىر مىقدارنىڭ ھەقىقىي سانلىق قىممىتىنى ھەقىقىي ئىپادىلىگەن سان.

ئېنىق سىزىقلىق سپېكتىر <فىز> سپېكترنىڭ بىر خىلى. بىر قىسىم داۋاملاشمايدىغان ئېنىق سىزىقلار (لىنىيە) دىن شەكىللىنىدۇ. قالغان قىسمى قاراڭغۇ بولىدۇ. ئادەتتىكى تېمپېراتۇرا ئاستىدا ئېلېمېنتلارنىڭ چوغلانغان گازى ياكى پارنىڭ يورۇقلۇقى مۇشۇنداق سپېكترنى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئېنىق كۆرۈش ئارىلىقى <فىز> يورۇقلۇق مۇۋاپىق بولغاندا نورمال كۆز ئالمىسىدىن 25cm يىراقلىقتىكى جىسىملارنى ئەڭ ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇ، ھەمدە كۆز ئاسانلىقچە تالمايدۇ. بۇ ئارىلىق «ئېنىق كۆرۈش ئارىلىقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېنىق ئوخشىتىش <ستى> ئوخشىتىشنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا ئوخشىتىلغۇچى، ئوخشىغۇچى ۋە ئوخشىتىش سۆزى ياكى ئوخشاشلىق نۇقتىسىدىن ئىبارەت تۆت خىل ئېلېمېنت بولىدۇ. ئوخشالغۇچى بىلەن ئوخشىغۇچىنىڭ مۇناسىۋىتى ئوخشاشلىق مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولىدۇ. خۇددى قاغجىراپ كەتكەن چۆل يامغۇرغا تەشنا بولغاندەك، بىز ئىلىم-مەرىپەتكە تەشنا-مىز دېسەك، بۇنىڭدا «ئىلىم-مەرىپەتكە تەشنالىق» ئوخشالغۇچى، «چۆلنىڭ يامغۇرغا تەشنالىقى» ئوخشىغۇچى، «خۇددى» ۋە «دەك» لەر ئوخشىتىش سۆزى ھەم قوشۇمچىلىرىدۇر.

ئېنىق ئىنتېگرال <مات> f (X) يېپىق

ئىنتېرۋال (a, b) دا ئېنىقلىنىدىغان فۇنكسىيە بولسۇن، بۆلگۈچى نۇقتىسا $a=\chi_0<\chi_1<\cdots\chi_{i-1}<\chi_1<\cdots\chi_n=b$ ئارقىلىق (a, b) ئىنتېرۋالنى n دانە كىچىك ئىنتېرۋالغا بۆلۈپ، ھەربىر كىچىك ئىنتېرۋال (χ_{i-1}, χ_i) دىن خالىغان بىر ξ_i نۇقتىنى ئېلىپ $\sum_{i=1}^{n} f(\xi_i)(\chi_i-\chi_{i-1})$ يىغىندىنى تۈزەيلى، A نى ھەممىدىن چوڭ بولغان كىچىك ئارىلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى دەيلى. ئەگەر $\lim_{\triangle\to 0}\sum_{i=1}^{n} f(\xi_i)(\chi_1-\chi_{i-1})$ مەۋجۇت بولۇپ، لىمىت قىممەت ئىنتېرۋال-نى بۆلۈش ئۇسۇلى بىلەن ξ_i نى ئېلىش ئۇسۇلىغا مۇناسىۋەتسىز بولمىسا، ئۇ ھالدا بۇ لىمىت قىممەت $f(\chi)$ فۇنكسىيە-نىڭ (a, b) دىكى ئېنىق ئىنتېگرالى دېيىلىدۇ.

ئېنقسىز سۈپ. ئېنىق بولمىغان، ئېنىق ئەمەس: ئېنقسىز تەڭلىمە. * — ئەركىن، يەنە بىرەر يېرى ئېنقسىزمىكەن؟ — دەپ سورىدى ئارزۇگۈل.

ئېنقسىز تەڭلىمە <مات> نامەلۇمنىڭ سانى تەڭلىمىنىڭ سانىدىن كۆپ بولغان تەڭلىمە.

ئېنقسىزلىق « ئېنقسىز » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئېنقسىزلىق ھېس قىلماق.

ئېنقسىزلىق ئالمىشى <تىل> سۆزلىگۈچىگە ئېنىق بولمىغان مەلۇم شەيئى، بەلگە، سان-مىقدار، ۋاقىت قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان ئالماشلار. ئۇيغۇر تىلىدىكى ئېنقسىزلىق ئالماشلىرى سوئال ئالماشلىرى-نىڭ كەينىگە « -دۇ / -تۇ، -دۇر / -تۇر » قوشۇمچىسىنى قوشۇش ياكى ئالدىغا « ئاللا- » قوشۇمچىسىنى قوشۇشنەك ئىككى خىل يول بىلەن ياسىلىدۇ. مەسىلەن، كىمدۇر، نېمىدۇر، قانداقتۇر، قايسىدۇر، قاچاندۇر، نەدۇر، قاياقتۇر، نېمشقىدۇر، ئاللىكىم، ئاللىنېمە، ئاللىقانداق، ئاللىقاياق قاتارلىقلار.

ئېنقلاتماق « ئېنىقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېنقلاش ① « ئېنىقلىماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <قا> ماددىي ئىسپات ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان ئىز، نەرسە، ياكى جەسەتنى تەكشۈرۈش، شۇ ئارقىلىق جىنايەت پاكىتلىرىنى تېپىش ۋە تەتقىق قىلىش، جىنايەت ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىش، ئاخىرىدا جىنايەتنى پاش قىلىش جەريان-لىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېنقلاشماق « ئېنىقلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېنقلانغۇچى ① سۈپ. ئېنىقلىنىدىغان، ئېنىقلىنىش ئوبيېكتى بولغان: ئېنقلانغۇچى ئۇقۇم. ② ئى <تىل> جۈملىدە ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ، ئۇلار تەرىپىدىن ئېنىقلىنىدىغان سۆز، مەسىلەن، « گۈزەل ۋەتەن » دىكى « ۋەتەن » سۆپەتنى ئۆزىگە بېقىندۇ-رۇپ، ئۇ تەرىپىدىن ئېنىقلىنىپ كەلگەن. شۇڭا بۇ يەردە « گۈزەل » سۆزى ئېنقلىغۇچى، « ۋەتەن » سۆزى بولسا ئېنقلانغۇچىدۇر.

ئېنقلانماق « ئېنىقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ دېلو ئاخىرى ئېنىقلاندى. * بۇ قېتىمقى ئوت ئاپىتىدە 51 ئادەم ئۆلگەنلىكى ئېنىقلاندى.

ئېنقلىغۇچى ① سۈپ. ئېنىقلاش ۋەزىپىسىنى

ئۆتەيدىغان، ئېنىقلايدىغان: ئېنىقلىغۇچى كىشى. ئېنىقلىغۇچى گۇرۇپپا. ② ئى <تىل> جۈملىنىڭ ئەگەشمە بۆلەكلىرىدىن بىرى، يەنى ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنە دائىرىسىنى چەكلەپ كېلىدىغان شۇنىڭدەك ئۆزى بېقىنغان ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەرنىڭ خاراكتېرى، تۈرقى، مىجەزى، تەمى، رەڭگى، ھەجمى، ھالىتى، سانى، مىقدارى، ئورنى، ئىگىسى؛ تەۋەلىكى قاتارلىق تۈرلۈك خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەپ كېلىدىغان جۈملە بۆلىكى. مەسىلەن، «بىز ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنى قىزغىن سۆيىمىز» دېسەك، بۇ جۈملىدىكى «ئۇلۇغ» دېگەن سۆز «ۋەتىنىمىز» دېگەن سۆزنىڭ مەنە دائىرىسىنى چەكلەپ، جۈملىدە ئېنىقلىغۇچى ۋەزىپىسىدە كەلگەن. ئادەتتە سۈپەت، ئىسىم، سان، مىقدار، سان-مىقدار بىرىكمىسى، ئالماش ۋە سۈپەتداشلار جۈملىدە ئېنىقلىغۇچى بولۇپ كېلىدۇ.

ئېنىقلىغۇچى ئۇقۇم <لوگ> ئېنىقلىمىنىڭ تەركىبىدىكى بىر ئامىل، يەنى ئېنىقلانغۇچى ئۇقۇمنىڭ مېغىزىنى ئاچقان ئۇقۇم.

ئېنىقلىق «ئېنىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئىشنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسى يۇقىرى ئەمەس.

ئېنىقلىما ① سۈپ. ئېنىقلىنىدىغان؛ ئېنىقلانغان: ئېنىقلىما ھۆكۈم. ② ئى <لوگ> بىر خىل شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدىكى ياكى بىر ئۇقۇمنىڭ مېغىزى بىلەن ھەجمى توغرىسىدىكى ئېنىق ھەم ئىخچام چۈشەندۈرۈش، تەبىر.

ئېنىقلىماق پ. مەلۇم بىر ئىشنىڭ تېگى-تەكتى-نى، سەۋەب-نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ، سۈرۈشتۈرۈپ بىلمەك: مەن ئەينى چاغلاردىكى بىرمۇنچە ئىشلارنى بىر-بىرلەپ ئېنىقلاپ، ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى. * دوختۇرلار ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئالىمنىڭ نېمە بولغانلىقىنى ئېنىقلىدى.

ئېنىمەك پ. دىئال. ئەن سالماق، بەلگە ئۇرماق.

ئېھ ئىم ① قايتا-قايتا تەكرارلىنىپ ھالسىزلىنىش، ئاغرىقتىن ئازابلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: شاھزادە: «ئېھ، ئېھ،.. سۇ! سۇ! جىگىرىم قۇرۇپ كەتتى، ئاھ، ۋايجان» دەپ نالە قىلاتتى. ② ئېچىنىش، يالۋۇرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: نېمىشقا؟ ئېھ خۇدا، تووۋا! ئەجەبا نېمىشقا ئىككىلىكنى تېخىچە چۈشەنمىسىڭىز.

ئېھتىرام ئى (ئە) باشقىلارغا قىلىنغان يۈكسەك ھۆرمەت؛ ئىززەت-ئىكرام: ئېھتىرام ئەرشلەرگە كۆتۈرۈۋاتقان يىگىتكە ئۆزىدە چەكسىز مۇھەببەت ۋە ئېھتىرام سەزمەكتە، شۇنىڭدەك نېمە ئۈچۈندۇر يىغلىغۇچى ھەم كۈيئوغۇلنىڭ مەڭزىدىن سۆيگۈسى كەلمەكتە ئىدى.

ئېھتىرام بىلدۈرمەك ھۆرمەتلىمەك، ئىززەتلىمەك: بوۋاينىڭ بېشىدىكى يوغان سەللە، ئۈچىسىدىكى ئاق يەكتەك چاپانلىرىغا قاراپ خالايىق سالام قىلىپ ئېھتىرام بىلدۈردى.

ئېھتىرام قىلماق ئېھتىرام بىلدۈرمەك، ھۆرمەتلىمەك.

ئېھتىلام ئى (ئە) چۈشىدە جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولۇپ مەنىي ئېقىپ كېتىش: ئېھتىلام بولماق.

ئېھتىلام بولۇش <تىب> ئەرلەر جىنسىي جەھەتتە پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن، بەزىدە چۈشىدە سپېرما ئېقىتىۋېتىش

ھادىسىسى. پىشىپ يېتىلگەن جىنسىي ئەزا ئۇزۇلۇكسىز تۈردە سىپىرما ۋە سىپىرما سۇيۇقلۇقى ھاسىل قىلىپ تۇرىدۇ. كۆپ يىغىلىپ قالسا، تەبىئىي ھالدا بەدەننىڭ سىرتىغا چىقىرىپ تاشلىنىدۇ. ئادەتتە بىرقانچە ھەپتە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاق ۋاقىتتا بىر قېتىم يۈز بېرىدۇ. ئەگەر ئۇزاق ۋاقىت ئارقا-ئارقىدىن ئېھتىلام بولۇش كۆرۈلسە، بىر خىل كېسەللىك ھېسابلىنىدۇ.

ئېھتىمال (ئە) ① ئى. ئەمەلگە ئېشىش، يۈز بېرىش، رېئاللىققا ئايلىنىش ئىمكانىيىتى، مۇمكىنلىك: ئۇنىڭ يېڭىنغا قاتنىشىش ئېھتىمالى بار. * ئۇلارنىڭ بۇنچىلىك ئىشلارنى قىلىپ كېتىشى ئېھتىمالدىن بەك يىراق. ② يۈك «بەلكى، مۇمكىن» دېگەن مەنىلەردىكى پەرەز، مۆلچەرنى بىلدۈرىدۇ: ئېھتىمال ئۇ كېلىپ قالار. * ئۇكام قادىر، ئېھتىمال بۇ ئىشلاردىن خەۋىرىڭىز بولسىمۇ، چوڭقۇر بولمىغان بولغىيدى.

ئېھتىمالدىن يىراق مۇمكىنچىلىكى ئاز، ئىمكانىيىتى يوق: ئۇنىڭ ئەتىلا يېتىپ كېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق.

ئېھتىمالغا يېقىن مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: ئۇنىڭ مۇشت كۆتۈرۈپ غوۋغا چىقىرىشى ئېھتىمالغا يېقىن.

ئېھتىمال ھۆكۈم <لوگ> بولۇش ئېھتىمالى بولغان بىرقانچە ئەھۋاللاردىن كەم دېگەندە بىرىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن ھۆكۈم.

ئېھتىمالى بار مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: ئۇنىڭغا ئالدىن تاقابىل تۇرمىسا، زەھەر چېچەپ ھاتەمنى ھالاك قىلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. * ئەگەر جىددىي تۇتۇش قىلمىغاندا سېسىپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئىدى.

ئېھتىماللاشماق پ. مۆلچەرلەنمەك، پەرەز قىلىنماق: ئۇزاققا سوزۇلۇشى ئېھتىماللىشىپ بولغان ۋە پات-پات ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى يېقىندىن بىۋاسىتە كونترول قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە باتالىيون شتابى كونىشەھەردىن كۆچۈرۈپ كېلىندى.

ئېھتىماللىق ① «ئېھتىمال» سۆزى ① نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى. ② <مات> مەلۇم بىر ۋەقە (ھادىسە) ئوخشاش شارائىت ئاستىدا يۈز بېرىشى مۇمكىن ياكى يۈز بەرمەسلىكى مۇمكىن. يۈز بېرىش ئېھتىماللىقىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئىپادىلەيدىغان مىقدار ئادەتتە ئېھتىماللىق دېيىلىدۇ. مەسىلەن، ئادەتتىكى ئەھۋالدا بىر تۇخۇمدىن چىققان چۈجىنىڭ ئەركەك ياكى چىشى بولۇش ئېھتىماللىقى بولىدۇ.

ئېھتىماللىق ئەگرى سىزىقى <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا تەڭلىمە $y=e^{-x^2}$ ئىپادىلىگەن ئەگرى سىزىق.

ئېھتىماللىق نەزەرىيىسى <مات> ماتېماتىكىنىڭ بىر تارمىقى. سانلىق مىقدارلار نۇقتىسىدىن ھادىسىلەرنىڭ ئېھتىماللىق قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇ ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىسىدا كەڭ تۈردە قوللىنىلىدۇ.

ئېھتىيات ئى (ئە) يىراقنى كۆرۈپ، ئالدىنى ئېلىپ ئىش قىلىش؛ پەخەس: ئېھتىيات قىلماق. * كېۋىراخۇن ئىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېھتىيات بىلەن ئىشكنى چەكتى.

ئېھتىيات پۇلى <مات> كارخانا، ئىدارە، كەسپىي ئورۇنلار ياكى باشقا ئىگىلىك تەشكىللىرى قاتارلىقلار ئىچكى قىسمىدىكى ھەرقايسى تارماق ياكى خىزمەت خادىم-

لىرىنىڭ پارچە-پۇرات چىقىم، ئۇششاق — چۈششەك سېتىۋېلىش ياكى كاماندىروپكا خىراجىتى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بەرگەن زاپاس پۇل.

ئېھتىيات قىلماق پەخەس بولماق، دىققەت قىلماق: كېيىنچە مەنمۇ قىزنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشتىن ۋە جامالىنى كۆرۈپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولدۇم.

ئېھتىيات ئېگىزلىكى <سۇ> سۇ ئېگىز-لىكىنىڭ لازىملىقىغا يەنە ئېھتىيات ئۈچۈن قوشۇلغان قىسمى.

ئېھتىيات ئىشىكى تىياتىرخانا، كىنوخانا قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلارغا ئاممىنىڭ تېز كىرىپ چىقىشىغا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئورنىتىلغان يان ئىشىك.

ئېھتىياتەن رەۋ (ئە) ئېھتىيات ئۈچۈن، ئېھتىيات قىلىپ: گەرچە زۆرۈر بولمىسىمۇ ئېھتىياتەن بىر ئىككى دوختۇر چاقىرماقچىمەن.

ئېھتىياتچان سۈپ. بىر ئىشقا ئېھتىيات بىلەن قارايدىغان، ئېھتىيات قىلىدىغان: ئېھتىياتچان ئادەم. // تېببىي خادىملار داۋالاش ئىشلىرىدا ئېھتىياتچان بولۇشى، ئاڭلىق ھالدا ئىلمىي ئۇسۇللارنى قوللىنىشى لازىم.

ئېھتىياتچان بولماق بىرەر ئىشقا ئېھتىيات بىلەن قارىماق، ئېھتىيات قىلماق: — قانداق گېپىڭىز بولسا ئوچۇق ئېيتىۋېرىڭ، — دېدى ئەكبەر تۇرسۇننىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ، — سىز ئارتۇقچە ئېھتىياتچان بولۇپ كېتىپسىز.

ئېھتىياتچانلىق «ئېھتىياتچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ئېھتىياتچانلىقى ھەممە ئوقۇغۇچىلارغا نەمۇنە بولۇپ قالدى.

ئېھتىياتسىز رەۋ. ئېھتىيات قىلماي: ئېھتىياتسىز تۇرۇپ قىلىپتىمەن.

ئېھتىياتسىزلىق «ئېھتىياتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ئېھتىياتسىزلىقتىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ قېلىپتىمەن. * تەخسىر، ئېھتىياتسىزلىقتىن سىياھدىنىڭىزنى سۇندۇرۇپ قويدۇم.

ئېھتىياتلىق «ئېھتىيات» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ خېلى ئېھتىياتلىق بىلەن قولياغلىقنى يانچۇقىدىن چىقاردى-دە، پېشانىسىنى سۈرتتى. * ئۇ ئۇ ياق-بۇ ياققا قاراپ، ئېھتىياتلىق بىلەن شورىدىن باغقا چۈشۈپتۇ.

ئېھتىياج ئى (ئە) بىرەر نەرسىگە بولغان تەلەپ، ھاجەت، زۆرۈرىيەت، موھتاج-لىق :بۇ جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى. * بىزنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىمىز كۈندىن — كۈنگە ئاشماقتا.

ئېھتىياجى چۈشمەك ھاجىتى چۈشمەك، ياردىمىنى تەلەپ قىلماق: بىزنىڭ سىلىگە ئېھتىياجىمىز چۈشۈپ قالدى. * بىرەر ئىشقا ئېھتىياجى چۈشكەن كىشىلەر بەش سوم تۇرماق ئون سومغىمۇ تەييار.

ئېھتىياجىدىن چىقماق تەلىپىنى قاندۇر-ماق: ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىش كىشىگە قانچىلىك شادلىق بېغىشلايدۇ-ھە؟

ئېھتىياجسىز سۈپ. ئېھتىياجى يوق، كېرىكى يوق: ئېھتىياجسىز مال. * ياق، بىزدە خادىملار تولۇق ئېھتىياجسىز ئادەملەرنى ئالمايمىز.

ئېھتىياجسىز مۇقىم مۈلۈك <س ئىق> ئۆز ئورنىغا ئەمدى ئېھتىياجسىز بولغانلىقى-دىن بىر تەرەپ قىلىۋەتمەكچى بولۇۋاتقان مۇقىم مۈلۈك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېھتىياجلىق سۈپ. لازىملىق، لازىم بولىدى-غان: ئېھتىياجلىق ماللار. // بۇ ماللار بىزگە بەك ئېھتىياجلىق بولۇۋاتىدۇ.

ئېھتىياجلىق ئېلېمېنتلار <بوت>

ئۆسۈملۈكلەرنىڭ نورمال ئۆسۈشى ۋە يېتىلىشى ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان، شۇنداقلا ئورنىنى ھېچقانداق ئېلېمېنتلار باسالمايدىغان ئېلېمېنتلار. نۆۋەتتە پەقەت كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن، ئازوت، گۈڭگۈرت، فوسفور، كالىي، كالتسىي، ماگنىي، تۆمۈر، بور، مىس، سىنك، مانگان، مولىبدىن، خلور قاتارلىق 16 خىل ئېلېمېنت ئېھتىياجلىق ئېلېمېنتلار دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېھرام ئى (ئە) <دىن> ① پىرامىدا. ② ھەجگە، بېرىشتىن بۇرۇن مەلۇم ۋاقىت ئەتىر سېپىش، چاچ-ساقاللىرىنى ئېلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشلاردىن ۋاز كېچىش ۋە مىسىر، ئىراق قاتارلىق مۇسۇلمان دۆلەتلىرى چېگرىلىرىغا يەتكەندىن كېيىن ئاق كىيىمگە، تىكىلمىگەن ئاق ماتاغا ئورىلىش. ③ شۇنداق ئاق ماتانىڭ ئۆزى.

ئېھسان ئى (ئە) بىراۋغا قىلغان ياخشىلىق، خەيرلىك ئىش، ھەدىيە: ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يېتىم-يېسىرلارغا ئىنئام ۋە ئېھسانلار قىلىپ ئالەمدىن ئۆتتى.

ئېئون ئى (ر<گرېك) <كېئول> جاھان، ئالەم.

ئېۋالد ئى (ر<گرېك) <فىز> ← **ئېۋالد سفېراسى.**

ئېۋالد سفېراسى <فىز> كرىستالدىن ئېلاستىك چېچىلغان X نۇر دەستىلىرىنىڭ يۆنىلىشىنى ئانالىز قىلىدىغان گرافىكا ئۇسۇلىدىن چىقىرىلغان سفېرىك يۈز.

ئېۋەن ئى ① كەم جاي، كەمچىلىك؛ نۇقسان؛ ئەيىب: ئېۋەن قويماق. ئېۋەن تاپماق. * چىرايلىقنىڭمۇ بىر يېرىدە ئېۋىنى بولىدۇ. ② <ماشىن> دېتاللارنىڭ بەلگىلىمىدىن ئېشىپ كەتكەن ياكى بەلگىلىمىگە توغرا كەلمەيدىغان يېتەرسىز تەرىپى، قىسمى: ئېۋەن پىچىقى.

ئېۋەن پىچىقى <ماشىن> بىر خىل ھۇنەرۋەنچىلىك ئەسۋابى. يىپ شەكىللىك بولۇپ، توغرا كەسمىسى ياپىلاق، يېرىم شار ۋە ئۈچ بۇرجەك شەكىللەردە بولىدۇ. ئاساسەن دېتاللار يۈزىدىكى ئېۋەننى ئېلىۋېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دېتاللار يۈزىنىڭ زىللىق ۋە پارقىراقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

ئېۋەن تاپماق ئەيىب، نۇقسان تاپماق؛ قۇسۇر چىقارماق: ئۇ بۈگۈن شۇنداق ئوخشىتىپ سەي تەييارلىدىكى، ھەممە نەرسىدىن ئېۋەن تېپىپ تۇرىدىغان ئېرىمۇ «ۋاھ، قالتىسقۇ» دەپ كەتتى.

ئېۋەن قويماق ← **ئېۋەن تاپماق:** قېرىشقاندەك ئادەملەر كىشىنىڭ ساقال-بۇرۇت، كىيىم-كېچەكلىرىگە سەپسېلىپ ئېۋەن قويۇپ يۈرۈشىدۇ.

ئېۋەنسىز سۈپ. ئېۋىنى يوق، ئەيىبسىز: ئۇ ئاياغنى قېلىپتىن چىقىرىپ ئىش تاختىسى ئۈستىگە قويۇپ، سىنچىلاپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئېۋەنسىز توپلىيى پارقىراپ تۇراتتى.

ئېۋەنلىك سۈپ. ئېۋىنى بار، ئەيىب-نۇقسانلىق.

ئېۋەنلىمەك پ <ماشىن> ئېۋەن پىچىقى ئارقىلىق دېتاللار يۈزىدىكى ئېۋەننى ئېلىۋەتمەك.

ئېۋفوربىيە ئى (ر<لات) <بوت> ← **ئېۋفوربىيە چاتقىلى.**

ئېۋفوربىيە چاتقىلى <بوت> سۈتلۈكئوت ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان

چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان سوقچاق ياكى تۆمۈنە شەكىللىك، تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى يېشىل، گۈل رېتىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى يوپۇرماقلىرىنىڭ رەڭگى توق قىزىل (بەزى ئۆزگەرگەن سورتلىرىنىڭ سۇس قىزىل)، گۈل رېتى ئەڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ. ئەسلىي ماكانى ئوتتۇرا ئامېرىكا، هازىر مەملىكىتىمىزنىڭ هەممە يېرىدە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىپ ئۆستۈرۈلمەكتە.

ئېۋفمىزم ئى (ر<لات) <ئەد> توغرىدىن-توغرا ئېيتىشقا بولمايدىغان ياكى بىۋاستە ئېيتىش بىئەپ، قولايسىز بولغان سۆزلەرنى سىلىقلاشتۇرۇپ ئېيتىش ياكى دېمەكچى بولغان سۆزنى ئەينەن ئېيتماي، شۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىش-هەرىكەتلەرنى ئېيتىش ئارقىلىق دېمەكچى بولغان مەقسەتنى ئىپادىلەش. مەسىلەن، «تۇغماق» سۆزى ئورنىغا «يەڭگىمەك»، «كۆزى يورۇماق» دېگەندەك سۆزلەرنى، «ئۆلمەك» سۆزى ئورنىغا «ۋاپات بولماق، ئالەمدىن ئۆتمەك، تۈگەپ كەتمەك...» دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلەتكەنگە ئوخشاش.

ئېۋكالىپت ئى (ر<گرېك) <بوت> ← **ئېۋكالىپت دەرىخى.**

ئېۋكالىپت دەرىخى <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. غولى ئېگىز هەم تۈز كېلىدۇ. ئەسلىي ماكانى ئاۋستىرالىيە بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ. شاخ يوپۇرماقلىرىدىن ئېۋكالىپت مېيى ئېلىشقا، قوۋزىقىدىن زاك ماتېرىيالى ئېلىشقا، ياغىچىنى قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئېۋكلىد ئى <مات> تەخمىنەن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 330 — 275-يىللىرى قەدىمكى گرېتسىيىدە ياشىغان ماتېماتىكا ئالىمى.

ئېۋكلىد بوشلۇقى <مات> چەكلىك ئۆلچەملىك بوشلۇقتىكى ئىككى نۇقتا ئارىسىدىكى ئارىلىق تۈز سىزىق بويىچە ئۆلچەنسە، بۇ بوشلۇق «ئېۋكلىد بوشلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېۋكلىد گېئومېترىيىسى <مات> گېئومېترىيىنىڭ بىر تارمىقى. مىلادىيەدىن تەخمىنەن 300 يىل ئىلگىرى گرېك ماتېماتىكى ئېۋكلىد كىشىلەر تەرىپىدىن ئورتاق ئېتىراپ قىلىنغان هەقىقەتلەرنى ئېنىقلىما ۋە ئاكسىئوما قىلغان هەمدە بۇ ئېنىقلىما ۋە ئاكسىئومىلاردىن پايدىلىنىپ شەكىللەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئېۋكلىد گېئومېترىيىسى شەكىللەنگەن.

ئېۋكومميه ئى (ر<لات) <بوت> ← **ئېۋكومميه دەرىخى.**

ئېۋكومميه دەرىخى <بوت> ئېۋكومميه ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، ئېللىپس شەكىللىك، گۈلى ئاقۇچ يېشىل كېلىدۇ. قوۋزاق ۋە يوپۇرمىقىدىن ئېۋكالىپت يېلىمى ئالغىلى ۋە دورىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئېۋكومميه قوۋزىقى <بوت> ئېۋكومميه دەرىخىنىڭ قوۋزىقى. ئۇنىڭدىن ئىزولياتورلۇق (توك ئۆتكۈزمەيدىغان) خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان ئېۋكومميه يېلىمى ئاجرىتىپ ئېلىنىپ، ئېلېكتر سىملىرىنىڭ سىرتقى پوستى ئىشلىنىدۇ. ئۇ يەنە دورىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ،

بەدەننى قۇۋۋەتلەندۈرۈش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئېۋگلىنا ئى (ر<لات) <زوئول> توختام سۇلاردا ياشايدىغان بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋان. تېنى يېشىل، ئۇرچۇقسىمان، تېنىدە خلوروفىل ماددىسى بار. فوتو-سىنتېز رولىغا ئىگە. ئالدى قىسمىدا قىزغۇچ كۆز توچكىسى ۋە بىر تال ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن كەلگەن قامچا تۈكى بولۇپ، ھەرىكەت ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ.

ئېۋگېنكا ئى (ر<لات) <بىئول> ئەۋلادنىڭ ئىرسىيەتلىك خۇسۇسىيىتىگە تەسىر قىلىدىغان ھەر خىل ئۇسۇللارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئېۋودىيە ئى (ر<لات) <بوت> ← **ئېۋودىيە دەرىخى.**

ئېۋودىيە دەرىخى <بوت> سوزاپ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم ياكى ئېللىپس شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل، كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە مېۋىسى قۇرۇق مېۋە بولۇپ، كىچىك ھەم قىزىل كېلىدۇ ۋە دورا قىلىنىدۇ. قورساق ئاغرىقى، ئىچ سۈرۈش، ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىقى قاتارلىقلارنى داۋالاش ئۈنۈمى يۇقىرى.

ئېۋولىيۇتسىيە ئى (ر<لات) <بىئول> ① شەيئىلەرنىڭ ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، تۆۋەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىككە قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش جەريانى. ② جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى توغرىسىدىكى نەزەرىيە. ئاساس سالغۇچى كىشى ئەنگلىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى دارۋىن. ھازىرقى زامان بىئولوگىيە ئىلمى يەنە خىلمۇخىل دەلىل-ئىسپاتلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاساسلىق كۆز قارىشى: «ئەڭ دەسلەپكى جانلىقلار جانسىزلاردىن تەرەققىي قىلىپ كەلگەن. ھەر خىل جانلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەجدادى بىر، جانلىقلار تەدرىجىي تەرەققىيات جەريانىدا ئۆزگىرىش، ئىرسىيەت ۋە تەبىئىي تاللىنىش ئارقىلىق تۆۋەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىككە، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، تۈرلىرى ئاز بولۇشتىن كۆپ بولۇشقا قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلغان» دېگەندىن ئىبارەت.

ئېۋېنكى ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ئېۋېنكى تىلى <تىل> ئېۋېنكىلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى تۇڭغۇس-مانجۇ تىللىرى تۈركۈمىنىڭ تۇڭغۇس تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ خۇلۇنبۇيرمىڭ ۋە خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ نېخې ناھىيىلىرىگە ئولتۇراقلاشقان ئېۋېنكىلار ئارىسىدا قوللىنىلىدۇ.

ئېۋېنكىچە ① سۈپ. ئېۋېنكىلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ئېۋېنكىچە ئۇسسۇل. ئېۋېنكىچە ئادەت. ئېۋېنكىچە كىيىم. ② ئى. ئېۋېنكى تىلى: ئۇ ئېۋېنكىچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ئېۋېنكى تىلىنى ئىشلىتىپ، ئېۋېنكى تىلىدا: ئۇلار ئېۋېنكىچە سۆزلىشىپ كەتتى.

ئېۋېنكىلار ئى <ئىرق> ئېۋېنكى مىللىتى، ئېۋېنكى خەلقى. ئۇلار ئاساسەن

مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ خۇلۇمبېرمىڭ ناھىيىسى ۋە خېيلوڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ نېخې ناھىيىسىگە تۇپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان.

ئېيتايلۇق تىر. مەسىلەن، مىسالەن: ئەگەر باشقىچە بىر شارائىتتا بولۇپ قالغان بولسام، ئېيتايلۇق، سىنىڭ ئورنۇڭدا بولۇپ قالدىغان بولسام، مەن بۇنچىلىك ئازاب-ئوقۇبەتلەرنى تارتمايتتىم.

ئېيتقاندەك تىر. كۆڭۈلدە كەچكەندەك، ئويلىغاندەك، دەرۋەقە، دېگەندەك: ئېيتقاندەك، پۈتۈن دادۇينىڭ ئىشى سابىرغا بەش بارماقتەك ئايدىڭ ئىدى. * ئېيتقاندەك، ئۇزۇن ئۆتمەي تۆمۈر قەپەسنىڭ ئىشكى گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

ئېيتقۇزماق «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇغداي نېنى ياخشى، ئېيتقۇزىدۇ ناخشى (ماقال). * سەن قاچان بولمىسۇن ئېيتىشقا مەجبۇر، سېنى ئېيتقۇزىدىغان ئادەم چىقىدۇ، بوۋاي ئېيتقۇزىدۇ.

ئېيتقۇسىز سۈپ. دەپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان، ھەددىدىن تاشقىرى: ئۇلار تونۇگۈنكى ئەھۋالنى ئوقىغاندىن كېيىن، ئېيتقۇسىز خۇشاللىققا چۆمگەنىدى. * شوپۇرنىڭ قەلبىنى ئېيتقۇسىز ئەندىشە ئورىۋالغانىدى.

ئېيتماق پ ① ئويى — پىكرىنى، مەقسىتىنى ئاغزاكى بايان قىلماق، گەپ قىلماق، دېمەك: ئاشىق ئايالغا ئۆزىنىڭ كەلگەن يېرىنى ۋە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. * مەتنىياز كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىپەرۋالىقىنى ۋە مىس-مىسلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتىۋېرەتتى. * داپنى مەن چالغان بىلەن، ناخشىنى ئېيتالمىدىم. ئىچىمدە دەردىم تولا، يار ساڭا ئېيتالمىدىم. ② تەلەپپۇز قىلماق: بىرەر تىلنى يېڭى ئۆگەنگەندە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى توغرا ئېيتىش كېرەك. ③ تەكلىپ قىلماق، چاقىرماق: تويغا ئېيتماق. چايغا ئېيتماق. نەزىرگە ئېيتماق. ④ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ ئۇنى پېئىللاشتۇرۇپ «يوللىماق، يەتكۈزمەك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سالام ئېيتماق. ئۆزرە ئېيتماق. گەپ ئېيتماق.

ئېيتقىنىڭ كەلسۇن «دېگىنىڭدەك بولسۇن» دېگەن مەنىدىكى تىلەكنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: — ئىلاھىم، ئېيتقانلىرى كەلسۇن، — دېدى شامەخسۇت.

ئېيتىشماق ① «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەركىم ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئېيتىشتى. * ئۇلار قورام تاشلار تۆپىسىدە ئولتۇرۇپ قەھرى بىلەن ئېقىۋاتقان دەرياغا قاراپ موڭلۇق ناخشىلارنى ئېيتىشتى. ② سەن-پەن دېيىشمەك، تاكاللاشماق، زىتلاشماق قىرىشماق: ئۇ بىرھازا ئېيتىشىپ ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كەتتى. * كىچىك بالا بولغاندىن كېيىن چوڭلار بىلەن ئېيتىشما. * سەن مەن بىلەن نېمانچە ئېيتىشىسەن؟

ئېيتىشىش ئى ① «ئېيتىشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <ئەد> ئىككى ئادەم ياكى ئىككى گۇرۇپپىنىڭ ناخشىچىلىرى ناخشا ئېيتىشتا بەسلىشىپ قارشى تەرەپنىڭ ناخشىسىغا ناخشا بىلەن جاۋاب قايتۇرىدىغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىر خىل شەكلى. ③ ئىككى ئادەم ياكى ئىككى گۇرۇپپا ناخشىچىلار بىر-بىرىگە جاۋاب قايتۇرۇش شەكلىدە ئورۇنلىنىدىغان ناخشا.

ئېيتىلماق «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تولمۇ ياڭراق ۋە ھېسسىياتلىق ئېيتىلغان بۇ ناخشا ھەرقانداق ئادەمگە كۈچلۈك تەسىر قىلاتتى.

ئېيلېر ئى <فىز> مىلادىيە 1707 — 1783-يىللىرى ياشىغان شۋېتسارىيىلىك

ماتېماتىكا، مېخانىكا، ئاسترونومىيە ھەم فىزىكا ئالىمى.

ئېلېر بۇلۇڭى <فىز> نۇقتىنى ئوراپ ئايلىنىدىغان ئىدېئال قاتتىق جىسىمنىڭ ئازىموتىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان، مۇستەقىل ئۆزگىرىدىغان ئۈچ دانە بۇلۇڭ.

ئېينشتېين ئى <فىز> مىلادىيە 1879 — 1955 يىللاردا ياشىغان فىزىكا ئالىمى، گېرمانىيىدە تۇغۇلغان. 1940-يىلى ئامېرىكا تەۋەلىكىگە ئۆتكەن.

ئېينېشتېين كوئېففىتسېنتى <فىز> ئېلېكترونلارنىڭ رادىئاتسىيە مەيدانىنىڭ تەسىرىدىكى قوزغىلىش جەريانىنى ۋە قوزغالغاندىن كېيىنكى مەجبۇرىي تارقىلىش جەريانى بىلەن ئۆزلۈكىدىن تارقىلىش جەريانىنى تەسۋىرلەپ بېرىدىغان كوئېففىتسېنت. بۇنى ئېينشتېين 1917-يىلى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئېينشتېين مۇناسىۋىتى <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچلەردىكى زەررەت توشۇغۇچىلارنىڭ قانۇنىيەتلىك ھەرىكىتى بولغان دىففۇزىيە ۋە درېيفتىن ئىبارەت ئىككى خىل ھەرىكەت شەكلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېينشتېين نىسبىيلىك پرىنسىپى <فىز> تەبىئىي قانۇنلارنىڭ ھەر خىل پايدىلىنىش سىستېمىلىرىدىكى شەكىللىرىنىڭ ئوخشاش بولۇش پرىنسىپى.

ئېينشتېينىي ئى (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Es (einsteinium). گېلىي يادروسى ئارقىلىق ئۇران قاتارلىقلارنى بومباردىمان قىلىپ ئېلىنىدۇ. رادىئوئاكتىپلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

ئېيوتۋېيۇس ئى <فىز> مىلادىيە 1848 — 1919-يىللاردا ياشىغان ۋېنگرىيىلىك فىزىكا ئالىمى.

ئېيوتۋېيۇس تەجرىبىسى <فىز> ئىنېرتسىيىلىك ماسسىنىڭ تارتىشىش كۈچى ماسسىسىغا ئوڭ تاناسىپ بولىدىغانلىقىنى ئۆلچەش تەجرىبىسى. ۋېنگرىيىلىك فىزىكا ئالىمى ئېيوتۋېيۇس مىلادىيە 1908-يىلى ئىشلىگەچكە، شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

ئېيىق ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. بېشى چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، تۆت ئايىغى توم ھەم قىسقا، پۇت ئالقىنى ئىنتايىن چوڭ كېلىدۇ. بارماقلىرى ئۇچىدا ئىلمەكلىك تىرناقلىرى بولىدۇ. دەرەخكە چىقالايدۇ. ئاساسەن ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، مېۋە-چېۋىلەرنىمۇ يەيدۇ. تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، قوڭغۇر ئېيىق، ئاق ئېيىق، قارا ئېيىق قاتارلىق تۈرلىرى كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئېيىق ئائىلىسى <زوئول> كۈچلۈك ۋە زور ھەمدە پۇت پەنجىسى بىلەن ماڭىدىغان گۆشخور ھايۋانلارنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇ ئېيىقنىڭ ھەر خىل تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشتىن سىرت، يەنە نەسلى يوقالغان ئالاقىدار تۈرلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئېيىق قىزىل ئۈزۈمى <بوت> كاككۇكگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۈرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك، يۈزى سىلىق، گۈلى ئاق ياكى شاپتۇل چېچىكى رەڭدە. گۈل تاجى قوڭغۇراقسىمان. مېۋىسى شىرنىلىك مېۋە، رەڭگى قىزىل، تەمى چۈچۈمەل، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. سۈيدۈك-يولىنى دېزىنفېكسىيە قىلىش رولى بار.

ئۈنى يەنە دەملەپ ئىچىشكىمۇ بولىدۇ. ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

ئېيىقتاپان ئى (ئېيىق+تاپان) <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غول يوپۇرماقلىرىدا يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ. ئۇ ئاددىي يوپۇرماقلىق بولۇپ، ئالقانسىمان يېرىلىدۇ. گۈلى سېرىق، پارقىراق، مېۋە باشىقى شارسىمان. ئۆسۈملۈك تۈپى زەھەرلىك، دورا قىلىشقا بولىدۇ.

ئېيىقتاپان ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇ ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆپچىلىكى بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەنە بەزىلىرى ياغاچ غوللۇق يەر بېغىرلىغۇچى ياكى تۈز ئۆسىدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەردۇر. بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى تۈۋىدىن ياكى غولى ئۇچىدىن نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، بەزىدە ئۇدۇلمۇ ئۆسىدۇ. بۇ يوپۇرماقلار تاق ياكى مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ تولۇق گىرۋەكلىك، كەم-كۈتا ياكى يېرىلغان بولىدۇ. گۈلى ئادەتتە ئىككى جىنسلىق كېلىدۇ. ئۇرۇق، شىرنىلىك ياكى غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ. تەخمىنەن 40 تىن ئارتۇق ئۇرۇقداش، 1500 دىن ئارتۇق تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاساسەن شىمالىي مۆتىدىل بەلباغدىن چىقىدۇ. ئېلىمىزدە تەخمىنەن 40 ئۇرۇقدىشى، 600 گە يېقىن تۈرى بار. بۇ ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئاساسەن مەنزىرە ۋە دورا ئۈچۈن ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئېيىقتاپانلىقلار ئى <بوت> ← **ئېيىقتاپان ئائىلىسى.**

ئېيىقسىمان سۈپ. ئېيىققا ئوخشاش، ئېيىق شەكلىدىكى: ئېيىقسىمان بۆلغۈن.

ئېيىقسىمان بۆلغۈن <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى ۋە تۆت پۇتى قىسقا، توم بولۇپ، ئېيىققا ئوخشايدۇ، قۇيرۇقى ئۇزۇن، قۇيرۇق تۈكلىرى شالاڭ، پۈتۈن تېنى قارا قوڭۇر كېلىدۇ. سوغۇق بەلباغدا ياشايدۇ. دەرەخكە چىقالايدۇ، سۇدىمۇ ئۈزەلەيدۇ. ۋەھشىي ۋە كۈچلۈك كېلىدۇ. توشقان، بۇغا، تىيىن قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئېيىقئۈزۈمى ئى (ئېيىق+ئۈزۈم+ى) ① كاككۇكگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە، گۈل تاجى ئاق، كانايسىمان. مېۋىسى قارامتۇل سۆسۈن، تاتلىق، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئېيىل ئى. ئېگەرنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلاغنىڭ ئالدى ئىككى پۇتىنىڭ ئارقىسىدىن يەنى ئارقا تۆشتىن تارتىلىدىغان باغ.

ئېيىل تاسمىسى ئېيىلنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلىدىغان ئىنچىكە تاسما.

ئې

ئې I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇز بىرىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپىنىڭ نامى. ③ رەت تەرتىپى جەھەتتە ئوتتۇز بىرىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

«ئې» ھۆكۈم <لوگ> ھۆكۈملەنگۈچى-سى بىلەن ھۆكۈملىگۈچىسىنىڭ ھەر ئىككىسىلا قىسمەن ھەجىملىك بولغان ھۆكۈم.

ئې II ئىم «ھەي» سۆزىنىڭ سىلىق-لاشتۇرۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىدە ئېيتىلىشى، قارشى تەرەپكە قارىتا چاقىرىق قىلىش، ئۈندەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: بۇنىڭغا چىدىمىغان بىر ۋەزىر بىركۈنى پادىشاھقا: – ئې جاھانىڭ ئاپتىپى، ئۇلۇغ شاھىم! ھېلىقى دانىشمەنىڭ جانابلىرىنى كۆزگە ئىلماي قىلىۋاتقان ئەدەبسىزلىكلىرىگە چىداپ تۇرالمىدىم، – دەپتۇ. * چوڭ خوتۇن پادىشاھنىڭ ئالدىغا مۈشۈك بالىسىنى ئاچىقىپ كۆرسىتىپ: – ئې پادىشاھى ئالەم، بۇ قېتىم كىچىك خوتۇنلىرى مۈشۈك تۇغدى. يۇرت ئىچىدە يۈزىمىزنى يەر قىلىۋەتتى، بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق، – دەپ يالغاندىن يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ.

ئېئانە ئى (ئە) ① بىرەر ئىش ياكى پائالىيەت ئۈچۈن بېرىلگەن ماددىي ياردەم: ئېئانە بەرمەك. ئېئانە قىلماق. * ئېھتىياتچان بولۇڭلار ھەممە ئىشتا، يەم بولمسا بولمايدۇ ھەم چېلىشتا،-دېدى بەگ: — مىڭ رەھمەت ئامبال سىزگە، كۆپ ئېئانە بەردىڭىز ئىككىمىزگە. ② ياردەم قىلىش، قوللاش مەقسىتىدە يىغىدىغان پۇل: ئۇ ئۇرۇمچىدە يۈز بېرىۋاتقان تراگېدىيىلەرنى كۆرۈپ، بۇ بەختسىزلەرگە ئىچى ئاغرىدى-دە، ئېئانىگە كىرىشتى.

ئېئانە قىلماق ئۆز ئىختىيارى بىلەن ياردەم قىلىش مەقسىتىدە پۇل ياكى نەرسىنى ئاتاپ بەرمەك: ئۇلار سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىغان كىشىلەرگە پۇل ئېئانە قىلدى. * خەزىنىچى تېكىن ئاغىچا ئۇنى قوللىدى. مەدرىسە پۇلىنى «دىنغا سادىق» بايلار ئېئانە قىلدى. * ئۇ يىغىندا ھەركىم جەزمەن بىرنېمە ئېئانە قىلىش، يىغىلغان نەرسىنى ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈش بۇيرۇلغان.

ئېبادەت ئى (ئە) ① تەڭرىگە ئىتائەت

يۈزىسىدىن قىلىنىدىغان دىنىي مەجبۇرىيەت؛ مۇراسىم، ناماز: ئىبادەت قىلماق. * ياشلىقتىكى ئىبادەت تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، قېرىغانىدا قىلغان ئىبادەت قۇمغا مۆھۈر باسقاندەك (ماقال). * ئىنساننىڭ تېنى ساغلام بولمىسا، دىنىنىڭ ئىبادەتلىرىنىمۇ قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىبادەت قىلماق تەڭرىگە ئىتائەت قىلىش، تەڭرىنىڭ ئەمرىنى ئورۇنداش يۈزىسىدىن قىلىنىدىغان دىنىي مەجبۇرىيەتنى ئورۇنداش؛ تەڭرىگە سېغىنىپ ناماز ئوقۇماق: مەن خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن، – دېدى قۇربان ئاقساقال ئېلىقۇلغا جاۋاب بېرىپ، – جايناماز ئۈستىدە ئىبادەت قىلىپ بىردەم ئولتۇرۇپ قېلىپتىمەن.

ئىبادەتگاھ ئى (ئە+پ) ئىبادەت قىلىدىغان جاي، ئىبادەت قىلىدىغان ئۆي: ئىبراھىمنىڭ كىچىك خانىسى ھەم ئىبادەتگاھ ئىدى.

ئىبادەتخانا ئى (ئە+پ) <دىن> ھەرقايىسى دىندىكى دىنىي مۇرىتلارنىڭ ئۆز تەڭرىسىگە سېغىنىپ دۇئا-تىلاۋەت، تۆۋا-ئىستىغپار ئېيتىدىغان جايى؛ ئىبادەتگاھ: «قىزىم، مەن بىر ئىبادەتخانا بىنا قىلغانمەن، مېنىڭ بىر خوتۇنۇم ۋە بىر قىزىم بار، سېنى بالا قىلىۋالاي، ئۇلار نېمە يېسە شۇنى يېگىن، نېمە كىيسە شۇنى كىيگىن، تولا غەمكىن بولما» دەپتۇ ئۇ بوۋاي.

ئىبادەتسىز رەۋ. ئىبادەت بىلەن شۇغۇللانماي، ئىبادەت قىلماي: ئىبادەتسىز يۈرمەك.

ئىبارە ئى (ئە) بىرەر ئۇقۇمنى بىلدۈرىدىغان بىر ياكى بىردىن ئارتۇق سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى، قىسقا جۈملە قاتارلىقلار: ئوبرازلىق ئىبارە. * جۈمە ۋە پېشىن نامازلىرى ئوقۇلۇپ بولۇش بىلەنلا، ھوشۇر ئىمام ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە بىر-ئىككى ئېغىز ئەرەبچە ئىبارە ئوقۇپ ئۆتكەچ، گېلىنى قىرىپ قويۇپ گەپ باشلىدى. * مەھمۇد كاشغەرى ئۆز كىتابىغا كىرگۈزگەن ھەربىر سۆز-ئىبارىنى كونكرېت، جانلىق مىساللار ئارقىلىق ئەرەبلەرنىڭ ئەدەبىي تىلىدا ئىنچىكە، نازۇك ئىبارىلەر بىلەن ناھايىتى چۈشىنەرلىك قىلىپ ئىزاھلاپ بەرگەن. * مەسىلىنى ھەمىشە سىياسىي ئىبارە ئاتالغۇلار بىلەن شەرھلەشكە زورۇقماسلىقىمىز لازىم.

ئىبارەت تىر (ئە) چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى «-دىن، -تىن» بىلەن تۈرلەنگەن ئىسىملارنىڭ ئارقىسىغا تىركىلىپ كېلىپ، «تەشكىل تاپقان، تەركىب تاپقان، ئۆز ئىچىگە ئېلىنغان، بولغان؛ تۈزۈلگەن» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئىدارىمىزدا بەش كىشىدىن ئىبارەت باھالاش ھەيئىتى قۇرۇلدى. * ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىبەرتمەك «ئىبەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاھ: «بۇ كىشىنىڭ ھاجىتى راۋا بولسا، بىزنىڭ يېگىلى ھېچ نەرسىمىز يوق، يېگىلى بىرنەرسە ھاسىل بولسا، ئۇنىڭ بىلەن بىر مەنزىلگە چىقارمىز» دەپ شاھ پەررۇخنى ھەمراھ قىلىپ مەلىكىنى ئىبەرتتى.

ئىبەرمەك پ. يېزت. ئەۋەتمەك، يوللىماق: – ئىگەم بەندىگە چۈشۈشتىن سەل بۇرۇن مېنى سېنىڭ ئالدىڭغا يولغا سالغان، مانا، ئۇنىڭ ساڭا ئىبەرگەن سوۋغىسى، – دېدى ئۇ.

ئىبرانىي ئى (ئە) <ئىرق> ← **ئىبرىيلار.**

ئىبرەت ئى (ئە) كىشىلەر ئۈلگە ئېلىشقا

بولمايدىغان، ساقلىنىش ئۈچۈن ساۋاق بولىدىغان ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: ئىبرەت ئالماق. ئىبرەت قىلماق.

ئىبرەت ئالماق ئۆلگە ئېلىشقا بولمايدىغان، ساۋاق بولىدىغان ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئىدىيىسىدە ئالدىن تەييارلىق ئېڭىنى تۇرغۇزماق: ئالەم خەلقى ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىپ، ھېچكىم بۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھنىڭ مەلىكىسىگە بېئەدەبلىك قىلمايدىغان بولسۇن، دېيىشىپتۇ. * قەبرەمنى كۆرۈپ خەلقىم ئىبرەت ئالغۇسى مەندىن. قان قەرزىم، قىساسىمغا، ئۈمىد كۈتمەن سەندىن.

ئىبرەت قىلماق قايتا يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن، كىشىلەرگە مەقسەتلىك ھالدا تەربىيە ئېلىپ بارماق ياكى شۇ ھەقتە چارە-تەدبىر قوللانماق: بۇ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە خەلققە ئىبرەت قىلىش، پارتىزانلارنى چۆچۈتۈش ئۈچۈن ئىدى. * شەھەرلىككە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن دۈشمەن چېرىكلىرى سالاخۇننى تاشقىرىقى بازارنىڭ شىمالىدىكى بىر چوڭ تېرەككە ئېسىپ قويدى.

ئىبرەتلەنمەك پ. ئىبرەت ئالماق: مەن ئۇ ئىشتىن ئىبرەتلەندىم.

ئىبرەتلىك سۈپ. كىشىگە ئىبرەت ئېلىشقا بولىدىغان، ئىبرەت قىلىدىغان؛ تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار، تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە: ئىبرەتلىك سۆزلەر. ئىبرەتلىك ئەسلىمە. * خەلپە ھەيران بولۇپ، بۇ ئىبرەتلىك ھېكايىنى يېزىۋېلىپ ساقلاشنى بۇيرۇدى.

ئىبرەتنامە ئى. بىرەر مەسىلە ھەققىدە باشقىلارغا ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن يېزىپ قالدۇرغان خەت: كۆزۈم توغرىسىدىكى ۋەقە يېڭىنە بىلەن كۆزنىڭ ئېقىغا يازغۇدەك ئىبرەتنامىدۇر.

ئىبرىي ئى (ئە) <ئىبرق> ← **ئىبرىيلار.**

ئىبرىي تىلى <تىل> دۇنيادىكى قەدىمكى تىللارنىڭ بىرى، شۇنىڭدەك ئىسرائىلىيە يەھۇدىيلىرىنىڭ ئاساسلىق تىلى. ھام-سام تىللىرى سىستېمىسىنىڭ سام تىلى تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ئىبرىيلار ئى <ئىرق> قەدىمكى يەھۇدىيلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبلىس ئى (ئە) ① دىنىي چۈشەنچىدە ئادەملەرنى يولدىن ئازدۇرىدىغان، يامان يولغا باشلايدىغان رەزىل مەخلۇق؛ شەيتان: بۇگۈن پەرىزاتنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى بىلىپ، ئىبلىس جادۇگەر قىرى موماينىڭ سۈرىتىدە بولۇپ ئەھۋال ئۇقۇشۇپ كەلگەنىكەن. * «ئەنە شۇ كىشىمۇ مېنىڭ قىزلىق، ئۇيقۇسىز كېچىلىرىمنىڭ ئىبلىسى بولغانىدى؟» دەپ ئويلىدى رازىيە. ② كۆچمە. قەبىھ قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئىنتايىن ھىيلىگەر، مەلئۇن، لەنىتى، ساختىپەز (يامان ئادەم ھەققىدە): جادۇگەر پادىشاھ بۇ ئىبلىس تاغىسى بىلەن خوشلىشىپ، شاھزادە زارنى بىر قۇشقاچقا ئايلاندۇرۇپ، قەپەسكە سولاپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ. * ئۇلار ھاراقنى بوتۇلكىسى بىلەنلا ئاغزىغا قۇيۇپ ئىچىۋېرىپ، مەست بولۇپ ئىبلىسقا ئوخشاپ قالدى.

ئىبلىسلىق «ئىبلىس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: – شۇنداق، ئادەملەرنىڭ كاللىسىدىكى ئويىنى بىلىۋالىدىغان ئىبلىسلىقىمۇ بار.

ئىبېرى ئى <ئىرق> ← **ئىبېرىلار.**

ئىبېرىلار ئى <ئىرق> قەدىمكى ئىسپانىيىدى-

كى قەبىلىلەر ئىتتىپاقى. تەخمىنەن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 3000-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە ئافرىقىدىن ئىسپانىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. «ئىبېرىيە يېرىم ئارىلى» دېگەن نام مۇشۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

ئىبېرىيە ئى <جۇغ> ← **ئىبېرىيە يېرىم ئارىلى.**

ئىبېرىيە-كاپكاز تىللىرى سىستېمىسى <تىل> تىللارنى قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى جەھەتتىن كلاسسىفىكاتسىيە قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ئايرىلغان بىر خىل تىل سىستېمىسى. ئۇ كارتۋېل تىللىرى تۈركۈمى، داغىستان تىللىرى تۈركۈمى، ئابخاز-ئادىگېي تىللىرى تۈركۈمى ۋە باتسبى تىللىرى تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىبېرىيە يېرىم ئارىلى <جۇغ> ياۋروپانىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ يېرىم ئارال. غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي تەرىپى ئوتتۇرا يەر دېڭىزى، شىمالىي تەرىپى بىسكەي قولتۇقىنىڭ سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرقىي شىمالى پىرىنېي تاغلىرى ئارقىلىق فرانسىيە بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، جەنۇبى جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ئافرىقا بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 584 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى 60 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). مەمۇرىي جەھەتتە ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، ئاندوررا ۋە ئەنگلىيە ئىگىدارچىلىقىدىكى جەبىلتارىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىپادە ئى (ئە) ① كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ھاسىل بولغان ئوي-پىكىر، ۋەقە-ھادىسىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن بەلگە؛ ھالەت: ئىپادە قىلماق. ئىپادە بىلدۈرمەك. * ئۇنىڭ ئىپادىسى ياخشى. * بالىنىڭ چىرايىدا شۇ زامان زەھەرلىك ئىپادە پەيدا بولدى. * ئۇ بىر خىل ئاددىي تاۋار ئىقتىسادىي شەكلىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، ئۇششاق تاۋار ئىقتىسادىي دەپ ئاتىلىدۇ.
② <مات> ئۆزئارا بىرەر باغلىنىشنى بىلدۈرىدىغان فورمۇلا؛ تەڭلىمە: تۆت ئەمەللىك ئىپادە. ئالگېبرالىق ئىپادە.

ئىپادە بىلدۈرمەك كۆڭلىدە ھاسىل بولغان ئوي-پىكىر، مەقسەت، مۇددىئا، چۈشەنچە، نوقۇل كۆزقاراش، مەيدانلىرىنى مەلۇم ۋاسىتە بىلەن بىلدۈرمەك:– ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، – دېدى جاپپار ئالدىراپ ئىپادە بىلدۈرۈپ، – ئاۋۋال بىرنەچچە كۈن دەم ئالسىلا، ئاندىن ئەھۋالنى تونۇشتۇرساق قانداق؟ * تىلىۋالدى ئادىتى بويىچە سېخ مۇدىرىنى ئىپادە بىلدۈرۈشكە تەكلىپ قىلدى.

ئىپادە قىلماق ئىپادىلىمەك، بىلدۈرمەك: ئۇ خېلىغىچە گەپ-سۆز قىلالماي تۇرۇپ قالدى. نادىر ئۆز كۆڭلىنى ئىپادە قىلىدىغان سۆز تاپالمايتتى. * ئېلىشا سۆزلەۋېتىپ نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىنىڭ پارتلاپ تۇرغان ھاياجانلىق ھېسسىياتلىرىنى تازا ئىپادە قىلالمايۋاتقاندەك، نۇتقى ئۈچۈن ئەڭ مەنىلىك گۈزەل سۆزلەرنى ئىشلىتەلمەيۋاتقاندەك بەزىدە تۇرۇپ قالاتتى.

ئىپادىنى لوگارىفملاش <مات> لوگارىفمنىڭ ئەمەللەر قائىدىسىدىن پايدىلىنىپ، بىرقانچە مۇسبەت سانىنىڭ دەرىجىسىنى ياكى ئارىفمېتىكىلىق يىلتىزىنى ئۆزئارا كۆپەيتىش ۋە بۆلۈشتىن ھاسىل

قىلىنغان ئىپادىنى بۇ ئىپادىدىكى ھەرقايسى سانلارنىڭ لوگارىفمىلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەش.

ئىپادىچان سۈپ. ئىپادىلەشكە ماھىر، ئىپادىلەشكە ئۇستا، ئىپادىلەش ئىقتىدارىغا باي، ئىپادىلەش ئىقتىدارى كۈچلۈك: ئىپادىچان كۆزلەر. ئىپادىچان كىشى.

ئىپادىچانلىق «ئىپادىچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يولۋاس بىلەن يانداش كېلىۋاتقان يىگىرمە يەتتە-يىگىرمە سەككىز ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئۆزىنىڭ خۇش پېچىملىقى، قوي كۆزلىرىنىڭ ئىپادىچانلىقى بىلەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئىپادىچىلەر ئى <ئەد> ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئەدەبىيات-سەنئىتىدىكى شەكىلچىلىك ئېقىملىرىنىڭ بىرى. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى گېرمانىيىدە مەيدانغا كەلگەن. ئۇرۇشتىن كېيىن پۈتكۈل ياۋروپاغا تارقالغان. بۇ ئېقىمنىڭ ئىجادىيەت پرىنسىپى سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزملىق پەلسەپىنى ئاساس قىلىپ، رېئال دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىش؛ كۆز ئالدىدىكى دۇنيانى «مېنىڭ دۇنيايىم» دەپ تونۇپ دىققەت مەركىزىنى ئىچكى سۇبيېكتىپ دۇنياغا مەركەزلەشتۈرۈش؛ ئۆزىنى، ئۆز تەسراتىنى ۋە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش... تىن ئىبارەت.

ئىپادىچىلىك ئى <ئەد> X X ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇرژۇئا سەنئىتى ۋە ئەدەبىياتىدا پەيدا بولغان بىر خىل ئېقىم. بۇ ئېقىم سەنئەتكارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، ئۇنىڭ سۇبيېكتىپ كەچۈرمىشلىرىنى تەسۋىرلەشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. ئىندىۋىدۇئالىزم، سۇبيېكتىۋىزم ۋە شەكىلۋازلىقنى ھىمايە قىلىدۇ.

ئىپادىسىز ① سۈپ. ئىپادىسى يوق، ئىپادە بىلدۈرمىگەن: ئۇنىڭدىن باشقا، پۈتۈنلەي ئىپادىسىز، كۈلگىنى بىلەن كۈلمىگىنىنىڭ پەرقى يوق نۇرغۇن تەلەتلەرنىمۇ ئۇ دائىم مۇشۇ ئائىلىدە ئۇچرىتىپ تۇراتتى. ② رەۋ. ئىپادە بىلدۈرمىگەن ھالدا، مەقسەتسىز: ئالىمجى ماڭا ھېچ ئىپادىسىز قاراپ تۇراتتى. مېنىڭ ئوغام قايناشقا باشلىدى.

ئىپادىلەش ① «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <ئەد> ئەدەبىي ئىجادىيەتتە قوللىنىدىغان ھەر خىل كونكرېت ئوبراز يارىتىش ئۇسۇللىرى، ئەدەبىياتتىكى ئىپادىلەش مۇنداق بىرقانچە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1) تىلنى قانداق قوللىنىپ بايان قىلىش ۋە تەسۋىرلەش؛ 2) ھېكايە سۇژىتىنى ۋە پېرسوناژلار ئوبرازىنى قانداق تەشكىللەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ 3) مۇبالىغە، ئوخشىتىش، كۆچەيتىش، ھەجۋىيلەشتۈرۈش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قانداق قوللىنىش قاتارلىقلار.

ئىپادىلەش ۋاستىلىرى <ئەد> ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يازغۇچىلارنىڭ تىل ئارقىلىق ئوبراز يارىتىش، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە قوللىنىدىغان ھەر خىل كونكرېت ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى، يەنى بايان، تەسۋىر، توقۇلما، كۆپتۈرۈش، مۇبالىغە قاتارلىقلار. بۇلار ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىپادىلەش ۋاستىلىرى بولۇپ، ئەدەبىي ئەسەر شەكلىدە مۇھىم ئامىل ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئەسەرنىڭ

ئىدىيىۋى مەزمۇننى جانلىق ئىپادىلەش ۋە ئەسەرنىڭ بەدىئىي تارتىش كۈچىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى.

ئىپادىلەشمەك «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەخسۇت مۇھىتى ۋە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلار بىر-بىرىگە قارىشىپ كۆلۈمسىرەپ كۆپچىلىكنىڭ مەقسىتىنى چۈشەن-گەنلىكىنى ئىپادىلەشتى.

ئىپادىلەنمەك ① «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئۆيقۇلۇق چىرايىدا ئېغىر ئازاب ئىپادىلىنەتتى. * بۇنىڭ كۆلكىسىدىن قانداقتۇر بىر تۇرلۇك نەپرەت ۋە غەزەپ ئىپادىلىنەتتى. * ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن ھەم ئېچىنىش ھەم نارازىلىق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ② «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ چاغدا ئوتتۇرا بويي بىر كىشى ئوقۇۋاتقان كىتابىنى يېپىپ قويۇپ ماڭا قارىدى. ئۇنىڭ بۇ قارىشى-دىن قانداقتۇر بىر سوئال ئالامىتى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. * ئىرادە بىر قارارغا كېلىش جەريانىدىلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى كېلىنگەن مۇشۇ قارارنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ئىپادىلىنىدۇ.

ئىپادىلىك سۈپ. ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە، ئىپادىلەيدىغان: ئۇنىڭ شوخ، ئىپادىلىك كۆزلىرى قىزنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى.

ئىپادىلىنىش «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئىپادىلىنىش تىپى. ئىپادىلىنىش دەرىجىسى.

ئىپادىلىنىش تىپى <بىئول> مۇئەييەن مۇھىتتا بەلگىلىك ئىرسىيەت تىپىدىكى يەككە تەن ئىپادىلىگەن فىزىئولوگىيىلىك، مورفولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلەرنىڭ يىغىن-دىسى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئىرسىيەت تىپىنىڭ خاراكتېرىنى تەتقىق قىلىشقا قارىتىلىدۇ. ئوخشاش ئىرسىيەت تىپىدىكى يەككە تەنلەر ئوخشىمىغان مۇھىتتا ئوخشىمىغان ئىپادىلىنىش تىپىنى نامايان قىلىدۇ.

ئىپادىلىنىش دەرىجىسى <بىئول> بىر گېن ھاسىل قىلغان بىر خىل ئېففېكتنىڭ دەرىجىسى.

ئىپادىلىمەك پ ① ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرمەك بىلدۈرمەك: شادلانغان كىشىلەر ئالماسنى قۇچاقلاپ، كۆتۈرۈۋېلىپ ئاسمانغا ئېتىپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچ-ھۆرمىتىنى ئىپادىلىدى. * سېنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئىپادىلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. ② سۆز بىلەن بايان قىلماق، ئاڭلاتماق، تەبىر بەرمەك: قىز ئەنە شۇ كىتابلار ئارقىلىق ئۆز قەلبىنى يىگىتكە ئىپادىلەيتتى. * ھېلىقى يىگىت ياتاتتى، ئۆزىدە بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان، تىل بىلەن ئىپادىلەپ بولمايدىغان يوشۇرۇن بىرنەرسىنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ③ <مات> فورمۇلا ئارقىلىق تەبىر بەرمەك، بىلدۈر-مەك، كۆرسەتمەك.

ئىپار ئى ① ئىپار كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن، بەزى كالىلارنىڭ جىنسىي بېزىدىن ئېلىنىدىغان خۇش پۇراقلىق ماددا: ئىپارنىڭ شىپالىق رولى زور. ② شۇ ماددىنىڭ يەنى خۇشبۇيي نەرسىنىڭ ھىدى، پۇرىقى: مۇزلار ئېرىپ، كېتىپ قار، يېتىپ كەلدى گۈلباھار. زەپ ياساندى تەبىئەت، چاچتى گۈللەر خۇش ئىپار. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىپار چاشقىنى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. رەڭگى قارا، كۆزلىرى كىچىك، قۇلاقلىرى قىسقا، قۇيرۇقى مايماق

كېلىدۇ. ئاساسەن زەيكەشلىك ۋە سۇ بويلىرىدا ياشاپ، سۇ بويىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئارقىلىق ھايات كەچۈرىدۇ، تېرىسىدىن كىيىم تىككىلى بولىدۇ.

ئىپار كالىسى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى كالىغا ئوخشايدۇ، ئەمما سەل كىچىكرەك. بېشى چوڭ ۋە كەڭ، تۆت ئايىغى قىسقا، بويىنى ۋە قۇيرۇقى ناھايىتى قىسقا كېلىدۇ. تۈكلىرى ئۇزۇن بولۇپ بېغىر رەڭدە. تېرە ئاستىدا بەز تەنچىسى بولۇپ، ئاجرىتىپ چىقارغان سۇيۇقلۇقى ئالاھىدە خۇش بۇي پۇرايدۇ. شىمالىي ئامېرىكىدىكى شىمالىي قۇتۇپ رايونىدا ياشايدۇ.

ئىپار كېيىكى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى كېيىككە ئوخشايدۇ، ئەمما سەل كىچىكرەك، مۈڭگۈزى يوق، ئالدى پۇتى قىسقا، ئارقا پۇتى ئۇزۇن، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. تۈكلىرى توق قوڭۇر ياكى كۈل رەڭگە مايىل قوڭۇر كېلىدۇ. ئەركىكىنىڭ قوزۇق چىشى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئېغىز سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ. كىندىكى بىلەن كۆپىيىش ئەزاسى ئوتتۇرىسىدا بەز خالتىسى بولۇپ، ئىپار ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئىپار كىتى <زوئول> كىتنىڭ بىر تۈرى. تېنى چوڭ، ئېغىرلىقى 60 — 80 توننا كېلىدۇ. بېشىمۇ چوڭ بولۇپ، پۈتۈن بەدەن ئۇزۇنلۇقىنىڭ تەخمىنەن $\frac{1}{3}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئۈستۈنكى جاغى چېلەككە ئوخشايدۇ. چىشى يوق، ئاستىنقى جاغى كىچىك، چىشى بولىدۇ. سۇ پۈركۈش تۆشۈكى بېشىدا. تېنى سۇس قارا ۋە سەل قىزغۇچ قوڭۇر، قورساق رەڭگى

ئاچراق كېلىدۇ. مېيىدىن شام قاتارلىقلارنى ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئۈچىيى ئىچىدىكى ئاجراتمىسى خۇش پۇراق بولۇپ، قىممەتلىك ئىپار ئورنىدا ماتېرىيال قىلغىلى بولىدۇ.

ئىپار-ئەنبەر ئىپار ۋە ئەنبەر.

ئىپار-جەمبىل ئىپار ۋە زەپەر، ئومۇمەن خۇش پۇراق ماددىلار: بۇ ئىشلاردىن كېيىن، شەھرىمان شاھ خىزمەتچىلىرىگە قاراپ، قەسىرنى ئىپار-جەمبىللەر بىلەن خۇش بۇي قىلىشنى، شەھەرنى ئوبدان زىننەتلەشنى بۇيرۇق قىلىپتۇ.

ئىپار-زەپەر ئىپار ۋە زەپەر، ئىپار-جەمبىل: ئىپار-زەپەر پۇراپ كەتمەك.

ئىپارگۈل ئى (ئىپار+گۈل) ① <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى بۆرەك شەكلىدە، گۈلى سۆسۈن ياكى ئاق، پۇراقلىق كېلىدۇ. گۈل تاجى ئۇزۇن، كاناي شەكلىدە بولىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىپارلىق ① سۈپ. ئىپار پۇرايدىغان، ئىپار پۇرىقىغا ئىگە: سېنىڭ كۆكسۈڭدىكى گۈللۈك ياراشقان خالىغا ئوخشايدۇ، تۈمەن گۈلنىڭ ئىپارلىق خۇش پۇراقسىمان گۈزەل ھېيتكا. ② ئى. ئىپار پۇرايدىغان يەر: ئېرىق ئۆستەڭ بويلىرى چىمەنزارلىق، خۇش ھاۋالىق جۇلالىق ھەم ئىپارلىق. بىر يېنىدا ئېچىلسا رەيھانگۈلى، بىر يېنىدا ئېچىلار پىچانگۈلى.

ئىپەك (توغرىسى: يىپەك) ← **يىپەك.**

ئىپپەت ئى (ئە) ① ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسى. ② ۋىجدانىي پاكلىق، نومۇس، ھايا: ئىپپىتىگە تەگمەك. * ساڭا بىر سۆز

قىلاي زېھنىڭدە ئۆلچەپ كۆر قىزىم تىللا، قېنى ئېيت، قىز ئۈچۈن ئىپپەت مۇھىممۇ ياكى زەر، تىللا؟ ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ئىپپىتىگە تەگمەك ← **ئىپپەت-نومۇسىغا تەگمەك**: قىزلارنىڭ ئىپپىتىگە تەگمەك. * نارىسىدە قىزلارنىڭ ئىپپىتىگە تەگكەن ئەھۋال توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى پات-پات ئاڭلاپ قالىمىز.

ئىپپىتىنى ساتماق ← **ئىپپەت-نومۇسىنى ساتماق**: ئىپپىتىنى سېتىش — ئېغىر گۇناھ، ھەرقانچە سۆزلەپمۇ ئۇنى ئاقلىيالمايمىز. ئىپپىتىنى سېتىۋالىدىغان بۇزۇق ئەرلەر بولمىسا، ئىپپەت ساتىدىغان ئايالالار نەدە بولسۇن.

ئىپپەتلىك سۈپ. ئىپپىتىنى ساقلىغان، نومۇسلۇق؛ پاك: قىزلار ئۆزلىرىنىڭ ئىپپەتلىك ئىكەنلىكىدىن ئۆيلاتتى، خوتۇنلار بولسا ئۆزلىرىنىڭ ۋاپادارلىقىنى يوشۇراتتى. * مانا ئەمدى، ئالتاي تاغلىرىنىڭ ئاپئاق قارلار بىلەن قاپلانغان ئېگىز چوققىلىرىدىكى قار لەيلىسىدەك پاك، ئىپپەتلىك بىر قىزنى شۇم تەقدىر شۇ لەنتىنىڭ ئىپلاس قوينىغا تاشلىماقچى!

ئىپپەت-نومۇس ئىپپەت ۋە نومۇس: ئىپپەت-نومۇسىنى ساقلىماق. ئىپپەت-نومۇسىغا تەگمەك. * كۆرۈنۈشىدىن بۇ مەرھۇمە ئىپپەت-نومۇسىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىغان بولسا كېرەك.

ئىپپەت-نومۇسىغا تەگمەك زورلۇق بىلەن خوتۇن-قىزلارنى ئاياغ ئاستى قىلماق، باسقۇنچىلىق قىلماق: ئۇ ئادەم يوق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ ئىپپەت-نومۇسىغا تەگمەكچى بولدۇ. * ئۇلار يەرلىك خەلقنى ئاياغ ئاستى قىلدى ۋە بۇلاڭ-تالاڭ قىلدى، خوتۇن-قىزلارنىڭ ئىپپەت-نومۇسىغا تەگدى.

ئىپپەت-نومۇسىنى ساتماق بۇزۇقچىلىق قىلماق، نومۇسنى بۇلغىماق: ھازىر جەمئىيەتتە ئىپپەت-نومۇسنى ساتىدىغانلارمۇ بار.

ئىپپەت-نومۇسلۇق ئىپپەت ۋە نومۇسى بار، ئىپپەت-نومۇسىنى يوقاتمىغان: ۋىجدانلىق ئايالالار ھەر ئىشتا سەۋرلىك، چىدامىلىق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغۇچى ئىپپەت-نومۇسلۇق، قەلبى، كۆڭلى ساپ بولىدۇ.

ئىپتار ئى (ئە) <دىن> روزا كۈنلىرى شام پەيتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئېغىز ئېچىش ئىشى: ئىپتار ۋاقتى. ئىپتار قىلماق. * ئەپەندىم روزىنىڭ ھېسابىدىن ئاداشماسلىق ئۈچۈن ھەر كۈنى ئىپتاردىن كېيىن خالتىغا بىر تاش سېلىپ قويىدىكەن.

ئىپتار قىلماق روزا كۈنلىرى شام پەيتىدە تاماق يېمەك، ئېغىز ئاچماق: — روزا تۇتقان بولساڭمۇ ئىپتار قىلىدىغان ۋاقتىڭ ئۆتۈپ كەتتى.... — دېگەن ئاۋازىنى خىرە-شىرە ئاڭلىدى ئۇ. * ئۇلار كەچ كىرگەندە ئۆيگە بارمايلا يولدىلا ئىپتار قىلدى.

ئىپتارچى ئى. ئىپتار قىلغۇچى كىشى.

ئىپتارلىق ئى. ئىپتار ۋاقتىدا يېيىشكە تەييارلانغان ئاش-تاماق، يېمەكلىك: ئىپتارلىق تاپماق. ئىپتارلىق يېمەك.

ئىپتىخار ئى (ئە) ① شان-شەرەپ كەلتۈرىدىغان، پەخىرلەنسە بولىدىغان ئىش، بىركىم ياكى نەرسە: ئۇ ۋەتىنىمىزنىڭ ئىپتىخارى. * ئەگەر بۇ ئادەم بولىدىغان بولسا زامانىمىزنىڭ ئىپتىخارى ۋە ئەڭ بىلىملىك كىشىلەردىن بىرى بولاتتى. ② شان-شەرەپ ھېسسى، شان-شەرەپلىك ھېس، پەخىر؛ پەخىرلىنىش: ئۇ زەينەپخان شۇجىنى خۇددى ئۆزىنى بىلگەندەك ئېنىق بىلەتتى ۋە ئۇنى تولىمۇ سەممىي ھۆرمەت ۋە ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئالاتتى. * مېنىڭ شۇ تاپتا ئوسمان مۇئەللىمگە بولغان ھۆرمەت، ئىپتىخارىم يالقۇنجايتتى.

ئىپتىخار ئەيلىمەك ئىپتىخارلانماق، ئىپتىخارلىق ھېس قىلماق: بۇ دېمەك ئەسىرلەر، يىللار جاۋابى، بۇ دېمەك، تارىختا ئۆچمەس ھەقىقەت. ئالىمنىڭ يۇرتىدۇر — بىزنىڭ يۇرتىمىز، ئىپتىخار ئەيلەيدۇ ۋەتىنىم ئەبەد.

ئىپتىخارلاندۇرماق «ئىپتىخارلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ھەربىر خۇلاسىسىدە ئادەمنىڭ نەقەدەر زور يوشۇرۇن كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكى نامايان قىلىندۇ، ھەربىر خۇلاسىسى بىزنى ئادەمدە شۇ قەدەر تولۇپ تاشقان زېھنىي كۈچنىڭ بولغانلىقى بىلەن ئىپتىخارلاندۇرىدۇ.

ئىپتىخارلانماق پ. ئىپتىخارلىق ھېس قىلماق، پەخىرلەنمەك: سەندىن چەكسىز ئىپتىخارلىنىمەن، ئۆمۈر بويى سېنىڭدەك ئۇلۇغ دىيارنىڭ كۈيچىسى بولۇشنى ئارزۇ قىلىمەن. * ئۇ كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ، ئۆزىنىڭ مۇنچىۋالا ياخشى ئوغلىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىپتىخارلاندى.

ئىپتىخارلىق ① سۈپ. ئىپتىخارلانسا ئەرزىيدىغان، ئىپتىخارلانسا بولىدىغان، ئىپتىخار ئىپادىلىگەن، پەخىرلىك: بۇ يىلقى يېڭى يىلنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە، دەۋر بۆلگۈچ يېڭىلىق، ئىپتىخارلىق خاسىيەت ۋە ئۈمىد ئېلىپ كەلگەنلىكىگە ئىشەندى. * مەن چەكسىز ئىپتىخارلىق ھېسسىياتىم بىلەن قولۇمغا قەلەم ئېلىپ، ئالدى بىلەن مۇنۇ شېئىرنى يېزىپ چىقتىم. ② ئى. ئىپتىخارلىنىش، پەخىرلىنىش: مەن بۇ ئىشتىن ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ھاياجانغا، ئىپتىخارلىققا چۆمدۈم. * ئۇ كۆزلىرىگە ئىپتىخارلىق بىلەن بېقىپ: — ئاھاڭنى ئۇنتۇپ قالماپسىز، — دېدى. * خاسىيەتنىڭ ھەيران قالغان چىرايىدىن ھەم بەخت-ئىپتىخارلىق ھەم ئىككىلىنىش ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى.

ئىپتىدا رەۋ (ئە) دەسلەپ، ئاۋۋال: ئىپتىخارلىق تۇيغۇدىن مەگزىمدە شادلىق تامچە ياش، ئەل باھارى سەن بىلەن تارىختا بولغاچ ئىپتىدا. ‖ ئىپتىدانى باشلايمىز، شېھىدانە خوتەندىن. باتۇرلارنى ئۆستۈرگەن، شان-شەۋكەتلىك ۋەتەندىن.

ئىپتىدائىي سۈپ (ئە) ① ئەڭ دەسلەپكى، ئەڭ يىراق قەدىمكى زاماندىكى، دەسلەپكى، باشلانغۇچ: ئىپتىدائىي دەۋر، ئىپتىدائىي مەكتەپ. * دۇنيادا بەزى مىللەتلەردە تا ھازىرغىچە ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمىنىڭ قالدۇقلىرى ساقلانماقتا. * مانا بۇلار ئىپتىدائىي ئۇيغۇر ناخشا-ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ پەيدا بولۇش ۋە راۋاجلىنىشىدىكى تارىخىي سەۋەبلەر ئىدى. ② ئەڭ ئاددىي، ساددا، يۈزەكى: كىشىلەرنىڭ تەبىئىي ئېھتىياجى بىلەن ئىپتىدائىي ھېسسىياتى ئىجتىمائىي تۈرمۇش چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئىپتىدائىي ھېسسىيات ھەممىلا كىشىدە بولىدۇ. * ئاككوردلۇق ئاۋازلارنى توغرا چىقىرىش، خورچىلارغا قويۇلىدىغان ئىپتىدائىي تەلەپ، ئاككوردلۇق ئاۋازلارنى توغرا چىقىرىپ، ئەلا سۈپەتلىك گارمونىك ئاۋاز ئۈنۈمىگە ئېرىشىشنى تەمىن ئېتەلەيدىغان ھەرقانداق ناخشىچى خورچى بولالمايدۇ.

ئىپتىدائىي ئاتلار <زوئول> ئاتنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى ئەجدادى. 50 مىليون يىل ئىلگىرى ياشىغان. ئۇنىڭ تېنى ئېشەكچىلىك بولغان. تۇيىقى يوق بولۇپ، ئالدى پۇتىدا تۆت بارماق، ئارقا پۇتىدا ئۈچ بارماق بولغان. 30 مىليون يىلدىن كېيىن ئۇلار ئۈچ بارماقلىق ئات (ئوتتۇرا ھايات ئېراسى ئېتى) تەرىپىدىن ئورۇن ئالماشتۇرغان. ئۈچ بارماقلىق ئات ئەجداد

ئاتتىن سەل چوڭراق بولۇپ، پۇتىدا ئۇچتىن تىرنىقى بولغان. كېيىن تۆت پۇتىنىڭ تاشقى تەرەپلىرىدىكى بارماقلىرى بارغانسېرى كىچىكلەپ، ئوتتۇرىدىكى تىرناقتا مەركەزلىشىپ، ئاخىرىدا ھازىرقى ئاتنىڭ تۇيىقىغا ئۆزگەرگەن.

ئىپتىدائىي ئادەم <تارىخ> ئەڭ بۇرۇنقى ئادەم. بۇلار مايمۇنلاردىكى بەزى خۇسۇسىيەتلەرنى ساقلاپ قالغان بولسىمۇ، ئۆرە تۇرۇپ ماڭالايدىغان، ئاددىي تىللار بىلەن سۆزلىشەلەيدىغان، ئاددىي ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى ياسىيالايدىغان ۋە ئوتتىن پايدىلىنىپ تاماق پىشۇرالايدىغان بولغان.

ئىپتىدائىي باتارىيە <فىز> زەرەتلەش جەريانى ئارقىلىق قايتا ئىشلەتكىلى بولمايدىغان بىر خىل باتارىيە. ئەڭ ئاددىي ئىپتىدائىي باتارىيىنى 1800-يىلى كەشىپ قىلغان. شۇڭا «ۋولتا باتارىيەسى» (ياكى ۋولتا ئېلېمېنتى) دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىپتىدائىي توپ <پەلس> ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ئورتاق ئەمگەك قىلىش ۋە دۈشمەنگە بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، قانداشلىق مۇناسىۋىتى بويىچە تەبىئىي شەكىللەنگەن كوللېكتىپ. بۇ ۋاقىتتا ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇلار ياۋا ئۆسۈملۈكلەرنى يىغىش ۋە ئوۋچىلىق قىلىش بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن، ئۇلارنىڭ مۇقىم ئولتۇراق جايى بولمىغان، كېيىن ئۇلار تەرەققىي قىلىپ ئۇرۇققا ئايلانغان.

ئىپتىدائىي تۇخۇم ھۈجەيرىسى <بىئول> تۇخۇمدانىدىكى ئىپتىدائىي كۆپىيىش ھۈجەيرىسى كۆپ قېتىم يېيىلىق بۆلۈنۈپ ھاسىل بولغان ھۈجەيرە.

ئىپتىدائىي تىل <تىل> ئىنسانلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى تىلى. ئۇ تىللارنى تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىگە قاراپ تەھلىل قىلىش ئاساسىدا، تۇغقان تىللاردىكى ئاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىش قائىدىسى بويىچە پەرەز قىلىنىپ چىقىلىدۇ.

ئىپتىدائىي جامائە <پەلس> ئىنسانىيەت جەمئىيىتى تارىخىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلات. نەچچە يۈز مىڭ يىلغا سوزۇلغان. ئۇ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى ۋە ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىدىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ئىپتىدائىي جامائە مۈلۈكچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىدىكى تۇنجى ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي فورماتسىيە بولۇپ، ئۇنىڭدا كىشىلەر تاش قوراللارنى ئىشلىتىپ ئوۋچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئۇ ۋاقىتتا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىنتايىن تۆۋەن سەۋىيىدە بولۇپ، كىشىلەر پەقەت كوللېكتىپنىڭ ئەمگىكىگە تايىنىپلا جەلىك تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىگە ئېرىشىپ، مەھسۇلاتنى تەڭ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە بۆلۈشكەن، ئېشىپ قالغان نەرسىمۇ بولمىغان. ئۇنىڭدا يەنە سىنىپ ۋە ئېكسپلاتاتسىيىمۇ بولمىغان.

ئىپتىدائىي جامائە مۈلۈكچىلىكى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئىپتىدائىي جامائە ئەزالىرى ئورتاق ئۆزلەشتۈرگەن ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك شەكلى. ئۇ ئىپتىد-

ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسى.

ئىپتىدائىي جانلىقلار <بئول> تاق ھۇجەيرىلىك ياكى ھۇجەيرىسى يوق جانلىقلار. ئادەتتە ئۇ باكتېرىيە، كېسەل قوزغاتقۇچى قۇرتلار، يۇسۇنلەر، زەمبۇرۇغلار ۋە ۋىرۇسلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىپتىدائىي جەمئىيەت <پەلس> ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ دەسلەپكى جەمئىيەت. ئۇ ئىپتىدائىي توپ (گۇرۇپپا) لارنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن باشلاپ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى، ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئىپتىدائىي جامائە پارچىلانغانغا قەدەر داۋام قىلغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۆۋەن ھالەتتە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكتە بولغان. كىشىلەر بىرلىكتە ئىشلەپ، بىرلىكتە ئىستېمال قىلغان، ئېكسپىلاتاتسىيە، سىنىپ بولمىغان. كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى قۇلدارلىق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

ئىپتىدائىي خوردىلىقلار <زوئول> خوردىلىق ھايۋانلارنىڭ كەنجە تىپى. بۇ خىلدىكى ھايۋانلارنىڭ دۈمبىسىدە ئەۋرىشىم كەلگەن خوردىسى بولۇپ، بەدەننى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

ئىپتىدائىي ساۋات ئاددىي كىشىلەرنىڭمۇ بىلىشى تەلەپ قىلىنىدىغان ئادەتتىكى بىلىملەر، ئاددىي ساۋات؛ ئەقەللىي بىلىم: يۇقىرىقىلار ئاددىي نوتا ھەققىدىكى ئىپتىدائىي ساۋات ھېسابلىنىدۇ.

ئىپتىدائىي سپېرما ھۇجەيرىسى <بئول> ئۇرۇقدانىنىڭ سپېرما نەيچىسىنىڭ ئېپىتېلىيىسىدىكى ئىپتىدائىي كۆپىيىش ھۇجەيرىسى كۆپ قېتىم ييپلىق بۆلۈنۈش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان ھۇجەيرە.

ئىپتىدائىي كالا <زوئول> گېرمانىيىنىڭ ئورمانلىقلىرىدا ياشىغان چوڭ تىپتىكى ئۇزۇن مۈڭگۈزلۈك بىر خىل ياۋا كالا. نەسلى قۇرۇپ كەتكەن. ئادەتتە ئۇ ئۆي كاللىرىنىڭ ياۋايى ئەجدادى دەپ قارىلىدۇ.

ئىپتىدائىي كۆپىيىش شەكلى <بئول> ئىپتىدائىي جانلىقلارنىڭ ئاددىي، تاق ھۇجەيرە ئارقىلىق كۆپىيىش شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىپتىدائىي مەكتەپ <مائار> ← **باشلانغۇچ مەكتەپ.**

ئىپتىدائىي مىنېراللار <گېئول> كان ياتقىسىدا ئۆزىنىڭ شەكىللەنگەن دەۋرىدىكى مورفولوگىيىسى ۋە تەركىبىنى ساقلاپ قالغان مىنېراللار.

ئىپتىدائىي ھايۋانلار <بئول> ئەڭ ئاددىي ھايۋانلار. سۇ ياكى باشقا جانلىقلار تېنىدە ياشايدۇ. كۆپ قىسمى تاق ھۇجەيرىلىك كېلىدۇ. بەزىلىرى نۇرغۇن يەككە تەندىن توپ ھاسىل قىلىپ ھايات كەچۈرىدۇ.

ئىپتىدائىي ئورتاق گەۋدە <س ئىق> ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە، تار دائىرىدە كوللېكتىپ ئەمگەك، مال-مۈلۈك ئومۇمىيلىقى ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئاساسىدا بىرىككەن، ئىقتىسادىي تۇرمۇش، تىلى، مەدەنىيەت ۋە ئادەتلىرى ئوخشاش بولغان گەۋدە، يەنى ئىپتىدائىي توپ ئۇرۇق ۋە قەبىلە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىپتىدائىي ئورمانلىق <ئورم> ئىنسانلارنىڭ كېسىش، تىكىش قاتارلىق پائالىيەتلىرد-

دىن خالىي ئۇسكەن تەبىئىي ئورمانلار.

ئىپتىدائىي ئۇقۇم <مات> ئېنىقلىما بېرىلمەستىن ئىشلىتىلىدىغان ئاساسىي ئۇقۇم. بىر پەننىڭ ئىپتىدائىي ئۇقۇمى بۇ پەندىكى باشقا ئۇقۇملارغا ئېنىقلىما بېرىشنىڭ ئاساسى. گېئومېترىيىدىكى ئىپتىدائىي ئۇقۇملار نۇقتا، تۈز سىزىق، تەكشىلىك، «... نىڭ ئۈستىدە»، «... نىڭ ئارىسىدا» دېگەنلەردىن ئىبارەت.

ئىپتىدائىي ئۇسۇملۇك <بوت> ئاددىي، تاق ھۈجەيرىلىك بولغان بىر خىل ئۇسۇملۇك.

ئىپتىدائىي يادرو <بىئول> كۆك يېشىل يۇسۇنلەر ياكى باكتېرىيەلەرنىڭ يادروسى.

ئىپتىدائىي يادرولۇق جانلىقلار <بىئول> خروموسومىسى سىرتىدا يادرو پەردىسى يوق، تېپىك سان كېمەيتىش بۆلۈنۈش ئېلىپ بارمايدىغان ئەڭ ئاددىي جانلىقلار، مەسىلەن، باكتېرىيەلەر، كۆك يۇسۇنلەر ھەم ۋىرۇسلار بۇ تۈرگە كىرىدۇ.

ئىپتىدائىي يادرولۇق ھۈجەيرە <بىئول> شەكلى تۈزگەن ھۈجەيرە يادروسى ۋە ھەر خىل ئاپپاراتلىرى بولمايدىغان ھۈجەيرە.

ئىپتىدائىي يوپۇرماق <بوت> ئۇسۇملۇكلەر بىخىنىڭ تۈزۈلۈشىدىكى بىر ئالاھىدىلىك. بىخ ماھىيەتتە تېخى ئېچىلمىغان شاخ بولۇپ، ئۇنىڭدا يوپۇرماق ۋە غولنىڭ ئىپتىدائىي گەۋدىسى بولىدۇ. ئىپتىدائىي يوپۇرماق بىخنىڭ ئۇسۇش نۇقتىسىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى كېلەچەكتە يوپۇرماققا ئايلىنىدىغان كىچىك ئۇسۇكچىدۇر.

ئىپتىدائىي يوپۇرماقسىمان تەنچە <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ گامېتىلىق تېنى. ئادەتتە يېشىل، ياپىلاق بولىدۇ. يالغان يىلتىزى ئارقىلىق ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. ئىپتىدائىي يوپۇرماقسىمان تەنچىدىن تۇخۇمدان ۋە سپېرمىدان شەكىللىنىپ، ئۇلاردىن تۇخۇم ۋە سپېرما ھاسىل بولۇپ، جىنسلىق كۆپىيىش ئورۇندىلىدۇ.

ئىپتىدائىي يېزا ئىگىلىكى باسقۇچى <تارىخ> ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئىپتىدائىي تەبىئىي شارائىتقا تايىنىپ، كوللېكتىپ ھالدا ئادەم كۈچىنى ئاساس قىلىپ، تاش ۋە ياغاچ قوراللار ئارقىلىق تېرىقچىلىق، ئوۋچىلىق قىلغان تارىخىي باسقۇچى.

ئىپتىدائىي يېپسىمان تەنچە <بوت> مۇخلارنىڭ سپورىسى بىخلانغاندىن كېيىن ھاسىل بولغان، رەڭگى يېشىل، يېپسىمان ياكى يوپۇرماقسىمان تەنچە. ئۇنىڭدىن بىخ شەكىللىنىدۇ. ئۇلار بىخلىنىپ يېڭى ئۇسۇملۇك تېنىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئىپتىدائىيلاشتۇرماق «ئىپتىدائىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىپتىدائىيلاشتۇرۇلماق «ئىپتىدائىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىپتىدائىيلاشماق پ. ئىپتىدائىي ھالەتكە كەلمەك، بەك ئاددىيلاشماق: ئادەم ئۈستىدە پىكىر قىلغىنىمىزدا، ئادەمنىڭ سۆز ئارقىلىق تەسەۋۋۇر قىلىدىغان ئومۇمىي ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى دۇنيادىكى مىليونلىغان كونكرېت ئادەملەرنىڭ ئوبرازى ئارقىلىق پىكىر قىلىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا، تەپەككۇر پائالىيىتىمىز ئىنتايىن

قېيىن، ئىنتايىن ئىپتىدائىيلىشىپ كەتكەن بولىدۇ.

ئىپتىدائىيلىق «ئىپتىدائىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلارنىڭ نەغمىلىرىدە بىر خىل ئىپتىدائىيلىق چىقىپ تۇرماقتا.

ئىپرىت ئى (ر) <خىم> ← **ئىپرىت گازى**.

ئىپرىت گازى <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى $(C_2H_4CI)_2S$. رەڭسىز، مايسىمان سۇيۇقلۇق. قىچا ئۇرۇقى ۋە سامساق تەمىگە ئىگە. ئىنتايىن زەھەرلىك، تېرىنى كۆيدۈرىدۇ. ئىلگىرىكى ئۇرۇشلاردا زەھەرلىك گاز ئورنىدا ئىشلىتىلگەن.

ئىپلاس (ئە) ① سۆپ. پاك ئەمەس، پاسكىنا: ئىپلاس نەرسە. ② سۆپ. كۆچمە. ھەرقانداق بىر ئىشقا توغرا نىيەتتە بولمايدىغان؛ رەزىل، قارا نىيەت، پەس، شەرمەندە؛ قەبىھ: ئىپلاس كىشى. * مەن سىلەرنىڭ بۇنچە ئىپلاس ئادەملەر ئىكەنلىكىڭلارنى بىلمەيتىمەن. * — بۇزۇق ئادەم ئىكەنسىز، — دېدى ئۇ، — سىزنى شۇنچىلىك ئىپلاس ئادەم دەپ ئويلىمىغانىدىم. ③ ئى. شۇنداق ئادەم ياكى نەرسە: بۇ ئىپلاس تۇرمىدىن قاچقانىكەن. * پۇرسەت ئەپلىك بولغانىدىمۇ بۇنى قىلغان ئىپلاس كىم؟ * بۇ ئىپلاسنى خەلق نامىدىن ئېتىش كېرەكمۇ؟ * خۇش بولماسمىدىڭ، دەيمەن، ئىبراھىم. بۇ ئىپلاس دەۋر كۆزدىن يوقالسا!

ئىپلاسلارچە رەۋ. ئىپلاسلارغا خاس، ئىپلاسلارغا ئوخشاش: ئىپلاسلارچە ئىش قىلماق.

ئىپلاسچىلىق ئى. ئىپلاسلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئىپلاسلىق: بۇ نېمىدېگەن ئىپلاسچىلىق-ھە!

ئىپلاسلاشماق پ ① ئىپلاس ھالەتكە كەلمەك، مەينەت بولماق، پاسكىنا بولماق: يوللار بارغانسېرى ئىپلاسلىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. پەسكەشلەرچە ئىش قىلىدىغان بولۇپ قالماق، رەزىل، پەسكەش بولۇپ قالماق، رەزىللەشمەك: ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ ئىپلاسلىشىپ كەتتى.

ئىپلاسلىق «ئىپلاس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زەمبىرەك ئوقلىرى ۋە ئەجەل ئارىلاپ يۈرگەن، ھەممە يېقى ئىپلاسلىق بىلەن تولغان، قانغا مىلەنگەن بۇ تاقىر يەردە ئەتىگەندىن-كەچكىچە ئۇخلىشاتتى. * ئۇ كۆڭۈلنى ئايلاندۇرىدىغان ئىپلاسلىق ئىچىگە چۈشتى.

ئىپومېيە ئى (ر<لات) <بوت> يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، ئوتتۇرىسى كاۋاك بولىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان يۇمىلاق ياكى يۈرەك شەكلىدە، سېپى ئۇزۇن، گۈلى ھال رەڭ ياكى ئاق، ۋارونكا شەكلىدە بولىدۇ. غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ. مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ. يۇمران غول، يوپۇرماقلىرىنى كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

ئىت ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. خىللىرى كۆپ. پۇراش ۋە ئاڭلاش سېزىمى ئۆتكۈر كېلىدۇ. تۈكلىرى ھەرخىل رەڭلەردە بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئۆي ھايۋىنى ھېسابلىنىپ، كۆندۈرۈش ئارقىلىق ئۆي بېقىش ئوۋچىلىق ۋە چارۋىچىلىقتا ئىشلەتكىلى ياكى ھەربىي، قانۇن ئىشلىرىغا ياردەملەشتۈرگىلى بولىدۇ.

ئىت باش چىپار مۈشۈك <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۇمشۇقى ئۇچلۇق، قۇلىقى تار، تۈكلىرى سارغۇچ قوڭۇر

بولۇپ، قارامتۇل قوڭۇر ئالسى بولىدۇ. مەقئەت تۆشۈكىنىڭ ئاستىدا ئاجرىتىش بېزى بولۇپ، خۇشپۇراق چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ ياۋا مېۋە ھەم كىچىك ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ جېجياڭ، گۇاڭدۇڭ، فۇجيەن ئۆلكىلىرى ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەردە بار.

ئىت باش ئورمان مۈشۈكى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق مۈشۈككە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئىت باش چىپار مۈشۈكتىن پەرقى شۇكى، ئۈستۈنكى جاغىدىكى ئىككىنچى ئېزىق چىشى كەم بولىدۇ.

ئىت بورسۇق <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۈكلىرى كۈل رەڭ قورسىقى ۋە تۆت پۇتى قارا كېلىدۇ. بېشىدا توغرىسىغا كەتكەن ئۈچ تال يولى بولىدۇ. پۇتلىرىدا ئۇزۇن ھەم ئۆتكۈر كەلگەن تىرناقلىرى بولۇپ، توپا كولاشقا ماھىر كېلىدۇ. ئادەتتە تاغ-داللاردا ئۇۋا كولاپ ماكان تۇتىدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ. مايلىرىدىن چەككىلەپ ئېلىنغان ياغ بىلەن كۆيۈك يارىسىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

ئىت بولۇپ كېتەي «ئىتتەك خار بولسامۇ رازى» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — سىلەرگە قورال تەڭلەيدىغان بولسام، ئىت بولۇپ كېتەي، — دېدى ئۇ.

ئىت بۆلۈكى ← ئىت ئۈۋۈسى.

ئىت بۆرگىسى <زوئول> ئىت تېنىدە پارازىت ياشايدىغان بىر خىل بۆرگە. تېنى تار ھەم يېسسى، قېنىق بېغىر رەڭدە، بەزىدە مۈشۈك ۋە باشقا ھايۋانلار تېنىدىمۇ پارازىت ياشايدۇ.

ئىت بېلىق <زوئول> بېلىقنىڭ بىر خىلى. تېنى سەل-پەل يۇمىلاق بولۇپ، يېشىل، ئاق ياكى قارامتۇل قوڭۇر كەلگەن داغلىرى بولىدۇ. قۇيرۇقى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. ئېغىزى چوڭ بولۇپ، ئۆتكۈر چىشلىرى بولىدۇ. تاتلىق سۇدا ياشايدۇ. ھەرىكىتى تېز بولۇپ، بېلىقلار ۋە باشقا سۇ ھايۋانلىرىنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئىت پوق يېمەستە ئورنىدىن تۇرۇپ تېخى ھېچقانداق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلمىغان چاغدا، قاق سەھەردە، ناھايىتى ئەتىگەندە: — بىركىم سېغىنىپ قالغاندەك ئىت پوق يېمەستە بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سورىدى. ھېكىم نۇر.

ئىت تالاشتۇرماق خەلق ئويۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى. ئۇنىڭدا ئىككى ئىتنى ئۆزئارا بىر-بىرىگە سوقۇشتۇرۇپ قويۇپ تاماشا قىلىنىدۇ: مادارى بار باپكارلار قاراڭغۇ ئۆيگە بېكىنىۋېلىپ مۇكا ئاتىدۇ، مادارى يوقلار تام يۆلەيدۇ؛ ياش باللار كۆن بويى ئىت تالاشتۇرۇپ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ ئوينايدۇ.

ئىت خۇي ← ئىت مىجەز: ئىت خۇي ئادەم.

ئىت چىۋىنى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى سەل يېسسى، قوڭۇر سېرىق رەڭدە، بىر جۈپ قانىتى بار. ئېغىز ئاپپاراتى ئۈچلۈق، ئىت قېنىنى شورايدۇ.

ئىت مۇرۇن <بوت> ← **ئازغان.**

ئىت مىجەز مىجەزى ئىتتەك، كىشىگە ئاسانلا ئاچچىقلىنىدىغان، ئاسان سوقۇشۇپ قالىدىغان، يۈز-خاتىر قىلمايدىغان:

ئىت مىجەز ئادەم، ئىت مىجەز ئايال.

ئىتنىڭ ئاغزىغا پىل چىشى چىقماق قەتئىي ئەمەلگە ئاشمايدىغان، رېئاللىقتا زادىلا بولمايدىغان ئىشلارغا قارىتا قوللىنىدىغان ئىبارە: — سىلەر ئالدامغا چۈشۈپ كەتمەڭلەر، بۆرە قانداقلا بولمىسۇن بۆرە، ئەگەر ئۇنىڭدىن ياخشىلىق كېلىدىغان بولسا، ئىتنىڭ ئاغزىغا پىل چىشى چىققان بولاتتى، — دەپتۇ ئۇ.

ئىتنىڭ بالىسى « ئادەم ئەمەس، هايۋان » دېگەن مەنىدىكى تىل-هاقارەت سۆزى: بۇ ئىتنىڭ بالىسىنى ماڭا تاپشۇرۇڭلار، قانداق قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن. * هەرنېمە قىلساق بىللە قىلىمىز، ئەكەلگىنە قولۇڭنى، هەي ئىتنىڭ بالىسى!

ئىتنىڭ قۇرتىدەك ناهايىتى كۆپ، ناهايىتى جىق، مىغ-مىغ: هازىر ساقچى ئورگانلىرى يېڭى ئىشپىيونلارنى جەلپ قىلىپ، ئىتنىڭ قۇرتىدەك يامرىتىۋەتتى.

ئىتنىڭ كۈنى خار-زار تۇرمۇش، ئاچ-توق هايات، ئىنتايىن خارلىق: — ئىه... ئىه... ۋايىەي! ئىتنىڭ كۈنىغۇ بۇ، ئىتنىڭ كۈنى! — ئوغرى ئاچلىقتىن دۈمبىسىگە چاپلىشىپ كەتكەن قورسىقىنىڭ هەرە چاققاندەك ئېچىشىپ ئاغرىشىدىن ۋايجانلاپ، يىلاندەك تولغىنىشقا باشلىدى. * بىزنىڭ كۈنىمىز ئىتنىڭ كۈنى دېسىلە، ئىتنىڭ كۈنى.

ئىتنىڭ كۈنىنى كۆرمەك كۈنى خار-زار-لىقتا ئۆتمەك، خار-زار تۇرمۇش كەچۈر-مەك: شۇ كۈنلەردە ئىتنىڭ كۈنىنى كۆرۈ-ۋاتىمىز. بىزگىمۇ ياخشى كۈنلەر كېلەر، — دېدى ئۇ.

ئىت ئۇۋىسى تۇرخۇنىنىڭ كاڭ بىلەن تۇتاشقان قىسمىنىڭ ئۇدۇلىغا ئىسسىق راۋاق ماڭدۇرۇش ئۈچۈن ئويۇلغان ئورەكچە.

ئىت ئۈچەي تېشى <تب> ئىتنىڭ ئۆت خالتىسى، بۆرىكى ياكى دوۋسىقىدا پەيدا بولىدىغان تاشقا ئوخشاش نەر-سە. ئىت مەلۇم كېسەلگە گىرىپتار بولغاندىن كېيىن شەكىللىنىدۇ. ئادەتتە ناهايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. جۇڭگىيدا غەلۋىد-رەك، قىلتاماق قاتارلىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىت ئېيىقى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋان. تېنى ناهايىتى چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، پۇت ئالقىنى چوڭ، پەنجىلىرىدە ئىلمەكى ۋە مەيدىسىدە هىلال ئاي شەكىللىك ئاق ئالىسى بولىدۇ، قالغان قىسمى قارا كېلىدۇ، سۇ ئۈزەلەيدۇ ۋە دەرەخكە چىقالايدۇ. گۆشى، ئۆتى ۋە مېيى دورا قىلىنىدۇ. ئالقىنى بولسا قىممەتلىك يېمەكلىك هېسابلىنىدۇ.

ئىت يالىقى « خار، پەس، پەس-كەش » دېگەن مەنىلەردىكى تىل-ها-قارەت سۆزى: ئۆزۈڭمۇ، ئېرىڭمۇ كېسەل كۆرپىسى، ئىت يالىقى.

ئىت يالىقىنى يالىماق ئىتنىڭ ئورنىدا كۈن كەچۈرمەك، خار-زارلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەك: — يوقال بەزگەك، ئىت يالىقىنى يالاپ كۈن ئالىدىغان بەدرەك،— دېدى زەۋقى.

ئىت يۈز كىشىگە قىلچە يۈز-خاتىر قىلمايدىغان، يۈزسىزلارچە مۇئامىلە قىلىدىغان، يۈزىدە تۈكى بار، ئىزا تارتمايدىغان: ئۇ دېگەن ئىت يۈز بىرنېمە.

ئىت يىلى <ئاستر> ئون ئىككى مۆچەلنىڭ ئون بىرىنچىسى، يەنى مۆچەل يىل هېسابىدىكى ئون بىرىنچى يىل.

ئىت يىلدىن ئېشەك يىلغىچە ناهايىتى ئۇزۇن ۋاقىت جەريانىدا: — مەن كۈچۈم

ھالال، ئۆزۈم ھارام ئادەم مەن، ئىشەكتەك ئىشلەيمەن، ئەمما ئىت يىلىدىن ئىشەك يىلىغىچە بەش موچەنلىك پۇل كۆرۈپ باقمىدىم، — دەپ زارلاندى ئۇ.

ئىتائەت ئى (ئە) بىراۋنىڭ دېگىنىنى ئاڭلاش، بۇيرۇغىنىنى قىلىش، ئەمرىنى ئورۇنلاش؛ بويسۇنۇش: ئىتائەت قىلماق. * — ھە، چۈشەندىم، — دەپ كۆكۈيۈن ھەيۋەتلىك بىر ئىتائەت بىلەن جاۋاب بەردى — ئەيىب سىزدە ئەمەس. * دېدىممەن نەچچە مەررە «تارت ئۆزۈڭنى بۇ يامان يولدىن»، نەسىھەتكە دىلىدا بىر ئىتائەت زادى يوق نەپسىم.

ئىتائەت قىلماق دېگىنىنى، تاپشۇرغىنىنى ئورۇندىماق ياكى ئورۇنداشقا تەييار تۇرماق، نېمە قىلىشنى بۇيرۇسا شۇنى قىلماق، بويسۇنماق: — بىزنىڭ كونا قائىدىمىز بويىچە، باشلىقنىڭ سۆزىگە ھەممە ئادەم ئىتائەت قىلىش لازىم. * — بارلىق قۇشلار چاقىرىلغان مۆھلەت ئىچىدە كېلىپ بولدى. سەن نېمىشقا بۇيرۇققا ئىتائەت قىلمايسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ، قۇشلار پادىشاھى.

ئىتائەتچان سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان، ئىتائەتكار: شۇ كۈنلەردە قۇناخۇنىنىڭ نەزىرىدە پۈتۈن ئەزالار گويا ئىتائەتچان چاكار، ئۆزى گويا سەلتەنەتلىك شاھ بولۇپ قالغانىدى. * ئىناۋەتلىك باشلامچىسىنىڭ ئارقىسىدا باياتىن زىچچىدە تۇرۇشقان ئىتائەتچان قويلار ئەمدى سەركىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ، مەرىشىپ يول تەرەپكە ماڭغىلى باشلىدى. * ناسىر بالا چېغىدىن تارتىپلا ياۋاش، ئىتائەتچان بولۇپ ئۆسكەنىدى.

ئىتائەتچانلىق «ئىتائەتچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىتائەتچانلىق بىلەن ئىش قىلماق. * ھېكىم «بېشىم بىلەن» دەپ ئىتائەتچانلىق بىلدۈرۈپ، شاھنىڭ ئالدىدىن چىقىپتۇ.

ئىتائەتسىز سۈپ. ئىتائەت قىلمايدىغان، بويسۇنمايدىغان: ئىتائەتسىز ئادەم. ئىتائەتسىز بالا. * سىلەر بېرىپ نۇسرەتنى تۇتۇپ كېلىڭلار تېز، ئوردىغا ئېلىپ. ئىتائەتسىز، نادان بەگباشنىڭ ئەدىپىنى قويايلى بېرىپ.

ئىتائەتسىزلىك «ئىتائەتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئەھۋال تۆمۈر خەلپىنىڭ كۆڭلىدە بىرئاز غەشلىك پەيدا قىلدى. چۈنكى، بۇ سۆيۈملۈك ئېتى ئۇنىڭغا ھېچقاچان مۇنداق ئىتائەتسىزلىك قىلىپ باقمىغانىدى.

ئىتائەتكار ئى (ئە+پ) بىركىمگە ئىتائەت قىلغۇچى، بويسۇنغۇچى كىشى: — مەن بۇ ئىشتا ئەنە شۇ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغۇچى ئىتائەتكارمەن، — دەپتۇ ئۇ. // ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىتائەتكار بوتۇڭغا بۇيرۇدى: — ھازىرلا چىقىپ ئىش باشلا، كىمدە قانچىلىك نەرسە بار، ھەممىنى يىغقىن، لېكىن ئېسىڭدە بولسۇن، ئاشلىقتىن باشقا نەرسىنى بۇ يەرگە كۆتۈرۈپ كەلمە!

ئىتائەتكارلىق «ئىتائەتكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شۇ چاغدا مەن ئىتائەتكارلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆيدىن سىرتقا چىقىپ كەتتىم. * مانا ئەمدى بولسا ئۇنىڭغا ئىتائەتكارلىق بىلەن ئېگىلگەن باشلارنى كۈندە دېگۈدەك كۆرۈپ تۇرىدىغان بولدى.

ئىتائەتكارانە رەۋ (ئە+پ) ئىتائەتكارلىق بىلەن، ئىتائەت قىلىپ، بويسۇنۇپ.

ئىتائەتلىك سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان: ئىتائەتلىك بالا. * ئۇ مېھرىبان، ياخشى، ئىتائەتلىك بىر ئادەم ئىدى... * بۇ ئېگىز، قامەتلىك يىگىتنىڭ نېمىسىدۇر ياخشى، ئىتائەتلىك كۆرۈنەتتى.

ئىتائەتمەن سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، ئىتائەتلىك، ئىتائەتچان: – ھەي... سەن تېخى بالا، – گۈلچىمەن ئاۋازىغا جىددىي تۈس بېرىپ دېدى، – مەنمۇ ئىلگىرى ساڭا ئوخشاش تەشكىلگە ئىتائەتمەن ئىدىم. * – كىملا بولساڭ چۈش دەرەختىن! – دېدى بۇيرۇق بىلەن. مەن قايتىپ چۈشتۈم. قارىسام ئۇ ئاۋۋالقى مۇلايىم، ساددا، ئىتائەتمەن تۇردى ئاكامغا ھېچلا ئوخشىمايتتى.

ئىتائەتمەنلەرچە رەۋ. ئىتائەتمەن كىشىلەرگە خاس، ئىتائەتمەن كىشىلەرگە ئوخشاش: شەمەر ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، ئىتائەتمەنلەرچە تەلەپپۇزدا ئاستاغىنا جاۋاب بەردى.

ئىتائەتمەنلىك «ئىتائەتمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ چىرايىدىن مۇلايىملىق، ئېرىگە بولغان ئىتائەتمەنلىك تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ساددا بىر ئايال ئىدى. * ئۇ چاغدا ھۆرىگۈل يۈزلىگەن ئۆرچۈقلارنىڭ قانداق قىلىپ بىر ئايال ئىشچىنىڭ ئىختىيارىغا ئىتائەتمەنلىك بىلەن بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى.

ئىتاچى ئى. دىئال. ئىت تالاشتۇرغۇچى كىشى، ئىتۋاز.

ئىتالغۇ ئى (ئىت+ئال+غۇ) <زوئول> لاچىنسىمانلار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل يىرتقۇچ قۇش.

ئىتالىيان ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى: ئىتالىيان تىلى.

ئىتالىيان تىلى <تىل> ئىتالىيانلار ئىشلىتىلىدىغان تىل. بۇ تىل ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ رومان تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. ئۇ يالغۇز ئىتالىيىدە قوللىنىپلا قالماي، بەلكى شۋېتسارىيە، ئامېرىكا، كانادا، برازىلىيە ۋە ئارگېنتىنالاردىمۇ قوللىنىلىدۇ. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدە، بۇ تىل مەدەنىيەت ۋاسىتىسى سۈپىتىدە غەربىي ياۋروپادىكى باشقا تىللارغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.

ئىتالىيانچە ① سۈپ. ئىتالىيانلارغا، ئىتالىيان خەلقىگە، ئىتالىيان تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ ئىتالىيان خەلقىگە خاس: ئىتالىيانچە ئۇسسۇل. ئىتالىيانچە كىيىم. ② ئى. ئىتالىيان تىلى ۋە يېزىقى: ئىتالىيانچىنى نەدە ئۆگىنىپتىكەن؟ ③ رەۋ. ئىتالىيان تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىتالىيان تىلىدا: ئىتالىيانچە سۆزلىمەك.

ئىتالىيانلار ئى <ئىرق> ئىتالىيان مىللىتى، ئىتالىيان خەلقى. ئىتالىيىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا شۋېتسارىيىدىمۇ ياشايدۇ.

ئىتپەرەس سۈپ. ئىت دېسە جېنىنى بېرىدىغان، ئىت بېقىشقا، ئىت تالاشتۇرۇشقا بېرىلىپ كەتكەن، ئىتقا ئامراق: چىبەگلىكتە ئىتپەرەس بىر ئادەم بار ئىكەن، قوشنىسى ئۇنىڭغا چاشقان تۇتىدىغان ئوبدانراق ئىتتىن بىرنى تېپىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. // – مانا بۇ ناھايىتى ياخشى ئىت، – دەپتۇ ئىتپەرەس بىر يىلدىن كېيىن بىر ئىتنى ئېلىپ كېلىپ، لېكىن قوشنىسى بۇ ئىتنى بىر يىل باقسىمۇ، زادى چاشقان تۇتماپتۇ.

ئىتپەرەسلىك «ئىتپەرەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئىتتەرتكۈزمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىتتەرتمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىتتەرگۈزمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم ئون-ئونبەش چامدامىلاردىن كېيىن، يولداشلىرىغا ئىتتەرگۈزۈپ تۇرماستىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن مېڭىشقا باشلىدى.

ئىتتەرمەك پ ① بىرەر نەرسىنى مەلۇم كۈچ بىلەن ئەسلىدىكى ئورنىدىن مەلۇم يۆنىلىشكە قارىتىپ سۈرمەك، يۆتكىمەك ياكى سۈرۈش، يۆتكەش ئۈچۈن كۈچەنمەك: ئىشىكنى ئىتتەرمەك. هارۋا ئىتتەرمەك. * ئىتتىرىپ بەرگەننى ئىت يېمەس (ماقال). * قىزىبەگ قەغەزنى كۆزدىن كەچۈرە-كەچۈرمەيلا، دەپتەر تۇتۇپ ئولتۇرغان بەگنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى. ② كۆچمە. ئارتماق، دۆڭگىمەك: جاۋابكارلىقنى باشقىلارغا ئىتتەرمەك. * ئايگۈل بىرەر جىددىي ۋە ئەمەلىي مەسىلە يۈز بېرىپ قالسا، ئۆزى هەل قىلماي، بەلكى ئېرىگە ئىتتىرىپ قوياتتى. * بۇ قىيىنچىلىقنى سىزگە ئىتتىرىپ قويغۇم يوق ئىدى. لېكىن، قانچە ئويلىساممۇ باشقا ئامال تاپالمىدىم.

ئىتتىرىپ كۆتۈرۈش <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۇسۇلى. ئىككى باسقۇچلۇق هەرىكەتتىن تەركىب تاپىدۇ. بىرىنچى باسقۇچتا تەنهەرىكەتچى ئىككى قولى بىلەن شتانگىنى يەردىن كۆتۈرۈپ كۆكرەككە ئالىدۇ ۋە تۈز تۇرىدۇ؛ ئىككىنچى باسقۇچتا رېپىرىنىڭ بۇيرۇقىدىن كېيىن شتانگىنى باش ئۈستىگە ئىتتىرىپ كۆتۈرۈپ، ئىككى بىلەكنى تۈز قىلىدۇ، ئاندىن رېپىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە شتانگىنى يەرگە قويىدۇ.

ئىتتەك سۈپ. مىجەزى ئىتتىك، كىچىككىنە بىر ئىشلار ئۈچۈن هە دېسىلا يولسىزلىق قىلىدىغان، ئۇدۇل كەلگەن ئادەمگە ئېتىلىپ چاتاق چىقىرىدىغان: ئىتتەك بولۇپ قالماق. * ئۇ ئەلەمدىن غەزەپكە كېلىپ، خۇددى ئىتتەك پىرقىراپ كەتتى.

ئىتترىي (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى y (yttrium). قارامتۇل كۈلرەڭ پاراشوك هالەتتىكى ماددا. ئادەتتە قېتىشما ۋە ئالاهىدە ئەينەكلەرنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىتتېربىي ئى (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Yb (ytterbium). ئالاهىدە قېتىشمىلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىتتىپاق (ئە) ① ئى. گۇرۇپپا، جەمئىيەت، سىنىپ ياكى مىللەت، دۆلەتلەرنىڭ بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تۈزگەن بىرلەشمىسى؛ بىرلەشمە، ئۇيۇشما: ئىتتىپاق تۈزمەك. سوۋېت ئىتتىپاقى. * مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 211-يىلى هونلارنىڭ بىر قىسمى ۋە هونلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ بىرنەچچە قەبىلىسى غەربكە قاراپ كەڭ كۆلەملىك يۈرۈش قىلغان. ② سۈپ. ئىناق، يېقىن، قويۇق: ئىتتىپاق ئائىلە. ئىتتىپاق ئۇرۇق-تۇغقانلار.

ئىتتىپاق بولماق ئىتتىپاقلاشماق، ئىناق ئۆتمەك: — ئەلنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، — دەپتۇ ئوتتۇرانچى، — پۈتۈن پۇقرا بىر ئىتتىپاق بولۇپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىش كېرەككەن، دادا، — دېدى ئۇ.

ئىتتىپاق تۈزمەك بىرلىشىش، بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئۆزئارا كېلىشىپ قارار ماقۇللىماق: كىشىلەر شۇ ۋاقىتتا ئۆز ئىچىدە ياۋروپا پرولېتارىياتى مۇستەملىكىلەردىكى ئازادلىق هەرىكەتلەر بىلەن بىۋاستە

ئىنتىپاق تۈزمەيمۇ غەلىبە قازىنالايدۇ.

ئىنتىپاق تۈزمىگەن دۆلەتلەر <ت ئش> مۇستەقىل، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇپ، تىنچ بىتەرەپ تۇرۇش ۋە چوڭ دۆلەتلەر بىلەن ئىنتىپاق تۈزمەسلىك سىياسىتىنى يولغا قويغان دۆلەتلەر.

ئىنتىپاقچى ئى ① ئۇيۇشۇش، بىرلىشىش كۈچىگە ئىگە كىشىلەر توپى ياكى خەلق، ئۇيۇشچانلىققا ئىگە كۈچ: ھىندىستاندا ياش ۋە جەڭگىۋار ئىنقىلابىي پرولېتارىيات بار، بۇ پرولېتارىيات بولسا يەنە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى ئىبارەت مۇشۇنداق شۈبھىسىز ئۇلۇغ ۋە مۇھىم بىر ئىنتىپاقچىغا ئىگە. ② ئۆزئارا ئىنتىپاق تۈزگەن گۇرۇھ ياكى دۆلەتلەر، ئىنتىپاقداش: ئۇ چۈش كۆردى، چۈشىدە مانا مۇنداق ئىش كۆردى، مانا، كۆك دېڭىز ئۈستىدە نەچچە مىڭلىغان ئىنتىپاقچىلار ئايروپىلانلىرى ئۇچۇپ يۈرىدۇ. * ئۇلار دۆلەت خەزىنىسىنى ئوغرىلىغۇچى مىليونېرلارنىڭ بىۋاستە ئىنتىپاقچىلىرىمۇ، ياكى پەقەت ۋاستىلىك ئىنتىپاقچىلىرىمۇ؟

ئىنتىپاقداش ① ئى. ئۆزئارا ئىنتىپاق تۈزۈپ ياكى ئىنتىپاققا كىرىپ بىرگە ھەرىكەت قىلغۇچى، ھەمكارلىشىپ پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچى گۇرۇھلار ياكى دۆلەتلەر: ئالتىنچى قېتىملىق فرانسىيىگە قارشى ئىنتىپاققا قاتناشقان دۆلەتلەرنىڭ ئىنتىپاقداشلار ئارمىيىسى 1814-يىل 3-ئاينىڭ 31-كۈنى پارىژغا كىرگەن. ② سۈپ. بىر ئىنتىپاققا، بىر بىرلەشمىگە كىرگەن: ئىنتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر.

ئىنتىپاقداش ئارمىيە <ھەرب> ئورتاق كۈرەش نىشانى ئۈچۈن ئىنتىپاق بولۇپ بىرلەشكەن ئارمىيە.

ئىنتىپاقداشلىق «ئىنتىپاقداش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوۋېت ئىنتىپاقدا، لېنىن ۋە ستالىننىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىنتىپاقداشلىق تۈزۈمىدىن ئىبارەت دۆلەت تۈزۈلمىسى شەكلى قوللىنىلدى.

ئىنتىپاقسىز سۈپ. ئىنتىپاقلاشمىغان، ئىناق ئەمەس: ئىنتىپاقسىز ئادەملەر.

ئىنتىپاقسىزلىق ئى. ئىنتىپاق، ئىناق بولمىغان ئەھۋال؛ ئىناقسىز ھالەت، ئىناقسىزلىق: ئىنتىپاسىزلىقنى تۈگەتمەك. * مۇشۇ مەسىلە تۈپەيلى ئىنتىپاقسىزلىق يۈز بەردى. * ئۇنى ئاساسسىز مۇنازىرىگە ئايلاندۇرماسلىق ۋە باشقىلارنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا زىددىيەت ۋە ئىنتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىش لازىم.

ئىنتىپاقلاشتۇرماق «ئىنتىپاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلقنى ئىنتىپاقلاشتۇرماق. مىللەتنى ئىنتىپاقلاشتۇرماق. * ئۇلار ئىلگىرى دېھقانلار ئاممىسىنى ئىنتىپاقلاشتۇرغانىدى.

ئىنتىپاقلاشتۇرۇلماق «ئىنتىپاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنتىپاقلاشماق پ. ئىنتىپاق، ئىناق بولغان ھالەتكە كەلمەك؛ ئىنتىپاق بولماق، بىرلەشمەك، ئۇيۇشماق: شۇندىن كېيىن ئۇلار بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىنتىپاقلاشتى.

ئىنتىپاقلىق «ئىنتىپاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەر-ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتىپاقلىق. * شۇندىن بېرى ھەم مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقى، كادىرلار بىلەن ئامما ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتىپاقلىق كۈچەيدى. * باللار شۇنىڭدىن كېيىن ناھايىتى ئىناق ئۆتۈشۈپتۇ، «ئىنتىپاقلىق — كۈچ» دېگەن سۆزنى مۇشۇ باللار تارقاتقانىكەن.

ئىنتىتمەك «ئىنتىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنتىرەتمەك «ئىنتىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىتتىرمەك (توغرىسى: ئىتتەرمەك) ← **ئىتتەرمەك.**

ئىتتىرىشمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۈش كۆرۈۋېتىمەن، چۈشۈمدە ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغان بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر-بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقۇدەك.

ئىتتىرىلمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا ئىشىك ئىتتىرىلدى، مەنسۇر ئىلغۇچنى ئاچتى.

ئىتتىك سۈپ ① ئىش-ھەرىكىتى، سۈرئىتى تېز، چاققان: قولى ئىتتىك. ئىتتىك كەلمەك. * بەك ئىتتىك سۆزلەيدىكەنسىز، نېمە دەۋاتقانلىقىڭىزنى ئاڭقىرالمىدىم. * ئالماس بىلەن ئېلىقۇل ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى. * سونۇر قولاقچىسىنى غىجىملاپ تۇتۇپ ئىتتىك تالاغا قارىدى. ② كەسكىن، جىددىي: ئەكبەر شۇجىنى سالماق دەپ ئاڭلىغىدىم. ئىتتىك دەمدۇ قانداق؟ ③ تېز سېتىلىدىغان، بازىرى بار، بېسىلىپ قالمايدىغان: بۇ يىل ئۇمۇ بازىرى ئىتتىك ماللاردىن بولۇپ قالدى. * ئەمدى بىز باھاسى مۇۋاپىق، بازىرى ئىتتىك مەھسۇلاتلاردىن يۆتكەپ كەلدۇق. ④ كۆچمە. كېسىدىغان، كېسەلەيدىغان، ئۆتىدىغان: ئىتتىك ئورغاق. ئىتتىك پىچاق. * جېلىل، ماڭا تازا ئىشلەپ ئىتتىك بىر ئۈستىرا سوقۇپ بېرەلەمسىز؟

ئىتتىك بازار نەرسىلەر تېز سېتىلىپ تۇرغان، چاپ-چاپ بازار: سېنىڭ بۇ نېمەڭنى ئىتتىك بازاردا بەش موچەنگە ئالار.

ئىتتىكلەتمەك «ئىتتىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ يولدا كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۋىنى ئىتتىكلەتتىم. * پويىز ئايرىلىشلاردا تاقىلداپ، يۈرۈشنى ئىتتىكلەتتى. * ئۇ قەدىمىنى ئىتتىكلىتىپ، پەسكە قاراپ ماڭدى. * ئۇ پىچاقنى بىلەي تاشقا بىلەپ ئىتتىكلەتتى.

ئىتتىكلەشمەك «ئىتتىكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ يۈرۈشى بارغانسېرى ئىتتىكلەشتى. * بىرئاز يۈرگەندىن كېيىن، ئوتتۇردىكى قېيىقنىڭ يۈرۈشى تېخىمۇ ئىتتىكلەشتى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ سودىسى تېخىمۇ ئىتتىكلەشتى. * ئۇنىڭ يۈرىكى كۈندىن-كۈنگە يوغىناپ، قولىمۇ ئىتتىكلىشىپ، ئېپىنى تاپسىلا، ئۇنى بىر شاپىلاق، بۇنى بىر مۇشت ئۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى.

ئىتتىكلىك «ئىتتىك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — قوغلاش كېرەك! — دېدى بىر ياش ئىتتىكلىك قىلىپ. * قالغان مېھمانلار ئېغىزى ئىتتىكلىك قىلىپ تەنبىھ ئوقلىرىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتكەن يۈنۈسقا يەر تېگىدىن قاراپ قويۇشتى.

ئىتتىكلىك قىلماق يېنىكلىك قىلماق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق: قىز ئىتتىكلىك قىلىپ، ئاغزىنى بۇزدى.

ئىتتىكلىمەك پ ① ئىتتىك، تېز ھەرىكەت قىلماق؛ تېزلەشمەك: ئېقىن بارغانچە تارىياتتى. سۇ بارغانچە ئىتتىكلەپ ئوقتەك تېز ئاقاتتى. ② كەسكىنلەشمەك، جىددىيلەشمەك: جېدەل كۆپەيگەنسېرى، مېنىڭ ئەزەلدىنلا تەرسا مىجەزىم خۇددى چاقلىغان پىچاقتەك ئىتتىكلەپ كەتتى. ③ تېز سېتىلىدىغان بولماق، بازىرى چىقماق: بىر ئاي بۇرۇن بازار يوق ئىدى ھازىر مالنىڭ سېتىلىشى بىرئاز ئىتتىكلىدى. ④ ئۆتكۈرلەش-

مەك: پىچاقنى بىلىسەم ئىتتىكلىدى.

ئىتتىمەك پ. كېسەلەيدىغان بولماق، ئۆتىدىغان بولماق، ئۆتكۈرلەشمەك، ئىتتىرىمەك: ئۇستىرا ئىتتىمەك.

ئىتسىگەك ئى (ئىت+سى+گەك) <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق يېرىم چاتقال. غولى تىك، تۈۋىدىن شاخلىنىدۇ. شاخلىرى بوغۇملۇق بولۇپ گۆشلىشىدۇ، رەڭگى يېشىل. يوپۇرماقلىرى يىگىلەپ تەڭگىچە يوپۇرماققا ئايلانغان. يوپۇرماق قولتۇقىدا قارا تۈكلىرى بولىدۇ. شورتاڭ جايلاردا ئۆسىدۇ، زەھەرلىك. ئادەتتە قۇرت ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

ئىتلىق ئى. ئىتلارغا خاس خۇسۇسىيەت، قىلىق، ئىش: ئىت ئىتلىقنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس (ماقال). * بۆرە قېرىسا، ئىتلىقى بار (ماقال). * ئىت ھامان ئىتلىقنى قىلىدۇ (ماقال). * تۈمەن غارغىش يېسەممۇ مەيلى، ئىتلىقىمنى قىلمەن ئادا. شۇنداق قىلسام بولىدۇ رازى، مېنى ئىت قىلىپ ياراتقان خۇدا.

ئىت-مۈشۈك ئىت ۋە مۈشۈك: ئىت-مۈشۈك بولماق. * بىر ئادەمگە ئامەت كەلسە، ئۇنىڭ ئىت-مۈشۈكلىرىمۇ ئەتلىنىپتۇ (ماقال).

ئىت-مۈشۈكى بولماق قۇلى بولماق، خار كۆرۈلمەك، سۆزىدىن چىقماسلىق: — بىر چاغلاردا ئىت-مۈشۈكۈڭ بولاي دەپ، كەينىمگە كىرىۋالغان، مانا ئەمدى، — دېدى ئۇ سۆزىنى باشلاپ.

ئىتوت ئى (د) <تىبا> كىچىك تىپتىكى تىياتىر شەكلى. ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ۋەقەلىكلەر ئاددىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلىدۇ. ئادەتتە تىياتىرنىڭ ئورۇنلاش سەئىتىنى دەسلەپ ئۆگەنگۈچىلەر ئالدى بىلەن ئىتوتنى باشلايدۇ.

ئىتئۈزۈمى ئى (ئىت+ئۈزۈم+ئى) <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئېللىپس شەكىللىك، ساپىقى بار، گۈلى ئاق، مېۋىسى شىرنىلىك مېۋە پىشقاندا قارىيىدۇ. ئادەتتە ئۇنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ياللۇغ ياندۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئىت-ئېشەك ئىت ۋە ئېشەك: ئىت-ئېشەكتىنمۇ خار. * ئۇزۇن يىللار تۇتقۇنلۇقتا ھالسىزلانغان، ئىت-ئېشەكتەك كۈلپەت ئىچرە غەمگە تولغان. يۈرىكىمگە زەرداب بىلەن قان قۇيۇلغان، مەھكۇم ئەللەر مانا ئەمدى ئازاد بولدى.

ئىتياڭىقى ئى (ئىت+ياڭاق+ى) <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، تۇخۇم شەكلىدە. گۈلى ئاق، گۈل تاجى سۇناي شەكىللىك. مېۋىسى غوزىلىق مېۋە بولۇپ، سىرتىقى پوستىدا نۇرغۇن تىكىنى بار. پۈتۈن تۈپى زەھەرلىك. گۈلى، يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقى ناركوز خاراكتېرلىك يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە ئاغرىق توختاتقۇچى دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئىجابەت ئى (ئە) رۇخسەت، ئەمەلگە ئېشىش، تەستىق، قوبۇل، ئىجازەت: ئىجابەت بولماق. ئىجابەت قىلماق. * غېرىبنىڭ تەلپى ئىجابەت (ماقال). * ئۇ بىچارىنىڭ دۇئاسى ئىجابەت نىشانىسىگە يەتتى. * تىرىشىشنىڭ ئىجابىتىدىن يىلان-چايانلار ئۆز

جايلىرىغا ياندى.

ئەجابەت ئەتمەك ← ئەجابەت قىلماق: كىمەرسىكى ئۆز گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلغاي تىلەكلىرىنى ئەجابەت ئەتكەي.

ئەجابەت بولماق قوبۇل قىلىنماق، ئېتىبارغا ئېلىنماق: ئۇ پادىشاھمۇ ئاللادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىلاتتى، كۆڭلەرنىڭ بىرىدە شاپەرقۇتنىڭ تەلەپ دۇئاسى ئەجابەت بولۇپ، خوتۇنى ھامىلدار بولدى.

ئەجابەت قىلماق قوبۇل ئەتمەك، ئېتىبارغا ئالماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق: — ئاۋۇ قېرى ئايال كىم؟ ئۇ نېمە ئۈچۈن كېلىۋېرىدۇ؟ سوراپ باققىنا، ئۇنىڭغا نېمە كېرەك ئىكەن؟! ئۇنىڭ تىلىكىنى ئەجابەت قىلغايسەن، — دەپتۇ سۇلتان ۋەزىرگە. * — خانىشنىڭ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە، ئۇنىڭ قانداق تىلىكى بولسا ئەجابەت قىلغايلا، — دەپتۇ تېۋىپ شاھقا.

ئەجابە تىلىك سۈپ. ئەجابەت قىلىنغان ياكى قىلىندىغان، قوبۇل كۆرۈلىدىغان، ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان: — ئۆزلىرىنىڭ ئەجابە تىلىك تەدبىرلىرى بىلەن مەزكۇر يىلان-چايانلارنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇپ، تىنچلاندۇرغان بولسىلا، — دېدى ئۇ، موللامغا.

ئەجابىي سۈپ (ئە) ① قوبۇل قىلىنغانلىقىنى، ماقۇل تېپىلغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان: ئەجابىي باھا. ئەجابىي پىكىر. ئەجابىي مۇناسىۋەت. ② ماقۇللايدىغان، ياقلايدىغان؛ ماقۇللاشقا، ياقلاشقا، ماختاشقا سازاۋەر بولغان؛ ياخشى؛ پايدىلىق: ئەجابىي تەسىر. ‖ ئەجابىي قارىماق. ③ ياخشى خىسلەت، پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان؛ ئۈلگىلىك: ئەجابىي ئوبراز. ئەجابىي پېرسوناژ. ئەجابىي قەھرىمان.

ئەجابىي پېرسوناژ <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاپتورنىڭ ھېسداشلىق قىلىش، ماختاش ۋە مەدھىيىلەش ئوبيېكتى قىلىنغان پېرسوناژ.

ئەجابىي رول <كىنو> كىنو-تىياتىرلاردا ئېلىنغان ئەجابىي پېرسوناژلار رولى.

ئەجابىي قەھرىمان <ئەد> ← **ئەجابىي پېرسوناژ.**

ئەجابىي مەنە <تىل> سۆز-ئىبارىلەردە ئىپادىلەنگەن ياخشى ياكى ماختاش خاراكتېرىدىكى مەنە، ياخشى مەزمۇن.

ئەجابىي مەنىلىك سۆز ئەجابىي مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان سۆز-ئىبارە. مەسىلەن، ياخشى، ئوبدان، ئېسىل دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئەجابىيلىق «ئەجابىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەجاد ئى (ئە) ① بىرەر نەرسىنى يېڭىدىن يارىتىش، بارلىققا كەلتۈرۈش: ئىجاد قىلماق. ② بەدىئىي، ئىلمىي ئەسەر ياكى ماددىي بايلىق يارىتىش، يارىتىلغان يېڭىلىق؛ بايلىق، ئىجادىيەت: ئۇ خەلقىنىڭ ئىجادى. * ئىمىر ھېزىم شېئىر يازدى، گۈلەمگە ئىشتىياق باغلاپ. مۇشۇ سەنئەت ئىجادىنى، دەۋرنىڭ مېۋىسى چاغلاپ.

ئەجاد ئەتمەك ← ئەجاد قىلماق.

ئەجاد قىلماق يېڭىدىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك، يېڭىلىق ياراتماق، كەشىپ قىلماق: ئۇ كىشى شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە «غەمسىز» ناملىق يېڭى نەغمە ئىجاد قىلغان. * ئۇ يېڭى ناخشا ئىجاد قىلدى. * كىشى بۇ دەۋرنى ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتمەي، تىرىشىپ ئۆگىنىشى، ئىجاد قىلىشى كېرەك.

ئەجادچان سۈپ. ئىجاد قىلىش روھىغا باي، ئىجاد قىلىش روھىغا ئىگە؛ ئىجاد قىلىشقا

ماهبر: ئجادچان سەنئەتكار.

ئجادچانلق « ئجادچان » سۆزنىڭ ئسسم شەكلی: شۇنداقلا ئۇ ئجادچانلققا باي تالانت ئگسلا بولۇپ قالماستىن، بەلكی هەممە بلملەردىن خەۋەردار بلملك ئەرباب بولغانلقی ئۈچۈن هەرقايسی ساهەدە دەۋر بۆلگۈچ رول ئوينىدى. * ئۇزۇن يللاردىن بېرى تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلی، ئشچلار، دېهقانلار، زىيالىيلارنىڭ ئاكتپلقی ۋە ئجادچانلقی تولۇق جاری قلنماي كەلدی.

ئجادچی ئی. ئجادكار، ئجاد قلغۇچی ئادەم: مەن بۇ غەزەلنىڭ ئجادچسنی تونۇيمەن.

ئجادچلق ئی. ئجاد قلش ئشی، ئجاد قلش پائالیيتی، ئجادچانلق.

ئجادكار ئی (ئە+پ) ئجاد قلغۇچی ئادەم؛ ئجادیەت بلەن شۇغۇللانغۇچی كشی، ئجادچی، ئجادیەتچی: هازىر مويدىن ئاكا بلەن برگە ئشلەۋاتمز. ئۇ هەقىقەتەن مۇزىكا ئجادكاری ئكەن.

ئجادكارلق ئی. ئجادكارلارغا خاس ۋە ئۇلاردا بولىدىغان خىسلەت، ئىدىيە، روھ ياكی ئش-هەرىكەت: - ئادەملەرنىڭ ئجادكارلقی جاری قلنمسا، بىكار-دە، - دېدی ئۇ. * بز خەلق ئاممسنىڭ ئجادكارلقنی تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈشمز لازىم.

ئجادگاه ئی (ئە+پ) يېزت. ئجادیەت ماكانی، ئجادیەت يۇرتی: نەپىس سەنئەت ئجادگاهی، قەغەز، ئەتلەس، گىلەم يۇرتی - خوتەن ئەھلىگە گۈل دەستە - گۈلی رەيهان سۇنارىم بار.

ئجادىي سۈپ (ئە) ئجاد قلش ۋە ئجادیەت بلەن باغلىنىشلق بولغان، ئجادیەت، يېڭلق يارىتش ئۈچۈن خىزمەت قلىدىغان، ئجاد قلىنغان: ئجادىي ئەمگەك. ئجادىي ئەسەر. * مەن سىزنىڭ ئجادىي ناخشا-مۇزىكىلىرىڭىزنى ئاڭلاش ئارزۇيۇمغمۇ يېتەرمەن. * « گىرىم چۆچەكلىری » ئۇلارنىڭ شۇنداق تىرىشچانلقی ۋە جاپالق ئجادىي ئەمگىكىنىڭ مېۋىسی.

ئجادىي ئەمگەك <س‌ئق> ئەمگەكچی خەلقنىڭ يېڭی ئۇسۇللارنی تېپىپ چقىش، يېڭی نەزەرىيەلەرنی يارىتىش، يېڭی نەتىجە ۋە كەشپىياتلارنی بارلىققا كەلتۈرۈش داۋامىدا سەرپ قلغان ئەمگىكی.

ئجادىي خيال <پسخول> مەلۇم مەقسەت، ۋەزىپە بويىچە مېڭىدە يېڭی بىر شەكىلنىڭ يارىتىلىش جەريانی.

ئجادىي ماركسزم <پەلس> هەقىقىي ماركسزم. ئۇ ئنقلابىي هەرىكەتنىڭ قىبلىنەماسی. ئۇ تۇرغۇن ئەهۋالغا چۈشۈپ قالمايدىغان بەلكی تۇرمۇش بلەن بللە ئىلگىرىلەيدىغان هەمدە تۇرمۇشنی ئالغا سىلجىتىدىغان ئىلغار پەن. ئجادىي ماركسزم ماركسزمغا بولغان دوگمىچە چۈشەنچە بلەن تۈپتىن قارىمۇقارشىدۇر. ماركسزمغا بولغان دوگمىچە چۈشەنچە دېگەندە ئىككىنچی ئىنتېرناتسئونال ئاغمىچی مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ ماركسزمنی بۇرمىلاپ، چاكىنىلاشتۇرۇۋەتكەنلىكی كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئجادیەت ئی (ئە) ① ئجادىي ئش بلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان پائالیيەت؛ ئجاد: بەك ياخشی، ئامانىساخان مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنی ئېيتتی. بۇنداق بولغاندا بىزنىڭ سىنىپىمىز بىر تەتقىقات ۋە ئجادیەت يۇرتىغا ئايلانغۇسی. ② بىرەر ژانىر ياكی شەخسكە مەنسۇپ ئەسەرلەر يىغىندىسی: ئۇنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ئجادیيتی ئەۋلادىن ئەۋلادقا قالغۇسی.

ئجادیەت ئەركىنلىكی <ئەد> يازغۇچىنىڭ ئجادیەت داۋامىدا ئۆز

مېڭىسى ئارقىلىق پىكىر قىلىش، تېما، باش تېما ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى تاللاشتا تولۇق ئەركىنلىككە ئىگە بولۇشى ھەمدە ئۆز مۇھەببىتى، قايناق ھېسسىياتىنى ئىزھار قىلىش ۋە ئوي-پىكرىنى ئىپادە قىلىشتا تولۇق ئەركىنلىككە ئىگە بولۇش.

ئىجادىيەت تارىخى <ئەد> يازغۇچى ئەسىرىنىڭ يارىتىلىش تارىخى. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى ۋارىيانتىدىن ياكى ئەڭ ئاخىرقى تۈگەللەنگەن نۇسخىسىغىچە ئىشلەنگەن تارىخىنى، ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئورنى ۋە ئەھمىيىتى مەسىلىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجادىيەت ئۇسۇلى <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ تۇرمۇشنى تونۇش، رېئاللىقنى ئومۇملاشتۇرۇش، بەدىئىي ئوبراز يارىتىش ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئەمەل قىلىدىغان ئاساسىي پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلى.

ئىجادىيلىق « ئىجادىي » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇنداقلاردا ئىچكى مايىل تېپىدىكىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ، ئۇلار شەيئىلەرگە قىزىقىدۇ، مۇستەقىل پىكىر قىلىدۇ، ئىجادىيلىققا باي كېلىدۇ.

ئىجارە ئى (ئە) بىرەر شەخس ياكى كوللېكتىپقا تېگىشلىك ئۆي، جاي، مال-مۈلۈك قاتارلىق نەرسىدىن ھەق تۆلەپ ۋاقىتنچە پايدىلىنىش: ئىجارە ئالماق. ئىجارە ھەققى. ② ۋاقىتنچە پايدىلىنىش ئۈچۈن ئېلىنغان نەرسىگە تۆلەنگەن ھەق: ئۆي ئىجارىسى. ئىجارە تۆلىمەك. * — ئۆيدىكى ئىشلىرىڭنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن ئىجارىكەشلەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىجارىنى سۆيلە، — ئايالىنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە قىلدى بىر ئەر.

ئىجارە پۇلى <س.ئىق> ← **ئىجارە ھەققى.**

ئىجارە تۈزۈمى <س.ئىق> سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ نازارىتى ئاستىدا، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىپتىكى ئاز سانلىق كارخانىلارنىڭ ئۆز ئېلىدىكى كاپىتالىستلارنىڭ باشقۇرۇشى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمى. بۇ تۈزۈم سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت دەۋرىنىڭ باشلىرىدا يولغا قويۇلغان. ئۇ شۇ چاغدا دۆلەت كاپىتالىزمىنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى بولغان. ئۇنىڭدا خۇسۇسىي كاپىتالدىن پايدىلىنىپ، سانائەتنى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. شۇ چاغدىكى كونكرېت تارىخىي شارائىت تۈپەيلىدىن، بۇ تۈزۈم ئەمەلىيەتتە روناق تاپمىغان.

ئىجارە سودىسى <س.ئىق> ئىجارىگە بەرگۈچى شىركەت (ئىجارىگە بەرگۈچى تەرەپ) ئىجارىگە بېرىش شەكلى بىلەن تاۋارنى ئىجارىگە ئالغۇچىنىڭ ئىشلىتىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، قەرەل بويىچە ئىجارە ھەققى ئالىدىغان بىر خىل سودا ئۇسۇلى.

ئىجارە كرېدىتى <مال> غەرب ئەللىرىدىكى چوڭ سودا بانكىلىرى قارىمىقىدا تەسىس قىلىنغان ئىجارىكەش شىركەتلەر ماشىنا-ئۈسكۈنىلەرنى يەنى چوڭ تىپتىكى كومپيۇتېر، ئايروپىلان، كېمە-پاراخوت قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىپ، خېرىدارلار (ئىجارىگە ئالغۇچىلار)غا ئىجارىگە بېرىپ ئىجارە ھەققى ئالىدىغان بىر خىل كرېدىت شەكلى.

ئىجارە ھەققى <س.ئىق> مەلۇم مال-مۈلۈك ياكى بۇيۇملارنى ئىجارىگە بېرىشكە تايىنىپ، قەرەللىك بويىچە ئىگە بولىدىغان كىرىم. مەسىلەن، يەر، ئۆي ۋە باشقا بۇيۇملارنى ئىجارىگە بېرىشتىن ئىگە

بولغان كىرىملەرنىڭ ھەممىسى ئىجارە ھەققى دېيىلىدۇ.

ئىجارىگە ئالماق باشقىلارنىڭ ئۆي-جاي، مال-مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى پايدىلىنىش ھەققىنى تۆلەپ مەلۇم مۇددەت ئىشلەتمەك: كىشىنىڭ ئۆيىنى ئىجارىگە ئالماق. * دېھقانلار ئاساسەن ئۆلارنىڭ يەرلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىيتتى. * دادام ئىلياز خوجىنىڭ يەرلىرىنى ئىجارىگە ئالغانىدى.

ئىجارىگە بېرىش <قا> ئالاقىدار بىر تەرەپ (ئىجارىگە بەرگۈچى) ئۆز مۈلكىنى ئىككىنچى تەرەپ (ئىجارىگە ئالغۇچى) نىڭ پايدىلىنىشىغا تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭدىن پايدا ئالىدىغان، ئىككىنچى تەرەپ ئىجارە پۇلى تۆلەيدىغان قانۇنىي ھەرىكەت. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەسلىي نەرسىنى قايتۇرۇپ بېرىش شەرت قىلىنغانلىرى «ئىجارىگە ئېلىش» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئادەتتە «مال-مۈلۈكنى ئىجارىگە بېرىش» ۋە «ئۆينى ئىجارىگە بېرىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىجارىگە قويماق ئۆزىنىڭ ئۆي-جاي، مال-مۈلۈك ۋە يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى ھەق ئېلىپ باشقىلارنىڭ ئىشلىتىشىگە بەرمەك: پەقەت بىر دۇكىنىدىلا ئۇنىڭ ئوغلى ئانچە-مۇنچە موبيۇرۇشلۇق قىلىدۇ. قالغان ئون نەچچە دۇكاننى قىممەت باھادا ئىجارىگە قويىدۇ.

ئىجارىچى ئى ← **ئىجارىكەش**: ھازىر كۆپچىلىك ھەممىسى ئورۇنلىشىپ بولغان تۇرسا ئىجارىچى تاپسۇن دېسەڭلار، مېنى تەمتىرىتىپ قويىماسىلەر! * ئۇ ھازىر بىر ئىجارىچى تېپىپ، ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇشنى ئويلايتتى.

ئىجارىكەش ئى (ئە+پ) ① ئۆي-جاينى، مال-مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئىجارىگە بېرىدىغان كىشى. ② باشقىلارنىڭ ئۆي-جاينى، مال-مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئىجارىگە ئالغۇچى كىشى: ئابدۇللا بەگنىڭ بۇرۇن بۇ يەردە ئىجارىكەشلىرى، ئورتاقچىلىرى بار ئىدى.

ئىجارىكەشلىك ئى. ئۆزىنىڭ ئۆي-جاينى، مال-مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى باشقىلارغا مەلۇم مۇددەت پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئىجارىگە بېرىپ تىرىكچىلىك قىلىش: ئىجارىكەشلىك قىلماق.

ئىجارىكەشلىك سودىسى <سودا> خەلقئارا سودىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا ئىجارىگە ئالغۇچى تەرەپ، ئىجارىكەشلىك شىركەتلىرى ۋە ئىجارىگە بەرگۈچى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا سودا توختامى تۈزۈلىدۇ. ئىجارىگە بەرگۈچى تەرەپ توختامدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن ئىجارە ئالغۇچى تەرەپكە مال تاپشۇرىدۇ. ئىجارىگە ئالغۇچى تەرەپ توختامدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن ئىجارىكەشلىك شىركىتىگە مۇددەت بويىچە ئىجارە ھەققى تاپشۇرىدۇ. ئىجارە ھەققىنى تامامەن تاپشۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئىجارىگە بېرىلگەن نەرسىلەرنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقى ئىجارە ئالغۇچى تەرەپكە ئۆتىدۇ.

ئىجازەت ئى (ئە) بىرەر ئىش ئۈچۈن بېرىلگەن رۇخسەت: ئىجازەت بەرمەك. ئىجازەت سورىماق. ئىجازەت قىلماق. * – خوپ بولىدۇ، – ئۇ ھۆرمەت سالىمى بەدىلىگە بېرىلگەن ئىجازەت بىلەن چىقىپ كەتتى. * – تېخى پېشىنغا توشمىغان بالام بار ئىدى، ئۇ ئۆيدە

قالدى. ئىجازەت بولسا مەن يۈگۈرۈپ بېرىپ شۇ بالامنى بىر كۆرۈۋالسام، – دەپتۇ ئايال.

ئىجازەت ئەتمەك → ئىجازەت قىلماق: – ئىختىيار ئۆزىڭىزدە، ئەلۋەتتە، شاھشىۋاۋ. لېكىن، ھەر ھالدا، تاسما، كەمەرلەرنىڭ يېشىپ تاشلىنىشىغا ئىجازەت ئېتەرسىز دەپ ئۈمىد قىلمەن،-دېدى ئۇ.

ئىجازەت بەرمەك رۇخسەت قىلماق، رۇخسەت بەرمەك، ئىجازەت قىلماق، ئۇنىماق: – بۇ ئىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بېجىردىڭ، قايتىپ كەتسەڭ بولىدۇ، – دەپ ئىجازەت بەردى گېنېرال. * – بولۇپتۇ، ئۇن ئىككى ياشلىق بالا ئىكەن، گېپىنى دەۋالسۇن، – دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ پادىشاھ.

ئىجازەت سورىماق رۇخسەت قىلىشنى، رۇخسەت بېرىشنى ئۆتۈنمەك، ئۇنىشىنى ئۆتۈنمەك، رۇخسەت سورىماق: پاراڭ بىلەن بولۇپ، كۆن كەچ كىرىپتۇ. شاھزادە شاھنىڭ ئۈچ يۈز ئاساۋ يىلقىسىنى ئېسىگە ئېلىپ، دوستىدىن كېتىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. * ئىككى ئاتلىق يىگىت ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، قۇمۇل تەرەپتىن بەش ھارۋا سوۋغات بىلەن ئەلچىلەر چىققانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىجازەت سوراپ تۆرۈك غولىدا قالغانلىقىنى ئېيتتى.

ئىجازەت قىلماق رۇخسەت قىلماق، بۇيرۇماق: – مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن! مەيلى، ئۇ مېنىڭ قىزىم بولسۇن، ئۇنى بېقىپ تەربىيلەشكە ماڭا ئىجازەت قىلغىن، – دەپتۇ ھېلىقى كىشى.

ئىجازەتسىز رەۋ. ئىجازەت سورىمايلا، رۇخسەتسىزلا: ئۆز ئۆمرىنى باغۋەنچىلىك بىلەنلا ئۆتكۈزگەن ئاق كۆڭۈل بوۋاي بىلەن موماي، بۇ باغقا ئىجازەتسىز كىرىپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈندى. * بۇ قەرزلىرىنى تامامەن تۆلەپ بولغۇچە شاھىۋ ئاتامنىڭ ۋەسلىكىدە بولۇپ، كۆرسەتكەن يولى بىلەن ماڭىمەن، ئىجازەتسىز ھېچقاياققا كەتمەيمەن.

ئىجاۋەت (توغرىسى: ئىجابەت) → ئىجابەت.

ئىجتىمائىي سۈپ (ئە) ① كىشىلىك جەمئىيەتكە، كىشىلەر پائالىيىتىگە، كىشىلەر ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ياكى ئائىت بولغان: ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئىجتىمائىي تەرەققىيات. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش. ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت. ئىجتىمائىي فورماتسىيە. ئىجتىمائىي پەن. ② جەمئىيەتنىڭ، ئاممىنىڭ سىياسىي، مەدەنىي ۋە باشقا ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ئىختىيارىي رەۋىشتە خىزمەت قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىجتىمائىي تەشكىلات. ئىجتىمائىي تەمىنات. ئىجتىمائىي ئىشلار. ③ ئاممىغا، ئومۇمغا تېگىشلىك، ئومۇمىي: ئىجتىمائىي مۈلۈك.

ئىجتىمائىي ئادەت تىلى <تىل> ھەرقايسى سىنىپىي گۇرۇھلار، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ پەۋقۇلئاددە ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن ئىجاد قىلىنغان ۋە قوللىنىلغان سۆز-ئىبارىلەر. ئادەتتە گۇرۇھلار دائىرىسى بىلەنلا چەكلىنىدۇ.

ئىجتىمائىي ئاساس <پەلس> بىرەر نەزەرىيە، پىكىر، كۆز قاراش قاتارلىقلارنىڭ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنى، نېگىزى ياكى تايانچى.

ئىجتىمائىي ئاڭ <پەلس> جەمئىيەتنىڭ مەنىۋى تۇرمۇش جەريانىدىكى سىياسىي، قانۇن، ئەخلاق، پەلسەپە، سەنئەت، دىن قاتارلىق نۇقتىئىنەزەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەخلاق <پەلس> كىشىلەر ئىجتىمائىي ھاياتتا ئىتائەت قىلىشقا تېگىشلىك ئاساسىي ئەخلاق. ئۇ خۇسۇسىي

پەزىلەتنىڭ تەگدىشى بولۇپ، كوللېكتىپ، تەشكىلات، سىنىپ بىلەن ھەتتا پۈتكۈل جەمئىيەت، پۈتكۈل مىللەت ۋە دۆلەت بىلەن ئالاقىدار ئىجتىمائىي ئەخلاقنى كۆرسىتىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەمگەك <س ئىق> ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن ماددىي بايلىق يارىتىش داۋامىدا قىلغان ئەمگىكى.

ئىجتىمائىي پەن <مائار> ھەر خىل ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. بۇنىڭغا پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد، تارىخ، ئېستېتىكا، پسىخولوگىيە، ئەدەبىيات، سەنئەت، تىل، ئېتىكا قاتارلىقلار كىرىدۇ.

ئىجتىمائىي پسىخولوگىيە <پسىخول> پسىخولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ شەخسنىڭ پسىخىكىلىق رولى ئارقىلىق جەمئىيەتنىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىجتىمائىي تاۋار سېتىۋېلىش كۈچى <س ئىق> مەلۇم مەزگىل ۋە رايوندا جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەدىكىلەرنىڭ پارچە سېتىش بازىرىدا تاۋار سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىلىدىغان پۇلنى تۆلەش ئىقتىدارى.

ئىجتىمائىي تەبىقە <پەلس> جەمئىيەتتىكى كىشىلەر توپى ياكى بىرەر سىنىپ ئىچىدىكى ئىقتىسادىي ئورۇنلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى نەتىجىسىدە بۆلۈنگەن قاتلاملار.

ئىجتىمائىي تەلەپ <س ئىق> ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئۆز تەرەققىياتى جەريانىدا بەزى ئوبيېكتىپ شەيئىلەرگە چۈشكەن ئېھتىياجى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: كىشىلەرنىڭ ئىستېمال ۋاستىلىرىگە بولغان بىۋاسىتە تەلىپى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ۋاستىلىك تەلىپى، ماددىي ۋە مەنىۋى مەھسۇلاتلارغا بولغان ئىستېمال تەلىپى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي تۈزۈم <پەلس> جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت تۈزۈملىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئاساسى — ئىقتىسادىي تۈزۈم، يەنى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ جۇغلانمىسى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىقى — ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جەھەتتىكى مۈلۈكچىلىك شەكلى.

ئىجتىمائىي تىلشۇناسلىق <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ مۇشۇ ئەسىر ئىچىدە بۆلۈنۈپ چىققان مۇستەقىل بىر تارمىقى. ئۇ تىلنىڭ ئىجتىمائىي ماھىيىتى ۋە پەرقىنى، شۇنىڭدەك سۆزلىگۈچىنىڭ سىنىپى، جىنسى، يېشى، كەسپى ۋە شۇ سۆز سۆزلەنگەن زامان، ماكانىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبىدىن ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقى قاتارلىقلارنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ.

ئىجتىمائىي جۇغراپىيە <جۇغ> جۇغراپىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئىنسانلار بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىجتىمائىي زىيانكەشلىك <قا> تەبىئىي مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتقا نىسبەتەن كەلتۈرۈلگەن زىيانكەشلىك. ئادەتتە ئۇ ئىشلەپچىقىرىش، ئىلمىي تەتقىقات ۋە كىشىلەرنىڭ باشقا پائالىيەتلىرى پەيدا قىلغان كېرەكسىز گاز، كېرەكسىز سۇيۇقلۇقلار، سۇپۇرۇندى نەرسىلەر،

چاڭ-توزان، ئەخلەت-چاۋار، رادىئوئاكتىپلىق ماددىغا ئوخشاش زىيانلىق نەرسىلەر ۋە شاۋقۇن، سىلكىنىش، سېسىقچىلىق ۋەھاكازالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي ساپ كىرىم <س ئىق> سوتسىيالىستىك تۈزۈمدە، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن، شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن ياراتقان ئاشۇ بىر قىسىم مىللىي دارامىتى.

ئىجتىمائىي سۇغۇرتا <قا> جەمئىيەت ئەزالىرىدا تۇغۇت، قېرىش، كېسەل بولۇش، ئۆلۈش، يارىلىنىش، مەجرۇھلىنىش، ئىشسىز قېلىش، ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋاللىرى كۆرۈلگەندە ئۇلارغا سۇغۇرتا شەكلى بىلەن ماددىي ياردەم بېرىش. دۆلىتىمىزدە ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئادەتتە ئەمگەك سۇغۇرتىسى، ئىشچى-خىزمەتچىلەر تۇرمۇش قىيىنچىلىقى ئۈچۈن بېرىلىدىغان قوشۇمچە ياردەم، ئىجتىمائىي ياردەم ۋە يېزىلارنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىدىكى ئەزالارنى «بەش تە كاپالەتلەندۈرۈش» قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي فورماتسىيە <س ئىق> مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلمىنىڭ بىرلىكى.

ئىجتىمائىي فوند <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىدە تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا ۋە كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان بارلىق فوندى ياكى ئىجتىمائىي ئومۇمىي فوندى.

ئىجتىمائىي قىممەت <س ئىق> ئايرىم قىممەتنىڭ ئەكسى، يەنى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بىلەن بەلگىلەنگەن تاۋار قىممىتى.

ئىجتىمائىي كاپالەت فوندى سوتسىيالىستىك دۆلەت ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغان ۋە تۇرمۇش مەنبەسى كەمچىل جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداشقا ئىشلىتىلىدىغان ئىجتىمائىي ئىستېمال فوندى.

ئىجتىمائىي مائارىپ <مائار> كۇتۇپخانا، مۇزېي، مەدەنىيەت سارىيى، كۆرگەزمە، كۇلۇب، بالىلار سارىيى قاتارلىق مەكتەپتىن باشقا مەدەنىيەت-مائارىپ ئورۇنلىرى ئارقىلىق خەلق ئاممىسى ۋە ياش-ئۆسمۈرلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم-تەربىيە ئىشلىرى.

ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت <پەلس> ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتلىرىنىڭ يىغىندىسى. ئۇ ماددىي نەشيالارنى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ۋە جەريانىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىجتىمائىي مۇپەتتىشلىك <قا> ئېلىمىز سوتسىيالىستىك مۇپەتتىشلىك سىستېمىسى تەركىبىي قىسمىنىڭ بىرى. ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى تەرىپىدىن تەستىقلانغان، تىزىمغا ئالغان ئىجتىمائىي مۇپەتتىشلىك ۋە بوغالتىرلىق تەشكىلاتلىرىنىڭ دۆلەت مۇپەتتىشلىك ئورگانلىرىنىڭ ھاۋالىسىنى قوبۇل قىلىپ ئېلىپ بارغان مۇپەتتىشلىكى.

ئىجتىمائىي مۇلازىمەت <قا> ئەمگەك مەلۇم ئۈسكۈنە ۋە ئىش قوراللىرى بىلەن ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ھەرىكىتى. ئۇ داۋالاش-ساقلىقنى ساقلاش مۇلازىمىتى، جامائەت ئىشلىرى مۇلازىمىتى، مەدەنىيەت بىلىملىرى مۇلازىمىتى، ساياھەت ئىشلىرى

مۇلازىمىتى، قانۇن مۇلازىمىتى، تۇرمۇش مۇلازىمىتى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت <پەلس> ① كىشىلەرنىڭ ئورتاق پائالىيەت جەريانىدا ئورناتقان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ئاساس قىلغان ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ② شەخسىيلەرنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق ۋە دوستلۇق مۇناسىۋىتى.

ئىجتىمائىي مۇھىت <جۇغ> ئىنسانلار تەبىئىي مۇھىت ئاساسىدا مەقسەتلىك ھالدا ئۇزاق مەزگىللىك ئىجتىمائىي ئەمگەك ئارقىلىق ياراتقان سۈنئىي مۇھىت. مەسىلەن، سانائەت، شەھەر، قاتناش، كۆكۈل ئېچىش سورۇنلىرى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە مەنزىرە رايونلىرى قاتارلىقلار. جەمئىيەتتىكى ئەخلاق كەيپىياتى، ئۆرپ-ئادەت، مەدەنىيەت سەۋىيىسى قاتارلىقلارمۇ ئادەتتە ئىجتىمائىي مۇھىت دائىرىسىگە كىرىدۇ.

ئىجتىمائىي ھادىسە <پەلس> جەمئىيەتتىكى شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشى جەريانىدا كۆرۈلىدىغان تۈرلۈك ھادىسىلەر.

ئىجتىمائىي ئومۇمىي ئەخلاق <قا> كىشىلەر ئىجتىمائىي جامائەت تۇرمۇشىدا رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك تۈپ ئەخلاق. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن مۇددەت بىرلىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈشى جەريانىدا شەكىللەنگەن. سىنىپىي جەمئىيەتتە ھۆكۈمران سىنىپنىڭ تەشەببۇسلىرى كوللېكتىپ، تەشكىلات، سىنىپ، ھەتتاكى پۈتۈن مىللەت، جەمئىيەت ۋە دۆلەت بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا دۆلەت ۋەتەننى سۆيىدىغان، ئەمگەكنى سۆيىدىغان، ئىلىم-پەننى سۆيىدىغان، سوتسىيالىزمنى سۆيىدىغان ئومۇمىي ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىدۇ؛ ئىجتىمائىي ئومۇمىي ئەخلاققا ھۆرمەت قىلىش — پۇقرالارنىڭ مەجبۇرىيىتى دەپ بەلگىلەنگەن.

ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى <س ئىق> تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئەمگەكلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن بۆلۈنۈپ كېتىشى. ئۇ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەقسىماتىنى (مەسىلەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا قاتارلىق ساھەلەرگە ئايرىلغانلىقىنى)، ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىش تەقسىماتىنى (مەسىلەن، سانائەتنىڭ ئۆز ئىچىدە يەنە كانچىلىق، مېتاللچىلىق، ماشىنسازلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىق كەسىپلەرگە ئايرىلغانلىقىنى) ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش <س ئىق> كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىدىن پايدىلىنىپ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىپ ئۆز ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ۋە كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەك، تۇرار جاي، يۈرۈش-تۇرۇشقا لازىملىق ماددىي ئەشيالارغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن بەلگىلىك مۇناسىۋەت ئورنىتىش جەريانى.

ئىجتىمائىي ئىنقىلاب <پەلس> سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئەڭ ئالىي شەكلى، كونا

ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈمگە ئايلىنىشىدىكى تۈپ ئۆزگىرىش، يەنى ئىجتىمائىي فورماتسىيە تەرەققىياتىدىكى سۈپەت جەھەتتىكى سەكرەش.

ئىجتىمائىيەت ئى (ئە) ① سوتسىيالىستىك جەمئىيەت، سوتسىيالىزم. ② <پەلس> ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ بىرى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچلىرىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىجتىمائىي فورماتسىيەلەرنىڭ تۈزۈلۈشى، تەرەققىيات جەريانى ۋە قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

ئىجتىمائىيلاشتۇرماق « ئىجتىمائىيلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاپىتالىزم ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىدۇ ۋە مىليونلىغان ئىشچىلارنى چوڭ زاۋۇتلارغا توپلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش جەريانلىرىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرىدۇ. * دېھقانلار ئىگىلىكى – تارقاق ئىگىلىك، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەجرىبىسىگە قارىغاندا، ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىت سەرپ قىلىنغان ۋە كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىگەندىلا، يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرغىلى بولىدۇ.

ئىجتىمائىيلاشتۇرۇلماق « ئىجتىمائىيلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىجتىمائىيلاشقان « ئىجتىمائىيلاشماق » پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت. * كۈلدۈرگە سەنئىتى — ئىجتىمائىيلاشقان سەنئەتنىڭ بىر تۈرىدۇر.

ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت <س ئىق> كىشىلەر ئېھتىياجلىق بولغان ھەر خىل تۇرمۇش مۇلازىمىتى (شەخسلەرنىڭ ئۆزىگە ئۆزى مۇلازىمەت قىلىشى ۋە ئائىلە ئەمگىكى) ۋە ئۇنىڭ مۇئەسسەسەلىرىنىڭ ئائىلە ياكى كارخانا ئورۇنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىن ئاجراپ چىقىپ، جەمئىيەت ياكى شەھەر تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى شەكلى بويىچە كەسىپلىشىشى.

ئىجتىمائىيلاشماق پ. ئىجتىمائىي تۈس ئالماق، جەمئىيەتكە يۈزلەنمەك، جەمئىيەتنە ئومۇملاشماق: 90-يىللاردا جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئىجتىمائىيلىشىشقا قاراپ راۋاجلىنىدۇ. * لەتىپەلەر مەلۇم بىر ئاتاقلىق شەخسنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە مەيدانغا چىقىدۇ، ئۇ چاقچاقچا قارىغاندا، ئاللىقانداق ئىجتىمائىيلاشقان بولىدۇ.

ئىجتىمائىيلىق « ئىجتىمائىي » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەخلاقىي ھېسسىيات روشەن ھالدا ئىجتىمائىيلىق ۋە تارىخىيلىققا ئىگە. تۈرلۈك ئىجتىمائىي تارىخىي مەزگىلدە ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ئەخلاق ئۆلچەملىرى بولىدۇ. * بۇ يەردىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك ئىشلەپچىقىرىش جەريانلىرىنىڭ ئىجتىمائىيلىقىغا تامامەن ئۇيغۇن.

ئىجتىھات ئى (ئە) يېزت ① زور غەيرەت، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇرۇنۇش، تىرىشىش؛ تىرىشچانلىق: ئىجتىھات قىلماق. * قانچىلىك ئىجتىھاتىڭ بولسا شۇنچىلىك ساپ، توغرا تۇرمۇش كەچۈرگىن، ھىيلە-مىكىر قىلىشتىن ئۆزۈڭنى ساقلا. * مەن ئىجتىھات بىلەن ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمدا زاھىرە بېشىمدا قاراپ تۇرغاندەك سېزىلىدۇ. ② قىزىقىش، ئىشتىياق: لېكىن تاشۋاي، سەندىكى ئاجايىپ بىر ئىجتىھاتنى كۆرمەيتىمەن. * بۇ جەرياندا، ئۇ داشۆنى پۈتتۈرۈپ، ئۇرۇمچىدىكى بىر

ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا ئورۇنلىشىپ، ئىجتىھات بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئىجتىھات قىلماق زور غەيرەت قىلماق؛ پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىزدەنمەك، ئىشتىياق باغلىماق، ھەۋەس قىلماق، قىزىقماق؛ زور قىزىقىش بىلەن تىرىشماق: بىر ھۈنەر بىلمەس كىشىنىڭ ئەھۋالىغا قارا، ئۇنىڭ قىلغان يارىماس ئىشىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ياخشى ئىشنى ئىشلەشكە ئىجتىھات قىل، ھۈنەرۋەن بولىسەن. * ھۈنەر-سەنئەتتە سەندىن ئۈستۈن بولغان كىشىلەرگە كەمتەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىپ ئۆگىنىۋېلىشقا ئىجتىھات قىل. تەكەببۇرلۇق قىلما!

ئىجتىھاتچان. سۈپ. ئىجتىھات قىلىدىغان، ئىجتىھاتلىق: ئىجتىھاتچان ئادەم. * ئۇ چوڭ بولغانسېرى تولىمۇ ئىجتىھاتچان بولۇپ يېتىشمەكتە ئىدى.

ئىجتىھاتسىز سۈپ. ئىجتىھاتى يوق، تىرىشمايدىغان: ئىجتىھاتسىز ئادەم. ئىجتىھاتسىز ئوقۇغۇچى.

ئىجتىھاتلىق سۈپ. ئىجتىھات قىلىدىغان، غەيرەتلىك، تىرىشچان، تىرىشقاق، ھەردەكەتچان: سادىر كىچىكىدىنلا ئىجتىھاتلىق ئىدى. * ئىجتىھاتلىق، تالانتلىق ياش لۈتپۇللا ئۈرۈمچىگە كەلگەن كۈندىن باشلاپلا، بۇغدا ئېتىكىدىكى مۇشۇ قايناق ھايات دېڭىزىدا دولقۇن يېرىپ ئۈزۈشكە، بۇغدا چوققىسىدا چاقناپ چىققان چولپاندەك يورۇشقا باشلىدى.

ئىجرا ئى (ئە) قارار، ھۆكۈم، تاپشۇرۇق، تەلەپ ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بېجىرىلىشى، ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى: ئىجرا قىلماق. * ئانارنىڭ ئۇنىڭغا بارغانسېرى يېقىنلىشىشى، شۈبھىسىزكى، ئىككى رەھبەرنىڭ ئاشۇ قارارىنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىجراسى ئىدى. * بىر ھەپتىدىن كېيىن يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى يولداشلار ھەر قايسى مەھەللىلەرگىچە بېرىپ، قارارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

ئىجرا بولماق بېجىرىلمەك، ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلگە ئاشۇرۇلماق: شۇ يەردىلا ھۆكۈم ئىجرا بولۇپتۇ، يەتتە ئىقلىم پادىشاھلىرىمۇ بۇنى ھېكايە قىلىپ سۆزلىشىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا مېڭىشىپتۇ.

ئىجرا قىلغۇچى <قا> ← **ئىجراچى**.

ئىجرا قىلماق ① بېجىرمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق؛ ئۆتىمەك: سىياسەتنى ئىجرا قىلماق. بۇيرۇقنى ئىجرا قىلماق. * سادىق ئىشنى توختىتىپ ئەمگەكچىلەرنى ئۆز ئورۇنلىرىغا قايتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ئىجرا قىلىشقا قوشۇلدى. ② <قا> قانۇندا بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە قانۇنىي كۈچكە ئىگە بولغان ھۆكۈم ۋە كېسىم قاتارلىقلارنى ئىشقا ئاشۇرماق. ③ <تىيا> كۈي، ئۇسسۇل، چالغۇ، مۇزىكا ئەسىرى، رول ۋە شۇ قاتارلىقلارنى بېجىرمەك، ئورۇنلىماق.

ئىجرا قىلىش ئۇقتۇرۇشى <قا> ھۆكۈمنى ئىجرا قىلىشتىكى ئىسپات، سوت مەھكىمىسى ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ھۆكۈم ۋە كېسىمنى ئىجرا قىلىشقا تاپشۇرغاندا چوقۇم ئىجرا قىلىش ئۇقتۇرۇشىنى تەييارلاپ، ھۆكۈمنامە ۋە كېسىمنامىگە قوشۇپ، ئىجرا قىلىشقا ئەمەلىي مەسئۇل بولغان كىشى ياكى ئورگانغا بىللە تاپشۇرىدۇ.

ئىجرا قىلىش ئىلتىماسى <قا> دەۋالاشقۇچى بىر تەرەپ قانۇنىي كۈچكە ئىگە بولغان ھەق تەلەپ ھۆكۈمى، كېسىمنى بەجا كەلتۈرۈشنى رەت قىلغان ئەھۋال ئاستىدا دەۋالاشقۇچى قارشى تەرەپ

خەلق سوت مەھكىمىسىگە ئىجرا قىلىشنى
ئىلتىماس قىلىش يۈزىسىدىن سۇنغان
يازما ھۆججەت.

ئىجرا قىلىنىدىغان جازا <قا> جىنايەتچى-
گە قارىتا ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك جازا.
بىر خىل جىنايەت ئۈچۈن بىر خىل
جازا قوللىنىلغان ئەھۋال ئاستىدا، ئىجرا
قىلىنىدىغان جازا جاكارلانغان جازا
بولىدۇ؛ بىرنەچچە خىل جىنايەتنى
قوشۇپ جازا قوللىنىلغان ئەھۋال ئاستى-
دا، ئىجرا قىلىنىدىغان جازا ئىككىدىن
ئارتۇق جاكارلانغان جازا بولۇپ، بىرنەچ-
چە خىل جىنايەتنى قوشۇپ جازا
قوللىنىش پرىنسىپى بويىچە بىرلەشتۈرۈلۈپ
ئىجرا قىلىنىدۇ.

ئىجراچى ئى ① بىرەر ئىشنى ئىجرا قىلغۇچى
ئادەم؛ بېجىرگۈچى، يولغا قويغۇچى كىشى:
بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە
تېگىشلىكى ئوقۇتقۇچىنىڭ رولى. بىزنىڭ
ئوقۇتقۇچىلىرىمىز پارتىيىنىڭ مائارىپ سىياسىتىنىڭ
ئىجراچىلىرى. ② <تىيا> كۈي، ئۇسسۇل،
چالغۇ، مۇزىكا ئەسىرى رول ۋە شۇ
قاتارلىقلارنى بېجىرگۈچى سەنئەتكار.
③ <قا> قارار، قانۇن، پەرمان،
بۇيرۇق، ھۆكۈم ۋە شۇ قاتارلىقلارنى
ئىجرا قىلغۇچى، ئەمەلگە ئاشۇرغۇچى
شەخس: سوت ئىجراچىسى.

ئىجراسىز رەۋ. ئىجرا قىلماي، ئورۇندىماي:
بىرى ئائىلىنى تاشلاپ، بىر كىچىك ئۆيدە
يوشۇرۇنۇپ يېتىپ، ئۆزىنىڭ دېگىنىدە چىڭ
تۇرۇش بىلەن بوۋىسىنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجراسىز
قالدۇرماقچى ئىدى.

ئىجرائىي سۈپ (ئە) ئىجرا قىلىدىغان، يۈرگۈ-
زىدىغان: ئۇلار شۇ چاغدىكى گومىنداڭ
مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىجرائىي ھەيئەتلىكى
ياكى كاندىدات ئىجرائىي ھەيئەتلىككە
سايلانغانىدى.

ئىجرائىيە ئى (ئە) ئىجرا قىلىش، بېجىرىش:
ئىجرائىيە كومىتېتى.

ئىجىر-مىجىر ئۇششاق، ھەم رەتسىز،
ئۇششاق ھەم قالايمىقان، پەرقلەندۈرۈش
تەس: ئىجىر-مىجىر سىزىقلار. * ئىلمىي
خەت-چەكلەرنىڭ ئىچىدە، بەزىلىرى 10
بەت، بەزىلىرى ھەتتا 20 بەت، 40 بەت
كېلىدۇ، خەتلەر ئىجىر-مىجىر بولۇپ، ماشىنكىدا
ئۇرۇلغان. * خاتىرە كونا يېزىقتا يېزىلغان
بولۇپ، ئىچىدىكى خەتلەر ئىجىر-مىجىر
بولغاچقا ئاران دېگەندە ئۈچ كۈندە ئوقۇپ
تۈگىتەلىدىم.

ئىجىك ئى. دىئال. ئامراقلىق، مەستلىك.

ئىچ ① ئى. ئىچكى بوشلۇق: ئۆينىڭ ئىچى.
زالنىڭ ئىچى. ماشىنىنىڭ ئىچى. * – قاپچۇق-
نىڭ ئىچىدە نېمە بار ئىدى؟ – دەپ سورىدى
ئۆمەرجان ئۇنىڭدىن. * ئىشىكنىڭ ئالدىغا
دەرەخلەر تىكىلىپ، ئۆينىڭ ئىچى ھاك بىلەن
ئاقلانغاندەك كۆرۈنەتتى. ② ئى.
نەرسىلەرنىڭ ئىچكى بۇيۇم ئېلىنىدىغان
قىسمى: باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول
سۇنسا يەڭ ئىچىدە (ماقال). ③ ئى. نەر
سىلەرنىڭ ئىچكى قىسمى، ئارىسى: تاۋ
ۇزنىڭ ئىچى. خېمىرنىڭ ئىچى. ناننىڭ ئىچى.
④ ئى. ئاشقازان، قارىن، قورساق،
مەيدە: ئىچى سۈرمەك. * كۆكتاتلار
بەدەنگە سۇيۇقلۇق يەتكۈزۈش، ئىچنى
بوشىتىش خىزمىتىنىمۇ ئۆتەيدۇ. ⑤ ئى.
كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى، روھىي دۇنياسى؛
كۆڭۈل، يۈرەك، دىل، قەلب: يەي دېسە
چىشى ئاغرىيدۇ، بېرەي دېسە ئىچى ئاغرىيدۇ

(ماقال). * ئۇ ئىچىدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتقاندۇ؟ * مەن ئىچىمدە بۇ مىسرالارنى يازغان ئۇلۇغ ناۋايىنى ئەسلىدىم. * ھويلامدىكى كەپتەرنى، مەن سايىراشقا ئۈگىتەي. ئىچىمدىكى دەردلەرنى، ناخشا ئېيتىپ تۆكتەي. ⑥ ئى. يېقىن كىشىسى، يات بولمىغان كىشىلەر، ئۇرۇق، جەمەت: ئون ئۇيغۇرلار ئون چوڭ ئېقىن بويىغا، توققۇز ئۇيغۇرلار توققۇز چوڭ سۇ ئېقىن بويىغا جايلىشىپ، ئىچىلىرىدىن بىردىن خان سايلاپ ھايات كەچۈرۈشكەن. ⑦ ئى. بىرەر دائىرىدىكى كەڭلىك: مەھەللە ئىچى دېگەن مەھەللە-دە، ئويۇن-كۈلكىسى بىللە، تەڭتۇش قىز-يىگىتلەرنىڭ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. ⑧ ئى. مەلۇم ۋاقىتنى ئۆز دائىرىسىگە ئالغان ۋاقىت: كېيىنكى بىرقانچە كۈن ئىچىدە موماينى بىر قېتىممۇ كۆرەلمىدىم. * مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە ئۇ 205 قېتىم كۆمۈر توشۇدى. * «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» نى ئىشلەشكە 20 يىلغا يېقىن ۋاقىت كەتتى. ئۇنىڭ ئاخىرقى بىر تومى 1998-يىلى ئىچىدە نەشىر قىلىنماقچى. ⑨ ئى. بىر توپ ئادەم ياكى نەرسىلەر ئارىسى: ئادەملەرنىڭ ئىچىدىن بىرى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. * چوڭ كوچىنىڭ يولىدا، ئالدىم ھېمىدەمگە يېلىم. بەش بالامنىڭ ئىچىدە، ئەڭ كىچىك مەھەمەت ئېلىم. * ئالىم شۇ قاچقان پېتى ئورمانلىق ئىچىدە مۆكۈنۈپ ئۈچ كېچە-كۈندۈزنى ئۆتكۈزۈپتۇ، ئاخىرى بولالماي كېچىدە يەنە زەينەپنى ئىزلەپ كەپتۇ. ⑩ سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدە تۇرىدىغان، ئىچىدە بولىدىغان: ئىچ كۆڭلەك. ئىچ ئات. * ئالىم ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئىچ كۆڭلىكى بىلەنلا ئەيمەنمەي ئولتۇرغان بۇ چوكاندىن بىر خىل يېرگىنىچ ھېس قىلغانىدى. ⑪ تىر. ئىسمىنىڭ III شەخس بىرلىكى ۋە ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ «ئىلكىدە» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدۇ: ئالىم ئاكا مىننەتدارلىق سۆزى سۆزلىدى، خۇشاللىق، ئالقىش، كۈلكە، چاقچاق، تەنتەنە، ئۈمىد، ئىستەكلەر ئىچىدە «ئەدەبىيات كېچىسى» ئاخىرلاشتى.

ئىچ ئات ھارۋا شوتىسى ئىچىگە قوشۇلىدىغان ئات: ئۇلار بىرپەس جىم مېڭىشتى، يىگىت ئىچ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ-تارتىپ قويااتتى، ئارىدىكى جىمجىتلىقنى ئايخاننىڭ خۇش نەپەس ئاۋازى بۇزدى.

ئىچ ئاغرىتماق ئېچىنماق؛ كۆيۈنمەك، رەھمى كەلمەك، ھېسداشلىق قىلماق: ئۇ ئۆزىنىڭ قويلىرىغا ئىچ ئاغرىتىشقىمۇ ئۈلگۈرمىدى. * دېھقان ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ قاراپ قويدى. * شاھزادە مومايغا ئىچ ئاغرىتىپ، تېپىپ كەلگەن يېمەكلىكلىرىدىن بېرىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئىچ ئاغرىق دەرد-ئەلەم، قايغۇ، قاتتىق ئېچىنىش: شۇ ۋەقەدىن كېيىن، سادىرنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا ئۇنىڭ ئانىسى رەۋىخان ئاغرىپ، ئالەمدىن ۋاقىتسىز ئۆتكەنىدى.

ئىچ ئالغاي <تب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا بىر كۆز ياكى ئىككى كۆزنىڭ قارىچۇقى ھەمىشە ئوتتۇرىغا كېلىۋالىدۇ.

ئىچ بوۋاسىر <تب> ← **ئىچكى بوۋاسىر**.

ئىچ بېخى <كي> كېيىمنىڭ تەتۈر يۈزىدىكى تىكىچ يىپى.

ئىچ پەتلە <كي> كېيىمنىڭ ئىچى تەرىپىدىن تورلانغان پەتلە.

ئىچ پەش <كي> كېيىمنىڭ تۈگمە قادىلىدىغان پېشى.

ئىچ پەش تارتماق ئىشق-مۇھەببەت تۇيغۇسى پەيدا بولماق، كۆڭلى چۈشمەك: ئىمامنىڭ ئوغلىمۇ خېلىدىن بېرى گۈلشەنگە ئىچ پەش تارتىپ يۈرگەنىدى. * ئۇ بىرىنچى ئېرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمەي، خورلۇق تارتقىنى ئۈچۈن، ئۆزىگە ئىچ پەش تارتقان نۇرغۇن يىگىتلەرگە قاپاق ئاچمىدى.

ئىچ پەۋاز <بن> ئۆي ئىچىدىكى تام تۈۋىنى ئاسراش ۋە پول بىلەن تام ئارىلىقىدىكى يېرىقنى باستۇرۇش ئۈچۈن، تام تۈۋىگە پۈتۈن ئۆينى ياقىلىتىپ ئىشلەنگەن پەۋاز.

ئىچ پۇشماق زېرىكمەك، كۆڭۈلسىزلەنمەك، پەرىشان بولماق: ئون كۈن تېپىنچ ئۆتتى، يىگىتلەرنىڭ ئىچى پۇشتى. * موللا زەيدىنىنىڭ ئىچى پۇشۇپ، ئېقىن ئىچىدە ئېيتقان ھېلىقى ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلدى.

ئىچ پۇشۇقى ئىچ تىتىلداش، زېرىكىش، كۆڭلى ئېچىلماسلىق، كۆڭلىدە بىئاراملىق؛ خاپىلىق: ناھايىتى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىچ پۇشۇقۇم، غەم-غۇسسەم قەيەرلەرگە ئۇچۇپ كەتتىكىن، كۆڭلۈم ئېچىلىپ شېرىن كەيىپ سۈرۈشكە باشلىدىم. * ئۇنىڭ سۆزلىرى ئايىمخانىغا تەسىر قىلغانىدى. چۈنكى بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ خېلى ئېغىر ئىچ پۇشۇقى بار ئىدى.

ئىچ پۇشۇقى قىلماق ← ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماق: — روزىخان ئاچا، بىرئاز پۇل بەرگىنە، ئىچ پۇشۇقى قىلىۋالاي، — دېدى موللا زەيدىن.

ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماق زېرىكىش، كۆڭۈلسىزلىنىشتىن خالاس بولماق، خاپىلىقنى تۆكمەك: ئۇ دائىم دۇتار چېلىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىراتتى.

ئىچ تامبال سىرتقى تامبال ئىچىگە كىيىلىدىغان تامبال.

ئىچ تورقىماق دىئال. ئىچى پۇشماق، پەرىشان بولماق، ئىچى تىت-تىت بولماق، زېرىكمەك.

ئىچ تىكىچ <كىي> ← **ئىچ بېخى.**

ئىچتىن بۆلگۈچى نۇقتا <مات> يۆنىلىشلىك كېسىك $P_1 \; P_2$ ياتقان تۈز سىزىق ئۈستىدىن يۆنىلىشلىك كېسىك $P_1 P_2$ بىلەن $P_1 \; P_2$ نىڭ نىسبىتىنى مۇقىم نىسبەت λ غا تەڭ قىلىدىغان، يەنى $P_1 \; P_2 : P_1 \; P_2 = \lambda$ بولىدىغان P نۇقتىنى ئالغاندا، بۇ P نۇقتا يۆنىلىشلىك كېسىك $P_1 \; P_2$ نىڭ بېرىلگەن نىسبىتى λ بولغان بېرىلگەن نىسبەتتە بۆلگۈچى نۇقتا بولىدۇ. $\lambda > O$ بولغاندا، P نۇقتا P_1 بىلەن P_2 نىڭ ئارىسىدا بولۇپ، ئىچتىن بۆلگۈچى نۇقتا دېيىلىدۇ.

ئىچتىن تېگىشكەن كۆپ تەرەپلىك <مات> ھەربىر چوققىلىرى ئوخشاش بىرلا چەمبەر ئۈستىدە بولىدىغان كۆپ تەرەپلىك.

ئىچتىن ئورۇنغان چەمبەر <مات> كۆپ تەرەپلىك ئىچىدىكى ۋە بۇ كۆپ تەرەپلىكنىڭ ھەربىر تەرەپلىرى بىلەن ئۆز ئارا كېسىشكەن چەمبەر.

ئىچتىن ئۇلاش <مات> ئىچتىن ئورۇنغان ئىككى چەمبەرنىڭ يايلىرىنى ئۇلاش.

ئىچ سىر كۆڭلىدىكى مەخپىيەتلىك، ئىچ گەپ: ئىچ سىرىنى ئېيتماسلىق. * ئىچ سىرىڭنى ئاتاڭغا ئېيتما (ماقال). * ئۇ چاپسانلا بەگنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدى. شۇنىڭ بىلەن ھېچ تارتىنمايلا بەگكە ئىچ سىرىنى تۆكتى.

ئىچ قۇلاق قۇلاقچا قۇلىقىنىڭ ئەستىرى.

ئىچ قېلىپ <ماشن> قۇيما ماتېرىيالىنىڭ

ئىچكى بوشلۇقنى چىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قىلىپ. ئادەتتە قىلىپ قۇمدىن ياسىلىدۇ.

ئىچ كەتمەك ← **ئىچى سۈرمەك.**

ئىچ كۆڭلەك ئاياللارنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان كۆڭلىكى.

ئىچ كۆيەر شاپائەتلىك، ۋاپادار، يېقىن: ئىچ كۆيەر دوست.

ئىچ كۆيۈكى بىرنەرسىگە قىزىقىش ۋە ئىنتىلىش ئەمما ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىگەنلىكى سەۋەبىدىن پەيدا بولغان بىئاراملىق؛ دەرد، ئەلەم: ئۇ ئىچ كۆيۈكىدە كۈندە دېگۈدەك مەست يۈرىدىغان بولدى. * خوتەنلىك دەرۋىشلەرنىڭ قوشىقىنى ئاڭلاپ، ئوغلى يادىكارنىڭ ئىچ كۆيۈكىدە يۈرەك ئاغرىقى بىلەن دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقان تاجىنساخان ئانىنىڭ كېسىلى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلاشماقتا ئىدى.

ئىچ كۈيئوغۇل ئۆيلەنگەندىن كېيىن قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئوغۇل سۈپىتىدە كىرىپ، قېيناتا، قېينانىلىرى بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەن كۈيئوغۇل: توختاپ تۇرۇڭ، ئۇنداقتا، مەن سىلەرگە ئىچ كۈيئوغۇل بولۇپ بارسامچۇ؟ * — شىر مەمەت يىراق بولسىمۇ، بىر يەرلىرى ماڭا جەمەت، مېنىڭ بىر قىزىم بولسىمۇ، ئوغلۇم يوق. ئوغۇل بولسۇن، خۇدا خالىسا، ئىچ كۈيئوغۇل قىلىۋالىمەن تېخى، — دېدى ئۇ.

ئىچ كېزىك <تب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. كېزىك تاياقچە باكتېرىيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا بەدەن هارارىتى تەدرىجي ئۆرلەپ °39 — °40 قا چىقىدۇ، تومۇر ئاستىلايدۇ، تال ئىششىيدۇ، ئاق قان هۈجەيرىلىرى ئازىيىدۇ، قورساق ساھەسىگە هال رەڭ ئەسۋە چىقىدۇ. ئېغىر بولغاندا ئۈچەي قاناش، تېشىلىش سەۋەبلىك ئۆلۈم هادىسىسى يۈز بېرىدۇ.

ئىچ كىيىم سىرتقى كىيىملەرنىڭ ئىچىگە كىيىلىدىغان كىيىم: ئۇ ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ: — پۇتتى، كۆرۈپ باقامسەن؟ — دېدى. خۇشلۇقۇمدىن ئىچ كىيىمىم بىلەنلا يېنىغا كەلدىم.

ئىچ گۆر تاش گۆرنىڭ ئىچىگە يان تەرەپتىن كولانغان، ئۆلۈكنى قويىدىغان گۆر.

ئىچ گۆرلۈك ← **ئىچ گۆر.**

ئىچ مايماق ① ماڭغان چاغدا ئىككى پۇتىنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرغان قىسمى ئىچ تەرەپكە قارىغان پۇت ۋە ياكى شۇنداق ئادەم: ئىچ مايماقنى ئېلىپ قاچ، تاش مايماقنى تاشلاپ قاچ (ماقال). ② ۋە ھەم شۇنداق ھالەت: ئىچ مايماق ئادەم.

ئىچ ئوشۇق <ئانات> ئوشۇقنىڭ ئىچكى تەرىپىدىكى تومپىيىپ چىقىپ تۇرغان قىسمى. ئادەتتە ئۇ پاقالچاق سۆڭىكىنىڭ ئاستىنقى ئۇچىدىن تۈزۈلىدۇ.

ئىچ ئۆتۈش <تب> ← **ئىچى سۈرۈش.**

ئىچى ئادىماق ① كۆڭۈل ئازابىغا قالماق؛ ئىچى ئېچىشماق: خاپىلىق دەستىدىن ئىچىم ئاداپ كەتتى. ② باشقىلارغا ھەسەت قىلماق، قىزغانماق، تارلىق قىلماق، كۆرەلمەسلىك: ئۇ قوشنىلىرىنىڭ شاللىرىنىڭ ئېتىزىغا پاتماي قالغىنىنى كۆرگەندە، ئىچى ئاداپ، كېچىلىرىمۇ ئۇيقۇسى كەلمەي يۈردى. * يەنە بەزىلەر: — ئىست-ئىست، ئۆمەر ئۇستىنىڭ شۇنچە دۇنيا-دەپىنىسگە رازىخاندەك بىر تۇل خوتۇنىنىڭ ئوغلى مىراسخور بولامدۇ؟

-دەپ ئىچى ئادايتتى.

ئىچى ئاغرىماق ① رەھمى كەلمەك، كۆيۈنمەك: سارىنىڭ چۈجىگە ئىچى ئاغرىماس (ماقال). * بۇنى كۆرگەن خەلپىنىڭ ئىچى ئاغرىپ كۆزلىرىدىن ياش كېتىپتۇ. * غالىب شەرىپەنىڭ ناھايىتى كۆپ ئازابلارنى چەككەنلىكىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. ② كۆزى قىيماسلىق، كۆڭلى بىرقىسما بولماق، چىدىماسلىق: يەي دېسە چىشى ئاغرىيدۇ، بېرەي دېسە ئىچى ئاغرىيدۇ (ماقال). * مەن ئېتىمنى سالمايتتىم، دەريا بويى لۆم-لۆمگە، ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ، ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرۈمگە.

ئىچى بوشىماق ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچى بىكار بولماق؛ قۇرۇقدالماق: قاچىنىڭ ئىچى بوشىماق. ② يۇمشىماق، سۇيۇلماق (چوڭ تەرەت ھەققىدە): بالىنىڭ ئىچى بوشىدى. ③ كۆكسى-قارنى كۆتۈرۈلمەك، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالماق، كۆڭلى ئېچىلىپ قالماق، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ يەڭگىللىك ھېس قىلماق: — دەردىمنى تۆكۈپ بولۇپ ئىچىم بوشاپ قالدى، — دېدى ئۇ.

ئىچى بۇزۇلماق چوڭ تەرىتى نورمالسىزلاشماق، ئىچى سۈرمەك: بالىغا نېمە قاملاشمىدىكىن، تاڭ، ئىچى بۇزۇلۇپ قېلىپتۇ.

ئىچى پىششىق كىشىگە ئىچ سىرىنى بەرمەيدىغان، سىر ساقلايدىغان، ئاغزى چىڭ: ئىچى پىششىق ئادەم.

ئىچى تار باشقىلارنى كۆرەلمەيدىغان، ئىچى يامانلىق قىلىدىغان، ئىچى يامان، قورسىقى كىچىك: ئارۇپ ناھايىتى تۈيغۇن ھەم ئىچى تار ئادەم ئىدى. // ئىچى تارنىڭ گۆرى تار (ماقال).

ئىچى تارلىق باشقىلارغا ھەسەت قىلىش، باشقىلارنى كۆرەلمەسلىك، ھەسەتخورلۇق، قورسىقى تارلىق: ئىچى تارلىق قىلماق. * مۇنداق ۋاقىتلاردا كېرىمجان ئىچى تارلىق بىلەن كۈلەتتى. * باياتىن بېرىقى ئۇكامنىڭ چاقماقتەك سۆزلىرى، دادامنىڭ ئۇنى ئەركىلىتىشلىرى ئىچى تارلىقىمنى قوزغىدى.

ئىچى تارلىق قىلماق باشقىلارغا ھەسەت قىلماق، ھەسەتخورلۇق قىلماق، چىدىماسلىق: بۇنداق ئادەملەر باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن كىچىككىنە ئېشىپ كېتىشىنى ياقتۇرمايدۇ، ئىچى تارلىق قىلىدۇ. * سىڭىل سۇغا قاراپتۇ، تۈلكە كۆرۈنمەپتۇ. ئىچىدە «ئاچام ئىچى تارلىق قىلىۋاتامدۇ؟ — نېمە» دەپ ئويلاپتۇ.

ئىچى تارلىقى كەلمەك كۆڭلىدە باشقىلارغا ھەسەت قىلىش تۇيغۇسى تۇغۇلماق، ئىچى يامانلىق ھېسسى پەيدا بولماق، ئىچى تارلىقى قوزغالماق: ئۇنىڭغا كىچىككىنە قەلەم ھەققى كەلسىلا باشقىلارنىڭ ئىچى تارلىقى كېلىدۇ.

ئىچى تىت-تىت بولماق جىلە بولماق، تاقەت قىلالماي قالماق: بوۋاي بۇ ئىشنى كۆرۈپ ئىچى ئىت-تىت بولدى. * ئۇ دۇينىڭ كېيىنكى تەقدىرى، ئەزالار تۇرمۇشىنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى ئويلىغىنىدا، ئىچى تىت-تىت بولاتتى. * ساماۋارنى ھېلىغىچە يۈرۈشتۈرۈپ كېتەلمەيۋاتقان شەمسىدىن ھامان ئىچى تىت-تىت بولۇپ يۈرەتتى.

ئىچى تىتىلدىماق ← **ئىچى تىت-تىت بولماق**: ئىچىم تىتىلداپ، ئۇنىڭ يېنىمغا ئىمكانقەدەر تېزرەك كېلىشىنى ئۈمىد قىلدىم. * شوپۇرنىڭ ئالدىراۋاتقانلىقىنى بىلىپ ئىچىم تىتىلداپ كەتتى. ئاخىر بېرىپ تاغامنى قىچقىرىپ كەلدىم.

ئىچىدە توڭگۇز قاتۇرماق ئىچى زەھەرلىك-

تىن يامان ئىش قىلىشنى ئويلىماق: ئۇ ئىچىدە توڭگۇز قاترايدىغان يامان نىيەتلىك ئادەم ئىكەن.

ئىچى دەريا ① قورسىقى كەڭ، كەڭ قورساق؛ كىشىگە ئاداۋەت ساقلىمايدىغان: ئىچى دەريا ئادەم. ② كەڭ دائىردلىك مەلۇماتقا ئىگە، كۆپنى بىلىدىغان، بىلىمى مول: ئۇنىڭ گەپ-سۆزلىرىدىن مۇھىتقا پىششىق سەپسالىدىغان، كۆرگەن-بىلگىنىنى ئىچىدە پۇختا ساقلاپ قالالايدىغان ئىچى دەريا ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

ئىچىدە زەھەر قاينىماق كۆڭلىگە يامان نىيەت پۈكمەك، يامان نىيەت قىلماق: — ئۇ ئىچىدە زەھەر قاينايدىغان خوتۇن ئىكەن، — دېدى توختىئاخۇن.

ئىچىدە ئوقۇماق ئاۋاز چىقارماي ئوقۇماق، ئۈنىنى چىقارماي ئوقۇماق: — بالام، گېزىتنى ئىچىڭدە ئوقۇغىن، — دېدى موماي نەۋرىسىگە.

ئىچىدىن توڭگۇز قوپماق ← ئىچىدە توڭگۇز قاترىماق: دەرەخنى يىقىتقۇچە مېنى بوغۇزلاپ تاشلاشساڭ بولماسمىدى، ئىچىدىن توڭگۇز قوپقان ناكەسلەر.

ئىچىدىن زەھەر قاينىماق ← ئىچىدە زەھەر قاينىماق: ئۇ تۇرمىدىن تېخى بۇ يىل چىققان، ئىچىدىن زەھەر قاينايدىغان ئادەم.

ئىچىدىن قان كەتمەك قاتتىق ھەسەت قىلماق، ئىچى سىيىرىلىپ كەتمەك: مەتمىن ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغاندىن كېيىن، ئىچىدىن قان كەتتى.

ئىچىدىن قان كەلمەك ← ئىچىدىن قان كەتمەك: ھېكىمگە بېرىلگەن مۇكاپات ئۇنىڭ قارا يۈرىكىگە زىخچەك سانجىلىپ، ئىچىدىن قان كېلىپ يۈرۈپتۇ.

ئىچىدىن قان ئۆتمەك ← ئىچىدىن قان كەتمەك: ئۇ، بىر نەۋرە ئىنىسىنىڭ ئامەتى كەلگەنلىكىنى كۆرگەندە، ھەسەت قىلىپ، ئىچىدىن قان ئۆتەتتى.

ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتېل <ماشن> ئىسسىقلىق ماشىنىلىرىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا يېقىلغۇ سىلىندىر ئىچىدە كۆيۈپ، گازنىڭ كېڭىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، پورشېننى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پورشېن شاتۇننى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، بۇ ھەرىكەت ماشىنا ئوقىغا يەتكۈزۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭغا بېنزىن، دىزېل مېيى ۋە كۆمۈر گازى يېقىلغۇ قىلىنىدۇ.

ئىچى زەھەر نىيىتى بۇزۇق، يامانلىقنىلا ئويلايدىغان، ئىچى يامان: ئۇ تىلى ھەسەل بولغىنى بىلەن ئىچى زەھەر ئادەم. * — ئىشقىلىپ، بۇ ئىچى زەھەر باينىڭ ئالدىغا بارمايدىغان ئىش بولسىلا بولدى، — دېدى ھېلىقى دېھقان.

ئىچى سۇرمەك چوڭ تەرىتى سۈيۈق كەلمەك، ئىچى بۇزۇلماق: بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىچى سۇرۇشكە باشلىغانىدى. * — بالامغا ئىسسىق ئۆتۈپ قالدىمىكىن ئىچى سۇرۇپ ھېچ... — دېدى بالىلىق ئايال موللا كىشىنىڭ سۆزى بىلەن پەسكويغا چۈشۈپ.

ئىچى سۇرۇش <تب> چوڭ تەرەت قىلىش قېتىم سانى كۆپىيىپ، چوڭ تەرەت سۇيۇقلىشىپ كېتىدىغان بىر خىل كېسەل ئالامىتى. بۇنىڭدا بەزىدە يېلىمسىمان سۇيۇقلۇق ۋە يىرىڭلىق قان ئارىلىشىپ كېلىدۇ. كۆپىنچە ئۇ ئۈچەي يولى فونكسىيىسىنىڭ قالايمىقانلىشىشى ۋە ئۈچەي يولىنىڭ يۇقۇملىنىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ.

ئىچى سىقىلماق ئىچى پۇشماق، زېرىكمەك، خاپا بولماق: ئۇنىڭ ئىچى سىقىلىپ، قانات ياساپ ئۇچقۇسى، سائەتنىڭ ئىستىرېلكىسىنى ئايلاندۇرغاندەك يەر شارىنى بىرلا ئايلاندۇرۇپ، كېچىنى كۈندۈز قىلغۇسى كېلەتتى. * زېرىكىشتىن ئىچى سىقىلغان ئادەملەر پۈتۈن زېھنى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلگەنىدى.

ئىچى سىيرىلماق قاتتىق ئېچىنىپ ھەسرەتلەنمەك، ئىچى ئاغرىماق: قادىرنىڭ رەڭگىروپىي، ئۇستىۋىشىغا قاراپلا، ئۇنىڭ ئىچى سىيرىلدى. * ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن ئىچىم سىيرىلىپ، كۆز چاناقلىرىمدا ياشلار ئەگىشكە باشلاپ، تۇرۇشقا تاقىتىم قالمىدى.

ئىچى غال-غال، ئىبشى پال-پال ھېچقانداق مەدەنىيەت سەۋىيىسى، بىلىمى يوق، ئەمما كۆرۈنۈشى ئاجايىپ-غارايىپ كىشىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئىچى غال-غال، ئىبشى پال-پال ئادەملەر ئادەتتە تەكەببۇر كېلىدۇ.

ئىچى قاتماق چوڭ تەرەتنى قويۇۋالاشماق: بالىنىڭ ئىچى قېتىپ قېلىپتۇ.

ئىچى قارا كۆڭلىدە يامان نىيەت ئويلايدىغان، ئىچى يامان، كۆڭلى قارا: ئىچى قارا بۇزۇق بەگ، يامۇلنىڭ ئەڭ يامىنى. قېرىنداشلار بىرلىكتە، قوغلاڭلار چىلبۆرىنى.

ئىچى قارىلىق قىلماق كۆڭلىدە يامان نىيەت ئويلىماق، كۆڭلىدە يامانلىق ساناپ چىدىماي قالماق: لۇتپۇللانىڭ كۈندىن-كۈنگە يۈز تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كۆرەڭ بايۋەچچىلەر ئىچى قارىلىق قىلدى.

ئىچى قاينىماق ① ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق: ئۇ ئىچى قايناپ تىت-تىت بولغاچقا، تاماكا چېكىپ ئۇ يان-بۇ يان ماڭاتتى. ② ئۆزلۈكىدىن قوزغالماق، ئۆزىگە ئۆزى ھەيدەكچىلىك قىلماق: «قارىغۇغا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ پەرقى يوق» دېگەندەك، قاچانغىچە مۇشۇنداق يۈرۈسلەر؟ ئوغۇل بالا دېگەننىڭ ئازراق ۋىجدانى بولمىسا، ئازراق ئىچى قاينىمىسا قانداق بولغىنى؟

ئىچى قۇتۇر ← **ئىچى زەھەر**: – بۇ ئىچى قۇتۇر باي مېنىڭسىز ھېچ ئىش ئاقمايدۇ دېمەكچىغۇ، رەھمەت باللىرىم، خۇدايىم بەختىڭلارنى بەرسۇن، – دېدى بوۋاي باللارغا. // ئىچى قوتۇرلارنىڭ نومۇسسىزلارچە توقۇغان تۆھمەتلىرى ئۇلارنى چوقۇم جان ھەلقۇمىدىن بوغىدۇ.

ئىچى قوتۇرلۇق ئىچى تارلىق، قورسىقى يامانلىق، ئىچى يامانلىق: ئىچى قۇتۇرلۇق قىلماق.

ئىچى قۇتۇرلۇق قىلماق كىشىنىڭ ئىشىغا ياكى نەرسىسىگە قارىتا ئىچى تارلىق قىلىش تۇيغۇسىدا بولماق، كۆڭلىدە كۆرەلمەسلىك خاھىشى تۇغۇلماق: ئادەم دېگەن كەڭ قورساق بولۇشى، باشقىلارنىڭ ئامىتى كەلگەندە، ئۇنىڭغا ئىچى قۇتۇرلۇق قىلماسلىقى لازىم.

ئىچى قىزىماق قىزغانماق، ھەسەت قىلماق: – قىزلارنىڭ كىيىملىرىنى كۆرۈپ ئىچىم قىزىدى، – دېدى زۆھرە.

ئىچى كەڭ ← **قارنى-كۆكسى كەڭ.**

ئىچى كۆيمەك رەھىمسى كەلمەك، كۆيۈنمەك: كۆڭلى بىرقىسما بولماق: مۇنداق ياۋاش، چىرايلىق مۈشۈككە كىمنىڭمۇ ئىچى كۆيمىسۇن! بولۇپمۇ ئۇنى تۇتۇپ خورجۇنىغا سېلىپتۇ-دە، يولغا راۋان بولۇپتۇ. * ئون بەش كۈنلۈك ئاي دەيمەن، يارىمىنى تولا داغلاپ، ئىچىم تولا كۆيەدۇر، ھەر خىل،

ھەر ياڭزا گەپ ئاڭلاپ.

ئىچى كۆچلۈك ئىچى ھەممە دەرد-ئەلەم-نى سىغدۇرۇپ كېتەلەيدىغان، بارلىق ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرۈپ كېتەلەيدىغان، ناھايىتى زىل: ئىچى كۆچلۈك ئېرپان سايىمنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەلمىگەنلىكىدىن بىئارام بولاتتى. * بۇ بالىنىڭ ئىچى كۆچلۈك، گەپ كۆتۈرەلمەيدۇ. * ئۇ سىرتتىن قارىغاندا، ياۋاشتەك تۇرغىنى بىلەن، ئىچى كۆچلۈك.

ئىچ ئىشتان <كىي> ← **ئىچ تامبال.**

ئىچىگە ئالماق ① ئارىغا ئالماق، ئارىغا قوشماق، ئۆز كۆرمەك: ئۇلار مېنى ئىچىگە ئالمايدۇ، — دېدى گۈلسۇم. ② كۆڭۈلگە ئالماق، ئىچىگە يۇتماق: گۈلەندەم گۈلئەن-بەرنىڭ گېپىنى ئىچىگە ئېلىپ، دەردكە قالدى.

ئىچىگە تىنماق ھېچكىمگە ئېيتماي دەردىنى ئۆزى تارتماق: قاچانغىچە ئىچىڭگە تىنىپ يۈرىسەن؟

ئىچىگە جىن كىرمەك ئويىغا يېڭىدىن بىرەر پىكىر كەلمەك، كۆڭۈلگە بىرەر ئىش كەچمەك: بالىنىڭ ئىچىگە جىن كىرىپ، ئاكىسىنى مات قىلماقچى بولدى.

ئىچىگە سالماق كۆڭۈلدە يوشۇرۇن ساقلىماق: بۇ يۈرتتىن كېتەر بولدۇڭ، ئىچىمگە سېلىپ دەردىنى، ئەتە يولغا چىق گاڭگۈڭ، تەييارلاپ قوياي خەتنى.

ئىچىگە كىرىپ چىقماق ← **قورسىقىغا كىرىپ چىقماق:** ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىقسام، كىنوغا بارغۇسى بار ئىكەن. * بۇنىڭغا نېمە چارە، ئادەمنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىققىلى بولمايدۇ.

ئىچىگە ئوت تۇتاشماق يۈرىكىدە قىزىقىش تۇيغۇسى جۇش ئۇرماق: — ھىم، ئاجا-يىپ-غارايىپ قىزلارنى كۆرۈپ ھېلىشىدىن ئىچىڭگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتامدۇ نېمە؟ — دەپ كۈلدى ھېلىقى كىشى.

ئىچىگە ئوت چۈشمەك قاتتىق قىزىقىش تۇيغۇسى پەيدا بولماق، مۇھەببەت ئوتى تۇتاشماق، ئىشق-مۇھەببەت ئوتىدا كۆيمەك، ئاشىق بولماق: ئۇ قىزنى كۆرۈپلا، ئىچىمگە ئوت چۈشتى. * قازى پەزىلەتخاننى كۆرۈشى بىلەنلا ئىچىگە ئوت چۈشۈپ، كۆكسىگە چۈشكەن ئاق ساقىلى كۆيۈپ تۈتۈنگە ئايلىنىپ كەتكەندەك بولۇپتۇ.

ئىچىگە ئوت سالماق ھەۋىسىنى قوزغىماق، سۆيۈندۈرمەك: ئۇنىڭ ناخشىسىلا ھەرقانداق قىزنىڭ ئىچىگە ئوت سالىدۇ. * ئىچىمگە ئوت سالدى ئالغان سوغىڭىز، رەنجىمەي بۇنىڭغا بېرىڭا جاۋاب: قۇدىڭىز ئۇيغۇرمۇ، قىز ۋە يىگىتچۇ؟ — شۇنى دەپ شۇك بولدۇم ئۇستامغا قاراپ.

ئىچىگە ئوت كەتمەك ← **ئىچىگە ئوت تۇتاشماق:** پەزىلەتكە كىيىم تىكتۈرۈشكە كەلگەن ئوغۇل-قىزلار كۆپەيگەنسېرى ئۇنىڭ ئىچىگە ئوت كېتىپ، رەشكتىن ئازابلىناتتى. * — نېمە بۇ؟ — دېدى ئۇ چاينى كۆرۈپ، — ئىچىمگە ئوت كەتتى.

ئىچىگە ئۇرماق ئېغىر زىيان يەتكۈزمەك، ئەلەم تارتقۇزماق: — بالام، دادۇيجاڭ بىلەن زىتلىشىپ قالساڭ، باشلىق دېگەن ئىچىڭگە ئۇرىدۇ، ئۆزۈڭنى تۇتىۋال، — دېدى بوۋاي ھېلىقى بالىغا نەسىھەت قىلىپ.

ئىچىگە ئۇرۇپ كەتمەك ① كىشىدىن تىل-ئاھانەت ئىشىتكەنلىكى، ئازار يېگەنلىكى قاتتىق تەسىر قىلىپ، كۆڭلىدە غەش پەيدا بولماق، بىئاراملىق ھېس قىلماق؛ ئىچىگە ئەپ كەتمەك، بىئاراملىق ھېس قىلىپ تولغىنىپ كەتمەك: بوۋام ئاشۇ ناھەقچىلىق، روھىي زەربە تۈپەيلى ئىچىگە ئۇرۇپ كېتىپ دوختۇرخانىدا يېتىپ

قالدى. ② كېسەل بولغانلىقى ياكى ئېغىر ئىشلىتىلىپ كەتكەنلىكى تۈپەيلى جۇدەپ، ئورۇقلاپ ھەم ئاجىزلاپ قالماق، تۈگىشىپ كەتمەك (ئات، ئېشەك قاتارلىقلار ھەققىدە): ئېشەك ياخشى بېقىلمىغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئېغىر ئىشلىتىلىپ ئىچىگە ئۇرۇپ كەتتى.

ئىچىگە يۇتماق دەرد-ئەلەم، ئاچچىق، غەزەپلەرنى بىلدۈرمەي كۆڭلىدە ساقلىماق: باي گەپتە تۇتۇلۇپ قېلىپ، ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپتۇ. * مەن بۇ ئاھانەتلەرنى ئىچىمگە يۇتۇپ ئاشخانىغا كىردىم.

ئىچىنى تىڭشىماق ئۆزىنى ئۆزى دەڭسەپ كۆرمەك، ئۆزىچە كېڭەشمەك، ئۆزى بىلەن كېڭىشىپ كۆرمەك: خوجنىيازھاجى يەنە ئىچىنى تىڭشاپ قالدى، شۇ ئارىدا، كونسۇل ئافرېسسىق باشلىق ئەربابلار كىرىپ، ماشىنىلارنىڭ تەييار بولغانلىقىنى ئېيتتى.

ئىچىنى قىزىتماق ھەسەت تۇيغۇسىنى قوزغىماق: – تازا بىر ياسىنىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئىچىنى قىزىتايلى، – دېدى گۈلەندەم. * يەنە بىر قىز ئۇنىڭ سۆزىنى تارتىۋېلىپ: – پاھ، – پاھ، كىشىنىڭ ھەۋىسى كەلگۈدەك قالتىس كېلىشكەن يىگىتكەن! – دەپ سالدى. بۇ گەپ دىلبەرنىڭ ئىچىنى قىزىتىپ جايىدا ئولتۇرالماي قالدى.

ئىچىنى مۈشۈك تاتىلىۋالغاندەك بولماق ئىنتايىن تىت-تىت بولماق، كۆڭلىدە تىتىلدىماق.

ئىچى ئۆتمەك ئىچى سۈرمەك: – بالىنىڭ ئىچى ئۆتۈۋاتىدۇ، بارالمايمەن، – دېدى ئانا.

ئىچى ئۆرتەلمەك ئىچى ئېچىشماق، ئازابلانماق، بىئارام بولماق: مەسلىھەتلىشىمىز، ئەكبەر مېنى زادىلا باش كۆتەرتمىدى. ئەمما بۇ قېتىمقى ئىش زادىلا ئەقلىمگە سىغمايدۇ. دۇينىڭ تارتقان زىيىنى ئۈچۈن ئىچىم ئۆرتىلىۋاتىدۇ.

ئىچى ئېچىشماق ① ئىچى سىيرىلماق، ئىچى ئاغرىماق: ئۇنىڭدىن كېيىن ئېگىز ئويۇقتا قارىدى، ئويۇقتىكى تۈچ ئۆزەڭگىنىمۇ سېتىپ يەپ بولغانلىقىغا ئىچى ئېچىشتى. * – ئۇغۇ شۇنداق، بىراق، ئادەمنىڭ ئىچى ئېچىشىدىكەن، بەك ئۇۋال بولدىغۇ سىلەرگە...، – دېدى ئۇ. ② رەھمى كەلمەك، ئاياپ كۆيۈنمەك: ھەر قېتىم، ھېلىقى قاناتلىرى ئاجراپ، ھالى قالمىغان ئىشكىتىن ئۆتكىنىدە ئۇنىڭ ئىچى ئېچىشاتتى.

ئىچى ئېلىشماق كۆڭلى ئاغدۇرۇلماق، كۆڭلى بىرقىسما بولماق: بۇ كىشى ئاشخانىدا ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن ئىچى ئېلىشىپ، سەپراسى قايىنغىلى تۇردى. * ھېيتئاخۇن ئىچى ئېلىشىپ قورسىقىنى تۇتقىنىچە زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئىچى يامان يامان نىيەتلىك، نىيىتى يامان، ھەسەتخور: ئىچى يامان ئادەم. // ئىچى يامانىنىڭ كۆڭلى خۇش بولماس (ماقال). * ئىچى يامانلاردىن بىرنەچچىسى مېنى موللامغا چېقىشتۇردى.

ئىچى يامانلىق قىلماق كىشىگە يامان نىيەت ئويلىماق، يامان نىيەتتە بولماق: – باشقىلارغا ئىچى يامانلىق قىلماڭ ئوغلۇم، ئىچى يامانلىق قىلىش ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس، – دېدىم ئۇ بالىغا قاراپ.

ئىچ ياغ ئاساسەن قوي، ئۆلچەكلەرنىڭ ئۈچەيدىن چىقىدىغان ياغلار چاۋا ياغ.

ئىچ يانچۇق <كبي> چاپان، كاستۇم ۋە پەلتو قاتارلىق ئۈستكى كىيىملەرنىڭ ئەستىرىدىن ئېچىلغان يانچۇق.

ئىچەرمەن ئى. ھاراق ئىچىشنى ئادەت قىلغان كىشى: سۈك تەتەي دېگەندەكلا، ناماز شام بولۇۋىدى، شەھەرلىك ياشلارنىڭ

ئىچىدىكى ئىچەرمەنلەردىن بىرقانچىسى مەيخانىغا كىرىپ كېلىشتى.

ئىچەكەشمەك پ. يېقىن بولۇپ قالماق، ئامراق بولۇپ قالماق، ئەپ ئۆتمەك: لېكىن ئۈچ ئايدىن بېرى بىرگە ئىشلەپ، تۈز-تائامدا بىرگە بولۇپ، ئاكا-سىڭىلدەك ئىچەكىشىپ قالغانىدۇق.

ئىچ-باغىر ① ئىچ ۋە باغىر. ② كۆڭۈلدىكى دەردى، دەرد-ئەلىمى، كۆڭۈلدىكى ھەممە گەپ، دېمەكچى بولغانلىرىنىڭ ھەممىسى: كىشىگە ئىچ-باغرىنى تۆكمەك. ئىچ-باغرىنى يارماق.

ئىچ-باغرىنى تۆكمەك قورسىقىدىكى ھەممە گېپىنى ئېيتماق: ئۆزىگە ھېسداشلىق قىلغۇچى، بەلكى ھاياتىغا كۈچ-قۇۋۋەت بېغىشلىغۇچى سۆيۈملۈك كىشىسىگە نادىر ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئىچ-باغرىنى تۆكۈپ تاشلىدى.

ئىچ-تاش ئىچ ۋە تاش: ئۆينىڭ ئىچى-تېشى. يوتقاننىڭ ئىچى-تېشى. * ئۇلارنىڭ شوئار، چوڭ خەتلىك گېزىتلىرى زاۋۇتنىڭ ئىچى-تېشىغىمۇ چاپلانغانىدى.

ئىچرە رەۋ. يېزت. ئىچىدە، ئارىسىدا: گۈزەل تۇرپان دىيارىنى تاۋاپ ئەيلەپ يېنىپ كەلدىم، ئۈزۈمزارلىق بېغى ئىچرە پۇراقلارغا قېنىپ كەلدىم. * يۈرۈشكەن چاغدا بۇلار بىللە ئويناپ، كېيىنەكتەك يېشىللىق ئىچرە يايراپ، ئۆزى ئاشىقلىقنى تۇيمىغانكەن، شۇڭا بۇ ۋادىغا پۇت قويمىغانكەن.

ئىچ-سىرت ئىچ ۋە سىرت: ئۆينىڭ ئىچ-سىرتىدا بۈگۈن چۈشتىن كېيىندىن باشلاپ بۇ يىغىن توغرۇلۇق ھەر خىل گەپ-سۆزلەر كۆپ بولدى.

ئىچ-قارىن ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرى. ② بىرنەرسىنىڭ ئىچى: قازان شاڭدا، باللار ئىچ-قارىنى چۇۋۇپ تاق چاتىقىنى تاپماي قويمىدىغۇ.

ئىچ-قارنىنى بوشاتماق ئىچىدىكى دەردىنى ياكى گەپ-سۆزىنى ئېيتىش ئارقىلىق ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماق، دەردىنى تۆكمەك: ئۇنى قانچە يوشۇرسىڭىز، ھەر ئىككىمىز شۇنچە كۆپ ئازابلىنىمىز. دەپ — دەۋېتىپ ئىچ-قارنىڭىزنى بوشىتىۋېلىڭ! * ھەممەيلەن ئۆز كۆڭۈللىرىدىكىنى ئېيتىپ، ئىچ قارنىنى بوشىتىپ، بىر قېتىم پۇخادىن چىققاندەك بولدى.

ئىچ-قارنىنى بىلمەك كۆڭلىنى چۈشەنمەك، چۈشىنىش ھاسىل قىلماق: شۇنداق قىلىپ، نەزىرە بىلەن لوخۇر 11-نومۇرلۇق ئۆيدىكى زىياپەت بولۇشتىن بۇرۇنلا بىر-بىرىنىڭ ئىچ-قارنىنى بىلىپ بولۇشقانىدى.

ئىچ-قارنىنى تۆكمەك ئىچىدىكى دەرد-ئەلەملىرىنى ئېيتماق، دەرد تۆكمەك: بىز مېھمانغا ئىچ-قارنىمىزنى تۆكتۇق. * ئەخمىدى قەدەھلەرنى ماڭغۇزۇشقا باشلىدى. زۇليار قىزىغانسېرى ئەخمىدىگە ئىچ-قارنىنى تۆكۈشكە باشلىدى.

ئىچ-قارنى ئېچىلماق خاپىلىقتىن خالىي بولماق، كۆڭلى يايراپ قالماق، خۇرسەن بولماق: — قاراڭغۇ ئۆيگە چىراغ يېقىلغاندەك، ئۆزلە بىلەن ئىچ-قارنىمىز ئېچىلىپ قالدى، — دېدى رەۋىخان موماي.

ئىچقويۇن سۆپ ← **ئىچقويۇن-تاشقويۇن**.

ئىچقويۇن بولماق ← **ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولماق**: ئۇ دۈشمەنلەر بىلەن ئىچقويۇن بولغانلىقىدىن تېنىپ كېتەلمەيدۇ.

ئىچقويۇن-تاشقويۇن مۇناسىۋىتى ناھايىتى يېقىن، ناھايىتى ئىناق: ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولماق. ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولۇپ كەتمەك. * تۇخاننىڭ يېنىدىكى ھېلىقى چېچەن ئايال ئۇلارنىڭ، بولۇپمۇ تۇخاننىڭ قوشنىسى ھەم

ئىچقويۇن-تاشقويۇن سىرداش دوستى ئىدى.

ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولماق مۇناسىۋىتى ناھايىتى يېقىنلاشماق، ناھايىتى ئىناقلاشماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كىشى بىلەن ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولۇپ كەتتۇق.

ئىچكەركى سۈپ. جان ت. ئىچ تەرەپتىكى، ئىچ تەرەپكە جايلاشقان، ئىچىدىكى، ئىچكىرىدىكى: ئىچكەركى ئۆي. * ئەپەندىم قورسىقىنىڭ ئاچلىقىدىن ئۇ ياققا ئۆرۈلۈپمۇ، بۇ ياققا ئۆرۈلۈپمۇ ئۇخلىيالماپتۇ، ئاخىرى ئىچكەركى ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ. * ئاسىم ئۇلار بىلەن تىنچلىق سورىشىپ ئىچكەركى سارايغا كىردى. ساراي ناھايىتى ياسىداق ئىدى.

ئىچكۈ ئى. ئىچىملىكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ئىچكۈ ئىچمەك.

ئىچكۈزمەك «ئىچمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىغا دورا ئىچكۈزمەك. * ئۇ قىزنىل بۇرۇنىنىڭ بىزگە كۆڭۈل بۆلگىنى بولسا كېرەك دېدۇق. گېلىمىزدىن ھېچنېمە ئۆتمىدى. ئانامغا زورلاپ بىرنەچچە قوشۇق چاي ئىچكۈزدۇق. * — سىلەر ئەمدى بوگۈن مېنىڭ مېھمىنىم، لېكىن سىلەرگە پاقلان سويۇپ بېرەلمەيمەن، ھەرگىز قېتىق ئىچكۈزمەيمەن، خاتىرجەم بولۇڭلار، — دېدى نۇرغاي.

ئىچكۈزۈشمەك «ئىچكۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەسلىھەت بويىچە سودىگەرلەر دەڭجاغا مايلىق پولۇ ئەتكۈزۈپ دېھقانلارغا تازا تويغۇچە يېگۈزدى، كېيىن داستىخانغا مەجۇن ئارىلاشقان پاتاسا قويۇپ چاي ئىچكۈزۈشتى.

ئىچكۈزۈلمەك «ئىچكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باللارغا چاي ئىچكۈزۈلدى. * كېسەلگە دورا ئىچكۈزۈلدى.

ئىچكۈلۈك ئى. ئىچىملىك: ئۇ ئىچكۈلۈككە بېرىلىپ كەتتى. * ئۇنىڭ كىچىك كۆزلىرى بايىقى ئىچكۈلۈكتىن قىپقىزىل بولۇپ كەتكەنىدى. * ئۆزۈڭنى ئۇرما ھەرگىز ئىچكۈلۈككە، زىيان سالما ئۆزۈڭگە مەڭگۈلۈككە، جاھانغا بىرلا كەلدىڭ يەنە يوق سەن، بىرەر تۆھپەڭنى قالدۇر كۆپچىلىككە.

ئىچكى سۈپ ① ئىچ قىسمىدىكى، ئىچكىرىگە جايلاشقان، ئىچىدىكى، ئىچكىرىدىكى: ئىچكى ئىشىك. ئىچكى سەۋەب. ئىچكى قەرز. ئىچكى زىددىيەت. ئىچكى قۇرۇلما. ② مەملىكەت، دۆلەت، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئىچىدە ئۆز ئىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىچكى ئىشلار. ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش. ئىچكى ئۆلكە. ③ كىشىنىڭ روھىي دۇنياسىغا، كەچۈرمىشلىرىگە ئائىت: ئىچكى ھېسسىيات. * بىراق، قىز ئادىل بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى، ئادىلغا تەئەللۇق ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى قانداقمۇ دادىسىغا ئېيتالايدۇ؟ * قىزلارنىڭ ئىچكى تۇيغۇسى، بەزى ئۇ قاتتىق ھاياجان ئىچىدە قالغاندا، ئۆزىگىمۇ ناتونۇش بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ئىچكى ئاجراتما <بىئول> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى بەزى بەز ياكى ئورگانلار گورمون ئىشلەپچىقىرىدۇ. بۇ گورمونلار كاناللاردىن ئۆتمەي، بەلكى بىۋاستە قانغا ئۆتۈش ئارقىلىق پۈتۈن ئورگانىزمغا تارقىلىپ، ئورگانىزمنىڭ ئۆسۈپ تەرەققىي قىلىشىنى ۋە فىزىئولوگىيىلىك پائالىيەتلىرىنى تەڭشەيدۇ. بۇ خىل گورمونلار «ئىچكى ئاجراتما» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىچكى ئاجرىتىش <فىزىئول> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بەزى بەز ياكى ئورگانلارنىڭ

گورمون ئاجرىتىپ چىقىرىپ، ئۆتكۈزگۈچ كانالللاردىن ئەمەس، بەلكى قان سۇيۇقلۇقى ئارقىلىق پۈتۈن بەدەنگە يەتكۈزۈپ، شۇ ئارقىلىق ئورگانىزملارنىڭ ئۆسۈشى، يېتىلىشى ۋە فىزىئولوگىيىلىك فۇنكسىيىسىنى تەڭشەش جەريانى.

ئېچكى ئاجرىتىش بەزلىرى <ئانات> ئورگانىزمنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان ۋە ئېچكى ئاجرىتىش رولىنى ئۆتەيدىغان بەزلەر. ئادەم تېنىدە ھىپوفىز بېزى، قالقانسىمان بەز، بۆرەك ئۈستى بېزى، ئاشقازان ئاستى بەز ئارالچىسى، جىنسىي بەز قاتارلىق ئېچكى ئاجرىتىش بەزلىرى بار. ئېچكى ئاجرىتىش بەزلىرىنىڭ ئاجراتمىلىرى (گورمون) يېقىن ئەتراپتىكى قان تومۇرلارغا بىۋاسىتە كىرىپ، قان ئايلىنىش ئارقىلىق بەدەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئەزالارنىڭ توقۇلمىلىرىغا يېتىپ بېرىپ، ئورگانىزمنىڭ مېتابولىزم، ئۆسۈش، يېتىلىش، كۆپىيىش قاتارلىق فىزىئولوگىيىلىك فۇنكسىيىلىرىنى تەڭشەش رولىنى ئوينايدۇ. ئېچكى ئاجرىتىش بەزلىرىنىڭ پائالىيىتى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ تەڭشىشىگە بىۋاسىتە ياكى ۋاسىتىلىك تۈردە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ئېچكى ئاجرىتىش سىستېمىسى <ئانات> ئورگانىزمنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان ئېچكى ئاجرىتىش بەزلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئېچكى ئالاقە <پەلس> ← **ئېچكى باغلىنىش.**

ئېچكى ئالماش بۇلۇڭلار <مات> ئىككى تۈز سىزىقنى ئۈچىنچى بىر تۈز سىزىق ئارقىلىق كەسكەندە ھاسىل بولغان سەككىز بۇلۇڭنىڭ ئېچىدىكى بۇ ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئېچكى قىسمىدا ھەمدە ئۈچىنچى تۈز سىزىقنىڭ ئىككى يېقىدا بىردەك ياتقان بۇلۇڭلار.

ئېچكى ئامىل <پەلس> ئادەم ۋە جانلىقلار تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشىنىڭ ئېچكى سەۋەبى، يەنى ئېچكى زىددىيىتى. بۇ شەيئىلەر تەرەققىياتىدىكى تۈپ سەۋەبتىن ئىبارەت.

ئېچكى ئايلىنىش <جۇغ> مەلۇم بىر رايوننىڭ يەر يۈزىدىن (قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىز-ئوكيان) ھورغا ئايلانغان سۇ ھورلىرىنىڭ كوندېنساتسىيىلىنىپ بۇلۇتقا ئايلىنىپ، ھۆل-يېغىن پەيدا قىلىپ، شۇ رايوننىڭ ئۆزىگە يامغۇر بولۇپ يېغىش جەريانى.

ئېچكى ئەزا <ئانات> ① ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ كۆكرەك بوشلۇقى ۋە قورساق بوشلۇقىدىكى ئەزالارنىڭ ئورتاق نامى. ئادەمدە ئۇ يۈرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، جىگەر، تال، بۆرەك ۋە ئۈچەي قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② <مات> تاناسىپتىكى بىرىنچى نىسبەتنىڭ ئاخىرقى ۋە ئىككىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ئەزاسى. مەسىلەن، $a:b=c:d$ دىكى b ۋە C ئەزا ئېچكى ئەزا بولىدۇ.

ئېچكى بازار <سودا> دۆلەت ئېچىدىكى بازار. تاشقى بازارغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېچكى باغلىنىش <پەلس> «تاشقى باغلىنىش» نىڭ ئەكسى، يەنى شەيئىدىكى ياكى شەيئىلەر ئارىسىدىكى ئېچكى، ماھىيەتلىك، قانۇنىيەتلىك باغلىنىش.

ئېچكى باللىستىكا <فىز> باللىستىكىنىڭ

بىر تارمىقى، يەنى ئۇقنىڭ مىلتىق، زەمبىرەك ئوقلۇقىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتى، بېسىمى، ئوقنىڭ ھەرىكەت سۈرئىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئۇنىڭ قوراللارغا بولغان تەسىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىچكى بوۋاسىر <تىب> مەقئەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى شىللىق پەردىدە ئۆسكەن بوۋاسىر.

ئىچكى بۇلۇڭ <مات> ① تۈيۈق سۇنۇق سىزىقلاردىن ھاسىل بولغان شەكىلنىڭ ئىچىدىكى بۇلۇڭلار بۇ شەكىلنىڭ ئىچكى بۇلۇڭلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن، ئۈچ بۇلۇڭ ياكى كۆپ تەرەپلىكنىڭ ھەرقايسى بۇلۇڭلىرى ئۇنىڭ ئىچكى بۇلۇڭلىرىدۇر. ② بىر تەكشىلىكتىكى بىر تۈز سىزىق بىلەن ئىككى تۈز سىزىق ئۆزئارا كېسىشكەندە 4>, >3, 2>, <1 لەرنىڭ ھەممىسى ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئىچىدە ياتقانلىقتىن ئىچكى بۇلۇڭلار دېيىلىدۇ.

ئىچكى بېسىم <فىز> رېئال گازلارنىڭ چېگرا يۈزىدىكى بىرلىك يۈز ئۈچرايدىغان ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇلىلارنىڭ تارتىشىش كۈچى.

ئىچكى بىر ياقلىق بۇلۇڭلار <مات> ئىككى تۈز سىزىقنى ئۈچىنچى بىر تۈز سىزىق ئارقىلىق كەسكەندە ھاسىل بولغان سەككىز بۇلۇڭنىڭ ئىچىدىكى بۇ تۈز سىزىقلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھەمدە ئۈچىنچى تۈز سىزىقنىڭ بىر يېقىغا بىردەك جايلاشقان ئىككى بۇلۇڭ.

ئىچكى پارازىت <بىئول> پارازىت ئىگىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھايات كەچۈرىدىغان بىر خىل پارازىت.

ئىچكى پلازما <ئانات> ھۈجەيرە مەركىزى چۆرىسىدىكى ئىچىدە پۈۋەك، دانىچە، مىتوخوندرىئالار بار بولغان، ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان ۋە ھۈجەيرە ئاپپاراتلىرى ھەرىكەت قىلىدىغان سۇيۇق يېلىمسىمان ماددا.

ئىچكى پلازما تور سىستېمىسى <بىئول> بۆلۈنگەن ھۈجەيرىلەرنىڭ ستوپلازمىسىدىكى پۈۋەكچىلەر سىستېمىسى. ئاقسىل ماددىسىنى بىرىكتۈرۈش ۋە قوبۇل قىلىش رولىغا ئىگە.

ئىچكى پلازما تورى <ئانات> ھۈجەيرە پلازمىسىدىكى ئۇششاق كانالچە ۋە پۈۋەكچىلەردىن تۈزۈلگەن تورسىمان تۈزۈلۈش.

ئىچكى پلانېتلار <ئاستر> ئوربىتىسى يەر شارى ئوربىتىسىنىڭ ئىچىدە بولغان پلانېتلار. مەسىلەن، مېركۇرىي بىلەن ۋېنېرا.

ئىچكى پوتېنسىئاللار ئايرىمىسى <فىز> سىرتتىن ئېلېكتر مەيدانى قوشۇلمىغان تېرمال تەڭپۇڭلۇق شارائىتىدىكى خىمىيۋى پوتېنسىئالنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن P — n تۈگۈنىنىڭ ئىككى چېتىدە ھاسىل بولىدىغان پوتېنسىئاللار ئايرىمىسى.

ئىچكى پۇرۇپكا قەۋىتى <بوت> پۇرۇپكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىچكى تەرەپكە قاراپ تەدرىجىي شەكىللەنگەن بىرنەچچە قەۋەت نېپىز توقۇلما ھۈجەيرىلىرى.

ئىچكى پوست <بوت> بۇغداي قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر گۈلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان ئاق رەڭلىك قاتتىق پوست. سىرتقى تەرىپىنى تاشقى پوست ئوراپ تۇرىدۇ.

ئىچكى پىرېۋوت <مال> دۆلەت ئىچىدىكى سودا ھېساباتىدا ئىشلىتىلىدىغان خەلق پۇلىغا ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان چەك. پىرېۋوت چېكى ۋە مۇددەتلىك چەك قاتارلىق ئاكسىيلەر.

ئىچكى توپلام <مات> ئەگەر A توپلامە-نىڭ بارلىق ئېلېمېنتى B توپلامىنىڭ ئېلېمېنتى بولسا، ئۇ ھالدا A توپلام B توپلامنىڭ ئىچكى توپلىمى بولىدۇ.

ئىچكى توك يولى <فىز> ← **ئىچكى ئېلېكتر يولى.**

ئىچكى تۆرەلمە قەۋىتى <ئانات> تۆرەلمىنىڭ ئىچكى قەۋىتى. بۇنىڭدىن ئاشقازان، ئۈچەي، ھەزىم قىلغۇچى بەزلەر ۋە ئۆپكە قاتارلىق ئورگانلار شەكىللىنىدۇ.

ئىچكى تۆرتكە بىرەر ئىشنى ئىلگىرى سۈرۈشكە، قىلىشقا ئاساسلىق رول ئوينايدىغان ياكى ئوينىغان ئىچكى كۈچ؛ ئىچكى سەۋەب.

ئىچكى تېرە <ئانات> يۈرەك، قان تومۇر، لىمفا تومۇرى ۋە شىللىق پەردە بوشلۇقلىرىنىڭ ئىچىنى قاپلاپ تۇرىدىغان ئېپىتېلىيە ھۆجەيرىلىرى قەۋىتى.

ئىچكى تىزگىنلەش <س ئىق> ھازىرقى كارخانا باشقۇرۇشىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى، يەنى كارخانىنىڭ پىلان ۋەزىپىسىنىڭ ئورۇندىلىپ، ئىشلەپ-چىقىرىشىنىڭ ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىشى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنىڭ ئۇدا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بارلىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنى تىزگىنلەپ، پىلان بەلگىلىمىلىرىنىڭ كۆزلىگەن نىشان بويىچە ئېلىپ بېرىلىشىغا شارائىت يارىتى-شى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى تىل <تىل> ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولمايدىغان تاۋۇشسىز تىل بولۇپ، ئۇ ئادەتتە ئىچىدە ئوقۇش، ئىچىدە سۆزلەش-لەرنى كۆرسىتىدۇ.

ئىچكى جايلار <جۇغ> ① دۆلەت ئىچىدىكى دېڭىز بويى رايونلىرىدىن باشقا بارلىق جايلار. ② دۆلەت ئىچىدى-كى ئۆزى تۇرۇشلۇق ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندىن باشقا بارلىق جايلار.

ئىچكى دەريا <جۇغ> سۈيى دېڭىز-ئوكيانلارغا قۇيۇلماي، ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى كۆل، ئويمانلىقلارغا قۇيۇلىدى-غان ياكى قۇملۇقلارغا كىرىپ سىڭىپ كېتىدىغان دەريالار. مەسىلەن، ئېلىمىز-نىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى تارىم دەرياسى ۋە چىڭخەيدىكى چايدام دەرياسى.

ئىچكى دەريا ھاۋزىسى <جۇغ> ئىچكى دەريالارنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ھاۋزىلار.

ئىچكى دۇنيا كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس ئوي-پىكرى، نىيىتى، كۆز قارىشى، ئىدىيىسى ۋە شۇ قاتارلىقلار: بۇ مەسىلە ئۇ كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا بېرىپ تاقىلىدۇ. * بىز ئالدى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ياخشىراق چۈشىنىپ بېقىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئىچكى دېڭىز <جۇغ> ① بوغۇز سۇ يولى تاشقى دېڭىز ياكى ئوكيان بىلەن تۇتىشىشتىن سىرت، ھەممە تەرىپى قۇرۇقلۇق بىلەن ئورالغان دېڭىز؛ مەسىلەن، ئوتتۇرا دېڭىزغا ئوخشاش. ② قىرغاقلىرى بىر مەملىكەتكە مەنسۇپ بولۇپ، شۇ سەۋەبتىن ئۆزىمۇ شۇ مەملىكەت تەۋەلىكىگە مەنسۇپ

بولغان دېڭىز، مەسىلەن، بوخەي دېڭىزى دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى دېڭىزىدۇر.

ئىچكى دىئامېتىر <مات> ① ئىچتىن تېگىشىدىغان چەمبەرنىڭ دىئامېتىرى. ② ھالقىسمان شەكىلنىڭ ئىچكى چەمبەرنىڭ دىئامېتىرى.

ئىچكى راسچوت دوكۇمېنتى <مال> سانائەت كارخانىلىرى ئىچكى ئىقتىسادىي ھېساباتنى يولغا قويغاندا، ھەرقايسى ھېسابات بىرلىكلىرى ئارا ئىچكى راسچوت ئېلىپ بېرىشتا ئىشلىتىلىدىغان دوكۇمېنت.

ئىچكى رايون <جۇغ> ① مەلۇم بىر شەھەر ياكى پورت بىلەن زىچ ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنى ساقلاپ كەلگەن ئىچكى جاي. ② دېڭىز-ئوكيانلاردىن يىراق بولغان ماتېرىكنىڭ مەركىزىي رايونى.

ئىچكى رېتسېپتور <بىئول> قان تومۇر، ئىچكى ئەزالار، مۇسكۇل ۋە بوغۇم ئىچىگە تارقىلىپ، ئىچكى مۇھىتنىڭ ئۆزگەرگەن غىدىقلىنىشلىرىنى قوبۇل قىلالايدىغان تۈزۈلۈش.

ئىچكى زەخىملىنىش <تىب> ① يىقىلىش، زەربە يېيىش تۈپەيلىدىن ئىچكى ئەزالارنىڭ زەخىملىنىشى ياكى ئېغىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈشتىن ئىچكى ئەزالاردا قان قېيىۋېلىش. ② روھىي ئامىللار، ئارتۇقچە تاماق يېيىش، چارچاش، جىنسىي ئالاقىنى كۆپ قىلىش سەۋەبلىرىدىن ئىچكى ئەزا كۈچلىرىنىڭ زەرەرلىنىشى.

ئىچكى زىددىيەت <پەلس> شەيئىنىڭ ئىچىدە ئەسلى بار زىددىيەت. ئۇ شەيئى تەرەققىياتىنىڭ ئىچكى سەۋەبى.

ئىچكى سەپ <ھەرب> دۈشمەننىڭ قورشاۋى ئىچىدە قالغان شارائىتتىكى ئۇرۇش سېپى.

ئىچكى سەپتە ئۇرۇش قىلىش <ھەرب> ئارمىيە مۇداپىئەدە تۇرغان ۋە قورشاۋدا قالغان ئەھۋال ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇرۇش.

ئىچكى سەۋەب <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتى، يەنى شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدىكى تۈپ ئاساسىي سەۋەب.

ئىچكى سودا <سودا> دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان تۈرلۈك سودا پائالىيەتلىرى.

ئىچكى سۆڭەك <ئانات> ئادەم ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى ئىسكىلىت. ئادەتتە تۇرغۇن سۆڭەكلەر ۋە كۆمۈرچەك قاتارلىقلاردىن تۈزۈلىدۇ.

ئىچكى سۈركىلىش <فىز> بىر بىرلىك ئارىلىقتىكى ئېقىش قاتلاملىرىنىڭ تېزلىك پەرقى بىر بىرلىك بولغاندا، قوشنا ئاقار قاتلاملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە پەيدا بولىدىغان يېپىشىش كۈچى.

ئىچكى سۈركىلىش كوئېففىتسېنتى <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ يېپىشقاقلىقىنى ئۆلچەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار.

ئىچكى سۈركىلىش كۈچى <مېتېئور> ھاۋانىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەرقايسى قاتلام ھاۋا ئېقىملىرىنىڭ سۈرئىتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى بىلەن يۆنىلىشىنىڭ ئوخشىماسلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئۆزئارا بىر-بىرىنى تۇتۇپ تۇرۇش كۈچى.

ئىچكى سىكلوئىدا <مات> رادىئۇسى R بولغان C چەمبەر $\chi^2+y^2=R^2$ چەمبەرنىڭ ئىچكى گىرۋىكى بويىچە دومىلىسا، ئۇ ھالدا ھەرىكەتچان چەمبەر ئۈستىدى-

كى مەلۇم بىر M نۇقتىنىڭ ترايېكتورىيەسى « ئىچكى سىكلوئىدا » دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىچكى فلېكسىيە <تىل> گراماتىكىلىق ۋاستىلەردىن بىرى. ئۇنىڭدا سۆزنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، يەنى سۆز يىلتىزى تەركىبىدىكى تاۋۇشلارنى نۆۋەتلەشتۈرۈش يولى ئارقىلىق سۆزنىڭ گراماتىكىلىق شەكىللىرى ياسىلىدۇ. مەسىلەن، ئېنگلىز تىلى، ئەرەب تىلى قاتارلىق تىللاردا ئىچكى فلېكسىيە خېلى ئومۇملۇك قوللىنىلىدۇ.

ئىچكى قارشىلىق <فىز> مەنبەنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولىدىغان تولۇق قارشىلىق. ئادەتتە ئۇ ئېلېكتر قارشىلىقى بولۇشىمۇ، ئىندۇكتىپ قارشىلىق بولۇشىمۇ ياكى سىغىم قارشىلىقى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

ئىچكى قانۇن <قا> بىر دۆلەت دائىرىسىدىلا يۈرگۈزۈلىدىغان قانۇن.

ئىچكى قانۇنىيەت <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەمدە شەيئىلەر تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشىنى بەلگىلەيدىغان تۈپ قانۇنىيەت.

ئىچكى قەرز <س ئىق> دۆلەتنىڭ ئۆز پۇقرالىرىدىن ئالغان قەرزى.

ئىچكى قەۋەت <فىز> ماددىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر-بىرىدىن مەلۇم چېگرا ياكى بەلگە ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان ھەربىر قاتلام، بۆلەك.

ئىچكى قوۋزاق قەۋىتى <بوت> غول ۋە يىلتىزنىڭ قوۋزاق قەۋىتىنىڭ ئەڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر قەۋەت ھۈجەيرىلەر.

ئىچكى قۇرۇقلۇق كۆلى <جۇغ> ① قۇرۇقلۇقنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان كۆل. ② دېڭىز-ئوكيانغا تۇتىشىدىغان سۇ يولى بولمىغان. سۈيى ئېقىپ چىقمايدىغان كۆل.

ئىچكى قۇرۇلما <تىل> ئالماشتۇرۇش-ھاسىل قىلىش گراماتىكىسىدىكى جۈملىنىڭ مەنە قۇرۇلمىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى قۇلاق <ئانات> قۇلاقنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. چېكە سۆڭىكى قۇتىسىنىڭ تۆۋەن، ئىچكى تەرىپى، ناغرىخانىنىڭ ئىچكى يېنىغا جايلىشىدۇ. ئالدىدىن ئارقىغا قاراپ رېتى بىلەن قۇلاق قۇلۇلىسى، ئالدىنقى دالانچە ۋە يېرىم ئايلانما كانالدىن تەركىب تاپىدۇ. ئالدىنقى دالانچە بىلەن يېرىم ئايلانما كانال ئادەمنىڭ بوشلۇقتىكى ئورنى ۋە ھەرىكىتىنى سېزىدىغان ئەزادۇر. قۇلاق قۇلۇلىسى ئىچىدە ئاۋاز دولقۇنىنى قوبۇل قىلىدىغان مۇرەككەپ تۈزۈلۈش بولۇپ، ئۇ ئاڭلاش رېتسېپتورىدۇر.

ئىچكى قىلتىرىقچە <بوت> بۇغداي قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈلىنى ئوراپ تۇرغۇچى چاناقسىمان تۈزۈلۈش. سىرتقى قىلتىرىقچىنىڭ ئىچكى تەرىپىگە جايلىشىدۇ. بۇ ئىككىسى قوشۇلۇپ « چاناق » دېيىلىدۇ.

ئىچكى كان ھاسىل قىلىش رولى <گېئول> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى (رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ پارچىلىنىشى جەريانىدا چىقارغان ئېنېرگىيە، ئوتتۇرا قاتلام ۋە ماگما ماددىلىرىنىڭ ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى قاتارلىق) نىڭ كان قىنىنى شەكىللەندۈرىدىغان ھەر خىل گېئولوگىيىلىك روللار.

ئىچكى كۆپە يتمە <مات> ئىككى ۋېكتور $\vec{a}$ ۋە $\vec{b}$ لارنىڭ مودۇلى بىلەن بۇ ئىككى ۋېكتور ئارىسىدىكى بۇلۇڭ كوسىنۇسىنىڭ كۆپە يتمىسى بۇ ئىككى ۋېكتورنىڭ «ئىچكى كۆپە يتمىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىچكى كۆرۈنۈش ئېلىش <كىنو> كىنوغا ئېلىش زالىدا ئىشلەتكەن سۈرەتكە ئېلىش مەشغۇلاتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى كۈچ <فىز> بىر سىستېما ئىچىدىكى ھەرقايسى قىسىملارنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۈچى. مەسىلەن، ئالەمنى بىر سىستېما دېسەك، ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئارىسىدىكى ئۆزئارا تەسىر كۈچ ئىچكى كۈچ بولىدۇ؛ ئاتومنى بىر سىستېما دېسەك، ئېلېكترون بىلەن ئاتوم يادروسىنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۈچى ئىچكى كۈچ بولىدۇ.

ئىچكى كۈچلەر ① <پەلس> دۆلەت ئىچىدىكى سىياسىي كۈچلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② <جۇغ> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىن كېلىدىغان ھەمدە يەر پوستىنىڭ داۋاملىق ھەرىكەت قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان تەسىر قىلغۇچى كۈچ. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ئىپادىسى: يەر پوستى ھەرىكىتى، ماگما ھەرىكىتى ۋە يەر تەۋرەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئىچكى كۈچىنىش <فىز> سىرتقى كۈچىنىڭ تەسىرى بولمىغان ئەھۋالدا، جىسىمنىڭ ئىچكى قىسمىدا ساقلانغان كۈچىنىش.

ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى <تىب> داۋالاشتا ئىچكى ئەزالاردىكى كېسەللىكلەرنى ئوپېراتسىيە قىلماي، ئاساسلىق ھالدا دورا بېرىپ داۋالايدىغان بىر بۆلۈم.

ئىچكى گورمون <گېنول> ھاشاراتلارنىڭ ئۆسۈش-يېتىلىش ۋە قىلىقلىرىنى تەڭشەيدىغان ئاكتىپچانلىقى ئىگە ماددا. ئۇنىڭغا مېڭە گورمونى، تېرە تاشلاتقۇزغۇچى گورمون، لىچىنكا مەزگىلىنى ساقلىغۇچى گورمون قاتارلىقلار كىرىدۇ. ئۇلارنى ھاشارات تېنىنىڭ ئىچىدىكى ئاجرىتىپ چىقارغۇچى ئەزاسى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ ھاشاراتلارنىڭ يېتىلىشىنى تەڭشەيدۇ ۋە تىزگىنلەيدۇ.

ئىچكى ماددا <بىئول> ئاددىي ھايۋانلار ھۈجەيرە ماددىسى ئىچىدىكى دانىچە شەكىللىك قىسىم. ئىچىدە ھۈجەيرە ياردروسى ۋە ئوزۇقلۇق ۋاكۇلىسى بولىدۇ.

ئىچكى مەركەز <مات> ئۈچ بۇلۇڭنىڭ ئۈچ ئىچكى بۇلۇڭىنىڭ ئۈچ ئىچكى بىسسېكتىرسىساسى بىر نۇقتىدا كېسىشىدۇ. بۇ نۇقتىدا ئىچكى مەركەز دېيىلىدۇ. بۇ نۇقتا ئۈچ بۇلۇڭغا ئىچتىن ئۇرۇنغان چەمبەرنىڭ مەركىزىدىن ئىبارەت.

ئىچكى مەلۇمات جەدۋىلى <مال> كارخانا، ئىدارە، كەسپىي ئورۇنلار ياكى باشقا ئىگىلىك تەشكىلى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىش تىجارىتى ياكى خام چوت باشقۇرۇشنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن تۈزۈپ ئىچكى قىسمىدا پايدىلىنىشقا سۇنىدىغان مەلۇمات جەدۋىلى.

ئىچكى موڭغۇل <جۇغ> ← **ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى.**

ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى <جۇغ> ئېلىمىزدىكى ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان ئاپتونوم رايون. 1947-يىل قۇرۇلغان، ئورنى جۇڭگونىڭ شىمالىي قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. موڭغۇللارنى ئاساس قىلغان. مەركىزى كۆكخوت.

ئىچكى موڭغۇل پۇلى <مال> جۇڭگونىڭ

3-قېتىملىق ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدە ئىچكى موڭغۇل خەلق بانكىسى چىقارغان پۇل. 1948-يىلى 6-ئايدا تارقىتىلغان. ئىچكى موڭغۇل ئازاد رايونلىرىدا خەجلەنگەن، 1951-يىلى 4-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭ 9 يۈەن 5 موسىنى بىر يۈەن كونا خەلق پۇلىغا سۇندۇرۇش باھاسى بويىچە ئايرىۋاشلاپ يىغىۋېلىندى.

ئىچكى موڭغۇل كەتىراسى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. 50 — 80 سانتىمېتىر ئۆسىدۇ. ئوق يىلتىزى ئۇزۇن، تۈۋرۈكسىمان، غولى تىك ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسكەن تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، ئۇششاق يوپۇرماقلىرى كىچىكرەك. شەكلى تۇخۇمسىمان تۈمۈنە شەكلىدە، تولۇق گىرۋەكلىك. ئومۇمىي گۈل رېتى ئۇچىدا ياكى قولتۇقىدا ئۆسىدۇ، گۈل رېتى قىسقا، گۈللىرى زىچ، كېپىنەكسىمان، رەڭگى سۇس سېرىق، ئومۇمىي گۈل سېپى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ. قاسىراقلىق مېۋىسى كۆپۈپ پۈۋەككە ئوخشاپ قالىدۇ، ئۇرۇقى ئۇششاق، بۆرەكسىمان، رەڭگى قارا، ئىچكى موڭغۇلنىڭ تاغ ئورمانلىقلىرىدىكى ئوچۇقچىلىقتا، ئورمان بويلىرىدا، چاتقاللىقلاردا كۆپ ئۆسىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. تەمى تاتلىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز، تاش بەدەننى چىڭىتىپ، قۇۋۋەت بېرىدۇ، تەرلەشنى توختىتىدۇ، ھارام ئەتلەرنى يوقىتىپ ئەت قوندۇرىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ.

ئىچكى مۇئامىلە <مال> كارخانا، ئىدارە، كەسپىي ئورۇنلار ياكى باشقا ئىگىلىك تەشكىلى قاتارلىقلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلاردىن ئالىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ بېرىدىغان پۇللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى مۇپەتتىش خادىمى <مال> ئۆز تارمىقى، ئۆز ئورنىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مۇپەتتىشلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىم.

ئىچكى مۇپەتتىشلىك <مال> تارماق ۋە ئورۇنلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەخسۇس خادىملار كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تىجارەت پائالىيىتى، بوغالتىرلىق خاتىرىسى ۋە بوغالتىرلىق مەلۇمات جەدۋىلى ئۈستىدە ئېلىپ بارىدىغان تەكشۈرۈش ۋە باھالاش خىزمىتى.

ئىچكى مۇسكۇل <ئانات> بىر مۈچىدىن باشلىنىپ، شۇ مۈچىدە تۈگىگەن مۇسكۇل.

ئىچكى مۇھىت <بىئول> قان پلازمىسى، توقۇلما سۇيۇقلۇقى ۋە لىمفا، ھۈجەيرىلەر ھايات كەچۈرۈشتە تايىنىدىغان بەدەن ئىچىدىكى مۇھىت.

ئىچكى مېۋە شۆپۈكى <بوت> مېۋىنىڭ ئەڭ ئىچكى قەۋىتىدىكى شۆپۈك. مەسىلەن، شاپتۇل، قارىئۆرۈك قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت شاكال.

ئىچكى نەپەسلىنىش <بىئول> ھۈجەيرىنىڭ ئىچكى مۇھىتتىن ئوكسىگېن سۈمۈرۈش ۋە كاربون (IV) ئوكسىدنى چىقىرىش جەريانى.

ئىچكى ھېساب يۆتكەش <مال> ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى خىلىدىكى ھېسابلار ئارا بولىدىغان ھېساب ئاغدۇرۇش

كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى ئوبوروت <مال> ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى ھېسابى ئىچىدە تەكرار ھېسابلىنىدىغان ئامىل خىراجىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىچكى ئومۇمىي ئۆرۈنما <مات> ئىككى چەمبەر ئومۇمىي ئۆرۈنمىنىڭ ئىككى يېنىدا ياتسا، بۇنداق ئومۇمىي ئۆرۈنما بۇ ئىككى چەمبەرنىڭ ئىچكى ئومۇمىي ئۆرۈنمىسى بولىدۇ.

ئىچكى ئۇرۇش <ھەرب> دۆلەت ئىچىدىكى ئۇرۇش، ئۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھوقۇق تالىشىش ئۇرۇشى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى ئىنقىلابىي كۈچلەر بىلەن ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچى <خىم> ماددىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇلىلار ئارىسىدىكى ئۆزئارا تەسىر كۈچى. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ماددىلارنى پارچىلاش ياكى ئۇنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن سىرتقى كۈچنى ئاشۇرۇش لازىم، يەنى ئۇنىڭ ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچىنى يېڭىش كېرەك. مولېكۇلىلار ئارىسىدىكى ئارىلىق قانچە كىچىك بولسا، ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچى شۇنچە چوڭ بولىدۇ. قاتتىق ماددىلارنىڭ ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچى ئەڭ چوڭ، سۇيۇقلۇقلارنىڭ 2-ئورۇندا، گازلارنىڭ بولسا ئانچە روشەن بولمايدۇ.

ئىچكى ئېلېكتر يولى <فىز> ئېلېكتر مەنبەسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئېلېكتر يولى.

ئىچكى ئېنېرگىيە <فىز> ماددا سىستېمىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئومۇمىي ئېنېرگىيە. ئۇ مولېكۇلىلارنىڭ تەرتىپسىز ئىسسىقلىق ھەرىكەت ئېنېرگىيىسىنى، مولېكۇلىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا تەسىرلىشىش ئېنېرگىيىسىنى ۋە مولېكۇلا، ئاتوم، ئاتوم يادرولىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆزئارا تەسىرلىشىش ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىچكى ئىسكىلىت <ئانات> ← **ئىچكى سۆڭەك.**

ئىچكى ئىش ① بىرەر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس ۋە ئۆز ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن بولغان ئىشى، مەسىلىسى؛ شەخسىي ئىشى: — نېمىشقا دېيىلمەيدۇ؟ — ئادىلمۇ بىر قەدەم ئالغا چامدىدى، — سىلەر نېمىشقا مېنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمغا ئارىلىشىسىلەر؟ ② بىرەر دۆلەت ياكى بىرەر تەشكىلاتنىڭ ئۆز ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن دەپ قارالغان ئىشى، سىياسىتى: بۇ، دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى ئىشى، شۇڭا بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ئارىلىشىش ھەققى يوق.

ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش <تارىخ> دۆلەت ئىچىدىكى ئىنقىلابىي كۈچلەر بىلەن ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەر ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇش. دۆلىتىمىز تارىخىدا ئۈچ قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش پارتلىغان.

ئىچكى يالقۇن <خىم> يالقۇننىڭ ئوتتۇرا قىسمى. بۇ قىسىم ئەڭ يورۇق بولۇپ، گاز بۇ يەردە پارچىلىنىدۇ، ھىدروگېن پۈتۈنلەي يېنىپ بولىدۇ. كاربون زەررىچىلىرى چوغلىنىپ كۈچلۈك يالقۇن تارقىتىدۇ. ئۇ ئادەتتە ناھايىتى كۈچلۈك ئوكسىدسىزلاش رولىغا ئىگە بولۇپ، «ئوكسىدسىزلىغۇچى يالقۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىچكى يىغىلىش كۆچى <فز>← ئىچكى ئۇيۇشۇش كۆچى.

ئىچكى-تاشقى ① ئىچكى ۋە تاشقى: ئىتتىپاق ئەزالىرى ئۆز ئورۇنلىرىنىڭ ئىچكى-تاشقى تازىلىقىنى قىلدۇ. * جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشنىڭ ياخشى-يامان بولۇشىنىڭ ئىچكى-تاشقى تەسىرى ئىنتايىن چوڭ. ② مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى، مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا مۇناسىۋەتلىك: ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەت. ئىچكى-تاشقى دۈشمەن كۈچلەر. * كېيىنكى يىللاردا ئېلىمىز ئىچكى-تاشقى سىياسەتتە چوڭ ئۆزگىرىش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئەللەر خەلقلىرى جۇڭگوغا دىققەت نەزىرىنى تىكىدىغان بولۇپ قالدى. * نۆۋەتتە مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى-تاشقى سىياسىتىدە خېلى ياخشىلىنىشلار بولدى.

ئىچكىرى ① ئى. ئىچكى قىسمى، ئىچكى تەرەپ: ئۇ خۇشال ھالدا باغنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ماڭدى. * ئۇ پاتىمەنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى. پاتىمە يېنىكلا ئورنىدىن تۇردى ۋە كالىچىنى سېلىپ قويۇپ ئىچكىرىگە كىردى. ② سۈپ. ئىچكى قىسىمدىكى، ئىچكى تەرەپتىكى، ئىچىدىكى: نىغمەت ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ، جوزا ئۈستىدىكى باغاقنى قولىغا ئالدى. * ئاسىيە ئاپئاق ئىچكىرى ئۆيدىن قايتىپ چىقىپ، گۈلقىزنى قولتۇقلىدى. ③ رەۋ. ئىچ تەرەپكە قاراپ، ئىچ تەرەپنى بويلاپ؛ ئىچىگە يۈزلىنىپ: ئۇ ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. بارىتىچى ئايال پۇتلىرىنى سوزۇپ بارىتنى يېنىغا قويۇپ ئولتۇردى. ④ رەۋ.بىرەر جاي ياكى مەملىكەتنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان، ئىچكى قىسمىغا ئورۇنلاشقان: ئىككى كۈندىن كېيىن ئىچكىرىگە ماڭىدىغان بولۇپ مېھمانخانىدىن قايتىپ كەلدىم. * — بۇ جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئىككى يۈزى بارمۇ نېمە، ئىچكىرىگە بىر خىل، بىزگە بىر خىل قارايدىغان، — دېدى ئۇ كىشى قايىنىغان ھالدا.

ئىچكىرى-تاشقىرى ئىچكىرى ۋە تاشقىرى: ئۇنىڭ ئىچكىرى-تاشقىرى ئىككى ئېغىز ئۆيى بار.

ئىچكىرىكى سۈپ. ئىچكىرى قىسىمدىكى، ئىچىدىكى: — نۇرئامىنە كىچىك ئەمەسمۇ، ئۇخلىنىپ قالار، — دەپ قويۇپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى ئۇ.

ئىچكىرىكى ئۆي <بن> ئۆزئارا تۇتاش بولغان نەچچە ئېغىز ئۆيلەرنىڭ ئىچىدىكى تالا بىلەن بىۋاسىتە تۇتاشمايدىغان ئۆي.

ئىچكىرىلىمەك پ ① ئىچ تەرەپكە قاراپ قەدەم باسماق، بارغانسېرى ئىچىگە بارماق: — خوپ! — ئەسكەر چاس بېرىپ، قازناققا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى. * بالا بۇ يەردىكى ئەھۋالنى كۆرۈپ تاغ ئىچىگە ئىچكىرىلەپ كەلدى. ② ئىنچىكىلىمەك، چوڭقۇرلىماق: ئۇ ياشىغان دەۋردىكى ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەھۋاللار بىلەن ئىچكىرىلەپ تونۇشقان. * — ئۆشرە-زاكات بەرمىگەن ئادەمنىڭ تاپقان دۇنياسى ھارام! — دېدى سىيىتقارى ۋە تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

ئىچكىنەم ئى. دىئال «ئىچ» سۆزىنىڭ ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى.

ئىچلىك ① سۈپ. ئىچى بار: كاۋاك ئىچلىك ھايۋان. // چاققاق ھۇجەيرە كاۋاك ئىچلىكلەرنىڭ تەن سىرتىدا بولىدىغان بىر خىل ئالاھىدە ھۇجەيرە. ② ئى. كىيىم-كېچەك ۋە باشقا، بەزى نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە تارتىلىدىغان قىسمى؛ ئەستەر: بۆكنىڭ ئىچلىكى. چاپاننىڭ ئىچلىكى. ئېگەرنىڭ ئىچلىكى.

ئىچمەك I پ ① سۇيۇقلۇقنى ئاغزىغا ئېلىپ

ياكى شۈمۈرۈپ ئىچىگە يۇتماق: سۇ ئىچمەك. چاي ئىچمەك. * ئاغزى كۆيگەن پۈۋلەپ ئىچەر (ماقال). ② ئىسپىرتلىق ئىچىملىكنى ئىستېمال قىلماق: ھاراق ئىچمەك. * ئۇ ئىچمىسە تۇرالمايدۇ. ③ قورسىقىغا بىرنەرسە يېمەك، بىرنەرسە ئىستېمال قىلماق (سۇيۇق تاماقلارنى): ئاشنى كۆرسە ئىچىك تاز، ئىشنى كۆرسە قېچىك تاز (ماقال). * ئوغلۇم، بۇ خانقىز ناھايىتى پايدىلىق، ئوبدان نەرسە! ئۇ پۈتۈنلەي كېۋەزلەردىكى كۆكپىتلارنى يەيدۇ. قېنى، ئاۋۋال ئېشىڭنى ئىچ، ئاندىن سۆزلەپ بېرىمەن.

ئىچمەك II ئى ① توقۇمنىڭ ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز كىگىز، تەرلىك. ② تېرە جىلىتكە.

ئىچۈرمەك «ئىچمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېسەلگە غىزا ئىچۈرمەك. بالىغا دورا ئىچۈرمەك. * پادىشاھ قەنت شەربەت قىلىپ، مەلىكىنىڭ بېشىدىن يۆلەپ شەربەت ئىچۈردى، مەلىكە كۆزىنى ئاچتى.

ئىچۈرۈلمەك «ئىچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلىچە ئانىغا ئوكۇل قىلىندى، نەچچە تال تابلېتكا دورا ئىچۈرۈلدى. * نەچچە يىلدىن بېرى دېيىلىپ كېلىۋاتقان كونا گەپ يەنە تەكرار ئېزىپ ئىچۈرۈلدى.

ئىچ-ئىچ ئىچ ۋە ئىچ؛ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتى: ئىچ-ئىچىگە سىغماسلىق.

ئىچ-ئىچىدىن ① ھەممە ئىچكى ئەزالىرىدىن: ئىسمائىل ئاكىنىڭ بايا ھۆل بولغان، ئەمدى قېتىپ كەتكەن كىيىملىرى بەدىنىنى شۈركەندۈرەتتى. ئىچ-ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان تىترەك ھەممە ئەزالىرىغا تارقىلىپ بوشاشتۇراتتى. ② چىن يۈرەكتىن، چىن كۆڭۈلدىن، كۆڭلى-كۆكسىدىن: مۇنداق چاغلاردا مەن ئىچ-ئىچىمدىن خۇشاللىنىپ، بېشىم ئاسمانغا يەتكەندەك بولۇپ كېتىمەن. * شەرىخان موماي مېھمانلار بىلەن بىللە چاي ئىچىۋېتىپ، ئىچ-ئىچىدىن خۇشال بولدى.

ئىچ-ئىچىگە پاتماسلىق ھەددىدىن زىيادە خۇشال بولۇپ كېتىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماسلىق: ئەلگە بەھرى بار، يامانلارغا قەھرى بار ئۇ ئەزىم دەريالارنى كۆرسىڭىز، ئىچ-ئىچىڭىزگە پاتماي خۇشال بولىسىز.

ئىچ-ئىچىگە سىغماسلىق ← **ئىچ-ئىچىگە پاتماسلىق**: ئۇنىڭ يۈرىكىگە يەنە يېڭىدىن غەيرەت-جاسارەت ئوتى يېقىلدى. كۈتكەن كۈنلىرىنىڭ ئاخىر يېتىپ كەلگىنىگە شادلىنىپ خۇشاللىقى ئىچ-ئىچىگە سىغمىدى.

ئىچىشمەك «ئىچمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار پاراڭلاشقاچ چاي ئىچىشتى. * ئىككىمىز قاۋاقخانىغا كىردۇق. ئۈن-تىنىسىز ئىككى رومكىدىن ئىچىشتۇق.

ئىچىشۋازلىق ئى. نۇرغۇن ئادەمنىڭ ھاراق ئىچىشى، كۆپ ئىچىش ئىشى: توي ناھايىتىمۇ قىزىپ، ئىچىشۋازلىق تاڭ يورۇغىچە داۋاملاشتى. * تۇنجى قەدەھ ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى. رەھمەت سۆزلىگەچ ئىككىنچى رومكىنىمۇ تولدۇردى، ئىچىشۋازلىق داۋاملاشتى.

ئىچىكمەك پ. مېھرى چۈشمەك، ئېجىل بولماق، ئامراق بولماق، يېقىن بولماق: ئۇ بۇ يىل 19 غا توشۇپ ئاشتى، چوڭ بولغانسېرى ماڭا بەك ئىچىكىپ كېتىۋاتىدۇ. * بوۋاي بىلەن موماي ئۇنىڭغا ئۆز قىزىدەكلا ئىچىكىپ قېلىپتۇ. ئابدەم ئۇ يەرگە كۆنۈپ قېلىپتۇ.

ئىچىكىشمەك «ئىچىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەنۋەر ھازىر ناھايىتى خۇش چاقچاق، پاراڭچى بولۇپ قالغان، كۆپچىلىك بىلەن ئىچىكىشىپ كەتكەندى. *

ھەممىسى ئۆز قېرىنداش، ھەممىسى جان-جىگەر تۇغقانلار. بىر قېتىم يۈز كۆرۈشۈپلا كونا قەدىناسلاردەك ئېچىكىشىپ قالدۇق.

ئېچىلمەك « ئېچىمەك I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەش-پەش دېگۈچە ئىككى قاچىدىن يوبدان ئېچىلىپ بولدى. * گەپ-سۆز بىلەن بىرمۇنچە چايمۇ ئېچىلىپ كەتتى.

ئېچىملىك ئى. پىۋا ، ھاراق، گازلىق سۇ ياكى چاي، قەھۋە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، ئېچىشكە بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: قىزلار داستىخاننى يىغىپ، بىزگە ئېچىملىك ئېلىپ كەلدى. * — مەنغۇ رەھمەت ئېيتىمەن، — دېدى. ل. مۇتەللىپ، — چۈنكى گېلىمدا ئانچىنا كېسەلىم بار، ئېچىملىكتىن ھەزەر ئەيلەپ يۈرمەكتىمەن. * ئۇ ۋىنو قاتارلىق ھەر خىل ئېچىملىكلەرنى ئېچىشنى ياخشى كۆرەتتى.

ئېچىملىك زىرائەتلىرى <بوت> كىشىلەرنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىقتىسادىي زىرائەتلەر. ئۇ ئاساسەن چاي، قەھۋە ، كاكائو، ۋە تاماكىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئېچىملىك سودا <خىم> → **ناترىي بىكاربونات.**

ئىختىرا ئى (ئە) يېزت. پەن-تېخنىكا ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن يېڭىلىق؛ كەشىپ، كەشپىيات، ئىجاد: ئىختىرا قىلماق. يېڭى ماشىنىلارنى ئىختىرا قىلماق.

ئىختىرا قىلماق يېڭىلىق ياراتماق، كەشىپ قىلماق، ئىجاد قىلماق: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى پويىزنى ئىختىرا قىلدى. * ئۇنىڭ ئۆزىمۇ يېڭىدىن نۇرغۇنلىغان يېڭى ئاھاڭ ۋە مۇزىكىلارنى ئىختىرا قىلدى. * مۇزىكا ئىلمىدە قىدىرخان-دەك ئىزلەنگەن، ئىختىرا قىلغان، ماھارەت كۆرسەتكەن ئىنسان ئازدۇر.

ئىختىرا قىلىش ھوقۇقى <قا> پۇقرا ۋە قانۇن ۋاكالەتچىلىرىنىڭ ئۆز ئىختىرالىرى نەتىجىسىگە نىسبەتەن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى دۆلىتىمىزدە، دۆلەت پۇقرا ۋە قانۇن ۋاكالەتچىلىرىنىڭ ئىختىرا قىلىش ھوقۇقىنى قوغدايدۇ. ئىختىرانى بوغقان، ئوغرىلىغان، قامال قىلغان ياكى ئىختىرانىڭ ئىلمىي قىممىتىنى قەستەن بۇرمىلىغان، يوشۇرغانلارنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىقىنى قانۇن بويىچە سۈرۈشتە قىلىدۇ.

ئىختىرا مۇكاپاتى <قا> ئىختىرا ۋە ئىجادىيەت ئۈچۈن بېرىلىدىغان مۇكاپات دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ۋە تېخنىكا ئىختىراسىنى مۇكاپاتلاش بەلگىلەنگەن.

ئىختىراچى ئى. ئىختىرا قىلغۇچى، ئىجاد قىلغۇچى، كەشپىياتچى، ئىجادكار: بۇ يىگىت ئېلېكتر كۈلۈچى ياساپلا كاتتا ئىختىراچى بولۇپ باشقىلارنى كۆزىگە ئىلماي، تەكلىپنى رەت قىلىپتۇ، دەپ گەپ تارقىلىپ يۈرمەسمۇ؟ * خەلق ئارىسىدا نۇرغۇنلىغان ئەلنەغمىچىلەر، چالغۇ ئەسۋاب ئىختىراچىلىرى بار.

ئىختىساس ئى (ئە) ئىلىم-پەن، تېخنىكا، سەنئەت ساھەلىرىدىكى ھەربىر مۇستەقىل پەن، كەسىپكە بولغان مۇتەخەسسىسلىك.

ئىختىساسچىلىق ئى. ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈش تۈزۈمى، ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ئىشى: يېقىندا ئىختىسادشۇناسلار خەلق پۇلىنى ئاسراش، ئىختىساسچىلىققا رىئايە قىلىش چاقىرىقىنى چىقاردى.

ئىختىساسشۇناسلىق ئى <مائار> ئىختىساسلىق كىشىلەرنى بايقاش، تاللاش،

تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىنى تەتقىق قىلىش قاتارلىقلارنى مەزمۇن قىلغان پەن.

ئىختىساسلاشتۇرماق « ئىختىساسلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىختىساسلاشتۇرۇلماق « ئىختىساسلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىختىساسلاشماق پ. ئىلىم-پەن، تېخنىكا، سەنئەت قاتارلىق ساھەلەرنىڭ بىرىدە كامالەتكە يەتمەك، يۇقىرى پەللىگە چىقماق، ئىختىساس ئىگىسىگە ئايلانماق، ئىختىساسلىق بولماق: ئۇلار ھەم قىزىللاشقان ھەم ئىختىساسلاشقان ياش ئەۋلادلارنى تەربىيلەش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنىكەن. * مىرسۇلتان ئەپەندى ئۇيغۇر تىلى ساھەسىدە ھەقىقىي ئىختىساسلاشقان بىر تىلشۇناس ھېسابلىنىدۇ.

ئىختىساسلىق سۈپ. ئىلىم-پەن، تېخنىكا ۋە باشقا بىرەر ساھەدە ئىختىساس ئىگىسىگە ئايلانغان، ئىختىساس ئىگىسى بولغان؛ ئىختىساسلاشقان: ئىختىساسلىق كادىرلار. * مائارىپ خىزمىتىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ئىختىساسلىق كىشلەرنى تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. * بىز دۆلەتكە ھەر خىل ئىختىساسلىق قۇرۇلۇش خادىملىرى ۋە زاپاس ئەمگەك كۈچلىرىنى يېتىشتۈرۈپ بېرىشىمىز كېرەك.

ئىختىلاپ ئى (ئە) قارىمۇقارشىلىق، كېلىشمەسلىك، زىددىيەت، نىزا: ئىختىلاپ تۇغۇلماق. ئىختىلاپ پەيدا بولماق. * شۇڭلاشقىمۇ بۇرۇن جىمجىت ئۆتكەن بۇ ئائىلىدە يېقىندىن بۇيان بالا توغرۇلۇق پات-پات ئىختىلاپ يۈز بېرىدىغان بولدى. * ئۇلار ئارىسىدا ئىختىلاپ پەيدا بولدى.

ئىختىلاپچى ئى. ئىختىلاپ پەيدا قىلغۇچى شەخس، ئىختىلاپ تۇغدۇرغۇچى ئادەم: ئۇ تازىمۇ بىر ئىختىلاپچى ئىكەن.

ئىختىلاپسىز سۈپ. ئىختىلاپ يوق، ئىختىلاپ يۈز بەرمىگەن، ئىختىلاپ تۇغۇلمىغان؛ زىددىيەتسىز: ئىختىلاپسىز مەسىلىلەر. // ئىختىلاپسىز ھەل بولماق.

ئىختىلاپلىق سۈپ. ئىختىلاپ تۇغۇلغان ياكى تۇغۇلىدىغان، نىزالىق؛ ماھىيەتتە، مەزمۇنىدا قارىمۇقارشىلىقلار، زىددىيەتلەر بولغان: ئىختىلاپلىق مەسىلىلەر.

ئىختىئول ئى (ر<لات) <تىب> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. قارىمايىنى قۇرۇق ھەيدىگەندىن كېيىن سۇلفات كىسلاتاسى ۋە ئاممىياك قوشۇپ ئىشلەنگەن يېپىشقاق ھالەتتىكى بوتقىسىمان سۇيۇقلۇق. رەڭگى قىزغۇچ بېغىر رەڭ ياكى قارا قوڭۇر كېلىدۇ. چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولىغا ئىگە. تېبىبىي دورىگەرلىكتە قىسمەن جايدىكى ياللۇغنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىختىيار ئى (ئە) ① ئۆزلۈكىدىن بولغان، زورلۇق تۇس ئالمىغان خاھىش، ئىستەك، ئەرك، مەيل: كېلىش ئىختىيار بىلەن، كېتىش ئىجازەت بىلەن (ماقال). * ئەگەر شۇ چاغلاردا ئىختىيار مەندە بولسا، كىچىك چېغىمدا تۇمۇچۇقنىڭ باللىرىنى ئوينىغاندەك، بىرپەس ئۇنىڭ ئاناردەك مەڭزىلىرىنى سىلاپ ئوينىغۇم كېلەتتى. * ئۆگەي ئانا ئالدىدا ئەتىۋارىم قالمىدى، ئەركىم بىلەن ئويناشقا ئىختىيارىم قالمىدى. ② پايدىلىنىش، تەسەررۇپ ياكى ئىدارە قىلىش ھوقۇقى، ئىگىلىكى: بۇ يەرلەر شەھەر ئىختىيارىدا، ئىدارە ئىختىيارىدا بولغان ئۆيلەر. * ھاۋاز ئاخۇن بىر جۈپ ئۈي ۋە تېرىلغۇ سايمانلىرىنى خۇشاللىق بىلەن گورۇپپا ئىختىيارىغا بەردى.

* «ئەگەر كىمكى بۇ يەتتە سوئالغا جاۋاب تېپىپ كېلەلىسە، ئەلۋەتتە ھۆسنە ئاۋات ۋە مەلىكە ھۆسنەبانۇ شۇ كىشىنىڭ ئىختىيارىدا» دەپ نامە يېزىپ شاھزادىغا بەردى.

ئىختىيار ئەتمەك ← **ئىختىيار قىلماق.**

ئىختىيار قىلماق كۆڭلى تارتماق، خالىماق: بىرقانچە ۋاقىت بىللە ياشىغاندىن كېيىن، ھەر ئىككى ئاچامنىڭ ئېرى سەپەرنى ئىختىيار قىلىشتى. * – ئۆلسەم ئۆلىمەنكى، ساڭا ئىختىيار قىلمايمەن، – دەپ جاۋاب بەردى قىز ناسىرنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

ئىختىيارىدا بولماق ئىلكىگە ئۆتمەك، ئىگىدارچىلىقىدا تۇرماق: بۈگۈندىن ئېتىبارەن ئۆزلىرى، – دەپ ياسار مەخسۇتبەگكە قارىدى، – ئابدۇللا داموللامنىڭ ئىختىيارىدا بولىلا.

ئىختىيارىغا بەرمەك باشقۇرۇشىغا قويماق، ئىگىلىكىگە تاپشۇرماق؛ خاھىشىغا قويماق: – ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم! ئەگەر ئىلتىپات قىلسىلا، بۇ قەشقەرىيىنى مېنىڭ ئىختىيارىمغا بەرسىلە، مېنىڭ بوسۇغامنىڭ ئاستىدا چىرىپ ئۆلسۇن! – دېدى خەزىنىچى ئېركەشبەگ مەنسۇرغا. * تەلمۈرۈپ يولۇڭغا بەكمۇ، ئىنتىزار بولدۇم ساڭا. ئىختىيارىمنى بېرىپ، بىئىختىيار بولدۇم ساڭا.

ئىختىيارىغا قويماق ئۆز خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشىغا يول قويماق: قەمبەر ھاكىمنى ئىختىيارىغا قويماستىن يېتىلەپ كېلىپ قۇرۇق قار يوق يەرگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۈستىگە چاپانلارنى قاتلاپ-قاتلاپ ياپتى.

ئىختىيارەن رەۋ (ئە) ئىختىيارىي ھالدا؛ ئىختىيارى بىلەن، ئىختىيارىچە: سەيلە كېمىسى كۆلدە ئىختىيارەن ئۈزۈپ، خالىغان ياققا بۇرۇلسىمۇ، سەيلىچىلەرنىڭ كۆز ئالدى كېمىچى تەرىپىدىن توسۇلۇپ قالمايدىكەن. * خاقاننىڭ بۇنداق ئىختىيارەن سوئال سوراۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ماركونىڭ جىددىيلەشكەن كەيپىياتى بىردەمدىلا يوقىلىپ، كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى.

ئىختىيارسىز سۈپ. خاھىشىدىن، ئىختىيارىدىن؛ تاشقىرى ئۆز ئىختىيارى ئەمەس: ئۆمەر ئىختىيارسىز قىز تەرەپكە بۇرۇلدى. * – بارىكاللا، بالام باغدا يۈرسە، مەن تاغدىن ئىزلەپ يۈرۈپتىمىنا! – جاراڭلىق بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتتىم-دە، يولغا قاراپ: – ھۆسەن ئاتا! – دەپ ئىختىيارسىز ۋارقىرىۋەتتىم. * قەلبىدە دولقۇنلىنىپ تۇرغان ھاياجان ئۇنى ئىختىيارسىز ئالماسنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى.

ئىختىيارسىز دىققەت <پسىخول> ئالدىنئالا كۆزلىگەن مەقسىتى بولمىغان، تەبىئىي ئەھۋال ئاستىدا پەيدا بولىدىغان، ھېچقانداق ئىرادە، تىرىشچانلىق كەتمەيدىغان دىققەتنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، بىز ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاۋاتقاندا، بىرەر كىشى توساتتىن ئىشىكنى ئېچىپ سىنىپقا كىرىپ كەلسە ھەممىمىز بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا ھېلىقى كىشىگە قارايمىز. مانا بۇ ئىختىيارسىز دىققەتتۇر.

ئىختىيارسىز ھالدا ئالدىنئالا كۆزلىگەن مەقسىتى بولمىغان ھالەتتە، تەبىئىي رەۋىشتە: ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، گۈلسۈمخانىغا يەنە بىر بازارغا چىقىش نۆۋىتى كېلىپ، ئۇ گۇزەرگە كەلگەندە، ئىختىيارسىز ھالدا جالالىدىن موللامنىڭ ئۆيى تەرەپكە قايرىلدى.

ئىختىيارسىز ھەرىكەت <پسىخول> ئۆزىنىڭ خاھىش-ئىستىكى بويىچە ئەمەس، بەلكى مەجبۇرىي ياكى خالاپ-خالىماي قىلغان ھەرىكەت.

ئىختىيارسىزلىق «ئىختىيارسىز» سۆزىنىڭ

ئىسىم شەكلى: ئىختىيارىي ئەستە قالدۇرۇش ئىختىيارسىز ئەستە قالدۇرۇشتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئىختىيارسىز ئەستە قالدۇرۇش زور دەرىجىدە ئىختىيارسىزلىقتا، بىر تەرەپلىمىلىكتە، تاسادىپىيلىقتا ئىگە بولۇپ، پەننىي بىلىملەرنى سىستېمىلىق ئىگىلەشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

ئىختىيارلىق «ئىختىيار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — ئۇنداق بولسا، نېمە قىلسا قىلمامدۇ، ھەركىمنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى يوقمۇ؟ * مەركىزىي كومىتېتنىڭ يوليورۇقىدا دېھقانلارنىڭ ئىختىيارلىق پرىنسىپى قايتا-قايتا تەكىتلەنگەن.

ئىختىيارىي سۈپ (ئە) ① خاھىش-ئىستەك ئەركىگە باغلىق بولغان، كىشىنىڭ ئۆز خاھىشى بىلەن قىلىنىدىغان ياكى قىلىنىدىغان؛ ئەركىن: ئىختىيارىي ياردەم. ئىختىيارىي ئەۋرىشكە. ② ئېنىق مەقسىتى بولغان، بەلگىلىك ئىرادە، تىرىشچانلىق لازىم بولىدىغان، ئىختىيار قىلغان، خالىغان، ئىستىگەن: ئىختىيارىي دىققەت. ئىختىيارىي چېنىقىش. * ئىختىيارىي ئەستە قالدۇرۇش ئىختىيارسىز ئەستە قالدۇرۇشتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

ئىختىيارىي ئەۋرىشكە <بىئول> مەلۇم بىر ئومۇمىي توپ ئىچىدىن ئىختىيارىي رەۋىشتە تاللاپ ئېلىنىدىغان ئەۋرىشكە.

ئىختىيارىي چېنىقىش <بىئول> مەلۇم ئومۇمىي توپ ئىچىدىكى خالىغان ئىككى يەككە تەنىنىڭ ئىختىيارىي رەۋىشتە چېنىقىشى.

ئىختىيارىي خەۋپسىزلەندۈرۈش <مال> خەۋپسىزلەندۈرۈلگۈچى ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىختىيارىي قاتنىشىدىغان خەۋپسىزلەندۈرۈش.

ئىختىيارىي دىققەت <پسخول> ئېنىق مەقسىتى بولغان، بەلگىلىك ئىرادە تىرىشچانلىق لازىم بولىدىغان دىققەتنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بارلىق دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئاڭلىشى ئىختىيارىي دىققەت ئاساسىدا بولىدۇ.

ئىختىيارىي شەكىل ياساش <مات> ياسىلىدىغان شەكىلنىڭ ئورنىغا قاتتىق چەك قويۇلمايدىغان شەكىل ياساش. ئادەتتە ئۇ يېرىم ئىختىيارىي شەكىل ياساش ۋە تولۇق ئىختىيارىي شەكىل ياساش دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئىختىيارىيلىق «ئىختىيارىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇنىڭدا ھالىمىزغا بېقىپ ئىش قىلىشىمىز، ئىختىيارىيلىق، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇشىمىز، شەكىلۋازلىق قىلماي، ئەمەلىي ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك.

ئىخچام سۈپ ① تۈزۈلۈشى، قۇرۇلۇشى يىغىنچاق ھەم جايىدا؛ تۈزۈلۈشى كېلەڭسىز ۋە چېچىلاڭغۇ ئەمەس؛ يىغىنچاق، قولاي: ئىخچام ئۆي. * ئىخچام ماشىنا. ئىخچام باللار كارىۋىتى. * بىزنىڭ ئائىلىدە قالايمىقان چېچىلىپ تۇرغان نەرسىلەرنى كۆرگىلى بولمايتتى. ھەممە نەرسە-كېرەكلەر رەتلىك، ئىخچام بولۇپ، كۆڭۈلسىز ئازادە ئىدى. // بۇ نەرسە ناھايىتى ئىخچام ياسالغانىكەن. ② قىسقا ھەم مەزمۇنلۇق، يىغىنچاقلانغان، يىغىنچاق: ئىخچام خەت. پىكرى ئىخچام. // ئىخچام يېزىلغان خەت. * ئوبزورچى «ئا» بىلەن ئوبزورچى «ب» يەنە، بۇ ھېكايىنى ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكرى روشەن، تىلى راۋان، ئىخچام بولۇپ،

ئارتۇقچە دېتال-تەپسىلات، ھەشەمەتلىك سۆز-ئىبارىلەردىن خالىي دەپ ھېسابلىدى. * – بىرنى بىرگە قوشسا ئىككى بولىدۇ، بۇ نېمىدېگەن چوڭقۇر مەنىلىك ئىخچام گەپ! – دېدى ئۇ. ③ يىغىنچاق، ئىخچاملانغان: مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچام قىلماق. * – چەت ئەللەرگە چىقىدىغان تەكشۈرۈش ئۆمەكلىرى ئاز، ئىخچام، خىل بولسۇن، – دېدى باشلىق يىغىندىكىلەرگە.

ئىخچاملاتقۇزماق «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىخچاملاتماق «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىخچاملاشتۇرماق «ئىخچاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئورگانلارنى ئىخچاملاشتۇرماق.

ئىخچاملاشتۇرۇلماق «ئىخچاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورگانلار ئىخچاملاشتۇرۇلدى. * قوشۇمچە جازانى ئايرىم قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. بۇ ئىخچاملاشتۇرۇلۇپ تۆۋەندىكىچە شەرھلىنىدۇ.

ئىخچاملاشماق ① «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ئىخچام ھالەتكە كەلمەك، ئىخچام بولماق: ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئىخچاملاشتى.

ئىخچاملانماق «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاپپاراتلار ئىخچاملاندى. * ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئىخچاملاندى. * – گۈلبىرا! – دېدى ئۇ پۈتۈن ھېسسىياتى بىلەن پىچىرلاپ. ئۇنىڭ «گۈلبىرا» دېگەن مۇشۇ سۆزىدە قىزغا دېمەكچى بولغان ئەڭ چوڭقۇر يۈرەك سۆزى، ئەڭ چوڭقۇر ساپ مۇھەببىتى ئىخچاملانغانىدى.

ئىخچاملىق «ئىخچام» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۇسلۇبىنىڭ ياسىلىشىنىڭ ئىخچاملىقى ماڭا ياقتى. * مەن بۇ ھېكايىنىڭ يېزىلىشىنىڭ ئىخچاملىقىغا قايىل بولدۇم. * ئۇ كىشىنىڭ پىكرىنىڭ ئىخچاملىقىغا ھەممەيلەن قايىل بولۇشتى.

ئىخچاملىماق پ. ئىخچام قىلماق، ئىخچام ھالەتكە كەلتۈرمەك، يىغىنچاقلىماق: ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىنى ئىخچاملىماق. ئورگانلارنى ئىخچاملىماق. ماقالىنى ئىخچاملىماق. مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچاملىماق. * – يېزىلاردىكى ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنى ئىخچاملايلى، – دېدى ئۇ.

ئىخراج (ئە) ئى ① <بوت> زەھەرلىك، سۇتسىمان شىرنە چىقىرىدىغان ئوت. ② <تىب> سۈرگە دورىسى، سۈرگە: ئىخراج ئىچمەك.

ئىخلاس ئى (ئە) ① چىن يۈرەكتىن قىلىنغان ئىشەنچ، چىن كۆڭلىدىن بېرىلىش، ئىشەنچ بىلەن بېرىلىش؛ ئەقىدە، ئېتىقاد، مېھىر: ئىخلاس باغلىماق. ئىخلاسى قايتماق. * شۇنىڭ بىلەن لۇتپۇللا ئەپەندىگە ئىخلاسىم تېخىمۇ ئاشتى. ② كۆڭۈل قويۇش، پۈتۈن دىققىتى، زېھنى بىلەن كىرىشىش، بېرىلىش؛ ئەستايىدىللىق: ئىخلاس بىلەن كىتاب كۆرمەك. ئىخلاس بىلەن ئۆگەنمەك. * ئەكبەر، مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى.

ئىخلاس باغلىماق ئەقىدە قىلماق، چىن كۆڭلىدىن ئىشەنمەك: كەچلىك زىياپەت داۋامىدا، ئۇ ئون ئىككى تاغ بويىچە تۆمۈر خەلپىگە ئىخلاس باغلىغان يەنە كىملەرنىڭ بارلىقىنى بىرمۇبىر سوراپ يېزىۋالدى.

ئىخلاس قويماق چىن كۆڭلىدىن بېرىلمەك، كۆڭۈل قويماق: ئايلاندۇرغىن ئادەتكە

هەر كۈن سەھەر تۇرۇۋشنى. ئىخلاس قويۇپ دەرسنە، ئەلاچى بوپ ئوقۇشنى.

ئىخلاس قىلماق بېرىلمەك، ئىشەنچ باغلىماق، ئەقىدە باغلىماق: كېۋىراخۇن ئۇنى تولىمۇ ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس قىلاتتى. * بۇ كېچە تېچ ئۆتتى، ھاتەم دېگەندەك، ئۇ ئاپەتتىن ھېچبىر دېرەك بولمىدى. ۋىلايەت ئەھلى ھاتەمگە ئىخلاس قىلىپ كۆپ سوغا-سالاملار قىلىشتى.

ئىخلاسى قايتماق ئىشەنچى تۈگىمەك، ئىشەنچىسى يوقالماق: مەن ئۇنىڭغا خېلى ئىخلاس قىلاتتىم، ئۇنىڭ ئوتتۇيرۇق ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئىخلاسىم قايتتى. * ئۇ كىشى مېنىڭدىن ئىخلاسى يانغان ھالدا، ئالىيپ قاراپ قويدى.

ئىخلاس-ئەقىدە ئىخلاس ۋە ئەقىدە: مۇتەللىپ ئۆزگىچە مىجەز-خۇلۇقتا، ئىخلاس-ئەقىدىگە ئىگە ئادەم.

ئىخلاسلىق سۈپ. ئىخلاس قىلىدىغان، چىن يۈرەكتىن ئىشەنچ بىلەن مۇھەببەت باغلىغان ياكى باغلايدىغان؛ ئىخلاسمەن؛ مۇخلىس: ئىخلاسلىق ئادەم. * ئۇ ئوقۇشقا ناھايىتى ئىخلاسلىق بالا چىقىپ قالدى.

ئىخلاسمەن سۈپ. چىن كۆڭلىدىن بېرىلىدىغان، چىن يۈرەكتىن ئېتىقاد قىلىدىغان: ئىخلاسمەن بەندە. * «خۇداغا ئىخلاسمەن بۇ مۆمىننىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتىمەن» دېگەننى ئويلىسام، ئۆزۈمنى راسا باي ھېسابلايتتىم. * ساۋاقداشلار خۇددى گۈل-چېچەك، ئۇ ئىخلاسمەن بىر گۈلچى ئىدى. بېغىشلايتتى جېنىغا ھۇزۇر، بۇ باغدىكى گۈل-چېچەك ھىدى. // — مەن ئائىلە ئاياليمەن، مەنسايىمىنىڭ ھېچنېمىسى ئەمەس، ئۇنىڭ ئىخلاسمەنلىرىدىن بىرىمەن، — ئايال ناھايىتى تەبىئي جاۋاب بەردى.

ئىخلاسمەنلىك «ئىخلاسمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كېيىن بېرىپ سادىقمۇ بۇ «سىر» غا قىزىقىپ، ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئاڭلاشقا مەجبۇر بولدى. * ئۇلارنىڭ ھەردەكەتتىكى چەبدەسلىكى ۋە ئىشقا بولغان ئىخلاسمەنلىكى ئەستايىدىل ھەم مۇلايىم مۇئامىلىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

ئىخلىم (توغرىسى: ئىقلىم) ← **ئىقلىم.**

ئىدارە ئى (ئە) ① بەلگىلىك تەرتىپتە باشقۇرۇش، يولغا سېلىش؛ باشقۇرۇش: ئىدارە قىلماق. دۆلەتنى ئىدارە قىلماق. ② مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دۆلەت، مەمۇرىيەت، سودا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تارماقلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن شتاتلىق خادىملىرى بولغان تەشكىلات، مۇئەسسەسە: مائارىپ ئىدارىسى. ئىدارىدە ئىشلىمەك.

ئىدارە قىلماق ① باشقۇرماق، تەرتىپكە سالماق: دۆلەتنى ئىدارە قىلماق. * ئادەم ھەممىنى ئۆزۈم ئىدارە قىلىمەن دەپ ئويلايدۇ، ئەمما ئۇ خۇددى دەريانىڭ جىددىي قايىنىمىدىكى بىر كىچىككىنە ياغاچقا ئوخشاش، بىر تار دائىرىدە ئايلىنىدۇ. ② بەلگىلىك بىر تەرتىپتە بويسۇندۇرماق؛ تىزگىنلىمەك، باشقۇرماق: ئۆزىنى ئىدارە قىلماق. ئۆز ئىرادىسىنى ئىدارە قىلماق. * مىللەتلەر ئاڭ-سەۋىيىلىك بولۇپ ئىتتىپاقلىشىۋالسا، ئۇلارنى باشقۇرماق تەس، نادان ھالەتتە بۆلۈنۈپ تۇرسا، ئىدارە قىلماق ئاسان. ③ بېسىپ ياتماق، ئىستېلا قىلماق، ئۆز تەسىر كۈچ دائىرىسىگە ئالماق: — ئوتتۇرا ئاسىيا تۈپرىقى ھەم بايلىقى مول دىيار بولغاچقا، ئۇ يەرلەرنى رۇسلار ئىدارە قىلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ سۆز باشلاپ.

ئىدارە-جەمئىيەت ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ئىدارە-ئورگان ۋە جەمئىيەت: ئىدارە-جەمئى-يەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرى. ئىدارە-جەمئىيەت كادىرلىرى.

ئىدەللىك سۈپ. دىئال. قاۋۇل، بولۇق.

ئىددەت ئى (ئە) ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئىتىدە ئېرىدىن ئاجراشقان ياكى ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالنىڭ ھامىلدارلى-قى ئېنىقلانغۇچە ياتلىق بولۇشى مەنئى قىلىنغان يۈز كۈنلۈك مۇددەت، پەرز، كۈتۈش ۋاقتى: ئىددەت تۇتماق. ئىددەت توشماق. * بۇ بالا كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادىسى قازا قىلىپ، ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قېلىپتۇ. ئىددەت مۇددىتى توشا-توشماي ئۆگەي ئانىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، بىر قارا كۆڭۈل ئادەم بىلەن ئېلىپ-تېگىشمە كىچى بولۇشۇپتۇ.

ئىدراك ئى (ئە) ① بىلىش، چۈشىنىش قابىلىيىتى؛ زېھىن، پەم، پاراسەت: ئەقىلنىڭ ئۆلچىمى ئىدراك (ماقال). ② <پەلس> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ يۈزەكى ھادىسىلىرى ياكى تاشقى ئالاقىسى توغرىسىدىكى ئومۇملاشتۇرما ئىنكاس. ئومۇ تۇيغۇغا ئوخشاش ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئانالىزاتورلارغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتى-شى ئارقىسىدا پەيدا بولىدۇ. ③ <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ بىر پۈتۈن ئوبرازى ۋە يۈزەكى باغلىنىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن پسىخىكىلىق جەريان. ئىدراك ھېس ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ. ئەمما يەنە ھېسقا قارىغاندا مۇرەككەپرەك، مۇكەممەل-رەك بولىدۇ.

ئىدراك قىلماق پىكىر يۈرگۈزمەك، ئەقىل ئىشلەتمەك، چۈشەنمەك، چۈشىنىپ يەتمەك.

ئىدراكسىز سۈپ. ئىدراكى، ئەقلى يوق؛ زېھنى كۈچى تۆۋەن، ئەقىلسىز، پەمسىز: ئىدراكسىز ئادەم.

ئىدراكلىق سۈپ. ئىدراكى، ئەقلى بار؛ ئەقىل، پەم بىلەن ئىش قىلىدىغان، زېھنى ئۆتكۈر، پەملىك، پاراسەتلىك: ئىدراكلىق ئادەم. ئىدراكلىق بالا. * — ئەستاغپۇرۇللا، سۇبھاناللا، مەن سېنى ئەقىل ئىگىسى، ئىدراكلىق، پەمى بار، دەپ پەرەز قىلاتتىم، — دەپ ھولۇقۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ساتىراش.

ئىدراكىي سۈپ (ئە) باي ۋە مول ئەقلىي كۈچ بىلەن چوڭقۇر ھېس قىلىنغان، چوڭقۇر چۈشىنىلگەن؛ ئەقلىي: ئىدراكىي تونۇش.

ئىدرەك (توغرىسى: ئىدراك) ← ئىدراك.

ئىدرەم ئى. پەردە ياكى ھۆكلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار ياكى ياغاچ ئۈستىدى-كى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار.

ئىدرەملىك سۈپ. ئىدرەمى بار، سىزىقى، سىزىقچىلىرى بولغان: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدېئال سۈپ (ر<فران) ھەممە جەھەتتىن كامالەتكە يەتكەن، نەمۇنە بولىدىغان، كەم-كۈتىسىز؛ غايىۋى: ئىدېئال ئوبراز. ئىدېئال مۇھىت.

ئىدېئال ئاقار جىسىم <فىز> ھەم يېپىشمايدىغان ھەم سىقىلمايدىغان ئاقار جىسىم.

ئىدېئال قاتتىق جىسىم <فىز> ئارىلىقلى-رى باشتىن-ئاخىر ئۆزگەرمەيدىغان كۆپلىگەن ئېلېمېنتلار ماسسىلاردىن تەركىب تاپقان ئۈزلۈكسىز جىسىم، يەنى ئەمەلىي جىسىملاردىن ئابستراكتلاشتۇرۇل-غان ھەمدە مېخانىكىلىق ئاددىيلاشتۇرۇل-غان مودېل.

ئېدىئال قاتتىق جىسىم پاراللېل يۆتكىلىشى <فىز> ئىدېئال قاتتىق جىسىمنىڭ بىر خىل ئاساسىي ھەرىكەت شەكلى، يەنى ئىدېئال قاتتىق جىسىم ھەرىكەتلەنگەن چاغدا، جىسىمدىكى خالىغان ئىككى نۇقتىنى تۇتاشتۇرغۇچى تۈز سىزىق باشتىن-ئاخىر ئۆزىنىڭ دەسلەپكى ئورنى بىلەن بولغان پاراللېللىقنى ساقلايدىغان ھەرىكەت.

ئىدېئال قاتتىق جىسىم دىنامىكىسى <فىز> مېخانىكىنىڭ بىر قىسمى. ئىدېئال قاتتىق جىسىمنىڭ سىرتقى كۈچ تەسىرىدىكى مېخانىكىلىق ھەرىكەت ھالىتىنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىدېئال قاتتىق جىسىم ستاتىكىسى <فىز> مېخانىكىنىڭ بىر قىسمى. ئىدېئال قاتتىق جىسىمنىڭ سىرتقى كۈچ تەسىرىدىكى تەڭپۇڭلۇق شەرتلىرىنى، تەڭپۇڭلۇقنىڭ خاراكتېرىنى ۋە تەڭپۇڭ بولغان چاغدىكى سىرتقى كۈچلەرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، يۆنىلىشى ۋە تەقسىملىنىشىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىدېئال قاتتىق جىسىم كىنېماتىكىسى <فىز> كىنېماتىكىنىڭ بىر قىسمى. ئىدېئال قاتتىق جىسىملارنىڭ ئورنىنىڭ ۋاقىتقا ئەگىشىپ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى تەسۋىرلەيدۇ ۋە تەتقىق قىلىدۇ.

ئىدېئال گاز <فىز> تەشكىل قىلغۇچى زەررىچىلەرنىڭ ھەجمى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تەسىرى پۈتۈنلەي نەزەرگە ئېلىنمايدىغان گازلار. ئۇ بىر خىل ئىدېئال مودېل بولۇپ، ئۇ باراۋەرلىق رېئال گازلارنىڭ بېسىمى نۆلگە ئىنتىلگەن ۋاقىتتىكى چېكىدۇر.

ئىدېئال گازلارنىڭ تېرمومېترىك شكالىسى <فىز> ئىدېئال گاز تېرمومېترىك ماددا، ئۇنىڭ بېسىمى ياكى ھەجمى تېرمومېترىك خاسلىق قىلىنىدىغان تېمپېراتۇرا شكالىسى.

ئىدېئال گازلارنىڭ ھالەت تەڭلىمىسى <فىز> مۇئەييەن ماسسىدىكى ئىدېئال گازلارنىڭ ھالەت پارامېتىرلىرى (بېسىم P ، ھەجىم v ۋە تېمپېراتۇرا T) ئوتتۇرىسىدىكى فۇنكسىيىلىك مۇناسىۋەت، يەنى PV=nRT . ئىپادىدىكى n بولسا ئىدېئال گازنىڭ مول سانى، R بولسا موليار گاز كونستانتى.

ئىدېئال ئوپتىك سىستېما <فىز> ئوبيېكتىپ بوشلۇق ئىچىدىكى خالىغان بىر يورۇقلۇق چىقىرىدىغان نۇقتىنىڭ مۇكەممەل تەسۋىرىنى ھاسىل قىلالايدىغان ئوپتىك سىستېما.

ئىدېئال ئېرىتمە <فىز> ئېرىگۈچى بىلەن ئېرىتكۈچى ئارىلاشتۇرۇلۇپ، ئېرىتمە ھاسىل قىلىنغاندا، ئېرىتمە ھەم ئىسسىقلىق قوبۇل قىلمىسا ھەم ئىسسىقلىق چىقارمىسا، شۇنداقلا ئېرىتمىنىڭ ھەجمى ئېرىگۈچى ھەجمى بىلەن ئېرىتكۈچى ھەجمىنىڭ يىغىندىسىغا ئاددىي ھالدا تەڭ بولسا، بۇ خىل ئېرىتمە « ئىدېئال ئېرىتمە » دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىدېئالىزم ئى (ر<فران) <پەلس> پەلسەپىدىكى ئىككى چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. ئۇ ماددىي دۇنيانى ئاڭنىڭ، روھنىڭ مەھسۇلى؛ ئاڭ ۋە روھ بىرلەمچى، ماددا ئىككىلەمچى دەپ قارايدۇ. ئوبيېكتىپ دۇنيانى سۇبيېكتىپ ئاڭنىڭ ئىپادىلىنىشى ياكى مەھسۇلى دەپ قاراش — سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم بولىدۇ؛ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئوبيېكتىپ روھنىڭ ئىپادىلىنىشى

ياكى مەھسۇلى دەپ قاراش — ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم بولىدۇ. ئىدېئالىزم ئومۇمەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۇنيا قارىشىدۇر.

ئىدېئالىزمچە سۈپ. ئىدېئالىزم نۇقتىئىنەزىرى بويىچە، ئىدېئالىستلارغا ئائىت، ئىدېئالىستىك: ئىدېئالىزمچە كۆزقاراش. ئىدېئالىزمچە نەزەرىيە.

ئىدېئالىزمچى ئى. ئىدېئالىزمنى، ئىدېئالىستىك كۆزقاراشلارنى ۋە ئۇنىڭ نەزەرىيىلىرىنى ياقىلغۇچى كىشى: ئۇ ھەقىقىي بىر ئىدېئالىزمچى ئىكەن. * پىسخىكىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش جەھەتتە ئىدېئالىزمچىلار بىلەن ماتېرىيالىزمچىلار ئوتتۇرىسىدا كەسكىن كۈرەش بولۇپ كەلگەنىدى.

ئىدېئالىزملىق سۈپ. ئىدېئالىزمغا دائىر، ئىدېئالىزمغا خاس ياكى ئۇنىڭغا ئاساسلانغان: ئىدېئالىزملىق تارىخقاراش. ئىدېئالىزملىق پەلسەپە. ئىدېئالىزملىق دۇنياقاراش.

ئىدېئالىزملىق تارىخقاراش <پەلس> ماتېرىيالىزملىق تارىخقاراشنىڭ ئەكسىچە بولغان تەلىمات. ئۇ ئىدىيە، نەزەرىيە ۋە كىشىلەرنىڭ ئېڭى قاتارلىقلارنى جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي كۈچى، دەپ قارايدۇ.

ئىدېئالىزملىق تىلشۇناسلىق ئېقىمى <تىل> ئامېرىكا تەسۋىرىي تىلشۇناسلىق ئېقىمىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى ساپىر ۋە ۋورپ قاتارلىقلار. ئۇنىڭدا تىل بىلەن مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى جەھەتتىكى تەتقىقاتقا كۆپ ئەھمىيەت بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن تىل ئاڭنىڭ «مودېلى»، تىلدىن ئىبارەت بۇ «مودېل» كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتى، مەدەنىيىتى ۋە دۇنيانى بىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ دەپ قارالغان. نەتىجىدە، مىللىي تىلنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى تەپەككۇرنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىدىن بولغان دېگەن كۆزقاراش كۆچەپ تەشۋىق قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن «ئېتنىك تىلشۇناسلىق» نىڭ تەرەققىي قىلىپ چىقىش مۇمكىنچىلىكى تۇغۇلغان.

ئىدېئالىزملىق دىئالېكتىكا <پەلس> ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم ئاساسىغا قۇرۇلغان دىئالېكتىكا تەلىماتى. ئۇ ئوبيېكتىپ ماددىي دۇنيانىڭ تەرەققىيات جەريانىنى روھ ياكى تەپەككۇرنىڭ جەريانى قىلىپ قويىدۇ. قەدىمكى يۇناندا ئۆتكەن پىلاتون ئىدېئالىزملىق دىئالېكتىكىنىڭ ياراتقۇچىلىرىدىن بىرى.

ئىدېئالىست ئى (ر<فران) ① ئىدېئالىزم تەرەپدارى؛ ئىدېئالىزمنى ياقىلغۇچى، ئىدېئالىستىك پەلسەپىنى ھىمايە قىلغۇچى ئادەم؛ ئىدېئالىزمچى. ② خىيالپەرەس؛ ھەقىقەتنى بۇرمىلاپ، ئىدېئالىزم پەلسەپىسى، كۆزقارىشى ئاساسىدا شەرھلەپ كۆرسەتكۈچى كىشى.

ئىدېئالىستىك سۈپ (ر) ئىدېئالىزمغا دائىر، ئىدېئالىزمغا خاس ياكى ئۇنىڭغا ئاساسلانغان: ئىدېئالىستىك پەلسەپە. ئىدېئالىستىك دۇنياقاراش. ئىدېئالىستىك نۇقتىئىنەزەر. * ئۇلارنىڭ نەزەرىيىسى سىنىپىيلىقتىن خالىي بولغان، ئىدېئالىستىك نەزەرىيە ئىدى.

ئىدېئولوگ ئى (ر<گرېك) بىرەر سىنىپ، ئىجتىمائىي-سىياسىي تۈزۈم ياكى ئېقىم ئىدېئولوگىيىسىنىڭ، ئىدىيىسىنىڭ ھىمايىچى-

سى؛ مۇتەپەككۇر.

ئىدېئولوگىيە ئى (ر<گرېك) <پەلس>
مەلۇم سىنىپ ياكى پارتىيىنىڭ مۇئەييەن
كۆزقاراش، پىكىر، ئۇقۇم، ئىدىيىلىرىنىڭ
سىستېمىسى. سىياسىي كۆزقاراش،
پەلسەپە، سەنئەت، دىنلارنىڭ ھەممە-
سى ئىدېئولوگىيىنىڭ شەكىللىرىدۇر.
ھەرقانداق بىر خىل ئىدېئولوگىيە
ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى
يەنى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئىقتى-
سادىي تۈزۈمنىڭ ئىنكاسى بولىدۇ.
سىنىپىي جەمئىيەتتە ئىدېئولوگىيە
سىنىپىيلىققا ئىگە بولىدۇ. ئۇ كۈرەش
قىلىۋاتقان مەلۇم بىر سىنىپنىڭ مەنپە-
ئىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ ۋە قوغدايدۇ.

ئىدېئولوگىيىلىك سۈپ. ئىدېئولوگىيىگە
خاس، ئىدېئولوگىيىگە مۇناسىۋەتلىك،
ئىدېئولوگىيىگە ئائىت.

ئىدىس ئى (رلات) <زوئول> ← **ئىدىس
پاشىسى.**

ئىدىس پاشىسى <زوئول> پاشىنىڭ
بىر خىلى. يېتىلگىنىنىڭ تېنى قارا ياكى
قوڭۇر كېلىدۇ، پۇتىدا ئاق رەڭلىك
يوللىرى بولىدۇ، قانىتىدا سەپكۈن
بولمايدۇ. جىسمى تۇرغاندا تېنى تۇرغان
تەكشىلىك بىلەن پاراللېل ھالەتكە
كېلىدۇ. لىچىنكىسى بىلەن قورچىقى
دەرەخ كامارلىرى ياكى داس، قاچىلاردى-
كى تۇرۇپ قالغان سۇدا ئۆسۈپ يېتىلىدۇ.
تۇخۇمى سۇ ئاستىغا چۆكۈپ تارىلىپ
كېتىدۇ. ئادەتتە ئۇ تارقىلىشچان
B تىپلىق مېڭە ياللۇغى قاتارلىق كېسەل-
لەرنىڭ ۋاستىچىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىدىش ئى. تۈرلۈك نەرسىلەرنى سېلىپ
قويۇش ئۈچۈن سېغىز لايدىن، ئاغزى
چوڭ، بېلى يوغان، تۆۋى سەل كىچىكرەك
قىلىپ ئىشلەنگەن ئۆي جابدۇقى: سۇ
ئىدىشى. ئاشلىق ئىدىشى. * ئۇ ھورۇنلۇق
بىلەن ئوچاققا ئوت قالاپ، چاي قاينىتىش
ئۈچۈن ئىدىشتىن سۇ ئالماقچى بولدى. *
مانا بۇ ئەلەمنى كۆرۈڭ، ئىدىشتا تېخى
سۇمۇ يوق ئىدى.

ئىدىشلىق سۈپ. ئىدىشى بار، ئىدىشى
بولغان: شۇنىڭ بىلەن بىز بىر ئىدىشلىق
بولۇپ قالغانىدۇق.

ئىدىق ① ئى. ياغاچنىڭ پورى، پور ياغاچ.
② سۈپ. پورلاشقان، پور: ئىدىق ياغاچ.
③ سۈپ. ئۆزلۈكىدىن پۇراپ، رەڭگىنى
ئۆزگەرتكەن، كۆكىرىپ قالغان، بۇزۇل-
غان: ئىدىق گۆش.

ئىدىقۇت ئى. تارس ← **ئىدىقۇت ئۇيغۇر
خانلىقى.**

ئىدىقۇت خانلىقى <تارىخ> ← **ئىدىقۇت
ئۇيغۇر خانلىقى.**

ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى <تارىخ>
مىلادىيە 850 — 1250-يىللاردا ئۆتكەن
ۋە ھازىرقى تۇرپاندىكى ئىدىقۇت قەدىمـ-
كى شەھىرىنى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر
خانلىقى. قۇرغۇچىسى بۇقا تېكىن. بۇ
خانلىقنىڭ پايتەختى ئىككى جايدا بولۇپ،
بىرى قارىغوجا شەھىرى، يەنە بىرى
بەشبالىق. خانلىقنىڭ دائىرىسى شەرقتە
بارىكۆل، شىمالدا جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ
جەنۇبى، غەربتە قاراشەھەرنىڭ
غەربى، جەنۇبتا قۇرۇقتاغ قاتارلىق
جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. مىلادىيە
9-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭ زېمىنى
غەربتە ھازىرقى كۇچانىڭ غەربىگە،

شەرقتە كەنجۇۋ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ شاجوۋ رايونى دائىرىسىگە سوزۇلغان.

ئىدىقىشماق پ. دىئال. تاكاللاشماق، ئېيتىشماق.

ئىدىماق پ ① ئۆزلۈكىدىن پۇراپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك، كۆكۈرمەك، ئېچىماق، بۇزۇلماق: ئىدىپ قالماق. ② پۇرلاشماق.

ئىدىئوم ئى (ر<گرېك) <تىل> مەنىسى ئۆز تەركىبىدىكى سۆزلەرنىڭ لۇغەت مەنىسىگە باغلىق بولمىغان، كۆچمە مەنىلىك سۆز، ئىبارە. مەسىلەن، قولى قىسقا، پوق قورساق، چىشىغا تەگمەك... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئىدىئوملۇق سۈپ. ئىدىئوم خاراكتېرىنى ئالغان، ئىدىئوم بولۇپ شەكىللەنگەن: ئىدىئوملۇق سۆز بىرىكمىسى.

ئىدىيە ئى (ر<گرېك) ① <پەلس> ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ تەپەككۇر نەتىجىسىدە كىشى مېڭىسىدە ئەكس ئەتكەن ئىنكاسى. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ خاراكتېرى ۋە كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش شارائىتى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىدىيە روشەن سىنىپىيلىقتا ئىگە بولىدۇ. ② نىيەت، مەقسەت، پىكىر: تىنچلىقنى ساقلاش ۋە مۇستەھكەملەش ئىدىيىسى. ③ <ئەد> بىرەر بەدىئىي، ئىلمىي ياكى سىياسىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنى، توپ ماھىيىتىنى بەلگىلىگۈچى ئاساسىي پىكىر؛ غايە: ئەسەرنىڭ ئىدىيىسى. «ئويغانغان زېمىن» رومانىنىڭ مەركىزى ئىدىيىسى.

ئىدىيىدە ئازاد بولماق كۆزقارىشى، مەپكۇرىسى، چۈشەنچىسى ئۆزى ياشىغان زامانىنىڭ تەلىپىگە لايىقلاشماق، ئويغۇنلاشماق: بىز ياشلار مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىقىمىز، ئىدىيىدە ئازاد بولۇشىمىز لازىم.

ئىدىيىسىدىن ئۆتمەك چۈشەنچىسى، كۆزقارىشى بىلەن بىردەك بولماق، بىردەك چۈشەنچە ھاسىل قىلماق: مېنىڭ تەك شۇڭلىرىدا ھېسابلىق ئۆزۈم قويۇپ ئارتۇقىنى ئېلىۋېتىمىز دېگىنىم دەماللىققا ئەخمەتجاننىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىدى.

ئىدىيىنى ئازاد قىلماق كۆزقارىشى، مەپكۇرىسى ۋە چۈشەنچىسىنى ئۆزى ياشىغان زامانىنىڭ تەلىپىگە لايىقلاشتۇرماق، ئويغۇنلاشتۇرماق: — بىز ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، ھەر ۋاقىت ئالغا بېسىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. * ئۇ «قانداق قىلغاندا ئىدىيىنى تېخىمۇ ئازاد قىلىپ، ئۇسۇل-چارىلارنى كۆپرەك قوللىنىپ، ئىش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ» دەپ ئويلايتتى.

ئىدىيىلىك سۈپ. ئىدىيىسى بار، ئىدىيىگە ئىگە، ئىدىيە سىڭدۈرۈلگەن: ئۇنىڭ بۇ قارارى ئىلغار ئىدىيىلىك ياشلارغا خاس پىداكارلىق روھى بىلەن ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئېپتىخارىدىن ئىبارەت ئىككى نەرسىنىڭ قوللىشىغا ئىگە ئىدى.

ئىدىيىۋى سۈپ ① ئىدېئولوگىيە خاراكتېرىنى ئالغان، ئىدىيە، مەپكۇرىغا ئائىت، روھىي دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك: ئىدىيىۋى ئاڭ. ئىدىيىۋى ئېقىم. ئىدىيىۋى كۈرەش. ئىدىيىۋى يۈك. ② ئىدىيە جەھەتتىكى، ئىدىيە جۈملىسىگە كىرگۈزۈلگەن: ئۇ مەسىلىگە قارىتا مېنىڭ ئىدىيىۋى تەييارلىقىم بار ئىدى.

ئىدىيىۋى سىستېما <پەلس> سىستېمىلاشقان توپ كۆزقاراش ۋە نەزەرىيە.

ئىدىيۋى قۇرۇلۇش <پەلس> سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: ئىشچىلار سىنىپىغا خاس ماركسىزملىق دۇنياقاراش ۋە ئىلمىي نەزەرىيە، كوممۇنىستىك غايە، ئېتىقاد ۋە ئەخلاق، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىككە ئۇيغۇن كېلىدىغان خوجايىنلىق ئىدىيىسى ۋە كوللېكتىپچىلىق ئىدىيىسى، سوتسىيالىستىك سىياسىي تۈزۈمگە ئۇيغۇن كېلىدىغان هوقۇق-مەجبۇرىيەت قارىشى ۋە تەشكىلىي ئىنتىزام قارىشى، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان پىداكارانە روھ ۋە كوممۇنىستىك ئەمگەك پوزىتسىيىسى، سوتسىيالىستىك ۋەتەنپەرۋەرلىك هەم ئىنتېرناتسىئونالىزم ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىدىيۋى قۇرۇلۇش مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ سوتسىيالىستىك خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ.

ئىدىيۋى كۈرەش <پەلس> ① پرولېتارىياتنىڭ ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى بۇرژۇئازىيىگە قارشى كۈرىشى. ئۇ يەنە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپ، هۆكۈمران سىنىپ بىلەن هۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپ، ھەرقايسى سىنىپلار ياكى ئىجتىمائىي گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى كۈرەشنىمۇ بىلدۈرىدۇ. ②كىشىلەرنىڭ ئىدىيە-تونۇش جەھەتتىكى كۈرىشى، يەنى توغرا ئىدىيە بىلەن خاتا ئىدىيە، ئىلغار ئىدىيە بىلەن قالاق ئىدىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش.

ئىدىيۋى لۇشيەن <پەلس> بىلىش نەزەرىيىسى لۇشيەنى، يەنى كىشىلەرنىڭ بىلىشى ئەمەل قىلىدىغان يۆنىلىش ۋە يول.

ئىدىيۋى ئېقىم <پەلس> مۇئەييەن دەۋردىكى مەلۇم سىنىپ ياكى تەبىقىدە، ئەينى چاغدىكى جەمئىيەتنىڭ سىياسىي ئەھۋاللىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بىرقەدەر زور تەسىر پەيدا قىلغان پىكىر ئېقىمى.

ئىدىيۋىلىك « ئىدىيۋى » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيۋىلىكى ناھايىتى ياخشى ئىكەن.

ئىر I ئى. كونا. پال.

ئىر II ئى. كونا. جىر، كۈي، ناخشا: ئەنجۈردىن شېرىن-شەربەت بېرىپ دىلغا، ئىر ئىرلاپ، جاراڭلىق ساز چېلىپ كەپسەن.

ئىرادە ئى (ئە) ① بىرەر مەقسەت، نىشان ۋە ئىش-ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كىشىدە بولىدىغان غەيرەت، مەۋقە، قەتئىيلىك: ئىرادە باغلىماق. ئىرادە تىكلىمەك. ئىرادە تۇرغۇزماق. * بۇ ئۇنىڭ چىن ئىرادىسى ئىدى، شۇنداقلا ئانىسىنىڭمۇ ئۇنىڭدىن كۈتكەن ئۈمىدى ئىدى. ② خاھىش، ئىختىيار؛ قەتئىي نىيەت: ئىرادىسىگە زىت ئىش قىلماق. * راستىگەپنى قىلغاندا، بۇ ئىش مېنىڭ ئىرادەمگە قارشى.

ئىرادە ئەركىنلىكى <پەلس> كىشىلەرنىڭ ئىرادە جەھەتتىكى ئەركىنلىكى. مېتافىزىكىچىلارنىڭ بەزىلىرى كىشىلەرنىڭ ئىرادىسى مۇتلەق ئەركىن بولىدۇ، يەنى ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ دەپ هۆكۈم قىلىدۇ، يەنە بەزىلىرى بولسا، ئەركىن ئىرادە بولمايدۇ، پەقەت مۇتلەق زۆرۈرىيەتلا بولىدۇ دەپ هۆكۈم قىلىدۇ. بىر بولسا ئىرادە ئەركىنلىكىنى، بىر بولسا زۆرۈرىيەتنى تەكىتلەش مېتا-

فىزىكچىلارنىڭ تەشەببۇسى، ماركسىزم-لېنىنىزم ئەركىنلىك ۋە زۆرۈرىيەت مەسىلىسىدىكى بۇ ئىككى خىل كۆزقاراشقا قارشى تۇرىدۇ، بۇ كۆزقاراشلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى خاتا ۋە زىيانلىق دەپ بىلىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم ئەركىنلىك ۋە زۆرۈرىيەتنى بىر-بىرىگە باغلىنىدۇ ۋە بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئىرادە باغلىماق قەتئىي نىيەتكە كەلمەك ۋە ئىرادىسىنى چىڭىتماق: ئۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى بولۇشقا ئىرادە باغلىدى. * پەنگە يۈرۈش يولىدا باغلاپ قاتتىق ئىرادە، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇيمەن بولۇپ ئەلا ھەممىدە.

ئىرادە بولماق دىنىي چۈشەنچىلەر بويىچە، بىرەر ئىشنىڭ يۈز بېرىشى، ئەمەلگە ئېشىشى، قىلىنىشى ئاسادىيەن بولماستىن، بەلكى مەلۇم بىر ئورۇنلاشتۇرۇش ئاساسىدا يۈز بەرمەك، ۋۇجۇدقا چىقماق؛ نېسىپ بولماق: بىر كۈندە مىڭ ۋاخ ھەربىرلىرىنى ياد ئېتىپ تۇرسامۇ، بۇ تەرەپلەرگە كېلىشكە ئىرادە بولمىدى. * — قېنى سىلەر ئېيتىڭلار، مېنىڭ قىزىمنىڭ نىكاھى تەقدىرىدە نېمىدەپ بەلگىلەنگەن، كىمگە ئىرادە بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۆلىمالىرىدىن. * يارسىز قېلىش ئەزەلدىن بولغان ئىرادە، چىن ئىرادە بولسا تاپار يارىنى پىيادە.

ئىرادە بىلدۈرمەك بىرەر ئىش ياكى مەسىلىگە بولغان ئۆزىنىڭ تونۇشى، چىن نىيىتىنى ئېيتىپ ئۆتمەك: ياشلارنىڭ ھەممىسى قىزىلتاغ سۇ قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئىرادە بىلدۈرۈشتى.

ئىرادە پەلسەپىسى <پەلس> ← ئىرادىچىلىك.

ئىرادە تەلىماتى <پەلس> ← ئىرادىچىلىك.

ئىرادە تۇرغۇزماق ئىرادە تىكلىمەك، ئىرادە باغلىماق.

ئىرادە تىكلىمەك بىرەر ئىشنى قىلىشقا، ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا چىن نىيەت باغلىماق: — ئادەمنىڭ كۈچى، — دېدى باتىرغازى دەرھاللا، — بىر مەقسەت ئۈچۈن ئىرادە تىكلىشىدە.

ئىرادە قىلماق ① ئىرادە بولماق: ئەسسالام موللا قارىم. سىلىنى ئىزلەپ قانچە كېلىپ تاپالماي كېتىۋېدىم. بۈگۈن ئىرادە قىلىپتۇ. ② بۇيرۇماق: تەڭرى بۇ بىر-بىرىگە قارمۇقارشى تۆت نەرسىنى بىر يەرگە توپلاپ، ئۇنىڭدىن تەبىئەت تۈزمەكنى ئىرادە قىلىپ، تۇپراقنى ئوت بىلەن سۇنىڭ ئارىلىقىدا ۋاستە قىلدى.

ئىرادىچىلىك ئى ① <پەلس> ئىرادە ئەقىلدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ ھەمدە ئۇ ئالەمنىڭ تۈپ ئاساسى ۋە ماھىيىتى دېگەننى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدېئالىزملىق ۋە غەيرىي ئەقىلچىلىك (غەيرىي راتسىئونالىزملىق) پەلسەپە تەلىماتى. ② <پسخول> ئىرادە ھەممە پسىخىكىلىق ھەرىكەتنى بەلگىلەيدۇ دېگەننى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدېئالىزملىق پسىخولوگىيە تەلىماتى.

ئىرادىچىلىك نەزەرىيىسى <پەلس> ← ئىرادىچىلىك.

ئىرادىسىز سۈپ. ئىرادىسى يوق ياكى سۇس، بوش: ئىرادىسىز ئادەم. * زاھىدە ھاياتتىن ئوڭايلا ۋاز كېچىپ كېتىدىغان ئىرادىسىز قىزلاردىن ئەمەس ئىدى. * ئۇ ئۆزىنى بۇ دۇنياغا بۇلبۇلنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاش

ئۇچۇنلا يارالغان دەپ ئويلايتتى. بىراق، بۇلبۇل ئىرادىسىز، ئۇ تۈن بويى كىرپىك قاقماي، گۈل ئېچىلىۋاتقان چاغدا ئۇخلاپ قالدۇ.

ئىرادىسىزلىك «ئىرادىسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سىز ھەققەتەن باتۇر ئىكەنسىز، — دېدى قادىر قايىللىقىنى بىلدۈرگەن قىياپەتتە ۋە ئارقىدىنلا بىچارىلەرچە قىياپەتتە سۆزلىدى، — مەن ئىرادىسىزلىك قىلدىم، سىزنىڭ بەختەرلىكىڭىزنى ئويلىغانىدىم.

ئىرادىلىك سۈپ. ئىرادىسى بار، ئىرادىسى كۈچلۈك: بارلىق ئىرادىلىك كىشىلەرگە ئوخشاش، ئۇ ھەممىنى ئۆز ئىقتىدارىغا تايىنىپ قولغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلىدى. * — سەن قىيىنچىلىقنىڭ قولدىكى قامچىنى تارتىۋال-دە، ئۇنى ئالدىڭدا تىز پۈكتۈر، ئىرادىلىك بالا مۇشۇنداق بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

ئىرادىنامە ئى. بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ۋە ئۆزىنى شۇ ئىشقا ئاتىغانلىقى، ئىرادە باغلىغانلىقى ھەققىدىكى خەت: ئىرادىنامە يازماق. * ھەرقايسى ئورۇنلار ۋە شەخسلەر كېچە-كېچىلەپ ئىرادىنامىلەرنى يېزىپ، رەھبەرلىكنى ئىزلەپ، ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتۇرما زەربە بېرىش جېڭىدە ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن يېڭى خىزمەت كۆرسىتىشكە ھەرقاچان تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشتى.

ئىراق ئى <مۇز> ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئون ئىككىنچىسىنىڭ نامى: ئىراق مۇقامى.

ئىراق مۇقامى <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ ئون ئىككىنچىسى. بۇ مۇقام 8 نەغمە 102 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 5 مۇزىكا، 76 مىسرادىن؛ 3 مەشرەپ 3 نەغمە، 26 مىسرادىن تەشكىل تاپقان.

ئىراقىي سۈپ. رەڭدار يىپ، يىپەكلەرنى كېسىشتۈرۈپ، گۈللۈك قىلىپ تىكىلگەن: ئىراقىي چاپان. ئىراقىي جىيەك. ئىراقىي دوپپا.

ئىرانگۈل ئى (ئىران+گۈل) <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، گۈلى ئاق ياكى قىزىل، ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئىرەكتە ئى. دىئال. ئەركەك، ئەر.

ئىرەڭ (توغرىسى: ئېرەن I) ← **ئېرەن I**.

ئىرجايماق (توغرىسى: ھىجايماق) ← **ھىجايماق**.

ئىرچى ئى. ناخشىچى: ئۇ كىشىلەرنىڭ قارشى ئېلىش تەنتەنىسىگە رەھمەت بىلدۈردى. كېيىن ئىرچى قىزلارغا زوق بىلەن نەزەر سالدى.

ئىرراتسىئونال سۈپ (ر) <مات> پۈتۈن سان بىلەن ئۆلچىگىلى، ئىپادىلىگىلى ياكى ھېسابلىغىلى بولمايدىغان؛ ئارىفمېتىكىلىق ئەمەلدىن تاشقىرى يىلتىز تېپىش ئەمىلىنى تەلەپ قىلىدىغان: ئىرراتسىئونال تەڭلىمە. ئىرراتسىئونال تەڭسىزلىك.

ئىرراتسىئونال تەڭسىزلىك <مات> يىلتىزى چىقىرىلغۇچى ساننىڭ تەركىبىدە نامەلۇم بولغان تەڭسىزلىك.

ئىرراتسىئونال تەڭلىمە <مات> يىلتىزى چىقىرىلغۇچى ساننىڭ تەركىبىدە نامەلۇم بولغان تەڭلىمە. مەسىلەن:

$$\sqrt[3]{\chi^2+3\chi+1}=3\chi,\ \sqrt{\chi+2}=3.$$

ئىرراتسىئونال سان <مات> دەۋرىيلە نەمەيدىغان چەكسىز ئونلۇق كەسىر ۋە يىلتىزىنى تولۇق چىقارغىلى بولمايدىغان سان. مەسىلەن، $\sqrt{2}$، $\sqrt[3]{5}$ قاتارلىقلار.

ئىرراتسىئونال فۇنكسىيە <مات> كۆپ ئەزالىق فۇنكسىيە ياكى راتسىئونال فۇنكسىيە ئارقىلىق ئىپادىلەشكە بولمايدىغان فۇنكسىيە. مەسىلەن،

$$f(\chi)=\sqrt{\chi} \qquad f(\chi)=\frac{\chi+\sqrt[3]{2\chi}+1}{\chi}$$

ئىرراتسىئونال مىقدار <مات> قىممىتى ئىرراتسىئونال سان بولغان مىقدار.

ئىرراتسىئونال نۇقتا <مات> سان ئوقىدىكى ئىرراتسىئونال سانلارغا ماس بولغان نۇقتىلار.

ئىرراتسىئونال ئىپادە <مات> رادىكال بىلەن كەلگەن ئالگېبرالىق ئىپادە. مەسىلەن، $\sqrt{a^2+b^2}$ $\sqrt{a+\chi}$

ئىرراتسىئونال يىلتىز <مات> ئىرراتسىئو- نال سان بولغان تەڭلىمە يىلتىزى. مەسىلەن، تەڭلىمە $\chi^2-2=0$ نى يەشكەندە $\chi=\pm\sqrt{2}$ بولىدۇ. بۇنىڭدىكى $\pm\sqrt{2}$ ئىرراتسىئونال يىلتىزدۇر.

ئىرسا ئى (ر<لات) <بوت> تاغ سەۋسە- نىنىڭ يىلتىزى. ياپىلاق، خۇشبۇي، پوس- تى كۆك، بەزىلىرى قىزىل ۋە رەڭگارەڭ بولىدۇ. بوغۇملۇق كېلىدۇ. تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئەزالارنى يۇمشىتىش ۋە قىزىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سېرىق ئاچچىق سۇنى سۇمۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىرسىي سۇپ (ئە) <بىئول> نەسىلگە ئائىت، نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتىدىغان، قالىدىغان؛ نەسلىي: ئىرسىي قابىلىيەت. ئىرسىي سىگنال. ئىرسىي يوشۇرۇن كۈچ.

ئىرسىي بەلگىلەر. * ئېگەم ئاللا ئايال زاتىدا بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەللىكنىڭ ھەممىسنى مۇشۇ قىزغا بەرگەنمىكىن-ھە! ياكى قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز بولغان كۇسەن ئۇيغۇرلىرىدىكى ئىرسىي گۈزەللىكنىڭ بۈگۈنكى ئۇيغۇر قىزلىرى سىماسىدا قايتا نامايان بولۇشىمكىن!

ئىرسىي ئامىل <بىئول> ئەڭ دەسلەپتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان، جانلىق ئورگانىزملار تېنىدىكى ئالامەتلەرنى تىزگىنلەيدىغان ئىرسىيەت بىرلىكى، كېيىن «گېن» دەپ ئاتالغان.

ئىرسىي شەرتلىك بەلگە <بىئول> خەۋەرچى RNA (mRNA) نىڭ نوكلېئوتىد (ياكى ئىشقار رادىكالى) تەرتىپى بىلەن ئاقسىلنىڭ ئامىنو كىسلاتالىرى تەرتىپى ئارىسىدىكى ماس كېلىش مۇناسىۋىتى، يەنى mRNA دىكى ئۈچ دانە نوكلېئوتىد تەرتىپى ئاقسىلدىكى بىر مۇئەييەن ئامىنو كىسلاتاسىنى بەلگىلەيدۇ. بىر خىل ئامىنو كىسلاتاسىنى بەلگىلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۈچ دانە نۇكلېئوتىد گۇرۇپپىسى ئۈچ تەنلىك شەرتلىك بەلگە ياكى شەرتلىك بەلگىچە (كودول) دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىرسىي قابىلىيەت <بىئول> جانلىقلارنىڭ جىسمانىي ۋە پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاپ قېلىش ھەمدە ئەۋلادلىرىغا قالدۇرۇش قابىلىيىتى.

ئىرسىي كېسەللىك <بىئول> ← **ئىرسىيەت كېسەللىكى.**

ئىرسىي ماددا <بىئول> ئەجداد بىلەن ئەۋلاد ئارىسىدا ئىرسىيەت ئۇچۇرلىرى يەتكۈزىدىغان ماددا.

ئىرسىي يوشۇرۇن كۈچ <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئەسلىدىلا بار بولغان

ئىرسىي قابىلىيىتى.

ئىرسىيەت ئى (ئە) <بىئول> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ جىسمانىي ۋە پسىخىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاش ھەمدە نەسلىدىن نەسلىگە قالدۇرۇش قابىلىيىتى.

ئىرسىيەت قۇرۇلۇشى <بىئول> جانلىقلار ئۈستىدىكى ئالدىن پىلانلانغان لايىھىگە ئاساسەن، ئىرسىي ماددىنى بىۋاسىتە باشقۇرۇش، قايتا تەشكىللەش، قايتا قۇرۇش ئارقىلىق ئىرسىي ئالامەتلەرگە نىسبەتەن نىشانلىق ئۆزگەرتىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش.

ئىرسىيەت كېسەللىكى <تىب> مۇئەييەن ئىرسىي ئامىل (مەسىلەن، خروموسومىلارنىڭ نورمالسىزلىقى، بىر گېن ياكى كۆپ گېننىڭ نورمالسىزلىقى) كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەمدە مۇئەييەن شەكىل بىلەن ئەجدادىدىن ئەۋلادىغا تارقىلىدىغان كېسەللىك.

ئىرسىيەت ماددىسى <بىئول> ئىرسىيەتنىڭ مىكرونىكىلىق ماددىسى ياكى گېنى، ئۇ ھۈجەيرىلەرگە چوڭقۇر تەسىر قىلىش بىلەن بىللە بارلىق ھۈجەيرىلەرنىڭ پروتوپلازمىسىنىڭ خاراكتېرى، ھۈجەيرىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئېففېكتى قاتارلىقلارغا قارىتا ئىنتايىن زور دەرىجىدە ئەھمىيەتلىك روللارنى ئوينايدۇ. بۇ خىل گېنلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن كۆپىيىش ۋە ئۆزگىرىش قاتارلىق ھەر خىل خۇسۇسىيەتلىرى بولىدۇ.

ئىرسىيەت مەنبىي بەلگىلىرى <بىئول> ① ئوكسىدسىزلانغان رىبونۇكلېئىن كىسلاتاسى مولېكۇلىسىدىكى نۇكلېئوتىد تەرتىپى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىرسىي سىگنال. ② نۇكلېئوتىدنىڭ تىزىلىش تەرتىپى ئىپادىلىگەن ئىرسىي سىگنال بىرلىكى.

ئىرسىيەت ھالىتى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلادقا قالدۇرىدىغان بارلىق مورفولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى، فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى، مېتابولىزم تىپلىرى ۋە ھەرىكەت قابىلىيىتى قاتارلىقلار.

ئىرسىيەت ئۇچۇرى <بىئول> (DNA ياكى RNA) مولېكۇلىسىدىكى نۇكلېئوتىد ئىشقار، رادىكاللىرىنىڭ تەرتىپى ئېلىپ يۈرىدىغان ئۇچۇر. ئۇ ھۈجەيرىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە مېتابولىزمىنى تىزگىنلەيدىغان، ئەۋلادقا ئەجدادنىڭ ئىرسىيەت ئالامەتلىرىنى قوبۇل قىلدۇرۇپ يېتىلدۈرىدىغان سىگنالدۇر.

ئىرسىيەت ئېففېكتى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئىرسىي ماددىسىدا (DNA بۆلىكىدە) ئۆز-ئۆزىنى نۇسخىلىيالايدىغان فۇنكسىيە بار بولۇپ، كۆچۈرۈش ۋە ئاغدۇرۇش ئارقىلىق ئىرسىيەت ئۇچۇرلىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزىدۇ ۋە ھەر خىل ئاقسىلنى سىنتېزلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئەۋلادىدا ئەجدادىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئالامەت ئىپادىلىنىدۇ. ئىرسىي ماددا ئىنتايىن تۇراقلىق بولىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ تاسادىپىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ ياكى تۇساتتىن ئۆزگىرىپ يېڭى ئالامەت ھاسىل قىلىدۇ. ئىرسىي ماددىنىڭ بۇ خىل رولى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى «ئىرسىيەت ئېففېكتى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىرسىيەت ئىلمى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئىرسىيەت ۋە ئۆزگىرىشچانلىق قانۇنىيىتىنى

تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىرسىيەتچانلىق ئى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئەجدادىدىن قالغان ئىرسىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يىغىندىسى.

ئىرسىيەتشۇناس ئى ئىرسىيەت ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم: بىراق بەزى ماتېماتىكلار ئۇنىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ ئۇستۇنرەك تۇرىدۇ، بەزى ئىرسىيەتشۇناسلارنىڭ تۆھپىسى ئۇنىڭكىدىن كۆپ.

ئىرسىيەتشۇناسلىق ئى. تىرىك ئورگانىزملارنىڭ جىسمانىي ۋە پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاش ۋە نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن؛ ئىرسىيەت ئىلمى: ئىرسىيەتشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىرسىيەتلىك ① سۈپ. ئىرسىيىتى بار، ئىرسىيەتكە ئىگە: ئىرسىيەتلىك توسالغۇ. ئىرسىيەتلىك مۇناسىۋەت. * سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئىرسىيەتلىك سىلىكسىيە ئالىمى كۆپ يىل ئۆسىدىغان بۇغداي سورتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈردى. ② سۈپ. نەسىلگە ئائىت، نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتىدىغان؛ نەسلىي: ئىرسىيەتلىك بەلگىلەر. ③ رەۋ. ئىرسىيەت بىلەن بولىدىغان، ئىرسىيەت ئارقىلىق: ئىرسىيەتلىك ئۆزگىرىش. ئىرسىيەتلىك ئالدىنى ئېلىش. * ئامېرىكا ئالىملىرى 20 يىل تەتقىق قىلىش ئارقىلىق راك كېسىلىنىڭ ئىرسىيەتلىك بولىدىغانلىقىنى شەرھلىگەن.

ئىرسىيەتلىك ئالدىنى ئېلىش <بىئول> ھاشارات گېنېتىكىسى پرىنسىپىدىن پايدىلىنىپ، بەزى زىيانلىق ھاشاراتلارنىڭ يېڭى سورتىنى يېتىشتۈرۈپ ۋە ئۇلارنىڭ بىئولوگىيىلىك ئالدىنى ئېلىش كۈچىنى ئاشۇرۇپ، تەبىئەتتىكى توپى ئىچىگە قويۇپ بېرىش ئارقىلىق 3 ـــ 5 ئەۋلاد ئىچىدە پۈتۈنلەي يوقىتىدىغان بىر خىل ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇلى.

ئىرسىيەتلىك توسالغۇ <بىئول> جانلىق ئورگانىزملار تېنىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە ئىرسىيەت ئامىللىرى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان توسالغۇ.

ئىرسىيەتلىك لەيلەپ ئۆزگىرىش <بىئول> كىچىك توپ ئىچىدىكى گېن چاستوتىسىنىڭ بىر ئەۋلادتىن يەنە بىر ئەۋلادقا ئۆتكەندە كۆرۈنىدىغان ئىختىيارىي لەيلەپ يۆتكىلىش ھادىسىسى.

ئىرسىيەتلىك مۇناسىۋەت <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئەجدادى بىلەن ئەۋلادى ئوتتۇرىسىدىكى ئىرسىيەت قالدۇرۇش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش مۇناسىۋىتى.

ئىرسىيەتلىك يېتىلمە سىلىك <بىئول> گېننىڭ بىرىكمە سىلىكى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يېتىلمە سىلىك. بۇ خروموسومىنىڭ كەمچىللىكىدىن بولىدىغان يېتىلمە سىلىككە ئوخشىمايدۇ.

ئىرغاڭ تەق. بىر بۇ ياققا بىر ئۇ ياققا چايقىلىش، سىلكىنىش ھالىتى.

ئىرغاڭشتماق «ئىرغاڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىگىت «ئاتىلىرىنىڭ قەبرە بەلگىسى مانا مۇشۇ ئىكەن» دەپ پادىشاھقا ئاتىنىڭ كاللىسىدەك بىر قارا تاشنى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ تاشقا قاراپ تۇرۇپ كېتىپ بېشىنى ئىرغاڭشتىپ: «مېنىڭ ئاتام دۆلەتمەن ئادەم ئىدى، ئۇنىڭ قەبرىسى بۇنداق ئاددىي بولمىسا كېرەك» دەپ يىگىتكە غەزەپلىنىپتۇ.

ئىرغاڭشىماق پ. ئىككى يانغا چايقالماق، ئىرغاڭ-ئىرغاڭ قىلماق، ئىرغاڭلىماق: دەرەخ شامالدا ئىرغاڭشىدى. * تۆلكە خۇشامەتچىلىك بىلەن ھىجىيىپ ۋە ئىرغاڭشىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ-دە، ناييناقلىغان ھالدا دەپتۇ: – جانابى بۆرە بېگىمنىڭ مۇھىم ئۇقتۇرۇشى بار. دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار!

ئىرغاڭلاتماق «ئىرغاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرەخنى ئىرغاڭلات-ماق. * ئالما شېخىنى ئىرغاڭلاتماق. * بوۋاي بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ سۆزلىدى. * ئىسھاق ئىككى بارمىقىنى قىسقۇچ شەكلىگە كەلتۈرۈپ بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ، باتىرغازىغا ئىشارەت قىلدى.

ئىرغاڭلاشماق «ئىرغاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوراندا دەرەخ شاخلىرى ئىرغاڭلاشتى. * كېچە بولسا جىم، غەمكىن ھەممە ياق، قايغۇ-ھەسرەتلەر ئوراپ ئالغاندەك. تۇرۇپ دەرەخلەر ئىرغاڭلىشىدۇ، كۆلپەتلەر بېسىپ ھېرىپ قالغاندەك.

ئىرغاڭلىماق پ. بىر ئۇ ياققا-بىر بۇياققا چايقالماق، ئىرغاڭ-ئىرغاڭ قىلماق، ئىرغاڭشىماق: ئۇلار دەريا لېۋىگە، ئىرغاڭلاپ تۇرغان ياپراقسىز مەجنۇنتاللار قېشىغا كېلىپ، ئېگىز قىرغاققا چىقتى. * ئۇ گېلەمنى ئېلىپ ئۆيگە كەلدى. ئىرغاڭلاپ ئارانلا ماڭىدىغان پور سېمىز ئايالى ئۇنى گۈللۈك ھويلىدا كۈتۈۋاتاتتى.

ئىرغاڭ-ئىرغاڭ «ئىرغاڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئىرغاڭ-ئىرغاڭ قىلماق.

ئىرغاي ئى <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. ياش نوتىلىرىدا يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ، كېيىن چۈشۈپ كېتىدۇ. يوپۇرمىقى سوقىچاق، تولۇق گىرۋەكلىك، دۈمبە تەرىپىدە ئاق تۈكلىرى بار. گۈلى شاپتۇل چېچىكى رەڭدە، مېۋىسى شار شەكىللىك، قارا كېلىدۇ، 2 — 3 تال ئۇرۇقى بولىدۇ. ياغىچى قاتتىق، ئانچە توم بولمايدۇ. ئادەتتە كىچىك سايمانلارغا ساپ قىلىنىدۇ.

ئىرغايلىق ① سۈپ. ئىرغىيى بار، ئىرغىيى بولغان: ئىرغايلىق تاغ. ئىرغايلىق تاغ بېلى. ئىرغايلىق جىرا. ② ئى. ئىرغاي كۆپ ئۆسىدىغان يەر: قويچى باللار ئىرغايلىقتىن ئىرغاي كېسىپ كەلدى.

ئىرغىتىشماق «ئىرغىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىرغىتىلماق «ئىرغىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بېغىشلىغان باتۇرلار ۋۇجۇدىنى بۇ جەڭگە، ئەنە ئونلاپ ماي تۆگى ئىرغىتىلدى ئۆستەڭگە.

ئىرغىتماق ① «ئىرغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەۋكەت تىلىنى «ماقۇل» غا ئۆمەللەۋاتقاندا، ئانار بىرنەرسىدىن ئەندىككەندەك، بېشىنى غەلىتە ئىرغىتتى. ② چۆرۈپ تاشلىماق، كۆتۈرۈپ ياكى پىرقىرىتىپ ئاتماق: لەيلىگۈل بېشىنى سىلكىپ، يوغان ئىككى ئۆرۈم چېچىنى ئىرغىتىپ كەينىگە تاشلاپ كۆك كۆز كىشىگە قاراپ نېمىدۇر دېمەكچى بولدى. * – ئېھ، يىگىت، مەن ساڭا ياردەم قولۇمنى سۇنۇپ، بۇ ئانارنى ئىرغىتتىم، سەن ئۇنى يەپ ھوشۇڭغا كەلدىڭ، بۇ ئانارنىڭ نېمە ئۈچۈن قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ – دېدى بوۋاي.

ئىرغىشماق «ئىرغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ساي ۋە جىلغا غوللىرىدا تولۇپ ئاقار سۇ، قاراپ تۇرساڭ تەشنا دىلغا ئەجەب ياقار بۇ. ئورمانلىقتا ئىرغىشىدۇ مارال بۇغىسى، سېخىي ۋادى ئۇنىڭ كۆپتۇر قىلغان

سوغىسى.

ئىرغىماق پ. سىلكىنمەك، سەكرىمەك: قادىر بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى. * خانىش ئايدىك چۆچۈپ ئىرغىپ ئورنىدىن قوپتى، كېيىن «ئۇھ!...» دەپ ئورنىغا ئولتۇردى. * ئۇ بىر ئىرغىپ قىرغاققا چىقتى-دە، يوغان تاشنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇرغانىدى، تاقاق چېقىلدى.

ئىرق ئى (ئە) ① نەسىل، زات. ② تەن تۈزۈلۈشى جەھەتتە مەلۇم ئورتاق ئىرسىيەت ئالاھىدىلىكلىرى (مەسىلەن، تېرە، چاچ رەڭگى، چاچ شەكلى، كۆز رەڭگى، قان ئايرىمىسى قاتارلىق)گە ئىگە بولغان ئادەملەر توپى، بۇ ئالاھىدىلىكلەر بەلگىلىك رايوندا ئۇزاق مۇددەت تەبىئىي مۇھىتقا ماسلىشىش جەريانىدا شەكىللەنگەن. بۇ ئالاھىدىلىكلەرگە ئاساسەن، پۈتۈن دۇنيادىكى ئىنسانلار موڭغۇل ئىرقى، نېگىر ئىرقى ۋە ياۋروپا ئىرقىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ئىرققا بۆلۈنىدۇ. ئىرققا ئايرىش جەھەتتە، ئاساسەن رەڭ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، ئىنسانلارنى سېرىق تەنلىك، قارا تەنلىك، ئاق تەنلىك ۋە قوڭۇر تەنلىك دەپ ئايرىش ئۇسۇلىمۇ بار.

ئىرقچى ئى. ئىرقچىلىق تەرەپدارى، ئىرقچىلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزگۈچى، ئىرقىي كەمسىتىش ۋە ئىرقىي ئايرىمىچىلىق سىياسىتىنى ياقلايدىغان، خەلققە ئىرقىي پەرق بويىچە مۇئامىلە قىلىدىغان تەرەپ: بۇ قانۇن جەنۇبىي ئافرىقا ئىرقچى دائىرىلىرىنىڭ ئىرقىي كەمسىتىش بىلەن ئىرقىي ئايرىمىچىلىقنى يۈرگۈزۈشىنىڭ ئاساسى بولۇپ كەلگەن.

ئىرقچىلىق ئى «ئىرقلار تەڭ ئەمەس، بەزى ئىرقلار ئالىي، بەزىلىرى پەس بولىدۇ، ئالىي ئىرقلار پەس ئىرقلار ئۈستىدىن ھۆكۈمران بولۇشى تارىخىي زۆرۈرىيەتتۇر» دەپ دەۋا قىلغۇچى بۇرژۇئازىيىچە رېئاكسىئون نەزەرىيە يەنى ئىرقىي كەمسىتىش سىياسىتى، ئىرقىي ئايرىمىچىلىق: بىز ئافرىقا خەلقىنىڭ جەنۇبىي ئافرىقا ئىرقچىلىقىغا ۋە كېڭەيمىچىلىكىگە قارشى كۈرىشىنى قوللايمىز.

ئىرقشۇناس ئى. ئىرق ئىلمى بويىچە تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچى ئادەم؛ ئىرق ئىلمى مۇتەخەسسىسى.

ئىرقشۇناسلىق ئى. ئادەملەرنىڭ بەدەن ۋە رەڭگى، يۈز-كۆز، باش تۈزۈلۈشى ۋە شۇنىڭدەك، نەسلىي بەلگىلىرىنىڭ بىر خىللىقى ياكى ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئىنسانلار ئىرقىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم: ئىرقشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىرقىي سۈپ (ئە) ئىرققا خاس، ئىرققا ئائىت: ئىرقىي بەلگىلەر. ئىرقىي ئايرىمىچىلىق سىياسىتى. ئىرقىي كەمسىتىش.

ئىرقىي ئالاھىدىلىك <ئىرق> مەلۇم بىر ئىرقنىڭ تەن ساغلاملىق مورفولوگىيىسى جەھەتتىكى بەزى ئورتاق ئىرسىيەت ئالاھىدىلىكى. مەسىلەن، تېرىسىنىڭ، چېچىنىڭ، كۆزىنىڭ رەڭگى، چاچ تىپى، بويىنىڭ ئېگىزلىكى، بېشىنىڭ، يۈزىنىڭ، بۇرنىنىڭ شەكلى ۋە قان تىپى قاتارلىقلار.

ئىرقىي كەمسىتىش <پەلس> ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ باشقا ئىرقتىكىلەرنى دۈشمەن كۆرۈش، زىيانكەشلىك قىلىش ۋە تەڭسىز مۇئامىلە قىلىشتەك

ئەكسىيەتچىل قىلمىشى. دۇنيانىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا ئىرقىي كەمستىش ھادىسىلىرى مەۋجۇت.

ئىركاشا سۈپ. دىئال. لۆم-لۆم، گومۇش.

ئىركىت ئى. سۈتنىڭ مېيى ئېلىۋېلىنغان بىر خىل قالدۇقى.

ئىرلىماق پ. جىر تۇۋلىماق، ناخشا ئېيتماق: ئەنۋەر ئىرچى قىزلارغا زوق بىلەن نەزەر سالدى. قىزلار يېرىم ئۇسسۇللۇق شوخ ھەرىكەت بىلەن ئىرلايتتى.

ئىرماش-چىرماش ① ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق نەرسە، سىزىق ھەم شۇ قاتارلىقلار ئۆزئارا كىرىشىپ، گىرەلىشىپ، ئارىلىشىپ كەتكەن: ئىرماش-چىرماش سىزىقلار. ئىرماش-چىرماش ئىزلار. * بىراق، قەغەز ئۈستىدە ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي تونۇش بولمىغان ئۇزۇن-قىسقا، ئىرماش-چىرماش سىزىقلار بولغانلىقتىن، ئۇ ھېچنېمىنى چۈشەن-مىدى. * ئۇلار ئاق دەپتەرگە خەنزۇچە ئېروگلىفلارنى ئىرماش-چىرماش يېزىپ دەرس تەكرارلىماقتا ئىدى. ② مۇناسىۋەت جەھەت-تە ئېچقويۇن-تاشقويۇن بولۇپ كەتكەن، مۇناسىۋىتى، ئالاقىسى ھەددىدىن زىيادە يېقىن، بىر-بىرىگە ئۆتۈشكەن: ئىرماش-چىرماش باغلىنىش. * لەيلىگۈل دوستلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ، كىشلەر بىلەن ئىرماش-چىرماش بولۇپ كەتكەنىدى. * شۇنىڭدىن بىرى يىگىتلەر جەڭچىلەر بىلەن ئىرماش-چىرماش بولۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. ③ ئۆزئارا چېتىشلىقى بولغان، مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئۇ بىئولوگىيىنىڭ باشقا پەنلەر بىلەن ئىرماش-چىر-ماش ئالاقىسى بارلىقىنى ئاستا-ئاستا سېزىشكە باشلىدى.

ئىرماشماق پ. ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ، بىرلىشىپ كەتمەك، چىرماشماق: باتۇر بۇغدايلارغا قاراپ ھەيران قالدى: بۇ يەردىن ھوسۇل ئالغىلى بولارمۇ؟ قارىماققا بۇ يەر بۇغدايلىق ئەمەس، بەلكى ئوت-چۆپلۈكتەك بولۇپ، غوللىرىغا يۆگىمەچ قاتارلىق زىرائەتكە زىيانلىق ئوت-چۆپلەر ئىرماشمىغان بىرەر تۈپمۇ بۇغداي كۆرۈنمەيتتى. * ئاللا يارىم سەن كېۋەز بول، مەن يۆگەي بولاي. ئىرمىشىپ، چىرمىشىپ شاخىڭغا قوناي.

ئىروزىيە ئى (ر<لات) <گېئول> تۇپراقنىڭ، يەر پوستىنىڭ سۇ، مۇز ياكى شامال تەسىرىدە يېمىرىلىشى.

ئىروزىيىلەش «ئىروزىيىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئىروزىيىلەش رولى.

ئىروزىيىلەش رولى <جۇغ> ھەر خىل تاشقى كۈچلەر. مەسىلەن، شامال كۈچى، ئېقىن سۇ، مۇزلۇق دولقۇن قاتارلىقلارنىڭ يەر يۈزىدىكى تاغ جىنسلى-رى ۋە ئۇلارنىڭ يېمىرىلمە ھاشاراتلىرىنىڭ بۇزۇش رولى.

ئىروزىيىلەنگەن «ئىروزىيىلمەك» پېئىلى-نىڭ سۈپەتدىشى: ئىروزىيىلەنگەن تۈزلەڭ-لىك.

ئىروزىيىلەنگەن تۈزلەڭلىك <جۇغ> ئاقار سۇلارنىڭ ئىروزىيىلەش رولى بوش ماددىلارنى ئېقىتىپ كېتىش سەۋەبىدىن شەكىللەنگەن تاشلىق تۈزلەڭلىك.

ئىروزىيىلەنگەن ئويمانلىق <جۇغ> تاشقى كۈچلەرنىڭ ئىروزىيىلىشى نەتى-جىسىدە شەكىللەنگەن ئويمانلىق.

ئىروزىيىلمەك پ <گېئول> سۇ، مۇز ياكى شامال قاتارلىقلار يەر پوستى، تۇپراق

قاتارلىقلارنى يالاپ كەتمەك، يىمىرمەك.

ئىرونىيە ئى (ر) <ئەد> فورما جەھەتتىن ئىجابىي مەنىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئارقىلىق رىشتىلاش ۋە مەسخىرىلەش مەنىلىرىنى ئاڭلىتىدىغان ئىبارە.

ئىرىدىي ئى (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ir (iridium) . كۈل رەڭ پارا-شوك ھالىتىدىكى ماددا ياكى ئاق، يالتىراپ تۇرىدىغان كاللەك ماددا. قاتتىق ۋە چۈرۈك، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، قېتىشما تەييارلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئىرىدىينىڭ قېتىشمىسى تېگىل ۋە ئالتۇن قەلەم ئۇچى قىلىنىدۇ.

ئىرىس ئى (ر) تەركىبىگە سۈت ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان كەمپۈتلەرنىڭ تۈرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىرىس كەمپۈت تەركىبىگە سۈت ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان كەمپۈتلەر، سۈت كەمپۈت.

ئىرىڭ-سىرىڭ دىئال. ھۇرۇن، ئېزىلەڭگۈ.

ئىرىم ئى. كۆڭلىگە پۈككەن بىرەر ئىشنىڭ ئۈگۈشلۈك بولۇشى، بىرەر بالا-قازانىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى، ئىشقىلىپ، ئۆزىگە دەخلى-تەرۇز، زىيان يەتكۈزىدىغان بىرەر ئىشتىن ساقلىنىش، ياخشىلىقنىڭ ئۆزىگە نېسىپ بولۇشى ئۈچۈن، بىرەر نەرسىنى ياكى ئىشنى شەرت قىلغان ئاساستا باشلاش: ئىرىم قىلماق. * بۇ ئىشنى نېمىدىن باشلاشنى بىلمەي تۇراتتىم. نورۇز داموللا ۋەقەسى مېنىڭ ئۈچۈن ياخشى ئىرىم بولىدىغان بولدى. * ئەسلىدە ھاراق-كەشلەرنىڭ ئىرىمى بويىچە بىر رومكا ئىچىپ مەستلىكتىن يېشىلمەكچى ۋە باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلماقچى ئىدىم. ئاقىۋەت گرادۇسۇم تۇشۇپ تەڭلىشىپ قالدىم. * دەسلەپ ئۇلار قىزىنى ئىلى تەۋەسىدە ئوقۇتمىغان موللا، داخان، باخشىلار قالمىدى، نۇرغۇن قېتىم رەم ئاچقۇزۇپ باقتى، بارلىق كونىچە ئىرىملارنى قىلىپ كۆردى.

ئىرىم قىلماق ① كۆڭلىدە ياخشىلىق، ئۈگۈشلۈك تىلەش مەقسىتىدە، ھەم شۇنىڭغا باشلىنىش بولۇپ قالار دېگەن نىيەت بىلەن شەرتلىك بىرەر ئىشنى بەجاغا كەلتۈرمەك، قىلىپ شەرتىنى سۇندۇرماق: ھېلىقى كىشىلەر قوراللىرىنى تاپشۇردى. شۇ ئارىدا ئامانقۇل قارىياغاچقا باغلاقلىق تۇرغان ھاجەر باقىنىڭ يېنىغا كېلىپ، «ماۋۇ چوشقىنى ئىرىم قىلايلى» دەپ ئاتماقچى بولدى. ② بىرەر دىنىي ئادەتنى شەرت قىلىپ ئورۇندىماق: — ئەتىگەندە ئىرىم قىلماي تۇرۇپلا نانلارنى پارچىلىۋەتتىلىغۇ! — دېدى مۆمىن ئاكا. ③ سودىدا شۇ كۈنى بىرىنچى بىر نەرسىنى سېتىپ كىرىم قىلماق، پۇل ئالماق: — ئۇستام، جىددىي لازىم بولۇپ قالدى، ئۇن يۈەن بېرىپ تۇرسىلا، مەن چۈشتىن كېيىن قايتۇرسام، — دېدىم تونۇش سودىگەرگە. لېكىن سودىگەر «كەچۈرسىلە، تېخى ئىرىم قىلمىغانىدىم، ئىرىم قىلغاندىن كېيىن بەرسەم» دېدى.

ئىرىمچى سۈپ. ئىرىمغا ئىشەنگۈچى؛ ئىرىمغا بېرىلگەن: ئىرىمچى ئادەم.

ئىرىمچىك ئى. سۈتنى ئۇتتا ئىللىتىپ، ئۇنىڭغا مەيىك ياكى قېتىق قوشۇپ قايىنىتىپ، سۈيىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى. ئۇ قىزىل ئىرىمچىك ۋە ئاق ئىرىمچىك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. مەيىك قوشۇپ ياسالغىنى قىزىل ئىرىمچىك، قېتىق قوشۇپ ياسالغىنى ئاق ئىرىمچىك بولىدۇ: ئەر-خوتۇن ئىككىسى ھەش-پەش دېگۈچە داستىخان راسلاپ،

ئاق نان، قەنت-گېزەك، بوغۇرساق، قۇرۇق ئىرىمچىكلەرنى توشقۇزۇۋەتتى.

ئىز ئى ① ئاياغ بىلەن يەرنى دەسسىگەندە ياكى بىرەر نەرسىنىڭ يۈزىگە سىزغاندا، چىچىغاندا، يازغاندا، تەگكەندە ياكى قول بىلەن بىرەر نەرسىنى تۇتقاندا چۈشۈپ قالغان بەلگە، ئىزنا: ئاياغنىڭ ئىزى. ئاتنىڭ ئىزى. قامچا ئىزى. تاياق ئىزى. ئىز قوغلىماق. ئىزىدىن قوغلىماق. * مەن جىلغىنىڭ باش تەرەپلىرىنى ئىزلەپ كېلىۋاتسام، قار ئۈستىدىكى ئادەم ئىزىغا كۆزۈم چۈشتى. * ئۇ دېۋەيلەپ كېلىپ بىر كاچات سالغانىدى، سايىمنىڭ يۈزىدە بەش بارماقنىڭ ئىزى قالدى. * ئادىل قۇلۇپنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ باقتى. بۇنىڭدىن بىرەر ئىز تاپالمىدى. ② بىرەر نەرسە يۈزىگە يۇقۇشتىن ھاسىل بولغان داغ: كىيىمدىكى بۇ قان ئىزىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن، رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بۈگۈندىن تارتىپ تەكشۈرۈشنى باشلىغانىدى. ③ كۆچمە. كىشى كۆڭلىدىكى ئازاب، داغ؛ كۆڭۈلدە قېپقالغان مەنىۋى تەسىر: بۇ ئىش ئۇنىڭ يۈرىكىدە چوڭقۇر ئىز قالدۇردى. * كۆڭۈلدە ھېچ قالمىدى قايغۇ-ئەلەم ئىزلىرى، ئەمگەك بىلەن تاۋلاندى يېڭى جۇڭگو قىزلىرى. ④ كۆچمە. بىرەر ۋەقەنىڭ يىپ ئۇچى: ئۇ ياقۇپ ياساۋۇلنى كۆرۈپ ياكى ئۇنىڭ قولغا چۈشكەنلىكىنى ئاڭلاپلا، ئۆز ئىزىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشقا كىرىشكەنىدى. ⑤ ئومۇمەن يول، نىشانە: يولۋاس ئىزىدىن قايتماس، يىگىت سۆزىدىن (ماقال). ⑥ بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئۆزىنىڭ بۇرۇنلا تۇتۇپ كەلگەن يولى، ئۇسۇلى: خىلمۇخىل گەپلەر يۈرۈپتۇ يېزىدا، ئاشپۇزۇل مېڭىۋېرىپتۇ ئىزىدا. ⑦ ئەسلىدىكى ئورنى، ئەسلىي ھالىتى: ئىزىغا چۈشمەك. * ھاياتنىڭ ئەگرى-توقاي مۇساپىسى، ئوخشايدۇ، تىنىم تاپماس كەڭ دېڭىزغا، بەزىدە كۆتۈرۈلسە ئۇندا دولقۇن، بەزىدە چۈشەر پەسلەپ ئۆز ئىزىغا. ⑧ ئورۇن: ئۇ كىشى ئۆلۈپ كەتكەن-دىن كېيىن ئۇنىڭ ئىزىغا بىزنىڭ شىركەتتىن بىرسىنىڭ بالىسى ئورۇنلاشقان. ⑨ قالدۇقى، ئىزناسى: ئوغلى بارنىڭ ئۆزى بار، قىزى بارنىڭ ئىزى بار (ماقال). ⑩ تەسىرى، تەسىرىي كۈچ، تەسىر كۈچى: — خەپ توختاپ تۇر، بۇ ئوردىدىن سېنىڭ ئىزىڭنى يوقاتمىسام مەن خان ئاغىچىلىق ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن! — دېدى ئۇ قاتتىق ئاۋازدا. ⑪ <ئارخېئول> بۇرۇنقى زامانلاردىن قېپقالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلار ھېسابىدىكى جاي، قەدىمىي شەھەر قاتارلىقلارنىڭ ھازىرغىچە مەلۇم دەرىجىدە ساقلانغان، ساقلىنىپ قالغان قىسمى، قالدۇقى، يادىكارلىق، ئەسەر: قەدىمكى شەھەر ئىزلىرى. خارابە ئىزلىرى. ⑫ كۆچمە. ئالدىنقى ئەۋلادلارنىڭ، پېشقەدەملەر-نىڭ ياكى بىرەر شەخسنىڭ ھاياتىدا قالدۇرۇپ ئۆتكەن ئىش-ھەرىكىتى، پائالىيىتى ۋە پائالىيەت يۆنىلىشى؛ يول، مۇساپە: ئىز قالدۇرماق. باتۇرلار ئىزىدىن ماڭماق. * بىز ئالدىنقى ئەۋلادلارنىڭ ئىزىدىن بېسىپ ئالغا ماڭىمىز. * نېمىشقا دېسەڭلار، بۇ يولدا مېڭىپ كۆرگەن دادامنىڭ ئىزى بار. ئۆزۈمدە بولسا بۇ يولدا قەتئىي مېڭىشقا بەل باغلىغان پولاتتەك ئىرادە بار. * لېكىن، شانلىق غەلىبىدە بولالمىدى باتۇر قىز. ئىنقىلابنىڭ يولىدا قالدۇردى ئۇ پارلاق ئىز.

ئىز باسماق ① ئارقىدىن يېتىشىپلا كەلمەك، سوڭدىماق، سوڭدىشماق: نىجات، تاشپولاتلار ئىز بېسىپ، ئىككى تەرەپتىن

ئۆمىلەپ كېلىپ، ئىككى دانە قول بومبىسى بىلەن پوتەينى ۋەيران قىلدى. * ئۇلار ئىز بېسىپ قوغلاپ كەلدى. ② ئورنىنى ئالماق، ئورنىنى ئىگىلىمەك، ۋارىسى بولماق: — سەن داداڭنىڭ ئىزىنى باسقىن! — دېدى ئۇ ماڭا. * ئۇ ئۇسسۇل سەنئىتىدە ئۇستازىنىڭ ئىزىنى باستى ۋە سەھنە ھاياتىدىمۇ ئۇستازىنىڭ يولىدىن ماڭدى.

ئىز پۇلى سودىگەرنىڭ مالنى باشقىلاردىن توپ بويىچە ياكى پارچە سېتىۋالغان باھاسى: بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى بولار (ماقال). * — ئالسىلا، سىلىگە ئىز پۇلىغا بېرەي، — دېدى ئۇ ماڭا.

ئىز سىزىقى <گېئول> مىنېراللار سىرلانمىغان ساپال تاختىغا سۈركەلگەندە قالىدىغان ئىز. مىنېراللار ئۇۋۇتىلغاندىن كېيىن ساختا رەڭگى يوقىلىدۇ ھەمدە يات رەڭگى ئاجىزلىشىدۇ. شۇڭا مىنېراللاردىكى ئىز سىزىقىنىڭ رەڭگى مىنېراللار دانىچىسىنىڭ رەڭگىگە قارىغاندا مۇقىم بولىدۇ. ئىز سىزىقىنىڭ رەڭگى ئاساسلىقى مېتال مىنېراللارنى باھالاشتا ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىز قالدۇرغۇچى ئوق <ھەرب> قۇيرۇق قىسمىغا نۇر چاقنايدىغان خىمىيەۋى دورا قاچىلانغان بىر خىل زەمبىرەك ئوقى ياكى ئوق. ئېتىلغاندىن كېيىن نۇر چاقناپ، ئوق يولى ۋە كۆرسەتكۈچ نىشاننى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئىز قالدۇرماق ① تەسىر پەيدا قىلماق، تەسىر قىلماق: ئۇ بىزنىڭ قەلبىمىزدە چوڭقۇر ئىز قالدۇردى. ② ماشىنىچىلىقتا، توما شەكىللىك كەسمە تۆشۈك ئارقىلىق كېيىمنىڭ كېسىم پارچىلىرىغا بەلگە قويماق.

ئىز قوغلىماق قالدۇرغان ئىزى، ماڭغان يولى بويىچە ئارقىدىن يۈرمەك: ئېرپان سايىمنىڭ بۈگۈن ھەممىنىڭ ئالدىدا قېنىنى سېتىپ بولۇپ كېتىپ قالغانلىقىنى بىلدى-دە، كەينىدىن ئىز قوغلاپ، نەنلياڭ تەرەپكە كەلدى.

ئىز كۆرسەتكۈچ ئاتوم <فىز> رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلار تېشىپ ئۆتۈش كۈچى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان نۇر چىقىرىدىغانلىقتىن، بۇ خىل ئىزوتوپلارنى جىسىمغا كىرگۈزۈپ، ئاپپاراتلار ئارقىلىق ئۆتكەن نۇردىن ئۇنىڭ ھەرىكەت ئىزىنى ئۆلچەپ چىققىلى بولىدۇ. شۇڭا بۇ خىل رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلار ئىز كۆرسەتكۈچ ئاتوم دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل ئاتوملار ئادەتتە پەن-تېخنىكىدا كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، ئوغۇتقا ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق، ئوغۇتنىڭ ئۈنۈمى ۋە ئۆسۈملۈكنىڭ ئوغۇتنى سۈمۈرۈش ئورنىنى ئېنىقلىغىلى بولىدۇ.

ئىزىدىن چىقماق ① يولىدىن چەتكە چىقماق، چىقىپ كەتمەك: ۋاگون ئىزىدىن چىقىپ كەتتى. ② تەرتىپ-ئىنتىزام، قائىدە-يوسۇندىن چەتلىمەك، نورمال ھالەتتىن تايماق، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلماق: ئۇ بالا مۇشۇ كۈنلەردە تولىمۇ ئىزىدىن چىقىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئىزىدىن قايتماسلىق ← باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق.

ئىزىدىن ماڭماق يولىدىن ماڭماق، ئەگەشمەك: بىز باتۇرلارنىڭ ئىزىدىن ماڭىمىز.

ئىزىغا چۈشمەك ① نورمال ھالەتكە كەلمەك، نورمال رەۋىشتە يولغا قويۇلماق: پات يېقىندا شۇجى يەنە خىزمىتىگە ئولتۇرىدۇ، ھەممە ئىزىغا چۈشىدۇ. * خۇدا خالىسا،

جاھان ئۆگىنىلىپ، ئىزىغا چۈشۈپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ② پېيىغا چۈشمەك: ئۇنىڭ ئالغۇدىن ئاڭلانغان بۇ خۇپىيانە سۆز ئىزىغا چۈشكەن كىشىنىڭ راستىنلا ئەتكەسچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى.

ئىزىغا سالماق ① ئەسلىدىكى نورمال ھالىتىگە، ئەرتىپىگە كەلتۈرمەك؛ نورمال ھالەتكە چۈشۈرمەك، نورماللاشتۇرماق: تۇرمۇشىنى ئىزىغا سالماق. ئىشنى ئىزىغا سالماق. * ئەگەر دېھقانچىلىق بىلەن سۇدىن پايدىلىنىش ئىلىم-پەن ئىزىغا سېلىنسا، ئۇ يەردە نى-نى ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ. * بىز جەزمەن ھال-ئوقىتىمىزنى ئىزىغا سېلىپ، راۋۇرۇش قەد كۆتۈرىمىز. ② شەكىللەندۈرمەك؛ پەيدا قىلماق، ياراتماق: ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئاتا-بوۋىلار ئىزىغا سېلىپ شەكىللەندۈرگەن ئەنئەنە، قائىدە-يوسۇن مۇشۇ ئەمەسمۇ؟

ئىزىنى باسماق ئورنىنى دەسسىمەك، ۋارىسى بولماق، قىلغان ئىشنى داۋاملاشتۇرماق: — بالام، مېنىڭ نەچچە كۈنلۈكۈملا قالدى. سەن تەيجى بەگ بىلەن كەتكىن، ئاتاڭنىڭ ئىزىنى باسقىن، — دېدى ئۇ. * شۇنداق قىلىپ، ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن دادامنىڭ ئىزىنى بېسىپ سازچىلىق قىلدۇق. * — ئاكام ئۆلۈپ قالغان بىلەن، ئۇنىڭ ئىزىنى باسىدىغان چوپچوڭ ئوغلىنى كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمەن، — دەپتۇ ئۇكىسى.

ئىزىنى ئۆچۈرمەك قىلغان ئىشى، كۆرسەتكەن تۆھپىسى، باسقان مۇساپىسى ياكى بىرەر ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت قاتارلىقلارنى يوققا چىقارماق: سىرنى بىلگۈچىلەرنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرمەك. * — تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر كىشىلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىنقىلابىلىرىنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرۈش ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ.

ئىزىنى يوقاتماق بەلگە قالدۇرماسلىق: ئۇ ياقۇپ ياساۋۇلنى كۆرۈپ ياكى ئۇنىڭ قولغا چۈشكەنلىكىنى ئاڭلاپلا، ئىزىنى يوقىتىشقا كىرىشكەنىكەن-دە!

ئىزا ئى (ئە) ئۇيىلىش تۇيغۇسى؛ ئۇيات، خىجالەت، نومۇس: ئىزا تارتماق. ئىزاغا قالماق. * ئىزا ئۆلۈمدىن قاتتىق (ماقال).

ئىزا تارتماق ئۇيالماق، خىجالەت ھېس قىلماق، خىجالەت بولماق: تۇرسۇن ئۆزىنىڭ ھېلىقى خاتا ئىشلىرىنى ئويلاپ ئىزا تارتىپ ئېغىز ئاچالمىدى. * قىز بالا شۇ ئىش تۈپەيلى ئىزا تارتىپ ئۆيگە يىغلاپ كىرىپتۇ.

ئىزاغا قالماق ئۇياتقا قالماق، خىجالەتچىلىك ئىچىدە قالماق: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قانداقلا بولمىسۇن بىرەر قەلەمتىراشنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرگەن تۇرۇقلۇق ئاقىۋەتتە ئۆزىنىڭ كۆپچىلىك ئالدىدا مۇنداق ئىزاغا قېلىشىنى ئويلىمىغانىدى.

ئىزاغا قويماق ئۇياتقۇزماق، ئىزاغا قالدۇرماق، ئىزا تارتقۇزماق: ياسىن يىل ئاخىرىدا ئەلاچى بولۇپ مۇكاپات ئېلىپ، مېنى ساۋاقداشلىرىم ئالدىدا ئىزاغا قويدى.

ئىزا-ئاھانەت ئىزا ۋە ئاھانەت: ئىزا-ئاھانەت قىلماق. ئىزا-ئاھانەتكە قالماق. * بۈگۈن كەچكى قەدىرسىزلىك ۋە ئىزا-ئاھانەتلەر ئۇنىڭ نېرۋىسىنى قاپلاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى باسماقتا ئىدى. * ئۇلار ئىزا-ئاھانەت ئىچىدە زار-زار يىغلاشقا باشلىدى.

ئىزا-ئاھانەت قىلماق تىللىماق، ھاقارەتلىمەك: نېمىشقا ھايال بولدۇڭ؟ ساڭا نېمە بولدى؟ نېمىگە يىغلىدىڭ؟ ياكى بىرەر كىشى ئىزا-ئاھانەت قىلدىمۇ؟ ھالىڭنى ماڭا بايان قىل!

ئىزا-ئاھانەتكە قالماق ئىزا-ئاھانەتكە

دۇچ كەلمەك، ئۇچرىماق: مەن سىنىڭ كەينىڭگە كىرىپ خالايىقنىڭ ئىزا-ئاھانىتىگە قالدىم، ئەمدى خام خىيال قىلما، ھەرگىز سىنىڭ ئارقاڭدىن ماڭمايمەن. * مەن سىنىڭ ئورنىڭدا بولغان بولسام، شۇ ئىزا-ئاھانەتكە قالغۇچە ئاللىقاچان ئۆلۈۋالغان بولاتتىم.

ئىزاھ ئى (ئە) ① سۆز، ئىبارە ھەم ئۇنىڭ مەنىسى ياكى ۋەقە-ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارغا بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش؛ ئىزاھات، يەشمە، شەرھ: ئىزاھ بەرمەك. * بىز ئۇچىمىز «ئۇيغۇر تىلى ئىزاھلىق لۇغىتى» نىڭ 5-تومىدىكى سۆزلەرنىڭ ئىزاھىنى باشتىن-ئاخىر تەكشۈرۈپ چىقتۇق. * بوۋاي ئىزاھ تەلەپ قىلىپ ئادىلغا قاراپ قويدى. * سىلەر ئۇنى بىراۋنىڭ قىسقىچە تارىخىغا يېزىلغان ئىزاھلارنى كۆچۈرۈپ يېزىۋاتىدۇ دەپ ئويلامسىلەر! ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ② تېكىستلارنىڭ ئايرىم يېرىگە كىرگۈزۈلگەن ياكى ئايرىم مەسىلىگە بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش؛ قوشۇمچە مەلۇمات، ئەسكەرتىش: تەرجىمان يەنە ئەسەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش جەريانىدا، كىتابخانلارنىڭ چۈشىنىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ناھايىتى مۇكەممەل ئىزاھلارنى قوشقان.

ئىزاھ بەرمەك سۆز-ئىبارىنىڭ مەنىسى ياكى بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتمەك، ئىزاھلىماق، يەشمەك، يېشىپ كۆرسەتمەك: سۆزگە ئىزاھ بەرمەك. * «مەن كۆزگە ئىلماي» دېگەن سۆزنى باشقىچىرەك چۈشەنگىنىم ئۈچۈن ئۇ ئىزاھ بەردى. * ئەلى ئىزاھ بېرىپ «مەن سىزنىڭ ئاچچىق رەناتنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقدىشى بولىمەن، سىزنى ئاۋۇ يەرگىچە ئاپىرىپ قوياي، بولامدۇ؟» دېدى.

ئىزاھات ئى (ئە) يىزت. ئىزاھ؛ ئىزاھلار، چۈشەندۈرۈشلەر، شەرھلەر: ئىزاھات بەرمەك. * رەيھان بۇ سۆزلەرگە ئىزاھات بەردى. * بۇ ئىزاھاتتىن سادىق تۇرمىدىكى ئۇنتۇلماس دوستى ئادىلنىڭ تۈرمىدىن بوشىغاندىن كېيىنكى ئىشلىرىنى ئېسىگە ئالدى. * ئۇ بۇ ئىشنى كىم، قاچان، قانداق قىلىپ شۇنداق ئۇستىلىق بىلەن ئىز قالدۇرماي قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرگۈدەك ئىزاھات تاپالمايتتى.

ئىزاھات بەرمەك ئىزاھلاپ چۈشەندۈرمەك، ئىزاھلاپ ئۆتمەك، ئىزاھلىماق، يەشمەك: ئۇ غەلىتە ئۇقۇشماسلىقنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن بىزگە گەپنى توختىتىپ تۇرۇپ، ئىزاھات بېرىپ ئۆتتۈشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. * — كۆكەلەر ئائىلىسىدىكى قەھرىمانلىق ئۇنىڭ ئاتىسىدىن تارتىپ باشلانغان، — دېدى ئىزاھات بېرىپ پودپولكوۋنىك پوجە.

ئىزاھاتسىز رەۋ. ئىزاھاتى يوق، ئىزاھات بەرمەيلا: ئۇ كېرەكلىك ئاچقۇچ، رەيھاننىڭ قولۇپلىرىغا سېلىنمىغانلىقىنى ئىزاھاتسىزلا چۈشىنەتتى. * يىگىتلەر تۇرغۇننىڭ مەقسىتىنى ئىزاھسىزلا چۈشەندى.

ئىزاھلاتقۇزماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىزاھلاتماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆزنى ئىزاھلاتماق.

ئىزاھلاشماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىزاھلانماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئەتىيازدىن ھازىرغىچە جەمئىي بەش مىڭ لېكسىكا ئىزاھلىنىپ بولدى. * كىشىنىڭ ئەخلاقىي قىياپىتى بىرەر ھەرىكەتنى قىلىش ياكى ئۇنى

توختىتىش ئىپادىسى ئارقىلىق ئىزاھلىنىدۇ.

ئىزاھلىتىلماق «ئىزاھلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزاھلىق سۈپ. ئىزاھى بار، مەنىسى، ماھىيىتى چۈشەندۈرۈلگەن: ئىزاھلىق لۇغەت.

ئىزاھلىق لۇغەت <تىل> سۆز مەنىلىرى شەرھلەپ، چۈشەندۈرۈپ كۆرسىتىپ بېرىلگەن لۇغەت: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى. ئۆزبېك تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى.

ئىزاھلىق تەگداش بۆلەك <تىل> ئوخشاش بىر شەيئىنى ئىپادىلەپ، جۈملىنىڭ ئوخشاش بىر بۆلىكى بولۇپ كېلىدىغان ئىككى سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسى. مەسىلەن، «ئۇلار دۇنيانىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسى جومولاڭماغا چىقتى» دېسەك، بۇ يەردە «ئەڭ ئېگىز چوققا» بىلەن «جومولاڭما» دېگەن ئىككى بىرلىك ئوخشاش بىر شەيئىنى ئىپايدىلەي-دۇ، شۇنداقلا «چىقىش» دېگەن ھەرىكەت ھەر ئىككى بىرلىككە تەڭ قارىتىلغان بولىدۇ. بۇ يەردە بۇ ئىككى بۆلەك پەقەت بىر-بىرىنى ئىزاھلاپلا كېلىدۇ. مانا مۇشۇنداق بىرلىكلەر ئىزاھ-لىق تەگداش بۆلەك دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىزاھلىماق پ ① سۆز-ئىبارە ياكى بىرەر ئىش، ۋەقە-ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرمەك، ئۇنىڭ مەنىسىنى، ماھىيىتىنى ئېچىپ كۆرسەت-مەك، يەشمەك، شەرھلىمەك: ئۇ مېنىڭ چىرايىمدىكى غەزەپ ئارىلاش تەئەججۈپنى كۆردى بولغاي، سۆزىنى ئىزاھلىدى. * بۇ چارىنى ئورۇمچى شەھەرلىك باج ئىشلار ئىدارىسى چۈشەندۈرىدۇ ۋە ئىزاھلايدۇ. * سەزگۈر سوپاخۇن ئاكام سېكرىتارنىڭ ئۆز سۆزىنى چۈشەنمىگەنلىكىنى دەرھال ئاڭقىرىپ سۆزىنى ئىزاھلىدى. ② تېكست ئىچىدىكى مەلۇم جۈملە ياكى سۆزگە ئىزاھات بەرمەك: سۆزنى ئىزاھلىماق.

ئىزاھنامە ئى ئىزاھ، چۈشەندۈرۈش يېزىلغان قەغەز ياكى كىتابچە: — ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ، — قادىر ئورۇندۇقنى شىرەگە يېقىنراق سۈرۈپ چېرتىيوژغا قارىغاچ سۆزلىدى، — ئەمدى ياخشى بولدى، ئىزاھنامە يېزىشقا كۆپ كۈچ سەرپ بولىدۇ. * ئۇ ئىزاھنامە يېزىلغان قەغەزلەرنى بىر چەتكە ئېلىپ قويۇپ، چېرتىيوژنىڭ يۆگىكىنى يېيىپ تۈزلىدى.

ئىزباسار ئى (ئىز+باسار) ئالدىنقىلارنىڭ ئورنىنى دەسسەپ، ئۇلارنىڭ تۇتقان يولىنى، قىلغان ئىش-ئىزلىرىنى داۋام-لاشتۇرغۇچى؛ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى شەخس، ئادەم: ئىزباسار تەربىيىلەش. ئىزباسار يېتىشتۈرۈش. * شەۋكەت ئۇنىڭ تۇنجى ئىزباسارى بولدى.

ئىزباسارلىق «ئىزباسار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئىزتىراپ ئى (ئە) يېزت ① قاتتىق ھاياجان: شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەلبىدە توساتتىن شېرىن، ئەمما غەمكىن ئىزتىراپ ئويغاندى. * كەشتىچى تەبىئەت توقۇغان گىلەم — ئۇستىدىن ئۇ ماڭا كەلدى يۈزلىنىپ. ھاڭ قېتىپ ھودۇقۇش، تەمتىرەش بىلەن، ئىزتىراپ ئىچىدە قالدىم ئەيمىنىپ. ② روھىي ئازاب، روھىي ئېزىلىش، ھەسرەت، سىقىلىش، ئەلەم: بۇ مىنۇتلار تاشۋاينىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئاچچىق ئىزتىراپ ۋە ئىسيان مىنۇتلىرى ئىدى. * ئۇلارنىڭ سالاپەتلىك يۈزلىرىنى ئاچچىق ئىزتىراپ، قاتتىق ئېچىنىش ۋە ھەسرەت--

نادامەت تۇمانلىرى قاپلاپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. * بەختىيار چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى-دە، ئىزتىراپ بىلەن: — ساۋاقدىشىم، ھەقىقەتەنمۇ ساڭا بەختسىزلىك قوشلاپ كېلىپتۇ، — دېدى.

ئىزتىراپقا چۈشمەك ئەنسىزلىككە پاتماق، غەمگە پاتماق، غەمسىرىمەك، تىت-تىت بولماق: تاشۋاي كۆزلىرىگە ئىشەنمەي، بىرھازا ئىزتىراپقا چۈشكەن پېتى قاراپ تۇرۇپ قالدى. * ئۇ راۋابنى قولىغا ئېلىپلا بىرھازاغىچە قاتتىق ئىزتىراپقا چۈشۈپ، ئۈن-تىنسىز تۇرۇپ كەتتى.

ئىزچى ئى ① ئىزنىغا چۈشۈپ، ئىز قوغلاپ تاپقۇچى كىشى ياكى ئىزنى ياخشى بىلىدىغان ھەم شۇ ئارقىلىق بىرەر ۋەقە، ئىشنىڭ يىپ ئۇچىنى تېپىپ ئېنىقلايدىغان رازۋېدچىك: پىشقەدەم ئىزچىلار ھارۋىنىڭ شۇ كېچىسى دەريانىڭ ئېقىمدىكى تىك قىرغاقىچە ھەيدەپ بېرىلغانلىقىنى، ماتورنىڭ دەرياغا دومىلىتىۋېتىلگەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى. * پادىشاھ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئىزچى، سىنچى، رەمچى، قۇرئەندازلارنى يىغىپ، ئۇلارنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە بۇيرۇپتۇ. ② ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى باسقۇچى، ئورنىنى ئىگىلىگۈچى ئادەم؛ ئىزباسار: — باللارغا بېرىلگەن بۇ ئىنقىلابىي تەربىيە، بەك جايىدا بولدى، — دېدى مۇئىرىدىن، شائىر دوستىنىڭ ئىزچى تەربىيلەش يولىدا كۆرسەتكەن ئەقىل-پاراسىتىدىن مەمنۇن بولۇپ. * قەھرىمانلارنىڭ ئىزىنى باسىدىغانلار، جەڭدە قۇربان بولغان، شېھىت بولغانلارنىڭ ئىزىنى باسىدىغانلار... جەڭچى بىلەن ئىزچىلارنىڭ جەڭ مارشى — كۈرەش ناخشىسى بولىدۇ. ③ تارىس. شىڭ شىسەي دەۋرىدىكى «ئىزچىلار» ئەترىتىنىڭ ئەزاسى يەنى بىر خىل كۆك كىيىم كىيىپ، ئالا كالتەك تۇتۇپ ئاممۋى يىغىنلارنىڭ تەرتىپىنى ساقلاشقا مەسئۇل بولغان ئۆسمۈرلەر ئەترىتىنىڭ ئەزاسى.

ئىزچىل ① سۈپ. ھەمىشە بىر خىل داۋام قىلىدىغان، داۋاملىشىپ كەلگەن، دائىم-لىق، ئۆزگەرمەس: بۇ — ئۇنىڭ ئۇچ يىلدىن بۇيانقى ئىزچىل ئادىتى. لېكىن ئۇ بۇ ئادىتىنى ئۆزگەرتىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ② رەۋ. بىر تەخلىتتە، بىر يۆنىلىشتە، بىر خىل رەۋىشتە، ھەرقانداق چاغدا، ھەرقانداق جايدا بىر خىل، باشتىن-ئا-خىر، ئېغىشماي: پارتىيە سىياسىتىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرىمىز. * سەمەت كۆزلىرىنى ئىزچىل ئۇنىڭغا تىكىپ، سۆزلەرنى بۆلۈپ-بۆلۈپ دېدى. * نىكاھ قانۇنىنى ئېغىشماستىن توغرا، ئىزچىل ئىجرا قىلىش سىلىدەك بىر شۇجىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى. ③ سۈپ. بىرەر يولدىن ئېغىشماي ماڭىدىغان، دائىم بىردەك: ئىزچىل ھالدا. * ئۇ مىليون يىللار داۋامىدا ئۆزىنىڭ غايەت زور كۈچ-قۇدرىتىنى ئىزچىل نامايان قىلىپ كەلدى. * مانجۇ خانلىقى قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ئىزچىل ھالدا مانجۇ خانىغا سادىقلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، مېھرىبانلىقىنى بۇگۈن يېڭىساردىن قۇمۇلغا ئەكەلدى. ④ سۈپ. ئۆزئارا مەنتىقىلىق باغلىنىشلىقى بولغان، مەلۇم قانۇنىيەت، پرىنسىپلارغا باشتىن-ئاخىر بىردەك ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن، باشتىن-ئاخىر بىردەك ھەل قىلىنغان، سىستېمىلىق، مۇنتىزىم: ئىزاھلىق لۇغەتلەردە ئىزاھنىڭ ئىزچىل بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىزچىل تۈس <تىل> پېئىلنىڭ تۈس شەكىللىرىدىن بىرى، يەنى پېئىللارنىڭ بەلگىلىك گراماتىكىلىق شەكىللەر

ئارقىلىق شۇ پېئىلدا ئىپادىلەنگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئىزچىل داۋام قىلىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان گراماتىكىلىق مەنە. ئۇيغۇر تىلىدا پېئىل ئۆزەكلىرىگە «-ۋاتـ / -ئىۋاتـ، -ئۇۋاتـ / -ئۈۋاتـ» قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن پېئىللارنىڭ ئىزچىل تۈس شەكلى ياسىلىدۇ. مەسىلەن، يېزىۋاتىمەن، كۆرۈۋاتىمەن، ئوقۇۋاتىمەن قاتارلىقلار.

ئىزچىل قاپىيە ‹ئەد› بىر پارچە شېئىردا قاپىيە ئورنىدا قوللىنىلغان سۆزلەرنىڭ باشتىن-ئاخىر بىر خىل تەرتىپتە كېلىشى.

ئىزچىلار ئى ‹تارىخ› كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئۈسمۈر باللار تەشكىلاتى. ئازادلىقتىن بۇرۇنقى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدىمۇ ئېلىمىزدە بۇ خىل تەشكىلات بولغان.

ئىزچىللاشتۇرماق «ئىزچىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرماق. * بىز ئورمانچىلىقنى تېخىمۇ ياخشى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئورمانچىلىق خىزمىتى فاڭجېنىنى ياخشى ئىزچىللاشتۇرۇشىمىز لازىم.

ئىزچىللاشتۇرۇلماق «ئىزچىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى مىللىي مۇناسىۋەتنى ياخشىلاش، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى تۇرغۇزۇش ئاساسىدىلا ئىزچىللاشتۇرۇلىدۇ. * جايلاردا رەھبەرلىك بەنزىنى سايلىغاندا، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي لۇشيەنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى.

ئىزچىللاشماق پ ① باشتىن-ئاخىر ئىزچىل، بىردەك بولماق، بىر پۈتۈن ئىشنىڭ ھەممىسىدە ئىزچىللىق، بىردەكلىك ساقلانماق، ئىزچىل بىر خىل ھەل قىلىنماق: بىر مىللەت تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنىڭ ياخشى-يامان تۈزۈلۈشى ئۇنىڭدىكى مەسىلىلەرنىڭ ئىزچىللىشىشىدا. ② ئىجرا قىلىنماق، ئىجرا بولماق، ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلىيلەشمەك: كادىرلار سىياسىتى ئىزچىللاشتى. * پارتىيىنىڭ سىياستى ئىزچىللاشتى.

ئىزچىللىق «ئىزچىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇنداق ئوبدان ئويلىمىغان ئىش قاچانلا بولمىسۇن ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويىدۇ. دېمەك، سىزنىڭ گېپىڭىزدە ئىزچىللىق يوق. * «بەدەننى چېنىقتۇرۇش ۋە شۇ ئارقىلىق تەن ساغلاملىق ۋە بەدەن قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشتا ئىزچىللىق مۇھىم ھالقا» دېدى. قادىر مۇئەللىم. * قابىلىيەت بىر خىل ئىندىۋىدۇئال پسىخولوگىيىلىك ئالاھىدىلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ئىزچىللىق، مۇستەھكەملىكتىن ئىبارەت.

ئىزچىللىق پرىنسىپى ‹مال› بوغالتىرلىقتا بىر تەرەپ قىلىشتا بىرەر خىل ئۇسۇلنى تاللىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنى ئىمكانقەدەر ئىزچىل قوللىنىش پرىنسىپى.

ئىزخىر ئى (ئە) ‹بوت› باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، ياپىلاق، گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، تروپىك بەلباغ رايونلىرىدا ئۆسىدۇ. غول ۋە يوپۇرمىقىدىن ئىزخىر مېيى ئېلىنىپ ئەتىرنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئىزدەتكۈزمەك «ئىزدەتمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىزدەتمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەربەبنىڭ ئاتىسى پۈتۈن ئالەمنى ئىزدىتىپ، ئەربەبەدىن

خەۋەر تاپالماي، يۈرگەندە تۇيۇقسىز «ئەبرىھە يەمەن پادىشاھىنىڭ خىزمىتىدىمىش» دېگەن خەۋەر كېلىپ قېلىپتۇ. * لەشكەر باشلىقلىرى لەشكەرلىرىنى ئۆيمۇئۆي ئىزدىتىپتۇ، شۇ چاغدا بىر لەشكەر ئېغىلدا تۇرغان بىر خوتۇنىنىڭ دەرۋازىدىن ئۆتمىگەنلىكىنى خەۋەر قىلىپتۇ.

ئىزدەشتۈرمەك پ. ئىزدەش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتنى قىلماق، ئىزدىمەك: ئانام قاراڭغۇ ئۆيدىن قشلىق ئايىغمنى ئىزدەشتۈرۈپ، ئاخىرى تاپتى.

ئىزدەشمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ئۇكا، ئۇستىنى ئىزدىشىپ بەرسەڭ بوپتىكەن، جىددىي ئىش بار ئىدى، — دېدى سۇلايمان. * — جامال مۇئەللىملەر سىزگە كۆپ ياخشىلىق قىلىپتۇ، بىر-بىرىڭىزلەرنى ئوبدان ئىزدىشىدىكەنسىزلەر، — دېدىم مەن تەستە ئۇنىڭغا. * — بۇندىن كېيىن يەنە بىرنەرسە يوقاتسىڭىز، قاراڭغۇ دېرىزە تۈۋىدىن ئىزدىمەي، ئۇدۇللا ئۆيگە كىرىڭ، ئىزدىشىپ بېرىمىز، — دېدى ئادىل قوشنىسىغا. * شۇندىن بېرى ئۇلار يېقىن ئۆلپەتلەردەك ئىزدىشىپ تۇراتتى.

ئىزدەكچى ئى. ئىزدەش ئۈچۈن مەخسۇس ئەۋەتىلگۈچى كىشى: پادىشاھ ھەر تەرەپكە ئىزدەكچى ئەۋەتىپ، جاكار سېلىپ، ھېچ دېرەك ئالالمىدى، ئاكىسى بۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق قايغۇردى.

ئىزدەك-سوراق بىرەر ئادەم ياكى ئىش، مەسىلە قاتارلىقلار ھەققىدە بىلىشكە تېگىشلىك بولغان خەۋەر، ئۇچۇر، خەت-خەۋەر، دېرەك: ئىزدەك-سوراق قىلماق.

ئىزدەك-سورىقى بولماق سۈرۈشتۈرۈلمەك: قاچانلا بولمىسۇن، ئەمەت كۈرۈكنىڭ ئىزدەك-سورىقى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ئىزدەك-سورىقىنى قىلماق سۈرۈشتۈرمەك، ئىزدىمەك؛ سۈرۈشتە قىلماق، خەت-خەۋىرىنى، ئۇچۇرىنى ئېلىش مەقسىتىدە ئىزدەنمەك: باللار ئەتىسلا ئۇنىڭ ئىزدەك-سورىقىنى قىلىشتى. * ئاتام يوقاپ كەتكەن ئاچىسىنىڭ ئىزدەك-سورىقىنى قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ خەۋىرىنى تېخى ئالالمىدى.

ئىزدەك-سورىقى يوق ھېچقانداق ئۇچۇرى يوق، دېرەك قالدۇرمىغان: ئۇ بالا ئىزدەك-سورىقى يوقلا يوقىلىپ كەتتى.

ئىزدەلمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزدەندۈرمەك «ئىزدەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىلەرنىڭ ھەرقانداق خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىشىدا بۇ ئىككى خىل دىققەتنىڭ ھەر ئىككىسىلا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىدىن تەبىئىي پەيدا بولغان ئىختىيارسىز دىققەت كىشىلەرنى، يېڭى شەيئىلەر ئۈستىدە ئۈزلۈكسىز ئىزدەندۈرىدۇ.

ئىزدەنمەك ① «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئابلىز بۇ ھەقتە بىرەر چارە ئىزدەپ بېقىشقا ئىزدەنگەنىدى. ② بىر ئاماللارنى قىلماق، چارە قىلىپ ئېرىشمەك: ئانىنىڭ مىسكىن كۆزلىرىدە ئۈمىد ۋە كۈلكە پەيدا بولدى، ئۇ ئىزدىنىپ ئېشىنغان پۇلغا ئوغلى ئۈچۈن چىرايلىق پوسما ۋە يېڭى كىيىملەرنى ئېلىپ بەردى. ③ بىرەر ئىشنى ياخشى ئىشلەش، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ۋە ئۆگىنىش مەقسىتىدە ئىشتىياق بىلەن بېرىلمەك: ئىزدىنىپ ئۆگەنمەك. كەسىپ ئۈستىدە ئىزدەنمەك. * قەدىمكى ھۆكۈمالار ساقلىقنى ساقلاش مەسىلىرىدە خېلى چوڭقۇر ئىزدەنگەن، بولۇپمۇ ئوزۇقلۇقلارنىڭ خاراكتېرىنى بەلگىلەش جەھەتتە ئالاھىدە ئىزدەنگەن.

ئىز-دېرەك ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ بار-يوقلۇقى، مەلۇم ياكى مەلۇم ئەمەس-لىكى ھەققىدە ئېلىنغان ئۇچۇر، خەۋەر، دېرەك: ئىز-دېرىكى يوق. ئىز-دېرىكىنى قىلماق. ئىز-دېرىكى بولماسلىق. ئىز-دېرىكىنى ئالماق.

ئىز-دېرىكىنى ئالماق ئۇچۇرغا ئىگە بولماق، خەۋىرىنى ئاڭلىماق، دېرىكىنى بىلمەك، سۈرۈشتۈرۈپ بىلمەك: خىيالىمدا، ئۇ شەھەردىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلايتتىم، لېكىن ئۇنىڭ دوستلىرى ئۇ يەردىمۇ ئىز-دېرىكىنى ئالالماي چىقتى. * سەن بېرىپ، ئۇنىڭ ئىز-دېرىكىنى ئال. * ئۇزاق بولدى، بالامنىڭ ئىز-دېرىكىنى ئالالمىدىم.

ئىز-دېرىكىنى قىلماق دېرىكىنى ئېلىش، ئۇقۇش، خەۋەر تېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ سۈرۈشتۈرۈپ ئىزدەشكە كىرىشمەك: — ئۇنداق بولسا، بۇ بالىنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلىپ باقساق قانداق؟ — دېدى ئاسىم تەيجى. * ئازادلىقتىن كېيىن دادام مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ئارقىلىق كۆپ قېتىم بىزنىڭ ئىز-دېرىكىمىزنى قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق دېرەك ئالالماپتۇ.

ئىز-دېرەكسىز ئىز-دېرىكى يوق، بىرەر ئىز، ئۇچۇر قالدۇرماي، خەۋىرى بىركىمگە ئايان بولمايلا، جىمجىتلا: ھاجى توختى مەكتەپتىن ئىز-دېرەكسىز يوقىلىپ كەتتى. * ئۇنىڭ كەينى-كەينىدىن يازغان بىرنەچچە خېتىمۇ ئىز-دېرەكسىز يوقاپ كەتتى.

ئىز-دېرەكلىمەك ئىز-دېرىكىنى قىلماق، ئىز-دېرىكىنى سۈرۈشتۈرمەك: — نېمە ئاساسىڭ بار؟ — دېدى زەۋقى ئىز-دېرەكلەپ.

ئىزدىتىلمەك «ئىزدەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزدىمەك پ ① ئادەم ۋە نەرسىنىڭ قالدۇرغان ئىزىنى بويلاپ ماڭماق، ئىزىنى باقماق: — بىز سۇ چېچىشىپ ئوينايدىغان جىگدە بۇلاقچۇ، ئۇ يەردە مەن سىزنىڭ ئىزلىرىڭىزنى ئىزدىدىم، — دېدى شاكىر. ② ئۆزىگە لازىم بولغان بىرەر ئادەم ياكى نەرسىنى تېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، قىدىرماق: ئاچقۇچنى ئىزدىمەك. * ئۆتكەن يىلى بىركۈنى سادىق مېنى ئىزدەپ ئىشخانامغا كېلىپتۇ. * ئىزدەپ بارسام ئېتىزغا، ئاي كۆرۈندۈڭ ئايدىڭدا. نېمە گېپىڭ بار ئىدى، كومبايىنچى يىگىتكە. ③ تاپماق: قۇسۇر ئىزدىمەك. نۇقسان ئىزدىمەك. * ئۇ خىلمۇخىل سوئاللاردىن ئۆزى بىلىدىغان ئاسانراقلىرىنى ئىزدىدى، لېكىن بىرىگىمۇ ئەقلى يەتمىدى.

ئىزدىنىش ① «ئىزدەنمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② ئى. يېڭىلىق يارىتىش، يېڭىلىق تېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش؛ قىدىرىش، ئاختۇرۇش: بۇنداق ئىزدىنىش ھەرقانداق بىر ئىلمىي پائالىيەتتىن يۇقىرى تۇرىدۇ. * مەن كىتابخانلارنىڭ تەنقىدىي تولۇقلاش نەزىرىدە بولۇپ، داستاننىڭ مۇكەممەل نۇسخىسىنى تېپىش يولىدا ئىزدىنىشنى ئۈمىد قىلىمەن. * يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك مۇستەقىل پىكىر قىلىش، مۇستەقىل ئىزدىنىش قابىلىيىتىمۇ زور دەرىجىدە يۈكسىلىدۇ.

ئىزدىنىشمەك «ئىزدەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پېزىمىزدا قۇرغاقچىلىقنى تۈگىتىشنىڭ يولىنى تېپىش ئۈچۈن، كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە ئىزدىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ ھەم بۇ يولنى جەزمەن تاپقىلى بولىدۇ.

ئىززەت ئى (ئە) ① باشقىلارغا قىلىنىدىغان ياكى باشقىلاردىن كۆرگەن، ئېرىشكەن

ھۆرمەت؛ ئېھتىرام: ئىززەت قىلماق. ئىززەت
تاپماق. * پادىشاھ بەختىنىڭ ئالدىدا
خەدداد ئىززەت بىلەن قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.
* — ھۇ ئىززىتىنى بىلمەيدىغان قەلەندەر!
سەن جالاپنى... — دېگىنىچە، تاپانچىسىنى
يېنىدىن چىقاردى ئۇ. * شامەخسۇت بۇ
غەزەپ چاقماقلىرىدا كۆيۈپ كەتكۈچە، ئۆز
ئىززىتىم بىلەن كېتىۋالاي دېگەندەك قىلىپ،
ئۈچ يىل بۇرۇن ئۇ دۇنياغا كېتىۋالدى.
② جەمئىيەت تەرىپىدىن شەكىللەنگەن
ئىناۋەت، ئابروي، نام-شەرەپ، شۆھ-
رەت، پەخىر: ۋەتەننىڭ ئىززىتى. ئىززىتىنى
ساتماق. ③ ئەر-ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىززەت قىلماق ئىززەتلىمەك، ھۆرمەت-
لىمەك، چوڭ كۆرمەك: مېھماننىڭ ئىززىتى
قىلدىن ئىنچىكە (ماقال). * چوڭ ئىززەت
قىلسا، كىچىك خىزمەت قىلار (ماقال). *
خۇدا ئۆمرىگە بەرىكەت بەرگۈرنىڭ ئاتىسىغا
رەھمەت!.... «ئىززەت قىلغانغا خىزمەت
قىل» دېگەن گەپ بار.

ئىززىتىنى بىلمەك ئىززەتلىگەننى
چۈشىنىپ، ھۆرمەتلىگەننىڭ قەدرىگە
يەتمەك: — ئىززەتلىرىنى بىلىپ، جايلىرىدا
جىم ئولتۇرسىلا، — دېدى ئارقىدىن گۈلبوس-
تان.

ئىززىتىنى ساتماق ئىززەت-ھۆرمىتىنى
يەرگە ئۇرماق، ھۆرمىتىنى بىر تىيىن
قىلماق.

ئىززىتىنى سېتىپ يەيدىغان باشقىلارنىڭ
ئىززەت-ھۆرمەت قىلغىنىنى توغرا چۈشەن-
مەي، ئۇنى يامان ئىشلارغا ۋاستە
قىلماق: ئۇنداق ئىززىتىنى سېتىپ يەيدىغان
نېمىلەرنى ھۆرمەتلەپ نېمە قىلاتتىم.

ئىززەت-ئابروي ئىززەت ۋە ئابروي،
ئىناۋەت: مىللەتنىڭ ئىززەت-ئابرويى. *
تالىپنىڭ شۇنچە ئىززەت-ئابروي بىلەن كۈتۈلۈپ
ئېلىنىشى روشەندە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى
پەيدا قىلدى.

ئىززەتسىز سۈپ. ئىززىتى يوق، ئىززەت
قىلىنمايدىغان ياكى ئىززىتىنى بىلمەيدى-
غان: ئىززەتسىز ئادەم.

ئىززەت-غۇرۇر ئىززەت ۋە غۇرۇر:
ئىززەت-غۇرۇرى يەرگە ئۇرۇلغان فۇگۇەننىڭ
يۈزى تاتىرىپ كەتتى. شۇ ئان غەزىپى
مېڭىسىگە تەپتى-دە، تاپانچىسىغا قول سوزدى.

ئىززەتلەشمەك «ئىززەتلىمەك» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىنى
ئىززەتلىشىپ، ھۆرمەتلىشىپ كەلمەكتە. قىسمەت
چورۇق قولىنى يۇيۇپ داستىخانغا كەلمىسە،
مەسۇدىخاننىڭ قازاننىڭ تۇۋىقىنى ئاچمايدىغانلىق-
مۇ ئېنىق.

ئىززەتلەنمەك «ئىززەتلىمەك» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلار تۇرلۇك
غىزا-تائاملار بىلەن ئىززەتلەندى. * يىگىتلەر
ئىچكىرىكى ھويلىدا-پېشايۋان ئاستىدىكى
سۇپىغا سېلىنغان گىلەملەر ئۈستىگە ئولتۇر-
غۇزۇلۇپ، ئاللىبۇرۇن تەخ قىلىپ تەييارلاپ
قويۇلغان نەچچە تۇرلۇك نازۇنېمەتلەر،
قويۇق-سۇيۇق ئاشلار بىلەن ئىززەتلەندى.

ئىززەتلىك سۈپ. ئىززىتى بار، ئىززىتى
بولغان، ئىززەت-ھۆرمەتكە سازاۋەر؛
مۆھتەرەم، ھۆرمەتلىك: ئىززەتلىك ئادەم.
* ھازىر بىزگە بەكمۇ ئىززەتلىك مېھمانلار
كېلىدۇ. شۇلارنى لايىقىدا كۈتۈۋالىمىز.

ئىززەتلىمەك پ. ئىززەت قىلماق، ئىززەت-ھۆر-
مەت كۆرسەتمەك، ھۆرمەت تۇيغۇسىدا
قارىماق، ھۆرمەتلىمەك: سىلەر بىلەن
بىز بىر-بىرىمىزنىڭ ئىززىتىنى قىلىشمىساق،
كىم بىزنى ئىززەتلەيدۇ؟ * مۇشۇنداق بىر
پەيتنى كۈتكەن تۆرىخان ۋاقتىنى قولدىن

بەرمەي، مۇھەممەتنى ئۆيىگە باشلاپ ئەكىرىپ، ئالاھىدە «مېھمان» قىلدى، ئىززەتلىدى. * ئۇ ئابدۇراخماننى ئۆزىنىڭ ئاكىسىدەك يۇقىرى كۆرەتتى ۋە ئىززەتلەيتتى.

ئىززەت-نەپس كىشىنىڭ ئۆز ئىززەت-ھۆرمىتى-نى، ئۆز قەدىر-قىممىتىنى، پەزىلەتلىرىنى سېزىش ۋە ئۇنى قەدىرلەش ھېسسى؛ غۇرۇر: ئىززەت-نەپسگە تەگمەك.

ئىززەت-نەپسگە تەگمەك خورلىماق، غۇرۇرىغا تەگمەك، ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماسلىق: ھەر كىشىنىڭ ئىززەت-نەپسى بولىدۇ، كىشىنىڭ ئىززەت نەپسگە تېگىشكە بولمايدۇ. * بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى بىزنىڭ شەھىرىمىزگە سودا ئۈچۈن كەلگەن سىلەر-دەك مۇتىۋەر كىشىلەرگە، بىزنىڭ ئاددىي بىر دېھقان پۇقرايىمىز تۆھمەت قىلىپ ئىززەت-نەپسـ-گە تېگىپتۇ.

ئىززەت-ھۆرمەت ئىززەت ۋە ھۆرمەت: ئۇ سەممىي ئىززەت-ھۆرمەت كۆرسىتىۋاتقان كىشىگە قارىدى. * ئۇلار ئۇزۇن يول يۈرۈپ، ئاخىرى زوركىت شەھىرىگە يېتىپ كېلىشىپتۇ ۋە خوجا ئەكبەر پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشىپ، ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ سالام قىلىشىپتۇ. * پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىززەت-ھۆر-مەت بىلەن ئورۇن كۆرسىتىپتۇ.

ئىززەت-ئېھتىرام ئىززەت ۋە ئېھتىرام: مەھمۇد بەلخى ئۇنى ئىززەت-ئېھتىراملار بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. تۈرلۈك-تۈمەن تائاملارنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. * بۇ يۇرتنىڭ ئاقساقاللىرى ھۆرمەتكە سازاۋەر بۇ داموللامنى ناھايىتى كاتتا ئىززەت-ئېھتىرام بىلەن كۈتۈشتى، ئاخىرىدا داموللامنى مۇشۇ يۇرتتا قېلىپ قېلىشقا تەكلىپ قىلىشتى.

ئىززەت-ئىكرام ئالىي ھۆرمەت ۋە ئىززەت: ئىشكىنىڭ چېكىشلىشىگە جاۋابەن ئۆيدىن چىققان ياشانغان ئاتا مېھرىبانىنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن قارشى ئالدى. * شاھزادە ئۇلارنى ناھايىتى ئىززەت-ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىپ زىياپەتكە تەكلىپ قىلىپتۇ. * ئۇلارنى كۆرگەن 5-كورپۇس 13-دىۋىزىيە قىسىملىرى نېرىدىنلا توختاپ، ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، ئىززەت-ئىكرام بىلەن كەلمەكتە ئىدى.

ئىزسىز ① سۈپ. ئىزى يوق، ئىزى بولمىغان. ② رەۋ. ئىز قالدۇرماي؛ ئىز-دېرىكىنى ئالغىلى، تاپقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە: يىللارنىڭ بوران-چاپقۇنلىرىدا، تۆمۈر خەلپىنىڭ قەبرىسىمۇ ئىزسىز يوقىلىپ كەتتى. * ئۇ بالا ئىزسىز يوقىلىپ كەتكىلى ئۈچ ئاي بولدى، ھازىرغىچە دېرىكىنى ئالالمايۋاتىمىز.

ئىزغىرىن سۈپ. سوغۇق، مۇزدەك (شامال ھەققىدە): قاپقاراڭغۇ كېچە، سىرتتا ئىزغىرىن شامال، يىراقتىن نەغمە-ناۋا ئاۋازى كەلمەكـ-تە. * كەچ كۈز، ئىزغىرىن شامال بۇ جاڭگالنى ماكان تۇتقانلارنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرماقتا ئىدى. * چىقاتتى ئىزغىرىن جۇت-شۇۋرغان، ھاۋا ئىسسىق تۇتەكلەر بىرلە تولغان.

ئىز-قارىسى ئىزناسى: شۇ يوقالغانچە بىرنەچچە ئايغىچە ئۇنىڭ بۇ ئەتراپتا ئىز-قارىسى كۆرۈنمىدى.

ئىزگۈ سۈپ. يېزت. ياخشى، ئوبدان: ئىككى تاغ ئارىسى — بۇ ئىزگۈ دىيار، ياشاپ كەلگەن ئىدى تۇغما ھالەتتە. ئەلمىساقتىن تارتىپ ئەپتىنى بۇزماي، تەقدىر ئاتا قىلغان مۇشۇ خىلۋەتتە.

ئىزلەتكۈزمەك «ئىزلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاھ

يىغلىغانلار ئىچىدىن ياتاقچى بوۋاينى ئىزلەتكۈزسە، ئۇنىڭ بۇ يەرگە كەلمىگەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ. * — ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ھەققى-ھۆرمىتى! مەن سېنىڭ ئاتاڭنى ئەمدى ئىزلەتكۈزمەن! ئۇنىڭ ھاياتى ھەققىدە خەۋەر بەرگۈچىگە نېمىنى سورىسا مەن شۇنى بېرىمەن! — دەپتۇ ئۇ. * كالتەك بىلەن ھوشىدىن كەتكەن باي پۈتۈن غەزىپى بىلەن غالچىلىرىنى ئەۋەتىپ ئىزلەتكۈزدى.

ئىزلەتمەك «ئىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئۇن كىشىلىك ئەسكەرلەر ئەترىتى ئەۋەتىپ، ئىككى كۈنلۈك يولدا ئالدىن ماڭدۇرۇپ، يول ئىزلىتىپ، دۈشمەن ئەھۋالىنى رازۋېدكا قىلدۇردۇق. * تاڭ ئاتقاندا پادىشاھ قۇل بالىنىڭ يوقالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، قانچە ئىزلەتكەن بولسىمۇ، ھېچ يەردىن دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

ئىزلەشتۈرمەك ① «ئىزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② ئىزلەش ۋە ياكى شۇ ئىزلەشكە يېقىن كېلىدىغان ئىش-ھەرىكەتنى قىلماق، ئىزلىمەك، ئىزدىمەك: مەن قاراڭغۇدا ئەتراپنى ئىزلەشتۈرۈپ يۈرۈپ، ئاران تەسلىكتە بىر تال ياغاچ تېپىپ كەلدىم. * مەن ھېچنەرسە بىلمەيتتىم، باللار بىلەن ئوينىغىلى دائىم سىرتقىلا چاپاتتىم. ئەمما قوشنىلار مېنى ئىزلەشتۈرۈپ تېپىپ ئانامنىڭ يېنىغا ئەكىلىپ قوياتتى. ③ ئەسلىدىكى خەجلەگەن پۇلنىلا چىقارماق، ئەسلىدە چىقارغان چىقىمنى ئارانىلا تۆلىمەك، ئىز پۇلنى تاپماق: ئۇ يەرنى ھۆددىگە ئېلىپلا ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈنۈپ، كۆيۈپ-پىشىپ ئىشلەپ قوناق تېرىدى، شۇنداقتىمۇ ھۆددە مەھسۇلاتنى ئاران ئىزلەشتۈردى.

ئىزلەشمەك «ئىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار چۆكۈپ كەتكەن ۋېلسىپىتنى ئىزلەشتى. * مۇئاۋىن سەنمۇجاڭ سىدىق بىلەن پارتىلىتىش گۇرۇپپىسىدىكى جەڭچى پارتىلىماي قالغان دورا بولاقلىرىنى تاش-توپىلار ئارىسىدىن ئىزلەشمەكتە ئىدى.

ئىزلەنمەك ① «ئىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن تەشنالىق بىلەن ئىزدەنمەك: ئۇ، شىنجاڭ تارىخى ھەققىدە ئىزلىنىپ، خەنزۇچە، رۇسچە، تۈركچە كىتابلارنى كۆردى. * ئەگەر بىز مۇشۇنداق قايتا-قايتا ئىزلەنسەك، جەزمەن كۆڭۈلدىكىدەك بىر يول تاپالايمىز. * ئۇلار ئاخشاملىرى قولىغا كىتاب ئېلىپ، تاش قورغىنىنى يىمىرىپ تاشلاشنىڭ سىرلىرىنى ئېچىش يولىدا ئىزلىنەتتى. ③ ئويلانماق، ئويلاشماق، باش قاتۇرماق: ئۇ گەپنى نەدىن باشلاش ئۈستىدە ئىزلەنگەندەك، كۆزلىرىنى سۈزۈپ ئالدىدىكى كەڭ بوشلۇققا تىكىلدى.

ئىزلىمەك پ. تېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، ئىزدىمەك: ئىشتىن ئارا بولغان بىركۈنى ئېرپان ئاغىنىسىنى ئىزلەپ كوچىغا چىقتى. * سىزنى بار دەپ ئۈستەڭ بويىغا بارسام، سىز يوق، ساقلىسامۇ كەلمىدىڭىز، ئاخىرى ئىزلەپ بۇ يەرگە كەلدىم.

ئىزمە ئى. كىيىم، ياستۇق، خۇرجۇن، ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ تۈگمە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكى: ئىزمە بېكىتمەك. سومكىنىڭ ئىزمىسىنى ئەتمەك. * كۆزنىڭ خىللا سوغۇقلۇقىغا قارىماي، ئۇلار چاپىنىنىڭ ئىزمىلىرىنى يېشىۋەتكەن، بىردەم ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى. * مەسۇم ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە خۇرجۇنىنىڭ ئىزمىلىرىنى يېشىپ نەرسىلەرنى بىر-بىرلەپ ئېلىشقا باشلىدى.

ئىزمۇق ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر

ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غول يىلتىزلىرى ناھايىتى توم، يانتۇ ياكى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى سېرىق، مېۋىسى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۈچ قىرى بار. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ياللۇغ ياندۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش رولى بار. ئۇنىڭدىن ئاروماتىك مايلارنى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئىزمۇئىز ئىزىنى بويلاپ، ئىز بېسىپ، ئىزدىن چىقماي، ئىزنى يىتتۈرۈپ، قويماي: ئون كۈنگىچە قەمەرۇززامان قۇشنىڭ كەينىدىن ئەنە شۇنداق ئىزمۇ ئىز قوغلاپ مېڭىپتۇ. * قۇلنىڭ ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، ئەجىپنى خاپا قىلىپ قويۇشتىن قورقۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ئىزمۇئىز يۈرۈۋېرىپتۇ.

ئىزمىدىماق پ → **ئىزمىلىمەك**: چاپاننىڭ تۈگمىلىرىنى ئىزمىدىماق.

ئىزمىلەتمەك «ئىزمىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىزمىلەشمەك «ئىزمىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىزمىلەنمەك «ئىزمىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزمىلىك سۈپ. ئىزمىسى بار، ئىزمە چىقىرىلغان، ئىزمە ئېچىلغان: ئۇ بېشىغا يازلىق ئاددىي قارا مالىخاي، ئۈچىسىغا ئىزمىلىك ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى. * بوۋاي ئىشىكنىڭ كەينىدىن كىيىم ئاسقۇچ ئورنىدا خىزمەت قىلىدىغان مىخقا ئېسىپ قويۇلغان ئىزمىلىك جۇۋىزىسىنى ئېلىپ كىيىۋالدى.

ئىزمىلىماق (توغرىسى: ئىزمىلىمەك) → **ئىزمىلىمەك.**

ئىزمىلىمەك پ. ئىزمىگە ئۆتكۈزمەك ياكى ئىلماق؛ ئىزمىگە ئۆتكۈزۈش ياكى ئىلىش ئارقىلىق ئەتمەك: چىبەرقۇت تۇجۇركامىنىڭ تۈگمىلىرىنى كېكىردىكىگىچە تاقاپ ئىزمىلەۋېتىپ ئۆزۈمنىڭ نەنى نىشانلاپ كېلىۋاتقانلىقىم گۈپپىدە يادىمغا چۈشتى.

ئىزنا (ئىزناسى) ئى ① ئادەم ۋە نەرسىنىڭ دەسسىگەن ياكى تەگكەن ئىزى؛ بەلگە: ئۇ كالاچ سىپىۋالغان ئاياغ-لىرىنى كىيىپ كونا تام ئىزناسى بىلەن يېڭى تام ئارىلىقىنى ماڭداپ چىقتى. ② قالدۇق ئىز: ساقال-بۇرۇتنىڭ ئىزناسى. * بۇرۇن ياسىغان يوللارنىڭ يامغۇر-يېشىندا ئىزناسى قالمىدى. * قارىياغاچنىڭ يېنىدا ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئىزناسى كۆزگە ئوچۇق تاشلىنىپ تۇراتتى. * ساتتار دەرۋازىنىڭ ئىككى يان تېمىدىكى يامغۇرلار ئۆچۈرۈپ ئىزناسى قالمىغان شوئارلارنى يادقا ئوقۇدى. ③ رەسىم ياكى جىسىمنىڭ سىرتقى گىرۋەكلىرىنى تەشكىل قىلغۇچى سىزىق؛ ئومۇمىي كۆرۈنۈش؛ دائىرە: ئۇ بىر ئادەمنىڭ ئىزناسىنى سىزىپ چىقاردى. ④ <ئارخېئول> تاش ئويما، مىس قورال قاتارلىق مەدە-نىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ شەكلى ۋە ئۈستىدىكى رەسىم، يېزىق قاتارلىقلارنىڭ قەغەز يۈزىگە بېسىپ چىقىرىلغان ئىزى. ⑤ كۆچمە. دىر: ئىزناسىنى قايتۇرماق. ئىزناسىنى چىقىرالماسلىق.

ئىزناسىز سۈپ. ئىزناسىي يوق، ئىزناسى قالمىغان؛ ئىزسىز: ئۇ يەردىكى ئەگرى-بۈگ-رى كوچىلار، بىر-بىرىگە ئۈگزىلىرى تۇتىشىپ كەتكەن، تۆپە پەنجىرىلىك ئۆيلەر ئىزناسىز يوقالغان.

ئىزناسىز سىزما <گ سەن> جۇڭگوچە رەسىمدىكى نەرسىلەرنىڭ ئىزناسىنى سىياھ بىلەن سىزىۋالماي بىۋاسىتىلا

رەڭ بىلەن تەسۋىرلەشكە قارىتىلىدۇ، يەنى كۆك، يېشىل، قىزىل، گىل رەڭ قاتارلىقلار بىلەن تاغ، دەرەخ، تاشلار رەڭلەنگەن تاغ-دەريا رەسىملىرى ئىزناسىز سىزما دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىزناك ئى (د) يۈزىگە بىرەر تەسۋىر ۋە بىرەر ئورگاننىڭ ياكى ئەھمىيەتلىك ئىشنىڭ نامى چۈشۈرۈلگەن ماددىي بەلگە: خاتىرە ئىزنىكى. ئىزناك تاقىماق. * يېڭىجاڭ ماگا بىرىنچى قېتىم پاراشۇت بىلەن سەكرەش خاتىرە ئىزنىكىنى تاقاپ قويدى.

ئىزنالىق سۈپ. ئىزناسى بار، ئىزناغا ئىگە: ئىزنالىق سىزما.

ئىزنالىق سىزما <گ سەن> جۇڭگوچە رەسىمدىكى يۈزلىنىش بويىچە سىزىلغىنىنى بويلاپ سىزىشقا قارىتا ئېيتىلىدۇ. بۇنىڭدا ئىزناسى سىزىلغاندىن كېيىن كۆپىنچە رەڭ بېرىلىدۇ. كەسپىي ماھارەت جەھەتتە ئىزناسىز سىزما «چېگىتلىك سىزما» بىلەن نىسبىي تۇرىدۇ. ئادەتتە نەپىس سىزمىلىق گۈل-گىياھ، قۇش رەسىملىرىگە مۇشۇ خىل شەكىل ئىشلىتىلىدۇ.

ئىزنىماق پ. دىئال ← **كىشنىمەك.**

ئىزھار ئى (ئە) بايان قىلىش، سۆزلەش، سۆزلەپ چۈشەندۈرۈش، بىلدۈرۈش: ئىزھار قىلماق. ئىزھار ئەيلىمەك. * — قايتىپ كەلگىنىڭىز بەك ياخشى بولدى، — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر خۇشاللىق ئىزھار قىلىپ.

ئىزھار ئەتمەك يېزت ← **ئىزھار قىلماق:** يىگىت قىزغا كۆڭلىنى ئىزھار ئەتتى.

ئىزھار ئەيلىمەك يېزت ← **ئىزھار قىلماق:** بەرق ئۇرۇپ كۈلگىن بىخ-مايسا، ياش قەلبىمدە قوزغاپ ئىپتىخار. يۈرىكىڭنى ئەيلىدىڭ ئىزھار، جۇت-سوغۇقتىن قورقمايمەن زىنھار!

ئىزھار بولماق بايان قىلىنماق، سۆزلەپ چۈشەندۈرۈلمەك: دەرستە ناچار ئايگۈلنىڭ ياش ئەگسە كۆزىدە، نۇرەخمەتنىڭ خۇشلۇقى ئىزھار بولدى سۆزىدە.

ئىزھار قىلماق بايان قىلماق، سۆزلەپ، ئېيتىپ چۈشەندۈرمەك؛ بىلدۈرمەك: لېكىن ئۇ خۇشاللىقىنى زورغا سىڭدۈرۈپ، چوڭقۇر بىر تۇيغۇلۇق قاراش بىلەن كۆڭلىدىكى ھۆرمەت تەشەككۇرىنى ئىزھار قىلدى. * بۇ قېتىم «ئەقىدەمنى ئىزھار قىلدىمغۇ» دەپ ئويلىدىم. * ئۇلار بىر-بىرىگە بولغان مۇھەببەتلىرىنى بەھۇزۇر ئىزھار قىلىشتى.

ئىزھارلىماق پ. بايان قىلماق، ئىزھار قىلماق، ئېيتىپ چۈشەندۈرمەك، بىلدۈرمەك: ئۇ مىننەتدارلىقىنى ئىزھارلىغان ھالدا ئۇلارغا باش لىڭشىتىپ قويدى. * — لېتىپجاننىڭ مۇشۇنداق چاتاق ھۈنىرى بار ئىكەن ئەمەسمۇ! — دەيتتى دىدىل ئۆزىنىڭ ئوڭايسىزلىنىۋاتقانلىقىنى ئىزھارلاپ.

ئىزوتروپ ئى (ر<گرېك) <فىز> ← **ئىزوتروپىيە.**

ئىزوتروپلۇق سۈپ. ئىزوتروپىيىگە ئائىت، ئىزوتروپىيىگە خاس، ئىزوتوپىيىگە ئاساسلانغان: ئىزوتروپلۇق خۇسۇسىيەت.

ئىزوتروپلۇق خۇسۇسىيەت <كېئول> ماددىنىڭ فىزىكىلىق خىمىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئۆز يۆنىلىشىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگەرمەيدىغان خۇسۇسىيىتى. مەسىلەن، بارلىق گازلار، سۇيۇقلۇقلار ۋە كرىستال بولمىغان ماددىلاردا بۇ خىل خۇسۇسىيەت بولىدۇ.

ئىزوتروپىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> بەزى ماددىلارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش، توك

ئۆتكۈزۈش، كۆپۈش، نۇر قايتۇرۇش قاتارلىق فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى. ئۇنىڭ ھەرقايسى يۆنىلىشلىرىدە ئوخشاش بولىدۇ. بۇ خۇسۇسىيەت «ئىزوتروپىيە» دېيىلىدۇ. ئۇ ھەر خىل پولىلىرسىنال ۋە ئامورف جىسىملارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى.

ئىزوتوپ ئى (ر<گرېك) <خىم> ← **ئىزوتوپلار.**

ئىزوتوپ تەركىبى <گېئول> مەلۇم ئېلېمېنتتىكى ئىزوتوپنىڭ ئېغىرلىق ياكى ئاتومنىڭ پىرسەنتى بويىچە ئىپادىلىگەن نىسبىتى. تەبىئەت دۇنياسىدا كۆپ قىسىم ئېلېمېنتلار تۇراقلىق ئىزوتوپلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

ئىزوتوپ گېئولوگىيىسى <گېئول> رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلارنىڭ يىمىرىلىش قانۇنىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىزوتوپلارنىڭ مۇتلۇق دەرىجىسىدىكى ئۆزگىرىشىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئارقىلىق، يەر پوستىنىڭ تەرەققىياتى ۋە گېئولوگىيىلىك گەۋدىلەر-نىڭ شەكىللىنىش تارىخىنى ھەمدە يەر شارىدىكى ماددىلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان گېئولوگىيىلىك تەسىردىكى يۆتكىلىش جەريانىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىزوتوپ گېئولوگىيىسى يىلشۇناسلىقى <گېئول> ئىزوتوپ گېئولوگىيىسى ئارقىلىق دەۋر خاتىرىلەش ئۇسۇلىنى ۋە بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق تۈرلۈك گېئولوگىيىلىك گەۋدىلەر-نىڭ شەكىللىنىش دەۋرى، تەدرىجىي ئۆزگىرىش تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان گېئولوگىيىلىك پەن.

ئىزوتوپ گېئولوگىيىلىك دەۋر جەدۋىلى <گېئول> يەر شارى تەرەققىيات تارىخى باسقۇچلىرىنىڭ رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلارنىڭ يىمىرىلىش قانۇنىغا ئاسا-سەن ئۆلچەپ بېكىتىلگەن «يىل» نى بىرلىك قىلىپ ئايرىلغان گېئولوگىيىلىك دەۋر جەدۋىلى.

ئىزوتوپ مىنېرالوگىيىسى <گېئول> مىنېراللاردىكى رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلارنىڭ تولۇق ئۆزگىرىشى، ئۆزگىرىش تارىخى ۋە تۇراقلىق ئىزوتوپلارنىڭ تەركىب تېپىشى، ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىزوتوپ يېشى <گېئول> گېئولوگىيىلىك گەۋدە ياكى گېئولوگىيىلىك ۋەقەلەرنىڭ رادىئوئاكتىپ ئىزوتوپلارنىڭ يىمىرىلىش قانۇنىغا ئاساسەن ئۆلچەپ بېكىتىلگەن «يىل» بىرلىك قىلىنغان يېشى.

ئىزوتوپلار ئى <خىم> بىرەر خىمىيىۋى ئېلېمېنت ئاتوملىرىنىڭ بىر-بىرىدىن ئاتوم ئېغىرلىق ۋە رادىئوئاكتىپلىقى بىلەن پەرق قىلىدىغان تۈرلىرى.

ئىزوتوپلار ئېغىرلىقى <فىز> ئىزوتوپلار-نىڭ ئاتوم ئېغىرلىقى. مەسىلەن، خلور-نىڭ ئىككى ئىزوتوپىدىن بىرىنىڭ ئاتوم ئېغىرلىقى 34.9688، يەنە بىرىنىڭ ئاتوم ئېغىرلىقى36.9657.

ئىزوتوپلۇق سۈپ. ئىزوتوپى بار، ئىزوتوپقا ئىگە: ئىزوتوپلۇق يۆتكىلىش. ئىزوتوپلۇق يېشى.

ئىزوتوپلۇق يېشى <گېئول> تاغ جىنسلى-رىدىكى رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ پارچىلىنىش ھاسىلاتلىرىنىڭ مىقدارىغا ئاساسلىنىپ ھېسابلاپ چىقىلىدىغان، تاغ جىنسلىرى شەكىللەنگەندىن تارتىپ بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئەمەلىي يېشى.

ئىزوتوپلۇق يىلشۇناسلىق <گېئول> تەبىئەت دۇنياسىدىكى جىنس ۋە مىنېراللارنىڭ ھاسىل بولۇش يېشىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋە ئۇنى ئۆلچەيدىغان

پەن. تەبىئىي جىنس ۋە مىنېراللاردىكى بەزى رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنت (مەسىلەن، ئۇران، كالىي 40، رۇبىدىي 87) مىقدارى بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆزگەرگەن ھاسىلاتى (قوغۇشۇن، ئارگون 40، سترونتسىي 87) نىڭ مىقدارى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن جىنس ۋە مىنېراللارنىڭ يېشى ھېسابلىنىدۇ.

ئىزوتون ئى (ر<گرېك) <فىز> نېيترون سانلىرى ئوخشاش بولىدىغان، لېكىن ئاتوم نومۇرلىرى ئوخشاش بولمايدىغان، شۇ سەۋەبتىن ماسسا سانلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدىغان نۇكلىدلار، مەسىلەن، 6C بىلەن 7N ئۆزئارا ئىزوتونلاردۇر.

ئىزوتېرما ئى (ر<گرېك) <فىز> ماددىلارنىڭ ئىزوتېرمىك جەريانىدىكى بېسىمى بىلەن ھەجمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئەگرى سىزىق. ئادەتتە ئۇ ئارقىلىق گازلارنىڭ ۋە سۇيۇقلۇقلارنىڭ ھالىتى، گاز ۋە سۇيۇقلۇقلارنىڭ فازا ئۆزگىرىشىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلىرى ئىپادىلىنىدۇ.

ئىزوتېرما سىزىقى <جۇغ> تېمپېراتۇرىسى ئوخشاش بولغان نۇقتىلارنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق.

ئىزوتېرمىك سۈپ (ر) ① ئىزوتېرمىغا ئائىت، ئىزوتېرما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىزوتېرمىك سىزىق. ② تېمپېراتۇرا ئۆزگەرمەي بىر خىل تۇرىدىغان: ئىزوتېرمىك جەريان.

ئىزوتېرمىك جەريان <فىز> سىستېمىنىڭ تېمپېراتۇرىسى باشتىن-ئاياغ ئۆزگەرمەيدىغان تېرمودىنامىكىلىق جەريان.

ئىزوتېرمىك سىقىلىشچانلىق <فىز> تېمپېراتۇرا ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا ماددا ھەجمىنىڭ نىسبىي ئۆزگىرىش مىقدارى بىلەن بېسىمنىڭ ئۆزگىرىش مىقدارىنىڭ نىسبىتى.

ئىزوتېرمىك ھەجىم مودۇلى <فىز> ئىزوتېرمىك سىقىلىشچانلىقنىڭ ئەكسى سانى، يەنى تېمپېراتۇرا ئۆزگەرمەيدىغان شەرت ئاستىدا جىسىم ئۇچرىغان بېسىمنىڭ ئۆزگىرىش مىقدارى بىلەن ھەجمىنىڭ نىسبىي ئۆزگىرىش مىقدارىنىڭ نىسبىتى.

ئىزوسپىن ئى (ر<گرېك) <فىز> ئاتوم يادروسى ۋە ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ تەتقىقاتىدا قوبۇل قىلىنغان ئالاھىدە كۋانت سانى.

ئىزولياتسىيە ئى (ر<فران) <فىز> توكنى توسۇپ ئۆتكۈزمەسلىك. ئادەتتە ئىنتايىن يۇقىرى ئېلېكتر قارشىلىقىغا ئىگە بولغان ماددىلار ئىزولياتسىيە قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىزولياتسىيە قىلماق ← ئىزولياتسىيلىمەك.

ئىزولياتسىيلەتمەك «ئىزولياتسىيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيلەشمەك «ئىزولياتسىيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيلەنمەك «ئىزولياتسىيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيلىمەك پ زەرەتلىك جىسىمنى باشقا قىسىملاردىن ئايرىش تەدبىرى ئۆتكۈزگۈچ سىمنىڭ سىرتىغا بىر قەۋەت توك ئۆتكۈزمەس جىسىمنى قاپلاش ئارقىلىق ئۇنى توك ئۆتكۈزمەيدىغان ياكى سوقۇۋەتمەيدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك.

ئىزولياتور ئى (ر<فران) <فىز> ئىسسىقلىق ياكى توكنى ئاسان ئۆتكۈزمەيدىغان جىسىم. ئادەتتە ئۇ ئىسسىقلىق ئىزولياتورى (مەسىلەن، توپا، گاز، كاۋچۇك) ۋە ئېلېكتر ئىزولياتورى (مەسىلەن، چاقچۇق، چىنىمتال، ماي، كاۋچۇك) دەپ ئايرىلىدۇ.

ئىزوموف سۈپ (ر<گرېك) <گېئول> ئىزومورفىزم خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىزومورف ماددىلار.

ئىزومورف ماددىلار <گېئول> خىمىيۋى تۈزۈلۈشى ئوخشىشىپ كېتىدىغان ھەر خىل ماددىلار ھاسىل قىلغان تۈزۈلۈشى بىر خىل ياكى ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان كرىستال ماددىلار.

ئىزومورفىزم ئى (ر<گرېك) <گېئول> ماددا كرىستاللاشقاندا، ئۇنىڭ كرىستال قۇرۇلمىسىدا مەلۇم خىلدىكى ئىئون ياكى ئاتوم ئىگىلىگەن ئورنىنىڭ بىر قىسمىنى ۋاستىچى ماددىلاردىكى خۇسۇسىيىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان باشقا خىلدىكى ئىئون ياكى ئاتوم ئىگىلەپ بىرلىكتە كرىستاللىشىپ، تەكشى يەككە فاتسىيىلىك ئارىلاشما كرىستالغا (يەنى ئورۇن ئالماشقان شەكىلدىكى قاتتىق ئېرىتمە جىسىمغا) ئايلانىسىمۇ، لېكىن، باغ خۇسۇسىيىتى ۋە كرىستال قۇرۇلمىسى شەكلىنىڭ سۈپىتىنى ئۆزگەرتمەيدىغان ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىزومېر ئى (ر<گرېك) <فىز> مولېكۇلىلىرىنىڭ تەشكىل تېپىشى ۋە مولېكۇلا مىقدارى پۈتۈنلەي ئوخشاش، ئەكسىچە مولېكۇلىلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ھەم خىمىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرى ئوخشاشمايدىغان ماددىلار.

ئىزومېرلىنىش ئى <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشىنى ئۆزگەرتىدىغان، ئەمما تەركىبى ۋە مولېكۇلا ماسسىسىغا تەسىر يەتكۈزمەيدىغان خىمىيۋى رېئاكسىيە.

ئىزومېرىيە ئى (ر<گرېك) <فىز> ئىزومېرلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن ئىبارەت بىر خىل ھادىسە.

ئىزوئوكتان ئى (ر<گرېك) <خىم> مەلۇم ئوكتان ئىزومېرلىرى ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم بىر خىلى، رەڭسىز سۇيۇقلۇق. خىمىيىۋى فورمۇلىسى $(CH_3)_3CCH_2CH(CH_3)_2$ ئىچىدىن ياندىغان دۋىگاتېللارنىڭ سىلىندىرى ئىچىدە كۆيگەندە پارتلاشقا بولغان قارشىلىق ياخشىراق بولغاچقا، ماتورلارنىڭ ياخشى يېقىلغۇسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىزۋوت ئى (ر) ئارمىيە ئىچىدە لىيەنىنىڭ قارىمىقىدىكى ئۈچ بەندىن تەركىب تاپقان كىچىك قوشۇن؛ پەي: ئىزۋوت كوماندىرى. * ئۇ بىر ئىزۋوت بىلەن چارلاشقا چىقىپ كەتتى. * ئۇ چاغدا مەن يەنىلا 30 كىشىلىك بىر ئىزۋوتنىڭلا كوماندىرى ئىدىم.

ئىس ئى ① يېقىلغۇلارنىڭ كۆيۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان، تولۇق يانمىغان، رەڭگى ئاساسەن قارا، سۇ ۋە شۇلارغا يېقىن كېلىدىغان ئىنتايىن كىچىك دانىچىلار ئارىلاشقان گاز؛ تۈتۈن: كۆمۈرنىڭ ئىسى. ئوتۇننىڭ ئىسى. تاماكىنىڭ ئىسى. كىرسىننىڭ ئىسى. ئۆينى ئىس قاپلىماق. ئوچاقتىن ئىس يانماق. * ئىسنى بۇلۇت كۆرمەس، يۇندىسنى ئىت كۆرمەس (ماقال). ② ئېگىز تاغ رايونلىرىدا ھاۋا قاتلىمىنىڭ كىسلورود ئاز ھالىتى.

ئىس تۈتماق ئېگىز تاغ رايونلىرىدا

هاۋا يېتىشمەسلىكتىن نەپەس قىسىلىپ كۆكىرىپ كەتمەك.

ئىسپات ئى (ئە) ① پىكىر، دەۋا، پەرەز ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى، ھەقىقىي ئىكەنلىكىنى ياكى يۈز بەرگەن ھادىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىللەيدىغان پاكىت، ھۆججەت؛ دەلىل: ئىسپات ئالماق. * سودىگەرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: — نېمە ئىسپاتىڭىز بار؟ — دەپ سوراپتۇ. ② بىرەر قائىدە ياكى دەۋانىڭ توغرىلىقىنى باشقا مەلۇم قائىدىلەر ئاساسىدا مەنتىقىي مۇلاھىزە ۋە دەلىللەر بىلەن تەستىقلاش ئۇسۇلى، سىستېمىسى: ئۇ دەۋانى قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتىش ئۈچۈن ئىسپات تولۇق بولۇشى كېرەك. * دەۋا قىلىشتا قانۇنىي ئىسپات بولۇشى لازىم.

ئىسپات تېمىسى <لوگ> راستلىقى ئىسپاتلىنىدىغان ھۆكۈم جۈملە.

ئىسپات قەغىزى بىرەر ئىش ئۈچۈن ئىسپات يېزىلغان قەغەز، ئالاقە: ئىسپات قەغىزى ئالماق. ئىسپات قەغىزى يازماق.

ئىسپات قىلماق ئىسپات ئۈچۈن ئىشلەتمەك، ئىسپات سۈپىتىدە پايدىلانماق.

ئىسپاتنىڭ تۈزۈلۈشى <لوگ> ئىسپاتنىڭ تۈزۈلۈشى دېگىنىمىز ئىسپات تېمىسى (يېزىقچىلىقتىكى نۇقتىئىنەزەر)، ئىسپات ئاساسى (دەلىل) ۋە ئىسپاتلاشتىن ئىبارەت ئۈچ ئامىلدىن ئىبارەت لوگىكىلىق ئىسپاتتا قارىتىلغان.

ئىسپاتلاتماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسپاتلاش ① «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <لوگ> ئىسپات ئاساسى ئارقىلىق ئىسپات تېمىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىللەش جەريانى.

ئىسپاتلاشماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆپلىگەن ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق بۇ ئۇسۇلنىڭ ئۈنۈم بېرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتى.

ئىسپاتلانماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ شۇنداق ئىكەنلىكى بىرنەچچە كۈندىن كېيىن تولۇق ئىسپاتلاندى. * تارىخىي ئاساسلارغا قارىغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق تارىخى مىلادىيىدىن بۇرۇن باشلانغانلىقى ئىسپاتلانماقتا.

ئىسپاتلىق سۈپ. ئىسپاتى بار، ئىسپات بولغان ياكى بولالايدىغان، ئىسپات-دەلىلى توغرا ۋە ھەقىقىي، چىن: ئىسپاتلىق شەكىل.

ئىسپاتلىق شەكىل <لوگ> كەسمە ئۈچ ھۆكۈملۈكنىڭ بىر خىل مۇرەككەپ شەكلى. ئۇنىڭ ھەربىر ئاساسى قىسقارتىلغان بىر كەسمە ئۈچ ھۆكۈملۈك-تۇر.

ئىسپاتلىماق پ ① پىكىر، دەۋا، پەرەز ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى ياكى بولۇپ ئۆتكەن ۋەقە-ھادىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىل، ھۆججەت، پاكىت بىلەن تەستىقلىماق، دەلىللىمەك: ئۆز پىكىرىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىماق. * بۇنداق ئەھۋالدا ئارسلانوپ ئۆزىنىڭ ھەقىقىتىنى قايسى پاكىت بىلەن ئىسپاتلايدۇ؟ * «ھەي ئوغرى، سېنىڭ يامان نىيەتتە بولغانلىقىڭنى مەلىكىمۇ ئىسپاتلاپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى، بۈگۈن سېنى شۇنداق ئۆلتۈرەيكى، پۈتۈن ئالەم ئىبرەت ئالسۇن» دەپتۇ پادىشاھ. ② بىرەر قائىدە ياكى ئىش، دەۋانىڭ توغرىلىقىنى باشقا مەلۇم قائىدىلەر ئاساسىدا مەنتىقىي مۇلاھىزە ۋە دەلىللەر بىلەن تەستىقلىماق، ئېنىقلىماق: تېئورېمىنى ئىسپاتلىماق.

* زەرگەر ئۇستامۇ ئېرىنمەستىن بىر-بىرلەپ سىناپ كۆرۈپ، ھەممىسىنىڭ قىزىل مىس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

ئىسپاتنامە ئى <قا> مەزمۇنى ياكى مەنىسى ئارقىلىق ئەنزىگە ئالاقىدار پاكىتلارنى ئىسپاتلىغىلى بولىدىغان ھۆججەتلەر. ئۇ خەت-ئالاقە، ھۆججەت، ھېساب دەپتىرى، تەكشۈرۈش دوكلاتى، مەكتۇپ، توختام، تىلخەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسپان ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى: ئىسپان تىلى.

ئىسپان تىلى <تىل> ئىسپانلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ رىم تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. ئۇ خەلقئارادا كەڭ قوللىنىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى بولۇپ، ئىسپانىيە ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىكى ۋېنېسۇئېلا، كولۇمبىيە، ئېكۋادور، پېرو، بولىۋىيە، چىلى، پاراگۋاي، ئارگېنتىنا، ئۇرۇگۋاي، مېكسىكا، گۋاتېمالا، گوندۇراس، سالۋادور، نىكاراگۇئا، كوستا-رىكا، پاناما، كۇبا، دومىنىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ. نوپۇسى تەخمىنەن ئىككى يۈز مىليون، لاتىن يېزىقىنى قوللىنىدۇ.

ئىسپانچە ① سۈپ. ئىسپانلارغا، ئىسپان خەلقىگە، ئىسپان تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ ئىسپان خەلقىگە خاس: ئىسپانچە ئۇسسۇل. ئىسپانچە ناخشا. ئىسپانچە كىيىم. ② ئى. ئىسپان تىلى، يېزىقى: ئۇ ئىسپانچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ئىسپان تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىسپان تىلىدا: ئىسپانچە سۆزلىمەك.

ئىسپانلار ئى <ئىرق> ئىسپانىيىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، ئىسپان خەلقى.

ئىسپەغول ئى (پ) <بوت> پاقىيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى باشاقسىمان گۈل رېتىدە، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە، ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش يولى بار.

ئىسپىراپكا ئى (ر) دوختۇرنىڭ كېسەلنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، كېسەلنىڭ دەم ئېلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىش ئورنىغا قارىتىپ، كېسەللىنىڭ ھەقىقەتەن ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرگەن ئىسپات خېتى: ئىسپىراپكا ئالماق. ئىسپىراپكا يازماق.

ئىسپىرت ئى (ر) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، شۇنىڭدەك رەڭسىز، ئاسان ئوت ئالىدىغان سۇيۇقلۇق. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_5OH ئالاھىدە پۇراقى ئىگە. ئۇنى تەركىبىدە قەنت بولغان ماددىلارنى ئېچىتىپ دىستىللەش ئارقىلىق ياكى ئېتىلىندىن ئېلىشقا بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ سىنتېتىك كاۋچۇك سۇلياۋ، بوياق قاتارلىقلارنىڭ خام ئەشياسى بولۇپ، خىمىيە سانائىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئېرىتكۈچى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ يەنە مىكروب ئۆلتۈرۈش رولى بولۇپ، دېزىنفېكسىيە ھەم چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش دورىسى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئىسپىرت بىلەن زەھەرلىنىش <تىب> ھاراقنى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ ئىچىش سەۋەبىدىن يۈز بېرىدىغان زەھەرلىنىش، جىددىي خاراكتېرلىك زەھەرلەنگەندە ئادەم مەست ھالەتتە بولىدۇ، يۈزى قىزىرىپ كېتىدۇ، قالايمىقان سۆزلەيدۇ،

پۇتى كالۋالىشىدۇ. ئېغىرراق بولغاندا
ھوشسىزلىنىشى مۇمكىن، ئۇزاق ۋاقىت
كۆچلۈك ھاراق ئىچسە سوزۇلما خاراكتېر-
لىك زەھەرلىنىش يۈز بېرىدۇ. ئۇنىڭدا
ھەزىم قىلىش ناچارلىشىش، ئۇزۇقلۇق
يېتىشمەسلىك، ئەقلىي قابىلىيەت تۆۋەن-
لەپ كېتىش، قوللىرى تىترەش، نېرۋا
ياللۇغىغا كۆپ گىرىپتار بولۇش قاتارلىق
كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ ھەتتا
جىگەر قېتىش يۈز بېرىدۇ.

ئسپىرت لامپا <خىم> خىمىيە تەجرى-
بىخانىلىرىدا ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدىغان
بىر خىل قىزدۇرغۇچ لامپا. ئادەتتە
شىشىدىن ياسىلىدۇ، قالپىقى بولىدۇ،
ئىسپىرتنىڭ ئۇچۇپ كېتىشىدىن ساقلىنىش
ئۈچۈن، ئىشلەتمىگەندە كىيدۈرۈپ
قويۇلىدۇ. مېتالدىن ياسالغانلىرىمۇ بار.
ئۆلچىمى جەھەتتە لامپا سىغىمىنىڭ
چوڭ-كىچىكلىكىگە قاراپ 150، 220
مىللىمېتىرلىقلىرى بولىدۇ. لېكىن ئىسپىرتنى
لىق تولدۇرۇشقا بولمايدۇ. ئىسپىرتنى
پەقەت ئومۇمىي ھەجمىنىڭ 3 قىسمىغىچىلا
قاچىلاشقا بولىدۇ.

ئسپىرتلىق سۈپ. تەركىبىدە ئىسپىرتى
بار، ئىسپىرتى بولغان: ئىسپىرتلىق ئىچىم-
لىكلەر.

ئسپىرتلىق تېرمومېتىر <فىز> ئىسپىرتنىڭ
ئىسسىقلىقتىن كېڭىيىش، سوغۇقتىن تارىيىش
خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان
تېرمومېتىر.

ئستاپىل ئى(ر<ئىنگ) كېمە ياسىلىدىغان،
قۇراشتۇرۇلىدىغان ۋە سۇغا چۈشۈرۈلىد-
غان ئىش سورۇنى.

ئستانكا (توغرىسى: ستانستكا)
→ **ستانستكا.**

ئستاژ ئى (ر<فران) → **ستاژ.**

ئستاكان ئى (د) ئىچىملىكلەرنى ئىچىش
ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، سىلىندىر شەكىل-
لىك ئەينەك قاچا: ئۇ ئىستاكاننى قولىغا
ئېلىپ بىر ئوتلىدى ۋە يېنىدىكى شىرەگە
قويدى. * — قېنى كەل دوستۇم، يەنە
بىر-ئىككى يۇتۇمدىن ئىچەيلى، — دەپ
ئوسمانى ئىستاكاندىكى ھاراقنا تەكلىپ قىلدى
سەمەت.

ئستانسا ئى (د) ① پويىز ياكى باشقا
ترانسپورت ۋاسىتىلىرى توختايدىغان
جاي؛ بېكەت: پويىز ئىستانسىسى. ئايروپىلان
ئىستانسىسى. * بىز ئۈچىمىز ئۇنى ئۇزىتىپ
پويىز ئىستانسىسىغىچە باردۇق. ② ئالاقە،
خەۋەرلىشىش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت
قىلىدىغان ئورۇن: رادىئو ئىستانسىسى.
ھاۋا رايى ئىستانسىسى. * بىز چۈشكىچىلىك
رادىئو ئىستانسىسىدىن مەركىزىي ئاخبارات
ئاگېنتلىقى تارقاتقان ئىككى خەۋەرنى ئاڭلى-
دۇق. * ئايخان مومام ئەتىگەندىلا ئېلېكتر
ئىستانسىسى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

ئستانوك ئى (ر<گرېك) → **ستانوك.**

ئستەك ئى. كىشىدە بىرەر نەرسىگە
بولغان ئىنتىلىش؛ تىلەك، خاھىش:
ئىستىكىگە يەتمەك. * نىجاتنىڭ كۆڭلىدە
چايخانىغا كىرىش ئىستىكى تۇغۇلدى. *
شۇڭلاشقا ئۇ سادىقنى كۆرۈش ئىستىكىدە
باشقا ئوقۇغۇچىلارغا قارىغاندا ھەممىدىن
بالدۇر تەييارلىنىپ ئۆز يېزىسىغا يۈرۈپ
كەتتى.

ئستەكسز سۈپ. ئىستىكى يوق، ئىستىكى
بولمىغان: راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنى پۇتۇنلەي
پىلانسىز ۋە ئىستەكسىز ئادەم دېيىشكە بولىدۇ.

ئىستراتېگىيە ئى (ر<گرېك) ← **ستراتېگىيە.**

ئىستودېنت ئى (ر) ئۇنىۋېرسىتېت ياكى ئىنستىتۇت ئوقۇغۇچىسى.

ئىستون ئى (ر) گېزىت-ژۇرنال قاتارلىقلار سەھىپىسىنىڭ ھەربىر بۆلىكى: «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ ھەربىر بېتى ئىككى ئىستون قىلىپ تەييارلاندى.

ئىستوۋول ئى (ر) <ھەرپ> ← **ستوۋول.**

ئىس-تۈتەك ئىس ۋە تۈتەك: ئىس-تۈتەكلەر ئىچىدە قالماق. * كۆيۈۋاتقان قاچۇرا ئوتۇنىنىڭ چارسىلداشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىس-تۈتەكلەر ئارىسىدىن قىپقىزىل ئوت كۆرۈنەتتى. * بىر ئۈزۈلۈپ بىر داۋاملىشىپ تۇرىۋاتقان بۇ ئەنسىز ئېتىشىشلار بۇ پاكىز شەھەرنى ۋەيران قىلىپ، شەھەر ئاسمىنىنى ئىس-تۈتەكلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتكەنىدى.

ئىس-تۈتۈن ← **ئىس-تۈتەك**: كۆرۈندى قارىيىپ ۋەيرانە يېزا، كۆرۈندى ئىس-تۈتۈن، سۆگەت-تاللىرى. چېرىكلەر ئولتۇرغان ھارۋىلار كىردى مەھەللىگە، قارىشار يېزا باللىرى.

ئىستىپا ئى (ئە) ئۆز مەنسىپىدىن ياكى خىزمىتىدىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن چېكىنىش، ۋاز كېچىش، بوشىنىش: ئىستىپا سۇرىماق. ئىستىپا بەرمەك.

ئىستىپا بەرمەك ئۆز مەنسىپىدىن ياكى خىزمىتىدىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن چېكىنمەك، ۋاز كەچمەك، بوشانماق: ئۇ خىزمىتىدىن ئىستىپا بەردى.

ئىستىپا سورىماق ئۆز خىزمىتى ياكى ۋەزىپىسى قاتارلىقلاردىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن چېكىنىش، بوشىنىش، ۋاز كېچىش ھەققىدە ئۆز ئىلتىماسىنى سۇنماق، ئىستىپا بېرىدىغانلىقىنى ئېيتماق: ئالىم كۆپچىلىككە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى: — مەن ھەرقايسىڭلارنىڭ مېنىڭ خىزمىتىمگە يېقىندىن ياردەمدە بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، ئەلۋەتتە، كۆپچىلىكنىڭ قوللىشى بولمىسا، مەنمۇ بۇ خىزمەتتىن ئىستىپا سوراشقا مەجبۇر بولىمەن. * ئۇ كىشى شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خىزمىتىدىن ئىستىپا سورىدى.

ئىستېبدات ئى (ئە) ئىجادىي قابىلىيەت؛ لاياقەت، تالانت: يازغۇچىلىق ئىستېبداتى. ئىستېبدات ئىگىلىرى. * ئامانىسادىكى قابىلىيەت ۋە ئىستېبدات پادىشاھنى ئۆزىگە جەلپ قىلدۇ. * مېنىڭچە، شۇ ئاپتورنىڭ ئىستېبداتى، ئىستىقبالى بار ئىكەن.

ئىستېبداتلىق سۈپ. ئىجادىي قابىلىيەتكە ئىگە، قابىلىيەتلىك، تالانتلىق: ئۇ ئۆز ئىچىدە: خويمۇ دادىسىنى دوراپتۇغۇ! بەلكى «ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۈڭگۈز ئېشىپ كېتىپتۇ» دېگەنىدەك، دادىسىدىنمۇ ئىستېبداتلىق، سەنئەتلىك ئوقۇتقۇچى بولۇپ يېتىشىپ چىقىدىغاندەك،-دەيتتى. * شۇ ۋاقىتتا، ئاشۇ يولداشلارمۇ ئىستېبداتلىق يولداشلار ئىدى، ئەمما ئەسەرلىرى بولسا ھەققەتەن دېگەندەك پىشىپ يەتمىگەن بولۇپ، ئۇلارغا ياردەم بېرىشكە تېگىشلىك ئىدى.

ئىستېركۇل ئى (ر<لات) <بوت> ← **ئىستېركۇل دەرىخى.**

ئىستېركۇل دەرىخى <بوت> جۇڭگو چىنارى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈل رېتى كونۇسسىمان. مېۋىسى قېيىق شەكلىدە، پىششىقتىن بۇرۇن يېرىلىدۇ، ئۇرۇقى ئۇرچۇققا ئوخشايدۇ، قورۇغانلىرىنىڭ پوستى توق قوڭۇر كېلىدۇ. ئۈستىدە قورۇقلىرى

بولىدۇ، سۇغا چىلانسا، كۆپۈپ دېڭىز بۇلۇتى شەكلىگە كىرىدۇ. ئۇرۇقى كۆپىنچە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كېكىردەك ئاغرىش، ئاۋاز پۈتۈش ۋە يۆتەل قاتار-لىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىستىرىيە (توغرىسى: ھىستىرىيە) ← ھىستىرىيە.

ئىستىلا (**ئىستىلاسى**) ئى (ئە) قورال كۈچى بىلەن باشقىلارنىڭ دۆلىتىنى بېسىۋېلىش، مۇستەملىكە قىلىش؛ مۇستەملىكە، ئىشغال، ئىشغالىيەت: ئىستىلا قىلماق. * ئۇ موڭغۇل ئىستىلاسىدىن كېيىنكى ئىش ئىكەن. * كۆپ قېتىم قوزغىلىپ جەڭ قىلغاندىن كېيىن ئۈچ كىشى قار ۋە قۇم بىراق. ئىستىلا يولىنى تورىغانىدى. كۆكسۇڭدىن ۋولقانلار ئېتىلىپ قايناق.

ئىستىلا قىلماق قورال كۈچى بىلەن باشقىلارنىڭ دۆلىتىنى بېسىۋالماق، مۇستەملىكە قىلماق: يېڭى ئېرادىن ئاۋۋالقى ئىسكەندەر زامانىسىدا يۇنانلىقلار كېلىپ ئىراننى ئىستىلا قىلغان ۋە ئۇنىڭ كۈچى شۇندىن كېيىن پارچىلانغان.

ئىستىلاچى ئى. باشقىلارنىڭ يېرىنى، مەملىكىتىنى قورال كۈچى بىلەن بېسىۋالغۇچى، ئىستىلا قىلغۇچى؛ مۇستەملىكىچى، ئىشغالىيەتچى: IX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ XII ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ئۇ يەرلەر ئەرەب ئىستىلاچىلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغانىدى. // بىلىسەڭ كېرەك، ئىسكەندەرمۇ بىر زامان، قۇرغانىدى بۇندا دۆلەت، سۇلالە ئىستىلاچى ماكىدۇنلار ئىلكىدە، قۇللۇق تارتقان نۇرغۇن خەلق ئاھالە.

ئىستىلاچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ دۆلىتىنى، يېرىنى قورال كۈچى بىلەن بېسىۋېلىش ھەم شۇنداق مەقسەتتە ئېلىپ بارغان ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت، سىياسەت؛ ئىشغالىيەت، تاجاۋۇزچىلىق: ئىستىلاچىلىق سىياسىتى. ئىستىلاچىلىق يولى.

ئىستېمال (**ئىستېمالى**) ئى (ئە) ① <س ئق> كىشىلەرنىڭ ماددىي نەرسىلەرنى سەرپ قىلىپ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش جەريانى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ۋە شەخسىي ئىستېمالدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىر ھالقىسىدۇر. ② ئىشلىتىش، قوللىنىش، پايدىلىنىش: ئىستېمال ماللىرى. ئىستېمالدىكى سۆزلەر. ئىستېمالدىن قالغان سۆزلەر. ③ يېيىش-ئىچىش، قوبۇل قىلىش: گۆش ئىستېمال قىلىش. دورا ئىستېمال قىلىش.

ئىستېمال بۇيۇملىرى <س ئق> ئىستېمال قىلىش ئۈچۈن تەمىنلەنگەن، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا ئېھتىياجلىق بولغان ماددىي بۇيۇملار.

ئىستېمال تەلىپى <س ئق> كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئىستېمال ۋاسىتىلىرىگە بولغان تەلىپى.

ئىستېمال سەۋىيىسى <س ئق> كىشىلەرنىڭ ئىستېمال تەلىپىنىڭ قاندۇرۇلۇش دەرىجىسى، يەنى كىشىلەرنىڭ ئىستېمال ئەھۋالىنىڭ مىقدار جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى.

ئىستېمال فوندى <س ئق> سوتسىيالىزمنىڭ جەمئىيەتتە، مىللىي دارامەتنىڭ جەمئىيەتنىڭ ۋە شەخسلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىيەت تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قىسمى.

ئىستېمال قىلغۇچىلار <بىئول> ئېكولوگىيە-

لىك سىستېمىدىكى چەتتىن ئوزۇقلىنىدىغان جانلىقلار ۋە ئورگانىزملارنى ئوزۇقلۇق قىلىدىغان جانلىقلار. ئاساسەن ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، كۆلچەكتىكى ئۈسۈملۈك يەيدىغان قىسىراقىلىقلار بىرلەمچى ئىستېمال قىلغۇچىلار؛ قىسىراقىلىقلارنى يەيدىغان بېلىقلار ئىككىلەمچى ئىستېمال قىلغۇچىلار؛ بېلىقلارنى يەيدىغان چوڭ بېلىقلار ئۈچلەمچى ئىستېمال قىلغۇچىلاردۇر.

ئىستېمال قىلماق ئىچمەك، يېمەك؛ قوبۇل قىلماق: ئالما، ئاپېلسىن، چىلان قاتارلىق مېۋىلەرنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلىپ بەرسە، نۇرغۇنلىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدىكەن.

ئىستېمال قىممىتى <س ئىق> بۇيۇمنىڭ كىشىلەرنىڭ مەلۇم ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈنۈمى.

ئىستېمال ۋاستىلىرى <س ئىق> ئىجتىمائىي مەھسۇلاتنىڭ كىشىلەرنىڭ ماددىي، مەنىۋى تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان قىسمى. ئۇ كىشىلەرنىڭ كىيىم-كېچەك، ئوزۇق-تۈلۈك، تۇرار جاي، يۈرۈش-تۇرۇش ۋە ئىشلىتىش جەھەتلەردىكى ئېھتىياجلىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىستېمال ئىناۋەتلىك قەرزى <س ئىق> كارخانىلار ئىستېمالچىلارغا بېرىدىغان ئىناۋەتلىك قەرز. بۇنىڭ شەكلى نېسىگە سېتىش ۋە ئىستېمال قەرز پۇلى بېرىشتىن ئىبارەت.

ئىستېمالچى ئى. ئىستېمال قىلغۇچى، ئىشلەتكۈچى، پايدىلانغۇچى؛ سېتىۋالغۇچى، خېرىدار: ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتماق. * ئۇلار ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى نەزەرگە ئالدى. * نىزامدىكى بەلگىلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلىپ، ئىستېمالچىلارغا زىيان كەلتۈرگەنلەر زىياننى تۆلەپ بېرىشنى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم.

ئىستېمالچى ئورگانىزم <بىئول> ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى يېشىل ئۆسۈملۈكلەر ياسىغان ئورگانىك ماددىلاردىن بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا پايدىلىنىپ ياشايدۇ. شۇڭلاشقا ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ئىستېمالچى ئورگانىزملاردۇر.

ئىستىئارە ئى (ئە) <ئەد> ← **مېتافورا**.

ئىستىبدات ئى (ئە) ھاكىممۇتلەق؛ زالىم: ئىستىبدات ھاكىمىيەت. ئىستىبدات دەۋر. * ئەسەردە ئىستىبدات كونا دەۋرنىڭ چىرىكلىكى، زۇلمەتلىكى، ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار گۇرۇھىنىڭ زالىملىقى كۈچلۈك پاش قىلىنغان.

ئىستىبداتچى ئى. ئىستىبداتلىقنى ياقلىغۇچى، زالىملىقنى ھىمايە قىلغۇچى بىرەر ئادەم ياكى گۇرۇھ، پارتىيە: ئەسكى تۇرمۇش ھەر قەدەمدە ۋەيران بولسا، بۇنى كۆرۈپ ئىستىبداتچىلار گۇمران بولسا، ئوقۇمىغان نادانلار ئەمدى ئىنسان بولسا، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئىستىبداتچىل سۈپ. ئىستىبداتلىقنى ياقلايدىغان، ئىستىبداتلىق: ئىستىبداتچىل چىرىك نىيەتلەرنى، تارمار ئەتتۇق، خار-زار ئەتتۇق، يەنە ئەتمەكچىمىز.

ئىستىبداتچىلىق ئى. ھاكىممۇتلەقلىق، زالىملىق، ئىستىبداتلىق.

ئىستىبداتلىق ئى. مۇستەبىتلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ھوقۇقى، ئىمتىيازىغا ئاساسلىنىپ، ئاجىزلار، مەزلۇملار، پۇقرالار ئۈستىدىن زۇلۇم

قىلىش، ئېزىش: ئىستىبداتلىق قىلماق. * بىز ھەممە روسىيىلىكلەرنىڭ بەختلىك بولۇشىنى خالايمىز. بىز ھەربىر ئىنسان ئەركىن بولسۇن دەيمىز. بىز زۇلۇمنى، ئىستىبداتلىقنى يوق قىلىشنى خالايمىز.

ئىستراتېپ ئى (ر<گرېك) <مەت> قوغۇشۇن بەتنى قۇيۇپ چىقىرىدىغان قېلىپ. ئالاھىدە ئىشلەنگەن قەغەزنى تىزىلىپ بولغان بەت ئۈستىگە يېپىپ، بېسىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئىستراھەت ئى (ئە) دەم ئېلىش، ھاردۇق ئېلىش، ئارام ئېلىش: ئىستراھەت ئورنى. * شۇ كۈنى چۈشلۈك ئىستراھەت ۋاقتىدا مەن مەتتوختەمنى خالىيراق بۇرجەككە تارتىپ ئاپاردىم. * 1949-يىل باھاردا غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدا خەلق ئىستراھەت بېغى بەرپا قىلىش ئۈچۈن داغدۇغىلىق كۆچەت تىكىش دولقۇنى بولدى.

ئىستراھەت قىلماق دەم ئالماق، ھاردۇق ئالماق، ھاردۇق چىقارماق، ئارام ئالماق: ئورمانلىقنىڭ پادىشاھى يولۋاس ئىستراھەت قىلماقچى بولۇپتۇ.

ئىستراھەتخانا ئى (ئە+پ) دەم ئالىدىغان جاي، ئارامگاھ: ئۇلار بىزنى بۈگۈن چۈشتىن كېيىن دالىيەن شەھىرىدىن ئون نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى باغچۇيداۋ ئىستراھەتخانىسىغا ئەكىتىدىغان بولدى.

ئىستراھەتگاھ ئى (ئە+پ) ئىستراھەت ئورنى، دەم ئېلىش ئورنى: ئىستراھەتگاھقا بارماق.

ئىستراھەتگاھلىق ئى. ئىستراھەت ئورنى قىلىنغان جاي، ئىستراھەت ئورنى: تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن مەشھۇر «توققۇز بۇلاق» نىڭ مەرۋايىت سۇلىرى خۇددى فونتانىدەك ئېتىلىپ چىقىپ، سەيلە قىلغۇچىلارنى مەپتۇن قىلىپ تۇرىدىغان داڭلىق ئىستراھەتگاھلىققا ئايلانغان.

ئىستىسقا ئى (ئە) <تىب> قورساق بوشلۇقىغا سۇ يىغىلىپ قالىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپىنچە جىگەر قېتىش، جىگەر راكى، بەزى يۈرەك كېسەللىكلىرى، بۆرەك كېسىلى ۋە ئوزۇقلىنىش ناچارلىشىشلاردىن پەيدا بولىدۇ.

ئىستىسنا رەۋ (ئە) قائىدە-قانۇندىن، ئومۇمىي پرىنسىپ، تەرتىپتىن ياكى قاتاردىن، ھېسابتىن تاشقىرى؛ قائىدە-قانۇن، ھېسابلارنىڭ سىرتىدا؛ مۇستەسنا: ئىستىسنا قىلماق.

ئىستىسنا قىلماق قائىدىنىڭ، ئومۇمىي تەرتىپنىڭ ياكى قاتارنىڭ، ھېسابنىڭ سىرتىدا دەپ ھېسابلىماق؛ قائىدە، تەرتىپ، قاتار، ھېسابلارنىڭ تېشىدا قالدۇرماق.

ئىستىسناسىز رەۋ. ئىستىسنا قىلماستىن؛ مۇستەسنا ھالدا، مۇستەسناسىز.

ئىستىغپار ئى (ئە) <دىن> ئاللادىن گۇناھىنى كەچۈرۈشنى ئۆتۈنۈپ سوراش، تەلەپ قىلىش، قىلغان گۇناھلىرىغا توۋا قىلىش: گۇناھ ئەڭ ئاۋۋال ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامدا كۆرۈلگەنىدى. بۇ زات ھەممىمىزنىڭ ئاتىسى. ئادەم ئەلەيھىسسالام گۇناھىغا پۇشايمان قىلىپ ئىستىغپار ئېيتقانىدى.

ئىستىقامەت ئى (ئە) ① <دىن> ۋاقتىنى بىرەر جايدا خۇداغا سېغىنىش، تاۋاپ قىلىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزۈش ياكى خۇداغا تېۋىنىش بىلەن ئۆتۈش: ئىستىقامەت قىلماق. * مانا مەن مۇشۇ مەسچىتنىڭ مەزىنى، ۋاقتىمنىڭ كۆپ قىسمىنى

خۇدانىڭ ئۆيىدە ئىستىقامەت بىلەن ئۆتكۈزىمەن. * بۈگۈن كېچە ئەسھابۇلكەھتە، ئىستىقامەت غارىدا دۇرۇت مۇناجات، دۇرۇت نىجات ئوقۇپ ئولتۇرىمەن. ② بىرەر جايدا ياشاش، تۇرۇش، ھايات كەچۈرۈش؛ تىرىكچىلىك: شۇندىن كېيىن، مەن «مۆھتەرەم قارى» قۇربان ئاقساقالنىڭ ئۆيىدە ئىستىقامەتتە بولۇشنى قارار قىلدىم.

ئىستىقامەت قىلماق ① ۋاقتىنى بىرەر جايدا خۇداغا سېغىنىپ، تاۋاپ قىلىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزمەك؛ ئېتىكاپتا ئولتۇرماق: ئۇنداق ئادەملەر دۇنيادىن زېرىكىپ، ھېچكىم بىلەن ئارىلاشماسلىق ئۈچۈن، تەركىدۇنيا بولۇپ يىراق چۆللەردىكى مازارلارغا بېرىپ ئىستىقامەت قىلىپ ياتىدۇ. * — ئىش ۋاقتىدا ھۆپۈپتەك ئىستىقامەت قىلىپ ياتىدىكەنمىز-دە، تۇراخۇن، — دېدى ھاشىم. ② بىرەر جايدا ياشىماق، تۇرماق، ھايات كەچۈرمەك، تىرىكچىلىك قىلىپ كۈننى ئالماق: ئى ئانا، سىز بۇ تىللالارنى شەھەرگە ئېلىپ بېرىڭ، مەن سىز كەلگۈچە مۇشۇ يەردە ئىستىقامەت قىلىپ تۇراي، ئىككى ئوغلىڭىزنى، ئۇسكۈنە-سايمان قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىڭ. * ئەنجەد ئۇنىڭغا رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەنجەد تىككۈچىنىڭ ئالدىدا ئىش ئۆگىنىپ ئىستىقامەت قىلىپ تۇرۇپ قېلىپتۇ.

ئىستىقامەتچى ئى. ئىستىقامەت قىلغۇچى ئادەم: ئۇ ئاشۇ تاغدىكى بىر ئىستىقامەتچى ئىكەن.

ئىستىقبال ئى (ئە) ① كەلگۈسىدىكى ھايات، تىرىكچىلىك يولى، كەلگۈسىدىكى چىقىش يولى، كەلگۈسى زامان؛ كېلەچەك: گۈزەل ئىستىقبال. — *قىزىمنىڭ پۈتۈن ئىستىقبالىنى يوقاتماقچىمۇ سىلەر! بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ — دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ. * — ياشلار ئىستىقبالنى ئۆزى يارىتىشى لازىم، — دېدى ئايلى سۆزگە ئارىلىشىپ. * ئۇ بالىنىڭ ئىستىقبالىنى پارلاق ئىكەن. ② بىرەر ئىشنىڭ، نەرسىنىڭ كېلەچەكتىكى تەقدىرى؛ ئاقىۋەت: شەھەرنىڭ ئىستىقبالى. * مانا بۇ — ساپ دىللىق بىلەن قارا نىيەتلىكنىڭ ۋە ئىستىقبال بىلەن ھالاكەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كەسكىن بەلگىسى ئىدى. * بىز ياشلار ۋەتەننىڭ ئىستىقبالىنى ئويلىشىمىز لازىم. ③ ياخشى كۆرگەن، ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈپ ئېلىش؛ قارشى ئېلىش: ئىستىقبالغا چىقماق.

ئىستىقبال قىلىنماق قارشى ئېلىنماق: سابىت داموللا بىلەن شامەنسۇر ئىككى مىڭچە ئادىمى بىلەن قەشقەر شەھىرىگە كىرىپ كەلدى ۋە شەھەر ئاھالىسى تەرىپىدىن قىزغىن ئىستىقبال قىلىندى.

ئىستىقبالسىز سۈپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى يوق، كېلەچەكتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدىغان، ئىستىقبالى ياخشى ئەمەس: — پۈتۈنلەي ئىستىقبالسىز بىر ئادەم بولۇپ قالدىم، — دېدى ئۇ ئازابلىنىپ.

ئىستىقباللىق سۈپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى پارلاق؛ كېلەچەكتىن ياخشى ئۈمىد كۈتسە بولىدىغان، كېلەچىكى ياخشى، ئۈمىدلىك: ئىستىقباللىق ياش ئالىم. ئىستىقباللىق ياشلار. ئىستىقباللىق ئىش. ئىستىقباللىق ياش مىللىي كادىرلار.

ئىستىقلال ئى (ئە) باشقىلارغا تەۋە، قارام بولماي، بېقىنماي ئۆز ئەركى بىلەن ياشاش؛ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش؛ مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك:

مىللىي ئىستىقلال. * – بىزگە قۇللۇق كېرەك ئەمەس، ئىستىقلال كېرەك، – دېدى كۆپچىلىك ئىچىدىن بىرەيلەن كۈچلۈك ئاۋازدا. * تاشقى موڭغۇلىنىڭ ئىستىقلال دۆلەت بولۇشىغا ياردەم قىلغان شۇرالار ھۆكۈمىتى ئەمەسمۇ؟ * سىلى شۇرالار ھۆكۈمىتى بىزنىڭ ئىستىقلال دۆلەت بولۇشىمىزنى خالىمايدۇ.

ئىستىقلالىيەت ئى (ئە) يېزت. مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك، ئازادلىق: ئابدۇراخمان مۆمىنوپقا ئالاھىدە بۇيرۇق بويىچە مايورلۇق ئۇنۋانى ۋە «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى بېرىلگەن، يارىسى خېلى ئوڭلانغاندىن كېيىن غۇلجىغا ئالاھىدە كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ ئەمدى كەڭسايدىكى ساناتورىيىدە دەم ئالماقتا ئىدى.

ئىستىقلالىيەتچى ئى. مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى ياكى مۇستەقىللىق، ئازادلىقنى ھىمايە قىلىدىغان، ياقلايدىغان ئادەم: ئەخمەتجان قاسىمى سېپى ئۆزىدىن بىر ئىستىقلالىيەتچى ئىدى.

ئىستىقلالىيەتچىلىق ئى. ئىستىقلالنى، مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، پائالىيەت ئېلىپ بېرىش، تىرىشىش ياكى مۇستەقىللىقنى، ئەركىنلىكنى ھىمايە قىلىش، قوللاش.

ئىستىل ئى (ر<فران) ① ئىدىيە، خىزمەت ۋە تۇرمۇشتا ئىپادىلەنگەن پوزىتسىيە؛ ھەرىكەت: بيۇروكراتلىق ئىستىلى. ئىستىلى دۇرۇس كىشى. ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى. ② <ئەد> مۇئەييەن بىر دەۋر، بىر مىللەت، بىر ئېقىم ياكى بىر كىشىنىڭ ئەدەبىي ئەسىرىدە ئىپادىلەنگەن ئاساسىي ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىك ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىك؛ ئۇسلۇب: رومانتىكىلىق ئىستىل. كىتابىي ئىستىل. ③ بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئۇسۇلى: رەھبەرلىك ئىستىلى.

ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى <تارىخ> پۈتۈن پارتىيىدىكى كادىرلارنىڭ ماركسىزم، لېنىنىزملىق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، پارتىيىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، پارتىيىمىز 1942-يىلى يەنئەندە ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق ھەرىكەت. بۇنىڭدا ئاساسلىقى سۇبيېكتىپلىق، مەزھەپچىلىك ۋە پارتىيە باگۇسىغا قارشى تۇرۇلغان. بۇ ھەرىكەتنىڭ فاڭجېنى «ئالدىنقىلاردىن ئىبرەت ئېلىپ، كېيىنكىلەرگە ساۋاق قىلىش، كېسەلنى داۋالاپ ئادەمنى قۇتقۇزۇش»، «ھەم ئىدىيىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش، ھەم يولداشلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىش» تىن ئىبارەت بولغان.

ئىستىلىزاتسىيە ئى (ر<فران) <ئەد> بىرەر يازغۇچى ئىجادىغا خاس غايىۋى، بەدىئىي خۇسۇسىيەتلەرگە، ئىپادە قىلىش ئۇسۇلىغا، تىلىغا ۋە ئۇسلۇبىغا تەقلىد قىلىش.

ئىستىلىستىكا ئى ← **ستىلىستىكا.**

ئىستىلىي سۈپ. ئىستىلغا ئائىت، ئىستىلغا ئالاقىدار بولغان: – پارتىيىنىڭ ئىستىلىي قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش لازىم، – دېدى ئۇ.

ئىستىمەك پ. ئىستەك تۇغۇلماق، ئۈمىد قىلماق، خالىماق، ئارزۇ قىلماق: ھەركىم بۇ يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان قىزنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنى ئىستەيتتى. * شۇڭا ئۇ نادەم بىلەن يانمۇيان تۇرۇشنى ھەتتا چاپىنى بولسىمۇ ئۇنىڭغا تېگىپ تۇرۇشنى شۇنچىلىك ئىستەيتتى. * ئۇ پەقەتلا ئارام ئېلىشنى ھەم ھېچكىم، ھېچنەرسىنى كۆرمەسلىكنى ئىستەيتتى.

ئىستىنجا ئى (ئە) تەرەت، بوشىنىش؛ تەرەتتىن كېيىن يۇيۇنۇش: ئىستىنجا قىلماق.

ئىستىنجا قىلماق تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن ئەۋرىتىنى يۇماق، ئەۋرىتىنى پاكىزلىمەك، تازىلىماق: بىز ئەزەلدىن بۇ يەرگە ئىستىنجا قىلىپ كېلىۋاتقان تۇرساق، قانداقمۇ تازىلىغىلى بولسۇن؟

ئىستىھزا ئى (ئە) بىركىمنىڭ ئۈستىدىن كۈلۈش؛ مەسخىرە؛ مازاق؛ كىنايە: ئالىم باشتا ئىستىھزا بىلەن كۈلۈمسىرىدى، كېيىن چىرايىدا چوڭقۇر ھۆرمەتنى بىلدۈرىدىغان بىر خىل ئىپادە پەيدا بولدى. * مالايلارنىڭ دۇنەگە ئاقسۆڭەكلەرچە بىر تەرەپلىمىلىك ۋە ئىستىھزا بىلەن قىلغان مۇئامىلىسى ھەر جەھەتتىن ئۇنى خورلىدى. * ئايخان باستقا يالت ئېتىپ قارىۋىدى كۆزلىرىدىن ئۆتكۈر ئىستىھزا ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى.

ئىستىھزالانماق پ. كىنايە قىلماق، مەسخىرە قىلماق: ئۇ سۆز قايتۇرۇشنى ئورۇنسىز بىلدىمۇ ۋە ياكى جاڭجالنىڭ ئۇلغىيىشىدىن قورقتىمۇ، قىسقىسى ئۇزاققىچە ئىستىھزالىنىپ قاراپ تۇردى.

ئىستىھزاسىز ئى. ئىستىھزا قىلمىغان، تەنە قىلماستىن؛ ئىستىھزادىن خالىي، كىنايىسىز، توغرا: ئۇنىڭ كۈلكىسى ئىستىھزا-سىز، سەممىي ئىدى. * مۇدىر ھېچقانداق تەنە ئىستىھزاسىز، مۇلايىملىق بىلەن زىننەتكە پاراڭ قىلدى.

ئىستىھزالىق سۈپ. ئىستىھزاسى بولغان، مەسخىرە قىلغانلىقى بىلىنىپ تۇرغان، كىنايىلىك، مەسخىرىلىك: زەينەپ ئاچىسىنىڭ ئىستىھزالىق يۈزىگە قارىدى ۋە ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنەلمىدى. * سېكرېتار-نىڭ چىرايىغا ئىستىھزالىق تەبەسسۇم يېيىلدى.

ئىستىھكام ئى (ئە) ① <ھەرب> مۇداپىئە ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇستەھكەم توساق، تام، قەلئە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار: بارات غەزەپتىن تىترەپ كەتتى-دە، باشقىلارنىڭ توسۇشىغا قارىماي، پارتلاتقۇچنى كۆتۈرۈپ دۈشمەن ئىستىھكامىغا قاراپ ئېتىلدى. * ئۇلار مۇشۇ ئۆڭكۈرنى ئىستىھكام قىلىپ تۇرۇپ، دۈشمەن بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىش قارارىغا كەلدى. * جاھىل دۈشمەن شۇ يەردە، قۇرغان ئىكەن ئىستىھكام، يۈرىكىمدە دۈشمەنگە، يانار ئىدى ئىنتىقام. ② كۆچمە. مۇستەھكەم تايانچ، تۈۋرۈك؛ قورغان: ئىتتىپاقلىق – كۈچ، بىرلىك – ئىستىھكامدۇر.

ئىستىھكام ئۇرۇشى <ھەرب> ئارمىيىنىڭ مۇستەھكەم ئىستىھكامغا ياكى دالا ئىستىھكامىغا تايىنىپ مۇداپىئەدە تۇرۇش ۋە ياكى مۇستەھكەم ئىستىھكامدا ياكى دالا ئىستىھكامدا چىڭ تۇرغان دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىش بويىچە ئېلىپ بارىدىغان ئۇرۇشى.

ئىستىۋرا ئى (ئە) جان ت. چوڭ-كىچىك ھاجەت، تەرەت: ئىستىۋرا قىلماق.

ئىستىۋرا قىلماق جان ت. ھاجەت قىلىپ پاك بولماق، تازىلانماق: – ئاۋۇ يەرگە بېرىپ ئىستىۋارا قىلىپ كېلەي، بالام، مۇشۇ يەردە جىندەك تۇرۇپ تۇرغىن، – دېدى مويسىپىت بوۋاي نەۋرىسىگە.

ئىستىۋراخانا ئى (ئە) ← **ھاجەتخانا.**

ئىستىۋول ← **ستىۋول.**

ئىسچوت ئى (ر) <مال> مەبلەغنىڭ مەنبەسى، ئىشلىتىلىشى، تىجارەت جەريانى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ بوغالتىرلىق ھېساب تۈرلىرىگە ئاساسەن، ھېساب دەپتىرىدە تۈرلەر بويىچە ئېچىلغان ھېساباب.

ئىسچوتچىك ئى (د) <فىز> توك مىقدارىنى كىلوۋات سائەت بىرلىك بويىچە ھېسابلايدىغان ئەسۋاب.

ئىسراپ ئى (ئە) ئورۇنسىز زايە قىلىش، بىھۇدە ئورۇنسىز ياكى ئارتۇقچە سەرپ قىلىنغان، خىراجەت، چىقىم: ئىسراپ بولماق. ئىسراپ قىلماق.

ئىسراپ بولماق بىرەر نەرسە بىھۇدە خار، يوق، نابۇت قىلىنماق؛ ئورۇنسىز، بىكاردىن-بىكار زايە قىلىنماق، ئورۇنسىز ياكى ئارتۇقچە سەرپ بولماق: — مەن ئۈچۈن ھەممىدىن مۇھىمى، سۇنىڭ ئىسراپ بولغىنى! — دېدى ئۇ. * زەينەپخاننىڭ باشلامچىلىقى بىلەن بۇ تاش ئۆستەڭ چېپىلغاندىن كېيىن، سۇمۇ ئىسراپ بولمايدىغان بولدى.

ئىسراپ قىلماق ① بىرەر نەرسىنى بىھۇدە، ئورۇنسىز ئىشلەتمەك، ئورۇنسىز، بىكاردىن-بىكار سەرپ قىلماق، يوقاتماق، ئۇچۇرۇۋەتمەك: پۇلنى ئىسراپ قىلماق. ئاشلىقنى ئىسراپ قىلماق. دورىنى ئىسراپ قىلماق. * ئىسراپ قىلىش-خاراب قىلىش (ماقال). ② بىكىرىغا كەتكۈزمەك: ۋاقىتنى ئىسراپ قىلماق. * — ئۇ يەرگە كۆچۈشنى ئىسراپ قىلما، تېرىپ ھوسۇل ئالالمايسەن، — دېدىم مەن ئۇكامغا كۆيۈنۈپ.

ئىسراپچىلىق ئى. ئورۇنسىز ياكى ئارتۇقچە سەرپ قىلىش، تاشلىۋېتىش، بىھۇدە خار، نابۇت قىلىش، بىكاردىن-بىكار يوق قىلىش، بىكىرىغا كەتكۈزۈش، زايە قىلىش: ئاشلىق ئىسراپچىلىقى. * ئىسراپچىلىق نەدە؟ پېشانىسى تەرلىمىگەن يەردە (ماقال). * ۋاقىت ئىسراپچىلىقى — ئەڭ ئېغىر ئىسراپچىلىق. * بۇ ئىسراپچىلىقنى كۆرۈپ چىداپ تۇرغان تاش يۈرەكلەرگە تۇۋا دېگۈم كېلىدۇ.

ئىسراپخور (ئە+پ) ① سۈپ. يېمەك-ئىچمەك، پۇل قاتارلىقلارنى ئورۇنسىز بۇزۇپ-چېچىپ زايە قىلغۇچى؛ ئارتۇقچە سەرپ قىلغۇچى: ئىسراپخور ئادەم. * ئۇنىڭ نومۇسسىز، پىخسىق ئىكەنلىكى ۋە يەنە چوڭ ئىسراپخور ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ② ئى. ئىسراپ قىلىدىغان ياكى قىلغان كىشى: سەن ئىسراپخورلاردىن بولما، ھەتتا ئىسراپخورلار بىلەن ھەمسۆھبەتتىمۇ بولما. چۈنكى ئامەت كەلسە بىر سەۋەب بىلەن كېلىدۇ.

ئىسراپخورلۇق ئى → **ئىسراپچىلىق**: ئىسراپخورلۇق قىلماق. * ئىچىمىزدە بولسا، ئەمەلدارلارنىڭ پارىخورلۇقى، ئورۇنسىز ئىمارەت، ھەشەمەتلىك مەدرىسە، مازالار قۇرۇلۇشى ۋە ئىسراپخورلۇقلار ئامماننىڭ ئۈستىدىكى يۈكنى ئېغىرلاشتۇرماقتا. * بىز ھەممىمىز ئىسراپخورلۇققا قارشى تۇرغۇچىلارمىز.

ئىسرائىلىيە ئى <جۇغ> غەربىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەت. ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، سۇرىيە، ئىئوردانىيە، لىۋان ۋە ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى يەھۇدىيلار بولۇپ 90% نى ئىگىلەيدۇ، قالغانلىرى ئەرەبلەر، پايتەختى ئىرۇسالىم.

ئىسرائىلىيە پادىشاھلىقى <تارىخ> قەدىمكى پەلەستىننىڭ شىمالىي قىسمىدا ئۆتكەن قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەت. تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى XI ئەسىردە قۇرۇلغان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 935-يىلى پەلەستىن جەنۇب-شىمال دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەندە ئىروبوئام شىمالدىكى ئىسرائىلىيە دۆلىتىنىڭ ھۆكۈمرانىغا ئايلانغان. مىلادىيەدىن

بۇرۇنقى IX ئەسىردە سامارىيىلارنى پايتەخت قىلىپ بېكىتكەن. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 722-يىلى ئاسسۇرىيە پادىشاھى سارگون II ئىسرائىلىيىنى يوقاتقاندىن كېيىن كوپ قىسىم ئاھالىلارنى چېگرا سىرتىغا كۆچۈشكە مەجبۇر قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ خانلىقنىڭ تېررىتورىيىسى ئاسسۇرىيىنىڭ تېررىتورىيىسىگە قوشۇلغان.

ئىسرىق ئى. ئارچا ياغىچى، ئارچا يوپۇرمىقى، ئادراسمان ياكى شۇلارنىڭ رولىنى ئوينايدىغان، كۆيدۈرسە يېقىملىق، خۇش بۇي ئىس چىقىرىدىغان نەرسىلەر: ئىسرىق سالماق. * پەيشەنبە كۈنى بامداتتىن كېيىن ھەمرا ئاچا تاھارەت بويى بىلەنلا ئىسرىق تەييارلىدى.

ئىسرىق سالماق ① پۇراقلىق نەرسىلەرنى ئىسرىقدانغا ئېلىپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق دېزىنفېكسىيە قىلماق: ئانام ئىسرىق سېلىپ ئۆينىڭ سېسىق پۇرىقىنى يوقاتتى. ② خۇراپىيلىقتا ئاساسەن، پۇراقلىق نەرسىلەرنى كۆيدۈرۈپ، ئەرۋاھلارغا ياكى بىركىمنىڭ روھىغا ئاتاپ ئىس پۇراتماق: ئاپام بەش ۋاخ نامازنى تەرك ئەتمەيدىغان، ھەر پەيشەنبە كۈنى ئەرۋاھلارغا ئاتاپ ئىسرىق سالىدىغان تەقۋادار مۇسۇلمان. * چاي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، بازارغا ماڭماقچى بولدۇق. ئىشىكتىن چىقىش ئالدىدا ئانام دالانغا ئادراسمان بىلەن ئىسرىق سالدى.

ئىسرىقدان ئى. ئىچىگە ئىسرىق سېلىپ كۆيدۈرىدىغان مەخسۇس قاچا ياكى شۇنىڭ رولىنى ئوينايدىغان باشقا نەرسە: ئۇ ئىسرىقداننى تورپاقنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ چاتىلىرىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ، بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ سۈف-سۈفلىدى.

ئىسرىقدىماق پ ① ئىسرىق سالماق، ئىسرىق سېلىپ ئىس پۇراتماق: باقى بىر سېۋەتكە كونا تاغار، ئىككىنچىسىگە بىرپارچە كىگىز ياپتى-دە، ئېلىپ مېڭىشىغا، ئانىسى بىر سىقىم كېپەك بىلەن ئىسرىقداپ ئۇزاتتى. ② ئىسرىقتا تۇتماق: پاھ، قوللىرىڭىزنى ئىسرىقداپ تۇرسىڭىز بولغۇدەك.

ئىسرىقلىماق پ. ئىسرىق سالماق، ئىسرىق سېلىپ ئىسىغا تۇتماق، ئىسرىقنى بېشىدىن ئۆرۈپ قويماق: — ئەزىزەم، قارىسىلا، سەيلىخان ئاچام سىلىنى «كۆزى يامانىڭ كۆزىدىن، ئاغزى يامانىڭ ئاغزىدىن ساقلىماق» ئۈچۈن يول تەرەپچىدە ئىسرىقلاپ قويماقچى، — دېدى ئايگۈل.

ئىسسىتقۇ ئى. كىشىگە كۆڭۈل رىشتىنى باغلاشقا، مېھرىنى چۈشۈرۈشكە سەۋەب بولىدۇ، دەپ قارىلىدىغان، قارىلىپ كەلگەن بىرەر ئىش-ھەرىكەت، گەپ-سۆز ياكى داخانىڭ سۈپكۈچى قاتارلىقلار: بۇرۇندىن قالغان «ياخشى سۆز ئىسسىتقۇ، يامان سۆز سوۋۇتقۇ» دېگەن گەپ بار. * ھوشۇر داخانىغا بىرمۇنچە پۇل بېرىپ، خەيرىنساغا ئىسسىتقۇ قىلغۇزغانىتىم، بۇنى قانداق بېرىشنى بىلمەي يۈرۈۋاتىمەن. * خۇماخانىڭ بۇنداق سۆھبەتلىرى سادا ئادەملەر ئىشىنىدىغان داخانىڭ ئىسسىتقۇسىدەك بارا-بارا گۈلنارخاننى كىچىككاخۇنغا باغلاپ قويدى.

ئىسسىتقۇچ ئى. ئىچىگە ئىسسىق سۇ قاچىلىنىدىغان ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئۆرلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋابلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىسسىتما ئى ① زۇكام ياكى باشقا بىرەر كېسەللىك سەۋەبىدىن بەدەن تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئادەتتىكى چاغدىكىسىدىن

يۇقىرى ئۆرلەپ كېتىشى، قىزىتما: ئىسسىتما ئۆرلىمەك. ئىسسىتمىنى قايتۇرماق. * مەن ئاستا ئېگىشىپ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ باقتىم، ئىسسىتمىسى ئۆرلەپ قالغانىكەن. * بۇ دوختۇر مەھبۇسنىڭ ئىسسىتمىسى كۆتۈرۈلۈپ بىئارام بولغان چاغلاردا چاقىرىسلا كېلەتتى. ② كۆچمە. ئاغرىق، چىگىش خىيال: ئىمتىھان سوئالىنى كۆرۈپلا ئايگۈلنىڭ بېشىغا ئىسسىتما چۈشتى. * كەچ كىرىش بىلەنلا بېشىمغا ئىسسىتما چۈشتى، بۆگۈنكى قونالغۇمىزنىڭ قانداق جاي ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان، دائىم گۈركىرەپ بوران ئۇچۇپ تۇرىدۇ.

ئىسسىتماق «ئىسسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇنى ئىسسىتماق. تاماقنى ئىسسىتماق. * ئاتىنىڭ ھورى بالىنىڭ دولىسىنى ئىسسىتماس (ماقال). * ئېشەكنىڭ دۈمبىسىگە ئاپتاپ چۈشسە، قولۇقىنى ئىسسىت (ماقال). * بىر كىشى ياققان ئوت يۈز كىشىنى ئىسسىتار (ماقال). * ئەتكەن ئېشىڭ شۇ بولسا، ئىسسىتقان ئېشىڭ نېمە بولار (ماقال).

ئىسسىتمىدىماق پ. قىزىتمىسى ئۆرلىمەك، ئىسسىتمىسى يۇقىرىلاپ كەتمەك، قىزىپ قالماق: ئون ئىككى ياشلىق تۆرەم بولسا بىر چەتتە ئىسسىتمىداپ ياتاتتى. * — دوختۇر! بالام تۇيۇقسىز ئىسسىتمىداپ قالدى، — دېدى ئۇ يىلىنىش تەلەپپۇزىدا.

ئىسسىتىش ① «ئىسسىتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئىسسىتىش ئۈسكۈنىلىرى. ② <بن> ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسىنى سوغۇق كۈنلەردە مۇۋاپىق تەڭشەپ تۇرۇش. ③ <فز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى بىرلىكتە ئىشلەپچىقىرىدىغان بىر خىل ئۇسۇل. ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، ھور ماشىنىسىنىڭ ئىش قىلىپ بولغان ھور ياكى گاز تۇرۇبىسى چىقارغان كېرەكسىز گازدىن پايدىلىنىپ ھور ياكى ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىسسىتىش ئۈسكۈنىلىرى <بن> سوغۇق كۈنلەردە ئائىلىلەرنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈسكۈنىلەر.

ئىسسىتىشماق «ئىسسىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار ئوچاقتا ئوت قالاپ يوغان قازاندىكى سۇنى ئىسسىتىشتى. * شەۋكەتمۇ ئانىسىنىڭ قولىدىن بوشىنىپ، چوڭ ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ: — ئەكىلىڭ چوڭ ئانا، مەنمۇ ئىسسىتىشىپ بېرەي، — دېگەنىدى.

ئىسسىتىلماق «ئىسسىتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — قانچە سائەت كۆپ ئىشلىسە، ئۆزلىرىنىڭ ئىشى، — دېدى ئايالى ئىسسىتىلغان بىر چىنە ئاشنى ئېرىنىڭ ئالدىغا قويۇۋېتىپ.

ئىسسىز سۈپ. ئىسى يوق ياكى ئاز، ئىسى چىقمايدىغان ياكى كۆپ ئەمەس: ئىسسىز كۆمۈر. ئىسسىز پوروخ.

ئىسسىز كۆمۈر <گېئول> كاربونلىنىش دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى بولغان بىر خىل كۆمۈر. قاتتىق ۋە قارا بولۇپ، مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. يانغاندا ئىسى بولمايدۇ ياكى ناھايىتى ئاز مىقداردا ئىس چىقىرىدۇ.

ئىسسىق ① سۈپ. بىرەر مەنبەنىڭ ھارارىتى، تەسىرى بىلەن ئىسسىغان، ئىللىغان ياكى قىزىغان؛ ئىللىق، قىزىق: ئىسسىق سۇ. ئىسسىق چاي. ئىسسىق نان. ئىسسىق

تاماق. * ئادەمنىڭ يۈزى ئاپتاپتىن ئىسسىق (ماقال). * ياز كۈنلىرى، هاۋا ناهايىتى ئىسسىق ئىدى. * — هەي قىزلار، كۈن سوغۇق، بىر پىيالىدىن ئىسسىق شورپا ئىچىۋېلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى ئايال. ② سۈپ. ئىسسىقلىقنى ساقلايدىغان، ئىسسىق تۇتىدىغان: ئىسسىق كىيىم. ③ ئى. ئىسسىق تۇرغان، ئىسسىقى كەتمىگەن: مەن پۈتۈن بىر كۈن ئىسسىق ئىچمىگەنلىكىم، ئاغزىمغا بىر بۇردا نان سالمىغانلىقىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە قاتتىق تاياق زەربىسى، بۇرنۇمدىن قان كېتىپ هالسىزلىنىپ يىقىلدىم. ④ ئى <فىز> جىسىم تەركىبىدىكى مولېكۇلىلار هەرىكىتى (يېنىش، خىمىيىۋى رېئاكسىيە ۋە شۇنىڭدەكلەر) نەتىجىسىدە هاسىل بولىدىغان ۋە جىسىملارنى ئىسسىتىدىغان، قىزدۇرىدىغان ئېنېرگىيە، ئىسسىقلىق، هارارەت: ئوتنىڭ ئىسسىقى. قۇياشنىڭ ئىسسىقى. ماتورنىڭ ئىسسىقى. ⑤ رەۋ. ئىللىق ئۆتكۈزۈپ، ئىللىق ئۆتكۈزگەن هالدا: — ئاپىرىپ ئىسسىق ياتقۇزۇپ قويۇڭلار، بىرئاز ئاۋارە بولىدۇ، يىغلايدۇ، ئاندىن كېيىن ياخشى بولۇپ قالىدۇ، — دېدى دوختۇر. ⑥ سۈپ <تىب> هارارەت هاسىل قىلىش كۈچىگە ئىگە، مۆتىدىلدىن يۇقىرى بولۇش خاراك-تېرىگە ئىگە: بۇ دورىنىڭ تەبىئىتى ئىسسىق. ⑦ رەۋ. قىزغىن، سەمىمىي هالدا: ئۇ ئىلكىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇرىدۇ، ئىلىك ئۇنى ئىسسىق قارشى ئالىدۇ، ئەمدى يامانلارغا ئالدانماسلىقنى جېكىلەيدۇ. ⑧ سۈپ. كۆچمە. كىشىگە ياقىدىغان، خۇش، يېقىملىق، ئىللىق؛ مۇلايىم: ئىسسىق چىراي قىز. مېهرى ئىسسىق بالا. * تاشۋاي يۈرەككە تاقىلىدىغان ئىسسىق بىر قاراش بىلەن گۈلچەمەنگە تىكىلدى.

// ئىسسىق كۈلمەك. * مەخسۇم بۇگۈن گۈلسۈرۈخنىڭ كۆزىگە بۆلەكچىلا ئىسسىق كۆرۈندى.

ئىسسىق ئادۋېكسىيە <مېتېئور> ئىسسىق هاۋانىڭ گورىزونتال يۆنىلىشنى بويلاپ سوغۇقراق رايونغا ئېقىش هادىسىسى. بۇ هەمىشە كەڭ كۆلەملىك سوغۇق رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئۆرلىتىۋېتىدۇ. ئادەتتە ئۇ كەڭ كۆلەملىك ئابھاۋا ئۆزگىرىشى پەيدا بولۇشنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى هېسابلىنىدۇ.

ئىسسىق باسماق هۇزۇرلىنىپ غىزالانماق، يېگەن تامىقى كۆڭلىگە ياقماق: چاي بىلەن بىرەر بۇردىدىن نان يېگەچ ئولتۇرۇۋۇڭلار بىرئاز ئىسسىق باسسۇن، قانداق دېدىم، — مەن ئۇلارغا. * ئىسسىق باسقۇدەك تاماق يېيەلمەي يۈرگەن بۇ كۈنلەردە سىزنىكلىكنى باسقۇدەك گۆش نەدە دەيسەن.

ئىسسىق بەلباغ <جۇغ> جەنۇبىي، شىمالىي تروپىك سىزىقى ئارىلىقىدىكى بەلباغ، بۇ يەرلەردە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىق ئۆزگىرىشى روشەن بولمايدۇ. چېڭقى چۈش ۋاقتىدا قۇياش يىل بويى ناهايىتى ئېگىز بولىدۇ. بۇ جايلاردا يەر شارى بويىچە ئەڭ ئىسسىق جاي هېسابلىنىدۇ.

ئىسسىق بەلباغ قۇملۇق ئىقلىمى <جۇغ> جەنۇبىي، شىمالىي تروپىك سىزىقى ئەتراپىدىكى چوڭ قۇملۇقنىڭ ئىچكى قىسمى ۋە ئۇنىڭ غەربىي گىرۋىكىنىڭ ئىقلىمى. بۇ يەرنىڭ ئىقلىم ئالاهىدىلىكى شۇكى، هۆل-يېغىن كەم، هۆل-يېغىن مىقدارىدىكى ئۆزگىرىش كوئېففىتسېنتى زور، قۇم-بوران كۆپ، كۈن نۇرى كۆپ

چۈشىدۇ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدىكى ئۆزگە-رىش چىدىدىي.

ئىسسىق بەلباغ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى <جۇغ> جەنۇبىي، شىمالىي تروپىك سىزىقنىڭ ئەتراپىدىكى ئورمانلىقلارنىڭ ئىقلىمى. بۇ رايونلار يىل بويى ئېكۋاتوردىكى تۆۋەن ھاۋا بېسىمى بەلبېغىنىڭ كونتروللۇقىدا بولىدۇ. بۇ جايلاردا ھاۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، يامغۇر كۆپ. ھاۋانىڭ ھەر ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25°C — 28°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 2500 مىللىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ، ھۆل-يېغىنىنىڭ پەسىللىك مىقدارى بىرقەدەر تەكشى بولىدۇ.

ئىسسىق بەلباغ يايلاق ئىقلىمى <جۇغ> ئىسسىق بەلباغ يايلاقلىرىنىڭ ئىقلىمى. بۇ جايلاردا يازدا ئېكۋاتورنىڭ تۆۋەن ھاۋا بېسىمىنىڭ كونتروللۇقىدا تۇرغاچقا، ھاۋا نەم ئىسسىق بولىدۇ، يامغۇر كۆپ ياغىدۇ؛ قىشتا مۇسسۇن شامىلى بەلبېغىنىڭ كونتروللۇقىدا بولىدىغانلىقتىن، ھاۋا ئىللىق ھەم قۇرغاق بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. قۇرغاق پەسىل بىلەن ھۆل-يېغىن پەسلى روشەن بولىدۇ.

ئىسسىق بۇلاق <گېئول> تېمپېراتۇرىسى 45 °C تىن يۇقىرى بولغان، ئەمما شۇ جايدا سۇنىڭ يەر ئۈستىدىكى قايناش نۇقتىسىدىن تۆۋەن بولغان يەر ئاستى سۈيى ئېچىلمىسى.

ئىسسىق تۆۋەن بېسىم <مېتېئور> يەر يۈزىنىڭ كۈچلۈك ئىسسىشىدىن كېلىپ چىققان بىر خىل ھاۋا بېسىمى.

ئىسسىق چىراي يېقىملىق، قىزغىنلىق، خۇشلۇق: گۈلسۈم ئەخمەتكە ئىسسىق چىراي بىلەن نەزەر تاشلىدى. * ئۇ مېھمانىنى ئىسسىق چىراي كۈتۈۋالدى.

ئىسسىق چىراي بەرمەك قىزغىن مۇئامىلە قىلماق، چىرايىنى ئاچماق، ئوچۇق چىراي بەرمەك: ئۇلار ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان خوجايىنغا ياللىنىپ، تۆگە يېتىلەپ كېلىۋاتقان چوڭ ياشلىق كىشىلەر بولۇپ، سېلىمنىڭ نەقىشلىك راۋابىغا ھەۋەس قىلىشىپ، دەرھاللا ئۇنىڭغا ئىسسىق چىراي بېرىشتى.

ئىسسىق رەڭلەر <گ سەن> نۇر ۋە رەڭ گرادۇسى يۇقىرى، كىشىگە كۈچلۈك تەسىر قىلىدىغان، كۆرۈش سېزىمىگە يېقىنلىشىۋاتقاندەك ۋە كېڭىيىۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان ھەمدە ئىللىق تەسىر بېرىدىغان رەڭ خىللىرى. مەسىلەن، قىزىل، سېرىق، نارەنجى قاتارلىقلار.

ئىسسىق سۇلۇق سازلىق <گېئول> تۇپىسى يەر ئاستى ئىسسىق سۈيىگە چىلىشىپ زىيادە تويۇنغان ھالەتتە تۇرىدىغان ياكى بۇلاق سۈيى چىقىپ كېتەلمەي پەس جايلارغا ئېقىپ بېرىشتىن شەكىللەنگەن سازلىق.

ئىسسىق شامال <مېتېئور> ① ئىسسىق بولىدىغان پەسىللەردە پەيدا بولىدىغان بىر خىل قۇرۇق ئىسسىق شامال. كۈچلۈك ھالەتتىكى بۇنداق ئىسسىق شامال زىرائەتلەرنى قۇرۇتىۋېتىدۇ. ② كۆچمە. مەلۇم سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ جىددىي ۋاقتى: ئۇ ئىسسىق شامالغا ئۇچراپ قالدى، بولمىسا، ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ئېغىر چارە كۆرۈلمەيتتى.

ئىسسىق قاتلام <مېتېئور> ئوتتۇرا قاتلام ئۈستىدىن تەخمىنەن 500 كىلومېتىر ئېگىز بولغان ئاتموسفېرا قاتلىمى.

ئىسسىقتا چىدامىلىق پولات <ماشىن> ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىك پولاتلارنىڭ بىر تۈرى. يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدا ئۇزاق

ۋاقىت ئىشلىتىلسە ئوكسىدلىنىشقا، دېفورماتسىيىگە بەرداشلىق بېرىش ۋە چىدامىلىقلىقىنى ساقلاپ قېلىشتەك يۇقىرى ئىقتىدارىنى ساقلاپ قالالايدۇ.

ئىسسىق فرونت <مېتېئور> ئىسسىق ھاۋا ماسسىسىنىڭ سوغۇق ھاۋا ماسسىسىغا قاراپ سۈرۈلۈشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدىغان فرونت.

ئىسسىق كەلمەك ① ئىسسىق ھېسابلانماق، ئىسسىق تۇيۇلماق. ② ئىسسىقنى ئاشۇرماق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل قىلىشقا سەۋەبچى بولماق: بۇ دورا ماڭا ئىسسىق كەلدى.

ئىسسىق لىنىيە <فىز> دەرھال ئالاقىلىشىش ئۈچۈن دائىم تەييار تۇرىدىغان، بىۋاسىتە ئۇلانغان تېلېفون ياكى تېلېگراف لىنىيىسى.

ئىسسىق مىنېرال بۇلاق <گېئول> تەركىبىدە مىنېرال تۇز ياكى گاز بولغان يەر ئاستى ئىسسىق سۈيى مىنېراللىق سۇ دەپ ئاتىلىدۇ. يەر ئۈستىگە چىقىپ قالغانلىرى ئىسسىق مىنېرال بۇلاق دەپ ئاتىلىدۇ. ئېرىگەن مىنېرال تۇز ياكى گاز ئىسسىق مىنېرال بۇلاقنى ئالاھىدە ۋە بىرقەدەر ياخشى داۋالاش ئۈنۈمىگە ئىگە قىلىدۇ.

ئىسسىق نېيترون <فىز> ئەتراپىدىكى ماددىلار بىلەن بىرلىكتە ئىسسىقلىق تەڭپۇڭلۇقى ھالىتىدە تۇرغان نېيترون ئادەتتىكى ھەرىكەت ئېنېرگىيىسى 0.025 ئېلېكترون ۋولت ئەتراپىدا بولغان نېيترونلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسسىق ھاۋا <مېتېئور> تېمپېراتۇرىسى سۈرۈلۈپ بارىدىغان جاي تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولىدىغان ھاۋا.

ئىسسىق ھاۋا ئېقىمى <مېتېئور> ئىسسىق ھاۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولغان جايغا سۈرۈلۈشى.

ئىسسىق ئۆتمەك ① ئىسسىغانلىقنى ھېس قىلماق، ئىسسىماق: نېمىشقىدۇر دۈرنەمگە ئىسسىق ئۆتكەندەك ئەمەس ئىدى. ② ھەددىدىن زىيادە، ئىسسىقتا يۈرگەنلىكى سەۋەبلىك، ئىسسىق چىقىۋەتمەك، ئىسسىققا بەرداشلىق بېرەلمىگەنلىكى تۈپەيلى كېيىياتىدا بىر قىسىملىق ھېس قىلماق: ئۇ ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ③ سېغىنىش تۇيغۇسى پەيدا بولماق، مۇھەببەت ئويغانماق: ئۇ چاغلاردا كېچىسى ئايدىڭدا ناخشا ئېيتىپ، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى بىر-بىرىگە يەتكۈزۈش ئادىتى بار ئىدى. يېڭىچە ئېيتقاندا «مۇھەببەت»، كونىچە ئېيتقاندا «ئۆزئارا ئىسسىق ئۆتۈپ قاپتۇ» دېگىنىمىز شۇ بولسا كېرەك.

ئىسسىق ئۆتۈپ قالماق ئىشق-مۇھەببەت ئوتى ئۆتمەك، ئامراق بولماق: ئۇ قىزغا خېلى ئىسسىق ئۆتۈپ قالغان ئوخشايدۇ، ھەدېسلا گېپىڭنى قىلىدۇ.

ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمەك ئاپتاپ چاقماق، ئاپتاپ تەسىرىنى ئۆتكۈزگەنلىكى سەۋەبلىك يىتاپ بولماق: ئانام تۈنۈگۈن ئاغرىپ قالدى. ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

ئىسسىق ئېقىم <جۇغ> تۆۋەن كەڭلىكتىن يۇقىرى كەڭلىككە قاراپ ئاقىدىغان ئوكيان ئېقىمى. ئۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئېقىپ ئۆتكەن دېڭىز رايونلىرىنىڭكىدىن يۇقىرى بولىدۇ. ئۇ ئۆز يولىدا تېمپېراتۇرىنى يۇقىرىلىتىش، نەملىكنى ئاشۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

ئىسسىقى ئاشماق ئىسسىقلىقى ئارتىپ

كەتمەك، بەدەننى ئىسسىقلىق قاپلىماق: ئادەمنىڭ ئىسسىقى ئېشىپ قالغان چاغلاردا قاق سۈيى قىلىپ ئىچسە ئۇگشىلىپ قالىدۇ. * — ئىسسىقى ئېشىپ ئاران تۇرغاندا، قازان نېنى يېگىلى بولامدىكەن؟ — دەپ كۈلدى تۇران.

ئىسسىق ئىئون <فىز> قىزدۇرۇلغان جىسىم (يەنى ئىسسىق كاتودلۇق ئېلېكترون لامپا) نىڭ ئىسسىق كاتودى قويۇپ بەرگەن مۇسبەت ياكى مەنپىي زەرەتلىك زەررىچىلەر.

ئىسسىق يادرو <فىز> ئىنتايىن يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدىكى يېنىك ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسى.

ئىسسىق يادرو رېئاكسىيىسى <فىز> ئىنتايىن يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدا، يېنىك ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسى ئىنتايىن زور ئىسسىقلىق ھەرىكىتى ھاسىل قىلىش نەتىجىسىدە، ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇپ، باشقا بىر ئاتوم يادروسى بولۇپ سىنتېزلىنىش جەريانى.

ئىسسىق يادرو قورالى <ھەرب> يادرو قوراللىرىنىڭ بىرى. ھىدروگېننىڭ ئىزوتوپلىرى بولغان دېيتېرىي بىلەن ترىتىي ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئالاھىدە ياسالغان ئاتوم بومبىسى پارتلىتىش قوزغىلىشى قىلىنىدۇ. ئاتوم بومبىسى پارتلىغاندا، ھاسىل بولغان يۇقىرى ھارارەت دېيتېرىي بىلەن ترىتىي پولىمېرلىنىش رېئاكسىيىسىگە كىرىشتۇرۇپ ۋە گېلىي نۇكلونىنى ھاسىل قىلىپ، شىددەتلىك پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ كۈچ-قۇدرىتى ئاتوم بومبىسىنىڭكىدىن كۆپ زور بولىدۇ.

ئىسسىق يەل ① ئادەم بەدىنىدە بولىدىغان بىر خىل كېسەل ئالامىتى: ئىسسىق يېلى قوزغالماق. ② كىشىنىڭ ئۇنتۇلغىلى تۇرغان ئاداۋىتىنى، ئۆچمەنلىكىنى قوزغاش، شۇيلەندۇرۇش ئادىتى؛ ئوت قويرۇقلۇق.

ئىسسىق يەللىك ① ئىسسىق يېلى بار: ئىسسىق يەللىك ئادەم. ② كىشىنى شۇيلەندۈرىدىغان، ئوت قويرۇق.

ئىسسىق يەللىك قىلماق كىشىنىڭ ئۇنتۇلغىلى تۇرغان ئاداۋىتىنى، ئۆچلۈكىنى قايتىدىن قوزغىماق، ئۇيغاتماق، شۇيلەندۈرمەك؛ ئوت قويرۇقلۇق قىلماق.

ئىسسىق يۇقىرى بېسىم <جۇغ> ئوخشاش ئېگىزلىكتىكى ئەتراپىدىكى رايوندىن ئىسسىق بولغان يۇقىرى بېسىم.

ئىسسىقچان سۈپ. تەبىئىتى ئىسسىق، تەبىئىتىنىڭ ئىسسىقلىقى ئارتۇق ياكى تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل: ئىسسىقچان ئادەم.

ئىسسىقچىلىق ئى ① ئىسسىق ئەھۋال، ئىسسىق ھالەت، ئىسسىق كىلىمات: ئىسسىقچىلىققا چىدىماق. ② كۆچمە. كۆڭۈللۈك تۇرمۇش، يېقىملىقلىق: — قىزىم، گەپ ئاڭلىغىن، — دېدى ئۇ نەسىھەت قىلىپ، — نىكاھ غايىب دېگەن شۇ، پېشانەڭگە شاۋازجان پۈتۈلۈپتىكەن، ئاستا-ئاستا كۆنۈپ كېتىسەن، خۇدايىم نىكاھنىڭ ئىسسىقچىلىقىنى بېرىدۇ. * ئۆسىدۇ چۆلدە گىياھ، ئوينار ئۈزۈپ كۆلدە بېلىق. چۆلدىمۇ خاھ كۆلدىمۇ، سۈلماس ھايات، ئىسسىقچىلىق.

ئىسسىق-سوغۇق ① ئىسسىق ۋە سوغۇق. ② تۇرمۇشنىڭ ئېغىر-يېنىك، ياخشى-يامان كۈنلىرى، تۇرمۇشنىڭ قىيىن كۈنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر پۈتۈن جەريان: ئۇ يەنە بىر تالاي ئىسسىق-سوغۇق-

نى بېشىدىن كەچۈردى. * ئۇ يېگىرمە يىللىق سېكرېتارلىق قىلىش داۋامىدا بېشىدىن ئۆتكۈزۈلغان ئىسسىق-سوغۇقنى ئۆتكۈزدى.

ئىسسىق-سوغۇق رەڭلەر <گ سەن> رەڭ خىللىرىنىڭ فىزىكىلىق ھادىسىسى كىشىلەرنىڭ پىسخولوگىيىلىك ھادىسىلىرىگە مۇناسىۋەتلىك. نۇر گرادۇسى ۋە رەڭ گرادۇسى يۇقىرى بولغان رەڭ خىللىرى (مەسىلەن، قىزىل، سېرىق، نارەنجى رەڭلەر) كىشىگە كۈچلۈك تەسىر قىلىدۇ، كۆرۈش سېزىمىمىزگە يېقىنلىشىۋاتقاندەك، كېڭىيىۋاتقاندەك، تۇيغۇ بېرىدۇ ۋە ئىللىق تەسىر بېرىدۇ. شۇڭا، بۇنداق رەڭلەر «ئىسسىق رەڭ» دەپ ئاتىلىدۇ، ئەكسىچە كۆك، يېشىل، سۆسۈن قاتارلىق رەڭلەر سۆرۈن ۋە سوغۇق تەسىر بېرىدۇ. شۇڭا ئۇلار «سوغۇق رەڭ» دەپ بىردەك ئۆزئارا سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق چىقىرىلغان، شۇڭا ئۇ نىسبىي بولىدۇ.

ئىسسىق-سوغۇقنى تەڭ كۆرمەك تۇرمۇشنىڭ ئېغىر-يېنىك، ياخشى-يامان كۈنلىرىنى بىرلىكتە ئۆتكۈزمەك: ئاخىرى، ئۇ ھال-مۇڭ ئېيتىشىپ، ئازراق بولسىمۇ ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش ئۈچۈن، باللىق دەۋرىدىن باشلاپ ئىسسىق-سوغۇقنى تەڭ كۆرۈپ كەلگەن قوشنىسى داۋۇت مىرابنىڭ ئۆيىگە كىردى.

ئىسسىقسىز رەۋ. ئىسسىق كىيىنمىگەن ياكى ئىسسىق تاماق يېمىگەن ھالەتتە، ئاچ-يېلىڭ: ئۇ دائىم ئاچ قورساق، ئىسسىقسىز يۈرىدۇ، مەنمۇ، خەلچەممۇ ئىچ ئاغرىتمىز، نېمە چارە؟

ئىسسىقلاتماق «ئىسسىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسسىقلىق ① «ئىسسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> جىسىمنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇللارنىڭ تەرتىپسىز ھەرىكىتى چىقارغان بىر خىل ئېنېرگىيە. ماددىلار كۆيگەندە ئىسسىقلىق چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئىسسىقلىق ئىلمى، ئىسسىقلىق مىقدارى ۋە ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنىڭ قىسقارتىلغان نامى ئورنىدىمۇ قوللىنىلىدۇ. ③ ئۇيغۇرلارنىڭ توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم ۋە تۇغۇت قاتارلىق ئىشلىرىدا تەييارلىنىدىغان يۇقىرى كالورىيىلىك ئوزۇقلۇق، تائام: ئىسسىقلىق ئېلىپ بارماق. ئىسسىقلىق يەتكۈزمەك. ④ مىللىي تىبابەتتە كىشىنىڭ سوغۇقى ئېشىپ كەتكەندە مىجەزنى تەڭشەش ئۈچۈن قىلىنىدىغان تۈرلۈك دورا-دەرمەكلەر: ئىسسىقلىق قىلماق. ⑤ <تىب> بىر خىل تېرە كېسىلى. بۇنىڭدا، ياز كۈنلىرى تېرىگە قىزىل ياكى ئاق رەڭدىكى ئۇششاق قاپارتمىلار ئۆرلەيدۇ. ناھايىتى تاتلىق قىچىشىدۇ. كۆپىنچە تەر كۆپ چىققان، تېرە پاكىز بولماي، تەر تۆشۈكچىلىرىنىڭ ئېتىلىپ قېلىشى سەۋەبلىك پەيدا بولىدۇ.

ئىسسىقلىق ئارقىلىق قۇدۇق ئۆلچەش <گېئول>. قۇدۇق تېمپېراتۇرىسىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىگە ئاساسەن گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە، جىنس قاتلىمىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان، پايدىلىق كان بايلىقلىرىنى تاپىدىغان ۋە قۇدۇقنىڭ تېخنىكىلىق ئەھۋالىنى تەكشۈرىدىغان قۇدۇق ئۆلچەش ئۇسۇلى.

ئىسسىقلىق ئازگىلى <فىز> ھەرقانداق مىقداردىكى ئىسسىقلىقنى سۈمۈرۈۋالغاندىمۇ تېمپېراتۇرىسى ئۆزگەرمەيدىغان سى...

ئىسسىقلىق ئالماشتۇرغۇچ <

ئىسسىقلىقنى ئىسسىق ئاقار جىسىمدىن سوغۇق ئاقار جىسىمغا ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان قۇرۇلما. مەسىلەن، پار قازىنى، گازنى ئالدىن ئىسسىتقۇچ، زىيادە قىزدۇرغۇچ، كوندېنساتور قاتارلىقلار.

ئىسسىقلىق ئەجىلى <فىز> بەزى كىشىلەرنىڭ ئېنتروپىيە ئېشىش پرىنسىپىنى پۈتۈن ئالەمگە كېڭەيتىپ ئېرىشكەن يەكۈنى. 1865-يىلى كلائۇزىئۇس ئېنتروپىيە ئۇقۇمىنى كىرگۈزگەن ۋە تېرمودىنامىكا ئىككىنچى قانۇنى ۋە ئېنتروپىيە ئېشىش پرىنسىپىنى تىكلىگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئالەمنى خاتا ھالدا دىنامىكىدىكى «يەككە سىستېما» دەپ قارىغان، ئاندىن ئېنتروپىيە ئېشىش پرىنسىپىنى پۈتۈن ئالەمگە كېڭەيتكەن، بۇنىڭ بىلەن تۆۋەندىكىدەك يەكۈنگە ئېرىشكەن: «(1) ئالەم ئېنېرگىيىسىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ئۆزگەرمەيدۇ. (2) ئالەمنىڭ ئېنتروپىيىسى ئىنتايىن چوڭلۇققا قاراپ يۈزلىنىدۇ». بۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم كىشىلەر ھامان بىركۈنى پۈتۈن ئالەم تېرمال تەڭپۇڭلۇق ھالىتىگە يېتىپ، بارلىق ئۆزگىرىشلەر توختايدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئالەمنىڭ ئەجىلى توشىدۇ دەپ قاراشقان.

ئىسسىقلىق پومپىسى <فىز> تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنرەك ئىسسىقلىق مەنبەسىدىن (مەسىلەن، ئاتموسفېرا ياكى دەريا سۈيىدىن) ئىسسىقلىق سۈمۈرۈۋېلىپ، ئۇنى تېمپېراتۇرىسى يۇقىرىراق ئورۇنغا (مەسىلەن، ئۆي ئىچىگە) قويۇپ بېرىدىغان قۇرۇلما. ئۇنىڭ ئىشلەش پرىنسىپى توڭلىتىش ماشىنىسىنىڭكىگە پۈتۈنلەي ئوخشاش.

ئىسسىقلىق تارازىسى <كېئول> مېنېراللارنىڭ ئىسسىقلىق-ئېغىرلىق ئانالىزىدا قوللىنىلىدىغان ئەسۋاب. ئۇ تېمپېراتۇرىنى تېزگىنلەش قۇرۇلمىسى ۋە خاتىرىلەش قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن تۈزۈلگەن. مېنېراللارنىڭ ئىسسىقلىقنى قوبۇل قىلىش جەريانىدا كۆرۈلىدىغان ئېغىرلىقنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئاپتوماتىك سۈرەتكە ئېلىش ياكى ئېلېكترونلۇق چوڭايتىش قەلىمى ئارقىلىق خاتىرىلەنگەن ئېغىرلىق ۋە تېمپېراتۇرا ئەگرى سىزىقى ئىسسىقلىق-ئېغىرلىق ئەگرى سىزىقىدۇر.

ئىسسىقلىق تارقاتقۇچ <فىز> ئىسسىقلىقنىڭ ئۆزىتىلىش جەريانىنى تېزگىنلەيدىغان قۇرۇلما. ئۇ ئۆتكۈزۈش، كونۋېكسىيە ۋە نۇرلىنىشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل ئىسسىقلىق ئۆزىتىش شەكلىنىڭ بىر خىلىنى ياكى ئىككى خىلىنى ۋە ياكى ئۈچلا خىلىنى كۈچەيتىش ئارقىلىق، ئىسسىقلىقنىڭ تارقىلىش تېزلىكىنى ئاشۇرىدۇ.

ئىسسىقلىقتا ئۆزگىرىش كۆرسەتكۈچى <كېئول> 1967-يىلى كورېيا بىلەن 1969-يىلى ستاپلىن مىكروسكوپ ئاستىدىكى ئورگانىك قالدۇق جىسىم (سپورا، گۈل چېڭى، يۇسۇنلار) نىڭ رەڭگى، شەكلى ۋە سىزىقلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىقلارغا ئاساسەن بەلگىلىگەن بەش دەرىجە. ئورگانىك ماددىلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشى ۋە ئۆزگىرىش دەرىجىسىنى ئىپادىلەشكە قوللىنىلىدۇ.

ئىسسىقلىق تەڭپۇڭلۇقى <فىز> ① جىسىمنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرى ئارىسىدا ۋە جىسىم بىلەن سىرتقى مۇھىت ئارىسىدا ئىسسىقلىق ئالماشتۇرۇش بولمايدى-

غان ھالەت. بۇ چاغدا جىسىمنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ تېمپېراتۇرىسى تەكشى بولۇپ، سىرتقى مۇھىتنىڭ تېمپېراتۇرىسىغا تەڭ بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە جىسىمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا قوبۇل قىلغان ئىسسىقلىقى بىلەن چىقارغان ئىسسىقلىقى ئۆزئارا تەڭ بولىدۇ. ② <جۇغ> مەلۇم بىر رايون ياكى مەلۇم بىر سىستېمىنىڭ ئىسسىقلىق كىرىم-چىقىمىنىڭ تەڭپۇڭلۇقى. يەر شارىدىكى ئىسسىقلىق تەڭپۇڭلۇقى رادىئاتسىيە پەرقى، سۇنىڭ ھورلىنىشىغا كېتىدىغان ئىسسىقلىق، قالايمىقان ئېقىم ئارقىلىق ئىسسىقلىق مىقدارىنى ئالماشتۇرۇش ۋە تۇپراقتىكى ئىسسىقلىق مىقدارىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت تۆت بۆلەكتىن تەشكىل تاپقان.

ئىسسىقلىق توسقۇنلۇقى <فىز> يۇقىرى تېزلىكتە ئۇچۇۋاتقان جىسىم (مەسىلەن، ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىق) لارنىڭ تېزلىكى ئاۋاز تېزلىكىنىڭ 2.5 ھەسسىدىن ئاشقاندا، جىسىم ئەتراپىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 900 °C ئاشىدۇ. نەتىجىدە ئادەتتىكى جىسىملارنىڭ قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش بولىدۇ، بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ھادىسىلەر «ئىسسىقلىق توسقۇنلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىسسىقلىقتىن كېڭىيىش <فىز> تۇراقلىق بېسىمدىكى جىسىملارنىڭ ئۇزۇنلۇقى، يۈزى ۋە ھەجىمىنىڭ تېمپېراتۇرىنىڭ يۇقىرىلىشىغا ئەگىشىپ چوڭىيىش ھادىسىسى.

ئىسسىقلىق چىقىرىش <فىز> ماددىلارنىڭ سىرتقى تەسىر ۋە ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇلا ھەرىكىتى نەتىجىسىدە ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى قويۇپ بېرىش ھادىسىسى.

ئىسسىقلىق چىقىرىش رېئاكسىيىسى <خىم> ماددىلارنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىدىغان رېئاكسىيىسى. مەسىلەن، كۆمۈرنىڭ كۆيۈشىگە ئوخشاش.

ئىسسىقلىق دۋىگاتېلى <فىز> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرىدىغان ئۈسكۈنە. يەنى ئېنېرگىيە مېخانىزملىرىنىڭ بىر تۈرى. مەسىلەن، ئىچىدىن يانىدىغان دۋىگاتېل، پار ماشىنىسى، پار تۇربىنىسى، يېقىلغۇ گاز تۇربىنىسى، رېئاكتىپ ماتور قاتارلىقلار.

ئىسسىقلىق سىغىمچانلىقى <فىز> نىشاندىن چىقىۋاتقان ئىسسىقلىق مىقدارى بىلەن شۇ نىشانغا مۇناسىپ بولغان تېمپېراتۇرا ئۆرلەش قىممىتىنىڭ سېلىشتۇرمىسى، يەنى نىشان تېمپېراتۇرىسى بىر گرادۇس ئۆرلىگەندە چىقىدىغان ئىسسىقلىق مىقدارى.

ئىسسىقلىق سىغىمى <فىز> بىر ماددا تېمپېراتۇرىسىنىڭ بىر گرادۇس ئۆرلىشى ئۈچۈن كېتىدىغان ئىسسىقلىق مىقدارى. ماددىنىڭ مىقدارى بىر گرام بولغاندا، سېلىشتۇرما ئىسسىقلىق دېيىلىدۇ، ماددىنىڭ مىقدارى بىر گرام مولېكۇلا بولغاندا «گرام مولېكۇلا ئىسسىقلىق سىغىمى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىسسىقلىق شاۋقۇنى <فىز> ئۆتكۈزگۈچلەر ۋە يېرىم ئۆتكۈزگۈچلەردىكى توكنىڭ ئېلېكترونلارنىڭ تەرتىپسىز ئىسسىقلىق ھەرىكىتى تۈپەيلىدىن داۋالغۇشى.

ئىسسىقلىق قارشىلىقى <فىز> ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن كىرگۈزۈلگەن، جىسىملارنىڭ ئىسسىقلىقنىڭ ئۆزىدىن ئۆتۈشىگە قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان فىزىكىلىق مىقدارى. بەلگىسى R .

ئىسسىقلىق قىلماق بەدەننىڭ تەبىئىتىنى

ئىسسىقتا ئۆرۈش، ئىسسىققا مايىل قىلىش ئۈچۈن بىرەر سەۋەب قىلماق ياكى دورا يېمەك، يېگۈزمەك، ئۇزۇقلاندۇرماق: بالىغا ئىسسىقلىق قىلىش ئۈچۈن ياڭاق يېگۈزىدۇ.

* سوغۇقنىڭىز ئېشىپ كېتىپتۇ، ئىسسىقلىق قىلىڭ.

ئىسسىقلىق كۆچۈش <فىز> ماددىي سىستېمىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىسسىقلىقنىڭ بىر ئورۇندىن باشقا بىر ئورۇنغا كۆچۈش جەريانى.

ئىسسىقلىق گرادىيېنتى <گېئول> تۇراقلىق بەلبېغىدىن تۆۋەندە مەلۇم چوڭقۇرلۇق ئاشقاندا تېمپېراتۇرىنىڭ ئېشىش قىممىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە °C/ 100m ياكى °C/ 10m بىلەن بەلگىلىنىدۇ. ئوخشىمىغان ئورۇنلار ياكى بىر ئورۇننىڭ ئوخشىمىغان چوڭقۇرلۇقلىرىدىكى ئىسسىقلىق گرادىيېنتىنىڭ قىممىتى ئوخشاش بولمايدۇ. ئادەتتە ئوتتۇرىچە قىممىتى 3°C/ 100m ئەتراپىدا بولىدۇ.

ئىسسىقلىق ماشىنىسى <فىز> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى مېخانىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرىدىغان قۇرۇلما. ئۇ پورشىن شەكىللىك، تۇربىنا شەكىللىك ۋە رېئاكتىپ شەكىللىك دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئىسسىقلىق مېخانىكىسى <فىز> ئىسسىقلىق ھادىسىنىڭ ماكرولۇق نەزەرىيىسى، يەنى ئىسسىقلىق ھادىسىسىدىكى ماددا ھالىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئېنېرگىيىنىڭ ئالمىشىش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىسسىقلىق مىقدارى <فىز> جىسىمنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆزگەرگەندە، ئۇنىڭ چىقارغان ياكى سۈمۈرۈۋالغان ئىسسىقلىقىنىڭ ئاز-كۆپلۈكى.

ئىسسىقلىقنىڭ نۇرلىنىشى <فىز> ئىسسىقلىق تارقىتىشنىڭ بىر خىل شەكلى، يەنى جىسىمنىڭ ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى تۈز سىزىق بويىچە سىرتقا تارقىتىش جەريانى.

ئىسسىقلىقنىڭ ئىش ئېكۋىۋالېنتى <فىز> ئىسسىقلىقنىڭ بىرلىكى كالورىيە بىلەن ئىشنىڭ بىرلىكى جول ئوتتۇرىسىدىكى سۇندۇرۇپ ھېسابلاش مۇناسىۋىتى، يەنى: جول 4.18= كالورىيە 1. بۇ مۇناسىۋەتنى ئەڭ بالدۇر ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى جول تەتقىق قىلغان. ھازىر خەلقئارا بىرلىكلەر سىستېمىسىدا ئىسسىقلىق مىقدارىنىڭ بىرلىكى ئۈچۈن جولنى ئىشلىتىش بەلگىلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكلەرنى سۇندۇرۇپ ھېسابلاش ئاۋارىچىلىكىمۇ تۈگىتىلدى.

ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزمەيدىغان جىسىم <فىز> ئىسسىقلىققا نىسبەتەن ئۆتكۈزۈشچانلىقى ناچار بولغان ماددا. فارفور قەغەز، ياغاچ، قوي يۇڭى، تاش پاختا، سۇ، گاز قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزمەيدىغان جىسىملاردۇر.

ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزىدىغان جىسىم <فىز> ئىسسىقلىققا نىسبەتەن ئۆتكۈزۈشچانلىقى ياخشى بولغان ماددا. ھەر خىل مېتاللارنىڭ ھەممىسى ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزىدىغان جىسىملار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، بولۇپمۇ كۈمۈش، مىس، قوغۇشۇنلار.

ئىسسىقلىق ھەرىكىتى <فىز> ماكرو جىسىم ئىچىدىكى كۆپ مىقداردىكى مىكرو زەررىچىلەرنىڭ ئېلىپ بارغان تەرتىپسىز ھەرىكىتى. ئىسسىقلىق ھەرىكىتى قانچە

جىددىي بولسا، جىسىمنىڭ تېمپېراتۇرىسى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئىسسىقلىق ئۆزىتىش <فىز> ئىش ئىشلەنمەستىن جىسىم ئىچكى ئېنېرگىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى. ئادەتتە ئۇ ئۆتكۈزۈش كونۋېكسىيە ۋە نۇرلىنىش (رادىئاتسىيە) دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ.

ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەسلىك <فىز> جىسىمنىڭ سىرتقى مۇھىت بىلەن ئىسسىقلىق ئالماشتۇرماسلىق ھالىتى. ئۇ يەنە مۇشۇ خىل ھالەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلغان تەدبىرنىمۇ كۆرسىتىدۇ. ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەسلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئىسسىقلىق ئۆزىتىشنىڭ ئۈچ خىل شەكلىدىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ساقلىنىش لازىم.

ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەس ماتېرىيال <بىن> ئىسسىقلىقنى ياخشى ۋە ئاسان ئۆتكۈزمەيدىغان كۆپ كاۋاكلىق يېنىك ماتېرىياللار.

ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش <فىز> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى قىسىمدىن تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولغان قىسىمغا ئۆتكۈزۈش. ھەرخىل ماددىلارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى ئوخشاش بولمايدۇ. مېتاللارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى ئەڭ كۈچلۈك.

ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىق <فىز> ماددىلارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان فىزىكىلىق مىقدار. بەلگىسى λ.

ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش كوئېففىتسېنتى <فىز> ← **ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىق.**

ئىسسىقلىق ئېففېكتى <فىز> تېمپېراتۇردا سىستېمىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىدا چىقارغان ياكى قوبۇل قىلغان ئىسسىقلىقى.

ئىسسىقلىق-ئېغىرلىق ئانالىزى <گېئول> مىنېرالنى قىزدۇرۇش جەريانىدا، ئۇنىڭ ئېغىرلىقىنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى. مىنېرالنى قىزدۇرغاندا سۇسىزلىنىش، پارچىلىنىش ۋە ئوكسىدلىنىش قاتارلىق سەۋەبلەر ئېغىرلىقىنىڭ ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مىنېرالنىڭ سۇسىزلىنىش ئالاھىدىلىكىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىش، «سۇسىزلىنىش ئانالىزى» دېيىلىدۇ؛ مىنېرال ئېغىرلىقىنىڭ خورىشىنى تەتقىق قىلىش «ئېغىرلىق يوقىتىش ئانالىزى» دېيىلىدۇ.

ئىسسىقلىق ئېكۋاتورى <جۇغ> ھەربىر مېرىدىئان چەمبىرى ئۈستىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ئەڭ يۇقىرى بولغان نۇقتىلارنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق. ئۇ پۈتۈن يەر شارىنى ئايلىنىپ چىقىدىغان ئەگرى سىزىقتۇر.

ئىسسىقلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى <فىز> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق ئېلېكتر توكى ھاسىل قىلىدىغان ئىستانسا، يەنى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئۇ ئېلېكتر توكى بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت يەنە گاز تۇربىنىسى چىقارغان ھوردىن پايدىلىنىپ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى <فىز> جىسىملار كۆيگەندە ياكى جىسىمنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇلىلار تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلغاندا چىقىرىدىغان ئېنېرگىيە. ئۇ بىر خىل ئىنتايىن مۇھىم ئېنېرگىيە مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىسسىقلىق ئىزولياتسىيىسى <فىز> جىسىملار بىلەن جىسىملار ياكى جىسىملار سىستېمىسى بىلەن جىسىملار سىستېمىسى

ئادىئاباتنىڭ توسۇق تام ئارقىلىق ئايرى-ۋېتىلگەن ئەھۋال. بۇ ۋاقىتتا، جىسىملار ئارا ياكى جىسىملار سىستېمىسى ئارا ئىسسىقلىق ئالماشمايدۇ.

ئىسسىقلىق ئىلمى <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى. ئىسسىقلىقنىڭ خۇسۇسىيىتى، تارقىلىشى، ئىسسىقلىق ئېففېكتى، جىسىملار-نىڭ ئىسسىقلىقتا ئۇچرىغاندىن كېيىنكى ئۆزگىرىشى، تېمپېراتۇرا ئۆلچەش قاتار-لىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىسسىقلىماق پ. ئىسسىپ كەتكەنلىك ھېس قىلماق، ئىسسىماق: ئۇ ئىسسىقلاپ كېتىپ جۇۋىسىنى سېلىۋەتتى. * بىركۈنى پادىشاھ بىلەن ۋەزىر ئوۋغا چىققاندا، ئەپەندىمىمۇ بىللە ئېلىپ چىقىپتۇ. يولدا ئۇلار ئىسسىقلاپ كېتىپ، چاپانلىرىنى يېشىپ، ئەپەندىمگە ئارتىپ قويۇپتۇ.

ئىسسىقدا رەۋ. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ دەل بولىدىغان، بولۇشقا تېگىشلىك دەپ قارىغان ۋاقتىدا، پەيتىدە: يۈر ئۇكا، بۇ شەھەردىن ئىسسىقدا كېتىۋالايلى. * ھە، خېنىم يۈرمەملا، بارىدىغان يەرگە بارايلى، قوپسىلا پاتراق بېرىپ، ئىسسىقدا تۇگىشىپ كېتەيلى.

ئىسسىماق پ ① تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن يۇقىرى بولماق، ھارارىتى ئاشماق، ئىللىماق، قىزىماق: ھاۋا ئىسسىماق. كۈن ئىسسىماق. * ھاۋا بىرنەچچە كۈن تازا ئىسسىغاندى. تۈنۈگۈن سەھەردىن باشلاپ قاتتىق يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ② ئىللىق ئۆتمەك، ئىللىقلىق ھېس قىلماق، ئىسسىق تۇيۇلماق: پۇتى ئىسسىماق. بەدىنى ئىسسىماق. * ئەزالارنىڭ ئاۋۋال قورسىقى تويسۇن، ئۇچىسى ئىسسىسۇن، ئۇلار ئاندىن كېيىن گەپكە قولاق سالىدۇ.

ئىسسىندۇرماق « ئىسسىنماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزىلىرى ئۇنى ئۆيىگە ئەكىرىپ ئىسسىندۇرماقچى ۋە بەزىلىرى بولسا بىر چىنە ئىسسىق چاي بەرمەكچى بولاتتى.

ئىسسىنماق پ. ئىسسىق چىقىرىدىغان بىرەر نەرسىگە ئۆزىنى تۇتۇپ ئىللىتماق ياكى ئىسسىق تۇتىدىغان بىرنەرسىنى كىيىپ ئۆزىنى ساقلىماق؛ ئۆزىگە ئىسسىق ئۆتكۈزمەك، ئۆزىنى ئىللىقلىق، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىن ئەتمەك: ئۇلار كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئوت يېقىپ ئىسسىنماقچى بولۇشتى. * ئاپتاپتا ئىسسىنىدىغان ئادەم كۈن چۈشكەن يەرگە بېرىپ ئىسسىنىسا ئاپتاپ ئىزدەپ كېلىپ ئىسسىتمايدۇ. * لۇتپۇللا يېتىمچىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، مەشتىن يىراق تۇرۇپ ئىسسىندى.

ئىسسىنىشماق « ئىسسىنماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايۋاندا ئون بەشكە يېقىن قۇراللىق ئەسكەرلەر كۆتەكلەردىن گۈلخان يېقىپ ئىسسىنىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. * كەچقۇرۇن، ئۇلار بىر كۈنگەي دۆڭ تۈۋىگە كېلىپ، دەرەختىن ئازراق قۇرۇق شاخ كېسىپ، بىرەر نەرسە ئېتىپ يېيىشكە تەييارلاپ قويدى ۋە ئوت يېقىپ ئىسسىنىشتى.

ئىسقات ئى (ئە) <دىن> ① قىلغان گۇناھىنى يۇيۇش ياكى بالا-قازانى كەتكۈزۈش ۋە ئۇنىڭدىن ساقلىنىش نىيىتىدە ئاجرىتىل-غان پۇل، نەرسە. ② دىنىي چۈشەنچى-دە ئۆلگەن كىشىنى ئۇ ئالەمدە تارتىدى-غان ئازابتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بېرىلىدى-غان سەدىقە، نەرسە: ئىسقات بەرمەك. * ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ياقىلىشىپ، ئۆشرە-زا-كات، سەدىقە-ئېھسان ۋە ئىسقات لىپاپلىرىغا دۈم بولۇپ، خۇسۇسىي ھۇزۇر-ھالاۋىتىنىڭ پېيىدا ھۆمۈدىشىدۇ.

ئىسقاتچى ئى. ئىسقات ئۈچۈن بىرىلگەن سەدىقىنى ئالىدىغان كىشى.

ئىسقىرتقا ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى تەخمىنەن 20cm ئۇزۇنلۇقتا، پەيلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كۈل رەڭگە مايىل قىزىل، قانىتىنىڭ ئارقا تەرىپى يېڭى ئېتىرگۈل رەڭگىدە كېلىدۇ. توپلىشىپ ئۇۋا سالىدۇ. ئاساسەن چېتىن، گۈلچەمەن قاتارلىقلارنىڭ مېۋىسى ۋە قارا ئارچىنىڭ مېۋىسىنى ئوزۇق قىلىدۇ. سىبىرىيىدە كۆپىيىدۇ، قىش پەسلىدە مەملىكىتىمىزنىڭ خېبېي ئۆلكىسى، چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى قاتارلىق جايلاردا قىشنى ئۆتكۈزىدۇ. بەزىدە غەربىي شىمال رايونىمۇ ئۇچراپ قالىدۇ.

ئىسقىرتما ئى. كەپتەرنىڭ قۇيرۇقىغا چىگىپ قويۇلىدىغان، هاۋادا ئۇچقاندا شامالنىڭ تەسىرىدە پۈۋلىنىپ ئاۋاز چىقىرىدىغان قوڭغۇراق: كەپتەر بېقىش، قۇيرۇقىغا ئىسقىرتما ئېسىپ ئاسمانغا ئۇچۇرۇش، موللاقچى كەپتەرلەرنىڭ ئاجايىپ قىزىق ئويۇنلىرىنى تاماشا قىلىش... باللار ئۈچۈن نېمىدېگەن لەززەتلىك ئويۇن-هە؟

ئىسقىرتماق پ. ئېغىزىدا ياكى بىرەر نەرسە بىلەن ئىسقىرىق چىقارماق، پەيدا قىلماق: ئۇ ماڭا قاراپ قاتتىق بىر ئىسقىرتىپ قويدى-دە، ئۇكىسىغا قاراپ كۆزىنى قىستى. * نىغمەت ئىككى كالپۇكىنى جۈپلەپ، يېنىك ئىسقىرتىپ، يەنە يان تۆيگە چىقتى.

ئىسقىرىق ئى. ئىسقىرتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ئىسكادرون ئى (ر<فران) <هەرب> بىرنەچچە پەيدىن تەشكىل تاپقان ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى: بىركۈنى ئەتىگەندە پولك شتابى ئالدىنقى سەپ ئىسكادرونىدىن تېلېفون ئارقىلىق جىددىي بىر مەلۇمات كەلدى. * ئۇ 1944-يىلى گومىنداڭغا قارشى قوزغالغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، مىللىي ئارمىيىدە تەشۋىقاتچى، هەربىي مۇخبىر ۋە كەڭساي ئاتلىق پولكىدا ئىسكادرون كوماندىرىنىڭ سىياسىي مۇئاۋىنى، زەمبىرەكچىلەر قىسمىدا ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ كومىسسارى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن.

ئىسكارلاتىنا ئى (ر<ئىتال) <تىب> كۆمۈتا ئارقىلىق تارقىلىدىغان بىر خىل پارازىت كېسەللىكى. ئۇنى قارا بەزگەك قۇرتى پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭدا قىزىتىش، بۇرۇن ۋە چىش قاناش، جىگەر هەم تال ئىششىش، كەم قانلىق ۋە ئاق قان دانىچىلىرى ئازلاپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ئىسكارىن ئى (ر<شۋېد) <گېئول> ئاساسلىقى ئوتتۇرا كىسلاتالىق بۆسمە جىنس بىلەن كاربوناتلىق جىنس (هاك تاش، دولومىت قاتارلىق) ياكى ئوتتۇرا ئاساسلىق يانار تاغ جىنسلىرىنىڭ تېگىشىدىغان يېرى ئىسسىق تېگىشىپ ئۆزگىرىش ئاساسىدا ۋە يۇقىرى هارارەتتە گازلاشقان ئىسسىق سۇيۇقلۇق تەسىرىدە تېگىشىپ ئالمىشىشتىن هاسىل بولغان ئۆزگەرگەن جىنس.

ئىسكەت ئى ① كىشىلەرنىڭ تەقى-تۇرقى، قامەت؛ فىگورا: ئىسكەتى كېلىشكەن يىگىت. * – كىيىم-كېچەكلىرىڭ يېڭىلىنىپتۇ، ئۆزۈڭگىمۇ ئىسكەت كىرىپ قېلىپتۇ، – دېدى ئاكام ماڭا. * ئۆگىنەر ئىسكەتنى هەم، ئەخلاقنى هەم جەننەت قىزى – چەشمى خۇمارىمغا قاراپ. ② نەرسىلەرنىڭ تۈزۈلۈش قۇرۇلمىسى، هالىتى؛ فورما، نۇسخا: ئىسكەتى چىرايلىق ئۆتۈك. * بۇ كىيىم ئىسكەتىدىن كېتىپتۇ. * ئىككى يىلغا قالماي گۈلزارلىق هويلىنىڭ

ئەسلىدىكى ئىسسىقتىن ئۆزگىرىپ-قاغجىراپ گۈلزارلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

ئىسسىق كىرمەك كېلىشكەن ھالەتتە كەلمەك، يېڭى فورما ئۇنىڭغا خېلى ئىسسىق كىرگۈزۈپتۇ.

ئىسسىقتىنە رەۋ. ھالەتتە، رەۋىشتە، تەرىقىدە: مۇبادا يامغۇر مۇشۇ ئىسسىقتىنە يەنە بىر-ئىككى كۈن يېغىۋېرىدىغان بولسا، يامغۇر ئېلىپ كېلىدىغان خەۋپ ئۆزىگە كېلىدىغان خەۋپتىنمۇ پاجىئەلىك بولىدىكەن.

ئىسسىقسىز سۈپ. ئىسسىقتى يوق، تەقى-تۇرقى، چىراي-شەكلى كۆرۈمسىز؛ سەت: ئىسسىقسىز ئايال. * مەن مەيدىن ئىسسىقسىز بىر كىشىنىڭ بېشىنى چىقارغانلىقىنى كۆردۈم. * مۇئەللىم ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ: — دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئىسسىقسىز ئورۇندۇق بولامدۇ؟ — دەپتۇ.

ئىسسىقلەتمەك «ئىسسىقلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسسىقلەشمەك «ئىسسىقلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىسسىقلەنمەك «ئىسسىقلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىسسىقلىك سۈپ. ئىسسىقتى بار، كۆرۈنۈشى، تەقى-تۇرقى جايىدا، چىرايلىق، كېلىشكەن: ئىسسىقلىك ئادەم. ئىسسىقلىك يىگىت. * ئۇ ئېگىز بويلۇق، قارا چاچ، كۆزلىرى چىرايلىق ئويناپ تۇرغان، بەللىرى نازۇك تولغىنىپ تۇرغان، پۇتلىرى ئىسسىقلىك بىر ئايالنى كۆردى. * ئۇ ھېلىلا بېشىغا كەمچەت تۇمىقىنى، ئۇچىسىغا موۋۇتتىن تىكىلگەن ئىسسىقلىك پەرەنجىسىنى كىيىپ، نىزامىدىنىنىڭ ئالدىغا بارغانىدى.

ئىسسىقلىمەك پ. دوپپىنى قوندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن شېكەر سۈيى بىلەن ھاۋا بېرىپ، پىرېسقا بېسىپ باشقا كىيگۈدەك ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ پەرداز بەرمەك.

ئىسسىقنىچە ئى (پ) ① نەرسىلەرنى سىقىدىغان، قىسىدىغان ئەسۋاب؛ پىرېس: يۇڭنى ئىسسىقنىچە بىلەن تايلىماق. ② كۆچمە. قىسىش، قىيناش؛ قىيىن-قىستاق؛ رېجىم؛ قورشاۋ: ئىسسىقنىچىگە ئالماق. ئىسسىقنىچىدە قالماق. * شاد-خۇراملىقنى ئۆزىگە سۈمۈرۈپ تويمايدىغان ئاق تېررورلۇقنىڭ قاتمۇقات ئىسسىقنىچىسى سېنى قىسىپ قالالمىدى. * ئۇنىڭ ھايات تەقدىرى زۇلۇم ئىسسىقنىچىسىدە قىينىلىپ، ئازاب چەككەن جاپاكەش خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن بىردەك بولدى.

ئىسسىقنىچىگە ئالماق قىينىماق، ئازابلىماق؛ رېجىم، قورشاۋ ئىچىگە ئالماق: باتۇرنىڭ ئەزىمەتلىرى ئىسسىقنىچىگە ئېلىپ تۇرغان قازى نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي تېپىرلاپ كەتتى. * تەڭسىز جەڭدە دۈشمەنلەر سەپلىرىنى باشقىدىن تۈزەپ، بارا-بارا چەمبەر ھاسىل قىلىپ، ئەنجانباي ئەترىتىنى ئىسسىقنىچىگە ئېلىشقا باشلىدى. * ئۇنى نومۇس، ۋىجدان ئازابى ئىسسىقنىچىگە ئالغانىدى. چۈنكى ئۇ، پۇل ئالدىدا مەيدانىنى يوقاتتى.

ئىسسىقنىچىگە ئېلىش <ھەرب> زورلۇق كۈچ بىلەن چەكلەپ، ئەركىن ھەرىكەت قىلالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇش.

ئىسسىقنىچىگە چۈشمەك قىسىلىش، سىقىلىش، رېجىم، قورشاۋ قاتارلىقلار ئىچىدە تۇرماق، قالماق: ئۇ ئۆز مېھنىتىنىڭ مېۋىسىنى بۇ خەتلەردىن كۆردى-دە، شادلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئەجرى بىكار كەتمىگەن. خاسىيەت ئىسمىلىك بۇ قىز ئوبدان ئىسسىقنىچىگە چۈشكەنىدى.

ئىسسىقلىنمەك پ ① بىرەر قىسقۇچ، ئومۇ-

مەن بىرەر ۋاسىتە بىلەن قىسماق، قىسىپ تۇرماق. ② ئىسكەنجىگە ئالماق، ئىسكەنجە ئىچىدە تۇتماق، تىزگىنلىمەك: ئادەم ھامان ئۆزىنى ئىسكەنجىلەپ، ئۆزىنىڭ بىرەر تۇيغۇسىنىڭ ئەركىنلىك بىلەن ئاشكارىلىنىشىغا يول قويمايدۇ.

ئىسكەنجۇئىل ئى. (پ) ئۇزۇم شىرىنىسىگە ئاق شېكەرنى ئارىلاشتۇرۇپ قىيام قىلىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان بىر خىل ئىچىملىك. ئۇ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئىسكۇدو ئى. پورتۇگالىيىنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئىسكىپىدار ئى (ر) <خىم> دېۋىرقايىنى دىستىلەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان ئۇچۇشچان ماي. رەڭسىز ياكى توق قوڭۇر بولۇپ، ئالاھىدە پۇراققا ئىگە. سىرچىلىق سانائىتىدە خام ئەشيا قىلىنىشتىن سىرت، دورىگەرلىكتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىسكىرىپكا ئى (ر) كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان تۆت تارلىق چالغۇ ئەسۋابى: ئىسكىرىپكا چالماق. ئىسكىرىپكا ئاۋازى.

ئىسكىرىپكىچى ئى. ئىسكىرىپكا چالىدىغان كىشى، ئىسكىرىپكا چالغۇچى سازاندە: ئادىل سەنئەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ، ئۇ يەنىلا سەھنىگە چىقىش سالاھىيىتىگە ئىگە ئىسكىرىپكىچىمىز.

ئىسكىلات ئى (ر) <بىن> ئاشلىق ياكى زور مىقداردىكى ماددىي ئەشيالار ساقلىنىدىغان ئۆي، ئامبار: ئاشلىق ئىسكىلاتى. كۆمۈر ئىسكىلاتى. ئىسكىلاتتا تۇرغۇزۇپ سېتىش.

ئىسكىلات خىراجىتى <مال> ئىسكىلاتتا ماددىي ئەشيالارنى ساقلاش، رەتلەش، تاپشۇرۇۋېلىش-تارقىتىش قاتارلىق خىزمەتلەر ئۈچۈن چىقىم قىلىنغان خىراجەتلەر.

ئىسكىلاتچى ئى. ئىسكىلاتقا قارىغۇچى، مەسئۇل بولغۇچى ئادەم: شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى كىشى يېتىپ كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى، ئۇ مەلۇم تۇرلۇك ماللار شىركىتىنىڭ ئىسكىلاتچىسى مەنسۇر دېگەن يىگىت ئىدى.

ئىسكىلاتچىلىق ئى. ئىسكىلاتقا قاراش، مەسئۇل بولۇش، باشقۇرۇش ئىشلىرى.

ئىسكىلاتلاشتۇرماق پ. ئىسكىلاتلارغا كىرگۈزۈپ جايلاشتۇرماق: كۆندىلىك سوقۇلغان بۇغداي شۇ كېچىسى سورۇلۇپ-تازىلىنىپ، ئىسكىلاتلاشتۇرۇۋېتىلمىسە بولمايتتى.

ئىسكىلاتلاشتۇرۇلماق «ئىسكىلاتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىسكىلاچ ئى ← **ئىسكىلاچ مەسە**.

ئىسكىلاچ مەسە كەشى بىلەن قوشۇپ تىكىلىدىغان دەستىكى ئېگىز رەك بىر خىل مەسە: ئۇنىڭ پۇتىدىكى ئىسكىلاچ مەسە ماڭغاندا، «غاچ-غاچ» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ تۇراتتى.

ئىسكىلىت ئى (ر<گرېك) <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بەدەننى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدىغان سۆڭەكلەر جاھازىسى. ئۇرغۇنلىغان پارچە سۆڭەك ۋە كۆمۈرچەكلەردىن تەشكىل تاپقان.

ئىسكىلىت مۇسكۇلى <بىئول> مۇسكۇل سىڭىرلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىسكىلىتقا يېپىشىپ تۇرىدىغان مۇسكۇل. ئۇنىڭ قىسقىرىشى تېز ھەم كۈچلۈك بولۇپ، ئاڭنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا ئىختىيارغا بېقىنىدىغان (بويسۇنىدىغان) مۇسكۇل دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىسكىمەك پ. ھىدىنى، پۇرىقىنى بۇرنىغا تارتماق، ھىدلىماق: كىم بىلىدۇ، شامال ئىستەپ يۈرەمدۇ؟ ياكى ئەجەل سېنى ئىسكەپ كېلەمدۇ؟

ئىسكىنە ئى (پ) ياغاچنى ئويۇش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۇچى ياپىلاق ھەم ئۆتكۈر پولات ئەسۋاب.

ئىسكىنە ئۇلاق <ئورم> بىر خىل ئۇلاق شەكلى، بۇنىڭدا، ئۇلاق تۈۋى توغرىسىغا كېسىلىپ، كېسىك يۈزىنىڭ ئوتتۇرىسى يېرىلىپ، ئۇنىڭغا ئىسكىنە شەكلىدە ئۇچلانغان قىيپچا سانجىپ ئۇلىنىدۇ.

ئىسگەندە ئى (پ) <تىب> مىللىي تىبابەتچىلىكتە دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل يىلتىز. رەڭگى ئاق سېرىقىقا مايىل، تەمى بىر ئاز ئاچچىق. ئەڭ ياخشىسى ناگۇردىن چىقىدۇ. تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ئەزالاردىكى ئىششىق، بەرەس كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىش، بەدەننى، باھنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىسلاتقۇزماق «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسلاتماق «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسلاشتۇرماق «ئىسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىسلاشماق ① «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن ئۇلارنىڭ قېزىنى ئىسلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ② ئىس سىڭىپ، يۇقۇپ قارايماق ياكى ئىس قاپلىماق، ئىس بىر ئالماق: ئۆينىڭ تام-تورۇسلىرى قاپقارا ئىسلاشقانىدى. * بۇ گىلەم كونا ھەم ئىسلىشىپ كېتىپتۇ. * ئەتىگەندە پوشكال سالغانلىقتىن ئۆينىڭ ئىچى پۈتۈنلەي ئىسلىشىپ كەتتى. ③ ئىسقا پۈركەنمەك، ئىس سۈمۈرمەك: ھەر دائىم قارا چىراغ ئاستىدا ئىسلىشىپ ئولتۇرۇش بىزگە مىراسمىدى؟

ئىسلام ئى (ئە) ① ئىسلام دىنىغا كىرىش، مۇسۇلمان بولۇش، مۇسۇلمانچىلىق؛ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى: ئىسلام دىنى. ئىسلام ئەقىدىسى. ئىسلام دىنىغا كىرمەك. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىسلام دىنى <دىن> دۇنيادىكى ئاساسلىق دىنلاردىن بىرى. يەنى ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد تەرىپىدىن مىلادىيە VII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەرپا قىلىنغان دىن. ئۇ بىر ئىلاھقا ئىشىنىدىغان ئاخىرقى دىن بولۇپ، مۇھەممەدتىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ بۇ دىنىنىڭ ئېتىقاد، ھۆكۈملىرىنى ھەر زامان، ھەر ماكانغا، شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئۇيغۇن بىر شەكىلگە كەلتۈردى ۋە بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە مەجبۇرىيەت قىلىپ بەردى دەپ قارايدۇ. بۇ دىن ئەينى ۋاقىتتا ئاسىيا قىتئەسىنىڭ غەربىي قىسمى ۋە ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شىمالىي قىسمىدا كەڭ ئەۋج ئالغان بولۇپ، X ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارقىلىشقا باشلىغان.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاق ھۆكۈملىرى <دىن> ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۈچ تارمىقىنىڭ ئۈچىنچىسى. مۇھەممەد پەيغەمبەر: «مەن پەقەت ئەخلاقىي ۋەزىپىلەرنى تاماملاش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم»، «ئىسلامىيەت گۈزەل ئەخلاقتۇر» دېگەن. ئايەت ۋە ھەدىسلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەخلاق ھۆكۈملىرى مۇسۇلمانلارغا (1) ئىنساننىڭ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (2) ئىنساننىڭ ئۆز شەخسىيىتىگە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (3) ئىنساننىڭ ئائىلىسىگە قارىتا ۋەزى-

پىلىرى؛ (4) ئىنسانىنىڭ ۋەتەن، مىللەتكە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (5) ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتا ۋەزىپىلىرىدىن ئىبارەت بەش تۈرلۈك ۋەزىپىنى ئورۇنداش مەجبۇرىيىتىنى بۇيرۇيدۇ. بۇ ھۆكۈملەرنىڭ يىغىندىسى ئىسلامىيەتتە «شەرىئەت» ۋە «شەرئىي ھۆكۈملەر» دېيىلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەمەلىي ھۆكۈملىرى <دىن> ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۈچ تارمىقىنىڭ ئىككىنچىسى. «ئىبادەت» سۆزى بىلەن يەكۈنلىنىدۇ. «ئىبادەت» ئىسلامنىڭ (1) «كەلىمەئى شاھادەت» نى ئېيتىش. (2) ناماز ئوقۇش، (3) زاكات بېرىش، (4) روزا تۇتۇش، (5) ھەج قىلىشتىن ئىبارەت بەش شەرتىنى ئورۇنلاشنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ھۆكۈملىرى <دىن> ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۈچ تارمىقىنىڭ بىرىنچىسى. «ئىمان» سۆزىنى ئاساس قىلىدۇ. ئىمان «كەلىمەئى تەۋھىد» كە مەركەزلەشكەن. ھەدىستىن قارىغاندا، ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ھۆكۈملىرى: (1) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا؛ (2) ئاللاھنىڭ مالائىكىلىرىگە؛ (3) ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا؛ (4) ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىگە؛ (5) ئاخىرەت كۈنىگە؛ (6) قەدەرگە (ياخشىلىق يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تىلىكى، تەقدىرى ۋە يارىتىشى ئىكەنلىكىگە) چىن قەلبى بىلەن ئىشىنىشتىن ئىبارەت ئالتە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام كالېندارى <ئاستر> ← ھىجرىيە.

ئىسلام يىلنامىسى <ئاستر> ← ھىجرىيە.

ئىسلامئاباد ئى <جۇغ> پاكىستاننىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى، يېڭىدىن قۇرۇلغان زامانىۋى شەھەر، ئۇ دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 — 600 مېتىر كېلىدىغان پوتۋار ئېگىزلىكىگە جايلاشقان. بۇ ئېگىزلىكنىڭ ئۇزۇنلۇقى (شەرقتىن غەربكە) 240 كىلومېتىر، كەڭلىكى (شىمالدىن جەنۇبقا) 96 كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، تەبىئىي شارائىتى ياخشى.

ئىسلامئاباد ۋاقتى <ئاستر> پاكىستاننىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى. ئۇ شەرقىي ئۇزۇنلۇق °75 لۇق مېرىدىئاننى ئۆلچەم قىلغان شەرقىي 5-ۋاقىت رايونى بولۇپ، مەركىزىي ۋاقىت رايونىدا چۈش سائەت 12:00 بولغاندا، ئىسلامئابادتا چۈشتىن كېيىن سائەت 17:00 بولىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئىسلامئاباد ۋاقتى مەركىزىي ۋاقىت رايونىنىڭ ۋاقتىدىن بەش سائەت ئىلگىرى بولىدۇ، بېيجىڭ بىلەن بولسا ئۈچ سائەت پەرق قىلىدۇ.

ئىسلامچە سۈپ. ئىسلام دىنىغا خاس، ئىسلام دىنىغا ئائىت، ئىسلامغا تەئەللۇق پاكى ئىسلام دىنى بىلەن بىرگە كىرگەن، كىرىپ ئۆزلەشكەن: ئۇ خىل ئىسىملارنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى دەۋرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئەينەن ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقانلىقى، «مۇھەممەد» قاتارلىق ئىسلامچە ئىسىملارنىڭمۇ ئون ئەسىردىن بۇيان ئىزچىل ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقانلىقى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئىسلامچى ئى. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى، ئىسلام تەرەپدارى، ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلغۇچى كىشى؛ گۇرۇھ: دېمەك، شەخسەن ئۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىپ

كەتمەيمەن، يامىنى شۇكى، ئۇنىڭ قەشقەر-خوتەن تەرەپلەردىكى ئىسلامچىلار بىلەن بىرلىشىۋېلىشىدىن قورقىمەن. // مۇبادا ماجۇڭيىڭ «ھەممە مۆمىنلەر بىر قېرىنداش» دېگەن شىرئار بويىچە، خوجىنىياز ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىسلامچى ئۇنسۇرلار بىلەن بىرلىك ياساپ، كوممۇنىزمغا قارشى تۇرسا قانداق قىلغۇلۇق.

ئىسلامشۇناس ئى ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىدىغان تەتقىقاتچى؛ ئىسلام دىنى مۇتەخەسسىسى.

ئىسلامشۇناسلىق ئى. ئىسلام دىنى ھەققىدىكى ئىلىم: ئىسلامشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىسلاملاشماق پ. ئىسلام دىنىغا كىرمەك، ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلماق، مۇسۇلمان بولماق: ئىسلاملاشقان ئۇيغۇرلار. * شىنجاڭ رايونىدا ئالدى بىلەن قەشقەر قاتارلىق جايلار ئىسلاملاشقانىدى.

ئىسلامىيەت ئى (ئە) ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام دۇنياسى ياكى ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام ئالىمى: يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئۇنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئاتىغانلىقى بۇ ئوقۇمنىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنلا ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا مەۋجۇتلۇقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئىسلاند ئى <ئىرق> شىمالىي مۇز ئارىلىدا ياشىغۇچى بىر مىللەتنى كۆرسىتىدۇ: ئىسلاند تىلى.

ئىسلاندىيە ئى <جۇغ> ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىي شىمالى بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرىگە يېقىن تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 103 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر، ئاھالىسى 237 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983-يىللىق مەلۇمات). يەر مەيدانى-نىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئېگىزلىكلەر، $\frac{1}{8}$ قىسمىنى مۇزلۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ. دېڭىز قىرغاق-لىرىدا تار كەتكەن تۇزلەڭلىكلەر بار. ئارالدا ۋولقانلار، ئىسسىق سۇلۇق بۇلاقلار، شارقىراتمىلار، كۆللەر، سۈيى تېز دەريالار ناھايىتى كۆپ.

ئىسلاندىيە تۆۋەن بېسىمى <مېتېئور> مەركىزىنىڭ ئورنى ئىسلاندىيىنىڭ ئەتراپىدا بولغان تۆۋەن ھاۋا بېسىمى.

ئىسلاندىيە تېشى <گېئول> رەڭسىز، سۈزۈك، ساپ كالتسىت. سۈزۈك مېنىراللار ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى قوش نۇر سۇندۇ-رۇشچانلىققا ئىگە. ئاساسلىقى دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ۋە ئالاھىدە ئوپتىكا ئەسۋابلىرىنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىسلانماق «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىخلاس بىلۋىلەرنىڭ ئۆيى پاكار، تورۇسى ئىسلانغان بولغىنى بىلەن كۆڭۈللۈك ئىدى.

ئىسلاھ ئى (ئە) تۈزىتىش، تۈزىتىپ ياخشى-لاش، ئەسلىدىكىسى ئاساسىدا تۈزىتىپ مۇكەممەللەشتۈرۈش: ئىسلاھ قىلىنغان ئەرەب ئېلىپبەسى. * ئۈركېستىر مۇزىكىلىرىنىڭ ئورۇنلاش سەنئىتىدە ئۇيغۇر مىللىي چالغۇلىرىنى ئىسلاھ قىلىش مەسىلىسمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. * شۇ يولدا كۆرۈنەر ئىسلاھ ئىزلىرى، مەرىپەت، كەشپىيات ئۈچۈن ئىزلىنىش، تەرەققىيات ۋە نادانلىق تونىنى يىرىپ ئۆملۈكنىڭ تېگىغا قاراپ ئىنتىلىش.

ئىسلاھ قىلماق تۈزىتىپ يېڭىلاش ئېلىپ بارماق، تۈزىتىپ ياخشىلىماق: جەمئىيەت تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلماق. مائارىپنى ئىسلاھ قىلماق.

ئىسلاھات ئى (ئە) ئومۇمىيۈزلۈك يېڭىلاش يۈزىسىدىن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۆزگەر-

تىش؛ ئىسلاھ، يېڭىلاش: يەر ئىسلاھاتى، جەمئىيەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى، مائارىپ ئىسلاھاتى. ئىسلاھات ئېلىپ بارماق. ئىسلاھات قىلماق.

ئىسلاھاتچى ئى. ئىسلاھات تەرەپدارى؛ يېڭىلىققا، ئىلغارلىققا كۆچۈش ۋە ئۇنى يارىتىش، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغۇچى ئادەم، ئىسلاھ قىلغۇچى كىشى: تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىنقىلابچى بولۇپلا قالماي، ئىسلاھاتچىمۇ بولۇش كېرەك. * ئەخمەتجان قاسىمىمۇ ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان بىر ئىنقىلابچى ھەم ئىسلاھاتچى ئىدى. * فارابىنىڭ قالۇننى ۋە بەزى مۇقام مۇزىكىلىرىنى ئىجاد قىلغانلىقى ئۇنىڭ مۇزىكا ئىسلاھاتچىسى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئىسلاھاتچىلىق ئى <پەلس> مۇۋاپىق بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى تۈپتىن ئاغدۇرۇشقا قارشى تۇرۇپ، پەقەت ئەسلىدىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم ئاساسىدا ئاز-تولا ياخشىلىنىش بولۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدىيە.

ئىسلىق ① سۈپ. ئىسى بار، ئىسى چىقىدىغان ياكى ئىسى كۆپ: ئىسلىق كۆمۈر. ② سۈپ. ئىسلانغان، ئىسلىنىپ قارايغان: ئىسلىق تام. * ئىسلىق ئۆيۈم-ئىسسىق ئۆيۈم (ماقال). * — ئىسلىق گۆشنى نەگە ئېلىپ قويدۇڭ، — دەپ سورىدى مەلىكخان مەندىن. * كەرىموپ ۋاسىدەميان قىلىپ يېپىلغان ئۆينىڭ تورۇسلىرىدىكى ئىسلىق جەگلەرگە، قىزىل يىپ ئەديال بىلەن چۈمكەپ قويۇلغان ئورۇن-تۆشەكلەرگە قاراپ نۇرسىز كۆزلىرىنى چىمىلداتتى. ③ ئى. ئومۇمەن ئىسرىقدان ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئىچىگە ئىسرىققا ئوخشاش نەرسىلەرنى سېلىپ كۆيدۈرىدىغان نەرسە: مېڭىش ئالدىدا موماي يەنە بىر دانە ئىسلىقنى قىزىغا بېرىپتۇ-دە، ئۇنىڭغا: كەچ كىرگەن چاغدا مۇشۇ ئىسلىق ئارقىلىق بوغچا ئىچىدىكى نەرسىلەرگە ئوت تۇتاشتۇرۇپ بىر-بىرلەپ كۆيدۈرۈۋەت، — دەپتۇ.

ئىسلىق بىللور <گېئول> ئىسى بار خروستال، رەڭگى قېنىق كۆل رەڭ؛ قوڭۇر، قارا رەڭلىكلىرىنى تەركىبىدىكى كاربون پەيدا قىلىدۇ. قارا رەڭگىنىڭ قېنىق، سۇس بولۇشىنى كاربوننىڭ ئاز-كۆپلۈكى بەلگىلەيدۇ. پۈتۈنلەي قارا بولغانلىرى «قارا بىللور» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىسلىق كۆمۈر <گېئول> چىرىندى كۆمۈرنىڭ بىر خىلى. قوڭۇر كۆمۈرنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. رەڭگى تۇتۇق قارا، پارقىرايدۇ. تەركىبىدىكى كاربون مىقدارى ئاز، ياندۇرغاندىن كېيىن ئىس چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ يېقىلغۇغا ئىشلىتىشتىن سىرت، يەنە كوكۇس تاۋلاشنىڭمۇ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە كوكۇس كۆمۈر، مايلىق كۆمۈر، مايسىز كۆمۈر، گازلىق كۆمۈر دېگەن تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

ئىسلىق يېشىل قارىراق ياكى قارىغا مايىل يېشىل.

ئىسلىما سۈپ. ئىسلاش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدىغان، ئىسلانغان: ئىسلىما نەقىش.

ئىسلىما نەقىش <گ سەن> نەقىشنىڭ بىر خىلى، ئادەتتە سىر ياكى بوياق ئۈستىگە كۆيۈۋاتقان نەرسىنىڭ ئىسنى يۇقتۇرۇش ئارقىلىق چىقىرىلىدۇ.

ئىسلىماق پ. ئىسقا تۇتماق، ئىسقا تۇتۇپ قارايتماق، ئىسلاشتۇرماق: ئۆينى ئىسلىماق.

ئىسمائىلىيە ئى (ئە) <دىن> شىئە

مەزھىپىنىڭ بىر تارمىقى. بۇ تارماق مەزھەپنىڭ باشلىقى ئاغاخان. بۇ مەزھەپكە ئېتىقاد قىلىدىغانلار بىرقانچە مىليونغا يېتىدۇ. ئۇلار ئاساسەن ھىندىستاننىڭ بومباي رايونىغا توپلىشىپ ياشايدۇ.

ئىسمائىلتاپ ئى. دىئال. موزدۇزلۇقتا يىپنى ئېلىپ قويۇپ ئىشلىتىدىغان ئىلمەك تۆمۈر.

ئىسپىنا ئى (ر) ← **سپىنا.**

ئىسمىئەزەم (ئىسىم+ى+ئەزەم) رىۋايەت، چۆچەكلەردە «ئاللاھنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىسمى» دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ: يولدا بىر كەڭرى بىپايان دەريا ئۇچراپتۇ. ھاسىنى قولىغا ئېلىپ ئىسمىئەزەمنى ئوقۇپ دەرياغا كىرگەنىكەن، ھاسا كۆۋرۈك بولۇپ بېرىپتۇ.

ئىسمى-جىسمى ئىسمى ۋە جىسمى: ئىسمى-جىسمىغا لايىق.

ئىسمى-جىسمىغا لايىق نامى ياكى ئاتىقى ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن، ماس: ئىسمى-جىسمىغا لايىق بولماق. * ئىلىخو ئىسمى-جىسمىغا لايىق گۈزەل يۇرت ئىكەن. * گۈلسۇرۇخ مەخسۇمنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدىن نەچچە ھەسسە چىرايلىق، ئىسمى-جىسمىغا لايىق گۈزەل قىز ئىدى.

ئىسمى-جىسمىغا مۇناسىپ ← **ئىسمى-جىسمىغا لايىق**: يىل بويى كۈن كۆرمەيدىغان بۇ تاغلار ئىسمى-جىسمىغا مۇناسىپ ھالدا «قاراڭغۇ تاغ» دەپ ئاتالغانىدى.

ئىسمىدىماق پ. دىئال. كېسەل سەۋەبىدىن قىزىپ كەتمەك.

ئىسمىزات ئى (ئىسىم+ى+زات) ئىسىم ۋە كېلىپ چىقىش مەنبەسى: — ھەي قارا باتۇر، سېنىڭ ئىسمىزاتىڭ كىم؟ نەلىك سەن؟ — دەپ سورىدى يىگىت ئۇنى چاقىرىپ.

ئىسمىشەرىپ ئى (ئىسىم+ى+شەرىپ) ئەزىز ھەم شەرەپلىك ئىسىم، شەرەپلىك ۋە مۇقەددەس ئىسىم: ئىسمىشەرىپلىرى كىم بولىدىكىن؟ * ئىمام ئۆزىچە ئىلتىپات قىلىپ: «ئىسمىشەرىپلىرى كىم؟ قەيەردىن كەلدىلە؟» دېگەن بولسىمۇ، بوۋاي جاۋاب بەرمەي جىم ئولتۇردى. * سىز پۈتۈن ئالەمدە مېنى چۈشىنىدىغان بىردىنبىر پەرىزاتسىز، ئىسمىشەرىپلىرىڭىزگە لايىق، كۆڭلى غۇبارسىز پەرىسىز.

ئىسنا ئى. دىئال. ئۇسسۇل.

ئىسست ئىم. بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە قارىتا قاتتىق ئېچىنغانلىقنى، پۇشايمان قىلغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: — ئىسست، سىز بىلەن ئۆتكەن ئۆمرۈم، ئىسست سىزگە قىلغان ئەقىدەم! — زەينەپ ئەسەبىيلەشكەن ھالدا ۋارقىرىدى. * ئىسست بىرنەچچە يىل ئوقۇغىنىم نەگە كەتتى. يىراق يەرلەردىن كېلىپ ئوقۇغىنىمغا مىڭ پۇشايمان قىلدىم.

ئىسست-ئىسست «ئىسست» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئورازبېك تاغام بىلەن دادام نەدە يۈرىدىغاندۇ؟ ھازىر ئۇلار ئالدىمدىلا چىقىپ قالغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى-ھە! ئىسست-ئىسست.

ئىسىم ئى (ئە) ① كىشىلەرگە قويۇلغان شەخسىي نام، ئات: ئىسىم قويماق. * ئالدىرىغاندا ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپتۇ (ماقال). * ئۇلاردىن ماڭا پۇل بەرگەن كىشىنىڭ ئىسمى جالال، يەنە بىر كىشىنىڭ ئىسمى ئەبەيدۇللا ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. * ئۇ ماڭا ھەتتا ئىسمىنىمۇ ئېيتىپ بەرمەي كېتىپ قالدى. ② <تىل> ئادەم ۋە شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ كېلىپ، «كىم»، «نېمە»، «قەيەر» دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بولۇپ كېلەلەيدىغان سۆز ۋە شۇنداق سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سۆز تۈركۈمى.

ئىسىم ئالمىشى <تىل> ئىسىم ئورنىدا

كېلىپ، كونكرېت بىر شەيئىنى ئەمەس بەلكى سۆزلىگۈچى، ئاڭلىغۇچى ۋە سۆزلەنگۈچى ئورنىدا تۇرغان ھەرقانداق بىر ئادەمنى بىلدۈرىدىغان ھەمدە كىشىلەرنىڭ نامىغا سوئال بولۇپ كېلىدىغان ۋە بىر تۈركۈم شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدىغان ئالماشلار. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «مەن، سەن، ئۇ، سىز، سىلەر، كىم، نېمە، ھەممە، بارلىق» ئالماشلىرىغا ئوخشاش.

ئىسىم جۈملە <تىل> خەۋىرى ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرلىك سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىدىن ھاسىل بولغان جۈملىلەر.

ئىسىم قويماق بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئات بەلگىلىمەك: بالىغا ئىسىم قويماق.

ئىسمى بار، جىسمى يوق پەقەت نامىلا ياكى ئاتىقىلا بار، ئۆزى يوق: ئۇ چاغدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ئىسمى بار، جىسمى يوق ئىدى.

ئىسمىنى ئاتىماق سۆزىدە ئېتىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتمەك: — مەتىيار بېگىم، — دېدى ھېسامىدىن داموللا تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ.

ئىسمداش ئى ① ئىسمى ئوخشاش، ئوخشاش ئىسىمدىكى كىشىلەر: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئىسمداش. ② <تىل> پېئىلنىڭ تۈرلىنىش ئارقىلىق ئىسىم ئىقتىدارىغا ئېرىشىپ، ھەرىكەتنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان، جۈملىدە ئىسىمغا ئوخشاش قوللىنىلىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيىسىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ھەرىكەتنى شەيئى سۈپىتىدە ئىپادىلەيدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا ئىسمداشلارنىڭ «-ش» لىق ئىسمداش، «-ماق» لىق ئىسمداش، «-غۇ» لۇق ئىسمداش، پۈتكەن ھاللىق ئىسمداش، ئىزچىل ھاللىق ئىسمداش، پۈتمىگەن ھاللىق ئىسمداش، سۇبيېكت ئىسمداش دېگەن تۈرلىرى بار.

ئىسمسىز سۈپ. ئىسمى يوق، ئىسمى قويۇلمىغان، نامسىز.

ئىسمشۇناس ئى مەخسۇس ئىسىم تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەتقىقاتچى.

ئىسمشۇناسلىق «ئىسمشۇناس» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر كىشى ئىسمشۇناسلىقى تەتقىقاتىمۇ يېڭى يۇكسىلىشلەرگە ئېرىشتى. بەزەن تىلچىلار، تەزكىرىچىلەر مەخسۇس ئىزدىنىپ ئۇيغۇر ئىسمشۇناسلىقىنىڭ تۈرلۈك ئەھۋاللىرى ھەققىدە تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئېلان قىلدى.

ئىسىم-فامىلە ئىسىم ۋە فامىلە: بىز شۇ قىزنىڭ ئىسىم-فامىلىسىنى، قەيەرلىكلىكىنى بىلمەيۋاتىمىز.

ئىسىم-فامىلە ھوقۇقى <قا> پۇقرالارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىسىم-فامىلىسى بولۇش ۋە باشقىلارنىڭ ئوغرىلىقچە پايدىلىنىشىنى مەنئى قىلىش ھوقۇقى. ئۇ كىشىلىك ھوقۇقنىڭ بىر خىلى بولۇپ، مەملىكىتىمىزدە پۇقرالارنىڭ ئىسىم-فامىلە ھوقۇقى دەخلى-تەرۇزگە ئۇچرىغاندا، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى دەخلى-تەرۇزنى توختىتىشنى، تەسىرىنى تازىلاشنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقى، شۇنداقلا باشقا ھەق تەلەپ جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتە قىلىشنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ، ۋاكالەتچى ئورۇننىڭ نامى زىيانغا ئۇچرىغاندا يۇقىرىقى بەلگىلىمە تەدبىق قىلىنىدۇ.

ئىسمىلاشماق پ <تىل> ئۆزىنىڭ ئەسلىي سۆز تۈركۈمىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىپ، ئىسىمغا ئۆزگەرمەك، ئىسىم ئورنىدا قوللىنىلماق، ئىسىملىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق: بەزى ئىملىق سۆزلەر ئىسمىلىشىپ، ئىسىم رولىدا قوللىنىلىشى مۇمكىن. * مەسىلەن، «زېمىننى باسسۇن ئاھىم مېنىڭ» دېگەن جۈملىدە قايغۇ تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان «ئاھ» دېگەن ئىملىق سۆز ئىسمىلىشىپ كەلگەن.

ئىسمىلەنمەك پ. ئىسىم بىلەن ئاتالماق، ئىسىم قويۇلماق: مۇشۇ خىل كىشى ئىسىملىرى ئىسمىلەنگۈچىگە بولغان ھۆرمەت تۇيغۇسىنمۇ بىلدۈرىدۇ. * ئىسىملارنىڭ ئاخىرىغا ئىسمىلەنگۈچى شۇغۇللىنىۋاتقان كەسىپ-ھۈنەر نامى ياكى شۇ شەخس ئېرىشكەن ئۇنۋان، شەرەپ ناملىرىنى قوشۇپ ئاتاشمۇ ھۆرمەتلەپ ئاتاش كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ.

ئىسمىلىشىش ① «ئىسمىلاشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <تىل> سۈپەتلەرنىڭ جۈملىدە شەيئى نامى ئورنىدا كېلىپ، ئىسىمغا ئوخشاش گراماتىكىلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇشى. مەسىلەن، «يوللۇقلار كۆپ ياردەمگە ئىگە بولىدۇ، يولسىزلار ياردەمسىز قالىدۇ» دېگەن جۈملىدىكى «يوللۇقلار»، «يولسىزلار» دېگەن سۆزلەرگە ئوخشاش.

ئىسىملىك ① سۈپ. ئىسمى بار؛ شۇ ئىسىم بىلەن چاقىرىلىدىغان، شۇنداق دەپ ئاتىلىدىغان: لەيلىگۈلنىڭ دادىسى بايىز كۆپ ئىسىملىك ئادەم ئىدى. * بۇ مەھەللىدە سابىر ئىسىملىك ئادەم بارمۇ؟ * ئۇ يېتىم باللار ئىچىدە بارات ئىسىملىك بىر بالا بار ئىدى. ② ئى. كىشى ئىسىملىرى تىزىملانغان قەغەز ياكى دەپتەر؛ تىزىملىك، ئىسىمنامە: ئىسىملىكتىن چىقىرىۋەتمەك. ئىسىملىكتىن ئۆچۈرۈۋەتمەك.

ئىسيان ئى (ئە) سىنىپىي، مىللىي، ھوقۇقىي مەنپەئەتلەرنى ھىمايە قىلىپ كۆتۈرۈلىدىغان قوزغىلاڭ: ئىسيان كۆتۈرمەك. ئىسياننى باستۇرماق. * — ئەگەر بۇ خەۋپنىڭ ئالدى ئېلىنمىسا، — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — پۈتۈن شىنجاڭدا ئىسيان باشلىنىپ كېتىشى تۇرغان گەپ. ئۇ چاغدا قانداق قىلغۇلۇق؟

ئىسيان قىلماق ئىسيان كۆتۈرمەك: — سىلەر ئىككىڭلار ئىسيان قىلماقچىمۇ سىلەر؟ — دېدى ساقچى باشلىقى.

ئىسيان كۆتۈرمەك قارشى تەرەپكە نارازىلىق قىلىپ ئاتلىنىش، قارشى تۇرۇش تۈپەيلى قوزغىلاڭ خاراكتېرلىك ھەرىكەت قىلماق؛ ئىسيان قىلماق: سادىر پالۋان خەلق ئارزۇسىنى يۈرەككە تۈگۈپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كۆتۈرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى.

ئىسيانچى ئى. ئىسيان كۆتۈرگۈچى، ئىسيانكار: ھېلىقى ئالتە ئىسيانچى بىلەن سالۋا تۇماقلىق نەرسە پايپاسلاپ قۇدرەتنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈشتى. // ئىسيانچى ياشلارنى تۆھمەت قىلىدۇ، دەپ ساڭا كىم ئېيتتى-ھە؟

ئىسيانچىلىق ئى. ئىسيان كۆتۈرۈش ئىش-ھەرىكىتى: ئۇلار قۇجىزلارغا ئەگىشىپ ئىسيانچىلىق بىلەن باش كۆتۈرگەنىكەن. // بىرنەچچە يىل تاپقىنىنى ئانچە ئۇزۇنغا قالماي يەپ-ئىچىپ تۈگەتكەن ئابلەق، ئىسيانچىلىقتىن پېنسىيىگە چىقىپ، يەنە ئۆزىنىڭ دۇكىنىغا قايتىشقا مەجبۇر بولدى.

ئىسيانكار (ئە+پ) ① ئى. ئىسيان كۆتۈرگۈچى

ئادەم، ئىسيانچى: ئىسيانكارلار جانلىنىپ، خۇشاللىق تەنتەنىلىرى قىلىشتى. * ئىسيانكارلار تومۇرىدىن، ۋىجدانلىق يۈرەكلەردىن ئېتىلىپ چىققان قايناق قىزىل قانلار يىگىلا كۆتۈرۈلۈپ چىققان ئاي نۇرى ۋە چولپان شولىسىدا يالتىراپ تۇراتتى. ② سۈپ. ئىسيان كۆتۈرۈش-كە جۈرئەت قىلىدىغان، ئىسيان كۆتۈرۈش روھىغا ئىگە: ئىسيانكار خەلق. ئىسيانكار ھايات. * خەلق ئاممىسى ۋالك-چۇك بىلەن چۇقان كۆتۈرۈپ سوت مەھكىمىسى ئىچىگە بۆسۈپ كىردى. لۇتپۇللا قاتارلىق ئىنقىلابىي زىيالىيلار ئارقىدا تۇرۇپ ئىسيانكار ئاممىغا تىرەك بولۇپ، دەۋا مەيدانىغا ئامما بىلەن بىللە ماڭدى.

ئىسيانكارلىق ① سۈپ. ئىسيانكارلارغا خاس، ئىسيانكارلاردا بولىدىغان: بۇ تەسۋىر ھەرگىزمۇ جىمجىت مەنزىرە بولماستىن، دولقۇنلىنىپ، قىرغاقلاردىن تېشىپ ئېقىۋاتقان شوخ باھار تاشقىنىغا ئوخشاش جانلىق ھەرىكەت مەنزىرە تەسۋىرىدۇر. بۇنىڭغا كۈچلۈك ئىسيانكارلىق روھ سىڭدۈرۈلگەن. ② ئى. ئىسيانكارلاردا بولىدىغان ۋە ئۇلارغا خاس كۈچ، ئىدىيە، نارازىلىق قاتارلىقلار: بادامخان ۋە قىزلار ئىسيانكارلىق بىلەن مىرزا ئېلى تەرەپكە سىلجىيدۇ، مىرزا ئېلى ئولتۇرغان جايدا ئارقىسىغا داجىيدۇ.

ئىسيانلىق سۈپ. ئىسيان كۆتۈرۈلگەن، ئىسيان بولغان: ئۇلۇغ يەر، ئۇلۇغۋار كىشىلەر ئاكا، ئۆگەتتى پەن-بىلىم قايتا تولۇقلاپ. تولدۇرۇپ ئىسيانلىق كۈنلەر ئۇرنىنى، چىدامدا قازدى تاغ، ئېلىپ بۇرغىنى، مەرىپەت شەربىتى ئاقتى بۇلدۇقلاپ.

ئىش ئى ① ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنى يارىتىش مۇددىئاسىدا ئېلىپ بېرىلغان بارلىق پائالىيەت، ئىجادىي ئەمگەك، مېھنەت ياكى مەشغۇلات، خىزمەت: ئەمەلىي ئىش. ئىلمىي ئىش. ئۆي ئىشى. ئىش كۈنى. ئىش ھەققى. ئىشتىن قالماق. * گەپنى ئاز سۆزلە، ئىشنى كۆپ كۆزلە (ماقال). * ئىش ئادەمگە باغلىق (ماقال). * ئۇ كۈنلۈك ئىشنى قىيىناتىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. جىمما كۆزىنى ئىشىدىن ئېلىپ كۆكۈيۈنگە قارىدى. ② تاپشۇرۇق، ۋەزىپە: ئىشقا بۇيرۇماق. * بىركۈنى بوۋاي ئوغۇللىرىنى يېنىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا: – مەن كېسىلىمدىن ساقىيالمايدىغان بولدۇم. نەپىسىمنىڭ ئاخىرىدا سىلەرگە مۇنۇ ئۈچ ئىشنى تاپىلايمەن، – دەپتۇ. * – مەن خېنىمنىڭ بۇيرۇغان ئىشنى قىلمىسام بولمايدۇ، ئۇ بىرنېمەڭنى ئۆزۈڭ تۇتۇۋال، مەن سۇ توشۇيمەن، – دەپتۇ غولام. ③ مېھنەت نەتىجىسىدە يارىتىلغان نەرسە، مەھسۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئىش ئەۋرىشكىسى. * رىزۋان بىلەن ئىشخانىدا ئىشلەپ يۈرۈپ دوست بولۇپ قالدىم. ئىش تىكىشكە ئۇستا، سەن كەلگەندە تونۇشتۇرۇپ قويىمەن. ④ پائالىيەت، مېھنەت، مەشغۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ساھەسى؛ كەسىپ، ھۈنەر: سۈچىلىق ئىشلىرى. مىللىي ئىشلار. * لۇغەتچىلىك – قىيىن ئىش. * ئىشىدىن قۇسۇر تاپماق. ⑤ پائالىيەت، مېھنەت، مەشغۇلات ئوبيېكتى: ئىش تەقسىماتى. ئىش تەقسىم قىلماق. ⑥ زۆرۈرىيەت، ئېھتىياج: ئۇنىڭدا مۇھىم بىر ئىشىم بار. ⑦ مۇناسىۋەت ياكى مەسئۇلىيەت: – مېنىڭ كىملىكىم بىلەن سىزنىڭ ئىشىڭىز بولمىسۇن، – دېدى ئۇ. ⑧ بۇرچ، ۋەزىپە: — بۇنى قىلىش مېنىڭ ئىشىم، — دېدى ئۇ قەتئىي ھالدا. ⑨ سوت ياكى مەمۇرىي ئورگانلاردا

تەكشۈرۈلۈۋاتقان مەسىلە: جىنايى ئىشلار، خىيانەتچىلىك ئىشى. ⑩ سادىر بولغان ۋەقە، ھادىسە: بىز ئۈنىڭدىن بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىدۇق. * مانا بۇ تېخى يېقىندا ئۇلار ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرىش ئىمتىھانىغا قاتنىشىش ئۈچۈن، ناھىيىگە مېڭىشىنىڭ ئالدىدىلا بولغان ئىش. ⑪ ھالەت، ئەھۋال: ئىش چاتاق. ئىشلار قانداقراق؟ ⑫ مەخپىيەتلىك: ئەدىبالىنىڭ ئىچىدىن ئەركىنىنىڭ خىرتىلداپ يىغلىغىنى ئاڭلاندى. ئەمدى ئىش ئاشكارىلىنىپ قالغانىدى. ⑬ ئامال، ئۇسۇل، چارە: — بۇنىڭ ئىشى ئوڭاي، يەنى: ياغ پۇرىتىپ روھىي ئەرۋاھلار ھەققىدە دۇئا-تىلاۋەت قىلغۇزسىلا، ئاندىن ھايال قىلماي چوڭراق بىرەر نەرسىنى سەدىقە قىلىۋەتسىلە، — دېدى باخشى.⑭ ئامەت: ئىش ئوڭدىن كەلمەك. ⑮ مەقسەت، مۇددىئا: ۋەزىر ئاتتىن چۈشۈپ، نۇردۇن بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ۋە: — قەيەردىن، نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭىز ئوغلۇم؟ — دەپتۇ ۋەزىر نۇردۇنغا. ⑯ دۇچ كېلىش، ئالدىدا تۇرغان ياكى دۇچ كەلگەن ئىجتىمائىي ئەھۋال، مەسىلە: بېشىغا ئىش كەلمەك. * ياز بار، قىش بار، ئالدىرىماڭ، ئىش بار (ماقال). ⑰ <فىز> بىر كۈچنىڭ جىسمنى ئۆز يۆنىلىشى بويىچە سىلجىتىشى. ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى تەسىر قىلغۇچى كۈچنىڭ مىقدارىنى كۈچنىڭ يۆنىلىشىدە جىسىم سىلجىغان ئارىلىققا كۆپەيتكەنگە تەڭ.

ئىش ئادىمى ئىش قىلغاندا بېسىپ ئولتۇرالايدىغان، زېرىكمەي، قېتىرقىنىپ ئىشلەيدىغان ئادەم: مېنىڭچە ھاپىز ھەققىي بىر ئىش ئادىمى.

ئىش ئارىلىقى گىمناستىكىسى <تەن> ← **ئىشلەپچىقىرىش گىمناستىكىسى.**

ئىش ئاقماق مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بېرىلماق، ئىش يۈرۈشمەك: ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا، ئاخىرى ئابدۇرېھىمخۇن دۈيجاڭ بولسا ئىشىمىز ئاقارمىكىن دېگەن يەرگە كەلدىم!

ئىش باسماق قىلىدىغان ئىشنىڭ كۆپلۈكى، ئىشنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ قالغانلىقى تۈپەيلى ئىشتىن بىكار بولالماسلىق، ئىشتىن قولى بوشىماسلىق: بىر ئايدىن بېرى مېنى ئىش باستى، دەم ئالغۇدەك ۋاقتىمۇ چىقمايۋاتىدۇ. * كېرەم مومىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنى پۈتۈنلەي ئىش بېسىۋالدى. * كۆرۈپ تۇرۇپلا، ئىش بېسىۋالدى، ۋاقىت چىقىرالمىدىم.

ئىش بولمىدى «ئىش-ھەرىكەت كاشىلىغا ئۇچرىدى» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: خوجىنىياز پالۋان، ئەمدى ئىش بولمىدى دەپ ئاقساق بايتىلىنىڭ ئورنىغا ئالپپاينىڭ كۈرەڭ قاشقىسىنى مىندى.

ئىش بۇزار بولىدىغان ئىشنى بولمايدىغان قىلىپ قويىدىغان؛ چاتاقچى: ئىككى تەرەپ توي ئىشلىرى ئۈچۈن جىددىي تەييارلىققا كىرىشىۋاتقاندا، ئارىدىن بەش-ئالتە ئىش بۇزار، ھەسەتچىلەر چىقىپ ئىشنى بۇزدى.

ئىش بۇزۇقى ئىشنى بۇزىدىغان ئادەم، چاتاقچى.

ئىش بېشى ئىشقا رەھبەرلىك قىلىپ تۇرغۇچى كىشى؛ سەركار: مۇندىن كېيىن جەزمەن ئامىمىنىڭ ھەققانىي ئىشلىرىغا جان كۆيدۈرىدىغان، بارلىقىنى باي، مەدەنىيەتلىك يېڭى يېزا قۇرۇشقا بېغىشلىغان سادىقتەك بېجىرىم كىشىلەر ئىش بېشى بولىدۇ.

ئىش بېشىغا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى <س ئىق> ئەمگەكچىنىڭ ئورۇنلىغان بەلگىلىك سۈپەتتىكى مەشغۇ-

لات سانى ياكى مەشۇلات مىقدارىغا ئاساسەن ئىش ھەققى بېرىش شەكلى.

ئىش بېلىتى <س ئىق> سانائەت كارخانىلىرىدا ئىشچىلارغا ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى تەقسىم قىلىپ بېرىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى خاتىرىلەيدىغان دەسلەپكى خاتىرىسى.

ئىش بىلىدىغان بىرەر ئىشنىڭ يولىنى ئۇقىدىغان، تەجرىبىلىك، پەملىك، ئىش كۆرگەن: يۈسۈپ چوڭ ئىش بىلىدىغان ئادەم ئىكەن.

ئىش پاساتقا ئايلانماق ئىش-ھەرىكەت يامانلاشماق، نەتىجىسىزلەنمەك: قانداق قىلىمىز، ئىش پاساتقا ئايلاندى.

ئىش پرىنسىپى <فىز> ھەرقانداق مېخانىزمنى ئىشلەتكەندە، ھەرىكەتلەندۈرگۈ-چى كۈچنىڭ مېخانىزمغا نىسبەتەن ئىشلىگەن ئىشى چوقۇم مېخانىزمنىڭ قارشىلىق كۈچىنى يېڭىپ ئىشلىگەن ئىشىغا تەڭ بولىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، ھەرقانداق مېخانىزمدىن پايدىلانغاندىمۇ ئىشتىن نەتىجە چىقارغىلى بولمايدۇ. مانا بۇ ئىشنىڭ پرىنسىپىدۇر.

ئىش پۈتمەيدۇ ئىش-ھەرىكەت يۈرۈشۈپ كەتمەيدۇ: ھەي تۆمۈر، ھەي تۆمۈر سېنى كۆزدىن يوقاتمىغۇچە ئىش پۈتمەيدىغان ئوخشايدۇ.

ئىش پىتىر ئىش چاتاق: ئۇنىڭ ئىشى پىتىر.

ئىش تاپماق ① ئىش ئىزدىمەك: بىرەر جايدىن ئىشلەيدىغان ئىش تاپاي دەۋاتىمەن. ② چاتاق چىقارماق، ھادىسە، ۋەقە تۇغدۇرماق: بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ ئۆزىڭىزگە ئىش تاپماقچىمۇ سىز؟ * يەنە كېلىپ ئۆزۈڭنىڭ مېلى ئامان بولغاندىن كېيىن نېمە غەم يېمەك. ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ ئىش تېپىپ، جاپا چەكمىسەڭچۇ».

ئىش تارتماق موزدۇزلۇقتا ئاياغ كېيىمنى قېلىپقا سالماق.

ئىش تاشلىماق نارازىلىق بىلدۈرۈش مەقسىتىدە ئىشلىمەي يېتىۋالماق، ئىشقا چىقماسلىقنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ نارازى-لىق قىلماق: ئىشچىلار ئىش تاشلىدى.

ئىش تاڭ ئاتمايدۇ «ئىش پۈتمەيدۇ، ئىش ھەل بولمايدۇ، ئىش ئاخىرىغا چىقمايدۇ» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: — ئانا، يىغلىمىسىلا، يىغا بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدۇ. سىلى بىر ئامال قىلىپ كۆڭلىرىنى ئالسىلا، مەن تاغ ئارقىسىغا چىقىپ كېتەي، رازى بولسىلا.... — دېدىم.

ئىش تامام ۋەسسالام ھەممە تۈگەيدۇ ياكى تۈگىدى: مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتىمەن، ئىش تامام ۋەسسالام. * ئۇنداق ئاسانلىقچە ئاچچىقىدىن يېنىپ قالىدىغان نېمە ئىكەن، — دېدى رۇقىيە ئاغزىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — ئەمدى مېنىڭ سەن بىلەن ھېچبىر مۇناسىۋىتىم يوق، ئىش تامام ۋەسسالام.

ئىش تەرتىپ كارتىسى <س ئىق> سانائەت كارخانىلىرىدا، سېخنىڭ قومان-دانلىق تارماقلىرى بىرەر ئىش ئوبيېكتىنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدىكى ھەربىر ئىش تەرتىپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تاپشۇرۇۋې-لىش، تارقىتىلىش، يۆتكەش ئەھۋاللىرىنى خاتىرىلەپ ماڭىدىغان بىر خىل مەھسۇلات دوكۇمېنتى.

ئىش تەرتىپى <ماشىن> سانائەت ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىر تەشكىلىي قىسمى، يەنى بىر ياكى بىر گۇرۇپپا ئىشچى بىر ئىش ئورنىدا (مەسىلەن، بىر ستانوك ياكى قوراشتۇرۇش ئورنىدا) مەلۇم بىر

ياكى بىرنەچچە ئەمگەك ئوبيېكتىغا نىسبەتەن ئورۇنلىغان بارلىق ئۇلانما ھەرىكەتلەرنىڭ يىغىندىسى.

ئىش تەس ئىشنىڭ، مەسىلىنىڭ ھەل بولۇشى قىيىن؛ ئىش چاتاق: سېنىڭ ئىلتىماسىڭ جۇرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپتۇ.

ئىش تەقسىماتى <س ئىق> نۇرغۇنلىغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەر خىل ئوخشىمايدىغان، ئەمما ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىش تەۋرەتمەك ئىش-ھەرىكەت قوزغىماق، ئىش تۇتماق: بۇ قېتىم ئۇ خوتەندە چوڭ ئىش تەۋرەتتى. * ئۇ بالا قول ئىلكىدە بار، چوڭ ئىش تەۋرىتىدىغان كىشىنىڭ بالىسى ئىكەن.

ئىش تۇتماق ئىش ئېلىپ بارماق، ئىش-ھەرىكەت قىلماق، ئىش كۆرمەك: زامانغا قاراپ ئىش تۇت، يوتقانغا قاراپ پۇت سۇن (ماقال). * — سىزمۇ ھەر ھالدا، بۇ ئاگىسىزلارنىڭ بوغۇزىنىڭ تورمۇزى يوقلۇقىنى كۆزدە تۇتۇپراق ئىش تۇتارسىز.

ئىش تۈگىمەك ① ھەممە بەربات بولماق: — «بېگىڭنىڭ يېنىغا بارغۇچە، بېلىڭ ئۈشتۈلۈپتۇ» دېگەندەك، بىزنىڭ تەقدىرىمىز ئاشۇ ھامۇتتەك بىرنېمىلەرنىڭ قولىغا قالغان ئىكەن، ئىش تۈگىدى دېگىنە، — دېدى شۈكۈرمۇ ئېچىنغان ھالدا. ② ھەممە ھەل بولماق.

ئىش تېرىماق ۋەقە پەيدا قىلماق، چاتاق چىقارماق: بالام بەك شوخ، ئۇنى بىرەر ئىش تېرىپ قويمىسۇن، دەپ ئەنسىرەيمەن. * ئوغرى ئۈچۈن مال تېپىلمىسا ئۆزىنىڭ تۇمىقىنى بولسىمۇ ئوغرىلايدۇ، دېگەن گەپ بار، ئوغرى كۈندە ئىش تېرىپ تۇرمىسا، خاتىرجەم ئىلكىنى كۆرسە زېرىكىپ، ئىچى پۇشىدۇ-دە.

ئىش تېشى ئەتلەس توقۇشتا ئۆرۈشنى چىڭ تارتىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئېسىپ قويۇلغان تاش.

ئىش تىكمەك تىكىش (كىيىم-كېچەك) ئىشى بىلەن مەشغۇل بولماق: ھەربىر دۇكاندا ئونغا يېقىن موزدۇز قاتارلىشىپ ئولتۇرۇپ ئىش تىكەتتى.

ئىشتىن باش كۆتۈرمەسلىك ناھايىتى بېسىق ئىشلىمەك: ئۇ ئەمدى بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئىشتىن باش كۆتۈرەلمەيدىغان بولدى.

ئىشتىن چىقماق كېرەككە كەلمەيدىغان بولۇپ قالماق، كاردىن چىقماق، كېرەكسىز ھالغا كەلمەك: — ماشىنا ئىشتىن چىقىپتۇ، ئەمدى قانداق كېتەرمىز، — دېدى زۆرەم. * نەم يەردە ئۇزۇن ئىشلىگەن ئادەم، بالدۇر ئىشتىن چىقىپ كېتىدۇ.

ئىشتىن بوشىتىش <قا> كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ قارار قىلىشى بىلەن ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى خىزمەتتىن بوشىتىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىشتىن بۇرۇنقى مۇپەتتىشلىك <س ئىق> ئىقتىسادىي پائالىيەت پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى ھۆكۈمەت تارماقلىرى، كارخانا ۋە مەمۇرىي ئورۇن قاتارلىق ئىقتىسادىي تەشكىلاتلارنىڭ مالىيە خام چوتى، كەسپىي مالىيە كىرىم-چىقىم پىلانى، ئىقتىسادىي كېلىشىم ۋە يۈرگۈزۈش مۇمكىن بولىدىغان لايىھە، قارارلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان مۇپەتتىشلىك.

ئىشتىن سىرتقى خىزمەت ۋاقتىدىن تاشقىرى، بەلگىلىمىدىكى ئىش، خىزمەت ۋاقتىدىن باشقا چاغدىكى: ئەكرەم ھازىر ھەپتىدە ئىككى كۈن كەچتە ئىشتىن سىرتقى

مەكتەپتە ئىنگلىزچە ئۆگىنىۋاتىدۇ.

ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى <تەن> ئىشتىن سىرت ياكى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا بالىلار ۋە ياش-ئۆسمۈرلەرگە تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ مەشىقلىرىنى ئۆگىتىدىغان مەكتەپ.

ئىشتىن سىرتقى مائارىپ <مائار> ئىشچى، دېھقان ۋە خىزمەتچىلەرنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت ۋە پەن-تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئېلىپ بېرىلىدىغان تەربىيە.

ئىشتىن قالماق ① ئىشقا، خىزمەتكە بارالماي، چىقالماي قالماق: ئۇ بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىشتىن قالدى. * ئادەتتە قىسمەت چورۇق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشلىرىغا پەرۋانە بولۇپ، بىر كۈنمۇ ئىشتىن قالمايتتى. ② كاردىن چىقىپ كەتمەك، كېرەكسىز ھالغا كەلمەك، ئىش قىلىش ئىقتىدارىنى يوقاتماق.

ئىشتىن كېيىن داۋاملىشىدىغان مۇپەتتىشلىك <قا> مۇپەتتىشلىك ئورگىنىنىڭ مۇپەتتىشلىك ئوبيېكتى قىلىنغان ئەسلىي ئورۇننىڭ مۇپەتتىشلىك خۇلاسىسى ۋە قارارىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان مۇپەتتىشلىكى.

ئىشتىن كېيىنكى مۇپەتتىشلىك <قا> ئىقتىسادىي كەسىپ ئورۇنلىرىدىن كېيىن ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى، كارخانا، مەمۇرىي ئورۇنلارنىڭ نەق چوت دوكلاتى ۋە كەسپىي مالىيە دوكلاتلىرىنىڭ توغرىلىقى، ئىقتىسادىي پائالىيەتنىڭ ئۈنۈملۈكى، مالىيە-ئىقتىساد قانۇن-ئىنتىزامىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشى ۋە پىلاننىڭ ئورۇندىلىشى قاتارلىقلار ئۈستىدىكى مۇپەتتىشلىك.

ئىش چاتاق «ئىش-ھەرىكەت ئاقمايدۇ، يۈرۈشمەيدۇ، كاشىلا كۆپ» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: — ئىم، ئىش چاتاق، تەركىبىم باي دېھقان بولۇپتۇ، — دەپ ئالاقزادە بولۇپ يۈردى يۈسۈپ چوڭ.

ئىش چىقماق بىرەر ۋەقە يۈز بەرمەك، مەسىلە تۇغۇلماق: — مەن مۇشۇنداق ئىش چىقىشتىن قورققانىدىم، — دەپتۇ ئۇ. * ئۇلار يۈسۈپ چوڭ بىلەن قىسمەت چورۇق ئوتتۇرىسىدا ئىش چىقىپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ كەلگەنىدى.

ئىش رايونى <بىن> بەزى كان، زاۋۇت، شىركەت قاتارلىق كارخانا ئورۇنلارنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورگىنى.

ئىش رېتى <بىن> بىر پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنى تەشكىل قىلىدىغان ھەربىر باسقۇچ ۋە بۆلەكلەرنىڭ رېتى.

ئىش سائىتى <بىن> ئىش ئورۇنلىرىدا ئېھتىياج تۈپەيلى ۋاقىتلىق ياسالغان سائەتلەر.

ئىش فاكتورى <مال> ئىش بۇيرۇقى بىلەن ئىش ھالقا سۈرئەت تالونىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىش فۇنكسىيىسى <فىز> قاتتىق جىسىمدىكى بىر ئېلېكتروننى جىسىمدىن ئاجرىتىپ، جىسىم سىرتىدىكى ۋاكۇئۇمغا يەتكۈزۈشكە كېتىدىغان ئېنېرگىيە.

ئىشقا ئاشماق ئەمەلدە ئىجرا قىلىنماق، ئەمەلگە ئاشماق: ئۇلارنىڭ تەلىپى ئىشقا ئاشتى. * بىز سىزنىڭ ئۆيىڭىزنى بۇزۇشنى قارار قىلغان. لېكىن قارارىمىز سىز رازى بولۇپ كۆچكەندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

ئىشقا تۈك چىقماق قىلىۋاتقان ئىشدا توسقۇنلۇققا ئۇچرىماق: بولمىدى، ئۇ ئىشقا تۈك چىقىپ قالدى، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

ئىشقا چۈشمەك ① ئىش-ئەمگەككە كىرىشمەك: ماشىنىلار ئىشقا چۈشتى. ②

خىزمەتكە ئورۇنلاشماق: ئۇلار ئىدارىگە تەقسىم قىلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئىشقا چۈشتى. * ئۇر يەنە! — دەپ يەرنى تەپتى قىزدىبەگ غوجا. جاللاتلار ئىشقا چۈشۈپ، راجى بالىنى ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتتى.

ئىشقا سالماق ئىشلەتمەك: چېرىكلەر قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى. * ئۇلار ئاخىرى كونا چارىسىنى ئىشقا سالدى. * گومىنداڭچىلار ھەربىي قىسىملىرىنى ۋە قوراللىق ساقچىلىرىنى ئىشقا سالدى.

ئىشقا چىقىش نىسبىتى <س ئق> بارلىق ياكى بىرقىسىم ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ مۇئەييەن مەزگىلدە ئەمەلىي ئىشقا چىققان كۈن (ۋاقىت) ئومۇمىي سانىنىڭ تۈزۈمدە بەلگىلەنگەن ئىش كۈنى (ئىش ۋاقتى) ئومۇمىي سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن پىرسەنتى.

ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى <س ئق> ئىش ھەققىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى، يەنى مەھسۇلاتنىڭ سانى ياكى ئورۇندالغان مەشغۇلات مىقدارىغا قاراپ بىرلىك مەھسۇلات ئىش ھەققى بويىچە بېرىلىدىغان ئىش ھەققى. -

ئىش قەغىزى ئىدارە-جەمئىيەتلەر ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئىشخانىلاردا ئىشلىتىش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان قەغەز: ئىشخانىغا كىرىشىم بىلەنلا مېنىڭ ئىش ئۈستىلىمدە مېھرىگۈلنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردۈم. ئۇ ئىش قەغەزلىرىنى يىيىپ قويۇپ نېمىدۇر بىرنەرسە يېزىپ ئولتۇراتتى.

ئىش قىلماق ئىش-ھەرىكەت ئېلىپ بارماق، ئىش كۆرمەك: ئۆتكەندە ئوقۇغىنىمدا جىق نەرسىلەرنى بىلىۋالغانتىم، تىرىشىپ ئوقۇسام يەنە كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالىمەن. چوڭ بولسام ئىمىن ئاكامدەك كىتابقا قاراپ ئىش قىلىمەن.

ئىش كاتتا بىرنەرسە ياكى ئىشنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىزدىن ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: داستىخان ۋە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغانلارنى كۆرۈپ، «ئىش كاتتىغۇ» دېدى ئۇ.

ئىش كۆرگەن بېشىدىن خېلى جىق ئىش ئۆتكەن، تەجرىبىلىك: سىزمۇ ياشانغان، ئىش كۆرگەن، ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئايال ئىكەنسىز. * بۇ ئايالنىڭ ياشلىقىدا خېلى ئىش كۆرگەن گۈزەللەردىن ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش قىيىن ئەمەس ئىدى.

ئىش كۆرمەك ئىش ئېلىپ بارماق، ئىش تۇتماق، ئىش يۈرگۈزمەك، ئىشلىمەك: بىز ئۆز يېرىمىزنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كۆردۇق. * ئۇلار خۇشال بولۇپ، قوشلارنىڭ ئېيتقىنىغا ئاساسەن ئىش كۆرۈپ، ئازغىنا كولىۋىدى، راستتىنلا گۆمبەزنىڭ يولى ئېچىلدى.

ئىش كۈنى <س ئق> ئەمگەكچىلەرنىڭ بىر كېچە-كۈندۈزدە ئىشلەيدىغان ئىش ۋاقتى.

ئىش كۈنى قىممىتى <س ئق> ھەربىر ئىش كۈنى بويىچە ھېسابلانغان ئوتتۇرىچە ئەمگەك ھەققى.

ئىش كىيىمى مەشغۇلات ئېھتىياجى ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن كىيىم.

ئىش مەيدانى <سانا> ئىش ئېلىپ بېرىلىدىغان مەيدان. ئادەتتە يەنە قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ يىغىلىپ بىرلىكتە مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىغان ئورنىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىش مىقدارى <بن> تېخنىكىدىكى ئىشلەشكە تېگىشلىك ئىشنىڭ ئاز-كۆپلۈكى.

ئش نومۇری <س ئق> سوتسيالستك يېزا، كوللېكتىپ ئگىلك تەشكىللىرىدە، ئەزالارنىڭ ئەمگەك سەرپىياتىنى ئۆلچەيدىغان ۋە ئەمگەك ھەققىنى ھېسابلايدىغان ئەڭ كىچىك ئۆلچەم بىرلىكى. ئادەتتە ئون ئش نومۇری بىر ئش كۈنى بولىدۇ.

ئشنىڭ بېشنى تۇتماق ئومۇمەن بىرەر ئش-ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولماق: مەن كۆڭلۈمدە دائىم تېزرەك بىرەر ئشنىڭ بېشنى تۇتۇپ، قەرزىمنى تۆلەپ بولۇشقا ئالدىرايتتىم. * ئۇنىڭ مەقستى سىلىنى كۆزىمزنىڭ تىرىكىدە بىرەر ئشنىڭ بېشنى تۇتۇۋالسۇن دەيدۇ.

ئشنىڭ بېلىگە تەپمەك بىر ئوبدان بولۇۋاتقان، يۈرۈشۈۋاتقان ئشقا قارىتا بىردىنلا توسقۇنلۇق، پۇتلىكاشاڭ پەيدا قىلىپ، بولمايدىغان قىلىپ قويماق: ھازىرقى پەيتتە ئشنىڭ بېلىگە تېپىپ تۇرغان ھىيلىگەر جاسۇسلار ياكى يارىماس ئەمەلدار-لار سەۋەبىدىن بولغان ئەمەلىي توسقۇنلۇقنى پىچاق بىلەن بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ.

ئشنىڭ پۇتكىنى شۇ بىرەر ئش-ھە-رىكەتنىڭ نەتىجىلىك بولغان ياكى بولىدىغانلىقىغا قارىتا ئېيتىلىدىغان سۆز: قارا بوسۇقنى ئۆزۈمگە ئېگىۋالسام، ئشنىڭ پۇتكىنى شۇ.

ئشنىڭ تۈگىگىنى شۇ بىرەر ئش-ھە-رىكەتنىڭ پالاكەتكە، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرايدىغانلىقى ياكى ئۇچرىغانلىقىغا قارىتا ئېيتىلىدىغان سۆز: كىمنىڭ قىزى، خوتۇنى چىرايلىقراق بولسا، ئشنىڭ تۈگىگىنى شۇ ئىدى.

ئشنىڭ تىلى ئشنىڭ قائىدە-قانۇنىيتى، ئشلەش يوللىرى: ئشنىڭ تىلىنى بىلمەك.

ئشنىڭ تىلىنى بىلمەك ئشنىڭ ئېپى-جېپىنى، ئشلەش يوللىرىنى، قائىدە-قانۇنىيتىنى چۈشەنمەك.

ئشنىڭ قىزىقى مەسىلىنىڭ ھەيران قالارلىق تەرىپى، كۈلكىلىك قىسمى: — گەپ-قىلماڭلار. ئشنىڭ قىزىقىنى ئاخىرىدا ئاڭلايسىلەر، — دېدى ئىسمائىل ئاكا يېپقا موم سۈركەپ تۇرۇپ. * مانا ئەمدى سابىرمۇ ئۆزىنىڭ تاشقا ئۇرۇلغان تۇخۇم ئىكەنلىكىنى سەزدى، سېزىدۇ. مانا شۇ چاغدا ئشنىڭ قىزىقى چىقىدۇ.

ئشنىڭ كارى ئشنىڭ يولى: ھە، ئشنىڭ كارى شۇنداق ئىكەنغۇ. * بالا بىلەن قازا قوشۇلسا نېمە بولاتتى، ئشنىڭ كارى تامام ۋەسسالام.

ئشنىڭ كارى چاغلىق كىبىرەك يوق، ئانچە مۇھىم ئەمەس: ھەممىمز بارايلى، ئشنىڭ كارى چاغلىق.

ئشنىڭ كۆزىنى تاپماق ئشنىڭ ئاچقۇچى، ھەل قىلغۇچ تۈگۈنىنى چۈشىنىپ يەتمەك: يېزىمىز نېمە ئۈچۈن، ئۇ يېزىدەك بولالمايدۇ؟ ئويلىغانسېرى كۆڭلۈم يورۇشقا باشلىدى، ئشنىڭ كۆزىنى تاپتىم، كۆڭلۈمدە نۇرغۇن پىلانلار تۈزۈلدى.

ئشنىڭ ئوخشىغىنى شۇ ← **ئشنىڭ تۈگىگىنى شۇ**: ئولتۇرۇشقا ئېپىك كېلىشمەيدى-غان بىرى كېلىپ قالغان بولسا، ئشنىڭ ئوخشىغىنى شۇ.

ئشنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان ئش-ھەرىكەتنىڭ يولىنى، قائىدە-يوسۇن-نى، قانۇنىيەتلىرىنى ئوبدان چۈشىنىدى-غان: ئشنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان كىشى-لەر... سۇپۇرگە ئاخۇننىڭ باشچىلىقىدا قالماقدۆڭ تەرەپكە يول ئالدى.

ئشنىڭ ئىسسىقىدا ئۆز ۋاقتىدا، كېچىكمەس-

نە : ئۇنى ئىشنىڭ ئىسسىقىدا بىر تەرەپ قىلىۋېتە يلى .

ئىشنىڭ يولى ئىش-ھەرىكەتنىڭ قائىدە-يوسۇنى، قانۇنىيىتى؛ ئامالى، چارىسى: بۇ ئىشنىڭ يولىنى قىلايلى. * بۇ كۈنلەردە ئىشنىڭ يولى شۇنداق بولۇپ قالدى.

ئىشنى ھۆددىگە ئېلىش <قا> بەلگىلەنگەن مۇددەت ۋە تەلەپ بويىچە مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش. دۆلىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي توختام قانۇنىدا «قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ھۆددىگە ئېلىش توختىمى، دۆلەت بەلگىلىگەن تەرتىپ ۋە دۆلەت تەستىقلىغان مەبلەغ سېلىش پىلانى، پىلاندىكى ۋەزىپىلەر رويىختى قاتارلىق ھۆججەتلەرگە ئاساسەن ئىمزالىنىشى كېرەك» دەپ بەلگىلەنگەن.

ئىش ھەققى <س ئىق> ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك ھەققى ئۈچۈن باسقۇچقا بۆلۈپ بېرىلىدىغان پۇل ياكى ماددىي بۇيۇم.

ئىش ھەققى پايدا نىسبىتى <س ئىق> كارخانىدىكى ئەمگەكچىلەر مۇئەييەن مەزگىلدە جەمئىيەتكە قوشقان پايدا مىقدارى بىلەن شۇ مەزگىلدىكى ئەمگەكچىلەر ئىش ھەققى سوممىسىنىڭ نىسبىتى.

ئىش ھەققى تۈزۈمى <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردە «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن تۈزۈلگەن ئىش ھەققىنى تۆلەشكە ئالاقىدار تۈزۈم.

ئىش ھەققى دەرىجىسى <س ئىق> ئەمگەكچىلەرنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى، ماھارەت سەۋىيىسى ۋە مەسئۇلىيىتىنىڭ ئېغىر-يېنىكلىكىگە قاراپ ئىش ھەققى بېرىش ئۈچۈن ئايرىلغان دەرىجە.

ئىش ھەققى دەرىجىسى تۈزۈمى <س ئىق> سوتسىيالىستىك مەملىكەتلەردە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئەمگەكچىلەرنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى، ئەمگەكتىكى مەلىكىلىك دەرىجىسى، ئەمگەك سىجىللىقى، ئەمگەك شارائىتى ۋە مەسئۇلىيىتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قاتارلىقلارغا ئاساسەن، ئىش ھەققى دەرىجىسىنى ئايرىش ۋە ئىش ھەققى ئۆلچىمىنى بەلگىلەشتىكى بىر تۈرلۈك ئەمگەك ھەققى تۈزۈمى.

ئىش ھەققى راسچوت تالونى <مال> ئىچكى قىسىمدىكى ھەرقايسى تارماقلار بويىچە تۈزۈپ، ئىش ھەققىنى ھېسابلاشقا ھەمدە ئىشچى-خىزمەتچىلەر بىلەن ھېساب-كىتاب قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان دوكومېنت.

ئىش ھەققى شەكلى <س ئىق> ئىشچىلارغا ئىش ھەققى تۆلەش شەكلى. كاپىتالىزم شارائىتىدا ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ۋە ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئەڭ ئاساسلىق ئىش ھەققى شەكلى بار. سوتسىيالىستىك ئىش ھەققىنىڭ ئاساسىي شەكلىمۇ ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ۋە ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

ئىش ھەققى فوندى <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەت ھەر يىلى كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ۋە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەر-

نىڭ ئەمگەك ھەققىنى تۆلەش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان فوندى.

ئىش ھەققى قوشۇمچە خىراجىتى <س ئىق> دۆلىتىمىزنىڭ كارخانا قاتارلىق ئورۇنلىرى ئىشچى-خىزمەتچىلەر پاراۋانلىق چىقىمى سۈپىتىدە ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ بەلگىلىك پىرسەنتى بويىچە ھېسابلاپ، ئايمۇئاي ئاجرىتىلغان خىراجەت.

ئىش ھەققى ئۆلچىمى <س ئىق> ھەر دەرىجىلىك ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن مەلۇم خىزمەت ۋاقتى بويىچە بەلگىلەنگەن ئۆلچەم. ئادەتتە سائەتلىك، كۈنلۈك ۋە ئايلىق ئىش ھەققى ئۆلچىمى دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ.

ئىش ئورنى مۇقىم ئىشلەيدىغان ئىدارە، زاۋۇت-كارخانا قاتارلىقلارنىڭ بىرى: مەن تېخى بىرەر ئىش ئورنى تاپالمىدىم. * جۇمە داشۆنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش ئورنى تاپالمىدى. * زايىت بۈگۈن ئىش ئورنىغا كەلمەپتۇ.

ئىش ئورنىغا چۈشمەك ئىش-ھەرىكەت نورمال ھالىتىگە قايتماق، ئىزىغا چۈشمەك: ئەمدى ئىش ئورنىغا چۈشەر، قالايمىقانچىلىق تۈگەر. * سۇ كىردى رەھبەرلىكنىڭ بۇرنىغىمۇ، چۈشتى ئەمدى ئىشلار ئورنىغىمۇ.

ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى <س ئىق> ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ئورنىدىكى مەسئۇلىيىتى ئېنىق بەلگىلىنىدىغان ھەم ئەمەلدە قاتتىق ئىجرا قىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان بىر خىل باشقۇرۇش تۈزۈمى.

ئىش ئوڭاي ھەل قىلىش تەس ئەمەس، تەسكە چۈشمەيدۇ: — ۋاڭلارغا تۇغقانلىقىڭ راست بولسا، ئىش ئوڭاي، — دېدى يىگىت.

ئىش ئوڭدىن كەلمەك ئىشى ئوڭ، قولايلىق بولۇپ بەرمەك: ئىش ئوڭدىن كەلدى، — دېدى ئۇ نەسرەمنى نوقۇپ، پۇل تاپتىم. * ئۇ زەيتۇنەمنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن بىرەر مۇۋاپىق ئالاقە يولىنى تاپالماي يۈرەتتى. مانا ئەمدى ئىش ئوڭدىن كەلدى.

ئىش ئوڭغا تارتماق ئىش ئوڭ، ئاسان بولىدىغان، پايدىلىق تەرىپىگە قاراپ يۈزلەنمەك: ئىش ئوڭغا تارتسا، ئىشتان قوڭغا تارتىدۇ (ماقال). * ياخشى بولدى، ئىش ئوڭغا تارتتى. * ئىككى ئايدىن بېرى ئايۇپ ئاكىنىڭ ئىشى قىلچە ئوڭغا تارتمىدى.

ئىش ئۇلاغلىرى <زوئول> تىرىكچىلىك، ترانسپورت ئىشلىرىغا ياكى مىنىشكە ئىشلىتىلىدىغان ئات، تۆگە، كالا، قېچىر، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلار.

ئىش ئۈنۈمى <قا> ۋاقىت بىرلىكىدىكى ئىش مىقدارى.

ئىش ۋاقتى <مات> بەلگىلەنگەن ئىش مىقدارىنى تاماملاش ئۈچۈن لازىم بولىدىغان ۋاقىت.

ئىشى چۈشمەك → **ھاجىتى چۈشمەك**: ئۇنىڭ بىلەن يامانلاشما، بىر كۈن بولمىسا، بىر كۈن ئىشىڭ چۈشۈپ قالىدۇ.

ئىش ئىزلىرى بىرەر شەخسنىڭ ياكى كوللېكتىپنىڭ ئىلگىرى قىلغان مۇھىم ئىش-ھەرىكەتلىرى: گېزىتنىڭ بۇ سانىدا ئەمگەك نەمۇنىچىلىرىنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلدى.

ئىشىڭنى قىل «ئۆزۈڭنى بىل، ئۆز ئىشىڭنى قىل، باشقىلارنىڭ ئىش-ھەرىكىتىگە ئارىلاشما» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: كارىڭ بولمىسۇن، ئىشىڭنى قىل! — ۋېلىخان بەگ ھەيۋىسىنى بۇزماستىن ۋارقىرى-

دى. * ئىشىڭنى قىل، چۈشەندۈرۈپ قوياي دەپ كەتكىنىنى تېخى! * نېمە ئۇ جىن-شەيـتان دېگەن! ئىشنى قىلسۇن.

ئىشنى ئوخشاتماق ئىش-ھەرىكەتنى قاملاشتۇرۇلماي بۇزۇپ قويماق، ياماـنلاشتۇرماق: — ھىم، مانا دېمىدىمۇ، — دەپ ۋارقىرىدى مويدىن خوجا قىردا تۇرۇپ، — باقى قىزىلمۇچ ئىشنى ئوخشاتتى، ئەنە سۇ ھارۋىنىڭ شوتىسىنى بېسىپ كەتتى.

ئىش ياقماس ھۇرۇن، ئىشقا قىزىقمايدىـغان: ئىش ياقماس ئادەم. // ئىش ياقماسقا ئىش بۇيرۇساڭ، ساڭا ئەقىل ئۆگىتەر (ماقال). * ئۇ ئىش ياقماسقا ئىش بەرگۈچە، ئۆزىمىز قىلىۋېتە يلى.

ئىش يۈزىدە ئەمەلدە، ئەمەلىيەتتە: ھەركىم ئۆز قابىلىيىتىنى ئىش يۈزىدە كۆرسىـتىشى كېرەك. * ئىش يۈزىدە مۇنداق ئىش بولمىغان.

ئىش يۈزىدىكى تىلشۇناسلىق <تىل> XX ئەسىردە تىلشۇناسلىقتىن مۇستەقىل بولۇپ ئايرىلىپ چىققان بىر پەن تارمىقى. ئاساسەن ئىلىم-پەن ھەم تېخنىكا بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تىل مەسىـلىلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ، ئالايلۇق، ماشىنا تەرجىمىچىلىكى دېگەندەك. بەزى تىلشۇناسلار يېزىق يارىتىش، يېزىق ئۆزگەرتىش، ئەمالار يېزىقىنى تۈزۈش، ئادەم ۋە يەر ناملىرىنى تەرجىمە قىلىش، چەت تىل ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، تېز يېزىش قاتارلىق تىل-يېزىق مەسىلىلىرىنىمۇ ئىش يۈزىدىكى تىلشۇناسلىق دائىرىسىگە كىرىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ.

ئىش يۈگۈرمەك گىلەم توقۇش ئۈچۈن، ئۆرۈش يىپىنى دۇكان جازىسىغا تارتماق.

ئىش يۈگۈرۈش گىلەمچىلىكتە گىلەم توقۇشنى باشلاش.

ئىشارە ئى (ئە) ① كۆز، قاش، قول، باش ھەرىكىتى بىلەن بېرىلگەن بەلگە، ئىما؛ ئىشارەت: ئىشارە قىلماق. * رەيھان ماقۇللۇق ئىشارىسىنى بىلدۈرۈپ چىقىپ كەتتى. * ئۇنىڭغا سالامەتلىك تىلىدىم. يىگىت ماڭا كۆز ئىشارىسى بىلەن جاۋاب قىلدى. * دېھقانىنىڭ سۆزىدە قانداقتۇر بىر ھەقىقەتنىڭ بارلىقىنى سەزگەن ئالىمجان قايىل بولغىنىغا ئىشارە ئۈچۈن تەلەتىنى تېزلا ئۆزگەرتىپ كۈلۈمسىرىدى. ② ئالامەت، بەلگە: ماتېماتىكىلىق ئىشارە.

ئىشارە قىلماق كۆز، قاش، قول، باش ۋە يۈز ھەرىكىتى بىلەن بەلگە بەرمەك، ئىپادە بىلدۈرمەك: ئارمان مەنانىغا قارىدى. ئالىم ئىللىق كۈلۈمسىرەپ، قورقما دېگەندەك ئىشارە قىلدى. * — نان، — دېدى ئەركىن ئالدىدىكى ھېلىقى بىر پارچە ناننى ئىشارە قىلىپ.

ئىشارەت ئى (ئە) مەقسەت، نىشان، غەرەزنى سۆزسىز، تىلسىز ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بەلگە؛ ئىما: ئىشارەت قىلماق. * ئەقىلغا ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز (ماقال). * جاۋاھىرپۈرۈش بالىغا: — ئۇكام، ماۋۇ تۇلۇمغا كىر، مەن سېنى بىر ئىشارەت بىلەن تاغقا چىقىرىمەن، بىر ئىشارەت بىلەن تاغدىن چۈشۈرىمەن، — دەپتۇ. * جەپەر خەلپىگە يۈزىنى ئۆرۈپ، ئىشارەت بىلەن گەپ قىلماسلىق زۆرۈرلۈكىنى ئۇقتۇرۇپتۇ.

ئىشارەت تىلى <تىل> گاس، گاچىلار ئۆز ئوي-پىكىرلىرىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان بىر خىل تىل. ئۇ سىستېـمىلاشقان ۋە ئادەتكە ئايلانغان بىر يۈرۈش قول ئىشارىتىنى ئاساس قىلىدۇ.

ئىشارەت قىلماق مەقسىتى، نىشانى ۋە

غەرىزىنى سۆزسىز، تىلسىز ئۇقتۇرۇش ئۇچۇن، باش-كۆز، يۈز، قاش ياكى قول قاتارلىق ئەزالىرى ئارقىلىق بەلگە بەرمەك: ئايسە ئاپپاق ئۈنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلىپ، ئۆزىمۇ گىلەمنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئولتۇردى. * تۇرلۇك گۆش ۋە ئۈنىڭدىن تەييارلانغان رەڭمۇرەڭ ئاش-تاماق كۆزنى قاماشتۇراتتى. شاھ تاماق يېيىشكە ئىشارەت قىلدى. * — ھاراق ئىچىپ ماشىنا ھادىسىسى چىقارغاندۇ تايىن، — دېدى ھەجەر ئاچا كېسەلنى بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

ئىشارەتلەشمەك «ئىشارەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خەلچەم بىلەن زۆھرەخان ئىشارەتلىشىپ كېسەلنى ئېلىپ كېتىشتى.

ئىشارەتلىك سۈپ. ئىشارەت، بەلگىلەر ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن: بولۇپمۇ مۇھىمى شۇكى، باللارغا بەلگە شەكلىدىكى رەسىملەر — دەسلەپكى چېرتيوژ، ئىشارەتلىك خەرىتىلەرنى چۈشىنىدىغان بولۇشنى ئۆگىتىشى كېرەك.

ئىشارەتلىمەك پ. ئىشارەت ئارقىلىق بىلدۈرمەك، ئىپادىلىمەك، ئىشارەت قىلماق: خەيرۇللا قاش، كۆز، ئېڭەكلىرى بىلەن قەمەرلەرنىڭ ئۆيى تەرەپنى ئىشارەتلىدى. * — بەگباش سۇ تۇگەپ قالدى، تىنىچ سۇغا ئۆتىمىز، — دېدى رىشىت ئۇستا كۆزى بىلەن ئالدىنى ئىشارەتلەپ.

ئىشارىلىك سۈپ. ئىشارە بىلەن بىلدۈرۈلگەن: كىشىلەر ئارىسىدا كىملەردۇر پىچىرلىشىپ ۋە ئىشارىلىك سۆزلەرنى قىلىشىپ، باشلىرىنى بىلىنەر-بىلىنمەس ھالدا سىلكىشەتتى.

ئىشان ئى (پ) ① ئىسلام دىنىنىڭ سوپى مەزھىپىگە مەنسۇپ دىنىي ئۆلىما، تەرغىباتچى بولۇپ، ئۇ بۇ دۇنيالىقنى تەرك ئېتىپ، تەركىدۇنيالىقنى تەرغىب قىلىشتىن ئىبارەت ئىسلام دىنىغا، ئىسلام ئەقىدىلىرىگە زىت يول تۇتقۇچى دەپ قارىلىدۇ: ئۆتكەن زاماندا بىر ئىشاننىڭ يالغۇز ئوغلى بولغانىكەن. ئىشان قېرىپ ئۆلەر ھالغا يەتكەندە ئوغلىغا مۇنداق نەسىھەت قىلىپتۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىشانلىق ئى. بۇ دۇنيالىقنى تەرك ئېتىپ، تەركىدۇنيالىقنى تەرغىب قىلىشتىن ئىبارەت ئىسلام دىنىغا، ئىسلام ئەقىدىلىرىگە زىت ئىش، پائالىيەت: ئىشانلىق قىلماق.

ئىش-ئەمگەك ئىش ۋە ئەمگەك: قىسقىسىنى ئېيتقاندا، مەن ئىش-ئەمگەكنى، ئىستانوكىمنى ۋە مەن بىلەن بىللە ئىشلەۋاتقان ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن.

ئىشەنچ ئى. ھەقىقىي، چىن، راست، شەرتسىز دەپ بىلىش، ئىشىنىش؛ ئېتىقاد: ئىشەنچكە تولماق. ئىشەنچ باغلىماق. ئىشەنچ كامىل. * سىز بۇندىن كېيىن بىزنىڭ ئۆيگە بېرىڭ، بىز بىللە ئۆگىنەيلى، — دېدى ئارسلان ئىشەنچ بىلەن. * ئىشەنچ بولسا ياخشى ئەخلاقنىڭ ئالامىتى بولۇپ، ئاقىۋەتتە كىشىنى ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرىدۇ.

ئىشەنچ قىلماق ئىشەنمەك، ئىشەنچ تۇرغۇزماق: زاۋۇت رەھبەرلىكى سىزگە ئىشەنچ قىلىپ ئوقۇشقا ئەۋەتكەن تۇرسا، مۇشۇنداق قىلىپ ئۇلارغا قانداقمۇ يۈز كېلەلەيسىز؟ * بىز خەلققە مەسئۇل، خەلق بىزگە ئىشەنچ قىلىپ ھوقۇق تۇتقۇزغان.

ئىشەنچى كامىل «شۇنداقلىقىدا شەك يوق، ھەقىقەتەن شۇنداق» دېگەندەك مەنىلەردىكى ئادەت سۆزى.

ئىشەنچە (توغرىسى: ئىشەنچ) ← ئىشەنچ.

ئىشەنچسىز سۈپ ① ئىشىنىپ بولمايدىغان، ئىشەنگىلى بولمايدىغان، ئىشەنچلىك

ئەمەس: ئىشەنچسىز ئادەم. ئىشەنچسىز دوست. * – ئىشەنچسىز كىشى بىلەن ئارىلاشما، سېنى ئالداپ پۇلۇڭنى سوقمىسۇن، – دېدى ئانام جېكىلەپ. * – توغرا، مەنمۇ قولىمىزدىكى ماتېرىياللارنى ئىشەنچسىز، دېمەكچى ئەمەسمەن، – دېدى رەخمەتجان چۈشەندۈرۈپ. ② ئۈمىد-ئىشەنچ يوق، ئىشەنچ قىلالمىغان، ئىشەنچسىزلىك ئىپادىلىنىپ، چىقىپ تۇرىدىغان: رەۋىخان ئاچا سەل ئويلىنىپ قالدى. نېمىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. خىلىدىن كېيىن، ھېزىم ئاكىغا غەلىتە بىر نەزەردە تىكىلگىنىچە ئىشەنچسىز تەلەپپۇزدا سورىدى.

ئىشەنچسىزلىك «ئىشەنچسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: – ئانامۇ... قوشۇلدى، – دېدى ئەخمەت ئېغىر تىنىپ، ئەمما ئۇنىڭ ئاۋازىدا ئىشەنچسىزلىك بار ئىدى. * – بۇ سىزنىڭ نېمە دېگىنىڭىز؟ سىز نېمە ئۈچۈن ئەۋلادلىرىڭىزغا بۇنداق ئىشەنچسىزلىك بىلەن قارايسىز؟ – ماھىرە بىر مىنۇتچە تۇرۇپ قېلىپ سۆزلىدى.

ئىشەنچلىك ① سۈپ. ئىشىنىشكە، ئىشەنچ قىلىشقا بولىدىغان: ئىشەنچلىك ئادەم. ئىشەنچلىك خەۋەر. ئىشەنچلىك گەپ. * بۇ چېرىكلەر باشقا مىللەتلەردىن تەركىب تاپقاچقا، شامەخسۇت ئۇلارنى ئىشەنچلىك ھېسابلىمايتتى. ② رەۋ. ئىشەنچ قىلغان ھالدا، ئىشەنچ بىلەن: ئۇ كەينىگە ياندى. خىيال قۇشى مۇشۇنداق ئەجىر بىلەن كېلىدىغان كەلگۈسى بەختىيار كۈنلەر ئۈستىدە ئىشەنچلىك پەرۋاز قىلاتتى.

ئىشەنچلىك ئارىلىق <مات> ئومۇمىي گەۋدە پارامېتىرى Q گە نىسبەتەن ساھە مۆلچىرى ئېلىپ بارغاندا، ئەگەر ئالدىن بېرىلگەن ئېھتىماللىق α غا نىسبەتەن $P<Q_1<Q<Q<Q_2=1-\alpha$ شەرتىنى قانائەتلەندۈرەلەيدىغان بىرەر ئارىلىق (Q_1, Q_2) نى تېپىشقا بولسا، ئۇ ھالدا (Q_1, Q_2) ئارىلىق پارامېتىر Q نىڭ ئىشەنچلىك ئارىلىقى دېيىلىدۇ.

ئىشەنچلىك رەقەم <مات> ئەگەر تەقرىبىي سانىنىڭ مۇتلەق خاتالىقى ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى خانىسىدىكى بىر بىرلىكتىن ئېشىپ كەتمىسە، ئۇ ھالدا بۇ تەقرىبىي سانىنىڭ سول تەرەپتىكى نۆلگە تەڭ بولمىغان بىرىنچى رەقىمىدىن باشلاپ مۇشۇ خانىغىچە بولغان بارلىق رەقەملەر «ئىشەنچلىك رەقەملەر» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىشەندۈرەرلىك سۈپ. ئىشەندۈرىدىغان، قايىل قىلارلىق: ئاتابېكنىڭ سۆزلىرى كىشىنى تولۇق ئىشەندۈرەرلىك دەرىجىدە، خەتكە مۇۋاپىق ئىدى.

ئىشەندۈرمەك «ئىشەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ تەجرىبە بىزنى نەرسە، دۇنيا، مۇھىتنىڭ بىزگە باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشەندۈرىدۇ. * چالا تەرجىمانلار كىنودىكى ۋەقەلەرنى ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ يېنىدىكى ساددا ئادەملەرنى ئىشەندۈرىدۇ.

ئىشەندۈرۈشمەك «ئىشەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىشەندۈرۈلمەك «ئىشەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىشەنمەك پ. ھەقىقىي، چىن، شەرتسىز، راست دەپ بىلمەك، ئىشەنچ قىلماق: دوستىغا ئىشەنمەك. * مەنسۇر، خۇرشىدىخاننىڭ سۆزلىرىدىن سەلىمىنىڭ راستىنلا بۇ يەرگە كەلمىگەنلىكىگە ئىشەندى.

* – جىياڭجۈن ئالىيلىرى، – دېدى قېرى
مۇشاۋىر، – بۇ ئۇيغۇر – مۇسۇلمان چېرىكلىرى-
گە ئىشەنگىلى بولامدۇ؟ بۇ خەقنىڭ ئۆزىدە
«قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ» دېگەن
گەپ بار ئىكەنغۇ؟

ئىش-پائالىيەت قىلىنغان ئىش-ھەرىكەت-
لەر: ئۆزىنىڭ ئىلغار ئىش-پائالىيەتلىرى بىلەن
فابرىكىدا ناھايىتى چوڭ تەسىر قوزغىغان بۇ
ئادەمنىڭ ئەمدى كېلىپ ئىلغار بىر تەكلىپكە
بۇنچىلىك قاتتىق قارشى چىقىشىغا ئۇ زادى
ئىشەنمەيتتى.

ئىشپىيون ئى (<نېم) دۆلەتنىڭ مۇھىم
ئاخباراتىنى ۋە ھەربىي سىرلىرىنى
مەخپىي ھالدا ئىگىلەپ، ئۇنى ئوغرىلاپ
باشقا مەملىكەتكە، دۈشمەن تەرەپكە
يەتكۈزۈپ بېرىدىغان شەخس، جاسۇس:
ئىشپىيون تۇرغۇزماق. ئىشپىيون ئەۋەتمەك. *
ياق، ئىسمى ئاشۇنداق بىر ئىشپىيون بارلىقنى
ئاڭلىغان، لېكىن ئۇنىڭ ئەپتى-ئەڭگارىنى
كۆرمەپتىكەنمەن.

ئىشپىيونلۇق ئى. ئىشپىيونلارغا يۈكلەنگەن
ئىش، ۋەزىپە؛ جاسۇسلۇق: مەن مىللىي
ئارمىيىنىڭ جەڭچىسى، يەنە كېلىپ باتۇر
جەڭچىسى بولغان، لېكىن مەن كونىشەھەردە
ئىشپىيونلۇق قىلىش ئۈچۈن قالغان ئەمەسمەن.

ئىشپىيونلۇق جىنايىتى <قا> دۆلىتىمىزنىڭ
جىنايى ئىشلار قانۇنىدا بەلگىلەنگەن
جىنايەت تۈرلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا
ئىچكى دۈشمەنلەرنىڭ ئىشپىيونلۇق
تەشكىلاتىغا قاتنىشىش ياكى ئىچكى
دۈشمەنلەرنىڭ ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتلىرى
ئۈچۈن ئوغرىلىق قىلىش، ئىگىلەش،
ئاخبارات يەتكۈزۈش ياكى ئۇلار تاپشۇرغان
ۋەزىپىلەرنى قوبۇل قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىشتان ئى (د) تەننىڭ بەلدىن تۆۋەنكى
قىسمىغا كىيىلىدىغان، ئۇزۇن ئىككى
پاچاقلىق كىيىم؛ شىم: ئىشتان كىيمەك.
* – يېڭى ئىشتاننى قانداق پاسوندا تىكت-
مەن؟ – سوراپتۇ خوتۇنى.

ئىشتانغا چىقىرىۋەتمەك قورقىنىدىن
چىچىۋەتمەك، ھەددىدىن زىيادە قورق-
ماق: كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا يى شىڭفۇنىڭ
ئىشتانغا چىقىرىۋەتكەنلىكى توغرىسىدا قىزىق
گەپلەر بار.

ئىشتىنى تىزىدىن ئاشماسلىق
نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىق: ئۇ ئىشتىنى
تىزىدىن ئاشماي ئالەمدىن ئۆتتى.

ئىشتىنى ئىككى بولۇپ قالماق ئاز-پاز
پۇل-مالغا ئېرىشىپ، ھال-كۈنى ياخشىلان-
ماق: ئۇنىڭ ئىشتىنى ئىككى بولۇپ قېلىپتۇ،
شۇڭا تىلى ئۇزىراپ قالدى.

ئىشتىنىغا پىت تاشلىماق ئوتتۇرىسىدا
زىددىيەت پەيدا قىلماق، زىددىيەت،
ئىختىلاپ تۇغدۇرماق، ئىچكى ياقتىن
كۈشكۈرتۈپ زىتلاشتۇرماق: قايسى كۈنى
جانابلىرى ئەقىل چىرىغىغا ياغ قۇيغاندىن
كېيىن، مەن نەچچە كىشىنىڭ ئىشتىنىغا پىت
تاشلىدىم، ئىشىنمەمسىز، خەلق چوقۇم
تىركىشىدۇ، غوۋغا چىقىدىغانلىقى كۆزۈمگە
كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئىشتانباغ ئى (ئىشتان+باغ) ئىشتاننى كۆتۈرۈپ
تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈلىد-
غان شوينا.

ئىشتانبېغى بوش ئاسان ئېرىپ كېتىد-
دىغان، ئەخلاقى ناچار؛ شاللاق،
ئىرادىسىز (ئاياللار ھەققىدە): ئۇ
خوتۇنىنىڭ ئىشتانبېغى بوش ئىكەن دەپ
ئاڭلىدىم.

ئىشتانپايپاق ئى (ئىشتان+پايپاق) ئۈستى
ئىشتان، ئۈچى پايپاقتىن ئىبارەت بولغان

هەمدە بۇ ئىككىسى بىرىكتۈرۈپ تىكىلگەن ياكى توقۇلغان بىر خىل كىيىم. كۆپىنچە باللار ۋە ئاياللار كىيىدۇ.

ئىشتانسز سۈپ. ئىشتىنى يوق، ئىشتان كىيمىگەن: ئىشتانسزنىڭ چۈشىگە ئىككى غېرىچ بۆز كىرىپتۇ (ماقال). * شۇنداق قىلىپ، تەم-تۇتەم شالداماي ئىككى يىل يۇرت سوراپتۇ، ئالۋان-ياساقنىڭ ئېغىرلىقىدىن خەلق ئىشتانسز قېلىپتۇ.

ئىشتانلىق سۈپ ① ئىشتىنى بار، ئىشتان كىيگەن: يولنىڭ ئۇ قېتىدىكى كۆك ئىشتانلىق كىشى مېنىڭ بىر نەۋرە ئاكام بولىدۇ. ② ئىشتان بولىدىغان، ئىشتان چىقىدىغان ياكى ئىشتان تىكىشكە، كىيىشكە باپ: بىر ئىشتانلىق رەخت. ئىككى ئىشتانلىق سارجا.

ئىشتە ئۈن. ئاياللارنىڭ بىرەرسىنىڭ قىلغان بىرەر ئىش-ھەرىكىتى، گەپ-سۆزى قاتارلىقلار كۆڭلىگە ياقماي قالغاندا نارازىلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىدىغان سۆزى: ئىشتە! نېمە قىلغىنىڭ بۇ!

ئىشتەي ئى (ئە) جان ت ← **ئىشتها**: ئاش يوق — ئىشتەي يوق (ماقال). * مەسۇم مايلىرى ئېقىپ، گۆشلىرى تىترەپ تۇرغان بىر تەخسە پېتىر مانتىنى ئىشتەي بىلەن يېمەكتە ئىدى.

ئىشتراپ ئى (ر<نېم) ← **جەرىمانە**.

ئىشتراك ئى (ئە) يېزت. بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە ياكى توي، مۇراسىم، مەجلىس، يىغىن قاتارلىقلارغا قاتنىشىش، بېرىش؛ داخىل: ئىشتراك قىلماق. ئىشتراك ئەتمەك.

ئىشتراك ئەتمەك ← **ئىشتراك قىلماق**: شۇ سەۋەبلىك سابىت داموللا ھەرەمدىن ھىندىستان ئارقىلىق ئۇدۇل خوتەنگە كېلىپ، — مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت قۇرغان يوشۇرۇن تەشكىلاتقا كىرىپ، قوزغىلاڭغا بىۋاسىتە ئىشتراك ئەتكەن.

ئىشتراك قىلماق يېزت. ھازىر بولماق، داخىل بولماق، قاتناشماق: — كونسۇل جانابلىرى، ھۆرمەتلىك خانىم ئالىيلىرى، بۈگۈنكى ئاددىي زىياپىتىمىزگە ئىشتراك قىلغان بارلىق ئەزىز مېھمانلار! سىزلەرنى تۈمەن يىللار ياشىشىڭلار ئۈچۈن قەدەھكە تەكلىپ قىلىمەن، — دېدى ئۇ جاراڭلىق ئاۋازدا. * دەرس باشلاش مۇراسىمىغا ھەممە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىشتراك قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئىشتراكچى ئى. بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، يىغىن، مۇراسىم، مەرىكە، ئولتۇرۇش سورۇنلارغا ئىشتراك قىلغۇچى، قاتناشقۇچى كىشى: مەجلىس ئىشتراكچىلىرى. * توختىنىياز زورغا قاراشلىق ئۈچ پەيجاڭنىڭ بىرى بولغان ھوشۇر كانتومۇ ئاشۇ ئىشلارنىڭ ئىشتراكچىسى ئىدى. * ئۇ يىغىننىڭ رەسمىي ئىشتراكچىسى ئەمەس. ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىنلا كەتسىمۇ بولار، — دېدى چوڭلاردىن بىرى.

ئىشترمەك (توغرىسى: ئىنتەرمەك) ← **ئىنتەرمەك**.

ئىشتك I ئى (د) مىلتىققا ئورنىتىلغان نەيزە، تىغ: ئىشتك سانجىماق. * موماينىڭ چاچلىرى چۇۋۇلغان، قولى كەينىگە باغلانغان، پېشانىسىدىن ئېقىپ چۈشكەن قان ئۇنىڭ ئېتەكلىرىنى بويىغان. ئىشتكلەر يالت-يۇلت قىلىدۇ.

ئىشتك II (توغرىسى: ئىنتك) ← **ئىنتك**.

ئىشتها ئى (ئە) كىشىنىڭ يېمەك-ئىچمەككە كۆڭلى تارتىشى؛ مايىللىقى: ئىشتها بىلەن يېمەك. * ئۇلار ئىشتها بىلەن كاۋاپ يېيىشتى. * مەن ئۇنىڭ گۆشنى ئىشتها بىلەن چاينا-

ۋاتقانلىقنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتىم.

ئىشتىھا ساقلىماق نىشان قىلىنغان تاماقنى كۈتۈپ قورساقتا بىرنەرسە يېمەي تۇرماق: كاھلار، دورغىلار داستىخاندىكى نازۇ نېمەتلەرگە ئەتىگەندىن بېرى ئىشتىھا ساقلاۋاتقاندى.

ئىشتىھاسى تۇتۇلماق تاماققا كۆڭلى تارتماسلىق، تاماق يېگۈسى كەلمەسلىك: كەيپىيات ياخشى بولمىسا ئىشتىھا تۇتۇلۇپ، گالدىن تاماق ئۆتمەيدۇ. * سادىر ئىش ئۈستىلىدە مىدىرلىماي ئولتۇراتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ ئىشتىھاسىمۇ تۇتۇلدى، ئۇيقۇسىمۇ قاچتى.

ئىشتىھاسى ئېچىلماق يېمەكلىك تەلەپ قىلماق، تاماق يېگۈسى كەلمەك: ۋاڭ ئىشتىھاسى ئېچىلغاندىن كېيىن، بىر تەخسە ھالۋا، بىر چىنە قايماق چاينى توقاچ نانلار بىلەن ئىچۋالاتتى. * كىشىنىڭ كۆڭلى خۇش بولسا، ئىشتىھاسىمۇ ئېچىلىپ كېتىدۇ.

ئىشتىھاسى يوق ھېچنېمە يېگۈسى يوق: ھېچ ئىشتىھايىم يوق، ئاش ئاغزىمغا بىر قىسمىلا تېتىيدۇ، — دېدى ئۇ.

ئىشتىھا قىلماق ئىشتىياق بىلەن يېمەك، بەھۇزۇر يېمەك: مېھمانلار ياغلىق پولۇنى ئىشتىھا قىلىشتى. * ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ قوشۇلۇپ ئۈزۈم يېدى. خېلى ۋاقىتقىچە سۆز قىلماستىن، ئېلىك، يەڭ دەپ تەكلىپ قىلىشىپ ئىشتىھا قىلىشتى.

ئىشتىھاسىز سۈپ. ئىشتىھا بىلەن ئەمەس، خالاپ-خالىماي: لەغمەننى ئىشتىھاسىز يەپ ئولتۇرغان شەۋكەت چىرايىنىمۇ ئاچماستىن قىسقىلا جاۋاب بەردى.

ئىشتىھاسىزلانماق پ. ئىشتىھاسى تۇتۇلماق، ئىشتىھاسى ئازايماق: ئاتاقلىق ئىنژېنېر قۇددۇس پەيزى ئۇشتۇمتۇت قىزىپ، تىترەپ، ئىشتىھاسىزلىنىپ يېتىپ قالدى.

ئىشتىھاسىزلىق «ئىشتىھاسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تاماقنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يېمەك. * مەستۇرە ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىقى بارلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۈچ بارمىقى بىلەن چىمدىپ ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى. * ئۇ ئوقۇرلارغا قاتار قىلىپ باغلانغان قىرچاڭغۇ ئاتلارنىڭ قارىداپ كەتكەن توپا سامانىنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يېيىشلىرىگە بىرھازا جىمجىت قاراپ تۇردى.

ئىشتىھالىق سۈپ. ئىشتىھاسى بار، ئىشتىھاسى ياخشى: ئىشتىھالىق ئادەم. * كۆزىتىدۇ باشلىقلىرىنىڭ ئارزۇسى نە، خۇلقى-پەيلىچۇ، ئىشتىھالىق قايسى تائامغا، تەلپۈنۈشى — كۆڭۈل مەيلىچۇ.

ئىشتىياق ئى (ئە) بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسە، ئىشقا بولغان زور قىزىقىش؛ زوق، ھەۋەس: سارىخان ئانا باغ ئارىسىدىكى بىر تاسما بوش يەرگە ئىشتىياق بىلەن گۈل ئۆستۈرۈپ، ھويلا ئىچىنى چوغدەك قىزارتتى.

ئىشتىياق باغلىماق قىزىقماق، ھەۋەس قىلماق: ئۇ ئۆز خىزمىتىگە ئىشتىياق باغلىغان، شۇڭا خىزمىتىدىن نەتىجە چىقاردى. * بىكار ۋاقىت تاپساق ئوقۇيمىز ساۋاق، ئەلا بولۇشقا باغلاپ ئىشتىياق.

ئىشچان سۈپ. ئىشتىن باش تارتمايدىغان، ئىشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ ئەمگەكچان، ئەمگەك سۆيەر: ئىشچان قىز. ئىشچان يىگىت. * بۇرۇنقى زاماندا ناھايىتى ئىشچان بىر باغۋەن ئۆتكەنىكەن.

ئىشچانلىق «ئىشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇمۇ مايسەمنى جېنىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرەتتى. ئەل-يۇرت ئارىسىدا قىزنىڭ

قەيسەرلىكى، ئىشچانلىقى بىلەن پەخىرلىنەتتى.

ئىشچى ئى. جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئاساسەن ئىش ھەققى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئەمگەكچى: پىشقەدەم ئىشچى. ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى. * مەن ۋىلايەتلىك ماشىنا رېمونت زاۋۇتىنىڭ رېمونت ئىشچىسى ئەخمەتجان بولىمەن. * مېنىڭ ئاكام كۆكيار كۆمۈر كېنىنىڭ ئىشچىسى.

ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى <پەلس> XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىشچىلار ھەرىكىتىدە پەيدا بولغان بىر خىل بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق ئېقىمى. ئۇ دەسلەپتە ئەنگلىيە ئىشچىلار بىرلەشمىسىدە پەيدا بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان.

ئىشچىلار سىنىپى <پەلس> ھېچقانداق ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئىگىلىمىگەن، پەقەت مائاشقىلا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدىغان ئەمگەكچىلەردىن تەشكىللەنگەن سىنىپ، ئۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرىي سىنىپى ھېسابلىنىدۇ.

ئىشچىلار ھەرىكىتى <پەلس> ئىشچىلارنىڭ مەلۇم تەلەپنى ئىشقا ئاشۇرۇش ياكى مەلۇم مەسىلىگە قارشىلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئېلىپ بارغان تەشكىللىك ھەرىكىتى.

ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى <پەلس> ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى. ماركسىزم، لېنىنىزملىق پارتىيىلەر رەھبەرلىكىدىكى ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرى پارتىيىنىڭ ئىشچىلار ئاممىسى بىلەن ئالاقە باغلىشىدىكى كۆۋرۈك بولۇپ، كەڭ ئىشچىلار ئاممىسىغا كوممۇنىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىشتىكى مەكتىپى ھېسابلىنىدۇ.

ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قانۇنى <قا> ئىشچىلارنىڭ ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنى تەشكىللەشتىكى تەرتىپ پرىنسىپلىرى ھەمدە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيەتلىرى ھەققىدىكى قانۇن.

ئىشچى ھەرە <زوئول> ھەسەل ھەرىلىرى ئىچىدىكى كۆپىيىش ئورگىنى مۇكەممەل تەرەققىي قىلمىغان چىشى ھەرە. تېنى كىچىك، سېرىققا مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ. قانىتى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇچۇشقا ماھىر كېلىدۇ. نەشتىرى بار. قورساق قىسمىدا موم ماددىسىنى ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان موم بېزى بار، ئارقا ئىككى پۇتىدا چاڭدىنى بار. ئادەتتە ئۇ كۆنەك ياساش، گۈل چېچىكى ۋە گۈل شىرنىلىرىنى يىغىش، لىچىنكا ھەم ئانا ھەرىلەرنى بېقىش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەيدۇ، ئۇرۇقلىنالمايدۇ.

ئىشچى-خىزمەتچى دۆلەتنىڭ ئىشچىسى ۋە كادىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ئىدارە ئىشچى-خىزمەتچىلىرى. * بۇ يەردە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق ئۈچ مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ياشايدۇ. * 2-ئاينىڭ 28-كۈنىمۇ شىركەتتىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ دەم ئېلىش كۈنى ئىدى.

ئىشچى-دېھقان ئىشچى ۋە دېھقان: ئىشچى-دېھقانلار ئىتتىپاقى. * ھازىرقى ئىسلاھات ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىمىزدا كەڭ ئىشچى-دېھقانلار قوشۇنى يەنىلا ئاساسىي قوشۇن ھېسابلىنىدۇ.

ئىشچى-دېھقانلار ئىتتىپاقى <پەلس> ئىشچىلار سىنىپى بىلەن ئەمگەكچى دېھقانلارنىڭ پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدىكى ئىنقىلابىي ئىتتىپاقى.

ئىشچىلىق ئى. ئىشچىلارغا يۈكلەنگەن،

ئىشچىلار قىلىدىغان ئىش، كەسىپ: ئىشچىلىققا قوبۇل قىلماق. * مەن چوڭ بولغاندا نېمە قىلىدىغانلىقىم ھەققىدە باش قاتۇرۇشنى خالىمايتتىم، چۈنكى چوڭ بولغاندا ماڭا بەربىر تېگىدىغىنى، دادام بىلەن ئاكامغا ئوخشاش كۆمۈركان ئىشچىلىقى دەپ ئويلايتتىم. // پەرىدە ئىشكنى ئاچتى، سىرتتىن ئىشچىلىق كىيىمى كىيگەن ئوتتۇرا ياشلىق بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

ئىشخانا ئى ① ئىش قىلىدىغان بىرەر جاي، ئورۇن، دۇكان، ئۆي، سېخ ۋە شۇ قاتارلىقلار: تۆمۈرچىلىك ئىشخانىسى. ② ئىش، خىزمەت قىلىنىدىغان جاي، مەمۇرىي ياكى كەسپىي ئىش بېجىرىش ئۆيى: ئىدارە ئىشخانىسى. مۇدىر ئىشخانىسى. * سادىق ھارۋىدىن چۈشۈپ پارتكوم ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى. * يېنىمدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشخانا مۇدىرى سايىم ئالتۇن چىشلىرىنى پارقىرىتىپ، كۈلۈپ تۇراتتى.

ئىشخانا ۋاگون <قاتن> يۈك پويىزلىرىدا پويىز باشلىقى ئىش بېجىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ۋاگون. ئۇ ئۆزى بىلەن بىر قاتاردا چېتىلىدىغان باشقا ۋاگونلارغا نىسبەتەن قىسقىراق بولىدۇ ۋە پويىزنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا چېتىلىدۇ.

ئىشداش ئى. ئۆزى بىلەن بىرگە بىر خىل ئىش، كەسپنى ئىشلىگۈچى ياكى قىلىۋاتقان ئىش-ھەرىكىتى، كەسپى بىر خىل، ئوخشاش بولغان كىشى: ئۆيمىزگە شەنبە، يەكشەنبە كەچلىرى رەپقەتنىڭ ئاغىنىلىرى بىلەن مېنىڭ يېڭى ئورۇنلاشقان مەكتىپىمدىكى ئىشداشلىرىم يىغىلاتتى. * سېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئىشداش ئىكەنلىكىڭنى خېلى بۇرۇنلا بىلگەن ئىدىم.

ئىشرەت ئى (ئە) كەيپ-ساپا، ئەيش، ئەيش-ئىشرەت: ئىشرەت قىلماق. ئىشرەت قېزىپ كەتمەك. * ھەسەن ھېلىقى مومايىنى ئىزدەپ تېپىپ، قەمەرگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ چەكسىزلىكىنى ئېيتىپ، پەقەت بىرلا كۈن ئىشرەت شارابىنى ئىچىشكە ئۇنى رازى قىلىشنى تاپىلاپتۇ. * ئەي ساقىي شاراب تۇت، بىل بۇ دەم ئىلھام ماڭا ئۈلپەت، نە ئىلھام، بۇ زىباگۈل يۈز مېنىڭ بىرلە قىلۇر ئىشرەت.

ئىشرەتپەرەس ئى (ئە+پ) كەيپ-ساپاغا، ئەيش-ئىشرەتكە قاتتىق بېرىلگەن ئىشرەتنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم؛ ئىشرەتخۇمار: ئۇ شۇ قىزنى قولتۇقلاپ ئەيش-ئىشرەت بەزمىلىرىگە ئېلىپ كىرىشنى ۋە بىرمۇنچە، ئىشرەتپەرەسلەرنىڭ «ياشسۇن بۇرھانىدىن بەگ!» دەپ ۋارقىرىشىنى ئۆزى ئۈچۈن شان-شۆھرەت ھېسابلايدۇ. // ئۇ ئاجايىپ ئىشرەتپەرەس ئادەم ئىكەن.

ئىشرەتپەرەسلىك «ئىشرەتپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىشرەتپەرەسلىك قىلماق.

ئىشرەتخانا ئى (ئە+پ) ئىشرەت قىلىنىدىغان جاي؛ ئىشرەتگاھ: ئاتىسى ئەۋەتكەن ئالتۇن-كۈمۈشلەر يۈگۈرتتى ھەر ئاخشام ئىشرەتخانىغا، ئۆتكۈزدى ئون يىلنى بېرىلىپ شېرىپ ئىستامبۇل سەتىڭى، مەي-شارابىغا.

ئىشرەتخۇمار سۈپ (ئە+پ) كەيپ-ساپاغا، ئەيش-ئىشرەتكە ئامراق، ئەيش-ئىشرەتكە بېرىلىشنى، ئەيش-ئىشرەت قىلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان: ئىشرەتخۇمار ئادەم. * ياندىشىپ بىرقانچە ئۈلپەت-دوستلىرى، ھەممىسى ئىشرەتخۇمار تەڭتۇشلىرى. ئارغىماقلار-غا مىنىپ، ئىرغاڭلىشىپ، ئوۋ قىلاتتى قىشلىقى تاغلار ئېشىپ // ئىشرەتخۇمارلار بۇ يەرگە

دائىم كېلىپ تۇرىدىكەن.

ئشرەتگاھ ئى (ئە+پ) ← **ئشرەتخانا.**

ئشسىز سۈپ ① قىلىدىغان ئىشى يوق، بىكار، بوش: بىلمىسزگە ئش يوق، ئشسىزغا ئاش يوق (ماقال). * سىلەر بىزگە ئش ئۆلگۈرتۈپ بەرمەي بىزنى ئشسىز قويدۇڭلار. * — بىز ئۆزىمىز رېمونت قىلايلى دەپ تىنىپ قويغان، — دېدى بىر ئىشچى، — بولمىسا سىز ئەكتىپ، بىزنى ئشسىز قويىدىكەنسىز. ② ئش، خىزمەت بىلەن تەمىنلەنمىگەن؛ ئش، خىزمەت تاپالمىغان؛ خىزمەتسىز: ئشسىز ئادەم. * بۇ كىشى ھازىر ئشسىز ئىكەن، شۇڭا بۈگۈن ئۇ ئۆز ئەھۋالى توغرىسىدا ھال ئېيتىپ كېلىپتۇ. * رۇقىيەنىڭ ئېخىچە ئشسىز يۈرۈشى ئانىنىڭ بېشىغا غەم سالاتتى-دە، ئۆي ئىچىنى جىمجىتلىق قاپلايتتى.

ئشسىز قۇۋۋەت <فز> ئېلېكتر زەنجىرىنىڭ ئۇچىدىكى ئېلېكتر بېسىمى بىلەن ئېلېكتر زەنجىرىدىكى ئشسىز توكنىڭ كۆپەيتمىسى.

ئشسىزلار نىسبىتى <س ئىق> ئشسىزلار سانىنىڭ پۈتۈن ئەمگەك كۈچى سانىدا تۇتقان نىسبىتى.

ئشسىزلىق « ئشسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھازىر جەمئىيىتىمىزنى ئشسىزلىق قاپلىدى.

ئششەك مىق. يېڭى جىڭدا بەش جىڭغا، كونا جىڭدا تۆت جىڭغا تەڭ كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى.

ئششەك-نېمئششەك كىچىككىنە، ئازراقلا، ئازغىنا: — ھى،.. ھى... ھى، — ئابلا ئشەنمىگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى، — چاقچاق قىلمىسىلا، ئۆزۈڭلار بەرگەن ئششەك-نېمئششەك ئاشقا شۈكۈر-قانائەت قىلىپ كەلدىم.

ئششتماق « ئششماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا ئۇنىڭ كۆزىنى ئۇرۇپ ئششتتى. * — پۇلى ئىككى سوم سەكسەن تىيىنغۇ، كىچىككىنە بىر ئشقا باش-كۆزۈڭنى يېرىپ، قاپاقلىرىڭنى ھەرە چاققاندەك ئششتىپ بولۇپسەن، — دېدى ئانام.

ئششىق ئى. ئورگانىزم توقۇلمىلىرىنىڭ تاشقى تەسىر ياكى كېسەللىك (بەدەننىڭ مەلۇم قىسمى ياللۇغلىنىش، قىزىرىش، يىرىڭداش، سۇنۇش، قاتتىق ئۇرۇلۇش قاتارلىق كېسەللىك) لەر تۈپەيلى بۆرتۈپ چىقىشى، كۆپچۈشى: ئششىقنى ياندۇرماق. * بالىنىڭ پۇتىدا پەيدا بولغان ئششىق تېزىغا چىقتى ۋە بەدىنىنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە قاراپ يامىشىشقا باشلىدى. * قىزنىڭ كۆزىدە بىرئاز ئششىق بار ئىكەن. // ئۇنىڭ يۈزى ئششىق ئىكەن. * ھېلىقى خوتۇن ئششىق چىراي كۆرۈندۇ.

ئششىقسىمان سۈپ. ئششىققا ئوخشايدىغان، ئششىق شەكلىدىكى: ئششىقسىمان بەز.

ئششىقسىمان بەز <فىزىئول> ئىچكى ئاجراتما بەزلىرىدىن بىرى. ئۇچىنچى مېڭە قېرىنچىسىنىڭ ئارقىغا جايلاشقان بولۇپ، شەكلى قارىغاي مېۋىسىگە ئوخشايدۇ. يەتتە ياشتىن كىچىك بولغان بالىلارنىڭ ئششىقسىمان بېزى بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاجرىتىپ چىقارغان مېرمىنتىنىڭ جىنسىي بەزنى تىزگىنلەش رولى بولىدۇ.

ئششماق پ. ئورگانىزمدا ياكى ئۇنىڭ بىرەر قىسمىدا تاشقى تەسىر ياكى كېسەللىك تۈپەيلى قاپارتما ھاسىل بولماق: ماھىرەنىڭ قاپاقلىرى ئششىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى. * بالىنىڭ پۇتلىرى

ئىششىپ، ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالدى.

ئىشغال ئى (ئە) قولغا ئېلىش، ئىگىلەش، بېسىۋېلىش، تارتىۋېلىش: شەھەرنى ئىشغال قىلماق. ئىستېھكامنى ئىشغال قىلماق. پوتەينى ئىشغال قىلماق.

ئىشغال قىلماق قولغا ئالماق، ئىگىلىمەك، بېسىۋالماق، تارتىۋالماق: بىز ئەتىگەن سائەت بەشتىن بۇرۇن دۈشمەن ئىستېھكامىنى ئىشغال قىلغاندۇق. * چېرىكلەر ھەربىر كۆرۈنگەن تاش-گىياھنىمۇ ئادەم دەپ نەچچە مىڭ پاي ئوق ئېتىۋەتتى ۋە خېلى ئىچكىرىلەپ ئادەمسىز ئېدىرلىقلارنى ئىشغال قىلدى.

ئىشغالىيەت ئى (ئە) ئىشغال قىلىش ئىشى، ئىگىلىۋېلىش، بېسىۋېلىش، بېسىپ كىرىش: دۈشمەن ئىشغالىيىتىدىكى رايون. * ۋەزىپە ئالغان قىسمىمىز ئىشغالىيەت دائىرىسىدىكى تاغ-جىلغىلارنىڭ ھەممە يېرىنى تەكشۈردى. قورغان جېڭىدە يېتىراپ كەتكەن قالدۇق دۈشمەنلەر تېپىلمىدى.

ئىشغالىيەتچى ئى. ئىشغال قىلغۇچى.

ئىشق ئى (ئە) ① يارغا بولغان مۇھەببەت، سۆيگۈ: ئىشق سەۋداسى. يار ئىشقىدا كۆيمەك. * ئىشقى يوق ياردىن ئىسسىق ئوچاق ياخشى (ماقال). * ئىشق ئوتى پۈۋلىگەنگە ئۆچمەس (ماقال). ② زور ئىشتىياق، مەيل: ۋەتەن ئىشقى. بىلىم ئىشقى. * شۇنىڭدىن تارتىپ پولاتنىڭ يۈرىكىنى تراكتورچى بولۇش ئىشقى ئىگىلىدى. * مەنىلىك خۇشال ئۆتىدۇ يىللار. بىلىم ئىشقىدا ياندۇ دىللار.

ئىشق سەۋداسى ئىشق-مۇھەببەتكە ھەددىدىن ئارتۇق بېرىلىش، شۇ يولدا ھەممىنى ئۇنتۇش؛ ئىشق-مۇھەببەت: مەلىكە بۇدۇرنىڭ تاقىتى تاق بولۇپ، دەردى كۈنسايىن ئېشىۋېرىپتۇ. ئىشق سەۋداسى كۈچەيگەنسېرى كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ مۇنداق شېئىرلارنى ئوقۇپتۇ.

ئىشق ئوتى مۇھەببەت كۆيۈكى: يارسىز ئۆمرۈم مېنىڭ مىڭ ياشسام بىر كۈنچە يوق، ئىشق ئوتىنىڭ ئالدىدا دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچە يوق.

ئىشقى چۈشمەك ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسى تۇغۇلماق، كۆڭلى چۈشمەك: يېزىمىزنىڭ بېغىدا ئانار پىشتى يار-يار، داغدار ئىشچى يىگىتكە ئىشقىم چۈشتى يار-يار، داغدار ئىشچى يىگىتكە ئىشقىم چۈشتى يار-يار.

ئىشقىدا كۆيمەك ← **ئىشقى ئوتىدا كۆيمەك**: ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ يۈرگەنلىكىنى ئۇزاق سۆزلىدى.

ئىشقى ئوتىدا كۆيمەك مۇھەببەت كۆيۈكىنى تارتماق: ئۆتەي دېسەم شۇ دەريادىن، قورقىمەن جېنىم. ئۆتمەي دېسەم، ئىشق ئوتىدا كۆيىمەن جېنىم.

ئىشقار ئى <خىم> ← **ئىشقارلار**.

ئىشقارنىڭ گرام ئېكۋىۋالېنتى <خىم> گرام بىلەن ئىپادىلەنگەن مەلۇم مىقدار-دىكى ئىشقارنىڭ ماسسىسى، سانلىق قىممىتى جەھەتتە، ئۇنىڭ ئېكۋىۋالېنتى بىلەن تەڭ بولغاندا، شۇ ئىشقارنىڭ بىر گرام ئېكۋىۋالېنتىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئىشقار ئېرىتمىسى <خىم> ئېرىتمە هالە-تىدىكى ئىشقار.

ئىشقارخور سۈپ <خىم> ئىشقار يەيدىغان، ئىشقار قوبۇل قىلىدىغان.

ئىشقارخۇمار سۈپ <بىئول> ئىشقارنى ئۆزىگە كۆپ سىڭدۈرگەن. ئىشقارنى كۆپ قوبۇل قىلغان ياكى قوبۇل قىلىدىغان، ئىشقار قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى كۈچلۈك: غەيرىي بويىلىدىغان دانىچە دېگىنىمىز بىر خىل ئىشقارخۇمار دانىچە ماددىدىن

ئىبارەت.

ئىشقارلار ئى <خىم> ئېلېكترولىت ئىئونلانغاندا ھاسىل قىلغان مەنپىي ئىئوننىڭ ھەممىسى ھىدروكسىل ئىئونى (OH⁻) بولغان بىرىكمىلەر.

ئىشقارلىق سۈپ ① ئىشقارى بار. ئىشقار ئارىلاشتۇرۇلغان: ئىشقارلىق سۇ. ئىشقارلىق بوياقلار. ② ئىشقار ۋاستىسىدە ئىشلىتىلىدىغان: ئىشقارلىق ئاككۇمۇلياتور.

ئىشقارلىق بوياقلار <بىئول> تەركىبىدە ئامىنو گۇرۇپپا ۋە ئىككىلەمچى ئامىنو گۇرۇپپا بولغان رەڭلىك ئورگانىك ئىشقار بىلەن رەڭسىز كىسلاتا (مەسىلەن، تۇز كىسلاتاسى ياكى سۇلفات كىسلاتاسى) نىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن بوياقلار.

ئىشقارلىق تۇزلار <خىم> تەركىبىدە مېتال ئىئونلىرى ۋە كىسلاتا قالدۇقى ئىئونلىرىدىن باشقا، يەنە ھىدروكسىلى بولغان تۇزلار.

ئىشقارلىق جىنس <گېئول> ماگما جىنسىنىڭ چوڭ بىر تۈرى. تەركىبىدە سىلىتسىي ئوكسىد ئازراق، ئىشقار ماددىسى كۆپرەك بولىدۇ. ئاساسلىق مىنېرال تەركىبى ئىشقارلىق دالا شپاتى، ھەر خىل دالا شپاتسىمانلار شۇنىڭدەك ئىشقارلىق قېنىق رەڭلىك مىنېراللاردۇر.

ئىشقارلىق خۇسۇسىيەت <خىم> بەزى ماددىلاردا بولىدىغان ئىشقارغا ئوخشاش ئاساسلىق خۇسۇسىيەت.

ئىشقارلىق دالا شپاتى <گېئول> تەركىبىدە ئىشقارلىق مېتاللاردىن كالىي، ناترىي كۆپ بولغان دالا شپاتىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ سوزۇك دالا شپاتى، ئورتوكلاز، مىكروكلىن، ئانورتوكلاز ۋە تەركىبىدە كالتسىيلىق دالا شپاتى مولېكۇلىسى %5 تىن ئاز بولغان ئالبىت، شۇنىڭدەك پېرتىت ۋە ئاتپېرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىشقارلىق رېئاكسىيە <خىم> ئىشقارلارنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىلىرىدە بولىدىغان ئومۇمىي خۇسۇسىيەت. مەسىلەن، قىرتاق تەمى، قىزىل لاكموس قەغەزنى كۆكەرتىشى قاتارلىقلار.

ئىشقارلىق سۇ <گېئول> مىنېراللىشىش دەرىجىسى 50g/τ دىن يۇقىرى بولغان يەر ئاستى سۈيى. ئادەتتە ئۇنىڭدىن خىمىيە سانائىتىنىڭ بەزى خام ئەشيالىرى ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، ئاش تۇزى، بور، يود، بروم قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىشقارلىق ئوكسىدلار <خىم> كىسلاتالار بىلەن رېئاكسىيىلىشىپ تۇز ۋە سۇ ھاسىل قىلىدىغان ئوكسىدلار. مېتاللار ئوكسىدىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىشقارلىق ئوكسىدلاردۇر.

ئىشقارىي سۈپ <خىم> ① ئىشقار ھاسىل قىلغۇچى ياكى ئىشقار ھاسىل قىلىدىغان: ئىشقارىي مېتاللار. ② ئىشقارلىق، ئىشقار خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىشقارىي ئېرىتمە. * قوي سۈتى سەل ئىشقارىي خۇسۇسىيەتلىك بولغاچقا ئاشقازان كىسلاتاسى زىيادە ۋە ئاشقازان يارىسى بار كىشىلەر ئۈچۈن، بىر خىل شىپالىق ئىچىملىك ھېسابلىنىدۇ.

ئىشقارىي مېتاللار <خىم> لىتىي، ناترىي، كالىي، روبىدىي، سېزىي ۋە فرانسىي قاتارلىق ئالتە خىل مېتال ئېلېمېنتىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئىشقارىي مېتال گىدروكسىدلىرى ئەڭ كۈچلۈك ئاساسلىق بىرىكمىلەردۇر.

ئىشقارىي يەر مېتاللىرى <خىم> بېرىللىي، ماگنىي، كالتسىي، سترونتسىي، بارىي ۋە رادىي قاتارلىق ئالتە خىل ئېلېمېنتنىڭ ئومۇمىي نامى. ئىشقارىي يەر مېتاللىرىنىڭ ئوكسىدلىرى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدۇ.

ئىشق-پىراق ئىشق ۋە پىراق، مۇھەببەت ۋە جۇدالىق: گۈلەمبەر ئانارنى يۇراپ، خۇددى سەمەندەرنى كۆرگەندەك بولۇپتۇ-دە، ئىشق-پىراقى تېخىمۇ كۈچىيىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. * بوۋاي بەرھەمشاھنىڭ مەلىكە گۈلرۇزنىڭ ئىشق-پىراقىدا تەركىدۇنيا بولۇپ يۈرگەنلىكى ھەققىدىكى ئەھۋاللارنى پادىشاھقا بىرمۇبىر بايان قىلىپتۇ.

ئىشقسىز سۈپ. ئىشقى يوق، ئىشقى بولمىغان: بىلكى ئابدۇللا، ئىشقسىز كىشىدىن ياخشى گىياھ، سۆيگۈ يانمىغان دىل ئەبەد ئەتىۋار ھېچ خار ئەمەس.

ئىشق-مۇھەببەت ئىشق ۋە مۇھەببەت، سۆيگۈ: ئىشق-مۇھەببەت ھېكايىسى. * ئەپسۇسكى بۇ خەتلەر پەرھات بىلەن ئاينۇرنىڭ ئۆزئارا يېزىشقان ئىشق-مۇھەببەت خەتلىرى بولۇپ، ئارىسىدا يەنە بىرچاغلاردا ئۆزىنىڭ پەرھاتقا يازغان جاۋاب خېتىمۇ تۇراتتى.

ئىشقۋاز سۈپ (ئە+پ) مېھرى چۈشكەن، ھەۋەس قىلغان، مۇھەببەتكە بېرىلگەن، ھەۋەسمەن؛ ھېرىسمەن: ئىشقۋاز ئادەم. * ئۇ يەرنىڭ شاھىدىن تارتىپ پۇقرالىرىغىچە مۇزىكىغا ئىشقۋاز ئىكەن. * تەلىيىمگە ئەخمەتجان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەن، ئىلىم-پەنگە ئىشقۋاز يىگىت ئىكەن. // ئۇ بۇ ساۋاقدىشىنى ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان، مىنۇت-سېكۇنتنى قەدىرلەيدىغان، ئاقكۆڭۈل، ئەخلاقلىق بىلىم ئىشقۋازلىرى دەپ قارايتتى.

ئىشقۋازلىق «ئىشقۋاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەمەت ئۇستا كېيىنكى ئىككى يىلدا گۈللەرنى ناھايىتى ئىشقۋازلىق بىلەن بېرىلىپ پەرۋىش قىلدى. * بۇنى ئۇ ئاساسەن ئۆزىنىڭ ئىلىم-پەنگە بولغان ئىشقۋازلىقى بىلەن قىلدى.

ئىشقىلىپ يۈك (ئىش+قىل+ىپ) جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، «قانداق بولمىسۇن، قانداقلا بولمىسۇن، ھەرھالدا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: كۈچلۈك ھاراق ئاچىز بەدىنىمنى تېزلا كاردىن چىقاردىمۇ ياكى خاپىلىق، خورسىنىش مەست قىلىپ قويدىمۇ، ئىشقىلىپ، مەن ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى دېگىنىنى ئۇقالماي ئولتۇرىمەن. * مەن سىزگە قانچىلىق كۆز يېشىم ئاققىنىنى ھېسابلاپ كۆرسەتمەكچى ئەمەسمەن، ئىشقىلىپ كۆز يېشىم ئاقمىغان بىرمۇ كۈن يوق.

ئىشقىلاتماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىشقىلاشماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىشقىلانماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىشقىلىماق پ. قول بىلەن قاتتىق بېسىپ، ھىمىرىپ سىلىماق، ھىمىرىپ ئەزمەك: نەۋرىخان ئاچىنىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى، بىئارام بولغىنىدىن، كېپەك يۇقى قوللىرىنى ئىشقىلايتتى. * ھەربىي كىيىم كىيگەن ئوتتۇرا بويلۇق، چاچلىرى ئاقارغان كىشى ھاياجانلانغانلىقىدىن بىردەم قوللىرىنى ئىشقىلاپ گىلەم ئۈستىدە ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى.

ئىشكاپ ئى (ر) ئىچىگە تۈرلۈك نەرسىلەرنى سېلىپ قويىدىغان، تىك ھەم ساندۇقسىمان

جاھاز: كىيىم ئشكاپى. كىتاب ئشكاپى. * كەچتە ئۆمەرنىڭ ئۆيىگە باردىم. ئۇ بىر سىرىق كونۋېرتنى ئشكاپتىن ئېلىپ بەردى.

ئشكال (توغرىسى: ئشكەل) ← **ئشكەل.**

ئشكەل ئى. (ئە) جىنايەتچىلەرنىڭ پۇتىغا سېلىپ قۇلۇپلاپ قويۇلىدىغان، مېتالدىن ياسالغان ھالقىسىمان جازا قورالى؛ كىشەن: ئشكەل سالماق. * «زىندان» نىڭ ئۇستىدىكى تار ئۆيدە ئشكەل، كويزا، تاقاق، ھەر خىل سىم قامچا، چويۇن، چوماق قاتارلىق جازا قوراللىرى ساقلىناتتى. * چورۇق ئاياغقا، تۆمۈر ئشكەل بوش كەلدى. جېنىم ئاتام قېشىدىن بۇ يىللاردا كىم كەلدى.

ئشكەللەنمەك «ئشكەللىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئشكەللەنمەك «ئشكەللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئشكەللىمەك پ. ئشكەل سالماق، ئشكەل سېلىپ تېز يۈرەلمەس قىلىپ قويماق.

ئشلەپچقارماق پ (ئشلەپ+چىقارماق) ئەمگەك ئارقىلىق ماددىي بايلىق ياراتماق: بۇ زاۋۇت كۈنىگە ئوتتۇز دانە تېلېۋىزور ئشلەپچىقىرىدۇ.

ئشلەپچقارغۇچى سۈپ (ئشلەپ+چىقارغۇچى) ئشلەش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان، ئشلەپچىقىرىدىغان: ئشلەپچقارغۇچى رېئاكسىيە قازىنى. ئشلەپچقارغۇچى ئورگانىزم.

ئشلەپچقارغۇچى رېئاكسىيە قازىنى <فىز> يادرو يېقىلغۇسى ئشلەپچىقىرىشتا ئشلىتىلىدىغان رېئاكسىيە قازىنى.

ئشلەپچقارغۇچى ئورگانىزم <بىئول> ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى يېشىل ئۆسۈملۈكلەرگە ئوخشاش فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق قۇياش ئېنېرگىيىسىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، بارلىق جانلىقلار پايدىلىنالايدىغان خىمىيىلىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇش بىلەن ئېكولوگىيىلىك سىستېما ئۈچۈن ئېنېرگىيە توپلايدىغان ئورگانىزملار.

ئشلەپچقارغۇچىلار <بىئول> ئېكولوگىيىلىك سىستېمىدىكى ئۆزىدىن ئوزۇقلىنىدىغان ئورگانىزملار.

ئشلەپچقرىش ئى (ئشلەپ+چىقىرىش) <س ئق> كىشىلەرنىڭ ماددىي بايلىق يارىتىش جەريانى، يەنى كىشىلەرنىڭ ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئشلەپچقرىش قوراللىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزگەرتىش يولى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇشى.

ئشلەپچقرىش ئامىللىرى <س ئق> ماددىي ۋاسىتىلەرنى ئشلەپچقرىش ئۈچۈن ھازىرلاش زۆرۈر بولغان ئامىل ياكى شەرتلەر، يەنى ئەمگەكچىلەر ۋە ئشلەپچقرىش ۋاستىلىرى.

ئشلەپچقرىش ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى <س ئق> ئەمگەكچىنىڭ ئشلەپچقرىش ئىقتىدارى ياكى ئۈنۈمى.

ئشلەپچقرىش ئەمگىكى <س ئق> ماددىي بايلىق يارىتىدىغان ئەمگەك.

ئشلەپچقرىش باھاسى <س ئق> تاۋار قىممىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئۇ تاۋار تەننەرخى باھاسىغا ئوتتۇرىچە پايدىنى قوشقانغا باراۋەر.

ئشلەپچقرىش پلانى <س ئق> بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە ئورۇنلاشقا تېگىشلىك بولغان مەھسۇلات تۈرى، مەھسۇلات مىقدارى، مەھسۇلات سۈپىتى، ئشلەپچقرىش ۋاقتى ۋە مەھسۇلات قىممىتىگە ئوخشاش تۈرلۈك ئشلەپچقرىش

ۋەزىپىلىرى بەلگىلىنىدىغان پىلان.

ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى <س ئق> ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ماددىي بايلىق يارىتىدىغان بارلىق كارخانا ۋە ئورۇنلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىشلەپچىقىرىش تازىلىقى <س ئق> ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئەمگەكچىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى قوغداش ۋە كەسپىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ھەر خىل تازىلىق تەدبىرلىرى.

ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى <س ئق> كارخانا بەلگىلىك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلغان بۇيۇملاشقان ئەمگەك ۋە جانلىق ئەمگەكنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلىنىشىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئىشلەپچىقىرىش تىپى <س ئق> سانائەت كارخانىلىرى (ياكى سېخ، ئۇچاستكا، گۇرۇپپا، ئىش ئورنى) ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۈنەر-سەنئەت، تېخنىكا جەريانى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش تەشكىللىنىشنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن ئايرىلغان ئىشلەپچىقىرىش تىپلىرى. ئادەتتە ئاددىي ئىشلەپچىقىرىش ۋە مۇرەككەپ ئىشلەپچىقىرىش دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش چارۋىسى <زوئول> ئىنەك، بۇقا، ئايغىر، قوچقار ۋە ساغلىقتا ئوخشاش يېتىلگەن، ئۇرۇقلاندۇرۇپ كۆپەيتكىلى بولىدىغان، داۋاملىق مەھسۇلات بېرىدىغان چارۋىلار.

ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك قۇرۇلۇش <س ئق> بىۋاستە ماددىي ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ياكى ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش. ئۇ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، جۈملىدىن ترانسپورت، پوچتا-تېلېگراف ۋە سودا قۇرۇلۇشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك مۇئامىلە خىراجىتى <س ئق> مۇئامىلە ساھەسىدە، ئىشلەپچىقىرىش جەريانى بىلەن ئۈزلۈكسىز مۇناسىۋەتلىك بولغان خىراجەت.

ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك ئوبوروت خىراجىتى <س ئق> ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئۈچۈن ئوبوروت ساھەسىدە داۋاملىق زۆرۈر بولغان خىراجەت. ئۇ توشۇش، ئوراش-قاچىلاش، ساقلاش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ئىشلارنىڭ خىراجىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خىراجەت تاۋارنىڭ قىممىتىنى كۆپەيتىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى <س ئق> كارخانىنىڭ مۇئەييەن مەزگىلدە مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى ۋە ئەمگەكچىلەرگە تۆلەپ بېرىلگەن ئەمگەك ئىش ھەققى شۇنىڭدەك باشقا باشقۇرۇش خىراجىتىنىڭ يىغىندىسى.

ئىشلەپچىقىرىش فوندى <س ئق> سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ ياكى كارخانىنىڭ ئىلكىدە بولىدىغان ۋە ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە تۇرۇۋاتقان بىر قىسىم فوند.

ئىشلەپچىقىرىش قورالى <س ئق> كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ئەمگەك ئوبيېكتىنى پىششىقلاپ ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان قوراللار.

ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى <س ئق>

ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچلىرى شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا رول ئوينايدىغان كاپىتال.

ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ ئايلىنىشى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرى فورماتسىيىسى ھالىتىدە تۇرغان كاپىتالنىڭ ئايلىنىش ھەرىكىتى.

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى <س ئىق> كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش ۋە ئۆزگەرتىش ئىقتىدارى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدىكى تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى <س ئىق> كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋاسىتىلارنى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا شەكىللەنگەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان مۈلۈكچىلىك شەكلى، كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئورنى، ئۆزئارا مۇناسىۋىتى ۋە مەھسۇلاتلارنىڭ تەقسىم قىلىنىش شەكلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان مۈلۈكچىلىك شەكلى ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تۈرلىرى <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تارىختا كۆرۈلگەن ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى، قۇلدارلىق تۈزۈمى، فېئوداللىق تۈزۈمى، كاپىتالىزم تۈزۈمى ۋە سوتسىيالىزم تۈزۈمىدىن ئىبارەت بەش خىل تۈرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى <س ئىق> تارقاق، كۆلىمى كىچىك يەككە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلەشكەن، كۆلىمى چوڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا ئايلىنىش جەريانى.

ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى <س ئىق> ئىنسانلار ھايات كەچۈرۈش ۋە راۋاج تېپىش ئۈچۈن كۆزلىگەن ماددىي بۇيۇملارغا ئېرىشىش ئۇسۇلى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۈنۈمى.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى <س ئىق> ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىدىكى ماددىي ئامىل. ئۇ ئەمگەك ۋاسىتىلىرى بىلەن ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە خۇسۇسىيلار ئىگىدارچىلىق قىلىش شەكلى. ئۇ بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان مۈلۈكچىلىك <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنىڭ كىمنىڭ (شەخسنىڭ، سىنىپنىڭ، گۇرۇھنىڭ ياكى جەمئىيەتنىڭ) ئىلكىدە بولۇش شەكلى، يەنى كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش جەھەتتە شەكىللەنگەن مۇناسىۋەت.

ئىشلەپچىقىرىش ئىسلاھاتى <س ئىق> جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يېڭى قۇرۇلغان

مەزگلدە ئەمدىلا مۇسادىرە قلنغان بيۇروكرات كاپىتالىستىك كارخانىلارغا سوتسىيالىستىك ئىگلىك باشقۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان دەسلەپ-كى ئىسلاھات.

ئشلەپچقرىش ئقتدارى <س ئىق> سانائەت تارمىقى، كارخانا، سېخ، ئۇچاستكا ياكى بىرمۇ گورۇپپا ئۈسكۈنە-لىرىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە ئشلەپ-چقرالايدىغان مەلۇم مەھسۇلاتنىڭ ئەڭ يۇقىرى مقدارى ياكى يىل (كۈن) ئىچىدە پىششىقلاپ بىر تەرەپ قىلىپ كېتەلەيدىغان مەلۇم خام ئەشيالارنىڭ ئەڭ زور مقدارى.

ئشلەپچقرىلغان « ئشلەپچقرىلماق » پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئشلەپچقرىلغان مەھسۇلات.

ئشلەپچقرىلغان مەھسۇلات <س ئىق> سانائەت-كارخانىسىدا ئشلەپچقرىشى تاماملىنىپ، شۇ كارخانىدا قايتا پىششىق-لاپ ئشلەنمەيدىغان ھەمدە ئۆلچەمگە توشىدىغان ۋە ھەر ۋاقىت سېتىشقا بولىدىغان يېڭى مەھسۇلات.

ئشلەتكۈزمەك « ئشلىمەك » پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانام خالىسىمۇ، لېكىن مەن ئانامنى كۈنىگە يىگىرمە سائەت ئشلەتكۈزۈپ ئوقۇشقا رازى بولمىدىم.

ئشلەتكۈزۈلمەك « ئشلەتكۈزمەك » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئشلەتمەك ① « ئشلىمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنى ھەر كۈنى ئون سائەتتىن ئارتۇق ئشلەتتى. ② پايدىلانماق، قوللانماق، ئىشقا سالماق؛ رولى ۋە كۈچىنى جارى قىلدۇرماق: ئەسۋاب ئشلەتمەك. ماتېرىيال ئشلەتمەك. قەغەز ئشلەتمەك. جابدۇق ئشلەتمەك. سايمان ئشلەتمەك. سۆز ئشلەتمەك. * — ھېلى بولسىمۇ، شەرىئەت ھۆكۈمىنى ئشلىتىپ باقسامىكىن، — دېدى ھوشۇر ئىمام، ئۆز گېپىگە ئۆزى ئىشەنمىگەندەك بىز ئاھاڭدا. ③ خەجلىمەك؛ سەرپ قىلماق: پۇل ئشلەتمەك. ياغ ئشلەتمەك. سۇ ئشلەتمەك. * بىز تاماقتا كۈندە يېرىم كىلو گرام گۆش ئشلىتىمىز.

ئشلەش-ئوقۇش ئشلەش ۋە ئوقۇش.

ئشلەش-ئوقۇش مەكتىپى <قا> دۆلتىمزدە قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەردە ۋە يېنىكرەك جىنايى ھەرىكەتلەردە بولغان ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا قارىتا ئالاھىدە تەربىيە بېرىپ، ئۆزگەر-تىدىغان، يېرىم ئشلەپ يېرىم ئوقۇش مەكتىپى.

ئشلەشمەك « ئشلىمەك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھېيت پاكار ساتتارنىڭ قەدىناس دوستى. ئۇلار ئۇزۇن يىللار بىللە ئشلەشتى. * دەرۋەقە ئۇزۇن ئۆتمەي ئوقۇتقۇچىلار كېلىپ ياردەملەشتى. مەھەل-لىدىكىلەرمۇ كېلىپ ئشلەشتى، لېكىن ئۆمەرجان ئادىتىنى ئۆزگەرتمىدى.

ئشلەكسىز سۈپ. ئشلىمەي، ئشلىمە-گەن، ئشلەپ بولۇنمىغان: قولۇم-قوشنىلار ئۆزلىرىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن يەرلىرىگە بەس-بەس بىلەن ئشلەپ، تېرىلغۇ تەييارلىقىغا جىددىي كىرىشىپ كەتتى، لېكىن بىزنىڭ ھۆددىگە ئالغان يېرىمىز ئشلەكسىز تۇراتتى.

ئشلەمچان سۈپ. ئشلەشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمگەك سۆيىدىغان، ئەمگەك سۆيەر، ئىشچان: بۇ بالا كىچى-كىدىنلا شۇنداق ئشلەمچان، ئەقىللىق بىر بالا بولدى. * بۇرۇن، باپكاخۇن دېگەن بىر

ئىشلەمچان ئادەم ئۆتكەنىكەن. بۇ ئادەمنىڭ قىلمىغان ئىشى، ئىشلىمىگەن يېرى قالماپتۇ. شۇنداق ئىشلىسىمۇ زادىلا چاپىنى تىزىدىن ئاشماپتۇ.

ئىشلەمچى ① ئى. جىسمانىي ئەمگەك بىلەن تىرىكچىلىك قىلغۇچى ئادەم؛ مەدىكار؛ ئەمگەكچى: مېرۇل قېرىنىڭ چاپارمەنلىرى ھەرىكەتكە كەلسىمۇ، ئىشلەمچىلەر بۇنىڭغا پىسەنت قىلمىدى. * لەڭ توشۇغۇچى ھارۋىكەشلەر، نەسەنىڭ كۆزگى بۇغداي ئورمىسىدىن قايتقان ئىشلەمچىلەر قۇربان قىلىچقا ئاپىرىن ئېيتىشتى. // ئۇ ئەمدى نەچچە يىلدىن بېرى يىغلىغان كەپەر مايىقى بىلەن يەرنى ئوغۇتلاپ، ئىشلەمچى دېھقان بولۇپ قالدى. ② سۈپ. ئەمگەكچان، ئىشچان: شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئوتۇنچى قىزى بىلەن بەخت-دۆلەتكە ئىگە بولۇپ، قىزنى ئۆزىگە ئوخشاش ساددا بىر ئىشلەمچى يىگىتكە توي قىلىپ بېرىپ، خاتىرجەم ۋە خۇشال-خۇرام كۈن كەچۈرۈشكەنىكەن.

ئىشلەمچىلىك «ئىشلەمچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىكەن ئەسلى جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا، تاغام مېنى چۈشۈرۈپتۇ قىلتاققا. شۇندىن باشلاپ قالدىم تامام كوچىدا، مەجبۇر بولدۇم ئىشلەمچىلىك قىلماققا

ئىشلەنگەن «ئىشلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئىشلەنگەن دېتال.

ئىشلەنگەن دېتال <ماشىن> خىزمەت ئوبيېكتى قىلىنغان دېتال، كۆپىنچە ماشىنا ئارقىلىق پىششىقلاپ ئىشلىنىۋاتقان دېتال كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىشلەنمە ئى <ماشىن> ماشىنىلىق پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدىكى ئەمگەك ئوبيېكتى.

ئىشلەنمەك «ئىشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىش ئىشلىنىپ بولدى. * بىزنىڭ ئىدارىدا سىياسىي خىزمەت ياخشى ئىشلەندى. * ئۇ پىچاقنىڭ دەستىسىگە ئىشلەنگەن چىرايلىق نەقىشلەرگە كۆز سالدى. * يېڭى چىققان بۇ دىنام ئەسلىدە تەتۈر ئايلىنىدىغان ئۇسكۈنىلەر ئۈچۈن ئىشلەنگەنىدى

ئىشلىتىش «ئىشلەتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئىشلىتىش ھوقۇقى.

ئىشلىتىش ھوقۇقى <قا> مال-مۈلۈكنىڭ ماھىيىتىنى ئۆزگەرتىۋەتمەي ئىشلىتىۋېلىش ھوقۇقى. بۇ ھوقۇق ئومۇمەن ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىغا مەنسۇپ بولىدۇ.

ئىشلىتىش-پىلانلاش ئىشلىتىش ۋە پىلانلاش.

ئىشلىتىش-پىلانلاش ئىلمى <س ئىق> ھازىرقى زامان ماتېماتىكىسىنىڭ، خۇسۇسەن ستاتىستىكىسىنىڭ ئوتۇقلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچلەرنى ئىشلىتىش ۋە پىلانلاشنى تەتقىق قىلىپ، ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچنىڭ ئومۇمىي ئۈنۈمىنى ئەڭ تېجەشلىك بىلەن قوللىنىش مەقسىتىگە ئىگە قىلىش توغرىسىدىكى پەن. ئۇ XX ئەسىرنىڭ 40-يىللىرىدا شەكىللىنىشكە باشلىغان.

ئىشلىتىشمەك «ئىشلەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىشلىتىلمەك «ئىشلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ دورىلار پەقەت بىرەر نەرسە بىلەن زەھەرلەنگەن كىشىلەرگىلا مۇشۇنداق يۇقىرى مىقداردا ئىشلىتىلەتتى. * ئىدارىمىزدا ھېچبىر قىممىتى يوق، ئەرزىمەس ئىشلارغا ماشىنا ئىشلىتىلىۋاتىدۇ. * يېقىندا مېكسىكىدا قۇياش ئېنېرگىيىسى بىلەن ماڭىدىغان

چوڭ تىپتىكى سائەت ياسالدى ۋە رەسمىي ئىشلىتىلدى. * بۈگۈن تۇپتوغرا بەش يۈز كوي پۇل ئىشلىتىلدى.

ئىشلىق سۈپ. قىلىدىغان ئىشى بار: ئىشلىقنىڭ ئىشى پۈتەر، ئىشسىزنىڭ كۈنى ئۆتەر (ماقال).

ئىشلىق قۇۋۋەت <فىز> توكنىڭ سىرتقا قارىتا ئىش ئىشلەيدىغان قۇۋۋىتى ۋە ئېلېكتىر زەنجىرىنىڭ ئەمەلىي سەرپ بولىدىغان قۇۋۋىتى. ئادەتتە ئۇ P بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بىرلىكى ۋات ياكى كىلوۋات.

ئىشلىمەك پ ① ئىش بىلەن مەشغۇل بولماق، ۋاقىتنى ئىش قىلىش بىلەن ئۆتكۈزمەك، ئەمگەك قىلماق، مېھنەت قىلماق: زاۋۇتتا ئىشلىمەك. كۆمۈر كېنىدا ئىشلىمەك. ئېتىزدا ئىشلىمەك، * بوي ئىشلىمەس، قول ئىشلەر (ماقال). * كەمبەغەل ئىشلەپ هارماس، باي چىشلەپ (هارماس) (ماقال). * شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى هەممىدىن كۆپ ئىشلىدى ۋە هەممىدىن كۆپ كۆچەت تىكتى. ② بىرەر خىزمەتنى ئۆتىمەك، خىزمەت قىلماق، ئادا قىلماق، بېجىرمەك ياكى مۇلازىمەت قىلماق: ئىدارىدا ئىشلىمەك. دېرىكتور بولۇپ ئىشلىمەك. ئۇستامنىڭ قولىدا شاگىرت بولۇپ ئىشلىمەك. مەكتەپتە ئىشلىمەك. * گۈلجەننەت مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدۇ. * بىز مۇشۇ بۆلۈمدە ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلىگىلى ئون يىلدىن ئاشتى. ③ بىرەر ئىشنى، ۋەزىپىنى هۆددىگە ئالغان ئاساستا ئىش قىلماق: مەن كېيىنچىرەك مەدەنىيەت-مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدىم. * كېيىنچە بىر كۈندە ئىككى قېتىم بېرىلىدىغان تاماق قالدۇقلىرىنىڭ يىغىندىسى ئۈچۈن چوڭ بىر ئاشپۇزۇلدا سۇ توشۇغۇچى بولۇپ ئىشلىدى. ④ بىرەر نەرسە ياسىماق، ياساپ چىقارماق، هازىرلىماق: قەغەز ئىشلىمەك. توخلاتقۇ ئىشلىمەك. * ئۇنىڭ ئۆزۈن قۇيرۇقى، ئاپئاق تۈكى بار، ئوتقا سالسا كۆيمەيدۇ دەپ هېسابلايتتى، شۇڭا ئۇنىڭدىن چىراغ پىلىكى، ئوتنىڭ قوغدىنىش رەختى ئىشلەيتتى. ⑤ بىرەر نەرسىنى، ئىشنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، ئىجاد قىلماق، ياراتماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: فىلىم ئىشلىمەك. * چاپلىن ئۆزىنىڭ بۇ خاس ئۇسلۇبى بىلەن 1915-يىلدىن باشلاپ ئوتتۇز يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە قىرىق نەچچە كىنو ئىشلىدى. * هېلىقى «قادىر مەۋلانەم»، «يارۇ» دېگەن ناخشىلارغا ئاهاڭ ئىشلىگەن يىگىت مۇشۇ. ⑥ قىلماق، تىكمەك: كۆڭلەككە كەشتە ئىشلىمەك. ⑦ هەرىكەتتە بولماق، رولى بولماق، كارغا كەلمەك: بۇ ماشىنا هازىرمۇ ئىشلەيدۇ. ⑧ ئۆز فۇنكسىيىسىنى، رولىنى، ئىقتىدارىنى، ۋەزىپىسىنى نورمال جارى قىلماق، ئەسلىدىكى خىزمەت ئىقتىدارىنى ساقلىماق: كاللىسى ئىشلىمەك. * ئۇنىڭ ئوڭ كۆزى ئىشلىمەيدۇ. * ئادىل زاۋۇتقا قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ مېڭىسى هېچ نەرسىگە ئىشلىمەيتتى. * بالىنىڭ ئاشقازىنى ياخشى ئىشلىمەيدىغان بولۇپ قېلىپتۇ. * ئانام قېرىغىنى بىلەن، ئۇنىڭ ئاشقازىنى ياخشى ئىشلەيدۇ. ⑨ ئىشقا تاماق، كارغا كەلمەك، رولى بولماق: سېنىڭ هۈنىرىڭ بۇ يەردە ئىشلىمەيدۇ. * هازىر داۋالاش كىنىشكىسى ئىشلىمەيدىغان بولۇپ قالدى. * تىنچلىق ۋاقتى كەلگەندە بولسا، بۇنداق هەربىي قابىلىيەت ئىشلىمەيدۇ. ⑩ بىرەر ئىش، مەسىلە قاتارلىقلارنى هازىرلىماق، تەييارلىماق، بېجىرمەك: تاپشۇرۇق ئىشلىمەك. لايىھە ئىشلىمەك. * بۇ ئوقۇغۇچى بېرىلگەن مەسىلىنى دوسكىغا

ئىشلىدى. * بىر نەچچە كۈن ئۆتتى. بۆلۈمدە ماقالە ئىشلەۋاتاتتىم، ئىشىك ئېچىلىپ، ئىدارە كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى كىرىپ كەلدى.

ئىشلەپ تۇرغان كاپىتال <س ئىق> كاپىتالنىڭ ھەرىكەتتى جەريانىدا، كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ياكى قوشۇمچە قىممەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئىشلىتىلگەن كاپىتالى. ئۇ سانائەت كاپىتالى ۋە سودا كاپىتالىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىشلەپ ئوقۇش <مائار> بىر خىل مائارىپ تۈزۈمى. بۇنىڭدا، ئوقۇغۇچىلار بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوقۇيدۇ، ئەھۋالغا قاراپ يېرىم كۈن ئوقۇپ، يېرىم كۈن ئىشلىشى ياكى بىر كۈن ئوقۇپ، بىر كۈن ئىشلىشى ۋە ياكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىراش ۋاقىتلىرىدا كۆپرەك ئىشلەپ، باشقا ۋاقىتلاردا كۆپرەك ئوقۇشى مۇمكىن. قىسقىسى، ئومۇمىي ۋاقىتنىڭ يېرىمى ئوقۇشقا، يېرىمى بولسا ئىشلەپچىقىرىشقا سەرپ قىلىنىدۇ.

ئىشلىگەن چىشلەيدۇ ئىشلەپ ئەجىر قىلغان كىشى، قىلغان ئىشىنىڭ ھۇزۇر-ھالاۋىتىنى كۆرىدۇ، تېگىشلىك ھەققىنى ئالىدۇ: سوتسىيالىزمنىڭ تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا بىرلا قانۇنى بار، ئۇ بولسىمۇ — «ئىشلىگەن چىشلەيدۇ»، تېخىمۇ ئېنىق ئېيتساق «قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ئەمگىكىگە يارىشا ھەق ئېلىش» دېگەندىن ئىبارەت.

ئىشمەك ئى ① توقۇمىنىڭ ئاستىغا ئورتىلغان، سېلىنغان نېپىز قىسمى؛ تەرلىك. ② قاپقىنىڭ تېگىگە قويىدىغان كىگىز.

ئىشمەك توقۇم توقۇمىنىڭ ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز توقۇم، توقۇمىنىڭ تەرلىكى.

ئىش-ھەرىكەت ئىش ۋە ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇنىڭ ئىش-ھەرىكىتىدىن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. * — مېنىڭ بۇرۇنقى ئىش-ھەرىكىتىم ھازىرقى سۆزۈمگە گۇۋاھ بولار، — دېدىم مەن ئاتامنىڭ سوئالىغا جاۋابەن.

ئىش-ئوقەت تىرىكچىلىك، جان بېقىش، تۇرمۇشنى قامداش يولىدا قىلىنغان ھەرىكەت، ئەمگەك، تىجارەت؛ جاھاندارچىلىق: باشقا شەھەرلەرگە بېرىپ ئىش-ئوقۇت قىلايلى دەپ چىقىۋىدۇق، بۇ يەرگە كەلگەندە كەچ بولۇپ قالدى. * ئۇلار دادىسىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن ئىش-ئوقەتىنىڭ يولىغا چۈشمەكچى بوپتۇ.

ئىشۋاز ئى. ئىشقا بېرىلگەن، داۋاملىق ئىشلەپ تۇرىدىغان ئادەم: لېكىن مەن ھەر مىللەت چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياساش ئىشۋازلىرىدىن، — دېدى نىزام. // سېنى ئىشۋاز ئادەم قىلىپ قويىدىكەن، ئىشۋاز ئادەملەر ھامان ئۆزىنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا كەم ئويلايدۇ، كۈندىلىك ئىشلارنى كۆپرەك ئويلايدۇ، ئېشىپ كەتسە ئەتىسى ياكى ئۆگۈنى قىلىدىغان ئىشلارنىلا ئويلاپ قويىدۇ.

ئىشۋازلىق ئى. ئىشقا بېرىلىپ، كىرىشىپ كېتىش، ھەركۈنى دېگۈدەك باش كۆتۈرمەي ئىشلەش: ئىشۋازلىق قىلماق. * ئىشۋازلىق بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئادەمگەرچىلىكتىن قالدۇق، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىزنى ۋاقتىدا يوقلىيالمىدۇق.

ئىش-ئېنېرگىيە ئىش ۋە ئېنېرگىيە.

ئىش-ئېنېرگىيە پرىنسىپى <فىز> جىسىم سىستېمىسىنىڭ مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىسىنىڭ ئارتقان مىقدارى سىرتقى كۈچنىڭ ئىشلىگەن ئىشى بىلەن غەيرىي كونسېرۋاتىپ ئىچكى كۈچنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ ئالگېبرالىق يىغىندىسىغا تەڭ دېگەندىن

ئىبارەت پرىنسىپ.

ئىشتىكۈزمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىشتىكۈزۈلمەك «ئىشتىكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىشتىمەك پ ① تاۋۇش ئاڭلاش ئورگانىزمى ئارقىلىق قوبۇل قىلماق، ئاڭلىماق: گەپ ئىشتىمەك، ھاقارەت ئىشتىمەك. * ئۇلار بىر باغدىن قومۇشقا مىنىپ دەرباغا چۈشۈپتۇ، ئەمدى سۆزنى مەلىكىدىن ئىشتىمىز. * بۇ سۆزنى تامام بەگلەر ئىشتىپ، خىجىل بولۇپ، بۇلارنىڭ ئەقىل-پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ② قۇلاق سالماق، تىڭشىماق: بۇ كۆڭلەردە ئۇنىڭ دەردىنى كىم ئىشتىمەكچى؟ * كىم ئىشتىكەي مېنىڭ دەردىم، كىمگە يەتكەي دادۇئەرزىم. كەلمەس يېنىپ ئەمدى بەختىم، گۈلباھارىم كەلمىگۈنچە. ③ ئاڭلاپ خەۋەر تاپماق، بىلمەك، خەۋەردار بولماق، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزىدىن بىلىۋالماق: — ئۇزۇندىن بېرى شۆھرەتلىرىنى ئىشتىپ يۈرىمەن، قانداق قىلىپ تەقدىر-پەلەك سىلەرگە يار بەرمەيۋاتىدۇ؟ — دېدى ئۇ. * داڭقىڭنى تولا ئىشتىتىم، قاشىڭغا باراي دەيمەن. باغىڭنىڭ گۈلىكە نسەن، شاخىڭغا قوناي دەيمەن.

ئىشتىشمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىشتىلمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — بىرنەچچە خىل غەيرىي ئاۋاز بار، — دېدى سېكرېتار ئادىلغا، — سىلەرگىمۇ بىلىندىمۇ، ياكى مېنىڭ قۇلىقىمغا شۇنداق ئىشتىلەمدۇ؟ * باغدا شىپاڭدا ياتقان خېنىمنىڭ قۇلىقىغا ناخشا ئاۋازى ئىشتىلىپ، بۇرنىغا يۇرتىنىڭ پۇرىقى پۇرىغاندەك بولۇپتۇ.

ئىشىك ئى ① ئۆي، خانا، بىنا، ھويلىلارنىڭ كىرىپ-چىقىدىغان يېرىگە ئورنىتىلغان، ئېچىپ-يېپىپ تۇرۇشقا ماسلاشقان قۇرۇلمىسى: ئۆينىڭ ئىشىكى. ھويلىنىڭ ئىشىكى. ئىشىك قانىتى. ئىشىكنىڭ بوسۇغىسى. * لۇتپۇللا مۇنىرىدىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى-دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچتى. * دەل شۇ چاغدا قارا كۆزلۈك كېلىشكەن بىر بالا ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى. ② كۆچمە. بىر مەقسەتكە يېتىش ۋە بىرەر جايغا بېرىش ئۈچۈن يول ئېچىلغان جاي: تاتارلار بۇ يۇرتقا كېلىپ مەرىپەت ئىشىكى ئاچتى. * بەخت ئىشىكى بەخت ئۈچۈن كۈرەش قىلغان كىشىلەرگىلا ئوچۇق بولىدۇ.

ئىشىك ئارىلىقى <بن> سوغۇق ھاۋا ۋە شامالدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىمارەت ۋە زاللارنىڭ قوش ھالەتتە قويۇلغان ئىككى ئىشىكنىڭ ئارىلىقى.

ئىشىك ئالدى <بن> ئىشىكنىڭ ئالدى ۋە ئۇنىڭغا يېقىن بولغان جاي، مەيدان.

ئىشىك پەردىسى <بن> ئىشىك بېشىغا زىننەت ئۈچۈن ھەر خىل رەڭ ۋە پاسوندا تارتىلغان رەخت ياكى تور: ئۇلار يېڭى ئۆيىنى زىننەتلەش ئۈچۈن بازاردىن يەنە ئىشىك پەردىسى، زەدىۋال قاتارلىقلارنى سېتىۋالدى.

ئىشىكنى تاقىۋېلىش سىياستى <تارىخ> بىر دۆلەتنىڭ چەت ئەل بىلەن ھېچقانداق ئالاقە قىلماسلىق ئۈچۈن، چىقىش ئېغىزلىرىنى ئېتىش ۋە دۆلەت چېگرىلىرىنى قامال قىلىش ھەققىدە دۆلەت ئىچىدە يۈرگۈزگەن بىر خىل بېكىنمىچىلىك سىياستى.

ئىشىكنى ئېچىۋېتىش <س ئىق> ← **ئىشىكنى ئېچىۋېتىش سىياستى.**

ئىشكنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى <س ئىق> بىر دۆلەتنىڭ چەت ئەل بىلەن تاۋار، تېخنىكا، بايلىق ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشقا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن قوللانغان سىياسىتى.

ئىشىك ئۈچى <بن> ئىشىك ئۈستىدىكى تامغا بېلىق سىرتى شەكلىدە چىقىرىلغان نەقىش.

ئىشكىمىز ئوچۇق «كېلىڭ، قارشى ئالىمىز» دېگەن مەنىلەردىكى سۆز: — نېمە ھاجىتىڭىز چۈشسە كېلىۋېرىڭ، ئىشكىمىز ئوچۇق، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

ئىشىكئاغىسى ئى (ئىشىك+ئاغا+سى) تارس. بۇرۇنقى خان ئوردىسىدا تۇرۇپ ئىشىككە قارايدىغان، ئوردا ئىشىكىدىن كىرگەن خاس-ئەمەلدار ۋە باشقىلارنىڭ كىرگەن-چىقىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلىدىغان كىشى: — خانىمىز ئۇلۇغ بۇغراخان ئايدىڭ خانىش بىلەن تەخت سارايغا كىرىدۇ! ئىشىك ئاغىسىنىڭ بۇ تەنتەنىلىك ئاۋازى سارايىنى جاراڭلىتىۋەتتى، ئادەملەر ئىشىك ياققا تۇغرىلاندى. * ئابدۇللا بەگچەك — ئوردا ئىشىك ئاغىسى، خانغا سادىق، قىرىق ياشلاردىكى كىشى ئىدى.

ئىشىكباقار ئى (ئىشىك+باقار) ① تارس. خان ئوردىسى، ساراي قاتارلىقلارنىڭ ئىشىكىگە قارايدىغان كىشى؛ ئىشىك مۇھاپىزەتچىسى: ئىشىك باقار بۇيرۇققا بىنائەن ئۇنىڭغا: — بېگىم بىلەن ئاغىچا خېنىم مېھمان قوبۇل قىلمايدۇ. ئاتىسى قازا بولۇپ، قاتتىق قايغۇ-مۇسىبەتتە ئولتۇرىدۇ ئۇلار، — دېدى. ② ئىشىككە قارىغۇچى ئادەم: ئوقۇتقۇچىلار ئىشىك باقارغا كۆز ئىشارىتى بىلەن نېمىلەرنىدۇ كۆرسەتتى. * ئىشىك باقار مەكتەپ بويىچە ھەممىدىن بەك سالماق ئادەم ئىدى.

ئىشىكبېشى ئى (ئىشىك +باش+ى) ئىشىك ۋە دېرىزىلەرنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان قىسقا ياغاچ.

ئىشىك-تۈڭلۈك ئىشىك ۋە تۈڭلۈك: بۇ ئۆينىڭ ئىشىك-تۈڭلۈكى ئوچۇق ئىكەن.

ئىشىك-دېرىزە ئىشىك ۋە دېرىزە: كىشىلەر ئۇنىڭ ئىشىك-دېرىزىسى ئالدىدا ياز كېلىشى بىلەنلا بىرنەچچە تال گۈلنىڭ چىرايلىق ئېچىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرەتتى.

ئىشىنەرلىك سۈپ. كىشى ئىشەنگۈدەك ياكى كىشىنى ئىشەندۈرگۈدەك: ئۇ ئۆز نۇقتىئىنەزىرىنى خېلى ئىشىنەرلىك قىلىپ ئاساسلاپ كۆرسەتتى ۋە كۆپچىلىككە مەنىلىك قىلىپ قاراپ قوياتتى.

ئىشىنەر-ئىشەنمەي بىر ئىشىنىپ-بىر ئىشەنمىگەن ھالدا، دەرگۇمان، گۇمان بىلەن: زەينەپ ئىشىنەر-ئىشەنمەي ئۇنىڭغا قارىدى.

ئىغاڭلىماق (توغرىسى: ئىرغاڭلىماق) ← ئىرغاڭلىماق.

ئىغۋا ئى (ئە) ئارىنى بۇزۇش، ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىش مەقسىتىدە قىلىنغان يالغان گەپ-سۆز، ئۇيدۇرما، بۆھتان ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئىغۋا تارقاتماق. ئىغۋا توقىماق. * ھېلىقى باشلىقمۇ ھەيرانۇھەس بولۇپ، بۇنىڭ پۈتۈنلەي ئىغۋا ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. * بۇ ئادالەتسىز ئىش، پەسكەشلىك بىلەن ئۇيدۇرۇلغان ئىغۋا ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېيتقۇسىز ئازابلايتتى.

ئىغۋا توقۇماق ناتوغرا ئىش-ھەرىكەت، يالغان گەپ-سۆز پەيدا قىلماق، ئۆسەك گەپ-سۆزلەرنى تاپماق: ئۇ ئادەم بەلكىم بىراۋغا ئەكبەرنىڭ ئۈستىدىن ئىغۋا توقۇشنى تاپشۇردىمكىن. * ئون يىلدىن بېرى ئۇلار

گۇرۇھ بولۇۋېلىپ، بىر-بىرىنىڭ كۆتىگە ياغاچ سانجىشىپ، بىزنىڭ ئۈستىمىزدە خېلى-خېلى ئىغۋالارنى توقۇشتى.

ئىغۋاچى ئى. ئىغۋا توقۇغۇچى، ئىغۋا پەيدا قىلغۇچى، تارقاتقۇچى ئادەم:
– لېكىنزە، – دېدى دىلەيسخان ئەزىزخانغا قاراپ، – بۇ ئىغۋاچىنىڭ نىيىتى يامان. ئۇ راسا ئىشلار قىزىۋاتقان چاغدا ئىغۋا چىقارغانىكەن.

ئىغۋاگەر ئى (ئە+پ) ← **ئىغۋاچى:**
– بىزدە ئىغۋاگەر بىلەن تۆھمەتخورنى جازالاش توغرىسىدا قانۇن تۈزۈلمىگەنىكەن، – دېدى ئەكبەر. * بىردەمچىلىك پايدىنى دەپ، قېرىنداشلارنىڭ ئارىسىنى بۇزىدىغان ئىغۋاگەرلەرنىڭ سۆزىگە بېرىلىپ كەتمەيلى.
* – باتۇر، سىز بەكمۇ شەرمەندە ئىغۋاگەر ئىكەنسىز! – دېدى-دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى مېھرىبان.

ئىغۋاگەرچىلىك ئى. قەستەن پىتنە-ئىغۋا ئويدۇرۇپ تارقىتىش ۋە شۇ ئارقىلىق ئارىغا ئارازلىق، ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىش ئىشى، قىلمىشى: ئىغۋاگەرچىلىك قىلماق. ئۇرۇش ئىغۋاگەرچىلىكى. * بۇ دېھقانلار قوزغىلىڭغا قىلىنغان ئىغۋاگەرچىلىك، بۇ بىزنىڭ سىزگە ئۈچىنچى قېتىم بىلدۈرگەن نارازىلىقىمىز.

ئىغۋا-ئۆسەك ئىغۋا ۋە ئۆسەك: ئىغۋا ئۆسەك تارقاتماق.

ئىقبال ئى (ئە) كېلەچەك؛ بەخت، تەلەي، ئامەت؛ تەقدىر: ئىشچى، دېھقان، ئىنژېنېر، ئەسكەرلىككە يارايمىز. جاسارەتتە يۈكسىلىپ، ئىقبالغا شاد قارايمىز.

ئىقبالسىرى رەۋ. ئىقبالنى بويلاپ، ئىقبال بويىچە، ئىقبالنى كۆزلەپ: مەن ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى نۇرلۇق كومپاس. ئۇلار مەن كۆرسەتكەن نىشان بويىچە ئىقبالسىرى ئىلگىرىلەيدۇ.

ئىقباللىق سۈپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى بار، كېلەچىكى پارلاق، پارلاق ئىستىقبالغا، كېلەچەككە ئىگە: ئىقباللىق يول. * بىز ئىقباللىق كۈنلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزىمىز بىلەن كۈتمەكتىمىز.

ئىقتىباس ئى (ئە) <ئەد> ئەدەبىياتتا، بولۇپمۇ شېئىرىيەتتە باشقىلاردىن پايدىلىنىش ئاساسىدا يېزىلغان ئەسەر: ئابدىرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «خەلق ماقاللىرىدىن ئىقتىباسلار» دېگەن شېئىرى 1949-يىل يېزىلغان.

ئىقتىدا ئى (ئە) ئىخلاس، ئىخلاس قىلىش، باش قويۇش؛ ئەگىشىش، دوراش، تەقلىد قىلىش؛ بويسۇنۇش: ئىقتىدا قىلماق.

ئىقتىدا قىلماق <دىن> ئەگەشمەك، دورىماق، تەقلىد قىلماق؛ باش قويماق، ئىخلاس قىلماق، يېتەكچىلىكىگە بويسۇنماق:
– ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خاتىپئاخۇنۇم، – دېدى ئۇ ئىمام خاتىپقا قاراپ، – هارمىسلا، جانابلىرى بۇ يېقىندىن كۆرۈنمىدىلە ئۆزلىرىگە ئىقتىدا قىلىپ ناماز ئوقۇش – ۋەدىش ئەمەسمۇ، – دېدى ئۇ.

ئىقتىدار ئى (ئە) ① زېهنىي كۈچ، بىرەر ئىش-هەرىكەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك هالدا ئورۇنلاش، بەجا كەلتۈرۈش قابىلىيىتى: ئىقتىدار ئىگىسى. يۈكسەك ئىقتىدار. * تەربىيىلەشتىكى مەقسەت ئۇلارنى بىرقەدەر ياخشى بەدىئىيلىككە ئىگە بولغان قىسقا هېكايىلەرنى يازالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت. ② كۈچ، كۈچ-قۇدرەت، قادىرلىق: بۇ ماشىنىنىڭ ئىقتىدارى يۇقىرى ئىكەن. * تومىدىن چۈشۈۋاتقان سۇنىڭ بېسىمى تومىنىڭ قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىدىن بىرمۇنچە ئېشىپ كەتتى.

ئىقتىدارسىز سۈپ. ئىقتىدارى، زېھنىي كۈچى، كۈچ-قۇۋۋىتى يوق ياكى تۆۋەن، ئاجىز: ئىقتىدارسىز ئادەم. * ئۆتكەندە، ئۇ باشلىق ئىقتىدارسىز دەپ قارىلىپ يۆتكىۋېتىلگەندى. * شىركەت بۇ قېتىم ئىقتىدارسىز باشلىقنىڭ كاساپىتىدىن كۆپ زىيان تارتتى.

ئىقتىدارسىزلىق «ئىقتىدارسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئىش ئۇ كىشىنىڭ ھەقىقەتەن ئىقتىدارسىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ، خالاس.

ئىقتىدارلىق سۈپ. ئىقتىدارى بار، ئىقتىدارغا ئىگە، ئىقتىدارى يۇقىرى، كۈچلۈك، قابىل: ئىقتىدارلىق ئادەم. ئىقتىدارلىق سازەندە. * بۇ كىشىلەر ھەرقايسى فاكۇلتېتلاردا ئىشلەيدىغان داڭلىق، ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى. * قانداق قىلغاندا شەيئىلەرنى تېخىمۇ ياخشى قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسىڭىز، بۇ ئىقتىدارلىق ئىكەنلىكىڭىزنى كۆرسىتىدۇ.

ئىقتىساد ئى (ئە) ① <س ئىق> مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى ياكى ئىقتىسادىي تۈزۈم، ئۈستقۇرۇلمىنىڭ بەرپا قىلىنىشىدىكى بازىس. ② <س ئىق> ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش، ئالماشتۇرۇش، تەقسىم قىلىش ۋە ئىستېمال قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەر، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى. ③ <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي نامى ياكى خەلق ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى تارماقلار، يەنى سانائەت ئىگىلىكى، يېزا ئىگىلىكى، سودا ئىگىلىكى قاتارلىقلار. ④ ئىقتىسادشۇناسلىق: ئىقتىساد ئۆگەنمەك. ئىقتىسادتىن لېكسىيە سۆزلىمەك. ئىقتىسادتىن دەرس بەرمەك. ⑤ سەرپىيات ۋە خىراجەتنى ئېھتىياتكارلىق، تېجەشلىكلىك: پۇلنى ئىقتىساد قىلماق. ئىقتىساد بىلەن ئىش كۆرمەك. ⑥ جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە ياكى كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسى: ئىقتىسادى ياخشى ئورۇن. ئىقتىسادتا ئارقىدا قالماق. * ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. ⑦ كۆچمە. پۇل: ئىقتىسادتا قىينالماق. ئىقتىساد يېتىشمەسلىك.

ئىقتىسادتىن ھالقىغان زورلۇق <س ئىق> فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ دېھقانلار (يانچىلار) نىڭ جىسمانىي ھوقۇقىنى بىۋاستە تىزگىنلىشى ياكى ئىدارە قىلىش ھوقۇقى.

ئىقتىساد قىلماق ئاياپ، تېجەپ يۇرۇپ ئاشۇرۇپ قالماق، ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ تېجىمەك: ئاشلىق ئىقتىساد قىلماق. ماي ئىقتىساد قىلماق. پۇل ئىقتىساد قىلماق. * كادىرلار ئۆزىنىڭ كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەكلىرىدىن ئىقتىساد قىلغان نۇرغۇن ئاشلىقلىرىنى ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا ياردەم قىلدى.

ئىقتىسادچان سۈپ. ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش قىلىدىغان، ئىقتىسادنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان، ئىقتىسادچىل: ئىقتىسادچان ئادەم. ئىقتىسادچان بولماق. * ئۇ ناھايىتى ئىقتىسادچان بىر كىشى.

ئىقتىسادچانلىق «ئىقتىسادچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئائىلە باشقۇرماق. ئىقتىسادچانلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرمەك. * ھاشىم بارات بۇ ئاگاھلاندۇرۇشنى ئىقتىسادچانلىق تەرىپىدىن مۇلاھىزە قىلىپ چۈشەندۇردى.

ئىقتىسادچى ئى. مالىيە كەسپىدە ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋان-

غا ئېرىشكۈچى كىشى.
ئىقتىسادچىل سۈپ. تېجەشلىك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ئىقتىسادچان: ئىقتىسادچىل ئادەم. تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل بولماق. * جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، تىرىشچان ۋە ئىقتىسادچىل بولۇپ، زاۋۇتنى ئۆزىنىڭ ئائىلىسى دەپ بىلىپ، ئۆز خىزمىتىنى قىزغىن سۆيۈش لازىم. * لېكىن يەنە بىر دوست بار، ئېيتماي ئېتىنى، ئىقتىسادچىل بولۇشقا، ئىشلەتمەيدۇ دىتىنى.
ئىقتىسادچىللىق ① «ئىقتىسادچىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر داۋامىدا ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى سەرپىياتى ۋە ئۇلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىتىش جەھەتتىكى تېجەش.
ئىقتىسادشۇناس ئى ئىقتىساد ئىلمى مۇتەخەسسىسى.
ئىقتىسادشۇناسلىق ئى <س ئق> ① ئىجتىمائىي ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى، ئالماشتۇرۇلۇشى، تەقسىم قىلىنىشى ۋە ئىستېمال قىلىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ۋە ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرى، قانۇنىيەتلىرى ھەم ئۇنىڭ تەدبىق قىلىنىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەنلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ سىياسىي ئىقتىساد، تارماق ئىقتىسادشۇناسلىقى، دۇنيا ئىقتىسادشۇناسلىقى، تېخنىكا ئىقتىسادشۇناسلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② سىياسىي ئىقتىسادنىڭ قىسقارتىلغان نامى.
ئىقتىسادۋاز ئى (ئە+پ) ھەددىدىن ئارتۇق ئىقتىساد، مال-دۇنيا، بايلىق يىغىشنىڭلا كېيىنى قىلغۇچى ياكى ئولتۇرسا-قوپسا ئىقتىساد، مال-دۇنيا، بايلىق توپلاشقىلا بېرىلىپ كەتكۈچى كىشى.
ئىقتىسادۋازلار ئى <س ئق> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا روسىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە پەيدا بولغان ئاغمىچى مەزھەپ. ئۇنىڭ ۋەكىللىرى پروكوپوۋىچ ۋە كوسكوۋلار ئىقتىسادنى كۆرەشكە بېرىلىپ كەتكەچكە شۇنداق نام ئالغان.
ئىقتىسادۋازلىق ئى ① ھەددىدىن ئارتۇق ئىقتىساد، مال-دۇنيا، بايلىق يىغىشنىڭلا كويىغا كىرىش ياكى ئولتۇرسا-قوپسا ئىقتىساد، مال-دۇنيا، بايلىق توپلاشقىلا بېرىلىپ كېتىش. ② <س ئق> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدە كۆرۈلگەن، كۆز ئالدىدىكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنىلا كۆزلەيدىغان ئاغمىچىلىق پىكىر ئېقىمى. بۇ ئېقىمدىكىلەر «ئىقتىسادىي» كۈرەش ئېلىپ بېرىش پرولېتارىياتنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، سىياسىي كۈرەش ئېلىپ بېرىش لىبېرال بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشى» دەپ قارايدۇ.
ئىقتىسادىي سۈپ (ئە) ئىقتىسادقا ئائىت، ئىقتىسادقا ئالاقىدار، ئىقتىسادقا مۇناسىۋەتلىك: ئىقتىسادىي ياردەم. ئىقتىسادىي ھەمكارلىق. ئىقتىسادىي ئالاقە. ئىقتىسادىي زىرائەت. ئىقتىسادىي كرىزىس. ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت. ئىقتىسادىي ئەنزە. * – بۇ ئىشقا نىسبەتەن مېنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە ھېچقانداق تەييارلىقىم يوق، – دېدى نىغمەت ئورنىدىن تۇرۇپ.
ئىقتىسادىي ئاخبارات <ت ئش> تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن دۆلەت ئىچى-سىرتىدىكى ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېرىشكەن ئەڭ يېڭى ئەھۋال ۋە بۇ ئەھۋال ئۈستىدە

ئېلىپ بېرىلغان تەھلىل-تەتقىق نەتىجە-
سى.

ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايون <س ئق>
دۆلەت زېمىنىدا بەلگىلىك دائىرە
بەلگىلىنىپ، شۇ دائىرىدە ئالاھىدە
ئىقتىسادىي سىياسەتنى يولغا قويۇش
ئارقىلىق چەت ئەل سودىگەرلىرىنى
مەبلەغ سېلىشقا جەلپ قىلىدىغان،
سانائەت ۋە باشقا ئىقتىسادىي ئىشلار
جانلاندۇرۇلىدىغان ئالاھىدە رايون.

ئىقتىسادىي ئەدلىيە <قا> ئىقتىسادىي
جەھەتتىكى ئەدلىيە تۈزۈمى ۋە ئەدلى-
يە خىزمىتى. ئادەتتە ئىقتىسادىي
ئەدلىيە ئورگانلىرىنى تەسىس قىلىش،
ئىقتىسادىي ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىپ
قاراپ چىقىش دائىرىسى، دەۋا تەرتىپلىرى
ۋە سوت دەرىجىسى تۈزۈمى، شۇنداقلا
ئىقتىسادىي جىنايى ئەنزىلەرنى تەكشۈ-
رۈش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەندىزە <س ئق>
ماتېماتىكىدىكى تەڭلىمە بىلەن ئىپادە
قىلىنىدىغان ئىقتىسادىي جەريان ياكى
ئىقتىسادىي نەزەرىيە سىستېمىسى.

ئىقتىسادىي بازىس <س ئق> مۇئەي-
يەن ئىجتىمائىي تەرەققىيات باسقۇچىدىكى
ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندى-
سى.

ئىقتىسادىي باشقۇرۇش <س ئق>
ئىشلەپچىقىرىش، ئالماشتۇرۇش، تەقسىمات
ۋە ئىستېمالنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىجتى-
مائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئومۇمىي جەريا-
نىدىكى ئىگىلىك پائالىيەتلىرىنى تەشكىل-
لەش، تەڭشەش، نازارەت قىلىش ۋە
ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش.

ئىقتىسادىي بايلىق <س ئق> بىر
دۆلەت ياكى رايوننىڭ توپلىغان ماددىي
ۋە مەدەنىيەت بايلىقلىرىنىڭ يىغىندىسى.
ئۇلار سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ-
چىقىرىشى، قاتناش-ترانسپورت، سۇ
ئىنشائاتلىرى، شەھەر-بازار قۇرۇلۇشلىرى
قاتارلىق ماددىي تېخنىكا ئاساسىنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىقتىسادىي بىرلەشمە <س ئق>
ئوخشاش بولمىغان جاي، تارماق، ئوخشاش
بولمىغان مۈلۈكچىلىكتىكى ئورۇنلارنىڭ
ئۆزى ئىختىيار قىلىش، ئۆز ئارا پايدا
يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن،
ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ تېخنىكا، ئۈسكۈنە،
مەبلەغ، ئەمگەك كۈچى، ئىشلەپچىقىرىش
مەيدانى قاتارلىقلارنى چىقىرىش ئاساس-
دا بىرلىشىپ ئىشلەپچىقىرىش ئىگىلىكى
بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانا.

ئىقتىسادىي پىشالى <س ئق>
سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي
تەكرار ئىشلەپچىقىرىش (ئىشلەپچىقىرىش،
ئالماشتۇرۇش، تەقسىمات ۋە ئىستېمال) نى
تەڭشەشتىكى ئىقتىسادىي ۋاستىسى.

ئىقتىسادىي تەدبىر <س ئق> بىرەر
ئىقتىسادىي پائالىيەت ئۈستىدە قوللىنىلىد-
غان ھەل قىلغۇچ تەدبىر، يەنى ئىگىلىك-
نى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، تاللىۋېلىشقا
بولىدىغان بىر قاتار فاڭجېن لايىھە،
پىلان، تەدبىر ياكى ئەندىزىلەردىن
ئەڭ ياخشىسىنى تاللاپ، ئەمەلگە
قويۇشنى قارار قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىلمى <س ئق>
بىر دۆلەت ئىقتىسادىنىڭ قانداق قىلىپ
ئارقىدا قالغان ھالەتتىن زامانىۋىلاشقان
ھالەتكە تەرەققىي قىلغانلىقىنى تەتقىق
قىلىدىغان بىر پەن. ئۇنىڭدا مۇشۇ

تەرەققىياتىنىڭ جەريانى، ئامىللىرى ۋە قوللىنىلغان سىياسەت، فاكتىلار ئۇقتىلىق تەتقىق قىلىنىدۇ.

ئىقتىسادىي تەرتىپنى بۇزۇش جىنايىتى <قا> دۆلەتنىڭ سودا-سانائەت، پۇل-مۇئامىلە ۋە مالىيە قاتارلىق ئىقتىسادىي باشقۇرۇشقا دائىر قانۇن-بەلگىلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلىپ، ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك ۋە كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىك ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقۇرۇش پائالىيىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش بىلەن بازار، پۇل مۇئامىلە ۋە مالىيە باشقۇرۇش تەرتىپنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، خەلق ئىگىلىكىگە ئېغىر زىيان يەتكۈزگەن جىنايى قىلمىشلار.

ئىقتىسادىي تەركىب <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان مۈئەييەن مۈلۈكچىلىك ئاساس قىلىنغان، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىقتىسادنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالغان ئىقتىسادىي شەكىل.

ئىقتىسادىي تەشكىلات <س ئىق> ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمالنى تەشكىللەيدىغان ھەر خىل كەسپىي ئاپپاراتلار، ئۇ كارخانا، بىرلەشمە كارخانا، مەخسۇس شىركەت ۋە بانكا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىقتىسادىي توختام <س ئىق> ئىقتىسادىي ئالاقە ئورناتقان ئىككى تەرەپ بەلگىلىك ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىش ئاساسىدا ئورتاق تۈزگەن بىر خىل كېلىشىم.

ئىقتىسادىي توختام تۈزۈمى <س ئىق> ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ئورناتقان ئالاقىدار تەرەپلەر توختام تۈزۈش ئارقىلىق ئۈستىگە ئالىدىغان مەجبۇرىيەت بىلەن مەسئۇلىيەتنى بېكىتىدىغان بىر خىل تۈزۈم.

ئىقتىسادىي تور <س ئىق> ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىقتىسادىي مەركەزلەرنى چۆرىدىگەن ھالدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن تورسىمان ئىقتىسادىي ئالاقە.

ئىقتىسادىي تۈزۈلمە <س ئىق> مۈئەييەن ئىقتىسادنىڭ تەشكىلىي، تەدبىر بەلگىلەش، تەڭشەش ۋە نازارەت قىلىش سىستېمىلىرىنىڭ ئورگانىنىڭ يىغىندىسى.

ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى <س ئىق> ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئۆزگەرتىش، تەدبىر بەلگىلەش، تەڭشەش ۋە نازارەت قىلىش قاتارلىق تۈزۈملەرنى ياخشىلاش، يېڭىلاش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش جەريانى.

ئىقتىسادىي تۈزۈم ئىنسانىيەت جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ مۈئەييەن باسقۇچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئىقتىسادىي جازا <قا> ئىقتىسادىي قانۇن-بەلگىلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلغان تارماقلار، كارخانىلار ياكى شەخسلەرگە ئىقتىسادىي جەھەتتىن بېرىلىدىغان جازا.

ئىقتىسادىي جان تومۇر <س ئىق> بىرەر ئورۇن، تەشكىلات ياكى كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي باشقۇرىدىغان ياكى ئۇنىڭغا بىۋاسىتە ئالاقىدار بولغان ئەڭ مۇھىم تارمىقى، سەپى ياكى لىنىيىسى.

ئىقتىسادىي جۇغراپىيە <جۇغ> ئىجتىما-

ئىي جۇغراپىيىنىڭ بىر تارمىقى يەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش قانۇنىيەتلىرىنى، ھەرقايسى دۆلەت، رايون ياكى سەھەلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلۇش شەرتلىرىنى، شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىقتىسادىي جىنايەت <قا> ئىقتىسادىي جەھەتتە ياكى ئىقتىسادىي ساھەدە دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن باشقۇرۇشقا ئائىت تۈرلۈك قانۇن-بەلگىلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلغان، ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكتىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەرەققىياتقا زىيان يەتكۈزگەن، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرتىپىنى بۇزغان ياكى ھۆكۈمەتنىڭ مال-مۈلكى ۋە پۇقرالارنىڭ قانۇنلۇق خۇسۇسىي مال-مۈلكىنى ئوغرىلىغان، ئۆزىنىڭكى قىلىۋالغان، ئالداپ ئېلىۋالغان، تارتىۋالغان، قانۇنسىز ئىگىلىۋالغان ھەم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك پائالىيىتىگە زىيان يەتكۈزگەن، شۇ ئارقىلىق دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ئېغىر زىيان يەتكۈزگەن جىنايى قىلمىشلار.

ئىقتىسادىي رايون <س ئىق> مۇئەييەن ئىقتىسادىي شارائىتقا ۋە بايلىق مەنبەسى شارائىتىغا تايىنىپ، ئۇزاق مەزگىل ئىقتىسادىي ئالاقە قىلىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن، مۇئەييەن ئىقتىسادىي ئالاھىدىلىككە ئىگە رايونلار. ئۇ شەھەر ئىقتىسادىي رايونلىرى، بايلىق مەنبەسى ئىقتىسادىي رايونلىرى ۋە كەسپلەشكەن ئىقتىسادىي رايونلار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىقتىسادىي رايونلارغا ئايرىش <س ئىق> تەبىئىي، تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي شارائىتلارنىڭ ئوخشاشماسلىقى، رايون ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى، مەخسۇسلىشىش تەرەققىياتىنىڭ دەرىجىسى ۋە يۆنىلىشىگە ئاساسەن، بىر دۆلەت، بىر رايوننىڭ بىرقانچە رايونغا بۆلۈنۈشى.

ئىقتىسادىي زىرائەتلەر <بوت> سانائەتنى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەيدىغان كېۋەز، تاماكا، شېكەر قومۇشى قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى.

ئىقتىسادىي ساراسىمە <س ئىق> ← **ئىقتىسادىي كرىزىس.**

ئىقتىسادىي ستاتىستىكا <س ئىق> ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدىكى تۈرلۈك ھادىسىلەر توغرىسىدىكى ستاتىستىكا.

ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى <قا> دۆلىتىمىزنىڭ خەلق سوت مەھكىمىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەنزىلەرنى قاراپ چىقىدىغان تەشكىلىي ئورگىنى.

ئىقتىسادىي سىياسەت <س ئىق> دۆلەت ياكى سىياسىي پارتىيە خەلق ئىگىلىكى پائالىيەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىش، تەسىر كۆرسىتىش يولىدا بەلگىلىگەن ھەم يولغا قويغان مىزان ۋە تەدبىرلەر.

ئىقتىسادىي شەرتنامە <ت ئىش> دۆلەتلەر ئارا سودا ئالاقىسى ۋە باشقا ئىقتىسادىي ئالماشتۇرۇشلار يۈزىسىدىن تۈزۈلگەن شەرتنامىلەر.

ئىقتىسادىي قامال قىلىش <ت ئىش> بىر ياكى بىرنەچچە دۆلەتنىڭ مەلۇم دۆلەتكە نىسبەتەن ئىقتىسادىي، مالىيە ياكى باشقا جەھەتلەردىكى ۋاسىتىلەر-

نى قولىنىپ، ئۇنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى قامال قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىقتىسادىي قانۇن <قا> جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى رەتكە سالىدىغان قانۇن-نىزاملارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىقتىسادىي قانۇنىيەت <س ئق> ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھادىسىلەرنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك، ئىچكى، ماھىيەتلىك باغلىنىشى.

ئىقتىسادىي كەسىپ <مال> كارخانا، ئىدارە، كەسپىي ئورۇنلار ياكى باشقا ئىگىلىك تەشكىللىرى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىش-تىجارەت پائالىيىتى ياكى خام چوت ئىجرا قىلىش جەريانىدا ئورۇنلاپ، مەبلەغنىڭ ئېششى، كېمىيىشىگە سەۋەبچى بولغان بارلىق كەسپىي ئىشلار.

ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچ <س ئق> ئىقتىسادىي ھادىسىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشىنى پىرسەنت ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ئومۇملاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان نىسبىي سان.

ئىقتىسادىي كۈرەش <س ئق> بىۋاسىتە ئىقتىسادىي مەقسەت ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان سىنىپىي كۈرەش، ئۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئۈچ خىل ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىك <س ئق> كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ تاۋار ساتىدىغان بازارلار، خام ئەشيا چىقىدىغان جايلار ۋە مەبلەغ سالىدىغان ئورۇنلارنى تالىشىش يۈزىسىدىن باشقا دۆلەتلەر ياكى رايونلارغا قىلغان ئىقتىسادىي تاجاۋۇزچىلىقى ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن سىڭىپ كىرىش ھەرىكىتى.

ئىقتىسادىي كرىزىس <س ئق> كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا دەۋرىيلىك يوسۇندا پارتلاپ تۇرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى ئاساسىدىكى كرىزىس.

ئىقتىسادىي مەركەزلەر <س ئق> ئىقتىسادى، تېخنىكىسى بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى بىرقەدەر يۇقىرى، پۇل مۇئامىلە، سودا ۋە قاتنىشىنىڭ ئاساسى بىرقەدەر ياخشى، مائارىپ ۋە پەن-تېخنىكىسى تەرەققىي قىلغان، ئەتراپىدىكى مۇھىم رايونلار بىلەن بولغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتى قويۇق، تاۋارلارنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان، مەركەزلەشتۈرىدىغان ۋە تارقىتىدىغان بىرقەدەر چوڭراق جايغا ئايلانغان چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى شەھەرلەر.

ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى <س ئق> دۆلەت بىلەن كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا، كارخانىلار بىلەن كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا، كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەرقايسى ھالقىلار ئوتتۇرىسىدا ۋە ئەمگەكچى شەخس ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىگىلىك پائالىيەتلىرىدە مەسئۇلىيىتى ئېنىق بەلگىلەنگەن ۋە مەسئۇلىيەتنى ھەركىم ئۈستىگە ئالىدىغان بىر خىل تۈزۈم.

ئىقتىسادىي مەنپەئەت <س ئق> ئىجتىمائىي ئىگىلىك پائالىيىتىدە، كارخانا ۋە شەخسلەرگە بېرىلگەن تۈرلۈك ماددىي مۇكاپات ۋە باشقا تۈرلۈك دارامەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىقتىسادىي مۇكاپات <س ئق> دۆلەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش

ۋە باشقۇرۇش خىزمەتلىرىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە ياراتقانلارغا بېرىلىدىغان ماددىي مۇكاپات كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىقتىسادىي مېخانىزىم <س ئق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ يۈرۈشۈپ تۇرۇشىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان بارلىق ئۇسۇل، ۋاسى-تە ھەم ھالقىلارنىڭ يىغىندىسى مەسى-لەن، باھا، پۇل، ئىناۋەتلىك قەرز، باج، ئىش ھەققى، ئىگىلىك باشقۇرۇش ئورگانلىرى ۋە باشقىلار.

ئىقتىسادىي نەتىجە <س ئق> ئىگىلىك پائالىيىتىدىكى ئەمگەك سەرپىياتى بىلەن ئەمگەك نەتىجىسىنىڭ سېلىشتۇرمىسى، ئوخشاش مىقداردىكى مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن كەتكەن ئەمگەك سەرپىياتى ئاز بولسا، ئىقتىسادىي نەتىجە زور بولىدۇ، ئەمگەك سەرپىياتى كۆپ بولسا، ئىقتىسادىي نەتىجە كىچىك بولىدۇ.

ئىقتىسادىي ھاشاراتلار <بىئول> ئىنسانلار بىلەن پايدا-زىيان مۇناسىۋىتى بولغان بارلىق ھاشاراتلار. پايدىلىقلىرى-دىن: پىلە قۇرتى، ھەسەل ھەرىسى قاتارلىقلار؛ زىيانلىقلىرىدىن چېكەتكە، كۆكتات كېپىنىكى، پاشا، چۈۋىن قاتارلىق-لار بار.

ئىقتىسادىي ھەل قىلغۇچ تەدبىر <س ئق> بىرقانچە ئىقتىسادىي لايى-ھىلەر ئىچىدىن تاللاپ چىقىلغان ئەڭ ياخشىسى ۋە ئۈنۈملۈكى.

ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كومىتېتى <س ئق> تەڭ باراۋەرلىكتە ئۆز ئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئاساسىدا ھەرقاي-سى دۆلەتلەر ئارا ئىقتىسادىي جەھەت-تىن ياردەملىشىش، تېخنىكا جەھەتتىن ھەمكارلىشىش ۋە سودا ئىشلىرىنى يولغا قويۇش مەقسىتىدە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، بۇلغارىيە، ۋېنگرىيە، پولشا، رۇمىنىيە ۋە چېخوسلوۋاكىيە قاتارلىق ئالتە دۆلەتنىڭ قاتنىشىشى بىلەن 1949-يىلى يانۋاردا قۇرۇلغان خەلقئارا تەشكىلات.

ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ۋە تەرەققىيات تەشكىلاتى <س ئق> غەرب ئەللىرى ھۆكۈمەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتى. 1960-يىلى 9-ئايدا قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ياۋروپا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ ئورنىنى باسقان. ئۇنىڭ مەقسىتى ئەزا دۆلەتلەرنىڭ مالىيە، پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئىقتىسادنىڭ ئېشىشى ۋە سودىنىڭ كېڭىيىشىگە تۈرتكە بولۇشتىن ئىبارەت.

ئىقتىسادىي ھېسابات <س ئق>
① سوتسىيالىستىك دۆلەت كىرىم ئارقىلىق چىقىمنى قاپلاپ، پايدىغا كاپالەتلىك قىلىش پىرىنسىپىغا ئاساسەن، كارخانىلار ئۈچۈن بېكىتىپ بەرگەن بىر خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى، شۇنداقلا دۆلەت كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى-غا قويغان بىر تۈرلۈك ئوبيېكتىپ تەلەپ.
② كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش-تىجارەت جەريانىدىكى جانلىق ئەمگەك بۇيۇملاش-قان ئەمگەك سەرپىياتى بىلەن ئېرىش-كەن نەتىجىسىنى خاتىرىلەش، ھېسابات قىلىش، سېلىشتۇرۇش، ئانالىز قىلىش، تەكشۈرۈش قاتارلىق پائالىيەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىقتىسادىي ئورمان <ئورم> ياغاچ ماتېرىياللىرى، مايلىق ماتېرىيال، قۇرۇق

مېۋە ياكى باشقا ئورمان مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئورمان.

ئىقتىسادىي ئۇچۇر <س ئىق> ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي پائالىيەت جەريانىدىكى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدىكى ئاخبارات، سىگنال، بىلىم ۋە خەۋەر قاتارلىقلار.

ئىقتىسادىي ئۈنۈم <س ئىق> ۋاقىت بىلەن ئۆلچەنگەن ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ نەتىجىسى. ئۇ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئورۇنلانغان مەلۇم خىلدىكى ئىقتىسادىي خىزمەتلەرنىڭ سانى ۋە ساپاسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئورۇنلانغان ئىقتىسادىي ۋەزىپىلەر قانچە كۆپ بولسا، ئىقتىسادىي ئۈنۈم شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا، ئىقتىسادىي ئۈنۈم شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ.

ئىقتىسادىي ۋاسىتە <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ئۆزىدىكى قانۇنىيەتلەرگە ئاساسەن، ئىقتىسادىي پىشاڭدىن، ئىقتىسادىي قانۇن-نىزاملاردىن پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىشنى، تەقسىماتنى ئالماشتۇرۇشنى ۋە ئىستېمالنى ئۇيۇشتۇرۇپ، پىلانلىق، نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى باشقۇرۇش ۋاستىسى.

ئىقتىساس (توغرىسى: ئىختىساس) ← ئىختىساس.

ئىقرار ئى (ئە) تەن ئېلىش، تەن بېرىش، ئۆز ئۈستىگە، بويىنىغا ئېلىش، ئېتىراپ قىلىش: ئىقرار قىلماق. ئىقرار بولماق. * ئۇ توغرا قىلمىغىنىغا ئىقرار ئىدى. * بىز دېلونى ئۇنىڭ ئىقرارىغىلا قاراپ ئەمەس، ئەمەلىي پاكىتقا ئاساسلىنىپ بىر تەرەپ قىلىمىز. * — بولدى، دېمەك، — دېدى ئامىنە تەسەللى بېرىپ، — مەن سىزنى ئىقرارغا تارتقىلى كەلگىنىم يوق. تۈنۈگۈنكى گەپلىرىم قاتتىق تېگىپ كەتتىمىكىن دەپ، كەلدىم.

ئىقرار بولماق تەن ئالماق، تەن بەرمەك، بويىنىغا ئالماق، ئېتىراپ قىلماق: گۇناھكار ئۆزى سادىر قىلغان مەسىلىلەرگە ئىقرار بولدى. * — ماڭا قاراڭا، — قىزىشتى «خادىم»، — ئەھۋالدىن قارىغاندا ساۋاتسىز ئوخشىمامسىز، شۇنداقمۇ؟ قېنى ساۋاتسىزلىقىڭىزغا ئىقرار بولۇڭ، مەن ئوقۇپ بېرەي.

ئىقرار قىلماق بويىنىغا ئالماق، تەن ئالماق، ئىقرار بولماق: خاتالىقنى ئىقرار قىلماق. * ئۇ ھاممىسىغا يالغان گەپ قىلغانلىقىنى ئىقرار قىلدى. * مۇشۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا مارجان بۇۋى بۆگۈن توغرا قىلمىغانلىقىنى ئىقرار قىلغانىدى.

ئىقرارنامە ئى (ئە+پ) بىرەر ئىش، مەسىلە ياكى گۇناھ-قىلمىش قاتارلىقلارنى تەن ئالغانلىقى، ئېتىراپ قىلغانلىقى ھەققىدە يېزىلغان خەت: ئىقرارنامە يازماق. * بۆگۈن كەچتە قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئىقرارنامىسىنى ماڭا ئەكىلىپ بېرىڭ.

ئىقلىم ئى (ئە) ① مەملىكەت؛ يەر يۈزىنىڭ بىر بۆلىكى، قىتئە (بۇرۇنقىلار يەر شارىنى يەتتە ئىقلىمغا بۆلگەن): مۇنداق نەرسە يەتتە ئىقلىمدىمۇ تېپىلمايدۇ. ② <مېتېئور> مەلۇم رايوننىڭ كۆپ يىللىق ھاۋا رايى ئالاھىدىلىكى.

ئىقلىم بايلىقى <جۇغ> ئىنسانلارنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىگە پايدىلىق بولغان ئىقلىم شارائىتى. مەسىلەن، ئاتموسفېرانىڭ تېمپېراتۇرىسى،

يورۇقلۇق، سۇ ۋە شامال ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلار.

ئىقلىم بەلباغلىرى <جۇغ> جايلىشىشى يەر شارىنى بەلباغ ھالىتىدە ئوراپ تۇرغان ئىقلىم رايونلىرى.

ئىقلىم تۇرلىرى <جۇغ> يەر شارى ئىقلىمىنىڭ ئوخشاشلىق ۋە پەرقلىق ئەھۋالىغا ئاساسەن بۆلۈنگەن بىرقانچە تۇرلىرى.

ئىقلىم تىپلىرى <جۇغ> تېمپېراتۇرا، ھۆل-يېغىن ۋە باشقا ئىقلىم ئامىللىرىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى ۋە يىللىق ئۆزگىرىش ئالاھىدىلىكى بويىچە بۆلۈنگەن ئىقلىم رايونلىرى.

ئىقلىم جۇغراپىيىسى <جۇغ> تەبىئىي جۇغراپىيىنىڭ بىر تارمىقى، ئۇ پۈتۈن يەر شارى، رايون، قىسمەن رايونىنىڭ رايونلۇق ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىقلىم ھادىسىلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ھادىسىلەر بىلەن بولغان سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىقلىم شارائىتى <جۇغ> ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ھەر خىل ئىقلىم ئەھۋال-لىرى. ئۇ تەبىئىي مۇھىتنىڭ مۇھىم ئامىلى ھېسابلىنىدۇ.

ئىقلىمغا ماسلىشىش <بىئول> ئۆسۈملۈكلەر-نىڭ بىخ چىقىرىشى، گۈل ئېچىلدۇرۇشى، مېۋە بېرىشى؛ قۇشلارنىڭ كۆچۈشى، بەزى ھايۋانلارنىڭ ئۈچەككە كىرىشى قاتارلىقلارغا ئوخشاش جانلىقلارنىڭ كىلىمات بىلەن بولغان دەۋرىيلىك ماسلىشىش مۇناسىۋىتى.

ئىقلىم قۇشلىرى <زوئول> پەسىلنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن كۆچىدىغان قۇشلار. مەسىلەن، كاككۇك، ئۆي قارلىغىچى، ياۋا غاز قاتارلىقلار.

ئىقلىم نورمالسىزلىقى <مېتېئور> ئىقلىم ئامىللىرىنىڭ مەلۇم بىر ئالاھىدە بەلگى-لەنگەن ۋاقىت ئىچىدىكى سانلىق قىممىتىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قىممەتكە نىسبەتەن كۆرۈلگەن پەرقى.

ئىقلىمنى شەكىللەندۈرگۈچى ئامىل <مېتېئور> ئىقلىمنى شەكىللەندۈرىدىغان قۇياش رادىئاتسىيىسى، ئاتموسفېرا ئايلانما ئېقىمى ۋە يەر يۈزىنىڭ ئەھۋالى قاتارلىق ئامىللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىقلىم ئۆزگىرىشى <مېتېئور> بىر رايونىنىڭ ئىقلىمىدا مەلۇم ئىككى مەزگىل-دە كۆرۈلىدىغان روشەن پەرق.

ئىقلىم يۆتكىلىشى <مېتېئور> بىر خىل ئىقلىمنىڭ تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىلىشى.

ئىقلىمشۇناسلىق ئى <مېتېئور> ئىقلىمنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبى، ئۆزگىرىش تىپلىرى ۋە تارقىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىقلىميا ئى (ئە) <تىب> ئالتۇن-كۈمۈشنى تاۋلىغان ۋە سوققاندا ئاجراپ چۈشكەن كىرى. تىبابەتچىلىكتە كۆزنى قۇۋۋەتلەش، كۆزدىكى ئاقنى ئېلىش، پەردىنى، قىچىشقاقلارنى يوقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇ-تۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىكتى سۇپ. دىئال. قۇۋ، ھىيلىگەر.

ئىكەن تۇرغۇن سۆز خەۋەر بولۇپ كەلگەن جۈملىلەردە جۈملىدىكى ئىشنىڭ ۋاستىلىك بىلگەن (مەلۇم پاكىتلارغا ياكى باشقى-لارنىڭ تونۇشتۇرۇشىغا ئاساسەن كېيىن بىلگەن ياكى يېڭىدىن بىلگەن) تەرزدە

ئېيتىلغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: مەن ئۇنى ئوقۇغۇچىمىكىن دەپتىمەن، ئوقۇتقۇچى ئىكەن. * ئۇلارنىڭ ئۆيى بەك يىراق ئىكەن، ئىككى سائەتتە يېتىپ باردۇق. * مەن كىچىك ۋاقتىمدا ناھايىتى شوخ ئىكەنمەن. * باش باھاردا ئېچىلغان غۇنچىدەك ئىكەن يايرىم. ئەمدى بىلسەم مەن ئۇچۇن تاش يۈرەك ئىكەن يايرىم.

ئىكرام ئى (ئە) ① يېزت. ھۆرمەت، ئىززەت، ئىززەت-ھۆرمەت: نىيىتىڭ بولدىمۇ ھالال يە ھارام، كۆڭلۈڭدە ھۆكۈمران قايسى مۇددىئا، كىملەرگە بىلدۈردۈڭ ئىززەت ۋە ئىكرام، ۋە قايسى روھلارغا ئەيلىدىڭ دۇئا. * بوسۇغا ئاتلىدى ئىكرامدا، قالدى ئۆي ئىگىسى ھەيراندا. باشلىدى تۆرىگە چاندۇرماي، بىر سوئال كۆزىدە، شۇ ئاندا. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىككى سان. 2 رەقىمى ۋە شۇ رەقەم بىلەن ئىپادىلەنگەن ياكى بىرگە بىرنى قوشقاندا ھاسىل بولغان سان، مىقدار: ئىككى ئادەم. ئىككى كۆز. ئىككى قول. ئىككىنىڭ بىرى. * ئىككى سەككىز ئون ئالتە (ماقال). * گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال).

ئىككى ئارگۇمېنتلىق فۇنكسىيە <مات> ئىككى ئەركىن ئۆزگەرگۈچى مىقدارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان فۇنكسىيە، مەسىلەن، $z=x+2y$ ، $z=x^2+y^2+1$ قاتارلىقلار.

ئىككى ئارىدا ئوتتۇرىلىقتا، ئوتتۇرىدا: ئىككى ئارىدا مەن بالاغا قالدىم.

ئىككى ئارىلىق بولۇپ قالماق ① ئىككى ئارىدا ھەرىكەت قىلماق، ئۇ تەرەپنىمۇ بۇ تەرەپنىمۇ تەڭ ئېتىبارغا ئالماق: بۇ بالا ئىككى ئارىلىق بولۇپ چوڭ بولدى، شۇڭا بەك ئەركە. ② ئىككى ئارىدا ئارىسالدى بولماق: يېقىندىن بېرى ئىككى ئارىلىق بولۇپ قالدىم، ئۇنىڭغا قارىسام بۇ قالىدۇ، بۇنىڭغا قارىسام ئۇ.

ئىككى ئاساسلىق ئالكوللار <خىم> تەركىبىدە ئىككى ھىدروكسىلى بولغان ئالكوللار. مەسىلەن، ئېتېنگلىكول $(HOCH_2 - CH_2OH)$ قاتارلىقلار.

ئىككى ئالەم <دىن> دىنىي ئەركان بويىچە ئىككى دۇنيا، يەنى ياشاۋاتقان دۇنيا بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنكى دۇنيا: — ھەربىر كىشى ئىككى ئالەمنىڭ غېمىنى قىلىشى كېرەك، — دېدى ئەلەم ئاخۇنۇم. * — مەن يامان ئىش قىلمىدىم، ئىككىلا ئالەمدە ئەڭ ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ يولىغا كىردىم، — دېدى سوتۇق.

ئىككى ئالەمدە قارا يۈز بولماق بۇ دۇنيادىمۇ، ئۇ دۇنيادىمۇ (قىيامەتتىمۇ) شەرمەندە بولماق: خائىنلار ئىككى ئالەمدە قارا يۈز بولىدۇ.

ئىككى ئەزالىق ① تەركىبىدە ئىككى ئەزا بولغان، ئىككى ئەزاغا ئىگە: ئىككى ئەزالىق تەقسىمات. ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە. ② <مات> تەركىبىدە ئىككى ئەزا بولغان كۆپ ئەزالىق، مەسىلەن، $\chi - a$ ، $2\chi^3 + y^5$ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىككى ئەزالىق تەقسىمات <مات> دىسكىرت تىپىدىكى تاسادىپىي مىقدارلارنى سۈرەتلەپ بېرىدىغان، كۆپ قوللىنىدىغان ئېھتىماللىق تەقسىماتلىرىنىڭ بىرى.

ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە <مات> كۆرۈنۈشى $a\chi^n - b=0$ بولغان تەڭلىمە.

ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە يىلتىزى <مات> كۆرۈنۈشى $\chi^n - a=0$ بولغان تەڭلىمىنىڭ n دانە يىلتىزى. بۇ دەل α نىڭ n نىنچى دەرىجىلىك يىلتىزى بولىدۇ.

ئىككى ئەۋلادلىق كېپىنەك <زوئول>

شال پەرۋانىسىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە بىر يىلدا ئىككى ئەۋلاد قالدۇرىدۇ. ئىسسىق جايلاردا بولسا 3 — 5 قېتىمغىچە ئەۋلاد قالدۇرىدۇ. لىچىنكىسى ئاچ يېشىل رەڭدە، يېتىلگىنى كۆل رەڭگە مايىل سارغۇچ بولۇپ، شال ئۆزىكىنى يەيدۇ. ئادەتتە شالنىڭ ئاساسلىق زىيانداشلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئىككى باسقۇچ ئۇسۇلى <مال> يېزا ئىگىلىك بوغالتىرلىقىدا، ھەر خىل مەشغۇلاتلارنىڭ تەننەرخىنى ئايرىم يىغىش ۋە تەقسىم قىلىش ئارقىلىق، ئاخىرىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تەننەرخىنى ھېسابلاپ چىقىدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

ئىككى باشنى بىر قىلىپ قويماق قىز بىلەن يىگىتنىڭ توينى قىلىپ ئىككىسىنى بىر ئائىلە قىلماق، بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: ئۇنىڭغا ھازىرغىچە سەنچىلىك بىر لايىق كىشى چىققىنى يوق، مەن ئىككىڭلارنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ يۈرگەنىدىم.

ئىككى باشنى بىر يەردە قىلماق ← **بېشىنى بىر قىلىپ قويماق**: ئەمدى ئىككىڭلارنىڭ بېشىنى بىر يەردە قىلىپ قوياي دېسەم، مەندە ئارتۇق بىرنېمە يوق.

ئىككى بۆلەكلىك مۇزىكا <مۇز> ئىككى كىشىنىڭ ئورۇنلىشىدىكى كۆپ تاۋۇشلۇق ئاھاڭ.

ئىككى بۆلۈنمىلىك <لوگ> ئوبيېكتتا مەلۇم بەلگىنىڭ بار-يوقلۇقىغا ئاساسەن ئېلىپ بېرىلىدىغان بۆلۈش، بۇنداق بۆلۈشتە بۆلۈنگۈچى جىنس ئۇقۇم مەلۇم بەلگىنىڭ بار-يوقلۇقىغا ئاساسەن ئىككىلا تۈر ئۇقۇمغا بۆلۈنىدۇ. مەسىلەن، «ئۇرۇش» دېگەن ئۇقۇمنى «ھەققانىيەتلىك ئۇرۇش» ۋە «ھەققانىيەتسىز ئۇرۇش» دېگەن ئىككىلا تۈرگە بۆلگەنگە ئوخشاش.

ئىككى بىرلەشكەن كارخانا <س ئىق> ھەقدارلىق ئىشلىرى ۋە ئۇلانمىلىق مەسئۇلىيىتىنى پايچىكلاردىن بىرى ياكى بىرقانچىسى ئۆتەپ، ئۆزىنىڭ بارلىق مال-مۈلكىگە ئۆزى مەسئۇل بولىدىغان، قالغان پايچىلار ئۆزى قوشقان پاي سانى بىلەن چەكلىنىدىغان كارخانا.

ئىككى بىسلىق ① ئىككى تەرىپىدە بىسى بار، ئىككى بىسى بولغان: مەن ئاتتىن چۈشۈپ قاشقىر باينىڭ مىلتىقى بىلەن ئىككى بىسلىق خەنجىرنى قار ئىچىدىن ئېلىپ: — يولداشلار، مانا بۇلار ئۇنىڭ نەشتىرى، — دېدىم. ② ئىككى ياقلىمىلىقتا ئىگە، ئىككى يۈزلۈك، ئىككى تەرەپلىمىلىك، ئۇ يانغىمۇ- بۇ يانغىمۇ ياتىدىغان: ئىككى بىسلىق گەپ. * بۇ لەقەمنىڭ ئىككى بىسلىق مەنىسى بار ئىدى: ئۇنىڭ بىرى، «يولۋاس»، يەنە بىرى، «تۈلكە» دېگەن مەنىدىن ئىبارەت. * ئۇ ئاخىرى ئىككى بىسلىق پىلاندىن بىرنى ئويلاپ تاپتى.

ئىككى پاختەكنى بىر چالمىدا سوقماق پايدا-مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ھەر ئىككىلا ئىشنى بىر قېتىمدىلا ئورۇندىماق: سۇ چىقىرىش تومىسىنى ھەم سۇ چىقىرىش، ھەم سۇ تەڭشەش تومىسى قىلىپ پايدىلانغاندا، ئىككى پاختەكنى بىر چالمىدا سوققاندەك ئىش بولىدۇ. بۇ بىر كەشپىيات.

ئىككى پارتىيىلىك تۈزۈم <پەلس> بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئىككى ئاساسلىق بۇرژۇئا پارتىيىلىرى ئالمىشىپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزىدىغان سىياسىي تۈزۈم. قەرەللىك پارلامېنت سايلىمى

ياكى زوڭتۇڭ سايلىمىدا غەلىبە قىلغان پارتىيە ھۆكۈمەت تەشكىللەش ئارقىلىق، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان پارتىيە ياكى ھاكىمىيەت بېشىدىكى پارتىيىگە ئايلىنىدۇ. مەغلۇپ بولغان پارتىيە ئۆكتىچى پارتىيە ياكى ھاكىمىيەت سىرتىدىكى پارتىيە بولىدۇ. بۇنداق تۈزۈم ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەرگە تارقالغان.

ئىككى پۇت بىلەن مېڭىش فاڭجېنى <س ئق> يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش باشلۇشىيەنىنى تۈزۈش داۋامىدا، بەلگىلىگەن بىر يۈرۈش «بىللە ئېلىپ بېرىلىدىغان» ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش فاڭجېنلىرىغا قارىتا ئوبرازلىق ئومۇملاشتۇرۇلۇشى. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن: سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى بىللە ئېلىپ بېرىش، ئېغىر سانائەت بىلەن يېنىك سانائەتنى بىللە ئېلىپ بېرىش، مەركەز باشقۇرغان سانائەت بىلەن جايلار باشقۇرغان سانائەتنى بىللە ئېلىپ بېرىش، چوڭ تىپتىكى كارخانىلار بىلەن كىچىك تىپتىكى كارخانىلارنى بىللە ئېلىپ بېرىش قاتارلىقلار.

ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلماق تازا ئەدىپىنى يېمەك، ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالغا چۈشمەك: ھازىر سىلەرنىڭ ئىككى پۇتۇڭلار بىر ئۆتۈككە تىقىلىپ قالدى. * ھېيلىگەر لۈكچەكلەرنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلىدىغان چاغلارمۇ يېتىپ كەلدى.

ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە كىرمەك ← **ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلماق:** – گۈلخانىنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە كىرگەن چاغدا سىزنىڭ نوچىلىقىڭىزنىمۇ كۆرۈپ باقارمىز! – دېدى قانىسىم.

ئىككى پۇتى گۆرگە ساڭگىلىماق ئۆمۈرنىڭ ساناقلىق ۋاقتى قالماق، قېرىپ كەتمەك: قېرى كالا پىچاقتىن قورقماپتۇ دېگەندەك نېمىدىن قورقاتتىم، قېرىدىم، ئىككى پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىدى. * ئەمدى مېنىڭ ئىككى پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلاپ قالدى. مۇبادا ئۆلۈپ تارتىپ قالسام، سىلەرگە ئېيتىپ قويىدىغان ئىككى ۋەسىيىتىم بار.

ئىككى پۇتى ئۆرە قالماق ھەددىدىن ئارتۇق خاپىلىق، ئاچچىقلىنىش ياكى ھاڭ-تاڭ قېلىشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ كۆپچىلىككە قىز بالىنى چېچىدىن سۆرەپ-تارتىپ، قوي-ئۆچكە ئورنىدا خەققە زورلاپ تېڭىپ بېرىشكە بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ھەيران بولۇپ، ئىككى پۇتى ئۆرە قالغانلارمۇ بار.

ئىككى پۇل ھەممىسى بىر تىيىن، ئەرزىمەس: – ھەممىسى قۇرۇسۇن، ئىككى پۇل، مەن ساڭا قول قويدۇم ئاغىنە، – دېدى سادىق ئۇنىڭ قوللىرىنى ئىككى قوللاپ چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ.

ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ بەك ئەرزان، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ: بىزنىڭ مۆھۈرلىرىمىزنى دات باسىدۇ، ساتساق مىسقال تۆمۈرنى ھېچ كىشى ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ.

ئىككى پۇلغا ئەرزان، تۆت پۇلغا قىممەت ئەرزىمەس، قەدىر-قىممىتى يوق: مانا ئەمدى ئىككى پۇلغا ئەرزان، تۆت پۇلغا قىممەت بولۇپ قالدى.

ئىككى پۇلغا ئەرزىمەيدۇ ← **ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ:** – سىزنىڭ بۇ نەرسىڭىز ئىككى پۇلغا ئەرزىمەيدۇ، – دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

ئىككى پۇلغا يارىمايدۇ ← **ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ:** سېنىڭ ئۇ نېمەڭ ئىتنىڭ بازاردا

ئىككى پۇلغا يارىمايدۇ.

ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىدا يانجىلماق: ئىككى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىينالماق، تەڭلىكتە قالماق: ئۇ راستىنلا ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىدا يانجىلىۋاتاتتى.

ئىككى تايىن ئېنىق ئەمەس، ناتايىن: ئۇ كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ، تېخى ئىككى تايىن. * مېھمانلارنىڭ كېلىشى ئىككى تايىن.

ئىككى تايىن بولماق ئارىسالدى بولماق، ئىككىلەنمەك: شىرمۇھەممەت ئىككى تايىنراق بولۇپ، ئالماسقا ئەگەشتى. * — قەتئىي سۆز، لەيلىگۈل ئۇنداق قىزلاردىن ئەمەس. ئىككى تايىن بولما، يۈر كەتتۇق، — دېدى شانىياز قاقاھلاپ كۈلۈپ.

ئىككى تەرەپلىمە ئىككى جەھەتتىن، ئىككى تەرەپتىن: مەسىلىگە ئىككى تەرەپلىمە قارىماق.

ئىككى تەرەپلىملىك ← **ئىككى ياقلىمىلىق:** بۇنداق ئىككى تەرەپلىمىلىكنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ئۆزىمىزمۇ شۈبھىلەنگەن بولار ئىدۇق. ئەمما چوڭقۇرراق مۇلاھىزە قىلىپ كۆرگەندە، بۇنداق ئەھۋالنىڭ بارلىقىنى بايقىۋېلىش مۇمكىن.

ئىككى تەرەپلىملىك سودا <سودا> ئىككى دۆلەت كېڭىشىش ئارقىلىق ئىككى تەرەپتە ھېسابات قىلىش ئاساسىدا يولغا قويۇلغان سودا.

ئىككى تەكشىلىك ئارىسىدىكى بۇلۇڭ <مات> ئىككى تەكشىلىكنىڭ نورمال ۋېكتورلىرى ئارىسىدىكى بۇلۇڭ.

ئىككى تەكشىلىكنىڭ پاراللېللىقى <مات> ئورتاق نۇقتىغا ئىگە بولمىغان ئىككى تەكشىلىكنىڭ پاراللېل ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تەكشىلىكنىڭ تىكلىكى <مات> ھاسىل قىلغان بۇلۇڭى تىك ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ بولغان ئىككى تەكشىلىكنىڭ تىك ھالەتتىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تەكشىلىكنىڭ كېسىشىشى <مات> پەقەت بىرلا ئورتاق تۈز سىزىققا ئىگە بولغان ئىككى تەكشىلىكنىڭ ئۆزئارا كېسىشكەن ھالەتتىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تەڭلىشىش نۇقتىسى <ئاستر> ئېكلىپتىكا بىلەن ئاسمان ئېكۋاتورىنىڭ ئۆزئارا كېسىشىدىغان نۇقتىلىرى.

ئىككى توختاش نۇقتىسى <ئاستر> ئېكلىپتىكىنىڭ ئاسمان ئېكۋاتورىدىن ئەڭ يىراق بولغان ئىككى نۇقتىسى.

ئىككى تۇغقان ئۆزى بىلەن بىر نەۋرە: گېنېرالنىڭ ئىككى تۇغقان ئاچىسى شۇ زاماتلا ئارغىماق قوشۇلغان ياسىداق مەپىسىنى ئۇنىۋانلىق مەسلىھەتچىنىڭ خوتۇنىنىڭكىگە كىلىشكە ئەۋەتتى.

ئىككى تۆت سەر يېرىم جىڭ ← **ئىككى سەككىز ئون ئالتە:** ئۇلار ئىككى-تۆت سەر-يېرىم جىڭ، بىر-بىرىدىن قېلىشمايدۇ.

ئىككى تۈز سىزىق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ <مات> بوشلۇقتىكى خالىغان بىر نۇقتىدىن بېرىلگەن مۇقىم ئىككى تۈز سىزىققا پاراللېل قىلىپ ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى تۈز سىزىقتىن ئىككى بۇلۇڭ ھاسىل بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى خالىغان بىرى بۇ ئىككى تۈز سىزىق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ بولىدۇ.

ئىككى تۈز سىزىقنىڭ پاراللېللىقى <مات> بىر تەكشىلىكتە يېتىپ، ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تۈز سىزىق كېسىشىشى <مات> پەقەت بىرلا ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولغان ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئورۇن

مۇناسىۋىتى.

ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئۆزئارا تىكلىكى <مات> تىك بۇلۇڭ ياساپ كېسىشىدىغان ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تۈز سىزىقنىڭ يانتۇ كېسىشىشى <مات> تىك بۇلۇڭ ياسىماي كېسىشىدىغان ئىككى تۈز سىزىقنىڭ ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى تىللىق ① ئىككى خىل تىل بىلىدىغان: ئۇ ساقال-بۇرۇت قويۇۋالغان، خۇش پىچىم، ئىككى تىللىق سۆزمەن ئادەم ئىدى. ياڭ جياڭجۇن ئۇنى ئۆزىنىڭ كېلەچەك پىلانى ئۈچۈن راسا باپ كېلىدىغان كىشى دەپ ئويلىدى. ② كۆڭلىدە ئىككى نىيەت ئويلايدىغان، ئىككى كىشىگە ئىككى خىل گەپ قىلىدىغان تىلى باشقا، دىلى باشقا: ئىككى تىللىق كىشىدىن خۇدا ساقلىسۇن.

ئىككى تىلى بار ← **تىلىنىڭ ئاستىدا تىلى بار.**

ئىككى جىسىم مەسىلىسى <فىز> ئىككى جىسىمنىڭ مەركەزلىك كۈچلەرنىڭ ئۆزئارا تەسىرى ئاستىدىكى ھەرىكىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىش مەسىلىسى.

ئىككى جىنسلىق كۆپىيىش <بىئول> چىشى ۋە ئەركەك ئىككى خىل جىنسىي ھۈجەيرىلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن يېڭى ئىندىۋىتنى ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل كۆپىيىش شەكلى. بۇ جانلىقلار دۇنياسىدا ئومۇمىيۈزلۈك بولىدىغان بىر خىل كۆپىيىش شەكلىدۇر.

ئىككى چەمبەرنىڭ تىك كېسىشىشى <مات> ئىككى چەمبەرنىڭ 90° لۇق كېسىشىش بۇلۇڭى ياساپ كېسىشكەندىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى چەمبەرنىڭ سىرتتىن ئايرىلىپ تۇرۇشى <مات> ئىككى چەمبەرنىڭ ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولماي، بىرى يەنە بىرىنىڭ سىرتىدا ياتقان ھالەتتىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى چەمبەرنىڭ ئۇرۇنۇشى <مات> ئىككى چەمبەرنىڭ بىرلا ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولغان ھەمدە بىرى يەنە بىرىنىڭ سىرتىدا ياتقان ھالەتتىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى چەمبەرنىڭ كېسىشىش بۇلۇڭى <مات> ئەگەر ئىككى چەمبەر ئۆزئارا كېسىشسە، ئۇلارنىڭ بىر كېسىشىش نۇقتىسىدىن بۇ ئىككى چەمبەرنىڭ ئۇرۇنمىلىرى يۈرگۈزۈلگەندە، بۇ ئۇرۇنمىلارنىڭ كېسىشىش بۇلۇڭى بۇ ئىككى چەمبەرنىڭ كېسىشىش بۇلۇڭى دېيىلىدۇ.

ئىككى چەمبەرنىڭ كېسىشىشى <مات> ئىككى چەمبەرنىڭ پەقەت ئىككىلا ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولغان چاغدىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى چەمبەرنىڭ ئومۇمىي ئۇرۇنمىسى <مات> ئەگەر بىر تۈز سىزىق ھەر ئىككى چەمبەر بىلەن ئۇرۇنسا، ئۇ ھالدا بۇ تۈز سىزىق بۇ ئىككى چەمبەرنىڭ ئومۇمىي ئۇرۇنمىسى دېيىلىدۇ.

ئىككى چەمبەرنىڭ ئۇرۇنۇش نۇقتىسى <مات> ئەگەر ئىككى چەمبەر پەقەت بىر ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولسا، ئۇ ھالدا بۇ ئومۇمىي نۇقتا ئىككى چەمبەرنىڭ ئۇرۇنۇش نۇقتىسى دېيىلىدۇ.

ئىككى چەمبەرنىڭ ئىچتىن ئۇرۇنۇشى <مات> ئىككى چەمبەرنىڭ پەقەت بىرلا ئومۇمىي نۇقتىغا ئىگە بولغان ھەمدە بىرى يەنە بىرىنىڭ ئىچىدە

ياتقان ھالەتتىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى چوڭ بۆلەكنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى <س ئىق> ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان قىسمى بىلەن ئىستېمال ۋاسىتىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان قىسمى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى.

ئىككى خانىلىق سان <مات> تەركىبىدە ئىككى خانە بولغان ياكى ئىككى رەقەمدىن تۈزۈلگەن پۈتۈن سان. مەسىلەن، 56، 70 قاتارلىقلار.

ئىككى خۇسۇسىيەتلىك ئانائېروبى باكتېرىيىسى <بىئول> ئوكسىگېنلىك ۋە ئوكسىگېنسىز شارائىتتا ئوخشاشلا ياشىيالايدىغان مىكروئورگانىزملار.

ئىككى خۇسۇسىيەتلىك ئانائېروبى جانلىقلار <بىئول> ئەركىن ھالەتتىكى ئوكسىگېننىڭ ياردىمى بىلەن ھايات كەچۈرىدىغان ئۇسۇملۇكلەر. ئۇلار يەنە ئوكسىگېن يوق ياكى ئىنتايىن شالاڭ بولغان جايدىمۇ ياشىيالايدۇ.

ئىككى خۇسۇسىيەتلىك ئائېروبى باكتېرىيىسى <بىئول> ئوكسىگېنلىك شارائىتتا ياشىيالايدىغان ئانائائېروبى باكتېرىيە.

ئىككى خۇسۇسىيەتلىك پارازىتلار <بىئول> مۇستەقىل ياشىيالايدىغان ئەمما مۇئەييەن شارائىتتا پارازىتلىق قىلىدىغان جانلىقلار. مەسىلەن، پىت قاتارلىقلار.

ئىككى خىل زەرەت تەبىئەت دۇنياسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مۇسبەت ۋە مەنپىي زەرەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىككى خىل ئوزۇقلىنىدىغان مىكروئورگانىزملار <بىئول> ئۆزلۈكىدىن ۋە چەتتىن ئوزۇقلىنىپ ھايات كەچۈرىدىغان مىكروئورگانىزملار.

ئىككى خىيال بولماق ← **ئىككى تايىن بولماق**: ئۇ باغقا بېرىش-بارماسلىق ھەققىدە ئىككى خىيال بولۇپ قالدىم. * — قانداق قىلىش كېرەك؟ — دېدى ئىلمىي مۇدىر ئىككى خىيال بولۇپ.

ئىككى دەرىجىلىك تەننەرخ ھېساباتى <مال> سانائەت كارخانىلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنىڭ تەپسىلىي ھېساباتىنى بوغالتىرلىق تارماقلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئالاقىدار سېخلاردا تارقاق ھالدا ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل تەشكىلىي شەكىل.

ئىككى دۇنيا ① بۇ دۇنيا ھەم ئۇ دۇنيا؛ مەڭگۈ: — ئىككى دۇنيا سەن ئادىللەدەك دوستۇم يوق! — دېدىم مەن خېتىمدە ئۇنىڭغا. * ئۆلگەنلەرنىڭ مەدەتكارلىقى، تىرىكلەرنىڭ دۇئاسى بۇ يىگىتنىڭ كېسىلىگە شىپا، ھاياتىغا بەخت-سائادەت ئاتا قىلىپ، ئىككىلا دۇنيا ئەزىز قىلغۇسى. ② ھەر جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ: ئادىل بىلەن مەمەتنى بىلىم، ئەخلاق، خۇلق جەھەتتىن ئوخشايدۇ دەيسەن، مېنىڭچە ئىككىسى ئىككى دۇنيا.

ئىككى دۇنيا بولۇشۇپ كەتمەك مۇناسىۋىتى پۈتۈنلەي ئۈزۈلمەك، تونۇشمايدىغان دەرىجىگە يەتمەك، مەڭگۈ دۈشمەنلەشمەك: شۇنداق قىلىپ ئۇ بىر نەۋرە ئاكىسى بىلەن ئىككى دۇنيا بولۇشۇپ كەتتى.

ئىككى دۇنيا رازى ← **ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى**: — رەھمەت ئۇكام، مەن سىزدىن ئىككى دۇنيا رازى، خۇدايىم ئۆمرىڭىزنى ئۇزۇن، چىققان دۆۋىڭىزنى ئېگىز قىلسۇن، — دېدى ئۇ كىشى كۆزىگە ئىسسىق

ياش ئالغاچ قولنى ئېگىز كۆتۈرۈپ.

ئىككى دۇنيالىق بۇ دۇنيالىق ھەم ئۇ دۇنيالىق: ئۇلار بىر-بىرىگە ۋاپاسىزلىق قىلماسلىق توغرىسدا ئىككى دۇنيالىق قەسەم ئىچىشكەنىكەن. * ... بىر ئەسىرىمنىڭ تېتولىغا «ئىككى دۇنيالىق... ھاشىرغا بېغىشلايمەن» دەپ يېزىپ قويماقچىمەن.

ئىككى دۆلەتكە تەۋەلىك <قا> بىر ئادەمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا ئىككى دۆلەتنىڭ پۇقراسى بولۇشى. بۇنداق ئەھۋال ئاساسەن ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت پۇقرالىقى قانۇنىدا دۆلەتكە تەۋە بولۇش ۋە دۆلەت تەۋەلىكىدىن مەھرۇم بولۇش توغرىسدا قانۇن چىقىرىش پرىنسىپلىرىنىڭ بىردەك بولماسلىقى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

ئىككىدىن بىرى يا ئۇنداق، يا مۇنداق: تەۋەككۈل، ئىككىدىن بىرى بولار.

ئىككى سەككىز ئون ئالتە ئاخىرقى ھېسابتا بەرىبىر ئوخشاش، بىرلا گەپ.

ئىككى سىمېنا <مائار> ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى ئىككىگە بۆلۈپ، نۆۋەت بىلەن دەرس ئۆتىدىغان بىر خىل ئوقۇتۇش تەشكىلىي شەكلى.

ئىككى سوت بىلەن ئاياغلاشتۇرۇش تۈزۈمى <قا> دەۋا ئەنزىسىنى ئىككى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت قىلىشى ئارقىلىق ئاخىرلاشتۇرىدىغان بىر خىل تۈزۈم.

ئىككىسى ئۈزۈن ئاتلىق <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسى ۋە چوقا ئائىلىسدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەربىر تال گۈلىدە تۆت تالدىن ئاتلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئۇزۇن، ئىككىسى قىسقا بولىدۇ، شۇڭا بۇ «ئىككىسى ئۇزۇن ئاتلىق» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىككى شارنىڭ سىرتتىن ئايرىلىپ تۇرۇشى <مات> ئىككى شارنىڭ مەركەزلىرى ئارىلىقىنىڭ ئۇلارنىڭ رادىئۇسلىرىنىڭ يىغىندىسىدىن چوڭ بولغان چاغدىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى شارنىڭ كېسىشىشى <مات> ئىككى شارنىڭ مەركەزلىرى ئارىلىقىنىڭ ئۇلارنىڭ رادىئۇسلىرىنىڭ يىغىندىسىدىن كىچىك، ئايرىمىسىدىن چوڭ بولغان چاغدىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى شارنىڭ ئىچتىن ئايرىلىپ تۇرۇشى <مات> ئىككى شارنىڭ مەركەزلىرى ئارىلىقىنىڭ ئۇلارنىڭ رادىئۇسلىرىنىڭ ئايرىمىسىدىن كىچىك بولغان چاغدىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى شارنىڭ ئىچتىن ئۇرۇنۇشى <مات> ئىككى شارنىڭ مەركەزلىرى ئارىلىقىنىڭ ئۇلارنىڭ رادىئۇسلىرىنىڭ ئايرىمىسىغا تەڭ بولغان چاغدىكى ئورۇن مۇناسىۋىتى.

ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك بولماق ئالدىراشچىلىق ئىچىدە تۇرماق: ئۇ خۇددى ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك بولغان ئالدىراشلىق بىلەن خامان ئېلىۋاتقان تومۇز كۈنلەر ئىدى.

ئىككى قول ئىككى تەرەپلىمىلىك، ھەر ئېھتىماللىقنى كۆزدە تۇتقان ھالدا ئىككى يۈرۈش، ھەر تەرەپلىمە: — قانداقلا بولسۇن بىزمۇ چېرىك كۈچلىرىمىزنى كۈچەيتسەك بولىدۇ، — دېدى توغرۇل سۇباشى، — ئەگەر دۈشمەن ئىككى قول ھۇجۇم قىلسا، بىزمۇ ئىككى قول تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك.

ئىككى قولدا تۇتماق بىرلا ۋاقىتنىڭ ئىچىدە ھەر ئىككىلا ئىشنى ئوخشاش

ئېلىپ بارماق، چىڭ تۇتماق: ئىككى قولدا تۇتۇش بىر قولدا يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى تۇتۇش، يەنە بىر قولدا ئېغىر سانائەتنى تۇتۇش لازىم.

ئىككى قولغا تايانماق ئۆز ئەمگىكىگە، ئۆز كۈچىگىلا تايىنىپ ئىش قىلماق، ئۆزىدە بار بولغان ئىمكانىيەتلەردىنلا پايدىلانماق: يېڭىيەر ئۈزۈمچىلىك يېزىسىدىكى دېھقانلار ئىككى قولغا تايىنىپ بېيىدى.

ئىككى قوللاپ ① ئىككى قولىنى تەڭلا ئىشقا سېلىپ: سوپى دېھقان ئىچ يانچۇقىدىن خەتنى ئېلىپ مىرغەزەپكە ئىككى قوللاپ سۇندى. * ئايقىز كەمزۇلىنىڭ ئىچىدىن جۇماتاينىڭ تاسما بەلبېغى بىلەن پىچىقىنى چىقىرىپ، ئامانقۇلغا ئىككى قوللاپ سۇندى. ② خۇشال-خۇراملىق ۋە ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن: — قىزىڭنى ئىككى قوللاپ تۇتۇشنىڭ ئورنىغا تېخى بەرمەيمەن. دەيسىنا، — دېدى ئەلچى. * مەسلىھەتچى ئاغايىنىڭ تاغ ئارقىسىدىكى دوستىنىڭ ئىككى قوللاپ قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدى. * چاينى ئىككى قوللاپ سۇنماي، ئالدىراشچىلىقتا بىر قوللاپ سۇنۇپ قويۇپتىمەن. خاپا بولمىسىلا.

ئىككى قوللۇق بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان، ئىككى خىل: بىز بۇ جەھەتتە جەزمەن ئىككى قوللۇق تەدبىر قوللىنىشىمىز كېرەك. * دۈشمەن ئىككى قوللۇق سىياسەت قوللىنىۋاتىدۇ، بىزمۇ ئىككى قوللۇق سىياسەت قوللىنىشىمىز لازىم.

ئىككى قولۇم كۆكسۈمدە «چىن كۆڭلىمىزدىن رازى، نېمە دېسىلە شۇ بولىدۇ، ياق دېمەيمەن» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: خۇشامەتچى مىراب قۇربان ئاقساقال سۆز باشلاپ، — ئىككى قولىمىز كۆكسىمىزدە، نېمە قىلماقنى بۇيرۇسىلا بېشىمىز بىلەنمۇ، پۇتىمىز بىلەنمۇ يۈگۈرۈپ — ئۇچۇپ بەجا كەلتۈرىمىز، -دېدى. * ئىككى قولۇم كۆكسۈمدە، بىراق قىزىمنىڭ چوڭ بىر ئەيىبى بار.

ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ قۇرۇق، قۇرۇق قول، قولىغا ھېچنېمە ئالماي: ئۇلار بىزگە ياخشىلىق قىلغان، بالىسىنىڭ تويىغا ئىككى قولىمىزنى بۇرنىمىزغا تىقىپ بارساق بولماس. * ئۇ ئىشلەپ پۇل تاپىمەن دەپ كەتكەن، مانا ئەمدى ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ كېلىپتۇ.

ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ قالماق پۈتۈن مال-دۇنيا، پۇل-مۈلكىدىن ئايرىلىپ قېلىپ بىردىنلا قۇرۇق قول بولۇپ قالماق: ئۇ، سومكىسىدىكى ئۈچ تۈمەن كوي پۇلىنى ئوغرىغا ئالدۇرۇپ، ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ قالدى.

ئىككى قوۋۇز گەپ جانت ← **ئىككى ئېغىز گەپ**: — مەنمۇ ئىككى قوۋۇز گەپ قىلاي، — دېدى كېۋىر كاسسىر، — قېرىنداشلىرىم، نىكاھ ئىشى ئۇلۇغ ئىش، بىز بەندىلەرنىڭ ئۆمرىمىزدىكى ناھايىتى چوڭ ئىش.

ئىككى قۇتۇپ ① <جۇغ> يەر شارىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپى. ② <فىز> ئانود ۋە كاتودىن ئىبارەت ئىككى ئېلېكتر قۇتۇپى ياكى ماگنىتنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئىككى قۇتۇپى. ③ كۆچمە. قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپ: ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنمەك. ئىككى قۇتۇپ قارىمۇقارشىلىقى.

ئىككى قۇتۇپلۇق كرىستال لامپا <فىز> پەقەت ئىككىلا ئېلېكتر قۇتۇپى بار بولغان كرىستال لامپا. ئۇنىڭ ئاساسىي تۈزۈلۈشى PN تۈگۈنىدىن ئىككى تال ئېلېكتر قۇتۇپ سىمىنى چىقىرىشتىن ئىبارەت.

ئىككى قۇتۇپلۇق لامپا <فىز> ئىككى ئېلېكتر قۇتۇپى بولغان ئېلېكترون لامپا ياكى كرىستال لامپا.

ئىككى قۇتۇپلۇق ئېلېكترون لامپا <فىز> ئەڭ ئاددىي ئېلېكترون لامپا. ئۇنىڭ ئېلېكترون تارقىتىدىغان كاتود بىلەن ئېلېكترون قوبۇل قىلىدىغان ئانودتىن ئىبارەت ئىككى ئېلېكتر قۇتۇپى بولىدۇ.

ئىككى قۇلاقنىڭ ئاڭلاش سېزىمى <فىزئول> ئاۋازنى ئىككى قۇلاق بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئاڭلىغان چاغدىكى سېزىم. ئۇنىڭ روشەن ئىقتىدارى ئىككى قۇلاقنىڭ ئورۇن ئېنىقلاش رولى، يەنى ئادەمنىڭ بوشلۇقدىكى ئاۋاز مەنبەسىنىڭ ئورنىغا ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىدىن ئىبارەت.

ئىككى قىرقىم ئون ئىككى يىللىق تۆگىنىڭ 2-قېتىم چىشىنىڭ ئۈپىرىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككى كۆزنىڭ كۆرۈش سېزىمى <فىزئول> ئىككى كۆز بىلەن بىر جىسىمغا بىرلا ۋاقىتتا قارىغاندا، ئۇنىڭ يىراق، يېقىنلىق دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلغىلى بولىدىغان ستېرېئولۇق كۆرۈش سېزىمى.

ئىككى كۆزى تۆت بولماق قاتتىق ئىنتىزار بولماق، كۆرۈشكە ئالدىرىماق: ئۇ سېنى كۈتۈپ، ئىككى كۆزى تۆت بولدى.

ئىككى كۈچنىڭ تەڭپۇڭلۇق شەرتى <فىز> ئىككى كۈچنىڭ تەڭپۇڭ بولۇشىدا بۇ ئىككى كۈچنىڭ چامىسىنىڭ ئۆزئارا تەڭ، يۆنىلىشلىرىنىڭ قارىمۇقارشى بولۇشى بىلەن بىرگە، بىر جىسىمغا بىر تۈز سىزىق ئۈستىدە تەسىر قىلىشىنىڭ زۆرۈرلىكى.

ئىككى كۈرەك تۆگە كۈرەك چىشتىن ئىككىسى چىققان يەنى تۆت يىللىق بولغان تۆگە.

ئىككى كۆڭلۈك ئۆمرى قالماق بىر پۈتى كۆرگە ساڭگىلىماق؛ ئۆمرىنىڭ ساناقلىق كۈنلىرى قالماق: — مەن قېرى ئادەم، ئىككى كۆڭلۈك ئۆمرۈم قالدى، — دېدى لى دارېن.

ئىككى كۈننىڭ بىرىدە پات- پاتلا، دائىم، دائىم دېگۈدەك: كومىسسىيونچى ئىككى كۈننىڭ بىرىدە ئاغىنىلىرى بىلەن ياكى ئۆزىمۇ خىل سوغىلارنى ئەكىلىپ گۈزەلئاينىڭ ئۆيىدە «ئولتۇرۇش» قىلىپ، گۈزەلئاينى بىزار قىلىۋەتكەنىدى.

ئىككى كېمىگە دەسسىمەك ئىككى تەرەپنە تەڭ تۇرماق، ھەر ئىككى تەرەپنى قولدىن بەرمەسلىك: ئىككى كېمىگە دەسسىگەن ئادەم ھامىنى زىيان تارتىدۇ.

ئىككى كېمىنىڭ قۇيرۇقىنى تۇتماق ← **ئىككى كېمىگە دەسسىمەك**: سەن ئۇنداق ئىككى كېمىنىڭ قۇيرۇقىنى تۇتساڭ، ئاخىر نېمە بولارسەن؟

ئىككى كىشىلىك لەپەر <ئۇس> سەھنىدە ئىككى كىشى ئۆزئارا بىر-بىرىگە بېقىشقان ھالدا ئۇسسۇل ئويناپ تۇرۇپ ئېيتىشىدىغان سەھنە ئويۇنى.

ئىككى كىشىلىك ئۇسسۇل <ئۇس> ئىككى كىشىنىڭ ئورۇنلىشىدا ئوينىلىدىغان ئۇسسۇل.

ئىككىگە بۆلۈش ئۇسۇلى <پەلس> ماۋزېدوڭنىڭ دىئالېكتىكىغا ۋە ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولغان قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىغا دائىر نەزەرىيە ئۈستىدىكى ئاممىباب شەرھى، يەنى «ئىككى نۇقتىچىلىق» قا مەنداش سۆز.

ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا ← **ئىككى گەپنىڭ بىرىدە.**

ئىككى گەپنىڭ بىرىدە سۆزلىشىۋاتقاندا پات-پاتلا، قايتا-قايتىلاپ: ئۇ ئىككى گەپنىڭ بىرىدە شۇ قىزنى ئەكىلىپ بەرگىن دەيتتى. * شەمشقارى موللازەيدىننى ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «موللا قارى» دەپ ئىززەت-ئىكرام كۆرسەتتى.

ئىككىلا ئالەم رازى بولماق ھەم خەلق ئۈچۈن ھەم قىيامەت — ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلغان ھېسابلانماق: ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن كۆرەشكۈچىلەردىن ئىككىلا ئالەم رازى بولىدۇ.

ئىككى مەنبەچىلىك <پەلس> ① دۇنيانىڭ روھ بىلەن ماددىدىن ئىبارەت مۇستەقىل بولغان ئىككى مەنبەسى بار دېگەننى تەشەببۇس قىلىدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ② ئالەمنى مۇستەقىل ئىككى قىسىمغا بۆلۈۋېتىدىغان بارلىق دىنىي ئەقىدىلەر ياكى پەلسەپىۋى تەلىماتلار.

ئىككى موك بولۇپ قالماق تۈگۈلۈپ قالماق، مۈكچىيىپ پۈكۈلمەك: مەن يېقىن بېرىپ قارىسام، ئۇ ئىككى موك بولۇپ قېلىپتۇ.

ئىككى نامەلۇملۇق بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە. مەسىلەن، $\chi+\frac{1}{2}y=3\chi+4$، $2\chi+y=1$ قاتارلىقلار.

ئىككى نامەلۇملۇق بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىلەر سىستېمىسى <مات> ئوخشاش ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرقانچە بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىدىن تەشكىل تاپقان تەڭلىمىلەر سىستېمىسى.

ئىككى نامەلۇملۇق بىرىنچى دەرىجىلىك ئېنىقسىز تەڭلىمە <مات> ← **ئىككى نامەلۇملۇق بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە.**

ئىككى نامەلۇملۇق تەڭسىزلىك <مات> ئوخشاش بولمىغان ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەڭسىزلىك. مەسىلەن، $\chi y+\chi<y^2$، $y>\chi+2$ قاتارلىقلار.

ئىككى نامەلۇملۇق تەڭلىمە <مات> تەركىبىدە ئىككى نامەلۇم بولغان تەڭلىمە.

ئىككى نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەزالىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى 2 بولغان پۈتۈن ئىپادىلىك تەڭلىمە.

ئىككى نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىلەر سىستېمىسى <مات> ئوخشاش ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرقانچە ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىدىن ياكى كېمىدە بىر ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە بىلەن بىرقانچە بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمىدىن تۈزۈلگەن تەڭلىمىلەر سىستېمىسى.

ئىككى نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك كۆپ ئەزالىق <مات> ئىككى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئەڭ يۇقىرى ئەزاسىنىڭ دەرىجىسى 2 بولغان كۆپ ئەزالىق. مەسىلەن،

$$a\chi^2+b\chi y+cy^2+d\chi+ey+f.$$

ئىككى نان تاپسا بىرىنى داپ چالماق ئازغىنا پۇل-مالغا ئىگە بولۇشى بىلەن تەڭلا بەتخەجلىك قىلماق: ئۇ شۇنداق نېمە، ئىككى نان تاپسا، بىرىنى داپ چالىدۇ، شۇڭا، ئىشتىنى ئىككى بولماي كېتىۋاتىدۇ.

ئىككى نۇقتىلىق تەقسىمات <مات> دىسكرېت تىپىدىكى تاسادىپىي مىقدارلار- نى سۈرەتلەپ بېرىدىغان ئېھتىماللىق تەقسىماتلىرىنىڭ بىرى.

ئىككى نېگىزلىك كىسلاتا <خىم> بىر مولېكۇلىسىدىن ئىككى دانە پروتون قويۇپ بېرەلەيدىغان ئانئورگانىك كىسلاتالار بىلەن ئورگانىك كىسلاتالار. مەسىلەن، سۇلفات كىسلاتا، ئوكسالات كىسلاتا قاتارلىقلار.

ئىككىنىڭ بىرىگە تۇرماق يا بۇنىڭغا يا ئۇنىڭغا توختىماق: يا بارىدىغان بول، يا بارمايدىغان بول، ئىشقىلىپ، ئىككىنىڭ بىرىگە تۇر. * كۆرگۈلۈكنى كۆرگۈلۈك، يا ئابدۇخالىق ئۆلگۈلۈك، ئىككىنىڭ بىرىگە تۇرماق، ھەر جانغا بولسۇن شۇ خىتاب.

ئىككىنىڭ قوشۇلۇپ بىر بولۇشى <پەلس> مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىسى ئارىلىقىدا ئۆتكەن پەيلاسوپ فاڭ يىجىنىڭ ساددا دىئالېكتىك زىددىيەت تەلىماتى. بۇنىڭدىكى « ئىك- كى» زىددىيەتنىڭ قارىمۇقارشى ئىككى تەرىپىنى، « بىر » بولسا زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ. زىددىيەت ئىككى تەرىپىنىڭ قارىمۇقارشى- لىق ۋە بىرلىك مۇناسىۋىتىدە، ئۇ: بىرلىكتە ھامان قارىمۇقارشىلىق بولىدۇ، قارىمۇقارشىلىق- تا ھامان بىرلىك بولىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئىككى ھەسسىلەنگەن تەنچە <بىئول> ← **ئىككى ھەسسىلىك تەن.**

ئىككى ھەسسىلىك تەن <بىئول> ھۈجەيرىسىدە ئىككى گۇرۇپپا خروموسومى- سى بولغان يەككە تەن. بارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار ۋە يېرىمىدىن كۆپرەك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسى ئىككى ھەسسىلىك تەنلەردۇر.

ئىككى ھەسسىلىك مەزگىل <بىئول> ھەرقانداق جانلىقنىڭ ھايات تارىخىدا ھۈجەيرە يادروسىدا ئىككى قۇر خرومو- سومىسى بولىدىغان دەۋرى.

ئىككى ئوتتۇرىدا قالماق ئارىدا قالماق، بىرەر مەسىلە، ئىشتا ئىككىلەنمەك: مەن ئەمدى ئىككى ئوتتۇرىدا قالدىم، ئۇ يېنىغا تارتسام تېخى، بۇ يېنىغا تارتسام تېخى.

ئىككى ئوق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ <مات> بوشلۇقتا ئىختىيارىي بىر 0 نۇقتىنى ئېلىپ، 0 نۇقتىدىن Z'_1 ، Z'_2 ئوقلارغا ئايرىم-ئايرىم ھالدا پاراللېل قىلىپ ھەمدە ئۇلارنىڭ ئوق يۆنىلىشلىرىنى بىردەك قىلىپ Z'_1 ، Z'_2 ئوقلارنى ئۆتكۈز- سەك، ئۇ ھالدا Z'_1 ۋە Z'_2 ئوقلارنىڭ ئوق يۆنىلىشلىرى ئارىسىدىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭلار ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك ئىككى ئوق Z_1 بىلەن Z_2 ئارىسىدىكى بۇلۇڭ دېيىلىدۇ.

ئىككى ئۆلچەملىك ھەرىكەت <فىز> ماددىي نۇقتىنىڭ مۇئەييەن بىر تەكشى يۈز ياكى ئەگرى يۈز دائىرىسىدە قىلغان ھەرىكىتى.

ئىككى ۋالېنتلىق تەنچە <بىئول> ھۈجەيرە سان كېمەيتىپ بۆلۈنۈش ۋاقتىدا، ئانا تەن بىلەن ئاتا تەندىن كەلگەن ئىككى تال ئوخشاش مەنبەلىك خروموسوما ئۆزئارا قوشۇلۇپ جۈپ تۈزگەن خروموسوما.

ئىككى ۋېكتور ئارىسىدىكى بۇلۇڭ <مات> b, a ۋېكتورلارنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىنى ئوخشاش بىر نۇقتىغا يۆتكىگەن- دىن كېيىن، ئۇ ۋېكتورلارنىڭ بىرىنى باشلىنىش نۇقتىسى ئەتراپىدا ئايلاندۇرغان- دا، ئۇنىڭ يۆنىلىشى بىلەن يەنە بىر

ۋېكتورنىڭ يۆنىلىشى ئۈستىمۇئۈست چۈشكىچە بولغان ئايلىنىش بۇلۇڭى.

ئىككى ئېغىز گەپ سۆز، ئازراق گەپ: ئەجەب بەلەن كېلىپ قاپلا، سىلىگە ئىككى ئېغىز گېپىم بار ئىدى.

ئىككى ئېغىز گەپ قىلماق بىرئاز سۆز قىلماق، ئازراق گەپ قىلماق: — مەن ئىككى ئېغىز گەپ قىلاي، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ كۆپچىلىككە.

ئىككى ئىشتاننى ئارتۇق ئۆزگەن ← **ئىككى ئىشتاننى بالدۇر يىرتقان.**

ئىككى ئىشتاننى بالدۇر يىرتقان باشقا بىرىگە نىسبەتەن ياشقا چوڭ، تەجرىبىسى جىق: ئۇكام گەپ ئاڭلا، مەن سەندىن ئىككى ئىشتاننى بالدۇر يىرتقان.

ئىككى ئىلىك خەت قىسقىغىنا، كىچىككىنە خەت؛ ئاددىيغىنا خەت: بۇنىڭ بولالمايدىغان نېمىسى بار، باتۇر؟ ئۇنى تىزىملىكتىن ئۆچۈرۈۋېتىپ، ئىككى ئىلىك خەت يېزىپ قويسىلا بولمامدۇ!

ئىككى ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتمەك خېلىلا جۇدەپ، ئورۇقلاپ قالماق: ئەختەم باي مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپ باقمىغان، شۇڭا ئېغىر كېلىپ، ئىككى ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتكەندۇ.

ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ <مات> ئىككى تەكشىلىكنىڭ ئۆزئارا كېسىشىشىدىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ.

ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ تەڭلىكى <مات> ئىككى ئىككى ياقلىق بۇلۇڭنىڭ سىزىقلىق بۇلۇڭلىرىنىڭ ئۆزئارا تەڭلىك مۇناسىۋىتى.

ئىككى ياقلىق بۇلۇڭلارنىڭ سىزىقلىق بۇلۇڭى <مات> ئىككى ياقلىق بۇلۇڭنىڭ قىرى ئۈستىدىكى خالىغان بىر نۇقتىنى ئۇ ئۇچ قىلىپ، ئۇنىڭ ئىككى يېقىدىن قىرغا تىك بولىدىغان ئىككى نۇر ئۆتكۈزۈلگەندە بۇ ئىككى نۇردىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ.

ئىككى ياقلىق بۇلۇڭلار يىغىندىسى <مات> ئەگەر ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ azB بىلەن Bzr قوشنا ئىككى ياقلىق بۇلۇڭلار بولسا، ئۇ ھالدا ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ azr ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ azB بىلەن Bzr نىڭ يىغىندىسى دېيىلىدۇ.

ئىككى ياقلىما ھەر ئىككىلا تەرەپكە مايىل، ھەر ئىككى تەرەپكە تايىن، ئىككى تەرەپلىمە: ئىككى ياقلىما ھايات كەچۈرگۈچى پارازىتلار.

ئىككى ياقلىملىق ① ھەر ئىككىلا تەرەپكە ئېغىش، بىردە ئۇ يانغا، بىردە بۇ يانغا مايىل بولۇش، ھەر ئىككىلا تەرەپنى تەڭ قولدىن بەرمەي تۇرۇش خاھىشى. ② <پەلەس> شەيئىلەرنىڭ ئۆزىدىكى زىددىيەتلىك خاراكتېر.

ئىككى ياقلىملىق بىرىكمىلەر <خىم> كۈچلۈك كىسلاتالارغا يولۇققاندا ئاساسلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدىغان، كۈچلۈك ئاساسقا يولۇققاندا كىسلاتالىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدىغان بىرىكمىلەر. ئۇلار كىسلاتا ۋە ئاساس بىلەن قوشۇلغاندا ئوخشاشلا تۇز ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن، ئالتۇن ۋە سىنىك قاتارلىقلارنىڭ گىدروگسىدلىرى ۋە ئوكسىدلىرى ئىككى ياقلىملىق بىرىكمىلەردۇر.

ئىككى ياقلىملىق پېرېۋوت نىسبىتى <مال> كۆپ خىل پېرېۋوت نىسبىتى تۈزۈمىدىن بىرى. ئۇ سودا ياكى تاشقى سودا پېرېۋوت نىسبىتى ۋە پۇل مۇئامىلە پېرېۋوت نىسبىتىدىن ئىبارەت ئىككى خىل

بولىدۇ.

ئىككى يانغا قارىماق ① نېمە دېيىشنى، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالماق؛ بىر قارارغا كېلەلمەي قالماق: — سىلەرنىڭ قايسى بىرىڭلاردا بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق ئۇسۇل-چارە بولسا ئۇنىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇڭلار! ھازىر ئىككى يانغا قارايدىغان ۋاقىت ئەمەس، — دېدى ئۇ يىنىككىنە يۆتىلىۋالغاندىن كېيىن كۆپچىلىككە قاراپ. ② بىركىمگە قىسىنىپ قالماق: ئاشنى ئاغزىمغا ئېلىشىم بىلەن باللىرىم يادىمغا كېلىپ ئىككى يېنىمغا قاراپ قالدىم.

ئىككى يۆنىلىشلىك مىكروفون <فىز> ئالدى ۋە ئارقا تەرەپتىن كەلگەن ئاۋاز دولقۇنىغا نىسبەتەن سەزگۈرلۈكى ئوخشاش، ئەمما ياندىن كەلگەن ئاۋاز دولقۇنىغا نىسبەتەن سەزگۈرلۈكى تۆۋەنرەك بولغان بىر خىل مىكروفون. كۆپىنچە رادىئو ئاڭلىتىش ۋە ئاۋاز كۈچەيتىش سىستېمىلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىككى يۈز ئىككى يۈزلىمىچى، يۈزسىز: دوست كېرەك، ھەركىمگە سادىق دوست كېرەك، بەرگىن سەن دوستۇڭغا؛ سورىسا يۈرەك. ۋە لېكىن ئىككى يۈز ۋىجدانسىزلاردىن، ھەرقاچان، ھەرزامان بولغىن سەن زېرەك.

ئىككى يۈزلۈك يۈزسىز، كىشىگە ئالدىدا بىر خىل كەينىدە بىر خىل مۇئامىلە قىلىدىغان، ئىككى يۈزلىمىچى: ئىككى يۈزلۈك قىلماق. * — ئىككى يۈزلۈك! ۋاي پەس، كەتكەن ئىككى يۈزلۈك! — دەپ زارلاندى، روزىئاخۇن ئۇنچىقمايلا كېتىپ قالغان تۆمۈرئاخۇنغا ئاچچىقلىنىپ؛ — ھەممىڭ ئىككى يۈزلۈك.

ئىككى يۈزلۈكلۈك قىلماق ئوچۇق-يوشۇرۇن ئىككى خىل ئۇسۇل قوللانماق، ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل مۇئامىلىدە بولماق: باھارگۈل ئىككى يۈزلۈكلۈك قىلمىدى.

ئىككى يۈزلىمە كىشىگە ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل ئىككى بىسلىق مۇئامىلە قىلىدىغان، ئىككى يۈزلۈك: ئىككى يۈزلىمە ئادەم. * ھازىر جەمئىيەتتە ئىككى يۈزلىمە كىشىلەر بەك كۆپىيىپ كەتتى.

ئىككى يۈزلىمىچى ئىككى يۈزلىمىلىك قىلغۇچى: بۇ ھۆكۈمەتكە ئالدامچى، ھىيلىگەر، ئىككى يۈزلىمىچى شېڭ شىسەينى باشلىق بولۇۋالغان. * شەخسىيەتچى كىشى خۇشامەتچى بولىدۇ، خۇشامەتچى كىشى ئىككى يۈزلىمىچى، ئىرادىسىز بولىدۇ، ئىرادىسىز كىشى قورقۇنچاق بولىدۇ.

ئىككى يۈزلىمىچىلىك → ئىككى يۈزلىمىلىك.

ئىككى يۈزلىمىلىك كىشىلەرگە ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل مۇئامىلە قىلىش: ئىككى يۈزلىمىلىك ئىنسان ئۈچۈن رەزىل ئىللەت.

ئىككى يۈزلىنىشلىك ئۆرنەك <گ سەن> نەقىش سىزىشتىكى بىر خىل تەشكىللەش ئۇسۇلى، يەنى بىر ئۆرنەك بىرلىكى ئوڭ-سولغا ياكى يۇقىرى-تۆۋەنگە داۋاملىشىپ ھاسىل قىلىنغان تاسمىسىمان نەقىش.

ئىككى يېقىغا قارىماي ئىككىلەنمەي، ئارىسالدى بولماي: — ھاجىم ئېغىز ئاچقان ھامان ئىككى يېقىمىزغا قارىماي ماقۇل دەيمىز-دە — دېدى ئابلىز قارى.

ئىككى يىللىق ئۆسۈملۈك <بوت> ئۇرۇق ئۈنگەن يىلىنىڭ ئۆزىدە پەقەت يىلتىز بىلەن يوپۇرماقلىرىلا ئۆسىدىغان، كېيىنكى يىلى ئاندىن چېچەكلەپ مېۋىلەيدىغان

ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، تۇرۇپ، بەسەي، پىياز قاتارلىقلار.

ئىككېزەك ئى (ئىككى+كېزەك) ← **قوشكېزەك**: ئايجامالنىڭ ۋاقتى-سائىتى يېتىپ، ئىككېزەك — بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇپتۇ. لېكىن، بىرىنچى تۇغۇتتىلا ئىككېزەك تۇغقان ياش ئايجامال ئەس-ھوشىدىن كېتىپ ھېچ نەرسىنى بىلمەي يېتىپ قېلىپتۇ.

ئىككىقات سۈپ (ئىككى+قات) ھامىلدار بولغان، ھامىلدار، ئېغىرئاياغ: ئىككىقات ئايال. ئىككىقات بولماق.

ئىككىقات بولماق قورسىقىدا بالا پەيدا بولماق، ئېغىربوي بولماق: ھەسەنئاخۇن قىزىنىڭ ئىككىقات بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغاندا ئۆزىنى باسالماي قالدى.

ئىككىقات بولۇش <بىئول> ئايال كىشى ياكى چىشى ھايۋان تېنىدە تۆرەلمىنىڭ يېتىلىشى.

ئىككىلەمچى سۈپ ① بىرەر جەريان ياكى ھادىسىدە ئىككىنچى ئورۇننى تۇتقان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان؛ ئىككىنچى. ② ئىككىنچى قېتىم شەكىللەنگەن؛ ۋاستە ھاسىل قىلىنغان: ئىككىلەمچى كان ياتمىسى.

ئىككىلەمچى ئالكوللار <خىم> گىدروكسىلى ئىككىلەمچى كاربون ئاتومى بىلەن تۇتاشقان ئالكوللار. مەسىلەن، ئىزوپروپانول قاتارلىقلار.

ئىككىلەمچى بوغماق رايون <بىئول> بويالغۇچى تەنچىدىكى بىرلەمچى بوغماق رايوندىن باشقا، يەنە بىرئارىلاپ كۆرۈنىدىغان سۇس رەڭ ئالىدىغان تار بوغماق رايون.

ئىككىلەمچى پوست <بىئول> ھۆجەيرە ئۆسۈشتىن توختىغاندىن كېيىن، ھۆجەيرە پوستى داۋاملىق ئۆسۈپ قېلىنلىشىشتىن ھاسىل بولغان پوست.

ئىككىلەمچى تۇخۇم ئانا ھۆجەيرىسى <بىئول> ئادەم ۋە ھايۋان تۇخۇمىنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانىدىكى يېتىلىش دەۋرىدە شەكىللىنىدىغان تۇخۇم ئانا ھۆجەيرىسى.

ئىككىلەمچى تۈزۈلمە <گېئول> تاغ جىنسلىرى چۆكۈپ ياكى بۆسۈپ كىرگەندىن كېيىن ھاسىل بولغان تۈزۈلمە. مەسىلەن، تۈزۈلمە ھەرىكىتى پەيدا قىلغان ئۈزۈلمە، پۈرۈلمە ۋە دەز قاتارلىقلار.

ئىككىلەمچى جىنسىي ئالامەت <بىئول> جىنسىي جەھەتتە پىشىپ يېتىلگەندە ئىپادىلىنىدىغان، جىنس بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تاشقى ئالاھىدىلىك. مەسىلەن، ئاياللارنىڭ سۈت بېزىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، داس سۆڭىكىنىڭ يوغىنىشى، ئاۋازىنىڭ زىلىلىشىشى؛ ئەرلەرنىڭ ساقال-بۇرۇتلىرىنىڭ چىقىشى، بوغدىيىكىنىڭ روشەنلىشىشى، ئاۋازىنىڭ بوملىشىشى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىككىلەمچى چوڭىيىش <گېئول> ئۇۋاق مىنېراللار ئۆيچۆرىسىدە ئوخشاش بىر خىل مىنېرال كرىستالىنىڭ تىنىپ يېتىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئىككىلەمچى چوڭىيىش ھادىسى كۆرۈلىدىغان مىنېراللاردىن كۋارتس، دالا شپاتى، كالتست، سىركون قاتارلىقلار بار.

ئىككىلەمچى دەز <گېئول> جىنس بولۇپ شەكىللەنگەندىن كېيىن ھاسىل بولغان دەز، ئۇ تۈزۈلمىلىك دەز بىلەن غەيرىي تۈزۈلمىلىك دەزنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككىلەمچى دەۋر <گېئول> قەدىمكى هايات ئېراسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەۋرى. ئۇ يەنە تۆۋەنكى ۋە يۇقىرىقى دەپ ئىككى ئەسىرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ دەۋر 285 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 230 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان، ئۇنىڭدا ئومۇرتقىسىز هايۋانلاردىن تۆت تارامىلىق بىخ مارجان، موكاقۇرت، بېغىش پۇتلۇقلار، قۇلۇللەر؛ ئومۇرتقىلىق هايۋانلاردىن قوش ماكانلىق هايۋانلار ئاساس قىلىنغان، ئۆسۈملۈكلەردىن كۆمۈر دەۋرىدە بار ئۆسۈملۈكلەر داۋاملىق مەۋجۇت بولغاندىن باشقا، يەنە باشلانغۇچ ئارچا، قارىغايلارمۇ، تەرەققىي قىلغان. شەرتلىك بەلگىسى P.

ئىككىلەمچى سپېرما ئانا هۇجەيرىسى <بىئول> سپېرما هۇجەيرىسىنىڭ يېتىلىش دەۋرىدە هاسىل بولىدىغان سپېرما ئانا هۇجەيرىسى.

ئىككىلەمچى سۈپەت <پەلس> ماركستىن بۇرۇنقى بەزى ماتېرىيالىستلار ئوتتۇرىغا قويغان كۆز قاراش. ئۇلار يېپىلىشچانلىق، هەرىكەت، شەكىل، هەجىم قاتارلىقلارنى جىسمنىڭ بىرلەمچى سۈپىتى ياكى خاسلىقى؛ رەڭ، ئاۋاز، پۇراق، تەم قاتارلىقلارنى بولسا ئىككىلەمچى سۈپىتى دەپ قارايدۇ.

ئىككىلەمچى سىستېما <گېئول> ئىككىلەمچى دەۋردە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

ئىككىلەمچى قاتلام تىپى <گېئول> بىرمۇبىر يەر قاتلام بىرلىكىنىڭ قاتلام تىپىغا ئاساسلىنىپ باشقا رايوندا بەرپا قىلىنغان، شۇ يەر قاتلام بىرلىكىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككىنچى قاتلام تىپى. ئۇ قاتلام تىپىنىڭ تولۇقلىمىسى بولۇپ، يىللارنى سېلىشتۇرۇشنى رايون دائىرىلىك ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىككىلەمچى قۇرۇلما يۈزى <گېئول> جىنس شەكىللەنگەندىن كېيىن، جىنس قاتلىمى، جىنس گەۋدىسى مېخانىكىلىق هەرىكەتكە ئۇچراپ پەيدا بولغان يۈزسىمان تۈزۈلمە.

ئىككىلەمچى كاتۇشكا <فىز> ئىندۇكسىيە كاتۇشكىسى ياكى ترانسفورماتور ئىچىدىكى ئېلېكتر ئەسۋابلىرى بىلەن تۇتىشىدىغان ۋە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى چىقىرىپ بېرىدىغان كاتۇشكا. بىرلەمچى كاتۇشكىدىن توك ئۆتكەندە ئىككىلەمچى كاتۇشكىدا ئىندۇكسىيىلىك توك هاسىل بولىدۇ.

ئىككىلەمچى كاۋاك <گېئول> جىنس هاسىل بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدا ئېرىش، قايتا كرىستاللىشىش، يېمىرىلىش، يالىنىش، دولومىتلىشىش ۋە تۈزۈلمىلىك ئۆزگىرىش قاتارلىق سەۋەبلەردىن هاسىل بولغان كاۋاك، كامار ۋە چاك قاتارلىقلار.

ئىككىلەمچى كاۋاكلىق كۆرسەتكۈچ <گېئول> كاربوناتلىق جىنس قاتلىمىدا، دانىچىلار كاۋىكى ياكى كرىستال كاۋىكىدىن هاسىل بولغان بىرلەمچى كاۋاك بولغاندىن تاشقىرى، يەنە بوشلۇق، چاك، دولومىت جىنستىن هاسىل بولغان ئىككىلەمچى كاۋاكمۇ بولىدۇ. ئىككىلەمچى كاۋاكنىڭ ئومۇمىي كاۋاك ئىچىدە ئىگىلىگەن پىرسەنتى ئىككىلەمچى كاۋاكلىق كۆرسەتكۈچ دېيىلىدۇ.

ئىككىلەمچى كۋارتس جىنس <گېئول> ئاساسلىقى ئوتتۇرا كىسلاتالىق يانار تاغ

جىنسىنىڭ ياكى ئېكىلەمچى يانار تاغ جىنسىنىڭ يانار تاغ گۈگۈرت ماددىسىدىن ئېتىلىپ چىققان گاز ۋە ئىسسىق سۇيۇقلۇق تەسىرىدە ئالمىشىپ يېمىرىلىشىدىن ھاسىل بولغان يۇقىرى دەرىجىدە كرېمنىيلاشقان ئۆزگەرگەن جىنىس.

ئېكىلەمچى گەردىش <گېئول> مېتال كان ياتقۇلىرى ئەتراپىدىكى تۇپراق، تاغ جىنسلىرى، يەر ئاستى سۈيى، جانلىقلار (بولۇپمۇ ئۆسۈملۈكلەر) ۋە يەر ئاستى گازلىرى ئىچىدە مېتال ئېلېمېنتلار ياكى ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىدار ئېلېمېنتلار تەركىبى ئالاھىدە يۇقىرى بولىدىغان يەر بۆلىكى.

ئېكىلەمچى مۇھىت <گېئول> سۇنئىي ئامىلنىڭ تەسىرىدىن ئۆزگەرگەن گېئولوگىيىلىك مۇھىت.

ئېكىلەمچى مۇھىت گىدروگېئولوگىيىسى <گېئول> يەر ئاستى سۈيىنىڭ تورمۇشتىن چىقىرىلغان پاسكىنا سۇ، سانائەتتىنكى كېرەكسىز سۇ، خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى قاتارلىقلار تەرىپىدىن بۇلغىنىشىنى كۆزدە تۇتۇپ، مۇھىت سۇپىتىگە يەر ئاستى سۈيى نۇقتىسىدىن باھا بېرىپ، مۇھىتنى ياخشىلاش ۋە ئاسراش تەدبىرلىرىگە دائىر تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان ۋە دەلىللەيدىغان گىدرو گېئولوگىيىلىك خىزمەت.

ئېكىلەمچى مىنېرال <گېئول> جىنىس ياكى رۇدا شەكىللەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىكى مىنېراللارنىڭ خىمىيىلىك ئۆزگىرىشىدىن شەكىللەنگەن يېڭى مىنېرال. مەسىلەن، زەيتۇن تاشنىڭ قىزىق سۇيۇقلۇقتا چىرىپ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سېرپېنتىن قاتارلىقلار.

ئېكىلەمچى ئورمان <ئورم> ئەسلىدىكى ئورمانلار كېسىلىپ ياكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاندىن كېيىن تەبىئىي ھالدا ئۆزلۈكىدىن ئەسلىگە كېلىدىغان ئورمانلار.

ئېكىلەمچى ئۇرغۇ <تىل> بەزى تىللاردا كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ بوغۇملىرىدا دەرىجىسى ئوخشاش بولمىغان بىرقانچە ئۇرغۇ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۈچلۈك، ئەڭ ئېنىق ئوقۇلىدىغان ئۇرغۇ «ئاساسىي ئۇرغۇ» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاساسىي ئۇرغۇغا قارىغاندا سەل يېنىكرەك ئوقۇلىدىغان ئۇرغۇ «ئېكىلەمچى ئۇرغۇ» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېكىلەمچى ئېلېكترون ئېمىسسىيىسى <فىز> يېتەرلىك ئېنېرگىيىگە ئىگە زەرەتلەنگەن زەررىچىلەر (مەسىلەن، ئېلېكترون، مۇسبەت ئىئون، مەنپىي ئىئونلار) قاتتىق جىسىملارنىڭ سىرتقى يۈزىگە ئۇرۇلغاندا قاتتىق جىسىمنىڭ سىرتقى يۈزىدىن ئېلېكترون چېچىلىپ چىقىش ھادىسىسى.

ئېكىلەمچى ئېنېرگىيە <فىز> بىرلەمەچى ئېنېرگىيىنىڭ كىشىلەرگە ئېھتىياجلىق بولغان بىر خىل شەكىلدىكى ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇلغان مەھسۇلاتى. مەسىلەن، توك، بېنزىن، كوكس كۆمۈرى، كۆمۈر گازى، ئىسپىرت، ھور قاتارلىقلار.

ئېكىلەمچى ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى <بىئول> بىرلەمچى ئىشلەپچىقارغۇچىلاردىن باشقا ئورگانىزملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى، يەنى ئىستېمال قىلغۇچىلار بىلەن پارچىلىغۇچىلارنىڭ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ فوتوسىنتېز مەھسۇلاتىدىن پايدىلىنىشى

بولۇپ، هايۋان ۋە مىكرو ئورگانىزملارنىڭ
ئۆسۈش، كۆپىيىش ۋە ئوزۇقلۇق ماددىلار-
نى زاپاس ساقلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئىككىلەمچى يانار تاغ جىنس <گېئول>
يانار تاغ ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
بولىدىغان ھەمدە يانار تاغ جىنس
سىستېمىسى بىلەن ئوخشاش مەنبەلىك
بىر خىل تېيىزلىقتىكى ۋە ئۇلترا تېيىزلىقتى-
كى بۆسمە جىنس.

ئىككىلەندۈرمەك « ئىككىلەنمەك »
پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ
بۇ گېپى مېنى ئىككىلەندۈرۈپ قويدى.

ئىككىلەنمەك پ. ئىككى خىيال بولماق،
قەتئىي بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئارىسال-
دى بولماق، تەۋرەنمەك: ئامىنە سەل
ئىككىلەندى-يۇ، شۇ ھامان قەتئىي قارارغا
كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى-دە، كوچىغا چىقىپ
كەتتى. * ناھىيىلىك، دوختۇرخانا تەرىپىدىن
چاقىرىلغان بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىغا قاتنىشىش
توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ئاڭلىغىنىدا ئارزىگۈل
دەسلەپ ئىككىلەندى.

ئىككىلىك ① سۈپ. ئىككى بارماق قېلىنلىقىدى-
كى: سۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىلىك مۇز تۇتۇپتۇ.
② سۈپ. ئىككىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان،
ئىككىدىن ئىبارەت بولغان: ئىككىلىك سان.
③ سۈپ. ئىككى يەنى « 2 » رەقىمى
چۈشۈرۈلگەن، يېزىلغان (قارتا ھەققى-
دە): ئىككىلىك تاپان. ئىككىلىك قاغا.
// تاپاننىڭ ئىككىلىكى. ④ ئى <ئەد>
ئىككى مىسرالىق شېئىر، مەسنەۋىي
(شېئىر ھەققىدە).

ئىككىلىك ساناق سىستېمىسى <مات>
سانلارنى خاتىرىلەشنىڭ بىر خىل
ئۇسۇلى. بۇنىڭدا سانلارنى ئىپادىلەشتە
پەقەت 0 بىلەن 1 دىن ئىبارەت ئىككىلا
رەقەم ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، ئونلۇق
ساناق سىستېمىسىدىكى 2 نى ئىككىلىك
ساناق سىستېمىسى بويىچە ئىپادىلىسەك
10 بولىدۇ. ئونلۇق ساناق سىستېمىسىدى-
كى 5 نى ئىككىلىك ساناق سىستېمىسى
بويىچە ئىپادىلىسەك 101 بولىدۇ. ئادەتتە
ئۇ كومپيۇتېردىن پايدىلىنىپ ھېسابلاشتا
كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئىككىلىك سىستېما <مات> ← **ئىككىلىك
ساناق سىستېمىسى.**

ئىككىلىك سىستېمىدىكى سان <مات>
ئىككىلىك ساناق سىستېمىسى بويىچە
خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىپادىلەن-
گەن سان.

ئىككىنەنچى (توغرىسى: ئىككىنچى) ←
ئىككىنچى.

ئىككىنچى سان ① تەرتىپ ئورنى 2
رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن؛ نومۇرى
2 بولغان: ئىككىنچى ئۆي. ئىككىنچى
كارىۋات. ئىككىنچى قاتار. ② مەلۇم
تەرتىپ بويىچە ھېسابلىغاندا، ئەڭ
ئالدىدىكىدىن كېيىنكى ئورۇندا تۇرغان
ياكى تۇرىدىغان، بىرىنچىدىن كېيىنكى:
ئىككىنچى سىنىپ. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئىككىنچى
يېرىمى. 1-ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى. مۇسابىقىدە
ئىككىنچى بولماق. ③ قايتا، قايتىدىن،
باشقا مەرتە: بۇ گەپنى بۈگۈن بىر
قىلدىڭ، بۇندىن كېيىن ئىككىنچى قىلما.
* — تووۋا قىلدىم، تووۋا قىلدىم، بۇنداق
ئىشنى ئىككىنچى قىلمايمەن، ئاكا، — دەپ
يىلىندى بالا تاغىسىغا. ④ باشقا، يەنە
بىر: چۈنكى بىر ئادەم ئۆزى بىلگەن بىر
ئىشنى ئىككىنچى بىر ئادەمگە خۇددى ئۆزى
چۈشەنگەندەك ياكى ئۆزى تەسىرلەنگەندەك
قىلىپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلىسە، خۇشاللىق

ھېس قىلىشى تەبىئىي.

ئىككىنچى ئالەم تېزلىكى <فىز> جىسىمنىڭ سۈنئىي سەييارە سۈپىتىدە قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولىدىغان ئەڭ تۆۋەن تېزلىك. بۇ 11.2Km/s بولىدۇ. بۇ تېزلىكتە جىسىم قۇياشنى چەمبەر مەركىزى قىلغان ھالدا چەمبەرلىك ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئىككىنچى ئاي ← فېۋرال.

ئىككىنچى ئەۋلاد <بىئول> بىرىنچى ئەۋلاد قالدۇرغان يەنە بىر ئەۋلاد.

ئىككىنچى باسقۇچلۇق ئەمەل <مات> ئەمەللەر ئارىلاش كەلگەندە كۆپەيتىش بىلەن بۆلۈش ئەمىلى ئىككىنچى باسقۇچلۇق ئەمەل دېيىلىدۇ.

ئىككىنچى تەرتىپلىك ئەگرى سىزىقلار <مات> چوققىسىدىن ئىككى ياققا سوزۇلغان ئىككى كونۇس سىرتىنى خالىغان بىر تەكشىلىك بىلەن كەسكەندە ھاسىل بولغان ئەگرى سىزىقلار.

ئىككىنچى تەرتىپلىك دىففېرېنسىئال <فىز> ئەگەر $y=f(x)$ فۇنكسىيىنىڭ بىرىنچى تەرتىپلىك دىففېرېنسىئالى $dy=f'(\chi)d\chi$ يەنىلا χ نىڭ دىففېرېنسىئاللانغۇچى فۇنكسىيىسى بولسا، ئۇ ھالدا بىرىنچى تەرتىپلىك دىففېرېنسىئالنىڭ دىففېرېنسىئالى «ئىككىنچى تەرتىپلىك دىففېرېنسىئال» دېيىلىدۇ.

ئىككىنچى تەرتىپلىك سىرت <مات> بوشلۇقتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا ئۈچ نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە

$$a\chi^2+by^2+cz^2+2fyz+2gz\chi+2h\chi y+2u\chi+2vy+2wz+d=0$$

ئىپادىلىگەن سىرت.

ئىككىنچى تەرتىپلىك ھاسىلە <مات> ئەگەر $y=f(\chi)$ فۇنكسىيىنىڭ بىرىنچى تەرتىپلىك ھاسىلىسى $y'=f'(\chi)$ يەنىلا دىففېرېنسىئاللىنىدىغان فۇنكسىيە بولسا، ئۇنىڭ ھاسىلىسى $(y')'=(f'(\chi))'$ بولسا $y=f(\chi)$ ئىككىنچى تەرتىپلىك ھاسىلىسى دېيىلىدۇ.

ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا بىرەر ئوي-پىكىرنى بىر خىل ئىپادىلىگەندىن كېيىن، تېخىمۇ چۈشىنىشلىك بولسۇن ئۈچۈن، باشقىچە يول بىلەن ئىپادىلىگەندە: بىز دۈشمەننى چوقۇم يېڭىمىز، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، دۈشمەن بىزنىڭ قولىمىزدا گۇم بولىدۇ. * ئىسىمنىڭ تەۋەلىك كاتېگورىيىسى ئىسىمنىڭ سان كاتېگورىيىسى ئاساسىدا ئىپادىلىنىدۇ، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، تەۋەلىك شەكلىگە كىرگەن ئىسىملار ئۆزىنىڭ بىرلىك ياكى كۆپلۈك شەكلىنى ساقلايدۇ.

ئىككىنچى جۇ <ئاستر> دېھقانلار كالېندارى بويىچە قىشلىق كۈن-تۈن تەڭلىشىش مەۋسۇمى كىرگەندە توققۇز كۈندىن ھېسابلىنىدىغان توققۇز جۇنىڭ ئىككىنچىسى. ئۇ مىلادىيە ھېسابىدا 31-دېكابىر ياكى 1-يانۋاردىن باشلىنىپ، 8-يانۋاردىن 10-يانۋار ئارىلىقىدا ئاخىرلىشىدۇ.

ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق <جۇغ> كۆلىمى قىتئەدىن كىچىك، جۇغراپىيە ياكى سىياسىي جەھەتتىن مەلۇم دەرىجىدە مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان چوڭ قۇرۇقلۇق. مەسىلەن، ھىمالايا تېغى ھىندىستان، پاكىستان، بېنگال رايونى ۋە ئاسىيانىڭ باشقا قىسىملىرىنى ئايرىۋېتىپ، جۇغراپىيە جەھەتتىن مۇستەقىل بىر بىرلىك بولغان جەنۇبىي ئاسىيا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇقد-

نى شەكىللەندۈرگەن.

ئىككىنچى خلور بۇتادىئېن <خىم> رەڭسىز سۇيۇقلۇق. تۈزۈلۈشى

$$H_2C{=}CH{-}\underset{\displaystyle Cl}{\underset{|}{C}}{=}CH_2$$

ئادەتتە ۋىنىل ئاتسېتىلىن بىلەن ھىدروگېن خلورىدنى كاتالىزاتور قىلىپ تەسىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. بۇتادىئېن، ئىزوپرېنلاردىنمۇ ئاسان پولىمېرلىنىدۇ. ئادەتتە مايغا چىداملىق خلوروپرېن كاۋچۇكى ياسىلىدىغان خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ.

ئىككىنچى خىل مەڭگۈلۈك دۋىگاتېل <فىز> تەبىئەتتىكى دېڭىز سۇيى ياكى ھاۋادىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا ئايلاندۇرىدىغان، شۇنىڭدەك باشقا ھېچقانداق تەسىرلەرنى پەيدا قىلمايدىغان بىرلا خىل ئىسسىقلىق مەنبەسىگە ئىگە دۋىگاتېل. بۇ خىلدىكى مەڭگۈلۈك دۋىگاتېل تېرمودىنامىكىنىڭ بىرىنچى قانۇنىغا خىلاپ بولمىسىمۇ، تېرمودىنامىكىنىڭ ئىككىنچى قانۇنىغا خىلاپ. شۇڭا ئۇ ئەمەلگە ئاشمايدۇ.

ئىككىنچى دەرىجىلىك ئەگرى سىزىق <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا، ئىككى نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە. $F(x,y)=Ax^2+Bxy+cy^2Dx+Ey+F=0$. ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان شەكىل.

ئىككىنچى دەرىجىلىك ئەمەل <مات> سانلارنى ھېسابلاشتىكى كۆپەيتىش بىلەن بۆلۈش ئەمەلى.

ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭسىزلىك <مات> ئوخشاش ئەزالارنى ئىخچاملىغاندىن كېيىن، نامەلۇمنىڭ يۇقىرى دەرىجىسى 2 بولىدىغان پۈتۈن ئىپادىلىك تەڭسىزلىك.

ئىككىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> تەركىبىدىكى نامەلۇمنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى 2 بولغان تەڭلىمە. مەسىلەن، $y^2+2x+1=0$ قاتارلىق.

ئىككىنچى دەرىجىلىك تۇرغۇن ھالەت <فىز> ئۆمرى نىسبەتەن ئۇزۇنراق بولغان قوزغىلىشچان ھالەت. ئاتوم ئادەتتىكى قوزغىلىشچان ھالەتتە پەقەت 10^{-8} سېكۇنتلا تۇرالايدۇ، لېكىن ئىككىنچى دەرىجىلىك تۇرغۇن ھالەتتە توختاپ تۇرۇش ۋاقتى كۆپ ئۇزۇن بولۇپ 10^{-3} سېكۇنتقا يېتىپ بارىدۇ. زەرەت قويۇپ بېرىش ئارقىلىق ئاتومنى ئاساسىي ھالەتتىن ئىككىنچى دەرىجىلىك تۇرغۇن ھالەتكە سەكرەتكىلى بولىدۇ.

ئىككىنچى دەرىجىلىك سپېكتىر <فىز> ئاخروماتىك سىستېمىنىڭ باشقا رەڭلىك يورۇقلۇقلارغا نىسبەتەن قالدۇق خروماتىك ئابېرراتسىيىسى.

ئىككىنچى دەرىجىلىك فازا ئۆزگىرىش <فىز> ئىچكى ئېنېرگىيىسى، ئېنتروپىيەسى، ھەجمى قاتارلىقلار ئۆزگەرمەيدىغان، لېكىن ئىسسىقلىق سىغىمى، كېڭىيىش كوئېففىتسېنتى ۋە سىقىلىش كوئېففىتسېنتى قاتارلىقلار تۇساتتىن ئۆزگىرىدىغان فازا ئۆزگىرىش جەريانى.

ئىككىنچى دەرىجىلىك فۇنكسىيە <مات> ئانالىتىك ئىپادىسى $y=ax^2+bx+c$ (بۇنىڭدىكى a, b, c لار تۇراقلىق سان، ھەمدە $a\neq0$) بولغان فۇنكسىيە.

ئىككىنچى دەرىجىلىك ھېساب <مال> باش ھېساب بىلەن تەپسىلىي ھېساب ئارىلىقىدىكى بىر خىل ھېساب.

ئىككىنچى دەرىجىلىك ئۈچ ئەزالىق

<مات> نامەلۇمنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى 2 بولغان بولغان ئۆچ ئەزالىق. مەسىلەن، $a\chi^2 + b\chi + c$, $(a \neq o)$.

ئىككىنچى دەرىجىلىك يىلتىزلىق ئىپادە <مات> يىلتىز كۆرسەتكۈچى 2 بولغان يىلتىزلىق ئىپادە. مەسىلەن، $\sqrt{5}$، $-2\sqrt{3}$, $\sqrt{a^2+1}$ قاتارلىقلار.

ئىككىنچى دەسسەمىسلىك قايتا كەلمەسلىك: مەن ئەمدى تاۋكاغا ئىككىنچى دەسسىمەيمەن.

ئىككىنچى دەۋر <گېئول> ← **ئىككىلەمچى دەۋر.**

ئىككىنچى دۇنيا <ت ئىش> دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەتلەر بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر. بۇ ياۋروپادىكى زور كۆپچىلىك دۆلەتلەرنى، ئاسىيادا ياپونىيىنى، ئوكيانىيىدىكى ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە ۋە شىمالىي ئامېرىكىدىكى كانادا قاتارلىق دۆلەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى <تارىخ> 1939-يىلدىن 1945-يىلغىچە داۋاملاشقان فاشىستلار گېرمانىيىسى، ئىتالىيە، ياپونىيە قوزغىغان دۇنياۋى ئۇرۇش. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ ئالامەتلىرى 1931-يىلى ياپونىيە دۆلىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىنى بېسىۋالغان ۋاقىتتىن باشلاپ كۆرۈلۈشكە باشلىغان. 1939-يىلى گېرمانىيە پولشىغا ھۇجۇم قىلغانلىقتىن، ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە گېرمانىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش رەسمىي پارتلىغان. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ فاشىزمغا قارشى كۈرىشى ۋە جۇڭگو، سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ فاشىزمغا قارشى ئىتتىپاققا ئۇيۇشۇشى ئارقىسىدا ئاخىرى غەلىبە قىلغان.

ئىككىنچى سوت <قا> يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى نارازىلىق ئەرز تەرتىپىگە بىنائەن، ئەنزىنى ئىككىنچى قېتىم قاراپ چىقىشتىن ئىبارەت دەۋا پائالىيىتى.

ئىككىنچى سوغۇق فرونت <مېتېئور> سوغۇق فرونتتىن كېيىن پەيدا بولىدىغان قوشۇمچە فرونت.

ئىككىنچى سىگنال سىستېمىسى <تىل> تىل ياكى يېزىق كىشىنىڭ چوڭ مېڭە پوستلىقىدىكى مۇناسىپ دائىرىگە تەسىر قىلىش ئارقىلىق شەرتلىك رېفلېكس ھاسىل قىلىدۇ. چوڭ مېڭە پوستلىقىنىڭ مۇشۇنداق ئىقتىدار سىستېمىسى «ئىككىنچى سىگنال سىستېمىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئىككىنچى سىگنال سىستېمىسى پەقەت ئىنسانلاردىلا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىنسانلار ئابستراكت تەپەككۇر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتىگە ئىگە.

ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشى <تارىخ> 1856-يىلدىن 1860-يىلغىچە ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئامېرىكا بىلەن روسىيىنىڭ قوللىشىدا بىرلىكتە جۇڭگوغا قارىتا قوزغىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى.

ئىككىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش <تارىخ> 1927-يىلدىن 1937-يىلغىچە، جۇڭگو خەلقىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بارغان ئۇرۇشى.

ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلاب <تارىخ> يۈەن شىكەينىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى 1913-يىلى سۇن جۇڭشەن قوزغىغان ئۇرۇش.

ئىككىنچى كەسىپ <فىز> ياساش ئىشلىرىنى ئاساس قىلغان، كانچىلىق، بىناكارلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇدرەتلىك ماددىي ئاساس يارىتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى.

ئىككىنچى ئورۇندىكى زىددىيەت <پەلس> ئاساسلىق بولمىغان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان زىددىيەت.

ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال <تارىخ> پرولېتارىيات پارتىيىلىرىنىڭ خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتى. ئېنگېلسنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە تەسىرى بىلەن 1889-يىلى پارىژدا قۇرۇلغان.

ئىككىنچىدىن باغل. جۈملىدە ساناپ ئۆتۈلىدىغان دەرس، لېكسىيە، نۇتۇق، ۋەقە-ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئىككىنچىسىنى كۆرسىتىپ، «ئىككىنچىسى شۇكى، يەنە بىرى شۇكى» دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇ يېزىنىڭ بىرىنچىدىن تۇپرىقى ناچار، ئىككىنچىدىن سۈيى قىس.

ئىككىنچىلەپ رەۋ. باشقا قېتىم، قايتا؛ قەتئىي، ھەرگىز: مەن ئۇلارنىڭ سۆزىگە بىر ئىشىنىپ بىر ئىشەنمەي قايتىپ كەلدىم، ئەمما شۇندىن كېيىن ئىككىنچىلەپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارمىدىم. * مەن ساڭا ۋەدە بېرەي، بۇندىن كېيىن ساڭا ئىككىنچىلەپ مۇنداق سۆزنى قىلمايمەن.

ئىككىنچىلىك ① «ئىككىنچى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <تەن> مۇسابىقىدىكى چېمپىيوندىن كېيىن تۇرىدىغان نام: ئىككىنچىلىكنى ئالماق. ئىككىنچىلىككە ئېرىشمەك.

ئىككىيلەن سان. ئىككى ئادەم، ئىككى كىشى: مۇھەممەتئىمىن ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن، ئىككىيلەن بىر-بىرىگە ئۈن-تىنسىز تىكىلىپ تۇرۇشتى. * ئۇلار ئىككىيلەن ماشىنىدىكى يۈكلەرنى بىر ياققا ئېلىپ قايتىدىن رەتلىك تىزىشقا باشلىدى.

ئىكىرلىك ئى. دىئال. دەرد، مۇڭ، رەنج، ئەلەم.

ئىكىندى ئى. دىئال. دىگەر ۋاقتى.

ئىگە ئى ① قولىدىكى، ئىختىيارىدىكى نەرسىگە ئىگىلىك قىلغۇچى، ئىگىلىك ھوقۇقىدىن پايدىلانغۇچى؛ خوجايىن: ئۆي ئىگىسى. يەر ئىگىسى. * مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك (ماقال). * ئىتنىڭ پەيلى ئىگىسىگە مەلۇم (ماقال). // دۆلىتىمىز زور تەبىئىي بايلىقلارغا ئىگە. ② <تىل> جۈملىنىڭ خەۋىرى بايان قىلىدىغان ئوبيېكت، يەنى كىم ياكى نېمە دېگەن سوئالغا جاۋاب بولۇپ كېلىدىغان جۈملە بۆلىكى. ئاددىي جۈملىلەردە ئىگە قىسىم بىلەن خەۋەر قىسمىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىم بولىدۇ. ئىگە قىسمىدىكى ئاساسىي سۆز ئىگە بولىدۇ. مەسىلەن، «بىز ناھايىتى بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتىمىز» دېگەن جۈملىدە «بىز» دېگەن سۆز ئىگە بولىدۇ. ③ (تەۋەلىك I شەخس قوشۇمچىسى «-م» بىلەن كېلىپ) خۇدا، تەڭرى: بۇ ئىشنى ياراتقان ئىگەم ئۆزى بىلىدۇ.

ئىگە بولماق ① ئىگىلىك، خوجايىنلىق ھوقۇقىنى، پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىنى قولغا كىرگۈزمەك، ئېرىشمەك، ئىگىدارچىلىق قىلماق: ئۆيگە ئىگە بولماق. كەڭ ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە بولماق. * — ھەممە نەرسىگە ئۆزىمىز ئىگە بولساق، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى، — دېدى ئۇ. * مەن بۇ قېتىم يۆتكىلىش مەقسىتىگە يەتكەن، كىچىك ماشىنىغىمۇ ئىگە بولغانىدىم. * مۇشۇ يۇرتتا مەن كىشلەرنىڭ

ھۆرمىتىگە ئىگە بولۇپ ئۇقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقىنىمغا مانا ھازىر ئىككى يىل بولدى. ② مەسئۇل بولماق: تويىڭىزنى ئەمدى بىز ئىگە بولۇپ قىلىپ قويىمىز. * سىلىگە بىز ئىگە بولۇپ قارايمىز. ③ جاۋابكار بولماق: ئادەم ئۆزى قىلغان ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىگە ئىگە بولۇشى لازىم.

ئىگە قىلماق ئېرىشتۈرمەك: بۇ ئۇنى بىر قېتىملىق ئىنتايىن ئوبدان ساياھەت ۋە تاماشا قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلدى. * ۋۇجۇدىدىكى ئۆتكۈرلۈك ئۇنى ئالقىشقا ئىگە قىلدى.

ئىگە-چاقا ئىگە بولغۇدەك، ئىگە بولىدىغان كىشى: ئۇ خۇددى ئىگە-چاقىسى يوق ئادەمدەك كوچىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئولتۇراتتى. * كېيىن ئۇن بىر ئادەمنىڭ بىرى بولدۇم. راستىنى ئېيتسام ئىگە-چاقىسى، ئېتىبارى بار ئادەم ئىكەنلىكىمنى ھەمكارلىشىپ، ئۆملىشىپ ئىشلىگەندىن كېيىنلا بىلدىم.

ئىگە-چاقىسىز ① ئىگە-چاقىسى، يۆلەنچۈكى يوق: ئىگە-چاقىسىز بالا. ئىگە-چاقىسىز بوۋاي. * شۇنىڭ بىلەن ئىگە-چاقىسىز قالغان تاشۋاي دادىسىدىن قالغان چولاق راۋابنى چېلىپ، ئاچ-يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلىدى. ② ئىگىسى يوق، تاشلاندۇق: ئىگە-چاقىسىز ئۆي.

ئىگە-خەۋەر ئىگە ۋە خەۋەر: ئىگە-خەۋەر مۇناسىۋىتى.

ئىگە-خەۋەر مۇناسىۋىتى <تىل> سۆز بىلەن سۆز ياكى سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ بىرىكىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بىرى، يەنى ئوخشاش بىر گرامماتىكىلىق قۇرۇلمىدىكى بايان قىلىنغۇچىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن سۆز بىلەن بايان قىلىش ۋەزىپىسىدە كەلگەن سۆز ياكى سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى.

ئىگەكىم جانت. پېئىلدىن ئاڭلىتىلغان ئىش-ھەرىكەت نەتىجىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ: چاقچاق، چاقچاقچىمۇ يىغلامسەن، ئىككىنچى چاقچاق قىلمايمەن، قىلسام، ئۆلەي، ئىگەكىم.

ئىگەكىم بار جان ت. ئىگەكىم: پىېزا باشلىقى مېنى ھۆكۈمەتكە، يۈسۈپجان خىيانەتچى، يۈسۈپجان ھايانكەش، يۈسۈپجان پارىخور دەپ چېقىپ، ئىگەكىم بار، ھەممىگە بىلدۈرۈپ بولدى.

ئىگەللىمەك (توغرىسى: ئىگىلىمەك) ← **ئىگىلىمەك.**

ئىگىچە ئى. ئاچا، ھەدە: — بۇ مېنىڭ ئىگىچەم بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى ئۇ ئايالنى ماڭا.

ئىگىدار ئى. ئىگە بولغۇچى، ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، ئىگە: شۇنىڭ بىلەن جاڭگالغا ئايلىنىپ قالغان «ئاق يەر» نىڭ كەلگۈسىدىكى ئىگىدارىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئاتا بۇ ئەقلىدىن ئازغان ئادەمگە تاپشۇردى.

ئىگىدارچىلىق ئى. ئىگە بولۇش، باشقۇرۇش، ئىگىلىك: ئىگىدارچىلىق قىلماق. * بۇ يەرلەر دېھقانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدۇ. * رەھىم ناۋايدىن كېيىن قانداق قىلىپ ئۇنىڭ بىساتىغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولغا ئېلىش يولىدا بەزىبىر چارە-ئاماللارنى ئويلاپ تاپقاندەك قىلدى. * غۇنچىنى بىزنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىزغا تاپشۇرۇش كېرەك. سەنمۇ مۇشۇنىڭغا كۆچ چىقارساڭ بولىدۇ.

ئىگىدارچىلىق قىلماق ئۆز ئىلكىدە، كونتروللۇقىدا تۇتماق، باشقۇرماق، ئىگىدارلىق قىلماق؛ ئىگە بولماق: مال-مۈلۈكلەرگە ئىگىدارچىلىق قىلماق. يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلماق. * بۇندىن كېيىن،

ھامان مەن سىزگە ئىگىدارچىلىق قىلىمەن. * ئۇلار ئاخىرى كىچىككىنە يېتىم شىرمۇھەممەتكە ئىگىدارچىلىق قىلدى.

ئىگىدارلىق ئى <قا> ① ئىگىدارچىلىق. ② مۈلۈككە بولغان ئەمەلىي كونتروللۇق: كونترول قىلغۇچى ئىگىدارلىق قىلغۇچى دەپ ئاتىلىدۇ، كونترول قىلىنغان مۈلۈك ئىگىدارلىقتىكى مۈلۈك دېيىلىدۇ. ئىگىدارلىقتىكى مۈلۈككە بولغان بارلىق ھوقۇق ئىگىدارلىق ھوقۇقى دېيىلىدۇ.

ئىگىدارلىق قىلماق ئىگە بولماق، باشقۇرماق: ئۇ ئوردىغا كىلىپ ۋاڭغا توغرا بولۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، ۋاڭ ھۆججەت بويىچە ئېلىشنى ئۇقتۇرۇپ ئانچە ئىگىدارلىق قىلمىدى. * – بىز چوقۇم ئۆز زېمىنىمىزگە ئىگىدارلىق قىلىمىز، – دېدى ئۇ.

ئىگىدارلىق ھوقۇقى <قا> مۈلۈككە ئىگىدارلىق قىلغۇچىنىڭ قانۇننىڭ بەلگىلىمىسى دائىرىسىدە ماددىي ۋاسىتىلەر (ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ۋە تۇرمۇش ۋاسىتىلىرى) دىن بەھرىمەن بولىدىغان ئىگىلەش، ئىشلىتىش، پايدا ئېلىش ۋە بىر تەرەپ قىلىش ھوقۇقى، شۇنداقلا مۈلۈكچىلىكنىڭ قانۇندىكى ئىپادىسى.

ئىگىسىز سۈپ. ئىگىسى يوق، ئىگىسى بولمىغان: ئىگىسىز مۈلۈك. ئىگىسىز مال. ئىگىسىز مېيىت. ئىگىسىز يېتىم بالا. * ھوشىدىن كەتكەن سادىر ئېسىگە كەلگەندە، چېرىكلەرنىڭ يىراقتىكى ئىگىسىز قالغان پادا ئىچىدىن بىرقانچە سېمىز كالىلارنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئىگىسىز جۈملە <تىل> خەۋىرىلا بولۇپ، ئىگىسى بولمىغان جۈملە. مەسىلەن، «قىيىنچىلىق ئالدىدا ئارقىغا چېكىنىشكە بولمايدۇ» دېگەندەك.

ئىگىسىز مۈلۈك <قا> ئىگىدارلىق قىلغۇچىسى يوق ياكى ئېنىق بولمىغان مۈلۈكلەر. دۆلىتىمىزدە ئىگىسىز مۈلۈكلەر دۆلەتنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتىدۇ.

ئىگىسىزلىك «ئىگىسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تارىغچىلار ئىگىسىزلىكتىن ئىگىلىكلىكلە ئايلاندى. چېرىكلەر يەر، مالدا ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولدى.

ئىگىلە تكۈزمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىگىلە تمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرسنىڭ مەزمۇنىنى ئىگىلەتمەك. * مۇئەللىملەر ئەستە قالدۇرۇش جەريانىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن قانۇنىيىتىگە ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارغا ئەستە قالدۇرۇشنىڭ ياخشى ئۇسۇلىنى ئىگىلىتىپ، ئەستە قالدۇرۇش ئۈنۈمىنى ئاشۇردى.

ئىگىلە ش «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئىگىلەش ھوقۇقى.

ئىگىلە ش ھوقۇقى <قا> مۈلۈككە قارىتا ئەمەلىي كونتروللۇق قىلىش ھوقۇقى. ئۇ ئىگىدارلىق ھوقۇقىنىڭ بىر خىل شەكلىدۇر.

ئىگىلە شمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇرۇندىن تارتىپ سىنىپتا ناچار بولۇپ كېلىۋاتقان بەزى ئوقۇغۇچىلار بىرلا سەكرەپ «ئىلغار»، «قىزىل قەلبلىك سولچى» ناملىرىنى ئىگىلەشتى.

ئىگىلە نمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي-جاي سېلىشقا بولىدىغان بوش يەرلەر ئاللىقاچان باشقىلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىپ كەتكەنىدى. * شۇنداق قىلىپ، غۇلجا شەھىرىنىڭ ئاساسىي قىسمى

ئىنقىلابچىلار تەرىپىدىن ئىگىلەندى.

ئىگىلىتىلمەك «ئىگىلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىگىلىك ئى ① ئىگە بولۇش، ئىگىدارچىلىق: بۇ يەرلەر ئەمدى مېنىڭ ئىگىلىكىمدە بولدۇ. ② ئىقتىساد، بايلىق: ئىگىلىك تىكلىمەك. ئىگىلىك باشقۇرماق. * بەزىلەر مېنىڭ 16، 17 يىلدىن بۇيان مۇشۇ بۆلۈمدە ئىشلەپ ئىگىلىك ياراتقانلىقىمغا كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، ھە دېسە مېنى چەتكە قېقىشتى، يەكلەشتى ھەتتا مېنى باشقا ئىدارىلارغا يۆتكىلىپ كەتسىكەن، دېگەننى يۈزۈمدىن-يۈزۈمگە دېيىشتى. * بىز بۇ يەرگە كېلىپ، قۇرۇق قول بىلەن ئىگىلىك تىكلىدۇق.

ئىگىلىك ئالماش <تىل> ئالماشنىڭ بىر تۈرى، يەنى ئىگىلىگۈچى ياكى تەۋەلىگۈچىنى ئىپادىلەپ كېلىدىغان ئالماش.

ئىگىلىك ئەندىزىسى <س ئىق> سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنىڭ ئايلىنىش پرىنسىپى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنىڭ كونكرېت شەكلى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش <س ئىق> ① ئىقتىسادىي ۋاسىتىلەردىن پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى (جۈملىدىن ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمال ھالقىلىرى) ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەشكىللەتچىلىك، قوماندانلىق، نازارەتچىلىك ۋە تەڭشەش ئىشلىرى. ② كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇش جەريانىدا تۈزگەن تەدبىرى ۋە بازارنى ئالدىن مۆلچەرلەش ھەم تەدبىرنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قوللانغان ئۇسۇلى ۋە تۇتقان يولى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى <س ئىق> ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئومۇمىي جەريانى بويىچە قانداق تەدبىر قوللىنىش، پىلان قىلىش، تەشكىللەش، نازارەتچىلىك قىلىش ۋە تەڭشەشتەك بىر قاتار تۈزۈملەر توغرىسىدىكى بىر پۈتۈن سىستېما.

ئىگىلىك باشقۇرۇش جەريانى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش-تىجارەت پائالىيىتىنى ئېلىپ بېرىش جەريانى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش جەريانى تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشتىن ئىبارەت ئۈچ جەرياننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سودا كارخانىلىرىدا بولسا تاۋارلارنى سېتىۋېلىش ۋە سېتىشتىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىگىلىك باشقۇرۇش ستراتېگىيىسى <س ئىق> كارخانىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش يۆنىلىشىگە ئاساسەن، كارخانا ئىچكى شارائىت ۋە تاشقى مۇھىتنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق تۈزۈپ چىققان ئىگىلىك كەسپىگە دائىر ئۇزۇن مۇددەتلىك، ئاساسلىق، ئومۇمىيۈزلۈك يۆنىلىش جەھەتتىكى ستراتېگىيىلىك ھەل قىلغۇچ تەدبىر.

ئىگىلىك باشقۇرۇش نىشانى <س ئىق> كارخانا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى، كۆرەش نىشانى. ئادەتتە مەھسۇلات قىممىتى، مەھسۇلات مىقدارى، مەھسۇلات سۈپىتى، مەھسۇلات خىلى، سېتىش كىرىمى، پايدا نىسبىتى ۋە بازارنى ئىگىلەش نىسبىتى قاتارلىق كۆرسەتكۈچلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئىگىلىك پائالىيەت تەھلىلى <س ئىق> بوغالتىرلىق، ستاتىستىكا، كەسپىي ھېسابات ۋە پىلان ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ، كارخانىنىڭ پۈتۈن ياكى

قىسمەن ئىگىلىك پائالىيەت جەريانى ۋە نەتىجىلىرى ئۈستىدىن تەھلىل-تەتقىق يۈرگۈزۈش.

ئىگىلىك پىلانى <س ئىق> ئىگىلىك سۇبىستانسىيىسىنىڭ پىلانى. كارخانىلار ئىگىلىك باشقۇرۇش مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە مۇۋاپىقلىشىش ئۈچۈن، ئىجتىمائىي ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ تەلىپى ۋە ئۆزىنىڭ بايلىق شارائىتىغا قاراپ، بارلىق ئىگىلىك پائالىيىتىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش پىلانى.

ئىگىلىك تىكلەش پايدىسى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتىنى ئاچقان كىشىنىڭ پاي چېكىنى يۇقىرى باھادا سېتىپ ئېرىشكەن ئوشۇق پايدىسى.

ئىگىلىك خاراكتېرلىك زىيان <س ئىق> كارخانىلارنىڭ ئىگىلىكىنى باشقۇرۇشى ياخشى بولمىغانلىقتىن تارتقان زىيىنى.

ئىگىلىك كېلىش <تىل> كېلىش كاتېگورىيىلىرىنىڭ بىرى، يەنى بەلگىلىك گىراماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق تۇرغۇن سۆزلەرنىڭ تەۋەلىكتىكى شەيئى ئىكەنلىكىنى، جۈملىدە كۆپىنچە ئېنىقلىغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان كېلىش. ئۇيغۇر تىلىدا ئىگىلىك كېلىش شەكلى ئىسىملارغا «-نىڭ» قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئىگىلىك مۇناسىۋىتى <تىل> چەكلەش، چەكلىنىش مۇناسىۋىتىدە كەلگەن ئىككى سۆزنىڭ ئالدىنقىسى ئىگىلىگۈچى شەيئىنى ئىپادىلەپ، كېيىنكىسى ئىگىلەنگۈچى شەيئىنى ئىپادىلەپ كەلسە، ئالدىنقىسى چەكلىگۈچى سۆز، كېيىنكىسى چەكلەنگۈچى سۆز بولىدۇ. بۇنداق مۇناسىۋەت «ئىگىلىك مۇناسىۋىتى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىگىلىك نەتىجىسى <س ئىق> كارخانىنىڭ مەلۇم مەزگىلدە شۇغۇللانغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك پائالىيىتىنىڭ مەلۇم قىسمى ياكى پۈتۈن جەريانىدا ئېرىشكەن نەتىجىلىرى.

ئىگىلىكنى قايتا تەشكىللەش <س ئىق> ئېلىمىزدە، مىللىي كاپىتالىستىك سودا-سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش داۋامىدا قوللىنىلغان مۇھىم بىر تەدبىر. بۇ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى پۈتۈن كەسىپلەر بويىچە ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن، كاپىتالىستىك كارخانىلارنىڭ ئەسلىدىكى باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ۋە كارخانىلارنىڭ جايلىشىشىدىكى نامۇۋاپىقلىقنى ئۆزگەرتىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان.

ئىگىلىكنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى (ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى ۋە غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى) نىڭ بىر دۆلەت ياكى بىر رايون دائىرىسىدىكى ماكاندا تارقىلىشى ۋە ئۇيۇشتۇرۇلۇشى.

ئىگىلىك ھوقۇقى <ت ئىش> بىر دۆلەتنىڭ ئۆز تېررىتورىيىسىدە ئىگە بولغان ئالىي ھوقۇقى. دۆلەت مۇشۇ ھوقۇققا ئاساسەن، ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئىچكى-تاشقى سىياسىتىنى بەلگىلەيدۇ، ھەرقانداق تاشقى مۇداخىلىگە ئۇچرىمىغان ھالدا دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادىكى بارلىق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

ئىگىلىك ھېساباتى <س ئىق> دەپتەرگە يېزىش ۋە ھېسابات قىلىش ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئىشلەپچىقىرىش سەرپىياتىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ

نەتىجىسىنى خاتىرىلەش، ھېسابلاش، تەھلىل قىلىش ۋە سېلىشتۇرۇش پائالىيىتى.

ئىگىلىك ھېساباتى تۈزۈمى <س ئق> سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنىڭ كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش پائالىيىتىنى بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، مۇستەقىل ئىگىلىك باشقۇرۇش پرىنسىپى بويىچە، قىممەت شەكلى ئارقىلىق باشقۇرۇشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈمى.

ئىگىلىك يارىتىش پايدىسى <س ئق> ھەسسىدارلىق شىركىتىنى قۇرغۇچى تارقاتقان پاي چەكلىرىنىڭ ئومۇمىي سېتىلىش باھاسىنىڭ كارخانىغا ئەمەلىي سېلىنغان ئومۇمىي كاپىتالدىن ئاشقان قىسمى.

ئىگىلىمەك پ ① ئىگە بولماق، قولغا كىرگۈزمەك، ئىشغال قىلماق: ئۆيدىكى ئاتا-ئانىدىن قالغان مۈلۈكلەرنى ئۇ ئىگىلىدى. * ئۇنىڭ بۇرۇن ئىگىلىۋالغان يەرلىرىنى يېزا ھۆكۈمىتى ئىلگىرىكى ئىگىلىرىگە تېرىشقا بەرگەنىدى. * — ئەتە ئەتىگەنلىككە ئىككىمىز هارۋىدىن بىرنى ئىگىلەيلى، — دېدى ئۇ. * ئۇنىڭ يەتتە بالىسى بىردىن قىز بىلەن بىردىن ئۆينى ئىگىلەپ تۇرۇپتۇدەك. ② كۆچمە. قاپلىماق، قاپلاپ ئالماق، چۇلغىماق، باسماق، ئەكس ئەتمەك: ھاياتتىن، كىشىلەردىن بىزار بولۇشتەك بىر خىل تۇيغۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىگىلىدى. * قارا بۇلۇتتەك قاپلاپ كەتكەن ئۈمىدسىزلىكنىڭ ئورنىنى باھار ھاۋاسى، ئىشەنچ، ئۈمىد ئىگىلىدى. * ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىنىڭ ئورنىنى ھەيرانلىق ئىپادىسى ئىگىلىگەنىدى. * ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە ئورنىنى چۈشىنىپ بولمايدىغان بىرنەرسە ئىگىلىدى. ③ تەشكىل قىلماق، تەشكىل تاپماق، تۇتماق: بۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا مىللىي ئوقۇتقۇچىلارنىڭ نەتىجىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالدىنقى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. * بۇلارنىڭ ئىچىدە دومبىرا كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. * بۇ ئىدارىمىز يىللىق كىرىمىنىڭ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ④ كۆچمە. چىڭ تۇتماق: پۇرسەت ئىگىلىمەك، پەيت ئىگىلىمەك. ⑤ كۆچمە. چۈشەنمەك، ئۇقماق، بىلمەك: ئەھۋال ئىگىلىمەك. * ھازىرقى ۋاقىتتا ۋەزىيەتنى توغرا ئىگىلەش ھەممىدىن مۇھىم. * ھازىر مۇنبىرىدىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز بۇنى ئىگىلەپ بولدۇق. * — ئىگىلىشىمىزچە، — دېدى قوغداش كادىرى، — شۇ كېچىسى ئىككى ۋەقە يۈز بەرگەن. ⑥ كۆچمە. ئۆگەنمەك، ئۆگىنىۋالماق، بىلىۋالماق، ئۆزلەشتۈرمەك؛ ئالماق: بىلىم ئىگىلىمەك. تېخنىكا ئىگىلىمەك. چەت ئەل تىلىنى ئىگىلىمەك. * بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر چالغۇنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تولۇق ئىگىلەشكە توغرا كېلىدۇ. * باغۋىنىمىز مۇئەللىم، چىن مېھرىبان ئانىمىز. ئىلىم-پەننى ئىگىلەپ، ئالغا قاراپ ماڭىمىز.

ئىڭە ئىم. يېڭى تۇغۇلغان بالا يىغلىغاندا چىققان ئاۋاز: بوۋاق ئىڭە قىلىپ يىغلىشىغىلا ئانا ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سالدى.

ئىڭەلىمەك پ. ئىڭە-ئىڭە قىلماق، ئىڭە-ئىڭە قىلغان يىغا ئاۋاز چىقارماق: ئىككى ئايلىق بالا ئىڭەلەپ يىغلاپ ئانىنى ئالدىراتتى، ئانا تاماقنى بۇرنىغا يېگەندەك بولدى. * چۈشەركەنمىز مىڭ مۇشەققەتتە، ئىڭەلەپ يەر قوينىغا غەمسىز. بىھۇش ئانا باققاندا بىزگە، ئاجىز تېنى ياپىراركەن چەكسىز.

ئىڭە-ئىڭە «ئىڭە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بۆشۈكتىكى بوۋاقنىڭ ئىڭە-ئىڭەسى مېنى ئويغاتتى. * ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئىچكىرىكى ئۆي ئىچىدىن بوۋاقنىڭ ئىڭە-ئىڭە، ئىڭە-ئىڭە دېگەن يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئىڭراتماق «ئىڭرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىڭراشماق «ئىڭرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىڭراق سۈپ. ئىڭرايدىغان، ئىڭراپ چىقىدىغان: سوپى ئىشان ئىڭراق ئاۋازى بىلەن دۇئاغا قول كۆتۈردى. * كېسەل ياتقان دادام ماڭا ئىڭراق ئاۋازى بىلەن نەسىھەت قىلغىلى تۇردى.

ئىڭرىماق پ. ئىڭرىغان ئاۋاز چىقارماق، قىينالغان ھالدا ئىنچىكە ۋارقىرىماق، نالە قىلماق: بالا كېسەل ئازابىدىن ئىڭرايتتى. ھەۋزىخان بالىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەمچەك سالدى. * ئايال ئورنىدىن تۇرالماي ئىڭراپ يېتىپ قالدى.

ئىڭغىرچاق ئى. دىئال. لىڭغىرچاق.

ئىڭگىلىك ئى. دىئال. زىرە، ھالقا.

ئىلاج ئى (ئە) ئامال، چارە، تەدبىر؛ ئىمكان: ئىلاجى يوق. ئىلاج قىلماق. ئىلاج تاپماق. ئىلاج قانچە. * – ئەمدى سۇلتاننىڭ ھۆكمىدىن باشقىغا ئىلاجى قالمىدى، – دېدى ئۇ. * ھېلىقى ئايال تېخىمۇ ئۇنلۇك تولغىماقتا ئىدى. ئايشەم بىخەتەر چىقىپ كېتىشنىڭ ھېچقانداق ئىلاجىنى قىلالمىدى.

ئىلاج بار ① ئىلاجى، مۇمكىنچىلىكى بولسىلا، ئىمكانقەدەر: مەن ھەر كۈنى ئىلاج بار ئەتىگەنرەك تۇرۇپ دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ كېتەتتىم. * پەخراي ئىلاج بار مەندىن كۆزىنى ئېلىپ قاچاتتى. ② ئامال-چارىسى بار: بۇنىڭ ئىلاجى بار، تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن بىر ئىلاج قىلاي. * مېنىڭچە، بۇندىن كېيىن بەزى نەرسىلەرنى ئىككىمىز بىللە قىلايلى، ئىلاجى بار ئاپاڭ كۆرمىسۇن، بىلەلمىگەنلىرىڭنى قورقماي مەندىن سورا.

ئىلاج قانچە نېمە ئامال، ئىلاج يوق، مۇمكىن ئەمەس: ئىلاج قانچە؟ نورۇز داموللىنىڭ ئايالى ھېلىقى دوكنى مېھمانخانىغا باشلاشقا مەجبۇر بولدى.

ئىلاج قىلماق ھەل قىلىشنىڭ چارىسى، تەدبىرى قاتارلىقلارنى تاپماق، ئىزدىمەك: بىز بىر ئىلاج قىلىپ بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى بىلەن كۆرۈشىمىز. * ئۇلار شۇۋىرغاندا تاغ ئارىسىدىن يول تېپىپ مېڭىشقا ئىلاج قىلالماي، بۇ يەردە ئۈچ كۈن يېتىپ قېلىپتۇ. * ئالماس كېمىنى ئىلاج قىلىپ يۇقىرى تەرەپكە تارتتى.

ئىلاج يوق مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن بولمايدۇ: – ئەمدى ئىلاج يوق، بوغۇزلىۋېتەيلى، – دېدى ئامانقۇل، سويۇپ ئالىدىغان كىشى چىقىپ قالارمىكىن دېگەن ئوي بىلەن ئەتراپقا قاراپ.

ئىلاجىنىڭ بارىچە ھەممە ئامال-چارىلەر بىلەن، ھەممە ئامال-چارىلارنى ئىشقا سېلىپ: جازىدىكى سۈرەتنى ئىلاجىنىڭ بارىچە قولىمىزغا چۈشۈرۈشكە ئامال قىلىپ كۆر!

ئىلاجسىز سۈپ. ئىلاجى، چارىسى، ئىمكانى يوق، نائىلاج، چارىسىز: ئىلاجسىز ئەھۋال. ئىلاجسىز قالماق. * ئۇ ئىلاجسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، رەڭگى ئۆڭگەن ھالدا، پۇتلىرىنى ئەستە يۆتكەپ دوسكا ئالدىغا كەلدى. * قازى ئىلاجسىز ماقۇل بولۇپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن قايتا سوراق قىلماقچى بولۇپتۇ.

ئىلاجسىزلىق «ئىلاجسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن بۇ كىشىنىڭ دېھقان

ئىگەنلىكىنى، ئۇنى ئىلاجسىزلىق مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى پەملىدىم. * ئىلەمچىلىك قىلىشنى كۆچىتىش قالغان ئىگە-چاقىسىز قېرى-چۆرىلەرلا ئىلاجسىزلىقتىن قىلىدۇ.

ئىلاڭگۈچ (توغرىسى: ئىلەڭگۈچ) ← **ئىلەڭگۈچ.**

ئىلام ئى <تارىخ> مېسوپوتامىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدا ئۆتكەن قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەت. هازىرقى ئىراننىڭ خوۋىستان دېگەن جايىغا توغرا كېلىدۇ. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 3000-يىللاردا ئۇنىڭدا سىنىپىي جەمئىيەت ۋە دۆلەت شەكىللەنگەن. پايتەختى سوزا بولغان. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى XIII ئەسىردىن XII ئەسىرگىچە ئىلام ئەتراپىدىكى كەڭ رايونلارنى ئۆزىگە قارىتىپ، دۆلىتىنى گۈللەندۈرگەن. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى VII ئەسىردىن VI ئەسىرگىچە ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ ئاسسۇرىيە ۋە پېرسىيىنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتكەن.

ئىلان (توغرىسى: يىلان) ← **يىلان.**

ئىلاھ ئى (ئە) <پەلس> دىن ۋە ئەپسانىلەردە ماددىي دۇنيانىڭ تەبىئەتتىن تاشقىرى تۇرىدىغان، ئادەملىك سۈپەتكە ۋە ئاڭغا ئىگە بولغان ئىگىسى دەپ قارىلىدىغان مەۋجۇتلۇق — خۇدا، تەڭرى. ئىلاھقا ئېتىقاد قىلىش ۋە چوقۇنۇش ھەممە دىنىنىڭ يادروسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىلاھىم ئامان قىلسۇن «خۇدايىم ئامان قىلسۇن، بالا-قازادىن، پېشكەللىكلەردىن خۇدا ساقلىسۇن، تىنچ-ئامان ياشاشنى، ئۆتۈشنى نېسىپ قىلسۇن» دېگەن مەنىلەردىكى تىلەك سۆزى: — ئوغلۇم، يولغا چىقمەن دەۋاتىسىز، ئۆزىڭىز، ئاق كۆڭۈل ياخشى بالا ئىكەنسىز، ئىلاھىم ئامان قىلسۇن، — دېدى موماي ماڭا كۆيۈنگەن ھالدى.

ئىلاھا-ئامىن (ئىلاھ+ئا-ئامىن) قولنى دۇئاغا كۆتۈرگەندە ياكى سەدىقە تىلىگەندە قوللىنىلىدىغان، دۇئا-تىلاۋەتنىڭ ئاللاغا يېتىشىنى تەلەپ قىلىپ ئېيتىلىدىغان تىلەك سۆزى: بىزگە بەرگەن بىر-ئىككى يارماق سەدىقەڭلار ئۈچۈن خۇدايىم بالايىۋاقاڭلارنى ئوتتۇز پارە كالامشېرىپكە ئالىم قىلىۋەتكەي! ئىلاھا-ئامىن! ...

ئىلاھا-ئامىنغا كەتمەك بىكارغا كەتمەك، بىكارغىلا يوقىماق: بىزنىڭ دۇيىدىن ئۈچ تونىنا نەشپۈت ئىلاھا-ئامىنغا كەتتى.

ئىلاھە (ئە) <دىن> كۆپ خۇدالىق دىنلاردىكى ئايال كىشى قىياپىتىدىكى خۇدا، سەنەم، مەبۇدە: ئۇ يەردىكى ھەممە سەت ئاياللارمۇ ئۇنىڭغا باشقىچە، قانداقتۇر، ھۆر-پەرى ۋە ئىلاھەلەردەك كۆرۈنەتتى.

ئىلاھچىلىق ئى. ئىلاھقا چوقۇنۇش، ھەممىنى ئىلاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن بولىدۇ دەپ قاراش: تەبىئەت ئىلاھچىلىقى تەرەپدارلىرى بىر خىل دىنىي پەلسەپە تەلىماتىنىڭ ھىمايىچىلىرى، بۇنداق تەلىمات خۇدا دۇنيانىڭ ياراتقۇچىسى، لېكىن خۇدا تەبىئەت ھادىسىلىرىگە ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا ئارىلاشمايدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئىلاھسىزلىق ئى <پەلس> ھەممە دىنىي ئېتىقاد ۋە جىن-شەيتان توغرىسىدىكى خۇراپاتلىقلارنى ئىنكار قىلىدىغان تەلىمات. ئۇنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى ماتېرىيالىزم.

ئىلاھىي سۈپ (ئە) <دىن> خۇداغا، ئىلاھىيەتكە ئائىت، خۇدانىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە باغلىق، دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان، خاسىيەتلىك: ئىلاھىي كۈچ.

ئىلاھىيەت ئى (ئە) <پەلس> خۇدا ۋە دىن ئەقىدىلىرى ھەققىدىكى دىنىي تەلىماتلار يىغىندىسى، يەنى تەڭرىگە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى مەزمۇن قىلغان پەلسەپىنىڭ بىر تارمىقى.

ئىلاھىيەتچىلىك ئى. خۇدا، دىن ۋە دىنىي ئەقىدىلەر توغرىسىدىكى تەلىماتلارغا چوقۇنۇش كەيپىياتى، ئادىتى: دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشىغان ئېپتىدائىي ئىنسان جامائىتى، ئۆزلىرى ياشىغان زېمىن بەلبېغى ۋە مۇھىت ئالاھىدىلىكىگە بېقىنغان ھالدا ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان ئېپتىدائىي قۇياش ئىلاھىيەتچىلىكى قاراشلىرى، رەسمىيەتلىرى ۋە فولكلور-ئەپسانىلىرىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئىلاھىيەتشۇناس ئى. ئىلاھىيەتنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان، ئىلاھىيەتنى تەتقىق قىلىدىغان تەتقىقاتچى: ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس، ئىلاھىيەتشۇناسلارنىڭ ئىشى.

ئىلاھىيەتشۇناسلىق «ئىلاھىيەتشۇناس» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئىلاھىيەتشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىلاھىيەتلىك سۈپ. ئىلاھىيەتكە مۇناسىۋەتلىك، ئىلاھىيەتنى مەزمۇن قىلغان: بىراق، شۇبېرت سولدېرنىڭ 1896-يىلى دەل ئىلاھىيەتلىك خۇلاسە چىقىرىش ئۈچۈن نەق مۇشۇ نەزەرىيىسىنى دەلىل كەلتۈرگەنلىكىنى كۆرىمىز.

ئىلاھىيلاشتۇرماق پ. ئىلاھ دەرىجىسىگە كۆتۈرمەك، ئىلاھ قىلىپ كۆرسەتمەك، سىرلىقلاشتۇرماق.

ئىلاھىيلاشتۇرۇشماق «ئىلاھىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلاھىيلاشتۇرۇلماق «ئىلاھىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەنە بىر تەرەپتىن، خانلىق ھوقۇقىنىڭ سەلتەنىتى توغرىسىدىكى ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان ئەپسانىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ.

ئىلاۋە ئى (ئە) <ئەد> ئاپتور ياكى تەھرىرنىڭ ماقالە، جۈملىدىن سۆز-ئىبارىلەر توغرىسىدىكى ئىزاھاتى، ئەسكەرتىشى ياكى دەلىل-ئىسپاتى.

ئىلاۋە قىلماق قوشۇمچە تەرزدە ئېيتماق ياكى يازماق، قوشۇمچە ئىزاھ بەرمەك، قوشۇمچە قىلماق: ئۇ شۇنداق ھاياجانلانغانلىقىدىن سەل خىجالەت بولۇپ، ئىنتىك ئىلاۋە قىلدى. * — ئۇنىڭدىن كۆرە تىلىمنى كېسىپ تاشلايمەن! — ئۇ ئاۋازىدا سېزىلىپ تۇرغان ئالىقانداق بىر يۈرەكسىزلىك بىلەن ئالدىراپ ئىلاۋە قىلدى.

ئىلە باغل. يېز ت. بىلەن: مەن سېنى ئايدىڭ ئەمەس، ئاي چىقمىغان تۈندە كۆتەي، قىل ئىگە ۋەسلىڭ ئىلە دۆلەت-مۈلۈككە، ئاخشىمى. * بۇلار تاغنى ئىگىلەپ، ماكان ئەيلەپ ياتقىنىنى بىرلە، تۇراتتى تەلپۈنۈپ ئوردا تەرەپكە ئىنتىزار ئىلە.

ئىلەشتۈرمەك «ئىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىلىمنى ئىلەشتۈرمەك. * ئۇ ئالدى بىلەن سامانىنى يۇمشىتىلغان توپىغا ئىلەشتۈرۈپ بولۇپ، ئاندىن سۇ قۇيۇپ لاي ئېتىشكە باشلىدى. شۇ تەرىقىدە يېرىم كۈندەك ئىشلەپ ئۆينىڭ سۇۋاق لېيىنى تەييار قىلدى. * باتۇر ئاۋۋال ياغاچ قوشۇق بىلەن ئۇماچىنى ئىلەشتۈرۈپ سوۋۇتتى. ئاندىن ئاغزىغا ئاشنى ئالماستىن دادىسى بىلەن گۈلشەننىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىدى.

ئىلەشتۈرۈشمەك «ئىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلەشتۈرۈلمەك «ئىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلەشكەك سۈپ. باشقىلار بىلەن ئىلىشىپ-ئىرمىشىپ ئۆتۈشنى، ياشاشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان، كىشى بىلەن ئەپ، يېقىن ئۆتىدىغان: ئىلەشكەك ئادەم.

ئىلەشمەك پ ① سۈيۈق ھالەتتىكى ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەر بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەك، ئارىلاشماق: قوناق ئۇنى بىلەن بۇغداي ئۇنى ئىلىشىپ قېلىپتۇ. ② كىشىگە ئارىلاشماق، قوشۇلماق: ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ھېچكىمگە ئىلەشمەي غادىيىپ يۈرۈۋەردى. ③ بىرەر ئىشتا، ھېسابتا ئاداشماق: ھېسابتا ئىلىشىپ قالماق. ④ ئەقلىدىن ئازماق، نېرۋىسى قالايمىقانلىشىپ، ساراڭ بولۇپ قالماق: ئۇ بالا ئانىسىدىن كېيىن قېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئىلىشىپ قالدى. * — بۇ ئىلىشىپ قالدىمۇ نېمە؟ — دېدى چەتتە ئولتۇرغان بىرى ئالىمنىڭ غەلىتە قىلىقلىرىغا قاراپ ھەيرانلىق بىلەن.

ئىلەك ئى. دەريانىڭ تارمىقى، تارماق ئېقىن: قوشنىلار بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، ئىلەكنىڭ نېرىسىدىكى شۋاقلىقنى ئېچىپ شال تېرىيلى دېيىشتۇق.

ئىلەكچى ئى. جارچى، جار سالغۇچى: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەكچىگە كۆرۈم (ماقال).

ئىلەڭ-سىلەڭ ماغدۇرسىز، جانسىز؛ تېز، چاققان ھەرىكەت قىلىشقا ماغدۇرى يەتمىگەن: نۇرگۈل ئاۋۋالقى تېتىقسىز تۇرمۇشتا ئاجىزلىشىپ قالغاچقا، زۇكامغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئىلەڭ-سىلەڭ يۈرۈپ بۇ دۇنيادىن كەتتى. * ئۇ خېلىدىن بېرى ئىلەڭ-سىلەڭ بولۇپ قالغان زەيتۇنە بىلەن ئۆتكەن كۈنلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى.

ئىلەگۈچ ئى. ئىككى ئۇچىنى لەمپە ياكى ئومۇمەن ئېگىزرەك بىرەر نۇقتىدىكى ياغاچقا چىگىپ، باللار ئۇچۇپ ئويناش ئۈچۈن تەييارلانغان ئارغامچا ھەم شۇنداق ئارغامچىدا ئوينالغان باللار ئويۇنى: ئىلەگۈچ ئۇچماق.

ئىلەگۈچ ياغاچ <تەن> بىر خىل تەنھەرىكەت سايمىنى. بىر تال ئۇزۇن ياغاچنى تىرىگەك (جازا) ئاستىغا ئېسىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئادەم ئۇستىگە چىقىۋېلىپ كۈچەپ چايقىلىپ، ياغاچنىڭ ئۇچۇش رايىغا قاراپ مېڭىشقا ياكى يۈگۈرۈشكە بولىدۇ.

ئىلەنمەك پ. دىئال. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق.

ئىلپەت (توغرىسى: ئۆلپەت) ← **ئۆلپەت**.

ئىلتىمەك پ. يېز ت. باشلىماق، ئەگەشتۈرمەك: ئۇ مېنى ئىلتىپ باردى.

ئىلتىپات ئى (ئە) كىشىلەرگە ياكى بىرەر نەرسىگە قىلىنغان ياخشى مۇئامىلە؛ غەمخورلۇق، مېھرىبانلىق؛ نەزەر-ئېتىبار: ئىلتىپات قىلماق. ئىلتىپاتقا مۇيەسسەر بولماق. * تاغ ئۇۋچىلىرى مەرد ئادەملەرنىڭلا ئىلتىپاتىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئاجىز قىزلارنىلا بوزەك قىلىدىغان نامەرد قارا يۈرەكلەرنىڭ نەرسىسىگە كۆز قىرىنى سالمايدۇ. * ئۇ يىگىتكە بۆلەكچە ئىلتىپات بىلەن تىكىلىپ، مۇلايىملىق بىلەن قارىدى.

ئىلتىپات قىلماق ① كىشىلەرگە ياخشى مۇناسىۋەتتە بولماق؛ ئېتىبار بەرمەك، ياكى باشقا نەرسىلەرگە ياخشىلىق، غەمخورلۇق قىلماق: — ۋاقىت تېخى بار، تاماققا ئىلتىپات قىلسىلا، قېنى، — دېدى

ھېلىقى كىشى. * بىر روھانىي ئادەم ئەتىيازلىق ئىبادىتىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، مۇرىتلىرىغا بىر رومكا ھاراق ئىلتىپات قىلىپ بېرىپتۇ. * ئەگەر قارىغۇ ئېرىڭىزگە چىدىمىسىڭىز ماڭا پۇرسىتىنى كەلتۈرۈپ ئانچە-مۇنچە ئىلتىپات قىلىپ تۇرسىڭىزمۇ مەيلى. ② ئىنئام قىلماق، سوۋغا قىلماق: ئۇنىڭ ئانىسى سىشى تەيخۇ ئۇنىڭغا يەتتە ئەجدىھا سۈرىتى كەشتىلەنگەن سېرىق دۇردۇن پەشمەت ئىلتىپات قىلغان.

ئىلتىپات كۆرسەتمەك ← **ئىلتىپات قىلماق**: ئۇسسۇللار ئوينالدى، ھاراق سۇدەك ئىچىلدى. يىگىتلەر باشتا ئۆزلىرىنى خېلى ئەدەبلىك تۇتۇپ، قىزلارغا ئىلتىپات كۆرسىتىپ ئولتۇرغانىدى، كېيىن ئاستا-ئاستا ئۆزگەردى.

ئىلتىپاتسىز سۈپ. كىشىگە ئىلتىپات قىلمايدىغان، ھىممەتسىز؛ قوپال: ئۇ كىشى مېنىڭ بۇ ئىلتىپاتسىز قارىشىمدىن قورۇندى. * يىگىتنىڭ ھېچ ئىلتىپاتسىزلا ئۆزىنىڭ سېۋىتىدىكى شاپتۇلنى يەپ ئولتۇرغانلىقىنى ئەمدىرەك كۆرگەن دېھقاننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ئىلتىپاتسىزلىق «ئىلتىپاتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئۇ خوتۇن كېيىنكى چاغلاردا ئۆز ئىمانىنىڭ سۇسلاشقانلىقىنى سەزمىدى، — دېدى ھېسامىدىن داموللا، — يۈسۈپ چوڭ بولسا، مال-دۇنياغا بېرىلدى ۋە بىزگىمۇ ئىلتىپاتسىزلىق قىلدى.

ئىلتىپاتلىق سۈپ. كىشىگە ئىلتىپاتى بار، كىشىگە ئىلتىپات قىلىدىغان، مەرھەمەتلىك، ھىممەتلىك: چۈنكى مەن بۇ قېتىم چوڭ ئىلتىپاتلىق خۇش خەۋەر بىلەن چىقتىم. * — ئىلتىپاتلىق تەكلىپلىرى ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە مىننەتدارمەن، — دېدى ئۇ.

ئىلتىجا ئى (ئە) ① دىنىي ئەقىدە بويىچە ئاللاغا، ئاللانىڭ شەپقىتىگە سېغىنىپ پاناھ تىلەش: ئىلتىجا قىلماق. ② يېلىنىپ، يالۋۇرۇپ ئۆتۈنۈپ سوراش؛ مۇراجىئەت، ئىلتىماس: — خۇدا، شۇ ناتاۋان بەندەڭنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل كۆرۈپ، ئەزىز ئوغلۇم بىلەن دىدار كۆرۈشتۈرگەن بولساڭ، — دەپ ئانا خۇدادىن بالىسىنى تېزرەك تېپىۋېلىشنى تىلىدى.

ئىلتىجا قىلماق يېلىنىپ، يالۋۇرۇپ، ئۆتۈنۈپ سورىماق، مۇراجىئەت قىلماق، ئىلتىماس قىلماق: ماڭا بىر ئېغىز ئالاھىدە ئۆي كۆرسىتىپ بېرىشلىرىنى ئىلتىجا قىلىمەن. * — مېنى خىجالەت قىلماي، ئۆيگە قايتۇۋەرگىن، — دېدى زاپخوز ئايالىغا ئىلتىجا قىلىپ، — مەنمۇ ھازىرلا يېتىپ بارىمەن. * مەتقۇربان شۇ گەپنى دەپ، يولۇچى تەرەپكە ئىلتىجا قىلىپ قولىنى سوزدى.

ئىلتىجالىق سۈپ. ئىلتىجا قىلىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇرغان، يالۋۇرۇپ ئۆتۈنگەنلىكى، مۇراجىئەت، ئىلتىماس قىلغانلىقى چىقىپ تۇرغان: نۇردۇن ھاكىم ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئارانلا تونۇيدىغان بۇ ھەمراھىغا ئىلتىجالىق كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ قارىدى. * باغداد لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، دادىسىنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئىلتىجالىق كۆزلىرىگە سوئال نەزىرىدە بىر قارىدى.

ئىلتىماس ئى (ئە) بىرەر مۇددىئانى قاندۇرۇش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان يازما ۋە ئاغزاكى مۇراجىئەت، تەلەپ: ئىلتىماس قىلماق. ئىلتىماس يازماق.

ئىلتىماس قىلماق ① بىرەر مۇددىئانى قاندۇرۇش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن يازما ياكى ئاغزاكى شەكىلدە مۇراجىئەت قىلماق، تەلەپ قىلماق: قوشنىسى ئەپەندىمنى چاقىرىپ بالىسىغا ئىسىم قويۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. ② ئۆتۈنۈپ سورىماق، ئۆتۈنۈپ تەلەپ قىلماق:

رەيھان ھامىسىنىڭ جۇمە بىلەن كۆرۈشمەسلىكىنى، ئۇنىڭ يۈزىگە قارىماسلىقىنى ئىلتىماس قىلدى. * ئۇ دادىسىدىن ئۆزىنىڭ كېسىلىنى دەپ سەپەرگە تەسىر يەتكۈزمەسلىكىنى ھازىرلا يولغا چىقىش كېرەكلىكىنى ئىلتىماس قىلدى.

ئىلتىماسچى ئى. ئىلتىماس قىلغۇچى: دېدى بوۋاي: «پەرھات» تەييار، «شېرىن» يوقتى، سىلەر كەبى ئىلتىماسچى كېلىن يوقتى.

ئىلتىماسنامە ئى (ئە+پ) يېزىلغان ئىلتىماس: — مەن بىر پارچە ئىلتىماسنامە يېزىپ يۇقىرىغا سۇندۇم، — دېدى بوۋاي.

ئىلدام سۈپ. تېز ھەرىكەت قىلىدىغان؛ چاققان، چاپسان: ئىلدام قەدەم تاشلىماق. ئىلدام ئىشەك. * بالىخانىدىن ئىلدام چۈشكەن چولپان ئىشىكنى ئاچتى. * دادىسى يەسلى قورۇسىدىن چىقىپ، ئىدارىسى تەرەپكە ئىلدام مېڭىپ كەتتى. * — سىلەر ئىككىڭلار دەرھال مۇداپىئە ئۆيىدىن پاخال ۋە قۇم خالتىلارنى ئېلىپ چىقىڭلار، — دېدى بوۋاي.

ئىلداملاتماق «ئىلداملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈرئىتىنى ئىلداملاتماق. قەدىمىنى ئىلداملاتماق. * بۇ خەۋەر بىلەن باراتمۇ قەدەملىرىنى ئىلداملاتتى. * — قوچقار! قارا، ئاۋۇ كىمۇ؟ — ئۇ ئات چاپتۇرۇپ شۇ ياققا كەتتى. كېيىن قوچقار ئېتىنى ئىلداملىتىپ بارسا، قىلىچىنىڭ ئالدىدا بىر ئەر كىشى تۇرغانىكەن، قوچقارنى كۆرۈشى بىلەنلا ئۇ تەتۈر ئۆرۈلۈۋالدى.

ئىلداملاشماق ① «ئىلداملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ئىلدام، تېز يۈرمەك، ئىلداملىماق: ئىلداملاشتى ئەجەبمۇ، بۇ قويلارنىڭ تۇيىقى. قارىسام كۆزۈم يەتمەس مەھەللەرنىڭ يىرىقى. باشنى تەشتى يارىلاپ، ئەيسا بەگنىڭ تايىقى.

ئىلداملىتىلماق «ئىلداملاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلداملىق «ئىلدام» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار تار كوچىلار، ئېتىز يوللىرىنى ئىلداملىق بىلەن بېسىپ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە ئۈچئون يېزىسى ئەتراپىغا كېلىپ يەتتى. * شۇ چاغدا ئوقنى بەكمۇ تەسلىكتە چاقلىۋىدۇق. چۈنكى ئىستانوكنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئايلىنىشى مىنۇتىغا قىرىق قېتىم. بۇ سۈرئەت ئوقنى چاقلاشقا ئىلداملىق قىلىدۇ.

ئىلداملىماق پ. ھەرىكەتنى تېزلىمەك، تېزلەشمەك: ئىلداملاپ ئالدىغا ئۆتمەك. * شۇ تاپتا كۆزلىرى ئوغرى مۈشۈكنىڭكىدەك چەكچەيگەن جاڭ لىيەنجاڭ ھەرقانچە چاندۇرماي دېسىمۇ ھەرىكەتلىرى ۋە ئەتراپقا قاراشلىرى ئاۋۇپ ئادەتتىكىدىنمۇ ئىلداملاپ باراتتى.

ئىلدام-ئىلدام «ئىلدام» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۇلتان ئېلېكتر چىرىغىنىڭ خىرە يورۇقىدا ھۆل ئاسفالت يولدا ئىلدام-ئىلدام مېڭىپ باراتتى. * ئۇ قارشى تەرەپتىن ئۆزىگە قاراپ ئىلدام-ئىلدام قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان بىراۋنى كۆرۈپ، يۈرىكى دۈككىدە قىلغاندەك بولدى-دە، قەدەملىرىنى ئاستىلىتىپ نېمىلەرنىدۇر ئويلاپ ئىزىدا تۇرۇپ قالدى.

ئىلغا I ئى <تب> مىللىي تىبابەتتە بىر خىل كېسەللىك. ئالامەتلىرى: بەدەننىڭ دۇمبە-غول قىسمىدا يىڭنىنىڭ ئۇچىدەك قىزغۇچ چېكىت پەيدا بولىدۇ؛ بەدەن بىردەم قىزىش، بىردەم مۇزلاش ھالىتىدە بولىدۇ. شۇ قىزغۇچ چېكىتنى يىڭنە بىلەن كولاپ (ئېلىپ) ئىچىدىكى قىلغا ئوخشاش ئۇزۇن، ئىنچىكە يىپنى

ئۆزۈۋەتسە ئازراق قارا قان چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىمار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ياكى پىيازنى غولغا سۈرتۈپ، كېيىن داچەندەك بىرنەرسە بىلەن سىيرىۋەتسىمۇ بولىدۇ.

ئىلغا چېقماق بەدەندە ئىلغا پەيدا بولماق، بەدەنگە ئىلغا چىقماق: — ئىلغا چىقىپ قاپتۇ، ئېلىپ قويايمۇ؟ — دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

ئىلغا II جان ت ← **ئىلغا قىلماق.**

ئىلغا قىلماق ① نىشانلىماق، كۆزگە چېلىقتۇرماق، قارىسىنى كۆرمەك: ئوغرى قويۇق دەرەخزارلىق ئىچىدە تاملىرى ئاقىرىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆيىنى ئىلغا قىلدى. ② كۆزگە ئىلناشتۇرماق، پەرق قىلماق، پەرق ئەتمەك: ئادىل ئۇدۇلغا قارىدى ئەمما، ئۇدۇلغا قارىغان بىلەن ھېچنېمىنى ئىلغا قىلغىلى بولمىدى.

ئىلغانتۇزماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىلغاتماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مال ئىلغاتماق. مېۋە-چېۋە ئىلغاتماق.

ئىلغار سۈپ ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەتتە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغان، ئاۋانگارت: ئىلغار خىزمەتچى. ئىلغار كادىر. ئىلغار شەخس. ئىلغار قوشۇن. // ئىلغارلاردىن ئۆگەنمەك. ② ئىشلىتىلىشى، رولى ۋە ئىقتىدارى جەھەتتە زامانغا لايىق ياكى زامانىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان؛ زامانىۋى: ئىلغار تېخنىكا. ئىلغار تەجرىبە. ئىلغار ماشىنا. ئىلغار تىپ. ئىلغار پەن-تېخنىكا. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىلغارلاشماق پ. ئىلغار بولماق، ئىلغار دەرىجىگە، سەۋىيىگە يەتمەك: تېخنىكىلار ئىلغارلاشتى.

ئىلغارلىق «ئىلغار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىلغارلىق رولى. * سېنىڭ كاساپىتىڭدىن گۇرۇپپىمىز ئىككى قېتىم ئىلغارلىقتىن قەپقالدى. * جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، تەبىئىي ئۇيۇشقاقلىقنىڭ ئورنىنى ئىجتىمائىي ئۇيۇشقاقلىق ئىگىلەپ، يېتەكچى رول ئوينايدىغان بولدى. بۇنىڭ ئۆزى تارىخىي ئىلغارلىقتۇر.

ئىلغارلىق-مۇۋاپىقلىق تەتقاقى <س ئق> ئەڭ ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشىش ئارزۇسىدا يېڭى قۇرۇلۇشنىڭ تېخنىكىۋى ئىلغارلىقى ۋە ئىقتىسادىي مۇۋاپىقلىقى ئۈستىدە ئومۇملاشتۇرۇپ تەھلىل يۈرگۈزىدىغان ۋە ئۇلارنى دەلىللەيدىغان بىر خىل خىزمەت ئۇسۇلى. XX ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىدا ئامېرىكىدىكى تېننېس ئېقىمىنى ئېچىش ۋاقتىدا بۇ ئۇسۇل تەتبىق قىلىنغان ۋە ئۈنۈمگە ئىگە بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كەڭ قوللىنىلغان.

ئىلغاش ① «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <پەلس> پەلسەپىدىكى شەيئىلەرنىڭ مېتابولىزم داۋامىدا كونا شەيئىلەردىكى ئاكتىپ ئامىللارنى جارى قىلدۇرۇپ، پاسسىپ ئامىللارنى چىقىرىپ تاشلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىلغاشماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلغاندى ① سۈپ. بىر توپ نەرسىلەردىن ئىلغىنىپ قالغان، ئىلغىنىپ قەپقالغان:

ئىلغاندى ئالما. ئىلغاندى مال. ② ئى. بىر توپ نەرسىلەر ئىچىدىن ئىلغىنىپ قالغان ناچار نەرسە، مال، يارامسىز نەرسىلەر: كىوچىغا ئالما سېتىۋالغىلى چىقسام، ئالمىنىڭ ئىلغاندىلىرى قالغانىكەن، ئالمىدىم. * قايسى كۈندىكى گۆشلەردىن بىزگە ئىلغاندىسى قېلىپتۇ.

ئىلغانماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلغۇ ئى. گۆش، ياغلىق، كىيىم-كېچەك ۋە شۇنىڭدەك، ئومۇمەن بىرەر نەرسىنى ئىلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھەم شۇنىڭغا راسلانغان نەرسە، ئىلمەك: ئىلغۇدا گۆشۈڭ بولسا بىركۈنى مېھمانغا يارار (ماقال). * ئۇلار كىيىملىرىنى سېلىپ ئىلغۇغا ئېسىپ قويۇشتى.

ئىلغۇچ ئى. ئومۇمەن ئىلىش، ئىلىپ قويۇش ياكى ئىلىپ كۆتۈرۈش رولى بولغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ئىشكىنىڭ ئىلغۇچى. جىگىنىڭ ئىلغۇچى. كرانىنىڭ ئىلغۇچى. كىيىم ئىلغۇچ. * ماۋۇ ئىشىك ئىلغۇچىدىكى يىپنى سىز چىگكەنمۇ؟ * بۈگۈن مەن بازاردىن مايكا توقۇيدىغان بىر تال ئىلغۇچ سېتىۋالدىم.

ئىلغۇر ئى. ئىشىكنى ئىلىدىغان ئىلمەك، ئىلغۇچ: ئېرىڭگە ئىشەنگۈچە ئىشىكىڭنىڭ ئىلغۇرىغا ئىشەن (ماقال). * ئۇ ئىشىكنىڭ ئىلغۇرىنى شاراققىدە ئېچىپ، موماينىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ ئەركىلەپ ئويناقلاپتۇ. * مەن ئىلغۇرنى قاغىتۇمشۇقتىن چىقىرىپ تۇرۇۋشۇمغا، ئىشىكنى غاچ قىلىپ ئېچىپ دۇرنەم كىردى.

ئىلغىتىلماق «ئىلغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلغىماق پ ① تاللىماق، خىللىماق: غىزا ئىلغىماق. * ياشلار تولا ئىلغاپ كېتىسىلەر، ۋاپادار قىزدىن تېپىش كېرەك، جاھاندا خاتىرجەم ملىك ئەۋزەل، ئۇكام. * ئۇ بالا قولىنى يۇمايلا ئالدىغا كەلگەننى ئىلغىماي بەۋېرىدۇ. ② پەرق ئەتمەك، پەرق قىلماق، پەرقلەندۈرمەك: بىراق تاڭ يورۇپ، ئاق-قارىنى ئىلغىغۇدەك بولغان ھامان ئۆڭكۈر، قورام تاش ۋە دەل-دەرەخلەر ئارىسىدىن ئەجەل ئوقلىرى شۇنداق يېغىشقا باشلىدى.

ئىلكەشمەك پ. دىئال. چېتىلماق، ئارىلاشماق؛ ئېرىشمەك.

ئىلگەك ئى ① ئىشىكنىڭ ئىلغۇچىنى قاغىتۇمشۇققا ئىلىپ قويىدىغان قىسمى: زەر تۇتقان قىزىل كىيىم كىيگەن دەرۋازىۋەن دەرۋازىنىڭ ئىلگەكلىرىنى شاراقلىتىپ ئاچتى. * قارىغا ئابدۇللا ئاكا، ئىشىك مانا بۇ ئىلغۇچ بىلەن ئىچىدىن چېك تاقالغان، قۇددۇس قاتتىق تەپكەندە ئىلگەك قومۇرۇلۇپ چىقىپ كەتكەن. ② چاپاننىڭ ياقىسىنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئىلىپ تۈگمىلەش ئۈچۈن تۇتۇلىدىغان ئىلمەك رولىنى ئوينايدىغان نەرسە.

ئىلگىرى ① رەۋ. بۇرۇن، بۇرۇنقى چاغلاردا، ئاۋۋال: مەن ئىلگىرى بۇ يەرلەرگە كېلىپ باقمىغانىدىم. * ئىلگىرى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى يوق ئىدى، ئەمدى تۈزۈلدى. ② رەۋ. ئالغا، ئالدىغا: ئىلگىرى سۈرمەك. ③ سۈپ. روناق تاپقان، تەرەققىي قىلغان، گۈللەنگەن: — ئىشىڭىز ئىلگىرى باسسۇن، — دېدى مېھمان ئەرشىدىن ئاكامنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — ئېتىڭىز نېمە؟ * قورغاسقا نىسبەتەن غۇلجا شەھىرىنىڭ مەدەنىيەت ۋە سەنئەت تەرەققىياتى خېلىلا ئىلگىرى ئىدى، لېكىن، خەلق ئېغىر غۇربەتچىلىك ئىچىدە ياشايتتى.

ئىلگىرى باسماق روناق تاپماق، راۋاج

تاپماق: بوۋاي بازارغا ئوتۇن ساتقىلى كەتسە، مەلىكە ئوتۇننى يىغىپ تەييارلاپ، يېرىم يولغىچە ئاپىرىپ بېرىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ ئىشى بىرئاز ئىلگىرى بېسىپتۇ.

ئىلگىرى سۈرمەك روناق تاپقۇزماق، تەرەققىي قىلدۇرماق، راۋاجلاندۇرماق: ئىشنى ئىلگىرى سۈرمەك. ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرمەك.

ئىلگىرى كەلمەك «تۇرمۇش ياكى بىرەر ئىشتا راۋاجلانماق، روناق تاپماق» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئۇ ئادەمنىڭ قىلغانلىكى ئىشى ئىلگىرى كەلمەي، چەپ بولدۇ، ۋەھاكازا... دېگەن گەپ!

ئىلگىرى-ئاخىر ① ئىلگىرى ۋە ئاخىر: ھەممىسى بىر كەلمەي، ئىلگىرى-ئاخىر كېلىشتى. ② ھەممىسى بولۇپ، جەمئىي: بىز ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ ئون قېتىم يىغىن ئاچتۇق. * مەن ئىلگىرى-ئاخىر پەقەت بۇ يەرگە كېلىپ يۈرىدىغان ھېلىقى ئىككىسىنىڭكىگىلا باردىم.

ئىلگىرى-ئاخىر بولماق رەتسىز بولۇپ كەتمەك، قالايمىقان بولۇپ كەتمەك، تەرتىپسىزلەشمەك: خاپاندىكى كارتىلار ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ قېلىپتۇ، قايتىدىن رەتلەش كېرەك.

ئىلگىرى-كېيىن ① ئىلگىرى ۋە كېيىن: ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ قالماق. ② ھەممىسى، جەمئىي: ئېلىمىزدە 1953-يىلى ۋە 1964-يىلى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئىككى قېتىم نوپۇس تەكشۈرۈلگەنىدى.

ئىلگىرىكى سۈپ. ئىلگىرى ئۆتۈپ بولغان، بۇرۇنقى، ئاۋۋالقى، ئۆتكەنكى: ئىلگىرىكى چاغلار بولسا، ئۇ بۇ خەتنى ئوقۇمايلا يىرتىپ تاشلىۋەتكەن بولاتتى. * ئۇ ئىلگىرىكى ئىش، شۇڭا دەۋېرىشنىڭ ئورنى يوق.

ئىلگىرىلەتمەك «ئىلگىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: - دىققەت قىلىڭ، سىزنى تارتمەن، - رازىيە ئاتنى ئاستا ئىلگىرىلەتتى. مەن كۆپ ئازابلانمايلا ئورەكتىن چىقتىم. * ئۇنى قانداقتۇر بىر قۇدرەتلىك كۈچ زەرب بىلەن ئالدىغا ئىتتەرمەكتە، ئىلگىرىلەتمەكتە ئىدى.

ئىلگىرىلەشمەك «ئىلگىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلگىرىلىتىلمەك «ئىلگىرىلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەلىيەتتە، «ئامىل» - ھېچ نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان بىر ئاتالغۇ، ئۇ پەقەت مەسىلىنى مۇجمەللەشتۈرىدۇ، گويا مەسىلە ھەل قىلىنىپ بولغاندەك ياكى ئالغا ئىلگىرىلىتىلگەندەك، ساختا كۆرۈنۈشلا پەيدا قىلىدۇ.

ئىلگىرىلىمە سۈپ. ئىلگىرىلەيدىغان، ئىلگىرىلەپ تۇرىدىغان.

ئىلگىرىلىمە جۈملە <تىل> خەنزۇ تىلىدا كۆپ ئۇچرايدىغان جۈملە تىپلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق جۈملىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇنىڭدا ئىككى مۇستەقىل پېئىل كېلىدۇ، بۇ پېئىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىسىم كېلىدۇ. بۇ ئىسىم ئالدىنقى پېئىلنىڭ تولدۇرغۇچىسى بولۇش بىلەن تەڭ ئۆزىنىڭ كەينىدىكى پېئىلنىڭ ئىگىسى بولۇپ كېلىدۇ.

ئىلگىرىلىمە ھەرىكەت <فىز> جىسىم ھەرىكەت قىلغاندا، جىسىم ئىچىدىكى ھەرقانداق بىر تۇراقلىق تۈز سىزىق ئۆز يۆنىلىشىنى باشتىن-ئاخىر ساقلاپ ئۆزگەرمىسە، بۇ خىل ھەرىكەت ئىلگىرىلىمە ھەرىكەت دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىلگىرىلىمەك پ ① ئالدى تەرەپكە يۈرمەك، ئالدىغا ماڭماق، ئالدى يۆنىلىشكە قاراپ

مەلۇم تېزلىك بىلەن يۈرمەك: ئامبالنىڭ پوچتىسى توپنى يېرىپ، دەرۋازا تەرەپكە ئاستا ئىلگىرىلىدى. * ئايروپىلان، بۇلۇت ئۈستىدە تېز ئىلگىرىلىمەكتە. ② ئالغا باسماق، راۋاجلانماق، تەرەققىي تاپماق: ئۇ ئىدارىمىزغا كەلگەن ئۈچ يىل ئىچىدە خېلىلا ئىلگىرىلەپ كەتتى. * زەپمۇ گۈزەل-چىرايلىق تۆپتۈز كەتكەن كەڭرى يول. ئىلگىرىلەيمىز ھەر مىللەت چىڭ تۇتۇشۇپ قولغا-قول.

ئىلگىرىلىگەن ھالدا چوڭقۇر؛ ئەتراپلىق: بۇ مەسىلىنى بۇندىن كېيىن باشقىلارنىڭ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەتقىق قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ.

ئىللا-بىللا قەسەم قىلىمەنكى؛ ھەرگىز، زادىلا، قەتئىي، پەقەت: مەن ئۇنى ئىللا-بىللا كۆرمىدىم. * مېنىڭ ئۇ نەرسىلەردە ئىللا-بىللا ھەققىم يوق ئىدى. * شۇ بىر بارغان پېتى ئەمدى ئىللا-بىللا ئۇ يەرگە بارماسلىقنى ئويلىدىم. * لېكىن-زە، بۇ پۇل قاپچۇقنى راستىنلا مېنىڭ، ئىللا-بىللا يالغان ئەمەس.

ئىللا-تاۋارا ← **ئىللا-بىللا**: ئۇنىڭ بىلەن مۇشۇنداق ئۇچرىشىپ قالىدىغانلىقىمنى بىلگەن بولسام، خەپ، ئىللا-تاۋارا سودىگەرنىڭ كىتابىنى توشۇمايتتىم. * مەن ئۇنىڭدىن مۇنداق سادا چىقار دەپ ئىللا-تاۋارا ئويلىمايتكەنمەن.

ئىللەت ئى (ئە) ① بەدەندىكى دەرد، كېسەللىك، كەمتۈكلۈك؛ ئاغرىق: ساقايماس ئىللەت. كونا ئىللەت. ② بىرەر ئىشقا سەۋەب بولغان كەمچىلىك؛ ئەيىب، نۇقسان: ئىللەت تاپماق. يامان ئىللەت. ناچار ئىللەتنى تۈزەتمەك.

ئىللەتسىز سۈپ. ئىللەتى يوق، ئىللەتى بولمىغان، ئىللەتتىن خالىي: ئىللەتسىز ئادەم. * ئەرزان نەرسە ئىللەتسىز ئەمەس، قىممەت نەرسە ھېكمەتسىز ئەمەس (ماقال).

ئىللەتلىك سۈپ. ئىللەتى بار، ئىللەتتىن خالىي ئەمەس، نۇقسانلىق: ئىللەتلىك نەرسە. ئىللەتلىك ئادەم.

ئىللېكس ئى (ر<لات) <بوت> ئىللېكس ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق، ئۇچى ئۇچلۇق، گۈلى ئاق، ئاتىلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ. مېۋىسى شارسىمان، رەڭگى قىزىل كېلىدۇ. ئۇرۇقى بىلەن قوۋزىقى دورا قىلىنىدۇ.

ئىللىتماق « ئىللىماق I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۈن چىقىدۇ، قۇياش ھامان ئۆز نۇرلىرى بىلەن جاھاننى ئىللىتىدۇ. * شەرىپەنىڭ قەلبىنى غالىبنىڭ سۆزى بىردىنلا ئىللىتتى.

ئىللىتىشماق « ئىللىتماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىللىتىلماق « ئىللىتىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىللىق سۈپ ① بىرئاز ئىسسىق، ئىسسىقراق: ئىللىق فرونت. ئىللىق ئادۋېكسىيە. ئىللىق ئېقىم. ② كۆچمە. يېقىملىق، خۇش كېلىدىغان: ئىللىق سۆز. ئىللىق سۆھبەت. ئىللىق مۇئامىلە. ئىللىق تەبەسسۇم.

ئىللىق ئادۋېكسىيە <مېتېئور> ئىللىق ھاۋانىڭ گورىزونتال يۆنىلىشتە سوغۇقراق رايونغا قاراپ سۇرۇلۇش ھادىسىسى.

ئىللىق چىراي چىراي شەكلى يېقىملىق، چىرايى ئىللىق، خۇش تەبەسسۇم: ئىللىق چىراي كىشى. // دۇكان ئىگىسى شائىرنى خېرىدارمىكىن دەپ ئاتايىن چىقىپ ئىللىق چىراي قارشى ئالدى. * ئۇ ماڭا ئىللىق

چىراي بىلەن گەپ قىلدى.

ئىللىق فرونت <مېتېئور> ئىللىق ھاۋا ماسسىسى سوغۇق ھاۋا ماسسىسى رايونىغا سۈرۈلگەندە، سوغۇق، ئىللىق ھاۋا ماسسىلىرى چېگرىلىنىدىغان يۈز.

ئىللىق فرونت رايونى <مېتېئور> ئىللىق فرونت ئەتراپىدىكى دائىرە.

ئىللىق مۆتىدىل بەلباغ <جۇغ> تېمپېراتۇرىنىڭ كەڭلىكلەر بويىچە جايلىشىشىغا ئاساسەن بۆلۈنگەن بىر خىل بەلباغ. بۇ خىل بەلباغنىڭ يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 4300 — 4500 سېلسىيە گرادۇس بولۇپ، قىراۋسىز مەزگىلى 150 — 240 كۈن، ئەڭ سوغۇق تېمپېراتۇرىسى 0°C — 10°C بولىدۇ. بۇ بەلباغدا ئاساسلىقى كۆزگى بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز، نەشپۈت ۋە ئالما قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئىللىق ھاۋا ماسسىسى <مېتېئور> سۈرۈلىدىغان بىر خىل ھاۋا ماسسىسى. ئۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى سۈرۈلىدىغان رايوننىڭ يەر يۈزى تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولۇپ، كۆپىنچە تروپىك بەلباغ چوڭ قۇرۇقلۇقى ياكى دېڭىز-ئوكيانلاردا شەكىللىنىدۇ.

ئىللىق ئېقىم <جۇغ> تۆۋەن كەڭلىكتىن يۇقىرى كەڭلىككە قاراپ ئاقىدىغان دېڭىز ئېقىمى. ئۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۇ ئېقىپ بارىدىغان رايونلارنىڭ سۇ تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

ئىللىقلىق «ئىللىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھاۋانىڭ ئىللىقلىقى. كۈننىڭ ئىللىقلىقى. * ئۇنىڭ چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن كەڭ ۋە ئوچۇق پېشانىسىدىن بىر خىل ئىللىقلىق يېغىپ تۇراتتى.

ئىللىماق I پ. بىرئاز ئىسسىماق، ئىللىق ھالەتكە ئۆتمەك: ھاۋا ئىللىدى. * كىچىك دېرىزىدىن كۈن نۇرى غۇۋا چۈشۈپ تۇراتتى، ئۆي ئىچى خېلىلا ئىللىپ قالغانىدى. * زىلەيىنىڭ گەپ-سۆزىدىن ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئىللىپ قالغاندەك بولدى.

ئىللىماق II پ. دىئال. پۇرىماق، ئىسكىمەك.

ئىلماق پ ① ئىلمەك، مىخ، ئىلغۇچ، قوزۇق ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئاسماق ئۆتكۈزۈپ قويماق: كىيىمنى كىيىم ئاسقۇچقا ئىلماق. چاپاننى قوزۇققا ئىلماق. گۆشنى ئىلمەككە ئىلماق. * ئابدۇقادىر داموللا بېشىدىكى سەللىسىنى ئېلىپ تامدىكى قوزۇقلارنىڭ بىرىگە ئىلدى. ② ئۆتكۈزۈپ قويماق: ھىسامىدىن داموللا كەينىگە قايتتى، مېھمانخانا ئۆيىگە كىرىپ ئىشكنى ئىچىدىن ئىلدى. ③ تۇتماق، نازۇك، ئىنچىكە يېرىدىن ئالماق (گەپ-سۆز ھەققىدە): ئاباق شەۋكەتنىڭ سۆزىنى ئىلىۋالدى، شەۋكەتكە يەنە دېمەكچى بولغانلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىپ، ئاباقنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي بولمىدى.

ئىلمان سۈپ ① ئىللىق ئۆتكەن، ئىسسىق ئۆتكەن، بىرئاز ئىسسىغان، ئىللىق: ئىلمان سۇ. * سادىق قېتىپ كەتكەن ناننى ئىلمان چايغا تەگكۈزۈپ يەپ تۇرۇپ، شادىياچاق ئالاقىچىغا قارىدى. ② كۆچمە. كىشىگە، بىرەر ئىشقا، مەسىلىگە تۇتقان مۇئامىلىسى، كۆز قارىشى، چۈشەنچىسى ئارىدا، ئوتتۇرىدا بولغان، بولىدىغان ياكى ئۇ تەرەپكىمۇ بۇ تەرەپكىمۇ مايىل ئەمەس، ئوتتۇرا يول تۇتىدىغان: گۈلشاتنىڭ ئۆز سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ھامان «ئىلمان» بولۇپ كەلدى.

ئىلمە I سۈپ. ئادەتتە قولدا ئىشلىتىدىغان ئىلمەكلىك چوكا ياكى ھەر خىل

ماشىنىلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئىلىپ توقۇلىدىغان، ئىلىش يولى بىلەن ئىشلىنىدىغان: ئىلمە توقۇلما.

ئىلمە توقۇلما ئىلىپ تۇقۇلىدىغان ياكى توقۇلغان رەخت ۋە كىيىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىلمە II ئى <تب> ← **ئىلغا.**

ئىلمەك ① ئى. ئومۇمەن بىرەر نەرسىنى ئىلىشقا، ئىلىپ ئېلىشقا، ئىلىپ قويۇشقا لايىقلاشقان؛ لايىقلاشتۇرۇپ ياسالغان ئېگىك ھالەتتىكى نەرسە: ئەجەب كەلدى تېپىلىپ، ئىلمىكمگە سېپىلىپ (ماقال). * ئىلمەكنى ئىشارەت بىلەن رۇسلىغىلى بولماس (ماقال). * ئۇ قوللىرىنى ۋە ئىشتانلىرىنى قېقىپ ئىشىكنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئارقىغا بىر قارىۋېتىپ ھېچنېمە كۆرمىگەن قىياپەتتە ئىشىكنىڭ ئىلمىكىنى چىقىرىۋەتتى. ② سۈپ. ئۇچى ئېگىلگەن، ئېگىك ھالەتتىكى، ئېگىك: ئىلمەك سىم. * خورىكى چوڭنىڭ تۇمشۇقى ئىلمەك (ماقال). * بىرنەچچە كۈندىن كېيىن قارىسا، قارىچىغىنىڭ تۇمشۇقىمۇ ئىلمەك ۋە سەت كۆرۈنۈپتۇ. ③ سۈپ. شۇ خىل شەكىلدىكى، ئەگمەچ: ئىلمەك قۇرت.

ئىلمەك بۇرۇن بۇرنى قارىچىغا، قۇرغۇي ياكى بۈركۈتنىڭ بۇرنىغا ئوخشايدىغان بۇرۇن ۋە شۇنداق بۇرۇنغا ئىگە ئادەم: ئۇ ئىلمەك بۇرۇننى مەھەللىدىكى ھەممە كىشى بىلىدۇ.

ئىلمەك قۇرت <زوئول> پارازىت قۇرت. يېتىلگىنىنىڭ تېنى يىپسىمان، كىچىك، سۈت رەڭ ياكى ئاچ قىزىل كېلىدۇ، ئېغىزىدا ئىلمىكى بولىدۇ، ئادەمنىڭ ئىنچىكە ئۈچەيدە پارازىت ياشايدۇ. تۇخۇمى كېسەل كىشىنىڭ چوڭ تەرىتى بىلەن سىرتقا چىقىرىلىدۇ، لىچىنكىسى يىپسىمان بولۇپ، تېرىگە ئۆسۈپ كىرىدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا كىچىك ئۈچەيگە كىرىپ قان شوراپ، ئۈچەيدە مونەك پەيدا بولىدۇ.

ئىلمەك قۇرت كېسىلى <تب> ئىلمەك قۇرت لىچىنكىسىنىڭ ئىنچىكە ئۈچەيگە كىرىپ ۋە قان شوراپ، ئۈچەيدە مونەك ھاسىل قىلىشى بىلەن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا قان ئازلىق ئالامىتى كۆرۈلىدۇ.

ئىلمەك گەپ قارشى تەرەپنىڭ ئارزۇسىغا، گېپىگە قارىتا قەستەن بۇراپ قىلىنغان تەتۈر سۆز: ئۇنىڭ ئاكىسى توغرۇلۇق ئېيتىلىدىغان ھەرقانداق ئىلمەك گەپلەرنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى.

ئىلمەكلىك سۈپ ① ئىلمىكى بار، ئىلمىكى بولغان: ئىلمەكلىك مەددە. ② ئىلمەك قىلىشقا بولىدىغان، ئىلمەك قىلىشقا يېتىدىغان: بىر ئىلمەكلىك تۆمۈر.

ئىلمەكلىك مەددە <زوئول> ئىلمەك قۇرت.

ئىلمۇئېرپان ئى (ئە) ئىلىم-بىلىم، ئىلىم ۋە ئېرپان: بولۇپ تۇرماقتىدۇر، گۈللەپ نامايان، تەرەققىي قىلغان ئۇندا ئىلمۇئېرپان.

ئىلمنۇجۇم ئى (ئە) ← **ئاسترونومىيە:** تىبابەتچىلىك ئىلمى ۋە ئىلمىنۇجۇمدا ئۇنىڭ ئالەمدە تەڭدىشى يوق ئىكەن.

ئىلمىي سۈپ (ئە) ① ئىلمگە، ئىلىم-پەنگە ئائىت، ئىلىم-پەنگە ئاساسلانغان: ئىلمىي ئەسەر. ئىلمىي خۇلاسە. ئىلمىي تەجرىبە. ئىلمىي خادىم. ② ئوقۇشقا، ئوقۇش-ئوقۇتۇش، مائارىپ ئىشلىرىغا

ئائىت ھەم شۇ قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىلمىي بۆلۈم. ئىلمىي مۇدىر. ئىلمىي باشقارما.

ئىلمىي ئابستراكسىيە <پەلس> مەلۇم تېپتىكى ھادىسىلەرنىڭ ماھىيەتلىك بولمىغان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئالامەتلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، تەپەككۇر ئارقىلىق ئۇنىڭ ئەسلىدە بار بولغان ئەڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىنى چىقىرىۋېلىش ھەمدە ئۇنى يىغىنچاقلاش. بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق يىغىنچاقلاشنىڭ نەتىجىسى ئىلمىي ئۇقۇم، كاتېگورىيە بولىدۇ.

ئىلمىي ئالدىن كۆرەرلىك <پەلس> ئوبيېكتىپ ھەقىقەتنى توغرا تونۇش ئاساسىدا شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ يۈزلىنىشى توغرىسىدا قىلىنغان تەخمىن ۋە ھۆكۈم.

ئىلمىي باشقارما <مائار> مەكتەپلەردىكى ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان بۆلۈم.

ئىلمىي باشقۇرۇش <س ئىق> كارخانا ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۈرلۈك خىزمەتلەرنى ئىلمىي پرىنسىپ بويىچە ئۇيۇشتۇرىدىغان باشقۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلى. ئۇ XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن.

ئىلمىي پەلسەپە تارىخى <پەلس> ئىلمىي، ماتېرىيالىستىك دۇنيا قاراش ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيىتىنىڭ تۆرىلىش، ۋۇجۇدقا كېلىش ۋە راۋاجلىنىش تارىخى.

ئىلمىي جەمئىيەت <مائار> مەلۇم بىر خىل پەننى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان ئىلمىي تەشكىلات. مەسىلەن، تىل تەتقىقات ئىلمى جەمئىيىتى. تارىخ تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى دېگەنگە ئوخشاش.

ئىلمىي خادىم پەن-تەتقىقات ئورۇنلىرىدا ئىلمىي خىزمەت يەنى ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغۇچى خىزمەتچى: كۆپلىگەن ئورۇنلار ھەتتا ئاكادېمىيمۇ، ئۇنى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئىلمىي خادىم بولۇپ قېلىشقا تەكلىپ قىلىشتى.

ئىلمىي ژۇرنال <مەت> ئىلمىي تەشكىلات ياكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ قەرەللىك نەشر قىلىنىدىغان ئىلمىي مەجمۇئەسى.

ئىلمىي سوتسىيالىزم <پەلس> ماركسىزمنىڭ ئۈچ تەركىبىي قىسمىدىن بىرى، يەنى سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدىكى، بولۇپمۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم نەزەرىيىسىگە ئاساسەن، سوتسىيالىزمنىڭ غەلىبە قىلىشى كاپىتالىزمنىڭ ھالاك بولۇشى كىشلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ بەردى ھەمدە كاپىتالىزمدىن كوممۇنىزمغىچە بولغان پۈتكۈل ئۆتكۈنچى دەۋردە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى يولغا قويۇش لازىملىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن سوتسىيالىزم خىيالدىن پەنگە ئايلاندى. ئۇ يەنە «ئىلمىي كوممۇنىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىلمىي كوممۇنىزم <پەلس> ← **ئىلمىي سوتسىيالىزم.**

ئىلمىي ماقالە بىرەر تېمىدا، بىرەر مەسىلىنى شۇ مەسىلە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىلىمنىڭ قائىدە-قانۇنىيەتلىرىگە، نەزەرىيىلىرىگە ئاساسلانغان ھالدا ئىلمىي جەھەتتىن يورۇتۇپ بېرىش مەزمۇن قىلىنغان ئەسەر: ئىلمىي ماقالە يازماق.

ئىلمىي مۇدىر مەكتەپلەردە ئوقۇش-ئوقۇتۇش، يەنى مائارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى خادىم: ئىلمىي مۇدىرنىڭ يېتەكچىلىكى بىلەن پۈتۈن ئوقۇغۇچىلار مەكتەپ قورۇسىغا رەتلىك تىزىلدى. لۇتپۇللا ساۋاقداشلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆگىنىشنى تېزلا باشلىۋەتتى.

ئىلمىي ئۇنۋان <مائار> كەسپىي خادىملارغا ئۇلارنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىگە قاراپ بېرىلىدىغان نام. ئىلىمدە دوكتور، ماگىستىر، باكالاۋر دېگەن ئۈچ دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان تۈزۈمى يولغا قويۇلۇۋاتىدۇ.

ئىلمىي ئىندۇكسىيىلىك ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> بىر خىلدىكى بىر قىسىم ئوبيېكت بىلەن ئۇنىڭ بەلگىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەررەر باغلىنىشنى تەكشۈرۈپ ۋە تەھلىل قىلىپ، شۇ خىلدىكى ئوبيېكت توغرىسىدا ئومۇمىي يەكۈن خۇلاسىلەپ چىقىرىلىدىغان قىسمەن يىغما خۇلاسە.

ئىلمىي-تەربىيە فىلىم <كىنو> پەن-تېخنىكا بىلىملىرىنى تونۇشتۇرۇش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان فىلىم.

ئىلمىيلىك ① «ئىلمىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى <مائار> تەبىئەت، ئىجتىمائىي تۇرمۇش، تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىگە ئۇيغۇن بولۇش: ئىلمىيلىككە بويسۇنماق. ئىلمىيلىكنى نەزەرگە ئالماق.

ئىلناشماق (توغرىسى: ئىلىنىشماق) → ئىلىنىشماق.

ئىلھام ئى (ئە) ① كۆتۈرەڭگۈ ئىجادىي روھ، ئىجادىي غەيرەت ۋە زوق جۇش ئۇرغان ھالەت: ئىلھام بەرمەك. ئىلھام بىلەن ئىشلىمەك. ② <ئەد> ئىجادىي پائالىيەت جەريانىدا ئاپتور ئىدىيىسىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلىشىشى، كەيپىياتىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى ۋە مۇناسىۋەتلىك شەيئى، ھادىسىلەرنىڭ قوزغىتىشى بىلەن پەيدا بولغان ئىجادىي قابىلىيەت: ئىلھام بىلەن يېزىلغان شېئىر. شائىرنىڭ ئىلھامى كەلمەك. ③ مەدەت، رىغبەت؛ زوق: لۇتپۇللا ئۇنىڭ چىداملىق، كەمتەر روھىدىن، قىزغىن مۇئامىلە ۋە ياردىمىدىن يېڭى پىكىر، يېڭى ئىلھام ئېلىپ قايتىپ كېلەتتى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىلھام ئالماق ئىلھاملانماق: تەبىئەتتىن ئىلھام ئالماق. ئىللىق تەبرىك سۆزلەردىن ئىلھام ئالماق. * قانات بېغىشلاپ خىيال قۇشۇمغا، چىققانتىم سەھەر ساياھەت قىلىپ، چۆمۈلدى قەلبىم شېرىن بىر ھېسقا، گۈزەل ھاياتتىن ئىلھاملار ئېلىپ.

ئىلھام بەرمەك ئىلھاملاندۇرماق؛ رىغبەتلەندۈرمەك، مەدەت بەرمەك: ئەلۋەتتە، ئۇ قىزنىڭ خاتىرجەم، تىرىشىپ ئوقۇشىغا ئىلھام بېرىش ۋە ياشانغان ئانىسىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن، خەت يازدى. * ئەڭ ياخشىسى ئۇنىڭ بىلەن كۆپرەك كۆرۈشۈڭ، ئۇنىڭغا كۆپرەك ئىلھام بېرىڭ. ئادەم ئۆز تۇرمۇشىدىن خۇشاللانغانسېرى تېخىمۇ ئالغا باسىدۇ.

ئىلھام كەلمەك ئىلھاملانماق، ئىلھامى ئۇرغۇماق: مەن گەپنى نەدىن باشلاشنى ئويلاپ قوشۇمامنى تۈرۈپ، قەلىمىمنى ئېڭەكىمگە تىرەپ خىيالغا چۆمدۇم، بىرئازدىن كېيىن،

ئىلھام كەلگەندەك بولدى.

ئىلھامبەخش سۈپ (ئە+پ) ئىلھام بەرگۈچى؛ ئىلھام بېرىدىغان، مەدەت ئاتا قىلىدىغان، مەدەت بېغىشلايدىغان، روھىنى، كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئۇرغۇتىدىغان: ئىلھامبەخش ئەتمەك. * شوخ كۈلكە، يېقىملىق ئىلھامبەخش شاد ناخشا ئېتىزلىقنى قاپلىغاندى. * قوي-قوزىلارنىڭ مەرەشلىرى بىلەن تاي-قولۇنلارنىڭ كىشنەشلىرى تاغ سۇلىرىنىڭ شارقىراشلىرىغا قوشۇلۇپ، يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان ئىلھامبەخش بىر ئەلنەغمىنى ئەسلەتتى.

ئىلھامچى ئى. يېزت. ئىلھام بېغىشلىغۇچى، ئىلھام بەرگۈچى: ئاتمىش يىللىق سەپەر ئۈستىدە ئالغا ئۈندىگەن ئىلھامچىمىز سەن، سەن بىلەن بىز تاپتۇق نىجادلىق، سەن بىلەن قوندى كۆڭۈلگە شادلىق، سەن بىلەن مەنىلىك بىزگە ھاياتلىق، شۇڭا بىز ئۈچۈن جاندىن ئەزىز سەن.

ئىلھاملاندۇرماق «ئىلھاملانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزى مېنى ئىلھاملاندۇردى. * مول تەجرىبىگە ئىگە بۇ پىشقەدەم باغۋەن ياشلارنى بۇ بىر پارچە يەردىكى كۆچەتلەرنى ياخشى پەرۋىش قىلىشقا ئىلھاملاندۇردى.

ئىلھاملاندۇرۇشماق «ئىلھاملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلھاملاندۇرۇلماق «ئىلھاملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلھاملانماق پ ① ئىلھامى كەلمەك، ئىلھامى تۇتماق: ئۇ ئىلھاملانغاندا ئاز-تولا شېئىر يېزىپ قوياتتى. ② روھى ئۇرغۇماق، ئىلھام ئالماق، مەدەت ئالماق: خەلق ئۇنىڭ قورقماس باتۇرلۇقىدىن ئىلھاملاندى. * — خېتىڭىزنى ئوقۇدۇم، ئىلھاملاندىم. سىزگە كۆپ رەھمەت، — دېدى ئۇ قولى بىلەن يەرنى سىجاپ تۇرۇپ. * مەن ئۇنىڭ سۆزىدىن ئىلھاملاندىم.

ئىلھاملىق سۈپ. ئىلھامى كۈچلۈك، ئىلھامى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان: ئىلھاملىق شائىر.

ئىلى <جۇغ> ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى. مەركىزى غۇلجا شەھىرى.

ئىلى سوغوگۈلى <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يىپ ياكى تۆمۈنە شەكلىدە، گۈل يېپىنچىسى سارغۇچ يېشىل بولۇپ، قوڭغۇراق شەكلىدە تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. تەڭگىچە غولى دورا قىلىنىدۇ، بەلغەم بوشىتىش ۋە يۆتەل توختىتىش رولىغا ئىگە. ئاساسەن ئىلى رايونىدىن چىقىدۇ.

ئىلى سۆھبىتى <تارىخ> 1871-يىلى چارروسىيە شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، چىڭ ھۆكۈمىتى ئۇنى قايتۇرۇۋېلىش يۈزىسىدىن چارروسىيە ھۆكۈمىتى بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبەت. سۆھبەتتىن كېيىن، يەنى 1881-يىلى چارروسىيە ھۆكۈمىتى چىڭ ھۆكۈمىتىگە «جۇڭگو-روسىيە ئىلى شەرتنامىسى»نى مەجبۇرىي ئىمزالاتقاندىن كېيىن، ئىلىنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

ئىلى شەرتنامىسى <تارىخ> ← **جۇڭگو-روسىيە ئىلى شەرتنامىسى.**

ئىلى قاغىترنىقى <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى باش باھاردا ئۆسىدىغان، كىچىك، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستىدىكى تەڭگىسمان غولى شار شەكلىدە بولۇپ، سىرتىنى كۆپ قەۋەت قارامتۇل خورما رەڭ

پەردىلەشكەن تەڭگىچلەر ئوراپ تۇرىدۇ. يەرئۈستىدىكى غولى تىك بولۇپ، شاخلىمايدۇ. يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ دانە بولۇپ، تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى ئۇزۇن تۆمۈنسىمان، يۈزى تۈز، تولۇق گىرۋەكلىك كېلىدۇ. گۈلى قوڭغۇراق شەكلىدە، سېرىق بولۇپ، ئۇچىدىن ئۆسىدۇ، گۈل تاجى يوپۇرمىقى ئالتە دانە، غوزا مېۋىسى سوقىچاق بولىدۇ. تەڭگىسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. تەمى ئاچچىقراق، تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز، ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەھەرنى تارقىتىدۇ؛ ئىششىقنى ياندۇرۇپ، تۈگۈنچەكلەرنى يېشىدۇ.

ئىلى كەتراسى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 80 سانتىمېتىر ئۆسىدۇ، غولى تىك، سىرتى شالاڭ، ئاق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. يوپۇرمىقى تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرى 5 — 7 جۈپ، شەكلى ئۇزۇنراق سوقىچاق، ياكى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكلىدە بولۇپ، كەينى تەرەپتە ئاق تۈكلىرى بولىدۇ. ئومۇمىي گۈل رېتى ئۇچىدا ياكى قولتۇقىدا ئۆسىدۇ، گۈل رېتى قىسقا، گۈللىرى زىچ، كېپىنەكسىمان، رەڭگى سۇس سېرىق، ئومۇمىي گۈل سېپى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ. قاسىراقلىق مېۋىسى كۆپۈپ پۈۋەككە ئوخشايدۇ. ئۇرۇقى ئۇششاق، بۆرەكسىمان، رەڭگى قارا. تاغ ئورمانلىقلىرىدىكى ئوچۇقلۇقتا، ئورمان بويلىرىدا، چاتقاللىقلاردا ئۆسىدۇ. ئالتاي، تارباغاتاي رايونلىرىدىن كۆپ تېپىلىدۇ. يىلتىزى دورا بولىدۇ. تەمى تاتلىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز. تاش بەدەننى چىڭىتىپ، قۇۋۋەت بېرىدۇ، تەرلەشنى توختىتىدۇ، ھارام ئەتلەرنى يوقىتىپ، ئەت ئۈندۈرىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

ئىلى گۈلەمبىرى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن تېنىدە ئاق تۈكلەر بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئالقانسىمان يېرىلىپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە، گۈل تاجى كىچىك، كاسىسى گۈل تاجى شەكلىدە، كۆكۈچ سۆسۈن، ئاچ قىزىل ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. كۆرۈنۈشى ئۇچۇۋاتقان قۇشقا ئوخشاپ كېتىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى بېسىش، ئاغرىق توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار.

ئىلى ئېتى <زوئول> دۆلىتىمىزدىكى ئاتلارنىڭ بىر خىل نەسلى. ئەسلىي ماكانى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى. بۇ نەسىل ئارلوپ، دون بۇديوننى ئاتلىرىنى قازاق ئېتى بىلەن مېتىسلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئېلىنغان.

ئىلتماق «ئىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇنى ئىلتماق. تۇخۇمنى ئىلتماق.

ئىلتىشماق «ئىلتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلتىلماق «ئىلتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىلشاڭغۇ سۈپ. ھېساب ياكى بىرەر ئىشتا ناھايىتى ئاسان ئىلىشىپ قالىدىغان ئىلىشىپ قالاي دەپ قالغان: ئىلشاڭغۇ ئادەم. * ئابدۇرېھىم دورغا ئىلشاڭغۇ،

ساقال-بۇرۇتى كېلىشەلىگۇ، بەش مىڭ سەر كۈمۈش بەرسە، چىرىك سايان ئېگىشەلىگۇ.

ئىلىشتۇرماق I ① «ئىلىشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② بىرەر نەرسىنى قوزۇق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىگە ئىلماق، ئىلىناشتۇرماق.

ئىلىشتۇرماق II «ئىلىشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشنى ئىلىشتۇرماق. مېڭىسىنى ئىلىشتۇرماق. كاللىسىنى ئىلىشتۇرماق. * هە، هە، ئۇغۇ شۇنداق مەن ئىلىشتۇرۇپ قويۇپتىمەن. ئەسلىدە سىزنى سورىماقچى ئىدىم.

ئىلىشماق I «ئىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىشكتىن كىرىشى بىلەنلا جۇۋىلىرىنى قوزۇقلارغا ئىلىشتى.

ئىلىشماق II پ ① خاتا كەتكۈزمەك، خاتا قىلىپ قويماق، يېڭىلىشماق: ھېسابتا ئىلىشماق. گەپتە ئىلىشماق. ئىشتا ئىلىشماق. ② ساراڭ بولۇپ قالماق، نېرۋىسى ئىشتىن چىقماق، كاللىسى ئىشلىمەس بولۇپ قالماق: ئۇ قىزنىڭ ئىلىشىپ قالدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم.

ئىلىق سۈپ. ئىللىقلىق: ئىشىك ئىلىق. * چاپان قوزۇققا ئىلىق ئىكەن.

ئىلىقلىق سۈپ. ئىلىپ قويۇلغان، ئىلىنغان: كېيىن ئۇ قوزۇققا ئىلىقلىق ئالا بالداق تونىنى ئېلىپ ياقىسىنىڭ ئورۇمىنى تىكىشكە باشلىدى. * ئابدۇللا تامدىكى ئىلىقلىق چاپىنىدىن قەلەمنى ئېلىپ، ئولتۇرۇشتىن ئېشىپ قالغان يېمەكلىكلەر تېخىچە قالايمىقان چېچىلىپ تۇرغان جوزىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ئىلىق-مىلىق دىئال. بىرئاز ئىسسىقلىق، ئىللىق.

ئىلىك I ئى ① قولنىڭ بېغىشىدىن ئۇچىغىچە بولغان قىسمى، قول. ② قولنىڭ ھەربىر پەنجىسى: تۆت ئىلىك تاختاي. ئىككى ئىلىك خەت. ③ ئىختىيارلىق، كونتروللۇق: دۆلەت ئىلىكىگە ئۆتمەك. ئىلىكىگە ئېلىۋالماق.

ئىلىك ئالماق قوبۇل قىلماق، توغرا تاپماق؛ ئېتىراپ قىلماق: سەلىمە چوڭ-كىچىك ئىشلاردا قادىر بىلەن مەسلىھەتلىشىدۇ. ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئىلىك ئالىدۇ. * شەمەر سالامنى ئىلىك ئالمىدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى سېلىنىپ كەتكەنىدى. * — سىلەرگە، رەھمەت، مېنىڭ ئارزۇيۇمنى ئىلىك ئېلىپسىلەر، — دېدى قىسمەت چورۇق.

ئىلىك II (توغرىسى: يىلىك) ← **يىلىك.**

ئىلىكتەلە ئى. دىئال. قىزنىڭ ئۆز ئانىسى تەرەپتىن يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى، ھەققى تالىق، قىز مېلى.

ئىلىكتىمەك پ. دىئال. كۆزگە ئىلماق، ئېتىبارغا ئالماق، ھېسابقا ئالماق.

ئىلىم ئى (ئە) كىشىنىڭ ئوقۇش، ئۆگىنىش ۋە ياشاش، تەبىئەتنى بىلىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلانغان، ئارتىپ بارغان بىلىمى؛ مەلۇمات، ساۋات: ئىلىم ئالماق. ئىلىم بەرمەك. ئىلىمگە بېرىلمەك. ئىلىم تەھسىل قىلماق. * ئۇ ناھايىتى ئاقىل كىشى بولۇپ، تارىخ كىتابلىرىنى كۆپ ئوقۇپ ئىلىم ھاسىل قىلغان.

ئىلىم نوپۇزلۇقى ئىلىم، ئىلىم-پەننىڭ ئىچىدىكى بىرەرىنى ياكى بىرقانچىسىنى پىششىق بىلگەن ۋە ئۇنىڭدا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن، بىلىم ئىگىسى، ئىلىم بىلەن شۆھرەت قازانغان كىشى.

ئىلىم ئېقىمى <ماثار> بىر پەن دائىرىسىدىكى تەلىمات ياكى كۆز قاراشلارنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن شەكىللەنگەن

مەزھەپ.

ئىلىم-بىلىم ئىلىم ۋە بىلىم، ئىلىم-پەن: بىز يېڭىشەھەردىكى بىر سىنىپلىق مەكتەپكە قاراپ تۇرماستىن كۆپرەك مەكتەپلەر ئېچىپ كۆپلەپ ئوقۇغۇچىلارغا ئىلىم-بىلىم بېرىشىمىز، بىزمۇ ھاۋادا ئۇچۇشىمىز كېرەك. * ئۇنىڭ نەدە، نېمە ئوقۇغانلىقىنى، ئىلىم-بىلىمدىن خەۋىرى بار-يوقلۇقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئىلىمپەرۋەر سۈپ (ئە+پ) ئىلىمنى، ئىلىم-پەننى سۆيىدىغان، تىرىشىپ، ئىزدىنىپ ئىلىم ئۆگىنىدىغان، ئىلىمنى، مەرىپەتنى ياقلايدىغان: ئىلىمپەرۋەر كىشى. ئىلىمپەرۋەر زات.

ئىلىمپەرۋەرلىك «ئىلىمپەرۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئىلىم-پەن ① ئىلىم ۋە پەن. ② <پەلس> ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى بىلىش، ئۆزگەرتىش ۋە ياشاش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلىغان بىلىمى، مەلۇماتى ياكى تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر توغرىسىدىكى بىلىم سىستېمىسى. ئۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا سىنىلىپ ۋە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئۇ مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم ئامىلى: ئىلىم-پەنگە بېرىلمەك. ئىلىم-پەنگە ئۆزىنى بېغىشلىماق.

ئىلىمسىز سۈپ. ئىلمى، مەلۇماتى يوق؛ ئوقۇمىغان، نادان: ئىلىمسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قارادۇر، قارا كۆڭلى ئۇنىڭ باشىنى يارادۇر.

ئىلىمسىزلىك «ئىلىمسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىنسان ئۈچۈن ئىلىمسىزلىك چوڭ ئىللەتتۇر.

ئىلىمشۇناس ئى. ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، ئىلىم ئەھلى: نېمە ئۈچۈندۇر شۇ چاغلاردا بىرمۇنچە ئادەملەر ئۆزلىرىنى بىردىنلا مىللىي ئىلىمشۇناس دېيىشۋالغانىدى. * يېڭى ئىلىمشۇناسلار مىللىي ئىلىمنى ياراتماي، گاگاگاك-گاگاگاك دېگەن سۆزلەر بىلەن ماقالە يېزىپ بىلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى پەش قىلماقتا.

ئىلىملىك سۈپ. ئىلمى، مەلۇماتى بار، بىلىم ئالغان، ئوقۇغان، مەلۇماتلىق: ئىلىملىك كىشىنىڭ ئادەملەر ئالدىدا قىممىتى بولىدۇ، ئۇ ئىككىلا دۇنيادا خار بولمايدۇ. * سىز يۇقىرى پەزىلەتلىك، چوڭقۇر ئىلىملىك ئادەم، شۇڭا بۇ ۋەزىپە سىزگە باپ. // ئاپتور ئىلىملىكنى تولىمۇ قەدىرلەيدۇ، بىزگە قەدىرلەشنى تاپىلايدۇ. * نېمە بولسا بولسۇن، ئىلىملىككە ھۆرمەت قىل.

ئىلىم-مەرىپەت ئىلىم ۋە مەرىپەت، ئاڭ، بىلىم، پەن؛ ئىلغارلىق: ئىلىم-مەرىپەتكە تەشنا بولماق. * مەن ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىنىشنى شەرەپلىك ھېس قىلىمەن. * مەن سىلەردەك ئىلىم-مەرىپەت ئۈچۈن، ۋەتەن ئۈچۈن ھېچنېمىسىنى ئايىمايدىغان ياشلارنى قەدىرلەيمەن.

ئىلىم-ھېكمەت ئىلىم ۋە ھېكمەت: جامال شۇنىڭدىن كېيىن، ئۆكسى كامالدىن ئىلىم-ھېكمەت ئۆگىنىشكە باشلاپتۇ.

ئىلىم-ئىرپان بىلىم ۋە مەرىپەت، ئىلىم ۋە پەن: چۈنكى ئەلگە پەقەت ئىلىم-ئىرپان ئارقىلىقلا مۇشۇنداق ئاھۇنادامەت، زۇلۇم-ئاسارەتتە قېلىشنىڭ سەۋەبلىرىنى تونۇتقىلى بولىدۇ. * ئەلنى پەقەت ئىلىم-ئىرپانىنىڭ كۈچى، قىلىچلارنىڭ چاقناشلىرىلا غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتالايدۇ.

ئىلىنچۈك ئى. دىئال. ئاساس، باھانە؛ باغلىنىش؛ يۆلەنچۈك.

ئىلىنچىق سۈپ. دىئال. ئېلىك-سېلىك.

ئىلىندۇرماق «ئىلىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چىتقا ئىلىندۇرماق. * بىركۈنى ئۇ قىز كۆڭلىكىنى دەرەخ شاخلىرىغا ئىلىندۇرۇپ يىرتىۋېتىپتۇ. * دۇنيادا ئادەم ئوغلى ناھايىتى مەككار، ئۇ ئاسماندىكى قۇشلارنى ئېتىپ چۈشۈرىدۇ. دېڭىزدىكى بېلىقلارنى تورغا ئىلىندۇرىدۇ.

ئىلىنماق ① «ئىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نادان تۈلكە تۇمشۇقىدىن ئىلىنار (ماقال). * لەگلەك دەرەختقە ئىلىندى. * كىيىم تىكەنگە ئىلىندى. ② يېقىن كەلمەك، ئۇلاشماق: ھارغىنلىق يەتكەنلىكتىن ياستۇققا بېشىمنى قويۇشۇم بىلەنلا كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىندى. * كۆزۈم ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىشقا ئاياللىم مېنى سىلكىپ ئويغىتىۋەتتى. ③ ئالدانماق، قىلتاققا چۈشمەك: بىراق، ئۇ قاسىمنىڭ ئۆزىدىن بالدۇرراق ئىلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ ئويلىمىغانىدى.

ئىلىنىش ① «ئىلىنىشماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② ئىشقىلىپ بىر يېرى ئىلىنىشىدىغان، بىر يېرى تۇغقان كېلىدىغان، شىرەم، يىراق: — مەن ئانچە بىلمەيمەن، — دېدى سادىق، — ئاڭلىشىمچە، بىر يەرلىرى ئىلىنىش تۇغقان كەلسە كېرەك.

ئىلىنىشتۇرماق «ئىلىنىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارغامچىنى دەرەخنىڭ شېخىغا ئىلىنىشتۇرماق. * شىر مۇھەممەت گويا كىرپىكلىرى قېتىپ قالغاندەك، كۆزلىرىنى تەسلىكتە ئىلىنىشتۇرۇپ يۇمدى. * ئۇنى تاغسى نۇرغۇن يول مېڭىپ ئاران دېگەندە ئوقۇشقا ئىلىنىشتۇرۇپتۇ.

ئىلىنىشماق ① «ئىلىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول ئۈستىدە چېچىلغان قوناق پالاڭلىرى، شال پاخاللىرى، چىتلارغا ئىلىنىشىپ قالغان غوزا-پاختىلار ئۇچۇپ يۈرەتتى. ② چېتىلماق، باغلىنىشلىق بولماق: مېنىڭ نامانغا ئىلىنىشىدىغان ھېچبىر يېرىم يوق. ③ چەككە ئارانلا دەسسىمەك، ئۇلاشماق: سىڭلىم بۇ يىل ئىمتىھاندا ئېرىشكەن ئاتمىش نومۇرى بىلەن تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە ئىلىنىشتى.

ئىم ئىم. پۇشايماننى، ئەپسۇسنى بىلدۈرىدۇ: ئەنۋەر تېز يامىشىپ ئەڭ ئېگىزدىكى ئۇۋا بار شاخقا چىققاندا سۆگەتنىڭ تۈۋىدە قاراپ تۇرۇشقان باللار «ئىم» دېيىشتى. * چاقچاقنىمۇ مۇشۇ يەردە توختاتتىم، دەپ قالماي دەپ كېيىن «ئاپلا، ئىسىت، ئىم».

ئىما ئىم. باش ئىرغىتىپ ياكى يۈز، كۆز، قاش، قول ھەرىكىتى بىلەن قىلىنغان ئىشارەت: — مانا كېلىپ قالدۇق، — دېدى ھامىدىن غوجا ئۇستىغولنىڭ ئاغزىنى بېشى بىلەن ئىما قىلىپ كۆرسىتىپ. * ھازىر بوۋاي شۇ يىگىتنى ئىما قىلىۋاتاتتى، خەيرۇللا ئارامسىزلىنىپ قالدى.

ئىما قىلماق باش ئىرغىتىپ ياكى يۈز، كۆز، قاش، قول ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى بىلەن مەلۇم نىشاننى كۆرسەتمەك، ئىشارەت قىلماق: نىساخان تەكىيدىن باش كۆتۈرۈپ، ھاشىم ئاخۇنغا ئىما قىلدى. * — بۇ مېھمان قۇمۇلدىن كەلگەنىكەن، — دېدى روزى موللا يېنىدا تۇرغان مېھماننى كۆزى بىلەن ئىما قىلىپ.

ئىمارەت ئى (ئە) ئولتۇرۇش، ئىشلەش ئۈچۈن مەخسۇس سېلىنغان قۇرۇلۇش، چوڭ ئۆي؛ بىنا: ئىمارەت سالماق. * قىز بۇ پۇللارغا ناھايىتى چىرايلىق ئازادە ئىمارەت ياسىتىپتۇ.

ئىمارەت رەسمى <گ سەن> جۇڭگوچە رەسىمنىڭ بىر تۈرى. ئوردا، راۋاق

پېشايۋانلىرى، ئۆي-ئىمارەت قاتارلىقلار تېما قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا، سىزغۇچ بىلەن تۈز سىزىق سىزىش ماھارىتى قوللىنىلىپ، قول سىزغۇچقا تىرەپ تۇرۇلۇپ سىزىق سىزىلىدۇ، يەنى قول سىزماقچى بولغان سىزىق يۆنىلىشىدە قەغەز يۈزىدىن سەل ئېگىزرەك قويۇلۇپ سىزغۇچ بويلاپ سىيرىلدۇرۇش سىزىق سىزىلىدۇ.

ئىمارەتنىڭ يەر ئىگىلەش كوئېففىتسېنتى <بىن> قۇرۇلۇش ئىگىلىگەن يەر كۆلىمىنىڭ قۇرۇلۇشقا قاراشلىق ئومۇمىي كۆلىمى ئىچىدە ئىگىلىگەن پىرسەنتى. بۇ سان ئىمارەتلەرنىڭ زىچلىقى، تازىلىق ئەھۋالى ۋە يەرنىڭ ئىشلىنىش دەرىجىسى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئىمارەتچى ئى. ئىمارەت لايىھىلىگۈچى، ئىمارەت سالغۇچى: ئىمارەتچى ئۇستا.

ئىمارەتچىلىك ئى. ئىمارەت لايىھىلەش ۋە ئۇنى سېلىش ئىشى: ئىمارەتلەرنىڭ ئۈستى گۈمبەز شەكلىدە بولىدۇ. بۇنى بىز ئۇيغۇر ئىمارەتچىلىكىنىڭ بىر خىل مىللىي ئۇسلۇبى سۈپىتىدە ساقلاپ قالىمىز.

ئىمارەتلىك سۈپ. ئىمارەت بار بولغان، ئىمارەتكە ئىگە: ئېگىز ئىمارەتلىك شەھەر. ئېگىز ئىمارەتلىك كوچا.

ئىمازىنىزم ئى (ر<فران) <ئەد> ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە تارقالغان ھازىرقى زامان شېئىرىيەت ئېقىمى. بۇ ئېقىمدىكىلەر ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ شەيئىلەرنى بىۋاسىتە ئىپادىلەشنى، ئىپادىلەشكە ياردىمى تەگمەيدىغان ھەرقانداق سۆزلەرنى چىقىرىپ تاشلاشنى، ئېغىز تىلى رىتىمىنى ئەنئەنىۋى رىتىم ئورنىغا دەسسىتىشنى تەشەببۇس قىلغان. دەرھال تەسىر قىلغان ئوي-پىكىر ۋە ھېسسىياتنىڭ قايتىدىن بىرلىشىشىنى ئىپادىلەش ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى.

ئىمام ئى (ئە) ① نامازدا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ نامازنى باشقۇرغۇچى، ئۇلارنى ئۆزىگە ئىقتىدا قىلدۇرغۇچى دىنىي شەخس؛ ئاخۇن: ئىمامنىڭ ئۆمرىنى تىلە، مەزىننىڭ ئۆلۈمىنى (ماقال). ② ئىسلام دىنىنىڭ ھەرقايسى مەزھەپلىرىدىكى ئىسلام دىنىنىڭ شۇ مەزھىپىگە ئاساس سالغۇچىنىڭ ھۆرمەت نامى. ③ ئىسلام دىنىدىكى مەشھۇر ئۆلىما-ئالىملارنىڭ ھۆرمەت نامى. ④ ئىسلام پېشۋالىرىنىڭ ئۇنۋانى. ⑤ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىمامى ئەخپەشنىڭ ئۆچكىسى ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكرى يوق، ئۆزىنىڭ باشلىقلىرى نېمە دېسە شۇنى توغرا، راست دەيدىغان ئادەم.

ئىمامەت ئى (ئە) ئىمام بولۇش، ئىمامىلىق.

ئىمامەتچىلىك ئى. نامازدا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ نامازنى باشقۇرۇش، ئىمام ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىش، ۋەزىپە؛ ئىمامىلىق: سېنىڭ مەدرىسىنى تۈگىتىپ بىرەر مەھەللىگە ئىمام بولۇشۇڭ تۇرغان گەپ. ئىمامەتچىلىك دېگەن رىزقى تۈگىمەيدىغانلا بىر ئىش. * شۇ كۈنىلا نۇرۇل بوۋىنىڭ ئىمامەتچىلىكى بىلەن ناماز چۈشۈرۈپ يەرلىككە قويدى، قۇربان بولغانلارنىڭ يېقىنلىرىغا قوشۇلۇپ كۆز يېشى قىلىشتى.

ئىمامىلىق ئى. ئىمام ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىش، ۋەزىپە؛ ئىمامەتچىلىك: ئىمامىلىق قىلماق. * ئىمامنىياز سوپى كۈندۈزلىرى تىنىم تاپماي ئۇستۇن-تۈۋەن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، مەھەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامىلىقىنىمۇ قولىغا كىرگۈزدى. * مەن مەدرىسىدە كۆپ ئوقۇغان، ئوقۇغانلىرىم، بىلىدىغانلىرىم ئاز ئەمەس،

لېكىن مەن ئىماملىققا ۋە مۇدەررىسلىككە يارىمايمەن.

ئىماملىق قىلماق نامازدا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ نامازنى باشقۇرماق، ئىمام ئۆزىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىنى ئادا قىلماق: خاتۇنلار نامىزىغا «شەرىپەت بۇۋىم» دەپ ئاتالغان، شەھەردىكى داڭلىق بۇۋىم ئىماملىق قىلغانىدى.

ئىمام-مەزىن ئىمام ۋە مەزىن: زاراخەتمە ئاش بولدى، ئىمام-مەزىن باش بولدى. بەگلەر ئۈچۈن يەمسە، ياق! غېرىبلارغا تاش بولدى.

ئىمان ئى (ئە) ① <دىن> ئىسلام دىنىدا ئاللاغا، ئاللانىڭ بارلىقىغا، بىرلىكىگە بولغان ئىشەنچ، ئېتىقاد، سېغىنىش: ئىمان ئېيتماق. ئىمان كەلتۈرمەك. ئىمانى سۇس. ئىمانى بار. * گۇمان ئىماننى قاچۇرار (ماقال). * نان – ئىمان، نانىڭ يوقلۇقى يامان (ماقال). * چىرايىڭغا قارىغاندا خېلى ئىمانى بار مۇسۇلماننىڭ بالىسىدەك قىلىسەن. * ئۇنىڭ بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشىغا ئىمانىمىز كامىل. ② ۋىجدان: سەن بۇ ئىشقا ئىمانىڭ بىلەن كېپىل بول! * بىز ساڭا قانداق يامانلىق قىلدۇق؟ ئىمانىڭ بىلەن گەپ قىل!

ئىمان ئاساسلىرى <دىن> خرىستىئان دىنىنىڭ دەسلەپكى ئىمان ئاساسلىرى. بۇ ئۈچلۈكتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ئاتا، ئوغۇل ۋە مۇقەددەس روھتىن مەيدانغا كەلگەن. ئۈچلۈك بىر ئاللاھقا ئېتىقاد قىلىشتۇر. ئۈچلۈكنىڭ بۇ ئۈچ ئېلېمېنتى خرىستىئان مەزھەپلىرى ئارىسىدا پەرقلىق قاراشلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا سەۋەب بولغان.

ئىماندىن چىقماق مۇسۇلمانچىلىقتىن چەتلەپ كاپىر بولماق: – ئىمام خاتىپ ئىماندىن چىقتى، – دېدى ھېسامىددىن داموللا.

ئىمانغا كەلتۈرمەك كۆندۈرمەك، ئۇناتماق، ماقۇل كەلتۈرمەك، قايىل قىلماق: مەن ئۇنى ئىمانغا كەلتۈرۈپ قويدۇم. * ئەمدى بۇنى ئۆزۈڭ ئىمانغا كەلتۈر، قورقما، بۇ جانىۋارنىڭ تۆت تەرەپتە چاقى بارئىكەن، ئاغدۇرۇلۇپ كەتمەيسەن.

ئىمان كەلتۈرمەك ئىمان ئېيتىپ ئىسلام دىنىغا كىرمەك.

ئىمان ئېيتماق ئىسلام دىنىغا كىرمەك، مۇسۇلمان بولماق.

ئىمانى قاچماق ئىنساپى يوقالماق: ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ (ماقال). * بۇلارنى كۆرۈپ ئىمانىڭ قاچتىمۇ، نېمە؟

ئىمانى قىرىق گەز ئۆرلىمەك ← **ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق**: مەتنىياز، قىزىنىڭ يىلاندەك تولغىنىپ تۇرىدىغان ئىككى تال ئۆرۈم چېچىنى قىرقىپ، ئىككى تال لېنتا باغلىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىمانى قىرىق گەز ئۆرلىگەنىدى. * ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئىمانىم قىرىق گەز ئۆرلىدى.

ئىمانى كامىل ئىشەنچىسى تولۇق، تولۇق ئىشىنىدۇ: ئىمانىم كامىلكى، ئۇ دېگىنىنى قىلىدۇ. * بۈگۈن ئەتىگەن مەيداندا ساقچى چاشقانلىرىدىن بىرەرى سىزنى سېزىپ قالمىغىنىغا ئىمانىڭىز كامىلمۇ؟

ئىمانى كۆيمەك مۇسۇلمانچىلىقتىن چىقىپ كەتمەك، دىنىدىن چىقماق؛ ئىنساپى يوقالماق: نېمىدېگەن ئاۋارىچىلىك – بۇ! سىلەردەك ئىمانى كۆيۈپ كەتكەنلەرگە ئەمدى كۆرسىتىمەن! باغلا، بۇ خۇنپەرلەرنى! ئامبالنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ شۇ يەردە سۆزلىشىمەن.

ئىماننى ساتماق ئىخلاس قىلغان ئىشەنچىدىن قايتماق، مۇسۇلمانچىلىق

ئەركانلىرىدىن يانماق: بەگنى كۆرسە موللامۇ ساتىدىكەن ئىمانىنى، چوڭ موللىسى مېھماندا قارا باستى ئىمانىنى.

ئىمانىنى سېتىپ يېمەك مۇسۇلمانچىلىقتىن يېنىپ كۇپارلىق قىلماق: مېيىت ئۇزىتىش، دۇئا-تەكبىر ۋە ناماز چۈشۈرۈشلەر خالىس، خۇدا يولىدىكى ئىشلاردۇر، بۇ ئىشلارغا ھەق ئالماق ئىمانىنى سېتىپ يېمەك بىلەن باراۋەر.

ئىمانى ئۇچماق قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئاچچىقى تازا كەلمەك: بەزىلەرنىڭ مېنىڭ ئارقامدىن قىلغان زەھەرخەندە گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئىمانىم ئۇچتى.

ئىمانسىز سۈپ ① <دىن> خۇداغا ئىشەنمەيدىغان ياكى ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەقلىقىغە ئىشەنمەيدىغان؛ كاپىر: ئۇنداق ئىمانسىز بىرنېمىلەر نىكاھنى ئاياغ ئاستى قىلىدۇ، بۇنىڭغا ئاخىرەتتە ئىمانسىزنىڭ ئۆزىلا ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ جاۋاب قىلىدۇ. * مۇشتتەك تۇرۇپ ئىمانسىز موماڭدىن دۇتار چېلىشنى ئۆگىنىپسەن تېخى. ② ۋىجدانى يوق، ۋىجدانسىز، دىيانەتسىز: ۋاڭ خوجامنىڭ تاغدىكى بۇ ئىمانسىزلارنى يوقىتىشقا قانچىلىك تەييارلىقى باركىن؟

ئىمان-ئىسلام ئىمان ۋە ئىسلام، ئىمان: سېنى قېرى دەپ يول قويدۇق، ياش بولساڭ ئالدى بىلەن يىگىرمە دەررە ئۇرۇپ، ئىمان-ئىسلام ئېيتقۇزاتتۇق!

ئىما-ئىشارە ← **ئىما-ئىشارەت**: ئادىلىنىڭ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان چىرايىدىن چولپان ئۇچقۇن قايتا-قايتا رەھمەت، دېگەندەك ئىما-ئىشارە چىقىپ تۇراتتى. * ئانچە يۇقىرى بولمىسىمۇ سالماق ئاۋاز بىلەن پەستىكىلەر بىر-بىرىنى نوقۇپ، ئىما-ئىشارىلەر بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىمەكچى ئىكەنلىكىنى يەتكۈزدى.

ئىما-ئىشارەت باش ئىرغىتىپ ياكى يۈز-كۆز، قاش، قول ھەرىكىتى بىلەن قىلىنغان بەلگە، ئىشارەت: ئىما-ئىشارەت قىلماق. * ئۇلار ئىما-ئىشارەتلەر بىلەن تۆرگە چىقىپ جايلاشقاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈردى. * باشقىسىنى دېمەيلا قوياي، چۈنكى ئۇنى تەرىپلەشكە سۆز يېتىشمەيدۇ، ئىما-ئىشارەت بىلەن چۈشەندۈرگىلى تېخىمۇ بولمايدۇ.

ئىما-ئىشارەت تىلى نۇتۇقسىز ھالدا ئىما-ئىشارەتلەر بىلەن مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇش ۋاسىتىسى؛ ئىشارەت تىلى.

ئىما-ئىشارەت قىلماق باش ياكى يۈز-كۆز، قاش، قول قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ھەرىكىتى، ھالىتى ئارقىلىق مەلۇم مەقسەتنى بىلدۈرمەك: ئۇلار گويا گاس-گاچىلار بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىشىپلا قالماي، ئۆز گېپىنى باشقىلارنىڭ ئۇقالماسلىقىدىن ئەنسىرەپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئىما-ئىشارەت قىلاتتى.

ئىما-ئىشارەتلىك ئىما-ئىشارىتى بار، ئىما-ئىشارىتى بولغان.

ئىما-ئىشارەتلىك داۋالاش <تىب> روھىي داۋالاشنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا كىشىلەرنى ئىما-ئىشارەت بىلەن ئىشەندۈرۈش ئارقىلىق داۋالاش مەقسىتىگە يېتىلىدۇ. ئادەتتە يالغۇزلا سۆز بىلەن ياكى باشقا غىدىقلاشلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. زۆرۈر تېپىلغاندا گىپنوز تېخنىكىسى ئارقىلىق كېسەلنى مۈگدەك ھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇپ، ئاندىن ئىما-ئىشارەت قىلىنىدۇ. كۆپىنچە ئۇ ھىستېرىيىگە ئوخشاش كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا قوللىنىلىدۇ.

ئىمپرېسسىئونىزم ئى (ر<فران) ① <ئەد> ئەسىرنىڭ XIX بۇرژۇئا سەنئىتىدە

ئىككىنچى يېرىمىدا پەيدا بولغان ۋە ئۇنىڭدا غايىۋىلىكنى، مەزمۇننى ئىنكار قىلىپ، كىشىنىڭ نازۇك كەچۈرمىشلىرىنى، كەيپىياتلىرىنى، تەسىراتلىرىنى ئىجتىمائىي ھايات بىلەن باغلىماستىن تەسۋىرلەشكە ئۇرۇنىدىغان بىر خىل ئېقىم. ② <گ سەن> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا فرانسىيەدە بارلىققا كەلگەن بىر خىل رەسساملىق ئېقىمى. بۇ ئېقىم شۇ چاغدىكى ئاكادېمىكچىلار ئېقىمىنىڭ مۇتەئەسسىپ ئىدىيىسى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىغا قارشى تۇرۇپ، سىرتتىكى قۇياش نۇرىدا نەرسىلەرنى بىۋاسىتە سىزىشنى، نۇر رەڭلىرىنىڭ ئۆزگىرىشلىرى ئىچىدە ئوبيېكتىپنىڭ بىر پۈتۈنلۈك ھېسسىياتى ۋە خاس كەيپىياتىنى ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللانغان. قۇياش نۇرى سپېكتىرىدا كۆرۈنگەن قىزىل، نارەنجى، سېرىق، يېشىل، زەڭگەر، كۆك ۋە سۆسۈندىن ئىبارەت يەتتە رەڭ خىلىغا ئاساسەن، تەبىئەت دۇنياسىدىكى بىر مۇمەنتلىق تەسىراتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغان.

ئىمپرېسسىئونىزمچىلار ئى <گ سەن> ئىمپرېسسىئونىزم ئېقىمىدىكى كىشىلەر، ئىمپرېسسىئونىزم تەرەپدارلىرى.

ئىمپورت ئى (ر<ئىنگ) <سودا> بىر دۆلەتنىڭ باشقا بىر دۆلەتتىن تاۋار كىرگۈزۈش پائالىيىتى.

ئىمپورت ئارقىلىق ئېكسپورتنى تەمىنلەش <س ئىق> خام ئەشيالارنى ئىمپورت قىلىپ پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن ئېكسپورت قىلىش پائالىيىتى.

ئىمپورت بېجى <سودا> دۆلەتنىڭ چەتتىن ئىمپورت قىلىنغان تاۋارلاردىن ئالىدىغان تاموژنا بېجى.

ئىمپورت پايدا-زىيان نىسبىتى <س ئىق> ئېلىمىزدىكى سودا كارخانىلىرى ئۆز ئالدىغا ئىمپورت قىلىپ ساتقان تاۋارلارنىڭ ساپ پايدىسى (زىيىنى) بىلەن ئۇنىڭ ئومۇمىي تەننەرخىنىڭ سېلىشتۇرمىسى.

ئىمپورت تاۋار <س ئىق> چەت ئەلدىن ئىمپورت قىلىپ ئېلىپ كىرگەن تاۋار.

ئىمپورت زالوگ پېرېۋوتى <مال> بانكا يەرلىك ئورۇندىكى مال سېتىۋالغۇچى سودىگەرنىڭ تەلىپىگە بىنائەن كېپىللىك خاراكتېرىگە ئىگە بىر خىل دوكومېنت تارقىتىپ، باشقا جايدىكى بانكىنىڭ ۋاكالىتەن بېجىرىشكە ھاۋالە قىلسا، شۇ جايدىكى مال ساتقۇچى سودىگەر كېسىپ بەرگەن پېرېۋوت چېكىگە مال ئېلىش تالونى، خەۋپسىزلەندۈرۈش تالونى، مال تارقىتىش قاتارلىق بارلىق مال يوللاش ھۆججەتلىرىنى قوشۇپ ئەمەلىي جايىغا يوللايدۇ. ئاندىن مال سېتىۋالغۇچى سودىگەردىن پۇل ئېلىنىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل - «ئىمپورت پېرېۋوتى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىمپورت قىلىپ سېتىش <سودا> مەملىكىتىمىزنىڭ تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ ئىمپورت قىلغان تاۋارلارنى تاشقى سودا سىستېمىسىنىڭ سىرتىغا ياكى سىستېما ئىچىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلارغا سېتىپ بېرىش كەسپى. ئۇ ئۆزى ئىمپورت قىلىپ سېتىش بىلەن ۋاكالىتەن ئىمپورت قىلىپ سېتىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىمپورت كارانتىنى <سودا> ئىمپورت قىلىنغان تاۋارلارنىڭ ھەر خىل يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى ئېلىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى. ئادەتتە ئۇ يۇقۇملۇق

كېسەللىك تارقالغان دۆلەت ياكى رايونلاردىن كىرگەن ئادەم، مال، كېمە، قاتناش ۋاسىتىلىرىنى تەكشۈرۈش، دېزىنفېكسىيە قىلىش ياكى ئىزولياتسىيە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىمپورت-ئېكسپورت سودىسى <سودا> ← **تاشقى سودا.**

ئىمپۇل ئى (ر<لات) <فىز> ← **ئىمپۇلس.**

ئىمپۇلس ئى (ر<لات) <فىز> ① دولقۇن مەنبەسىنىڭ يەككە، قايتىلانمايدىغان پېرتۇرباتسىيىلىك ھەرىكىتىنىڭ تارقىلىشى. ② ئېلېكتر تېخنىكىسى ۋە ئېلېكترون تېخنىكىسىدا توك كۈچى ياكى بېسىمنىڭ قىسقا ۋاقىتلىق داۋالغۇشى.

ئىمپۇلس توك <فىز> يۆنىلىشى ئۆزگەرمەيدىغان، كۈچىنىشى ۋاقىتقا ئەگىشىپ دەۋرلىك ئۆزگىرىدىغان توك.

ئىمپۇلس كۈچى <فىز> سوقۇلۇش ياكى ئۇرۇلۇش جەريانىدا، جىسىملار ئارىسىدا بارلىققا كېلىدىغان، دەسلەپتە بىردىنلا چوڭىيىپ، ئاندىن دەرھال يوقىلىدىغان كۈچ.

ئىمپۇلس مومېنتى <فىز> جىسىمغا تەسىر قىلغان سىرتقى كۈچ مومېنتى بىلەن تەسىر قىلىش ۋاقتىنىڭ كۆپەيتمىسى. ئۇ بىر ۋېكتور بولۇپ، يۆنىلىشى كۈچ مومېنتىنىڭكى بىلەن ئوخشايدۇ.

ئىمپۇلس مىقدارى <فىز> تەسىر قىلغۇچى كۈچنىڭ تەسىر قىلىش ۋاقتى ئىنتايىن قىسقا بولغان ئەھۋالدا، تەسىر قىلغۇچى كۈچ بىلەن تەسىر قىلىش ۋاقتىنىڭ كۆپەيتمىسى. مەسىلەن، نەرسىنى بولقا بىلەن ئۇرۇش دەل ئىمپۇلس مىقدارىنىڭ رولىدىن پايدىلانغانلىق بولىدۇ.

ئىمپۇلسلىق سۈپ. ئىمپۇلسى بار، ئىمپۇلسقا ئىگە: ئىمپۇلسلىق ئاۋاز.

ئىمپۇلسلىق ئاۋاز <فىز> ناھايىتى قىسقا داۋام قىلىدىغان ئاۋاز دولقۇنى.

ئىمپېراتور ئى (ر<لات) <تارىخ> پادىشاھلىق دۆلەتلەردە پادىشاھنىڭ، ئىمپېرىيە پادىشاھىنىڭ ئۇنۋانى ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس.

ئىمپېراتورلۇق سۈپ. ئىمپېراتور تۈزۈمى يۈرگۈزۈلگەن، پادىشاھلىق: ئىمپېراتورلۇق تۈزۈم.

ئىمپېرىئالىزم ئى (ر<لات) <پەلس> ← **جاھانگىرلىك.**

ئىمپېرىئالىست ئى (ر) <پەلس> ← **جاھانگىر.**

ئىمپېرىيە ئى (ر<لات) <تارىخ> تېررىتورىيىسى ئىنتايىن زور ياكى مۇستەملىكىسى بولغان پادىشاھلىق دۆلەت. مەسىلەن، رىم ئىمپېرىيىسى، ئەنگلىيە ئىمپېرىيىسى دېگەندەك. بەزىدە ئىمپېراتورى يوق، ئەمما سىرتقا قارىتا كېڭەيمىچىلىك قىلغان دۆلەتلەرمۇ «ئىمپېرىيە» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، گېتلېر دەۋرىدىكى گېرمانىيە «ئۈچىنچى ئىمپېرىيە» دەپ ئاتالغان.

ئىمتىلائىي سۈپ (ئە) ← **ئىمتىلائىي كېسەللىكلەر.**

ئىمتىلائىي كېسەللىكلەر <تىب> تېبابەتچىلىكتە، قوزغالغاندا قىزىتما يۇقىرى ئۆرلەش، تەرلىمەسلىك، قەۋزىيەت بولۇپ قېلىش، مەيدە ۋە قورساق كۆپۈپ كېتىش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىمتىھان ئى (ئە) ① مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش، دەرس پروگراممىلىرىدا بەلگىلەنگەن بىلىمنى قانچىلىك ئۆزلەشتۈرگەنلىكىنى

تەكشۈرۈش، سىناپ كۆرۈش، سىناش: دۆلەت ئىمتىھانى. ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئىمتىھانى. * ئىمتىھان ئالماق. ئىمتىھان بەرمەك. يىللىق ئىمتىھان. مەۋسۇملۇق ئىمتىھان. * قادىر ئالىي مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىدى. ② ئومۇمەن سىناش، تەكشۈرۈش: ئىشان قولىنى شىلتىپ، «دەرۋىشكە ھۇجرىدا يېتىش ھارام، ماڭا ئۆڭكۈر ماكان بولغاي، جاپالار ئىمتىھان بولغاي، بىلىڭلاركى خالايىقلار، تاڭنا ئاخىر زامان بولغاي» دەپ، تاغ تەرەپكە يۈرۈپ بىر ئۆڭكۈرگە كىرىۋالدى.

ئىمتىھان ئالماق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆتۈلگەن دەرسنى قانچىلىك دەرىجىدە ئۆزلەشتۈرگەنلىكىنى، بىلىدىغانلىقىنى سىناپ كۆرمەك، تەكشۈرمەك: بىركۈنى بىر ئوقۇغۇچى مېنىڭدىن ئىمتىھان ئالدى.

ئىمتىھان بەرمەك ئوقۇغۇچى ئۆزىنىڭ ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قانچىلىك دەرىجىدە ئۆزلەشتۈرگەنلىكىنى، بىلىدىغانلىقىنى قەغەز يۈزىدە ياكى ئاغزاكى ھالدا قارشى تەرەپكە نامايەندە قىلماق: ئۇ ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەردى.

ئىمتىھان تۈزۈمى <مائار> ئىختىساسلىق، لاياقەتلىك كىشىلەرنى تاللاش ئۈچۈن، ئىمتىھان ئېلىش شەكلى ئارقىلىق قوللىنىلغان بىر خىل تەدبىر.

ئىمتىھاندىن ئۆتمەك ئىمتىھاندا لاياقەتلىك بولماق، كۆزلەنگەن چەككە يەتمەك.

ئىمتىھان قەغىزى ئوقۇغۇچىلار ئىمتىھان سوئاللىرىغا جاۋاب بەرگەن قەغەز: ئىمتىھان قەغىزىنى تەكشۈرمەك.

ئىمتىھان قىلماق ئىمتىھان ئېلىپ سىناپ كۆرمەك: ئۇ بالىنى ئىدارىمىزگە ئالىدىغان چاغدا، تەشكىلىنىڭ تاپشۇرۇقىغا ئاساسەن، سەۋىيىسىنىڭ قانچىلىكلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئىمتىھان قىلىپ باققانىدىم.

ئىمتىھانسىز سۈپ. ئىمتىھان ئالمىغان ياكى بەرمىگەن، ئىمتىھان ئالماي ياكى بەرمەي: ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھانسىز كىرمەك.

ئىمتىھانلىق سۈپ. ئىمتىھان ئېلىنىدىغان، ئىمتىھان ئارقىلىق بېرىلىدىغان ياكى قوبۇل قىلىنىدىغان: ئىمتىھانلىق مەنسەپ تۈزۈمى.

ئىمتىھانلىق مەنسەپ تۈزۈمى <تارىخ> جۇڭگودىكى فېئودال ھۆكۈمرانلار سىنىپىنىڭ بىر خىل مائارىپ تۈزۈمى. بۇ سۈي، تاڭ سۇلالىسىدىن باشلاپ چىڭ سۇلالىسىغا قەدەر قەلەم ۋە ئەلەم بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئەمەلدارلارنى تاللاش تەدبىرى ئىدى. 1898 - يىلى (گۇاڭ شۈينىڭ 24 - يىلى) ئىمتىھان ئۇسۇلى ئۆزگەرتىلىپ، باگۇچىلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. 1905 - يىلىدىن باشلاپ سىشى تەيخۇ بۇ تۈزۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرغان.

ئىمتىياز ئى (ئە) ① باشقىلاردىن ئارتۇق بەھرىمەن بولىدىغان مەنپەئەت؛ باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ھوقۇق، ئارتۇقلۇق: — يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، — دېدى ئالماس، — فېئودااللار سىنىپى ئەمگەكچى دېھقانلارنى ئېزىش، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش ئىمتىيازلىرىدىن مەھرۇم بولدى. ② <پەلس> ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ئۆز ھۆكۈمدارلىق ئورنىغا تايىنىپ ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە باشقا ساھەلەردە بەھرىمەن بولىدىغان ئالاھىدە ھوقۇقى.

ئىمتىيازچىلىق ئى. ئىمتىيازغا بېرىلىش، ئىمتىيازنى ھەممىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويۇش، ئىمتىياز قوغلىشىش: ئىمتىيازچىلىق

فېئودالىزمنىڭ قالدۇق تەسىرىنىڭ تېخى تازىلىنىپ بولمىغانلىقىنىڭ ئىپادىسى.

ئىمتىيازسىز سۈپ. ئىمتىيازى يوق، ئىمتىيازغا ئىگە بولمىغان.

ئىمتىيازلىق سۈپ ① ئىمتىيازى بار، ئىمتىيازغا ئىگە بولغان. ② ھەممە ئۈچۈن بەلگىلەنگىنىدىن ئارتۇق ھەق، ھوقۇقتا، ئىمتىيازلارغا ئىگە بولغان: بۇ يەردە دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنى بولغان ئەمەلدارلارنىڭ ئىمتىيازلىق ئورنى مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئىمزا ئى (ئە) كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلغان ئىسىم-فامىلىسى ياكى قويۇلغان قول: ئىمزا قويماق. ھۆججەتكە ئىمزا قويماق. خىتابنامىگە ئىمزا قويماق. * بۇ ئۇنىڭ ئىمزاسى. * ئۇنىڭدىكى خەتلەر ئالدىراش-تېنەش يېزىلغان، ئاي-كۈنلىرى يېزىلمىغان، ئىمزامۇ يوق ئىدى.

ئىمزا قويماق ① قول قويماق: كېلىشىمگە ئىمزا قويماق. * شۇنداق قىلىپ، ھەممىيلەن قازى ئالدىدا بۇ شەرتنامىگە ئىمزا قويۇشۇپتۇ. ② ئۆز پوچۇركىسى بىلەن خەت-چەك ۋە ياكى ماقالە-ئەسەرلەرگە ئىسىم-فامىلىسىنى يازماق، تەستىق سالماق: ھۆججەتكە ئىمزا قويماق. * خەتكە «سېغىنزخان» دەپ ئىمزا قويۇلغانىدى.

ئىمزا قويۇش <ت ئش> بىر دۆلەتنىڭ ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلىرىنىڭ ئۆز دۆلىتى ياكى باشقا دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ پاسپورتى ياكى ساياھەت گۇۋاھنامىسى قاتارلىق باشقا گۇۋاھنامىلىرىغا ئىلاۋە يېزىش، تامغا بېسىش ئارقىلىق ئۆز دۆلىتىنىڭ چېگرىسىدىن كىرىش ۋە چىقىشقا رۇخسەت قىلغانلىقىنى ئىپادىلىشى.

ئىمزاسىز سۈپ. ئىمزاسى يوق، ئىمزا قويۇلمىغان، ئىمزا قويۇپ تەستىقلانمىغان: ئىمزاسىز خەت. ئىمزاسىز ھۆججەت.

ئىمزاسىز خەت ئىسىم-فامىلىسىنى يازماي يازغان خەت: ئىمزاسىز خەت يازغۇچى تېپىلدىمۇ؟ * — نېمانچە ھودۇقۇپ كېتىسىز يولداش شۈجى؟ – دېدى ئۇ ئاۋازىنى سەل كۆتۈرۈپ، – قولىمىزغا چۈشكىنى تېخى ناھايىتى بىر ئىمزاسىز خەتقۇ.

ئىمزالاتقۇزماق «ئىمزالىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىمزالاتماق «ئىمزالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرتنامە ئىمزالاتماق.

ئىمزالاشماق «ئىمزالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىمزالانماق «ئىمزالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرتنامە ئىمزالاندى. * «ئون بىر ماددىلىق بىتىم» ئىمزالانغاندىن كېيىن، تۇرپاندا بىرمۇنچە زىيالىي ياشلار مەدەنىيەت-مائارىپ ساھەسىدە خىزمەتكە قويۇلغانىدى.

ئىمزالىتىلماق «ئىمزالاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىمزالىق سۈپ. ئىمزاسى بار، ئىمزا قويۇلغان: ئىمزالىق خەت. * بۇ «غىلاپلىق خەنجەر» ئىمزالىق بىر كىشىنىڭ مەخسۇت بەگكە يازغان خېتى ئىدى. * — يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ خەت-چەك بۆلۈملىرىگە لەپىلدەپ قار ياغقاندەك خەتلەر بېرىشى لازىم، – دېدى ئۇ، – پاكىتلىرى تولۇق بولسا ئىمزالىق، تەكشۈرۈشكە تېگىشلىك دېيىلسە ئىمزاسىز بارسۇن.

ئىمزالىماق پ. ئىمزا قويماق، ئىمزاسىنى يازماق، ئۆز ئىمزاسى بىلەن تەستىقلىماق: شەرتنامىنى ئىمزالىماق. بۇيرۇقنى ئىمزالىماق.

ئىمكان ئى (ئە) ← **ئىمكانىيەت**: ئىمكان بەرمەك. ئىمكان يار بەرمەك.

ئىمكان بار مۇمكىنقەدەر، ئىلاجى بار: ئىمكان بار قاسىمنى تولۇق ئويغىتىپ، دۈشمەن بىلەن يۈزمۇيۈز كۆرەش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش كېرەك.

ئىمكان بەرمەك بىرەر ئىش، مەقسەت، تەلەپ ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مەيدانغا، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن يول قويماق، ئۇنىماق ياكى شەرت-شارائىت ياراتماق: شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان پالۋانلار چېرىكلەرگە ھەرىكەت قىلىشقا ئىمكان بەرمىدى. * ئۇ يەنە بىرنېمىلەرنى دېمەكچى ئىدى، بىراق تەرتىپلىك سۆزلەشكە ئىمكان بەرمەيۋاتقان روھىي دۇنياسىدىكى مەنىۋى كۈچنى يېڭەلمەي ئاغزىنى يۇمۇۋالدى.

ئىمكان پېئىلى <تىل> ھەرىكەت ئىگىسىنىڭ ھەرىكەتنى ئورۇنلاشقا قابىل ياكى ئىمكانىيەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا پېئىلنىڭ ئىمكان تۇسلۇك ئۆزەك شەكلى سوزۇق تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىل ئۆزەكلىرىگە « -لا-// -لە- » ياكى « -يالا-//-يەلە- » قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇشى، ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىل ئۆزەكلىرىگە « -ئالا-//-ئەلە- » قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسىلىدۇ.

ئىمكانقەدەر رەۋ (ئىمكان+قەدەر) پۈتۈن ئىمكانىيەت، كۈچىنىڭ بارىچە؛ پۈتۈن ئىمكانىيىتى، كۈچى بىلەن؛ مۇمكىنقەدەر: مەن ئۇ يەرگە ئىمكانقەدەر ۋاقىت چىقىرىپ بارىمەن. * — ئاشخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدە قوغداش بولۇمىمىز بار. ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ قويساڭلار، ئىمكانقەدەر بىزمۇ ياردەملىشىمىز، — دېدى ئۇ.

ئىمكانىيەت ئى (ئە) ① ئىش-ھەرىكەت ۋە مەقسەت قاتارلىقلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا زۆرۈر ياكى قولاي بولغان شەرت-شارائىت؛ پۇرسەت، مۇمكىنچىلىك: ئىمكانىيەت بەرمەك. ئىمكانىيەت ياراتماق. ئىمكانىيىتىنىڭ بارىچە. ئىمكانىيەت بولماق. * ھاتەم قاراپ كۆردىكى، بۇ دەريادىن ئۆتۈشنىڭ ئۇسۇلى، ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. ② <پەلس> ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ بىر كاتېگورىيىسى. ئادەتتە ئۇ ئەمەلگە ئاشىدىغان رېئاللىقنى بىلدۈرىدۇ.

ئىمكانىيەت تۇسى <تىل> مەلۇم گراماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق پېئىلدا ئىپادىلەنگەن ھەرىكەتنى شۇ ھەرىكەت ئىگىسىنىڭ ئورۇنلاشقا قابىل ياكى ئىمكانىيەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇيغۇر تىلىدا پېئىلنىڭ ئىمكانىيەت تۇسى سوزۇق تاۋۇشلار بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللارغا « -لا-/-لە- » ياكى « -يالا-/-يەلە- » قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى، ئۈزۈك تاۋۇشلار بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللارغا « -ئالا-/-ئەلە- » قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئىمكانىيەت دەرىجىسىنى تەتقىق قىلىش <س ئىق> قۇرۇلۇشنىڭ ئالدىنقى باسقۇچىدا بېكىتىلمەكچى بولغان قۇرۇلۇش تۈرىنى ئەتراپلىق، ھەر تەرەپلىمە ھالدا تېخنىكا، ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەكشۈرۈش ۋە باھالاش ئارقىلىق، ئۇنىڭ يولغا قويۇشقا بولىدىغان-بولمايدىغانلىقىنى بەلگىلەش.

ئىمكانىيە تىنىڭ بارىچە مۇمكىن بولغىنىچە: ئۇنى ئىمكانىيە تىنىڭ بارىچە قۇتقۇزۇش لازىم. * ۋەزىپىنى ئىمكانىيە تىنىڭ بارىچە تولۇق ئورۇنداش كېرەك.

ئىمكانىيىتى بار مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: بىزنىڭ ئۆز ئىشىمىزنى ئۆزىمىز باشقۇرۇش ئىمكانىيىتىمىز بارمۇ؟ ئىمكانىيىتىمىز بار.

ئىمكانىيىتى يوق مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىنچىلىكى يوق: سىرتتىن قورال كىرگۈزۈشنىڭ ئىمكانىيىتى يوق.

ئىمكانىيە تسىز سۈپ. ئىمكانىيىتى يوق، ئىمكانىيىتى بولمىغان: ئىمكانىيە تسىز ئىش. // ئىمكانىيە تسىز قالماق.

ئىمكانىيە تلىك سۈپ. ئىمكانىيىتى بار، ئىمكانىيىتى بولغان، ئىمكانىيىتى بولىدىغان: ئىمكانىيە تلىك ئىش. ئىمكانىيە تلىك شەرت-شارائىتلارنى ياراتماق.

ئىملا ئى (ئە) بىر مىللەت تىلىدىكى سۆزلەرنى توغرا، ئۆلچەملىك يېزىش: ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملاسى. ئىملا لۇغىتى. ئىملا قائىدىسى.

ئىملا قائىدىسى <تىل> يېزىق تىلىنىڭ يېزىلىش قائىدىسى ۋە يېزىقنى قېلىپلاشتۇرۇش قائىدىسى. ئۇ يېزىقنىڭ توغرا يېزىلىشى، ئۆلچەملىك مۇۋاپىق بولۇشى، تىنىش بەلگىلىرىنىڭ توغرا قوللىنىلىشى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ھەمدە ئېلىپبەلىك يېزىقلاردىكى ھەرپلەرنىڭ چوڭ-كىچىك يېزىلىش ئۆلچىمى، بوغۇم ئايرىش بەلگىلىرىنىڭ توغرا قوللىنىلىش، بوغۇم كۆچۈرۈش قائىدىلىرى، ئۇلاپ يېزىش قائىدىلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىملا لۇغىتى <تىل> ئىملا قائىدىسى بويىچە تۈزۈلگەن لۇغەت. ئۇنىڭدا كونكرېت تىلنىڭ لۇغەت تەركىبىدىكى سۆزلەر توپلىنىدۇ. شۇ ئارقىلىق شۇ تىلنىڭ ئىملا قائىدىسىگە ئاساسەن سۆزلەرنىڭ توغرا يېزىلىشى تەپسىلىي كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ. مەسىلەن، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى» قاتارلىقلار. ئىملا لۇغىتى ئورتاق تىلنى راۋاجلاندۇرۇش، بولۇپمۇ ئۇنى مەدەنىي تىل دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشتە ئۈزتكىلىك رول ئوينايدۇ.

ئىملاش ① «ئىملىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <تب> تىل، قول ئىشارىتى، چىراي ئىپادىسى قاتارلىقلار ئارقىلىق كىشىگە مەلۇم پىكىر ياكى ئىشنى ئويلاندۇرمايلا قوبۇل قىلدۇرىدىغان بىر خىل پسىخولوگىيىلىك تەسىر. مەسىلەن، گىپنوز دەل ئىملاشنىڭ رولىدىن ئىبارەت.

ئىملىق ① سۈپ. ئىما-ئىشارەت، ھېس-ھاياجاننى بىلدۈرىدىغان؛ ئىما-ئىشارەتلىك: ئىملىق سۆز. ② ئى <تىل> ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىر خىلى بولۇپ، ئۇ، ھېس-تۇيغۇ، چاقىرىق، بۇيرۇق، جاۋاب قاتارلىقلارغا ئىما (ئىشارەت) بولۇپ كېلىدىغان سۆزلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىملىقلار مەنىسىگە قاراپ ھېس-تۇيغۇ ئىملىقلىرى، جاۋاب ئىملىقلىرى، بۇيرۇق-چاقىرىق ئىملىقلىرى دېگەن ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

ئىملىق سۆز <تىل> ئىما-ئىشارەت ۋە ھېس-ھاياجاننى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمى. مەسىلەن، ھەي، ئاھ، ۋاھ، ھۇ، چۇھ، مە-مە، دىرت، چۇ، تاخ، پەش دېگەنگە ئوخشاش.

ئىملىقلار ئى <تىل> ← **ئىملىق سۆز:**

ئاۋاز ئىملىقلىرى.

ئىملىماق پ. ئىما بىلەن چاقىرماق ياكى كۆرسەتمەك، ئىما-ئىشارە قىلماق: كېيىن، ئوردۇ ئاغىسىنىڭ ئىملىشى بىلەن، لىگەنلەردە تاماقلار كۆتۈرگەن چىرايلىق قىزلار كىرىشتى. * مەن ئەمەسمۇ ئادەملىكىمنى چۈشەنگەن سېنىڭ پەرۋىشىڭ بىلەن؛ ئاخىر، داغدام يولۇمنى تاپقان سېنىڭ ئىملاپ، ئۈندىشىڭ بىلەن.

ئىممەت (توغرىسى: ئۈممەت) ← **ئۈممەت.**

ئىممۇنوبىئولوگىيە ئى (ر<لات+گرېك) <بىئول> بىئولوگىيە پەنلىرى ئىچىدىكى بىر تارماق پەن. جانلىقلارنىڭ ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىدۇ.

ئىممۇنوپاتولوگىيە ئى (ر<لات+گرېك) <تىب> ئىممۇنىتېتلىق كېسەللىكلەرنىڭ قوزغىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوخىمىيە ئى (ر<لات) <خىم> ئەمەلىي خىمىيە، بولۇپمۇ بىئوخىمىيىنىڭ تېخنىكىلىرى ۋە ئۇقۇملىرى ئارقىلىق ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوفارماكولوگىيە ئى (ر<لات+گرېك) <تىب> ئىممۇنىتېت پەيدا قىلغۇچى دورىلار، ئۇلارنىڭ ئۈنۈمى، ئالاھىدىلىكى، تەسىرى ۋە داۋالاش قىممىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوگېماتولوگىيە ئى (ر<لات+گرېك) <تىب> ئىممۇنولوگىيىنىڭ نەزەرىيە ۋە مېتودىنى قوللىنىپ قاننى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوگېن ئى (ر<لات) <بىئول> يېڭى تىرىك ئورگانىزمدىن ئېلىنىپ ياسىلىدىغان بىر خىل ئانتىگېن.

ئىممۇنوگېن ئىقتىدارى <فىزىئول> ئانتىگېننىڭ ئورگانىزمنى غىدىقلاپ مۇھاپىزەت خاراكتېرلىك ياكى پائالىيەت خاراكتېرلىك ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلىش ئىقتىدارى.

ئىممۇنوگېنېتىكا ئى (ر<لات+گرېك) <بىئول> ئىممۇنولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. كېسەللىكلەردىكى ئىممۇنىتېت بىلەن ئىرسىيەت ئامىللىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىممۇنولوگىيە ئى (ر<لات) <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئىممۇنىتېت رېئاكسىيىسى ۋە ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنولوگىيىلىك سۈپ. ئىممۇنولوگىيىگە ئائىت، ئىممۇنولوگىيىگە ئالاقىدار بولغان: ئىممۇنولوگىيىلىك مۇداپىئە.

ئىممۇنولوگىيىلىك مۇداپىئە <تىب> ۋاكسىنا ياكى ئىممۇنىتېتلىق قان زەردابىنى قوللىنىپ كېسەلدىن مۇداپىئەلىنىش.

ئىممۇنىتېت ئى (ر<لات) <فىزىئول> ئورگانىزمنىڭ «ئۆزى» ۋە «يات» نىڭ تەركىبىنى پەرق ئېتىپ، يات نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشتىن ئىبارەت فىزىئولوگىيىلىك فۇنكسىيىسى.

ئىممۇنىتېت ئانا ھۈجەيرىسى <بىئول> ئىممۇنىتېت ھۈجەيرىسىنىڭ ئالدىنقى دەۋرى.

ئىممۇنىتېت ئەزالىرى <تىب> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېت پەيدا قىلىدىغان ئەزالار.

ئىممۇنىتېت بىرىكمىسى <تىب> ئانتىگېن ۋە ئانتىتېلادىن تۈزۈلگەن بىرىكمە.

ئىممۇنىتېت پائالىيەتسىزلىكى <فىزىئول> ھۈجەيرە ۋە توقۇلمىلاردا ئىممۇنىتېت ئىنكاس قابىلىيىتىنىڭ يوقلۇقى.

ئىممۇنىتېت چىدامىلىقى <تىب> ئورگانىزمنىڭ نورمال ئەھۋاللاردا ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە

تۇغدۇرىدىغان ئانتىگېنغا نىسبەتەن خاس رېئاكسىيە بەرمەسلىكى ياكى چىدامچانلىق ھالىتى.

ئىممۇنىتېت خىرورگىيىسى <تىب> ئىممۇنولوگىيىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيىتىنى تاشقى كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا قوللىنىش.

ئىممۇنىتېت رېئاكسىيىسى <تىب> ئانتىگېن بىلەن ئانتىتېلانىڭ بىرىكىشى ياكى ئۇلارنىڭ لىمفا ھۈجەيرىلىرى بىلەن ئۇچرىشىشى نەتىجىسىدە يۈز بېرىدىغان ھەر خىل ئالاھىدە رېئاكسىيىلەر.

ئىممۇنىتېت قالايمىقانلىشىشى <تىب> ئورگانىزم ئانتىگېنىنىڭ غىدىقلىشىغا ئۇچرىغاندا، ئىممۇنىتېتىنىڭ زىيادە تېزگىنلىنىشى ياكى كۈچىيىشى.

ئىممۇنىتېت كەملىك تەلىماتى <تىب> ئاۋتو ئىممۇنىتېتلىق كېسەللىكنىڭ كېسەل بېرىش مېخانىزمىنى چۈشەندۈرىدىغان بىر خىل تەلىمات.

ئىممۇنىتېت كەملىك كېسىلى <تىب> ھۈجەيرە ئىممۇنىتېتى ياكى تەن سۇيۇقلۇقى ئىممۇنىتېتى كەملىكتىن پەيدا بولىدىغان كېسەللىك.

ئىممۇنىتېتنى تورمۇزلاش <تىب> دورا، رادىئوئاكتىپ نۇرلار ياكى لىمفا ھۈجەيرىلىرىگە قارشى زەردابلار ئارقىلىق، ئورگانىزمنىڭ ئىممۇنىتېت رېئاكسىيىسنى سۈنئىي ئۇسۇلدا تورمۇزلاپ، ئوخشاش تۈردىكى يات جىسىملارنى ئۆز ئارا كۆچۈرۈشنىڭ ئۆزلىشىش ئېھتىمالىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش.

ئىممۇنىتېتنى تورمۇزلاش ئاكتىپلىقى <تىب> ئىممۇنىتېتنى تورمۇزلىغۇچى بىرىكمىلەرنىڭ ئىممۇنىتېت تەسىرىنى تورمۇزلاش ئىقتىدارى.

ئىممۇنىتېتنى چەكلىگۈچى دورا <تىب> ئانتىتېلا پەيدا بولۇشنى ياكى ئانتىگېن ئانتىتېلا رېئاكسىيىسىدىن پەيدا بولغان ياللۇغنى تورمۇزلايدىغان دورا.

ئىممۇنىتېتنى چەكلىگۈچى ياسالما <تىب> ئومۇمەن ئىممۇنىتېت رېئاكسىيىسنى تورمۇزلايدىغان ھەرقانداق دورا ياكى ياسالما.

ئىممۇنىتېت ھاسىل بولۇش <بىئول> ئورگانىزمنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا، ئىممۇنىتېتقا مۇناسىۋەتلىك ھۈجەيرە، توقۇلما، ئەزا ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنىڭ ئۆسۈشى، تەبقىلىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىممۇنىتېت ئۇپسونىن <بىئول> ئىممۇنىتېتلىق قان زەردابىدىكى باكتېرىيىلەرگە تەسىر قىلىدىغان، باكتېرىيىلەرنى ئوقچاي ئاق قان ھۈجەيرىلىرىگە يۇتقۇزۇۋېتىش رولىغا ئىگە بىر خىل ماددا.

ئىممۇنىتېت يالتىراق نۇر تەجرىبىسى <تىب> ئىممۇنىتېت يالتىراق نۇر ئۇسۇلى بىلەن ئانتىتېلا ياكى ئانتىگېننى تەكشۈرۈش تەجرىبىسى.

ئىممۇنىتېت يېغىندا ئالامىتى <تىب> ھۈجەيرە ئىممۇنىتېتى ياكى تەن سۇيۇقلۇق ئىممۇنىتېتى كەملىكتىن پەيدا بولىدىغان كېسەللىك ئالامەتلىرى.

ئىممۇنىتېتچان سۈپ. ئورگانىزمنىڭ «ئۆزى» ۋە «يات» نىڭ تەركىبىنى پەرق ئېتىش، يات نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشتىن ئىبارەت فىزىئولوگىيىلىك فۇنكسىيىگە ئىگە بولغان.

ئىممۇنىتېتچانلىق «ئىممۇنىتېتچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئالىملار مۇنداق دەپ قارىغان: ئىممۇنىتېتچانلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا مەسئۇل بولغان مەلۇم بىئولوگىك گېنىتىكا ئىككىنچى X خروموسومى ئىچىدە بولىدۇ.

ئىممۇنىتېتلىغۇچى ① سۈپ. ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلىدىغان، ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلىش رولىغا ئىگە. ② ئى <بىئول> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلغۇچى ماددا.

ئىممۇنىتېتلىق سۈپ. ئىممۇنىتېتى بار، ئىممۇنىتېتقا ئىگە: ئىممۇنىتېتلىق ئاكتىپلاشقان ھۈجەيرە.

ئىممۇنىتېتلىق ئاكتىپلاشقان ھۈجەيرە <بىئول> ئىممۇنىتېت رېئاكسىيىسىگە قاتنىشىدىغان ھۈجەيرىلەرنىڭ ئورتاق نامى. مەسىلەن، زور يۇتقۇچى ھۈجەيرە، دانىلىق ھۈجەيرە، قان پلاستىنكىلىرى شۇ قاتارغا كىرىدۇ.

ئىممۇنىتېتلىق ئاكتىپ ھۈجەيرە <بىئول> ئانتىگېنلەرگە نىسبەتەن خاس پەرقلەندۈرۈش قابىلىيىتىگە ياكى خاس رېئاكسىيىچانلىققا ئىگە ھۈجەيرە.

ئىممۇنىتېتلىق چەتكە قېقىش ھادىسىسى <فىزىئول> ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئەزالار كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن، توقۇلمىلارنىڭ ئۆز ئارا ماسلىشالماسلىقى سەۋەبىدىن توقۇلما قوبۇل قىلغان جىسىمنىڭ لىمفا توقۇلمىلىرىدا ئۆزىگە خاس ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە قوزغىلىپ، كۆچۈرۈلگەن توقۇلما ياكى ئەزاغا قارشى تۇرىدۇ- دە، ئاخىرى ئۇنى چىرىتىپ چەتكە قاقىدۇ ھەمدە ئۇنى قوبۇل قىلغان جىسىم ئىچىدە داۋاملىق ياشاتمايدۇ. مانا بۇ «ئىممۇنىتېتلىق چەتكە قېقىش ھادىسىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىممۇنىتېتلىق خاتىرە <بىئول> ئورگانىزم ئىككىنچى قېتىم ئانتىگېنگە يولۇققاندا، دەسلەپكىگە قارىغاندا تېخىمۇ كۈچلۈك ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە بېرىش قابىلىيىتى.

ئىممۇنىتېتلىق داۋالاش <تىب> ئاكتىپ، پاسسىپ، ياكى ئەنئەنىۋى ئىممۇنىتېت ئۇسۇللىرى ئارقىلىق كېسەل داۋالايدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

ئىممۇنىتېتلىق سۈيۇقلۇق بېرىش <تىب> تەركىبىدە ئانتىتېلا بولغان قان، قان پلازمىسى ۋە قان زەرداۋىنى تومۇردىن كىرگۈزۈش.

ئىممۇنىتېتلىق شارچە ئاقسىل <بىئول> بىر گۇرۇپپا يېنىك زەنجىر ۋە ئېغىر زەنجىرنىڭ قوش گۈڭگۈرت بېغى ئارقىلىق بىرلىشىشىدىن كېلىپ چىققان ئاقسىل.

ئىممۇنىتېتلىق شارچە ئاقسىل گېنى <بىئول> ئىممۇنىتېتلىق شارچە ئاقسىل تۈزۈلۈشىنى بەلگىلەيدىغان گېن.

ئىممۇنىتېتلىق فېرمېنت تېخنىكىسى <تىب> ئېلېكترونلۇق مىكروسكوپ ئارقىلىق ئانتىگېن ياكى ئاللېكسىننى پەرقلەندۈرۈشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى.

ئىممۇنىتېتلىق قان زەرداۋى <بىئول> خاس يۇقۇملۇق خاراكتېرىدىكى ۋىرۇس ياكى باكتېرىيىلەرگە قارشى تۇرالايدىغان، تەركىبىدە ئانتىتېلاسى بار ھەرقانداق بىر ئىممۇنىتېتلىق قان زەرداۋى.

ئىممۇنىتېتلىق قان ئېرىش <تىب> ئىممۇنىتېتلىق ھېمولىزىن ئۆزىگە مۇناسىپ ئانتىگېن بىلەن بىرىكىپ، كومپلېمېنتنىڭ قاتنىشىدىن پەيدا بولغان قان ئېرىش.

ئىممۇنىتېتلىق ماددىلار <بىئول> ئانتىگېن

(ئانا توكسىن، ۋاكسىنا) ۋە ئانتىتېلا (ئانتىتوكسىن، ئىمۇنىتېتلىق شارچە ئاقسىل، ھەر خىل ئانتىسېرۇم) قاتارلىق بىئولوگىيىلىك ياسالمىلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىمۇنىتېتلىق ھۇجەيرە <بىئول> ① ئىمۇنىتېتلىق ئاكتىپلىقى بار ھەرقانداق بىر ھۇجەيرە. ② ئىمۇنىتېت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ھۇجەيرىلەر. ئۇلار تورسىمان ئىچكى پوستلۇق ھۇجەيرە، لىمفا ھۇجەيرىسى، شىرە ھۇجەيرىلىرى ۋە بۇ ھۇجەيرىلەرنىڭ ئالدىنقى تەنچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىمۇنىتېتلىق ئۆزگەرتىش <تىب> ئىمۇنىتېت ئەزاسى يوقلارغا كەم بولغان ئەزانى يېڭىدىن كۆچۈرۈش. مەسىلەن، تۆش بېزى يوقلارغا تۆش بېزى كۆچۈرگەندە ئىمۇنىتېت قابىلىيىتى ئەسلىگە كېلىدۇ.

ئىمۇنىتېتلىق ئېغىش <بىئول> ئىمۇنىتېتنىڭ تاللاش خاراكتېرلىك تورمۇزلىنىشى.

ئىمۇنىتېتلىماق پ. ئىمۇنىتېت ھاسىل قىلماق.

ئىمىر-چىمىر ① ئوچۇق ئەمەس، پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان؛ تۇتۇق (كۆز ھەققىدە): كۆز ئىمىر-چىمىر بولماق. * لېكىن ئۇنىڭ كاللىسىغا ھېچ نەرسە چۈشمىدى، كۆزلىرى ئىمىر-چىمىر بولۇپ، قاتتىق ھارغىنلىق ھېس قىلدى. ② ھەر خىل سىزىقلار، رەڭلەر ئۆزئارا قالايمىقان ھالەتتە كېسىشكەن، رەتسىز، تەرتىپسىز: ئىمىر-چىمىر خەت. خەتنى ئىمىر-چىمىر يازماق. * ئۇنىڭدا قۇشلارنىڭ ئىمىر-چىمىر رەسىملىرىمۇ بار ئىدى. * نەيزە بويى ئۆرلىگەن قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى دەريا دولقۇنلىرىدا ئىمىر-چىمىر بولۇپ كۆرۈندى.

ئىمىش ① مەلۇم پاكىتلارغا ياكى باشقىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشىغا ئاساسەن كېيىن بىلگەن ياكى يېڭىدىن بىلگەن تەرزدە ئىپتىسلغانلىقىنى، يەنى «ئىكەن» مەنىدىكى ياردەمچى سۆز: كارىز سۈيى تاتلىق بولار ئىمىش. * ئاق ئەتىرگۈل بوغنىم، بولدى ئېغىر جىنايەت. چۈنكى ئىمىش ئاق رەڭگىم گۈزەللىككە خىيانەت. ② جۈملىدىكى ئىشنىڭ باشقىلارنىڭ سۆزى بويىچە ئىپتىلغانلىقىنى ھەم بۇ ئىشنىڭ سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: بۈگۈنكى كىنو بەك ياخشى ئىمىش. * سەن بەك ھاكاۋۇر ئىمىشسەن، ئۇ سەندىن قورقار ئىمىش. ③ ئىگە-خەۋەر مۇناسىۋىتىدىكى جۈملىلەردە خەۋەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ، باشقىلارنىڭ سۆز-ھەرىكىتىنى مەنسىتمەسلىك، مەنسىنى بىلدۈرىدۇ: — بۇنداق دەيدىغانلار يەنە خېلى كۆپ ئىمىش، -دېدى خوتۇنى ئادىلنىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلمىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ. * ئۇنىڭ ئاشۇ كونا ئۇنئالغۇسىنى ئالىشۋاتقانلار يەنە بار ئىمىش، كىم ئالسا ئالسۇن. مەن ئالمايمەن!

ئىملىماق سۈپ. ئىما قىلماق، ئىما-ئىشارە بىلەن كۆرسەتمەك: خان ئوغۇل شۇندىن كېيىنلا قامچا دەستىسى بىلەن قول بازىرى نازارەتچىسىنى ئىملاپ چاقىردى. * يىگىت قىزنى «دەرسكە قاراڭ» دېگەندەك قىلىپ ئوقۇتقۇچى ياققا ئىملاپ قويدى. * ئۇ قولى بىلەن بىر ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ ئادىلنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇمشۇقى بىلەن پەرىزاتنى ئىملاپ قويدى.

ئىمىن (توغرىسى: ئەمىن) ← **ئەمىن.**

ئىن I ئى. قۇش، ھاشارات ۋە ھايۋانلارنىڭ ياتىدىغان جايى، ئۇۋا: قۇش ئىنى. ئېيىق ئىنى. * ئېمىشقا باھار كەلسە بارچە ئادەم، گۈزەللىك تۇيغۇسىغا كۆمۈلىدۇ؟ ئىنىدىن چىقىپ جىمى جان-جانىۋار، پاراغەت دەرياسىغا چۆمۈلىدۇ؟

ئىن II ئى ← **بۆلە.**

ئىن يارماق ← بۆلە يارماق.

ئىن III ئى. پۇراق.

ئىناق سۈپ. دوستانە، ئېجىل: ئىناق ئائىلە جەننەتتەك گۈزەل، ئاشۇ جەننەتتە پەرزەنتىڭ مېۋە. // ئۇلار ئۇزۇن يىللار ئىناق ياشاپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئىناقسىز سۈپ. ئىناق ئەمەس، ئىناق بولمىغان، ئۆزئارا مۇناسىۋىتى يىرىك: ئىناقسىز ئائىلە. ئىناقسىز جەمئىيەت.

ئىناقسىزلىق ئى. ئىناق بولالماسلىق، يىرىكلىك (مۇناسىۋەتتە): ئەگەر سۆز-چۆچەك كۆپىيىۋەرسە يولداشلار ئارىسىدا ئىناقسىزلىق پەيدا بولىدۇ.

ئىناقلاشماق پ. ئىناق، ئىتتىپاق ئۆتمەك، ئىناق، ئىتتىپاق بولماق: ھېيت – ھەممە كىشى شاد-خۇراملىققا چۆمىدىغان، ئۇرۇق-تۇغقان، ئاغىنە-بۇرادەرلەر بىر-بىرىنى يوقلايدىغان، ئارازلىشىپ قالغانلارمۇ ئىناقلىشىپ قالىدىغان كۈن.

ئىناقلىق ئى. ئىناق ھالەت، ئىتتىپاقلىق: ھەممە كىشى ئىتتىپاقلىققا، ئىناقلىققا ئەھمىيەت بېرىشتەك ياخشى كەيپىيات تەدرىجى شەكىللىنەكتە.

ئىنئام ئى (ئە) بىرەر تەشكىلات، كوللېكتىپ ياكى شەخس تەرىپىدىن بېرىلگەن سوۋغا؛ ھەدىيە، تارتۇق، مۇكاپات: ئىنئام بەرمەك. ئىنئام ئالماق. ئىنئام قىلماق. * جەڭچىلەرنىڭ بىر ئېغىزدىن تەستىقلىشى ئارقىلىق ئارسلان ئالاھىدە ئىنئامغا ئېرىشتى.

ئىنئام قىلماق بىرەر تەشكىلات، كوللېكتىپ تەرىپىدىن بىرەرىگە سوۋغا بەرمەك، مۇكاپاتلىماق: پادىشاھ ۋە دۆلەت كاتتىلىرى مېنىڭ راست سۆزلىگەنلىكىمگە ئاپىرىنلار ئېيتىپ، ھېلىقى گۆھەرنى، يەنى ھېسابسىز پۇل-ماللارنى قوشۇپ ماڭا ئىنئام قىلدى.

ئىنان ئى. تارس. ئىشەنچ، ئېتىقاد.

ئىنانچى ئى <تارىخ> قەدىمكى مەنسەپ ياكى ھۆرمەت نامى.

ئىنانماق پ. تارس. ئىشەنمەك؛ ئېتىقاد قىلماق.

ئىناۋەت ئى (ئە) ① خەلق ئىچىدە ئېرىشكەن ھۆرمەت، ئىززەت، ئابروي، نوپۇز: ئىناۋىتى بار ئادەم. * ئىناۋەت ئالتۇندىن قىممەت. ② نەزەر، ئېتىبار: ئىناۋەتكە ئالماق. * «سېخ مۇدىرلىرى بىلەن ياچېيكا ھەيئەتلىرى دەرھال ئىشخانىغا، يىغىن ئاچىمىز» دەيدىكەنسىز، بۇ تازا مۇۋاپىق ئەمەس. يىغىن ۋە قارارنىڭ ئىناۋىتى بولۇشى كېرەك.

ئىناۋەت تاپماق ئەل ئىچىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولماق: بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ ئىبادەتكويلۇقى بىلەن بىزا خەلقى ئىچىدە ئالاھىدە ئىناۋەت تاپقان ئادەملەرنىڭ بىرى.

ئىناۋەتكە ئالماق ھېسابقا ئالماق، نەزەرگە ئالماق: ھۆججەتنى ئامانشا بەگكە تاپشۇردۇق، دېسىمۇ ساقچىلار ئىناۋەتكە ئالماي، خەتسىز ئاش بېرەلمەيمىز، دەپ تۇردى.

ئىناۋىتى بىر پۇل بولماق ← ئابرويى بىر پۇل بولماق: ئۇ ھەر دائىم ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئىناۋىتى بىر پۇل بولدى.

ئىناۋىتى بىر تىيىن بولماق ← ئابرويى بىر پۇل بولماق.

ئىناۋىتىنى بىر پۇل قىلماق ← ئابرويىنى

بىر پۇل قىلماق: مەن نەق مەيداندا ئۇنىڭ قىلمىشىنى ئېچىپ تاشلاپ ئىناۋىتىنى بىر پۇل قىلدىم.

ئىناۋىتىنى بىر تىيىن قىلماق ← **ئابرويىنى بىر تىيىن قىلماق.**

ئىناۋەتسىز سۈپ ① ئىناۋىتى يوق، ئىناۋىتى بولمىغان، ئىناۋەتكە ئېلىنمايدىغان: ئىناۋەتسىز ئادەم. ② كۈچتىن قالغان، كۈچكە ئىگە ئەمەس: ئىناۋەتسىز تالون.

ئىناۋەتسىز قىلماق كۈچتىن قالدۇرماق.

ئىناۋەتلىك سۈپ ① ئىناۋىتى بار، ئىناۋەتكە ئىگە بولغان: ئىناۋەتلىك ئادەم. * شاھزادە ئامان ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە، قىدىرشاھ كاتتا توي قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىناۋەتلىك ۋەزىرىنىڭ مەلىكە گۈلچېھرە ئىسىملىك قىزىنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ② كۈچتىن قالمىغان، كۈچكە ئىگە، ئۆتىدىغان: ئۆتكەن قېتىمقى ئۇقتۇرۇش ھازىرمۇ ئىناۋەتلىك، ئۇ تېخى كۈچتىن قالغىنى يوق.

ئىناۋەتلىك ئامانەت-قەرز كوپىراتىپى <س ئىق> دۆلىتىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ئامانەت-قەرز ئورگىنى، شۇنىڭدەك جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى.

ئىناۋەتلىك ئامانەت-قەرز نازارەتچىلىكى <س ئىق> دۆلەت بانكىلىرى ئامانەت پۇل قوبۇل قىلىش، پۇل قەرز بېرىش ۋە ھېساب بوغۇش قاتارلىق كەسپىي پائالىيەت ئارقىلىق، كارخانىلارنىڭ پائالىيەتلىرى ئۈستىدە يۈرگۈزىدىغان نازارەتچىلىك.

ئىناۋەتلىك پۇل <س ئىق> مېتال پۇل ئورنىدا مۇئەييەن دائىرە ئىچىدە تۆلەش ۋاستىسى ۋە ئوبوروت ۋاستىسى بولىدىغان ئىناۋەتلىك چەكلەر. ئۇ بانكا چېكى، قەرەللىك چەك، پېرىۋوت چېكى، پۇل چېكى، ئالاھىدە پۇل ئېلىش ھوقۇقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىناۋەتلىك دوكۇمېنت <س ئىق> بانكىدىن سېتىۋالغۇچى تەرەپنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ساتقۇچى تەرەپكە كېسىپ بەرگەن بانكا پۇل چىقىم قىلىشقا كاپالەتلىك قىلىنغان دوكۇمېنت.

ئىناۋەتلىك رەقەم <مات> ئەگەر بىر تەقرىبىي سانىنىڭ خاتالىقىنىڭ مۇتلەق قىممىتى مەلۇم بىر خانىدىكى بىرلىكنىڭ يېرىمىدىن ئېشىپ كەتمىسە، سول تەرەپتىكى نۆلگە تەڭ بولمىغان بىرىنچى رەقەمدىن باشلاپ مۇشۇ خانىدىكى رەقەمگىچە بولغان بارلىق رەقەملەر بۇ تەقرىبىي سانىنىڭ «ئىناۋەتلىك رەقەملىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىناۋەتلىك سان <فىز> ئىشەنچلىك بولمىغان بىر خانىلىق سانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەخمىنىي سان.

ئىناۋەتلىك قارشىلىق <فىز> ئېلېكتىر زەنجىرىدىكى ئېنېرگىيە خورىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بارلىق قارشىلىقلار.

ئىناۋەتلىك قەرز <س ئىق> قىممەت پائالىيىتىنىڭ بىر خىل پەۋقۇلئاددە شەكلى، يەنى پۇل ئىگىسى پۇلنى قەرزگە بېرىپ، مەلۇم مەزگىلدىن كېيىن قايتۇرۇپ ئېلىش بىلەن بىللە يەنە مەلۇم ئۆسۈم تەلەپ قىلىدىغان ھەرىكەت.

ئىناۋەتلىك قەرز ئاۋۇپ كېتىش <س ئىق> ئىناۋەتلىك قەرزنىڭ بەك كۆپىيىپ كېتىش سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان پۇل پاخاللىقى.

ئىناۋەتلىك قەرز كرىزىسى <س ئىق> كاپىتالىزمنىڭ پۇل ئوبوروت ساھەسى ۋە ئىناۋەتلىك قەرز ساھەسىدە كۆرۈلىدىغان جىددىي داۋالغۇش ۋە قالايمىقانچىلىق.

ئىناۋەتلىك قەرز مۇپەتتىشلىكى <س ئىق> مۇپەتتىشلىك ئىدارىسىنىڭ بانكا ۋە باشقا قەرز پۇل بەرگۈچى ئاپپاراتىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە قەرز پۇل ئالغان كارخانا ئۈستىدە ئېلىپ بارىدىغان مۇپەتتىشلىكى.

ئىناۋەتلىك كارتوچكا <س ئىق> ← **ئىناۋەتلىك كىنىشكا.**

ئىناۋەتلىك كرېدىت <س ئىق> ← **ئىناۋەتلىك قەرز.**

ئىناۋەتلىك كوپىراتىپ <س ئىق> ئەمگەكچى خەلق ياكى ئاھالىلار بىرلىشىپ باشقۇرغان، ئىناۋەتلىك قەرز بېرىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىگىلىك تەشكىلاتى.

ئىناۋەتلىك كىنىشكا <س ئىق> كارخانىلار ئىستېمالچىلارنىڭ نېسىگە مال سېتىۋېلىشى ئۈچۈن بېرىدىغان ئىناۋەتلىك ئىسپات. ئۇ دەسلەپ كاپىتالىستىك ئەللەردە بارلىققا كەلگەن ۋە ئەۋج ئالغان. ئۇنىڭ بەزىلىرىنى سودا بانكىلىرى تارقىتىدۇ، بەزىلىرىنى بولسا سودا بانكىلىرى بىلەن ئالاقىدار زاۋۇت-كارخانىلار بىرلىكتە تارقىتىدۇ. ئۇنىڭغا كىنىشكا ئالغۇچىنىڭ ئىمزاسى ۋە نومۇرى بېسىلغان بولىدۇ. ئۇنى ئۆز رايونىدىكى ۋە باشقا رايونلاردىكى كۆرسىتىلگەن ماگىزىن، شىركەت، مېھمانخانا، ئاشخانىلاردا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئىناۋەتلىك كىنىشكا راسچوتى <مال> مال ئالغۇچى ئورۇن ئاۋۋال پۇللىرىنى ھېساب ئاچقان بانكىغا ئامانەت قويۇپ، ئىناۋەتلىك كىنىشكا بېرىشنى ھاۋالە قىلىدىغان، بانكا ھاۋالىگە بىنائەن ياقا يۇرتتىكى مال ساتقۇچى ئورۇن ھېساب ئاچقان بانكىغا، مال ساتقۇچى ئورۇنغا توختام ۋە ئىناۋەتلىك كىنىشكىدىكى بەلگىلىمە بويىچە تارقىتىشنى خەۋەر قىلىپ قويۇشنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، سېتىۋالغۇچى ئورۇنغا ۋاكالىتەن مال پۇلىنى ئۆزىدىغان بىر خىل راسچوت شەكلى.

ئىناۋەتلىك ھاۋالە <مال> ئىناۋەتكە ئاساسەن، باشقىلارنىڭ ھاۋالىسى بويىچە كەسپلەرنى ۋاكالىتەن بېجىرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىنايەت ئى (ئە) مەرھەمەت، ئىلتىپات، ياردەم، ياخشىلىق: ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن مىڭئاياغ، قىرقئاياغ ۋە چايانلار ھالاك بولدى. * ئۇ جىننى ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن بەند قىلدىم.

ئىنەك ئى. چىشى كالا، سىيىر: ئىنەكنىڭ سۈتى ئاغزىدا (ماقال). * قورۇنىڭ ئىچىدە ھەرھالدا ئەپلەپ-سەپلەپ ياسالغان ئېغىل، ئۇنىڭدا بىر موزايلىق ئىنەك سولاقلىق ئىدى.

ئىنەكپىتى ئى (ئىنەك+پىت+ى) <بوت> ← **ئابدىمىلىك.**

ئىنەكپىتى يېغى <بوت> ئابدىمىلىكتىن تارتىلغان ماي. باشتىكى يارىغا پايدا قىلىدۇ.

ئىن-تاڭ ① تارس. ئىككى خىيال، دېلىغۇل. ② دىئال. ھاڭ-تاڭ.

ئىنتايىن رەۋ (ئە) ئۆزى ئېنىقلىماقچى بولغان

سۆزنى كۆچەيتىپ، « ناھايىتى، قالتىس، بەك» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئىنتايىن مۇھىم. ئىنتايىن جىددىي. * ئايقىز قۇمۇل تەۋەسىدە تۇرۇشنىڭ ئىنتايىن خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، بۇ يەردىن كېتىشكە دەرھال قوشۇلدى.

ئىنترادا ئى (ر<ئىتال) <مۇز> ① كىرىش خاراكتېرلىك مۇزىكىلار. ② ھەرقانداق ئاھاڭنىڭ كىرىش قىسمى.

ئىنتوناتسىيە ئى (ر<لات) ① <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ نۇتۇق مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلىك ھېس-تۇيغۇسىنى ئىپادىلىگۈچى تەلەپپۇز ئۇسلۇبى ياكى ئاۋۇشنىڭ ئۆزگىرىشىدىن، ئېگىز-پەس بولۇپ تۇرۇشىدىن تەشكىل تاپقان رىتىملىق، ئاھاڭلىق نۇتۇق تۈزۈلۈشى؛ تون. ② <تىل> گراماتىكىلىق ۋاسىتىلەردىن بىرى، يەنى جۈملىنى تەلەپپۇز قىلغاندا ئاۋازنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىك، ئۇزۇن-قىسقىلىق، كۈچلۈك-ئاجىزلىق قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆزگىرىشلىرى. ③ <مۇز> ئاھاڭنىڭ ئەڭ كىچىك مۇستەقىل قىياپىتىگە ئىگە قىسمى. ④ <مۇز> مۇزىكا ئىجراسىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئېگىز-پەسلىك مۇناسىۋىتى.

ئىنتوناتسىيە ئۆزگىرىش ① <تىل> تىل ئاۋۇشىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىدىكى، يەنى تونىدىكى ئۆزگىرىش. ② <مۇز> بىرەر مۇزىكىلىق ئاھاڭدا، ئوخشاش بولمىغان مەزمۇننى ئىپادىلەش ۋە مۇزىكىنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى ئاشۇرۇش ئېھتىياجى بىلەن مەلۇم كۈيدىن باشقا بىر كۈيگە ئۆتۈش.

ئىنتوناتسىيىلىك سۈپ. ئىنتوناتسىيىسى بار، ئىنتوناتسىيىسى بولغان.

ئىنتېرفېرومېتىر ئى (ر<لات+گرېك) <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى، سپېكتىرنىڭ ئىنچىكە تۈزۈلۈشلىرى، سۇنۇش نىسبىتى ۋە ئىنتايىن كىچىك بولغان سپېكتىر يۆتكىلىشلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئۆلچەپ بېكىتىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئىنتېرفېرېن ئى (ر<لات) <بىئول> توقۇلمىلىق تەربىيىلەشتە ياكى ھايۋانلار ئورگانىزمىدا ۋىرۇسلارنىڭ ياكى باشقا ئىنتېرفېرېننى ئىندۇكسىيىلىگۈچى دورىلارنىڭ رولى بىلەن ھاسىل بولغان، ۋىرۇسلارنىڭ ئۆسۈشىنى چەكلىگۈچى ئېرىشچان ئاقسىل.

ئىنتېرفېرېنسىيە ئى (ر<لات) <فىز> ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق دولقۇن مەنبەسىدىن چىققان، مۇئەييەن شەرتنى قانائەتلەندۈرىدىغان دولقۇنلار بوشلۇقتا قاتلانغاندا كېسىشىش نۇقتىلىرىنىڭ ئوخشىمىغان ئورۇنلىرىدا يۈز بېرىدىغان بىر-بىرىنى كۈچەيتىش ياكى ئاجىزلىتىش ھادىسىسى.

ئىنتېرفېرېنسىيە شەرتى <فىز> ئىنتېرفېرېنسىيە ھاسىل بولۇشنىڭ شەرتلىرى. ئۇلار مۇنۇلاردىن ئىبارەت. (1) ئىككى دولقۇن مەنبەسىنىڭ تەۋرىنىش چاستوتىسى ئوخشاش بولۇشى كېرەك؛ (2) ئىككى دولقۇن مەنبەسىنىڭ فازا پەرقى مۇقىم بولۇشى كېرەك.

ئىنتېرفېرېنسىيە مىكروسكوپى <فىز> ئىنتېرفېرومېتىرى بىلەن مىكروسكوپ بىرلەشتۈرۈلگەن ئۆلچەش ئەسۋابى.

ئىنتېرفېرېنسىيە ھادىسىسى <فىز> ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئارتۇق دولقۇنلار ئۆزئارا ئۇچراشقاندا، مۇئەييەن ئەھۋال ئاستىدا ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، دەۋرىي تەۋرىنىش ئامپلىتۇدىسى ئوخشاش بولغان دولقۇنلار

ئۇچراشقاندا، بەزى جايلاردا تەۋرىنىش كۈچىيىدۇ، باشقا بەزى جايلاردا تەۋرىنىش يوقايدۇ ياكى ئاجىزلىشىدۇ، بۇ خىل ھادىسە «ئىنتېرفېرېنسىيە ھادىسىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاۋاز دولقۇنى، يورۇقلۇق دولقۇنى ھەم باشقا ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنلىرىنىڭ ھەممىسىدە بۇ خىل ھادىسە مەۋجۇت.

ئىنتېرفېرېنسىيلىك سۈپ. ئىنتېرفېرېنسىيە ھاسىل قىلىدىغان، ئىنتېرفېرېنسىيىسى بار، ئىنتېرفېرېنسىيگە ئىگە: ئىنتېرفېرېنسىيلىك يورۇقلۇق سۈزگۈچ.

ئىنتېرفېرېنسىيلىك يورۇقلۇق سۈزگۈچ <فىز> يورۇقلۇقنىڭ ئىنتېرفېرېنسىيلىشىش پرىنسىپىدىن پايدىلىنىپ، مۇرەككەپ رەڭلىك يورۇقلۇقتىن تېگىشلىك دولقۇن ئۇزۇنلۇقىدىكى يورۇقلۇقنى سۈزۈۋالىدىغان ئەسۋاب.

ئىنتېرناتسىئونال ئى (ر<لات) خەلقئارا سىياسىي تەشكىلات يەنى پۈتۈن دۇنيا كوممۇنىستىك پارتىيىلىرى بىلەن كوممۇنىزم تەشكىلاتلىرىنىڭ خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتى. 1-ئىنتېرناتسىئونال 1864-يىلى لوندوندا تەسىس قىلىنغان. 2-ئىنتېرناتسىئونال 1889-يىلى پارىژدا قۇرۇلغان. 3-ئىنتېرناتسىئونال لېنىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن 1919-يىلى موسكۋادا قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىشچىلار سىنىپى ۋە باشقا ئەمگەكچى ئاممىنى كوممۇنىزمغا يېتەكلەش، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىش، كاپىتالىستىك تۈزۈمگە قارشى كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇ 1943-يىلى تارقىتىۋېتىلگەن.

ئىنتېرناتسىئونال شېئىرى <پەلس> خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي ناخشىسى. شېئىرنى فرانسىيلىك ئېۋگېنىي پوتتىئېر يازغان؛ مۇزىكىسىنى پېئېررې دېگېيتېر ئىشلىگەن.

ئىنتېرناتسىئونالچى ئى. ئىنتېرناتسىئونال تەرەپدارى.

ئىنتېرناتسىئونالىزم ئى (ر) <پەلس> ماركسىزمنىڭ خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئىتتىپاقلىقى توغرىسىدىكى ئىدىيىسى، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچى پرىنسىپلىرىدىن بىرى. ئۇ پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتلىرىدىن مىللىي ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش، كاپىتالىزم تۈزۈمىنى يوقىتىش ۋە كوممۇنىزم قۇرۇش يولىدىكى كۈرەشتە ماركسىزم-لېنىنىزم پرىنسىپلىرى ئاساسىدا بىرلىشىش، زىچ ئىتتىپاقلىشىش، ئۆز ئارا مەدەت بېرىش، ھەممىدە خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى ئالدىنقى شەرت قىلىپ، ئۆز مەملىكىتى پرولېتارىياتىنىڭ مەنپەئىتى بىلەن خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ مەنپەئىتىنى بىرلەشتۈرۈش، ئۆز مەملىكىتى خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىنى باشقا ئەللەر خەلقلىرىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەشلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئورتاق سىنىپىي دۈشمەنگە قارشى تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىنتېرناتسىئونالىزملىق سۈپ. ئىنتېرناتسىئونالىزم ئىدىيىسى سىڭگەن، ئىنتېرناتسىئونالىزم روھىغا ئىگە بولغان: كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتنى كەلگۈسى مەنپەئەتكە بويسۇندۇرۇشتا چىڭ تۇرىدىغان يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئىنتېرناتسىئونالىزملىق روھنى جارى قىلدۇرىدىغان بولۇش لازىم.

ئىنتېرۋال ئى (ر<لات) <مۇز> ئىككى مۇزىكىلىق ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋازنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىك مۇناسىۋىتى. ئادەتتە گرادۇس ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئىنتېگرال ئى (ر<لات) <مات> ئالىي ماتېماتىكىدا، چەكسىز سانلار يىغىندىسى سۈپىتىدە قارىلىدىغان پۈتۈن مىقدار.

ئىنتېگرال ئارىلىقى <مات> ئىنتېگرال ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېنىقلانغان ئىككى نۇقتا ئارىلىقى.

ئىنتېگرال ئەگرى سىزىقى <مات> f (x) فۇنكسىيىسىنىڭ بىر دەسلەپكى فۇنكسىيىسى F(X) نىڭ گرافىكى f (X) نىڭ بىر ئىنتېگرال ئەگرى سىزىقى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ تەڭلىمىسى y=F(X).

ئىنتېگرال بەلگىسى <مات> ئىنتېگرالنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە، يەنى ∫. ئۇنى گېرمانىيە ماتېماتىكى لېيبنىز (1646—1716) ئەڭ دەسلەپ قوللانغان.

ئىنتېگرال تۇراقلىقى <مات> ئىنتېگرالدىكى ھەقىقىي تۇراقلىق سان.

ئىنتېگرال فوتومېتىر <فىز> فوتومېتىرنىڭ بىر خىلى، يەنى بىرخىل فوتو ئېلېكترلىك فوتومېتىر. يورۇقلۇق مەنبەسىنىڭ ئومۇمىي يورۇقلۇق ئېقىمىنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىنتېگرال ئىلمى <مات> ئىنتېگرالنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئەمەللىرى ۋە قوللىنىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىنتېگراللاش «ئىنتېگراللىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: ئىنتېگراللاش ئۇسۇلى.

ئىنتېگراللاش ئۇسۇلى <مات> بېرىلگەن فۇنكسىيىنىڭ دەسلەپكى فۇنكسىيىسىنى تېپىش ئۇسۇلى.

ئىنتېگراللانغۇچى سۈپ. ئىنتېگراللىنىدىغان: ئىنتېگراللانغۇچى فۇنكسىيە. ئىنتېگراللانغۇچى ئىپادە.

ئىنتېگراللانغۇچى فۇنكسىيە <مات> دەسلەپكى فۇنكسىيىسىنى تېپىش ئۈچۈن بېرىلگەن فۇنكسىيە.

ئىنتېگراللانغۇچى ئىپادە <مات> بېرىلگەن فۇنكسىيىنىڭ دەسلەپكى فۇنكسىيىسىنى تېپىش جەريانىدا كېلىپ چىققان ئىپادە.

ئىنتېگراللانماق «ئىنتېگراللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنتېگراللىماق پ <مات> بېرىلگەن فۇنكسىيىنىڭ دەسلەپكى فۇنكسىيىسىنى تاپماق.

ئىنتىزار ئى (ئە) تەقەززا بولۇش، كۈتۈش: سىزنىڭ تېزراق قايتىپ كېلىشىڭىزگە ئىنتىزار بولغانىدىم. * ئۇندە ھەركىم ئۆگزىسىدە تاغ شامىلىغا بېقىپ «كەل جېنىمنىڭ راھىتى» دەپ تەلمۈرەر بەك ئىنتىزار.

ئىنتىزار بولماق تەلمۈرمەك، تەقەززا بولماق، كۈتمەك: ئۇنىڭ كويىدا يۈرگەن يىگىتلەر ئۇنىڭ «لاپ» ئېتىپ بىر بېقىشىغا ئىنتىزار بولۇپ يۈرەتتى. * سېغىنغان دىل مەھبۇبىغا ئىنتىزار بولغان ئانا ئىشىك ئالدىغا بىرنەچچە قېتىم چىقىپ كىردى.

ئىنتىزار قىلماق يولىغا قاراتماق، كۈتكۈزمەك، تەلمۈرتمەك: ئەي بەختىيار ئوغلۇم، شاھ قىزىنى مۇنچە ئىنتىزار قىلىپ ئۇنى بىمار قىلىش ياخشى ئەمەس، ۋەدە قىلغان ئىكەنسىز ئۇنىڭ ئۈچۈن سىزمۇ قەرزدار.

ئىنتىزارلىق ئى. تەقەززالىق بىلەن كۈتۈش، تەقەززالىق: ئايخان موماي بۇ سوئالغا جاۋاب بەرمەيتتى. ئەمما كۆزلىرى بىلەن يىراقلارغا تەلمۈرۈپ، يورۇقلۇقنى چەكسىز سېغىنغان ئىنتىزارلىق قەلبىنى نامايىش قىلاتتى.

ئىنتىزام ئى (ئە) <قا> پارتىيە، ئورگان، ھەربىي قىسىم، تەشكىلات، كارخانا

قاتارلىقلار كوللېكتىپنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش ۋە خىزمەتنى نورمال ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تۈزگەن، ھەربىر كىشىنىڭ رىئايە قىلىشى زۆرۈر بولغان قائىدە-تەرتىپ: پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلىبە ياتىدۇ.

ئىنتىزام جازاسى <قا> مەمۇرىي جازا ۋە پارتىيە ئىجتىمائىي تەشكىلات قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تەشكىلىي ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا ئالاقىدار قائىدە-تۈزۈملەرگە ئاساسەن قوللىنىلىدىغان جازاسى.

ئىنتىزامچان سۈپ. ئىنتىزامغا ئاڭلىق بويسۇنىدىغان، تەرتىپلىك: ئىنتىزامچان ئوقۇغۇچى. ئىنتىزامچان كىشى.

ئىنتىزامچانلىق «ئىنتىزامچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: لەيلىگۈل ئۇلارنىڭ غايىسى، ئەمگەك جاسارىتى، ئىنتىزامچانلىقى توغرىسىدا سۆزلىدى.

ئىنتىزامسىز سۈپ. ئىنتىزامى يوق، ئىنتىزامغا ئەمەل قىلمايدىغان، بويسۇنمايدىغان، تەرتىپسىز.

ئىنتىزامسىزلىق «ئىنتىزامسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ئىش تاشلاپ چىقىپ كەتكىنى، چېكىدىن ئاشقان ئىنتىزامسىزلىق.

ئىنتىزاملاشماق پ. مۇنتىزىم ئىنتىزام ئورناتماق.

ئىنتىزاملىق سۈپ. ئىنتىزامغا رىئايە قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان: ئىنتىزاملىق سىنىپ. ئىنتىزاملىق بالا.

ئىنتىقام ئى (ئە) بىرەر سەۋەب ياكى دۈشمەنلىشىشتىن كېلىپ چىققان ئۆچ؛ قىساس: ئىنتىقام ئالماق. * بىز قۇدرەتنىڭ كۆڭلىدە دادىسىنىڭ ئىنتىقامى ئوت بولۇپ يانغانلىقىنى كۆردۇق.

ئىنتىقام ئالماق قىساسىنى، ئۆچىنى ئالماق: بىز ئۇ يەرگە بېرىپ، كوماندىرىمىز ئەنجانباي ئۈچۈن، قۇربان بولغان ھەممە سەپداشلىرىمىز ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىمىز.

ئىنتىلدۈرمەك «ئىنتىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنتىلمەك پ. بىرەر نەرسىگە، بىرەر كىمگە ۋە ياكى بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ قىزىقماق، تەلمۈرمەك: دەرسكە ئىنتىلمەك. كېلەچەككە ئىنتىلمەك. * مۇنداق گۈزەل غايە ۋە ئۇنىڭغا ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ئىنتىلىش ياش مۇئەللىمنىڭ سادىق ئالدىدىكى ئابرۇيىنى كۆتۈردى. * ئىلياس قوللىرىنى سوزۇپ ئاتىسىغا ئىنتىلدى.

ئىنتىلىشچان سۈپ. ئىنتىلىشكە ئادەتلەنگەن؛ ئىنتىلىپ تۇرىدىغان، ئىنتىلىدىغان: ئىنتىلىشچان ھەرىكەت.

ئىنتىلىشچانلىق «ئىنتىلىشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئىنتىلىشچانلىق ھەرىكىتى <بوت> ئۆسۈملۈكلەردە بىر يۆنىلىشتىن كېلىدىغان مۇھىت ئامىلىغا قارىتا يۈز بېرىدىغان تۇراقلىق يۆنىلىشلىك ھەرىكەت. ئۇنىڭ يۆنىلىشى تەسىر يۆنىلىشىگە باغلىق. مەسىلەن، يورۇقلۇقنىڭ تەسىرى بىلەن يورۇقلۇققا ئىنتىلىشچانلىق ھەرىكىتى يۈز بېرىدۇ. يىلتىزدا يەرنىڭ تارتىش كۈچى بىلەن تۇپراققا نىسبەتەن ئىنتىلىشچانلىق ھەرىكىتى يۈز بېرىدۇ.

ئىنتىم سۈپ (ر) يۈرەكتىكى سىر، ھېس-تۇيغۇ ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئائىت؛ يۈرەكتىكى؛ سىرلىق: ئىنتىم لىرىكا.

ئىنتىم لىرىكا <ئەد> شائىرنىڭ قەلبىدىكى تۈرلۈك ھېس-تۇيغۇلىرىنى

ئەكس ئەتتۈرگۈچى لىرىك شېئىر.

ئىنجا I ئى. سادا، ئىنكاس: تاقتى تاق بولغان شەۋكەت ئۈنىڭدىن بىرەر ئىنجا چىقىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. * بەلكىم ئۇلار سەندىن بىرەر ئىنجا چىقمىغانلىقىغا قاراپ، سېنى مۇشۇ ئىشنى مەڭگۈ ئىشلەشكە بەل باغلىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قېلىشقاندۇ.

ئىنجا II ئى ① تىككۈچىلىكتە كېيىملەرنىڭ بەل قىسمىنى ئىنچىكىرەك چىقىرىش ئۈچۈن رەختنىڭ ئازراق يېرىنى قاتلاپ ئۈستىدىن تىكىلگەن تىكىش. ② كېيىمنى بەدەن قۇرۇلمىسىغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ۋە زىننەت كىرگۈزۈش يۈزىسىدىن، كېيىمنىڭ ھەربىر مۇناسىپ ئورۇنلىرىغا ئېلىنىدىغان ھەر خىل كېسىلمە ۋە قاتلىما بۆلەكلەر.

ئىنجا ئېلىش كېيىمنى بەدەن قۇرۇلمىسىغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ۋە زىننەت كىرگۈزۈش يۈزىسىدىن، كېيىمنىڭ ھەربىر مۇناسىپ ئورۇنلىرىغا ھەر خىل كېسىلمە ۋە قاتلىما بۆلەكلەرنى ئېلىش.

ئىنجا III سۈپ. دىئال. ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىنجىتماق پ. دىئال. رەنجىتمەك.

ئىنجىق ① ئى. بىرەر يەر ئاغرىغاندا ياكى بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئاجىز كەلگەندىكى كۈچىنىش، چىڭقىلىش: قان سادەتخاننىڭ ماغدۇرسىز ۋۇجۇدىغا كۈچ بېغىشلىدى. ئىنجىق، تولغاق باشلاندى. ② سۈپ. ئىشنى غاچ-غاچ قىلمايدىغان، ھەرىكىتى ئاستا؛ مىس-مىس: ئىنجىق ئادەم. ئىنجىق ئايال. // ئۇ ئىنجىقنى نەدىنمۇ تاپقانسەن؟

ئىنجىقلىق ئى. ئېزىلەڭگۈلۈك، لايغەزەللىك؛ مىس-مىسلىق: — ئاقچاڭنى بىركۈنى ئالسەن، يۈقىرىنىڭ قارارىنى سەنمۇ ئاڭلىغانغۇ، تولا ئىنجىقلىق قىلمىساڭچى! — دېدى ئۇ.

ئىنجىقلىماق پ ① بىرەر ئىشنى كۈچەپ قىلىش ئۈچۈن چىڭقالماق: ئايال ئىككى چېلەك سۇنى ئىنجىقلاپ ئالدى-دە، ئەپكەشكە تايىنىپ دېمىنى ئالدى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنى بېرىش ئېغىر كەلمەك، تەس كەلمەك: — ئالغاندا خوش-خوش دەپ ئالىسىز، ئەمدى بېرىدىغان چاغدا ئىنجىقلايسىزغۇ، — دېدى ئاسىم.

ئىنجىل ئى (ئە<گرېك) <دىن> ئاللاھدىن ئەيسا پەيغەمبەرگە ئەۋەتىلگەن دەپ قارىلىدىغان خرىستىئان دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى.

ئىنجىمارۇق سۈپ. ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز: ئەكسىچە بۇ ئىنجىمارۇق ئايال جاھىللىق بىلەن كۆزىنى پارقىرىتىپ ئولتۇرۇۋالدى. // سەپرايىمنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلمىدى بۇ ئىنجىمارۇق، جىن تەپكەنلەر.

ئىنچىكە سۈپ ① توم ئەمەس، «توم» نىڭ ئەكسى يەنى توغرا كەسمىسى، ئايلانمىسى كىچىك: ئىنچىكە ياغاچ. ئىنچىكە يىپ. * ئۇ سەۋزىنى ئىنچىكە توغراپ، پولۇ ئېتىشكە تۇتۇندى. ② كۆچمە. زىل، بوم ئەمەس: ناخشا ئىنچىكە ئاۋازدا ئېيتىلىۋاتاتتى. * — دادا، ماۋۇ يەرگە چىققىنا، بىر كالا ييتىۋاپتۇ، ئاغرىپ قالدىمۇ-نېمە؟ — سىرتتىن غەيرەتنىڭ ئىنچىكە ئاۋازى ئاڭلاندى. ③ كۆچمە. تەپسىلىي، تۈجۈپىلەپ: كەڭ كۆلەمدە جامائەت پىكرى پەيدا قىلىپ، ئىدىيۋى-سىياسىي خىزمەت ئىنچىكە، ياخشى ئىشلەندى. * ھەممىلا يەردە ئىنچىكە ھېسابلاپ، ئىسراپچىلىقتىن ساقلىنىشقا دىققەت قىلىش لازىم. ④ كۆچمە. نازۇك: ئەدەبىي تەنقىدنى قانات يايدۇرۇش — زىممىمىزدىكى مۇشكۈل ۋەزىپە، شۇنداقلا ئىنچىكە خىزمەت.

ئىنچىكە بەل ئادەم سۆڭگىچىنىڭ ئۈستى، يېتىم قوۋۇرغىسىنىڭ ئاستىنقى قىسمى.

ئىنچىكە بەل ھەرە <زوئول> بىر خىل ھاشارات. بېشى شار شەكىللىك سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى قوشۇق شەكلىدە، مۈرەككەپ كۆزى تۇخۇم شەكلىدە، ئاددىي كۆزى ئۈچ، قورساق قىسمى يەتتە بوغۇمدىن تەشكىل تاپقان، بەل قىسمى ئىنچىكە كېلىدۇ. لىچىنكىسى باشقا ھاشاراتلارنىڭ لىچىنكىسىنى ئوزۇق قىلىدۇ.

ئىنچىكە يۆپۈكلۈك يۇلغۇن <بوت> يۇلغۇننىڭ بىر تۈرى. گۈل رېتى شۇ يىللىق يېڭى شاخنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلى سىلىق كېلىدۇ. شىنجاڭدىكى تۇرپان، توخسۇن رايونلىرىغا كۆپ تارقالغان.

ئىنچىكە تىلى بار ئاغزىدا دېگىنى بىلەن كۆڭلىگە پۈككىنى ئوخشىمايدىغان، راست گېپىنى بىلگىلى بولمايدىغان، كۆڭلىدە سىر ساقلايدىغان: ئۇنىڭ ئىنچىكە تىلى بارلىقىنى كىم بىلسۇن؟

ئىنچىكە جاي جان يەر، جىنسىي ئەزا (ئادەملەرنىڭ) : ئۇ ھېچ ئامال قىلالماي، جان ئاچچىقىدا گايىتنىڭ ئىنچىكە جايىغا ئېسىلدى.

ئىنچىكە سۇۋاق تامچىلىقتا قارا سۇۋاقنىڭ ئۈستىگە بېرىدىغان پەرداز سۇۋاق.

ئىنچىكە قۇيرۇق قارىغۇ چاشقان <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى كىرپىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. تېنىدە ئوقيا ئوقىغا ئوخشاش تىكەنلىرى بولىدۇ، تىلى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن كېلىدۇ. چىشى بولمايدۇ. تۇخۇم تۇغۇش ئارقىلىق كۆپىيىدۇ، ھاشاراتلارنى ئوزۇق قىلىدۇ، ئاۋستىرالىيەدىن چىقىدۇ.

ئىنچىكە ئۈچەي <ئانات> ئۈچەينىڭ ئاشقازان چىقىرىش ئېغىزىدىن باشلاپ سوقۇر ئۈچەيگىچە بولغان بۆلىكى.

ئىنچىكە ئۈچەي تۈۋتلىرى <ئانات> ئىنچىكە ئۈچەي دېۋارىنىڭ شىللىق پەردىسىنىڭ يۈزىگە زىچ جايلاشقان، ئىنچىكە، بارماقسىمان ئۆسۈكلەر.

ئىنچىكە ئۈچەي سۇيۇقلۇقى <ئانات> ئىنچىكە ئۈچەي شىللىق پەردىسىنىڭ بەزلىرى ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان ھەزىم قىلىش سۇيۇقلۇقى.

ئىنچىكە ئېقىتىپ چۆنەكلەپ سۇغىرىش <سۇ> چۆنەكلەپ سۇغىرىشنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا چۆنەك ئۇزۇنراق تارتىلىدۇ، سۇ چۆنەكتە ئىنچىكە ھەم ئۇزۇنراق ئېقىتىلىدۇ ۋە بىر تەرەپتىن ئېقىپ، يەنە بىر تەرەپتىن سىڭىپ زىرائەت يىلتىزىغا بارىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل تۇپىسى قاتمالراق، سۇ ئاسان سىڭمەيدىغان يەرلەردىكى زىرائەتلەرنى سۇغىرىشقا باپ كېلىدۇ.

ئىنچىكە ئېگىرىش سېخى <سانا> يۇڭ ۋە پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىلىرىدىكى يىپنى ئىنچىكە ئېگىرىپ بېرىش مەشغۇلاتى ئېلىپ بېرىلىدىغان مەخسۇس سېخ.

ئىنچىكە يەر ئىنچىكە جاي: ئۇ ئايالنىڭ ئىنچىكە يېرىگە كېلىشتۈرۈپ بىرنى تەپتى.

ئىنچىكە يوپۇرماقلىق كەۋرەك <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۈرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ تار، ئۇزۇن، ئاق رەڭلىك كېلىدۇ.

گۈللىرى كىچىك بولىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش رولىغا ئىگە.

ئىنچىكە يوپۇرماقلىق گۈلسامساق <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەڭگىچە غولى تۇخۇم شەكىللىك، رەڭگى ئاق، يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىلىدە، گۈلى قىزىل. تەڭگىچە غولىنى ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

ئىنچىكە يوپۇرماقلىق ھىلۋ <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 200 سانتىمېتىر. سېسىق پۇرىقى بار، ئوق يىلتىزى ئوم، قارامتۇل رەڭدە، تۆۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى ئۇزۇن، غولىدىكى يوپۇرماقلىرى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە سېرىق، ئۇششاق بولىدۇ. مېۋىسى قوش ئاسماق مېۋە، شەكلى ياپىلاق، سوقچاق بولىدۇ. غولىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۈتلۈك شىرنىسى دورا قىلىنىدۇ، توسالغۇلارنى ئېچىش، مەددە چۈشۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئىنچىكە يىپلىق باسقۇچ <بىئول> يىپلىق بۆلۈنىدىغان ھۈجەيرىلەرنىڭ بۆلۈنۈش ئالدىدىكى ئىنچىكە يىپ ھالىتىدىكى باسقۇچى.

ئىنچىكە يىپلىق دەۋرى <بىئول> ← **ئىنچىكە يىپلىق باسقۇچ.**

ئىنچىكىلە تمەك «ئىنچىكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنچىكىلەشمەك پ ① ئىنچىكە بولماق، ئىنچىكىلىمەك. ② نازۇك، زىل بولۇپ كەتمەك (مىجەز، خۇلق جەھەتتە).

ئىنچىكىلىك «ئىنچىكە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئىش ئىنچىكىلىك ۋە سەۋرچانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. * مەنمۇ نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي، مۇيەسسەرنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ جىممىدە ئولتۇردۇم.

ئىنچىكىلىك دەرىجىسى <فىز> كۆپ دەستىلىك يورۇقلۇقنىڭ ئىنتېرفېرېنسىيە تىلىمچىلىرىنىڭ ئىنچىكىلىك دەرىجىسىنى تەسۋىرلەيدىغان مىقدار.

ئىنچىكىلىمەك پ ① توغرا كەسمىسى، ئايلانمىسى، كىچىك بولۇپ قالماق، كىچىكلىمەك: تولا تۇتۇپ رېشاتكىمۇ ئىنچىكىلەپ كېتىپتۇ. ② كۆچمە. كۆڭۈل قويماق، زېھنىنى، دىققىتىنى يىغماق: مەن ياتىقىمغا قايتىپ كېلىپ، بۇ خەتنى ئىنچىكىلەپ ئوقۇپ چىقتىم. * بۇنى مەن سىلەرگە ئىشەنمىگەنلىكىمدىن ئېيتىۋاتقىنىم يوق، بەلكى تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارساق، يولنى بىرقەدەر ئوڭۇشلۇق بېسىشىمىزغا پايدىسى بولارمىكىن، دېگەن نوقتىدىن ئېيتىۋاتىمەن. ③ كۆچمە. سۈرۈشتۈرمەك، زىغىرلىماق: ئەجەب ئىنچىكىلەپ سوراپ كەتتىڭىز، ئۇياقنى تونامسىز قانداق؟ * ئەگەر نېمە ئۈچۈن كەتمەكچى ئىكەنلىكىنى ئىنچىكىلەپ سورايدىغان بولسا، رۇقىيەنىڭ ئۆزىمۇ دۇدۇقلاپ ئېنىقراق بىر نېمە دەپ بېرەلمىگەن بولاتتى. ④ كۆچمە. سىنچىلىماق، بىرمۇبىر قارىماق: گۈلخان، ئىنچىكىلەپ قاراپ: — دەل شۇ يوقالغان ئون تاغار ئەمەسمۇ، — دېدى.

ئىندەك (توغرىسى: ئۈندەك) ← **ئۈندەك.**

ئىندىرا ئى (ر<سانس) <دىن> ۋېدائىزمدىكى

تەبىئەت ئىلاھى، شۇنىڭدەك گۈلدۈرماما، بوران ۋە يامغۇر ئىلاھى، ئۇ يەنە ۋاقتى كەلگەندە ئۇرۇش ئىلاھى بولۇپ، جەڭچى سۈپىتىدە ئۇرۇش هارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ، چاقماقنى قورال سۈپىتىدە قوللىنىدۇ دەپمۇ قارىلىدۇ.

ئىندوس ئى (لات) <بوت> ← **ئىندوس قومۇشى**.

ئىندوس قومۇشى <بوت> يامبۇكنىڭ بىر تۈرى. غولىنىڭ ئېگىزلىكى 1 — 1.5 مېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، ئوتتۇرىسى كاۋاك، بوغۇمى روشەن كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ ھەم چوڭ بولۇپ، كۈز پەسلىدە گىرۋەكلىرى ئاقىرىدۇ. يوپۇرمىقىدىن ئائىلە جابدۇقلىرىنى، قالپاق قاتارلىقلارنى توقۇشقا ياكى ئۇنىڭ بىلەن تاگرۇگىزا ئوراشقا بولىدۇ.

ئىندول ئى (ر<لات) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_8H_7N. رەڭسىز ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك ياپراقسىمان كرىستال. كوكس مېيى ۋە چىرىگەن ئاقسىللاردا ساقلىنىدۇ. پۇراقلىق ماتېرىيال، بوياق ۋە دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىندۇكتور ئى (ر<لات) <فىز> ئىندۇكتىپلىق تەسىرنى پەيدا قىلالايدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە كاتۇشكىدىن تۈزۈلىدۇ. شۇڭا يەنە «ئىندۇكتىپلىق كاتۇشكا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىندۇكتىپ سۈپ (ر) <فىز> ئىندۇكسىيىگە ئائىت؛ ئىندۇكسىيىگە ئاساسلانغان؛ ئىندۇكسىيە ئارقىلىق سادىر بولىدىغان، ۋۇجۇدقا كېلىدىغان: ئىندۇكتىپ رېئاكتىپ قارشىلىق.

ئىندۇكتىپ رېئاكتىپ قارشىلىق <فىز> ئىندۇكتىپ توك يولىنىڭ ئۆزگىرىشچان توكقا قارشىلىق قىلىش رولى. بەلگىسى X.

ئىندۇكتىپلىق ① «ئىندۇكتىپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> ئۆز ئىندۇكسىيە بىلەن ئۆزئارا ئىندۇكسىيىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىندۇكتىپلىق توسقۇنلۇق <فىز> ئىندۇكتىپلىقنىڭ ئۆزگىرىشچان توكقا توسقۇنلۇق قىلىش رولى. بىرلىكى ئوم.

ئىندۇكتىپلىق كاتۇشكا <فىز> ← **ئىندۇكتور**.

ئىندۇكتىپلىق كوئېففىتسېنتى <فىز> ← **ئىندۇكتىپلىق**.

ئىندۇكسىئون سۈپ (ر) <فىز> ئىندۇكسىيىگە ئائىت؛ ئىندۇكسىيە نەتىجىسىدە پەيدا بولغان: ئىندۇكسىئون توك. ئىندۇكسىئون زەرەت.

ئىندۇكسىئون توك <فىز> ئېلېكتروماگنىت ئىندۇكسىيىسى سەۋەبىدىن ئۆتكۈزگۈچتە ھاسىل بولىدىغان توك.

ئىندۇكسىئون زەرەت <فىز> ئۆتكۈزگۈچ جىسىم زەرەتلەنگەن جىسىمغا يېقىنلاشقاندا، ئېلېكتروستاتىك ئىندۇكسىيە سەۋەبىدىن ئۇنىڭ يۈزىدە پەيدا بولىدىغان زەرەتلەر.

ئىندۇكسىئون موتور <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرىدىغان قۇرۇلما. ئۇ ئاساسلىق ستاتور ۋە روتوردىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپقان.

ئىندۇكسىئون ئېلېكتر مەيدانى <فىز> ئۆزگىرىۋاتقان ماگنىت مەيدانى قوزغايدىغان ئېلېكتر مەيدانى. ئۇ ئېلېكتروستاتىك مەيدانغا ئوخشىمايدۇ.

ئىندۇكسىئون ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچ

<فىز> ماگنىت مەيدانىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچ.

ئىندۇكسىيە ئى (ر<لات) ① <لوگ> قىسمەن ھادىسىلەردىن ئومۇمىي نەتىجە چىقىرىش، ئايرىم پاكىتلاردىن ئومۇمىي خۇلاسىگە كېلىش. ② <فىز> بەزى جىسىملارغا ياكى ئېلېكتر ماگنىت قۇرۇلمىلىرىنىڭ ئېلېكتر مەيدانى ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش بىلەن ئېلېكتر ماگنىتلىق ھالىتىدە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىشى.

ئىندۇكسىيە پرىنسىپى <مات> خالىغان بىر تەبىئىي سانلار توپلىمى 1 نى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسا ھەمدە a نى شۇنداقلا a نىڭ ئارقىسىدىن كېلىدىغان سان a نىمۇ چوقۇم ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دېسەك، ئۇ ھالدا بۇ توپلام بارلىق تەبىئىي سانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، مانا بۇ «ئىندۇكسىيە پرىنسىپى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىندۇكسىيە كاتۇشكىسى <فىز> ئېلېكتر بېسىمى ئېلېكتر مەنبەسىدىن يۇقىرى بولغان ئىمپۇلس توكقا ئېرىشىشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما. ئادەتتە بىر دانە ترانسفورماتور ۋە بىر دانە ئالاھىدە ۋېكلىيۇچاتېلدىن تۈزۈلىدۇ.

ئىندۇكسىيە ئۇسۇلى <مات> ئايرىم شەيئىلەر (ياكى ھادىسىلەر) ئوتتۇرىسىدىكى ھۆكۈم بويىچە مۇشۇ تۈردىكى شەيئىلەر (ياكى ھادىسىلەر) ئۈستىدە ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغان يەكۈن چىقىرىشتىن ئىبارەت ئىلمىي خۇلاسە چىقىرىش ئۇسۇلى.

ئىندۇكسىيىلەپ «ئىندۇكسىيىلىمەك» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئىندۇكسىيىلەپ سۈرەت يېتىشتۈرۈش.

ئىندۇكسىيىلەپ سۈرەت يېتىشتۈرۈش <بىئول> سۇنئىي شارائىت ئاستىدا فىزىكا، خىمىيە قاتارلىق ئامىللاردىن پايدىلىنىپ جانلىقلارنى تۇساتتىن ئۆزگىرىش پەيدا قىلىشقا ئىندۇكسىيىلەپ، شۇلارنىڭ ئىچىدىن ھايۋان، ئۆسۈملۈك ۋە مىكروئورگانىزملارنىڭ يېڭى سورتىنى تاللاش ۋە يېتىشتۈرۈش.

ئىندۇكسىيىلەنگەن «ئىندۇكسىيىلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئىندۇكسىيىلەنگەن تۇساتتىن ئۆزگىرىش.

ئىندۇكسىيىلەنگەن تۇساتتىن ئۆزگىرىش <بىئول> جانلىق ئورگانىزملارنى ئاڭلىق تۈردە فىزىكا، خىمىيىلىك ئۇسۇللار بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، ئىرسىي ماددىسىدا ئۆزگىرىش پەيدا قىلدۇرۇش. ئۇ خروموسومىلارنىڭ غەلىتە ئۆزگىرىشى ۋە گېنلارنىڭ تۇساتتىن ئۆزگىرىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىندۇكسىيىلەنمەك «ئىندۇكسىيىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىندۇكسىيىلىك ئى. ئىندۇكسىيىسى بار، ئىندۇكسىيىگە ئىگە: ئىندۇكسىيىلىك ئەقلىي خۇلاسە.

ئىندۇكسىيىلىك ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> ئالاھىدىلىكنىڭ ئالدىنقى شەرتىدىن ئومۇمىيلىقنىڭ يەكۈنىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئارقىلىق ئېرىشىلگەن خۇلاسە.

ئىندۇكسىيىلىك باغلىنىش <فىز> ئۈچ زەنجىردە تەۋرەنمە توك ھاسىل قىلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. تۆۋەن كونتۇردا تەۋرەنمە توك پەيدا بولغان چاغدا، ئۆز ئىندۇكسىيە تۈپەيلىدىن ئۈچ زەنجىردە ئوخشاش چاستوتىلىق تەۋرەنمە توك ھاسىل بولۇپ، ئۈچ زەنجىر سىرتىغا قارىتا ئېلېكترماگنىت دولقۇنىنى تارقىتىدۇ.

ئىندۇكسىيىلىك توك <فىز> ئېلېكتىر ماگنىت ئىندۇكسىيىسىدىن ھاسىل بولغان توك. مەسىلەن، شەھەر ئاھالىسىنى تەمىنلەيدىغان توك ئىندۇكسىيىلىك توكتۇر.

ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسە <لوگ> ← **ئىندۇكسىيىلىك ئەقلىي خۇلاسە.**

ئىندۇكسىيىلىك زەرەتلەش ماشىنىسى <فىز> ئايلىنىۋاتقان دىسكىدىن پايدىلىنىپ ئىندۇكسىيە ئارقىلىق زەرەتلەيدىغان قۇرۇلما.

ئىندۇكسىيىلىك قىزدۇرۇش <فىز> ئۆزگىرىۋاتقان ئېلېكتىر ماگنىت مەيدانى ئۆتكۈزگۈچنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاسىل قىلغان قايىنامسىمان توك كەلتۈرۈپ چىقارغان ئېنېرگىيە خورىشىنى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرۇشتىن پايدىلىنىپ قىزدۇرۇش ئۇسۇلى.

ئىندۇكسىيىلىك كۆرسەتكۈچ ئەسۋاب <فىز> تۆمۈر ئۆزەكلىك ئىككى كاتۇشكا بىلەن ئوقىغا ئورنىتىلغان ئاليۇمىن دىسكىدىن تۈزۈلگەن ئېلېكتىرلىك كۆرسەتكۈچ ئەسۋاب. بۇنىڭدا بىر كاتۇشكا ھاسىل قىلغان ئۆزگىرىشچان ماگنىت مەيدانى ئالیۇمىن دىسكىدا ئىندۇكسىيىلىك قايىنامسىمان توك پەيدا قىلىپ، يەنە بىر كاتۇشكا ھاسىل قىلغان ئۆزگىرىشچان ماگنىت مەيدانى بىلەن تەسىرلىشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئالیۇمىن دىسكا ئايلىنىپ تەكشۈرۈش ۋە ئۆلچەش ئېلىپ بارىدۇ. بۇ خىل ئەسۋاب ئاساسەن ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىندۇكسىيىلىك ئېلېكتىر يۈرگۈزگۈچى كۈچ <فىز> ئېلېكتىر ماگنىت ئىندۇكسىيىسى سەۋەبىدىن ئۆتكۈزگۈچتە ھاسىل بولغان ئېلېكتىر يۈرگۈزگۈچى كۈچ.

ئىندۇكسىيىلىمەك پ. ئىندۇكسىيە ياكى ئىندۇكسىيە ھادىسىسىنى پەيدا قىلماق.

ئىندېكس ئى (ر<لات) ① <ئەد> گېزىت-ژۇرنال، كىتاب، ئەسەرلەر، ئۇلاردىكى سۆز-ئىبارىلەر قاتارلىقلارنى ئۆز تۈرى بويىچە ياكى مەزمۇن-مەنىسى بويىچە خاتىرىلىۋېلىپ، ھەربىرىنىڭ بەت نومۇرىنى كۆرسىتىپ، بەلگىلىك رەت-تەرتىپ بويىچە رەتلەپ چىقىپ، كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ھازىرلانغان ماتېرىيال: كىتابلار ئىندېكسى. تۈركىي تىللار دىۋانىنىڭ ئىندېكسى. ② <مات> ئاساسەن بەلگە ئاستىغا قويۇلىدىغان ھەرپلىك ياكى سانلىق كۆرسەتكۈچ.

ئىندېكس ئېللىپسوئىد <فىز> ئانىئزوتروپىك مۇھىتنىڭ سۇندۇرۇش كۆرسەتكۈچى بىلەن يورۇقلۇقنىڭ تارقىلىش يۆنىلىشى ۋە يورۇقلۇق دولقۇنى ئېلېكتىر مەيدانىنىڭ كۈچلۈكلۈكى ۋېكتورىنىڭ يۆنىلىشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەسۋىرلەيدىغان ئېللىپسوئىد.

ئىندېن ئى (ئىنگ) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى C_9H_8 رەڭسىز سۇيۇقلۇق. خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ، ئوڭايلا پولىمېرلىنىش رېئاكسىيىسىنى پەيدا قىلىدۇ. سىنتېتىك سىمولا ئىشلەشنىڭ خام ئەشياسى. ئادەتتە باشقا سۇيۇق ھالەتتىكى ئالكانلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ، سىرنىڭ ئېرىتكۈچىسى قىلىنىدۇ.

ئىندىئان ئى <ئىرق> ← **ئىندىئانلار.**

ئىندىئان تىلى <تىل> ئامېرىكا

قىتئەسىدىكى يەرلىك ئاھالىلارنىڭ تىلى. بۇ تىل توققۇز چوڭ تىل سىستېمىسىغا بۆلۈنىدۇ، بەزىلىرىنىڭ يېزىقى بار.

ئىندىئانلار ئى <ئىرق> ئامېرىكا قىتئەسىدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ ئىسىمنى ساياھەتچى كولۇمبو (Gristoforo Colombo (1451—1506)) ئامېرىكىدىكى يەرلىك ئاھالىلارغا ئىسىم قىلىپ قويغان. كېيىن بۇ ئۇلارنىڭ رەسمىي مىللەت نامى بولۇپ قالغان. ئىندىئانلارنىڭ تېرىسى قىزىلغا مايىل قارا بولۇپ، ئىلگىرى قىزىل ئىرقتىكىلەر دەپ ئاتالغان. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئوتتۇرا، جەنۇبىي ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرگە ئولتۇراقلاشقان.

ئىندىكاتور ئى (ر<لات) ① <خىم> بىر تۈردىكى خىمىيىۋى رېئاكتىپ. ئۇ ماددىلارنىڭ مەلۇم بىرىكمە، ئېلېمېنت ياكى ئىئوننىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تەكشۈرۈشتە ياكى شۇ ماددىنىڭ خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتىنىڭ ئۆزگەرگەن-ئۆزگەرمىگەنلىكىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ. ئىندىكاتورلارنىڭ رەڭ ئۆزگىرىشى نۇرلىنىش ئۆزگىرىشى ياكى لايقلىنىش دەرىجىسىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن پايدىلىنىدۇ. ② <فىز> تەكشۈرگۈچى ئاپپاراتلار ئاسان پەرقلەندۈرۈلەيدىغان، شۇنىڭدەك ئىز كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماددا. رادىئوئاكتىپ ئىندىكاتور ۋە كەم ئۇچرايدىغان تۇراقلىق ئىزوتوپ ئىندىكاتورلىرى دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئىندىكاتورنىڭ رەڭ ئۆزگەرتىش دائىرىسى <خىم> ئىندىكاتورلاردا رەڭ ئۆزگىرىشى يۈز بېرىدىغان PH قىممىتى دائىرىسى.

ئىندىمەك (توغرىسى: ئۈندىمەك) ← ئۈندىمەك.

ئىندىن ئى. ئۆگۈندىن كېيىنكى چىندىندىن بۇرۇنقى كۈن.

ئىندىنلىق «ئىندىن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئىندىنلىققا كېلىدۇ. * ئىندىنلىققا يولغا چىقىمىز.

ئىندىۋىد ئى (د) ئۆزىگە مۇستەقىل ھەربىر تىرىك نەرسە (يەنى ئورگانىزم، جانىۋار ياكى ئۆسۈملۈك).

ئىندىۋىدلىق ① سۈپ. ئىندىۋىدى بار، ئىندىۋىدقا ئىگە. ② رەۋ. ئىندىۋىدى بار ھالەتتە، ئىندىۋىدقا ئىگە ھالدا: ئىندىۋىدلىق يېتىلىش.

ئىندىۋىدلىق يېتىلىش <بىئول> كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلارنىڭ ئوزۇقلانغان تۇخۇمىنىڭ يېتىلىشىدىن باشلاپ ئىندىۋىدنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگىچە بولغان بارلىق يېتىلىش جەريانى.

ئىندىۋىدۇئال سۈپ (د) بىرەر شەخسكە خاس، شەخسىي، خۇسۇسىي: ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەت.

ئىندىۋىدۇئال پسىخىكىلىق تىلشۇناسلىق ئېقىمى <تىل> تىلشۇناسلىق ئېقىملىرىدىن بىرى. ئۇ XX ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدا شەكىللەنگەن. بۇ ئېقىمدىكىلەرنىڭ نەزەرىدە تىلنىڭ ئۆزگىرىشى قائىدىلىك بولىدۇ دەپ قارىلىپ جانلىق تىل (ھازىر قوللىنىلىۋاتقان تىرىك تىل) ۋە دىئالېكتنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش تەكىتلەنگەن ھەمدە تىل ماتېرىياللىرىنى يىغىش ۋە ئۇنى ئانالىز قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىندىۋىدۇئال پسىخىكىلىق پائالىيەتلەر (شەخسلەرنىڭ

پىسخىكىلىق پائالىيەتلىرى) تىل تەرەققىياتىغا ئاساسىي سەۋەب بولغۇچى نەرسە دەپ قارالغان.

ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرماق «ئىندىۋىدئاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇش ① «ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <ئەد> پېرسوناژلارنىڭ خاسلىقىنى توغرا تەسۋىرلەش، ئۇلارنىڭ شەخسىي ئالاھىدىلىكلىرىنى تولۇق ئىپادىلەش ئارقىلىق، پېرسوناژلار ئوبرازىنى تېخىمۇ روشەن، ئېنىق قىلىپ تەسۋىرلەش.

ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇلماق «ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىندىۋىدۇئاللاشماق پ. خاسلاشماق، خۇسۇسىيلاشماق.

ئىندىۋىدۇئاللىق ① «ئىندىۋىدۇئال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <پسخول> كىشىنىڭ مەلۇم ئىجتىمائىي شارائىت ۋە تەربىيە ئارقىسىدا شەكىللەنگەن بىرقەدەر تۇراقلىق خۇسۇسىيىتى. ③ <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر ئالاھىدىلىكى.

ئىندىۋىدۇئاللىق پەرقى <پسخول> كىشىلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان پسىخىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى.

ئىندىي ئى (ر<لات) <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى In (indium). كۈمۈش رەڭدە، سوزۇلۇشچانلىقى ئىگە، قوغۇشۇندىن يۇمشاق. ئادەتتە قېتىشما ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە كۆزنىش چىرىغىنىڭ نۇر قايتۇرۇش ئەينىكىنىڭ نۇر قايتۇرۇش قابىلىيىتىنى ئاشۇرالايدۇ.

ئىنژېنېر ئى (ر<فران) تېخنىك خادىملارغا بېرىلىدىغان، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ياكى تېخنىكىنىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولغان مۇتەخەسسىس.

ئىنژېنېرلىق ئى. ئىنژېنېرغا يۈكلەنگەن خىزمەت، ۋەزىپە: ئىنژېنېرلىق قىلماق.

ئىنژېنېرلىق پېترولوگىيىسى <گېئول> توپا ۋە تاغ جىنسلىرىنىڭ ئىنژېنېرلىق گېئولوگىيىلىك خۇسۇسىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئادەتتە ئۇ ئىنژېنېرلىق گېئولوگىيىسىنىڭ مۇھىم نەزەرىيىۋى ئاساسلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئىنژېنېرلىق گېئولوگىيىسى <گېئول> گېئولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى يەنى ئىنسانلار پائالىيىتى ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئالاقىدار تۈرلۈك گېئولوگىيىلىك مەسىلىلەرنى تەكشۈرىدىغان، تەتقىق قىلىدىغان ۋە ھەل قىلىدىغان پەن.

ئىنژېنېرلىق گېئولوگىيىسى خەرىتىسى <گېئول> قۇرۇلۇشنىڭ گېئولوگىيىلىك شارائىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ۋە ئۇنىڭغا باھا بېرىدىغان ئىنژېنېرلىق گېئولوگىيىسىگە ئائىت بەزى مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىدىغان ۋە مۆلچەرلەيدىغان مەخسۇس گېئولوگىيىلىك خەرىتە.

ئىنساپ ئى (ئە) ھەرقانداق ئىشنى ئادالەت ۋە ۋىجدان بىلەن قىلىش تۇيغۇسى، قابىلىيىتى؛ توغرىلىق، ئادىللىق، ھالاللىق؛ رەھىمدىللىك: ئىنساپ بىلەن ئىش قىلماق. * ئۇنى سەۋەبچى بولدى، دېگەن كىشلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك، ئەلۋەتتە. * بوۋاي: — تېزەك قالاپ جانىنى قىيناش پەرھىزمىدى،

ئىنساپ قىلىڭلار! — دەپ بىر ئىككى ئېغىز ھەق گەپنى ئېيتىپتۇ.

ئىنساپ بەرمەك ئىنساپ ئاتا قىلماق: – خۇدايىم ئۆزى ئىنساپ بەرسۇن «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ» دەپتىكەن، – دېدى زورىخان.

ئىنساپقا كەلمەك ئىنساپ بىلەن ئىش قىلماق، ئىنساپ قىلماق: ھەي قىزىم، ئۇقتۇڭمۇ، داداڭ خېلى ئىنساپقا كېلىپ قېلىپتۇ، قانداق رەختنى كۆڭلەك كىيىسلەر؟ * باي ئىنساپقا كەلسە ياخشى بولاتتى.

ئىنساپ قىلماق رەھىم قىلماق؛ ئىنساپ بىلەن ئىش قىلماق: – ئىنساپ قىلسىلا ھاجىم، – دېدى پاكار، دوغىلاق كەلگەن باقىنىياز دېھقان، – ئانداق دېگىچە ھەممىسلا بىزنىڭ ئۆيدە قونسۇن دېمەملا. * بىر سەرگە ئالغان مالنى ئىنساپ قىلسام بىر سەر ئىككى مىسقالغا، ئىنساپ قىلمىسام بىر يېرىم سەرگە ئالدىم دەپ يالغان ئېيتىپ سېتىشىم كېرەك.

ئىنساپ كۆتۈرۈلمەك ھايا-نومۇس، قانائەت، ئىنساپ يوقالماق: ھازىر يۇرتتا ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ، بىر-بىرىدىن سەت، بىر-بىرىدىن دەھشەتلىك ئىشلار بولۇۋاتىدۇ.

ئىنساپ-تەۋپىق ئىنساپ ۋە تەۋپىق: – خۇدايىتائالادىن خامۇشقا ئىنساپ-تەۋپىق تىلەيلى، مۇبادا يامانلىق قىلمەن دېسە، جازاسىنى خۇدايىم بەرسۇن، – دېدى تۆمۈر خەلپە. * بۇ ئالتۇن قىزىمىز يا ئۆزىگە ئوخشاش ئىنساپ-تەۋپىقلىق بىر ۋاپادار قىز تۇغۇپ بېرىدۇ، يا ئامانقۇلغا ئوخشاش باتۇر بىر ئوغۇل نەۋرە كۆرۈرلا.

ئىنساپ-دىيانەت ئىنساپ ۋە دىيانەت: – بىز ھەممىمىز مۇسۇلمان، ئىنساپ-دىيانەت مۇسۇلمان ئەقىدىسىنىڭ جەۋھىرى.

ئىنساپسىز سۈپ. ئىنساپى يوق، ئىنساپى قالمىغان: ئىنساپسىز بالا. * ئىنساپسىز قوشۇق سالسا، يەتتە ئوتلاپتۇ (ماقال). * – ئىنساپسىز بولغاندىكىن كېيىن ئۇنىمۇ قىلارسەن تېخى! – دەپتۇ تۆگە غەزەپلىنىپ.

ئىنساپسىزلىق «ئىنساپسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىنساپسىزلىق قىلماق. * — نېمە بۇ، بىرلا ئۆزۈم چېلىشىم كېرەكمۇ! بۇ ئىنساپسىزلىققۇ، – دېدى ئۇ. * ياشلار ئىنساپسىزلىق پاتقىقىغا پاتقان چاغدا ۋىجدان ئەينىكىگە قاراپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ.

ئىنساپلىق سۈپ. ئىنساپى بار، ئىنساپنى ئۇنتۇمىغان: داداڭ ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن كىشىنىڭ ھەققىدىن قورقىدىغان ئىنساپلىق، ئىشچان ئادەم ئىدى. // ئىنساپلىقنىڭ دىلى ساپ (ماقال).

ئىنسان ئى (ئە) ئادەم، كىشى: ئىنسان بالىسى. ئۇلۇغ ئىنسان. * دۇنيادا ناخشا ئېيتمىغان ۋە ئۇنى چىن يۈرىكىدىن سۆيۈپ ئاڭلىمىغان بىرەر ئىنسان بارمىكىن؟

ئىنسان ئايىغى باسمىغان ئىنسانلار بېرىپ باقمىغان، ئىنسانلار تېخى ياشىمىغان، ئادەمدىن خالىي: ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن چۆللۈكلەر ھازىر بوستانلىققا ئايلاندى.

ئىنسان تەبىئىتى <پەلس> ئىنساننىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ «تەبىئىي خۇسۇسىيىتى» بىلەن سىنىپىيلىقتىن خالىي بولغان ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىنسان تەبىئىتى نەزەرىيىسى <پەلس> ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ۋە سىنىپىيلىقىنى قايرىپ قويۇپ، ئۇلاردىكى ئورتاق بولغان ماھىيىتىنىڭ خاسلىقىنى بايان قىلىدىغان بىر خىل ئۇقتىسىنەزەر ياكى تەلىمات.

ئىنسان قېلىپىدىن چىقماق ئادىمىيلىقىنى يوقاتماق، ۋەھشىيلىك قىلماق: ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇ ياۋۇزلار، يۇرت خەلقىنى

تىرىپىرەن قىلىۋەتتى.

ئىنسانلار بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتى <جۇغ> ئىنسانلارنىڭ جۇغراپىيىلىك مۇھىتنى بىلىش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش جەريانىدا يۈز بەرگەن بىر-بىرىگە تەسىر قىلىش، بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىش مۇناسىۋىتى.

ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى <جۇغ> ئىنسانلار جەمئىيىتى جايلاشقان ئېكولوگىيىلىك مۇھىت.

ئىنسان مەدەنىيىتى <پەلس> پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان ئىجتىمائىي مەدەنىيەت.

ئىنسان مەدەنىيىتى ئىلمى <پەلس> ← **ئىجتىمائىي پەن.**

ئىنسان مەركەز تەلىماتى <پەلس> ئادەمنى ئالەمنىڭ مەركىزى دەپ قارايدىغان نۇقتىئىنەزەر. ئۇ ئادەمدە خۇدانىڭ ماھىيىتى بار دەپ قارايدىغان دىنىي ئىدىيە بىلەن باغلانغان. بۇ نەزەرىيە بويىچە بولغاندا، يەر شارى ئالەمنىڭ مەركىزىمىش، دۇنيانى بولسا، ئىلاھ ئادەم ئۈچۈن ياراتقانمىش. ماركسىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم بۇ تەلىماتنى رەت قىلىپ، ئادەمنى ئىجتىمائىي جانلىق مەۋجۇدات دەپ قارايدىغان ھەقىقىي ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئىنسانپەرۋەر سۈپ (ئە+پ) ئىنسانىيەت مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان، ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنپەئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان: ئىنساپەرۋەر ئادەم.

ئىنسانپەرۋەرلىك ① «ئىنسانپەرۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <پەلس> XIV — XVI ئەسىرلەردىكى ياۋروپا ئەدەبىيات-سەنئىتىنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدە ئىلغار مۇتەپەككۇرلار مەدرىسە پەلسەپىسى ۋە چېركاۋ ئىدىيىسىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان، ئىنسانغا خەيرخاھلىق قىلىش ۋە ھۆرمەت قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئىنساننى مەركەز قىلىدىغان دۇنيا قاراش. ئۇ بىر خىل بۇرژۇئازىيە ئىدېئولوگىيىسى بولۇپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ دەسلەپكى راۋاجلىنىش دەۋرىدە پەلسەپە، سىياسىي ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت جەھەتلەردە كەڭ ئىپادىلەنگەن ھەمدە فېئوداللىق ئىدىيىگە قارشى تۇرۇش جەھەتتە ئاكتىپ رول ئوينىغان. بۇرژۇئا ھاكىمىيىتى تىكلەنگەندىن كېيىن، ئۇ بارا-بارا كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى سىنىپىي زىددىيەتلەرنى يوشۇرىدىغان، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئالدايدىغان ئىدىيىۋى قورالغا ئايلىنىپ قالدى. پرولېتارىياتنىڭ يولغا قويىدىغىنى ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىك بولۇپ، بۇرژۇئازىيە ئىنسانپەرۋەرلىكىدىن پەرقلىقتۇر.

ئىنسانپەرۋەرلىك نەزەرىيىسى <ئەد> ئىنسانلارنىڭ سىنىپىيلىقى ۋە ئىجتىمائىيلىقى ئىنكار قىلىنىدىغان، ئۇلارنىڭ ماھىيىتى چۈشەندۈرۈلىدىغان، ھەرقايسى سىنىپ ئادەملىرىدە تۇغما مۇتلەق، ئۆزگەرمەس ئورتاق تەبىئەت بار دېگەن نەرسە كۆچەپ تەرغىپ قىلىنىدىغان بىر خىل ئەكسىيەتچى نۇقتىئىنەزەر ۋە تەلىمات.

ئىنسانچىلىق ى. ئىنسانغا خاس تۇرمۇش، ھالەت: ئىنسانچىلىقتا بىلگەن نەرسەڭنى باشقا بىرىگە سۆزلىۋەتمىسەڭ، ئىچىڭ بوشىمىغاندەك قاپقارا بولۇپ يۈرىدىكەنسەن.

ئىنسانشۇناس ئى. ئىنسانشۇناسلىق ئىلمى بويىچە مۇتەخەسسىس، ئالىم.

ئىنسانشۇناسلىق ئى <ئىرق> ئىنسانلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئېۋولېۋتسىيىسى ۋە ئىرقلارنىڭ تۈرلەرگە ئايرىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىنسانلارچە رەۋ. ئىنسانلاردەك، ئىنسانلارغا ئوخشاش: -مەنمۇ بىر ئىنسان، - دېدى ئۇ، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ، - ئىنسان تۇرمۇشىنى ئىنسانچە ئۆتكۈزۈشۈم لازىم.

ئىنسانلىق سۈپ. ئىنسانغا خاس بولغان، ئىنسانغا خاس: ئىنسانلىق بۇرچ. * باشقىلار ئۇلارنىڭ ئىنسانلىق قەدىر-قىممىتىنى كەمسىتىشكە يول قويمايدۇ.

ئىنسانىي سۈپ (ئە) ① ئىنسانغا، ئادەمگە خاس؛ ئادەمىي: يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەت. ئىنسانىي ھۆرمەت. ئىنسانىي نام. ئىنسانىي ھوقۇق خىتابنامىسى. ② ئىنسانپەرۋەر، ئادەمىيلىككە مۇۋاپىق: بىزنىڭ قانۇنلىرىمىز جاھاندا ئەڭ ئادىل ۋە ئىنسانىيدۇر.

ئىنسانىي ھوقۇق خىتابنامىسى <تارىخ> ① 1789-يىلى فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىدا ماقۇللانغان خىتابنامە. ئۇ بۇرژۇئازىيىنىڭ فېئودالىزمغا قارشى كۈرىشىدىكى پروگراممىسى خاراكتېرلىك ھۆججەت بولۇپ، ئۇنىڭدا: ھوقۇق جەھەتتە، ئىنسانلار تۇغۇلۇشىدىن تارتىپ ھەتتا باشتىن-ئاخىر ئەركىن ۋە باراۋەر بولۇشى كېرەكلىكى تەشەببۇس قىلىنغان. ② 1948-يىلى 12-ئاينىڭ 10-كۈنى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلتىيىدا ماقۇللانغان خىتابنامە. ئۇنىڭدا: دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئەر-ئاياللارنىڭ پەرقسىز ھالدا ھاياتلىق، ئەركىنلىك، جىسمانىي بىخەتەرلىك، سايلامغا قاتنىشىش، خىزمەت قىلىش، تەربىيە ئېلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاساسىي ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكتىن ھەمدە سۆزلەش، يىغىلىشقا قاتنىشىش ۋە ئىتتىپاق بولۇپ ئۇيۇشۇش قاتارلىق ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولۇشىنىڭ لازىملىقى تەكىتلەنگەن.

ئىنسانىيەت ئى (ئە) ئىنسانلار، ئادەملەر: ئىنسانىيەت تارىخى. ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى. * - رۇخسەت بولسا مەن كۆرسىتىپ باقاي، - لاچىن ئورنىدىن تۇردى، - مېنىڭچە مۇشۇكىياپىلاقنىڭ ئىنسانىيەت ئۈچۈن قوشۇۋاتقان تۆھپىسى ناھايىتى زور، دەپ قارايمەن.

ئىنسانىيەت ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى <جۇغ> ئادەملەر بىلەن مۇھىتتىن تەشكىل تاپقان، ئادەمنى مەركەز قىلغان ئېكولوگىيىلىك سىستېما.

ئىنسانىيەتچىلىك ئى. پۈتۈن ئىنسانلارغا خاس بولغان تۇرمۇش، ئىش-پائالىيەت: ئۆز پايدىسىنى كۆزلەپ باشقا كىشىلەرگە زىيان سېلىش - ئىنسانىيەتچىلىك ۋە ئىنساپ ئەمەس. * سىنىڭ بۇنداق قىلمىشىڭ ئەقەللىي ئىنسانىيەتچىلىككىمۇ مەنسۇپ بولمايدىغان رەزىللىك بولىدۇ.

ئىنسانىيلاشتۇرماق « ئىنسانىيلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنسانىيلاشتۇرۇش « ئىنسانىيلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

ئىنسانىيلاشتۇرۇش قارىشى <پەلس> ئىنسانلارغا خاس تەبىئەت ۋە خۇسۇسىيەتنى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ سىرتىدىكى كۈچكە كۆچۈرۈش، يەنى ئادەمنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ئىلاھقا بېرىش كۆزقارىشى.

ئىنسانىيلاشماق پ. ئىنساننىڭ خاس

خۇسۇسىيىتى، تەبىئىتى ئۆزگە يۈكلەنمەك، ئىنسانلارغا خاس خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق.

ئىنسانىيلىق ① «ئىنسانىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <پەلس> ئادەمدە بولىدىغان نورمال ھېسسىيات ۋە ئەقىل.

ئىنسانىيلىق نەزەرىيە <پەلس> ← **ئىنسان تەبىئىتى نەزەرىيىسى.**

ئىنستىتۇت ئى (ر<لات) ① <مائار> ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىر خىلى. مەلۇم كەسىپتىكى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىدۇ. مەسىلەن، سانائەت ئىنستىتۇتى، مۇزىكا ئىنستىتۇتى، تېببىي ئىنستىتۇت، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى دېگەندەك: ئابدۇزاھىر 1990-يىلى سابىق مەركىزى مىللەتلەر ئىنستىتۇتى (ھازىرقى مەركىزى مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى) نى پۈتتۈرۈپ، بۆلۈممىزگە تەقسىم قىلىنغان، شۇنىڭدىن باشلاپ «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» نى تۈزۈش خىزمىتىگە قاتناشتى. ② پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەنلەر بويىچە بۆلۈنگەن تەتقىقات ئورۇنلىرى: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تىل-تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى.

ئىنسۇجىن ئادەم، ئىنسان ۋە جىن-شاياتۇنلار: ئىنسۇجىن ئاياغ باسمىغان بىپايان چۆل-دەشتلەر قوينىدا ھاياتلىققا ئىزنا قويۇپ كېتىۋاتىمىز. * ئىنسۇجىن كۆرۈنمەيدىغان تار چىغىر يولدا ياسىن ئاستا كېتىۋاتاتتى.

ئىنسۇلىن ئى (ر<لات) <بىئول> ئۇيقۇلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل گورمون. ئۇ جىگەر ۋە مۇسكۇللار ئىچىدە ھايۋان ئاقسىلىنىڭ ھاسىل بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، توقۇلمىلاردىكى گلۇكوزىنىڭ ئىشلىتىلىشى ۋە ئوكسىدلىنىشىنى تېزلىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق بەدەندىكى قانىنىڭ قەنت مىقدارىنى تەڭشەيدۇ. ئىنسۇلىنىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىش مىقدارىنىڭ كېمىيىشى دىئابىت كېسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ ياسالمىلىرى بىلەن دىئابىت كېسىلىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

ئىنسىقتى سۈپ. دىئال. ئېزىلەڭگۈ.

ئىنشا ئى (ئە) باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تۆۋەن يىللىقلىرىدا ئوقۇغۇچىلارغا توغرا، چىرايلىق يېزىشنى ئۆگىتىش مەقسىتىدە بېرىدىغان يازما مەشق: ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ تۆۋەندىكى بىر نۇسخا خەت ئىنشا قىلىندى.

ئىنشائات ئى (ئە) <بىن> مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن سېلىنغان تۈرلۈك قۇرۇلۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ جاھازا ئۈسكۈنىلىرى: سۇ ئىنشائاتى. * رەسىمدە يۇلتۇزلار ئارىسىدا ئۇچۇۋاتقان راكېتىلار، نېفىت ۋىشكىلىرى، پولات زاۋۇتى ئىنشائاتلىرى كۆككە تاقىشىپ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مەنزىرە ئەكس ئەتكەنىدى.

ئىنشائاللا ئى (ئە) «خۇدا خالىسا» دېگەن مەنىدىكى ياخشى تىلەكنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئۇياتىماڭ مەلىكەم، ھەرقانداق سىرىڭىز بولسا ئېيتىڭ، ئىنشائاللا بۇ رەنجى ئەلەمدىن خالاس بولغايسىز. * — خاپا بولماڭ، ئەتە ئىنشائاللا، بىز بېرىپ سىزنىڭ گۇناھىڭىزنى تىلىۋالىمىز، — دېيىشىپتۇ غەۋۋاسلار.

ئىنفرا سۈپ (ر<لات) <فىز> چاستوتىسى ئىنتايىن تۆۋەن؛ دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئادەتتىكىدىن ئۇزۇن؛ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ياكى ئاڭلانمايدىغان (نۇر، ئاۋاز قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىنفرا قىزىل نۇر. ئىنفرا ئاۋاز.

ئىنفرا ئاۋاز <فىز> چاستوتىسى 20 گېرتستىن تۆۋەن بولغان، ئاڭلانمايدىغان ئاۋاز دولقۇنى. ئۇ تارقىلىش جەريانىدا ئانچە كۆپ ئاجىزلاشمايدۇ، شۇڭا بوران چىقىشنى ئالدىن مۆلچەرلەش، يەر تەۋرەش مەركىزىنى ئېنىقلاش، كانلارنى تېپىش جەھەتلەردە كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئىنفرا ئاۋاز دولقۇنى <فىز> چاستوتىسى 20 گېرتستىن تۆۋەن بولۇپ، ئاڭلاش سەزگۈسىنى قوزغىتالمايدىغان ئاۋاز دولقۇنى. بۇنىڭ تارقىلىش جەريانىدىكى ئاجىزلىشىشى ئازراق بولۇپ، بوران كۈچىنى ئالدىن مۆلچەرلەش، يەر تەۋرەش مەركىزىنى تەكشۈرۈپ ئۆلچەش، كان ئىزلەش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىنفرا ئاۋاز ئىلمى <فىز> ئاكۇستىكىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئىنفرا ئاۋازنىڭ پەيدا بولۇشى، تارقىلىشى، قوبۇل قىلىنىشى ۋە قوللىنىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىنفرا قىزىل نۇر <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى كۆزگە كۆرۈنىدىغان نۇرنىڭكىدىن ئۇزۇن بولغان ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى. سپېكتىردا قىزىل نۇرنىڭ سىرتىدا تۇرىدۇ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 0.3 مىللىمېتىردىن 7700 ئانگىستىرمغىچە ئالاھىدە ياسالغان فوتو سۈرەت لېنتىسىغا يورۇقلۇق سەزدۈرىدۇ، تۇماننى يېرىپ ئۆتۈش ئىقتىدارى كۆزگە كۆرۈنىدىغان نۇردىن كۈچلۈك. ئادەتتە ئۇ ناھايىتى كۈچلۈك ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىگە ئىگە بولۇپ، سانائەتتە قىزىتىشنىڭ ئىسسىقلىق مەنبەسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە تەكشۈرۈش، ئۆلچەش تېبابەتچىلىك قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىنفرا قىزىل نۇر پەنجىرىسى <فىز> ئاتموسفېرا پەنجىرىسىنىڭ بىر خىلى. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 1mm دىن 15mm غىچە بولغان ئىنفرا قىزىل نۇر رايونىدا يەنە تەنە دولقۇن بۆلىكى بولۇپ، ئەڭ كېڭىنىڭ دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 8mm دىن 14mm غىچە بولىدۇ. ئاتموسفېرادىكى ئىنفرا قىزىل نۇرنى سۈمۈرۈۋالىدىغان ئاساسلىق گازلار سۇ ھورى، كاربون دىئوكسىد ۋە ئوزوندىن ئىبارەت.

ئىفرا قىزىل نۇررېشاتكىسى <فىز> ئوقۇر ئارىلىقلىرى كەڭرەك، ئەمما نەپىس ياسالغان چاچقۇچى ئوپتىك رېشاتكا. ئىنفرا قىزىل نۇر ساھەسىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە تەبىئىي ئالماسنىڭ قىرلىرى سۈركىلىپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئويۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئۇ يورۇقلۇق قۇۋۋىتىنىڭ كۆپىنچىسىنى مەلۇم بىر دەرىجىلىك دىفراكسىيە سپېكتىرىغا يىغالايدۇ. كۆپىنچە ئىنفرا قىزىل نۇر سپېكتىرىنى تەتقىق قىلىش ئىشلىرىدا قوللىنىلىدۇ.

ئىنفرا قىزىل نۇرلۇق رەسىم تارتىش <فىز> ئىنفرا قىزىل نۇر ۋە ئىنفرا قىزىل نۇرنى سېزىدىغان پلېيونكىدىن پايدىلىنىپ رەسىم تارتىش ئۇسۇلى.

ئىنفورماتسىيە ئى (د<لات) ① ئۇچۇرلارنىڭ سانلىق مىقدارى، تارقىتىلىشى، يەتكۈزۈلۈشى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ماتېماتىكىلىق ھېسابلاشلار ئارقىلىق ئۇچۇرنىڭ يەتكۈزۈلۈش ئىقتىدارى ۋە ئۈنۈمىنى ھېسابلاپ چىقىشلى بولىدۇ. ئادەتتە خەۋەرلىشىش، فىزىئولوگىيە، فىزىكا قاتارلىق پەنلەردە كەڭ تۈردە قوللىنىلىدۇ. ② ئاخبارات، مەلۇمات، ئۇچۇر.

ئىنفۇزورىيە ئى (ر<لات) <زوئول> ئاددىي ھايۋانلارنىڭ بىر كلاسسى. تېنىدە تۈكچىلىرى بولۇپ ھەرىكەت قىلىش ۋە ئوزۇقلۇق تۇتۇشتىكى ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ.

ئىنفىلتراتسىيە ئى (ر<لات) ① سۇيۇقلۇقنىڭ تەدرىجىي سىڭىپ كىرىش ھادىسىسى. ② <فىز> بەزى سۇيۇق جىسىملار بەزى قاتتىق جىسىملار بىلەن ئۇچراشقاندا، سۇيۇق جىسىمنىڭ قاتتىق جىسىم يۈزىگە چاپلىشىۋېلىش ھادىسىسى. ③ <تىب> توقۇلما ئارىلىق بوشلۇقلىرىدا غەيرىي نورمال ياكى باشقا ماددىلارنىڭ بارلىققا كېلىشى.

ئىنقىلاب ئى (ئە) <پەلس> ① ئېزىلگۈچى سىنىپلارنىڭ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىپ، كونا، چىرىك ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، يېڭى، ئىلغار بولغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى بەرپا قىلىشى. ئىنقىلاب كونا ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى بۇزۇپ تاشلاپ، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئالغا سىلجىتىدۇ. ② تۈپتىن قىلىنغان ئىسلاھات، ئۆزگەرتىش: ئىدىيىۋى ئىنقىلاب. تېخنىكا ئىنقىلابى. سانائەت ئىنقىلابى.

ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇق نەزەرىيىسى <پەلس> ماركسىزمنىڭ پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابنىڭ ئوخشاش بولمىغان ھەرقايسى باسقۇچلىرىنىڭ ھەم پەرقلىق، ھەم باغلىنىشلىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى. ئۇ ئىنقىلابنىڭ تۈرلۈك تەرەققىيات باسقۇچلىرى شەيئىلەرنىڭ سۈپەت پەرقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، باشقا-باشقا سۈپەتتىكى بۇ باسقۇچلارنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەسلىك كېرەك دەپ كۆرسىتىدۇ.

ئىنقىلاب قىلماق ئىنقىلاب ئېلىپ بارماق: ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن ھاياتنى قۇربان قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئىنقىلابنىڭ بۇرۇلۇش ياساش نەزەرىيىسى <پەلس> ماركسىزمنىڭ داۋاملىق ئىنقىلاب نەزەرىيىسى بىلەن ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇق نەزەرىيىسىنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى.

ئىنقىلاب ۋەزىيىتى <پەلس> ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك كرىزىسقا تەسىر كۆرسىتىدىغان، ئىنقىلابنىڭ ئوبيېكتىپ شارائىتلىرىنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ مەركەزلىك ئىپادىسى.

ئىنقىلابچى ئى. ئىنقىلاب قىلغۇچى، ئىنقىلابىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى: سادىر پالۋان يالغۇز ئىنقىلابچىلا بولۇپ قالماي، بەلكى ۋايىغا يەتكەن خەلق قوشاقچىسى ئىدى.

ئىنقىلابىي سۈپ. ئىنقىلابقا ئائىت؛ ئىنقىلاب روھى بىلەن سۇغىرىلغان: ئىنقىلابىي ھەرىكەت. ئىنقىلابىي روھ. ئىنقىلابىي رەھبەر.

ئىنقىلابىي بىرلىك سەپ <پەلس> بىر نەچچە سىنىپ ياكى بىر نەچچە سىياسىي پارتىيىنىڭ ئىنقىلابتىكى ئورتاق سىياسىي نىشانغا يېتىش ئۈچۈن تۈزگەن ئىتتىپاقى. مەسىلەن، ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ، خەلق دېموكراتىيە بىرلىك سېپى ۋە خەلقئارا بىرلىك سەپ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىنقىلابىي زورلۇق كۈچ <پەلس> ئېزىلگۈچى مىللەت ۋە خەلقلەرنىڭ

ئىنقىلابىي كۈرەش داۋامىدىكى دۈشمەن كۈچلەرگە قارىتا قوللىنىلىدىغان مەجبۇرلاش كۈچى.

ئىنقىلابىي قەھرىمانلىق <پەلس> ئۇلۇغ سىنىپ ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، جەمئىيەتتىكى ئەكسىيەتچى، مۇتەئەسسىپ كۈچلەر بىلەن ۋە تەبىئەت دۇنياسى بىلەن باتۇرلارچە، قەيسىرانە كۈرەش قىلىدىغان مەنىۋى قىياپەت. ئۇ پرولېتارىيات دۇنياقارىشىنىڭ بىر خىل ئىپادىسىدۇر.

ئىنقىلابىي قۇربان ئىنقىلاب يولىدا قازا قىلغان كىشى: ئىنقىلابىي قۇربان ل. مۇتەللىپنىڭ قەبرىسى ئاقسۇدا.

ئىنقىلابىي روھ ئىنقىلابچىغا خاس روھ: ئىنقىلابىي روھىمىزنى ئۇرغۇتۇپ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدايلى.

ئىنقىلابىي ئۈمىدۋارلىق <پەلس> ئىنقىلابچىلاردىكى تۇرمۇش ۋە كۈرەشنىڭ ئىستىقبالىغا تولۇق ئىشەنچتە بولۇشتەك بىر خىل مەنىۋى قىياپەت. پرولېتارىياتچە ئىنقىلابىي ئۈمىدۋارلىق پرولېتارىيات دۇنياقارىشىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىنقىلابىي ئىتتىپاقداش ئارمىيە <پەلس> پرولېتارىيات سىياسىي پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلاب غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بىرلىشىپ ھەرىكەت ئېلىپ بارغان ئىنقىلابىي سىنىپلار ۋە سىنىپىي قاتلاملارنىڭ ئورتاق نامى.

ئىنقىلابىيلاشتۇرماق « ئىنقىلابىيلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىسلاھات ئېلىپ بېرىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ياشلارنى ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش ئىنتايىن زۆرۈر.

ئىنقىلابىيلاشتۇرۇلماق « ئىنقىلابىيلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنقىلابىيلاشماق پ. ئىنقىلابىي روھ بىلەن سۇغىرىلماق: كادىرلار قوشۇنىدا ئىنقىلابىيلىشىش، بىلىملىك ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلىنىش، ياشلاشتۇرۇش تەلىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك.

ئىنقىلابىيلىق « ئىنقىلابىي » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شائىر ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەسەرلىرى بىلەن، شۇ دەۋرنىڭ تارىخىي-سىياسىي ۋەزىيىتىنى، جاھالەت، خورلاپات تەرەپلىرىنى، زۇلۇم-ئاسارەتنى، خەلقنىڭ ئارزۇ-تىلەكلىرىنى ۋە ئىنقىلابىيلىقنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

ئىنكار (ئە) ① ئى. تەن ئالماسلىق، قوبۇل قىلماسلىق، تەستىقلىماسلىق؛ رەت: ئىنكار قىلماق. ② ئى <پەلس> شەيئىنىڭ ئۆزىدە بار بولغان، شەيئىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگۈچى تەرەپ: ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى. ③ سۈپ. تەن ئالمىغان، قوبۇل قىلىنمىغان ياكى قىلىنمايدىغان، رەت قىلىنغان، تەستىقلانمىغان: ئىنكار تېئورېما. ئىنكار شەكىل. ئىنكار قاپقاق. ئىنكار مەسىلە.

ئىنكار تەستىقىي شەكىل <لوگ> تاللانما ئۈچ ھۆكۈملۈكنىڭ بىر خىل خۇلاسە شەكلى.

ئىنكار تېئورېما <مات> ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىدىغان مەسىلە.

ئىنكار شەكىل <لوگ> شەرتلىك ئۈچ ھۆكۈملۈكنىڭ بىر خىل خۇلاسە شەكلى.

ئىنكار قاپقاق <مات> لوگىكىلىق ئىنكارنى بىجىرىدىغان قاپقاق زەنجىرى.

ئىنكار قىلغۇچى <پەلس> شەيئىنىڭ ئۆزىدە بولغان، شەيئىنىڭ تەرەققىياتى

ۋە ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان تەرەپ. ھەممە شەيئىدە ئۆزىنى ئىنكار قىلغۇچى ئامىل بولىدۇ، يېڭى شەيئىنىڭ كونا شەيئىنى ئىنكار قىلىشى شەيئىدىكى ئىنكار قىلغۇچى ئامىلنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. كونا سۈپەتنىڭ يېڭى سۈپەتكە سەكرىشى شالىنىشتۇر. ئادەتتە ئۇ «مۇئەييەنلەشتۈرگۈچى» گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئىنكار قىلماق رەت قىلماق، يوققا چىقارماق: بۇ پولاتتەك پاكىت، ھېچكىممۇ ئىنكار قىلالمايدۇ. * ھەرقاچان بۇ قەلەمنىڭمۇ ئۆزۈڭنىڭ قەلىمى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىسەنغۇ دەيمەن؟

ئىنكار قىلىش <لوگ> ① شەيئىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى ياكى بىرەر مەسىلىنىڭ راستلىقىنى يوققا چىقىرىش، يەنى «مۇئەييەنلەشتۈرۈش» نىڭ ئەكسى. ② ئوبيېكتتا مەلۇم بەلگىنىڭ يوقلۇقىنى بايان قىلىش، يەنى «تەستىق» نىڭ ئەكسى.

ئىنكار مەسىلە <مات> ئەسلىي مەسىلىدىكى شەرت بىلەن نەتىجىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈۋاتقان سۆزلىرىنى ئىنكار قىلغۇچى سۆزلەرگە ئۆزگەرتىشتىن ياكى ئەسلىي مەسىلىدىكى ئىنكار قىلغۇچى سۆزلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرگۈچى سۆزلەرگە ئايلاندۇرۇشتىن ھاسىل قىلغان يېڭى مەسىلە ئەسلىي مەسىلىنىڭ ئىنكار مەسىلىسى قىسقىچە ئىنكار مەسىلە دېيىلىدۇ.

ئىنكارنى ئىنكار قىلىش <پەلس> دىئالېكتىك تەرەققىيات جەريانىدىكى بىر تەرەپنى ئىپادىلەيدىغان پەلسەپەۋى ئۇقۇم. ئۇ ھەممىدىن بۇرۇن گېگېل پەلسەپىسىدە بارلىققا كەلگەن. ئۇ تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە راۋاجلىنىش بولىدىغانلىقىنى، بۇ جەرياندا كونا نەرسىلەرنىڭ بەزى ئىجابىي ئالاھىدىلىكلىرى ۋە بەزى ئىجابىي تەرەپلىرى ساقلىنىپ قالىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى <پەلس> ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ بىر ئاساسىي قانۇنىيىتى، شۇنىڭدەك تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى. ئۇ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيەت پەيدا قىلغان تەرەققىياتىنىڭ بۇرما شەكىلدە، دولقۇن شەكىلدە ئالغا ئىلگىرىلەش جەريانى ئىكەنلىكىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

ئىنكار ھۆكۈم <لوگ> ئوبيېكتتا مەلۇم بەلگىنىڭ يوقلۇقى بايان قىلىنغان ھۆكۈم.

ئىنكار ھۆكۈم جۈملە <لوگ> بىر ھۆكۈم جۈملىنىڭ شەرتى بىلەن يەكۈنىنى ئايرىم-ئايرىم ئۇلارنىڭ ئىنكار شەكلىدە ئۆزگەرتىشتىن ھاسىل بولغان يېڭى ھۆكۈم جۈملە.

ئىنكار ئۇقۇم <لوگ> ئۆزى ئەكس ئەتتۈرگەن ئوبيېكتقا قارىتا مەلۇم بەلگىلەر ئىنكار قىلىنغان ئۇقۇم.

ئىنكارچى سۈپ. ئىنكار قىلغۇچى، ئىنكار قىلىدىغان: — يوق... — ئىنكارچى پەيلاسوپنىڭ سۆزى يادىمدا بار ئىدى، شۇڭا شۇنداق جاۋاب بەردىم.

ئىنكارچىلىق ئى <پەلس> ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى، مىللىي مەدەنىيىتىنى ھەتتا ھەممىنى تەھلىل

قىلىپ كۆرمەي، قارىغۇلارچە ئىنكار قىلىدىغان ئىدىيىۋى خاھىش.

ئىنكاس ئى (ئە) ① ئەينەكتە، سۇدا، ئومۇمەن يالتىراق نەرسە يۈزىدە ئەكس ئەتكەن تەسۋىر؛ ئەكس. ② <پەلس> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئادەملەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىشىدىن پەيدا بولغان تەسۋىر؛ بىلىش، ئادەمدىكى تۇيغۇ، تەسەۋۋۇر، ئىدىيە، ئۇقۇم قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ كىشىلەر مېڭىسىدە ئەكس ئېتىش شەكلىدۇر. ③ <پىسخول> ھايۋان ئورگانىزمىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرۇش ئىقتىدارى.

ئىنكاس قايتۇرۇش <بىئول> ئورگانىزملارنىڭ غىدىقلاشقا نىسبەتەن جاۋاب قايتۇرۇشى.

ئىنكاس قىلماق مەلۇم قىلماق، خەۋەرلەندۈرمەك، ئۇقتۇرماق: ئالماس ئاكا، مەن ئەھۋالنى ئىنكاس قىلغىلى كەلمىدىم، نارازىلىق بىلدۈرگىلى كەلدىم.

ئىنكاس نەزەرىيىسى <پەلس> ماتېرىيالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ئاساسىي قائىدىسى. ئۇ ئىدېئالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى بىلەن تۈپتىن قارىمۇقارشى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ تۇيغۇسى، چۈشەنچىسى ۋە پۈتكۈل بىلىش جەريانى ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئىنكاسى، ئادەمنىڭ بىلىمى تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ مەھسۇلى دەپ قارايدۇ.

ئىنكورپوراتىۋ ئى (ر<لات) قوشۇلۇش، بىرلىشىش، ئارىلىشىش.

ئىنكورپوراتىۋلىق سۈپ. كۆپ تەركىبلىك: ئىنكورپوراتىۋلىق تىل.

ئىنكورپوراتىۋلىق تىل <تىل> تىلدىكى گراماتىكىلىق مەنىلەرنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىنى ياكى سۆزلەرنىڭ بىرىكىش شەكلىنى ئاساسىي ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ ئايرىپ چىقىلغان تىل تىپلىرىنىڭ بىرى. بۇ تىپتىكى تىللارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا جۈملە قۇرۇلمىسى بىلەن سۆز قۇرۇلمىسى ئوخشاش بولىدۇ. مەسىلەن، شىمالىي ئامېرىكىدىكى ئىندىئانلارنىڭ چىنوك تىلى مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

ئىنكۇباتسىيە ئى (ر<لات) تۇخۇمدىن سۈنئىي ئۇسۇلدا چۆجە چىقىرىش مەشغۇلاتى ۋە ئۇسۇلى.

ئىنكۇباتور ئى (ر<لات) تۇخۇمدىن سۈنئىي ئۇسۇلدا چۆجە چىقىرىش مەشغۇلات ئورنى، قۇرۇلمىسى.

ئىنگە ئى. خانىنىڭ باللىرىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئايال.

ئىنگلىز ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ئىنگلىز بىرلىكلىرى سىستېمىسى <فىز> ئەسلىدە ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدىغان دۆلەتلەر ئورتاق قوللانغان بىرلىكلەر سىستېمىسى. بىر قاتار ئۆزگەرتىشلەردىن كېيىن ئامېرىكىدىمۇ قوللىنىلغان. ئۇنىڭ ئاساسىي بىرلىكلىرى يارد، قاداق، سېكۇنت.

ئىنگلىز تېخنىكا بىرلىكلىرى سىستېمىسى <فىز> تېخنىكىدا قوللىنىلىدىغان ئىنگلىز بىرلىكلىرى سىستېمىسى.

ئىنگلىز تىلى <تىل> ئىنگلىزلار ئىشلىتىلىدىغان تىل، شۇنداقلا خەلقئارادا ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى. بۇ تىل ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى،

گېرمان تىلى تۈركۈمىنىڭ غەربىي گېرمان تىلى تارمىقىغا كىرىدۇ. بۇ تىل ئەنگلىيە، ئامېرىكا، كانادا، ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرمۇ مەلۇم دەرىجىدە ئىنگلىز تىلىنى بىلىدۇ.

ئىنگلىز موسى مىق. ئىنگلىز بىرلىكلىرى سىستېمىسىدىكى يەر كۆلىمى بىرلىكى. بىر ئىنگلىز موسى 4840 كۋادرات يارد، 6,072 موغا تەڭ.

ئىنگلىز ملى ئىنگلىز بىرلىكلىرى سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇق بىرلىكى. بىر ئىنگلىز ملى 5280 فۇت، 1,6093 كىلومېتىرغا تەڭ.

ئىنگلىزچە ① سۈپ. ئىنگلىزلارغا، ئىنگلىز خەلقىگە، ئىنگلىز تىل-يېزىقى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت، ئىنگلىزلارغا خاس: ئىنگلىزچە ناخشا. ئىنگلىزچە كىيىم-كېچەك. ② ئى. ئىنگلىز تىلى، يېزىقى: يېڭى كەلگەن ئىككى يات ئادەمنىڭ ئىنگلىزچە بىلىشى مۇمكىنلىكىنى خىيالىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدەك قىلاتتى. ③ رەۋ. ئىنگلىز تىلى، يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىنگلىز تىلى، يېزىقى ۋاستىسى بىلەن: ئىنگلىزچە سۆزلىمەك. * مەن ئۇنىڭغا ئىنگلىزچە خەت يازدىم.

ئىنگلىزلار ئى <ئىرق> ئىنگلىز مىللىتى، ئىنگلىز خەلقى. ئۇلار ئەنگلىيە، ئامېرىكا ۋە ئاۋستىرالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كانادا، يېڭى زېلاندىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىمۇ بار.

ئىنلىماق پ. پۈرلىماق: ئوخشايدۇ يۇزۇڭ ئايغا، گۈل غۇنچىسى دەپ ئىنلاي، سەن يارىم مېنى دېسەڭ، ئۇمىدنى ئۈزمەي ئويناي. * گۈلدەستىخان، گۈل دەستە، سەن نېمانچە بىخەستە. سەن غۇنچىنى ئىنلاي دەپ، مەن ئالغۇزدۇم مىڭ تەستە.

ئىنمەك پ. يېزت. يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈشمەك: بۇنىڭدىن ھالىنى بىرئاز پەھىم قىلدى، پېتىپ غەم پاتقىقىغا ئاتتىن ئىندى.

ئىنۋېرسىيە ئى (ر<لات) ① ئالماشتۇرۇش. ② <ئەد> نۇتۇقدا سۆزلەرنىڭ ئادەتتىكى تەرتىپىنى بۇزۇپ، ئورۇنلىرىنى ئالماشتۇرۇش. ③ <مات> تەكشىلىك ياكى بوشلۇقتىن قوزغالماس O نۇقتا بىلەن خالىغان A نۇقتىنى ھەمدە OA نۇر ئۈستىدىن $\overline{OA}\cdot\overline{OA}=r^2$ نۇقتىنى A′ بولىدىغان قىلىپ ئالساق، A بىلەن A′ ئۆزئارا ئىنۋېرسىيلىك نۇقتىلار، O بولسا، ئىنۋېرسىيە مەركىزى، r ئىنۋېرسىيە رادىئۇسى دېيىلىدۇ؛ A نى A′ ياكى A′ نى A غا ئۆزگەرتىدىغان تۈرلەندۈرۈش ئىنۋېرسىيە دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىنۋېرسىيە ئەسۋابى <مات> ئىنۋېرسىيلىك شەكىللەرنى سىزىدىغان ئەسۋاب.

ئىنۋېرسىيە تېمپېراتۇرىسى <فىز> ئەمەلىي گازلارنىڭ جوئۇل-تومسون كوئېففىتسېنتىنى نۆلگە چۈشۈرىدىغان تېمپېراتۇرا.

ئىنۋېرسىيە قاتلىمى <مېتېئور> نورمال ئەھۋالدا، ھاۋا يەر يۈزىدىن يۇقىرىلىغانسېرى ھاۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنلەيدۇ، لېكىن بەزىدە مەلۇم قاتلامدىكى ھاۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى ئېگىزلىكنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ ئۆرلەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال يۈز بەرگەن ئاتموسفېرا قاتلىمى «ئىنۋېرسىيە قاتلىمى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىنۋېرسىيىلىك سۈپ. ئىنۋېرسىيىگە ئىگە؛ ئالماشقان؛ تەتۈر.

ئىنېرت سۈپ (ر<لات) <خىم> ھەرىكەتسىز، پاسسىپ: ئىنېرت گازلار.

ئىنېرت گازلار <خىم> ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىنىڭ نۆل گۇرۇپپىسىدىكى ئېلېمېنتلار. ئۇلار گېلىي، نېئون، ئارگون، كرىپتون، كسېنون ۋە رادوندىن ئىبارەت ئالتە خىل ئېلېمېنتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. رەڭسىز، پۇراقسىز بولۇپ، سۇدا ئېرىمەيدۇ، خىمىيىۋى خۇسۇسىيەتلىرى ئىنتايىن تۇراقسىز. ئادەتتە باشقا ئېلېمېنتلار بىلەن ئاسانلىقچە بىرىكمەيدۇ، لېكىن بۇمۇ مۇتلەق ئەمەس.

ئىنېرتسىيە ئى (ر<لات) <فىز> جىسىمنىڭ ئۆزىدە ئەسلىدە بار بولغان ھەرىكەت ھالىتى ياكى جىمجىت ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش خۇسۇسىيىتى. مەسىلەن، مېڭىۋاتقان پاراۋۇزنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ توختىغاندىن كېيىنمۇ ئىلگىرىلەشنى شۇئان توختىتالماسلىقى، جىمجىت تۇرغان جىسىمنىڭ سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغۇچە تۇرغان ھالىتىنى ئۆزگەرتمەسلىكى. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنېرتسىيىنىڭ تەسىرىدىن بولىدۇ.

ئىنېرتسىيە باش ئوقى <فىز> ئىدېئال قاتتىق جىسىم ئۈستىدىكى خالىغان بىر نۇقتىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ، مۇۋاپىق دېكارت كوئوردىنات سىستېمىسىنى قۇرغاندا، ئەگەر ئۈچ دانە كوئوردىنات ئوقىدىكى ئىنېرتسىيە كۆپەيتمىسى نۆلگە تەڭ بولسا، ئۇ ھالدا بۇ ئۈچ ئوق «ئىنېرتسىيە باش ئوقى دەپ» ئاتىلىدۇ.

ئىنېرتسىيە قانۇنى <فىز> ← **نيۇتوننىڭ بىرىنچى ھەرىكەت قانۇنى.**

ئىنېرتسىيە كۆپەيتمىسى <فىز> ئىدېئال قاتتىق جىسىملارنىڭ ئىنېرتسىيە مومېنتىنى تەسۋىرلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار.

ئىنېرتسىيە كۈچى <فىز> غەيرىي ئىنېرتسىيە سىستېمىسىدا كۆزەتكىلى بولىدىغان، جىسىملارنىڭ ئىنېرتسىيىسى تۈپەيلىدىن بارلىققا كېلىدىغان بىر خىل تەقلىدىي كۈچ.

ئىنېرتسىيە مومېنتى <فىز> جىسىملارنىڭ ئايلانغاندىكى ئىنېرتسىيە ئۆلچىمى. جىسىملارنىڭ ئىنېرتسىيە مومېنتى قانچە چوڭ بولسا، ئايلىنىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىش شۇنچە تەس بولىدۇ.

ئىنېرتسىيە مىقدارى <فىز> جىسىم ئىنېرتسىيىسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى. ئىنېرتسىيە مىقدارى جىسىم ماسسىسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ماسسىسى چوڭ بولغان جىسىمنىڭ ئىنېرتسىيە مىقدارىمۇ چوڭ بولىدۇ.

ئىنېرتسىيىسىز سۈپ. ئىنېرتسىيىسى يوق، ئىنېرتسىيىگە ئىگە ئەمەس: ئىنېرتسىيىسىز سىستېما.

ئىنېرتسىيىسىز سىستېما <فىز> ئىنېرتسىيىلىك سىستېمىغا نىسبەتەن تېزلىنىشچان ھەرىكەت قىلىدىغان بەلگە سىستېمىلىرى.

ئىنېرتسىيىلىك سۈپ. ئىنېرتسىيىسى بار، ئىنېرتسىيىسىگە ئىگە: ئىنېرتسىيىلىك سىستېما. ئىنېرتسىيىلىك پايدىلىنىش نىسبىتى.

ئىنېرتسىيىلىك پايدىلىنىش سىستېمىسى <فىز> نيۇتوننىڭ بىرىنچى ھەرىكەت قانۇنى كۈچكە ئىگە بولىدىغان پايدىلىنىش سىستېمىسى.

ئىنېرتسىيىلىك سىستېما <فىز> نيۇتوننىڭ ھەرىكەت قانۇنلىرى توغرا تىكلىنىدىغان

بەلگە سىستېمىسى. ئىنېرتسىيىلىك سىستېمىغا نىسبەتەن تۈز سىزىقلىق تەكشى ھەرىكەت قىلىدىغان بەلگە سىستېمىسمۇ ئىنېرتسىيىلىك سىستېما بولىدۇ.

ئىنېرتسىيىلىك گاز <خىم> ← **ئىنېرتلىق گاز.**

ئىنېرتسىيىلىك ماسسا <فىز> جىسىمنىڭ ئىنېرتسىيىسىنى ئۆلچەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. ئىنېرتسىيىسى چوڭراق جىسىمنىڭ ئېرىشىدىغان تېزلىنىشى كىچىكرەك، ئىنېرتسىيىسى كىچىكرەك جىسىمنىڭ ئېرىشىدىغان تېزلىنىشى چوڭراق بولىدۇ. شۇڭا جىسىمغا تەسىر قىلغان سىرتقى كۈچ بىلەن شۇ جىسىم ئېرىشكەن تېزلىنىشنىڭ نىسبىتى ئارقىلىق ئىنېرتسىيىلىك ماسسىسىنى ئۆلچىگىلى بولىدۇ.

ئىنېرتسىيىلىك مەركەزدىن قېچىش كۈچى <فىز> ئايلانما پايدىلىنىش سىستېمىسىدا بارلىققا كېلىدىغان، كورىئولىس كۈچىدىن باشقا يەنە بىر خىل ئىنېرتسىيىلىك كۈچ.

ئىنېرتلىق سۈپ <خىم> باشقا ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەر بىلەن ئاسان بىرىكمەيدىغان؛ ھەرىكەتسىز؛ پاسسىپ: ئىنېرتلىق ماتېرىيال. ئىنېرتلىق ماددا. ئىنېرتلىق ئېلېمېنت.

ئىنېرتلىق ماتېرىيال <بىن> بېتوننىڭ ئاساسلىق تەركىبىي قىسمى. يىرىك ئىنېرتلىق ماتېرىيال ۋە ئۇششاق ئىنېرتلىق ماتېرىيال دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. يىرىك ئىنېرتلىق ماتېرىياللار پارچە-پۇرات تاش ۋە شېغىللاردىن ئىبارەت بولۇپ، بېتوننىڭ گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۇششاق ئىنېرتلىق ماتېرىياللار قۇم بولۇپ، يىرىك ئىنېرتلىق ماتېرىيالنىڭ ئارىسىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرىدۇ.

ئىنېرتلىق ماددا <خىم> كائولىن ۋە ياغاچ كۆمۈرگە ئوخشاش باشقا ئېلېمېنت ۋە بىرىكمىلەر بىلەن ئاسان بىرىكمەيدىغان ماددىلار.

ئىنېرتلىق ئېلېمېنت <خىم> گېلىي، نېئون، ئارگون، كسېنون، كرىپتون ۋە رادون قاتارلىق ئالتە ئېلېمېنت. بۇ ئېلېمېنتلارنى كىشىلەر خېلى بۇرۇنلا باشقا ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەر بىلەن بىرىكمەيدۇ، ۋالېنتى نۆلگە تەڭ دەپ قارىغان. بۇ ئېلېمېنتلار ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا گاز ھالەتتە بولىدۇ.

ئىنى ئى. ئۇكا، كىچىك ئوغۇل (ئاكىلىرىغا نىسبەتەن): ئاكا بار يەردە ئىنى يوق (ماقال).

ئىنكئانا ئى. بىراۋنىڭ بالىسىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىپ بېرىدىغان تەربىيىچى ئايال: شاھزادە ئېنىكئانىسىنى كۆرۈپ سەل جىمىپتۇ. * بىركۈنى پادىشاھ بۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن، قىزىنىڭ ئالدىغا ئىنىكئانىسىنى كىرگۈزۈپ، قىزنى ياتلىق بولۇشقا كۆندۈرمەكچى بولۇپتۇ.

ئىنىلىق سۈپ. ئىنىلاردا بولىدىغان، ئىنىغا ئائىت، ئىنىغا خاس: ئاكا-ئىنىلىق مۇناسىۋەت.

ئىھاتە ئى (ئە) بىرەر جاينى ئاسراش، قوغداش ۋە ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىش مەقسىتىدە ئەتراپىنى چۆرىدەپ قويغان توسما: ئىھاتە بەلبېغى. ئىھاتە ئورمانلىقى. * ھېيتكا جامەسىنىڭ ئىچىدە-جەنۇبىي كىچىك دەرۋازىسىنىڭ يان تەرىپىدىكى پېشايۋان ئاستىدا، قويۇق ياغاچ رېشاتكىلار بىلەن ئىھاتە قىلىنغان بىر سۇپا بار بولۇپ، بۇ يەرگە شەھەرنىڭ قازىخانىسى جايلاشقانىدى. * بورا بىلەن ئىھاتە قىلغان ئۇدۇلدىكى دۇكاندا كەچلىك تونۇر كاۋىپى پىشۇرۇلماقتا

ئىدى.
ئېھاتە بەلبېغى <جۇغ> ← **ئېھاتە
ئورمان بەلبېغى.**
ئېھاتە توسمىسى <سۇ> دەريا ياكى
دېڭىز قىرغىقىغا سۇدىن مۇداپىئەلىنىش
ئۈچۈن قىلىنغان قاش. ئادەتتە توپا
بىلەن تاشتىن قوپۇرۇلىدۇ.
ئېھاتە ئورمان بەلبېغى <جۇغ> بىرەر
جاي، ئېتىز-ئېرىق قاتارلىقلارنى قۇم-بوران
قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەردىن مۇداپىئە
قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى ياكى
بوران ئۇرۇش تەرىپىنى توسوپ بەرپا
قىلىنغان ئورمان بەلبېغى. ئادەتتە دەرەخ
ياكى چاتقال تىپىدىكى كىچىك دەرەخلەرنى
تىكىش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدۇ.
ئېھاتە ئورمىنى <ئورم> ئېتىز-ئېرىق،
يول ۋە دەريا قېشى قاتارلىقلارنى سۇنىڭ
يالاپ كېتىشى، قۇم-بوران قاتارلىق
تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ۋەيران قىلىۋېتىشى
قاتارلىقلاردىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن،
ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا رەت-رەت تىكىلگەن
ئورمان.
ئېھتىدا ئى (ئە) <دىن> غەيرىي
مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل
قىلىش ئۈچۈن قىلغان ھەرىكەتلىرى.
ئىئولىت ئى (ر<گرېك) <گېئول> بىر خىل
كوللوئىدلىق ماددا، شۇنىڭدەك خىمىيىلىك
چۆكۈش نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن تاغ
جىنسى. ئۇ ئادەتتە بېلىق تۇخۇمىغا
ئوخشاش چوڭلۇقتىكى دانىچىلەرنىڭ
سېمونتلىششىدىن شەكىللىنىدۇ.
ئىئون I ئى (ر<گرېك) <خىم>← **ئىئونلار.**
ئىئون ئالماشتۇرغۇچى پەردە <خىم>
ئىئونلارنى تاللاپ ئۆتكۈزىدىغان پەردە.
ئۇنىڭ كاتىئون ئالماشتۇرغۇچى پەردە
ۋە ئانىئون ئالماشتۇرغۇچى پەردىدىن
ئىبارەت ئىككى خىل شەكلى بار. ئۇ
دېڭىز سۈيىنى تۇزسىزلاندۇرۇش، نادىر
مېتاللارنى ۋە ئانتىبىئوتىكلارنى ئايرىۋېلىش
قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.
ئىئون ئالماشتۇرۇش <خىم> ئېرىتمە
بىلەن ئىئونىت ئوتتۇرىسىدا ئىئون
ئالماشتۇرۇش جەريانى. بۇنىڭدا،
شۈمۈرۈلگۈچى ئىئون ئېرىتمىدىن ئايرىلىپ
چىقىپ، ئىئونىتقا كىرىدۇ، ئالماشتۇرۇلىدىغان
ئىئون بولسا ئىئونىتتىن ئايرىلىپ چىقىپ
ئېرىتمىگە كىرىدۇ. ئىئون ئالماشتۇرۇش
سۇنى يۇمشىتىش ۋە تازىلاش، ئىئونلار
چىقىرىۋېتىلگەن سۇ ئىشلەپچىقىرىش
قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.
ئىئون ئالماشتۇرۇش سمولىسى <خىم>
يۇقىرى مولېكۇللۇق بىرىكمە. ئۇنىڭ
مولېكۇلىسىدا مۇسبەت ئىئون ياكى
مەنپىي ئىئون بىلەن بىرىكىپ تۇز ھاسىل
قىلىدىغان ئاتوملار گۇرۇپپىسى بولىدۇ.
ئۇ مۇھىت ئىچىدە ئىئون ياكى بىرىكمىلەرنى
سۈمۈرىدۇ ھەمدە سۈمۈرگەن ئىئون
ياكى بىرىكمىلەرنى قويۇپ بېرىپ،
ئەسلىدىكى ئىئون ئالماشتۇرۇش
خۇسۇسىيىتىگە قايتىدۇ. سانائەتتە
ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مېتاللار، ئانتىبىئوتىكلار
ھەم ۋىتامىنلار تازىلىنىدۇ، تەستە
ئاجرىلىدىغان سىرەك مېتاللار ئاجرىتىپ
ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كېرەكسىز
سۇيۇقلۇقلاردىن كېرەكلىك مېتال
يىغىۋېلىشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.
ئىئون پوتېنسىئالى <گېئول> ئېلېكتر
مەيدانىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى ئۆلچەيدىغان

بىر پارامېتىر. ئۇ ئىئوننىڭ قارشى تەرەپنىڭ زەرەتلىرىنى تارتىش ياكى چەتكە قېقىش ئىقتىدارىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىئون پوتېنسىئالى ئىئوننىڭ ئۆزىدىكى ئېلېكتر ۋالېنتى (W) بىلەن ئوڭ تاناسىپ، ئىئون رادىئۇسى (Ri) بىلەن تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ، يەنى ئىئون پوتېنسىئالى = $\frac{W}{Ri}$ بولىدۇ.

ئىئون تاللاش ئېلېكترودى <كېئول> ئىئوننى تاللاش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك بولغان بىر خىل ئېلېكترود. ئەينەك ئېلېكترود ئەڭ دەسلەپكى بىر خىل ئىئون تاللاش ئېلېكترودى بولۇپ، ھىدروگېن ئىئوننىڭ قويۇقلۇقىغا سەزگۈر كېلىدۇ.

ئىئون دەستىلىك ئانالىز <فىز> ئىئون دەستىلىرى بىلەن ماددىلارنىڭ ئۆزئارا تەسىرىدىن پايدىلىنىپ ماتېرىياللارنىڭ تەركىبى ۋە تۈزۈلۈشىگە ئائىت ئۇچۇرلارغا ئىگە بولۇش ئۇسۇللىرىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىئون رادىئۇسى <كېئول> كرىستال كاتەكچىسىدىكى ھەربىر ئىئوننىڭ ئۆزىدە مۇئەييەن ئېلېكتر ماگنىت مەيدانىنىڭ تەسىر دائىرىسى بولىدۇ. بۇ تەسىر دائىرە ئادەتتە شار شەكىللىك بولىدۇ. ئۇنىڭ رادىئۇسى — ئىئون رادىئۇسىدۇر.

ئىئون سۈمۈرۈش <بىئول> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۇپراقتىن ئىئون ھالىتىدىكى مىنېرال ئېلېمېنتلارنى سۈمۈرۈش جەريانى.

ئىئون كىرگۈزۈش <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچلەرگە ئارىلاشما قوشۇش ۋە P — n تۇگۈننى ياساش تېخنىكىسى.

ئىئوننىڭ قۇتۇپلىنىشى <كېئول> سىرتقى ئېلېكتر مەيدانىنىڭ تەسىرىدە ئىئوننىڭ چوڭ-كىچىك شەكلىگە ئۆزگىرىش ھادىسىسى.

ئىئوننىڭ يېيىشىشى <كېئول> كرىستال يۈزى ۋە قىرىدىكى ئىئونلارنىڭ ئېرىتمىدىكى تەركىبلەرگە يېپىشىشى.

ئىئون يىغىنلىق مىكرو ئانالىزاتور <كېئول> ماسسا سپېكتروگرافى بىلەن ئىئون مىكروسكوپىنىڭ ئىقتىدارى بىرلەشتۈرۈلگەن ئەسۋاب. ئۇ ئەۋرىشكە يۈزىدىكى بىر مىكرون ئىچىدە بولغان تەركىبلەرنىڭ جايلىشىش سۈرئىتىنى تەمىن ئېتەلەيدۇ.

ئىئون II ئى (ر<گرېك) <كېئول> خەلقئارا گېئولوگىيە يىلنامىسىدا داۋاملاشقان ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن بولغان بىرىنچى دەرىجىلىك گېئولوگىيىلىك دەۋر بىرلىكى.

ئىئونلار ئى <خىم> ئېلېكتر زەرىتىگە ئىگە ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسى، يەنى ئاتوم (ياكى مولېكۇلا) لارنىڭ ئېلېكترونلارنى يوقىتىش ياكى قوبۇل قىلىشىدىن ھاسىل بولغان زەرەتلىك زەررىچىلەر.

ئىئونلارنى ئادسورپتسىيىلەش <بىئول> ئۆسۈملۈك يىلتىز سىستېمىسىنىڭ تۇپراقتىكى ئىئونلارنى يىلتىز قىسمىدىكى ھۈجەيرىلەرنىڭ يۈزىگە يېتىشتۈرۈپ ئېلىش جەريانى.

ئىئونلاش «ئىئونلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئىئونلاش كامېراسى.

ئىئونلاش كامېراسى <فىز> زەررىچىلەر ئېقىمىنىڭ كۈچىنى ۋە يەككە زەررىچىنىڭ ئېنېرگىيىسىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ئىچىگە ئارگون ياكى نېئون قاتارلىق گاز قاچىلانغان ھىم قاچىنىڭ ئىچىگە ئىككى ئېلېكتر قۇتۇپى ئورنىتىلىپ، ئۇلارغا يۇقىرى ئېلېكتر بېسىمى ئۇلىنىدۇ. چۈشكەن زەررىچىلەر قاچا ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن گازنى ئىئونلاشتۇرۇپ،

ئىككى ئېلېكتر قۇتۇپى ئارىسىدىن ئېلېكتر سىگنالى چىقىرىدۇ. بۇ ئېلېكتر سىگنالىغا ئاساسەن، چۈشكەن زەررىچىلەرنىڭ سانىنى ۋە ئېنېرگىيىسىنى تەھلىل قىلغىلى بولىدۇ.

ئىئونلاشتۇرماق «ئىئونلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىئونلاشقان «ئىئونلاشماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئىئونلاشقان ھالەت.

ئىئونلاشقان ھالەت <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ قۇياشنىڭ ئۇلترا بىنەپشە نۇرى بىلەن ئالەم نۇرلىرىنىڭ تەسىرىدە ئوكسىگېن ۋە ئازوت ئاتوملىرى پارچىلىنىپ ئىئونلارغا ئايلانغان ھالىتى.

ئىئونلاشماق پ. ئىئون ھالىتىگە كىرمەك، ئىئونغا ئۆزگەرمەك.

ئىئونلانماق «ئىئونلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىئونلۇق سۈپ. ئىئونى بار، ئىئونلارغا ئىگە: ئىئونلۇق باغ. ئىئونلۇق بىرىكمە. ئىئونلۇق تەڭلىمە. ئىئونلۇق قەۋەت.

ئىئونلۇق باغ <خىم> مۇسبەت ۋە مەنپىي ئىئونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلېكتروستاتىك تەسىر ئارقىلىق شەكىللەنگەن خىمىيىۋى باغ. مېتاللىقى ناھايىتى كۈچلۈك ئېلېمېنتلار بىلەن مېتالوئىدلىقى ناھايىتى كۈچلۈك ئېلېمېنتلار بىرىككەندە ئىئونلۇق باغ شەكىللىنىدۇ.

ئىئونلۇق بىرىكمىلەر <خىم> مەنپىي ئىئونلار بىلەن مۇسبەت ئىئونلارنىڭ ئۆزئارا تەسىرلىشىشىدىن تۈزۈلگەن بىرىكمىلەر. بۇنداق بىرىكمىلەردە ئىئونلار ئارىسىدا كۈچلۈكرەك خىمىيىۋى باغ بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ قاتتىقلىقى يۇقىرى، ئېرىشچانلىقى چوڭراق بولۇپ، قىسىلىشچانلىقى ۋە ئۇچۇشچانلىقى بولمايدۇ، سۇيۇقلىنىش ۋە قايناش نۇقتىلىرى يۇقىرىراق بولىدۇ.

ئىئونلۇق تەڭلىمە <خىم> ئىئونلۇق رېئاكسىيىنىڭ رېئاكسىيىگە ئەمەلىيەتتە قاتناشقان ئىئونلار بەلگىلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىنىشى.

ئىئونلۇق قەۋەت <مېتېئور> يەر شارى يۈزىدىن تەخمىنەن 60 كىلومېتىردىن 400 كىلومېتىرغىچە بولغان ئاتموسفېرا قەۋىتى. ئۇنىڭدىكى گاز مولېكۇلىرىغا قۇياش نۇرى چۈشكەندە، ئۇلار ئىئونلىنىپ، مۇسبەت زەرەتلىك ئىئونلار بىلەن ئەركىن ئېلېكترونلارغا ئايلىنىدۇ.

ئىئونلۇق كرىستال ① <خىم> ئىئونلۇق باغ ئارقىلىق بىرىكىشتىن ھاسىل بولغان كرىستال. ② <فىز> مۇسبەت، مەنپىي ئىئونلار ئارا ھاسىل بولغان كرىستال.

ئىئونلۇق كرىستال كاتەكچىسى <گېئول> قۇرۇلمىسىدىكى ماددىي نۇقتىلارنىڭ بىرىكىشىدە ئىئونلۇق باغ يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان كرىستال كاتەكچىسى. ئىئونلۇق كرىستال كاتەكچىسىنى تەشكىل قىلىدىغان ماددىي نۇقتىلار – ئىئون بولىدۇ. مۇسبەت ئىئونلارنىڭ كۆپىنچىسى ئوتتۇرا قىممەتلىك كوئوردىنات سانىغا ئىگە بولىدۇ.

ئىئونلۇق لازېر ئاپپاراتى <فىز> ئىئونلار ئارقىلىق لازېر تارقىتىدىغان گاز ئېسىملىق لازېر ئاپپاراتى. گازلىق لازېرنىڭ زەرەتلىنىش لامپىسىدىكى گازلار ئېلېكترونلارغا سوقۇلغاندا ئىئولىنىپ، ئىئونلارغا ئايلىنىدۇ. بۇ ئىئونلار يەنە ئېلېكترونلارغا سوقۇلۇپ قوزغىلىپ مۇئەييەن شەرت ئاستىدا

لازېر تارقىتىدۇ. ئادەتتە ئىنېرت گازلار ئىشچى ماددا قىلىنىدۇ.

ئىئونلۇق لامپا <فىز> گازلارنىڭ زەرەتلىنىشىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئېلېكترونلۇق ئەسۋاب. ياساشتا، ئالدى بىلەن تۇرۇبا ئىچىدىكى هاۋا چىقىرىۋېلىنىپ ۋاكۇئۇم قىلىنىدۇ، ئاندىن مۇئەييەن مىقداردا گاز قاچىلىنىدۇ. ئىشلىگەندە، لامپا ئىچىدىكى گاز مولېكۇلىلىرى ئېلېكترونلارغا سوقۇلۇپ ئىئونلىنىپ، ئېلېكترون ۋە مۇسبەت ئىئون هاسىل بولىدۇ. نەتىجىدە بۇنىڭدىن توك شەكىللىنىدۇ. ئۇنىڭ تۈرلىرى ئىنتايىن كۆپ.

ئىئونلىماق پ. ئىئون هاسىل قىلماق.

ئىئونلىنىش ① «ئىئونلانماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <خىم> ئېلېكترولىتلارنىڭ سۇدا ئېرىگەندە ياكى ئىسسىقلىق تەسىرىدە سۇيۇقلانغاندا ئەركىن سىلجىيدىغان ئىئونلارغا ئاجرىلىش جەريانى. ③ نېيترال ئاتوم ياكى مولېكۇلىلارنىڭ تاشقى سەۋەب تۈپەيلىدىن مۇسبەت، مەنپىي ئىئونلارغا ئايلىنىش جەريانى.

ئىئونلىنىش پوتېنسىئالى <فىز> ئېلېكترون ۋولت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان ئىئونلىنىش ئېنېرگىيىسى.

ئىئونلىنىش دەرىجىسى <خىم> ئېرىتمىدىكى ئاجىز ئېلېكترولىت ئىئونلىنىش مۇۋازىنىتىگە يەتكەندە، ئېرىتمىدە ئىئونلانغان ئېلېكترولىت مولېكۇلا سانىنىڭ ئەسلىدىكى ئومۇمىي مولېكۇلىلار سانىدا ئىگىلىگەن پىرسەنتى.

ئىئونلىنىش كامېراسى <فىز> ئېلېكتروماگنىت رادىئاتسىيىسىنى ۋە زەررىچىلەر ئېقىمى كۆچىنىشلىكىنى ياكى بىر زەررىچىنىڭ ۋە قىسقا مۇساپىلىق زەرەتلەنگەن زەررىچىلەرنىڭ ئېنېرگىيىسىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئىئونلىنىش كونستانتى <خىم> ئاجىز ئېلېكترولىتلار مۇئەييەن شارائىتتا، ئىئونلىنىپ مۇۋازىنەتلەشكەندە، ئۇلارنىڭ ئىئونلىنىشىدىن هاسىل بولغان هەر خىل ئىئونلارنىڭ قويۇقلۇق كۆپەيتمىسىنىڭ ئىئونلانمىغان مولېكۇلىلار قويۇقلۇقىغا نىسبىتى ئۆزگەرمەس مىقدارى بولۇپ، بۇ ئۆزگەرمەس مىقدارى ئىئونلىنىش كونستانتى دېيىلىدۇ.

ئىئونلىنىش مۇۋازىنىتى <خىم> ئېرىگۈچىنىڭ مولېكۇلىلىرى قىسمەن ئىئونلىنىپ ئىئونلارنى هاسىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، هاسىل بولغان ئىئونلارنىڭ يەنە بىر قىسمى يېڭىباشتىن بىرىكىپ ئېرىگۈچىنىڭ مولېكۇلىلىرىغا ئايلىنىدۇ. بۇ ئىككى جەريان تېزلىكلىرىنىڭ باراۋەرلىشىپ مۇۋازىنەتكە يەتكەن هالىتى «ئىئونلىنىش مۇۋازىنىتى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىئونلىنىش ئېنېرگىيىسى ① <خىم> ئېلېمېنتنىڭ گاز هالەتتىكى ئاتومى بىر دانە ئېلېكترونىنى قوبۇل قىلىپ، مەنپىي بىر ۋالېنتلىق گاز هالەتتىكى ئانىئونغا ئايلانغاندا چىقىرىدىغان ئېنېرگىيە. ② <فىز> ئاتوم ياكى مولېكۇلىلارنى ئىئونلاش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئېنېرگىيە.

ئىئونوسفېرا ئى (ر<گرېك) ← **ئىئونلۇق قەۋەت.**

ئىئونوسفېرا قەۋىتى <مېتېئور> ← **ئىئونلۇق قەۋەت.**

ئىئونىت ئى (ر<گرېك) <خىم> ← **ئىئونىتلار.**

ئىئونىتلار ئى <خىم> ئېرىتمىدىكى كاتىئون ياكى ئانىئونلار بىلەن ئىئون ئالماشتۇرالايدىغان ماددىلار. ئانئورگانىك ئىئونىتلاردىن سېئولىت، زىركونىي سۇلفات قاتارلىقلار بار. ئورگانىك ئىئونىتلاردىن سۇلفىدلانغان كۆمۈر ۋە ھەر خىل سىمولىلار بار. ئىئونىتلار ئادەتتە كىسلاتا، ئىشقار ۋە كۆپ خىل ئېرىتكۈچىلەردە ئېرىمەيدۇ. ئىشلىتىلگەندىن كېيىن ئىئون ئالماشتۇرۇش ئىقتىدارى تەدرىجىي يوقىلىدۇ. بىراق بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. سانائەتتە قاتتىق سۇنى يۇمشىتىش، شۇنىڭدەك ئانتىبىئوتىكلار، نادىر يەر ئېلېمېنتلىرى، ئامىنو كىسلاتالار قاتارلىقلارنى ئايرىشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇيۇرۇق ئى. ساپالدىن ئىشلەنگەن چۆگۈن: بىركۈنىسى ئۇ ئادەم مېنى قىچقىرىپ، سۇ ئەكەلگىن دەپ، جوغىسى يوق بىر ئۇيۇرۇقنى بەردى. * سادىق ئۇيۇرۇقتا يۈز-كۆزىنى يۇيۇپ، ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى.

ئۇيۇتمەك « ئۇيۇمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېلىدىن-ھېلىغا بېشىمدىكى كىرنى ئۇيۇتۇپ كۆزۈمگە، جاۋىغايلىرىمغا تىقىۋاتقان يامغۇرنى كىر ياغلىق بىلەن ئېرتىپ قويىمەن.

ئۇيۇش ① « ئۇيۇمەك » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <خىم> ئۇيۇقلىنىش.

ئۇيۇق سۈپ ① سۇ ئىچىپ يۇمشىغان، كۆپكەن، يۇمشىغان، يۇمشاق: ئۇيۇق نان. ئۇيۇق تېرە. ② قويۇقلاشقان، قويۇق؛ مىلىقشىغان.

ئۇيۇقلار ئى <خىم> كوللوئىد ئېرىتمىلەرنىڭ ئۇيۇقلىنىشىدىن ھاسىل بولىدىغان ماددىلار. ئېقىشچان ئەمەس، ئۇلارنى ئېلاستىك ئۇيۇقلار ۋە چۈرۈك ئۇيۇقلار دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. يارىپىلىم بىلەن سىلىكاگېل بۇ ئىككى تۈرنىڭ تىپىك مىسالىدۇر.

ئۇيۇقلانماق « ئۇيۇقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۇيۇقلىماق پ. ئۇيۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك.

ئۇيۇقلىنىش ① « ئۇيۇقلانماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <خىم> كوللوئىد ئېرىتمىلەرنىڭ سوغۇق ياكى ئىسسىقلىق تەسىرىدىن ئېقىشچانلىقىنى يوقىتىپ ئۇيۇقلارغا ئايلىنىشى. مەسىلەن، يارىپىلىم ئېرىتمىسىنى سوۋۇتقاندا، ئاقسىل ئېرىتمىسىنى قىزدۇرغاندا ئۇلار قېتىشىپ ئۇيۇقلارغا ئايلىنىدۇ.

ئۇيۇكسىنىت ئى (د) <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى $(\mu, Ce_1, Ca_1, U, Th)(Nb_1 Ta_2 Ti)_2 O_6$. بۇنىڭدا $(NbTa)_2O_5 : TiO_2 = 1:2—1:3$ نىسبەتتە. يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى تۈۋرۈكسىمان، رەڭگى قارا، بەزىدە ئاچ يېشىل ياكى ئاچ قوڭۇر بولىدۇ. سىزىق ئىزى سارغۇچ قوڭۇر ياكى قىزغۇچ قوڭۇر؛ يېرىم مېتال ياكى ماي پارقىراقلىقىدا، قاتتىقلىقى 5.5 — 5.6، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.5 — 5.0 . ئۈزۈلۈش يۈزى سەدەپ شەكلىدە، ئېلېكتروماگنىتلىقى ۋە رادىئوئاكتىپلىقى بار، گرانىتلىق زور كرىستال جىنسلاردا ئۇچرايدۇ.

ئۇيۇمەك پ ① سۇ ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ،

سۇمۇرۇپ، ھۆل بولماق، نەم تارتىپ يۇمشىماق: ئۆزىگە كىلەلمەي تۇراتتى شاگىيو، ئۇنىگەن تىرىدەك كۆيۈپ ھاسىراپ؛ تاقىتى تاق بولغان قانخور ھەيدەرخان، تەلەتى مۇردىدەك كەتكەن قانسىراپ. ② قويۇلۇپ قالماق، قويۇقلاشماق.

ئىيۇل ئى (ر<لات) ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى، ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخسلەرنىڭ بىرى بولغاچقا كالىنداردىكى يەتتىنچى ئاي شۇنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىل ھىسابىدا يەتتىنچى ئاينىڭ نامى.

ئىيۇل كالىندارى <ئاستر> قەدىمكى رىم پادىشاھى كونستانتىن نىككىيدە خرىستىئان ئۆلىمالىرىنى يىغىپ كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ «يۇلىئان كالىندارى» نى ئاساس قىلغان ھالدا يىڭىدىن ئىسلاھ قىلىنغان «خرىستىئان كالىندارى» نى تۈزۈپ چىققان. رىۋايەتتە ئەيسا پەيغەمبەر يۇلىئان كالىندارى بويىچە 325-يىلى 12-ئاينىڭ 25-كۈنى (يەكشەنبە) تۇغۇلغان بولۇپ، شۇ يىلنى «خرىستىئان كالىندارى» نىڭ بىرىنچى يىلى، ئەيسا پەمغەمبەر تۇغۇلغان كۈننى شۇ كالىندارنىڭ باشلىنىش كۈنى قىلىپ بىكىتىپ، بۇنىڭدا «ئىيۇل كالىندارى» دەپ، يۇلىي تىسزارنىڭ كالىندار تۈزگەن تۆھپىسى ئۈچۈن، ئۇنىڭ تۇغۇلغان ئىيىنى كالىندارنىڭ نامى قىلىپ ئاتىغان. مانا بۇ بۈگۈنكى مىلادىيە كالىندارىنىڭ دەسلەپكى نامىدۇر.

ئىيۇن ئى (ر<لات) ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى، ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخس، شۇڭا كالىنداردىكى 6-ئاي شۇ كىشىنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىل ھىسابىدا 6-ئاينىڭ نامى: بىرىنچى ئىيۇن خەلقئارا بالىلار بايرىمى.

ئىين ئى. دىئال. ساپىقىدىن ئاجراپ ئۆۋىلىپ كەتكەن ئۈزۈم.

ي

ي ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇز ئىككىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە ئوتتۇز ئىككىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

يا I ئى. قاتتىق ياغاچنىڭ ئىككى ئۇچىدىن يېپ تارتىپ، ئېگىپ، يېرىم چەمبەر شەكلىدە ياسالغان، كىچىك نەيزىسىمان ئوق سېلىپ ئاتىدىغان قەدىمكى ئۇرۇش قورالى؛ كامان: ئۇ بىر ئادەمگە يا ياساپ بېرىشنى بۇيرىغانىكەن، ئۈچ يىلدا پۈتكۈزۈپ بېرىپتۇ. * داتاڭنىڭ ئىككى تەرەپتىكى تېمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان يوغان قىلىچ، ساپاقلىق نەيزە، مىلتىق، يا ۋە يا ئوقلىرى سۈرلۈك چاقنايتتى.

يا ئوقى يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسماندىكى كىچىك يۇلتۇز تۈركۈملىرىدىن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۆزۈنلۈكى 19 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى ° 18 بۇركۇت يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ.

يا II باغل (پ) ① تەڭداش جۈملە بۆلەكلىرى ياكى ئايرىم جۈملە بۆلىكى ئالدىدا كېلىپ، پىكىرنىڭ قىياس قىلىنغۇچى بۆلەكلىرىدىن بىرىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: قوغۇنغا ئوغرى كەلسە، يا پىششىقنى قوياس، يا خەمكىنى (قوياس) (ماقال). * بۇ يەردىكى ئادەملەر تارقاق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يا بىراۋنىڭ خۇشال كۈلكىسى، يا ناخشا ئاۋازى ئاڭلانمايتتى. ② سوئال جۈملە ئالدىدا كېلىپ ئۆزىدىن بۇرۇنقى جۈملە مەنىسىگە نىسبەتەن قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: سۇ ئۆزى يار ئالغانمىدۇ، يا بىرەر قارا نىيەت ئۆچمەنلىك قىلغاندىمۇ؟ ③ ئىككى جۈملە ئوتتۇرىسىدا كېلىپ، كېيىنكى جۈملىدىكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ بولۇنمىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ياردەمچى سۆز ئورنىدا خىزمەت قىلىدۇ: - ئوت-چۆپ بولمىسا نېمە بولۇپتۇ؟ يا بىز ئوت ئورغىلى بارمىساق، ئۇ يەرگە مەنزىرە كۆرگىلى بارىمىز-دە، - دېدى سەمەت گۈلنارغا قاراپ. * پۇل چىقار يا كۈچ، خەلق خىزمىتىگە! سەن ھەم ئىگە بول، ئەل

ھۆرمىتىگە!

يا ئاق ئەمەس يا كۆك ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: مېنىڭ توي ئىشىم يا ئاق ئەمەس يا كۆك، بىر خىللا تۇرىدۇ.

يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس بىر مەسىلىنىڭ ئۇزۇل-كېسىل بىر تەرەپ بولمىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارە: بۇ ئىشلار يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس تۇرۇۋاتىدۇ.

يا ئاق يا قارا قىلماق سىبلىشتۇرۇپ، گۇناھلىق ياكى گۇناھسىزلىقىنى ئايرىماق، پەرقلەندۇرمەك: — بۇ جالىپىڭنىڭ ئالدىدا مېنى يا ئاق يا قارا قىلسەن، مەن ئۇيىنسام، سەندەك تاتۇق بىلەن ئۇينامتىم! — دېدى ھەسەلخان.

يا ئاق يا كۆك ← يا ئاق يا كۆك دېمەسلىك: ئەركىن ماڭا يا ئاق يا كۆك جاۋاب قىلمىدى.

يا ئاق يا كۆك دېمەسلىك بىرەر ئىش ياكى گەپ-سۆزگە قارىتا ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەسلىك، لام-جىم دېمەسلىك: ئەركىن سوئالىمغا يا ئاق يا كۆك دېمەي قاراپ تۇردى.

يا بايدىن چىقار يا سايرامدىن تەۋەككۇل قىلىپ ئىشلىگەندە، ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، بىرەر نەتىجە چىقىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارە: — بىز دېگەندەك بولىدىغان زامانلارنى بۇ ئۆمرۈمدە كۆرسەممىكىن دەپ ئويلايتتىم، قارىغاندا، بىر-ئىككى يىل ئىشلەپ كۆرۈپ باقسامۇ باقاي. يا بايدىن چىقار يا سايرامدىن، — دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا.

يا بولمىسا «ئۇنداق بولمىسا، ياكى» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: مەن ئۇنى باغچىغا يا بولمىسا كىنوغا ئەكىرىشىم مۇمكىن ئىدى.

يا پوككا چۈشسۇن يا چىككا ← يا بايدىن چىقار يا سايرامدىن: قېنى، ئىشلەپ باقمايمىزمۇ، يا پوككا چۈشسۇن يا چىككا، شۇ ۋاقىتتا كۆرەرمىز.

يا خۇدادىن قورقمىغان يا بەندىدىن ھېيىقمىغان «ھېچكىمدىن قورقمايدۇ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمايدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئەمەتنى قانداق قىلسام بولار، مۇشۇ كۈندە تازا بولۇۋالدى، يا خۇدادىن قورقمىغان يا بەندىدىن ھېيىقمىغان.

يا دەيمىنا «شۇنداقلا دەپ قويماقچى، مۇنداقلا دەۋاتىمەن» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — يا دەيمىنا، ھېچ بولمىغاندا ئىككى قىزىمىزغا بىردىن كۆڭلەك بولسىمۇ ئالغاچ كەلگەن بولسىلا... — دېدى ئايالىم سەل خاپا بولغاندەك.

يا گۆش ئەمەس يا بەز ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: — شۇنداق قىلىپ، تېخىچە يۈرۈۋاتامسەن، يا گۆش ئەمەس يا بەز؟ — دەپ سورىدىم خالىقتىن.

يا گۆش ئەمەس يا بەز ئەمەس ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: شۇندىن كۆپ ئۆتمەي، غوجى ئىككى ئاغىنىسىنى سەيدىن قارىغا ئەلچىلىككە كىرگۈزدى، لېكىن ئەلچىلەر ئۇ يەردىن يا گۆش ئەمەس يا بەز ئەمەس گەپلەرنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

يا گۆش يا بەز قىلماق يا ئۇ يان يا بۇ يان قىلماق، ئۈزۈل-كېسىل بىر تەرەپ قىلماق: — ئۇنداق ئادەم باشتا بالىنى مەكتەپكە بەرمەيلا مۇشۇ ئېسىل ھۈنەرلىرىگە سىبلۇۋالماپتىكەنلا، ئەمدى ئۇنىڭ ئوقۇشىنى يا گۆش يا بەز قىلماي... — دېدى نىساخان تەنە قىلغان ئاھاڭدا.

يا لام يا جىم دېمەي ← لام-جىم

دېمەي: ئايال بولسا بۇ گەپنى ئاڭلاپ يا لام يا جىم دېيەلمەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قېلىپتۇ.

يا نېرى ئەمەس يا بېرى ← يا نېرى ئەمەس يا بېرى ئەمەس: ئۇنىڭ دەرس نەتىجىسى يا نېرى ئەمەس يا بېرى، بىر خىللا كېتىۋاتىدۇ.

يا نېرى ئەمەس يا بېرى ئەمەس «تېخى بىر تەرەپ قىلىنمىدى، ھەل بولغىنى يوق» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئەنۋەرنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلىشىش ئىشى ھازىرغىچە يا نېرى ئەمەس يا بېرى ئەمەس تۇرۇۋاتىدۇ.

يا ئۇنداق يا بۇنداق ھەر خىل، ھەر تۈرلۈك، خىلمۇخىل؛ يا ئۇ خىلدىكى يا بۇ خىلدىكى: يېزا ئىگىلىكىدە قوللىنىلىۋاتقان ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىمىز تېخى يېڭىدىن يولغا قويۇلۇۋاتقىنى ئۈچۈن، يا ئۇنداق يا بۇنداق مەسىلەرنىڭ تۇغۇلۇپ تۇرۇشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ.

يا ئۇنداق يا مۇنداق ← يا ئۇنداق يا بۇنداق: جەمئىيەتتە بىرەر يېڭى ئىش-ھەرىكەت، يېڭى تەكلىپ-ۋەزىپە ئوتتۇرىغا قويۇلسا، ئۇنى ھەممە كىشىنىڭ بىردەك قوللاپ كەتمەيدىغانلىقى يا ئۇنداق يا مۇنداق قارشىلىق - توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپ تۇرىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

يا ئۇ ياقلىق يا بۇ ياقلىق بولماق ← يا ئۇ يان يا بۇ يان بولماق: قەيسەرنىڭ مەسىلىسى ھازىرغىچە يا ئۇ ياقلىق يا بۇ ياقلىق بولمىدى.

يا ئۇ ياقلىق يا بۇ ياقلىق قىلماق ← يا ئۇ يان يا بۇ يان قىلماق: كۆرسەن تېخى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنى يا ئۇ ياقلىق يا بۇ ياقلىق قىلىۋەتمىسەم ئوغۇل بالا بولماي

كېتەي.

يا ئۇ ياق يا بۇ ياق بولماق ← يا ئۇ يان يا بۇ يان بولماق: تەخسىمات تېخىچە يا ئۇ ياق يا بۇ ياق بولمىدى.

يا ئۇ ياق يا بۇ ياق قىلماق ← يا ئۇ يان يا بۇ يان قىلماق: – توختاپتۇر، سېنى يا ئۇ ياق يا بۇ ياق قىلمىسام، ئاتامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي... – دېدى سەمەر چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

يا ئۇ يان يا بۇ يان بولماق بىرەر مەسىلە ئەڭ ئاخىرىغىچە ھەل بولماق، ئۈزۈل-كېسىل بىر تەرەپ قىلىنماق: ئابدۇللانىڭ ئىلتىماسى ھەر خىل رەسمىيەتلەرنىڭ كۆپلۈكى تۈپەيلىدىن ھازىرغىچە يا ئۇ يان يا بۇ يان بولماي تۇرۇۋاتىدۇ.

يا ئۇ يان يا بۇ يان قىلماق مەسىلىنى ئەڭ ئاخىرىغىچە ھەل قىلماق، ئۈزۈل-كېسىل بىر تەرەپ قىلماق: ئۇ ئۆزى دۇچ كەلگەن مەسىلەرنى تېزلا يا ئۇ يان يا بۇ يان قىلالاتتى، ھەرگىز ئالدى-كەينىگە قاراپ ئولتۇرمايتتى.

يا ھالال ئەمەس يا ھارام ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: مېنى تېخى بىر تەرەپ قىلمىدى، يا ھالال ئەمەس يا ھارام، مۇشۇنداق يۈرۈۋاتىمەن.

يا ھالال ئەمەس يا ھارام ئەمەس ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: ئوغلۇمغا ئالىي مەكتەپنىڭ چاقىرىق قەغىزى كەلمەيۋاتىدۇ. شۇڭا ئۇ يا ھالال ئەمەس يا ھارام ئەمەس مۇشۇنداق يۈرۈۋاتىدۇ.

يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ← يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ئەمەس: ئۇ يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك، شۇنداقلا تۇرۇۋاتىدۇ.

يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ئەمەس

ماغدۇرىدىن قالغان، ماغدۇرى يوق، مادارسىز، ماغدۇرسىز، هالسىز: تۇرسۇن مۇشۇ كۈنلەردە يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ئەمەس هالەتتە ياشاۋاتىدۇ.

يا ئۆلۈم يا كۆرۈم بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن قەتئىي بەل باغلىغانلىق، شۇ ئىشقا تەۋەككۈل قىلغانلىق مەنىسىدىكى ئىبارە: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاچ-زار جامائەت يا ئۆلۈم يا كۆرۈم دەپ، باشنى قولتۇقىغا قىسقان هالدا كېچىسى تاغقا چىقىپ بۇغدايلارنى تاغار-تاغارلاپ تېپىپ كىرىشكە باشلىدى.

يا III ئىم (ئە) كۈچلۈك ئىنتوناتسىيە بىلەن ئېيتىلىپ، مۇراجىئەت قىلىش، ئەجەبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: يا رەببىم، يا هەزرەت. يا ئەلى.

يائاللا ئىم (يا+ئاللا) ① «ئىي ئاللا، ئەي خۇدا، خۇدايا» دېگەن مەنىدە، خۇداغا مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: – يائاللا، ئارسلانلىرىمىزغا كۈچ -غەيرەتنى يار قىلغايسەن، كۆپچىلىكنى ئامان قىلغايسەن، – دېدى بوۋاي نالە قىلىپ. ② هەيران بولۇش، زوقلىنىش، هاياجانلىنىش، تېڭىرقاش، قورقۇش، زارلىنىش، قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: كەينى-كەينىدىن ئۆزۈلمەستىن كەلگەن جامائەت تۆت يۈز چارەك گۈرۈچنىڭ ئېشىنى چۈش-پېشىنگە قالماي يەپ بولدى... يائاللا، يۇرت دېگەن مانا شۇنداق تولا گەپكەن! * ئېسىڭىزدىمۇ، بىز چېغىلىقتا كالا باقاتتۇق، يائاللا، بىز بىر كۈن كەچكىچە چېلىشىپ هارمايتتۇق. * يائاللا، كادىرىمىز، شۇنچە يىللاردىن بېرى بىر-بىرىمىز بىلەن كۆرۈشەلمىدۇق. يا سىلە يوقلاپ چىقمىدىلا، ياكى بىز كىرەلمىدۇق. * — يائاللا، سەن بىلەن سوقۇشۇپ قېلىشتىن خۇدايىم ساقلىسۇن، – دېدى سۇلايمان بەكرىگە قاراپ. * – يائاللا، يېزىپ بولدۇم دەيدىغان ۋاقتىڭىزمۇ بولىدىكەن-هە؟ – دېدى زەپەر كايىغان تەلەپپۇزدا.

يابغۇ ئى. تارىس ① قەدىمكى تۈركىي خەلق هەربىي ئەمەلناملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سول قول ۋەزىرگە تەڭ كېلىدۇ. ② تارماق، قەبىلە، بۆلەك: جۇڭگو يىلناملىرىدا قارلۇقلار ئۇيغۇرلارنىڭ بىر يابغۇسى (مەھكىمىسى) سۈپىتىدە باشتىن-ئاياغ ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە بايان قىلىنغان.

ياپا رەۋ. دىئال. پۈتۈنلەي، هەممىشە.

ياپال سۈپ. ئۆزۈنچاقراق كەلگەن، ياپىلاق: – ئابدۇللا دېگەن قانچىلىك نېمىتتى، سەن ياپالنىڭ بىر مۇشتىغا بەرداشلىق بېرەلەمدۇ ئۇ؟! – دېدى قېرى هاراقكەش.

ياپال يۈز ئۆزۈنچاقراق كەلگەن ياپىلاق يۈز: قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بوي، ياپال يۈز بىر كىشى سۈپىدا مىختەك قادىلىپ ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرۈۋاتاتتى.

ياپەرۋەردىگار ئىم (يا+پەرۋەردىگار) ① خۇداغا سېغىنىش، مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: – ياپەرۋەردىگارىم، قىزىمنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ ئاتا قىلغايسەن، – دېدى ئۇ نامازدىن كېيىن دۇئا قىلىپ. ② هەيران بولۇش، ئەجەبلىنىش، تېڭىرقاش، قورقۇش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: ياپەرۋەردىگار، دەمال ئاتتەك بىر قېچىر بار ئىكەن، كېچىدە ئۇيقۇلۇقتا قوپۇپ شۇنى بوغۇزلىۋېتىپتىمەن ئەمەسمۇ؟ * – ياپەرۋەردىگار، قانداق ئاداش سىلەر، نەگە كەتتىڭلار-هە، – دېدى شادىپاچاق ئالاقچى دەرۋازىدىن كىرىۋاتقان سادىقنى كۆرۈپ چېچىلغان هالدا.

ياپتا ① سۈپ. توغرىدىن توغرا ئېيتىلماي باشقا ۋاستىلەر ئارقىلىق تەگكۈزۈپ،

دارىتىملاپ، تەنە قىلىپ دېيىلگەن: ياپتا سۆز. * ئەمدى ئۇ شەۋكەتنىڭ ياپتا گەپلىرىگە ياپتا گەپ بىلەن جاۋاب بېرىشكە باشلىدى. ② ئى. قىماردا ئۇدا، ئارقا-ئارقىدىن ئۇتتۇش ھالىتى: ياپتا كەلمەك. * ئوشۇقنىڭ ياپتىسى چىقتى.

ياپتا سۆز ← **ياپتا گەپ**: زەينەپ ئەركىننىڭ ياپتا سۆزىنى ئاڭلاپ جىم بولۇپ كەتتى.

ياپتا گەپ تەگكۈزۈپ، دارىتىملاپ، تەنە قىلىپ ئېيتىلغان گەپ؛ دارىتما گەپ: ياپتا گەپ قىلماق. * ياپتا گەپلەرنى بۇرۇندىن قىلىپ كۆرگەنلىكىدىنمۇ، سەمەنىڭ سۆزىنى گۈلچېھرە تولۇق چۈشەندى. * خېنىمىزە خېنىمنىڭ تاپا-تەنىسى بىلەن ئەل-ئاغىنىلىرىنىڭ ياپتا گەپلىرى ئۇنىڭ ئابرويىنى بىر گەز چۈشۈرۈپ، ئىززەت-ھۆرمىتىنى تۆكۈۋەتتى.

ياپتا گەپ قىلماق تەگكۈزۈپ، دارىتىملاپ، تەنە قىلىپ ئېيتماق: ئۇ ئابدەمگە بىرنەچچە ئېغىز ياپتا گەپ قىلىپ قويۇپ، ئۇلاردىن ئايرىلدى.

ياپتۇرۇشماق «ياپتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياپتۇرماق «ياپماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روجەكنى ھىم ياپتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، خەتنى ئوقۇشقا باشلىغان سىيىت ھاجىنىڭ چىرايىدىكى تېپىز قورۇقلار كېڭىيىشكە، كۆزلىرى كىچىكلەشكە باشلىدى.

ياپتۇرۇلماق «ياپتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياپچان ئى ① <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان يېرىلىدۇ، يېرىقچىلىرى لېنتا شەكىللىك، قويۇق ئاق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. گۈلى يېشىل سېرىق، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە. پۈتۈن تېنى خۇش بۇي پۇرايدۇ، دورا قىلىنىدۇ، تەرلىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئۆتنى ياخشىلاش رولى بار. ② قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

ياپراق ئى ① يوپۇرماق: ئۇ ئاشۇ ئالتۇن ياپراقلار ئۈستىدە، قۇملۇق قاشتا ئويناق سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ سومكىسىدىن يېشىل تاشلىق دەپتىرى بىلەن قەلىمىنى ئالدى-دە، شۇ كۈننىڭ خاتىرىسىنى يېزىشقا باشلىدى. ② نېپىز نەرسە: ئەمدىلا گۆشتىن بىر ياپراق كېسىشىم بىلەن پىچاق قولۇمنى كەستى.

ياپراقچە ئى ① كىچىك يوپۇرماق: ئۇ جىگەرنىڭ ئۇلۇڭ ياپراقچىسى ئاستىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۆت يولى ئارقىلىق جىگەرگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ② كىچىك نېپىز نەرسە.

ياپراقسىز سۈپ. ياپرىقى يوق، ياپرىقى بولمىغان، يوپۇرماقسىز: ياپراقسىز دەرەخ بولمىغاندەكلا دەرەخسىز ياپراق تۇغۇلار نەدىن؟! شاخنى كۆتۈرگەن ياپراق ئەمەس ئۇ، شاختۇر ياپراقنى كۆتۈرگەن يەردىن.

ياپراقلىق سۈپ. ياپرىقى بار، ياپراق چىقارغان: بىرقانچە قەدەم ماڭمايلا، ماتروس ئۇششاق تىكەنلەر ئۆسۈپ كەتكەن يېشىل ياپراقلىق بىر تۈپ دەرەخنى كۆرسەتتى.

ياپسار سۈپ ① ئارىلىقىدا بوشلۇق قالمىغان، زىچ، دەل، ھىم، جىپسا؛ ئۇدۇل، توغرا: سېمىزغىنا كەلگەن بىر دۇكاندار تۈمشۇقى ھەم ئۇچلۇق، ھەم ياپسار تىكىلگەن بىر جۈپ خەينى ئالدىمغا قويدى. * ئۇلارنىڭ بەرگەن باھالىرى بەزىدە ياپسارغا كېلىپ

قالسا ئۈزلىرىچە ھۇزۇرلىنىپ بازارنى بېشىغا كىيگۈدەك ئاۋاز بىلەن كۈلۈشەتتى. ② بوش، بىكار، بېسىق ئەمەس (تۇگمەن ھەققىدە): تۇگمەن ياپسار بولۇپ قالدى.

ياپسار رەندە ياغاچچىلىقتا تاختايلارنى بىر-بىرىگە دەل، مۇۋاپىق كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل رەندە.

ياپسار كەلتۈرمەك ئۇدۇل، توغرا، مۇۋاپىق كەلتۈرمەك، جىپسىلىماق: ئۇ پۇتىنى ئوڭلاپ، باداشقان قۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئايۋاننىڭ يوغان خاسىنى، ۋاسىلىرىنىڭ ياپسار كەلتۈرۈلگەنلىكىنى، نەقىشلەنگەن تۈۋرۈكنى بىر قۇر ماختاپ چىققاندىن كېيىن، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

ياپسار كەلمەك ئۇدۇل، توغرا، مۇۋاپىق، ھەم كەلمەك، جىپسا كەلمەك: بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسار كەلدى. * — قالتىس ياپسىرىغا كەلدى-دە، ئۈزۈكمۇ چاققان نىمە، ئۈتكۈزۈۋەتمىدىڭ، — دېدى ئۇ مېنى ماختاپ.

ياپسار ھەرە ياغاچچىلىقتا ياپسار كەلتۈرۈلىدىغان ياغاچلارنى كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھەرە. ئۇنىڭ باشقا ھەرىلەردىن پەرقى شۇكى، چىشى ئوڭ-تەتۈر بولمايدۇ.

ياپسارلاتماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياپسارلاشماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياپسارلانماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياپسارلىماق پ. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماسلاشتۇرماق، مۇۋاپىقلاشتۇرماق، جىپسىلاشتۇرماق؛ تۈزلىمەك، ئوڭشىماق: كۆپ ياغاچچى ئىشلىدى تاختاي تىلىپ، ئىشلىتىپ يەم شالنى ياپسارلاپ سېلىپ. * ئۇ ماڭا نەدە، قانداق تېخنىكىلىق تەدبىر ئوتتۇرىغا چىققان بولسا، خالىغانچە ئېيتىپ بېرىدۇ، مەن بۇلارنى بىلىۋالىمەن-دە، دەرھال ئۆزىمىزنىڭ ئىشلىرىغا ياپسارلايمەن. * — بالام، سەن بىللە كىرىپ، دونايلىرىمىنى ياپسارلىمساڭ بولمايدۇ. جۇر، ئالدىمدا ماڭ، — دېدى ئۆمەر ئاكام ئىشەكنى كادالاڭ ئۈجمىگە باغلاۋېتىپ.

ياپسال سۈپ. دىئال. تۈز ئەمەس، قىڭغىر، يانتۇ، قىيپاش.

ياپسۇن ئى. باللارنىڭ بەدىنىگە توخۇ ئېتى رەڭگىدە يوغان-يوغان چىقىدىغان كېسەللىك.

ياپسۇن چىقماق بەدەندە ياپسۇن پەيدا بولماق.

ياپقۇ ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە يېپىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە. ② قۇشلارنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈپ قويىدىغان نەرسە، تۇماغا: ئېلىپ جاپپار بېشىدىن ياپقۇسىنى، قويۇپ بەردى ھاۋاغا ئۇ قۇشنى.

ياپقۇچ ئى. نەرسىلەرنى يېپىش، ئېتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بۇيۇم، نەرسە: كېيىم ياپقۇچ. ماتور ياپقۇچ. * ئۇ چامادان ئۈستىدىكى ئاجايىپ نەپىس ئىشلەنگەن ياپقۇچلارغا زوق بىلەن بىرھازا قارىغاندىن كېيىن دېرىزە ئالدىدىكى كرېسلوغا كېلىپ ئولتۇردى. * تاشتىن قوپۇرۇلغان تام مەشىنىڭ ئۈستىدىكى ئەينەك ياپقۇچ ئاستىدىكى ئىككى لوڭقىدا كونا قەغەز گۈللەر تۇراتتى.

ياپقۇچسىز سۈپ. ياپقۇچى يوق، ياپقۇچ يېپىلمىغان؛ ياپقۇچ ئورنىتىلمىغان: ياپقۇچسىز ماشىنا. ياپقۇچسىز ئەينەك.

ياپقۇچلۇق سۈپ. ياپقۇچى بار، ياپقۇچ يېپىلغان، ياپقۇچ ئورنىتىلغان: ياپقۇچلۇق دېرىزە. ياپقۇچلۇق چەينەك. * قائىدە بويىچە ياپقۇچلۇق پىيالىغا چاي دەملىنىپ، مۇشتۇمدەك ناۋات تاشلاندى.

ياپما I سۈپ. يېپىپ تۇرىدىغان: ياپما ئۆي. ياپما قاپاق. * پەقەت ئۇنىڭ ياپما قېشىلا لىكىلداپ جىم تۇرمايتتى. * ئاشۇ كېچىسى سەمەت ئېسىدە ساقلاپ قالغان ئادەم كۆزلىرى قىيسىق، ياپما قاپاق، ئۇزۇن يەكتەكلىك، دېھقانغا ئوخشمايدىغان بىر كىشى ئىدى.

ياپما بېتون تاختا <بىن> يەر ئاستىدىكى ئېرىق ۋە تۇرۇبا يوللىرىنىڭ ئۈستىنى يېپىش ئۈچۈن، زاۋۇت ۋە ئىش مەيدانلىرىدا ھەر خىل ئۆلچەمدە قۇيۇلىدىغان پولات چىۋىقلىق بېتون تاختا.

ياپما قاپاق ساڭگىلاپ، كۆزنىڭ ئۈستىنى يېپىپ تۇرىدىغان قاپاق: سىينقارى ياپما قاپاقلىرىنى لەپپىدە كۆتۈرۈپ، دەسلەپ بالىغا قاتتىق ئالايدى، كېيىن ئاۋازىنى سەل يۇمشىتىپ بۇيرۇق قىلدى. * چىراغدا كۆردۈقكى، ئۇ ئېگىز بوي، دوقا ماڭلاي، ياپما قاپاق، چوقۇر كىشى ئىكەن.

ياپما كۆرۈنۈش <تىيا> سەھنىدە ئوينالماي، سەھنە سۆزىدە تاپشۇرۇلۇپ، تاماشىبىنلارنى قىياس قىلدۇرىدىغان كۆرۈنۈش.

ياپما ئۆي ئۈستى ياغاچ، بورا قاتارلىقلار بىلەن يېپىلغان ئۆي.

ياپما II ئىم <يىم> قورداق ياكى قورۇلغان سەينىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېپىپ، دۇملەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق.

ياپماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىياپىتىنى توسماق، بىرەر نەرسە بىلەن قاپلىماق، ئەتمەك: قىز بىرنېمىلەرنى دېدى-دە، قوللىرى بىلەن يۈز-كۆزىنى ياپقىنىچە ياتاققا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. * ئايال ياندىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپ، بىر ئۇزۇن چاپاننى ئېلىپ چىقىپ ئۈستۈمگە يېپىپ قويدى. ② ئوچۇق تۇرغان نەرسىنىڭ ئۈستىنى ئەتمەك، قاپلىماق، ئورىماق، چۈمكىمەك: ئاشپەزلەر ھاكىمنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ توپا باسقان قازانلىرىنى سۈرتۈپ بولۇپ، ئاشخانىنىڭ بۇلۇڭىدا يىغىلىپ تۇرغان سەي شۇپەكلىرىنى پالاس بىلەن ياپتى. * بۇ ئىككى بالا ئوخشاشلا باش-كۆزلىرى كۈلگە بۇلغانغان، چاچلىرى ئۆسۈپ گەدەنلىرىنى ياپقانىدى. * كۇرەشچان باللار قوغلىشىپ يىللار، كۇرەش نەۋرىلىرىنى چوقۇم تاپىدۇ؛ ئاخشام بەخت ئۈچۈن قۇربان بولغانلارنىڭ، قەبرىسىن يوقلاپ، گۈللەر ياپىدۇ. ③ ئوچۇق، يېيىقلىق تۇرغان نەرسىنى يىغماق، يىغىشتۇرماق (كىتاب، دەپتەر ھەققىدە): دەپتەرنى ياپماق. گېزىتنى ياپماق. * ئۇ نىجاتنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ ژۇرنالنى ياپتى. * يېپىپ كىتابنى ئۆزۈمگە سوئال بېرىمەن، ناۋائىي قانداق بىر ئۇلۇغ ئادەمدۇر دەيمەن. ④ ئۆي، ئىمارەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىنى بېكىتمەك، ئەتمەك؛ توسماق: ئېغىلنى ياپماق. كاتەكنى ياپماق. * ئەڭ ئاۋۋال ئۇ بىركۈنى قۇدرەتئاخۇنىڭ ئۆيىدىكىلەر بىلەن قوشۇلۇپ، ئۆگزىسىنى ئېچىپ، باشقىدىن ياپتى، * داۋۇت ئەزالارنىڭ زەيدىن ئۆرۈلگەن ئېغىللىرىنى يېپىش ئۈچۈن جاڭگالدىن ياغاچ ئېلىپ كەلگىلى كەتكەنىدى. ⑤ قويماق، باسماق: ئۇ بۇ قېتىممۇ ھەر هالدا ئارام بولۇپ قالسۇن، دېگەن ئۈمىدى بىلەن قۇددۇسنىڭ بېشىغا سوغۇق سۇغا چىلانغان ھۆل لۆڭگە ياپتى. ⑥ كۆچمە. يوشۇرماق، مەخپىي تۇتماق، سىرلىق قىلىپ كۆرسەتمەك: پوقنى ئوسۇرۇق بىلەن ياپقىلى بولماس (ماقال). * بېخىل تاپسا يېپىپ يەيدۇ، سېخىي تاپسا ئېچىپ يەيدۇ (ماقال). * — بۇنداق

قەسەملەر بىلەن پاكىتنى ياپقىلى بولمايدۇ، ئەڭ ياخشىسى – كىمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قىلدىڭىز، مانا شۇنى تاپشۇرۇڭ، – دېدى ھاشىم ماڭا. * ئىشنىڭ مۇھىمى چاچنى ياخشى ئېلىشتا، چۈنكى چاچنى بۇزۇپ قويغاندا، ئۇنىڭ ئەيىبنى «مەن چېچىڭنى ياخشى يۇيۇپ قويدۇم» دېگەن بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ.

ياپسام پشارمۇ، كۆمسەم پشارمۇ ئىككىلىنىش، ئارىسالدى بولۇش، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: مەن دېدىمغۇ! ياپسام پشارمۇ، كۆمسەم پشارمۇ دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ بەلنى مەھكەم باغلاپ ئىشلەش ۋاقتى!

ياپمال ئى. تاغنىڭ پېشايۋانىدەك ئالدىغا چىقىپ تۇرغان قىسمى.

ياپمىسىغا رەۋ. دىئال. ئۇدۇل، تۇغرا تەرىپىنى بويلاپ.

ياپون ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ياپون ئەمنى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. تۆۋەنكى يوپۇرماقلىرى شىنا شەكىللىك، پەيسىمان يېرىلىدۇ؛ ئۈستۈنكى يوپۇرماقلىرى لېنتا شەكىللىك، باشسىمان گۈل رېتىدە، دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. يوپۇرمىقىنى دەملەپ، چاي ئورنىدا ئىچىشكە بولىدۇ.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش <تارىخ> جۇڭگو خەلقىنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا زەربە بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشى. بۇ ئۇرۇش ياپون قاراقچىلىرى 1937-يىل 7-ئاينىڭ 7-كۈنى بېيپىڭ (ھازىرقى بېيجىڭ) نىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى لوگۇچياۋدا تۇرۇشلۇق دۆلىتىمىزنىڭ مۇداپىئە قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلغان كۈندىن باشلىنىپ، ياپونىيە شەرتسىز تەسلىم بولغان 1945-يىلى 8-ئاينىڭ 15-كۈنىگە قەدەر داۋاملاشقان.

ياپون تىلى <تىل> ياپونلار ئىشلىتىدىغان تىل. قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى جەھەتتىن تەۋەلىكى ئېنىق ئەمەس. ليۇچيۇ تىلى بىلەن خېلىلا زور ئورتاقلىقى بار. بۇ تىلنى قوللىنىدىغانلارنىڭ نوپۇسى 120 مىلىيوندىن ئاشىدۇ. ئۇ يەنە شەرقىي، غەربىي ۋە جيۇجۇ دېگەن ئۈچ دىئالېكت رايونىغا بۆلۈنىدۇ. VIII ئەسىردىن باشلاپ يازما يادىكارلىقلىرى بار. ھازىر ئۇلار خەنزۇچە خەت ئارىلاشقان بىر خىل بوغۇملۇق يېزىقنى قوللىنىدۇ.

ياپون قان شورىغۇچى قۇرتى <زوئىول> ياپىلاق تەنلىك ھايۋان. ئاتلىق-ئانىلىقى ئايرىم تەندە بولىدۇ. چىشىسى ئىنچىكە ئۇزۇن بولۇپ، تەخمىنەن 10mm كېلىدۇ، رەڭگى قوڭۇر؛ ئەركىكى سەل توم، قىسقىراق كېلىدۇ، رەڭگى كۈل رەڭ ئاق. قورساق تەرىپىدە بويىغا كەتكەن ئېرىقچە بولۇپ، «چىشىلىق ئېرىقچىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە چىشى قۇرتنى ئەركىكى ئېرىقچە ئىچىگە قۇچاقلىۋېلىپ، چېتىشىدۇ. يېتىلگەن قۇرت ئادەم ۋە نۇرغۇن سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئۈچەي تۇتاشتۇرغۇچى پەردىسىنىڭ كۆك قان تومۇرىدا پارازىت ياشاپ كېسەللىك پەيدا قىلىدۇ.

ياپون مۇچىلى <ئاستر> ياپون مىللىتى ئۆزۈن تارىختىن بۇيان ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان بىر خىل يىل ھېسابى. ئۇ جەمئىي 12 يىلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، يىللارنىڭ ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى چاشقان، ئۇي (كالا)، يولۋاس، توشقان، ئەجدىھا، يىلان، ئات، قوي، مايمۇن، توخۇ، ئىت، توڭگۇزلاردىن ئىبارەت.

ياپونچە ① سۈپ. ياپونىيىگە، ياپون خەلقىگە ھەم ئۇنىڭ يېزىقى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ياپونچە ئۇسسۇل. ياپونچە كىيىم. ② ئى. ياپون تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ ياپونچىنى ياخشى بىلىدۇ. * ئۇ ياپونچە ئۆگىنىۋاتىدۇ. ③ رەۋ. ياپون تىلىنى ئىشلىتىپ، ياپون تىلىدا: ياپونچە سۆزلەشمەك.

ياپونلار ئى <ئىرق> ياپون مىللىتى، ياپون خەلقى. ئۇلار ئاساسەن ياپونىيىنىڭ تۆپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ياپونىيە ئى <جۇغ> ئاسىيا قىتئەسىنىڭ شەرقىگە، تىنچ ئوكياننىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 377 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، خونسيۇ، خوككايدۇ، كيۇسيۇ، سىككوكۇ قاتارلىق تۆت چوڭ ئارال ۋە ئەتراپىدىكى 3500 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ شىمالدىن جەنۇبقا 2400 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە 200 كىلومېتىر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. پايتەختى توكيو.

ياپونىيە بۇلبۇلى <زوئول> بۇلبۇلنىڭ ياپونىيىدىن چىقىدىغان بىر تۈرى.

ياپونىيە بىجىقى <بوت> قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇ ۋە نەم جايلاردا ئۆسىدۇ. غولى ئىنچىكە، يۇمىلاق، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يۇقىرى قىسمىدا يوپۇرماق بولمايدۇ. باشاقسىمان گۈل رېتى سۇس قوڭۇر رەڭلىك، كىچىك، قاتتىق مېۋىسى ئۈچ قىرلىق بولىدۇ.

ياپونىيە قويكۆزى ئوتى <بوت> كۆك مارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى قىسقا ھەم توم، يوپۇرماقلىرى گۆشلەشكەن بولۇپ، خۇددى كاپۇستا يوپۇرماقلىرىدەك توپلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈللىرى كىچىك، ئاق. ئەسلىي ماكانى ياپونىيە. ھازىر دۆلىتىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە تەشتەكتە ئۆستۈرۈلمەكتە، شىنجاڭدىمۇ بار.

ياپىر ئىم (يا+پىر) ① پىرلارغا سىغىنىش، مەدەت تىلەشنى ئىپادىلەيدۇ: – ياپىر! – دەپلا تاغارنى دۈمبىسىگە ئالدى سەمەت. * دېمەك، بولدى سەھەر، تۈن بولدى. ئاخىر تۇرۇشتى ھەممىسى دەپ: ئاللا ياپىر! ② ئەجەبلىنىش، ھەيران بولۇش، تېڭىرقاش، قورقۇش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئالغىچە ياپىر، بەرگىچە كاپىر (ماقال). * – ياپىر! – دەۋېتىپتۇ دىۋە پېشانىسىنى تۇتۇپ، – راستىنلا باتۇر ئىكەنسەن. * بىردەم ماڭغاندىن كېيىن، مەنمۇ بىرېزېنتىيى قايرىپ قارىدىم، ياپىر، ئەتراپتىكى تاغلار ئۈستىگە ئاق ماموق ياپقاندەك ئاپئاق تۈسكە كىرىپتۇ.

ياپىرىم ئىم (يا+پىرىم) ← **ياپىر**: ياپىرىم، بۈگۈن قادىر توكۇرنىڭ ئاشخانىسىدىن بىر يېۋىدىم، غىچلا ماي، قىيمىسى باغلاپ باققان پاقلاننىڭ قۇيرۇقىدىنمىكىن، كۆڭلۈمگە تېگىپ غىققىدە بولدۇم. * باتۇرچۇ، شەلپەردەك بىردىن قىزىرىپ، كۆلمەيتتى ۋە ياكى لام-جىم دېمەيتتى. بۇ ھالدىن ياپىرىم دەيتتىم

ئىچىدە، يادىمغا ھەر تۈرلۈك ئويلار كېلەتتى.

ياپسغا رەۋ. پۈتۈنلەي، ھەممىسى، تامامەن، تولۇق، تەلتۆكۈس، ئۈزۈل-كېسىل: — بىر كۈنى بىر چېرىك قۇلقىمغا پىچىرلىمامدۇ، ئۇقسام جەڭ قىلغاندا مەن سوققان قىلىچ-نەيزىنى تۇتقان چېرىكلەر ياپسغا ئۆلۈپ تۈگەپتۇ، — دېدى جامالدىن بوۋاي.

ياپلاق سۈپ. يېسسى ۋە يېسسىغا يېقىن كېلىدىغان، يېسسى شەكىلدىكى، يېسسى ھالەتتىكى، توم ياكى يۇمىلاق ئەمەس: ياپلاق تۆمۈر. ياپلاق ياغاچ. * ساتتار مۇئەللىمنىڭ چىرايى قاپقارا، بۇرنى ئەنجۈرگە ئوخشاش ياپلاق، بۇرنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۈزۈن-ئۈزۈن تۈكلەر چىقىپ تۇراتتى. * ھايال ئۆتمەي كۆلچەككە سەكرىگەن ئىشچىنىڭ بېشى ۋە ئوڭ قولى سۇ ئۈستىگە چىقتى، ئۇنىڭ قولىدا ياپلاق رېزىنكە تۇراتتى. * زاھىدەنىڭ ياپلاق يۈزى، قاڭشىرى، پەسرەك بۇرنى ۋە قارىچۇقى كىچىك كۆرۈنىدىغان كۆزلىرى شەرىخان مومايغا تونۇشتەك تۇيۇلاتتى.

ياپلاق ئارچا <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تەڭگىگە ئوخشايدۇ، مېۋىسى شار شەكلىدە، ياغىچى بىلەن بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە جابدۇق-ئۈسكۈنىلەرنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ياپلاق تەنلىكلەر <زوئول> ھايۋانات دۇنياسىدىكى بىر تىپ. بۇ تىپتىكى ھايۋانلار تېنىنىڭ دۈمبە ۋە قورساق تەرەپلىرى ياپلاق بولۇپ، بوغۇمغا بۆلۈنمەيدۇ. تېنى ئۈچ تۆرەلمە قەۋەتتىن تەشكىل تاپقان. مەقئەت تۆشۈكى يوق، قوش جىنسلىق كېلىدۇ.

ياپلاق سۆڭەك <ئانات> سۆڭەكنىڭ بىر تۈرى. كۆپىنچە تاختا شەكىللىك بولىدۇ. ئۇزۇنى ۋە توغرىسىنىڭ دىئامېتىرى بىرقەدەر چوڭ، قېلىنلىقى بىرقەدەر كىچىك بولىدۇ. مەسىلەن، باشنىڭ چوققا سۆڭىكى، تۆش سۆڭىكى قاتارلىقلار. ئۇ مۇھىم ئەزالارنى سىغدۇرىدىغان بوشلۇقلارنىڭ دىۋارىنى تەشكىل قىلىپ، قوغداش رولىنى ئوينايدۇ.

ياپلاق غوللۇق پىيازەك <بوت> قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستى غولى توغرىسىغا ئۆسىدۇ، بوغۇمى كۆپۈپ تۈگۈنەككە ئوخشايدۇ. غولى تىك، ئۈچ قىرلىق بولىدۇ. كىچىك باشقى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، باشاقسىمان گۈل رېتى بىر تەرەپكە توپلىشىپ ئۆسۈپ، مۇرەككەپ باشاقسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. تۈگۈنەك غولىدا كراخمال بولىدۇ، ھاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ، غولى قەغەز ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ، تۈگۈنەك غول دورا قىلىنىدۇ، قاننى ماڭغۇزۇپ خۇننى راۋان قىلىش، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش، يەلنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

ياپلاق قوڭۇر بېلىق <زوئول> بېلىقنىڭ بىر تۈرى. تېنى ئۇزۇنچاق، سەل ياپلاق، رەڭگى قوڭۇرغا مايىل قارامتۇل، ئېغىزى چوڭ، سەل قىيپاش، قۇيرۇق پالاقچىسى شىنا شەكلىدە بولىدۇ، دېڭىزدا ياشايدۇ.

ياپلاق كاكتۇس <بوت> كاكتۇس ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك. غولى ياپلاق، تۇخۇمنە شەكلىدە بولۇپ، گىرۋەكلىرىدە يېرىك ھەرە چىشلىرى بولىدۇ. گۈلى غولىنىڭ

ئۇيمان جايلىرىدا ئۆسىدۇ، رەڭگى سۆسۈن، قىزىل، هال رەڭ، سېرىق، ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىشقا بولىدۇ. ئەسلى ماكانى مېكسىكا.

ياپلاق لەغمەن <يېم> تارتىشتىن بۇرۇن پىلتىسى بېسىلىپ ياپلاق هالەتكە كەلتۈرۈلۈپ، ئاندىن سوزۇپ سېلىنىدىغان لەغمەن.

ياپلاقلاتماق « ياپلاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياپلاقلاشتۇرماق « ياپلاقلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياپلاقلاشتۇرۇشماق « ياپلاقلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياپلاقلاشتۇرۇلماق « ياپلاقلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ياپلاقلاشماق « ياپلاقلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياپلاقلانماق « ياپلاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئۇن نەچچە كۈنلۈك جاراڭ-جۇرۇڭ، گۇمبا-گۇمباڭدىن كېيىن، كاللەك-كاللەك مىسلار بىر قول، يېرىم قول قېلىنلىقتا ياپلاقلاندى.

ياپلاقلىماق پ. ياپلاق هالەتكە كەلتۈرمەك، يېسسىلىماق: ئۇلار ئاسمىنىڭ ياردىمىدە ئوقلىرىنى ئايغان هالدا مىلتىقتىن پايدىلىنىشنى ئۈگىنىشتى، مىلتىق يېتىشمىگەنلەر نەيزە-چوماق تەييارلاشتى، بەزىلەر لوم تۆمۈرلەرنى ياپلاقلاپ قىڭراق-قىلىچ سوقۇشتى.

ياپپاش سۈپ ① ياشلا، ناهايىتى ياش: ياپپاش ئايال. ياپپاش بالا. * ئۇ ياپپاش تۇرۇپلا تۇل قالدى. * دىلنار ئارتىس بولغانلىقى ۋە هەمىشە چىرايلىق ياسىنىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن، يېشى ئوتتۇزدىن ئاشقان

بولسىمۇ، يەنىلا يىگىرمە ياشلاردىكى قىزلاردەك كۆرۈنەتتى. ② كۆچمە. ئۆسۈۋاتقان: قارا سېنى، باشقا نەرسە تېپىلمىغاندەك كەسكەن نەرسەڭنى، ياپپاش دەرەخنىڭ ئۈچىنى كەسكىنىڭ نېمىسى.

ياپپالىڭاچ ① سۈپ. هەممە يېرى ئوچۇق، پۈتۈنلەي يالىڭاچ، ئاندىن تۇغما، قىپيالىڭاچ: ئاشۇ سايدىكى قانغا چىلىشىپ ياتقان ياپپالىڭاچ جەسەتلەرگە قاراپ شۈمشىيىپ ئولتۇرغان كىشى ئۇرۇش دەهشەتلىرى تەسۋىرلەنگەن جۇڭگو جەڭنامىلىرىدىن قاچاندۇر يادىدا قالغان يۇقىرىقى شېئىرنى ئەسلەپ ئىختىيارسىز ياش تۆكمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. ئوچۇقتىن-ئوچۇق، ئاپئاشكارا، ئىنتايىن ئاشكارا: — ئۇنىڭ بۇ ئىشى ياپپالىڭاچ ئالدامچىلىق، بۇنداق ئالدامچىلىقتا قانۇن چوقۇم چەك قويىدۇ، — دېدى ئەنۋەر غەزەپ بىلەن.

ياپپېشىل سۈپ. ناهايىتى يېشىل، ئىنتايىن يېشىل، قېنىق يېشىل: ياپپېشىل ئورمانلىق. ياپپېشىل مايسىلىق. * توختى باي ياپپېشىل ئوتلاقلارنى، يىل بويى سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان چوڭ بىر ئۆستەڭنى ئىگىلىۋاپتۇ. * مەن قادىر ئاكام بىلەن دېڭىزدەك دولقۇنلاپ تۇرغان ياپپېشىل ئېتىزلار ئارىسىدىكى كەڭ يولدا كېتىۋاتاتتىم.

ياپپېشىلچىلىق ئى ← **ياپپېشىللىق**: يېزا يولىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا كۆركەم بىر مەنزىرە هاسىل قىلغان چوكانتاللار ياپپېشىلچىلىق هۆسنى بىلەن كۆكۈلدىن قىش تەسىراتلىرىنى هەيدەپ، هايات زوقى ۋە شادلىق هېسلىرىنى بەخش ئېتەتتى.

ياپپېشىللىق ئى. ياپپېشىل هالەت: هايت-هۇيت دېگۈچە ماشىنا ئادەملەر توپىدىن ئاجراپ چەكسىز كەتكەن ياپپېشىللىق بوستان ئىچىگە

كىرىپ غايىب بولدى.

یات سۈپ ① قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بولمىغان، تۇغقانچىلىقى يوق: يات ئادەم. يات يىگىت. * ياتنىڭ ئوتىنى يۆلەپ ساقلى كۆيۈپتۇ (ماقال). * ئالدىدىكى ئۆزنى كۆرمەي، يىراقتىكى ياتنى كۆرۈپتۇ (ماقال). * ياخشىنى يات ئىكەن دېمە، يامانىنى ئۆز ئىكەن دېمە (ماقال). * كىشىنىڭ ئېتى ئات ئەمەس، ئىككى پۇتۇم يات ئەمەس (ماقال). * ئادەمنىڭ يېتى يوق، ئالتۇننىڭ دېتى (يوق) (ماقال). * نادان تۇغقىنىم ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايمەن، لېكىن بىلىم ئەھلى بولغان يات بىرى ئۈچۈن ياقامنى يىرتىپ زار يىغلايمەن. * شۇ چاغدا ئايالىمنىڭ، سىڭلىمنىڭ قىزى رۇقىيەنى ئوغلىمىز ئادىلجانغا ئېلىپ بېرەيلى، ياخشى قىز ياتقا كەتمىسۇن، دېگەن تەلىپى خىيالىمدىن چاقماق تېزلىكىدە ئۆتتى. ② تونۇشلۇقى يوق، تونۇشمايدىغان، تونۇش ئەمەس، ناتونۇش: يات كىشى. * يات يۇرتتا تورغاي سايرىماس (ماقال). * ئەي ئوغۇل، بىلگىنكى، ئەگەر خەلقنى زىياپەتكە چاقىرساڭ، ھەر كۈنى چاقىرما، بولۇپمۇ يات كىشىلەرنى زىياپەتكە چاقىرما. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، يات كىشىلەرنى چاقىرساڭ، كۈتۈۋېلىشتا ئاجىزلىق قىلىپ، مېھماندارلىق ھەققىنى ئادا قىلالمايسەن. * بىر قىز ئىدىم قۇل ئىدىم، يات يەرلەرگە سېتىلدىم. غازاڭ بولغان گۈل ئىدىم، بۈگۈن قايتا ئېچىلدىم. ③ بىرەر نەرسە ياكى كىشىگە تەئەللۇق بولمىغان، مۇناسىۋەتسىز: يات ماددا. يات جىسىم. * ھازىر بەزى ئادەملەر ئۈچۈن پرىنسىپ، ئىنسانىي بۇرچ، ئەخلاق دېگەنلەر يات بىر نەرسە بولۇپ قالدى. * بۇ ئۈچەيلەن ھېلىمىنلا كۈتۈۋاتقاندەك ئۇنىڭغا تىكىلدى. ھېلىم بۇ يات مەنزىرىنى كۆرۈپ ئورنىدىلا تۇرۇپ قالدى. ④ كۆچمە. مەۋجۇت ئەمەس يوق؛ يىراق: «جەزمەن ئۆز قولۇم بىلەن تاپشۇرۇشۇم كېرەك. تەقدىرگە تەن بېرىپ، قايناق تۇرمۇشتىن چەتكە چىقىشىنىڭ ماڭا يات ئىكەنلىكىنى ئادىل كۆرسۇن» دەپ ئويلىدى ئۇ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ. * كېلەر ئۇلار قىر بويلاپ، كۆڭۈللىرى شاد ئىدى. كېچە سۈرلۈك بولسىمۇ، قورقۇش دېگەن يات ئىدى. ⑤ كۆچمە. مۇخالىپ، قارشى، زىت، خىلاپ: مەن قەيسەرلىك قىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم، ئۇ چۆچۈپ، ئاجايىپ ئوتلۇق نەزەر بىلەن يالت قىلىپ قارىدى-دە، ئۆز تەبىئىتىگە يات ھالدا مۇلايىم ۋە ئىللىق كۈلۈمسىرىدى. ⑥ باشقىچە، ئۆزگىچە، غەيرىي: ئىشچىلارنىڭ كۈتمىگەندە كىرىپ كېلىشى، سابىر ئۇستىنىڭ ئۆزىنى خاتىرجەم تۇتۇشىمۇ ئۇنىڭغا يات ۋە غەلىتە بىلىنەتتى. ⑦ كۆچمە. دۈشمەن بولغان، دۈشمەنگە ئوخشاش: شاھىمىز بۇ پەرزەنتىنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئارتۇق كۆرىدۇ. شۇڭلاشقا 228 قاراۋۇل ئۇنى ياتلاردىن كېچە-كۈندۈز قوغداپ تۇرىدۇ. * يولۋاس ئاڭلاپ بۇ سۆزنى، پەرق ئەتمەي يات-ئۆزنى، خىرىس قىلدى ھەممىگە، تاتىلاپ باش-كۆزنى.

يات بولماق ياتلاشماق: تايىنى باقسا ئات بولار، بۆرىنى باقسا يات بولار (ماقال). * تۇغقاننى تاشلىساڭ يات بولۇر، تۆمۈرنى تاشلىساڭ دات بولۇر (ماقال). * ئىجتىمائىي ئورنىمىزنىڭ بىر ئۆزگىرىشى بىلەنلا يېڭى قوشنام دوست بولدى، كونا دوستۇم يات بولدى. * مەن مىجەزىمگە يات بولسىمۇ يالغان جاۋاب بېرىشنى لايىق كۆردۈم.

يات جىنس ① ئەرگە نىسبەتەن ئايال، ئايالغا نىسبەتەن ئەر جىنس، غەيرىي جىنس. ② <گېئول> بىر خىل

مىنېرال ئىچىگە ئارىلاشقان باشقا جىنس.

يات خەلق ئۆز مىللىتىدىن باشقا مىللەت، خەلق: ئىگىسى بىز بۇ جانجان تۇپراقنىڭ، يات خەلقنىڭ ھېچ ھەققى يوق بۇ يەردە. مىللىي ھوقۇق ھاسىل بولار تالاشسىز، قايسى خەلق ئۆتكەن بولسا قە يەردە.

يات رەڭ ① <گ سەن> رەڭسىز سىستېمىغا مەنسۇپ بولغان رەڭ. مەسىلەن، قارا، ئاق، كۈل رەڭ، ئالتۇن رەڭ، كۈمۈش رەڭلەرگە ئوخشاش. بۇلار رەڭ تۇسىنى تەڭشەش رولىنى ئوينىغاچقا، «قوتۇلدۇرغۇچى رەڭ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ساپ ئاق ۋە ساپ قارا رەڭلەرنى تېپىش قىيىن، رەڭ سپېكترىدا بۇنداق رەڭ خىلى يوق. شۇڭا ئاق رەڭ «ئىنفرا رەڭ»؛ قارا رەڭ «ئۇلترا رەڭ» دەپ ئاتىلىدۇ. ② <گېئول> مىنېراللارنىڭ بىر خىل رەڭگى، يەنى سىرتتىن كەلگەن رەڭلىك ماددىلارنىڭ مېخانىكىلىق ئارىلىششى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان مىنېرالنىڭ بويالغان رەڭگى. بۇ رەڭنىڭ خىمىيىلىك مىنېرال تەركىبىنىڭ ئۆز قۇرۇلمىسى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. مەسىلەن، ساپ كۋارتس رەڭسىز، سۈزۈك مىنېرال بولۇپ، ئارىلاشمىلار نەتىجىسىدە بىنەپشە، قىزىل گۈل رەڭ، سۈت ئاق، ئىس رەڭلەردە بولىدۇ.

يات شەكىل <گېئول> تاغ جىنسلىرىدىكى مىنېرال كرىستال دانىچىلىرىنىڭ قالايمىقان تاشقى شەكلى. ماگما مۇزلاپ قاتقاندا بۆلۈنۈپ چىققان كېيىنكى مىنېراللارنىڭ شەكلى بوشلۇق جەھەتتە ئاۋۋال بۆلۈنۈپ چىققان مىنېراللارنىڭ چەكلىشىگە ئۇچراپ، ئەركىن تەرەققىي قىلالماي، ئادەتتە يات شەكلىنى پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن، گرانىتلاردىكى كۋارتس شەكلىگە ئوخشاش.

يات قول يات ئادەم، مۇناسىۋەتسىز كىشى: «بۇ يەردە جەزمەن بىر يات قول باردەك قىلىدۇ. بۇ قول ناھايىتى زەھەرلىك» دەپ ئويلىدى ئابلىكىم. * ئەمدىلا ئېچىلغان بەخت گۈلىنى، يات قوللار سۇندۇرۇپ، ئەيلىسە نابۇت؛ ئەمدىلا قۇرامىغا يەتكەن يىگىتكە، رەقىبلەر راسلىسا جىنازا تاۋۇت.

يات قىلماق ← **ياتلاشتۇرماق**: ئوغلۇمنىڭ بالىسى – ئۆزۈمنىڭ بالىسى، يات قىلغان ئانىسى (ماقال). * تومۇرۇڭدا ئاقار مېھنەت قېنى دائىم ياساپ ئۆركەش، ۋۇجۇدۇڭغا ھۇرۇنلۇقنى يولاتماي قىلچە، يات قىلدىڭ.

يات قىلىق باشقىلارنىڭ دىتىغا، كۆڭلىگە ياقمايدىغان، كۆزىگە سىغمايدىغان ئىش-ھەرىكەت؛ قىلىقسىزلىق: ئېسىلىپ تۇرسەن جىم تامدا مىخقا، ئۆگىنىپ قاپسەن ئوسال قىلىقىقا.

يات كۆرمەك يات ئادەم دەپ ھېسابلىماق، ئۆزىنى يىراق تۇتماق، ئۆزىنى قاچۇرماق: ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى يات كۆرۈشىدىن، ئارىغا ئالماسلىقىدىن ئەنسىرەيتتى. * يات كۆرمەيدۇ ئۇنى تەبىئەت، ئۇنىڭمۇ ئۆز خېرىدارى بار. كۆرەر كۆنى، ئۆسەر تۇپرىقى، ھەمراھلىرى ۋە دىلدارى بار.

يات ماددا <زوئول> بەدەننىڭ ئىچىگە كىرگەن يات ماددىلار. ئادەتتە جانسىز ماددىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، كۆزگە كىرىپ كەتكەن قۇم قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ياتنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك ← باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك: ياتنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىنىشتىن جاھىلانە باش تارتىپ تۇرغان بىرمۇنچە پۇقرانىڭ ئىبرەتلىك نەسىھەتلىرىمۇ ئۇلارغا تەسىر قىلمىدى.

ياتاتۇك ئى ① بۆشۈكتەۋرەتكۈ، ياچۇەك. ② <زوئول> ياچۇەك تۇخۇمى.

ياتاق ئى ① ياتىدىغان جاي، ئورۇن، خانا: ئۇ خەتنى ئاشخانا ئۈستىلىگە قويۇپ، ياتاققا كىردى-دە، ياتاقتا ئىلدام يېشىنىپ، كارىۋاتقا چىقىپ، ئۇخلاپ قالدى. * — ئۇنداقتا سىز مېنىڭ ياتاق ئۆيۈمگە كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كىرىمەن، ھېلىقى مەسلىھەتىمىزنى شۇ چاغدا قىلىمىز، — دېدى ئايخان. ② مەكتەپ ياكى ئىدارە-جەمئىيەتلەردىكى ئوقۇغۇچى ياكى بوينتاقلارنىڭ يېتىپ-قوپۇشى ئۈچۈن ئاجرىتىلغان مەخسۇس ئۆي؛ بىنا: قىزلار ياتىقى. بوينتاقلار ياتىقى. * ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن بۇ يەردىن چىقىپلا، ئوقۇغۇچىلار ياتىقىغا بېرىۋالدىم. * ئۇ بۈگۈن كېچىدە ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ياتىقىغا يىغىلىدىغانلىقىنى ئۇنتۇمىغانىدى. ③ دوختۇرخانىدىكى ئاغرىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۆي: ياتاقتا ياتماق. ياتاقتا يېتىپ قالماق. ياتاقتىن چىقماق. * ئاق خالاتلىق دوختۇر يېنىدىكى سېسترا قىزغا بىرنەرسە دېۋىدى، قىز ياتاق بىناسىغا قاراپ يۈگۈردى. * داۋالاش ئۆيلىرى، بۆلۈم، ياتاقتا، ھۆكۈمران مۇڭ ئەمەس، كۆڭۈل شادلىقى. بىمارلىق ئازابى ئازايغانلارنىڭ، ياڭرايدۇ گۈلزاردا كۈلكە-چاقچىقى.

ياتاق ۋاگون <قاتن> پويىزنىڭ ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋاگونى.

ياتاق يارىسى <تب> ئۇزاق مۇددەت ئورۇندا يېتىپ قالغان ۋە ئۆزلۈكىدىن ئۆرۈلەلمەيدىغان كېسەللىكلەرنىڭ توقۇلمىلىرى ئۇزاق بېسىلىپ، قان ئايلىنىش توسالغۇغا ئۇچراشتىن تېرە، مۇسكۇللار چىرىپ زېدىلىنىدىغان بىر خىل يارا. ئۇزاق ياتقانلارنىڭ ساغرىلىرىدا، سۆڭگەچلىرىدە كۆپ يۈز بېرىدۇ.

ياتاقخانا ئى ← **ياتاق:** باشقىلار چاي ئىچىشۋاتاتتى. مەريەم ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىدىن چىقمىدى، ئۇنىڭ بېشى ئاغرىپ قالغانىدى. * داۋۇت بىلەن سەلىمە سۆزلىشىپ كۈلۈشۈپ، ياتاقخانىغا كىرىپ كەتتى.

ياتاقداش ئى. بىر ياتاقتا ياتقان ياكى ياتىدىغان كىشىلەر (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): شۇنداق قىلىپ قەيسەر ئەمدى سىنىپ يىغىنى ھەققىدىكى ئويلىرىنى تاشلاپ، ياتاقداشلىرى ئارا بولۇپ ئۆتكەن سوئال-جاۋابلارنىڭ تېگىنى ئىزدەپ يېگىباشتىن بىر خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى.

ياتاقداشلىق «ياتاقداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: باتۇر بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتاقداشلىق مۇناسىۋىتىمىز بار ئىدى.

ياتاقسىز سۈپ. ياتىقى يوق، ياتاق سېلىنمىغان: ياتاقسىز مەكتەپ.

ياتاقلاشتۇرماق «ياتاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ناھىيە رەھبەرلىرى ناھىيىدىكى مەكتەپلەرنى ياتاقلاشتۇرۇپ ناھايىتى چوڭ ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

ياتاقلاشتۇرۇشماق «ياتاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياتاقلاشتۇرۇلماق «ياتاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياتاقلاشماق پ. ياتىقى بار هالەتكە كەلمەك، ياتىقى بار بولماق: ياتاقلاشقان مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوقۇش - ئوقۇتۇش سۈپىتىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى.

ياتاقلىق سۈپ. ياتىقى بار، ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇلغان: ياتاقلىق مەكتەپ.

ياتاقلىق ئوقۇغۇچى <مائار> مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى.

ياتاڭ ئى. دىئال. پاختا ئاتقۇچىنىڭ مۇشتى، مۇشتەك.

ياتباش سۈپ (يات+باش) تۇغقانچىلىقى بولمىغان، تۇغقانچىلىقى يوق؛ يات: — بوسۇغىمىزغا ئەمدى بىر قەدەم باسقان ياتباش كېلىن تۇرسا نېمىشۇ دەپ قالار، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزلۇم كىشىنىڭ سىزىكى دېگەن... - دەپ ئويلىدى هاشىم ئاكام.

ياتسىراتماق « ياتسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى ياتسىرىتىپ قويماي ئوبدان ئويناتتىم.

ياتسىراشماق « ياتسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز پاتىمدىن كېيىن بىرئاز ياتسىرىشىپ، ئىزا تارتىشىپ ئېچىلىشماي قالدۇق، كېيىن موماي سائادەتنىڭ مېنىڭ توغرامدا ئېيتىدىغان سۆزلىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ سۆز باشلىدى.

ياتسىرىماق پ. باشقىلارنى ئۆزىگە، ئۆزىنى باشقىلارغا يات دەپ هېس قىلماق؛ يېتىرقىماق؛ ياتسىناق: ئۇ مەن بىلەن ياتسىراپراق كۆرۈشتى. * ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ كىشىلەرگە تىكىلىشمۇ بىر خىل بولغاچ، بۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئارىسىدىكى دەسلەپكى ياتسىراش بىردەمدە ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

ياتسىناق پ ← **ياتسىرىماق**: ئەزەلدىن قايغۇسى، خۇشاللىقى بىر، بىر شاخنىڭ ئۇتاشقان ئىككى بەرگى بىز، ئۆزئارا ياتسىنىپ ساقلىمىغان سىر، ئاسماندەك بىغۇبار ئوتلۇق قەلبىمىز.

ياتقۇ ئى. ياتىدىغان چاغ، ۋاقىت، پەيت: ئېغىر ياتقۇ. * قۇربان قىلىچ ئاتلارنىڭ يۈرۈشىنى تېزلىتىپ، ياتقۇدىن بۇرۇن توقسۇن بازىرىدىكى ئاقتاش سارىيىغا بېرىپ چۈشتى. * ياتقۇدا ياتاق يېنىدا توكۇلدىغان ئاياغ تىۋىشى پەيدا بولۇپ، ئىشىك ئېچىلىپ، دۇرنەم بىلەن پەرهات كىردى.

ياتقۇزماق ① « ياتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىل بالىنى هارۋىغا ياتقۇزۇپ، دوختۇرخانىغا قاراپ ئۇچقاندەك هەيدەپ كەتتى. * ئاغرىق جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن قوزغالماق بولۇۋىدى، لۇتپۇللا دەرهال بېرىپ، ئۇنى قوزغاتماي، بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، ئۆز ئورنىغا ياتقۇزۇپ قويدى. ② ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق، بېكىتمەك: چىم ياتقۇزماق. تاختاي ياتقۇزماق. * ئۇ مەهەللىگە كەلگەن كۈنلا كىشىلەرنىڭ سېمونت كۆۋرۈككە تۇرۇبا ياتقۇزۇش ئۈچۈن ئېغىرلىقى بىر توننا كېلىدىغان سېمونت تۇرۇبىلارنى مۈرىدەپ، پىشاڭلار بىلەن ئىتتىرىپ، ئازگالغا چۈشۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدى. * شەهەرنىڭ چوڭ كوچىلىرىدا نۇرغۇن كىشىلەر يوللارغا تاش ياتقۇزۇپ، يول ياساۋاتاتتى. ③ يېيىتماق، سالماق؛ تۆكمەك: لاي ياتقۇزماق. توك ياتقۇزماق. * هويلىنىڭ ئىچىگە سېمونت ياتقۇزۇپ ئەينەكتەك قىلىۋەتتۇق. * ئۇلار جىلغىلارنى تىندۇرۇپ، قاقاس تاغ ئۈستىگە توپا ياتقۇزۇپ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىشتە جاپا-مۇشەققەتتىن قورقمىغان، ئۆز كۈچىگە تايانغان. ④ تەكشىلىك بىلەن تۈز هالەتكە كەلتۈرمەك، قايرىماق، ياتقۇ قىلماق: — ئېلاخۇن ئۇستام، ماۋۇ ئۆتۈكنى

كۆرۈپ باقسىلا، − دېدى دادام مىخلارنى ياتقۇزۇپ بولۇپ.

ياتقۇزۇشماق «ياتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىيلەن تەڭلا كۆچەپ، شەۋكەتنى ئۆرە تۇرغۇزۇشتى ۋە ناھايىتى تەسلىكتە جايىغا ياتقۇزۇشتى.

ياتقۇزۇلماق «ياتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلىچە ئانا ئۈچ ئات قوشۇلغان رېزىنكە چاقلىق هارۋىغا ياتقۇزۇلغاندا، كۆن قىزغۇچ شولا چېچىپ، تاغ كەينىگە ئولتۇرۇپ كەتكەنىدى. * تاش ياتقۇزۇلغان مەھەللە يولىدا ئەزالار خۇشاللىق بىلەن ئويۇن-مەشرەپ قىلىشقا كېتىشىۋاتاتتى.

ياتلاشتۇرماق «ياتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياتلاشتۇرۇشماق «ياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياتلاشتۇرۇلماق «ياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياتلاشماق پ. يات بولۇپ كەتمەك، يات هالەتكە كەلمەك؛ يىراقلاشماق: شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەللىك يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئۇلار بىر-بىرىنى زادىلا ئىزدەشمەي ياتلىشىپ كېتىشكەنىدى. * «ئانا» سۆزى ئۇنىڭغا ئاللىقاچان ياتلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭدا تۇرمۇشقا نىسبەتەن ئۈمىد بېغىشلايتتى.

ياتلىشىش ① «ياتلاشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <پەلس> پەلسەپىدە، مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا، ئۆزىنىڭ سۇپىتى ياكى كۈچىنى ئۆزىگە قارشى تۇرىدىغان ۋە هۆكۈمرانلىق قىلىدىغان سۇپەتكە ياكى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ قويۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ هەم ئايلاندۇرۇش جەريانىنى بىلدۈرىدىغان، هەم ئايلاندۇرۇش نەتىجىسىنى بىلدۈرىدىغان ئۇقۇم.

ياتلىق ① «يات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قىزىمنىڭ ئۆزلۈكى بار، كۈيئوغلۇمنىڭ ياتلىقى بار (ماقال). * بەزىدە، بەلكى تولا چاغلاردا ياتلىق تونۇشۇشقا، تونۇشۇش يېقىنلىققا، يېقىنلىق دوستلۇققا، دوستلۇق مۇهەببەتكە ئورۇن بوشىتىپ بېرىدۇ. ② ئى. يات كىشىگە تەۋە؛ ئۆيلۈك-ئوچاقلىق (قىز-ئاياللارغا نىسبەتەن): ياتلىق بولماق. ياتلىق قىلماق.

ياتلىق بولماق تۇرمۇشقا چىقماق، تالالىق بولماق، ئەرگە تەگمەك: ئۇ هازىر يىگىرمە ئالتە ياشتا، تېخى ياتلىقمۇ بولمىدى. * نۇرىمان شاهزادە ئابدۇلدەك كېلىشكەن، چىرايلىقلىقتا ئاي بىلەن بەسلەشكەن، نامۇئاتىقى چىققان پادىشاه ئوغلىنى كۈتۈپ، ياتلىق بولماي كەلگەنىكەن.

ياتلىق قىلماق تۇرمۇشقا چىقارماق، تالالىق قىلماق، ئەرگە بەرمەك: مىجىت تاغىسىنىڭ يېنىدا خەقلەرنىڭ ياتلىق قىلماقچى بولغان قىزلىرىنىڭ كىيىمىنى تىكىپ، داڭ چىقىرىۋەتتى. * ئامالسىز قالغان بىچارە ئاتا-ئانىسىنىڭ كىشلەر ئارىسىدا يۈز كۆتۈرۈپ يۈرۈشى بارغانسېرى قىيىنغا چۈشۈپ، ئاخىرى ئۇلار دەرد-ئەلەم ئىچىدە شەرىپەنى ئابدۇشۈكۈرگە ياتلىق قىلدى.

ياتلىماق پ. يات كۆرۈپ چەتكە قاقماق، يات كۆرمەك: سەن ئۇنى نېمانداق ياتلايسەن، ئۇ ساڭا نېمە قىلغان؟

ياتلىۋىلاڭ سۆپ. دىئال. غەلىتە، بۆلەكچىلا، غەيرىي.

ياتما سۆپ. ياتقان، ياتىدىغان: ياتما ياقىيوپۇرماق. ياتما جىنتىيانا.

ياتما ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئالدى

يۈزى يېشىل، كەينى ئاقۇچ كۆل رەڭ بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى نەيسىمان، رەڭگى سارغۇچ، بىرئاز سۆسۈن سىزىقلىرى بار، مېۋىسى ئۇرۇق مېۋە. يول بويى ۋە داللاردا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

ياتما پاقىيوپۇرمىقى <بوت> پاقىيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە تۇخۇمسىمان بولۇپ، يەرگە تەكشى يېتىپ ئۆسىدۇ. گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىدە، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە. ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولى بار.

ياتما توشقانقۇلاق <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى سوقچاق، سېپى ئۇزۇن، گىرۋەكلىرى يىرىك يۇملاق چىشلىق، غولدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى كىچىك، سېپى يوق كېلىدۇ. گۈلى كۆك، گۈل رېتى باشاقسىمان، گۈل تاجى ئىككى كالپۇكقا بۆلۈنگەن بولىدۇ. غوزا مېۋىسى كىچىك بولىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننى كۈچلەندۈرۈپ سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ياتما جىنتىيانا <بوت> جىنتىيانا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، كىچىك، پاكار سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 5 سانتىمېتىرغىچە يەتمەيدۇ، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسۈپ زىچ جايلاشقان، شەكلى تەتۈر تۇخۇمەكسىمان بولىدۇ. گۈلى ئۇچىدىن ئۆسىدۇ، كۆكۈچ سۆسۈن رەڭدە. پۈتۈن تېنى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى قېرىق، تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ؛ جىگەرنى ياخشىلاپ، ئۆت سۈيۇقلۇقىنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

ياتما خاكشى <بوت> كىرپىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى پاكار، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 2 — 6 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. گۈل شېخى يالغۇز ئۆسىدۇ ھەمدە يوپۇرماق بولمايدۇ. بەزىدە تاسادىپىي بىر تال يوپۇرمىقى ئۆسۈپ قالىدۇ. رەڭگى ئاق، مۇڭگۈزسىمان مېۋىسى ياپىلاق، سوقچاق، ئالتاي رايونىدا ئۆسىدۇ.

ياتما قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ. شاخلىرى كۆپ بولىدۇ. چوڭ شاخلىرى يەرگە يېتىۋېلىپ ئۆسىدۇ. ئۇچى ئۆستىگە قارايدۇ. يوپۇرمىقى يىڭنە شەكىللىك، ئاتىلىق گۈلى سېرىق، ئانىلىق گۈلى سۆسۈن، شارچە مېۋىسى سۆسۈنگە مايىل قوڭۇر، ئۇرۇقى تۇخۇم شەكىللىك.

ياتما قوتۇرئوت <بوت> بوتا كۆز ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يىپقا ئوخشاش ئىنچىكە بولۇپ، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى سوقچاق ياكى ئۇزۇنراق تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ ئالدى-كەينى ۋە گىرۋىكىدە ئۇششاق تىكەنلىك تۈكچىلىرى بولىدۇ. گۈلى ئۇششاق، كۆك ۋە ئاق بولۇپ، كۆپىنچە يوپۇرماق قولتۇقىدىن ئۆسىدۇ. تۆت تال ئۇششاق قاتتىق مېۋىسى بولۇپ، كاسىسا

يوپۇرماقچىلىرى ئىچىدە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ. پۈتۈن تېنى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى ئاچچىق، تەبىئىتى سوغۇق، تاش بەدەندىكى ئىسسىقنى تازىلايدۇ، يۆتەل توختىتىدۇ.

ياتما قوغاجاي <بوت> قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن بولۇپ، توپ ئۆسىدۇ. پۈتۈن كۆرۈنۈشى سەركە ساقىلىغا ئوخشايدۇ. ئادەتتە زىچ ئۆسۈپ چىملىق بەرپا قىلالايدۇ. كۆپىنچە سۇنئىي چىملىق بەرپا قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ياتما نىلۇپەر <بوت> نىلۇپەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تېيىز سۇدا ئۆسىدۇ، يىلتىزسىمان غولى قىسقا بولۇپ، سۇ ئاستىدا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقىدا ئۇزۇن سېپى بولىدۇ. يوپۇرماق ئالقىنى ئات تۇيىقىغا ئوخشايدۇ. سۇدا لەيلەپ تۇرىدۇ. گۈلى ئاق، سېرىق، قىزىل ئېچىلىدىغانلىرىمۇ بار. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى.

ياتماق پ ① بەدىنىنى يەر، كارىۋات، كۆرپە قاتارلىقلارغا يېقىپ سوزۇلماق، ئۇزارتماق: يەردە ياتماق. كۆرپىدە ياتماق. * ئالدىرىغاننىڭ ئېشىكى يېتىۋاپتۇ. (ماقال). * ياتار قورساق – كېتەر قورساق (ماقال). * كېرىم راھمانوۋ دېرىزە تۈۋىدىكى كارىۋاتتا ئىككى قولىنىڭ ئالقىنى ئۈستىگە گەجگىسىنى قويۇپ ئوڭدا ياتاتتى. * ئاپئاق كېپەنگە ئورالغان قادىرنىڭ ئاپىسى جىمجىت سوزۇلۇپ ياتاتتى. ② ئىگىلىمەك، تۇرماق، ساقلانماق: بىر دۆۋە كىتاب شىرە ئۈستىدە ياتاتتى. * ئەكبەر كەنت ئىشخانىسىغا كىرىۋېتىپ، بوسۇغىدا توختاپ قالدى. ئۈستەللەرنى توپا باسقان، مەشنىڭ ئوتى ئۆچكەن، يەردە ئاپئاق كۈل چېچىلىپ ياتاتتى. * 1871-يىلى ئىلىغا چاررۇسىيە جاھانگىرلىكى كىرىپ، ئىلىنى ئون يىل بېسىپ ياتقان ۋاقىتتا، چارپادىشاھنىڭ «خۇنخاي مازار» دائىرىسىدە تۇرغان ھەربىيلىرى بۇ غارنىڭ ئىچىگە كىرگەن. ③ تۈنىمەك، ئۇخلىماق: – سىزنى پادىشاھ بىلەن ئىككىمىز بىرلىكتە تاپقانىدۇق. مېنىڭمۇ سىزدە ھەققىم بار، شۇڭا بۈگۈن بىر كېچە ئىككىمىز بىللە ياتساق، – دەپتۇ ۋەزىر پەزىلەتخانغا. * مەن كەلسەم بۇلار يېتىپ قالغانىكەن، گېپىمنى ئاڭلاپلا ھېلىقى تراكتورنى يۈگۈرتۈپ سىنىڭ يېنىڭغا باردى. ④ قامالماق، سولانماق: مەن: «بۇ كامېردا ياتقىلى يەتتە ئاي بولدى. بىر قېتىممۇ سوراق قىلىنمىدىم. بىكاردىن-بىكار شۇنچىلىكمۇ يېتىپ كەتتىما» دەپ ئويلايتتىم. ⑤ توختىماق، توختاپ قالماق؛ تۇرۇۋالماق: ئۇ دۈيجاڭ بولمايمەن دەپ يېتىۋالدى. * ئى ئابدۇللا، ئۆزۈڭمۇ ئەل-ۋەتەن ئىشقىدا شەيداسەن، يولۇڭدىن توختىما، تۈنجى بىكەتتە ياتقىلى بولماس. ⑥ كۆچمە. تەئەللۇق، تەۋە بولماق؛ ماس، مۇناسىپ كەلمەك: ناخشا ۋاكاللىق مۇزىكا تۈرىگە ياتسىمۇ، ئادەتتە چالغۇچىلارنىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن ئېيتىلىدىغان بولغاچقا، ئۇنى پەقەت ۋاكاللىق مۇزىكا دەپلا قاراشقا بولمايدۇ. * – يولداش ئەكبەر، مەن سىزگە ئەسكەرتىپ قوياي، بۇ بىر خىل مەزھەپچىلىككە ياتىدىغان ھەرىكەت! – دېدى ھاكىم تېخىمۇ ئۆكۈپ. ⑦ رەۋىش ۋە رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ، ئىش-ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: ئىشلەپ ياتماق. * — قارا چاپانلىقلار تېخىچە تىنچ ياتماي، يۇرتنى قىپچاقلارغا قارشى قوزغىماقچى

قوزغىماقچى بولۇپتۇ، ئىشنى يەنە تەدبىرسىز قارا چاپانلار قولىغا ئېلىپ مەملىكەتنى بۇزغۇنچىلىققا سالماقچى بولۇپتۇ، — دېدى هامىد شاهقا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ. * ياتمايدۇ خەلقىم ئەلەم — كۈلپەتتە، گۈللەيدۇ ئارزۇ، ئىشەن ئەلۋەتتە.

يېتىپ قالماق كېسەل بولۇپ، تۇرالماي قالماق، كېسەل سەۋەبىدىن ئورۇن تۇتۇپ ياتماق: — خەلپەمنى يېتىپ قالدى دەپ قاچانغىچە تۇرىمىز... — دېدى قارا بوسۇق غاڭزىسىنى شوراپ تۇرۇپ.

يېتىپ يېمەك ئىشلىمەي، ئەمگەك قىلماي هالاۋىتىنى كۆرمەك: كەتمىنىنى مەن چاپسام، يېتىپ يەيدۇ خان غوجام (ماقال). * يوق دېسە يېتىپ يەڭ (ماقال). * يېتىپ يېگەنگە تاغ توشماس (ماقال). * — بۇ ئاشلىقنى ئاپىرىپ، ساڭغا تۆكمىز، ئۇنى هارامتاماقلار يېتىپ يەيدۇ، — دېدى دېهقان غەزەپلەنگەن هالدا.

يات-يوپۇر دىئال. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچېيكا ئى (ر) بىرەر چوڭ تەشكىلات تەركىبىدىكى كىچىك بىر تەشكىلىي گورۇپپا: ياچېيكا يىغىنى. ياچېيكا ئەزاسى. * ئۇ يول تەرەپكە قارىدى-دە، ۋېلىسىپىتىن چۈشۈۋاتقان ياچېيكا شۇجىسى بىلەن كۆرۈشۈپ سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى.

ياچى ئى. يا ياسايدىغان ئادەم: پادىشاھ قاتتىق غەزەپلىنىپ، ياچىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپتۇ.

ياچۋەك ئى <زوئول> بىر خىل هاشارات. پۇتىن تېنى يېشىل ياكى توپا رەڭ، بېشى ئۈچ بۇرچەك كېلىدۇ. هەرىكىتى چاققان. سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى يىپسىمان، مەيدىسى ئىنچىكە هەم ئۇزۇن، قانىتى ئىككى جۈپ، ئالدى پۇتى ئورغاق شەكلىدە بولىدۇ. زىيانداش هاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، دېهقانچىلىققا پايدىلىق.

ياچۋەك تۇخۇمى <زوئول> ياچۋەك تۇخۇمىنىڭ ئورىغۇچى قېپى. شەكلى ئۇزۇنچاق تۇخۇمسىمان، رەڭگى سارغۇچ قوڭۇر، قاتمۇقات قەغەزسىمان ماددىدىن تۈزۈلگەن. چىڭ هەم يېنىك بولۇپ، شاخقا يېپىشىپ تۇرغان تەركىبىدە ئۇزۇن، چوڭقۇر ئوقۇرى بولىدۇ. دۈمبە تەرىپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۆرتۈپ چىققان قىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە تۇرغۇن تۇخۇم بولىدۇ. كۆپىنچە ئۈجمە دەرىخى ياكى باشقا دەرەخلەرنىڭ شېخىغا يېپىشىپ تۇرىدۇ. دورىغا تۇخۇمىنىڭ ئورىغۇچى قېپى ئىشلىتىلىدۇ. تەمى تاتلىق، تۇزلۇق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەهەرسىز، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، مەنىنى تىزگىنلەيدۇ، سۈيدۈكنىڭ قېتىم سانىنى ئازايتىدۇ.

ياخشى ① سۈپ. ئوبدان، بەلەن، يامانىنىڭ ئەكسى: ياخشى ئادەم. ياخشى ئىش. * رەهمىسى يوق ئادەمدىن، رەهمىسى بار ئىت ياخشى (ماقال). * سەن ياخشى-مەن ياخشى، تونۇر قىزىق، نان ياخشى (ماقال). * ياخشى ئاتقا بىر قامچا، يامان ئاتقا يۈز قامچا (ماقال). * هېلىقى بالا بىر ياخشى ئىش قىلغىنىغا خۇشال بولۇپ، ئەركىنگە قاراپ كۈلۈپ قويدى-دە، يۈگۈرۈپ كەتتى. * ئۇلارغ هاتەمنى شەهەرگە ئېلىپ كىرىپ، بىر ياخشى جايغا ئولتۇرغۇزۇپ، بىرنەچچە ساهىبجامال قىزلارنى ئۇنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن تەيىن قىلىشتى. ② رەۋ. دەل ۋاقتىدا؛ تازا، راسا، خوپ: بۇنى تېخى بىرەرىگە سۆزلەپ بەرگىم كېلىپ ئولتۇراتتىم، ياخشى كېلىپسىز. * بايۋەچچە بېشىنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىغا چىدىماي يىغلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن كاللا-پاقالچاقچى: — ئەمدى سىزنىڭ بېشىڭىز ياخشى پىشتى، — دەپ ئۇنى قويۇپ بېرىپتۇ.

ياخشى بولماق ① ياخشى ھالەت شەكىللەنمەك، ياخشىلانماق: ياشلىقىڭدىن ياخشى بول (ماقال). * ياخشى بولساڭ ئېشىڭنى يەيسەن، يامان بولساڭ بېشىڭنى يەيسەن (ماقال). * يامان كۈنلەر ياخشى بولۇر، يامان ئادەم ياخشى بولماس (ماقال). * ئۆمەرجان پۇللارنى قاپچۇقىنىڭ ئىچىگە سېلىۋېتىپ، « بۇنى چۈشۈرۈپ قويغۇچى قانچىلىك بىئارام بولۇۋاتىدىغانغۇ؟ ئۆز ئىگىسىنى تېپىپ، تېزرەك تاپشۇرۇپ بەرسەم ياخشى بولاتتى» دەپ ئويلىدى. ② ساقايماق، ئەسلىگە كەلمەك، ئوڭشالماق، ياخشىلانماق: قۇددۇس كېسىلىنىڭ ھەربىر قېتىم ۋاقتىنچە ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان چاغدا خۇددى بۇگۈنكىدەك ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ، مىللىي ئارمىيىگە قوشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن تالاغا ماڭاتتى. ③ يارىماق، ياقماق: ھازىرقى كۈندە باشقىلارغا ياخشى بولماقمۇ قىيىن بولۇپ قېلىپتۇ.

ياخشى بولۇپتۇ ← **خوپ بولۇپتۇ**: — جىم تۇر دېسەم ئاڭلىمىغاندىن كېيىن ياخشى بولۇپتۇ، ئۆزۈڭنىڭ شورى، — دېدى ئاپام ئاچچىقلىنىپ.

ياخشى بولۇپ قالماق ① تۈزۈلمەك، ئوڭشالماق، ياخشىلانماق، ئۆزگەرمەك: ئۇ بۇرۇن بىر ئۆتۈپ كەتكەن شاللاق نېمىتى، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قېلىپتۇ. ② ئەپلىشىپ قالماق، يارىشىپ قالماق: — ئۇلار خېلى ياخشى بولۇشۇپ قالغاندۇ، — دەپ سورىدىم ئاپالمىدىن.

ياخشى بولۇپ كەتمەك ساقىيىپ، ئوڭشىلىپ كەتمەك، ياخشىلانماق؛ ئەسلىگە كەلمەك: — بارات! مۆمىن ئاكا! مەن ياخشى بولۇپ كېتەلمەيدىغان ئوخشايمەن، — دېدى تاشۋاي ئاران ئاڭلىنىدەك ئاۋازدا.

ياخشى سۆپەتلىك ئۆسمە <تىب> ئۆسمىنىڭ بىر خىلى. ئۆسۈشى ئاستا بولۇپ، سىرتىنى بىرقەۋەت تالالىق پەردە ئوراپ تۇرىدۇ. ھۈجەيرىسىنىڭ شەكلى ۋە چوڭ-كىچىكلىكى بىرقەدەر تەرتىپلىك، ئۆسمە توقۇلمىسى بىلەن نورمال توقۇلما ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا روشەن بولۇپ، تەن ئىچىدە يۆتكەلمەيدۇ.

ياخشى قىلماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى كۆڭۈلدىكىدەك توغرا، ئوبدان، بەلەن بېجىرمەك: قۇشقاچنى قويۇۋېتىپ ياخشى قىلىپسەن. * — بالام نادىم، ئەتە مەكتەپتىن قايتىشتا ئەنۇەر ئەپەندىنى باشلاپ كەلگىن، ئۇ ياخشى قىلىپتۇ، سېنىمۇ ئوقۇتۇپتۇ، بەك ياخشى بولۇپتۇ، ياخشى ئوقۇ! — دېدى باي كۈلۈمسىرەپ.

ياخشى كەلمەك دەل، مۇۋاپىق كەلمەك، ئوبدان كەلمەك (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): تۈنۈگۈن ئالغان شىم ماڭا ناھايىتى ياخشى كەلدى.

ياخشى كۆرمەك ① بىرەر نەرسە ياكى كىشىنى ياقتۇرۇپ قالماق، ياراتماق: ياخشى كۆرگەن دوستۇڭغا ياخشى كۆرگەن نەرسەڭنى بەر (ماقال). * ئۇلار بېلىقنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن. * ئۇستام شاگىرتىنى ئۆز بالىسىدەك ياخشى كۆرەتتى. * يازلىق تەتىلنى چوڭ دادامنىڭ يېزىسىدا ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىمەن. ② مۇھەببەت ئىزھار قىلماق، سۆيمەك، تەلەپ قويماق: مەن ئۇنى پاك مۇھەببىتىم، بارلىق قىزغىنلىقىم بىلەن ياخشى كۆرگەن، ئۇنىڭ مىجەزىدىكى ئوخشىماسلىقلار سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى مۆلچەرلىگەنىدىم. * كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن نوزۇگۇم بىلەن باقى بىر-بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالدۇ.

ياخشى كۆرۈنمەك باشقىلارغا يارىماق؛ باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق، ياخشىچاق بولماق: سەمەت بۇ يىلغۇ باشلىق بولۇۋالدى، ھازىرمۇ باشلىققا ياخشى كۆرۈنىمەن دەپ ئىش-پىشىغا قارىشىپ بېرىدىغانلار بار. كېيىن بۇنداقلار ئازىيىدۇ، تۈگەيدۇ، شۇ چاغدا قانداق قىلار؟

ياخشى كۆز بىلەن قارىماق ياخشى مۇئامىلە قىلماق، ياخشى پوزىتسىيە تۇتماق: ئۇ بۇ يىگىتنىڭ ئۆز ئىدارىسىدە ئىشلىشىگە قوشۇلۇپ، ئىدارە باشلىقىغا بۇ ياش يىگىتكە ياخشى كۆز بىلەن قاراپ قويۇشنى ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتىپ قويدى.

ياخشى كۆڭۈل سەممىي، ھىيلە-مىكىر بولمىغان، تۈز، ئاق كۆڭۈل: — ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت! — دېدى ئايشەم.

ياخشى كۈن باياشات تۇرمۇش، راھەت-پاراغەتلىك تۇرمۇش: — كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس، خۇدايىم ياخشى كۈنلەرنى بەرسە، — دېدى روزى مۇھەممەت يەرگە كۈنچىرا چېچىۋاتقان ئايپاشاغا كۆزىنى قىسىپ.

ياخشى كۈن كۆرمەك ئوبدان تۇرمۇش كەچۈرمەك، خاتىرجەم ياشىماق: ئىنسان دېگەن ياخشى كۈن كۆرىمىز دەپ دۇنيادىكى ھەممە يامانلىقنى قىلىپ باقىدىغان مەخلۇق. * خەلق بىلەن قارشىلاشقانلار ياخشى كۈن كۆرمەيدۇ.

ياخشى كۈننىڭ يامىنى كەلسە → ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا: مۇبادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ، ئەزرائىل ھايات چىرىغىنى ياغسىراتسا، ئامانەت ئىگىسى ئامانەتنى تەلەپ قىلسا، ئۇنىڭغا ئىلاجىكامنىڭ ئۆيى يىراق.

ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولۇپ، بىرەر يامان ھادىسە يۈز بېرىپ قالسا: تاغاڭ مېنىڭ بىر نەۋرە ئاكام بولسىمۇ، بىر قورساقتىن چىققان قېرىنداشىم ئەمەس، ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا، قولنى يۇيۇپ، قولتۇقىغا سۈرتمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟

ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ قالسا → ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا: بۇ يىگىت ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ قالسا يۇرتقا باش بولالامدۇ-يوق، بۇ تەرەپىنىمۇ ئويلىماي بولمايدۇ.

ياخشى كۈن يوق «ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئەگەر مەن دېگەندەك قىلمايدىكەنسەن، ساڭا ياخشى كۈن يوق.

ياخشى كېلىپسىز → خۇش كېلىپسىز.

ياخشى گەپ بولىدىغان، جايىدا ئېيتىلغان، توغرا گەپ: ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ (ماقال). * ئۇلار ئاخىرى ياخشى گەپلەر بىلەن قەمبەرنىسانى ماقۇل كەلتۈرۈپ ئاياللار جەمئىيىتىگە ئېلىپ بېرىشتى.

ياخشى گېپى بولماق تەرىپى بولماق، ماختالماق: باشقىلار ئارىسىدا ئۇنىڭ ياخشى گېپى ئازراق بولاتتى. شۇنىڭغا ھەيران ئىدىم.

ياخشى گېپىنى قىلماق تەرىپىنى قىلماق، ماختىماق: بۈگۈنكى يىغىندا باشلىق سەمەتنىڭ ياخشى گېپىنى قىلدى. * تۇرسۇن بۇ ئائىلىنى ھەر قېتىم يوقلاپ كەلگىنىدە، ئاسىيە ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي قىزىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلاتتى.

ياخشى گېپى يوق «ئەھمىيەتلىك، پايدىلىق، توغرا گەپ قىلمايدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئۇنىڭ سىلەرگە قىلىدىغان ياخشى گېپى يوق، قاچان بولسا

قۇرۇق ۋالاقلغنی ۋالاقلغان.

یاخشی نیەت یاخشی کۆڭۇل: مەن یاخشی نیيتىم بلەن ساڭا ياردەم بەرسەم، سەن چۇشەنمدىڭ.

یاخشی ئېيتىپ، یامان ئېيتىپ یاخشی-یامان گەپلەرنی قلىپ: قانداقلا بولمسۇن، یاخشی ئېيتىپ، یامان ئېيتىپ ئاخرى ئۇنى گەپكە ئۇناتتىم.

یاخشچاق سۈپ. ئۆزىنى مەلۇم بىر كىشىگە شۇ كىشىنى یاخشی كۆرىدىغان ئادەم قلىپ كۆرسىتىدىغان: ئۇنىڭ یاخشچاق ئادەم ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرامدۇ.

یاخشچاق بولماق ئۆزىنى باشقىلارغا یاخشی كۆرۈنىدىغان قلىپ كۆرسەتمەك، ئۆزىنى باشقىلارغا یاخشی ئادەم قلىپ كۆرسەتمەك: ئىبراھىم دورغا شاھزادىگە یاخشچاق بولۇپ مۇكاپات ئېلىش غەرىزىدە گۇلدەستىنى شاھزادىگە تېپشتۇرۇش نىيتىگە چۈشۈپتۇ. * بۇ ئۇچۇقتىن-ئۇچۇق باشلىققا یاخشچاق بولۇپ كۆرۈنگەنلىك ئەمەسمۇ؟

یاخشچاقلىق « یاخشچاق » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: باشلىققا ياقامدۇ-يوق یاخشچاقلىق، ياقتۇرسا یاخشچاقنى، ئۇمۇ چاغلىق.

یاخشسى يۈك « ئەڭ ئاسىنى، مۇۋاپىقى، توغرىسى » دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ئۇ ئۇۋغا مېڭىش ئالدىدا مەن بلەن خوشلىشىۋېتىپ: « بۇ نۆۋەت يەنە قىز تۇغىدىغان بولساڭ، یاخشسى، كۆزۈمگە كۆرۈنمە » دېدى-دە، چىقىپ كەتتى. * یاخشسى قوشۇنلىرىمىزنى ئېلىپ تۆۋەن تەرەپكە يۈرۈش قىلايلى-دە، ئاكا-ئىنىلەر ئارىسىنىڭ بۇزۇلۇشىنى كۈتەيلى.

یاخشلاشتۇرماق « یاخشلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا نىيازنىڭ ئۆگەي ئانىسىغا تەربىيە بېرىدۇ، شۇنداق قلىپ ئۇلارنى یاخشلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

یاخشلاشتۇرۇشماق « یاخشلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

یاخشلاشتۇرۇلماق « یاخشلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

یاخشلاشماق پ. ئەپلەشمەك، ياراشماق؛ ئىنتىپاقلاشماق، ئىناقلاشماق: ئاياللىم ئىككىمىز بەزىدە ئۇرۇشۇپ، بەزىدە یاخشلىشىپ يۈردۇق.

یاخشلىشىپ قالماق ئەپلىشىپ، يارىشىپ، قالماق، ئۆزئارا چىقىشىپ قالماق: ئۇلار يېقىندىن بېرى یاخشلىشىپ قالدى.

یاخشلانغان « یاخشلانماق » پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: یاخشلانغان سورت.

یاخشلانغان سورت <بىئول> ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەلا سورتى بلەن چېتىشتۇرۇش، ئۇلاش ياكى چاڭلاشتۇرۇش يولى بلەن ئېرىشىلگەن یاخشی سورتى.

یاخشلانماق پ. یاخشی، ئوبدان ھالەتكە كەلمەك؛ تۈزۈلمەك: شۇنداق قلىپ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن-كۈنگە یاخشلاندى. * مېھرىباننىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى یاخشلىنىپ، تالا-تۈزگە بىمالال چىقىپ كېلەلەيدىغان بولدى.

یاخشلق ① « یاخشی » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: یاخشلق يېنىپ تۇرغان چىراغ (ماقال). * يامىنىنى ئېيتماي، یاخشلق يوق (ماقال). * ئالتۇن يەردە ياتماس، یاخشلق يولدا (ماقال). * یاخشلققا يامانلىق ھەر جايدا بار. * — ئۆتكەندە ئۇنىڭ ئايالى

ئاغرىپ قالغاندا سادىق تاغدىن مۇميا تېپىپ ئەكېلىپ بەرگەنلىكىنى ئېيتقانىدى، ئەتىمالىم ئۇ كىشى ياخشىلىققا بىر ياخشىلىق قايتۇرغاندۇ، — دېدى يەنە بىر كىشى. ② ئى. ئۆز ئىختىيارى بىلەن باشقا كىشىلەر مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ ئىش قىلىش؛ مېھرىبانلىق، غەمخورلۇق: ئۇ قۇدرەتتىن يەنە قانداقتۇر بىر ياخشىلىق كۈتكەندەك ئۇنىڭغا تىكىلدى. * — دېسەم-دېمىسەم دادام ھەربىي دوختۇرلارنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقىنى قانداق قايتۇرسام بولار؟ دەپ ئويلاۋاتقاندۇ بەلكىم، — دېدى كېلىنى گۈلئايشەم.

ياخشىلىق قىلماق باشقىلارغا مېھرىبانلىق كۆرسەتمەك، ياردەم بەرمەك، غەمخورلۇق قىلماق: يامان ئادەمگە باشقىلارنىڭ ياخشىلىق قىلىشمۇ دۇرۇس ئەمەس. * دۇنيادا توغرا، خالىس كىشىلەرمۇ بولىدۇ. ئۇلار بىراۋ ئۇچۇن قايغۇرۇشقا ۋە خۇشال بولۇشقا ئادەتلەنگەن، ئۇلارنىڭ روزىغارى ساڭا بېقىنمىسىمۇ، لېكىن قەرزدار ئادەمدەك ياخشىلىق قىلىدۇ ياكى ياخشىلىق قىلىشقا ۋەدە بېرىدۇ.

ياخشىلىقچە رەۋ. بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەرمەي، ياخشىلىق بىلەن، ئۇرۇش-جاڭجالسىز: نېمىشقا ئۇنچىقمايسەن؟ خام-خىيال قىلماي، ياخشىلىقچە ماڭا يول بەر، بولمايدىغان بولسا، يا سەن ئۆلسەن، يا مەن ئۆلمەن! * — قازى ئاخۇنۇم، ياخشىلىقچە خۇرجۇنۇمنى تاپتۇرۇپ بېرىڭ، بولمىسا قولۇمدىن كەلگىنىنى قىلىمەن، — دەپتۇ ئەپەندىم قازىغا دوق بىلەن.

ياخشىلىماق پ. بىرەر نەرسىنىڭ سۈپىتىنى، ھالىتىنى بۇرۇنقىدىن ياخشىراق ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئۆزگەرتمەك: ئۇ مەكتەپ ۋەزىيىتىنى بۇرۇنقىغا قارىغاندا جىق ياخشىلىدى. * — قىرلىق تاش تىلىۋەتتى، كاساپەت پىچاقتەك ئۆتكۈر نېمە ئىكەن. كېيىن ياخشىلاپ

تېڭىۋالىمەن، — دېدى نۇراخۇن.

ياخشى-يامان ياخشى ۋە يامان: خۇدايىم، ئۆزۈڭگە تاپشۇردۇم، يامان كۆزدىن ئاشقىرى، ھەي، بىرەر ياخشى-يامانلارغا يولۇقۇپ قالمىسىلا بولاتتىغۇ، — دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە. * دىلدا كېزىپ جاھاننى، بايقاپ ياخشى-ياماننى، سەندەك گۈزەل ماكانىنى تاپتىم بىرلا مۇبارەك.

ياخۇدا ئىم (يا+خۇدا) ① «ئى ئاللا، ئەي خۇدا، خۇدايا» دېگەن مەنىدە، خۇداغا مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: — يا خۇدا، ئارسلانلىرىمىزغا كۈچ-غەيرەتنى يار قىلغايسەن، كۆپچىلىكنى ئامان قىلغايسەن، — دېدى بوۋاي نامازدىن كېيىن دۇئا قىلىپ. ② ھەيران بولۇش، ھاياجانلىنىش، تېڭىرقاش، قورقۇش، زارلىنىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئىز قوغلاپ كېتىۋېتىپ، گۈلنارنىڭ چىغلىقتا ھوشسىز ياتقان گەۋدىسىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتىم، يا خۇدا، نېمە ئالامەت بۇ، مېنى يەنە قانداق پالاكەت كۈتۈپ تۇرىدىغاندۇ؟

ياد ئى (پ) خاتىرە، ئەس: ياد ئالماق. يادىدا تۇتماق. * ئۆلگىمىز ئۇ باھادىرلىق، مەردلىك بابىدا، شۇڭلاشقىمۇ ياشار مەڭگۈ ئەلنىڭ يادىدا! * ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەن چاغ تېخى يادىمدا، تۈنۈگۈنلا بولغان ئىشتەك تۇرار ئالدىمدا.

ياد ئالماق يادىدا ساقلىماق؛ يادلىماق: ھەربىر تەكرار ياد ئېلىش، سوراپ بىلىش ھەم يېزىش. يۈز نومۇرنىڭ ئاساسى، تەييار بول بۇ مۇھىم ئىش.

ياد ئەتمەك ئەسلىمەك، سېغىنماق: رىشتىمىزنى ئۇنتۇلغۇسىز سەرگۈزەشتىلەر باغلاپ قويغان تۇرسا، سىلەرنى ياد ئەتمەي قانداقمۇ تۇرالايمىز؟ * رابىخان ئانا، جېنىم ئانا، سىز ھازىر نەدە؟ سىزنى ياد

ئېتىۋاتقانلىقىمنى ئۇقۇۋاتامدىغانسىز؟!

ياد ئەيلىمەك ← **ياد ئەتمەك**: دادام مېنى، ئانام مېنى جاپا ئەمگەك بىلەن باققان. ئەزىز باشىمنى ياد ئەيلەپ مازارلارغا چىراغ ياققان. * تۇمۇچۇقۇم سايرايدۇ، نىگارىم ئوينىغان باغدا. ئەجەب كۆڭلۈم يايرايدۇ، سېنى ياد ئەيلىگەن چاغدا.

يادقا ئالماق ئەستە قالدۇرماق، خاتىرىسىدە، ئەستە ساقلاپ قالماق، يادلىماق: — بىزنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقىنىمىز مىللىي باراۋەرلىك ئۇرۇشى ئىكەن، چوقۇم ئۇنىڭ قۇربانلىرى خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ئەسلەنمەي قالمايدۇ، ھۆرلۈك، ئازادلىققا تەشنا ھەرقانداق كىشى ئۇلارنى ھەر ۋاقىت يادقا ئېلىپ تۇرىدۇ. * ئاللانى يادقا ئېلىپ قويسىلا، بىزگىمۇ نەزەر سېلىپ قويسىلا.

ياد قىلماق ← **ياد ئەتمەك**: ئاشىق-مەشۇقلار چارباغىنى ياد قىلدى. * بۇ چاغدا گۈل خەدىچە ئايىم ئەھمەدبەگنى ياد قىلىپ، يۈرەك-باغرىنى قان قىلىپ، زار-زار يىغلاپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى.

ياد ئىملا <ماقال> ئوقۇتقۇچىنىڭ ئېيتىپ بەرگىنىنى ئوقۇغۇچىلار ھېچنىمگە قارىماي يېزىشتىن ئىبارەت بىر خىل ئۆگىنىش ئۇسۇلى: — سەن تىل دەرسىدىن، بولۇپمۇ ياد ئىملادىن ئاقساپ كېلىۋاتىسەن، — دېدى مۇئەللىم ماڭا.

يادىدا تۇتماق ئېسىدە قالدۇرماق، يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلىماق: گۇناھ قىلدىم قانچىلىك مەھەممەد تۇرسۇننىڭ ئالدىدا؟ ئۇ نېمىشقا ئەخلاقنى تۇتمايدىكەن يادىدا؟

يادىدا تۇرماق يادىدا، خاتىرىسىدە، ئېسىدە ساقلانماق: نەچچە يىل بۇرۇنقى ئىشلار تېخىچە ئۇنىڭ يادىدا تۇرۇپتۇ.

يادىدا ساقلىماق ← **يادىدا تۇتماق**: مەن دادامنىڭ سۆزىنى ھەر ۋاقىت يادىمدا ساقلايمەن.

يادىدا قالماق ← **يادىدا تۇرماق**: بالىلىق چېغىمنى ئېسىمگە ئالدىم، ئولتۇرۇپ تىنچىغان دېڭىز ئالدىدا. بالىلىق تاڭ پەيتى كۆرگەن چۈش كەبى، بەك ئېنىق قالدۇ ئىنسان يادىدا.

يادىدىن چىقماق ئۇنتۇپ كەتمەك، ئەستىن چىقارماق، ئۇنتۇماق: قارىسام بايا قىزىق بازاردا مەندىن كۆكتات ئېلىۋېتىپ بۇ سومكىسىنى شوتىغا ئىلىپ قويۇپتۇ-يۇ، كېتىدىغان چاغدا يادىدىن چىقىپ قېلىپتۇ. * ئالاھىدىن تاشقا قىزىقىپ كېتىپ بايىقى دېگەن چىراغنى يادىدىن چىقىرىپ قويغىلى تاسلا قېلىپتۇ.

يادىدىن كەچمەك كۆز ئالدىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتمەك، ئەسكە ئالماق: سۆڭەك-سۆڭەكىدىن ئۆتۈشكە باشلىغان سوغۇقتىن جاقىلداپ تىترەپ كەتكىنىمدىلا ماتورنىڭ سۈيىنى قويۇۋەتمەيدىغان بولسام رادىئاتورنىڭ كېرەكتىن چىقىدىغانلىقى يادىمدىن كەچتى.

يادىدىن كۆتۈرۈلمەك يادىدىن، ئەستىن چىقماق، ئۇنتۇلۇپ كەتمەك، ئۇنتۇلماق: ئۆگەنگەن كەسپىنى تاشلىۋەتسە يادىدىن كۆتۈرۈلىدۇ. * چەت ئەل تىلىنى دائىم ئۆگىنىپ تۇرمىسا، يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

يادىغا ئالماق ئېسىگە كەلتۈرمەك، ئەسلىمەك: سېلىم نېمىنىدۇر يادىغا ئېلىپ، ئالدىراپ كارۋان خوجايىنىنىڭ قېشىغا چىقىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنىڭ ئىش ھەققىنى ئالدىن بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. * ئۇ يول بويى بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھېلىلا دېھقانلارنىڭ قىلغان

سۆزلىرىنى يادىغا ئالاتتى.

يادىغا چۈشمەك ← يادىغا كەلمەك: ئۇنىڭ يادىغا ھېلىقى بالىلىق ۋاقتىدىكى ياخشى كۆرىدىغان ناخشىسى چۈشۈپ قالدى.

يادىغا سالماق ئېسىگە، يادىغا، خىيالىغا كەلتۈرگۈزمەك، ئەسلەتمەك: ئۇنىڭ بۇ گېپى بۇندىن بىر يىل بۇرۇن مۇختەر بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن مۇنداق بىر ۋەقەنى يادىمغا سالدى.

يادىغا كەلتۈرۈش <پسخول> كىشىلەرنىڭ ئىگىلىگەن بىلىمنى قايتا ئېسىگە ئېلىش، ئۆگەنگەن ھەرىكەتنى قايتا تەكرارلاش ۋە بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ھېسسىي تۇيغۇلىرىنى قايتىلاش جەريانى.

يادىغا كەلمەك خاتىرىسىگە، ئېسىگە چۈشمەك، ئەسلىمەك: داۋۇت تۇيۇقسىز بىر ئىش يادىغا كەلگەندەك پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ ۋارقىراپ كەتتى. * ھاكىمجاننىڭ يادىغا تۇيۇقسىز بىر ئىش كەلدى-دە، يۈرىكى دۈپۈلدەپ ئۇرۇپ كەتتى.

يادىغا يەتمەك ← يادىغا كەلمەك: رىشىت، شەھەر ماگىزىنلىرىنىڭ بىرمۇنچىسىنى ئارىلاپمۇ قارا سۆكنا تاپالمىدى؛ ئۇ قايتىۋېتىپ بىردىن چېھرىگۈل يادىغا يېتىپ قالدى. * ئورما ئورىسەن كۈندە، تالمامدۇ بىلەكلىرىڭ. مەن يادىڭغا يەتكەندە، كۆيمەمدۇ يۈرەكلىرىڭ.

ياد يېزىش <مائار> ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىپ ئەستە ساقلىۋالغانلىرىنى ئەسلەپ يېزىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يادا ئى. تارس ← **يامغۇر.**

يادا تماق «يادىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئۇستىگە ئادەمنى يادىتىدىغان بەزى ھېلىقىدەك گەپلەر بولدى.

يادا شماق «يادىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر ئاي ئۆيدىن ئايرىلغىنىغا شۇنداق يادىشىپ كېتىشىپتۇ.

ياداق سۈپ. دىئال. خار.

ياداڭ سۈپ. ياداڭغۇ: ھېس-تۇيغۇ ئەقلىنىڭ كۈچ ۋە قۇدرىتى چولپاندەك كۆزلەردە تولۇق نامايان. ئاھ، ياداڭ چىرايى بۇغداي ئۆڭلۈكتى، تۇرقىدا مەردلىك ۋە قەتئىيلىك ئايان.

ياداڭغۇ سۈپ. يادىغان، ياداپ كەتكەن، ئورۇق: ئۇنىڭ ياداڭغۇ، قانسىز چىرايىدىن ئۇزۇن يىل دەرد تارتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

ياداڭغۇلۇق «ياداڭغۇ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قايتا ئۇنىڭغا سەپسالغىنىمدا، پۈتۈن كىسەللىك ئازابى گويا ئۇنىڭ ياداڭغۇلۇقىدىن ئۇلتۇرۇشۇپ كەتكەن ئاشۇ بىر جۈپ كۆزىگە يىغىلىپ قالغاندەك، كۆز چانىقىدىن دومىلاپ چۈشكەن بىر تامچە ياش ئاستا مەڭزىنى بويلاپ ياستۇققا ئېقىپ چۈشتى.

ياداپچا رەۋ. دىئال. تەخمىنەن، قارىسىغىلا.

ياداپچا گەپ قىلماق دىئال. تەخمىنەن، قارىسىغىلا سۆزلىمەك.

يادای-چۇداي دىئال. ئاددىي، غورىگىل، چۆپچۆل، قاتتىق-قۇرۇق؛ ئىلاجسىز.

يادرو ئى (ر) ① نەرسىلەرنىڭ ئوتتۇرا نۇقتىسى؛ قاق ئوتتۇرىسى، ئىچكى مەركىزىي قىسمى، مېغىزى: ھۆجەيرىنىڭ يادروسى. * ئەقلىي قابىلىيەتنىڭ يادروسى — لوگىكىلىق تەپەككۇر قابىلىيىتى ھېسابلىنىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر كوللېكتىپ، گۇرۇپپا ياكى تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي قىسمى، مۇھىم قىسمى؛ تايانچ: پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك يادروسىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش لازىم. ③ ئاتوم يادروسى.

يادرو ئاقسلى <بىئول> يادرو

كىسلاتاسى بىلەن ئاقسىلدىن تۈزۈلگەن ئورگانىك ماددا. ئۇ ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھۈجەيرە يادروسىدا بولۇپ، جانلىقلار تېنىنى قۇراشتۇرىدىغان ئاساسىي ماددا ھېسابلىنىدۇ.

يادرو باشلىق بومبا <ھەرب> باشقۇرۇلىدىغان بومبا ياكى زەمبىرەك ئوقى ئوق بېشى قىلىنىدىغان ئاتوم بومبىسى ياكى باشقۇرۇلىدىغان بومبا ئوق بېشى قىلىنىدىغان ۋودورود بومبىسى.

يادرو بىرىكىش رېئاكسىيىسى <فىز> يېنىك يادرولارنىڭ قوشۇلۇپ، ئېغىرراق يادروغا ئايلىنىش ۋە ئىنتايىن زور ئېنېرگىيە قويۇپ بېرىش جەريانى.

يادرو بىرىكىش ئېنېرگىيىسى <فىز> ئەركىن ھالەتتە تۇرغان نۇكلونلار بىرىكىپ ئاتوم يادروسىنى ھاسىل قىلغان ۋاقىتتا قويۇپ بېرىدىغان ئېنېرگىيە.

يادرو پەردە تۆشۈكچىسى <بىئول> ھۈجەيرە يادرو پەردىسىدىكى تۆشۈكچە. يادرونىڭ ئىچكى ۋە سىرتىدىكى بەزى چوڭ مولېكۇللىق ماددىلار يادرو پەردە تۆشۈكچىسى ئارقىلىق ئۆز ئارا ئالمىشىدۇ.

يادرو پەردىسى <بىئول> ستوپلازما بىلەن ھۈجەيرە يادروسىنى ئايرىپ تۇرغۇچى پەردە. قېلىنلىقى 40 — 60 ئانگستىرم. ئىككى قەۋەت بولۇپ، ھۈجەيرە يادروسى بىلەن ستوپلازما ئارىسىدىكى ئوزۇقلۇق توشۇش رولىنى ئوينايدۇ.

يادرو پلازما <بىئول> ھۈجەيرە يادروسى ئىچىدىكى پروتوپلازما. يادرو سۇيۇقلۇقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يادرو تەتقىقات ئېمۇلسىيىسى <فىز> زەرەتلىك مىكرو زەررىچىلەرنىڭ ھەرىكەت تراييېكتورىيىسىنى خاتىرىلەيدىغان، ئالاھىدە ياسالغان فوتو ئېمۇلسىيىسى.

يادرو تەنچىسى <بىئول> پروتوپلازما ئىچىدىكى بارلىق يادرو ماددىلىرى.

يادرو تورى <بىئول> يادرونىڭ ئىچكى قىسمىدا مەلۇم بولىدىغان ھەرقانداق تېپتىكى تورسىمان ماددا.

يادرو رادىئاتسىيىسى <فىز> رادىئوئاكتىپ ئاتوم يادرولىرىنىڭ a, b, r قاتارلىق نۇرلارنى قويۇپ بېرىش جەريانى.

يادرو رېئاكتورى <فىز> پارچىلىنىدىغان ماددىلاردا يۈز بېرىدىغان زەنجىرسىمان پارچىلىنىش رېئاكسىيىسىنى داۋاملىق يۈرگۈزىدىغان ھەمدە بۇ رېئاكسىيىنىڭ سۈرئىتىنى سۈنئىي ئۇسۇلدا كونترول قىلالايدىغان قۇرۇلما.

يادرو رېئاكسىيە قازىنى <خىم> ← **ئاتوم رېئاكسىيە قازىنى.**

يادرو رېئاكسىيىسى <فىز> مەلۇم بىر خىل مىكرو زەررىچە ئاتوم يادروسى بىلەن ئۆز ئارا تەسىرلەشكەن چاغدا يادرونىڭ تۈزۈلۈشىدە ئۆزگىرىش يۈز بېرىش بىلەن يېڭى يادرو ھاسىل بولۇش ھەمدە بىر ياكى بىرنەچچە زەررىچە چىقىش جەريانى. يادرو رېئاكسىيىسى ئاتوم يادروسىنىڭ تۈزۈلۈشىنى ۋە ئاساسىي زەررىچىلەر ئارىسىدىكى ئۆز ئارا تەسىرىنى تەتقىق قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يادرو سۇ ئاستى پاراخوتى <ھەرب> ئاتوم ئېنېرگىيىسى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ قىلىنىدىغان سۇ ئاستى پاراخوتى. سۇ ئاستىدا ئۇزۇن ۋاقىت ئۈزۈلدۈرمەي

جەلى قىلالايدۇ.

يادرو سۇيۇقلۇقى <بئول> ھۈجەيرە يادروسىدىكى ئاساسىي ماددىنى تەشكىل قىلغۇچى سۈزۈك ماددا.

يادرو سپىنى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئومۇمىي بۇلۇڭلۇق ھەرىكەت مىقدارى، يەنى بۇ يادرونى تەشكىل قىلغان پروتون بىلەن نېيتروننىڭ سپىنلىق بۇلۇڭلۇق ھەرىكەت مىقدارى بىلەن ئوربىتال بۇلۇڭلۇق ھەرىكەت مىقدارىنىڭ ۋېكتورلۇق يىغىندىسى.

يادرو فىزىكىسى <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئاتوم يادروسىنىڭ تۈزۈلۈشى، خۇسۇسىيىتى ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يادرو قەنت تەنچىسى <بئول> تىرىك ھۈجەيرە ئىچىدىكى خىلمۇخىل ئاقسىل ھەم ئاقسىلنى سىنتېزلايدىغان ئۈچ مولېكۇلا يادرو كىسلاتاسىدىن تۈزۈلگەن مىكرو دانىچىلەردىن بىرى.

يادرو قەنت كىسلاتاسى <بئول> يادرو كىسلاتاسىنىڭ بىر خىلى. RNA دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مولېكۇلىسىدا يادرو قەنتى بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. بۇ بارلىق ھۈجەيرىلەرنىڭ يادروسى ۋە ستوپلازمىسىدا ھەمدە ھازىرغىچە ئېنىقلانغان ئۆسۈملۈك ۋىرۇسى، بىر قىسىم ھايۋان ۋىرۇسى ۋە باكتېرىئوفاگلاردا بولىدۇ.

يادرو قەنتى <بئول> ئورگانىك بىرىكمە مولېكۇلا فورمۇلىسى CH2OH(CHOH)3CHO. ئادەتتە ئۇ يادرو قەنت كىسلاتاسىنىڭ تەركىبلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

يادرو قوراللىرى <ھەرب> ئاتوم يادروسىنىڭ رېئاكسىيىسىدىن چىققان ئېنېرگىيىدىن پايدىلىنىپ قىرىش، خاراب قىلىش رولىنى ئوينايدىغان قوراللار. ئۇ ئاتوم بومبىسى، ۋودورود بومبىسى ۋە رادىئوئاكتىپلىق ئۇرۇش دورىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يادرو قىلماق ئاساسىي نۇقتا، مەركەز قىلماق: ئۇ بولسىمۇ كوممۇنىستىك ئىدىيىنى يادرو قىلغان سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت.

يادرو كۈچى <فىز> ئاتوم يادروسىدىكى زەررىچىلەرنىڭ ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان ئۆزئارا تەسىر كۈچى. زەررىچىلەرنىڭ ئارىسىدىكى ئارىلىق ئاتوم يادروسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىدىن ئېشىپ كەتمىگەن ئەھۋالدا بۇ كۈچ ئاندىن تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

يادرو كىسلاتاسى <بئول> جانلىقلار ھۈجەيرىسىنىڭ يادروسى ۋە ستوپلازمىسىدىكى يادرو ئاقسىلىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان ئورگانىك خىمىيۋى بىرىكمە. ئۇ ھاياتلىقنىڭ بىردىنبىر ئاساسىي ماددىسى ھېسابلىنىدۇ.

يادرو ماددىسى <بئول> ھۈجەيرە يادروسىنىڭ پروتوپلازمىسى.

يادرو ماگنېتونى <فىز> بورماگنىتونىنىڭ $\frac{m_e}{m_p}$ ھەسسىسى. بۇنىڭدىكى m_e ئېلېكتروننىڭ ماسسىسى، m_p پروتوننىڭ ماسسىسى. يادرو ماگنىتونىنىڭ بەلگىسى μ_N.

يادرو ماگنىت مومېنتى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئومۇمىي ماگنىت مومېنتى، يەنى بارلىق ماگنىت مومېنتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

يادرو مودېلى <فىز> ئاتوم يادروسى نەزەرىيىسىدە يادرونىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئەكس

ئەتتۈرىدىغان ھەر خىل دىئاگراممىلار. ھەربىر خىل يادرو مودېلى مەلۇم بولغان بەزى ئەمەلىيەتلەر ئاساسىدا بېكىتىلىدۇ.

يادرو مېغىزى <بىئول> مېتابولىزمدىكى ھۈجەيرە يادروسىدا بولىدىغان بىر خىل كىچىك تېپتىكى شارسىمان تەنچە. ئۇ ئاساسەن ئاقسىلدىن تۈزۈلگەن.

يادرونىڭ بىرىكىشى <فىز> يادرونىڭ بىرىكىش رېئاكسىيىسى ئارقىلىق بىرلىشىش جەريانى.

يادرونىڭ پارچىلىنىشى <فىز> ماسسا سانى چوڭراق ئاتوم يادروسىنىڭ يىمىرىلىپ، ئىككى دانە ئوتتۇرا ھال ماسسا سانىغا ئىگە ئاتوم يادروسىغا پارچىلىنىش جەريانى.

يادرونىڭ يىمىرىلىشى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئۆزلۈكىدىن ياكى سوقۇلۇش سەۋەبىدىن بىر ياكى بىرنەچچە زەررىچە قويۇپ بېرىش جەريانى.

يادرو ئۇرۇشى <ھەرب> يادرو قوراللىرى ئارقىلىق قىلىنغان ئۇرۇش.

يادرو ئېنېرگىيىسى <فىز> ئاتوم ئېنېرگىيىسىنىڭ ئۆزى. چۈنكى يادرو ئېنېرگىيىسى ئاتوم يادروسى پارچىلانغاندا ياكى سىنتېزلانغاندا (بىرىككەندە) ئاندىن قويۇپ بېرىلىدۇ.

يادرو يېقىلغۇسى <فىز> ئاتوم قازىنىدا يادرو پارچىلاش ھەم شۇنىڭ بىلەن بىر ئاتوم ئېنېرگىيىسىنى ھاسىل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان رادىئوئاكتىپ ماددىلار. ئاساسلىقلىرى ئۇران، پلۇتونىي، تورىي قاتارلىقلار.

يادروچاق ئى <بىئول> ھۈجەيرە يادروسىنىڭ ئىچىدىكى نۇر سۇندۇرۇش كۈچى بىرقەدەر كۈچلۈك بولغان شارسىمان تەنچە. ئۇ ئاقسىللىق تەنچىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان يادرو قەنت كىسلاتاسىنى سىنتېزلىغۇچى مەيدان ھېسابلىنىدۇ. يادروچاق ھۈجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە يوقىلىپ، كېيىنكى دەۋرىدە پەيدا بولىدۇ.

يادروسىز سۈپ. يادرو قوراللار بولمىغان، يادرو قوراللىرى يوق؛ يادرو ئىشلىتىلمىگەن: يادروسىز دۆلەت. يادروسىز ئۇرۇش.

يادروسىز ھۈجەيرە <بىئول> يادروسى بولمىغان پروتوپلازما كاللىكى.

يادروسىزلاندۇرماق «يادروسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يادروسىزلاندۇرۇشماق «يادروسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يادروسىزلاندۇرۇلماق «يادروسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يادروسىزلانماق پ. يادرو قوراللىرىدىن خالىي بولماق: يادروسىزلانغان دۆلەت. يادروسىزلانغان رايون.

يادرولۇق سۈپ. ئالاقىدار شەيئىلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم دەپ قارالغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئاساسلىق، مېغىزلىق، تۈپ: يادرولۇق مەسىلە. يادرولۇق مەزمۇن.

يادلاتماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىم بىزگە ل. مۇتەللىپنىڭ «يىللارغا جاۋاب»ناملىق شېئىرىنى يادلاتتى. * بىكار ۋاقتىم بولسىلا قىزىمغا ئېلىپبەدىكى شېئىرلارنى يادلىتىپ تۇردۇم.

يادلاشماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پەزىلەت بىلەن نۇسرەت شېئىرلارنى يادلىشىپ بولۇشتى. * ئانىسىغا

چىك چاپلىشار ئىدى، دادىسىنى بەك يادلىشار ئىدى. ئايقىز سۆزلەيتتى باللارغا پەس،... دەيتتى: بوراندىن قورققۇلۇق ئەمەس.

يادلانماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يايلاقتا ئۆتكۈزگەن ئۇنتۇلماس شۇ كۈن، قالدۇ ئېسىمدە «گۈزەل» ئاتىلىپ. قالدۇ يالقۇنلۇق يۈرەك قېتىمدا، بولۇپ چىن خاتىرە مەڭگۈ يادلىنىپ.

يادلىماق پ ① يادىدا، ئېسىدە قالدۇرماق، ياد ئالماق: مەن ھەر كۈنكى ئادىتىم بويىچە بۈگۈنمۇ سەھەر تۇرۇپ، بىرئاز گىمناستىكا ئوينىغاندىن كېيىن، ئىشنىڭ ئالدىكى گۈللۈككە قاراپ ئولتۇرۇپ رۇس تىلى دەرسلىكىنى يادلاشقا باشلىدىم. ② ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك: خاپىلىق ئىچىدە، قايمۇقۇپ يۈرگىنىمدە، مەشئەل بولۇپ ماڭا توغرا يولنى كۆرسەتكەن ئاشۇ قەيسەر ياخشى ئادەمنى چەكسىز سېغىنىش بىلەن يادلايمەن.

يادنامە ئى (پ) <ئارخېئول> ① ئۆلگۈچىنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى خاتىرىلەپ قەبرە ئالدىغا قويۇلغان تاش ئابىدە ۋە ئۇنىڭغا ئويۇلغان خەت، يېزىق: قۇددۇسنىڭ بىر جۈپ قوي كۆزى تېخىچىلا ئۇنتۇلماس ئوقۇغۇچىلىق ھايات كۆرۈنۈشلىرى بىلەن تولغان بىر تەۋەررۈك يادنامە بەتلىرى ئۈستىدە ئويىنماقتا ئىدى. ② خاتىرە، ئەسلەتمە: ئاپرېل بايرىمى ئۈچ كۈن داۋام قىلىپ كىشىلەر قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز يادنامە بولۇپ قالدى.

يادىتاش ئى (يادا+تاش) <تىب> ① كېسەل ئاتلارنىڭ ئاشقازان، ئۈچەي يوللىرىدىن چىقىدىغان بىر خىل تاش. كۆپىنچە يۇملاق ياكى يالپاقراق يۇملاق بولىدۇ. چوڭلۇقى بىر خىل بولمايدۇ. كىچىكلىرى پۇرچاقتەك، چوڭلىرى مۇشتتەك، بەلكى ئۇنىڭدىن چوڭ بولىدۇ. سىرتى سۇس ھاۋا رەڭ، كۈل رەڭ ۋە قارا بولىدۇ، سىلىق ھەم پارقىراپ تۇرىدۇ ياكى چاپىنالغان ئوتنىڭ ئىزى بولىدۇ. تاشتەك قاتتىق كېلىدۇ. كېسىلگەن يۈزىنىڭ رەڭگى بوز رەڭ بولۇپ، قات-قات سىزىقلىرى بولىدۇ. ئەينەككە ئوخشاش پارقىرايدۇ. ئادەتتە دورىغا ئىشلىتىدۇ. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ زەھەرنى تارقىتىدۇ، چۆچۈشنى باسىدۇ، بەلغەمنى يۇمشىتىدۇ. ② كۆچمە. ئادەمنىڭ ئىچىدىكى ئادەمنى جىم تۇرغۇزمايدىغان نەرسە: — بالام، شەۋكەت، ئىچىڭدە يادىتېشىڭ بارمىكىن، تاڭ؟ بىردەم ماڭسالڭ نېمە بولۇپ كېتەرسەن! خەپ، ئۆيگىمۇ بارارسەن... — دەيتتى ئايال پوپوزا قىلىپ.

يادىچى ئى. يامغۇر ياغدۇرىدىغان سېھىرگەر: مەشھۇر يادىچىلارنىڭ يادا تاش (ئەپسانىۋى چۈشەنچە بويىچە يامغۇر ياغدۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە دەپ قارىلىدىغان بىر خىل تاش) لىرىنى كۆز يېشى بىلەن ئەملەپ تۇرۇپ ئوقۇغان مۇناجاتلىرى، كارامەتچىلەرنىڭ كارامەتلىرى ئۆز كۈچىنى يوقاتقانىدى.

يادىكار ئى (پ) ① بىرەر ۋەقە، ھادىسە ياكى شەخسنى ئەسلىتىش ۋە كۆڭلىنى ئېلىش، تەبرىكلەش قاتارلىق تۈرلۈك مەقسەتلەر بىلەن تەقدىم قىلىنغان نەرسە، سوۋغا، نىشانە: يادىكار قىلماق. * جىمجىتلىق ئىچىدە قولۇمدىكى سائەتنىڭ چىكىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مانا، بۇ سائەت ئەھمەتنىڭ يادىكارى. ② ئەر-ئاياللار ئىسمى.

يادىكار ئەيلىمەك ← يادىكار قىلماق: يەر يۈزىدە ياشنسۇن ھەم گۈللىسۇن دەپ مەرىپەت، يادىكار ئەيلەپ جاھانغا دىۋانى لۇغەت، مەھمۇدىل كاشغەرى كەبى ئەھلى شەرەپ شانلار ياتۇر.

يادىكار قىلماق ئەسلەپ، يادلاپ تۇرۇش ئۈچۈن بىرەر نەرسىنى بەرمەك، سوۋغا قىلماق، تەقدىم قىلماق: ياتسام ئۇيقۇم كەلمىدى، بىر ئارتىس دوستۇم يادىكار قىلىپ قويۇپ قويغان تەمبۇرۇمنى قورسىقىمغا قويۇۋېلىپ مۇڭلۇق كۈيلەرگە چېكىپ باقتىم، ياق، يەنە ئارام ئالالمىدىم.

يادىكارلىق ئى ① يادىكار قىلىنىدىغان نەرسە: بۇ گۈل مەن ئويلىغاندەك نەۋباھار قۇچىقىدا ئېچىلغان تەبىئەتنىڭ سولماس يادىكارلىقى بولماستىن، بەلكى تۈركىيىنىڭ بازارلىرىدا ساندۇقلاپ سېتىۋېلىشقا بولىدىغان قەغەز ۋە يىپەكتىن گۈلگە تەقلىد قىلىپ ياسالغان ئەرزان باھالىق زىننەت بۇيۇمى بولۇپ چىقتى. ② تارىختىن قېلىپ قالغان ۋە خاتىرە سۈپىتىدە ساقلىنىدىغان نەرسىلەر: تارىخىي يادىكارلىق. مەدەنىيەت يادىكارلىقى. * چەت ئەللىكلەرگە زورلاپ مال سېتىش ياكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن سېتىپ بېرىش قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ. * دادام بولسا شىئەندىكى ھەرقايسى مۇزېيخانىلاردىن سېتىۋالغان تارىخىي يادىكارلىقلارنىڭ رەسىملىرى، چۈشەندۈرۈشلىرى، خەرىتىلىرىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كۆرۈشكە بېرىلىپ كەتكەنىدى. ③ <ئارخېئول> قەدىمكى زاماندىن ساقلىنىپ قالغان بارلىق يادنامىلارنىڭ ئورتاق نامى.

يادىماق پ. ئورۇقلىماق، ئورۇقلاپ كەتمەك: باقى قويچىغا شەرۇللا تېخىمۇ ياداپ كەتكەندەك كۆرۈندى. * مېھرىخان شەرۇللادىن ئايرىلغاندىن كېيىن ياداپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى.

يار I ئى (پ) ① ئەڭ يېقىن كىشى؛ دوست، بۇرادەر، ئاغىنە: قارا تاشنىڭ بۇرۇندىلا بار ئىكەن، سېنىڭ كۆڭلۈڭ بىر ماڭىلا تار ئىكەن، مەن دەردىمنى ئېيتا دۇرمەن ئۆزۈڭگە، قارا باتۇر ئەمدى ساڭا يار ئىكەن. * مەدەتكار بولاي، زۇلپىقار بولاي. بىريولى دوستلار، يارغا يار بولاي. ② ئۆز ئارا تونۇشقان، مۇھەببەتلەشكەن؛ مەشۇق (قىز-يىگىت ھەققىدە): ۋاپادار يار. يارنى كۈتمەك. * يارنى تاپقاندا گەپ يوق، گەپنى تاپقاندا يار (ماقال). * كىمنىڭ مېلى كىمگە قالماس، كىمنىڭ يارى كىمگە (ماقال). * يار ئوتىنىڭ يارىسى يوق، ياردىن باشقا دورىسى يوق (ماقال). * قەيسەر ياخشى يىگىت، لېكىن ئەمدى مەن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى بەختلىك قىلالمايمەن! ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش ساغلام بىر قىزنى يار قىلىشى كېرەك. * دەردى يوق دەمسەن مېنى، دەردىم ئىچىمدە دودىخىن، يارى يوق دەمسەن مېنى، يارىم قېشىمدا خودىخىن. ③ كۆچمە. مەدەت، ئىلھام، يار-يۆلەك: قىيىن كۈنلەردە ئۇ ماڭا يار.

يار بولماق مەنىۋى جەھەتتە ياردەم، مەدەت، ئىلھام بولماق؛ ھەمدەم، يار-يۆلەك بولماق: بەخت يار بولماق. زەپەر يار بولماق. * جاھاندا بار بولساڭ يار بول (ماقال). * — ئىلاھا ئامىن، توي مۇبارەك بولسۇن، سۇلتان ئالىيلىرىغا ۋە مەلىكە خانىمغا ئاللا يار بولغاي، ئاللاھۇ ئەكبەر! — دېدى ئىشان ساقلىنى سىلاپ. * چاۋار بوۋاي ئۈمىد قىلغان بەخت-سائادەت چاۋار بوۋاينىڭ ئوغلى بەختىيارغىلا يار بولۇپ قالماستىن، چاۋار بوۋايغا ئوخشاش مىڭلىغان-ئونمىڭلىغان يوقسۇللارغىمۇ يار بولۇپتۇ.

يار قىلماق مەدەت، ئىلھام قىلماق، ھەمدەملەشتۈرمەك: ئۇ ساڭا بەرگەن قەلەمنى ئالغىن قولۇڭغا جان بالام، پەن-بىلىمنى مەڭگۈ يار قىلغىن يولۇڭغا جان

بالام. * بولما شەيدا قاش-كۆزىگە، قىل
ئۆلمنى، پەننى يار، باشقا يارلار ئەگەشەر،
بولساڭ ئىسەن دەيمەن يەنە.
يار تۇتماق ئاشنا تۇتماق، دوستلاشماق:
ئېگىز تاغقا چىققاندا، ئېچكەن سۇنىڭ تەمى
يوق، چىرايلىقنى يار تۇتسام، تاشلىۋەتتى
كارى يوق. * يارىمنىڭ يارى تولا، مەندىن
بۆلەك تۆت-بەشچە بار. مەن ئېخى يار
تۇتمىدىم، سەندىن بۆلەك ئون بەشچە
بار.
يار II ئى. تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن
شەكىللەنگەن ئىنتايىن تىك چوڭقۇرلۇق؛
يارداڭ، قىيا: يار ئېلىپ كەتمەك. *
بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئاللاكۇدىن يار كەتتى
(ماقال). * يامان كالا ياردا مۆزلاپتۇ
(ماقال). * چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاتلىق
لەشكەرلىرى ئۈچ تەرەپتىن شىددەتلىك
باستۇرۇپ كەلدى، خەلق دەريا بىلەن
شەھەر جايلاشقان ئېگىز يار ئوتتۇرىسىدىكى
بوشلۇققا قىسىلىپ قالدى.
يار ئالماق بىر تەرىپىنى بۇزۇپ ئېقىپ
كەتمەك، يار كەتمەك (سۇ ھەققىدە):
مەن شۇ كۈنى تاڭ سەھەردە يار ئېلىپ
كەتكەن يەرگە يېتىپ كەلگىنىمدە سانسىزلىغان
كىشىلەر قىرغاقتا جىددىي ئىشلەۋاتقانىكەن.
* ئۇلار كېلىپلا يار ئالغان ئېغىزغا ئۆزىنى
ئېتىشتى.
يارغا ئىتتىرمەك بالا-قازاغا مۇپتىلا
قىلماق، بالاغا قويماق: ئۇ بېشىنى چايقاپ
تۇرۇپ: — ياق! دوستۇم، مېنى قىستىما، ئۆزۈڭ
بىلسەن، دېيدە ئېتىم «ئۇلۇغ» ئادەممەن،
بۇلار مېنى يارغا ئىتتىرىشكە تەييار تۇرغاندا
مەن ئۇلار بىلەن ئۇچىلشەلمەيمەن، —
دېدى-دە، ئىش مەيدانىغا قاراپ ماڭدى.
يار كەتكۈزۈش جىنايىتى <قا>
دۆلىتىمىزنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدا
بەلگىلەنگەن جىنايەت ناملىرىدىن بىرى.
بۇنىڭدا، توسما، سۇ ئامبىرى قاتارلىقلارنى
قەستەن يار كەتكۈزۈپ، سۇ ئاپىتى
پەيدا قىلىپ دەريا، سۇ مەنبەسى،
ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرى، جامائەت
بىنالىرى ياكى جامائەتنىڭ باشقا
مال-مۈلۈكلىرىنى ۋەيران قىلىش، جامائەت
ئامانلىقىغا زىيان يەتكۈزۈش ھەرىكەتلىرى
كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
يار كەتمەك ← **يار ئالماق**: سۇ
چاققانسېرى يار كەتكەن تۆشۈك بىر-ئىككى
گەز يوغىناپ سۇ شارقىراپ ئېقىشقا باشلىدى.
* ئۇ خوتۇنىنىڭ ئاغزىغا يەنە لاتا-پۇتا بىلەن
ئۇردى-دە، يار كەتكەن ئۆستەڭنى پاخال
بېسىپ توختاتقاندەك، ئۇنىڭ ئاغزىنى ئەيۋەشكە
كەلتۈردى.
يار لېۋىگە بېرىپ قالماق ئېغىر خەتەرگە
يېقىنلاشماق: ئۇ ھازىر يار لېۋىگە بېرىپ
قالدى.
يار لېۋىگە كېلىپ قالماق ← **يار لېۋىگە بېرىپ قالماق**: «بىراق، سەن
كېچىكتىڭ ئادىل، سېنىڭ ئىشىڭنى دەپ
رەھىمىنى موللاق ئاتقۇزغاندۇق، ئەمدى
سەمەتمۇ سېنى دەپ يار لېۋىگە كېلىپ
قالدى» دەپ ئويلىدى تۇرسۇن.
يار III ئى ← **يار بەرمەك**.
يار بەرمەك شارائىت يارىتىلماق،
ئىمكانىيىتى بولماق: قېنى، ئەھۋالغا قاراپ
باقارمىز، ۋاقىت يار بېرەمدۇ-يوق؟
* — يۈرىكىمدە بىر دەرد بار، ئۆتكەن قېتىم
ئەزىز ئىنىم سىلىگە ئېيتماقچى بولغانىدىم،
پۇرسەت يار بەرمىدى، — دېدى ئۇ.
يارا ئى ① <تىب> تىغدىن، قاتتىق
زەربىدىن ياكى بەدەندىكى ماددا

ئالمىشىش ھەرىكىتىنىڭ بۇزۇلۇشى سەۋەبىدىن بەدەندە پەيدا بولىدىغان جاراھەت، زەخىم: يارا چىقماق. يارا بولماق. * ئۈكىسىنىڭ ئايالى بالىسىنى يوقاتقاندىن كېيىن كېچە-كۈندۈز يىغلاپ يۈز-كۆزىنى تاتىلاپ يارا قىلىۋېتىپتۇ. * تۇرسۇننىڭ چىرايى تامدەك تاتارغان، بەدىنىدىكى يارىلار تولۇق ساقىيىپ كەتمىگەنىدى. ② كۆچمە. كۆڭۈلدىكى قايغۇ، روھىي ئازاب، ئەلەم، غەم؛ ھەسرەت: ئانا قىزىنىڭ بەختسىزلىكىنى ئويلىسا كونا يۈرەك يارىسى يەنە قوزغىلاتتى. * نادىر بىلەن ئىككىمىز سىرداش دوستلارغا ئايلانغاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭ بەزى چاغلاردىكى كەيپىياتى ۋە گەپ-سۆزلىرىدىن قەلب يارىسى بارلىقىنى سېزىپ يۈرەتتىم.

يارا ئاغزى <تب> تېرە، مۇسكۇل ۋە شىلىلىق پەردە قاتارلىقلارنىڭ زەخىملىنىپ يېرىلغان يېرى.

يارا بولماق ① جاراھەت پەيدا بولماق، جاراھەتلەنمەك، زەخىملەنمەك: شۇ كۈنلەردە ئىلياز غوجىنىڭ تولۇمدەك سېمىز بەدىنى يارا بولۇپ، سېرىق سۇ ئېقىشقا باشلىدى. * شائىر بۇ رۇبائىيدا يارىنىڭ كۆڭلىنى ئالاقزادە قىلىدىغان سۆزىدىن كۆكسىدىن ئاققان قاننىڭ «كېمە ئۈزگۈدەك دەريا» ھاسىل قىلىشىنى ئېيتقان. ② كۆچمە. دەردكە قالماق، ئازار يېمەك: يۈرىكى يارا بولماق. قەلبى يارا بولماق. * شۇ گەپتىن كېيىن، تۇرسۇن راۋابقا زەخمەك ئۇردى. راۋاب، يارا بولغان كۆڭۈلدىن چەكسىز مۇڭلۇق سادا چىقاردى.

يارا قىلماق ① يارا پەيدا قىلماق، جاراھەتلەندۈرمەك، زەخىملەندۈرمەك، جاراھەتلىمەك: ئۇنىڭ پۇت، پاچاق ۋە تىزلىرىدا تاش سوقۇپ يارا قىلغان، بىر قاراپلا كۆرۈۋالغۇدەك يارا ئىزلىرىنى كۆرۈش مۇمكىن ئىدى. ② كۆچمە. ئازار بەرمەك، دەردكە قويماق، جاراھەتلىمەك: ئىشكىنىڭ ئۈستىگە باغلاندى قارا، بۇ ئەھۋال يۈرەكنى قىلدى جىق يارا.

يارا ئىزى <تب> يارا ساقىيىپ تېرىدە قالدۇرغان ئىز.

يارىسغا تۇز سەپمەك ← ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك: بۇ گەپلەر ئىمىللا ئاكىنىڭ يارىسىغا تۇز سەپكەندەك بىئارام قىلدى، ئەمما ئۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ، زاھىد چاقچىغا جاۋاب قايتۇرمىدى. * ئۇلارنىڭ زاڭلىق كۆلكىسى تۆپىلىدىن ئېچىلغان كونا جاراھەتنىڭ ئاغرىقى بېسىقماي تۇرۇپلا يەنە بىر توپ يورغا ئېشەكلىكلەر يېتىشىپ كېلىپ قالدى ۋە بۇ يارىغا تۇز سېپىپ، چاڭ-توزان كەلكۈنىنى تېخىمۇ ئۇلغايتىپ ئۆتۈپ كەتتى.

يارىسغا يىڭنە سانجىماق ← ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك: بۇ كۈنلەردە بەزىلەرنىڭ «ھەمراخان تولا يىغلاپ تېپىۋالدى» دېگەن تاپا-تەنىلىرىمۇ خۇددى يارىغا يىڭنە سانجىغاندەك تۇيۇلۇپ، جاننى ئاغرىتاتتى.

يارىسنى تاتىلماق ← ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك: – ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېلىقى ساۋاقداشنىڭ ھە دېگەندە سىزنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈشى ۋە سىزگە ھېلىقى لايىقىڭىزنىڭ تولىمۇ باپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىشى يارامنى تېخىمۇ تاتىلىۋەتتى، – دېدى سۇباد ئايشەمگە.

يارىسنى ئېچىشتۇرماق ← ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك: – ئۇنى سۆزلىگىلى قويغىن، ئۇنىڭ يارامغا كۆپرەك تۇز سېپىپ ئېچىشتۇرغىنى ياخشى، ئۇ قەلبىم يارىسىنى ئېچىشتۇرسا، ھەتتا قانىتىۋەتسىمۇ ماڭا ئازلىق قىلىدۇ، – دېدى مەھبۇس ئايالغا.

يارىسى يېڭىلانماق كونا دەرد ئۈستىگە يېڭى دەرد قوشۇلماق: ئۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، گاڭگىراپ ھوشىنى يوقاتتى، يارىسى يېڭىلاندى.

ياراتقۇچى ① سۈپ. يارىتىدىغان، ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان: يېڭىلىق ياراتقۇچى ئادەملەر. // تۆھپە ياراتقۇچى. ② ئى. خۇدا، ئاللاھ: — بىز ھەممە سەۋەنلىكىمىزنى ئۇلۇغ ياراتقۇچىمىزغا دۆڭگەپ، «پېشانىمىگە پۈتۈلگىنى شۇ ئىكەن» دەپ، ئۆزىمىزنى تاشلىۋەتسەك بولمايدۇ. بىزمۇ تىرىشايلى، شۇ چاغدا ياراتقۇچىنىڭ بىزگە ياخشى كۈن بەرمىگىنىنى كۆرۈۋالارچۇ؟! — دېدى ھېسامىدىن موللا ئۇلارنىڭ سۆزىنى رەت قىلىپ. ③ ئى <پەلس> گېگېلنىڭ ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىدىكى سىرلىق «مۇتلەق ئىدىيە».

ياراتماق I پ. بىرەر يېڭىلىقنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق، ئىجاد قىلماق؛ تۇغدۇرماق: ئۆلمەسنى خۇدا ياراتماس (ماقال). * يارىتىش خۇدادىن، يارىنىش ئۆزۈڭدىن (ماقال). * بايلىقنى خەلق ئىشلەپ يارىتىدۇ، دۆلەتنى خەلق بېرىدۇ. خەلق بولمىسا، بىز بىر كۈنمۇ ياشىيالمىغان بولاتتۇق. * ئەجدادلىرىمىز پەننىڭ ئېگىز-ئېگىز چوققىلىرىنى ياراتتى.

ياراتماق II «يارىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پۈتۈمنى ياراتمايمەن، پۈتۈم مېنى ياراتمايدۇ (ماقال). * ياشلار توپ ئىچىدىن ئۆزلىرىنىڭ ياراتقان قىز ياكى يىگىتلىرىنى كۆز قىرىدا ئىزدەيتتى ۋە بىر-بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپ قويۇشاتتى. * — دادا، مەن ھەر نۆۋەت ئەكەلگەن نەرسەمنى سەن زادىلا ياراتمايسەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئالىدىغان نەرسىلەرنى سەن ئۆزۈڭ ئېيتىپ بەرگىن، مەن شۇنىسىلا ئالاي! — دەپتۇ بايۋەچچە دادىسىغا.

يارا-چاقا يارا ۋە شۇ خىلدىكى جاراھەتلەر: ئۇنىڭ بەدىنى يارا-چاقا بولۇپ كەتكەنىدى.

ياراشتۇرماق I «ياراشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دۆلىتىمىزنىڭ نىكاھ قانۇنىدا «بىر تەرەپ ئاجرىشىشنى قەتئىي تەلەپ قىلسا، ياراشتۇرۇش ئۈنۈم بەرمىسە ئاجرىشىشقا ھۆكۈم چىقىرىشقا بولىدۇ» دېيىلگەن. * ئۇنى ئايالى بىلەن ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن خېلى چىرايلىق گەپلەرنى تەييارلاپ قويۇۋېدىم، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ ئاغزىمدىن چىقىرالمىدىم. * تۆمۈر ئاتا ئىككى كەنت كىشىلىرىگە تەڭ كۆڭۈل ئېيتىپ ئۆزرىخاھلىق بىلدۈرۈپ، ئۆزئارا قول ئېلىشتۇرۇپ ياراشتۇرۇپ قويدى.

ياراشتۇرماق II «ياراشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىزنىڭ جىڭلى، كىيىم-كېچەكنى سىمىزلىكىدىن دۇپدۇگىلەك بولۇپ قالغان بويىغا ياراشتۇرۇپ كىيىپ، رەتلىك، پاكىز يۈرىدۇ. * ئاڭلىسام، بۇ نەرسىنى سەپرانى ئالىدۇ، ساقالىنىڭ ئالىسىغا داۋا دەيدىكەن، تەكچىگە ياراشتۇرۇپ، تازا بىر تىزىپ قويۇپ، نەغمىسىنى ئاڭلاپ، زامان بىزگە باققاندا، تېخىمۇ ياشىرىۋالاي.

ياراشتۇرۇش ① «ياراشتۇرماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <قا> ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا سالاچىلىق قىلىش ياكى كېلىشتۈرگۈچى بولۇش، يەنى ھەق تەلەپ قانۇنىدا، ياراشتۇرغۇچىنىڭ ھاۋالە قىلغۇچى بىلەن ئۈچىنچى كىشى ئوتتۇرىسىدا مۈلۈك مۇناسىۋىتى يۈز بەرگەندە بەجا كەلتۈرىدىغان تونۇشتۇرۇش پائالىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ياراشتۇرۇشماق « ياراشتۇرماق I » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەلچىلەر ئىككى تەرەپنى ياراشتۇرۇشتى.

ياراشتۇرۇلماق « ياراشتۇرماق I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇرۇشقۇمار ئىككى تەرەپ ئاخىرقى ھېسابتا ياراشتۇرۇلدى.

ياراشماق I پ. ياخشىلاشماق، ئەپلەشمەك، ئىنتىپاقلاشماق، ئىناقلاشماق، چىقىشىپ قالماق؛ كېلىشمەك: خوماخان كۆزلۈك ھوسۇل يىغىۋېلىنغاندىن كېيىن، ئاجرىشىپ كەتكەن ئېرى بىلەن يارىشىپ قالغانىدى. * – سادىرمۇ باللارنى يېتىم قىلماي يارىشۋالساق دەۋاتىدۇ، رۇقىيەممۇ دادام بىلەن ئاپام يارىشىۋالغاندىن كېيىن بىزمۇ بېشىمىزنى ئوخشاۋالارمىز دەۋاتىدۇ، – دېدى نۇرگۈل.

ياراشماق II پ. ماس، مۇۋاپىق كەلمەك، ئەپلەشمەك، كېلىشمەك: ئوتتۇرا بوي، ياشلار پاسونىدا ئىشلەپ تىكىلگەن كالتە جۇۋىسى قاۋۇل بەستىگە خويمۇ ياراشقان ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بۇ يىگىت ماشىنا رېمونت زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى ئەھەدجان ئىدى. * ئاق كىشىگە قارا كىيىم شۇنداق يارىشىدۇ، قاراڭغۇ كېچىدە ئاينىڭ ھۆسنى شۇنداق كۆركەم بولۇپ كېتىدۇ.

ياراغ ئى ① ھۇجۇم قىلىش ياكى ھىمايە قىلىش ۋە قوغدىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قورال: ئاتام ھازىر تۆمۈرچىلىك قىلىدۇ، خان ئەسكەرلىرى ئۈچۈن ياراغ ياسايدۇ. * ئۆيدىن مىلتىق ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭ بىرقانچە يولداش ياراغلىرىنى چىقىرىپ، جوزا-پوزىلارنى ئۆرۈۋېتىپ، ئاۋۋال مىلتىقى بار قاراقچىلارنى ئاتتى. ② ئەسۋاب، ئەسلىھە: ئۆزۈم يالغانچى ئەمەس، يارىغىم يالغانچى (ماقال).

ياراغسىز سۈپ. قولىدا قورالى يوق، قوراللانمىغان؛ قورالسىز: « بىلىپ قويدۇم، بۇ تۇرسۇن ئەمەس، بەلكى ياراغسىز ئىسيانكارنىڭ بىرى ئىكەن » دەپ ئويلىدى ئەمەت. // ئۇلار زاپاس قىسمىدىكى ئاددىي ئەسكەرلەرنى ئالدىنقى سەپكە خۇددى ئادەتتىكى يولۇچىلاردەك تامامەن ياراغسىز يولغا سالغانىدى. * قۇلاق سېلىڭ بۇ گەپكە، باردىم دۈشمەن تەرەپكە. چېرىكلىرى ساناقسىز، ھېچ بىر ئەمەس ياراغسىز.

ياراغسىزلاندۇرماق « ياراغسىزلانماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار خان لەشكەرلىرىنى كىچىككىنە شەپە بىلەنلا ياراغسىزلاندۇردى.

ياراغسىزلاندۇرۇشماق « ياراغسىزلاندۇرماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياراغسىزلاندۇرۇلماق « ياراغسىزلاندۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ياراغسىزلاندۇرۇلۇپ سۈرگۈن قىلىنغاندىن باشلاپ قاچقۇنلۇقتا ياشىدى.

ياراغسىزلانماق پ. يارىغىدىن ئايرىلماق، مەھرۇم بولماق، يارىغىنى تاشلىماق: ياراغسىزلانغان دۈشمەندىن ئارتۇقچە ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ياراغلىق سۈپ. قورال تۇتقان، ئاسقان، كۆتۈرگەن؛ قوراللانغان: ياراغلىق ئادەم. * زىندانبېگى بىرقانچە ياراغلىق گۇندىپاينى باشلاپ زىندان ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

ياراغ-جابدۇق ھەر خىل قورال-ئەسۋابلار، قورال-ياراغ: ئەمدى ئۇلارنى ھەربىي ئىشلارنى ئۆگەنسۇن دەپ ياراغ-جابدۇق، ئات سەرپايلار بېرىپ، بىرنەچچە يىگىتلەرنى قوشۇپ قويدى.

ياراق سۈپ. مۇئەييەن تەلەپلەرگە جاۋاب بېرىدىغان، بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر مەقسەتتە ئىشلەتسە

بولىدىغان، ھەرقانداق ئېھتىياجغا يارايدىغان، يارامىلق: ياراق مال. ياراق قوي.

ياراقسز سۈپ. بىرەر تەلەپكە جاۋاب بېرەلمەيدىغان، بىرەر مەقسەت ئۈچۈن ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، بىرەر نەرسىگە يارىمايدىغان، يارامسز: دۆشلىك كېرەك بولسا خالىغىنىڭنى ئال، ئەمما سەن دېگەندىن بېرەلمەيمىز، ئۇنى كەسسەڭ قىسقراپ قۇرۇلۇشقا ياراقسز بولۇپ قالىدۇ.

ياراقسزلىق «ياراقسز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ياراقلىق سۈپ. مۇئەييەن تەلەپلەرگە جاۋاب بېرەلەيدىغان، بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر مەقسەتتە ئىشلەتسە بولىدىغان: شۇنداق قىلىپ، ئىككىسى ئىلقا تاغلىرىغا قاراپ يول ئالماقچى بولۇشتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقىلبەك ياراقلىق ئىككى ئات تاپماقچى بولۇپ كېلىشكەنىدى.

يارالماق پ ① تۇغۇلماق، دۇنياغا كۆز ئاچماق، تۆرەلمەك: خوتۇن-قىزلار پەقەت ئەرلەرنىڭ ئويۇنچۇقى بولۇش ئۈچۈنلا يارالغانمۇ؟ * ئۇ تامامەن باشقا ماتېرىيالدىن يارالغان قىز. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق: ئۇ بىللە زاۋۇتتا ئىشچىلار بىلەن، يالقۇنلار ئىچىدە قىلماقتا مېھنەت؛ يارىلار ھەر مىنۇت قانچىلاپ رېكورت، بەرگەچكە پارتىيە ئىلھام ۋە مەدەت. * ياش گېئولوگ تۆگە ئۈستىدە، يۈرگۈزەتتى ئاشۇنداق پىكىر، ئۇنىڭ پىكىر-تەپەككۇرىدىن، يارىلاتتى ئوتلۇق بىر شېئىر.

يارام سۈپ. يارامىلق، يارايدىغان: يارام ئات. يارام كاسىپ. * ئۇنىڭ باشلىقىغا: «يارام ھۇنەرۋەندىن كىرگۈزەي» دەپ كۇسۇرلاشلىرى بوۋاينىڭ غەزەپ قىپىنى

يېرىۋەتتى.

يارامسز سۈپ ① بىرەر ئىشقا، ئىستېمالغا ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، سۈپىتىنى يوقاتقان، ئۆزگەرتكەن؛ يارىماس: يارامسز تۆمۈر. يارامسز مەھسۇلات. * ئۇنىڭ بۇندىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى قىلغان يارامسز ئىشى ئېسىگە چۈشۈپ، كۆڭلى غەش بولدى. * مىلىك تەسلىكتە بىر ماشىنا كالۇننى تەشكىل قىلىشىدۇق، كۆمۈر ئەكىلىدىغان يول يارامسز چىقتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشقا يارىمايدىغان، بىرەر ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان؛ ناقابىل، قابىلىيەتسىز: زور-زور ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئالدىدا مېڭىپ، كۆپچىلىككە يول باشلاپ كەلگەن ئادەملەر ئىدۇق، ئەمدى يارامسز بولۇپ قالدۇقمىكىنە؟

يارامسز مەھسۇلات نىسبىتى <س ئىق> كېرەكسىز بۇيۇم سانىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن پىرسەنتى.

يارامسزلىق «يارامسز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: باقىنىڭ تۆلكىلىكى، باشلىقىنىڭ دىتسىز، يارامسزلىقى مانا بۇ ئۈچى بىرلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن بىر ھېسابتا سەمەت ئۇتقان بولدى.

يارامىلق سۈپ ① بىرەر ئىشقا، ئىستېمالغا ئىشلەتكىلى بولىدىغان، سۈپىتى يوقالمايدىغان، ئۆزگەرمىگەن: يارامىلق مەھسۇلات. يارامىلق ماتېرىيال. * تۇرمۇشتا ئەڭ يارامسز نەرسە — مال-مۈلۈك، ئەڭ يارامىلق نەرسە — ئەقىل-پاراسەت. * ئادىل نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن ئورماننىڭ قالايمىقان كېسىلىۋاتقانلىقىنى، يارامىلق ياغاچلارنىڭ بەزىدە كۆيدۈزى، بەزىدە كېچىسى نەگىدۇر توشۇلۇپ كېتىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشقا يارايدىغان، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن

چىقالايدىغان؛ قابىلىيىتى بار، قابىلىيەتلىك: ئۇ رەيھاننى ئوقۇتۇشنى، يارامىلىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەشنى ئۆزىنىڭ ۋىجدانىي بۇرچى قىلغانىدى ۋە بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقتى. * ئۇلارنى خەلق كۈتكەندەك يارامىلىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش مەسئۇلىيىتى بىزنىڭ ئۈستىمىزدە.

يارامىلىق مەھسۇلات <سودا> ئىشلىنىپ پۈتكەندىن كېيىن، سۈپەت تەكشۈرۈش ئۆتكىلىدىن ئۆتكەن تەييار مەھسۇلات.

يارامىلىق نىسبىتى <س ئىق> مەھسۇلاتنىڭ يارامىلىق سانى بىلەن مەھسۇلات ئومۇمىي سانىنىڭ پىرسەنتلىك نىسبىتى.

ياران ئى (پ) ئەل-ئاغىنە، دوستلار: ئىرپان باشلىق يىگىتلەر كېلىپ، بايىقى قانغا مىلىنىپ ياتقان يارەنلىرىگە پاناھ بولماقتا ئىدى. * سىز ھەممىلا قېتىمدا جىق يارەنلىرىڭىز بىلەن بىللە بولغانلىقىڭىزدىن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئايرىم سالام قىلىشقا پۇرسەت تاپالمىغانىدىم.

يارانماق «يارىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يارىنىش خۇدادىن، يارىنىش ئۆزۈڭدىن (ماقال).

يارايدۇ «يارىماق» پېئىلىنىڭ III شەخس بىلەن تۈرلەنگەن شەكلى. «بولىدۇ، ياخشى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — سىلەرنىڭ بۇ روھىڭلار يارايدۇ، - دېدى ئابلىكىم مۇئەللىم سەممىي كۈلۈمسىرەپ.

يارەببىم ئىم (يا+رەببىم) «ئى ئاللا، ئەي خۇدا، خۇدايا» دېگەن مەنىدە، خۇداغا مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: — يارەببىم ئامىن... مىيىتلارنىڭ روھىنى ئازابلىماڭلار، جەننىتى بولسۇن دەپ دۇئا قىلىڭلار، ئامىن! - دېدى ھېسامىدىن موللا. ② ھەيران بولۇش، زوقلىنىش، تېڭىرقاش، قورقۇش، قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: كەينى-كەينىدىن ئۆزۈلمەستىن كەلگەن جامائەت بەش يۈز چارەك گۈرۈچنىڭ ئېشىنى چۈشكىچە يەپ بولدى. يارەببىم، يۇرت دېگەن مانا شۇنداق جىق گەپكەن.

يار-بۇرادەر يار ۋە بۇرادەر: ئەقىللىق ئادەم يار-بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ سەۋر قىلىپ باتۇرلۇق كۆرسىتەلەيدۇ، تۈرلۈك غەملەرنى يېڭەلەيدۇ. * ئۇ ئۇرۇق-تۇغقان ۋە يار-بۇرادەرلىرى يوللۇق تۇتقان بىر خالتا زاغرا نان بىلەن ئۆزىنىڭ بىرقانچە تاشچىلىق سايمىنىنى ئېلىپ، كوئېنلۇن تېغىغا قاراپ راۋان بولۇپتۇ.

يارتا سۈپ. يېرىم، پارچە: يارتا قوغۇن. يارتا خالتا ئۇن. * ئىككى يارتا - بىر پۈتۈن (ماقال).

يارتا پالەچ <تىب> بىر تەرەپتىكى قول، پۇتلارنىڭ ھەرىكەت قىلىش فۇنكسىيىسىدىن مەھرۇم بولۇشى. كۆپىنچە قارشى تەرەپتىكى چوڭ مېڭە يېرىم شارىدا كېسەللىك پەيدا بولۇش سەۋەبىدىن بولىدۇ. مېڭىگە قان چۈشۈش، مېڭە قېپىنىڭ زەخىملىنىشى، مېڭە ئۆسمىسى، مېڭە ياللۇغى قاتارلىق كېسەللەردە كۆپ ئۇچرايدۇ.

يارتىلاتماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يارتىلاشماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارتىلانماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يارتىلماق پ. يېرىم ھالەتكە كەلتۈرمەك،

يېرىملاتماق؛ پارچىلىماق: سېمىز قوينى يارتىلاپ كانارىغا ئېسىۋاتقان قاسساپ هاجىنى كۆرۈپ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن توختىدى.

يار-جانان يار ۋە جانان: – ساراڭ بولسام سىزگە ئوخشاش باغۇبوستان، يار-جانان دەپ جۆيلۈپ يۈرمەمتىم، ئاكا! – دېدى مەتلۇبە ئاكىسى ئەكرەمگە.

يارچەن ئى (خەن) تارىختا ئېلىمىزدە ئىشلىتىلگەن كۈمۈش پۇل؛ تەڭگە: ئۇ يانچۇقىنى سىلاپ باقتى. يانچۇقىدىكى يارچەنلەر قولىغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. * جاللات ئالدى يارچەننى، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، تەلەپكە مۇۋاپىق ئۇ، ئۈچ ماڭدام كېيىن قايتىپ.

يارد مق (ئىنگ) <فىز> ئىنگلىز سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇقنىڭ ئاساسىي بىرلىكى. بەلگىسى Yd . ئېتالون يارد ئەسلىدە لوندون سودا مىنىستىرلىكىدە ساقلىنىۋاتقان مىس-قەلەي، سىنىك قېتىشمىسىدىن ياسالغان بىر تال تاياق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئىككى سىزىقچە ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق 1 يارد دەپ بەلگىلەنگەن. 1959-يىلدىن باشلاپ خەلقئارا ئۆلچەملىك يارد 0.9144 مېتىر قىلىپ بەلگىلەنگەن.

يارداڭ ئى. يار بار جاي، يار: سېۋەت تېلى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن باغنىڭ سۇ كەمرەك چىقىدىغان ئويمان-دۆڭ، چوڭقۇر يارداڭلاردىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. * هاشىم بوۋاي ياشلىقىدا تىنىم تاپماي ئەمگەك قىلىدىغان كۈچلۈك ئادەم بولۇپ، ئۇزۇن كەتكەن بىر يارداڭنى تىندۇرۇپ ئۈچ كۈرىلىك يەر ئاچقانىدى.

يارداڭلىق ئى. بىرقانچە يار بار جاي، يارداڭ: كىچىك ۋاقتىمدا دوستلىرىم بىلەن «جەڭ» قىلىپ ئوينايدىغان ئۆيىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كونا يارداڭلىق يادىمغا چۈشتى. * بۇ ئىزلار يارداڭلىقتىن پەسكە چۈشۈپ، تاشلىق سايدا يوقىلىپ كەتتى.

ياردەم ئى ① بىرەر ئىشنى قىلىشتا ھەمكارلىشىش، قارىشىش؛ ھەمكارلىق، مەدەت: ياردەم بەرمەك. ياردەم قىلماق. * گۈلچىمەن هوشۇر ئەلەسنىڭ ياردىمى بىلەن بازارغا ئاتاپ ئىشلىگەن رېشلىيەنىڭ يېرىمىنى ساتالىدى. * تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ نۆۋەتچى ئاكۇشېركىسى ئۇنى خەتەرلىك بىر تۇغۇت ئىشى بىلەن ياردەمگە چاقىرىپ كەلگەنىدى. ② ھەمكارلىشىش يۈزىسىدىن بېرىلىدىغان پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ماددىي نەرسىلەر: ئۇ ئاكىسىنىڭ ياردىمى بىلەن سودىنى باشلىۋەتتى. ③ پايدىلىق تەسىر، نەپ، مەنپەئەت: مەن ئوكۇلنىڭ ياردىمى بىلەن كۈندىن-كۈنگە ساقىيىشقا باشلىدىم.

ياردەم ئارقىلىق دىففىيلىنىش <بىئول> مايدا ئېرىمەيدىغان بەزى ماددىلارنىڭ ياكى سۇ خالايدىغان ماددىلارنىڭ هۈجەيرە پەردىسى ئارقىلىق قويۇقلۇقى يۇقىرى تەرەپتىن تۆۋەن تەرەپكە يۆتكىلىدىغان، لېكىن هۈجەيرە پەردىسىدىكى مۇئەييەن ماددىلارنىڭ ياردىمى بولغاندىلا ئاندىن ئېلىپ بېرىلىدىغان جەريان.

ياردەم بەرمەك ← ياردەم قىلماق: كىتاب – ئەقلنى روشەنلەشتۈرىدۇ، نىشاننى كۆرۈۋېلىشقا ياردەم بېرىدۇ.

ياردەم پۇلى <قا> تۇرمۇشتا قىيىنچىلىق تارتقان كىشىلەرگە ئىقتىسادىي ياردەم ئۈچۈن بېرىلىدىغان پۇل.

ياردەم سورىماق ياردەم تەلەپ قىلماق، ياردەم قىلىشنى ئۆتۈنمەك: بۇ ئىشتىن قاتتىق غەزەپكە كەلگەن جاۋ خەنچى

شۇندىن بۇيان ھەرئىككى كۈندە بىر قېتىم ئۈرۈمچىگە ياردەم سوراپ تېلېگرامما ئەۋەتىپ تۇردى.

ياردەم قولنى سوزماق → **ياردەم قولنى سۇنماق**: مۇبادا مەن خاتا يولغا مېڭىپ قالغان تەقدىردە، سىز ماڭا ياردەم قولىڭىزنى سوزمىسىڭىز، ئۇ چاغدا قانداق بولار؟

ياردەم قولنى سۇنماق ياردەم قىلماق، ياردەم بەرمەك، ھەمكارلاشماق، قوللىماق، ياردەملەشمەك: ئۇلار ئۇنىڭغا دائىم ياردەم قولنى سۇنۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى تۈزىتىشكە ئىنتىلدۇ.

ياردەم قىلماق ياردەم بەرمەك، قوللىماق، ھەمكارلاشماق، ياردەملەشمەك: مەن ئۇنىڭغا ئاپامنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ياردەم قىلىشىنى ئۈمىد قىلىپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمنى ئېيتتىم. * ماڭا ياردەم بېرىش قولۇڭدىن كېلىپ تۇرۇپ، ياردەم قىلمىساڭ، مەن بۇ يەردە ئۆلۈم غېمىنى يەپ، ھالاكەتنى كۈتۈپ ياتسام، ياخشى ئىشمۇ؟

ياردىمى تەگمەك ياردىمى بولماق: ئۇ سەمەتنىڭ ئاغزىدىن ئۆزىگە ياردىمى تېگىدىغان بىرەر خەۋەر ئېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى.

ياردەمچى ① ئى. ماددىي ياكى مەنىۋى جەھەتتىن ياردەم قىلغۇچى، ياردەم بەرگۈچى، ياردەملەشكۈچى، مەدەتكار: ئۇ يالغۇز ئارسلاننىڭلا ئەمەس، سۇتۇق بۇغراخاننىڭ، ئايدىڭنىڭمۇ ئىشەنچلىك ياردەمچىسى بولۇپ كەلدى. * باشقۇرۇش رايونى توخۇ فېرمىسىدىكى توخۇلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن باقى ئاكامغا ياردەمچى تەرىقىسىدە بىر بوغالتىر، بەش خىزمەتچى ئايال ئەۋەتىپ بەردى. ② ئى. رەھبىرىي خادىم ئورۇنباسارى: نازىر ياردەمچىسى. رەئىس ياردەمچىسى. * شۇنىڭ بىلەن ساۋ ساۋ سەي ماۋنى تۆۋەن تەرەپنى مۇداپىئە قىلىش بېگى ھەم سۇ لەشكەرلىرىنىڭ باش تۇتۇق بېگى قىلىپ بەلگىلىدى، جاڭ يۈنى بولسا ياردەمچى بەگ ۋە ياردەمچى تۇتۇق بەگ قىلىپ بەلگىلىدى. ③ سۈپ. قوشۇمچە پايدىلىنىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويۇلغان، غەملەپ قويۇلغان، ئاجرىتىلغان، مۆلچەرلەنگەن؛ قوشۇمچە: ياردەمچى كۈچ. ياردەمچى قىسىم. * بورچۇنغا ھۇجۇم باشلاشتىن ئىلگىرى دۆربىلجىن تەرەپتىن يۈز كىشىلىك ياردەمچى قوشۇن يېتىپ كېلىپ، بىزنىڭ قوشۇنىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

ياردەمچى ئادۋۇكات <قا> ئەدلىيە كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

ياردەمچى ئاگرونوم <دېھ> دېھقانچىلىق تېخنىكىسى بويىچە بېرىلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

ياردەمچى ئايروپىلان <ھەرب> سەپ تۈزۈلۈشى بويىچە ئۇچقاندا يېتەكچى ئايروپىلانغا ئەگىشىپ ئۇچىدىغان ئايروپىلان.

ياردەمچى بوغالتىر <مال> مالىيە ئىشلىرىغا نازارەت قىلىدىغان ۋە باشقۇرىدىغان بوغالتىرلارنىڭ ياردەمچىسى.

ياردەمچى بۆلۈك <مات> بېرىلگەن سان ياكى بېرىلگەن ئىپادىنى مەلۇم ئۆزگەرگۈچى مىقدارنىڭ ترىگونومېترىيىلىك فۇنكسىيىسى ئارقىلىق ئىپادىلىسەك، بۇ « ئەركىن ئۆزگەرگۈچى ياردەمچى بۆلۈك ياكى ياردەمچى ئەركىن

ئۆزگه‌رگۈچى مىقدار» دەپ ئاتىلىدۇ.

يارده‌مچى بىرلىك <مات> ئاساسى بىرلىكتىن باشقا هه‌مده ئىنقىلانغان فورمۇلىغا ئاساسه‌ن ئاساسى بىرلىكتىن كه‌لتۈرۈپ چىقىرىلىدىغان بىرلىكله‌ر. مه‌سىله‌ن، ئۇزۇنلۇقنىڭ ئاساسى بىرلىكى مېتىر، يارده‌مچى بىرلىكلىرى كىلومېتىر، دېتسىمېتىر، سانتىمېتىر، مىللىمېتىر قاتارلىقلار.

يارده‌مچى پېئىل ئۆز ئالدىغا جۈمله بۆلىكى بولۇپ كېله‌لمه‌يدىغان، باشقا سۆزله‌ر بىله‌ن بىرىكىپ گراماتىكىلىق مه‌نه بىلدۈرىدىغان پېئىل.

يارده‌مچى تاموژنا نازاره‌تچىسى <ت ئىش> تاموژنا كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان ئوتتۇرا ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

يارده‌مچى ته‌پتىش <قا> دۆلىتىمىزنىڭ خه‌لق ته‌پتىش مه‌هكىمىلىرىده باش ته‌پتىشكه هه‌مكارلىشىپ خىزمه‌ت ئۆته‌يدىغان خادىم.

يارده‌مچى ته‌تقىقاتچى ته‌تقىقات كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان ئوتتۇرا ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

يارده‌مچى ته‌رجىمان ته‌رجىمه كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان تۆۋه‌ن ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

يارده‌مچى تىرېنېر <ته‌ن> تىرېنېرلىق كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان تۆۋه‌ن ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

يارده‌مچى تېخنىك <تېب> سه‌هىيه كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان تۆۋه‌ن ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغان كىشى.

يارده‌مچى تېخنىكىلىق مۇهه‌ررىر <مه‌ت> نه‌شرىياتچىلىق كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان تۆۋه‌ن ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

يارده‌مچى تېئورېما <مات> مه‌لۇم بىر مه‌سىلىنى ئىسپاتلاشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، بۇ مه‌سىلىدىن ئاۋۋال ئىسپاتلانغان مه‌سىله.

يارده‌مچى رېژىسسور <تىيا> كىنو، تىياتىر ئىشله‌شته رېژىسسورغا يارده‌ملىشىپ، قوشۇمچه رېژىسسورلۇق ۋه‌زىپىسىنى ئۆته‌يدىغان خادىم.

يارده‌مچى سوتچى <قا> دۆلىتىمىزنىڭ خه‌لق سوت مه‌هكىمىلىرىده سوتچىغا هه‌مكارلىشىپ سوت خىزمىتىنى ئۆته‌يدىغان خادىم.

يارده‌مچى سۆز <تىل> ئۆز ئالدىغا جۈمله بۆلىكى بولۇپ كېله‌لمه‌يدىغان، په‌قه‌ت مۇسته‌قىل سۆزله‌رگه ياكى جۈمىله‌رگه قوشۇلۇپ قوشۇمچه مه‌نه بىلدۈرىدىغان سۆز.

يارده‌مچى سېستىرا <تېب> سېستىرالىق كه‌سپى بويىچه بېرىلىدىغان تۆۋه‌ن ده‌رىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋه بۇ ئۇنۋانغا ئىگه بولغۇچى كىشى.

يارده‌مچى سىزىق <مات> مه‌سىله يېشىشنىڭ زۆرۈرىيىتى تۈپه‌يلىدىن، ئه‌سلىده بېرىلگه‌ن شه‌كىلگه قوشۇلىدىغان سىزىقلار. ئاده‌تته يارده‌مچى سىزىقلار مه‌ۋهۇم سىزىق قىلىپ سىزىلىدۇ.

يارده‌مچى قوشۇن <هه‌رب> ئه‌هۋالدا جىددىي ئۆزگىرىش بولغاندا يارده‌مگه كه‌لگه‌ن قوشۇن.

ياردەمچى كاتالىزاتور <خىم> كاتالىزاتورغا قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ رولىنى زور دەرىجىدە كۈچەيتەلەيدىغان ماددىلار.

ياردەمچى گىمناستىكا <تەن> قوشۇمچە گىمناستىكىنىڭ بىر تۈرى، يەنى تەنھەرىكەت تۈرىگە ۋە شەخسىينىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تاللاپ تۈزۈلگەن بىر خىل بەدەن مەشقى، ئۇنى ئەسۋابسىز ۋە ئەسۋابلىق ئوينىغىلى بولىدۇ. مەخسۇس تۈر بويىچە بەدەننىڭ تەبىئىي سۈپىتىنى ئاشۇرۇش، تەنھەرىكەت تېخنىكىسىنى ياخشىلاش، تەنھەرىكەت نەتىجىسىنى ئۆستۈرۈش قاتارلىقلاردا ئۇنىڭ رولى چوڭ بولىدۇ.

ياردەمچى لېكتور <مائار> تېخنىكوم ئوقۇتقۇچىلىرىغا بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى ماددا <تىل> لۇغەتتە، باش ماددىغا تىركىلىپ كېلىدىغان قوشۇمچە ماددىلار. ئادەتتە ئۇ ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلەردىن تۈزۈلگەن بىرىكمە بولۇپ، تەركىبىدە باش ماددا قىلىنغان سۆز بولىدۇ. «قوشۇمچە سۆزلەم»مۇ دېيىلىدۇ.

ياردەمچى مەسئۇل باشقۇرغۇچى كۈتۈپخانىچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل بوغالتىر <مال> بوغالتىرلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل چارۋىچىلىق تېخنىكىسى <چار> چارۋىچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل ستاتىستىكىچى <مال> ستاتىستىكا كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل لابورانت <تىب> لابوراتورىيە كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل مال دوختۇرى <تىب> مال دوختۇرلۇق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مەسئۇل ئىقتىسادچى <س ئىق> ئىقتىساد كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مورفېما <تىل> يەككە قوللىنىلمايدىغان، پەقەت مۇستەقىل مورفېمىلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ تۈرلۈك قوشۇمچە مەنىلەرنى ئىپادىلەيدىغان مورفېمىلار. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى قوشۇمچىلارنىڭ ھەممىسى ياردەمچى مورفېمىلاردۇر. ئادەتتە ئۇ يەنە سۆز ياسىغۇچى مورفېما ۋە سۆز تۈرلىگۈچى مورفېما دېگەن ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

ياردەمچى مۇخبىر <مەت> ئاخباراتچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى مۇھەررىر <مەت> نەشرىياتچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى نامەلۇم <مات> تەڭلىمىلەرنى يېشىشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تولۇقلانغان يېڭى بىر نامەلۇم.

ياردەمچى هۇجۇم <هەرب> بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچ بىلەن مۇھىم بولمىغان يۆنىلىشتە قىلىنغان هۇجۇم.

ياردەمچى هۈنەر-سەنئەت ئۇستىسى هۈنەر-سەنئەت كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى ئىنژېنېر <بىن> قۇرۇلۇش كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋاننى ئالغۇچى كىشى.

ياردەمچى يۈگۈرۈش <تەن> تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ ئېگىزگە سەكرەش، يىراققا سەكرەش، نەيزە ئېتىش، گرانات ئېتىش قاتارلىق تۈرلىرىدىكى سەكرەش ياكى ئېتىش ئالدىدىكى قىسقا ھالەتتىكى يۈگۈرۈش ھەرىكىتى.

ياردەمچىلىك «ياردەمچى» سۆزى ① ② لارنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: رەھبەرلىكنىڭ تەستىقلىشى بىلەن سىناش جازىسى ياسىلىدىغان بولۇپ، ئادىلغا بىر نەپەر سېلىسار ۋە ئىككى ئىشچى ياردەمچىلىككە بېرىلدى. * ياردەمچىلىكتىن بارا-بارا رىقابەتچىگە ئايلىنىۋاتقان ئابدۇراھماننىڭ بۇ كۈلكىسى ئۇنىڭغا ھار كەلدى-دە، ئىچ-باغرىنى بەئەينى ئوغا ئىچىۋالغاندەك ئادىنىۋەتتى.

ياردەمسىز سۈپ. ياردەم بېرىلمەي، ياردەم قىلىنماي؛ ياردەم قىلىنمىغان ۋە بېرىلمىگەن: سۇلايمان ھېچقانداق ياردەمسىزلا ئۆز ئىگىلىكىنى تىكلىۋالدى.

ياردەملەشتۈرمەك «ياردەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزىمەتنىڭ دادىسى يالغۇز بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ئوقۇشقا ئەۋەتمەي چارۋا بېقىشقا ياردەملەشتۈردى.

ياردەملەشتۈرۈشمەك «ياردەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياردەملەشتۈرۈلمەك «ياردەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىشقا ئەركىن ياردەملەشتۈرۈلدى.

ياردەملەشمەك پ. ياردەم، مەدەت بەرمەك، ياردەم قىلماق، ھەمكارلاشماق، ياردەمدە بولماق: سايىم قارىمۇ قۇدرەتنىڭ مەيدىسىدىن تولۇمنى يېشىشكە ياردەملەشتى. * مېھراي قىلىۋاتقان ئىشنى قويۇپ، ئوغلىغا لەگلەك ياساشقا ياردەملەشتى.

يار-دوست يار ۋە دوست: بىللە ئويناپ، بىللە ئۆسكەن يار-دوستلار، ياخشى قال، مىسكىن باشقا سايە بەرگەن، بوستان باغلار ياخشى قال.

يارسىز سۈپ. يارى يوق، يارى بولمىغان، يار تۇتمىغان: سەن مېنى يار ئەتمىسەڭ، دۇنيادىن يارسىز ئۆتەي، كۆيگىنىمنى بىلمىسەڭ، باغرىمنى يېرىپ كۆرسەتەي.

يارغا ئى. قومۇشنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئويما ياغاچ ساپقا تۆمۈر تىغ بېكىتىلگەن سايمان.

يارغۇزماق «يارماق II» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۆيدە ئوتۇن تۈگەپ قالغان، نۇرنىسا قىينىلىپ قالدۇ، ئوتۇن يارغۇزۇپ بېرەرسىز، — دېدى ئۇ ئاكىسغا ئىشىكتىن چىقىۋېتىپ.

يارغۇزۇشماق «يارغۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارغۇزۇلماق «يارغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يارغۇنچاق ئى. بۇغداي، قوناق قاتارلىق دانلىق ئاشلىقلاردىن يارما ياردىغان تاش سايمان. ئۇنىڭ يەرلىك تۈگمەنگە ئوخشاش ئاستى-ئۈستى ئىككى تېشى بولۇپ، يارما يارغاندا قول بىلەن چۆرۈپ ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ: قىز كۈچى يەتمىسمۇ تىنىپ-تىنىپ، پېشانە تەرلىرىنى سۈرتۈپ تاغارنى ئاخىر ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى يارغۇنچاق بار سۇپىنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى.

يارقىن ① سۈپ. نۇر چېچىپ، پارقىراپ تۇرىدىغان؛ پارقىراق: يارقىن نۇر. * ئۇنىڭ ئۈمىد چىرىغى بارغانسېرى يارقىن پارلىماقتا ئىدى. ② سۈپ. يورۇق، ئېنىق، روشەن، ئوچۇق، ئاشكارا: يارقىن يولتۇز. * دىققەت بولغان يۈزلىگەن يارقىن كۆزلەر سابىرغا تىكىلىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ ئوتتەك يانغان كۆزلىرىدىن غەزەپلىك ئەلەمنى كۆرەتتى. * ئۇنىڭ ئارقىدىن زەئىپ ۋە لېكىن يارقىن ئاۋاز ئاڭلاندى. ③ ئى. ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يارقىنلىق «يارقىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى — زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. * دادامنىڭ چىرايىدا بىر خىل زوقلىنىش، پەخىرلىنىش ئالامەتلىرى پەيدا بولۇپ، كۆزلىرى باشقىچە يارقىنلىق بىلەن چاقناپ كەتتى.

يارگۈل ئى (يار+گۈل) <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن تېنىدە ئاق تۈكلەر بولىدۇ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، ئالىقانسىمان يېرىلىدۇ. گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە، گۈل تاجى كىچىك، گۈل كاسىسى گۈل تاجى شەكلىدە، كۆكۈچ سۆسۈن، ئاچ قىزىل ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. كۆرۈنۈشى ئۇچۇۋاتقان قۇشقا ئوخشايدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى بېسىش، ئاغرىق توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار.

يارلىق I ئى. تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن يار شەكىللىنىپ قالغان جاي؛ يارداڭلىق: «چاقماق» رازۋېدكىچىلار گۇرۇپپىسى چوڭقۇر يارلىق ئىچىدىكى سۇدىن چىقماي، مەھەللە ئىچىگە ئىلگىرىلىدى. * ئاخىرقى مىنۇتتا ئۆلۈم ئالدىدىلا ئۇ ئېگىز يارلىقتىن تۆۋەنگە سوزۇلغان تارغىنا يولدا ئەپكەش بىلەن چېلەكلىرىنى داراڭلىتىپ سۇغا كېلىۋاتقان قەمەرنى كۆرۈپ قالدى.

يارلىق II ئى. تارس. بىركىمگە ئەمەل، ئۇنۋان ۋە شۇ قاتارلىقلار بېرىلگەنلىكى ياكى بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش توغرىسىدىكى رەسمىي ئۇقتۇرۇش، ھۆججەت؛ پەرمان، بۇيرۇق: يارلىق پۈتمەك. يارلىق چۈشمەك. يارلىق چىقارماق. * پادىشاھ ئادىتى بويىچە ئىنئام بەرسە يارلىقنى ئۆزى يېزىپ، پېچەتلەپ، ئۇنى ئېلىپ بارىدىغان جاينى ئېيتىپ بېرىدىكەن. شۇ ۋەجىدىن دانىشمەنگمۇ يارلىق سېلىنغان بىر لېپاپىنى ئۇزىتىپتۇ.

يارلىق بەرمەك ئېغىزچە ياكى يازما ھالدىكى پەرمانىنى بېجىرگۈچىگە ئۇقتۇرماق، تاپشۇرماق: ئابلىكىم تەزىم قىلىپ ئۆز جەددى-جەمەتلىرىگە زىيان يەتكۈزمەسلىك توغرىسىدا يارلىق بېرىشنى سورىدى.

يارلىق چۈشۈرمەك يارلىقنى تۆۋەنىڭ ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن ئېغىزچە جاكارلىماق ياكى يازما تارقاتماق: ئۇ مەھكىمىگە قايتىپ كېلىپ، پۇقرالارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەسلىك، ئوت قويۇپ ئۆيلەرنى كۆيدۈرمەسلىك ھەققىدە ئاتامانلارغا جىددىي

يارلىق چۈشۈردى.

يارلىق قىلماق بىرەر ئىش ياكى مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى بۇيرۇماق، تاپشۇرماق، ئۇقتۇرماق: – بۇ پەرزەنتلەر كامالغا يەتكىچە خاس چارباغ بىنا بولسۇن، – دەپ يارلىق قىلدى قاراخان ۋەزىر-ۋۇزرالارغا. * شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ۋەزىرگە: «مېنىڭ قولۇمغا سۇ قويۇپ بېرەلىگۈدەك بىر چۆرە تېپىڭلار» دەپ يارلىق قىلغانىكەن، ۋەزىر دەللاللارغا خەۋەر قىلىپتۇ.

يارلىقچى ئى. يارلىقنى يەتكۈزگۈچى: دەل تۆۋەن تەرەپتىن يارلىقچى «يارلىق» دېگەن سۆز كالۋۇتۇن بىلەن كەشتىلەنگەن بۇيرۇق تۇغنى كۆتۈرۈپ ئات چاپتۇرۇپ كەلدى.

يارلىقئوت ئى (يارلىق+ئوت) <بوت> يارلىقئوت ئائىلىسىدىكى سۇدا ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ياتما غولى ۋە چاپما يىلتىزى سۇ ئىچىدە تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى بۆرەكسىمان ياكى يۇمىلاق بولۇپ، سۇ يۈزىدە لەيلەپ تۇرىدۇ. ياز ۋە كۈزدە گۈلى ئېچىلىدۇ. رەڭگى ئاق بولۇپ، تاق جىنسلىق كېلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ خېبېي ئۆلكىسى، خېنەن ئۆلكىسىدىن تارتىپ شەرقىي جۇڭگونىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىدە ئۇچرايدۇ. كۆپىنچە شال ئېتىزلىرى ۋە كۆللەردە ئۆسىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى بېلىق ۋە ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ يېمى قىلىنىدۇ.

يارلىقئوت ئائىلىسى <بوت> تاق پەللىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇ ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەر سۇدا لەيلەپ تۇرىدىغان ياكى سۇغا چۆكۈپ تۇرىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر بولۇپ، تاتلىق ياكى تۇزلۇق سۇدا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى تۆۋىدىن ياكى غولىدىن ئۆسىدۇ. غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى ساپاقسىز بولۇپ، ئۇدۇل ياكى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، بىر تۈپتە ياكى ئايرىم تۈپتە. قوش جىنسلىقلىرى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئۇرۇقىنىڭ سۈتى بولمايدۇ. ئومۇمەن 17 ئۇرۇقدىشى، 50 تىن ئارتۇق تۈرى بار. تروپىك ۋە سۇبتروپىك بەلباغلارغا كەڭ تارقالغان. مەملىكىتىمىزدە 11 ئۇرۇقدىشى، 20 دىن ئارتۇق تۈرى بار.

يارما I ① سۈپ. يېرىلىدىغان، يېرىلغان: يارما شاپتۇل. يارما دەستە. ② ئى. <يېم> تۈگمەن ياكى يارغۇنچاقتا تارتىلىپ بىرنەچچە پارچە قىلىنغان بۇغداي ياكى قوناق پارچىلىرى يەنى يىرىك تارتىلغان ئۇن: نورۇز كۈجىسىگە بۇغداي يارمىسىدىن باشقا مالنىڭ بېشى ۋە پاقالچىقى، چامغۇر، گۆلە-قاق سېلىنىدۇ.

يارما ئاش <يېم> بۇغداي ياكى قوناق يارمىلىرىنى سۇدا قاينىتىپ پىشۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل تاماق.

يارما پولۇ <يېم> گۈرۈچ ئورنىدا بۇغداي ياكى قوناق يارمىلىرىنى ئىشلىتىپ ئېتىلگەن پولۇ.

يارما شاپتۇل <بوت> شاپتۇلنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى سوزۇنچاق، تۇمشۇقى ئۇچلۇق بولىدۇ، پوستى ئاسان سويۇلىدۇ. تۈكلۈك كېلىدۇ. ئەسلىي رەڭگى ئاقۇچ بولۇپ، ئاپتاپ كۆرگەن تەرىپى ئوچۇق قىزىرىدۇ. ئېتى ئۇچكىسىدىن ئاجرايدۇ. ئېتىنىڭ ئۇچكىگە تۇتاشقان قىسمى قىزىلراق، يۇمشاق، تاتلىق سۇلۇق ۋە شىرنىلىك. 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يېتىلىپ، تەكشى پىشىدۇ.

يارما قاق شاپتۇل <بوت> شاپتۇلنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇملاق، تۇمشۇقى مۇتۇق، پوستى قېلىن، تۈكلۈك، رەڭگى كۆك بولۇپ، پىشقاندا سۈزۈلىدۇ. تېتى تاتلىق، شىرنىلىك، ئوتتۇراھال سۇلۇق، 9-ئاي ئىچىدە پىشىپ، تەكشى پىشىدۇ. كاۋاكىشىغاندىن كېيىن شاختا تۇرۇپ يېرىلىدۇ. ئاسانلا قاق قىلىنىدۇ.

يارما ئۆلاق <ئورم> ئۆلاق ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئۆلاق تۆۋىنىڭ توغرا كەسمە يۈزى بىر تەرەپتىكى ياغاچ قىسمى بىلەن قوشۇلۇپ يېرىلىپ، قېپىنىڭ بىر ئۇچى 3 — 4 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا يانتۇ يونۇلۇپ، قىستۇرۇلىدۇ. ئاخىرىدا باغلىنىدۇ.

يارما يارغۇچ ← **يارغۇنچاق.**

يارما II ئى <مېتېئور> ئاسماندىن ياغىدىغان ئۇششاق، ئاق ۋە سۈزۈك بولمىغان قار دانىچىسى. توپ ياكى كونۇس شەكلىدە بولۇپ، كۆپىنچە قار يېغىشتىن بۇرۇن ياكى قار ياغقان چاغدا ياغىدۇ.

يارماق I ئى. ئازادلىقتىن بۇرۇن ئىشلىتىلگەن، ئوتتۇرىسى تۆشۈك، سېرىق مىستىن ياكى تۇچتىن ياسالغان، قىممىتى ئەڭ تۆۋەن بولغان پۇل: ياماق ياماپ، يارماق تاپ (ماقال). * بىلىملىك كىشى قىممەتلىك دىنار، بىلىمسىز نادان قىممىتى يوق يارماق (ماقال). * ئانا ھەر كۈنى باينىڭ ئۆيىدە كىر يۇيۇپ، نان يېقىپ، ئاران ئىككى يارماق تاپىدىكەن ۋە ئۇ يارماقلارنى شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئوغلىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويىدىكەن. * شۇنىڭ بىلەن ئۇ دەرھال يولغا ئاتلاندى، ئۇن يېرىمغىچە ماڭدى، قورساقىنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياندا بىر يارماقنىڭمۇ بولمىغانلىقىنى دېمەمسىز.

يارماق II پ ① پالتا، ھەرە، پىچاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن بىرەر نەرسىنى بۆلەكلەرگە ئايرىماق، پارچىلىماق، تىلماق، كەسمەك: ئوتۇن يارماق. * ھەقىقەت قىلىنى قىرىق يارىدۇ. * ئەكبەر كۈلۈمسىرىدى، ئۆيدە ئۇخلاۋاتقانلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقان، مەنسۇر بىلەن روزاخۇن بوۋاي كۆتەك يېرىۋاتاتتى. * مۇشۇك چاشقانلار پادىشاھىنىڭ قارنىنى تىرنىقى بىلەن يېرىپ ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپتۇ. ② يارىلاندۇرماق، سۇندۇرماق، جاراھەتلەندۈرمەك: ئەگرى تاياقنىڭ ئۇچى بۇرنۇڭنى يارار (ماقال). * ئېشىنى يەپ بېشىنى يارماق. * دەسلەپتە ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى قايرىپ، يالىڭاچ دۈمبىسىگە كۆك چىۋىق سۇنۇپ كەتكىچە ئۇردى. كېيىن پالاقتا تارتىپ تاپانلىرىنى يېرىۋەتتى ۋە يېرىلغان جايغا تۇز سەپتى. ③ ناھايىتى قاتتىق ئاڭلانماق، ئۇرۇلماق: قۇلاقنى يارماق. * ئۇنىڭ ئاۋازى سېھىرلىك تۈن جىمجىتلىقىنى قىسقىلا يېرىپ ئۆتتى. * بىزنى تەبرىكلىمەكچى بولغاندەك، دەل شۇ چاغدا سەھەرنىڭ ھاۋا بوشلۇقىنى يېرىپ قىسىملارنىڭ ئورۇندىن تۇرۇشى ئۈچۈن چاقىرغۇ سىگنال ئاۋازى ياڭرىدى. ④ بىرەر توپ نەرسە ئىچىدىن، ئوتتۇرىسىدىن، ئارىسىدىن بۆسۈپ ئۆتمەك، كېسىپ ئۆتمەك؛ بۆسمەك: سەپ يارماق. * مۇقام توختىشى بىلەن، ھەسەن دەرۋىش ئورنىدىن دەس تۇردى-دە، سورۇننى يېرىپ ئۆتۈپ، مۇقامچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭ قولىدىن ساتارنى ئالدى. * قىلدۇرۇپ تەسلىم جاپا-مۇشكۇل، خەتەرنىڭ شاھىنى، جەڭ كۆرەش دولقۇنلىرىنىڭ كۆكسىنى

يارساڭ سۆيەي. ⑤ كۆچمە. ناھايىتى تاتلىق، شېرىن تۇيۇلماق، سېزىلمەك، تىلدا قالماق (تاتلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە): شاخلىرىدا مېۋىسى، يۇلتۇز بىلەن تەڭ ئىكەن. يېسەڭ تىلنى يارىدۇ، ھەسەل بىلەن قەن ئىكەن.

يارمغان كۆتەكتەك قەددى-قامىتى، تۇرقى كېلىشمىگەن، كېلەڭسىز، كالانپاي: بىلىكىدىن تۇتۇپ «ماڭ» دەپ زورلىماي، يارمغان كۆتەكتەك ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا چوقچىيىپ ئولتۇرغانسىز ھەقچان؟

يېرىپ كىرىش <ھەرب> ھۇجۇمغا ئۆتكەندە دۈشمەننىڭ يوچۇقىدىن ۋە ئاجىز يېرىدىن پايدىلىنىپ دۈشمەن ئىچىگە ئىچكىرىلەپ كىرىپ ئۇرۇش قىلىش ھەرىكىتى. بۇنىڭدىن مەقسەت، دۈشمەننىڭ ئۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇشىنى بۆلۈۋېتىپ ۋە قالايمىقانلاشتۇرۇپ، چېكىنىش يولىنى كېسىپ تاشلاپ، دۈشمەننى بىر-بىرلەپ يوقىتىش ئۈچۈن پايدىلىق شەرت-شارائىت يارىتىشتىن ئىبارەت.

يېرىپ ئۇلاش ئۇسۇلى <ئورم> بىر خىل ئۇلاق ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، ئۇلاق تۈپىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى ئېلىۋېتىلىپ، قالغان قىسمىنىڭ ئۈستى يېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۈچلىنىپ پانا شەكلىگە كەلتۈرۈلگەن قېپچە يېرىلغان يېرىقچىغا سانجىپ قويۇلىدۇ.

يارماقچىلىك سۈپ. يارماقتەك بار، يارماقتەك چوڭلۇقتىكى؛ كىچىك: – دۇرۇس... دۇرۇس... ئۇنىڭ يۈزىدە يارماقچىلىك تاتۇق بار. ئۇ بۇرۇتنى شۇ تەرەپكە تاراپلا ئولتۇرىدىكەن، – دېدى ئۇ.

يارماقسىز سۈپ. يارمقى يوق، يارمقى بولمىغان: ئۇ ئاخرى ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ بىر يارماقسىز قالدى.

يارماقگۈل ئى (يارماق+گۈل) <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن. تۆت قىرلىق، يوپۇرمىقى يۈرەك ۋە بۆرەك شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سۆسۈن. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېبىي دورا قىلىنىدۇ، قاننى جانلاندۇرۇش، ئىسسىقنى ياندۇرۇش سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

يارماقلىق سۈپ. يارماق قىممىتىدىكى: ھەسەن ئەلى مۇشۇ بەش كۈن ئىچىدە سولانغانلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا بىر يارماقلىق ئىش چىقىرالمىغىنىدەك، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىر ئىش قىلالىشىغا كۆزى يەتمەي قالدى.

يار-مەھبۇب يار ۋە مەھبۇب: يارۇمەھبۇب يەڭ شىمايلاپ جەڭگە چۈشكەننى سۆيەر، تۆھپىسىزنىڭ لەۋزى باتىل مەڭزى ئانار ئالدىدا.

يار-مەدەتكار يار ۋە مەدەتكار: – پېقىر نامۇنىشانىم ئەرزىمەس بىر ئادەم بولساممۇ، خەلپىتىمنىڭ نەزەر-ئېتىبارغا ئېلىپ، كەپىدىن چىقىپ پېقىرغا يار-مەدەتكار بولۇشىنى تىلەيمەن، – دېدى لىۋبېي جۇگېلياڭغا سالام-تەزىم بىلەن.

يارمچى ئى. يارغۇنچاقتا يارما تارتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: يارمچى ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇغدايدا يارما تارتىپ بەرمەكچى بولۇپتۇ.

يارمچىلىق «يارمچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: دادام شۇ يىللاردا كەنتتە بەش يىل يارمچىلىق قىلغانىدى.

يارمدا تقۇزماق «يارمدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يارمداتماق « يارمدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يارمداشماق « يارمدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارمدالماق « يارمدىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يارمدىماق پ ① پارچە-پارچە قىلماق، پارچىلىماق، يارتىلماق: ئۇ تۇخۇمدەك ياغنى يارمداپ يۇتۇۋەتتى-دە، دەرھال ئىككىنچى بوتۇلكىنىڭ ئېغىزىنى ئېچىپ، رومكىلارنى يەنە ماگدۇرۇشقا باشلىدى. ② چالا-بۇلا، بىلمەك، يېرىم-يارتا بىرنەرسە قىلماق: مەن خەنزۇچىنى تولۇق بىلمەيمەن، ئانچە-مۇنچە يارمدايمەن.

يارملاتقۇزماق « يارمىلماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يارملاتماق « يارمىلماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يارملاشماق « يارمىلماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارمدالماق « يارمدىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يارمىلماق پ ① يارما، پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پارچە-پارچە قىلماق: بۇغداينى يارمىلماق. قوناقنى يارمىلماق. تاشنى يارمىلماق. ② كۆچمە. ئانچە-مۇنچە بىلمەك، ھەرھالدا يېرىم-يارتا بىرنېمە قىلماق: ئۇ رۇسچىنى پىششىق بىلمەيدۇ، ئانچە-مۇنچە يارمىلايدۇ.

ياروۋىزاتسىيە ئى (ر) <دېھ> تېرىشتىن ئىلگىرى زىرائەت ئۇرۇقىنىڭ مۇۋاپىق شارائىتتا 1-باسقۇچلۇق يېتىلىشىنى تاماملاتقۇزۇش. مەسىلەن، كۈزگى بۇغداينىڭ ئۇرۇقى نەمدەلگەندىن كېيىن، تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئورۇندا ساقلىنىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق مايسىنى رەتلىك ئۈندۈرگىلى، پىشىشنى تېزلەتكىلى ۋە ئەسلىدە كۈزدە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى ئەتىيازدا تېرىسمۇ يەنىلا نورمال باشاق چىقىرالايدىغان قىلغىلى بولىدۇ.

ياروۋىزاتسىيە باسقۇچى <دېھ> تېرىشتىن بۇرۇن، مۇۋاپىق شارائىتتا زىرائەت ئۇرۇقىنىڭ 1-قەدەملىك يېتىلىشىنى تاماملاتقۇزۇش باسقۇچى.

يارىتىشماق « ياراتماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارىتىلماق « ياراتماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر كىشى تارىخنى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقى شۇنداقلا تارىخنىڭ ئۆزى ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى سەزگەندە، ئۇ پۈتۈن دۇنيانى قەلبىدە تۇتالايدۇ.

ياردار ① سۈپ. بىرەر جايى ياكى ئەزاسى يارىلانغان؛ جاراھەتلىك: ياردار ئادەم. ياردار ئېيىق. * قادىرخان شتابتىن قايتىپ كەلگەندە ئۇيتاغ ئېغىزىدىكى ئەترەت لاگېرىدا يەتتە نەپەر ياردار يىگىتتىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. * مەھبۇسلارنى ھەر كۈنى تەرەتكە ئاچىققاندا، ھېلىقى ئىككى ساقچى پەيدا بولاتتى-دە، ياردار مەھبۇسنى يەنە قاتتىق ئۇراتتى. ② سۈپ. كۆچمە. ئازابلانغان، دەردكە تولغان، يارىلانغان: ئاھ، تۆكۈلدى قانچە-قانچە كۆز ياشلار، چۆل-جەزىرە ئوتلىرىدا داغ قالدى. ياردار دىلدىن چىققان قانچە نالىلەر، ياڭراپ ئۆتۈپ ھاۋالاردا يوقالدى. ③ ئى. بىرەر جايى ياكى ئەزاسى يارىلانغان؛ جاراھەتلەنگەن ئادەم: ئۇلار نۆۋەتلىشىپ يارىدارلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى. * ئۇلار دوختۇرنى

چاقىرىپ، يارىدارنى پاتراق ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تاپىلىدى-دە، دوختۇرخانىدا بىرەيلەننى قالدۇرۇپ، مېنى ھەيدەپ ئېلىپ ماڭدى.

يارىدار بولماق مەلۇم سەۋەب بىلەن جاراھەتلەنمەك، يارىلانماق: خەۋپلىك جايدا يەنە بىر جەڭچى يارىدار بولدى. * يارىدار بولغانلار ۋە ئۆلگەنلەرنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئىشى باشلاندى. * ئۇ شۇ قېتىم يارىدار بولۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆيىدە ئارام ئالدى. يارىسى ياخشىلانغاندىن كېيىنمۇ قايتا ئۇرۇش سېپىگە بارمىدى.

يارىدار قىلماق مەلۇم سەۋەب بىلەن يارىلاندۇرماق، جاراھەتلەندۈرمەك: كېيىن ھېلىقى بۆزۈقلار ئالىي ئاپىنىڭ ئۆيىنى بۇلاپتۇ، ئۇنىڭ توخۇ، چارۋا ئاشلىقلىرىنى بۇلاپ كەتكەننىڭ ئۈستىگە ئۇنى ئۇرۇپ يارىدار قىلىپ قويۇپتۇ. * ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەردىكى قىسىملىرىنىڭ ياتاقلىرىنى مەخپىي پارتلاتماقچى بولغاندا، يارىدار قىلىنىپ، قولغا چۈشۈرۈلگەنىدى.

يارىدارلىق ئى. يارىدار بولغان ھالەت، يارىلىنىش.

يارىشا تىر. ماس كېلىدىغان، مۇۋاپىق، لايىق: يىللارنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. چاۋار بوۋاي ئۆز ھالىغا يارىشا مەرىكە قىلىپ، ئات تويىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. * پۇرسەت دېگەن ھەمىشە كېلىۋەرمەيدۇ. قىشنىڭ ئاچچىق سوغۇقىدا ئېتىز ئارىلاپ يۈرگىنىمگە يارىشا ئازراق بىرنەرسە ئالسام نېمە بولىدۇ؟

يارىشرىق ئى (يارا+شىرىق) بەدەنگە چىقىدىغان تۈرلۈك يارا، جاراھەت، بەدەنگە تەگكەن تىغ قاتارلىقلارنىڭ ئىزى.

يارىشىق ئى. ماس كېلىش، مۇۋاپىق بولۇش، مۇناسىپ، يارىشىش، لايىقلىشىش: يارىشىقنى قىلماق. * ئۈستەلنىڭ يارىشىقى تال، قىزنىڭ يارىشىقى خال (ماقال). * ئورما ناخشىسى – ئورمىنىڭ يارىشىقى. * ئۇ بەشىنچى كىچىك ئاپامنىڭ ئۆز ئۆيىدىن ئېلىپ كەلگەن ئالتۇن-كۈمۈش يارىشىقلىرىنى بىركىم ئۆلگە قىلىش ئۈچۈن ئارىيەتكە سورىدى، دەپ ئېلىپ كېتىپ، ئۇزۇنغىچە قايتۇرۇپ كەلمىدى.

يارىشىقىدا رەۋ. ئۆز لايىقىدا، مۇۋاپىق، ياراشقان ھالدا: ئىشنى قىلغان ئىكەنمىز، ئۆز يارىشىقىدا بولسۇن. ئۆتكەنكىدەك تىلەمچىلەرنىمۇ، ئۆزىمىزنىمۇ خىجىل قىلىدىغان ئىشنى قىلمىغىنىمىز ياخشى. * – بولدى تالاش-تارتىشنى قويۇڭلار، ھۆرخانىمۇ بىزگە كېلىن ھەم ئۆز ئۇرۇقىمىزدىن، ئۇنىڭغىمۇ يارىشىقىدا ئوبدان بىرنەرسە قويۇڭلار، – دېدى باياتىندىن بېرى گەپكە ئارىلاشماي ئولتۇرغان سەلىمە چوڭ ئانا. ئۇنىڭ گېپى بىلەن ھەممەيلەن جىم بولۇشتى.

يارىشىقنى قىلماق ئادەت بويىچە لايىقىدا، ياراشقۇدەك، يارىغۇدەك ئىززەت قىلماق: مېھمانلارنى يارىشىقنى قىلىپ ئۇزاتتۇق.

يارىشىم ئى ← **يارىشىق.**

يارىشىمسىز سۈپ. ياراشمايدىغان، ماس، مۇۋاپىق كەلمەيدىغان، ياراشمىغان، نامۇناسىپ: ئۇنىڭ ئورۇنسىز ۋە يارىشىمسىز كۆلكىسى ئاۋۋال تاشپولات بىلەن قۇرماشنى، ئاندىن قىزلارنى قاتتىق كۈلدۈردى.

يارىشىملىق سۈپ. يارىشىدىغان، ياراشقان، چىرايلىق، ماسلاشقان، مۇۋاپىق كەلگەن: جاپپاروپ ئېگىز بوي، قەددى-قامىتى كېلىشكەن، توم قارا قاش، قاڭشارلىق، يارىشىملىق بۇرۇت قويغان، بۇغداي ئۆڭ، كۆزلىرى ھەمىشەم كۈلۈپ تۇرىدىغان خۇش خۇي ئادەم ئىدى. *

ئاچام ۋە بۇغرا قىز ئۇنىڭغا زوقلىنىپ كۈلۈشتى، ئۇنىڭ يارىشىملىق قىلىقلىرىغا زوقلاندى.

يارىغۇسىز سۈپ. ھېچنېمىگە يارىمايدىغان، ئەرزىمەيدىغان، ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، مۇۋاپىق كەلمەيدىغان: ئەكرەم ۋېلىسىپىت ئالمەن دەيدۇ، روشەنگە سائەت، ئۆيىنىڭ يوتقان-كۆرپىلىرىمۇ كونىراپ مېھمانغا يارىغۇسىز بولۇپ قالدى.

يارىلاندۇرماق «يارىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر تاياق ئۇنى خېلى ئېغىر يارىلاندۇردى.

يارىلاندۇرۇشماق «يارىلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يارىلاندۇرۇلماق «يارىلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يارىلانماق پ ① ياردار بولماق، جاراھەتلەنمەك: ساۋۇت خېلى ئېغىر يارىلانغان بولۇپ، ئوق ئۇنىڭ يوتىسىغا تەگكەن، ئاسمىنىڭ بولسا سول مۈرىسىنى تېشىپ ئۆتكەنىدى. * ئىككى ئىشچى يارىلانغان ئۇستىنى يۆلەپ زاۋۇت دوختۇرخانىسىغا ئېلىپ كېتىشتى. ② كۆچمە. ئازار يېمەك، دەردكە قالماق: مەن گۈزەل تۇرمۇشنى، شاد-خۇرام ھاياتنى قىزغىن سۆيىمەن! ئەمما يۈرىكىم يارىلانغان!

يارىماس سۈپ ① يارىمايدىغان، كېرەككە كەلمەيدىغان، ياراقسىز، يارامسىز: يارىماس ئەسۋاب. يارىماس پالتا. * ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بولۇر، دېگەندەك سىلى قورۇغا كىرىپ كەتكەندە، ھوشۇر گۆپەي بىلەن چىلۋاغ بايمۇ ئۆزلىرىنىڭ يارىماس كاللىرىنى سىلىنىڭ كاللىرىدىن ئىككىسىگە تېگىشۋاپتۇ. * پرىنسىپ بويىچە ئۇنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرماقچى بولۇپ ماتېرىيالى شەھەرلىك قول-سانائەت ئىدارىسىنىڭ بىر زاۋۇتىغا يوللانغىنىدا، قوبۇل قىلغۇچى خادىملار ئۇنىڭ «ئوغرى» ئىكەنلىكىنى بىلىپ، خۇددى يارىماس مالغا ئوخشاش ئۇنى قايتۇرۇۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. يامان، ناچار، قەبىھ: يارىماس ئىش. يارىماس ئىللەت. * ئىختىيارسىز ھالدا ئۆتكەنكى يارىماس قىلىقلىرىم كۆز ئالدىمدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈپ قەلبىمنى خىجالەتچىلىككە سالاتتى. * ئاھ، ئۆلسەملا بولغۇدەك، ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق ئىكەن، يارىماس بولۇپ قالدىم. ئاتا بولغۇچىلىك ھالىم قالمىدى! نائىلاجمەن.

يارىماسلىق «يارىماس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئوغلىنىڭ ئىشقا يارىماسلىقىنى سەزگەندىن كېيىن ئاندىن بېسىقتى.

يارىماق پ ① مۇئەييەن تەلەپكە ماس كەلمەك، لايىقلاشماق، ياقماق: خانىغا يارىغان ئېشىم تازىغا يارىماپتۇ (ماقال). * ئېشى يارىسا، قاچىسىغا قارىما، قىزى يارىسا، ئانىسىغا قارىما (ماقال). * ئۇنىڭغا ھەممىدىنمۇ بەك ياراپ كەتكىنى ئىناق كوللېكتىپ تۇرمۇش ئىدى. * داۋۇد موللامغا بۇۋىم جاھازغا باي ئۈچ ئېغىزلىق ئۆيى، ئازادە باغۋارىنى بىلەن ھە دېگەندىلا ياراپ قالدى. ② كارغا، كېرەككە كەلمەك، ئەسقاتماق: مەن كېيىن ئىشقا يارىغۇدەك بولغاندا ئاتام بىلەن يېزىمىزدىكى ھاجىبايغا چاكار بولۇپ ئىشلەپ يۈرۈپ تاغدا قوي باقتىم. ③ لايىقلاشماق، مۇۋاپىق، ماس كەلمەك، ئەرزىمەك: ئەڭ كەم ھېسابلىغاندىمۇ ھەر مو يەردىن بەش مىڭ تۈپ تېرەك قەلەمچىسى ئۆستۈرسەك، ھەر بىرىنى بىر كويغىچە ساتساق، يىگىرمە مو يەرنىڭ كۆچىتى بىر ساندۇق پۇلغا يارايدۇ. ④ «جايىدا، ياخشى، بولىدۇ، لايىق، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش قىلالايدۇ» دېگەن

مەنىلەردە كېلىدۇ: - مەن بۇ خەتنىڭ كۆركەم ھەم چىرايلىقلىقىدىن ھۇزۇرلىنىپلا قالماستىن، مەزمۇنىدىنمۇ چوڭقۇر تەربىيە ئالدىم. ئوردىغا مۇشۇ خەتنى يازغان بەختىيار ئىسمىلىك بالا يارايدىكەن، - دەپتۇ پادىشاھ.

يارىيار سۈپ → **يارىيار ھارۋا.**

يارىيار ھارۋا چاقى كۆتەك ھارۋىنىڭ چاقىدىن چوڭ بولغان ھەممىدە پۈتۈنلەي ياغاچتىن ياسالغان ھارۋا: ئۇ كېيىنكى قېتىمدا توكۇر ئات قوشۇلغان يارىيار ھارۋىدا تۆت تاغار بۇغداي ئەكەلدى.

يار-يار ① « يار I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شامال ئوينار رومالىڭنى چېچى قۇندۇز يار-يار، ئېتىز باغرى گويا ئاسمان، سەن بىر يۇلتۇز، يار-يار. ② توي- تۆكۈندە قىز ئۇزىتىش ئۇچۇن ئېيتىلىدىغان ناخشىنىڭ نامى: ئۇلار يار-يار ئېيتىپ، قىزنى ئۇزىتىپ قويۇشتى.

يار-يۆلەك يۆلەنچۈك، تايانچ، ئىگە، تىرەك، يۆلەك: يار-يۆلەك بولماق. * بۇ بۆۋىگە ھەر دەقىقە مەرھۇمنىڭ روھى يار-يۆلەك ئىدى. * ۋەدىلەشتى قوش يۈرەك، يار تۇتمايمىز بىز بۆلەك. ماڭا مەڭگۈ يار-يۆلەك، ۋاپا قىزى كۆرۈندى.

يار-يۆلەك بولماق بىراۋغا يۆلەنچۈك، تايانچ، يۆلەك بولماق، ئىگە بولماق: بۇ كەنتتە ئۇزۇندىن بۇيان ھەمدوست بولۇپ كەلگەن تۇغقاندىنمۇ چارە يۇرتداشلىرىم بار. ئۇلار ئەزەلدىن ماڭا يار-يۆلەك بولۇپ كەلمەكتە. * بىز بىر-بىرىمىزنىڭ ئېغىر-يېنىكىمىزگە يار-يۆلەك بولۇپ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈشىمىز كېرەك.

يار-يۆلەك بولۇش <قا> تۇرمۇش خىراجىتى ۋە تۇرمۇش، بۇيۇملىرى بىلەن

تەمىنلەش؛ بېقىش، تەربىيىلەش.

يارىپىلىم ئى <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئاق ياكى ئاچ سېرىق رەڭلىك بولۇپ، تارىشا ياكى دانىچە ھالىتىدە كېلىدۇ. يېرىم سۈزۈك بولىدۇ. قىزىق سۇدا ئوڭايلا ئېرىيدۇ. ئادەتتە كالا، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىسى ۋە سۆڭىكى قاينىتىلىپ ياسىلىدۇ. سانائەتتە يېپىشتۇرغۇچى رېئاكتىپ ۋە يورۇقلۇق سېزىش ماتېرىياللىرى ياسىلىدۇ. دورىگەرلىكتە قان توختىتىش دورىسى قىلىنىدۇ، ياغاچچىلىقتا ياغاچ يەلىمىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېمەكلىك سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ياز ئى. تۆت پەسىلنىڭ ئىككىنچىسى، ئەتىيازدىن كېيىنكى، كۈزنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 5-مايدىن 6-ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: ياز بولماق. ياز كەلمەك. * قىشنىڭ قىش بولغىنى ياخشى، يازنىڭ ياز بولغىنى ياخشى (ماقال). * ياز بولسا، قىش بولمىسا، ئاش بولسا، ئىش بولمىسا (ماقال). * كۆرسەڭ بۇ ياققا كىرگەن كىشىنى، يازدا راھەتتە، ئۇنتۇر قىشنى، ئويناپ كۈلەر ئۇ تۆكمەي يېشىنى، جەننەت دېيۇرسەن يېسەڭ ئېشىنى.

ياز پەسلى → **ياز.**

ياز قىلماق يازلىق كىيىملەرنى كىيمەك، يازغا لايىقلاشماق: ھازىر ھاشىماخۇم بادام دوپپا كىيىپ ياز قىلىۋەتكەن بولۇپ، كەيپى ناھايىتى ساز ئىدى.

ياز ئوتتۇرىسى <ئاستر> ياز پەسلىنىڭ ئىككىنچى ئېيى، يەنى دېھقانلار كالېندارى بويىچە بەشىنچى ئاي.

يازا ئى. قورۇلۇش ئىشلىرىدا خىشتىن

ياسالغان چۇغۇندەك شەكىل.

يازدۇرماق «يازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەت يازدۇرماق. ھۆججەت يازدۇرماق. * ئوقۇتقۇچى دوسكىدىكى بۇ شېئىرنى ئاۋۋال ئوقۇغۇچىلارغا يازدۇردى، كېيىن ھەربىر بالىغا دېكلاماتسىيە قىلدۇردى. * ۋاڭ ئىلياز خوجىنىڭ بارلىق يەر-زېمىنىنى ئوردا دەپتىرىگە يازدۇرغاندىن كېيىن، ئاتلىرىنى تاغدىن ئەكېلىپ بېقىشقىمۇ يول قويمىدى.

يازدۇرۇشماق «يازدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەممە سىنىپنىڭ سىنىپ مەسئۇللىرى ئوقۇغۇچىلارغا بىردىن ۋەدىنامە يازدۇرۇشتى.

يازدۇرۇلماق «يازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يازغازىڭى ئى (ياز+غازاڭ+ى) <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، يۇمىلاق ياكى تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، غول يوپۇرماقلىرىدا يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ. گۈلى سۆسۈن، بەزىلىرى ئاق، يازنىڭ بېشىدا چېچەكلەپ، ئاخىرىغا كەلگەندە ئۆلىدۇ. شۇڭا «يازغازىڭى» دەپ نام ئالغان. غولى، يوپۇرمىقى ۋە گۈل رېتى دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

يازغۇچى ئى ① يېزىش ئىشىنى ئورۇنلىغۇچى كىشى: بۇنى يازغۇچى سىزمۇ؟ * بۇ خەتنى يازغۇچى كىم؟ ② <ئەد> بەدىئىي ئەسەر يېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ ئەدىب: مەن يازغۇچى بولۇش مەقسىتىدە رومان يازغان ئەمەس، بەلكى ئۆتمۈشتىكى ھايات مېنى قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر قىلغان. * بولسا شائىر-يازغۇچى، ئەقلى گۆھەر قازغۇچى. دېسەم، كۈلۈپ شاد ئاتام: «ياخشى ئوقۇغىن» دەيدۇ.

يازغۇچىلىق «يازغۇچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىتى بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

يازغى ① سۈپ. يازدا بولىدىغان، يازلىق: يازغى يۈڭ. يازغى بۇغداي. ② ئى. بۇغداينىڭ ئەتىيازدا تېرىلىپ، يازدا پىشىدىغان بىر خىلى: ئاۋۋالقىتا بۇ يىل يازغىدىن مول ھوسۇل ئېلىندى. * دېھقانلارنىڭ كۈچ-قۇدرىتى تولۇپ تاشتى، يەتمىش مىڭ مو بوز بىنەمدىن زېمىن ئاچتى، كۈزگى بۇغداي ھەم يازغىدىن ئۇرۇق چاچتى.

يازغى بۇغداي <بوت> شۇ يىلىنىڭ باھار پەسلىدە تېرىلىپ، يازدا پىشىدىغان بۇغداي، «يازغى» مۇ دېيىلىدۇ.

يازغى يۈڭ قوينىڭ يازدا قىرقىلغان يۈگى، جاۋىغا.

يازلىق سۈپ ① يازغا خاس، ياز ئۈچۈن بەلگىلەنگەن، يازغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان؛ يازغى: يازلىق تەتىل. يازلىق ساراي. يازلىق كىيىم. * بۇ يىل باھار بالدۇر كەلدى، چارۋىچىلار يازلىق يايلاققا ھەر يىلدىكىدىن بىر ئاي بۇرۇن كۆچتى. * — ئۇنداق دېمەڭ، سىڭلىم، — دېدى سادىق گۈلسۈمخانىغا قاراپ. ② يازدا تېرىلىدىغان، يازدا پىشىدىغان ھەم يازدا يىغىۋېلىنىدىغان: يازلىق ئاشلىق. يازلىق مەھسۇلات. يازلىق مېۋە. * — خوش، شۇنداق قىلىپ، سىلەرنىڭ يازلىق تېرىلغۇ پىلانىڭلارنى بىر ھەسسە كېمەيتسەك

قانداق دەيسەن؟ - دېدى ئەكبەر سوۋلايمانغا.
* بۇ يىل يازلىق ئاشلىقتىن ئومۇمىيۈزلۈك مول هوسۇل ئالدۇق.

يازلىق ئارپا <بوت> شۇ يىلنىڭ باهار پەسلىدە تېرىلىپ، يازدا يىغىۋېلىنىدىغان ئارپا.

يازلىق بەسەي <بوت> بەسەينىڭ بىر تۈرى. يوپۇرمىقى تىك، يۇمىلاق ياكى قوشۇق شەكلىدە، رەڭگى يېشىل. ئادەتتە كۆكتات قىلىنىدۇ.

يازلىق تەتىل <مائار> مەكتەپلەرنىڭ ياز پەسلىدىكى دەم ئېلىش ۋاقتى. ئادەتتە 7-، 8-ئايلاردا بولىدۇ.

يازلىق تۇرۇپ <بوت> تۇرۇپنىڭ بىر خىل سورتى. ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا، تۈگۈنەك يىلتىزى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە، سىرتى قىزىل، ئىچى ئاق بولىدۇ. ئادەتتە كۆكتات قىلىنىدۇ.

يازلىق تېرىلغۇ <دېھ> ياز پەسلىدە قىلىنىدىغان تېرىقچىلىق.

يازلىق تېرىم <دېھ> ← **يازلىق تېرىلغۇ.**

يازلىق زىرائەت <بوت> ياز پەسلىدە تېرىپ، يىغىۋالىدىغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى.

يازلىق سپورا <بوت> دات كېسەللىك زەمبۇرۇغىنىڭ هايات تارىخىدا هاسىل قىلىدىغان سپورىلىرىنىڭ بىر تۈرى. بىر هۈجەيرىلىك، ئىككى يادرولۇق بولىدۇ. مەسىلەن، بۇغداينىڭ غولىدىكى دات كېسەللىك زەمبۇرۇغى بۇغداينىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە كۆپ مىقداردا يازلىق سپورا هاسىل قىلىپ، كېسەلنى تېز تارقىتىدۇ.

يازلىق قوغۇن <بوت> ئەتىيازدا تېرىلىپ يازدا بالدۇر پىشىدىغان قوغۇن: مەن بۇ يىل ساپلا يازلىق قوغۇن تېرىغانىدىم، شۇڭا قوغۇنلىرىم، بالدۇرلا پىشىپ تۈگىدى، ئورنىغا چىلگە قوناق تېرىدىم.

يازلىق كۆكپىت <زوئول> بىر خىل هاشارات. تېنى ياپىلاقراق يۇمىلاق. رەڭگى يېشىل، سېرىق ياكى قوڭۇر. قورسىقى چوڭ. تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ، بەزەنلىرى ئۆي هايۋانلىرىدا بولىدۇ، بەزىلىرى ئۆسۈملۈكنىڭ شىرنىسىنى شوراپ زىرائەتلەرگە زىيان سالىدۇ.

يازلىق كۈن توختىشى <ئاستر> ← **يازلىق كۈن-تۈن توختىشى.**

يازلىق كۈن-تۈن توختاش نۇقتىسى <ئاستر> ئېكلىپتىكىنىڭ ئەڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى نۇقتا. يازلىق كۈن-تۈن توختاش كۈنىدە قۇياش بۇ نۇقتىدىن ئۆتىدۇ.

يازلىق كۈن-تۈن توختىشى <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ ئونىنچىسى. مىلادىيە 6-ئاينىڭ 21-ياكى 22-كۈنىدىن باشلىنىدۇ. بۇ كۈندە قۇياش يازلىق كۈن-تۈن توختاش نۇقتىسىدىن ئۆتىدۇ، بۇ ۋاقىتتا شىمالىي يېرىم شاردا كۈندۈز ئەڭ ئۇزۇن، كېچىسى ئەڭ قىسقا بولىدۇ.

يازلىق كىپارىس <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. ئېگىزلىكى 30 مېترغا يېتىدۇ. شاخلىرى ئىنچىكە بولۇپ، پەسكە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ، يوپۇرمىقى يىڭنە شەكلىدە، ئۇچى ئۇچلۇق، مېۋىسى يۇمىلاق، ئۇرۇقى قاسىراقسىمان بولىدۇ، پىشقاندا يېرىلىدۇ. ياغىچى سارغۇچ قوڭۇر، پۇراقلىق كېلىدۇ. ئۇنى قۇرۇلۇشقا،

كېمىسازلىقتا ياكى ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

يازلىق كىيىم يازدا كىيىش ئۈچۈن تىكىلگەن، ياز ئۈچۈن تەييارلانغان كىيىم: ئانىمىز ئۆز ئالدىغا قىشلىق ياكى يازلىق كىيىم ئېلىپ كىيەلمەيدۇ، سىڭىللىرىمىز بارىنى ئەپلەپ-سەپلەپ ئۆتىدۇ.

يازلىق لاگېر ياز پەسلىدە ياش-ئۆسمۈرلەر ياكى كوللېكتىپ تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ قىسقا مۇددەتلىك دەم ئېلىشى ھەم كۆڭۈل ئېچىشى قاتارلىق مەقسەتلەر بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلىدىغان كوللېكتىپ پائالىيەت ۋە بۇ پائالىيەت ئېلىپ بېرىلىدىغان جاي. كۆپىنچە ئورمانلىق ۋە دېڭىز ساھىللىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

يازلىق مەھسۇلات شۇ يىلى ئەتىيازدا ياكى ئۆتكەن يىلى كۈزدە تېرىلىپ يازدا يىغىۋېلىنىدىغان مەھسۇلات. مەسىلەن، بۇغداي.

يازلىق مۇسسۇن شامىلى <مېتېئور> ياز پەسلىدە قۇرۇقلۇقنىڭ تېمپېراتۇرىسى دېڭىز-ئوكيانلارنىڭكىدىن يۇقىرى، تۆۋەن قاتلامدىكى ھاۋا بېسىمى تۆۋەنرەك بولۇپ، ھاۋا ئېقىمى دېڭىز-ئوكياندىن قۇرۇقلۇققا قاراپ ئېقىپ شەكىللەندۇرگەن ئىللىق نەم ھالەتتىكى شامال.

يازلىق مېۋە <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يازدا پىشىدىغان مېۋىلىرى.

يازلىق ھەيدەش <دېھ> ياز پەسلىدىكى يەر ھەيدەش مەشغۇلاتى.

يازلىق ئۇچەلەك <زوئول> ئۇچەككە كىرىشنىڭ بىر خىلى، يەنى ھايۋانلارنىڭ قاتتىق ئىسسىق ۋە قۇرغاقچىلىققا قارىتا بىر خىل ماسلىششى، بۇنىڭدا ئاساسلىقى تەن تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنلەيدۇ ۋە ئۇيقۇ ھالىتىگە كىرىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا ئۆپكىلىك بېلىقى ۋە ئافرىقا ئۆپكىلىك بېلىقىنىڭ ياز پەسلىدىكى ئۇچەككە كىرىشىگە ئوخشاش.

يازلىق ئۇچ ئىش <دېھ> ياز پەسلىدە، دېھقانچىلىقتا قىلىنىدىغان يىغىم، تېرىم ۋە ئېتىز-ئېرىق پەرۋىشىدىن ئىبارەت ئۇچ ئىش.

يازلىق ۋاقىت <ئاستر> ياز پەسلىدە بىر سائەت ئالدىغا سۈرۈلۈپ ھېسابلىنىدىغان بىر خىل ۋاقىت.

يازلىق يېشىل ئورمان <ئورم> يوپۇرماق تاشلايدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەردىن ھاسىل بولغان ئورمان.

يازلىق يىغىم <دېھ> بەزى زىرائەتلەرنى ياز پەسلىدە يىغىۋېلىش ئىشى.

يازلىماق پ. بىرەر جايدا يازنى ئۆتكۈزمەك، يازدا بىرەر جايدا تۇرۇپ قالماق: مەن بۇ يىل قەشقەردە يازلاشنى نىيەت قىلدىم.

يازما ① سۈپ. يېزىق، خەت ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ياكى ئىپادىلىنىدىغان، يېزىلغان: يازما پىكىر. * يازما ئىمتىھان تۆگىدى. ئەمدى ئىككى دەرسنىڭ ئېغىزچە ئىمتىھان بېرىمىز. ② ئى. يېزىق، خەت ۋاسىتىسى بىلەن ئىپادىلەنگەن نەرسە: مۇبارەك ئۇشبۇ يازماڭنى زەپەر يادنامىسى دەيمۇ؟

يازما ئاخبارات يېزىق ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان ئاخبارات.

يازما ئەدەبىيات يېزىق ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن ھەم يېزىق ئارقىلىق ئېلان قىلىنىدىغان ئەدەبىيات.

یازما ئەسەر يېزىق ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن، يېزىق ئارقىلىق ئىپلان قىلىنغان ھەم ساقلانغان ئەسەر: قىسمەتلىك ئالىم! مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزنى قىلاي، مۇنۇ مۇھەببەت، ياشلىق ھەۋەسلىرىگە ئامراق گەۋدەمنى باشقۇراي، پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى يازما ئەسەرلەرنى ئوقۇي، ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنەي.

یازما ئاپشۇرۇق <مائار> ئوقۇغۇچىنىڭ قەغەز يۈزىدە جاۋاب بېرىشىگە بېرىلگەن تاپشۇرۇق.

یازما تارىخ <تارىخ> يازما شەكىلدە ساقلانغان تارىخ.

یازما تەرجىمە <تىل> يېزىق ئارقىلىق قىلىنىدىغان تەرجىمە، يېزىق تەرجىمىسى يەنى ئېغىزچە تەرجىمىنىڭ ئەكسى.

یازما خاتىرە يېزىپ قالدۇرۇلغان خاتىرە: يازما خاتىرىلەرگە ئاساسلانماق.

یازما خۇلاسە يېزىق ئارقىلىق قىلىنغان خۇلاسە.

یازما دوكلات يېزىق ئارقىلىق قىلىنغان ياكى تەييارلانغان دوكلات.

یازما شەكىل <تىل> بىر خىل يېزىق بىرلىكلىرىنىڭ قولدا يېزىلىدىغان شەكلى. ئادەتتە ئۇ «باسما شەكىل» گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

یازما قانۇن <قا> يېزىپ قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن قانۇن.

یازما ماتېرىيال يازما ھالەتتىكى ماتېرىيال.

یازما ھېسابلاش <مات> ئىپادىنى قەلەم بىلەن يېزىش ئارقىلىق ھېسابلاش ئۇسۇلى.

یازما ئىمتىھان <مائار> يازما ھالەتتىكى جاۋاب بېرىش تەلەپ قىلىنىدىغان ئىمتىھان.

یازما ئىسپات <قا> مەزمۇن ۋە مەنە جەھەتتىن دېلو پاكىتىنى ئىسپاتلايدىغان يازما ھۆججەت.

یازما يادىكارلىق <ئارخېئول> قەدىمكى دەۋرلەردە يېزىپ قالدۇرۇلغان، ئۆز دەۋرىدىكى تۈرلۈك ۋەقە-ھادىسىلەر خاتىرىسى، بىتىك.

یازماق پ. قەغەز ياكى باشقا نەرسە يۈزىگە ھەرپ، رەقەم قاتارلىق بەلگىلەرنى چۈشۈرمەك، يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلىمەك: نامە يازماق. خەت يازماق. ھېكايە يازماق. * ۋەلى قەغەزنى ئالدىغا تارتىپ، گېزىتكە بىرنەرسە يېزىش ئۈچۈن قەلىمىنى قولىغا ئالدى. * كۈنلەر شامالدەك تېز ئۆتۈپ، ئون بىرىنچى ئاي يېتىپ كەلدى. مەن داۋام ھەققىدە خېلى كۆپ ماتېرىياللارنى يازدىم. * بۇ قېتىمقى ئوت ئۇنىڭ نەچچە يىل جاپا تارتىپ يازغان نۇرغۇن ئەسەرلىرىنى كۈلگە ئايلاندۇرۇۋەتتى.

یازمۇياز ھەر ياز، يازدىن يازغا: ھەمدە پەيدا بولسا كۆل، كۆللەردە غاز، تۇرسا ئوراپ تالى مەجنۇن يازمۇياز.

یازمىش ئى. يېزت. يېزىپ قويۇلغان نەرسە؛ يازما بايان، يازما مەلۇمات، يازما خاتىرە: ئۇنىڭ يازمىشلىرىدىن ۋە سۆھبەتلىرىدىن مەلۇمكى، ئۇ ئۆزىنىڭ مىللىتىنى قىزغىن سۆيىدىغان ئارتىس ئىدى.

یازىچە رەۋ. ياز مەزگىلىدە، ياز داۋامىدا، ياز بويى: يازىچە باغلاردا چۇرۇقلاشقان چۈجە خورازلار ئەمدى كوچىلارغا چېچىلغان مەككىدە دانلايدىغان، شوخلۇق بىلەن مېكىيان چاقىرىدىغان ياكى قايسىبىر ھويلىغا قانات قېقىپ يۈگۈرۈپ، ئۆزىگە ئوخشاش ئۇرۇش خۇمارلار بىلەن سوقۇشىدىغان بولدى.

ياساتقۇزماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ چىقىشقاقلىقى ۋە تەشەببۇسكارلىقى بىلەن دادىۋىي رەھبەرلىرىنى قوزغىتىپ، دوختۇرلۇق پونكىتىغا كىچىكرەك بىر بالنىست ياساتقۇزدى.

ياساتماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆي ياساتماق. هارۋا ياساتماق. * بۈگۈن يەكشەنبە كۈنى ئىدى، چېچىمنى ياساتىپ كەلمەكچى بولۇپ ياسىن ئۇستامنىڭ دۇكىنىغا باردىم.

ياساش «ياسىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ياساش خىراجەت پەرقى. ياساش خىراجىتى.

ياساش خىراجەت پەرقى <س ئىق> مۇئەييەن مەھسۇلات مىقدارىدىكى ئۆلچەملىك ياساش خىراجىتى بىلەن ئەمەلىي ياساش خىراجىتى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كۆرسىتىدىغان سان.

ياساش خىراجىتى <س ئىق> مەھسۇلات تەننەرخىنى هاسىل قىلىدىغان خىراجەتلەر بىۋاسىتە هېسابلاپ كىرگۈزۈلىدىغان ماتېرىيال ۋە ئىشچى كۈچى ھەققىدىن باشقا، تەقسىم قىلىش ئارقىلىق هېسابلاپ كىرگۈزۈلىدىغان ھەر خىل خىراجەتلەر.

ياساشتۇرماق پ. ياساش، تۈزەشكە دائىر ئىشلارنى قىلماق: ئۇ كېچىلەپ تۇرا قوۋۇقلىرىنى ياساشتۇرۇپ ئىككى تەرەپتىن تۇستى.

ياساشماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول بويى ئارىشاڭ كۆپ بولۇپ، يەرلىك خەلقلەر ئاشۇ ئارىشاڭلار ئەتراپىغا مۇنچا ياساشماقتا ئىدى.

ياساق ئى. تارىس ① تۈرلۈك قانۇن. ② دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن تۈرلۈك سېلىق؛ باج، ئالۋان: ياساق تۆلىمەك. ياساق تاپشۇرماق. * — هاي قورغان ئۈستىدىكى ئەزىمەتلەر! تەييار بولۇڭلار؛ ياساق تارتىڭلار، بەگ كېلىدۇ، — دەپ توۋلىدى قورغانبېگى يىگىتلەرگە. * — تېكىن ئاغىچا ئىلىك هاجىپ ۋە بۆرىبەگ بىلەن بىللە ياساق ئېلىش توغرىسىدا بىر يېڭى بەلگىلىمە بېكىتىپ چىققاي، — دېدى خان.

ياساق سالماق ئالۋان-ياساق چۈشۈرمەك، يۈكلىمەك، ئارتماق: يىللاردىن بېرى يۈز بېرىپ كېلىۋاتقان قۇرغاقچىلىق ئاپىتىنىڭ ئۈستىگە، خەلققە سالغان ياساق كۈندىن-كۈنگە كۆپىيىپ خەلق تۇرمۇشى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

ياسىقىغا يەتمەك تۈگمەن تېشىنىڭ چېكىدىغان ۋاقتى بولماق.

ياساقبېگى ئى. تارىس (ياساق+بەگ+ى) دۆلەت تەرىپىدىن تۈرلۈك سېلىق، باج، ئالۋانلارنى يىغىش ئۈچۈن مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەنگەن كىشى: سارايىنىڭ ئىچىدە چەت ئىشلار ئەلچىسى، داستىخانبېگى، ياساقبېگى، تۇتۇقبېگى، مۇراسىمبېگى قاتارلىق مۈلكىي ئەمەلدارلار ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرى بىر-بىرى بىلەن پەس ئاۋازدا سۆزلىشىپ، خاننىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى.

ياساقچى ئى. ياساق سالغۇچى، يۈكلىگۈچى، ئارتقۇچى.

ياساقلىق سۈپ. ياساپ قويۇلغان، ياسالغان، بېزەلگەن؛ بېزەكلىك: ياساقلىق ئۆي. * مۇئەللىم سىنىپقا كىرىپ ھەيران قالدى. چۈنكى، سىنىپ ئىچى پاكىز تازىلانغان بولۇپ، بايرام بولغاندەك ئۇ يەر-بۇ يەرلەر ياساقلىق تۇراتتى.

ياسالما سۈپ ① قولدا ياسالغان، تەبىئىي ئۆز ئەينى ئەمەس، سۈنئىي، ياسىما: ياسالما چاچ. ياسالما پۇت. * ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە

بىر خىل ياسالما مۇلايىملىق بىلەن قاراپ چىقتى. ② <تىل> ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن ياسالغان: ياسالما سۆز.

ياسالما تاۋۇش <مۇز> ناخشىلاردا ئۇچرايدىغان غەيرىي تەبىئىي، ياۋا ئاۋاز.

ياسالما سۆز <تىل> تۈپ سۆزلەرگە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى ياكى سۆزگە سۆز قوشۇش ئارقىلىق ياسالغان سۆز. مەسىلەن، يازغۇچى، شارقىراتما، قىلتاق... قاتارلىقلارغا ئوخشاش

ياسالماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەتىگەن سائەت توققۇزلاردا مۇراد تاغا ئىككىمىز يېڭىدىن ياسالغان ئۆستەڭ بويىدىكى تۈپتۈز يول بىلەن كېتىپ باراتتۇق.

ياسالمىلىق ئى. ياسالما ھالەت، سۈنئىيلىك: ھەجەر ئاپپاق ئورنىدىن قوزغالماقچى بولدى-يۇ، لېكىن نېمىدىندۇر ئويلىنىپ قالدى ۋە بىردىنلا ياسالمىلىق بىلەن سىلىق سۆزلەشكە باشلىدى.

ياسانچۇق ئى. دائىم ياسىنىدىغان، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم: كېپىنەك پەرۋانە بولماس، ياسانچۇق مەردانە بولماس (ماقال). * باتۇر يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈن ھامۇت ئۇنى ناھايىتى ئەركىن ئۆستۈرگەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئوغلى ئىش خۇش ياقماس، ياسانچۇق ۋە غەلۋىخور بولۇپ ئۆستى. // ئۇنى قولتۇقلىۋالغان تولىمۇ چىرايلىق، تولىمۇ ياسانچۇق قىز بولسا بىزگە قىيا كۆزىنى سالماستىن، تاغلارغا، كەچكى شەپەققە ۋە ئاق-قىزغۇچ بۇلۇتلارغا قاراپ تۇراتتى.

ياسانچۇقلۇق ئى. دائىم ياسىنىش، ياسىنىشنى ياخشى كۆرۈش، ياسىنىپ يۈرۈش ئادىتى: ياسانچۇقلۇق قىلماق. * ھاكىم ھازىر بېشىغا كەپكە، ئۇچىسىغا پاكىز يۇيۇلغان كۆل رەڭ خادانىدىن چاپان ۋە پۇتىغا ئۆتۈك كىيگەن، قىشتىكى ياسانچۇقلۇقى ئۆزگەرگەن، بىر ئاددىي كادىرغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ياسانچۇقلۇق قىلماق دائىم ياسىنىپ تۇرماق، ياسىنىشنى ياخشى كۆرمەك: — سېنىڭ بىلەن مەن ئىلىم-پەن ئۆگىنەلىشكە كەلگەن، ياسانچۇقلۇق قىلىشقا كەلمىگەن، قارىغىنا گەدىنىڭگىچە چۈشكەن چاچلىرىڭ توخۇنىڭ قۇيرۇقىدەك تۇرىدۇ، — دەيتتى ئۇ دائىم مېنى مەسخىرە قىلىپ.

ياساندۇرماق «ياسانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يالغۇز قىزىنى ئۆزلىرى يېمەي يېگۈزۈپ، كىيمەي كىيدۈرۈپ، توزدەك ياساندۇرۇپ چوڭ قىلغان ئاتا-ئانىلار ئوتتۇرىسىدا خۇمارقىز مەكتەپ يېشىغا يەتكەندە بىردىنلا كېلىشەلمەسلىك كېلىپ چىقتى.

ياساندۇرۇشماق «ياساندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياساندۇرۇلماق «ياساندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ كېتىۋېتىپ: «تۇۋا! سېغىزخانىنىڭ ئۇۋۇسىدىن بۇلبۇل چىقىدۇ، دېگەندەك سەھرادىمۇ مۇشۇنداق گۈزەللەر چىقىدىكىنە! ئەگەر ئۇرۇمچى پاسونىدا ياساندۇرۇلىدىغان بولسا...» دېگەنلەرنى ئويلىدى.

ياسانماق پ. چىرايلىق كىيىنمەك: مەلىكە ھەر كۈنى كېچىسى ئەل ئۇخلىغاندىن كېيىن، راسا ياسىنىپ، ھېلىقى يول بىلەن ئازادە يۈرۈپ، سارايدىكى ئاشىقىنىڭ يېنىغا چىقىپ، مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈپتۇ. * پادىشاھنىڭ ئۈچ ۋەزىرى بارىكەن، ئۇلاردىن بىرىنچى ۋەزىرىنى ئۇ ئىشىنىڭ تېگى-تەكتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن سودىگەرچە ياسىنىپ ياغاچچىنىڭ

شەھىرىگە بېرىشقا بۇيرۇپتۇ.

ياساۋۇل ئى. تارىس. بۇرۇنقى خان، پادىشاھ دەۋرىدە يۇقىرى مەنسەپتىكى ئەمەلدارلارغا خىزمەت قىلىدىغان قوراللىق خادىم؛ ساقچى: شاھزادە مۇشۇكنىڭ باش-كۆزىنى سىلاپ ئەپۇ سوراپتۇ. شاھ ياساۋۇلنى تۆت بىلىقچى بوۋاي بىلەن ئوتۇنچى موماينى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ.

ياساۋۇللۇق «ياساۋۇل» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ياساۋۇللۇق قىلمايمەن، دەپ خاپا بولۇپ كېتىپ قالدى.

ياستۇق ئى. ئىچىگە ماموق، تۇزغاق قاتارلىق يۇمشاق نەرسە سېلىنىپ تەييارلانغان، ياتقاندا باش ئاستىغا قويۇلىدىغان تۆت بۇرجەكلىك بۇيۇم: بىر ياستۇققا باش قويماق. * رەيھانىنىڭ يۈرىكى بىراۋ يۇلۇپ تارتقاندەك بولدى-دە، خىيالىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، ئەكسىچە كۆز ياشلىرى بىلەن ياستۇقنى ھۆللەپ، قولياغلىقنى چىشلىگىنىچە ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى.

ياستۇق بېشى ياستۇقنىڭ يېنىغا تىكىلىدىغان، ھەر خىل گۈل چېكىلگەن رەخت.

ياستۇق قېپى ياستۇققا كىيدۈرۈش ئۈچۈن ھەر خىل رەختلەردىن تىكىلگەن قاپ.

ياستۇقنى قىرلاپ ئۇخلىماق ھېچ ئىش بىلەن كارى بولماي، غەمسىز، بىپەرۋا يۈرمەك: ئىسلاھات داۋامىدا ئىسلاھاتقا ماسلاشماي، ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ ئۇخلىغان ئادەم مەڭگۈ ئالغا باسالمايدۇ.

ياستۇقنى قىرلاپ ياتماق → **ياستۇقنى قىرلاپ ئۇخلىماق**: قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار تېخى قىلىنمىدى، شۇنداق ئىكەن ياستۇقنى قىرلاپ ياتساق ئەپلەشمەس.

ياستىشماق «ياساتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياستىلماق «ياساتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۆرەم ئۈچۈن خاس ياستىلغان، سەرەڭگە قېپىدەك چاققانغىنە بۇ مەنزىرىنىڭ پۈتۈن بىساتى ئىچىدە ئۇنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلايدىغان ئەزىز نەرسىسى شۇ رەسىم ئىدى.

ياسداق سۈپ. چىرايلىق ياسالغان، سەرەمجانلاشتۇرۇلغان، بېزەلگەن: ياسداق ئۆي. ياسداق ساراي. * پېشايۋانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان دەھلىزە ئۆيدەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە ئىچكىرىكى ياسداق ھويلىغا ئۆتىدىغان يولەك ئىدى. * ئۇلارنىڭ رەڭگىرويى، كىيىم-كېچەكى ئوخشاش بولۇپ، مىنىدىغان ئاتلىرى بىر خىل ياسداق ئىدى.

ياسداقلىق «ياسداق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ياسىغۇچى ① سۈپ. ياساش رولىنى ئۆتەيدىغان، ياسايدىغان: ياسىغۇچى قوشۇمچە. ياسىغۇچى فۇنكسىيە. ② ئى <مات> بەلگىلىك شەرت بويىچە ھەرىكەتلىنىپ يۈز ھاسىل قىلىدىغان تۈز سىزىق.

ياسىغۇچى فۇنكسىيە <مات> ئەگەر $a_0, a_1, a_2 \ldots, a_n$ بىر سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى بولسا، ئۇ ھالدا دەرىجىلىك قاتار

$$f(\chi)=a_0+a_1\chi^1+a_2\chi^2+\cdots+a_n\chi^n+\cdots$$

ئاشۇ سانلار ئارقىمۇئارقىلىقىنىڭ «ياسىغۇچى فۇنكسىيىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ياسىغۇچى قوشۇمچە <تىل> سۆز يىلتىزىغا قوشۇلۇپ، يېڭى سۆزلەرنى ياسايدىغان قوشۇمچە.

ياسىما سۈپ. تەبىئي، ئۆز ئەينى ئەمەس،

يالغان؛ سۈنئىي: ياسما گەپ. ياسما ھەرىكەت. * قازىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولغان ھەجەر ئاپپاق قازىنى تاپا-تەنە ۋە ياسما قىلىقلار بىلەن كۈتۈۋالدى. * تۇردىخان دەللە قەمەرنىسانىڭ يېنىدىن ۋاقتىنچە ئۇزاپ چىقىپ كېتىۋېتىپ بۇ ساددا قىزنىڭ قەلبىنى ياسما ۋاپادارلىق بىلەن تېخىمۇ مەھكەمرەك جەلپ قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئاتايىن سۆزلەپ كەتتى.

ياسما گەپ چىن كۆڭلىدىن چىقمىغان، يالغان گەپ: ئۇنىڭ تەلەتى پۇرۇشتى، ھەممە گەپلىرى ياسما، سۈنئىي گەپلەر ئىدى.

ياسماق پ ① پەيدا قىلماق، ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك، شەكىللەندۈرمەك؛ ئەتمەك، تەييارلىماق: ساندۇق ياسماق. پاراخوت ياسماق. * ياساش قىيىن، بۇزۇش ئاسان (ماقال). * ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ، ئىككى كىچىك بالا لايدا نېمىدۇر بىرنېمىلەرنى ياساپ ئويناۋاتاتتى. * ئەسلىدە ئانامنىڭ ئۆيگە قايتىپ ماڭا تاتلىق تاماق ياساپ بەرگۈسى بار ئىدى. لېكىن مەن ئۇنىمىدىم. ② تۈزىمەك، ئوڭشىماق، رېمونت قىلماق: ياشقىنا شوپۇر يىگىت چاق ياساش بىلەن ئاۋارە ئىدى. * ئەتىگەندىن چۈشكىچىلىك ئىزدىمىگەن يېرى قالماي ئۆز يېزىسىدىن باشقا بىر يېزىغا بېرىپتۇ. قارىسا يولدا بىر كىشى هارۋا ياساپ تۇرار ئىمىش. ③ ئوڭشىماق؛ تۈزەشتۈرمەك: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزىنى ياساشقا، ئېرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇش، ئويۇنلارغا بېرىشقا باشلىدى. * سارىخان خۇشاللىنىپ بەختىگۈلنىڭ سەل چۇۋۇلغان چاچلىرىنى قولى بىلەن ياساشقا باشلىدى. ④ زىننەتلىمەك، بېزىمەك: — توۋا قىلدىم، مەن نېمە كويدا، بۇ نېمە ئويدا، مەن بۇنىڭ ئۆيىنى خەقنىڭ زوقى كەلگۈدەك ياساپ ئاۋارە، بۇ بولسا، — دېدى ئاپام خاپا بولۇپ. * خوجاۋاپا شەھەرنى ياساپ، قىرىق كېچە-كۈندۈز توي-تاماشا قىلىپ ئەمىر ۋە ئۆلىمالارنى يىغىپ مېھرىنى نىكاھ قىلىپ ئېلىپتۇ. ⑤ ئەمىن تاپقۇزماق، خۇش قىلماق، شادلاندۇرماق: ئۇ تاپشۇرۇقنى ئېلىپ، زىندانغا باردى-دە، ھېلىقى ئىككىسىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. * ئۇلارنىڭ مېنىڭ خىزمىتىمنى ئويلىشىپ كۆرىدىغانلىقلىرىنى ئېيتىپ بىر-ئىككى قېتىم كۆڭلۈمنى ياسىغانمۇ بولدى. ⑥ كۆچمە. توقۇپ چىقارماق، ئويدۇرۇپ چىقارماق، كۆپتۈرمەك؛ ئۆزگەرتمەك (گەپ-سۆز ھەققىدە): خورما رەڭ چاپانلىق يىگىت دەرھال گەپنى ياسىۋەتتى . * ئابلەت بىرىنچى ئۇرۇنۇشىدىلا ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن دەرغەزەپ بولۇپ، ئۇلپەتلىرىگە ئەھۋالنى باشقىچە ياساپ ئېيتتى. ⑦ بەزى ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ ئارقىسىغا قوشۇلۇپ كېلىپ پېئىللاشتۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ: بۇرۇلۇش ياسىماق. باغلىنىش ياسىماق. توي ياسىماق. * گۈلچېمەننىڭ ھېسسىياتىدىكى ئۆزگىرىش، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدىمۇ ئۆزگىرىش ياسىدى. * ئۇلار قاتتىق ئېلىشىپ كەتتى-دە، توپنى خېلى ۋاقىتقىچە قارشى تەرەپنىڭ مەيدانىدىن ئۆتكۈزمەي قويدى، ھەتتا بىر-ئىككى قېتىم ۋاراتاغا ھۇجۇم ياسىدى. * زامانغا شادلىقى دىلنىڭ ئاقار بۇندا ياساپ ئۆركەش، كۆڭۈللەر رىشتىنى شايى يىپەكتە باغلىدى ئەلچى.

ياسمىلىق «ياسما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ توڭلۇقى خۇددى زىخقا ئۆتكۈزۈپ ئوتقا تۇتۇلغان سېمىز گۆشنىڭ مېيىدەك ئېرىپ بىردىنلا بوشاشتى-دە، كىرىپ كەلگۈچىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاچ ياسمىلىق بىلەن

سورىدى.

ياسىنشماق «ياسانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇلتۇز، گۈللە يىلى، قۇندۇزلارمۇ مەخسۇس تىكىلگەن تويلۇق كىيىملىرى بىلەن ياسىنىشتى. * بۇ ئاۋاز يولنىڭ ئۇ چېتىدە تۇرغان ئاجايىپ ياسىنىشقان بىر ئوغۇل بىلەن بىر قىزنىڭ كۈلكىسى ئىدى.

ياسىن ئى (ئە) ① <دىن> قۇرئاننىڭ ئوتتۇز ئالتىنچى سۈرىسىنىڭ نامى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ياسىن ئوقۇماق ① قۇرئاننىڭ ياسىن سۈرىسىنى قىرائەت قىلماق: ئۇلار سۈرە ياسىننى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ② كۆچمە. ئارتۇقچە ئاۋارە بولماق، چارە-ئامال ئىزدىمەك: ئۆلگەندىن كېيىن «ياسىن» ئوقۇغاننىڭ نېمە پايدىسى.

ياش I سۈپ ① قېرى ئەمەس، نەۋقىران: ياش ئادەم. ياش ئايال. * ياش ۋاقتىدا قىلغان ئىبادەت تاشقا مۆھۈر باسقاندەك (ماقال). * مەن ئۇلارغا قارىدىم، ئالدىمدا مېنىڭ مەھەللىلىكلىرىمدىن ياش، قېرى بولۇپ ئوتتۇزچە كىشى تۇراتتى. * ئاۋام شۇجى بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ياش ۋاقتىمىزدا كۆڭۈلسىز بىر ئىش ئۆتتۈلگەن، شۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىخلاس بۇۋى ئىسىملىك بىر قىزمۇ بار ئىدى. ② سۈيى قۇرۇمىغان، نەملىكى تارقالمىغان؛ يېڭى: ياش كۆكتات. ③ بالاغەتكە يەتمىگەن، يېتىلمىگەن: ياش بالا. ياش قىز. * تەشۋىقىي-تەربىيىدە پارتىيە-ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ۋە ياش-ئۆسمۈرلەرنى مۇھىم نۇقتا قىلىش لازىم. ④ ياشلىققا، ياشلىق دەۋرگە خاس: ياش كۈچ. ياش كۆڭۈل. * ئۇلارنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، روھىي جەھەتتىن ئۇلار ياش ئىدى. * گۈركىرىسە ھەر ياندا ماتورلار ئۈنى، شادلىنىپ ياش يۈرەك ئاچمامدۇ غۇنچە. ⑤ كۆچمە. يېتەرلىك تەجرىبىگە ئىگە بولمىغان، تەجرىبىسىز: ياش سودىچى. ياش ئوقۇتقۇچى. * — سەن تېخى ياش، ھېچ ئىش كۆرمىگەن. تاغنىڭ ئىچىگە ئاپىرىپ باقمەن، دەپ بۆرە-ئېيىقلارغا يەم بولۇپ يۈرمىگىن، يەنە، — دېدى ياشانغان بىرى. ⑥ كۆچمە. يېڭىدىن پەيدا بولغان، يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن، تارىخى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان: ياش سەنئەت. ياش تۈر. * فولكلور ئىلمى ھەقىقەتەن ياش بىر پەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى زور بولۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى ۋە جەمئىيەت ئۆزگىرىشىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، تېخىمۇ كەڭ ئومۇملۇققا ئىگە بولماقتا. ⑦ كۆچمە. يېڭى تەشكىللەنگەن، مۇستەقىللىق ئالغان: ياش تەشكىلات. ياش دۆلەت. ياش پارتىيە. ⑧ كۆچمە. يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان، تىكىلگەن: ياش كۆچەت. * نەشپۈت دەرىخى ئىسسىق-سوغۇققا چىدامسىز كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ياش كۆچىتىنى سوغۇق تېز ئۇرۇپ كېتىدۇ. * شۇنداق قىلىپ، تەم تۇتەم شالدامباي جەڭگە يول ئېلىپتۇ. ئىككى كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن، بىر ياش ئورمانلىققا دۇچ كېلىپتۇ.

ياش قۇرت <زوئول> چالا ھالەت ئۆزگەرتىدىغان ھاشاراتلارنىڭ بالا تەنچىسى. مورفولوگىيىسى ۋە ياشاش ئادىتى يېتىلگەن قۇرتقا ئوخشاپ كېتىدۇ، لېكىن تېنى بىرقەدەر كىچىك، كۆپىيىش ئەزالىرى تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن بولىدۇ.

ياش گراممانىكىچىلار ئېقىمى <تىل> تىلشۇناسلىق ئېقىملىرىدىن بىرى. بۇ ئېقىم

XIX ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدا شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى گېرمانىيىلىك تىلشۇناس پروگمان، تىلشۇناس پاۋل ۋە دانىيىلىك تىلشۇناس ۋېرنېر، تومسون قاتارلىقلار. بۇ ئېقىمدىكىلەر تىلنىڭ ئۆزگىرىشىنى قائىدىلىك بولىدۇ دەپ قاراپ، جانلىق تىل (قوللىنىلىۋاتقان تىرىك تىل) ۋە دىئالېكتنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشنى تەكىتلىگەن ھەمدە تىل ماتېرىياللىرىنى يىغىش ۋە ئۇنى ئانالىز قىلىشقا ئەھمىيەت بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىندىۋىدۇئال پسىخىكىلىق پائالىيەتلەر تىل تەرەققىياتىغا ئاساسىي سەۋەب بولغۇچى نەرسە دەپ قارىغان.

ياش گېگېلچىلار <پەلس> XIX ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىدىن 40-يىللىرىغىچە ئۆتكەن گېرمانىيىدىكى لىبېرال مۇتەپەككۇرلەر، گېگېل ئېقىمىدىكى سول قانات بۇرژۇئا رادىكاللىرىنىڭ ۋەكىللىرى.

ياشلار بايرىمى ← تۆتىنچى ماي ياشلار بايرىمى.

ياشلار پارتىيىسى <تارىخ> كونا جۇڭگودىكى بىر قىسىم پومېشچىك، كاپىتالىست، مىللەتارىست، سىياسەتۋازلار ۋە ئەكسىيەتچى زىيالىيلاردىن تەشكىللەنگەن ئەكسىيەتچىل سىياسىي پارتىيە. 1923-يىلى فرانسىيىدە قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا دەسلەپ «جۇڭگو دۆلەتلىك ياشلار سايوزى» دەپ نام بېرىلگەن. ئاساسلىق قۇرغۇچىلىرى زېڭ چى، لى خوڭ قاتارلىقلار. ئۇلار دۆلەتچىلىكنى تەرغىپ قىلىپ، كوممۇنىزمغا قارشى تۇرغان. 1929-يىلى شىنياڭدا ئېچىلغان 4-قېتىملىق مەملىكەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا ئۇنىڭ نامى «جۇڭگو ياشلار پارتىيىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1949-يىلى تەيۋەنگە قېچىپ كەتكەن.

ياشلار پاسۇنى چاپان <كي> سىرتىدا ئۈچ پارچە چاپلىما يانچۇقى بار، ئۈچلۈق قايرىما ياقا سېلىنىدىغان ۋە ئۈچ ياكى تۆت تال تۈگمە بىلەن ئېتىلىدىغان كالتە چاپان.

ياشلار ئىتتىپاقى <پەلس> ← **كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى.**

ياش II ئى. تۇغۇلغان ۋاقتىن باشلاپ ھايات كەچۈرگەن، ياشىغان يىللارنىڭ سانى؛ ئۆمۈر ئۇزاقلىقى: ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا (ماقال). * يېشى ھەممىدىن چوڭراق، ئۇزۇن كەككە ساقال، ئاق يۈزلۈك، ئورۇقراق كەلگەن بىرى سۆز باشلىدى. * بىز بۇرۇلۇپ ئارقىمىزغا قارىدۇق. ئون ئىككى ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا تاش دۆۋىلىرى ئىچىدە ئۇ ياق-بۇ يېقىغا قاراپ ئاستا كېلىۋاتاتتى.

ياش ئالاھىدىلىكى <بىئول> بالىلار، ئۆسمۈرلەر ۋە ياشلارنىڭ ھەربىر ياش باسقۇچىدىكى جىسمانىي، پسىخىكىلىق (مەنىۋى) جەھەتتىكى تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى. ئۇلارنىڭ ھەربىر ياش باسقۇچىدىكى بوي، ئېغىرلىق، ئۇستىخان قۇرۇلۇشى، مۇسكۇل، نېرۋا سىستېمىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى فىزىئولوگىيىلىك تەرەققىياتىنىڭ سۈرئىتى شۇنداقلا سېزىم، خاتىرە، تەپەككۇر، ھېسسىيات، ئىرادە، قابىلىيەت، قىزىقىش قاتارلىق پسىخىكىلىق تەرەققىياتىنىڭ سۈرئىتى ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، كىچىك بالىلارنىڭ خاتىرىسى ئوبرازلىق

خاتىرىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىگە كەلگەندە تىل — لوگىكىلىق خاتىرىسى تەرەققىي قىلىشقا باشلايدۇ. ئىرادە جەھەتتە كىچىك بالىلارنىڭ ئۆز خاھىشىنى تىزگىنلىشى ئاجىز ئىپادىلىنىدۇ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە ئاڭلىق تىزگىنلەش تەدرىجىي كۈچىيىدۇ. ئوخشاش ياشتىكى بالىلاردا ئومۇمىي ئالاھىدىلىك ئاساسىدا يەنە ئايرىم ئوخشىماسلىقلارمۇ بولىدۇ. شۇڭا تەربىيىلىگۈچى تەربىيىلىنىگۈچىنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىگە ئېتىبار بېرىشنى ھەمدە ئۇنى ئاكتىپ تۈردە تەرەققىي قىلدۇرۇشى لازىم.

ياش تالاشماق يېشىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى تالاشماق: ياش تالاشسا ئەيىب ئەتمەڭلار، ياشلىق دېگەن ئۆمۈر يۈرىكى. غەيرىتى بار سانايدۇ يۇلتۇز، گۆرگە كىرەك ئادەم ئۆلۈكى.

ياش يىلى <ئاستر> ① كالېندار ھېسابىدا ئادەمنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىدىن باشلاپ ھېسابلىنىدىغان مۇچىلى. ② كالېندار ھېسابىدا ئادەمنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىدىن باشلاپ ئاي-كۈن خاتىرىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 12 ئايدىن ئىبارەت ۋاقىت ھېسابى.

يېشى توختىماق يېشى چوڭىيىپ بىر يەرگە بېرىپ قالماق: ئۇ سالاپەتلىك، يېشى توختىغان ئادەم ئىدى.

يېشىغا توشماق ① ياشتا مەلۇم بىر چەككە يەتمەك: مەكتەپ يېشىغا توشماق. توي قىلىش يېشىغا توشماق. * — ئەپەندىم، كۆڭلۈمدە بىر گەپ بار، سىلىگە ئېيتاي. ئادىل يېشىغا توشسا، ئۆزلىرىگە ئوقۇتاي دەيمەن، بولامدۇ؟ — دەيتتى ئۇ سەممىي، ساددىلىق بىلەن مۇتەللىپكە قاراپ. ② بىر ياشقا كىرمەك (يېڭى تۇغۇلغان بالىلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ئوغلى يېشىغا توشماي تۇرۇپ ئاپىسىدىن ئايرىلدى.

يېشىغا توشۇش مەزگىلى <زوئول> ھاشارات لىچىنكىلىرىنىڭ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى قېتىم قاسىراق تاشلاش ئارىلىقىدا بېسىپ ئۆتىدىغان ۋاقتى. تۇخۇمدىن چىقىپ بىرىنچى قېتىم قاسىراق تاشلىغۇچە بولغان مەزگىلى بىر ياشلىق مەزگىل؛ بىرىنچى قېتىم قاسىراق تاشلاپ بولغاندىن باشلاپ ئىككىنچى قېتىم قاسىراق تاشلىغۇچە بولغان مەزگىل ئىككى ياشلىق مەزگىل بولىدۇ.

يېشىغا يەتمەك ئۆسمۈرلۈك يېشىنى ياشاپ بولماق؛ بالىغ بولماق: يېشىغا يېتىپ ياتلىق بولغاندا ئۇنىڭ بۇ مىجەزى تۈزىلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئۇنىڭ دائىملىق ئەنئەنىسىگە ئايلىنىپ قالدى.

ياش III ئى. ئېغىر قايغۇ ياكى زور خۇشاللىق نەتىجىسىدە كۆزنىڭ ياش بەزلىرىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان رەڭسىز سۇيۇقلۇق: ياش تۆكمەك. ياش چىقماق. * ئۇ يىغلىغان بولسا كېرەك، قاپاقلىرى ئىششىغان ۋە كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى. * سانىخان ئاچىنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرى رەيھانغا تىكىلدى.

ياش ئاققۇزغۇچى بومبا <ھەرب> زەھەرلىك گاز قاچىلانغان بومبا. پارتلىغاندىن كېيىن كۆچلۈك تەسىر قوزغاپ، كۆزدىن ياش ئاققۇزىدۇ.

ياش ئەزالىرى كېسەللىكى <تىب> ياش چىقىرىش ئەزالىرىدا بولىدىغان ياش خالتا ياللۇغى، ياش بېزى ياللۇغى، ياش بېزىنىڭ قاتتىقلىششى، ياش بېزى قاتتىق راكى، ياش كانالچىسىنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى، ياش كانالچە تېشى، ياش

تېشى كېسلى ۋە ياش خاراكتېرلىك بىرىكتۈرگۈچى پەردە ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ياش بېزى <ئانات> ياش چىقىرىش ئەزاسى. كۆز ئالمىسى سىرتىنىڭ ئۈستۈنكى تەرىپىدىكى ئويمانچاقتا جايلاشقان بولۇپ، دائىم ياش سۇيۇقلۇقى ئاجرىتىپ چىقىرىپ، بىرىكتۈرگۈچى پەردىنى يۇيۇپ تۇرىدۇ ھەمدە مۈڭگۈز پەردىنىڭ نەملىك ھالىتىنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

ياش تۆكمەك يىغلىماق: ئالتۇندىن كۆز يېشى تۆكۈلەر (ماقال). * ياش تۆككۈچە مۇشت تۈگ (ماقال). * زۆھرەم بىرەر ھەپتىگىچە يىغلىدى، قاقشىدى. ئەمما سابىر دۇنيادىكى ھەممە چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئۇنىڭغا يالۋۇردى، ياش تۆكتى. * ئىككى كۈندىن كېيىن ئەزىز بۇ پۇلنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ، بېشىنى يوتقان ئىچىگە يوشۇرۇپ ئۈنسىز ياش تۆكتى.

ياش چىقىرىش ئەزاسى <ئانات> كۆز ئالمىسىنىڭ قوشۇمچە تۈزۈلۈشى ياش بېزى ۋە بۇرۇن كانىلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ياش نۇقتىسى <ئانات> ئاستىنقى ۋە ئۈستۈنكى قاپاقنىڭ ئىچكى تەرەپ گىرۋىكىدىكى توپچىسىمان كىچىك تۆشۈك. ئۇنىڭغا يىغىلغان ياش سۇيۇقلۇقى بۇرۇن ياش كانىلى ئارقىلىق بۇرۇن بوشلۇقىغا ئېقىپ كىرىدۇ.

ياشاتماق «ياشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەمنى ئۈمىد ياشىتىدۇ، غەم قاقشىتىدۇ (ماقال).

ياشارتماق «ياشارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېۋە — يۇرەكنى ياشارتىدۇ. * ئاخشام ياغقان يامغۇر يول بويىدىكى گۈللۈك ۋە چۆپلەرنى ياشارتىپ، تېخىمۇ قېنىق رەڭگە كىرگۈزگەنىدى.

ياشارتىشماق «ياشارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياشارتىلماق «ياشارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پىلانلىق مېۋە ئېلىش ئۈچۈن ئاساسىي شاخلارنىڭ مېۋە شاخچىلىرى تەدرىجىي يېڭىلىنىپ، ياشارتىلىپ تۇرىدۇ.

ياشارماق پ ① ياش تۇرماق، ياش ھالەتكە كەلمەك: باللار چوڭ بولۇشنى ئويلىسا، چوڭلار ياشىرىشنى ئويلايدۇ. * ئۇلار باشلىرىدىكى ئاپئاق چاچلىرىغا، يۈزلىرىدىكى قورۇقلىرىغا قاراپ، تەبىئەتنىڭ بۇنداق قانۇنىيىتىگە ئۆزلىرىچە نارازى بولۇپ، ئۆلمەي ياشاشنىڭ، ياشىغانچە ياشىرىپ تۇرۇشنىڭ خىياللىرىنى سۈرىدىكەن. * مەن ھەر قېتىم ئەنە شۇ ئۈستىگە چېچىمنى ئالدۇرغان چېغىمدا، ئۆزۈمنى خۇددى بىرقانچە ياش ياشىرىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتىم. ② كۆكىرەمەك، راۋاجلانماق، ئۆسمەك (دەل-دەرەخ، گۈل-گىياھلار ھەققىدە): قۇياش بۇرۇنقىدەك ئالتۇن نۇرىنى يەنە چېچىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يەر يۈزىدىكى جىمى گۈل-گىياھلار، دەل-دەرەخلەر قايتىدىن ياشىرىپتۇ، ئادەملەرنىڭ چىرايى ئېچىلىپتۇ. * ئۇ ئۆزىمۇ بىر توپ قۇرۇق شاخلىق ئانارنىڭ تۈۋىدە ياتقان بولۇپ، ئۇ ئاناردا پەقەت بىرلا شاخ ياشىرىپ، قالغانلىرى قۇرۇپ كەتكەنىكەن. ③ كۆچمە. كۆركەم ھالغا كەلمەك، گۈزەللەشمەك؛ ياشناماق: ئازادلىقنىڭ نۇرىدىن رەڭ تۈزەپسەن چىلگىدەك، ياشىرىپسەن، گۈللەپسەن كۈندە مىڭ بار كۆرگۈدەك، ئالىم بولۇپ ئۆسۈپتۇ، تۈنۈگۈنكى ياش گۆدەك، دۈشمەنلىرىڭ قان يىغلاپ، دوستلىرىڭ شاد كۈلگۈدەك، ئۇتۇقلىرىڭ

دىلمغا، بەردى كۆپ ئىلھام، قەشقەر.

ياشاش «ياشماق» پېئىلىنىڭ پەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ياشاش مەسىلىكى. ياشاش مۇھىتى.

ياشاش مەسىلىكى ‹پەلس› جاھانگىرلىك دەۋرىدىكى بىر خىل چۈشكۈن، سۇبيېكتىپ ئىدېئالىستىك پەلسەپۋى پىكىر ئېقىمى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئىجتىمائىي ئاڭنى بۇلغاش ۋە پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي تەشكىلاتىغا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ تەلىماتنى دانىيە پەيلاسوپى كېركېگور (1813—1855) بەرپا قىلغان.

ياشاش مۇھىتى ‹بىئول› جانلىقلارنىڭ كونكرېت ياشايدىغان ئورنى. ئۇنىڭدا جانلىقلارغا كېرەكلىك بولغان ياشاش شارائىتلىرى ۋە باشقا ئېكولوگىيىلىك ئامىللار بولىدۇ.

ياشاش ئۈچۈن رىقابەتلىشىش ‹بىئول› جانلىقلارنىڭ ياشاش شارائىتىغا ئىگە بولۇش جەريانىدا ئانئورگانىك تەبىئىي شارائىت ۋە باشقا جانلىقلار بىلەن ئىنتايىن مۇرەككەپ مۇناسىۋەت باغلايدىغان ھەمدە ئۆزىنىڭ ياشىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان تەبىئىي ھادىسىسى. دارۋىن بۇ خىل ھادىسىنى «ياشاش ئۈچۈن كۈرەش» دەپ ئاتاپ، ئۇنى جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى دەپ قارىغان.

ياشاش ۋاستىلىرى ‹س ئىق› شەخسىي تۇرمۇش ئىستېمالى ئىچىدە كىشىلەرنىڭ ياشاش ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان ماددىي ۋاستىلەر ۋە ئەمگەك مۇلازىمىتى. ھەرقانداق ۋاقىتتا، ھەرقانداق ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا ياشاش ۋاستىلىرى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ياشاشماق «ياشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، ئۆتكەن زاماندا بىر جاڭگالدا تۈرلۈك ھايۋانلار، رەڭمۇرەڭ، خىلمۇخىل قۇشلار ئىناق، خۇشال-خۇرام ياشىشىدىكەن.

ياشاڭغۇ (توغرىسى: ياشاڭغىر) ← **ياشاڭغىر.**

ياشاڭغىر سۈپ. دائىم ياش ئېقىپ، ياش چىقىپ تۇرىدىغان، ياشاڭغىرايدىغان: ئۇنىڭ ياشاڭغىر كۆزى پۈتىنىڭ ئۈچىدا، قولى چار ساقىلىدا ئىدى.

ياشاڭغىراتماق «ياشاڭغىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاڭغىچە قۇياش كۆتۈرۈلدى-دە، ئۇنىڭ ئۆتكۈر نۇرى كۆزلىرىمنى ياشاڭغىرىتىۋەتتى. * تاغاردىن توزغاق تۆكۈلگەندەك، قار بارغانسېرى شىددەت بىلەن ياغماقتا. ئىزغىرىن شامال يۈزلەرنى چايانىدەك چاقماقتا، كۆزلەرنى ياشاڭغىرىتىپ، گەدەنلەرنى قورۇماقتا.

ياشاڭغىرىماق پ. دائىم ياش ئېقىپ، ياش چىقىپ تۇرماق: ئۇنىڭ ياشاڭغىراپ قالغان كۆزىدىن ياش توختىماي قۇيۇلاتتى. * ھېلىقى يىگىتنىڭ دەردىگە ھېسداشلىق قىلغانلىقىدىنمۇ ياكى باشلىقنىڭ تەستىقىدىن ھاياجانلانغانلىقىدىنمۇ ئەيتاۋۇر بىرنەچچە دەردمەنىنىڭ كۆزى ياشاڭغىرىدى.

ياشاناق پ. يېشى چوڭىيىپ قېرىلىق دەۋرىگە كەلمەك، قېرىپ قالماق: ۋېلسىپىتتە ئورۇق، بەللىرى مۈكچەيگەن بىر موماي ئولتۇرغان بولۇپ، ياشانغان بىر ئەر كىشى ۋېلسىپىتنى ئاستا ئىتتىرىپ كېلىۋاتاتتى. * مەن چايقىلىپ كېتىۋاتقان ئاپتوبۇستا ئۇدۇلۇمدىكى يان ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ياشانغان ئايالغا كۆز قىرىمدا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدىم.

ياشسز سۆپ. ياش چىقمىغان، ياش بولمىغان: كېيىن چوڭقۇر، ياشسز ئېغىر يىغا ئاڭلاندى.

ياش-قۇرام ياش ۋە قۇرام يەنى ئۆمۈرنىڭ مەلۇم چەككە يەتكەن مەزگىلى، پەيتى: ئەمدى ئارسلان بارس تېكىنىگە زوقلىنىپ قاراپ قالدى. تېكىنىنىڭ ياش-قۇرامى ئارسلاندىن كۆپ بولسا ئۈچ-تۆت ياش چوڭدەك كۆرۈنەتتى. * ئابدۇللا ئىسمىلىك بۇ ئادەمنىڭ ياش-قۇرامى مەندىن سەللا چوڭ ئىدى.

ياش-قېرى ياش ۋە قېرى، ھەر خىل ياشتىكى ئادەملەر: مەن ئۇلارغا قارىدىم. ئالدىمدا يۇرتداشلىرىمدىن ياش-قېرى بولۇپ قىرىقچە كىشى تۇراتتى. * يىگى ئۈمىد كۆتسەكمۇ بىز ھەربىر يىلدا، قوشلاپ زۇلۇم، قوشلاپ جەبىر بىزنى باستى. سەن بۇلاڭچى، سەن ئوغرى — دەپ ئۇ زالىملار، گۇناھى يوق ياش-قېرىنى دارغا ئاستى.

ياشلاشتۇرماق «ياشلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىر گېزىتلەردە رەھبەرلىكنى ياشلاشتۇرۇش، قېرىلار ياشراق يولداشلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىش دېگەن گەپلەر كۆپرەك تەكىتلىنىۋاتىدۇ.

ياشلاشتۇرۇشماق «ياشلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياشلاشتۇرۇلماق «ياشلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياشلاشماق پ ① ياش ھالەتكە كەلمەك، ياشلىقى ئۇرغۇماق: — سىلى كۈندىن-كۈنگە ياشلىشىپ كېتىۋاتىدىلا جۇمۇ، — دېدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ. ② ياشلار قويۇلماق، ياشلارنى قويۇش ئومۇميلاشماق: رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى ياشلىشىش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلىنىش جەھەتتە بىرقەدەم ئالغا ئىلگىرىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشىمىز لازىم.

ياشلانماق پ. كۆزگە ياش تولماق، كۆزنى ياش قاپلىماق: خۇرشىدىخاننىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن ياشلاندى. * شۇ پەيتتە گېلىمنى بىرنەرسە بوغۇۋالغاندەك دېمىم سىقىلىپ، ياشلانغان كۆزلىرىم ئىختىيارسىز يۇمۇلدى.

ياشلىق I ① ئى. ياش ۋاقىت: ياشلىقىڭدا ئىشلە، قېرىغاندا چىشلە (ماقال). * ياشلىقىنى قەدىرلىمىگەن ئادەم، بىرئۆمۈر پۇشايمان قىلىدۇ. * ياشلىق دەۋر كىشىلىك ھاياتىنىڭ ئەڭ گۈزەل، ئەڭ قىممەتلىك دەۋر. * ئۇنىڭ پۈتۈن ياشلىق چاغلىرىنى ئەنە شۇ قىلمىش توغرىسىدىكى پىكىر زەھەرلەپ ئۆتتى. ② سۆپ. ياشلارغا خاس، ياشلارغا تەئەللۇق، ياشلاردا بولىدىغان؛ ياش ۋاقىتىدىكى: ياشلىق غۇرۇر. ياشلىق ئىستەك. ياشلىق دەۋر. * ئۇ ئىككىسى ئۇچراشسىلا پاراڭدىن كېيىن ياشلىق چاقچاقلىرىنى، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلىشىپ، ئەتىلىك ئىش ھەققىدە پىلان قىلىشاتتى. * مەن تولۇق ئوتتۇرىنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ، ئۆزۈمنى بىلىم ئەھلى ھېسابلاپ يۈرگەنىدىم. بۇ مېنىڭ ياشلىق غۇرۇرۇمدىن پەيدا بولغان يۈزەكى ھېسسىياتىم ئىكەن.

ياشلىق قىلماق ياشلارچە ئىش تۇتماق، تەجرىبىسىزلىك قىلماق، ئويلانماي ئاددىي ئىش كۆرمەك: — سادىر ياشلىق قىلىۋاتىدۇ، تاغ سۈيىنى ئېلىپ كېلىش ئۇنچىۋالا ئاسان بولسا، بۇ چاغقا ھەركىم ئېلىپ كەلمەمدۇ، — دېدى ھاشىماخۇن. * — پېقىرنى ماشىناڭغا سېلىۋالساڭ ساۋاب تاپسەن. ياشلىق قىلىپ ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىڭ مەغپىرەت بولىدۇ، — دېدى موللام ماڭا تېخىمۇ يېقىنلىشىپ.

ياشلىق II سۆپ. ... ياشقا كىرگەن؛ ... ياشتىكى: ئۇلار دىلشاتنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە، ئۇ ئىككى ياشلىق سىڭلىسىنى ئوينىتىپ ئولتۇراتتى. * شاخلىرى بەش تەرەپكە ئايرىلغان، ئالتە ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان بۇ قارىياغاچ مۇشۇ يېزا بىلەن بىر ياشلىق ئىدى. * يېڭىدىن چېچەكلەشكە باشلىغان ئالما تۈۋىدە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە ئابدۇكېرىمدىن باشقا يەنە سۇلايمان، بەكرى ۋە بۇ سەپكە يېڭىدىن قېتىلغان يىگىرمە ياشلىق مەھەممەتمۇ بار ئىدى.

ياشلىق III سۆپ. ياش بىلەن تولغان؛ ياش قاپلىغان؛ ياش ئېقىپ تۇرغان: ئايرىلدى يۇرتتىن شۇ بىر ئېغىز سۆزۈم، كەينىمدە قالدى مېنىڭ ياشلىق كۆزۈم.

ياشلىماق پ. ياش كەلتۈرمەك، ياش ئالماق، يىغلىماق: بىردەم شوپۇر دادىسىغا، بىردەم مېھرىبان ئاپىسىنىڭ تاۋۇتىغا ئېسىلىپ يىغلىغان ئوغۇل پۈتكۈل جۈمە جامائىتىنىڭ باغرىنى ئېزىپ كۆزلىرىنى ياشلىماقتا ئىدى.

ياشمان ئى. دىئال <يېم> چۇچۇتۇلگەن ياغقا ئۇۋالغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق.

ياشناتماق « ياشناتماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۈمىد ياشنىتىدۇ، غەم قاقشىتىدۇ (ماقال). * تاڭ سۈزۈلۈپ، ئەتراپقا يورۇق چۈشكەن، كېچىدىن ياغقان يامغۇر يېشىل دۇنيانى يۇيۇندۇرۇپ ياشناتقانىدى. * ئۇنىڭ بۇرۇنقى زەي سۇدەك قەدىرسىز ئۆتۈپ كەتكەن ھاياتىنى ئەمدى قايتىدىن ياشنىتىش ۋاقتى كەلدى.

ياشناشماق « ياشنىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياشنىماق پ ① ياشارماق؛ گۈل بولۇپ ئېچىلماق، چېچەكلىمەك، گۈلگە ئايلانماق، گۈللىمەك: بۈگۈن ۋەتەن گۈلزارىدا ھۆپپىدە ئېچىلىپ تۇرغان بارچە گۈللەر ئىچىدە رەيھانگۈل ئەنە ئۆزىنىڭ ئاددىيلىقى، خۇش پۇراقلىقى بىلەن تېخىمۇ كۆركەم ھۆسن ئېلىپ ياشناپ تۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. راۋاجلىنىپ تەرەققىي قىلماق، ئىلگىرى باسماق، روناق تاپماق؛ گۈللىمەك: سەن بىر چىنار، بەرگىڭدە ياشناپ تۇرغان ياپراقمەن. * قوشماق غۇنچە - چېچەكلەر، ئىككىمىزگە ئوخشايدۇ، گۈزەل ياشلىق ئۆمرىمىز، شۇ گۈللەردەك ياشنايدۇ.

ياش-ئۆسمۈر ياش ۋە ئۆسمۈر؛ ئەمدىلا يېتىلىۋاتقان، ياشلىق دەۋرىگە قەدەم بېسىۋاتقان، تېخى بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك باللار: ئەنە، مەكتەپ ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ يورۇق، ئازادە كارىدورىدا. بىنانىڭ ئىشىكلىرى ئالدىدا، ئىككى تەرىپى قېلىن دەرەخلىك، پاكىز سۈپۈرۈلگەن چوڭ-كىچىك يوللاردا، تەنتەربىيە مەيدانلىرىدا شوخ، تېتىك ياش-ئۆسمۈرلەر خىلمۇخىل پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ياشىرىشماق « ياشارماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر تاڭدا، ياشىرىشار باشقىدىن، ئۇلار ئۆسكەن گۈلشەنمۇ، ئويغىنىدۇ ناخشىدىن.

ياشىماق پ ① مەلۇم ۋاقىت ئۆمۈر كۆرمەك؛ ھايات كەچۈرمەك: كۆپ ياشىغان نېمە بىلەر، كۆپنى كۆرگەن شۇ بىلەر (ماقال). * سالاپەت-ساختىدىن ئۆمۈر كۆر ئۇزاق، سۆيمىگەچ ئەل سېنى قەدرىڭ نۆلگە تەڭ. نەزەرسىز، قەدىرسىز ئۆمرۈڭگە لەنەت، ياشايدۇ ئەبەدىي خۇش پۇراق چىمەن. ② بىرەر يوسۇندا ھايات كەچۈرمەك، بىرەر تەرزدە تىرىكچىلىك قىلماق: مەنمۇ ئەنە ئاشۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، پېنسىيىدە ياشاۋاتىمەن ۋە ئارامخۇدا

پىنسىيە تۇرمۇشىدا، يېتەرلىك ۋاقىتقا ئىگە بولۇپ، بۇ كىتابىمنى يېزىپ چىقتىم. ③ بىرەر جايدا ھايات كەچۈرۈشكە ماسلاشماق، ئادەتلەنمەك: سۇدا ياشىماق. تاغدا ياشىماق. * ئۇلار پەقەت شۇ ئابدە تۇرىدىغان تاغدىكى غارنىڭ ئىچىدە ياشاپتۇ. * — مەن ئەۋلادمۇ ئەۋلاد دەل-دەرەخ پوستىدىن ماكان تۇتۇپ ياشاپ كېلىۋاتقان قۇرت بولمەن، — دەپتۇ ئۇ گۈلگە قاراپ. ④ بىركىمگە ئەر ياكى خوتۇن بولۇپ ھايات كەچۈرمەك، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىدە بولماق: — سىز ئېنىقچە ئېنىق جاۋاب بەرمەيۋاتىسىز. ئېيتىڭا، ئىككىمىزنىڭ بىر ئائىلىدە ياشىشىمىزغا رازىمۇ سىز؟ — دېدى زۇنۇن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ. ⑤ كۆچمە. مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق، بار بولماق، ساقلانماق: كۈرەشچان تارىخىمىزغا بەتلەر ياراتقان ئازادلىق قۇربانلىرىنىڭ نامى خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ. * شائىر ۋاپات بولدى، ئەمما شائىرنىڭ شېئىرلىرى ھامان بىز بىلەن بىللە ياشايدۇ، بەلكى بۇ ئالەمنىڭ ئۆمرى بىلەن تەڭ ياشايدۇ. ⑥ بۇيرۇق پېئىلنىڭ 2-ياكى 3-شەخس فورمىسىدا، كېلىپ بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى، ئەبەدىي مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى توغرىسىدىكى تىلەكنى، شۇنداقلا ماقۇللاش، سۆيۈنۈش، شادلىنىشقا ئوخشاش ھېس-تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدۇ: ياشا ئوغلۇم خويمۇ ئىش قىلدىڭ. * ياشىسۇن خەلق! ياشىسۇن ۋەتەن!

ياشاپ بولماق ئۆمرى ئاخىرلاشماق: مەن ياشاپ بولغانمەن، مېنىڭ ئەمدىكى ئىشىم باشقىلارنى ياشىتىش.

ياشاپ كەت ① «كامال تاپ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆر، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن» قاتارلىق مەنىلەردىكى ماختاش، ئالقىش سۆزى: — ياشاپ كەت! تۇرسۇن ئەقلىڭغا بارىكاللا! — دېيىشتى ساۋاقداشلىرىم. ② تەنە قىلىپ ئېيتىلىدۇ: — ياشاپ كەت، باباتىن قىلغان گەپلىرىم بۇ قۇلىقىڭدىن كىرىپ، ئۇ قۇلىقىڭدىن چىقىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى ھېزىم بېشىنى كۆتۈرۈپ لاپپىدە ماڭا قاراپ.

ياغ ئى. چارۋا-ماللارنىڭ ئورگانىزمىدا، سۈپىتىدە ياكى بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقى، دېنىدا بولىدىغان ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا يۇمشاق، سۇيۇق ياكى قاتتىق ھالەتتە ئۇچرايدىغان ئورگانىك ماددا: قوي يېغى. زىغىر يېغى. * مەن مۇز يەپ چىقىپ گۆش يېدىم دەپ چىشمنى كولىمايمەن. سۇ ئىچىپ چىقىپ ياغ يېدىم دەپ بۇرۇتۇمنى تولغىمايمەن.

ياغ باغلىماق ياغ ئورىۋالماق، ياغ قاپلىماق: قازاننى ياغ باغلىۋاپتۇ، تازىلىۋەتمىسەك بولمىغۇدەك.

ياغ پۇراتماق دىنىي ئەقىدە بويىچە ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا-ئانا، ئۇرۇق-تۇغقان، قوۋم-قېرىنداش، پەرزەنتلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ پوشكال سېلىپ دۇئا قىلدۇرماق: شۇنداق قىلىپ ئۇلار كېلەر ھەپتىنىڭ تۆتىنچى كۈنى نىكاھ پاتىھەسى ئوقۇتۇپ، خاسىيەتلىك پەيشەنبە ئۈچۈن ياغ پۇرىتىدىغان بولۇشتى. * رەھمەتلىك دادامنىڭ سۆڭىكىنى يۆتكىگەندىن كېيىن ئازراق ياغ پۇرىتىۋەتتۇق.

ياغ تارتماق ياغلىق دانىنى جۇۋاز ياكى زاۋۇتقا سېلىپ ياغ ئالماق: ئاكام بىزگە نۇرغۇن قېتىم ياغ تارتىپ ئەكىلىپ بەردى.

ياغ تۆكۈلسە يالغۇدەك ← ماي تۆكۈلسە يالغۇدەك: ئۇ ئۆينى ياغ تۆكۈلسە

يالىغۇدەك قىلىۋېتىپتۇ.

ياغ چاينىماق لەززىتىنى، ھالاۋىتىنى كۆرمەك: تەشۋىش قىلما! سەت ئىش ئەمەس خەلقىم بىپىش، ياغ چاينىسۇن ھەركىم ئىشلەپ توغرا بىر ئىش.

ياغ چېيى <يېم> قوي يېغى سېلىنغان چاي.

ياغ سامسا <يېم> قىيمىسى قازاندا قورۇلۇپ چالا پىشۇرۇلغاندىن كېيىن خېمىر جىلتىگە تۈگۈپ، ياغدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا.

ياغ فېرمېنتى <خىم> ياغنى گىدرولىزلاپ ياغ كىسلاتاسى ۋە گلىتسېرىنغە ئايلاندۇرىدىغان بىر خىل ئېنزىم. ئۆيقۇلۇق سۈيۈقلۇقى ۋە ئىنچىكە ئۈچەيدە بولىدۇ. ئابدىمىلىك ئۇرۇقىدىكى مىقدارىمۇ بىرقەدەر كۆپ.

ياغ كۆيدۈرمەك چارۋا-ماللارنىڭ يېغىنى قازاندا قىزىتىپ ئېرىتمەك سۈيۈقلاندۇرماق: — ئون كىلوگرام قوي يېغى ئەكىلىپ كۆيدۈرۈۋالساق بولاتتى، — دېدى ئايالىم ماڭا.

ياغ كىسلاتاسى <خىم> ياغلاردا بولىدىغان بىر خىل ئۇزۇن زەنجىرلىك كاربوكسىل كىسلاتا. ئۇ گلىتسېرىن بىلەن بىرىكىپ ياغ ھاسىل قىلغاچقا، مۇشۇ نام بېرىلگەن. ئادەتتە ياغلارنى گىدرولىزلاش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ، سۈنئىي يول بىلەن سىنتېزلەشكىمۇ بولىدۇ. ئالىي ياغ كىسلاتالىرى سوپۇن، سىنتېتىك يۇيغۇ، سىلىقلىغۇچى ماددا قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ياغ مانتا <يېم> قىيمىسى قۇيرۇق مايدىن قىلىنغان مانتا.

ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ھېچقانداق خەۋپ-خەتەرگە ئۇچرىماي، ناھايىتى خاتىرجەم، ئامان-ئېسەن: بۇگۈنكى باللار خۇددى ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك راھەت ئىچىدە ياشايدۇ، ئۇلارغا ھەممە نەرسە تەييار.

ياغاچ ئى. دەرەخنىڭ، شۇنىڭدەك قۇرۇغان ۋە كېسىلگەن دەرەخنىڭ پوست ۋە يوپۇرمىقىدىن باشقا قىسمى: شۇ زاماتلا ئالۇچا ياغىچىدىن ياسالغان غاڭزىسىنى تۇتۇپ زالدا گېنېرال پەيدا بولدى. * مەن سۇدىكى ياغاچ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالدىم.

ياغاچ ئات ① <تەن> بىر خىل گىمناستىكا ئەسۋابى. شەكلى ئاتقا ئوخشايدۇ، دۈمبىسىدە ھالقا بولمايدۇ. ② <تەن> بىر خىل گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچىلەر قولى بىلەن ياغاچ ئاتقا تايىنىپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇندايدۇ. رەسمىي مۇسابىقىلەردە ئاياللار توغرىسىغا قويۇلغان ياغاچ ئاتنى، ئەرلەر ئۇزۇنىسىغا قويۇلغان ياغاچ ئاتنى ئىشلىتىدۇ. ③ رىۋايەتلەردىكى ئۇچىدىغان ۋە ياغاچتىن ياسالغان ئەپسانىۋى ئات. ④ باللارنىڭ تۇك ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان ئويۇنچۇق ئېتى. ياغاچتىن ياسىلىدۇ.

ياغاچ ئالكول <خىم> ئىسپىرتنىڭ بىر خىلى، يەنى مېتانول. ئەڭ دەسلەپتە ياغاچنى قۇرۇق ھەيدەشتىن ئېلىنغاچقا، شۇنداق ئاتالغان. ئۇ يەنە «ياغاچ ئىسپىرتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ياغاچ ئاياغ ① ياغاچتىن ياسالغان پۇت: ئۇ پۇتى سۇنۇپ كەتكەندىن كېيىن ياغاچ ئاياغ سالدۇرۇۋالغانىدى. ② پۇتقا تېڭىۋېلىپ ماڭىدىغان ئېگىز ياغاچ: قانداق

ياغاچ ئاياغ ئويۇنى ئوينمايلى، ئۆز پۈتمزسىز ئوينغىلى بولمايدۇ.

ياغاچ بەت <مەت> يۈزىگە يېزىق ياكى رەسىملەر ئويۇلغان ياغاچ مەتبەئە بېتى.

ياغاچ بوتقىسى <خىم> ياغاچ تالالىرىنى خام ئەشيا قىلىپ، ماشىنىدا ياكى خىمىيىلىك ئۇسۇل بىلەن پىشىشقلاپ ئىشلەنگەن ئۆسۈملۈك ھۈجەيرە پوستىدىن ئايرىۋېلىنىدىغان تالالىق ماددا.

ياغاچ بېشىدا سۇنماق يامان ئاقىۋەتكە دۇچ كەلمەك، ئۇچرىماق: شۇنداق قىلىپ، ياغاچ ئاخىرى سېنىڭ بېشىڭدا سۇنىدىغان ئوخشايدۇ.

ياغاچ پاختا <بوت> پاختا دەرىخى ئۇرۇقىنىڭ پوستى سىرتىدىكى تالا. يۇمشاق بولۇپ، ياستۇق، تەگلىك قاتارلىقلارغا قاچىلاپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ياغاچ پۇت ← **ياغاچ ئاياغ.**

ياغاچ تالاسى <خىم> دەرەخ تېنىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان مېخانىكىلىق توقۇلما. ئۇ ئىككى تەرىپى ئۇچلۇق، پوستى قېلىن، نەيچىسىمان ھۈجەيرە بولۇپ، كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەرنىڭ ياغىچىدا ئومۇمىي ھەجمىنىڭ 39% — 67% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ سانى ۋە توقۇلۇش ئەھۋالى ياغاچنىڭ چىڭلىقىغا بىۋاسىتە تەسىر يەتكۈزىدۇ.

ياغاچ چاق تۆمۈرچىلىكتە قول بىلەن تارتىپ ئايلاندۇرىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان چاق.

ياغاچ چۆچەك ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان چۆچەك: ئۇنىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن مۇختار ئاستا ئۆگزىدىن چۈشۈپ، سېھىرلىك ياغاچ چۆچەكنى ئېرىقتىكى سۇغا پاتۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا بىر ئەپسۇن ئوقۇپ، ئۆزىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋېتىكەن، كەمەكنىڭ شەكلىگە كىلىپتۇ. * ئۇ بالىسى ئۈچۈن بازاردىن ياغاچ چۆچەك سېتىۋېلىپ كىردى.

ياغاچ غول <بوت> ياغاچلىق قىسمى تەرەققىي قىلغان، نىسبەتەن قاتتىق بولغان ئۆسۈملۈك غوللىرى. مەسىلەن، قارىغاي، شەمشاد، تۇخۇمەك قاتارلىقلارنىڭ غوللىرىغا ئوخشاش.

ياغاچ غوللۇق چىڭگىلىك <بوت> چىڭگىلىك ئائىلىسىدىكى تىك ئۆسىدىغان كىچىك چاتقال. يىلتىزسىمان غولى ئىنچىكە بولۇپ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، غولى تىك ئۆسۈپ شاخلىنىدۇ، يوپۇرمىقى سوقىچاق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، گۈل رېتى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان، گۈلى سارغۇچ ئاق. يىلتىز ۋە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، يەل ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش ۋە يۆتەل توختىتىش رولىغا ئىگە.

ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت> غولى ياغاچلاشقان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەل-دەرەخلەر ۋە قىزىل گۈل، قەلەمپۇر قاتارلىق چاتقاللار.

ياغاچ قۇرۇلما <بىن> قۇرۇلۇشلارنىڭ كۈچ چۈشىدىغان بۆلەكلىرى ياغاچتىن ياسالغان گەۋدە قۇرۇلمىسى.

ياغاچ قۇلاق قىلغان گەپنى قۇلىقىدا تۇتمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان، گەپ ئۆتمەيدىغان: ياغاچ قۇلاق بالا. * ياغاچ قۇلاققا گەپ ئۆتمەس (ماقال). * ئابدۇراھماننى ھەممە باللار ياخشى كۆرەتتى، ئۇنىڭ گېپىگە كىرەتتى. ئەمما ئاز ساندىكى ياغاچ قۇلاقلار

بولسا، ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ، كۆرگۈلۈكىنى كۈندە مىڭ كۆرۈپ يۈرەتتى.

ياغاچ كراخمالى <خىم> دەل-دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈشىدە توپلىنىپ ساقلىنىدىغان ماددا. ياغاچ ماتېرىياللىرى ياكى ئۇنىڭ تالالىلىرىغا يىغىلىپ قالىدۇ.

ياغاچ كۆمۈرى <خىم> ياغاچنى ھاۋا ئۆتمەيدىغان شارائىتتا كۆيدۈرۈپ ھاسىل قىلىنغان كۆمۈر. قارا ۋە قاتتىق بولۇپ، نۇرغۇن تۆشۈكچىلىرى بولىدۇ. ئادەتتە يېقىلغۇ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇنى سۈيۈقلۇق ۋە گازلارنى پىلتىرلاشقا ئىشلىتىشكە ياكى قارا رەڭلىك پارتلاش دورىسى قىلىپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ياغاچ گۆر <ئارخېئول> گۆرلەرنىڭ بىر خىلى. بۇنداق گۆرلەرنىڭ ئىچى ياغاچ تىزىپ پۇختىلانغان بولىدۇ.

ياغاچ مەتبەئە <مەت> يۈزىگە يېزىق ياكى رەسىملەر ئويۇلغان ياغاچ بەت ئارقىلىق بېسىش مەشغۇلاتى ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل مەتبەئە.

ياغاچ مومى <خىم> سىر دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن ئېلىنىدىغان ماي ماددىسى.

ياغاچ مېيى <خىم> ياغاچنى قۇرۇق ھەيدەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان قارا قوڭۇر رەڭلىك، سېسىق پۇراقا ئىگە يېپىشقاق سۈيۈقلۇق. ئۇ كۆپ خىل ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى چىرىشتىن ساقلاش ۋە رودا تاللاشتا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا پاراپىن ياساشتىمۇ قوللىنىلىدۇ.

ياغاچ ئۇشتۇماق «يولى ئېچىلسۇن، پات-پات كېلىپ تۇرسۇن» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — ۋاي خۇدايىمەي، كۈن قاياقتىن چىقتى، ياغاچ ئۇشتۇيمۇ؟ — دېدى ھامام.

ياغاچ ئويما <گسەن> باسما رەسىمنىڭ بىر تۈرى، يەنى تاختىغا سىزىلغان رەسىمنى پىچاق بىلەن ئويۇپ، قەغەز يۈزىگە بېسىپ چىقىرىلىدىغان بىر خىل رەسىم.

ياغاچ-تاش ياغاچ ۋە تاش قاتارلىق ماتېرىياللار: ئابدۇللا توي تەييارلىقىدا پۇلدىن قىسىلىپ بىر ئېغىز ئۆينىڭ ياغاچ-تېشىنى سېتىپ خەجلىمەكچى بولدى. * سەمەتنىڭ ئەسلىدىكى ئۆيى چېقىلغاندا ياغاچ-تاشلىرى سايدىكى گەمىسىنىڭ يېنىغا يۆتكەپ قويۇلغانىدى.

ياغاچچى ئى. ياغاچتىن ھەر خىل نەرسىلەرنى ياسايدىغان ئۇستا: قەدىمكى زاماندا بىر ياغاچچى بىلەن بىر تۆمۈرچى بولغانىكەن. ئۇلار بىر-بىرىنى مەنسىتمەي دائىم بەسلىشىدىكەن. * ئۇ ئوغلىنى مەھەللىدىكى بىر ياغاچچى يىگىتكە شاگىرتلىققا بەردى.

ياغاچچىلىق ئى. ياغاچتىن ھەر خىل سايمان ۋە جابدۇقلارنى ياساش ۋە ئۇلارنى رېمونت قىلىش ئىشى، كەسپى: ئۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا ياغاچچىلىق قىلىپ داڭ چىقاردى. * قادىر تېخىنىڭ تۇگمەننىڭ سىخېمىسىنى ئاددىيلا قىلىپ سىزدى-دە، ياغاچچىلىق ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

ياغاچلاشماق پ <ئورم> ئۆسۈملۈك غولىنىڭ ياغاچلىق قىسمى تەرەققىي قىلىپ چىڭىماق، مەزمۇتلاشماق.

ياغاچلىق سۈپ. ياغىچى بار، ياغاچ ئورنىتىلغان: ئۇ كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قورۇق تامغا قارىدى. تام ئېگىز، يېگىرمە ئىككى ياغاچلىق سوقما تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچ قۇر كۆملاچ قويۇلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازغان، جىغان تۇتۇلغانىدى.

ياغاچلىق تالا <بوت> قوش پەللىلىك، ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كېيىنكى ياغاچلىق قىسمىدىكى تالا. ھۈجەيرىلىرى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ، ھۈجەيرە پوستى قېلىن، ياغاچلاشقان، ھۈجەيرە بوشلۇقى تار ھالەتتە بولىدۇ. ياغاچلىق تالا مېخانىكىلىق رول ئويناشتىن باشقا، يەنە زاپاس ساقلاش ۋە توشۇش رولىنىمۇ ئۆتەيدۇ.

ياغاچلىق قىسىم <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىدە سۇ ۋە سۇدا ئېرىگەن ئوزۇقلۇقلارنى توشۇش ۋە ئۆسۈملۈك تېنىنى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئۆتەيدىغان بىرلەشمە توقۇلما. ئادەتتە ئۇ توشۇغۇچى كانال، نەيسىمان ھۈجەيرە، ياغاچلىق تالا ۋە ياغاچلىق قىسىم نېپىز پوستلۇق ھۈجەيرىلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئادەتتىكى ياغاچ ماتېرىياللىرى ياغاچلىق قىسمى تەرەققىي قىلغان غولدىن ئىبارەت.

ياغاق سۈپ. ئەت قونمىغان، ئورۇق، گۆشسىز: ياغاق تاپان. ياغاق يۈز. * ئۇنىڭ يۈگلۈق ياغاق قوللىرى ئەنۋەرنىڭ كىچىككىنە بوينىغا چىرماشتى. * ئۇنىڭ پېشانىسىدە پەيدا بولغان سوغۇق تەر چېپىلداپ ئېقىپ، بۇرنىنىڭ ئىككى يېقىدىكى چوڭقۇرلۇق ئارقىلىق ياغاق ۋە كوسا ئېڭىكىگە ئېقىپ چۈشتى.

ياغاق پەردە <زوئول> سۇدا ياشايدىغان ياكى سۇدا ياشاش ئادىتى بار بەزى ھايۋانلارنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىكى تېرە پەردە. سۇ ئۈزۈش ھەرىكىتىگە پايدىلىق. قوش ماكانلىق ھايۋانلاردا، يەر بېغىرلىغۇچىلاردا، قۇشلاردا ۋە سۈت ئەمگۈچىلەردە بولىدۇ.

ياغاق تېرە ئەت قونمىغان، ئورۇق، گۆشسىز قوي ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ تېرىسى.

ياغاق جۇۋا ئورۇق قوينىڭ تېرىسىدە تىكىلگەن جۇۋا: بۇ يەر-زېمىن ياغاق جۇۋىغا ئورۇنۇپ ئىنجىقلاپ يۈرگەن دادىسىدىن سەمەتكە مىراس قالغانىدى.

ياغاق قەغەز <خىم> ئوراش، مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدىغان كالا تېرىسىگە ئوخشاش سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك بىر خىل قەغەز. چىدامىلىق بولۇپ، ئاسانلىقچە يىرتىلمايدۇ.

ياغاقلاشماق پ. ئورۇقلاپ كېتىپ، چېچى ياكى تۈكى چۈشۈپ كەتمەك: ئۇنىڭ بېشىنىڭ چوققىسى ياغاقلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئاندا-ساندىلا بىرنەچچە تال ئاق چېچى تۇراتتى.

ياغچى ئى. ياغ ساتقۇچى: — مەن ئۆزۈمنى تونۇشتۇراي، مەن ھېلىقى ھاشماخۇن تۈگمەنچىنىڭ قوشنىسى ھېپىزاخۇن ياغچى بولىمەن، — دېدى ئۇ.

ياغچىلىق ئى. ياغ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: بىزنىڭ مەھەللىدە توختى ئىسىملىك بىر بالا بولۇپ ئاتا مىراس كەسىپ ياغچىلىق بىلەن جان باقاتتى.

ياغدەك سۈپ ① ياغقا ئوخشاش، ياغقا ئوخشايدىغان: ياغدەك ئېرىپ كەتمەك. ياغدەك پارقىرىماق. ② كۆچمە. شېرىن، تەملىك؛ كۆڭۈلدىكىدەك، ناھايىتى ياخشى: ياغدەك گەپ قىلماق. ياغدەك ياراشماق.

ياغدۇرماق «ياغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىرقى كىشلەرنىڭ كۆزى ئېچىلىپ كەتتى. بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كېلىپ يازدا يامغۇر، قىشتا قار ياغدۇرۇۋاتىدۇ. * سايىم ئاغزى بېسىلماي مېنى بىرھازا

ماختىغاندىن كېيىن، يەنە بىرمۇنچە سوئاللارنى ياغدۇرۇۋەتتى.

ياغدۇرۇشماق «ياغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا روتىلاردىن چىققانلار يەر بېغىرلاپ يۈرۈپ كەتتى. قالغانلار گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئوت توچكىلىرىغا ئوق ياغدۇرۇشتى.

ياغدۇرۇلماق «ياغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۈشمەنگە ھەر خىل قوراللاردىن گويا مۆلدۈردەك ئوق ياغدۇرۇلدى.

ياغسىراتماق «ياغسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ماشىنىنى ياغسىرىتىپ قويۇپسەن، بۇنداق قىلساڭ زاپچاسلار تېزلا كاردىن چىقىدۇ، — دېدى ئۇستام قولىغا كۆلۈچ ئېلىۋېتىپ.

ياغسىراشماق «ياغسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — بىچارە باللار ئۆزۈڭدىن بېرى ياغ كۆرمەي ياغسىرىشىپ كېتىشىپتۇ، — دېدى ئاپام كۆزىگە ياش ئېلىپ.

ياغسىرىماق پ. ئۆزىدىكى ياغ ياكى ياغ تەركىبى كېمىيىپ كەتمەك، ياغسىزلىقتىن ياغقا ئېھتىياجى چۈشمەك، ياغ تەلەپ قىلماق: ئۇ مۇندىن بىر يىل ئىلگىرى قۇدرەت زورمۇزور ئىككى يۈز ئەللىك يۈەن قەرز بەرگەندە پۇلنى ئېلىۋېتىپ غەمدىن ياداپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، ياغسىرىغان چىراغدەك نۇرسىز كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغانىدى.

ياغسىز پ. يېغى يوق، ياغ قويۇلمىغان، ياغ ئىشلىتىلمىگەن، ياغلانمىغان؛ يېغى كەم: ياغسىز پولۇ. ياغسىز گۆش. * ياغسىز تائام ئېغىزغا تېتىمايدۇ.

ياغسىمان سۈپ. ياغقا ئوخشايدىغان، ياغ ھالىتىدىكى: ياغسىمان ماددىلار.

ياغسىمان ماددىلار <خىم> ھالىتى ۋە فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ياغلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان، لېكىن خىمىيىلىك تۈزۈلۈشى ياغلارغا ئوخشىمايدىغان ماددىلار. ئاساسەن فوسفاتىد بىلەن گلۇكولىپىرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەتتە ئاقسىل بىلەن بىرلىكتە بىرلەشمە تەنچە شەكىللەندۇرىدۇ. مەسىلەن، ھۈجەيرە پەردە ئاقسىلى بىرلەشمە تەنچىسى ۋە قان پلازما ياغ ئاقسىلى بىرلەشمە تەنچىسى دېگەندەك. ياغسىمان ماددىلار جانلىقلار تېنىنىڭ تۈزۈلۈشىدە ۋە ھاياتلىق پائالىيىتىنى ساقلاشتا كەم بولسا بولمايدىغان ماددىلارنىڭ بىرىدۇر.

ياغلاتماق «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەنۋەر ماشىنىنى ياغلىتىش ئۈچۈن رېمونتخانىغا ھەيدەپ باردى.

ياغلار ئى <خىم> ياغ كىسلاتاسى ۋە ئالكوگول قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان ياغ ۋە ئۇنىڭ ھاسىلاتلىرى. كۆپىنچە C، H، O قاتارلىق ئۈچ خىل ئېلېمېنتتىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى ۋە تۈزۈلۈشىدە پەرق ناھايىتى زور، لېكىن ھەممىسى سۇدا ئېرىمەيدۇ. خلوروفورم، ئېفىر، ئاتسېتون قاتارلىق قۇتۇپلۇقى بولمىغان ئورگانىك ئېرىتكۈچىلەردە ئېرىيدۇ. ياغلار ئاساسەن ياغ، ياغسىمان ماددىلار ۋە ستېرولنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ياغلاشتۇرماق «ياغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياغلاشماق ① «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەزىدە بىر-بىرىنىڭ ئېغىزلىرىنى ياغلىشىپ، بەزىدە ئۆزئارا مارىشىپ ئۆتۈشەتتى. ② ھەممە يېرىگە ياغ تەگمەك، ھەممە يېرى ياغ بولۇپ

كەتمەك: ئەركىن ياغاچ تاۋاقنى تارتىپ ئېلىپ ئىمىر باقىنىڭ بېشىغا ئاتتى. ياغلىشىپ كەتكەن شاپاق دوپپا ئۇماچقا كۆمۈلدى.

ياغلامچى ئى. چىرايلىق، سىلىق سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى ئالدىغۇچى؛ خۇشامەتچى.

ياغلامچىلىق ئى. خۇشامەتچىلىك، ئالدامچىلىق، تەخسكەشلىك.

ياغلانماق ① «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قولۇڭ ياغلانسا، دوستۇڭغا سۈۋا (ماقال). * سوغۇقۇم ئېشىپ كەتكەنلىكتىن ھەر كۈنى قۇيرۇق ياغدا ياغلىنىپ ئاپتاپقا قاقلىنىدىغان بولدۇم. ② «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر ۋاقىتتا ئويغىنىپ قارىسام، ياغلانغان چورۇقۇم غولى يوق چاپىنىمنى مېنىڭدىن سالدۇرۇپ ئېلىپ، ئۆزى يېپىنىپ راسا ئۇخلاۋېتىپتۇ.

ياغلىشاڭغۇ سۈپ. ياغ يۇققان، ياغلاشقان، ياغلىشىپ كەتكەن: ئۇ كونىراپ كەتسمۇ ھېلىغىچە تاشلىۋېتىلمىگەن، ياغلىشاڭغۇ شاپاق دوپپىسى بىلەن ئۆزىنى يەلپۈشكە باشلىدى.

ياغلىغۇ ئى. دىئال. ياغلاش، سۈرتۈپ تازىلاش ئۈچۈن چوكا ياغاچ ياكى تۆمۈرنىڭ ئۇچ قىسمىغا پاختا ياكى يۇمشاق نەرسە ئوراپ ياسالغان سايمان؛ پەلكۈچ، ماي سۈرتكۈچ.

ياغلىق I ئى ① قولنى سۈرتىدىغان بۆز، لۆڭگە، مايلىق، قول ياغلىق: تاماقتىن كېيىن ھەممىز ياغلىق بىلەن قولىمىزنى سۈرتۈپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتۇق. ② ھەر خىل رەڭ ۋە ھەر خىل پاسوندىكى باشقا ئارتىدىغان توقۇلما بۇرجەكلىك بۇيۇم: قول ياغلىقى. * يولدا ئۇچرىغان ھەممە نەرسىلەرگە تويماي قاراپ كېلىۋاتىمەن. يەر يۈزىنى دەپتىرىمىنىڭ ۋاراقلىرىدەك ئاپئاق قار قاپلىغان، دەل-دەرەخلەرنى ئانامنىڭ بېشىدىكى ئاق ياغلىقنىڭ تىۋىتىدەك قىرو باغلىغانىدى.

ياغلىق II سۈپ ① تەركىبىدە ياغ مىقدارى بار، ياغ ئېلىش مۇمكىن بولغان: ياغلىق دان. ياغلىق زىرائەت. * شال، قوناق ھەم ياغلىق دان پىشىپ كەتتى، كۈز پەسلى. غەيرىتىمىز تېخىمۇ ئېشىپ كەتتى، كۈز پەسلى. ② ياغ قويۇلغان، يېغى بار، ياغ ئارىلاشتۇرۇلغان: ياغلىق توقاچ. ياغلىق تاماق. * بۇغداي دۇنيادا ئەڭ كۆپ تېرىلىدىغان، ھەممە ئادەم كۆپرەك ئىستېمال قىلىدىغان ئوزۇقلۇق ماددىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدىن نان ۋە باشقا ياغلىق تاماقلار ياسىلىدۇ.

ياغلىق ئەبنۇس <بوت> ئەبنۇس ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. كىچىك شېخى ۋە يوپۇرماق سېپى سارغۇچ قوڭۇر بولۇپ، تۈكلۈك كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكلىدە، مېۋىسى توق سېرىق رەڭلىك. ئۇنىڭ يەنە بىر ياۋا تۈرى بولۇپ، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىپ ئېلىنىدۇ.

ياغلىق توقاچ <يېم> بولدۇرۇلغان خېمىرنىڭ تەركىبىگە ياغ ئارىلاشتۇرۇپ، گىردە چوڭلۇقىدا قىلىپ، چەككۈچ چېكىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان: تاجىنساخان ئانا ئاخشامدىن بۇ يان قىزلىرىغا لۇتپۇللا ئاكاڭلارنى يوقلاپ كېلىڭلار دەپ تاپىلاپ، ياغلىق توقاچ، كىيىم-كېچەك، بىر سېۋەت مېۋە تەييارلىتىپ، بۈگۈن سەھەردىلا ماڭغۇزماقچى بولۇپ تۇرغانىدى.

ياغلىق دان <بوت> ياغنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدىغان زىغىر، قىچا، كەندىر، زاراڭزا قاتارلىق زىرائەت

دانلىرى.

ياغلىق زىرائەت <بوت> ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ياغ مىقدارى كۆپ بولغان زىرائەتلەر. مەسىلەن، خۇاسىڭ، قىچا، دادۇر، ئابدىمىلىك، زاراڭزا، كۈنجۈت، زىغىر، ئاپتاپپەرەس قاتارلىقلار.

ياغلىق قاپاق ① مەخسۇس ياغ قاچىلىنىدىغان، ياغ ئېلىنىدىغان قاپاق: تاغار يۈدۈپ، ياغلىق قاپاق كۆتۈرگىنىچە شاكىر كىردى، گۈلەمخان ياغلىقنىڭ بۇرجىكىدە كۆز يېشىنى سۈرتۈپ شاكىرنىڭ ئالدىغا باردى. * «جاق» قىلىپ قالدى ئۇشتۇمتۇت، بىرى ماڭا ئۇرۇلدى. سۇندى ياغلىق قاپىقىم، يېغىم يولغا قۇيۇلدى. ② كۆچمە. ئەسكى نام، يامان ئاتاق: ياغ ئالسىمۇ ياغلىق قاپاق، ياغ ئالمىسىمۇ ياغلىق قاپاق (ماقال). * شۇ ۋاقىتتىكى «ياغلىق قاپاق»، ھېلىغىچە پېشانەمدىن ئېرىمەيۋاتىدۇ. * — ئۇ ھوشىغا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ھوشىغا كېلىشىگە مەن ئىشەنمەيمەن. ئۇ ئاللىقاچان بىر ياغلىق قاپاققا ئايلىنىپ كەتتى، — دېدى كېرىماخۇن ساۋىراخۇنغا.

ياغلىق ئوت <بوت> تاشلاندۇق يەرلەردە، بەزى ئېتىزلاردا ئۆسىدىغان، يوپۇرمىقىنىڭ ئۈستى يالتىراق، ئاستى كۈل رەڭ بولغان ياۋا ئوت. بۇ ئوتنى قاينىتىش ئارقىلىق سوپۇن ئىشلەشكە بولىدۇ.

ياغلىق ئۆرۈك <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، ئەتلىك، سۇ تەركىبى ئاز، تەمى تاتلىق، شىرنىلىك ۋە پارقىراق كېلىدۇ. 6-ئاي ئەتراپىدا پىشىدۇ.

ياغلىق ئۈچەي <ئانات> قوينىڭ ئىستېمال قىلىنىدىغان چوڭ ئۈچىيى.

ياغلىققارا ئى (ياغ+لىق+قارا) <بوت> كرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 5 — 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ۋە شاخلىرى قويۇق بولۇپ، ئۇششاق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. يوپۇرمىقى يولسىز. ئۇششاق گۈللەپ مېۋىلەيدۇ. چۆل ۋە ئېدىرلاردا، تاغ يېنى ۋە تاغ باغىرلىرىدا كۆپ ئۆسىدۇ، چارۋىلارنىڭ ياخشى يەم-خەشىكى ھېسابلىنىدۇ.

ياغلىقلىق سۈپ ① ياغلىقى بار، ياغلىق ئارتقان: دەل شۇ چاغدا قىزىل ياغلىقلىق ئارزىگۈل سۇنۇر بىلەن ئالمىشىپ تراكتوردا سازلىقنىڭ يېڭى نەغمىسىنى يەنە ئۆز پەدىسىگە كۆركىرەتتى. ② ياغلىق تىكىش، توقۇش ئۈچۈن لايىق كېلىدىغان، شۇنىڭغا باپ: ياغلىقلىق رەخت. ياغلىقلىق يىپ. * دىلبەر ياسىنغا ئاتاپ ياغلىق تىكىش ئۈچۈن ئاق تاۋاردىن بىر ياغلىقلىق كەستى.

ياغلىما سۈپ. چىرايلىق، سىلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەممىي ئەمەس: ياغلىما گەپ. ياغلىما تىل. * چىن مۇھەببەت ياغلىما گەپلەرنى يامان ئالىدۇ.

ياغلىما تىل ① ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىسىمۇ سىلىق ۋە چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان، كىشىلەرنى ئالدايدىغان، گوللايدىغان گەپلەرنى قىلىدىغان تىل، ئېغىز: ئۇنىڭ تۇتقۇندىن قويۇپ بېرىلىشى، ئازراق سۇنىڭ ئۆز ئىلكىگە ئۆتۈشى، ياغلىما تىلدىن تۆكۈلگەن تەسىرلىك سۆزلەر ئاخىر تاۋار پەردىگە ئايلاندى. ② كىشىلەرنى ئالدايدىغان، گوللايدىغان، گەپ-سۆز، ياغلىما گەپ: ئۇ ياغلىما تىللارنى ياغدۇرۇۋەتتى. * شۇنىڭ

بىلەن ئۇ يەنە ياغلىما تىللىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ياغلىما چۆپ <يىم> چۆپنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە خېمىرى نېپىز يېيىلىپ، ئالىقانىدەك چوڭلۇقتا كېسىلىپ، سۇدا پىشۇرۇلغاندىن كېيىن سۇزۇۋېلىنىپ، ياغدا مايلاپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

ياغلىما سۆز ← **ياغلىما گەپ**: كىيىكچاق ئىشىكىنىڭ يوچۇقىدىن بۆرىنىڭ ياۋۇزلۇق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ياغلىما سۆزلىرىگە چىنپۈتمەپتۇ. * قانداقتۇر بىر ۋاراق قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى ئاستىرتتىن كۆزىتىۋاتقان لى كېچاڭ ئەھۋالنى پەملىدى-دە، ياغلىما سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ياغلىما گەپ ئەمەلىيەتتىن يىراق، ئەمما كېلىشتۈرۈپ ھىيلە بىلەن ئېيتىلغان، ئادەمنى ئالدايدىغان، گوللايدىغان مەزمۇنغا ئىگە بولغان سىلىق تەلەپپۇزدىكى گەپ-سۆز: ئەمدى سۈكۈت قىلىپ جىم تۇرۇۋېلىشقىمۇ، چىرايلىق ياغلىما گەپلەر بىلەن ئالداپ، ئۇلارنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سېلىشقىمۇ بولمايتتى. * — زۇللا ئاشۇنداق ياغلىما گەپلەر بىلەن قارا ياغلىقنىڭ بۇرۇتىنى يېكەندە ئېلىپ يۈرۈۋاتىدۇ! — دېدى نەسىرەم تەنە بىلەن.

ياغلىما گەپ قىلماق ئەمەلىيەتتىن يىراق، ئادەم ئالدايدىغان ئەمما كېلىشتۈرۈپ ھىيلە بىلەن ئادەم ئالدايدىغان سىلىق ئېيتىلىدىغان گەپ-سۆزلەرنى دېمەك: ئۇنىڭ مۇنداق ياغلىما گەپلەرنى قىلىشى ئادەمنى ھەيران قالدۇراتتى.

ياغلىماق پ. ياغ سۈركىمەك، ياغ بەرمەك، ياغ قۇيماق: بۇ كىتابقا كېسەل ئادەمنى ياغلاش، دورا سۈركەش، مەلھەم چاپلاش، ھەمەلچە ئۇسۇللىرىمۇ يېزىلغان.

ياغلىمچى ئى. سىلىق، چىرايلىق، ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەممىي بولمىغان گەپ-سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى ئالدىغۇچى كىشى: — ئۇنداق ياغلىمچىنىڭ ئىسمىنى ئىككىنچى ئېغىزىڭغا ئالغۇچى بولما! — دېدى دادام خاپا بولۇپ ماڭا. // ئۇ گومىنداڭنىڭ ياغلىمچى ئاقساقاللىرىنى كونا سىياسەتۋازلىرىنى ياخشى كۆرمەيتتى.

ياغلىمچىلىق ئى. سىلىق، چىرايلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەممىي بولمىغان گەپ-سۆزلەرنى قىلىپ، باشقىلارنى ئالداش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: — «دوستلۇق ئۈچۈن!»، «سالامەتلىك ئۈچۈن!» دىن ئىبارەت دەبدەبىلىك ۋە تىل ياغلىمچىلىقلار ئەخمەدىنىڭ ئېغىزىدا پات-پات تەكرارلىنىپ تۇراتتى.

ياغلىملىق «ياغلىما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تىل ياغلىملىق قىلماق.

ياغما ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ XI ئەسىردە ئۆتكەن بىر قەبىلىسى.

ياغماق پ ① ئۈستى-ئۈستىلەپ چۈشمەك، تۆكۈلمەك، قۇيۇلماق: بەرىكەت ياغماق. قامچا ياغماق. قار ياغماق. * يامغۇر ياغدى-ياغ ياغدى، قار ياغدى — نان ناغدى (ماقال). * سەلدەك يامراپ قۇيۇلۇۋاتقان يامغۇر ھېچ توختىماي ياغماقتا ئىدى. * سام جادۇگەر سېھىر قىلىشقا كىرىشتى. دەھشەتلىك قارا بورانلار پەيدا بولدى، ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ، مۆلدۈر، قارلار يېغىشقا باشلىدى. ② ئىپادىلەنمەك، كۆرۈنمەك، بىلىنمەك، چىقماق، ئۆرلىمەك، جىلۋىلەنمەك: كۈلكە ياغماق. لەنەت ياغماق. * چىرايىدىن توپا يېغىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن مۇئەللىم بىر ئېغىز گەپ قىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ قورسىقى نەچچە قېتىم كورۇكراپ بولاتتى. * تەلەتىدىن

دەھشەت يېغىپ تۇرغان ئوفتسېر ئۇنىڭغا ئۇزاق قاراپ چىققاندىن كېيىن، بىر قېشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ ئاقلىبەگكە سوئال بېرىشكە باشلىدى. ③ كۆچمە. ئارقا-ئارقىدىن، ئۇستى-ئۇستىلەپ، توختىماي، ئۈزۈلمەي كەلمەك، كېلىپ تۇرماق: ئۆتكەن ھەپتە بىزنىڭ ئۆيگە مېھمان يېغىپ كەتتى.

ياغى ئى. تارس. دۈشمەن: – سامانىيلار بىزگە ياغى تۇرسا، ئۇ ياقتىن بىزگە ياخشىلىق كېلەرمۇ؟ – دېدى سۇتۇق بىرئاز چۆچۈگەن ھالدا قوشۇمىسىنى تۈرۈپ.

ياغىلىق ئى. تارس. دۈشمەنلىك: – ئۇ بىزگە ياغىلىق قىلسا، بىزمۇ ئاڭا ياغى. ياغىغا باش ئېگىش-گۇناھ، بەگ بىلگە، بۇنى بىلىشىڭىز كېرەك! – دېدى باتۇر تاغا پەس، لېكىن كەسكىن ئاۋاز بىلەن.

ياق I ئىم. بولماسلىق، رەت قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: – ياق مۇئەللىم، بۇنداق قىلسىڭىز بىز خىجىل بولۇپ قالىمىز، – دېدى سىدىق. * – بىزلەرنى تونۇدىڭىزمۇ؟ – دەپ سورىدى ئۇلار. – ياق، سىلەر كىم بولسىلەر، – دېدىم جاۋاب بېرىپ.

ياق دېمەي رەت قىلماي، قارشىلىق كۆرسەتمەي: – قىزىم، ياق دېمەي، بىر سۆزلىشىپ باقسىلا، – دېدى لەيلىخان. * قارىغۇ يېتىلىگەن يېرىڭگە ياق دېمەي مېڭىۋېرىدۇ.

ياق II ئى ① تەرەپ، تامان: ئۇ ياق-بۇ ياق. * شۇ ئاندا ئەل ئىچىدىن ۋاڭ-چۇڭ كۆتۈرۈلدى، ئالدى ياقتىن يەنە بىر تۈركۈم لەشكەر چىقىپ كەلدى. * تۇرسۇننىڭ كۆزلىرى داۋۇتنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، دەررۇ سالاملاشتى، كېيىن باشقا ياققا بۇرۇلدى. ② كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن كېلىپ ئادەملەرنى سىپايە ئاتاپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: – بۇ ياق ئالىقانات يەن چىڭ دېگەن بولىدۇ، – دېدى لىۇ بېگىم.

ياقا I ① ئى. قىرغاق، بوي، لەپ، ساھىل: ئۇلار تاماقلارنى يانچۇقلىرىغا سېلىۋالدى، جۇۋىلارنى كېيىشتى، كېيىن ماشىنىنى ئىتتىرىپ، يارنىڭ ياقىسىغا ئەكىلىشتى. * تۈمەن دەرياسىنىڭ ياقىلىرىدىكى سۇۋادان تېرەكلەر ئارىسىدىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاي گوياكى ئەۋلىيا ئاتىغا قاراپ كۈلەتتى. ② سۈپ. ئۆزى تۇرغان جايدىن يىراق، ئۆزگە، يات، چەت: ياقا يۇرت. * ياقا يۇرتقا چىقىپ كەتمەك. ③ ئى. كۆچمە. بىرەر خەۋپلىك، ھالاكەتلىك ۋەقە، ھادىسىنىڭ باشلىنىشىغا، سادىر بولۇشىغا ئاز قالغان ۋاقىت، پەيت، ھالەت: – مۇختەر ئۆلدى، سادىقمۇ ئۆلۈم ياقىسىدا، ئەمدى سىز بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق، – دېدى ئاتابېك ھامىدنىڭ قولىدىن تۇتۇپ.

ياقا يۇرت ئۆزى تۇرغان جايدىن باشقا، ئۆزگە، يات، چەت يۇرت: بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان كىشىلەر قىزلىرىنى ياقا يۇرتلارغا يوشۇرىدىغان بولۇپ قېلىپتۇ. * ئۇلار ئۈچ يىل ياقا يۇرتلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، ئازادلىق تېڭى ئاتقاندىلا ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلەلىدى.

ياقا II ئى <كي> كۆڭلەك ۋە چاپان قاتارلىقلارنىڭ بويۇن ئورنى ئۈچۈن چىقىرىلغان قىسمى ۋە ئۇنىڭغا بىرىكتۈرۈپ تىكىلگەن رەخت: پوقاققا ياقا ياراشماس (ماقال). * ئاتىسى ئۆلگەننىڭ يەتتە يىل ياقىسى يىرتىق (ماقال). * ئىت ئېتەكتىن ئالار، خوتۇن ياقىدىن (ماقال). * چىرايلىق كىيىنگەن، چاچلىرى ۋە ياقىلىرىغا ئەتىر

سىپىۋالغان مەنسۇر قىزغا مۇرىسىنى تەگكۈزۈپ مېڭىشقا تىرىشىپ، ھە دەپ سۆزلەپ باراتتى.

ياقا پەشكە ئايلانماق يۇقىرى-تۆۋەن تەبىقىنىڭ ئورنى، تۇرمۇش شارائىتى ئاستىن-ئۈستۈن بولماق: سىلەردىمۇ پات-يېقىن، ئۆركەش ياساپ زور ئېقىن، پەشكە ئايلىنىپ ياقا، ئارزۇيۇڭلار كۈلدۇ.

ياقا تۇتۇشماق ← ياقا سىقىشماق: يا كېيىندىكىلەر قىرغاققا چىقالمايتتى، يا قىرغاقتىكىلەر كېمىگە چۈشەلمەيتتى. بىرلىرى كانىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىرىشاتتى، بىرلىرى ئۆزئارا ياقا تۇتۇشاتتى.

ياقا سىقىشماق بىر-بىرىنى بوغۇشۇپ ئۇرۇشماق، مۇشتلاشماق: بۇندىن ئىلگىرى ئىناق ئۆتۈشىدىغان، قولاققا ئېغىز يېقىپ سۆزلىشىدىغان ئەر-خوتۇن كۈن بويى بىر-ئىككى قېتىم ياقا سىقىشىدىغان، ئۆينى بېشىغا كىيىپ تىللىشىدىغان بولۇپ قالدى.

ياقا يىرتماق باشقىلار ئۈچۈن جان كۆيدۈرمەك، ئاۋارە بولماق، جاپا چەكمەك: ئۇ بۇ كۈنلەردە كەمبەغەللەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

ياقىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۈچماق ياقىسىغا ئېسىلماق، ياقىسىغا ئېسىلىپ جېدەل چىقارماق: خوتۇنى ئۇنىڭ ياقىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۈچماقتا ئىدى. چىرايى توپىدەك تاتىرىپ كەتكەن ئابلىز قارى نېمە دېيىشىنى بىلمەي دۇدۇقلايتتى.

ياقىسىدىن ئالماق ئۇرۇشقا تەييارلانماق، ئەدىپىنى بېرىشكە باشلىماق: خوتۇن ياقىدىن ئالار، ئىت ئېتەكتىن (ماقال). * مانتىخانىنىڭ خوجايىنى ئېيىقتەك بەستلىك كەلگەن مولۇن كۆز مامۇت دوكار مەشۇرنى دۇكاندا كۆرۈپلا تېخى ئۇچۇق-يورۇق بولمىغان ھېساب-كىتابتىن بىر تۇرتەك پۇلنىڭ ئېتىنى چىقىرىپ ياقىسىدىن ئالدى.

ياقىسىغا ياماشماق قىلغان گەپ-سۆزنى دەستەك قىلىپ، چاپلىشىۋالماق: ئۇ ھە دېگەندىلا ياقامغا ياماشقىلى تۇردى.

ياقىسىنى تۇتماق ھەيران بولۇپ تووۋا قىلىشقا ئىشارە قىلىنىدىغان ئىبارە: ئېڭىشىپ تۇرغان خەلقلەرنىڭ بەزەنلىرى بېشىنى لىڭشىتاتتى، بەزەنلىرى ياقىسىنى تۇتۇپ بىر-بىرىگە قارىشاتتى.

ياقىسىنى چىشلىمەك بىرەر ئىشقا نىسبەتەن ھەيران قالماق، تووۋا قىلماق؛ پۇشايمان قىلىپ قالماق: تۇغقانلار ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھەيران قالغىنىدىن ياقىسىنى چىشلىشىپ، چۇۋۇلدىشىپ كېتىشتى.

ياقا III ئى. دىئال. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاگلىماق پ. دىئال. ئىرغاڭلىماق، چايقالماق.

ياقا-ياۋان دىئال. چەت-ياقا.

ياقتۇرماق I «ياقماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت ياقتۇرماق. چىراغ ياقتۇرماق.

ياقتۇرماق II «ياقماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قىزنى بىرقانچە قېتىم كۆرۈپلا ياقتۇرۇپ قالغان قۇناخۇن سوۋلايمانغا ئېلىپ بېرىمەن دەپ ئەلچى ئەۋەتتى.

ياقتۇرماق III «ياقماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىسى پاتمىخانىغا سامسا ياقتۇرۇپ، ئۇن سامسىنى تاللاپ بېلىمگە تۈگۈپ، چۈش بىلەن تەڭ ناھىيە بازىرىغا باردىم.

ياقتۇرۇشماق I «ياقتۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆي ئىگىسىنى بۇيرۇپ مەشكە ئوت ياقتۇرۇشتى. * قاراقچىلار يەر ئاستى ئۆيىگە چىراغ ياقتۇرشتى.

ياقتۇرۇشماق II «ياقتۇرماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باشقىلارمۇ بىرەر ھادىسىگە يولۇقۇپ قالارمىكىن دەپ ئۇنىڭ بېرىشىنى ياقتۇرۇشمىدى.

ياقتۇرۇشماق III «ياقتۇرماق III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سەپەر ئۈچۈن نان ياقتۇرۇشتى.

ياقتۇرۇلماق I «ياقتۇرماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياقتۇرۇلماق II «ياقتۇرماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياقتۇرۇلماق III «ياقتۇرماق III» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياقلاتماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياقلاشماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دوكتۇرلۇق دىسسېرتاتسىيىلىرىنى ياقلاشماقچى بولۇشقاندا تۇيۇقسىز بىر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى.

ياقلانماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياقلىغۇچى ئى ① تەرىپىنى ئالغۇچى، قۇۋۋەتلىگۈچى، ھىمايە قىلغۇچى كىشى؛ ئاقلىغۇچى: ئۇمۇ مېنى ياقلىغۇچىلارنىڭ بىرى ھېسابلىناتتى. ② مەخسۇس يىغىلىشتا مۇھاكىمىگە قويۇلغان ئىشنى ماقۇللىتىپ مۇناسىپ دەرىجىدە ئۇنۋان ئالغۇچى: ۋاقىت توشقانلىقىنى ئىپادىلەپ قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەن تەڭ دىسسېرتاتسىيە ياقلىغۇچىلار زالغا يىغىلىشقا باشلىدى.

ياقلىما رەۋ. تەرەپتىن، جەھەتتىن، تامانىدىن: ئىككى ياقلىما. ھەر ياقلىما.

ياقلىماق پ ① تەرىپىنى ئالماق، قۇۋۋەتلىمەك، قوللىماق، ھىمايە قىلماق: بەزىلەر ئىلگىرى قۇلدارلارنى قانداق چىڭ تۇرۇپ ياقلىغان بولسا ھازىرمۇ ئەڭ ئەشەددىي ئەزگۈچى زېمىندارلارنى، پۇلدار بايلارنى شۇنداق ياقلىماقتا. * «نەزەربىيچىلەر» سۆزى قۇتلۇقتا دادىسىنى ياقتۇرمىغاندەك تەسىر بەردى ۋە دەرھال دادىسىنى ياقلاش نىيىتىگە كەلدى. ② ئىلمىي ئىشتا بىرەر تېما ياكى كۆز قاراشنى تولۇق دەلىللەپ، شەرھلەپ چىقماق، ئۇنىڭ شۇنداقلىقىنى ئىسپاتلىماق: دىسسېرتاتسىيە ياقلىماق. ③ تەرەپكە بۆلۈنمەك: — ئۇنداق گۇمانلىق ئادەمنىڭ زادى ئىزىنى يوقاتماسلىق كېرەك، تېز بارغىن، ھەلەكنى تېپىپ ئىككى ياقلاپ ئىزلەڭلار، — دېدى تىلەك جۇمەگە.

ياقلىملىق سۈپ. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «خىل تەرەپلىك» دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ: بىر ياقلىملىق. * ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قانداقتۇر بىر خىل قورقۇنچلۇق ئىككى ياقلىملىق خاھىشى باردەك سېزىلەتتى.

ياقما سۈپ. ياقىدىغان، يېقىپ پىشۇرۇلىدىغان: ياقما كاۋاپ.

ياقما كاۋاپ <يېم> تونۇر قاتارلىقلارغا يېقىپ پىشۇرۇلىدىغان كاۋاپ: خوتەننىڭ ياقما كاۋىپىنى بىر قېتىم يەپ قالغان ئادەم ئۇنىڭدىن ئۈمىد ئۈزەلمەيدۇ.

ياقماق I پ ① تۇتاشتۇرماق: تونۇرغا ئوت ياقماق. كۆجە ياقماق. * مالنى تاپقان باقسۇن، ئوتۇننى چاپقان ياقسۇن (ماقال). * قۇدرەت يېڭىلا ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ تۇرۇپ، سوئال نەزىرى بىلەن يىگىتلەرگە قاراپ قويدى. ② نۇر، يالقۇن، يورۇقلۇق ھاسىل قىلماق، يورۇتماق، ياندۇرماق: گۈلخان ياقماق. چىراغ ياقماق. شام ياقماق. * ئۇلار ئۆيگە

كىرگەندە، بىرەيلەن ئېلېكترنى يېقىۋەتتى. ئۆينىڭ ئىچى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى.

ياقماق II پ ① دىلغا، خاھىشىغا ماس، مۇناسىپ، باپ، خوپ كەلمەك، ماقۇل كۆرمەك، يارىماق؛ مىجەزىگە خىل كەلمەك، توغرا كەلمەك: ئاينىڭ يورۇقى ئوغرىغا ياقماس (ماقال). * كۆڭلۈڭگە ياقمىسا، كۆزۈڭگە ياقماس (ماقال). * ئەلگە ياققان خار بولماس (ماقال). * بەرگەن ئالغانغا يېقىپتۇ بەرمىگەن دەريادا ئېقىپتۇ (ماقال). * قولۇمدىن كەلگىنى كۆڭلۈمگە ياقماس، كۆڭلۈمگە ياققىنى قولۇمدىن كەلمەس (ماقال). * بۇ مەسلىھەت بايغا بەكمۇ يېقىپتۇ ۋە قوشنىسىدىن تېزرەك شۇنداق قىلىپ قويۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ. * بۇ ۋاقىتتا ھاۋا ياقماي، قۇسۇق كېسىلى پەيدا بولۇپ كېتىپ، ئۆلگەنلەرمۇ جىق ئىدى. ② پايدا قىلماق، خىل كەلمەك: بۇ دورا ماڭا ياقمىدى.

ياقماق III پ ① بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىگە يېقىن ئەكىلىپ تەگكۈزمەك، چاپلىماق: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقنى قۇلاققا ياق (ماقال). * شۇ چاغدا كەنجى ئوغۇل تامنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئانىسىنىڭ مەڭزىگە مەڭزىنى يېقىپ «ۋاي ئانام» دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ② بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىنىڭ يۈزىگە چاپلاپ تۇرغۇزماق: نان ياقماق. * ناننى تونۇرغا ياق، ئاتنى ئوقۇردا باق (ماقال). * مەنمۇ چوڭ بولارمەن، تامغا تېزەك ياقارمەن (ماقال). * قۇشناچىم كىر يۇغان ياكى نان ياققان چاغلاردا موللام ئىككى بالىنى ئۆيىگە ياردەملىشىشكە ئەۋەتەتتى. ③ سۈركەپ، چېپىپ مەلۇم ئىز قالدۇرماق، پەيدا قىلماق: قوللىرىڭغا خىنە يېقىپسەن قىرمىزى، لالە ئىرۇرسەن موللا ھاپىزنىڭ قىزى.

ياقسام تۇتارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ ← ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ: — سەن ياقسام تۇتارمۇ، كومسەم پىشارمۇ دېمەستىن توغرا كېسەرلىك قىلمىساڭ بولمايدۇ، — دېدى مەنسۇر ئەكبەرگە.

ياقۇت I ئى (ئە) ① <كېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى Al_2O_3. بەزىدە تەركىبىدە ئاز مىقداردا تۆمۈر، تىتان ياكى خروم قاتارلىقلار بولىدۇ. ئۈچ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستالى كۆپىنچە بەل دۇمبىقىغا ئوخشايدۇ، قۇراشمىسى دانىچە، زىچ كاللەك ھالەتتە بولىدۇ، رەڭگى ئادەتتە كۆكۈچ كۈل رەڭ ياكى سارغۇچ كۈل رەڭ، سۈزۈك ھەم تەركىبىدە ئاز مىقداردا خروم بولغان قىزىل رەڭلىكلىرى قىزىل ياقۇت، سۈزۈك ھەم تەركىبىدە تىتان بولغان كۆك رەڭلىكلىرى كۆك ياقۇت دېيىلىدۇ. تەركىبىدە تۆمۈر بولغانلىرى قوڭۇر؛ مانگان بولغانلىرى ئەترگۈل رەڭدە بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 9؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.95 — 410. ② ئايالللارنىڭ ئىسمى.

ياقۇت II ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ياقۇت تىلى <تىل> ياقۇتلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار تۈركۈمىگە كىرىدۇ. روسسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ ياقۇتىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە قوللىنىلىدۇ.

ياقۇتچە ① سۈپ. ياقۇت خەلقىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ياقۇتچە ئادەت. ياقۇتچە ئۇسسۇل. ② ئى. ياقۇت تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ ياقۇتچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ياقۇت تىلىنى ئىشلىتىپ، ياقۇت تىلىدا: ئۇلار ياقۇتچە سۆزلىشىپ كەتتى.

ياقۇتلار ئى <ئىرق> ياقۇت مىللىتى، ياقۇت خەلقى. ئۇلار ياقۇتىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ياقۇتلۇق سۈپ. ياقۇتى بار، ياقۇت ئورنىتىلغان: نۇسرەت تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن ئۈزۈكنى ئېلىپ بارمىقىغا سالدى-دە، كېيىن ئۆزىنىڭ ئاق ياقۇتلۇق ئۈزۈكىنى چىقاردى.

ياقىسىز سۈپ. ياقىسى يوق، ياقا ئورنىتىلمىغان: ياقىسىز كۆڭلەك. ياقىسىز يەكتەك.

ياقىلاتماق «ياقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازادە، يورۇق بۆلۈمنىڭ تام ياقىلىتىپ قويۇلغان كىرىسلولىرىدا بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە قاتناشقان بارلىق خادىملار ۋە ئىدارە باشلىقلىرى ئولتۇراتتى.

ياقىلاشماق I «ياقىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياقىلاشماق II پ. ياقا بوغۇشۇپ ئۇرۇشماق، مۇشتلاشماق، ياقا تۇتۇشماق، ياقا سىقىشماق: ئۇ ئېرى بىلەن ياقىلىشىپ قالسا، ئېرىنىڭ يۈزسىزلىك قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىدى.

ياقىلىق سۈپ ① ياقىسى بار، ياقا ئورنىتىلغان: ئەغزەمنىڭ بويى ئىلگىرىكىدىن يەنىمۇ ئۆسكەن بولۇپ، ئۇچىسىغا يالاڭ چاپان، ئىچىدە ئۆرە ياقىلىق ئاقۇچ كۆڭلەك بار ئىدى. * مېھمانخانىدا ئۈچ يىلدىن بېرى تاماكا يوپۇرماقلىرى سېلىپ ساقلانغان مەخمەل ياقىلىق، ئۆگۈپ كەتكەن ۋە مودىدىن قالغان غەلىتە فراكلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ② ياقا تىكىش ئۈچۈن لايىق كېلىدىغان، باپ كېلىدىغان، ياقا تىكسە بولىدىغان: ئوغلۇمنىڭ يۇقىرىقى كالپۇكىنىڭ ئۈستىدە خۇددى كىچىككىرەك بىر ياقىلىقنى بېكىتىپ قويغاندەك قويۇق قاپقارا بۇرۇت بار ئىدى.

ياقىلىماق پ. تام، يول، دەريا، ئۆستەڭ، قاتارلىقلارنى بويلاپ ماڭماق، يۈرمەك: سۇ ياقىلىماق. دەريا ياقىلىماق. * تام ياقىلىساڭ تام باسار (ماقال). * ئايپاشا تۇرسۇنغا قاراپمۇ قويماي قىر ياقىلاپ كېتىپ قالدى. * نادەم مەكتەپ قورۇسىغا يېتىپ كېلىپ، تۆت ئەتراپقا تازا زەن سېلىپ قاراپ چىقتى-دە، ئاندىن تام ياقىلاپ قاراڭغۇ دېرىزە تۈۋىگە كەلدى.

ياقىماق پ. دىئال. چايقىماق، يۇماق.

ياق-ياق «ياق I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: – ياق-ياق، ھېچنېمە يېمىدىم، – دەپ كۆڭلىكىنى چۇشۇرۇپ، تومپىيىپ تۇرغان قورسىقىنى يېپىۋالدى ئەركىن.

ياكسا I سۈپ (سانس) <دىن> ئادەم يەيدىغان، ئادەمخور.

ياكسا II ئى <جۇغ> ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

ياكسا ئۇرۇشى <تارىخ> XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا چىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن چارروسىيە ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇش. بۇنىڭدا، چىڭ ھۆكۈمىتى قوشۇنلىرى شەنخەيگۈەندىن كىرگەندە، چارروسىيە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىي رايونىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن ھەمدە ياكسا

قاتارلىق جايلارنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۋالغان. 1685-ۋە 1686-يىللىرى پادىشاھ كاڭ شىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە چىڭ قوشۇنلىرى ياكسانى ئىشغال قىلىۋالغان روسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلغان. روسىيە قوشۇنلىرى ئېغىر چىقىم تارتىپ، جۇڭگو، روسىيە ئىككى دۆلەتنىڭ شەرقتىكى چېگرا مەسىلىسىنى سۆھبەت ئارقىلىق ھەل قىلىشقا قوشۇلۇشقا مەجبۇر بولغان.

ياكور ئى (ر) <فىز> ئېلېكتر ماشىنىسىدىكى ئېنېرگىيە ئالماشتۇرىدىغان ئورۇن، يەنى ئېلېكتر ماشىنىسىنىڭ مۇھىم بۆلەكلىرىدىن بىرى. ئۇ ئورام گورۇپپىسى بىلەن كرېمنىيلىق پولات پلاستىنكىلارنى قاتلاشتىن ياسالغان تۆمۈر ئۆزەكتىن تۈزۈلىدۇ.

ياكى باغل. سۆز، سۆز بىرىكمىلىرىنى ۋە جۈملىلەرنى بىر-بىرى بىلەن باغلايدىغان تاللاش باغلىغۇچىسى: شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلار ئۇلاغقا مىنىپ ياكى رېزىنكا چاقلىق ئېشەك ھارۋىلىرىدا ئولتۇرۇپ ئايىغى ئۈزۈلمەي شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتاتتى.

ياكى ئۆلۈم ياكى كۆرۈم ← **يا ئۆلۈم يا كۆرۈم**: ئۇلۇغ ئاللانىڭ نامىنى زىكىر قىلدىم ياكى ئۆلۈم ياكى كۆرۈم دېدىم-دە، يۇرتداشلارنىڭ مۇھەببىتى غالىب كەلدى.

ياڭ ئى <فىز> ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى، تولۇق ئىسمى توماس ياڭ.

ياڭ تەجرىبىسى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ ئىنتېرفېرېنسىيە ھادىسىسىنى كۆزىتىدىغان بىر خىل تەجرىبە. بۇنى 1801-يىلى ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى توماس ياڭ لايىھىلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نامىدا ئاتالغان.

ياڭاق I ئى <بوت> ① ياڭاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى ئېللىپس شەكلىدە، ئۇچكىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە بولىدۇ. سىرتقى مېۋە شۆپۈكى سىلىق، ئىچكى مېۋە شۆپۈكى قاتتىق ۋە بۇدۇر-بۇدۇر بولىدۇ. ياغىچى مەزمۇت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھەر خىل ئۆي جاھازلىرى ياسىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ مېغىزى ئىستېمال قىلىنىدۇ. ياغىمۇ تارتىلىدۇ، دورا قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياڭاق چىيى <يېم> يانجىپ يۇمشىتىلغان ياڭاق مېغىزىنى سېلىپ ئەتكەن چاي.

ياڭاق سامسىسى <يېم> ياڭاق مېغىزىنى ئېزىپ، پىياز بىلەن ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق قىيما قىلىپ تۈگۈلگەن سامسا.

ياڭاق مېغىزى كۆملىچى <يېم> گۆشكە ياڭاق مېغىزىنى ئېزىپ ئارىلاشتۇرۇپ، ياغدا پىشۇرۇلىدىغان كۆمىلاچ.

ياڭاق II ئى ① <ئانات> قۇلاقنىڭ ئالدىدىكى چاچ ئۆسكەن جاي. ② <مۇز> قوۋۇزنىڭ چالغاندا چىشلەپ تۇرىدىغان ئىككى يان بۆلىكى. قوۋۇزدا بىر جۈپ بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا تىل بولىدۇ.

ياڭاقزار ئى. ياڭاق دەرىخى تىكىلگەن، ئۆستۈرۈلگەن جاي؛ ياڭاقلىق: مەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ياڭاقزارغا يېتىپ كەلدىم.

ياڭاقلىق ① سۈپ. ياڭاق دەرىخى بار، ياڭاق دەرىخى كۆپ تىكىپ ئۆستۈرۈلگەن،

ياڭاق تىكىلگەن: ياڭاقلىق باغ. * «جىنازا» مۇ جان-جەھلى بىلەن چىپىپ يەنە تورۇق بىلەن تەڭلىشىپ قالدى، ئەنە بەكرىكامنىڭ ياڭاقلىق ھويلىسىمۇ غۇۋا كۆرۈندى. ② ئى. ياڭاق كۆپ تىكىلگەن يەر، ياڭاق كۆپ ئۆستۈرۈلگەن، ياڭاق ئاساس قىلىنغان باغ: گاھىدا بۇغدايلىق، گاھىدا ياڭاقلىق كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولاتتى.

ياڭپايلى ئى. دىئال. يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭتاۋ ئى (خەن) <بوت> ① ئاچچىقئۇت ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە. گۈل تاجى ياپراقچىسى ئاق ياكى سۇس سۆسۈن. گۈل كاسىسى قىزغۇچ سۆسۈن، شىرنىلىك مېۋىسى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، يېشىل ياكى سېرىق رەڭدە بولىدۇ، بەش تال قىرى بار، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياڭجىنباڭ ئى (خەن) <تىل> ← **ياڭجىنباڭ ئىنگلىز تىلى.**

ياڭجىنباڭ ئىنگلىز تىلى <تىل> جاھانگىرلار ئېلىمىزگە تاجاۋۇز قىلغان مەزگىللەردە، دېڭىز بويلىرىدىكى سودا پورتلىرىدا قوللىنىلغان بىر خىل شالغۇت تىل. بۇ تىلدا ئىنگلىز تىلىنىڭ سۆزلۈكى، خەنزۇ تىلىنىڭ گراماتىكىلىق قائىدىلىرى كۆپرەك قوللىنىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا خەنزۇچە، ئىنگلىزچە سۆزلەر ئارىلاشتۇرۇلۇپ قوللىنىلغان ئەھۋالمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ خىل شالغۇت تىل بەلگىلىك ئىجتىمائىي شارائىتنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئاساسەن سودىگەرلەر ئارىسىدا قوللىنىلغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە سۆز بايلىقى ناھايىتى كەم بولۇپ، ئازادلىقتىن كېيىن ئاساسەن قوللىنىلمايدىغان بولدى.

ياڭخۇي ئى <مات> جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ماتېماتىكا ئالىمى.

ياڭخۇي ئۈچ بۇلۇڭى <مات> جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ماتېماتىكا ئالىمى ياڭخۇي يازغان «توققۇز بابلىق ئارىفمېتىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈش» دېگەن ئەسەردە ئىككى ئەزالىق يېيىلمىسىنىڭ كوئېففىتسېنتلىرىنى ھېسابلاش جەدۋىلى بېرىلگەن. كېيىنكىلەر ئۇنى «ياڭ خۇي ئۈچ بۇلۇڭى» دەپ ئاتىغان.

ياڭراتقۇ ئى <فىز> ئاۋازنى چوڭايتىپ، ئاۋاز ئۈنۈمىنى ياخشىلاپ بېرىدىغان ئېلېكترونلۇق قۇرۇلما: ئۈنئالغۇنىڭ ياڭراتقۇسى.

ياڭراتماق «ياڭرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالقىش ياڭراتماق. ناخشا ياڭراتماق. * مەشرەپ قايناپ كەتتى، داپ، راۋاب، ساپايىنىڭ ئاۋازى ساتارنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ گۈمبەزنى، گۈمبەزدىن چىقىپ جاھاننى ياڭراتقان ھەيۋەتلىك ئاۋازغا ئايلاندى.

ياڭراشماق «ياڭرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ چاغ يالغۇز ناخشىلا ئەمەس، ئوركېستىرمۇ تىنماس ياڭرىشىپ، شۇ چاغ بۇ جاي ئاۋات ۋەتەنىدە، بىر چىمەندەك تۇرار يارىشىپ.

ياڭراق سۈپ. جاراڭلاپ تۇرىدىغان؛ جاراڭلىق، ئۈنلۈك: ياڭراق سادا. ياڭراق ئاۋاز. * ماھىر سازەندىلەر چېلىۋاتقان نەي بۇركۇتنىڭ قانات سۆڭىكىگە نەقىش ئويۇپ

ياسالغان بولۇپ، نەي ساداسى يېقىملىق ۋە ياڭراق، خۇددى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان بۇركۇتنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايتتى.

ياڭراق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا چەكسىز ئۇزارتقىلى بولىدىغان تاۋۇشلار. مەسىلەن، سوزۇق تاۋۇش، دىماغ ئۈزۈك تاۋۇشى، قوۋۇز ئۈزۈك تاۋۇشى قاتارلىقلار.

ياڭراقلىق ① «ياڭراق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> ئاۋازنىڭ كىشىلەرگە سېزىلىدىغان كۈچلۈك-ئاجىزلىق دەرىجىسى. ئۇ تەۋرىنىش ئامپلىتۇدىسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، چاستوتىسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ۋە دولقۇن شەكلىگە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ياڭراقلىق، تېمبىر ۋە ئاھاڭ مۇزىكىلىق ئاۋازنىڭ ئۈچ ئالاھىدىلىك پارامېتىرىدۇر.

ياڭرىماق پ. ئۈنلۈك، جاراڭلىق چىقماق، جاراڭلىق ئاڭلانماق، جاراڭلىماق: كىم بىلسۇن، مېنىڭ ناخشامغا ئۇلىشىپلا باغ تەرەپتىن ئۇنىڭمۇ جۇشقۇن ئاۋازى ياڭرىدى. * مېنىڭ ئىككىنچى ئوقۇم بىلەن تەڭ ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازلىرى ياڭراپ كەتتى.

ياڭزا ئى (خەن) بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم شەكىلدىكى تۈرى؛ پاسۇن، شەكىل: ئىككىمىز خۇددى قوي قوزىسىدىن، لەغمەن سوزىسىدىن، چىغرىق پوزىسىدىن، بۇلبۇل باغدىن، كېپىنەك تاغدىن، چىراغ ياغدىن، بەڭگە غاڭزىسىدىن، خېنىم ياڭزىسىدىن ئايرىلغاندەك ئايرىلىپ كەتتۇق. * چۆچۈپ قارىسام، ماموت ئاكام چاۋاڭ چالغاننىڭ ياڭزىسىنى قىلىپ تۇرۇپلا قىلىپتۇ.

ياڭزا-ياڭزا خىلمۇخىل، ھەر خىل: بۇ چاغلاردا ئۇنىڭ ئەتىۋارلىق ھېلىقى ياڭزا-ياڭزا ئاتلىرى ئۆچۈپ، ئەمدىكى نامى «نۇسرەت نۆل» بولغانىدى. نۇسرەت، مانا شۇنداق نۆلدەك تۈگۈلۈپ ياتاتتى.

ياڭزىمۇياڭزا سۇپ. ھەر خىل، ھەر ياڭزا، خىلمۇخىل، تۈرلۈك، تۈمەن: يازنىڭ بۇنداق ھاۋا ئوچۇق، تەبىئەت گۈزەللىك ھۆسنىگە تولغان يەكشەنبىلىرىدە قىزلار ياڭزىمۇياڭزا كىيىملىرىنى كىيىشىپ، كىچىك سومكىلىرىنى بىلىكىگە ئېسىشىپ كوچا ئايلىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

ياڭزىجاڭ ئى (خەن) <جۇغ> چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى. ئەسلىدە چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ يىجۇ، ياڭجۇ شەھەرلىرىدىن ئۆتكەن قىسمى ياڭزىجاڭ دەپ ئاتىلاتتى، كېيىن پۈتكۈل چاڭجياڭ دەرياسى ياڭزىجاڭ دەپ ئاتالغان. ھازىر ھەر ئىككى ئىسىم تەڭ قوللىنىلماقتا.

ياڭزىجاڭ تىمساھى <زوئول> يەر بېغىرلىغۇچى ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئىككى مېتىر بولۇپ، كىچىك تىپتىكى تىمساھلار قاتارىغا كىرىدۇ. دۈمبە تەرىپىدە توغرىسىغا سوزۇلغان ئالتە قاتار مۈڭگۈز ماددىلىق تەڭگىچىلىرى بولىدۇ. تېنىنىڭ رەڭگى تۇتۇق قوڭۇر بولۇپ، سېرىق داغلىرى بار. سۇ ئۈزۈشكە ماھىر. كۈندۈزى دەريا، كۆل بويىدىكى ئۆڭكۈرلەردە يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ، كېچىسى چىقىپ ئوزۇقلۇق ئىزلەيدۇ. ئاساسەن بېلىق، راك، پاقا قاتارلىق كىچىك ھايۋانلارنى يەيدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى ۋۇخۇ كۆلى، تەيخۇ كۆلى قاتارلىق جايلاردا ياشايدۇ.

ياڭسۇڭ سۇپ. دىئال. چىدىماس، نامەرد؛

ھاكاۋۇر، پوچى، ياسانچۇق.

ياڭشماق پ. دىئال. كۆپ سۆزلىمەك، مەمەدانىلىق قىلماق؛ سايراپ كەتمەك.

ياڭگېر ئى (خەن) <ئۈس> ← **ياڭگېر ئۇسسۇلى**.

ياڭگېر ئۇسسۇلى <ئۈس> شىمالدىكى خەنزۇ دېھقانلار ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بىر خىل مىللىيچە ئۇسسۇل. بۇنىڭدا كىشىلەر جاڭ ۋە دۇمباق رىتىمىغا ئەگىشىپ ئۇسسۇل ئوينايدۇ. بەزى رايونلاردا كىچىك تىياتىرغا ئوخشاش ۋەقەلىكمۇ بولىدۇ.

ياڭلىپ ئى (خەن) <مال> ← **ياڭلىپ پۇلى**.

ياڭلىپ پۇلى <مال> 1933-يىلى سەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يۈەنگە ئۆزگەرتىلىشتىن ئىلگىرى خەنزۇدا تارقىتىلغان بىر خىل ھېساب خاتىرىلەش پۇلى. ئۇنىڭدا نەق كۈمۈش بولماستىن پەقەت ھېساب خاتىرىلەش ئۈچۈنلا قوللىنىلغان. نەق پۇلغا ھاجىتى چۈشكەندە ياڭلىپ پۇلنى شۇ جايدىكى كۈمۈش قۇيمىخانىلاردا قۇيۇلغان «گۇباۋ» پۇلغا سۇندۇرۇپ ئىشلىتىلگەن. 970 سەر گۇباۋ پۇلى 1.000 سەر ياڭلىپ پۇلغا سۇندۇرۇلغان.

ياڭ ۋېي ئى (خەن) <تارىخ> تەيپىڭ تيەنگو رەھبەرلىرى ياڭ شيۇچىڭ بىلەن ۋېيچاڭخۇينىڭ قوشما نامى.

ياڭ ۋېي ۋەقەسى <تارىخ> تەيپىڭ تيەنگو رەھبەرلىك گۇرۇھى ئىچىدە 1856-يىلى يۈز بەرگەن ئېغىر سىياسىي كۆرەش. تەيپىڭ تيەنگو دۆلىتى نەنجىڭنى پايتەخت قىلغاندىن كېيىن، شەرقىي سەركەردە ياڭ شيۇچىڭ خىزمەت كۆرسەتتىم دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويۇپ ئۆكتەملىك قىلىدۇ ھەمدە ئۆزىنى «پادىشاھى ئالەم» دەپ ئاتىماقچى بولىدۇ. خوڭ شيۇچۈەننىڭ مەخپىي يارلىقى بىلەن ۋېي چاڭخۇي 9-ئايدا ياڭ شيۇچىڭ ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بولۇپ 20 مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى قىرىپ تاشلايدۇ. 11-ئايدا ۋېي چاڭخۇي يەنە خوڭ شيۇچۈەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ. بۇ ۋەقە تەيپىڭ تيەنگو ئىنقىلابىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى.

ياڭيۇ ئى (خەن) <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق. كىچىك يوپۇرمىقى ساپاقلىق، يۇملاق ۋە تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق ياكى كۆكۈچ سۆسۈن. يەر ئاستى تۈگۈنەك غولى سېمىز ۋە يوغان، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ تۈگۈنەك غولى. ئادەتتە كۆكتات قىلىنىدۇ.

ياڭيۇ خانقىزى <زوئول> خانقىزنىڭ بىر خىلى. قاتتىق قاسىرىقى بولۇپ، ئۈستىگە سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك ئىنچىكە تۈكلەر ئۆسكەن بولىدۇ. قالقان قانىتى يۈزىدە 28 دانە قارا مېڭى بار. يېتىلگىنى ياڭيۇ، پەمىدۇر، پۇرچاق قاتارلىقلارغا زىيان سالىدۇ.

ياڭيۇگۈل ئى (ياڭيۇ+گۈل) <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسۈپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ. تۈگۈنەك يىلتىزى بولىدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى خىلمۇ خىل بولۇپ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

يال ئى. ئاتنىڭ بويۇن قىلى: ھەسەن-ھۈسەنندەك يىراق سوزۇلغان، ھەممە يوللارنىڭ تۈگۈنى بۇ يەر. كىشنەپ مەنزىلگە تەلپۈنۈپ تۇرغان، بوز يال تۇلپارنىڭ يۈگىنى بۇ يەر.

يالا ئى. باشقىلارنى قارىلاش، ئەيىبلەش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان ئاساسسىز گەپ-سۆز، تۆھمەت، بەتنام، بوھتان، قارا: قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقار، يامانغا يولۇقساڭ يالىسى (ماقال). * يالا ۋە تۆھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ، ئېگىلمەس باشلارنى باستى گەجگىدىن. باشقىلارنى قۇش قىلدى، ئۇۋغا چىقتى ئۇ، مەزلۇملار گېلىنى ماتاپ سىقتى ئۇ.

يالا چاپلىماق بەتنام، بوھتان، قارا چاپلىماق، تۆھمەت قىلماق؛ ئىغۋا تاراتماق: ئاسىم مۇدىرنىڭ قول ئاستىدىكىلەرگە خوجايىنلىق قىلىشقا ئامراقلىقى، ئۆزىگە پىكىر بەرگۈچى بىلەن ئۆلگىچە ئۆچەكىشىدىغانلىقى، گۇمانخور، قىتىغۇرلۇقى، ئىچى تار ۋە يالا چاپلاشقا ئۇستىلىقىنى ئاڭلىغان، لېكىن تېخى مۇدىردىن زىيان كۆرمىگەنىدى.

يالاتماق I ① « يالىماق I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بالىسىغا تەخسىدىكى قالدۇق ھالۋىنى يالاتتى. ② <خىم> ئېلېكترون ياكى باشقا خىمىيلىك ئۇسۇللار بىلەن بىر خىل مېتالنى يەنە بىر خىل مېتال ياكى باشقا بۇيۇملار يۈزىگە نېپىز بىر قەۋەت قىلىپ يۇقتۇرماق. مەسىلەن، ئالتۇن يالىتىش، كۈمۈش يالىتىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

يالتىپ سۇغىرىش <سۇ> ئېتىزنىڭ نەملىكى تولۇق بولمىغاندا، نەملىكنىڭ كېمىنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن ئېتىز يۈزىنى سەل-پەل يالتىپلا بولىدى قىلىدىغان بىر خىل سۇغىرىش شەكلى.

يالاتماق II « يالىماق II » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يالاشماق I « يالىماق I » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇلتۇر ئۇلار يىللىق يېمەك-ئىچمەك، يەم-خەشەكلىرىنى غەملەپ، ھەربىر ئائىلە يەنە نەق ئىككى مىڭ تەڭگە ئارقىسىغا سېلىۋالدى. بىز كالپۇكلىرىمىزنى يالىشىپ قالدۇق.

يالاشماق II « يالىماق II » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاتالمىش يۇرت كاتتىلىرى ئامبالنى يالىشىپ يامۇلغا كىرىپ كېتىشتى.

يالاق ئى. ئىت، مۈشۈك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئوزۇقلىنىدىغان قاچىسى: يالاقچى يالاق بىلەن ماڭىدۇ، تىجمەل تاياق بىلەن ماڭىدۇ (ماقال).

يالقىنى يالىماق قۇللۇق قىلماق، قۇللارچە خۇشامەت قىلماق: ئارتۇق گېپىڭنى قوي، بېرىپ ئۇجمەڭنى تېرىپ يە، يالقىڭنى يالاپ يۈرىۋەر!

يالقى يېرىلماق قىلغان خۇشامىتى كۆتكىنىدەك نەتىجىگە ئېرىشەلمەي قالماق، خۇشامىتى بىكار كەتمەك؛ تەخسىسى چېقىلماق: ئاتا مىراس سەلتەنىتىنىڭ، نىجات-ئىقبالىنىڭ بىردىنلا ھالاۋەت گىردابىدىن قايتىپ، تەلەي چوققىسىغا ئۆرلەپ كەتكەنلىكىدىن خۇشال بولۇۋاتقان ئابلىز قارىنىڭ يالقى يېرىلىپ، ئاغزى قۇلاق تۈۋىگىچە يەتتى.

يالاقچى ئى. باشقىلارغا خۇشامەت، تەخسىكەشلىك بىلەن خىزمەت قىلىپ، ئۇلاردىن نەپ ئالىدىغان كىشى: يالاقچى يالاق بىلەن ماڭىدۇ، تىجمەل تاياق بىلەن (ماقال). * ئۇن خوجايىندىن بىر يالاقچى يامان (ماقال). * توخۇ تۇرنا، بۆرە قاراقچى،

تۈلكە ماراقچى، سېغىزخان يالاقچى نامىنى ئالغان ئول زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن.
* شۇ ئارىدا مىلتىق تۈتقان تۆت-بەش ئەسكەر ۋە تاپانچىلىق بىرنەچچە يالاقچى يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى.

يالاقچىلىق ئى. باشقىلارغا خۇشامەت، تەخسكەشلىك قىلىش؛ خۇشامەتچىلىك، خۇشامەتگۈيلۇق: يالاقچىلىق قىلماق. * قازىنىڭ يالاقچىلىقى ئۇنىڭ مۇغەمبەرلىك بىلەن پىلدىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

يالاڭ I ① رەۋ. دائىم، ھەمىشە، ھەممە ۋاقىت، نوقۇل: — سىزنىڭ ئالدىڭىزغا يالاڭ ئاشۇنداق ئادەملەر كېلىدىغان بولغاچقا ئادەتلىنىپ قالغان گەپ-تە، — دېدى ئۇ مىيىقىدا كۈلۈمسىرەپ. ② يۈك. «پەقەت، ساپ، غىچ، يالغۇز» قاتارلىق مەنىلەردە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: مۇز داۋاندا قار ياغدى، تۈزلەڭدە يالاڭ يامغۇر. دەردمەنلەرگە كۈن بەرمەس، دۇۋاڭ چېرىكى قانخور.

يالاڭ II سۈپ ① ئەستەرلەنمىگەن ياكى ئەستىرىگە پاختا ئېلىنمىغان، نېپىز، بىر قات: يالاڭ پەشمەت. يالاڭ كىيىم. * ئۇنىڭ ئالدىدا يالاڭ ھەربىيچە چاپان كىيگەن، يۈزلىرى سوغۇقتا يېرىلغان، بېلىنى تاسما پوتا بىلەن چىڭ باغلىغان ياش يىگىت كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. * ئايشەمنىڭ كىيىمى يالاڭ ئىدى، ماھىرە چاپىنىنى سېلىپ ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ قويدى. ② قىنىدىن چىقىرىلغان، ياكى غىلاپسىز، قىنسىز؛ يالىڭاچ (قىلىچ، پىچاق ھەققىدە): خان ئوغۇل بىلەن سۇباشى توغرۇلبەگ ئۈچ-تۆت غۇلاچچە نېرىدا توختاپ، يالاڭ قىلىچىنىڭ پاينىكىنى پېشانىلىرىگە قويۇپ ئۇزەڭگىدە تىك تۇرۇپ تەڭ ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى.

③ تاق، يالغۇز: يالاڭ پەش. يالاڭ تىرناق.

يالاڭ باغ <خىم> بىرىكمە مولېكۇلىسىدىكى ئىككى ئاتوم ئوتتۇرىسىدىكى بىر جۈپ ئېلېكتروندىن ئورتاق پايدىلىنىش ئارقىلىق تۈزۈلگەن باغ. ئادەتتە بىر تال سىزىقچە بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يالاڭ پەش <تىل> قوش پەشكە نىسبەتەن رولى كىچىك بولغان تىنىش بەلگىسى. جۈملىدە قوش پەش ئىچىدە كەلگەن كۆچۈرمە تەركىبلەر يالاڭ پەش ئىچىگە ئېلىنىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا يالاڭ پەش ۋەزىپىسىنى يالاڭ تىرناق ئۆتەيدۇ.

يالاڭ پەشمەت ياز كۈنلىرى كىيىدىغان پاختىسىز پەشمەت.

يالاڭ تۇرنىك <تەن> ① گىمناستىكا ئەسۋابى. تىرىگۈچى ئىككى تۈۋرۈك ئۈستىگە بىر تال تۆمۈر بالداقنى ئورنىتىش ئارقىلىق ياسالغان. ② گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا تەنھەرىكەتچىلەر يالاڭ تۇرنىك ئۈستىدە ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇندايدۇ.

يالاڭ تىرناق <تىل> جۈملىدە قوش تىرناق ئىچىدە كەلگەن كۆچۈرمە تەركىبلەر ئېلىنىدىغان، كۆچۈرمە تەركىبلەرنىڭ قاتلام مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان، قوش تىرناققا نىسبەتەن رولى كىچىك بولغان تىنىش بەلگىسى (< >).

يالاڭ چەك <مال> ھېچقانداق ھۆججەتلەر قوشۇمچە قىلىنمايدىغان، خەلقئارا سودا مۇئامىلىسىدە ئازراق قوللىنىلىدىغان چەك. پەقەت كىرا ھەققى، سۇغۇرتا ھەققى تۆلەش ۋاقىتلىرىدا قوللىنىلىدۇ.

يالاڭ ئۆسۈم <مال> ئۆسۈم ھېسابلىغاندا

ئالدىنقى مەزگىلنىڭ ئۈسۈمنى دىرگە قوشماي، پەقەت دىر بويىچىلا ھېسابلىنىدىغان ئۈسۈم.

يالاڭباش سۈپ (يالاڭ+باش) بېشىغا بىرەر نەرسە كىيمىگەن، ئارتمىغان، باش كىيمىسىز: يالاڭباش، بۇغداي ئۆڭلۈك، قارا كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان ئون سەككىز ياشلاردىكى ئوقۇغۇچى ئالدىدىكى شىرەنى ئىككى قولىدا چىڭ باسقان ھالدا قىزغىنلىق بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى.

يالاڭباشتاق سۈپ (يالاڭ+باش+تاق) ← **يالاڭباش:** دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگرەپ كېتىپ بارغان يالىڭاياغ، يالاڭباشتاق بالىغا زوقلانغان غىياسىدىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالدى.

يالاڭتۆش سۈپ (يالاڭ+تۆش) ئارانلا تۇرمۇش ئۆتكۈزۈۋاتقان؛ كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل: مەن مۇزەپپەر بەگنىڭ پادىسىنى بېقىپ يۈرگەندە، يالاڭتۆش يىتىم، يالىڭاياغ يىگىتنىڭ خان-پادىشاھ بولۇپ، ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراپ، يۇرتنى گۈللەندۈرگەنلىكى توغرىسىدا سانسىز چۆچەكلەرنى ئاڭلىغانىدىم.

يالاڭدىماق (توغرىسى: يالاڭلىماق) ← يالاڭلىماق.

يالاڭغداق سۈپ ← **يالىڭاياغ.**

يالاڭقات سۈپ (يالاڭ+قات) ئەستەرسىز، نېپىز: — ئەستەرلىك چاپاننىڭ ئورنىغا يالاڭقات چاپاننى بەرسىڭىز، سىز پايدا ئالغان بولمامسىز؟ — دېدىم داۋۇتقا.

يالاڭلىق ئى. ئىشلىتىلمىگەن بوش يەر: يولنىڭ يار تەرىپىدىكى، يامغۇر يالاپ ئېچىلغان چوڭ بىر يالاڭلىقتا، تاملىرى ئۆرۈلۈپ چۈشۈشكە باشلىغان كونا بىر مەسچىت بار ئىدى.

يالاڭلىماق پ. قىنىدىن، غىلىپىدىن سۇغۇرماق: — ئىككىيلەڭنى سويىمەن! — دەيتتى ئۇ پىچىقنى يالاڭلاپ، بىردەم خالىقا، بىردەم رىزۋانگۈلگە يولۋاستەك ئېتىلىپ.

يالاندى ئى. سوپۇننىڭ ئىشلىتىلىپ ئېشىپ قالغان قىسمى؛ نەرسىلەرنىڭ يالىنىپ قېلىپ قالغان قالدۇقى: سەمەتنىڭ كۇچا كۆزپىسىدىن تىكىلگەن كونىراق قۇلاقچىسى بولسا ئوتتۇرىسى چاچىسىز، يالاندىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان بېشىنى سوغۇقتىن ساقلايتتى.

يالانماق I « يالىماق I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يالانماق II « يالىماق II » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يان-ياندا يايىسى قاسىم سىلىڭنىڭ، تۇتقۇنلار يالىنىپ كەلدۇق رەستىگە. نائىلاج قىستىشىپ ماڭدۇق باش ئېگىپ، كۆز سىلىپ ئاسفالت يولنىڭ تەكتىگە.

يالپاق سۈپ. ياپىلاق ۋە ياپىلاققا يېقىن، يېيىسى: يالپاق بۇرۇن. * ئۇلار ئوڭ قول تەرەپتىكى ئۆينىڭ دەرۋازا دوقمۇشىدىكى بۆلۈمگە كىرگەندە ساقچى كىيىملىك يالپاق يۈز بىرەيلەن پۇقراچە كىيىنگەن ئەپەندى چىراي ئاق سېرىق بىر كىشى بىلەن نېمىلەر ھەققىدىدۇر سۆزلىشىۋاتاتتى.

يالپاقلاتماق « يالپاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئايالىلارغا سەۋزىنى يالپاقلىتىپ تەييار قىلىپ قويغانىدى.

يالپاقلاشماق « يالپاقلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سەۋزىنى بىردەمدە يالپاقلىشىپ بولدى.

يالپاقلانماق « يالپاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چامغۇر يالپاقلىنىپ توغرالغاندىن كېيىن قازانغا تاشلاندى.

يالپاقلىماق پ. ياپىلاق، يېيىسى ھالغا كەلتۈرمەك: ئۇ چامغۇرنى يالپاقلاپ بولغاندىن كېيىن پەمدۇر توغراشقا باشلىدى.

يالپاڭ (توغرىسى: ياپپاڭ) ← **ياپپاڭ.**

يالپۇز ئى <بوت> كالپۇكسمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۆت قىرلىق، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سۇس سۆسۈن. غول ۋە يوپۇرماقلىرىدا ئېغىزدىن شامال چىقىرىدىغان خۇش بۇي تەم بولىدۇ، پۇراقلىق، دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان ئاروماتىك بىرىكمىنى كەمپۇت ۋە ئىچىملىكلەرگە قوشۇشقا بولىدۇ.

يالپۇزلۇق ① سۈپ. يالپۇز ئۆسكەن، يالپۇز بار: قېنى يامغۇردا يۇيۇلغان باغلار، ھە يۆەتلىك شەھەرنىڭ ئاۋات بازىرى؟ يالپۇزلۇق ئۆستەڭ ۋە مەر-مەر كۆل ئورنى، بولۇپتۇ گويا بىر سەھرا مازىرى. ② ئى. يالپۇز ئۆسكەن يەر: بىز ئەمدىلا يالپۇزلۇققا كەلگەندە، كىمدۇر بىرىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

يالت تەق. ئومۇمەن كۆز نۇرى ۋە باشقا نۇرلارنىڭ بىرەر نەرسە ئۈستىدە دەرھال پەيدا بولۇش ياكى يوقىلىش ۋە ياكى تېزلا باشقا ياققا كۆچۈش ھالىتى: مەن رەيھاننىڭ قاپقارا كۆزلىرىدە ئۆز ئېتىقادىغا گۇمانسىز ئىشىنىدىغان كىشىلەردىلا بولىدىغان بىر خىل ئۇچقۇننىڭ يالت قىلىپ چاقنىغانلىقىنى كۆردۈم.

يالت قىلماق دەرھاللا، تېزلىك بىلەن، بىردىنلا: ئۇ كىتاب ئوقۇشتىن چىپپىدە توختاپ، ماڭا يالت قىلىپ بىر قارىدى-دە، يەنە دەرھال نەزىرىنى چەتكە ئالدى.

يالتايتماق « يالتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پاشاخان ئەزىزنى ساددا، گول، ياۋاش كۆردى، كۆڭلىدە شوخ ئەمەسكەن، دەپ ياراتمىدى. ھەتتا رەھمەنى ئۇنىڭدىن يالتايتماقچىمۇ بولدى.

يالتايغاق سۈپ. بىرەر ئىش-ھەرىكەتتىن ئاسان يالتىيىۋالىدىغان، يېنىۋالىدىغان؛ تولا يالتىيىپلا يۈرىدىغان: يالتايغاق ئادەم. * – قانداق دېگەن يالتايغاق نېمسەن؟ بىردەم ماقۇل دەيسەن، بىردەم يالتىيسەن؟ – دېدى سادىر رەنجىپ.

يالتايماق پ. بىرەر سەۋەب تۈپەيلى قىلماقچى بولغان گەپ-سۆز ياكى ئىش-ھەرىكەتتىن ۋاز كەچمەك؛ ئەسلىي ھالدىن ئۆزگىرىپ قالماق، يېنىۋالماق: مەن نامەت توغرۇلۇق ئويلاشتىن تېزلا يالتايدىم-دە، ئۇنىڭ يېنىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئۇخلاۋاتقان قۇرماش ئىسمىلىك قازاق يىگىتكە قارىدىم. * مايسخان ئادىتى بويىچە ئېرى بىلەن يەنە تاكاللاشماقچى ئىدى، لېكىن نۇر چويۇننىڭ ھازىرقى ئەپتىگە قاراپ ئېغىز ئېچىشتىن يالتىيىپ قالدى.

يالتتىدە رەۋ « يالت» قىلغان ھالدا، « يالت» قىلىپ؛ تېزلىك بىلەن، بىردىنلا: مەن قىزنىڭ ئاجايىپ كېلىشكەن ھۆسنىگە يالتتىدە قارىغىنىمدا، يۈرىكىم « جىغ» قىلىپ قالدى.

يالترا تماق ① « يالتىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پېشايۋانغا دېرىزىلەردىن چۈشكەن يورۇق نۇر قار دۆۋىلىرىنى يالتىرىتىپ تۇراتتى. ② <ماشىن> دېتال يۈزىگە ئىش قوشۇپ، يۇقىرى دەرىجىدە پارقىراتماق. ئادەتتە رەخت ياكى پولات سىمدىن ئىشلەنگەن يالتىرىتىش چاقى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئېلېكترولىزلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېلىپ بارسىمۇ بولىدۇ.

يالترا شماق « يالتىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن كۆرگەن يېزىلاردا، ئوتلاقلاردا، ئادەملەر ياشاش ئۇچۇن ئالدىراشقان، سائادەت تاپقان تاغلار يۇلتۇز

كەبى قۇياش-قار نۇرلىرىدا يالتىراشقان.

يالتىراق ① سۈپ. يالتىراپ تۇرىدىغان، يالتىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يالتىرايدىغان، پارقىرايدىغان، پارقىراق: يالتىراق شەبنەم. * ئەخمەتجان قاسىمنىڭ تارىخىمىزدا ئۆزىگە خاس ئۇلۇغلۇقى بار. ئۇنىڭ ئوبرازىنى يالتىراق سۆزلەر بىلەن بېزەشكە بولمايدۇ. * ئۇنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق، ئۇششاق چىشلىرى ھال رەڭ لەۋلىرى ئارىسىدا يالتىرىغاندا گوياكى ئانار دانىلىرى ئورنىغا سەدەپتەك يالتىراق ئۈنچىلەر پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك تۇيۇلىدۇ. ② ئى. جوزا، ئۈستەللەرنىڭ ئۈستىگە سېلىش ئۈچۈن سولياۋدىن ئىشلەنگەن، يۈزى يالتىراپ تۇرىدىغان بىر خىل بۇيۇم. سولياۋ داستىخان.

يالتىراق بېلىقلار <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، سەل-پەل سۈزۈك، ئېغىزى چوڭ، تەڭگىچىلىرى يوق. دېڭىز ياقىلىرىدا ياشايدۇ. باش يازدا توپلىشىپ دەريا ئېقىمىغا قارشى ئۈزۈپ، تۇخۇم سالىدۇ.

يالتىراق نۇر <فىز> بەزى ماددىلارنىڭ يورۇقلۇق ياكى باشقا نۇرلار يورۇتقان چاغدا چىقارغان، كۆرۈنىدىغان نۇرلىرى. يورۇقلۇق ۋە باشقا نۇرلارنىڭ يورۇتۇشى توختىغان ھامان يالتىراق نۇرمۇ يوقىلىدۇ. يالتىراق نۇرلۇق چىراغ ۋە يالتىراق ئېكرانلارغا يالتىراق نۇر چىقىدىغان ماددىلار سۈركىلىدۇ.

يالتىراق ئېكران <فىز> يالتىراق نۇر چىقىرىدىغان ماددا سۈركەلگەن ئېكران. كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان X نۇرى، ئۇلترا بىنەپشە نۇر، كاتود نۇرى قاتارلىقلار يالتىراق ئېكرانغا چۈشۈرۈلگەندە، كۆرۈنىدىغان نۇر چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ تېلېۋىزور، كومپيۇتېر قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

يالتىراقلاتماق «يالتىراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىشى ئېيتقانىنى تەكرارلاش، تېخى ھاجەت ئەمەس جايدا، قۇياش چىققاندا، ئۆگزىگە چىراغ ياققانچىلىك پايدا. نە ھاجەت يالتىراقلاتماق ئۈچۈن ئالتۇنغا ھەل ئىزدەش، پارقىراق ئالتۇن ھامان ئۇزۇن يىل ياتسىمۇ لايدا.

يالتىراقلاشماق «يالتىراقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يالتىراقلانماق «يالتىراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يالتىراقلىماق پ. يالتىرىماق.

يالتىرىماق پ. نۇر چاچماق، پارقىرىماق، نۇرلانماق، چاقنىماق: ياسىنىنىڭ سۆزى ئاياغلىشىشى بىلەن تەڭ، ئەڭگۈشتەردىن ۋال-ۋۇل قىلىپ بىر نۇر چاقناپتۇ-دە، پۈتۈن ئەتراپ نۇر بىلەن يورۇغاندەك يالتىراپ كېتىپتۇ. * قىزنىڭ تۈرۈلگەن يەڭلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق، بۇدرۇق بىلىكىدە كىچىككىنە سائەت يالتىراپ، يەنە بىر قولىدا يول سومكىسى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

يالتىراپ زەرەتلىنىش <فىز> تۆۋەن بېسىملىق گازلارنىڭ يالتىراپ زەرەت قويۇپ بېرىش ھادىسىسى.

يالتىيىشماق «يالتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ كۈنى مېنىڭ بارمىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن ئۇلارمۇ يالتىيىشىپتۇ.

يالت-يالت «يالت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

يالت-يۇلت ① «يالت» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ھالەتلەر. ② ناھايىتى تېز، تېزلىك بىلەن: ماھىرە جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ھېلىقى كۈنى

كېچىدىكى ئىشلار گويا چاقماقتەك «يالت-يۇلت» قىلىپ ئۆتتى.

يالجا ئى. دىئال. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجىتماق «يالجىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — نېمە بولسىمۇ قۇتقۇزدۇڭ، بەگ بىزنى يالجىتمىدى، ئەمدى ئۇلارنى قويىدۇرۇۋەت، — دېيىشتى جامائەت ياسىن خوجىغا تەلمۈرۈشۈپ.

يالجىشماق «يالجىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يالجىماق I پ ① بەرىكەت تاپماق، ئىلگىرى كەلمەك، روناق تاپماق، تەرەققىي قىلماق: يالغانچى يالجىماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال). * ئالدىرىغان قىز ئەردە يالجىماپتۇ (ماقال). * يالجىمساڭ يەر يۆتكە (ماقال). * نېمىشقا گۈلشەننى تەرك ئەيلىدىڭ، رەنجىگگە سەۋەبچى قايسى بىر نامەرد؟ ۋە لېكىن ئاچمىدى لېۋىنى چوغلۇق، سۈكۈتكە ئايلاندى، يالجىماي سۆھبەت. ② مىقدارى، ھەجمى كۆپەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق، ئاشماق، ئۆرلىمەك (ئوت ھەققىدە): ئوتۇڭ يالجىپ كۆيىدۇرىدۇ يۈرەكنى، كۆيگەن يۈرەك بىر تۈتمىدى بىلەكنى. رەھىم قىلسا خۇدا مەندەك غېرىبقا، يېقىن قىلار يىراقتىكى تىلەكنى.

يالجىماق II پ. دىئال. زېرىكمەك.

يالداما (توغرىسى: يادنامە) ← **يادنامە**.

يالدىماق پ. ئاتنىڭ يالىنى قىرقىماق.

يالغان سۈپ. ھەقىقەتكە زىت، ناتوغرا؛ راست ئەمەس، ئويدۇرما، ساختا، ياسالما: يالغان گەپ. يالغان جاۋاب. * كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭمۇ؟ قۇلاق ئاڭلىغان يالغان (ماقال). * يالغان راست بولماس، راست يالغان بولماس (ماقال). * زەيتۇنەم بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردا ھېچكىمگە تۇيدۇرماي يىغلاپ يۈردى، بارا-بارا، مۇنداق گەپلەرگە پىسەنتمۇ قىلمايدىغان بولدى. * — سېنىڭ يالغان ئېيتىدىغان ۋاقتىڭمۇ بولىدىكەن-ھە؟ مەن ساڭا شۇنچىۋالا ئىشىنىۋاتقان يەردە يالغان ئېيتساڭ بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ — دېدى ئىززەت كوماندىرى كۈلۈپ تۇرۇپ. * شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان دېگەن خەلقنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتى ۋە دوستى ھەم خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى، مەن 1937-يىلى ئوتتۇز مېتىر يىراقلىقتا بىر قېتىم كۆرگەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ يالغان داھىيسى شىڭ شىسەيگە ئوخشىمايدىغان سۆيۈملۈك بىر ئادەم بولۇپ چىقتى.

يالغان بال قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ئېگىز دەرەخ. يوپۇرمىقى لېنتا شەكىللىك، يۇمشاق بولۇپ ئۇزۇن شېخىدا تارقاق ئۆسىدۇ، قىسقا شېخىدا توپلىشىپ ئۆسىدۇ. كۈزدە ئالتۇندەك سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىپ، كۆز پەسلىگە ئالاھىدە ھۆسن كىرگۈزىدۇ. ياغىچى سارغۇچ قوڭۇر، يوللىرى تۈز. ئادەتتە قۇرۇلۇش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. ئۇرۇقىدىن ماي ئېلىنىدۇ. يىلتىز پوستى دورا قىلىنىدۇ.

يالغان پۇت <بىئول> بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋانلار ۋە كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋانلارنىڭ بەزى ھۈجەيرىلىرىدىن ۋاقىتلىق ئۆسۈپ چىققان پروتوپلازما ئۆسۈكچىسى. ھۈجەيرىنىڭ ھەرقانداق قىسمىدىن پەيدا بولالايدۇ ۋە يىغىۋالالايدۇ. شەكلى يوپۇرماقسىمان، يىپسىمان، يىلتىزسىمان ياكى يىڭنىسىمان بولىدۇ، ھەرىكەتلەندۈرۈش ۋە ئوزۇقلۇق ئېلىش فۇنكسىيىسىگە ئىگە.

يالغان چېتىن <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىلدە، گۈلى كىچىك ۋە ئاق كېلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

يالغان رەيھان <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى چاسا شەكىلدە، رەڭگى سۆسۈن، كۆل رەڭ ئاق تۈكلىرى بار. يوپۇرمىقى سوقچاق، تۆمۈنە ياكى تۇخۇم شەكىلدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سۆسۈن قىزىل بولۇپ، غولى ئۇچىغا توپلىشىپ باشاقسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. غول ۋە يوپۇرمىقىدىن پۇراقلىق ماي ئاجرىتىپ ئېلىنىدۇ. پۈتۈن چۆپىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

يالغان سۆگا <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرماقلىرى ئىككى قاتار بولۇپ ئۆسىدۇ، شەكلى ياپىلاق، ئۇچى ئويمان كېلىدۇ. ئېسىل ياغاچ ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ، ئادەتتە قۇرۇلۇش، كۆۋرۈك، تۆمۈر يول ۋە ئۆي سايمانلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. خۇنەن، خۇبېي، سىچۇەن، گۇيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلەردىن كۆپ چىقىدۇ.

يالغان سىزىق <فىز> دىفراكسىيە راستىر ئوپۇقچىلىرىنىڭ دەۋرلىك خاتالىقىدىن پەيدا بولىدىغان، ھەقىقىي بولمىغان سپېكتىر سىزىقلىرى.

يالغان قاپاق <بوت> لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى بىر مېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، تېرىپ ئۆستۈرۈلىدىغانلىرىنىڭ ئۈچ مېترغا يېتىدۇ. غولى تىك بولۇپ، يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ. پۈتۈن تېنى ئاق تۈكلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى دۈگىلەك، يۈرەكسىمان بولۇپ، ئۇچى ئۇچلۇق، سېپى ئۇزۇن كېلىدۇ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گىرۋىكىدە ھەرە چىشلىرى بولىدۇ. گۈلى سېرىق بولۇپ، يوپۇرماق قولتۇقىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ. غوزا مېۋىسى يېرىم شار شەكىلدە، ئۇرۇقى يۈرەك شەكىلدە، رەڭگى قارا بولىدۇ. ئېتىزلاردا، ھويلىلاردا، يول ياقىلىرىدا ياۋا ئۆسىدۇ ياكى تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن تېپىلىدۇ، ئۇرۇقى ۋە يىلتىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ تەمى تاتلىق، تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز، يىلتىزىنىڭ تەمى قېرىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز، ھەر ئىككىسىنىڭ ياللۇغلىنىشنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، سۈت كۆپەيتىش رولى بار.

يالغان كاشتان دەرىخى <بوت> دۇب دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، يۇمىلاق تۆمۈنە شەكىلدە، مېۋىسى شار شەكىلدە بولۇپ، سىرتقى قىسقا تىكىنى بار، ياغىچى قاتتىق، پۇختا بولۇپ، كېمە پالىقى، چىغرىق ئوقى قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ. قوۋزىقىدا تاننات كىسلاتا تەركىبى بولۇپ، بوياق ماتېرىيالى ۋە كاشتان يېلىمى ئىشلەشكە بولىدۇ.

يالغان گۇۋاھلىق بېرىش <قا> سوتتا

يامان غەرەز بىلەن ساختا گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش قىلمىشى.

يالغان مېھرىگىياھ <بوت> ئارالىيە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئالقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى سۇس يېشىل، مېۋىسى ياپلاق شار شەكىللىك، يىلتىزى گۆشلىشىدۇ، تۈگۈنەك يىلتىزىدا قان توختىتىش رولى بولىدۇ.

يالغان مېۋە <بوت> ئىستېمال قىلىنىدىغان قىسمى ئۇرۇقدان قېپىدىن يېتىلىپ كەلگەن بولماستىن، بەلكى گۈل تېگى ياكى گۈل كاسىسىدىن يېتىلىپ كېلىدىغان مېۋە. مەسىلەن، ئالما، نەشپۈت، ئەنجۈر، ئۈجمە قاتارلىقلار يالغان مېۋە ھېسابلىنىدۇ.

يالغان ھەرىكەت <ھەرب> دۈشمەنگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئالداش خاراكتېرلىك ھەرىكەت. بۇنىڭدىن مەقسەت، دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مۇداپىئەسىنى يوشۇرۇشتىن ئىبارەت.

يالغان ھۇجۇم <ھەرب> قۇرۇق ھەيۋە قىلىشتىن ئىبارەت زەربە بېرىش ھەرىكىتى. بۇنىڭدىن مەقسەت، دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇش ۋە تۇتۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت.

يالغان ھېسابات <قا> يولسىزلىق بىلەن شەخسىي پايدىغا ئىگە بولۇۋېلىش، دۆلەت مەبلىغى ياكى بانكا قەرز پۇلىنى ئالداپ ئېلىۋېلىش، دۆلەت بېجىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، پايدىنى يوشۇرۇش ۋە مۇكاپات پۇلىنى يەڭ ئىچىدە بۆلۈشۈۋېلىش ئۈچۈن يالغان ھېسابات ياساش، چىقىم باھانىسى بىلەن قارىسىغا پۇل ئېلىۋېلىش، يالغان ئىسمىلىك تۈزۈش قاتارلىق ساختا ئۇسۇللار ئارقىلىق ئالدۇرغان بوغالتىرلىق ھېسابى.

يالغان ئىسپات <قا> سوت جەريانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ساختا ئىسپات.

يالغان ئىسپات قىلىش جىنايىتى <قا> دۆلىتىمىزنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدا بەلگىلەنگەن جىنايەت ناملىرىدىن بىرى. يەنى ئەدلىيە ئورگانلىرى تەھقىقلەش، ئەيىبلەش، سوت قىلىش جەريانىدا، شاھىت، باھا بەرگۈچى، خاتىرىلىگۈچى، تەرجىمانلارنىڭ دېلو بىلەن مۇھىم مۇناسىۋىتى بولغان ئەھۋاللار توغرىسىدا قەستەن يالغان ئىسپات بېرىپ، يالغان باھالاپ، يالغان خاتىرىلەپ ۋە يالغان تەرجىمە قىلىپ، باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش غەرىزىدە بولۇش ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يالغان يىلتىز <بوت> بىر ھۈجەيرىدىن تەركىب تاپقان يىلتىز شەكلى يىپقا ئوخشايدۇ، كاناللار باغلىمى بولمايدۇ، لېكىن رولى ئادەتتىكى يىلتىز بىلەن ئوخشايدۇ. مەسىلەن، مۇخلارنىڭ يىلتىزى.

يالغانچى ئى. يالغان گەپ قىلىدىغان، يالغان ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم، ئالدامچى: يالغانچىنىڭ راست سۆزىمۇ يالغان (ماقال). * يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * يالغانچىغا ئۇچرىساڭ، بېشىڭغا بالا تاپىسەن (ماقال).

يالغانچىلىق ئى. يالغان سۆزلەش ئىشى، ھەرىكىتى: يالغانچىلىق قىلماق. * شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر كەلمەي قويۇپتۇ. بۆرە ئۇنىڭ بىرمۇنچە قويىنى يەۋېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ پادىچى بالا يالغانچىلىقنىڭ زىيىنىنى تارتىپتۇ.

يالغاندىن رەۋ. يالغان، ساختا قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ساختىلىق بىلەن: ئىككىسى ئېلىشتى، بىرنەچچە مەرتەم ئېلىشىپ بولغاندىن كېيىن، جاسارەت يالغاندىن يېڭىلگەندەك بولۇپ، مەيداندىن چېكىندى. شۆھرەت ئارقىدىن قوغلىدى.

يالغانلىق «يالغان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كۆي بىلەن سۆيگۈ ئەزەلدىن قان بىلەن گۆشتەك يېقىن، ئەھدى يالغانلىق ۋىسال تاپماق ئۈچۈن چارە ئەمەس.

يالغان-ياۋىداق ھېچقانداق ئاساسقا ئىگە بولمىغان، پىتنە-پاسات، پىتنە-ئىغۋا: يالغان-ياۋىداق سۆز. * «مەنغۇ ئەر كىشى، بۇنداق يالغان-ياۋىداقلارغا پىسەنت قىلمىساملا بولدى، ئەمما نۇربىيە قانداق قىلىدۇ؟» ئۇ شۇلارنى ئويلاپ بېشىنى قاتۇراتتى.

يالغۇز ① سۈپ. شېرىكى يوق، بىر ئۆزى؛ يەككە، تەنها، يېگانە: يالغۇز ھويلا. * يالغۇز خىش تام بولماس (ماقال). * يالغۇز ئوتۇن يانمايدۇ، يالغۇز قويۇن ئىسسمايدۇ (ماقال). * شاراپەت شەھەرگە كىرگەن كۈنى مەشۇر كەچتە سىرتقا چىقماي ياتىقىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ قالدى. * ئۆتكەن زاماندا يالغۇز ئوغلى بار بىر باي ئۆتكەنىكەن. * ئوتتۇز يىل بولدى، مۇشۇ جاڭگالدا يانتاق چاپىمەن، خوتۇن-باللىرىممۇ يوق، ئۆزۈم يالغۇز تۇرىمەن. ② يۈك «پەقەت، بىرغىنا، بىرلا» دېگەن مەنىلەردە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئىشقا كېتىدىغىنى ئىشقا كەتتى، مەكتەپكە بارىدىغىنى مەكتەپكە ماڭدى، يالغۇز ئاسكۈللا قالدى. * مۇنداق بىر ئىزاھلاش يالغۇز سەن ئۈچۈنلا ئەمەس، باشقا نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈنمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى.

يالغۇز ئاياغ يول پىيادىلەر مېڭىشقا بولىدىغان، تار چىغىر يول: ئۇلار يانباغىرىدىكى يالغۇز ئاياغ يولدىن مېڭىپ كەتتى.

يالغۇز بېشىمغا ← **بىر بېشىمغا:** بەزى چاغلاردا ئەنۋەر گۆش، كۆكتات ۋە ئۇن كۆتۈرۈپ كېلىپ: — ھەدە تاماق ئەتسىڭىز بولارنى قوشۇۋەتسىڭىز، مەن يالغۇز بېشىمغا قازان قاينىتىمەن دەپ نەلەردە يۈرەي، — دەيتتى.

يالغۇز پېرېۋوت چېكى <مال> سوممىسى ئازراق ياكى تۈركۈم بويىچە يوللانمايدىغان مۇئامىلىلەردە بىر ۋاراقلا يېزىلىدىغان پېرېۋوت چېكى. بۇ خىل پېرېۋوت چېكىگە «يالغۇز ۋاراق» دېگەن خەت ئېنىق يېزىلىپ، «قوش بۆلەكلىك پېرېۋوت چېكى» دىن پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

يالغۇز جېنىمغا ← **بىر بېشىمغا.**

يالغۇز خروموسوما <بىئول> ھۈجەيرىلەر بۆلۈنگەن چاغدا ئىككى ھۈجەيرىگە تەڭ بۆلۈنمەي، پەقەت بىرىگىلا ئۆتۈۋالغان يادرو خروموسومىسى.

يالغۇز دولقۇن <فىز> تارقىلىش جەريانىدا شەكلى ۋە تېزلىكلىرى ئۆزگەرمەيدىغان ئىمپۇلس شەكىللىك ئېلىگىرىلىمە دولقۇن.

يالغۇز گراپتولىت <گېئول> گراپتولىتلار ئەترىتى، ئوتلۇقلار كەنجى ئەترىتىنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تېنىنىڭ بىرلا ئەزاسى بولىدۇ. ھۈجەيرە نەيچىسى تاق قاتار بولۇپ، ئېغىز قىسمى سىرتقا قاراپ ئېگىلىپ ئىلمەك شەكلىنى ھاسىل قىلغان. ئۇلارنى سىلۇر دەۋرىدىن ئىلگىرىكى دېۋون ئېپوخاسىغىچە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقالغان. مەملىكىتىمىزدە جەنۇبىي ۋە شىمالىي دېۋون سىستېمىسىدىن چىقىدۇ، شىنزاڭدىكى جۇڭغارغا چوققىسىدىن

هەمدە گۇاڭشى، يۈننەننىڭ غەربىي ۋە سىچۇەننىڭ غەربىي قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرىكى دېڭىز سېرىيىسىدىن چىقىدۇ.

يالغۇز گۈل <بوت> بىر گۈل شېخىنىڭ ئۇچىدا ئۆز ئالدىغا يالغۇز ئۆسكەن بىر تال گۈل. مەسىلەن، يالڭاچ ماگنولىيە، مۇدەنگۈل، چوغلۇق، نىلۇپەر قاتارلىقلارنىڭ گۈللىرىگە ئوخشاش.

يالغۇز ئېزىق ئاتنىڭ ئۇدۇل چىشى بىلەن ئېزىق چىشىنىڭ ئارىسىدىكى چىش.

يالغۇز ياغاچ كۆۋرۈك <بن> پەقەت بىر تاللا ياغاچتىن ياسالغان كۆۋرۈك.

يالغۇزەك I ئى ① قارا ئېلىكنىڭ يىنىغا جايلاشقان پالاقسىمان ياپىلاق سۆڭەك. ② ئۆزى يالغۇز، تەنھا ئادەم ياكى نەرسە: ئۇ بىچارە يالغۇزەك، شۇنى ئېنىق بىلەركەن: پېشانىسىگە بىرئۆمۈر، پۇتلىكاشاڭلار پۇتۇلگەن.

يالغۇزەك II ئى. تارس. نەي: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غۇڭقا، بارباب، راۋاب، غېجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، چىڭ، سەي، قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

يالغۇزچىلىق ئى. يالغۇز قېلىش، يالغۇز يۈرۈش، يالغۇز ھايات كەچۈرۈش: يالغۇزچىلىق تارتماق. * يالغۇزچىلىقتا بەزىدە مەنمۇ جېنىمدىن جاق تويىمەن. ئادەم بالىسى دېگەننىڭ قېرىغاندىمۇ ئەرگە -خوتۇن، خوتۇنغا - ئەر لازىم بولىدىكەن. * ئۇ تېخىمۇ يېتىملىك ۋە يالغۇزچىلىق كوچىسىدا ئازاب چېكىشكە باشلىدى.

يالغۇزدىن-يالغۇز ئىنتايىن يالغۇز، يالغۇزلا: – يالغۇزدىن-يالغۇز داڭقان قايىنىتىپ زېرىكمىدىڭلارمۇ؟ – دېدى ئۇ چاقچاق قىلىپ.

يالغۇزسىراتماق «يالغۇزسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى يالغۇزسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن پات-پات يوقلاپ تۇردۇم.

يالغۇزسىراشماق «يالغۇزسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ياقا يۇرتقا بېرىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتمەيلا يالغۇزسىراشقا باشلىدى.

يالغۇزسىرىماق پ. يالغۇزلۇق ھېس قىلماق، يالغۇز قالغاندەك ھېسسىياتتا بولماق، يالغۇزلۇق تارتماق: ئالماس بىلەن جۇمە كۈتكۈچىسى يوق بىر ئايال بىلەن سوغۇق ئۆيدە يالغۇزسىراپ قالغان ئىككى تۇل خوتۇننى بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى سەرەمجانلاشتۇردى.

يالغۇزلۇق ئى. يالغۇز ھالەت، يالغۇز تۇرمۇش: يالغۇزلۇقتا يەر ياخشى (ماقال). * يامان يولداشتىن يالغۇزلۇق ياخشى (ماقال). * يالغۇزلۇقنى يامان ئادەم بىلەن ھەمسۆھبەت بولغاندىن ئەلا بىلگىن. * بوۋاي يالغۇزلۇقىغا قارىماي ئازراق يېرىگە ئۈزۈملۈك باغ قىلدى ۋە ئېتىز ئايلاندۇرۇپ ئۆرۈك، ئالما كۆچەتلىرىنى تىكتى.

يالغۇزلۇق تارتماق قىلىشقا تېگىشلىك ئىشقا يېتىشەلمەي قالماق: مەن كۆڭلۈمدە: «بۇ ئادەمنىڭ ئەمگەك كۈچى ئاز بولسا كېرەك، بىچارە يالغۇزلۇق تارتىپ قېلىپتۇ» دەپ ئويلاپ، ھېلىقى كىشىنىڭ قېشىغا بېرىپ سالام بەردىم.

يالقاۋ سۈپ. ئەمگەك قىلىشنى، ئىشلەشنى خالىمايدىغان، ئىش خۇش ياقمايدىغان؛ ھۇرۇن، ئېرىنچەك: يالقاۋ بالا. * ئۇنىڭ

بىر يالقاۋ ئىنىسى قويلارنى بېقىۋىدى، ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەكلا بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قويلار كۆپەيمەي، ئازىيىۋەردى.

يالقاۋلاشتۇرماق «يالقاۋلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يالقاۋلاشتۇرۇشماق «يالقاۋلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يالقاۋلاشتۇرۇلماق «يالقاۋلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يالقاۋلاشماق پ. يالقاۋ، ھورۇن، ئىش خۇش ياقماس بولۇپ قالماق؛ ئەمگەك قىزغىنلىقىنى يوقاتماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ نەچچە ۋاقىتلاردىن بېرى ئوردىدا بىكار يېتىپ يەپ يالقاۋلىشىپ كەتكەن ۋەزىرلەرنىڭ بېشىغا تاغ يىقىلغاندەك بولۇپ، دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

يالقاۋلىق «يالقاۋ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يالقاۋلىق قىلماق. * يالقاۋلىق — ئىنسانغا پۇشايمان ئېلىپ كېلىدۇ.

يالقاۋلىق قىلماق ھورۇنلۇق قىلماق، ئېرىنمەك: — بۇندىن كېيىن سەن ئۇنىڭغا ئوبدان قارىشىڭ كېرەك، ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈۋالسۇن، سەن ھەرگىز يالقاۋلىق قىلما، — دەپتۇ بوۋاي بالىغا.

يالقۇن ئى ① كۆيۈۋاتقان نەرسىدىن كۆتۈرۈلگەن ئوت؛ يورۇقلۇق: تۈتۈنى كۆپ، يالقۇنى ئاز (ماقال). * بىرچاغدىن كېيىن ئۆگزىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چىقىشقا باشلاپتۇ ۋە بىردەمدىلا دەھشەتلىك يالقۇنغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. * شۇ پەيتتە كوندىلىك ئادىتى بويىچە ساۋۇتنى يوقلاپ تۇرىدىغان ئايىمخان ئاچا ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولمىغان بولسا، ساۋۇت راستتىنلا ئوت يالقۇنى ئىچىدە كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان بولاتتى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يالقۇن رېئاكسىيىسى <خىم> بەزى مېتاللارنى ياكى ئۇلارنىڭ بىرىكمىلىرىنى رەڭسىز يالقۇندا چوغلاندۇرغاندا، يالقۇندا ئالاھىدە رەڭ كۆرسىتىدىغان رېئاكسىيە.

يالقۇن فوتومېتىر <گېئول> يالقۇن يورۇقلۇقى بىلەن ئۆلچەش ئۇسۇلىدا ئىشلىتىلىدىغان ئانالىز ئەسۋابى.

يالقۇن مەركىزى <خىم> يالقۇننىڭ ئەڭ ئىچكى قىسمى. بۇ قىسمىدا گاز ئوكسىدلانمىغان بولۇپ، نۇر تارقاتمايدۇ.

يالقۇنجاتماق پ ← **يالقۇنلاتماق**: سۇپۇرگە مىراب بېگى بۇ چوغنى مەدەت شامىلى بىلەن يالقۇنجىتىشقا بەل باغلىدى.

يالقۇنجىماق پ ← **يالقۇنلىماق**: بۇ كۈنلەردە ھاۋا ئىسسىق ئىدى. يەر خۇددى دەزمالدەك قىزىپ كەتكەن بولۇپ، پۈتۈن دالا تونۇرغا ئوخشاش يالقۇنجاپ تۇراتتى. * گەرچە بۇ چوغ ياسالما جىمجىتلىقنىڭ كۈلى بىلەن بىرمەھەل كۆمۈلۈپ ياتقان بولسىمۇ، ئەمدى دوستلىرىدىن كەلگەن ياشلىق — مۇھەببەت شامىلىنىڭ غىدىقلىشى بىلەن قايتىدىن يالىڭاچلىنىپ ۋىلىلداپ يالقۇنجاشقا باشلىماقتا ئىدى.

يالقۇنسىمان سۈپ. يالقۇنغا ئوخشاش، يالقۇن ھالىتىدىكى: يارىڭىزغا نەچچە ئېيتتىم: نامىڭىزدىن خەت يازاي، ئىشقىڭىزنىڭ ئۇچقۇنىدىن بەتكە چوغلۇق گۈل تىزاي. ئوينىتىپ ئالتۇن قەلەم دىلدارىڭىزنىڭ قەلبىدىن، چىن ئىرادە كانىدىن يالقۇنسىمان گۆھەر قازاي.

يالقۇنسىمان تۈزۈلمە <گېئول> يۈكلۈك تۈزۈلمە بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان بىر خىل تۈزۈلمە ھادىسىسى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: ئاستىدا ياتقان لاتقىلار رەتسىز تومۇر، تىل ياكى چىپار ھالەتتە

ئۈستىنى يېپىپ تۇرغان قۇم قاتلىمىغا كىرگەن بولىدۇ.

يالقۇنسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى. سىرتىنى چوڭ تېپىنكى ئۇرۇغۇچى يوپۇرماق ئوراپ تۇرىدۇ.

يالقۇنلاتماق « يالقۇنلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېتىپ كەپتۇ بىر ئەجدىھا، ئاغزىدىن ئوت يالقۇنلىتىپ! دەم تارتىپلا يۇتۇۋاپتۇ، ئىككى دوستىنى پالاقلىتىپ.

يالقۇنلانماق « يالقۇنلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باي دېهقاننىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنى قايتا يالقۇنلاندى. * مەن سېغىنىشنىڭمۇ ئادەمگە كۈچ ۋە لەززەت بېرىدىغانلىقىنى ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم سەزدىم ۋە يالقۇنلىنىپ چىقىۋاتقان مۇھەببەت ئۇتلىرىنى ناخشا قىلىپ ئېيتتىم.

يالقۇنلۇق سۈپ ① يالقۇنلانغان، يالقۇنلىنىپ كۆيۈۋاتقان، يالقۇنلىغان، ئوتلۇق: ھاۋا سوغۇق بولسىمۇ، يولۇچىلار ياققان گۈلخاننىڭ يالقۇنلۇق تەپتى خۇددى يېڭى چىققان قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدەك، يايلاقتا ھارارەت بېغىشلايتتى. * قىز بەكمۇ چىرايلىق بولۇپ، چاچلىرى يەلكىسىگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئىنچىكە ھىلال ئايدەك قاشلىرى ئاستىدا بىر جۈپ يالقۇنلۇق كۆزى ئويناپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قىزغىن، جۇشقۇن: يالقۇنلۇق سۆز. يالقۇنلۇق كۈي. * مەن ئەمدى يىگىرمە بەش ياشتىمەن، ھاياتىمنىڭ مۇشۇنداق يالقۇنلۇق چېغىدا ناكار بولۇپ ياتسام مەن ئۇچۇن ئاسانمۇ؟

يالقۇنلىماق پ. يالقۇن ھاسىل قىلماق، يالقۇن پەيدا بولماق؛ يانماق، ئوت ئالماق: تومۇز مەۋسۇمى كىرگەندىن بۇيان، ئىسسىقنىڭ ھارارىتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققانىدى. قۇياشنىڭ ئوتلۇق تەپتىدىن قىزىپ كەتكەن توپىلار ۋە تام-تورۇسلار گويا تونۇردەك يالقۇنلايتتى. * ئاشىقلىق ئوتى ئادەمنى دائىم يالقۇنلاپ كۆيدۈرۈپ ھالاك قىلىدۇ.

يالLاتماق « يالLىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئىككى يىگىتنى ئائىلىسىگە يالLىتىپ بەردى.

يالLاشماق « يالLىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئادەم يالLىشىپ ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنلاپ بولۇشتى.

يالLانما سۈپ. باشقىلارغا يالLىنىپ، ئىشلەيدىغان، يالLانغان: يالLانما دېهقان. يالLانما ئىشچى. * ئەمدى ئۇمۇ ئەرزىمىگەن ھەق ئۈچۈن باينىڭ ئېتىزىنى ئەمگەك تەرى بىلەن يۇغۇرغۇچى يالLانما كەتمەنچىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

يالLانما ئەمگەك <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇم بولغان ئىشچىلارنىڭ كاپىتالىستلار ئۈچۈن قوشۇمچە قىممەت يارىتىدىغان ئەمگىكى.

يالLانما ئەمگەكچى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئەمگەك كۈچىنى سېتىش يولى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئەمگەكچىلەر.

يالLانما دېهقان <پەلس> باشقىلارغا يالLىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان دېهقانلار. ئادەتتە ئۇلارنىڭ كۆپ يېرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قورالى بولمايدۇ، پەقەت ئاز بىر قىسىم يېرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قورالى بولىدۇ، پۈتۈنلەي ياكى ئاساسەن ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدۇ. ئازادلىقتىن بۇرۇنقى جۇڭگودىكى يالLىقچى، ئايلىقچى ۋە كۈنلۈكچىلەر شۇ جۈملىگە كىرىدۇ.

يالالنما قۇللۇق تۈزۈم <س ئىق> يالالنما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشنى ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك تۈزۈم. ئۇ قۇللۇق تۈزۈمگە، يانچىلىق تۈزۈمگە سېلىشتۈرۈپ ئېيتىلغان.

يالالنما ئىشچى <س ئىق> ياللىۋالغان ئادەم ئۈچۈن ئىش قىلىدىغان كىشى.

يالالنماق « ياللىماق » پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىنچىلىقىدا ئۇ ئاخىرى بىر جۇۋازچىغا ياللىنىپ جۇۋاز ھەيدەپ تۇرمۇش كەچۈرگەن. * ئۇلار ئىككىسى مانا مۇشۇ چوقۇر يايلىقىدا باشقىلارنىڭ چارۋىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن ياللانغانلاردىن ئىدى.

يالالنمىلىق « يالالنما » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەر خىل ئەركىنلىشىش خاھىشلىرىنى، يالالنمىلىق نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ۋە پۇلغا قاراش ئىدىيىلىرىنى تۈگىتىش، خىزمەتنى ئاكتىپ ئىشلەيدىغان قىلىش لازىم.

ياللۇغ ئى <تىب> ئورگانىزم كۈچلۈك غىدىقلانغاندىن كېيىن پەيدا بولىدىغان رېئاكسىيە ھادىسىسى. كۆپىنچە قىزىرىش، ئىششىش، قىزىش، ئاغرىش ۋە فۇنكسىيە دەخلىگە ئۇچراشتەك ئالامەتلەر يۈز بېرىدۇ.

ياللۇغ ئىششىقى <تىب> ئورگانىزم ياللۇغلانغاندا ئىچىگە سۇ يىغىلىۋالىدىغان بىر خىل ئىششىق.

ياللۇغلانماق پ <تىب> ① ئورگانىزم كۈچلۈك غىدىقلانغاندىن كېيىن شۇ جايدا رېئاكسىيە ھادىسىسى كۆرۈلمەك. ② ئورگانىزمنى مىكرو ئورگانىزملار، پارازىت قۇرت، ئاشقى جاراھەت ۋە فىزىكا-خىمىيىلىك ئامىل قاتارلىق ھەر خىل زىيانلىق ئامىللار غىدىقلىغاندا ئورگانىزمنىڭ قىسمەن جايىدا رېئاكسىيە قايتۇرۇشتىن ئىبارەت مۇداپىئە كۆرۈش خاراكتېرلىك رېئاكسىيە يۈز بەرمەك. بۇنىڭدا، قىسمەن ئورۇندا قىزىرىش، ئىششىش، قىزىش، ئاغرىش ۋە فۇنكسىيە توسالغۇغا ئۇچراش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. پۈتۈن بەدەندە ئاق قان ھۈجەيرىلىرى كۆپىيىپ كېتىش ۋە بەدەن تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەرمۇ يانداشىپ كېلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىلدىكى ياللۇغلىنىش قايتما بولىدۇ. ۋاقتىدا داۋالىسا تامامەن ئەسلىگە قايتىدۇ.

ياللىق سۈپ. يالى بار، يالى كۆپ: ناھايىتى يوغان ياللىق بىر ئات ھېلىقى كىشىنى تاشلاپ جانبىككە قاراپ چاپچىدى.

ياللىماق پ. مەلۇم شەرت بىلەن ھەق بېرىپ ۋاقىتلىق ئىشلەتمەك، ئىشقا سالماق: مەن يەنە باشقىلارنى ياللاپ ئولتۇرماي، يۈكنى يول يىراقلىقىغا قارىماي تەرلەپ-پىشىپ ئۆزۈم توشۇپ كېلىۋاتىمەن. * ئۇ ئەمدىلا مەدىكار بازىرىغا كېلىشى بىلەن شەھەرنىڭ ئۇلۇق قول ۋەزىرى مەدىكار ياللىغىلى كىشى چىقارتىپتۇ-دە، ئوغلىنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ.

يالماتماق « يالىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يالماشماق « يالىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يالمان ئى. تارىخ. قەدىمكى زامانىدا ئىشلىتىلىدىغان نەيزىسىمان ئۇرۇش قورالى: مەمەت، سەمەت ئىككىسى ئىككى يالمان كۆتۈرگىنىچە كېلىپ باتۇرنى ئۆز سېپىگە ئېلىپ كەتتى.

يالمانتاقتاق ئى (يالمان+تاقتاق) <زوئول>

→ **لەگمەنتاقتاق.**

يالمانچى ئى. يالمان بىلەن قوراللانغان ئادەم: سول تەرەپتىكى ئون ئىككى يالمانچى ئارىسىدا شۇنداق بىر باتۇر سەركەردە تۇراتتى.

يالمانقۇلاق ئى (يالمان+قۇلاق) <بوت> سۈتلۈك ئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى قىزىل، ئاق رەڭلىك، سۈتسىمان شىرنىسى بار، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى بېغىر رەڭدە، پۈتۈن ئوتى دورا قىلىنىدۇ، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

يالمانلىق سۈپ. يالمىسى بار، يالمان تۇتقان، يالمان بىلەن قوراللانغان: ھېلىقى كىشى بىرھازا ئەسلىگەندىن كېيىن، نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا قېلىچ - قالقانلىق، نەيزە-يالمانلىق، نۇرانە چىراي، شاھانە سۈپەتلىك بىر ياش يىگىتنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكى، بىر كېچە قونغانلىقى، شاھ سۈپىدىكى ھەيكەلنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن چىن دۆلىتىگە - ھەيكەلنىڭ ئىگىسى بولمىش مەلىكە گۈلەندەمنىڭ قېشىغا كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

يالماۋۇز ئى. ئەپسانىلەردىكى ھەر خىل قىياپەتكە ئۆزگىرەلەيدىغان ياكى باشقىلارنى سېھرىي كۈچى بىلەن ھەر خىل قىياپەتكە كەلتۈرەلەيدىغان ھەمدە ئالدىغا كەلگەن نەرسىنى يەپ تۈگىتىدىغان مەخلۇق؛ جادۇگەر: يەتتە باشلىق يالماۋۇز. * ئەتىسى يىگىت خوتۇنىغا ھەم ئوردىدىكىلەرگە ئۆزىنىڭ يالغۇز ئوۋغا چىقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ، يالماۋۇز موماينىڭ ئۆيىگە قاراپ يول ئېلىپتۇ. * تەر تۆكۈپ دۇنيا ياراتقان بولسىمۇ ئەل ئەسلىدىن، خانىۋەيران ئىدى يوقسۇل ئايرىلىپ بار ۋەسلىدىن، ھېچنېمە ئاشمايتتى چۈنكى يالماۋۇز ئالۋاستىدىن، قەلبى زەردابقا تولغاچ دەرد-ئەلەمنىڭ دەستىدىن، بارچە دەردمەنلەر ئۈيۈشتى تۇشمۇتۇشتىن قوزغىلىپ.

يالماۋۇزلارچە رەۋ. يالماۋۇزلارغا ئوخشاش، يالماۋۇزلاردەك: بېگىمنىڭ نەپسى تويماپتۇ يەنە، قىستاپتۇ قىزنى قوغلاپ تۇتۇشقا يوپۇرۇلۇپ كېلىپتۇ چاپارمەنلىرى، يالماۋۇزلارچە قاپساپ تۇتۇشقا.

يالمىماق پ. ئوت-چۆپ ۋە يېمەكلىكلەرنى يۆگەپ، پۇرلاپ-پۇرلاپ يۇتماق: ئىككى-ئۈچ كۈندىن بېرى ئاچ قالغان ئېشەكلەر بېدىنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يالماشقا باشلىدى.

يالۇ ئى (خەن) <تارىخ> → **« يالۇ » كېمىسى ۋەقەسى.**

« يالۇ » كېمىسى ۋەقەسى <تارىخ> ئەنگلىيىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشىنى قوزغاش ئۈچۈن تاپقان باھانىسى، بۇنىڭدا، 1856 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى جۇڭگو گۇاڭدۇڭ دېڭىز ئەسكەرلىرى ئەتكەسچى كېمىلەرنى تەكشۈرگەندە، جۇڭگونىڭ « يالۇ » ناملىق ئەتكەسچى كېمىسىدىن 12 ئادەمنى قولغا ئالىدۇ. ئەنگلىيە بۇ كېمە توختاش گۇۋاھنامىسىنى شىياڭگاڭدا ئالغان دېگەننى باھانە قىلىپ ئارىلىشىدۇ ھەمدە ۋەقە ئويدۇرۇپ چىقىپ، جۇڭگو سۇ ئەسكەرلىرى ئەنگلىيىنىڭ دۆلەت بايرىقىنى يىرتىۋەتتى دەپ مۇتتەھەملىك قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئەنگلىيىلىكلەر تۆۋەن پالاتادا گۇۋاھلىق بەرگەندە بۇ كېمە گۇۋاھنامىسىنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، ئەنگلىيە دۆلەت بايرىقىنى ئاسمىغانلىقىنى ئىقرار قىلغان بولسىمۇ، بۇنى باھانە قىلىپ يەنىلا ئەنگلىيە ئىككىنچى قېتىملىق

ئەپيۇن ئۇرۇشىنى قوزغايدۇ.

يالۇۋۇرتماق «يالۇۋۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئادەمنى تولا يالۇۋۇرتماي ماقۇل دېسەڭ بولمامدۇ، — دېدى سەمەت سەل خاپا بولغاندەك تەلەپپۇزدا.

يالۇۋۇرماق پ. تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنمەك، يېلىنىپ مۇراجىئەت، ئىلتىماس قىلماق: مەھەممەدجان يا قاتتىق گەپ قىلىشنى يا يالۇۋۇرۇشنى بىلمەي ئولتۇرۇپلا قالدى. * ئۇ گەۋدىسىنى ئاستا-ئاستا قىسىپ، ئىتائەتچان كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ خوجايىنغا ئىنساپ تىلگەن مالايدەك يالۇۋۇرۇشقا باشلىدى.

يالۇۋۇرۇشماق «يالۇۋۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ چاغدا بالا سەزدۈرمەي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ-دە، كۆلنىڭ بويىغا كېلىپ قىزلارنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىۋاپتۇ. قىزلار يالڭاچ بولغانلىقىدىن ئىزا تارتىپ كۆلدىن چىقالماپتۇ ۋە كىيىملىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ يالۇۋۇرۇشۇپتۇ.

يالتىشماق «يالاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يالتىلغان «يالتىلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: يالتىلغان سۇ.

يالتىلغان سۇ <سۇ> ئېتىزنى سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىنكى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە تۇپراقنىڭ نەملىكى زىرائەتنىڭ شۇ چاغدىكى تەلەپ قىلىدىغان نەملىكىدىن تۆۋەن بولۇپ قالغانلىقى سېزىلگەندە، نەملىكنىڭ كەمنى تولۇقلاش ئۈچۈن ئېتىز يۈزىگە سەل-پەل يالتىۋېتىلىدىغان سۇ.

يالتىلماق «يالاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھۇجرىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا يۇمىلاق ئالا مەرمەر ئۈستەل قويۇلغان، ئۈستەلگە يالتىلغان زەرلىرىنىڭ تەگدىن تولىسى ئۆچۈپ كەتكەن، ھازىر ھەممىلا جايدا ئۇچراتقىلى بولىدىغان بىر يۈرۈش ئاق ماي كاسىلىرى تىزىلغانىدى.

يالچى ئى. تۆھمەتچى؛ تۆھمەتخور: — سىز پالچى ئەمەس، يالچى ئىكەنسىز! — دېدى ئۇ ئاچچىقلانغاندەك قاشلىرىنى سوزۇپ.

يالخور ئى. باشقىلارغا يالا چاپلاشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن كىشى، يالچى، تۆھمەتچى، تۆھمەتخور: ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن بىر يالخور.

يالخورلۇق «يالخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ يالخورلۇقى ئاخىرى بېشىغا چىقىدۇ.

يالڭاچ سۈپ ① ئۈستىبېشىغا كىيىم كىيمىگەن، كىيىمسىز: ياغ يەپ يالڭاچ يات (ماقال). * ھەممە كىشى ئانىدىن يالڭاچ تۇغۇلغان (ماقال). * ئۇمۇ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ پاتەمنىڭ يالڭاچ، يۇمشاق، سۈتتەك ئاق مۈرىسىنى تۇتتى، ئاندىن ئۇنى ئۆزىگە تارتماقچى بولدى. بىراق پاتەم ئۆزىنى لەپپىدە تارتىۋالدى. ② كۆچمە. يوپۇرماقسىز، قاقشال: گۈللەرمۇ شۇ چاغ بولۇپ يالڭاچ، نومۇسچان قىزدەك ئۈيۈلۈپ قالدى. * شۇۋىرغان ئۇيىنغان قاراڭغۇ كېچە، ئۇچار قار ئاسمان ۋە يەر ئارىسىدا. يالڭاچ ئاق تېرەك ئازابلىناتتى، دەھشەتلىك قىيناقنىڭ قىش-دالىسىدا. ③ كۆچمە. گىياھسىز، گىياھ ئۈنمىگەن: باشقا باي-غوجىلار يېرى «دەنلىك يەر» دېيىلەر تۆككەچكە ئۆز ئالدىغا باج. قالغان تىك يەرلەرنى ئاتايتتى «خام يەر»، تۇراتتى قىش-يېزى جىمجىت، يالڭاچ. ④ كۆچمە. ئۈستىگە بىرەر نەرسە يېپىلمىغان، ئوچۇق: باقىنىڭ قەبرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كۆكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالڭاچ مۆڭلۈق قەبرە بولۇپ قالدى. ⑤ كۆچمە.

كەمبەغەل، يوقسۇل: بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا بىزدەكلەرنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان، لېكىن بىزدەك يالڭاچلارنىڭ قان-تەرى بىلەن پۈتكەن ھەشەمەتلىك باي قورۇسىنىڭ پۇلى. ⑥ كۆچمە. ئوچۇق-ئاشكار، ئېنىق؛ روشەن: بۇرژۇئازلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت يالڭاچ ھالدىكى پۇل مۇناسىۋىتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي ھېسسىياتى پۇل ئۇستىگە قۇرۇلغان بولىدۇ. * – تۆھپە! قالتىس گەپ، – دېدى جۇمە يالڭاچلا تەنە قىلىپ، – ئەمما مەن سېنىڭ پىكرىڭگە قوشۇلمەن، يول تېخى ئۇزۇن. ⑦ كۆچمە. قىن، غىلاپلاردىن سۇغۇرۇۋېلىنغان؛ غىلاپقا سېلىنمىغان، ئوراقسىز: ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن مەسرۇر بىلەن يىگىرمە كىشى قىلىچلىرىنى يالڭاچ ھالدا تۇتۇپ كىرىپ، شەمسۇنناھارغا سالام بېرىپتۇ. ⑧ كۆچمە. قۇپقۇرۇق، ھېچ نەرسە يوق: بايقىسام قىلىپتۇ يالڭاچ ئۆي ئىچى، ھەرقاچان بىر ئوغرى ئالغان دەپتىمەن.

يالڭاچ ئارپا <بوت> ①ئارپىنىڭ بىر خىلى. دېنى چوڭ، پوستى نېپىز كېلىدۇ. ئاساسەن شىزاڭ، چىڭخەي قاتارلىق جايلاردا تېرىلىدۇ. ئىستېمال قىلىشقا ياكى ھاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

يالڭاچ بىخ <بوت> سىرتىدا ئوراپ تۇرىدىغان تەڭگىچە يوپۇرماقلىرى بولمايدىغان بىخ، بارلىق بىخلارنىڭ ھەممىسى يالڭاچ بىخقا كىرىدۇ.

يالڭاچ پاپورتنىك <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى. ئۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئىچىدىكى بىرقەدەر ئىپتىدائىي ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ. غولى ئاچىماقلىنىپ شاخلىنىدۇ، يوپۇرمىقى ناھايىتى كىچىك بولىدۇ، كۆپىنچە جەنۇبىي ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

يالڭاچ سۇلۇ <بوت> سۇلۇنىڭ بىر تۈرى، يەنى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سىرتقى كۆرۈنۈشى سۇلۇغا ناھايىتى ئوخشايدۇ، لېكىن كىچىك باشاقلىرىدىكى گۈللەرنىڭ سانى كۆپ بولىدۇ. ئۇرۇقى پىشقاندىن كېيىن چانىقىدىن ناھايىتى ئوڭايلا ئايرىلىپ چۈشىدۇ، ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا، ئۇرۇقىدىن ئۇن تارتىپ ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

يالڭاچ سىم <بوت> ئىزولياتسىيە ماتېرىيالى ئورالمىغان مېتال ئۆتكۈزگۈچ سىم. مەسىلەن، ترامۋاينىڭ كۆتۈرمە سىمى.

يالڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. ئۇنىڭ تۆرەلمە تۈگۈنى ۋە ئۇرۇقى يالڭاچ بولىدۇ. تۆرەلمە تۈگۈنى سىرتىدا ئۇرۇقدان بولمايدۇ، ئۇرۇقىنىڭ سىرتىنى مېۋە شۆپۈكى ئوراپ تۇرمايدۇ. مەسىلەن، قارىغاي، شەمشاد، كۆكۈچ ئۆرۈك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يالڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرگە كىرىدۇ.

يالڭاچلاتماق «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئاپىسى ئارقىلىق بالىنى يالڭاچلاتتى-دە، تەكشۈرۈشكە كىرىشتى.

يالڭاچلاشماق ① «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② يالڭاچ ھالەتكە كەلمەك، يالڭاچ بولماق.

يالڭاچلانماق ① «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھاشىم شۇجى ئاللىقاچان يالڭاچلىنىپ بولغانىدى. * مانا بۇ مۇشۇ خىلدىكى ئادەملەرنىڭ يالڭاچلانغان ھەقىقىي

ماھىيتى. ② «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىن ئۇنىڭ پات-پات سېزىپ تۇرغىنى يالڭاچلانغان بەدەنلىرىگە زەھەردەك تاراسلاپ تېگىۋاتقان سىم قامچا بولدى. * بۇ ئوت-چۆپلەر قۇرۇپ، دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى چۈشكەن، تاغلار تاقىرلىشىپ، ھەممە ياق يالڭاچلىنىپ قالغان بىر چاغ ئىدى.

يالڭاچلىماق پ ① كىيىمسىز، يالڭاچ ھالەتكە كەلتۈرمەك، يالڭاچ قىلماق: شۇ بويىچە پۈتۈن ھاراقنى قاراقچىلارغا ئىچۈرۈپ، ئۇلارنى مەست قىلىۋېتىپ، كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ يالڭاچلاپ، بىرىنىڭ ئارقىسىغا يەنە بىرىنىڭ ئارقىسىنى قىلىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، كىيىملەرنى قىرىق مەلىكە كىيىشىپ بارلىق نەرسىلەرنى كېمىگە سېلىپ مېڭىپ كېتىپتۇ. ② يوپۇرماق، غازاڭلارنى چۈشۈرۈۋەتمەك: سوغۇق، ئىزغىرىن شامال سارغايغان يوپۇرماقلارنى ئۈزۈپ چۈشۈرۈپ، دەرەخلەرنى يالڭاچلىماقتا ئىدى. * رەھىمسىز كۈز شامىلى گۈللەرنى سولاشتۇرۇپ، دەرەخلەرنى يالڭاچلىماقتا ئىدى. ③ قىنىدىن، غىلاپتىن چىقارماق، سۇغۇرماق، ئالماق؛ بوشاتماق: ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، قارا قۇل قىلىچىنى يالڭاچلاپ كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. * كىيىم-كېچەكلىرى چاڭ-توزاندا بۇلغانغان ئەنۋەر يالڭاچلاپ تۇتۇۋالغان تاپانچىسىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كىردى. ④ بوش، قۇرۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ بوشاتماق، قۇرۇقدىماق: ئۇنىڭدىن كېيىن نىياز ئەپەندىنىڭ كۆزلىرىگە قوللىرىنى تىقىپ، ئەل-جامائەت ئارىسىدا رەسۋا قىلىپ، ئايرىلدىغان چېغىدا ئۆيىنى سويغان پىيازدەك يالڭاچلاپ قويغان مۇتتەھەم خوتۇن — خەلچەملەر بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتتى.

يالڭاياغ سۈپ (يالاڭ+ئاياغ) ھېچ نەرسە كىيمىگەن، ئايىغى يوق، ئاياغسىز: يالڭاياغ ماڭماق. يالڭاياغ يۈرمەك. * يالڭاياغ سۇدىن قورقماس (ماقال). * ئاق تۇماقنى باستۇرۇپ كيىگەن، كىرلىشىپ كەتكەن ئاق يەكتەك ئۈستىدىن قارا بەلباغ باغلاپ، مۇرىسىگە كۈرەك جۇۋىنى تاشلىۋالغان بۇ ئادەم يالڭاياغ پۇتلىرىنى ئېغىر-ئېغىر يۆتكەيتتى. ② كۆچمە. موھتاجلىقتا ياشايدىغان، باي ئەمەس، نامرات، كەمبەغەل؛ يالاڭتۆش: — سىنىڭ خېلى تىلىڭ چىقىپ قالدى، ھەر ئاخشىمى ناخشا ئېيتىپ كاركىرايدىغان بولدۇڭ، بۈگۈن قارىسام پەنجىرەڭدە گۈللەر پەيدا بولۇپتۇ. سەن يالڭاياغلارغا گۈل تېرىشنى كىم قويۇپتۇ؟! يوقات بۇ بىرنېمەڭنى! — شۇ گەپ بىلەن باي گۈل تەشتىكىنى يەرگە ئېتىپ ئۇرۇپ، ئاندىن پۇخادىن چىققاندەك بولۇپ چىقىپ كەتتى.

يالڭاياغ دوختۇر <تب> يېزىلاردىكى دېھقانچىلىق قىلىپ تۇرۇپ كېسەل داۋالايدىغان تېببىي خىزمەتچى خادىم.

يالىلداتماق «يالىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولىدىكى ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكنى تېخىمۇ يالىلداتماقچى بولغاندەك قول ياغلىقى بىلەن توختىماي سۈرتمەكتە ئىدى.

يالىلداشماق «يالىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايدىڭ كېچە، ئاسمان چېھرىسىدىكى تۈركۈم-تۈركۈم يۇلتۇزلار يالىلدىشاتتى.

يالىلدىماق پ «يال-يال» قىلىپ نۇر چاچماق، پارقىرىماق، چاقنىماق، يالتىرىماق: مەن شەرۋانىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى

ئوبدان بىلمەن. ئۇنىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى يالىلداپ تۇرغان ئالتۇنلىرى يېپىپ تۇرالمايدۇ.

يالماق I پ ① بىرەر نەرسىنى تىل ۋاستىسى بىلەن ئېغىزغا ئالماق؛ تىلنى تەگكۈزمەك: تاپان يالىماق. يالاق يالىماق. * كالىلار سۇ ئىچسە، موزايلار مۇز يالايدۇ (ماقال). * قېتىق ئىچكەن قۇتۇلدى، تاۋاق يالىغان تۇتۇلدى (ماقال). * بېخىل سىقىمنىڭ ئىچىنى ئايايدۇ، تېشىنى يالايدۇ (ماقال). * تىلىڭ كۆيسە تۇز يالا، ئىچىڭ كۆيسە مۇز (ماقال). * نامان تىلىنى يالاپ يەر ئاستىدىن قاسىمغا قارىدى. ② تېگىپ، ئۇرۇلۇپ تەسىر قىلماق، سىيپىماق (ئىسسىق-سوغۇق ۋە شامال ھەققىدە): ئۇنىڭ يۈزلىرىنى شامال يالاپ سىلىقدىۋەتكەندەك كۆرۈنەتتى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەندى. ③ ئاققۇزماق، يۇماق (سۇ ھەققىدە): دەريا تېرىلغۇ يەرنىڭ يېرىمىنى يالاپ چېقىپ بولدى. يەر ۋەيران بولۇپ تۈگىسە، ئاسمانغا تېرىقچىلىق قىلامدۇق؟ * كۆز سۇلىرى يېشىل مەخمەلدەك يەلپۈنۈپ تۇرغان بۇغداي مايسىلىرىنىڭ يۇمران تېنىنى يالاپ، سۆيۈپ، ئېتىز ئىچىگە يۈگۈرۈشتى. ④ كۆچمە. غاجىلىماق، ئاغرىتماق (ئاياغ كىيىم ھەققىدە): ئاياغ پۇتۇمنى يالاپ كەتتى.

يالاپ شورىغۇچى ئېغىز ئاپپاراتى <زوئول> چىۋىنلەرنىڭ ئېغىز ئاپپاراتى. بۇ خىل ئېغىز ئاپپاراتىنىڭ ئۈستۈنكى، ئاستىنقى تاڭلىيى رودىمېنتلاشقان، ئاستىنقى كالپۇك ياپراقچىسىغا ئايلىنىپ، شىرنىلەرنى يالاپ شوراشقا ماسلاشقان.

يالماق (يا: لماق) II پ. ئارىغا ئېلىپ كۆزىتىپ بىللە ماڭماق: مەلۇم بىر يۇرت باشلىقى چېگرىدا مەجبۇرىيەت ئادا قىلدۇرۇش ئۈچۈن، بىر جىنايەتچى راھىبنى يالاپ ئېلىپ چىقىپتۇ. * ئىسپانچىلار سادىقنىڭ دومبىسىگە ئۇنىڭ جىنايى پاكىتلىرى دەپ ئايرىپ ئېلىپ قويغان ئوتتۇز-قىرىقچە چەت ئەل ئىلىم-پەن كىتابلىرىنى بوپا قىلىپ تېڭىپ، نەيزىلەر بىلەن يالاپ مەكتەپتىن ئاچىقىپ كەتتى.

يال-يال «يال» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

يام ئى. دىئال. چوڭ تەشتەك.

ياما (توغرىسى: يارما) ← **يارما.**

ياماپ-تۆشەپ ← **ياماپ-تۆمەپ.**

ياماپ-تۆمەپ ① ياماپ، ياماشتۇرۇپ: بالىلارنىڭ كىيىمنى ياماپ-تۆمەپ يۈرۈپ ئاران قىشتىن ئۆتتۈۋالدۇق. ② كۆچمە. ئوڭشاپ: ئۇنىڭ ماقالىسىنى ياماپ-تۆمەپ يۈرۈپ ئاران ئېلان قىلغۇزدۇق.

ياماتماق «يامىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ جاي چوڭ يولغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ئۆتكەن-كەچكەن كىشىلەر ياماقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يىرتىلغان ئۆتۈك، ئاياغلىرىنى ياماتتىدىكەن.

ياماراجا ئى (سانس) <دىن> بۇددا دىنىدىكى دوزاخ ئىلاھى.

ياماشتۇرماق I پ. ياماش، يۆمەش، تىكىش قاتارلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق؛ يامىماق: ئۇ كىيىملەرنى ياماشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى.

ياماشتۇرماق II «ياماشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆپلىگەن ئۆيلەرنىڭ ھويلىسىدا ئۈزۈم بارىڭى بولىدۇ. ھېچ بولمىغاندا كاۋا-قاپاق تېرىپ باراڭغا ياماشتۇرۇپ ياز كۈنلىرى ھويلىغا كۆلەڭگە چۈشۈرمەيدۇ.

ياماشتۇرۇشماق I «ياماشتۇرماق II»

پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياماشتۇرۇشماق II « ياماشتۇرماق II » پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياماشتۇرۇلماق I « ياماشتۇرماق I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياماشتۇرۇلماق II « ياماشتۇرماق II » پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئانا پېشايۋىنىغا ئۈزۈم تاللىرى، كاۋا-قاپاقلار ياماشتۇرۇلغان بىر ھويلىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، توختاخۇنغا قاراپ قويدى.

ياماشقۇچى سۈپ. يامىشىپ چىقىدىغان، يامىشىدىغان: ياماشقۇچى غول.

ياماشقۇچى غول <بوت> تىك تۇرالمايدىغان، پەقەت ئۇرىغۇچى بۇرۇتچىلىرى ياكى شۇمۇرۇش تەخسىگە ئوخشاش ئەزالىرىغا تايىنىپ باشقا نەرسىلەرگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان غول. مەسىلەن، ئۈزۈم، تەرخەمەك، ھەشقىپىچەك قاتارلىقلارنىڭ غوللىرىغا ئوخشاش.

ياماشقۇچى ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يەر بېغىرلاپ ياكى باشقا نەرسىلەرگە يامىشىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

ياماشماق I « يامىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ كۆنى مەھبۇسلار كىيىملىرىنىڭ يىرتىلغان يەرلىرىنى يامىشىپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى ئېلىشىپ، ئاز-تولا تازىلىق قىلىشىۋالدى.

ياماشماق II پ ① بىرەر نەرسىگە ئېسىلىپ يۇقىرى ئۆرلىمەك، چىقماق: ماشىنىغا ياماشماق. تاغقا ياماشماق. * ئۇ جاقىلدىغان ھالدا قىرغاقتىكى مۇزغا يامىشاتتى، ئەمما چىقالمايتتى. * بارات دېرىزىگە يامىشىپ، تورۇستىكى لىمنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويغان بىر بولاق نەرسىنى ئالدى. ② ئېسىلماق، يېپىشماق: ئاغزىمدىن چىقتى، ساقىلىمغا ياماشتى (ماقال). * بۇ چاغدا قېنى قىزىپ كەتكەن سۇلايمان خۇددى ساراڭلاردەك ئەگىشىپ كېلىپ ھەۋزىنسانىڭ پېشىگە ياماشتى. ③ پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق؛ ئەگىمەك، قاپلىماق، كۆرۈنمەك: ئۇنىڭ ئاۋازى غەزەپلەنگەنلىكىنى ياكى يىغا ياماشقانلىقىنى غەلىتە تىترەپ چىقتى. * ئادىلنىڭ مەنىلىك قارىشىغا چىداشلىق بېرەلمىگەن زەينۇننىڭ يۈزىگە خۇددى يالقۇن ئارىسىدا قالغاندەك قىزىللىق ياماشتى. ④ كۆچمە. چىقىشقا تىرىشماق، ئۇرۇنماق، تەلپۈنمەك: — ئاداش، خاتىرجەم بول، مەن بۇنداق پەسكەش يول بىلەن يۇقىرىغا ياماشمىساممۇ، ھازىرقى ئورنۇم يېتىپ ئاشىدۇ، — دېدىم تۇرسۇنغا زەردە بىلەن. * ئامىنە، مەن سىزنىڭ دادىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن، ئۇ پۈتۈن ئۆمرى يۇقىرىغا يامىشىش بىلەن ئۆتكەن ئادەم، ئۇ ئۆزىنىلا ئويلايدۇ.

ياماق ① ئى. بىرەر نەرسىنىڭ يىرتىلغان، تېشىلگەن ياكى ئۈزۈلگەن جايىنى ياماش، پۈتۈنلەش ئۈچۈن تەييارلانغان بۇيۇم، لاتا: ياماق سالماق. * ياخشى سۆزگە قۇلاق سال، يامان سۆزگە ياماق سال (ماقال). * ئۈستىدىكى ياماق سېلىنغان بۇرۇلكىسى ۋە شورلىشىپ كەتكەن بەتىنكىسىگە قاراپ ئۇنى مەلۇماتلىق بىر زىيالىي دېيىشكە بولاتتى. ② ئى. ياماشقا تېگىشلىك بولغان، يامىمىسا بولمايدىغان جاي: بۇ يۇرتتا ھېچكىم باشقىلارغا ياماق ياماتمايدۇ، شۇنداقلا ھېچكىم باشقىلارنىڭ يامىقىنىمۇ يامىمايدىغان ئادەت بار ئىكەن. ③ سۈپ. ياماق سېلىنغان، يامالغان، تىكىلگەن: شۇنداق بولسىمۇ قوشماق ئاكا، ئۆز ئۈستىدىكى ياماق يوتقانىنى سوغۇقتىن لاغىلداپ تىترەۋاتقان

كەنجى ئوغلى قاسمنىڭ ئۇستىگە يىيىپ قويدى. * ياماق لېكىن پاكىز كىيىم كىيگەن پارتكوم شۇجىسى ئەتراپقا ھاياجان بىلەن قاراپ، سوئال بېرىۋاتقانلارغا كۈلۈپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپ ماڭاتتى.

ياماق بولالماسلق بىر-بىرىگە نىسبەتەن ھېچنېمىگە ئەرزىمەسلىك، دال بولالماسلىق: سېنىڭ دەردىڭ مېنىڭ دەردىمگە ياماق بولالمايدۇ.

ياماق چۈشمەك ياماق سېلىنماق، ياماق پەيدا بولماق، يامالماق: ئۈستىدىكى ياماق چۈشكەن بۇرۇلكىسى ۋە شورلىشىپ كەتكەن بەتىنكىسىگە قاراپ ئۇنى مەلۇماتلىق بىر زىيالىي دېيىشكە بولاتتى.

ياماق موگۇ <بوت> موگۇنىڭ مەشھۇر بىر تۈرى، يېڭى چىققاندا ئاق بولىدۇ، پىشقاندا سارغىيىدۇ، غەربىي جەنۇبى جۇڭگو ۋە تەيۋەندىن كۆپ چىقىدۇ. تەمى مەززىلىك.

ياماق ئېتىش <كي> كىيىمنىڭ پۈكۈلگەن قىسمىنى تېشىغا يىڭنە ئىزى چىقارماسلىق شەرتى ئاستىدا قول بىلەن ئىشلەش تېخنىكىسى.

ياماقچە ئى. كىچىك ياماق: بىر كونا چېلەككە سېلىپ ياماقچە، دېدى ئۇ: كاساپەت تېشىلىپ قېلىپتۇ.

ياماقچى ئى. يىرتىلغان ھەر خىل ئاياغ كىيىملەرنى ياماش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، موزدۇز: پادىشاھنىڭ ياساۋۇل-قاراۋۇللىرى بىر كوچىغا كەلسە، ھېلىقى ياماقچى ياماقچىلىق قىلىپ ئولتۇرغۇدەك.

ياماقچىلىق ئى. ياماق ياماش ئىشى، كەسپى: ئەھمەدجان بەش يېشىدىن باشلاپ دادىسىغا ئەگىشىپ ياماقچىلىق دۇكىنىغا بارىدىغان، دادىسىغا ياردەملىشىپ يىپ ئېشىپ، يىپ مومدايدىغان بولدى.

ياماقلىق ① سۈپ. ياماق سېلىنغان، يامالغان، تىكىلگەن: ياماقلىق كىيىم. ياماقلىق كۆرپە. ② ئى. يىرتىلغان، تېشىلگەن، ئۈزۈلگەن يەرنى ياماشتا ئىشلىتىلگەن بۇيۇم: ئۇ دۇۋىلەكلىك تۇرغان پۇرۇچلار ئىچىدىن ياماقلىق ئىزدىگىلى تۇردى.

يامالماق « ياممىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چېكىلەپ چېگىلگەن سېرىق ياغلىقى رەڭگىنى يوقىتىپ ئاقىراي دەپتۇ. ئۈستىدە يامالغان بىر باسما كۆڭلەك، ئۇنىڭمۇ رەڭگىنى كۆن نۇرى يەپتۇ.

ياماق-چۈمەك ياماش، تىكىش قاتارلىق ئىش-ھەرىكەتلەر: ئىككى ئايال توختى ئىسىملىك كىشىنىڭ ئايالى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۈچ ئوغۇل بىلەن قېلىپ قالغانلىقىنى بىر يېرىم يىلدىن بۇيان تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش، ياماق-چۈمەك قىلىشتا بەكمۇ قىينالغانلىقىنى ئۇقۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىچە ھېسداشلىق قىلىشتى.

يامان ① سۈپ « ياخشى» نىڭ ئەكسى، ئەسكى، ئوسال، ناچار: يامان ئادەت. يامان غەرەز. * يامان ياماندىن قورقار، كەتمەن ساماندىن (ماقال). * بارچە ياخشى، مەن يامان، بارچە بۇغداي مەن سامان (ماقال). * يۈز دوستتىن بىر دۈشمەن يامان (ماقال). * ئۇلار يامان ئىش قىلغان بولسا، ئۆزگە. ئوتنى كىم تۇتقان بولسا، شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ. ② سۈپ. قاتتىق، كۈچلۈك: ئۇنىڭ دادىسى ئاچچىقى يامان ئادەم ئىدى. * قارىسام ھېچ كۆرۈنمەيدۇ سەمەندىن قوغان، ئەجەب قاتتىق يامان ئىكەن ياردىن ئايرىلغان. ③ سۈپ. خاراب، ناچار، ئېچىنىشلىق: لەنىتى زۇلمەت زامان، يوقسۇلنىڭ ھالى يامان، بولغۇسى ئاخىر يورۇقلۇق، يۇرت پاراۋان، ئەل ئامان. *

يۈلەپ كىردى خىزمەتداشلىرى، چوڭ دادامنى ئىشكتىن يەنە. ھالى يامان ئۈنىڭ (ئېھتىمال قان بېسىمى ئۆرلەپتۇ يەنە). ④ سۈپ. زىيىنى بار، زىيانلىق، قورقۇنچلۇق، خەتەرلىك: — تاغنىڭ ھاۋاسى شۇنداق بولىدۇ، شامال كۈنچىقىشتىن ئۇرۇپ تۇرغاندا، ھاۋادا قارا بۇلۇت بولسىمۇ قورقما، ئېچىلىپ كېتىدۇ. مانا بۇنىسى يامان. * يەمەن پادىشاھىغا: «ئامايانىڭ ئوغلى — ھوتىنىڭ خىيالى يامان، پادىشاھ ئاگاھ بولمىسا، پۇشايماننى ئالغىلى قاچا تاپالمايدۇ» دېگەن خەۋەر يەتتى. ⑤ سۈپ. سەلبىي تەرەپ: يۈسۈپبېك ھاجى بولسا ئوغلىنىڭ بۇ سۇسلۇققا ئوخشاش كۆرۈنگەن ھالىنى يامانغا ئۆرىدى. ⑥ سۈپ. ئاساسى بولمىغان، قۇرۇق؛ يارىماس، رەزىل، بولمىغۇر: — ئەي شاھزادە، بۈگۈن يەتتە كۈن بولدى، ھەر كۈنى بىر ۋەزىر ئالدىڭىزغا كېلىپ، ئاياللار خۇسۇسىدا يامان ھېكايە قىلىشىدۇ، — دەپتۇ شاتۇتى شاھزادىگە. ⑦ رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك: ھاۋا يامان ئىسسىق ئىدى. * مەن يامان بوشىشىپ كېتىپتىمەن، بۈگۈن ياخشى ئىشلىيەلمىدىم. * — ئاپا-ئاپا، تۇغقىنىمىز كەلدى. يامان ياخشى تۇغقىنىمىز ئىكەن. ماڭا كەمپۈت بەردى، ساقىمۇ بېرىدۇ، جۇرە بارايلى، — دېدى شەۋكەت ئاپىسىنى سىرتقا تارتىپ.

يامان ئاتلىق يامان نام ئېلىپ قالغان، يامان نامى بار، ئەيىبلىك: — بىز بۇ ئىشتا بىتەرەپ قالساق ياخشى بولاتتى. ھازىر بىزمۇ سىزنىڭ سۆزىڭىزگە قوشۇلساق، سىز ئەمەس، يامان ئاتلىق بىز بولىمىز، — دېدى ئۇ ئاسىمگە.

يامان ئاتلىق بولماق ← **يامان ئاتلىق بولۇپ قالماق**: بىز بىرنەچچىمىز مەسلىھەتلەشتۇق، يەرلەرنى قەتئىي قۇتقۇزۇپ قالىمىز، كەلگۈسىدە «قاۋانلىق» نى ئۇزۇل-كېسىل قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئۆزىمىز زىيان تارتساق، يامان ئاتلىق بولساق مەيلى دېيىشتۇق.

يامان ئاتلىق بولۇپ قالماق يامان نام ئېلىپ قالماق، ئەيىبلىك بولۇپ قالماق: ئۇ شۇ ئىش بىلەن يامان ئاتلىق بولۇپ قالغانىدى.

يامان ئاتلىق قىلماق يامان قىلىپ كۆرسەتمەك، تۆھمەت، قارا چاپلىماق: — سىز مېنى قوغلىۋېتىش ئۈچۈن قارا چاپلاۋاتىسىز، سىز مېنى يامان ئاتلىق قىلماقچىمۇ؟ — دېدى ئەزىزخان كۆزىگە ياش ئېلىپ يولدىشىغا.

يامان ئالماق يامان، گۇناھ دەپ قاراپ قارشى تۇرماق، توسقۇنلۇق قىلماق: بۇ شەھەردە يالاڭباش يۈرۈشنى يامان ئالىدۇ.

يامان ئەمەس «ھەر ھالدا بولىدۇ، خېلى ياخشى، خېلى جايىدا» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: — تىجارىتىمىز يامان ئەمەس، ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەرمەملا، دوختۇر ئەپەندىم؟ — دېدى سودىگەر كۈلۈپ تۇرۇپ.

يامان بولۇپتۇ «چاتاق بولۇپتۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — گۈلقىز گۈلدەك قىز ئىكەن، بۇ ئات ئۆزىگە تازىمۇ ياپ كېلىپتىكەن. بىراق بىچارە بالىنىڭ كۆزىگە يامان بولۇپتۇ-دە، — دېدى دوختۇر كېسەلنىڭ تارىخىنى ئوقۇغاندىن كېيىن.

يامان بولدى چاتاق بولدى، خاتا بولدى؛ سەت بولدى: سائادەتخان دېرىزىنى چېكىپ: — يامان بولدى! ئۇلار سەمەتنى تۈرمىگە تاشلىماقچى بولۇۋاتىدۇ،

— دېدى داۋۇت ئەپەندىگە. * تۈنۈگۈنكى هاراقنىڭ تەسىرىدىن بۈگۈن ئىشقا كېچىككىنىم يامان بولدى.

يامان بولساڭ «قولۇڭدىن كەلسە، كۈچ-قۇدرىتىڭ يەتسە» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — ئۇر، ئۆلتۈر، يامان بولساڭ ئۇرە! — دېدى ئەبلغازى زېۋىرشاغا.

يامان بولماس خاتالىق بولماس، زىيان يەتمەس: قېنى شامەخسۇت نېمە دەيدىكىن، كۆرۈپ باقمايمىزمۇ! ئاڭغىچە بىرئاز دەم ئېلىۋالساقمۇ يامان بولماس. * — بىزمۇ ئاز-تولا چىقىرىپ ئۇنىڭ كىچىك تراكتوردىن بىرنى ئېلىۋېلىشىغا ياردەم قىلساق يامان بولماس، — دېدى ئايالىم ماڭا قاراپ.

يامان بولۇپ قالماق يامان ئاتلىق بولۇپ قالماق، يامان سانالماق: ئۇنى دەپ مەن ئىدارىدىكىلەرنىڭ ئالدىدا يامان بولۇپ قالدىغان بولدۇم.

يامان بولدۇ «گۇناھ بولدۇ، يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقتى» دېگەن مەنىلەردىكى تۇسۇش، چەكلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە: — بىمەنە گەپ قىلما قىزىم، يامان بولدۇ، — دېدى كېۋىراخۇن تىزلىنىپ ئولتۇرغان قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ. * «دىنغا شەك كەلتۈرمە، يامان بولدۇ» دەيتتى دادام.

يامان چۈش كۆرمەك قالايمىقان، قورقۇنچلۇق چۈش كۆرمەك، چۈشى بۇزۇلماق، قارا باسماق: — ئۆزۈممۇ بىر يامان چۈش كۆرگەنىدىم، موللام، بۇنىڭغا ئۆزلىرى بىر ئامال-قىلىپ بەرسىلە، — دېدى مىجىت.

يامان سۆز ← **يامان گەپ**: ياخشى سۆز تاشنى يارار، يامان سۆز باشنى (ماقال). * ئۇ بۇ يامان سۆزگە ياماق سېلىشنىڭ كويىدا قالدى.

يامان سۆز قىلماق ← **يامان گەپ قىلماق**: سەمەت ئادىلغا بىر ئېغىزمۇ يامان سۆز قىلمىدى.

يامان سۈپەتلىك ئايلىنىش <س ئق> شەيئىلەرنىڭ بىر-بىرىنى شەرت قىلىپ، بارغانسېرى يامان تەرەپكە قاراپ ئايلىنىشى. مەسىلەن، بەزى ئەللەردىكى مال باھاسىنىڭ ئۆرلىشى كۆپ پۇل تارقىتىشنى كەلتۈرۈپ چىقارغىنىغا؛ كۆپ پۇل تارقىتىشنىڭ يەنە مال باھاسىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋەتكىنىگە ئوخشاش.

يامان سۈپەتلىك بەزگەك <تىب> يامان سۈپەتلىك بەزگەك كېسىلىنى قوزغاتقۇچى قۇرت كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئېغىر تىپتىكى بىر خىل بەزگەك كېسىلى، قوزغىلىش ۋاقتى ئارىلىقى تەرتىپسىز. كۆپىنچە تۇيۇقسىز تىترەك ئولىشىش، قىزىتىش ۋە تەرلەش قاتارلىق ئالامەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يامان سۈپەتلىك تورسىمان ھۈجەيرە كۆپىيىش <تىب> پۈتۈن بەدەندىكى تورسىمان ئىچكى تېرە سىستېمىسىنىڭ يامان سۈپەتلىك كېسەللىكى. كېسەللىك ئۆزگىرىشى ئاساسەن لىمفا تۈگۈنچىلىرى، جىگەر ۋە تالدا بولىدۇ.

يامان سۈپەتلىك ئۆسمە <تىب> ئۆسمىنىڭ بىر خىلى. ئەتراپىدا ئورىغۇچى پەردىسى بولمايدۇ، ئۆسمە ھۈجەيرىسى بىلەن نورمال توقۇلمىلار ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا ئېنىق ئەمەس، ھۈجەيرىلەر غەيرىي نورمال ھالەتتە كۆپىيىدۇ، شەكلى ۋە چوڭ-كىچىكلىكى بىردەك ئەمەس، ئۇنىڭ نورمال توقۇلمىلارغا بولغان بۇزغۇنچىلىق رولى ناھايىتى زور

بولۇپ، تەن ئىچىدە يۆتكىلەلەيدۇ، راك ۋە گۆش ئۆسمىسىنىڭ ھەممىسى يامان سۈپەتلىك ئۆسمە تىپىغا كىرىدۇ.

يامانغا يان باسماق ← **يامانغا يانتاياق بولماق**: ۋاقىتلىق دۈيجاڭنىڭ قوناق ئوغرىلىغانىنى كىچىك ئىش كۆرۈپ يامانغا يان باسقانلىقى كۆزەتچىنىڭ سەپرايىغا تەگكەنىدى.

يامانغا يانتاياق بولماق ئەسكى، بۇزۇق ئەدەملەرگە بولۇشماق، ياردەملەشمەك ۋە شۇلارنىڭ كەتمىنىنى چاپماق، دېپىغا ئۇسسۇل ئوينىماق: ئۆتمۈشتە جىنايەتكارلار جازالانماقتا يوق، قارا ھۆكۈمەت ۋە مەھكىمە شەرئىيەلەر يامانغا يانتاياق بولۇپ، بىگۇناھ خەلققە ھەمىشە زۇۋال قىلاتتى.

يامان غەرەز ← **يامان نىيەت**: ئايال ئۇنىڭ بۇندىن كېيىن يامان غەرەزگە ئالدانماسلىقى لازىملىقىنى ئېيتتى.

يامان غەرەزدە بولماق ← **يامان نىيەتتە بولماق**: باشقىلارغا يامان غەرەزدە بولغانلارنى ئالدى بىلەن پالاكەت باسىدۇ.

يامان قىلماق خاتا قىلماق، چاتاق قىلماق: — مەن ھازىرلا سېنى ئويلاپ ئولتۇرغانىدىم، يامان قىلىپتىمەنمۇ؟ — دېدى نۇردىن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ. * ئەي پەرى، كەتتىڭغۇ سەن، بولدى قاراڭغۇ بۇ جاھان. مېنى يالغۇز مۇندا تاشلاپ، ئاھ، ئەجەب قىلدىڭ يامان.

يامان كۆرمەك يامان ئەسكى دەپ ھېسابلىماق؛ ئۆچ كۆرمەك؛ ياقتۇرماسلىق: تۇرمۇشتا شۇنداقمۇ ئىشلار بولىدۇ: ئادەم بەزىدە تونۇشمىغان بىرەرىنى سىرتىدىن قاراپلا يامان كۆرىدۇ؛ ئويلىساڭ، ئۇ ساڭا ھېچبىر يامانلىقمۇ قىلمىغان، نېمىشقا يامان كۆرىدىغانلىقىڭنى ئۆزۈڭمۇ چۈشەنمەيسەن. * ۋارىسجاندىن تولا ئاڭلىغان بۇ سۆزلەرنى قىز يامان كۆرەتتى.

يامان كۆرۈنمەك يامان، ئاتلىق بولۇپ قالماق، يامان سانالماق: ئەنۋەر شۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارغا يامان كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى.

يامان كۆز يامان نىيەت، يامان غەرەز يوشۇرۇنغان كۆز: ئۇنى يامان كۆزدىن قوغداشنىڭ تەدبىرىنى كۆرۈش كېرەك، ئۇ ئەمدى ياڭاقلىق پېيزىسىدا پاناھلىنىدۇ. * يامان كۆزدىن ساقلان دەپ، كۆن چۈشكەندە قوغدان دەپ، ئېسىپ قويغان مومىسى، ئەسقاتىدۇ، ئوبدان دەپ.

يامان كۆز بىلەن قارىماق ← **يامان كۆزدە قارىماق**: «ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى» دېگەنىدەك كىشىلەر ئۇلارغا يامان كۆز بىلەن قارىشاتتى، غەيۋەت قىلىشاتتى. * مېنىڭ بۇ سۆزۈم بىكار ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا يامان كۆز بىلەن قارىغىنىنى بايقىغىنىم ئۈچۈن ئىدى.

يامان كۆزدە قارىماق يامان، ناچار پوزىتسىيە تۇتماق؛ يامان نىيەتتە بولماق: ئەزەلدىن سىزگە تۆت ئىبلىس يامان كۆزدە قاراپ كەلدى، راسا غالجىرلىشىپ ئىتتەك، ھېيىقماستىن قاراپ كەلدى.

يامان كۆزىنى سالماق يامان نىيەتتە بولماق، نىيىتىنى بۇزۇپ قارىماق: بىزنىڭ ئىشىمىزغا بەزى كۆرەلمەسلەر يامان كۆزىنى سالماقتا.

يامان كۈنگە قالماق قىيىن، مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، دۇچ كەلمەك: ئۈينىڭ مۈڭگۈزىگە ئۇرسا، تۈيىقى سىرقىرايدۇ دېگەنىدەك، بىز يامان كۈنگە قالساق، ئۆكمىز ۋاھايمۇ چىدىمايدۇ. * ئوغلىمىز كادىر بولۇپ كەتسە، ئەلۋەتتە يامان كۈنگە قالمايتتۇق.

يامان گەپ ئەدەب-قائىدە دائىرىسىدىن

چىقىپ كەتكەن، باشقىلارغا ياقمايدىغان، گەپ-سۆز، تىل-ئاھانەت: بۇنداق يامان گەپلەرنى قەيەردىن ئۆگەندىڭ؟ * ئىشلىدى ئۇ ئارامسىز، زاغرا نان يەپ كېپەك يەپ، ئىش ھەققىگە ئالغىنى، تاياق بىلەن يامان گەپ.

يامان گەپ قىلماق ئەدەب-ئەخلاق دائىرىسىدىن چەتنەپ كەتكەن، باشقىلارغا ياقمايدىغان، تىل-ھاقارەتلىك سۆزلەرنى قىلماق، شۇم ئېغىزلىق قىلماق: — ئۇ مەن توغرىلىق قانداق يامان گەپلەرنى قىلدى؟ — دەپ سورىدى ئايالىم مەندىن.

يامان گېپىنى قىلماق بىراۋنىڭ كەينىدىن گەپ قىلماق، غەيۋىتىنى قىلماق، سۆز-چۆچەك پەيدا قىلماق: — بىرى سىزگە مېنىڭ يامان گېپىمنى قىلىپ بەرگەن ئوخشايدۇ، — دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا.

يامان نىيەت ① باشقىلارغا يامانلىقنى ئويلايدىغان، قارا نىيەت: شۇ چاغدا ئۇلار بىلەن بىللە كېلىۋاتقان خەلەپ پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى يامان نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ھەرىكەتلىنىپ، شەمشۇننىڭ ئەتراپىغا قويۇلغان ئون قاراۋۇلنى يۆتكەپ، پادىشاھنىڭ خوتۇنى ياتقان چېدىرنىڭ ئەتراپىغا قويۇپتۇ. ② <قا> قانۇنغا يېتەرلىك دەرىجىدە تەسىر يەتكۈزىدىغان ئىش ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ قەستەن قىلىنغان ئىش ياكى جىنايەت.

يامان نىيەتتە بولماق باشقىلارنى قەستلەيدىغان يامان ئوي-پىكىر، غەرەزدە بولماق ۋە شۇنداق ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق: بۈگۈندىن باشلاپ ماڭا يامان نىيەتتە بولغۇچىلارنى ئەپۇ قىلالمايمەن!

يامان ئۆگىنىپ قويماق بولمىغۇر ئىش-ھەرىكەت ياكى ئادەتلەرگە كۆندۈرۈپ قويماق: — مۇنداق قىلساق كىچىك بالىنى يامان ئۆگىتىپ قويىمىز، داۋۇت ئاخۇن ئاكا، — دېدى قادىر سەممىي ئاھاڭدا.

يامان ئۆگىنىپ قالماق بولمىغۇر ئىش-ھەرىكەت ياكى گەپ-سۆزلەرنى قىلىشقا كۆنۈپ قالماق، ئادەتلىنىپ قالماق: ھەر يىلى مۇشۇ ئەمەلدارلارنىڭ «ھە-ھۇسى» بىلەن بىرنەچچە تۈلكە ھەتتا بۆرە ئېلىپ يامان ئۆگىنىپ قالغان «قىران» بۈركۈت ئاتلىق چېرىكنىڭ بېلىكىدىن قانات قېقىپ كۆتۈرۈلدى.

يامان يارا دىئال. چاشقان يارىسى؛ بويۇن لىمفا سىلى.

يامان يەردىن تۇتماق ئاجىزلىقىنى، ئەجەللىك يېرىنى تۇتماق: — ئۇ يامان يەردىن تۇتۇپتۇ. قاتناشماي بولمايدۇ، بولمىسا بىز پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىز، — دېدى ئەخمەت غىلاجىدىنغا.

يامان يولدا ماڭماق قائىدە-قانۇن، تەرتىپ-ئىنتىزام، پرىنسىپ، بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ ئىش قىلماق؛ تاپتىن چىقماق، ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەك: — بولدى، بولدى، ئاستىراق سۆزلە، نۇرنىسا ئۇنداق يامان يوللاردا ماڭىدىغان قىزدەك ئەمەستى، — دېدى ئوسمان ئايالىغا.

يامان يولدىن قايتماق ناتوغرا، قالايمىقان ۋە قانۇنسىز ئىشلاردىن قول ئۈزمەك، شۇنداق ئىشلارنى قىلىشتىن ۋاز كەچمەك: كېيىن ئۇ يامان يولدىن قايتىپ ھەقىقىي ئادەم بولۇشقا قاراپ قەدەم باستى.

يامان يولدىن يانماق ← **يامان يولدىن قايتماق**: سىنىڭ ماقالەڭ بەزى كىشىلەرنى ئويغىتىپ يامان يولدىن يېنىشقا مەجبۇر قىلار دەپ ئويلايمەن.

ياماﻥ يولغا باشلىماق ناتوغرا، قالايمىقان ۋە قانۇنسىز ئىشلارنى قىلىشقا ئۈندىمەك ۋە شۇنداق ئىشلارنى قىلىشنى ئۆگەتمەك: — ھەرقاچان سەلىمەگە بىرسى گەپ ئۆگىتىپ، ئۇنى ياماﻥ يولغا باشلىدى، بولمىسا سەلىمە ياۋاش بالا ئىدى، — دېدى خۇرشىدىخان.

ياماﻥ يولغا كىرمەك ← **ياماﻥ يولدا ماڭماق**: بەزىڭلار تۇرمۇش دەستىدىن، بەزىڭلار شارائىتنىڭ سىققانلىقىدىن ئاشۇنداق ياماﻥ يولغا كىردىڭلار!

يامانلاتماق «يامانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يامانلاشتۇرماق «يامانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قىزلارنىڭ سالامەتلىكى ۋە بەختى ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن رومكىلار ئۇنىڭ كەيپىنى ياخشىلاش ئورنىغا تەتۈرىسىچە يامانلاشتۇرۇۋەتتى.

يامانلاشماق پ ① قىيىنلاشماق، مۇشكۇللەشمەك، تەسلەشمەك: ئىنچىكىلەپ سوراشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنىڭ بىلەن ئەھۋال يامانلىشىپ كەتمەيدۇ. * يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىردىنلا ئىشلار تەتۈرىگە مېڭىپ، كۈن كۆرۈش بارغانسېرى يامانلىشىپ كەتتى. ② خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، ئېغىرلاشماق (كېسەللىك ھەققىدە): بالىنىڭ ھالى بارغانسېرى يامانلاشتى، كۆز قارىچۇقى ئارقىغا تارتىلىپ، بېشى قاتتىق قېلىشۋاتاتتى. * ئۇنىڭ كېسىلى كۈنسېرى يامانلىشىۋاتقانلىقتىن، ئۇنى ئات ئۈستىدە يۆلەپمۇ ئولتۇرغۇزغىلى بولمايتتى. ③ بۇزۇلماق، ئوساللاشماق: كۈنلەر ۋە ئايلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن خانئايىمنىڭ نىيىتى بارغانسېرى يامانلىشىپتۇ. ④ سوغۇقچىلىق پەيدا بولماق، ئارازلىشىپ قالماق، زىتلاشماق، يىرىكلەشمەك (كىشىلەر ئارا مۇناسىۋەت ھەققىدە): ئەكبەر بىلەن مەنسۇرنىڭ قىزىنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلاشقان بىلەن مەنسۇرنىڭ يامانلاشمىدى. * بۈگۈن تۇساتتىن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ يامانلىشىپ بۇ دەرىجىگە يېتىشى ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ باقمىغانىدى.

يامانلاق ئى. ئاياللارنىڭ ئېرىدىن ئاغرىنىپ ياكى خاپا بولۇپ قېلىپ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىشى: ئىلھامنىڭ ئايالى ھازىرغىچە يامانلاقتا.

يامانلاقلىق سۈپ. يامانلاپ قالغان، يامانلاقتىكى: يامانلاقلىق ئايال. * ئۇ يامانلاقلىق ئايالىنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى.

يامانلىق ① «ياماﻥ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يامانلىق قىلماق. * ياخشىلىققا ياخشىلىق — ھەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر، يامانلىققا ياخشىلىق — ئەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر (ماقال). * خەلق كۆزىگە ياخشىلىق بىلەن كۆرۈنگىن، يامانلىق بىلەن كۆرۈنۈشتىن ساقلان. ھېچقاچان بۇغداي كۆرسىتىپ، ئارپا ساتما. ② ئى. شوخلۇق: قارا، ئۇ بالىنىڭ يامانلىقىنى.

يامانلىق سانىماق ياماﻥ نىيەتتە بولماق، ياماﻥ نىيەتنى كۆڭلىگە پۈكمەك، ئويلىماق، قارا سانىماق: — غوجام، قاراپ تۇرۇپ شۇنداق قىلسىلا خۇدا راۋا كۆرەرمۇ؟ بۆرىمۇ قوشنىسىغا يامانلىق سانىمايدۇ، بىچارە قىزغا ئۇۋال ئەمەسمۇ؟ — دېدى موماي خاپا بولۇپ.

يامانلىق قىلماق ① زىيانكەشلىك، دۈشمەنلىك قىلماق: يۇرت خەلقىنى قاخشىتىش ياخشى ئىش ئەمەس، ئۆتنە ئالەم بۇ، كىشىگە يامانلىق قىلسا، ئۆزىگەياندۇ. * قۇش ماڭا ياخشىلىق قىلىپتىكەن، مەن ئۇنىڭغا يامانلىق قىلىپتىمەن. ② ئەدەپسىزلىك،

شوخلۇق، قىلىقسىزلىق قىلماق: بالام يامانلىق قىلما، بولمىسا، ئاۋۇ ئاكاش سېنى قوغلاپ چىقىرىدۇ.

يامانلىق كەلمەك باشقىلارغا يامانلىقى يەتمەك: قېرىنداشلاردىن كەلسە يامانلىق، بولمايدۇ ئەلگە ئەسلا ئامانلىق.

يامانلىق كۆرمەك باشقىلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىماق: بىز بۇنىڭدىن ھېچقانداق يامانلىق كۆرمىدۇق.

يامانلىقى تەگمەك باشقىلارغا زىيان-زەخمىتى يەتمەك: ياخشىنىڭ ياخشىلىقى تېگەر ھەر يەردە، يامانىنىڭ يامانلىقى تېگەر تار يەردە (ماقال).

يامانلىق يەتمەك باشقىلارغا زىيىنى، زەرەرى يەتمەك: — يامانلىق يېتىدىغان — يەتمەيدىغانلىقىنى بىزمۇ بىلمىز، — دېدى باشلىق مەنىستىمگەن ھالدا.

يامانلىقچە رەۋ. بىرەر كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلىپ، يامانلىق، ئەسكىلىك بىلەن، تىنچسىز: ئىشنى ياخشىلىقچە ھەل قىلىش كېرەكمۇ ياكى يامانلىقچە ھەل قىلىش كېرەكمۇ؟

يامانلىماق پ ① باشقىلارغا بىراۋنى قارىلاپ، يامانغا چىقىرىپ گەپ قىلماق، چېقىشتۇرماق؛ يامان گېپىنى قىلماق: كىمدۇ بىرسى نېمە مەخسەت بىلەنكىن تاڭ، گۈلزارنىڭ ئاتىسىغا پازىلنى يامانلاپ بەردى. * «ئادەمنىڭ ئالدى گۈل، كەينى تىكەن»، دۈشمەنمۇ ئالدىڭدا ماختايدۇ سېنى. كەينىڭدىن يامانلاپ چېقىپ چايانمەك، دوست ئەمەس يېمىگەن ئەلنىڭ غېمىنى. ② خاپا بولماق، ئاغرىنماق، رەنجىمەك، باتىنماق: دوستتىن يامانلىغان ئەقىلنىڭ يوقلۇقى، تاماقتىن يامانلىغان قورساقنىڭ توقلۇقى (ماقال). * يارىم يامانلىغانغا خۇش، مەن قۇتۇلغانغا خۇش (ماقال). * ئېرىڭدىن يامانلىماي، ئەيىبىڭدىن يامانلا (ماقال). * نومۇسقا چىدىمىغان تۇرسۇنئاي ھەدە ئاخىرى ھەدىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كەتتى.

يامبۇ ئى (خەن) <مال> جۇڭگونىڭ كونا زاماندىكى پۇلىنىڭ بىر خىلى. ئالتۇن، كۈمۈشتىن قۇيۇلغان بولۇپ، شەكلى ئات تۇيىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. تاڭ ۋە سۇڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە كۆپرەك قۇيۇلغان.

يامبۇسىمان سۈپ. يامبۇ شەكىللىك، يامبۇغا ئوخشاش: يامبۇسىمان مېۋىلىك ئېرەن.

يامبۇسىمان مېۋىلىك ئېرەن <بوت> زەرەڭ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم سوقچاق، گۈلى سارغۇچ يېشىل، مېۋىسىنىڭ ئىككى يېنىدا تىك ئۆسكەن قانىتى بولۇپ، يامبۇغا ئوخشايدۇ. يول بويىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

يامبۇلۇق سۈپ ① يامبۇسى بار، يامبۇسى كۆپ: يامبۇلۇق ئادەم. يامبۇلۇق ئائىلە. ② يامبۇغا يارايدىغان، يامبۇغا ئالىدىغان: ئۇن يامبۇلۇق ئات. بىر يامبۇلۇق گەپ قىلماق.

يامچاق ئى. گۈل ئۆستۈرۈش ئۈچۈن قىرلىق ياكى يۇمىلاق قىلىپ ياسالغان، تېگىدە نەم ئۆتكۈزۈش تۆشۈكى بار ساپال قاچا، تەشتەك: مەن كۆلۈپ ئېچىلغان بىر تال قىزىل گۈل، يىلتىزىم ئۇرۇناشقان ئانا تۇپراققا. ئۇنىڭسىز ئېچىلىپ چاچماسمەن پۇراق، كۆچۈرسە ھەتتاكى ئالتۇن يامچاققا.

يامداتماق «يامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يامداشماق «يامدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

يامداق ئى ① چوڭ سۈپۈرگە. ② سۈپۈرگىگە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

يامداقلىق ئى ① يامدىقى بار. ② يامداق قىلىشقا يارايدىغان: يامداقلىق ئوت.

يامدالماق « يامدىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يامدىماق پ. يامداق بىلەن سۈپۈرمەك: ئۇ هويلىنى يامداپ بولۇپ يولغا چىقتى.

يامراتماق « يامرىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاشۇ پەرياد يامرىتىدۇ ياش، غۇنچە بويلۇق رەنا كۆزىدىن. ئاشۇ پەرياد يامرىتىدۇ ياش، ئاگا غەمخور ئانا كۆزىدىن.

يامراشماق « يامرىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يامرىغۇچى سۈپ. يامرايدىغان: يامرىغۇچى جانلىقلار.

يامرىغۇچى جانلىقلار <زوئول> دېڭىز-ئوكيان ياكى دەريالاردا ياشايدىغان، هەرىكەت دائىرىسى نىسبەتەن كەڭرەك بولغان هايۋانلار. مەسىلەن، كىت، كاراكاتىسىيە، يىلان بېلىق قاتارلىقلار.

يامرىماق پ. تارىماق، يېيىلماق، كېڭەيمەك؛ تارقالماق: رەڭ يامرىماق. تەبەسسۇم يامرىماق. * ئۇ يۈزىنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى، بۇ كۆيۈشنىڭ ئاستا-ئاستا پۈتۈن بەدىنىگە يامراۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. * ئۇنىڭ كۆكرىكىدىن چىققان قان مۇزغا يامراپ بىر ئىلىك ئېرىتىپ تاشلاپتۇ.

يامزال ئى. تاغ، يار قاتارلىقلارنىڭ باغرى، يانتۇلۇق: ئۇ هازىر تارىخ قەهرىمانلىرى پەرهاد بىلەن شېرىن ۋاپادارلىق يولىدا قۇربان بولغان مۇقەددەس تاغنىڭ يامزىلىدا تۇراتتى.

يامغۇر ئى <مېتېئور> بۇلۇتتىن چۈشكەن سۇ تامچىسى. بۇلۇتتىكى سۇ تامچىلىرى يىغىلىپ هاۋادا لەيلەپ يۈرەلەيدىغان هالەتكە كەلگەندە يەرگە چۈشىدۇ. بۇ يامغۇر بولىدۇ.

يامغۇر بەلبېغى <مېتېئور> ① فرونت سىزىقىنى بويلاپ چوڭ دائىرىدە شەكىللەنگەن بەلباغسىمان هۆل-يېغىن رايونى. ② هۆل-يېغىن مىقدارىنىڭ كەڭلىكلەر بويىچە بەلباغسىمان تارقىلىشى.

يامغۇر پەردىسى <مېتېئور> يامغۇر تالالىرىنىڭ بۇلۇت قاتلىمىنىڭ ئاستىدا ئېسىلىپ تۇرۇش هادىسىسى. بۇ يامغۇر تامچىسى يەر يۈزىگە يېتىپ چۈشمەيلا هاۋا بوشلۇقىدا پارغا ئايلىنىشى تۈپەيلىدىن هاسىل بولىدۇ.

يامغۇر پەسلى <مېتېئور> بىر يىل ئىچىدىكى يامغۇر مىقدارى مەركەزلەشكەن پەسىل. يامغۇر پەسلىنىڭ ئالدى-كەينىدە بىر قۇرغاق مەزگىل بولىدۇ. روشەن يامغۇر پەسلى بىلەن قۇرغاق پەسلىنىڭ بولۇشى تۆۋەن كەڭلىك رايونى بىلەن موسسۇن ئىقلىمىغا ئىگە رايونلارنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر.

يامغۇر دەرىجىسى <مېتېئور> يامغۇرنىڭ هۆل-يېغىن سىجىللىقىغا ئاساسەن بۆلۈنگەن دەرىجىسى. ئادەتتە ئاز يامغۇر، ئوتتۇراهال يامغۇر، قاتتىق يامغۇر ۋە قارا يامغۇر دەپ تۆت دەرىجىگە بۆلۈنىدۇ.

يامغۇردىن قېچىپ مۆلدۈرگە ئۈچرىماق ← خۇپتەندىن قېچىپ تاراۋىغا تۇتۇلماق: – تازا قىزىق بولدى-دە، يامغۇردىن قېچىپ، مۆلدۈرگە ئۈچرىدۇق، – دېدى ئۇ.

يامغۇر سۆڭگىسى <مېتېئور> يامغۇر ياغقان ياكى تۇمان پەيدا بولغان چاغدا سوغۇق سۇ تامچىلىرىنىڭ جىسىم يۈزىدە توڭلىشى ئارقىلىق ھاسىل بولغان توڭ جىسىم. ئېغىر دەرىجىلىك يامغۇر سۆڭگىسى سىم تاناب ۋە دەرەخ شاخلىرىنى ئۈزۈۋېتەلەيدۇ.

يامغۇر مىقدارى <مېتېئور> سىڭىپ كەتمەيدۇ، ھورلانمايدۇ ۋە ئېقىپ كەتمەيدۇ دەپ مۆلچەرلەنگەن ئەھۋالدىكى، بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە يەر يۈزىگە ياغقان يامغۇر سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى.

يامغۇرنىڭ سايە رايونى <مېتېئور> يامغۇر مىقدارى شامالغا يۈزلەنگەن يانباغىرغا قارىغاندا ئازراق بولىدىغان شامالدىن دالدا يانباغىر.

يامغۇر يىغىلىش مەيدانى <سۇ> ① يامغۇر سۈيى يىغىلىدىغان مەيدان. ②سىرغىم ھاسىل بولىدىغان مەيدان. بىرەر ۋادىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بۇ بۆلگۈچ سىزىقى بىلەن قورشالغان مەيدانى ئاشۇ ۋادىنىڭ يامغۇر يىغىلىش مەيدانى دېيىلىدۇ. چۈنكى ۋادىنىڭ سۈيى ئاشۇ مەيدانغا ياغقان يامغۇر سىرغىمىدىن ھاسىل بولىدۇ.

يامغۇردەك سۈپ. يامغۇرغا ئوخشاش، ئارقىمۇئارقا، ئۈزۈلمەي، تېز-تېز: چىمەن كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان يامغۇردەك ياشلىرىنى يوشۇرالماي ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى.

يامغۇرسىراشماق « يامغۇرسىرىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يامغۇرسىرىماق پ. يامغۇرغا تەشنا بولماق: چۆلدىكى يامغۇر بىلەن كۆكىرىدىغان بۇ دەرەخلەر بەكمۇ يامغۇرسىراپ كەتكەنىدى.

يامغۇرلۇق ① سۈپ. يامغۇر ياغقان ياكى يېغىۋاتقان: يامغۇرلۇق كېچە. يامغۇرلۇق كوچا. * يامغۇرلۇق بوران شۇنداق قۇتراپ كەتتىكى، غەزەپ بىلەن ھۆركىرەپ ئاپتوموبىلنى ئاغدۇرۇۋېتىدىغاندەك لىگشىتاتتى. ② ئى. ھۆل-يېغىندا كىيىدىغان كىيىم: ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىپ يامغۇرلۇققا ئورانغان بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. // يامغۇرلۇق چاپان.

يامغۇرلۇق توپ بۇلۇت <مېتېئور> قويۇق ۋە قېلىن چوڭ بۇلۇت بۆلىكى. بۇ خىل بۇلۇتنىڭ ۋېرتىكال ھالىتى ئېنىتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۈستى قىسمىدا يېيىسمان مۇز كرىستال قۇرۇلمىسى بولىدۇ. ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن گۈلدۈرمامىلىق چاقماق، ئۆتكۈنچى يامغۇر، ئۆتكۈنچى بوران، شۇنداقلا يەنە مۆلدۈر ياكى قۇيۇن بىللە كۆرۈلىدۇ.

يامغۇرلۇق قاتلاملىق بۇلۇت <مېتېئور> تەكشى، تۇتۇق كۈل رەڭ بۇلۇت قاتلىمىنى ھاسىل قىلىدىغان بۇلۇت. بۇنداق چاغدا ئۇدا ھۆل-يېغىن ياغىدۇ.

يامغۇرلۇق كۈن <مېتېئور> كۆزىتىلگەن ھۆل-يېغىن ياغقان كۈنلەر. ئېلىمىزدە ھۆل-يېغىن مىقدارى 0.1 مىللىلىتىردىن ئاشقان كۈنلەرنى بىر ھۆل-يېغىنلىق كۈن قىلىش بەلگىلەنگەن.

يامغۇرلۇق ھاۋا <مېتېئور> يامغۇر ياغقان چاغدىكى ھاۋا.

يامغۇر-يادا يامغۇر: دەممۇدەم يەل ئىچىدە ئاڭلاندى تىلاۋەتتىن سادا، چۈشتى كۆكتىن نۇر ئارا تۈن نىسبىدە يامغۇر-يادا.

يامغۇر-يېشىن يامغۇر، قار قاتارلىق ئاسماندىن چۈشۈپ سۇ ھاسىل قىلىدىغان تەبىئىي نەملىك: كەچ كۈزنىڭ بىركۈنى چۈشتىن

كېيىن، سائەت ئۈچ مەزگىلى، يامغۇر-يېشىن بولمىسىمۇ، كۆزنىڭ شامىلى بەدەننى شۈركەندۈرىدىغان دەرىجىدە سوغۇق ئىدى.

يامغۇر-يېشىنلىق يامغۇر-يېشىن ياغقان، يامغۇر-يېشىن يېغىۋاتقان: يامغۇر-يېشىنلىق يىللىرى ئاشلىق مول بولىدۇ، يامغۇر-يېشىن ئاز ياغقان يىللىرى ھوسۇل كەم بولىدۇ.

يامۇل ئى (خەن) تارىس. خانلىق دەۋرىدىكى ناھىيە، ۋىلايەت ئۆلكە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى: يامۇل بېگى. * ئەنە شۇنداق پۈتمەس-تۈگىمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ، چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدىم.

يامۇل بېگى تارىس. يامۇلنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان مەسئۇل خادىم: ئۆيدىن يامۇل بېگى چىقىپ كەلدى.

يامۇللۇق سۈپ. يامۇلنىڭ باشقۇرۇشىدىكى، يامۇل ئىگىدارچىلىقىدىكى: يامۇللۇق ساز.

يامۇللۇق ساز <مۇز> قەدىمكى زامانلاردىكى يامۇلنىڭ بىۋاسىتە باشقۇرۇشىدا بولغان سازەندىلەر ۋە ئەلنەغمىچىلەر ئەترىتى.

يامىچاق (توغرىسى: يارغۇنچاق) ← **يارغۇنچاق**.

يامىتىلماق «ياماتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يامىلىماق (توغرىسى: يارمىدىماق) ← **يارمىدىماق**.

يامىماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ يىرتىلغان، تېشىلگەن يېرىنى تۈزىمەك، پۈتۈنلىمەك؛ ئۇلىماق، تىكمەك: كىيىم يامىماق. ئاياغ يامىماق. * پەشنى كېسىپ، يەڭنى ياماپتۇ (ماقال). * ئۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئاياغ كىيىمىنى ياماپ، داس-چېلەكلىرىنى تۈۋلەپ، سۇنغان لىگگىرچاق ۋە بۇغا-جاۋەنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرەتتى. ② <بىئول> ئورگانىزمنىڭ ئىچكى توقۇلمىلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاندا، بەدەن ئىچىدىكى ئاقسىل ماددىسى ئارقىلىق توقۇلماق.

يامىنى يۈك «ئەڭ قىيىنى، مۈشكۈلى، تەسى، چاتىقى» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: يامىنى كەلسە بۇ ئىشتىن ۋاز كېچەرمەن. * يامىنى بولسا كۆرەرمىز.

يامىنىغا ئايلانماق بولىدىغان ئىش بولمايدىغانغا، ئەكسىگە قاراپ يۈزلەنمەك، يامانلاشماق: كېيىنكى چاغلاردا بۇ ئىش تېخىمۇ يامىنىغا ئايلاندى.

يامىنىغا تارتماق ئاقىدىغان، بولىدىغان ئىشنى ئاقمايدىغان، بولمايدىغان تەرەپكە، يامان تەرەپكە ئېلىپ ماڭماق، ياتقۇزماق: ئىش يامىنىغا تارتسا، تۈيۈق يولغا كىرىپ قېلىشىمىز مۇمكىن.

يامىنىغا كەلسە ئىش-ھەرىكەتتىن يامان نەتىجە چىقىپ قالسا؛ نەتىجىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسا: قوغدىنىش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىق ئىمتىيازىدىن پايدىلىنىپ يامىنىغا كەلسە ئۇ ھەر ئىككى رەقىبىنى جايلىۋەتمەكچى بولدى.

يامىنى كەلسە ← **يامىنىغا كەلسە**: ئورنىغا ئالماشتۇرغان بالىنىڭ نارازى بولۇشىدىن نېمانچە قورقىسىز؟ يامىنى كەلسە ئەرز قىلىدۇ، شۇ.

يامىنى يوق «يامان بولمايدۇ، زىيان بولمايدۇ، ئارتۇق كەتمەيدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — بىر-ئىككى كۈن بالدۇر يولغا چىققانىنىڭ يامىنى يوق، ئەمدى بىزنى يەنە توسماڭلار، — دېدى باتۇر ھىدايەت ئاقساقال قاتارلىقلارنىڭ سۆزىنى رەت قىلىپ. * بولۇپتۇ بىلسۇن ھېلىمۇ ئۇنىڭ يوقتۇر يامىنى. ئوراپ ئالدى شۇ تاپتا بىر ئېغىر دەرد قەلبىمنى.

يان ئى ① بەدەننىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرى ياكى ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا نىسبەتەن ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرى: بىر يېنىم ئاغرىۋاتىدۇ. * ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىغا ساقچى قويدى. ② بىرىكىمىنىڭ ھۇزۇرى، قېشى، ئالدى: ئىست يېنىدا سۆڭەك ياتماس، سۆڭەك ياتسا، بىكار ياتماس (ماقال). ياندىكى موللام-بار موللام، يىراقتىكى موللام داموللام (ماقال). * غىياسىدىن كۆلگىنىچە ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ تاش ئۈستىدە ئولتۇردى. * نەق شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئېرى ئۆمەرجان يان كوچىدىن چىقىپ، شىپىرلىغان تىۋىشنى ئاڭلاپ تۇرۇپ قالدى. ③ كۆچمە. يانچۇق، چۆنتەك: ئۇ ئېرىنمەستىن ئارقىغا يېنىپ، ئۆيدىن كۆزەينەكنى تاقاپ چىققاندىن كېيىن، ھۆججەتكە كۆز يۈگۈرتۈپ، ئىمزا قويۇش ئۈچۈن قەلەم ئىزدەپ يانلىرىنى سىلىدى. * زەرگەرنىڭ ئوغلى نائىلاج تۆت دانە گۆھەرنى يېنىدىن چىقىرىپ، ئايالنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

يان باسقان جىنايەتچى <قا> باشقىلارنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرغان، قوغدىغان جىنايەتچى.

يان باسماق تەرىپىنى ئالماق، بولۇشماق، ياردەملەشمەك: مۇشۇنداق ۋاقىتلاردا ئايرىم ساۋاقداشلىرىم ماڭا يان بېسىپ مېنى جېدەل ئىچىدىن قۇتۇلدۇرۇپ ئالاتتى. * بىز ئۆز پەرزەنتلىرىمىزگە قاتتىقراق تەلەپ قويساق، بۇ ئۇلارغا پۈتۈنلەي پايدىلىق؛ بۇنىڭ ئەكسىچە پەرزەنتلىرىمىزگە ھەددىدىن ئارتۇق ئامراقلىق قىلىپ يول قويساق، خاتالىقىغا يان باسساق، بۇ ئۇلارغا زىيانلىق.

يان بايان <تىيا> تىياتىردا رول ئالغۇچىلارنىڭ باشقا پېرسوناژلارغا كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ تاماشىبىنلارغا قىلغان سۆزلىرى.

يان بەرمەك يول قويماق، يول بەرمەك: بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزنىڭ گەۋدىسى ئۇلار ئەمەس، بەلكى بىز! شۇنداقكەن ئۇلار ھەرقاچان بىزگە يان بېرىشى، پەقەت بىزدىن ئاشقان شارائىت ۋە ئىمكان ئاستىدىلا تىجارەت قىلىشى لازىم.

يان بۆلەك <تىل> خەنزۇچە خەتلەرنىڭ قۇرۇلمىسىدا كۆپ ئۇچرايدىغان تەركىبىي بۆلەكلەر.

يان بېسىم <فىز> قاچا ئىچىگە قاچىلانغان سۇيۇقلۇقنىڭ قاچىنىڭ يان دىۋارىغا چۈشۈرىدىغان بېسىمى.

يان بىخ <بوت> يوپۇرماقنىڭ غول بىلەن تۇتاشقان جايىدىن چىقىدىغان بىخ. كۆپىنچە يوپۇرماق سېپىنىڭ قولتۇق قىسمىدا بولىدۇ.

يان بىلەك ئارتېرىيىسى <ئانات> بىلەك ئارتېرىيىسىنىڭ بىر تارمىقى. بىلەكنى بويلاپ، يان بىلەكتىن سوزۇلۇپ، قول ئالقىنىدا بىلەك ئارتېرىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ ھەمدە بارماقلارغا تارىلىدۇ. يان بىلەك ئارتېرىيىسى قولنىڭ بېغىشىدىن ئۆتىدۇ. قول بىلەن باسقاندا، ئۇنىڭ سوقۇۋاتقانلىقىنى سەزگىلى بولىدۇ.

يان بىلەك سۆڭىكى <ئانات> بىلەكنىڭ باش بارماق تەرىپىدىكى سۆڭىكى. بىلەك سۆڭىكى بىلەن پاراللېل ھالەتتە تۇرىدۇ، يۇقىرى ئۇچى بىلەك سۆڭىكى ۋە يۇقىرىقى بىلەك سۆڭىكى بىلەن جەينەك. بېغىشنى ھاسىل قىلىدۇ؛ تۆۋەنكى ئۇچى بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى بىلەن بىلەك بېغىشنى ھاسىل قىلىدۇ.

يان پاقالچاق سۆڭىكى <ئانات>

پاقالچاقنىڭ يان تەرىپىدىكى ئۇزۇن سۆڭەك. پاقالچاق سۆڭىكىدىن ئىنچىكە ھەم قىسقا بولۇپ، ئۈچ قىرلىق كېلىدۇ.

يان پەردە <تىيا> سەھنىنىڭ يان تەرىپىدىكى پەردىسى.

يان چاك <كىي> ① چاپاننىڭ ئالدى بويى بىلەن ئارقا بويىنى ئۇلايدىغان تىكىش. ② ئىككى يان تەرىپىدىكى چېكى.

يان خالتا جان ت. يانچۇق: ئۇ خېلى ئۇزۇن يان خالتىسىنى ئاختۇرۇپمۇ بىرەر نەرسە تاپالمىدى.

يان دۇمباق <مۇز> يانغا ئېسىۋالىدىغان كىچىك تېپىكى دۇمباق. ئىككىلا تەرىپىگە تېرە كىيدۈرۈلگەن بولۇپ، كۆپىنچە ناخشىغا تەڭكەش قىلىپ ئۇسسۇل ئوينىغاندا ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە قول بىلەن چېلىنىدۇ.

ياندىن ئۇرۇنغان چەمبەر <مات> ئۈچ بۇلۇڭنىڭ بىر تەرىپى ۋە قالغان ئىككى تەرىپىنىڭ داۋامى بىلەن ئۇرۇنغان چەمبەر.

يان سۇپىسى <بىن> كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىدىكى قىرغاققا قوپۇرۇلغان سۇپا شەكىللىك توسما. ئۇ كۆۋرۈكلىنىڭ بىر ئۇچىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشتىن سىرت، قىرغاقنى توسۇپ تۇرىدۇ. ئادەتتە تاش، خىش، بېتون قاتارلىق ماتېرىياللاردىن ياسىلىدۇ.

يان سىزىق <زوئول> بېلىق تېنىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدىكى نۇرغۇن ئۇششاق تۆكچىلەردىن تۈزۈلگەن سىزىقچىلار. ھەربىر تۆكچە ئىچىدە بىردىن كىچىك نەيچە بولۇپ، ئىچىدە سەزگۈ ھۈجەيرىلىرى بولىدۇ. ئۇ سۇ ئېقىمىنىڭ يۆنىلىشى ۋە بېسىمىنى سېزەلەيدۇ.

يان شاخ <بوت> ئاساسىي شاختىن ئۆسۈپ چىققان كىچىك شاخلار.

يان قورال يانغا ئېسىۋالىدىغان تاپانچا تۈرىدىكى قوراللار: ئۇ ئورنىدىن شاققىدە تۇردى-دە، شەپكىسىنى ئوڭشاپ تۈگمىلىرىنى ئېتىپ، ھۇججەت سومكىسىغا قاراپ چىقىپ، كەينىگە ئېسىۋالغان يان قورالىنى سىلاپ قويۇپ، تېز ھەم مەزمۇت قەدەم بىلەن مەجلىسخانىدىن چىقتى.

يان كۆرۈنۈش چېرتيوژى <بىن> جىسىمنىڭ بىر تەرىپىدىن يەنە بىر تەرىپىگە ئۇدۇل پرويېكسىيە چۈشۈرۈش ئارقىلىق سىزىلغان چېرتيوژ.

يان مەركەز <مات> ياندىن ئۇرۇنغان چەمبەر مەركىزى.

يان ئۆستەڭ <سۇ> ① سۇ باشلاپ يەر سۇغىرىش ئۈچۈن، دەريا ياكى چوڭراق ئۆستەڭلەرگە يانداپ قېزىلغان ئۆستەڭ. ② دەريا ياكى خەتەرلىكرەك ئۆستەڭلەرنىڭ ئېقىم مىقدارىنى ئازايتىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا يانداپ قېزىلغان ئۆستەڭ.

يان ئىشىك <بىن> ئۆي ياكى ھويلىنىڭ دەرۋازا ياكى چوڭ ئىشىكتىن يان تەرەپتىكى تېمىدىن ئېچىلغان ئىشىك.

يان يۈز چېرتيوژى <بىن> ← **يان كۆرۈنۈش چېرتيوژى.**

يان يىلتىز <بوت> ئوق يىلتىزدىن تۆت ئەتراپقا ئۆسۈپ چىققان يىلتىزلار.

يېنى ئاغرىماسلىق «پەرۋاسىز قاراش»، «ئىنچىكە ھېساب قىلماسلىق» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: — ئۆزى تەر تۆكۈپ تاپمىغان مال بولغاندىكىن، ئۇنىڭ يېنى ئاغرىمايدۇ-دە، — دېدى بىرەيلەن.

يېنى بوش يانچۇقى قۇرۇق، پۇلسىز،

كەمبەغەل: ئۇ بەزىدە يېڭى بوش بولغىنى ئۈچۈن قاۋاقخانىغا كىرەلمەيتتى-دە، ئۇدۇلدىكى دوڭغاق تېرەككە يۆلىنىپ لىرانىڭ دىدارىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

يېڭى توم ← **يېڭى چىڭ**: نادىرخان «باي» بولۇپ كېلىشكە كەتكەندىن بىرى، بازار بېگىلىك مەنسىپىنى قولىغا ئالغان خاتىپنىڭ هازىر يېڭى خېلىلا توم ئىدى.

يېڭى تومپايماق كۆپ پۇلغا ئىگە بولماق، باي بولماق، بېيىماق: ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، يېڭى تومپايغانسېرى، ئۇ ئۆيىنى يۇرت-مەھەللىسىنىلا ئەمەس، ئوقەتتىن باشقا ھەممە نەرسىنى ئۇنۇتقاندى.

يېڭى چىڭ پۇلى كۆپ، باي: — ئۇلارنىڭ يېڭى چىڭ، يەنە كېلىپ جانلىق ئىش ھەققى ئالىدىكەن، — دېدى پاتەمخان ئامىنخانغا.

يېڭىدا بولماق قېشىدا، ئەتراپىدا بىللە بولماق: مەن ئاخىرقى ئۈچ ئاخشام ئۇنىڭ يېنىدا بولدۇم.

يېنىدىن ئۆتمەسلىك ھېچقانداق تەسىر قىلماسلىق، خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەسلىك: بۇ گەپ ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتمەيدۇ.

يېنىغا ئالماق ئۆز ياردىمىگە، ھىمايىسىگە، پاناھىغا ئالماق، ھىمايە قىلماق: ئۇلار مېنى يېنىغا ئېلىپ ئوبدان قارىدى.

يېنىغا تارتماق قېشىدا تۇرغۇزماق، قانات ئاستىغا ئالماق؛ ھەمكارلاشماق: — هازىرچە ئەكبەرنى يېنىڭىزغا تارتمىسىڭىز بولمايدۇ، — دېدى سۇنۇر.

يېڭى قۇرۇق ← **يېڭى بوش**: سەمەت ئۇنىڭغا ياردەم قىلماقچى بولۇپ يېنىنى سىلىدى، ئەمما ئۇنىڭ يېڭى قۇرۇق ئىدى.

يېنىنى ئالماق تەرىپىنى ئالماق، قوللىماق، قوغدىماق، بولۇشماق: شەرىخاننىڭ يەنە سەپراسى ئۆرلىدى.

ئەمما ئەركىرەك چوڭ بولغان رەيھانگۇل بوي بەرمەي يەنە ھەدىسىنىڭ يېنىنى ئالدى.

يېنىنى تومىلىماق باي بولماق، يېنىنى چىڭدىماق: سادىر كۆڭلىدە «ھۆكۈمەت دېھقانلارنىڭ بېيىشىلىشىغا پۇرسەت بېرىۋاتىدۇ، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، تېزرەك يېنىمىزنى تومىلاپ، بالىمىزنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويسام» دەپ ئويلايتتى. * بەزىلەر پۇل، مالغا ئاتايدۇ جاننى، ھارامدىن پۇل تېپىپ تومىلايدۇ يانىنى. تويمىغاچ ئۇلارنىڭ نەپسى ھېچ قاچان، سېتىشقا رازىدۇر نومۇس-ۋىجداننى.

يېنىنى چىڭدىماق ← **يېنىنى تومىلىماق**: ئۇنىڭ ئائىلىسى قارىماققا نامرات كۆرۈنگەن بىلەن ئۆز ۋاقتىدا يېنىنى چىڭدىۋالغان بولسا كېرەك، ھۆكۈمەتكە قول سوزمايتتى.

يېنىنى قۇرۇقداپ قويماق يېنىدىكى ھەممە نەرسىنى ئېلىۋالماق: ئۇ ھاراقنى كۆپرەك ئىچىپ، توسساقمۇ ئۇنىماي چىقىپ كەتكەندى، كىمدۇ بىرلىرى ئۇنىڭ يېنىنى قۇرۇقداپ قويۇپتۇ.

يېڭى يان تارتماق ← **يېڭى يەر تارتماق.**

يېڭى يەر تارتماق ياتقۇسى، يېتىۋالغۇسى كېلىپ قالماق: بۈگۈن ماڭا ھېچ ئىش خۇش ياقماي، يېنىم يەر تارتىپلا تۇرىدۇغۇ تاڭ؟

يېڭى يەرگە تەگمىگەن ← **يەلكىسى يەرگە تەگمىگەن.**

يېڭى يېسسىي بېلىقلار <زوئول> بېلىقلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تېنى ياپىلاق، ياپراقسىمان، ئۇزۇن ۋە ئېللىپس شەكىللىك كېلىدۇ، ئۇششاق تەڭگىچىلىرى بولىدۇ. سول تەرىپى كۆل رەڭ، قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار؛ ئوڭ تەرىپى ئاق كېلىدۇ. ئىككى كۆزى سول تەرەپتە، تېيىز دېڭىزلاردا ياشايدۇ. كىچىك ھايۋانلار بىلەن

ئوزۇقلىنىدۇ.

يانار سۈپ. يانىدىغان، يېنىپ تۇرىدىغان: يانار تاغ.

يانار تاغ <گېئول> يەر شارى ئۈستۈنكى قاتلاملىرىدىكى بېسىم ئاجىزلاشقاندىن كېيىن، يەر شارىنىڭ چوڭقۇر قىسىملىرىدىكى ماگما قاتارلىق يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ماددىلار يېرىقلاردىن يەر يۈزىگە ئېتىلىپ چىقىپ شەكىللەنگەن كونۇس شەكىللىك ئېگىز تاغ.

يانار تاغ ئارىلى <گېئول> دېڭىز-ئوكيان ئارىلىنىڭ بىر خىلى. ئۇ دېڭىز تېگىدىكى يانار تاغلارنىڭ ئېتىلىشىدىن چىققان ماددىلار (ئاساسلىقى لاۋا) نىڭ دۆۋىلىنىشىدىن شەكىللەنگەن. مەسىلەن، هاۋاي تاقىم ئاراللىرىغا ئوخشاش.

يانار تاغ ئاگلومېراتى <گېئول> چېكداپ قاتقان يانار تاغ ئۇۋاق جىنسلىرى. ئۇنىڭ تەركىبىدە دانىچە دىئامېتىرى 64 مىللىمېتىردىن چوڭ بولغان يانار تاغ جىنس پارچىلىرى 50% تىن ئاشىدۇ، ئاندا-ساندا باشقا جىنس ئۇۋاقلىرىمۇ بولىدۇ.

يانار تاغ بەلبېغى <گېئول> يانار تاغلار توپلىشىپ جايلاشقان بەلباغ. يەر شارىدا تىنچ ئوكيانىنى چۆرىدىگەن يانار تاغ بەلبېغى، ئوتتۇرا دېڭىز يانار تاغ بەلبېغى، ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز تېگىدە چوقچىيىپ چىققان يانار تاغ بەلبېغى ۋە شەرقىي ئافرىقا يانار تاغ بەلبېغىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ يانار تاغ بەلبېغى بار.

يانار تاغ بومبىلىرى <گېئول> يانار تاغدىن ئېتىلىپ چىقىدىغان بىر خىل چېقىق ماددىلار. ئۇلار ئېتىلىپ هاۋاغا چىقىدىغان پلاستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە ماگما توپىدىن ئىبارەت بولۇپ، هاۋادا ئايلىنىپ يۈرۈپ، سوۋۇپ، كاللەكلىشىپ شەكىللىنىدۇ.

يانار تاغ بويىنى <گېئول> يانار تاغ كانىيىنى تولدۇرغان ئۇۋاق جىنسلار ياكى لاۋىدىن تەشكىللەنگەن تېيىز بۆسمە. بەزىلىرى كانايسىمان بولىدۇ.

يانار تاغ پارتلىشى <گېئول> يەر ئىسسىقلىقى ياكى ئىچكى ئېنېرگىيىنىڭ تارقىلىشىنىڭ شىددەتلىك ئىپادىسى. يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى يەر ئىسسىقلىقى توپلىنىپ مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندىن كېيىن، كۆچلۈك قىزىغان ماگما كۆچلۈك ئىچكى بېسىم كۈچىنىڭ تەسىرىدە يەر پوستىنىڭ ئاجىز بەلباغلىرىنى بويلاپ يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىقىپ، كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك بولغان يانار تاغ ھادىسىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

يانار تاغ تەسىرى <گېئول> يەر ئاستىدىكى ئوتلۇق ئېرىتمە ھالىتىدىكى ماگما ۋە باشقا يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ماددىلارنىڭ بېسىم ئۆزگىرىشى بىلەن تاغ جىنس قاتلاملىرىنى بۆسۈپ ئېشىپ، يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىقىش ياكى ئېقىپ چىقىش تەسىرى.

يانار تاغ جىنسلىرى <گېئول> يەر يۈزىدىكى يانار تاغ تەسىرىدىن شەكىللەنگەن ھەر خىل جىنسلار. ئۇلار ھەم ئۇششاق دانىچىلىق، يوشۇرۇن كرىستاللىق ياكى ئەينەك ماددىلىق لاۋا ۋە يانار تاغ ئۇۋۇندى جىنسلىرىنى ھەم يانار تاغ تەسىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككىلەمچى يانار

تاغ جىنسلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يانار تاغ داشقىلى <گېئول> يانار تاغدىن ئېتىلىپ چىققان ئۇۋاق ھاسىلاتلارنىڭ بىرى. ئۇ بوشلۇقتا ئېتىلىپ چىققان كۆپ كاۋاكلىق پلاستىك لاۋا توپىنىڭ بوشلۇقتا قېتىشىپ قاتتىق ھالەتكە كەلگەندىن كېيىن، يەرگە چۈشۈپ پارچىلىنىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

يانار تاغدىن ھاسىل بولغان كان ياتمىسى <گېئول> يانار تاغ ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان كان ياتمىسى. بۇ خىل كان ياتمىسى يانار تاغ ھەرىكىتى رايونىدا، مەسىلەن، يانار تاغ ئېغىزى، يانار تاغ بويىنى، يانار تاغ يولى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلاردا ياكى يانار تاغ ئۈۋۈندى جىنسى، ماگما جىنس، يانار تاغ چۆكۈندى جىنسى ۋە ئۆزگىرىش تەسىرىگە ئۇچرىغان قەدىمكى يانار تاغ ھەرىكىتى يۈز بەرگەن رايونلاردا پەيدا بولىدۇ.

يانار تاغ سۈيى <گېئول> يانار تاغنىڭ ئىسسىق رايونلىرىدا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ناترىي خلورىد تېپلىق بىر خىل سۇ. بۇ سۇدا لىتىي، فتور، بور، گۈڭگۈرت، سىلىتسىي (IV) ئوكسىد ۋە كاربون (IV) ئوكسىد تەركىبلىرى مول، كالتسىي ۋە ماگنىي تەركىبلىرى كەم بولىدۇ. بەزىدە ھىدرو خلورىد ۋە ھىدرو فتورىد تەركىبى ئۆرلەپ كەتسە، كۈچلۈك كىسلاتالىق بولۇپ قالىدۇ. يانار تاغ سۈيىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ناھايىتى يۇقىرى بولىدۇ.

يانار تاغشۇناسلىق <گېئول> يانار تاغ ۋە ئۇنىڭ ھەرىكەتلىنىش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يانار تاغ گەۋدىسى <گېئول> مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە يانار تاغ تەسىرىدىن شەكىللەنگەن ھەر خىل ھاسىلاتلارنىڭ بوشلۇقتىكى ئورۇنلىشىش ھالىتى. يەر يۈزىگە پارتلاپ چىققان ھاسىلاتلار، يەر يۈزىگە يېقىن ئورۇنغا بۆسۈپ كىرگەن ياكى پارتلاپ چىققان ھاسىلاتلار ھەم مۇناسىۋەتلىك تۈزۈلمىلەر، كان مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلاردىن تۈزۈلگەن بىر پۈتۈن گەۋدىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يانار تاغ گېئولوگىيىسى <گېئول> يانار تاغنى بىر خىل گېئولوگىيىلىك ھادىسە سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدىغان پەن، يەنى گېئولوگىيىنىڭ يېڭى بىر تارمىقى، شۇنداقلا يانار تاغشۇناسلىقنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئۇ يانار تاغ، جۈملىدىن قەدىمكى يانار تاغنىڭ ھالىتى ۋە تۈزۈلۈشى، يار تاغ ئېتىلمىلىرى، يانار تاغ ھەرىكىتىنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى تەدرىجىي ئۆزگىرىش تارىخى ۋە جايلىشىش قانۇنىيىتىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىدۇ.

يانار تاغ گېئومورفولوگىيىسى <گېئول> يانار تاغ ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولغان تۈرلۈك يەر شەكىللىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ تۈرلۈك يانار تاغ كونۇسى ۋە لاۋا ئېقىمىدىن شەكىللەنگەن تۈرلۈك يەر قىياپىتىنى، مەسىلەن، لاۋا قىرى، لاۋا سۇپىسى، لاۋا ئېگىزلىكى، لاۋا شارقىراتمىسى، لاۋا ئېقىمى (يېپىسمان، ياستۇقسىمان، ئوقۇرسىمان)، لاۋا ئومۇرتقىسى، لاۋا ئۆڭكۈرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يانار تاغنىڭ ئېتىلىشى <گېئول> يانار تاغنىڭ بىرقەدەر كۈچلۈك بولغان

ھەرىكىتى.

يانار تاغ ھادىسىسى <گېئول> ماگمىنىڭ يەر يۈزىگە يېتىپ كېلىشى ياكى يېقىنلاپ كېلىشىدىن كېلىپ چىققان تۈرلۈك گېئولوگىيىلىك جەريانلار.

يانار تاغ ھەرىكىتى <گېئول> يانار تاغنىڭ ئېتىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ماگما ھەرىكىتى.

يانار تاغ ئېتىلمىلىرى <گېئول> يانار تاغ ھەرىكەت قىلغاندا يەر ئاستىدىن ئېتىلىپ چىققان ماددىلار. ئۇ يانار تاغ گازى، سۇيۇق ھالەتتىكى لاۋا ۋە قاتتىق جىنس ئۇۋاقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن، بىر قېتىملىق يانار تاغ ھەرىكىتىدە ئۈچ خىل ئېتىلمىنىڭ ھەممىسى بولۇشى ناتايىن.

يانار تاغ ئېغىزى <گېئول> يانار تاغ ھەرىكەتلەنگەندە يەر ئاستىدىكى يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ماددا يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىقىدىغان ئېغىز.

يانار تاغ ئېغىزى كۆلى <گېئول> يانار تاغنىڭ پارتلىشى توختىغاندىن كېيىن، يانار تاغ ئېغىزىدىكى ئازگال جايغا سۇ يىغىلىپ قېلىشتىن شەكىللەنگەن كۆل، مەسىلەن، ئېلىمىزدىكى چاڭبەيشەن تېغىغا جايلاشقان تيەنچى كۆلى.

يانار تاغ يەر تەۋرىشى <گېئول> يانار تاغ پارتلىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يەر تەۋرەش.

يانار گاز تۈرۈبىنىسى <ماشىن> تۈرۈبىنىلىق دۋىگاتېلنىڭ بىر خىلى. يۇقىرى بېسىملىق يانار گازنىڭ قاناتلىق چاقنى ئايلاندۇرۇشىدىن پايدىلىنىپ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ھاسىل قىلىندۇ. بۇ خىل ماشىنىنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭ ھەجمى كىچىك، يېنىك، ئىش قۇۋۋىتى زور، ئۇنۇمى يۇقىرى كېلىدۇ.

يانباغ ئى (يان+باغ) قوشقۇنتى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن دۈمبىلىككە ئۇلىنىدىغان ئىككى تال يان تاسما.

يانباغىر ئى (يان+باغىر) تاغ ياكى ئېگىزلىكلەرنىڭ قاپتىلى، ئېتىكى: ئۇلار تاغنىڭ يانباغرىدىكى چىغىر يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى. * تاغنىڭ يانباغرىدىن ئېلىنغان يولدا كوكس بېسىلغان ماشىنا ئىككى چەتكە چايقىلىپ كېلىۋاتاتتى.

يانباغىر دۆۋىلەنمىسى <گېئول> ئېگىزلىكتىكى تەگلىك ئۇل جىنسلارنىڭ يېمىرىلگەن مەھسۇلاتلىرى ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن يامغۇر ۋە قار سۇلىرىنىڭ يانباغىرلىرىدا دۆۋىلىنىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن چۆكمىلەر.

يانباغىر يۈزى <جۇغ> تاغ باغرىنىڭ سىرتقى يۈزى. ئادەتتە ئۇ تىك، پېتىنقى، كۆپۈنكى قاتارلىق شەكىللەردە بولىدۇ.

يانباغىرلىماق تاغ ياكى ئېگىزلىكلەرنىڭ قاپتىلىنى، ئېتىكىنى بويلاپ ئىلگىرىلىمەك، ماڭماق: بىز يانباغىرلاپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدۇق.

يانپاش <ئانات> داس سۆڭىكىنى تەشكىل قىلىدىغان چوڭ سۆڭەك. ئوڭ ۋە سول تەرەپتە بىردىن بولىدۇ. شەكلى تەرتىپسىز. ئادەتتە ئۇ يانپاش كىچىك سۆڭىكى، ئولتۇرغۇچ سۆڭەك ۋە دوۋسۇن سۆڭىكىدىن تەركىب تاپىدۇ.

يانپاش سۆڭىكى <ئانات> داس سۆڭىكىنى تەشكىل قىلىدىغان چوڭ سۆڭەك. ئوڭ ۋە سول تەرەپتە بىردىن بولىدۇ. شەكلى تەرتىپسىز. ئادەتتە

ئۇ يانپاش كىچىك سۆڭىكى، ئولتۇرغۇچ سۆڭەك ۋە دوۋسۇن سۆڭىكىدىن تەركىب تاپىدۇ.

يانپاشقا ئالماق ① مىللىيچە چېلىش ھەرىكىتىدە قارشى تەرەپنى يىقىتىش ئۈچۈن يانپاشقا تارتماق: ھېكىم سەمەتنى يانپاشقا ئېلىپ ئېتىۋىدى، سەمەت بىر ھازاغىچە ئورنىدىن تۇرالماي قالدى. ② كۆچمە. ئاجىز نۇقتىسىنى تۇتۇۋېلىپ زەربە بەرمەك: ئۇنىڭغا مېنى يانپاشقا ئالىدىغان پەيت تازا كەلگەنىدى. لېكىن، مەن ئۇنىڭدىن باشقا بىر خىل خىسلەتنى كۆردۈم. راستىنىلا بۇ ئاجايىپ بىر ئىش بولدى-ھە؟

يانپاشقا چىقماق ئاجىز يېرىدىن تۇتۇلماق: مەن كېيىنچە پۇشايمان قىلدىم، رەقىبىنىڭ ئۇلۇغ يانپېشىغا چىقىپ بەرگىنىمنى چۈشەندىم، ئۇ ئەمدى مېنىڭ بۇ خاتالىقىمدىن پايدىلىنىدۇ.

يانپاشقا كەلتۈرمەك زەربە بېرىشنىڭ پەيتىنى، ۋاقتىنى تاپماق: رەقىبنى جايلاشتا ئالدىن يول تېپىپ، رەھبەرلىككە قارشى كۆرسىتىپ، ئېلاجى بار سىياسىي گۇناھقا چېتىپ، يانپاشقا كەلتۈرۈپ ئۇرۇۋالىمەن.

يانپاشقا ئۇرۇپ ئاساسى يوقلا گەپ تاپماق، ئاساسسىز ھالدا، قارىسىغىلا گەپ ئويدۇرماق: ئۇ يانپاشقا ئۇرۇپ گەپ تېپىشقا ئۇستا ئايال ئىدى.

يانپاش ئۆچەي <ئانات> ئىنچىكە ئۈچەينىڭ تۆۋەنكى بۆلىكى. ئادەتتە ئۇ ئۈچەي تۇتاشتۇرغۇچى پەردە ئارقىلىق قورساقنىڭ ئارقا دىۋارىغا تۇتىشىدۇ. ئاساسەن قورساق بوشلۇقىنىڭ ئوڭ تەرەپ تۆۋەن قىسمىدا يۆگىشىپ تۇرىدۇ. قوزغىلىشچانلىقى چوڭ. يانپاش ئۈچەينىڭ ھالقىسىمان پۇرمىلىرى ۋە تۈكچىلىرى ئاچچىق ئۈچەينىڭكىدەك تەرەققىي قىلمايدۇ، شىللىق پەردىسى ئاستىدا لىمفا تۈگۈنچىلىرى توپلىشىپ تۇرىدۇ. سانى ئاچچىق ئۈچەينىڭكىدىن كۆپ بولىدۇ.

يانپىشى يەرگە تەگمىگەن يىقىلمىغان، يېڭىلمىگەن: ئۇ بۇرۇندىن تارتىپ يانپىشى يەرگە تەگمىگەنلەرنىڭ قاتارىدا سانىلاتتى.

يانپاشلاتماق «يانپاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يانپاشلاشماق «يانپاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چاقچاقلار، مەسخىرىلەر ھەمدە بۇ بىر مەيدان كەسكىن، جاپالىق جەڭنىڭ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىشلار خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغاندىن كېيىن، رەھمەتجاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممەيلەن گۈلخاننى چۆرىدەپ يانپاشلاشتى.

يانپاشلانماق «يانپاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىقنىڭ تۇرمىدىكى جەينىكى بىلەن يەرنى تىرەپ يانپاشلىنىپ يېتىپ، شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، سادىق ئاستا ئىككى تەرىپىگە مىدىرلاپ، تۇيۇقسىز كۆزلىرىنى ئاچتى.

يانپاشلىماق پ. بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ ياتماق، بىر يېنىنى يەرگە قويۇپ ياتماق: كېۋىر جەينىكىنى يەرگە تىرەپ بېشىنى ئالقىنىغا قويۇپ يانپاشلاپ ياتاتتى. * مەن ئۇنى ئىزدەپ بارغان ۋاقتىمدا، ئۇ ھويلىسىدىكى سۆگەتنىڭ سايىسىدا يانپاشلاپ ياتقانىكەن.

يانپاي ئى. يانتۇلۇق.

يانپەن ئى (خەن) ھارۋىنىڭ ھارۋىكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.

يانپۇچاق ئى. دىئال. ياغاچ تېشىدىغان

سايمان.

يانتاق ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. شاخلىرىدا ئۇزۇن تىكەنلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، يۇمىلاق، گۈلى قىزىل، ئومۇم گۈل رېتىدە. مېۋىسى چوكا مېۋە. قۇملۇقلاردا ئۆسىدۇ، ئادەتتە تۆگىنىڭ يەم-خەشىكى ھېسابلىنىدۇ. يازدا شاخلىرىدىن ئاقۇچ سېرىق رەڭلىك شىلىمشىق شېكەر شىرنىسى ئاجرىلىپ چىقىپ، كىچىك دانىچە بولۇپ قاتىدۇ. بۇ تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

يانتاق شېكىرى <بوت> ياز كۈنلىرى يانتاق شاخلىرىدىن ئاجرىلىپ چىققان سارغۇچ ئاق رەڭلىك شىلىمشىق سۇيۇقلۇقنىڭ قېتىشىشىدىن ھاسىل بولغان شېكەر ماددىسى. تەمى تاتلىق بولۇپ، تېبابەتچىلىكتە سوغۇقلۇق دورىسى قىلىنىدۇ.

يانتاقچى ئى. جاڭگال ۋە تاغۇتاشلاردىن يانتاق ئەكىلىپ، ئۇنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى: بۇ يەردە ئاران بىر ئېغىزلا ئۆي بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر يانتاقچى بوۋاي تۇراتتى.

يانتاقچىلىق ئى. مەخسۇس يانتاق ئەكىلىپ سېتىش بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈش: «يانتاقچىلىق تولىمۇ ئېغىر، ئادەم ئىلگىرى باسمايدىغان بىر ئىش ئىكەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئوتۇنچىلىق قىلمايمەنمۇ» دەپ ئويلاپتۇ ھېلىقى يانتاقچى.

يانتاقلىق ئى. يانتاق ئۆسكەن، يانتاق بىلەن قاپلانغان يەر: قويلار غەزەپكە كېلىپ، چوڭ ھايۋانلارغا قارشى جەڭگە ئۆتۈشكە تەييارلىنىش ئۈچۈن ئۆيلىرىگە كېتىپتۇ. تۈلكە «غىپپىدە يانتاقلىققا سەكرەپ، قەدىمىنى چوڭ-چوڭ يۆتكەپ، بىر قېچىرنىڭ يېنىغا كېلىپتۇ.

يانتاياق ئى (يان+تاياق) ① تايىنىپ ماڭىدىغان تاياق: بىرىنىڭ كىيگىنى مېنىڭدەك جۇل-جۇل، بىرىنىڭ قولىدا بىر جۇپ يانتاياق. نەۋرىسى يېتىلەپ كېلەر ئەمانى، بىرىنىڭ قولىدا ئەرز بىر بولاق. ② كۆچمە. تايانچ، ياردەملەشكۈچى، ياردەمچى: يانتاياق بولماق. * بۇ چاغدا مەمەت باشلىق بەزى ھاللىق دېھقانلار، ئاۋۇت تولۇق قاغىنىڭ بەزى يانتاياق جەمەتلىرى ھەم ئۇلارغا ئەگىشىپ كەلگەن بەزى كىشىلەر كەنت باشلىقى باراتنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ، ئاشلىق ئامبىرىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىشقا مەجبۇر قىلىۋاتقانىكەن.

يانتاياق بولماق بولۇشماق، ياردەملەشمەك، كەتمىنىنى چاپماق: يامانغا يانتاياق بولماق. * ئۇ گەرچە مېنىڭ ئوغلۇم بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىلىرىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، يانتاياق بولۇشقا ھەققىم يوق.

يانتاياقلىق سۈپ. يانتاياق ئورنىدا، يۆلەنچۈكلۈك: يانتاياقلىق رول ئوينىماق.

يانتايتماق «يانتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يانتايماق پ. يانتۇلاشماق، قىڭغايماق؛ قىيسايماق: ھويلىنىڭ تېمى يانتىيىپ قېلىپتۇ.

يانتوقا ئى (يان+توقا) ئاياغ كىيىمنىڭ ئاياغنى چىڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يان تەرەپتىكى توقىسى.

يانتوقۇلۇق ئى. ئىككى ياندا چېكى بار، بوغۇزىغا ئىككى يۆگەم تاسما بېكىتىلىدىغان ئايالچە ئۆتۈك.

يانتۇ سۈپ. تەكشىلىك ياكى تۈز سىزىققا پاراللېل ياكى تىك بولمىغان، قىڭغىر، سىڭارىيان، قىيسىق، قىيپاش: يانتۇ پاراللېل

ئالته ياقلىق يانتۇ تەرەپ. يانتۇ تەكشىلىك.

يانتۇ پاراللېل ئالته ياقلىق <مات> يان قىرلىرى ئاساس تەكشىلىكلىرى بىلەن يانتۇ كېسىشىدىغان پاراللېل ئالته ياقلىق.

يانتۇ پرويېكسىيە <مات> پرويېكسىيە سىزىقلىرى پرويېكسىيە تەكشىلىكىگە تىك بولمايدىغان پرويېكسىيە.

يانتۇ پرىزما <مات> يانتۇ قىرلىرى ئاساس تەكشىلىكلىرى بىلەن يانتۇ كېسىشىدىغان پرىزما.

يانتۇ تەرەپ <مات> تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ تىك بۇلۇڭنىڭ قارشىسىدىكى تەرەپ.

يانتۇ تەكشىلىك <فىز> ئاددىي مېخانىزم، ئاساسەن يانتۇ ھالەتتىكى تەكشىلىكتىن قۇرۇلىدۇ. جىسىم يانتۇ تەكشىلىكنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلىگەندە تىك ئۆرلەشكە نىسبەتەن كۈچ تېجەپ قېلىنىدۇ. ۋېنتا ۋە پىشاڭلار يانتۇ تەكشىلىكنىڭ دېفورماتسىيىسىدۇر.

يانتۇ چۈشۈش <فىز> چۈشكەن دولقۇنىنىڭ دولقۇن سىزىقى بىلەن چېگرا يۈز ئۆزئارا تىك بولمىغان چۈشۈش، يەنى چۈشۈش بۇلۇڭى نۆلگە تەڭ بولمىغان چۈشۈش.

يانتۇ قەۋەتلىنىش <گېئول> قەۋەتلىنىشنىڭ ئاساسىي تىپلىرىدىن بىرى. بىر قاتار يانتۇ يانتۇ قاتلام سىستېمىسىنىڭ دەستىلىنىشىدىن تۈزۈلىدۇ. سىستېما ئارىلىقىدىكى چېگرا يۈزى بىرقەدەر تەكشى بولىدۇ. قاتلام سىستېمىسى ئوخشاش يۆنىلىشكە قىيسايغان كۆپلىگەن تېيىز قاتلاملارنىڭ دەستىلىنىشىدىن تۈزۈلىدۇ، نېپىز قاتلام بىلەن قاتلام سىستېمىسىنىڭ چېگرا يۈزى يانتۇ كېسىشىدۇ، ئەگەر ئۆزئارا قوشنا بولغان قاتلام سىستېمىسى بىر-بىرىگە پاراللېل بولسا، ھەرقايسى سىستېمىدىكى نېپىز قاتلاملارنىڭ بىر يۆنىلىشكە قىيسايغانلىرى يەككە تۈر بويىچە يانتۇ قەۋەتلىنىش دەپ ئاتىلىدۇ.

يانتۇ قۇدۇق <گېئول> مەلۇم يانتۇلۇقتا، كان تېگىدىن ئۇدۇل يەر يۈزىگە چىقىدىغان قۇدۇق.

يانتۇ لىم <بىن> ئۈستى يانتۇ يېپىلىدىغان ئۆيلەر ۋە قەۋەتلەر ئارىسىدىكى پەلەمپەي قاتارلىق ئورۇنلارغا قويۇلىدىغان لىم.

يانتۇ ئۈچ بۇلۇڭ <مات> تار بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭ ۋە كەڭ بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ ئومۇمىي نامى.

يانتۇ ئېگىزلىك <مات> مۇنتىزىم كونۇس، مۇنتىزىم پىرامىدا، مۇنتىزىم كېسىك كونۇس، مۇنتىزىم كېسىك پىرامىدالارنىڭ يان ياقلىرىنىڭ ئېگىزلىكى.

يانتۇ ياقلىق پروكسېن <گېئول> يانتۇ ياقلىق پروكسېن سىستېمىسىدىكى پروكسېننىڭ ئومۇمىي نامى. تەبىئەت دۇنياسىدا بىرقەدەر كۆپ ئۇچرايدىغان يانتۇ ياقلىق پروكسېنلاردىن: ئېنستاتىت، برونزىت، گىپېرستېن قاتارلىقلار بار. ئېنستاتېنتىن گىپېرستېنغىچە تۆمۈر تەركىبىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ رەڭگى كۆكۈچتىن قوڭۇر يېشىل، قوڭۇر قارىغىچە بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.1 — 3.5 ، ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 5 — 6.

يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسى <گېئول> كرىستاللارنى سىممېترىيە ئالاھىدىلىكىگە قاراپ تۈرلەرگە بۆلۈشتىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك تۈر، يەنى يەتتە

كرىستال سىستېمىسىنىڭ بىرى. ئۇ تۆۋەن دەرىجىلىك كرىستال گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ.

يانتۇ يۈز <مات> جىسىمنىڭ يانتۇ تەرەپلىرىنىڭ يۈزلىرى.

يانتۇق ئى. دىئال. بېشى قىيسىق بالا.

يانتۇلاشماق پ. يانتۇ ھالەتكە كەلمەك، يانتۇ بولماق، قىيسايماق، قىڭغايماق: تۆپىلىك بارغانچە يانتۇلىشىپ ئېگىزلىمەكتە، ئارىلىق قىسقارماقتا.

يانتۇلۇق ① «يانتۇ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> ئېگىزلىكى تەدرىجىي تۆۋەنلەپ بارغان يەر يۈزى. ③ <مات> بىر تۈز سىزىقنىڭ گورىزونتال سىزىق بىلەن ئۆزئارا كېسىشكەندىكى قىيسىقلىق دەرىجىسى. ئۇ كېسىشىش بۇلۇڭىنىڭ تانگېنسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ④ <بىن> يانتۇ تەكشىلىكنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بىلەن ئاخىرلىشىش نۇقتىسىنىڭ ئېگىزلىك پەرقىنىڭ شۇ نۇقتىلارنىڭ گورىزونتال ئارىلىقىغا بولغان نىسبىتى.

يانتۇلۇق بۇلۇڭى ① <مات> تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىك بىلەن گورىزونتال سىزىق ياكى گورىزونتال تەكشىلىكتىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ ياكى بىر تۈز سىزىق بىلەن ئۇنىڭ تەكشىلىكتىكى پروپېكسىيىسىدىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ. ② <گېئول> تاغ جىنس قاتلام يۈزى ياكى كان قاتلام يۈزى بىلەن گورىزونتال تەكشىلىك ئارىسىدىكى ئارا بۇلۇڭ.

يانتۇلۇقنى ھېسابلاش فورمۇلىسى <مات> تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا، ئەگەر تۈز سىزىق ئۈستىدە ياتقان خالىغان ئىككى نۇقتا $P_1(\chi_1, y_1)$ ۋە $P_2(\chi_2, y_2)$ بېرىلگەن بولسا، ئۇ ھالدا تۈز سىزىقنىڭ يانتۇلۇقى k نى ھېسابلاش فورمۇلىسى مۇنداق بولىدۇ.

$$k=\frac{y_2 - y_1}{\chi_2 - \chi_1}.$$

يانتىيىشماق «يانتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يانجىتماق «يانجىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چۈشكىچە بۇغدايلارنى يانجىتتى.

يانجىشماق «يانجىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوناقنى يانجىشىپ بولغاندىن كېيىن قايتىشتى.

يانجىلماق «يانجىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىرسىز سەبىي قەلبى بىمەھەل يانجىلدى. * ئاغرىق-سىلاقتا ئانا مېھرىدىن ئايرىلغان باللار تەقدىر تۈگمىنىنىڭ ئېغىر تاشلىرى ئارىسىدا چوڭلار بىلەن ئوخشاشلا يانجىلغانىدى.

يانجىماق پ ① ئەزمەك، مىجىماق، ئۇۋاقلىماق: تۆمەن بويىدىكى جەڭدە قاۋۇل تۆمۈرچى ئۇنى ئاتتىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ، چويۈن توقماق بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى يانجىپ تاشلىدى. * قىزنىڭ ئالدىدا ئۇشتۇمتۇت چاقماق چاقىغاندەك، ئېغىر تاغ ئۇنىڭ گەۋدىسىنى بېسىپ يانجىغاندەك بولدى. ② كۆچمە. يوقاتماق: — ئەگەر تەتۈر يول تۇتساڭ يانجىپ تاشلايمىز، — دېدى يەنە بىر قىزىل قوغدىغۇچى. * تېز-تېز ھەيدەپ تانكامنى، يانجىۋەتسەم دۈشمەننى. بوپ ھەقىقىي قەھرىمان، قوغدىسام جان ۋەتەننى.

يانچە رەۋ. يېنىنى قىلىپ، يېنىنى قىلغان ھالدا، يانتۇ: يانچە قارىماق. * رىشىت قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى. ئۇ بويىندىكى تىڭشىغۇچنى ئۈستەلگە قويۇپ، ئورۇندۇقتا يانچە ئولتۇردى-دە، چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

يانچە-قىرىچە ← **يانچە-قىرىچە تەگمەك.**

يانچە-قىرىچە تەگمەك قاتتىق، قوپال گەپ قىلماق؛ يىرىك مۇئامىلىدە بولماق، سوغۇق پوزىتسىيە تۇتماق: شۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن خاڭدىكىلەر نەپرەت كۆزلىرىدە ماڭا نەشتەردەك قادىلىدىغان، جان-جىنىمدىن ئۆتۈپ كەتكۈدەك قىلىپ، ماڭا يانچە-قىرىچە تېگىدىغان بولۇپ قېلىشتى.

يانچۇق ئى <كې> كىيىمنىڭ پۇل ۋە باشقا مۇھىم يەڭگىل نەرسىلەرنى سېلىپ يۈرۈش ئۈچۈن سىرتىغا ياكى ئىچىگە تىكىلگەن خالتا؛ چۆنتەك: يانچۇققا سالماق. يانچۇق تىكمەك. * نامراتنىڭ نېنى يانچۇقىدا (ماقال). * ئىشىك ئالدىدا ئوتتۇرا بويلۇق بىر كىشى بىر يەلكىسىنى ئالدىغا چىقىرىپ، ئىككى قولىنى موۋۇت كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ تۇراتتى.

يانچۇق بوشىماق پۇلى تۈگىمەك: سەمەتنىڭ يانچۇقى بوشاپ قالغاچقا بۇ ئىمكانىيەتتىنمۇ قۇرۇق قالدى.

يانچۇق تومپايماق پۇلى كۆپەيمەك: قاسساپلىق قىلغاندىن بېرى سەمەتنىڭ ياقچۇقى خېلى تومپىيىپ قالدى.

يانچۇق خالتىسى <كې> يانچۇقنىڭ كىيىم ئىچىگە تىكىلگەن كىچىك خالتىچىسى.

يانچۇق دەپتىرى ياندا ئېلىپ يۈرىدىغان كىچىك خاتىرە دەپتەر؛ قويۇن دەپتەر: نۇردۇن خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، يانچۇق دەپتىرىنى ئاچتى.

يانچۇق سائىتى يانچۇقتا ئېلىپ يۈرىدىغان ياپقۇچلۇق كىچىك سائەت: مەن يانچۇق سائىتىمنى ئېلىپ قارىغانىدىم، توپتوغرا بەش بولۇپتۇ.

يانچۇق قۇرۇقدىلىپ قالماق ھەممە پۇلى تۈگىمەك، كەمبەغەللەشمەك: — ھەي ئالماس ئاداش، يانچۇق قۇرۇقدىلىپ قالغىلى ئاز قېلىپتۇ، قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوراپ قالدى بىركۈنى كامال مەندىن.

يانچۇق لۇغىتى داۋاملىق ياندا ئېلىپ يۈرۈشكە لايىق قىلىپ ئىشلەنگەن كىچىك تىپتىكى لۇغەت.

يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتمەك خىيانەت قىلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: يوقسۇ غوجام، ئۇزۇن يىللار جۇغلانغان بەرىكەتلىك خەزىنىلەردىكى دۇنيا-دەپىنىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى ئۇنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتتى.

يانچۇقىغا سالماق خىيانەت قىلماق: ساقچى باشلىقى بۇ پۇلنى ئۆز يانچۇقىغا سېلىۋالدى.

يانچۇقچى ئى. باشقىلارنىڭ يانچۇقىدىكى نەرسىلەرنى ئوغرىلايدىغان ئادەم، ئوغرى: ئوغرىنىڭ دوستى يانچۇقچى (ماقال). * بىركۈنى ئەپەندىم شەھەر ھاكىمىنىڭ قېشىغا بىر ئىش بىلەن كېلىپ تۇرۇشىغا كىشىلەر بىر يانچۇقچىنى تۇتۇپ كىرىپتۇ.

يانچۇقچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ ياقچۇقىدىكى نەرسىلەرنى ئوغرىلىۋالىدىغان قىلىق، شۇنداق پەس ئىش-ھەرىكەت: ئۇ كىشىلىك تۇرمۇش يولىدىكى نۇرغۇن قىيىنچىلىق ئەگرى-توقايلىقلار، ئۇرۇلۇپ-سوقۇلۇشلاردىن كېيىن، ئاچچىق-تاتلىق، ئىسسىق-سوغۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، يانچۇقچىلىق ھاياتىدىن ئاستا-ئاستا يىرگىنىشكە باشلىدى.

يانچۇقچىلىق قىلماق باشقىلارنىڭ ياقچۇقىدىكى نەرسىلەرنى ئوغرىلاپ ئېلىۋالماق: باشقا ئامال قىلالمىغان ئادىل بۇ قەرزلەرنى يانچۇقچىلىق قىلىپ قايتۇرۇشقا نىيەت قىلدى.

يانچۇقلۇق سۈپ ① يانچۇقى بار، يانچۇق ئورنىتىلغان: ئۇ ئۈچ يانچۇقلۇق كۆك سارجا

چاپان كيىۋالغانىدى. ② يانچۇق تىكىشكە بولىدىغان، يانچۇققا باپ، يانچۇق تىكسە بېتىدىغان: يانچۇقلۇق رەخت. * مەن ماشىنىچىغا يانچۇقلۇق خەسە ئاپىرىپ بەردىم.

يانچى ئى <پەلس> فېئوداللىق تۈزۈم شارائىتىدا ئەۋلادمۇئەۋلاد يەرگە باغلىنىپ قالغان، يانچىدارلارغا جىسمانىي جەھەتتىن بېقىنىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيە ۋە ئېزىشكە ئۇچرايدىغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقارغۇچىلىرى. ئۇلار قۇللاردىن پەرقلىنىدۇ.

يانچىدار ئى <پەلس> يەر ئىگىلىگەن، يەرگە باغلانغان يانچىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان فېئودال پومېشچىك.

يانچىلىق ئى. قۇللۇق: يانچىلىق تۈزۈمى.

يانچىلىق تۈزۈمى <پەلس> فېئودالىق يەر مۈلۈكچىلىكى ۋە يانچىلارنىڭ فېئودال خوجايىنلارغا بولغان بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى. ئۇنىڭ ئاساسىي بەلگىسى شۇكى، يانچىلار فېئودال خوجايىنلارنىڭ بىرقىسىم يېرىنى ئېلىپ ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە تېرىيدۇ ۋە شۇ يەرگە باغلىنىدۇ، فېئودال خوجايىنلار يانچىلارنى جازالىيالايدۇ، ساتالايدۇ ياكى مۈلكىنى مۇسادىرە قىلالايدۇ، بۇنىڭدىن باشقا يانچىلارنى مەجبۇرىي ئەمگەك قىلدۇرىدۇ، ماددىي نەرسە ياكى پۇل بىلەن ئىجارە ھەققى تۆلىنىدۇ. يانچىلاردا زادىلا سىياسىي ھوقۇق بولمايدۇ.

يانچىلماق پ ← **يانپاشلىماق**: يانچىلاپ ئۈزمەك. يانچىلاپ ياتماق.

يانچىلاپ ئۈزۈش <تەنن> بىر خىل سۇ ئۈزۈش تۇرى. بۇنىڭدا بەدەن سۇدا يېنىچە بولىدۇ، ئىككى پۇت بىلەن سۇ قىسىلىدۇ، ئىككى قول بىلەن سۇ سىيرىلىدۇ.

ياندا تماق «ياندىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياندا ش سۈپ. يانمۇيان تۇرغان، يانمۇ يان ئورناشقان: ئۇ تۇرغان ئۆي چارباغقا ياندا ش بولۇپ، ئۇنىڭ بىر دېرىزىسى شۇ باغقا ئېچىلىدىكەن. * ھېلىقى ماشىنىدا ماڭا ياندا ش ئولتۇرۇپ كەلگەن پاكارراقى خوتەنلىك بولۇپ، بۇلار ئىلگىرى مەن ئىشلىگەن دوختۇرخانىدىن كېلىپتۇ.

ياندا ش ئامبال <تارىخ> قەدىمكى ئەمەل نامى. مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى مىنىستىرلىرىنىڭ مۇئاۋىن ئەمەلدارى كۆزدە تۇتۇلاتتى، ئۇنىڭ ئورنى دىۋانبېگىدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇراتتى.

ياندا ش بۇلۇڭ <مات> ئورتاق ئېگىزلىككە ئىگە ئىككى تىك بۇلۇڭ.

ياندا ش تاۋۇش <فىز> قوشما تاۋۇشتىكى ئاساسىي تاۋۇشتىن باشقا تاۋۇشلار.

ياندا ش سىزىق <مات> ← **پاراللېل سىزىقلار**.

ياندا ش قاپىيە <ئەد> تۆت مىسرالىق كۇپلېتلاردا 1-مىسرا بىلەن 4-مىسرا، 2-مىسرا بىلەن 3-مىسرا قاپىيىداش بولۇپ كەلگەن شېئىر شەكلى.

ياندا ش قۇربېشى <تارىخ> قەدىمكى ئەمەل نامى. ئورنى قۇربېشىدىن (مىڭبېشىدىن) بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرىدۇ.

ياندا ش ھۆجەيرە <بوت> يېپيىق ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەۋرىشىم قىسمىدىكى غەلۋىرسىمان كانالغا ياندا ش بولغان بىر خىل نېپىز پوتلۇق ھۆجەيرە.

ياندا ش ئۇلاش <فىز> بىرنەچچە

ئىلىكتىر ئەسۋابلىرى ياكى دېتاللارنى يانمۇ يان ئۇلاپ، بىرنەچچە پاراللېل تارماق زەنجىر ھاسىل قىلىش جەريانى.

ياندىش ۋەزىر <تارىخ> قەدىمكى بىر خىل ئەمەل نامى. ئورنى ۋەزىردىن تۆۋەن تۇرىدۇ.

ياندىشتۇرماق ① «ياندىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار توپتوغرا مەخسۇتباينىڭ قورۇسىغا كىرىپ، دەرۋازىغا ياندىشتۇرۇپ سېلىنغان لاپاس ئاستىدىكى يازلىق ئوقۇرلارغا ئاتلارنى باغلاپ جايلاشتۇردى. * گۈلگىنە ئېتىنى سادىرنىڭ ئېتىغا ياندىشتۇردى-دە، خۇمار كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى. ② <ئەد> بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل نەرسىنى قاتار قويۇش ئارقىلىق 3-بىر خىل مەنىنى بىلدۈرمەك.

ياندىشتۇرۇشماق «ياندىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياندىشتۇرۇلماق «ياندىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياندىشماق پ. يانمۇيان ماڭماق، يېقىنلاپ ماڭماق: ياندىشىپ تۇرماق. ياندىشىپ كەلمەك. * ياخشىغا ياندىش، ياماندىن قاچ (ماقال). * باللار يېتىشىپ كەلگەندە مەن ھارۋا سۆرەپ كەلگەن بالىغا ياندىشىپ، ئۇنىڭدىن ھېلىقى ئايالنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سورىدىم. * بىز يامغۇرغا پەرۋا قىلماي، يانتۇ يولدا بىر-بىرىمىزگە ياندىشىپ ماڭدۇق.

يانداق ئى. ھارۋىغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئۇلاغ: ئىچ ئات تارتسا، يانداق تارتماپتۇ، ئايغىر تارتسا، بايتال تارتماپتۇ (ماقال). * سەمەت ئالتۇنخاننىڭ ئېشىكىنى يانداقتا قوشۇپ، يەنە ئارقىسىغا قايتتى.

ياندىقچى ئى. باشقىلار نېمە ئىشقا بۇيرۇسا شۇنى قىلىدىغان كىشى؛ يالاقچى، غالچا: ئەھۋالنىڭ ئۆزىگە پايدىسىز بولۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن بايۋەچچە «قورققان ئاۋۋال مۇشت كۆتۈرەر» دېگەندەك جامائەتكە ھۆركىرىگەندىن كېيىن، ياندىقچىلىرىغا «تەييار بولۇش» دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى.

ياندىقچىلىق «ياندىقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: – چېرىكلەرگە ياندىقچىلىق قىلىپ بېشىمىزدا ياغاچ چاققان ئابلىز قارىنىڭ يۈزىگە بىر تۈكۈرۈۋالمىسام كۆزۈم ئوچۇق كەتمەمدۇ مېنىڭ؟! – دېدى جامالىدىن بوۋاي.

ياندالماق «ياندىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياندۇرتماق I «ياندۇرماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: – كېچىدىن ئەچىقىپ كەتكەن بىر قويۇمنى ياندۇرۇتۇپ بېرىشكە ئىلتىپات قىلسىلا! – دېدى دېھقان ماڭا يېلىنىپ.

ياندۇرتماق II «ياندۇرماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياندۇرقى سۈپ. ۋاقىت جەھەتتىن ئۆتۈپ كەتكەن يىل ياكى كۈننىڭ ئالدىدىكى: ياندۇرقى يىلى. * ياندۇرقى يەكشەنبە كۈنى ئۇنىڭ تەكلىپى بويىچە لازىمەتلىك ئۈچۈن بازارغا چىقتۇق. * ياندۇرقى سائەتتە كىرگەن يەنە بىر ئوقۇتقۇچى مېنى كۆرۈپ قېشىمغا كېلىپ، بېشىمنى سىلاپ، قولياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىمنى ئېرتىپ قويغانىدى.

ياندۇرماق I «يانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: راينى ياندۇرماق. نىيىتىدىن ياندۇرماق. * ئايشەم يەنىلا ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى ياندۇرۇشقا تىرىشىپ، ئۇزۇن ئىككى .ئۆرۈم تۇم قارا چېچىنى ئۇلۇك قولى بىلەن ئالدىغا قايرىدى-دە، بارماقلىرى ئارىسىدا ئوينىغاچ، نازلىق كۈلدى.

ياندۇرماق II «يانماق II» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت یاندۇرماق. سەرەڭگە یاندۇرماق. * نۇسرەت ئورنىدىن تۇرۇپ چىراغنى یاندۇردى، یاتاقنىڭ ئىچى كۆمۈش رەڭ نۇرغا تولدى. * شوپۇر پېشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ، قول چىرىغىنى یاندۇرۇپ، كابىنكىدىن چىقتى. * ئۇ ئوتنىڭ سۈسلاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ بىر قۇچاق مەنگەن ئالدى، تونۇرغا تاشلاپ یاندۇرغاندىن كېيىن، ئۈستىدىن یەنە كۆكۈم چېچىشقا كىرىشتى.

یاندۇرملاتماق «یاندۇرملماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

یاندۇرملاشماق «یاندۇرملماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

یاندۇرملانماق «یاندۇرملماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

یاندۇرملماق پ. تەكرارلىماق، قایتىلىماق، يېنىشلىماق: ئۇ مېنىڭ بۇ گەپنى بىرنەچچە قېتىم یاندۇرملاپ ئېيتقىنىمغا تېرىككەندەك بولدى-دە، قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى.

یاندۇرۇشلىماق پ. تەكرارلىماق، قایتىلىماق، یاندۇرملماق: بىلال ئەزىزى تاماق كەلگىچە بۇ خەتنى یاندۇرۇشلاپ ئۈچ قېتىم ئوقۇپ چىقتى. * راستگۆي ۋە مېھرىبان ئاچىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئایتۇلۇنىڭ كۆڭلى شۇئان يېشىلدى-دە، ئاچىسىنىڭ مەڭزىگە یەنە یاندۇرۇشلاپ سۆيۈپ كەتتى.

یاندۇرۇشماق I «یاندۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار توز بىلەن غاز كېپىكىنىڭ دوست بولۇش ئارزۇسىنى ئۆزلىرىگە ئېيتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئىخلاس بىلەن رازىلىق بىلدۈرۈپ جاۋاب یاندۇرۇشۇپتۇ.

یاندۇرۇشماق II «یاندۇرماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۈندۈزى تولۇق ئىشقا چىقاتتى، ئاخشىمى ئىشتىن قایتىپ كەلگەندە ئۆزئارا ئاپتوموبىللارنىڭ چىراغلىرىنى یاندۇرۇشۇپ، كېچىچە ئاپتوموبىللارنى رېمونت قىلىشاتتى.

یاندۇرۇق ئى ① قوشاماچقا قوشۇلىدىغان ئۇلاغنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بېشىغا باغلىنىدىغان ئارغامچا. ② ئادىمگەرچىلىكتە قارشى تەرەپنىڭ بەرگەن، سوۋغا قىلغان نەرسە-كېرەككە جاۋابەن قایتۇرۇلغان نەرسە: كېيىن كىرگەنلەر بوش ئورۇنغا جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئاشخانىغا بۇرۇن كىرگەنلەر ئۆزىنىڭ چېيىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، كېيىن كىرگەنلەرگە تۇتاتتى. ئارقىدىنلا كېيىن كىرگەنلەرمۇ یاندۇرۇقى قىلىپ چاي تۇتاتتى.

یاندۇرۇقلۇق سۈپ. يېنىپ تۇرغان، یاندۇرۇلغان: بۇ ئۆيدىكى جوزا ئۈستىگە یاندۇرۇقلۇق چىراغ، چاي، قەنت ۋە تاماكىلار قويۇلغانىدى.

یاندۇرۇلماق I «یاندۇرماق I» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: هۆسەيىنەم هەر كۈنى تورغاي ئويغانماستىن بالدۇر ئىشقا هەيدەلسە، كەچ گۇگۇمدا یاكى بەزىدە ئاي يورۇقىدا یاندۇرۇلاتتى. * ئۇنىڭ بۇ سوئالى ئالتە-یەتتە قېتىم یاندۇرۇلغاندىن كېيىن ئاران رازىلىق بېرىلدى.

یاندۇرۇلماق II «یاندۇرماق II» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: رۇقىيە یاندۇرۇلغان چىراغنى ئۈستەلگە قويۇپ، ئالدىراپ دېرىزىنىڭ پەردىسىنى يېپىشقا باشلىدى.

یاندىما سۈپ. یانداپ قويۇلىدىغان، یاندىلىدىغان: بورانلىق قۇيرۇق پالوبىلىرى، راهەت بىلىنىدىغان یاندىما رېشاتكىلىق ئايلانما پالوبىلار، دىۋانلار بىلەن بېزەلگەن قىرائەتخانا، كۇلۇب، پاكىز ئاشخانا، تۆت قەۋەتلىك یاتاقلار،

قىسقىسى، مەن ئارىلىمىغان ھېچ يەر قالمىدى.

ياندىماق پ ① يېنى بىلەن ماڭماق، يېقىنلاشماق: مەن پاتىگۈلنى يانداپ ئۆتۈپ ئۆيگە كىرىپ كەتتىم. * مانا ئەمدى ئۇ مەھەللىنىڭ شەرقىي تەرىپى بىلەن يانداپ ئۆتۈپ كەتتى. ② ياندا شتۇرماق؛ قوشماق: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كونا ئۆيلىرىگە يانداپ ئىككى ئېغىزلىق يېڭى ئۆي سېلىۋالدى. * — دۇكاننىڭ سودىسى ئوبدان بولۇۋاتىدۇ، بىر ئادەم يېتىشەلمەي قېلىۋاتىسەن، بىز يەنە بىر ئادەم ياندا شنى ئويلاشتۇق، قانداق؟— دەپ سورىدى ئۇ مەندىن. * — بىر ئات قوشقىنىڭ نىمىسى، ماڭ، يۈگۈر، قاشقىنى ياندا، — دېدى ئەختەمباي نادەمگە.

يانغاق سۆپ ① گېپىدە، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان، گېپىدىن ئاسان يېنىۋالىدىغان: بىزنىڭ مەھەللىدە ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن بولۇپ، بىرىنى «ئابلا يانغاق» بىرىنى «ھاشىم تايغاق» دەيتتى. ② ھارۋىنى ياخشى تارتمايدىغان، كەينىگە داجىيدىغان: يانغاق ئات. يانغاق ئۆكۈز.

يانغىن ئى. ئوت تۇتىشىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان زور يالقۇن؛ ئوت: ئوت كەتكەن يەردە ياغلىق نەرسە قانچە كۆپ بولسا، يانغىن شۇنچە ئۇزاققا سوزۇلىدۇ. * يۈزلىگەن قىلىچ بىسلىرىدىن چاچراۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى يۇلتۇزدەك چاقناپ زور يانغىن پەيدا قىلماقتا ئىدى.

يانقارماق ئى (يان+قارماق) ھارۋا ئېگىرىنىڭ قاپتىلى بىلەن بەلبېغىنىڭ ئۆز ئارا سۇركىلىپ بىر-بىرىنى يەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئېگەرنىڭ قاپتىلىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇپقا تۆمۈر.

يانماق I پ ① ئەسلىي كەلگەن ياكى تۇرغان يېرىگە بارماق، دەسلەپكى يېرىگە كەلمەك، قايتماق: ئۆيگە يانماق. بازاردىن يانماق. * ئاتقان ئوق يېنىپ كەلمەس (ماقال). * يېرىم كۈننىڭ يېنىشى يوق (ماقال). * ھۆسەن ئاكا باشقا گەپنى قويدى-دە، خۇشال ھالدا ئۆيگە ياندى. * مۇنەۋۋەر مەكتەپتىن يېنىپ بەلگىلەنگەن جايغا كەلگەندە، روزى ئۇنى ئاللىقاچان كۈتۈپ ئولتۇرغانىدى. ② چېكىنمەك، قايتماق: ئەتىگەنكى مۇشتتىن يانما (ماقال). * ئۇ ئەتىگەندە سودىدىن يانسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، باھا تالاشمايلا خېرىدارنىڭ دېگىنىگە بېرىۋەتتى. ③ قارشىلىق قىلماق، دېۋىنمەك، ئۆكتە قوپماق: ئەتىسى ئىمىن ئاخۇن ئاكا ئوغلىنىڭ قىلمىشىدىن خەۋەر تېپىپ ئاتىلىق بۇرچى بىلەن ئوغلىغا ئاغرىنىپ نەسىھەت قىلدى. لېكىن ئوغلى نەسىھەتنى قوبۇل قىلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا دادىسىغا يېنىپ يولسىز تاكاللاشتى. ④ سوۋۇماق، پەسەيمەك: كەيپى يانماق. قىزىتمىسى يانماق. * بۇ سۆز بىلەن پەرھات سەل بوشاشتى، بىراق ئۇنىڭ ئاچچىقى تېخى تولۇق يېنىپ كەتمىگەنىدى. * تۆمۈرنىڭ تاۋى سەل يانغانىدى. ⑤ قاتتىقلىق دەرىجىسى بوشىماق، چىڭلىقى يوقالماق: كامانچىلىق چالغۇلار ئادەتتە ئاسان يېنىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاۋاز مۇقىملىقى باشقا چالغۇلارغا نىسبەتەن يۇقىرى بولىدۇ. ⑥ توختىماق، ۋاز كەچمەك، قايتماق، بوشىماق: — بىزنى بوزەك قىلىدىغان ئەختەمبايدەك ئادەملەر بىلەن بولىدىغان كۆرەشىمىز تېخى بار، تۈگىگىنىگىز بولسىمۇ، مەن ئىشىنىمەن، كۈرەش قىلىشتىن يانمايسىز، — دېدى نادەم ئاستا كېتىپ بېرىپ رەيھانغا. * — سىلەر، قاراقچىلارغا ھاراقنى تولدۇرۇپ تۇتۇڭلار ۋە ئۇلار تۈگىتىپ بولمىغۇچە تەزىمدىن

يانماقلار، سىلەرگە تۇتسا چاندۇرماستىن يېڭىلارغا تۆكۈلار، — دەپتۇ مەلىكە قالغان مەلىكىلەرگە. ⑦ چۈشۈپ قالماق: ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم كېلىپ مەن يېقىلغان يەرگە يانچۇقۇمدىن يېنىپ قالغان ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكا، تونۇشتۇرۇش قەغىزى ۋە بېلەت قاتارلىقلارنى توپلىرىنى قېقىۋېتىپ قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

يانماق II پ. ئوت ئالماق، كۆيمەك: پەستە تار ۋە تۇمانلىشىپ قالغان كوچىدا خىرە ئېلېكتر چىراغلىرى ياندى. * دېرىزىدىن چۈشكەن سۆزۈك ئاي نۇرىدا شاراپەتنىڭ تۇم قارا كۆزلىرى يۇلتۇزدەك ياناتتى.

يانمۇيان ① بىر-بىرىگە يېقىن، يانداش: يانمۇيان ماڭماق. يانمۇيان كەلمەك. * گۈلخان يېنىدىكى تاش ئۈستىدە ئەكبەر بىلەن سەلىمە يانمۇيان ئولتۇراتتى. * تۇۋا، تەقدىرنىڭ ماۋۇ ئىشلىرىنى، ئۇلارنىڭ بېلەت نومۇرىنىڭ ئانارلار بىلەن يانمۇيان بولۇپ قېلىشى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟! ② بىر قاتاردا، بىر سەپتە: ئۇ ياۋۇزلار مەن ئۈچۈن سالغاندا دەھشەتلىك زۇلۇم، يانمۇيان تۇرۇق ماڭا بەردا شلىقىم-غەيرەتلىكىم.

يانۇچان (توغرىسى: يېنىشچان) ← يېنىشچان.

يانۋار ئى (ر<لات) ① قەدىمكى رىم خرىستىئايانلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. مىلادىيە كالېندارىنى تۈزۈشكە بىرىنچى بولۇپ قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئاينى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىغان. ② مىلادىيە يىل ھېسابى بويىچە بىرىنچى ئاي.

ياھەزرەت ئىم (يا+ھەزرەت) ئەجەبلىنىشنى، ھەيران قېلىشنى بىلدۈرىدۇ: — يا ھەزرەت، پەرۋەردىگار، — دېدى ھېسامىدىن داموللا ياقىسىنى تۇتۇپ. * — ياھەزرەت، قىلنىڭ ئۈستىدە قالغانىدى، — دېدى سايىم قارى ئوڭايسىز بىر قىياپەتتە.

ياۋ ئى. ئۇرۇش، جەڭدىكى قارشى تەرەپ؛ دۈشمەن، رەقىب: ياۋ ياقىدىن ئالسا، ئىت ئېتەكتىن ئالار (ماقال). * ۋەتەنگە ياۋ ئالايتسا كۆز، ئاتاي ۋىجدان ئوقى بىرلە، بۇ يولدا جان پىدا ئەتسەم، بۇ ئۆمرۈمگە گۇناھ يوقتۇر.

ياۋا سۈپ ① ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن، ئادەمگە ئۆگىتىلمىگەن: ياۋا كەندىر. ياۋا ئات. ياۋا ئېشەك. ② نورمال بولمىغان، غەيرىي: بۇ چاغدا مۇسا ئۇنىڭ قۇلاق، بۇرۇنلىرىدىكى ياۋا تۈكلەرنى قايچا بىلەن قىرقىۋاتاتتى، توختى مۇسانىڭ ئىشى تۈگىگىچە ئۇن چىقماي ئولتۇردى. ③ كىشىلەرگە ئارىلاشمايدىغان مىجەزى باشقىچە، مىجەزى غەيرىي، يېگانە: ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەل ياۋا كېلىدىكەن. ④ غەيرىي، يېقىمسىز (ئاۋاز ھەققىدە): ياۋا ئاۋاز.

ياۋا ئات <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تەن شەكلى ئائىلە ئېتىغا ئوخشايدۇ، تۈكلىرى ئاچ قوڭۇر رەڭدە، مەيدىسىنىڭ تۈكى بىرئاز ئاقۇچ، قۇيرۇق تۈكى كۆپ كېلىدۇ، ئوتلاقلاردا ۋە چۆل-جەزىرىلەردە توپلىشىپ ياشايدۇ. ئېلىمىزنىڭ غەربىي شىمالى ۋە تاشقى موڭغۇلىيىدىن چىقىدۇ. سانى بەك ئاز.

ياۋا ئارپا <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقىنىڭ كەڭلىكى 2 — 6 مىللىمېتىر، باشاقسىمان گۈل رېتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3 — 9 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 2.5 — 5 مىللىمېتىر كېلىدۇ. ھەربىر بوغۇمىدا ئۈچ تال كىچىك باشاق، ھەربىر كىچىك باشاقتا بىر تال گۈل

بولىدۇ. ئۇرۇقى پىشقاندا پۈتۈن گۈل رېتى سۆسۈن رەڭگە كىرىدۇ. شەرقىي شىمال، ئىچكى موڭغۇل، شىمالىي جۇڭگو، شىنجاڭ قاتارلىق رايونلارنىڭ قۇرغاق ياكى سەل شورلۇق جايلىرىغا تارقالغان، ياخشى يەم-خەشەكلەرنىڭ بىرى.

ياۋا ئالما <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى قىزغۇچ ئاق، قىزىل كېلىدۇ. مېۋىسى يۇملاق ۋە ئادەتتىكى ئالمىدىن سەل كىچىك، تاشئالمىدىن چوڭراق بولىدۇ. تەمى چۈچۈمەل كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ھەرخىل ئالما دەرەخلىرىنى ئۇلىغاندا ئۇلاق تۆپى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياۋا ئاۋاز <بوت> ئاۋاز ئېگىزلىكى بىلەن ئاۋازنىڭ قاتتىقلىقى ئۆزگىرىشى قالايمىقانلىشىپ پەيدا بولغان يېقىمسىز، قوپال ئاۋازلار، يەنى «مۇزىكىلىق ئاۋاز» نىڭ ئەكسى.

ياۋا ئەپيۇنگۈل <بوت> ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 30 — 50 سانتىمېتىر ئەتراپىدا. پۈتۈن تېنىدە قاتتىق تۈكچىلىرى بار. سۇندۇرغاندا ئاق سۈت چىقىدۇ. تۈۋىدىكى يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، تۇخۇمسىمان بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسۈپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ. گۈلى سېرىق، گۈل كاسا ياپراقچىسىنىڭ سانى ئىككى، بۇرۇن چۈشۈپ كېتىدۇ. گۈل تاجى ياپراقچىلىرىنىڭ سانى تۆت. غوزا مېۋىسى ئۇزۇن ۋە سوقىچاق، تۆشۈك ئېچىپ يېرىلىدۇ. غوزا مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق توختىتىدۇ، يۆتەل، ھاسىراش قاتارلىقلارنى باسىدۇ.

ياۋا بەدىيان <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 60 — 80 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، ئوق يىلتىزى توم ۋە كونۇسسىمان بولىدۇ، غولى كۆپ شاخلىنىدۇ. تۈۋىدىكى يوپۇرماقلىرى 2 — 3 قايتىلايدىغان پەيسىمان يېرىلغان، يېرىقچە ياپراقلىرى يىپ شەكىللىك بولىدۇ. غولىدىن چىققان يوپۇرماقلىرى كىچىكرەك بولۇپ، كەڭ، پەردىلەشكەن غول ئورايدىغان يوپۇرماق غىلىپى بولىدۇ. گۈل رېتى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان، گۈلى ئاق ياكى سۇس بېغىر رەڭدە، مېۋىسى سوقىچاق كېلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ خۇسۇسىيىتى ئارپىبەدىيانىڭكى بىلەن ئوخشاش.

ياۋا بېھى <بوت> ① ئاكېبىيە ئائىلىسىدىكى پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرمىقى تەتۈر تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك. گۈلى سۆسۈن، مېۋىسى شىرنىلىك مېۋە. پىيشكە بولىدۇ. گۈلى چىرايلىق. مېۋىسى ۋە يىلتىزى دورا بولىدۇ. سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياۋا پىلە قۇرتى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. شەكلى ئۆي پىلە قۇرتىغا ئوخشايدۇ، لىچىنكىسى قارا، ئۇزۇن تۈكچىلىرى بار. چوڭ بولغاندىن كېيىن قوڭۇر رەڭگە كىرىدۇ. قارامتۇل ئالىسى بولىدۇ. ئۈجمە دەرەخلىرىدە ياشايدۇ، غوزىسىدىن مەشۇت ئېلىشقا بولىدۇ.

ياۋا پىياز <بوت> پىيازنىڭ ياۋا ھالەتتە ئۆسىدىغان بىر تۈرى. مېۋىسى ئادەتتىكى باش پىيازدىن چوڭراق، رەڭگى بىنەپشە ئارىلاش قىزىل كېلىدۇ. ئادەتتە كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ.

ياۋا تاجىگۈل <بوت> ① قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 60 — 90 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۇمۇنە شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سۇس قىزىل مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. ئۇرۇقىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ، جىگەردىكى ئىسسىقنى ئېلىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ياۋا تاۋۇز <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىدا چىرمىغۇچى يىپلىرى بولىدۇ، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە، گۈلى ئاق، ئاتىلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ. مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە، سېرىق كېلىدۇ. ئۇرۇقى يۇمىلاق، تىبابەتچىلىكتە يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە بەلغەم بوشاتقۇچى دورا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياۋا توخۇ ← **تاغ توخۇسى.**

ياۋا توشقان <زوئول> دالىدا ياشايدىغان توشقان تۈركۈمى. تېنى ئۆي توشقىنىدىن سەل چوڭ، قۇلىقى ئۇزۇن ۋە يوغان، تۈكلىرى ناھايىتى زىچ، كۆپلىرى قوڭۇر ياكى كۈل رەڭ بولىدۇ، ئوت-چۆپ، كۆكتات قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ياۋا توڭگۇز <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. پۈتۈن تېنىدە قارامتۇل قوڭۇر، توم ۋە ئۇزۇن تۈكلەر ئۆسكەن بولىدۇ، قوزۇق چىشى ئېغىز سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ. قۇلىقى بىلەن قۇيرۇقى قىسقا ھەم كىچىك، ۋەھشىي كېلىدۇ. كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ، سازاڭ، يىلان، قوڭغۇز، كۆكتات ۋە تاتلىق ياڭيۇ قاتارلىقلارنى يەيدۇ. دېھقانچىلىققا زىيىنى كۆپ.

ياۋا تۆگە <زوئول> قوش ئۆركەشلىك تۆگىلەرنىڭ بىر كەنجە تۈرى. سانى كۆپ ئەمەس. ئاساسەن، غەربىي شىمال (گەنسۇ، چىڭخەي، شىنجاڭ) چۆللىرىدىكى يايلاقلاردا ياۋايى ھالەتتە توپلىشىپ ياشايدۇ.

ياۋا تىپ <بىئول> تەبىئەتتىكى ئۇرغۇنلىغان يەككە تەنلەرنىڭ بىر تۈر ئارقىلىق كىشىلەر تەرىپىدىن نورمال ئىپادىلىنىش تىپى.

ياۋا تىپلىق گېن <بىئول> ياۋا تىپنىڭ خاراكتېرىنى بەلگىلەيدىغان تەڭ-باراۋەر ئورۇندىكى گېن.

ياۋا چوشقا <زوئول> ← **ياۋا توڭگۇز.**

ياۋا چېچەك <تىب> ← **چېچەك II.**

ياۋا چېچەك چىقماق ① ياۋا چېچەك كېسىلىگە دۇچار بولماق. ② كۆچمە. پىلانلانغان، قىلماقچى بولغان بىرەر ئىش-ھەرىكەتتىن چاتاق چىقماق، كاشىلا تۇغۇلماق؛ تۇسالغۇ ياكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىماق: ئارىدىن توققۇز يىل ئۆتۈپ شەبھىسىز قوۋم كامال تېپىۋاتقان، تۇرمۇش لەززەتلىك ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە تاغامنىڭ يولىغا تىكەن ئۈنۈپ، ئىشلىرىغا ياۋا

چېچەك چىقىتى.

ياۋا چىگە <بوت> سۆگەتگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. قاسرىقى قىزغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. ئارقا تەرىپىدە ئاق رەڭلىك تۈكچىلىرى بولىدۇ. غول پوستىدىن چىگە ئىشلىگىلى بولىدۇ. مېۋىسى ئۇزۇن، مۈڭگۈز شەكلىدە، ئۇرۇقى سارغۇچ قوڭۇر بولىدۇ.

ياۋا خەنجەر يەپ قالماق ئۆيلەنمىگەن يەردىن تۇسالغۇغا ئۇچرىماق، كاشىلا پەيدا بولماق، خېيىم-خەتەرگە يولۇقماق: — «ياۋا خەنجەر يەپ قېلىش» ئېھتىمالىدىن ساقلىنىش لازىم، شۇنداقمۇ؟ — دېدى ئابدۇرىشىتخان ئامانىنساخانغا.

ياۋا خېنە <بوت> خېنە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى گۆشلۈك، چوڭايغان بوغۇمى بار، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، ئاق ۋە سېپى ئۇزۇن بولۇپ، قولتۇقتا ياكى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، مېۋىسى ئۇرۇق مېۋە، شەكلى ئۇرچۇقسىمان. ئادەتتە مېۋىسى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، قاننى جانلاندۇرۇش، خۇننى راۋان قىلىش، رېماتىزمنى داۋالاش رولى بار، تەڭرىتاغلىرى ئالتاي تاغلىرىدىن كۆپ چىقىدۇ.

ياۋا زاغۇن <بوت> ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، تېنىدە يۇمشاق تۈكچىلىرى بولىدۇ، غولنى سۇندۇرغاندا قىزغۇچ سېرىق سۇتى چىقىدۇ. يوپۇرمىقى پەيسمان تولۇق يېرىلىپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈل رېتى كونۇسىمان، گۈلى پىشقاندا ئىككىگە يېرىلىدۇ، يەر ئۈستى قىسمى دورا بولىدۇ. ئاغرىق توختىتىش، يۆتەلنى بېسىش، ئىششىقنى ۋە زەھەرنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ياۋا زىرە <بوت> ← **ياۋا بەدىيان.**

ياۋا سامساق <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستى تەڭگىسىمان غولىنىڭ شەكلى شارغا ئوخشايدۇ، رەڭگى ئاق، تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى يىپ شەكىللىك، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقىنىڭ سانى 2 — 3 تال. غولنى ئوراپ تۇرىدۇ. گۈل رېتى شار شەكلىدە بولۇپ، ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلىنىڭ رەڭگى بېغىر رەڭ ياكى ئاچ سۆسۈن. تەڭگىچە غولى دورا قىلىنىدۇ، يەلنى تەڭشەش، كۆڭۈلنى يورۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ياۋا سۇزاپ <بوت> سۇزاپ ئائىلىسىدىكى ياۋا ھالەتتە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسمان يېرىلىدۇ. گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە. پۈتۈن تۆپى دورا قىلىنىدۇ. مەددە چۈشۈرۈش، ھەيزنى راۋان قىلىش رولىغا ئىگە.

ياۋا سۇ كالىسى <زوئول> سۇ كالىسىنىڭ ياۋىسى. تېنى ناھايىتى چوڭ ھەم ئېغىر بولىدۇ. بېشىغا ئەگرى-دوناي چوڭ مۈڭگۈز چىقىدۇ. ئادەتتە ئورمانلىقلاردا توپلىشىپ ياشايدۇ. ياۋا سۇ كالىسى ئاسىيا ۋە ئافرىقىغا تارقالغان بولۇپ، ئاساسەن ئوت يەيدۇ. ئافرىقا ياۋا سۇ كالىسى ئاسىيا ياۋا سۇ كالىسىغا بەك ئوخشىشىپ كەتسىمۇ، ئۇلار ئارىسىدا يېقىنچىلىق يوق. ئافرىقا سۇ كالىسى

ناهايىتى ۋەھشىي كېلىدۇ، ئاسىيا ياۋا سۇ كالىسى سۇ ۋە پاتقاقلىق يەردە يېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ھازىر ئاسىيا سۇ كالىسى ئېغىر ئەمگەكلەرگە كۆندۈرۈلدى.

ياۋا سۇلۇ <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇلۇغا ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇن، گۈلى كىچىك، باشاقسىمان گۈل رېتىدە، باشىقى تۆۋەنگە ساڭگىلاپ ئۆسىدۇ، رەڭگى يېشىل. ئادەتتە يەم-خەشەك قىلىنىدۇ.

ياۋا سۈپۈرگە <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىنىڭ تارماق شاخلىرى ناھايىتى كۆپ، يوپۇرمىقى پەيسمان، گۈلى سارغۇچ يېشىل ۋە كىچىك بولىدۇ، مېۋىسى ياپىلاق، دۈگىلەك، قانىتى بار، ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىقنى قايتۇرۇش سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە. غول پۇرماقلىرىنى سۈپۈرگە قىلىشقا بولىدۇ.

ياۋا شاپتۇل <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تار، ئۇزۇن، گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزىل، مېۋىسى يۇمىلاق، سارغۇچ، مېۋە گۆشى ئاز، ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ، سوغۇققا چىدامىلىق. شاپتۇلنى ئۇلاش ئۈچۈن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياۋا شاخ <بوت> مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋە تۇتمىغان ھەمدە كېسىۋېتىلىدىغان ئارتۇق شاخلىرى.

ياۋا غاز <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تەن شەكلى غازغا ئوخشايدۇ، بويۇن بىلەن قانىتى سەل ئۇزۇن، پۇتى ۋە قۇيرۇقى سەل قىسقا، پەي-تۈكلىرى ئاچ قوڭۇرغا مايىل سۆسۈن، سۇ ئۈزۈش ۋە ئۇچۇشقا ماھىر كېلىدۇ.

ياۋا قارا بۇغداي <بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى ئۈچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تۈزۈلىدۇ، گۈلى كىچىك، سېرىق ياكى يېشىل، قاسىراقلىق دېنى قارامتۇل يېشىل بولۇپ، ئۈچ قىرلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن لەڭپۇڭ ئۇنى تارتقىلى بولىدۇ. ئادەتتە بۇغداي ئارىلىرىدا ياۋا ھالەتتە ئۆسىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ياۋا قامچىگۈل <بوت> ① قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى ياۋا ھالەتتە ئۆسىدىغان بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكلىدە، يۈزى سېرىق بىلەن قىزىل ئارىلاش رەڭدە، گۈلى سارغۇچ يېشىل بولۇپ كۈزدە ئېچىلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ياۋا قوتاز <زوئول> ياۋا ھالەتتە ياشايدىغان، كۆندۈرۈلمىگەن قوتاز. ئېلىمىزنىڭ چىڭخەي، شىزاڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. توپلىشىپ ياشايدۇ.

ياۋا قول يات، يوچۇن، غەيرىي قول: شۇنداق قىلىپ، ئەزىزانە قەشقەرنىڭ رەڭدار بىر گۈلىنى ياۋا قوللار يۇلۇپ كەتتى.

ياۋا قۇلماق <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يۆگىمەچ غوللۇق بولۇپ، ئۈستىدە زىچ ئۆسكەن قىسقا تىكەنلىرى بولىدۇ.

يوپۇرمقى ئۇدۇل ئۆسۈپ، ئالقانسىمان يېرىلىدۇ. گۈلى سۈس يېشىل، مېۋە باشقى ئازراق شار شەكلىدە كېلىدۇ. مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش رولىغا ئىگە.

ياۋا كالا <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋان. تەن شەكلى ئۆي كالىسىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. تېنى چوڭ ۋە ئېگىز، تۈكلىرى جىگەر رەڭ كېلىدۇ. بېشى بىلەن بويىندا ئۇزۇن تۈكلىرى بولىدۇ، دۈمبە قىسمى كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. دەرەخ قوۋزىقى، يوپۇرمقى قاتارلىقلارنى يەيدۇ. بىرقانچە خىل تۈرلىرى بار. ئۇلار ئايرىم-ئايرىم هالدا ئاسىيا، ياۋروپا ۋە ئامېرىكا قىتئەلىرىدە ياشايدۇ. سانى كۆپ ئەمەس. ئەتىۋارلىق هايۋان هېسابلىنىدۇ.

ياۋا كەپتەر <زوئول> كەپتەرنىڭ بىر خىلى. تېنىنىڭ يۇقىرى قىسمى كۈل رەڭ بولۇپ، بويۇن قىسمىدا يېشىلغا مايىل قوڭۇر رەڭلىك پارقىرىقى بولىدۇ. قورساق قىسمى ئاچ كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئۇچۇشقا ماهىر. زىرائەت دانلىرى ۋە باشقا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ياۋا كەشمىر <بوت> ياۋا كەشمىر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمقى ئېلىپس شەكىللىك، گۈلى ئاق ۋە كىچىك بولىدۇ. سازلىقلاردا ئۆسىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش رولىغا ئىگە.

ياۋا كەندىر <بوت> ← **لوپنۇر كەندىرى.**

ياۋا كۆرۈك <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى كىچىك چاتقال، ئېگىزلىكى 20 — 50 سانتىمېتىر ئەتراپىدا. كۆپ شاخلىنىدۇ. شاخلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمقى كىچىك، توم بولۇپ، گۆشلە شەكەن، شەكلى يۇملاق تۆۋرۈك شەكلىدە. ئۇمۇ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈل رېتى باشاقسىمان، مېۋىسى خالتىلىق مېۋە، شۆپۈكى پەردىلە شەكەن. سىرتىدا قويۇق ئۆسۈكلىرى بولىدۇ. تۇزلۇق كۆللەرنىڭ يېقىن ئەتراپلىرىدا ۋە شورلۇق جايلاردا ئۆسىدۇ. شىنجاڭغا كەڭ تارقالغان.

ياۋا كۆك پۇرچاق <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، غولى يېيىلىپ ئۆسىدۇ. شاخلىرى قىرلىق كېلىدۇ. يوپۇرمقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرىنىڭ سانى 7 — 8 جۈپ. يوپۇرمقىنىڭ ئەڭ ئۇچىدا كۆپ شاخلىق ئورىغۇچى پېچەكلىرى بولىدۇ. گۈلى كۆپ، رەڭگى كۆككە مايىل سۆسۈن بولۇپ ئومۇم گۈل رېتىدە كېلىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، هۆللۈكنى قايتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش ۋە ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

ياۋا كۆكتات <بوت> ← **ياۋا ئوتياش.**

ياۋا كۆكنار دىئال. چىمەنلىكلەردە ياكى تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك.

ياۋا كۈنجۈت <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۆت قىرلىق، يوپۇرمقى يۈرەك ياكى تۇخۇمسىمان

يۈرەك شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق بولۇپ، بىرقانچىسى يوپۇرماق قولتۇقىغا توپلىشىپ ئۆسىدۇ. ئادەتتە ئۇ ھەسەل مەنبەسى قىلىنىدىغان ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ. گۈلىدىن يەنە پۇراقلىق ماي ئېلىنىدۇ. شىنجاڭدا تاغلىق رايونلاردا ئۇچرايدۇ.

ياۋا گۈلسامساق <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەڭگىچە غولى شار شەكىلدە، ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك، گۈلى ۋارونكا شەكىللىك، رەڭگى ئاق، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. تەڭگىچە غولىنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى دورا قىلىشقا بولىدۇ.

ياۋا گىلاس <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى سوقىچاق، گۈلى ئاق، سەل قىزىرىدۇ. مېۋىسى شار شەكىللىك، توق قىزىل ۋە پارقىراق بولۇپ، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

ياۋا ماش <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 20 – 40 سانتىمېتىر ئەتراپىدا. يوپۇرمىقى بارماقسىمان ئۈچ قۇلاقلىق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم سوقىچاق ياكى تەتۈر تۆمۈنە شەكىللىك. دۈمبىسىدە قويۇق، قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئومۇم گۈل رېتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلى سېرىق، مېۋىسى ياپىلاق، ئۇرۇقى تۇخۇمسىمان، شار شەكىللىك، رەڭگى قارا، پارقىراق، يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل

توختىتىش رولىغا ئىگە.

ياۋا موزا <بوت> دۇب دەرىخىنىڭ مېۋىسى. ئۇزۇن ۋە يۇملاق كېلىدۇ، تەركىبىدە كراخمال ۋە ئاز مىقداردا تانىنس بار. پوستىدىن يار يېلىم ئېلىشقا بولىدۇ، ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ، ئۈچەينى قورۇپ، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولى بار.

ياۋا مۈشت يەپ قالماق ئويلىمىغان يەردىن تۇيۇقسىز بىرەر زەربىگە ئۇچرىماق، خېيىم-خەتەرگە دۇچ كەلمەك: ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا ياۋا مۈشت يەپ قالماسلىق ئۈچۈن قاتتىق ئېھتىيات قىلاتتى.

ياۋا نەشپۈت <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئون مېتىر ئەتراپىدا. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، يۇملاق ياكى رومبا شەكىللىك كېلىدۇ. ئارقا تەرىپى، ساپىقى ۋە گۈل رېتىدە تۈۋىتى بولىدۇ. گۈلى ئاق، مېۋىسى كىچىك بولۇپ، سەل-پەل شار شەكىلدە بولىدۇ. ئۈستىدە قوڭۇر رەڭلىك چېكىتلىرى بولىدۇ. ئۇنى ھەر خىل نەشپۈت دەرەخلىرىنى ئۇلىغاندا ئۇلاق تۈپى قىلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياۋا ئوتياش <بوت> ئوتياش ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدىغان ياۋايى ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، سېمىز ئوت، بوزتىكەن قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ياۋا ئۈسۈك <بوت> مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يالغۇز ۋە بىر مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، ئۈستى

شاخلىنىدۇ. يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سۇس سېرىق ياكى ئاق. پاشىسىمان گۈل رېتى توپلىشىپ ئۆسىدۇ. ئادەتتە يەم-خەشەك قىلىنىدۇ.

ياۋا ئۆچكە <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋان. تەن شەكلى ئۆي ئۆچكىسىگە ئوخشايدۇ، لېكىن چوڭراق، ئەركەك-چىشىلىرىنىڭ ھەممىسىدە مۈڭگۈز بولىدۇ. ئەركىكىنىڭ مۈڭگۈزى چوڭ، كەينىگە ئېگىلگەن بولىدۇ. ئېگىز تاغدا ياشايدۇ.

ياۋا ئۆردەك <زوئول> بىر خىل قۇش. تەن شەكلى ئۆي ئۆردەكلىرىگە ئوخشايدۇ. ئەركىكىنىڭ بېشى يېشىل بولۇپ، پارقىراپ تۇرىدۇ. دۈمبىسى قارا قوڭۇر، ئىككى قانىتىدا كۆك ئالىسى بار؛ چىشىلىرىنىڭ تېنى قوڭۇر، رەڭگى شوخ ئەمەس. ياۋا ھالەتتە ياشايدۇ، ئۇچالايدۇ ھەم سۇ ئۈزۈشكە ماھىر كېلىدۇ. كىچىك بېلىق، يۇمشاق تەنلىك ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى، مېۋىلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ياۋا ئۈزۈم <بوت> ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى ئەۋرىشىم غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكىللىك، ئالقانسىمان يېرىلىدۇ. گۈل رېتى كونۇسسىمان، گۈلى كىچىك، سۇس سارغۇچ يېشىل. شىرنىلىك مېۋىسى يۇملاق، قارامتۇل سۆسۈن، تەمى چۈچۈمەل، ئىستېمال قىلىشقا ۋە ھاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ.

ياۋا ئېشەك <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تەن شەكلى قېچىرغا ئوخشاپ كېتىدۇ. تۈكلىرى تۇم قوڭۇر بولۇپ، دۈمبىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تال بېغىر رەڭ يولى بولىدۇ. قورساق تۈكلىرى ئاق رەڭدە. چۆل-جەزىرە، ئوتلاقلىق قاتارلىق جايلاردا توپلىشىپ ياشايدۇ.

ياۋاش ① سۈپ. شوخلۇق قىلمايدىغان، ئېغىر-بېسىق، ئىنائەتمەن، تىنچ ياكى جىم يۈرىدىغان، رايىش، مۆمىن: ياۋاش بالا. ياۋاش كالا. * بىر ياماندىن قورق، بىر ياۋاشتىن قورق (ماقال). * مېھمان قويدىن ياۋاش (ماقال). * شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ بۇرۇنقى ياۋاش قىياپىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. ② سۈپ. تۆۋەن، ئاستا، بوش: سۇتۇق ئاۋازىنى ياۋاش چىقارماق بولغان بولسىمۇ، لېكىن، بۇيرۇق ئاۋازىغا ئوخشاپ كەتتى. // ناغرا، سۇناي بىرپەس ياۋاشراق ئاھاڭدىن كېيىن بىردىنلا شوخ ئۇسسۇل ئاھاڭىغا يۆتكەلدى. ③ رەۋ. ئاستا، سۇس، يەڭگىللىنە: بوۋاي باشتىكى پەدە بىلەن ساتارنى ياۋاش چۇشەردى. * ئۇلار ئازراق پىرقىرىغاندىن كېيىن، بىرپەس ياۋاش ئوينىدى-دە، يەنە پىرقىراشقا باشلىدى.

ياۋاش تاپماق ئانىي تاپماق، بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئاتا-ئانىلىرى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇلار مىراس بۆلۈشۈپتۇ، بۆلۈشۈپمۇ بىر قورۇدا ياشاپتۇ، چوڭلىرى كىچىكنى ياۋاش تېپىپ، ئالداپ-سالداپ ئۇنىڭ مىراسلىرىنى يەپ تۈگىتىپتۇ.

ياۋاشلاتماق «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: - بۇنى ياۋاشلىتىدىغان ئامالنى قىلمساق بولمايدۇ، - دېدى موللا زەيدىن ئويچان ھالدا ئايالىغا قاراپ.

ياۋاشلاشماق ① «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ

باللرى بەكلا ياۋاشلشىپ كەتتى. ② ياۋاش ھالەتكە كەلمەك، ياۋاشلماق: – پىقرغا بۇ ئۇقۇشماسلقنىڭ سەۋەبنى بلش مۇمكىن بولارمكن؟ – دېدى موللىسدىن ئەدەپ يەپ ياۋاشلشىپ قالغان تالىپ جىمجىت ئولتۇرغان بارار بېگكە قاراپ.

ياۋاشلانماق « ياۋاشلماق » پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ياۋاشلىق ئى. ياۋاشلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، مۇئامىلە: ياۋاشلىق قىلماق. * بۇ چاغدا ئادىلىنىڭ بۇيرۇقىغا ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنغان سىيىت ئاكا ئەنۇەرنى ئەگەشتۇرۇپ ئىشكىنىڭ سىرتىغا چىقىپ بولغانىدى.

ياۋاشلىماق پ. ياۋاش بولۇپ قالماق، ياۋاش ھالەتكە كەلمەك، پەسكويغا چۈشمەك: ناخشا ئېيتىپ ئويناقلاپ ئاققان كۆمۈش دەريالار، قىش كەلگەندە ياۋاشلاپ، توختايدىكەن شوخلۇقتىن، ئاقار ئەمما قەلبىمنىڭ دولقۇنلاپ ئوت دەرياسى، قىيان ياساپ، گۈركىرەپ پەخىرلىنىش – زوقلۇقتىن.

ياۋاش-ياۋاش دىئال. بوۋاقلارنى ئەركىلەتكەندە ئىشلىتىلىدىغان « ياخشى ئادەم بول »، « ئوبدان، مۆمىن چوڭ بول » دېگەن مەنىلەردىكى تىلەكنى بىلدۈرىدىغان سۆز.

ياۋاش-يۇمشاق كەپ ئاڭلايدىغان، رايىش، سىلىق-سىپايە؛ ئوڭلۇق: – ياۋاش-يۇمشاق ئايالىڭ سائادەت بىلەن تۆت بالاڭغىمۇ ئىچىڭ ئاغرىمامدۇ؟ – دېدى بوۋاي زەردىسى قايىنغان ھالدا ئوغلىغا ۋارقىراپ. * ئانا تۇيۇقسىز بىر چاغلاردا قىزى باشلاپ كېلىدىغان ئاق يۈزلۈك، ياۋاش-يۇمشاققىنا بالىنى ئەسلەپ قالدى.

ياۋان ئى. شەھەرنىڭ سىرتىدىكى يەر؛ دەشت؛ چۆل، جەزىرە؛ دالا: ئېگىز-ئېگىز داۋاننى، ئاتلىرىمغا تاپشۇردۇم. ياۋاندىكى بۆرىنى مىلتىقىمغا تاپشۇردۇم. * سادىر بىر ئوغۇل بالا، ياۋان يەرنى خالايدۇ. بىر يامبۇ بېرىپ قويسام، ئۆلتۈرمەيدۇ، پالايدۇ.

ياۋايى سۈپ ① ئادەمگە كۆنمىگەن، كۆندۈرۈلمىگەن، تەبىئەتتە ئەركىن ياشاۋاتقان (ھايۋانات ھەققىدە): ئورمان ياۋايى ھايۋان، قۇشلارنىڭ ماكانى. * پادىشاھنىڭ خەزىنىسى ئالتۇن-كۈمۈشكە لىق ئىكەن. يايلاقلىرى قوي، كالىغا تولغانىكەن، جاڭگاللىرىدا ياۋايى ھايۋانلار كۆپ ئىكەن. ② ئۆزى تەبىئىي ئۆسىدىغان ياكى ئۆسكەن (تەبىئىي ئۆسۈملۈكلەر ھەققىدە): – مۇبادا مۇشۇ ئەمگەكلىرىمىز بىلەن ياۋايى ئوتلارغا جەڭ ئېلان قىلالىساق، دېھقانلارنىڭ شال ئوتاش ۋاقتىنى تېجەپ، دەردىنى يېنىكلەتكەن بولاتتۇق! – دېدى ھاشىم ئاكا خۇشاللىنىپ. ③ مەدەنىيەتنىڭ ئىپتىدائىي باسقۇچىغا خاس بولغان، قالاق، مەدەنىيەتسىز: بۇرژۇئازىيە بارلىق ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنىڭ تېزلىكتە ياخشىلىنىشى ۋە قاتناش ئىشلىرىنىڭ ناھايىتمۇ ئاسانلىششى ئارقىسىدا، ھەممە مىللەتلەرنى ھەتتا ئەڭ ياۋايى مىللەتلەرنى مەدەنىيەت تەرەپكە تارتتى. ④ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن چەتلىگەن؛ قەبىھ، ۋەھشىي: – سەن سەنئەتنى خارلايدىغان ياۋايى تەبىئەتلىكلەرنىڭ خىلىدىنسەن! شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ سېنى ياخشى كۆرمەيمەن، – دېدى پاتىگۇل خېنىمنىڭ ئاخىرىدا.

ياۋايى ھايۋانلار <زوئول> تەبىئىي مۇھىت شارائىتىدا ئۆسۈپ-يېتىلىدىغان ۋە نەسلىنى كۆپەيتىدىغان بارلىق

هايۋانلار. ئۇلارنىڭ ئوزۇقلىنىش، دۈشمەنلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش جەھەتلەردىكى ماسلىشىش كۈچى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، ئادەملەر كونتروللۇقىدىكى ئۆي هايۋانلىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

ياۋايى هايۋانلار بايلىقى <بىئول> تەبىئەت دۇنياسىدا مەۋجۇت بولۇپ، ئېكولوگىيىلىك سىستېمىنىڭ مۇھىم بىر هالقىسىنى تەشكىل قىلغان هەمدە ئىنسانلار تەرىپىدىن پايدىلىنىدىغان ياۋايى هايۋانلار. ئادەتتە ئۇلار تەبىئي هايۋانلارنى، بېلىقلارنى ۋە هاشاراتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ياۋايىلاشماق پ. ياۋايى بولۇپ قالماق، ياۋايى هالەتكە كېلىپ قالماق؛ ۋەھشىيلەشمەك: يىللار ئۆتكەنسېرى، قۇتلۇق شۇنداق جىمغۇر، شۇنداق ياۋايىلىشىپ كەتتىكى، هەتتا سېلىم ئاكا كىرگۈزگەن تاماقنىمۇ يېمەيدىغان بولۇۋالدى. * بەزىدە ياۋايىلاشقان سۇ تۇرتۇپ كەلگەن شاخ-شۇمبىلار بىلەن بىللە، ئۇنى بىرقانچە مېتىر يەرگىچە داجىتىپ ئاپىرىپ، چۆكتۇرۇپ، ئۈستىدىن بېسىپ ئۆتۈپ كېتەتتى.

ياۋايىلىق ئى. ياۋايىلارغا خاس ئىش-هەرىكەت، قىلىق: گۈپۈلدەپ گۈل پۇراپ تۇرغان گۈلشەننى، ياۋايىلىق قىلدى خاراب بىردەمدە. مەن ئويلىدىم: گۈزەللىكتىن سەسكەنگەن، يەنە بىر جاي بارمىدۇ بۇ ئالەمدە؟! * ئەسىرى ياۋايىلىق سەھراسىغا، هاياتلىق بۇركۇت بولۇپ يېرىپ كەلگەن. لېكىن چۆل چەكسىز ئىدى ۋە غەزەپلىك، ئەتىسى ۋەيران بولمىش بۇگۈن تەرگەن.

ياۋچى ئى <ئىرق> ← **ياۋچىلار.**

ياۋچىلار ئى <ئىرق> قەدىمكى قەبىلە. ئۇلار چىن، خەن دەۋرلىرىدە دۇنخۇاڭ، چىلىيەن تېغى ئارىلىقىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 177-، 176-يىللىرى هونلارنىڭ هۇجۇمىغا ئۇچراپ، غەربكە كۆچۈپ، ئىلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى ساكلار تەۋەلىكىدىكى جايلاردىن هەتتا ئىسسىقكۆل ۋە ئافغانىستاننىڭ شىمالىي قىسمىنىمۇ ئىگىلىگەن. ئۇلارنىڭ غەربكە كۆچكەن قەبىلىرى تارىختا ئۇلۇغ ياۋچىلار دەپ ئاتىلىدۇ. تەخمىنەن مىلادىيە 8-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ئۇلار باكتېرىيىلەرنىڭ شەرققە كىرىشى بىلەن يوقالغان.

ياۋروپا ئى [ر<لات] <جوغ> ← **ياۋروپا قىتئەسى.**

ياۋروپا ئەركىن سودا ئىتتىپاقى <س ئىق> ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارادىكى ئىقتىسادىي تەشكىلاتى. 1960-يىلى 5-ئاينىڭ 3-كۈنى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ تەشكىلىي ئورگىنى كېڭەش يىغىنى ۋە كاتىبات باشقارمىسىدىن ئىبارەت. باش شتابى جەنۋەدە. ئۇنىڭ «ئىتتىپاق شەرتنامىسى» نىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: ئەزا دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى سانائەت بۇيۇملىرى سودىسىدىكى سان چەكلىمىسى ۋە تاموژنا بېجىنى پەيدىنپەي ئازايتىش؛ دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىدە ئايرىم كېلىشىم هاسىل قىلىش. ئۇنى شەرتنامىدە بەلگىلەنگەن دائىرىگە كىرگۈزمەسلىكتىن ئىبارەت.

ياۋروپا پۇل سىستېمىسى <س ئىق> ياۋروپا ئىقتىسادىي ئورتاق گەۋدىسى

تەركىبىدىكى سەككىز دۆلەت 1979-يىلى 3-ئاينىڭ 13-كۈنى قۇرغان پۇل سىستېمىسى. ئۇنى قۇرۇشتىكى مەقسەت ئورتاق گەۋدىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە سودىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدا يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ئورتاق گەۋدە دائىرىسىدە نىسبىي مۇقىملىققا ئىگە پۇل رايونى تەسىس قىلىپ، ئامېرىكا دوللىرىنىڭ تۇراقسىزلىقىدىن كېلىدىغان زەربىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت.

ياۋروپا پۇل كېلىشىمى <س ئىق> ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتىدىكى ئەزا دۆلەت ھۆكۈمەتلىرى ئارا كۆپ تەرەپلىمىلىك راسچوتنى يولغا قويۇش ۋە قەرز پۇل بىلەن تەمىنلەش يۈزىسىدىن تۈزۈلگەن پۇل كېلىشىمى. 1957-يىلى ئىمزالانغان. 1958-يىلى كۈچكە ئىگە قىلىنغان ھەمدە ياۋروپا پۇل تۆلەش كېلىشىمىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلگەن.

ياۋروپا پۇلى <س ئىق> ياۋروپادىكى ئامېرىكا دوللىرى، ياۋروپادىكى غەربىي گېرمانىيە ماركى ۋە ياۋروپادىكى شىۋېتسارىيە فرانكى قاتارلىقلارنىڭ ئورتاق نامى. بۇنىڭدا ياۋروپادىكى ئامېرىكا دوللىرى ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان.

ياۋروپا جۇزىنكى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يۇملاق، تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، گىرۋەكلىرىدە ھەرىنىڭكىدەك چىشلىرى بولىدۇ، كۆز پەسلىدە گۈلى ئېچىلىدۇ، گۈلى ئاق ياكى سۆسۈن ئارىلاش بولۇپ، خۇشبۇي پۇرايدۇ، غولىدىن ئاروماتىك ماي ئېلىشقا بولىدۇ، ئۇنى يەنە دورا قىلىشقىمۇ بولىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەش، قاننى جانلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

ياۋروپا قارا قۇشقىچى <زوئول> بىر خىل قۇش. پەي-تۈكلىرىنىڭ رەڭگى كۆكۈچ ۋە پارقىراق. سۈت رەڭگىدەك سەپكۈنلىرى بار. تۇمشۇقى سەل سېرىق تۈس ئالغان، كۆزى تۇمشۇقىنىڭ تۈۋىگە يېقىن. يېقىملىق قۇش بولۇپ، توپلىشىپ ياشايدۇ. ئۆسۈملۈك مېۋىلىرى ۋە ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ياۋروپا قىتئەسى <جۇغ> دۇنيادىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى. شىمال تەرىپى شىمالىي مۇز ئوكيانغا، غەرب تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيانغا، جەنۇب تەرىپى ئوتتۇرا دېڭىزغا تۇتىشىدۇ. يەر كۆلىمى 10 مىليون كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. پۈتۈن قىتئەدە 700 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە. 32 دۆلەت ۋە بىر رايون بولۇپ، دۇنيادىكى نوپۇسى زىچ رايون ھېسابلىنىدۇ.

ياۋروپا ئىرقى <ئىرق> دۇنيادىكى ئۈچ چوڭ ئىرقنىڭ بىرى. بۇ ئىرقتىكىلەرنىڭ چىرايى رەڭسىزرەك، چاچلىرى يۇمشاق ۋە دولقۇنسىمان، قاڭشىرى ئېگىز كېلىدۇ.

ياۋروپا ئىقتىسادىي ئورتاق گەۋدىسى <س ئىق> غەربىي ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەر سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن 1958-يىلى 1-ياندۇاردا قۇرغان سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي گۇرۇھ. ئۇنىڭدا ئەينى

چاغدا فرانسىيە، ئىتتىپاق گېرمانىيىسى، ئىتالىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە، لىۇكسېمبورگ، ئەنگلىيە، ئىرېلاندىيە، دانىيە، گرېتسىيە، ئىسپانىيە ۋە پورتۇگالىيىدىن ئىبارەت 12 ئەزا دۆلەت بار بولغان. باش شتابى بېلگىيە پايتەختى برىيۇسسېلدا تەسىس قىلىنغان.

ياۋروپاچە سۈپ. ياۋروپا ئەللىرىگە خاس، ياۋروپا ئۇسلۇبىدىكى: بۇ يەر شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى مەنزىرىسى گۈزەل بىر كەنت بولۇپ، كەنتنى كېسىپ ئۆتىدىغان خۇاڭ پۇجياڭ دەرياسى بويىدا چەت ئەللىكلەرنىڭ داچىلىرى، سودا دۇكانلىرى، كۇلۇبلىرى، ياۋروپاچە كىچىك ئۆي-جايلىرى بار ئىدى.

ياۋروپالاشتۇرماق «ياۋروپالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ياۋروپالاشتۇرۇشماق «ياۋروپالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياۋروپالاشتۇرۇلماق «ياۋروپالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ياۋروپالاشماق پ. ھەممە جەھەتتىن ياۋروپانىڭكىگە ئوخشاش بولماق: ئۇ ھازىر زامانغا لايىق ياۋروپالاشقان جۇڭتىن بىرنى تېپىش يولىدا ئىزدەنمەكتە ئىدى.

ياۋروپالىق ئى. ياۋروپا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ياۋروپادا ياشايدىغان ئادەم: ئۇ قىز ياۋرۇپالىق ئىكەن.

ياۋزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

ياۋزۇ تىلى <تىل> ياۋزۇلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل خەنزۇ-زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسىنىڭ مياۋزۇ-ياۋزۇ تىللىرى تۈركۈمى، ياۋزۇ تىلى تارمىقىغا كىرىدۇ. بۇ تىل ئاساسەن ئېلىمىزدىكى گۇاڭشى، خۇنەن، يۈننەن، گۇاڭدۇڭ ۋە گۈيجۇ قاتارلىق جايلاردىكى ياۋزۇلار ئارىسىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ياۋزۇلار ئى <ئىرق> ياۋزۇ مىللىتى، ياۋزۇ خەلقى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ گۇاڭشى، خۇنەن، يۈننەن، گۇاڭدۇڭ ۋە گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان.

ياۋس ئى (ئىنگ) <تىب> ← **ياۋس كېسەللىكى**.

ياۋس كېسەللىكى <تىب> بىر خىل يەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىك. ياۋس بۇرغىسىمان تەنچىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا، پۈتۈن بەدەن تېرىسىدە سېرىق پۇرچاق چوڭلۇقىدىكى بۆرتمە ئەسۋىلەر چىقىش، بارلىق لىمفا تۈگۈنلىرى زورىيىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىك ئاساسەن ئىسسىق ئىقلىملىق جايلاردا كۆرۈلىدۇ.

ياۋۇز سۈپ. ئۆتۈپ كەتكەن رەھىمسىز، شەپقەتسىز، قەبىھ، رەزىل، يىرتقۇچ: ياۋۇز ئادەم. ياۋۇز دۈشمەن. * باتۇرنىڭ كۆز ئالدىدا خۇشنار خېنىمنىڭ ياۋۇز تەلەتى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. * ئەلقىسسە، ئالدامچىلىق بىلەن نوزۇگۇمنى قولغا چۈشۈرەلمىگەن بەگ زورلۇق كۈچىگە يۆلىنىپ ياۋۇز قولىنى ئۇزاتتى.

ياۋۇز نىيەت بۇزۇق، قارا نىيەت، يامان مەقسەت، شۇم نىيەت: ھېلىقى مەخلۇق ياۋۇز نىيىتىنى تېخىمۇ بىلەپ، ئىككى قولىنى ئالدىغا سوزۇپ، دەلدەڭلەپ يېتىپ كېلىشى بىلەن قىزنىڭ قولى كۆتۈرۈلدى.

ياۋۇزلارچە رەۋ. ياۋۇزلارغا ئوخشاش، ياۋۇزلۇق بىلەن، ۋەھشىيلەرچە: بىر ئەبلەخ ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، ياۋۇزلارچە ئۇنىڭغا ھومىيىپ قاراپ قويدى.

ياۋۇزلاشماق پ. ياۋۇز ھالەتكە كەلمەك، ياۋۇز بولماق، ۋەھشىيلەشمەك: شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كېلىپتۇ تاغنىڭ كەينىدىن. ياۋۇزلاشقان دۈشمەنلەر، ماتەم چىللاپ پەيلىدىن.

ياۋۇزلۇق ئى. ياۋۇزلارچە ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: مەن ئۇنىڭ مېنى مەپتۇن قىلغان چىرايلىق ھەم نۇرلۇق كۆزلىرىدىن پەقەت يىرتقۇچلاردىلا بولىدىغان ياۋۇزلۇقنى كۆردۈم.

ياۋۇزلۇق قىلماق ياۋۇزلارغا ئوخشاش ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق، ياۋۇزلاردەك قىلىق قىلماق: بىلىپ قوي ما شەنگەن، مەن ساڭا قارشى قىنىدىن چىققان بىر پولات زۇلپىقار! ھەر جايدا مەككارلىق، ياۋۇزلۇق قىلغان تۈلكىنىڭ ئىزىغا چۈشكەن بىر شۇڭقار!

ياۋىداق سۈپ. ئېگەر-توقۇمسىز، ئېگەر-توقۇم توقۇلمىغان؛ يالىڭاچ: ياۋىداق ئات. ياۋىداق ئېشەك. * جامالدىن تەرلەپ كەلگەن ئاتنى ياۋىداق مىندى-دە، مەھەللە تەرەپكە قاراپ چاپتى. * قورقۇپ كەتكەن قويرۇقچىلار ئاتلىرىنى ياۋىداق مىنىپ پېتىراپ قاچماقتا ئىدى.

ياۋىلاشماق پ. ياۋىغا ئايلانماق: مۇشۇ كۈنلەردە بەزى كىشىلەر بەكلا ياۋىلىشىپ كېتىپتۇ.

ياۋىلىق «ياۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ياۋىلىقى يەنە تۇتتى.

ياۋىلىماق پ. ياۋا بولۇپ قالماق، ياۋا ھالەتكە كەلمەك، ياۋىغا ئۆزگەرمەك، ياۋايىلاشماق: — بالىلارنىڭ دېيىشىچە توخۇلىرىنىڭ ياۋىلاپ كەتكەن ئوخشايدىغۇ؟ — دەپ سورىدى داۋۇت ئاكام بىر كۈنى مەندىن.

ياي ئى ① <مات> ئەگمەچ، گەردىش شەكىللىك: ئۇ ئوقيا ياساش ئۈچۈن تاياقنى ياي قىلىپ ئەگدى. ② چەمبەر ئۈستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا ئارىسىدىكى بۆلەك.

ياي باكتېرىيىسى <بىئول> ← **يايسىمان باكتېرىيە**.

ياي بىلەن يانىڭ ئۆلچىنىشى <مات> ئىككى چەمبەر ئۆزئارا ئۆرۈنغاندا، ئىككى ياي ئۆرۈنۈش نۇقتىسىدا تەكشى ئۆلچىنىدۇ. بۇ خىل مۇناسىۋەت ياي بىلەن يانىڭ ئۆلچىنىشى دەپ ئاتىلىدۇ.

ياي تۇمشۇق قىلىۋورغا <زوئول> قىلىۋورغىنىڭ بىر خىلى. تۇمشۇقى يايسىمان، ئەگمەچەرەك كېلىدۇ.

ياي نۇرلۇق لامپا <فىز> كاربونلۇق ئېلېكتر قۇتۇبى ھاسىل قىلغان ئېلېكتر يايىنى يورۇقلۇق مەنبەسى قىلىدىغان يورۇتۇش ئۈسكۈنىسى. بۇ خىل لامپا ئىنتايىن كۈچلۈك يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۆزنىتىش چىرىغى، كىنو ئىشلەش ۋە كىنو قويۇشلاردا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

يانىڭ مەركىزىنى تېپىش <مات> بېرىلگەن يانىڭ ئۈستىدىن خالىغان ئۈچ نۇقتا A، B، C لارنى ئېلىپ، A بىلەن B نى، B بىلەن C نى تۇتاشتۇرۇپ، ئايرىم-ئايرىم ھالدا AB بىلەن BC نىڭ تىك تەڭ بۆلگۈچىسىنى تۈزىكۈزسەك، ئۇلارنىڭ كېسىشىش نۇقتىسى O بېرىلگەن يانىڭ مەركىزى بولىدۇ. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بېرىلگەن چەمبەرنىڭ مەركىزىنى تېپىشقا بولىدۇ.

ياي ئۆزۈنلۈكى فورمۇلىسى <مات>

چەمبەرنىڭ رادىئۇسىنى R ، n° لۇق مەركىزىي بۇلۇڭىنىڭ قارشىسىدىكى يايىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى l دېسەك، ئۇ هالدا $l=\frac{n\pi R}{180}$ بولىدۇ. مانا بۇ ياي ئۇزۇنلۇقى فورمۇلىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

ياياق رەۋ. قاتناش قورالىسىز، ئۇلاغسىز، ئۆز ئايىغى بىلەن، پىيادە: ياياق كەتمەك. ياياق يۈرمەك. * ئۇلارنىڭ تولىسىغا هارۋا يېتىشمەيتتى، شۇڭا چاققانلىرى چىقىۋالغان بولمىسا، مۇتلەق كۆپچىلىكى «خۇدا» دەپ ياياق مېڭىشقا مەجبۇر بولدى. // ياياق كىشىگە يانچۇقمۇ ئېغىر (ماقال).

يايپاڭ سۈپ. ئاستى تار، ئاغزى (ئۈستى) تەرىپى يېيىلاڭغۇ؛ كەڭ: يايپاڭ قازان. يايپاڭ چىنە. * قۇۋ تۈلكە تۇرنىنىڭ تاماقنى كۆپ يەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، سۇيۇق ئۇماچ ئېتىپتۇ ۋە ئۇنى ناهايىتى تېيىز، يايپاڭ تەخسىگە ئۇسۇپ، تۇرنىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

يايتاق سۈپ. دىئال. ئېگەرسىز، ئېگەر توقۇلمىغان.

يايداڭ سۈپ. ئۈستىگە هېچنېمە قاچىلانمىغان، قۇرۇق: يايداڭ هارۋا. يايداڭ ماشىنا.

يايدۇرماق «ياياق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسترونومىيە كىچىك مەۋسىكارلىرى يېقىندىن بېرى هاللىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزىنى كۆزىتىش ئالدىدىكى تەييارلىق ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋەتتى.

يايدۇرۇشماق «يايدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يايدۇرۇلماق «يايدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئىككى چوڭ گۇرۇپپا ئوتتۇرىسىدا سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى قىزغىن قانات يايدۇرۇلۇپ، ئالدىنقى ئون كۈن ئىچىدە بىرىنچى گۇرۇپپا كۆچمە قىزىل بايراقنى زادىلا قولدىن بەرمىدى.

يايراتماق «يايرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زەپمۇ يايراتتى كۆڭۈلنى تاغدا بۇلبۇل نەغمىسى، تاغدا ئاهۇ، كۆكتە قارلىغاچ، ئاق قۇ ئوينار غاز بىلەن.

يايراشماق «يايرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يايرىشىپ ئوتلاۋاتقان قويلار ۋە ئېشەكلەرمۇ ئىسسىققا چىدىماي دەرەخنىڭ سايىسىگە كېلىۋېلىشتى.

يايرىماق پ. ئۆزىنى ئەركىن هېس قىلماق، مەززى قىلماق، مەمنۇن بولماق، خۇرسەن بولماق، سۆيۈنمەك: كۆڭۈل يايرىماق. * بوۋاي هەر ۋاخ تامىقىدىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتقاندا، مومايىنىڭ جېنى يايراپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

يايراپ كەتمەك كۆڭلى ئېچىلىپ خۇشال بولماق: ئابلىكىمنىڭ بۇ گەپنى تىلغا ئېلىشى بىلەن سارىخان ئانا يايراپ كەتتى.

يايسىمان سۈپ. يايغا ئوخشاش، يايدەك: يايسىمان باكتېرىيە. يايسىمان چىراغ. يايسىمان نۇر. يايسىمان زىخچە.

يايسىمان باكتېرىيە <بىئول> باكتېرىيىنىڭ بىر خىلى. سەل-پەل ياي شەكلىدە بولۇپ، قامچا تۈكى بولىدۇ.

يايسىمان زەرەت قويۇپ بېرىش <فىز> يايسىمان ئاق يورۇقلۇق چىقىرىپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرا هاسىل قىلىدىغان گازلاردىكى زەرەت قويۇپ بېرىش هادىسىسى. ئۇ ئادەتتىكى ئاتموسفېرا بېسىمى ئاستىدا يۈز بېرىدۇ.

يايلاتماق «يايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارۋان خوجايىنى بۇ يەردە تۆگىلەرنى يايلىتىپ ئۈچ كۈن دەم ئالدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

يايلاشماق «يايلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تەلىيى كۈلگەن يېشىل يايلاقتا باق، يايلىشار سېمىز كالا، قوي، ئات-ئۇلاغ. ئۇندا قويچى شادلىقىدىن ئېيتسا كۈي، سالىدۇ بۇلبۇل خۇشاللىقتا قۇلاق.

يايلاق ئى. چارۋا ئوتلايدىغان كەڭ مەيدان؛ ئوتلاق: يايلاققا بارماق. يايلاق قانۇنى. * بۇرۇنقى زاماندا يېشىل مەخمەل ھەر خىل تاۋار-دۇردۇن، شايى-ئەتلەسلەرنى يېيىپ قويغاندەك رەڭگارەڭ گۈل-چېچەككە تولغان ئاجايىب گۈزەل بىر يايلاق بار ئىكەن.

يايلاق بايلىقى <جۇغ> تەبىئىي مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، ئىنسانلار ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرالايدىغان، شۇنداقلا ئىنسانلارنى كۆپلىگەن ياۋايى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر بايلىقى بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان چىملىق ۋە ئوتلاقلار.

يايلاق شۇمشىسى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، يېيىلىپ ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتىر، غولى كۆپ شاخلىق، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، قوشۇمچە يوپۇرمىقى ئوقياسىمان، كىچىك ياپراقلىرى ئىككى تال، شەكلى يىپسىمان سوقىچاق، گۈلى سېرىق كېلىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ھۆللۈكنى قايتۇرۇش قاننى جانلاندۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

يايلاقچىلىق ئى. يايلاق، ئوتلاق بەرپا قىلىش، باشقۇرۇش ئىشى، ئومۇمەن يايلاق ۋە ئوتلاق بىلەن مەشغۇل بولۇش پائالىيىتى: ھازىر رايونىمىزدا يايلاقچىلىقنىڭ خەلق ئىگىلىكىدىكى ئورنى بارغانسېرى مۇھىم بولماقتا.

يايلاقمۇيايلاق يايلاقتىن يايلاققا، ھەممە يايلاقلارنى ئايلىنىپ، ھەممە يايلاقلارنى قېزىپ: ئۇ ھەر كۈنى سەھەردە ئېتىنى مىنىپ، كىرېست بەلگىلىك سومكىسىنى ئېسىپ چىقىپ كېتەتتى-دە، ئاۋۇلمۇئاۋۇل، يايلاقمۇ يايلاق ئارىلاپ كېسەل كۆرۈپ، چۆپ ئورۇش، يىغىش ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، كەچ قايتىپ كېلەتتى.

يايلىق سۈپ. يايى بار، يايغا ئىگە: يايلىق لامپا. يايلىق زەرەتسىزلىنىش.

يايلىق زەرەتسىزلىنىش <فىز> ياي شەكىللىك ئاق يورۇقلۇق ھاسىل قىلىدىغان ھەمدە يۇقىرى تېمپېراتۇرا پەيدا قىلىدىغان گازلىق زەرەتسىزلىنىش ھادىسىسى. ئۇنىڭدا كاتود يۈزىدىكى زەرەتسىزلىنىش رايونى ئىنتايىن مەركەزلىشىدۇ ھەمدە زور مىقداردىكى ئېلېكترونلار رادىئاتسىيىلىنىپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلېكترودلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلېكتر بېسىمى يۇقىرى بولمىسىمۇ، توك كۈچى ئىنتايىن كۈچلۈك بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە.

يايلىق لامپا <فىز> يايلىق زەرەت قويۇپ بېرىشتىن پايدىلىنىپ كۈچلۈك يورۇقلۇق تارقىتىدىغان لامپا.

يايلماق پ ① ئوت-چۆپ يېمەك، ئوت بىلەن ئوزۇقلانماق، ئوتلىماق (چارۋىلار ھەققىدە): دادۇينىڭ چارۋا-ماللىرى يازلىقى ئاشۇ قارىياغاچ ۋە بۇلاقنى مەركەز قىلىپ، ئەتراپتىكى ئوت-چۆپلۈك جىلغىلاردا يايلايتتى. * پاقا ئەتراپىغا قاراپ ھەيۋەتلىك ئېگىز تاغلارنى، سۈزۈك، پايانسىز ئاسماندا ئۇچۇشۇپ يۈرگەن ئۇچار قۇشلارنى، ياپيېشىل ئوتلاقلاردا يايلاۋاتقان قوي، يىلقىلارنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس بولۇپ تۇرۇپ قېلىپتۇ. ② كۆچمە. يايرىماق،

سەيلە قىلماق: ئاسماندىكى شۇ تۇزمۇ، يەككە-سالتاڭ قالمىدى. يەر يۈزىدە بۇغمۇ، جۈپتى بىلەن يايلىدى. * يوقتۇر مۇندا يايلايدىغان ۋەتنى، قۇملار ئارا كۆكەرگۈچى ئوتلاقلار. چىللىمايدۇ ئەمدى سۈزۈك يالتىراپ، چۆل باغرىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇلاقلار.

يايما ① سۈپ. يېيىپ سېتىلىدىغان ياكى يېيىپ قۇرۇتۇلىدىغان، يېيىلىدىغان: يايما قاق. يايما پالاس. ② ئى. يايغان نەرسە، بىرەر جايغا سېلىنغان پالاس ئۈستىگە سېتىش ئۈچۈن يېيىپ قويۇلغان ھەر خىل نەرسىلەر: ئۇ ئىس كىرىپ ياشاڭغىرىغان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ماڭا قاراپ قويۇپ گەپ قىلمىدى ۋە قىزىغان ياغقا پوشكال يايمىسىنى تاشلىدى. * ئۇ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا يايما ئېچىپ خېرىدار چاقىرىشقا باشلىدى.

يايما قاق ئالما، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەرنى قازاندا قاينىتىپ قويۇق ھالەتكە كەلتۈرگەندىن كېيىن بىر ئىلىك قېلىنلىقتا تەكشى يېيىپ قۇرۇتىدىغان قاق.

يايماق پ ① ئوراقلىق، قاتلاقلىق، يۆگەكلىك، پۈكلەكلىك نەرسىلەرنى ئاچماق، ئېچىپ قويماق؛ سالماق: داستىخان يايماق. قۇچاق يايماق. ئېتەك يايماق. * تون ئۆز پەردىسىنى تاغ ئېچىگە ئاستا-ئاستا يايماقتا ئىدى. * ئۇ سومكىسىنى ئېچىپ، شىرە ئۈستىگە يايدى. ② خېمىرنى بېسىپ، نېپىزلىتىپ كېڭەيتمەك: ھويلىدىكى كىچىككىنە پېشايۋان ئاستىغا داش قازان ئېسىلغان. قازاندا كالا گۆشى قاينىماقتا. دالاندىكى يوغان پالاس ئۈستىدە بىرنەچچە ئايالار ۋە قىزلار سۇيۇقلىرىنى ئېچىپ چۆپ يايماقتا. ③ ئېچىپ، يېيىپ ئاسماق، ئاپتاپقا سالماق: كىيىم يايماق. كىر يايماق. * — شال دېگەن قۇرۇپ جىرىڭلاپ كېتىپتۇ، بىزنىڭ بالا چىقىپ، مۇھەممەدجاننىڭ ئۆگزىسىگە ئۈچ كۈن يايدى ئەمەسمۇ! — دېدى تۇرىغان مۇدىرغا. ④ كۆچمە. تارقاتماق، كېڭەيتمەك، ئاشكارىلىماق: خېنىمخان ئەتىسىلا ئابلىزنىڭ بۇ «رەسۋاچىلىقى» نى پۈتۈن قوشناغقا يايدى. * چەكمە يۈرەك تارىمنى، ئەلگە يايما زارىمنى. چۈشۈمدە كۆرەر بولسام، يىراقتىكى يارىمنى.

يايمىچى ئى. يايما يېيىپ مال ساتقۇچى، يايمىكەش: ئارىلاشما ئاھاڭلارغا ئۇشتۇرتۇپ، كەلدى ئايال يايمىچىلار ئالدىغا. ھەرىكەت قىلىپ سەھنىدىكى ئارتىستەك، قوللىرىنى يېيىپ باقتى ئۇ ئالغا.

يايمىچىلىق «يايمىچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ھۆپىگەرلەرگە تىجارەت قىلىدىغان جاي كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يەردە يايمىچىلىق قىلىشىغا، خېرىدار چىللاپ ۋارقىراپ يۈرۈشىگە يول قويماسلىق لازىم.

يايمىكەش ئى. يايمىچى: ماگىزىنلار تولۇپ كەتكەن يېڭى ماللارغا، ئەنە تاۋار، شىپىك... كۆزنى قاماشتۇرىدۇ، رەستە ئالدى ئەتلەس، گىلەم... بىلەن بېزەلگەن، يايمىكەشلەر خېرىدارنى چىللاپ تۇرىدۇ.

يايمىكەشلىك «يايمىكەش» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ يايمىكەشلىك قىلىپ ئۆز كارخانىسىنىڭ بېسىلىپ قالغان مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

يايى ئى. كونا جەمئىيەتتە بەگ، ھاكىملارنىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنى جاكارلايدىغان، بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرىدىغان كىشى: يامۇلنىڭ جۇمەش قاتارلىق بىرقانچە يايىسى ئاتلىرىنى كوچىدا بولۇشىچە چاپتۇرۇپ كەلمەكتە. * شۇ كۈنى كەچتە ۋاڭنىڭ يايىلىرى ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، شۇ كۈنكى ماجىراغا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسنى، ھەتتا گۇمان قىلغان كىشىلەرنىمۇ تۇتۇپ كەتتى.

يەپ-ئىچىپ يەپ ۋە ئىچىپ: مەي ئىچىپ ئۇخلايدىغان غەپلەت ماڭا لازىم ئەمەس، تىل-دىلى ئوخشىمىغان ئۈلپەت ماڭا لازىم ئەمەس، يەپ-ئىچىپ ئوينايدىغان ئىشرەت ماڭا لازىم ئەمەس، نامىنى كۆشەيدىغان «شۆھرەت» ماڭا لازىم ئەمەس، پۇل بىلەن ئۆلچەيدىغان سۆلەت ماڭا لازىم ئەمەس.

يەتتە سان. ئالتىدىن چوڭ سەككىزدىن كىچىك بولغان پۈتۈن سان، «7» رەقىمى: ئالتىگە بىرنى قوشساق يەتتە بولىدۇ. * يېتىمنىڭ ئاتىسى يەتتە (ماقال).
* يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس (ماقال).

يەتتە ئەزا تۇرمۇشتا كۆز، بۇرۇن، قۇلاق، ئېغىز، پۇت، قول ۋە باش قاتارلىق ئاساسلىق سەزگۈ ئەزالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يەتتە ئەزاسى پۈتۈن تېنى ساغلام، تەندۇرۇس: يەتتە ئەزايىم پۈتۈن تۇرۇپ، بىرقانچە يىل ئوقۇپ، ئەمدىلىكتە «لۈكچەك»... دېگەن ناملارنى ئالغىنىمغا ئېچىنىمەن.
* يەتتە ئەزايىم پۈتۈن، ئۆز كۈنۈمنى ئۆزۈم ئالالايمەن، مېنى ئۇنداق خارلىمىسۇن.

يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئەپسانىلەردىكى ئىنسانغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان، يەتتە بېشى بار غەلىتە مەخلۇق: پادىشاھ ئۆز شەھرىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىرنەچچە كۈن ئۆتە-ئۆتمەي شەھەرگە يەتتە باشلىق بىر يالماۋۇز ھۇجۇم قىلىپتۇ. قۇدرەت دەرھال ئاتلىنىپ پادىشاھ بىلەن بىرلىكتە يالماۋۇزنى ئۆلتۈرۈپتۇ.

يەتتە تاغنىڭ نېرىسى دەرھال يەتكىلى بولمايدىغان، ئۇزۇن مۇساپىلىق، يىراق يەر.

يەتتە تۇر بويىچە مۇسابىقە <تەن> ئاياللارنىڭ يېنىك ئاتلېتكا مۇسابىقە تۈرى. 1981-يىلى ئەسلىدىكى بەش تۈردىن يەتتىگە ئۆزگەرتىلگەن، جەمئىي ئىككى كۈنگە بۆلۈنۈپ، بىرىنچى كۈنى تەرتىپ بويىچە 100 مېتىرغا باريېر ئاتلاپ يۈگۈرۈش، چويۈن توپ ئېتىش، ئېگىزگە سەكرەش ۋە 200 مېتىرغا يۈگۈرۈش بويىچە؛ ئىككىنچى كۈنى يىراققا سەكرەش، نەيزە ئېتىش ۋە 800 مېتىرغا يۈگۈرۈش بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

يەتتە خۇپتەن قاراڭغۇ چۈشكەن، كېچە، ئەل ياتار ۋاقىت.

يەتتە خىل رەڭلىك تاختا <فىز> بىر خىل ئوپتىك ئەسۋاب. قىزىل، قىزغۇچ سېرىق، سېرىق، يېشىل، كۆك، قارا كۆك ۋە سۆسۈندىن ئىبارەت يەتتە خىل رەڭلىك يۇملاق تاختا ئۈستىدىكى توغرا ئوققا ئورنىتىلىپ قاتتىق ئايلاندۇرۇلغاندا، ئاق رەڭ ھاسىل بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا يەتتە خىل نۇر قوشۇلىدۇ-دە، بۇ ئارقىلىق ئاق نۇر ھاسىل قىلىش قانۇنىيىتىنى ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

يەتتە قات ئاسمان رىۋايەتلەردە ئېيتىلىدىغان ئاسماننىڭ يەتتە قەۋىتى: يىگىت ئايرىلىش ئازابىدىن بىر ئاھ ئۇرغان ئىكەن، ئۇنىڭ ئاھى يەتتە قات ئاسماننى، يەتتە قات زېمىننى تىترىتىپتۇ. يىگىت شۇندىن باشلاپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قېلىپتۇ.

يەتتە قات كۆك ← **يەتتە قات ئاسمان**: ھۆر زەپىران: «بۇلبۇلگويانى ئوغرىلىغان بۇ ئادەمزاتنى يەتتە قات كۆك قەھرىدىن يەرگە تاشلىۋېتىڭلار» دەپ پەرمان بەردى. دىۋە ھەشرەت ھەمراجاننى ئاسمانغا ئەچىقىپ كەتتى.

يەتتە قاتلاپ يانچۇقتا سالماق ھەممىنى بىراقلا جايلىماق؛ باشقىلارنى بۇرنىدىن

يېتلمهك: ئۇ قه يه ردىن ئۆگنپتكه ن؟ مراب بېگمنى بلمه يدىغان ئوخشايدىلا، ئۇ سىلدەك ئادەمنى يه تته قاتلاپ يانقۇچۇقىغا بىر سالىدۇ!

يه تته قاراقچى <ئاستر> چوڭ ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈمىدىكى يه تته يورۇق يۇلتۇز. تارقىلىشى چۆمۈچكه ئوخشايدۇ. ئادەتته «يه تته تىكه ن»، «يه تته قوزۇق» مۇ دېيىلىدۇ.

يه تته نه زىر <دىن> ئىسلام دىنى ئادىتى بويىچه ئادەم ۋاپات بولۇپ 7-كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان نه زىر: دوستۇمنىڭ يه تته نه زىرىنىڭ ئىككىنچى كۈنى قه برىستانلىققا بارغىنىمدا، ئۇ يه رگه قويۇلغان بىر دەسته گۈلنى كۆرۈپ، بىر تۇرۇپ خۇشال بولدۇم، بىر تۇرۇپ هه يران بولدۇم.

يه تته ئۇخلاپ چۈشىده كۆرمگه ن هېچقانداق ئۇچراشمىغان، ئه سلا بولمىغان؛ تونۇشمىغان، يات: يه تته ئۇخلاپ چۈشىده كۆرمگه ن ئادەمنى نه دىن تاپاي!

يه تته ئۇخلاپ چۈشىگه كىرمگه ن ئويلاپمۇ باقمىغان، خىيالىغا كه لمگه ن: يه تته ئۇخلاپ چۈشۈمگه كىرمگه ن گه پنى سورىسىلا مه ن قانداق جاۋاب بېرىمه ن.

يه تته ئىقلىم پۈتۈن دۇنيا، يه ر يۈزى: — هازىرغىچه يه تته ئىقلىمنى كېزىپ چىقتىم، كۆڭلۈمگه يارىغۇدەك مه هبۇب تاپالمىدىم، — دەپتۇ يىگىت. * — خالايىق سىله ر بلمه يسىله ر، ئاقپاشا پات ئارىدا ئون سه ككىزمىڭ ئاله م، يه تته ئىقلىمنىڭ سه لته نه ت ته ختىده ئولتۇرغۇدەك، — دېدى هېمىت قاشقا.

يه تته ياشتىن يه تمىش ياشقىچه ياش-قېرى جىمى ئادەم، چوڭ-كىچىك هه ممه كىشى: سۇلايمان توغرىسىدىكى هېكايىنى يه تته ياشتىن يه تمىش ياشقىچه هه ممىسى بىلىپ بولدى.

يه تته يوپۇرماقلىق دەرەخ <بوت> ئېپسكۇلۇس ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئالقانسىمان مۇرەككه پ يوپۇرماق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرمىقى به شتىن يه تتىگىچه بولىدۇ، شه كلى ئۇزۇن، ئېللىپسسىمان بولىدۇ، كونۇسسىمان گۈل رېتىده. گۈلى ئاق، سه ل قىزغۇچ بولىدۇ. غوزا مېۋىسى سارغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. ئادەتته ئۇ مه شهۇر مه نزىره ئۆسۈملۈكى هېسابلىنىدۇ. ياغىچى سارغۇچ ئاق بولۇپ، يوللىرى زىچ، پۇختا كېلىدۇ. ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

يه تته يله ن سان. يه تته كىشى، يه تته نه په ر ئادەم.

يه تتىلىك ① سۈپ. يۈزىگه يه تته رەقىمى يېزىلغان، يه تته دانه شه رتلىك به لگه بېسىلغان: يه تتىلىك خىش. يه تتىلىك تاپان. ② ئى. شۇنداق قارتا: قاغىنىڭ يه تتىلىكى.

يه تتىنچى سان. ئورۇن ته رتىپى يه تته رەقىمى بىله ن به لگىله نگه ن؛ ئالتىنچىدىن كېيىن، سه ككىزىنچىدىن ئىلگىرى: يه تتىنچى سىنىپ. يه تتىنچى كالاچ. يه تتىنچى ئۆي.

يه تتىنچى ئاۋغۇست يىغىنى <تارىخ> 1927-يىلى 8-ئاينىڭ 7-كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مه ركىزىي كومىتېتى چۆچىيۈه نىڭ رىياسه تچىلىكىده خه نكودا چاقىرغان جىددىي يىغىن. بۇ يىغىن چېن دۇشيۇنىڭ ته سلىمچىلىك لۇشيه نىنى ته نقىد قىلغان ۋه تۈزه تكه ن؛ يه ر ئىنقىلابىنى قانات يايدۇرۇش ۋه گومىنداڭنىڭ ئه كسىيه تچىل هۆكۈمرانلىقىنى قورallıq ئاغدۇرۇپ تاشلاشنىڭ باش فاڭجېنىنى به لگىلىگه ن، چېن دۇشيۇنى

رەھبەرلىك ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغان ۋە كۈزلۈك يىغىم قوزغىلىڭى ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلغان.

يەتتىنچى ئاي ← **ئىيۇل**.

يەتتىنچى جۇ <ئاستر> دېھقانلار كالېندارى بويىچە «قىشلىق كۈن-تۈن تەڭلىشىش» مەۋسۇمى كىرگەندە، توققۇز كۈندىن ھېسابلىنىدىغان توققۇز جۇنىڭ يەتتىنچىسى. مىلادىيە ھېسابىدا 20-فېۋرالدىن 22-فېۋرال ئارىلىقىدا باشلىنىپ، 28-فېۋرالدىن 1-مارت ئارىلىقىدا ئاخىرلىشىدۇ.

يەتتىنچى فېۋرال چوڭ ئىش تاشلىشى <تارىخ> 1923-يىلى بېيجىڭ-خەنكۇ تۆمۈريول ئىشچىلىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بارغان جاھانگىرلىككە، مىلىتارىستلارغا قارشى سىياسىي ھەرىكىتى. 1923-يىلى 2-ئاينىڭ 1-كۈنى بېيجىڭ-خەنكۇ تۆمۈريول ئىشچىلىرى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، جېڭجۇدا بېيجىڭ-خەنكۇ تۆمۈريول باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ قۇرۇلغانلىق چوڭ يىغىنىنى چاقىردۇ. بۇ قېتىمقى يىغىننى مىلىتارىست ۋۇپېيفۇ قوراللىق توسۇشقا ئۇرۇندۇ، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئىش تاشلاش ئارقىلىق قارشى تۇرۇشنى قارار قىلىپ، 2-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن باشلاپ چوڭ ئىش تاشلاش ھەرىكىتىنى باشلىۋېتىدۇ. 2-ئاينىڭ 7-كۈنى مىلىتارىست ۋۇپېيفۇ جېڭجۇ، چاڭئەن، چاڭشىڭدىيەن قاتارلىق جايلاردا ئىش تاشلىغان ئىشچىلارنى قىرىپ، قانلىق ۋەقە سادىر قىلىدۇ. ئىش تاشلاش 2-ئاينىڭ 9-كۈنىگىچە داۋاملىشىپ، ئاندىن ئاياغلىشىدۇ.

يەتتىنچى ئىيۇل ۋەقەسى <تارىخ> ← **لۇگۇچياۋ ۋەقەسى**.

يەتكۈزمە سۈپ. ۋاسىتە ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان: يەتكۈزمە دوكلات. يەتكۈزمە خەۋەر.

يەتكۈزمە دوكلات كۆپچىلىككە يەتكۈزۈلگەن دوكلات.

يەتكۈزمەك ① «يەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روشەنگۈل ئۇنى بۇرۇنقىدەكلا يوقلاپ، قوشنىدارچىلىقنى يەتكۈزۈپ تۇردى. ② <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ مەلۇم ئۇسۇل ئارقىلىق دەۋا ھۆججىتىنى دېلودىكى دەۋاگەرگە ياكى باشقا دەۋاغا قاتناشقۇچىلارغا تاپشۇرۇپ بەرمەك.

يەتكۈزۈشمەك «يەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەھەللىدىكىلەر ئىشكىلىرىنى تاراقلىتىپ ئېچىپ، ئۆيلىرىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقاتتى-دە، يامغۇر گويا ئۆزىنىڭ ئۆگزىسىگىلا ياغقاندەك، قوشنىلىرىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشەتتى.

يەتكۈزۈلمەك «يەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇزۇن ئۆتمەي كېسەل دوختۇرخانىغا يەتكۈزۈلدى. * ئات چېپىپ كەلگەن قاراۋۇلنىڭ خەۋىرى يەتكۈزۈلدى. * بۈگۈن مەركەزنىڭ ئۆي ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى.

يەتكۈسىز سۈپ. يەتمەيدىغان: قۇچاق يەتكۈزسىز. كۆز يەتكۈسىز. * قۇچاق يەتكۈسىز يوغان دەرەخنىڭ، ئەسلىسى ئۇنىڭ يۇمران بىر كۆچەت. چوڭلاپ بوۋاقمۇ دەرەخ مىسالى، يېتەر جىسمىغا قېرىلىق ھالەت.

يەتكۈلۈك ئى. باشقا كەلگەن مۈشكۈلچىلىك، ئېغىرچىلىق، دىشۋارچىلىق، كېلىشمەسلىك: مۇنچە قەيسەرلەر ئىچىدە نادىرى ئەسئەت ئىدى، كۆتۈرۈپ مەشئەلنى ئاخىر كۆيمىكى قىسمەتمىدى؟ كۈلدى كۆكلەم كۆز يۇمۇپ

ياتقاندا گۈلشەن بۇلبۇلى، بولسا ھېس گۈل قەلبدە، بۇ يەتكۈلۈك ھەسرەت ئىدى.

يەتمەك پ ① كۆزلىگەن نىشانغا، ماكانغا، مەنزىلگە ئۇلاشماق؛ بارماق: مەنزىلگە يەتمەك. قوغلاپ يەتمەك. * — ياق، — دەپتۇ مەغرىبلىق كىشى، — بۈگۈن بىز ئاۋۇ كۆرۈنگەن تاغقا يېتەلمىسەك كېرەك. * كەت دېسەڭمۇ كېتمەن، كەتمە دېسەڭمۇ كېتمەن. ئاردا بىرلا قونۇپ، يارىم قېشىغا يېتمەن. ② ئويلىغىنى، مۆلچەرلىگىنى ۋاقىت، سان، مىقدار جەھەتتە باپ كەلمەك، تەڭ بولماق: پىلانغا يەتمەك. * رەھبەرلىك ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، بۇ ناھىيىدە دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ساۋات چىقىرىش نىسبىتى 90 پىرسەنتكە يەتتى. * تۆرمىدە ياتقان دېھقانلار يىگىرمىگە يېتىدۇ، مەيلى، شۇلارنى باشقۇرۇڭ. ③ كۇپايە بولماق، تەمىن ئەتمەك، قامدالماق: تۇرمۇشقا يەتمەك. ئېھتىياجغا يەتمەك. * كۆپ بولسا كېتەر، ئاز بولسا يېتەر (ماقال). * مېنىڭ ئالغىنىم بىر كۈنلۈك يېمەكلىككە يەتسىلا بولىدۇ. * بۇ كۆمۈر تۆت كۈنگە ئاران يېتەتتى. ④ ھاسىل بولماق، ئەمەلگە ئاشماق، ئورۇندالماق: ئارمىنىغا يەتمەك. مۇرادىغا يەتمەك. * ئەزمە ئويلانغىچە، تەۋەككۈلچى مەقسىتىگە يېتىپتۇ (ماقال). * سادىق دادىسىنىڭ كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئاگرونوم بولماقچى ئىدى، ئاخىرى مەقسىتىگە يەتتى ۋە ئاگرا بولۇپ چىقتى. * ئۇ ئانىسىغا ھەر قېتىم: «يىغلىما ئاپا، قالغانلىرىمىز ياخشى كۈنلەرگە يەتسەك، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ روھى خۇشال بولىدۇ ئەمەسمۇ» دەيتتى. ⑤ ھۇزۇر-ھالاۋەت، پايدا-مەنپەئەت، پۇرسەتكە ئېرىشمەك، ئىگە بولماق، ئۇلاشماق: ئۇلار بۇرۇنقى ئاچ-يالىڭاچ تۇرمۇشتا ئۆلۈپ كەتمەي، بۈگۈنكى بەختلىك كۈنگە يەتتى. ⑥ كۆچمە. توسالغۇغا، دەخلى-تەرۇزگە ئۇچرىماق:— مۇشۇ ئاردا ئالتە مىنۇتتىن ئارتۇق ماشىنا توختاش ھادىسىسى يۈز بېرىپ، ئىسمىنىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا بەلگىلىك تەسىر يەتكەن، — ئۇ بىر ئاز توختاپ قالدى. ⑦ مەلۇم چەك، مەلۇم بۆقتا، مەلۇم دەرىجىگە بارماق، تاقالماق: بالاغەتكە يەتمەك. ۋايىغا يەتمەك. * ھۆرمەتلىك دوستۇم، نېمە دېسەم بولار؟ مەن ھازىر ساڭا ئۇخشاش بەش - ئالتە كادىرغا مائاش بەرگۈدەك ھالغا يەتتىم. * ئەتىسى ئىش ئۇگدىن كېلىپ سېيىتجان بالنىستقا قوبۇل قىلىندى. ئۇنىڭ چوقۇق كېسىلى ئوپېراتسىيە قىلىنمىسا زادى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدى. * ئەخمەتنىڭ ئىشىغا كەلسەك، بۇ باشقا گەپ، مېنىڭچىمۇ ئۇنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ۋاقتى يەتتى. ⑧ كۆچمە. ئۇچۇر يەتمەك: بىر كۈنلىرى بۇ سۆز بېرىپ شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ⑨ كۆچمە. ئېسىگە كەلمەك، ئويلاپ تاپماق، ھېس قىلماق: يادىغا يەتمەك. * قوزىباي ئاكىنىڭ يازغان سۆزلىرى پولاتنىڭ يادىغا يەتتى. * ئۇ چاغنى ئەسلىگەچ يادىمغا يەتتى، ھازىرقى دەۋرنىڭ قەدرى ناھايەت. ئۇياتسىز ئۇ زامان كەلمەسكە كەتتى، پارتىيە دەۋرىدىن تاپتۇق سائادەت. ⑩ يېپىلماق، تارقالماق، ئاڭلانماق: بۇ ۋەقە ئەمدى شەھەرگە يېتىپتۇ. * قەدىم يىپەك يولى پەقەتلا بارغان بولسا ئىرانغا، رومغا، يەتتى ھازىر بىزنىڭ بۇ گىلەم دېڭىز ئاتلاپ ۋاشىنگتونغا. ⑪ بەزى تۇرغۇن سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ ئانالىتىك پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەجەل يەتمەك. قازا يەتمەك. ئازار يەتمەك. ⑫ بىلمەك، چۈشەنمەك: كىمكى ئۆزىنى تونۇسا، ئۆزىنىڭ قەدرىگە يەتسە، ئۆزىنىڭ كىشىلەر ئۈچۈن،

جەمئىيەت ئۈچۈن، تۇرمۇش ئۈچۈن كېرىكى بارلىقىنى ھېس قىلسا، بۇ كۈن – ئۇنىڭ ئەڭ شاد، ئەڭ كۆڭۈللۈك كۈندۇر. * «دوختۇر بولۇپ خەلقنىڭ شىپا بېرىپ دەردىگە، ئىشلەش ئۈچۈن يېتىمەن، ئىلىم-پەننىڭ قەدرىگە».

يەتمىش سان. ئونىنىڭ يەتتە قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان: يەتمىش جىڭ گۈرۈچ. يەتمىش تۇياق قوي.

يەتمىش پۇشتى قوۋم-قېرىنداش، ئۇرۇق-ئەۋلادى، جەددى-جەمەتى: گۈلسۈم شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە جۆيلۈپ ياتالمىدى ۋە شۇ ياتقىنىچە يېرىم يىل ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. شەرىخان بىلەن توختاخۇن ئىلياز خوجىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى قارغاپ يۈرۈپ قىلمىغان سەۋەبى قالمىدى.

يەتمىش پۇشتىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك قاتتىق ئەدەبلىمەك، جازاسىنى بەرمەك؛ ئۇرماق، ۋاي دادىغا يەتكۈزمەك: غەيرىي ئادەم ئۇشتۇمتۇت چىققان ئاۋازدىن چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. ئەگەر باشقا بىرى بولغان بولسا، بۇ ئادەم قولۇڭنى كۆتۈر دېگۈچىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى كۆزىگە كۆرسەتكەن بولاتتى.

يەتمىشىنچى سان. ئورۇن تەرتىپى يەتمىش سانى بىلەن بەلگىلەنگەن؛ ئاتمىش توققۇزدىن كېيىن، يەتمىش بىردىن ئىلگىرى: يەتمىشىنچى ئۆي. يەتمىشىنچى يىللار.

يەجۇج ئى (ئە) دىنىي قاراش بويىچە، ئاخىر زاماندا چىقىپ، ئەلگە كۆپ خارابلىق يەتكۈزىدىغان ۋە زۇلۇم سالىدىغان قوۋمنىڭ ئىگىز بويلۇقلىرى.

يەجۇج-مەجۇج رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان ئەلگە خارابلىق يەتكۈزىدىغان بىر تائىپە: ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشى خۇددى ئېسىدە يوق بىر يەرگە بېرىپ قېلىپ، ئۇ يەردە ئاللىقانداق يەجۇجى-مەجۇجلەرگە ئۇچراپ، ئۆلگۈدەك قورقۇپ، ئەمدى ئۆمۈرۋايەت ئۇ يەرگە قەدەم باسماسلىققا قەسەم ئىچكەن بىراۋنىڭ قايتىپ كېلىشىگە ئوخشايتتى.

يەر ئى ① قۇياش سىستېمىسىدا 3-ئورۇندا تۇرىدىغان پلانېتا: يەر شارى. يەر يۈزى. * ئۇ ھالدا، يەر شارى ھەرقانداق ئىنسان تەجرىبىسىدىن تاشقىرىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ② شۇ پلانېتا تەركىبىدىكى قۇرۇقلۇق قىسمى: يەر پلانېتانىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ③ پلانېتانىڭ سىرتقى قاتلىمى؛ پوستى: يەر قاتلىمى. يەر بايلىقى. * يەر كىشىنى يەيدۇ، كىشى يەرنى يەيدۇ (ماقال). * ئەرنىڭ ئېرى بار، يەرنىڭ يېرى بار (ماقال). * كۈزدىن باشلاپ يەر توڭلىغۇچە بولغان بىرنەچچە ئاي ئىچىدە ئاشۇ باغلار، قورۇلاردا تالاي كۆڭۈلسىز ئىشلار يۈز بەردى. ④ نەرسىلەر تۇرغان، جانلىقلار ياشاۋاتقان جاي؛ ئورۇن، ماكان: يەرگە پالاس سالماق. * كۈندۈزى مەندەك ئەر يوق، كېچىسى ياتىدىغان يەر يوق (ماقال). * توققۇز ئوغۇل كەنجى ئوغۇلغا ئەگىشىپ يولغا چىقىپتۇ. بىر چاغدا دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە بېرىپ، ئېگىزدىن تۆۋەنگە بېقىپتۇ، ئۇلار كۆرۈپتۇكى، سۇنىڭ ئاستىدا بىر تالاي قوزىلار مەرىشىپ تۇرغۇدەك. ⑤ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا پايدىلىنىدىغان تۇپراق قاتلىمى، تېرىقچىلىق قىلىدىغان، ئوت-چۆپ ئۆستۈرۈلىدىغان جاي؛ تېرىلغۇ مەيدانى: بوز يەر. مۇنبەت يەر. شورلۇق يەر. * سەن ئۆيىمىزگە كەلگىنىڭدە دائىم: «يەرنىڭ ئېغىر-يېنىك ئىشلىرىنى مەنمۇ قىلىشىپ بېرەي» دەيتتىڭ، لېكىن كۆپ ھاللاردا سېنىڭ كېلىشىڭ بىلەن يەرگە ئىشلەش ۋاقتى

ئوخشمايتتى. * دەريا ۋە ئېرىق-ئۆستەڭ ياقىلىرىدىكى جىزىم تىكىشكە بولىدىغانلىكى يەرگە ئورمان بەلبېغى بىنا قىلىش كېرەك. ⑥ بىرەر نەرسە بەند قىلىپ تۇرغان، ئىگىلىگەن ئورۇن، جاي، ماكان: قانداق كەلدىڭ بۇ يەرگە توختا! قولۇڭنى كۆتەر! بىلمىدىڭمۇ بۇ يەردىن جېنىدىن تويغان ئۆتەر! ⑦ بىرەر مەملىكەت، دۆلەت ياكى كىشىلەرگە قاراشلىق جاي؛ زېمىن: يات يەر. ئۆزگە يەر. * بەخت تولپارىغا مىنگەن ئەزىزانە، مۆتىۋەر قەشقەر، ماھارەت تەختىنىڭ شاھى گۈزەل يەر، دىلسۆيەر قەشقەر. ⑧ بىرەر نۇقتا: بۇ يەردىن بەش يۈز مېتىر يىراقلىقتا يەنە بىر پارنىكىمىز بار. * يېزىپ شۇ يەرگە كەلگەنىدىم، قالغىنىنى بۇ يەردىن قايتىپ بېرىپ ئۆيدە يازىمەن-دە. * — ياق بالام، سىلەرمۇ ئوغۇت يىغىۋاتىسلەر، تاپشۇرۇقلىرىڭلارنى ئىشلىمىسەڭلار، يەنە بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇ ئېلىپ كېلىدىغان يەر يىراق، جاپا تارتىپ قالىسىلەر. ⑨ بىرەر نەرسىنىڭ ياكى ئەزانىڭ ئايرىم قىسمى، بۆلىكى، جايى: ئۇلار يىرتىلىپ ساڭگىلاپ قالغان يەرنى ئۈزۈپ ئېلىۋېتىشكە مەجبۇر بولدى. — * ئۇ يېرىڭىزگە نېمە بولدى؟ — دېدىم ئۇنىڭ ئاغزىنى كۆرسىتىپ. * كەچ يېتىپ، سەھەر تۇرۇپ، مەن يۈرىمەن تىلەكتە. ئىچىمنى يېرىپ كۆرۈڭ، ساق يەر بارمۇ يۈرەكتە. ⑩ كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن كېلىپ، شۇ ئالماشتىن ئاڭلانغان تەرەپتىكى جاينى ئىپادىلەيدۇ: كەلگۈسى زاماندىكى كىشىلەر... ھىم، گېپىم شۇ يەرگە كېلىۋىدى، بىلمەي قالدىم، سىنىپتا «پاراقىدە» كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

يەر ئاستى ئاكوپى <ھەرب> بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان يەر ئاستى ئىستېھكامى. ئادەتتە ئورۇش قىلىش، يوشۇرۇنۇش ۋە ماددىي ئەشيالارنى ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يەر ئاستى تەڭرىسى <دىن> شامانىستلارنىڭ ئۈچىنچى ئېتىقاد ئىلاھلىرى. شامانىستلار ئۇلارنى يەر ئاستىدا ياشايدۇ، دەھشەتلىك، كېلىدۇ؛ تىپ، قىزىلغا ئوخشاش بەزى كېسەللىكلەرنى ئۇلار تارقىتىدۇ، تۇرلۇك مۇراسىملار ئارقىلىق ئۇلارنى يىراقلاشتۇرغىلى ۋە زىيانكەشلىكىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ دەپ قارايدۇ.

يەر ئاستى تۇرۇبا يولى <بىن> سۇ، پار، نېفىت، گاز قاتارلىقلارنى لازىملىق ئورۇنلارغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن، يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن تۇرۇبىلار.

يەر ئاستى تۆمۈر يولى <بىن> يەر ئاستى تونېللىرىغا ياتقۇزۇلغان تۆمۈر يول.

يەر ئاستى خىزمەت يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىلىدىغان خىزمەت.

يەر ئاستى دەرياسى <جۇغ> يەر ئاستىدا بولىدىغان يوشۇرۇن دەريا. ئۇ كۆپىنچە ھاك تاشلىق كارست رايونىدا ئۇچرايدۇ.

يەر ئاستىدىن تەكشۈرمەك بىرەر ئىش، مەسىلىنى مەخپىي ئىگىلىمەك، خۇپىيانە سۈرۈشتۈرمەك، كۆزەتمەك: ئەتىگەنلىك چاي تەييارلانغان. ئاتابېك خامۇش ئولتۇراتتى، ھەسەن ئەلى بولسا ئۇنىڭ ھالىنى يەر ئاستىدىن تەكشۈرمەكتە ئىدى.

يەر ئاستىدىن سۇغىرىش <سۇ> سۇغىرىش ئۇسۇللىرىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا، سۇ زىرائەتنىڭ يىلتىز قاتلىمىغا كۆمۈلگەن نەيچىلەرگە قويۇلىدۇ، سۇ نەيچىنىڭ تۆشۈكلىرىدىن چىقىپ تۇپىغا سىڭىپ، زىرائەت يىلتىزىغا بارىدۇ.

يەر ئاستىدىن قارىماق بىرەر نەرسىگە

سەزدۇرمەستىن، خۇددى يەرگە قارىغانداك يوشۇرۇن قارىماق، مەخپىي باقماق: ئاپتاپ ئايىم قىزنى ئالايغانداك يەر ئاستىدىن قارىدى. بەزى كۆنلىرى بىزنىڭ كوچىدا ناتونۇش ئادەملەر پەيدا بولۇپ قالدۇ ۋە ئۇزاققىچە ئۇ ياق-بۇ ياققا مېڭىپ، كىشىلەرگە يەر ئاستىدىن قارايدۇ.

يەر ئاستى سۇ ئامبىرى <كېئول> يەر ئاستى سۇيى توپلىنىدىغان جاي.

يەر ئاستى سۇ بايلىقى <جۇغ> بىر رايوندىكى بايلىق قاتارىدا ئېچىپ پايدىلىنىشقا بولىدىغان يەر ئاستى سۇيى. ئۇ تەبىئەتتىكى سۇنىڭ ئايلىنىشىغا قاتنىشىدۇ، ئاتموسفېرادىكى سۇ ۋە يەر ئۈستى سۇيى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ، ئۆزئارا ئۆزگىرىدۇ ھەمدە ئەسلىگە كېلىدۇ.

يەر ئاستى سۇيى <سۇ> يەرنىڭ ئاستىدىكى سۇ يامغۇر ۋە باشقا سۇلارنىڭ يەر ئاستىغا سىڭىپ كىرىپ، تۇپراق ياكى تاغ جىنس قاتلاملىرىنىڭ كاۋاكلىرىغا يىغىلىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. بۇلاق سۇيى ۋە قۇدۇق سۇلىرى يەر ئاستى سۇيىدۇر.

يەر ئاستى سۇيى دىنامىكىسى <فىز> يەر ئاستى سۇيىنىڭ تەبىئىي شارائىتتا ۋە سۈنئىي ئامىللارنىڭ تەسىرىدە، تۇپراق ۋە جىنسلاردىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يەر ئاستى سىرغىمى <سۇ> يامغۇر ياكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ يەر ئاستىغا سىڭىشىدىن يەر ئاستىدا ھاسىل بولىدىغان سىرغىم.

يەر ئاستى غول <بوت> ئۆسۈملۈك غولىنىڭ يەر ئاستىدا ئۆسىدىغان قىسمى. مەسىلەن، يىلتىزسىمان غول، تۈگۈنەك غول ۋە تەڭگىچە غول قاتارلىقلار.

يەر ئاستى كۈرىشى بىرەر ھۆكۈمەت ياكى پارتىيىگە قارشى ئېلىپ بېرىلىدىغان مەخپىي ھەرىكەت، يوشۇرۇن ئىنقىلاب: ئۇ 1946-يىلىنىڭ باشلىرىدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە، ئون نەچچە يىل ئىلگىرى ئاق تېررورلۇق ئىچىدە يەر ئاستى كۈرىشى بىلەن شۇغۇللانغان قەدىمكى شەھەرگە — بېيپىڭغا قايتىپ كەلگەن.

يەر ئاستى ئۆي <بىن> ھەممە قىسمى ياكى بىر قىسمى يەرنىڭ ئاستىدا بولىدىغان ئۆي. كۆپىنچە كۆپ قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئەڭ ئاستىدىكى قەۋىتى يەر ئاستى ئۆي ھېسابلىنىدۇ.

يەر ئاستى ئېرىقى <بىن> يامغۇر سۇيى، يۇندا قاتارلىقلارنى ئېقىتىپ چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن، يەر ئاستىغا قېزىلغان ئېرىق. ئۇنىڭدىن باشقا يەر ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان سۇغىرىش ئېرىقلىرىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يەر ئاستى ئېقىمى <جۇغ> ھۆل-يېغىننىڭ يەر ئاستىغا سىڭىپ، يەر ئاستىدا ئېقىم پەيدا قىلىدىغان سۇ ئېقىمى.

يەر ئاسفالتى <كېئول> بىر خىل قوڭۇر، يېپىشقاق، دېۋىرقايسىمان، شەكىلسىز، قاتتىق ئاسفالت. ئۇ يۇمشاق ئاسفالتنىڭ ئىلگىرىلەپ يېمىرىلىشىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، قاتتىق ئاسفالت تۈرىنىڭ ئەڭ كەڭ تارقالغان بىر خىلى. قاتتىقلىقى 0.5 — 2، زىچلىقى 10 — 2، ئېرىش تېمپېراتۇرىسى 100 °C تىن يۇقىرى بولىدۇ.

يەر ئاياغ خامان تېپىش ئۈچۈن خامانغا بىرىنچى قېتىم يەنى دەسلەپ سېلىنغان ئۆنچە.

يەر ئايلىنىش شاملى <مېتېئور> سۈر كىلىش كۈچى يوق چاغدا بىر ئېگىزلىكتىكى تەكشى يۈزدە تەڭ بېسىم سىزىقى تۈز بولغان ئەھۋالدا، هاۋا بېسىمى گرادىيېنت كۈچى بىلەن كورىئول كۈچى تەڭپۇڭلاشقاندا شەكىللەنگەن شامال. ئۇنىڭ يۆنىلىشى تەڭ بېسىم سىزىقىغا پاراللېل بولىدۇ. ئادەم شامالغا ئارقىنى قىلىپ تۇرغاندا، شىمالىي يېرىم شاردا تۆۋەن بېسىم سول تەرەپتە، يۇقىرى بېسىم ئوڭ تەرەپتە بولىدۇ؛ جەنۇبىي يېرىم شاردا ئۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ.

يەر ئەگرى تېرمومېتىرى <مېتېئور> نېپىز تۇپراق قاتلىمىنىڭ تېمپراتۇرىسىنى ئۆلچەيدىغان تېرمومېتىر. ئۇنىڭ تۇرۇبا قىسمى ئۇزۇن ھەم ئەگرى بولۇپ، شار قىسمى تۇپراققا مەلۇم چوڭقۇرلۇقتا كۆمۈپ قويۇلىدۇ.

يەر باغىرلىماق باغرىنى، گەۋدىسىنى يەرگە تەگكۈزۈپ ئالدىغا سىلجىماق، ئۆمىلىمەك: ئۇلار يەر باغىرلاپ ئۆمىلەپ يۈز مېتىردەك ييقىنلىشىپدى، ئۇ نەرسىلەرنىڭ قوي تېرىسى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

يەر باقتى گەپ قىلماي گۆشىيىپ تۇرۇۋالىدىغان، كەم سۆز، جىمغۇر: — ئىست، شۇ دىۋانىلەرگە كەتكەن مال-دۇنيا، سىنىڭ كۆزۈڭگە نېمە كۆرۈنۈپ قالدىكىن، ئۇ يەر باقتى جىمغۇر، شەھەردە نى-نى قىزلار يۈرسە، ئېشىپ-تېشىپ بېرىپ شۇ سەھرالىقنى ئالىمەن دېگىنىڭ سەن ئەخمەقنىڭ، — دېدى، ئاپىسى ئوغلىغا.

يەر بايلىقى <جۇغ> بىر خىل ئۇنىۋېرسال خاراكتېرىدىكى تەبىئىي بايلىق، يەنى تەبىئەت دۇنياسى بىلەن ئىنسانلار پائالىيىتىنىڭ ئومۇمىي تەسىرىنىڭ ھاسىلاتى. دائىم تىلغا ئېلىنىدىغان تېرىلغۇ يەر، ئورمان يېرى، ئوتلاق، ساھىللار، سازلىق، كۆل قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق تەبىئىي ئومۇمىي گەۋدە دەپ قارىلىدۇ.

يەر بولۇپ كەتمەك قاتتىق ئىزادا قالماق، ئىنتايىن خىجىل بولماق، ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق.

يەر بوينى <جۇغ> ئىككى دېڭىز ۋە ئوكيان ئارىلىقىدىكى تار كەلگەن قۇرۇقلۇق.

يەر بېجى <مال> دۆلەت يەر ئۈچۈن ئالىدىغان باج. يەر بېجى ئادەتتە يەرنىڭ باھاسى، كۆلىمى، يەردىن كېلىدىغان دارامەتكە ئاساسەن ھېسابلاپ ئېلىنىدۇ.

يەر باغىرلىغۇچى غول <بوت> تىك ۋە يۇقىرىغا قاراپ ئۆسەلمەيدىغان، يەر باغىرلاپ ئۆسىدىغان غول. بۇنداق غولنىڭ بوغۇملىرىدىن يوپۇرماق ۋە يىلتىزلار ئۆسىدۇ. مەسىلەن، تاتلىق ياڭيۇ، بۆلجۈرگەن قاتارلىقلارنىڭ غولىغا ئوخشاش.

يەر باغىرلىغۇچى هايۋانلار <زوئول> ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ بىر كلاسسى، يەنى قۇرۇقلۇقتا ھەقىقىي ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق هايۋانلار. بۇ خىل هايۋانلارنىڭ تېرىسى قۇرغاق بولۇپ، تېرە بەزلىرى بولمايدۇ، ئېپىدېرمىدىن پەيدا بولىدىغان مۈڭگۈز ماددىلىق تەڭگىچىلەر بولىدۇ ياكى ئارىلاپ ھەقىقىي تېرىدىن پەيدا بولغان سۆڭەك پلاستىنكىلىرى بولىدۇ. ئۆپكىسى بىلەن نەپەسلىنىدۇ، يۈرىكى يۈرەك ئىككى دالانچىسى ۋە بۆلۈنۈشى مۇكەممەل بولمىغان ئىككى يۈرەك قېرىنچىسىدىن تەركىب تاپىدۇ، تەن ئىچىدە ئۇرۇقلىنىدۇ، تۇخۇم تۇغىدۇ،

قۇرۇقلۇقتا كۆپىيەلەيدۇ، تېنىنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۇراقسىز. كۆپ ئۇچرايدىغان تۈرلىرى كەسلەنچۈك، يىلان، تاشپاقا، تمساق قاتارلىقلار.

يەر بلەن ئاسمانچە بار ئىنتايىن يىراق.

يەر بلەن تەڭ قىلىۋەتمەك ئىزا-ئاھانەت، نومۇستىن باش كۆتۈرەلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويماق، مەسخىرە بلەن يەرگە قاراتماق: شۇنچە ئۆزۈمنى تۇتسامۇ بولمىدى، ئاخىرى بار-يوقىنى دەپ يەر بلەن تەڭ قىلىۋەتتىم.

يەر بلەن يەكسان بولماق بىنچىت بولماق، ھالاك بولماق، يوقالماق، ئۆلمەك: — يېقىندا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى يەر بلەن يەكسان بولىدۇ، — دېدى بىلال ئەزىزى. * ھەقىقەت يەر بلەن يەكسان بولۇپ، يالغان كۆتۈردى قەد. سۆكۈلدى زەركەبى تارىخ يۈزىدىن قانچە مىڭ بەتلەر.

يەر بلەن يەكسان قىلماق بىنچىت قىلماق، گۇمران قىلماق، ھالاك قىلماق، يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك: — ئۇلار ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان بولسا، ئىراق دىيارىنى يەر بلەن يەكسان قىلىپ، تۇپراقلىرىنى بۇ يەرگە ئەكىلىپ سورىغان بولاتتىم، — دېدى ئۇ. * دەر ئىدىڭ « بولسام ۋەتەننىڭ لاچىنى، قوغدىسام جانۇتېنىمدە مەن ئۇنى، يەر بلەن يەكسان قىلاتتىم مەن ئەگەر، بۇ ئېلىمگە كەلسە دۈشمەن قۇزغۇنى» .

يەر پارپىسى بويى ئۆسمىگەن، پاكار، پەتەك: — قېنى ئۇ يەر پارپىسى؟ — ۋارقىرىدى ئۇ غەزەپ بلەن.

يەر پوستى <گېئول> يەر شارىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى. قاتتىق تاغ جىنسلىرىدىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئاساسلىق تەركىبى ئوكسىگېن، كرېمنىي، ئالىيۇمىن، ماگنىي، تۆمۈر قاتارلىقلار. ئوتتۇرىچە قېلىنقى 30 — 40 كىلومېتىر.

يەر پوستىنىڭ گورىزونتال ھەرىكىتى <جۇغ> يەر پوستىنى تەشكىل قىلغۇچى تاغ جىنس قاتلاملىرىنىڭ يەر يۈزىگە پاراللېل يۆنىلىشتە قىلغان ھەرىكىتى. ئۇ ئاساسەن يەر پوستى تاغ جىنس قاتلاملىرىنىڭ گورىزونتال يۆتكىلىشى ۋە ئېگىلىپ شەكىل ئۆزگەرتىشىدە ئىپادىلىنىدۇ، ھەمىشە غايەت زور پۈرمىلىك تاغ سىستېمىسىنى پەيدا قىلىدۇ.

يەر پوستى ھەرىكىتى <گېئول> ئىچكى گېئولوگىيىلىك تەسىرلەر پەيدا قىلىدىغان يەر پوستىنىڭ ئورۇن يۆتكەش ۋە شەكىل ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى.

يەر پىلانى <س ئىق> دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجى ۋە ھەرقايسى رايونلارنىڭ تەبىئىي ئىگىلىك شارائىتىغا ئاساسەن، يەردىن پايدىلىنىش ئىشىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە لايىھىلىنىشى.

يەر تاتىلماق يەرگە قارىماق، يۈزى چۈشمەك، خەلقئالەم ئالدىدا لەت بولماق، تىلى تۇتۇلماق: دوكلاتلارنى يالغان قىلىپ قۇتۇلساڭ، كۆزدە ھوسۇل چىقماي قېلىپ تۇتۇلساڭ، يەر تاتىلاپ گەپ قىلالماي ئولتۇرساڭ، دېھقانلارنىڭ ئارقىسىدا قالۇرسەن.

يەر تەكتىدىن باقماق ← يەر ئاستىدىن قارىماق: ئۇھ تارتتى، سۇپىغا ئۆتتى ۋە ئاستا، ئوغلىنى يېنىغا كەلدى چاقىرىپ. ئاتىسى ئالدىدا ئولتۇرغان جامال، ئاتا يەر تەكتىدىن باقتى كۆز سېلىپ.

يەر تەڭرىسى <دىن> شامانىستلارنىڭ ئىككىنچى ئېتىقاد ئىلاھلىرى. بەزى

تۈركىي خەلقلەر ۋە موڭغۇللاردا ۋەتەن تۇپرىقى مۇقەددەس ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ تۈپكى سەۋەبى تاغ ۋە تۈزلەڭلىكلەردە نۇرغۇن روھلارنىڭ ياشىغانلىقىغا ئىشەنگەنلىكىدە. ئېتىقاددا شۇ يەرلەرنىڭ ئىگىسى ئاشۇ روھلار دەپ قوبۇل قىلىنغاچقا، شۇ رايونلاردىكى تاغ-دەريا ۋە كۆل ناملىرىمۇ شۇ يەردە ياشاۋاتقان روھلارنىڭ نامى دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا، تاغ-دەريا ۋە تۈزلەڭلىكلەر ئۇلۇغلىنىدۇ.

يەر تەڭشەش تۈزۈمى <س ئق> V ئەسىردىن VIII ئەسىرگىچە، جۇڭگودا فېئوداللىق سۇلالىلەر يولغا قويغان، ئىگىسىز بوز يەرلەر نوپۇسقا قاراپ تەقسىم قىلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل تۈزۈم.

يەر تەۋرەش <كېئول> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆزگىرىشلەر سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان يەر پوستىنىڭ تەۋرىشى. پەيدا بولۇش سەۋەبلىرىگە قاراپ ئۆررۈلۈشلۈك يەر تەۋرەش، يانار تاغلىق يەر تەۋرەش ۋە تۈزۈلمىلىك يەر تەۋرەش دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. پۈتكۈل يەر شارىدىكى 95% دىن ئارتۇق يەر تەۋرەش تۈزۈلمىلىك يەر تەۋرەشكە ياتىدۇ.

يەر تەۋرەش بەلبېغى <كېئول> يەر تەۋرىگەندە تەۋرەش مەركىزىنىڭ تارقىلىشى مەركەزلەشكەن بەلباغ. ئۇ ئادەتتە ھەرىكەتچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە بەلبېغى ھېسابلىنىدۇ. دۇنيا مىقياسىدىن قارىغاندا، تىنچ ئوكياننى چۆرىدىگەن يەر تەۋرەش بەلبېغى بىلەن ھىمالايا تېغى ئوتتۇرا دېڭىز يەر تەۋرەش بەلبېغىدىن ئىبارەت ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئىككى يەر تەۋرەش بەلبېغى بار. دۆلىتىمىز يەر شارى خاراكتېرلىك ئىككى چوڭ يەر تەۋرەش بەلبېغىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، يەر تەۋرەش كۆپ يۈز بېرىدىغان بىر دۆلەت.

يەر تەۋرەش جەريانى <كېئول> يەر تەۋرەشنىڭ شەكىللىنىش، پەيدا بولۇش ۋە ئاجىزلىشىش جەريانى. ئومۇمەن دەسلەپكى تەۋرەش، ئاساسىي تەۋرەش ۋە قالدۇق تەۋرەش دەپ ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ.

يەر تەۋرەش دەرىجىسى <كېئول> يەر تەۋرەشنىڭ دەرىجە ئايرىمىسى. ئۇ يەر تەۋرىگەندە قويۇپ بېرىلگەن ئېنېرگىيىسىنىڭ قانچىلىكلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەر تەۋرەش دەرىجىسىنى چوڭ-كىچىكلىكى بويىچە ئىنتايىن بوش تەۋرەش، بوش تەۋرەش، ئاجىز تەۋرەش، كۈچلۈك تەۋرەش (ياكى ئوتتۇرا ھال تەۋرەش) ۋە قاتتىق تەۋرەش قاتارلىقلارغا ئايرىشقا بولىدۇ.

يەر تەۋرەش دەۋرىيلىكى <كېئول> بىر رايوندا يەر تەۋرەپ كۈچلۈك ھەرىكەت بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ھامان بىر باسقۇچ تىنچ مەزگىل بولۇپ، ئاندىن يەنە ھەرىكەت پەيدا بولىدۇ. يەر تەۋرەشنىڭ جانلىنىش مەزگىلى بىلەن تىنچ مەزگىلنىڭ مۇنداق ئالمىشىش ئالاھىدىلىكى يەر تەۋرەش دەۋرىيلىكى دەپ ئاتىلىدۇ.

يەر تەۋرەش دولقۇنى <كېئول> ئېلاستىك تەۋرەشنىڭ يەردىكى تارقىلىشى. تەبىئىي يەر تەۋرەشتىن ھاسىل بولغان دولقۇن تەبىئىي يەر تەۋرەش دولقۇنى؛

سۇنئىي قوزغىتىلغان تەۋرەشتىن ھاسىل بولغان دولقۇن سۇنئىي تەۋرىنىش دولقۇنى دېيىلىدۇ.

يەر تەۋرەش كۆچى <كېئول> يەر تەۋرەش دولقۇنى تارقالغاندا، يەر يۈزىنىڭ تەۋرىنىشىدىن ھاسىل بولغان كۈچ.

يەر تەۋرەش مەركىزى <كېئول> يەر تەۋرەش مەنبەسىنىڭ يەر يۈزىدىكى تىك پرويېكسىيىلىك ئورنى. يەر تەۋرىگەندە، يەر تەۋرەش مەركىزى ئەڭ زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرايدۇ.

يەر تەۋرىتىپ چارلاش <كېئول> گېئوفىزىكىلىق چارلاش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ قائىدىسى: يەر ئاستىنىڭ گېئولوگىيىلىك ئەھۋالىنى سۇنئىي قوزغىتىلغان تەۋرىنىش دولقۇنى ئېلاستىكىلىقىنىڭ ئوخشاش بولمىغان قاتلامدا تارقىلىش قانۇنىيىتىدىن پايدىلىنىپ چارلاشتىن ئىبارەت.

يەر تەۋرىنىش دېتېكتورى <كېئول> يەر تەۋرەشتىكى تەۋرىنىشنى بىۋاستە قوبۇل قىلىدىغان ھەمدە تەۋرىنىشنى ئاپپاراتنىڭ خاتىرىلەش سىستېمىسىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئېنېرگىيە شەكلىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان ئەسۋاب.

يەر تەۋرىنىش قاتلامشۇناسلىقى <كېئول> قايتقان تەۋرەش دولقۇنىغا دائىر ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ يەر قاتلىمى ۋە چۆكۈندى فاتسىيىسىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يەر توكى <فىز> يەر ئاستىدىكى تەبىئىي توك. ئۇ بىر خىل تۇراقسىز توك بولۇپ، ئادەتتە ئېلېكتر پوتېنسىئالىنىڭ ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئەكس ئېتىدۇ. زىچلىقىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى ۋە يۆنىلىشى ھەر ۋاقىت ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

يەر توكى مەيدانى <فىز> يەر يۈزى بىلەن يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەۋجۇت بولغان ئېلېكتر مەيدانى.

يەر توزغىقى <بوت> تەختىلىك زەمبۇرۇغلار كلاسى، يەر توزغىقى ئائىلىسىدىكى زەمبۇرۇغ. سپورا خالتا تەنچىسى شارغا ئوخشاپراق كېتىدۇ، ياش ۋاقتىدا ئىچكى قىسمى ئاق بولۇپ، پىشقاندا سىرتقى ئۇرۇقچىسى يېرىلىدۇ. قۇرۇق ھەم ئورۇق تەنچىسى دورا قىلىنىدۇ.

يەر تۈزلەش ماشىنىسى <بىن> يەرنى قىرىپ تۈزلەيدىغان ماشىنا. ئاستىغا توغرا ھالەتتە تىغلىق سايمان ئورنىتىلغان بولۇپ، ئادەتتە يول ئۇلىنى قېزىش، يول قىرىنى تۈزلەش، يول ئۈستىگە چېچىلغان ماتېرىياللارنى ئارىلاشتۇرۇش ۋە يول قىرىدىكى ئېرىقلارنى كولاش قاتارلىق مەشغۇلاتلارنى ئورۇندىيالايدۇ.

يەر تۆزۈلمىسى <جۇغ> بەلگىلىك رايون ئىچىدە خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئىشلىتىش ئورۇنلىرى ئوخشاشمايدىغان ھەر خىل يەرلەرنى كۆلىمىنىڭ شۇ رايون ئومۇمىي كۆلىمى ئىچىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى. ئۇ يەر تىپلىرىنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنىڭ بىرىكىش شەكلى بىلەن سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ.

يەر تېگىدە يىلان كۆشگىنىنى بىلىدىغان
باشقىلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى، مەقسەت، مۇددىئاسىنى، غەرىزىنى سېزىۋالىدىغان، پەملىيەلەيدىغان؛ تۇيغۇن: سەزمەيدۇ دەمسەن يەر تېگىدە يىلان كۆشگىنىنى بىلىدىغان ئادەم ئۇ.

يەر تېگىدە يىلان كۆشگىنىنى تۇيىدىغان ← **يەر تېگىدە يىلان كۆشگىنىنى**

بىلدىغان.

يەر تېگىدىن قارىماق ← **يەر ئاستىدىن قارىماق**: ئۇ ئۆمەرجانغا يەر تېگىدىن قاراپ قويۇپلا ئۆتۈپ كەتتى. * مەن مۇئەللىمگە يەر تېگىدىن قاراپ قويۇپ قەغەزنى سۇندۇم.

يەر تېگىدىن كۆز تاشلىماق ← **يەر ئاستىدىن قارىماق**: ئۇ بىر تۈرلۈك ھەجىيىپ يەر تېگىدىن ھەسەن ئەلىگە كۆز تاشلىدى.

يەر تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> يەر يۈزى ۋە تۇپا قاتلىمىنىڭ ئوخشاش بولمىغان چوڭقۇرلۇقتىكى تېمپېراتۇرىسى. ئۇنىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە بولغان تەسىرى ئىنتايىن زور.

يەر چاغلىماق تۆۋەن ھېسابلىماق، تۆۋەن كۆرمەك؛ تۆۋەن تۇتماق، كەمتەر بولماق: باشقىلارنى ئەر چاغلىساڭ، ئۆزۈڭنى يەر چاغلا (ماقال).

يەر چۇشەك ← **ئودا.**

يەر چىشلىمەك ھالاك بولماق، ئۆلمەك، يوقالماق: دۈشمەن چېرىكلىرىنىڭ بەزىلىرى ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسىتىشكە ئۈلگۈرەلمەي قىلىچ، نەيزە ئاستىدا يەر چىشلىدى. * يەر چىشلىدى قانچىسى مەرگەنلەرنىڭ ئوقىدىن. لېكىن دۈشمەن تىركىشەر كېچىپ بارۇيوقىدىن.

يەر چىڭداپ يۈرمەك ئىشلىمەي لاغايلاپ يۈرمەك، بىكار تەلەپ بولماق: قىلىدىغان ئىشى يوق، يەر چىڭداپ يۈردۇق.

يەر خېتى يەر-زېمىدىن قانۇنلۇق پايدىلىنىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلگەن گۇۋاھنامە: يامۇلنىڭ بەرگەن يەر خېتى ھەيدەرخان غوجىنىڭ قولىدا ئىدى.

يەردە قالماسلىق ئېتىبارسىز، تاشلىنىپ قالماسلىق: تىلىگەنلىرىمىز يەردە قالمىدى.

يەردە قالماق نەزەردىن، ئېتىباردىن، ئىناۋەتتىن ئايرىلماق، تاشلىنىپ قالماق: ياخشىلىق يەردە قالماس، يامانلىق ئۆزىدىن ئاشماس (ماقال). * سۆزىڭىز يەردە قالدۇ، بۇۋى ئاپتاپ، بىرئاز ئەندىشىمۇ لازىم.

يەردە قويماسلىق ئېتىبارسىز قالدۇرماسلىق، نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق، نائۈمىد قويماسلىق: — سىزمۇ بىزگە ئالاقچى بولۇپ بەرسىڭىزم خىزمىتىڭىزنى يەردە قويمايمىز، — دېدى. * قىزىلگۈل غۇنچىسى يارىم سۆزۈمنى يەردە قويمايدۇ. لېۋىگە نەچچىنى سۆيسەم كۆزۈمگە قارايدۇ، تويمايدۇ.

يەر دولقۇنى <فىز> يەر شارىنىڭ يۈزىنى بويلاپ تارقىلىدىغان رادىئو دولقۇنى.

يەر دۆلەت ئىلكىدە بولۇش <قا> يەرنىڭ خۇسۇسىيلار ئىلكىدە بولۇش تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، دۆلەت ئىلكىدە بولۇشنى يولغا قويۇش تەدبىرى.

يەردىن پايدىلىنىش <جۇغ> دۆلەت ۋە رايوننىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن شۇ جاينىڭ تەبىئىي، تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي ئەۋزەللىكلىرىنى جارى قىلدۇرۇش، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈپ يەردىن ئەڭ زور دەرىجىدە پايدىلىنىش بىلەن بىرگە يەرنىڭ كۈچىگە ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئېكولوگىيىنى قوغداش.

يەردىن يىراق نۇقتا <ئاستر> ئاي شارى ياكى يەر شارى سۈنئىي ھەمراھىنىڭ يەرنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىش ئوربىتىسىدىكى يەر شارىغا ئەڭ يىراق بولغان نۇقتا.

يەر سەندىلى <گېئول> خاراكتېرى ئوخشاش بولغان ئىككى خىل تۈزۈلمىنىڭ ئارىسىدىكى كۆتۈرۈلگەن قىسمى.

يەر سىمى <فىز> ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنى

يەر بىلەن تۇتاشتۇرغۇچى ئۆتكۈزگۈچ سىم. رادىئو تېخنىكىسىدا، يەر سىمى كۆپىنچە يۇقىرى چاستوتىلىق ئېلېكتر زەنجىرىنىڭ بىر قايتىش زەنجىرى قىلىنىدۇ. باشقا ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنىڭ سىرتقى مېتال قېپىغا دائىم يەر سىمى ئۇلىنىپ، ئېلېكتر ئەسۋابىنىڭ ئىچكى ئىزولياتسىيىسى بۇزۇلغاندا سىرتقى قېپىغا توك ئۆتۈپ، توك سوقۇش ھادىسىسى يۈز بېرىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

يەر شارى <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن ئۈچىنچى پلانېتا. شار شەكلىدە بولۇپ، سەل ياپىلاقراق كېلىدۇ. ئېكۋاتوردىكى رادىئۇسى 63782 كىلومېتىر، قۇتۇپتىكى رادىئۇسى 6356.8 كىلومېتىر، ئۆز ئوقىدا بىر قېتىم ئايلىنىش ۋاقتى بىر كېچە-كۈندۈزگە تەڭ، قۇياشنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش ۋاقتى بىر يىل. ئەتراپىنى ھاۋا قەۋىتى ئوراپ تۇرىدۇ. يۈزىدە قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ئىنسانىيەت، ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر بولىدۇ. بىر ھەمراھى بار، ئۇ بولسىمۇ ئايدۇر.

يەر شارى تۈرىدىكى پلانېتىلار <ئاستر> فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى يەر شارىنىڭكىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان پلانېتىلار. بۇلار قۇياشقا يېقىن، ھەجمى ۋە ماسسىسى كىچىك، زىچلىقى چوڭ بولۇپ، يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى يۇقىرىراق، مەركىزىدە تۆمۈر يادروسى بار، مېتال ئېلېمېنتلىرىنىڭ تەركىبى يۇقىرىراق، ئۆز ئوقىدا ئايلىنىشى ئاستا، ھەمراھلىرى ئاز. مەسىلەن، مېركۇرىي، ۋېنېرا ۋە مارسلار بۇ تىپقا كىرىدۇ.

يەر شارى رادىئۇسى <فىز> يەر شارى ئوقىنىڭ يېرىم ئۇزۇنلۇقى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىچە سانى 6371.118 كىلومېتىر كېلىدۇ.

يەر شارى سۈنئىي ھەمراھى <ئاستر> راكېتا ئارقىلىق يۇقىرى ئاسمان بوشلۇقىغا قارىتا ئېتىلىپ، تېزلىكى بىرىنچى ئالەم تېزلىكىگە يەتكۈزۈلگەن ھەمدە مەلۇم بىر ئوربىتىغا كىرگۈزۈلۈپ، يەر شارىنى چۆرىدەپ ئايلىنىدىغان قىلىنغان سۈنئىي ئاسمان جىسمى.

يەر شارىغا يېقىن نۇقتا <ئاستر> ئاي شارى ياكى يەر شارى سۈنئىي ھەمراھىنىڭ يەرنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىش ئوربىتىسىدىكى يەر شارىغا ئەڭ يېقىن بولغان نۇقتا.

يەر شارى قۇتۇپى <جۇغ> يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش ئوقى بىلەن يەر شارى يۈزىنىڭ ئۆزئارا كېسىشىدىغان ئىككى نۇقتىسى. شىمالىي يېرىم شاردىكىسى «شىمالىي قۇتۇپ» جەنۇبىي يېرىم شاردىكىسى «جەنۇبىي قۇتۇپ» دېيىلىدۇ.

يەر شارى ماسسىسى <فىز> يەر شارىنىڭ ئۆزىگە خاس ماسسىسى. ئۇ ئاسترونومىيىلىك كۆزىتىشكە ئاساسلىنىپ ھەمدە ئالەملىك تارتىشىش قانۇنىدىن پايدىلىنىپ ھېسابلاپ چىقىرىلغان بولۇپ، تەخمىنەن 5.976×1021t بولىدۇ.

يەر شارى ماگنىت قاتلىمى <فىز> قۇياش بورانلىرىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، يەر شارىدىكى ماگنىت كۈچ سىزىقلىرى قىسىلىپ بوشلۇقتىكى مۇقىم رايوندا شەكىللەندۈرگەن ھەمدە قۇياش بورانلىرى تەرىپىدىن قورشىۋېلىنغان، كومېتىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ماگنىت

قاتلاملىرى.

يەر شارى ماگنىت قۇتۇپى <ئاستر> يەر شارىدىكى يەر ماگنىتى ئۆزگىچە بولغان بەزى رايونلاردىن باشقا، جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپلارنىڭ يېنىدىكى ماگنىت يانتۇ بۇلۇڭى 90° ياكى گورىزونتال تەشكىل قىلغۇچى كۈچى O بولغان ئىككى نۇقتا. ئۇلارنىڭ ئورنى تۇراقلىق بولمايدۇ، دائىم ئاستا-ئاستا يۆتكىلىپ تۇرىدۇ.

يەر شارى ماگنىت مەيدانى <فىز> يەر شارىنىڭ يېقىن بوشلۇقتىكى ماگنىت مەيدانى. يەر شارى ماگنىت مەيدانىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن يۆنىلىشى ئورۇن ۋە ۋاقىتقا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ.

يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىشى <ئاستر> يەر شارىنىڭ قۇياشنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىشى. يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىش يۆنىلىشى بىلەن ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش يۆنىلىشى ئوخشاش بولۇپ، ئوخشاشلا غەربتىن شەرققە قاراپ ئايلىنىدۇ. قۇياشنى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىشى ئۈچۈن 365 كۈن 4 سائەت 48 مىنۇت، 46 سېكۇنت كېتىدۇ. ئوتتۇرىچە بۇلۇڭلۇق تېزلىكى سوتكىسىغا 0 5 9 8؛ ئوتتۇرىچە سىزىقلىق تېزلىكى سېكۇنتىغا 29.59 كىلومېتىر كېلىدۇ.

يەر شارىنىڭ ئوربىتىلىق ئايلىنىشى <ئاستر> يەر شارىنىڭ قۇياشنى چۆرىدەپ ئايلىنىشى. بىر ئايلانغان ۋاقىتتا ئەتىيازلىق كۈن-تۈننىڭ تەڭلىشىش نۇقتىسىنى ئۆلچەم قىلغاندا، ئۇ بىر تروپىك يىلى يەنى 365.24119 قۇياش كۈنى (365 كۈن 5 سائەت 48 مىنۇت 45.6 سېكۇنت) بولىدۇ.

يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىشى <ئاستر> يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقى بويىچە غەربتىن شەرققە قاراپ ئايلىنىشى. تولۇق بىر ئايلىنىشى ئۈچۈن 23 سائەت 56 مىنۇت 4 سېكۇنت كېتىدۇ. بۇ بىر تۇرغۇن يۇلتۇز سوتكىسى دېيىلىدۇ. جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇب نۇقتىلىرىدىن باشقا ھەرقانداق بىر جاينىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش بۇلۇڭلۇق تېزلىكى ئوخشاش بولىدۇ، يەنى ھەر سائەتتە 15° بولىدۇ؛ سىزىقلىق تېزلىكى بولسا ئېكۋاتوردا ئەڭ چوڭ بولىدۇ. ئىككى قۇتۇپقا قاراپ تەدرىجىي كىچىكلەپ 0 گە تەڭ بولۇپ قالىدۇ.

يەر شارىنىڭ ئېغىتىش كۈچى <فىز> يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان، يەر شارىغا نىسبەتەن قارىمۇقارشى ھەرىكەت قىلىۋاتقان جىسىمنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغان كۈچ.

يەر شارىنىڭ ئېغىش نىسبىتى <فىز> يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىشىدىن پەيدا بولغان ئىنېرتسىيىلىك مەركەزدىن قېچىش كۈچى يەر شارىنى ئىككى قۇتۇپتىن ئېكۋاتورغا قاراپ تەدرىجىي كۆپتۈرۈپ، ھازىرقى سەل-پەل بېسىلغان ھەمدە ئايلىنىۋاتقان ئېللىپسوئىد شەكلىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىش نىسبىتى ئېكۋاتور رادىئۇسى بىلەن قۇتۇپ رادىئۇسىنىڭ پەرقىنىڭ ئېكۋاتور رادىئۇسىغا بولغان نىسبىتىگە تەڭ بولىدۇ.

يەر شارى ھەمراھى <ئاستر> يەر شارىنى چۆرىدەپ ئايلىنىدىغان ئاي ۋە ھەر خىل سۈنئىي ھەمراھلار.

يەر شارى ئوربىتىسى <ئاستر> يەر شارى قۇياش ئەتراپىدا ئايلانغان

چاغدىكى يەر شارى مەركىزىنىڭ بېسىپ ئۆتىدىغان يولى.

يەر شارى ئوقى <ئاستر> يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش ئوقى، يەنى يەر شارىنىڭ مەركىزى ئارقىلىق ئۆتۈپ، يەر شارىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان بىر قىياسەن سىزىق.

يەر شەكلى خەرىتىسى <بىن> يەر يۈزى ئۈستىدىكى يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى، سۇ سىستېمىسى، يېپىنچى ئۆسۈملۈك، بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرى ۋە ئاھالىلار ئولتۇراق نۇقتىلىرى قاتارلىقلارنى ئىپادىلەيدىغان خەرىتە.

يەر شەكلى كەسمە يۈز خەرىتىسى <گېئول> يەر يۈزىنىڭ مەلۇم يۆنىلىشكە تىك ھالدا كېسىلگەن يۈزدىن ھاسىل قىلىنغان خەرىتىسى. بۇ ئارقىلىق يەر يۈزىنىڭ ئېگىز-پەسلىك ھالىتىنىڭ قۇرۇلمىسى ئىپادە قىلىنىدۇ.

يەر شەكلى گېئولوگىيىسى <گېئول> ← **گېئومورفولوگىيە**.

يەر شەكلى يامغۇرى <مېتېئور> نەم ھاۋا ئېقىمى ئىلگىرىلەش داۋامىدا تاغ-داۋانلارنىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ، تاغ-داۋانلارنىڭ يان باغرىنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلەيدۇ. بۇ جەرياندا سۇ پارلىرى سوۋۇپ ئۇيۇشۇپ ھۆل-يېغىن ھاسىل قىلىدۇ. تاغ-داۋانلارنىڭ شامالغا يۈزلەنگەن بەلباغلىرىدا ياغقان بۇنداق يامغۇر يەر شەكلى يامغۇرى دەپ ئاتىلىدۇ.

يەر قاتلىمى <گېئول> يەر شارىنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا شەكىللىنىپ قاتلاملارغا بۆلۈنگەن تاغ جىنسلىرى. قاتلامسىمان چۆكمە جىنس، ئايىنغان جىنس، ماگمىلىق جىنسلارنى ئاساس قىلىدۇ. نورمال شارائىتتا دەسلەپ چۆككەن يەر قاتلاملىرى ئاستىدا، كېيىن چۆككەن يەر قاتلاملىرى ئۈستىدە بولىدۇ. شۇڭا، دەۋر جەھەتتە ئاستىدىكى قاتلام ئۈستىدىكى قاتلامغا نىسبەتەن قېرىراق بولىدۇ.

يەر قانۇنى <قا> يەر مۇناسىۋىتىنى رەتكە سېلىش قانۇنلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى ۋە ئىشلىتىش ھوقۇقى، دېھقانچىلىق يېرى، شەھەر ئىچىدىكى يەرلەر، ئورمانچىلىق يېرى، ئالاھىدە ئىشلىتىلىدىغان يەر قاتارلىق جەھەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك قانۇنىي تۈزۈملەرنى ھەمدە يەرنى رويخەتكە ئېلىش، يەر بېجى، يەرنى ئېلىپ ئىشلىتىش، يەرنى تاپشۇرۇۋېلىش، بوز يەر ئېچىش ۋە پايدىلىنىش، يەر بايلىق مەنبەلىرىنى قوغداش ۋە ياخشىلاش، يەر ستاتىستىكىسى ۋە باشقۇرۇش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەر قۇرۇلمىسى <جۇغ> بەلگىلىك رايون ئىچىدە خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئىشلىتىش ئورۇنلىرى ئوخشاشمايدىغان ھەر خىل يەرلەر كۆلىمىنىڭ شۇ رايون ئومۇمىي كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى. ئۇ يەر تىپلىرىنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنىڭ بىرىكىش شەكلى بىلەن سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ.

يەر قۇشلىرى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر تۈركۈمى. بۇ تۈركۈمدىكى قۇشلارنىڭ قانىتى قىسقا ھەم كىچىك، پۇتلىرى چوڭ ھەم كۈچلۈك كېلىدۇ، يەردىلا مېڭىپ

يۇرىدۇ، ئۇچالمايدۇ. مەسىلەن، چوغچىقۇش، تۆگىقۇشى قاتارلىقلار.

يەر قىلماق ئىزاغا قويماق، ئىززەت-ئابرويىنى تۆكمەك، رەسۋا، شەرمەندە قىلماق: ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن (ماقال).

يەر قىياپىتى <جۇغ> يەر يۈزىنىڭ ھەر خىل شەكىل-ھالەتلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى؛ ئۇ تاغلىق، ئېدىرلىق، ئېگىزلىك، تۈزلەڭلىك، ئويمانلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئىچكى كۈچلەر بىلەن تاشقى كۈچلەرنىڭ ئۆزئارا تەسىر قىلىشىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، تاغ جىنسلىرى ئۇنى شەكىللەندۈرىدىغان ماددىي ئاساستۇر.

يەر قىياپىتى خەرىتىسى <جۇغ> يەر قىياپىتىنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبى، شەكىل-ھالىتى، يەر يۈزىنى تەشكىل قىلغۇچى ماددىلار ۋە شەكىللەنگەن يېشى قاتارلىقلارنى ئىپادىلەيدىغان مەخسۇس خەرىتە.

يەرگە قارىماق بىرەر خاتالىق، سەۋەنلىك تۈپەيلىدىن خىجىل بولماق، تەڭلىكتە قالماق، ئىزا تارتماق: قىشتىن بېرى ئەسكىلىك قىلىپ، باھار ئايلىرىدا بىرنەچچە قېتىملاپ يۈرت ئالدىدا يەرگە قارىغان ۋە ھازىرقىدەك كۆزگە ياش ئالغان بۇ ئادەمگە ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە بىرخىل ھېسداشلىق پەيدا بولدى.

يەرگە كىرىپ كەتمەك ئىزا-نومۇستىن باش كۆتۈرەلمەي قالماق، رەسۋا بولماق، يۈزى چۈشمەك: يۈز-قوللىرىم ئوتتەك ياناتتى. ئىزا تارتقىنىمدىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولاتتىم.

يەرگە ئۇرماق كەمستمەك، مەسخىرە قىلماق، ئىززەت-ئابرويىنى تۆكمەك، ئىناۋىتىنى چۈشۈرمەك: شاھزادىنىڭ ئۇشتۇمتۇت قايتىپ كېلىشى ۋەزىرنىڭ ئۈمىدىنى يەرگە ئۇرغانىكەن. * 50-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دادىسى «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» دېگەن بەتنام بىلەن قارىلىنىپ، ھاقارەت-كۆرەش بىلەن دەپسەندە قىلىنىپ، ھەممە ئىززەت-غۇرۇرى يەرگە ئۇرۇلدى.

يەرگە ئۇلاش <فىز> توك سوقۇشتىن ساقلىنىپ، ئادەم ياكى ئۈسكۈنىلەرنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن، ئېلېكتر كۈچى، ئېلېكترلىك خەۋەرلىشىش قۇرۇلمىلىرىنىڭ مېتال تاختىسى ياكى قېپىنى يەر سىمىغا ئۇلاش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يەرگە ئۇلاش قارشىلىقى <فىز> يەرگە ئۇلاش سىمى بىلەن يەرگە كۆمۈلگەن يەرگە ئۇلاش جىسمىنىڭ تۇپىغا تېگىشكەن ئورنىنىڭ قارشىلىقى بىلەن تۇپىنىڭ قارشىلىقىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

يەرگە ئىنتىلىشچانلىق <بوت> ئۆسۈملۈكلەردىكى يەرنىڭ تارتىش كۈچى بىلەن بولىدىغان، يىلتىزنىڭ تۇپراققا قاراپ ئۆسۈش قابىلىيىتى.

يەر گېئولوفىزىكىسى <فىز> يەر شارىنىڭ ئۆزىنىڭ ھەمدە ئەتراپىنىكى بوشلۇقنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە فىزىكىلىق ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېغىرلىق قۇۋۋەت، يەر ماگنىتى، قۇتۇپ نۇرى، يەر تەۋرەش ۋە ئېغىرلىق كۈچى تېزلىنىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىدۇر.

يەرلەرنى پىلانلاش <جۇغ> خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ۋە

ھەرقايسى رايونلارنىڭ تەبىئىي، ئىقتىسادىي شارائىتلىرىغا ئاساسەن، يەر بايلىقىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق يەر بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىشقا ئېرىشىشنىڭ بىر. خىل ئومۇملاشتۇرۇلغان لايىھىسى.

يەرلەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش <س ئىق> خۇسۇسىيلار ئىگىدارچىلىقىدىكى يەرلەرنى دۆلەتنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈش. بۇ كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە پەيدا بولغان بولۇپ، فېئوداللىق خۇسۇسىي يەر مۈلۈكچىلىكىگە قارشى تۇرۇش خاراكتېرىنى ئالغان.

يەر ماگنىت ئانومالىيىسى <گېئول> يەر شارى ماگنىت مەيدانىنىڭ يۆنىلىشى ۋە كۈچلۈك-ئاجىزلىقىنى ئىپادىلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. ماگنىت ئېغىش بۇلۇڭى، ماگنىت يانتۇ بۇلۇڭى، ئومۇمىي ماگنىت مەيدان كۈچىنىشى ۋە ئۇنىڭ تارماق مىقدارىي بىردەك يەر ماگنىت ئاتومالىيىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

يەر ماگنىت غەلىتىلىكى <گېئول> يەر ماگنىت مەيدانىنىڭ نەزەرىيىدىكى تارقىلىشى ئۆزگىرىشچان بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆلچەنگەن يەرنىڭ ماگنىت مەيدان كۈچىنىشى بىلەن نەزەرىيىدىكى ماگنىت مەيدان كۈچىنىشى ئوتتۇرىسىدا پەرق بولىدۇ. بۇنداق پەرق يەر ماگنىت غەلىتىلىكى دەپ ئاتىلىدۇ.

يەر ماگنىت قۇتۇپى <فىز> يەر ماگنىتىنىڭ جەنۇب، شىمال ئىككى قۇتۇپى. ئورنى جۇغراپىيىلىك ئىككى قۇتۇپ بىلەن قارىمۇقارشى. يەر ماگنىتىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپى جۇغراپىيىلىك شىمالىي قۇتۇپقا يېقىن؛ يەر ماگنىتىنىڭ شىمالىي قۇتۇپى جۇغراپىيىلىك جەنۇبىي قۇتۇپقا يېقىن. يەر ماگنىت قۇتۇپىنىڭ ئورنى تۇراقلىق ئەمەس. 1945-يىلى ئۇنىڭ شىمالىي قۇتۇپى جەنۇبىي كەڭلىك 78.6 گرادۇس، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 109.9 گرادۇستا، جەنۇبىي قۇتۇپى شىمالىي كەڭلىك 78.6 گرادۇس، غەربىي ئۇزۇنلۇق 70.1 گرادۇستا ئىدى.

يەر ماگنىتى <فىز> يەر شارىنىڭ ئۆزىدە بار بولغان ماگنىتلىق خۇسۇسىيەت. ئوخشىمىغان رايون ۋە ۋاقىتتا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. كومپاس ۋە ماگنىت كۈچى بىلەن كان قىدىرىشنىڭ ھەممىسىدە يەر ماگنىتىدىن پايدىلىنىدۇ.

يەر ماگنىتىزمى <گېئول> يەر ماگنىت مەيدانىنىڭ پەيدا بولۇشى، بوشلۇقتىكى تارىلىشى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆزگىرىشى شۇنداقلا قۇياش مەركىزىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەسىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يەر مەدىكى <بوت> يەر مەدىكى ئائىلىسىدىكى تېنى گۆشلەشكەن، پارازىت ياشايدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. رەڭگى تۇتۇق قىزىل، يوپۇرماقلىرى رودىمېنتلىشىپ تەڭگىچە يوپۇرماققا ئايلانغان بولىدۇ. گۈللىرى ئۇچىدا ئۆسىدۇ. چۆلدىكى ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ. گۆشلەشكەن غولىدا كراخمال مول بولىدۇ، خام ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ. تىبابەتچىلىكتە قۇۋۋەت دورىسى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، مەنىگە قۇۋۋەت بېرىش رولىغا ئىگە، بەزىدە «يەرمەرىزى» مۇ دېيىلىدۇ.

يەر مەركەز تەلىماتى <ئاستر> يەر شارى ئالەمنىڭ مەركىزى، يەر شارى ھەرىكەتلەنمەي تىنچ تۇرىدۇ، قۇياش،

ئاي، پلانېتىلار ۋە تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ھەممىسى يەر شارىنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ دەپ قارايدىغان بىر خىل خاتا تەلىمات. بۇنى ئارىستوتېل مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 384 — 322- يىللىرى ئەڭ دەسلەپ ئوتتۇرىغا قويغان.

يەر مەركىزىنىڭ تارتىش كۈچى <فىز> يەر شارىنىڭ باشقا جىسىملارنى تارتىش كۈچى. ئۇنىڭ يۆنىلىشى يەر مەركىزىگە يۆنەلگەن. جىسىمنىڭ يەرگە چۈشۈشى مانا مۇشۇ كۈچ رولىنىڭ نەتىجىسى. ئۇ يەنە ئېغىرلىق كۈچى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

يەر مەيدان بىرلىكى <مات> يەرنىڭ مەيدانىنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان بىرلىك. دائىم قوللىنىلىدىغان يەر مەيدان بىرلىكلىرىدىن مېتىر سىستېمىسىدا: كۋادرات كىلومېتىر، گېكتار، ئار قاتارلىقلار؛ جۇڭگو سىستېمىسىدا: مو، پۈڭ، لى قاتارلىقلار بار.

يەرنى ئاسمان، ئاسماننى يەر قىلىۋەتمەك ئالەمنى مالەم قىلماق، جاھاننى مالىماتاڭ قىلماق، يۇرتنى قالايمىقان قىلماق: مېنىڭ بۇ ئىشىم يەرنى ئاسمان، ئاسماننى يەر قىلىۋەتتى.

يەرنى تېزىمغا ئېلىش <قا> دۆلەتنىڭ يەر باشقۇرۇش ئورگانلىرى يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان ھەمدە جايلاشقان ئورنىنى رويخەتكە ئالىدىغان قانۇنىي ھەرىكەت. يەرلەرنى تىزىمغا ئېلىش ئادەتتە يەرلەرنىڭ ئومۇمىي تىزىمى، يۆتكىلىش تىزىمى، ئۆزگىرىش تىزىمى، ئۆچۈرۈۋېتىش تىزىمى، تۈزىتىلگەن تىزىمى قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش <س ئىق> پۈتۈن يەرلەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىپ، يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى دۆلەت مۈلۈكچىلىكىگە ئۆزگەرتىش.

يەرنىڭ ئەركەك-چىشىسىغا قاراپ دەسسىمەك بىرەر ئىشنىڭ ئالدى-كەينىگە قاراپ قەدەم قويماق، ئويلىنىپ ئىش قىلماق: — ياشلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشقىنى نېمىسى بۇ دادىسىنىڭ؟ ئوغلىمىزمۇ يەرنىڭ ئەركەك-چىشىسىغا قاراپ دەسسەيدىغانلاردىنغۇ، ھە؟! — دېدى ئانىسى.

يەرنىڭ بۇلغىنىشى <جۇغ> يەر سىستېمىسىدا زىيانلىق ماددىلارنىڭ مىقدارى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپىيىپ كېتىپ، يەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تازىلاش ئىقتىدارىدىن ئېشىپ كېتىشى تۈپەيلىدىن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا خەۋپ كەلتۈرۈش ھادىسىسى.

يەرنىڭ تارتىشىش كۈچى <فىز> يەر پوستىنىڭ ئىچكى قىسمىدا يۈز بېرىدىغان تارتىش كۈچى. ئۇ يەر پوستى ۋە يۇقىرى ئوتتۇرا قاتلامدىكى ماددا ھەرىكىتى تۈپەيلىدىن يۈز بېرىدىغان قىسىلىش ھەم ئىتتىرىلىش نەتىجىسىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

يەرنىڭ توڭلاش چوڭقۇرلۇقى <بىن> يەر قاتلىمىنىڭ قىش پەسلىدىكى توڭلاش چوڭقۇرلۇقى. ئۇ تېمپېراتۇرا، توپىنىڭ تەركىبى، يەرنىڭ ئورنى ۋە شۇ يەردىكى قارنىڭ قېلىنلىقى قاتارلىق ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

يەرنىڭ قۇملىشىشى <جۇغ> يېرىم قۇرغاق رايونلاردىكى يەرلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ ناچارلىشىشى تۈپەيلىدىن قۇمساڭغۇ يەرلەرگە ئايلىنىپ كېتىش جەريانى. كۆپىنچە ئۇنى چارۋىلارنى نامۇۋاپىق ئوتلىتىش، نامۇۋاپىق بوز يەر

ئېچىش قاتارلىقلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يەرنى ئۆتكۈزۈۋېلىش <قا> مەملىكىتىمىزدە يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا يەرنىڭ ئىگىلىك هوقۇقىنى قانۇنغا ئاساسەن تۆلەمسىز هالدا ئۆزگەرتىشتە قوللىنىلغان بىر تۈرلۈك تەدبىر.

يەر ھەققى <س ئىق> مەملىكىتىمىزنىڭ باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى، ئەزالارنىڭ كوپېراتىپقا قوشقان يەرلىرىنىڭ كۆلىمى ۋە سۈپىتىگە قاراپ بېرىدىغان ھەققى.

يەر ھەيدەش <دېھ> سوقا بىلەن ئېتىز ئىچىدىكى تۇپىلارنى ئاغدۇرۇپ يۇمشىتىش جەريانى.

يەر ئوغرىلىماق ئورۇن ئىگىلىمەك، ماكان، جاي ئىگىلىمەك: بۇ ئىشكاپ ئۆيگە مۇنداق قويۇلغاندا يەر ئوغرىلاپ كېتىدۇ.

يەر ئۈستى دەرياسى <جۇغ> دەريا قىنى ئىككى قىرغاقتىكى تۈزلەڭ جايلاردىن ئېگىز بولغان دەريا.

يەر ئۈستى سىرغىمى <گېئول> يامغۇرنىڭ سىڭىپ ئاشقىنىدىن يەر يۈزىدە پەيدا بولىدىغان سىرغىم.

يەر ئۈستى غول <بوت> ئۆسۈملۈك غولىنىڭ يەر ئۈستىدە ئۆسىدىغان قىسمى.

يەر ئۈستى ئېقىمى <جۇغ> ئاتموسفېرا ھۆل-يېغىنى يەر يۈزىگە چۈشكەندىن كېيىن، ھورغا ئايلىنىپ كەتكىنى بىلەن تۇپراققا سىڭىپ يەر ئاستى سۈيى ھاسىل قىلغانلىرىدىن باشقىلىرى يانباغىر يۈزى بىلەن ئاقىدىغان سۇ ئېقىمى.

يەر ئۈشنىسى <بوت> لىشايىنكىلارنىڭ بىر تۈرى. تېنى يالغۇز شاخلىق، ئاق ياكى ئاقۇچ كۆل رەڭ كېلىدۇ. تىك ياكى سەل ئەگرى ئۆسىدۇ، نەيچە شەكلىدە بولىدۇ. ئوتتۇرىسى كاۋاك كېلىدۇ. ئېگىز تاغلارنىڭ توپىلىق جايلىرىدا ئۆسىدۇ، ئادەتتە ئىچىملىك ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

يەر ئىسسىقلىق ئورنى <جۇغ> كۆپ مىقداردا تەبىئي سۇ ھورى ياكى ئىسسىق سۇ توپلانغان ۋە ئۇنى قېزىپ ئىشلىتىشكە بولىدىغان يەر ئىسسىقلىق نورمالسىز رايونى.

يەر ئىسسىقلىقى <فىز> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ساقلىنىۋاتقان غايەت زور ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى. يەر ئىسسىقلىقى چوڭقۇرلۇقىنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي ئېشىپ بارىدۇ.

يەر ئىسلاھاتى <س ئىق> ئىشچىلار سىنىپى كەڭ دېھقانلارنىڭ فېئوداللىق يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىش تۈزۈمىنى بىكار قىلىشىغا رەھبەرلىك قىلىدىغان، دېھقانلارنىڭ يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويىدىغان ئىنقىلابىي ھەرىكەت. ئېلىمىزدە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتى ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلدى.

يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى <تارىخ> جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كەڭ دېھقانلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، فېئوداللىق يەر مۈلۈكچىلىكىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، دېھقانلارنىڭ يەر مۈلۈكچىلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئىنقىلابىي ھەرىكىتى. پۈتۈن مەملىكەت ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى، بۇ ھەرىكەت ئىنقىلابىي تايانچ بازىلاردا يولغا قويۇلغانىدى. 1950-يىلى ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلدى.

يەر ئىنقىلابى <تارىخ> ماۋزېدۇڭ يېتەكچىلىكىدە دېھقانلارنىڭ جىڭگاڭشەندە

ئېلىپ بارغان ئىنقىلابىي ھەرىكىتى. ئۇنىڭ لۇشيەنى: يالانما دېھقان، كەمبەغەل دېھقانلارغا تايىنىش، ئوتتۇرا دېھقانلار بىلەن بىرلىشىش، باي دېھقانلارنى چەكلەش، ئوتتۇرا ھال ۋە ئۇششاق سودا-سانائەتچىلەرنى قوغداش، پومېشچىكلار سىنىپىنى يوقىتىش، فېئوداللىق ۋە يېرىم فېئوداللىق يەر ئىگىدارچىلىق تۈزۈمىنى دېھقانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت.

يەر يادروسى <گېئول> يەر شارىنىڭ مەركىزى قىسمى، قېلىنلىقى تەخمىنەن 3470 كىلومېتىر.

يەر ياڭىقى ئى. خاسىڭ.

يەر يالتىپ سۈغىرىش سۇ ئېتىزنىڭ يۈزىنى باسسىلا بولدى قىلىدىغان سۈغىرىش: — مانا سەن ئويلاپ كۆر قىزىم، بىر چارە: «سۇنى يۈگۈرتۈپ يۈرۈپ ئوسا قىلىش»، بۇنى كونىلار «يەر يالتىپ سۈغىرىش ئۇسۇلى» دەيدۇ، — دېدى دادىسى.

يەر يالغۇز دىئال. يەر يۇتقۇر.

يەر يولۋسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، يەنى پەرۋانىنىڭ لىچىنكىسى، شەكلى پىلە قۇرتىغا ئوخشايدۇ، تۇپراقتا ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىپ، زىرائەتلەرنىڭ يىلتىزى ۋە يۇمران مايسىلىرىنى يەيدۇ. ئاساسلىقى كېۋەزگە زىيان سالىدۇ.

يەر يۇتقۇر ئۆلۈمگە لايىق، ئۆلگۈر: — قايسىڭ يەنە ئېغىزىڭنى «ھا» قىلىپ ئېچىشىدىكەنسەن، ئەتە ئۆزۈڭ كاجىۋا بىلەن كۆرۈشىسەن، يەر يۇتقۇرلار! — دېدى ئۇ.

يەر يۇتماق ئۆلمەك، يەرگە كۆمۈلمەك: لەنەت ساڭا! يۈزۈڭ قارا بولسۇن، يەر يۇتسۇن سېنى! * لېكىن ھېزىمنىڭ يۈزى قارا بولمىدى، ئۇنى يەرمۇ يۇتمىدى.

يەر يۈزى ① <گېئول> يەر شارى پوستىنىڭ سىرتقى يۈزى. ② <بىن> ئۆي-ئىمارەتلەر ئىچىدىكى يەرنىڭ يۈزى. ئادەتتە بېتون، خىش، تاش، تاختاي، چاقچۇق قاتارلىقلارنى ياتقۇزۇش ئارقىلىق تەكشىلىنىدۇ.

يەر يۈزى ئەھۋالى ① <مېتېئور> يەر يۈزىنىڭ نەملىك ئەھۋالى ۋە مۇز قېتىش ئەھۋالى، بولۇپمۇ يامغۇر، قار ياغقان ۋە تېمپېراتۇرا $0°C$ قا يېقىنلاشقان چاغدىكى يەر يۈزىدە پەيدا بولىدىغان ھەر خىل تەسىرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② <جۇغ> يەر ئۈستى پائالىيەت يۈزىنىڭ ئالاھىدىلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يەر يۈزى تېرمومېتىرى <مېتېئور> تۇپراق يۈزى تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تېرمومېتىر. ئۆلچىگەندە ئادەتتە يالىڭاچ يەرگە گورىزونتال ھالەتتە قويۇلۇپ، شار قىسمىنىڭ يېرىمى تۇپراققا كۆمۈپ قويۇلىدۇ.

يەر يۈزىدە پۈتۈن دۇنيادا، جاھاندا، ئالەمدە: يەر يۈزىدە قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، زىرائەت ۋە جانلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يامغۇرغا تەشنا بولۇپتۇ.

يەر يۈزى رادىئاتسىيىسى <مېتېئور> يەر يۈزىدىن رادىئاتسىيە شەكلى بىلەن يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىغا قويۇپ بېرىلگەن ئىسسىقلىق. يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى قانچە يۇقىرى بولسا، يەر يۈزى رادىئاتسىيىسى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ.

يەر يۈزى هاۋا بېسىمى <مېتېئور> يەر يۈزىنىڭ مۇئەييەن ئورنىدىكى ئاتموسفېرا بېسىمى. ئۇ تەخمىنەن پونكىت ھاۋا بېسىمى بىلەن دېڭىز يۈزى ھاۋا بېسىمىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇقۇمنى ئۆز ئىچىگە

ئالىدۇ.

يەر يېغى دىئال. كىرسىن.

يەر-ئاسمان يەر ۋە ئاسمان، پۈتۈن ئالەم، كائىنات.

يەر-ئاي يەر ۋە ئاي.

يەر-ئاي سىستېمىسى <ئاستر> يەر شارى بىلەن ئايدىن تەشكىل تاپقان ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى. يەر شارى بۇ سىستېمىنىڭ مەركىزىي ئاسمان جىسمى، يەر شارىنىڭ ماسسىسى ئاينىڭكىدىن كۆپ چوڭ، يەر شارى بىلەن ئاينىڭ ئۆزئارا تارتىشىشى نەتىجىسىدە، ئاي يەر شارى ئەتراپىدا توختىماستىن ئايلىنىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئالەمدە ناھايىتى كىچىك ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى شەكىللەنگەن.

يەر توزغىقى ئى (يەر+توزغاق+ى) <بوت> قوزىقارىنى، موگۇ.

يەر-جاھان يەتتە ئىقلىم، ئون سەككىزمىڭ ئالەم، يەر يۈزى: بۈگۈن يەر-جاھان تولىمۇ چىرايلىق ئىدى. * شۇ چاغ ئۆيۈمدىن، ئاي چىقتى كۆلۈپ. يەر-جاھان كۈلدى، نۇرغا چۆمۈلۈپ.

يەر-جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرمەك پۈتۈن ئالەمنى تىترەتمەك، يەر-يۈزىنى تەۋرەتمەك، لەرزىگە كەلتۈرمەك: ئالقىش سادالىرى پۈتۈن يەر-جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

يەر-جاي يەر ۋە جاي.

يەر-جاي گۇۋاھنامىسى <قا> يېڭى جۇڭگو يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن تارقاتقان يەر، ئۆي-جاي مۈلۈكلىرىگە ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنىڭ ئىسپاتى. گۇۋاھنامىدە ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان يەرنىڭ كۆلىمى، جايلىشىشى، پاسىلى، ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان ئۆي سانى ھەمدە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىنىڭ پۈتۈن ئائىلىسىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىسىملىكى قاتارلىقلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئوچۇق ئەسكەرتىلىدۇ.

يەردە يۈك. ئەھۋالدا، ھالدا، ئەھۋال ئاستىدا: قەغەز بىلەن مەتبەئە بولغان يەردە، نېمە ئۈچۈن سىياھ بىلەن قەلەم بولمايدۇ؟ توغرا، دەل ئۆزى شۇ!

يەر-زېمىن يەر ۋە زېمىن؛ يەر يۈزى، ھەممە جاي: يەرنىڭ ئوي-چوڭقۇرى بىلىنمەي، پۈتۈن يەر-زېمىن ئاق قار بىلەن قاپلانغانىدى. * ئەنە، تىنىق كۆكتە ئالتۇن قۇياش يەر-زېمىنغا كۈلۈپ قاراپ، ئۆزىنىڭ ئالتۇن نۇرىنى سەپمەكتە.

يەر-زېمىنلىق يەر-جايى بار، يەر-جايغا ئىگە: مەنمۇ بۇ يەردە يەر-زېمىنلىق بولۇپ قالدىم.

يەر-سۇ <سۇ> ① دېھقانچىلىقتا كەم بولسا بولمايدىغان يەر بىلەن سۇدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىسى. ② يەر بېتىدىكى تۇپراق بىلەن سۇ.

يەر-سۇيى يات ئومۇمىي ئەھۋالى نامەلۇم، ناتونۇش.

يەرسىرەشمەك «يەرسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەسلەپ سەل يەرسىرەشتى، كېيىن ئاستا-ئاستا كۆنۈپ قالدى.

يەرسىرىمەك پ. ئەسلىي ئورنىدىن باشقا بىر ئورۇنغا يۆتكەلگەندە يېڭى ئورۇندا سەل گاڭگىراپ قالماق، يېتىرقىماق، يات ھېس قىلماق: ئۇنىڭ ئۈچتۇرپاندىن ئەكەلگەن ئېشىكى بۇ يەرگە كېلىپ يەرسىرەپ قالدىمۇ قانداق، تازا ماڭمايدىغان بولۇۋالدى. * يېڭى كېلىن

دەسلەپ سەل يەرسىرىگەندەك قىلدى، كېيىن ئاستا-ئاستا ئېچىلىپ قالدى.

يەرسىز سۈپ ① يېرى يوق، يېرى بولمىغان: يەرسىز ئادەم. ② ناتونۇش، ئەھۋالنى ياخشى بىلەلمەي قالغان: ئۇ بۇ قېتىم سەل يەرسىز كېلىپ قالدى.

يەرسىزلىك «يەرسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئون بىر يىل ئالدىدا بوۋاي بېشىغا، ئوي كەلدى، ئۆي ئىچى تولدى سۆھبەتكە. قانداقمۇ چىدىسۇن بىچارە دېھقان، يەرسىزلىك دەستىدىن چۈشكەن كۆلپەتكە ※ بۇ يەرگە دەسلەپ كەلگەندە سەل يەرسىزلىك قىلغانىدىم.

يەرقان ئى <تب> كېسەل كىشىنىڭ تېرىسى، شىللىق پەردىسى ۋە كۆزىنىڭ ئېقى سارغىيىدىغان بىر خىل كېسەل ئالامىتى. قان سۇيۇقلۇقىدىكى بىلىرۇبىننىڭ ئېشىپ كېتىشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. كۆپىنچە جىگەر ياللۇغىغا گىرىپتار بولغان بەزى كىشىلەردە بۇ خىل ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يەرلەشتۈرمەك «يەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يەرلەشتۈرۈشمەك «يەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يەرلەشتۈرۈلمەك «يەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياغاچ، چىلان، ئانجىگدىلەر يەرلەشتۈرۈلگەن، بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئادىلىنىڭ قان-تەر، جاپالىق ئەجرى سىڭگەن.

يەرلەشمەك پ. ئۆزلەشمەك، ماسلاشماق، ئۇلتۇراقلاشماق، تۇراقلاشماق: — بۇ قېتىم كۇچاغا بارغىنىڭىزدا بىز بىلەن بىللە تۇرۇڭ، ئەپلىشىپ قالسا يەرلىشىپ قېلىڭ، — دېدى موللازەيدىن.

يەرلەنمەك پ ① ئۆي-جاي، يەر-زېمىنغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: يەرسىز ئىدىم، يەرلەندىم، توقماق ئىدىم، پەملەندىم (ماقال). ② ئۆزلەشمەك، ماسلاشماق، كۆنمەك، سىڭىشمەك: تۆتىنچى يىلغا بارغاندا كۆچەتلەر ھاۋا، تۇپراققا ماسلىشىپ يەرلىنىۋالدۇ-دە، يىلتىزلىرى يەر قاتلاملىرىغا چوڭقۇرلاپ، يەر ئاستىدىكى نەملىكتىن پايدىلىنالايدۇ.

يەرلىك I سۈپ ① يەرگە ئىگە، يېرى بار. ② ئومۇمىي ئەھۋالى بىلەن تونۇش، ئوبدان بىلىدىغان، چۈشىنىدىغان؛ ئۆزلەشكەن، ماسلاشقان: مەن ئاقسۇغا خېلى يەرلىك. * قېرى ئېشەك بۇ ئوي-چوڭقۇر كونا يولغا بەكلا يەرلىك ئىدى. ③ شۇ يەردىكى، شۇ يەردە قوللىنىلىدىغان: يەرلىك خەلق. يەرلىك ئۇسسۇل. يەرلىك سۆز.

يەرلىك ئاپتونومىيە ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان رايونلارنىڭ ئۆزىگە قارايدىغان دۆلەت، ھۆكۈمەت باكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇننىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغانىدىن باشقا، ئۆز ئىشىدا مەلۇم ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشى.

يەرلىك ئاقساقال <تارىخ> يۈەن، مىڭ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى كىشلەرنى باشقۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ سەردارلىرىغا بېرىلگەن ھەمدە ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان مەمۇرىي ئەمەل ۋە بۇ ئەمەلنى تۇتقان كىشى.

يەرلىك باج <س ئىق> دۆلەت بەلگىلەپ بەرگەن ھەمدە مەلۇم دائىرىدە يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ئالىدىغان باج.

يەرلىك تۇس <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىدىكى مەلۇم بىر رايوننىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي ئۆرپ-ئادەتلىرى،

يەر تۈزۈلۈشى، كىلىماتى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى، تۇرمۇش قائىدىلىرى قاتارلىقلارنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش، شۇنىڭدەك شۇ رايوننىڭ يەرلىك تىل يەرقى (شېۋە پەرقى)، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن بىر خىل بەدىئىي خۇسۇسىيەت.

يەرلىك خاقان <تارىخ> بىر بۆلەك جايلارنى ئىگىلىۋالغان مىللىتارىست ياكى زومىگەر.

يەرلىك خام چوت <مال> ھەر دەرىجىلىك يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ خام چوتى.

يەرلىك سانائەت قۇرۇلمىسى <جۇغ> بىر رايوننىڭ يېنىك سانائىتى بىلەن ئېغىر سانائىتىنىڭ، خام ئەشيا سانائىتى بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ نىسبەتلىك مۇناسىۋىتى.

يەرلىك سىياسەت بىر دۆلەت ئىچىدىكى مەلۇم رايون ئۆز دائىرىسىدە تۈزگەن سىياسەت.

يەرلىك قوشۇن <ھەرب> مەلۇم رايوندا ھەرىكەت ئېلىپ بارىدىغان قوشۇن. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى خەلق ئەسكەرلىرىنى تەربىيىلەش، يېتەكلەش ۋە ئۇلارغا ھەمكارلىشىپ جەڭ قىلىش، دالا ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ ئۇرۇش قىلىش، يەرلىكنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرىنى قوغداشتىن ئىبارەت.

يەرلىك كېسەللىك <تىب> مەلۇم بىر رايوندا داۋاملىق يۈز بېرىپ تۇرىدىغان كېسەللىك.

يەرلىك مەھسۇلات <س ئىق> مەلۇم جايدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە مەھسۇلات.

يەرلىك مىللەتچىلىك <پەلس> مىللەتچىلىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى شۇ يەرگە ئەسلىدىن يەرلىك بولغان ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش ۋە شۇ يەرگە يەرلىك بولمىغان باشقا مىللەتنى چەتكە قېقىشلاردىن ئىبارەت.

يەرلىك ھاكىمىيەت <پەلس> بىرەر مىللەت، دۆلەت ياكى بىرقەدەر چوڭراق بولغان سىياسىي بىرلىك بويىچە ئايرىلغان ئالاھىدە رايونلارنىڭ ھاكىمىيىتى.

يەرلىك ھاۋا رايى <مېتېئور> جايلارنىڭ ئۆزىگە خاس ھاۋا رايى. بۇ جايلارنىڭ جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكى، يەر تۈزۈلۈشى ۋە يەر تۈزۈلۈشى ھالىتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

يەرلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ جايلاردا تەسىس قىلغان رەھبەرلىك ئورگانلىرى.

يەرلىك ئورۇن مەركەزگە نىسبەتەن تۆۋەن ئورۇن؛ ئاساسىي قاتلام: بىگتۈەن شۇ جايدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا داۋاملىق ياردەم بېرىشى، يەرلىك ئورۇنلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشى كېرەك.

يەرلىك ئۇسۇل شۇ يەردە، شۇ يەردىكى خەلق ئىچىدە ئومۇملاشقان، خەلق ئارىسىدا قوللىنىلغان چارە؛ تەدبىر: ئامىنە دەرھال يۈرەكنى كۆچەيتىش ئوكۇلى سالدى، ئاندىن يەرلىك ئۇسۇل بىلەن بالىنى تۇغدۇرۇشنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، بالىنى تۇغدۇردى.

يەرلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> بىر رايون ياكى بىر ئورۇنغا تارقالغان ئۆسۈملۈكلەر.

يەرلىك ۋاقىت <ئاستر> ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆزۈنلۈق گىرادۇسى ئوخشىمىغانلىقتىن، قۇياشنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلار مېرىدىئانىدىن ئۆتۈش ۋاقتىمۇ ئوخشىمايدۇ. قۇياشنىڭ مەلۇم ئورۇن مېرىدىئانى ئۈستىگە نەق كەلگەن ۋاقتىنى شۇ ئورۇننىڭ چۈش ۋاقتى سائەت 12 دەپ بەلگىلىنىدۇ. مانا شۇنداق بېكىتىلگەن ۋاقىت يەرلىك ۋاقىت دەپ ئاتىلىدۇ.

يەرلىك ئىقلىم <جۇغ> قىسمەن رايون ئامىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئىقلىم. مەسىلەن، ئورمان ئىقلىمى، ۋادا ئىقلىمى، شەھەر ئىقلىمى قاتارلىقلار.

يەرلىك II ئى. ئۆلگەن ئادەمنى كۆمۈش ئۈچۈن تەييارلانغان جاي؛ گۆر: يەرلىك كولىماق. يەرلىكىدە قويماق. * شۇنىسى ناھايىتى ئېنىقكى، ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ ئۆلگەن چاغدا، يېنىڭدا بىرەر تۇغقىنىڭ بولمىسا، بەلكى يورۇق دۇنيادىمۇ بىرەر تۇغقىنىڭ بولمىسا، يات كىشىلەر يەرلىكىڭگە بىرقانچە گۈرجەك تۇپا تاشلاپ كۆمۈپ قويىدۇ-دە، گۈرجەكنى تاشلاپ، دوپپىسىنى كىيىپ كېتىپ قالىدۇ.

يەرلىككە قويماق كۆممەك، دەپنە قىلماق: شېھىت بولغانلاردىن ئەمدى ئىككىسىنى يەرلىككە قويدۇق. قالغان ئوننىڭ جەستى قەيەردىدۇ؟ * نە قىلاي ئوغلۇم كۆز يېشىم بىلەن، يۇيۇپ يەرلىككە قويايمۇ سېنى. بېشىمغا توپا چېچىپ ۋارقىراپ، پەرياد نومۇسىدا بويايمۇ سېنى.

يەرلىك-سۇلۇق يەر ۋە سۇغا ئىگە، مەنقۇلاتى بار.

يەرلىكلە شتۇرمەك «يەرلىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يەرلىكلەشتۈرۈلمەك «يەرلىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: 1960-يىللاردىن باشلاپ، يېڭى ئالما سورتلىرى ئىلى رايونىغا يەرلىكلەشتۈرۈلدى.

يەرلىكلەشمەك پ. يەرلەشمەك، يەرلىككە ئايلانماق، ماكانلاشماق، ئولتۇراقلاشماق: ئۇلار شۇ بارغانچە چاڭگەندە ئولتۇراقلىشىپ، چاڭگەنگە يەرلىكلىشىپ قالغان.

يەرلىمەك پ. يەرلىككە قويماق، دەپنە قىلماق، كۆممەك: ئۇ ئۆلگۈرۈپ كەلمىگەچ، دادىسىنى يەرلەپ بولغاندىن كېيىن، ئايۇپنىڭ ئاپىسى ئەنسىرەپ ئوغلىنى ئىزلەپ چىققان.

يەرمەنكە ئى (ر<نېم) يىلنىڭ مەلۇم بىر ۋاقتىدا، بەلگىلىك جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مەخسۇس تىجارەت ئورنى؛ سودا بازىرى: سانائەت بۇيۇملىرى يەرمەنكىسى. يەرلىك مەھسۇلاتلار يەرمەنكىسى. * ئۇ بەش ئۆلكىنىڭ ھەممە سايلاملىرىغا باراتتى، چوڭ يەرمەنكىلەرگىمۇ باراتتى.

يەر-مۈلۈك يەر ۋە مۈلۈك، بارلىق مەنقۇلات: ئۇ مۇسادىرە قىلىنغاندىن كېيىن كىم ئارتۇق قىلىپ سېتىلغان ئاقسۆڭەكلەر ۋە دىنىي جەمئىيەتنىڭ يەر-مۈلكىدىن پايدىلىنىپ ھايانكەشلىك قىلدى.

يەرۇجاھان يەر ۋە جاھان، پۈتۈن ئالەم، كائىنات: يوق ئىكەن ئىش قىلغىلى بولمايدىغان، پەن بىلەن گۈللەيدىكەن يەرۇجاھان.

يەرۇكۆك يەر ۋە كۆك، ئاسمان ۋە زېمىن، پۈتۈن ئالەم، كائىنات: ئاھ، مەرھەمەتلىك تەڭرى! سېنىڭ ئىختىيارىڭدىكى يەرۇكۆك ئەجەبا قان رەڭگىدىن قىزىرىپ كەتكەن بولسا؟ ئاھ، قادىرخۇدا، نېمە كېرىكى بار ساڭا شۇنچە قاننىڭ؟ ھەتتا لەۋلىرىڭمۇ قانغا بويالغان!

يەسلى ئى (ر) كىچىك باللارنى باقىدىغان، تەربىيىلەيدىغان ئورۇن: ئاڭلىسام، بەزىلەر بۇ قىز خائىنىنىڭ قىزى، ئۇنى ئەلادىن تارتىۋېلىپ باللار يەسلىسىگە بېرىش كېرەك دېگۈدەك، — دېدى ئۇ.

يەسمەن ئى (ئە) <بوت> ① كەركىدانگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، پارقىرايدۇ، قويۇق خۇش پۇراقلىق ئىگە. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلىنى ئىسلاش ئارقىلىق چاي ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

يەشتۈرمەك « يەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىگىت ئۇلارغا يولۋاسنىڭ، بۆرىنىڭ باشلىرىنى ساناپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى يەشتۈرۈپ، ئىككىسىنىڭ يامپىشىغا « پادىچى» دېگەن تامغىسىنى بېسىپ، قويۇپ بېرىپتۇ.

يەشتۈرۈشمەك « يەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يەشتۈرۈلمەك « يەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يەشكۈچ ئى. ئارغامچا ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ تۈگۈچلىرىنى يېشىدىغان نەرسە.

يەشمە I ① سۈپ. پۈتۈن تەپسىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئەتراپلىق بايان قىلىنغان، يېشىپ چۈشەندۈرۈلگەن: يەشمە خۇلاسە. ② ئى. يېشىپ چۈشەندۈرۈلگەن قىسمى، ئىزاھ، چۈشەندۈرمە ياكى يېشىپ كۆرسىتىلىش: قۇرئاننىڭ يەشمىسى.

يەشمە خۇلاسە <لوگ> مەلۇم بولغان بىر ياكى بىرقانچە ھۆكۈمدىن يەنە بىر يېڭى ھۆكۈمنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان تەپەككۇر شەكلى.

يەشمە II ئى <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى SiO_2 بولۇپ، كىرىمنىيلىق ماددىلارنىڭ چۆكۈشى ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. رەڭگى كۆك، بىنەپشە قىزىل، ياپېيېشىل ھەمدە رەڭگارەڭ بولىدۇ. ئادەتتە قاشتېشى ئويمىچىلىقىدا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

يەشمەك پ ① تېڭىقنى، چىگىلگەن چىگىشنى، بوغۇلغان يەرنى بوشاتماق، تۈگۈچنى چۇۋۇماق، باغلاقنى بوشاتماق: قولنى يەشمەك. ئارغامچىنى يەشمەك. * ئۇ نانىنى يەپ بولغاندىن كېيىن، نىزامىدىنىنىڭ قولىنى يەشمەكچى ئىدى. * ئاتىنى ئېلىپ شۇ چاغدا، يەشتى تاغار-بوغچىنى. ئۆمۈربويى ئىشلەشكە، ساتتى مەمەت توختىنى. ② سالماق، سېلىپ تاشلىماق (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): كىيىمنى يەشمەك. ③ بىرەر ئىشنى، مەسىلىنى، ۋەقەنى چۈشەندۈرمەك، بىلدۈرمەك، ئىسپاتلىماق، ئۇقتۇرماق: ئۇ ماڭا يەنە ناۋايى، شىرازى شېئىرلىرىنى ئوقۇپ يېشىپ بېرەتتى. * « بۇ بىر يېڭى تېپىشماق، بۇ تېپىشماقنى راھەتكە يېزىپ ئەۋەتىمەن، ئۇ چوقۇم توغرا يېشەلەيدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆيىگە كېتىۋېتىپ. ④ بىرەر ئىش، مەسىلە ياكى ۋەقەنى ھەل قىلماق، ئېنىقلىماق، ئايدىڭلاشتۇرماق، ئاشكارىلىماق، ئاچماق: — « سۆز تېپىلغاندا يار يوق، يار تېپىلغاندا سۆز يوق» دەپتىكەن قەدىمكىلەر، بەزى گۇمانلىرىمىزنى ئەتىگىچە يېشەيلى،-دېدى شائىر، زولپىيەنىڭ ھاياجىنىنى بېسىش ئۈچۈن. * — تەقسىر، مالال كۆرمەي، سىلى مېنىڭ ئورنۇمغا كېلىپ تۇرسىلا. مەن سىلىنىڭ ئورۇنلىرىغا ئۆتۈپ، بۇ قىيىن مەسىلىنى يېشەي، — دەپ تەلەپ قىلىپتۇ موللام.

يەشىك ئى (د) نەرسە سېلىش، ساقلاش

ئۈچۈن ياغاچ ياكى قاتۇرما قەغەزدىن
ياسالغان تۆت بۇرجەك بۇيۇم، ساندۇق:
تۆت يەشىك ئالما. ئىككى يەشىك ئامۇت.
* جامالدىن ئۈچرىغان نىمىلەرنى ئۇگتەي-توگتەي
قىلىپ ئاختۇرۇشقا كىرىشتى ۋە ئاخىرى كارىۋات
ئاستىدىن ئىغىز بىر يەشىكنى تارتىپ چىقاردى.

يەك سۈپ (پ) يالغۇز، تەنها، يېگانە،
بىر: يەك نەپەس.

يەك ئاياغ بىر تۇيىقىنىڭ ئۇستىدە
ئىقى بار ئات.

يەكەن ئى <جۇغ> ئىلىمىزنىڭ شىنجاڭ
ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قەشقەر ۋىلايىتىگە
قاراشلىق بىر ناھىيە.

يەكەن خانلىقى <تارىخ> مىلادىيە
1514-يىلى 8-ئايدا تۇغلۇق تۆمۈرخان
ئەۋلادلىرىدىن بولغان سۇلتان سەئىدخان
«موغۇلىستان» خانلىقىنىڭ پارچىلانغان
بىرقانچە رايونلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ،
يەكەننى مەركەز قىلىپ قۇرغان ئۇيغۇر
خانلىقى. بۇ خانلىق جەمئىي 170 يىل
ھۆكۈم سۈرۈپ، مىلادىيە 1679-يىلى
ئاپپاق خوجا ۋە جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرى
تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان.

يەكپاي سۈپ (پ) جۈپى يوق، جۈپى
ئەمەس، باشقا-باشقا پاي؛ سىڭار
پاي، بىر پاي: يەكپاي ئاياغ. يەكپاي
كەش. * تاڭ ئىتىش ئالدىدا، كىچىككىنە
ياتاقنىڭ ئارقا تېمىدىكى يەكپاي دېرىزىنىڭ
جىددىي تەشۋىشلىك چېكىلىشى سەگەك
مۇبارەكنى چۆچۈتۈپ ئويغىتىۋەتتى.

يەكتا سۈپ (پ) يېزت. تەڭدىشى يوق،
مىسلى كۆرۈلمىگەن، يەككە، يېگانە:
مىرغىزارلىق باغ ئارامدا، بىر گۈلى رەنا
ئىدىڭ. بۇ جاھاننىڭ سەھنىسىدە، گۆھىرى
يەكتا ئىدىڭ. * ھۆر ۋەتەننىڭ ئىشقىدا
يالقۇنلىنار قەلبىڭ سىنىڭ، سەن مۇھەببەت
دېڭىزىنىڭ گۆھىرى، يەكتاسى سەن.

يەكتەك ئى (پ) پەرىجىگە ئوخشاش
ئالدى ئوچۇق، ياقىسىز تىكىلىدىغان
ئەستەرسىز يالاڭ سىرتقى كىيىم:
شايى يەكتەك. يەكتەك كىيمەك. * قوللىرىنى
ئاستا كۆتۈرگىلى تۇرغان «ئىمام» تۇيۇقسىزلا
باتۇرخاننىڭ قورسىقىغا ئۇرۇپ يىقىتتى ۋە
يەكتىكىنى يېشىپ تاشلاپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

يەكتىز سۈپ (يەك+تىز) بىر پۇتىنى ئاستىغا
باستۇرۇپ ئولتۇرۇش ھالىتى، سىڭارتىز:
يەكتىز بولماق. يەكتىز ئولتۇرماق. * ئەشرەپ
بوۋاي بىر پۇتىنى ئاستىغا باستۇرۇپ يەكتىز
بولۇپ ئولتۇردى.

يەكتىز بولماق → يەكتىزلەنمەك:
قېرى بوۋاي-مومايلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىپ،
سۇتۇۋقا ۋە سۇتۇقنىڭ چېرىكلىرىگە يەكتىز
بولۇپ تەشەككۇر بىلدۇرۇشتى.

يەكتىزلەنمەك بىر پۇتىنى قوڭىنىڭ
ئاستىغا باستۇرۇپ ئولتۇرماق، سىڭار
تىزى بىلەن ئولتۇرماق.

يەكچەشمە سۈپ (پ) ① بىر كۆزلۈك،
بىر كۆزى كۆرمەيدىغان: يەكچەشمىنىڭ
شەھرىگە بارساڭ بىر كۆزۈڭنى قىسۋال
(ماقال). ② ئەپسانىلەردىكى ئىككى
قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆزى بار
كىشىلەر؛ بىر كۆزلۈك ئادەم: بۇ شەھەرگە
ئىككى يىل ئىلگىرى يەتتە دانە يەكچەشمە
كېلىپ شەھەرنى خانىۋەيران قىلىپ، ئادەملەرنى
قىرىپ — ئۆلتۈرۈپ، شەھەرنىڭ ئىشىكىنى
تاقاپ تۇرمۇش كەچۈرگەن بولۇپ، شۇ كۈنى
مەجلىس ئېچىۋاتقانىكەن.

يەكدىل سۈپ (پ) پىكرى، مەقسەت-مۇددىئاسى
بىر، بىر نىيەت: شۇ كۈن ئاڭلاپ خەۋەرنى
لەيلىمۇ تەك، پەسەنت قىلماي چولاققا سىلكىنىپ

يەك، نىسايىم ھەممە پاتەم بىرلە يەكدىل،
ئورۇن ئالدى قاتار سەپ ئىچرە ئەپچىل.

يەكدىللىك «يەكدىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇ سۆزنى پىچىرلاپ قايتتى كۆتكۈچى، مەن بىلدىم تاماقنىڭ، ئىشنىڭ تېگىنى. مەن بىلدىم، دەرد تارتقان بارچە كىشىنىڭ نىجاتلىق يولىدا يەكدىللىكنى.

يەكسان سۈپ (پ) تۈز، تەك، باراۋەر، بىر خىل: يەكسان بولماق. يەكسان قىلماق. يەكسان ئەيلىمەك. * سەن كەبى غالىب ئېلىمگە كۆز ئالايتسا ياۋ ئەگەر، ئوقلىرىم بىرلە تامامى يەر بىلەن يەكسان ئېرۇر.

يەكسان ئەيلىمەك ← يەر بىلەن يەكسان قىلماق: ئاشىق بولساڭ يارىڭ ئۈچۈن جانىنى قۇربان ئەيلىگىن، گەر يولۇقسا جاپا تىغى ئۇنى يەكسان ئەيلىگىن. يار ۋەسلىگە ۋاسىل بولماق – ئاشىق ئۈچۈن سائادەت، شۇ سائادەت باغلىرىدا ئۆزۈڭنى مېھمان ئەيلىگىن!

يەكسان بولماق ← يەر بىلەن يەكسان بولماق: ئارمان تولا ئىنسانىدا، يوللىرىمىز گۇل بولسا، دوستلار كۈلۈپ، دۈشمەنلەر يەكسان بولسا، گۇم بولسا.

يەكسان قىلماق ← يەر بىلەن يەكسان قىلماق: چىن ئىنسان ئۆتسە گەر خەلقىم ھەر زامان، زور مۇشكۇل خەتەرلەر بولىدۇ ئاسان. خوجا بوپ ئۆزئارا تۆپراققا ھامان، ھەسەتخور رەقىبنى قىلار گۇم – يەكسان.

يەكشا ئى (سانس) <دىن> بۇددا دىنىدىكى ئالۋاستى.

يەكشەنبە ئى (پ) <ئاستر> ھەپتىنىڭ شەنبەدىن كېيىن، دۈشەنبەدىن ئىلگىرىكى دەم ئېلىش كۈنى: ئەركىن ئويلا-ئويلا ئاخىرى شەھەرگە كىرىپ كۆزەينەك سېتىۋالماقچى بولدى-دە، يەكشەنبە كۈنى سەھەردە يولغا چىقتى.

يەكشەنبە بازار ① ھەر ھەپتىنىڭ ئاخىرى، يەنى يەكشەنبە بولىدىغان بازار. ② يەكشەنبە كۈنى بازار بولىدىغان شۇ جاينىڭ نامى.

يەكشەنبىلىك ئى ① سۈپ. يەكشەنبە كۈنى ئېلىپ بېرىلىدىغان: ئۇلار ئۆزئۆزىن پاراكەندىشىپ بولغاندىن كېيىن يەكشەنبىلىك دەم ئېلىشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن لۇتپۇللا ئۆز دوستلىرىنى باغ سەيلىسىگە باشلاپ ماڭدى. ② يەكشەنبە مۇناسىۋىتى بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلەرگە بېرىدىغان خىراجەت پۇل: – نېمە يەكشەنبىلىكىڭ؟ ئۆلۈشكۈنكى ئون يۈەن قېنى؟ – دېدى ئانىسى ئوغلىغا چەكچىيىپ.

يەككە (پ) ① سۈپ. تەنھا، يالغۇز، يېگانە: يەككە ماتېرىيال. يەككە ئوبيېكت. * مۇسا راستىنلا ئۆزىنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلدى. ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ يەنە مۇسا بىلەن يەككە پاراڭلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. ② باشقىلارغا قوشۇلماي، بىرلەشمەي ئىشلەيدىغان، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ياشايدىغان: يەككە تىجارەتچى. يەككە ئىگىلىك. * مەن بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇنمۇ پىلە باققان، ئۇ چاغدا بىز يەككە ئىدۇق.

يەككە ئەمگەكچى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا مۇستەقىل ئىگىدارچىلىق قىلىپ، ئۆز ئالدىغا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچىلەر.

يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۇكچىلىكى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەككە ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدىغان بىر خىل خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك

شەكلى.

يەككە باھا <س ئىق> تاۋارنىڭ بىرلىك باھاسى.

يەككە پونكىت ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> ھاۋا رايى پونكىتى ياكى ئىستانسىسىنىڭ ئۆز شارائىتىغا ئاساسەن، ئۆز جايىنىڭ ھاۋا رايىدىن بەرگەن مەلۇماتى.

يەككە تەن <بىئول> يەككە ھالەتتىكى جانلىق.

يەككە تەنەررخ تۈرى <س ئىق> بىر خىل ئىقتىسادىي خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالغان تەنەررخ تۈرى. مەسىلەن، خام ئەشيا ۋە ئاساسلىق ماتېرىيال، ياردەمچى ماتېرىيال، ئىشلىتىلىدىغان يېقىلغۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنىڭ ئىش ھەققى ۋە قوشۇمچە خىراجىتى قاتارلىقلار.

يەككە تەنىنىڭ يېتىلىشى <بىئول> جانلىقلار يەككە تېنىنىڭ بىر قاتار رەتلىك، تەدرىجىي ئۆزگىرىش جەريانى. بۇ خىل ئۆزگىرىش ئارقىلىق جانلىقلار ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە ئۆزگىرىدۇ. ئادەتتە ئۇرۇقلانغان تۇخۇمنىڭ تەرەققىي قىلىپ يېتىلگەن تەنگە ئايلىنىشىدىكى بىر قاتار ئۆزگىرىشلەرنى بۇنىڭغا مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

يەككە تىجارەتچى <سودا> خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شەكلىدىكى ئۆز ئالدىغا تىجارەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودا-سانائەتچىلەر.

يەككە دەسمايە ئىگىلىكى <س ئىق> چەت ئەل دەسمايە سالغۇچىلىرىنىڭ بىۋاسىتە كارخانا ئېچىپ ئۆز ئالدىغا باشقۇرغان ئىگىلىكى.

يەككە دېھقان <دېھ> يەككە تېرىقچىلىق قىلىدىغان دېھقان.

يەككە رەڭلىك يورۇقلۇق <فىز> يەنە بۆلۈشكە بولمايدىغان رەڭدىكى يورۇقلۇق، يەنى چاستوتىسى ياكى دولقۇن ئۇزۇنلۇقى بىرلا خىل بولغان يورۇقلۇق.

يەككە سۆز <تىل> بىرلا سۆز يىلتىزىدىن ياسالغان سۆزلەر. مەسىلەن، بىر، دىل، يۈرەك، سەلتەنەت قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

يەككە شەكىل <گېئول> كرىستاللاردىكى سىممېترىيىلىك ئامىللار بىلەن ئۆز ئارا باغلىنىدىغان بىر يۈرۈش كرىستال يۈزلەرنىڭ بىرىكىش شەكلى. كرىستاللاردا مەيدانغا كېلىش مۇمكىنچىلىكى بولغان، گېئومېترىيىلىك تاشقى ھالىتى ئوخشاش بولمىغان يەككە شەكىللەر 47 خىل بولىدۇ.

يەككە فازا <فىز> بىر ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر يۈرگۈزگۈچى كۈچكە ئىگە بولغان فازا.

يەككە قول سانائەت <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ۋە يەككە ئەمگەكنى ئاساس قىلىدىغان، ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان قول سانائەت.

يەككە قۇرۇلۇش <س ئىق> قۇرۇلۇش تۈرى ئىچىدىكى مۇكەممەل سىستېمىغا ئىگە، پۈتكەندىن كېيىن لايىھىدە بەلگىلەنگەن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ياكى ئۈنۈمىنى مۇستەقىل جارى قىلدۇرالايدىغان قۇرۇلۇش.

يەككە كرىستال <فىز> جىسىم مولېكۇلىلىرىنىڭ بىردەك قائىدە بويىچە تىزىلىشىدىن شەكىللەنگەن بىر دانە

چوڭ كرىستال. ئاش تۇزى، خرۇستال قاتارلىقلارنىڭ يالغۇز بىر تال كرىستالى يەككە كرىستال بولىدۇ.

يەككە كرىستاللىق كرېمنىي <فىز> كرېمنىي ئېلېمېنتىدىن تۈزۈلگەن يەككە كرىستال. ئۇ يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ئېلېكترون تېخنىكىسىدا ئىشلىتىلىشى ئەڭ كۆپ بولغان بىر خىل يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

يەككە لەپەر <ئۇس> بىرلا كىشى ئوينايدىغان لەپەر.

يەككە مۈلۈكچىلىك <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەككە ئەمگەكچىلەرگە تەئەللۇق بولغان مۈلۈكچىلىك شەكلى.

يەككە مىنېراللىق جىنس <گېئول> بىر خىل مىنېرالدىن تەشكىللەنگەن تاغ جىنسى. مەسىلەن، زەيتۇن جىنس، ھاك تاش قاتارلىقلار.

يەككە ئويناش <تەن> مەلۇم توپ تۈرلىرىدىكى بىر خىل مۇسابىقە ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، ئىككى ئادەم قارىمۇقارشى ھالەتتە مۇسابىقىگە چۈشىدۇ. مەسىلەن، تېنىس توپ، پەي توپ ۋە چويلا توپ قاتارلىق تۈرلەردە يەككە ئويناشقا بولىدۇ.

يەككە ئۆرنەك <گ سەن> نەقىش تۈزۈلمىسىدىكى ئاساسىي بىرلىك، يەنى تۆت ئەتراپى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان، مۇستەقىل پۈتۈن ئۆرنەك.

يەككە ئىشلەپچىقىرىش <س ئىق> يەككە ئەمگەكچىلەر ئۆز ئالدىغا شۇغۇللىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىش.

يەككە ئىگىلىك <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان يەككە مۈلۈكچىلىكنى ۋە يەككە ئەمگەكنى ئاساس قىلغان ئىگىلىك.

يەككە ياقلىق كرىستال سىستېمىسى <گېئول> يەتتە كرىستال سىستېمىسىنىڭ بىرى، تۆۋەن دەرىجىلىك كرىستال گۇرۇپپىسىغا ياتىدۇ. سىممېترىيە تۈرىدە پەقەت بىر سىممېترىيە يۈزى (P) ۋە ئىككى دەرىجىلىك سىممېترىيە ئوقى (L^2) بولۇپ، ئۇلارنىڭ سانى بىردىن كۆپ بولمايدۇ. كرىستالنىڭ گېئومېترىلىك تۇراقلىق سان ئالاھىدىلىكى $a \neq b \neq c$، $\alpha=\gamma=90°$، $\beta=90°$ بولىدۇ.

يەككە يۈنمۇ <تىل> خەنزۇ تىلىدا u, i, e, o ,a قاتارلىق سوزۇق تاۋۇشلار ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بوغۇم بولۇپ كېلەلەيدۇ. شۇڭا، يەككە يۈنمۇ دەپ ئاتىلىدۇ.

يەككە-يېگانە باشقىلارغا قوشۇلماي، بىرلەشمەي، تەنھا، يالغۇز، يەككە ۋە يېگانە: ھاۋاز «پوم» كۆز يېتىم يەردە يەككە-يېگانە چوقچىيىپ تۇرغان ئۆز ئۆيى — قاپاق تېرەكلىك ھويلىنى كۆرگەندە، كۆڭلى بىرقىسملا بولۇپ قالدى.

يەككىلەر ئى <دىن> ← **يەكشا.**

يەككىلەنمەك «يەككىلىمەك» پېئلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يەككىلىك «يەككە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىلەمسەن، توختاخۇن، پۈتكۈل ئۆيى ئىچى، باي بولۇش كويىغا چۈشكەن ئائىلە. ئالدىراپ شامالنى ئەتمەستىن پەرق، يەككىلىك يولىغا كۆچكەن ئائىلە.

يەكلەشمەك «يەكلىمەك» پېئلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يەكلەنمەك «يەكلىمەك» پېئلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەن خاندانلىقىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا ياۋچىلار ھونلار تەرىپىدىن يەكلىنىپ غەربكە ھەيدەلگەن.

يەكلىمەك پ. يات كۆرمەك، چەتكە

قاقماق، كەمسىتمەك: ئېرى يەكلىگەننى ئېلى يەكلەر (ماقال). * بەزى قولۇم-قوشنىلار ئۇنى يەكلەپ ئارىغا ئالمايدىغان، كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇپ قالدى.

يەكلىمچىلىك ئى. يەكلەش خاھىشى، يەكلەش ئىستىلى، يەكلەش ئىشى: بۇ تەيپىك تېڭىز ھەرىكىتى ۋە يىغىتۇەن ھەرىكىتى قاتارلىق تومتاق يەكلىمچىلىك كۆرەشلىرىدە ئىپادىلەندى.

يەكمۇيەك ئايرىم-ئايرىم، بىرمۇبىر: يەكمۇيەك ئېلىشماق. * ئۇ مەنسۇرنى كۆردى، ئىككىسى ھېلىقى ئۆي توغرىسىدا قاتتىق دېيىشىپ قالغاندىن بېرى بۇنداق يەكمۇيەك ئۇچرىشمىغانىدى. * بەھرام ئوسمان بىلەن يەكمۇيەك تۇتۇشۇپ قالدۇ.

يەكۈن ئى (ئە) بىرەر مەسىلە، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە يۈرگۈزۈلگەن پىكىر، مۇلاھىزىنىڭ مەنتىقىي نەتىجىسى؛ خۇلاسە، نەتىجە: يەكۈن چىقارماق. * بارات ئاكا زېرەك ۋە قىزىقچى ئادەم ئىدى. ئۇ بۇ ئەھۋالدىن قانداقتۇر بىر غەلىتىلىك ھېس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچبىر يەكۈن چىقىرالمىدى. * ساپ دىل دوستۇڭ ئېيتار يىغلىتىپ، رەقىبلىرىڭ كۈلدۈرۈپ ھامان. ئەمەلىيەتنىڭ يەكۈنى بۇ سۆز، ساقلاش كېرەك ئەستە ھەرقاچان.

يەكۈن چىقارماق بىرەر مەسىلە، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە خۇلاسە چىقارماق، يەكۈنلىمەك: شۇندىن كېيىن تۇرغان ئاكا رابىيەنى دوختۇرخانىلارغا ئېلىپ بېرىپ كۆرسەتتى، دوختۇرلار ئاساسەن بىر خىل يەكۈن چىقىرىشتى.

يەكۈنلەتمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يەكۈنلەشمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يەكۈنلەنمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇنداق تالاش-تارتىش بەزىدە يېرىم كېچىگىچە سوزۇلۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن تۇرسۇنئاخۇن تەرىپىدىن يەكۈنلىنەتتى.

يەكۈنلىمەك پ. بىرەر مەسىلە، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە خۇلاسە، نەتىجە، يەكۈن چىقارماق: بۇ سۆز ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ ئاچچىق ساۋاقلىرىنى چوڭقۇر يەكۈنلەپ، كۆڭلىنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى.

يەڭ ئى. كىيىمنىڭ قولغا سايپىدىغان قىسمى: يەڭ قوندۇرماق. يەڭ تۈرمەك. * ئۇ ئىككى قولىنى نەگە قويۇشنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، بىردە ئارقىسىغا، بىردە يانچۇقىغا ۋە تۈرۈپلا يېڭىگە تىقاتتى.

يەڭ بەلگىسى بىرەر ئىش، ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقانلىقنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بىلەككە تاقىۋالىدىغان نىشان؛ ئالامەت: مىلتىق ئاۋازلىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇرغان ئەنسىز كۈنلەرنىڭ بىرىدە، قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان بىر توپ قوراللىق كىشىلەر ئاشلىق ئىدارىسىگە بېسىپ كىرىشتى.

يەڭ تۈرمەك → **يەڭ شىمايلىماق**: كۈزۈك بىلەن ئىشنى كۆر، ئىشلەش ئۈچۈن يەڭنى تۈر، ماڭساڭ توغرا يولدا يۈر، بەش نەرسىدە تېتىك بول.

يەڭدە پىچاق ساقلىماق يامان ئىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ئۆچ ئېلىش غەرىزىدە بولماق، كىشىگە خۇپپىيانە زىيانكەشلىك قىلىشقا ئۇرۇنماق: شۇڭا يەڭدە پىچاق ساقلاپ مۆكۈنگەن تۆت رەزىل مەلئۇن، جۈرئەتلىك ھۇجۇم قىلغان توقۇپ تۆھمەت، ياساپ ئوپقۇن.

يەڭ سودىسى ① سودىدا ئىككى كىشى قولىنى بىرسىنىڭ يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىپ بارماق ئىماسى بىلەن تالىشىش

ئۇسۇلى. ② كۆچمە. يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي ئىش — ھەرىكەت، مەخپىي مەسلىھەت: — يەڭ سودىسى! — دېدى ئۇ قولىدىكى تامغىلىق خەتنى مىجىقلاپ ۋە ئالدىراپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

يەڭ سودىسى قىلماق ① قوللىرىنى بىرىنىڭ يېڭى ئىچىگە تىقىپ باھادا سودىلاشماق. ② كۆچمە. يوشۇرۇن سودىلاشماق، خۇپىيانە ئىش قىلماق، يوشۇرۇن پۈتۈشمەك: ئۇ مەھسۇلات كۆتۈرە بېرىلگەندىن كېيىن، ئاز ساندىكى كىشلەرنىڭ ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز كۆمچىگە چوغ تارتىپ، يەر ۋە ئوغۇت تەقسىماتىدا يەڭ سودىسى قىلىۋاتقانلىقىغا چىداپ تۇرالمايتتى.

يەڭ شمايلىماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى قىلىشقا قەتئىي ئىرادە باغلىماق: قىلىپ غەيرەت، شمايلاپ يەڭ، قاقاس چۆلدە قىزىنساڭ جەڭ، تىرەپ مۇرەمنى مۇرەڭگە، گۈلستان باغ ياساي بىللە.

يەڭ قوندۇرۇش تىكىلگەن كىيىمنىڭ يېڭىنى ئۇرنىتىش.

يەڭ ئىچىدە يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي: قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە (ماقال). * ئابدۇللا ياغاچىنى بىر ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە چۈشۈرۈپ، يەڭ ئىچىدە ساتقۇچە بىر-ئىككى كۈن ئۆتتى.

يەڭ ئىچىدە كېلىشمەك يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي پۈتۈشمەك، بىرلىككە كەلمەك: چوڭ ئەترەت باشلىقى ھەم سېكرىتارىنىڭ ئۆزىگە تەقسىم قىلىنغان يەر سانىنى يوشۇرۇپ يەڭ ئىچىدە كېلىشىۋېلىشى ئۇلارنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

يەڭ ئىچىدە سودىلاشماق يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي ئىش قىلماق: ئۇلار شەھەرگە كىرىپ يەڭ ئىچىدە سودىلاشتى.

يەڭدىمەك پ ① بىر تەرەپكە ئاغماق، ساڭگىلىماق؛ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتماق: — مەن بۇ يامبۇلارنى باش ئەگىم سايلىرىدىن تېرىۋالغان. ئەگەر شۇ چاغدا خورجۇنىنىڭ بىر بېشى ئېغىر، بىر بېشى يېنىك بولۇپ يەڭدەپ كەتمىگەن بولسا، بۇ يامبۇلارنى تېرىۋالمىغان بولاتتىم، — دېدى موللا زەيدىن. ② يەڭنىڭ ئۇچى بىلەن قوشۇپ تۇتماق، يەڭنىڭ ئۇچى بىلەن قوشۇپ ئالماق: يەڭ بىلەن يەڭدەپ چىنە، تۇتقىلى بولماسمىدى، بۇ كۆڭۈل كەتسە ئۆلۈپ، ياساتقىلى بولماسمىدى.

يەڭگە ئى ① ئۇكا ۋە سىڭىلغا نىسبەتەن ئاكىنىڭ ئايالى: چوڭ يەڭگە. كىچىك يەڭگە. * قادىر ئىككى ئاغىنىسى بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە ئۆيدە ئانار بىلەن ئۈچ يەڭگە بىللە ئولتۇراتتى. ② توي ئاخشىمى كېلىن بىلەن يىگىتنى ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ قوشۇپ قويىدىغان ئايال: يەڭگە بولماق. توي يەڭگىسى. * بىتاقەت بولۇۋاتقان ئىشان داموللا بىلەن بەھدى رەئىس ئىككىسى ھويلىغا كىرىپ مېھمانخانىغا بىسمىللا ئېيتىپ ئوڭ پۇتى بىلەن قەدەم بېسىپ كىرگەندە يەڭگە خوتۇنلار ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆينى بىكار قىلىپ بېرىشتى.

يەڭگۈشلە تمەك « يەڭگۈشلىمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زەرگەر ئەلى ئىبنى بەككارنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزغاندىن كېيىن، يەنە بىرنەچچە قەدەم ماڭغۇزۇپتۇ. كېيىن ئۇنىڭ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىتىپتۇ.

يەڭگۈشلە شمەك « يەڭگۈشلىمەك » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سارايدىن بىر ئۆينى كۆتۈرىگە ئېلىپ، كەچلىك تاماق يېيىشكەندىن كېيىن، ئادانى يۈك-تاقلارغا قاراشقا قالدۇرۇپ قويۇپ ھەممەيلەن موڭغۇلچە كىيىم يەڭگۈشلەشتى.

يەڭگۈشلە نمەك « يەڭگۈشلىمەك »

پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتا بېكتىكى بايىقى چۈشەنمەسلىكنىڭ بىر گۇمانغا يەڭگۈشلەندى.

يەڭگۈشلىمەك پ ① ئالماشتۇرماق، تېگىشمەك، يۆتكىمەك: ئۇ قايتىپ ياتىقىغا باردى-دە، كىيىم-كېچەكنى يەڭگۈشلىدى. * بۈگۈن ئۇ «بۇرۇت» نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ۋالىك يەڭگۈشلەۋاتاتتى. ② ئۆزگەرتمەك، يېڭىلىماق، ئالماشتۇرماق: ئاشپەز ئاغرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن كەچتە ئۇلارنىڭ تامىقىنى يەڭگۈشلەش مۇمكىن بولماي، ئۇلارغا يەنىلا چۈشتە ئەكىرگەن تاماقلاردىن ئەكىرىشكە مەجبۇر بولۇپتۇ. * تېرىڭنى تۆك، راسا ئىشلە، قالاق سايمانىنى يەڭگۈشلە، ئۆزۈڭ ئەمگەك قىلىپ چىشلە، ۋەتەنىنىڭ باغى گۈللەنسۇن. * مەن بىر كېچىدە ئالتە-يەتتە قېتىم قېينانامنىڭ ئاستىنى يەڭگۈشلەش، بەدىنىنى ئۇرۇش، ئۇۋۇلاش، ئۇسسۇزلۇق ئىچۈرۈش، دورا ئىچۈرۈش بىلەن بولدۇم.

يەڭگىتمەك «يەڭگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەمشەرىخان ئاچا ئىككى يىل ئىچىدە رايون بويىچە يۈز دىن ئارتۇق ئايالنىڭ تۇغۇتىنى قوبۇل قىلىپ، سالامەت يەڭگىتتى.

يەڭگىل سۈپ ① يېنىك: رەھمەتجان يەڭگىل تىن ئالدى. ② كۆچمە. مىجەزى ئىنتىك، قىزىققان؛ ئالدىراڭغۇ.

يەڭگىل دىزېلىن <خىم> سېلىشتۇرما ئېغىرلىقلىرى يېنىكرەك بولغان بىر تۈردىكى دىزېلىنلار. ئادەتتە تەبىئىي نېفت، سۈنئىي نېفت، سلانېس مېيى قاتارلىقلارنى مەيدىلەپ ھەيدەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. بەزىدە كرېكىڭ مەھسۇلاتىدىن قىسمەن ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. سۈپەت جەھەتتە ئېغىر دىزېلىنغا قارىغاندا قاتتىقراق تەلەپ قويۇلىدۇ. ئادەتتە يۇقىرى سۈرئەتلىك دىزېلىن ماشىنىلىرىنىڭ يېقىلغۇسى قىلىنىدۇ.

يەڭگىل گىمناستىكا <تەن> ئەۋرىشىم، يېنىك ۋە چاققان ئوينىلىدىغان ھەر خىل ئەسۋابسىز گىمناستىكا.

يەڭگىل مېتاللار <خىم> سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5 تىن كىچىك بولغان مېتاللار. ئۇ رەڭلىك يەڭگىل مېتاللار ۋە نادىر يەڭگىل مېتاللارغا بۆلۈنىدۇ. ئالدىنقىسى ناترىي، كالتسىي، ماگنىي ئاليۇمىن قاتارلىقلارنى؛ كېيىنكىسى لىتىي، بېرىللىي، رۇبىدىي، سېزىي قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. يەڭگىل مېتاللار سانائەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە كەڭ قوللىنىلىدۇ.

يەڭگىلتەك سۈپ. بىرەر ئىشتا مەيدانى قەتئىي ئەمەس، تۇتامى يوق، ئالدىراڭغۇ: مەن شۇ تاپتا بىر ھېكايىدىكى تۇترۇقسىز، يەڭگىلتەك ۋە بەكلا سۇنئىي يارىتىلغان بىر ناچار پېرسوناژنى كۆرۈۋاتاتتىم.

يەڭگىلتەكلىك «يەڭگىلتەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سەن خاتۇنلارنىڭ يەڭگىلتەكلىكنى قىلما، مېنىڭ سوئاللىرىمغا ياخشى جاۋاب بەرسەڭ، ياخشى كۈن كۆرسەن، بەلكى يۇرتۇڭغىمۇ قايتىشىڭ مۇمكىن.

يەڭگىلتەكلىك قىلماق قىزىققانلىق قىلماق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق: — رۇقىيە، سىز ھېچبىر سەۋەبسىزلا ئاچچىقلىنىپ، ئورۇنسىز گۇمان قىلىپ يۈرىسىز، — دېدى ئۆتكۈر ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ، — مۇھەببەتكە نىسبەتەن بۇنداق يەڭگىلتەكلىك قىلمىسىڭىز بولاتتى.

يەڭگىللەتمەك «يەڭگىللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر مېھرىبان ئايال ئۆز قەدىردانىنىڭ ئازابىنى يەڭگىللەتكەندە،

ئۇنى يېڭى ھاياتقا ئىگە قىلغاندا، قانداقمۇ شادلانماي تۇرالىسۇن؟ كۆزىگە قانداقمۇ ئۇيقۇ كەلسۇن؟

يەڭگىللە شتۈرمەك «يەڭگىللە شمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىرپانىنىڭ «شەيدۇللا» دىن ئەۋەتكەن خالسانە ياردىمىمۇ ئۇلارنىڭ يوقسۇزلۇق يۈكىنى خېلى دەرىجىدە يەڭگىللە شتۈرگەنىدى.

يەڭگىللە شتۈرۈلمەك «يەڭگىللە شتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يەڭگىللە شمەك پ. ① «يەڭگىللىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — قانداق ئاغىنىلەر، خېلى يەڭگىللىشىپ قالغانسىلەر، ھە، — دېدى ئۇ. ② يەڭگىل بولۇپ قالماق، يەڭگىل ھالەتكە كەلمەك: دېھقان ئۆز دەردىنى تۆكۈپ بولۇپ، بىرئاز يەڭگىللە شكەندەك ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە كەتتى.

يەڭگىللىتىلمەك «يەڭگىللە تمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قارارنىڭ ھازىرقى بۇ لايىھىسىدىكى نۇرغۇن سۆزلەر ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشتىكىگە قارىغاندا كۆپ سىلىق، تېخىمۇ يۇمشاق بولدى، سۆزلەرنىڭ سالمىقىمۇ ئاز-تولا يەڭگىللىتىلدى.

يەڭگىللىك ① «يەڭگىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يەبۇنىڭ يەڭگىللىك دەرىجىسى ئالبۇمدىن قىلىشمايدۇ. ② كۆچمە. يېنىكلىك، ئالدىراڭغۇلۇق: ئۇلار ئىدىيە جەھەتتە سەزگۈر، بىرەر ئىشقا يەڭگىللىك بىلەن قارىغۇلارچە ئىشىنىپ كەتمەيدۇ.

يەڭگىللىك قىلماق يېنىكلىك، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق: — سادىر، — دېدى ماموت ئاكا ئۇنىڭ دەردىنى ئاڭلاپ، — تۇرمۇش مەسىلىسىدە يەڭگىللىك قىلما، ئوبدانراق ئويلان، ئالدىراپ چاپاننى ئوتقا سالما.

يەڭگىللىمەك پ ① ئېغىرلىقى تۆۋەنلىمەك، يەڭگىل ھالەتكە كەلمەك. ② جىسمانىي، روھىي جەھەتتە تېتىكلەشمەك، يېنىكلەشمەك: قىز خىيالىدىن نەتىجە چىقارغاندەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ يەڭگىللىدى ۋە چىرايى ئېچىلدى. ③ ئازايماق، قىسقارماق: مەن تېخى تەكشۈرۈش ئۈستىدىكى ئادەم، گۇناھىم يەڭگىللىسىلا بولدى.

يەڭگىلىك ئى ① يەڭگە بولۇش ئىشى، ۋەزىپىسى: مەن بۈگۈن يەڭگىلىك قىلىدىكەنمەن. ② كۆچمە. ئۆزىدىن چوڭلارنى باشقۇرىدىغان خاھىش؛ چوڭچىلىق، ئاقساقاللىق: يەڭگىلىك قىلماق.

يەڭگىلىك قىلماق ئۆزىدىن چوڭلارنى باشقۇرماق، چوڭچىلىق، ئاقساقاللىق قىلماق، خوجايىنلىق قىلماق.

يەڭگىمەك پ ① كۆزى يورۇماق، بوشانماق، تۇغماق: تاجىخان يەڭگىپ بىرقانچە كۈنگىچە بىرەر قېتىممۇ ئىسسىق تاماق ئىچمىگەچكە، كۆكسىگە سۈت كەلمىدى. ② بىرەر مۈشكۈلات، قىيىنچىلىق ئازايماق، يېنىكلىمەك: سادىق رەيھانىنىڭ كۈتۈلمىگەن تەكلىپىنى ئاڭلاپ، گويا ئۈستىدىن ئېغىر بىر تاغ ئېلىپ تاشلانغاندەك يەڭگىپ، ياش يىگىتتەك جۇشقۇنلىنىپ كەتتى.

يەڭلىغ تىر. يېزىت. ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ «-دەك/-تەك، ... غا ئوخشاش»، «كەبى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆمۈر گوياكى ئاتقان ئوق — ئوزۇپ بىر يەردە توختايدۇ، ئۆمۈر گوياكى ئاققان سۇ — تىنىپ بىر يەردە تۇرمايدۇ، ئەگەر سەن دائىما نەپسىڭ كويىدا چوت سوقار بولساڭ، بۇ يەڭلىغ قىلمىشىڭ ھەر چاغ — سېنى ئەل-يۇرتنى بۇلغايدۇ.

يەڭلىك ① سۈپ. يېڭى بار، يەڭ ئورنىتىلغان، يېڭى ئۇزۇن: ئۇسسۇلچى قىز يەڭلىك شايى كۆڭلەك كىيىپ، بېلىگە كۈمۈش گۈللۈك نەقىش كەمەر تاقىغان. ② ئى. نان يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قول قاپ؛ رېپىدە: يەڭلىك تىكمەك. * ئۇ ئىككى قولنى كەينىگە تۇتۇپ، بايىقى تار كوچىغا كىرگەندە، قىز يەڭلىك كۆتۈرۈپ بىر هويلىدىن چىقىپ قالدى. ③ ئى. ئىش ۋاقتىدا كىيىمنى ئاسراش ئۈچۈن قولنىڭ جەينىكىگىچە تاقىۋالىدىغان خالتىسىمان بۇيۇم: يەڭلىك تارتماق.

يەڭمەك پ. كۈچ سىنىشىش، مۇسابىقە، هەر خىل پائالىيەتلەردە قارشى تەرەپتىن ئۈستۈن كەلمەك، غەلىبە قىلماق؛ ئۇتماق، مات قىلماق: مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭەر (ماقال). * يولنى يۈرگەن يېڭىدۇ (ماقال). * كىشلەر «يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دېيىشىدىكەن.

يەل ئى. ① هاۋانىڭ يەر يۈزىنى بويلاپ ئېقىشى، هاۋانىڭ ئاقما هەرىكىتى؛ شامال: تەبىئەت هۆسنىگە مەست بولۇپ كېپىنەك، ئۇچاتتى بىر ئېگىز، بىر پەستە يەلدەك. ② هاۋا: يەل تۇرۇپ قالماق. * چېچەكنىڭ ئېتى يامان، قىزنىڭ يېلى (يامان) (ماقال). ③ هور: شېئىر ئۇ، ئىنسانلار قەلبىنىڭ گۈلى، گۈلگە جان، رەڭ بەرگەن شائىرنىڭ تىلى. تىل بىلەن دىل ئوخشاش بولمىسا ئەگەر، كۆي ئەمەس چىقىنى ئېغىزنىڭ يېلى.

يەل بەرمەك بىرەر ياخشى، يامان ئىش ئۈچۈن باشقىلارغا ئىلھام ۋە مەدەت بەرمەك ياكى قۇتراتماق: هېلىم رۇسۇلنىڭ لىگتاسىما بولۇپ تۇرۇۋاتقىنىنى بايقىدى-دە، ئۇنىڭغا، — نېمىدىن قورقىسەن؟ هۆكۈمەت بانكىسىنى ئوغرىلاۋاتقىنىڭ يوق، ياكى بىراۋنىڭ تېمىنى تېشىۋاتقىنىڭ يوق، — دەپ يەل بەردى.

يەل پومپا <ماشن> يەلنى سۈمۈرۈش ياكى بېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما.

يەل تاپان ① ئايىغى ئىتتىك، بىر جايدا جىم تۇرالمايدىغان، مېڭىپلا يۈرىدىغان، هەرىكىتى تېز: ئۇ بەك چاققان نەرسە، شۇڭا ئۇ يەل تاپان قارى دەپ نام ئالغان. ② <فىز> ئۆزئارا نىسپىي هەرىكەت قىلىۋاتقان ئىككى جىسىمنىڭ تېگىشىش يۈزلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گاز توشقۇزۇپ، ئۇلارنى بىۋاسىتە تېگىشمەيدىغان قىلىش ئارقىلىق سۈركىلىشنى كېمەيتىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. تېخنىكا ۋە مېخانىكا تەجرىبىلىرىدە كۆپ قوللىنىلىدۇ.

يەل تاپانلىق پاراخوت <قاتن> سۇدىمۇ، قۇرۇقلۇقتىمۇ ماڭالايدىغان بىر خىل قاتناش قورالى. ماڭغاندا، تېگىدە هاسىل بولغان، هاۋا بېسىمىدىن سەل چوڭراق بولغان، «يەل تاپان» پەيدا قىلغان ئۆرلەش كۈچىگە تايىنىدۇ.

يەل تاپانلىق پويىز <قاتن> يەل تاپانلىق پاراخوتنىڭ قائىدىسىگە ئاساسەن تەجرىبە خاراكتېرىدە ياسالغان بىر خىل پويىز. ئۇ تاق رېلىسلىق تۆمۈر يولدا ماڭىدۇ، سۈركىلىشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغاچقا، سۈرئىتى ئاستىلىمايدۇ. شۇڭا ئۇ يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ماڭىدۇ.

يەل تورمۇز <ماشن> پاراۋۇز ياكى ئاپتوموبىل، ماشىنا قاتارلىقلاردىكى يەلنى قىسىش ئارقىلىق هەرىكەت تىزگىنلىنىدىغان قۇرۇلما.

يەل قورساق <تب> ئاشقازان-ئۈچەي يوللىرى تېشىلىش بىلەن قورساق ئىچىگە يەل ياكى باشقا گازلار توشۇۋېلىپ كەلتۈرۈپ چىقىدىغان كېسەل ئالامىتى. بۇنداق ئەھۋال سادىر بولغاندا، بىمارنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كېتىدۇ ۋە قاتتىق ئاغرىيدۇ. بەزىدە يەنە دىئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش مەقسىتىدە قورساق بوشلۇقىغا هاۋا ئوكۇل قىلىپ كىرگۈزۈلۈپ، سۈنئىي يەل قورساق پەيدا قىلىنىدۇ.

يەل قولاق ① كۆپ ئۇسۇرىدىغان، ئىچى يەللىك؛ ئۇسۇرغاق: يەل قولاق ئادەم. يەل قولاق بالا. ② كۆچمە. ھۇرۇن، ئىش خۇش ياقماس: ئۇ يەل قولاق بۇ ئىشنى بىر ئايدىمۇ قىلىپ بولالمايدۇ.

يەل قويۇپ بەرمەك ئىرادە-ئىشەنچنى، غەيرەتنى بوشاشتۇرۇپ قويماق، بوشىشىپ كەتمەك، يېنىۋالماق: ئىش قىزىۋاتقاندا، باشلىق يەل قويۇپ بېرىپ، ھەممە ئىش بىكار بولدى.

يەل كالپۇك دائىم كۆپۈپ، ساڭگىلاپ تۇرىدىغان كالپۇك، دورداي كالپۇك: يەل كالپۇك ئادەم.

يەل كۆكرەك <تب> ئۆپكە سىلى ياكى كۆكرەك زەخىملىنىشتەك سەۋەبلەردىن كۆكرەك بوشلۇقىدا ھاۋا ياكى باشقا گازلارنىڭ پەيدا بولۇش ئالامىتى. بۇ ھالدا كېسەللەنگۈچىنىڭ نەپەسلىنىشى قىيىنلىشىدۇ، كۆكرەك ساھەسى ئاغرىيدۇ. ئۆپكە كامارلاشقان سىل كېسىلىدە، ئۆپكىنى قىسىپ كامارنىڭ قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش ئۈچۈن، كۆكرەككە سۈنئىي ئۇسۇلدا ھاۋا كىرگۈزۈلۈپ سۈنئىي يەل كۆكرەك ھاسىل قىلىنىدۇ.

يەل كۈرەك <ماشن> ھاۋا بېسىمى بىلەن ئىشلەيدىغان ئەسۋاب. يەل ئۈشكىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. بۇنىڭدا كۈرەك ياكى ئىسكىنە سۈمبىنىڭ ئورنىنى ئالغان بولۇپ، تاغ جىنسلىرىدىكى توپىلارنى ئايرىش ياكى قۇيما بۇيۇملارنىڭ قىرىنى تەكشىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يەل كىندىك <تب> كىندىك پۈلتىيىپ چىقىپ قالىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپىنچە بوۋاق باللارنىڭ كۆپ يىغلاش ۋە چىڭقىلىشىدىن پەيدا بولىدۇ.

يەل مىلتىق قىسىلغان يەلنىڭ قوغۇشۇن ئوقنى ئىتتىرىپ چىقىرىش رولىدىن پايدىلىنىپ ئوۋ ئوۋلايدىغان بىر خىل مىلتىق.

يەل ئۆپكە <تب> ← **ئۆپكە يەل ئىششىقى.**

يەل ئۈشكە <ماشن> ھاۋا بېسىمى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. بۇنىڭدا قىسىلغان ھاۋا پورشىننى تەكرار ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئۈشكە بېشىنى ئۈزلۈكسىز ئۇرۇلدۇرىدۇ. كۆپىنچە كان قېزىش ۋە يول ياساش ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە، ئادەم قول بىلەن تۇتۇپ ئىشلىتىدۇ.

يېلى چىقىپ كەتمەك ئىرادە-ئىشەنچنى، غەيرىتىنى يوقاتماق، بوشىشىپ كەتمەك، روھسىزلانماق: — قوي سېنى، ئىككى روھكا ئىچە-ئىچمە يېلا يېلىڭ چىقىپلى تۇردى، ھېچقانچە ھاراق كۆتۈرەلمەيدىكەنسەن! — دېدى ئۇ.

يەلپۈتمەك «يەلپۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر توپ قاناتلىق قىزلار ئۇزۇن قىزىل-يېشىل دۇردۇنلارنى يەلپۈتۈپ، بوغدا چوققىلىرىغا قاراپ ئۇچاتتى.

يەلپۈشمەك «يەلپۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىگىز ئايۋان ئالدىغا چەللە-باراڭ قىلىنغان، باراڭلىقنىڭ ئاستىغا كۆرپە-گىلەم سېلىنغان، ياتار ئىدى ھاۋاز بەگ چار پاقىدەك سوزۇلۇپ، يەلپۈشەتتى خېنىملار چۆرىسىدە تولغىنىپ.

يەلپۈگۈچ ئى. ئىسسىق كۈنلەردە سەگىش، شامالداش ئۈچۈن قۇشلارنىڭ پەيلىرىدىن ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان، قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ شامال چىقىرىدىغان بىر خىل سايمان: دەل شۇچاغدا ئۇزۇن چاپان كىيگەن، يەلپۈگۈچ تۇتقان ئۈچ ئادەمنىڭ دۇكان ئالدىغا كېلىشى ھەممىيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى.

يەلپۈگۈچ پالمىسى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى چوڭ، كۆپچىلىكى ئالقانسىمان يېرىلغان، يېرىلغان ياپراقچىلىرى تۈمۈنە شەكىللىك، كونۇسسىمان گۈل رېتى يوپۇرماق قولتۇقىدا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك. مېۋىسى ئېللىپس شەكىلدە بولۇپ، پىشقاندا قارا رەڭگە كىرىدۇ. تروپىك ۋە سۇبتروپىك بەلباغلاردا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقىدىن يەلپۈگۈچ ياساشقا بولىدۇ.

يەلپۈگۈچسىمان سۈپ. يەلپۈگۈچكە ئوخشايدىغان، يەلپۈگۈچ ھالىتىدىكى: يەلپۈگۈچسىمان ئۆسۈملۈك.

يەلپۈگۈچسىمان تىنما <گېئول> يېرىم قۇرغاق تاغلىق رايونلاردا دائىم سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان چوڭ تاغ-دەريالار بولىدۇ. دەريا قىنى بىرقەدەر تۇراقلىق بولغانلىقتىن، ئېقىندىلار تاغ ئېغىزىدىن چىققاندىن كېيىن ناھايىتى ئۇزاق جايلارغا ئېقىپ بارالايدۇ، ئەمما دەريا قىنىنىڭ يۆتكىلىشى ئارقىلىق كەڭ سوزۇلغان، يانتۇلۇقى بىرقەدەر پەس بولغان يەلپۈگۈچسىمان يەر شەكلىنى شەكىللەندۈرىدۇ. مانا بۇ يەلپۈگۈچسىمان تىنما دەپ ئاتىلىدۇ.

يەلپۈلدەتمەك «يەلپۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالتە قىز ئېگىز كۆتۈرگەن قوللىرىدا ھەر رەڭدىكى نېپىز رەختلەرنىڭ بۇرجىكىدىن تۇتۇپ، يەلپۈلدىتىپ شوخ ئاياغ ئويۇنلىرىنى ئويناپ ئۆتىدۇ.

يەلپۈلدەشمەك «يەلپۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەيداندا قىزىل بايراقلار يەلپۈلدىشەتتى.

يەلپۈلدىمەك پ. ھەر تەرەپكە ئىرغاڭلىماق، لەپەڭشىمەك، لەپىلدىمەك؛ جەۋلان قىلماق: مەيداندىكى خەلق ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن تۇغقا قارىشاتتى. تۇغ مۇنار ئۈچىدا يەلپۈلدىدى.

يەلپۈمەك پ. قول بىلەن يۇپقا، ياپىلاق نەرسىلەرنى ئۇ تەرەپ بۇ تەرەپكە ھەرىكەتلەندۈرمەك، يەلپۈگۈچنى ئۇ تەرەپ بۇ تەرەپكە ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق سالقىن شامال پەيدا قىلماق: تاڭ ئۆزىنىڭ مەيىن شامىلى بىلەن ئۇنىڭ چاچلىرىنى يەلپۈپ، يۈزلىرىدىن سۆيۈپ ئۆتەتتى.

يەلپۈنمەك «يەلپۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ پېشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان چاچلىرى سەھەرنىڭ سوغۇق شامىلىدا يەلپۈنەتتى.

يەلتاشما ئى (يەل+تاشما) <تىب> بىر خىل تېرە كېسىلى. بۇنىڭدا قىسمەن جاينىڭ تېرىسىدە تۇساتتىن قىزىل قاپارتقۇلار پەيدا بولۇپ، قىچىشىدۇ، يىنىشىمۇ ناھايىتى تېز بولىدۇ، ھېچقانداق ئىز قالمايدۇ. ئادەتتە پات-پات قوزغىلىپ

تۇرىدۇ. دورا، پارازىت قۇرت، قان زەردابى، باكتېرىيەلەر بىلەن يۇقۇملىنىش، غىددىقلاش كۈچى كۈچلۈك بولغان ماددىلارغا، سوغۇققا ۋە ئىسسىققا يولۇقۇش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بۇ خىل كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يەلسىز سۈپ. يېلى يوق، يەل بېرىلمىگەن، يېلى قاچقان: يەلسىز توپ. * — ئەمسە، ئۆتكەندە يەلسىز بىر ۋېلسىپىتنى مىنىپ كېتىۋاتاتتىڭىزغۇ؟ — دېدى ئۇ.

يەلكە ئى. بويۇننىڭ ئارقا قىسمى؛ مۈرە، ئۆشنە: يەلكىگە ئالماق. * قاسىم جىگسا شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ لەيلىگۈلنىڭ يەلكىسىدە يەلپۈنۈپ تۇرغان چاچلىرىدىن تۇتتى ۋە ئىككىنچى قولى بىلەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

يەلكىسىنى قورۇماق «تاڭ»، «بىلمەيمەن»، «مەيلى» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرمەك: ۋەزىر يەلكىسىنى قورۇپ «مەيلى!» دەيدۇ ۋە كېتىدۇ.

يەلكىسى يەرگە تەگمىگەن چېلىشتا يېقىلمىغان، يېڭىلمىگەن: — نى-نى يەلكىسى يەرگە تەگمىگەن پالۋانلارنىمۇ كۆرۈپ باققان بىز، — دېدى ئۇ مەنسىتمىگەندەك.

يەلكەن ئى. شامال كۈچىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن كېمە خادىسىغا ئورنىتىلغان شامال توسقۇچ لاتا، قالقان: يەلكەن چىقارماق، يەلكەن ئورناتماق. * ئۇ كېمىچىگە دەرھال يەلكەننى قويۇپ بېرىپ، يولغا چىقىشنى بۇيرۇپتۇ. يەلكەن كۆتۈرۈلۈپ كېمە ئالغا قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ.

يەلكەن بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق، تېنى ئورچۇق شەكلىدە، تەڭگىچىسى يوق، دۈمبە تەرىپى كۆكۈچ يېشىل، قورساق قىسمى كۈمۈش رەڭدە، ئېغىزى كەڭ ۋە چىشى يوق، ئۈستۈنكى جاغى ئېشىپ چىققان بولۇپ خەنجەر شەكلىدە، دۈمبە پالاقچىسى چوڭ ۋە يەلكەن شەكلىدە، قۇيرۇقى ئاچا شەكلىدە بولىدۇ. دېڭىز ئوكيانلاردا ياشايدۇ. ئۈستۈنكى جاغىدىكى تىكىنى بىلەن سۇ يۈزىدىكى لەيلىمە بېلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. ياز پەسلىدە قۇرۇقلۇققا يېقىن جايلارغا كېلىپ تۇخۇم سالىدۇ.

يەلكەنلىك سۈپ. يەلكىنى بار، يەلكەن ئورنىتىلغان: يەلكەنلىك كېمە. * ئۇلار چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىتنى كىچىككىنە يەلكەنلىك قېيىقتا سۇ ئۈزۈپ ئويناش بىلەن ئۆتكۈزدى.

يەلكەنلىك تاختا <تەن> بىر خىل تەنتەربىيە ئەسۋابى، يەنى ئەڭ كىچىك تىپتىكى يەلكەنلىك كېمە. گەۋدىسى سۈيۈر شەكىللىك بىر تۈز تاختاي بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا بىر تال خادا ۋە ئۇنىڭغا بېكىتىلگەن يەلكەن بولىدۇ. تەنھەرىكەتچى خادىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنى كونترول قىلىدۇ.

يەلكەنلىك تاختا تەنھەرىكىتى <تەن> يەلكەنلىك تاختا ئارقىلىق دولقۇن يارىدىغان بىر خىل سۇ ئۈستى تەنھەرىكىتى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچي يەلكەنلىك تاختا ئۈستىدە تۇرۇپ، خادا ئارقىلىق، شامال يۆنىلىشىگە قاراپ ئۈستىلىق بىلەن يەلكەن بۇلۇڭ گرادۇسىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ يۇقىرى سۈرئىتى سائىتىگە 40 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ.

يەلكەنلىك چانا <تەن> بىر خىل تەنتەربىيە ئەسۋابى، يەنى ياغاچ ياكى تۆمۈر قاتارلىق ماتېرىياللاردىن كېمە شەكلىدە ياسىلىپ، ئۈستىگە

يەلكەن ئورنىتىلغان بىر خىل مۇز چانىسى.

يەلكەنلىك چانا تەنھەرىكىتى <تەن> يەلكەنلىك چانا ئارقىلىق مۇز تېيىلىدىغان قىش پەسلىدىكى بىر خىل مۇز ئۈستى تەنھەرىكىتى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچى يەلكەنلىك چانا ئۈستىدە تۇرۇپ، يەلكەنگە تايىنىپ شامال كۈچى بىلەن تېيىلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە قۇيرۇق تەرىپىگە رول ئورنىتىش ئارقىلىق يۆنىلىشىنى كونترول قىلغىلىمۇ بولىدۇ.

يەلكەنلىك كېمە <قاتن> ئۈستىگە يەلكەن ئورنىتىلغان ھەمدە شامال كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئىلگىرىلەيدىغان بىر خىل كېمە.

يەلكەنلىك كېمە تەنھەرىكىتى <تەن> بىر خىل سۇ ئۈستى تەنھەرىكەت تۈرى. بۇنىڭدا كېمىدىكى يەلكەن كېمىنى ئالغا سىلجىتىشتىكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ قىلىنىدۇ. مۇسابىقە: قوزغىلىش، يۈرۈش، ئاخىرقى پەللىگە يېتىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. بەلگىلەنگەن مۇساپىدىكى سۈرئەتكە قاراپ نام تەرتىپى بەلگىلىنىدۇ.

يەلكۈ سۈپ. سۇ يىغىلغان، زەردابلاشقان، دائىم قاناپ تۇرىدىغان، زېدىلەنگەن: يەلكۈ كالپۇك. * ئەكبەرنىڭ ماختىشىنى ئاڭلاپ ھەيدەر جانلىنىپ كەتتى، ئۇ پەرىجىسىنىڭ پېشىنى پوتىسىغا قىستۇرۇۋېلىپ، يەلكۈ بولۇپ كەتكەن كالپۇكىنى يالاپ قويۇپ ماختىنىشقا باشلىدى.

يەلكىلىك سۈپ. يەلكىسى يوغان، يەلكىسى كېلىشكەن: ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغاندا، مۇسانىڭ كەڭ يەلكىلىك گەۋدىسى ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

يەللىك سۈپ ① يېلى بار، يېلى كۆپ: يەللىك تائام. ② يەل قاچىلانغان: يەللىك ئەسۋابلار. يەللىك چالغۇ.

يەللىك ئەسۋابلار <ماشىن> ھاۋانى قىسىش ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ھاسىل قىلىنىدىغان ئەسۋابلارنىڭ ئورتاق نامى. بۇلاردا، قىسىلغان ھاۋا پۈركۈش قاتارلىق دېتاللارنى ئوخشاش بولمىغان ھالەتتە ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق ئىش ئىشلەيدۇ. تۈز سىزىقلىق قايتما ھەرىكەت قىلىپ ئىمپۇلسلىق كۈچ پەيدا قىلىدىغانلىرىغا يەل ئۈشكە، يەل بۇرغا، پەرچىن مىخ ماشىنىسى قاتارلىقلار؛ بېسىم ھاسىل قىلىدىغانلىرىغا پرېس، دامكرات، لىفت قاتارلىقلار؛ ئايلانما ھەرىكەت پەيدا قىلىدىغانلىرىغا يەل بۇرغا، يەللىك قۇم چاق قاتارلىقلار كىرىدۇ.

يەللىك چالغۇ <مۇز> ← **دۇخوۋوي چالغۇ**.

يەليارا ئى (يەل+يارا) <تىب> توقۇلمىلار چىرىپ ئۆلۈشىنىڭ بىر خىل تۈرى. ئادەتتە، چوڭ بىر پارچە توقۇلمىنىڭ قان «ئوزۇقلۇق» بىلەن تەمىنلىنىشى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ئاندىن باكتېرىيە كىرىپ چىرىشىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

يەل-يېشىن شامال ۋە قار-يامغۇر؛ يەل-يېغىن: قىيادا يوق شارقىراتما، يوق بۇلاق، بەزەن ئۆتەر بولۇت سۇغا بەك يېقىن، كۈچ قوشىدۇ بەزەن يېغىپ يەل-يېشىن.

يەل-يېغىن شامال-بوران ۋە ھۆل-يېغىن: ‑تاغ دېگەندە يەل-يېغىن كۆپ بولىدۇ، دىققەت قىلىڭ،‑دېدى ئۇ ئەركىنگە.

يەل-يېمىش ھۆل ۋە قۇرۇتۇلغان مېۋە؛ مېۋە-چېۋە: يەل-يېمىش ساتماق. * ئوغلىمىز

ئىمتىهاندىن ئەلا دەرىجىدە ئۆتكەن بىلەنمۇ، جاپپارنىڭ شۇ بىر تاغار يەل-يېمشى بېسىپ چۈشمىگىننى كۆرۈپ باقاي. * هۆرلىقاخان تۇرلۇك-تۇرلۇك تائاملارنى تەييارلاپ، خىلمۇخىل يەل-يېمشلەرنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا تۆكۈپ، ئۇنى ياخشى مېھمان قىلىپتۇ.

يەم ئى ① ئات-ئۇلاغلار ئۈچۈن تەييارلانغان ئوزۇقلۇق؛ بوغۇز: يەم بەرمەك. * يەرنىڭ يېمى ئوغۇت، ئاننىڭ غېمى تۇغۇت (ماقال). * ئاتخانىدىكى ئاتلارنىڭ يەم يەۋاتقانلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ② ئۇچار قاناتلارغا بېرىلىدىغان ئوزۇق؛ دان: قۇشنى يەم بىلەن ئالدايدۇ، كىشىنى گەپ بىلەن ئالدايدۇ (ماقال). * ئۇ ياش ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش ئەتىگەندىن كەچكىچە توخۇلارغا سۇ، يەم بېرىپ بىردەممۇ تىنىم تاپمايتتى.

يەم بولماق ① ئۇچار قانات، هايۋاناتقا ئوزۇق بولماق: مەن قورقىنىمدىن جىنىم تۇمشۇقۇمغا كېلىپ قالدى. ئويلانسام، بىكاردىن-بىكار ئاتقا يەم بولۇپ كەتكۇدەكمەن. شۇڭا، بار كۈچۈم بىلەن قېچىشقا ئۇرۇندۇم. ② كۆچمە. بىركىم ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ۋەيران قىلىنىشىغا، يوقىتىۋېلىنىشىغا، خاراب قىلىپ ئىگىلىۋېلىنىشىغا ئۇچرىماق ياكى شۇ تۈپەيلى ۋەيران بولماق، يوق بولماق: بىز بىكاردىن-بىكار ئۇ زومىگەرگە يەم بولۇپ كېتەمدۇق؟ بىر ئامال قىلىپ بۇ ياۋۇزنى يوقاتمايدىغان بولساق ئەل-يۇرتنىڭ بېشىدا قايغۇ-ھەسرەت تۈگىمەيدۇ! — دېدى ئۇ. * بىرنەچچە يۈز توما تاقاق ھەش-پەش دېگۈچە ۋەيران بولۇپ، ئىككى قىرغاقتىكى ھېسابسىز تېرىلغۇ يەر كەلكۈنگە يەم بولدى.

يەم قىلماق ① ئۇچارقانات، هايۋانلارغا ئوزۇق قىلماق: ئۇ ئۆتكەن يىلى هويلىسىدا بىر قوچقار باققانىدى، ئايالى ئىككى ناننى بىر قېتىمدىلا يەم قىلىپ بېرىۋەتكەچكە ئۇنىڭ قورسىقى ئېشىلىپ ئۆلدى. ② كۆچمە. يوقاتماق، ۋەيران قىلماق، تۈگەتمەك: بولسا ئالەم بىر مېنىڭلا چاڭگىلىمدا دېمىگىن، ياخشىلارنى يەم قىلاي ھەر چاققىنىمدا دېمىگىن.

يەمەك ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ XI ئەسىردىكى قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

يەم-بوغۇز ئۆي قۇشلىرى، ئات-ئۇلاغلارغا بېرىش ئۈچۈن تەييارلانغان ئوزۇقلۇق، يەم ۋە بوغۇز: ئۇ ئۆزىنىڭ يەم-بوغۇزى بىلەن كالىنى ئوبدان بېقىپ، تېز سەمرىتىپ ئىشقا يارايدىغان قىلدى.

يەمتۈك ئى ① ئۇچارقانات، قۇشلارغا بېرىلىدىغان ئوزۇق؛ دان: دولقۇنلار چايقار تىنماي قومۇش سالنى، شاماللار ئۇچار يەلپۈپ جىغان-تالنى، سامادا بىر توپ قۇزغۇن يەمتۈك ئىزلەپ، ئېگىزلىكتى پەسكە، بېھوش تەننى كۆزلەپ. ② قەپەستە بېقىلىدىغان ئۇچارقاناتلارغا دان بېرىلىدىغان كىچىك قاچا؛ دانچۇق: ئۇ ئۆلگەن قاتىل قۇشنىڭ يەمتۈكىدىن ئوزۇك كۆزىدەك گۆھەرنى ئېلىپ، ھەددى-ھېسابسىز سۆيۈنۈپتۇ.

يەمچۈك ئى. ئۇچارقانات، هايۋانات، بېلىقلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قاپقان، قىسماق، قارماقلارغا سانجىپ قويۇلىدىغان يېمەكلىك:
— ئۇچۇپ كەلگەن ۋە كەتكەن، گۇللۇككە چۈشكەن ۋە يەمچۈككە يېقىنلاشقان ئاق قۇشقاچلارنى هاياجانلىنىپ تۇرۇپ كۆزىتىش نېمىدېگەن قىزىقارلىق — ھە؟ — دېدى ئۇ.

يەمچۈك بولماق باشقىلارنىڭ قۇربانىغا ئايلانماق: سەمەت قاراپ تۇرۇپلا ئادىلغا يەمچۈك بولدى.

يەمچۈك قىلماق مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن باشقىلارنى قۇربان قىلماق، زىيانغا ئۇچراتماق: تا ئەزەلدىنلا ئوقۇپ باققان ئەمەس دەستۇركالام، ئەيلىدىم لياڭشەن كۆلى بويىنى ۋاقتىنچە ماكان. ۋەھشىي بولۋاسلارنى ئوقيا ئوقىدا ئەيلەپ ھالاك، گۆشىنى يەمچۈك قىلىپ تۇتماقچى لەھەڭنى شۇئان.

يەم-خەشەك ئات-ئۇلاغ، مال-ۋارانلار ئۈچۈن بېرىلىدىغان بوغۇز ۋە ئوت-چۆپ: يەم-خەشەك تەييارلىماق. * ئۇلار كەچ كىرگىچە يول يۈرۈپ، قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىنلا بىر جاينى تاللاپ چۈشۈپتۇ. بىرئازدىن تاماق يېيىشىپ، ئات-ئۇلاغلىرىغا يەم-خەشەك بېرىپتۇ.

يەم-خەشەك زىرائەتلىرى <بوت> چارۋىلارنى يەم-خەشەك بىلەن تەمىنلەشنى ئاساس قىلىدىغان زىرائەتلەر. ئادەتتە يېمەكلىكلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان زىرائەتلەرنى ئومۇمەن يەم-خەشەك زىرائەتلىرى قىلىشقا بولىدۇ. يەم-خەشەك زىرائەتلىرى يەنە ئوت-چۆپلەر بىلەن سۇلۇق جايلاردا ئۆسىدىغان يەم-خەشەك زىرائەتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەمخور سۈپ. يەم يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ يەمنى ياخشى كۆرىدىغان، يەمنى كۆپ يەيدىغان: يەمخور ئات. يەمخور قوي. * — بۇ يەم يېيىشنى بىلمەيدىغان سۇلۇ مال ئىدى، كىچىك بالىغا ئاغزىدا نان بەرگەندەك يەپلەپ بېقىپ يەمخور ئات قىلدىم، — دېدى ئۇ.

يەمسىز سۈپ. يېمى يوق، يەم بېرىلمىگەن، يەم يېمەيدىغان: يەمسىز ئات. يەمسىز قوي.* ئىشىكتە بىر قۇلۇپ، سەينا ئادەمسىز، ئۇچۇپ كەتكەن كەپىي، قۇشلارمۇ يەمسىز.

يەمشۈك ئى ← يەمشۈك ھارۋا.

يەمشۈك ھارۋا ئىككى ئات قېتىلىدىغان كىرا ھارۋىسى: ئابدۇۋەلىنىڭ كۆزى شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ئىككى يەمشۈك ھارۋىغا چۈشتى.

يەملەتمەك «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يەملەشمەك ① «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشچىلار ھە دەپ كىتابلارنىڭ مۇقاۋىلىرىنى يەملىشىۋاتاتتى. ② يەملەنمەك، چاپلانماق، يېپىشماق: كىتاب ۋاراقلىرى بەك چىڭ يەملىشىپ كەتكەنلىكتىن ئېچىلماپتۇ.

يەملەنمەك «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەرگەر كېنىزەك قىز بەرگەن خەتنى ئېلىپ لىپاپىنىڭ يەملەنگەن يېرىنى پەم بىلەن ئېچىپتۇ.

يەملىك ① سۈپ. يەم-خەشەك، بوغۇز تاللىمايدىغان، نېمە بەرسە ئىشتىھا بىلەن يەيدىغان (مال-ۋاران ھەققىدە): يەملىك قوي. ② ئى. يەم قىلىشقا تەييارلانغان نەرسە.

يەملىمەك پ. چاپلىماق، يېپىشتۇرماق: كىتاب يەملىمەك. دېرىزە يەملىمەك.

يەملەپ قويغاندەك ھەرىكەت قىلماي، مىدىر-سىدىر قىلماي، قىمىرلىماي، مىخلاپ قويغاندەك: ياسىن گويا يەملەپ قويغاندەك ئولتۇراتتى.

يەنئەن ئى <جۇغ> شەنشى ئۆلكىسىنىڭ غەربىي شىمالى، يەنخې دەرياسىنىڭ خەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان شەھەر. ئۇ جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددەس جايى بولۇپ، 1937-يىلدىن 1947-يىلغىچە ماۋزېدوڭ باشچىلىقىدىكى جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ

تۇرۇشلۇق ئورنى شۇنىڭدەك جۇڭگو ئازادلىق كۇرىشىنىڭ باش ئارقا سەپى بولغان. هازىر ئۇ جايدا يه نئه ن ئىنقلابىي مۇزىيى هه مده ياڭجيالىڭ، زاۋيۇەن، ۋاڭ جياپىڭ ۋه نه نىۋەن قاتارلىق ئىنقلابىي خاتىره ئورۇنلىرى ته سىس قىلىندى.

يه نئه ننى قوغداش ئۇرۇشى <تارىخ> 1947-يىلى جۇڭگو خه لق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ يه نئه ننى قوغداش ئۈچۈن گومىنداڭ ئه كسيه تچى قوشۇنلىرى بىله ن قىلغان ئۇرۇشى. 1947-يىل 3-ئايدا گومىنداڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مه ركىزىي كومىتېتى تۇرۇشلۇق ئورۇن يه نئه نگه نۇقتىلىق هۇجۇم قىلدۇ. ئارمىيىمىز كۈچ سېلىشتۇرمىسىدىكى چوڭ په رقنى هېسابقا ئېلىپ، 3-ئاينىڭ 19-كۈنى يه نئه ندىن چېكىنىدۇ ۋه ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلدۇ. شۇ يىلى 30 مىڭ دۈشمه ننى يوقىتىپ دۈشمه ننىڭ شىمالىي شه نشىگه قىلغان نۇقتىلىق هۇجۇمىنى چېكىندۇرۇپ 1948-يىلى 4-ئايدا يه نئه ننى قايتۇرۇۋالدۇ.

يه نئه ن ئىستىل تۈزىتىش هه ركىتى <تارىخ> جۇڭگو كومپارتىيىسى 1942-يىلى يه نئه نده ماركسىزم-لېنىنىزم ته ربىيىسى ئارقىلىق پۈتۈن پارتىيه ئىچىده ئېلىپ بارغان ئىستىل تۈزىتىش هه ركىتى.

يه نئه ن يىغىنى <تارىخ> 1937-يىلى 3-ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسى يه نئه نده چاقىرغان مه ركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسىنىڭ كېڭه يتىلگه ن يىغىنى. بۇ يىغىندا جاڭ گوتاۋنىڭ ئۆكچىل ئاغمىچىلىق لۇشيه نى ۋه پارتىيىگه ئاسىيلىق قىلىشتەك هه ركه تلىرى سىستېمىلىق ته نقىد قىلىنغان هه مده «جۇڭگو كومپارتىيىسى مه ركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسىنىڭ جاڭ گوتاۋنىڭ خاتالىقى توغرىسىدىكى قارارى» ماقۇللانغان.

يه نه ① رەۋ. يېڭىدىن، باشقىدىن، قايتا، ته كرار: يامغۇر يه نه ياغدى. * هاجى ئىشان خه تنى ئېلىپ، ئون مىنۇتچه كۆزدىن يوقىلىپ، يه نه په يدا بولدى. * چىمه ن هېكايىسىنى يه نه داۋاملاشتۇردى. ② يۈك. بۇنىڭدىن باشقا، بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئۈستىگه: بۇلا ئه مه س، هه ربىر يىلنى يه نه 12 ئايغا بۆلۈپ، 12 يىلنى بىر مۈچه لگه بۆلۈپ ئۇلارغا ئۆز تىللىرىدا هه ر خىل ناملار قويۇپ بېرىلگه ن.

يه نه دېسه، يه نه شۇ قايتا-قايتا، يېنىش-يېنىش، ته كرار ئېيتىلغان گه پ-سۆز، قىلىنغان ئىش-هه ركه ت.

يه نه كېلىپ خۇسۇسه ن، بولۇپمۇ: قىزىق ئىش، بۇنىڭ بالىسى راستىنلا يىتىپ كه تكه نمىدۇ؟ يه نه كېلىپ بۇ كىچىككىنه يېزىدا — هه؟

يه نته ي ئى <جۇغ> شه ندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ شه رقىي قىسمىغا جايلاشقان بىر شه هه رنىڭ نامى.

يه نته ي شه رتنامسى <تارىخ> ئه نگلىيه 1876-يىل يه نته يده «مارگارى ۋه قه سى» نى باهانه قىلىپ چىڭ هۆكۈمىتىنى مه جبۇرلاپ ئىمزالىغان ته ڭسىز شه رتنامه. ئۇنىڭ ئاساسلىق مه زمۇنى: ئه نگلىيه يۈننه نگه ئادەم ئه ۋەتىپ سودا ئه هۋالىنى ته كشۈرۈپ، جۇڭگو-بىرما چېگرىسىنى ۋه سودا نىزامىنى بېكىتىشكه ته ييارلىق قىلدۇ؛ ئىنگلىزلارنىڭ گه نسۇ، چىڭخه ي، سىچۈەن قاتارلىق جايلاردىن شىزاڭغا كىرىشىگه

ئۇ يەردىن ھىندىستانغا بېرىشقا بولىدۇ، ھىندىستاندىن شىزاڭغا كىرىشكىمۇ بولىدۇ؛ ئىنگلىزلارنىڭ ئومۇمەن ھاياتى بىخەتەرلىككە، ئوغرىلىق ئىشلىرىغا ئالاقىدار دېلولارنى سوراق قىلىشتا، ئەنگلىيە «كۆزەتچى» ئەۋەتسە بولىدۇ، يىچاڭ، ۋۇخۇ، ۋېنجۇ، بېيخەيلەر سودا پورتى قىلىپ ئېچىپ بېرىلىدۇ؛ كونسېسسىيىدىكى چەت ئەل ماللىرىدىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، چەت ئەل ماللىرى ئىچكى ئۆلكىلەرگە كىرسە، مال ئېلىپ كىرگەن سودىگەرلەر مەيلى جۇڭگولۇق ياكى چەت ئەللىك بولسۇن بالا پورت بېجىلا ئېلىنىدۇ، باشقا تۈرلۈك باجلار پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، مارگارىنىڭ ئۆلۈمى ئۈچۈن جۇڭگو 200 مىڭ سەر كۈمۈش تۆلەم بېرىدۇ ۋە ئەنگلىيىگە مەخسۇس ئەلچى ئەۋەتىپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىدۇ... دېگەنلەردىن ئىبارەت.

يەنجە ئى. دېۋانىلەر تىلەپ ئالغان نەرسىلىرىنى سالىدىغان قاچا: بۇ خۇددى تۈگمەنچىنىڭ بىر سىقىم تۇزنى تىلەمچىنىڭ يەنجىسىگە تاشلىغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش.

يەنسۇق ئى. دىئال. بۇلاقلاردا بولىدىغان قۇرتقا ئوخشاش جانىۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئىچىلىدۇ.

يەنشەن ئى <جۇغ> دۆلىتىمىزنىڭ خېبېي ئۆلكىسىدىكى بىر تاغنىڭ نامى.

يەنشەن ھەرىكىتى <كېئول> يۇرا دەۋرىنىڭ ئاخىرى بىلەن بور دەۋرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە پەيدا بولغان يەر پوستى ھەرىكىتى. دۆلىتىمىزنىڭ خېبېي ئۆلكىسىدىكى يەنشەن تېغى بەلبېغىدا ئىپادىسى ئەڭ ئېنىق بولغاچقا

شۇنداق ئاتالغان.

يەنى باغل (ئە) سۆزلەنگەن سۆز ياكى بولۇنغان ئىش-ھەرىكەتنى چۈشەندۈرۈش، ئىزاھلاش، باشقا ئىبارە بىلەن باغلاش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — جاھاندا يوق بىركۈنى يەنى شەنبىمۇ، يەكشەنبىمۇ، دۈشەنبىمۇ، سەيشەنبىمۇ، چارشەنبىمۇ، پەيشەنبىمۇ، جۈمەمۇ ئەمەس بىركۈنى ئېلىك، — دەپتۇ ئەپەندىم.

يەنىلا رەۋ. بۇرۇنقىدەكلا، ئوخشاشلا: ئۇلار قانداق قىلغاندا ئۇنىڭ بۇ زورلۇقىدىن قۇتۇلۇشقا بولىدىغانلىقى توغرۇلۇق يوشۇرۇن يىغىن ئېچىپتۇ، لېكىن يەنىلا چارە تاپالماپتۇ.

يەنىمۇ رەۋ. بارغانسېرى، كۈنساناپ، كۈندىن-كۈنگە؛ تېخىمۇ: مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى يەنىمۇ كۈچەيدى.

يەھ ئىم ← **يەھ-يەھ.**

يەھ-يەھ كەپتەرنى دانغا چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

يەھۇدىي ئى <ئىرق> مۇسا نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

يەھۇدىي پادىشاھلىقى <تارىخ> قەدىمكى پەلەستىننىڭ جەنۇبىدىكى قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەت. تەخمىنەن مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 935-يىلى ئىسرائىلىيە-يەھۇدىي پادىشاھلىقىدىن ئايرىلىپ چىققان. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىنى ئىسرائىلىيە پادىشاھلىقى دەپ ئاتىغان. پايتەختى ئېرۇسالىم بولغان. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 586-يىلى بابىلۇن پادىشاھلىقى تەرىپىدىن يوقىتىلغان.

يەھۇدىي تىلى <تىل> ← **ئىبرىي تىلى.**

يەھۇدىي دىنى <دىن> ئاساسەن يەھۇدىيلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن بىر خىل دىن. تەخمىنەن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى VIII ئەسىردە ياشىغان ھەزرىتى مۇسا تەرىپىدىن تەرغىپ قىلىنغان. مۇقەددەس كىتابى تەۋراتتۇر.

يەھۇدىيچە ① سۈپ. يەھۇدىي خەلقىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يەھۇدىيچە ئۇسسۇل. يەھۇدىيچە كىيىم. ② ئى. يەھۇدىي تىلى ياكى يېزىقى: ئۇ يەھۇدىيچىنى پىششىق بىلىدىكەن. ③ رەۋ. يەھۇدىي تىلىنى ئىشلىتىپ، يەھۇدىي تىلىدا: ئۇلار يەھۇدىيچە سۆزلىشىپ كەتتى.

يەھۇدىيشۇناس ئى <ئىرق> يەھۇدىيلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ-ئادىتى، تىل-يېزىقى ۋە باشقا تەرەپلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس.

يەھۇدىيشۇناسلىق ئى <ئىرق> يەھۇدىيلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ-ئادىتى، تىل-يېزىق ۋە باشقا تەرەپلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم.

يەھۇدىيلار ئى <ئىرق> يەھۇدىي مىللىتى، يەھۇدى خەلقى. ئۇلار قەدىمدە پەلەستىندە ياشىغان خەلق بولۇپ، ئىسرائىلىيە-يەھۇدىي پادىشاھلىقىنى قۇرغان. بۇ خانلىق كېيىن رىم ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، ئاھالىسى سىرتقا چېچىلىپ كېتىپ، ياۋروپا، ئامېرىكا، غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىغا تارقاق ئولتۇراقلىشىپ قالغان. 1948-يىلى بىر قىسىم يەھۇدىيلار ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى (پەلەستىننىڭ بىر قىسىم رايونلىرى) دا ئىسرائىلىيە دۆلىتىنى قۇرغان.

يوبدان ئى <يېم> ئارپا ياكى قوناق ئۇنى خېمىرىنى، ئۇگرىدەك كېسىپ ئېتىلگەن سۇيۇقئاش: ئۇ چامغۇر سېلىنغان بىر چىنە يوبداننى رەھمەت سوجاڭنىڭ ئالدىغا قويدى.

يوبلىبى ئى (ر<لات) <ئەد> بىرەر شەخسنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ئىش پائالىيىتىنىڭ ياكى بىرەر تەشكىلات، مۇئەسسەسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قۇرۇلغان ياكى پائالىيەت باشلىغانلىقىنىڭ مەلۇم يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىم.

يوپكا ئى (ر) ئاياللارنىڭ بەلنىڭ تۆۋىنىگە كىيىدىغان ھەم ئايرىم تىكىلىدىغان كۆڭلەكى: سارجا يوپكا. تار يوپكا. * ئادەملەر ۋىلادىمىرسكايا كوچىسىنىڭ بۇرجىكىدە ياتقان ئىككى كىشىنىڭ جەسىتى — چىت يوپكىلىق خوتۇن كىشى بىلەن جۇۋا كىيگەن بوۋاي ئۆلۈكىنىڭ يېنىغا ۋەھشىيلەرچە تاشلىناتتى.

يوپكىلىق سۈپ ① ئۇستىدە يوپكىسى بار، يوپكا كىيگەن: سارجا يوپكىلىق قىز. ② يوپكا تىكىشكە باپ، لايىق، يېتەرلىك: ئۇ بىر يوپكىلىق سارجا سېتىۋالدى.

يوپۇتماق پ. خۇپىيانە تۇتماق، يوشۇرماق، ياپماق: — ئېلىشا، سەن گەپنى يوپۇتما، قوشاقچى باشقا بىرى ئەمەس، ئۆزۈڭ، — دېدى كىمدۇر بىرى. * ئۇ بۇنى ئويلىماسلىقتا تىرىشىپ، ئۆزىنى يوپۇتۇش ئۈچۈن ھەدەپ ئەتراپقا ئورۇنسىز نەزەر تاشلايتتى.

يوپۇتۇشماق « يوپۇتماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوپۇتۇلماق « يوپۇتماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يوپۇرا سۈپ. دىئال. ئۇدۇل، ئوتتۇرا، روبىرو، قارىمۇقارشى.

يوپۇرغا ئى ① دىتال. سۆرەم. ② شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قەشقەر ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ نامى.

يوپۇرماق I ئى <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ۋېگېتاتىۋ ئەزالىرىدىن بىرى. ئادەتتە يوپۇرماق ئالىقىنى بىلەن يوپۇرماق سېپىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئومۇمەن يېشىل ۋە ياپىلاق بولىدۇ. ئۇنىڭ گۆش ھۈجەيىلىرىدە خلوروپلاست بولغانلىقى ئۈچۈن، كۈن نۇرىدىن پايدىلىنىپ ئوزۇقلۇق ماددا ئىشلىيەلەيدۇ. شۇڭا يوپۇرماق ئوزۇقلۇق ئىشلەيدىغان ئەزا ھېسابلىنىدۇ.

يوپۇرماق ئالىقىنى <بوت> يوپۇرماقنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىدىن بىرى. ئادەتتە يېشىل ھەم ياپىلاق بولىدۇ، يوپۇرماق گۆشى، يوپۇرماق تومۇرى ۋە سىرتقى قوۋزاق قاتارلىق قىسىملاردىن تەركىب تاپىدۇ. يوپۇرماقنىڭ فوتوسىنتېز رولى ئاساسەن يوپۇرماق ئالىقىنىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يوپۇرماق بىخى <بوت> يېتىلىپ شاخ ۋە يوپۇرماققا ئايلىنىدىغان بىخ. سىرتقى كۆرۈنۈشى سەل ئورۇق بولۇپ، ئۇزۇنراق كېلىدۇ.

يوپۇرماق پۇرلە شىتۇرگۈچ <زوئول> بىر خىل ھاشارات. يېتىلگىنىنىڭ تېنى كىچىك، ئالدىنقى قانىتى كەڭ، لىچىنكىسى ئۆسۈملۈك يوپۇرمىقىنى يەيدۇ ياكى مېۋە ئىچىگە كىرىپ، مېۋە گۆشىنى يەيدۇ. بەزىلىرى يوپۇرماقنى يۆگەپ، ئىچىگە كىرىۋېلىپ، يىپ چىقىرىش ئارقىلىق غوزەك ھاسىل قىلىدۇ. تۈرلىرى كۆپ. مېۋىلىك دەرەخ ۋە باشقا زىرائەتلەرگە زىيان سالىدۇ.

يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال <بوت> كۈز، قىش پەسلىدە يوپۇرماقلىرى تامامەن چۈشۈپ كېتىدىغان چاتقال. مەسىلەن، ئىرغاي، تېۋىلغا، يۇلغۇن، ئازغان قاتارلىقلار.

يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ <بوت> قىش پەسلىگە كەلگەندە يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ ياكى قىزىرىپ چۈشۈپ كېتىدىغان دەرەخلەر، مەسىلەن، تال، تۇخۇمەك قاتارلىقلار.

يوپۇرماق تاشلايدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان <ئورم> مۆتىدىل بەلباغنىڭ نەم ئىقلىملىق رايونلىرىغا تاقالغان، قىش پەسلى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخلەردىن تەشكىل تاپقان ئورمان تۈركۈمى. ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان دەرەخ تۈرلىرىدىن بۈك دەرىخى، دۇب دەرىخى، لىپا دەرىخى، تېرەك، قېيىن قاتارلىقلاردىن شەكىللىنىدۇ. ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، شىمالىي جۇڭگو ۋە غەربىي شىمالىنىڭ شەرقىي قىسمى شۇنىڭدەك غەربىي ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكىلارغا ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان.

يوپۇرماق تاشلايدىغان يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان <ئورم> يوپۇرماقلىرى كۈز، قىش پەسلىدە تامامەن چۈشۈپ كېتىدىغان يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان. مەملىكىتىمىزدىكى چوڭ ھىنگان تېغىنىڭ شىمالىدىكى تاغلىق جايلار يوپۇرماق تاشلايدىغان يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورماننىڭ تارقىلىش رايونىدۇر. بۇ رايوننىڭ كىلىماتى يىل بويى سوغۇق بولىدۇ. ئاساسلىق دەرەخ تۈرى ھىنگان

يوپۇرماق تاشلايدىغان قارىغىيدۇر.

يوپۇرماق تومۇرى <بوت> يوپۇرماق ئالقىنىغا تارالغان ئىنچىكە، تۇرۇبىسىمان تۈزۈلۈش، ئاساسەن ئىنچىكە، ئۇزۇن ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ يوپۇرماق ئالقىنىنىڭ ھەممە يېرىگە تەكشى تارالغان بولۇپ، سۇ ۋە ئوزۇقلۇق ماددىلارنى توشۇش رولىنى ئوينايدۇ.

يوپۇرماق تۈۋى <بوت> يوپۇرماقنىڭ شاخ ياكى غول بىلەن تۇتاشقان جايى، يەنى يوپۇرماق سېپىنىڭ تۈۋى قىسمى.

يوپۇرماق تىكىنى <بوت> شەكلى ئۆزگەرتكەن يوپۇرماقنىڭ بىر تۈرى. مەسىلەن، كالتۇسقا ئوخشاش قۇرغاقچىلىققا چىدامىلىق بولغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى تامامەن تىكەنگە ئايلىنىپ كەتكەن. بۇ پارغا ئايلىنىش يۈزىنى كىچىكلىتىش ئۈچۈن پايدىلىق.

يوپۇرماق تىلى <بوت> يوپۇرماق ئالقىنى بىلەن يوپۇرماق غىلىپى تۇتاشقان جاينىڭ ئىچكى قىسمىدىكى پەردىسىمان ئۆسۈكچە. بۇغدايغا ئوخشاش باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەردە ئۇچرايدۇ. يامغۇر سۈيى، كېسەللىك زەمبۇرۇغى ۋە ھاشارەتلەرنىڭ يوپۇرماق غىلىپى ئىچىگە كىرىپ كېتىشىنى توسۇش رولىنى ئوينايدۇ.

يوپۇرماقتىن بالدۇر ئېچىلىش <بوت> گۈلنىڭ يوپۇرماقتىن بالدۇر ئۆسۈپ چىقىپ ئېچىلىشى. مەسىلەن، ئۆرۈك، قارىياغاچلارنىڭ گۈلى ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن، يوپۇرماق چىقىرىدۇ.

يوپۇرماق داغ كېسىلى <بوت> ۋىرۇسلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئۆسۈملۈك كېسەللىكى. بۇنىڭدا، كېسەللەنگەن تۆپلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا سارغۇچ قوڭۇر ياكى قارا رەڭلىك داغ ھاسىل بولۇپ، ئېغىر بولغاندا ھەممە يوپۇرماقلار قۇرۇپ كېتىدۇ.

يوپۇرماق رېتى <بوت> يوپۇرماقنىڭ غولدىكى جايلىشىش ئۇسۇلى. كۆپ ئۇچرايدىغان يوپۇرماق رېتى: نۆۋەتلىشىپ ئۆسكەن يوپۇرماق رېتى، ئۇدۇل ئۆسكەن يوپۇرماق رېتى ۋە ئايلانما ئۆسكەن يوپۇرماق رېتىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل بولىدۇ.

يوپۇرماقساپىقى <بوت> يوپۇرماقنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىدىن بىرى. يوپۇرماق ئالقىنى بىلەن غولنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شەكلى ئۇزۇن ۋە تۈۋرۈكسىمان ياكى ياپىلاق كېلىدۇ. بەزى يوپۇرماقلارنىڭ ساپىقى بولمايدۇ. بۇنداق يوپۇرماقلار بىۋاسىتە غولدا ئۆسىدۇ.

يوپۇرماق غىلىپى <بوت> شال، بۇغداي، قوناق، قىياق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرمىقىنىڭ غولنى ئوراپ تۇرىدىغان قىسمى.

يوپۇرماق كىسلاتاسى <خىم> ۋىتامىنلارنىڭ بىر خىلى، يەنى سېرىق رەڭلىك كرىستال بولۇپ، سۇدا ئېرىيدۇ. يېشىل كۆكتات، جىگەر، بۆرەك قاتارلىقلاردا تەركىبى كۆپرەك بولىدۇ. ئۇ بەدەن ئىچىدىكى يادرو كىسلاتاسىنىڭ بىرىكىشىدە زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، ۋىتامىن B_{12} بىلەن بىللە ئىشلەتكەندە يامان سۈپەتلىك قان ئازلىق كېسىلىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

يوپۇرماق گۆشى <بوت> يوپۇرماق ئالقىنىدىكى يوپۇرماق تومۇرى ۋە سىرتقى قوۋزىقىنى ئېلىپ تاشلىغاندىن

كېيىن قالدىغان قىسمى. نېپىز پوستلۇق ھۆجەيرىلەردىن تەركىب تاپىدۇ. يوپۇرماقنىڭ فوتوسىنتېز رولى يوپۇرماق گۆشىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يوپۇرماق ھەرىسى <بوت> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. يېتىلگىنى ئادەتتە قارا رەڭلىك، بېشى كەڭ، مۇرەككەپ كۆزى چوڭ، سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى قامچا شەكلىدە، تاياق شەكلىدە ياكى ھەرە چىشى شەكلىدە كېلىدۇ. بەزى خىللىرى دېھقانچىلىق ۋە ئورمانچىلىقنىڭ زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ.

يوپۇرماق ئىزى <بوت> كۆزدە يوپۇرماق چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن، يوپۇرماق سېپىنىڭ غولدا قالدۇرغان ئىزى. يوپۇرماق ئىزىدا كاناللار باغلىمى ئۈزۈلۈپ قالدۇرغان ئىزمۇ بولىدۇ. يوپۇرماق ئىزىنىڭ شەكلى ۋە ئۇنىڭدىكى كاناللار باغلىمىنىڭ سانى ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەردە ھەر خىل بولىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرماق تاشلىغان ھالەتتىكى دەرەخلەرنى پەرق ئېتىشكە ياردىمى بولىدۇ.

يوپۇرماق يىرىقچىسى <بوت> يوپۇرماق گىرۋەكلىرىنىڭ ھەر خىل يىرىقچىلىرى. مەسىلەن، تولۇق يىرىلغان يوپۇرماق، چوڭقۇر يىرىلغان يوپۇرماق، ئالىقانسىمان تېيىز يىرىلغان يوپۇرماق ۋە باشقىلىرىنىڭ يىرىقچىلىرىغا ئوخشاش.

يوپۇرماق II پ ① ئاڭلىماسقا، بىلمەسكە سالماق، بىغەم، جىم تۇرۇۋالماق: قۇلاقنى يوپۇرماق. * — تۆلەنداخۇنكا، چاققان بول، — دېدى ئۇ بوسوغىدىن پۇتىنى ئالا-ئالمايلا، — تېرىككىنىڭ ئۇچىدا سېغىزخان چىللاۋاتسا، قۇلاقلىرىڭنى يوپۇرۇپ ئولتۇرۇۋېرىدىكەنسەن. ② كۆچمە. تۇرمەك، پۇرۇشتۇرمەك: قاپاقنى يوپۇرماق، لېۋىنى يوپۇرماق. * تۆلەنداخۇن ئوغلى كەنجەمگە قاراپ لېۋىنى يوپۇردى-دە، قەدىمىنى يۆتكىدى. * ئانا قاپاقلىرىنى يوپۇردى ۋە سەل ئويلىنىۋېلىپ، — ئۇنداق بولسا ئۆزۈڭ دەپ باقە، بىز تونۇيدىغانلاردىن كىمگە ئوخشايدۇ، — دېدى. ③ كۆچمە. بېشىنى ئىچىگە تىقماق، دۈغدايماق، غەمكىنلەشمەك: ساۋۇت بىرئاز قورقسىمۇ، لېكىن بېشىنى يوپۇرۇپ كىرىشكە مەجبۇر بولدى.

يوپۇرماقسىز سۈپ. يوپۇرمىقى يوق، يوپۇرماق چىقارمىغان.

يوپۇرماقسىز ئىت سىيگەك <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 30 — 70 سانتىمېتىر، غولى تىك بولۇپ، تۆۋىدىن شاخلىنىدۇ، شاخلىرى يۇمىلاق بوغۇملۇق، گۆشلۈك ۋە يېشىل بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى يىگىلەپ، تەڭگىسىمان يوپۇرماققا ئايلانغان بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، يوپۇرماق قولتۇقىدا قارا تۈكلىرى بولىدۇ. باشاقسىمان گۈل رېتى شاخلىرىنىڭ يۇقىرى قىسمىغا توپلاشقان، گۈلى كىچىك ۋە پەردىلەشكەن، مېۋىلەش مەزگىلىدە قاناتسىمان ھالەتكە ئۆزگىرىدۇ. پۈتۈن تۈپى دورا قىلىنىدۇ. قۇرت ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە.

يوپۇرماقسىمان پ. شەكلى يوپۇرماققا ئوخشايدىغان، يوپۇرماق شەكلىدىكى: يوپۇرماقسىمان كېپىنەك. * بۇ خىل ئەھۋال ھاشاراتلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، يوپۇرماقسىمان كېپىنەكنىڭ سىرتى يوپۇرماققا ئوخشايدۇ.

يوپۇرماقسىمان سىزىق <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا $x^3+y^3=3axy$ ئىپادىلەنگەن ئەگرى سىزىق.

يوپۇرماقسمان كېپىنەك <زوئول> كېپىنەكنىڭ بىر خىلى. بېشى چوڭ ۋە كۆپ تۈكلۈك. مۇرەككەپ كۆزى چوڭ، ئەمما سەل بۆرتۈپ چىققان، سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى تاياقسمان، قانىتىنىڭ ئۈستى قارا كۆك، ئاستى قېنىق قوڭۇر، يوپۇرماق تومۇرىغا ئوخشاش ئالسى بار. توختىغاندا ئىككى قانىتى تىك تۇرىدۇ. شەكلى يوپۇرماققا ئوخشايدۇ.

يوپۇرماقلىق سۈپ. يوپۇرمىقى بار، يوپۇرمىقى كۆپ، يوپۇرماق بىلەن قاپلانغان: يېڭنە يوپۇرماقلىق دەرەخ. تەڭگە يوپۇرماقلىق دەرەخ. * گۈللۈكنىڭ يېنى كىچىككىنە قوغۇنلۇق بولۇپ، تېخىچە پىشىللىقنى يوقاتمىغان قويۇق يوپۇرماقلىق پىلەكلەر ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يوپۇرماقلىماق پ. يوپۇرماق چىقارماق، يوپۇرماق ئۆسمەك.

يوپۇرۇشماق « يوپۇرماق II » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئىشقا ئىپادە بىلدۈرمەي قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشتى.

يوپۇرۇلماق پ. بىرەر ئادەم ياكى نەرسىگە تاشلانماق، ئېتىلماق: ئاتلار گويا قارا بوراندەك يوپۇرۇلۇپ دۈشمەن تەرەپكە تاشلاندى. * يالقۇنتاغنىڭ باغرىدا، ياندى ئىسيان يالقۇنى. يوپۇرۇلدى ياۋلارغا قىساس — ئەلەم دولقۇنى.

يوپۇق ئى ① ئات-ئۇلاغنى سوغۇقتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئۈچىسىغا يېپىپ قويۇلىدىغان يېپىنچا: ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم، يوپۇق ياپمەن ئەمدى. سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ، يالغۇز ياتمەن ئەمدى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈچۈق تۇرماسلىقى ئۈچۈن يېپىلىدىغان پەردە: مەلىكە يوپۇقنى قايرىپ، بېشىنى مەيدىسىن چىقىرىپ، گۈلابكىغا قارىغاندا كۆزى زەرگەر يىگىتكە چۈشۈپ قېلىپتۇ.

يوپۇقداتماق « يوپۇقدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يوپۇقداشماق « يوپۇقدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوپۇقدالماق « يوپۇقدىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يوپۇقدىماق پ. يوپۇق ياپماق؛ پەردە تارتماق؛ يېپىنچا ياپماق: چورۇق بۇ ئۈچ ئالتۇن ئۈزۈكنى بىر خالتىغا سېلىپ، ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا قىستۇرۇپ باغلاپتۇ، ئاندىن ئېشەكنى يوپۇقداپ مىنىپ بازارغا بېرىپ ساتماق بولۇپتۇ.

يوپۇقلۇق سۈپ. يوپۇقى، يوپۇق يېپىلغان، يوپۇق تارتىلغان: قىز قارىسا، كىمخاپ يوپۇقلۇق قوش ئات قوشۇلغان ئالتۇن مەپە جاراڭلاپ، بىر مەپكەش بوۋاي ئاتلارنىڭ بوجىلىرىنى تۇتۇپ تۇرغۇدەك.

يوپيورۇق سۈپ. ناھايىتى، ئىنتايىن يورۇق، ھەددىدىن زىيادە يورۇق: يوپيورۇق ئۆي. يوپيورۇق كېچە. * مەزىن دادام مېنى كەڭ ھويلىغا، ئاندىن يوپيورۇق بىر ئۆيگە ئېلىپ كىردى. * كۆپ ئۆتمەيلا ئىشىك ئېچىلىپ كىرگۈچىنىڭ قول چىرىغى گەمە ئىچىنى خۇددى كۈندۈزدەك يوپيورۇق قىلىۋەتتى.

يوتا ئى ① تىزنىڭ يۇقىرىسىدىن سۆڭگەچىكىچە بولغان ئارىلىق؛ يانپاش: يوتا سۆڭىكى. * قوغلىغانلارنىڭ بىرى سېنى تۇتۇۋالسا ئىككى يوتاڭدىن ئىككى سەر گۆشۈڭنى شىلىپ ئالىدۇ. ② تاغنىڭ يانباغرى؛ بەل: بەل يوتىسى. * سابىرلار دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ، توغرا كەتكەن يوتىسى قىياش تاغ ئۈستىگە چىقتى.

يوتقان ئى. ئۇخلىغاندا يېپىنىش ئۈچۈن

رەختنى ئەنلەپ، ئارىسىغا پاختا قويۇپ تىكىلگەن يېپىنچا: ماموق يوتقان. تويلۇق يوتقان. * بۇ خېتابىنى ئىچىدە بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىغان زەيتۇنەم ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، ئۈستىگە يېپىلغان يوتقاننىڭ بىر چېتىنى ئېچىۋەتتى.

يوتقان تېشى مەخسۇس يوتقان تىكىش ئۈچۈن، يىپەك ۋە سۈنئىي يىپەك يىپلاردىن توقۇلغان، ئېنى كەڭ رەخت.

يوتقان خۇرجۇنى سەپەرگە ماڭغاندا، يوتقان-كۆرپىلەرنى قاچىلاش ئۈچۈن مەخسۇس توقۇلغان قاپ؛ تاغار.

يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنماق ئەمەلىي ئەھۋالغا، شەرت-شارائىتقا، كۈچ-مادار، قۇۋۋىتىگە يارىشا ئىش قىلماق: تولا يوغانچىلىق قىلماي، يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنغان تۈزۈك. * — يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنساق بولارمىكىن، «خېنىم» — دېدى ئېرى ئۆزىنى تۇتۇۋالغان هالدا.

يوتقانغا بېقىپ پۇت ئۇزاتماق ← **يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنماق:** — هوي قۇرۇق ئۇستىخان، تاۋار داستىخان سۇلتانبېگىم، قارا هاڭگا يارىماي قالدىمۇ ئەمدى؟ يوتقانغا بېقىپ پۇت ئۇزاتساق، هالىمىزغا بېقىپ هال تارتساق بولماسمىدى، — دېدى ئايالى ئېرىگە دوق قىلىپ.

يوتقاننىڭ تېشىدىن بولغان نىكاهسىز تۇغۇلغان، دادىسى نامەلۇم، هارامدىن بولغان؛ هارامزادە.

يوتقانسىز سۈپ. يوتقىنى يوق، يوتقان يېپىنمىغان يوتقانغا ئېرىشەلمىگەن: ئۇنىڭ بەختىگە ئەتىياز بولۇپ، ئۆز مەجبۇرىيەتلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئىككى مىڭ يارماققا تۇتۇپ بەرگەن يوتقىنىسىزمۇ كۈن كەچۈرۈشكە بولىدىغان مەزگىل كەلگەنىدى.

يوتقان-كۆرپە ئۇخلىغاندا يېپىنىدىغان يوتقان ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر؛ يوتقان-كۆرپە: — بۇ كامىر سىپسىپ كېتىپتۇ، سېنى باشقا كامېرغا يۆتكەپ، بۇ ئۆينى بىر ھەپتە ئېچىۋاتىمىز. يوتقان-كۆرپەڭنى ئېلىپ چىقىپ تۇر، مەن هارۋا ئېلىپ كېلىمەن، — دېدى تۈرمە باشلىقى ئۇنىڭغا.

يوتقانلىق ① سۈپ. يوتقىنى بار، يوتقان يېپىنغان. ② سۈپ. يوتقان تىكىشكە باپ، لايىق، يوتقان قىلىشقا بولىدىغان: يوتقانلىق تاۋار. ③ ئى. يوتقان تىكىشكە باپ كېلىدىغان رەخت: — مېنىڭ بىر يوتقانلىقىم بار ئىكەن، — دېدى ئۇ.

يۇتۇتماق پ. دىئال. كۆز قاپقى ياكى يۈز-كۆزى ئىششىپ قالماق.

يۇتۇق I سۈپ. دىئال. يانتۇ، قىيپاش، يانباغىر.

يۇتۇق II ئى. توشقان ئۇۋىسى.

يوچۇق ئى ① يېرىلغان، چاك هاسىل بولغان جاي؛ دەز، ئاراچ: ئىشىكنىڭ يوچۇقى. تامنىڭ يوچۇقى. * دېرىزە پەردىسىنىڭ يوچۇقىدىن چۈشكەن سۇس ئاي يورۇقى ئۆي ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. * كامېرلارنىڭ قاغجىراپ كەتكەن ئىشىكلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن بىرنەچچە كۆزلەر مارىشىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قۇسۇر، كەمچىلىك، نۇقسان: بۇ ئىشنى شۇنداق قىلايلىكى، باشقىلار ئىشىمىزدىن قىلچە يوچۇق تاپالمىسۇن. * ئۇ ئازراق يوچۇق تاپسىلا بىرنى ئون قىلىپ پىتنە تارقىتىدۇ.

يوچۇق ئاچماق پ ① تۆشۈك تەشمەك، كامار پەيدا قىلماق: ئاسمان قەسىرىدىن قاچقان چېغىڭدا، روجەكتىن يوچۇق ئاچقان چېغىڭدا. ② كۆچمە. قۇسۇر تاپماق، ئەيىبىنى ئاچماق، يېغىرىنى كولىماق.

يوچۇق قالدۇرماسلىق بىرەر ئىش،

گەپ-سۆزدە كەتكۈزۈپ قويماسلىق، پۇرسەت، بوشلۇق قالدۇرماسلىق، ئىمكانىيەت قويماسلىق.

يوچۇق ئىزدىمەك بىراۋنىڭ ئاجىزلىقىنى، ئەيىبىنى، قۇسۇرىنى، نۇقسانلىرىنى ئىزدىمەك: يوچۇق ئىزدەش، پۇرسەت كۈتۈش، شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش كىشىلەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىگە باغلىق.

يوچۇن سۈپ. تونۇش بولمىغان، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئۆزگىچە، غەلىتە: يوچۇن ئادەم. يوچۇن ئىش. يوچۇن قىلىق. * شۇ ئەسنادا ھويلا ئىشىكى تاراقلاپ ئېچىلدى، قادىر بېدىك بىرنەچچە يوچۇن كىشىنى باشلاپ كىرىپ كەلدى. * ياﻣۇلنىڭ ئىشىكى يوچۇن، كىرەلمە يسەن پۇلۇڭ يوق ئۇچۇن.

يوخشىماق پ. دىئال. ئات ئوت يېمەستىن خامۇش بولۇپ جىم تۇرماق.

يود ئى (ر<گېرك) <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت. بەلگىسى I (iodium). قارا قوڭۇر رەڭلىك كرىستال. مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە، ئاسان سۇبلىماتسىيىلىنىپ بىنەپشە رەڭلىك پار ھاسىل قىلىدۇ. يودنىڭ ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسى دېزىنفېكسىيە قىلىش ۋە يوقاق كېسىلىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. سانائەتتە بوياق ماتېرىياللىرىنى ئىشلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يودا سۈپ. دىئال. ئەبگاھ، سوكال، نامرات، گاداي، ئورۇق.

يودات (ر<گرېك) <خىم> ← **يودات كىسلاتا.**

يودات كىسلاتا <خىم> يودنىڭ ئوكسىگېنلىق كىسلاتاسى، يەنى رەڭسىز كرىستال ماددا. فورمۇلىسى HIO_3. يود بۇنىڭدا بەش ۋالېنتلىق. يودنى سۇدا خلور گازى ياكى نىترات كىسلاتا قاتارلىق ئوكسىدلىغۇچىلار بىلەن ئوكسىدلاش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. سۇدا ياخشى ئېرىيدۇ. ئۇ بىر خىل كۈچلۈك ئوكسىدلىغۇچى بولۇپ، دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، يەنە خىمىيۋى رېئاكتىۋ قىلىنىدۇ.

يودوفورم ئى (ر<گرېك) <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى CHI_3. سېرىق رەڭلىك پارقىراق كرىستال، ئالاھىدە پۇراقتا ۋە تەمگە ئىگە. دورىگەرلىكتە دېزىنفېكسىيە دورىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

يودومېترىيە ئى (ر<گرېك) <خىم> ئوكسىدلاپ-ئوكسىدسىزلاپ تېترلەش يەنى ئۆلچەملىك يود ئېرىتمىسى ئارقىلىق ماددىنىڭ مىقدارىنى ئېنىقلاش ئۇسۇلى. ئادەتتە ئوكسىدسىزلىغۇچىلارنى ئۆلچەملىك يود ئېرىتمىسى بىلەن بىۋاسىتە تېترلەشكە بولىدۇ. مەسىلەن، پولات-تۆمۈرلەردىكى گۈڭگۈرت قاتارلىقلار ئېنىقلىنىدۇ. كراخمالنى ئىندىكاتور قىلغاندا، تېترلەش ئاخىرقى نۇقتىسىدا رەڭسىز كراخمال كۆك رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. ئوكسىدلىغۇچىلارنى ئېنىقلاشتا بەزى ئوكسىدلىغۇچىلارنىڭ كىسلاتالىق ئېرىتمىدە كالىي يودىدتىكى يودنى چىقىرىش خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ ئۆلچەملىك ئوكسىدلىغۇچى ئېرىتمىسى ئارقىلىق يودنى تېترلەپ چىقارغاچقا، شۇ ئوكسىدلىغۇچى ماددىنىڭ مىقدارىنى بىۋاسىتە ھېسابلاپ چىققىلى بولىدۇ. مەسىلەن، خلورلۇق ھاكتىكى ئۈنۈملۈك خلورنى ئېنىقلاش قاتارلىقلار. تېترلەش ئاخىرقى نۇقتىسى كۆك رەڭدىن رەڭسىزلىنىدۇ.

يودىماق پ. دىئال. قورسىقى ئاغرىغان ئادەملەرنى تۇز، نان قاتارلىق

نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق.

يورتماق پ. ئاتنى ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭدۇرماق يەنى مېڭىشتىن تېز، يورغىلاشتىن ئاستىراق بىر خىل مېڭىشتا ماڭدۇرماق.

يورغا ئى. رىتىمنى بۇزماي، بىرخىلدا ھەم سىلىق ھەم يۈگۈرگەندەك ئىتتىك ماڭىدىغان ئات: يورغىسىغا چۈشمەك.
* يورغا مىنگەن يولدىشىدىن ئايرىلار، كۆپ ياشىغان تەڭتۇشىدىن ئايرىلار (ماقال).
// يورغا ئات.

يورغىلاتماق «يورغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوينافلاپ تۇرغان قارا ئات مىنگەن سادىر ئېتىنى يورغىلىتىپ كەلدى-دە، دەرھال دادىسىغا سالام بەردى.

يورغىلاش «يورغىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يورغىلاش مۇسابىقىسى.

يورغىلاش مۇسابىقىسى <تەن> بىر خىل يۈگۈرۈش مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا ئىككى پۇت بىرلا ۋاقىت ئىچىدە يەردىن ئايرىلىشقا بولمايدۇ، ئالدى پۇتنىڭ ئۆكچىسى يەرگە تەگكەن ھامان پۇت دەرھال تۈزلىنىدۇ. مۇسابىقە بەش كىلومېتىر، 10 كىلومېتىر، 20 كىلومېتىر، 50 كىلومېتىر ۋە بىر سائەت، ئىككى سائەت مېڭىش قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

يورغىلاشماق «يورغىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاق پەرتۇق تارتقان كۈتكۈچىلەر بولسا پۇت-پۇتىغا، قول-قولىغا تەگمەي يورغىلىشىپ يۈرەتتى.

يورغىلىماق پ ① رىتىمنى بۇزماي، ھەم تېز ھەم سىلىق ماڭماق: تىزگىنى بوشىتىلغان بايتال يېنىككىنە يورغىلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئىككى تېقىمنى بىر-بىرىگە سۈركەپ تېز-تېز ئىلدام ماڭماق: يىگىت خۇش بولۇپ ئانىنىڭ قولىغا سۆيۈپتۇ ۋە ئانىسىنىڭ كېيىمنى كىيىپ، داستىخانىنى قولتۇقىغا قىسىپ، خېنىملاردەك يورغىلاپ، گۈندىپاينىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

يورغىلاپ مېڭىش <تەن> چىداملىقلىق كۈچىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بىر خىل يېنىك ئاتلېتكا تۈرى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: ئىككى پۇتتا نۆۋەت بىلەن قەدەم ئېلىپ ماڭىدۇ، قەدەم دائىرىسى چوڭ، رىتىمى يۇقىرى بولىدۇ ھەمدە مۇئەييەن قائىدىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، يورغىلاپ مېڭىش ئادەتتىكى قەدەملەپ مېڭىشتىن ئۆزگىرىپ مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما بىرقەدەر ئۇزۇن ئارىلىققا بىرقەدەر تېز سۈرئەتتە مېڭىپ يېتىش، ئۇچۇن، يورغىلاپ مېڭىشنىڭ قولنى سىلىش، قەدەم تاشلاش ۋە يانپاشنى بۇراش قاتارلىق ھەرىكەتلىرىدە ئادەتتىكى يول مېڭىشقا قارىغاندا نىسپىي ئۆزگىرىشلەر بولدى.

يورۇتقۇچ سۈپ. يورۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، يورۇتىدىغان: يورۇتقۇچ ئەسۋابلار.

يورۇتقۇچ بومبا <ھەرب> ئالاھىدە ئىشلەنگەن بىر خىل بومبا ياكى زەمبىرەك ئوقى. ئۇنىڭ ئىچىگە نۇر چاقنىتىدىغان دورا ۋە كىچىك پاراشوت قاچىلانغان بولۇپ، ھاۋادا كۈچلۈك نۇر چىقىرىدۇ. ئادەتتە ھۇجۇم قىلىش نىشانىنى كۆزىتىش ياكى كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

يورۇتماق ① «يورۇماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزىز شۇنى ئويلاپ يۈرىكى ئېچىنغان ھالدا ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ چىراغنى يورۇتتى. ② ئايدىڭلاشتۇرماق: يازغۇچى بۇ ئەسىرى بىلەن XIX ئەسىردىكى جەمئىيەت ئەھۋالىنى تېخىمۇ يورۇتۇپ، كىشىلەرگە تونۇشتۇردى.

يورۇتۇپ بەرمەك <ئەد> باشقا بەزى شەيئىلەرنى بىللە قويۇپ سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق شەيئىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرمەك.

يورۇتۇش ① «يورۇتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <بىن> ئىشىك-دېرىزىلەرنى مۇۋاپىق لايىھىلەش ئارقىلىق، ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ئىچىدە يەلگىلىك يورۇقلۇق ھاسىل قىلىش.

يورۇتۇش دەرىجىسى <فز> يورۇقلۇق چىقارغۇچى جىسىم ياكى يورۇقلۇق قايتۇرغۇچى جىسىمنىڭ ئادەم كۆزىگە سەزدۈرگەن يورۇقلۇقنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقى. يورۇتۇش دەرىجىسى كۆرۈنگەن جىسىمنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، يورۇقلۇق چىقىرىش ياكى يورۇقلۇق قايتۇرۇش كۈچلۈكلۈكى ھەمدە ئارىلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

يورۇتۇش كوئېففىتسىېنتى <فز> يورۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان يورۇقلۇق مەنبەسىدىن چىققان يورۇقلۇق ئېقىمى بىلەن بۇ يورۇقلۇق مەنبەسىدىن سەرپ بولغان ئېلېكتر قۇۋۋىتىنىڭ نىسبىتى.

يورۇتۇش كۈچى <فز> بىرلىك مۇجەسسەم بۇلۇڭدىن ئۆتىدىغان يورۇقلۇق ئېقىمى، يەنى نۇقتىۋى يورۇقلۇق مەنبەسىدىن چىقىپ، مۇئەييەن يۆنىلىشكە تارقىلىۋاتقان كۆرۈنىدىغان نۇر رادىئاتسىيىسىنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقىنى ئىپادىلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار.

يورۇتۇش مەيدانى <فز> يورۇقلۇق چىقارغۇچى جىسىم ياكى قايتۇرغۇچى جىسىمنىڭ يورۇقلۇقنى يەتكۈزۈش كۆلىمى.

يورۇتۇلماق «يورۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئابدۇللا ئاكىنىڭ قاۋۇل بىلەن بىر يەردىن چىققان سۆزلىرى ئۇنىڭ ئىشەنچ چىرىغىدا يورۇتۇلغان قەلبىگە غەشلىك سايىسىنى تاشلىغاندەك بولدى.

يورۇتۇلۇش «يورۇتۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يورۇتۇلۇش دەرىجىسى.

يورۇتۇلۇش دەرىجىسى <فز> جىسىمنىڭ بىرلىك يۈزىگە چۈشكەن يورۇقلۇق مىقدارى. بىرلىكى ليۇكس.

يورۇش «يورۇماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يورۇش تېمپېراتۇرىسى. يورۇش دەرىجىسى.

يورۇش تېمپېراتۇرىسى <فز> مەلۇم بىر جىسىمنىڭ يورۇقلۇق چىقىرىش يۈزىنىڭ سپېكتر رادىئاتسىيە يورۇقلۇقى مەلۇم بىر تېمپېراتۇرىدىكى قارا جىسىمنىڭ ئوخشاش دولقۇن ئۇزۇنلۇقىدىكى سپېكتىر رادىئاتسىيە يورۇقلۇقىغا تەڭ بولسا، بۇ تېمپېراتۇرا يورۇقلۇق چىقىرىش يۈزىنىڭ يورۇش تېمپېراتۇرىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

يورۇش دەرىجىسى <فز> يورۇقلۇق مەنبەسى چىقارغان يورۇقلۇقنىڭ كۈچلۈكلۈك دەرىجىسى. ئادەتتە شام ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىدۇ.

يورۇش دەرىجىسى قانۇنى <فز> يورۇقلۇق مەنبەسى ناھايىتى كىچىك يۈزنى يورۇتقان چاغدا، ئۇ يۈزنىڭ

يورۇش دەرىجىسى يورۇقلۇق مەنبەسىنىڭ يورۇقلۇق چىقىرىش كۈچى بىلەن يورۇقلۇق نۇرىنىڭ چۈشۈش بۇلۇڭىنىڭ كوسىنوسىغا ئوڭ تاناسىپ، يورۇقلۇق مەنبەسىدىن شۇ يۈزگىچە بولغان ئارىلىقنىڭ كۋادراتىغا تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ دېگەندىن ئىبارەت قانۇن.

يورۇق ① سۈپ. كۈن نۇرى يەنى ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرىدىغان، قاراڭغۇ ئەمەس: يورۇق ئۆي. * تاش ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزى ئۆز ئۆزىدىنلا يېپىلىپ ئالاھىدىنىڭ باش تەرىپىدىن چۈشۈپ تۇرغان يورۇق يوقىلىپتۇ. * ئەتىسى يورۇق چۈشمەيلا ئاسىم شەھەرگە قاراپ ماڭدى. ② ئى. نۇر، ئاپتاپ، ئاپتاپلىق ھالەت: يورۇق چۈشمەك. تاڭ يورۇقى. * ئۆچەر چىراغنىڭ يورۇقى يوق (ماقال). * ئاستىنقى قەۋەتتىكى بىرىنچى ھۇجرىنىڭ كوچىغا قارىغان ئىككى دېرىزىسىدىن يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. ③ سۈپ. كۆچمە. بەختلىك، شادلىق، ھۆر: يورۇق دۇنيا. يورۇق ئالەم. يورۇق كۈن. * — يىغلىما ئوغلۇم، — دەيتتى يېرىلىپ كەتكەن قوللىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ئەخمەت ئاكا، — تولا كۆڭلۈڭنى بۇزما، بىزگىمۇ يورۇق كۈنلەر كىلەر، قېنى نېپىڭنى بىر چېلىۋەتكىنە. ④ سۈپ. كۆچمە. روشەن، نۇرلۇق: ئىشلىگەنىنىڭ يۈزى يورۇق، ئىشلىمىگەنىنىڭ يۈزى چورۇق دېگەندەك، ئاخىر ئۇ ئەزالارنىڭ قويىنىغا سىڭىپلا كەتتى.

يورۇق پېشىن پېشىن ۋاقتىنى سەل بۇرۇن: — بىز ئەمدى ئىلىغا پەسلەپ كېتىۋاتىمىز، بۈگۈن خۇدا بۇيرۇسا يورۇق پېشىن مەھەل بىلەن يېتىپ بارىمىز، - دېدى ئۇ لۇتۇنغا قاراپ.

يورۇقتا قويۇلىدىغان كىنو <كىنو> ئېكران ئۈستى يېپىلىپ ياكى سىرتقى نۇرنىڭ كاشىلىسى ئازايتىلىپ، يورۇقلۇقتا قويۇلىدىغان كىنو. بۇ ئېلېكترونلۇق ئوقۇتۇشلاردا كۆپرەك قوللىنىلىدۇ.

يورۇق سىزىقلىق سپېكتىر <فىز> شالاڭ گازلار چىقارغان يورۇقلۇقتىن شەكىللەنگەن، ئۈزلۈكسىز بولمىغان بىرمۇنچە يورۇق سىزىقلاردىن تۈزۈلگەن سپېكتىر.

يورۇق يوپۇرماقلىق ئورمان <ئورم> دائىم يېشىل تۇرىدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەردىن شەكىللەنگەن ئورمان.

يورۇقپەرەس سۈپ. يورۇقنى ياخشى كۆرىدىغان، يورۇقلۇقتا ئۆستۈرۈلىدىغان.

يورۇقپەرەسلىك ئى <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يورۇقلۇقتا ئۆسۈش خۇسۇسىيىتى.

يورۇقچىلىق ئى. ھەرقانداق دالدا قاراڭغۇلۇقتىن خالىي، يورۇق ھالەت؛ ئوچۇقچىلىق: ھەسەن بەدىرىدىن ھېچ نەرسىنى سەزمەي ئۇخلاۋېرىپتۇ، كېيىن بىر يېنىغا ئاغدۇرۇلۇپ، كۆزىنى ئېچىپ، ئۆزىنى يورۇقچىلىقتا كۆرۈپتۇ.

يورۇقلاشماق پ. يورۇشقا باشلىماق، يورۇق ھالەتكە كەلمەك: ئۆي ئىچى يورۇقلاشتى.

يورۇقلۇق ① «يورۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى <فىز> جىسىمنى يورۇتۇپ، كىشىگە جىسىمنى كۆرسىتىدىغان ماددا. مەسىلەن، قۇياش يورۇقلۇقى، چىراغ يورۇقلۇقى ۋە ئاي يورۇقلۇقى دېگەندەك. كۆرگىلى بولىدىغان يورۇقلۇق دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 7.7×10^{-5} سانتىمېتىردىن 4×10^{-5} سانتىمېتىرغىچە بولغان ئېلېكتر

ماگنىت دولقۇنىدۇر. يورۇقلۇقنىڭ بوشلۇقتىكى تارقىلىش سۈرئىتى سېكۇنتىغا تەخمىنەن 300 مىڭ كىلومېتىر. ئادەتتىكى ئەھۋالدا يورۇقلۇق تۈز سىزىق بويلاپ تارقىلىدۇ. شۇڭا ئۇ يەنە «نۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ③ ئى <فىز> يورۇقلۇق دولقۇنىنىڭ كىشىگە ھېس قىلدۇرغان كۈچلۈك-ئاجىزلىق دەرىجىسى. ④ ئى. يورۇق چۈشكەن، يورۇغان يەر، جاي: ئۇلار غار ئىچىدە مېڭىۋېرىپ، ئاخىرى يورۇقلۇققا قانداق چىقىپ قالغىنىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى. ⑤ ئى. كۆچمە. ئازادلىق، ئەركىنلىك: خەلقىمىز تىنىماي كۈرەش قىلىش ئارقىلىق نەچچە مىڭ يىل خورلانغان جاھالەت زىندانىنى گۇمران قىلىپ، ئاخىرى يورۇقلۇققا چىقتى.

يورۇقلۇق ئابېرراتسىيىسى <ئاستر> يورۇقلۇقنىڭ تېزلىكى چەكلىك بولىدىغانلىقى ۋە يەر شارى قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇشۇ نىسبىي ھەرىكەت داۋامىدا تۇرغۇن يۇلتۇزلارنى كۆزەتكەندە، ئۇلارنىڭ ئورنى بىلەن ئەمەلىي ئورنى ئوتتۇرىسىدا پەسىل خاراكتېرلىك مىكرو كۆچۈش يۈز بېرىدۇ. بۇ ھادىسە يورۇقلۇق ئابېرراتسىيىسى دېيىلىدۇ.

يورۇقلۇق بەلبېغى <فىز> بەلباغسىمان يورۇقلۇق. مەسىلەن، ھەسەن-ھۈسەن ۋە ئاقار يۇلتۇزلار يۆتكەلگەندە ھاسىل بولغان ئىز قاتارلىقلار.

يورۇقلۇق بېسىمى <فىز> جىسىمغا چۈشكەن يورۇقلۇق ھاسىل قىلغان بېسىم. ئۇ ئاسمان جىسىملىرى ئارىسىدا زور رول ئوينايدۇ. كومېتانىڭ قۇيرۇقىنى قۇياشنىڭ يوشۇرۇپ تۇرۇشى دەل قۇياشنىڭ يورۇقلۇق بېسىمىدىن بولغان.

يورۇقلۇقتا رېئاكسىيىلىشىش <بىئول> يورۇقلۇق تەرىپىدىن قوزغىتىلىدىغان فوتو خىمىيىلىك رېئاكسىيە. يورۇقلۇقنىڭ كۈچلۈكلىكىگە ئەگىشىپ تېزلىشىدۇ.

يورۇقلۇقتا فوسفاتلىنىش رولى <بىئول> فوتوسىنتېز رولى جەريانىدا، يورۇقلۇقنىڭ ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلىشى ئارقىسىدا فوسفات كىسلاتاسى amp ۋە ADp مولېكۇلىسىغا قوشۇلۇپ يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك فوسفات بىخنى شەكىللەندۈرۈش رولى.

يورۇقلۇقتا نەپەسلىنىش <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يورۇقلۇقنى قوبۇل قىلغان ۋاقىتتا يۈز بېرىدىغان نەپەسلىنىش رولى. بۇ ۋاقىتتا كاربون (Ⅳ) ئوكسىدىنى چىقىرىپ، O_2 نى قوبۇل قىلىدۇ، ئەمما ھېچقانداق ئېنېرگىيە سەرپ قىلمايدۇ.

يورۇقلۇق تېزلىكى <فىز> يورۇقلۇق دولقۇنىنىڭ تارقىلىش تېزلىكى. يورۇقلۇقنىڭ بوشلۇقتىكى تېزلىكى ھەر سېكۇنتىغا تەخمىنەن 300 مىڭ كىلومېتىر، ھاۋادىكى تېزلىكى بۇ قىممەتكە يېقىنراق بولىدۇ. شۇڭا ئادەتتە بۇ قىممەت ئىشلىتىلىدۇ.

يورۇقلۇق تېزلىكىنىڭ ئۆزگەرمەسلىك پرىنسىپى <فىز> ۋاكۇئۇمدىكى يورۇقلۇق تېزلىكىنىڭ ھەرقانداق ئىنېرتسىيىلىك پايدىلىنىش سىستېمىسىدا ئوخشاش بولۇش پرىنسىپى. ئۇ نىسپىيلىك پرىنسىپى بىلەن بىرلىكتە خۇسۇسىي نىسپىيلىك نەزەرىيىسىنىڭ ئاساسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

يورۇقلۇقنى كۆرۈش سېزىمى <فىز> نورمال كۆزنىڭ يورۇقلۇق يېتەرلىك شارائىتتىكى كۆرۈش ئېففېكتى. ئۇنىڭ كۆرۈش دەرىجىسىنىڭ فۇنكسىيىسىنىڭ ئەڭ چوڭ قىممىتى دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 0. 555μm بولغان يېشىل نۇر ئورنىدا بولىدۇ.

يورۇقلۇق چىقىرىش كۈچى <فىز> يورۇقلۇق مەنبەسىنىڭ بەلگىلىك يۆنىلىش دائىرىسى ئىچىدىكى يورۇقلۇق چىقىرىشىنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىق دەرىجىسى.

يورۇقلۇق دەستىسى <فىز> توقماق ھالەتتىكى نۇر. مەسىلەن، قول چىرىغىنىڭ نۇرىغا ئوخشاش.

يورۇقلۇق رېئاكسىيىسى <بىئول> فوتوسىنتېز رولى جەريانىدا يورۇقلۇق كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان خىمىيىلىك رېئاكسىيە.

يورۇقلۇق سەزگۈچى قەغەز <خىم> يورۇقلۇق سەزگۈچى ماتېرىياللارنىڭ بىر تۈرى، يەنى يۈزىگە يورۇقلۇق سەزگۈچى ئېمۇلسىيون سۈرتۈلۈش ئارقىلىق ئىشلەنگەن قەغەزلەرنىڭ ئورتاق نامى.

يورۇقلۇق سەزگۈچى ئېمۇلسىيون <خىم> يورۇقلۇقتا خىمىيىۋى ئۆزگىرىش پەيدا قىلالايدىغان ئېمۇلسىيون. ئادەتتە ئۇ كۈمۈش گالوگېنىدىنىڭ يارىيېلىم ئېرىتمىسىدىكى سۇسپېنزىيىسىدۇر.

يورۇقلۇق سۇندۇرۇش <فىز> جىسىمنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن نۇرنى سۇندۇرۇش ھادىسىسى.

يورۇقلۇق سۈزگۈچ <فىز> ئۈزلۈكسىز يورۇقلۇق سپېكترىدىن ئېھتىياجلىق دولقۇن ئۇزۇنلۇقى دائىرىسىدىكى يورۇقلۇقنى تاللىۋالالايدىغان ئۆتكۈك ئېلېمېنت.

يورۇقلۇق سېتكىسى <فىز> دىفراكسىيە ھادىسىسىنى ھاسىل قىلالايدىغان ئوپتىكا ئەسۋابى. نۇر ئۇنىڭدىن ئۆتكەندە ياكى ئۇنىڭدىن قايتقاندا سپېكتر ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە ئەينەك ياكى مېتالدىن ياسىلىدۇ. ئۈستىدە ناھايىتى زىچ پاراللېل ئىنچىكە سىزىقلار ئويۇلغان بولىدۇ.

يورۇقلۇققا ئىنتىلىشچانلىق ① <بوت> يورۇقلۇقنىڭ تەسىرىدىن بولىدىغان يورۇقلۇققا قاراپ ئۆسۈش خاھىشى. مەسىلەن، يوپۇرماقلار ئۆزىنى يورۇقلۇققا قارىتىدۇ، ئاپتاپپەرەس تەخسە شەكىللىك گۈل رېتىنى كۈنگە قارىتىدۇ. ② <زوئول> بەزى ھاشارات ياكى بېلىقلارنىڭ يورۇق تەرەپكە قاراپ يۈزلىنىش ئالاھىدىلىكى.

يورۇقلۇق قايتۇرۇش ئەينىكى <فىز> ① يورۇقلۇق قايتۇرۇشتا مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان ئەينەك. يورۇقلۇقنى تۈز چۈشۈرىدۇ ياكى بىر تەرىپىنىڭ يورۇقلۇق دەرىجىسىنى ئاشۇرىدۇ. مەسىلەن، قول چىرىغى، ئاپتوموبىل چىرىغى، نۇر يىغىش چىرىغى قاتارلىقلاردىكى پېتىنقى ئەينەك. ② كۆزەتكۈچىنىڭ كۆرۈش دائىرىسىدىن سىرتتىكى يورۇقلۇقنى قايتۇرىدىغان تەكشى يۈزلۈك ئەينەك ياكى كۆپۈنكى ئەينەك.

يورۇقلۇق كۈچىنىشى <فىز> يورۇقلۇق دولقۇنىنىڭ كۆزىتىش ئېكرانىدىكى نىسبىي يورۇقلۇق دەرىجىسى بەلگىسى.

يورۇقلۇق مەنبەسى <فىز> يورۇقلۇق چىقىرىدىغان جىسىم. مەسىلەن، قۇياش، چىراغ، ئوت قاتارلىقلار.

يورۇقلۇق مۇساپىسى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ چىققان جايىدىن چۈشكەن جايغىچە بولغان ئارىلىقتا بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىسى.

يورۇقلۇقنىڭ دولقۇن تەلىماتى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ ماھىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك بىر خىل تەلىمات، XVII ئەسىردە گىيۇگېنس تەرىپىدىن بارلىققا كەلتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: يورۇقلۇق

بىر خىل مېخانىكىلىق دولقۇن بولۇپ، يورۇقلۇق تارقاتقۇچى جىسمدىن پەيدا بولىدۇ. خۇددى ئاۋاز دولقۇنىغا ئوخشاش مۇھىتقا تايىنىپ تارقىلىدۇ دېگەندىن ئىبارەت.

يورۇقلۇقنىڭ زەررىچە تەلىماتى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ ماھىيىتى توغرىسىدىكى بىر خىل تەلىمات. XVII ئەسىردە نيۇتون قاتارلىقلار تەرىپىدىن تەشەببۇس قىلىنغان. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: يورۇقلۇق يورۇقلۇق چىقارغۇچى جىسمدىن تارقالغان ئېلاستىك زەررىچىلەردىن تەركىب تاپىدۇ دېگەندىن ئىبارەت. بۇ يورۇقلۇقنىڭ دولقۇن تەلىماتىغا قارىمۇقارشى.

يورۇقلۇق سۇنۇشى <فىز> يورۇقلۇق بىر خىل مۇھىتتىن ئىككىنچى بىر خىل مۇھىتقا كىرگەندە، تارقىلىش يۆنىلىشىنىڭ ئۆزگىرىش ھادىسىسى.

يورۇقلۇقنىڭ قايتىش قانۇنى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ قايتىشى ھەققىدىكى قانۇنىيەت؛ ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: 1) قايتقان يورۇقلۇق نۇرى، چۈشكەن يورۇقلۇق نۇرى ۋە نورمال سىزىق بىر تەكشىلىك ئۈستىدە بولۇپ، قايتقان يورۇقلۇق نۇرى بىلەن چۈشكەن يورۇقلۇق نۇرى ئايرىم-ئايرىم ھالدا نورمال سىزىقنىڭ ئىككى يېنىدا ياتىدۇ؛ 2) قايتىش بۇلۇڭى چۈشۈش بۇلۇڭىغا تەڭ بولىدۇ، يەنى <AON=<NOB.

يورۇقلۇقنىڭ قايتىشى <فىز> يورۇقلۇق جىسمنىڭ يۈزىگە چۈشكەندە، بىر قىسىم يورۇقلۇقنىڭ قايتىپ كېتىش ھادىسىسى.

يورۇقلۇقنىڭ مۇستەقىل تارقىلىش قانۇنى <فىز> گېئومېتىرىيىلىك ئوپتىكىنىڭ ئاساسىي قانۇنلىرىدىن بىرى، يەنى بىرنەچچە تال نۇر ئۆزئارا ئۇچراشقان چاغدا بىر-بىرىگە قىلچە كاشىلا قىلماي ئۆتۈشۈپ، مۇستەقىل تارقىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى قانۇن.

يورۇقلۇقنىڭ ئېلېكتروماگنىت نەزەرىيىسى <فىز> XIX ئەسىردە ماكسۋېل ئوتتۇرىغا قويغان، يورۇقلۇقنىڭ ماھىيىتىنى بىر خىل ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنىدىن ئىبارەت دەپ قارايدىغان نەزەرىيە.

يورۇقلۇق ئېقىمى <فىز> بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە مەلۇم بىر يۈزدىن ئۆتكەن يورۇقلۇقنىڭ مىقدارى. بىرلىكى ليۇمېن.

يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى <خىم> يورۇقلۇقتىن كېلىدىغان ئېنېرگىيە. مەسىلەن، فوتو سۈرەت لېنتىسىنىڭ يورۇقلۇق سېزىشى يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسىنىڭ رولىدۇر.

يورۇقلۇق ئېلمى <فىز> ← **ئوپتىكا.**

يورۇقلۇق يىغىش كۈچى <فىز> ئوبيېكتىپنىڭ نىسبىي ئاپېرتۇرىسىنىڭ كۋادراتى. ئۇ ئوبيېكتىپتا شەكىللەنگەن تەسۋىرنىڭ يورۇقلۇق دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. نىسبىي ئاپېراتۇرا قانچە چوڭ بولسا، ئوبيېكتىپنىڭ يورۇقلۇق يىغىش كۈچى شۇنچە زور بولىدۇ، ئۇنىڭدىن شەكىللەنگەن تەسۋىرمۇ شۇنچە ئېنىق بولىدۇ.

يورۇقلۇق يىلى <ئاستر> يۇلتۇزلار ئارىلىقىنى ھېسابلاشتىكى بىرلىك، يەنى يورۇقلۇقنىڭ بىر يىل ئىچىدە باسقان مۇساپىسى، ئۇ تەخمىنەن بىر تىرليون كىلومېتىرغا تەڭ بولىدۇ.

يورۇماق پ ① يورۇق چۈشمەك؛ يورۇق ھالەتكە كەلمەك: چىراغ يانىدۇرۇلدى،

ئۆي ئىچى خېلى يورۇدى. ② ئاقارماق، چىقماق، ئاتماق (كۆن ۋە تاڭ ھەققىدە): ئاخىر، تاشقىرىدا كۈن يورۇپ كەتتى. ئۆيدە ئىشكلەر تاراقلاپ ئېچىلىشقا باشلىدى. * بۇ چاغدا تاڭ ئوبدانلا يورۇپ، كىشىلەرنىڭ ئالدى ئىشقا يېتىپ كەلگەندى. ③ ئېچىلماق، شادلانماق: كۆڭلى يورۇماق. دىلى يورۇماق. * ئارسلانوپنىڭ شىللىسىدىن يوغان تۈگمەن تېشىنى ئېلىپ تاشلىغاندەك بولدى، كۆڭلى يورۇپ كەتتى.

يوسۇن ئى. ئەزەلدىن تارتىپ كېلىۋاتقان، كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن ئەنئەنىۋى ئادەت؛ رەسىم، قائىدە: كونا يوسۇن. يېڭى يوسۇن. * ئادەمگەرچىلىكنىڭ يوسۇنلىرىنى بىلمەيدىغان قۇدىمىزنىڭ قىلىقى ئايالىمغا بەكمۇ ھار كەلگەندى.

يوسۇندا تىر. ھالەتتە، تەرىقىدە، قىياپەتتە، شەكىلدە، تەرزدە: سېلىم بىلەن ئايقىز شۇ يوسۇندا يېقىنلىشىپ بىر-بىرىگە مۇھەببەت قويۇشتى. * قايسى يوسۇندا ئىش قىلىش ئۆزۈڭگە باغلىق.

يوسۇنسىز سۈپ. مەلۇم تەرتىپ-تۈزۈم، قائىدە-يوسۇن تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن بولمىغان، قالايمىقان: يوسۇنسىز ئىش. * كىشى ئىزتىراپقا چۈشكەن چاغلاردا خالاپ ئەمەس، ئىختىيارسىز رەۋىشتە بەزىبىر يوسۇنسىز ئىشلارغا ئۇرۇنىدۇ.

يوسۇنلۇق سۈپ ① يوسۇننى بىلىدىغان، يوسۇنغا ئەمەل قىلىدىغان: يوسۇنلۇق ئادەم. ② يوسۇن بويىچە قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان، يوسۇنغا ئۇيغۇن، يوسۇن بىلەن قىلىنغان، يوسۇندىن چىقماي قىلىنغان: يوسۇنلۇق ئىش.

يوشۇرغۇزماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يوشۇرماق پ. باشقىلارغا كۆرسەتمەسلىك، بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن بىر يەرگە تىقىپ قويماق، خۇپىيانە تۇتماق، سۇقماق: ئۇ نۇرنىساغا ۋاكالىتەن ئېلىپ كەلگەن ئەرز خېتىنى چىقارمىدى، ئۆزىنىڭ سوت مەھكىمىسىگە كېلىشتىكى مەقسىتىنىمۇ يوشۇردى.

يوشۇرۇشماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوشۇرۇقلۇق سۈپ. يوشۇرۇلغان، يوشۇرۇپ قويۇلغان: يوشۇرۇقلۇق ئاشلىق. يوشۇرۇقلۇق مال. * بارمىدۇ قەلبىگە يوشۇرۇقلۇق ئوت؟ يۈزىگە تۇمانلار تۆكۈپ كۆردى ياش. ئالامدۇ شەپەقلەر سۆيگەندە لەززەت؟ تاغلارنىڭ ئۈستىدىن پارلىدى قۇياش.

يوشۇرۇلغان «يوشۇرۇلماق» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى: يوشۇرۇلغان بۇيۇم.

يوشۇرۇلغان بۇيۇم <قا> ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى تەرىپىدىن مەلۇم جايغا يوشۇرۇپ قويۇلغان نەرسە. ئۇنىڭ چوقۇم ئىگىدارچىلىق تەۋەلىكى بولۇشى لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا كۆمۈپ قويۇلغان بۇيۇم ھېسابلىنىدۇ. دۆلىتىمىزدە، ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىسى ئېنىق بولمىغان يوشۇرۇلغان بۇيۇملار دۆلەتكە مەنسۇپ بولىدۇ.

يوشۇرۇلماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىم ئويلايدۇ جۇلجۇل تونىنىڭ ئىچىدە، يوشۇرۇۋالغان قورال بىلەن ئوق بار دەپ؟ كىم ئويلايدۇ ياماق خالتا تېگىدە — نان ئاستىدا ياتار قانچە مىنا، دەپ؟

يوشۇرۇن سۈپ. باشقىلارغا مەلۇم بولمىغان، باشقىلار ئۇقمىغان، باشقىلاردىن سىر تۇتۇلغان؛ مەخپىي: يوشۇرۇن ھەرىكەت.

يوشۇرۇن ئىش. يوشۇرۇن ئىشلىمەك. * ئۇنىڭ يۈرىكىنى قانداقتۇر يوشۇرۇن بىر نەرسە مۇجۇپ ئازابلايتتى.

يوشۇرۇن ئالامەت <بىئول> نىسبىي ئالامەتكە ئىگە ئىككى دانە ساپ بىرلەشمە تەنلىك ئەجداد ئىندىۋىدلار شالغۇتلاشقاندا، ئەجدادلارنىڭ بىرىنچى ئەۋلاددا ئىپادىلەنمەيدىغان ئالامىتى.

يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش <قا> سايلام ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا سايلىغۇچى سايلام بېلىتىنى تولدۇرغاندا باشقىلارغا ئاشكارىلىمايدۇ، سايلام بېلەتكە ئىسمىنى يازمايدۇ ھەمدە سايلام بېلىتىنى ساندۇققا ئۆزى ئاپىرىپ تاشلايدۇ.

يوشۇرۇن باشسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر تۈرى. ئوقىنىڭ ئۈچى چوڭىيىپ، ئوتتۇرا قىسمى تۆۋەنگە ئولتۇرۇشۇپ خالتا ھاسىل قىلغان، گۈللىرى خالتا ئىچىگە جايلاشقان بولىدۇ. سىرتتىن قارىغاندا كۆرگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئەنجۈرنىڭ گۈل رېتىگە ئوخشاش.

يوشۇرۇن پوست <ھەرب> مۇھاپىزەت سېپىنىڭ سىرتىغا مەخپىي ئورۇنلاشتۇرۇلغان پوست.

يوشۇرۇن تەسۋىر <فىز> ئېكسپوزىتسىيىلەنگەن، لېكىن روشەنلەشتۈرۈلمىگەن فوتو پلېونكىدىكى كۆرۈنمەيدىغان تەسۋىر.

يوشۇرۇن خادا <جۇغ> دېڭىز ئاستىدا سۇغا چۆكۈپ تۇرغان، ئەمما دېڭىز يۈزىگە يېقىن بولغان خادا تاش. ئۇ دېڭىزدا يالغۇز بولىدۇ ياكى دېڭىز قىرغىقىغا يېقىن بولىدۇ، دېڭىز قاتنىشىغا پايدىسىز.

يوشۇرۇن خاراكتېرلىك ئالامەت <بىئول> بىر جۈپ تەڭ ئورۇنلۇق گېن كونترول قىلغان خاراكتېرلەر ئىچىدە ئىككى گېن بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت بولغاندا، بىر خىل خاراكتېرنىڭ ماس ھالەتتىكى باشقا بىر خىل روشەن خاراكتېر تەرىپىدىن يېپىلىپ قېلىپ، روشەنلەشمەسلىكى.

يوشۇرۇن سۇ يەر يۈزىنىڭ ئاستىدىكى بىرىنچى تۇراقلىق سۇ ئۆتكۈزمەس قاتلام ئۈستىدىكى يەر ئاستى سۈيى. ئادەتتە كىشىلەر قازغان تېيىز قۇدۇق سۇلىرى يوشۇرۇن سۇ ھېسابلىنىدۇ.

يوشۇرۇن فۇنكسىيە <مات> ئەگەر ئۆزگەرگۈچى مىقدار y, x لەرنىڭ ئارىسىدىكى فۇنكسىيىلىك مۇناسىۋەت مەلۇم تەڭلىمە $f(x, y)=0$ ئارقىلىق ئېنىقلانسا، بۇ خىل فۇنكسىيە يوشۇرۇن فۇنكسىيە دەپ ئاتىلىدۇ.

يوشۇرۇن قىللىق پرومېتىر <فىز> ئۆلچەملىك لامپۇچكا قىلىنىڭ يورۇقلۇقى بىلەن ئۆلچىمەكچى بولغان جىسىمنىڭ يورۇقلۇقىنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق تېمپېراتۇرىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

يوشۇرۇن كرىستاللىق جىنس <گېئول> مىنېرال كرىستال دانىچىلىرى ئۇششاق بولۇپ، ئاددىي كۆز بىلەن پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان، پەقەت مىكروسكوپ ئاستىدىلا كۆرۈشكە بولىدىغان قورۇلمىلىق تاغ جىنسى. ئادەتتە ئېتىلما جىنسلار بۇ تىپقا كىرىدۇ.

يوشۇرۇن كۈچ ئاشكارىلانمىغان ۋە يوشۇرۇن ھالەتتىكى كۈچ. ئادەتتە يوشۇرۇن ھالەتتىكى ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى كۆرسىتىدۇ.

يوشۇرۇن گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىنىڭ چوڭ بىر

گۇرۇپپىسى، يەنى كۆپىنچە گۈل ھاسىل قىلماي، سپورا ئارقىلىق كۆپىيىدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، يوسۇنلەر، زەمبۇرۇغلار، لىشايىنىكلار، مۇخلار، پاپورتنىكلار ۋەھاكازالار.

يوشۇرۇن لىنىيە <تىيا> تىياتىر ئەسەرلىرىدىكى باياننى ئارقىلىق ۋەقەلىك يىپ ئۇچىدىن ئالدىن بېشارەت بېرىدىغان، بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقمايدىغان سۇژىت.

يوشۇرۇن ھايات ئالىمى <گېئول> يوشۇرۇن ھايات جاھانىدا شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

يوشۇرۇن ھايات جاھانى <گېئول> گېئولوگىيىلىك يىلنامىنىڭ كېمبرىي دەۋرىدىن بۇرۇنقى ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋاقتى. ئادەتتە بەك قەدىمىي ئېرا ۋە يىراق قەدىمىي ئېرانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ دەسلەپىدە ئورگانىزملار پەيدا بولمىغان، ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا مىكروبلار ۋە تۆۋەن دەرىجىلىك يوسۇنلەر پەيدا بولۇشقا باشلىغان. ئۇ كەڭ كۆلەملىك ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار پەيدا بولۇشتىن بۇرۇنقى باسقۇچقا ۋەكىللىك قىلغاچقا، يوشۇرۇن ھايات جاھانى دەپ ئاتالغان.

يوشۇرۇن ئوخشىتىش <ئەد> ئوخشىتىش شەكلىنىڭ بىر خىلى، يەنى ئېنىق ئوخشىتىشقا قارىغاندا يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن، چوڭقۇرلاشقان ئوخشىتىش شەكلى. بۇنىڭدا ئوخشالغۇچى بىلەن ئوخشىغۇچىنىڭ مۇناسىۋىتى يوشۇرۇن بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ تەكىتلەش ۋە كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ.

يوشۇرۇن ئۇرۇقدانلىق كېسىلى <تىب> بىر خىل تۇغما كېسەللىك. نورمال ئەھۋالدا ئۇرۇقدان ھامىلە سەككىز ئايلىق بولۇشتىن ئىلگىرى قورساق بوشلۇقىدىن تەدرىجىي ئۇرۇقدان خالتىسىغا چۈشىدۇ. ئەگەر ئۇرۇقدان قورساق بوشلۇقىدا ياكى ئۇرۇقدان خالتىسىنىڭ يۇقىرىسىدا تۇرۇۋېلىپ چۈشمىسە يوشۇرۇن ئۇرۇقدانلىق كېسىلى دەپ ئاتىلىدۇ.

يوشۇرۇن ئۆسۈم <س ئىق> كونا جۇڭگودىكى بانكا ۋە سەرراپخانىلارنىڭ ئامانەت پۇلى توپلاش ئۈچۈن، ئاشكارا ئامانەت پۇل ئۆسۈمىدىن باشقا، ئامانەت قويغۇچىلارغا ئوشۇقچە بېرىدىغان ئۆسۈمى.

يوشۇرۇن ئېقىن <جۇغ> يەر يۈزىدىكى كامارلار ياكى تاغ جىنس قاتلاملىرىنىڭ يېرىقلىرى ئارىسىدا ئاقىدىغان سۇ.

يوشۇرۇن ئىبارە <تىيا> تىياتىر، كىنو ئاكتىيورلىرىنىڭ ئويناش ماھارىتىگە ياردەم بېرىدىغان، ئاكتىيور سۆزىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان ماھىيەتلىك ئىبارە. ئادەتتە ئۇ كۆپ مەنىلىك سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

يوشۇرۇن ئىسسىقلىق <فىز> ماددىلارنىڭ ئېرىگەن، ھورلانغان ياكى سۇبلىماتسىيىلەنگەن چاغدا قوبۇل قىلغان ئىسسىقلىقى ياكى ماددىلارنىڭ تېمپېراتۇرا ئۆزگەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا بىر خىل كرىستال ھالەتتىن يەنە بىر خىل كرىستال ھالەتكە ئۆزگەرگەن چاغدا چىقارغان ياكى قوبۇل قىلغان ئىسسىقلىقى.

يوشۇرۇن يالاش <سۇ> يەر ئاستى سۈيىنىڭ ھەرىكىتى پەيدا قىلغان بىر خىل فىزىكىلىق، گېئولوگىيىلىك تەسىر. يەر ئاستى سۇلىرى بوش تاغ جىنسلىرىنى ئېرىتىپ، قىسمەن ئۇششاق تاغ جىنس

دانچىلىرىنى ئاققۇزۇش ئارقىلىق يوشۇرۇن يالاپ، كاۋاكلارنى پەيدا قىلىدۇ. بۇنداق كاۋاكلار يەر ئۈستىدىكى توغان گەۋدىسىنىڭ تەكشى بولمىغان ئولتۇرۇشىنى ھەتتا ۋەيران بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرىدا يوشۇرۇن يالاش ھادىسىسىنى تەتقىق قىلىش ناھايىتى زور ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

يوشۇرۇنچە رەۋ. باشقىلارغا بىلدۈرمەي، سەزدۈرمەي، تۇيدۇرماي، مەخپىي رەۋىشتە، ئوغرىلىقچە، خۇپىيانە: مەن ھەر كۈنى باش تۇخۇ ئەمدىلا چىللىغان چاغدا، باشقىلاردىن يوشۇرۇنچە مەرۇپ بوۋايلارنىڭ ئۆيىگە باراتتىم.

يوشۇرۇنماق ① «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككىيلەن چوقچىيىپ تۇرغان قۇم-شور دۆۋىلىرىدىن بىرىنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇندى. ② <ھەرب> دۈشمەن ئۆتۈش ئېھتىمالى بولغان جايغا ئەسكىرىي كۈچنى مەخپىي ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاتاكىغا ئۆتۈش پۇرسىتىنى كۈتمەك.

يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىش <ھەرب> ئالدىن يوشۇرۇپ قويغان ئەسكىرىي كۈچ بىلەن دۈشمەنگە تۇيۇقسىز زەربە بېرىش.

يوشۇرۇنۇشماق «يوشۇرۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارلىغۇچىلار سارغىيىشقا باشلىغان قويۇق ئوت-چۆپلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنۇشۇپ ماراپ تۇردى.

يوغا ئى. قاچا-قومۇش قويۇش ئۈچۈن ئۆينىڭ تېمىنى ئويۇپ چىقىرىلغان جاي؛ ئويۇق، تەكچە: — ئېشىكنى ئېچىپ بولۇپ، چىنىنى يۇيۇپ يوغىغا ئېلىپ قوي، — دەپ جېكىلىدى ئاپىسى.

يوغا تام ئۆي بىلەن ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا مىنمەك دىئال. مەسخىرە، شاڭخو قىلىش سۆزى.

يوغان سۈپ ① ئىگىلىگەن ئورنى، ھەجمى ئىنتايىن كەڭ؛ چوڭ، زور: باش كىچىك، تۇماق يوغان، بەل كىچىك، غىلاپ يوغان (ماقال). * دەل شۇ پەيتتە ئۇلارنىڭ ئالدىدا يوغان بىر لەھەڭ پەيدا بولىدۇ. ② توغرا كەسمىسى، ئايلانمىسى چوڭ؛ توم (دەرەخ، ئارغامچا، يىپ، چاچ قاتارلىق نەرسىلەر ھەققىدە): قىز يوغان ئىككى ئۆرۈم چېچىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ يەلپۈنۈپ تۇرغان ئۇچلىرىنى بېشىغا قىستۇرۇۋالغان ئەگرى تارغاق بىلەن تاراپ ماڭدى. ③ بوم (ئاۋاز ھەققىدە): — بارسىبەگىنىڭمۇ بار، — دېدى قىلىچ يوغان ئاۋاز بىلەن. ④ پو، ئەمەلىيەتتىن يىراقلاشقان، لاپ، (گەپ-سۆز ھەققىدە): يوغان گەپ.

يوغان باش ① بېشى باشقىلارنىڭكىدىن چوڭ، زور: ئۇنىڭغا ئوتتۇرىدا ياتقان يوغان باش، كەتمەن قۇيرۇق قوي ھەممىدىن چوڭ ۋە سېمىز بولۇپ كۆرۈندى. ② كۆچمە. ئۆزى نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىدىغان، كىشىنىڭ گېپىگە، مەسلىھەتىگە كۆنمەيدىغان؛ باشباشتاق، ئۆز بېشىمچى: ئۇ كىچىكىدىنلا يوغان باش بالا ئىدى.

يوغان باش تۈنۈس <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئورچۇق شەكلىدە، سەل ياپىلاق بولۇپ، ئىككى يېنىدا كۆپلىگەن قېنىق كۆك ئۇزۇن سىزىقلىرى بولىدۇ. ئېغىزى ئۇچلۇق كېلىدۇ، تروپىك بەلباغلاردىكى دېڭىز-ئوكيانلاردا ياشايدۇ.

يوغان باشلىق قىلماق ئۆزىنىڭكىنى توغرا ھېسابلاپ ئىشلىمەك، ئۆز خاھىشى

بويىچە ئىش كۆرمەك؛ ئۆز بېشىمچىلىق، باشباشتاقلىق قىلماق: — ئەسسالامۇئەلەيكۇم يىگىتلەر، مېنىڭ بالام يوغان باشلىق قىلىپ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى بولۇپ سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا تۈنەك كېچىسىگە قوشۇلىمەن دەپ كىردى، — دېدى دادام كۆكسىگە ئالقىنىنى قويۇپ.

يوغان بەل توققۇز كۆزنىڭ يۇقىرى، ئاچىقىنىڭ تۆۋەن تەرىپى ياكى ئىنچىكە بەلنىڭ سەل يۇقىرى تەرىپى.

يوغان سۆز ① ماختىنىش خاراكتېرىدىكى، ئەمەلىيەتكە ماسلاشمىغان گەپ، چوڭ گەپ؛ لاپ، پو: نېمىدىگەن يوغان سۆز بۇ؟ ② يوغان سۆزلەيدىغان، چوڭ گەپ قىلىدىغان، پوچى: نېمىدېگەن يوغان سۆز نېمە بۇ؟

يوغان سۆزلىمەك ← **يوغان گەپ قىلماق**: — هوي مەن هاشىم باينىڭ ئىنىسى دەپ تولا يوغان سۆزلىمە، — دېدى هېزىم ئۇنىڭغا.

يوغان قورساق ① قورسىقى يوغان؛ نەپسانىيەتچى، پارىخور: — مېنى چۈشەنسەڭ، مەن شۇنداق يوغان قورساق ئەمەلدارلارغا ئىنتايىن ئۆچ. ② ئەمەلدار، پۇلدارلار: ئۇ زاماندا يوغان قورساقلارنىڭ گېپى گەپ ئىدى.

يوغان گەپ ← **يوغان سۆز**: بۇرۇن سارىخانىغا زادى يول قويۇلماي ئېيتىلىدىغان يوغان گەپلەر ئۇرنىغا، ئەمدى سارىخانىنىڭ تاپا-تەنىلىرىنى ئۈن-تىنسىز ئاڭلاپ ئوتكۈزۈۋېتىشكە توغرا كەلدى.

يوغان گەپ قىلماق پو ئاتماق، لاپ سۆزلىمەك، ماختانماق: — گەپ قىل دېسە نەچچە ئېشەككە يۈك بولغۇدەك يوغان گەپ قىلسەن، ئىش دېسە قولۇڭ بارمايدۇ، — دېدى ئۇ توختىغا.

يوغان ئۆچەي <ئانات> ئۆچەينىڭ بىر قىسمى. ئۈستۈنكى ئۈچ كىچىك ئۆچەي بىلەن، ئاستىنقى ئۈچى مەقئەت تۆشۈكى بىلەن تۇتىشىدۇ. كىچىك ئۆچەيگە قارىغاندا توم ۋە قىسقا بولۇپ، قارىغۇ ئۆچەي، بوغماق ئۆچەي ۋە توغرا ئۆچەيدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمغا بۆلۈنىدۇ. ئاساسەن سۇ تەركىبىنى سۈمۈرۈش ۋە چوڭ تەرەتنى شەكىللەندۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ.

يوغانچى سۈپ. ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، چوڭچى: — سەن يوغانچى ئەمەس ئىكەنسەن. ئۇنداق بولسا، يىگىسىنى ماڭا بېرىپ، كونىسىنى سەن مىنىۋال! — دېدى ئۇ.

يوغانچىلىق ئى. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختىنىش ئادىتى؛ چوڭچىلىق: يوغانچىلىق قىلماق. * پىدا مۇنداق ماختاشلاردىن هوزۇرلىناتتى. ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن پەخىرلىنىپ بەزىدە يوغانچىلىقمۇ قىلىپ قوياتتى.

يوغانچىلىق قىلماق ماختانماق، كۆرەڭلىمەك، چوڭچىلىق قىلماق: مىنىمىسەڭ مىنمە! كىچىككىنە تۇرۇپ يوغانچىلىقنى قاراڭلار!

يوغانلاتماق «يوغانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يوغانلاشتۇرماق «يوغانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇتىدار ئۇلارغا يېتىشىۋېلىش ئۈچۈن قەدەملىرىنى يوغانلاشتۇردى.

يوغانلاشماق «يوغانلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوغانلىق «يوغان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يوغانلىق قىلماق. * — سىزدەك ياشانغان، هۆرمەتكە سازاۋەر بولغان دوختۇرنىڭ بۇنداق يوغانلىق ۋە ئەدەپسىزلىك قىلىشىنى كۈتمىگەنىدىم، — دېدى ئۇ.

يوغانلىق قىلماق تەكەببۇرلۇق،

ھاكاۋۇرلۇق قىلماق، كۆرەڭلىمەك، ئۆزىنى چوڭ تۇتماق: قىزنىڭ ماڭا يوغانلىق قىلدى، مېنىڭ قولۇمغا سۇ قويۇپ بەرمىدى، مەن بىلەن تاكاللاشتى.

يوغانلىماق پ. يوغىنىماق، ئۆسمەك، چوڭايماق، زورايماق، چوڭلىماق.

يوغان-يوغان «يوغان» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ يېشىل تاشلىق دەپتىرىگە يوغان-يوغان ھەرپلەرنى زىرىكمەي يازاتتى.

يوغىناتماق «يوغىنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەسلىدە بايلارنىڭ زوۋۇلىسىنى يوغىناتقان بىزگە ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن.

يوغىناش ① «يوغىنىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <تىب> بەدەندىكى مەلۇم ئەزا ياكى مەلۇم توقۇلمىنىڭ كېسەل تۈپەيلىدىن قېلىنلىشىپ، جىسمى چوڭىيىپ كېتىش ھادىسىسى. مەسىلەن، يۈرەك قاپقىقىدا كېسەل يۈز بەرسە، يۈرەك تېمىنىڭ قېلىنلىشىپ كەتكىنىگە ئوخشاش.

يوغىناشماق «يوغىنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوغىنىتىشماق «يوغىناتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوغىنىتىلماق «يوغىناتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يوغىنىماق پ ① ئىگىلىگەن ئورۇن ھەجىم جەھەتتىن كېڭەيمەك، چوڭايماق: كونا ئۆيلەر چېقىلىپ، مەيدان خېلى يوغىناپتۇ. ② ئۆسمەك، يېتىلمەك، زورايماق، چوڭلىماق: يەر ھەققىدىكى گەپكە كۆچۈشمىزدىكى سەۋەب، مۇنداق يەردە قاپاق بەك يوغىنايتتى. * ھەپتىلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاسلان خېلىلا سەمرىپ رەڭ تۈزۈپ، يوغىناشقا باشلىدى. ③ تەسىر دائىرىسى كېڭەيمەك، زورايماق، ئەۋج ئالماق: موللازەيدىن بەدرىدىن مەخسۇمنىڭ ئىشىنى بۇ قەدەر يوغىناپ كېتىدۇ، دەپ ئەسلا ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

يوغىناپ كەتمەك ھەددىدىن ئاشماق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلماق، چوڭچىلىق قىلماق: — بۇ ئۇچۇقتىن-ئۇچۇق ئۇلۇغ دىنىمىزغا قارشى تۇرغانلىق ئەمەسمۇ، مىرزا ھەيدەر شۇنچە يوغىناپ كەتتىڭمۇ؟ — دېدى ئۇ.

يوق سۈپ ① مەۋجۇت ئەمەس، بارنىڭ ئەكسى: ئۇمۇ يوق، بۇمۇ يوق، ئېرىقتىكى سۇمۇ يوق (ماقال). * — ئەجەب ئىش-ھە! — دەپ ئويلىدى قادىر، — «ئوتى بار يەرنىڭ سۈيى يوق، سۈيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق» دېگەن مانا شۇ. ② بەزى جۈملىدە ئىنكار (ياق، ئەمەس) مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: تۆگە كۆردۈڭمۇ؟ — يوق (ماقال). * «مەن ئىشەنمەيمەن» بۇ سۆز گۈلشاتنىڭ ئاغزىدىن بىرىنچى قېتىم چىقىۋاتقىنى يوق. ③ جۈملىدە بايان قىلىنغان سۆزگە نارازىلىقنى بىلدۈرىدۇ: رەيھان كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — مەن ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگىلى كېتىۋاتقىنىم يوق، ئىنتىقام ئېلىشقا كېتىۋاتىمەن، — دېدى ئاپىسىغا.

يوق بولماق ھەممىدىن ئايرىلماق، كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەك، غايىب بولماق، يىتمەك: ئاتلىقلار تاختا كۆۋرۈككە كەلگەندىلا، ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ يوق بولدى. * مانا ئەمدى ھەممىسى يوق بولدى.

يوق دېگەندە ھېچ بولمىغاندا، بولمىدى دېگەندە، ئاز دېگەندە، ئەڭ ئاددىي، ئەقەللىي: مەن يوق دېگەندە تۆت — بەش

تەڭگە چىقىرالايمەن.

يوق دېيەرلىك ئاز مىقداردا، ئاندا-ساندا، ناھايىتى ئاز، يوقنىڭ ئورنىدا: بۇ ئەدلىيە ئىدارىدا كېچىكىپ كېلىدىغانلار يوق دېيەرلىك.

يوققا چىقماق قىلىنغان ئىش، ئەمگەك، گەپ-سۆز بىكارغا كەتمەك، نەتىجىسىز بولماق: سوپىيەنىڭ خىزمەت تېپىش يولىدا قىلغان ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسى يوققا چىقتى. * — ھەي ئىست، — دېدى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى ئېچىنغان ھالدا پىچىرلاپ، — شۇنچە جاپا چېكىپ قىلغان ئىشلىرىم ئاشۇ قارانىيەتنىڭ بىر-ئىككى ئېغىز يالغان گېپى بىلەن يوققا چىقىدىغان بولدى-دە؟! ...

يوق قىلماق بىتچىت قىلماق، تارمار قىلماق، ئۆلتۈرمەك، تۈگەتمەك: ئۇ يەنە بىر كىشىگە ئېيتتى، — دۈشمەننىڭ چارلاش قىسىملىرىنى ئىسكەنجىگە ئالىسىز ۋە يوق قىلىسىز.

يوق گەپ ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، ئەمەلگە ئاشمايدۇ، مۇمكىن ئەمەس: سىلەر «سۇلۇق جىلغا»غا بارماي تۇرۇپ، تەشمىنى ھەرگىز تېشىپ ئۆتەلمەيسىلەر، قاز سۈيىنى ئەكىلىشمۇ يوق گەپ.

يوقنىڭ ئورنىدا ئاز مىقداردا، يوق دېيەرلىك، ناھايىتى ئاز: ئىشقىلىپ ماگىزىنچىنىڭ زېيىنىنى كۆرگەنلەر تېخى كۆرۈلمىگەچكە ئۇنى يامان دېگۈچىلەر يوقنىڭ ئورنىدا.

يوق يەردىن پۇتاق چىقارماق قەستەن، مەقسەتلىك ھالدا چاتاق، نۇقسان، قۇسۇر، كەمچىلىك تاپماق؛ تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرمەك: ئۆمەك باشلىقى بۈگۈنمۇ ئەتەي يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ، ئۇيپىرانىڭ ئوگۇشلۇق ئۆينىلىشىغا پۇتلىكاشاڭ بولماقتا ئىدى.

يوق يەردىن تۈك ئۈندۈرمەك ← **تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرمەك**: پادىشاھ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماپتۇ، ھۈنەرۋەن بالىنى قىزىنىڭ خىلى كۆرمەي، يوق يەردىن تۈك ئۈندۈرۈپ: — ئۆزۈڭنىڭ ئۆيىدىن مېنىڭ ئۆيۈمگىچە بولغان يولنىڭ ئىككى تەرىپىنى بوستانلىققا ئايلاندۇرىسەن، — دەپتۇ.

يوقاتقۇزماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ناپاكلىق — جاھىللار بىلەن ئاق كۆڭۈل دانىشمەنلەرنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى يوقاتقۇزىدۇ.

يوقاتماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھوشىنى يوقاتماق. ئەقلىنى يوقاتماق. مېلىنى يوقاتماق. * ھوقۇق تۇتقان مەزگىلدە بىر ئوغرىلىق گۇرۇھى بىلەن بىرلىشىپ مەن باققان قويلاردىن ۋە باشقا قويلاردىن بولۇپ بىرنەچچە يۈز تۇياق مالنى يوقاتقانلىقى ئىسپاتلاندى.

يوقاشماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوقالغان «يوقالماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يوقالغان مۈلۈك.

يوقالغان مۈلۈك <قا> ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىنىڭ ياكى ئىگىلىگۈچىنىڭ مەقسىتىگە مۇخالىپ ھالدا تاسادىپىي يوقالغان كۆچمە مۈلۈك.

يوقالماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇزۇن زامانلار ئىشلىتىلگەنلىكتىن، بۇ قاپاقنىڭ تەبىئەت تەرىپىدىن بەخش قىلىنغان ئەسلىي رەڭگى يوقالغانىدى. * ئۇ شۇ كەتكەنچە زىلەيىنىڭ كۆز ئالدىدىن مەڭگۈلۈك يوقالدى.

يوقسۇ باغل. ياق، ئۇنداق ئەمەس: — يوقسۇ، ئۇلار بىرنەچچە كۈن بولدى كېچىسى

ئۇخلمايدۇ، – دېدى ئۇ. * – يوقسۇ، يوقسۇ، سلەرنڭ بۇ قېتىم ئەلچلككە بېرىشڭلار ماڭا ئىش قلىپ بېرىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ – قۇبلەيخان كۈلۈپ تۇرۇپ قولنى پۇلاڭلاتتى.

يوقسۇز سۈپ. كېرەكلىك نەرسلەرگە تولۇق ئىگە بولالمغان، موھتاجلىقتا ياشغۇچى، نامرات، كەمبەغەل، يوقسۇل: – ماشىنا ئۆرۈلگەندىن كېيىن «كېيك ئۇقسزغا، بالا يوقسۇزغا» دېگەندەك، باشقلار ساق قېلىپ مېنڭ خوتۇنۇمنڭ ئوڭ پۇتى سۇنۇپ كېتپتۇ.

يوقسۇزچلىق ئى ← **يوقسۇزلۇق**: بىز «دۇنيادا نېمە قاتتىق دېسە، يوقسۇزچلىق قاتتىق» دەيدىغاننى بلەتتۇق. لېكىن ئۇ تەقدىرنڭ ئىشى دەپ بېشمىزغا چۈشكەن ھەممە بالايئاپەتلەرنى شۇ تەقدىردىن كۆرەتتۇق.

يوقسۇزلۇق «يوقسۇز» سۆزنڭ ئىسم شەكلى: قەدىمكى زاماندا بىر ئەر-خوتۇن ئۆتكەنكەن. ئېرى ئەتدىن كەچكچە ئىشلەپ ھارمايدىكەن، خوتۇنى بىكار يېتىپ يوقسۇزلۇقتىن زارلايدىكەن.

يوقسۇل سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇز: يوقسۇل ئادەم. * بەختى بايلارنڭ زۇلمنى كۆپ كۆرگەچكە، كەمبەغەل-يوقسۇللارغا جان كۆيەر يگىت بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

يوقسۇللۇق «يوقسۇل» سۆزنڭ ئىسم شەكلى: يوقسۇللۇق مەردنڭ قولنى باغلايدۇ (ماقال). بىزمۇ ئەمدىراق يوقسۇللۇقتىن قۇتۇلۇۋاتمىز. * – ئەي ھۆرمەتلىك يگىت، كىرىم بلەن ھېسابلاشماي پۇل چىقم قلغانلار تېز پۈرسەتتە يوقسۇللۇققا، گادايلىققا چۈشۈپ قالىدۇ، دېگەن ماقالنى ئاڭلمغانمۇ سەن؟ – دەپتۇ ئۇ.

يوقسنماق پ ① بىرەر نەرسىنڭ كەمچلكدىن قىينالماق، شۇ نەرسگە موھتاج بولماق، قىينچلىق تارتماق؛ قىسلماق. ② كۆچمە. سېغنماق، يادلانماق: كەلدى-كەتتى ئاغىنلەرنڭ قارازى يوق، يوقسنغاندا كېلشمەيدۇ، ئەدىكى بىمەنە ۋاقتلاردا كېلىپ ۋاقتڭنى ئالىدۇ.

يوقلاتقۇزماق «يوقلىماق» پېئىلنڭ قوش مەجبۇري دەرىجسى: – گەپنى ئەگتمەي ئېيتە قىزىم، مېنى گايىت تاغاڭنى يوقلاتقۇزۇپ نېمە قلماقچسەن؟ – دېدى ئۇ قىزىغا.

يوقلاتماق «يوقلىماق» پېئىلنڭ مەجبۇري دەرىجسى.

يوقلاشماق «يوقلىماق» پېئىلنڭ ئۆملۈك دەرىجسى: كېيىن ئۇ رايوننڭ ئالاقچسى، يېزا خىزمەت ئەترىتىنڭ ئەزاسى، سېكرېتار بولدى. لېكىن ئۇلار ھەمىشە بىر-بىرنى ئەسلشىپ ۋە يوقلشىپ تۇراتتى.

يوقلانماق ① «يوقلىماق» پېئىلنڭ مەجھۇل دەرىجسى. ② كۆچمە. تاشلىنىپ قالماق، ئەستىن چىقماق، ئۇنتۇلماق: – ئوغلۇم گېپىمنى ئاڭلاۋاتامسەن، ئۆتكەن يىلمۇ چىقمىدىڭ. – تەكرارلىدى ئانا مۇلايىم ئاۋاز بىلەن، – ئاناڭ يوقلىنىپ قالمسۇن، خۇدا ياخشى نىيەت ئاتا قىلىپ دىلىڭ چىراغدەك يورۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس.

يوقلۇق «يوق» سۆزنڭ ئىسم شەكلى: قايسىبىر دانىشمەن ئېيتقاندەك، «دۇنيا ياخشلىق ئۈچۈن يارىتىلغان، يامانلار ئۆلۈپ توگەيدۇ!» جۇشقۇنلۇق ۋە گۈزەللىك ئۆزىنڭ غايەت زور ھاياتىي كۈچىنى جارى قلدۇرۇپ، يارىماس نەرسلەرنى سۈرۈپ-توقاي قىلىپ، يوقلۇق گىردابىغا تىقىدۇ!

يوقلما ئى ① كىشلەرنڭ بار، يوقلۇقنى

بىلىش ئۈچۈن رويخەت بويىچە ئىسمى، فامىلىسىنى ئېيتىپ بېرىش تىزىملىكى: يوقلىما قىلماق. * ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتتى، كەچلىك ئۆگىنىشتىن كېيىن يوقلىما تۈگەش بىلەنلا ئادەتتىكىچە ھەممە ئادەم ئۇخلاشقا ياتتى. ② مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىنىپ بويىچە تىزىملانغان ئىسىملىك خاتىرىسى، رويخەت دەپتىرى: يوقلىما دەپتىرى.

يوقلىما تۈزۈمى <س ئق> ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشقا چىقىش، ئىشتىن قېلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە خاتىرىلەش تۈزۈمى.

يوقلىما قىلماق بىرەر تەشكىلات، ئىدارە، جەمئىيەت، مەكتەپ ئورۇنلىرىدىكى خادىملارنىڭ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بار-يوقلۇقىنى سۈرۈشتۈرمەك، كۆزدىن كەچۈرمەك: مۇئەللىم بىرمۇبىر يوقلىما قىلىپ، داۋۇتنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى، ۋاھاپنىڭ تېخى قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى ئۇقۇپ، بىرئاز تېڭىرقاپ قالدى.

يوقلىما كارتىسى <س ئق> يوقلىما خاتىرىسىنىڭ بىر خىلى، يەنى ھەربىر ئىشچى-خىزمەتچى بويىچە تۇرغۇزۇلۇپ، كۈندىلىك ئىشقا چىقىش، ئىشتىن چۈشۈش ۋاقتى، كېچىكىشى، بالدۇر قايتىش ۋە ئىشتىن قېلىش قاتارلىق ئەھۋاللار خاتىرىلىنىدىغان كارتوچكا.

يوقلىماق پ. ھال-ئەھۋال سورىغىلى بارماق ياكى كەلمەك: كېسەلنى يوقلىماق. ئاتا-ئانىلارنى يوقلىماق. * ئۇنىڭ شۇ كۈتكەن ئەزىز مېھمىنى مارىيە بۇگۈن ئۇنى يوقلاپ چىقتى، ئۇنىڭ خۇشال بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ئىدى. * راھىلە مۇرات بىلەن قىلىشقان مەسلىھەتى بويىچە سومكىغا ئۆيدە پىشۇرغان پېچىنە، پىرەنىك ۋە كونسېرۋا قاتارلىقلارنى سېلىپ، زۇمرەتلەرنى يوقلاپ كېلىشكە ماڭدى.

يوقلىمىچى ئى <تەن> تەنھەرىكەتچىلەرنى يوقلىما قىلىپ، مۇسابىقە مەيدانىغا باشلاپ كىرىدىغان كىشى.

يوقىتىش « يوقاتماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: ئون يىل ئىچىدە چىرايلىرىمىز، مىجەز، ئورۇنلىرىمىز قانچىلىك ئۆزگەرگەن-ھە؟ ھاشىرغا قاراڭلار، چېچىنىڭ يېرىمى قېلىپتۇ، بۇ بىر يوقىتىش.

يوقىتىش جېڭى ھەل قىلغۇچ ئۇرۇشى، تارمار قىلىش ئۇرۇشى.

يوقىتىش ئۇرۇشى <ھەرب> دۈشمەنىنىڭ ھەممىسىنى ياكى زور بىر قىسمىنى يوقىتىش ئۈچۈن قىلىنغان ئۇرۇش.

يوقىتىشماق « يوقاتماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوقىتىلماق « يوقاتماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ جەڭدە ئىككى يۈز دىن ئارتۇق گومىنداڭ ئەسكىرى يوقىتىلدى. بىر پولك گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ قورال-ياراغلىرىنى غەنىيمەت ئالدۇق.

يوقلاڭ سۆپ. تايىنى يوق، ئەرزىمەس: يوقلاڭ گەپ. يوقلاڭ ئىش. * ئۇ مېنىڭ كەيپىياتىمدىكى غەلىتە ھالەتنى سەزدى بولغاي، يوقلاڭ بىر سوئالنى سورىدى.

يوقلاڭ سوئال <مائار> جاۋاب بەرگۈچىنى قايمۇقتۇرىدىغان ئىمتىھان سوئالى.

يوقلاڭ گەپ ھېچقانداق ئاساسى بولمىغان، تايىنى يوق، ئەرزىمەس گەپ: – يوقلاڭ گەپنى قوي، ئورۇنسىز گۇمان، – دېدى سۇنۇر قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، – ئەكبەرنىڭ تولا كېلىشىنى كىم بىلما

يوقىلاڭ ئىش مەنپەئەت بەرمەيدىغان، تايىنى يوق، تۇتامى يوق، ئەرزىمەيدىغان ئىش: ئەپەندىم ئۆيلىنىپتىكەن، ئايالى ئۇرۇشقاق چىقىپتۇ. يوقىلاڭ ئىشلار ئۈچۈن كۈندە جاڭجال قىلىۋېرىپ ئەپەندىمنىڭ جېنىغا تېگىپتۇ.

يوقىلىش ① «يوقالماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <فىز> بىر خىل ئاساسىي زەررىچە بىلەن ئۇنىڭ ئانتى زەررىچىسى بىر-بىرىگە يولۇققان چاغدا، ئىككى زەررىچە بىرلىكتە «يوقىلىپ» باشقا بىر خىل ئاساسىي زەررىچىگە ئايلىنىش ھادىسىسى.

يوقىماق پ. كۆزدىن غايىب بولماق، كۆزدىن نېرى كەتمەك، يوقىلىپ قالماق، يىتمەك: مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان بۇ ئائىلىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ، بىز بىلەن بىللە ياشاپ كېلىۋاتقان ھېلىقى مۈشۈكمۇ يوقاپ كەتتى.

يول ئى ① ئادەم ياكى ترانسپورت قاتنىشى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئۇزۇن يەر بۆلىكى: تۆمۈر يول. چىغىر يول. ھارۋا يولى. چوڭ يول. * ئۇلار يولدا ئۇچرىغان كىشىدىن تېۋىپىنىڭ ئۆيىنى سورۇشتۇرۇپتۇ. ② ھەرىكەت يۆنىلىگەن تەرەپ، يۆنىلىش؛ نىشان: يول باشلىماق. * ئەيسامۇ ئۆز يولىدا، موسامۇ ئۆز يولىدا (ماقال). * ئۇ يېزىدىكى دادىسىنىڭكىگە قايتىشنى ياكى خىزمەتچىنىڭ ئايالى بولۇشنى ئويلاپ كۆرۈپ، ئاخىردا كېيىنكى يولنى تاللىۋالدى. ③ ئىشلەپچىقىرىش ۋە خەلق تۇرمۇشىغا خىزمەت قىلىدىغان سىم، تۇرۇبا قۇرۇلمىلىرى لىنىيىسى قاتارلىقلار: گاز يولى. توك يولى. يۇندا يولى. * سابىرنىڭ ماشىنىسى ئايلانمىدىن ئۆتۈشى بىلەنلا مەن ماشىنامنىڭ توك يولىرىنى تەكشۈردۈم. ④ سەپەر قىلىش، بىرەر ياققا بېرىش، ساياھەت: يول تەييارلىقى. يول خىراجىتى. * چۆلدە ئۇسسۇزلۇق يامان، يولدا يالغۇزلۇق يامان (ماقال). * ھە، يول خىراجەتلىرىڭىز ئۈچۈن سىزگە پۇلمۇ ئېلىپ كەلدىم. ⑤ بېسىپ ئۆتىدىغان مەنزىل؛ مۇساپە: ئۈچ ئايلىق يول. * يول بۇياققا ھارۋا ئۇياققا (ماقال). * ئۇزۇن بولسىمۇ تۈز يول ياخشى (ماقال). * «قانداق يېتىپ بارارمەن، يۈز يول كېلەر تاغ دېگەن.» چارە ئىزلەپ يۈسۈپجان، ماگار، ئىدى ئوي بىلەن. ⑥ رەخت، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرگە چۈشۈرۈلگەن پاراللېل، تىك ھالەتتىكى سىزىق، ئىز: بىريولى قارا، بىر يولى كۆك چىت. * ئۇ قويۇلۇپ كەتكەن ئىككى كۆزىدىن ئېقىۋاتقان زەرداپتىن ئېگىز بۇرنى ئەتراپىدا تاغىل يوللار پەيدا بولغان قىزغۇچ يۈزىنى يۇرۇشتۇرۇپ زىل ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن «ھۆكمەت» ئوقۇۋېتتى. ⑦ زىرائەت، يازما، باسما ئەسەرلىرىنىڭ ھەربىر قاتارى؛ قۇر: ئۈچ يول خەت. يول-يول كېۋەز. ⑧ كۆچمە. غايىۋى يۆنىلىش، دۇنيا قاراش؛ مەسلەك، مەزھەب: ئىككى يول كۈرىشى. * كىم ئىنقىلاب ئىشلىرىغا زىيان كەلتۈرسە، ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز، كىم بىز بىلەن بىر يولدا ماڭسا، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز. ⑨ بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ۋاسىتىسى؛ ئۇسۇل، چارە، تەدبىر، ئامال: يول تاپماق. * پۇلى بارنىڭ يولى بار (ماقال). * ياخشىنىڭ يولى يەتتە (ماقال). * بىز بىر ئامال قىلىپ، ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي، قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى باشلاپ كېلىشنىڭ يولىنى قىلىشىمىز كېرەك. ⑩ ئەنئەنىۋى ئادەت، قائىدە-يوسۇن؛ شەرىئەت؛

قانۇن: يولدىن چىقماق. يولدىن ئازماق.
* بەرسە قولىدىن ئالار، بەرمىسە يولىدىن ئالار (ماقال). * قول قولنى تونۇيدۇ، شەرىئەت يولنى تونۇيدۇ (ماقال). * — بۇ يىلمۇ بىرىمىز، ئۆزلىرىنى خاپا قىلىپ قويمايمىز، ھەر ئىش يولى بىلەن-دە، – دېدى بەكراخۇن. ⑪ رىئايە، ھۆرمەت، ئىمكان، مەدەت، ئىجازەت: يول قويماق. * ئىگىلىك يارىتىشتا تال-چىغ توقۇمىچىلىقى، تىككۈچىلىك ۋە كەشتىچىلىككە ئوخشاش ئائىلە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشنى ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇش كېرەك. ⑫ ئەقىل، مەسلىھەت: يول كۆرسەتمەك.
* ئوغۇل باشتىن ئۆتكەن ئىشلارنى بىر-بىرلەپ خانىمغا ئېيتىپ بېرىپتۇ، خانىم ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن رەھمى كېلىپ، يول كۆرسىتىپ مۇنداق دەپتۇ. ⑬ مەرتە، قېتىم، نۆۋەت: ئۇ ئايتۇراخان ئاچىققان ئىككى چېلەكنى قولىغا ئېلىپ، كۆلدىن بىر يول سۇ ئەكەلدى.

يول ئاچماق پۇرسەت ياراتماق، شەرت-شارائىت، ئىمكانىيەت ھازىرلىماق: يول ئېچىپ ئىلگىرىلىمەك.

يول ئاغزى جان ت ① تۆت كوچا دوقمۇشى. ② يول، كوچىلارنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى.

يول ئالماق سەپەر قىلماق، يول يۈرمەك، ماڭماق: ئۇلار پۇل-مالنى ئىككى ئۇلاغقا يۈكلەپ، ئىچ كىيىملىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇپ، شەرققە قاراپ يول ئالدى.

يول باسماق مەلۇم مۇساپىنى بېسىپ ئۆتمەك، مېڭىپ تۈگەتمەك: گەرچە يولغا چىققىنىمىزغا بىرەر سائەتتەك بولغان بولسىمۇ، ئاغرىقنى ئاياپ 17 — 18 كىلومېتىردەك يول باسقانىدۇق.

يول باشلاش <ھەرب> ئۇچۇش ياكى يۈرۈش بەلگىسى، رادار، سىمسىز رادىئو قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ، ئايروپىلان ياكى پاراخوتلارنى يۈرۈشكە يېتەكلەش.

يول باشلىماق سەپەر ياكى ساياھەت يۈرۈشلىرىدە باشقىلارنى باشلاپ ماڭماق: ئابلىكىم، جاپپارۇپ، ئالماسلار ئاتلىق يولغا چىقتى، چىنارخان ئۇلارغا يول باشلاپ كەتتى.

يول بەرمەك بىرەر ئىش قىلىشقا پۇرسەت تۇغدۇرماق، قولايلىق شەرت-شارائىت ياراتماق، ئىمكانىيەت ھازىرلىماق؛ ئىجازەت بەرمەك: شۇندىن كېيىن ئىشان داموللىغا قايتىپ كېتىشكە يول بېرىلدى.

يول بولسۇن ① سەپەرگە چىققان كىشىنىڭ سەپىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى، بەخت تەر سەپەر قىلىشقا تىلەكداشلىقنى بىلدۈرىدۇ: — خەير، يول بولسۇن، خۇداغا ئامانەت، - دېدى ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ. ② «نەگە بارىسىز؟»، «نەگە ماڭدىڭىز» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئات چەتكە بۇرۇلدى. شۇ چاغ كىمدۇر بىرى «روزىكا، يول بولسۇن!» دېدى.

يول بولماق ئېپى، پۇرستى كەلمەك، شەرت-شارائىت، ئىمكانىيىتى ھازىرلانماق.

يول تاپماق ئېپىنى، چارىسىنى تاپماق: يالغۇز يۈرۈپ يول تاپقۇچە چىشلىك تۆكۈلەر (ماقال). * ئەلۋەتتە ئەمگەك بىلەن ئۆزىگە ھايات يولى تېپىشنى مەقسەت قىلغۇچىنىڭ بۇنچىلىك گەپ قىلىش ھوقۇقى بولىدۇغۇ!

يول تۇتماق تەدبىر قوللانماق، چارە قىلماق، ئىش كۆرمەك: جۇمە باشقىچە يول تۇتۇشنى لازىم تاپتى.

يول چىقماق سەپەر چىقماق، يۈرۈشكە پۇرسەت كەلمەك، مېڭىشقا ئىرادە

بولماق: مەنزىل ناھايىتى يىراق ھەم قاراڭغۇ، لېكىن قورقماڭلار. قورقماس ئادەمنىڭ ئالدىدىن يول چىقىدۇ.

يول چىڭداش ماشىنىسى <تب> يول ۋە مەيدانلارنى چىڭداپ تۈزلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا. ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، ئادەتتىكىلىرى ئىككى چاقلىق، بەزىلىرى ئۈچ چاقلىق بولىدۇ.

يول خېتى ① سەپەر، سەيلە-ساياھەت، تۇغقان يوقلاش قاتارلىق مەقسەتلەر بىلەن بىر جايدىن يەنە بىر جايغا بېرىشتا، يول ئۈستىدىكى ئىشلارنىڭ قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن، ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورگان ۋە ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ يېزىپ بەرگەن ئىسپات خېتى. ② <قاتن> پويىز ئىستانسىسىنىڭ پويىزنىڭ يۈرۈشى توغرىسىدا يېزىپ بەرگەن ئىجازەتنامىسى. پويىز ۋوگزالغا كىرگەندىن كېيىن، يول خېتى بولمىسا، قاتنىيالمايدۇ.

يول خىراجىتى <قاتن> سەپەر داۋامىدا ئىشلىتىلىدىغان پۇل. ئادەتتە ئۇ قاتناش، تاماق، ياتاق قاتارلىق جەھەتلەردىكى خىراجەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يولدا قالماق مەنزىلگە، كۆزلىگەن يېرىگە يېتەلمەي قالماق، سەپەرنى داۋاملاشتۇرالماي توختاپ قالماق، ئارىدا قالماق: ئۇ ھامان يولدا قالىدۇ.

يولدا قويماق ئارقىدا قالدۇرماق، تاشلاپ كەتمەك، ئىككى ئوتتۇرىدا تېنە تمەك: چىرايلىق يولدا قويىدۇ، قاراقچى چۆلدە قويىدۇ (ماقال). * ھازىر ھەممىسلا مەرگەن بولۇپ كەتتى، مېنى يولدا قويىدۇ بۇلار.

يولدىن ئاداشماق ① سەپەر، نىشاندىن ئازماق، يېڭىلىشماق: مەھەللەم مېنىڭ، يىراقلاشقاندەك، گويا مەن يولدىن ھەم ئاداشقاندەك. ② كۆچمە. قائىدە-يوسۇن، ئۆرپ-ئادەتتىن چەتلىمەك، قايماق.

يولدىن ئازماق ئەقلىنى، ئەس-ھوشىنى يوقاتماق، ناتوغرا يولغا كىرمەك، يامانلارغا ئەگەشمەك، نەپسىنىڭ كەينىگە كىرمەك: ئالتۇن كۆرگەندە پەرىشتە يولدىن ئېزىپتۇ (ماقال). * «قارا بۇنىڭ قۇرغان قاپقىنىنى، ئۆزىنى خاتالاشقان قىلىپ كۆرسىتىپ، مېنىمۇ يولدىن ئازدۇرم دېگۈزمەكچى. كىم خاتا، كىم توغرا، بۇنى ئايرىيدىغان چاغ كېلىدۇ» دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە.

يولدىن تايماق قائىدە-يوسۇن، ئۆرپ-ئادەتتىن چەتلىمەك، ئازماق: لېكىن غەليانچىمىش بۇ زات، داۋام يولداش بولالمايمەن، ئۆزۈمنىڭ يولىدىن تايماي، كۆرەرىنى كۆرگۈنۇم ياخشى.

يولدىن چىقماق قانۇن-تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلماق، تاپتىن چىقماق: يولدىن چىقما، خاندىن قورقما (ماقال). * قازى قىزنىڭ دادىسىغا: «قىزىڭىز سىز كەتكەندىن كېيىنلا يولدىن چىقىپ، نامىڭىزنى بۇلغاشقا باشلىدى. ئاتا ئورنىدا تۇرۇپ نەسىھەت قىلسام، مېنى ھاقارەتلەپ، ھەتتا بېشىمنىمۇ ياردى» دەپ خەت يېزىپتۇ.

يولدىن قالماق سەپەرگە، يۈرۈشكە كېچىكىپ قالماق، مېڭىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويماق: ئۇنىڭ غۇزۇرىدە ئاچچىقى كەلدى، قورساق ئېچىپ ھېرىققاندا ئۇنىڭغا يولدىن قېلىش ئېغىر تەگكەندى.

يولدىن قايتماق ① سەپەر، ساياھەت، يۈرۈشتىن يالتايماق، نىشانىنى ئۆزگەرتمەك. ② كۆچمە. باشقىلارغا ئۇۋال قىلىشتىن، زىيان سېلىشتىن يانماق، يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتماق، پەيلىنى، نىيىتىنى،

غەرىزىنى ئۆزگەرتمەك.

يولدىن قويماق سەپەرگە دەخلى قىلماق، يۈرۈشكە كاشىلا بولماق، مېڭىشىنى توسماق؛ كېچىكتۈرمەك: — ھەرقايسىلىرىنى يولدىن قويىدىغان بولدۇم-ھە! — دېدى دېھقان ئۆزىنى ئاقلاپ.

يول سالماق مەلۇم نىشانغا قاراپ ماڭماق: بۇ بۈيۈك تاغلار ئارىسىغا ھاياتىنى بېغىشلىغان تاغلىقلارنىڭ ئوبرازى مېنى ھاياجانغا سالدى. ئېتىمغا سەكرەپ مىندىم-دە، داۋانغا يول سالدىم. * بۇ گەپ بىلەن يولنى سالدىم ئىلى تەرەپكە، ئىزدەپ بېرىپ قوشۇلدۇم مەن ئاخىر شۇ سەپكە.

يول سورىماق ئەقىل، مەسلىھەت، تەدبىر كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلماق، يوليورۇق بېرىشنى ئۆتۈنمەك: يول سورىماي يولغا چىقما (ماقال). * ئىزىپ قالدىم ئاداش، مەن سەندىن يول سوراپ كەلدىم.

يولغا چۈشمەك ① ماڭماق، يولنى داۋاملاشتۇرماق: ھاتەم ئەجدىھاغا ئەگىشىپ يولغا چۈشتى. ئۇلار بىر بوستانلىققا يېتىپ كەلدى. ② كۆچمە. نورماللاشماق، يۈرۈشۈپ كەتمەك: ھازىر ئىشلار خېلى يولغا چۈشتى، ياخشى كېتىۋاتىدۇ.

يولغا چىقماق سەپەرگە ئاتلانماق، مېڭىپ كەتمەك: ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار يۈك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ شىخوغا قاراپ يولغا چىقتى. * ئۇ كەچلىك چايدىن كېيىن ئاتلىق يولغا چىقتى.

يولغا سالماق ① سەپەر ياكى ساياھەت، يۈرۈشكە ئۇزىتىپ قويماق، ماڭدۇرماق، ئەۋەتمەك: — ئاتا، ئاران بىر كەلگىنىڭدە خەۋەر ئالالماي قۇرۇقلا يولغا سېلىپ قويىدىغان بولدۇم، ئاپامغا سالام ئېيتارسەن، — دېدى ئۇ. ② كۆچمە. قويۇۋەتمەك، ئاجراشماق؛ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: ئوغلىمىز بۇ يىل ئارانلا يىگىرمە ياشقا كىردى، ئەمما خوتۇندىن ساق ئۈچنى يولغا سالدى. * بۇ ئايال ماڭا ئوبدانلا تونۇشلۇق، ئۇ ھېلى ئۆينى باشلاپ كەلگەن يىگىتنىڭ خوتۇنىمۇ ئەمەس، ئۇ شۇنچە ياش تۇرۇپ ئالتە ئەرنى يولغا سېلىپ بولدى.

يولغا سېلىش ئالدىدىكى تاۋار <مال> سودا بوغالتىرلىقىدا، توپ تارقىتىش كارخانىلىرى تاۋار سېتىشتا تىجارەت تارماقلىرى يۆتكەش تالونى كەسكەندىن تارتىپ ياكى مالىيە بوغالتىر تارماقلىرى مال پۇلىنىڭ راسچوت رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بولغۇچە بولغان مۇشۇ باسقۇچتا تۇرۇۋاتقان تاۋارلار.

يولغا قويماق ئىجرا قىلماق، قوللانماق، يۈرگۈزمەك، ئومۇملاشتۇرماق: بىز بۇ مەسىلە توغرىسىدا ئوبدانراق كېڭىشىپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تېزرەك يولغا قويۇشنىڭ ئامالىنى قىلايلى.

يولغا كىرمەك ئىزىغا چۈشمەك، قېلىپلاشماق، نورمال ھالەتكە كەلمەك: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ چارۋىچىلىقى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، خېلى تېز راۋاجلىنىپ، ناھايىتى زور نەتىجىلەر قولغا كەلدى ۋە مۇھىم تەرەققىي قىلىش يولىغا كىردى.

يول قويماق ئىمكان بەرمەك، پۇرسەت ياراتماق: — ئانا، دادا، سىلەرگە ئۈچ قېتىم يول قويدۇم. ئەمدى مېنىڭ ئىختىيارىمغا قويۇڭلار، كېلىن دېگەننىڭ شوخىسى بار ئوخشايدۇ، — دېدى ئۇ. * ئامبار مەسىلىسىدە بىز جىددىي خاتالىققا يول قويدۇق، ئەمما ئېھتىيات تومىنى ياساشتا ئەمدى خاتالىققا يول قويماسلىقىمىز كېرەك.

يول قىنى <قاتن> تۆمۈر يول ئۆلى

بله‌ن شىپال ئارىلىقىغا یاتقۇزۇلىدىغان بىر قه‌ۋه‌ت تاش پارچىلىرى ۋه شاخار قاتارلىقلار. ئاده‌تته ئۇ پویىزنىڭ رېلىسقا بولغان زه‌رىبىسىنى یېنىكلىتىش ۋه رېلىس ئورنىنى مۇقىملاشتۇرۇش رولىنى ئوینایدۇ.

یول كۆرسه‌تمه‌ك یولیورۇق، مه‌سلىهه‌ت به‌رمه‌ك، ئه‌قىل كۆرسه‌تمه‌ك: ئاداشقانغا یول كۆرسه‌ت (ماقال). * مه‌ن ئۆزۈمۇ یوقلاپ بارماقچى ئىدىم. بىز سىزنىڭ مه‌سلىهه‌تىڭىزگه موهتاج، سىز جىقراق یول كۆرسىتىڭ، مه‌سلىهه‌ت بېرىڭ.

یول ماڭماق بىره‌ر ئىشنى ئه‌مه‌لگه ئاشۇرۇش ئۈچۈن هه‌رىكه‌ت قىلماق، هه‌ل قىلىش كویىدا بولماق، ئالاقىله‌شمه‌ك: ره‌پقه‌ت مېنى غۇلجىغا یۆتكه‌پ كېلىش ئۈچۈن یول ماڭدى.

یول مۇهاپىزه‌ت ئورمىنى <ئورم> یوللارنىڭ ئىككى چېتىغا تىكىلىپ یولنى ئاسراش ۋه مۇهىتنى گۈزه‌لله‌شتۈرۈش رولىنى ئوینایدىغان ئىهاته ئورمىنى.

یول ئوچۇق «كه‌تسه‌ڭ، كېتىۋه‌ر، خالىغان یېرىڭگه بارىۋه‌ر» دېگه‌ن مه‌نىدىكى ئىباره: — كه‌لسه كه‌لسۇن، هېچبولمىسا هه‌شقاللا ده‌پ قویاي، ئالدىرىغانلار كه‌شىسىنى قولتۇقلاۋه‌رسه یول ئوچۇق، — دېدى قه‌مبه‌رنىساخان.

یول ئۇلى <قاتن> تاشیول ۋه تۆمۈر یوللارنىڭ تېگى، ئاساسى. ئاده‌تته ئۇ یول كۆتۈرمىسى ۋه یول ئویۇلمىسىدىن ته‌ركىب تاپىدۇ.

یول ئۈستىدىكى پۇل <مال> شۇ ئایدا خه‌زىنىگه تاپشۇرۇلغان خام چوت كىرىمىنىڭ ئاي ئاخىرىغىچه شۇ ده‌رىجىلىك خه‌زىنىدىكى ئامانه‌ت پۇل هېساۋىغا یېتىپ كېله‌لمىگه‌ن سانى.

یولى بار ① قائىده-یوسۇنى، چه‌ك-دائىرىسى بار: بىزنه‌چچه كۈن ده‌رس ئۆتمىگه‌نگه نېمه بولماقچىدى، ئاكتىپلىقىڭمۇ یولى بار-ده! * — سه‌ن ئۇنداق دېگه‌ن بىله‌ن، — دېدى باي، — راپاۋه‌تچىلىك قىلىشنىڭ یولى بار. ② مۇناسىۋه‌ت دائىرىسى كه‌ڭ، هه‌ل قىلىش ئىمكانىيىتى بار: ئۇنىڭ یولى بار، بۇ ئىشنى شۇ هه‌ل قىلالایدۇ.

یول ئىزلىمه‌ك بىره‌ر ئىشنى به‌جا كه‌لتۈرۈش ئۈچۈن ئامال قىلماق، چاره تاپماق، ئه‌قلىنى ئىشله‌تمه‌ك: ئۇ بۇ «كه‌مچىلىك»نى تۈزىتىش ئۈچۈن، ئاللىقانداق یاخشىلىقلارنى قىلىش ئىمكانىیىتىنى یارىتىشقا یول ئىزله‌یدۇ.

یولىغا قارىماق كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدىغا چىقماق، ساقلىماق: قۇرغۇیۇم ئۇچۇپ كه‌تتى، قه‌شقه‌ر یولىغا قاراپ، كۆزۈمنىڭ گۆهىرى، ئۆچتى یارنىڭ یولىغا قاراپ.

یولىغا كىرمه‌ك بىر ئىشنىڭ كویىدا، پېیىدا بولماق، یۈزله‌نمه‌ك: — ئه‌مدى ئویۇن-تاماشىنى ئازراق قىلىپ، بىلىم ئېلىشنىڭ یولىغا كىرسه‌ڭ بولارمىكىن؟ — دېدى ئۇ.

یولى كه‌لمه‌ك ئامالى، ئىلاجى بولماق، مۆرىتى، پۇرسىتى كه‌لمه‌ك: ئۇلار خېلىدىن بېرى نارازىلىق قه‌هرىنى هه‌رىكه‌تته ئىپادىله‌یش ئۈچۈن ئه‌پلىك په‌یت كۈتۈۋاتقان، یولى كه‌لسه هارۋىكه‌شكه یارده‌م كۆرسه‌تمه‌كچىمۇ بولۇشقانىدى.

یولىنى قىلماق ئامالىنى قىلماق، چارىسىنى تاپماق، ته‌دبىر كۆرمه‌ك: قۇرغاقچىلىق كه‌چكىمىزنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر تاغ بولۇپ قالدى، بۇ تاغنى ئاغدۇرۇۋېتىشنىڭ بىر یولىنى قىلایلى.

یولى ئوچۇق ئىشى ئوڭدىن كېلىدىغان،

قىلغان ئىشلىرى راۋان، يۈرۈشۈپ تۇرىدىغان: — «ئىنسان-ياخشلقنىڭ قۇلى» دېگەن گەپ بار، ھاجىتىڭنى راۋا قىلسا ئۇ كىشىگە تەشەككۈر بايان قىلغايسەن. يەنە بىر قېتىم ھاجىتىڭ چۈشكەندىمۇ يولۇڭ ئوچۇق، يۈزۈڭ يورۇق بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

يولى يولغا، قۇرى قۇرىغا كەلمەك بىر-بىرىگە ماس كەلمەك، جاي-جايىغا چۈشمەك، قىلىنغان ئىش، نەرسە كۆڭۈلدىكىدەك بولماق، كۆڭلى كۆڭلىگە كەلمەك.

يول يۈزى <قاتن> يوللارنىڭ سىرتقى يۈزى. ئادەتتە توپا، تاش پارچىلىرى، خىش، بېتون، شېغىل ۋە ئاسفالت قاتارلىقلارنى ياتقۇزۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

يولاتماق «يولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆي تۇتمىغاننى ئۆيۈڭگە يولاتما (ماقال). * — «بۇقىنى كالام دېمە، سازەندىنى بالام دېمە» ئەختەم ئادەم ئەمەس نېمە ئۇ، ئىككىنچى بوسۇغامغا يولاتمايمەن! — دېدى ئۇ.

يولاشماق «يولىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ئىككىنچى ئۆيۈمگە يولاشما، ئەگەر بالام ئاغىنىسىزلىقتىن ئۆلىدىغان بولسىمۇ، مەيلى، — دېدى بوۋاي بىزدىن رەنجىپ.

يولباشچى ئى (يۈل+باش+چى) بىرەر سىنىپ، پارتىيە، گۇرۇھ ياكى ئىجتىمائىي ھەرىكەتنىڭ سىياسىي رەھبىرى؛ داھىي: ئۇلۇغ ھۆرمەتتە ئەسلەيمەن چېۋەر يولباشچى — رەھبەرنى، كۈرەش قۇربانى ئەخمەتجان — ۋەتەنگە جان پىدا ئەرنى.

يولباشچىلىق ئى. بىرەر ھەرىكەتتىكى رەھبەرلىك، باشلامچىلىق، باشقىلارنى يېتەكلەش ياكى باشلاش ئىشى: يولباشچىلىق قىلماق. * ئۇلار كۆكۈيۈنى شۇنداق بىر شاد — خۇراملىق بىلەن كۈتۈۋالدىكى، بۇ شاد-خۇراملىق كۆكۈيۈنىڭ يولباشچىلىق شۆھرىتى قانچىلىق يۈكسەك ئىكەنلىكىنى يېڭىدىن ئىسپات قىلاتتى.

يولباشلىغۇچى ئى. بىرەر قوشۇن، سەپ، كىشىلەرنىڭ توپىنىڭ ئالدىدا يول كۆرسىتىپ ماڭغۇچى؛ يولباشچى، يېتەكچى: ئۇلارنىڭ ئىدىيىلىرى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان، ئۇلار جەمئىيەت ھارۋىسى چاقىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ يولباشلىغۇچى بولالمايدۇ.

يولداش ئى ① سەپەر، ساياھەت، يۈرۈش ئىشلىرىدا بىللە بولغان كىشى؛ ھەمراھ: ئىت بىلەن يولداش بولساڭ، قولۇڭدىن تاياق چۈشمىسۇن (ماقال). * بىر كۈنلۈك يولداشقا قىرىق كۈن سالام (ماقال). * — سىلەر بۇ مەسلىھەتنى ئوبدان قىلىپسىلەر، مەنمۇ سىلەرگە يولداش، سىلەر بىلەن بىللە كېتىمەن، — دەپتۇ ئۇ. ② كۆچمە. جۈپتى، ھەمراھى (ئەر-ئاياللار بىر-بىرىگە نىسبەتەن): ئۇ ياق مېنىڭ يولدىشىم، — دېدى ئايال ماڭا قاراپ. ③ مەلۇم مەقسەت نىشان ئۈچۈن بىللە كۈرەش قىلغۇچى. ④ بەزى دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىنى چاقىرىش ئادىتى: يولداش، سىز نەگە بارىسىز؟ ⑤ <ئانات> ھامىلدارلىق مەزگىلىدە ھامىلە بىلەن بىللە پەيدا بولىدىغان، ھامىلىنى ئوزۇقلۇق ماددىلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئورگان؛ ئەش: بالىنىڭ يولدىشى. ⑥ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يولداشلارچە سۈپ. يولداشلاردەك، يولداشلارغا ئوخشاش: كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بەلگىسى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنمايدىغان خىزمەتچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى

يولداشلارچە ھەمكارلىق ۋە ئۆزئارا ياردەمدىن ئىبارەت.

يولداشلىق سۈپ. يولداشلاردا بولىدىغان، يولداشلارغا خاس: يولداشلىق مۇناسىۋەت. يولداشلىق بۇرچ. * — قېنى بولمىسا، يۈرۈك بېزىنگىگە، مېھمان! — سۆزلىگۈچىنىڭ سۆز ئاھاڭىدىن يولداشلىق يۇرىقى كېلىپ ئاتابېكنىڭ دىمىغىغا ئۇراتتى.

يولسىز سۈپ ① يول ئېلىنمىغان، يول ياسالمىغان، يولى يوق: يولسىز داۋان. * كىچىككىنە بالا يولسىز ئېتىزلىقتا، قىرلاردا تونشقانىدەك سەكرەپ، كالا ئىزى بىلەن قاۋانلىققا يۈگۈردى. ② قائىدە-يوسۇنغا زىت، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قىلىنغان؛ قائىدە-يوسۇنغا زىت ئىش قىلىدىغان، ئۆكتەم، بىغەرەز: يولسىز ئادەم. يولسىز ھەرىكەت. * بۇ بىشىر تەرەپدارلىرىدىن بىرىنىڭ خەۋەر قىلىشى بىلەن رازاقنىڭ يولسىز قارارىنى چەكلەش ئۈچۈن كەلگەنىدى.

يولسىزلارچە رەۋ. يولسىزلىق بىلەن: ئەگەر ياخشى نىيەت بىلەن قىلىنغان تەنقىدنى يامان نىيەتلىك ھۇجۇم دەپ قارىساق، دوستانە نەسىھەتنى يولسىزلارچە چاپلىشىۋېلىش دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا جەزمەن ئالغا ئىلگىرىلەش يولىمىزنى توسۇپ قويىمىز.

يولسىزلىق ئى. قائىدە-يوسۇنغا خىلاپ، نامۇۋاپىق سۆز-ھەرىكەت؛ ئۆكتەملىك، ئۇششۇقلۇق، بىغەرەزلىك: يولسىزلىق قىلماق. * — يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قاناپتۇ دېگەندەك، قارىمامدىغان بۇ يولسىزلىقنى، يېتىملار شۇنداقمۇ بوزەك قىلىنامدۇ؟ — دېدى مۆمىن ئاكا.

يولسىزلىق قىلماق ئۇششۇقلۇق، بىشەملىك بىلەن ئۆز تەسىرىنى، سۆزىنى ئۆتكۈزمەك، ئۆكتەملىك قىلماق، زوراۋانلىق قىلماق: ئۇلار داۋۇت ئاكىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقماي يولسىزلىق قىلىۋاتقىنىنى ئويلاشقانلىرىدا كۆز ئالدى يەنە قاراڭغۇلاشتى.

يوللاتماق «يوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يوللاشماق «يوللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار باشلىقنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى قارشى ئالىمىز دېگەن مەزمۇندا ئالاقە يوللاشقانىدى.

يوللانغان «يوللانماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يوللانغان ماتېرىيال مۇپەتتىشلىكى.

يوللانغان ماتېرىيال مۇپەتتىشلىكى <قا> تەپتىشلەنگۈچى ئورۇن تەپتىش ئىدارىسىنىڭ بەلگىلىمىلىرى بويىچە، تەلەپ قىلىنغان ماتېرىياللارنى تەپتىش ئىدارىسىگە يوللىغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇپەتتىشلىك.

يوللانما ئى. پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان خەت-چەك، ئالاقە، پوسۇلكا: پوچتا يوللانمىسى. تېز يوللانما. * ئايروپىلان قاتنىشى بار بولسىلا تېز يوللانمىلارنىڭ ھەممىسى ئايروپىلان ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدۇ.

يوللانماق «يوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پوسۇلكىلار يوللاندى.

يوللۇق ① سۈپ. يولى بار، يول چۈشۈرۈلگەن: يوللۇق رەخت. كەڭ يوللۇق . تار يوللۇق. يوللۇق بەقەسەم. * ئۇ كۆزەينىكىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى-دە، ھەربىي چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ يوللۇق كۆڭلىكى بىلەن مېھمانخانىدا ئۇسسۇلغا چۈشتى. ② سۈپ. كۆچمە. يولى بار، داۋۇللۇق، ئورۇنلۇق، قانۇنلۇق، ھەق: يوللۇق گەپ. يوللۇق ھەرىكەت. * ئۇلار يول بويى پاراڭلاشتى، تۇراپنىڭ سۆزلىرى كەسكىن بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى يوللۇق ھەم

تەسىرلىك ئىدى. ③ ئى. سەپەر، ساياھەت قىلىشقا، باشقىلارنى ئۇزىتىشقا تەييارلانغان لازىمەتلىك، سوۋغا: يوللۇق تۇتماق. * يوللۇق قىلماق. * ئەكبەرنىڭ يەڭگىسى ۋە سىڭلىسى ئەكبەرگە تەييارلىغان يوللۇقلىرىنى بەردى. * سىز ئۇزۇۇندىن بېرى بىر قاچا تامىقىمىزغىمۇ ئېغىز تەگمىدىڭىز، ئەتە قايتىدىكەنسىز، ئاز بولسىمۇ بۇ تۇخۇمنى يوللۇق ئۇچۇن قوبۇل قىلىڭ.

يوللۇق تۇتماق سەپەرگە، ساياھەتكە چىققانلارغا سوۋغا تەقدىم قىلماق: موماي ئاخشام ياغدا ئايرىم پىشۇرۇپ ئۇلارغا تۆت دانە قاتلىما يوللۇق تۇتقانىدى. * مېنىڭ خۇرجۇنۇمدا شىخودىكى سىڭلىم يوللۇق تۇتقان توقاچتىن بەش-ئالتە دانە قالغانىكەن.

يوللۇق رەخت يۈزىگە ھەر خىل يوللارنى چىقىرىپ توقۇلغان رەخت.

يوللۇق قوغدىنىش <قا> جامائەت مەنپەئىتىنى، ئۆزىنىڭ ياكى باشقىلارنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىنى ۋە باشقا ھوقۇقلىرىنى قىلىنىۋاتقان قانۇنسىز زىيانكەشلىكتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قوللىنىلغان تېگىشلىك قوغدىنىش ھەرىكىتى.

يوللۇق قىلماق سەپەرگە، ساياھەتكە چىققانلارنى ئۇزىتىش يۈزىسىدىن سوۋغا بەرمەك، لازىمەتلىك سۇنماق: مەسۇمئاخۇن يېنىدىن پۇل چىقىرىپ لۇتپۇللاغا تۇتقۇزدى. سىڭلىسى رەيھانمۇ ئاكىسى لۇتپۇللاغا بىرقۇر يېڭى كىيىمنى يوللۇق قىلدى.

يوللىماق پ ① بىرەر نەرسە ياكى گەپ-سۆزنى بىرەر ۋاستە ئارقىلىق بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا ياكى ئادەمگە يەتكۈزمەك، ئەۋەتمەك: پادىشاھ ئۇلۇغ قول ۋەزىرىنى نۇرغۇن سوۋغا-سالاملار بىلەن ئۇنىڭ يۇرتىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ، ئىپارگۈلنى لەئەل شاھقا قوشۇپ كاتتا توي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتىسىنى ماقۇل قىلىشقا كۆندۈرۈشكە نامە يوللىدى. ② <فىز> رادىئو تارقاتقۇچى ئاپپاراتلار رادىئو سىگناللىرىنى تارقاتماق.

يولۇچى ئى. سەپەرگە چىققان، يول ئۈستىدىكى ئادەم: چىمەنگۇل بىلەن سەيدى يۇرتىدىن يولۇچىلارنىڭ كېلىشلىرىنى كۈتۈپ مەكتەپتە تۇرۇۋاتاتتى.

يولۇقتۇرماق « يولۇقماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار سۇ ئىزلەپ يۈرۈپ بىر كونا قۇدۇقنى يولۇقتۇرۇپ قېلىپتۇ.

يولۇقتۇرۇشماق « يولۇقتۇرماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يولۇقتۇرۇلماق « يولۇقتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يولۇقماق پ. دۇچ كەلمەك، ئۇچراشماق؛ مۇپتىلا بولماق، گىرىپتار بولماق: يامانغا يولۇقساڭ يالىسى يۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقار (ماقال). * ھۈنەرۋەن بالا نېمە قىلارىنى بىلمەي يولدا كېتىۋاتسا، ھېلىقى بوۋاي يەنە يولۇقۇپتۇ. * بۇنىڭ بىلەن كۆتۈلمىگەن بالاغا يولۇقۇپ تۆت يىل تۈرمىدە ياتتى.

يولۇقۇشماق « يولۇقماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سودا ئىشلىرى پۈتۈنلەي توختاپ سودىگەرلەر چوڭ پالاكەتكە يولۇقۇشتى.

يولۋاس ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۈكلىرى سېرىق، قارا ئالىسى بار، ئاڭلاش ۋە پۇراش سېزىمى ئۆتكۈر ۋە ۋەھشىي كېلىدۇ. كېچىدە چىقىپ قۇش ۋە باشقا ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، بەزىدە ئادەملەرگىمۇ زىيان سالىدۇ. تېرىسىدىن ھەر خىل تۇرمۇش بۇيۇملىرى؛ سۆڭىكى، قېنى ۋە ئىچكى ئورگانلىرىدىن

دورا ياسىغلى بولىدۇ.

يولۋاس كۆز تاش <گېئول> بىر خىل مىنېرال، يەنى كۋارتسىنىڭ ياندىش بىر خىلى. يوشۇرۇن كرىستاللىق بولۇپ، رەڭگى سېرىق ياكى قوڭۇر، تالالىق ئىنچىكە يوللىرى بار. بۇ خىل ئىنچىكە يوللار كرىمنىي ئوكسىدىنىڭ تاش پاختا بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان.

يولۋاس يىلى <ئاستر> ئون ئىككى مۆچەلنىڭ ئۈچىنچىسى.

يولىدا تىر. غېمىدە، مەقسىتىدە، پەيتىدە، كويىدا؛ لايىقىدا: نادەمنىڭ ئاكىسى نادىرمۇ خەلقنى ئويغىتىش يولىدا قۇربان بولدى، ئىش مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگەمدۇ؟ ياق، تېخىمۇ ئۆرلەيدۇ، — دېدى ئۇ. * بىزنىڭ ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشمىز يولىدا ۋە نورمال ئىدى.

يولىماق پ ① دەسسىمەك، ئاياغ باسماق، يولۇقماق، بارماق: كۆتۈرە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، سابىرنىڭ يۈز نەچچە يىلدىن بېرى ئىتىزغا يولاپ باقمىغان ئۆيدىكىلىرىنىڭ قولىغا كەتمەن ئېلىپ ئېتىزلىققا چىقىشى پاساردا ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى. * شۇنداق ئۇزۇن مېڭىشىپ، بىر شەھەرگە يولاپتۇ. ئۇ شەھەردە بار ئىكەن — ئىلمۇھۇنەر ئىگىسى، مۆجىزىلەر ياراتقان ئالىملارنىڭ بەزىسى. ② كەلمەك، كىرمەك: ئۇل كېچە تاڭ ئاتقۇچە «قارا باتۇر» نىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ يولىمىدى.

يوليورۇق ئى (يول+يورۇق) بىرەر ئىشنى قانداق قىلىش ياكى نېمە قىلىش ھەققىدە بېرىلگەن كۆرسەتمە: يوليورۇق بەرمەك. يوليورۇق سورىماق. * ئۇنىڭ گەپ-سۆزلىرىدىن ئەقىل-پاراسەت، كۆزلىرىدىن مەردلىك ۋە قەيسەرلىك يېغىپ تۇراتتى. قىسقىغىنا بىر يىغىن ئېچىپ، خىزمەتلەر توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن يوليورۇق بەردى.

يوليورۇق بەرمەك نېمە قىلىش، قانداق قىلىش ھەققىدە تەكلىپ، كۆرسەتمە بەرمەك: خەلقنىڭ كۆڭلىنى مەركەز چۈشەندى، يوليورۇق بەردى.

يول-يول نەچچە يول، قاتار-قاتار، ئۇزۇن سىزىقلار چۈشۈرۈلگەن: يول-يول بەقەسەم. * دېرىزىلەردىن ئاي نۇرى مەرمەر پولغا يول-يول بولۇپ چۈشۈپ تۇراتتى.

يوناق سۆپ. دەل، توغرا، ئۇدۇل، ماس: يوناق كەلمەك. * — سەن ئەمدىلا تەمشىلۋاتىسەن! تۇرسۇن مۇنداق قىزغىن تەمشىلشىلەرنى نۇرغۇن كۆرگەن، يوناق كېلىدىغىنىمۇ، كەلمەيدىغىنىمۇ بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

يوناق كەلمەك دەل، توغرا، ماس كەلمەك، ئۇدۇل چىقماق: — ھە، ھە، تازا يوناق كېلىپتۇ-دە، تازا يوناق كېلىپتۇ! — دەپ قوياتتى ئۇ.

يونگ ئى. ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى.

يونگ تەجرىبىسى <فىز> يورۇقلۇقنىڭ ئىنتېرفېرېنسىيىسى توغرىسىدا ئەڭ بالدۇر ئىشلەنگەن تەجرىبە. ئەنگلىيىلىك فىزىك، دوختۇر توماس يونگ 1802-يىلى دەسلەپ ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

يونگ مودۇلى <فىز> ئېلاستىكلىق ماتېرىيالنىڭ ئوق تاناسىپلىق لىمىت ئىچىدىكى نورمال كۈچىنىشى بىلەن سىزىقلىق دېفورماتسىيىسىنىڭ نىسبىتى. بەلگىسى E.

يونگ-گېلمگولتس نەزەرىيىسى <فىز> رەڭ سېزىمى توغرىسىدىكى نەزەرىيە. ئەنگلىيىنىڭ فىزىكا ئالىمى توماس. يونگ

1807-يىلى ئوتتۇرىغا قويغان، كېيىن گېرمانىيىنىڭ فىزىكا ئالىمى گېلمگولتىس 1852-يىلى راۋاجلاندۇرغان. بولغاچقا بۇ ئىككى كىشىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. بۇ نەزەرىيىدە: ئادەم كۆزىدە ئۈچ خىل قوبۇل قىلغۇچ بولىدۇ، ئۇلار ئايرىم-ئايرىم هالدا قىزىل، يېشىل ۋە كۆك رەڭگە سەزگۈر بولىدۇ. بۇ ئۈچ خىل قوبۇل قىلغۇچىنىڭ كىرگەن يورۇقلۇققا نىسبەتەن سەزگۈرلۈكى ئوخشاش بولمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن هەر خىل رەڭ سېزىمى پەيدا بولىدۇ دەپ پەرەز قىلىنىدۇ.

يونۇپ-قومۇرۇپ يۇنۇش-چېيىش قاتارلىق هەرىكەتلەر بىلەن، شۇ خىلدىكى هەرىكەتلەر ئارقىلىق: ئۇ قورۇپ قالغان ئۈجمە دەرىخىنى يۇنۇپ-قومۇرۇپ بىرنېمىلەر قىلىۋاتاتتى.

يونۇپ-يومۇرۇپ يونۇپ-قومۇرۇپ.

يونۇتماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يونۇشماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يونۇق سۈپ. يونۇلغان، يونۇپ ئېلىنغان: يونۇق ياغاچ.

يونۇقنى سۇنۇقىغا كەلتۈرمەك بىر-بىرىگە ماس كەلتۈرمەك، گۈلىنى گۈلىگە كەلتۈرۈپ ئىشلىمەك: چاۋار مەتقۇل هامۇتاخۇنىڭ يونىقىنى سۇنۇقىغا كەلتۈرۈپ چاپراس گۈل چىقىرىپ ئەپچىللىك بىلەن تاش تىزىۋاتقان قولىغا قاراپ قويدى.

يونۇقلۇق سۈپ. يونۇپ قويۇلغان، يونۇۋېلىنغان: يونۇقلۇق ياغاچ.

يونۇلماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: — شۇنداق قىزىم، بۇ دېگەن مەكتەپ! پالتىنى قاتتىق چاپمىسا دەرەخ يونۇلامدۇ، ئاۋازى قانچىلىك قاتتىق چىقسا، دەرس مېڭىسىگە شۇنچىلىك ئورنىشىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى سەمەتكام.

يونۇماق پ. يونۇپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرمەك، شىلماق، تاراشلىماق: يوغاننى يە يونۇپ، كىچىكنى شىلىپ يە (ماقال). * كىمدۇر بىرەيلەن خەنجەر بىلەن ياغاچنى يونۇپ كالتەك ياسىماقتا، چوماق تەييارلىماقتا ئىدى.

يوها ئى ① ئۇچار قانات، جان-جانىۋار، هاشاراتلارنى دەم تارتىپ يەيدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق، ئەجدىها. ② كۆچمە. يەپ تويماس، ئاچكۆز.

يۇپقا سۈپ. قېلىن ئەمەس، نېپىز: يۇپقا كۆڭلەك. * ئۇ ئالدىراپ ماڭاتتى، ئايىغى ئاستىدىكى يۇپقا قار غاچىلدايتتى. * يىراق-يىراقتا ئەگەكنىڭ تورىدەك يۇپقا گىرىمسەن پەردە تىنىمسىز جىمىرلايتتى.

يۇپۇڭ سۈپ. دىئال. يېلىڭ، يۇپقا.

يۇپۇڭ-يالاڭ دىئال. كىيىم-كېچەكنى يۇپقا، نېپىز، يېلىڭ.

يۇپىتېر ئى (ر < لات (< ئاستر > قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن بەشىنچى پلانېتا. قۇياشنى ئايلىنىش دەۋرى 11.86 يىل بولۇپ بۇ يىل ئاسترونومىيىدە «يۇپىتېر يىلى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش دەۋرى 9 سائەت 50 مىنۇت، ئۇ توققۇز پلانېتا ئىچىدىكى هەجمى ئەڭ زور پلانېتا بولۇپ، هەجمى يەر شارى هەجمىنىڭ 1295 هەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ، 14 هەمراهى بار.

يۇپيۇملاق سۈپ. ناهايىتى يۇملاق، بەك يۇملاق؛ دۈپدۈگىلەك: ئادىل مۇشۇ بەش يىل ئىچىدە بوي تارتىپ، يوغىناپ، يۈزلىرى يۇپيۇملاق، خېلى كېلىشكەن چوڭلا يىگىت

بولۇپ قالدى.

يۇتازا ئى (خەن) <يېم> بىر خىل يېمەكلىك. ئادەتتە بولدۇرۇلغان مەخسۇس تەييارلانغان خېمىر نېپىزلىنىپ، يۇزىگە قوي مېيى سۈرتۈلۈپ، يۆگەپ ئۇزۇلگەندىن كېيىن، قاسقاندا دۈملەپ پىشۇرۇلىدۇ.

يۇتقۇچى سۈپ. يۇتۇشقا ئادەتلەنگەن، يۇتىدىغان: يۇتقۇچى ھۈجەيرە.

يۇتقۇچى ھۈجەيرە <بىئول> كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى كىچىك دانىچە ۋە باكتېرىيىلەرنى يۇتالايدىغان ھۈجەيرە. مەسىلەن، ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ ئاق قان دانىچىسى بىر خىل يۇتقۇچى ھۈجەيرە بولۇپ، ئورگانىزمنى مۇھاپىزەت قىلىش رولىنى ئوينايدۇ.

يۇتقۇر سۈپ «يەر» سۆزى بىلەن كېلىپ «يەر يۇتۇپ كەتسۇن، ئۆلگۇر، قارغىش تەگكۇر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — كەل، يەر يۇتقۇر، كەل يالماۋۇز، — پىچىرلىدى ئانا مۇشتۇملىرىنى چىڭ تۈگۈپ.

يۇتقۇزماق «يۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەي مەردانە يىگىت، سىز ئەڭ ئېغىر ھۇجۇم پەيتىدە، مېنىڭ نامىمدىن بەش تال ئوق بىلەن بەش دۈشمەننى يەر يۇتقۇزۇپ، غەلىبە بىلەن كەلسىڭىز، مېنى تېپىۋېلىڭ، مەن سىزنىڭ، — دېدى قىز.

يۇتقۇزۇشلۇق سۈپ. يۇتقۇزۇش رولىغا ئىگە، يۇتقۇزىدىغان: يۇتقۇزۇشلۇق مېتسلاشتۇرۇش.

يۇتقۇزۇشلۇق مېتسلاشتۇرۇش <زوئول> مېتسلاشتۇرۇشنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا تۆۋەن مەھسۇلاتلىق چىشى مال يۇقىرى مەھسۇلات بېرىدىغان سۈپەتلىك ئەركەك مال بىلەن چېتىشتۇرۇلۇپ، چىققان نەسلىنىڭ چىشلىرى يەنە يۇقىرىقى ئەلا سۈپەتلىك نەسلىنىڭ ئەركىكى بىلەن چېتىشتۇرۇلىدۇ. بۇ خىل مېتسلاشتۇرۇش ئۇچ-تۆت ئەۋلادقىچە داۋاملاشتۇرۇلۇپ، شۇ يول بىلەن تۆۋەن مەھسۇلاتلىق نەسىل تېز ۋە ئۇنۇملۇك ھالدا ئۆزگەرتىلىدۇ.

يۇتقۇزۇشماق «يۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇتقۇزۇلماق «يۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇتقۇلۇق ئى <ئانات> ھەزىم قىلىش سىستېمىسى بىلەن نەپەسلىنىش سىستېمىسىنىڭ ئورتاق يولى. بۇرۇن بوشلۇقى، ئېغىز بوشلۇقى ۋە كېكىردەك بوشلۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىگە جايلاشقان بولىدۇ.

يۇتقۇنچاق ئى <ئانات> ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئاساسەن مۇسكۇل ۋە شىللىق پەردىدىن تۈزۈلگەن نەيچە.

يۇتقۇنچاق نېرۋا <ئانات> توققۇزىنچى جۈپ مېڭە نېرۋىسى. ئۇزۇنچاق مېڭىدىن چىقىپ، يۇتقۇنچاق تىللارغا تارقىلىدۇ. ئاساسلىقى يۇتقۇنچاق مۇسكۇلىنىڭ ھەرىكىتى، شۆلگەي ئاجرىتىپ چىقىرىش ۋە تەم سېزىشلەرنى ئىدارە قىلىدۇ.

يۇتما ئى. دىئال. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق.

يۇتماق پ ① تاماق ۋە ئىچىملىكلەرنى ئېغىز ئارقىلىق گالدىن ئۆتكۈزمەك، يېمەك، ئىچمەك: سۇ يۇتماق. نان يۇتماق.
* دوستۇڭ ئۇچۇن زەھەر يۇت (ماقال).
* بۇ ھەربىر تەخسىگە بىردىن قوشۇپ سېتىلىدىغان قوناق مومىسى ئىدى. بالا ئۇنى ئىككىلا يالماپ يۇتۇۋەتتى. ② ئىچىگە تارتماق، سۈمۈرمەك: ئىسسىق يۇتماق.

ھاۋا يۇتماق. ③ كۆچمە. تۇتۇۋالماق، باسماق (ئاچچىق، غەزەپ قاتارلىقلارنى): دېمىنى ئىچىگە يۇتماق. غەزىپىنى يۇتماق. دەردىنى يۇتماق. * ئاچچىق يۇتماق — تاغ يۇتماق (ماقال). *-ھەرقانداق سۆز ئۆچۈن ئاچچىقلانما، ئاچچىقىڭ كەلگەندە غەزەپنى يۇت، — دېدى ئۇ. * ئوقۇتقۇچى گېپىنىڭ بېرىمىنى يۇتۇۋەتتى. ④ غەرق قىلماق، ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق: كۆز يۇمۇپ ئېچىش ئارىلىقىدا ئۇلۇغ سۇ بىچارە توختىنى يۇتتى-دە، يۈزلىگەن تاغ ۋە چىملار، باغلام-باغلام شاخلار يارغا تاشلاندى!

يۇتۇش « يۇتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يۇتۇش دوزىسى. يۇتۇش رولى.

يۇتۇش دوزىسى <فىز> 1kg لىق ھەرقانداق ماددا سۈمۈرگەن، ھەرقانداق ئىئونلىنىش رادىئاتسىيىسىدىن كەلگەن ئوتتۇرىچە ئېنېرگىيە. بىرلىكى گراي، ئەسلىدىكى بىرلىكى راد.

يۇتۇش رولى <بىئول> ئاددىي ھايۋانلار ئىچىدىكى بەزى ھۈجەيرىلەرنىڭ ئامېبا شەكلىدە ھەرىكەت قىلىپ، يات نەرسىلەرنى ياكى باكتېرىيىنى يالغان پۇتى بىلەن قورشىۋېلىپ، ستوپلازمىنىڭ ئىچىگە قوبۇل قىلىش رولى.

يۇتۇش سپېكترى <فىز> ئۈزلۈكسىز جايلاشقان بارلىق دولقۇن ئۇزۇنلۇقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يورۇقلۇق مەلۇم بىر خىل ماددىدىن ئۆتكەن چاغدا، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بەزى دولقۇن ئۇزۇنلۇقىدىكى يورۇقلۇقنى شۇ خىل ماددا يۇتۇۋالغاندىن كېيىن ھاسىل بولغان سپېكتر.

يۇتۇش كەسمە يۈزى <فىز> بىر خىل مىكروسكوپىك زەررىچىنىڭ يەنە بىر خىل مىكروسكوپىك زەررىچىنى يۇتۇش ئېھتىماللىقىنى ئىپادىلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار.

يۇتۇش نىسبىتى <فىز> جىسىمنىڭ يورۇقلۇق ياكى رادىئاتسىيىنى يۇتۇش ئىقتىدارىنى ئۆلچەيدىغان كوئېففىتسېنت. جىسىم يۇتۇۋالغان يورۇقلۇق ئېقىمى ياكى رادىئاتسىيە ئېقىمى بىلەن شۇ جىسىمغا چۈشكەن يورۇقلۇق ئېقىمى ياكى رادىئاتسىيە ئېقىمىنىڭ نىسبىتىگە تەڭ بولىدۇ.

يۇتۇشماق « يۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ۋاي ئانام، مېنى دېسە، بىر-بىرىنى چاي قىلىپ يۇتۇشۇۋېلىشسۇن!

يۇتۇلماق « يۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇتۇلۇش « يۇتۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يۇتۇلۇش سپېكترى.

يۇتۇلۇش سپېكترى <فىز> ئاق رەڭلىك يورۇقلۇقنى چوغلانغان گاز ياكى ھوردىن ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن يەنە پرىزمىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ھاسىل بولغان تۇتۇق سىزىقلىق سپېكتر. قۇياشنىڭ سپېكترى مۇشۇ خىلغا كىرىدۇ.

يۇتۇم مق. بىر قېتىم ئىچىشكە، ئوتلاشقا بولىدىغان ئىچىملىكلەر ھەققىدە ئېيتىلىپ « ئوتلام» سۆزى بىلەن باراۋەر قوللىنىلىدۇ: بىر يۇتۇم چاي. * ئېرى خوتۇنىغا بىر ئالايدى، پىيالىدىكى ئاخىرقى يۇتۇم چاي بىلەن ناننى تۈگەتتى.

يۇتۇۋېلىش ئى <قا> ① خىيانەتچىلىك ۋاستىلىرىدىن بىرى، يەنى خىزمەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزى باشقۇرغان، ئىشلەتكەن ھۆكۈمەت مۈلكىنى ئىگىلىۋېلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش. ② ھوقۇقىدا چېقىلىش قىلمىشى، يەنى ھەق تەلەپ ئىشلىرىدا ئۆزى

باشقۇرۇپ تۇرغان باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىنى
ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش.
يۇدۇرماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇري
دەرىجىسى: — قىردۇرغانسېرى قىردۇرغۇڭ
كېلىدۇ، يۇدۇرغانسېرى يۇدۇرغۇڭ كېلىدۇ، —
دېدى ئۇ.
يۇدى-يۇقى ① قالدى-قاتتى، قالدۇق،
ئاخىرى، تۈگەنچىسى: بىز ئۆيگە كىرگەندە
قازان-قومۇچ پاك-پاكىز يۇيۇلۇپ بولغان،
تاماقتىن تۈگۈل ئۇنىڭ يۇدى-يۇقىمۇ قالمىغانىكەن.
② كۆچمە. بەكمۇ يېقىن ئەمەس،
بىلىنەر-بىلىنمەس، شىرەم، يىراقراق:
كېيىن تاغ ئارقىسىدىن بارغان يۇدى-يۇقى
بىر تۇغقىنىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، قايتىشىدا
بىللە ئاچىقىپ كەتكەن.
يۇرا ئى (ر<لات) <جۇغ> فرانسىيە بىلەن
شۋېيتسارىيە ئوتتۇرىسىدىكى تاغنىڭ نامى.
يۇرا دەۋرى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات
ئېراسىنىڭ ئىككىنچى دەۋرى. تۆۋەن،
ئوتتۇرا، يۇقىرى دەپ ئۈچ ئەسىرگە
بۆلۈنىدۇ. تەخمىنەن 195 مىليون يىل
بۇرۇن باشلىنىپ، 137 مىليون يىل بۇرۇن
ئاياغلاشقان. بۇ دەۋردە تاغ پەيدا
بولۇش ھەرىكىتى ۋە شىددەتلىك يانار
تاغ ھەرىكىتى يۈز بەرگەن. ئۆملىگۈچى
ھايۋانلار ناھايىتى تەرەققىي قىلغان.
غايەت زور دىنازاۋۇرلار، ئۇچار
دىنازاۋۇرلار ھەم باشلانغۇچ قۇشلار
كۆرۈلگەن، ئۆسۈملۈكلەردىن تومۇر دەرەخ
ۋە ئاق مېۋىلىك دەرەخلەر تەرەققىي قىلغان.
شەرتلىك بەلگىسى J.
يۇرا سىستېمىسى <گېئول> يۇرا دەۋرىدە
شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.
يۇرت ئى ① ئاھالە، خەلق توپلىشىپ،
ئولتۇراقلىشىپ ياشاۋاتقان جاي: يۇرت
ئەھلى. يۇرت بېشى. يۇرت سورساماق.
* يۇرت ئىشىكى كەڭ (ماقال). * بۆرىسى
يوق جاڭگال بولماس، ئوغرىسى يوق يۇرت
بولماس (ماقال). * — ئۆتكەندە ئۆزلىرىنىڭ
«يۇرتى يوقنىڭ جېنى يوق» دېگەن
سۆزلىرىنىمۇ ئاڭلاپ قالدىم. شۇڭا ئەل-يۇرتنىڭ
خىزمىتىنى قىلىش يولىدا ئۆلۈمدىن قورقۇش
كەمىنىلىرىگە يات! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىت.
② يۇرت ئاھالىسى: يۇرتقا چاي بەرمەك.
يۇرت ئەھلى شۇ يۇرتتا ياشاۋاتقان
ئاۋام خەلق، كەڭ خەلق ئاممىسى،
جامائەت: ئاتام پۈتۈن يۇرت ئەھلى بىلەن
بىللە بىزنىڭ يولىمىزغا تەلمۈرۈپ ئىنتىزار
بولۇپ تۇرۇپتۇ.
يۇرت بېشى بىرەر مەھەللە، كەنت،
يېزا، ناھىيە قاتارلىق جايلاردا ياشاۋاتقان
ئاھالە ئىچىدىكى مويسىپىت، مۆتىۋەر،
ئابرويلۇق كىشىلەر.
يۇرت چوڭى يېزا، كەنت، ناھىيە
ئاھالىلەر ئىچىدىكى يۈز-ئابرويلۇق،
مۆتىۋەر كىشى: بوۋاي دەرھال سۆز باشلاپ:
— قېنى ئاخۇنۇم، ئۆزلىرى يۇرتنىڭ چوڭى،
— دېدى. * — ئۇ كىشىلەرنى قوترىتىپ يۇرت
چوڭلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى، جۈملىدىن بىزنى
يوقاتماقچى بولغانىدى، ئۇنىمۇ بىز شۇ چاغدا
كۆزدىن يوقاتتۇق، — دېدى ئۇ.
يۇرت سوراش دەستۇرى <تارىخ>
تەيپىڭ تيەنگو ئاتاق خانى چوڭ
رېڭگەنىنىڭ خۇڭ شيۇچۈەنگە بەرگەن
ئىچكى سىياسەتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە
دۆلەت قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى
تەكلىپنامىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى:
يېقىنقى زامان زاۋۇت-كان، قاتناش
كارخانىلىرىنى قۇرۇش، پويىز، پاراخوت
ياساش، خەلقنى كان مەھسۇلاتلىرى

ئېچىشقا رىغبەتلەندۈرۈش، بانكا ئېچىش، پوچتا ئىدارىسى، گېزىتخانا تەسىس قىلىش، خۇسۇسىي ئىختىراچىلارنى مۇكاپاتلاش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇرت سورىماق يۇرتنى، مەملىكەتنى باشقۇرماق، ھاكىمىيەت يۈرگۈزمەك: ئۆزىنى سورىغان يۇرت سوراپتۇ (ماقال). * ئېيتىشلارغا قارىغاندا، نۇسرەت شاھ ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە خەلققە بەخت-سائادەت كەلتۈرۈش يولىدا ئادىللىق بىلەن يۇرت سورىغانىكەن.

يۇرتقا قازان ئاسماق كۆپچىلىكنى چاقىرىپ داستىخان سالماق، زىياپەت بەرمەك، مېھمان قىلماق: — ئېمانچە، — دېدى شەرىخان كالىنىڭ كەينى پۇتى يېنىدا چېلەكنى تىزلىرى ئارىسىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ، — ئەتىگە نلىككە يۇرتقا قازان ئاساتتىڭىزمۇ؟

يۇرت كەزمەك يېزىمۇ يېزا، شەھەرمۇ شەھەر ئارىلاپ يۈرمەك: ئۇ ئون يىلدىن بېرى قۇمۇل دىيارىدا يۇرت كېزىپ يۈرگەچكە، ئۇنى ھەممە كىشى دېگۈدەك تونۇيتتى.

يۇرت-جامائەت يۇرت ۋە جامائەت، ئەل-جامائەت، يۇرت خەلقى: ئەتىسى يۇرت-جامائەت بۇزۇۋېتىلگەن ئۆينىڭ خارابىلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق ئېچىنىشتى.

يۇرتچىلىق ئى → **يۇرتدارچىلىق**.

يۇرتدارچىلىق ئى. ئەل-يۇرت ئىچىدە بولىدىغان تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، قائىدە-يوسۇن، ئۆرپ-ئادەت ئىشلىرى: يۇرتدارچىلىق رەسمىيىتى. يۇرتدارچىلىق قىلماق.

يۇرتداش ئى ① بىر يۇرتتا بىللە ياشاۋاتقان ئادەم (بىر-بىرىگە نىسبەتەن)، بىر يۇرتلۇق: بۇ ئىككىيلەنىنىڭ ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈكى قازاق بولۇپ، غولجا تېكەسلىك ئىكەن، ئۇنىڭ كازىم بىلەن يۇرتداش چىققىنى تازىمۇ ياخشى بولدى. ② ۋەتەنداش.

يۇرتداشلىق «يۇرتداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سادىقنىڭ سائەت-مىنۇتلار ھېسابىقا ئېلىنغان ۋاقىت جەدۋىلى، ئۇنىڭ ھازىرچە جۇمە بىلەن «يۇرتداشلىق» قىلالمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغانىدى.

يۇرتسىز ① سۈپ. يۇرتى، تۇرار جايى، يۇرت-ماكانى يوق، يۇرتى بولمىغان: يۇرتسىز كىشىلەر. ② ۋەتەنسىز: جاھان كەزمەي، يۇرتىمىزدا تۇرۇپمۇ، يۇرتسىز قېلىپ بولغاندۇق مۇساپىر. تۆككەن ياشلار، تارتقان دەردلەر ئاز ئەمەس، تۈگىمەيدۇ سۆزلەپ كەلسەم بىرمۇبىر.

يۇرتلۇق ئى ① بىر يەردە، بىر جايدا تۇغۇلۇپ ئۆسكۈچى، بىللە ياشىغۇچى؛ يۇرتداش: ياقا يۇرتلۇق. بىر يۇرتلۇق. * ئۇلار بىر يۇرتلۇق بولۇپ، پات-پات ئىزلىشىپ تۇراتتى. ② ۋەتەنداش.

يۇرت-ماكان يۇرت ۋە ماكان، تۇغۇلغان يېرى، ئولتۇراقلاشقان جايى، ۋەتىنى: كىشى بارسا بەدەخشانغا، كابۇل بىلەن بىلۇرىستانغا، ئاندىن نېرى يۇرت-ماكانغا، نامى ئۇلۇغ ئوغلان كېلۇر.

يۇرتمۇيۇرت يۇرت ۋە يۇرت، ھەربىر يۇرت، يۇرتتىن يۇرتقا، شەھەرمۇ شەھەر: «تارقىتىپ پىتنىنىڭ ئۇرۇقلىرىنى، نېمىدەپ كاپىشىدىك سارالاڭ دىۋانە. دۇمبەڭمۇ قىچىشىپ قالغاندەك سېنىڭ، يۇرتمۇيۇرت تەمتىرىگەن تەتۈر پېشانە».

يۇرتۋاز ئى. ئۆز يۇرتىنى، يۇرتداشلىرىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان، ياخشى

كۆرىدىغان، ئەمما باشقا يۇرتلۇقلارنى يەكلەيدىغان، ياقتۇرمايدىغان ئادەم: بۇ يۇرتۋازلار مۇشۇنداق قىلىپ ئاخىرى پۈتۈن مىللەتنى ئېغىر بالايىبەتتەر پاتقاققا ئىتتىرىدۇ.

يۇرتۋازلىق ئى. ئۆز يۇرتىنى ۋە يۇرتداشلىرىنى ياخشى كۆرۈپ، باشقا يۇرتلۇقلارنى يەكلەش، ياقتۇرماسلىق، بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىش خاھىشى، قىلمىشى: ئويلايمەن ئۇلار نېچۈن كۆرمەيدىكىن، سىناقتىن ئۆتكەن تارىخ بەتلىرىنى. يۇرتۋازلىق قىلىشتىن ئاز تارتتۇقمۇ بىز، جەڭگاھتا ئادىششىنىڭ دەردلىرىنى.

يۇرچى ئى <ئىرق> → **ياۋچى.**

يۇرۇن ئى. خۇراپىي ئادەت بويىچە پېرىخونلۇق قىلغاندا تۇغنىڭ بېشىغا باغلىنىدىغان نەرسىلەر: ئارغامچىنىڭ تۈگۈلۈككە تۇتىشىدىغان يېرىگە «يۇرۇن-ژۇرۇن» دەپ ئاتىلىدىغان ھەر خىل رەڭدىكى رەخت پارچىلىرىنى، ئالما ياكى قارا سۆگەت نوتىلىرىغا چىگىپ قويىدۇ.

يۇغۇچ I ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۈچتىن يەتتىگىچە يېرىلىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ، مېۋىسى ئۇزۇن، تورلىشىپ كېتىدۇ. تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئائىلىلەردە قازان يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

يۇغۇچ II ئى. چىنە-قاچا، قازان-قومۇچ يۇيىدىغان لاتا؛ دەسمال: ئۇ قولىدىكى قازان چۆرىسىگە ئۇرىغان يۇغۇچنى ئۇنتۇپ قېلىپ ھە دەپ يۈز-كۆزىدىكى تەرىنى سۈرتكىلى تۇردى.

يۇغۇر ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

يۇغۇر تىلى <تىل> يۇغۇرلار ئىشلىتىدىغان تىل. يۇغۇرلار ئادەتتە ئىككى خىل تىلدا سۆزلىشىدىغان بولۇپ، بىرى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار تۈركۈمىگە؛ يەنە بىرى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ موڭغۇل تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. ئالدىنقىسى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ سۇنەن يۇغۇر مىللىي ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ غەربىي قىسمىدا؛ كېيىنكىسى شەرقىي قىسمىدا قوللىنىلىدۇ.

يۇغۇرتماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇغۇرچە ① سۈپ. يۇغۇر مىللىتى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يۇغۇرچە ئۇسسۇل. يۇغۇرچە كىيىم. يۇغۇرچە ئادەت. ② ئى. يۇغۇر تىلى: ئۇلار يۇغۇرچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. يۇغۇر تىلىنى ئىشلىتىپ، يۇغۇر تىلىدا: ئۇلار ئۆزئارا يۇغۇرچە سۆزلىشىپ كەتتى.

يۇغۇرلار ئى <ئىرق> يۇغۇر مىللىتى، يۇغۇر خەلقى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ گەنسۇ ئۆلكىسى سۇنەن يۇغۇر مىللىي ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ غەربىي قىسمىدا ياشايدۇ.

يۇغۇرماق پ. ئارىلاشتۇرۇپ ئەيلىمەك، قوشۇپ بىرلەشتۈرمەك: خېمىر يۇغۇرماق. * گۈلزار يۇغۇرۇۋاتقان لەغمەن خېمىرىنى بىر چەتكە ئىتتىرىپ قويۇپ، قولىنى چايقىۋەتكەندىن كېيىن، قەدەملىرىنى چىك-چىك بېسىپ ئايۋانغا چىقىدىغان ئىشىك ئالدىغا كەلدى. * - ھەي قىزىم، - دەپتۇ پادىشاھ، - بۇ قومنى يۇغۇرۇپ نېمە قىلىسىز؟

يۇغۇرۇشماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇغۇرۇلما سۈپ. يۇغۇرۇلغان، يۇغۇرۇلىدىغان:

يۇغۇرۇلما ئىرسىيەت.

يۇغۇرۇلما ئىرسىيەت <بئول> ① ئەۋلادىدىكى ئالامەت، ئىككى ئەجداد ئالامەتلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن كېلىپ چىققان بىر خىل ئىرسىيەت. ② ئوخشاش بولمىغان ئىككى ئەجداد ئالامەتلىرىنىڭ باللىرىدا يۇغۇرۇلۇش ھادىسىسىنى پەيدا قىلىدىغان ئىرسىيەت.

يۇغۇرۇلماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسى مۇزىكا رىتىمىغا ئەگىشىپ تەڭ ھەرىكەتلىنىپ، يۇغۇرۇلۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى.

يۇغۇزماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «سادىق مۇئەللىم شۇنچە ئالدىراش تۇرۇپمۇ كىر-قاتلىرىنى ئۆزى يۇيىدىكەن، — دەپ ئويلىدى قىز، — ئەركىن بولسا، بىكار يۈرۈپمۇ كىيىملىرىنى ئانىسىغا يۇغۇزىدۇ».

يۇغۇزۇشماق «يۇغۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇغۇزۇلماق «يۇغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇق ئى. نەرسىلەرنىڭ يېپىشىپ قالغان قالدۇقى؛ يۇقۇندىسى: خېمىر يۇقى. ئۇن يۇقى. * ھەسەل ئالغان قاچىنىڭ يۇقى بار (ماقال). * كۆزۈمدىن تۆكۈلگەن ئىسسىق ياش ئۇنىڭ قان يۇقى مەڭزىگە تامدى. ئۇ تېخى تىرىك ئىدى.

يۇقتۇرماق «يۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىگە قارشى ئۇ كىيىملىرىگە پاتقاق يۇقتۇرۇۋېلىپ، نائىلاج پادىشاھ سارىيى بازىرىدا ئايىغىنى مايلىتىپ، شىمىنى تازىلاتتى.

يۇقتۇرۇشماق «يۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقتۇرۇلماق «يۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇققا (توغرىسى: يۇپقا) → **يۇپقا**.

يۇققاق سۈپ. ئاسان يۇقىدىغان، تېز يۇقىدىغان، يېپىشقاق.

يۇقما سۈپ. يۇقىدىغان، يۇقۇملۇق: يۇقما ئاغرىق. يۇقما ئىللەت.

يۇقماق پ ① باشقا نەرسىگە ئۆتمەك، باشقا نەرسىگە يېپىشماق، تەگمەك: لاي يۇقماق. * ماڭغان پۇتقا توپا يۇقار (ماقال). * ئۆردەككە سۇ يۇقماس (ماقال). * شوپۇر كۆزىنى ياغ يۇققان يېڭى بىلەن سۈرتىۋەتتى. * بۇنداق يۇقۇملۇق كېسەللىك ئەتىياز پەسلىدە تېز ۋە كەڭ تارقىلىدۇ. بولۇپمۇ كىچىك، قېرى، ئاجىز كىشىلەرگە كۆپرەك يۇقىدۇ. * — ھە ئەخمەقلىق ساڭىمۇ يۇقۇپتىكەن-دە،-دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ئېرى. ② <فىز> قاتتىق جىسىم بىلەن سۇيۇقلۇق بىر-بىرىگە تەگكەن چاغدا ئۇلارنىڭ تېگىشىش يۈزلىرىنىڭ كېڭىيىش ھەم بىر-بىرىگە يېپىشىش ھادىسىسى پەيدا بولماق. ③ <تىب> كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى تەنچە بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكەلمەك.

يۇقۇشتۇرماق «يۇقۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇقۇشتۇرۇلماق «يۇقۇشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇقۇشلۇق سۈپ ① ئاسان يۇقىدىغان: يۇقۇشلۇق توپا. ② كۆچمە. كىشىلەر بىلەن ئاسان ۋە تېز چىقىشىپ كېتىدىغان، كىشىنى يات كۆرمەيدىغان؛ چىقىشقاق، ئىلەشكەك: يۇقۇشلۇق ئادەم. يۇقۇشلۇق ئايال. * خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق كەلگەن بۇ ئادەمنىڭ مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە

چاچ ساقاللىرى تۇگۈل، قويۇق قاشلىرىمۇ پۈتۈنلەي ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

يۇقۇشماق «يۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقۇمچان سۈپ. تېز يۇقىدىغان، يۇقۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە؛ يۇقۇملۇق: بۇ خىل كېسەلنى مۇختارنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىتىشى ئىدى، شۇڭا ئۇ بۇنى تېز يۇقۇمچان سىل كېسىلىنىڭ مېگىنى زەھەرلىشى دەپ ھۆكۈم چىقاردى.

يۇقۇمچانلىق «يۇقۇمچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ كېسەل يەر شارىدا V ئەسىردە مەلۇم بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ يۇقۇمچانلىقى X VII ئەسىردىلا بايقالدى.

يۇقۇمسىز سۈپ. باشقىلارغا يۇقمايدىغان، تارقالمايدىغان، يۇقۇملۇق ئەمەس: يۇقۇمسىز كېسەللىك.

يۇقۇمسىزلاندۇرماق «يۇقۇمسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇقۇمسىزلاندۇرۇشماق «يۇقۇمسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقۇمسىزلاندۇرۇلماق «يۇقۇمسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇقۇمسىزلانماق پ. يۇقۇشنىڭ ئالدىنى ئالماق، يۇقمايدىغان قىلماق، دېزىنفېكسىيە قىلماق.

يۇقۇملاندۇرماق «يۇقۇملانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ كۆپىنچە ئۆسمۈرلەردىكى بىرلەمچى خاراكتېرلىك يۇقۇملىنىش ھېسابلىنىدۇ.

يۇقۇملاندۇرۇلماق «يۇقۇملانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇقۇملانماق پ. بىرەر كېسەل يۇقماق، يېپىشماق، كېسەلگە دۇچار بولماق: گۈلگىنە ئۇنىڭغا جىددىي تىكىلىپ، — ئېغىر يارىلىنىپسىز، ئەگەر يۇقۇملانسا خەتەرلىك، قېنى تېز بولۇڭ! — دېدى.

يۇقۇملۇق سۈپ. ئاسان، تېز يۇقىدىغان، يۇقۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: ئاقسۇ ناھىيىسىنى پات-پاتلا ئاممۇۋى تۈس ئالغان يۇقۇملۇق كېسەللەر قاپلاپ كېتەتتى. * بەزىدە يۇقۇملۇق كېسەللەر پەيدا بولۇپمۇ قالىدۇ.

يۇقۇملۇق بالا تاشلاش <زوئول> بالا تاشلاشنىڭ بىر خىلى، يەنى چارۋىلاردا كۆرۈلىدىغان، يۇقۇملىنىشتىن بولىدىغان بىر خىل بالا تاشلاش.

يۇقۇملۇق چاچراندىلار <تىب> باكتېرىيە تۇشۇغۇچى ياكى ئاغرىق كىشىلەر يۆتەلگەندە. سۆزلىگەندە ياكى چۈشكۈرگەندە، سىرتقا چىقارغان، تەركىبىدە كېسەل قوزغىغۇچى باكتېرىيىلەر بار پۈتلا ياكى شۆلگەي چاچراندىلىرى.

يۇقۇملۇق كېسەللىك <تىب> كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى تەنچە كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ھەمدە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدا، ھايۋان بىلەن ھايۋان ئوتتۇرىسىدا ياكى ئادەم بىلەن ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا تارقىلىدىغان كېسەللىك. مەسىلەن، تارقىلىشچان زۇكام ئادەملەر توپى ئارىسىدا ئۆزئارا يۇقىدۇ، چوشقا خولېراسى چوشقىدىن يۇقىدۇ، قان شورىغۇچى قۇرت كېسەللىكى ئادەم بىلەن ھايۋان ئارىسىدا ئۆزئارا يۇقىدۇ.

يۇقۇملۇق يادرو كىسلاتاسى <تىب> ئورگانىزمنى يۇقۇملاندۇرغۇچى ھۇجەيرە ھەمدە ئۇلار ئىچىدە ئۆسۈپ تەكرار كۆپەيگەن يادرو كىسلاتاسى.

يۇقۇندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاستىغا يېپىشىپ قالغان قالدۇق؛ سارقىندى: ئۇ يەرگە قارىۋىدى، كۆزى ئازراق ماي يۇقۇندىسىغا

چۈشتى. * قەمەرنىسا يىغلىغانلىقىنى يوشۇرۇپ، كۆزىنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكى، مەڭزىدىكى نەم يۇقۇندىلىرىنى ئېرتتى. // يۇقۇندى سۇ.

يۇقۇندى سۇ <سۇ> مولېكۇللىق تارتىش كۈچى ۋە ستاتىك تارتىش كۈچى تارتىپ تۇرغان سۇمۇرۇلگەن سۇنى ئورىغان تاشقى قاتلام سۈيى. بۇ سۇنىڭ بىر قىسمىدىن ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدۇ.

يۇقىرى ① ئى. مەلۇم بىرنەرسىنىڭ باش تەرىپى، بېشى: ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسى. * ئۆستەڭنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئېگىز تاغ بولۇپ، نىڭگاۋسەن تېغى دەپ ئاتىلىدىكەن. * شۇ ئەسنادا ئەجدىھامۇ كۆلدىن چىقىپ ھەممىدىن يۇقىرىغا ئۆتۈپ ئولتۇردى. ② سۈپ. باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، ئارتۇق، ئەلا: يۇقىرى نەتىجە، يۇقىرى باھا. يۇقىرى مەكتەپ. يۇقىرى سىنىپ. يۇقىرى بېسىم. * سېتىشنى خالىمىغان مالنىڭ باھاسى يۇقىرى (ماقال). // رېشت ئىمتىھان بېرىدىغانلار قاتارىدا ناھىيىگە بېرىپ ئىمتىھانغا قاتناشتى. ئۇنىڭ نەتىجىسى ھەقىقەتەن يۇقىرى بولدى. ③ ئى. ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە، پەگاھقا نىسبەتەن قارىمۇقارشى تەرەپتىكى جاي، تۆر: بەگ باللىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، موللا زەيدىننى ھۆرمەت بىلەن يۇقىرى ئۆتكۈزدى. ④ ئى. يېتەكچى تەشكىلات، رەھبىرىي ئورگان: — سىز ئۇنداق بىمەنە گەپلەرنى قىلىپ يۈرمەي، خەلقىنىڭ ئارزۇ-تەلەپلىرىنى يۇقىرىغا يەتكۈزۈشىڭىز كېرەك ئىدى، — دېدىم ئۇنىڭغا. ⑤ ئى. ئالدىنقى، ئۆتكەنكى، بۇرۇنقى: ئۇ خەتنى چىقىرىپ، يۇقىرىدىكى ۋەقەلەرنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ بايان قىلىپ بەردى.

يۇقىرى باھا <سودا> تاۋارنىڭ تەكشە باھادىن يۇقىرى قويۇلغان باھاسى.

يۇقىرى بوشلۇق فرونتى <مېتېئور> بىرقەدەر يۇقىرى ئېگىزلىكتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ھەمدە يەر يۈزى بىلەن ئۇچراشمايدىغان فرونت.

يۇقىرى بېسىم <فىز> ① نەچچە مىڭدىن نەچچە ئونمىڭ ئاتموسفېرا بېسىمغىچە بولغان بېسىم. ② نىسبەتەن يۇقىرىراق بولغان ئېلېكتىر بېسىمى.

يۇقىرى بېسىم رايونى <مېتېئور> يۇقىرى ھاۋا بېسىمغا ئىگە رايون. ئۇ يېپىق ئىزوبار سىزىقىدىن تەركىب تاپقاچقا، مەركىزىنىڭ ھاۋا بېسىمى ئوخشاش ئېگىزلىكتىكى ۋە ئەتراپتىكى جايلارنىڭ ھاۋا بېسىمىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

يۇقىرى بېسىملىق زەرەتلىك مەشغۇلات <فىز> يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى ياكى ئۈسكۈنىسى ئۈستىدە، توكنى توختاتماستىن تۇرۇپ ئىش ئېلىپ بېرىش.

يۇقىرى بېسىملىق ناترىيلىق لامپا <فىز> ياي نۇرلۇق زەرەت قويۇپ بېرىشتىن پايدىلىنىپ ئىشلەيدىغان بىر خىل كۈچلۈك يورۇقلۇق مەنبەسى. لامپا نېيىنىڭ ئۆزىكى ناترىيغا تەسىر يەتكۈزمەيدىغان، يۇقىرى تېمپېراتۇرىغا چىدامىلىق يېرىم سۈزۈك ئاليۇمىن ئوكسىدلىق فارفۇر ياكى تولۇق سۈزۈك ئالماس شىپاتتىن ياسىلىدۇ، نەي ئىچىگە يۇقىرى بېسىملىق ناترىي گازى توشقۇزۇلىدۇ. چىقىرىدىغان يورۇقلۇقى سارغۇچ ئاق رەڭلىك بولىدۇ.

يۇقىرى بېسىملىق ئېلېكتىر يايىدىن سوقۇش <فىز> ئادەم ياكى ھايۋانلار يۇقىرى بېسىملىق زەرەتلىك جىسىم (يۇقىرى بېسىملىق توك يولى ياكى يۇقىرى بېسىملىق ئۈسكۈنىلەر) غا يېقىنلىشىپ

بەلگىلىك ئارىلىقتا كەلگەن چاغدا، يۇقىرى بېسىملىق زەرەتلىك جىسىم بىلەن ئادەم ياكى ھايۋان ئارىسىدا يۈز بېرىدىغان زەرەت قويۇپ بېرىش ھادىسىسى. بۇ چاغدا ئادەم ياكى ھايۋان بەدىنىدىن توك ئۆتۈپ، يۇقىرى بېسىملىق ئېلېكتر يايىدىن توك سوقۇش ھادىسىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يۇقىرى بېسىم ئومۇرتقىسى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ھاۋا بېسىمى ئۆز ئەتراپىدىكى ئۈچ تەرەپتىكىدىن يۇقىرى، بىر تەرەپتىكىدىن تۆۋەن بولغان رايون. كۆپىنچە يۇقىرى ھاۋا بېسىمى خۇددى ئېگىز تاغنىڭ بېلىدەك چوقچىيىپ چىققان قىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

يۇقىرى پالاتا <پەلس> كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئىككى پالاتالىق تۈزۈملۈك پارلامېنتنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. يۇقىرى پالاتانىڭ تۆۋەن پالاتا ماقۇللىغان قانۇن لايىھەسىنى رەت قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. پالاتا ئەزالىرى بىۋاسىتە سايلام ياكى دۆلەت باشلىقىنىڭ كۆرسىتىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى تۆۋەن پالاتا ئەزالىرىنىڭكىدىن ئۇزۇنراق بولۇپ، بەزىلىرى ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتىسە، يەنە بەزىلىرى ئەۋلادلىرىغا مىراس قالدۇرىدۇ.

يۇقىرى پەللە بىرەر ئىش-ھەرىكەت، نەرسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نۇقتىسى، ئۈستۈنكى قاتلىمى. پەۋقۇلئاددە چېكى: شۇڭا ئۇنداقلار ئۆز مەقسىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقالايدۇ، ئاينۇر ئۆزىگىمۇ ھەر دائىم شۇ تەلەپنى قويۇپ، شۇنداق بولۇشقا تىرىشاتتى.

يۇقىرى تەبىقە <پەلس> جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ئورنى ۋە ۋەزىپىسى يۇقىرى بولغان كىشىلەر توپى.

يۇقىرى تون <تل> خەنزۇ تىلى پۇتۇڭخۇاسىدىكى تۆۋەندىن يۇقىرىلايدىغان تون، يەنى ئىككىنچى تون.

يۇقىرى تېمپېراتۇرا <فىز> ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدىن يۇقىرىراق بولغان تېمپېراتۇرا. ئوخشاش بولمىغان ئەھۋالدا ئۇنىڭ كۆزدە تۇتۇلىدىغان سانلىق قىممىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، بەزى تېخنىكىلاردا سېلسىيە 2000 گرادۇستىن يۇقىرى بولغان تېمپېراتۇرىنى كۆرسىتىسە؛ ئادەتتىكى خىزمەت سورۇنلىرىدا 30°C تىن يۇقىرى بولغان تېمپېراتۇرىنى كۆرسىتىدۇ.

يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق سەرەڭگە <خىم> ئاليۇمىن پاراشوكى، ماگنىي پاراشوكى ۋە يېپىشتۇرغۇچلاردىن ياسالغان، كۆيگەندىكى تېمپېراتۇرىسى 1000°C دىن يۇقىرى بولىدىغان سەرەڭگە. ئادەتتە تېرمىتنىڭ تۇتۇرۇقى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇقىرى چاستوتا <فىز> 15 مىڭ ياكى 20 مىڭ گېرتستىن يۇقىرى بولغان ئېلېكتر ماگنىت تەۋرىنىشى.

يۇقىرى دەرىجىلىك بىرلىك <مات> ئوخشاش تۈردىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرى ئىچىدىكى چوڭراق بولغان بىرلىك.

يۇقىرى دەرىجىلىك تەڭسىزلىك <مات> تەركىبىدىكى نامەلۇمنىڭ دەرىجىسى ئىككىدىن يۇقىرى بولغان تەڭسىزلىك. مەسىلەن، $\chi^3+2\chi^2-5\chi+7>0$.

يۇقىرى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> تەركىبىدىكى نامەلۇمنىڭ دەرىجىسى ئىككىدىن يۇقىرى بولغان تەڭلىمە. مەسىلەن، $a\chi^4+b\chi^3+c\chi^2+d\chi+e=0$

يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار <زوئول> تەن قۇرۇلمىسى مۇرەككەپ، توقۇلمىسى ۋە ئەزالىرىنىڭ ئايرىلىشى روشەن بولغان، ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار.

يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئىندىۋىدۇئال تەرەققىياتى جەريانىدا تۆرەلمىلىك مەزگىلى بولغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، مۇخلار، پاپورتنىكلار ۋە ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر. بۇلاردا يىلتىز، غول، يوپۇرماق بولىدۇ. ھەممىدە كۆپ ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلگەن كۆپىيىش ئەزاسى بولىدۇ.

يۇقىرى سوزۇق تاۋۇش <تىل> سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغان ۋاقىتتىكى تىل ئورنىنىڭ يۇقىرى تۆۋەنلىكىگە قاراپ ئايرىلغان بىر تىپ. ئۇيغۇر تىلىدىكى [i] (ئى)، [U] (ئۇ)، [Y] (ئۈ) ۋە رۇس تىلىدىكى И، Ы سوزۇق تاۋۇشلىرىنى تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئۈستى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، قاتتىق تاڭلايغا يېقىنلىشىدۇ، ئەمما سۈركىلىش ھاسىل قىلمايدۇ. مانا مۇشۇنداق تەلەپپۇز قىلىنىدىغان سوزۇق تاۋۇشلار «يۇقىرى سوزۇق تاۋۇش» دەپ ئاتىلىدۇ.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول <قاتن> ئاپتوموبىللارنىڭ تېز سۈرئەتتە مېڭىشى ئۈچۈن ياسالغان تاشيول. ئادەتتە ئۇ سائىتىگە 120 كىلومېتىردىن ياكى ئۇنىڭدىن تېز سۈرئەت بىلەن يۈرۈشكە مۇۋاپىق كېلىدۇ.

يۇقىرىغا كۆتۈرۈش بېسىمى <فىز> جىسىملارنىڭ سۇيۇقلۇق ئىچىدە ئۇچرايدىغان يۇقىرىغا ئىتتىرىش بېسىمى. مەسىلەن، لەيلىتىش كۈچى مانا شۇ يۇقىرىغا كۆتۈرۈش بېسىمى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدۇ.

يۇقىرىغا كۆتۈرۈلگەن ھاۋا ئېقىمى <مېتېئور> يۇقىرىغا قاراپ ھەرىكەت قىلىدىغان ۋېرتىكال ھاۋا ئېقىمى.

يۇقىرىغا ياماشماق بىرەر مەنسەپ، مەرتىۋىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، تىرىشماق: شىرىپجانمۇ يۇقىرىغا ياماشقىلى زىياپەت سوغا-سالامنى پەلەمپەي قىلىۋاتامدۇ؟

يۇقىرى قاتلام خەلق ئاممىسى ئىچىدىكى يۇقىرى، ئىمتىيازلىق تەبىقە؛ ئاقسۆڭەك: بۇ ئىنقىلاب كەڭ ئاممىنى قوزغىمىغان ۋە قوزغاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىغان، بۇ بۇرژۇئا يۇقىرى قاتلاملىرىنىڭ ئىنتايىن چالا ئىنقىلابى ئىدى.

يۇقىرى قان بېسىمى <تىب> ← **يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكى.**

يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكى <تىب> قۇرامىغا يەتكەن كىشىلەرنىڭ ئارتېرىيىسىدىكى قان بېسىمىنىڭ ئۇدا 90 / 140 مىللىمېتىرلىق سىماب تۈۋرۈكىدىن ئېشىپ كېتىش ھادىسىسى. بۇنىڭ ئىككى خىل تىپى بولىدۇ: بىرى سىمپتوماتىك يۇقىرى قان بېسىمى بولۇپ، ئادەتتە بەزى كېسەللىكلەر تەرىپىدىن كېلىپ چىقىدۇ؛ يەنە بىرى بىرلەمچى يۇقىرى قان بېسىمى بولۇپ، چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتى فۇنكسىيىسىنىڭ قالايمىقانلىشىشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. ئادەتتە كېيىنكىسى يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكى دەپ ئاتىلىدۇ.

يۇقىرى كاربونلۇق پولات <ماشىن> كاربونلۇق پولاتنىڭ بىر خىلى. تەركىبىدىكى كاربون مىقدارى 0.6 % تىن يۇقىرى بولۇپ، ئاساسەن كېسىش پىچىقىنى ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ

ئالاھىدىلىكى قاتتىق ۋە چوڭقۇر بولۇپ، سۇغارغىلى بولىدۇ.

يۇقىرى كۆلمىناتسىيە <ئاستر> زېنىتقا يېقىن بولغان بىر قېتىملىق كۆلمىناتسىيە.

يۇقىرى كۆتۈرمەك ئىلگىرى سۈرمەك، تەرەققىي قىلدۇرماق، ئالغا باستۇرماق، راۋاجلاندۇرماق: خەلقىمىزنىڭ بىلىم سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئەلۋەتتە زۆرۈر.

يۇقىرى كۆتۈرۈلگۈچى ئېقىم <جۇغ> تولدۇرغۇچى ئېقىمنىڭ بىر خىلى. ماتېرىك قىرغىقىدا قىرغاقتىن يىراقلاشتۇرغۇچى شامال دېڭىز سۈيىنىڭ ئۈستىنكى قاتلىمىدىكى سۈيىنى ئۈرۈپ قىرغاقتىن يىراقلاشتۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن چوڭقۇر قاتلامدىكى دېڭىز سۈيى ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن يۇقىرىغا قاراپ كۆتۈرۈلۈپ، يۇقىرى كۆتۈرۈلگۈچى ئېقىمنى شەكىللەندۈرىدۇ.

يۇقىرى مولېكۇلا <خىم> ماسسىسى بىرنەچچە مىڭدىن بىرنەچچە مىليونغىچە بولغان مولېكۇلىلار. ئۇلار نەچچە يۈز ھەتتا نەچچە مىڭلىغان ئاتوملارنىڭ ئۆزئارا كوۋالېنت باغ ئارقىلىق باغلىنىشىدىن ھاسىل بولغان.

يۇقىرى مولېكۇلا خىمىيىسى <خىم> يۇقىرى مولېكۇلىلىق بىرىكمىلەرنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان خىمىيە ئىلمى. ئۇ ئاساسەن يۇقىرى مولېكۇلىلىق بىرىكمىلەرنى ھازىرلاشنىڭ ئاساسىي ئۇسۇللىرى، پولىمېرلىنىش رېئاكسىيىسىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە مېخانىزمى، ئالاھىدە تۈزۈلۈش بىلەن ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتى، شەكىلگە كىرگۈزۈش ۋە ئۇنىڭ قوللىنىلىشى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇقىرى مولېكۇلىلىق بىرىكمىلەر <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. تۈزۈلۈشى ئوخشاش نۇرغۇنلىغان بىرىكمىلەردىن تەشكىل تاپقان. مولېكۇلا ئېغىرلىقى 1000 دىن بىرقانچە ئۇنمىڭغا يېتىدۇ. تەبىئىي ھەم سۈنئىي ھالەتتە ئۇچرايدۇ، مەسىلەن، تالالار، سۇلياۋلار ۋە كاۋچۇك قاتارلىقلار.

يۇقىرى مۇقام ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان يوغان گەپ-سۆزلەر.

يۇقىرى ھاۋا بېسىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرا ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆز ئەتراپىدىكى ھاۋا بېسىمىدىن يۇقىرى تۇرىدىغان رايونى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدىكى ھاۋا ئېقىمىنىڭ يۆنىلىشى سىكلون رايونىدىكى ھاۋا ئېقىمىغا تەتۈر بولىدۇ.

يۇقىرى ھاۋا بېسىمى رايونى <مېتېئور> ھاۋا بېسىمى ئەتراپىغا قارىغاندا يۇقىرىراق بولىدىغان رايون. بۇ خىل رايون ئىچىدە ئادەتتە ھاۋا تۆۋەنلىگەن بولۇپ، ئاتموسفېرا تۆۋەنكى قاتلىمىدا ھاۋا ئېقىمى پەيدا بولىدۇ. ھاۋا كۆپىنچە ئوچۇق بولىدۇ.

يۇقىرى ئوتتۇرا قاتلام <گېئول> موخوروۋىچ يۈزىنىڭ ئاستىدىن تاكى تەخمىنەن 1000 كىلومېتىر چوڭقۇرلۇقىچە بولغان ئوتتۇرا قاتلام.

يۇقىرى ئۆرلىمەك ① ئېگىزگە ئۇچماق، پەرۋاز قىلماق: ئۇ بىردىن مېنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ يۇقىرى ئۆرلىدى. ② كۆچمە. مەرتىۋىسى، ئورنى ئۆسمەك: دېمەك، 36 مىڭ يۈەن ھېسابىغا ئەكبەرنىڭ نامى، ئورنى ئۆسىدۇ، 3-كەنت ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك تەرى ھېسابىغا ئەكبەر يۇقىرى ئۆرلەيدۇ.

يۇقىرى ئېقىم <جۇغ> دەريانىڭ مەنبە بىلەن تۇتىشىدىغان يۇقىرى قىسمى، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى چۇشۇش پەرقى چوڭ، سۇ ئېقىمى جىددىي، ئېقىم مىقدارى ئاز، ئېقىمىنىڭ ئېروزىيىلىشى كۈچلۈك بولۇشتىن ئىبارەت.

يۇقىرى ئېنېرگىيە فىزىكىسى <فىز> يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا تەسىر، ئۆزگىرىش ھەمدە ماددىلارنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇر قاتلىمىنىڭ قۇرۇلمىسى قاتارلىق تۈپ قانۇنىيەتلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك باغ <خىم> گىدرولىزلىنىش رېئاكسىيىسى ۋە رادىكاللار گۇرۇپپىسىنىڭ يۆتكىش رېئاكسىيىگە ئەگىشىپ كۆپ مىقداردا ئەركىن ئېنېرگىيە قويۇپ بېرىدىغان باغ.

يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك بىرىكمىلەر <بىئول> يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك باغقا ئىگە بولغان بىرىكمىلەر. ئۇ جانلىقلار تېنىدىكى ئېنېرگىيە ئالماشتۇرۇش جەريانىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك فوسفات كىسلاتا بېغى <بىئول> بىر خىل كوۋالېنتلىق باغ، بەزى فوسفات كىسلاتا بىرىكمىلىرىنىڭ فوسفات كىسلاتا رادىكالى گىدرولىزلانغاندا قويۇپ بېرىلىدىغان ئېنېرگىيىسى باشقا فوسفات كىسلاتا بىرىكمىلىرىنىڭ فوسفات كىسلاتا رادىكالى گىدرولىزلانغاندا قويۇپ بېرىدىغان ئېنېرگىيىگە قارىغاندا خېلىلا كۆپ بولىدۇ. بۇ باغ ~P بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يۇقىرى ئېنېرگىيىلىك يېقىلغۇ <خىم> سېلىشتۇرما ئىستېرىش كۈچى 250(sek. kg/ko) تىن چوڭ بولغان راكېتا يېقىلغۇلىرى. مەسىلەن، سۇيۇق ئوكسىگېن ۋە ھىدرازىن قاتارلىقلار. ئادەتتە راكېتا ۋە باشقۇرۇلىدىغان بومبىلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇقىرى ئىش ھەققى <س ئىق> سوممىسى ئادەتتىكى ئىش ھەققىدىن يۇقىرىراق بولغان ئىش ھەققى. خىزمەت ئورۇنلىرى ۋە ئىش-تۈرلىرىنىڭ ئېغىر-يېنىكلىكىگە قاراپ سوممىسىمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

يۇقىرى-تۆۋەن يۇقىرى ۋە تۆۋەن، ئېگىز-پەس: ئوقۇغۇچى ئۈچۈن بىردىنبىر مۇھىم ۋەزىپە ئۆگىنىش! ھەرقانداق ئوقۇغۇچىنىڭ ئابرۇيى ۋە ئىناۋىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشى، ئۇنىڭ ئۆگىنىش ۋە ئەخلاقىغا باغلىق! * ھەيدەر ئەتىسى كەچكىچە كوچىغا چىقىپ، يۇقىرى-تۆۋەن ئۆتكەن ماشىنىلارغا سەپسېلىپ ئولتۇردى.

يۇقىرىقى سۈپ ① بىرەر جاي ياكى نەرسىنىڭ ئۈستىكى قىسمىغا جايلاشقان، تۆپىسىدىكى، يۇقىرىدىكى، ئۈستىدىكى: ئۇ جاۋاب بېرىپ بولۇپ، پۇل خالتىسىنى كۆتۈرۈپ يۇقىرىقى قەۋەتكە چىقىپ كەتتى. ② ۋاقىت جەھەتتە باشقىسىدىن ئىلگىرى بولغان، ئالدىنقى، ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى، ئۆتكەنكى: مەن ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن ھەيرانلا قالدىم.

يۇقىرىقى جاغ <ئانات> ئېغىزنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى.

يۇقىرىقى مۈچە <ئانات> ئادەم تېنىنىڭ ئاساسىي بۆلەكلىرىدىن بىرى. يۇقىرىقى بىلەك، بىلەك، قول ۋە ئالىقانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇقىرىقى نەپەس يولى <ئانات> نەپەس يولىنىڭ يۇقىرىقى قىسمى. بۇرۇن

بوشلۇقى، يۇتقۇنچاق، بوغۇز ۋە كانايچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرىقى نەپەس يولى ئىچىدە شىلىلىق پەردە بولۇپ، ئادەتتە دېيىلىدىغان زۇكام يۇقىرى نەپەس يولىنىڭ ياللۇغلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

يۇقىرىلاتماق «يۇقىرىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھەممىشە قايتىدىن ئويلىنىدۇ، ئۆزىگە ۋە ئۆز غايىسىگە قويۇلغان تەلەپنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرىلىتىدۇ.

يۇقىرىلاشماق «يۇقىرىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقىرىلىق «يۇقىرى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

يۇقىرىلىماق پ ① ئۈستىگە، تۆپىگە كۆتۈرۈلمەك؛ يۇقىرىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەك: كىمنىڭ يۇلتۇزى يۇقىرىلىسا ئۇنىڭ ئۆمرى ئۇزىرايدۇ. * شۇ مەسچىتتىن يۇقىرىلاپ بىر يەرگە بارغاندا شىمال تەرەپتىن كىچىك بىر ئۆزەن كېلىپ مۇشۇ ئۆزەنگە قوشۇلىدۇ. ② كۆچمە. ئورنى، مەرتىۋىسى ئاشماق، ئۆسمەك.

يۇكاۋا ئى. ياپونىيىلىك بىر فىزىكا ئالىمىنىڭ ئىسمى.

يۇكاۋا پوتېنسىئالى <فىز> يادرو كۈچى مەيدانىنىڭ پوتېنسىئالى فىزىكىسى. ئۇنى ياپونىيىلىك فىزىكا ئالىمى يۇۋاكا 1935-يىلى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

يۇڭ ئى. قوي، ئۆچكە تۆگە قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىسىدىن قىرقىۋېلىنىدىغان مەھسۇلات؛ موي: يۇڭ قىرقىماق. كۆزەم يۇڭ. يۇڭ ئاتماق.

يۇڭ ئاتماق يۇڭنى دۇكاندا ئۇششاق تىتىپ، يۇمشاق، پاكىز ھالەتكە كەلتۈرمەك.

يۇڭ باش چاچلىرى ئۆسۈپ، بىر-بىرىگە چىرمىشىپ، پاخپىيىپ كەتكەن باش ھەم شۇنداق باشلىق كىشى: «نەگىلا بارسا خېلى تەييار ئىكەن-دە، نەدىن تونۇۋالىدىكىن ئۇ يۇڭباشنى» مەن غەزەپ ئىچىدە ئۇلارغا قاراپ ئۆز ئۆزۈمگە پىچىرلايتتىم.

يۇڭ توقماق سىلىق-سىپايە، يۇمشاق سۆزلەر بىلەن دەككە بېرىدىغان ئۇسۇل: باشلىق كاسسىرنى يۇڭ توقماق بىلەن ئەدىبىنى بەردى.

يۇڭ توقۇلما ھايۋانات يۇڭى ۋە تىۋىتلىرىدىن ئىگىرىلگەن يىپتا توقۇلغان تۈرلۈك بۇيۇملار، توقۇلمىلار.

يۇڭ تېرىكە يۇڭدىن ئېگىرىلگەن يىپتا توقۇلغان تېرىكە.

يۇڭ ساۋىماق يۇڭنى ئاپتاپقا يېيىپ چىۋىق بىلەن ئۇرۇپ توپا-توزانىنى چۈشۈرمەك.

يۇڭدائىقۇزماق «يۇڭدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇڭداتماق «يۇڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇڭداشماق «يۇڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سېرىق توپا ئۈستىدە تۇتۇشۇپ، بىر-بىرىنى بېسىشاتتى. چاچلىرىنى يۇڭدىشاتتى.

يۇڭدالماق «يۇڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇڭدالغان توخۇدەك ھەممىدىن مەھرۇم، ھېچنېمىسى يوق، يالىڭاچ: مۆمىن دادىسى بىلەن ئىككى سىڭلىسىنى يەرگە قاراتمىدى، ئەمما ئۆزى يۇڭدالغان توخۇدەك بولۇپ قالدى.

يۇڭدىماق پ. تارتماق، يۇلماق: توخۇنى

يۇگدىماق. ساقالنى يۇگدىماق. * ئۇلار جان-جەھلى بىلەن كىچىك تۈزنىڭ پىيىنى پۈتۈنلەي يۇگداپ بولۇپ، تۆمۈر قەپەسكە سولاپ قويۇپتۇ. * بىزنىڭ يۇرتتا ھۆپۈپنى يۇگدىماي يەپ تاشلايدىغان ئوغرىلار بار.

يۇگدىماي سوقماق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى تەپ تارتمايلا ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، ھالال-ھارامنى ئىلغىماي يېمەك، قاقتى-سوقتى قىلماق، تۇيدۇرماي ئېلىۋالماق: ئۇ تورۇسقا قاراپ يېتىپ، — ساڭا قارىشى تۇرۇش جىنايەت ئەمەس، خۇي-پەيلىڭ بەكمۇ يامان، قولغا چىققاننى يۇگدىماي سوقسەن، — دېدى ئۇنىڭغا.

يۇگسىز سۈپ. بەدىنىدە، ئۈستىدە تۈكى، موي يوق، تاقىر: يۇگسىز تېرە.

يۇگلۇق سۈپ. بەدىنىدە، ئۈستىدە يۇگى بار، يۇگى كۆپ، ئۈستى يۇڭ بىلەن قاپلانغان: يۇگلۇق قوي، يۇگلۇق تېرە. * مەن قارىغاي ئارىسىدىن «تۇلپار» تەرەپكە ئىرغاڭلاپ كېلىۋاتقان قارا يۇگلۇق، تورپاقتەك چوگلۇقتىكى ئېيىقنى كۆرۈپ، ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا قالدىم، ئاتنىڭ كىشنىشى بىكار ئەمەسكەن-دە!

يۇگلۇق راك <زوئول> راكنىڭ بىر تۈركۈمى. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ سانتىمېتىر كېلىدۇ. تەن شەكلى سەل يېيىسى، قېپى نېپىز بولىدۇ. ئىككى جۈپ سەزگۈ مۈگگۈزچىسىنىڭ ھەر بىرىدە بىردىن قىزىل رەگلىك ئۇزۇن بۇرۇتچىلىرى بولىدۇ. تېيىز دېڭىزدا ياشايدۇ. پىشۇرۇپ يېيىشكە بولىدۇ.

يۇگلۇق كەركىدان <زوئول> قەدىمكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. چوڭ-كىچىكلىكى ھازىرقى كەركىدانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. پۈتۈن تېنى ئۇزۇن تۈكلەر بىلەن

ئورالغان. سوغۇق بەلباغدا ياشىغان، تۆتىلەمچى دەۋرگە تەۋە. نەسلى قۇرۇپ كەتكەن.

يۇگۇزلىماق پ. دىئال. يۇگدىماق.

يۇلتۇز ئى ① <ئاستر> ئاسمان بوشلۇقىدىكى قۇياش ۋە ئايدىن باشقا ئاددىي كۆز ۋە دۇربۇن بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان يورۇق ئاسمان جىسمى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

يۇلتۇز باقار بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى سارغۇچ قوڭۇر، بېشى چوڭ ھەم كەڭ، كۆزى كىچىك، تۆۋەنكى جاغى ئېشىپ چىققان بولىدۇ. ئىككى پالاقچىسى بولىدۇ. دېڭىز ئاستىدا ياشايدۇ، كىچىك بېلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

يۇلتۇز پاراللاكسى <ئاستر> تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەشتە يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىش ئوربىتىسىنىڭ رادىئۇسى ئاساسىي سىزىق قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن چىققان پاراللاكس يۇلتۇز پاراللاكسى دېيىلىدۇ.

يۇلتۇز تامغا ئۈستىگە يۇلتۇز شەكلىدە گۈل تىكىلگەن بىر خىل ئايالچە دوپپا.

يۇلتۇز تۇمانلىرى <ئاستر> ئاسماندا كۆرۈنىدىغان تۇمانسىمان ئاسمان جىسىملىرى.

يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> يۇلتۇزلۇق ئاسماننى بىلىشكە ئاسان بولۇش ئۈچۈن، ئاسمان سفېرىسى نۇرغۇن رايونلارغا بۆلۈنگەن. بۇ رايونلار يۇلتۇز تۈركۈمى دېيىلىدۇ. ھەربىر يۇلتۇز تۈركۈمى ئۇنىڭدىكى يورۇق يۇلتۇزلارنىڭ ئالاھىدە جايلىشىشىغا قاراپ پەرق ئېتىلىدۇ. ھازىر خەلقئارادا ئورتاق ئېتىراپ قىلىنغان يۇلتۇز

تۇركۇمى جەمئىي 88.

يۇلتۇز تۇركۇمى جەدۋىلى <ئاستر> يۇلتۇز تۇركۇمىنىڭ ئورنى، دەرىجىسى، ئۆز ئىچىگە ئالغان يۇلتۇزلارنىڭ سانى ۋە ئۇلارنىڭ سىپېكتىر تىپى، جايلىشىشى، يورۇقلۇق دەرىجىسى قاتارلىقلار خاتىرىلىنىدىغان جەدۋەل.

يۇلتۇز جەدۋىلى <ئاستر> تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ دەرىجىسى، ئورنى، سىپېكتىر تىپى قاتارلىق سانلىق مەلۇماتلار خاتىرىلىنىدىغان جەدۋەل.

يۇلتۇز سانىماق تون بويى ئۇخلىماسلىق، ئۇخلىيالماي چىقماق: ھېكىم شۇ قىزنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، يۇلتۇز ساناپ تاڭ ئاتقۇزاتتى.

يۇلتۇز سوتكىسى <ئاستر> يەر شارى ئۆز ئوقىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىققاندا بىر كېچە-كۈندۈزنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ بىر يۇلتۇز سوتكىسى بولۇپ، مۇشۇ ئارىلىقتىكى ۋاقىت 23 سائەت 56 مىنۇت 4 سېكۇنتنى تەشكىل قىلىدۇ.

يۇلتۇز شەكلىدە ئۇلاش <فىز> ئۈچ فازىلىق ئۆزگىرىشچان ئېلېكتىر ماتورنىڭ ئۈچ دانە يەككە فازىلىق ئورامىنىڭ باشلىنىش ئۇچلىرى بىر-بىرىگە ئۇلانغان، ئۈچ دانە ئاخىرقى ئۇچى يەككە ئۇلانغان بولسا، بۇنداق ئۇلاش يۇلتۇز شەكلىدە ئۇلاش دەپ ئاتىلىدۇ.

يۇلتۇزلار ئارا ماددىلار <ئاستر> يۇلتۇزلار ئارىسىدىكى تۇرغۇن يۇلتۇزلار ئارا گازلار، چاڭ-توزاڭسىمان ماددىلار، ھەر خىل بۇلۇتلار، ماگنىت مەيدانلىرى ۋە ئالەم نۇرى ئېلېكترونلىرىنىڭ ئورتاق نامى. بۇ خىل ماددىلار يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقلۇقىنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە تارقىتىدۇ. شۇڭا يىراقتىكى يۇلتۇزلار بارغانسېرى خىرە، رەڭگىمۇ قىزغۇچراق بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

يۇلتۇزلار ئائىلىسى <ئاستر> تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ يۇلتۇزلار سىستېمىسىدىكى تارقىلىشى، ئورنىنىڭ ئۆزگىرىش باسقۇچلىرى ۋە فىزىكىلىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن بۆلۈنگەن ئائىلىسى.

يۇلتۇزلار توپى <ئاستر> ئانچە چوڭ بولمىغان دائىرە ئىچىدە، نەچچە ئوندىن نەچچە ئونمىڭغىچە بولغان تۇرغۇن يۇلتۇزلار بىر يەرگە توپلىنىپ شەكىللەندۈرگەن تۇرغۇن يۇلتۇزلار گۇرۇھى.

يۇلتۇزلار سىستېمىسى <ئاستر> نىسپىي ئورنى بىرقەدەر مەركەزلەشكەن زور مىقداردىكى تۇرغۇن يۇلتۇزلار، يۇلتۇزلار ئارا گازلار ۋە يۇلتۇزلار ئارا چاڭ-توزانلاردىن تەركىب تاپقان ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى. يۇلتۇزلار سىستېمىسىدا نەچچە مىلياردىن نەچچە يۈز مىلياردقىچە تۇرغۇن يۇلتۇز بولىدۇ.

يۇلتۇلار ئېقىمى <ئاستر> سامانيولى سىستېمىسىدىكى قارشى يۆنىلىشتە ھەرىكەت قىلىدىغان ئىككى توپ تۇرغۇن يۇلتۇزلار.

يۇلتۇز ئۆي كۆپ ئېغىزلىق ئۆيلەرنىڭ ئائىلە باشلىقىنىڭ ئايالى بىلەن تۇرىدىغان ئەڭ ئىچكىرىكى خانىسى.

يۇلتۇز ئېتىقادچىلىقى <دىن> بەزى دىنلاردىكى يۇلتۇزلارنى تەبىئەتتىن سىرتقى كۈچنىڭ سىمۋولى ياكى ئۆزى دەپ قاراپ چوقۇنىدىغان بىر خىل ئېتىقاد شەكلى.

يۇلتۇز ئېپىي <ئاستر> ئاينىڭ يەر شارى ئەتراپىنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش ئارىلىقىدىكى ۋاقىت. ئادەتتە

27 كۈن 7 سائەت 43 مىنۇت 11.5 سېكۇنتقا تەڭ.

يۇلتۇزى بىر تەقدىرى، قىسمىتى، نىكاھى بىر-بىرىگە باغلانغان (ئەر-ئاياللارنىڭ): — خۇدا ئۇلارنىڭ يۇلتۇزىنى بىر قىلغانىكەن، — دېدى موللام.

يۇلتۇزى ئۆچمەك بەخت-تەلىيى قاچماق، رىزقى-نېسىۋىسى تۈگىمەك، بۇ دۇنيادىن كەتمەك، ئۆلمەك.

يۇلتۇز يىلى <ئاستر> يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش ئارىلىقىدىكى ۋاقىت. ئادەتتە 365 كۈن 6 سائەت 9 مىنۇت 10 سېكۇنتقا تەڭ كېلىدۇ.

يۇلتۇزچە ① سۈپ. يۇلتۇزغا ئوخشاش؛ نۇرغۇن: تۇتقۇزۇپ قولغا قەلەمنى سەن دېدىڭ: «كۆيچىم مېنىڭ»، بۇ شەرەپلىك نامۇئاتاق بارچە ئۇنۋاندىن ئەزىز. ياش كۆڭۈل گوياكى ئاسمان، ئارمىنىم يۇلتۇزچە بار، سەن ئۈچۈن ئىشلەش ئۈمىدىم ھەممە ئارماندىن ئەزىز. ② ئى <مەت> باسمىچىلىقتا كىتاب، ژۇرنال، گېزىتلەردىكى تېكىستلەرگە بېرىلىدىغان ئىزاھلارنى كۆرسىتىش يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدىغان يۇلتۇزسىمان بەلگە.

يۇلتۇزسىز سۈپ. يۇلتۇز يوق، يۇلتۇز چىقمىغان، يۇلتۇز كۆرۈلمىگەن: ئۈچەيلەن بېشىنى كۆتۈرۈشتى. يۇلتۇزسىز قاپقاراڭغۇ ئاسماندىن يەنە ئىككىنچى تاۋۇش پەيدا بولۇپ، ئىككى مىنۇتچە غىڭىلداپ كەلدى-دە، ئۆيىنىڭ نېرىقى يېنىغا چۈشۈپ پارتلىدى.

يۇلتۇزسىمان سۈپ. يۇلتۇز شەكىللىك، يۇلتۇزغا ئوخشاش: ئاسمان جىسىملىرى نۇر مەنبەسىگە سىمۋول قىلىنغان بولۇپ، يۇلتۇزسىمان گېئومېترىك سىزىقچىلار، تەكشى يۈز ئويما، قاپارتما ئويمىغا قاراپ راۋاجلانغان.

يۇلتۇزسىمان يىپچىلار <بىئول> ھايۋانلار ھۈجەيرىسىدە يىپلىق بۆلۈنۈشنىڭ ئالدىنقى دەۋرىدە مەركىزىي دانىچىنىڭ ئەتراپىدىن ھاسىل بولىدىغان سانسىزلىغان شولىسىمان ئىنچىكە يىپچىلار.

يۇلتۇزگۈل ئى (يۇلتۇز+گۈل) <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئېللىپسىمان تۇخۇمسىمان شەكىلدە كېلىدۇ. گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە، گىرۋەكلىرىدىكى كىچىك گۈللىرى ئانىلىق گۈل بولۇپ، تىلسىمان، رەڭگى كۆكۈچ سۆسۈن بولىدۇ. ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك گۈللىرى قوش جىنسلىق گۈل بولۇپ، نەيچە شەكىلدە، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ. ئۇرۇق مېۋىسى تۈكلۈك بولىدۇ. يىلتىز ۋە يىلتىز غولى دورا قىلىنىدۇ.

يۇلتۇزلۇق سۈپ. يۇلتۇز چىققان، يۇلتۇزلار كۆرۈنۈپ تۇرغان: سالقىن شاماللىق جىمجىت كېچىدىكى يۇلتۇزلۇق ئاسمان كۆڭلۈمگە ئارام بېرەتتى.

يۇلدۇرماق «يۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇلغۇن ئى <بوت> يۇلغۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. كونا شاخلىرى قىزىل رەڭدە، يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكىلدە، گۈلى سۇس قىزىل، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە. ئۇرۇقىدا تۈكلىرى بار. شىنجاڭدا ئۇنىڭ توققۇز خىل تۈرى بولۇپ، شور ۋە قۇرغاقچىلىققا چىدامىلىق كېلىدۇ، قۇم تىزگىنلەش ئۈنۈمى يۇقىرى.

يۇلغۇن چېچىكى ① <بوت> يۇلغۇن ئۆسۈملۈكىنىڭ چېچىكى. ② يۇلغۇن ئۆسۈملۈكىنىڭ چېچىكى رەڭگىدىكى: يۇلغۇن

چېچىكى ياغلىق. يۇلغۇن چېچىكى كۆڭلەك.

يۇلغۇن چېچىكى رەڭ <گ سەن> يۇلغۇن چېچىكىگە ئوخشاش رەڭ، يەنى قىزىلغا مايىل سۇس سۆسۈن بولغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ.

يۇلغۇن مېۋىسى <بوت> كىچىك يۇلغۇننىڭ مېۋىسى. شار شەكلىدە بولۇپ، نوقۇتتىن چوڭراق كېلىدۇ. تىبابەتچىلىكتە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىچ قاتۇرۇش، ئېغىزدىن ۋە بالىياتقۇدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش رولىغا ئىگە.

يۇلغۇنلۇق ئى. يۇلغۇن كۆپ ئۆسكەن، يۇلغۇن بىلەن قاپلانغان جاي: ئۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپلا يۇلغۇنلۇق ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى. * ئۇچقاندەك چاپماقتا، بىرقانچە يىپزا-كەنت ئارقىدا قالدى. ئالدىنى بىپايان يۇلغۇنلۇق توسقاندا، رەھمەتنىڭ كاللىسىغا «نەگە بارىمەن» دېگەن ئوي كەلدى.

يۇلقۇنماق پ. باغلاقتىن ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن بوشىنىش، چىقىپ كېتىش ئۈچۈن كۈچەپ ھەرىكەت قىلماق، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرماق، سىلكىنمەك: قولۇمدىن يولقۇنۇپ چىقىپ كەتتى.

يۇلقۇنۇشماق «يۇلقۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇلماق پ ① بىرەر نەرسىنى قول بىلەن سۇغۇرۇپ، قومۇرۇپ ئالماق: تىلىنى چىشلىۋالغان چىشىنى يۇلۇۋەتمەس (ماقال). * ئېلىقۇل چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، «شارت» قىلىپ جادۇقىڭراقنى تەكچىدىن يۇلۇپ ئالدى. * ئايالنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قەپەسنى ئېچىپتۇ-دە، كىچىك توزنى تۇتۇۋېلىپ، غەزەپ بىلەن بىرنەچچە تال پېيىنى يۇلۇپتۇ. ② كۆچمە. يوقاتماق، قىرماق (دۈشمەن ھەققىدە): ئۆلكىمىزدە بۈگۈن باھار، كەتتى دىلدىن قارا داغلار. قويماي يۇلدۇق تىكەنلەرنى، قىزىل گۈلگە تولدى باغلار. * كېلىدۇ ئەزەلدىن ۋىجدان شۇڭقارى، قۇزغۇنلار بوينىنى يۇلۇپ ھەرقاچان. قۇرۇيدۇ، قۇرۇغان ساتقۇنلار شورى، غالچىلار قالمايدۇ زادىلا ئامان. ③ كۆچمە. نەپ ئالماق، پايدا تاپماق، ئۈندۈرمەك: قازى ئىككى باينىڭ گەپلىرىنى تولۇق ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىككى ئارىدىن كۆپرەك بىر نەرسە يۇلۇش قەستىگە چۈشۈپتۇ.

يۇلۇشماق «يۇلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇلۇن ئى <ئانات> ئادەم ۋە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. ئومۇرتقا كانىلى ئىچىگە ئورۇنلاشقان. يۇقىرىقى ئۇچى ئۇزۇنچاق مېڭە بىلەن تۇتاشقان، ئىككى ياندىن سىممېترىك ھالدا نېرۋىلار چىققان بولۇپ، قول-پۇت، گەۋدە ۋە ئىچكى ئەزالارغا تارقىلىدۇ. ئۇ نۇرغۇنلىغان ئاددىي رېفلېكسلارنىڭ مەركىزىدۇر.

يۇلۇن ئاق ماددىسى <ئانات> يۇلۇننىڭ نېرۋا تالالىرىدىن تەشكىل تاپقان سىرتقى قەۋىتى.

يۇلۇن سەكتىسى <تىب> يۇلۇن ماددىسىغا قان قۇيۇلۇش ياكى قان سىرغىپ چىقىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

يۇلۇن سۇر ماددىسى <ئانات> يۇلۇننىڭ ئىچكى قىسمىنى تەشكىل قىلغان كۈل رەڭلىك نېرۋا توقۇلمىسى. ئاساسەن نېرۋا ھۈجەيرىلىرىدىن تۈزۈلىدۇ.

يۇلۇن سىفلىسى <تىب> نېرۋا سىفلىسىنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا ئاساسلىقى

يۇلۇننىڭ ئارقا تۈۋرۈكى زەرەرلىنىدۇ. كۆپىنچە سىفىلىس بىلەن ئاغرىپ ئون يىللاردىن كېيىن يۈز بېرىدۇ. ئادەتتە پۇت توك ئۇرغاندەك ئاغرىش، تۈز ماڭالماسلىق، سېزىش تەسلىشىش، قارىچۇق غەيرىي نورماللىشىش، پۇت پەيلىرىنىڭ رېفلېكسى يوقىلىش، كۆزنى يۇمۇپ ئۆرە تۇرالماسلىقتەك ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يۇلۇن شۇكى <تىب> يۇلۇن زەخىملەنگەندىن كېيىن، كېسەللەنگەن ئورۇننىڭ ئاستىدىكى يۇلۇن بوغۇمى نېرۋىلىرى تارقالغان جايدىكى مۇسكۇللاردا يۇلۇن رېفلېكسى يوقىلىپ كېتىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

يۇلۇن فۇنكسىيىسى <فىزىئول> يۇلۇن ئوينايدىغان (بېجىرىدىغان) فۇنكسىيە. ئادەتتە ئۇ رېفلېكس فۇنكسىيىسى ۋە ئۆتكۈزۈش فۇنكسىيىسى دەپ ئىككى خىل فۇنكسىيىنى بېجىرىدۇ.

يۇلۇن كاۋاكلىشىش <تىب> بىر خىل تۇغما كېسەللىك. سەۋەبى ئېنىق ئەمەس. بۇنىڭدا يۇلۇن مەركىزىي كانىلىغا يېقىن جايدا كاۋاك شەكىللىنىپ چىقىدۇ. كۆپىنچە ياشلىق دەۋرىدە بايقىلىدۇ. ئادەتتە تېگىشنى تۇيۇش سېزىمى ساقلىنىپ قېلىپ، ئىسسىق-سوغۇقنى تۇيۇش سېزىمى يوقىلىدۇ. ئۇنىڭدا يەنە مۇسكۇل يىگىلەش ۋە پالەچلىنىشتەك ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يۇلۇن ياللۇغى <تىب> ۋىرۇس كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر خىل جىددىي يۇقۇملۇق كېسەللىك. 1 — 5 ياشلىق بالىلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ، ئاساسەن ھەزىم قىلىش يولىدىن يۇقىدۇ. ۋىرۇس قان ئارقىلىق مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا كىرىپ، يۇلۇننىڭ سۇر ماددىسىنى زەخىملەندۈرىدۇ. كېسەللىك ئالامىتى يەڭگىل بولىدىغانلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. پەقەتلا تۆۋەن قىزىتما بولىدۇ-دە، پالەچ بولمايدۇ، كېسەللىك ئېغىرلاشقاندا قىزىتما بىرقەدەر يۇقىرى بولىدۇ، پۇت-قوللار ئاغرىيدۇ، بىرقانچە كۈندىن كېيىن پالەچ بولىدۇ.

يۇلۇنماق «يۇلماق». پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى ئۇقمايمەن، ھەر ئىككى خورازنىڭ شىللىسىدىكى تۈكلەر يۇلۇنۇپلا قالماي، قىپقىزىل ئېچىلىپلا قالدى.

يۇلىئان ئى (گرېك) <ئاستر> ← **يۇلىئان كالېندارى.**

يۇلىئان كالېندارى <ئاستر> ھازىر قوللىنىلىۋاتقان مىلادىيە كالېندارىنىڭ دەسلەپكى ئۈلگىسى. مىلادىيەدىن 46 يىل ئىلگىرى رىم پاپىسى يۇلىئۇس كېيزار تۈزدۈرگەچكە ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. بۇ كالېنداردا بىر يىل 365 كۈن ئالتە سائەت بولۇپ، ئۈچ يىل ئۇدا 365 كۈن، تۆتىنچى يىلى 366 كۈن ھېسابلىنىدۇ. ئۈچ يىل ھېسابلانمىغان ئالتە سائەت ۋاقىت تۆتىنچى يىلنىڭ ئاخىرقى ئېيىغا بىر كۈن قوشۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ كالېنداردا تاق سانلىق ئايلار 31 كۈن، جۈپ سانلىق ئايلار 30 كۈن قىلىپ بېكىتىلىدۇ.

يۇلىئان يىلى <ئاستر> يۇلىئان كالېندارى ھېسابىدىكى بىر يىل. ئادەتتە 365 كۈن بولۇپ، 12 ئايغا بۆلۈنىدۇ. تاق سانلىق ئايلار 31 كۈن؛ جۈپ سانلىق ئايلار 30 كۈن بولىدۇ. 2-ئاي بۇنىڭ سىرتىدا بولۇپ، 29 كۈن بولىدۇ.

يۇم تەق. ئاۋازنى چىقارماي ئىچ ئىچىدىن يىغلاش ھالىتى.

يۇماق پ ① مەينەت نەرسىلەرنى سۇ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چايقاپ پاكىزلىمەك، تازىلىماق: كىر يۇماق. يۈزنى يۇماق. * قول قولنى يۇسا، قول قوپۇپ يۈزنى يۇيار (ماقال). * تاڭ سەھەر، ئەسكى كەشنى شاقىلدىتىپ كىچىككىنە قىزچاق قازان بېشىدا قازان يۇيۇۋاتىدۇ. ② فوتو نېگاتىپلىرىنىڭ سۈرىتىنى چىقارماق: رەسىم يۇماق. * قۇياش بەكمۇ يىراقتا، باشاق بولسا بۇرنىنىڭ ئۇچىدىلا تۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ بىرنەچچە سۈرەت تارتتى-دە، ئاخشىمى يۇيۇپ كۆردى. ③ كۆچمە. ياخشى ئىش قىلىپ، خىزمەت كۆرسىتىش ئارقىلىق خاتالىقنى تۈزەتمەك: گۇناھىنى يۇماق. * مېنىڭ ھەرقايسىلىرىنىڭ ئالدىدا بىر گۇناھىمنى يۇيۇش نىيىتىم بار ئىدى. ④ كۆچمە. بىرەر خاتالىق، سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويۇش تۈپەيلىدىن خەيرلىك، ياخشى ئىشلىرىنى يوققا چىقارماق: – مۇشۇ بىر ئىشىڭ بىلەن نەچچە يىلدىن بېرى قىلغان ياخشى ئىشلىرىڭنى يۇيۇۋەتتىڭ-دە، ئىست، – دېدى دادىسى. * ھاتەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاداۋەتنى يۇيۇپ، كېلىشتۈرۈپ قويۇپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولدى. ⑤ كۆچمە. بىراۋنىڭ ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەت، نەتىجىلىرىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ زىياپىتىدە بولماق: بىزنىڭ قولۇم-قوشنىلار ئازغىنە بىر يېڭىلىق بولغانىنى كۆرسە يۇيىمىز دەپ ئۇن-يېگىرمە تەڭگە خەجلەتكۈزمەي قالمايدۇ.

يۇمچاقلىماق پ. كۆزنى قىسىپ قويماق، كۆز ئىشارىسى قىلماق، يۇمۇشلىماق: ئۇلارنىڭ مەيدە، كاسا يانچۇقلىرىغا قول سېلىشىپ پۇل ئېلىشىۋاتقانلىرىنى كۆرگەن كامال ماڭا قاراپ كۆزنى يۇمچاقلاپ قويدى.

يۇمچەكلىمەك (توغرىسى: يۇمچاقلىماق) ← **يۇمچاقلىماق.**

يۇمدۇرماق «يۇمماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: موماي لاردىن بىرى كېلىپ گۈلسۈمخاننىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ يۇمدۇردى ۋە ئېڭىكىنى قوشۇپ، پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرىنى چاتتى.

يۇمدۇرۇشماق «يۇمدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇمدۇرۇلماق «يۇمدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇمران سۈپ. ئۆسۈۋاتقان، بىخ ھالەتتىكى؛ قېتىشمىغان، يۇمشاق: يۇمران كۆچەت. يۇمران مايسا. * ئۇنىڭ مۇشۇ كەمگىچە ئۇستىرا تەگمىگەن يۇمران بۇرۇتى ئېلىپتەك قاڭشىرى ئاستىدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

يۇمرانلاشماق پ. يۇمشاق، يۇمران ھالەتكە كەلمەك.

يۇمشاتماق «يۇمشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇمشاشماق «يۇمشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ بىر ھازا چۈشەندۈرۈشلىرى ئاخىر سادىقنىڭ قاتتىق پوزىتسىيىسىنى يۇمشىتىپ، سادىقنى بۇ ئىشتا يول قويۇشقا كۆندۈردى.

يۇمشاق ① سۈپ. قاتتىق ئەمەس، «قاتتىق» نىڭ ئەكسى، يۇمران: يۇمشاق كۆرپە. يۇمشاق نان. * ئۇ ئۆزىنىڭ يۇمشاق چۆپلۈكنىڭ ئۈستىدە ياتقانلىقىنى، سۇمۇرغ قىزنىڭ كۈلگەن ھالدا چېچىنى تاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ② سۈپ. يېنىك، يەڭگىل، سىلىق: يۇمشاق چارە. يۇمشاق ۋاستە. * تەجرىبىخانىغا يۇمشاق دەسسەپ

بىلالىدىن ئاخۇنۇم كىرىپ كەلدى. * سىز يۇمشاق ۋاستىلىرىمىزنى رەت قىلىۋەرسىڭىز سىزگە قاتتىق ۋاستىلەرنى قوللىنىشقا توغرا كېلىدۇ. ③ ئى. ئورگانىزمنىڭ ياللۇغلىنىشىدىن تومپىيىپ چىققان جاي: يۇمشاق چۇشمەك. * ئۆسمۈرلەر پەن-تېخنىكا سارىيىدىكى بالىلار تېخنىكا ماھارىتى كۆرسەتكىلى تۇرغاندا، ئۇلارغا قارايمەن دەپ، بويىنۇڭغا يۇمشاق چۇشۇپ قالمىسۇن يەنە.

يۇمشاق پەن <پەلس> مۇرەككەپ بولغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئىجتىمائىي پەن بىلەن تەبىئىي پەننى بىرلەشتۈرۈشنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، تەتقىق قىلىدىغان ئوبيېكتى ئۇنىۋېرساللىقا ۋە ستراتېگىيىلىككە ئىگە بولىدۇ.

يۇمشاق پۇل <مال> ① قەرز پۇل. ② ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن خەلقئارا پۇل مۇئامىلە بازىرىدا تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويغان كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ چەت ئەل پۇلى ياكى ئالتۇنغا ئەركىن ئايرىباشلىغىلى بولمىغان ياكى پەقەت چەكلىك ئايرىباشلاشقىلا بولغان پۇللىرى. ③ خەلقئارا پۇل مۇئامىلە بازىرىدا قىممىتى نىسبىي مۇقىم بولمىغان پۇللار.

يۇمشاق تاڭلاي <ئانات> تاڭلاينىڭ ئارقا تەرىپى. بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما بىلەن مۇسكۇلدىن تۈزۈلىدۇ.

يۇمشاق تاڭلاي تاۋۇشى <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا تىل كەينىگە تارتىلىپ، تىل ئورنىنىڭ ئارقا قىسمى يۇمشاق تاڭلاي تەرەپكە كۆتۈرۈلۈپ، تىل ئۇچى تۆۋەنگە قارىتىلىدىغان تاۋۇشلار.

يۇمشاق تەنلىكلەر <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلار.

يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلار <زوئول> ھايۋانلار دۇنياسىدىكى چوڭ بىر تىپ. بۇ تىپتىكى ھايۋانلارنىڭ تېنى يۇمشاق بولۇپ، ئۈستىدە قاپچۇقلىرى بار. تېنى بوغۇمسىز، گۆشلۈك، پۇتى ياكى تۇتقۇچلىرى بار. سۇ ۋە قۇرۇقلۇقتا ياشايدۇ.

يۇمشاق توپا <گېئول> بىر خىل ئالاھىدە بوش توپا. دانىچىلىرىنىڭ تەركىبىدە شېغىل مىقدارى < 10%، سېغىز مىقدارى < 3%، قۇماق مىقدارى (0.05—0.005mm) < 50% بولۇپ، قالغانلىرى قۇمدىن ئىبارەت.

يۇمشاق دېتال <س ئىق> ← **يۇمشاق ماتېرىيال.**

يۇمشاق سۇ <خىم> تەركىبىدە ئېرىشچان كالتسىي ۋە ماگنىي تۇزلىرى ئاز مىقداردا بولغان ياكى زادىلا بولمىغان سۇ، بۇنداق سۇدا كىر يۇغاندا سوپۇن ئاسانلا ماغزاپ پەيدا قىلىدۇ. قايناتقاندا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش يۈز بەرمەيدۇ. ئادەتتە ئۇ سانائەتتە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

يۇمشاق سۇپېر ئۆتكۈزگۈچ <فىز> سۇپېر ئۆتكۈزگۈچنىڭ بىر تۈرى. ئۇنىڭ پەقەت بىرلا كىرىتىك ماگنىت مەيدانى بولىدۇ. سىرتقى ماگنىت مەيدانى ئۇنىڭ ماگنىت مەيدانىدىن ئېشىپ كەتكەندە خۇسۇسىيىتىنى يوقىتىدۇ.

يۇمشاق شاكىر <تىب> جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ بىر تۈرى. جىنسىي ئالاقە ئارقىلىق يۇمشاق شاكىر تاياقچىسى بەدەنگە كىرىشتىن پەيدا بولىدۇ، سىرتقى جىنسىي ئەزا ئۈستىدە سېرىق

پۈرچاق چوڭلۇقىدىكى نۇرغۇن چاقا چىقىدۇ. تۇتسا يۇمشاق بىلىنىدۇ، قاتتىق ئاغرىيدۇ. يەنە يېرىق لىمغا تۇگۇنلىرى ياللۇغلىنىدۇ، بەزىلىرى يېرىڭداپ تېشىلىشى مۇمكىن. بۇ چاغدا تېمپېراتۇرا كۆتۈرۈلىدۇ ۋە قاتتىق ئاغرىيدۇ.

يۇمشاق قوراللار <ھەرب> دۈشمەننىڭ سىمسىز خەۋەرلىشىش ئۈسكۈنىلىرىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىش ئۇنۇمىگە ئىگە ئېلېكترونلۇق كاشىلا پەيدا قىلغۇچى ئەسۋابلار.

يۇمشاق قول كىشىنى رەنجىتمەيدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، رەھىمدىل، شەپقەتلىك: خەلپە رەھىمدىل، يۇمشاق قول زات ئىدى.

يۇمشاق قوللۇق كۆڭلى يۇمشاقلىق، رەھىمدىللىك، شەپقەتلىك: قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن جىنايەتچىلەرگە يۇمشاق قوللۇق قىلىنسا، زور كۆپچىلىك خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يېتىدۇ.

يۇمشاق كۆڭۈل باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىدىغان، كىشىگە ئازار بېرىشنى خالىمايدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، رەھىمدىل: ئۇ جىنلارغا ۋە بەتقىلىق كىشىلەرگە قاتتىقلىق قىلغىنى بىلەن كىشىلەرگە ۋە بالىلارغا مېھرىبان يۇمشاق كۆڭۈل ئايال ئىدى.

يۇمشاق گەپ قۇلاققا ياقىدىغان، يېقىملىق، سىلىق، ياخشى سۆز: — پۈلنى كۆرۈپ تۇرغان كۆزۈمگە، ھازىرقىدەك يۇمشاق گەپلەرنى ئاڭلىغان قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەيلا قالدىم، — دېدى ئۇ.

يۇمشاق گەدەن بىراۋنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشىلىق قىلمايدىغان، باشقىلار نېمە دېسە كۆنىدىغان، بوينى يۇمشاق: — ھەي بىلى بوش، يۇمشاق گەدەن خۇمسى، سەن گەپنىڭ ئۈستىدە بولمىغاندىكىن ئۇقمايسەن، — دېدى ئايخان ئۇنىڭغا زەردە بىلەن.

يۇمشاق ماتېرىيال <فىز> ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىدىكى تۈرلۈك تەرتىپ سىستېمىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ تەرتىپ- بۇيرۇقنىڭ رەتلىك قوشۇلمىسى يەنى ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ مەسىلىلەرنى يېشىشتىكى خىزمەت تەرتىپىدۇر.

يۇمشاق ماگنىتلىق ماتېرىيال <فىز> ماگنىتلانغاندىن كېيىن ماگنىتلىق خۇسۇسىيىتىنى ئاسان يوقىتىپ قويىدىغان ماتېرىياللار. مەسىلەن، يۇمشاق تۆمۈر، كرېمنىيلىق پولات، نىكېل- تۆمۈر قېتىشمىسى قاتارلىقلار.

يۇمشاق مانگان تېشى <كېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى MnO_2. بۇنىڭدىكى مانگان تەركىبى 63.2% تۆت ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستالى ئىنچىكە تۈۋرۈكسىمان ياكى يىڭنىسىمان بولىدۇ، قۇراشمىسى كۆپىنچە كاللەكسىمان، پاراشوكسىمان بولىدۇ. رەڭگى ۋە ئىز سىزىقى قارا. پارقىراقلىقى بىلەن قاتتىقلىقى كرىستالنىڭ توم- ئىنچىكىلىكىگە ۋە شەكلىگە قاراپ پەرقلىق بولىدۇ. ياخشى كرىستاللانغانلىرى مېتال پارقىراقلىقىدا بولىدۇ. قاتتىقلىقى بىرقەدەر يۇقىرى، يوشۇرۇن كرىستال ماددىلىق يېرىم بۆلەكلىرى ۋە پاراشوكسىمانلىرىنىڭ پارقىراقلىقى تۇتۇق، قاتتىقلىقى تۆۋەن بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5 ئەتراپىدا.

يۇمشاق مانگان مەدىنى <كېئول> يېنىك، يۇمشاق، تەركىبىدە مانگان بولغان بىر خىل مەدەن. تەرتىپسىز شار شەكلىدە، سىرتقى يۈزى توق پور

رەڭدە بولۇپ، پارقىرىمايدۇ. يۈزى ئېگىز-پەس، كېسىك يۈزى سۆسۈن پۇر رەڭدە بولىدۇ. تىبابەتچىلىكتە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، تەمى تۈزلۇقراق تاتلىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز، قاننى جانلاندۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

يۇمشاق ماي <خىم> ئۆسۈملۈك مېيى ۋە ھايۋانلار ياغلىرىدا بولىدىغان ئاق رەڭلىك يۇمشاق ماددىلار. بۇ پالماتىن كىسلاتاسى بىلەن گلىتسېرىننىڭ بىرىكمىسى بولۇپ، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_3H_5(C_{15}H_{31}CO_2)_3$. سوپۇن، شام ۋە گلىتسېرىن ئىشلەشتە پايدىلىنىدۇ.

يۇمشاق مودېل <فىز> كرىستال رېشاتكىسىنىڭ ئالاھىدە تەۋرىنىش شەكلى. ئەگەر رېشاتكا ئاتومى تەڭپۇڭ ئورنىدىن ئېغىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭغا تەسىر قىلىدىغان ئەسلىگە كەلتۈرۈش كۈچى نۆلگە ئىنتىلسە، ئۇنىڭغا ماس بولغان كرىستال رېشاتكىسىنىڭ تەۋرىنىش چاستوتىسىمۇ نۆلگە ئىنتىلىدۇ، رېشاتكىنىڭ چاستوتىسى نۆلگە ئىنتىلىدىغان مۇنداق تەۋرىنىش يۇمشاق مودېل دەپ ئاتىلىدۇ. يۇمشاق مودېل نەزەرىيىسىدىن پايدىلىنىپ قاتتىق جىسىملارنىڭ فازا ئۆزگىرىشىنى چۈشەندۈرگىلى بولىدۇ.

يۇمشاق ئۈزۈك تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا قاتتىق ئۈزۈك تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغان ۋاقىتتىكى تەلەپپۇز ھەرىكىتىدىن باشقا، يەنە تىل ئۈستى يۈزى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان ھەمدە تاڭلايلىشىش ھادىسىسى بارلىققا كېلىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. بەزى تىللاردا (مەسىلەن رۇس تىلىدا) يۇمشاق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن قاتتىق ئۈزۈك تاۋۇش سۆز مەنىلىرىنى پەرقلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

يۇمشاق ۋاستە زورلۇق، مەجبۇرلۇق يۈرگۈزمەي، سىلىق گەپ-سۆز، مۇئامىلە ئارقىلىق قايىل قىلىش ئۇسۇلى، ئىجابىي تەدبىر: ئۇ بايىقى «يۇمشاق ۋاستە» نى سىناق قىلىش پەيتى ئىكەنلىكىنى دەرھال پەملىدى.

يۇمشاقباش ئەر-خوتۇنچىلىقتا خوتۇنىنىڭ نومۇسسىز، ناشايان ئىشلىرىغا يول قويىدىغان، كۆرسىمۇ، بىلسىمۇ، كۆرمەسكە، بىلمەسكە سېلىپ سۈكۈت قىلىدىغان، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرىدىغان ئادەم: — ئۆيىدىكى ھېلىقى خېلى يۇمشاقباش، ئەتىسى-ئاخشىمى بىزنىڭكىنى كۆپرەك يوقلاپ تۇرسىلا، — دېدى ئايىمخان. // يۇمشاقباش ئادەم.

يۇمشاقلاشماق پ. يۇمشاق ھالەتكە كەلمەك، يۇمشاق تۈس ئالماق، يۇمشىماق: ئۇنىڭ تەلەپپۇزى بايىقىدىن يۇمشاقلاشتى، — ئەزالار سىز بىلەن بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزگە قاراپ باھا بېرىدۇ، — دېدى ئۇ.

يۇمشاقلىق «يۇمشاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئەي قەدىرلىك كۆيۈمچان خوجازادەم، — دېدى ھەمراھ، — مەشھۇر دانالار «دۇنيادا ئارتۇق قاتتىقلىق قىلما يالغۇز قالىسەن، ئارتۇق يۇمشاقلىق قىلساڭ قەدىرسىز بولىسەن» دېگەنىكەن.

يۇمشىتىلماق «يۇمشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بارى-يوقى بەش يۈزلا كېلىدىغان قوناقلىق ئالىقاچان يۇمشىتىلىپ بولغان بولسىمۇ، ئەبەي تېخىچە ناخشىسىنى توۋلىماقتا ئىدى.

يۇمشىماق پ ① يۇمشاق ھالغا كەلمەك، بوشىماق: توغاچلار يۇمشىدىمىكىن؟ —

مەتسىيىتئاخۇننىڭ سۆزىنى تەنە بىلەن تەكرارلىدى مۇدىر، – بىر يەردىن كېلىپ قالغان ئادەمدەك سۆزلەيسىزغۇ. توغاچ يۇمشىدىلا ئەمەس، پىشتى. ② كۆچمە. پەيلىدىن، ئاچچىقىدىن يانماق؛ سىلىقلاشماق: بۇ جاۋاب ھاشىم ئاكىنىڭ ئاچچىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن بولسىمۇ، قاسىمجاننىڭ بۇ ساددا سۆزىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشىدى.

يۇمغاق ئى. دىئال. يۇملاق قىلىپ تۇرۇلگەن يىپ، كاللەك يىپ.

يۇمغاقسۈت ئى (يۇمغاق+سۈت) <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، غولى ۋە يوپۇرمىقى خۇش بۇي پۇرايدۇ، گۈلى كىچىك، ئاق رەڭدە، مېۋىسى يۇملاق بولۇپ، دورىغا ياكى تەم تەڭشەشكە ئىشلىتىلىدۇ. يۇمران غولى ۋە يوپۇرمىقى تەم تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يۇمغاقسۈتنىڭ ئۇرۇقىدەك تازا يېقىن ئەمەس، سەل يىراقراق، شىرەم (ئۇرۇق-تۇغقان ھەققىدە): – خۇداغا مىڭ قېتىم شۈكرى! – دېدى ساۋۇت ئاكا بىز بىلەن بىللە تاغامنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندىن كېيىن – بەختىمىزگە يىغۋېلىشتىكى ھېلىقى باشلىق بىزگە يۇمغاقسۈتنىڭ ئۇرۇقىدەك تۇغقانچىلىقى بار چىقىپ قالدى.

يۇمماق پ ① كۆز، ئېغىز، قول قاتارلىق ئېچىلىدىغان، يېپىلىدىغان نەرسىلەرنى بىر-بىرىگە تەگكۈزۈپ ھىم قىلماق، بىرىكتۈرمەك: كۆز يۇمماق. ئاغزىنى يۇمماق. * يىگىتمۇ قىزنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ يۈگۈردى. قىز بىر دەرەخنىڭ غولىغا يۆلىنىپ، قويۇق كىرپىكلىك كۆزلىرىنى يۇمدى. * سادىر قەھرىماننىڭ جەسىتى يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلەن ئېگىشىپ، ئۇنىڭ دۈشمەنگە قادالغان پېتى ئوچۇق قالغان كۆزلىرىگە قاراپ ئەلەملىك سۈكۈت ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمۇپ بىردەم تۇردى، ئاندىن ئاستاغىنە قەھرىماننىڭ كۆزلىرىنى سىلاپ يۇمدۇردى. * قوللىرىنى چىڭ يۇمۇپ، سۇرتكەنكەن يېشىنى. قىزارتىپتۇ كىر كىرىپ، كۆزلىرىنىڭ ئېقىنى.

يۇمۇر ئى (ر<ئىنگ) <ئەد> تۇرمۇشتىكى كۈلكىلىك، قىزىقارلىق ۋەقەلەرنى جۇملىدىن كىشىلەرنىڭ نۇقسانلىرى، ئۇلارنىڭ كەمچىلىك تەرەپلىرى ھەزىل ئارىلاشتۇرۇلۇپ، كۈلكىلىك ۋە قىزىق قىلىپ تەسۋىرلەنگەن بەدىئىي ئەسەر.

يۇمۇرىغا يۇقماسلىق قىلچە تەسىر قىلماسلىق.

يۇمۇرچى ئى. يۇمۇر يازىدىغان ھەم يۇمۇر ئېيتىدىغان كىشى، ئەدىب: لۇشۈن ئاتاقلىق يۇمۇرچى بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپلىگەن نۇتۇق ۋە ماقالىلىرىدا كۈچلۈك جەڭگىۋارلىققا باي بولغان قىزىقارلىق يۇمۇرلار، مەنىسى چوڭقۇر گەپلەر ناھايىتى كۆپ.

يۇمۇرچىلىق ئى. يۇمۇر يېزىش، يۇمۇر ئېيتىش ئىشى، كەسپى: «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنىلى «سەبىي كۈلكىلەر» سەھىپىسى بىلەن ئۇيغۇر يۇمۇرچىلىقىغا يول ئاچتى.

يۇمۇرلۇق سۈپ. ھەجۋىي تۈس ئالغان، كۈلكىلىك: يۇمۇرلۇق گەپ. * مەن كۈلۈپلا كەتتىم. چۈنكى ئايالنىڭ سۆزى ھەم قىزىق ھەم يۇمۇرلۇق بولۇپلا قالماي، بەلكى مېنىڭ كۆڭلۈمنىمۇ تاغدەك ئۆستۈرۈپ قويغانىدى.

يۇمۇرلۇق ئاھاڭ <مۇز> ھەزىل، قىزىقچىلىق خاراكتېرىنى ئالغان ئۇششاق

ئاھاڭلار.

يۇمۇرماق پ. دىئال. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.

يۇمۇشلماق پ. يۇمۇش ئىشنى بىجىرمەك، يۇمغاندەك ئىشلارنى قىلماق؛ قىسماق (كۆز ھەققىدە): ئەترەت باشلىقى ئۇنىڭغا كۆز يۇمۇشلاپ قويدى.

يۇمۇشماق «يۇمماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: روشەنكى، بۇ خوتۇن-قىزلار قانلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ بولۇپ، يۈرەك قانلىرىنى ئاققۇزۇپ بولۇپ، ئاخىرقى قېتىم جان تالىشىپ ئاندىن يىقىلغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى يۇمۇشقان.

يۇمۇق سۈپ. يۇمۇلغان، يۇمۇپ قويۇلغان؛ يۇمۇقلۇق: كۆزى يۇمۇق. * قار ئۈستىدە قوپال بىر گەۋدە كۆزى يۇمۇق ھالدا سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

يۇمۇقلۇق سۈپ. يۇمۇلغان، يۇمۇپ قويۇلغان: ئوسمانىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇقلۇق، چىشلىرى كىرىشكەن بولۇپ، ھوشىدىن كېتىپ قالغانىدى.

يۇمۇلماق «يۇمماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ تار پېشانە ۋە ياپما قاپاقلىرى ئاستىدا پىلدىرلاپ تۇرغان كىچىك كۆزلىرى كۈلكىدىن تېخىمۇ يۇمۇلۇپ كەتتى.

يۇملاپ-ئېغناپ يۇملاپ ۋە ئېغناپ: ... ئەسەد يۇملاپ-ئېغناپ يۈرۈپ دېڭىزنىڭ قىرغىقىغا – قۇرۇق يەرگە چىقىپتۇ.

يۇملاتماق «يۇمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — مېنى بالا دەپ، ھە دەپ پېشانەمگە ئۇرما، يەنە كىندىكىڭگە چۈشۈپ تۇرغان ساقىلىڭغا قارىماي، ئۆزۈڭنى يۇملىتىپ قويماي، — دېدى ئۇ.

يۇملاچ سۈپ. يۇمىلاقلانغان، يۇملاق شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن؛ زوۋۇلا: يۇملاچ خېمىر. * «تىترەك قوللار خېمىر مىجىشتىن قالغاندا بىر يۇملاچ خېمىرنى مىجىپ، خامنى پىششىق قىلىدىغان ھەمشىرە قېنى؟» ئىككى قېرى مۇشۇلار ئېسىگە چۈشكەندە غېرىبسىنىپ ئۆزلىرىنى يېگانە ھېس قىلىشاتتى.

يۇملاشماق «يۇمىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇملاق سۈپ. ئايلانما شەكىللىك، ئايلانما؛ دۈگىلەك، دومىلاق: يۇملاق ئورۇندۇق. يۇملاق تاۋۇز. * ئامىنە خاپا بولۇپ تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ قان تېپىپ تۇرىدىغان يۇملاق يۈزلىرى تاتىرىپ، دائىم كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقناپ كەتتى.

يۇملاق ئارچا <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى بىر ئورۇقداش، يەنى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقال. يوپۇرماق ئۆسكەن شاخلىرى يۇملاق تۆۋرۈك شەكلىدە ياكى تۆت قىرلىق بولىدۇ. مېۋىسى پىشقاندا گۆشلىشىدۇ، يېرىلمايدۇ. شىنجاڭدا شىنجاڭ چاسا غوللۇق ئارچىسى، كوئىنلون ئارچىسى، قەشقەر ئارچىسى ۋە قارا ئارچا قاتارلىق سەككىز تۈرى بار.

يۇملاق پەش كاستۇم <كيي> كاستۇمنىڭ پېشى ياي شەكلىدە ئويۇلۇپ تىكىلگەن بىر خىل پاسونى.

يۇملاق تاۋۇز مۇستەقىل كۆز قارىشى يوق، دائىم ئېغىپ تۇرىدىغان، تۇراقسىز، مەۋقەسىز: يۇملاق تاۋۇز ئاداش، كىتابتا بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئادەملەر زادى بارمۇ؟

يۇملاق جوزا يىغنى <ت ئىش> بىر خىل يىغىن شەكلى. بۇنىڭدا يۇملاق جوزا ئىشلىتىلىدۇ ياكى ئورۇنلار يۇملاق ھالەتكە كەلتۈرۈلىدۇ. بۇنداق بولغاندا

ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ ئورنىدىكى يۇقىرى-تۆۋەنلىك پەرقى تۈگىتىلىدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇ خىل شەكىل 7 ئەسىردىكى ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلگەنىكەن. 1-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، خەلقئارا يىغىنلاردا بۇ خىل يىغىن شەكلى قوللىنىلغان.

يۇملاق جوغا زەرگەرچىلىكتە ئىشلەنگەن ھالقا، ئۈزۈك، بىلەزۈك ۋە باشقا زىننەت بۇيۇملىرىنى يۇملاقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان جوغا.

يۇملاق زىراۋەندە <بوت> يۇملاق زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان، پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك. گۈلى كىچىك، يېشىل رەڭلىك بولۇپ، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە مېۋىسى قارا رەڭلىك، يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش رولىغا ئىگە.

يۇملاق سۆز چۈشىنىپ بولمايدىغان، نائېنىق گەپ، ئەگمە سۆز.

يۇملاق قاقلە <بوت> زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى ئاق، مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ. ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ، نەملىكنى قۇرۇتۇش، سوغۇق يەلنى تارقىتىش، بەلغەم يۇمشىتىش، بەزگەكنى داۋالاش، تالنى قۇۋۋەتلەش ۋە ئاشقازاننى ئىسسىتىش رولىغا ئىگە.

يۇملاق يوپۇرماقلىق بۇغناپىنى <بوت> بۇغناپىنى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يۇملاق كېلىدۇ. گۈلى ئاق بولۇپ، غولىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدا توپلىنىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. غوزا مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ. پۈتۈن تېنى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، پەي-سۆڭەكلەرنى كۈچلەندۈرۈش، رېماتىزمنى داۋالاش ۋە قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

يۇملاق يوپۇرماقلىق بوۋانە <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، يوپۇرمىقى يۇملاق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئالىقانسىمان يېرىلىدۇ، گۈلى چوڭ، سۆسۈن رەڭدە بولۇپ، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە. يىلتىزسىمان غولى قاغا بېشىغا ئوخشاش كاللەك كېلىدۇ، زەھەرلىك. ئادەتتە ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇملاق-تۈمۈلەك يۇملاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان: ئۇ «<بۇ كونا ھويلا> <جىن> نىڭ ماكانى ئەمەسمۇ» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ بېشىنى كۆتۈردى-دە، ئۆزىگە تۆت-بەش مېتىر نېرىسىدا بىر ئالىچىپار، يۇملاق-تۈمۈلەك <جىن> نىڭ راستتىنلا كېلىۋاتقانلىقىنى غۇۋا كۆردى، ھېكىمنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.

يۇملاقلاتماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۇملاقلاشماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇملاقلانماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇملاقلىق «يۇملاق» سۆزىنىڭ ئىسىم

شەكلى: — ئىككى قولىڭىزنىڭ يۇمىلاق يۇمۇلۇشىغا قاراپ، قولىڭىزغا يوشۇرۇلغان نەرسىنىڭ يۇمىلاقلىقىنى بىلدىم-دە، ئۆز قىياسىمنى ئېيتتىم، — دەپتۇ دانىشمەنىنىڭ چوڭ ئوغلى.

يۇمىلاقلىماق پ. يۇمىلاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، يۇمىلاق قىلماق: سوزۇپ گۇمدىن تاشنى ئۇ، سىلىقلاپتۇ يۈزىنى. ئاندىن چاققا بېسىپتۇ، يۇمىلاقلاپ كېسىپتۇ.

يۇمىلانماق «يۇمىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، توپ-توپ كەپتەرلەر پەيدا بولدى ۋە ئۇلار يەرگە يۇمىلىنىپ كۆلگە چۆمۈلدى-دە، پەرىزاتقا ئايلاندى.

يۇمىلماق پ ① دومىلىماق، دۈگىلىمەك: سۇ يەتتە يۇمىلىسا ھالال (ماقال). * بەگ يۇمىلاپ، تاشتىن-تاشقا سوقۇلۇپ، دارا ئىچىدىكى قار دۆۋىسىگە چۆكۈپ، كۆزدىن غايىب بولدى. ② كۆچمە. ئاغماق، يۈز ئۆرۈمەك.

يۇمىنىسۇ ئى (خەن) <بوت> بىرخىل دورا ئۆسۈملۈكى. توپ چىقىپ، تال-تال بولۇپ يوغىنايدۇ، بىر مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، ئاچچىق بولۇپ، ئۇلاغ يېمەيدۇ، تۇغقان ئاياللارنىڭ قورسىقىدا يەل پەيدا بولۇپ قالغاندا قايىنىتىپ ئىچىپ بەرسە ساقىيىدۇ.

يۇم-يۇم «يۇم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ساددىلىق، خەير، ئانا! — دېدىم مەن يۇم-يۇم ياش تۆككىنىمچە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىۋېتىپ.

يۇم-يۇم يىغلىماق ئۈن چىقارماي ئۆزلۈكسىز ياش تۆكمەك، ئۈنسىز يىغلىماق: بوۋاي بىرھازاغىچە يۇم-يۇم يىغلاپ كەتتى.

يۇنان ئى <تارىخ> قەدىمكى گىرېتسىيە.

يۇنان مەدەنىيىتى <تارىخ> قەدىمكى يۇنان-رىم مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى، يەنى مىلادىيەدىن ئاۋۋالقى V، IV ئەسىرلەردە قۇللۇق تۈزۈم ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان يۇناندا شەكىللەنگەن مەدەنىيەت.

يۇنانچە سۈپ. قەدىمكى يۇنانغا يەنى قەدىمكى گىرېتسىيىگە، ئۇنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، تىلى ۋە ئەدەبىياتىغا ئائىت، ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىدار بولغان: يۇنانچە ئىمارەتلەر. يۇنانچە نەققاشچىلىق سەنئىتى.

يۇندى ئى. قازان، چىنە-قاچا، كىيىم-كېچەك، يۈز-قوللارنى يۇغاندىن كېيىن ھاسىل بولغان مەينەت سۇ: يۇندى قۇدۇقى. يۇندى تۆكمەك. * باي بىلەن ھېلىقى ئايالنىڭ باش-كۆزلىرى يۇندىغا مىلىنىپتۇ، بويۇنلىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن يۇندى پۈتۈن ئەزاسىنى بۇلغاپتۇ.

يۇندى چىراي چىرايى كۆرۈمسىز، يۈز-كۆزى قارا-قۇرا، مەينەت: — بۇ سەنمۇ؟ يۈزۈڭنىمۇ دانىخورەك باسقان يۇندى چىراي بىرنېمە ئىكەنسەن! ئادەم قىياپىتىڭمۇ يوق، — دېدى روزى ئۇنىڭغا.

يۇندىسىنى ئىتقا كۆرسەتمەيدىغان كىشىلەرگە نەپ بەرمەيدىغان، ناھايىتى پىخسىق، بېخىل: — پولۇغا باسقان گۆشى بوۋاقنىڭ قۇلىقىدەك كېلىدىكەن، — دەپتتى ئايىمخان نۆۋەتتىكى ئۆيدىن چىققاندىن كېيىن، — ھالۋىغا سۇ يېغى ئىشلەتكىنىنى كۆرەيمۇ!؟ يۇندىسىنى ئىتقا كۆرسەتمەيدىغانلاردىنمۇ نېمە؟ — دېدى سەيلىخان.

يۇندى يولى <بىن> يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن ۋە يامغۇر سۈيى ياكى يۇندا قاتارلىقلارنى چىقىرىۋېتىدىغان تۇرۇبا

يولى.

يۇندىپۇرۇش ئى ① ئاشخانىلاردا ياكى چوڭ ئائىلىلەردە مەخسۇس يۇندى توشۇش، تۆكۈش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. غالچا: — ئاپلا، ما يۇندىپۇرۇشنى، — دېدى ئۇ تاقەت قىلالماي.

يۇندىپۇرۇشلۇق ئى ① يۇندى توشۇش، يۇندى تۆكۈش ئىشى، يۇندىپۇرۇشلار قىلىدىغان ئىش: — قاچانغىچە يۇندىپۇرۇشلۇق قىلىدىغاندۇ بۇ؟ ② غالچىلىق.

يۇندىپۇرۇشلۇق قىلماق ① يۇندى توشۇش، تۆكۈش ئىشى بىلەن شۇغۇللانماق. ② غالچىلىق قىلماق.

يۇندىخور ئى. كىشىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كۈن كەچۈرىدىغان كىشى، مالاي، غالچا: خۇدا ساقلىسۇن، مەن ساڭا ئوخشاش غالچا، يۇندىخور كۈچۈك بىلەن تەڭلىشىشنى ئۆلۈم بىلەن باراۋەر دەپ بىلىمەن.

يۇندىخورلۇق ئى. مالايلىق، غالچىلىق: يۇندىخورلۇق قىلماق.

يۇندىكەش ئى. كىشىلەرنىڭ كىر-قېتىنى يۇيۇپ، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ جان باقىدىغان ئادەم؛ چاكار، مالاي.

يۇندىكەشلىك ئى. چاكارلىق، مالايلىق: يۇندىكەشلىك قىلماق. * — سەن دۆلەتنىڭ كادىرىسەن، خىزمەت ۋاقتىدا خىزمەت قىلماي، باشقىلارنىڭ يۇندىكەشلىكىنى قىلىشنى ساڭا كىم قويىدى؟ — دېدى ئۇ.

يۇنۇس ئى (گرېك) ① بىر پەيغەمبەرنىڭ نامى: يۇنۇس پەيغەمبەر. ② <بوت> پۇراقلىق ئاپىلسىن. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يۇنۇس بېلىقى <زوئول> ← **دېلفىن** دېلفىنى.

يۇنۇس بېلىقچىلاپ ئۈزۈش <تەن> سۇ ئۈزۈش تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ كېپىنەكچىلەپ ئۈزۈشنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى بولۇپ، ئىككى قولنىڭ ھەرىكىتى كېپىنەكچىلەپ ئۈزۈشتىكى قول ھەرىكىتىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئىككى پۇت بىرلا ۋاقىتتا سۇنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئۇرۇپ بېرىدۇ.

يۇيغۇرلار ئى <خىم> كىر چىقىرىش رولىغا ئىگە ماددىلار. سۇدىكى ئېرىتمىلەردە سۇنىڭ سىرتقى يۈزىنىڭ كېرىلىش كۈچىنى تۆۋەنلىتەلىگەچكە، نەملىنىش، ئىمۇلسىيىلىنىش، دىسپېرسلىنىش ۋە ماغزاپلىنىش قاتارلىقلار يۈز بېرىدۇ. تەبىئىيلىرىدىن گىلتسېرىن، ئۆت سۇيۇقلۇقى ۋە ئاشقازان ئاستى بېزى قاتارلىقلار بار. سۈنئىيلىرىنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، كۆپچىلىكى سوپۇن ۋە سىنتېتىك يۇيغۇرلارغا ئوخشاش يۈزنى ئاكتىپلاشتۇرغۇچىلاردۇر. ئادەتتە ئۇ سۇدا، كالىي ئىشقارى، بوراكس، ناترىي فوسفات، سۇيۇق شېشە قاتارلىق كىر چىقىرىش رولى بار ئانئورگانىك ماددىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇيما سۈپ. يۇيۇلغان: يۇيما تاش سۇۋاق.

يۇيما تاش سۇۋاق <بن> ئۇششاق سوقۇلغان تاشنى لايغا ئارىلاشتۇرۇپ سۇۋالغان سۇۋاق، سەل-پەل قېتىشقاندىن كېيىن، يىرىكرەك چوتكا بىلەن چوتكىلىنىدۇ ياكى ناسوس بىلەن سۇ پۈركىلىپ، يۈزىدىكى لاي يۇيۇپ چۈشۈرۈۋېتىلىپ، تاشلار يېرىم كۆرۈنىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئىمارەتلەرنىڭ سىرتقى قىسمىغا قارىتا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇيۇپ-تاراپ يۇيۇپ ۋە تاراپ: موللا زەيدىننىڭ ئايالى ئايمخان قىزى سەترەمنىڭ چېچىنى يۇيۇپ-تاراپ ئۇلتۇراتتى.

يۇيۇپ-تاراپ يەرلىكىدە قويماق ① مېيىتنى قائىدە-رەسىملەر بويىچە يەرلىككە قويماق. ② كۆچمە. پاك-پاكىز يوقاتماق، يوق قىلىۋەتمەك: تەۋەككۈل ئالتە كۈن ئىچىدە ئالتە زومىگەرنىڭ مال-مۈلكىنى يۇيۇپ-تاراپ يەرلىكىدە قويۇپتۇ.

يۇيۇش ① «يۇماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <كنو> سۇرەتكە ئېلىنغان نۇر سەزگۈچى ماتېرىيالنى دورا سۈيىدە بىر تەرەپ قىلىش ۋە قايتا كۆچۈرۈش جەريانى.

يۇيۇشماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاياللار ئالدىرىشىپ چېلەكلىرىنى تىزلىرىغا قىسىپ كالا ساغماقتا. يىگىت-قىزلار قاقاھلىشىپ كۈلۈپ مۇزدەك بۇلاق سۇلىرىدا يۈزلىرىنى يۇيۇشماقتا.

يۇيۇق ① ئى. يۇيۇش، يۇيۇش ئىشى. ② سۈپ. يۇيۇلغان.

يۇيۇقسىز سۈپ. يۇيۇلمىغان، تازىلانمىغان؛ كىر، مەينەت، پاسكىنا: يۇيۇقسىز قاچا. يۇيۇقسىز كىيىم. يۇيۇقسىز قازان.

يۇيۇقلۇق سۈپ. يۇيۇلغان، تازىلانغان، تازا، پاكىز: يۇيۇقلۇق چىنە. يۇيۇقلۇق كىيىم. * نېمىشقا زېرىكمەن، يۇيۇقلۇق كىيملىرىڭىزگە دەزمال سالدىم، تۆگمىلىرىڭىزنى تولۇقلاپ، پۇختا قىلىپ قاداپ قويدۇم.

يۇيۇلماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — مۇشۇ ئىشىم بىرەر ساۋابقا ياراپ، گۇناھلىرىم يۇيۇلۇپ كەتكۈدەك بولسا، ماڭا شۇنىڭ ئۆزى يېتىدۇ، — دېدى ئۇ.

يۇيۇندۇرماق «يۇيۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىق ئىشكتىن كىرىش بىلەنلا باللار ئۇنىڭ ئەتىگەن ئۆزلىرىنى يۇيۇندۇرۇپ قويماقچى بولغانلىقىنى ئېسىگە سالدى.

يۇيۇندۇرۇشماق «يۇيۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇيۇندۇرۇلماق «يۇيۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ ئارىدا مەلىكە زوھرا زىنداندىن ئازاد قىلىنىپ، ھامامدا يۇيۇندۇرۇلۇپ، مەلىكە كىيىمى كىيدۈرۈلۈپ ياساندۇرۇپ قويۇلغانىكەن.

يۇيۇنماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇھەممەت گىمناستىكىنى تۈگىتىپ، ئېرىقتىكى سۈزۈك سۇدا يۇيۇندى.

يۆتەل ئى <تب> كاناي ۋە كاناييچىلار ياللۇغلانغاندا، يات نەرسىلەر، فىزىكىلىق ياكى خىمىيىلىك نەرسىلەر غىدىقلىغاندا پەيدا بولىدىغان مۇداپىئە رېفلېكسى. يۆتەلگەندە، ئالدى بىلەن ئاۋاز يوچۇقى ھىم يېپىلىدۇ. نەپەسلىنىش مۇسكۇللىرى قىسقىراپ، ئۆپكىنىڭ ئىچكى بېسىمى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاۋاز يوچۇقى ئېچىلىپ، ئۆپكىدىكى ھاۋا ئېتىلىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ نەپەسلىنىش يولىدىكى يات نەرسىلەرنى تازىلاش ۋە ئاجرىتىپ چىقىرىش رولى بار. يۆتەل نەپەسلىنىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرىنىڭ كۆپ ئۇچرايدىغان ئالامىتى بولۇپ، سەۋەبلىرى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.

يۆتەلدۈرمەك «يۆتەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆتەللىك سۈپ ① يۆتىلى بار. ② يۆتەل ياندىشىپ كېلىدىغان ياكى ئارىلاشقان.

يۆتەلمەك پ. نەپەس يولىنىڭ غىدىقلىنىشى، قىچىشىشى ياكى كېسەللىنىشى تۈپەيلىدىن خىرىلداق ۋە شاۋقۇن ئارىلاش قېقىلىپ-قېقىلىپ

كۈچلۈك زەرب بىلەن نەپەس چىقارماق: كېچە جىمجىتلىقنى بوۋاينىڭ ئارىلاپ-ئارىلاپ يۆتەلگەن ئاۋازى بۇزۇپ تۇراتتى.

يۆتكەتمەك «يۆتكىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوييۇڭدا تۇرسام پېتىپ شۇنداق ئويغا، سۆز ئېچىپ سوئالىمغا جاۋاب بەردىڭ. يۆتكىتىپ خاتىرەمنى يېڭى بەتكە، قەلبىمنىڭ ئېتىزىغا گۈللەر تەردىڭ.

يۆتكەش ① «يۆتكىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <مال> مەزگىل ئاخىرىدىكى ھېساب بوغۇشتا، مەلۇم بىر ھېسابنىڭ قالدۇقىنى ياكى ئايرىمىسىنى يەنە بىر ھېسابقا ئاغدۇرۇش جەريانى.

يۆتكەش رولى <جۇغ> شامال، ئېقىن سۇ، مۇزلۇق، دېڭىز دولقۇنى ۋە ئېغىرلىق كۈچى قاتارلىقلارنىڭ يېمىرىلگەن، ئىرۇزىيىلەنگەن ماددىلارنى ئەسلىدىكى ئورنىدىن باشقا جايغا ئېلىپ بېرىش رولى.

يۆتكەشمەك «يۆتكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ئىش جىلغىدىكى بۇ ئاددىي دوختۇرخانىدىكىلەرنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. شۇڭا، قادىرنى ئەتىسى K ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا يۆتكەشتى.

يۆتكەلگەن «يۆتكەلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يۆتكەلگەن توپا.

يۆتكەلگەن سەرمايە <مال> ئورۇنلاشقا تېگىشلىك بولسىمۇ ئورۇنلانمىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش سەرمايىسى، يەنى ئالدىنقى يىلى ئورۇنلاشقا تېگىشلىك بولغان ئاساسىي قۇرۇلۇش سەرمايىسى بىلەن ئالدىنقى يىلدا ئەمەلىي ئورۇنلانغان ئاساسىي قۇرۇلۇش سەرمايىسى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق.

يۆتكەلمە سۈپ. يۆتكىلىدىغان، يۆتكەشكە بولىدىغان، كۆچمە: يۆتكەلمە مەبلەغ.

يۆتكەلمە توك <فىز> زەرەتلىنىش ۋە زەرەتسىزلىنىش جەريانىدا كوندېنساتوردىكى ئۆزگىرىۋاتقان ئېلېكتر مەيدانى.

يۆتكەلمە مەبلەغ <س ئىق> سوتسىيالىستىك كارخانىلار خام ئەشيا سېتىۋالىدىغان ۋە ئىش ھەققى بېرىش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان مەبلەغ.

يۆتكەلمە ئېلىش <كىنو> كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتلىرىنى يۆتكىلىپ تۇرىدىغان ماشىنا ياكى كۆتۈرۈلۈپ-تۆۋەنلەپ تۇرىدىغان ماشىنىغا قويۇپ، ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن سۈرەتكە ئېلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يۆتكەلمەك «يۆتكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: زۇلخۇمار ئېرىق بويىدا كەشتە تىكىپ ئولتۇرۇپ، نەي ئاڭلىماقتا. نەي ئاۋازى شوق پەدىگە يۆتكىلىدۇ.

* كېيىنچە مەن باشقا ئورۇنغا يۆتكەلدىم.

* ئالىم بىلەن سەمەت شۇ قېتىمقى تالاش-تارتىشتىن كېيىن زادىلا چىقىشالماي يۈردى، كېيىنچە ئۇلارنىڭ سۈركىلىشى تېخىمۇ كۈچەيدى. كېيىن ئالىم ئۆستۈرۈلۈۋىدى، سەمەت يېرىم ئايمۇ تۇرماي باشقا ئورۇنغا يۆتكىلىپ كەتتى.

يۆتكىگۈچى سۈپ. يۆتكەش رولىنى ئوينايدىغان، يۆتكەش خىزمىتىنى قىلىدىغان، يۆتكەيدىغان: يۆتكىگۈچى فاكتور.

يۆتكىگۈچى فاكتور <بىئول> سەزگۈرلىمغا ھۈجەيرىلىرىدىن ئېلىنىدىغان بىر خىل يۆتكەش رولىغا ئىگە، ئاقسىللىق خۇسۇسىيىتى بولمىغان ماددىلار. ئۇلار مەلۇم بىر يەككە تەندىكى كېچىكىپ

يۈز بېرىدىغان زىيادە سەزگۈرلىشىش رېئاكسىيىسىنى باشقا بىر نورمال يەككە تەنگە يۆتكەش رولىنى ئوينايدۇ.

يۆتكىگۈچى ئېنزىم <بئول> مۇئەييەن خىمىيىلىك گۇرۇپپىغا قارىتا كاتالىزاتورلۇق رول ئويناپ، بىر مولېكۇلىنى يەنە بىر مولېكۇلىغا يۆتكەپ بېرىدىغان ھەر خىل ئېنزىملار.

يۆتكىلىش ① «يۆتكەلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <بئول> يامان سۈپەتلىك ئۆسمە ھۈجەيرىسىنىڭ دەسلەپ ھاسىل بولغان ئورۇنىدىن بەدەننىڭ باشقا جايىغا كۆچۈشى. ③ <فىز> ماددىي نۇقتىنىڭ ئورۇن ئۆزگىرىشىنى ئىپادىلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. بۇ بىر ۋېكتور بولۇپ، ئۇنى دەسلەپكى ئورنىدىن ئاخىرقى ئورنىغا قارىتا يۆنەلگەن ستىرېلكىلىق كېسىك ئارقىلىق ئىپادىلەشكە بولىدۇ.

يۆتكىلىشچان سۈپ. يۆتكىلىپ تۇرىدىغان، يۆتكىلىدىغان: لوپنۇر كۆلى-جۇڭگودىكى مەشھۇر يۆتكىلىشچان كۆل. بۇ كۆلنىڭ ھەجمى ۋە شەكلىدە كۆپ قېتىم ئۆزگىرىش بولغان.

يۆتكىمەك پ ① بىرەر نەرسىنى ئەسلىي ئورنىدىن قوزغىماق، تۇشۇماق، كۆچۈرمەك: بىزدە يىراقتىن ئاشلىق يۆتكىمە، يېقىندىن ئوت-چۆپ يۆتكىمە دېگەن تەمسىل بار، — دېدى ئۇ. * ئۇلار بۇ ئاشلىقنى كېچىسى ماشىنا بىلەن شەھەرگە يۆتكەۋاتقانىمىش. * — ئاڭلىسام، ئۆزلىرىنى ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا يۆتكەيدىغانىنىڭ گېپى بولغان ئىكەنغۇ؟ — دېدى ئۇ قەيسەرگە. ② كۆچمە. بۇرىماق، ئۆزگەرتمەك (گەپ-سۆز، چاقچاق ھەققىدە): كامالنىڭ سۆز قىستۇرۇشى بىلەنلا كۆپچىلىك گەپنى بىردىنلا تويى ئۈستىگە يۆتكىدى. * — تاتلىق سۆزلىرىڭىز قانچە بولسا، شۇنچە ئاڭلىغۇم بار، — دەپ گەپنى چاقچاققا يۆتكىدى كامال. * ئۇ ئەمدى كۆزلىرىنى پەنجىرىدىن يۆتكىدى. ③ كۆچمە. يېڭىلىماق، ئالماشتۇرماق: كىيىم يۆتكىمەك. پەدە. يۆتكىمەك. * ئۇ كېيىن ئۈن-تىنسىز ھالدا راۋابنى يېڭى پەدىگە يۆتكىدى. * ياق ئاپا، ئۆزلىرى بېرىپ كەلسىلە، مەن دادامنىڭ كىيىمنى يۇيۇپ قوياي، دوختۇرخانىدىن چىققاندا يۆتكەيدىغان كىيىمى يوق.

يۆتۈك سۈپ. دىئال. تولۇقلىما، قوشۇمچە.

يۆتىلىشمەك «يۆتەلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆگەتمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆگەشتۈرمەك «يۆگەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆگەشكۈچى سۈپ. يۆگىشىدىغان، يۆگىشىپ ئۆسىدىغان: يۆگەشكۈچى غول.

يۆگەشكۈچى غول <بوت> ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم يۇمشاق، ئاجىز بولىدىغان ۋە تىك ئۆسەلمەستىن باشقا تىرەپ تۇرغۇچى نەرسىلەرگە يۆگىشىپ، ئۈستىگە قاراپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك غولى. مەسىلەن، ھەشقىپىچەك، ئاش پۇرچاق، كۆپ گۈللۈك قامچىئوت، قىزىل پىلەك قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى.

يۆگەشمە سۈپ. يۆگىشىپ تۇرىدىغان، بىر-بىرىگە چىرماشقان، ئۆزئارا گىرەلەشكەن: سۇرگۈنلۈك چاقمىقى چۈشتى بېشىڭغا، يۆگەشمە يوللاردا قالدى ئىزلىرىڭ. سەن ياققان گۈلخانلار كارۋانغا چىراغ، زېمىنغا دەريادۇر يۇرەك سۆزلىرىڭ.

يۆگەشمەك ① «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھە دەپ

داستىخانلىرىنى يۆگىشىپ، ئۆيدىن چىقىشقا ئالدىراشماقتا. ② يۆگەلمەك: قاپقارا سۇمبۇل چاچلىرى ئۇنىڭ ئەۋرىشىم بويلىرىغا يۆگەشكەن، يۇمران لەۋلىرى ئەمدىلا ئېچىلىۋاتقان قىزىل ئەتىرگۈلدىن زادىلا پەرقى يوق ئىكەن.

يۆگەك ئى. بوۋاقلارنى يۆگەيدىغان ياكى ئاستىغا سالىدىغان بۇيۇم؛ زاكا: ئۇلار بالىنى زەرباب يۆگەككە ئوراپ، بىر قولىغا يەتتە دانە مەرۋايىتنى باغلاپ، تاشلاپ قويۇپ يولغا راۋان بولۇپتۇ.

يۆگەكسىز سۈپ ① يۆگىكى يوق، يۆگەك تۇتمىغان: يۆگەكسىز بالا. ② يۆگەلمىگەن، ئورالمىغان؛ چېچىق، ئوراقسىز: يۆگەكسىز مال.

يۆگەكلەنمەك «يۆگەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سەن تۇغۇلغان بوران-چاپقۇنلۇق مەزگىل، تۇنۇگۈنكى ئىشتەك تېخى يادىمدا. قۇش بالىسى چاڭگىسىدا ياتقاندەك، يۆگەكلىنىپ ياتار ئىدىڭ ئالدىمدا.

يۆگەكلىك سۈپ ① يۆگەلگەن، يۆگەپ قويۇلغان: يۆگەكلىك بالا. * ئەسكەر چۈشەر شۇدەم چەكسىز سۇلارغا، باققانلىرى ئۈمىد بىلەن ۋە دەردلىك. ھەم قىرغاقتا تۇن ئاسمىنى ئاستىدا، تاشلار ئارا ياتقان بوۋاق يۆگەكلىك. ② يۆگەك قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان، يۆگەك قىلىشقا بولىدىغان: يۆگەكلىك رەخت.

يۆگەلمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇلۇڭغا قېلىن كاردوندىن ياسالغان ئىككى دانە دورا ساندۇقى بىر-بىرىنىڭ ئۈستىگە تىكلەپ قويۇلۇپ، گۈللۈك كلېيونكا بىلەن يۆگەلگەنىدى.

يۆگەم ① سۈپ. ئورالغان، يۆگەپ قويۇلغان: ئەنە پولات شۇنچە خۇشال ئىشلەپ يۈرىدۇ، ئىش ئورنىنى كۈندە ھارماي نەچچە كېزىدۇ. بىر قولىدا يۆگەم مېتىر، بىرىدە قەغەز، گاھ بۇ يەرنى، گاھ ئۇ يەرنى ئۆلچەپ كۆرىدۇ. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ ئورالغان ياكى يۆگىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر يۆگەم يىپ. ئىككى يۆگەم تاماكا. * قۇربان قىلىچ يۈرىكى ئېزىلگەندەك بولۇپ، بىر «ئۇھ» تارتىپ قويدى-دە، يانچۇقىنى قېقىپ يۈرۈپ، بىر يۆگەم موخۇركا تاپتى.

يۆگەم مېتىر ← **يۆگمە مېتىر.**

يۆگەنمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئېزىز شۇ ئۆيىنىڭ يېنىغا بېرىپ دېرىزىدىن بايىقى ئىككى نەپەر قاراۋۇلنىڭ يوغان جۇۋىلارغا يۆگىنىپ كارىۋاتتا قاتتىق ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى.

يۆگەي ئى <بوت> يۆگمەچ ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يىپتەك ناھايىتى ئىنچىكە ھەم سېرىق، ئۈستىدە باشقا ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلارنى سۈمۈرىدىغان ئورگىنى بولىدۇ. يوپۇرمىقى رودىمېنتلاشقان، گۈلى ئاق ۋە كىچىك. كۆپىنچە پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۈستىدە پارازىت ياشايدۇ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىگە زىيانلىق. ئۇرۇقى سارغۇچ قوڭۇر بولۇپ، دورا قىلىنىدۇ. بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولىغا ئىگە.

يۆگمە سۈپ. يۆگىلىدىغان، يۆگەپ قويۇلىدىغان: يۆگمە خەرىتە. يۆگمە سۈرەت.

يۆگمە مېتىر ئوراش ۋە چىقىرىشقا ئەپچىل بولغان، قاپلىق ئۆلچەش

ئەسۋابى. بەزىلىرى تاسمىدىن، يەنە بەزىلىرى مىتالدىن ئىشلىنىدۇ. ئۇستىدە سانتىمېتىر شكالىلىرى بولىدۇ.

يۆگىمەچ I ① ئى <بوت> يۆگىمەچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، يۆگىشىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇقياسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سىپىي ئۇزۇن بولىدۇ. گۈلى يوپۇرماق قولتۇقىدا يالغۇز ئۆسىدۇ، رەڭگى سۇس قىزىل، ئاقۇچ بولۇپ، ۋارونكىغا ئوخشايدۇ. غوزا مېۋىسى شار شەكىللىك. ئۇ ئېتىزلىقتىكى ياۋايى ئوتلارنىڭ بىرى بولۇپ، يىلتىزىدىن كۆپىيىش ئىقتىدارى يۇقىرى. گۈلى دورا قىلىنىدۇ، قان توختىتىش رولىغا ئىگە. ② سۆپ. يۆگەلگەن، يۆگەلگەن ھالەتتىكى: يۆگىمەچ غول.

يۆگىمەچ غول <بوت> تىك تۇرالمايدىغان، چوقۇم باشقا نەرسىلەرگە يۆگىشىۋالغاندىن كېيىنلا ئاندىن يۇقىرىغا قاراپ ئۆسەلەيدىغان غول. مەسىلەن، پېچەكگۈل، ھەشقىپىچەك قاتارلىقلارنىڭ غولىغا ئوخشاش.

يۆگىمەچ II ئى. دىئال. يۆگىمەچ قىلىپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان ھورنان؛ خۇاجەر.

يۆگىمەك پ. مەلۇم نەرسىنى بىرەر نەرسە بىلەن بەلگىلىك شەكىلدە ئورىماق: سەللە يۆگىمەك. * موللازەيدىن خۇرجۇندىن بىرنەچچە قۇرۇق خالتىلارنى ئېلىپ تاشلارنى يۆگەپ قويدى. * ئۇ سومكىدىكى يالتىراقنى بىر غېرىچ كەڭلىكتە يىرتىۋېلىپ چوڭ بىر تۆپ نەشپۈتنىڭ غولىغا يۆگىدى.

يۆگىنىشمەك «يۆگەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆلەپ-سىلاپ بىرەر ئامال تېپىپ، ئەپلەپ-سەپلەپ، يۆلەپ ۋە سىلاپ: يۆلەپ-سىلاپ قولدىن ئۆتكۈزمەك.

يۆلەتمەك «يۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېتىمنىڭ كۆڭلى قانچىدۇر، چۈشىنگە مۇنارنى يۆلەتكۈنچىدۇر (ماقال).

يۆلەشتۈرمەك پ. يۆلەش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق: بوۋاي يېنىمغا كېلىپ گەپ-سۆزسىز مېنى يۆلەشتۈردى-دە، ئالدىراش ئۆيىگە ئېلىپ كىردى.

يۆلەشمەك «يۆلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: - ئۇكام ئۇنىڭ تۇغقانلىرى ئۇنى كۆپ يۆلەشتى، - دېدى سايىت ئاكام ماڭا.

يۆلەك ئى ① بىرەر نەرسىنى يۆلەپ، كۆتۈرۈپ، تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى ياغاچ، تۆمۈر قاتارلىق نەرسىلەر؛ تىرەك، تۈۋرۈك، تايانچ: سوپى بىر خىل ھەيرانلىق بىلەن تولىمۇ جىددىيلىشىپ، ئۆزىنى دەرۋازىنىڭ يۆلىكىگە ئالدى ۋە تامغا چاپلاشتى. ② كۆچمە. يۆلەيدىغان، قوللايدىغان، ياردەم بېرىدىغان ئادەم؛ ھەمراھ، مەدەتكار، پاناھ: يۆلەك بولماق. * قوشنا بولساڭ يۆلەك بول، بولمىسا بۆلەك بول (ماقال). * نادىر ئەپەندى دادىسىنىڭ سىرلىق ئۆلۈمى توغرىسىدا شاگىيو بىلەن ئەللىك بېشىدىنلا گۇمان قىلىپ قالمىدى. ئۇنىڭ كەينىدە يۆلەك بولۇپ تۇرغان ئەخمەتباي دەپ ئويلىدى. * ئۇ مەزگىلدە شەھەردىن تارقاقلاشتۇرۇلغان پېشقەدەم كاسىپقا مەشۇر تاغدەك يۆلەك ئىدى.

يۆلەك بولماق ياردەم بەرمەك، قوللىماق: ئۇلار بىزنى يېگىلەمەيدۇ، بىز

چوقۇم يېڭىمىز. كۆك تەڭرىنىڭ ئىرادىسى شۇنداق. تاغ بىزنىڭ ئاتىمىز، يەر بىزنىڭ ئانىمىز. تاغ ئاتا بىزگە يۆلەك بولىدۇ، يەر ئانا بىزگە كۈچ بېرىدۇ.

يۆلەكچى ئى. بىرەر ئىشتا قوللاپ-قۇۋۋەتلىگۈچى، مەدەت بەرگۈچى، ھىمايە قىلغۇچى؛ قوغدىغۇچى، ھامىي: يۆلەكچى بولماق. * ئايخان ئەما بولۇپ، كۆچىدىن قېلىپ باي ھاجىنىڭ ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغاندا، باشپاناھ، يۆلەكچى ئىزلەپ بارغانىدى.

يۆلەكچى بولماق باشقىلارغا مەدەتكار، ھىمايىچى بولماق: ئەكسىلھەرىكەتلەر قارشى كۈرەشكە ياردەم قىلماقتا ۋە مەملىكەتنە ھەربىي فېئودال دېكتاتۇرىسىنىڭ تىكلىنىشىگە يۆلەكچى بولماقتا.

يۆلەكچىلىك «يۆلەكچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

يۆلەكلىك سۈپ. يۆلەنگەن، يۆلەپ قويۇلغان: مەن يوتقاندىن قولۇمنى چىقىرىپ بېشىمدىكى يۆلەكلىك مىلتىقىمنى ئانچە-مۇنچە سىلاپ قوياتتىم.

يۆلەن (توغرىسى: ئۆلەڭ) ← **ئۆلەڭ.**

يۆلەنچۈك ئى ① يۆلىنىدىغان نەرسە، تايانچۇق: ئۇ ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، سىم كارىۋاتنىڭ يۆلەنچۈككە بېشىنى تىرەپ ئولتۇردى. ② كۆچمە. يار-يۆلەك بولغۇچى، ياردەمچى، ھامىي: ئوغۇل بالا ئانىنىڭ نەزىرىدە قايناق تۇرمۇش كۈرىشىدە بىرلىكتە ئۈزۈپ ماڭغۇچى يۆلەنچۈك ئىدى.

يۆلەنچۈكسىز سۈپ. يۆلەنچۈكى يوق، يۆلەنچۈكى بولمىغان: ھەر قېتىم بۇ جاھان بىلەن خوشلاشماقچى بولغىنىمدا، ئاجىز، يۆلەنچۈكسىز دادام كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى.

يۆلەنچۈكلۈك سۈپ. يۆلەنچۈكى بار، يۆلەنچۈك ئورنىتىلغان: ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ چاقىرىشى بىلەن بۆلۈمگە كىرگەن نىزامىدىن ئۈستەل يېنىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇردى.

يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق ← **يۆلەنمە ئورۇندۇق.**

يۆلەنچى ئى. ئارقا تىرەك، قوللىغۇچى، ھامىي: ئۇ ئەپەندىنىڭ ياردىمى، قوللىشىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ رازىلىق بەردى. بىراق، ئۇنىڭغا تاغدەك يۆلەنچى بولىدىغان دوستى ئۇرۇقلۇق بۇغداي تېگىشىپ كېلىۋېتىپ، قاتناش ھادىسىسىدە قازا تاپتى.

يۆلەنچىسىز سۈپ. يۆلەنچىسى يوق، يۆلەنچىسى بولمىغان، يار-يۆلەكسىز: دادام تۇرمىسىدە، ئانام بولسا ئاغرىقچان، ئۇكىلىرىم كىچىك، مەن بولسام ئەنە يۆلەنچىسىز قالغان ئانامنى يىلدا بىرەر قېتىملا يوقلىيالايمەن.

يۆلەنمە سۈپ. يۆلىنىدىغان، يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان: يۆلەنمە ئورۇندۇق.

يۆلەنمە ئورۇندۇق يۆلىنىشكە باپ، يۆلىنىشكە لايىق قىلىپ ئىشلەنگەن ئورۇندۇق: ئۇ ئاللىقاچان ئەتراپنىڭ تازىلىقىنى تۈگىتىپ، گۈلزارلىق يېنىدىكى يۆلەنمە ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇراتتى.

يۆلەنمەك پ ① بىرەر نەرسىگە تىرەنمەك، تايانماق: تامغا يۆلەنمەك. * خوتۇنغا ئىشەنمە، قومۇشقا يۆلەنمە (ماقال). * سۇلتان ھويلىغا چىققاندا مەتروزى ھويلىدىكى ئالما دەرىخىنىڭ غولىغا يۆلىنىڭنچە ئاسماندىكى ئايغا قاراپ جىمجىت تۇراتتى. ② كۆچمە. بىرەر مەقسەت ۋە نىشاننى ئىشقا ئاشۇرۇشتا بىرەر نەرسىنى مەنبە، تايانچ، ئاساس قىلماق، ئۇنىڭغا تايانماق:
– ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى نىزامىدىن،
– ئۇرۇش قىلىشتا كۆپچىلىككە يۆلەنمەي بولمايدۇ.

يۆلمەك پ ① ئۆرۈلگەن، يىقىلغان ياكى

ئۆرۈلۈش، يىقىلىش ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى قول، مۇرە قاتارلىقلار بىلەن تۇرغۇزۇش، ئۆرە قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ ئۆرە قىلماق، تۇرغۇزماق: ھاكىمجان يۆگۈرۈپ بېرىپ دادىسىنىڭ بېشىنى يۆلىدى. * روزى قۇربان مەسۇماخۇننىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ماشىنىغا چىقاردى. ② تىكلىمەك، تىرەپ قويماق: قىز يەردە ياتقان ۋېلىسىپىتنى يۆلەپ تۇرغۇزدى. * ئۇلار ئۆكۈزنى كىم ئېلىش، قاچان سويۇش ھەققىدە خېلى ئۇزۇنغىچە تالاشتى. دۇتارنى قولىدىن چۈشۈرمەي، تىرىكچىلىپ ئولتۇرغان شايى ناي-ناي ئاخىرى دۇتارنى تامغا يۆلەپ قويۇپ سۆزگە ئارىلاشتى. ③ يېنىغا، ئەتراپىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلىمەك، ئۈستى-ئۈستىگە قويماق: ياغيوغا توپا يۆلىمەك. قوناققا توپا يۆلىمەك. ④ كۆچمە. ياردەم بەرمەك، ھەمدەم بولماق، قوللىماق: كەمبەغەللەرنى يۆلىمەك. * بۇلار ئاتا-ئانىسى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئىناق ياشاپ، بىر-بىرىنى ھەممە جەھەتتە يۆلەپ يار-يۆلەكتە بولىدىكەن. ⑤ كۆچمە. ئارتماق، ئىتتىرىپ قويماق، تاقىماق: قازى، بوجاڭ، شاڭيولار مىنگەن ئىدى يوغان ئات. دىنغا يۆلەپ بىزلەرنى ئەزگەندى قاتمۇقات.

يۆمەپ-چۆمەپ يۆمەپ ۋە چۆمەپ، يۆمەپ ۋە شۇ خىل ئىشلارنى قىلىپ: يۆمەپ-چۆمەپ بىردەمدىلا تۆگە تىتىم.

يۆمەتمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆمەشتۈرمەك يۆمەش ۋە شۇ خىل ئىش-ھەرىكەتنى قىلماق.

يۆمەشمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆمەك ئى. يىرتىلغان كىيىم ياكى پىچىلغان رەختلەرنىڭ چاكلىرىنى تۆنەپ تىكىدىغان بىر خىل تىكىش ئۇسۇلى.

يۆمەكچى سۈپ. يىپ يۆمەشكە ئادەتلەنگەن، يىپ يۆمەيدىغان: يۆمەكچى تورغاي.

يۆمەكچى تورغاي <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 11 سانتىمېتىر، قۇيرۇقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۈستى قىسمىنىڭ رەڭگى زەيتۇن يېشىل، كۆز ئەتراپى ۋە قېشى سېرىق، بوغۇز قىسمىنىڭ رەڭگى ئاق، قالغان قىسىملىرىنىڭ رەڭگى قوڭۇر بولۇپ ئازراق سېرىق ئارىلاشقان، چاڭگىسىنى باجياۋ ياكى باشقا چوڭ تىپتىكى يوپۇرماقلارغا سالىدۇ، يوپۇرماقنى يۆگەپ، گىرۋىكىدىن تۆشۈك ئېچىپ، يىپ ئۆتكۈزۈپ يۆمەيدۇ، ئىچىنى ماموق، مۇخلار بىلەن تولدۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يۇمىلاق، چوڭقۇر بولغان چاڭگا پۈتۈپ چىقىدۇ. ئۇ ئادەتتە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىدا ياشايدۇ.

يۆمەكلىك سۈپ. يۆمەلگەن، يۆمەپ قويۇلغان: چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرى يۆمەكلىك تۇرىدۇ، كىمنىڭ يۆمەپ قويغانلىقىنى بىلمىدىم.

يۆمەلمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۆمىمەك پ. يىرتىلغان جاينى ياكى پىچىلغان پارچە رەختنى ئۇششاق تۆنەپ تىكمەك: جۇۋا يۆمىمەك. * سېنىڭ دائىم كۆزۈڭدە لىق ياش، داداڭ بىلى يادەك ئېگىلگەن. باي قامچىسى كۆن بويى خۇددى دولىسىغا يۆمەپ چىگىلگەن.

يۆنەلدۈرمەك «يۆنەلمەك» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆنەلمەك پ. بىرەر ياققا قاراپ يۈرۈش قىلماق، ماڭماق.

يۆنىلىش ① «يۆنەلمەك» پېئىلىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار قۇمغا چۈشكەن ئىزلارغا قاراپلا ئېمىنىڭ ئىزى ئىكەنلىكىگە ئېنىق ھۆكۈم قىلالايتتى. ئىز چۈشكەن يۆنىلىش بويىچە قاپقانلىرىنى قۇراتتى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ھەرىكەتتىكى يولى: توشقان يۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىپ قاچتى. ③ كۆچمە. ۋەزىيەت، ئېقىم: بىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت يۆنىلىشىمىز خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

يۆنىلىش ئارمىيىسى <ھەرب> مەلۇم بىر يۆنىلىشتىكى ئۇرۇش قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئارمىيىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك گۇرۇپپا بۆلىكى. ئۇنىڭغا بىرقانچە گۇرۇپپا ئارمىيە، بېكىتىلگەن ياكى كورپۇس قارايدۇ.

يۆنىلىش سىزىقىنى سىزىش <مات> چېرتيوژ ئۈستىدە يەر يۈزىدىكى كېسىكنى ئەسلىدىكى يۆنىلىشى بويىچە نۇر قىلىپ تەسۋىرلەش.

يۆنىلىش كېلىش <تىل> كېلىش كاتېگورىيىلىرىنىڭ بىرى، يەنى ھەرىكەتنىڭ نىشانى، ئوبيېكتى، مەقستى، ۋاستىسى، شۇنداقلا بەزى لوگىكىلىق ئىگىسى قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەپ كېلىدىغان كېلىش، ئۇيغۇر تىلىدا يۆنىلىش كېلىش تۇرغۇن سۆزلەرگە «-غا/-قا، -گە/-كە» قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ياسىلىدۇ. مەسىلەن، «ئاشلىققا»، «ئالمىغا»، «ئۆيگە»، «مەدەنكە»، «قەيسەرگە»

دېگەنگە ئوخشاش.

يۆنىلىشنى ئۆزگەرتكۈچ <فىز> تۇراقلىق توك ماشىنىسى قاتارلىقلاردىكى ياكور ئورام گۇرۇپپىسى دېتالىنىڭ ئىككى ئۇچىنى ئۇلايدىغان، توكنىڭ يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يېرىم چەمبەر شەكىللىك ھالقا.

يۆنىلىشچان سۈپ. بىر ھالەتتىن باشقا بىر ھالەتكە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، يۆنىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: يۆنىلىشچان ھەرىكەت. * ئاتا-ئانىنىڭ بالىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى مۇستەبىتلىك، رەت قىلىش، قوپاللىق قىلىش ياكى ھەددىدىن ئارتۇق ئەركىلىتىش بولسا، بالا ئاسانلا يۆنىلىشچان، بەگباش، قورقۇنچاق، تەرسا بولۇشتەك خاراكتېر ئالاھىدىلىكلىرىنى يېتىلدۈرىدۇ.

يۆنىلىشچانلىق «يۆنىلىشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئادەمنىڭ تېمپېرامېنتى كەيپىياتىنىڭ پەيدا بولۇش سۈرئىتى، كۈچلۈكلۈكى ۋە قىلمىشىنىڭ يۆنىلىشچانلىقى ياكى جانلىقلىقى قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

يۆنىلىشچانلىق شەكىللەر <فىز> مەلۇم بىر تەكشىلىك ۋە مەلۇم بىر چاستوتىدا، ئېنېرگىيە ئالماشتۇرغۇچنىڭ سەزگۈرلۈكى ئاۋاز دولقۇنى يۆنىلىشىنىڭ فۇنكسىيىسى قىلىپ ئېلىنىدىغان شەكىللەر.

يۆنىلىشچانلىق فاكتورى <فىز> ئېنېرگىيە ئالماشتۇرغۇچنىڭ يۆنىلىش خاراكتېرىستىكىسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشتە قوللىنىلىدىغان پارامېتىر.

يۆنىلىشچانلىق ئىندېكسى <فىز> ئېنېرگىيە ئالماشتۇرغۇچنىڭ باش ئوق يۆنىلىشىدىكى dB ئۆلچىمىدىكى سەزگۈرلۈك خاراكتېرىستىكىسىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن

قوللىنىلغان پارامېتىر.

يۆنىلىشسىز سۈپ. يۆنىلىشى يوق، يۆنىلىشى بەلگىلەنمىگەن: يۆنىلىشسىز تۈز سىزىق. يۆنىلىشسىز مىكروفون.

يۆنىلىشسىز تۈز سىزىق <مات> يۆنىلىشى بەلگىلەنمىگەن تۈز سىزىق.

يۆنىلىشسىز مىكروفون <فىز> سەزگۈرلۈكى ئاۋاز دولقۇنىنىڭ كېلىش يۆنىلىشىگە قاراپ ئاساسەن ئۆزگەرمەيدىغان مىكروفون. ئادەتتە مىكروفونلارنى سىناشتا ئىشلىتىلىدۇ.

يۆنىلىشلىك سۈپ. يۆنىلىش ھاسىل قىلالايدىغان، يۆنىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يۆنىلىشچان: تىز ۋە كۆكرىكى يەرگە ياكى يەر بىلەن ئوخشاش يۆنىلىشلىك تەكشىلىككە تېگىپ تۇرىدۇ.

يۆنىلىشلىك ئانتېننا <فىز> يۆنىلىشى بولغان ئانتېننا. رادىئو قوبۇللىغۇچلاردا كۆپىنچە ھالقىسمان بولىدۇ. رادار، ئالاقە ئۈسكۈنىلىرىدە كۆپىنچە پېتىنقى ئەينەك شەكلىدە بولىدۇ.

يۆنىلىشلىك بۇلۇڭ <مات> بىر نۇرنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇچى ئەتراپىدا ئايلىنىشتىن ھاسىل بولغان شەكىل دەپ قارالغان ھەمدە چوڭ-كىچىكلىكى نەزەرگە ئېلىنىپلا قالماستىن، يەنە باشلىنىش تەرىپى بىلەن ئاخىرقى تەرىپى پەرقلەندۈرۈلگەن بۇلۇڭ. سائەت سترېلكىسىنىڭ يۆنىلىشىگە قارشى ئايلىنىشتىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ مۇسبەت بۇلۇڭ؛ سائەت ستېرىلكىسىنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئايلىنىشتىن ھاسىل بولغان بۇلۇڭ مەنپىي بۇلۇڭ دەپ ئاتىلىدۇ.

يۆنىلىشلىك تۈز سىزىق <مات> يۆنىلىشى بەلگىلەنگەن تۈز سىزىق.

يۆنىلىشلىك سۇنۇق سىزىق <مات> يۆنىلىشلىك كېسىكلەرنى تەرتىپ بىلەن تۇتاشتۇرۇشتىن ھاسىل بولغان سۇنۇق سىزىق.

يۆنىلىشلىك كېسىك <مات> يۆنىلىشى بەلگىلەنگەن كېسىك.

يۆنىلىشلىك مىكروفون <فىز> سەزگۈرلۈكى ئاۋاز دولقۇنىنىڭ كىرىش يۆنىلىشىگە قاراپ روشەن ھالدا ئۆزگىرىدىغان مىكروفون. ئادەتتە بىر يۆنىلىشلىك مىكروفون ۋە ئىككى يۆنىلىشلىك مىكروفون دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

يۈەن I ئى (خەن) جۇڭگونىڭ پۇل بىرلىكى. بىر يۈەن ئون مو ياكى يۈز پۇڭغا تەڭ.

يۈەن II ئى (خەن) <تارىخ> يۈەن سۇلالىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۇلالە مىلادىيە 1206-يىلى موڭغۇللارنىڭ بورجىگىن جەمەتىدىن بولغان تېمۇرچىن (چىڭگىزخان) تەرىپىدىن قۇرۇلغان ھەمدە موڭغۇللارنى مەركەز قىلغان سۇلالە. 1368-يىلى ئاغدۇرۇلغان.

يۈەنشۈەي ئى (خەن) <ھەربىي> ھەربىي ئۇنۋان. دەرىجىسى گېنېرالدىن يۇقىرى تۇرىدۇ.

يۈەن شىكەي ئى <تارىخ> مىلادىيە 1859 — 1916-يىللىرى ياشىغان شىمالىي مىلىتارىست ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى.

يۈەن شىكەي تەڭگىسى <مال> جۇڭگونىڭ شىمالىي مىلىتارىست ھۆكۈمىتى قۇيۇپ ياسىغان، يۈەن شىكەينىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن تەڭگە. 1914-يىلى 12-ئايدا تيەنجىن پۇل قۇيۇش باش زاۋۇتى قۇيغاندىن كېيىن، جاڭنەن،

ۋۇچاڭ ۋە خاڭجۇدىكى ئۈچ زاۋۇتمۇ ئارقا-ئارقىدىن قۇيۇشقا كىرىشكەن. ئۇنىڭ خەجلەنگەن دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، بەزىدە جۇڭگو كۇمۇش پۇلىنىڭ نامىغا ۋەكىللىك قىلغان.

يۇەنلىك سۈپ. يۇەن قىممىتىدىكى، يۇەنگە توغرا كېلىدىغان: مىجىت گەپ قىلماي ئىككى يۇەنلىك پۇلنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى.

يۇەنمۇ ئى (خەن) <جۇغ> يۇننەن ئۆلكىسىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

يۇەنمۇ ئادىمى <ئارخئول> يۇننەنىنىڭ يۇەنمۇ دېگەن يېرىدىن تېپىلغان ئىپتىدائىي ئادەملەر. بۇنىڭدىن تەخمىنەن بىر مىليون 700 مىڭ يىل ئىلگىرى ياشىغان بولۇپ، ئېلىمىزدە ياشىغان ئادەملەرنىڭ ئەڭ بۇرۇنقىسى ھېسابلىنىدۇ.

يۈدۈتمەك «يۈدۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تاغارنى ماڭا يۈدۈتۈپ، ئۆزى سالتاڭ ماڭدى.

يۈدۈشمەك «يۈدۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار خۇرجۇن-قاچىلىرىنى يۈدۈشۈپ، ئۇدۇل نېغمە تىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىشتى.

يۈدۈلمەك «يۈدۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۈدۈمە سۈپ. يۈدۈپ يۈرۈلىدىغان، يۈدۈلىدىغان: يۈدۈمە خەۋەرلىشىش ئاپپاراتى.

يۈدۈمە خەۋەرلىشىش ئاپپاراتى <فىز> ھەجمى كىچىك، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولغان سىمسىز تېلېفون ئاپپاراتى. سۆزلىشىش ئارىلىقى قىسقا بولۇپ، كۆپىنچە ئۇرۇشلاردا يىسىڭ، لىيەن، پەي ۋە بەنلەر ئارىسىدىكى خەۋەرلىشىشلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

يۈدۈمە سېۋەت دۈمبىگە يۈدۈۋېلىپ، نەرسە توشۇيدىغان سېۋەت.

يۈدۈمەك پ. نەرسىنى غول ياكى دۈمبە، ئۆشنىسىگە ئارتماق، يۈكلىمەك، دۈمبىگە ئېلىپ كۆتۈرمەك: ھايال ئۆتمەي، يېقىنلا يەردىن پۈتلىرىدىن قان تامچىپ تۇرغان بىر جەڭچىنى يەنە بىر جەڭچى يىگىت يۈدۈپ ئۆتۈپ كەتتى.

يۈدۈپ يۈرمەك كېچە-كۈندۈز ئۆزى بىلەن ئېلىپ يۈرمەك: ئۇ «دوستۇم» دېگەن ھېلىقى بىرنېمە جېدەل-ماجىرانى يۈدۈپ يۈرىيدىغان ئەسكى بىرنېمە.

يۈدۈمچى ئى ① ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىدە يۈدۈپ ئىشلەيدىغان ئىشلارنى ئۈستىگە ئالغان ئەمگەكچى. ② قاتناش بېكەتلىرىدىكى يۈك قاچىلاپ، يۈك چۈشۈرگۈچى، يۈك توشۇغۇچى ئىشچى، ھامماڵ.

يۈرەك ئى ① <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى قان سۇيۇقلۇقىنىڭ ئايلىنىشىنى يۈرۈشتۈرىدىغان ئورگان. ئادەملەرنىڭ يۈرىكى كۆكرەك بوشلۇقىنىڭ مەركىزىدە سەل سولغىراق جايلاشقان بولۇپ، چوڭ-كىچىكلىكى شۇ كىشىنىڭ مۇشتۇمىچىلىك كېلىدۇ. شەكلى شاپتۇلغا ئوخشايدۇ. ئىچىدە تۆت پارچە بوشلۇق بولۇپ، يۇقىرىقى ئىككىسى «يۈرەك دالانچىسى»، ئاستىنقى ئىككىسى «يۈرەك قېرىنچىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. يۈرەك دالانچىسى بىلەن يۈرەك قېرىنچىسىنىڭ ئۆزىراپ-قىسقىرىشى بىلەن قان سۇيۇقلۇقى پۈتۈن بەدەندە ئايلىنىدۇ. ② كۆچمە. نەرسىلەرنىڭ مەركىزىي قىسمى، مەركىزى: بېيجىڭ — ۋەتىنىمىزنىڭ يۈرىكى. ③ كۆچمە. كۆڭۈل، قەلب: يۈرىكىنى ئاغرىتماق. يۈرەك ئازابى. يۈرىكىگە

ئازار بەرمەك. ④ كۆچمە. جۈرئەت، غەيرەت، جاسارەت: تاغ يۈرەك. يۈرىكى پۈتۈن. يۈرىكى قاپتەك. يۈرىكى چوڭ.

يۈرەك ئاۋازى <فىزىئول> يۈرەك سوققان ۋاقىتتا، يۈرەك مۇسكۇللىرىنىڭ قىسقىرىشى، كلاپانلارنىڭ ئېچىلىپ-يېپىلىشى ۋە قان ئېقىمى ئۇرغاندىكى سىلكىنىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز. ئۇنى تىڭشىغۇچتىن پايدىلىنىپ، كۆكرەك دىۋارىنىڭ مۇۋاپىق ئورنىدىن تىڭشىغىلى بولىدۇ.

يۈرەك ئەتراپى بوشلۇقى <ئانات> يۈرەك ئەتراپىنى ئوراپ تۇرغۇچى بوشلۇق. ئىچىدە سۇيۇقلۇق بولۇپ، يۈرەك سوققان ۋاقىتتىكى سۈركىلىشنى ئازايتىش رولىنى ئوينايدۇ.

يۈرەك پارىسى يۈرىكىنىڭ بىر پارچىسى، ئەڭ قىممەتلىك ئادىمى، جاندىن ئەزىز كىشىسى: — قىزىم، — دېدى موماي كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، — قايسى بىر ئانا ئۆز پەرزەنتىنىڭ بەختىنى تىلىمەيدۇ، ئۆز يۈرەك پارىسىنىڭ كۆرگەن راھەت-پاراغىتىدىن سۆيۈنمەيدۇ دەيلا! ... * شۇ يىگىت مېنىڭ يارىم، يۈرىكىم، يۈرەك پارەم.

يۈرەك تارى يۈرەكنىڭ تومۇرى؛ كىشىنىڭ ئىچكى روھى دۇنياسى، ئىچكى ھېس-تۇيغۇلىرى، پىكىر-قاراشلىرى مەركەزلەشكەن جاي، قەلب: قوزىيوپ يەنە شۇ تەمكىنلىكى بىلەن ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى ئاستا چېكىشكە باشلىغانىدى.

يۈرەك تارىنى چەكمەك ھاياجىنىنى ئۇرغۇتماق، ھاياجىنىنى قوزغىماق، ھېس-تۇيغۇلىرىنى ئۆركەشلەتمەك: موللا زەيدىنىنىڭ سۆزلىرى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى چېكەتتى.

يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان ھاياجانلاندۇرىدىغان، ھېس-ھاياجىنىنى ئۇرغۇتىدىغان، قوزغايدىغان: مەخمۇتنىڭ كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان ئوتلۇق سۆزلىرى بارلىق ئاڭلىغۇچىلاردا كۈچلۈك تەسىر پەيدا قىلدى.

يۈرەك تەپمەك يۈرەك سوقماق: پەقەت سىز بولغانلىقىڭىز ئۈچۈنلا بۇ يۈرىكىم تېپىدۇ.

يۈرەكتە داغ قالماق تۈگىمەس غەم-قايغۇغا مۇپتىلا بولماق: پاشا غوجام كەتتى دەپ، بالام، يۈرىكىمدە داغ قالدى، بالام. ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم، نادىرخان غوجام.

يۈرەك تۆشۈكچىسى <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ يۈرەك قېرىنچىسىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدىكى تەن بوشلۇقىغا تۇتىشىدىغان تۆشۈكى. تەن بوشلۇقىدىكى قان يۈرەك تۆشۈكچىسى ئارقىلىق يۈرەككە كىرىدۇ.

يۈرەكتىن چىقماسلىق مەڭگۈ ئېسىتىن چىقماسلىق، ئۇنتۇلماسلىق، يادىدىن چىقماسلىق: — ھەي بالام، — دېدى شەمشىدىن ئاقساقال، — ئۇنىڭ قىلغانلىرى ئۆلسەممۇ يۈرىكىمدىن چىقمايدۇ دېسىلە.

يۈرەكتىن قايناپ چىقماق ئىچ-ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىقماق، چىن كۆڭلىدىن چىقماق: ئۇنىڭ يۈرەكتىن قايناپ چىققان جۇشقۇن، ئوتلۇق سۆزلىرى ھەممىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ، ھەممە ئادەمدە كەلگۈسىگە بىر خىل ئۈمىد پەيدا قىلغانىدى.

يۈرەك جاراھىتى ئىچ پۇشۇقى، دەرد-ئەلەمى، پىغان-ھەسرىتى: مەريەم كامىلنىڭ يۈرەك جاراھىتىنى قوزغىتىپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، گەپنىڭ تېمىسىنى دەرھال باشقا ياققا يۆتكىدى.

يۈرەك جايىغا چۈشمەك غەم-ئەندىشىدىن قۇتۇلۇپ كۆڭلى ئەمىن تاپماق: چاشقان

كىردى سارايغا، مۈشۈك ئۇخلاپ ياتقاندا. يۈرىكى چۈشتى جايىغا، ئاسلان خورەك تارتقاندا.

يۈرەك جىغ قىلىپ قالماق ئۇشتۇمتۇتلا قاتتىق قورقۇپ كەتمەك، ئەندىشىگە چۈشمەك: ئۇنى كۆرگەن مەسئۇتنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى.

يۈرەك جىغىلدىماق قورقۇش، ئەندىشە ياكى خۇشاللىق، ھاياجاندىن يۈرىكى بىنورمال سوقماق، يۈرەك ھەرىكىتى جىددىيلەشمەك: بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مۇدىرنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى. * قۇشقاچلار ۋىچىرلايدۇ، قۇرغۇي كەلگەن ئوخشايدۇ. يۈرىكىم جىغىلدايدۇ، يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

يۈرەك چىدىماسلىق كۆڭلى قويماسلىق، كۆڭلى ئۇنىماسلىق، خالىماسلىق، ئىختىيار قىلماسلىق: ئۇنى داۋالىيمەن دەپ بىر ئائىلىنى خانىۋەيران قىلىۋېتىشكە يۈرىكىم چىدىمايدۇ. * مەخسۇمنىڭ بۇ قېچىرىنى بىكاردىن قولدىن چىقىرىۋېتىشكە كۆزى قىيمىغان، يۈرىكى چىدىمىغانىدى.

يۈرەك دالانچىسى <ئانات> يۈرەكنىڭ بىر قىسمى، يۈرەككە قايتقان قاننى قوبۇل قىلىدۇ ھەمدە قاننى يۈرەك قېرىنچىسىغا كىرگۈزىدۇ. ئادەمنىڭ يۈرەك دالانچىسى يۈرەك قېرىنچىسى ئارقا تەرەپ ئۈستىگە جايلاشقان بولۇپ، ئوڭ-سول تەرەپتە بىردىن بولىدۇ. ئوتتۇرىسىدا توسۇق پەردە بولۇپ، ئۆز ئارا تۇتاشمايدۇ. يۈرەك ئوڭ دالانچىسى يۇقىرىقى، تۆۋەنكى كاۋاك كۆك تومۇرلىرىدىن كەلگەن قاننى قوبۇل قىلىدۇ؛ يۈرەك سول دالانچىسى ئۆپكە كۆك تومۇرى توشۇپ كەلگەن قىزىل تومۇر قېنىنى قوبۇل قىلىدۇ.

يۈرەك رىتىمسىزلىقى <تىب> بەزى كېسەللىكلەر سەۋەبىدىن يۈرەك رىتىمىنىڭ نورمالسىزلىنىش ھادىسىسى.

يۈرەك رىتىمى <فىزىئول> يۈرەك سوقۇش رىتىمى، يەنى يۈرەكنىڭ ھەر مىنۇتتا سوققان قېتىم سانى. قۇرامىغا يەتكەن كىشىلەر تىنچ تۇرغاندا يۈرەك رىتىمى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 70 — 75 قېتىم بولىدۇ، ئاياللارنىڭ ئەرلەرنىڭكىگە قارىغاندا تېزرەك بولىدۇ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ 120 قېتىمغا يېتىدۇ. نورمال ئۆزگىرىش دائىرىسى 60 — 100 ئارىلىقىدا بولىدۇ. 60 قېتىمدىن تۆۋەن بولسا، يۈرەكنىڭ سوقۇشى بەك ئاستا؛ 100 قېتىمدىن ئېشىپ كەتسە تېز بولۇپ كەتكەن بولىدۇ. ياخشى چېنىققان تەنھەرىكەتچى تىنچ تۇرغاندا يۈرەك رىتىمى 60 قېتىمدىن تۆۋەن بولىدۇ، بۇ يۈرەكنىڭ ساغلام، كۈچلۈكلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

يۈرەك زەردىسى ئىچ-ئىچىدىن قايناپ چىققان غەزەپ-نەپرەت، ئاچچىق: ئۇنىڭ بۇ ئىشلارنى ئويلىغانسېرى يۈرەك زەردىسى تېخىمۇ ئۆرلەيتتى، ئىختىيارسىز چىشلىرىنى غۇچۇرلىتاتتى.

يۈرەك زەئىپلىكى <تىب> يۈرەك كېسىلى ياكى يۈرەك سىرتىدىكى كېسەللىك ئۆزگىرىشلىرى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان، يۈرەك مۇسكۇلى قىسقىرىشىنىڭ كۈچسىزلىنىش ھادىسىسى. بۇنىڭدا يۈرەكنىڭ قان چىقىرىپ بېرىش مىقدارى بەدەندىكى توقۇلمىلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ؛ كۆپىنچە ئالاقزادە بولۇش، قان تۈكۈرۈش، كالپۇك ۋە مۇچە ئۇچلىرى يېشىل قوڭۇر رەڭگە

كىرىش ۋە ئىششىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يۈرەك زىپدىسى ← يۈرەك يارىسى: — خەقنىڭ يۈرەك زىپدىسىنى تاتىلماي، ئۆز يولۇڭغا ماڭساڭ بولمامدۇ! — دېدى ئالىم ئايالىنى سىلكىشلەپ تارتىپ.

يۈرەك سانجىقى <تب> تۆش سۆڭىكىنىڭ ئارقا قىسمىدىكى ئاغرىش ياكى سىقىلىشتەك كېسەللىك ئالامىتى. داۋاملىشىش ۋاقتى بىرقانچە سېكۇنتتىن بىرقانچە مىنۇتقىچە، سول مۈرە ياكى سول بىلەككىچە يېتىپ كېلىدۇ. يۈرەك مۇسكۇللىرىغا ۋاقىتلىق قان يېتىشمەسلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، كۆپىنچە تاماقتىن كېيىن، كەيپىيات جىددىيلەشكەندە ياكى ئەمگەك قىلغاندا يۈز بېرىدۇ. تاجىسىمان تومۇرلۇق يۈرەك كېسىلى ئاساسىي قىزىل تومۇر كلاپىنىنىڭ ئېچىلىپ-يېپىلىشى تولۇق بولمايدىغان ئاغرىقلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ، دەم ئالغاندا ياكى نىتروگلىتسېرىننى يېگەندىن كېيىن يەڭگىللەيدۇ.

يۈرەك سۆزى يۈرەكتىن چىققان چىن، ھەقىقىي سۆز، راست سۆز: سۆيگۈ بابىدا ۋاپانى دوست تۇتۇپ دىلبەر ئەبەد، ئەيلىدى يۈرەك سۆزىنى ئۇشبۇ يازغان نامىدا.

يۈرەك سۆيۈنمەك كۆڭلى سۆيۈنمەك، خۇش بولماق: بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ يۈرىكى سۆيۈنۈپ كەتتى.

يۈرەك سېلىش <تب> كەم قانلىق، چوڭ قاناش ياكى ۋېگېتاتىۋ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ ئىقتىدارى بۇزۇلۇش قاتارلىقلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يۈرەك ھەرىكىتى تېزلىشىش، كۈچىيىش ۋە رىتىمسىزلىنىشتەك كېسەل ئالامىتى. بۇنىڭدا، بىمار يۈرەك ھەرىكىتىنىڭ قاتتىق سوقۇپ كېتىپ، يۈرەك ساھەسىنىڭ ئارامسىزلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

يۈرەك قۇلىقى <ئانات> ھەربىر يۈرەك دالانچىسىدىن سوزۇلۇپ چىققان قۇلاقسىمان خالتىچە.

يۈرەك قېپى <ئانات> يۈرەك ئەتراپىنى ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت نېپىز پەردە. يۈرەك قېپى بىلەن يۈرەك دىۋارى ئارىلىقىدا شىللىق سۇيۇقلۇق بولۇپ، يۈرەك مۇسكۇلىنى سىلىقلاشتۇرۇپ، يۈرەك ھەرىكەتلەنگەندە كۆكرەك بوشلۇقى بىلەن سۈركىلىپ زىيدە بولۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولىنى ئوينايدۇ.

يۈرەك قېتى چىن كۆڭلى، چىن دىلى، سەممىي، ساپ قەلبى: مەخسۇت نەچچە ئېگىلىپ تۇرۇپ نىيازغا يۈرەك قېتىدىن رەھمەت، تەشەككۇرلەر ئېيتىدىغانلىقىنى قايتا-قايتا بىلدۈردى.

يۈرەك قېرىنچىسى <ئانات> يۈرەك ئىچىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىكى ئىككى بوشلۇق. ئوڭ ۋە سول تەرەپتە بىردىن بولىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكىسى «ئوڭ يۈرەك قېرىنچىسى»، سول تەرەپتىكىسى «سول يۈرەك قېرىنچىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. دىۋارى قېلىن، مۇسكۇللىرى تەرەققىي قىلغان بولىدۇ. سول يۈرەك قېرىنچىسى ئائورتا بىلەن، ئوڭ يۈرەك قېرىنچىسى ئۆپكە ئارتېرىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. قان سۇيۇقلۇقى يۈرەك دالانچىسىدىن يۈرەك قېرىنچىسىغا بېسىم بىلەن كىرىپ، يۈرەك قېرىنچىسىدىن ئارتېرىيىگە ئۆتىدۇ ھەمدە ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۆپكە ۋە پۈتۈن بەدەننىڭ باشقا

قىسىملىرىغا يەتكۈزۈلىدۇ.

يۈرەك قېنى سىڭمەك جاپالىق ئەمگىكى، ئەجرى، مېھنىتى سىڭمەك، قوشۇلماق: خاتىرەم — يۈرەك قېنىم سىڭگەن ھالال ئەمگىكىمنىڭ ئىسپاتىغۇ! تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن خاتىرىنى قولۇمغا ئالدىم.

يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلماق كۆپ ئەجىر سىڭدۈرمەك، كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرمەك، مېھنەت قىلماق: ئەمدى ئۇنداق دېمەڭ، سىز بىز ئۈچۈن يۈرەك قېنىڭىزنى سەرپ قىلغان.

يۈرەككە تەگمەك ← **كۆڭلىگە كەلمەك**: باردىم تېرەككە، كۈچ بار بىلەكتە، باينىڭ قىلغىنى، تەگدى يۈرەككە.

يۈرەككە دەز كەتمەك قورقۇنچ، ۋەھىمە، دەرد-ئەلەمگە دۇچار بولماق؛ خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق: — راست، كېچىدە ماڭا نېمانچىلا جەبىر-جاپا، چاشقان شىرىققىدە قىلسا، بۇغدايغا دۈم چۈشۈپ يېتىۋالىمەن، قورقۇپ يۈرىكىمگە دەز كېتەي دەپ قالدى، — دېدى داۋۇت سىيىتكە.

يۈرەككە ئوت سالماق مۇھەببەت ئوتىنى ياقماق، كىشىنىڭ سۆيگۈسىنى، مۇھەببىتىنى قوزغىماق: يارىم كەلدى قول سېلىپ، توغرا-توغرا يول ئېلىپ، قاياقتىن چىقىپ كەللە، بۇ يۈرەككە ئوت سېلىپ.

يۈرەككە ئوت ياقماق ① كىشىنىڭ ئىشق-مۇھەببىتىنى، سۆيگۈسىنى قوزغىماق: تاپالمىدىم پەرۋاز ئۇرۇپ سەندەك گۈزەل رۇخسارىنى، يۈرىكىمگە ئوت يېقىپ مىڭ پارە قىلدىڭ سەن مېنى. ② كۈچلۈك قىزىقىش، تەلپۈنۈش، تەشنا بولۇش تۇيغۇسىنى قوزغىماق: يۈرتىمىزنى كۆرۈپ كەلگەنلەر ئۇ يەردىكى ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەرنى سۆزلەپ بېرىپ، يۈرىكىمگە ئوت يېقىۋەتتى.

يۈرەككە ياقماق ئادەمگە شېرىن لەززەت، ھۇزۇر بەرمەك، ھۇزۇر، زوق ئاتا قىلماق: قۇياش بىلەن ئاي سەندىن ئۆز ئەكسىنى تاپقان سۇ. ئۆزۈڭ شېرىن ھەسەلدەك يۈرەكلەرگە ياققان سۇ.

يۈرەك كۈچى خوراش <تب> زىيادە چارچاش ياكى ئۇزاق مۇددەت ئۇخلىيالماسلىقتىن، قاننىڭ ئوزۇقلىرى خوراپ، يۈرەكنىڭ ھەرىكىتى تەرتىپسىزلىنىش ياكى ئاجىزلىشىش ھادىسىسى. بۇنىڭدا يۈرەك قوزغىلىش، ھوشسىزلىنىش، چۆچۈش، ئۇنتۇغاقلىق، روھ سۇسلىشىش، چىراي تاتىرىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يۈرەك كېسىلى <تب> يۈرەك ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان بارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئورتاق نامى.

يۈرەك مۇسكۇلى <ئانات> يۈرەكنى تەشكىل قىلغان مۇسكۇل، يەنى سىمپاتىك نېرۋا ۋە ئاداشقان نېرۋىنىڭ ماسلىشىشىنى قوبۇل قىلىدىغان، ئىختىيارىي بولمىغان توغرا يوللۇق مۇسكۇل. يۈرەكنىڭ ئۇزىرىشى ۋە قىسقىرىشى يۈرەك مۇسكۇلى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. يۈرەكنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى ئۆزلۈكىدىن ۋە رىتىملىك بولىدۇ.

يۈرەك مۇسكۇلى ئۆلۈش <تب> يۈرەكتىكى تاجىسىمان ئارتېرىيىنىڭ مەلۇم شاخچىلىرىنىڭ جىددىي توسۇلۇپ قېلىپ، قىسمەن يۈرەك مۇسكۇللىرىنى قان بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىش ۋە ئۆلتۈرۈش ھادىسىسى. بۇنىڭدا، كۆكرەك سۆڭىكىنىڭ ئارقا قىسمى قاتتىق ھەم ئۇزاق ۋاقىت ئاغرىش، يۈرەك سېلىش، دەم سىقىلىش، تومۇر سوقۇش ئاجىزلىشىش، قان بېسىمى تۆۋەنلەش ۋە

شۇك بولۇپ قېلىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يۈرەكنى ئەزمەك ئادەمنى قاتتىق قايغۇ-ھەسرەتكە مۇپتىلا قىلماق، قاتتىق ئېچىندۇرماق: ئەنۋەرنىڭ ئۆلۈمى ھەققىدىكى خەۋەر مېھرىبانىنىڭ يۈرىكىنى ئېزىۋەتكەنىدى. * ئۇنىڭ ئازابلىق يىغانلىرى باشقىلارنىڭمۇ يۈرىكىنى ئېزىۋەتتى.

يۈرەكنى تىترەتمەك ئادەمنىڭ روھى دۇنياسىنى لەرزىگە سالماق، ھاياجانلاندۇرماق: ئىككى ئوغۇل ئانىسىنىڭ يۈرەكنى تىترىتىدىغان سۆزلىرىنى تىك تۇرۇپ ئاڭلاشتى.

يۈرەكنى چاك قىلماق ← يۈرەكنى ئۆرتىمەك: پەرزەنتنىڭ مۇھەببىتى يۈرىكىنى چاك قىلىپ، ئايرىلىش دەردىدىن ھالاك بولغىلى ئاز قالغان مەلىكە پەرزەنتىنى قۇچىقىغا ئېلىپ قان يىغلاپتۇ.

يۈرەكنى داغلىماق ← يۈرەكنى ئۆرتىمەك: باي-زالىملار يوقسۇلنى دارغا ئاسقان، باغلىغان. ھېچ گۇناھسىز ئۆلتۈرۈپ، يۈرەكلەرنى داغلىغان.

يۈرەكنى زېدە قىلماق ئېغىر دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق، قاتتىق ئازابلىماق: ئۇ تېخى ئەنۋەرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئىكەن-دە، بولۇپتۇ، بىلمەي تۇرسۇن. بىچارە ئانىسىنىڭ يۈرىكىنى زېدە قىلماي تۇرغىنى تۈزۈك.

يۈرەكنى كۆيدۈرمەك ئىشق-مۇھەببىتىنى قوزغىماق، سۆيگۈسىنى كەلتۈرمەك: ياقەي، توغرا ئەمەس، بۇنداق ئىسىل چوكان باشقا يىگىتلەرنىڭ يۈرىكىنى كۆيدۈرمەي قالامدۇ؟ مەيلى، مېھرى ئىسسىق چوكان ئىكەن.

يۈرەكنىڭ بېغىشىغا تەگمەك قاتتىق تەسىر قىلماق: ئۇ كېسەل بولۇپ قالغان ئانىسىنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى يۈرەكنىڭ بېغىشىغا تەگكۈدەك ئېچىپ تۇرۇپ سۆزلىدى.

يۈرەكنىڭ قان چىقىرىش مىقدارى <فىزىئول> يۈرەك قېرىنچىسى قىسقىرىپ ھەر مىنۇتتا ئېتىپ چىقىرىدىغان قاننىڭ ئومۇمىي مىقدارى.

يۈرەكنى ئۆرتىمەك كىشىنى قاتتىق ئازابلىماق، ئېغىر غەم-قايغۇ، دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق: ئالىم ئۇنىڭ يۈرەكنى ئۆرتىگۈدەك تىللىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ غەزەپلەندى.

يۈرەكنى يارا قىلماق ← يۈرەكنى زېدە قىلماق: — بالام، جېنىم بالام، بۇنداق گەپلەرنى قىلىپ يۈرىكىمنى يارا قىلىۋەتتىڭ، — دېدى پاتەمخان.

يۈرەك ھەرىكىتىنىڭ دەۋرلىكى <فىزىئول> يۈرەكنىڭ ھەربىر قېتىم قىسقىرىشى ۋە كېڭىيىشى. يۈرەك دالانچىسى بىلەن يۈرەك قېرىنچىسى بىر ۋاقىتتا قىسقىرىشقا باشلىمايدىغانلىقى ئۈچۈن، يۈرەك ھەرىكىتىنىڭ دەۋرلىكى يۈرەك دالانچىسىنىڭ قىسقىرىشى، يۈرەك دالانچىسىنىڭ كېڭىيىشى، يۈرەك قېرىنچىسىنىڭ قىسقىرىشى ۋە يۈرەك قېرىنچىسىنىڭ كېڭىيىشى دەپ تۆت دەۋرگە بۆلۈنىدۇ.

يۈرەك يارىسى دەرد-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت؛ كۆڭۈل ئاغرىقى، خاپىلىق: ئۇنىڭ گەپلىرى كامىلنىڭ يۈرەك يارىسىنى غىدىقلاشقا باشلىدى.

يۈرىكى ئارامىغا چۈشمەك ← يۈرىكى ئىزىغا چۈشمەك: ۋەھىمە ئىلكىدە ياتالمايۋاتقان ئانىسىنىڭ يۈرىكى ئوغلىنى كۆرۈپ بىردىنلا ئارامىغا چۈشتى.

يۈرىكى ئاغرىماق ← كۆڭلى ئاغرىماق.

يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلماق ← يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشماق: ھەر قېتىم بالامنى ئويلىسام‌لا يۈرىكىم ئاغزىمغا تىقىلىپ، كۆزۈم قاراڭغۇلىشاتتى.

يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشماق قاتتىق چۆچۈپ قورقماق، ۋەھىمىگە چۈشمەك: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەركىنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشقاندەك بولۇپ، ئۈن-تىن چىقىرالماي قالدى.

يۈرىكى ئاغزىغا كەپلەشمەك ← يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشماق: غالىپ شەرىپەنىڭ باش-ئايىغى يوق سۆزلىرىدىن ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا كەپلەشكەندەكلا بولۇپ قالدى.

يۈرىكى ئاغماق بىرەر خەۋپ-خەتەرنىڭ كۆرۈلۈپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلماق، ئەنسىرىمەك، قورقماق: بىرئازدىن كېيىن قەبرە كەينىدىن قىزىل نۇر كۆرۈندى، يۈرىكىم ئاغقاندەك بولدى.

يۈرىكى ئەمىن تاپماق خاتىرجەم بولماق، كۆڭلى تىنماق: بەختىيارنىڭ سۆزلىرىدىن سائادەتنىڭ يۈرىكى ئەمىن تاپقاندەك بولدى-دە، رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ، بىر جۈپ قارا كۆزىنى «لىپ» قىلىپ بەختىيارغا تىكتى.

يۈرىكى بار يۈرەكلىك، قورقماس، جاسارەتلىك: — سەمەت دېگەن خېلى يۈرىكى بار بىرنېمە، ئۇنى ئاسان قورقۇتالايمەن دەپ ئويلىما، — دېدى يەنە بىرى گەپ قوشۇپ.

يۈرىكى پارە-پارە بولماق ① ئىشق-مۇھەببەت ئوتىدا پۇچۇلانماق، ئازاب چەكمەك، بىراۋنىڭ ئىشقىدا كۆيمەك: ئۇنىڭ يۈرىكى پارە-پارە بولۇپ، بىر ئۇھ تارتتى. ② ئېغىر دەرد-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت چېكىپ روھىي جەھەتتىن ئېزىلمەك، قىينالماق: بالىسىنىڭ دەردىدە يۈرىكى پارە-پارە بولۇپ كەتكەن ئانا يەنە بۇ دەردنى قانداق كۆتۈرەلىسۇن!

يۈرىكى پاك ← ئاق كۆڭۈل: — سەنەۋەر دېگەن يۈرىكى پاك قىز، ئۇنداق گەپلەرگە ئىشەنمەڭلار، — دېدى ھېلىقى چوكان ئۆي ئىچىدىكىلەرگە.

يۈرىكى پوك-پوك ئەندىشە، قورقۇنچىسى بار؛ روھىي ھالىتى خاتىرجەم، نورمال ئەمەس: ئەنە شۇ سۇرلۇك جاڭگالدا، زەينۇنەم ئۆزى يالغۇز يانتاق چېپىۋاتقىنىغا بىر سائەتتىن ئاشتى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭمۇ يۈرىكى پوك-پوك، نېمە ئىلاج؟

يۈرىكى پوكۇلدىماق ۋەھىمە، ئەندىشە قىلماق، قورقماق: بوۋاينىڭ ئىشنى بۇزۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنىڭ يۈرىكى پوكۇلداپ كەتتى.

يۈرىكى پۇچۇلانماق روھى جەھەتتىن دەرد-ئەلەم، غەم-قايغۇ چېكىپ قاتتىق ئېزىلمەك، ئازابلانماق: سابىر كۆزلىرى ياشقا تولغان، يۈرىكى پۇچۇلانغان ھالدا تۇراخۇنغا قارىدى.

يۈرىكى پۈتۈن ← كۆڭلى پۈتۈن: ھەرقايسىلىرى بولغاندىن كېيىن يۈرىكىمىز پۈتۈن تۇرىدۇ-دە.

يۈرىكى تارتماق ئىنتىزار بولماق، قاتتىق سېغىنماق: سىېنىڭ كىمگە يۈرۈكۈڭ تارتىدۇ.

يۈرىكى تارتىشماق قاتتىق قىينالماق، ئازابلانماق: شۇ پەيتتە گۈلبۇۋى قەيەردە ئىكەن، ئۆيدىمۇ، ئېتىزدا؟ سېغىنمىغانمىدۇ؟ تاقىتى تاق بولۇپ كۈتۈپ ئىنتىزار، يۈرىكى تارتىشىپ سىقىلمىغانمىدۇ؟

يۈرىكى توق ← كۆڭلى پۈتۈن:

ئارمىيىمىز بولغاچقا يۈرىكىمىز توق بىزنىڭ، توققۇزىمىز تەل بىزنىڭ، غەم-قايغۇمىز يوق بىزنىڭ.

يۈرىكى توم ← **يۈرىكى چوڭ**: ئۇ «مەن تامدىكى سۈرەتلەرنىڭ ھەممىسنى ئالدۇرۇۋەتكەن ئەمەسمىدىم؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى ۋە يۈرىكنى، توم قىلىپ، ئاستا كۆزىنى ئاچتى.

يۈرىكى تۈيماق ئالدىنئالا سەزمەك، ئالدىن ھېس قىلماق، ئالدىن بىلمەك: ئاتا-ئانىسىنىڭ دوق قىلىشىنى يۈرىكى تۈيۈپ تۇرسىمۇ، ئاخىرى نامازشام بىلەن ئۆيگە قايتىشقا مەجبۇر بولدى.

يۈرىكى چوڭ قورقماس، باتۇر، قەيسەر، جاسارەتلىك، غەيرەتلىك: — بەللى، يارايدۇ! ئۇ خېلى ھوشيار بالا، يۈرىكىمۇ چوڭ، شۇ بارسۇن! — دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ.

يۈرىكى چىقىپ كەتكىلى تاس قالماق ھەددىدىن ئارتۇق خۇشاللىق ياكى قورقۇنچتىن يۈرىكى نورمالسىز سوقماق، روھىي جەھەتتىن ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر، ئىنكاس پەيدا بولماق: — ۋاي، سەنمۇ بارمۇ؟! سېنى كۆرۈپ يۈرىكىم چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى، يۈر، ئۆيگە كىرىمىز، — دېدى ئۇ مەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈۋېتىپ.

يۈرىكى چىلاشقۇدەك قانغۇدەك، مۇرادىغا يەتكۈدەك، بولغۇدەك: — قېنى تۇغقانلار! تىرىكلىكتىن نىشانە، يۈرىكىڭلار چىلاشقۇدەك بىر يەڭلار! — دېدى ئۇ سېۋەتنىڭ ئۈستىگە يىپىلغان شاخ-شۇمبىلارنى قايرىپ.

يۈرىكىدە ساقلىماق يادىدا تۇتماق، ئېسىدە ساقلىماق: — مېنىڭ گەپلىرىمنى يۈرىكىڭدە ساقلىيالامسەن؟ — دېدى قىز.

يۈرىكىدە ئوتى بار قىزغىن، جۇشقۇن، شوق، ھېس-تۇيغۇسى كۈچلۈك: — ئۇ دېگەن يۈرىكىدە ئوتى بار يىگىت جۇمۇ، — دېدى ئالىم ھەۋەسلىنىپ.

يۈرىكى دۈپۈلدىمەك يۈرەك ھەرىكىتى تېزلەشمەك؛ ئەنسىرىمەك، قورقماق: ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ، بىر كۆزى ئالدىدا بولسا، بىر كۆزى ئارقىغا قارايتتى.

يۈرىكى زەرداپ بولماق قاتتىق دەرد-ئەلەم تارتىپ روھىي جەھەتتىن ئېزىلمەك، ئازابلانماق: ئاشۇ قىزنىڭ دەردىدە ئۇ بىچارىنىڭ يۈرىكى زەرداب بولغانىدى.

يۈرىكى زەردابقا تولماق ← **يۈرىكى زەرداب بولماق**: خەلقىمىزنىڭ شۇ يىللاردىكى ئەھۋالىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، يۈرىكىم زەردابقا تولىدۇ.

يۈرىكى زېدە بولماق خاپىلىق ياكى دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا بولماق: دېدىممەن: — ھەۋەستىن كەچسەممۇكېچەي، ئۆزىڭىز ھەققىدە سۆزلىمەڭ مەيلى. كىملەرنىڭ يۈرىكى بولمىغان زېدە، شۇ ئەسكى زاماننىڭ قەستى تۈپەيلى.

يۈرىكى زېدىلەنمەك ← **يۈرىكى زېدە بولماق**: يۈرىكى زېدىلەنگەن بۇ بالا جان سانى كۆپ، نامرات تاغىسىنىڭ ئۆيىدە كۈنەلەرمۇ؟

يۈرىكى سالماق ← **يۈرىكى دۈپۈلدىمەك**: ئالماس توپنىڭ ئىچىدە تۇراتتى، ئۇنى كۆرۈپ قازىنىڭ يۈرىكى سىلىپ كەتتى.

يۈرىكى سۇ قاتتىق قورقۇنچ ئىچىدە، بەكمۇ ئەندىشىدە: قارىماسەن ئاسىم، ھۇقۇشتەك كېچىسى مىدىرلايدىغان بولۇپ قالدۇق، يەنە شۇنىڭدىمۇ يۈرىكىمىز سۇ.

يۈرىكى سۇ بولماق بەك قورقماق، قاتتىق ئەندىشە قىلماق، خەۋپسىرىمەك،

چېرىك دېگەنلەر ئىتنىڭ تۈكىدەك تولا، بىرى ئۆلسە ئۇنى كېلىدۇ، بىر يىلمۇ شۇنداق بولغان، شۇ چاغدا خېلى ئەركەك تۈكى بار كىشىلەرنىڭمۇ يۈرىكى سۇ بولۇپ كېتىپتىكەن.

يۈرىكى سۇ ئىچمەك سۆيۈنمەك، خۇشاللىق ھېس قىلماق: ئۇنىڭ تەزىمىدىن باينىڭ يۈرىكى سۇ ئىچىپ، ئۇنى تاۋا كاۋىپى يېيىشكە تەكلىپ قىلىپتۇ.

يۈرىكى سىقىلماق → ئىچى سىقىلماق: ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، يۈرىكىم سىقىلدى، ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدىم.

يۈرىكى قاپتەك → يۈرىكى چوڭ: — يۈرىكىڭىز قاپتەك ئىكەن، بەھۇزۇر ئۇخلاۋاتقىنىڭىزنى قاراڭ! — دەپ ئۇنى تۈرتۈپ ئويغاتتى سېلىم.

يۈرىكى قارت قىلماق تۇيۇقسىزلا قاتتىق چۆچۈمەك، ئۇشتۇمتۇتلا قورقۇپ كەتمەك، ئەندىشە قىلماق: يۈرىكىم قارت قىلىپ قالدى. «بۇ راستىنلا مېنىڭ سۈرىتىممىدۇ؟»، مەن سۈرەتنى قولۇمغا ئالغىنىمچە ئۆيگە يۈگۈردۈم. * ئۇنى كۆرۈپلا قوچقارنىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى.

يۈرىكى قان بولماق → يۈرىكى زەرداب بولماق: ياپىيېشىل يوپۇرماقلار، سارغىيىپ غازاڭ بولدى. بۇ پەسلەرنىڭ دەستىدىن، يۈرەكلەر ساپ قان بولدى.

يۈرىكى قانماق قانائەت ھاسىل قىلماق، رازى بولماق، قانماق: ئۆرمىنى تولا ئۆرۈپ، بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم. ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق، يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.

يۈرىكى قەپىسىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق → يۈرىكى قىنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق: يۈرىكى قەپىسىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولۇۋاتقان رەيھاننىڭ قۇلىقىغا يېقىنلا يەردىن ناخشا ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى.

يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق → يۈرىكى قېنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق: سېيىت ھاجىم ئۆزىنىڭ ئاقپاشانىڭ سودا ئاقساقىلى ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىۋىدى، چېرىكلەرنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى.

يۈرىكى قىسىلماق كۆڭلى غەش، يېرىم بولماق، خاپا بولماق: نەجىپنىڭ يۈرىكى قىسىلىپ، ئاشپەزگە غەزەپ بىلەن تىكىلىپتۇ.

يۈرىكى قىنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق بەك قورقماق، قورقۇپ ئەقىل-ھوشىنى يوقاتماق؛ قاتتىق ھاياجانلانماق: ئۇ قىمىرلىماي ياتاتتى، بەلكىم قورقۇپ يۈرىكى قىنىدىن چىقىپ كەتكەندۇر. * ئۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن يۈرىكىم قىنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى.

يۈرىكى قىنىغا پاتماسلىق ناھايىتى بەك خۇشال بولۇش، خۇشاللىقتىن نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قېلىش، قاتتىق ھاياجانلىنىش: سابىر يېڭى كارىز يېنىدىكى دۆڭگە چىقىپ جېنەستەمنىڭ ئۆگزە ئۈستىدە شاخ ئارىسىدىن قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە يۈرىكى قىنىغا پاتماي سوقۇشقا باشلىدى.

يۈرىكى كاۋاپ بولماق → يۈرەك-باغرى كاۋاپ بولماق: ياشلىقىمدا ئېرىمدىن ئايرىپ مۇشۇ گۆرگە تاشلاشقانىدى. تا مۇشۇ كۈنلەرگىچە دوزاخ ئازابىنى تارتىۋاتىمەن، يۈرەكلىرىم كاۋاپ بولۇپ تۈگىدى.

يۈرىككە سىغدۇرالماسلىق دەرد-ئەلەم ياكى خۇشاللىقنى ئىچىگە پاتۇرالماسلىق، ھەددىدىن ئارتۇق دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا بولۇش ياكى ناھايىتى بەك خۇشال بولۇش: ئۇ ئەمدى بۇ دەردنى

يۈرىكىگە سىغدۇرالمايدۇ.

يۈرىكىگە قول سالماق ← **يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماق**: — دىلبەر بەك تىرىشچان، ئوقۇسا چوقۇم ئۈنىۋېرسىتېتقا ئۆتەلەيدۇ، — دېدى مۇئەللىم ئانىنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ.

يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماق چېكىپ باقماق، خاھىشىنى، مەيلىنى بىلىپ باقماق: — ھازىرقى باللار بۇرۇنقىلارغا ئوخشىمايدۇ، ھەر ھالدا بۇ ئىشتا ئوغلىڭىزنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ بېقىپ بىرنېمە دەڭ، — دېدى ئۇ شەرىپخانغا.

يۈرىكىگە ئوت تۇتاشماق مۇھەببىتى قوزغالماق، ئىشق-ھەۋىسى ئويغانماق، ئامراقلىقى، سۆيگۈسى كەلمەك: دىلبەرنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت تۇتاشتى.

يۈرىكىگە ئوت چۈشمەك بىرەر ئىشقا ياكى نەرسىگە قارىتا قىزغىنلىق، كۈچلۈك ئىنتىلىش پەيدا بولماق، ئىشتىياقى چۈشمەك: شۇندىن بېرى مەندە شېئىر يېزىشقا قارىتا بىر خىل كۈچلۈك ئىنتىلىش پەيدا بولدى، قىسقىسى، يۈرىكىمگە ئوت چۈشتى.

يۈرىكى مۇجۇلماق ← **يۈرىكى ئېزىلمەك**: — تۇرغان تۇرقۇمنى ھەممىڭلار كۆرۈۋاتىسىلەر. بايا سىلەردىن سىيىت ھاجى دېگەننىڭ قىلمىش-ئەتمىشىنى ئاڭلاپ، يۈرىكىم مۇجۇلۇپلا كەتتى، — دېدى ئۇ.

يۈرىكى مۇزلىماق قىزغىنلىق، ئىشتىياقى يوقالماق، تەلپۈنۈشى، ئىنتىلىشى تۈگىمەك: بۇنى ئاڭلاپ يۈرىكىم بىردىنلا مۇزلاپ كەتكەندەك بولۇپ، ئىختىيارىم ئىلكىمدىن قاچتى.

يۈرىكىنى ئالماق قاتتىق قورقۇتماق، چۆچۈتمەك، قاتتىق ئەندىشە، ۋەھىمىگە سالماق: — بۇ بالا ئۆتكەن يىلى يۈرىكىمنى بىر ئالغانىدى، — دېدى ئۇ بىرئاز ئىزا تارتقاندەك قىلىپ.

يۈرىكىنى تاتىلىماق ئازابلىماق، ئىچىنى پۇشۇرماق: قېرى ھامىنىڭ يۈرىكىنى نېمىدۇر تاتىلاپ ئارام بەرمەيتتى.

يۈرىكىنى توختاتماق قورقۇنچ، ئەندىشىنى يوقاتماق، قورقمايدىغان ھالەتكە كەلمەك: ساۋۇتئاخۇن يۈرىكىنى توختىتىپ «تەۋەككۈل» دەپ ئالغا قاراپ ماڭماقچىمۇ بولدى.

يۈرىكىنى تۇتۇپ كۆرمەك ← **يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماق**: ئۆزۈمنى دەڭسەپ يۈرىكىمنى تۇتۇپ كۆرسەم، كۆڭلۈم ھېچقايسىسىغا تارتمىدى.

يۈرىكىنى قاپەك قىلماق ھېچنېمىدىن يانمايدىغان، ئەيمەنمەيدىغان، قورقمايدىغان دەرىجىگە كەلمەك: كونا باشلىقنىڭ ئۇنىڭ قىلىقلىرىنى «گۆھەر يەتكۈزۈپ بېرىش» دەپ قارىغانلىقى، ئۇنىڭ يۈرىكىنى قاپەك قىلىپ قويغانىدى.

يۈرىكىنى يېمەك قاتتىق دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق، ھەددىدىن ئارتۇق ئازابلىماق، روھىي جەھەتتىن قاتتىق قىينىماق: سەن زەھەرلىك چېكىملىككە ئۆگەنگەندىن بېرى ئاتا-ئاناڭنىڭ يۈرىكىنى يەپ بولدۇڭ.

يۈرىكى ئوت ئالماق ① بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە قارىتا كۈچلۈك ھەۋەس-ئىشتىياقى قوزغالماق، ئىشق-ھەۋىسى كۈچەيمەك: ئۇنى 2-قېتىم سەھنىدە كۆرگەندە يۈرىكى ئوت ئېلىپ لاۋۇلداپ كەتكەنىدى. ② ئازابىتىن يۈرىكى پۇچۇلانماق، قاتتىق ئازابلانماق: ئۇنىڭ ئېسىگە تۇنسانىڭ «ئاشۇ شۇمۇڭنى خوتۇن قىلىۋال» دېگەن سۆزى كەلگەندە، يۈرىكى

ئوت ئېلىپ پارە-پارە بولغاندەك تۇيۇلدى.

يۈرىكى ئورنىغا چۈشمەك ← **يۈرەك جايىغا چۈشمەك:** خۇداغا شۈكرى، ئەمدى يۈرىكىم ئورنىغا چۈشتى. قورۇنىڭ ئېمىۇ ئېشىلمەپتۇ-ھە! بىرى «ئويىنىشىپ شۇنداق قىلغان ئوخشايدۇ-دە.

يۈرىكى ئويناپ كەتمەك بىرەر ئىشتىن قاتتىق سۆيۈنمەك، خۇشال بولماق، سۆيۈنمەك: مۇھەممەدنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئويناپ كەتتى. قۇياش ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدىلا دىگۈدەك تۇراتتى.

يۈرىكى ئوينىماق ← **يۈرىكى ئويناپ كەتمەك:** كىلىڭ دەپ قىلسا ئۇ تەكلىپ، ھاياجاندا يۈرەك ئويناپ، جاھاننىڭ بايرىمى ئۆيدە كۆرۈنگەندەك بولۇپ كەتتى.

يۈرىكى ئېچىشماق كۆڭۈل بىئارام بولماق، ئازابلانماق، دەرد-ئەلەم چەكمەك: نادىرەنىڭ گەپلىرى ئەترەت باشلىقىنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىۋەتتى. ئۇ كاللىسى چۈشكەن پېتى ئۈن-تىنسىز تۇرۇپ قالدى.

يۈرىكى ئېرىمەك ئاچچىقى، غەزىپى يېنىپ مېھرىبانلىقى قوزغالماق، رەھمى كەلمەك، ئىچى ئاغرىماق، تەسىرلەنمەك: قىزىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرگەن ئانىنىڭ يۈرىكى بىردىنلا ئېرىپ كەتتى.

يۈرىكى ئىزىغا چۈشمەك ← **يۈرەك جايىغا چۈشمەك:** ناھىيىلىك دوختۇرخانىدىكىلەر ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، سۇلتاننىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشۈپ ئەندىشىسى تارقىدى.

يۈرىكى يارا كۆڭلى ئىنتايىن پەرىشان، دەردى ئېغىر: كۆن ئولتۇرۇپ، ئەتراپىم يورۇقتى، قارا بولدى. يار دەردىدە جىگەر خۇن، يۈرىكىم يارا بولدى.

يۈرىكى يايرىماق ← **يۈرىكى ئويناپ كەتمەك:** ئېخى ھېلىلا يۈرىكى خۇشاللىقتىن يايراۋاتقان رۇقىيە بىردىنلا بىرى گېلىنى بوغۇۋالغاندەك تۇنجۇقۇپلا كەتتى.

يۈرىكى يوغىنىماق بىر ئىشتىن ئەيمەنمەيدىغان، قانۇن-قائىدىلەرگە بويسۇنمايدىغان بولماق، قارامللاشماق، قورقماس بولۇپ كەتمەك: مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ئۇنىڭ يۈرىكى يوغىناپ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دەرىجىسىگە باردى!

يۈرىكى يوق توخۇ يۈرەك، قورقۇنچاق: — قويە ئۇنىڭ گېپىنى، — دېدى ئۇ قاسىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — ئۇنداق يۈرىكى يوق بىرنېمىلەر نېمىنىمۇ قىلالايتتى؟!

يۈرىكى يۇمشاق ← **كۆڭلى يۇمشاق:** ئاتامنىڭ ئاچچىقى يامان بولغىنى بىلەن يۈرىكى يۇمشاق.

يۈرىكى يېرىلغۇدەك بولماق ناھايىتى بەك خۇشال بولماق، قەۋەتلا سۆيۈنۈپ كەتمەك، خۇشاللىقتىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالماق: ئۇلارنى كۆرۈپ، خۇشاللىقتىن يۈرىكىم يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتى.

يۈرىكى يېرىلماق روھىي جەھەتتىن قاتتىق زەربە يېمەك، پەرىشان، غەم-ئەندىشىلىك بولماق: ياخشى بىلەن دوست بولساڭ، ئېچىلار چېچەكلىرىڭ. يامان بىلەن دوست بولساڭ يېرىلار يۈرەكلىرىڭ (ماقال).

يۈرەكئالدى (يۈرەك+ئالدى) سۈپ. بىرەر ئىشنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان، قورقۇنچاق، يۈرەكسىز: — قېنى، قورقماي كىرىۋەرسىلە، — ھېسامىدىن ھېساب روزى جىرتاقنى دەرھال تونۇدى، — قېنى، ئۆينىڭ ئۆزىگىلا، ھېچكىم يوق، نېمانچە يۈرەكئالدى بولۇپ كەتتىلە، روزىكا!

يۈرەكئالدى بولماق بىرەر ئىشنى

قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان قورقۇنچاق، يۈرەكسىز بولۇپ قالماق: ئۇلارنىڭ بۇيرۇقلىرى تېخىمۇ كۆپەيدى. مەن بارا-بارا بۇلارنى ئىجرا قىلىشتىن يۈرەكئالدى بولۇپ، قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. * دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان بەختسىزلىكلەر سەۋەبىدىن يۈرەكئالدى بولۇپ قالغان ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنى كوچىدا ئويناشتىن چەكلىشەتتى.

يۈرەكئالدى قىلىپ قويماق تولا قورقۇتۇۋېرىپ قورقۇنچاق، جۈرئەتسىز، جاسارەتسىز قىلىۋەتمەك، قورقۇنچاق قىلىپ قويماق: كىچىككىنە بىر ئىش بولسىلا، قالايمىقان ئۇرۇپ، دەشنەم بېرىپ بالىنى يۈرەكئالدى قىلىپ قويدىڭىز.

يۈرەكئالدى قىلىۋەتمەك → **يۈرەكئالدى قىلىپ قويماق.**

يۈرەكئالدىلىق ئى. قورقۇنچاقلىق، جۈرئەتسىزلىك، جاسارەتسىزلىك: بىزدىكى هازىرقى ئەھۋال نەچچە ئون يىللىق يۈرەكئالدىلىق قالدۇرۇپ كەتكەن ئىللەتنىڭ سارقىندىسى.

يۈرەك-باغىر ① يۈرەك ۋە بېغىر. ② كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، كۆڭۈل-كۆكسى، قەلبى: ئاچىسىنىڭ ئېيتقانلىرىدىن ئىچى كۆيۈپ يۈرەك-باغرى پارە-پارە بولۇۋاتقان مەلىكە شاهزادىگە تاشلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ.

يۈرەك-باغرى پۇچۇلانماق → **يۈرەك-باغرى كاۋاپ بولماق:** قىزىنىڭ دەردىدە بىچارە ئانىنىڭ يۈرەك-باغرى پۇچۇلىناتتى.

يۈرەك-باغرى خۇن بولماق → **يۈرەك-باغرى قان بولماق:** ئەنە شۇنداق ئەلەملەر بىلەن يۈرەك-باغرىم خۇن بولماقتا ئىدى.

يۈرەك-باغرى داغلانماق → **يۈرەك-باغرى قان بولماق:** بۇ زۇلۇم زىخى بىلەن يۈرەك-باغرى داغلانغان، ئەركى ئاسارەت زەنجىرى بىلەن چىرماپ تاشلانغان بىچارە خەلقنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئەڭ چوڭ نارازىلىق بىلدۈرۈش شەكلى ئىدى.

يۈرەك-باغرىدىكىنى تۆكمەك كۆڭلىدە بارىنىڭ ھەممىسىنى، بىرىنىمۇ قويماي، پۈتۈنلەي بايان قىلماق: باۋۇدۇن هازىر قېرىپ قالغاچقا سىر ساقلاپ كەلگەن يۈرەك-باغرىدىكىنى شاۋۇدۇنغا تۆكۈۋېتىشكە باشلىدى.

يۈرەك-باغرى قان بولماق قاتتىق ئازابلانماق: شاھنىڭ يۈرەك-باغرى قان بولۇپتۇ، ئەمما پەرزەنتلەردىن هېچ خەۋەر بولماپتۇ.

يۈرەك-باغرى قان-زەرداب بولماق → **يۈرەك-باغرى قان بولماق:** بۇ زالىملارنىڭ زۇلمىدىن يۈرەك-باغرى قان-زەرداب بولمىغان كىشىلەر بارمۇ؟

يۈرەك-باغرى كاۋاپ بولماق قاتتىق ئازابلانماق، كۆڭلى ئازار يېمەك؛ ھەسرەت چەكمەك: باشقىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ «دادا، دادا» دەپ يۈگۈرۈشۈپ ئالدىغا چىققانلىقىنى كۆرگەن شاھنىڭ يۈرەك-باغرى كاۋاپ بولۇپ، ئۆيىگە كىرىپتۇ-دە، بىر ھەپتىگىچە هېچ يەرگە چىقماي يېتىۋاپتۇ.

يۈرەك-باغرىنى ئەزمەك ئىچىنى سىيرىلدۇرۇپ قاتتىق ئېچىندۇرماق، قايغۇرتماق، ھەسرەتلەندۈرمەك: ئۇنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتقان ماتەم قوشاقلىرى كىشىلەرنىڭ يۈرەك-باغرىنى ئەزدى.

يۈرەك-باغرىنى پارە قىلماق → **يۈرەك-باغرىنى ئەزمەك:** ئەنە شۇنداق پاراڭلار ئەزىزەمنىڭ يۈرەك-باغرىنى پارە قىلىۋەتكەنىدى.

يۈرەك-باغرىنى تۆكمەك ئۇ يۈرەك باغرىنى بىراقلا تۆكۈپ، بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ كەتتى.

يۇرەكزادە (يۇرەك+زىدە) سۇپ. قورقۇنچاق، يۇرەكئالدى: مەن تازا يۇرەكزادە، دىلغۇل بولۇپ تۇرغاندا، هويلىدا بىردىنلا ئايشەم مۇدىر پەيدا بولدى.

يۇرەكزادە بولماق ← يۇرەكئالدى بولماق: بىز قورقۇپ يۇرەكزادە بولۇپ قالدۇق.

يۇرەكزادە قىلىپ قويماق ← يۇرەكئالدى قىلىپ قويماق: ئۇلار بۇ بالىنى هەدىسىلا ئۇرۇپ-تىللاپ يۇرەكزادە قىلىپ قويدى.

يۇرەكزادىلىك ئى. قورقۇنچاقلىق، جاسارەتسىزلىك، خەۋپسىرەش، ئەنسىرەش: تۇرمە باشلىقى يۇرەكزادىلىك بىلەن مەهبۇسلارغا قارىدى.

يۇرەكسىز سۇپ. يۇرىكى يوق، قورقۇنچاق، توخۇ يۇرەك: بۇنداق يۇرەكسىز ئادەملەر كېچىلىرى هەتتا ئۆز ئۆيىدىمۇ خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدۇ.

يۇرەكسىزلىك ئى. قورقۇنچاقلىق، توخۇ يۇرەكلىك: ئۇ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە، چىرايى تاتارغان هالدا، يۇرەكسىزلىك بىلەن يېنىمدىن غىپپىدە ئۆتۈپ كەتتى.

يۇرەكسىزلىك قىلماق قورقۇنچاقلىق قىلماق، توخۇ يۇرەكلىك قىلماق: — نېمانچىلا يۇرەكسىزلىك قىلىسەن؟! — دېدى ئۇ ئەهمەدنى ئەيىبلەپ.

يۇرەكسىمان سۇپ. يۇرەك شەكىللىك: يۇرەكسىمان سىزىق.

يۇرەكسىمان سىزىق <مات> دىئامېتىرى a غا تەڭ بولغان بىرىلگەن چەمبەردە بىر مۇقىم نۇقتا o بولۇپ، o دىن ئۆتكەن هەرىكەتچان تۈز سىزىقلار چەمبەر ئايلانمىسى بىلەن كېسىشىدۇ. هەرىكەتچان تۈز سىزىقتىكى كېسىشىش نۇقتىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى a غا تەڭ بولغان نۇقتىنىڭ ئىزى يۇرەكسىمان سىزىق دېيىلىدۇ.

يۇرەكسىمان قىسقۇچ <ماشن> سىلىقلاش ستانوكىدا ئوقلارنى قىسىپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قىسقۇچ. شەكلى يۇرەككە ئوخشايدۇ.

يۇرەكلەنمەك پ. بىرەر ئىش ياكى سۆز-هەرىكەتنى قىلىشقا پېتىنماق، يۈرىكىنى توختاتماق، قورقۇنچ ياكى ئەندىشىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ دەرهال تۇتۇش قىلغۇدەك جاسارەتكە كەلمەك، غەيرەتلەنمەك: ئىلياس بىردىنلا يۇرەكلەندى، ئۇ: «نېمە بولسا شۇنى كۆرەي» دەپ ئويلىدى-دە، ماشىنىنى هەرىكەتلەندۈردى.

يۇرەكلىك ① سۇپ. قورقماس، باتۇر، غەيرەت-شىجائەتلىك: بارات يۇرەكلىك ئادەم ئىدى، بىر قېتىم ئۇ بىر چېرىكنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ، كىرىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆيىدىكى قورالنى ئېلىپ چىققانىدى. ② رەۋ. قورقماي تۇرۇپ، باتۇرلۇق بىلەن: ئۇلار يىغىنلاردا قالتىس يۇرەكلىك سۆزلەيتتى.
* ئۇ هېچ قورقماستىنلا يۇرەكلىك قول تەۋرەتتى.

يۇرە-يۇرە داۋاملىق يۇرۇپ، ئۇزۇن يۇرۇپ: يۇرە-يۇرە، بۇ ئىككىسى ئاخىرى بىر ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قېلىپتۇ.

يۇرگۈزمەك پ ① «يۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② مەلۇم ئىش ياكى پائالىيەت ئېلىپ بارماق، ئىجرا قىلماق، ئورۇنلىماق، يولغا قويماق، قىلماق: خەلق دۈشمەن ئۇنسۇلار ئۇستىدىن ئۇنۇملۇك دىكتاتۇرا يۇرگۈزۈپ، سوتسيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلماقتا.
* بۇ ئادەم ئەسكەرلەر ئارىسىدا يامان تەشۋىقات يۇرگۈزدى... * ئۇنىڭ ۋاقتى —

ئىجاد قىلىش ۋە پىكىر يۇرگۈزۈشكە سەرپ قىلىنغان ۋاقىت. * ئۇ ھەر خىل مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە يۇرگۈزەتتى.

يۇرگۈزۈشمەك «يۇرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كەلگەن پىتى مېنى ئارىغا ئېلىپ، ماڭا تازا دىكتاتۇرا يۇرگۈزۈشتى. * ئۇلار تاكى ھەممە يەلەن يىغىلىپ يولغا چىققانغا قەدەر قىزغىن مۇھاكىمىلەر يۇرگۈزۈشتى.

يۇرگۈزۈلمەك «يۇرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەملىكىتىمىزدە، بىر تەرەپتىن دۈشمەن-ئۇنسۇرلارغا دىكتاتۇرا يۇرگۈزۈلىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئىچىدە سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە يەنى خەلق دېموكراتىيىسى يۇرگۈزۈلىدۇ.

يۇرگىنى ئى. لايىقى، توي قىلىشقا پۇتۇشكەن ئادىمى، سۆيگىنى: پەرىدەنىڭمۇ ئۆزىنىڭ يۇرگىنى بار ئىدى، ئەخمەتنىڭمۇ يۇرگىنى بار ئىدى.

يۇرمەك پ ① قەدەم ئېلىپ ھەرىكەتلەنمەك، ماڭماق؛ بىر نۇقتىدىن يەنە بىر نۇقتىغا قاراپ يول ئالماق، قەدەم تاشلىماق: يولۋاسنىڭ ئارقىسىدىن يۇرسەڭ يۇر، خوتۇننىڭ ئارقىسىدىن يۇرمە (ماقال). * «ئىس ئاسمانغا چىقىدۇ، قان يەرگە سىڭىدۇ، مىيىت گۆرگە كىرىدۇ، روھ جەننەتكە يۇرىدۇ». سىماغولنىڭ روھى بەلكىم ئاللىقاچان جەننەتكە يۇرگەندۇر. * ئۇلار يىگىرمە-ئوتتۇز قەدەمچە يۇرگەندىن كېيىن توختاپ قالدى... ② ئۆزى بىلگەن يەرلەردە بولماق؛ سەيلى-ساياھەت قىلماق، كەزمەك، ئايلانماق: مېھماننى ئۆيگە چىللاپ، ئۆزى يۇرەر ئەر سوراپ (ماقال). * ئۇلار شۇ كەتكەنچە شەھەرمۇ شەھەر يۇرۇپ، ئۈچ يىلدىن كېيىن قايتىپ كېلىپتۇ. * ھەر قېتىم يامغۇر ياغقان چاغدا تالادا تەنھا يۇرۇش ماڭا ئادەت بولۇپ قالدى. ③ ياشىماق، ھايات كەچۈرمەك، مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق: يامان خوتۇن ئالغۇچە، بويتاق يۇرگىن ئۆلگىچە (ماقال). * — مەن سىلەرنى ئازاد قىلدىم، — دەپتۇ مەلىكە ئۇلارغا، — ئەمدى ئاتا-ئاناڭلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئويناپ-كۈلۈپ يۇرۇڭلار. * بەرگىسىنى قىسقۇچە، غۇنچە قىسقان ياخشىراق. بۇۋاپا يار تۇتقۇچە، يارسىز يۇرگەن ياخشىراق. ④ بىرەرسى بىلەن بىللە بولماق، ھەمسۆھبەت بولماق، بىرگە تۇرماق: — سىز بۇ خائىنلار ئىچىدە ئۆزىڭىزنى بۇلغاپ بىردەم بۇنىڭ بىلەن، بىردەم ئۇنىڭ بىلەن يۇرسىڭىز، كېلىچەكتە قانداق قىلىسىز؟ — دەپ نەسىھەت قىلدىم ئۇنىڭغا. * — مېنىڭ بىلەن يۇرسەڭ زېرىكىپ قالارسە نمىكىن. — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ سىرلىق كۈلۈپ. ⑤ شاھمات، قارتا دامكا ۋە شۇ قاتارلىق ئويۇنلاردا ئۆز نۆۋىتىدە ھەرىكەت قىلماق، ئوينىماق، ماڭماق ياكى چۈشمەك: — قېنى يۇرە، ئەمدى مات بولمىغىنىڭنى كۆرەي! — دېدى تەلئەت پوچىلىق بىلەن كېرىلىپ. ⑥ قىز-يىگىتلەر توي قىلىش مەقسىتىدە ئۆزئارا دوستلاشماق، پۇتۇشمەك، لايىقلاشماق: — باشقىلاردىن سىزنى يۇرۇۋاتقان يىگىتى بار، دەپ ئاڭلىغانتىمغۇ؟ — دېدى ئۇ زەيتۈنەمگە. * مەن بېغىڭغا كىرمەيمەن، گۈللىرىڭنى ئۈزمەيمەن. ئەمدى كەلدىم ئەقلىمگە، نادان بىلەن يۇرمەيمەن. ⑦ قوزغالماق، سۇرۇلمەك: — چىڭ تۇت، ئارقان يۇرۇپ كەتمىسۇن، — دېدى ئۇ ۋارقىراپ. ⑧ كۆچمە. باراۋەر بولماق، قىممىتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاھىدىلىكلىرى جەھەتتىن تەڭ بولماق، ئوخشاش بولماق: مېنىڭ ئىككى قويۇم 600 يۇەن بولدى، سېنىڭ

موزىيىك 600 يۇەن بولدى، دېمەك، مېنىڭ ئىككى قويۇم سېنىڭ بىر موزۇيۇڭغا يۇرمەمدۇ؟ ⑨ پېئىللارنىڭ چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، كېلىپ تۈۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئۇزاق داۋاملىششى ياكى كۆپ تەكرارلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ھازىرغىچە ئۆزىگە ئىش ئورنى ئىزلەپ يۇرىدۇ. 2) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئاۋارە بولۇش، جاپا چېكىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۇنچىۋالا ئېغىر نەرسىنى كۆتۈرۈپ يۇرۇشىنىڭ ئۆزى ئەخمەقلىق. 3) سۆزلىگۈچىنىڭ شۇ رەۋىشداش ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن جۈملىدە ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ بولۇشىنى زادىلا كۈتمىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ خىل جۈملىلەر تەئەججۇپلەنگەن ياكى مازاق قىلغان تەرزدە ئېيتىلىدۇ: ئۇلار ئارقىمىزدىن «بۇ ژۇرنالنى ئالەمدە يوق بىرنەرسە قىلىۋالدى» دەپ يۇرگۇدەكمىش. 4) بولۇشسىز چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، بولۇشسىز ھەرىكەتنىڭ ئۇزاق داۋاملىششنى بىلدۈرىدۇ: سىز ئۇنىڭ جادۇگەر ئىكەنلىكىنى تېخىچىلا بايقىماي يۇرىۋاتىسىز.

يۇرۇپ كەتمەك مەلۇم بىر جاي، ئورۇنغا يېتىش ئۈچۈن ماڭماق، يولغا چىقماق، قوزغىلىپ كەتمەك: ئۇ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، سادىقنىڭ ۋېلسىپىتىگە مىنىپ، كېچىلەپ ناھىيىگە يۇرۇپ كەتتى.

يۇرۇش I «يۇرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: يۇرۇش سائىتى. يۇرۇش سىگنالى. يۇرۇش يۆنىلىشى.

يۇرۇش سائىتى <قاتن> دېڭىز يۇرۇشىدە ۋاقىت ھېسابلاشتا ئىشلىتىلىدىغان سائەت. توغرىلىق دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، بىر كۈنلۈك پەرقى بىر سېكۇنتتىن ئاشمايدۇ. بۇ سائەت دېڭىزدىكى ھەرقانداق ناچار شارائىت (يەنى توختاۋسىز تەۋرەش، قاتتىق سوغۇق، پىژ-پىژ ئاپتاپ ياكى نەملىك قاتارلىق) لارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى پۇختا بولۇپ، نۇرغۇن زاپچاسلىرى ئەلا سۈپەتلىك ماتېرىياللاردىن ياسىلىدۇ.

يۇرۇش سىگنالى ھەربىي قىسىم، پويىز، كېمە، پاراخوت قاتارلىقلارنىڭ يۇرۇشىدىن بەلگە بېرىدىغان سىگنال.

يۇرۇش قىلىش <ھەرب> ھەربىي قىسىمنىڭ مەشىق قىلىشى ياكى ۋەزىپە ئىجرا قىلىشى داۋامىدا، بىر جايدىن يەنە بىر جايغا مېڭىشى.

يۇرۇش يۆنىلىشى <گېئول> گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە يۈز بىلەن گورىزونتال تەكشىلىكنىڭ كېسىشىش سىزىقىنىڭ يۆنىلىشى.

يۇرۇش II ① مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «قۇر» دېگەندەك مىقدار ئۇقۇمىنى ئىپادىلەيدۇ: بىر يۇرۇش كىتاب. ئىككى يۇرۇش كىيىم. ② ئى. توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مۇراسىملاردا مۇراسىم ئىگىسىگە بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان پۇل ياكى كىيىم-كېچەك، رەخت قاتارلىق سوۋغات، ئومۇمەن ماددىي سوۋغات: — يۇرۇش كۆتۈرۈپ بارمىساق سەت تۇرا، — دېدى ئۇ تۇراخانغا. * توينىڭ يۇرۇشىگە ئەللىك كىيىملىكتىن ئارتۇق رەخت چۈشۈپتۇ. ③ ئى. ئاتنىڭ بىر خىلى مېڭىش ھالىتى: مەن ئاتنىڭ يۇرۇشى بىلەن كېتىۋاتاتتىم.

يۇرۇشى بار ① چاي-مۇراسىملارغا

لايىقىدا يۇرۇش، سوۋغات ئېلىپ بارىدىغان، سوۋغات كۆتۈرۈشنىڭ قاچمايدىغان: ئۇنىڭ ئانىسى مېھماندوست، يۇرۇشى بار ئايال ئىدى. ② قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىش قاملاشتۇرالايدىغان، ئېپى بار:

– بىزنىڭ ئوغۇلنىڭ خېلى يۇرۇشى بار جۇمۇ،

– دېدى ئۇ شەرىپىگە ئوغلىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ. ③ مېڭىشى ياخشى، ئوبدان ماڭىدىغان، ياخشى يۇرۇشى، مېڭىشى بار (ئات-ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشى بار ئات.

يۇرۇشى يوق ← **يۇرۇشسىز**: ئۇ تويغا يۇرۇشى يوقلا كەپتۇ. * ھەجەرخان يۇرۇشى يوق خوتۇن ئىدى. * — بۇ يۇرۇشى يوق ئاتنى كىممۇ ئالار، — دېدى ئۇ مەيۈسلەنگەن ھالدى. * ئۇلارنىڭ يېڭى كەلگەن باشلىقى يۇرۇشى يوق ئادەم ئىكەن، بىر يىل ئىچىدىلا كارخانىسىنى ۋەيران قىلىۋەتتى.

يۇرۇش-تۇرۇش گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: يېقىندىن بۇيانقى قاسىم ئاكامنىڭ يۇرۇش-تۇرۇشى باشقىچە، بويىمۇ بىر غېرىچ ئۆسكەندەك قىلىدۇ.

يۇرۇشتۇرمەك ① «يۇرۇشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېنىڭ ئورنۇمغا چوقۇم مۇشۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان بىر كىشى دەسسىشى ۋە ئۇ كىشى ئىشلارنى ياخشى يۇرۇشتۇرۇشى كېرەك. ② ئايلاندۇرماق، ھەرىكەتلەندۇرمەك، ماڭغۇزماق: ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ھېلىقىلاردىن بىرى ساقىيلىق قىلىپ، قەدەھ يۇرۇشتۇرمەك بولدى. * – نېمە بولاتتى، – دېدى پولات لىنتىنى يۇرۇشتۇرۇپ تۇرۇپ، – ساۋاقداشلىق خاتىرىسى بولۇپ قالىدۇ.

يۇرۇشتۇرۇپ كېسىش <كي> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىيىملەرنى كېسىشتىكى بىر پارچە رەختنىڭ ئۈستىگە كىيىم بۆلەكلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ ياكى ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇرۇپ سىزىش ئارقىلىق سەرپىياتنى ئىمكانقەدەر ئازايتىپ كېسىش مەشغۇلاتى.

يۇرۇشتۇرۇشمەك «يۇرۇشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئوبدان ھەمكارلىشىپ، ئىشلارنى ياخشى يۇرۇشتۇرۇشتى.

يۇرۇشتۇرۇلمەك «يۇرۇشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرنەچچە كۈن جىددىي ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق ھەممە ئىش يەنە ئۆز ئەسلىگە كېلىپ، ئوبدان يۇرۇشتۇرۇلدى.

يۇرۇشسىز سۈپ ① يۇرۇش ئالماي، يۇرۇش كۆتۈرمەي: ئۇ تويغا يۇرۇشسىز قانداق بارىمىز؟ ② ئىش قاملاشتۇرالمايدىغان، ئېپى يوق: مەخمۇت يۇرۇشسىز بالا بولۇپ قالدى. ③ ياخشى ماڭمايدىغان، مېڭىشى، يۇرۇشى يوق (ئات-ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشسىز ئات.

يۇرۇشلەشتۇرمەك ① «يۇرۇشلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: – قاسىم ئاكا، سۇدىن خاتىرجەم بولۇڭ، قۇدۇقنى يۇرۇشلەشتۇرۇپ بولغۇچىلىك سۇنى بىز ھەل قىلىپ بېرەيلى، – دەپ قوشۇمچە قىلدى مەتنىياز. ② <ماشن> ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە نەرسىنى بىرىكتۈرۈپ بىر يۇرۇش قىلىشماق. ③ <س ئىق> ئوخشاش تىپتىكى مەھسۇلاتنىڭ تۈرى، ستاندارتىنى دەرىجىگە ئايرىپ يۇرۇش ھاسىل قىلىشماق.

يۇرۇشلەشتۇرۇشمەك «يۇرۇشلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن «يۇرۇشلەشتۇرۇلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن ئۇسكۇنىلەر.

يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن ئۇسكۇنىلەر

<س ئق> مەلۇم مەھسۇلاتنى ئشلە پچقرىشقا ياكى مۇئە ييەن ۋەزىپىنى ئۆتە شكە ئېھتىياجلىق بولغان تۇرلۇك ماددىي تېخنكىلىق ئۇسكۇنلەر. ئۇ ماشىنا-ئۇسكۇنلەر، ئېنېرگىيە ئۇسكۇنلىرى، كونترول قىلىش ئۇسكۇنلىرى ۋە سىناق-تەكشۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان يۇرۇشلە شتۇرۇلگەن ئۇسكۇنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇرۇشلە شتۇرۇلمەك «يۇرۇشلە شتۇرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — بۇ قۇدۇق دەرھال يۇرۇشلە شتۇرۇلمىسە، مانا بۇ سالا-سالا يەرلىرىمىز ئاختارما قالىدۇ، — دېدى ئۇ جىددىيلىك بىلەن.

يۇرۇشلە شكەن «يۇرۇشلە شمەك» پېئىلنىڭ سۇپەتدىشى: يۇرۇشلە شكەن مەھسۇلات. يۇرۇشلە شكەن مۇزىكا.

يۇرۇشلە شكەن مۇزىكا <مۇز> خاراكتېرى بىر-بىرىگە ئوخشاش بولغان ئاھاڭلاردىن قۇرا شتۇرۇلغان بىر يۇرۇش ئاھاڭلار.

يۇرۇشلە شمەك پ. سىستېملىق، مۇكەممەل ھالەتكە كەلمەك؛ راۋاجلانماق، تەرتىپلىك، رەتلىك بولماق: بەزى ئىسلاھات تەدبىرلىرى يۇرۇشلە شمىگە نلىكى ئۈچۈن، دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانىنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭغا دەخلى يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللار سەل كۆپىيىپ قالدى.

يۇرۇشلۇك ① ئى. سوۋغاتلىق، يۇرۇشكە ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: تويغا يۇرۇشلۇك ئالاي دەپ ماڭدىم. ② سۈپ. يۇرۇشى، مېڭىشى بار، ئوبدان ماڭىدىغان (ئات-ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشلۇك ئات ئۇستىدىكى نادەم چىڭقى چۇش مەزگىلدە يېزىغا كىرىپ كەلدى. ③سۈپ. يۇرۇشى بار، قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىش قاملاشتۇرالايدىغان: يۇرۇشلۇك ئادەم. ④ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «قۇر، توپ» دېگەندەك مىقدار ئۇقۇمىنى بىلدۇرىدۇ: ئۈچ يۇرۇشلۇك بۇ بىناغا كىرىپ چىقىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

يۇرۇشمەك ① «يۇرمەك» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ كەينىدىن باشقا مېھمانلار يۇرۇشتى. * ئۈچ-تۆت كىشى توسما ئالدىدا لاغايلاپ يۇرۇشەتتى. * ئۇلار ھازىر بىر-بىرىنى «سىز» دېيىشىدۇ، تېخى دائىم بىللە يۇرۇشىدۇ. * ئۇ مۇلايىم ۋىجدانلىق ئايال ئىدى، مەن ئۇنى تازا ياخشى كۆرمەيتتىم، سەۋەبى بىز توي ئالدىدا يۇرۇشمىگەن. * دەريا بويى، ئورمانلاردا كۆرۇشەتتى، شادلىق بىلەن ناخشا ئېيتىپ يۇرۇشەتتى. ② ئىش-پائالىيەتلىرى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق بولماق، راۋاجلانماق، ئۆز ئىزىغا چۇشۇپ نەتىجىلىك ھالدا داۋاملاشماق: كېيىنچە قۇربانىنىڭ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ كەتتى. * ئۇنىڭ بازىرى تازا يۇرۇشۇۋاتقان كۇنلەرنىڭ بىرىدە خوجايىنى چاقىرتىپتۇ. * «يولۇم ئېچىلىپ سودام يۇرۇشۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس» دېدى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى ئاستا پىچىرلاپ. * گەپ-سۆزلىرىمىز ئەمدى يۇرۇشۇپ، ئاستا-ئاستا مەقسەتكە يېقىنلىشۋاتاتتى.

يۇرۇشۇپ كەتمەك راۋاجلانماق، ئوڭۇشلۇق بولماق: ئۇنىڭ كېسىلىنى يوقلاش باھانىسى بىلەن بىر قېتىملا كۆرۇشۇۋالسام، كېيىنكى ئىشلار دېگەن ئۆزلۇكىدىن يۇرۇشۇپ كەتمەمدۇ!

يۇرۇلمەك «يۇرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەردىن ئايىغا قاراپ سائىتىگە يۇز كىلومېتىر تېزلىك بىلەن يۇرۇلسە، ئايغا 160 كۇندە يېتىپ بېرىش مۇمكىن.

يۈز I سان. ئوننىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان سان ياكى « 100 » رەقىمى ۋە مۇشۇ رەقەم بىلەن ئىپادىلىگەن سان، مىقدار: يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). // ئۇلارنىڭ سېپىدە جەڭ كۆنلىرى ھەربىرى يۈزگە تېتىغۇدەك ئەزىمەتلەردىن خېلىلا بار.

يۈز كاتەكلىك شەكىل <مات> بىردىن يۈزگىچە بولغان يۈز دانە كاتەكچىگە ئايرىم-ئايرىم تولدۇرۇلغان، ئۇنىڭ ھەربىر توغرا قۇرى بىلەن تىك قۇرىدىكى ئون دانە ساننىڭ يىغىندىسى ئايرىم-ئايرىم ھالدا 505 كە تەڭ، ئون قۇرنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى 5050 بولغان جەدۋەل.

يۈزگىچە سىلىش <مات> قوشۇشنى چوتتا مەشىق قىلىش مەسىلىلىرىدىن بىرى. چوتتا بىردىن يۈزگىچە سالغاندا نەتىجە 5050 بولىدۇ.

يۈز II ئى ① ئادەم بېشىنىڭ كۆز، بۇرۇن، ئېغىز قاتارلىق ئەزالىرى ئورۇنلاشقان تەرىپى، ئالدى تەرىپى، باشنىڭ ئالدى تەرەپتىن كۆرۈنگەن قىسمى: يۈز يۈزگە چۈشىدۇ، مېھىر كۆزگە (چۈشىدۇ) (ماقال). * ئۇ ھەر كۈنى ئاشۇ بۇلاق سۈيىدە يۈزىنى يۇيىدىكەن. * ئۇنىڭ يۈزلىرى ئاناردەك قىزارغان، كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇراتتى. ② كۆچمە. ئابروي، ئىناۋەت، ھۆرمەت؛ ئىززەت: — ساڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا ۋاقتىدا مەلۇم قىلمايسەن؟ دەرھال تەكشۈرۈش ياز، — دېدى ئۇ ۋارقىراپ. * بۇ ئانچە تەسكە چۈشمىدى. بىزنىڭ ئىدارىدە شوپۇر دېگەن خېلى چوڭ ھېسابلىنىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ يۈزۈمدىن بولدى. ③ قىياپەت، كۆرۈنۈش، ئومۇمەن كۆرگىلى بولىدىغان چىراي-تۇرۇق، گەۋدە، جىسىم: ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىما، سۆزىگە قارا (ماقال). * شاھ ئۆمرىدە پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەچكە، تەخت مىراسخورىنىڭ يوقلۇقىدىن قايغۇرىدىكەن. * كېيىنى-كەينىدىن ئۆزۈلمەي ئۆلىشىپ كەلگەن سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ بۇلۇتى ئۇنىڭغا ھەقىقەتنىڭ يۈزىنى كۆرسەتمەيتتى. ④ كۆرسىتىلگەن شەخسنىڭ دەل ئۆزى ياكى دەل ئۆزى بار بولغان نەق مەيدان: گەپ يۈزدە ياخشى، ئۇسسۇل تۈزدە (ياخشى) (ماقال). * ئۇ ئەخمەتنىڭ يۈزىدىلا ھېلىقى خەتنى يىرتىپ پارە-پارە قىلىۋەتتى. ⑤ بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستۈنكى تەرىپى، ئۈستى: يەر يۈزى. * ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار (ماقال). * كېمە دەريا يۈزىدە ئۈچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. * ئۇنىڭ پۈتىدىن ئاققان قان سۇ يۈزىنى قىپقىزىل بوياۋەتتى. ⑥ <مات> تەكشىلىك ياكى مەلۇم ماددىلارنىڭ سىرتىنىڭ كۆلىمى، دائىرىسى، چوڭ-كىچىكلىكى: چەمبەرنىڭ يۈزى. تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ يۈزى. كۆپ تەرەپلىكنىڭ يۈزى. ⑦ دەريا، ئۆستەڭ قاتارىدىكى نەرسىلەرنىڭ ئۇ ياكى بۇ تەرىپى، قېشى، قىرغىقى: — بىز بىر ئامال قىلىپ تاڭ ئاتقۇچە دەريانىڭ ئۇ يۈزىگە ئۆتۈۋالساق بولاتتى، — دەيتتى ئۇ ئۇ ياق-بۇ ياق مېڭىۋېتىپ. ⑧ تۆمۈر ئەسۋابلارنىڭ تىغى: پىچاقنىڭ يۈزى. پالتىنىڭ يۈزى. ⑨ ئومۇمەن ئۈستىدە يېزىق يېزىلغان نەرسىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ « ئارقىلىق، ۋاستىسى بىلەن » دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: — ئۇ « بۇ ئەھۋالنى گېزىت يۈزىدە ئېلان قىلىمەن » دەيدۇ، — دېدى

ئالىم ئازابلىنىپ. * ئايرىلىسمۇ خوشلىشىپ، بىراق ئۈزۈلمىدى كۆڭۈل رىشتىسى. خەت يۈزىدە تۇردى كۆرۈشۈپ، ئىككى ياقتا ئۇلار ئىككىسى.

يۈز ئاچماق ① تويى بولغان قىزنىڭ يۈزىدىكى جۈمبەردىسنى بەلگىلىك قائىدىلەر بويىچە ئاچماق. ② كۆز ئالدىدا نامايان بولماق، كۆرۈنمەك، گەۋدىلەنمەك، ئاشكارا بولماق: ئالدىمدا يەنە بىر يېڭى مەنزىرە يۈز ئاچتى. * كۈرەشتە تۆكۈلگەن قان بىلەن تەردىن، يۈز ئاچار ئىستىقبال-نۇرلۇق كېلەچەك.

يۈز ئارا بۆلۈگى <گېئول> كرىستال يۈزىنىڭ تىك سىزىقلىرى ئارىسىدىكى بۆلۈك. ئۇنىڭ سانلىق قىممىتى ماس كرىستال يۈزلىرى ئارىسىدىكى تەكشىلىك بۆلۈكىنىڭ تولدۇرغۇچى بۆلۈكىگە تەڭ بولىدۇ.

يۈز بەرمەك سادىر بولماق، كۆرۈلمەك، پەيدا بولماق: ئاشۇ كۈنلەردە يۈز بەرگەن ئاجايىپ-غارايىپ ئىشلارمۇ ئاز بولمىدى. * ھاياجانلىنىش، كۆز يېشى قىلىشلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئادىل يولدا يۈز بەرگەن ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. * يەنە بىر كۈن ئۆتكەندىن كېيىن كىچىكئاخۇندا ئىككىنچى بىر يېڭى ئۆزگىرىش يۈز بەردى.

يۈز تاپماق ئەل-جامائەت ئىچىدە ھۆرمەت، ئابرۇيغا ئىگە بولماق: ئۇلار ماتا سودىسى بىلەن تاشكەنت بازىرىدا يۈز تاپقانىدى.

يۈز تورى <گېئول> بوشلۇق كاتەكچىسىدىكى بىر تەكشىلىكتە ئورۇنلاشقان تۈگۈنلەرنى تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن پەيدا بولغان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

يۈز تۇتماق يۈزلەنمەك: شاھزادە سەمى كۈندىن-كۈنگە بىئارام بولۇپ ھالاك بولۇشقا يۈز تۇتتى. * خەن خاندانلىقى چۈشكۈنلۈككە يۈز تۇتۇپ، ئەل-يۇرت تەقدىرىنى بۇزۇق تۆرىلەر چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى.

يۈز رېكونستروكسىيىسى <گېئول> كرىستاللارنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى ئاتوملارنىڭ ئورۇنلىشىش دەۋرلىكىنىڭ ئىچكى قىسمىغا ئوخشاش بولماسلىق ھادىسىسى.

يۈز سوپۇن پىششىقلانغان ماتېرىياللارغا ئەتىر ۋە پۇراقلىق ماتېرىياللارنى قوشۇش ئارقىلىق تەييارلانغان، يۈز، قول قاتارلىقلارنى يۇغاندا ئىشلىتىلىدىغان سوپۇن.

يۈز قارىماق يۈز-خاتىرە قىلماق، ھۆرمەت بىلدۈرمەك، يۈزىنى قىلماق: — ئۇ دادامغا يۈز قاراپ باشقىچە گەپ قىلالماپتۇ، — دېدى مەخسۇت قوشۇمچە قىلىپ. * — بىلىپ قويغىنكى، يەنە شۇنداق سىنايمەن دېسەڭ، يۈز قارىمايمەن! — دېدى ئۇ ئېغىر ھاسىراپ. * ئەگەر قەمبەرنىسادىن باشقىلىرى بولغىنىدا، ئۇ ھېچ يۈز قارىماي كېپىنى ئۇچۇقلا دەيتتى.

يۈز كۆتۈرۈپ يۈرمەك ئۇياتقا، ئىزاغا، تاپا-تەنىگە قالماي، ئەركىن ئازادە يۈرمەك، باشقىلارنىڭ مەسخىرىسىگە، كەمسىتىشىگە ئۇچرىماي خاتىرجەم، نورمال ياشىماق: ئۆزلىرىگە ھاي بەرگەنلىرى تۈزۈكمىكىن، ئەل-يۇرت ئىچىدە يۈز كۆتۈرۈپ يۈرگىلى يول قالسۇن! * ئامالسىز قالغان بىچارە ئاتا-ئانىنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا يۈز كۆتۈرۈپ يۈرۈشى بارغانسېرى قىيىنغا چۈشۈپ، ئاخىرى دەرد-ئەلەم ئىچىدە شەرىپەنى ئابدۇشۈكۈرگە ياتلىق قىلدى.

يۈز كۆرۈشمەك دىدارلاشماق، بىۋاستە ئۇچراشماق، كۆرۈشمەك: ئۇلار سادىق بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، ئېرى-بېرى سۆزلەشكەندىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكومغا قاراپ ماڭدى. *

يېڭى، ئۇلۇغ دەۋران بىلەن يۈز كۆرۈشتۇق، كارۋان-كارۋان چوڭ مەنزىلگە قاراپ كۆچتۇق.

يۈز كېلەلمەسلىك مەلۇم بىر سەۋەنلىك، گۇناھ ياكى ئۇياتلىق ئىش سادىر قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، قارشى تەرەپنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قېلىش، قارشى تەرەپكە يۈرەكلىك، نورمال قاراشقا ياكى شۇنداق مۇئامىلە قىلىشقا پېتىنالماسلىق، جۈرئەت قىلالماسلىق؛ نومۇس ھېس قىلىش: پادىشاھ مەلىكىگە يۈز كېلەلمەي بېشىنى تۆۋەن سېلىپتۇ. * ئۇ نىجاتقا — دۇنيادىكى ئەڭ قەدىردان كىشىسىگە يۈز كېلەلمەي يىغلايتتى.

يۈزگە ئىنتىلىش ئېففېكتى <فىز> ئۆزگىرىشچان توكنىڭ ئۆتكۈزگۈچنىڭ سىرتقى يۈزىگە قارىتا ئېقىش ھادىسىسى.

يۈز ماي يۈز تېرىسىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن يۈزگە سۈرىدىغان بىر خىل ماي.

يۈز نېرۋىسى <ئانات> يەتتىنچى جۈپ مېڭە نېرۋىسى. سەزگۈ، ھەرىكەت ۋە پاراسىمپاتىك نېرۋا تالالىرىدىن تەشكىل تاپىدۇ. ئاساسەن يۈز قىسمىدىكى چىراي مۇسكۇللىرىنىڭ ھەرىكىتى، ئېڭەك ئاستى بېزى ۋە تىل ئاستى بېزىنىڭ سۇيۇقلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىشى ھەمدە تىلنىڭ ئالدى قىسمىنىڭ تېتىش سېزىمىنى باشقۇرىدۇ. يۈز نېرۋىسىنىڭ پالەچلىكى چىرايىنىڭ ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يۈز ئۆرۈمەك بىرەر نەرسە ياكى كىشىدىن ۋاز كەچمەك، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمەت، ئىنائەت، بويسۇنۇش ياكى قوللاش، يۈز-خاتىرە قىلىشلارنى تەرك ئەتمەك، ئىنكار قىلماق، ۋاز كەچمەك: بىر يىگىتتىن يۈز ئۆرۈپ يەنە بىر يىگىتكە كۆڭۈل بېرىش پاتمەنىڭ چۈشەنچىسىدە ھاقارەتلىك ۋە نومۇسلۇق ئىش ئىدى. * يېڭى دوست تۇتساڭ، كونا دوستلىرىڭدىن يۈز ئۆرۈمە، ياخشى دوست ئۇلۇغ خەزىنىدۇر.

يۈز ئېففېكتى <فىز> ئۆتكۈزگۈچتىكى يۇقىرى چاستوتىلىق ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى ۋە ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان يۇقىرى چاستوتىلىق توكنىڭ ئۆتكۈزگۈچنىڭ سىرتقى يۈزىگە تەقسىملىنىشكە ئىنتىلىش ھادىسىسى.

يۈزى ئاق ← **يۈزى يورۇق**: — يادىڭلاردىن چىقارماڭلار، باللىرىم، — دېدى ئانا كۆلۈمسىرەپ، — تۈزچىنىڭ ئالدىدا مالال بولماي، يۈزۈڭلار ئاق بولسۇن!

يۈزى بار ئەل-جامائەت ئارىسىدا يۈز-ئابرۇيى، ھۆرمەت-ئىناۋىتى بار، ھۆرمەتلىك: — بولمايدۇ، — دېدى پاتەمخان، — رەنا دېگەن ئۇن تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك چىرايلىق قىز، ئۇنى پۇلى بار، يۈزى بار بىرەر ئائىلىگە ياتلىق قىلىش كېرەك.

يۈزى بولماق يۈز-خاتىرىسى، ھۆرمىتى، ئابرۇي-ئىناۋىتى بولماق، ھۆرمىتى بولماق: — ھەي، ئۇنداق قىلماڭلار، — دېدى ئۇ يەنە سالا قىلىپ، — مېنىڭ مۇشۇنچە ئارىلاشقىنىمنىڭمۇ ئازراق بولسىمۇ يۈزى بولسۇن.

يۈزى پولۇ قېلىن، داپ يۈز، ئۇيالماس: — ئۇنىڭمۇ يۈزى پولۇ ئەمەستۇ، — دېدى رازىيە.

يۈزى تۆكۈلمەك ئەل ئىچىدىكى ئابرۇي-ئىناۋىتى، ئىززەت-ھۆرمىتى، نام-شۆھرىتى يوق بولماق: ئاشۇ بىر قېتىملىق سەتچىلىكتىن كېيىن ئۇنىڭ يۈزى تۆكۈلدى.

يۈزى تۆۋەن نومۇسچان، تارتىنچاق، نېپىز: — شۇنداق، — دېدى بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — سەلىمە يۈزى تۆۋەن،

ياۋاش قىز بولۇپتۇ.

يۈزى چوڭ ئەل ئىچىدە يۇقىرى نوپۇز، ئىشەنچكە ئىگە، ھۆرمىتى يۇقىرى، نوپۇزلۇق: — داموللامنىڭ ئەل ئىچىدە يۈزى چوڭ، — دېدى ئۇ قوشۇمچە قىلىپ.

يۈزى چوڭ كەلمەك ھۆرمىتى، ئابرويى، نوپۇزى ئۆستۈن كەلمەك: — بۇ قېتىم ئۆزلىرىنىڭ يۈزلىرى چوڭ كەلدى، بېگىم، — دېدى ئۇ ھىجىيىپ.

يۈزى چۈشۈپ كەتمەك ← **يۈزى تۆكۈلمەك**: — مەن بۇنداق بوزەك بولۇپ باقمىغان، بەك يۈزۈم چۈشۈپ كەتتى، — دېدى سادىر غەزەپ بىلەن جوزىنى مۇشتلاپ.

يۈزى چىدىماسلىق نومۇس قىلىش، خىجىل بولۇش، ئۇيىلىش، يۈز كېلەلمەسلىك: بۇرادەرلەر، راست گەپنى قىلسام، ئۇنىڭ پۇلىنى ئېلىشقا يۈزۈم چىدىمايدۇ، ۋىجدانىم كۆيىدۇ! * — ئىدارىگە دەيلى دېسەك، ئەھۋال ئاشۇنداق بولغاچقا، يۈزىمىز چىدىمىدى، — دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ.

يۈزى داپتەك ← **يۈزى قېلىن**: — يۈزلىرى داپتەك ئىكەن، جۇمۇ، سىلىنىڭ! — دېدى ھېلىقى خوتۇن يەنە چالۋاقاپ.

يۈزىدە تۈكى بار نومۇسسىز، يۈزسىز، ئاسانلا يۈز ئۆرۈيدىغان، يۈزى يوق: — ئەپەندىم دەپ يۈرۈپتىمىز تېخى! — دېدى بوۋاي ئاچچىقلىنىپ، — تازا بىر يۈزىدە تۈكى بار ئىت ئىكەن ئەمەسمۇ؟

يۈزىدىن قېنى قاچماق ئاچچىقلىنىش ياكى قورقۇش قاتارلىقلار سەۋەبىدىن ئالاقزادە بولۇپ ياكى جىددىيلىشىپ يامان ئىش قىلىش تەرىپىگە يۈزلەنمەك؛ قورقماق، ئالاقزادە بولماق؛ ئاچچىقلانماق.

يۈزىدىن ئوت يانماق قاتتىق خىجىللىق، ئىزا-ئاھانەت ھېس قىلماق، ئىزا تارتماق: خەۋپتە قالغان ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغان كىشى، بىرچاغلاردا ئۆزى ۋە ئاتا-ئانىسى بىرلىشىپ باغرىنى خۇن قىلغان راھىلە ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدە ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن ئوت ياندى.

يۈزىدىن يۈزىگە بىۋاستە ئۆزىگە، يۈزىگىلا: كىچىكئاخۇنىڭ ئۆزىمۇ بۇ لەقىمىدىن ئانچە خاپا بولۇپ كەتمەيتتى، باشقىلار يۈزىدىن يۈزىگە «لەقۋا» دەپ چاقىرسىمۇ پەرۋا قىلمايتتى.

يۈزى سارغايماق ئىزاغا قالماق، خىجىللىق ئىچىدە قالماق، ئوڭايسىزلانماق، يەرگە قاراپ قالماق: نەگىلا بارسا ئىشلىمەي بولمايدۇ، ئىشلىمىسە، مانا سىزدەك كىشىلەرنىڭ ئالدىدا يۈزى سارغىيىپ قالىدىغان گەپ.

يۈزى سۆرۈن مۇز چىراي، چىرايى سوغۇق، يېقىمسىز: شۇ ئارىدا يۈزى سۆرۈن بىرى كېلىپ ئۇنى سىلكىشلىگەن پېتى تارتىپ ئېلىپ كەتتى.

يۈزى قارا ← **قارا يۈز**: دۆلەت — يۈزى ئاق، مەينەت — يۈزى قارا (ماقال). * — ھەي يۈزى قارا مۇناپىق، قايسى يۈزۈڭ بىلەن ئادەمگە قارايسەن! — دەپ تىللىدى ئۇ ئەخمەتنى.

يۈزى قارىلىق ← **قارا يۈزلۈك**: — ياق، مەن ئۆلسەممۇ مۇنداق يۈزى قارىلىق قىلمايمەن، — دېدى ئۇ. * — ئۇ ھەرگىز ئورۇن-مەرتىۋىنى دەپ يۈزى قارىلىق قىلمايدۇ، — دېدى مىڭبېگى.

يۈزى قالماسلىق ئەل-جامائەت ئىچىدە يۈز-ئابرويى، ھۆرمىتى-ئېتىبارى تۆكمەك: — سېنىڭ تۈپەيلىڭدىن ھېچ يۈزۈم قالمىدى، ئەمدى سەن بىلەن ئارىلاشمايمەن! — دېدى ئۇ ئەزىمەتكە يۈزمۇيۈز تۇرۇپ.

يۈزى قېلىن نومۇسسىز، ئىزا-ئاھانەتنى بىلمەيدىغان، ئار-نومۇستىن خالىي: يۈزۈم قېلىن، كۆڭلۈم نازۇك (ماقال). * — ھوي، يۈزى قېلىن شەرمەندىلەر! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ بەلقىيە ئاپپاينىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈپ.

يۈزى قېلىنلىق نومۇسسىزلىق، ئۆزىنى، ئىزا-ئاھانەتنى بىلمەسلىك، نومۇس قىلماسلىق: يۈزۈمنىڭ قېلىنلىقى جېنىمنىڭ راھىتى (ماقال).

يۈزى قېلىنلىق قىلماق نومۇسسىزلىق قىلماق، ئار-نومۇسنى، ئىزا-ئاھانەتنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ئىش قىلماق: — مەن بېرنۆەردىم، ئۇ يۈزى قېلىنلىق قىلىپ ئېلىۋەردى، ئاخىرى ئاچچىقىمدا «خالىغاندەك ئېلىۋالسىلا» دەپ چىقىپ كەتتىم، — دېدى ئۇ دادىسىغا.

يۈزى قىزارماق ئىزا تارتىش، ئۇيىلىش، خىجىل بولۇش تۇيغۇسى قوزغالماق، ئۇيالماق، ئىزا تارتماق، نومۇس قىلماق: مەن ھازىر ئۆزۈمنىڭ دەسلەپكى تەنتەكلىكىمنى ئويلىسام، ئۆزۈمنى ئەيىبلەشكە لايىق سۆز تاپالمايمەن. يۈزۈم قىزىرىپ كېتىدۇ. * — بۇنداق گەپنى قىلىشقا قىزارمامدۇ يۈزلىرىڭ؟ — دېدى ئانا، — ئورۇنسىز سېنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىڭ.

يۈزى كەتمەك يۈز-ئابرۇيى تۆكۈلمەك، يەرگە قاراپ قالماق: — ياق، ياق، ناسىر «پولكوۋنىك» نىڭ ئالدىدا يۈزۈم كېتىدۇ، — پايلاقچىنىڭ چىرايى ساماندەك سارغىيىپ كەتتى. * «يۈزۈم كېتىدۇ» دەپ قورقماي، ھەقىقەتنى سۆزلەش كېرەك.

يۈزىگە ئاياغ باسماق يۈزسىزلىك قىلماق، يۈز ئۆرۈمەك، ئەسكىلىك قىلماق: — قۇدىلىقنى شىپى كەلتۈرۈپ شۇنچە قىلسامۇ، يەنە يۈزۈمگە ئاياغ باستى، — دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

يۈزىگە ئاياغ قويماق ← **يۈزىگە ئاياغ باسماق**: «بۈگۈن مېنىڭ يوقلۇقۇمدىن پايدىلىنىپ... خەيرىنسا مېنىڭ يۈزۈمگە ئاياغ قويماقچى بولغانمۇ يە، ئۇ بىراۋغا <بۈگۈن ئۆيدە سايىم يوق، كېلىڭ>، دېمىگەن بولسا...» دېگەن خىياللار كاللامنى چۇلغىۋالدى.

يۈزىگە تۈكۈرمەك قاتتىق ھاقارەتلىمەك: — قاسىملا شۇنداق قىلىدىغان بولسا، يۈزىگە تۈكۈرمەن، — دېدى ئۇ غەزەپلىنىپ.

يۈزىگە چىقماق چىرايىدا ئىپادىلەنمەك، چىرايىدا بىلىنمەك: ئۇنىڭ مۇدىرغا بولغان غەزىپى بىردىنلا يۈزىگە چىقتى.

يۈزىگە سالماق توپتوغرا، بىۋاسىتە ئۆزىگە ئېيتماق: ئەگەر ئۇنىڭ مەيلىچە بولسا ئىدى، دوختۇرنىڭ ئېپلاسلىقىنى يۈزىگە سېلىپ توپا بىلەن تەڭ قىلىۋەتكەن بولاتتى. * ھازىرغىچە ھېچكىم مۇنداق گەپنى يۈزىمىزگە سالغان ئەمەس!

يۈزىگە سەت نام-شەرىپى، ئىززەت ھۆرمىتىگە لايىق ئەمەس، ئار-نومۇسلۇق: چەت ئەللىك مېھمانلار سىزنى بۇ سەھرا كىيىمى بىلەن كۆرسە نېمىمۇ دەر-ھە؟ يەنىلا بىزنىڭ يۈزىمىزگە سەت!

يۈزىگە سۈرتمەك سېغىنغانلىق ياكى قەدىرلىگەنلىك، ئەتىۋارلىغانلىقنى ئىشارە: ئۇ پەرىدەنىڭ سۈرىتىنى يۈزلىرىگە يېنىش-يېنىشلاپ سۈرتتى. * ئەي ئۇلۇغ دىيار! سەن مېنىڭ ئانامسەن، ھاياتىمسەن، شۇڭا مەن ھەر سەھەردە سېنىڭ مۇشۇ ئەسىرلەر بويى قانلار بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن تۇپرىقىڭنى يۈزلىرىمگە قايتا-قايتا سۈرتىمەن!

يۈزىگە قارا سۈركىمەك قارا چاپلىماق، بوھتان قىلماق: مەيلى، نېمە دېگەنلار

كەلسە دەۋېرىڭلار، ھازىر مېنى نەس باستى، ھەركىم مېنىڭ يۈزۈمگە قارا سۈركەۋېرىدۇ.

يۈزىگە قارا سۈۋىماق ← **يۈزىگە قارا سۈركىمەك.**

يۈزىگە قارىماسلىق پۈتۈنلەي ياتلىشىپ، بارلىق مۇناسىۋەتنى بىكار قىلىپ، ئالاقە قىلماسلىق، ئارىلاشماسلىق: رەيھان قېرى ھامىنىڭ جۇمە بىلەن كۆرۈشمەسلىكىنى، ئۇنىڭ يۈزىگە قارىماسلىقىنى ئىلتىماس قىلدى. * – ئىككىنچى يۈزۈڭگە قارىمايمەن، مۇناپىق! – دېدى ئۇ ئەمەتنى قوغلاپ چىقىرىپ.

يۈزىگە قارىماق ← **يۈز قارىماق:** – مەن سېنىڭ يۈزۈڭگە قاراپ شۇنداق قىلدىم، ئۇ ئىنىڭ تۇرسا، – دېدى ھېلىم ئۆزىنى ئاقلاپ.

يۈزىگە قارىيالماسلىق ئۆتكۈزگەن گۇناھ، سەۋەنلىكلىرى تۈپەيلىدىن گەپ-سۆز ۋە مۇئامىلە قىلىشقا جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: – ئەمدى ئابدۇۋېلىنىڭ ئۇنىڭ يۈزىگە قارىيالىشى يوق گەپ، – دېدى ئۇ گەپنى خۇلاسىلىغاندەك قىلىپ. * ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن سەمەتنىڭ يۈزىگە قارىيالمايدىغان بولۇپ قالدى.

يۈزىگە قان يۈگۈرمەك قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن خالىي بولماق، خاتىرجەم بولماق، يۈرىكى ئىزىغا چۈشمەك: ھەممە جايدا ئىدى، زۇلپيارنىڭ يۈزىگە قان يۈگۈردى.

يۈزىگە ئېيتماق ← **يۈزىگە سالماق.**

يۈزىگە يۈندى چاچماق خارلىماق، ئوسال قىلماق؛ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويماق، يەرگە قاراتماق: ئۇ بىرمەزگىل «خوماخان يۈزۈمگە يۈندى چاچتى» دەپ دادخورلۇق قىلىپ يۈردى.

يۈزى نېپىز ← **يۈزى تۆۋەن:** – مەرھابا دېگەن يۈزى نېپىز، ئېغىر-بېسىق، مۇلايىم بىر قىز، – دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ.

يۈزىنى ئاچماق نومۇسنى، شەرمى-ھايانى، ئىزا-ئاھانەتنى بىلمەيدىغان، ئۇيالمايدىغان قىلىپ قويماق: – سەن نەدىكى سەت گەپلەرنى قىلىپ، قىزلارنىڭ يۈزىنى ئېچىۋېتىدىغان بولدۇڭ، – دېدى ئايسخان.

يۈزىنى ئايىماق ئەل ئارىسىدىكى يۈز-ئابرۇيى، ئىززەت-ھۆرمىتىنى ساقلىماق: – مېنىڭ سۆزۈم بار، – دەپ ئالدىراپ ۋارقىرىدى سودىگەر، – مېنىڭ ئاكام سىلەر بىلەن ئوبدان دوست، ئاكامنىڭ يۈزىنى ئاياپ، رەھىم قىلىڭلار!

يۈزىنى تۆكمەك ئىناۋىتىنى يەرگە ئۇرماق، يۈز-ئابرۇيىنى يوق قىلماق: سەن مەھەللىدە مېنىڭ يۈزۈمنى تۆكۈپ يۈرۈپسەن، مەن ئەمدى ئۇ ئۆيگە قايسى يۈزۈم بىلەن ئاياغ باسىمەن؟

يۈزىنى چەم قىلماق ← **يۈزىنى داپتەك قىلماق.**

يۈزىنى چۈشۈرمەك ← **يۈزىنى تۆكمەك:** – خاتىرجەم بولۇڭ دادا، – دېدى ئابدۇۋېلى كۈلۈمسىرەپ، – يۈزىڭىزنى چۈشۈرمەيمەن.

يۈزىنى داپتەك قىلماق ئار-نومۇسنى، ئىزا-ئاھانەتنى بىر چەتكە قايرىپ قويماق، نومۇسسىزلىق قىلماق، قېلىنلىق قىلماق: ئۇ كىشى بىرنەچچە قېتىم ئادەم قويغاننى ئاز دەپ، يۈزىنى داپتەك قىلىپ ئوغلىنى يېتىلەپ ئۆيۈمگە ئىككى قېتىم كەلدى دېسىلە، مەن ئۇنىڭغا نېمە كۆرۈندۈمكىن-تاڭ، پېيپىشلىۋالدى.

يۈزىنى دېمەك يۈز-ئابرۇيىنى،

ئىناۋەت-ھۆرمىتىنى نەزەرگە ئالماق، يۈزىگە قارىماق، يۈزىنى قىلماق: — تۇردىكا، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا، — ھەرقانداق ئىشتا ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىش كېرەك، پىرىنسىپتا چىڭ تۇرىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ، بەزىدە بەزىلەرنىڭ يۈزىنى دېمەي، «پىرىنسىپ» دەپلا تۇرىۋالغان بىلەن بولمايدۇ جۇمۇ.

يۈزىنى سىلىۋېتىپ گەپ قىلماق ئۆزىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنى، كەچۈرمىشلىرىنى ئەسلەپ بېقىپ، ئاندىن گەپ قىلماق: — ھوي، سىلىمچۇ، يۈزلىرىنى سىلىۋېتىپ گەپ قىلسىلا، — دېدى ھەنىپە.

يۈزىنى سىپىۋەتمەك ← ھۆرمەت، ئابرويىنى بىر ياققا قايرىپ قويماق: دەسلەپىدە بىرئاز يۈز قارىدىم، كېيىن ئاچچىقىم كېلىپ يۈزۈمنى سىپاۋېتىپ قىلىدىغان گەپىنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم.

يۈزىنى قويماسلىق ئابروي-ئىناۋىتىنى قويماسلىق، نام-ئاتىقىنى يوق قىلىش، يۈزىنى چۈشۈرۈش: سىلى ئادەمنىڭ يۈزىنى قويمىدىلا جۇمۇ، خۇيلىرىنى زادىلا تاشلىمىدىلا، قول-ئىلكىمىزدە يوق ئەمەس، خېلى ئوبدان بار. خەقتىن قالغۇچىلىكىمىز يوق.

يۈزىنى قىلماق ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماق، ئابروي، ئىناۋىتىنى ھېسابقا ئالماق، يۈز-خاتىرە قىلماق: نەجىپنىڭ قورسىقى بەكمۇ تويغانىكەن، شۇنداق بولسىمۇ، مومىسىنىڭ يۈزىنى قىلىپ بىر كاپام ئېلىپ «بۇ ناھايىتى تەملىك ئىكەن» دەپتۇ.

يۈزىنى كۆتۈرەلمەسلىك ئىزا-ئاھانەت، ئار-نومۇستىن ئەل ئىچىدە ئەركىن يۈرەلمەسلىك، نومۇستىن قاتتىق ئۇيىلىش: سادىق شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يۇرت خەلقى ئالدىدا يۈزىنى كۆتۈرەلمىدى.

يۈزىنى كۆرەلمەسلىك مېيىتنى يەرلىككە قويۇشتىن بۇرۇن كۆرۈۋالالماسلىق، مېيىت بىلەن بىۋاسىتە ۋىدالىشالماسلىق: ئۇ ئاخىرى ئەلەمگە چىدىماي ئۆلۈپ كەتتى، ئالىم ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدى.

يۈزىنى يەر قىلماق ← يۈزىنى تۆكمەك: — ئالىم ئۇ خەقنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى يەر قىلدى... — دەپ يىغلاپلا كەتتى.

يۈزىنى يەرگە ئۇرماق ← يۈزىنى تۆكمەك: — سەن خەقنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى يەرگە ئۇردۇڭ، ئالدىرىما تېخى، مەنمۇ ساڭا كۆرسىتىدىغىنىمنى كۆرسىتىمەن! — دېدى ئۇ چىقىپ كېتىۋېتىپ.

يۈزىنى يورۇق قىلماق خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرماق: — ئوبدان بولدى قىزىم، — دېدى بوۋاي كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەمدى يۈزۈمنى يورۇق قىلدىڭ.

يۈزى ئوچۇق گۇناھ-سەۋەنلىكى، ئەيىب-نۇقسانلىرى يوق، خەقنىڭ ئالدىدا تىل تۇتۇقى يوق، ساپ، پاك، ئوبدان خىسلەتلىك: — قارىسام ئۆزلىرى يۈزى ئوچۇق، ئىمانى ساپ، مالنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان ئەركەك ئوغۇل بالىدەك قىلىلا، — دېدى سودىگەر قولۇمنى تارتىپ.

يۈزى ئوچۇق بولماق خىجىللىق، ئىزا-ئاھانەتتىن خالىي بولماق، ئالقىشقا سازاۋەر بولماق.

يۈزى ئېچىلماق چوڭلار ئارىسىدا بولىدىغان بەزى گەپ-سۆز ھەرىكەتلەرنى بىلىدىغان، ھەم ئۇيالمايدىغان بولماق، بويىغا يېتىپ، چوڭ بولۇپ قالماق (قىزلار ھەققىدە): بۇ قىزلارنىڭ يۈزى ئېچىلىپتىكەنئۇ، ھەدىسىلا كۈلۈشۈپ تۇرىدۇ.

يۈزى ئېچىلمىغان تويى قىلىنمىغان، تېخى تولۇق يېتىلمىگەن، چوڭلار ئارىسىدىكى

بەزىبىر گەپ-سۆز، قىلىقلارنى بىلمەيدىغان، نېپىز، تارتىنچاق: — تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىزلارغا بۇنداق گەپلەرنى دەپ يۈرسەڭلار قانداق بولىدۇ؟ — دېدى ئۇ خاپا بولۇپراق.

يۈزى ئىسسىق ← ئىسسىق چىراي: بېچارىنىڭ بېشى ئەمدى تازىمۇ قاتتى. نېمە بولدىكىن، ھېلىقى يۈزى ئىسسىق دوختۇر قىزمۇ كىرمىگىلى ئۈچ-تۆت كۈن بولدى.

يۈزى يورۇق خىجىل بولغۇدەك، ئىزا-ئاھانەتكە قالغۇدەك گۇناھى، سەۋەنلىكى ياكى قىلمىشى يوق، ئالقىشقا سازاۋەر: بىلىدىمكى تۇرمۇشتا ئىنسانلار ئۈچۈن، بەھۇدە ياشاشتىن ئۇيات ئىش يوقكەن. ئىجادتىن ھاياتقا ئۆچمەس ئىز سالساڭ، ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا يۈزۈڭ يورۇق ئىكەن.

يۈزى يورۇق بولماق خاتالىق، ئەيىب-نۇقسان، سەۋەنلىكتىن خالىي بولماق، ئىزا-ئاھانەتتىن خالاس بولماق: — كۈنىنىڭ ئەتتىگىنىدە سەلىمىنى تېپىپ مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بەرسىلە، يۈزىمىز يورۇق بولىدۇ، بىلىۋالامىلا؟ — دېدى ئۇ ئالدىراپ.

يۈزى يوق يۈزسىز، نومۇسسىز، ئىزا-ئاھانەتنى، ئار-نومۇسنى بىلمەيدىغان: دېھقانىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ: «مۇنداقمۇ يۈزۈڭ قېلىن بولامدۇ، تۈفى... يۈزى يوق!» دەپ بورانغا قارشى تۈكۈرۈپتۇ.

يۈز-ئابروي يۈز ۋە ئابروي، نام-ئاتاق: ئىسرائىلئاخۇن يۈز-ئابرويىمۇ بار، قول-ئىلكىدىمۇ بار ئادەم.

يۈزئاچقۇ ئى (يۈز+ئاچ+قۇ) توينىڭ ئىككىنچى كۈنى يىگىت تەرەپ قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ۋە ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل-جامائەتنى چاقىرىپ، قىزنىڭ يۈزىنى ئېچىش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم: بۈگۈن قىزنىڭ يۈزئاچقۇسىنى قىلماقچى ئىكەن.

يۈزە سۈپ. چوڭقۇر ئەمەس، تېيىز؛ ئاددىي، ئادەتتىكى: كېيىن قىسىم ئىچىدە «دۈشمەن بۇ يەرگە تەسلىم بولۇپ، قورال تاپشۇرۇش ئۈچۈنلا كەلگەن» دېگەن يۈزە قاراش كۆچىيىپ كەتتى. // سىزنىڭ ياخشى ئىشلىگەن تەرىپىڭىزمۇ، يۈزە ئىشلەپ قويغان تەرىپىڭىزمۇ بار.

يۈزەكى سۈپ. چوڭقۇر، ئەتراپلىق بولمىغان، ئادەتتىكى، ئاددىي: مەن ئۇنى ئاشۇنداق يۈزەكى قاراش بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە كەمسىتىپ يۈردۈم. // بۇنداقلار ئاغزىنىڭ ئۈچىدىلا ۋەدە بېرىپ ياكى قىلمىشنى ۋاقىتلىق يۈزەكىلا ئۆزگەرتىپ قويۇپ، ساختا ھالەت پەيدا قىلىپ، كېيىنكى قايتا تەربىيە خىزمىتىدە تېخىمۇ كۆپ قىيىنچىلىق تۇغدۇرىدۇ.

يۈزەكىلىك ① «يۈزەكى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <پەلس> يۈزەلىك.

يۈزەلىك ① «يۈزە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <پەلس> شەيئىلەرنىڭ يۈزەكى ھادىسىلىرىنىلا كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنى كۆرمەيدىغان پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، يەنى مېتافىزىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى.

يۈزبېشى ئى. تارس (يۈز+باش+ئى) ① يۈز ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان ھەربىي ئەمەلدار. ② يېزىلاردا يۈز ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەھەللە ئەمەلدارى، ئاقساقال: كۆپكۆك يېشىل پوتامنى، بېلىمگە باغلاپ قويدى. تۇرسۇندەك يالاقچىنى، يۈزبېشى سايلاپ قويدى.

يۈزبېشىلىق ئى. يۈزبېشىغا يۈكلەنگەن، يۈزبېشى ئۈستىگە ئالغان ۋەزىپە، خىزمەت: نامان بۇرۇن يېگىيەر يېزىسىدا

ئۇزۇن يىل يۈزبېشىلىق قىلغانىدى.

يۈزبېگى ئى. ئارس (يۈز+بەگ+ئى) يۈز ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەھەللە ئەمەلدارى، ئاقساقال: ئەينى چاغلاردا مانجۇلارمۇ يۇرت سورىغاندا ھەربىر يېزىغا ئۆزىگە سادىق — قۇللۇق ئېگى قان-قېنىغا سىڭىپ كەتكەن كىشىلەرنى يۈز بېگى بەلگىلەپ قويۇپ سورىغان ئەمەسمۇ؟!

يۈزتۇرا رەۋ. (يۈز+تۇر+ا) يۈزمۇيۈز، ئۇدۇلمۇئۇدۇل: — مەيلى، ئەگەردە يۈزتۇرا بولۇشقا توغرا كەلسىمۇ، مەن تەييار، — دېدى ئۇ ئۇيلاپ ئولتۇرمايلا. * — سىلەرگە يۈز تۇرا ئېيتىپ قوياي، ئەمدى سوراپ مېنى ئاۋارە قىلماڭلار، — دېدى ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ.

يۈزتۇرانە رەۋ. (يۈز+تۇر+ا+نە) ← يۈز تۇرا: ئۇ ساقى بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلەشمەكچى بولۇپ، ئۆيدىن شاماللدەك چىقىپ كەتتى.

يۈز-خاتىر نام-ئابروي، ئىززەت-ھۆرمەت، يۈز: — بۇ كىشىنىڭ خۇشلۇقى ۋە مېنىڭ يۈز-خاتىرىم ئۈچۈن بىزگە يەنە بىر ناخشا ئېيتىپ بېرىڭ، — دەپتۇ ئېلى نۇردىن. * — ماقۇل — دېدى كېۋىراخۇن، — ھەرگىز يۈزۈڭگە قارىماسمەن دېۋىدىم. خەير، ئاناڭنىڭ يۈز-خاتىرى.

يۈز-خاتىر قىلماق ئىززەت-ھۆرمەت قىلماق، يۈزنى ئايىماق، يۈزنى قىلماق: باشقىسىمۇ مەيلى، بۇ قېتىم ئەخمەت قىلچىمۇ يۈز-خاتىر قىلماي قاتتىق تەنقىد قىلدى.

يۈزدەيۈز رەۋ. پۈتۈنلەي، تامامەن، تولۇق، ھەممىسى: — سېنىڭ ھازىر دېگەنلىرىڭ يۈزدەيۈز توغرا، مەن ساڭا قايىل بولدۇم، — دېدى ئىسەنتۇرا. * ئەكبەر تەشكىلنىڭ تاپشۇرۇقىنى يۈزدەيۈز ئورۇنلاش بىلەن بىرگە ئابدۇۋاھىد ئۈستىدىمۇ ماتېريال يازدى.

يۈزسىز سۈپ. يۈزى يوق، نومۇسسىز، ئىزا-ئاھانەت، ئار-نومۇسنى بىلمەيدىغان، ئاسانلا يۈز ئۆرۈيدىغان: — ئەمدى «ئېرىم» دەپ تۇغقان ئاناڭدىن كېچەمسەن، يۈزسىز!... — دەپ ۋارقىرىدى ھېنىپىخان. * شۇ ئەسنادا زەينەپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ۋارقىرىدى: — ھۇي يۈزسىزلەر، ئاتامنى نېمدەپ باغلايتتىڭ؟ قوللىرىڭنى تارت!

يۈزسىزلەرچە رەۋ. يۈزسىزلىك بىلەن، ئار-نومۇسنى چەتكە قايرىپ قويۇپ، پەسىلىك بىلەن، نومۇسسىز ھالدا: ئۇ شۇنداق دېدى-دە، يۈزسىزلەرچە كېتىپ قالدى.

يۈزسىزلىك «يۈزسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سەن جۆيلىمە! — دېدىم مەن ئۇنىڭ يۈزسىزلىكىگە ئاچچىقىم كېلىپ، — بىز ئون بەش يىلدىن بۇيان ئۆي-ئورتاق بولۇپ كېلىۋاتىمىز، يەنە ئۆي تۇتىمىز.

يۈز-قول يۈز ۋە قول: ئۇ دەرھال ئىسسىق سۇ ئېلىپ كېلىپ، ساۋۇتنىڭ يۈز-قولىنى يۇيۇشقا ياردەملەشتى.

يۈز-كۆز يۈز ۋە كۆز، ئومۇمەن چىراي: — بولدى، — دېدى خاسىيەت ھاسىراپ، يۈرىكىمنىغۇ بىر يەرگە يەتكۈزدىڭىز، ئەمدى يۈز-كۆزلىرىم قالسۇن!

يۈزلەپ رەۋ. نەچچە يۈزگە يەتكەن، نەچچە يۈز، ناھايىتى نۇرغۇن، كۆپ: توساتتىنلا بولۇپ پاتىپاراق، چىقتى ھازا، يېتىپ كەلدى يۈزلەپ جانغا، ماتەم قازا.

يۈزلەپ-مڭلاپ ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن-نۇرغۇن، تولا-تولا: ئۇ شۇ كەمگىچە يۈزلەپ-مڭلاپ سۈرەتلەرنى تارتتى، ئەمما نېمىشقىدۇر يا مەتبۇئاتقا، يا كۆرگەزمىگە بىرەر پارچە سۈرەت ئەۋەتىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى.

يۈزلەر ئى <مات> ← **يۈزلەر خانىسى.**

يۈزلەر خانىسى <مات> پۈتۈن سانىنىڭ خانىلىرىدىن بىرى، يەنى بىرلەر خانىسىدىن باشلاپ سولغا قاراپ سانىغانىدىكى ئۈچىنچى خانە.

يۈزلەش ① «يۈزلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <بىن> سۈيۈقلۇق سىڭدۈرۈشچان جىسىمنىڭ يۈزىگە سىڭدۈرمەس ماددىلارنى سۈۋاش ياكى يېپىش ئارقىلىق، سۈيۈقلۇقنىڭ سىڭىپ كىرىشىنى توسۇش جەريانى.

يۈزلەشتۈرمەك «يۈزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاخىرىدا ئۇ ئۆزىنى ئېرى بىلەن يۈزلەشتۈرمەي ئاجرىتىۋېتىشنى سورىدى.

يۈزلەشتۈرۈپ سۈرۈشتۈرۈش <قا> مۇپەتتىشلىك تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا تەكشۈرۈلىدىغان ئىش ئۈستىدە ئالاقىدار ئورۇن ياكى شەخس بىلەن بىۋاستە سۆزلىشىپ، ئەھۋال ۋە مەسىلە ئېنىقلىنىدۇ.

يۈزلەشتۈرۈشمەك «يۈزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۈزلەشتۈرۈلمەك «يۈزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىز كىچىك بىر ئۆيگە كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن يۈزلەشتۈرۈلدۇق.

يۈزلەشمەك پ. بىۋاستە ئۇچرىشىپ يۈزمۇيۈز بولماق، روبىرو بولۇپ يۈز كۆرۈشمەك، يۈز تۇرانە ئۇچراشماق: — ئەگەر ئۇ تېنىۋالمەن دەيدىغان بولسا، شۇ تاپتىلا يۈزلىشەلەيمەن! — دەپ قوشۇپ قويدى ھېزىم.

يۈزلەندۈرمەك «يۈزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياخشى ئايال ئەرلەرنىڭ قەلبىنى ئىللىتالايدۇ، شۇنداقلا ئەرلەردىكى مۇكەممەل بولمىغان تەرەپلەرنى تولۇقلايدۇ، ئەرلەرنى ھەقىقىي ئەرلەرگە خاس ھالدا دۇنياغا يۈزلەندۈرىدۇ.

يۈزلەندۈرۈشمەك «يۈزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۈزلەندۈرۈلمەك «يۈزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۈزلەنمەك پ ① بىرەر كىمگە ياكى نەرسىگە يۈزىنى قاراتماق، شۇ تەرەپكە بۇرۇلماق، قارىماق: ئۇ ئاستا بۇرۇلۇپ كۆپچىلىككە يۈزلەندى. * مونتانېللى تامدىكى بۇتقا يۈزلەندى. * — ياق، ياق! — كەرىموپ تېرىكىپ ئايالىغا يۈزلەندى. ② بىرەر تەرەپكە قاراپ ماڭماق، يول ئالماق، قوزغالماق: قاراڭلار، سەزدىڭلارمۇ؟ ئامبارنىڭ سۈيى بىز تەرەپكە قاراپ يۈزلىنىۋاتىدۇ. * ئەل بىلەن تەقدىرداش قىساسكار قوشۇن، يۈزلەندى جەنۇبقا، مۇزاتتىن ھالقىپ. زۇلمەتنىڭ باغرىنى ياردى چاقماقتەك، ئازادلىق قۇياشى ئۇپۇقتىن ھالقىپ.

يۈزلۈك I ① سۈپ. يۈز-چىرايى بار: ھېلىقى ئورۇق يۈزلۈك، يېشى توختىغان ئىشچى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. * ئاي يۈزلۈكۈم، تال بويلۇقۇم، يىراققا كەتسەڭ نەقىلاي، ساڭا ئۆگەنگەن كۆڭۈلنى، ئەمدى كىمگە خار قىلاي. ② سۈپ. يۈز ئابرۇيى بار، ئىززەت-ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان، ھۆرمەتلىك: — داداڭ مەھەللىدە ناھايىتى يۈزلۈك ئىدى، شاگىيولارمۇ ئۇنچىلىك يۈز تاپقىنى يوق، بالام، — دېدى بوۋاي ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ. * ھازىر ئۇ ناھىيىدە خېلىلا يۈزلۈك رەھبىرىي كادىر. ③ ئى <مۇز> دۇتار، تەمبۇر، راۋابقا ئوخشاش سازلارنىڭ يۈز تەرىپىگە ئورنىتىش ئۈچۈن تەييارلانغان ماتېرىيال، شۇنىڭغا كېرەكلىك دەپ

تەييارلانغان نەرسە: راۋاب يۈزلۈكى تېرە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئالاھىدە ساقلايمىز. ④ ئى. كارۋانلار قوش تىككەندە قوشنىڭ يۈزىگە ياپىدىغان كىگىز.

يۈزلۈك تەۋرەش دولقۇنى <فىز> يەر شارىنىڭ ھەر خىل چېگرا يۈزلىرىنى بويلاپ تارقىلىدىغان يەر تەۋرەش دولقۇنى. ئۇ رېلىي دولقۇنى، ئۇزۇن دولقۇن ھەمدە تۇرلۇك قىسقا دەۋرلىك دولقۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۈزلۈك زەرەت زىچلىقى <فىز> زەرەتنىڭ بىرلىك يۈز ئىچىدىكى مىقدارى.

يۈزلۈك كېرىلىش كۈچى <فىز> سۇيۇقلۇق يۈزىنىڭ ئۆزئارا قوشنا بولغان ئىككى قىسمى ئارىسىدىكى ئۆزئارا تارتىشىش كۈچى.

يۈزلۈك كېرىلىش كۈچى كوئېففىتسېنتى <فىز> بىرلىك ئۇزۇنلۇقتىكى تۈز سىزىقنىڭ ئىككى يېنىدىكى سۇيۇقلۇق يۈزىنىڭ ئۆزئارا تارتىشىش كۈچى. بىرلىكى: مېتىر / نيۇتون.

يۈزلۈك ئۆلۈشلەر خانىسى <مات> ئونلۇق كەسىرنىڭ خانىلىرىدىن بىرى، يەنى ئونلۇق كەسىر چېكىتىدىن باشلاپ ئوڭغا قاراپ سانىغاندىكى ئىككىنچى خانە.

يۈزلۈك يورۇقلۇق <فىز> يورۇقلۇق مەنبەسىنىڭ بىرلىك يۈزىدىن ھەرقايسى يۆنىلىشلەرگە تارقالغان يورۇقلۇق ئېقىمى.

يۈزلۈك II سۈپ. 100 بىلەن ئىپادىلەنگەن، مىقدارى 100 بولغان: يۈزلۈك ئۆلۈش.

يۈزلۈك تۈزۈم <مائار> ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش نەتىجىسنى باھالاشتا قوللىنىلىدىغان نومۇر خاتىرىلەش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، يۈز ئەڭ يۇقىرى نومۇر بولۇپ، ئاتمىشتىن يۇقىرى نومۇر لاياقەتلىك بومۇرى ھېسابلىنىدۇ.

يۈزلىگەن سۈپ. نەچچە يۈزگە يېتىدىغان، بىر نەچچە يۈز: ئەتىسى جۈمە كۈنى ئىدى. موللازەيدىن ساي بويىدىكى سارايدىن چىقتى. سايىنىڭ ئىچى يۈزلىگەن ئوتتۇن ھارۋىلىرى بىلەن تولغانىدى.

يۈزلىگەن-مىڭلىغان نەچچە يۈز، نەچچە مىڭغا يېتىدىغان، ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇنلىغان: بۇلارنىڭ زۇلمىدىن يۈزلىگەن-مىڭلىغان خەلق زار-زار قاقشىماقتا.

يۈزلىنىشمەك «يۈزلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سەمەرقەند دەرۋازىسىنى تاشلاپ، كەمالان دەرۋازىسىغا يۈزلىنىشتى.

يۈزمۇيۈز روبىرو، بىۋاستە ئۇچرىشىپ: – ئەگەر ئېتىز بېشىغا سەن چىقمىساڭ، مەن ئۆزۈم چىقىمەن. ئۇلار بىلەن يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلىشىمەن، – دېدى پازىل.

يۈزىچە سۈپ. يۈزىدىن-يۈزىگە، نەق ئۆزىگە، يۈزمۇيۈز: ئاغىچا خېنىم گەرچە ئۇنىڭ يۈزىچە ھېچ نەرسە دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىدىن نارازىلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

يۈزىسىدىن تىر. تۆپەيلىدىن، سەۋەبىدىن، توغرىسىدىن: ئۇ چاغلاردا مېنىڭ قەلبىم ئېچىنىش يۈزىسىدىن ئازابلىناتتى. * نازىرئاخۇن ئەدەپ يۈزىسىدىن بىردەم كەينىچە، بىردەم يانتو مېڭىپ، ئۇلارغا يول باشلايتتى.

يۈزىنچى سان. سان، رەت تەرتىپى «100» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تەرتىپ جەھەتتە ياكى دەرىجىگە تىزغاندا 99- دىن كېيىن، 101-دىن بۇرۇن تۇرىدىغان؛ 100-نومۇرلۇق.

يۇسۇن ئى <بوت> ← **يۇسۇنلەر.**

يۇسۇن خىلدىكى ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يوشۇرۇن گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. تاق ياكى كۆپ ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ھۈجەيرىلىرى بۆلۈنۈپ سپورىلىق ياكى گامېتلىق تېنىنىڭ ئۆز ئارا قوشۇلۇشى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ. تېنىدە غول، يىلتىز ۋە يوپۇرماقلار ئايرىمىسى بولمايدۇ. كۆپچىلىكى سۇدا ياشايدۇ، ئاز بىر قىسمى قۇرۇقلۇقتىكى سايە، نەم جايلاردا ياشىيالايدۇ، ئاساسەن قىزىل يۇسۇنلەر، قوڭۇر يۇسۇنلەر، يېشىل يۇسۇنلەر، كۆك يۇسۇنلەر قاتارلىق بىرقانچە تۈرگە ئايرىلىدۇ.

يۇسۇنلەر ئى <بوت> سۇدا ئۆسىدىغان يېشىل ئۆسۈملۈكلەر. ئادەتتە ئۇ سۇدا ئۆسىدىغان بەلىزار ۋە كۆپۈكئوت قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۈك ئى ① بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە كۆتۈرۈپ ياكى توشۇپ بېرىلىشى لازىم بولغان نەرسە: يۈك توشۇماق. يۈك ئاپتوموبىلى. يۈك پاراخوتى. ② <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىگە ئۇلانغان ئۆتكۈزگۈچ ياكى ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى. مەسىلەن، ئېلېكتر لامپىسى، ئېلېكتر ئارقىلىق قىزىغۇچى ئەسۋابلار، ئېلېكتر ماتورى، ئېلېكتر قارشىلىقى قاتارلىقلار. ③ <فىز> ئېنېرگىيە ئۈسكۈنىلىرى، ماشىنىسازلىق ئۈسكۈنىلىرى ھەمدە فىزىئولوگىيىلىك توقۇلمىلار قاتارلىقلارنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئۈستىگە ئالغان خىزمەت سالمىقى. ④ <بىن> قۇرۇلۇش بۆلەكلىرىگە تەسىر قىلىدىغان كۈچ. ئورنى، مىقدارى ۋە يۆنىلىشى ئۆزگەرمەيدىغانلىرى ستاتىسكىلىق يۈك؛ ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىرى دىنامىكىلىق يۈك دېيىلىدۇ. قۇرۇلۇشنىڭ ئۆز ئېغىرلىقى ستاتىكىلىق يۈك بولىدۇ. ⑤ بىرەر كىشىنىڭ بېجىرىشى ياكى ئۈستىگە ئېلىشى زۆرۈر بولغان خىزمەت، ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت ياكى مەسئۇلىيەت؛ جاۋابكارلىق: يۈكنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرمەك. ئېغىر يۈكنى زىممىسىگە ئالماق. ⑥ كۆچمە. بىئىختىيار كۆتۈرۈش ياكى بېجىرىشكە مەجبۇر بولغان، غەمگە سالىدىغان ئارتۇقچە ئىش، نەرسە: يۈك بولۇپ قالماق. ئىدىيىۋى يۈك.

يۈك ئاپتوموبىلى <قاتن> ماتېرىيال ۋە باشقىلارنى توشۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئېغىر تىپتىكى ئاپتوموبىل.

يۈك بولماق ئېغىرچىلىق سالماق، ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرمەك: مانا ئەمدى ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي، بىزگە ئوشۇقتىن-ئوشۇق يۈك بولىدىغان بولدۇڭ.

يۈك پاراخوتى <قاتن> دېڭىز قاتنىشىدىكى مەخسۇس يۈك توشۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان پاراخوت.

يۈك توشۇش تالونى <قاتن> يۈك توشۇشنى ھاۋالە قىلغۇچىلار ترانسپورت تارماقلىرىغا يۈك توشۇشنى ھاۋالە قىلغاندا تاپشۇرىدىغان تالون. ئۇنىڭغا مالنىڭ ئىسمى، سانى، يولغا چىقىدىغان ۋە يېتىپ بارىدىغان بېكەت ياكى پرىستان ھەمدە مالنى يولغا سېلىش، تاپشۇرۇۋېلىش قاتارلىق مەزمۇنلار ئېنىق يېزىلىدۇ.

يۈك توشۇش زىچلىقى <قاتن> بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر كىلومېتىر لىنىيىدە توشۇلغان يۈكنىڭ تونىنا سانى، ئۇ مالنىڭ ئوبوروت

مىقدارىنى يولنىڭ ئۇزۇنلۇقىغا بۆلگەنگە تەڭ بولۇپ، قاتناش ترانسپورت لىنىيىسىدە توشۇلىدىغان يۈكنىڭ بىسقىلىق دەرىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

يۈك ماشىنىسى <قاتن> ← **يۈك ئاپتوموبىلى:** ئۇ ئۆزى ھەيدەپ كەلگەن يۈك ماشىنىسىنى قىسمىغا يۆتكەپ كېلىنگەن يېڭى شوپۇر قېيۇمغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

يۈكنى زىممىسىگە ئالماق بىرەر ئىش-پائالىيەتنى ئورۇنلاش، بېجىرىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالماق: رەھبەرلەر ئۇلارنى جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئېغىر يۈكىنى زىممىسىگە ئېلىشقا رىغبەتلەندۈردى.

يۈك ئوبوروت مىقدارى <قاتن> بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە پورتقا كىرگۈزۈلگەن ۋە چىقىرىلغان يۈكنىڭ ئومۇمىي مىقدارى. ئادەتتە تونىنا بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يۈك-تاق سەپەرگە چىققاندا ئېلىپ ماڭغان سومكا ۋە يوتقان-كۆرپىگە ئوخشاش نەرسىلەر، ئومۇمەن سەپەردە ئۆزى بىللە ئېلىپ يۈرگەن نەرسىلەر: بىر كۆرۈشكەن تونۇش، ئىككى كۆرۈشكەن تۇغقان-دە، قىسقىسى، يۈك-تاقىڭىزنى قويۇپ قويۇپلا مۇدىر ئىشخانىسىغا بېرىڭ، شۇ چاغدا ھەممىنى چۈشىنىسىز.

يۈكچى ئى. قاتناش بېكەتلىرىدە قاتناش قوراللىرىغا يۈك قاچىلاش ۋە ئۇنىڭدىن يۈك چۈشۈرۈش ئىشىنى قىلىدىغان كىشى؛ ھامmal: پىرىستاندا يۈكچىلەر ئۇ يان-بۇ يان مېڭىپ يۈرەتتى.

يۈكسەك ① سۈپ. ئېگىز؛ يۇقىرى؛ بۈيۈك، كاتتا: «سۇلتان ئەخمەت جامەسى» نىڭ ئەتراپىدا ئالتە يۈكسەك مۇنار بار. * ئۇرغۇدى خەلقىمنىڭ يۈرەك شادلىقى، قاقاھلاپ كۈلدى شاد يۈكسەك تەڭرىتاغ. // ئىلىم-ھېكمەت ئېلىپ چىققاي سېنى يۈكسەككە ئويمانىدىن، ئىلىم خۇشتارىسەن ھەر چاغ ئىشىڭدا غەلىبە-نۇسرەت بار. ② سۈپ. كۆچمە. ئالىي، يۇقىرى، ناھايىتى چوڭ، ياخشى، ئوبدان، ئېسىل: رەھمەت سىزگە نۇربۇۋى، ئاددىي ئەمگىكىمگە يۈكسەك باھا بەردىڭىز. * شۇنىڭدىن كېيىن كۆز ئالدىم يورۇپ كەتكەندەك بولۇپ، ۋۇجۇدۇمدا غىياسىدىنغا نىسبەتەن يۈكسەك ھۆرمەت سېزىمى پەيدا بولدى. ③ ئەرلەر ئىسمى.

يۈكسەكلىك «يۈكسەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قەدىر-قىممەتكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئادەمدە يۈكسەكلىك بولۇشى كېرەك. چۈنكى، يۈكسەك دەرىجىدىكى ئالىيجانابلىق قەدىر-قىممەتنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. * پەلەكتىن يۈكسەكلىك تالاشقان، يەركەنىنىڭ ساناقسىز مۇنارى، گۈمبەزلەر ھەربىرى بىر ئاسمان، جان تاپقان ھەر نەقش نىگارى. * دەرد تارتتىڭ يۇرت بىلەن تىرىكلىكتىنە تەڭ، ئۆلگەندە قۇچاقلاپ ياتتىڭ يۇرتنى سەن. شۆھرىتىڭ، تۆھپەڭ ئۆز يۈكسەكلىكىدە، قالدۇرار تاغلارنى، تولمۇ تۆۋەن.

يۈكسەلدۈرمەك «يۈكسەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەنئەت سۆيگەن ئەلنىڭ پەرزەنتى، يۈكسەلدۈرەر سەنئەتنى چوقۇم. سەنئەت بىلەن ياشارغان يۈرەك، گۈلگە پۈركەر دۆلەتنى چوقۇم.

يۈكسەلدۈرۈشمەك «يۈكسەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۈكسەلدۈرۈلمەك «يۈكسەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۈكسەلمەك پ ① ئېگىزلىمەك، ئۆرلىمەك، يۇقىرىلىماق: كۈنسېرى قۇدرەت تېپىپ ھەم يۈكسىلىپ ئاسمان-پەلەك، غۇنچىلار قىسىتنىڭ

چېكەڭگە، كۆلدى دىل-جانىم ۋەتەن. * داۋانلاردىن باقسا ئۇلار كىچىكلەپ، تۆگە كەبى كۆرۈندۇ تۆۋەندە. يۆكسىلدۇ ئۇلار يەنە ئاسمانغا، يول ئايلىنىپ بىقىنغا چۆشكەندە. ② كۆچمە. ئۆسمەك، راۋاجلانماق، تەرەققىي قىلماق، ياخشىلانماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار تامام ئۆزگەردى، لاۋازىمات خىزمىتىمۇ يۆكسىلىپ كەتتى. هازىر شەخسلەر ئائىلە تۇرمۇشىدا زور يۆكسىلىش بولدى.

يۆكسىز سۈپ. يۆكى يوق، يۆك ئارتىلمىغان ياكى بېسىلمىغان، بىكار، قۇرۇق: يۆكسىز ۋاگون.

يۆكسىز مېڭىش <قاتن> يۆك توشۇيدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ قۇرۇق يۈرۈشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يۆكلەتمەك «يۆكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆكلەشمەك «يۆكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆكلەنمەك «يۆكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۆھبەت خېلى ئۇزۇنغىچە داۋام قىلدى، ئاخىرى بۇ ئىش لۇتپۇللاغا يۆكلەندى.

يۆكلۈك سۈپ. يۆكى بار، يۆك ئارتىلغان، يۆك بېسىلغان.

يۆكلۈك مېڭىش <قاتن> يۆك توشۇيدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يۆك قاچىلانغان هالەتتىكى يۈرۈشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يۆكلىمە ① سۈپ. يۆكلەنگەن ياكى يۆكلەيدىغان: يۆكلىمە دولقۇن. ② ئى <تىل> سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، يەنى سۆزلەرگە، سۆز بىرىكمىلىرىگە ياكى جۈملىلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، شۇ سۆز ياكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش، ئاجىزلىتىش ياكى تەكىتلەش، سوراق قاتارلىق قوشۇمچە مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان ياردەمچى سۆزلەر. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «-مۇ»، «-ما»، «-غۇ»، «-قۇ»، «-چۇ»... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

يۆكلىمە دولقۇن <فىز> مودۇلياتسىيىلىگۈچى سىگنالنى يوللاشتا ئىشلىتىلىدىغان، لېكىن تېخى مودۇلياتسىيىلەنمىگەن يۇقىرى چاستوتىلىق، تەڭ ئامپلىتۇدىلىق تەۋرەنمە توك. ئۇ سىنۇس دولقۇن بولۇشىمۇ ياكى غەيرىي سىنۇس دولقۇن يەنى چاسا دولقۇن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

يۆكلىمەك پ ① يۆك ئارتماق، يۆكنى ترانسپورت ۋاسىتىلىرىنىڭ ئۈستىگە جايلاشتۇرماق: قۇللار پەرمان بويىچە، ئۇنى تۆگىگە يۆكلەپ يولغا چۈشۈپتۇ. * ئۈچ شاهزادە ئۈچيۈز قېچىرغا مال-مۈلۈك يۆكلەپ يولغا چىقىپتۇ. ② كۆچمە. بىرەر ۋەزىپە ياكى ئىش تاپشۇرماق، بۇيرۇماق، زىممىسىگە قويماق: شۆبە رايون شتابىدىن بىزگە سېپىل ئىچىگە ئادەم كىرگۈزۈپ، شەرقىي دەرۋازىنى ئېچىش ۋەزىپىسىنى يۆكلىدى. * بىز ئۇلارغا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتلەرنى يۆكلەپ، ئادرېسىنى يېزىۋېلىپ بالىنى بەردۇق. ③ كۆچمە. دۆڭگىمەك، ئىتتىرىپ قويماق، قارا چاپلىماق: يۆكلىدى ئۈستۈمگە بەتنام «فېئودالنىڭ لەۋزى» دەپ، هەم ئىزا تارتماي دېدى: «سازەندىلەر – گال بەندىسى».

يۆكۈنچ ئى. يۆكۈنۈپ ئولتۇرغان هالەت، ناماز ئوقۇغاندىكى ئولتۇرۇش.

يۆكۈنچ قىلماق نامازدا ئولتۇرماق، ئىبادەتتە ئولتۇرماق، ئىبادەت قىلماق: ئۇ ئۆستەڭ بويىدا هەمراهلىرى بىلەن يۆكۈنچ قىلىۋاتقانىكەن.

يۆكۈندۈرمەك «يۆكۈنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھېلىقى بالىنى يۆكۈندۈردى-دە، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ تۇرۇپ كېسەكلەرنى قومۇرۇشقا باشلىدى.

يۆكۈندۈرۈشمەك «يۆكۈندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆكۈندۈرۈلمەك «يۆكۈندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۆكۈنمەك پ. ئىككى تىزنى جۈپلەپ يەرگە تىرەپ، كاسىنى ئىككى پۇت تاپىنىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئولتۇرماق: دادام ماڭا تونۇش بولۇپ قالغان قەبرە يېنىغا يۆكۈندى. * بوۋاي ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، پېشباشتىن يۆكۈندى.

يۆكۈنۈشمەك «يۆكۈنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىسى تەڭلا قۇشبېگىنىڭ ئۇدۇلىغا يۆكۈنۈشتى.

يۆگەن ئى. ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئېغىزىغا سالىدىغان، جۈجەي، تىزگىن ۋە چۇلۋۇرلىرى بولغان، ئېغىزدا تۇرىدىغان يېرى تۆمۈردىن ياسالغان، قالغان يېرى تاسمىدىن ياسالغان بۇيۇم: ئاتلار يۆگەنلىرىنى تارتىپ، ئۈركۈپ كەتتى.

يۆگەن سالماق ① ئات، ئېشەككە ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ ئېغىزىغا يۆگەننى كىرگۈزۈپ جايلاشتۇرماق، يۆگەنلىمەك: ئۇ ئاتقا يۆگەن سالدى-دە، مىنگەن پېتى تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ② كۆچمە. كونترول قىلماق، چەكلىمەك، تىزگىنلىمەك، باشقۇرماق: تۇت تىزگىنىنى شۇم نەپسىڭگە سېلىپ يۆگەن، ئېغىر-يېنىك ئىشنى ئۆزۈڭ ئىشلەپ ئۆگەن. * ئۆگەنگىن دوستۇم، تىرىشىپ ئۆگەن. ۋاقىت بويىنىغا سېلىپ سەن يۆگەن.

يۆگەنچە ئى. بوغىنىنىڭ باش قىسمىغا يۆگەلگەن تاسما.

يۆگەنچى ئى. يۆگەن ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى.

يۆگەنسىز سۈپ. ① يۆگىنى يوق، يۆگەن سالمىغان، يۆگەنلەنمىگەن: زاپچوز يۆگەنسىز ئورۇق ئېتىنى ئۈزلۈكسىز قامچىلاپ باراتتى. * ئۈچ تۇرپاندىن ئات ئېلىپ، مىنىپ كەلدىم يۆگەنسىز. بۇ يۇرتقا مۇساپىرمەن، بىر قاراپلا بىلگەنسىز. ② كۆچمە. ھېچكىم كونترول قىلالمايدىغان ياكى قىلمىغان، ھېچكىم ۋە ھەرقانداق نەرسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان: بىلىسەڭغۇ، بىز دېگەن يۆگەنسىز ئادەملەر، بىزنى ھېچكىم نەگە بارىدىڭ، نەدە تۇردۇڭ، دېيەلمەيدۇ. ③ كۆچمە. تىزگىنلەنمىگەن، توسۇلمىغان، مەلۇم دائىرە ئىچىدە چەكلەنمىگەن، قەبىھ: دوختۇر دەريا بويىغا كەلدى، بۇ يۆگەنسىز دەريا ئېقىنى ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى.

يۆگەنسىزلىك «يۆگەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

يۆگەنلەتمەك «يۆگەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يۆگەنلەشمەك «يۆگەنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۆگەنلەكلىك سۈپ. يۆگەنلەنگەن، يۆگەن سېلىنغان.

يۆگەنلەنمەك «يۆگەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۇ بىلەن تەڭ ئاقار ئۆزاقتا، دېھقانىنىڭ شاد ھېس-تۇيغۇلىرى. ئۆزۈلمەستىن ئاقماقتا مانا، يۆگەنلەنگەن تاغنىڭ سۇلىرى.

يۆگەنلىك سۈپ. يۆگىنى بار، يۆگەنلەنگەن، يۆگەن سېلىنغان: ئۇ بارغان پېتى ھېلىقى ئالتۇن يۆگەنلىك ئارغىماققا مىنىپتۇ-دە،

ئۇچقاندەك مەيدانغا چۈشۈپتۇ.

يۇگەنلىمەك پ ① ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارغا يۇگەن سالماق: ئۇ ئېتىنى يۇگەنلەپ، يولغا چىقىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. تىزگىنلىمەك، كونترول قىلماق، بويسۇندۇرماق، باشقۇرماق: ھازىر بىز بوي بەرمەس «ئاپەت ئېغىزى» نى يۇگەنلەشكە ئاتلاندۇق.

يۇگۇرە-يۇگۇرە ئۇزاق يۇگۇرۇپ، ناھايىتى جىق يۇگۇرۇپ: يۇگۇرە-يۇگۇرە ئۇ بىر ئىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ قېلىپتۇ.

يۇگۇرتمەك ① «يۇگۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۇگۇرتۇپتۇ. * بېھىشتىن چىققان كۆك تاياق، يۇگۇرتىدۇ يالىڭاياغ (ماقال). * باي چىرايىغا زورىغا كۈلكە يۇگۇرتۇپ، نادەمگە يېقىنلىدى. * رەيھان چوڭ خەتلىك گېزىتلەرگە بىرقۇر كۆز يۇگۇرتتى-دە، سىنىپقا كىردى. ② كۆچمە. ئەۋەتمەك، بۇيرۇماق، ماڭغۇزماق: — مەنسۇرنى ھازىرلا گۆشكە يۇگۇرت! — دېدى ئۇ ئالدىراش ۋارقىراپ.

يۇگۇرتۇشمەك «يۇگۇرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇگۇرتۇلمەك «يۇگۇرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇگۇرگەك سۈپ. تېز يۇگۇرىدىغان، يۇگۇرۇپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان: ئەجەبمۇ يۇگۇرگەك بالىكەنسەنغۇ؟

يۇگۇرمەك پ ① بىرەر يۆنىلىشكە قاراپ قەدەملىرىنى ناھايىتى تېز ئېلىپ ماڭماق، چاپماق: توختى غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى-دە، يۇگۇرۇپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. * باللار «ئاتام كەپتۇ» «ئاتام كەپتۇ!» دەپ يۇگۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن جاپا چېكىپ ھەرىكەت قىلماق، ئاۋارىچىلىكتىن قورقماي يول ماڭماق، ھەرىكەت قىلماق: يۇگۇرگەن قالار، بۇيرۇغان ئالار (ماقال). * ھەرقايسىلىرى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشتىلە، مۇشۇنداق ئىشلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ھەممىسگە ئۆزۈم يۇگۇرمىسەم بولمايدۇ. * مەن ئەلنىڭ ئىشىنى تاشلاپ قويۇپ، خۇسۇسىي ئىشقا يۇگۇرۇشكە پېتىنالمىدىم. ③ كۆچمە. تېز، ئالدىراش ھەرىكەتلەنمەك: بېرىلىپ زوق بىلەن سالدىم مەن قۇلاق، سۆز ئەمەس ئاقاتتى لېۋىدىن قوشاق. يۇگۇردى قەلىمىم قۇرلار ئۈستىدە، ئۇ قانداق كۈيلىسە مەن پۈتتۈم شۇنداق. * ئۇنىڭ قوللىرى پىيالىغا يۇگۇردى. ④ كۆچمە. يامرىماق، جىلۋىلەنمەك، پەيدا بولماق: بۇنى كۆرگەن ساۋۇتنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۇگۇردى. * نادەمنىڭ يۇرەك-باغرى دولقۇنلىنىپ، چىرايى ئېچىلىپ، لېۋىگە تەبەسسۇم يۇگۇردى. ⑤ كۆچمە. ھەرىكەتلەنمەك، تىكىلىپ، ئۇدۇللىنىپ ئۇ يان-بۇ يان ھەرىكەتلەنمەك (كۆز ھەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرى تونۇش، ئەمما بەكمۇ قىسقا يېزىلغان پوچېركا ئۈستىدە يۇگۇردى. ⑥ كۆچمە. چاپلاشماق، يېپىشماق، ئېسىلىۋالماق: روزىمەت ئىشىنىڭ ئاسىنىغا يۇگۇرىدىغان، پۈتۈن يازنىڭ تولىسىنى شەھەردە ئۆتكۈزىدىغان ھۇرۇن بالا ئىدى. * دۇنيادا تۈز يول يوق، ئەگرى-توقاي يولدا مېڭىشقا تەييار تۇرىشىمىز. ئاسىنىغا يۇگۇرمەسلىكىمىز كېرەك.

يۇگۇرۇش ① «يۇگۇرمەك» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <تەن> چوڭ ۋە تېز-تېز قەدەملەر بىلەن ھەرىكەت قىلىش، چېپىش: يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى.

يۈگۈرۈش ئايغى <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىلىرىدا كىيىلىدىغان بىر خىل يېنىك تىپتىكى ئاياغ. چەمى تار ھەم نېپىز بولۇپ، تاپىنىنىڭ ئالدى تەرىپىگە مىخ ئورنىتىلغان بولىدۇ.

يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى <تەن> يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىدىكى بىر خىل مۇسابىقە تۈرى، يەنى يۈگۈرۈش سۈرئىتىدە مۇسابىقىلىشىدىغان بىر خىل تەنھەرىكەت. مۇسابىقە قىسقا مۇساپىلىق، ئوتتۇرا مۇساپىلىق، ئۇزۇن مۇساپىلىق ۋە پەۋقۇلئاددە ئۇزۇن مۇساپىلىق يۈگۈرۈش قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بارىيېر ئاتلاپ يۈگۈرۈش، كۆچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش، توسالغۇدىن ئۆتۈپ يۈگۈرۈش ۋە دالا يۈگۈرۈشى قاتارلىق تۈرلىرىمۇ بولىدۇ.

يۈگۈرۈش يولى <تەن> تەنھەرىكەت مەيدانىدىكى يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان يول، ئۇنىڭدىن باشقا تېز مۇز تېيىلىش مۇسابىقىسىدا ئىشلىتىلىدىغان يولمۇ يۈگۈرۈش يولى دەپ ئاتىلىدۇ.

يۈگۈرۈشمەك «يۈگۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خالايىق جان قايغۇسىغا چۈشۈپ، ئۆيىدىكىلەر تالاغا، تالادىكىلەر ئۆيلىرىگە يۈگۈرۈشتى.

يۈگۈرۈك سۈپ. تېز يۈگۈرىدىغان، ناھايىتى ئىتتىك چاپىدىغان، چاپقۇر؛ ئىتتىك، ئىلدام، تېز ھەرىكەت قىلىدىغان، تېز: يۈگۈرۈك ئات. * ئېشەكلەرمۇ باشقا چاغلارغا قارىغاندا ناھايىتى يۈگۈرۈك بولۇپ كەتكەنىدى. * موماي شۇنداق يۈگۈرۈك بولۇپ كېتىپتۇكى، ئۇنىڭغا قويۇنمۇ يېتەلمەس ئىكەن. // ئېغىز يۈگۈرۈكى باشقا، ئاياغ يۈگۈرۈكى ئاشقا (ماقال).

يۈگۈر-يېتىم ئاساسلىق بولمىغان، ئۇششاق-چۈششەك، قوشۇمچە ئىش-ھەرىكەت: زىيابەتتە يۈگۈر-يېتىمغا ياراپ قالغان پادىچى سۈرىتىدىكى بۇ قىز ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپتۇ. // ئۇ خېلى ئۇزۇنغىچە پولاتنى تراكتورغا يېقىن يولاتماي، ماي توشۇش، يۇندى تۆكۈش ۋە باشقا يۈگۈر-يېتىم ئىشلارغا سالدى.

يۈگۈر-يېتىمچى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنى قىلغۇچى، ئۇششاق-چۈششەك ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئۇ «تازىلىق تەكشۈرۈش كومىتېتى» دەك بىرەر ئورۇننىڭ يۈگۈر-يېتىمچىسىدەك قىلىدۇ.

يۈلېي ئى (خەن) <ھەرب> سۇ ئىچىدە ئۆزلۈكىدىن ئىلگىرىلىيەلەيدىغان، يۆنىلىشى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى ئۆزلۈكىدىن كونترول قىلالايدىغان بىر خىل بومبا. ئۇ پاراخوت ئارقىلىق قويۇپ بېرىلىدۇ ياكى ئايروپىلان ئارقىلىق تاشلىنىدۇ. ئادەتتە دۈشمەن پاراخوتى ۋە دېڭىز پورتلىرىدىكى قۇرۇلۇشنى ۋەيران قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

يۈلېي پاراخوتى <ھەرب> يۈلېينى ئاساسىي قورال قىلغان كىچىك تىپتىكى ھەربىي پاراخوت. ئادەتتە دۈشمەن پاراخوتىغا تېز ھەم ئۇستىلىق بىلەن يېقىنلىشىپ، يۈلېي قويۇپ بېرىدۇ.

يۈنگاڭ ئى <جۇغ> شەنشى ئۆلكىسىنىڭ داتۇڭ شەھىرىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

يۈنگاڭ تاش ئۆيلىرى <ئارخېئول> شەنشى ئۆلكىسىنىڭ داتۇڭ شەھىرى ئەتراپىدىكى يۈنگاڭ دېگەن جايدا تېپىلغان كۆلىمى ئەڭ چوڭ تاش ئۆيلەر. بۇ تاش ئۆيلەرنى جەنۇبىي-شىمالىي سۇلالىلەر ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنى تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن

قازدۇرغان. بۇ ئۆيلەر ئېلىمىزنىڭ قەدىمكى زامان ئۆيمىچىلىق سەنئىتىنىڭ خەزىنىلىرىدىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يۇنمۇ ئى (خەن) <تل> خەنزۇ تىلى خەت تاۋۇشلىرىنىڭ شىگمۇ ۋە توندىن باشقا بۆلەكلىرى. يەنى خەت ئاھاڭىنىڭ پېنىيىندا كەلگەن ئۈزۈك تاۋۇشتىن كېيىن كەلگەن سوزۇق، ئۈزۈك تاۋۇشلار توپى. مەسىلەن، «a»، «an»، «ban» دېگەن بوغۇملاردىكى «a» ۋە «an» تاۋۇشلىرى يۇنمۇ ھېسابلىنىدۇ.

يۇنمۇ ئاخىرى <تل> يۇنمۇنىڭ ئاخىرقى تاۋۇشى.

يۇنمۇ بېشى <تل> يۇنمۇ تەركىبىدىكى ئاساسىي سوزۇق تاۋۇشنىڭ ئالدىدىكى سوزۇق تاۋۇش يەنى قىستۇرما تاۋۇش.

يۇنمۇ مەركىزى <تل> يۇنمۇ تەركىبىدىكى ئاساسىي سوزۇق تاۋۇش.

يۇنمۇداش ئى <تل> خەنزۇنچە خەت ئىچىدىكى يۇنمۇسى ئوخشاپ كېتىدىغان خەتلەر.

يېپىشتۇرماق «يېپىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساتىراش ئېھتىياتسىزلىقتىن ئەپەندىمنىڭ بېشىنىڭ بىرنەچچە يېرىنى كېسىپ قويۇپ، پاختا يېپىشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

يېپىشتۇرۇشماق «يېپىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يېپىشتۇرۇش — ھەر خىل ئەسەرلەردە، نۇتۇقتا بىر-بىرىگە ياندىشىپ كەلگەن جۈملىلەرنىڭ باش-ئاخىرىنى ئۆزئارا يېپىشتۇرۇشتىن ئىبارەت ستىلىستىكىلىق ۋاستە.

يېپىشتۇرۇلماق «يېپىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئابدۇللا پەنجىرىسىگە قەغەز يېپىشتۇرۇلغان ئۆيگە كىرىپ، مۇرىسىدىن يۈك-تاقنى يەشتى.

يېپىشقاق سۈپ ① يېپىشىش، چاپلىشىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك، چاپلاشقاق، ئاسانلا يېپىشىدىغان (تۈرلۈك نەرسىلەر ھەققىدە): قىرغاقتىكى قارىمايدەك يالتىراق ۋە يېپىشقاق لاي ئۇنىڭ تىزىغىچە چاپلاشتى.
* – بۇلار ناھايىتى يېپىشقاق كەمپۈت ئىكەن،
– دېدى ئۇ ياراتمىغاندەك قىلىپ.
② باشقىلاردىن ئېتىرقىمايدىغان، ياتسىرىمايدىغان، چاپلاشقاق، چىقىشقاق: نىزام يېپىشقاق يىگىتلەردىن ئەمەس ئىدى.
* ئۈچى ئۈزارغاي، تۆۋى يېيىلغاي، مېھمانغا خۇش چىراي بولغاي، كىشىگە يېپىشقاق بولغاي، خۇدايىم مۇبارەك بولغاي!

يېپىشقاق ئاقار جىسىم <فز> يېپىشقاقلىقتا ئىگە ئاقار جىسىم. ھەرقانداق ئەمەلىي ئاقار جىسىملارنىڭ مۇئەييەن يېپىشقاقلىقى بولىدۇ. ئاقار جىسىملارنىڭ قاتتىق جىسىمغا (تۇرۇبا تېمى ياكى ئاقار جىسىمدا ھەرىكەتلىنىۋاتقان جىسىم قاتارلىقلارغا) نىسبەتەن ئاققاندا، قاتتىق جىسىمغا تېگىشكەن بىر قەۋەت ئاقار جىسىم يېپىشىش كۈچىنىڭ تەسىرىدە قاتتىق جىسىمنىڭ يۈزىگە چاپلىشىۋېلىپ ئاقماي تىنىچ تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا قوشنا بولغان قاتلامدىكى ئاقار جىسىم ئۇنىڭغا سىيرىلىپ ئاقىدۇ. نەتىجىدە ھەرقايسى قوشنا قاتلاملارنىڭ ئېقىش تېزلىكى تەدرىجىي كېمىيىپ بارىدۇ، ئېقىمغا تىك بولغان يۆنىلىشتە گرادىئېنت شەكىللىنىپ، يېپىشقاقلىق خۇسۇسىيەت ئىپادىلىنىدۇ.

يېپىشقاق باكتېرىيە <بىئول> ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلار ئارىلىقىدىكى مىكرو ئورگانىزم. مورفولوگىيىسى ھەر خىل،

خلوروفىلى يوق. كۆپچىلىكى چىرىتىپ، ئاز قىسمى پارازىت ياشايدۇ. ئۇلار بىئوخىمىيە ۋە گېنېتىكا قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشتىكى ئاساسىي ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

يىپىشقاق تىل <تىل> تىللارنىڭ سۆز قۇرۇلمىسىنى ئاساسىي ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ ئايرىپ چىقىلغان تىل تىپلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق تىللاردا ھەر خىل لېكسىكىلىق ۋە گىرامماتىكىلىق مەنىلەر سۆزلەرگە قوشۇمچە قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. بۇ تىللارنىڭ سۆز يىلتىزىدا ئومۇمەن چوڭ ئۆزگىرىش بولمايدۇ. قوشۇمچىلار مەلۇم تەرتىپ بويىچە سۆز يىلتىزىنىڭ ئاخىرىغا ئارقا-ئارقىدىن قوشۇلۇش بىلەن سۆز ياسىلىدۇ ياكى سۆز تۈرلىنىدۇ. مەسىلەن، ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى ۋە ئۇگور-فىن تىللىرى سىستېمىسىدىكى تىللار مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

يىپىشقاق رەڭدار پەرۋانە <زوئول> بىر خىل ھاشارات. يېتىلگەنلىرىنىڭ ئالدىنقى قانىتىنىڭ مەركىزىدە ئاچ سېرىق رەڭلىك ئىككى يۇملاق ئالىسى بولىدۇ. ئارقا قانىتى ئۇچلۇق، جىيەكلىرى قارامتۇل كۆل رەڭ. كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. لىچىنكىسىنىڭ بېشى قوڭۇر، دۈمبىسى ۋە ئىككى يان تەرىپىدە قارامتۇل سېرىق رەڭلىك ئۇزۇن بوي سىزىقلىرى بولىدۇ. قورچىقى قىزغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. شال، بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ ئاساسلىق زىياندىشى ھېسابلىنىدۇ.

يىپىشقاق غازتاپان <بوت> ئازغان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن تېنى قىسقا تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. يىلتىزى تىك ۋە ياغاچلاشقان. غولى كۆپ شاخلىنىدۇ. تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى ئالقانسىمان يېرىلىدۇ، غولىدىن ئۆسكەنلىرى ئازراق بولۇپ، ئارقا تەرىپىدە تۈۋىتىلىرى بولىدۇ. گۈلى سېرىق. پۈتۈن تېنى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىسسىقنى ياندۇرۇپ زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

يىپىشقاق قۇرت <زوئول> بىر خىل ھاشارات. يېتىلگەنلىرىنىڭ ئالدىنقى قانىتى مەركىزىدە ئاچ سېرىق ۋە يۇملاق كەلگەن ئىككى دانە خالى بولىدۇ. ئارقا قانىتىنىڭ ئۇچى ۋە گىرۋەكلىرى قارامتۇل كۆل رەڭ كېلىدۇ. كۈندۈزى دەم ئېلىپ كېچىسى چىقىدۇ. لىچىنكىسىنىڭ بېشى قوڭۇر كېلىدۇ. دۈمبىسى ۋە ئىككى تەرىپىدە سارغۇچ قارا رەڭلىك توغرا يوللىرى بولىدۇ. قورچىقى قىزغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ شال، بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ ئاساسلىق زىياندىشى ھېسابلىنىدۇ.

يىپىشقاق ئوت <بوت> ئەڭلىكئوت ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 30 — 80 سانتىمېتىر، ئۈچ تەرىپى كۆپ شاخلىنىدۇ. پۈتۈن تېنى زىچ ھالەتتىكى ئاقۇچ كۆل رەڭ قاتتىق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. يوپۇرمىقى تۆمۈنسىمان ياكى يىپسىمان تۆمۈنە شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى كىچىك، رەڭگى سۇس ھاۋا رەڭ ۋە ئومۇم گۈل رېتىدە، مېۋىسى كىچىك، قاتتىق، ياپىلاق ۋە ئۈچ قىرلىق كېلىدۇ. گىرۋىكىدە ئىككى تال ئىلمەك تىكىنى بولىدۇ. مېۋىسى سەل زەھەرلىك بولۇپ، مەددە چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يېپىشقاقلىق ① «يېپىشقاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ يېپىشىش خۇسۇسىيىتىنى ئۆلچەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. ئادەتتە ئۇ «دىنامىكىلىق يېپىشقاقلىق» ۋە كىنىماتىك يېپىشقاقلىق» دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ③ <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ئىچكى خۇسۇسىيىتى. ئاقار جىسىملارنىڭ قوشنا ئىككى قاتلاملىرى ئارىسىدا نىسبىي سىيرىلىش پەيدا بولغاندا، قاتلاملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە بۇ يۈزگە پاراللېل بولغان نىسبىي سىيرىلىشقا قارشىلىق قىلىدىغان كۈچنىڭ پەيدا بولۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

يېپىشقاقلىق قارشىلىقى <فىز> مەلۇم بىر جىسىم يېپىشقاق ئاقار جىسىمغا نىسبەتەن ھەرىكەت قىلغاندا، جىسىم يۈزىگە بىر قەۋەت ئاقار جىسىم يېپىشىۋالىدىغانلىقتىن، بۇ يۈز ئەتراپىدىكى ئاقار جىسىمدا بەلگىلىك تېزلىك گرادىيېنتى بىلەن بىرگە پەيدا بولىدىغان جىسىمنىڭ ھەرىكىتىگە قارشىلىق قىلىدىغان كۈچ.

يېپىشقاقلىق كوئېففىتسىيېنتى <فىز> بىر بىرلىك ئارىلىقتىكى ئىككى قاتلاملىرىنىڭ تېزلىك پەرقى بىر بىرلىك بولغاندا، قوشنا ئاقار قاتلاملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە پەيدا بولىدىغان يېپىشىش كۈچى.

يېپىشماق I پ «ياپماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پۈتۈن مەھەللىدىكىلەر دەرۋازىلىرىنى مەھكەم يېپىشىپ ئۆيلىرىگە كىرىۋېلىشتى.

يېپىشماق II پ ① ھىم چاپلاشماق، مەھكەم يەلىشىپ ئورناشماق، چاپلاشماق: ياخشىغا يېپەك يېپىشار، يامانغا تىكەن (يېپىشار) (ماقال). * ئۇ چاپىنىغا يېپىشىپ قالغان بىر تال يىپنى ئېلىۋەتتى. * ئۇلارنىڭ ئۇستىگە كىيىۋالغان يۇقراچە كىيىملىرى ئۆزىگە يېپىشماي تۇراتتى. ② كۆچمە. بىر-بىرىگە چاپلىشىپ دېگۈدەك يېقىن تۇرماق، بىر-بىرىگە تېگىپ تۇرماق، يېقىن تۇرماق؛ قويۇق ئالاقىدا بولماق، يېقىن مۇناسىۋەتتە بولماق: ئۇ بىزگە تازا يېپىشماي تۇرىدۇ. * كېچىلا شۇ يەردە كۆلۈپ، ئەركىلەپ، شۇنچىلىك يېپىشىپ سۆيمىگەنمىدىڭ؟! «بىرئۆمۈر مەن سېنىڭ باھارىڭ بولاي!» شۇنداق دەپ يالقۇنلاپ كۆيمىگەنمىدىڭ!؟ ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىگە مەلۇم بىر مۇددەتتە بىلەن ئېسىلىۋالماق، شۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالماق، پېشىگە ئېسىلماق: يېپىشقان خوتۇندىن قاچ، قاچقان خوتۇننى قوغلا (ماقال). * مەنمۇ تازا ئەخمەق-تە. ئاللىقاچان بازىرى ئۆلگەن بۇ ھۈنەرگە شۇنچە يېپىشىۋالغىنىمنى قارىمامدىغان! * بۇ يەردىكى ئورۇق ئەتلەرنىڭ ھەممىسى كادىرلارغا يېپىشىۋېلىشتى. ④ كۆچمە. تىك ياكى ئېگىزرەك نەرسىلەرگە ياماشماق، شۇ نەرسىنىڭ چوققىسىغا چىقىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا يامىشىپ ھەرىكەت قىلماق: كۆزلىرىدە قىساس ئۇچقۇنلىرى چاقنىغان بارات ئېچىقلىق دېرىزىگە يېپىشىدۇ. * ھېلىقى بالا بارغان پېتى ھېلىقى يوغان سۆگەتكە يېپىشتى.

يېپىشىش «يېپىشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: يېپىشىش كۈچى.

يېپىشىش كۈچى <فىز> ① ئاقار جىسىملارنىڭ قوشنا ئىككى قاتلاملىرىدا نىسبىي سىيرىلىش پەيدا بولغاندا، قاتلاملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە بۇ يۈزگە پاراللېل بولغان نىسبىي سىيرىلىشقا قارشىلىق قىلىدىغان كۈچ. ② ئوخشاش

بولمىغان ئىككى خىل ماددىنىڭ بىر-بىرىگە تېگىشكەن قىسىملىرىنىڭ ئۆزئارا تارتىشىش كۈچى.

يېپىق سۈپ ① يېپىلغان، يېپىپ قويۇلغان: ئۇ شۇنداق قارىسا ئۇدۇلىدا يېپىق ئىشىك تۇرغۇدەك، ئۇ ئۇنى ئاچماقچى بولۇپ، ئىشىكنى ئىتتەرگەنىكەن، ئىشىك ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. * مەرغىلان دەرۋازىلىرى كېچىسى يېپىق بولىدۇ. * ھېلىقى كىشى ئاتنى بۇلۇڭدىكى ئۈستى يېپىق ئوقۇرغا باغلاپ، خۇرجۇننى ئالدى. ② كۆچمە. مەخپىي، ئوچۇق-ئاشكارا ئەمەس، يوشۇرۇن: — ئۇلار پالۋاننى يوقىتىۋەتسە، سىر يېپىق قېلىۋېرىدۇ، — بۇركۇتبەگ يەنە بىر ئايلىنىپ كېلىپ كەنجىبەگنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. ③ خالىغانلا ئادەم قاتناشسا بولمايدىغان، مەخسۇس بەلگىلەنگەن كىشىلەر قاتنىشىدىغان، ئادەم سانى چەكلىنىدىغان: يېپىق سوت.

يېپىق ئارىلىق <مات> تەڭسىزلىك $a \leqslant \chi \leqslant d$ نى قانائەتلەندۈرىدىغان بارلىق ھەقىقىي سان χ لەرنىڭ توپلىمى. ئۇ (a b) بەلگە بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. يېپىق ئارىلىق بۇ ئارىلىقنى ئىپادىلىگۈچى كېسىكنىڭ ئىككى ئۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېپىق بوغۇم <تىل> ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان بوغۇم. مەسىلەن، يەر، ئات، شەرق دېگەنلەردەك.

يېپىق خەت بىرەر شەخس ياكى كوللېكتىپقا قارىتا يېزىلغان، باشقىلارنىڭ كۆرۈشى مەنئى قىلىنغان خەت.

يېپىق زەنجىرلىك ھىدروكاربونلار <خىم> ھالقىسىمان تۈزۈلۈشتىكى كاربون-ھىدروگېن بىرىكمىلىرىنىڭ ئورتاق نامى. تۈزۈلۈشلىرىگە ئاساسەن، ئالىسكلىك ھىدروكاربونلار ۋە ئاروماتىك ھىدروكاربونلاردىن ئىبارەت ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

يېپىق سوت <قا> مەملىكىتىمىزنىڭ خەلق سوت مەھكىمىلىرىنىڭ دۆلەت مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاش، شەخسلەرنىڭ خۇسۇسىي نام-ئاتىقىنى بۇلغاشقا دائىر دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشتا قوللىنىدىغان بىر خىل سوت شەكلى. بۇنىڭدا سوتقا جاۋابكار، دەۋاگەر، كېڭەشمە سوت قىلىش ئەزالىرى ۋە تەپتىش قاتنىشىدۇ. باشقىلارنىڭ سوتقا قاتنىشىشى مەنئى قىلىنىدۇ، ئەمما سوت ھۆكۈمى ئاشكارا ئاڭلىتىلىدۇ.

يېپىق قازان يېپىق پېتى قالماق ئېچىلمىغان، باشقىلارغا ئاشكارا بولمىغان ئىش-ھەرىكەت مەخپىي پېتى قالماق، ئاشكارىلانمىغان پېتى قالماق، داۋاملىق مەخپىي، سىر تۇتۇلماق: ئوسمان شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇللانى ئۇجۇقتۇرۇپ يېپىق قازانى يېپىق پېتى قالدۇرۇشنىڭ قەستىگە چۈشتى.

يېپىق قان ئايلىنىش <فىزئول> ھايۋان تېنىدىكى قاننىڭ قان تومۇر ئىچىدە باشتىن-ئاخىر بىر يۆنىلىش بويىچە ئايلىنىش شەكلى. قان بىلەن توقۇلما، ھۈجەيرىلەر ئارىسىدا ماددا ئالمىشىش قىلدام تومۇرلار ئارقىلىقلا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يېپىق قورۇ قىش كۈنلىرى مال تۇرىدىغان، ئۈستى يېپىلغان قوتان.

يېپىق مېۋە <بوت> مېۋىنىڭ بىر خىلى. پىشقاندىن كېيىن، شۆپۈكى سۇ يوقىتىپ قۇرۇيدۇ، لېكىن يېرىلمايدۇ. ئۇرۇق مېۋە، قاتتىق مېۋە، قاناتلىق مېۋە قاتارلىقلار يېپىق مېۋىگە كىرىدۇ.

يېپىق ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت>

ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. بۇلاردا تۆرەلمە تۈگۈنى ئۇرۇقدانىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ئۇرۇقى مېۋىگە ئورىلىپ تۇرىدۇ، تۆرەلمە تۈگۈنى ئۆز گۈلى ياكى باشقا گۈللەرنىڭ ئاتىلىقىنىڭ گۈل چېڭىنى قوبۇل قىلىپ ئۇرۇقلىنىدۇ. پەللە يوپۇرمىقىنىڭ سانىغا قاراپ تاق پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر ۋە قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر دەپ بۆلۈنىدۇ.

يېپىق ئىمتىھان <مائار> بىر خىل ئىمتىھان شەكلى. بۇنىڭدا، ئىمتىھان بەرگۈچىنىڭ ئىمتىھان ۋاقتىدا ھېچقانداق ماتېرىيالدىن پايدىلىنىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ.

يېپىقلىق سۈپ ① يېپىلغان، ھىم ئېتىلگەن، تاقالغان، تاقاقلىق، ئېتىكلىك (ئىشىك-دېرىزە قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىشىك يېپىقلىق، دېرىزىدىن چىراغنىڭ غۇۋا شولىسى چۈشۈپ تۇراتتى. * ئاخىرى يېپىقلىق بىر ئىشىكنى كۆردۈم ۋە ئۇنى ئاچتىم. ② يۆگەكلىك، ئۈستىگە ئارتىقلىق ياكى تاشلاقلىق، ئۈستىگە ئوراقلىق: باھاۋۇدۇن ساندۇق ئۈستىگە يېپىقلىق بىر پارچە سۇلياۋنى كۆرسەتتى. // موماينىڭ ئۈستىدە ھېلىقى تاۋار يوتقان يېپىقلىق تۇراتتى.

يېپىقلىق تۇۋاق يېپىقلىق پېتى قالماق ← **يېپىق قازان يېپىق پېتى قالماق**: بىزمۇ گۇناھقا شېرىك بولۇپ قالمايلى، بولدى، يېپىقلىق تۇۋاق يېپىقلىق پېتى قالسۇن.

يېپىقلىق قازان يېپىقلىق پېتى قالماق ← **يېپىق قازان يېپىق پېتى قالماق**: — بۇنىڭدىن كېيىن يېپىقلىق قازان يېپىقلىق پېتى قېلىۋەرسۇن، ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە قىلماڭ، — دېدى ئۇ.

يېپىلماق «ياپماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىغا كىرىشىم بىلەنلا كۆزۈمگە ۋاسا جۈپ قىلىنىپ يېپىلغان كاتتا ئۆيلەر كۆرۈندى. * مۇدىر بىر يىللىق خىزمەتلەر ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە قىلغاندىن كېيىن، يىغىندىن چۈشۈرۈلگەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇقىملىق خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇش ھەققىدىكى يوليورۇقنى يەتكۈزدى، شۇنىڭ بىلەن يىغىن يېپىلدى.

يېپىنچا ① ئى. ئۈستىگە يېپىۋالىدىغان، يېپىنىدىغان تون ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر. ② سۈپ. ئۈستىنى يېپىش رولىنى ئوينايدىغان، ياپىدىغان: يېپىنچا قاتلام. يېپىنچا ئۆسۈملۈك. يېپىنچا ئورمان.

يېپىنچا قاتلام <گېئول> پلاتفورمىنىڭ بىر ئاساسىي تۈزۈلمە قەۋىتى. بىماس ھالەتتە ئۇل ئۈستىگە جايلىشىدۇ.

يېپىنچا ئورمان <جۇغ> مەلۇم رايوننىڭ يەر يۈزىنى يېپىپ تۇرغۇچى ئورمان.

يېپىنچا ئۆسۈملۈك <بىئول> مەلۇم رايوننىڭ يەر يۈزىنى يېپىپ تۇرغۇچى ئۆسۈملۈكلەر.

يېپىنچاقلاتماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئالىمغا كونا ئۆلۈك جۇۋىسىنى يېپىنچاقلىتىپ قويدى.

يېپىنچاقلاشماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار پەلتولىرىنى يېپىنچاقلىشىپ يۈگۈرگىنىچە ماشىنا تەرەپكە كەتتى.

يېپىنچاقلانماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

يېپىنچاقلىماق پ. چاپان ياكى جۇۋا، پەلتوغا ئوخشاش تاش كىيىملەرنى يېڭىنى قولغا سالماي كېيىۋالماق، ئۈستىگە ئارتىۋالماق: ئۇ ئۇزۇن چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ ئىشىكنى ئاچتى. * ئۇ جۇۋىسىنى

ييپىنچاقلاپ، ئىشىك ئالدىغا چىقتى.

ييپىنچىسىز سۈپ. ييپىنچا ييپىنمىغان ياكى ييپىنچىسى يوق، ھېچقانداق نەرسە ييپىنمىغان: سەمەت كىسەكنى تەكيە قىلىپ ييپىنچىسىز ئۇخلاشقا مەجبۇر بولدى.

ييپىنماق «ياپماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياغمىغان يامغۇرغا چەكمەن ييپىنما (ماقال). * ئۇ چاپىنىنىڭ ئۈستىگە كونىراق ھەربىي جۇۋا ييپىنىۋالغانىدى.

ييپىنىشماق «ييپىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىپيېڭى سۈپ. ناھايىتى يېڭى، تېخى ھېچقانداق ئىشلىتىلمىگەن، تۇتۇلمىغان: يىپيېڭى كىتاب. يىپيېڭى كىيىم.

يىپيېنىك سۈپ. ناھايىتى يېنىك، بەكلا يېنىك: بىردىنلا ئۇنىڭ بەدىنى يىپيېنىك بولۇپ قالدى.

يېتەرسىز سۈپ. تولۇق ئەمەس، كەم؛ مۇكەممەل، پۈتۈن، كەم-كۈتىسىز ئەمەس؛ سەۋەنلىك، كەمچىلىك: مەن ساۋاقداشلاردىن ئۆزۈمنىڭ يېتەرسىز يەرلىرىمنى كۆرسىتىپ بېرىشنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن. * ئىلگىرى بۇ ھەقتە ئىشلىگەن ئىشلىرىمىز بەك يېتەرسىز بولدى.

يېتەرسىز سان <مات> ئەگەر بىر ساننىڭ ئۆزىنىڭ بارلىق بۆلگۈچىلىرى (بۇ ساندىن باشقا) نىڭ يىغىندىسىدىن چوڭ بولسا، ئۇ ھالدا بۇ سان يېتەرسىز سان دەپ ئاتىلىدۇ. بارلىق تۈپ سانلار يېتەرسىز ساندىن ئىبارەت.

يېتەرسىزلىك «يېتەرسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ماڭا جان-دىلى بىلەن ياردەملىشىپ ئىشلەپ، مېنىڭ خىجىللىق باشقۇرۇش جەھەتتىكى نۇرغۇن يېتەرسىزلىكلىرىمنى تولۇقلىدى.

يېتەرلىك سۈپ. تولۇق يەتكۈدەك، يېتىدىغان؛ تولۇق، پۈتۈن؛ مۇكەممەل: ئەمدى قولىمىزدا يېتەرلىك پۇل تۇرۇپمۇ ئۇبدان سائەتتىن بىرنى ئالمىسىمىز، ئۆزىمىزگە سەت ئەمەسمۇ!؟ * بىزنىڭ قار ۋە بۇلاق سۈيىنى مەنبە قىلغان يېتەرلىك ئېقىن سۈيىمىز بار. * ئۇ ماتېماتىكا بىلىملىرىنى يېتەرلىك ئىگىلىگەنىدى.

يېتەرلىك ئاساس <لوگ> مەلۇم بىر پىكىرنى مۇقەررەر ھالدا كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر ياكى بىرقانچە پىكىر.

يېتەرلىك سان <مات> ئەگەر بىر ساننىڭ ئۆزىنىڭ بارلىق بۆلگۈچىلىرى (بۇ ساندىن باشقا) نىڭ يىغىندىسىدىن كىچىك بولسا، ئۇ ھالدا بۇ سان يېتەرلىك سان دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، 1+2+3+4+6 > 12، دېمەك، 12 يېتەرلىك سان.

يېتەرلىك شەرت <لوگ> فورمال لوگىكىدا مەلۇم شەرتنىڭ ھازىرلىنىشى مەلۇم نەتىجىنى جەزمەن كەلتۈرۈپ چىقارسا، شۇ شەرت ھازىرلانمىسا، شۇ نەتىجىنىڭ چىقماسلىقى ناتايىن بولسا، مۇشۇنداق شەرت يېتەرلىك شەرت دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، «ئادەم سوقۇر ئۈچەي ياللۇغى بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ قورسىقى قاتتىق ئاغرىيدۇ» دېگەن شەرتلىك ھۆكۈمدە، «سوقۇر ئۈچەي ياللۇغى بولۇپ قېلىش» «قورساق قاتتىق ئاغرىش» قا قارىتا يېتەرلىك شەرتتۇر.

يېتەرلىك نەملىك <دېھ> تۇپراقتىكى سۇلارنىڭ زىرائەتلەرنىڭ ئۈنۈپ چىقىشى ياكى ئۆسۈشىدىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرالىشى.

يېتەر-يەتمەس مەلۇم بىر چەككە تولۇق يەتمەي، مەلۇم بىر چەك، ۋاقىت تولۇق

توشماي: بىر يىلغا يېتەر-يەتمەي بىر باللىقمۇ بولۇپ قالدىم. ✱ ئۇلار تېخى مەھەللىنىڭ ئايىغىغا يېتەر-يەتمەيلا، مانا شۇ تەرىقىدە تاغارنى بۇغداي بىلەن لىق توشقۇزۇشتى.

يېتەكچى ئى. يېتەكلىگۈچى، يېتەكلەپ ماڭغۇچى، رەھبەرلىك قىلغۇچى: كامىل ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ساۋاقدىشى بولۇپ، «قىزىل باتۇرلار سىلكىۋېسى» نىڭ مۇھىم يېتەكچىلىرىدىن بىرى ئىدى. // ئىقتىسادىي خىزمەتتىمۇ يېتەكچى ئىدىيىنى توغرىلاش مەسىلىسى مەۋجۇت!

يېتەكچى ئايروپىلان ‹ھەرب› سەپ تۈزۈپ ئۇچۇش داۋامىدا، ئايروپىلانلارنى ياكى ھەمراھ ئايروپىلانلارنى باشلاپ ۋە ئۇلارغا قوماندانلىق قىلىپ ۋەزىپە ئىجرا قىلىدىغان ئايروپىلان.

يېتەكچى چاق ‹ماشىن› پاراۋۇز ياكى يېڭى تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ ئالدى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان، ئۆزى ھەرىكەتلەنمەيدىغان، پەقەت تىرەكلىك رول ئوينايدىغان چاق.

يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان ‹س ئىق› خەلق ئىگىلىكى پائالىيىتىدە، دۆلەتتىن ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە سېتىش تارماقلىرىنىڭ پايدىلىنىشىغا چۈشۈرۈلگەن پىلان. ئۇ مەجبۇرلاش خاراكتېرىگە ئىگە ئەمەس ھەمدە ئورۇنلارنىڭ ئىجرا قىلىشىنى تەلەپ قىلمايدۇ. ئۇنىڭدا ئىجرا قىلغۇچى ئورۇنغا مەلۇم ئېھتىيات ھوقۇقى بېرىلگەنلىكتىن، كارخانا ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپچانلىقىنى قوزغىتىش ۋە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇشقا پايدىلىق. ئۇ جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش، تەمىنلەش ۋە ئىستېمال تەرەپلىرىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىغا تۈرتكە بولۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىدۇ.

يېتەكچى سۆز ‹تىل› بېقىنىش-بېقىندۇرۇش مۇناسىۋىتىدە كەلگەن قۇرۇلمىلاردىكى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان ھەمدە بېقىنغۇچى سۆز تەرىپىدىن سۈپەتلىنىپ، ئىزاھلىنىپ، چەكلىنىپ ياكى تولۇقلىنىپ كېلىدىغان بېقىندۇرغۇچى سۆز. مەسىلەن، «ئۇرۇش قەھرىمانى» دېگەن بىرىكمىدە بېقىنغۇچى سۆز «ئۇرۇش» بېقىندۇرغۇچى سۆز «قەھرىمان» نى دائىرە جەھەتتىن چەكلەپ ھەم سۈپەتلەپ كەلگەن، شۇڭا «قەھرىمان» يېتەكچى سۆز ھېسابلىنىدۇ.

يېتەكچى قاتلام ‹گېئول› يەر قاتلىمىنى سېلىشتۇرۇشتا بەلگە قىلىشقا بولىدىغان روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە بىر ياكى بىر گۇرۇپپا جىنس قاتلىمى.

يېتەكچى ئىدىيە ‹پەلس› ئاممىغا رەھبەرلىك قىلىش، يول كۆرسىتىش ۋە ئاممىنى باشلاش، يېتەكلەش رولىنى ئوينايدىغان تۈپ، مەركىزىي ئىدىيە.

يېتەكچىلىك ئى. يېتەكلەش، يېتەكلەش ئىشى: مۇھىمى، باللار قانداق پائالىيەت ئېلىپ بارسۇن، ئۇلارغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك.

يېتەكلەتمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چېلىشچىلىرىنى مەخسۇس قارانچۇق كاھقا يېتەكلىتىپ، ھەيۋە بىلەن ئېلىپ كېلەتتى.

يېتەكلەش «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: يېتەكلەش دەرسى.

يېتەكلەش دەرسى <مائار> ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆتۈلگەن دەرس مەزمۇنىغا بولغان چۈشەنچىسىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق چوڭقۇرلاشتۇرۇشى، ئۆزلەشتۈرۈشى، دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشى قاتارلىقلارغا ياردەم بېرىش، يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان دەرس.

يېتەكلەشمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاتلىرىنى يېتەكلىشىپ ئىچكىرىگە كىرىشتى.

يېتەكلەنمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قېتىم بۇلار ياخشى يېتەكلىنىپ، ئوبدان تەربىيىگە ئىگە بولدى.

يېتەكلىمەك پ. ① باشلىماق، يول كۆرسىتىپ نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلەشكە دەۋەت قىلماق، رەھبەرلىك قىلماق: بۇ باتالىيوننى سوپاخۇن ساۋىرۇۋ شەخسەن ئۆزى موگچوڭقۇرغا يېتەكلەپ ئەكەلگەنىدى. * ئۇ مۇئەللىمنىڭ يېتەكلەپ ئىلھام بېرىشى ئارقىسىدا، ئۆزى بىلەن بىرلىكتە ئوغرىلىق قىلغان «ئۈچار قانات»لارنى پاش قىلدى. * مەن ماڭغان يولمۇ تۇيۇق يول ئىدى. ئۇلارنىڭ يېتەكلىشى بىلەن ئاخىرى نۇرلۇق، داغدام يولنى تېپىۋالدىم. ② يېتىلىمەك؛ چۇلۋۇرىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭماق، ئەگەشتۈرۈپ ماڭماق، يېتىلەپ ماڭماق: ئۇستام ئوغلىنى يېتەكلىگىنىچە غىياسىدىن تەرەپكە كەلدى. * ئۇ سېمىز بىر كۆك ئاتنى يېتەكلىگەن پېتى ئالدىمغا كېلىپ توختىدى. * يىگىت تاسمىدا باغلاپ يېتەكلىۋالغان تايغان قۇلاقلىرىنى سالپايتىپ ئۇنىڭغا غەمكىن قارايتتى.

يېتو ئى. دىئال. ئالدىدا يېتىلەپ ماڭىدىغان ئات.

يېتوچى ئى. دىئال. يېتو ئاتنى يېتىلەيدىغان ئادەم.

يېتۈك سۈپ. يېتىلگەن، كەم-كۈتىسىز، مۇكەممەل: روھىي قىياپەت ھەرقانچە يېتۈك بولسىمۇ، ئۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدىكى ماددىي قىياپەت بولمىسا، سالاپەت نۆلگە تەڭ بولىدۇ. * بارىكاللا، ئۇنىڭ غەيرەت-شىجائىتىگە، بارىكاللا، يېتۈك ئەقلى-پاراسىتىگە.

يېتىپ-قوپماق ماكان تۇتۇپ، شۇ يەردىلا تۇرماق، تۇرالغۇ قىلماق: ئۇمۇ يالغۇز بولۇپ، مەكتەپتە يېتىپ-قوپاتتى. * — ھازىر يېتىپ-قوپىدىغان ئۆيمۇ يوق، جاپا تارتىپ قالارمەنمىكىن، — دېدىم مەن.

يېتىرقاتماق «يېتىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرۇن ئادەتتىكىدەك كۆرۈنۈدىغان مېھرىنىسا ئەمدى ئۇنى يېتىرقىتىپ قويغانىدى.

يېتىرقاشماق «يېتىرقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار مەندىن يېتىرقىشىپ، يوتقاننىڭ ئىچىگە مەھكەم پۈركىنىۋېلىشقانىدى.

يېتىرقىماق پ. ياتسىرىماق، ئەيمەنمەك، تارتىنماق، قورۇنماق: — تۇۋا خۇدايىم، — دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە، — بۇ بالا ناتونۇش كىشىنى كۆرسە ئەجەب يېتىرقايدىكەن... * مەن بۇ غەلىتە، كۆرۈمسىز، لېكىن يەنە نېمىسى بىلەندۇر يېقىملىق كۆرۈنىدىغان بۇ «دادا»غا ھەم قىزىقىپ ھەم يېتىرقاپ قارىدىم.

يېتىش «ياتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى.

يېتىش ھالىتى <گېئول> گېئولوگىيىلىك گەۋدىلەر (تاغ جىنس قاتلىمى، تومۇر ۋە كان گەۋدىسى قاتارلىقلار) نىڭ بوشلۇقتىكى ئورنىنىڭ كۆرسەتكۈچى. ئادەتتە ئۇ يۈرۈش يۆنىلىشى، يېتىشى

ۋە قېلىنلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېتىشتۈرمەك «يېتىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىرى بۇ يىگىتنى تېخىمۇ ۋىجدانلىق، تېخىمۇ چىداملىق باتۇر ئەزىمەت قىلىپ يېتىشتۈردى.

يېتىشتۈرۈشمەك «يېتىشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۈچ يىل جاپالىق ئىشلەش، قايتا-قايتا تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق بۇ خىل سورتلۇق ئۇرۇقنى يېتىشتۈرۈشتى.

يېتىشتۈرۈلمەك «يېتىشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل رايونىمىزدا 150 مىڭ مودىن ئارتۇق يەردە كۆچەت يېتىشتۈرۈلدى.

يېتىشسىز سۈپ → **يېتەرسىز**: سۆزلىرى ئىشەنچلىك، ئۆزى خاتىرجەم، ئوتتۇقلار ئۈستىدە خېلى توختالدى. قالدۇرماي يېتىشسىز جايلىرىنى ھەم، ئاخىرى قولىغا بىر تىزىم ئالدى.

يېتىشسىزلىك ئى ① كەمچىلىك، ئەيىب، نۇقسان، سەۋەنلىك، يېتەرسىزلىك: روماندا يەنە بەزى يېتىشسىزلىكلەرمۇ بار. * گېزىتىمىز قارىماققا خېلى ئوبدان چىقىۋاتقان بولسىمۇ، يەنە بىر قاتار يېتىشسىزلىكلەر ساقلانماقتا. ② يېتىشمەسلىك، كەملىك، تولۇق، يېتەرلىك بولماسلىق، ئازلىق قىلىش: ئاخىرى مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قورال-ياراغ يېتىشسىزلىكىمۇ تەدرىجىي ھەل بولۇپ كەتتى.

يېتىشكەن ① «يېتىشمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى. ② بىرەر ساھەدە يۇقىرى پەللىگە يەتكەن، تالانتلىق، مۇكەممەللەشكەن، تاماكۇللاشقان: شاھ شەھەردىكى نامدار تېۋىپ، يېتىشكەن ئۆلىمالارنى ئوردىغا يىغىپ تومۇرىنى تۇتقۇزۇپتۇ.

يېتىشماق «ياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى توپتەك چىگىۋالغان كىچىككىنە تۆشكىنى بېشىغا قويۇپ، سوزۇلۇپ يېتىشاتتى.

يېتىشمەك ① «يەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — سادىق! — دېيىشتى باشقىلارمۇ يېتىشىپ كېلىپ، — ھازىر ئامبارنى ئەمەس، يۇرتداشلارنى قۇتقۇزۇۋالىدىغان پەيت. * بىز ئاخىرى بۇگۈنكىدەك بەخت-سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۇق. ② يەتمەك، يېتىشىۋالماق: مەن ئۇنى «ئارقىدا قالما، يېتىشىپ ماڭ!» دەپ پات-پات ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتىم.

يېتىلەتكۈزمەك «يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېتىلەتمەك «يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاي ئۆكۈزنى سايىمىغا يېتىلىتىپ، ئۆزى بىلەن مەھەللىگە ئېلىپ كەتتى. * پادىشاھ ئوغلىغا: — مېنى باشلاپ بارغىن، — دەپتۇ ۋە ساراي ئەمەلدارىغا بىر بۇقىنى يېتىلىتىپ ھېلىقى قىزنىڭ ئۆيىگە كېلىپتۇ.

يېتىلەشمەك «يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ، ئۇنىڭ ئىزىدىن يولنى داۋام قىلىشتى. * بۇنداق ئەھۋالدا مەن قانداقمۇ بىر يىگىت بىلەن يېتىلىشىپ يۈرەلەيمەن.

يېتىلەك ئى. يېتىلەش، يېتىلەپ مېڭىش، چۇلۋۇرىدىن ياكى قولىدىن تۇتۇپ ئەگەشتۈرۈپ مېڭىش ئىشى، ھەرىكىتى: قۇباق ھەققەتەن يېتىلەككە ئۆگەنگەن تايدەك ياۋاش ئىدى.

يېتىلەكلىك سۈپ. يېتىلەنگەن، يېتىلەپ ئېلىپ مېڭىلغان: ئۇ ئارزۇگۈلنى كۆردى-دە، يېتىلەكلىك ئېتىنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى.

يېتىلەنمەك « يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېتىلدۈرمەك « يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمگەك ئادەمنى ھەم ساغلام قىلىدۇ، ھەم توغرا، ھالال قىلىپ يېتىلدۈرىدۇ.

يېتىلدۈرۈشمەك « يېتىلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېتىلدۈرۈلمەك « يېتىلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېتىلگەن « يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

يېتىلگەن دەرەخ <ئانات> ئۆسۈپ ماتېرىيال بېرىش دەرىجىسىگە يەتكەن دەرەخلەر.

يېتىلگەن سۆڭەك <ئانات> سۆڭەك توقۇلمىسى بولۇپ شەكىللەنگەن سۆڭەك.

يېتىلگەن قۇرت <زوئول> كۆپ ساندىكى ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ ئىندىۋىدلىق يېتىلىشى جەريانىدىكى جىنسىي جەھەتتە يېتىلگەن باسقۇچى.

يېتىلمەسلىك ئى <بىئول> جانلىقلارنىڭ كۆپىيىش ئورگىنىنىڭ غەيرىي نورمال يېتىلىشى ياكى كۆپىيىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولالماسلىقى.

يېتىلمەك پ. ئۆسۈپ چوڭ بولماق، تاكامۇللاشماق، مۇكەممەللەشمەك؛ ئۆسمەك: ئۇ نۇرغۇن جەھەتلەردە پۇختا يېتىلگەن پەم-پاراسەتلىك جۇشقۇن يىگىت ئىدى. * ئۇ يېتىلگەن بىر گۈل ئىدى، ئەل ئىشقىدا بۇلبۇل ئىدى.

يېتىلىش ① « يېتىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <بىئول> جانلىقلارنىڭ ھاياتلىق تارىخىدىكى فۇنكسىيىسى ۋە تۈزۈلۈشىنىڭ ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە ئۆزگىرىش جەريانى، يەنى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چېچەكلەپ مېۋە بېرىشكىچە؛ ھايۋانلارنىڭ جىنسىي بەزلىرىنىڭ تەدرىجىي ھالدا پىشىپ يېتىلىشكىچە بولغان جەريان. ③ <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ قورچاقلىرىنىڭ يېتىلگەن تەنگە ئۆزگىرىش جەريانى.

يېتىلىش گىپىتېكىسى <بىئول> گىپىتېكىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئىرسىيەت ماددىسىنىڭ ئىپادىلىنىش تىپى ئېففېكتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يېتىلمەك پ ① تۆرلۈك ھايۋانلارنى بويۇن ياكى بېشىغا سېلىنغان چۇلۋۇرىدىن تۇتۇپ ئەگەشتۈرۈپ ماڭماق، چۇلۋۇرىدىن تۇتۇپ ئېلىپ ماڭماق: ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلارنى يېتىلەپ ئاقلىبېك چىقتى. * ئۇ ئىككى ئۆچكە، بىر ئوغلاقنى يېتىلەپ ئۆستەڭ بويىغا كەلدى. ② قولىدىن تۇتۇپ ياكى كەينىگە سېلىپ ئەگەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭماق، يېنىدا بىللە ئېلىپ يىقىن ئەگەشتۈرۈپ يۈرمەك: گۈلەمخان نەۋرىسىنى يېتىلەپ يېتىپ كەلدى. * شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ نەۋرىسىنى يېتىلەپ پات-پات بىزنىڭ ئۆيگە كېلىدىغان بولۇپ قالدى. ③ كۆچمە. باشلىماق، يېتەكلىمەك: — ئەلۋەتتە، — دېدىم مەن، — بىزنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئەنە شۇ غايە.

يېتىم I سۈپ (ئە) ① ئاتا-ئانىسىدىن ياكى ئۇلارنىڭ بىرسىدىن ئايرىلغان، ئاتىسى ياكى ئانىسى ۋە ياكى ھەر ئىككىلىسىلا يوق: يېتىم بالا. * يېتىم بۇلۇڭدا، تېرىق تۇلۇمدا (ماقال). * ھالۋىنى ھېكىم يەر، تاياقنى يېتىم (ماقال). ② كۆچمە. يالغۇز، يېگانە، ھېچ مۇڭدا شقۇدەك كىشىسى يوق، بىچارە: ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى تولىمۇ يېتىم ھېس قىلدى.

يېتىم ئاقساقال سەلب. ئاتىكاچى،

ئورۇنسىزلا باشقىلارنىڭ گېپى ۋە ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالىدىغان، ئۆزىگە لايىق گەپ قىلمايدىغان، چېپىلغاق: ئۇ لوكچەكنىڭ ئەدىبىنى قاتتىق بېرىپ، چوڭ-كىچىك يېتىم ئاقساقاللارنى چۆچۈتۈپ قويماي بولمايدۇ.

يېتىم ئاقساقاللىق قىلماق ئاتىكاچىلىق قىلماق، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆز ۋە ئىشلىرىغا ئورۇنسىز ئارىلىشىۋالماق، چېپىلماق: – تولا يېتىم ئاقساقاللىق قىلماي نېرى تۇره! – دېدى ئۇ قاسىمنى سەتلەپ.

يېتىم بولماق ئاتىسىدىن ياكى ئانىسىدىن ۋە ياكى ھەر ئىككىسىدىن ئايرىلىپ ئاتا-ئانىسىز قالماق، باشپاناھسىز قالماق: سەن مېنىڭ تۇنجى پەرزەنتىم ئىدىڭ، ئەمدى ۋاقىتسىز يېتىم بولدۇڭ، ئىلاجىم قانچە؟!

يېتىم تال <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلار تېنىدىكى باش تەرەپتىكى ئىككى تال قىسقا قوۋۇرغا (بىر تەرەپنى ھېسابقا ئالمىغاندا).

يېتىم تىرناق ئەسلىي تىرناقتىن بۆلۈنۈپ بىلىنەر-بىلىنمەس چىقىپ قالغان تىرناق.

يېتىم قالماق ① ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ يالغۇز قالماق، باشپاناھسىز، ئىگە-چاقىسىز قالماق: ئۇ ئاتا-ئانىسىدىن كىچىكلا يېتىم قالغانىدى. ② كۆچمە. ھىمايىسىز، قوللىغۇچىسىز، ئەگەشكۈچىسىز قالماق، يالغۇز قالماق، چەتكە چىقىپ قالماق: چاۋار ئۆزىنىڭ يېتىم قېلىپ، قولايسىز ئەھۋالدا قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. * ئاممىنى قوزغاپ ئۇنى پاش قىلىڭلار، كورەش قىلىڭلار، يېتىم قالدۇرۇڭلار.

يېتىم قول بەش بارماقتىن باشقا ئارتۇق ئۆسۈپ قالغان ئۆسۈكچى بارماق، ئارتۇق چىقىپ قالغان بارماق.

يېتىم قوۋۇرغا ← **يېتىم تال**: – ياقەي، – دېدى ئۇ چۆچۈپ، – يېتىم قوۋۇرغىسى ئازراق ئاغرىپ كېتىپتىكەن.

يېتىم قىلماق باللارنى ئاتا-ئانىسىز قىلىپ قويماق، ئاتا-ئانا مېھرىدىن مەھرۇم قىلماق: بەزىلەر يەنە بەش-ئالتە بالىغا ئاتا-ئانا بولغاندىن كېيىنمۇ، كۆڭلىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ باللىرىنى يېتىم قىلىدۇ. * يېتىم دەيلا، يېتىم دەيلا، يېتىم قىلسا خۇدا قىلغان. ئاتالاردىن-ئانالاردىن، جۇدا قىلسا خۇدا قىلغان.

يېتىم ھەققى يېتىم قالغان باللارغا ئاتا-ئانىسىدىن قالغان مىراس ھەمدە جەمئىيەتتىكىلەرنىڭ ئۇلارغا ئاتاپ بەرگەن نەپىقە، خەير-ساخاۋەت بۇيۇملىرى.

يېتىم ئوچاق كارۋانلار ۋە كۆچمەنلەر ئىشلىتىدىغان، تۆمۈردىن پۇت بېكىتىلىپ، چەمبەر شەكلىدە ياسالغان، يۆتكەپ ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولغان بىر خىل ئوچاق: مەغپىرەتخان ئاچا سۆزلىگەچ كۈلۈڭغا تېرىلىپ كەتكەن قوناق شېخىنىڭ چۇچىلىسى بىلەن تېزەكلەرنى لاخشىگىردا تارتىپ، يېتىم ئوچاققا تىزدى.

يېتىم ئوغلاق تىل ھا. ئاتا-ئانىسى يوق، باشپاناھسىز، ئىگە-چاقىسىز، تاشلاندۇق: – تۇل خوتۇننىڭ بالىسى، يېتىم ئوغلاق! – دېدى ئۇ ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوقلا.

يېتىم II مق. كۆپىنچە «ئۇن، كۆز» قاتارلىق بەزى ئىسىملار بىلەن بىللە كېلىپ، «يەتكۈدەك»، «يېتىدىغان» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ ھەم ئارىلىق، ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى ئورنىدا كېلىدۇ: شۇ كەبى ھېسلارنى قىلىپ ھەمراھ

ئۇ، سالانى ئارىلاپ كەتتى ئىچكىرى. توختىدى توساتتىن باسقان ئىزىدا، ئۇن يېتىم يىراقتا سۆزلەيتتى بىرى.

يېتىمەك سۆپ. سەلب. « يېتىم » سۆزىنىڭ سەتلەش فورمىسى: خۇدا بۇ يېتىمەككە ئاجايىپ كۈچ ۋە ئەقىل-پاراسەت ئاتا قىلغانىكەن! * — مەن يالغۇز قىزىمنى ئىگىسىنىڭ تايىنى يوق بىر يېتىمەككە ياتلىق قىلغۇدەكمەنمۇ!؟ ھىم... — دېدى ھېيت ئاخۇن سىاقاللىرىنى يۇلغۇدەك بولۇپ ئاچچىقتىن تىترەپ. زۆرەمخان ئانا ئۈن-تۈنسىز يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى.

يېتىمچى ئى. يۇرتىدىن ئايرىلىپ مۇساپىر بولغۇچى، مۇساپىر: ئۇمۇ يېتىمچىلارغا ئەگىشىپ مېڭىۋەردى. // نە قورقۇش، ۋەھىمە ئۇندا يوق، ساز چالار، سۆكۈتتە قەبرىلەر. ئاڭلايدۇ يىراقتا مەھەللىلەر، ئاڭلايدۇ يېتىمچى نەۋرىلەر.

يېتىمچىلىك ئى. مۇساپىرچىلىق: ئۇ يېتىمچىلىك، يالغۇزلۇقنىڭ دەردىنى تازا تارتتى. * ئۇ شۇ چىقىپ كەتكەنچە ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەنلەرنى ئايلىنىپ بىر يىلدەك يېتىمچىلىك قىلىپ يۈردى، كېيىن بولماي يەنە ئاخىرى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ پاتمە بىلەن ئەپلىشىپ قالدى.

يېتىمچىلىماق پ. يېتىم بالىغا ئوخشىماق، يېتىم بالىنى دورىماق، يېتىم بولماق: «ھەي» — دەپ ئويغا پاتتى ئۇ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، — يېتىمچىلاپ تۇغۇلغان شور پېشانە بالام، مەن پەقەت سېنىڭ قارا يېتىم بولۇپ كەتمەسلىكىڭ ئۈچۈنلا ياشاۋاتىمەن.

يېتىمسىرەتمەك « يېتىمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېتىمسىرەشمەك « يېتىمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېتىمسىرىمەك پ. يېتىملىك ھېس قىلماق، يېتىملىك، يالغۇزلۇق دەردىنى تارتماق: — ئەي ئەزىز تۇپراق، — دېدى ئۇ يەردىن بىر ئوچۇم توپىنى ئېلىپ، — مەن ياقا يۇرتتا خارلىنىپ، يېتىمسىرەپ يۈرگىنىمدە سېنى كۆزۈمگە سۈرتكۈدەك بولدۇم.

يېتىملىك ئى ① ئاتا-ئانىسىزلىق، يالغۇزلۇق، باشپاناھسىزلىق: ئۇرۇقلۇقتا كالا ئۆلمەس، يېتىملىكتە بالا ئۆلمەس (ماقال). * ئاشۇ بەگ ھەمدە سەئىد قەست قىلدى قىزنىڭ بەختىگە، ئاھ، يېتىملىك خەنجىرى پاتتى يۈرەكىنىڭ تەكتىگە. ② يېتىملەرگە ئوخشاش تۇرمۇش، يېتىملەرگە خاس يالغۇزلۇق، زارلىق، بىچارىلىقتا ئۆتىدىغان ھايات: بارات بىلەن تۇمۇرنىڭ تاشۋاينى يېتىملىكتىن قۇتۇلدۇرغۇسى بولسىمۇ، ئىلاجى يوق ئىدى.

يېتىم-يېسىر ئاتا-ئانىسىز، باشپاناھسىز، ھىمايىچىسىز قالغان ئاجىز كىشىلەر: بىزدەك تۇل خوتۇن، يېتىم-يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىغان شۇجىنىڭ مەرتىۋىسى تېخىمۇ چوڭ بولار!

يېتىنمەك پ. ئۆزى ئېھتىياجلىق بولغان بىرەر نەرسىگە، پۇلغا ياكى مەلۇم تۇرمۇش شارائىتى ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: پۇلغا يېتىنمەك. ئۆيگە يېتىنمەك.

يېتىنىشمەك « يېتىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېرسىي ئى (ر<گرېك) <ئاستر> ← **يېرسىي يۇلتۇز تۈركۈمى**.

يېرسىي يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسماندىكى يۇلتۇز تۈركۈملىرىدىن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور

ئۇزۇنلۇقى 3 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °45، يەنى ئاندرومېدا، كاسسىئوپېيە، زىراپە، هارۋىكەش ۋە سەۋر يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىغا توغرا كېلىدۇ.

يېرىش ① «يارماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <تىب> ئوپېراتسىيە قىلىش.

يېرىشماق «يارماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەرىكىم قولىغا چىققاننى ئېلىپ ملتىقنىڭ نەيزىسى بىلەن پىچىشاتتى ياكى ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئۇرۇپ يېرىشاتتى.

يېرىق ① ئى. نەرسىلەرنىڭ مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن يېرىلغان، ئاجرىغان ئورنى، چېكى: ئوتۇننىڭ يېرىقى. ياغاچنىڭ يېرىقى. ② ئى <گېئول> تاغ جىنسلىرى تۈزۈلمىسىنىڭ بۇزۇلۇپ ۋەيران بولغان قىسمى. ③ سۈپ. يېرىلغان، چاك كەتكەن: يېرىق تاپان. يېرىق تاڭلاي. يېرىق يوپۇرماق.

يېرىق تاڭلاي <بىئول> يېرىلىپ غەيرىي نورمال شەكىلگە كىرىپ قالغان ئۈستۈنكى تاڭلاي.

يېرىق يوپۇرماق <بوت> گىرۋىكىدە يېرىقچىلىرى بولغان يوپۇرماق.

يېرىقچە ئى ① نەرسىلەر يۈزىدىكى كىچىكرەك يېرىق، چاك. ② <بوت> يوپۇرماقلارنىڭ گىرۋەكلىرىدىكى ئويمانچىلار.

يېرىقچە ياپراق <بوت> گۈل تاجىنىڭ يېرىلىشى بىلەن ھاسىل بولغان كىچىك ياپراقچىلار.

يېرىقلىق سۈپ. يېرىقى بار، يېرىلغان، بۆلۈنگەن، يېرىلىپ بولغان، يېرىپ قويۇلغان: يېرىقلىق ئوتۇن.

يېرىلدۇرماق «يېرىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېرىلغا ئى <بوت> ← **تاغ تېرىكى.**

يېرىلما سۈپ. يېرىلغان، بۆلۈنگەن، پارچىلانغان: يېرىلما بەلباغ.

يېرىلما بەلۋاغ <جۇغ> يېرىلغان يەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئويمان ساي. ئاستى تۈز، ئىككى تەرىپى تىك ياكى پەلەمپەيسىمان بولىدۇ.

يېرىلماق ① «يارماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياخشى ئاش ئېشىپ قالغۇچە، يامان قورساق يېرىلىپ كەتسۇن (ماقال). * باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە (ماقال). * مىلتىقنىڭ ئاغزىنى توسۇپ تۇرۇپ ئاتسا، مىلتىقنىڭ ئىچى يېرىلىدۇ. * ئۇ بىردەم تارتقانىكەن، ئالدىدىكى يەر قاق يېرىلىپ كېتىپتۇ. ② ئۈستۈنكى پوست تېرىلىرى بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ، سەت، قوپال ھەم بىنورمال ھالەتكە كېلىپ قالماق، ساغلاملىقىنى يوقاتماق، سەتلەشمەك (لەۋ، قول قاتارلىقلار ھەققىدە): شور قېزىش ئىنتايىن جاپالىق، كىشىنى ئۆپرىتىدىغان ئىش ئىدى، ھېلىمۇ كالپۇكلىرى يېرىلىپ، قوللىرى قاپاردى. * ئۇنىڭ قوللىرى يېرىلىپ كەتكەنىدى. ③ كۆچمە. قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئاچچىقىغا ھاي بېرەلمەي قالماق، قاتتىق چېچىلماق، ئاچچىقلانماق: رەھىم ئايالىنىڭ بۈگۈنكى ئورۇنسىز يېرىلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ يەتكەنىدى. * — گەپنى ئوچۇق قىلىڭ، تەقسىر، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، — بولمىسا يېرىلىمەن!

يېرىلغۇدەك بولماق ئىنتايىن قاتتىق غەزەپلەنمەك، قاتتىق غەزەپ ياكى ئەلەم-ھەسرەت دەستىدىن تۇرالماي،

ئۆزىنى باسالماي قالماق: بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولدۇم، دادامغا ئالىيىپ قارىدىم. * ئەزىزنىڭ ئاتا-ئانىسى مەكتەپتە ئېچىلغان ئاتا-ئانىلار يىغىنىدا بېشىنى كۆتۈرەلمەي، نومۇستىن يېرىلغۇدەك بولۇشتى.

يېرىلىپ كەتكۈدەك بولماق ←

يېرىلغۇدەك بولماق: ئاچچىقىمدىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدۇم، ئىچىمدە ئۇنى مىڭنى تىللىدىم.

يېرىلىدىغان «يېرىلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يېرىلىدىغان مېۋە.

يېرىلىدىغان مېۋە <بوت> قۇرۇق مېۋىنىڭ بىر خىلى. پىشقاندا شۆپۈكى سۇسىزلىنىپ قۇرۇيدۇ ھەم يېرىلىدۇ. مەسىلەن، چوكا مېۋە، مۆڭگۈزسىمان مېۋە، غوزا مېۋە قاتارلىقلار بۇنىڭغا كىرىدۇ.

يېرىلىش ① «يېرىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <فىز> كرىستاللارنىڭ مەلۇم بىر ياكى بىرنەچچە كرىستال يۈزىنى بويلاپ ئاجراش ئالاھىدىلىكى. كرىستاللار ئادەتتە ئارىلىقى چوڭراق، ئاتوملارنىڭ باغلىنىشى ئاجىزراق بولغان كرىستال يۈزلىرى ئارىسىدىن يېرىلىدۇ.

يېرىم سۈپ ① مەلۇم بىرنەرسىنىڭ ئىككىدىن بىرى، تەڭ ئىككىگە بۆلۈنگەندىكى بىر قىسمى: يامانىدىن ئاشقان يېرىم قوشۇق (ماقال). * ئۇ تا ھازىرغىچە تاڭ سەھەردە يەۋالغان ئاشۇ يېرىم زاغرىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆرە تۇرۇۋاتىدۇ. ② پۈتۈنىنىڭ ئىككىدىن بىرىگە تەڭ مىقدار، پۈتۈن مىقدارنىڭ ئىككىدىن بىرى: يېرىم يىل. يېرىم مېتىر. * شۇنداق قىلىپ بۇ ئاينىڭ يېرىمى ئۆتۈپ كەتتى. ③ بىرنەرسىنىڭ دەل ئوتتۇرىسى، ئوتتۇرا بېلى، ئوتتۇرا قىسمى: سەن يېرىم يولدا چۈشۈپ قېلىپ، نەگە بارماقچى ئىدىڭ؟ * شۇ كۈنى يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە، نىجات ياتىقىغا خۇشال ھالدا قايتىپ كەلدى. ④ تولۇق ئەمەس، كەم، چالا، يېتەرسىز، پۈتۈن ئەمەس: يېتىمنىڭ كۆڭلى يېرىم، قىش-ياز ئەڭلى يېرىم (ماقال). * لەيلىگۈل كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، غېپىدە ئارقىسىغا ياندى.

يېرىم ئاپتوماتىك <ماشىن> مەلۇم قىسمى ئادەم ئارقىلىق باشقۇرۇلماي، ماشىنا قۇرۇلمىلىرىنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان: يېرىم ئاپتوماتىك مىلتىق. يېرىم ئاپتوماتىك قۇرۇلما. يېرىم ئاپتوماتىك كىرئالغۇ.

يېرىم ئاچ، يېرىم توق تويۇپ غىزا يېيەلمەيدىغان، غۇربەت، سېرىقتال، باياشات ئەمەس: ئۇنىڭ ئوتتۇن سېتىپ تاپقان پۇلى قورسىقىنى تويغۇزۇشقا يەتمەي، ھەر كۈنى يېرىم ئاچ، يېرىم توق يۈرىدىكەن.

يېرىم ئارال <جۇغ> ئۈچ تەرىپى دېڭىز سۈيى بىلەن قورشالغان، بىر تەرىپى چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتاشقان قۇرۇقلۇق.

يېرىم ئانتىگېن <بىئول> ئۆزى ئورگانىزملارنىڭ ئانتىتېلا ھاسىل قىلىشىنى قوزغىتالمايدىغان، ئەمما تەن سىرتىدا ئانتىتېلا بىلەن رېئاكسىيىگە كىرىشىدىغان ئاددىي ماددا. ئاقسىل بىلەن بىرىكىپ ئاللېرگېنلىك رول ئوينايدۇ.

يېرىم ئاھاڭ <مۇز> ← **يېرىم ئاۋاز.**

يېرىم ئاۋاز <مۇز> سەككىز گرادۇسلۇق

ئاۋاز 12 ئاۋازغا بۆلۈنگەندە، بىر-بىرىگە تۇتاش كەلگەن ئىككى ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتېرۋال يېرىم ئاۋاز دەپ ئاتىلىدۇ.

يېرىم ئايسمان قاپقاق <ئانات> يۈرەكتىكى يېرىم ئايسمان ئۈچلۈق قاپقاق. ئۈچى بىر گۇرۇپپا بولۇپ، يۈرەك بىلەن ئائورتا ئارىسىغا جايلاشقان، قالغان بىر گۇرۇپپا ئۈچى يۈرەك بىلەن ئۆپكە ئارتېرىيىسى ئارىسىغا جايلاشقان. يۈرەكنىڭ قىسقىراش باسقۇچىدا يۈرەك قېرىنچىسى ئىچىدىكى بېسىم ئۇلارنى ئايرىۋېتىدۇ؛ يۈرەكنىڭ ئۇزىراش باسقۇچىدا ئارتېرىيە ئىچىدىكى بېسىم ئۇلارنى يەنە بىرلەشتۈرۈپ، قان سۇيۇقلۇقىنىڭ تەتۈر ئېقىپ يۈرەك قېرىنچىسىغا كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

يېرىم ئايلانما كانال <ئانات> ← **يېرىم ئايلانما نەيچە.**

يېرىم ئايلانما نەيچە <ئانات> ئىچكى قۇلاقنىڭ بىر قىسمى. يېرىم چەمبەر شەكىللىك ئۈچ تال نەيچىدىن تۈزۈلگەن. ئىچىدە لىمفا سۇيۇقلۇقى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ بەدەننىڭ تەڭپۇڭلۇق ھالىتىنى ساقلايدىغان سەزگۈ ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ.

يېرىم ئەستەر <كىي> كىيىم ئىچىنىڭ ئۈستۈنكى يېرىمىغا ئېلىنىدىغان ئەستەر.

يېرىم باھا <سودا> تاۋارنىڭ ئەسلىي باھاسىنىڭ يېرىمى بويىچە ھېسابلانغان باھاسى.

يېرىم بىسلىق خەنجەر پەقەت بىر تەرىپىگىلا بىس چىقىرىلغان خەنجەر: ئۇ ھېلىقى يېرىم بىسلىق خەنجەر بىلەن ئاز تولا كۆمۈشنى ئېلىپلا كېچىچە يۈرتتىن چىقىپ كەتتى.

يېرىم پالەچ <تىب> ← **يارتا پالەچ.**

يېرىم پرولېتارىيات <پەلس> ئاز مىقداردا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولغان، لېكىن ئۆز ئالدىغا ئەمگەك قىلىش ئارقىلىق پۈتۈن تۇرمۇشىنى قامداپ كېتەلمەيدىغان، يەنە بىر قىسىم ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولىدىغان ئەمگەكچىلەر. مەسىلەن، ئازادلىقتىن بۇرۇنقى جۇڭگودىكى كەمبەغەل دېھقانلار ۋە يېرىم ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان دېھقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى يېرىم پرولېتارىياتقا ياتىدۇ. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى تولىمۇ نامرات بولىدۇ. ئۇلار پرولېتارىياتنىڭ ئىشەنچلىك ئىتتىپاقچىسىدۇر.

يېرىم تەكشىلىك <مات> تەكشىلىكنىڭ بىر تۈز سىزىق بىلەن بۆلۈنگەن يېرىم بۆلىكى.

يېرىم تەييار مەھسۇلات <س ئىق> مەلۇم ئالاھىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىش تەرتىپىنى ئورۇنلاپ بولغان ۋە تەكشۈرۈشتە ئۆلچەمگە توشقان، لېكىن كېيىنكى قېتىملىق ئىش تەرتىپىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، داۋاملىق ھالدا پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ياكى قۇراشتۇرۇلىدىغان مەھسۇلات.

يېرىم تۆۋەن سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئورنى يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغانغا قارىغاندا ئىككى ھەسسە؛ يېرىم يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغانغا قارىغاندا بىر ھەسسە تۆۋەن تۇرىدىغان؛ يېرىم يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغانغا قارىغاندا ئېغىز سەل چوڭراق ئېچىلىدىغان، ئەمما ئوچۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغانغا قارىغاندا

سەل يېپىقراق بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئەتە» سۆزىدىكى «ئە» يېرىم تۆۋەن سوزۇق تاۋۇش ھېسابلىنىدۇ.

يېرىم تۈز سىزىق <مات> ① تۈز سىزىقنىڭ ئۈستىدىكى بىر نۇقتا تۈز سىزىقنى ئىككى بۆلەككە بۆلىدۇ. ئۇنىڭ ھەربىر بۆلىكى يېرىم تۈز سىزىق دېيىلىدۇ. ② مەلۇم بىر قوزغالماس نۇقتىدىن بىر تەرەپكە قاراپ سوزۇلغان تۈز سىزىق.

يېرىم تۇن <ئاستر> ← **يېرىم كېچە.**

يېرىم جان نىمجان، زەئىپ، ماغدۇرسىز؛ چالا ئۆلۈك: يېرىم جان بىر كىشى بېشىنى تۇتقىنىچە يەردىن تۇرۇپ تۆپىلىكنىڭ ئۈستىگە قاراپ سۆرۈلۈپ كېلىشكە باشلىدى. * شاگىرت كىرسە، ئۇستىسى يېرىم جان بولۇپ، تاياق زەربىدىن تولغىنىپ ياتقۇدەك.

يېرىم چاتقال <بوت> ئاساسىي غولى روشەن بولمىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىرى. ئۆسۈملۈك تۈپى ئادەتتە پاكار بولۇپ، شاخلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ. چاتقالدىن پەرقى شۇكى، پەقەت يەر ئاستى قىسمىلا كۆپ يىللىق بولۇپ ئۆسىدۇ. يەر ئۈستى قىسمى بولسا بىر يىللىق بولۇپ ئۆسىدۇ، قىشتىن ئۆتۈش ۋاقتىدا قۇرۇپ كېتىدۇ. مەسىلەن، ئەمەن خىلىدىكى بەزى ئۆسۈملۈكلەرگە ئوخشاش.

يېرىم چەمبەر <مات> چەمبەرنىڭ خالىغان بىر دىئامېتىرىنىڭ ئىككى ئۇچى ئۇنى ئىككى ياپقا بۆلىدۇ. بۇنداق ياي يېرىم چەمبەر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق ياي بىلەن دىئامېتىر ئارقىلىق ئورالغان يۈز ۋە شەكلمۇ يېرىم چەمبەر دەپ ئاتىلىدۇ.

يېرىم چەمبەرلىك شەكىل <مات> يېرىم چەمبەر ۋە ئۇنىڭ ئىككى ئۇچىنى تۇتاشتۇرغۇچى دىئامېتىر ئارقىلىق قورشالغان شەكىل.

يېرىم دولقۇن پلاستىنكىسى <فىز> ئادەتتىكى نۇر بىلەن پەۋقۇلئاددە نۇرنىڭ مۇساپە ئايرىمىسىنى يېرىم دولقۇن ئۇزۇنلۇقىغا ياكى يېرىم دولقۇن ئۇزۇنلۇقىنىڭ تاق سان ھەسسىسىگە تەڭ قىلىدىغان پلاستىنكا.

يېرىم دولقۇنلۇق توك توغرىلاش <فىز> ئۆزگىرىشچان توكنىڭ پەقەت ئۇڭ يېرىم دەۋرى (ياكى تەتۈر يېرىم دەۋرى) دىنلا پايدىلىنىپ توك توغرىلاش.

يېرىم دولقۇن يوقىتىش <فىز> قايتىش يۈزىدىكى قايتقان دولقۇن فازىسى بىلەن چۈشكەن دولقۇن فازىسىنىڭ فازا پەرقى بولغان قايتىش.

يېرىم دۈگىلەك <مات> ← **يېرىم چەمبەر.**

يېرىم دىدار يېرىم يەنى ۋاستىلىك كۆرۈشۈش: خەت — يېرىم دىدار (ماقال).

يېرىم سايە <فىز> سۈزۈك بولمىغان جىسىم نۇر مەنبەسىنى توسۇۋالغاندا، ئەگەر نۇر مەنبەسى نىسبەتەن چوڭراق بولغان نۇر چىقارغۇچى جىسىم بولسا، ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان سايە ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. ئۇنىڭ پۈتۈنلەي قاراڭغۇ قىسمى تولۇق سايە؛ يېرىم يورۇق، يېرىم قاراڭغۇ قىسمى يېرىم سايە دەپ ئاتىلىدۇ.

يېرىم سەرلىك پۇل <مال> جۇڭگونىڭ

قەدىمكى زاماندىكى مىس پۇلى. چىن شىخۇاڭ جۇڭگونى بىرلىككە كەلتۈرۈپ «پىچاقسىمان پۇل»، «ئوتنغۇچسىمان پۇل» «قۇلۇلە پۇل» قاتارلىق پۇللارنى ئەمەلدىن قالدۇرغاندىن كېيىن، «يېرىم سەرلىك پۇل» نى بىرلىككە كەلگەن قوْيما پۇل قىلغان. ئۇنىڭ ھەربىرىنىڭ ۋەزنى يېرىم سەر بولغان.

يېرىم سوزۇق تاۋۇش <تىل> سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشلارنىڭ بىر خىلى، يەنى سىيرىلاڭغۇلۇقى ئاجىزراق بولغان سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشلار. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «W» ، (ي) «j» (ۋ) تاۋۇشلىرى يېرىم سوزۇق تاۋۇش ھېسابلىنىدۇ.

يېرىم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك <س ئىق> سوتسىيالىستىك ئامىلمۇ بولغان، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئامىلمۇ بولغان ئىگىلىك، يەنى يەككە ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ئىگىلىك.

يېرىم سۈزۈك پەردە <فىز> ئاقار جىسىملار ئىچىدىكى مەلۇم خىلدىكى مولېكۇلىلارنى ئۆتكۈزۈپ، ئىككىنچى بىر خىل مولېكۇلىلارنى ئۆتكۈزمەيدىغان پەردە. مەسىلەن، جانلىقلار ھۈجەيرىلىرىدىكى سۇ مولېكۇلىلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، قەنت مولېكۇلىلىرىنى ئۆتكۈزمەيدىغان پەردىگە ئوخشاش.

يېرىم شار <مات> شارنىڭ خالىغان بىر دىئامېترىنىڭ ئىككى ئۇچى بويىچە كېسىلگەن ھەربىر بۆلىكى.

يېرىم فېئوداللىق جەمئىيەت <پەلس> فېئوداللىق مەملىكەت جاھانگىرلىك ئىقتىسادىنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغاندىن كېيىن شەكىللەنگەن بىر خىل ئىجتىمائىي فورماتسىيە. ئۇنىڭدا ئەسلىدىكى فېئوداللىق ئىگىلىك ۋەيران قىلىنغان، كاپىتالىزم مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلانغان بولىدۇ، لېكىن فېئوداللىق ئېكسپلاتاتسىيە يەنىلا ساقلىنىپ قالىدۇ.

يېرىم قورساق بولماق قورساقنى چالا-بۇلا تويغۇزماق.

يېرىم كونۇس سىرتى <مات> كونۇس تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ ئۆزىنىڭ بىر تىك تەرىپىنى ئوق قىلىپ، بىر قېتىم ئايلىنىشىدىن ھاسىل بولغان شەكىل بولۇپ، شۇ تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ يانتۇ تەرىپىنىڭ ئايلىنىشىدىن ھاسىل بولغان سىرت كونۇس يان سىرتى دەپ ئاتىلىدۇ. كونۇس يان سىرتىنىڭ يېرىم كونۇس سىرتى بولىدۇ.

يېرىم كۇبلۇق پارابولا <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا تەڭلىمە ئىپادىلىگەن ئەگرى سىزىق.

يېرىم كۇبلۇق ھېپېربولا <مات> تەكشىلىكتىكى تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسىدا تەڭلىمە ئىپادىلىگەن ئەگرى سىزىق.

يېرىم كۆلەڭگە <فىز> ← **يېرىم سايە.**

يېرىم كۈنلۈك تۈزۈمىدىكى مەكتەپ <مائار> يېرىم كۈن ئوقۇش مەشغۇلاتى ئېلىپ بېرىلىدىغان مەكتەپ. يېرىم كۈن ئىشلەپ، يېرىم كۈن ئوقۇيدىغان مەكتەپلەر ۋە سېھنا بىلەن ئوقۇيدىغان مەكتەپلەرمۇ بۇنىڭغا كىرىدۇ.

يېرىم كېچە <ئاستر> كالېندار ھېسابىدا سوتكىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى،

يەنى تۈنىنىڭ دەسلەپكى نىسپى تۈگەپ، كېيىنكى نىسپى باشلانغان ۋاقىت. ئادەتتە كېچە سائەت 11:00 دىن 1:00 گىچە بولغان ۋاقىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يېرىم مۇستەملىكە <پەلس> شەكىل جەھەتتىن مۇستەقىل، ئەمەلىيەتتە بولسا سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي قاتارلىق جەھەتلەردە جاھانگىرلىكنىڭ كونتروللۇقىدا بولىدىغان دۆلەت ياكى رايونلار.

يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئوداللىق جەمئىيەت <پەلس> جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، بىر تەرەپتىن فېئوداللىق جەمئىيەتنى يىمىرىپ، كاپىتالىزم ئامىللىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشى؛ يەنە بىر تەرەپتىن سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن تىزگىنلەپ ئۆزىگە قارايدىغان قىلىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئوداللىق ھالەتتىكى جەمئىيەت. مەسىلەن، جۇڭگو 1840 ـ يىلدىن 1949 ـ يىلغىچە شۇنداق جەمئىيەت ھالىتىدە ئىدى.

يېرىم مېتال ① <خىم> خۇسۇسىيەتلىرى مېتاللار بىلەن مېتالوئىدلار ئوتتۇرىسىدىكى ئاددىي ماددىلار. ② <فىز> توك ئۆتكۈزگۈچى ئېلېكترونلارنىڭ قويۇقلۇقى ۋە توك ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى بويىچە ئايرىغاندا كېلىپ چىقىدىغان، يېرىم ئۆتكۈزگۈچلەر بىلەن مېتاللار ئوتتۇرىسىدىكى قاتتىق ماددىلار. مەسىلەن، ۋىسمۇت، گرافىت، سۈرمە، ئارسېن قاتارلىقلار.

يېرىم مېتال پارقىراقلىقى <گېئول> پارقىراقلىق دەرىجىسىنىڭ بىرى، يەنى مېتالنىڭ يېڭىدىن پارقىرىتىلغان يۈزىدىن سەل-پەل تۇتۇقراق بولۇپ، خۇددى كونىراپ كەتكەن مېتال قاچا يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇش پارقىراقلىقىغا ئوخشاش پارقىراقلىق. مەسىلەن، ماگنىت رۇدىسىنىڭ پارقىراقلىقىغا ئوخشاش.

يېرىم ئوچۇق ئارىلىق <مات> تەڭسىزلىك $a<x\leqslant b$ ياكى $a<x\leqslant b$ نى قانائەتلەندۈرىدىغان بارلىق ھەقىقىي سان X لەرنىڭ توپلىمى. ئۇلار تەرتىپ بىلەن. (a, b) ۋە (a, b) بەلگىلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچ <فىز> توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى ئۆتكۈزگۈچ بىلەن ئىزولياتور ئارىلىقىدا بولغان ماددىلار. مەسىلەن، گېرمانىي، كرېمنىي، سېلېن ۋە نۇرغۇنلىغان ئوكسىد، سۇلفىد قاتارلىقلار. بۇ خىل ماددىلار بىر يۆنىلىشلىك توك ئۆتكۈزۈش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ دېتېكتور، توغرىلىغۇچ، تېرموقارشىلىق، فوتو قارشىلىق ۋە كرىستال لامپا قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچ فىزىكىسى <فىز> قاتتىق جىسىم فىزىكىسىنىڭ بىر تارمىقى. ئاساسەن يېرىم ئۆتكۈزگۈچلەردىكى ئاتوملارنىڭ ۋە ئېلېكترونلارنىڭ ھالىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك توپلاشتۇرۇلغان توك يولى <فىز> بارلىق ئېھتىياجلىق ئېلېكترونلۇق ئېلېمېنتلارنى بىر پارچە يېرىم ئۆتكۈزگۈچ مونوكرىستال پلاستىنكىسى ئۈستىگە ياساش ۋە ئۇلارنى تۇتاشتۇرۇشتىن ھاسىل قىلىنغان پۈتۈن لىنىيە.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك دېتېكتور <فىز> تەتۈر يۆنىلىشلىك ئېغىشتۇرغۇچى p—n تۇگۈنى (ياكى n—p تۇگۈنى) دىن پايدىلىنىپ ياسالغان يادرو رادىئاتسىيە دېتېكتورى.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك دىئود <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىيالدىن ياسالغان، بىر يۆنىلىشتە توك ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىككى قۇتۇپلۇق ئەسۋاب.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك گاز سېنزورى <فىز> گاز تەركىبىدىكى ئىنتايىن ئاز مىقداردىكى كۆمۈر گازى، ئىسپىرت ھورى قاتارلىق ئوكسىگېنلىق تەركىبلەرنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ئېلېمېنت.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك لازېر <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىياللارنى ئىشچى ماددا قىلىدىغان لازېر.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك مۇزلىتىش <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچنىڭ پېلتىي ئېففېكتى ئارقىلىق ئىسسىقلىق سۈمۈرۈپ تۆۋەن تېمپېراتۇرا ھاسىل قىلىش ئۇسۇلى.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ئۈچ قۇتۇپلۇق لامپا <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىياللىرىدىن ياسىلىدىغان ھەمدە ئۈچ دانە ئېلېكتر قۇتۇپى بولغان كرىستال لامپا. ئادەتتە ئۇ تارقاتقۇچى قۇتۇپ، ئاساس قۇتۇپ ۋە يىغقۇچى قۇتۇپلاردىن تەشكىل تاپىدۇ. كۆپىنچە رادىئو تېخنىكىسىدا ئىشلىتىلىدۇ.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىقى <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىچىدە تېمپېراتۇرا گرادىيېنتى مەۋجۇت بولغان چاغدىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى ئېقىمىنىڭ زىچلىقى بىلەن تېمپېراتۇرا گرادىيېنتى ئوتتۇرىسىدىكى تاناسىپ كوئېففىتسېنتى.

يېرىم ئۆزگىرىشچان كوندېنساتور <فىز> ئېلېكتر سىغىمىنى مەلۇم بىر كىچىك دائىرە ئىچىدە تەڭشىگىلى بولىدىغان ھەمدە تەڭشەلگەندىن كېيىن مەلۇم بىر مۇقىم سانلىق قىممەتكە ئىشلەيدىغان ئۆزگىرىشچان كوندېنساتور.

يېرىم ئىنىق زەمبۇرۇغلار <بوت> زەمبۇرۇغلار تىپىنىڭ بىر خىلى. زەمبۇرۇغ يىپچىلىرى كۆپ ھۈجەيرىلىك، ھايات تارىخىدا كۆپ خىل جىنسسىز سپورىلارنى ھاسىل قىلىدۇ. جىنسلىق كۆپىيىشى ئىنىق ئەمەس. شۇڭا يېرىمى ئىنىق زەمبۇرۇغ دەپ ئاتالغان. بۇ خىل زەمبۇرۇغنىڭ تۈرى كۆپ بولۇپ، ئۆسۈملۈكلەرنى ھەر خىل كېسەللىكلەرگە گىرىپتار قىلىدۇ.

يېرىم يالانما ھەم ئۆز ئېلىكىدىكى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىغا تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان، ھەم باشقىلارغا يالىنىپ ئىشلەيدىغان: يېرىم يالانما دېھقان.

يېرىم يالىڭاچ كىيىملىرى تولۇق ئەمەس، پۈتۈن بەدىنىنى ئوراپ تۇرغۇدەك كىيىم كىيمىگەن ياكى كىيەلمىگەن، چالا-بۇلا كىيىنگەن: يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن باللار دۆررىدە ئەتراپىمغا ئولاشتى. * ئىشكىنى چېكىپ تۇرۇشۇمغا يېرىم يالىڭاچ بىر قىز چىقىۋدى، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدىم.

يېرىم يولدا بىرەر ئىش-پائالىيەت ياكى ھەرىكەت جەريانىنىڭ يېرىمىدا، ئاخىرلاشماستىنلا، تۈگىمەستە، يەكۈنى چىقماستا: يېرىم يولدا ئوقۇشنى تاشلاپ كەتسەك، سەت تۇرىدۇ. * مەن ئۇنىڭ سۆزىنى يېرىم يولدا ئۈزۈپ چىقىپ كەتتىم.

يېرىم يۇقىرى سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئۇستى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان، ئەمما يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغان ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا تىل ئورنى بىر ھەسسە تۆۋەن تۇرىدىغان، ئېغىزنىڭ ئېچىلىش دەرىجىسى يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغانغا قارىغاندا سەل چوڭراق بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. مەسىلەن، «ئۆز» سۆزىدىكى «ئۆ»؛ «ئېتىز» سۆزىدىكى «ئې» قاتارلىقلار. ئۇ يەنە «يېرىم سوزۇق تاۋۇش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى <خىم> رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ يىمىرىلىشى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئەسلىي مىقدارىنىڭ يېرىمىنىڭ باشقا ئېلېمېنتلارغا ئايلىنىشى ئۈچۈن كېتىدىغان ۋاقىت، رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقىدا پەرق ناھايىتى زور بولۇپ، قىسقا بولغانلىرى بىر سېكۇنتقىمۇ يەتمەيدۇ؛ ئۇزۇن بولغانلىرى نەچچە 10 مىڭ يىلغا بارىدۇ.

يېرىملاتماق «يېرىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى: — تەگىنەگنى يېرىملىتىپ كىرسەڭ بولمايتتىمۇ؟ قانداق ئەخلاقسىز نېمە سەن!.

يېرىملاشتۇرماق ① «يېرىملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② يېرىم ھالەتكە كەلتۈرمەك، يېرىم قىلماق: بۇ يىغىلغان نەرسىلەرنى لەشكەر ۋە ئات-ئۇلاغلار بىر كۈن يەپ ئاران يېرىملاشتۇرۇپتۇ.

يېرىملاشتۇرۇلماق «يېرىملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرى ئامباردىكى سۇ يېرىملاشتۇرۇلدى.

يېرىملاشماق پ. يېرىمى قالماق، يېرىم بولماق؛ يېرىمىغا ياكى ئوتتۇرىسىغا يەتمەك: ئادەتتە ئىككى كۈن چېكىدىغان بىر قاپ مەززىلىك تاماكىسى شۇ بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا يېرىملىشىپ قالدى. * تۆن يېرىملاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ خەۋەر بولمىدى.

يېرىملىق «يېرىم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇمۇ تويى بولىۋاتقان بىر قىز-دە، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭۈل يېرىملىقىمۇ بار ئىدى، ئۇ ئانىسىنى ئويلايتتى.

يېرىملىماق پ. يېرىملاشماق، يېرىمى قالماق ياكى يېرىم بولماق؛ يېرىمىغا، ئوتتۇرىسىغا يەتمەك: ئامباردىكى سۇمۇ يېرىملاپ قالغانىدى.

يېرىم-يارتا تولۇق، پۈتۈن ئەمەس؛ سىستېمىلىق مۇكەممەل ئەمەس: ئۇلار ئۇ يەردىن-بۇ يەردىن ئاڭلىۋالغان يېرىم-يارتا مەلۇماتى بىلەن ئۆزىنى ئۆزى «يەر يۈزىدە بىرىنچى» ھېسابلايدۇ. * ئۇ ئابلىزنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆز تاكتىكىسىنىڭ يېرىم-يارتا ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى جەزم قىلدى.

يېرىندى ئى. كۆتەكنىڭ يېرىلىپ، ئۇششاقلانغان پارچىسى: پالتا زەربىدە كۆتەكتىن يېرىندىلار ئۇچۇپ چىقاتتى.

يېزا ① ئاھالىسى ئاساسەن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان جاي، مەھەللە، رايون؛ قىشلاق؛ سەھرا: ئۇ خوتۇن بالا-چاقىلىرى بىلەن يېزىدا تۇرىدىكەن. * ئىككىيلەن يېزىغا يېتىپ كەلگەندە توخۇ ئۈچىنچى قېتىم چىللىغانىدى. ② مەملىكىتىمىزنىڭ مەمۇرىي رايون بۆلۈنمىسىدىكى ئاساسىي

قاتلام تەشكىلىي ئورگىنى. ئادەتتە ناھىيە ياكى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگاننىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا يەنە كەنتلەر بولىدۇ؛ ئۇ يەنىلا يېزا باشلىقى بولۇۋەردى، قوغدىنىش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بىر تەرەپتىن بېكىتىلدى. * بۇ يىل ناھىيىدە ئۈچ قېتىم يېزا خىزمەت يىغىنى ئېچىلدى.

يېزا ئامانەت-قەرز كوپىراتىپى <مال> مەملىكىتىمىزدىكى دېھقانلار ئاممىسى ئىختىيارلىق بىلەن ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن ئۇيۇشتۇرغان ھەمكارلىق پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتى. ئۇنىڭغا ئامانەت-قەرز كوپىراتىپ ئەزالىرى كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ.

يېزا پرولېتارىياتى <پەلس> ← **يالالنما دېھقان.**

يېزا پۇل مۇئامىلىسى <س ئىق> يېزىلاردىكى پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل قەرز بېرىش، ھېساب بوغۇش قاتارلىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

يېزا جامائەسى <پەلس> ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەرەققىيات باسقۇچىدا بارلىققا كەلگەن بىر خىل ئىقتىسادىي بىرلەشمە شەكىل.

يېزا خەلق گۇڭشېسى <س ئىق> جۇڭگو يېزىلىرىدىكى ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى ئاساسىدا بىرلەشتۈرۈلۈپ تەشكىللەنگەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكىدە بولىدىغان ئىقتىسادىي تەشكىلات.

يېزا مېموراندۇم راسچوتى <مال> مەملىكىتىمىزدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تەمىنلەش-سودا كوپىراتىپلىرى يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالغاندىن كېيىن، ھېساب ئاچقان بانكىغا مال پۇلىنى ئۆز ھېسابىدىن ئامانەت-قەرز كوپىراتىپىدىكى گۇڭشې-ئەترەت ھېسابىغا ئاغدۇرۇپ بېرىشنى ھاۋالە قىلىدىغان بىر خىل راسچوت شەكلى.

يېزا ئىگىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇشى <س ئىق> يېزا ئىگىلىكىدە تۇراقلىق مۈلۈكلەرنى يېڭىلاش ۋە كېڭەيتىش. مەملىكىتىمىزدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ قاتارلىق تۈرلۈك كەسىپلەردە ئىشلەپچىقىرىش، ساقلاش، يۆتكەش، پىششىقلاپ ئىشلەش ئۈچۈن ئېھتىياجلىق بولغان تۇراقلىق مۈلۈكلەرنى يېڭىلاش ۋە كېڭەيتىشنى كۆرسىتىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى <س ئىق> يېزا ئىگىلىكىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى. ئۇ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىلغان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى ياكى بىرلىك يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتىغا كەتكەن ئەمگەك ۋاقتى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يېزا ئىگىلىك بوغالتىرلىقى <مال> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىغا باب كېلىدىغان كەسپىي بوغالتىرلىق. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنى باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم قورالى بولۇپ، پۇلنى ئاساسىي ئۆلچەم قىلىپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش، جۈملىدىن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ئورۇنلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت جەريانى ۋە نەتىجىسىنى ئۈزلۈكسىز

سىستېمىلىق ھېساب قىلىدۇ ھەمدە ھېسابات ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن تەھلىل ۋە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ.

يېزا ئىگىلىك بېجى <مال> دۆلەتنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن كىرىم قىلىدىغان ئورۇن ياكى شەخسلەردىن ئالىدىغان بېجى.

يېزا ئىگىلىك تاۋار مەھسۇلات قىممىتى <س ئىق> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى، ئايرىم يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى ياكى پۈتكۈل يېزا ئىگىلىكنىڭ مەلۇم مەزگىلدە ئىشلەپچىقارغان ھەمدە تاۋار قىلىپ ئوبوروت قىلىش ئۈچۈن تەمىنلەپ بەرگەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ قىممىتى.

يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقلىرى <جۇغ> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي ۋاسىتىلىرى بىلەن ئەمگەك ئوبيېكتلىرى. ئۇلار ئېقلىم بايلىقى، سۇ بايلىقى، تۇپراق بايلىقى ۋە جانلىقلار بايلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى <دېھ> زىرائەتلەرنى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرۈش، ئورۇق تاللاش قاتارلىقلارغا ئائىت تۈرلۈك تېخنىكىلار.

يېزا ئىگىلىك جۇغراپىيىسى <جۇغ> جۇغراپىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە رايونلۇق قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يېزا ئىگىلىك خىمىيىسى <خىم> خىمىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى تۇپراقنىڭ مۇنبەتلىكلىكىنى، ئوغۇتلارنىڭ ئىشلىتىلىشى ۋە ئۈنۈمىنى، يېزا ئىگىلىك دورىلىرىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى، ئۈنۈمى ۋە زىيىنىنى، شۇنىڭدەك يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىشنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

يېزا ئىگىلىك دورىلىرى <خىم> يېزا ئىگىلىكتە كېسەل ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىنى تەڭشەش، ياۋا كۆكتاتلارنى يوقىتىش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان دورىلار. كۆپ ساندىكىلىرى سۇيۇق ياكى قاتتىق ھالەتتە، ئاز ساندىكىلىرى گاز ھالەتتە بولىدۇ.

يېزا ئىگىلىك دۆلىتى <جۇغ> سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان، خەلق ئىگىلىكى كىرىمىدە يېزا ئىگىلىكى كىرىمى ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدىغان دۆلەتلەر.

يېزا ئىگىلىك ساپ مەھسۇلات قىممىتى <س ئىق> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى، ئايرىم يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى ياكى پۈتكۈل يېزا ئىگىلىكنىڭ مەلۇم مەزگىلدە يېڭىدىن ياراتقان قىممىتى. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنىڭ ساپ مېۋىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

يېزا ئىگىلىك سانائەت-سودا بىرلەشمىسى <س ئىق> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە سېتىش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىقتىسادىي تەشكىلات. ئۇنىڭ ئىككى خىل شەكلى بار. بىرى ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ۋە سېتىشنى ئۆز ئىچىگە

ئالىدۇ؛ يەنە بىرى كەسىپي خاراكتېرلىك بولۇپ، چاي-سانائەت-سودا بىرلەشمە كارخانىسى، بېلىقچىلىق-سانائەت-سودا بىرلەشمە كارخانىسى ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ساھەلىرى قۇرۇلمىسى <س ئق> بەلگىلىك رايون دائىرىسىدىكى تەبىئي، تېخنىكا، ئىقتىسادىي شارائىتلارنىڭ ئورتاق تەسىرىدە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرى ئارىسىدا ياكى ھەرقايسى ساھەنىڭ ئۆز ئىچىدە بەلگىلىك نىسبەت بويىچە شەكىللەنگەن بىر-بىرىگە تايىنىش، ئۆزئارا بىر-بىرىنى شەرت قىلىش ھالىتىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسى.

يېزا ئىگىلىكى سوتسىيالىزمى <پەلس> ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى ئاساسىدىكى تەڭ تەقسىماتچىلىق ئىدىيىسى. بۇنىڭ تەرەپدارلىرى دۇنيانى ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنىڭ ئۆلچىمى بىلەن ئۆزگەرتىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى بىر قېلىپتىكى «تەڭ تەقسىمات» ئاساسىدىكى ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىگە ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

يېزا ئىگىلىك كرېدىتى <مال> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى كېرەكلىك مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن ئۆيۈشتۇرۇلغان قەرز پۇل.

يېزا ئىگىلىك كرىزىسى <س ئق> كاپىتالىستىك مەملىكەتلەرنىڭ يېزا ئىگىلىك تارماقلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى.

يېزا ئىگىلىك كلىماتولوگىيىسى <مېتېئور> يېزا ئىگىلىكىدىكى كلىمات مەسىلىسىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇنىڭ دائىرىسى: يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كلىمات فاكتورى جەھەتتىكى كونكرېت تەلەپلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئوخشاش بولمىغان كلىمات شارائىتلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەھلىل قىلىش، يېزا ئىگىلىكىنى كلىمات بويىچە رايونلارغا ئايرىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى <س ئق> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر. بۇنىڭغا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق جەھەتلەردىكى توك بىلەن ياكى قول بىلەن باشقۇرۇلىدىغان ماشىنىلار كىرىدۇ. مەسىلەن، تراكتور، سوقا، تىرنا، سېيالكا، كومباين، كۆچەت تىكىش ماشىنىسى، يەم-خەشەك ئۇۋۇتىش ماشىنىسى ۋە يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى قاتارلىقلار.

يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تاۋارلىق نىسبىتى <س ئق> يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تاۋار مىقدارىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىغا بولغان نىسبىتى. ئادەتتە پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ يېزا ئىگىلىكىنىڭ تاۋار خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى <مېتېئور> ئەمەلىي مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ھاۋا رايى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

زىرائەتنىڭ ئۆسۈشىدىكى ھاۋا رايى شارائىتلىرى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىلىق تەدبىرلىرىنىڭ ھاۋا رايى ئېففېكتى، يېزا ئىگىلىكىدىكى ھاۋا رايى ئاپەتلىرى ۋە ئۇنىڭدىن مۇداپىئە كۆرۈش، يېزا ئىگىلىك ھاۋا رايى ئەسۋابلىرى ۋە بايقاش ئۇسۇللىرى، يېزا ئىگىلىك ھارا رايى مەلۇماتى، ئاخباراتى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نەزەرىيە مەسىلىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسىگە كىرىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ پەۋقۇلئاددە ئېھتىياجى ئۈچۈن بېرىلىدىغان مەخسۇس ھاۋا رايى مەلۇماتى. ئادەتتە زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلى مەلۇماتى، كېسەللىكلەر، ھاشاراتلار ھاۋا رايى شارائىتى مەلۇماتى، يېزا ئىگىلىك ھاۋا رايى ئاپەتلىرى مەلۇماتى، ئېتىز-ئېرىق، تۇپراق، سۇ ئەھۋالى مەلۇماتى ۋە مەھسۇلات مەلۇماتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ئورگانىك دورىلىرى <خىم> خىمىيىۋى ئوغۇتلاردىن باشقا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە مۇھىت تازىلىقىنى ئۆستۈرۈش ھەمدە ئاسراش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئورگانىك خىمىيە دورىلىرى.

يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى <س ئق> بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە (كۆپىنچە بىر يىل) يېزا ئىگىلىك تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلات قىممىتىنىڭ يىغىندىسى. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى جەريانىدا سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى قىممىتى ۋە دۆلەت بويىچە يېزا ئىگىلىك ئەمگەكچىلىرى بىر يىل ئىچىدە ئەمگەك قىلىپ ياراتقان قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى <س ئق> زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش ۋە مال چارۋىلارنى بېقىشتىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرى. خەلق ئىگىلىكىدە، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق شۇنداقلا يېزا قوشۇمچە كەسىپلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش بازىسى <س ئق> مەھسۇلاتىنىڭ تاۋارلىق نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان يېزا ئىگىلىكى مەخسۇسلاشقان رايون. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىنىڭ رايونلۇق ئىش تەقسىماتى بىلەن تاۋار ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسى.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قەرزى <مال> مەملىكىتىمىز يېزىلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى مۇقىم مۈلۈك قىلىش ئېھتىياجى بىلەن بانكا ياكى ئامانەت-قەرز كوپىراتىپىدىن ئالغان قەرز.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى <س ئق> يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىدا يولغا قويۇلغان، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ باشقۇرۇلۇشى، ئەمگەكنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە ھەق ھېسابلاش چارىسى زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى.

يېزا ئىگىلىك ئىقلىم بايلىقى <جۇغ>

مەلۇم بىر خىل يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا پايدىلىق بولغان ھەر خىل ئىقلىم شارائىتى ۋە جەريانلىرى. مەسىلەن، مۆۋاپىق جۇغلانما تېمپېراتۇرا، قىروسىز مەزگىل، قۇياشنىڭ يورۇتۇشى ۋە ھۆل-يېغىن قاتارلىقلار.

يېزا ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش <ئق س> ئىلغار پەن-تېخنىكا ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسىنى قوللىنىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋى ماشىنا تېخنىكىسى ۋە زامانىۋى بىئولوگىيىلىك تېخنىكا بىلەن قوراللاندۇرۇش ھەمدە ئەمەلىي ئېھتىياج ۋە ئوبيېكتىپ ئىمكانىيەتكە قاراپ يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا بۆلۈنۈشى <ئق س> تەبىئىي ئىگىلىك بايلىقلىرى ئۈستىدە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش، ھەرقايسى رايوننىڭ يېزا ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تونۇش ئاساسىدا، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى رايونلارغا ئايرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسى <ئق س> پۈتكۈل يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەشغۇلاتى ئىچىدە، ماشىنا بىلەن ئورۇنلىغان مەشغۇلات مىقدارىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى. ئادەتتە پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي گەۋدە قۇرۇلمىسى <ئق س> يېزا ئىگىلىكىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىقتىن ئىبارەت بەش ساھەدىن تەركىب تاپقان قۇرۇلمىسى.

يېزا ئىگىلىكنى ئۇنىۋېرسال راۋاجلاندۇرۇش <ئق س> رايون دائىرىسىدە، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىنىڭ نىسبەتلىك مۇناسىۋىتى ۋە ئۇنى تەڭشەش جەريانى.

يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇش <ئق س> يېزا ئىگىلىكىنى يەككە، ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىجتىمائىيلاشقان يىرىك ئىشلەپچىقىرىشقا ئايلاندۇرۇش جەريانى.

يېزا ئىگىلىكىنى ئىلمىيلاشتۇرۇش <ئق س> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە يېزا ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش جەريانىدا زامانىۋى پەن-تېخنىكىنى كەڭ تۈردە قوللىنىش ئارقىلىق، ئەنئەنىۋى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى زامانىۋىلاشقان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ئايلاندۇرۇش جەريانى.

يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىسى <ئق س> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ياللانما ئىشچى. ئۇ كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، ئۆي قۇشى فېرمىلىرى، باغۋەنچىلىك مەيدانلىري، مال بورداش مەيدانلىرى ۋە باشقا ئېكىنزارلىق ئورۇنلىرىدىكى ياللانما ئەمگەكچىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

يېزىلاردىكى دەسلەپكى بازار <ئق س> يېزا-بازارلاردىكى دۆلەت سودىسى، كوپېراتىپ سودىسى قاتارلىقلار بىلەن دېھقانلار ئوتتۇرىسىدا، شۇنداقلا دېھقانلار بىلەن دېھقانلار ئوتتۇرىسىدا بىۋاسىتە سودىلىشىدىغان بازار. ئۇنىڭ مال بازىرى، ماددىي ئەشيالار بازىرى،

يېزا بازىرى قاتارلىق شەكىللىرى بولىدۇ.

يېزىلاردىكى كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىك ئىگىلىكى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش مېۋىلىرى يېزىلاردىكى ئەمگەكچىلەر ئاممىسى تەرىپىدىن كوللېكتىپ ئۆزلەشتۈرۈلىدىغان بىر تۈرلۈك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك ئىگىلىكى.

يېزىلاردىكى يېڭى ئىقتىسادىي بىرلەشمىلەر <س ئىق> يېزىلاردا كۆپ خىل شەكىلدىكى ئائىلە بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش ئاساسىدا ئىختىيارىيلىق ۋە ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە، ئىككى ياكى بىرقانچە تەرەپنىڭ ھەمكارلىشىشىنى شەرت قىلغان، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، كىرىمنى ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ھالدا قۇرۇلغان ھەمكارلىق ئىگىلىكى.

يېزا-بازار يېزا ۋە بازار: يېزا-بازار كارخانىسى.

يېزا-بازار سودىسى <س ئىق> دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى يېزا بازىرىنى (سودىسىنى) ئۆزگەرتىش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن بىر خىل سودا شەكلى.

يېزا-بازار كارخانىسى <س ئىق> مەملىكىتىمىز يېزىلىرىدىكى يېزا، كەنت، بازارلار قۇرغان كارخانا ھەمدە گۇڭشې ئەزالىرى بىرلىشىپ ياكى باشقا شەكىللەردە قۇرغان ھەمكارلىق كارخانىلىرى ۋە يەككە كارخانىلار. ئەسلىي ئىسمى گۇڭشې-دۈي كارخانىسى ئىدى، 1984-يىل 3-ئايدىن تارتىپ ئىسمى يېزا-بازار كارخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

يېزا-قىشلاق يېزا ۋە قىشلاق، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان جايلار: شۇنىڭدىن كېيىن غاردىكى كەپتەرلەر كۆچۈپ، شەھەرلەر، يېزا-قىشلاقلار ۋە تاغلارغا قاراپ تارقىلىپ ئۇچۇشۇپ كېتىپتۇ.

يېزا-كەنت يېزا ۋە كەنت: ئۇ پۈتۈن يېزا-كەنتلەرنى ئارىلاپ، دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي تەكشۈردى.

يېزنە ئى. ئاچىسىنىڭ ئېرى ياكى ئېرىنىڭ ئاكىسى: دەپنە ئىشلىرى ئىدارىسىدە ئىشلەيدىغان يېزنىسى ۋاقتاسخان بىرلەشمىدىكى جىيەنى بىلەن سۆزلىشىپ، تۇردىنى مۇشۇ يەرگە جايلاشتۇردى.

يېزىخو ئى (خەن) ← **يېزىخو ئەمىنى.**

يېزىخو ئەمىنى <بوت> مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مەززىلىك پۇرايدۇ. ئېگىزلىكى 20 — 45 سانتىمېتىر، بىر قانچە شېخى سىڭارىيان ئۆسىدۇ، غولىنىڭ رەڭگى سۆسۈن ياكى ئازراق يېشىل، سىرتىنى ئاق تۈكلەر ئوراپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى پەيسىمان تولۇق يېرىلىپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ، باشسىماق گۈل رېتى يوپۇرماق قولتۇقىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ، پۈتۈن گۈل رېتىنىڭ كۆرۈنۈشى بىر ئومۇمىي گۈل رېتىگە ئوخشايدۇ، گۈلى سېرىق، پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى قايتۇرۇش، زەھەر ياندۇرۇش، تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش رولى بار.

يېزىداش ئى. بىر يېزىلىق، بىر يېزىدا بىللە ھايات كەچۈرگەن كىشى: ئۇ سۆيۈملۈك يېزىداشلىرىنىڭ، تەشكىلنىڭ سەممىي ئۈمىدىنى ئاقلاش ئۈچۈن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئۆگەندى.

يېزىداشلىق « يېزىداش » سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

يېزىش « يازماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: يېزىش تەرتىپى، يېزىش ئۇستىلى. يېزىش ئىستىلى.

يېزىش تەرتىپى <تىل> خەت، يېزىق، ماقالە قاتارلىقلارنىڭ يېزىلىشىدىكى ئۆزىگە خاس قائىدىلىك رەت-تەرتىپى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يېزىشماق « يازماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆردى ئۇلار بۇندا بۇگۇنمۇ، پاتەم بىلەن زۇپەرنى بىللە. ئەتراپىدا بىر توپ كىچىك دوست، يېزىشاتتى خەتلەرنى بىللە.

يېزىق ① ئى. تىلنى (سۆزلىگەن گەپ-سۆزنى) خاتىرىلەيدىغان شەرتلىك بەلگە: لاتىن يېزىقى، رۇس يېزىقى. * ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى تېخى ئۇيغۇر يېزىقىنى بىلمەيتتى. ② ئى. خەت، پوچېركا، قەلەم ئىزى: بىزنىڭ ئارىمىزدا ئابلىز ئاكامنىڭ يېزىقى چىرايلىق ئىدى. ③ سۈپ. مەخسۇس خەت-پەت، ماقالە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى يېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، قەلەم بىلەن ئىشلەيدىغان خىزمەتلەرنى ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدىغان: يېزىق ئۈستىلى. ④ ئى. ماقالە، ئومۇمەن مەخسۇس يېزىپ تەييارلانغان تۈرلۈك ئەسەرلەر: يېزىق تىلى.

يېزىق تەرجىمىسى <تىل> مەلۇم بىر مىللەت تىلىنىڭ يازما شەكلىدىكى نۇتقىنى يەنە بىر مىللەتنىڭ يازما نۇتقىغا تەرجىمە قىلىش جەريانى، ئىشى ۋە نەتىجىسى.

يېزىق تىلى <تىل> يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەنگەن تىل. « ئاغزاكى تىل » غا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

يېزىق ئۆزگەرتىش <تىل> بىر مىللەتنىڭ ئۆزى قوللىنىدىغان يېزىقنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يەنە بىر خىل يېزىقنى قوللىنىشى. ياكى مەلۇم دەرىجىدە ئىسلاھ قىلىشى.

يېزىق ئۈستىلى ئولتۇرۇپ قەلەم ۋە شۇ قاتارلىقلار ۋاسىتىسى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان خىزمەتلەرنى ئىشلەش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان ئۈستەل، جوزا: ئۆيگە كىرىپلا كۆزۈم يېزىق ئۈستىلى ئۈستىدىكى باغاقچىغا چۈشتى.

يېزىقچىلىق ئى ① ھەر خىل شەكىلدىكى ئەدەبىي ئەسەر يېزىش ئىشى، تۈرلۈك يازما ئەسەرلەرنى يېزىش كەسپى: مەن ئۇنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتىكى تىرىشچانلىقى ۋە قابىلىيىتىگە قەۋەتلا ھەۋەس قىلاتتىم. ② <مائار> مەخسۇس تۈرلۈك يازما ھۆججەت، ماتېرىيال، دوكلات ۋە تۈرلۈك ئەسەرلەرنى يېزىشنى تەتقىق قىلىدىغان ھەم ئۇنى ئۆگىتىدىغان ئىلىم: ئۇ يېزىقچىلىقتىن ئاران 60 نومۇر ئاپتۇ. * مېنىڭ يېزىقچىلىقتىن تازا مەلۇماتىم يوق. // ئىمام مۇئەللىم بىزگە يېزىقچىلىق دەرسى بەرگەنىدى.

يېزىقسىز سۈپ ① يېزىقى يوق، ئۆز تىلىنى خاتىرىلەيدىغان خاس شەرتلىك بەلگىلىرى، ھەرپلىرى يوق: نەتىجىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى يېزىقسىز ۋاقىت كالېندارى (يۇلتۇز كالېندارى) پەيدا بولدى. ② خاتىرىلەنمىگەن، يېزىلمىغان، يازما شەكىلدە يېزىپ

پۈتۈلمىگەن.

يېزىقشۇناس ئى <تىل> يېزىقنىڭ خاراكتېرى، قۇرۇلمىسى، ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

يېزىقشۇناسلىق ئى <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. يېزىقنىڭ خاراكتېرى، قۇرۇلمىسى، ئۆزگىرىشى ھەم تەرەققىي قىلىشىنى تەتقىق قىلىدۇ.

يېزىقلىق سۈپ ① يېزىقى بار، ئۆز تىلىنى خاتىرىلەيدىغان خاس شەرتلىك بەلگىلىرى — ھەرپلەر سىستېمىسى بار بولغان، شۇنىڭغا ئىگە: تۈركىي خەلقلەر مىلادىيىدىن خېلى كۆپ ئەسىر ئىلگىرىلا يېزىق بىلەن ئۆز تىلىنى خاتىرىلەشنى بىلىپ، دۇنيادىكى يېزىقلىق قەدىمكى مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. ② خاتىرىلەكلىك، يېزىلغان، پۈتۈلگەن، خاتىرىلەنگەن: ئۇ تىزىملىكتە مېنىڭ ئىسمىمۇ يېزىقلىق ئىكەن.

يېزىلماق «يازماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھايىتى ئېنىق، بۇ خەت ئۇستىلىق بىلەن يېزىلغان. * رەيھاننىڭ مۇنۇ بىر پارچە خېتى 1964-يىلى يېزىلىپتۇ.

يېزىلمىش ئى. يېزىلغان نەرسە: ئۇنىڭدىكى يېزىلمىشلار «مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال ئىسھاقبېك مۇنونوۋنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن...» دېگەندەك گەپلەر بىلەن باشلانغىنى ئۈچۈن گېنېرال ئۇ يەرلەرگە ئېرەنسىزلا قاراپ ئۆتۈپ كەتتى.

يېزىلىق سۈپ ① يېزىدا، سەھرادا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، يېزىنى ماكان تۇتقان؛ يېزىدا ئۇزاق تۇرغان ياكى يېزىدا چوڭ بولغان: — قادىر ئاكا، سېكرېتارمۇ مۇشۇ يېزىلىق كىشىمۇ؟ — دەپ سورىدىم ئۆيگە قايتىپ كىرگەندىن كېيىن. * ئۇ ھېلىقى يېزىلىق كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپلا قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى. ② يېزىغا تەۋە، يېزا دائىرىسىدىكى ياكى يېزا باشقۇرۇشىدىكى؛ يېزا دەرىجىلىك: يېزىلىق ئۇن پونكىتى. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى.

يېسسى سۈپ. ياپىلاق، يالپاق: يېسسى پۇرچاق.

يېسسى بۇرمىلىق قۇلۇلە <زوئول> قۇرساق پۇتلۇقلارنىڭ بىر ئائىلىسى. قېپى قىزغۇچ قوڭۇر، يېسسى ھەم نېپىز، باش قىسمى چوڭ كېلىدۇ، بىر جۈپ ئىنچىكە ئۇزۇن سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى بولىدۇ. سازلىق، كۆل، ئېرىق، ئېتىز سۇلىرىدا ياشايدۇ. بەزى تۈرلىرى فاسسىئولا قۇرتىنىڭ ئارىلىق خوجايىنى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن زىيانلىق.

يېسسى بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق، تېنى ياپىلاق، بېشى كىچىك ھەم ئۇچلۇق، تەڭگىچىلىرى نىسبەتەن ئۇششاق بولىدۇ، تاتلىق سۇدا ياشايدۇ.

يېسسىلاتقۇزماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېسسىلاتماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېسسىلاشماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېسسىلانماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېسسىلىماق پ. يېسسى ھالەتكە كەلتۈرمەك، يالپاقدىماق، ياپىلاقلىماق: ئۇ پولات يېسسىلاش زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ.

يېسسىمۇق ئى <بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق

ئۆسۈملۈك، غولى: ياماشقۇچى غول. كىچىك يوپۇرمىقى تۆمۈ[illegible]دە، گۈلى ئاق ياكى سۆسۈن، [illegible]يۇسى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، ياپىلاق، سەل ئېگىلگەن بولىدۇ. ئۇرۇقى ئاق ياكى سۆسۈن قارا. يۇمران چوكا مېۋىسى ئادەتتىكى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ. ئۇرۇقى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى قايتۇرۇش، تالنى قۇۋۋەتلەش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ چوكا مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى.

يېسقاق ئى. ئالتۇن كېنىنىڭ شېغىل قەۋىتىن كېيىنكى ئۇيۇل تاش قىسمى.

يېسىر سۈپ (ئە) ئېرى ئۆلگەن، ئېرىدىن ئايرىلغان، تۇل.

يېشىرقىماق ئۇنۇمسىزلەشمەك، قۇۋۋەتسىزلەشمەك، قۇۋۋىتى يوقالماق (تېرىلغۇ يەر ھەققىدە).

يېشىش ① «يەشمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <مات> تەڭلىمىدىكى نامەلۇمنىڭ قىممىتىنى تېپىش جەريانى. ③ <لوگ> ئومۇمىيلىقتىن ئايرىملىققا، ئومۇمىي قائىدىدىن ئايرىم خۇلاسىگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت ئەقلىي يەكۈن چىقىرىش ئۇسۇلى.

يېشىشمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەكتەپتىن قايتىپمۇ، تېپىشدۇ ئىزلىشىپ. شۇنچە قىزغىن سۆزلىشەر، سوئاللارنى يېشىشىپ.

يېشىكسىز سۈپ ① يېشىلمىگەن، چىگىشى بار. ② كۆچمە. ئېنىق بولمىغان، ھەقىقىي ئەھۋالى ياكى يەكۈن، نەتىجىسى نامەلۇم، بىلىنمىگەن، ئايان بولمىغان: ئۇ ئەمدى ئوقۇتقۇچىلىق قىلمىغۇدەك، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقى تېخىماقتەك يېشىكسىز.

يېشىل ① ئى <گەن> كۆك بىلەن سېرىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان ۋە ئوت-چۆپ، دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدىغان ئارا رەڭ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 500 — 530 مىللىمىكروم بولىدۇ. ② سۈپ. شۇ خىل رەڭگە ئىگە، شۇ خىل رەڭدە بويالغان ياكى شۇ خىل رەڭ بېرىلگەن: يېشىل ياغلىق.

يېشىل ئەمەس ئۆسۈملۈكلەر <بوت> تەركىبىدە خلوروفىل بولمايدىغان، فوتوسىنتېز يۈرگۈزەلمەيدىغان، ئۆزى ئوزۇقلۇق ياسىيالمايدىغان، پەقەت باشقا ئۆسۈملۈكلەر تېنىدە پارازىت ياشايدىغان ياكى چىرىگەن جانلىقلار تېنىدىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرۈپ ئېنېرگىيىگە ئىگە بولىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

يېشىل باش چۈشۈن <زوئول> چۈشۈننىڭ بىر خىلى. تېنى ئۆي چۈشۈنىدىن سەل چوڭ، سارغۇچ يېشىل بولۇپ، پارقىراپ تۇرىدۇ. سېسىغان گۆشلەرنى يېيىشنى ياخشى كۆرىدۇ، كېسەل يۇقتۇرىدۇ.

يېشىل باش ئۆردەك <زوئول> قۇشلار كلاسسى، ئۆردەك ئائىلىسىدىكى قۇش يەنى ئۆي ئۆردىكىنىڭ ئەجدادى. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 60 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، ئەركىكىنىڭ بېشى ۋە بويىنى يېشىل، پارقىراپ تۇرىدۇ. بويىنىنىڭ ئاستىدا ئاقۇچ ھالقىسىمان ئالقىسى بولىدۇ؛ چىشىسىنىڭ رەڭگى سارغۇچ بېغىر رەڭدە بولۇپ، تۇتۇق بېغىر رەڭ سەپكۈنلىرى بولىدۇ. كىچىك توپ بولۇپ، كۆل-دەريالاردىكى قومۇش ئارىسىدا ياشايدۇ، ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يۇمشاق تەنلىكلەر، سازاڭلار ۋە قاسىراقلىق ھايۋانلارنىمۇ تۇتۇپ يەيدۇ.

شىمالدا كۆپىيىپ، جەنۇبتا قىش ئۆتكۈزىدۇ. شىنجاڭدىمۇ بار.

يېشىل پاقا <زوئول> قوش ماكانلىق ھايۋان، يېتىلگەنلىرىنىڭ تېنى 8 — 9 سانتىمېتىر، باش قىسمى ئۈچ بۇرجەك، كۆزى يۇملاق ۋە تومپىيىپ چىققان بولىدۇ. ئېغىزى چوڭ، تىلى ياپىلاق، ئۇچى ئاچىماق كېلىدۇ. ئارقا پۇتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، سەكرەشكە ۋە سۇ ئۈزۈشكە ماسلاشقان. دۈمبە تەرىپىنىڭ رەڭگى سارغۇچ يېشىل بولۇپ، رەتسىز قارا داغلىرى بولىدۇ. كۆلچەك، ئېرىق، شاللىق ياكى دەريا-ئۆستەڭ بويلىرىدىكى چۆپ ئارىلىرىدا ياشايدۇ. زىياندash ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىگە پايدىلىق.

يېشىل پلاست <بوت> ئۆسۈملۈك ھۈجەيرىسىدە ئالاھىدە بولىدىغان يېشىل رەڭلىك پلاست. تەركىبىدە خلوروفىل قاتارلىق پىگمېنتلار ۋە ئاقسىل، ماي، يادرو كىسلاتاسى قاتارلىق ماددىلار بولىدۇ. يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ فوتوسىنتېز رولى يېشىل پلاستتا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يېشىل تارشا جىنس <گېئول> يېشىل رەڭلىكتىن تۇتۇق يېشىل رەڭگىچە بولغان تارشىسىمان تۈزۈلمىدىكى رايون دائىرىلىك ئۆزگەرگەن جىنسلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ ئاساسلىقى خلورىد، ئەپىدوت، ئاكتىنولىت قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

يېشىل تاشپاقا <زوئول> تاشپاقىنىڭ بىر خىلى. تەن سىرتىنى قاتتىق قاپ ئوراپ تۇرىدۇ، رەڭگى يېشىل كېلىدۇ. ئادەتتە ئۆزىنىڭ بېشى ۋە پۇتلىرىنى قېپىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېلىپ ئۆزىنى قوغدايدۇ. قېپى مۇڭگۈزسىمان تاختىلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۈستۈنكى تەرىپى دۈمبە قېپى دەپ ئاتىلىدۇ. دۈمبە قېپى قوۋۇرغا، ئومۇرتقا سۆڭەكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئادەتتە ئۇ سۇدا ياشايدۇ، دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقلارغا تۇخۇم سالىدۇ. ھەرىكىتى ئاستا بولۇپ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ.

يېشىل جىنس <گېئول> ئوتتۇرا ئاساسلىق ماگما جىنسلارنىڭ رايون دائىرىلىك ئۆزگىرىشىدىن شەكىللەنگەن يېزە ئۆزگەرگەن جىنس.

يېشىل چارپاقا <زوئول> چارپاقىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى يېشىل بولۇپ، تېنىدە كۆپلىگەن ئاق رەڭلىك مۇدۇر-چوقۇرلىرى بولىدۇ. قوش ماكانلىق ھايۋان ھېسابلىنىدۇ، ھاشارات ۋە ئۈزۈم قۇلۇلىسى قاتارلىق كىچىك ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

يېشىل چىت <ئورم> ياغاچ غوللۇق ياكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنى زىچ تىكىپ ئۆستۈرۈپ ھاسىل قىلىنغان توساق.

يېشىل چىراغ <قاتن> كېسىشكەن يول ئېغىزلىرىغا ئورنىتىلىدىغان ھەمدە قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يۈرۈشى ئۈچۈن يېشىل رەڭلىك سىگنال بېرىدىغان بەلگە چىرىغى.

يېشىل چىراغ يېقىپ بەرمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا، بولۇشىغا شارائىت يارىتىپ بەرمەك، يول قويماق.

يېشىل ئوغۇت <دېھ> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يۇمران غول-يوپۇرماقلىرىنى يەرگە كۆمۈپ ئېچىش ئارقىلىق ياسالغان ئوغۇت،

ئادەتتە تۇپراقتىكى ئوزگانىك ماددىلارنى ئاشۇرۇپ، تۇپراق تۈزۈلمىسىنى ياخشىلاش رولىنى ئوينايدۇ.

يېشىل ئوغۇت زىرائەتلىرى <بوت> مەخسۇس يېشىل ئوغۇت قىلىنىدىغان زىرائەتلەر. مەسىلەن، بېدە، تۈكلۈك بۇيا، قاشقا بېدە، دېڭى ئېلىنىدىغان قىچا قاتارلىقلار.

يېشىل ئۆسۈملۈكلەر <بوت> تەركىبىدە خلوروفىل بولغان ئۆسۈملۈكلەر. ئاز بىر قىسىم باكتېرىيىلەر، زەمبۇرۇغلار، بىر قىسىم يۇسۇنلەر ۋە بەزى پارازىت ياشايدىغان يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەردىن باشقا، كۆپ ئۇچرايدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسى يېشىل ئۆسۈملۈكلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يېشىل ياقۇت <كېئول> بىر خىل زۇمرەت تاش. خىمىيىلىك تەركىبى $Be_3Al_2(Si_6O_{18})$. تەركىبىدىكى BeO مىقدارى 11% ــ 14 گىچە. ئالتە ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستالىنىڭ ئالتە ياقلىق تۈۋرۈك شەكلىدىكىلىرى كۆپ ئۇچرايدۇ، دانىچىسمانلىرىمۇ بولىدۇ. رەڭگى ئادەتتە يېشىل ئارىلاش ئاق بولىدۇ. نەشپۈت رەڭگىدە سۆزۈك بولغانلىرى ساپ يېشىل ياقۇت؛ ئاچ زەڭگەر رەڭلىك سۆزۈك بولغانلىرى كۆك ياقۇت؛ سۇس كۆك سۆزۈك بولغانلىرى سۆزۈك كۆك ياقۇت دەپ ئاتىلىدۇ. بەزىلىرى سېرىق، سۈت رەڭمۇ بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 7.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.9 ئەتراپىدا.

يېشىل يۇسۇنلەر <بوت> يۇسۇن ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تىپى. تاتلىق سۇ، دېڭىز سۈيى ياكى نەم جايلار، دەرەخ غوللىرىدا ئۆسىدۇ. بىر ياكى كۆپ ھۈجەيرىدىن تۈزۈلىدۇ. شارسىمان، تورسىمان، يىپسىمان، نەيچىسىمان قاتارلىق تۈرلىرى بولىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنى يېشىل ياكى سارغۇچ يېشىل بولىدۇ، مەسىلەن، سپىروگىرا، خلامىدوموناس قاتارلىقلار.

يېشىل يىڭناغۇچ <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى يېشىل، لىچىنكىسىنىڭ شەكلى ئورچۇققا ئوخشايدۇ، كۆكپېت بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. يېزا ئىگىلىككە پايدىلىق.

يېشىل يىلان <زوئول> بىر خىل زەھەرلىك يىلان. تېنى يېشىل بولۇپ، كۆزىنىڭ ئاستىدىن باشلاپ قورسىقىنىڭ ئىككى يېنى ۋە قۇيرۇقىغىچە ئاقۇچ سېرىق رەڭلىك ئالىسى بولىدۇ. قۇيرۇق ئۇچى قىزغۇچ قوڭۇر كېلىدۇ. مۆتىدىل ۋە تروپىك بەلباغلاردىكى دەرەخلەردە ياشايدۇ.

يېشىلچىلىق ئى. ئوت-چۆپ، دەل-دەرەخلەر باراقسانلاپ يوپۇرماق چىقارغان، ئەتراپ ياپيېشىل بولۇپ كەتكەن مەنزىرە، ياپيېشىل كۆكىرىپ كەتكەن دەرەخلىك ياكى چۆپلۈك: سايىم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، قولىدىكى تاماكىسىنى سىلكىپ تاشلىۋىدى، يېشىلچىلىق ئارىسىغا مۆكۈنۈپ ياتقان قېرى چېكەتكىمۇ سەكرەپ قاچتى.

يېشىلزارلىق ئى ← **يېشىللىق**: ئەينەك دېرىزىلىك ئاپئاق ئۆيلەر يېشىلزارلىق ئارىسىدىن كۆزگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

يېشىلقات ئى (يېشىل+قات) <بوت> تاشيارغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىللىك،

گۈلى سارغۇچ يېشىل، شىرنىلىك مېۋىسى كۆك بولىدۇ. يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. بەزگەكنى داۋالاش رولىغا ئىگە. دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبى، ھىندىستان، فىلىپپىن قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ.

يېشىللىق ① «يېشىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — نېمە دەيسىز، — دېدى ئۇ ھەيران بولۇپ، — بۇ يېشىل رەڭدە تۇرامدۇ؟ كۆزىڭىز ئۇنىڭ يېشىللىقىنى سېزەلمەيۋاتامدۇ يا؟ ② ياپيېشىل كۆكلەپ كەتكەن ئوت-چۆپ، دەرەخلەر بىلەن پۈركەنگەن ھالەت، شۇنداق مەنزىرە؛ ئوت-چۆپلۈك، دەل-دەرەخلىك: يېشىللىق زېمىننىڭ ئىكەن زىننىتى، ئاڭا گۈل قېتىلسا ئاشار قىممىتى، ئىنساننىڭ قىممىتى ئىكەن ياشلىقى ۋە لېكىن بىلىمدۇر ئىززەت-ھۆرمىتى.

يېشىلمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغامچا يېشىلدى، بىز ھارۋىدىكى ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈشكە باشلىدۇق. * ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تېخى يېشىلمىگەن سىرنىڭ بارلىقىدىن قاسىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى.

يېشىم ئى ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى زىددىيەت-توقۇنۇشنىڭ ھەل قىلىنىشى. سۇژېت راۋاجلىنىپ يېشىم باسقۇچىغا بارغاندا، پېرسوناژلار ھەم ۋەقەلەردىن بەلگىلىك نەتىجە چىقىرىلىدۇ، باش تېما پۈتۈنلەي ئېچىلىدۇ ۋە سۇژېتمۇ يېشىم بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ② <مات> ئالگېبرالىق تەڭلىمىدىكى نامەلۇمنىڭ قىممىتى. مەسىلەن، تەڭلىمە $\chi+16=0$ دە، $\chi=-16$. شۇڭا تەڭلىمە $\chi+16=0$ نىڭ يېشىمى -16 بولىدۇ،

يېشىندۈرمەك «يېشىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ غالىپنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنى ئەستە يېشىندۈرۈپ ياتقۇزدى.

يېشىندۈرۈشمەك «يېشىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېشىنمەك پ. كىيىم-كېچەكلىرىنى سالماق؛ كىيىملىرىنى سېلىپ يالىڭاچلانماق، يالىڭاچ بولماق: ئۇلار تەڭلا يېشىنىپ سۇغا سەكرەشتى. * بىر ئازدىن كېيىن ئابدۇللا يېشىنىپ ياتتى.

يېشىنىشمەك «يېشىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشكەندە قىپيالىڭاچ يېشىنىشىپ يۇيۇنۇشىدىكەن.

يېغا ئى. بالا-قازا، ئاپەت، جەڭگى-جېدەل، ئۇرۇش-غوۋغا: يېغا ياندىن قوپار، دۈشمەن تاپاندىن (ماقال). * يېغىدا پەرق ئەتمەكمۇ ئاسان ئەمەس، دوست-دۈشمەن بەلگىسى-قاشقىسىنى. كۆزۈمگە قان تولسىمۇ پەخەس بولدۇم، ئاتماسقا چېقىلغاندىن باشقىسىنى.

يېغا ياغماق بالا-قازا كەلمەك، ئۇرۇش-جېدەل، ئۇرۇش-غوۋغا كۆتۈرۈلمەك، بالايىئاپەت بولماق.

يېغىر ئى ① ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ زەخىملىنىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان يىرىڭلىق يارا، جاراھەت: يېغىر قەيەردە — چىۋىن شۇ يەردە (ماقال). * ئات ئورۇق بولسىمۇ يېغىر بولمىسۇن، گۆش سۆڭەك بولسىمۇ بىرىغ بولمىسۇن (ماقال). ② ئادەم بەدىنىگە چىققان ھەرخىل يارا، جاراھەت: يا بىر نۆۋەت ئاپتوبۇستا قايتقانغا بىرەر يېرى يېغىر بولۇپ قالامدۇ؟ ياكى «قېنى پىكاپىڭ؟» دەپ ئالىي سوت، شۇ باشلىقنى مەنسەپدىن

ئالامدۇ؟

يىغىرىغا تەگمەك زېرىكىپ تەگمەك، ئەيىب-نۇقسانلىرىنى، خۇدۇكلىنىدىغان ئاجىز يېرىنى ئاچماق، چىشىغا تەگمەك: ئۇلارنىڭ يىغىرىغا تېگىپ قويدۇڭمۇ، بولدى. خۇددى غالجىر ئىتتەك سېنى تالايدۇ. * گۈلسۈمنىڭ سوئالى ئايىمخاننىڭ تازا يىغىرىغا تەگكەندى.

يىغىرىغا تۇز سەپمەك يۈرەك يارىسىنى قوزغىماق، ئاچچىقىنى، غەزەپ-نەپرىتىنى يەنىمۇ ئۇرلەتمەك، دەرد-ئەلىمىنى كۈچەيتمەك: بارات مەزىننىڭ يىغىرىغا تۇز سېپىدىغان ئىشلار بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمىدى.

يىغىرىغا تۇز قۇيماق → **يىغىرىغا تۇز سەپمەك**: مەھمۇت ئۇنىڭ يىغىرىغا تۇز قۇيۇپ، يەنە زاڭلىق قىلىشقا باشلىدى.

يىغىرىنى ئاچماق → **يىغىرىغا تەگمەك**: قارا سېنى، بالا كەلسە قېرىنداشتىن دەپ، بىر مەھەللىك تۇرۇپ يىغىرىڭنى ئېچىۋەتتى.

يىغىرىنى تاتىلماق → **يىغىرىغا تەگمەك**: — ھەي، ئاداش، يەنە مېنىڭ يىغىرىمنى تاتىلغىلى تۇردۇڭمۇ؟! — دېدى ئۇ نارازى بولۇپ.

يىغىرىنى كولىماق → **يىغىرىغا تەگمەك**: ئۇ ھە دېسىلا خەقنىڭ يىغىرىنى كولاشقا ئامراق، ئۇنىڭ كارامىتىنى ئەتە-ئۆگۈن كۆرىسىز — تېخى.

يىغىرىنى ئېچىشتۇرماق → **يىغىرىغا تۇز سەپمەك**: — ھا... ھا... قۇرغۇي مىجەز يىگىت، گەپلىرىم يىغىرىڭىزنى ئېچىشتۇرۇۋاتامدۇ؟ — دېدى ئايخان يېقىمسىز كۈلۈپ.

يىغىرىنى ياپماق دەرد-ئەلىمىنى، ھەسرىتىنى ياكى ئەيىب-نۇقسانلىرىنى يوشۇرماق: بۇ بۇيرۇقتىن خەۋەر تاپقان ياڭ زىڭيۈەن يىغىرىنى يېپىش ئۈچۈن ئايالى ۋە باشقىلارغا: «غەربىي شىمال قوماندانلىق شتابى خىزمەتكە چاقىرىپتۇ، ئەمەلىم ئۆرلىدى...» دېگەنلەرنى تارقىتىدۇ.

يىغىرى ئېچىلىپ قالماق ئەيىب-نۇقسانلىرى، دەرد-ئەلىمى پاش بولۇپ، بىلىنىپ قالماق: ئۇ ئۆز قوۋمىنىڭ يىغىرى ئېچىلىپ قالغىنى ئۈچۈن ئەخمەتنىڭ ئالدىدا ئىنتايىن خىجىل بولدى.

يىغىردان سۆپ. دىئال. يىغىر، جاراھەت قاپلاپ كەتكەن، بەدىنىنى يارا بېسىپ كەتكەن، جاراھەتلىرى كۆپ.

يىغلاشماق پ. قاتتىق جېدەللەشمەك، ئۇرۇش-غوۋغا قىلىشماق: بۇ ئىش سەۋەبىلىك ئىككى قوشنا قاتتىق يىغلاشتى.

يىغلىق «يىغا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: يىغلىق كۈندە يات ياخشى (ماقال). * كىچىكىمدە بىزنىڭ ئاۋاتتا ھادى خەنجەر يىغلىقى، مويدۇن پالۋان يىغلىقى دېگەن ئۇرۇشلار بولۇپ ئۆتكەن.

يېغىن ئى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىن يەر يۈزىگە قاتتىق جىسىم ياكى سۇيۇق جىسىم ھالىتىدە چۈشىدىغان سۇ. ئاساسلىق شەكىللىرى يامغۇر بىلەن قار.

يېغىن مىقدارى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە تۇز يەرگە ياغقان (مەسىلەن، سىڭىپ كەتمىگەن، پارغا ئايلانمىغان ۋە ئېقىپ كەتمىگەن) يېغىننىڭ توپلىنىپ ھاسىل قىلغان سۇ قاتلىمىنىڭ (قاتتىق ھالەتلىك يېغىن بولسا، سۇيۇق ھالەتلىك سۇغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىنىدۇ) چوڭقۇرلۇقى. ئادەتتە ئۇ مىللىمېتىر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

يېغىننى سۈنئىي ياغدۇرۇش <مېتېئور> يېغىننىڭ بۇلۇت قاتلىمىدىن يېغىشىغا سۈنئىي ئۇسۇل بىلەن تۈرتكە بولۇش

تەدبىرى. مەسىلەن، ئوخشاش بولمىغان بۇلۇت قاتلىمىنىڭ فىزىكىلىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇۋاپىق خىمىيىۋى دورىنى (تۇز پاراشوكى، تۇز سۈيى، قۇرۇق مۇز ياكى كۈمۈش يودلارنى) قېتىش يادروسى ۋە ياكى توڭلىتىش يادروسى سۈپىتىدە بۇلۇتقا چېچىپ، بۇلۇتتىكى سۇ تامچىسى ياكى قارنى مەلۇم دەرىجىگىچە يوغىنىتىپ، يەرگە ياغدۇرۇپ يېغىن ھاسىل قىلىنىدۇ.

يېغىن ياغماق ئاسماندىن يامغۇر، قار، مۆلدۈرگە ئوخشاش نەم نەرسىلەر چۈشمەك، ھۆل-يېغىن بولماق: ئاسماندا كىچىككىنە قارا بۇلۇت پەيدا بولۇۋىدى، ئۇلار خۇش بولۇشۇپ «ئاسماندىن يېغىن ياغىدىغان بولدى» دەپ چاۋاك چېلىشتى.

يېغىنگەرچىلىك ئى. كۆندە دېگۈدەك ياغقان يامغۇر-يېشىن ۋە شۇنداق ھالەت: بۇ يىل ياز يېغىنگەرچىلىك بىلەن ئۆتتى.

يېغىن-يېشىن ھۆل-يېغىن، قار-يامغۇر: بۇ يىل يېغىن-يېشىن كۆپ بولدى.

يېقىشلىق سۈپ. كىشىگە ياقىدىغان، زوق بېغىشلايدىغان، ھۇزۇر بېرىدىغان، يېقىملىق: بۇلبۇل كۈيى ئاڭلانغاندەك شۇنچە گۈزەل-يېقىملىق، سۆز-ئىبارەڭ بولسۇن شۇنداق ۋەزنى بار ھەم يېقىشلىق.

يېقىشماق «ياقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ، مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىشىپ، بىر-بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاشتى. * باللار يوللارغا گۈلخان يېقىشىپ ئاتلىشىپ ئوينايتتى.

يېقىنسىز سۈپ. يېقىلمىغان، ياندۇرۇلمىغان: كېچىدە چىراغ يېقىنسىز ئۆي قاراڭغۇ بولىدۇ.

يېقىلىق سۈپ. يېقىلغان، يېقىپ قويۇلغان، ياندۇرۇلغان: ئۇ يەردە يېقىلىق شامۇ بار ئىدى.

يېقىلغۇ ئى <خىم> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى ۋە يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى ھاسىل قىلىدىغان ماددىلار، ھالىتىگە ئاساسەن قاتتىق يېقىلغۇ (كۆمۈر، ياغاچ كۆمۈرى ۋە ياغاچ)، سۇيۇق يېقىلغۇ (بېنزىن، كېرسىن) گاز يېقىلغۇ (كۆمۈر گازى، مېتان) دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ. يەنە يادرو ئېنېرگىيىسى پەيدا قىلىدىغان ماددىلاردىن ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىقلارمۇ بار.

يېقىلغۇ باتارېيىسى <خىم> يېقىلغۇ كۆيگەندە ھاسىل بولغان خىمىيىۋى ئېنېرگىيىنى ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرىدىغان بىر خىل گالۋانى ئېلېمېنت.

يېقىلغۇ كان قىنى <گېئول> ئىلگىرىكى گېئولوگىيىلىك دەۋرلەرنىڭ مەلۇم باسقۇچىدا يەر شارىدىكى جانلىقلار تۇركۈمى ئۆلگەندىن كېيىن، مۇۋاپىق مۇھىتتا دۆۋىلىنىپ، ئالاھىدە فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك تەسىرلەر ھەم كان ھاسىل قىلىش رولى ئارقىلىق شەكىللەنگەن كان قىنى. مەسىلەن، كۆمۈر، مايلىق سىلانىتس، نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىقلار.

يېقىلغۇ كان ياتمىسى <گېئول> سانائەت ياكى تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ۋە يېقىلغۇ ماتېرىيالى بولالايدىغان يەر ئاستى بايلىقلىرى.

يېقىلغۇلۇق سۈپ. يېقىلغۇسى بار ياكى يېقىلغۇ قاچىلانغان، يېقىلغۇ قىلىشقا بولىدىغان: بۇ خىل باشقۇرۇلىدىغان بومبىدا قاتتىق يېقىلغۇلۇق راكېتا ئىتتىرگۈچى قوللىنىلغان.

يېقىلماق « ياقماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىككىسى تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئۆيگە چىراغ يېقىلدى.

يېقىم مىق. بىر قېتىملا كۆيدۈرۈشكە بولىدىغان، ئوچاققا بىر قېتىملا سالغىلى بولىدىغان ئوتۇن-ياغاچ مىقدارى: بىر يېقىم ئوتۇن. بىر يېقىم كۆمۈر.

يېقىمسىز سۈپ ① كىشىنى بىزار قىلىدىغان، سەسكەندۈرىدىغان؛ كۆڭۈلسىز، سوغۇق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا غوپۇراخۇننىڭ يېقىمسىز تەلەتى كەلدى. * شەپقەتسىز تەبىئەت غادايغان دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرىنى سارغايتسا، يېقىمسىز كۈز شامىلى ئۇنى ئۇچۇرتۇپ، چاڭ-توزانلار ئارىسىغا دەپنە قىلماقتا ئىدى. * ئۇنىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ، ۋۇجۇدىنى غەلىتە ھەم يېقىمسىز بىر سەزگۈ ئوراشقا باشلىدى. ② قوپال، بىمەنە، تېتىقسىز، لاۋزا (گەپ-سۆز ھەققىدە): مەن ئۇنى مەسخىرە قىلغاندەك يېقىمسىز كۈلۈپ قويدۇم. * خەمىت ئۇنىڭ يېقىمسىز سۆزلىرىدىن بىزار بولدى. ③ سېسىق، كىشىنى شۈركۈندۈرىدىغان، بىزار قىلىدىغان: يېقىمسىز پۇراق.

يېقىمسىزلىق « يېقىمسىز » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ كۈلكىسىنىڭ يېقىمسىزلىقى تولىمۇ زىتىمغا تەگكەنىدى، شۇڭا چىقىپ كەتتىم.

يېقىملىق سۈپ ① كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى قوزغايدىغان، كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان، زوقىنى كەلتۈرىدىغان، مېھرى ئىسسىق؛ چىقىشقاق، خۇشخۇي، ئوچۇق چىراي: مەن گۈلپىيەنىڭ بۇنچىلىك يېقىملىق چوڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن! * ئاباسىنىڭ ھەم چوڭ ھەم چىرايلىق كۆزلىرى، يېقىملىق چىرايى ئاچسىنگىكىگە نېمىدېگەن ئوخشىغان. * ئەكبەر ھەققەتەن يېقىملىق يىگىت بوپتۇ. ② قۇلاققا يېقىشلىق، تاتلىق، مۇڭلۇق ھەم تەسىرلىك؛ كىشىگە ھۇزۇر، زوق بېغىشلايدىغان (تۈرلۈك ئاۋازلار ھەققىدە): « دادا ...» دېگەن يېقىملىق ئاۋاز ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. * ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىملىق نەي ئاۋازى ئاڭلاندى. * ئۇ سازنى شۇنداق يېقىملىق چالدىكى، ئۇنىڭ ناخشىسى بىلەن تەڭ كىشى قەلبىمۇ ئاجايىپ يېڭى ھېسلارغا چۆمەتتى. * ئۇ ناخشىنى ناھايىتى يېقىملىق ئېيتىدۇ. ③ سالقىن، ساپ، كىشىگە ھۇزۇر-ھالاۋەت، راھەت بەخش ئېتىدىغان (ھاۋا، شامال قاتارلىقلار ھەققىدە): سەھەرنىڭ يېقىملىق ھاۋاسى كىشىنى سۆيۈندۈرەتتى. * يېقىملىق باھار شامىلى بوۋاينىڭ ئاپئاق، يىرىك ساقاللىرىنى تاراپ ئۆتەتتى. ④ تەملىك، مەززىلىك، تاتلىق، خۇش پۇراقلىق (تۈرلۈك پۇراق ھەققىدە): يېقىملىق پۇراق. * تاماقنىڭ سۈپىتى ياخشى، ئۆزى يېقىملىق، خۇشپۇراقلىق بولغىنى ياخشى، بۇ ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

يېقىملىقلىق « يېقىملىق » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: جاپپار دېگەن بۇ ئىسىم نېمىدېگەن يېقىملىق! بۇنداق دېسەم ھەيران قالماڭ، ئۇنىڭ يېقىملىقلىقى — مەنىسى ۋە شەكلەن گۈزەللىكىدە ئەمەس، بەلكى قىرىق نەچچە يىلدىن بېرى جاپپارغا بىردىنبىر خاس ئىسىم بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىدا... ھازىر ئۇ باشلىق بوپتۇ، بۇرۇن ئادەتتىكى كادىر ئىدى.

يېقىن سۈپ (ئە) ① ئارىسى يىراق ئەمەس، ئارىلىقى قىسقا، بىر-بىرى بىلەن ئازراقلا ئارىلىق بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان: جەينەك يېقىن بولسىمۇ چىشلىگىلى بولماس (ماقال). * بۇ يەرگە كۆل يېقىن بولغانلىقتىن، يەرنى ئازراقلا كولىسا، سۇ چىقاتتى. * تىرىكلىككە ئارتۇقچە ئىشىنىپ كەتمە،

ئېھتىيات قىل، چۈنكى تىرىكلىك ئۆلۈمگە بەكمۇ يېقىن. * كورلا دېگەن لوپنۇرغا يېقىن. // ئېشەك ئالساڭ يېقىندىن ئال، خوتۇن ئالساڭ يىراقتىن ئال (ماقال). ② سۆزلەۋاتقان ياكى كۆرسىتىدىغان ياكى كۆرسىتىلگەن ۋاقىتقا ئاز قالغان، شۇ ۋاقىتنىڭ كېلىشىگە ئاز قالغان، ۋاقىت پەرقى ئۇزۇن بولمىغان: خېلى ئېتىشىش ئارقىلىق كەچقۇرۇنغا يېقىن ئۇلار بۇ بىنانى ئىگىلىدى. * ئۇ چۈشكە يېقىن شەھەرگە يېتىپ كەلدى. * بۇ ئۇلارنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە نېمىلەرنى قىلىشى لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ③ كۆچمە. دوستانە مۇناسىۋەتتە بولغان، دوستانە ئالاقە قىلىشىدىغان، ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى ياخشى، ئالاقىسى قويۇق، بىر-بىرىگە كۆيۈنىشىدىغان، مېھرىبان: بىز بىر تۇغقان قېرىنداش بولمىغىنىمىز بىلەن، بىر تۇغقان قېرىنداشلاردىنمۇ يېقىن * ئۇلار ئەنۋەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى قىلىشىۋالدى. // مېنىڭ سېنىڭدىن باشقا يېقىنىم يوق، مەن ساڭىلا ئىشىنىمەن. * رېھىم ئاكام رەھمەتلىك ئاتامنىڭ ئەڭ يېقىنلىرىدىن بىرى ئىدى. ④ بېرىش كېلىشتە كەلگەن مىقدارلارغا ۋە ئايرىم سۆزلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، تەخمىن، پەرەز مەنىسىدە شۇ مىقدار ياكى شۇ ئەھۋالغا تەڭ دېگۈدەك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆپ پەرقلەنمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: شۇ كۈنى مىڭغا يېقىن دۈشمەن چېرىكى ئۇششۇمتۇت باستۇرۇپ كەلدى. * مەملىكىتىمىزدە ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىغا مەنسۇپ تىللار 20 خىل بولۇپ، بۇ تىلدا سۆزلىشىدىغانلار 20 مىليونغا يېقىن. * بۇ ئاۋاز ھېلىقى چارۋىچىنىڭ چېدىرىدىن چىققان بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. ⑤ كۆچمە. كۆپ پەرقى يوق، ئاساسەن ئوخشاش، ئومۇمەن بىر خىل، باشقىچە ئەمەس: ئۇلارنىڭ پىكرى بىر-بىرىگە يېقىن. * ئىككى ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بەكمۇ يېقىن ئىكەن.

يېقىن ئارىدا ① شۇ جايدىن يىراق بولمىغان جايدا، شۇ جايغا يېقىن يەردە، شۇ ئەتراپتا: مەن ئاتنى يېقىن ئارىدىكى بىر قورۇغا ئەكىرىپ قويغاندىن كېيىن، بىز بىللە پىيادە ماڭدۇق. ② ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن مەزگىل ئىچىدە، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، پات ئارىدا: ئۇ يېقىن ئارىدا ئۈرۈمچىگە كەلمەكچى ئىكەن. * بىز يېقىن ئارىدا ھەرەم باغقا ھۇجۇم قىلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمىز.

يېقىن ئاۋاز مەيدانى <فىز> ئاۋاز مەنبەسى ئەركىن ئاۋاز مەيدانىدا رادىئاتسىيىلەنگەندە، ئاۋاز مەنبەسىگە يېقىن ئورۇندىكى پەيتلىك ئاۋاز بېسىمى بىلەن ماددىي نۇقتىنىڭ تېزلىكىنى فازىسى ئوخشاش بولمايدىغان ئاۋاز مەيدانى.

يېقىن ئەتراپتا ئارىلىقى ئۇزۇن بولمىغان جايلاردا، كۆرسىتىلگەن يېقىن ئارىدىكى يەرلەردە، مۇشۇ ئەتراپتا: ئەمدى ئاڭلالاڭ، مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا بىر شەھەر بار، مەن ئاشۇ شەھەرلىكمەن، ئاتامنىڭ ئېتى ئەخمەت باي.

يېقىن بولماق دوستلاشماق، دوست بولماق، ئالاقىسى قويۇق ھەم كۆپ ئارىلىشىدىغان بولماق، قويۇق مۇناسىۋەتتە بولماق: شۇنداق قىلىۋېرىپ ئۇ پادىشاھقا يېقىن بولۇپ قاپتۇ. * ئۇنداق يامان ئادەملەرگە يېقىن بولساڭ، ئۇنىڭ كاساپىتى يۇقىدۇ، ئىشىڭ ئىلگىرى كەلمەيدۇ، بالا-قازادىن يىراق بولمايسەن.

يېقىن تەۋە ئۇقۇم <لوگ> بىر ئۇقۇمنىڭ

نۇرغۇن تەۋە ئۇقۇملىرى ئىچىدىكى قوللىنىلىش دائىرىسى تارراق بولغىنى.

يېقىن شەرق <جۇغ> ئاسىيا قىتئەسىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمى ۋە ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شىمالىي قىسمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئادەتتە، ئۇ ئاسىيادىكى ئەرەب يېرىم ئارىلى، تۈركىيە، ئىراق، سۈرىيە، ئىئوردانىيە، لىۋان، پەلەستىن رايونلىرى ۋە ئافرىقىدىكى مىسىر ۋە سۇدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېقىن كەلتۈرمەسلىك بىرەر ئىش-پائالىيەتكە قەتئىيلا ئارىلاشتۇرماسلىق، ھەرگىز يولاتماسلىق، ئارىلىشىشنى قەتئىي توسۇش: ئۇ توينىڭ گېپى چىقسىلا «كېيىن ئوقۇش پۈتكەندە بىر گەپ بولۇر» دەپ بىزنى يېقىن كەلتۈرمىدى.

يېقىن كەلمەك مەلۇم ئالاھىدىلىك ياكى شۇنداق تەرەپلىرى ئوخشاپ قالماق، پەرقى ئاز بولماق، ئوخشاش دېگۈدەك بولماق: بۇ مېنىڭ ئاغىنەم، ئىسمى ئادىل، بۇ قىزنىڭ ئىسمى ئادالەت، ئىسىملارمۇ يېقىن كېلىدىكەن، تاھىر-زۆھرە دېگەندەك.

يېقىن كۆرمەك دوست، ئىشەنچلىك كىشى دەپ ھېسابلىماق: ئۇنىڭ مېنى يېقىن كۆرۈپ كۆڭۈل سىرىنى ئېيتماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ سۆيۈنۈپ كەتتىم

يېقىن كۆرۈنۈش <كىنو> ئادەمنىڭ يۇقىرى يېرىم گەۋدىسى ياكى مەلۇم بىر ئوبرازنىڭ كىنو ئاپپاراتى ئارقىلىق ئېلىنىدىغان كۆرۈنۈشى.

يېقىن نۇقتا <فىز> ئادەم كۆزى فوكۇسلاشقاندا، كۆزنىڭ مۈگۈز پەردىسىدە ئېنىق تەسۋىر ھاسىل قىلىدىغان ئەڭ يېقىن جىسىم نۇقتىسى.

يېقىنى كۆرەر كۆز <تىب> كۆز ئالمىسىنىڭ ئۇزىراپ كېتىشى، مۈگۈز پەردىسى ئەگرىلىكىنىڭ چوڭىيىپ كېتىشى ياكى خرۇستال تەنچىنىڭ كۆرۈش پەردىسىدىن بەك يىراقلىشىپ كېتىشى تۈپەيلىدىن، يىراق نۇقتىسى يېقىنلىشىپ كەتكەن، نورمال بولمىغان كۆز.

يېقىنى كۆرەلمەسلىك <تىب> نۇر سۇندۇرۇش دەل بولماسلىقنىڭ بىر تۈرى. كۆز ئالمىسىنىڭ ئالدى-كەينى دىئامېتىرى زىيادە قىسقا بولىدىغانلىقى ياكى كرىستال تەنچىنىڭ كابىنكىلىك دەرىجىسى زىيادە كىچىك بولۇپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، نۇرنىڭ كۆزگە كىرىپ ھاسىل قىلغان فوكۇسى تور پەردىنىڭ ئارقا تەرىپىگە چۈشىدۇ-دە، تەسۋىر ئېنىق چىقمايدۇ. كېسەل كىشى كابىنكىلىك كۆزەينەك تاقىسا، تۈزەتكىلى بولىدۇ.

يېقىن ئۆتمەك قويۇق ئالاقە قىلىشىپ، دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇشماق، ئۆزئارا ئىشەنچ بىلەن بىر-بىرىگە ئەقىدە قىلىپ ھالاۋەت ۋە جاپادا بىللە بولۇپ ئۆتمەك، دوستانە ئۆتمەك: مەن ھېلىقى بىز بىلەن يېقىن ئۆتىدىغان مېھرىنىسانىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كېلىۋاتاتتىم. * ئۇ بۇرۇن دادام بىلەن يېقىن ئۆتۈپتىكەن، بىركۈنى مېنى ئۆيىگە چاقىرىپ، بېشىمنى سىلاپ تاماق بەردى.

يېقىن يولىماسلىق قەتئىي ئارىلاشماسلىق، ھېچقانداق ئالاقە ياكى دوستانە مۇناسىۋەتتە بولماسلىق: — سىز يېقىنلاشمىغۇچە، مەن يېقىن يولىمايمەن، — دەپتۇ شاھزامان. * ئەزەلدىن زۆرۈر ئىشلاردا خوتۇن خەقنى يېقىن يولاتمايدىغان شەيخ، ئۆز پۇشتىدىن بولغان قىزىغىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىپ كەلمەكتە ئىدى.

يېقىنچىلىق ئى → **يېقىنلىق**: ئەزىزخان

ھەيران بولدى، ئۇ قوشنىسىدىن تۇيۇقسىزلا يېقىنچىلىق سەزدى. * مەن سىزنىڭ شۇ قەدەر يېقىنچىلىقىڭىزدىن خۇشال بولۇپ، ھېچنېمە دېيەلمەي ئۆتكۈر كۆزلىرىڭىزگە قارىدىم.

يېقىنچىلىق قىلماق ← **يېقىنلىق قىلماق:** — ئىسمىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى ئۇ يېقىنچىلىق قىلماقچى بولغاندەك بولۇپ. * ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىپ سىردىشىش ئىستىكى مېنىڭدە كۈنسېرى ئۇلغىيىپ باراتتى.

يېقىندا رەۋ ① يات ئارىدا، يېقىن ئارىدا، ئۇزۇن بولمىغان مەزگىل ئىچىدە: مەنمۇ يېقىندىلا مۇشۇ يەردە خىزمەتكە ئورۇنلاشتىم. * بىز يېقىندا ئوقۇتقۇچىلار بىلەن يىغىن ئاچىمىز. * ئۇ تېخى يېقىندا ھېلىقى قىز بىلەن توي قىلغانىكەن. ② شۇ جايدىن ئۇزاق بولمىغان جايدا، شۇ ئەتراپتا: — يېقىندا ماگىزىن بارمۇ، قىزىم، — دەپ سورىدى بوۋاي.

يېقىنداش سۈپ. ئارىلىقى ياكى مۇناسىۋىتى ئۆزئارا يېقىن، يېقىن كېلىدىغان، يېقىن مۇناسىۋەتلىك.

يېقىنداشلىق «يېقىنداش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يېقىنداشلىق كۈچى.

يېقىنداشلىق كۈچى <خىم> ئىككىدىن ئارتۇق ماددا بىرىكىپ بىرىكمە ھاسىل قىلغان ۋاقىتتىكى ئۆزئارا تەسىر قىلىش كۈچى.

يېقىنداشماق (توغرىسى: يېقىنلاشماق) ← يېقىنلاشماق.

يېقىندىماق (توغرىسى: يېقىنلىماق) ← يېقىنلىماق.

يېقىندىن رەۋ ① سۆزلىنىۋاتقان ۋاقىتتىن سەل ئىلگىرى، سەل بۇرۇنقى مەزگىلدىن، تېخى ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتتىن: يېقىندىن بۇيان، يېقىندىن بېرى. ② بىۋاسىتە ھالدا؛ سەممىيلىك بىلەن، چىن ساداقەت بىلەن، ھەقىقىي كۆيۈنۈش، غەمخورلۇق تۇيغۇسى بىلەن: يېقىندىن ياردەملەشمەك. يېقىندىن ھەمكارلاشماق. ③ ئىنچىكە تۈردە، بىۋاسىتە ھالدا، يېنىدا تۇرۇپ، داۋاملىق كۆز تىكىپ: بىز ئۇنى يېقىندىن كۆزىتىۋاتىمىز، بىراق ھازىرغىچە ھېچقانداق باشقا غەيرىي ئەھۋاللارنى سەزمىدۇق.

يېقىندىن بۇيان ← **يېقىندىن بېرى:** خەۋىرىم يوق ئىكەن، يېقىندىن بۇيان يۇرتىنىڭ خەۋىرىنى كۆپ ئاڭلىمىدىم.

يېقىندىن بېرى تېخى ئۇزۇن بولمىغان مەزگىلدىن بېرى، ئازراقلا ئىلگىرىكى ۋاقىتتىن باشلاپ: يېقىندىن بېرى ئاڭلىنىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ خاقانى سۇتۇق بۇغراخان بۇ ياققا يۈرۈش قىلىپ ئۈچ ئالار ئىمىش... * گۈلشات يېقىندىن بېرى تېخىمۇ ئۆزگىرىشكە باشلىدى.

يېقىندىن چېتىشتۇرۇش <بىئول> تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى يېقىن بولغان يەككە تەنلەرنى ئۆزئارا چېتىشتۇرۇپ كۆپەيتىش ئۇسۇلى.

يېقىندىن چېتىشتۇرۇش كوئېففىتسېنتى <بىئول> بىر يەككە تەننىڭ يېقىندىن چېتىشتۇرۇش دەرىجىسىنى ئېنىقلايدىغان كوئېففىتسېنت، يەنى بۇ جانلىقلار يەككە تېنىنىڭ ئوخشاش زىگوتلىق ئالاھىدىلىكىنىڭ ئوخشاش جانلىقلار توپىنىڭ چېتىشىش ئالاھىدىلىكى ئىچىدە ئىگىلىگەن پىرسەنتى.

يېقىندىن ھەمكارلاشماق سەممىي، چىن ساداقەتتە ھەمكارلىق ئورناتماق، سەممىيلىك بىلەن ھەمكارلاشماق: ئۇلار باشتىن-ئاخىر بىز بىلەن يېقىندىن ھەمكارلاشتى، بىز ئۇلاردىن كۆپ مىننەتدارمىز.

يېقىندىن ياردەم بەرمەك سەمىمىيلىك بىلەن بىۋاسىتە ياردەم قىلماق، غەمخورلۇق قىلماق، قوللىماق: ئۇ زادىلا ياخشى ئوقۇماپتۇ، مەن مۇئەللىملەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەم بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

يېقىندىكى سۈپ ① تېخى ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن، ئازراقلا ۋاقىت ئىلگىرى يۈز بەرگەن، سەللا بۇرۇنقى: — بۇ تېخى يېقىندىكى گەپ ئاغىنىلەر، — دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ، — كۆپ بولسا ئارىدىن بىرەر ھەپتە ئۆتكەندۇ. ② ئارىلىق ئۇزۇن بولمىغان جايدىكى، يېقىنلا يەردىكى، مۇشۇ ئەتراپتىكى: ئۇلاردىن بىرى يېقىندىكى جوھود تېۋىپنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ.

يېقىنسىنماق پ. يېقىن كۆرمەك، يېقىن ھېس قىلماق: ھېلىلە ياغلىق چەككەن كىچىك قىزچاق، يېقىنسىنىپ شوپۇرغا گەپ باشلىدى — ئاڭلىساق ئۇرۇمچىنى يىراق دەيدۇ، كوچىسى ئەينەكتەكمىش.

يېقىنقى سۈپ. بۇنىڭدىن ئازراق بۇرۇنقى مەزگىللەردە مەيدانغا كەلگەن ياكى بولۇپ ئۆتكەن، يۈز بەرگەن؛ ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولمىغان: بۇنداق داغدۇغا يېزىمىزنىڭ يېقىنقى تارىخىدا كەم كۆرۈلگەنىدى. * يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى ئۇنىڭ ئىپادىسى ناھايىتى ياخشى بولۇۋاتىدۇ.

يېقىنقى زامان <تارىخ> ① ئىلگىرى ئۆتكەن ھەمدە ھازىرقى زامانغا يېقىنراق بولغان زامان. مەملىكىتىمىز تارىخىنى دەۋرلەرگە بۆلگەندە، كۆپرەك XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 4-ماي ھەرىكىتىگىچە بولغان ۋاقىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② كاپىتالىزم دەۋرى.

يېقىنقى زامان فىزىكىسى <فىز> مىكرو زەررىچىلەرنى ۋە ھەرىكەت تېزلىكى يۇقىرى بولغان فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان فىزىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى. ئۇ كۋانت مېخانىكىسى، نىسبىيلىك نەزەرىيىسى، كۋانت ستاتىستىكا فىزىكىسى، كۋانت مەيدانى نەزەرىيىسى، قاتتىق جىسىم فىزىكىسى ۋە زەررىچىلەر فىزىكىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېقىنلاتماق «يېقىنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بېشىنى غوجىغا سەل يېقىنلىتىپ، غوجىنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى.

يېقىنلاشتۇرماق «يېقىنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولۋاقنى قىرغاققا يېقىنلاشتۇرۇپ، يەنە شۇ بىسۆگەتنىڭ تۈۋىدە توختاتتى.

يېقىنلاشتۇرۇشماق «يېقىنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەممىسى قولۋاقلىرىنى قىرغاققا يېقىنلاشتۇرۇشتى.

يېقىنلاشتۇرۇلماق «يېقىنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېقىنلاشماق پ ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ يېنىغا يېقىن بارماق، يېقىن كەلمەك، ئالدىغا ياكى يېنىغا يېقىنلاپ كەلمەك: — پۇتىڭىز بىرنەرسە بولدىمۇ، قېنى مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى دوختۇر ھېيزەمگە يېقىنلىشىپ. * ئۇ خالتىنى سۆرەپ غۇلامغا يېقىنلاشتى. * ئۇ ئۆيگە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ② مەلۇم بىر ۋاقىتقا، مەزگىلگە يېتىشكە ئاز قالماق، ۋاقىت جەھەتتىن يېقىن كەلمەك، ئاز ۋاقىت قالماق: ۋاقىت چۈشكە يېقىنلىشىپ قالغانىدى.

* تېرىلغۇ يېقىنلىشىپ قالدى، ئېغىلنىڭ قىغىنى چىقارغاچ تۇرىمزمۇ؟ * ئاي-كۈنۈم يېقىنلاشقىنىنى ئاڭلاپ ئاپام تۇرالمايلا قالدى. ③ مىقدارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، شۇ مىقدارغا تەڭ بولۇشقا، ئۇنىڭغا يېتىشكە ئاز قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — ھەممىمىز يۈز ياشقا يېقىنلىشىپ قالدۇق، — دېدى بوۋاي جاۋاب بېرىپ. * سائەت 10 غا يېقىنلاشقاندا، ئۇ كۆزى قىيمىغان ھالدا توپ ئارىسىدىن چىقتى. * ئۇنىڭ ئانار بىلەن توي قىلىۋالغىنىغا يېرىم يىلغا يېقىنلاشتى. ④ بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە، مۇرەسسە قىلىشقا ئاز قالماق؛ پىكىر-مەقسەت، كۆز قاراش جەھەتتە بىر يەرگە كېلىشكە ئازقالماق ياكى بىرەر مەقسەت-كۆز قاراشقا كېلىشكە ياكى قوشۇلۇشقا ئازقالماق: — توغرا ئېيتتىڭلا، — دېدى شاھنىياز گەپنىڭ مەقسەتكە يېقىنلاشقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ. * بۇ مۇھىم نۇقتىلاردا ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش يوللىرى تولىمۇ يېقىنلاشقانىدى. ⑤ دوستانە مۇناسىۋەتتە بولماق، قويۇق ئالاقە قىلىشىپ تۇرماق، دوستلاشماق، سىرداشلاردىن بولماق: سەلىمە زاۋۇتتا باتۇر بىلەن خېلىلا يېقىنلىشىپ قالغانىدى. * ئۇلار بىر ئۆرۈلۈپلا ھەمپەمنىڭ ئۆيىدىكىلەر بىلەن يېقىنلاشتى ۋە ھەمپەمنى ماڭا تونۇشتۇردى. * ئادىل بىلەن رەنا بارغانسېرى يېقىنلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

يېقىنلىق «يېقىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يېقىنلىق دەرىجىسى. * — مەن ئىككىڭلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئارىسىنىڭ بۇنچىلىك يېقىنلىقىنى زادىلا بىلمەيدىكەنمەن، — دېدى ئۇ كۈلۈپ. * ئەمدى ئىسمىنى ئاتاپ سەنلەپ سۆزلەۋەر، سەنلىگەنلىك ھۆرمەتسىزلىك ئەمەس، يېقىنلىقنىڭ ئالامىتى.

يېقىنلىق قىلماق دوستلۇق بىلدۈرمەك، دوستانە مۇئامىلىدە بولماق: مەن ئۇنىڭغا شۇنچە يېقىنلىق قىلىپمۇ ئۇنىڭ بىرەر ئېغىز ئىللىق گېپىگە ياكى كىچىككىنە تەبەسسۇمىغا ئېرىشەلمىگەنىدىم.

يېقىنلىماق پ ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە يېقىن بارماق، بىرەر نىشانغا يېقىن كەلمەك، يېتىشكە، تېگىشكە ئازلا ئارىلىق قالماق: — بورتالاغا يېقىنلاپ قالدۇق، — دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ. * ئۇ يولغا يېقىنلاپ كەلگەندە، قانداقتۇر بىر قارا گەۋدە كۆرۈندى. ② مەلۇم ۋاقىتقا يېتىشكە ياكى مەلۇم ئىش-پائالىيەتنىڭ بېجىرىلىش، يۈز بېرىش ۋاقتىغا ئاز قالماق، ۋاقىت جەھەتتىن ئاز قالماق: ۋاقىت چۈشكە يېقىنلاپ قالغانىدى. * دەرەخلەر يوپۇرماق تاشلايدىغان چاغلارمۇ يېقىنلاپ قالدى. * سوغۇق قىش يېقىنلاپ كەلمەكتە. ③ مىقدارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن بىللە كېلىپ، مەلۇم مىقدارنىڭ شۇ مىقدارغا تەڭ بولۇشقا ياكى يېتىشكە ئازلا قالغانلىقىنى ياكى ئاساسەن تەڭلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ھەپتىدىن كېيىنلا بۇ يەردىكى ۋېلسىپىتلار يۈزگە يېقىنلاپ قالدى. * شۇنداق قىلىپ تاشۋاي 20 ياشقا يېقىنلاپ قالدى. ④ مەلۇم ئالاھىدىلىكى بىلەن مەلۇم بىرنەرسىگە ئوخشاپ قالماق ياكى شۇ نەرسىگە يېقىن شەكىلگە ئىگە بولماق، ئوخشىماق، بىردەك بولماق: بىز بۇ تاملارغا سىزىلغان سۈرەتلەردىن پېيا دەستىسىنىڭ بارغانسېرى ئۆزىراپ تەمبۇرگە يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز.

يېقىن-يورۇق ئومۇمەن ئۇرۇق-تۇغقان، ئەتراپتىكى ئوبدان ئۆتۈشكەن قولۇم-قوشنا ۋە دوست-يارەنلەرنىڭ ھەممىسى: ئۇلار شۇ كۈنى ئۆي-ئۆيلىرىگە يېقىن-يورۇقلىرىنى چاقىرىشتى. * بارا-بارا دادامنىڭ يېقىن-يورۇقلىرى كۆپىيىپ قالدى.

يېقىن-يىراق يېقىن ۋە يىراق، ئومۇمەن ھەممە ئەتراپ، ھەممە يەر: پارتىزانلار قوشۇنغا تەرەپ-تەرەپتىن، يېقىن-يىراقلاردىن كىشلەر كېلىپ قوشۇلۇشقا باشلىدى. * كەلدى مېھمان يېقىن-يىراقتىن، تويىمىزنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە، ئويناپ كەتتى ناخشىلار باشلاپ.

يېكەن ئى <بوت> ① يېكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇدا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى تار ھەم ئۇزۇن، گۈل رېتى ئوقىنىڭ ئۈستى تەرىپىدە ئاتىلىق گۈللىرى، ئاستى تەرىپىدە ئانىلىق گۈللىرى بولىدۇ. ئانىلىق گۈللىرى زىچ توپلىنىپ ئۆسۈپ شام شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ، پىشقاندا توزغاق چىقىرىدۇ. يوپۇرمىقىدىن يەلپۈگۈچ، بورا قاتارلىقلارنى توقۇشقا بولىدۇ. گۈل چېڭى قان توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى ياكى غولى.

يېكەن توزغىقى <بوت> يېكەننىڭ ئانىلىق گۈل باشقى ئۈستىدىن ئۆسۈپ چىققان ئاق رەڭلىك تۈۋىت. ياستۇققا قاچىلاشقا بولىدۇ.

يېكەندە بۇرۇت ئالدىغان ناھايىتى ھىيلىگەر، قۇۋ؛ ساختىپەز، بىر ئىشلارنى ئالداپ-سالداپ ئەپلەشتۈرىدىغان: — تېخىچىلا شاگىۋكامنى ئۇقمايدىكەنسىز-دە، شەرۋان ئاغىچا، — دېدى باسىت، — ئۇ ئاكىمىز يېكەندە بۇرۇت ئالىدۇ دېسىلە.

يېكەن سېرىق قۇشقىچى <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنى قۇشقاچچىلىك ياكى ئۇنىڭدىن سەل كىچىك كېلىدۇ. تۇمشۇقى ئالاھىدە بولۇپ، ئېغىزىنى ياپقاندا ئۈستۈنكى قىسمى گىرۋەكلىرى بىلەن ئاستىنقى قىسمىنىڭ گىرۋەكلىرى بىرلەشمەيدۇ، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ. يېكەنلىك ئارىسىدا ياشايدۇ، يەرگە ئۇۋا سالىدۇ. زىرائەت دانلىرى ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

يېكەن سېلىنچا يېكەننىڭ يوپۇرمىقى، مەڭگەن قاتارلىقلاردىن توقۇلغان قېلىن ھەم يۇمشاق كەلگەن سېلىنچا. ئائىلىلەردە ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يېكەن شاخسانغۇچى <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى تەخمىنەن 18 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، دۈمبىسىنىڭ پەيلىرى ئاچ قوڭۇر بولۇپ، قورساق تەرىپىدە سارغۇچ ئاق رەڭلەر ئارىلاشقان بولىدۇ. كۆپىنچە سۇ بويىدىكى يېكەنزارلىقتا ياكى چاتقاللىقلاردا ياشايدۇ. ئاساسەن ھاشارات يەيدۇ.

يېكەنتوخۇسى ئى (يېكەن+توخۇ+سى) <زوئول> بىر خىل قۇش. تەن شەكلى توخۇغا سەل ئوخشاپ كېتىدۇ. تۇمشۇقى سەل ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا دۈمبىسى كۈل رەڭ قوڭۇر ۋە سەپكۈنلۈك كېلىدۇ. قانىتى قارامتۇل قوڭۇر، پۇتلىرى قىزغۇچ قوڭۇر بولىدۇ. سازلىق ۋە سۇلۇق ئېتىزلار يېنىدىكى چۆپلۈكلەردە ياشايدۇ. سۇ ئۈزەلەيدۇ.

يېكەنچار ئى (يېكەن+چار) <زوئول> بىر

خىل بېلىق. ئۈستىدە قارا داغلىرى بار، بېشى لوخۇ بېلىققا قارىغاندا سەل كىچىك كېلىدۇ. ئەڭ يوغانلىرى 5 ــ 6 كىلوگرام كېلىدۇ.

يېكە نداز ئى. ئاستىغا سېلىپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن، ئادەتتىكى كۆرپىلەردىن تار ۋە ئۇزۇن قىلىپ، چۆرىسىگە زىغزىق تۇتۇپ تىكىلىدىغان كۆرپە.

يېكە نسۇندۇكى (يېكەن+سۇندۇك+ى) <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18-سانتىمېتىر ئەتراپىدا، پەيلىرى قوڭۇر ۋە ئاق كېلىدۇ. يان تەرىپىدە ئېنىق قارا يوللىرى بولىدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

يېكە نلىك ئى. يېكەن كۆپ ئۆسكەن، يېكەن بىلەن قاپلانغان جاي: يېكەنلىكتىن ئازراق يېكەن ئورۇپ كەلدىم.

يېگانە سۈپ (پ) ① تەنھا، يالغۇز، مۇڭداشقۇدەك ياكى ھەمكارلاشقۇدەك ھېچكىم، ھېچنېمىسى يوق، بىر: — ئەي يېگانە كىشى، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟ — دەپتۇ مەلىكە ھاتەمگە قاراپ. * تۈمەن دەرياسىمۇ تاشۋايغا ئوخشاش ھېچقانداق تەسەللى بولغۇچىسى يوق ۋە يېگانە ئىدى. * ئۇ يېگانە ئۆزى بىمارغا قاراپ ئولتۇراتتى. ② مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە، ھېچكىم ياكى ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدىغان، ھەممىدىن ئېشىل دەرىجىدە، بىرلا: شاھنىڭ بىرلا ئارزۇلۇق قىزى بار ئىكەن، ھۆسن-جامالدا يېگانە ئىكەن. * ھەرقاچان ھەر زامان ھەزرەتنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، ساداقەت ئالىمدە يېگانە مۇرىت بولىمەن. * يىگىت ئىدى يىگىت ئىچىدە مەردانە، يىگىت ئىدى يەر يۈزىدە يېگانە.

يېگانە تۈزۈم <ت ئش> بىرقانچە مەمۇرىي رايوندىن تەركىب تاپقان، بىر ئىگىلىك ھوقۇقى بولغان بىر پۈتۈن دۆلەتنىڭ تۈزۈلۈش شەكلى. مۇشۇنداق شەكىلدە تەشكىل قىلىنغان دۆلەت «يېگانە تۈزۈمدىكى دۆلەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ خەلقئارا ئالاقىدىكى ئاساسىي گەۋدە بولۇپ، ئۇنىڭدا بىرلا ئاساسىي قانۇن ۋە بىرلا ئالىي دۆلەت ھاكىمىيەت ئورگىنى بولىدۇ.

يېگانىلىق «يېگانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ بىردىنلا يېگانىلىق ھېس قىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى شۈركىنىپ كەتتى.

يېگەك ئى <سەلب> جىنسىي مۇناسىۋەت جەھەتتە نورمال ئەخلاق-قائىدىسىدىن چىقىپ كەتكەن بۇزۇق ئايال ياكى ئەر.

يېگەن-ئىچكەن ئومۇمەن يېيىلگەن، ئىچىلگەن، قورساق ئۈچۈن سەرپ بولغان، يېمەك-ئىچمەككە كەتكەن:

ئۇلارنىڭ ئىشتىھا بىلەن تاماق يېگۈسى كەلمەيتتى، يېگەن-ئىچكەن ھالەتتىمۇ يېگەن-ئىچكەنلىرىنى، كىيگەنلىرىنى ھېسابلاپ كۆرۈۋىدى، توپتوغرا ئىككى مىڭ سوم بولدى.

يېگەن-ئىچكەندەك يېگەن-ئىچكىنى چىرايىغا چىققان، قاۋۇل ھەم مەزمۇت، سالاپەتلىك: ئەخمەق، بۇ دېگەن چاقچاق، كۆرۈۋاتىسەنغۇ، يېگەن-ئىچكەندەك، سوقا-سەندەلدەك خوتۇن بۇ.

يېگۈزمەك «يېمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بولمايدۇ، — دېدى ئۇ رازىيەنى توسۇپ، — بۇ بالىغا ئۇنى يېگۈزسەك بولمايدۇ.

يېگۈزۈشمەك «يېگۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېگۈزۈلمەك «يېگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭغا ئىسسىق چاي ئىچكۈزۈلدى، زورلاپ نان يېگۈزۈلدى.

يېگۈسىز سۈپ. يېگىلى بولمايدىغان، يېيىشكە كۆڭۈل-تارتمايدىغان (تاماق ھەققىدە): — ۋېيەي، — دېدى قاراپ تۇرغانلاردىن بىرى، — پاسكىنا چۆمۈچىنى تىقىپ، ئاشنى يېگۈسىز قىلىۋەتتىغۇ؟

يېگۈلۈك ئى. يەيدىغان نەرسە، قورساق تويغۇدەك نەرسە، يېمەكلىك: — ئەي ئاشىق، — دەپتۇ مەلىكە، — يەيدىغان نەرسىلەر تۈگىدى، ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ يېگۈلۈك تېپىپ كېلىڭ.

يېڭى ① سۈپ. كۆپ ئىشلىتىلمىگەن، تۇتۇلمىغان؛ يېقىندا ياسالغان، تىكىلگەن ياكى توقۇلغان: يېڭى قازان. يېڭى پىچاق، يېڭى ئىشىك. يېڭى كىيىم. يېڭى گىلەم. * يېڭىنى ئاسرىغان كونا، كىگىزنى ئاسرىغان بورا (ماقال). * مەن ئەتىگەن تۇرۇپ يېڭى كىيىملىرىمنى كىيدىم. ② سۈپ. يېقىندا پەيدا بولغان، ياسالغان ياكى ئىلگىرىكىلىرىگە نىسبەتەن كېيىنرەك ۋۇجۇدقا كەلگەن ھەم ئىشلىتىلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولمىغان: يېڭى يول. يېڭى ئۆي. يېڭى دۇكان. يېڭى زاۋۇت. * ئۇ يېڭى يولغا چىققاندا كەينىدىن بىرى موتسىكلىتلىق يېتىپ كەلدى-دە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىدى. ③ سۈپ. يېقىندا يېزىلغان ياكى يېقىندا ئېلان قىلىنغان، نەشر قىلىنغىنىغا، يېزىلغىنىغا ئۇزۇن بولمىغان (تۈرلۈك ئەسەر، كىتابلار ھەققىدە): ئۇ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ يېڭى سانىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. * ئىككى ھەپتىدىن بۇيان بۇ يەرگە بىرمۇ يېڭى كىتاب كەلمىگەنىدى. ④ سۈپ. يېقىندا ئىجاد قىلىنغان، يېقىندا ئىشلەنگەن ياكى جامائەتكە تېخى يېقىندىلا مەلۇم بولغان: يېڭى دورا. يېڭى كۈي. يېڭى كەشپىيات. * — بۇ ھەققەتەن يېڭى كەشپىيات ئىكەن، — دېدى ئۇ ماختاپ. * بۈگۈن بۇ يەردە يېڭى كىنو بار ئىكەن؛ كەچتە كىنو كۆرۈپ ئەتە كەتمەملا. ⑤ سۈپ. ئىلگىرىكىدىن باشقا، ئىلگىرىكىسىگە ئوخشىمايدىغان، پۈتۈنلەي باشقا؛ ئالاھىدە، باشقىچە: — خوپ شاھىم، — دەپ يېڭى ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەھرىزاد. * ئۇ ھەمىشە، دېگۈدەك يېڭى پىكىرلىك ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ كېلىۋاتىدۇ. * بۇنىڭ يەنە بىر يېڭى تەرجىمىسى يېقىندا نەشر قىلىنماقچى. ⑥ سۈپ. يېقىندا بەلگىلەنگەن، يېقىندا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ياكى يېقىندىن بېرى يولغا قويۇلۇۋاتقان، يېقىندا ئىجرا قىلىنىدىغان ياكى يېقىندىن بېرى ئىجرا قىلىنىۋاتقان (تۈرلۈك چارە-تەدبىر، قائىدە-نىزاملار ھەققىدە): يېڭى تەرتىپ. يېڭى قائىدە. يېڭى قانۇن. يېڭى چارە. يېڭى نىزام. * يېڭى سىياسەتنىڭ خاسىيتىدىن تۇرمۇشىمىز كۆپ ياخشىلاندى. ⑦ سۈپ. ئىلگىرىكى كىشىنىڭ ئورنىغا چىققان ياكى يېقىندا كەلگەن، ئىلگىرىكىسىنىڭ ئورنىغا كەلگەن، كەلگىنىگە ئۇزۇن بولمىغان: يېڭى ھاكىم. يېڭى باشلىق. يېڭى ئوقۇغۇچى. يېڭى ئەسكەر. * — بۇ يىلقى يېڭى ئوقۇغۇچىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئالدىراشمەن، — دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ. ⑧ سۈپ. يېقىندا ئىش باشلىغان، تەجرىبىسىز، خام، ئۆگەنچى: يېڭى شوپۇر. يېڭى تېخنىك. يېڭى دوختۇر. * — ھەي، قانداق بولار، — دېدى ئۇ سەل ئىككىلىنىپ، — ئالىيە

تېخى يېڭى دوختۇر، بولسا كونىراق دوختۇرلار بولغان بولسا ياخشى بولاتتى. ⑨ سۆپ. شۇ يىلى ياكى شۇ مەۋسۇمدە يېتىشكەن، شۇ يىلقى، ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە يېتىلگەن؛ بۇزۇلمىغان، سۈپىتى، تەمى ياخشى، تەم-قۇۋۋىتى تولۇق ساقلانغان؛ تازا، پاكىز (تۈرلۈك ئۆسۈملۈك، ھايۋانات ۋە يېمەكلىكلەر ھەققىدە): يېڭى پاقلاننىڭ گۆشى. يېڭى ئۆزۈك. يېڭى تال. يېڭى سەي. يېڭى ئالما. * ئۇ قولىدىكى سومكىسىنى يېڭى سەيلەر بىلەن تولدۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى. * - يېڭى تۇخۇم ئالساڭلار كېلىڭلار! - دەپ ۋارقىرايتتى ھېلىقى تۇخۇم سېتىۋاتقان بالا. ⑩ سۆپ. ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىتنىڭ ئورنىغا كېلىدىغان، ئالدىمىزدىكى، نۆۋەتتىكى (ۋاقىت ھەققىدە): يېڭى يىل. يېڭى ئەسىر. يېڭى ئاي. يېڭى ھەپتە. * بۇ دەل يېڭى يىل كىرىدىغان نورۇز كېچىسى ئىدى. ⑪ سۆپ. ناتونۇش، بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان، ئەمدىلا تۇنجى كۆرۈنۈۋاتقان: بۇ مەھەللە مەن ئۈچۈن يېڭى. ⑫ سۆپ. يېقىن ئۆتمۈشتە ياكى ھازىرقى دەۋر، ھازىرقى زامانغا ئائىت، شۇ دەۋرگە مەنسۇپ: يېڭى مەدەنىيەت. يېڭى تارىخ. يېڭى دېھقانچىلىق. ⑬ رەۋ. يېقىندا، ئۇزاق ئۆتمىگەن ۋاقىتتا ياكى ھازىرلا: رەپىق ئاكا يېڭى ياساتقان بۇرۇتىنى مەمنۇنىيەت بىلەن سىلاپ قويدى. * - شۇنداق، مەن يېڭى كەلدىم، - دېدى ئۇ جاۋابەن. ⑭ رەۋ. قايتىدىن، يېڭىباشتىن: - مەن ئەمدى ئىشنى يېڭىدىن باشلاپ كۆرەي، - دېدى ئۇمۇ بوش كەلمەي.

يېڭى ئاي <ئاستر> ① ھىجرىيە ۋە مىلادىيە كالېندارىدىكى ئاي بېشى كۈنى. ② شۇ كۈنى كېچىسى كۆرۈنگەن ئاي، ھىلال ئاي.

يېڭى ئەدەبىيات <ئەد> ئېلىمىزنىڭ 4-ماي ھەرىكىتىدىن كېيىنكى ئەدەبىياتى. ئۇنىڭدىكى ئاساسىي ئېقىم جاھانگىرلىككە، فېئوداللىزمغا قارشى تۇرۇشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان بولۇپ، ئەسەرلەردە رېئال تۇرمۇش ۋە كۈرەش كۆپرەك تەسۋىرلەنگەن. ھەممە خەلقنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابقا بولغان تەلپى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇ پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ جاھانگىرلىككە، فېئوداللىزمغا قارشى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ مەھسۇلىدۇر. لۇشۈن ئەسەرلىرى يېڭى ئەدەبىياتنىڭ گەۋدىلىك ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ.

يېڭى باسقۇچ بىرەر تارىخىي دەۋر ياكى شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى ھالىتى، باسقۇچى.

يېڭى بەت بىرەر تارىخىي دەۋر ياكى شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى دەۋرى، سەھىپىسى: يېڭى بەت ئاچماق.

يېڭى بەت ئاچماق يېڭى بىر ساھەگە ياكى ئايرىم بىر دەۋرگە قەدەم قويماق.

يېڭى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىشى <پەلس> يېڭى شەيئى بىلەن كونا شەيئىنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى، يەنى كونا شەيئىنىڭ ھالاك بولۇشى ۋە يېڭى شەيئىنىڭ تۇغۇلۇشى.

يېڭى پەدە ① <مۇز> يېڭىدىن ئىجاد قىلىنغان ناخشا-مۇزىكىلار. ② كۆچمە. يېڭىچە ئۇسۇل، ئامال-چارە: يېڭى پەدىدە ئىش قىلماق.

يېڭى پلاتونىزم <پەلس> رىم ئىمپېرىيىسى ھالاك بولۇپ بېرىۋاتقان مەزگىللەردىكى ئەكسىيەتچىل سىرلىقلاشتۇرمىچىلىق

پەلسەپىسى، يەنى قۇلدار ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئىدىيىۋى سىستېمىسى. ئۇنىڭدا، پلاتوننىڭ «رېئال دۇنيا تۇيغۇدىن تاشقىرى بولغان ئىدراكى دۇنيانىڭ سايىسى» دېگەن ئىدېئالىستىك تەلىماتى ماددىي دۇنيا روھىي مەنبەدىن سىرلىق رەۋىشتە كەلگەن دەپ قارايدىغان شەكلىنى ئالغان.

يېڭى پىكىر ئېقىمچىلار <ئەد> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرى، XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياپونىيىدە باش كۆتۈرگەن ئەدەبىي ئېقىم. بۇ ئېقىمدىكىلەرنىڭ روشەن ئەدەبىي تەشەببۇسلىرى يوق، ئەمما ئىجادىيەتتە ناتۇرالىستلارنىڭ ساپ ئوبيېكتىپچىلىق تەسۋىرلەش ئۇسۇلىغا قارشى تۇرىدۇ. ئەدەبىياتنىڭ غايىۋىلىكىدىنمۇ گۇمانلىنىدۇ، ئۇلار ئەدەبىي ئەسەرلەردە توقۇلما بولۇشقا، تېمىنىڭ كۆپ خىللىقىغا ئېتىبار بېرىپ، بەدىئىي ماھارەتكە، بەدىئىي شەكىلنىڭ مۇكەممەللىكىگە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ.

يېڭى تاش قورال دەۋرى <ئارخېئول> تاش قورال دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى. بۇ دەۋردە ئىنسانلار تاش قوراللارنى سىلىقلاپ ئىشلىيەلەيدىغان بولغان؛ كۇلالچىلىقنى كەشىپ قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق كەسىپلىرىنىمۇ باشلىغان.

يېڭى تاش قوراللار <كېئول> پارچە تاشلاردىن ياپىلاقلاپ ياكى ياساپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن ۋە ئىشلىتىشكە بولىدىغان تاش قوراللار. ئىنسانلارنىڭ يېڭى تاش قوراللارنى ئىشلىتىشى بۇرۇن ئىشلىتىش ئۈچۈن ياسىغان كونا تاش قوراللىرىغا سېلىشتۇرغاندا بىر تەرەققىيات. يېڭى تاش قوراللار مىس قوراللار بىلەن بىللە ئىشلىتىلگەن دەۋر ۋە برونزا دەۋرىگىچە ئىشلىتىلگەن. بەزى رايونلاردا تاكى يېقىنغىچە سىلىقلاپ ئىشلەنگەن تاش قوراللار ئىشلىتىلگەن.

يېڭى تەنقىدچىلەر <ئەد> XX ئەسىرنىڭ 20-يىللىرىدىن 50-يىللىرىغىچە ئەنگلىيە، ئامېرىكىدىكى ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ساھەسىدە تەسىرى بىرقەدەر چوڭراق بولغان ئېقىم. بۇ ئېقىمدىكىلەر بەلگىچىلەرنىڭ ئېستېتىكىلىق نۇقتىئىنەزىرىدىن چىقىپ، ئەسەرنى مۇستەقىل، ئوبيېكتىپ بەلگە، سىرتقى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، ئۆز-ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ئورگانىك گەۋدە دەپ قارايدۇ؛ ئۇلار ئەدەبىياتنى ماھىيەتتە بىر خىل ئالاھىدە تىل شەكلى، تەنقىدنىڭ ۋەزىپىسى ئەسەرنىڭ يېزىقىنى تەھلىل قىلىش، ھەرقايسى بۆلەكلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا تەسىر قىلىش رولى ۋە يوشۇرۇن مۇناسىۋەتىنى تەتقىق قىلىش دەپ قارايدۇ. يېزىق مەنىلىرىنى تەھلىل قىلىش بۇ ئېقىمنىڭ ئوبزورچىلىقىدىكى ئاساسىي ئۇسۇلى.

يېڭى توماسىزم <پەلس> كاتولىك دىنىي جەمئىيىتىنىڭ رەسمىي پەلسەپىۋى تەلىماتى. ئۇ ئوتتۇرا ئەسىر مەدرىسە پەيلاسوپى توماس ئاكۋىناسنىڭ ئىلاھىيەت-ئىدېئالىزم سىستېمىسىنى تىرىلدۈرۈپ، ئۇنى جاھانگىر بۇرژۇئازىيىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرغان.

يېڭى تۇيغۇچىلار <ئەد> XX ئەسىرنىڭ 20-يىللىرىنىڭ بېشىدا ياپونىيىدە مەيدانغا كەلگەن ئەدەبىي

ئېقىم. بۇ ئېقىمدىكىلەر: كىشىلەر كۆرۈش سېزىمى، ئاڭلاش سېزىمى ئارقىلىق دۇنيانى بىلىدۇ ۋە دۇنيانى ئىپادىلەيدۇ دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يېڭى ھېس-تۇيغۇ ئارقىلىق شەيئىلەرنى يېڭىباشتىن تونۇش ۋە ئۇنىڭدىن يېڭىچە تەسىرات ئېلىش، ئاندىن رېئاللىققا نىسبەتەن بەدىئىي ئىش قوشۇش كېرەك دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ.

يېڭى تۆتىنچى ئارمىيە <ھەرب> جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىنقىلابىي قوراللىق قوشۇن. ئەسلىدە قىزىل ئارمىيە پارتىزانلار ئەترىتى ئىدى، 1937-يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن، يېڭى تۆتىنچى ئارمىيە قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. ئۇ ئوتتۇرا جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئاساسىي كۈچ بولغان، 3-قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش دەۋرىدە 8-ئارمىيە ۋە باشقا خەلق قوراللىق كۈچلىرى بىلەن بىرلىكتە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بولۇپ ئۆزگەرگەن.

يېڭى تۈزۈلمە <گېئول> يېڭى تۈزۈلمە ھەركىتى پەيدا قىلغان گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە. ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى شۇكى، شۇ جىنس قاتلىمىنىڭ ئۆزگىرىشىدە ئىپادىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى يەر قىياپىتى ھالىتىدە بىۋاستە ئىپادىلىنىشى مۇمكىن.

يېڭى تۈزۈلمە دەۋرى <گېئول> يېڭى تۈزۈلمە ھەركىتىدە بارلىققا كەلگەن گېئولوگىيىلىك دەۋر.

يېڭى تۈزۈلمە ھەركىتى <گېئول> ھازىرقى زامان يەر شارائىتىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكىنى پەيدا قىلىدىغان تۈزۈلمە تەسىرى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: ئومۇملۇققا ۋە رىتىملىققا ئىگە بولۇپ، ئەڭ ئاددىي ئىپادىلىنىش شەكلى تەۋرىنىش، يەنى قۇرۇقلۇق پەيدا قىلىش ھەركىتىدىن ئىبارەت.

يېڭى تۈزۈلمىشۇناسلىق <گېئول> يەر پوستىنىڭ ئاخىرقى ۋە يېقىنقى مەزگىللىك تۈزۈلمىلىرى ۋە ئۇنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇنىڭ تەتقىق قىلىدىغان مەزگىلى ئوتتۇرا يېڭىلىنىش ئېپوخاسىنىڭ ئاخىرىدىكى كېيىنكى 3-دەۋر ۋە 4-دەۋردۇر.

يېڭى چىنلىق نەزەرىيىسى <پەلس> جاھانگىرلىك دەۋرىدە ئەكسىيەتچىل ئىدېئالىستىك پەلسەپىدىكى بىر ئېقىم. XX ئەسىرنىڭ 20-يىللىرىدا پەيدا بولغان ۋە كەڭ تارقالغان. بۇ ئېقىمدىكىلەر ئىدېئالىزمغا قارشى تۇرۇش دېگەن ساختا شوئار ئاستىدا پەلسەپە ئىدېئالىزمنى قوغدايدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار بىر خىل ئىدېئالىزمنى يەنە بىر خىل ئىدېئالىزمنىڭ ئورنىغا دەسسىتىدۇ.

يېڭى دەۋر <پەلس> مۇئەييەن ئىجتىمائىي فورماتسىيىنىڭ كونا ئىجتىمائىي فورماتسىيە ئورنىنى ئىگىلىگەن ياكى دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە زور تارىخىي ۋەقەلەر ئارقىلىق يېڭىلانغان باسقۇچ: يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى.

يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى <ئەد> ئېلىمىزدە ئازادلىقتىن كېيىنكى ئەدەبىيات كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يېڭى دېموكراتىزم <پەلس> جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە، مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە

ئەللەردىكى پرولېتارىياتنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىشى توغرىسىدا يولداش ماۋزېدوڭ ئوتتۇرىغا قويغان نەزەرىيە.

يېڭى دېموكراتىك يېڭى دېموكراتىزمغا ئائىت، يېڭى دېموكراتىزمغا ئاساسلانغان: يېڭى دېموكراتىك ئىقتىساد. يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب.

يېڭى دېموكراتىك ئىقتىساد <س ئىق> سوتسىيالىستىك خاراكتېردىكى دۆلەت ئىگىلىكى رەھبەرلىك قىلغان، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبلىرىدىن تەشكىل تاپقان ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ئىقتىساد.

يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب <تارىخ> جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە، مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەردە ئېلىپ بېرىلغان، پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىكى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلاب. دۆلىتىمىزدە 1919-يىلدىكى 4-ماي ھەرىكىتىدىن 1949-يىلغىچە داۋاملاشقان ئىنقىلاب يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابقا مەنسۇپ.

يېڭى سېپىرىفېر <بىئول> چەينەك پۇتلۇقلار تىپى، چېتىشمىلىقلار كلاسىدىكى سېپىرىفېر ئەترىتىنىڭ بىر ئۇرۇۋقدىشى. قۇلۇلە تېنى توغرىسىغا كېڭەيگەن ئۈچ بۇرجەك شەكىلگە يېقىنراق كېلىدۇ. ئۇنىڭ چېتىشما سىزىقى تۈز ۋە ئۇزۇن بولۇپ، قېپىنىڭ ئەڭ كەڭ يېرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار تاشكۆمۈر دەۋرىدىن پېرم دەۋرىگىچە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقالغان. مەملىكىتىمىزنىڭ تاشكۆمۈر سىستېمىسىدا ناھايىتى كۆپ، پېرم سىستېمىسىدىمۇ بايقالغان.

يېڭى شەيئى <پەلس> پەيدا بولۇۋاتقان ۋە راۋاجلىنىۋاتقان، ئىستىقباللىق، پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ياكى جەمئىيەتنىڭ مەلۇم تەرەپلىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرەلەيدىغان شەيئىلەر.

يېڭى شۋاگېرىنا <بىئول> فۇسۇلىنا ئەترىتىنىڭ بىر ئۇرۇۋقدىشى. قاسىرىقى چوڭ، ئېللىپىس شەكىلدىن قوغۇن شەكىلگىچە بولىدۇ. قاسىرىقىنىڭ چەمبەرلىرى كۆپ ۋە زىچ بولۇپ، ئەڭ كۆپ بولغاندا يىگىرمىگىچە يېتىدۇ. ئايلانما پەردىسى زىچ قەۋەت ۋە ھەرە كۆنىكىسمان قەۋەتتىن تۈزۈلگەن. ئايرىش پەردىسى تىك بولۇپ، ئۇنىڭدا قاتار تۆشۈكچىلىرى بولىدۇ. ئايلانما ئومۇرتقىسى كەڭ ھەم قىسقا بولۇپ، تولۇق يېتىلگەن. دەسلەپكى پېرم دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئاسىيا، ياۋروپا قىتئەلىرىگە، شىمالىي ئامېرىكىغا تارقالغان.

يېڭى قاتلام تىپى <بىئول> بۇزۇلغان ياكى تاشلىۋېتىلگەن كونا قاتلام تىپىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش ئۈچۈن، كېيىن يېڭىباشتىن تاللانغان قاتلام تىپى.

يېڭى كانتچىلىق <پەلس> XIX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا پەيدا بولغان، بۇرژۇئا پەلسەپە مەزھەپلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭدا كانت پەلسەپىسىدىكى ئەڭ رەزىل، ئەڭ ئەكسىيەتچىل، ئەڭ قاتمال، ئەڭ سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزمچە تەركىبلەرنىڭ ھەممىسى قايتىدىن بىر سىستېما قىلىپ قۇراشتۇرۇلغان. تەنقىدنىڭ تىغ ئۇچى ماركسىزمغا قارىتىلغان.

يېڭى كەلداخۇن بىرەر جايغا باشقا يۇرتلاردىن يېڭى كەلگەن كىشى: مەن ھېلىقى يېڭى كەلداخۇننى تېپىپ، شۇنىڭغا قىلدۇرسام ئاسانراق بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

يېڭى گراماتىكىچىلار ئېقىمى <تىل> تىلشۇناسلىق ئېقىملىرىدىن بىرى،

XIX ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدا شەكىللەنگەن. بۇ ئېقىمدىكىلەر تىلنىڭ ئۆزگىرىشى قائىدىلىك بولىدۇ دەپ قاراپ، جانلىق تىل (هازىرقى تىرىك تىل) ۋە دىئالېكىتنى تەتقىق قىلىشقا ئەهمىيەت بېرىش تەكىتلىنىدۇ ھەمدە تىل ماتېرىياللىرىنى يىغىش ۋە ئۇنى ئانالىز قىلىشقا ئەهمىيەت بەرسىمۇ، لېكىن ئىندىۋىدۇئال پسىخىكىلىق پائالىيەتلەر تىل تەرەققىياتىغا ئاساسىي سەۋەب بولغۇچى نەرسە دەپ قارايدۇ.

يېڭى گېگېلچىلىق <پەلس> XIX ئەسىردىكى بۇرژۇئا پەلسەپە ئېقىملىرىدىن بىرى، ئۇنىڭدا گېگېل پەلسەپىسىنىڭ ئەكسىيەتچىل تەرىپى پىرىنسىپىنىڭ ئاساسى قىلىنغان. بۇ ئېقىمدىكىلەر گېگېلنىڭ ئوبيېكتىپ ئىدېئالىستىك سىستېمىسىنى سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم مەيدانىدا تۇرۇپ تەنقىد قىلىدۇ، گېگېل دىئالېكتىكىسىدىكى «ئەقىلغا مۇۋاپىق مېغىز» نى، يەنى تەرەققىيات ئىدىيىسىنى بىر چەتكە قايرىپ قويىدۇ ۋە ئۇنى سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى <تارىخ> 4-ماي ھەرىكىتىنىڭ ئالدى-كەينىدە دۆلىتىمىزدە ئېلىپ بېرىلغان مەدەنىيەت ئىنقىلابى ھەرىكىتى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: كونىچە مەكتەپ باشقۇرۇش ۋە ئوقۇتۇشقا قارشى تۇرۇپ، يېڭىچە مەكتەپ باشقۇرۇش ۋە ئوقۇتۇشنى تەشۋىق قىلىش؛ پرولېتارىياتنىڭ يېڭىچە مەدەنىيىتىنى فېئوداللار سىنىپىنىڭ كونا مەدەنىيىتىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشنى تەشەببۇس قىلىش؛ پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىجتىمائىي پەن ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى دېموكراتىك مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېڭى مۇستەملىكىچىلىك <پەلس> جاھانگىرلىكنىڭ كونا مۇستەملىكىچىلىك سىستېمىسى يىمىرىلىپ كېتىۋاتقان ۋەزىيەتتە يېڭىچە ئۇسۇل بىلەن يۈرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى.

يېڭى ھايات ئېرا تېمى <گېئول> يېڭى ھايات ئېراسىدا شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

يېڭى ھايات ئېراسى <گېئول> گېئولوگىيىلىك يىلنامىنىڭ 5-ئېراسى، 67 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ ھازىرغىچە داۋاملاشقان. بۇ ئېرا ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى دەۋر دەپ ئىككى دەۋرگە بۆلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى ئورگانىزملار ھازىرقى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىدۇ. ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، سۈت ئەمگۈچىلەر ئەۋج ئالغان ۋە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاخىرقى باسقۇچتا ئادەم ئەجدادلىرى پەيدا بولغان. ئۆسۈملۈكلەردىن يېپىق ئۇرۇقلۇقلار ئاساس قىلىنغان. دۆلىتىمىزنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى يەر قاتلاملىرى ئاساسەن قۇرۇقلۇق تۈسىدىكى چۆكمىلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا يۈز بەرگەن يەر پوستى ھەرىكىتى ھىمالايا ھەرىكىتى دېيىلىدۇ. شەرتلىك بەلگىسى K .

يېڭى ئۇرۇقداشلىق <بىئول> يېڭىدىن نام بېرىلىپ، رەسمىي ئېلان قىلىنغان ئۇرۇقداشلىق.

يېڭى ئۈچىنچى دەۋر <گېئول> ھايات

يېڭى ئېراسىنىڭ ئۈچىنچى دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى. بۇ دەۋرنىڭ داۋاملاشقان ۋاقتى 2-2+26 مىليون يىل. ئۇ ئوتتۇرا يېڭىلىنىش ۋە ئاخىرقى يېڭىلىنىش ئېپوخاسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ دەۋردىن باشلاپ جانلىقلار دۇنياسىنىڭ ئومۇمىي قىياپىتى ھازىرقى زامانىدىكىگە تېخمۇ يېقىنلاشقان. سۈت ئەمگۈچىلەر تېخمۇ كۆپەيگەن، تېنى چوڭايغان. دېڭىزدا ياشايدىغان ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار ئىچىدە فورامىنىفېرلار تۈرىدىكى چوڭ تەڭگىسىمان قۇرت يوقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى كىچىك فورامىنىفېرلار ئالغان. ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ رايون سىستېمىسى ھازىرقى زامانىدىكىدىن ئانچە پەرق قىلمايدىغان بولغان. تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەر ئاتلىق سۇدا كۆپ بولغان. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جۇغراپىيىلىك رايونى ھازىرقى زامانىدىكىسى بىلەن يېقىنلاشقان.

يېڭى ئۈچىنچى سىستېما <گېئول> يېڭى ئۈچىنچى دەۋردە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

يېڭى ئېنېرگىيە مەنبەسى <جۇغ> يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بۇيان ئىنسانلار تەرىپىدىن پايدىلىنىشقا باشلىغان ياكى بۇرۇن پايدىلىنىپ، كېيىنچە باشقىسىغا ئورۇن بوشىتىپ بەرگەن، ھازىر يېڭىدىن پايدىلىنىۋاتقان ئېنېرگىيە مەنبەسى. مەسىلەن، ئاتوم ئېنېرگىيىسى، يەر ئىسسىقلىقى، دېڭىز-ئوكيان ئېنېرگىيىسى، قۇياش ئېنېرگىيىسى، پاتقاق گازى، شامال ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلار.

يېڭى يىل <ئاستر> كالېندار ھېسابىدا داۋاملىشىۋاتقان يىل ئاياغلىشىپ، يېڭىدىن باشلانغان يىل ۋە شۇ يىلنىڭ بېشى، بىرىنچى كۈنى: ئۇلار يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن ئولتۇرۇش قىلىۋاتقانىكەن.

يېڭى يىل بايرىمى مىلادىيە كالېندارى بويىچە ئاياغلاشقان كونا يىلنى ئۇزىتىپ، يېڭىدىن باشلانغان يىلنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن، يىلنىڭ 1-كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان بايرام.

يېڭىباشتىن رەۋ (يېڭى+باش+تىن) قايتىدىن، ئىككىنچى قېتىم، باشقىدىن: سادىرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى يېڭىباشتىن كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغاندەك بولدى. * ئادىل يەنە بايىقى يەرگە چىقىپ، يېڭىباشتىن ئولتۇردى.

يېڭىباشتىن گۇرۇپپىلاش <فىز> مۇرەككەپ كۆپ جىسىم مەسىلىلەرنى ئۆز ئارا تەسىر مەۋجۇت بولمىغان ياكى ئۆز ئارا تەسىرى ئېتىبارغا ئېلىنمىسىمۇ بولىدىغان ئاددىي سىستېمىسىغا ئالماشتۇرۇپ، مۇرەككەپ كۆپ جىسىملىق ئېففېكتلارنى يېڭىباشتىن بەلگىلىگەن ماسسا بىلەن باغلىنىشلىق كونستانتلارغا يىغىنچاقلاشنىڭ باسقۇچلىرى. ئاقار جىسىملار مېخانىكىسى ۋە كۋانت ئېلېكترودىنامىكىلىرىدا قوللىنىلىدۇ.

يېڭىچە رەۋ. ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدىغان ھالدا، يېڭى ئۇسۇلدا، يېڭى تەرتىپتە، يېڭى رەۋىشتە: شۇنداق، ئەمدى ھەممىنى پۈتۈنلەي يېڭىچە ئىشلەيدىغان گەپ. * مەن قوشنىلارنىڭ بۇنداق يېڭىچە ئۆزگىرىشىدىن ھەيران بولدۇم. // ئۇنىڭ يېڭىچە تۇرمۇش ئۇسۇلىغا بولغان ئىشتىياقى بارغانسېرى كۈچىيىپ كەتتى.

يېڭىدىن رەۋ. قايتىدىن، قايتا باشتىن، باشقىدىن: ئۇلار ئۆز تۇرمۇشىنى يېڭىدىن

باشلىماقچى.

يېڭىدىن-يېڭى بىر-بىرىدىن، يېڭى، ئەڭ يېڭى: ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىغا سىڭىپ كەتكەن بۇ خۇلق ئۇنىڭغا ھەرجايدا يېڭىدىن-يېڭى تونۇش تېپىۋېلىش ئىمكانىيىتىنى بېرەتتى. * ئۇ ئۆزىمۇ بۇنداق يېڭىدىن-يېڭى خەۋەرلەردىن بىرئاز ۋەھىمىگە چۈشۈپ قېلىۋاتاتتى.

يېڭىراقتا رەۋ. ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەستە، تېخى يېقىندىلا، ھېلىلا: – يېڭىراقتا ئىككى ئوغۇللىرى كېلىپ بېشى بىلەن قانىتىنى يەپ كەتتى، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇل.

يېڭىسار ئى <جۇغ> شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قەشقەر ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ نامى.

يېڭىسار پىچىقى پىچاقنىڭ بىر تۈرى. تاق بىسلىق بولۇپ، قىلىچقا ئوخشاپراق كېتىدۇ، ساپاق تەرىپى راۋابنىڭ قۇلىقىغا ئوخشايدۇ، تولتىسى كۈمۈش ياكى ئۇنىڭ قېتىشمىلىرىدىن ياسىلىپ، يۈزىگە زىننەت ئۈچۈن سۆڭەك ۋە ھەر خىل سۇلياۋلار قويۇلىدۇ. ئەسلىدە يېڭىساردىن چىققانلىقى ئۈچۈن شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

يېڭىش «يەڭمەك» سۆزىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى.

يېڭىش تاپماق غالىب كەلمەك، يەڭمەك، غەلىبە قىلماق: بۈگۈن كېچە ئۇلارنىڭ قارارگاھىغا تېگىش قىلايلى، ئەگەر يېڭىش تاپساق ئاندىن بىرنەرسە دېيىشەيلى.

يېڭىشچان سۈپ. غالىب، بولۇشقا، غەلىبە قىلىشقا ئىنتىلىدىغان؛ ھەممە ئىشتا توسالغۇلارنى يېڭىپ ماڭىدىغان، يېڭىلمەس: ئەللەي بالام، ئەللەي، ئاتا-بوۋاڭ كۈرەشچان. ئۆگەن شۇلار روھىنى، بول كۈرەشتە يېڭىشچان. * ئوت يۈرەك، كۈرەشچان قىز، ئىرادەڭ زور يېڭىشچان قىز.

يېڭىشمەك «يەڭمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەممىسى ئۆز دۈشمەنلىرىنى يېڭىشىپ، غالىب ئاتالغانلاردۇر.

يېڭىلاتماق «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېڭىلاش ① «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <ئورم> كېسىۋېتىلگەن ياكى كۆيۈپ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئورمانلار ئورنىغا قايتىدىن دەل-دەرەخ تىكىپ يېڭىچە ئورمان بەرپا قىلىش.

يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش فوندى <س ئىق> مەملىكىتىمىزنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلىرىدا، مۇقىم مۈلۈكلەرنى يېڭىلاش، تېخنىكىلىق ئۆزگەرتىش ۋە ئۇنىڭ تېخنىكا تەدبىرلىرىگە ئىشلىتىلىدىغان بىر تۈرلۈك مەخسۇس فوند.

يېڭىلاشماق «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېڭىلانماق ① «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىرە ئۈستىدىكى سەي-زاكۇسكىلار يېڭىلاندى. * ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ هارۋا شوتىسىنىڭ يېڭىلىنىپ قالغانلىقىغا كۆزى چۈشتى. ② «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەللىك يىلدا ئەل يېڭىلىنىپتۇ، يۈز يىلدا قازان (ماقال). * يەنە بىر كۈن يېڭىلاندى.

يېڭىلتەك سۈپ. مۇقىم مەيدان، ئېتىقادى يوق، تۇتۇرۇقسىز، تۇتامى يوق، تايىنى يوق: ئېيتقا ئەزىزخان، سىلەر ئاياللارنىڭ كۆڭلى شۇنداق يېڭىلتەك بولامدۇ؟

يېڭىلمەس سۈپ. قەتئىي يېڭىلمەيدىغان، ھېچقانداق توسقۇنلارغا توسۇلمايدىغان؛ غالىب، ھەرقانداق ئىشتا غەلىبە قىلىدىغان:

بەزى ھۆۋلار يىراقتىن جۇدۇن، چېقىپ ئۆتەر
ئاچچىق شىۋىرغان. مەزمۇت تۇرار چېگرىچى
ھامان، يېڭىلمەس كۆچ-قۇدرەتكە تولغان.
يېڭىلمەس قوشۇن <تارىخ> چىڭ
ھۆكۈمىتى ئەنگلىيە-ئامېرىكا تاجاۋۇزچىلىرى
بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ تەشكىللىگەن
ئەكسىيەتچى قوراللىق تەشكىلات.
1862-يىلى قۇرۇلۇپ، تەيپىڭ تيەنگو
ئىنقىلابىنى غالجىرلىق بىلەن باستۇرغان.
1864-يىلى تارقىتىۋېتىلگەن.
يېڭىلمەسلىك «يېڭىلمەس» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى.
يېڭىلمەك «يەڭمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل
دەرىجىسى: بىز مۇسابىقە جەريانىدا ياخشى
ماسلىشالمىدۇق، شۇڭا ئاخىرى يېڭىلدۇق.
* پادىشاھ لەشكەرلىرى يېڭىلىپ، ھەممە
نەرسىلىرىنى تاشلاپ شەھەرگە قاچتى.
يېڭىلىشسىز سۈپ. ھېچقانداق خاتا،
سەۋەنلىكى يوق، ئەيىب-نۇقساندىن
خالىي، توغرا، يۈزدەيۈز ھەق، مۇكەممەل:
يېڭىلىشسىز گەپ. يېڭىلىشسىز يول.
يېڭىلىشلىق ئى. خاتالىق، سەۋەنلىك،
ئەيىب ياكى گۇناھ: — سۆزىڭىزدە
يېڭىلىشلىق بار، قۇشبېگى! — دېدى ئۇ
ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ. * ئۇنىڭ خېتىدىن
قارىغاندا بىرمۇنچە يېڭىلىشلىق ئۇنىڭدىنمۇ
ئۆتكەن ئوخشايدۇ.
يېڭىلىشماق پ. خاتالاشماق، سەۋەنلىك
سادىر قىلماق، خاتالىق ئۆتكۈزمەك؛
خاتا قىلماق: — توختاڭ، توختاڭ، سىز
يېڭىلىشپسىز، — دېدى كاتىپ ۋە كۈلۈمسىرىدى،
— بۇ ئىش شۇجىسىزمۇ ھەل بولىدۇ. * ئۇ
ئۆزىنىڭ يېڭىلىشقانلىقىنى قىلچىمۇ سەزمىدى.
يېڭىلىق ① «يېڭى» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى: ئۇ خېنىم ھەدەپ كىيىملىرىنىڭ
يېڭىلىقىنى كۆز-كۆز قىلىۋاتاتتى. ② ئى.
ئىلگىرى بولمىغان، يېقىندا كۆرۈلگەن
نەرسە ياكى ھادىسە، يېڭى ئەھۋال،
يېڭى ھادىسە: مەن مەركىزىي ئاشخانىغا
بېرىپ قايتقۇچە كۆندە مىڭ خىل يېڭىلىقنى
كۆرىدىغان بولدۇم. ③ ئى. يېقىندا ئاڭلانغان،
يېڭى بولغان ھادىسىلەر ھەققىدىكى
خەۋەر، ئۇچۇر، يېڭى خەۋەر، يېڭى
مەلۇمات: شاراپەت ئۇنىڭغا كۆپ يېڭىلىقلار
ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. * — كەلگىنىڭىز
ناھايىتى ئوبدان بولدى، — دەپتۇ زەرگەر
دوستىغا، — قېنى دەڭا، شەھەردە نېمە
يېڭىلىق، نېمە خۇش خەۋەرلەر بار؟ ④ ئى.
جان‌ت. ئەتىيازدا ھەممىدىن بالدۇر
پىشىدىغان مېۋىلەرنىڭ ئەڭ دەسلەپكى
پىشقان مېۋىسى، ئادەتتە ئاساسەن
ئۈجمە قاتارلىق مېۋىلەرگە قارىتا
ئېيتىلىدۇ: — دادا، ساڭا يېڭىلىق ئېلىپ
كىردىم، — دېدى ئۇ قولىدا كۆتۈرۈۋالغان
بەش دانە ئۈجمىنى كۆرسىتىپ.
يېڭىلىق تۇتماق ئەتىيازدا ئەڭ دەسلەپ
پىشقان مېۋىلەرنى ياكى دەسلەپكى
تەييارلانغان كۆك چۆچۈرىسى، كۆدە
مانتىسى، قاپاق مانتىسى قاتارلىقلارنى
تۇغقانلار ياكى يېقىن ئەل-ئاغىنىلەرگە
سوۋغا قىلماق.
يېڭىلىق ياراتماق بۇرۇن بولۇپ باقمىغان،
خەلقئالەمگە پايدا-مەنپەئەت
يەتكۈزىدىغان بىرەر يېڭى نەرسە
ياراتماق، خەلققە پايدىلىق يېڭى ئىشلارنى
ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك: ئالغا باسىمىز، يېڭىلىق
يارىتىمىز، يېزىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرىمىز!
يېڭىلىقپەرۋەر سۈپ. يېڭىلىققا ئىنتىلگۈچى،
يېڭىلىق يارىتىش تەرەپدارى، يېڭىلىقنى
ياقلىغۇچى: يېڭىلىقپەرۋەر ياش سەييۈك

ئۇستىلار قىزنىڭ قاملاشقان بەستىگە، ياراشقان كىيىمگە قاراپ، ئۆز ھۈنىرىنى نامايان قىلغۇدەك كىيىملەرنى تىكىپ، ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ، مودا قىلغۇسى كېلەتتى.

يېڭىلىماق پ. بۇرۇنقىسىنى يېڭى نەرسىگە ئالماشتۇرماق، بۇرۇنقىسىنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى قويماق؛ يېڭى قىلماق. يېڭى ھالەتكە كەلتۈرمەك: ھەر ھالدا ئۇقتىم يامان ئەمەس، خۇداغا شۈكرى، تەن سالامەتلىكىمۇ ياخشىلاندى، كىيىم-كېچەكلىرىمنىمۇ يېڭىلىۋالدىم. * سەيلىخان ئاچا پات-پات پىيالىلەردىكى چايلارنى يېڭىلايتتى.

يېڭىياچە رەۋ. يېڭىدىن، ئەمدىلا، تۇنجى قېتىم، ھەم يېڭىلا: ئۇ ھوشىغا كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭغا گويا ئۇزاققا سوزۇلغان ئېغىر كېسەلدىن يېڭىياچە تۇرغاندەك بىلىندى. * قەنتىم بارغۇ، قەنتىم بار، يانچۇقۇمدا قەنتىم بار. يېڭىياچە يار تۇتتۇم، ئايرىلماسقا شەرتىم بار.

يېڭىياچىلىق ئى. ئىشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچ-ھالىتى، يېڭى باشلىنىشى: — ئۆيىنى مۇشۇنچىلىكرەك قىلىۋالدۇق، — دېدى ئۇ قۇيۇۋېتىپ، — يېڭىياچىلىق، بىردەم پاراڭلىشايلى.

يېڭى-يېڭى «يېڭى» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇلار كەلگۈسى ھاياتنى قانداق ئۆتكۈزۈش ھەققىدە يېڭى-يېڭى پىلانلارنى تۈزۈشەتتى.

يېلىك سۈپ. نېپىز، يۇپقا: يېرىم باينىڭ ياتقۇسى كەلمەس، كىيىمى يېلىكنىڭ قوپقۇسى (كەلمەس) (ماقال). * ھەسەن بەدرىدىن ئۇزۇقمۇ ئالماي، يېلىك چاپانىنى سېلىپ بېشىغا يۆگەپ، شەھەر تاشقىرىسىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ.

يېلىك-يالىڭاچ يېلىك ۋە يالىڭاچ، يېلىك ۋە يالىڭاچ دېگۈدەك: ئۇلار يېلىك-يالىڭاچ ھالدا بىر-بىرىنى يۆلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. * بالىلىرىم يېلىك-يالىڭاچ، ئۇلار پۇلنى يەنىلا بەرمىدى، ئاچچىقىمدا مانا ئەمسە دەپ بىر كادىرنىڭ كانىينى بوغدۇم.

يېلىك-يوپۇك كىيىم-كېچەكلىرىنىڭ تايىنى يوق، تۈزۈك ئۇستىبېشى يوق، يېلىك-يالىڭاچ: ئۈچ جان ئادەم مەسچىتنىڭ بىر بولۇڭىغا تىقىلىپ، ئاچ-زېرىن، يېلىك-يوپۇك ئۆتۈشكە باشلىدى. * ئەمدى ئۇلار بۇرۇنقى ئاشۇ نامرات، يېلىك-يوپۇك تۇرمۇشنى ئۇنتۇپتۇمۇ؟

يېلىم ئى ① دەرەخنىڭ غولى ياكى شاخلىرىدىن سارقىپ چىقىپ قېتىپ قالىدىغان بىر خىل يېپىشقاق نەرسە: جىگدە يېلىمى. ئۆرۈك يېلىمى. شاپتۇل يېلىمى. * ئۇ ھەتتا بىر جىگچە جىگدە يېلىممۇ ئەكەپتۇ. ② نەرسىلەرنى بىر-بىرىگە ئۇلاش، بىرىكتۈرۈش، چاپلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يېپىشقاق سۇيۇقلۇق: يېلىم تەييارلىماق. يېلىم سۈركىمەك. يېلىم چاپىماق.

يېلىم چاپىماق جىگدە يېلىمىنى سوقۇپ، سۇدا ئېرىتىپ باشقا چاپىماق، چاچقا سۈركىمەك (ئاياللارغا قارىتا ئېيتىلىدۇ).

يېلىم نەيچىسى <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولىدىكى يېلىم ئېقىپ چىقىدىغان ئۇششاق نەيچە.

يېلىمى ئېرىمەك بۇرۇنقى قاتتىق پوزىتسىيىسى يۇمشىماق، بىرەر ئىشقا قارىتا بۇرۇنقى قەتئىي قارارىنى ئۆزگەرتمەك: بىرقانچە كۈندىن كېيىن جاسارەت ئادىلنى چاقىرىپ ھېلىقى پىلان بويىچە ئىش باشلاشنى تەكلىپ قىلدى، ئادىلنىڭ يەنە يېلىمى ئېرىشكە باشلىدى.

يېلىمسىمان سۈپ. يېلىمغا ئوخشاش، يېلىم

ھالىتىدىكى: يېلىمسىمان ئۇتتۇرا قەۋەت.

يېلىمسىمان ئۇتتۇرا قەۋەت <بىئول> ① ئىككى قوشنا ھۆجەيرىنىڭ ئارىلىقىدىكى قەۋەت. ئۇ پېكتىن خىلىدىكى ماددىلاردىن تەركىب تاپقانلىقتىن، ھۆجەيرىلەرنى ئۆزئارا يېپىشتۇرۇش ھەمدە ھۆجەيرىلەر ئارىلىقىدىكى بېسىمنى تەڭشەش رولىنى ئوينايدۇ. ② كاۋاك ئىچلىك ھايۋانلارنىڭ تەن دىۋارىنىڭ ئىچكى، تاشقى تۈرەلمە قەۋىتى ئارىلىقىدىكى ھۆجەيرە تۈزۈلۈشى بولمايدىغان بىر قەۋەت ماددا.

يېلىملاتماق «يېلىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېلىملاشماق پ. يېلىم تۇتماق ياكى يېلىمغا ئايلانماق، يېلىم بولماق.

يېلىملىماق پ. يېلىم سۈرتمەك، يېلىم سۈركىمەك؛ يېلىم بىلەن يېپىشتۇرماق، چاپلىماق.

يېلىن ئى <ئانات> ئايال كىشى ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلار تېنىدە بولىدىغان سۈت ئاجرىتىش ئورگىنى، سۈت بېزى ۋە ئەمچەك.

يېلىن خالتىسى <ئانات> ئايال كىشى ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلار تېنىدىكى سۈت بېزىنى ئوراپ تۇرىدىغان خالتىسىمان تۈزۈلۈش؛ ئەمچەك.

يېلىن سالماق تۇغىدىغان ھايۋانلارنىڭ يېلىنى يوغىنىماق، تولماق: كېلىنىنى كەلگەندە كۆرۈڭ، يېلىنىنى سالغاندا كۆرۈڭ (ماقال).

يېلىنجاتماق «يېلىنجىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەن ئاشۇ چولپاننى يۈرەك ئوتۇڭ بىلەن يېلىنجىتىپ، بۇ زېمىننى ھامان ئۇمىدلەندۈرۈپ كەلگەن گۈزەل سۈبھى بولدۇڭ.

يېلىنجىماق پ ① يالقۇنلىماق، يالقۇنلاپ ئىسسىق تەپتى ئەتراپقا تارالماق، كۈچلۈك ئىسسىقلىق تارقاتماق: ئۆگزىسى پاخال بىلەن يېپىلغان لەمپە ئاستىدىكى يېلىنجاپ تۇرغان گۈلخان يېنىدا ئۈچ ئەسكەر ئولتۇراتتى. * ئۇلار گۈگۈم چۈشۈشى بىلەنلا يىراقتا ئوت يېلىنجاۋاتقانلىقىنى كۆردى. ② ئىسسىقتىن تاۋلانماق، قۇياش نۇرىدا يالتىراپ كۆرۈنمەك: يەتتىنچى ئاي، ياز قۇشى كۆپكۆك ھاۋادا، يېلىنجايدۇ ياز ئاپتىپى تاغدا-دالادا. كۈن ئۆرلىگەنسېرى ھاۋا تىنچىپ كەتتى، ئەتراپ خۇددى تونۇردەك يېلىنجايتتى. ③ كۆچمە. كۈچەيمەك، تېخىمۇ ئۇلغايماق، ئەۋجگە چىقماق، يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: قەلبىمدىكى بۇ ئەزىز تۇيغۇ ساقلاپ بولغان سۆيگۈ ئوتى باشقىچە يېلىنجىدى. * تىنچىمايدۇ ئاتلار دۈپۈرى، ئاۋۇللارنىڭ كۈلكە-شاۋقۇنى. يۈرەكلەردە يېڭى ھاياتقا، يېلىنجايدۇ ئىشق يالقۇنى.

يېلىندۇرماق «يېلىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېلىنسىمان پ. شەكلى يېلىنغا ئوخشاش، يېلىن شەكىللىك: ئۇ كۆپىنچە ئۈزۈمسىمان، بۆرەكسىمان، يېلىنسىمان، كاللەك توپسىمان قوراماق ھالىتىدە بولىدۇ.

يېلىنلىق سۈپ. يېلىنى بار؛ يېلىنى يوغان، سۈتى كۆپ: يېلىنلىق ئىنەك.

يېلىنلىماق پ. يېلىن سالماق، يېلىنى يوغىناپ تولماق، يېلىنى چوڭايماق.

يېلىنماق پ. يالۋۇرماق، ئىلتىجا قىلماق، بىچارىلەرچە ياردەم تەلەپ قىلماق: ھالى يەتمىگەن خۇداغا يېلىنار (ماقال). * ئەگەر مەرھۇم ئېرىم ھايات بولغاندا ئىدى، بۇ مۇتتەھەمگە قىلچە يېلىنمايتتىم. * ئۇ ئۆزىنى بوۋاينىڭ ئاياغلىرىغا تاشلاپ، يېلىنغىنىچە

كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپتۇ.

يېلىنىپ-يالۋۇرۇپ يېلىنىپ ھەم يالۋۇرۇپ: مەن ئۇنىڭغا ھەممە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، يېلىنىپ-يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدىم. * ئامالسىز قالغان جادۇگەر بوۋايغا يېلىنىپ-يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ.

يېلىنىشماق «يېلىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېمەك I ئى. يەيدىغان نەرسە، يېگىلى بولىدىغان ياكى يېيىش ئۈچۈن تەييارلانغان نەرسە، يېگۈلۈك: يېمەك يېيىشتىن ئىلگىرىلا ياكى يېمەكتىن كېيىنلا ئۇسسۇزلۇق ئىچىش ئانچە ياخشى ئەمەس. * — بىر گېپىم بار دەۋالاي، — دەپتۇ ئېشەك، — رازىمەن ئاندىن مېنى قىلساڭ يېمەك.

يېمەك II پ ① تاماق ئىستېمال قىلماق، يېمەك-ئىچمەك بىلەن قورساق توقلىماق، غىزالانماق، تاماقلانماق: توخۇنى ئوغرىلىغانمۇ ئوغرى، تۇخۇمنى يېگەنمۇ ئوغرى (ماقال). * ئاش كەلسە يە، سۆز كەلسە دە (ماقال). * ئۇلار تاماقنىمۇ ناھايىتى تويۇپ يەپتۇ. ② تىرىكچىلىك ياكى ئەيش-ئىشرەت ئۈچۈن سەرپ قىلماق، خەجلىمەك، ئىشلەتمەك: ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن خاقانىڭ ئوغلى ئەلى نۇرىدىن ھەممە بار-يوقىنى سېتىپ يېدى. * ئارپا تاپساڭ ئاتقا بەر، سامان يېسۇن كاللار. پۇلنى تاپساڭ ئۆزەڭ يە، ئىشلەپ يېسۇن باللار. ③ باشقىلارنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، خەقنىڭ ھەققىنى قانۇنسىز ھالدا ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ، ئۆز ئىشلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلماق، ئۆزىنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىۋالماق: پارا يېمەك. * ئۇ شۇنچىۋالا كۆپ پۇلۇمنى يەپ، تېخىچە بۇ ئىشىمنى ھەل قىلىپ بەرمەيۋاتىدۇ. ④ كۆچمە. كاردىن چىقارماق، يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك، سەپتىن چىقارماق: پۇقرا يۇمشاق بولسا «ئۇلۇغ» يەيدۇ، ياغاچ يۇمشاق بولسا قۇرت يەيدۇ (ماقال). * مۇزەپپەر دېگەن بۇ جاللات ئاخىرى سېنى يەپ قويىدۇ. * ئاتاڭمۇ يوق، ئاناڭمۇ يوق، ئەللەي بالام، ئەللەي. يېدى ئۇنى زالىملار، ئەللەي بالام، ئەللەي. ⑤ ئادەمنى زەخمىلەندۈرەلەيدىغان ھەم كۆرگىلى، تۇتقىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ نامى بىلەن بىللە كېلىپ «شۇ نەرسە بىلەن ئۇرۇلماق، تىلىنماق، زەخمىلەندۈرۈلمەك؛ شۇ نەرسىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىماق، زەربىسىگە ئۇچرىماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: تاياق يېمەك. كالتەك يېمەك. خەنجەر يېمەك. مۇشت يېمەك. كاچات يېمەك. ئوق يېمەك. پىچاق يېمەك. دەررە يېمەك. پەشۋا يېمەك. ⑥ كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان، ئەمما ئادەم ياكى نەرسىلەرگە مەلۇم دەرىجىدە زىيان ياكى پايدا ئېلىپ كېلەلەيدىغان نەرسىلەرنىڭ نامى بىلەن بىللە كېلىپ «شۇ نەرسىنىڭ زەربىسى ياكى ھۇزۇرىغا ئۇچرىماق، زىيىنى ياكى پايدىسىنى كۆرمەك، شۇ نەرسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سوغۇق يېمەك. شامال يېمەك. ھاۋا يېمەك. ئۇششۇك يېمەك. تولغاق يېمەك. دەككە يېمەك. ⑦ كىشىنىڭ روھىي دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىسىملار بىلەن بىللە كېلىپ، شۇ ئىسىم بىلدۈرگەن ھالەتكە مۇپتىلا بولۇشنى، شۇنداق ھالەتتە ئۇزۇن مۇددەت تۇرۇشنى بىلدۈرىدۇ: غەم يېمەك. پۇشايمان يېمەك. ئازار يېمەك. ئارمان

يېمەك. ۋەھىمە يېمەك. * ئۇ كىشى ھازىر باش سەركەردە، ئۇزۇندىن بېرى ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشسەم دەپ كېچە-كۈندۈز ئارزۇلىرىنى يەيدۇ. ⑧ «گەپ» سۆزى بىلەن بىللە كېلىپ «ئالماق، قوبۇل كۆرمەك، ماقۇل بولماق، قوشۇلماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇ يەردە ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گېپىنى يېمەيتتى، ھەممىنىڭ خىيالى بىر يۇتۇم بولسىمۇ، ئۆز يېرىگە كۆپرەك سۇ ئېلىش، بىر مىنۇت بولسىمۇ بۇرۇنراق سۇ تۇتۇشتا ئىدى. ⑨ تېرە ئاشلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئاش بىلەن بىللە كېلىپ ئۇنى پېئىللاشتۇرۇپ «ئاشلانماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: توڭگۇز تېرىسى سېسىقلىقىدىن ئاش يېمەس، ئادەم تېرىسى ئۇلۇغلۇقىدىن (ئاش يېمەس) (ماقال).

يەپ قويماق ① باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئۆز ئىشى ئۈچۈن سەرپ قىلىۋەتمەك، كىشىنىڭ ھەققىنى ئۆز ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىۋەتمەك: — ئۇ پۇلدىنمۇ ئازراق يەپ قويۇپسەن-دە، — دېدى ئۇ سەمەتكە. ② بۇرۇن ئۆگەنگەن، بىلىۋالغان نەرسىنى ئۇنتۇپ قالماق، بۇرۇن بىلگەن نەرسىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالماق، ئۇنتۇپ قالماق: — سەمەت سىز قۇرئاننى يەپ قويغانسىز-ھە؟-دېدى ئۇ سەمەتكە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ. — ياقەي، — دېدى سەمەت جاۋابەن، — بىرئاز كۆرۈۋالسام، يەنىلا بۇرۇنقىغا ئوخشاش ئوقۇۋېرىمەن.

يەپ كەتمەك ① ھارام ئىستېمال قىلىۋالماق، كىشىنىڭ ھەققىنى ئىشلىتىۋالماق، باشقىلارنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: ئۇھ، ئەجەب قوي ئىدى... ئۇلار يەپ كېتىشتى، خۇددى مۈشۈك بالىسىنى يېگەندەك يەپ كېتىشتى. ② بۇرۇن ئۆگەنگەن ھەم بىلىپ بولغان نەرسىنى ئۇنتۇپ قالماق، بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق، ئۇنتۇپ كەتمەك: ئۇ ئۇزۇن مۇددەت ئۆز كەسپىنى ئىشلەتمىگەچكە، مەكتەپتە ئۆگەنگەنلىرىنى ئاساسەن يەپ كەتكەنىدى. ③ نابۇت قىلماق، يوقىتىۋەتمەك، ئۆلتۈرۈۋەتمەك: — يوقسۇ، بۇنىڭ دادىسىمۇ شۇڭقار ئىدى، بىراق كاچ زامانىنىڭ ئاچ كۆز ھۇقۇشلىرى يەپ كەتتى،—دېدى ئانا.

يەمسە ياق يېمەك-ئىچمەكلەرنىڭ ناھايىتى مول بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يەمسە يوق ← يەمسە ياق: ئۇ بۇگۈنكىدەك ھېيت-ئايەم كۈنلىرىدە ئاپپاق خوجا مازىرىدا يەمسە يوق بولۇپ كېتىدىغان نەزىر-نۇسرەت، زارا خەتمىلەرنى ئېسىگە ئالدى.

يېگەن تۇزىنى ئاقلىماق ئېرىشكەن ياخشىلىققا جاۋابەن لايىقىدا ئىش قىلماق، ياخشىلىققا ياخشىلىق قىلماق: — خەلقنىڭ ئۈمىدىنى، يېگەن تۇزۇڭلارنى ئاقلايدىغان پۇرسىتىڭلار كەلدى، — دەپ ۋارقىرىدى سادىق داموللام.

يېگەن ئېشى ئاش بولماسلىق يېگىنى سىڭمەسلىك، مەنپەئەت قىلماسلىق؛ كۆڭلى تىنماسلىق: ئىشچىلار ئارىسىدا ئۇنى «كۈندە بىر قېتىم ئۇرۇشمىسا، يېگەن ئېشى ئاش بولمايدۇ...» دەپ تىللايدىغانلارمۇ بار ئىدى.

يېگەن ئېشى مەيدىسىگە تەپمەك تۇزكورلۇق قىلماق، ئاش بەرگەنگە مۇشت بەرمەك.

يېگەن ئېغىز ئۇيىلىدۇ باشقىلاردىن پايدىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ يامان گېپىنى قىلىشقا ياكى ئۇلارنىڭ

مەنپەئەتنى زىيانغا ئۇچرىتىشقا ئادەم خىجىل بولىدۇ، يۈزى چىدىمايدۇ: – يېگەن ئېغىز ئۇيىلىدۇ، دېگەن گەپ راست ئىكەن، – دەپ قاقاھلاپ كۈلدى ماموت.

يېگىلى ئېغىز يوق تۇرمۇشىنىڭ ناھايىتى باياشات، توقچىلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆي دېگەندە قاپاق-قاپاقتا ياغ، يېگىلى ئېغىز يوق، قويماقنى تولا يەپ زېرىكىپ كەتتىم.

يېگىنى تېنىگە سىڭمەسلىك ← **يېگەن ئېشى ئاش بولماسلىق.**

يېگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان سەمرىمەيدىغان، خۇددى ھېچ نەرسە يېمەيدىغاندەكلا كۆرۈنىدىغان، ئاۋاق، ئورۇق: – سالام دېگەن يېگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان جاغدا بىرنېمە، – دېدى ئۇ تېخىمۇ قاتتىق ئاۋازدا.

يېگىنى زەھەر، كىيگىنى كېپەن بولماق زەھەر يۇتقاندەك، كېپەنگە ئورالغاندەك ھېس قىلماق، قاتتىق ئازابلانماق، قاتتىق قىينالماق: –ئوغلۇم سېنىڭ ئىشق دەردىڭدە ئۆرتەندى، ئۇزۇندىن بېرى يېگىنى زەھەر، كىيگىنى كېپەن بولدى، سېنى ئەمدى قولغا كەلتۈردۈم، ھازىردىن باشلاپ سەن ئوغلۇمنىڭ بولدۇڭ، – دەپتۇ جادۇگەر پەرىزاتقا.

يېگىنى ئوغا، كىيگىنى كېپەن بولماق ← **يېگىنى زەھەر، كىيگىنى كېپەن بولماق:** – يۇرتقا بارالماي، يېگىنىم ئوغا، كىيگىنىم كېپەن بولۇپ، بىر كۆزۈم ياش، بىر كۆزۈم قان يۈرۈپتىمەن، – دېدى ئۆي ئىگىسى.

يېگىنى ئېغىزىدا، يۇتقىنى كانىيىدا قالماق قاتتىق خۇشاللىق ياكى تاسادىپىي شۇم خەۋەردىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالماق، قاتتىق ھاياجانلانماق، ھاڭ-تاڭ قالماق: بۇ خەۋەر بىلەن قاتتىق تەقەززالىق ئىچىدە تۇرۇۋاتقان مىرشەپ بېگى جۇمەنىڭ يېگىنى ئېغىزىدا، يۇتقىنى كانىيىدا قالدى.

يېگىنى يېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن بولماسلىق كۆڭلى ئىنتايىن پەرىشان، ئىنتايىن غەم-ئەندىشىدە قالماق: بىچارە ئانىنىڭ ياتسا-قوپسا خىيالى شۇ ئىشتا قالدى، بىرقانچە كۈندىن بېرى يېگىنى يېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن بولمايۋاتاتتى.

يېمىگەن پوقى يوق قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان، ھەممە ئەسكىلىك، بۇزۇقچىلىقلارنى قىلغان، ئەسكى، بۇزۇق: ئۇنىڭ بۇ يۇرتتا يېمىگەن پوقى يوق، قىلمىغىنى قالمىدى.

يېمىگەننىڭ چىشىغا تاش «يېمىسەڭ زىيان تارتىسەن، ئاياپ يېمىسەڭ، ئۆلگۈچە يېيەلمەيسەن» دېگەن مەنىدىكى سۆز: – يېمىگەننىڭ چىشىغا تاش! – دەپ پىچىرلىدى بۇ گەپنى ئاڭلىغان شوپۇر يېنىدىكى ھەمراھىغا.

يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلىمەك ئۆزى ئېرىشمىگەن پايدا، ياخشىلىق ئۈچۈن ناھەق تۆلەم تۆلىمەك؛ ناھەق جاۋابكارلىققا تارتىلماق، ناھەق قارىلانماق: ئادىلمۇ ئون بىر يىلدىن بېرى يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلەۋاتامدۇ؟ ناۋادا ئايگۈلمۇ شۇنداق قۇرۇق تۆھمەتكە قالسا، بىر ئۆمۈر ئازابلىنىشى تۇرغان گەپ.

يېمەكلىك ئى. يەپ-ئىچىش ئۈچۈن تەييارلانغان، يېگىلى بولىدىغان نەرسە، يېگۈلۈك، يېمەك: غەنىم بازارغا چىقىپ ياغ، گۆش، مېۋە ۋە باشقا يېمەكلىك بىلەن مەي ئېلىپ كېلىپتۇ. * ئۇ يېمەكلىكنىڭ ئاشقان قىسمىنى يەنە گېزىتكە ئوراپ قويدى. // بۇ ئەتراپ ھەر خىل يېمەكلىك دۇكانلىرى، تاماقخانىلار بىلەن تولغانىدى.

يېمەكلىك سانائىتى <س ئق> يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان سانائەت، ئادەتتە ئۇ يېچىنە-پىرەنىڭ زاۋۇتى، كەمپۈت، قەنت-گېزەك زاۋۇتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېمەك-ئىچمەك يەيدىغان ھەم ئىچىدىغان نەرسىلەر، ئومۇمەن يەپ-ئىچىش ئۈچۈن تەييارلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى: ئۇ چاغدا ئابدەملەرنىڭ يېمەك-ئىچمىكى تولۇق ئىدى.

يېمىش ئى. ھۆل-قۇرۇق مېۋە-چېۋە: سارايىنىڭ ئالدىدا يوغان بىر خوتۇن يېمىش سېتىۋاتاتتى. * بوۋاي نەۋرىسىنىڭ يانچۇقلىرىنى قۇرۇق يېمىشلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى. // يېمىش ئۆرۈك. يېمىش جىگدە.

يېمىش جىگدە <بوت> جىگدىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى يوغان، گۆشلۈك بولۇپ، تەمى ياخشى، يېيىشلىك كېلىدۇ.

يېمىش ئۆرۈك <بوت> پىشقاندا پەقەت يېيىلىپ تۆگەيدىغان ئۆرۈكلەر، بۇ خىل ئۆرۈكلەرنىڭ تەمى ناھايىتى تاتلىق بولۇپ پىشقاندا يېيىلىپ تۆگەيدۇ. ئاساسەن گۈلە (قاق) قىلىپ قۇرۇتمايدۇ، چۈنكى، بۇ خىل ئۆرۈكلەردىن گۈلە قۇرۇتۇلسا، گۈلىسى گۆشسىز خەشەك قۇرۇيدۇ.

يېمىشلىك سۈپ. يېمىشى بار، مېۋىلىك: يېمىشلىك باغ.

يېن مىق. ياپونىيىنىڭ پۇل بىرلىكى.

يېنىپ-يېنىپ قايتا-قايتا، ئارقىمۇئارقىدىن، بىرقانچە رەت: — ئەركىن جېنىم بالام، — رابىخان موماي ئەركىننى باغرىغا بېسىپ، يۈزلىرىگە يېنىپ-يېنىپ سۆيدى، — ھەممىنى ئۇقتۇم قوزام، جىگىرىم بالام!

يېنىچە رەۋ ① بىر يېنىنى بېسىپ، يانتۇ ھالەتتە؛ يېنىنى قىلىپ، يانتۇ بولۇپ: چورۇق ھېكىم زەمبىلدە يېنىچە ياتاتتى. * قاسىم كېچە ئاسمىنىغا قاراپ، يېنىچە ئولتۇراتتى. * شەمەر ئۇنىڭغا يېنىچە قاراپ سورىدى: — تۆرەم ئىشقا كەتتىمۇ؟ ② ئىككىلا پۇتىنى بىر يانغا ساڭگىلىتىپ، بىر يانغىلا قاراپ: ئۇ ماي قاپاقلىرى ئارتىلغان ئېشەككە يېنىچە مىنىپ، راۋابنى شوق پەدىگە چېلىپ يولغا راۋان بولدى.

يېنىچىلاپ رەۋ → **يېنىچە**.

يېنىش «يانماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

يېنىش قىممىتى <فىز> بىر كىلوگرام مەلۇم بىر خىل يېقىلغۇ پۈتۈنلەي يېنىپ بولغۇچە چىقارغان ئىسسىقلىق مىقدارى.

يېنىش نۇقتىسى <خىم> بەزى ماددىلار كۆيۈشكە باشلىغان چاغدا، ئۇنىڭغا زۆرۈر بولغان ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا شۇ ماددىنىڭ يېنىش نۇقتىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

يېنىشتۇرماق «يېنىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يېنىشچان سۈپ. ئاسان يانىدىغان، ئاسان ئوت ئالىدىغان؛ يانغاق: يېنىشچان گاز.

يېنىشچان گاز <خىم> كۆيىدىغان ھەمدە كۆيگەندە ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى ۋە يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى ھاسىل قىلىدىغان گازلار.

يېنىشلاپ رەۋ. قايتا-قايتىلاپ، ئارقىمۇ ئارقا، يېنىپ-يېنىپ؛ قايتا، ئىككىنچى، يەنە بىر قېتىم: ئۇ قادىر ئۇستىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ بىرقانچە رەت يېنىشلاپ چاقىرغان بولسىمۇ، ھېچبىر سادا چىقمىدى. * مۇرات يانچۇقىدىكى لېنتىنى يېنىشلاپ مۇجۇپ قويدى-دە، ئۇدۇل ئۆيگە قاراپ يول ئالدى.

* بىر ئاي ئىچىدە قاسىم دوختۇرخانىغا يېنشلاپ قەدەم قويمىدى.

يېنشلاپ-يېنشلاپ «يېنشلاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: باتۇر قىزغا يېنشلاپ-يېنشلاپ قارايتتى.

يېنشماق ① «يانماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆي تەكشۈرگۈچىلەر كەينگە يېنىشتى. * مەلىكىنىڭ غۇلاملىرى كەردان شاھقا سوۋغا-سالاملارنى بېرىشىپ يېنىشتى. ② ۋەدە، پىلان، قارارلىرىنى بىكار قىلماق: ئايتونەم بىلەن ئېلى يەنە يېنىشتى. * ئۇلار قۇدىلىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، يوق گەپلەرنى تەگىشىپ يېنىشىپ كېتىپتۇ.

يېنىش-يېنشلاپ قايتا-قايتىلاپ، ئارقىمۇئارقا، ئۈزۈلدۈرمەي، تەكرار، كەينى-كەينىدىن:

— ھەسەن بالام، ئۈمىدىمىزنى يەردە قويماي ياخشى ئىشلەڭلار، — دەيتتى لېتىپ ئاكا يېنىش-يېنشلاپ.

يېنىق I ئى. بىرەر جاي ياكى پەتە، ئۆلۈم قاتارلىق پائالىيەتلەردىن قايتىش، يېنىش ئىشى، يېنىش: يېنىقتىن يانماق.

يېنىقتىن يانماق ئۆلۈمنى دەپنە قىلىش، ھازىغا ئوخشاش پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ بولۇپ قايتماق، يانماق.

يېنىق II سۈپ. ياندۇرۇلغان ھالەتتە، ياندۇرۇلغان، ياندۇرۇپ قويۇلغان (چىراغ قاتارلىقلار ھەققىدە): كەنت ئىشخانىسىنىڭ يېنىق چىرىغى يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * گۈلچىمەن ئاستا ھويلىغا چىقىپ، گۈلسۈمخانىنىڭ ھۇجرىسىغا قارىدى، چىراغ يېنىق تۇراتتى. * سېخنىڭ ئالدىدىكى چوڭ چىراغمۇ دائىم يېنىق تۇراتتى.

يېنىقلىق سۈپ. ياندۇرۇلغان، يېنىق پېتى تۇرغان: ئۇ پەم بىلەن يېنىقلىق شاملار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، پوپنىڭ ئالدىغا باردى. // مەن مەكتەپتىن قايتىپ كېلىۋاتسام، يولدىكى چىراغلار يېنىقلىق تۇرۇپتۇ.

يېنىك ① سۈپ. ۋەزنى ئېغىر ئەمەس، يەڭگىل: ئۇ شاھنىڭ ئۆيىدىكى ئۆزى يېنىك، باھاسى قىممەت نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. * ئۇچمە ياغىچى يېنىك، چىدامىلىق، ئېگىپ ئىشلىتىشكە ئەپلىك، ئاسان سۇنمايدۇ. ② سۈپ. كۆچمە. مۇشەققەتتە ئاز؛ بېجىرىلىشى، ئورۇنلىنىشى ئوڭاي، ئاسان: يامانلىقنىڭ يولى يېنىك، ياخشىلىقنىڭ يولى ئېغىر (ماقال). // تۇرمە ھاياتى ئۇنىڭغا خېلىلا يېنىك تۇيۇلدى. ③ سۈپ. كۆچمە. تېز ھەزىم بولىدىغان، ئاسان سىڭىدىغان (تۇرلۇك يېمەك-ئىچمەكلەر ھەققىدە): ئۇ توخۇ گۆشىگە ئوخشاش يېنىك ۋە مەززىلىك نەرسىلەرنى يەپ ئۇخلاشنى ياخشى كۆرەتتى. ④ سۈپ. كۆچمە. ھەرىكىتى، يۈرۈش-تۇرۇشى چاققان: يىگىتنىڭ تاشقى قىياپىتى ئۆزگىچە، بېشىغا چاچ قويغان، چاققان، يېنىك، زىغىر رەڭ گىمناستۇركىسىنىڭ ئۈستىدىن كەمەر باغلىغان. * ئېغىر بويۇڭنى يېنىك قىلىپ، تېز بېرىپ كەل بالام دېدى ئۇ بالىسىغا. ⑤ سۈپ. كۆچمە. مىجەزى ئىنتىك، بىر ئىشلارنى چوڭقۇر ئويلىمايلا بىر تەرەپ قىلىۋېتىدىغان، ئالدىراڭغۇ، يەڭگىلتەك: بۇ سىرنى ئېرىكىدىن باشقا ھېچكىمگە بىلدۈرمىگىن، قېيناناڭمۇ يېنىك خوتۇن، بولۇپمۇ كۆڭدىشىڭ سەزگۈدەك بولمىسۇن. ⑥ سۈپ. كۆچمە. ئاز، ئېغىر ئەمەس، قىيىن ئەمەس، ئاسان: — سىز بارىدىغان جايدا قىيىنچىلىق يېنىك دەپ كىم ئېيتىپتۇ؟ — دېدى كادىر ئورنىدىن تۇرۇپ. ⑦ سۈپ <ھەرب> ئىخچام، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك: ئۇ ئۈچ مىڭ يېنىك ئاتلىق لەشكەرگە قوماندانلىق قىلىپ، ئالدىنقى سەپتە جەڭ قىلىۋاتاتتى. // باش قوماندان ئەسكەرلەرگە دەرھال يېنىك جابدۇنۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە تەييارلىنىش

ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. ⑧ سۈپ. كۆچمە. ئۇنچە كۈچلۈك ئەمەس، بوش ھەم مۇڭلۇق: يېنىك ئاھاڭ. يېنىك مۇزىكا. يېنىك شامال. * ھاجىپ باغقا چىقىپ، پىشايۋاندىلا ئىپارگۈلنىڭ يېنىك ئاۋاز بىلەن ئېيتىۋاتقان مۇڭلۇق ناخشىسىنى ئاڭلىدى. * ئۇنىڭ مۇزىكىلىرى قانداق يېنىك، قانداق يېقىملىق-ھە! كىشىگە ھەر قېتىمدا يېڭى ھۇزۇر-ھالاۋەت بېغىشلايدۇ. // — ئابدۇۋېلىلا ماقۇل دەيدىغان بولسا پېقىر تەييار، — دېدى ئۇ مەيدىسىگە مۇشتلاپ. ئابدۇۋېلى يېنىك كۈلۈپ قويدى. ⑨ سۈپ. كۆچمە <قا> دەرىجىسى ئېغىر بولمىغان، قاتتىق ئەمەس، يەڭگىل، ئادەتتىكىدەك: يېنىك جازا. يېنىك جىنايەت. * بۇ پۇل ناۋادا خىيانەت قىلىنغان بولسا قانۇنىي جازا يېنىك بولمايدۇ. * تۇتۇپ تۇرۇپ ئەمگەككە سېلىش جازاسى — يېنىكرەك بولغان جىنايەتلەرگە تەتبىق قىلىنىدۇ. ⑩ سۈپ. كۆچمە. زەخىملىنىش، بۇزۇلۇش دەرىجىسى قاتتىق ئەمەس: شۇ قېتىم يىقىلغان چاغدا ئۇنىڭ تىز سۆڭىكىدە يېنىك دەز پەيدا بولغانىكەن. * ئۇلار ماڭا سىزنىمۇ يېنىك ياردارلار قاتارىدا ئېلىپ كېتىشنى بۇيرۇغان. // ئۇ ھېلىقى يېنىك زەخىملەنگەن يىگىتكە قاراپ بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى. ⑪ رەۋ. كۆچمە. روھىي جەھەتتىن ناھايىتى خاتىرجەم: ئۇ ئەتىگەندىن بېرى يۈگۈرۈپ-چېپىپ يۈرگىنىگە قارىماي، ئۆزىنى يېنىك سېزەتتى. * تۇرسۇن ئاتا ئەتىسى ئورنىدىن ناھايىتى يېنىك تۇردى. * مەن دائىم دادام كەلگەن ھامانلا خۇددى ھاردۇقۇم چىققاندەك يېنىك بولۇپ قالاتتىم. ⑫ رەۋ. كۆچمە. كۆپ كۈچىمەيلا، كۆپ قىينالمايلا: ئاتلار سوقىلارنى يېنىك سۆرەپ كېتىپ باراتتى. * ئەبىلغازى بەش-ئالتە مېتىر كەڭلىكتىكى ئۆستەڭدىن يېنىكلا سەكرەپ ئۆتۈپ كەتتى. ⑬ رەۋ. كۈچسىز، بوشقىنا؛ ئاستا، يەڭگىل: ھېلىقى كىشى يېنىك بىر يۆتىلىپ گېلىنى قىرىپ قويدى. * ئۇنىڭ قوللىرى يېنىك تىترەيتتى. * — ھەي، قويسىلا بۇ گەپنى، ئوسمانجان، — دېدى ئۇ قولىنى يېنىك شىلتىپ. * كۆلدىكى سۈزۈك سۇ سالقىن شامالدا يېنىك دولقۇنلىناتتى. * ئۇ يېنىك پۇشۇلداپ، غەمسىز ئۇخلاۋاتاتتى. ⑭ سۈپ. كۆچمە. ئاسان چۈشەنگىلى، ئاسانلا بىلىۋالغىلى بولىدىغان: يېنىك دەرس.

يېنىك ئاتلېتكا <تەن> مېڭىش، يۈگۈرۈش، سەكرەش، ئېتىش قاتارلىق تەنھەرىكەت ماھارەتلىرىدىن تەركىب تاپقان، شەخسنى ئاساس قىلغان تەنھەرىكەت تۈرى.

يېنىك ئاتلېتكا تەنھەرىكىتى <تەن> تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ چوڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا ھەر تۈرلۈك سەكرەش، ئېتىش، يۈگۈرۈش، مېڭىش قاتارلىق مۇسابىقىلەر بولىدۇ.

يېنىك ئاتلېتكا مۇسابىقىسى <تەن> ئېتىش، سەكرەش، يۈگۈرۈش ۋە مېڭىش مۇسابىقىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى.

يېنىك ئاتلىقلار <ھەرب> يېنىك جابدۇنغان ئاتلىق ئەسكەرلەر.

يېنىك ئاھاڭ <تىل> ← **يېنىك تون.**

يېنىك پالەچ <تىب> ← **يارتا پالەچ.**

يېنىك پىلىموت <ھەرب> پىلىموتنىڭ بىر خىلى. بىرقەدەر يېنىك بولۇپ، بىر ئادەم ئېلىپ يۈرۈشكە ۋە ئىشلىتىشكە قولاي كېلىدۇ.

يېنىك تام <بىن> يېنىك ماتېرىياللاردىن قوپۇرۇلغان، ئۈستىگە ئېغىرلىق چۈشمەيدىغان تام.

ييڭىك تون <تىل> خەنزۇ تىلىدا بەزى بوغۇملار تۆت خىل تونىنىڭ مەلۇم بىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى ھەم ئاجىز، ھەم قىسقا ئاھاڭ بىلەن تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. بۇ ئادەتتە ييڭىك تون دەپ ئاتىلىدۇ. ييڭىك تونلۇق بوغۇمغا تون بەلگىسى قويۇلمايدۇ.

ييڭىك تۇمان <مېتېئور> يەر يۈزىگە يېقىن ھاۋادىكى ئۇششاق سۇ تامچىلىرىنىڭ لەيلەپ يۈرۈشىدىن ھاسىل بولغان ھەمدە يەر يۈزىدىكى گورىزونتال كۆرۈش ئارىلىقى 1000 مېتىردىن چوڭ بولغان تۇمان.

ييڭىك جازا <قا> جىنايەت جازاسىدا بەلگىلەنگەن ييڭىك جازا. ئۇ قانۇندا بېكىتىلگەن جازا ئۆلچىمى دائىرىسى ئىچىدە ھۆكۈم قىلىنىدىغان ئەڭ ييڭىك ياكى بىرقەدەر ييڭىك بولغان جازانى كۆرسىتىدۇ.

ييڭىك سانائەت <س ئىق> تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان سانائەت. ئادەتتە ئۇ توقۇمىچىلىق سانائىتى، يېمەكلىك سانائىتى ۋە دورا سانائىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ييڭىك شامال دەرىجىسى بىر-ئىككى بال ئەتراپىدىكى كىشىگە بىر خىل ھۇزۇر بېغىشلايدىغان سالقىن شامال: كەچكە يېقىن چىققان ييڭىك شامال ئەمدى خېلى كۈچەيگەنىدى.

ييڭىك قوراللار <ھەرب> ئېتىش مۇساپىسى بىرقەدەر يېقىن، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولغان قوراللار. مەسىلەن، مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموت قاتارلىقلار.

ييڭىك قوللۇق بىر ئىشلارنى ماھىرلىق بىلەن تېز بېجىرىدىغان، ھەرىكىتى چاققان، قولى ئەپچىل: سەن بۇ ھۈنەرلەرنى ئوبدان ئۆگىنىپ، تېز ئىشلەيدىغان، ييڭىك قوللۇق، ساپ-پاك نىيەتلىك بولۇپ، كىشىلەرنىڭ تەلىپى، ئارزۇسى بويىچە ئىشلەپ بەرگەيسەن!

ييڭىك مۇزىكا <مۇز> رىتىمى روشەن، مېلودىيىسى شوق، يېقىملىق كەلگەن مۇزىكا ئاھاڭلىرى، ئۇ كىشىلەرگە ييڭىك، شاد-خۇراملىق تۇيغۇ ۋە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ، كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىدۇ. ييڭىك مۇزىكا ھازىرقى زامان تۇرمۇشى بىلەن زىچ باغلانغان بولۇپ، خەلق ئاممىسى ئوخشاي چۈشىنىدىغان ۋە قىزغىن ئالقىشلايدىغان بىر خىل مۇزىكا ژانىرى ھېسابلىنىدۇ.

ييڭىك مېتاللار <خىم> سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5 تىن تۆۋەن بولغان مېتاللار. مەسىلەن، ناترىي، كالىي، ماگنىي ۋە ئاليۇمىن قاتارلىقلار.

ييڭىك ئېلېمېنتلار <خىم> ئاتوم ئېغىرلىقى ييڭىكرەك بولغان ئېلېمېنتلار. مەسىلەن، ھىدروگېن، گېلىي قاتارلىقلار.

ييڭىكلە تمەك « ييڭىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىر كۆز يېشى، تىللاش-قارغاشلار خەلقنىڭ دەردىنى ييڭىكلىتىشكە ياردەم بېرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. * سالقىن شامال تاشۋاينى ييڭىكلىتىپ، ئۇنىڭغا يەنە باشقىچە روھ ئاتا قىلدى.

ييڭىكلىتىپ جازا بېرىش <قا> قانۇندا بەلگىلەنگەن ئەڭ تۆۋەن جازادىن ييڭىك جىنايى جازا بېرىش.

ييڭىكلە شتۈرمەك پ. ييڭىك ھالەتكە كەلتۈرمەك، ييڭىك قىلماق، يەڭگىللەتمەك:

تەجرىبىلىك بوۋاينىڭ ياردىمى ياش ئەترەت باشلىقىنىڭ نۇرغۇن ئىشىنى يېنىكلەشتۈرۈۋەتتى. * ئوقۇتقۇچىمىز دەرسلەرنى يېنىكلەشتۈرۈش ئۈچۈن كۆپ كۈچ چىقاردى. * ئەمدى ھەرقانداق بىر قىز مېنىڭ ھەسرەتلىرىمنى يېنىكلەشتۈرەلمەيدۇ.

يېنىكلەشتۈرۈشمەك «يېنىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېنىكلەشتۈرۈلمەك «يېنىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېنىكلەشمەك پ. يېنىك بولماق، يېنىك ھالەتكە كەلمەك، يېنىكلىمەك: تېخنىكا يېڭىلاش نەتىجىسىدە ئەزالارنىڭ ئەمگەك سىجىللىقى يېنىكلەشتى. * سادىق كېچىدىن قاتتىق تەرلەپ، ھازىر خېلىلا يېنىكلىشىپ قالغانىدى.

يېنىكلەنمەك «يېنىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېنىكلىتىشمەك «يېنىكلەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېنىكلىتىلمەك «يېنىكلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھەي ياڭگاڭزا، جازا يېنىكلىتىلىدۇ، سەن بىلگەننى يوشۇرماي ئېيت، — دېدى دارىن يەنە.

يېنىكلىك ① «يېنىك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ تاغارنى كۆتۈرۈپ بېقىپ، ئۇنىڭ يېنىكلىكىنى كۆرۈپ، ھاڭ-تاڭ قالدى. * ئۇنىڭ جىنايىتىنىڭ يېنىكلىكى بىزگە مەلۇم. * ئۇ بۇ يەردىكى ئىشنىڭ يېنىكلىكىنى بىلەتتى. * مەن ئۇنىڭ يارىسىنىڭ يېنىكلىكىنى كۆرۈپ سەل ئارام تاپقاندەك بولدۇم. ② ئى. روھىي جەھەتتىكى خاتىرجەملىك، ئەركىن-ئازادلىك، ئازاب-ۋەھىمىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىنكى نورمال ھالەت، خاتىرجەملىك: خان كۆڭلى ئارام ئالغاندەك يېنىكلىك ھېس قىلىپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى. * كىشىگە يېنىكلىك بېغىشلايدىغان بۇ مەنزىرىگە قاراپ زوقلانغان ئەختەم يېنىك ئاھاڭدا ناخشا باشلىدى. ③ ئى. ئاقىۋىتىنى ئويلىمايلا قىلغان، ھەرىكەت ئالدىراڭغۇلۇق، يەڭگىلتەك، تەنتەكلىك: توي دېگەن ئۆمۈر سودىسى، ئۇنىڭدا ھەرگىز يېنىكلىك قىلىشقا بولمايدۇ. * مەخمۇت بۇ ئىشتا يېنىكلىك قىلسا بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشىنەتتى.

يېنىكلىك قىلماق ئالدىراقسانلىق قىلماق، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمايلا ئالدىراپ-سالدىراپ تەنتەكلىك بىلەن ھەرىكەت قىلماق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق: — يولداش سادىق، — دېدى ئاباس سادىقتىن بىرئاز ئەنسىرەپ، — سىز ئالدىراپ يېنىكلىك قىلماڭ.

يېنىكلىمەك پ ① ئېغىرلىقى كېمىيىپ بۇرۇنقىدىن يېنىك بولۇپ قالماق، يېنىك ھالەتكە كەلمەك، ئېغىرلىقى ئازايماق: تاغاردىكى مالنىڭ يېرىمى يولدا چۈشۈپ قالغاچقا، تاغار خېلىلا يېنىكلەپ، كۆتۈرگىلى بولغۇدەك بولۇپ قالغانىدى. * خۇرجۇننى مورەڭگە ئېلىۋالساڭ، ئېشەك بىچارىمۇ يۈكى يېنىكلەپ ئارام تاپىدۇ. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت جەريانى قاتارلىقلار ئاسانلاشماق، ئاسان، ئوڭاي ھالەتكە كەلمەك: بوۋاينىڭ ياردىمى بىلەن ئېغىر ئىشىمىز يېنىكلەپ بىزمۇ خېلىلا ئارام تېپىپ قالدۇق. ③ كۆچمە. ئومۇمەن ئادەمنى روھىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن خورىتىدىغان تۈرلۈك تۇيغۇ ياكى زەربىلەرنىڭ زىيىنى كېمەيمەك، ئادەمگە كەلتۈرگەن كۆڭۈلسىزلىكلىرى ئازايماق، زەربىسى تۆۋەنلەپ بارماق: كېسىلى يېنىكلىمەك. دەردى يېنىكلىمەك. غەمدىن يېنىكلەپ قالماق. ۋىجدان ئازابى يېنىكلىمەك. * ئەگەر ئۇنى بىر كۆرۈۋالسام، ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭ خېتىنى بولسىمۇ تاپشۇرۇپ ئالسام، ھىجران ئازابىم سەل يېنىكلىگەن

بولاتتى. ④ روھىي جەھەتتىن خاتىرجەم، خۇش بولۇپ قالماق، ئۆزىنى يېنىك، ئەركىن-ئازادە ھېس قىلماق: مەن ئۇنى كۆرۈپ ناھايىتى يېنىكلەپ قالدىم. * ئۇ مۇشۇ ئويلاردىن كېيىن خېلىلا يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى.

يېنىك-يېنىك « يېنىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ھەنپەم يېنىمدا يېنىك-يېنىك تىنىق ئېلىپ، يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ كېتىۋاتاتتى.

يېۋروپىي ئى ‹ر<لات› <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Eu (europium). سىرەك يەر مېتاللىرى ئىچىدىكى ساقلىنىش مىقدارى ئەڭ ئاز بولغان بىر خىلى. ئاتوم رېئاكسىيە قازىنىدا پروتون سۈمۈرگۈچى قىلىنىدۇ.

يېپىتما ① سۆپ. يېپىتىلغان ياكى يېپىتىلدىغان: يېپىتما خىش. ② <گ سەن> جۇڭگوچە رەسىم سىزىشتىكى بىر خىل كەسپىي ماھارەت، يەنى كۆكلەن گۈل-گىياھ سىزمىلىرىنىڭ ماھارىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدا، ئىزنا سىزىقلىرى ئىشلىتىلمەيدۇ، موي قەلەمنىڭ ئۇچى سىياھقا چىلىنىپ، قەغەز يۈزىگە سەل-پەل تەگكۈزۈلگەن ھامان سىياھ يېيىلىدۇ. بىرلا قەلەمدە قېنىق-سۇسلۇق دەرىجىسى تەڭ چىقىرىلىدۇ.

يېپىتماق « يايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەۋلان مېنى يېپىتىپ قويۇلغان زىغىر پاخلى ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

يېپىتىلماق « يېپىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ شېغىل يېپىتىلغان يولدا ئاستا كېتىۋاتاتتى.

يېيىشسىز سۆپ. تازا يېيىشلىك ئەمەس، ئادەمنىڭ ئانچە يېگۈسى كەلمەيدىغان، تازا ئۇخشىمىغان (تۇرلۇك تاماق ۋە يېمىشلەر ھەققىدە).

يېيىشلىك سۆپ ① تەمى ياخشى، ئادەمنىڭ يېگۈسى كېلىدىغان: ئۈزۈم كىشلەر ياخشى كۆرىدىغان، ئەڭ يېيىشلىك مېۋىلەرنىڭ بىرى. ② نەپسى چوڭ، يېمەك-ئىچمەككە ئامراق، تويماس، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارغا كۆپ خىراجەت قىلىدىغان: مېلىڭ يېيىشلىك بولسا بەردى خۇدا، خوتۇنۇڭ يېيىشلىك بولسا ئۇردى خۇدا (ماقال).

يېيىشماق « يايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يوتقان-كۆرپىلىرىنى ئاپتاپقا يېيىشىپ بولۇپ ئۆزلىرىمۇ ئاپتاپتا بىردەم ئولتۇردى-دە، ئاندىن يەنە ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى.

يېيىشمەك « يېمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قىمىز ئىچىپ، كاۋاپ يېيىشىپ ئوبدان مېھمان بولۇشتى.

يېيىق سۆپ. يېيىلغان، يېيىپ قويۇلغان: ماشىنا يېيىق ئېقىننىڭ سايلىقىدىن ئۆتۈپ بولغاندىلا ئۇ كۆزىنى ئاچتى.

يېيىق بۆلۈك <مات> بىر نۇرنى ئۆزىنىڭ بىر ئۇچى ئەتراپىدا ئۆزىنىڭ دەسلەپكى ئورنى بىلەن بىر تۈز سىزىق ھاسىل قىلغۇچى ئايلاندۇرۇشتىن ھاسىل بولغان بۆلۈك.

يېيىق جۈملە <تىل> جۈملە شەكىللىرىدىن بىرى، ئىگىسى بىلەن خەۋىرى كېڭەيتىلگەن ياكى باش بۆلەك بىلەن ئەگەشمە بۆلەك بىللە كەلگەن بىر خىل جۈملە. مەسىلەن، « ئۇ باتۇر جەڭچى» دېسەك، بۇ جۈملە « ئۇ جەڭچى» دېگەن جۈملىگە نىسبەتەن يېيىق جۈملە بولىدۇ.

يېيىق سۆيى زىرائەت تېرىلىپ ئۈنگەندىن كېيىن سىرغىتىپ قويۇلغان

دەسلەپكى سۇ: تۇرلۇك ئامىللارنى قىلىپ تېرىلغان زىرائەتلەرگە ھەتتا يېپىق سۇيىمۇ بېرىلمىدى.

يېپىق ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ <مات> سىزىقلىق بۇلۇڭى يېپىق بۇلۇڭ بولغان ئىككى ياقلىق بۇلۇڭ.

يېپىقلىق سۈپ. يېپىلغان، يېپىپ قويۇلغان، يېپىتىلغان: ئۇنىڭ توخۇلىرى باشقىلارنىڭ يېپىقلىق بۇغدىيىنى يەپ كېتىپتۇ. // ئۇستەلدە بۇگۈنكى يېڭى گېزىت يېپىقلىق تۇرۇپتۇ.

يېپىلاڭغۇ سۈپ. يېپىلىپ تۇرىدىغان: ئۇلۇك تەرەپ جەنۇبەك چوققىلىق تاغ، سول تەرەپ يېپىلاڭغۇ دەريا ئىدى. * كۆزلىرى قىيغاچ، قاشلىرى يېپىلاڭغۇ، لەۋلىرى قېلىن بۇ قىز ئىككى پۇتىنى كارىۋاتتىن ساڭگىلىتىپ، قاتۇرۇپ قويغاندەك جىم ئولتۇراتتى.

يېپىلغۇچى سۈپ. يېپىلىپ بارىدىغان، يېپىلىدىغان: يېپىلغۇچى سىزىق.

يېپىلدۇرماق « يېپىلماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىر قولىدىكى ياغاچ ئەندىۋا بىلەن لايىنى يېپىلدۇرۇپ ماڭاتتى.

يېپىلدۇرۇشماق « يېپىلدۇرماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يېپىلدۇرۇلماق « يېپىلدۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېپىلغۇچى سۈپ. يېپىلىپ بارىدىغان، يېپىلىدىغان: يېپىلغۇچى سىزىق.

يېپىلغۇچى سىزىق <مات> بىر ئەگرى سىزىقنىڭ ھەرقايسى نۇقتىلىرىدىكى نورمالى يەنە بىر ئەگرى سىزىقنىڭ ئۇرۇنمىسى بولغاندا، كېيىنكى ئەگرى سىزىق ئەسلىدىكى ئەگرى سىزىقنىڭ يېپىلغۇچى سىزىقى دېيىلىدۇ.

يېپىلما سۈپ. يېپىلىپ تۇرغان، يېپىلغان ياكى يېپىتىپ قويۇلغان.

يېپىلما سىزىق <مات> بىر ئەگرى سىزىقنىڭ ھەرقايسى نۇقتىلىرىدىكى نورمالى يەنە بىر ئەگرى سىزىقنىڭ ئۇرۇنمىسى بولغاندا، ئەسلىدىكى ئەگرى سىزىق كېيىنكى ئەگرى سىزىقنىڭ يېپىلما سىزىقى دېيىلىدۇ.

يېپىلماق ① « ياپماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نوزۇگۇمنىڭ بېشى مەيدانغا ئۇزۇلۇپ چۈشۈپ، ئۇزۇن چاچلىرى تۇپراق ئۇستىگە يېپىلدى. * ئۇنىڭ بەدىنىدىن ئېقىۋاتقان قان ئايىغى ئاستىدىكى توپا-تاشلارغا يېپىلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. تارالماق، ئەتراپقا تارىلىپ ھەممە ياقنى بىر ئالماق، ھەممىگە ئاڭلانماق ياكى ھەممىگە مەلۇم بولماق: بۇ خەۋەر ھەش-پەش دېگۈچە پۈتۈن مەكتەپكە يېپىلدى. * ئۈچ پودىن تەڭلا چىققان گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز پۈتۈن قۇمۇل زېمىنىغا يېپىلدى. * دەپتۇ بىر كۈن: « ئەي ئۇكام! كېتىپسەن زەپ باي بولۇپ. يېپىلىپتۇ شۆھرىتىڭ ھەممە يەرگە تونۇلۇپ. ③ كۆچمە. قاپلىماق باسماق، ئەتراپنى ئۆزىنىڭ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: (نۇر ياكى قاراڭغۇلۇق ھەققىدە): ئاستا-ئاستا تولۇن ئاينىڭ ئاقۇچ نۇرلىرى ئەتراپقا يېپىلدى. * ئۇ چىنارخانىنىڭ يېنىدىن قايتقاندا ئەتراپقا گۇگۇم يېپىلغانىدى. * شۇئان ئايلاندى تۇتۇن-تۇمانغا، يېپىلدى تۇمان پۈتكۈل ئاسمانغا. * ئۇلار تۈن يېپىلغاندىلا ئىشنى توختاتتى. ④ كۆچمە. خۇشال بولماق، روھىي جەھەتتىن ئازادىلىك ھېس قىلماق، خۇشال-خۇرام يۈرمەك: بۇنى لەيلى كۆرۈپ كۈلدى، يېپىلدى، نە كۈلدى خۇددى بىر گۈلدەك ئېچىلدى.

يېپىلمەك « يېمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاماق يېپىلىپ بولغاندىن كېيىن ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى.

يېيىلىپ-ئېچىلىپ ناھايىتى خۇشال-خۇرام، ئەركىن-ئازادە ھالدا، ھېچقانداق غەم-ئەندىشە ياكى قورۇنۇشى، تارتىنىشى يوق ھالدا. ئەركىن-ئازادە تۇرۇپ:
— ھېلىقى تېلېفون كىمدىن كېلىپتۇ دېمەمسىز؟
— دېدى ئۇ بايىقى خاپىلىقىنى ئۇنتۇغان ھالدا يېيىلىپ-ئېچىلىپ، — شۇجىدىن كېلىپتۇ.

يېيىلىش ① «يېيىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <فىز> ئېلېكترونلار دەستىسى ياكى دولقۇن دەستىسىنىڭ بەلگىلىك يۆنىلىشنى بويلاپ رەتلىك، دەۋرىي ھالدا يۆتكىلىش جەريانى.

يېيىلىشچان سۈپ. يېيىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يېيىلىدىغان.

يېيىلىشچانلىق ① «يېيىلىشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <فىز> مېتاللارنىڭ بازغانلاش ياكى بېسىشقا ئۇچرىغان چاغدا يېرىلىپ كەتمەستىن، داۋاملىق نېپىزلىنىپ ياپىلاقلىنىش خۇسۇسىيىتى. مەسىلەن، مىس، كۈمۈش، ئالتۇن، پلاتىنا قاتارلىق مېتاللار ئەڭ مول يېيىلىشچانلىققا ئىگە.

يېيىم مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ شۇنچە قېتىم يېيىشقا بولىدىغان، شۇنچە قېتىم يايسا تۈگەيدىغان مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر يېيىم چۆپ. ئۈچ يېيىم ئاش.

يىپ ئى ① پاختا، يىپەك، چىگە، يۇڭ ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تالاسىدىن ئىنچىكە قىلىپ ئېگىرىلگەن، تىكىش، توقۇش ماتېرىيالى: پاختا يىپ. يۇڭ يىپ. يىپ ئېگىرمەك. يىپ رەخت. ماشىنا يىپى. ② ئومۇمەن باغلاش، ئوراش ۋە شۇ قاتارلىق مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە؛ شوينا، كاناپ: ئاياغ يىپى. يىپى ئۈزۈلگەن لەگلەك. ③ <بىئول> بەزى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئۆز تېنىدە بولىدىغان تالاسىمان توقۇلما: يىپ بېزى.

يىپ ئاتلاش كىيىم تىكىش جەريانىدا، ئاستى-ئۈستى يىپنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئالمىشالماسلىق ھادىسىسى.

يىپ ئاسقۇ گىلەم توقۇشتا، كوۋۇل قىلىنغان يىپلارنى ئاسىدىغان ئاسقۇ.

يىپ بازىرى قىلماق باش-ئايىغى يوق پاراڭلار بىلەن قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتمەك:
— سىز بىزگە يىپ بازىرى قىلىپ كۆرسىتىۋاتامسىز؟ — ئۇ دەردىنى سېكرېتاردىن ئالدى.

يىپ بېزى <بىئول> ئۆمۈچۈك تېنىدىكى يىپ ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان بەز. يىپ چىقىرىش ئۆسۈمتىسىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان.

يىپ تۈرمەك ① چاق ئېگىرگەندە يىكتىكى يىپنى قومۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىگە يۆگىمەك. ② توقۇش ساھەسىدە يىپنى قومۇشقا يۆگەپ، بىر قومۇش بىر قومۇشتىن تەييارلىماق.

يىپ چېكىش ماشىنىچىلىقتا، كىيىمنىڭ بولۇپمۇ سارجا كىيىملەرنىڭ مۇناسىپ ئورۇنلىرىغا تىكىش مەشغۇلاتى جەريانىدىكى تەكپۈكلۈقنى ساقلاش يۈزىسىدىن، ئاق يىپ بىلەن ئالدىن ئۇرۇلغان بەلگە.

يىپ قاپلىق سىم <فىز> پاختا يىپ ئوراپ ئىزولياتسىيە قەۋىتى ھاسىل قىلىنغان ئۆتكۈزگۈچ سىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆپىنچە ئېلېكتر ماشىنىسى ۋە ئېلېكترلىك ئالاقىلىشىش قۇرۇلمىلىرىدىكى ئورامىلىق غالتەك (كاتۇشكا) ئورىلىدۇ.

يىپ قىسقۇچ تىكىش ماشىنىسىنىڭ قىسىپ

بىرىش رولىنى ئوينايدىغان دېتالى.

يىپ ئۇچى بىرەر چىگىش مەسىلە، ھادىسە قاتارلىقلار ھەققىدىكى دەسلەپكى ئۇچۇر، مەلۇمات، دەسلەپ مەلۇم بولغان خەۋەر: ئەر-ئايال ئىككىسى توغرىسىدا بىرەر يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلىدىڭلارمۇ؟ * شۇنچە قىلىپمۇ بىرەر ئىشەنچلىك يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىگەن رەھىمجاننىڭ ئاچچىقى تېخىمۇ چېكىگە يەتتى.

يىپ ئۆتكۈزۈپ داۋالاش <تب> مەقئەت ئاقمىسىنى داۋالاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا دورىلىق يىپ ئاقما كانىلى ئىچىگە كىرگۈزۈلۈپ، مەقئەت تۆشۈكىدىن چىقىرىلىدۇ. دورا يىپنىڭ ئىككى ئۇچى چىڭ چىگىلىدۇ. دورا يىپنىڭ بېسىمى ۋە چىرىتىشى بىلەن ئاقما كانىلى تەدرىجىي ئايرىلىپ، يوقىلىدۇ.

يىپ ئېشەلمەسلىك ← **قولغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەسلىك**: دېھقانلار راستىنلا يامبۇدا ئىشلىك تاقىغۇدەك بولۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا سىلى بىلەن بىز يىپ ئېشەلمەيدىكەنمىز. * يىپ ئېشەلمەيدۇ سىياقلىك ئالدىدا باغى ئېرەم، ملك بېھىشنىڭ ھۆسنى سىڭگەن سەن گۈزەل جەننەت ماڭا.

يىپ ئېشىپ قالماق ماھارەت-كارامىتىگە قاراپ ھاڭ-تاڭ قالماق، قاتتىق قايىل بولۇپ تۇرۇپ قالماق، قول قويماق: نېمە دەۋاتقىنىڭ بۇ، توخۇچىنىڭ كارامەتلىرى ئالدىدا سەن دېگەن رۇسمۇ يىپ ئېشىپ قالىدۇ.

يىپىدىن يىڭنىسىگىچە ئۇجۇر-بۇجۇرىغىچە، ھېچنېمىنى قالدۇرماي، ھەممىسىنى: ئۇنىڭ يېنىدا ھەربىر ئىشنى يىپىدىن يىڭنىسىگىچە ئۆگىنىدىغان دادىسى بار. * سەن ئۇ ئىشلارنى يىپىدىن يىڭنىسىگىچە بىلەمسەن؟

يىپەك ئى ① پىلە غوزىسىدىن ئېلىنىدىغان ئىنچىكە تالا ۋە ئۇنىڭدىن ئېگىرىلگەن يىپ، مەشۇت: خام يىپەك. پىشۇرۇلغان يىپەك. ② شۇنداق يىپلاردىن توقۇلغان رەخت، شايى ۋە ئۇنىڭدىن تىكىلگەن كىيىم ياكى بۇيۇم: يىپەك رومال. يىپەك يولى. يىپەك ياغلىق. يىپەك كۆڭلەك.

يىپەك ئاكاتسىيىسى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. تۆت-بەش مېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى ئىككى قايتىلانغان جۈپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرىنىڭ شەكلى پىچاق شەكلىدە، سېپى يوق. باشسىمان گۈل رېتى يېڭى شېخىنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ، قاسىراقلىق مېۋىسى مۈڭگۈزگە ئوخشايدۇ ھەم نېپىز كېلىدۇ، پىشقاندا سارغۇچ قوڭۇر رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. قوۋزىقى، غۇنچىسى ۋە يېڭى ئېچىلغان گۈلى دورا قىلىنىدۇ. تەمى تاتلىق. تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز. نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ خاپىغاننى تۈگىتىدۇ، قاننى جانلاندۇرىدۇ، ئاغرىق توختىتىدۇ، پەي ۋە سۆڭەكلەرنى چىڭىتىدۇ.

يىپەك پارقىراقلىقى <گېئول> بىر خىل ئالاھىدە مېتاللوئىد پارقىراقلىقى. تالاسىمان قۇراشمىسىنىڭ سۇس رەڭلىك سۈزۈك مىنېراللىدا ھەربىر تالادىن قايتقان نۇرنىڭ ئۆز ئارا تەسىرى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان يىپەكتە كۆرۈلىدىغان پارقىراقلىققا ئوخشاش. مەسىلەن، تاشپاختا پارقىراقلىقى.

يىپەك تارتماق پىلە غوزىكىدىن مەشۇت چىقارماق.

يىپەك توقۇلما يىپەكتىن توقۇلغان ھەر خىل قول سانائەت ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرى.

يىپەك قاپلىق سىم <فىز> سىرتىغا يىپەكتىن ئىزولياتسىيە قەۋىتى ئورالغان مېتال ئۆتكۈزگۈچ سىم. كۆپىنچە ئېلېكتر ماشىنىسى ۋە ئېلېكترلىك خەۋەرلىشىش قۇرۇلمىلىرىدىكى كاتۇشكىلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

يىپەك قۇرتى <زوئول> ← **پىلە قۇرتى.**

يىپەك يولى <تارىخ> غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئېچىلغان، جۇڭگودىن غەربىي ئاسىيا، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ياۋروپاغا مال توشۇلىدىغان سودا يولى. بۇ يولدا جۇڭگونىڭ يىپەك ۋە يىپەك بۇيۇملىرى چاڭئەندىن خېشى كارىدورى ئارقىلىق ھازىرقى شىنجاڭدىن ئارسىكقا (ئاسىيانىڭ غەربىدىكى تۈركىي دۆلەت) ۋە غەربىي ئاسىياغا ھەم ياۋروپادىكى رىم ئىمپېرىيىسىگە توشۇلغان.

يىپەك يىپ پىلە غوزىسىدىن ئېلىنىدىغان تالادىن ئېگىرىلگەن يىپ. چىداملىق ۋە جۇلالىق بولىدۇ.

يىپەكچى ئى ① پىلىدىن يىپەك يىپنى سۇغۇرۇپ چىقىرىپ، يىپەك توقۇشقا تەييار قىلىپ بەرگۈچى، پىلىنىڭ يىپىنى سۇغۇرغۇچى. ② يىپەك رەختلەرنى توقۇغۇچى ياكى يىپەك توقۇش ئىشچىسى.

يىپەكچىلىك ئى. يىپەكچىلەر مەشغۇل بولىدىغان ئىش، يىپەكچىلەر شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ، ھۈنەر: ئۇلار يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغان بۇ يۇرتلاردىن نۇرغۇنلىغان يىپەك بۇيۇملارغا ئىگە بولدى ۋە پىلىچىلىك تېخنىكىسىنى ئۆگەندى.

يىپچە ① ئى <بىئول> بىر خىل ئىنچىكە يىپ ياكى تالا. مەسىلەن، يىلتىز تۈكچىسى ۋە توغرا يوللۇق مۇسكۇللارنىڭ تۈزۈلمە بىرلىكىگە ئوخشاش. ② سۈپ. يىپقا ئوخشاش، يىپ ھالىتىدىكى: يىپچە قۇرت.

يىپچە قۇرت <زوئول> پارازىت قۇرتلارنىڭ بىر خىلى. شەكلى يىپقا ئوخشاش ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن بولىدۇ. ئادەم ۋە بەزى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تېنىدە پارازىت ياشاپ، بەزىلىرى كېسەل تارقىتىدۇ.

يىپتەك سۈپ. يىپكە ئوخشاش، مەلۇم بىر ئالاھىدىلىكى جەھەتتە يىپكە ئوخشايدىغان.

يىپسىز سۈپ. يىپ يوق، يىپ ئۆتكۈزۈلمىگەن، يىپقا ئىگە بولمىغان: يىپسىز يىڭنە. * مەن ئۇنىڭغا يىپسىز باغلانغان تۇرسام، نەگىمۇ قاچالايتتىم.

يىپسىز بۆلۈنۈش <بىئول> ھۈجەيرە بۆلۈنۈشنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا، ھۈجەيرىنىڭ بۆلۈنۈش ۋاقتىدا ئالدى بىلەن ھۈجەيرە يادروسى ئۇزىرايدۇ ۋە بۆلۈنۈپ ئىككى قىسىمغا ئاجرايدۇ. سىتوپلازما شۇنىڭغا ئەگىشىپ بۆلۈنىدۇ-دە، ئىككى بالا ھۈجەيرىگە ئايلىنىدۇ.

يىپسىمان سۈپ. يىپقا ئوخشاش، يىپ شەكلىدىكى، يىپتەك: يىپسىمان باكتېرىيە. يىپسىمان ھايۋان. يىپسىمان يوپۇرماق.

يىپسىمان باكتېرىيە <بىئول> باكتېرىيىلەر بىلەن زەمبۇرۇغلارنىڭ ئارىلىقىدىكى، باكتېرىيىلەرگە بەكرەك ئوخشايدىغان بىر ھۈجەيرىلىك مىكروئورگانىزملار. يىپچىسى ئىنچىكە بولىدۇ، شاخلىنىدۇ. كۆپىنچە بىر مەركەزدىن تۆت ئەتراپقا شولىسىمان ئۆتىدۇ؛ ھۈجەيرىسىدە

شەكىلگە كىرگەن ھۇجەيرە يادروسى بولمايدۇ. باكتېرىيە يىپچىلىرى ۋېگېتاتىۋ باكتېرىيە يىپچىلىرى ۋە ھاۋادىكى باكتېرىيە يىپچىلىرىغا دىففېرېنسىيىلىنىدۇ. ۋېگېتاتىۋ باكتېرىيە يىپچىلىرى ئوزۇقلۇق سۈمۈرىدۇ، ھاۋادىكى باكتېرىيە يىپچىلىرى بۆلۈنگۈچى سپورىلارنى ھاسىل قىلىدۇ. تەبىئەتتە، بولۇپمۇ تۇپراقتا كەڭ تارقىلىدۇ. كۆپ ساندىكىلىرى چىرىتىش ئۇسۇلى بىلەن ياشايدۇ.

يىپسىمان ھايۋانلار <زوئول> ھايۋانلار دۇنياسىدىكى بىر تىپ. بۇ تىپتىكى ھايۋانلارنىڭ تېنى يۇمىلاق تۈۋرۈكسىمان بولۇپ، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ، بوغۇملارغا بۆلۈنمەيدۇ. دەسلەپكى تەن بوشلۇقى بولىدۇ.

يىپسىمان يوپۇرماق <بوت> يوپۇرماق شەكلىنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە ئۇزۇن، تاسما شەكىللىك بولۇپ، تۈۋى بىلەن ئۇچىنىڭ كەڭلىكى ئاساسەن ئوخشايدۇ. مەسىلەن، بۇغداينىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش.

يىپسىمان يۇقىرى مولېكۇلىلار <خىم> مونومېرلارنىڭ تۈرغۇنلىغان بىرلىكلىرىنىڭ ئۆزئارا تۇتىشىشىدىن ھاسىل بولىدىغان زەنجىرسىمان تۈزۈلۈشتىكى يۇقىرى مولېكۇلىلار. تۈز زەنجىرلىك ۋە تارماق زەنجىرلىك دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. ئېلاستىكىلىقى، ئېسسىقلىقتىن يۇمشاشچانلىقى ۋە ئېرىشچانلىقى ھەمدە سۈيۇقلىنىشچانلىقى يۇقىرى.

يىپلاشماق پ. يىپ پەيدا بولماق، يىپقا ئايلانماق.

يىپلانماق پ ← **يىپلاشماق.**

يىپلىق سۈپ. يىپ بار، يىپ ئۆتكۈزۈلگەن ياكى يىپقا چېتىلغان؛ يىپ بىلەن بېزەلگەن ياكى يىپى بار: بىز سېتىۋالغان ئىنچىكە يىپلىق ئاق مىشكاپلار شۇ يەردە قالغانىدى.

يىپلىق بۆلۈنۈش <بىئول> ھۇجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا ئالدىنقى دەۋر، ئوتتۇرا دەۋر، كېيىنكى دەۋر ۋە تۈگەنچى دەۋر دەپ تۆت دەۋر بولىدۇ. ئالدىنقى دەۋردە خروماتىن تورى يىغىلىپ خروموسومىغا ئايلىنىدۇ. ئىككى دانە مەركىزىي دانىچە ئارىلىقىدا ئۇرچۇقسىمان تەنچە پەيدا بولىدۇ. ئوتتۇرا دەۋردە خروموسوما بويىغا ئىككىگە بۆلۈنىدۇ ھەمدە ئېكۋاتور تاختىسىغا تىزىلىدۇ. كېيىنكى دەۋردە ئىككى توپ بالا خروموسومىلار ئايرىلىپ ھۇجەيرىنىڭ ئىككى قۇتۇپىغا يۆتكىلىدۇ. تۈگەنچى دەۋرىدە ئىككى توپ بالا خروموسومىلار ھۇجەيرىنىڭ ئىككى قۇتۇپىغا يېتىپ بېرىپ، قايتىدىن ئىككى دانە بالا ھۇجەيرە يادروسىنى تەشكىل قىلىدۇ ھەمدە بۆلۈنۈپ ئىككى بالا ھۇجەيرىنى ھاسىل قىلىدۇ.

يىپلىنىش « يىپلانماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: يىپلىنىش دانىچىسى. يىپلىنىش نۇقتىسى.

يىپلىنىش دانىچىسى <بىئول> خروموسومىنىڭ مۇئەييەن ئورنى، يەنى ھۇجەيرە بۆلۈنۈش ۋاقتىدا كېلىپ چىقىدىغان ئۇرچۇق يىپچىسىنىڭ يىپىشىش ئورنى. يىپلىنىش دانىچىسىنىڭ ئورنى بۆلۈنگەندىن كېيىن، خروموسومىنىڭ تاياق، يا ۋە r شەكىللىك بۆلۈنۈشىنى بەلگىلەيدۇ. ئادەتتە بىر خروموسومىدا بىردىن يىپلىنىش دانىچىسى بولىدۇ.

يىپلىنش نۇقتىسى <بىئول> خروموسو مىلارنىڭ تار بوغماقلىرىدىكى قېنىق رەڭ ئالىدىغان ئۇششاق دانىچىلىرى.

يىپ-يىڭنە يىپ ۋە يىڭنە، يىڭنە ئىشىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۇششاق-چۈششەك نەرسىلەر: ئۇ يىپ-يىڭنىلىرىنى كۆتۈرۈپ كىيىم ئىشكاپى ئالدىغا كەلدى.

يىت ئى. ئەرۋاھلارغا ئاتاپ مايدا پوشكال، قۇيماق سالغان ۋاقىتتىكى مايىنىڭ ھىدى، پۇراق: يىت پۇراتماق.

يىت پۇراتماق دىنىي ئادەت بويىچە تاسادىپىي بالا-قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن خۇدا يولىدا ياكى روھ-ئەرۋاھلارغا ئاتاپ پوشكال، قۇيماق سېلىش يولى بىلەن ماي پۇراتماق: – چۈشۈم بۇزۇلۇپ، قاپتىكەن، ئەتىگەن تۇرۇپ ئازراق يىت پۇرىتىپ دۇئا قىلدۇرۇۋەتتىم، – دېدى ھۆسنارىخان.

يىت سالماق ← يىت پۇراتماق.

يىتتۈرمەك «يىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رۇقىيە گويا قىممەتلىك بىر نەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئادەمدەك بولۇپ قالدى.

يىتتۈرۈشمەك «يىتتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىتمەك پ. يوقالماق، يوق بولماق، غايىب بولماق: يىتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * زادى مۇشۇ ئۆيدىن كېتىپ كۆزۈڭدىن يىتسەم بولامدۇ؟... بولدى، ياقا يۇرتقا چىقىپ كېتىمەن.

يىخېتۇەن ئى (خەن) <تارىخ> XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىدىكى خەلقلەرنىڭ ئىستىخىيىلىك ھالدا تەشكىللىنىپ، جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرغان ئاممۋى تەشكىلاتى. ئۇنىڭ ئەسلىي نامى يىخېچۈەن بولۇپ، بەيلەن دىنىنىڭ ئارماق مەزھىپى ئىدى. ئۇلار ئەڭ ئالدى بىلەن شەندۇڭدا ھەرىكەت قىلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي شىمالدىكى بىرقانچە ئۆلكىگە كېڭەيگەن. چامباشچىلىق تېخنىكىسىنى مەشق قىلىش، چامباشچىلىق ئورۇنلىرىنى قۇرۇش ئارقىلىق ئاممىنى تەشكىللەپ، چەت ئەل تاجاۋۇزىغا قارشى كۆرەش ئېلىپ بارغان.

يىخېتۇەن ھەرىكىتى <تارىخ> 1900-يىلى شىمالىي جۇڭگودىكى دېھقانلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان جۇڭگو خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى.

يىراق ① سۈپ. ئارىلىقى، مۇساپىسى نېرى، يېقىن ئەمەس، ئۇزۇن: مەكتەپ بىلەن ئۆيىمىزنىڭ ئارىلىقى بەك يىراق ئىدى. * مەھەللىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر كوچىدا كىچىككرەك بىر دوختۇرخانا بار ئىدى. // يىراق نۇرىدىن يىگىرمە كۈن ئىچىدە ناھايىتى يىراق كەتكەنىكەن. ② ئى. سۆزلىگۈچى تۇرغان يەردىن ئارىلىقى، مۇساپىسى ئۇزۇن بولغان جاي: يىراقتىكى تۇغقاندىن يېقىندىكى قوشنا ياخشى (ماقال). * مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا كۆز تاشلىدىم. ③ سۈپ. مۇساپىسى ئۇزۇن ھەم نېرى جايلاردا ئېلىپ بېرىلغان: مەن دادامنىڭ يىراق سەپەردىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئۆيگە يۈگۈردۈم. ④ سۈپ. ئالاقىسى، مۇناسىۋىتى تازا قويۇق ئەمەس: – ياقەي، بىز يىراق ئەمەس، – دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ، – بىز پات-پات ئۇچرىشىپ، سىردىشىپ تۇرىمىز، كۆڭلىمىز يېقىن. // ئويلاپ قىلساڭ سۆزۈڭنى،

ئاما بولىدۇ ئامراق. يوغان تۇتساڭ ئۆزۈڭنى، ئەل بولۇر سەندىن يىراق. ⑤ سۆپ. ۋاقىت جەھەتتە ئۇزاق؛ خېلى كېيىن كېلىدىغان: بۇ زالىملارنى كۆيدۈرۈپ كۆل قىلىۋېتىدىغان چاغلارمۇ يىراق ئەمەس. * بىز قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، شۇنداقلا جىمكى ئەۋلادلارنىڭ يىراق كەلگۈسى تەقدىرىنىڭ غېمىنى يېيىشىمىز لازىم. ⑥ ئى. ئىشنىڭ كەلگۈسى، ئىش-پائالىيەتنىڭ كېيىنكى ئەھۋالى: يىراقنى كۆزلىمەك. يىراقنى كۆرمەك. * — ئەرزان دەپ يىراقنى ئويلىمساق بولمايدۇ،- دېدى تېخنىك كەسكىنلا كېسىپ. * — ھەر ھالدا سىز يىراققا نەزەر سېلىسىڭ! — دېدى ئۇ قوشۇمچە قىلىپ. ⑦ سۆپ. چىقىش كېلىشتە كەلگەن ئايرىم ئىسىم ياكى ھەرىكەتنامىلىرىدىن كېيىن كېلىپ، نەتىجىنىڭ شۇ ئىسىم ياكى ھەرىكەتنامى بىلدۈرگەن ھالغا كەلمىگەنلىكىنى، بەلكى شۇ ھالغا كېلىشتىن كۆپ تۆۋەن، كەم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: — بىز تېخى تەلەپتىن كۆپ يىراق، — دېدى ئايجامال. * — بۇمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس، — دېدى ئەكبەر سەل يۇمشاپ.

يىراق ئاۋاز مەيدانى <فىز> ئاۋاز مەنبەسى ئەركىن ئاۋاز مەيدانىدا رادىئاتسىيىلەنگەن چاغدا، ئاۋاز مەيدانىدىن يىراقتىكى پەيتلىك ئاۋاز بېسىمى بىلەن ماددىي نۇقتا تېزلىكى ئوخشاش فازىلىق بولىدىغان ئاۋاز مەيدانى.

يىراقتىن باشقۇرۇش <فىز> سىملىق ياكى سىمسىز ئېلېكتر زەنجىرلىك ئەسۋابلار ئارقىلىق مەلۇم ئارىلىقتا تۇرغان ماشىنا، ئۈسكۈنىلەرنى باشقۇرۇش. ئۇ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئايروپىلان، ئۇچىدىغان قوراللار ۋە ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق جەھەتلەردە كەڭ قوللىنىلىدۇ.

يىراقتىن تەسىرلىشىش <فىز> ئارىلىقتىكى ئۆزئارا تېگىشمەيدىغان ئىككى جىسىم ئارىسىدىكى ئۆزئارا تەسىرنىڭ پەيدا بولۇشى ھەققىدىكى خاتا چۈشەندۈرۈش.

يىراقتىن چېتىشتۇرۇش <بىئول> تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتى يىراق بولغان يەككە تەنلەرنى ئۆزئارا چېتىشتۇرۇپ كۆپەيتىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى.

يىراقتىن سېزىش تېخنىكىسى <فىز> 60-يىللاردا بارلىققا كەلگەن بىر خىل تەكشۈرۈش-ئۆلچەش تېخنىكىسى. بۇنىڭدا ماگنىت دولقۇنلىرى نەزەرىيىسىگە ئاساسەن، ھەر خىل تارقىتىش-سېزىش ئەسۋابلىرىدىن پايدىلىنىپ يىراق جايلاردىكى نىشان تارقاتقان ۋە قايتۇرغان ماگنىت دولقۇنلىرى ئۇچۇرى قوبۇل قىلىنىپ، توپلىنىپ، ۋە بىر تەرەپ قىلىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا تەسۋىرگە ئايلاندۇرۇلىدۇ. بۇ ئارقىلىق يەر يۈزىدىكى ھەر خىل نەرسىلەر ئۈستىدە تەكشۈرۈش-ئۆلچەش ئېلىپ بېرىشقا ۋە پەرق ئېتىشكە بولىدۇ.

يىراقتىن ئۆلچەش <فىز> بوشلۇقتىكى توشۇش قوراللىرى ۋە زامانىۋى ئېلېكترونلۇق ئەسۋابلار، ئوپتىكىلىق ئەسۋابلاردىن پايدىلىنىپ، يىراقتىكى تەتقىقات ئوبيېكتىنى تەكشۈرۈش ۋە پەرق ئېتىش.

يىراق شەرق <جۇغ> ياۋروپالىقلارنىڭ ئاسىيانىڭ شەرقىي رايونلىرىنى ئاتىشى.

يىراققا سەكرەش <تەن> يېنىك ئاتلېتىكا ھەرىكىتىنىڭ سەكرەش تۈرلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا، ياردەمچى يۈگۈرۈش

يولىدا تۈز سىزىق بويلاپ ياردەمچى يۈگۈرۈپ، يۈگۈرۈش جەريانىدا بىر پۇتتا قاڭقىپ سەكرەپ چىقىپ بوشلۇققا كۆتۈرۈلۈپ، ئاخىرىدا ئىككى پۇت بىلەن قۇم ئازگىلىغا چۈشىدۇ. يىراققا سەكرەش ھەم مۇسابىقە تۈرى، ھەم باشقا ھەرقايسى تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ مۇھىم مەشىق قىلىش ۋاسىتىسى ھېسابلىنىدۇ. مۇسابىقىدا نام تەرتىپى سەكرىگەن يىراقلىققا قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

يىراق قەدىمىي ئېرا <گېئول> گېئولوگىيىلىك يىلنامىنىڭ ئىككىنچى ئېراسى. بۇنىڭدىن 2 مىليارد 400 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 570 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان. بۇ ئېرادا يۈسۈنلەر ۋە مىكروئورگانىزملار تەرەققىي قىلغان، ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار تاسادىپىي كۆرۈلۈشكە باشلىغان. بەك قەدىمىي ئېرا بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇ ۋاقىتلاردىكى تاغ جىنسلىرىنىڭ ئايىنىش دەرىجىسى بىرقەدەر تېيىز، شۇندىقلا بىر قىسىم ئايىنىشقا ئۇچرىمىغان چۆكمە جىنسلارنىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. ئاساسىي تاغ جىنسلاردىن تاختا جىنس، مەرمەر جىنس، دولومىت جىنس، ھاكتاش جىنس، تارىشا جىنس، قۇمتاش جىنس، مىڭقات جىنس قاتارلىقلارنىمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. يىراق قەدىمىي ئېرا تېمى دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىنىڭ ھەرقايسى يەرلىرىگە تارالغان. شەرتلىك بەلگىسى: pt.

يىراق قەدىمىي ئېراتېمى <گېئول> يىراق قەدىمىي ئېرادا شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

يىراق كەلگۈسى كېلىشۋاتقان ھەم كېلىدىغان، ئۇزاق ۋاقىتلاردىن كېيىن كېلىدىغان كۈنلەر، كەلگۈسى، يىراق كېلەچەك: كىم بىلىدۇ، بەلكىم ئۇ يىراق كەلگۈسىنىڭ ئىشىدۇر.

يىراق كۆرۈنۈش <كىنو> كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتلىرى ئارقىلىق، مەنزىرە ۋە كىشىلەرنىڭ يىراقتىن ئېلىنغان كۆرۈنۈشى.

يىراق مەزگىللىك پېرېۋوت چېكى <مال> مەلۇم مەزگىلدىن كېيىن پۇل بېرىلىدىغان سودا پېرېۋوت چېكى.

يىراق نۇقتا <فىز> خرۇستال تەنچىنىڭ ئەگرىلىك رادىئۇسى ئەڭ چوڭ چاغدا كۆرگىلى بولىدىغان ئەڭ يىراق جىسىم نۇقتىسى.

يىراقنى كۆرەر كۆز <تىب> كۆز ئالمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىسقارغانلىقى، مۈڭگۈز پەردىسىنىڭ ئەگرىلىكى كىچىكلىگەنلىكى ياكى كۆز گۆھىرى كۆرۈش پەردىسىگە تولىمۇ يېقىن بولغانلىقى ۋە كۆزنىڭ تەڭشەش ئىقتىدارى نورمالسىزلاشقانلىقى تۈپەيلىدىن يېقىن نۇقتىنى يىراققا سۈرىدىغان كۆز. بۇنداق نۇقسانى كۆزنىڭ ئالدىغا فوكۇسى مۇۋاپىق كېلىدىغان بىر كۆپۈنكى لىنزىنى قويۇپ تۈزەتكىلى بولىدۇ.

يىراقنى كۆرەلمەسلىك <تىب> نۇر سۇندۇرۇش دەل بولماسلىقنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا كۆز ئالمىسىنىڭ ئالدى-كەينى دىئامېتىرى زىيادە ئۇزۇن بولۇپ كەتكەنلىكى ياكى خرۇستال تەنچىنىڭ كۆپۈنكىلىك دەرىجىسى زىيادە چوڭ بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، يىراقتىن كەلگەن پاراللېل نۇرنىڭ كۆزگە كىرىپ ھاسىل قىلغان فوكۇسى تور پەردىنىڭ ئالدى تەرىپىگە چۈشىدۇ-دە، تەسۋىر ئېنىق

چىقمايدۇ. بىمار بۇنى پىشنىقلىق كۆزەينەك تاقاش ئارقىلىق تۈزىتەلەيدۇ.

يىراقنى كۆرمەك بولۇۋاتقان ياكى بولىدىغان ئىش-ھەرىكەت، ھادىسىنىڭ ئاقىۋىتىنى، ئەتىجىسىنى توغرا مۆلچەرلىمەك، ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرىنى ئويدان ئويلاپ توغرا يول تۇتماق: ياشلار يىراقنى كۆرۈشى، پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلىشى، ئالغا بېسىش روھىنى ساقلىشى، ئامىمدىن ئايرىلىپ قالماسلىقى لازىم. * ئەخمەتبەگ يىراقنى كۆرەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئەخمەقرەك نېمىلەر، ئاتىسىنىڭ ئىزىنى باسالمايدۇ.

يىراقنى كۆزلىمەك كەلگۈسىنى كۆزدە تۇتماق: — ناھايىتى ئەقىللىق چارە، — دېدى سادىق ئوسمان تارانىنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ، — يىراقنى كۆزلەۋاتىسەن، بولىدىغان گەپ.

يىراقنى يېقىن قىلماق قىيىن، مۈشكۈلچىلىكلەرنى ئاسانلاشتۇرماق، ئېغىرچىلىقنى يېنىكلەشتۈرمەك، ئاسان قىلماق: كېرەك يوق، ئۇ تۈل خوتۇن، يىرىقنى يېقىن قىلىپ بەرگۈچىسى يوق، ئۇنىڭغا تېرىقتەك زىيان تاۋۇزدەك بىلىنىدۇ. * مەن ئۆيۋاقامنى بېسقتۇرۇپ بولغۇچە، بۇلار ماڭا قول-پۇت بولۇپ يىراقنى يېقىن قىلىشىپ بەردى، نۆۋەت بىلەن ئۆيلىرىگە چاقىرىپ ئادىمگەرچىلىكنى يەتكۈزدى.

يىراق ئورۇن <فىز> ← **يەرگە يىراق نۇقتا.**

يىراقلاتماق «يىراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىراقلاشتۇرماق «يىراقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەردان شۇنداق دېدى-دە، غەلىتە قوپاللىق بىلەن رۇقىيەمنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى. * مەن قايغۇنى ئۆزۈمدىن يىراقلاشتۇرۇپ 6-ئاينىڭ 6-كۈنى گۇڭشېغا بېرىپ، رەھبەرلىككە ئەھۋالنى ئېيتىپ خىزمەت تەلەپ قىلدىم.

يىراقلاشتۇرۇشماق «يىراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىراقلاشتۇرۇلماق «يىراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يىراقلاشقۇچى سۈپ. تەدرىجىي يىراقلىشىپ بارىدىغان، يىراقلىشىدىغان: يىراقلاشقۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى.

يىراقلاشقۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى <مات> لىمىتى مەۋجۇت بولمىغان ياكى چەكسىز چوڭغا ئىنتىلىدىغان سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى. مەسىلەن، سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى $\{(-1)^n\}$ ، $\{n^2\}$ (n تەبىئىي سان)لار يىراقلاشقۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقىدۇر.

يىراقلاشماق پ ① بىرەر نەرسە ياكى كىشىنىڭ يېنىدىن يىراققا كەتمەك، ئايرىلماق، نېرى بولماق، ئۇزاقلاشماق: ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قارا سۇنى بويلاپ بۇلاق بېشىدىن يىراقلاشتى. * ھېلىقى ناخشا ئاۋازى بولسا بارغانسېرى يىراقلاشماقتا ئىدى. ② كۆچمە. ئۇرۇق-تۇغقانلىق، دوستلۇق ئالاقىلىرى سۇسلاشماق: مەن ئۆزۈمنىڭلا غېمىدە بولۇپ، سەندىن يىراقلىشىپ كەتتىم. * مانا قارالڭ، يەكشەنبە كۈنى گۈلئايشەمنىڭ ئاللىقاچان يىراقلىشىپ كەتكەن دوستلىرى ئەر-ئايال بولۇپ، بىر ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۇنى ئىزلەپ كەپتۇ. ③ كۆچمە. پەرق چوڭايماق: ئىدىيە جەھەتتىنمۇ ئىككىيلەن خېلى روشەنلا يىراقلىشىپ قالغانىدى. * مۇشۇ كۈنلەردە ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن كۆزقاراش جەھەتتىنمۇ خېلىلا يىراقلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

يىراقلىق « يىراق » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ كېتەي دەپمۇ ئويلاپتۇ، بىراق بېسىپ كەلگەن يولنىڭ يىراقلىقى يۈرىكىنى تىلىپتۇ. * جۇڭگو بىلەن تۈركىيىنىڭ ئارىلىقى يىراق. بىراق، دوستلۇق يولى ئۈچۈن يىراقلىق يوق.

يىراقلىماق پ ← **يىراقلاشماق**: ئورمان ئىشچىسى بۇ يەردىن خېلىلا يىراقلاپ كەتكەنىدى. * – ياق، ئۇنداق ئىشلاردىن ھازىر يىراقلاپ كەتتۇق، – دېدى كېۋىر كۈلۈمسىرەپ.

يىراق-يېقىن يىراق ۋە يېقىن، ھەممە ئەتراپ: ئىككى يىل ئىچىدە ئۇ « يېڭى زامانىنىڭ دۆلەتمىنى » دېگەن نام بىلەن يىراق-يېقىنغا تونۇلدى. * تەبرىكلەپ بوۋاينى يىراق-يېقىندىن، ئەۋەتتى سەپداشلار يۈزلەپ سالام خەت.

يىرتقۇچ سۈپ ① يىرتىدىغان، ئۆتكۈر: يىرتقۇچ چىشلىقلار. ② جانلىقلار بولۇپمۇ ھايۋانلار گۆشى بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان، گۆشخور، ۋەھشىي، ياۋۇز (ھايۋانلار ھەققىدە): يىرتقۇچ ھايۋانلار. يىرتقۇچ قۇشلار.

يىرتقۇچ چىشلىقلار <زوئول> تاشقا ئايلانغان، گۆشخور يەر بېغىرلىغۇچى ھايۋانلار. پېرم دەۋرىنىڭ يەر قاتلىمىدىن تېپىلغان. ئۇلارنىڭ سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭكىگە ئوخشاش چىشلىرى بولۇپ، ئوتتۇرا چىش، قوزۇق چىش ۋە ئېزىق چىشلارغا دىففېرېنسىيىلەنگەن. تۆت پۇتىنىڭ تۈزۈلۈشىمۇ سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ. ئۇلار قەدىمكى يەر بېغىرلىغۇچىلاردىن سۈت ئەمگۈچىلەرگە تەدرىجىي تەرەققىي قىلغان ئۆتكۈنچى تۈرلەر بولۇپ، تىرىئاس دەۋرىدە نەسلى يوقالغان.

يىرتقۇچ قۇشلار <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر تۈركۈمى. بۇ خىل قۇشلارنىڭ تۇمشۇقى قىسقا ياكى ئۇچلۇق، ئۆتكۈر، ئۇستۈنكى تۇمشۇقى ئۇچلۇق ھەم ئىلمەك، قانىتى چوڭ، تاپان سۆڭىكى تەرەققىي قىلغان، ئۇچۇشقا ماھىر، پۇتلىرى قىسقا، توم ۋە مەزمۇت كېلىدۇ. بارماقلىرىدا قارماقسىمان تىرناقلىرى بولىدۇ. كۆرۈش سېزىمى ئۆتكۈر كېلىدۇ. باشقا قۇشلار ۋە كىچىك ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەسىلەن، تازقارا، بۈركۈت، سار قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

يىرتقۇچ ھايۋانلار <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى تېنى زور، خۇسۇسىيىتى ۋەھشىي كېلىدىغان گۆشخور ھايۋانلار. مەسىلەن، يولۋاس، شىر، يىلپىز قاتارلىقلار. بۇ خىل ھايۋانلار ئادەتتە باشقا ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. بەزىلىرى ئادەملەرگىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ.

يىرتقۇچلۇق ئى. ۋەھشىيلىك: شۇ چاغدا ئۇنىڭ رەڭگىدىن يىرتقۇچلۇق ۋە بىر گۇناھسىزنىڭ ئۈستىگە ھۇجۇمغا تەييارلىنىش ۋەھشىيلىكىنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنەتتى.

يىرتقۇزماق « يىرتماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىرتماق پ ① قەغەز، لاتىغا ئوخشاش نەرسىلەرنى قول ياكى باشقا نەرسىلەر ۋاسىتىسى بىلەن پارچىلىماق، بۆلەكلەرگە ئاجراتماق، پارچە-پارچە قىلماق؛ بۇزماق: قۇرۇق قوشۇق ئېغىز يىرتار (ماقال). * ئۇ قولىدىكى خەتنى قويۇپ قويۇپ، 2-كونۋېرتنى يىرتتى. * تۆمۈر رېشاتكا ئۇنىڭ يەڭلىرىنى يىرتىۋەتتى. * قارا تۈن پەردىسىن يىرتىپ،

چېچىپ نۇر يولچى يولتۇزدەك، كېزىپ چىققان ئىلى، تۇرپان، خوتەن، تارىم ۋە قەشقەرنى. ② كۆچمە. تۇرلۇك يازما توختام، كېلىشىم قاتارلىقلارنى بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق، ئۇنى ئىجرا قىلىش، ئەمەلىيلەشتۇرۇشنى توختاتماق: ئۇلار سۆھبەت جوزىسىدىن ئايرىلىپلا، بىتىمنىڭ سىياھى قۇرۇمايلا بىتىمنى يىرتىپ تاشلىدى.

يىرتىشماق «يىرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كىرگەن بويى كىتابلارنى يىرتىشىپ، ئوت قويۇشقا باشلىدى. * چۈنكى بىز ئۇ چاغ يولدىن ئادىشىپ، ياتلاردەك بولۇپ ياقا يىرتىشقان. خانىنىڭ ۋە بەگنىڭ ھۆكمى دېيىشىپ، كۆندە دېگۈدەك ئوقلار ئېتىشقان.

يىرتىق سۈپ. يىرتىلغان؛ يىرتىلىپ كاردىن چىققان، بۇزۇلغان: ئون نەچچە ئادەم سۇپىنىڭ ئۈستىدىكى يىرتىق كىگىزدە ھەر خىل تېمىدا سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. * مېنىڭ يىرتىق كىيىملىرىم ئۇ سوۋغات قىلغان يېڭى كىيىملەردىن مىڭ ئەلا.

يىرتىق-ياماق ھەم يىرتىق ھەم ياماق، يىرتىلغان يەرلىرىمۇ، يامالغان يەرلىرىمۇ بار: يىرتىق-ياماق ئىدى ئۈستى ئۇلارنىڭ، خالتىلىرى پۇلاڭلايتتى قۇپقۇرۇق. چىرايلىرى ئىدى تۇنگە مۇپتىلا، يىرۇسالىم ئاسمىنىدەك بۇلۇتلۇق.

يىرتىلماق «يىرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسى يىرتىلغان، ئاپتاپتا كۆيگەن بويىنىنىڭ بىرقانچە يېرىدە قان ئىزى كۆرۈنەتتى.

يىرغۇزماق «يىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىرگەندۈرمەك «يىرگەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزلىرى سەلىمىنى يىرگەندۈرۈۋەتتى. * ئۆمەر ئاكىمۇ سۇلايماننىڭ كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان بەزى قىلىقلىرىدىن بىزار بولۇپ يۈرەتتى.

يىرگەندۈرۈشمەك «يىرگەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىرگەنمەك پ. سەسكەنمەك، بىزار بولماق؛ بىمەنىلىك، تېتىقسىزلىق، بەتتەملىك ھېس قىلماق؛ زېرىكمەك: ياخشىدىن ئۆگەن، ياماندىن يىرگەن (ماقال). * مەن ئۇنىڭ مىلىچلاپ قاقسىق پۇراپ تۇرغان تېرىنى يىرگەنمەي، ئالىقانلىرىدا مۇجۇشىغا قاراپ ھەيران بولاتتىم.

يىرگىنىچ ئى. سەسكىنىش، بىزار بولۇش تۇيغۇسى، بىزارلىق، بىمەنىلىك: قەمەرنىسا قاتتىق يىرگىنىچ ئىچىدە تۇردىخان دەللە توغرىسىدا ئوي-پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. * ئۇ يىرتىق كىيىملەر بىلەن بىر چەتتە تۇرغان نۇرنىساغا يىرگىنىچ بىلەن نەزەر سالدى.

يىرگىنچلىك سۈپ. كىشىنى قاتتىق بىزار قىلىدىغان، يىرگەندۈرىدىغان: بۇ ماتېرىياللار ئۇنىڭغا تۇتۇشقا بولمايدىغان يىرگىنچلىك بىرنەرسىدەك بىلىنىشكە باشلىدى. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەڭگىگىنىگە تېخى ئىككى كۈن بولغان ئانىسىنى رەھىمسىزلارچە دەسسەپ چەيلەۋاتقان قانخورنىڭ يىرگىنچلىك تەلەتى پەيدا بولدى.

يىرگىنىشلىك (توغرىسى: يىرگىنچلىك) → **يىرگىنچلىك.**

يىرگىنىشمەك «يىرگەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىرماق پ ① ئوتتۇرىسىنى ئاچماق، ئارىسىنى ئېچىپ كەرمەك، بۆلمەك: شاخنى يىرماق. * سەلىمە زاۋۇتنىڭ قورۇسىدا ئۇ قىزنى تۇتۇۋېلىپ، تازا سوققۇشۇپ بىر قۇلىقىنى يىرىۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. رەت قىلماق،

ئىنكار قىلماق، ماقۇل بولماي قويماق، ئىلىك ئالماي كەتمەك (گەپ-سۆز ھەققىدە): — مەن دۇيجاڭ، مېنىڭ گېپىمنى نېمىشقا يىرىسەن؟ — دېدى ئۇ مەسئۇمگە ۋارقىراپ. * مەن شۇ تاپتا نارازى بولسامۇ، لېكىن ئۇنىڭ گېپىنى يىرىشقا ئامالسىز ئىدىم. ③ كۆچمە. بۆلمەك، ئايرىلماق، يىرىم يولدا توختىتىپ لوقما سالماق (گەپ-سۆز ھەققىدە): كېۋىراخۇن سەلەي ئىمامنىڭ سالاپەت بىلەن ئولتۇرۇپ، مەنسۇر ھەققىدە قىلغان ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى يىرمىدى. * ھارۋىكەشلەر شائىرنىڭ سۆزىنى يىرماي، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلاشتى.

يىرىشماق «يىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تىنىمسىز باللار باھار چاغلىرى، قىي-چۇلاپ، سۆكۈنات، ئاسماننى، يېرىپ... يىرىشىپ شاخلارنى، پۇتلىسىن ئۇنىڭ — ئېپ كېتەر ئۆيگە قويماستىن سىيرىپ.

يىرىق ① يىرىلغان ياكى ئاچماقلانغان جاي: شاخنىڭ يىرىقى. ② <ئانات> سان بىلەن قورساق ئايرىلىقىدىكى ئويمان ئېرىقچە.

يىرىك سۈپ ① ھەجمى، ئۆلچىمى ياكى دانىچە دىئامېتىرى نىسبەتەن چوڭ؛ زور: يىرىك قۇرۇلۇش. يىرىك گۇرۇچ. يىرىك قۇم. ② كۆپ كىشىدىن تەركىب تاپقان، كۆپ سانلىق: يىرىك قوشۇن. يىرىك تەشكىلات. ③ زور ماددىي كۈچ ۋە ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە بولغان، كۆلىمى كەڭ؛ كەڭ كۆلەملىك: يىرىك سانائەت. يىرىك ئىگىلىك. يىرىك كارخانا. يىرىك خوجىلىق. ④ ئۆز ئىشى ۋە پائالىيىتى ياكى تەسىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنگەن، شۆھرەت، ئابرۇي قازانغان؛ ئاتاقلىق، نوپۇزلۇق: يىرىك ئالىم. يىرىك مۇتەخەسسىس. يىرىك ئەدىب يىرىك شائىر. ⑤ كۆچمە. توڭ، سىلىق بولمىغان، قوپال: يىرىك تېرە. يىرىك تاختا. يىرىك قەغەز. ⑥ كۆچمە. تېخنىكىسى تۆۋەن، ئەمگەك سىجىللىقى بىرقەدەر يۇقىرى: يىرىك ئىش. يىرىك ئەمگەك. يىرىك مەشغۇلات. يىرىك ئىشلەپچىقىرىش.

يىرىك باشقۇرۇش <س ئىق> مەلۇم مىقداردىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىسى ۋە ئەمگەكنى كۆپرەك سەرپ قىلىپ، يىرىك ۋە ئاددىي ئۇسۇلدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى.

يىرىك تاش قوراللار <ئارخېئول> كونا تاش قورال دەۋرىنىڭ مەھسۇلى. يېڭى تاش قورال دەۋرىدىمۇ مەۋجۇت. بۇنداق تاش قوراللار ئاساسەن تاشلارنى چېقىش، پارچىلاش ئارقىلىق مەلۇم شەكىلگە كىرگۈزۈپ ياسالغان بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش قوراللىرى قىلىپ ئىشلىتىلگەن.

يىرىك تېلىق ستوپلازما ئىچكى تورى <بىئول> پەردىسىگە رىبوسوملار يېپىشىپ تۇرىدىغان ستوپلازما ئىچكى تورى. ئۇ ئاقسىلنى سىنتېزلىغۇچى ئورۇن ھېسابلىنىدۇ.

يىرىك ساپال <ئارخېئول> قەدىمكى ساپال بۇيۇملارنىڭ ئورتاق نامى. تەركىبىدە ئاز مىقداردا قۇم بولىدۇ.

يىرىك سانائەت <س ئىق> زور ماددىي كۈچ ۋە ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى كەڭ بولغان سانائەت.

يىرىك ئىش <س ئىق> تېخنىكىلىقى تۆۋەن، ئەمگەك سىجىللىقى يۇقىرى

بولغان ئىش.

يىرىك ئىشلەپچىقىرىش <س ئىق> زور ماددىي كۈچ ۋە ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە، كۆلىمى كەڭ بولغان ئىشلەپچىقىرىش.

يىرىك ئىشلەش <ماشىن> راسلانمىلارنى دەسلەپكى قەدەمدە پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانى. بۇنىڭدا، ئىشلىگەن نازۇكلۇق ۋە يۈز پارقىراقلىق دەرىجىسى تۆۋەن بولۇپ، ئاساسەن نازۇك پىششىقلاپ ئىشلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەييارلىق ئىش رەتىمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يىرىكچىلىك ئى. سوغۇق مۇناسىۋەت، مۇناسىۋەتنىڭ يىراقلىشىشى: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا يىرىكچىلىك سالغان كىم؟

يىرىكدەشمەك پ ← **يىرىكلەشمەك.**

يىرىكدىمەك پ ← **يىرىكلىمەك.**

يىرىكلە شتۈرمەك «يىرىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىرىكلە شتۈرۈلمەك «يىرىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يىرىكلەشمەك پ ① يىرىك ھالەتكە كەلمەك: ئۇ ئات-ئۇلاغلارنىڭ ئاستىدا تۇرۇۋېرىپ يىرىكلەشكەن پاخاللارنى بىر چەتكە يىغىپ قويدى. ② كۆچمە. قوپاللاشماق، سوغۇقلاشماق؛ كۆرۈمسىزلەشمەك، سەتلەشمەك: سۆزلىگەنسېرى ئۆمەر ئاكىنىڭ تەلەپپۇزى يىرىكلىشىپ نەپسى بوغۇلماقتا ئىدى. * مەن ئۇنىڭ قاتتىق بوراندا يىرىكلىشىپ كەتكەن ساقاللىرىغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم. ③ كۆچمە. سوغۇقلاشماق، تۇرلۇك ئازارلىنىش، ئاداۋەت، نىزالار سەۋەبىدىن ئارىدىكى مۇناسىۋەت يامانلاشماق، مۇناسىۋەت قوپاللاشماق: ئۇ ئىككى-ئۈچ كۈن بۇرۇن بۇ ئىككىسىنىڭ ئاز-تولا يىرىكلىشىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. * سۇلتان بۇ ئىش توپەيلى مەترىزى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ يىرىكلىشىپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى.

يىرىكلىك ① «يىرىك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <ماشىن> مەھسۇلات، ئىش تۈرى قاتارلىقلارنىڭ زىلىلىق ياكى سىجىللىق دەرىجىسى.

يىرىك-يۇمشاق يىرىك ۋە يۇمشاق، ئومۇمەن ئېغىر-يېنىك ياكى سىلىق-قوپال: ئۇ ئىشنىڭ يىرىك-يۇمشىقىنى تاللىمايدۇ، پايدا-زىياننى سۈرۈشتۈرمەيدۇ.

يىرىڭ ئى <تىب> ياللۇغلانغان ئورۇندىكى ئۆلگەن توقۇلما ۋە ئۆلگەن ئاق قان ھۈجەيرىلىرى شەكىللەندۈرگەن سۇس يېشىل رەڭلىك، قويۇق سۇيۇقلۇق: ئۇ ئالدى بىلەن جاراھەت ئېغىزىنى تازىلاپ يىرىڭنى سىقىپ چىقاردى.

يىرىڭدىن زەھەرلىنىش كېسىلى <تىب> كېسەل قوزغاتقۇچى باكتېرىيەلەرنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئۇنىڭ يۇقۇملانغان رايوندىكى ھاسىلاتلىرىنىڭ قان تەركىبىگە سۈمۈرۈلۈشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان زەھەرلىنىش كېسىلى.

يىرىڭدىماق پ ← **يىرىڭلىماق.**

يىرىڭ-زەرداب يىرىڭ ۋە زەرداب، ئومۇمەن جاراھەتلەنگەن، ياللۇغلانغان ئورگانىزمدا پەيدا بولغان يامان پۇراقلىق قويۇق سۇيۇقلۇقلارنىڭ ھەممىسى: راست، ئۇركامال يېتىپتۇ، ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ. پۇتىدىكى يارىدىن يىرىڭ-زەرداب ئېقىپتۇ.

يىرىڭلىق سۈپ. يىرىڭى بار، يىرىڭ بولغان، يىرىڭلىغان ياكى يىرىڭلايدىغان: يىرىڭلىق يارا.

يىرىڭلىق چاقا <تىب> باكتېرىيىلەر بىلەن يۇقۇملىنىشتىن كېلىپ چىقىدىغان يۇقۇملۇق تېرە كېسەللىكى. كۆپىنچە يۈزدە، پۇت-قولدا پەيدا بولىدۇ، دەسلەپتە قاپىرىپ چىقىدۇ، كېيىن تېزلىكتە يىرىڭدايدۇ، قاتتىق قىچىشىدۇ. ھەمىشە قاشلاش ئارقىلىق باشقا يەرلەرگە يۇقىدۇ.

يىرىڭلىق قاپارتقۇ <تىب> يىرىڭداش خاراكتېرلىك بىر خىل تېرە كېسىلى. ئادەتتە زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە ياكى ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا، تېرە يۈزىگە قىزىل داغلار چىقىپ، ناھايىتى تېزلا سۇلۇق ياكى يىرىڭلىق قاپارتقۇغا ئايلىنىدۇ. كۆپىنچە يۈز، بويۇن ۋە پۇت-قوللارغا چىقىدۇ. كۆپرەك بالىلاردا بولىدۇ.

يىرىڭلىق ئىششىق <تىب> ياللۇغلانغان جايدىكى توقۇلمىلارنىڭ بىر قىسمى ئۆلۈپ، سۇيۇلۇپ ۋە يىرىڭغا ئايلىنىپ، ياللۇغلانغان توقۇلمىغا توپلىشىشى نەتىجىسىدە يۈز بېرىدىغان بىر خىل پاتولوگىيىلىك ھادىسە.

يىرىڭلىماق پ. يىرىڭ پەيدا بولماق، يىرىڭ يىغماق: دەسلەپ يىرىڭلاش توختاي دەپ قالغانىدى، كېيىن نېمە ئىش بولدى، يەنە يىرىڭلاپ كەتتى.

يىرىلماق «يىرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆچەت ئۇلىغان يېرىدىن يىرىلغانىدى. * تۆگە بېشىنى سوزۇپ بىر شاخنى چىشلەپ تارتىۋىدى، شاخ يىرىلىپ يەرگە چۈشتى.

يىزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

يىزۇ تىلى <تىل> يىزۇلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل خەنزۇ-زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسى زاڭ-مىيەن تىللىرى تۈركۈمىنىڭ يى تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن، سىچۈەن، گۈيجۇ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىدىكى يىزۇلار ئارىسىدا ئىشلىتىلىدۇ. دۆلەت سىرتىدا بولسا، لولو تىلى دەپ ئاتىلىپ، ۋيېتنام، بىرما دائىرىسىدە قوللىنىلىدۇ.

يىزۇچە ① سۈپ. يىزۇ مىللىتىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يىزۇچە ئۇسسۇل. يىزۇچە كىيىم. يىزۇچە ئادەت. ② ئى. يىزۇ تىلى: يىزۇچىنى ياخشى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. يىزۇ تىلى ياكى يېزىقىنى ئىشلىتىپ، يىزۇ تىل-يېزىقىدا، تىلدا: ئۇلار يىزۇچە سۆزلىشىپ كەتتى.

يىزۇلار ئى <ئىرق> يىزۇ مىللىتى، يىزۇ خەلقى. ئۇلار ئېلىمىزدىكى بىر ئاز سانلىق مىللەت بولۇپ يۈننەن، سىچۈەن، گۈيجۇ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكە ئاپتونوم رايونلىرىدا ياشايدۇ. چەت ئەللەردىن ۋيېتنام، بېرمىدىمۇ بار.

يىغا ئى ① كۆزدىن ياش تۆكۈش، يىغلاش: ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار (ماقال). * يىغىسى يوق ئۆلۈم بولماس، كۈلكىسى يوق توي (بولماس). * خۇشاللىقتا بەلگە ئەمەس كۈلكىلا، كىشى خۇشال بولۇۋەرمەس كۈلسىلا. ئۈيلىمىغىن يىغا كۆرسەڭ غەملا دەپ، ئاددىي ئەمەس ھايات دېگەن ئانچىلا. ② كۆچمە. دەرد-ئەلەم، ھەسرەت، بىرەر ئىشتىكى مۇشكۈلچىلىك، قىيىنچىلىق: — ھازىرمۇ ئوخشاشلا كەمبەغەلنىڭ يىغىسىنى ھېچكىم ئاڭلىمايدىكەن، ئۇكام، — دېدى ھېلىقى كىشى ماڭا ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراپ، — بىر ھەپتىدىن بېرى قاتراپ يۈرۈپمۇ ئەھۋالىمنى

ئاڭلىغۇدەك بىرەر باشلىق تاپالمىدىم.

يىغا ئاچماق يىغا-زار قىلماق، ئاۋاز چىقىرىپ ئۈنلۈك يىغلىماق، ھازا قىلماق.

يىغا ئارىلاش يىغلىغاندەك، يىغلاپ تۇرۇپ، يىغلىغان ھالدا: يىغا ئارىلاش چىققان بۇ قاتتىق ئاۋاز مېنى خېلى تەمتىرىتىپ قويدى.

يىغا سالماق ئاۋاز چىقىرىپ يىغا باشلىماق، يىغلىماق: كۆپچىلىك يەنە تەۋرىدى، قىزلار چىرقىراپ يىغا سالدى. * بۆشۈكتىكى بوۋاق ئويغىنىپ كەتتى ۋە خىرقىراپ يىغا سالدى.

يىغا ئۇلاشماق يىغلىغۇسى كەلمەك، چىرايىدا يىغا ئىپادىلىرى ئەكس ئەتمەك: بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، چەكسىز قايغۇغا چۆكتۈم، كۆزلىرىمگە يىغا ئۇلاشتى.

يىغا ياماشماق ← **يىغا ئۇلاشماق.**

يىغىسىنى يىغلىماق غېمىنى يېمەك، ھېسداشلىق قىلماق: — خاتىرجەم بولۇڭلار، سىڭلىلىرىم، — دېدى روزاخۇن بوۋاي ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، — بىز سىلەرنىڭ يىغاڭلارنى يىغلاۋاتىمىز، تەخىر قىلايلى، ئاشلىقمۇ، پۇلمۇ بار بولىدۇ، ھازىر ئۆيۈڭلەرگە قايتىپ تۇرۇڭلار.

يىغا-زار يىغا ۋە زار، ئومۇمەن قايغۇلۇق ھەرىكەتلەر: ئۇلارنىڭ ئايرىلىشى قاتتىق يىغا-زار، ئېغىر جۇدالىق ۋە مۇسىبەتلىك ھېسسىيات ئىچىدە ئۆتتى.

يىغا-زار قىلماق قاتتىق قايغۇ-ھەسرەت بىلەن دەرد-ئەلەملىرىنى تۆكۈپ يىغلاپ نالە قىلماق، داد-پەرياد قىلماق: تۇيۇقسىز مەھەللە ئىچىدىن قاتتىق يىغا-زار قىلىشقان بىر توپ كىشى ئۇزۇن سەپ تارتىشىپ چىقىپ كەلدى.

يىغدۇرماق «يىغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىغقان-تەرگەن ← **يىغقان-تۆككەن.**

يىغقان-تۆككەن ئۇزۇن مەزگىللەردىن بېرى يىغىپ، ئاياپ كەلگەن، ئىقتىساد قىلىپ جاپادا يىغقان، يىغىپ ئىقتىساد قىلىپ توپلىغان: قوباقنىڭ چىرايلىقى ۋاپا قىلمىدى، يىغقان-تۆككىنىنى ئېلىپ، قوباقنى ئەپلەپ-سەپلەپ شەھەرگە يولغا سېلىپ، ئۆزى قېچىپ كەتتى.

يىغقۇچ ئى. تۈرلۈك نەرسىلەرنى بىر يەرگە يىغىش رولىنى ئوينايدىغان ئەسلىھە: توزان يىغقۇچ.

يىغقۇچى سۈپ. تۈرلۈك نەرسىلەرنى بىر يەرگە يىغىش، مەركەزلەشتۈرۈش رولىغا ئىگە، يىغىدىغان، مەركەزلەشتۈرىدىغان: يىغقۇچى ئەينەك، يىغقۇچى لىنزا.

يىغقۇچى ئەينەك <فىز> ① نۇرنى يورۇقلۇق دەستىسى قىلىپ يىغقۇچى كۆپۈنكى ئەينەك. ② پاراللېل نۇرنى فوكۇسلىغۇچى پېتىنقى ئەينەك.

يىغقۇچى قۇتۇپ <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ئۈچ قۇتۇپلۇق لامپىنىڭ بىر ئېلېكتر قۇتۇپى. تارقاتقۇچى قۇتۇپ تارقاتقان ئېلېكترونلارنى توپلاپ، ئېلېكترون ئېقىمى شەكىللەندۈرەلەيدۇ.

يىغقۇچى لىنزا <فىز> ئوتتۇرىسى قېلىن، چۆرىسى نېپىز بولغان شار يۈزلۈك لىنزا. بىر دەستە پاراللېل يورۇقلۇق نۇرى يىغقۇچى لىنزىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بىر نۇقتىغا يەنى يىغقۇچى لىنزىنىڭ فوكۇسىغا يىغىلىدۇ.

يىغلاپ-قاقشاپ يىغلاپ ۋە قاقشاپ، مۇشكۈللۈك دەستىدىن دەرد-ھەسرەتلىنىپ،

ئازابلىنىپ، نالە-زار قىلىپ: ئۇلار يىغلاپ-قاقشاپتۇ، بىر-بىرىنى باغرىغا بېسىپتۇ. * ئاتا-ئانىسى يىغلاپ-قاقشاپ ئوغلىغا دۇئا بېرىپ، ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

يىغلاتماق «يىغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سېخىينىڭ كۈلكىسى پېخىلنى يىغلىتار (ماقال). * ئاق سارايدىن قىز چىقىدۇ، قۇلۇپنى تولغاپ. ئۆتەر بىزنىڭ كۆنلىرىمىز، يىغلىتىپ ئويناپ.

يىغلاشماق «يىغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار چىڭ قۇچاقلاشقان هالدا خېلى ئۇزۇنغىچە ئۆكسۈپ-ئۆكسۈپ يىغلاشتى.

يىغلا-قاقشا ← **يىغلاپ-قاقشاپ**: ئۇمۇ يىغلا-قاقشا، ئاخىرى بىر يىلنى ئۆتكۈزدى.

يىغلاڭغۇ I سۈپ. تولا يىغلايدىغان، يىغىسى تولا: مەن بۇنداق يىغلاڭغۇ قىزلارنى تولا كۆردۈم، كېيىنچە ئۇلارمۇ كۆنۈپ كەتكەن، قايغۇرمىغىن، سېنىڭ قىزىڭمۇ شۇلارنىڭ بىرى، ئۇمۇ كېيىن كۆنۈپ قالىدۇ. // ئەللەي ئېيتىپ چىرايلىق، يىغلاڭغۇنى ئۇخلاتتى. دېمەك، مومام دەرسىنى، يۈرىكىمگە ئورناتتى.

يىغلاڭغۇ II ئى. هايۋانلارنىڭ چاۋا يېغىغا چاپلىشىپ تۇرىدىغان نېپىز پەردىلىك ئىچىدىكى سۇيۇقلۇققا ئىگە نەرسە.

يىغلاڭغۇلۇق «يىغلاڭغۇ I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — مۇنداق يىغلاڭغۇلۇق قىلىسىڭىز، يەنە ئالتە كۈندە ئۆزىڭىزنىمۇ، مەغپىرەتخانىنىمۇ كاردىن چىقىرىۋېتىسىز... — دېدى ئايۇپ شۇجى ئۇنى بەزلەپ.

يىغلامسىراتماق «يىغلامسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىغلامسىراشماق «يىغلامسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىغلامسىرىماق پ. بوشراق يىغلىماق، كۆزلىرىدە ياش پەيدا بولماق: ئۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي يىغلامسىراپ تۇرۇپ قالدى. *- قېنى پۇل؟ - دېدى ئايالى يىغلامسىراپ، - ماڭا نېمىدى، سەتچىلىك ساڭا بولىدۇ.

يىغلىتىشماق «يىغلاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يىغلىغاق سۈپ. كەلسە-كەلمەس يىغلاۋېرىدىغان، كۆپ يىغلايدىغان، يىغلاڭغۇ: نېمىگە يىغلايسەن، يىغلاپ ئۆگىنىپ قالساڭ، چوڭ بولغاندا تېخىمۇ يىغلىغاق، ئىشقا چىدىماس بولۇپ قالىسەن.

يىغلىماق پ ① مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن ياش تۆكمەك، كۆزىدىن ياش ئاققۇزماق: دوستۇمنىڭ ئۆلگىنىگە يىغلىمايمەن، قارا ئېشەكنىڭ كەتكىنىگە يىغلايمەن (ماقال). * قىز هۆكرەپ يىغلىۋەتتى. ② كۆچمە. دەرد-هەسرىتىنى تۆكۈپ نالە قىلماق، دەردىنى تۆكمەك، قايغۇ-ئەلىمىنى ئېيتىپ ياردەم تەلەپ قىلماق: ئويۇنۇڭنى قەيەردە ئوينساڭ، يىغاڭنى شۇ يەردە يىغلا (ماقال). * بالام ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن، سەن ياق دېسەڭ كىمگە يىغلايمەن. * يۈز بېشىغا يىغلىساق، سۆزگە قۇلاق سالمايدۇ. مۇنداق جەبىر-جاپادا، باللار ئامان ياتمايدۇ.

يىغلاپ كۆرۈشكۈدەك بولماق بەك سېغىنماق، ئىنتايىن تەقەززا بولماق، هەددىدىن ئارتۇق تەشنا بولماق: مەن ئون نەچچە كۈندىن بۇيان لەگمەن بىلەن يىغلاپ كۆرۈشكۈدەك بولۇپ كەتتىم.

يىغلاپ كۆرۈشمەك ناهايىتى بەك سېغىنىش ياكى كۆپ قايغۇ-هەسرەت تۈپەيلىدىن ئۆزئارا كۆز يېشى قىلىشىپ كۆرۈشمەك: ئاتا-بالا بىر-بىرى بىلەن يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ.

يىغلاي دېسە تېخى، كۈلەي دېسە تېخى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، تەمتىرەپ،

ھولۇقۇپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ قاتتىق ئىچىندى، يىغلاي دېسە تېخى، كۈلەي دېسە تېخى.

يىغلىغۇدەك بولماق قاتتىق قايغۇ-ھەسرەتكە تولماق، ئازابلانماق، كۆڭلى يېرىم بولماق، پەرىشان بولماق: گۈلشات يىغلىغۇدەك بولۇپ ئالدىمغا كەلدى.

يىغما سۈپ ① تۈرلۈك قىسىملاردىن يىغىلىپ، بىر پۈتۈنلۈك تەشكىل قىلغان ياكى قىلىندىغان؛ يىغىلغان، توپلانغان، جەملەنگەن: يىغما خۇلاسە. * مەن باللىرىمنى بېقىش ئۈچۈن بىر يىل مەھەللىمىزنىڭ يىغما قويلىرىنى باقتىم. ② يىغىلىدىغان، يىغقىلى بولىدىغان: مامۇت بەگ شۇئىرغاننىڭ خۇددى يىرتقۇچ بۆرىلەردەك ھۇۋلاشلىرىغا قۇلاق سېلىپ، يىغما كارىۋاتتا جىم ياتاتتى.

يىغما خۇلاسە <لوگ> خۇلاسىنىڭ بىر تۈرى، يەنى بىر قاتار كونكرېت پاكىتلاردىن ئومۇمىي بىر قائىدىنى يىغىنچاقلاپ چىقىش ئۇسۇلى. ئادەتتە «يەشمە خۇلاسە» گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ

يىغما مارامىتىرلىق تەۋرىنىش سىستېمىسى <فىز> تەۋرەنگەندە ئېنېرگىيە پەقەت مەلۇم بىر ئېلېمېنتقىلا يىغىلىدىغان تەۋرىنىش سىستېمىسى.

يىغماق پ ① بىر يەرگە توپلىماق، جەملىمەك، بىرلەشتۈرمەك، بىر قىلماق: ئۇ باشقا شېرىكلىرىگە تاغقا چىقىپ مېۋە يىغىپ كېلىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. * بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ھاتەم ھەممە يلەننى يىغدى. * ئۇ ھەممە ئوردېنلىرىنى قاداپ، بارلىق گېنېراللارنى يىغىپتۇ. ② ئۆزىگە تېگىشلىك بولغان ھوسۇل-زىرائەت، قەرز ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئۇگۇشلۇق ھالدا جەملەپ ئۆز قولىغا، ئىلكىگە ئۆتكۈزمەك، قولىغا ئالماق: — ئەجەبمۇ بوشاڭ ئادەمغۇ شۇ، بۇغدىينى يىغىۋالماي بۇ كەمگىچە نېمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ — دېدى سىكرىتار. * نېمە، سېنى دۇيدىن قەرز يىغىشقا سايلىدىمۇ؟ ③ ئاز-ئازدىن توپلاپ ئايىنتماق، كۆپەيتمەك: بۇقا بويىنغا يىغار، ئابدال قويىنغا يىغار (ماقال). * بىرى پۇل يىغسا، بىرى خالتا تىكەر (ماقال). * ئاز يىغساڭمۇ ھالال يىغ (ماقال). * چاشقانغا ئالدۇرماس ئىكەن كېپەكنى، بىلمەسكەن پۇل ۋە مال يىغىپ بۆلەكنى. ④ پۈكلىنىدىغان، قاتلىنىدىغان، يىغىلىدىغان نەرسىلەرنى قاتلاپ-پۈكلەپ يىغىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قاتلىماق، پۈكلىمەك: كارىۋاتنىڭ بىرىسىگە ئورۇن-كۆرپىلەر يىغىلغانىدى. * ئۇلار داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن، دەم ئېلىش ئۈچۈن تارقاشتى. ⑤ كۆچمە. مەلۇم بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرمەك، نۇقتىلىق قاراتماق (كۈچ، خىيال، ئەس-ھوش قاتارلىقلار ھەققىدە): سابىر پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ئۆز ئورنىدا قىمىر قىلماي تۇرىۋالدى. * ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ دىققىتىنى يىغالمىدى. * تۇرغانلاردىن يەنە بىرى «ھوشۇڭنى يىغ، توغرىسىنى سۆزلە!» دەپتۇ. ⑥ كۆچمە. مۇجەسسەملەشتۈرمەك، ئەڭ زور دەرىجىدە ئىخچاملاپ مەركەزلەشتۈرمەك (ئاساسەن گەپ-سۆز، پىكىر-مۇلاھىزە ھەققىدە): ئۇ قەلبىدىكى پۈتۈن ھېس-تۇيغۇسى بىلەن ئارزۇ-ئىستىكىنى مانا شۇ بىر جۈملە سۆزگە يىغقانىدى. * مەرىپەت ناخشىسى ياڭرايدۇ ھەر يان، ئېيتىمىز جاراڭلىق ئەۋلادتىن ئەۋلاد. * خەلقىمىز قەلبىنى يىغساق بىر سۆزگە: «مەھمۇت كاشغەرى

مەڭگۈگە ھايات!» ⑦ تۇرلۇك ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توختاتماق، يىغىشتۇرۇپ قويماق، بولدى قىلماق: — گېپىڭنى يىغ! — تۇردىئاخۇن ئاكامنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. * — ئاغزىڭنى يىغ — ھە! — دېدى سەلىمە ئۇنى يەنە ئاگاھلاندۇرۇپ. * ئۇ دەرھاللا دۇكىنىنى يىغىپ، ئالدىراپ ئۆيىگە قايتتى.

يىغىپ ئېيتقاندا ھەممە پىكىر-مۇلاھىزىنى، گەپنى خۇلاسىلىغاندا، يەكۈننى چىقارغاندا: يىغىپ ئېيتقاندا، پەقەت ئىقتىسادىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ماددىي ھايات ئۈزلۈكسىز يېڭىلىنىپ تۇرغاندىلا، مۇقىملىشىپ قالغان بەزى ئادەتلەرنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ياخشى تەرەپكە قاراپ تەرەققىي قىلىشى مۇمكىن بولىدۇ.

يىغىپ-تۆشەپ ① ناھايىتى كۆپ ئەجىر بىلەن بىرمۇبىر ئىقتىساد قىلىپ، ئاز-ئازدىن يىغىپ، جەملەپ، تېرىپ-تۆشەپ: ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر يىلدىن بېرى يىغىپ-تۆشەپ تاپقان ئۈچ يۈز يۈەنلا پۇلى بار ئىدى. ② ھەممىسىنى يىغىپ، بارىنىڭ بىرىنىمۇ قويماي، بارى-يوق ھەممىسىنى، بارىنى: ئۆي سەرەمجان ھېسابىدا، يوتقان كونا، كىگىز جۇل. يىغىپ-تۆشەپ ساتساقمۇ، جەم بولمايدۇ ئالتە پۇل.

يىغىپ-يۆگەپ يىغىپ ۋە يۆگەپ، يۆكلەپ: ئۇ سەككىز چېرىكنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ-يۆگەپ يەر چىشلەتتى.

يىغىچى سۈپ. ئۆلۈم-يېتىم ئىشلىرىدا ھازا ئېچىپ يىغلاشقا ئۇستا، يىغلاشقا ماھىر: ئۇلارنىڭ يۇرت ئادىتىدىكى ئىناۋىتى يۇقىرى بولۇپ، شۇ يۇرت ئىچىدە بىرەر كىشى ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ بالا-چاقىلىرى ئالدى بىلەن ئەنە شۇ يىغىچى ئايالغا خەۋەر بېرىدۇ.

يىغىش «يىغماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: ھازىرقى ئاساسىي نىشانىمىز چارۋا-ماللارنى ئامان-ئېسەن يىغىش ۋە ئۇلارنى ئوبدان بېقىپ، كېلەر يىللىق تۆل ئېلىشقا تولۇق كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

يىغىش قىلماق ئۆزئارا مۇۋاپىق نىسبەتتە پۇل-مال چىقىرىشىپ، ئۇنى جەملەپ بىر قىلماق، بىرەر پائالىيەت ئۈچۈن مۇۋاپىق دەرىجىدە ئىقتىساد چىقىرىپ توپلىماق: قولىدا پۇلى بارلار يىغىش قىلىپ، بارلىق ياشلارغا بىر كېچە چوڭ زىياپەت قىلىپ بەردۇق. * بىزنىڭ ئۆلۈم ئۇزاتقۇدەك پۇلىمىز بولمىغاچقا مەھەللىدىكى قولۇم-قوشنىلار يىغىش قىلىپ بەرگەن پۇل بىلەن دادامنى يەرلىكىگە قويدۇق.

يىغىشتۇرغۇزماق «يىغىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار شاپتۇللۇق تاغقا ئادەم ئەۋەتىپ لەشكەر، پۇل-پۇچەك، ئوزۇق-تۈلۈكلەرنى يىغىشتۇرغۇزۇپ، تۇرا-قاشالارغا ئوت قويغۇزۇۋەتتى.

يىغىشتۇرماق پ ① يېيىلغان، چېچىلغان نەرسىلەرنى رەت-رېتى بويىچە يىغىپ، بىر يەرگە جەم قىلماق، رەتلىك توپلىماق، يىغماق: ئانا ئۇنىڭ چىنە، ھېچبىر ۋە باشقا قاچا-قۇچىلارنى سۇندۇرۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارنى يىغىشتۇرۇۋالدى. * ئۇ ياتاق ئۆيىگە كىرىپ ئوغلىنىڭ ئورۇنلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. ② بىرەر ئىش-پائالىيەت ئاخىرلاشقان ياكى توختىتىپ قويۇلغاندا، شۇ ئىش-پائالىيەت ئۈچۈن ۋاستە بولۇۋاتقان تۈرلۈك نەرسە-كېرەكلەرنى يىغماق، يىغىپ بىر چەتكە قويماق: ئۇلار داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. * ئەركىن ئەسۋاب-ئۈسكۈنىلەرنى يىغىشتۇرۇپ، تاغسى

قاسىم كاسسىرنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ كەتتى. * پارتىلاتقۇچىلار گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى سايمانلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، قايتىپ كەتتى. ③ سۈپۈرمەك، تازىلاپ تەرتىپكە سالماق، پاكىز، رەتلىك هالەتكە كەلتۈرمەك، رەتلەپ تازىلىماق: شەرۋانەم ئۆز ئادىتى بويىچە هويلا-ئارامنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، كەچلىك تاماققا تۇتۇش قىلىۋاتاتتى. * – ماڭا هېچ گەپ ئەمەس، – دېدى جەملە ئۆينى يىغىشتۇرۇۋېتىپ. * ئۇلار شتاب ئىچىنى يىغىشتۇرغاندىن كېيىن، كونىشەهەرگە يۈرۈپ كەتتى. ④ كۆچمە. ئىش-هەرىكەت، پائالىيەتنى توختاتماق، ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەك، بىر چەتكە قايرىپ تاشلاپ قويماق، بەرهەم بەرمەك: پۇل بولمىغاچقا، ئوقۇشنى يىغىشتۇرۇپ قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم. * مېهمانلارنىڭ سورۇننى يىغىشتۇرغۇسى يوق ئىدى. * ئۇ ئۆزىنىڭ قىزىغا بولغان ئىسسىق مۇهەببىتىنى ۋاقتىنچە يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، ئۇنى هەربىر قەدەمدە قىسىشقا باشلىدى. * ئۇ كۆلكىلىرىنى يىغىشتۇردى-دە، جوزىغا بېشىنى قويۇۋېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. ⑤ كۆچمە. يوقاتماق، يۆلتۈرمەك هالىدىن كەتكۈزمەك، ۋەيران قىلماق، دەرمانىدىن كەتكۈزمەك: ئۇلار قاراقچىلارنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆتەڭنى تېنچلاندۇرۇپتۇ. * تۈن بويى قاتتىق قوغداش ۋە يىغىشتۇرۇشلار بىلەن هارغان جازا جاللاتلىرىمۇ ئۆز گۆرلىرىدە ياتقانىدى. ⑥ هوسۇل-زىرائەت، يەل-يېمىش، قەرزگە ئوخشاش سىرتتا تۇرۇۋاتقان، ئەمما ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان نەرسىلەرنى ئۆز رېتى بويىچە يىغىپ، ئۆز ئىلكىگە ئۆتكۈزۈۋالماق، ئوڭۇشلۇق هالدا يىغىۋالماق، توپلاپ ئۆز ئىلكىگە ئالماق: – ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى بىل، – دەپ ۋارقىرىدى توختاخۇن، – بۇغداينى كېلىپ بىر كۈندىلا يىغىشتۇرۇپ بولىمەن. سەندەك نېمىلەرگە ئېغىرىمنى سالغۇچە ئۆلۈۋالىمەن!

يىغىشتۇرۇشماق «يىغىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار پەيلىدىن يېنىشىپ، قوللىرىدىكى نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇشتى.

يىغىشتۇرۇلماق «يىغىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: داستىخاندىكى يېمەكلىكلەر يىغىشتۇرۇلۇپ، يوغان تەخسىلەرگە گۆشلىرى هىل-هىل پىشقان شويلا كەلتۈرۈلدى.

يىغىشماق «يىغماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىردەمدىن كېيىن باللار ئويۇنلىرىنى يىغىشتى. * ئىشقا چۈشتى ئەسكەرلەر، ئاجايىپ غەيرەت بىلەن. ئاشلىقمىنى يىغىشتى، ماڭا زور هۆرمەت بىلەن.

يىغىق سۈپ. ئىخچام، يىغىنچاق، قۇرۇلما ۋە ئىچكى قىسمىلىرى ئاددىي: يىغىق جۈملە. * جۈملە ئاددىي جۈملە ۋە قوشما جۈملە دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئاددىي جۈملىلەر يىغىق جۈملە ۋە يېيىق جۈملە دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

يىغىق جۈملە <تىل> باش بۆلەكلەردىن يەنى ئىگە ۋە خەۋەردىن تۈزۈلگەن جۈملە. مەسىلەن، «سەمەت كەلدى» دېگەن جۈملىگە ئوخشاش.

يىغىقلىق رەۋ. يىغىلغان هالدا، يىغىپ قويۇلغان تەرزدە، يىغىلغان ياكى توپلانغان پېتى: كىگىزنىڭ ئۈستىدە يوتقان-كۆرپىلەر يىغىقلىق تۇراتتى.

يىغىلغۇچى سۈپ. تەدرىجىي يىغىلىپ بارىدىغان، يىغىلىدىغان: يىغىلغۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى.

يىغىلماق ① «يىغماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئورۇن-كۆرپىلىرىمۇ يىغىلىپ بولۇپتۇ، مەن ئۆيي ئىگىسىدىن ئۇلارنى

سورىدىم. * شۇنداق قىلىپ، ئازلا ۋاقىت ئىچىدە بەش مىڭ تەڭگىلىك مال يىغىلدى. ② «يىغماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ۋراچ ۋە سېستىرالار ئوپېراتسىيە ئۈستىلىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلدى. * بىردەمدىلا ئەتراپتىكى بىكارچىلاردىن يىگىرمە-ئوتتۇزكىشى يىغىلدى.

يىغىلىش ① «يىغىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: بۇ يەرگە ھەممە يەلەن دەل سائەت بەشتە يىغىلىشى كېرەك دەپ ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغانىدى. ② بىرەر تەشكىل، كوللېكتىپ ئەزالىرىنىڭ ياكى شۇنداق مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ بىرەر پائالىيەت، ھەرىكەت ئۈچۈن توپلىنىپ جەم بولۇش، باش قوشۇش ھەرىكىتى؛ بىرەر پائالىيەت يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن بەلگىلىك كۆلەمدىكى مۇراسىم ياكى يىغىن: — نېمە يىغىلىش ئىكەن؟ — سورىدى شارپىلىق ئادەم. * ھەر شەنبە كۈنى ئوچۇق يىغىلىش بولغاندا، بۇ يەر ھەمىشە ئادەمگە لىق تولۇپ كېتەتتى.

يىغىلىشچان سۈپ. ئاسان يىغىلىدىغان، يىغىلىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك، تېز يىغىلىدىغان: گەرچە ئادەتتە يىغىلىشچان خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، پارچە-پارچە قاناتلار رەتلىك تۇتاشتۇرۇلۇپ ياسىلىدۇ.

يىغىلىشچانلىق ئى. يىغىلىش ئالاھىدىلىكى، تېز، ئاسان يىغىلىدىغان خۇسۇسىيىتى: ئۇنىڭ يىغىلىشچانلىقى تازا كۈچلۈك ئەمەس.

يىغىلىشماق «يىغىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ساراي ئۆيگە يىغىلىشىپ، قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىشكە باشلىدى. * ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەيدان ئوتتۇرىسىدىكى سەھنىگە يىغىلىشتى.

يىغىم ئى ① دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدىكى پىشقان زىرائەتلەرنى ئورۇپ، يىغىپ بىر تەرەپ قىلىش ئىشى، زىرائەتلەرنى يىغىش ئىشى: ئۇلارنىڭ سەپەرۋەر قىلىشى بىلەن يازلىق يىغىم چوڭ داغدۇغا بىلەن باشلىنىپ كەتتى. * ئۇلار كۈزلۈك يىغىمدىن بېسىقىپلا توي قىلماقچى. * بالا ئاخىرى تېرىقچىلىقتىن تارتىپ يىغىمغىچە بولغان ھەممە ئىشنى ئۆگىنىۋاپتۇ. ② زىرائەتلەر پىشىپ يىغىدىغان ۋاقىت، شۇ مەزگىل: ئەمدىلا ئۇھ دەپ تۇرىشىمىزغا يازلىق يىغىم كەلدى، يەنە ئېتىزغا يۈگۈرمىسەك بولمىدى.

يىغىم-تېرىم يىغىش ۋە تېرىش (يەر ھەيدەش) ئىشى، ئومۇمەن دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى يىغىش، ھەم ئۇنىڭ ئورنىنى تېرىش قاتارلىق دېھقانچىلىق پائالىيەتلىرى: بىز كەنتىنىڭ كۈزلۈك يىغىم-تېرىم ئەھۋالى ھەققىدە يىرىم سائەتچە پاراڭلاشتۇق.

يىغىم-سىرىم يىغىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پائالىيەتلەردە، ئومۇمەن زىرائەتلەرنى يىغىپ بىر تەرەپ قىلىش: شەھەر ئەتراپىدا قىراۋ ئاستىدا قالغان كەنجى زىرائەتلىرىنى يىغىۋېلىشقا ئالدىراۋاتقان دېھقانلار ھە دەپ ئاخىرقى يىغىم-سىرىم ئىشى بىلەن بەند ئىدى.

يىغىن ئى. كىشىلەر مەلۇم مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىرلىشىپ، مۇۋاپىق قارار-بەلگىلىمە چىقىرىدىغان يىغىلىش، مەجلىس: ئۇلار روستەمنىڭ قورۇسىدا قەسەم بېرىش يىغىنى ئاچتى.

يىغىن ئاچماق مەلۇم مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىرلىشىپ، مۇۋاپىق قارار-بەلگىلىمە چىقىرىش ئۈچۈن يىغىلماق: بۈگۈن چاۋار شۇجى ئۆزى ئالاھىدە كېلىپ مەن ئۈچۈن مەخسۇس يىغىن ئاچىدىكەن.

يىغىن ئەھلى ئومۇمەن يىغىنغا قاتناشقان

ھەممە ئادەم: سادىق يىغىن مەيدانىغا كىرگەندە، يىغىن ئەھلى گويا ئۇنى يېڭىدىن كۆرۈۋاتقاندەك ھەممىسى تىكىلىپ قارىدى.

يىغىن ئۆتكۈزمەك ← **يىغىن ئاچماق:** ئۇلار بۇ ھەقتە دەرھاللا قارار ماقۇللاش ئۈچۈن، ئالدىراپ-سالدىراپ تەشكىللاتنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئۆتكۈزدى.

يىغىنچاق سۈپ. كېلەڭسىز ئەمەس، رەتلىك؛ ئىخچام: ئاھالىلار خېلى يىغىنچاق جايلاشقان بۇ يېزىدا بىرەر ئەھۋال يۈز بەرسە، بىرپەسنىڭ ئىچىدىلا ھەممەيلەن ئاڭلاپ بولۇشاتتى. *′« قارار » نىڭ مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا دائىر قىسمىنى يىغىنچاق قىلىپ يېزىش كېرەك.

يىغىنچاقلاتماق « يىغىنچاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىغىنچاقلاش ① « يىغىنچاقلىماق » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: يىغىنچاقلاش لوگىكىسى. يىغىنچاقلاش مەسىلىسى. يىغىنچاقلاش ئۇسۇلى. ② <لوگ> ئوبيېكتنىڭ نۇرغۇن ئورتاق بەلگىلىرىنى بىرەر نۇقتىغا توپلاش.

يىغىنچاقلاش لوگىكىسى <لوگ> بىر قاتار كونكرېت پاكىتلاردىن ئومۇمىي پرىنسىپنى يىغىنچاقلاپ چىقىدىغان بىر خىل لوگىكا شەكلى.

يىغىنچاقلاش ئۇسۇلى <لوگ> ← **يىغما خۇلاسە.**

يىغىنچاقلاشتۇرماق پ ← **يىغىنچاقلىماق:** ئۇلارنى ئورتاق بىر قائىدە بويىچە يىغىنچاقلاشتۇرۇش كېرەك.

يىغىنچاقلاشتۇرۇلماق « يىغىنچاقلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يىغىنچاقلاشماق ① « يىغىنچاقلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② يىغىنچاق ھالەتكە كەلمەك، يىغىنچاقلانماق.

يىغىنچاقلانماق « يىغىنچاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭدا مەزمۇن كۆپ يىغىنچاقلانغان.

يىغىنچاقلىق « يىغىنچاق » سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

يىغىنچاقلىماق پ. يىغىنچاق، ئىخچام ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ بارلىق يۇرەك سۆزىنى ئەنە شۇ بىر جۈملە سۆزگە يىغىنچاقلىغانىدى. * ئۇ مەسىلەرنى يىغىنچاقلاپ ئوتتۇرىغا قويدى. * ئۇ پىكىرلىرىنى يىغىنچاقلاپلا ئوتتۇرىغا قويدى.

يىغىندى ① ئى. بىر تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ بىر جايغا توپلانغان ھالىتى، توپلىمى، جەمئىيىتى: قانۇنلار يىغىندىسى. قارارلار يىغىندىسى. ② سۈپ. يىغىلغان، جەملەنگەن؛ قوشما؛ جەمئىي: يىغىندى تەۋرىنىش. يىغىندى كۈچ. يىغىندى تېمپېراتۇرا. يىغىندى قار. ③ ئى <مات> ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق سانلارنى قوشقاندا كېلىپ چىققان ئومۇمىي سان.

يىغىندى تەۋرىنىش <فىز> بىرنەچچە تەۋرىنىشنىڭ تەسىرى بىلەن ئوخشاش بولغان تەۋرىنىش.

يىغىندى تېمپېراتۇرا <مېتېئور> بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە، ھەرقايسى كۈنلەرنىڭ مۇئەييەن شەرتكە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ياكى ئۈنۈملۈك تېمپېراتۇرىنىڭ يىغىندىسى.

يىغىندى دوكومېنت <مال> باشلانغۇچ دوكومېنت ياكى ھېسابقا چۈشۈرۈش دوكومېنتلىرىدىكى ماتېرىياللارنى كۈنلۈكى ياكى قەرەللىك رەتلەپ يىغىندىلاش ئارقىلىق تۈزۈپ چىقىلىدىغان دوكومېنت.

يىغىندى شەكىل <گېئول> ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق يەككە

شەكىللەر يىغىلىپ ھاسىل قىلغان كرىستال شەكلى. يىغىندى شەكىلنى تەشكىل قىلىدىغان يەككە شەكىللەر چوقۇم ئوخشاش سىممېترىيىلىككە ئىگە بولۇشى شەرت. بىر يىغىندى شەكىلدە مەيدانغا كېلىدىغان يەككە شەكىللەر تۈرى چەكلىك بولىدۇ، ئەمما بىر يىغىندى شەكىلنى تەشكىللەيدىغان يەككە سانى چەكسىز بولىدۇ.

يىغىندى قار <مېتېئور> قارنىڭ يەر يۈزىدىكى يىغىلىشى، يەنى قارنىڭ يەر يۈزىنى قاپلىغان ئوبيومى بىر جايدىكى ئەتراپتا كۆرۈنگەن ئوبيومىنىڭ يېرىمىدىن ئاشقاندا، يىغىندى قار دەپ ئاتىلىدۇ.

يىغىندى قىممەت شەكلى <س ئىق> بىر خىل تاۋارنىڭ قىممىتىنى كۆپ خىل تاۋار بىلەن ئىپادىلەيدىغان قىممەت شەكلى.

يىغىندى كۈچ <فىز> بىر كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن باشقا بىرنەچچە كۈچنىڭ بىرلا ۋاقىتتىكى تەسىرىنىڭ ئۈنۈمى ئوخشاش بولغاندا، بۇ كۈچ ئاشۇ بىرنەچچە كۈچنىڭ «يىغىندى كۈچى» دەپ ئاتىلىدۇ.

يىغىندى كۈچ مومېنتى <فىز> ئەگەر ئوخشاش بىر نۇقتىغا نىسبەتەن شەكىللەنگەن بىرنەچچە كۈچ مومېنتى بىر جىسىمغا تەڭلا تەسىر قىلسا ھەمدە ئۇلارنىڭ جىسىمنىڭ ئايلىنىشىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنىڭ ئۈنۈمى شۇ نۇقتىغا نىسبەتەن شەكىللەنگەن ئىككىنچى بىر كۈچ مومېنتىنىڭ ئايرىم تەسىر قىلغانلىكى ئۈنۈمىگە ئوخشاش بولسا، ئۇ ھالدا، بۇ كۈچ مومېنتى ئۇلارنىڭ «يىغىندى كۈچ مومېنتى» دەپ ئاتىلىدۇ.

يىغىندى-ئايرىما يىغىندى ۋە ئايرىما: يىغىندى-ئايرىما مەسىلىسى. يىغىندى-نىسبەت تېئورېمىسى.

يىغىندى-ئايرىما مەسىلىسى <مات> تىپىك مەسىلىلەرنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئىككىساننىڭ يىغىندىسى ۋە ئۇلارنىڭ ئايرىمىسى مەلۇم بولغاندا، بۇ ئىككى سان تېپىلىدۇ.

يىغىندى-ئايرىما نىسبەت تېئورېمىسى <مات> تاناسىپتىكى يىغىندى-ئايرىما نىسبىتىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان تېئورېما. ئۇنىڭ تەبىرى: بىر تاناسىپتىكى بىرىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئەزالىرى يىغىندىسىنىڭ ئۇلارنىڭ ئايرىمىسىغا بولغان نىسبىتى ئىككىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئەزالىرى يىغىندىسىنىڭ ئۇلارنىڭ ئايرىمىسىغا بولغان نىسبىتىگە تەڭ دېگەندىن ئىبارەت. يەنى:

$$\frac{a}{b}=\frac{c}{d}\neq 1 \Rightarrow \frac{a+b}{c-b}=\frac{c+d}{c-d}$$

(ئارفمېتىكىدا $d>b, a>b$ دەپ بەلگىلىگەن).

يىغىندى-نىسبەت تېئورېمىسى <مات> تاناسىپتىكى يىغىندى-نىسبەت مۇناسىۋىتىنى ئىپايدىلەيدىغان تېئورېما. ئۇنىڭ ئېنىقلىمىسى: بىر تاناسىپتىكى بىرىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئەزالىرى يىغىندىسىنىڭ ئۇلارنىڭ ئايرىمىسىغا بولغان نىسبىتى ئىككىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئەزالىرى يىغىندىسىنىڭ ئۇلارنىڭ ئايرىمىسىغا بولغان نىسبىتىگە تەڭ دېگەندىن ئىبارەت. يەنى:

$$\frac{a}{b}=\frac{c}{d}\neq 1 \Rightarrow \frac{a+b}{c-b}=\frac{c+d}{c-d}$$

(ئارفمېتىكىدا $c>d, a>b$ دەپ بەلگىلەنگەن).

يىغىندىنىڭ ئۆزگىرىشى <مات>
يىغىندىنىڭ قوشۇلغۇچىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى.

يىغىندىلىماق پ ① بىر تۈردىكى نەرسىلەرنى توپلاپ مۇئەييەن تەرتىپتە ئىخچاملاپ سىستېمىلىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، توپلىماق، توپلاپ رەتكە سالماق: ئۇلار بۇ ئاخباراتلارنى ئۈچ نۇقتىغا يىغىندىلىدى. ② ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سانلارنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان نەتىجىسىنى تاپماق ياكى سانلارنى ئۆزئارا قوشماق، بىرلەشتۈرۈپ قوشۇپ نەتىجە چىقارماق.

يىغىۋېلىپ رەۋ. مەلۇم ۋاستىلەر ئارقىلىق بىر يەرگە جەم قىلىۋېلىپ، توپلىۋېلىپ.

يىغىۋېلىپ تەكشۈرۈش <قا>
دۆلىتىمىزنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى قانۇنغا خىلاپ يېنىكرەك جىنايى قىلمىشى بولغان كىشىلەرنى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورۇنلىرىغا ئەۋەتىپ، مەخسۇس ئەترەتلەرگە بۆلۈپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل مەمۇرىي تەدبىر.

يىغىۋېلىش ئى (يىغىپ+ئېلىش) ① <س ئىق>
ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇن ياكى خەلق تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج، ئاشلىق قاتارلىقلارنى قانۇن بويىچە ئۆتكۈزۈۋېلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② <قا> دۆلىتىمىزنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرى قانۇنغا خىلاپ يېنىكرەك جىنايى قىلمىشى بار كىشىلەرنى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورۇنلىرىغا يىغىپ، مەلۇم مۇددەت تەربىيىلەپ ئۆزگەرتىش ئۇرنى: — جېنىم تاغا، — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ، — ئۇ زادى بارمۇ-يوق، ياكى يىغىۋېلىشقا تۇتۇلۇپ قالدىمۇ؟

يىغىۋېلىش نەيچىلىرى <بىئول>
توفېلكىنىڭ تېنىدە ئارتۇق سۇ ۋە ئارتۇق كېرەكسىز ماددىلارنى يىغىۋالىدىغان، ئۈزىراش-قىسقىراش ۋاكۇئولىسىنىڭ ئەتراپىدا شولىسىمان جايلاشقان كىچىك نەيچىلەر.

يىقىتماق پ ① كۈچ بىلەن ئۇرۇپ، تۈرتۈپ ۋە ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرىكەتلەرنى قىلىپ. قارشى تەرەپنى غۇلاتماق، تىك تۇرغان ھالەتتىن يەردە ياتقان ھالەتكە كەلتۈرمەك، ياتقۇزۇپ قويماق: مەرد باتۇر يىقىتىدۇ، ئۆلتۈرمەيدۇ (ماقال). * ئۇ قىزنى بىر تۈرتۈپلا يەرگە يىقىتتى. * مىركېرەم ئۇنى يىقىتىپ قىلىچ سانجىدى. ② بۇزماق، ۋەيران قىلماق، ئۆرۈۋەتمەك، چۇۋۇپ تاشلىماق، ئىشلەتكىلى بولمايدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق (ئومۇمەن ئۆي-ئىمارەت ۋە ئۇششاق-چۈششەك تىك ھالەتتە توختىتىلغان نەرسىلەر ھەققىدە): بىز بىر ئاي ئىچىدە تۆت-بەش دېھقاننىڭ ئۆيىنى يىقىتتۇق، لېكىن ئۇلارغا ئۆيلۈك يەر كۆرسىتىپ بېرەلمىدۇق. * — ھە، دىققەت قىلىڭ، — دېدى ئۇ مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ، — بۇ لوڭقىلاردىن بىرەرنى يىقىتىۋەتسىڭىز ئۈچ-تۆت يۈز سوم تۆلەيسىز، جۇمۇ! ③ دەل-دەرەخ، زىرائەت قاتارلىقلارنى كېسىش، ئورۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەر بىلەن يەرگە ياتقۇزماق، يەرگە غۇلاتماق: ئۇلار ئۈچ كۈندىلا پۈتۈن بىر مەيدان يەرنىڭ بۇغدىيىنى يىقىتىپ بولدى. * — بۇ قارىياغاچلارنى يىقىت، سات، — دېدى ئۇ چۈشەندۇرۇپ، — پۇلىغا ياخشى ئېشەك بىلەن ھارۋا كېلىدۇ. * زىرائەتلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى بوران يىقىتقانىدى. ④ كۆچمە. ھوقۇقىنى ئېلىپ

تاشلىماق، ئەمەل-مەنسىپىدىن چۈشۈرمەك: بىزدە يېڭى باشلىق بولغانلار كونا باشلىقلارنى يىقىتىش ئۈچۈن بەل باغلايدۇ، نەتىجە ئۆزئارا ئۇلار دۈشمەنلىشىپ ماڭىدۇ. * ئۇ مېنىڭ قابىل ئىكەنلىكىمنى كۆرەلمەي، مېنى يىقىتماقچى... ⑤ ھالىدىن كەتكۈزمەك، روھىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن قاتتىق زەربە بېرىپ بىچارە ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، ماغدۇرسىزلاندۇرماق: ئۈستى-ئۈستىلەپ كەلگەن روھىي-ئازاب رەھىم سايىتنى يىقىتتى. ⑥ كۆچمە. يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك، ھاياتلىقتىن ياكى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىن مەھرۇم قىلماق، ئاغدۇرماق (دۈشمەن كۈچلەر ياكى ھاكىمىيەت، شاھ-پادىشاھلار ھەققىدە): ئۇ ئۇقياسى بىلەن تۆت چېرىكنى يىقىتتى، لېكىن بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىككى يېرىگە ئوق تەگكەنىدى. * ئۇلار بىر قېتىملىق ھەربىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، پادىشاھلىق تۈزۈمنى يىقىتتى. ⑦ كۆچمە. مەلۇم بىرەر ساھەدىكى مەنپەئەتنى، پايدىسىنى زىيانغا ئۇچراتماق؛ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىنى ئازراق زىيانغا ئۇچراتماق، پۇل خەجلەشكە مەجبۇر قىلماق: — مېنى يىقىتتىلا-دە، — ئابلىز خۇش خۇي كۈلۈمسىرىدى، — بۈگۈن مەن مېھمان قىلاي، قېنى كېلىڭلار.

يىقىتىشماق «يىقىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىنى يىقىتىشىپ، يەنە تۇرۇشۇپ، يەنە سوقۇشۇپ يۈرۈپ ئۈچ ئاي توختىماي ئېلىشىپتۇ.

يىقىتىلماق «يىقىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتتىق ئېلىشىش نەتىجىسىدە، ئاخىرى قارشى تەرەپ يىقىتىلدى.

يىقىلماق پ ① كۈچ بىلەن ئۇرۇلۇش، تۇرتۇلۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن غۇلماق، ئۆرۈلمەك، يېتىپ قالماق: يىقىلغاننى يەر كۆتۈرەر (ماقال). * سۇغا يىقىلغان يامغۇردىن قورقماس (ماقال). * يىقىلغانغا يۆلەك بول، يىرتىلغانغا ياماق بول (ماقال). * قاتتىق تەگكەن كالتەك زەربىدىن پەرھات ھوشسىزلىنىپ يەرگە يىقىلدى. * كۈچلۈك قارا بوران تەسىرىدىن ئۆيلەر يىقىلىپ، ئۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئۆي-ماكانسىز قالدى. ② كۆچمە. ھوقۇق، ئەمەل، ۋەزىپە قاتارلىقلاردا يۇقىرى ئورۇندىن تۆۋەنگە چۈشۈپ قالماق ياكى شۇ ۋەزىپە، ئەمەلدىن ئايرىلىپ قالماق: قاسىم يىقىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى يەنىلا ئۇ ئۆزى تىكلىگەن ئاسىم ئىگىلەيدۇ. * مەن يىقىلسام سەنمۇ تۆگەيسەن، شۇڭا سەن مېنىڭ ئورنۇمنى مۇستەھكەملەشكە ھەرىكەت قىل. ③ كۆچمە. ماغدۇرسىزلىنىپ ھالىدىن كەتمەك، ساغلام، روھىي كۆتۈرەڭگۈ بولغان نورمال ھالىتىنى يوقىتىپ غەم-ئەلەمگە مۇپتىلا بولماق: ئوغلىنىڭ دەردىدە بىچارە ئانىمۇ ئۆزىنىڭ تېتىكلىكىنى يوقىتىپ يىقىلىپ قالايلا دەپ قالغانىدى. ④ كۆچمە. ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بولغان كۈرەش ياكى مۇسابىقە، بەسلىشىشتە مەغلۇپ بولماق، يېڭىلمەك، ئارقىدا قالماق: قاسىم يىقىلغانغا تەن بېرىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى. ⑤ كۆچمە. ھاياتلىقتىن ياكى مەۋجۇت بولۇشتىن مەھرۇم بولماق، يوقالماق: چېۋەر قولدا ئاپتومات، سايرىماقتا «تا-تا-تات». يىقىلماقتا دۈشمەنلەر، مەرگەنلەرنىڭ كۆڭلى شاد. * يىقىلدى تۆت ئاپەت، كۈلدۈرۈپ جىمى ئالەمنى. شادلىنىپ بىزمۇ باستۇق، ئۆزگىچە يېڭى قەدەمنى. ⑥ كۆچمە. مەلۇم مەنپەئەتنى قۇربان قىلماق، مەلۇم مىقداردا پۇل خەجلەشكە توغرا كەلمەك:

ئۇ بۇ قېتىم ئاز كەم مىڭ يۆەنگە يىقىلغانىدى. ⑦ كۆچمە. چۈشمەك، ئىناۋەت-ئابرۇيىنى يوقاتماق، يۈزى تۆكۈلمەك: — ئەۋلىيانىڭ نەزىرىدىن يىقىلىپ، بالا-قازاغا يولۇقسامۇ مەيلىلا! — دېدى ئۇ كەسكىن قارارغا كەلگەندەك قىلىپ.

يىقىلىپ-سوقۇلۇپ يىقىلىپ ۋە سوقۇلۇپ، ئومۇمەن شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارغا يولۇقۇپ: نەسىبە خۇددى يارىلانغان كېيىكتەك يىقىلىپ-سوقۇلۇپ يۈرۈپ سابىرنىڭ يېنىغا قېچىپ كەلدى.

يىقىلىپ-قوپۇپ يىقىلىپ يەنە قوپۇپ، يەنە يىقىلسا يەنە قوپۇپ: ئۇ كەلگۈچە بىرنەچچە قېتىم يىقىلىپ-قوپۇپ، خېلى تەستە كەلگەنىدى.

يىقىلىشماق «يىقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىرنەچچىسى تەڭلا يىقىلىشتى.

يىك ئى. يىپ ئېگىرىش ئۈچۈن چىدامىلىق، قاتتىق ياغاچتىن قىرىپ ياسالغان ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق سايمان.

يىك باسماق ← **چاك باسماق.**

يىك خانىسى يىكنىڭ چەمەك تۇرىدىغان جايى.

يىك خانىلىقى يىكنىڭ تاناپ تۇرىدىغان جايى.

يىك قۇيرۇقى يىكنىڭ يىپ ئېگىرىلمەيدىغان تەرىپى.

يىك ئۇچى يىكنىڭ يىپ ئېگىرىش ئۈچۈن ئۇزۇنچاق ۋە ئۇچلۇق تەييارلانغان تەرىپى.

يىكتەك سۈپ. تۈز، تۈپتۈز؛ قائىدە-تەرتىپلەرگە ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنىدىغان، رايىش: شۇ زەربىدىن كېيىن ئۇ يىكتەك بولۇپ كەتتى.

يىكتەك بولۇپ قالماق ھەددىدىن ئارتۇق جۇدەپ ئورۇقلىماق، بەك جۇدىمەك، بىر تېرە بىر سۆڭەك بولۇپ قالماق: مەن بەش قېتىم ئاغرىپ ساقايدىم. گۈزەلچۇ؟ بىچارە دوستۇم ئورۇقلاپ يىكتەك بولۇپ قالدى.

يىكتەك بولۇپ كەتمەك قىلىق-ھەرىكىتى مۇلايىملىشىپ قائىدىلىك، ئەدەبلىك، قائىدە-نىزاملارغا بويسۇنىدىغان ھالغا كەلمەك، ئەخلاقلىق بولماق، ئەدەب-قائىدىلىك بولماق: ئۇ بالا تۇردى بوۋاينىڭ قولىدا ئىككى ئاي ئىچىدىلا يىكتەك ئادەم بولۇپ كەتتى.

يىكچى ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىدىن يىك قىرىدىغان، يىك ياسايدىغان ئۇستا: ئۇ ئون ئىككى-ئون ئۈچ يېشىدىلا يۇرتتىكى داڭلىق يىكچىلەردىن بولۇپ قالغانىدى.

يىكچىلىك ① ئى. يىك ياساش، يىك قىرىش كەسپى، يىك ياساش ھۈنىرى: ئۇنىڭ يىكچىلىكتە يىراق-يېقىنغا داڭقى كەتكەنىدى. ② سۈپ. يىك ياساش، يىك قىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان، يىك قىرىش، ياساش ئىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك: ئۇنىڭ يىكچىلىك ئەسۋابلىرى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈلدى. * ئۇ ئاۋۋال ياغاچچى قوشنىسىغا يىكچىلىك دۇكىنى ياساتتى.

يىكدان ئى. تۇرۇم چاقتا تالام ناچىلىرىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان تۆمۈر يىكلەر ئورنىتىلغان ئىككى مېتىر ئېگىزلىكتىكى جازا.

يىگ ئى. مەلۇم يۆنىلىشتە سوزۇلغان نەرسىنىڭ تالاسى، ھەربىر قاتلام يولى، قاتلىمى: ئوتۇننىڭ يىگىنى تېپىپ تۇرۇپ يارمىسا يېرىلمايدۇ، پالتىنى ئوتۇننىڭ يىگىگە ئۇرۇش كېرەك.

يىگلەتمەك «يىگلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

يىگلەش سۈپ ① سۈيى قېچىپ قورۇلۇپ،

پۈرلىشىپ قالغان، قورۇلۇپ قالغان: يىگىلەش پىلەك. يىگىلەش چۆپ. * ھازىر ئۇ خۇددى ھال چۈشۈپ پىلىكى قۇرۇپ قالغان يىگىلەش تەرخەمەككە ئوخشايتتى. ② كۆچمە. ئورۇقلاپ جۈدەپ كەتكەن، ئورۇق، ئەتسىز، بىر تېرە-بىر ئۇستىخان بولۇپ تېرىلىرى قورۇلۇپ كەتكەن، جۈدەڭگۈ: — سەندەك يىگىلەش بەل، تەمبۇر قورساق بولغۇچە سەل سېلىنچىلىق بولغانمۇ تۈزۈك، — دېدى ئۇ چىنىدىكى قورۇمىغا مەنسىتمىگەن ھالدا قارىۋېتىپ.

يىگىلەشمەك پ → **يىگىلمەك**: ئۇ يىگىلىشىپ كەتكەن بىر تۈپ پىلەكنى تارتىپلا يۇلۇۋەتتى. * كاۋىلارنىڭ ھەممىسى يىگىلىشىپ قورۇلۇپ قاپتۇ.

يىگىلمەك پ ① سۈيى قېچىپ، قورۇلۇپ قالماق: ئۇ يىگىلەپ قالغان ھەربىر مېۋىگە ئىچ ئاغرىتاتتى. * ئۇنىڭ تېرىغان قاپاق مايسىلىرى، چېچەكلەپلا يىگىلەپ قالىدىكەن. ② كۆچمە. جۈدەپ ئورۇقلاپ كەتمەك، جۈدەپ تېرىلىرى قورۇلۇپ كەتمەك، جۈدىمەك، ئورۇقلاپ كەتمەك: بىچارە يىگىلەپ قورايدەك بولۇپ قالغانىدى.

يىگىت ئى ① جىنسىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلگەن ئەر، ئەركەك كىشى: ھەلىمخان پاسىل تامدىن ئاتلاپ چۈشتى، يىگىتلەر ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردى. * ياش ئايالنىڭ ھېسسىياتچان قەلبى ناخشا بىلەن ئويغاندى. «قويچى بولساڭمۇ يىگىتسەن، — دېدى ئۇ ناخشىغا زوقلىنىپ، — شۇڭا ناخشاڭغا ئەگەشتىم». ② ئوغۇل پەرزەند، ئوغۇل بالا: — سىز ئىزدىگەن «سىرلىق شىپا» مۇشۇ، — دېدى مەريەم كۈلۈپ، — ئەمدى بىر يىگىتكە ئاتا بولدۇم دەۋېرىڭ. ③ كۆچمە. قەيسەر، باتۇر، يۈرەكلىك ئادەم ياكى شۇنداق ئەركەك: بىر ئىشقا بەل باغلاپ يېرىم يولدىن قايتقان كىشىنى يىگىت دېگىلى بولامدۇ؟ // مانا مىسىر ئۆز-ئۆزىگە ئىشەندى قاتتىق، «يىگىت خەلق» دەپ ياغدى پۈتۈن جاھاندىن ھۆرمەت. ④ شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىپ «قىزنىڭ سۆيگەن كىشىسى، يارى، كۆڭۈل بەرگەن ئادىمى، لايىقى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ چۈمبەلنى ئاستا ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، دېگەندەك ئۆزىنىڭ يىگىتى ئىكەن. * — ئۇنداق قىلماڭ، — دېدى ئۇ ماھىرەگە نەسىھەت قىلىپ، — ئۇ يەردە ئاتىڭىز بىلەن يىگىتىڭىز خەۋپ-خەتەر ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ. ⑤ بىرەر مۇنتىزىم قائىدە-ئىنتىزامى بار گورۇپپىغا، قوشۇنغا مەنسۇپ بولغان ئەر كىشى، ھەربىي خاراكتېردىكى ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان ياكى قىلىدىغان ئەركەك، ئەسكەر: ئاسىم ئۆزىنىڭ پارتىزان يىگىتلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. * يىگىتلىرىم كېلىڭ مېنىڭ يېنىمغا، بوز ئېتىمنى، مېنى ئېلىپ يېنىڭلار. ئوتتۇز يەردىن ئوق تېگىپتۇ بويۇمغا، يىگىتلىرىم مېنى ئېلىپ يېنىڭلار. ⑥ ئۆزىگە نىسبەتەن ياش، ياش جەھەتتىن كىچىك بولغان ئەرلەرگە مۇراجىئەت قىلىش، چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئەمىر باھاۋۇدۇن ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ سورىدى: — ئەي يىگىت! سەن نېمە ئۈچۈن مېنى ئۆلتۈرۈشكە بول قويمىدىڭ؟! * — يىگىت، — دېدى دېھقان ساز ئاياغلاشقاندىن كېيىن، — سەن بۇ پەدىنى نەدىن ئۆگىنىۋالدۇڭ؟

يىگىت قولدىشى تويدا تويى بولغان يىگىتكە ھەمراھ بولۇپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇشقا بەلگىلەنگەن ئوغۇل بالا: تويۇمدا ئۇ ماڭا

يىگىت قولدىشى بولغانىدى. * خۇشلۇقىدىن بوۋا مۇز تاغ ياش ئېلىپ جۈپ كۆزىگە، تويدا «يىگىت قولدىشى» دەپ بەردى ئۇنىۋان ئۆزىگە.

يىگىتنىڭ گۈلى ئەرلەرنىڭ، ئوغۇللارنىڭ، يىگىتلەرنىڭ ئەڭ يارامىلىقى، يىگىتلەر ئارىسىدىكى ئەڭ ئېسىلى: — سەن يىگىتلەرنىڭ گۈلى سەن-دە، گۈلى! — دېدى ئۇ ئالىمغا زوقلىنىپ.

يىگىتبېشى ئى (يىگىت+باش+ى) ① تۈرلۈك مەرىكە، بەزمە، مەشرەپ، ئولتۇرۇشلاردا شۇ سورۇننى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرۇپ، تەكشەپ تۇرۇشقا بەلگىلەنگەن ئەر، يىگىتلەرنىڭ سەردارى: قىز سورۇنغا چۈشكەندە، يىگىتبېشى ئۇنىڭ يۈزىدىكى ياغلىقنى ئېلىۋەتتى. * ئۇ چاغلاردا مەشرەپتە يىگىتبېشى تۆردە ئولتۇراتتى. ② كونا. ئۆيلىنىدىغان يىگىتكە توي جەريانىدا ئەر-خوتۇنچىلىق ئىشلىرى ھەققىدە تەربىيە بېرىدىغان ئەر كىشى.

يىگىتتەك سۈپ. يىگىتكە ئوخشاش؛ مەردانە، قەيسەر؛ دۇرۇس، توغرا، ھەق: — يارايسەن، ئوغلۇم، — دېدى بوۋاي ئۇنى ماختاپ، — يىگىتتەك ئىش قىلدىڭ.

يىگىتتەك گەپ قىلماق توغرا دۇرۇس گەپ قىلماق؛ مەردانە، سۆزلىمەك: — ناھايىتى ياخشى، يىگىتتەك گەپ قىلىپسەن، — دېدى ئاسىم رازى بولۇپ.

يىگىتچە سۈپ. يىگىتكە خاس، يىگىتكە ئوخشاش، يىگىتتەك: ئۇنىڭدىن شىپا تاپقان بوۋاي ئېيتار: «دۇنيادا يەنە تالاي ياشار بولدۇم. يىگىتچە قۇۋۋەت كىردى بىلىكىمگە، سۆزسىزكى، يۈز ياشلاردىن ئاشار بولدۇم».

يىگىتچىلىك ئى. يىگىتلەرگە خاس غۇرۇر، قىلىق-ھەرىكەت؛ يىگىتلىكتە بولىدىغان تۈرلۈك ھەرىكەت، يۈرۈش-تۇرۇش.

يىگىتلىك ① سۈپ. يىگىتلەرگە خاس، يىگىتلەردە بولىدىغان، قەيسەر، جەسۇر: ئۇ كۆزىگە كەلگەن ياشنى زورىغا تۇختىتىپ، يىگىتلىك غەيرىتى بىلەن كەتمەننى مۇرىسىگە سالدى-دە، دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ھويلىدىن چىقتى. * ئۇنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرى ئۇنى ئالدىغا سۆرەپ ماڭاتتى. ② سۈپ. يىگىت يېشىدىكى، يىگىت باسقۇچىدىكى: يىگىتلىك چاغ. يىگىتلىك دەۋر. يىگىتلىك مەزگىل. ③ ئى. يىگىتلەرگە خاس بولغان مەردانىلىق، باتۇرلۇق، قەھرىمانلىق، جاسارەت: ئوغلۇڭ چوڭ بولسا يىگىتلىكىڭنى ئالۇر، قىزىڭ چوڭ بولسا چوكانلىقىڭنى (ئالۇر) (ماقال). * — سەن بارمىساڭمۇ بولىۋېرىدۇ، — دېدى ئۇ ھېجىيىپ، — سەن بۇ يەردە بەھۇزۇر يىگىتلىكىڭنى قىلىۋەرگىن! ④ ئى. كۆچمە. ئادەمنىڭ تازا ھاياتىنىڭ پەيزىنى سۈرىدىغان مەزگىلگە يېتىپ كەلگەن دەۋرى، ياش، ئېسىل ۋاقتى: «ئوبدان ئويلان، — دەپتۇ ئۇ يەنە بىر قېتىم، — ئۆزۈڭنىڭ يىگىتلىكىڭگە ئېچىن...» * نادانلىق ئېلىپ كەتتى، يىگىتلىكتە باشىمنى. مېنىڭدەك ئېلىپ كەتكىن، ھاشىمدەك ئاداشمىنى.

يىگىتلىك چاغ ← **يىگىتلىك دەۋر**: يىگىتلىك چاغ غەنىيمەتتۇر، ئەزىز ئۆمرۈڭمۇ قىممەتتۇر، ساقال قاردەك ئاقارغاندا بىلىڭدە كۈچ-مادار بولماس.

يىگىتلىك دەۋر ئادەمنىڭ بالاغەتكە يەتكەندىن تارتىپ ئوتتۇرا ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆتكۈزگەن ھايات مۇساپىسى، دەۋرى: ئۇنىڭ يىگىتلىك دەۋرى بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەنىدى.

يىگىتلىك قىلماق يىگىتلەرگە خاس

قىلىق-ھەرىكەت قىلماق، يىگىتلەرگە خاس سۆز-ھەرىكەتتە بولماق.

يىگىرمە سان. ئونىنىڭ ئىككى قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان، 19 دىن چوڭ، 21 دىن كىچىك بولغان سان. «20» رەقىمى: يىگىرمە سەر كۈمۈش.

يىگىرمە تۆت تارىخ <تارىخ> جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامان تارىخىغا، جۈملىدىن غەربىي دىيار تارىخىغا ئائىت 24 پارچە كلاسسىك تارىخ كىتابىنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ كىتابلار: «تارىخنامە»، «خەننامە»، «كېيىنكى خەننامە»، «ئۈچ دۆلەت ھەققىدە قىسسە»، «جىڭنامە»، «سۇڭنامە»، «جەنۇبىي چىنامە». «لياڭنامە»، «چىننامە»، «ۋېينامە»، «شىمالىي چىنامە»، «جۇنامە»، «سۇينامە»، «جەنۇبىي خاندانلىقلار تارىخى»، «شىمالىي خاندانلىقلار تارىخى»، «تاڭنامە» (كونا تاڭ تارىخى)، «يېڭى تاڭنامە»، «بەش دەۋر تارىخى» (كونا بەش دەۋر تارىخى)، «يېڭى بەش دەۋر تارىخى»، «سۇڭ خاندانلىقى تارىخى»، «لياۋنامە»، «جىڭ خاندانلىقى تارىخى»، «يۈەن خاندانلىقى تارىخى»، «مىڭ خاندانلىقى تارىخى» دىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسىدە قەدىمكى غەربىي زېمىن تارىخىغا ئائىت مەخسۇس جىلدلار ئاجرىتىلغان. بۇلار بىزنىڭ قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشىمىز ئۈچۈن، سىستېمىلىق ۋە بىرقەدەر ئىشەنچلىك تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

يىگىرمە تۆت مەۋسۇم <ئاستر> يەر شارى قۇياشنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىققاندا ھاسىل بولغان مەۋسۇملەر. بۇلار: 1) باش باھار 2) ئەگىز سۇيى 3) جانىۋارلارنىڭ ئويغىنىشى 4) ئەتىيازلىق كۈن-تۈن تەڭلىكى 5) چوكانتال 6) قىزىلكوس 7) باش ياز 8) سەراتان ئىسسىقى 9) ئورما ۋاقتى 10) يازلىق كۈن-تۈن توختىشى 11) باش تومۇز 12) تومۇز 13) باش كۈز 14) كۈزگى تېرىم 15) ئاق شەبنەم 16) كۈزلۈك كۈن تۈن تەڭلىكى 17) سوغۇق شەبنەم 18) قىرو چۈشۈكى 19) باش قىش 20) سېرىق قار 21) ئاق قار 22) قىشلىق كۈن-تۈن توختىشى 23) قارا سوغۇق 24) قاپاقياردى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ مەۋسۇملەر ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە دېھقانچىلىق پەسىللىرىنى ئىپادىلىگەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يىگىرمىنچى سان. سان تەرتىپى ياكى دەرىجە جەھەتتىن 19-دىن كېيىن، 21-دىن بۇرۇن تۇرىدىغان، سان تەرتىپى «20» رەقىمى بىلەن ئىپادىلەنگەن: 20-نومۇرلۇق ياتاق.

يىگىلەش ① «يىگىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <تب> ئومۇمىي بەدەن ياكى مەلۇم ئەزانىڭ ئوزۇقلىنىشى بۇزۇلۇپ، ھەجمىنىڭ كىچىكلەپ كېتىشى.

يىگىلگەن «يىگىلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: يىگىلگەن تەنچە.

يىگىلگەن تەنچە <بىئول> پىشقاندا تۇخۇم ئانا ھۈجەيرىسىدىن ئايرىلىپ چىقىدىغان مەلۇم بىر خىل تۇخۇمنىڭ

نۇرغۇن ھۇجەيرىلىرى ياكى كىچىك تەنچىلىرىدىن بىرى.

يىگىنە ئى. قۇلاقتا ئاسىدىغان ھالقا، ساپاق: يارىمنىڭ قۇلاقىغا، يىگىنە بولاي دەيمەن. ئۇلۇڭ يانىغا چاچ قويۇپ، دىۋانە بولاي دەيمەن. * يىراق يەردىن مەن كەلدىم، خان ئەركىسى يار سەنەم، يىگىنەڭنى ماڭا بەر، يول خەجىسى يار سەنەم.

يىڭ ئى (خەن) <ھەرب> ئارمىيىنىڭ شتات بىرلىكى. تۇەنىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ. ئۇنىڭغا بىرقانچە لىيەن قارايدۇ. تۇەنگە قارىمايدىغان يىڭ مۇستەقىل يىڭ دەپ ئاتىلىدۇ.

يىڭپياۋ ئى (خەن) <مال> ← **يىڭپياۋ پۇلى**.

يىڭپياۋ پۇلى <مال> جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدىن كېيىنكى كۆمۈش تەڭگىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلگەن قەغەز پۇل. ئەڭ دەسلەپتە ئۇنى گاۋزۇڭ شاۋشىڭنىڭ 7-يىللىرى (مىلادىيە 1137-يىللار) سىچۇەن، شەنشى شۇنۇۋنىڭ مۇئاۋىن ھەربىي ئەمەلدارى ئۇجە دېگەن كىشى خېچى دېگەن جايدا يىڭخۇيزى دېگەن نام بىلەن تارقاتقان. ئۇنىڭ تۈرى بىر مىسقال ۋە يىرىم مىسقالدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولغان.

يىڭجاڭ ئى (خەن) <ھەرب> يىڭنى باشقۇرىدىغان ھەربىي ئەمەلدار.

يىڭگىلىك ئى. كىچىك قىزلارنىڭ ئېسىشى ئۈچۈن ياسالغان ھالقا: ئۇ ھېيزەمنىڭ قۇلىقىدىكى سەھنە سۆكىسنى ئاستا ئېلىۋېتىپ، كۆمۈش يىڭگىلىكنى سېلىپ قويدى.

يىڭناسقۇ ئى (يىڭنە+ئاس+قۇ) <تىب> بىر خىل كۆز كېسەللىكى. ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيىنىڭ كۆز قاپىقىدىكى تېرە ماي بېزىغە كىرىشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا، قاپاق قاتتىق ئاغرىيدۇ، قاپاقنىڭ چۆرىسىدىكى كىرپىككە يېقىن جايدا ئۇششاق دانىچىسمان نەرسىلەر چىقىپ، مەلۇم جاي قىزىرىدۇ ۋە ئىششىيدۇ.

يىڭناغۇچ ئى (يىڭنە+ئال+غۇچ) <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇنچاق، كۆكرەك قىسمىنىڭ كەينى تەرىپىدە ئىككى جۈپ پەردىسىمان قانىتى بار. ئېگىز ئۇچالايدۇ. پاشا قاتارلىق كىچىك ھاشاراتلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. چىشىسى قۇيرۇقىنى سۇغا تەگكۈزۈپ سۇغا تۇخۇم سالىدۇ. لىچىنكىسى سۇ قۇرتى دېيىلىدۇ، سۇدا ياشايدۇ، پايدىلىق قۇرت.

يىڭنە ئى. تۆمۈر قاتارلىق مېتاللاردىن ياسالغان، بىر تەرىپى ئۇچلۇق ھەم ئۆتكۈر، يەنە بىر تەرىپى تومراق ھەم يىپ ئۆتكۈزگۈدەك تۆشۈك ئېچىلغان، تىكىش سايمىنى: يىڭنە كىچىك بولسىمۇ يۇتقىلى بولماس (ماقال). * ئۇ يىڭنىنىڭ كۆزىدىن يىپ ئۆتكۈزۈپ، دېرىزە پەردىسىگە قاراپ ئولتۇرىۋېرىپتۇ.

يىڭنە بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، يۈزىدە ھالقىسىمان سۆڭەك پلاستىنكىسى بار، بىر تال دۈمبە پالاقچىسى بار. قورساق پالاقچىسى يوق، دېڭىزدا ياشايدۇ، قاسىراقلىق ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك ئىشنىڭ ناھايىتى قىيىن، ئاسان ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدىغان، ئىنتايىن جاپالىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: مۇشۇ كۈچ بىلەن بۇ يەردىن يول ئېچىش خۇددى يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك بىر ئىش.

يىڭنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك ←

يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك.

يىڭنە تۇتقا تىكىش ماشىنىسىنىڭ يىڭنىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان دېتالى.

يىڭنە تۇمشۇق بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى يۇملاق تۈۋرۈك شەكلىدە، ئاستىنقى جاغى ئالاھىدە ئۇزارغان ۋە يىڭنە شەكىللىك، تەڭگىچىلىرى يۇملاق، قۇيرۇق پالاقچىسى ئارا شەكىلدە كېلىدۇ. يېقىن دېڭىزدا ياشايدۇ. تاتلىق سۇدىمۇ بولىدۇ.

يىڭنە تۆمۈر تاش <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى $a-FeO(ON)$. تەركىبىدىكى تۆمۈر %62.9، يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستالى يىڭنىسىمان ياكى تۈۋرۈكسىمان بولۇپ، قۇراشمىسى كۆپىنچە بۆرەكسىمان، ئەمچەكسىمان بولىدۇ. رەڭگى تۇتۇق قوڭۇر، ئىز سىزىقى جىگەر رەڭ، يېرىم مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 5 — 5.5 سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.0 ~ 4.4 . ئاساسلىق تۆمۈر تەركىبلىك مىنېراللارنىڭ ئوكسىدلىنىشىدىن ۋە ئاجىرىلىشىدىن شەكىللەنگەن ئىككىلەمچى مىنېرال بولۇپ، قوڭۇر تۆمۈر رۇدىسىنى ھاسىل قىلىدىغان ئاساسلىق مىنېرال ھېسابلىنىدۇ.

يىڭنە چاغلىق يىڭنىچىلىك، ناھايىتى ئاز، يوق دېيەرلىك: كېلىن قىزمۇ يىڭنە چاغلىق نەرسە قالمىغان بۇ قۇرۇق ئۆيدىن بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ ئانىسىنىڭكىگە كەتكىنىچە قايتىپ كەلمىدى.

يىڭنە چوكىسى ← يىڭنە تۇتقا.

يىڭنە ساقلىق قازان <ماشىن> ساقلىق قازاننىڭ بىر خىلى. ئىچكى پولات چەمبەر، تاشقى پولات چەمبەر ۋە يىڭنە ساقىدىن تۈزۈلىدۇ. يىڭنە ساقا ئادەتتە ئىككى پولات چەمبەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

يىڭنە سانجىپ داغلاپ داۋالاش <تىب> يىڭنە سانجىش ۋە داغلاش ئۇسۇللىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. يىڭنە سانجىش ئۇسۇلىدا، ئالاھىدە ئىشلەنگەن مېتال يىڭنە بىمارنىڭ تېنىگە بەلگىلىك پەللىلەر بويىچە سانجىلىپ، تولغاش، كۆتۈرۈش قاتارلىق قول مەشغۇلاتلىرى ئارقىلىق، كېسەل داۋالىنىدۇ. داغلاش ئۇسۇلىدا بولسا، كۆيۈۋاتقان ئەمەن ماموقى كېسەل كىشى تېنىدىكى بەلگىلىك پەللە بويىچە تېرىگە يېقىن قويۇلۇپ ياكى تەگكۈزۈلۈپ، قىزىق ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق كېسەل داۋالىنىدۇ. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇل ئېلىمىز تىبابەتچىلىكىدىكى قىممەتلىك مىراس ھېسابلىنىدۇ.

يىڭنە سانجىش <تىب> ئالاھىدە ئىشلەنگەن يىڭنىنى مۇسكۇل ئىچىگە سانجىش ئارقىلىق كېسەل داۋالاش ئۇسۇلى.

يىڭنە قۇيرۇق ئۆردەك <زوئول> ئۆردەكنىڭ بىر تۈرى. قۇيرۇقى ئۇچلۇق ۋە يىڭنىسىمان بولىدۇ.

يىڭنە ئىشى يىڭنە بىلەن قىلىنىدىغان ئىش.

يىڭنە يوپۇرماق <بوت> يوپۇرماقنىڭ بىر تۈرى. شەكلى يىڭنىگە ئوخشاش ئىنچىكە ھەم ئۇچلۇق بولىدۇ.

يىڭنە يوپۇرماقلىق دەرەخ <بوت> يوپۇرمىقىنىڭ شەكلى يىڭنىگە ئوخشايدىغان ياكى تەڭگىگە ئوخشايدىغان دەل-دەرەخلەر. مەسىلەن، قارىغاي، ئارچا، شەمشاد قاتارلىقلار.

يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان <ئورم> قارىغاي، ئارچا قاتارلىق يوپۇرماق شەكلى يىڭنىگە ئوخشايدىغان دەرەخلەردىن شەكىللەنگەن ئورمان.

يىڭنە يۇتۇۋالغاندەك بولماق قاتتىق ئازابلانماق، ئىنتايىن بەك قىينالماق: ھەر قېتىم ئۇنىڭ قاپاق تۈرگىنىنى كۆرسەم يىڭنە يۇتۇۋالغاندەك بولۇپ كېتىمەن زادى...

يىڭنە يەۋالغان ئىتتەك بەك جۇدەپ، ئەبگارلىشىپ، ھالسىزلىنىپ كەتكەنلەرنى ئوخشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە: ئۇ يىڭنە يەۋالغان ئىتتەك بولۇپ قاپتۇ، ماڭغۇچىلىك ھالى يوق.

يىڭنىدە قۇدۇق قازغاندەك ← **يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك.**

يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزمەك بىر ئىشلارغا بەك ئىنچىكە، بەك ئەستايىدىل مۇئامىلىدە تۇرۇپ بېجىرمەك، قىلنى قىرىق يارماق.

يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ قېتىم ئۆتىدىغان ← **يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن قىرىق ئۆتىدىغان.**

يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن قىرىق ئۆتىدىغان ناھايىتى بېخىل، پىخسىق: بىزنىڭ خوتۇنمۇ پۇلغا كەلگەندە يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن قىرىق ئۆتىدىغىنىدىن، بىراق شۇنداق قىلمايمۇ بولمايدۇ-دە، بايا ئۇنىڭغا پۇل بەرمەي دېسەم قۇتۇلغىلى بولمىدى، ھەي...

يىڭنىنىڭ قۇلىقىدىن ئۆتكۈزمەك ← **يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزمەك.**

يىڭنىچىلىك سۈپ ① يىڭنىگە ئوخشاش، چوڭ-كىچىكلىكى يىڭنىدەك بولغان. ② قىممىتى ياكى ئىشقا ياراش دەرىجىسى بەك تۆۋەن، يىڭنە چاغلىق: ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا يىڭنىچىلىك بىر نەرسىنى باشقىلارغا بېرىپ باققان ئەمەس.

يىڭنىدەك سۈپ ① چوڭ-كىچىكلىكى، ئېغىر-يېنىكلىكى جەھەتتىن يىڭنىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىغان، يىڭنىگە ئوخشاش. ② ناھايىتى قاتتىق، ئاچچىق، ئادەمگە ئېغىر زەربە بولغۇدەك دەرىجىدە (ئاچچىق سوغۇق، شىۋىرغان قاتارلىقلار ھەققىدە)؛ يۈز-كۆزىگە يىڭنىدەك سانجىلىۋاتقان قارمۇ، دەھشەت بىلەن ئۇرۇۋاتقان بورانمۇ ئۇنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتەلمىدى.

يىڭنىزىرە ئى (يىڭنە+زىرە) ئالتۇندىن گۈل چىقىرىپ ياسالغان، قۇلاققا سالىدىغان زىننەت بۇيۇمى.

يىڭنىمىخ ئى (يىڭنە+مىخ) ئۇچى ئۇچلۇق، تۈۋىدە كىچىك قالپىقى بار، مېتالدىن ياسالغان، قەغەز، رەختكە ئوخشاش يۇپقا نەرسىلەرنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ تۇپلەش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل كىچىك مىخ.

يىل ئى ① يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش مۇددىتى؛ يەنى ئون ئىككى ئايغا ئېيىغا تەڭ ۋاقىت: يىل بېشى. يىل ئوتتۇرىسى. يىل ئاخىرى. * بىر مىڭ توققۇز يۈز توقسان يەتتىنچى يىل. ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن كۈندىن باشلاپ ئۆتكەن ئون ئىككى ئايلىق ۋاقىت: ئۇ ئالىي مەكتەپكە كىرگىلى ئۈچ يىل بولدى. ③ ئون ئىككى ئايلىق ۋاقىت بىلەن ھېسابلىنىدىغان كالېندار سىستېمىسى: يېڭى يىل. مىلادىيە يىلى. ھىجرىيە يىلى. شەمسىيە يىلى. كونىچە يىل. قەمەرىيە يىل ھېسابى. ④ <ئاستر> بىرەر پلانېتىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ ئۆتۈش مۇددىتى: مارس يىلى. يۇپىتېر يىلى.

⑤ مۇچەل يىل ھېسابىدىكى ئون ئىككى مۇچەلنىڭ ھەربىرى: قوي يىلى. ئات يىلى. ⑥ كىشى ئۆلگەندىن كېيىن، بىر يىل توشقاندا بېرىلىدىغان نەزىر: يىلىنى قىلماق. يىلىنى بەرمەك. ⑦ كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىپ، مۇئەييەن تەرتىپ سانلاردىن كېيىن كېلىپ، ئون يىللىق مۇددەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئوتتۇزىنچى يىللار. سەكسىنىنچى يىللار.

يىل بويى يىلنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە، پۈتۈن يىلنىڭ ھەممە ۋاقتىدا، يىل داۋامىدا: ئامال قانچە، يىل بويى ئىشلىسەڭمۇ، قولۇڭغا تۈزۈك بىرنېمە تەگمەيدۇ.

يىل چەمبىرىكى <بوت> ← **يىل ھالقىسى.**

يىل نەزىرى ئۆلگۈچىنىڭ ئۆلگىنىگە بىر يىل توشقانلىق مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ ئەلگە بېرىلىدىغان نەزىر.

يىل ھالقىسى <بوت> ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئاساسىي غولىنىڭ تېز — ئاستا بولۇشى پەسىل ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئوخشىمايدىغانلىقى ئۈچۈن، ياغاچلىق قىسمىنىڭ كەسمە يۈزىدە شەكىللىنىدىغان ھالقا شەكىللىك سىزىقلار. يىل ھالقىسىنىڭ ئومۇمىي سانى ئاساسىي جەھەتتىن دەرەخ يېشىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

يىل ھالقىسى ئانالىزى <ئارخېئول> ياغاچلارنىڭ يىل ھالقىسىنى ئانالىز قىلىپ، ئاسارئەتىقىلەرنىڭ يىلىنى بېكىتىدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

يىلدىن-يىلغا يىللار ئۆتكەنسېرى، ۋاقىت ئۆتكەنچە: ھازىر دېھقانلار يىلدىن-يىلغا بېيىۋاتىدۇ.

يىلان ئى <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان.

تېنى يۇمىلاق ھەم ئىنچىكە ، ئۇزۇن بولىدۇ، تەڭگىچىلىرى بولىدۇ، پۇتى بولمايدۇ. تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بەزىلىرى زەھەرلىك، بەزىلىرى زەھەرسىز كېلىدۇ. پاقا قاتارلىق كىچىك ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. چوڭلىرى يوغانراق ھايۋانلارنىمۇ يۇتۇۋېتەلەيدۇ.

يىلان باش بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى يۇمىلاق ھەم ئۇزۇن، باش قىسمى تۈز، ياپىلاق ۋە تەڭگىچىلەر بىلەن قاپلانغان بولىدۇ. ئېغىزى چوڭ ۋە قىيپاش يېرىقچىسمان بولۇپ، ئۆتكۈر چىشلىرى بولىدۇ. دۈمبە ئۈزگۈچىسى ۋە ساغرا ئۈزگۈچىسى ئۇزۇن، قۇيرۇق ئۈزگۈچىسى يۇمىلاق بولىدۇ. تېنىنىڭ رەڭگى قارا بولۇپ، ئۈستىدە بويىغا سوزۇلغان ئىككى تال قارا يولى بولىدۇ. تاتلىق سۇنىڭ ئاستىدا ياشايدۇ، يىرتقۇچ كېلىدۇ. بېلىجانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. گۆشى سېمىز ۋە مەززىلىك، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

يىلان باغرى يىلاننىڭ بېلىنى تولغاپ ماڭغان ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش تولغىماچ: ساي يولى يىلان باغرى بولۇپ، تىمغا كېتىدىغان ئۆستەڭنى ياقىلاپ گاھى يېقىن، گاھى يىراقلاپ كېتەتتى.

يىلان بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى يىلانغا ئوخشاش بولۇپ، تەڭگىچىلىرى بولمايدۇ. رەڭگى سارغۇچ كۆل رەڭ كېلىدۇ، ئۈستىدە قارا رەڭلىك سەپكۈنلىرى بولىدۇ. سۇ بويىدىكى پاتقاقلىقلاردا ياشايدۇ.

يىلان كۆشگەننى بىلىدىغان ← **يىلاننىڭ كۆشگىنىنى تۆيىدىغان:** قىز بالا دېگەن يەرنىڭ ئاستىدىكى يىلاننىڭ

كۆشىگىنىنى بىلىدىغان خەق جۇمۇ.

يىلاننىڭ كۆشىگىنىنى تۆيىدىغان ناھايىتى ھوشيار، سەزگۈر: ئۇنىڭ سۆزى يەتتە قات يەرنىڭ تېگىدىكى يىلاننىڭ كۆشىگىنىنى تۆيۈپ تۇرىدىغان سىيىت ھاجىغا ناھايىتى تېزلا تەسىر قىلدى.

يىلان يىلى <ئاستر> 12 مۇچەلنىڭ بىرى، يەنى مۇچەل يىل ھېسابىدىكى ئالتىنچى يىل.

يىلان-چايان يىلان ۋە چايان، ئومۇمەن يىلان ۋە چايان تىپىدىكى زەھەرلىك ئۆمىلىگۈچىلەر.

يىلانچى ئى. يىلان باققۇچى ياكى ئويناتقۇچى كىشى.

يىلانچى يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكۋاتور بەلبېغىدىكى يۇلتۇز تۈركۈملىرىدىن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 17 سائەت 20 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى −30°، يەنى گېركۇلىس يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ جەنۇبىغا، ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.

يىلانسىمان سۈپ. يىلانغا ئوخشاش، يىلان شەكلىدىكى: يىلانسىمان قامچىئوت.

يىلانسىمان قامچىئوت <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يىلتىزسىمان بولۇپ توم، تىك، يەككە ھالەتتە ئۆسىدۇ، تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى چوڭ، سېپى ئۇزۇن، شەكلى ئۇزۇن تۆمۈنگە ئوخشايدۇ؛ غولىدا ئۆسكەن يوپۇرمىقى كىچىك، ساپاقسىز بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى كىچىك، ئاق ياكى ھال رەڭ بولۇپ باشاقسىمان گۈل رېتىدە. مېۋىسى كىچىك، قاتتىق ئۈچ قىرلىق ۋە قارا بولۇپ پارقىراق كېلىدۇ. يىلتىزسىمان غولى دورا بولىدۇ، ئىسسىق قايتۇرۇش، زەھەرنى تارقىتىۋېتىش ۋە ئىششىق ياندۇرۇش روللىرىغا ئىگە.

يىلانلىق ئى ① يىلان ماكانلاشقان، يىلان كۆپ جاي. ② توقسۇن ناھىيىسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

يىلانئوت ئى [يىلان+ئوت] <بوت> يىلانئوت ئائىلىسىدىكى سۇغا چۆكۈپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى كۆپ شاخلىنىدۇ، غولىدا شالاڭ تىكەنلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقىدىمۇ تىكەنلىرى بولىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، ئاتىلىق-ئانىلىقى ئايرىم تۈپتە. مېۋىسى سوقىچاق. يېشىل ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ.

يىلپىز ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. يولۋاسقا ئوخشاپ كېتىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن كىچىكرەك بولىدۇ. تېنىدە نۇرغۇن تەڭگىسىمان داغلىرى ياكى يوللىرى بولىدۇ. ۋەھشىي كېلىدۇ، دەرەخكە چىقالايدۇ، باشقا ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. ئادەم ۋە چارۋىغا زىيان يەتكۈزىدۇ. تېرىلىرى كۆپ.

يىلپىز تۇماق قاسقىنىغا يىلپىز تېرىسى تۇتۇلغان تۇماق.

يىلتىز ئى ① <بوت> يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ۋېگېتاتىۋ ئەزاسى. ئۇ «ئوق يىلتىز» ۋە «چاچما يىلتىز» دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. يىلتىز ئۆسۈملۈكنى تۇپراققا مۇقىم تۇرغۇزالايدۇ، تۇپراقتىكى سۇ ۋە سۇدا ئېرىگەن ئوزۇقلۇقلارنى سۈمۈرىدۇ. بەزى يىلتىزلار يەنە ئۆزىدە ئوزۇقلۇقنى زاپاس ساقلىيالايدۇ. ② چىش، چاچ، تىرناق قاتارلىقلارنىڭ تېرە ياكى ئەت

ئارىسىغا جايلاشقان قىسمى، تومۇرى: چىشنىڭ يىلتىزى. چاچنىڭ يىلتىزى. ③ <تىل> سۆزنىڭ ئاساسلىق، تۈپكى قىسمى: سۆز يىلتىزى. ④ كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسى، نېگىزى: يىلتىزىدىن قۇرۇتماق. ⑤ <مات> مەلۇم بىر دەرىجىگە كۆتۈرۈلگەندە، ئۆز-ئۆزىگە كۆپەيتىلگەندە بېرىلگەن سانني ھاسىل قىلىدىغان سان؛ رادىكال: توققۇزنىڭ كۋادرات يىلتىزى ئۈچ.

يىلتىز ئالماشتۇرۇش <تىل> گرامماتىكىلىق ۋاستىلەردىن بىرى. بەزى تىللاردا سۆزنىڭ ئېتىمولوگىيىلىك مەنبەسى ئوخشاش بولمىغان، ئەمما ھازىرقى زاماندىكى لېكسىكىلىق مەنىسى ئوخشاش بولغان سۆزلەرنى ئالماشتۇرۇپ قوللىنىش ئارقىلىق گرامماتىكىلىق مەنە ئىپادىلىنىدۇ. مانا مۇشۇنداق ۋاستە تىلشۇناسلىقتا «يىلتىز ئالماشتۇرۇش» دەپ ئاتىلىدۇ، ئىنگلىز تىلىدا بۇ خىل ۋاستە سەل ئۇچرىشىدۇ.

يىلتىز باكتېرىيىسى <بىئول> ← **يىلتىز تۈگۈنچە باكتېرىيىسى.**

يىلتىز بەلگىسى <مات> يىلتىز ئېلىش بەلگىسى. مەسىلەن، كۋادرات يىلتىزنى ئېلىش بەلگىسى $\sqrt{\ }$، كۇب يىلتىزنى ئېلىش بەلگىسى $\sqrt[3]{\ }$ بولىدۇ. ئومۇمەن، n نىنچى دەرىجىلىك يىلتىزنى ئېلىش بەلگىسى $\sqrt[n]{\ }$ بولىدۇ.

يىلتىز بويىنى <بوت> ① تۆرەلمە ئوقى بىلەن ئوق يىلتىزنىڭ تۇتىشىدىغان يېرى، يەنى يىلتىز تۈزۈلۈشىنىڭ غول تۈزۈلۈشىگە ئۆتۈشىدىكى ئۆتكۈنچى رايون. ② قەلەمچە تىكىش، قەلەمچە بېسىش ئارقىلىق كۆپەيتىلىدىغان كۆچەتلەرنىڭ ھاسىل قىلغان يالغان يىلتىز بويىنى.

يىلتىز بېسىمى <بوت> ئۆسۈملۈك يىلتىز سىستېمىسى فىزىئولوگىيىلىك پائالىيىتىنىڭ سۇيۇقلۇق ئېقىمىنى يىلتىز قىسمىدىن يۇقىرى ئۆرلىتىدىغان بېسىمى. ئادەتتە 1 — 2 ئاتموسفېرا بېسىمىغا تەڭ بولىدۇ. تۇپراقنىڭ سۇ تەمىناتى يۇقىرى ھەمدە يوپۇرماقنىڭ پارغا ئايلاندۇرۇش مىقدارى تۆۋەن بولغان چاغدا يىلتىز بېسىمى چوڭراق بولىدۇ.

يىلتىز بىخى <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىدىن ئۆسۈپ چىققان يۇمران بىخ. ئۇ تۇپراقتىن ئۆسۈپ چىققاندىن كېيىن، كۆچۈرۈپ تىكىش ئارقىلىق مۇستەقىل ئۆسۈملۈك تېنىگە ئايلىنالايدۇ.

يىلتىز-تاج نىسبىتى <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمىنىڭ يەر ئاستى قىسمىغا بولغان نىسبىتى. ئادەتتە يەر ئۈستى قىسمى گرام بىلەن، يەر ئاستى قىسمى مىللىگرام بىلەن ئېلىنىدۇ.

يىلتىز تارتماق مۇستەھكەم ئورۇنلاشماق، ئورۇنلىشىپ روناق تاپماق: ئەگەر مۇشۇ يەردە يىلتىز تارتىپ قالسىڭىز، سىزنى بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرەتتۇق، بوستان چاچلىرىڭىزغا گۈل قىستۇرۇپ قوياتتۇق.

يىلتىز تەكشۈرۈش <مات> تەڭلىمىنىڭ تېپىلغان يېشىملىرىنى ئەسلىي تەڭلىمىدىكى ئورنىغا قويۇپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئارتۇق يىلتىزلارنى تاشلاش، كەم قالغان يىلتىزلارنى تولۇقلاش جەريانى.

يىلتىز تۈكچىسى <بوت> يىلتىزنىڭ ئۇچى قىسمىدىكى زىچ ئۆسكەن ئىنچىكە تۈكچىلەر. ئادەتتە ئۇ يىلتىزنىڭ سۇ ۋە ئوزۇقلۇقلارنى سۈمۈرىدىغان ئاساسلىق قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

يىلتىز تۈكلۈك قىسمى <بوت> يىلتىز تۈكچىلىرى ئۆسۈپ چىقىدىغان قىسمى. ئۇ ئۇزارغۇچى قىسمىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى بىر سانتىمېتىردىن بىرقانچە سانتىمېتىرغىچە ئارىلىقتىكى ئورۇنغا جايلاشقان، ئادەتتە ئۇ سۇ ۋە ئانئورگانىك تۇزلارنى سۈمۈرىدىغان مۇھىم قىسىم ھېسابلىنىدۇ.

يىلتىز تۈگۈنچە باكتېرىيىسى <بوت> باكتېرىيىنىڭ بىر خىلى. پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز قىسمىدا يىلتىز تۈگۈنچىسىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئازوتلۇق بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاپ، ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئۇنى ئورۇق بىلەن ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق، زىرائەتلەرنىڭ مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇشقا بولىدۇ.

يىلتىز تۈگۈنچىسى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز قىسمىدا ئۆسىدىغان شار شەكىللىك كىچىك تۈگۈنچە، يىلتىز تۈگۈنچە باكتېرىيىسىنىڭ يىلتىز قىسمىغا كىرىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ قارىلىدۇ.

يىلتىز تىكىش <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنى كۆپەيتىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا ئۆسۈملۈك يىلتىزى بىرقانچە بۆلەككە بۆلۈنۈپ يەرگە كۆمۈلىدۇ. شۇ ئارقىلىق بىرقانچە مۇستەقىل ئۆسۈملۈك تېنى ئۆستۈرۈلىدۇ. مەسىلەن، مامكاپنى مۇشۇ خىل ئۇسۇل بىلەن كۆپەيتىشكە بولىدۇ.

يىلتىز چىقىرىش <مات> بىرساننىڭ يىلتىزىنى تېپىش ئەملى، يەنى دەرىجىگە كۆتۈرۈشنىڭ تەتۈر ئەملى.

يىلتىز سان <مات> يىلتىز چىقىرىش ئەملىدىكى يىلتىز تېپىلىدىغان سان. مەسىلەن، $\sqrt[n]{a}$ دىكى a يىلتىز سان بولىدۇ.

يىلتىز سۆز <تىل> پەقەت سۆز يىلتىزىدىنلا ئىبارەت بولغان سۆز. مەسىلەن، ئىش، ئادەم، نان، ئانا، قىز، بىر، ماڭ، تۇر... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

يىلتىز سىرتىدىن ئوغۇتلاش <دېھ> ئوغۇتلاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا سۇيۇق ياكى پاراشوك ھالەتتىكى ئوغۇت ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىغا پۈركىلىپ، ئۆسۈملۈكنى قوبۇل قىلدۇرىدۇ. بۇ كۆپىنچە ئۆسۈملۈكنىڭ ئاخىرقى ئۆسۈش مەزگىللىرىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يىلتىز سىستېمىسى <بوت> غول يىلتىز ۋە بارلىق يان يىلتىزلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە ئۇ ئوق يىلتىز سىستېمىسى ۋە چاچما يىلتىز سىستېمىسى دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

يىلتىز غىلىپى <بوت> يىلتىزنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدىغان قوغدىغۇچى توزۇلمە. شەكلى غىلاپقا ئوخشاش بولۇپ، يىلتىزنىڭ ئۆسۈش نۇقتىسىنى ئاسرىيالايدۇ.

يىلتىز كۈلىسى <بوت> قىرىققۇلاق خىلىدىكى بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئاساسىي غولىنىڭ ئالاھىدە بىر تارماق شېخى. ئادەتتە يوپۇرماق بولمايدۇ. بۇ شاخنىڭ چوققىسىدىن تۇراقسىز يىلتىزلار ئۆسۈپ چىقىپ، پەسكە قاراپ ئۆسۈپ، تۇپراققا كىرىدۇ. ئۇ ئوزۇقلۇق سۈمۈرۈش ۋە غولنى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

يىلتىز كۆچۈرۈش <دېھ> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنى كۆپەيتىشنىڭ بىر خىل

ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، ئۆسۈملۈك يىلتىزى بىرنەچچە پارچە كېسىلىپ، تۇپراققا كۆمۈلگەندىن كېيىن، ھەربىرى مۇستەقىل بىر تۈپ بولۇپ يېتىلىدۇ.

يىلتىز كۆرسەتكۈچ <مات> يىلتىزلىق ئىپادىدىكى يىلتىز بەلگىسىنىڭ سول تەرەپ يۇقىرى بۇرجىكىگە يېزىلىدىغان سان. مەسىلەن، $\sqrt[3]{27}$ دىكى 3 رەقىمى يىلتىز كۆرسەتكۈچتۇر.

يىلتىز ئۇچى <بوت> يىلتىزنىڭ ئەڭ ئالدى تەرىپىدىكى تەخمىنەن بىر سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى قىسمى. يىلتىز غىلاپى، ئۆسۈش نۇقتىسى، ئۇزىراپ ئۆسكۈچى قىسمى ۋە يېتىلگەن قىسمىدىن ئىبارەت تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. يىلتىز ئادەتتە يىلتىز ئۇچىغا تايىنىپ ئۆسىدۇ ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ.

يىلتىز ئۇلاق <ئورم> بىر خىل ئۇلاق شەكلى، يەنى دەرەخ يىلتىزىنى ئۇلاق تۈۋى قىلىپ ئۇلاش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، كۆچەت يىلتىزى 6 — 8 مىللىمېتىر يېرىلىپ ئىسكىنە ئۇلاق قىلىنىپ، كۆچەتخانىغا تىكىلىپ كۆچەت يېتىشتۈرۈلىدۇ. يىلتىز ئىنچىكە بولسا، ئۇلاق تۈۋى يېرىلىپ، قىيپاچ سانجىلىدۇ.

يىلتىزى چىڭماق ئورنى مۇستەھكەملەنمەك، مەزمۇت، مىدىرلىماس بولۇپ ئورۇنلاشماق، مەزمۇت ئورۇنلىشىپ كەتمەك: دېمىسمۇ، شۇنداق مۇددىئايىمىز يوق ئەمەس، لېكىن ئاغچىنىڭ يىلتىزى چىڭىپ، قورسىقى دومبىيىپ قالغۇچە كەشىسىنى توغرىلىمىساق، كېيىنچە قۇتۇلغىلى بولماي قالىدۇ ئەمەسمۇ؟

يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلىماق ئەسلى-نەسلىدىن تارتىپ يوقاتماق، تۈپتىن، ئۈزۈل-كېسىل يوق قىلماق، تۈپتىن يوقاتماق.

يىلتىزىدىن قۇرۇتماق ← **يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلىماق:** كۈنچىقىشتىن كۈن چىقتى، يۇرتىمىزنى يورۇتتى. بىزنى ئەزگەن زالىمنى، يىلتىزىدىن قۇرۇتتى.

يىلتىزىغا پالتا چاپماق قاتتىق زەربە بەرمەك، ھالاكەتكە يۈزلەندۈرمەك: — خەلقىمىز بىركۈنى بولمىسا بىركۈنى كۆتۈرۈلۈپ، جاھالەتنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپماي قويمايدۇ، — دېدى پەرھات گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىماق ھاياتىنى قۇرۇتماق، يوق قىلماق: ئۇلار كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، سىياسىي ئاغدۇرمىچىلىق ۋە بۆلگۈنچىلىكنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىدى.

يىلتىزىنى قۇرۇتماق ← **يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىماق:** سەن ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلمەيسەن. ئۇ بىرى بىلەن ئېيتىشىپ قالسا، يىلتىزىنى قۇرۇتمىغىچە توختىمايدۇ.

يىلتىزىنى قىرقىماق ← **يىلتىزىغا پالتا چاپماق:** ھازىر بۇ يەردە بەگنىڭ يىلتىزىنى قىرقىيدىغان يىگىتلەر پەيدا بولدى. جاھان ئۆزگىرەرمىش، ھەققىمىزنى ئالىدىغان ئوخشايمىز.

يىلتىزداش سۈپ. يىلتىزى بىر، بىر يىلتىزدىن كەلگەن: يىلتىزداش سۆزلەر.

يىلتىزداش سۆز <تىل> بىر سۆز يىلتىزى ئاساسىدا ياسالغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا «باش» دېگەن سۆز ئاساسىدا «باشلىق» «باشلىماق»، «باشلامچى»، «باشلانغۇچ»، «باشباشتاق» «باشپاناھ»، «باشچىلىق»، «باشقارما» قاتارلىق سۆزلەر ياسالغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى يىلتىزداش سۆزلەردۇر.

يىلتىزسىز سۈپ. يىلتىزى يوق، يىلتىز تارتمىغان.

يىلتىزسىمان سۈپ. يىلتىزغا ئوخشايدىغان، يىلتىزغا ئوخشاش: يىلتىزسىمان غول. * ئۇنىڭ مېۋىسى غوزىلىق؛ ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ، تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ.

يىلتىزسىمان غول <بوت> يەر ئاستى غولىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئۇزۇن بولىدۇ. يەر ئاستىدا توغرىسىغا ئۆسىدۇ. سىرتقى شەكلى يىلتىزغا ئوخشايدۇ، ئەمما بوغۇمى بولىدۇ. يىلتىز غىلىپى بولمايدۇ، بەلكى چوققا بىخى بولىدۇ. مەسىلەن، نىلۇپەر، قومۇش قاتارلىقلارنىڭ يەر ئاستى غولىغا ئوخشاش.

يىلتىزلىق سۈپ ① يىلتىزى بار، يىلتىز تارتقان: يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەينى چاغدىكى ياش كۆچەت ئەنە شۇنداق چوڭقۇر يىلتىزلىق دەرەخكە ئايلانغانىدى. ② <مات> يىلتىز بەلگىسى بار، يىلتىز بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغان: يىلتىزلىق ئىپادە.

يىلتىزلىق پەرق <مات> كۋادراتلىق پەرقى $(S^2)O^{-2}$ نىڭ كۋادراتلىق يىلتىزى $(\sqrt{S^2})$ $\sqrt{O^{-2}}$ يىلتىزلىق پەرق دېيىلىدۇ.

يىلتىزلىق تىل <تىل> تىپلار بويىچە تۈرگە ئايرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق، سۆزلەرنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئاساسىي ئۆلچەم قىلىپ ئايرىپ چىقىلغان تىل تىپلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق تىللارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، سۆزلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا گراماتىكىلىق مەنە ئاگلىتىدىغان مەخسۇس قوشۇمچە بەلگە يوق. سۆزلەر قوشۇمچە قوشۇش ئارقىلىق ياسالمايدۇ ياكى شۇنداق بولغاندىمۇ رولى ناھايىتى ئاجىز بولىدۇ. سۆزلەردە مورفولوگىيىلىك تۈرلىنىش بولمايدۇ ياكى بولسىمۇ ناھايىتى كەم بولىدۇ. جۈملىدە سۆز بىلەن سۆزنىڭ مۇناسىۋىتى پەقەت سۆزلەرنىڭ رەت تەرتىپى ئارقىلىق ياكى ياردەمچى سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، خەنزۇ تىلى ئادەتتە مۇشۇ تىپتىكى تىللارغا كىرىدۇ.

يىلتىزلىق ئىپادە <مات> تەركىبىدە رادىكال بولغان ئارىفمېتىكىلىق ياكى ئالگېبرالىق ئىپادە.

يىلتىزلىق ئىپادە كوئېففىتسېنتى <مات> يىلتىزلىق ئىپادىنىڭ ئالدىدىكى راتسىئونال كۆپەيتكۈچى. مەسىلەن، يىلتىزلىق ئىپادە $\frac{b+c}{a}\sqrt[3]{ab}$، $4\sqrt{2}$ لارنىڭ كوئېففىتسېنتلىرى ئايرىم-ئايرىم ھالدا 4 ۋە $\frac{b+c}{a}$ بولىدۇ.

يىلتىزلىماق پ. يىلتىز تارتماق: ئانا يۇرتتا يىلتىزلىدى بۇ كۆچەت، بولدى ياشلىق مېھنىتىمنىڭ زىننىتى.

يىلداش ئى. ئوخشاش بىر يىلدا تۇغۇلغان، يېشى تەڭ بولغان كىشىلەر.

يىلسايىن رەۋ. يىللار ئۆتكەنسېرى، يىلدىن-يىلغا، ۋاقىت ئۆتكەنچە: بۇ يەرلەرنىڭ ئۈنۈمدارلىقى يىلسايىن تۆۋەنلەپ كەتكەنىدى.

يىلسېرى رەۋ ← **يىلدىن-يىلغا**: ئۇ تۆت يىلدىن بېرى خىزمەتنى ئوبدان ئىشلەپ، كەسپتە يىلسېرى ئىلگىرىلىدى.

يىلسىز رەۋ. يىل ئۆتمەي تۇرۇپ، يىلغا توشماي تۇرۇپ، يىل بولماي تۇرۇپ: بۇلار ئەمدى يەنە ئۇن يىلسىز ئۆز ئەكسىگە كېلەلمىسە كېرەك.

يىلقا ئى <چار> ئات پادىسى؛ دالادا بېقىلىدىغان ئات: يىلقا باقماق. ئەترەت

يىلقىسى.

يىلقىچى ئى. يىلقا باقىدىغان ئادەم.

يىلقىچىلىق ئى. يىلقا بېقىش ئىشى، يىلقا بېقىش كەسپى.

يىللاپ رەۋ. يىل بويى، يىل ۋە يىللار داۋامىدا؛ بىرنەچچە يىل: يەرلەر ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن، يىللاپ بىر تىيىن پۇل كۆرمىگەن دېھقانلارنىڭ قولىغا پۇل كىرىپ، قورسىقى تويۇپ، كىيىم-كېچەكى يېڭىلاندى.

يىللاپ-يىللاپ «يىللاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىپ كۈچەيتىلگەن شەكلى: نادان خەلق يىللاپ-يىللاپ ئاچ قورساق، يىغىن ئىچىپ، شوئار توۋلاپ ئۆتەتتى. ئەل بېشىغا مىنىۋالغان فاشىستلار، ئىگىلىكنى بۇزۇپ ۋەيران ئېتەتتى.

يىللىق ① سۈپ. بىر يىلغا مۆلچەرلەنگەن؛ بىر يىل ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئەھۋاللارغا ئائىت، كۆرسىتىلگەن يىلغا، شۇ يىلدىكى ئەھۋال-ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك: دۆلەت خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ۋە يىللىق پىلانلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. * ئۇ چاغدا بىزلەردىن يىللىق ئىمتىھان ئېلىنىۋاتاتتى. * يىللىق خۇلاسىدا ھەربىر كىشىنىڭ خىزمىتىنى باھالاشتا مۇشۇ خاتىرە ئاساس قىلىنىدۇ. ② سۈپ. مىقدار ۋە سانىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ «شۇنچە يىلغا مۆلچەرلەنگەن؛ شۇنچە يىل داۋام قىلىدىغان ياكى قىلغان؛ شۇنچە يىل بولغان» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئاخىرى مېنىڭ ئۈچ يىللىق ئوقۇش ۋاقتىم توشۇپ، خىزمەتكە تەقسىم قىلىندىم. * مەن دەسلەپكى 19 يىللىق ھاياتىمنى ئاشۇ يەردە ئۆتكۈزدۈم. * سىز بىلمەيسىز، قاسىم دېگەن يېزىمىزنىڭ ئون نەچچە يىللىق سۇ كادىرى. ③ ئى <ماتار> مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كىرگەن يىل چەكلىمىسى ئاساسىدا بۆلۈنگەن دەرىجە ئايرىمىسى: 92-يىللىق ئۇيغۇر تىلى سىنىپى. 3-يىللىق 2-سىنىپ. ④ ئى. يىل بويى سەرپ قىلغان مېھنىتى، ئەمگىكى ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھەق، مائاش: ئېسىڭدە تۇت، بىز سەن بىلەن يىللىقىڭنى ئالتە پاقلاندىنلا كېلىشكەنمىز. * قوناق بىلەن يارچەنگە، بىر يىللىقىم كېتىدۇ. يەتتە يىللىق ئىش ھەققىم، ماڭا پۈتۈن قايىتىدۇ. ⑤سۈپ. يىل مۇددىتى بىلەن توختاملاشقان، يىل بويى ئىشلەشكە ياللانغان: يىللىق ئىشچى. * سۈپىتاي ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ يەردە گاھ يىللىق، گاھ ئايلىق ئىشلەپ يۈرەتتى. ⑥ ئى. بىرەر تارىخىي ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ كۆرسىتىلگەن ياكى سۆزلەنگەن يىلغا توشقانلىق خاتىرە كۈنى ياكى خاتىرە يىلى: ئەخمەتجان قاسىمى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 70 يىللىقى. ل. مۇتەللىپ ۋاپاتىنىڭ 50 يىللىقى.

يىللىق باھا <ماتار> ئوقۇغۇچىنىڭ بىر يىللىق ئوقۇش جەريانىدىكى ئۆگىنىش، ئەخلاق، ئىنتىزام ۋە ھەر خىل پائالىيەتلەردىكى ئىپادىسىگە بېرىلگەن ئومۇمىي باھا.

يىللىق پاراللاكس <ئاستر> تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەشتە يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىش ئوربىتىسىنىڭ رادىئۇسى ئاساسى سىزىق قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن چىققان پاراللاكس يىللىق پاراللاكس دەپ ئاتىلىدۇ.

يىللىق پايدا <س ئىق> بىر يىلدا كىرىم قىلىنغان ئومۇمىي پايدا.

يىللىق پايدا نىسبىتى <س ئىق> بىر يىلدا ئىشلەپچىقارغان ئومۇمىي قوشۇمچە

قىممەت مىقدارىنىڭ پۈتۈن ئاۋانىس كاپىتالغا بولغان نىسبىتى.

يىللىق پىلان ئىشلەپچىقىرىش، خىزمەت ۋە ئۆگىنىش قاتارلىقلارنىڭ بىر يىلغا مۆلچەرلەنگەن پىلانى.

يىللىق تەقسىمات <س ئىق> يىل ئاخىرىدا قىلىنغان تەقسىمات.

يىللىق چىقىم <مال> دۆلەتنىڭ خام چوت يىلى ئىچىدىكى بارلىق چىقىمى.

يىللىق دارامەت <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئەزالىرىنىڭ يىل ئاخىرىدا ئالىدىغان بىر يىللىق ئەمگەك ھەققى.

يىللىق قوشۇمچە قىممەت مىقدارى <س ئىق> بىر يىل ئىچىدە، ئىشچىنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى.

يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى <س ئىق> بىر يىل ئىچىدە ئىشلەپچىقارغان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارىنىڭ ئالدىن چىقىم قىلىنغان ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىغا بولغان نىسبىتى.

يىللىق كىرىم <مال> دۆلەتنىڭ خام چوت يىلىدىكى بارلىق كىرىمى.

يىللىق نەق چوت <مال> يىل ئاخىرىدا قىلىنىدىغان ھېسابات.

يىللىق ھېسابات <مات> كونا جۇڭگودىكى دۆلەتنىڭ يىللىق كىرىم-چىقىم، تەخمىنىي چوتى، خام چوتى ۋە نەق چوتى قاتارلىقلارنى بېجىرىدىغان خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

يىللىق ئۆسۈم <مال> يىل بويىچە ھېساب قىلىنىدىغان ئۆسۈم.

يىللىقچى ئى. ئۇزۇن مۇددەتلىك ياكى يىللىق توختام بويىچە باشقىلارغا يالىنىپ ئىشلەيدىغان كىشى، مەدىكار، خىزمەتكار: ئاسىم شەھەرشاھ ھاجىلارنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈز قوشى تۇتۇپ، يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەندە، ئەكبەر شۇ باينىڭ قويچىسى ئىدى.

يىللىقچىلىق ئى. باشقىلارغا يالىنىش، يىللىقچى بولۇپ ئىشلەش، مەدىكارچىلىق: ئۇ ئىككى-ئۈچ يىلدەك بايلارنىڭ ئۆيىدە پادىچىلىق، يىللىقچىلىقمۇ قىلغان.

يىللىماق پ. يىلنى ئۆتكۈزمەك، يىلنى ئاخىرلاشتۇرماق، يىلنى چىقارماق، يىل بويى تۇرۇپ قالماق: ئۇ خەتتە ئاقسۇدا يىللايدىغانلىقىنى، ھازىرچە يۇرتقا قايتىپ كېلەلمەيدىغانلىقىنى يېزىپتۇ.

يىلمان (توغرىسى: ئىلمان) ← ئىلمان.

يىلمۇيىل ھەر يىلى، يىللار بويى، يىللارنىڭ ھەممىسىدە؛ ئۇدا، داۋاملىق: بۇ دۆيدە ئالمىدىن يىلمۇيىل مول ھوسۇل ئېلىنىدى.

يىلنامە ئى ① يىل تەرتىپى بويىچە يېزىلغان ۋەقە-ھادىسىلەر تارىخى؛ يىل تەرتىپى بويىچە يېزىلغان تارىخىي خاتىرىلەر: بۇ يەردە ئېرادىن مىڭ يىل ئىلگىرى، ئۇيغۇرلار يىلنامە ياراتقانىدى. ئۆزىنىڭ يېزىقى، ئېلىپبەسىنى، جىمى ئەل ئىچىگە تارا تقانىدى.

يىلنامىلىق سۈپ. يىلنامە قائىدىسى بويىچە يېزىلغان، يىلنامە ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، يىلنامىگە ئوخشاش تەرتىپتە، يىل رېتى بويىچە يېزىلغان: بۇ ھەقتە كارل ماركس ئۆزىنىڭ «ھىندىستان تارىخىنىڭ يىلنامىلىق خاتىرىسى» دېگەن كىتابىدا تەپسىلىي بايان قىلىپ ئۆتكەن.

يىلى ئى ← **يىل نەزىرى**.

يىلىك ئى <ئانات> سۆڭەك ئىچىدىكى

كاۋاكچىلارغا تولۇپ تۇرغان يۇمشاق توقۇلما. قىزىل يىلىك ۋە سېرىق يىلىك دەپ بۆلۈنىدۇ. قىزىل يىلىك قان ئىشلەپچىقىرىش رولىغا ئىگە. بەزى جانلىقلارنىڭ يىلىكىنى ئىستېمال قىلغىلى ۋە ئۇنىڭدىن ماي ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ.

يىلىك غىلىپى <ئانات> ئۇقسىمان ئۆسۈك ياكى ئۇزۇن شاخسىمان ئۆسۈكنى ئوراپ تۇرىدىغان ماددا. ئۇنى نېرۋا پىلىمسىمان ماددا ھۈجەيرىلىرى ھاسىل قىلىدۇ. تەركىبى ئاقسىل ۋە مايلار بولۇپ، ئىزولياتسىيىلىك رولى بار. ئۇ نېرۋا ئىمپولسىنىڭ تېزدىن ئۆتكۈزۈلۈشىگە پايدىلىق.

يىلىكى توشماق ① كۈچ-قۇۋۋەتتە ۋايىغا يەتمەك، ساغلام يېتىلمەك. ② پۇل-مېلى، ئىقتىسادىي كۈچى زورايماق، ئاشماق؛ ئۈلى چىڭىماق.

يىلىكى توق ① تېمەن، ساغلام، كۈچ-قۇۋۋىتى بار: باينىڭ بالىسى ئەمەسمۇ؟ يىلىكى توق-دە. ② پۇل-مېلى، ئىقتىسادىي كۈچى بار، بايلىق ئاساسىي ياخشى، ئىقتىسادىي ئاساسىي ئۇللۇق: – پۇلىمىزنى بەرگەن بولساڭلار، – دېدى بوۋاي كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، – يىلىكىمىز توقراق بولار ئىدى.

يىلىكىدە سۇ ئىچمەك ① قاتتىق زەربە بەرمەك، ۋەيران قىلماق، ھالاك قىلماق: – تىلىۋالدىنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچمەن! – دېدى قۇبدۇن زەھەرخەندىلىك بىلەن، – مېنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكىنىنى كۆرەي ئۇنىڭ... ② باشقىلارنىڭ كۈچىدىن نومۇسسىزلارچە پايدىلانماق، باشقىلارنىڭ پايدا-مەنپەئىتىنى پەسكەشلەرچە ئۆزى ئۈچۈن ئىشلەتمەك: ئۇنداق خەقنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىدىغان پېخسىقتىن ئالمىغان پۇلنى كىمدىن ئالىمىز؟!

يىلىكى سۇيۇق كۈچ-قۇۋۋىتى ئاز، ماغدۇرسىز، ئاجىز، ساغلام ئەمەس.

يىلىكى شورلۇق ← **شور پېشانە**: – مېنىڭ يىلىكىم شورلۇق، مۇشۇ ئىشنىمۇ مەن قىلماي، باشقا بىرىڭلار قىلىڭلار، – دېدى ئۇ نارازى بولغاندەك قىلىپ.

يىلىكىنى چاقماق ۋەيران قىلماق، ئەبجىقىنى چىقارماق، ھالسىزلاندۇرۇپ كاردىن چىقارماق، كۈچ-قۇۋۋىتىدىن ئايرىماق.

يىلىكىنى شورىماق قاتتىق ئەزمەك، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق، بوزەك قىلىپ ئەمگىكىدىن ئۆزى بىلگەنچە پايدىلانماق: ھايانكەشلەر خەلقنىڭ يىلىكىنى شوراش ئۈچۈن تۈرلۈك شۇملۇقلارنى قىلاتتى.

يىلىكىنى قۇرۇتماق ئەسلىي-نەسلىنى يوق قىلماق، ۋەيران قىلماق: قۇرغاقچىلىق بولسا، ئەل-يۇرتنىڭ يىلىكىنى قۇرۇتۇشقا باشلاپتۇ.

يىلىكى ئۈزۈك ① تېنى ساغلام ئەمەس، بەدەن قۇۋۋىتى ئاجىز، ماغدۇرى كەم. ② ئىقتىسادىي كۈچى ئاجىز، تۇرمۇش كەچۈرۈشى تەس، كەمبەغەل، نامرات.

يىلىكى ئۈزۈلمەك ئىقتىسادىي جەھەتتە قىيىن ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ئىنتايىن ناچارلاشماق، نامراتلاشماق: قىيىناتامنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىمىز، يەتتە، قىرىق نەزىرلىرىنى بېرىمىز دەپ، يىلىكىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى. * – ئۇ يىللاردا قوشنىلىرىمىزنىڭ يىلىكى بەك ئۈزۈلۈپ كەتكەن، – دېدى ئۇ ئېغىر ئۇھ تارتىپ.

يىلماق (توغرىسى: ئىللىماق) ← **ئىللىماق**.

يىل-يىللاپ يىلمۇيىل، يىللار بويى، يىللارنىڭ ھەممىسىدە: ئۇ باي ئۈچۈن يىل-يىللاپ ئىشلەپ بىر كىچىك پاخلانغا ئېرىشەلمەي، ئاخىرى قاقشاپ ئۆلۈپ كەتتى.

يىملەشمەك (توغرىسى: ھىملەشمەك) ← ھىملەشمەك.

يىمىرمەك پ ① خىمىر قاتارلىقلارنى ئەيلەپ پىشۇرماق، قول بىلەن مۇجۇپ ئەيلىمەك، پىشۇرماق: خېمىرنى يىمىرمەك. ② قاتتىق نەرسىلەرنى قول ياكى مۇناسىۋەتلىك ئەسۋابلار بىلەن سىقىپ، مۇجۇپ ئېزىپ ئۇۋۇتماق، ئېزىلگەن، مۇجۇلغان، ئۇۋاق ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ دېڭىز ساھىلىدا ئولتۇرۇپ، بىر قولى بىلەن تاشنى يىمىرىپ ئۇۋاپ، يەنە بىر قولىنى قۇمغا پاتۇرۇپتۇ. ③ قاش-كۆز، لەۋ قاتارلىق ئەزالارنى پۈرۈشتۈرمەك، پۈرمەك ياكى يېنىك تۈرمەك: — ھە، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپتۇ شاھ قاشلىرىنى يىمىرىپ. * ئۇ قاپقارا، ئىنچىكە بۇرۇتىنى يىمىرىپ ئولتۇرۇپ، گەپ باشلىدى. * — ساڭا نېمىشقا تەڭ ئىدى، — دېدى مەشۇراخۇن كالپۇكىنى يىمىرىپ، — تۆگەپ كەتسە، تېپىپ بېرىدىغان ئادەم مەن ئەمەسمۇ؟ ④ كۆچمە. بىرەر گۇرۇھ، تەشكىلات، ھاكىمىيەتكە ئوخشاش جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئىجتىمائىي كۈچنى ئاغدۇرماق، يوقاتماق ياكى ئۇنى تۈرلۈك ۋاسىتىلەر بىلەن ئەسلىدىكى كۈچ-قۇۋۋىتىدىن مەھرۇم قىلماق، ئاجىزلاشتۇرماق، غۇلاتماق، ۋەيران قىلماق: قەتئىي تەدبىر قوللىنىپ بارلىق ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەرنى پارچىلاش ۋە يىمىرىپ تاشلاش كېرەك. * بىز ئاخىرى فېئودالىزم تۈزۈمىنى يىمىرىپ تاشلىدۇق.

* تۈن-جاھالەتنى يىمىرگەچ ھۆر زامان، ئۆرلىدى ئەل، تۈزلىنىپ تۇسقۇن-داۋان.

يىمىرىشمەك «يىمىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئارغامچىنى يىمىرىشمەك. خېمىرنى يىمىرىشمەك. تاشلارنى يىمىرىشمەك. لەۋلىرىنى يىمىرىشمەك.

يىمىرىلمەس سۈپ. مۇستەھكەم، مەزمۇت، ھەرقانداق جايدا، ھەرقانداق ئەھۋالدا بۇزۇلمايدىغان، ئېزىلمەيدىغان، يېڭىلمەيدىغان، ئاغدۇرۇلمايدىغان، غالىب: بۇنىڭدىن كېيىن بىز بارلىق چارە-تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، خەلق ئارمىيىسىنى مەڭگۈ يىمىرىلمەس ئورۇنغا ئىگە قىلىشىمىز لازىم. * — بىز يىمىرىلمەس كۈچ بولۇپ ئۇيۇشتۇق، — دېدى ئەنۋەر جىددىي ھالدا.

يىمىرىلمەك ① «يىمىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ شاختىكى چېچەكلەرنى ئېلىپ بىر ئۇۋۇلىغانىدى، ھېلىقى چېچەكلەر يىمىرىلىپ، كىچىككىنە بىر كاللەككە ئايلىنىپ قالدى. * ئەشرەپ بوۋاينىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، قېلىن كالپۇكلىرى كۈلكىدىن يىمىرىلدى. ② كۆچمە. ئاجىزلاشماق، ھالىدىن كەتمەك، ۋەيران بولماق، يوقالماق: تاملارمۇ خارابىدەك بولۇپ كەتكەن — سۇۋاقلىرى پۈتۈنلەي چۈشۈپ، يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. * يىگىتنىڭ ئۆزىگە مىختەك قادالغان ئوتلۇق كۆزلىرى ئالدىدا، قىزنىڭ جاسارىتى يىمىرىلدى. * ئەختەملەرنىڭ تويى يېزىلار ئېغىر ئىقتىسادىي يىمىرىلىشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان پەيتكە توغرا كەلگەنىدى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي تۈزۈم، ھاكىمىيەت ياكى ھوقۇق تۇتۇۋاتقان گۇرۇھ، شەخسلەر ۋەيران بولماق، يوقالماق، ئاغدۇرۇلماق، ئەسلىدىكى ئىمتىيازدىن مەھرۇم بولماق: فېئوداللىق چوڭ ئائىلە تۈزۈمى مۇقەررەر

يىمىرىلدى. * ئۇ «كۆرۈپ تۇرۇۋاتقانلار، سىلەرنىڭ يىمىرىلدىغان كۆڭۈللار ئەتىلا يېتىپ كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى. ④ يەرگە مەھكەم چاپلاشماق، يەرگە مەھكەم ئورۇنلاشماق (ئولتۇرۇش ھەرىكىتى ھەققىدە): ئۇ ئەمدى يىمىرىلىپ ئولتۇرۇپ، ھېكمەت بىلەن تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ سىرداشقىلى ئۆتتى.

يىمىرىلىش ① «يىمىرىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <گېئول> ئۇزۇن مۇددەتلىك شامالنىڭ يالىشى، ئاپتاپتا قېلىش، ھۆل-يېغىنلارنىڭ نەمدەپ يالىشى، ئورگانىزملارنىڭ بۇزۇلۇشى قاتارلىق تەسىرلەر نەتىجىسىدە، يەر پوستىنىڭ يۈزىدىكى ۋە يەر پوستىنى تەشكىل قىلغان ھەر خىل تاغ جىنسلىرىنىڭ بۇزۇلۇپ ۋەيران بولۇشى ياكى ئۆزگىرىپ كېتىشى. ③ <فىز> بىر ئاتوم يادروسىنىڭ ماسسىلىرى ئوخشاشراق بولغان ئىككى يادروغا بۆلۈنۈش جەريانى. ④ <فىز> رادىئوئاكتىپ نۇكلىدلارنىڭ رادىئوئاكتىپ زەررىچىلەرنى رادىئاتسىيىلەپ چىقىرىش ئارقىلىق باشقا بىر خىل نۇكلىدقا ئۆزگىرىش جەريانى، تۇراقسىز ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ ئۆزلۈكىدىن يېڭى زەررىچىلەرگە ئۆزگىرىش جەريانىمۇ يىمىرىلىش دەپ ئاتىلىدۇ. ⑤ <خىم> كرىستال ھىدراتلارنىڭ ئۆي تېمپېراتۇرىسىدا ۋە قۇرغاق ھاۋادا كرىستال سۈيىنىڭ بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى يوقىتىش ھادىسىسى.

يىمىرىلىش پوستى <گېئول> يەر پوستى ئۈل جىنسىنىڭ يىمىرىلگەن ئۈستى قەۋىتى. يەر پوستى ئۈستى قەۋىتىدىكى جىنسلار يىمىرىلىش تەسىرىدە بۇزۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئورنىدا يۇمشاق دۆۋىلەنمىلەر شەكىللىنىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئاجىز يىمىرىلگەن زونىنا، كۈچلۈك يىمىرىلگەن زونىنا، قالدۇق قاتلام، قالدۇق توپا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يىمىرىلىش رولى <گېئول> يەر پوستىنىڭ سىرتقى قاتلىمىدىكى تاغ جىنسلىرىدا ئاتموسفېرا، سۇ ۋە جانلىقلار قاتارلىق تاشقى كۈچلەرنىڭ ئۇزاق مەزگىللىك تەسىرى تۈپەيلىدىن يۈز بېرىدىغان بۇزۇلۇش رولى. ئۇ فىزىكىلىق يىمىرىلىش رولى ۋە خىمىيىلىك يىمىرىلىش رولىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يىمىرىلىش كونستانتى <فىز> تۇراقسىز ئاتوم يادرولىرىنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدىكى يىمىرىلىش ئېھتىماللىقى. ئۇ رادىئوئاكتىپ ماددىلارنىڭ يىمىرىلىش تېزلىكىنىڭ ئۆلچىمى ھېسابلىنىدۇ.

يىن ئى. ھايۋانلارنىڭ قېرىنى ئىچىدىن چىقىدىغان پوق، گەندە.

قوشۇمچە

ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار

1. تۈرغۇن سۆزلەردىن تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
قوشۇمچىلار	مىساللار
- انە	ئاقىلانە، خالىسانە، جەسۇرانە، دوستانە، شائىرانە، باتۇرانە، مەردانە، مەيۈسانە، ۋەھشىيانە، غەيۇرانە...
- ەن	ئاساسەن، جاۋابەن، تامامەن، قەستەن، تەخمىنەن، خىيالەن، زاھىرەن، ھەقىقەتەن، ئومۇمەن...
- با، - بە	بامەسلىھەت، بەدۆلەت، بەئەينى، بەقۇۋۋەت، بەھۇزۇر...
- باز، - ۋاز	تەركىبباز، كىتابباز، قىلىپباز، تەرەپباز، خوتۇنباز، دارۋاز، قىمارۋاز، شەكىلۋاز، پاھىشۋاز، گورۇھۋاز، كەپتەرۋاز...
- بان، - ۋەن	مېھرىبان، باغۋەن، سارايۋەن، دەرۋازىۋەن...
بەت-	بەتقىلىق، بەتنىيەت، بەتبەشرە، بەتنام، بەتتەم، بەتخۇي، بەتبۇي...
- بەخش	ھاياتبەخش، ئىلھامبەخش، ئارامبەخش، ھۇزۇربەخش...
- بى-	بىئارام، بىئەدەب، بىۋاپا، بىسەرەمجان، بىپايان، بىتەلەي، بىخەۋەر، بىقارار، بىمەھەل، بىسوراق، بىتاب، بىئەپ...
- پەرەس	ئابرۇيپەرەس، خوتۇنپەرەس، راھەتپەرەس، مەنسەپپەرەس، خىيالپەرەس، ئۇرۇشپەرەس، پۇرسەتپەرەس، ئاپتاپپەرەس...
- پەرۋەر	ئادالەتپەرۋەر، خەلقپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، تەرەققىيپەرۋەر، ئىنسانپەرۋەر، تىنچلىقپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر...
- پەز	ئاشپەز، سامسىپەز، مانتىپەز، كاللىپەز، ساختىپەز، زاسۇيپەز
- پۇرۇش	كىتابپۇرۇش، مەيپۇرۇش، چايپۇرۇش، دورىپۇرۇش، يۇندىپۇرۇش، ئەسكىپۇرۇش...
- تاراش، - تىراش	ھەيكەلتاراش، سىمتىراش...
- تاق	قىلتاق، شالتاق، تومتاق...
- تاڭ، - داڭ	شورتاڭ، ئۇلتاڭ، يارداڭ، ئويداڭ...
- چا	قولاقچا، قىزىلچا، قىيىقچا...

قوشۇمچىلار	مىساللار
- چە	سىزنىقچە، كىتابچە، خەنزۇچە، قازاقچە، پۇقراچە، سەھراچە، يىگىتچە، چىرايلىقچە، سىزچە، مەنچە...
- چان	ئاغرىقچان، ئەمگەكچان، ئىسسىقچان، سوغۇقچان، كۆكلەكچان، ئىشچان، كۆيۈمچان، نومۇسچان، ئۇيقۇچان...
- چى	ئاخباراتچى، ئالدامچى، ئەمگەكچى، ئەينەكچى، ئوقۇغۇچى، جەڭچى، بېلىقچى، قىزىقچى، خەۋەرچى، مەنمەنچى، گۇپپاڭچى، يالغانچى، يالاقچى، چېقىمچى...
- چىل	ئەپچىل، ئىقتىسادچىل، خەلقچىل، كەمچىل، ئىزچىل، راستچىل، سولچىل، ئوڭچىل...
- چىلاپ // - چىلەپ	پاقىچىلاپ، تۆگىچىلەپ، ئوغۇلچىلاپ...
- چىلىق // - چىلىك	دېھقانچىلىق، پاتقاقچىلىق، يېپەكچىلىك، ئارتۇقچىلىق، كەمچىلىك ئازچىلىق، قۇرغاقچىلىق، قىيىنچىلىق، خاپىچىلىق، يېتەكچىلىك...
- خان	كىتابخان، غەزەلخان، قىرائەتخان، دۇئاخان ...
- خانا	ئاشخانا، تاماقخانا، دەرسخانا، دوختۇرخانا، ئىشخانا ...
- خور	بالاخور، پارىخور، جازانىخور، قانخور، غەمخور، قەسەمخور، گۇمانخور، پىتنىخور، مىراسخور، زىناخور، گۆشخور، ئوتخور...
- دار	بايراقدار، بېسىمدار، تاجدار، ئالاقىدار، قۇلدار، ئەمەلدار، چارۋىدار، خەۋەردار، چېقىمدار، قەرزدار، رەڭدار، ھازىدار، ۋاپادار، يارىدار...
- دارچىلىق	ئاتىدارچىلىق، ئاغىنىدارچىلىق، قوشنىدارچىلىق، جاھاندارچىلىق، يۇرتدارچىلىق...
- داش	ئاھاڭداش، ساۋاقداش، يولداش، مەسلەكداش، پىكىرداش، چېگرىداش، ۋەتەنداش، قولداش، خىزمەتداش، سەپداش، تىلەكداش، ئېمىلداش، قاپىيىداش، شەكىلداش، مەنىداش...
- دان	چايدان، چوغدان، شامدان، كاۋاپدان، ئوقدان، ئۇرۇقدان، كۈلدان، گەپدان، قەدىردان، سۇدان...
- دۇرۇق - تۇرۇق، - دۈرۈك	ساقالدۇرۇق، ئېغىزدۇرۇق، بويۇنتۇرۇق، كەمەلدۈرۈك، ئۈمۈلدۈرۈك...

قوشۇمچىلار	مىساللار
ـ زار	كۆچەتزار، لالىزار، چىمەنزار، ئېكىنزار، پاختىزار...
ـ ساز	قۇلۇپساز، ماشىنساز (لىق)، كېمىساز(لىق)، سائەتساز(لىق)...
ـ ستان //ـ ىستان	قەبرىستان، قازاقىستان، گۈلىستان، ئەرەبىستان، گۆرىستان...
ـ سۇق	خامسۇق...
ـ سىز	ئارمانسىز، ئارسىز، ئەقىلسىز، ئاڭسىز، ئەخلاقسىز، باھاسىز، بىلىمسىز، تېتىقسىز، پەمسىز، تۇراقسىز، تىنىمسىز، دېرەكسىز...
ـ ىسمان	ئادەمسىمان، قالقانسىمان، باشاقسىمان، دولقۇنسىمان، گۈمبەزسىمان، قاناتسىمان، شارسىمان، زەنجىرسىمان، مايمۇنسىمان...
ـ شۇناس	تارىخشۇناس، تۇپراقشۇناس، تۆرەلمىشۇناس، تىلشۇناس، قانۇنشۇناس، ئەدەبىياتشۇناس، ئۆسۈملۈكشۇناس، ئۇيغۇرشۇناس ...
ـ غى، ـ قى//ـ گى، ـ كى	يازغى، ئاخشامقى، هازىرقى، كەچكى، ئاخىرقى، كۈزگى، بۈگۈنكى، ئەتىكى، ئەتىگەنكى، تۈنۈگۈنكى، قەدىمكى، كېيىنكى...
ـ قىرى// ـ كىرى	تاشقىرى، ئىچكىرى ...
ـ كار، ـ كەر// ـ گەر	پاختىكار، پىداكار، جاۋابكار، تەشەببۇسكار، سەنئەتكار، گۇناھكار، ھەۋەسكار، مىسكەر، سودىگەر، زەرگەر، جادۇگەر، دەۋاگەر، دورىگەر، ھىيلىگەر، ئىغۋاگەر...
ـ كەش	ئەپيۈنكەش، تەخسىكەش، تەنزىكەش، زىيانكەش، ھارۋىكەش، گۆرۈكەش، نەشىكەش، ھايانكەش، مېھنەتكەش، ھاراقكەش، چاڭچىلىكەش...
ـ گاھ	جەڭگاھ، قارارگاھ، سەجدىگاھ، ئارامگاھ، لەشكەرگاھ ...
ـ گەرچىلىك	ئادەمگەرچىلىك، ئاۋارىگەرچىلىك، سىپايىگەرچىلىك...
ـ گۇي	خۇداگۇي، دۇئاگۇي، پارسگۇي، تۈركىيگۇي...
ـ گىر،	باجگىر، جاھانگىر، ...
ـ لاپ، ـ //ـ لەپ،	ئايلاپ، پاتمانلاپ، تاغارلاپ، خالتىلاپ، چارەكلەپ، كۆپلەپ...
ـ لارچە// ـ لەرچە	ئاتلارچە، قەھرىمانلارچە، باتۇرلارچە، باللارچە، مەردلەرچە، يۈزلەرچە، پەسكەشلەرچە...
ـ لاق،	بوتىلاق، تايلاق، ئوتلاق، يايلاق ...

قوشۇمچىلار	مىساللار
- لىق، - لىك// - لۇق، - لۈك	ئاتاقلىق، ئاجىزلىق، ئاچلىق، ئازلىق، ئاشلىق؛ ئەپلىك، ئەدەبلىك، شەرەپلىك، سەمىمىيلىك، ئابرويلۇق، ئاچقۇچلىق، قۇرۇقلۇق، بۇزۇقلۇق؛ سۈتلۈك، سەزگۈرلۈك، تەتۈرلۈك، كۆرگۈلۈك...
نا-	ناتايىن، ناتوغرا، ناباپ، نالايىق، نائىنساپ، ناماقۇل، نائىلاج، نائۇستا، نارازى، ناتونۇش، نائۈمىد، نامەھرەم، نامۇۋاپىق، نارەسىدە...
- نامە	بايانامە، تەبرىكنامە، تەزىيەنامە، تەكلىپنامە، چاقىرىقنامە، خىتابنامە، شەرتنامە، گۇۋاھنامە، نىزامنامە، ۋەدىنامە، ئەھدىنامە، توختامنامە...
ھەم-	ھەمتاۋاق، ھەمداستىخان، ھەمسەپەر، ھەمسۆھبەت، ھەمنەپەس، ھەمدەرد، ھەميان...
- ى	يازلىقى، قىشلىقى، كۈزلۈكى، ئەتىگەنلىكى، كۈنلۈكى ...
- ىدە	پاققىدە، غىققىدە، تىرىڭگىدە، شاققىدە، پالاققىدە، تاراققىدە، شاراققىدە، تىرىققىدە، توككىدە، لىككىدە...
- ىزم	كاپىتالىزم، سوتسىيالىزم، بۇددىزم، ئاتېئىزم، فېئودالىزم، ماتېرىيالىزم كوممۇنىزم...
- ىيە	ئالبانىيە، روسىيە، ياپونىيە، گېرمانىيە، بۇلغارىيە، ئىتالىيە، تۈركىيە...
- ىچە	يازىچە، كۈزىچە، قىشىچە...
يى، - ۋى - ىي -	سەھرايى، پىدايى، ئەنئەنىۋى، پەلسەپىۋى، خىمىيىۋى، ئاساسىي، ئەخلاقىي، ئەقلىي، تارىخىي، قانۇنىي، ۋىجدانىي، ياۋايى ...
2. تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
- ا، - ە، - ئى	بوشا- ، ئوينا- ، ياشا- ، يوغىنا- ، ئوتا- ، چۈشە- ، تۈنە- ، تۈزە- ، كۈچە- ، لىپە- ، بىپە(بىپىساق)- ...
- ر، - ار، - ەر// - ي، - اي، - ەي	ياشار-، ئاقار-، قىسقار-، بوزار-، قىزار- ، كۆكەر-...، قاراي -، ئازاي -، سارغاي -، تاراي -، كۆپەي -، كۈچەي -، پەسەي - ...
- اڭغىرا// - ەنگىرە	ياشاڭغىرا- ، ئېسەنگىرە- ...

قوشۇمچىلار	مىساللار
-ە(ر)كە // -ە(ر) كەش	چۈشەكە-، ئۆچەكەش -...
-را، -رە، -ىرا	ھاڭرا-، ئىڭرا -، ھۆكرە -، مەرە -، مۆرە -، يالتىرا -...
-ست	تەڭسىت -، مەنسىت -، كەمسىت -...
-سىرا،// -سىرە	تۈزسىرا-، سۇسىرا-، قانسىرا-، يىغلامسىرا-، مايسىرا-، كۆلۈمسىرە-، خەۋپسىرە-، ئەرسىرە-، ئەنسىرە - ...
-سىن	ئازسىن -، خۇدۈكسىن -، غېرىبسىن -، خورسىن -، ئېغىرسىن -، قىزىقسىن -...
-شى	كاپشى -، تەمشى -، غۇدۇڭشى -، غىڭشى -، ھاۋشى -...
-غار، // -قار، -قىر // -كىر // -قۇر، -كۈر	سۇغار-، باشقۇر-، ئاڭقار-، مىشقىر-، كېكىر-، پۇشقۇر-، تۈكۈر- ...
-قىرا،-كىرا،-كىرە	پارقىرا-، شارقىرا-، غارقىرا-، كاركىرا-، گۈركىرە- ...
-لا،-- لە // - دا،-- دە // - شا // - شە، // - قا	ئالقىشلا-، تورلا-، داۋالا-، ئويلا-، مەدھىيىلە-، تەقدىرلە-، كەملە-، جەملە-، ئورۇندا-، چىڭدا-، ئۇلدا-، ئىزدە-، چۆرىدە-، تىڭشا-، تەڭشە-، چىڭقا- ...
- لاش،// - لەش	داۋاملاش -، ماشىنىلاش -، قاراڭغۇلاش -، ماكانلاش -، قانۇنلاش -، گۈزەللەش -، سانائەتلەش -، تىكەنلەش -، رەزىللەش -، زەئىپلەش -، پۇچەكلەش -، مەسلىھەتلەش -، كېپەكلەش - ...
- لان،// - لەن	شادلان -، قوراللان -، روھلان -، مۇڭلان -، گۇمانلان -، ھالسىزلان -، ھوشسىزلان -، ئوزۇقلان -، غەزەپلەن -، ھەۋەسلەن -، گەۋدىلەن -، قانائەتلەن -، مەيۇسلەن -، كۆڭۈلسىزلەن - ...
- ىرقا	تاشىرقا-، ئېچىرقا-، يېتىرقا-، تېڭىرقا- ...
- ىلدا،- ىلدە// - ۇلدا،- ۇلدە	تاقىلدا-، شاقىلدا-، پىرىلدا-، پىژىلدا-، لەپىلدە-، كۇسۇلدا-، پۇشۇلدا-، سوكۇلدا-، بۇژۇلدا-، گۈرۈلدە-، دۈرۈلدە- ...
- ۇق، - ىق، - ىك	يۇلۇق -، تېلىق -، بىرىك -، ئېچىك -، تېرىك - ...

3. پېئىللاردىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
قوشۇمچىلار	مىساللار
ـ ت، ـ ىت، ـ ەت// ـۇت، ـۈت	سارقىت، چېكىت، كىيىت، كۆچەت، تۇغۇت، قۇرۇت، تۈزۈت...
ـ چ	تايانچ، ئىشەنچ، سۆيۈنچ، ئۆكۈنچ...
ـ چا// ـ چە	تامچا، سىلىنچا، يېپىنچا، بوغچا، ئېشىنچا، چۈشەنچە، سۆيۈنچە...
ـ داق، ـ دەك // ـ دۇق، ـ دۈك	قونداق، قورداق، ياسىداق، كېكىردەك، تاشلاندۇق، هاردۇق، قالدۇق، سۆيدۈك...
ـ دى	پالاندى، ساقلاندى، يۇندى، يالاندى، قېقىندى، توزۇندى، سۈپۈرۈندى، ئاسراندى، چىرىندى، سارقىندى، قوغلاندى، ئۈزۈندى، بېقىندى، قىرىندى...
ـش، ـ ىش // ـۇش، ـۈش	ئوخشاش، ئوقۇش، ئۆگىنىش، كىرىش، سوقۇش، ئۇرۇش، قوشۇش، كۆرۈنۈش...
ـ غا، ـ قا // ـ گە، ـ كە // ـ غۇ، ـ قۇ // ـ گۈ، ـ كۈ،	سالغا، ئىلغا، تۇتقا، سوققا، سۈپۈرگە، كۆيدۈرگە، تۈرتكە، كۈلكە، ئاتالغۇ، يېقىلغۇ، تېرىلغۇ، تۇيغۇ، يايغۇ، تارتقۇ، ئېزىتقۇ، سەزگۈ، تەپكۈ...
ـ غان // ـ قان	قورغان، چېقىلغان، تۇغقان، قاپقان...
ـ غۇچ، ـ قۇچ // ـگۈچ، ـ كۈچ	ئويىنغۇچ، ئۇتىنغۇچ، ئاچقۇچ، باسقۇچ، تەپكۈچ، چەككۈچ، يەلپۈگۈچ، تۈگۈچ...
ـ غۇچى، ـ قۇچى // ـ گۈچى، ـ كۈچى	يازغۇچى، ئوقۇغۇچى، قىرغۇچى، ئېنىقلىغۇچى، ئوقۇتقۇچى، ياراتقۇچى، بۆلگۈچى، بۆلۈنگۈچى، كۈتكۈچى، كۆزەتكۈچى...
ـ غۇر، ـ قۇر // ـ گۈر، ـ كۈر،	جىمىغۇر، بولمىغۇر، ئۇچقۇر، تاپقۇر، ئۆلگۈر، سەزگۈر، ئۆتكۈر...
ـ غۇلۇق، ـ قۇلۇق // ـ گۈلۈك، ـ كۈلۈك	ئالغۇلۇق، قىلغۇلۇق، تارتقۇلۇق، گۆرگۈلۈك، كەلگۈلۈك، ئىچكۈلۈك...
ـ غىن، ـ قىن، ـ كىن // ـ غۇن، ـ قۇن، ـ گۈن، ـ كۈن	ئازغىن، يانغىن، تاشقىن، كەسكىن،تۇرغۇن، سولغۇن، قاچقۇن، ساتقۇن، تۇسقۇن، تۈرگۈن، سۈرگۈن، كەلكۈن، سەپكۈن...

قوشۇمچىلار	مىساللار
-ق، -ىق، -اق، -ۇق// -ك، -ىك، -ەك، ۈك	ئاقساق، باغلاق، سوراق، قورۇق، سۇلاق، قىشلاق، قالاق، تۇراق، ئېچىق، يىرتىق، قىسىق، سۇنۇق، توسۇق، تىرەك، چىرىك، كۈزلەك، كىپىسك، كېچىك، ئېزىك، كېسەك، كۆرەك، ئۆلۈك، كۆمۈك...
-غاق،- قاق // -گەك، -كەك،	ئۇسۇرغاق، تونۇغاق، بارغاق، پاتقاق، چىچقاق، كۆكەرگەك، ئۈركۈگەك، ئۈسكەك، تېرىككەك...
-لىك، -الىك // -ەك،	بوشالىك، قىستالىك، بۇلالىك، تالالىك، قوزغىلالىك، ئۆتەك، كۆرەك...
-غۇ، -اغۇ// -گۇ// -ەگۈ،	ئالدىراغۇ، يىغلاغۇ، سىيرىلاغۇ، چېچىلاغۇ،جۇدەگۈ، تىترەگۈ، سۆزلەگۈ، كۆتۈرەگۈ، گۈمۈرەگۈ، كېلىشەگۈ، ئېگىشەگۈ...
-لغۇ// -ەلگۈ	قونالغۇ، تۇرالغۇ، توسالغۇ، كۆنەلگۈ...
-م، -ىم، -ام، ەم، -ۇم، -ۈم	تۈتام،كۈزەم، باغلام، تاسقام، يارام، كىرىم، چىقىم، بوغۇم، ئۇقۇم، كۆرۈم، ئۈنۈم ...
-ما// -مە	ئايلانما، ئۇيۇشما، قۇرۇلما، باسما، باشقارما، تاللانما، چاچما، چاتما، دارىتما، سىزما، ئەزمە، ئەسلىمە، كۆرگەزمە، كۆرسەتمە، ئەسلەتمە، ئەسكەرتمە، بىرلەشمە، سۈزمە، بەلگىلىمە، ئۆسمە، ئۈندۈرمە...
-ماچ // -مەچ،	قوتۇرماچ، قو(رۇ) ماچ، تولغىماچ، يۆگىمەچ، چۆرگىلىمەچ، ئەگمەچ، كۆمەچ...
-ماس// -مەس	ئايرىلماس، بۇزۇلماس، تۇغماس، تويماس، تېپىلماس، چىدىماس، قورقماس، ئۇنتۇماس، يارىماس، ئەرزىمەس، ئۆلمەس، يېڭىلمەس، ئۆچمەس، كۆچمەس...
-ماق// -مەك	باسماق، تېپىشماق، چاقماق، ئويماق، قىسماق، يېمەك، ئىچمەك...
-مەل	تۈرمەل، چۈچۈمەل، سۈرمەل...
-مۇر// -مۈر	يامغۇر (ياغمۇر)، ئۆسمۈر...
-مىش// -مۇش، -مۈش	قىلمىش، كەچمىش، ئاتالمىش، تۇرمۇش، ئۆتمۈش...
-ىن// -ۇن، -ۈن	سېغىن، يىغىن، ئېقىن، تولۇن، قويۇن، يۇلۇن، تۈگۈن...

4. پېئىل ۋە تۈرغۇن سۆزلەردىن تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
- دۇق، - تۇق // - تۈك	تاشلاندۇق، قالدۇق، هاردۇق، ئورۇندۇق، قولتۇق، ئۆلۈمتۈك، كەمتۈك...
- ل، - ىل // - ۇل، - ۈل	ئاچال، يېشىل، قىزىل، قاتمال، قاقشال، تۈگەل، ئۇيۇل، ئۈزۈل، كېسىل (ئۈزۈل-كېسىل)، چېقىل (چېقىل-چۇقۇل)...
- مان // - مەن	ئويمان، ئىلمان، دەردمەن، سۆزمەن، ئىنتائەتمەن، هاجەتمەن، زوقمەن، ئۆچمەن، ئۆلەرمەن، ئىچەرمەن، چېكەرمەن، ئاتارمەن...
- ۋۇل // - اۋۇل	باقاۋۇل، ياساۋۇل، قاراۋۇل، تۇتقاۋۇل، مەشقاۋۇل...
- چاق - چەك // - چۇق، - چۈك	تارتىنچاق، ماختانچاق، قىسىلچاق، سوقىچاق، ئوبدانچاق، ئۇزۇنچاق، ياخشىچاق، كۆلچەك، تۈگۈنچەك، كۆلچەك، دۈمچەك، ئېرىنچەك، كۈلگۈنچەك، قارىچۇق، تارچۇق، ياسانچۇق، قارانچۇق، قىزغانچۇق، يۆلەنچۈك، كەسلەنچۈك، يەمچۈك...
5. پېئىلدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
- شتۇر، - شتۈر // - ىشتۇر، - ىشتۈر	تاتىلاشتۇر-، سىلاشتۇر-، سىيپاشتۇر-، تۈزەشتۈر-، يۆمەشتۈر-، ئىزدەشتۈر-، يىغىشتۇر-، تىزىشتۇر-، قىرىشتۇر-، كېسىشتۈر-، كېلىشتۈر-، يېتىشتۈر- ...
- ق، - ىق // - ۈك	قىزىق -، بېسىق -، كۆنۈك - ...

ئۇيغۇر تىلىدا بۇلاردىن باشقا يەنە «شىق» (شىلىمشىق)، «سۇل» (يوقسۇل)، «كەل» (ئۆتكەل)، «نەك» (كۆزنەك)، «چ» (ئاراچ)، «ساك» (قۇمساق) «تەك» (شۇمتەك)، «گەي» (كۈنگەي)، «كەي» (تەسكەي — ئەسلى: تېرىسكەي) قاتارلىق ياسىغۇچى قوشۇمچىلار بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار پەقەت بىرەر-يېرىم سۆز ياساش بىلەن چەكلىنىپ قالغان ئۈنۈمسىز قوشۇمچىلار بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ جەدۋەلگە كىرگۈزۈلمىدى.

ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار

I ئىسىمنىڭ گىرامماتىكىلىق شەكىللىرى

			تۈرى	بەلگىسى	مىساللار
سان شەكلى			بىرلىك	نۆل	بالا، تۆگمە، نان، ئات، قەغەز، مەكتەپ، پۇت، كۆل...
سان شەكلى			كۆپلۈك	- لار// - لەر	بالىلار، تۆگمىلەر، نانلار، ئاتلار، پۇتلار،قەغەزلەر، مەكتەپلەر، كۆللەر...
تەۋەلىك شەكلى	1-شەخس		بىرلىك	- م،- ىم// - ۈم،- ۇم	بالام، تۆگمەم، نېنىم، ئېتىم، قەغىزىم، مەكتىپىم، پۇتۇم، كۆلۈم...
	1-شەخس		كۆپلۈك	- مىز// - ىمىز	بالىمىز، تۆگمىمىز، نېنىمىز، ئېتىمىز، قەغىزىمىز، مەكتىپىمىز، پۇتىمىز، كۆلىمىز....
	2-شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	- ڭ،- ىڭ// - ۈڭ،- ۇڭ	بالاڭ، تۆگمەڭ، نېنىڭ، ئېتىڭ، قەغىزىڭ، مەكتىپىڭ، پۇتۇڭ، كۆلۈڭ...
		ئاددىي تۈر	كۆپلۈك	- ڭلار// - ىڭلار// - ۈڭلار// - ۇڭلار	بالاڭلار، تۆگمەڭلەر، نېنىڭلار، ئېتىڭلار، قەغىزىڭلار، مەكتىپىڭلار، پۇتۇڭلار، كۆلۈڭلار...
		سىپايە تۈر	بىرلىك	- ڭىز// - ىڭىز	بالىڭىز، تۆگمىڭىز، نېنىڭىز، ئېتىڭىز، قەغىزىڭىز، مەكتىپىڭىز، پۇتىڭىز، كۆلىڭىز...
		سىپايە تۈر	كۆپلۈك	- ڭىزلار، - ىڭىزلار// - ڭىزلەر، - ىڭىزلەر	بالىڭىزلار، نېنىڭىزلار، پۇتىڭىزلار، تۆگمىڭىزلەر، قەغىزىڭىزلەر، مەكتىپىڭىزلەر، كۆلىڭىزلەر....
		ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك ۋە كۆپلۈك	- لىرى	بالىلىرى، تۆگمىلىرى، نانلىرى، ئاتلىرى، قەغەزلىرى، مەكتەپلىرى، پۇتلىرى، كۆللىرى...
	3-شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	- ى// - سى	بالىسى، تۆگمىسى، نېنى، ئېتى، قەغىزى، مەكتىپى، پۇتى، كۆلى...

	تۈرى	بەلگىسى	مىساللار
كېلىش شەكلى	باش كېلىش	نۆل	ياز، باش، ئۆي، كۆز...
	ئىگىلىك كېلىش	- نىڭ	يازنىڭ، باشنىڭ، ئۆينىڭ، كۆزنىڭ...
	يۆنىلىش كېلىش	- غا، - قا// - گە، - كە// - قە	يولغا، ئاتقا، باغقا، ئۆيگە، مەكتەپكە، قەغەزگە، قەشقەرگە، خەلققە ...
	چۈشۈم كېلىش	- نى	يولنى، مەكتەپنى، ئۆينى، خەلقنى...
	ئورۇن كېلىش	- دا، - دە// - تا// - تە	يولدا، ئۆيدە، ئاتتا، مەكتەپتە...
	چىقىش كېلىش	- دىن// - تىن	يولدىن، ئۆيدىن، ئاتتىن، مەكتەپتىن...
	ئوخشاتما كېلىش *	- دەك// - تەك	تاغدەك، ئۆيدەك، ئاتتەك، مەكتەپتەك...
	ئورۇن - بەلگە كېلىش	- دىكى// - تىكى	تاغدىكى، ئۆيدىكى، ئاتتىكى، مەكتەپتىكى...
	چەك كېلىش	- غىچە// - قىچە - گىچە// - كىچە	يولغىچە، تاغقىچە، باشقىچە، ئۆيگىچە، مەكتەپكىچە...
	تەڭلەشتۈرمە كېلىش	- چە (- چىلىك)	تاغچە، ئۆيچە، ئاتچىلىك، مەكتەپچىلىك...

* ئەنئەنىۋى گراماتىكا بويىچە كېلىشلەر يۇقىرىدىكى ئالتە خىل بىلەن چەكلىنىدۇ. بىرمۇنچە تەتقىقاتچىلار كېيىنكى تۆت خىل قوشۇمچىنىڭ جۈملىدە ئوينىغان رولىنىڭ باشقا كېلىشلەرگە ئوخشاشلىقىغا قاراپ، بۇلارنىمۇ كېلىش ئىچىگە كىرگۈزۈۋاتىدۇ. كۆپچىلىكنى كېلىشلەر ئۈستىدە مۇشۇنداق تەتقىقاتنىڭ بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش مەقسىتىدە بۇ جەدۋەلگە كىرگۈزۈپ قويدۇق.

Ⅱ. سانىنىڭ گرامماتىكىلىق شەكىللىرى

	تۈرى	بەلگىسى	مىساللار
	ساناق سان	نۆل	بىر، ئىككى، بەش، ئون، ئون بىر، يۈز، ئىككى يۈز، مىڭ، ئون مىڭ، مىليون...
	مۆلچەر سان	A . «-چە»، «- دەك، - تەك» قوشۇلىدۇ. B . يېقىن ئىككى سان جۈپلىنىدۇ.	بەشچە، يۈزچە، ئوندەك، مىڭدەك، بەشتەك، بىر-ئىككى، ئون-يىگىرمە، قىرىق-ئەللىك...
	تەرتىپ سان	-نچى// - ىنچى	بىرىنچى، تۆتىنچى، ئالتىنچى، ئون بىرىنچى، مىڭىنچى ...
	كەسىر سان	مەخرەجگە «- دىن // - تىن» قوشۇلىدۇ	ئۈچتىن ئىككى، ئوندىن ئۈچ، مىڭدىن بىر، يۈزدىن بەش ...
	تەقسىم سان	- دىن// - تىن	بىردىن، ئىككىدىن، بەشتىن، تۆتتىن...
	سۈپەت سان	- لىغان // - لىگەن	مىڭلىغان، مىليونلىغان، يۈزلىگەن، تۈمەنلىگەن...
	رەۋىش سان	- لاپ // - لەپ	مىڭلاپ، ئونلاپ، بىرلەپ، ئىككىلەپ، بەشلەپ، يۈزلەپ، تۈمەنلەپ...
	كىشىلىك سان	- يلەن// - ەيلەن	ئىككىيلەن، يەتتەيلەن، بەشەيلەن، بىرەيلەن...
ئالماش سان	1-شەخس	-مىز // - ىمىز	ئىككىمىز، بىرىمىز، بەشىمىز، ئونىمىز...
	2-شەخس	- ڭلار// - ىڭلار	ئىككىڭلار، بىرىڭلار، بەشىڭلار، ئونىڭلار...
	3-شەخس	- ى// - سى	بەشى، بىرى، ئىككىسى، يەتتىسى...

Ⅲ سۈپەتنىڭ گرامماتىكىلىق شەكىللىرى (دەرىجىلىك سۈپەتلەردىلا كۆرۈلىدۇ)

	تۈرى	بەلگىسى	مىساللار
دەرىجە	ئەسلىي دەرىجە	نۆل	يورۇق، سىلىق، ئەپچىل، سۆزۈك ...
	كىمەيتمە دەرىجە	-راق//-رەك	يورۇقراق، سىلىقراق، ئەپچىلرەك، سۆزۈكرەك ...
	ئاشۇرما دەرىجە	ئالدىدىكى سوزۇق تاۋۇشقا «پ» قوشۇلۇپ ئاندىن تولۇق ئېيتىلىدۇ	يوپيورۇق، سىپسىلىق، قاپقارا، سۆپسۆزۈك...
	ئەركىلەتمە دەرىجە	-غىنا، - قىنا// -گىنە، - كىنە	پاكارغىنا، سىلىققىنا، ئوماققىنا، ئەپچىلگىنە، سۆزۈككىنە ...
	كۆپلۈك شەكلى		تەكرارلىنىدۇ	ئېنىق - ئېنىق، چىرايلىق - چىرايلىق، ئېگىز - ئېگىز، پاكار - پاكار، چوڭ - چوڭ...

VI پىئىلنىڭ ئۆزەك شەكىللىرى

تۈرى		قوشۇمچىسى	تەلەپپۇز ۋە ئىملاسى
دەرىجە	ئەسلى دەرىجە	نۆل	ياسا ـ، ياز ـ، تۇت ـ، كۆر ـ، باشلا ـ، قىل ـ يۇل ـ،بۆل ـ ...
	مەجھۇل دەرىجە	ـ ل، ـ ىل // ـ ۇل، ـ ۈل ـ ن، ـ ىن // ـ ۇن، ـ ۈن	ياسال ـ، يېزىل ـ،تۇتۇل ـ، كۆرۈل ـ، باشلان ـ، قىلىن ـ، يۇلۇن ـ، بۆلۈن ـ ...
	ئۆزلۈك دەرىجە	ـ ل، ـ ىل // ـ ۇل، ـ ۈل ـ ن، ـ ن // ـ ۇن، ـ ۈن	ياسان ـ، كىيىن ـ، ئۇرۇن ـ، كۆرۈن ـ، ئوگشال ـ، ئېچىل ـ، تۇتۇل ـ، سۇرۇل ـ ...
	ئۆملۈك دەرىجە	ـ ش، ـ ىش، // ـ ۇش، ـ ۈش	سۆزلەش ـ، يېزىش ـ، ـتۇتۇش ـ،كۆرۈش ـ ...
	مەجبۇرىي دەرىجە	ـ دۇر، ـ تۇر، // ـ دۈر، ـ تۈر، ـ ت // ـ غۇز، ـ قۇز // ـ گۈز، ـ كۈز ـ ار، ـ ۇر، ـ ۈر	تاگدۇر ـ،باقتۇر ـ،كىيدۈر ـ،كەلتۈر ـ، هارغۇز ـ، تۇتقۇز ـ، تەرگۈز ـ، پۈتكۈز ـ، ئىشلەت ـ، چىقار ـ، ئۇچۇر ـ، چۈشۈر ـ ...
تۈس *	ئىمكان تۈس	ـ ا، ـ ە، ـ ي رەۋىشدىشى + ئال ـ + ـ ا، ـ ە، ـ ي رەۋىشدىشى	يازالا ـ، كۆرەله ـ، ئوينىيالا ـ، سۆزلىيەله ـ ...
	چەكلىمىسىز تۈس	ـ ا، ـ ە، ـ ي رەۋىشدىشى + بەر ـ	يازىۋەر ـ، كۆرىۋەر ـ، ـ ئويناۋەر ـ، سۆزلەۋەر ـ ...
	ئۆزلۈك تۈس	«پ» لىق رەۋىشداش + ئال	ياسىۋال ـ، يېزىۋال ـ، تۇتۇۋال ـ، كۆرۈۋال ـ...
	كۈچەيتمە تۈس	«پ» لىق رەۋىشداش + ئەت ـ < ئات ـ	ياسىۋەت ـ، يېزىۋەت ـ، ئۇرۇۋەت ـ، كۆرۈۋەت ـ...
	ئىزچىل تۈس	«پ» لىق رەۋىشداش + يات ـ	ياساۋات ـ، يېزىۋات ـ، كۆرۈۋات ـ، سۆزلەۋات ـ، يۇلۇۋات ـ، قىلىۋات ـ ...
	تەمشەلمە تۈس	مەقسەت رەۋىشدىشى + يات ـ	ياسىغىلىۋات ـ، يازغىلىۋات ـ، كۆرگىلىۋات ـ، سۆزلىگىلىۋات ـ، قىلغىلىۋات ـ ...
بولۇشلۇق – بولۇشسىزلىق	بولۇشلۇق	نۆل	ياسا ـ، يېزىل ـ، كۆرۈن ـ، سۆزلەش ـ، كەلتۈر ـ، يازالا ـ، يازىۋەر ـ، تۇتۇۋال ـ ...
	بولۇشسىز	ـ ما // ـ مە	ياسىما ـ، يازالما ـ، يېزىلما ـ، تۇتۇۋالما ـ، كۆرۈنمە ـ، سۆزلەشمە ـ، كەلتۈرمە ـ، يازىۋەرمە ـ ...

* پەقەت قوشۇمچىلاشقان (سىنتېتىك) تۈس شەكىللىرىلا كۆرسىتىلدى.

٧ پېئىلنىڭ تۈرغۇن سۆز شەكىللىرى

تۈرى			بەلگىسى	مىساللار
سۈپەتداش		پۈتكەن سۆز	-غان،-قان// -گەن،-كەن	يازغان، ساتقان، كۆرگەن، كەتكەن ...
	پۈتمىگەن سۆز	1-خىلى	- ا، - ە، - ي لىق رەۋىش + دىغان	يازىدىغان،كۆرىدىغان، ساقلايدىغان، سۆزلەيدىغان ...
		2-خىلى	-ر، - ار، - ەر،(-س*)	يازار، ئۇچار، كۆرەر، كېتەر...
		ئىنچىل تۈر	ئىنچىل تۇسلۇك ئۆزەك + -قان	ساقلاۋاتقان، يېزىۋاتقان، بولۇۋاتقان، كۆرۈۋاتقان ...
		تەمشەلمە تۈر	مەقسەت رەۋىشدىشى + - ياد - + - قان	يازغىلىۋاتقان، ساتقىلىۋاتقان، كۆرگىلىۋاتقان، كەتكىلىۋاتقان ...
رەۋىشداش	ئاتىلما	1-خىلى	- پ، - ىپ// - ۇپ، - ۈپ(- ي*)	ساقلاپ، يېزىپ، بولۇپ، كۆرۈپ ...
		2-خىلى	- ا، - ە، - ي	يازا، كۆرە، سۆزلە(ي) ، يازا-يازا، كۆرە-كۆرە، كېلە-كەلمەي، كۆرە-كۆرمەي...
		ئۇزاما	-سىرى	يازغانسىرى، ساقلىغانسىرى، كۆرگەنسىرى، ئۆتكەنسىرى...
		چەك سىلىشتۇرما	- غۇچە، - قۇچە// - گۈچە، - كۈچە	يازغۇچە، ياتقۇچە، كۆرگۈچە، كۈتكۈچە...
		سەۋەب	- غاچ، -قاچ// -گەچ، -كەچ + يۈنىلىش كېلىش قوشۇمچىلىرى	يازغاچقا، ساتقاچقا، كۆرگەچكە، كۈتكەچكە...
		مەقسەت	-غىلى، -قىلى// -گىلى، -كىلى	يازغىلى، ساتقىلى، كۆرگىلى، كۈتكىلى...
		«غاچ» لىق	-غاچ، -قاچ// -گەچ، -كەچ	يازغاچ، ساتقاچ، كۆرگەچ، كۈتكەچ...

تۈرى		قوشۇمچىسى	مىساللار
ئىسىمداش	«ش» لىق	- ش،- ىش//- ۇش،- ۈش، (- س + - لىق//- لىك *)	ئاقلاش، يېزىش، بولۇش، كۆرۈش...
	«ماق» لىق	-ماق//-مەك	يازماق، كۆرمەك ...
	«غۇ» لۇق	-غۇ،-قۇ//-گۈ-كۈ	يازغۇ، ساتقۇ، كۆرگۈ، كەتكۈ...
	پۈتكەن تۈر	پۈتكەن تۈر سۈپەتداش + -لىق//-لىك	يازغانلىق، ساتقانلىق، كۆرگەنلىك، كەتكەنلىك...
	پۈتمىگەن تۈر	ئىزچىل تۈر سۈپەتداش + -لىق	يازىدىغانلىق، ساتىدىغانلىق، كۆرىدىغانلىق...
	ئىزچىل تۈر	ئىزچىل تۈر سۈپەتداش + -لىق	يېزىۋاتقانلىق، سېتىۋاتقانلىق، كۆرۈۋاتقانلىق...
	سۇبيېكت	«غۇ» لۇق ئىسىمداش + -چى	يازغۇچى، ساقلىغۇچى، ساتقۇچى، سۆزلىگۈچى، كەتكۈچى...
مەقسەت پېئىلى		«ماق» لىق ئىسىمداش + -چى	يانماقچى، ساقلىماقچى، سۆزلىمەكچى، كەتمەكچى...

* بولۇشسىزلىقتا قوشۇلىدىغان قوشۇمچە

VI پېئىلنىڭ خەۋەر شەكىللىرى

1. بۇيرۇق-تەلەپ مەيلى

A شەكلى

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1-شەخس		بىرلىك	- اي // - ەي	يازاي، كېتەي، تۇتاي، كۆرەي، ئىشلەي...
		كۆپلۈك	- ايلى // - ەيلى	يازايلى، كېتەيلى، تۇتايلى، كۆرەيلى، ئىشلەيلى ...
2-شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	نۆل *	ياز، كەت، تۇت، كۆر، ئىشلە...
		كۆپلۈك	-ڭ، -ىڭ، // -ۇڭ، - ۈڭ + - لار	ئىشلەڭلار، يېزىڭلار، كېتىڭلار، تۇتۇڭلار، كۆرۈڭلار...
	سىپايە تۈر	بىرلىك	-ڭ، -ىڭ // -ۇڭ، -ۈڭ	ئىشلەڭ، يېزىڭ، كېتىڭ، تۇتۇڭ، كۆرۈڭ ...
		كۆپلۈك	-ڭىز، -ىڭىز // -ۇڭىز، -ۈڭىز + -لار // -لەر	يېزىڭىزلار، تۇتۇڭىزلار، كېتىڭىزلەر، كۆرۈڭىزلەر، ئىشلىڭىزلەر، كېلىڭىزلەر...
	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	پەرەز-قارشىلىق مەيلى قوشۇمچىسى: -سا // -سە + -لا // -لە	يازسىلا، كەتسىلە، تۇتسىلا، كۆرسىلە، ئىشلىسىلە ...
		كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشسىلا، تۇتىشسىلا، ئىشلەشسىلە، كېتىشسىلە ...
	سەتلىمە تۈر		ئۆملۈك دەرىجە	يېزىش، كېتىش، تۇتۇش، كۆرۈش، ئىشلەش ...
3-شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	-سۇن	يازسۇن، كەتسۇن، تۇتسۇن، كۆرسۇن، ئىشلىسۇن...

* يېقىنچىلىق تەرزىدە ئىپتىلغاندا «- غىن، -قىن // - گىن، - كىن» قوشۇلۇپ كېلىدۇ.

B شەكلى *

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1ـ شەخس		بىرلىك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـمەن	يازغايمەن، تۇتقايمان، كۆرگەيمەن، ئىشلىگەيـ سەن، كەتكەيمەن ...
1ـ شەخس		كۆپلۈك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـمىز	يازغايسىز، تۇتقايمىز، كۆرگەيمىز، ئىشلىگەيمىز، كەتكەيمىز...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـسەن	يازغايسەن، تۇتقايسەن، كۆرگەيسەن، ئىشلىگەيسەن، كەتكەيسەن...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	كۆپلۈك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـسىلەر	يازغايسىلەر، تۇتقايسىلەر، كۆرگەيسىلەر، ئىشلىگەيسىلەر، كەتكەيسىلەر...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	بىرلىك	ـغۇي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـسىز	يازغايسىز، تۇتقايسىز، كۆرگەيسىز،ئىشلىگەيسىز، كەتكەيسىز ...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	كۆپلۈك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـسىز + ـلەر	يازغايسىزلەر، تۇتقايسىزلەر،كۆرگەيسىزلەر، ئىشلىگەيسىزلەر، كەتكەيسىزلەر ...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	ـغاي،ـقاي// ـگەي، ـكەي + ـلا	يازغايلا، تۇتقايلا، كۆرگەيلا، ئىشلىگەيلا، كەتكەيلا ...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشقايلا، تۇتۇشقايلا، كېتىشكەيلا، كۆرۈشكەيلا، ئىشلەشكەيلا...
3ـ شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	ـغاي،ـقاي// ـگەي،ـكەي	يازغاي، تۇتقاي، كۆرگەي، ئىشلىگەي، كەتكەي ...

* بۇ پېئىلنىڭ 1ـ، 2ـ شەخس شەكىللىرى ئاساسەن يېزىق تىلىدىلا قوللىنىلىدۇ.

2. پەرەز - قارشىلىق مەيلى

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1-شەخس		بىرلىك	- سا//- سە + - م	تۇتسام، يازسام، كەتسەم، ئىشلىسەم...
1-شەخس		كۆپلۈك	- سا//- سە + - ق،- ك	تۇتساق، يازساق، كەتسەك، كۆرسەك/ئىشلىسەك ...
2-شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	- سا//- سە + - ڭ	يازساڭ، كەتسەڭ، تۇتساڭ، كۆرسەڭ/ئىشلىسەڭ، يامىساڭ...
2-شەخس	ئاددىي تۈر	كۆپلۈك	- سا//- سە + - ڭ + - لار	يازساڭلار، كەتسەڭلار، تۇتساڭلار، كۆرسەڭلار، ئىشلىسەڭلار...
2-شەخس	سىپايە تۈر	بىرلىك	- سا//- سە + - ڭىز	يازسىڭىز، كەتسىڭىز، تۇتسىڭىز، كۆرسىڭىز، ئىشلىسىڭىز...
2-شەخس	سىپايە تۈر	كۆپلۈك	- سا//- سە + - ڭىز + - لار//- لەر	يازسىڭىزلار، تۇتسىڭىزلا، كەتسىڭىزلەر، كۆرسىڭىزلەر، ئىشلىسىڭىزلەر...
2-شەخس	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	- سا//- سە + - لا//-لە	يازسىلا، تۇتسىلا، كەتسىلە، كۆرسىلە، ئىشلىسىلە...
2-شەخس	ھۆرمەت تۈرى	كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشسىلا، تۇتۇشسىلا، كېتىشسىلە، كۆرۈشسىلە، ئىشلەشسىلە...
2-شەخس	سەتلىمە تۈر		ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + - سا//- سە + - ڭ	يېزىشساڭ، تۇتۇشساڭ، كېتىشسەڭ، كۆرۈشسەڭ، ئىشلەشسەڭ...
3-شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	- سا//- سە	يازسا، تۇتسا، كەتسە، كۆرسە، ئىشلىسە...

3. ئارمان مەيلى

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1ـ شەخس		بىرلىك	- سا//- سە + -م + ئىدىم~ئىدى	يازسامىدى (يازسامىدىم)، كەتسەمىدى (كەتسەمىدىم)، كۆرسەمىدى (كۆرسەمىدىم)...
1ـ شەخس		كۆپلۈك	- سا//- سە + - ق// - ك + ئىدۇق	يازساقىدۇق، كۆرسەكىدۇق، كەتسەكىدۇق...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	- سا//- سە + - ڭ + ئىدىڭ~ئىدى	يازساڭىدى (يازساڭىدىڭ)، كەتسەڭىدى (كەتسەڭىدىڭ)، كۆرسەڭىدى، (كۆرسەڭىدىڭ)...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	كۆپلۈك	- سا//- سە + - ڭ + - لار//- لەر + ئىدى	يازساڭلارىدى، تۇتساڭلارىدى، كەتسەڭلەرىدى، كۆرسەڭلارىدى، ئىشلىسەڭلەرىدى...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	بىرلىك	- سا//- سە + - ڭىز + ئىدى	يازسىڭىزىدى، تۇتسىڭىزىدى، كەتسىڭىزىدى، كۆرسىڭىزىدى، ئىشلىسىڭىزىدى...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	كۆپلۈك	- سا//- سە + - ڭىز + - لار//- لەر + ئىدى	يازسىڭىزلارىدى، تۇتسىڭىزلارىدى، كەتسىڭىزلەرىدى، كۆرسىڭىزلەرىدى،ئىشلىسىڭىزلەرىدى...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	- سا//- سە + - لا//- لە + ئىدى	يازسىلىدى، تۇتسىلىدى، كەتسىلىدى، كۆرسىلىدى، ئىشلىسىلىدى...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشسىلىدى، تۇتۇشسىلىدى، كېتىشسىلىدى، كۆرۈشسىلىدى، ئىشلەشسىلىدى...
2ـ شەخس	سەتلىمە تۈر		ئۆملۈك دەرىجە + ئاددىي تۈر بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشساڭىدى، تۇتۇشساڭىدى، كېتىشسەڭىدى، تۇتۇشساڭىدى، كۆرۈشسەڭىدى، ئىشلەشسەڭىدى...
3ـ شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	- سا//- سە + ئىدى	يازسىدى، تۇتسىدى، كەتسىدى، كۆرسىدى، ئىشلىسىدى...

4. ئارزۇ ـ تەكلىپ مەيلى

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1ـ شەخس		بىرلىك	ـ سا//ـ سە + م + ئىكەن	يازسامىكەن، ئاتسامىكەن، كۆرسەمىكەن، كەتسەمىكەن...
1ـ شەخس		كۆپلۈك	ـ سا//ـ سە + ـ ق//ـ ك + ئىكەن	يازساقىكەن، ئاتساقىكەن، كۆرسەكىكەن، كەتسەكىكەن ...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	ـ سا//ـ سە + ـ ڭ + ئىكەن	يازساڭىكەن، ئاتساڭىكەن، كۆرسەڭىكەن، كەتسەڭىكەن...
2ـ شەخس	ئاددىي تۈر	كۆپلۈك	ـ سا// ـ سە + ـ ڭلار // ڭىزلەر + ئىكەن	يازساڭلارىكەن، ئاتساڭلارىكەن، كۆرسەڭلەرىكەن...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	بىرلىك	ـ سا//ـ سە ـ ڭىز + ئىكەن	يازسىڭىزكەن، ئاتسىڭىزكەن، كۆرسىڭىزكەن...
2ـ شەخس	سىپايە تۈر	كۆپلۈك	ـ سا//ـ سە + ـ ڭىزلەر // ـ ڭىزلەر + ئىكەن	يازسىڭىزلارىكەن، ئاتسىڭىزلارىكەن، كۆرسىزلەرىكەن، كەتسىڭىزلەرىكەن...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	ـ سا//ـ سە + ـ لا//ـ لە + ئىكەن	يازسىلىكەن، ئاتسىلىكەن، كۆرسىلىكەن، كەتسىلىكەن...
2ـ شەخس	ھۆرمەت تۈرى	كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە + ـ سا//ـ سە، + ـ لا// ـ لە + ئىكەن	يېزىشسىلىكەن، ئېتىشسىلىكەن، كۆرۈشسىلىكەن،كېتىشسىلىكەن...
3ـ شەخس			ـ سا//ـ سە + ئىكەن	يازسىكەن، ئاتسىكەن، كۆرسىكەن، كەتسىكەن...

5. تىلەك مەيلى*

تۈرى			قوشۇمچىسى	مىساللار
1-شەخس		بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، - كەي + ئىدىم	يازغىيدىم، تۇتقىيدىم كۆرگىيدىم، ئىشلىگىيدىم، كەتكىيدىم...
		كۆپلۈك	- غاي، - قاي، // - گەي كەي + ئىدۇق	يازغىيدۇق، تۇتقىيدۇق، كۆرگىيدۇق، ئىشلىگىيدۇق، كەتكىيدۇق...
2-شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، - كەي + ئىدىڭ	يازغىيدىڭ، تۇتقىيدىڭ، كۆرگىيدىڭ، ئىشلىگىيدىڭ، كەتكىيدىڭ...
		كۆپلۈك	- غاي، - قاي// - گەي، - كەي + ئىدىڭ + - لار	يازغىيدىڭلار، تۇتقىيدىڭلار، كۆرگىيدىڭلار، ئىشلىگىيدىڭلار، كەتكىيدىڭلار...
	سىپايە تۈر	بىرلىك	-غاي، -قاي// -گەي، -كەي + ئىدىڭىز	يازغىيدىڭىز، تۇتقىيدىڭىز، كۆرگىيدىڭىز، ئىشلىگىيدىڭىز، كەتكىيدىڭىز ...
		كۆپلۈك	-غاي، -قاي// -گەي، -كەي + ئىدىڭىز + -لار// -لەر	يازغىيدىڭىزلار، تۇتقىيدىڭىزلار، كۆرگىيدىڭىزلەر، ئىشلىگىيدىڭىزلەر، كەتكىيدىڭىزلەر ...
	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، - كەي + ئىدى + -لا// -لە	يازغىيدىلا، تۇتقىيدىلا، كۆرگىيدىلە، ئىشلىگىيدىلا، كەتكىيدىلە ...
		كۆپلۈك	ئۈملۈك دەرىجە + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشقىيدىلا، تۇتۇشقىيدىلا، كۆرۈشكىيدىلە، كېتىشكىيدىلە...
	سەتلىمە تۈر		ئۈملۈك دەرىجە + ئاددىي تۈر بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشقىيدىڭ، تۇتۇشقىيدىڭ، كۆرۈشكىيدىڭ، كېتىشكىيدىڭ، ئىشلەشكىيدىڭ...
3-شەخس		بىرلىك ۋە كۆپلۈك	- غاي، - قاي// - گەي، - كەي + ئىدى	يازغىيدى، تۇتقىيدى، كۆرگىيدى، ئىشلىگىيدى، كەتكىيدى ...

* بۇ پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلى ئەنسىرەش تەرزىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى

«ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى»نىڭ بۇ تىزىملىكى بۆلۈمىمىز ئۇزۇندىن بېرى يىغقان كىشى ئىسىملىرى كارتىلىرى ئاساسىدا تۇرغۇزۇلدى. ئىسىملارنى تىزىملىككە كىرگۈزۈشتە ئۇنىڭ كۆپ ياكى ئاز ئۇچرىشى ئۆلچەم قىلىنمىدى، پەرقلەندۈرۈپ ئاتاش رولىغا ئىگە ئىسىملار مۇمكىنقەدەر كىرگۈزۈلدى. تىزىملىككە كىرمەي قالغان يەنە نۇرغۇن ئىسىملارنىڭ بولۇشى تەبىئىي.

«ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى» تىزىملىكى «ئەرلەرنىڭ ئىسىملىرى» ۋە «ئاياللارنىڭ ئىسىملىرى»گە ئايرىلىپ، ئۆز دائىرىسىدە ئېلىپبە تەرتىپىدە بېرىلدى. تىزىملىكتىكى ئىسىملارنىڭ ھەم ئىسىم ئىگىسى قوبۇل قىلالايدىغان ھەم قېلىپلاشتۇرۇشتا يېتەكلەش رولىغا ئىگە بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىملاسى تۆۋەندىكىدەك بېرىلدى.

1. «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى»، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»دە ئىملاسى بېكىتىلگەن يەككە ۋە بىرىككەن سۆزلەردىن ئىسىم بولۇپ قوللىنىلغانلىرىنىڭ ئىملاسى مەزكۇر لۇغەتلەردە بېكىتىلگىنىدەك بېرىلدى.

2. يۇقىرىقى ئىككى لۇغەتكە كىرگۈزۈلمىگەن ئىسىملارنىڭ ئىملاسى ئىملا قائىدىسىدىكى پرىنسىپلار بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى، ئالاھىدە ئەھۋالغا كونكرېت پرىنسىپ بەلگىلەندى.

3. ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى ئىچىدىكى ئەرەب-پارس تىللىرىدىن كىرگەنلىرىنىڭ ئىملاسىنى بېكىتىشتە ئۇنىڭ ئەسلىي تەلەپپۇزى بىلەن بىرگە تىلىمىزدىكى تەلەپپۇزىمۇ نەزەرگە ئېلىندى، مۇھىمى تىلىمىزنىڭ تەلەپپۇز نورمىلىرى يېتەكچى قىلىندى.

4. تىلنىڭ ھەردائىم قىسقا، ئىخچام بولۇشقا ئىنتىلىشچانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئىسىمنىڭ تولۇق ۋە قىسقارغان شەكىللىرىنىڭ ئىملاسى ئايرىم ھەل قىلىندى، بىرىكمە ئىسىملار ۋە قىسقارغان ئىسىملاردىكى فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ئېتىبارغا ئېلىندى.

5. تىل ئەمەلىيىتى جەريانىدا ئۇزۇندىن بېرى ئىككى خىل ئىستېمال قىلىنىپ كېلىنگەن ئىسىملارنىڭ ھەر ئىككىلىسى تەلەپپۇزغا ئاساسەن بېرىلدى.

6. ئىسىملارنىڭ بېشىغا ياكى ئاخىرىغا قوشۇلۇپ ئىسىمنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ كېلىدىغان «خان، ئاي، نىسا، گۈل، ئايىم، قىز، پاشا، بۈۋى، بانۇ...» ۋە «ئاخۇن، باي، جان، خوجا، بەگ، قارى، ھاجى، موللا، تاي، مىر، ئۇبۇل، شاھ، زۇل، قۇل...» قاتارلىقلار قوشۇلۇپ يېزىلدى، بۇلار ئارىسىدىكى فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ئېتىبارغا ئېلىندى.

1. ئەرلەرنىڭ ئىسىملىرى

ئا

ئابا
ئابابەكرى
ئابات
ئاباجى
ئاباخان
ئاباق
ئابام
ئابامبەگ
ئابامئۇلۇغ
ئابەك
ئاباس
ئاباسخان

ئاباسخوجا
ئابدۇ
ئابدۇئالىم
ئادۇئامىر
ئابدۇئامىل
ئابدۇئەسەد
ئابدۇئەلى
ئابدۇئەۋۋەل
ئابدۇبارى
ئابدۇباسىت
ئابدۇبايىز
ئابدۇبەرنا
ئابدۇبەسىر
ئابدۇبەشەر
ئابدۇبەننا
ئابدۇپازىل
ئابدۇپاشا
ئابدۇپەتتاھ
ئابدۇپەرمان
ئابدۇتالىب
ئابدۇتاھىر
ئابدۇتەۋۋاپ
ئابدۇجاببار
ئابدۇجامى
ئابدۇجەبىر
ئابدۇجەلىل
ئابدۇجەمىل
ئابدۇجەۋاد
ئابدۇجۇمە
ئابدۇخالىس
ئابدۇخالىق
ئابدۇخەلىل
ئابدۇخەۋەر
ئابدۇخەيىر
ئابدۇخوجا

ئابدۇخېۋىر
ئابدۇدائىم
ئابدۇدىلبەر
ئابدۇراپى
ئابدۇراخمان
ئابدۇراززاق
ئابدۇرازى
ئابدۇرازىق
ئابدۇراۋى
ئابدۇرەپىق
ئابدۇرەشىد
ئابدۇرەقىپ
ئابدۇرەھمان
ئابدۇرەھمەت
ئابدۇرەھىم
ئابدۇرەئۇپ
ئابدۇرۇپ
ئابدۇرۇسۇل
ئابدۇرىزا
ئابدۇزارى
ئابدۇزاھىد
ئابدۇزاھىر
ئابدۇزەپەر
ئابدۇزەئىل
ئابدۇزۇننۇن
ئابدۇسائەت
ئابدۇسابىر
ئابدۇساتتار
ئابدۇسادىق
ئابدۇسالام
ئابدۇسالامەت
ئابدۇسالىھ
ئابدۇساۋۇت
ئابدۇسايىت
ئابدۇسەبەر

ئابدۇسەلىم
ئابدۇسەمەد
ئابدۇسەمەر
ئابدۇسەمى
ئابدۇسەئىد
ئابدۇسەيپى
ئابدۇسوبۇر
ئابدۇسۇپى
ئابدۇسۇننەت
ئابدۇسىددىق
ئابدۇش
ئابدۇشاكىر
ئابدۇشاھىد
ئابدۇشەرەپ
ئابدۇشەرىپ
ئابدۇشەھىد
ئابدۇشەيخ
ئابدۇشۇكۇر
ئابدۇغاپپار
ئابدۇغازى
ئابدۇغايىپ
ئابدۇغەنى
ئابدۇغۇپۇر
ئابدۇغۇلام
ئابدۇغۇناق
ئابدۇق
ئابدۇقابىز
ئابدۇقابىل
ئابدۇقادىر
ئابدۇقارى
ئابدۇقازى
ئابدۇقاسىم
ئابدۇقاھھار
ئابدۇقاھىر
ئابدۇقائىد

ئابدۇقايىم
ئابدۇقەمەر
ئابدۇقەۋى
ئابدۇقەيىس
ئابدۇقۇددۇس
ئابدۇقۇربان
ئابدۇك
ئابدۇكامال
ئابدۇكامىل
ئابدۇكەبىر
ئابدۇكەرىم
ئابدۇكەمت
ئابدۇكۆرەش
ئابدۇگۈل
ئابدۇل
ئابدۇلەتىپ
ئابدۇلئەزىز
ئابدۇلئەزىم
ئابدۇلئەلا
ئابدۇلئەلىم
ئابدۇلئەھەد
ئابدۇلبەر
ئابدۇللا
ئابدۇلمۇتەللىب
ئابدۇلھەق
ئابدۇلھەكىم
ئابدۇلھەلىم
ئابدۇلھەمىد
ئابدۇلھەي
ئابدۇلۋالى
ئابدۇمالىك
ئابدۇمانناپ
ئابدۇمامۇت
ئابدۇمانى
ئابدۇمەبۇد
ئابدۇمەجىد
ئابدۇمەرد
ئابدۇمەسىر
ئابدۇمەسىھ
ئابدۇمەقسۇد
ئابدۇمەلىك
ئابدۇمەنسۇر
ئابدۇمەننان
ئابدۇمەھمۇد
ئابدۇمۇتى
ئابدۇمۇتىئالى
ئابدۇمۇجىب
ئابدۇمۇختار
ئابدۇمۇراد
ئابدۇمۇسا
ئابدۇمۇسەۋۋىر
ئابدۇمۇقەددىم
ئابدۇمۇقسىت
ئابدۇمۇقىت
ئابدۇمۇمىت
ئابدۇمۇنتەقىم
ئابدۇمۇنزىر
ئابدۇمۇنئىم
ئابدۇمۇھەممەد
ئابدۇمۇھسى
ئابدۇمۇھسىن
ئابدۇمۇھىت
ئابدۇمۇھىيى
ئابدۇمۇئىد
ئابدۇمۇئىز
ئابدۇمۆمىن
ئابدۇمۇلك
ئابدۇمۇنۇپ
ئابدۇن
ئابدۇنازىر
ئابدۇناسىر
ئابدۇنامان
ئابدۇنەبى
ئابدۇنەزەر
ئابدۇنەزىر
ئابدۇنەسىر
ئابدۇنەسىم
ئابدۇنەيىم
ئابدۇنۇر
ئابدۇنىزار
ئابدۇنىياز
ئابدۇھاپىز
ئابدۇھادى
ئابدۇھارىس
ئابدۇھاشىم
ئابدۇھايات
ئابدۇھەپىز
ئابدۇھەزىز
ئابدۇھەسەن
ئابدۇھەسىب
ئابدۇھەنىپ
ئابدۇھىلىم
ئابدۇئوسمان
ئابدۇئۆمەر
ئابدۇۋاپا
ئابدۇۋاجىد
ئابدۇۋارىس
ئابدۇۋاسى
ئابدۇۋاسىت
ئابدۇۋاسىل
ئابدۇۋاققاس
ئابدۇۋاقى
ئابدۇۋاھاب
ئابدۇۋاھىد
ئابدۇۋەدۇد

ئابدۇۋەكىل
ئابدۇۋەلى
ئابدۇۋەيس
ئابدۇئىمام
ئابدۇئىمان
ئابدۇياقۇپ
ئابدىمان
ئابدىمەت
ئابزارى
ئابزەر
ئابزىقار
ئابلا
ئابلاباقى
ئابلاقۇل
ئابلايار
ئابلەت
ئابلەق
ئابلەقمەت
ئابلەھەت
ئابلەي
ئابلىتىپ
ئابلىز
ئابلىزخان
ئابلىزىم
ئابلىكىم
ئابلىمىت
ئابۇپ
ئابۇت
ئابۇتاي
ئابۇزەر
ئابۇش
ئابىخان
ئابىد
ئابىدجان
ئابىدخان

ئابىدخوجا
ئابىدىن
ئابىدشاھ
ئابىدنەزەر
ئابىدۇللا
ئابىرەھمەت
ئابىل
ئاپپاپ
ئاپپاق
ئاپپاقخوجا
ئاپىرىن
ئاتا
ئاتابەگ
ئاتات
ئاتار
ئاتاش
ئاتاق
ئاتاۋۇل
ئاتاۋۇللا
ئاتاي
ئاتچى
ئاتكەلدى
ئاتلىق
ئاتۇش
ئاتىپ
ئاتىتالى
ئاتىجان
ئاتىخان
ئاتىش
ئاتىك
ئاتىكى
ئاتىلا
ئاتىللا
ئاتىم
ئاچارى

ئاچۇق
ئاچىق
ئاخچە
ئاخمول
ئاخۇن
ئاخۇنباي
ئاخۇنبەگ
ئاخۇنجان
ئاخۇنزادە
ئاخۇنقارى
ئاخۇنموللا
ئاخۇننىياز
ئاخۇنھاجى
ئادامتوغرۇل
ئادايۇ
ئادۇغ
ئادىل
ئادىلبەگ
ئادىلجان
ئادىلشاھ
ئادىم
ئادىنە
ئارابۇغا
ئاراپات
ئارتۇق
ئارتۇقجان
ئارتۇقمەت
ئارتۇقنەزەر
ئارتۇقنىياز
ئارتۇن
ئارزۇ
ئارزۇبەگ
ئارزۇجان
ئارزۇللام
ئارزۇمەت

ئارزۇمۇھەممەد
ئارسلان
ئارغۇ
ئارغۇن
ئارقا
ئارقۇ
ئارقىش
ئارمان
ئارمانتۇرسۇن
ئارمانجان
ئارماندۇ
ئارمىيە
ئارۇن
ئارىپ
ئارىپجان
ئارىز
ئارىش
ئارىغ
ئارىم
ئارىيەت
ئازاتەلى
ئازاتمۇراد
ئازاد
ئازاق
ئازغىر
ئازلا
ئازنا
ئازناخۇن
ئازنقۇل
ئازنىمەت
ئازنۋاقى
ئازۇق
ئازۇقلۇغ
ئازى
ئازىچوك
ئازىغ
ئازىقۇلى
ئازىم
ئاژۇن
ئاسات
ئاساق
ئاسقاۋۇل
ئاسقىن
ئاسىپ
ئاسىغ
ئاسىل
ئاسىم
ئاشان
ئاشانتۇغرۇل
ئاشاي
ئاشتال
ئاشۇر
ئاشى
ئاشىر
ئاشىق
ئاشىقمۇھەممەد
ئاغارلاغ
ئاغۇش
ئاغىر
ئاق
ئاقاخۇن
ئاقار
ئاقاش
ئاقامدىن
ئاقائىد
ئاقايىل
ئاقبەگ
ئاقبۇغا
ئاقپاشا
ئاقپۇلات
ئاقتاش
ئاقتوغاش
ئاقچاۋار
ئاقچى
ئاقسەيدى
ئاقسوپا
ئاقسوم
ئاققارى
ئاققان
ئاقلاجان
ئاقلىم
ئاقمال
ئاقمەت
ئاقموللا
ئاقموللاق
ئاقموللام
ئاقمۇھەممەد
ئاقنىياز
ئاقھاجى
ئاقھىلىم
ئاقۇپ
ئاقۇپجان
ئاقۇللا
ئاقۋاي
ئاقى
ئاقىب
ئاقىل
ئاقىلجان
ئاقيول
ئاكىجان
ئاكىچى
ئالامەت
ئالاۋۇدۇن
ئالاي
ئالايدىن

ئالپاغۇت
ئالتۇن
ئالتۇنباي
ئالتۇنبەگ
ئالتۇنتاش
ئالتۇنجان
ئالتۇنقارا
ئالچىن
ئالچىنباي
ئالچىنبەگ
ئالدىرشاھ
ئالقا
ئالقىش
ئاللابەردى
ئاللابەرگەن
ئاللادوست
ئاللاشۈكۈر
ئاللاق
ئاللاقۇل
ئاللاقۇۋۋەت
ئاللامۇراد
ئاللانەزەر
ئاللانۇر
ئاللانىياز
ئاللايار
ئالما
ئالماس
ئالماسخان
ئالمۇرات
ئالمىنياز
ئالمۇۋاي
ئالىپ
ئالىپئاتا
ئالىپئايا
ئالىپئەرتۇڭا

ئالىپتېكىن
ئالىك
ئالىم
ئالىمجان
ئالىمخوجا
ئالىمنەزەر
ئالىمنىياز
ئالىي
ئالىيار
ئالىيجان
ئالىيمۇھەممەت
ئالىيموللا
ئامان
ئامانەت
ئامانئەل
ئامانبەردى
ئامانتاش
ئامانتاي
ئامانتۇر
ئامانتۇرا
ئامانتۇردى
ئامانجان
ئامانخوجا
ئامانسائەت
ئامانشاھ
ئامانشۈكۈر
ئامانقۇل
ئامانپەس
ئامانۇر
ئامانىياز
ئامانۇللا
ئامانىيار
ئامەت
ئامەتۇللا
ئامنەسىر

ئامۇت
ئامۇر
ئامۇل
ئامىر
ئامىرجان
ئامسىر
ئامىل
ئامىلجان
ئامىن
ئاناربەگ
ئانۇغ
ئاۋاز
ئاۋاش
ئاۋاق
ئاۋامۇسلىم
ئاۋزەر
ئاۋسەن
ئاۋشىت
ئاۋۇت
ئاۋۇدۇن
ئاۋۇش
ئاۋۇق
ئاۋۇل
ئائىز
ئاياز
ئايەتۇللا
ئايباش
ئايبالا
ئايبەك
ئايبولسۇن
ئايتاش
ئايتۇمۇر
ئايجان
ئايخوجا
ئايدوست

ئايدىق
ئايدىڭ
ئايسوم
ئايسېرى
ئايشۆھرەت
ئايقۇت
ئايقۇددۇس
ئايگاڭ
ئايلام
ئايمەت
ئايمەردان
ئايمۇراد
ئايمۇھەممەد
ئاينەزەر
ئاينىياز
ئايۇپ
ئايۇم
ئايىت
ئايىز

ئە

ئەبەي
ئەبەيدۇل
ئەبەيدۇللا
ئەبۇ
ئەبۇئابباس
ئەبۇئەسەد
ئەبۇئەنۋەر
ئەبۇبەدرى
ئەبۇبەرىكە
ئەبۇبەسىر
ئەبۇبەكرى
ئەبۇپەرھە
ئەبۇتالىپ
ئەبۇتىيىب
ئەبۇجامال
ئەبۇخەتىب
ئەبۇرەيھان
ئەبۇزارى
ئەبۇزاھىر
ئەبۇزەيد
ئەبۇسەئۇد
ئەبۇلبەشەر
ئەبۇلپەتىھ
ئەبۇلپۇتۇھ
ئەبۇمەجىد
ئەبۇمەرسەد
ئەبۇمەسئۇد
ئەبۇمۇسلىم
ئەبۇمۇكەررەم
ئەبۇمۇنىر
ئەبۇمۇھسىن
ئەبۇھادى
ئەبۇھارىس
ئەبۇئۇبەيدە
ئەبۇۋاققاس
ئەبۇيۇسۇپ
ئەبرارىدىن
ئەبىت
ئەپەندى
ئەپرايىم
ئەپرۇل
ئەپرۇللا
ئەپرىدۇن
ئەپھەدۇللا
ئەپىر
ئەپرايىل
ئەپىردىن
ئەپرىم
ئەتپۇدىن
ئەتپۇللا
ئەتتار
ئەتتاردىن
ئەتىپ
ئەتىپدىن
ئەتىردىن
ئەتقۇللا
ئەتىللا
ئەتۋاقى
ئەتىيۇللا
ئەجدەر
ئەخەت
ئەختەرجان
ئەختەرىدىن
ئەختەم
ئەختۇللا
ئەخلەتاخۇن
ئەخلەتجان
ئەخلەتخان
ئەخمەت
ئەخمەتباقى
ئەخمەتتوختى
ئەخمەتقادىر
ئەخمەتنۇر
ئەخمەتنىياز
ئەخمەر
ئەدەخمەت
ئەدەم
ئەدەي
ئەدەيتۇل
ئەدەيتۇللا
ئەدھەم
ئەدىب
ئەدىتى

ئەدىر
ئەدىرەلى
ئەدىرۇللام
ئەدىشاھچوك
ئەدىل
ئەدىلشاھ
ئەدىلغازى
ئەرەب
ئەرەبشاھ
ئەربول
ئەرتىكىن
ئەررابەت
ئەرسۇل
ئەرش
ئەرشەم
ئەرشى
ئەرشىدىن
ئەرشىگۈلى
ئەرك
ئەركە
ئەركەچ
ئەركىن
ئەركىۋاي
ئەزاجان
ئەزەت
ئەزەم
ئەزەمشاھ
ئەزەيتۇل
ئەزبۇ
ئەزبۇدىن
ئەزھەر
ئەزھەرجان
ئەزۋىدىن
ئەزىدىن
ئەزىز
ئەزىزۇل
ئەزىزۇللا
ئەزىزىدىن
ئەزىم
ئەزىما
ئەزىمەت
ئەزىمجان
ئەزىمۇللا
ئەزىمدىن
ئەس
ئەسارىدىن
ئەسەد
ئەسەددىن
ئەسەدۇل
ئەسەدۇللا
ئەسەن
ئەسەنقارا
ئەسەيدۇل
ئەسەيدۇللا
ئەسئەد
ئەسئەدۇللا
ئەسپەر
ئەستۇل
ئەستۇللا
ئەسرار
ئەسرۇللا
ئەسقەت
ئەسقەر
ئەسلا
ئەسلايىم
ئەسمەت
ئەسمەتخان
ئەسمىتۇل
ئەسمىتۇللا
ئەسىدۇل
ئەسىدۇللا
ئەسىدىن
ئەسىر
ئەسىردىن
ئەسىرۇل
ئەسىرۇللا
ئەسيەرجان
ئەشەت
ئەشپەر
ئەشرەپ
ئەشقەر
ئەشۇر
ئەغنا
ئەقىب
ئەقىل
ئەقىم
ئەكبەر
ئەكرەم
ئەكرەمشاھ
ئەكرى
ئەكسەل
ئەكمەل
ئەڭقەر
ئەلا
ئەلاچى
ئەلەم
ئەلەمشاھ
ئەلبەدەر
ئەلبەدرى
ئەلبىللام
ئەلپاغۇت
ئەلپامىش
ئەلپەتتاھ
ئەلپەر
ئەلدەكتان

ئەلقەت
ئەلقەم
ئەلقۇت
ئەلقۇتنۇر
ئەلكۆن
ئەللامە
ئەلمەت
ئەلمۇراد
ئەلمدىن
ئەلنازى
ئەلى
ئەلئەسپەر
ئەلئەكبەر
ئەلپشاھ
ئەلخان
ئەلدار
ئەلزات
ئەلشاد
ئەلشاھ
ئەلشر
ئەلشربان
ئەلقۇل
ئەلل
ئەلم
ئەلنياز
ئەليار
ئەمەت
ئەمەتنياز
ئەمەدشاھ
ئەمەر
ئەمەرقۇلى
ئەمەق
ئەمەك
ئەمەل
ئەمەللە

ئەمدالى
ئەمرۇل
ئەمرۇللا
ئەمردىن
ئەمرئۋاجب
ئەمدىن
ئەمر
ئەمرباقى
ئەمربەگ
ئەمرپاشا
ئەمرتاش
ئەمرجان
ئەمردىن
ئەمرسەيد
ئەمرشاھ
ئەمرۇل
ئەمرۇللا
ئەمرھەمزە
ئەمرىم
ئەمش
ئەمن
ئەمنپاشا
ئەنەس
ئەنەش
ئەنەيتۇل
ئەنەيتۇللا
ئەنبەرى
ئەنجات
ئەندەلىب
ئەندەلىبشاھ
ئەنزەر
ئەنسار
ئەنسارىدىن
ئەنسەر
ئەنسەرۇللا

ئەنسەرىدىن
ئەنقەر
ئەنۋەر
ئەنس
ئەنكاجى
ئەنيار
ئەھەد
ئەھەدۇللا
ئەھدى
ئەھرار
ئەھزەم
ئەھسەن
ئەھلام
ئەھلى
ئەھلىدىن
ئەھمەد
ئەھمەدجان
ئەھمەدخان
ئەھمەددىن
ئەھمەدۇللا
ئەھمەر
ئەھمدىن
ئەۋەن
ئەۋەي
ئەۋەيت
ئەۋزەل
ئەۋزەلخوجا
ئەۋزۇل
ئەۋسى
ئەۋسىدىن
ئەۋلا
ئەۋلىك
ئەۋليا
ئەۋۋام
ئەۋىدىن

ئەۋىن
ئەۋىندىن
ئەيتۇق
ئەيسا
ئەيساق
ئەيسىر
ئەينەر
ئەينۇل
ئەيندىن
ئەينزەپەر
ئەيۆمن
ئەييامدىن
ئەييۇب

ب

باباخان
بابلىمىت
بابۇر
باتۇر
باتىن
بادامشاھ
بارات
باراتخان
باراتۇللا
بارمان
بارۆزى
بارى
بارىز
بارىس
باست
باستدىن
باستۇللا
باسىق
باسىم
باشمەت
باغىر
باغلە
باق
باقەر
باقۇللا
باقى
باقىر
باقسايىم
باقىش
باقمەت
باقنىياز
باكىر
باگى
بالەك
بالىغ
بامان
بانۇ
باھا
باھاپ
باھار
باھاربەگ
باھام
باھائۇدىن
باھاي
باھايدىن
باھايىدىن
باھىر
باۋۇدۇن
باۋۇش
باي
باياخۇن
باياز
باياشات
باياغۇت
بايان
بايبەگ
بايبول
بايبولدى
بايتاش
بايتوختى
بايتۇر
بايتۇرا
بايتۇردى
بايتۇرسۇن
بايتۆيغۇن
بايتۆمۈر
بايچوڭ
بايخان
بايخوجا
بايدۆلەت
بايدىن
بايشات
بايغازى
بايمەت
بايمۇللا
بايمۇراد
بايمۇھەممەد
بايمۆمىن
باينەزەر
باينۇر
باينىياز
بايھاجى
بايھاكىم
بايىز
بايىس
بەختاخۇن
بەختلىك
بەختىبار
بەختچوڭ

بەختخوجا
بەختشاد
بەختنۇر
بەختيار
بەخشەندە
بەخشۇللا
بەخشى
بەدەلشاھ
بەدەلغازى
بەدەلقارى
بەدەلنۇر
بەدەلھاجى
بەدرۇللا
بەدرىددىن
بەدىر
بەدىرشاھ
بەدىئۇززامان
بەرام
بەرەمشاھ
بەرەنبەگ
بەردى
بەردىبەگ
بەردىخوجا
بەردىئۋاي
بەرزات
بەرك
بەرگەن
بەرلا
بەرنات
بەرىددىن
بەرىكەت
بەرىل
بەزەت
بەزلەن
بەسەر

بەسى
بەسىر
بەسىرۇللا
بەسىرىددىن
بەشەر
بەشىر
بەشىرۇللا
بەشىرىددىن
بەقەر
بەكتۇر
بەكرى
بەكرىددىن
بەكرىش
بەكىر
بەكىرۇللا
بەگ
بەگئارسلان
بەگبول
بەگبۇقا
بەگتاش
بەگتۇتۇق
بەگتۇرمىش
بەگتۆمۈر
بەگقۇلى
بەگلەن
بەگمەت
بەگمۇراد
بەگمۇھەممەد
بەگى
بەگيار
بەندەلى
بەندىقۇل
بەندىئۋاي
بەھرام
بەھرۇز

بەھرۇللا
بەھرى
بەھرىددىن
بەھزاد
بەھمەن
بەيتۇللا
بەيدۇل
بەيدى
بەيمەت
بەيىن
بوزئوغلان
بوسۇق
بوسۇقنىياز
بوغۇغ
بولان
بولۇس
بوۋا
بوۋارەھىم
بوۋاق
بوۋاقۇلى
بوۋامۇھەممەد
بوۋانەزەر
بوۋاياخون
بوۋبەگ
بويۇن
بويۇنقارا
بۇتۇق
بۇرام
بۇرسلان
بۇرھان
بۇرھانىددىن
بۇزاغۇ
بۇساق
بۇسۇغا
بۇغا

بۇغدا
بۇغرا
بۇقا
بۇلاق
بۇلبۇل
بۇلبۇلجان
بۇلبۇللا
بۇنيامىن
بۇۋاخۇن
بۆكە
بۆگۈ
بۆگۈبىلگە
بۆگۈخان
بۆگۈش
بۈزۈرۈك
بىرىزات
بىلىق
بىلىقيار
بىجەرىپ
بىجەن
بىگۈ
بىلال
بىلالىدىن
بىلگە
بىلگە بەگ
بىلگە تۇتۇق
بىلگە قاغان
بىللا
بىلمى

پ

پاتىخ
پاتىھۇللا
پاخىر
پارس
پارقارى
پارلاق
پارۇق
پازىل
پازىلبەگ
پازىلكەرىم
پاسار
پاسارۋاي
پالتاخۇن
پالتىۋاي
پالۋان
پامىر
پامىرجان
پاناھىدىن
پاۋان
پاۋزۇ
پەتتار
پەتتاھ
پەتتاھىدىن
پەتتۇل
پەترىدىن
پەتقۇللا
پەتھۇللا
پەتھىدىن
پەتىدىن
پەتىھ
پەخرۇللا
پەخرىدىن
پەخىر
پەدەلى
پەردۇن
پەررۇخ
پەرسا
پەرسان
پەرقۇت
پەرقۇزات
پەرمانجان
پەرمەنشاھ
پەرمانقۇل
پەرھاد
پەرھان
پەرھىدىن
پەرۇش
پەرۋەر
پەرۋىن
پەرىددىن
پەرىدۇن
پەزلۇللا
پەزلى
پەزلىدىن
پەزۇل
پەزىل
پەزىلەتشاھ
پەسىھ
پەسىھۇللا
پەقىر
پەقىرىدىن
پەنىنان
پەيزەخمەت
پەيزۇل
پەيزۇللا
پەيزى
پەيزىدىن
پەيزىراخمان
پەيزىمەت
پەيكەر
پوزۇر
پولات
پۇئاد

پۇرقەت
پۇلۇش
پىتەك
پىدا
پىداجان
پىداقمەت
پىداقۇل
پىداكار
پىدام
پىدانۇرۇم
پىداۋاي
پىراۋۇدۇن
پىرەخمەت
پىرئەھمەد
پىردەۋس
پىرزات
پىرنەزەر
پىربەگ
پىرىدۇن
پىرىم
پىرىمقۇل
پىزىدىن
پىسى
پىسىپ
پىكىر

ت

تابدۇ
تاپار
تاپتى
تاپقان
تاپقۇر
تاتەك
تاتلىق
تاتلىقجان
تاجاخۇن
تاجەر
تاجەلى
تاجى
تاجىخوجا
تاجىدىن
تاجىر
تاجىقارى
تاجىكېرەم
تاجىم
تاجىمەت
تاجىمۇھەممەد
تاجىنۇر
تاجىنىياز
تاجىۋاقى
تاجىۋاي
تاراخۇن
تارەم
تارتۇق
تارخان
تارى
تارىق
تارىقچىبەگ
تاش
تاشاخۇن
تاشئەلى
تاشباتۇر
تاشبەگ
تاشپالتا
تاشپولات
تاشتوختى
تاشتۇردى
تاشتۆمۈر
تاشچوك
تاشخوجا
تاشغۇلام
تاشقارى
تاشقان
تاشقىن
تاشلاق
تاشلان
تاشلانجان
تاشمەت
تاشموللا
تاشمۇھەممەد
تاشمىر
تاشنىياز
تاشھاجىم
تاشۋاي
تاشى
تاغاش
تاغاشار
تاغمۇھەممەت
تاغۋاي
تاقى
تاڭاتمىش
تاڭسۇق
تالىپ
تالىپجان
تالىش
تاھا
تاھىر
تاۋاب
تاۋار
تاۋىدىن
تاي
تايەم
تايخان
تايلىپ

تايۇق
تايىپ
تەبەرىكجان
تەبىبۇللا
تەربىي
تەربىجان
تەركەن
تەركىپ
تەسەددۇق
تەسەللى
تەسكىن
تەسلىم
تەسلىمجان
تەشرىپ
تەشنا
تەقى
تەقيول
تەكىش
تەگىن
تەگىنئۆگە
تەڭرى
تەڭرىبەردى
تەڭرىبەرگەن
تەڭرىتۇغمىش
تەڭرىقۇل
تەڭگەر
تەڭىزكەن
تەڭرىلى
تەلەم
تەلەي
تەلئەت
تەلئەتجان
تەلىپ
تەلىم
تەمكىن

تەھسىن
تەۋەككۇل
تەۋەللا
تەۋپىق
تەۋرىز
تەۋھىد
تەييىب
تەييىبزات
توختاش
توختام
توختامىش
توختەم
توختۇش
توختى
توختىبەگ
توختىتۇرسۇن
توختىتۆمۈر
توختىخوجا
توختىروزى
توختىسۇلايمان
توختىسۇن
توختىسىيت
توختىشاھ
توختىشۋاق
توختىقۇربان
توختىكېپەك
توختىمەت
توختىمەخمۇت
توختىمۇراد
توختىمۇھەممەد
توختىنىياز
توختىھاجى
توختىۋاقى
توختىۋەلى
توختىيار

توختىيۇسۇپ
توخسۇن
توخشا
توخىپ
توزۇن
توسۇن
توغاش
توغان
توغرۇل
توغىياز
توقا
توقال
توقسۇن
توقىش
توگار
توگارنىياز
توڭا
توڭائالىپ
توڭاتىگىن
توڭاخان
تويبولدى
تويغان
تويمەت
توينىياز
تويىن
تۆتۇش
تۆتۇق
تۆتۇقبەگ
تۆدام
تۆدەش
تۆر
تۆرا
تۆرئابىدىن
تۆراپ
تۆراجان

تۇراجى
تۇراخۇن
تۇرادىن
تۇراق
تۇرامەت
تۇران
تۇرانقۇل
تۇرانى
تۇراۋدۇن
تۇرەخمەت
تۇرەك
تۇرئەلى
تۇرئەھمەد
تۇرپان
تۇرجاھان
تۇرجان
تۇرجۇن
تۇرخەلىل
تۇرخوجا
تۇردەخمەت
تۇردەم
تۇردۇش
تۇردى
تۇردىخوجا
تۇردىمەت
تۇردىمۇھەممەد
تۇردىنىياز
تۇردىۋاقى
تۇردىيار
تۇرراشىدىن
تۇرسۇن
تۇرسۇنبەگ
تۇرسۇنپاشا
تۇرسۇنپولات
تۇرسۇنتاش
تۇرسۇنتاي
تۇرسۇنتوختى
تۇرسۇنمەت
تۇرسۇننىياز
تۇرسىيت
تۇرشاھ
تۇرغان
تۇرغۇن
تۇرقۇل
تۇرمەت
تۇرمۇش
تۇرۇپاخون
تۇرۇپنىياز
تۇرۇق
تۇرۇم
تۇرۇمتاي
تۇغلۇق
تۇغمىش
تۇمەك
تۇرمىش
تۇمارىس
تۇنىياز
تۇيغۇن
تۆتۈن
تۆرە
تۆرەم
تۆگە
تۆلاجى
تۆلەك
تۆلەن
تۆلەندى
تۆلىگەن
تۆمۈر
تۆمۈرپولات
تۆمۈرتاش
تۆمۈرجۈمە
تۆمۈرخان
تۆمۈرخوجا
تۆمۈرنىياز
تۆۋەك
تۈرك
تۈركىزات
تۈركىستان
تۈركىش
تۈزمىش
تۈزۈن
تۈمەناخۇن
تۈمەنباي
تۈنگە
تېپىق
تېپىلدى
تېپىۋالدى
تېتىك
تېشىل
تېگىنبەگ
تېۋىپجان
تىتىللا
تىران
تىلال
تىلەخمەت
تىلەش
تىلەك
تىلەكغازى
تىلەلھاپىز
تىلەم
تىللا
تىللاق
تىلمان
تىلىم
تىلىۋالدى

تمەن
تمەنشاھ
تمىن
تىيىپ
تىيىۋاجى

ج

جاببار
جاببارسادىق
جاببارسالىھ
جابىر
جابىرشاھ
جاپپاش
جارماش
جارۇپ
جارۇل
جارۇللا
جارى
جاسارەت
جاگۇت
جالار
جالال
جالالىدىن
جالائىدىن
جاللۇك
جاماخۇن
جاماك
جامال
جامالىدىن
جاماي
جامايدۇل
جامايدۇللا
جامائىدىن
جامباقى
جامى
جامىد
جامىددىن
جامىر
جامىل
جان
جانابىل
جانايۇپ
جانباز
جانباي
جانپولات
جانتۆمۆر
جاندوست
جانسەئىد
جانسوپى
جانسۆيەر
جانغازى
جانقۇلى
جاننسار
جانۋاپا
جانى
جاھان
جاھانزەپەر
جاھانقۇلى
جاھانگىر
جاھانگىرخوجا
جاھانشاھ
جاۋۇت
جائىر
جەپەر
جەپەرسادىق
جەدەيدىللا
جەددات
جەسۇر
جەگگۋار
جەلەك
جەلەل
جەللى
جەلى
جەلىل
جەمشى
جەمشت
جەمىل
جەننان
جەۋدەت
جەۋلان
جەۋھەرىدىن
جۇرمۇھەممەد
جۇرۇپ
جۇرى
جۇشقۇن
جۇكۇر
جۇلالە
جۇللا
جۇماق
جۇمئەدىل
جۇمى
جۇنەيت
جۇنەيتتىن
جۇنەيتىللا
جۇنئىمام
جۇرئەت
جۇمە
جۇمەتاش
جۇمەتۇردى
جۇمەش
جۇمەك
جىلال
جىلان
جىلەك

جىنايەت
جىهاد

چ

چارشەنبە
چاققان
چاقماق
چاقماقجان
چاۋار
چاۋارنىياز
چەۋەنداز
چورۇق
چوڭ
چوڭاخۇن
چوڭاي
چوڭزەك
چوڭقارى
چوڭهاجى
چوڭياسىن
چۈكۈر
چۈگار
چۈگام
چىچەن
چىۋەر
چىچىزى
چىراغ
چىڭتۆردى
چىڭتۆرسۇن
چىلانباي
چىلانبەگ
چىملەك
چىنپولات
چىنتاش
چىنتۆمۈر
چىنگىز

خ

خاتەم
خاتىپ
خارجى
خارىس
خاكىر
خالدار
خالمەت
خالمۇراد
خالمۇھەممەد
خالى
خالبەگ
خالجان
خالىد
خالىددىن
خالىس
خالسەمەت
خالىق
خالىم
خالىۋاي
خالىۋەر
خامال
خامتاي
خامۇش
خانتۆرەم
خانجاھان
خانقۇلى
خانمىرزا
خاننىياز
خاننەزەر
خەبىر
خەپىر
خەتتاب
خەتىب
خەتىباقى
خەسەن
خەسىيار
خەلەك
خەلپەت
خەلپىتىم
خەلپىددىن
خەللاد
خەللاق
خەلىبۇل
خەلپە
خەلىل
خەلىلەخمەت
خەلىلۇل
خەلىلۇللا
خەلىم
خەلىۋۇل
خەلىۋۇللا
خەمىت
خەنپاي
خەنجەر
خەۋەر
خەۋىر
خەيرۇل
خەيرۇللا
خەيرىددىن
خوجا
خوجائابلا
خوجائەلى
خوجابدۇل
خوجابدۇللا
خوجاپىز
خوجاش

خوجاشىم
خوجابەردى
خوجامكەلدى
خوجامنىياز
خوجاميار
خوجەھرا
خوجىباۋۇدۇن
خوجىبەي
خوجىبول
خوجىبۇللا
خوجىجاھان
خوجىخان
خوجىدۆل
خوجىشاھ
خوجىكامال
خوجىمەت
خوجىمۇقبۇل
خوجىمۇھەممەت
خوجىنىياز
خوجىئىمىن
خودەك
خوزى
خۇپپىدىن
خۇدابەخش
خۇدابەردى
خۇداقۇل
خۇدانەزەر
خۇدايار
خۇدايارخان
خۇداييداد
خۇداييمبەردى
خۇدۇيۇم
خۇدىيار
خۇررەمشاھ
خۇرسەن

خۇرسەندى
خۇزاييت
خۇشال
خۇشئەھمەد
خۇشبەخت
خۇشتار
خۇشتارجان
خۇشتەر
خۇشتۇر
خۇشدار
خۇشدىل
خۇشكەلدى
خۇشمەت
خۇشنەم
خۇشنۇد
خۇشنىياز
خۇماردىن
خېۋىر
خىزمەت
خىزىر
خىسلەت
خىۋىر

د

دابىل
داتقار
دادا
دادائەلى
داداش
داداشەرىپ
داداق
دادامەت
دادامۇھەممەد
دادەك
دادىخان
دادىل
دادىلجان
دارۋاز
داستان
دالىم
دالىن
داموللا
دامۇل
داملىبەگ
داملىجان
دانا
دانابەگ
داناقۇل
دانى
دانىجان
دانىش
دانىيار
دانىيال
داۋامەت
داۋۇد
دائىم
دەرەپشاھ
دەرگۇش
دەرمان
دەرمانجان
دەرۋىش
دەريا
دەرياشاھ
دەمىن
دەۋران
دەۋرانجان
دەيتىللەم
دوستبول
دوستخوجا

دوستكه لدى
دوستمه ت
دوستموللا
دوستمۇهه ممه د
دوستنياز
دوستيار
دوسۇن
دولان
دولقۇن
دولقۇنجان
دۇئا
دۇئام
دۇئامه د
دۇرنه م
دۇگانياز
دۇنيازات
دۇنيامه ن
دۇۋان
دۇۋاي
دۆله ت
دۆله تباي
دۆله تشاه
دۆله تقه دەم
دۆله تكه لدى
دۆله تمه ن
دۆله تنۇر
دۆله تنياز
دۆله تيار
دۆله تيۇسۇپ
دېهقانباي
دىلاۋەر
دىلدار
دىلشاد
دىلمۇراد
دىلمۇهه ممه د
دىلنىزات
دىلىم
دىليار
دىمىن
دىنارەم
دىنىزات
دىيار
دىيانه ت

ر

رابات
رابۇل
رابىت
رابىتدىن
رابىئۇللا
راپىق
راجى
راجىدىن
راجىل
راخمان
راخمانشاه
راختىت
راختىجان
رادىپ
رادىل
رازىزاق
رازى
رازىق
رازىم
رازىمه ن
راشى
راشىد
راشىددىن
راغىب
راقىن
رام
رامان
رامۇت
رامۇز
رامۇق
رامۇل
رامى
رامىزان
رامىق
رامىل
راهه تباي
راهه تۇللا
راهىب
راهىن
راۋات
راۋۇپ
راۋۇپۇللا
راۋۇت
رائىد
رائىددىن
رايىم
رايىن
رەببانى
رەبىدۇللا
رەبىل
رەبىئۇللا
رەپائىل
رەپپەق
رەپقەت
رەپىق
رەپىئۇللا
رەجا
رەجەب
رەجەبۇللا

رەجۇۋۇل
رەخمەت
رەخىم
رەشىد
رەشىددىن
رەشىدۇللا
رەقەم
رەقى
رەقىب
رەمەت
رەمتۇل
رەمزۇللا
رەمزى
رەمزىددىن
رەمنىياز
رەمۇللا
رەمى
رەمتىل
رەمتىللا
رەمىش
رەھبەر
رەھمان
رەھمەت
رەھمەتشاھ
رەھمۇل
رەھمىتۇل
رەھمىتۇللا
رەھمىدىن
رەھنامە
رەھىم
رەھىمباقى
رەھىمبەردى
رەھىمجان
رەھىمداد
رەھىمشاھ

رەھمۇللا
رەۋەيدۇل
رەۋەيدۇللا
رۇبۇل
رۇبۇللا
رۇز
رۇزاق
رۇزالىم
رۇزۇللا
رۇزى
رۇزىتوختى
رۇزىقۇل
رۇزىمەت
رۇزىمۇھەممەد
رۇزىمۆمىن
رۇزىنىياز
رۇزىئاقى
رۇستەم
رۇسلان
رۇسۇل
رۇسۇلشاھ
رۇمۇلخان
رىبىيىم
رىبات
رىپات
رىجا
رىجەك
رىجىت
رىزا
رىزاق
رىزائىدىن
رىزىقۇل
رىزىقۇللا
رىزىن
رىشات

رىشتى
رىنات
رىۋۇل
رىيات

ز

زابىت
زاپىر
زاتىخوجا
زاتۇك
زادە
زارى
زارىپ
زاكىر
زاكىرجان
زاكىرۇللا
زالى
زالىخوجا
زامان
زامانشاھ
زامانۇس
زامانىدىن
زامىر
زاھا
زاھايىدىن
زاھىد
زاھىددىن
زاھىدۇل
زاھىدۇللا
زاھىر
زاھىرىدىن
زاۋۇت
زايىم
زەبۇر

زەبىر
زەبىرۇللا
زەبىھ
زەبىھۇللا
زەپەر
زەپەرىدىن
زەپىرىدىن
زەربات
زەربىدىن
زەرىپ
زەرىپجان
زەرىدىن
زەكەرىيا
زەكى
زەلىل
زەمچە
زەمزەم
زەمىر
زەھىرۇللا
زەھىرىدىن
زەيدۇن
زەيدى
زەيدىن
زەينا
زەينۇل
زەينۇلئابىدىن
زەينۇللا
زەيىندىن
زەيىن
زوردىن
زوردىنشاھ
زورۇللا
زوقجان
زوھۇر
زوھۇرىدىن

زۇبدۇن
زۇپار
زۇپەر
زۇلال
زۇلاھىيەت
زۇلئابىدىن
زۇلەت
زۇلپشاھ
زۇلپىقار
زۇلجالال
زۇلقار
زۇلقەت
زۇلقەر
زۇلقەرنەين
زۇلقەن
زۇلقەھرى
زۇلۇن
زۇليار
زۇمدۇن
زۇمرەت
زۇمرەتشاھ
زۇنۇن
زىمن
زىبەي
زىبۇللا
زىكرۇل
زىكرۇللا
زىكرى
زىكرىيا
زىلال
زىلام
زىلامبەگ
زىلىخ
زىمام
زىممەدىن

زىممىتىللا
زىنان
زىنۇمرىيا
زىنۇللا
زىيا
زىياد
زىيام
زىيانبەگ
زىياۋۇل
زىياۋۇللا
زىياۋۇلھەق
زىياۋى
زىيايىدىن
زىيت

س

ساباھ
ساباھى
ساباھىدىن
سابۇر
سابى
سابىت
سابىتدىن
سابىر
سابىرمەت
سابىرنىياز
سابىرۇللا
سابىق
ساپاك
ساتتار
ساتتى
ساتقان
ساجىد
ساخار

سادافەت
سادام
سادۇللا
سادىر
سادىق
سادىل
سادىللا
سادىم
سادىن
سارسال
سارمۇساق
ساغاش
ساغۇن
ساقى
ساكىم
ساكىن
سالام
سالامەت
سالاھىدىن
سالاۋات
سالجۇق
سالقىن
سالىلات
سالمان
سالى
سالىپ
سالىخ
سالىك
سالىم
سالىھ
ساماخۇن
سامان
ساماۋەر
سامساق
samلاق

سامۇت
سامۇر
سامۇس
سامى
سامىت
سامىخ
سامىدىن
سامىش
سانا
ساناۋۇل
ساناۋۇللا
سانجاپ
سانگۇن
سانىمىش
ساھابىدىن
ساھاپ
ساھام
ساھىب
ساھىبەگ
ساھىر
ساۋاق
ساۋۇت
ساۋۇر
ساۋۇق
ساۋى
سائىدىن
سايلام
سايلى
سايۇپ
سايىت
سايىم
سەبار
سەبلەت
سەبۇرى
سەبۇھ

سەبۇھۇللا
سەبىر
سەبىل
سەبىلەت
سەبىلۇللا
سەپەر
سەپەرجان
سەپەرنىياز
سەپەرۋاي
سەپەريار
سەپۋەت
سەپى
سەپىخ
سەپىدىن
سەپىلا
سەپىيۇللا
سەتەم
سەترىدىن
سەتىھ
سەجىر
سەخى
سەدەن
سەدەنشاھ
سەددىدىن
سەدۇق
سەدۇللا
سەدىر
سەدىردىن
سەدىقۇللا
سەدىن
سەردار
سەردىن
سەركىبەگ
سەرۋان
سەرۋەدىن

سەرۋەر
سەزگۈر
سەغىرجان
سەقى
سەلەي
سەلەيخان
سەلىم
سەمەتنىياز
سەمەد
سەمەر
سەمەرجان
سەمەن
سەمەندەر
سەمى
سەمىتۇللا
سەمىجان
سەمىر
سەمىردىن
سەمىرۇللا
سەمىم
سەمىن
سەنئەتۇللا
سەھەت
سەھەر
سەھبۇللا
سەۋرى
سەۋرىدىن
سەۋنۇل
سەۋنۇللا
سەۋۋگ
سەئىد
سىەئىددىن
سەئىدى
سەئىز
سەيبۇرخان

سەيپۇك
سەيپۇل
سەيپۇللا
سەيپۇلمۇلۇك
سەيپى
سەيپىدىن
سەيدالىم
سەيدەخمەت
سەيدەك
سەيدەكرەم
سەيدەكىم
سەيدەلى
سەيدلاچىن
سەيدۇل
سەيدۇللا
سەيدى
سەيدىقارى
سەيدىل
سەيدىماخمۇت
سەيدىمەمەت
سەيدىمىن
سەيدىنىياز
سەيدىۋاققاس
سەيدىۋاقى
سەيكۈن
سەيلا
سەيلاۋۇدۇن
سەيناخۇن
سەيىت
سەيىتئابباس
سەيىتئەسقەر
سەيىتباقى
سەييار
سەيىدىنا
سوغۇن

سوم
سومقارى
سوقى
سونە
سونغۇش
سۇبات
سۇباخۇن
سۇبھان
سۇبھانجان
سۇبھانقۇل
سۇبھانۇللا
سۇبۇر
سۇبۇھ
سۇپى
سۇپىتۇللا
سۇپىنىياز
سۇپىياخۇن
سۇقاقبۆكەن
سۇڭقۇر
سۇلايمان
سۇلايمانشاھ
سۇلتان
سۇلتانقۇل
سۇلتانمۇراد
سۇلتاننەسەب
سۇلتانىم
سۇللا
سىۇللال
سۇلھەت
سۇمبۇل
سۇمۇۋۇللا
سۇنۇر
سۇنئۇل
سۇنئۇللا
سۇۋان

سۇۋۇر
سۇيسۇر
سۆگۆ
سۇبھەت
سۇبھەتجان
سۇبھەتۇل
سۇبھەتۇللا
سۇبھى
سۇپۇرگە
سۇرئەت
سۇرگۇن
سۇرگۇنىياز
سۇزۇك
سۇزۇكهاجى
سۇلئەت
سۇلھەت
سۇلھەتجان
سۇلھى
سىپبۇللا
سىپىر
سىپىليا
سىتى
سىتىباقى
سىتىنىياز
سىتىۋالدى
سىردان
سىلىم
سىلىمساق
سىمەر
سىھىردار
سىبەن
سىبىر
سىبىللا
سىپار
سىپەر
سىپىدۇللا
سىپىر
سىدە
سىدەخوجا
سىدىر
سىدىق
سىدىقۇللا
سىراجەخمەت
سىراجى
سىراجىدىن
سىراش
سىراي
سىلابىردىن
سىلىخ
سىنان
سىنىپ
سىۋىر
سىيىت
سىيىتئەمەت

ش

شائابدۇ
شائابدۇللا
شائەسقەر
شائەكبەر
شائەكرەم
شائەنۋەر
شائەھمەد
شابارات
شابان
شابۇرھان
شاپولات
شاپى
شاتتۇرسۇن
شاتۇر
شاتۇرا
شاتۇردى
شاتۇرسۇن
شاتۆمۈر
شاجاھان
شاجەلىل
شاخەلىل
شاداۋۇت
شادەي
شاددىل
شادى
شادىمەت
شاراپ
شاراخمان
شارەھمەت
شارەھىم
شارۇستەم
شارۇسۇل
شارۇللا
شازۇنۇن
شاساقى
شاسالمان
شاساله
شاسەئىد
شاشىرىپ
شاشىدىن
شاغاپپار
شاغەنى
شاغۇپۇر
شاغۇلام
شاغىياس
شاقاسىم
شاقۇت
شاقۇربان

شاكامال
شاكۇپ
شاكىر
شامامۇت
شامەشرەپ
شامەقسۇت
شامەمەت
شامەنسۇر
شامەھمۇد
شامۇرات
شامۇزەپپەر
شامىخ
شامىددىن
شامىل
شامىن
شاناسىر
شانەپەس
شانەزەر
شانى
شانىياز
شاھا
شاھاب
شاھاتەم
شاھام
شاھاۋىدىن
شاھباز
شاھبەگ
شاھۇسەين
شاھىد
شاھىدىن
شاھىشەرەپ
شاھىمەردان
شاھىمبەردى
شاھىمقۇل
شاھىمنۇر

شائوسمان
شاۋا
شاۋاز
شاۋان
شاۋاھھاب
شاۋاي
شاۋەلى
شاۋۇدۇن
شائىر
شائىسلام
شائىسمەت
شائىسھاق
شائىق
شايا
شايۇسۇپ
شەيقەتجان
شەيقەتۇللا
شەيىق
شەيئۇللا
شەدى
شەرىپى
شەردان
شەرقىدىن
شەرۇللا
شەرۇللام
شەرۋازى
شەرىپ
شەرىپدىن
شەرىدىن
شەرىزات
شەمەر
شەمەردىن
شەمەك
شەمسى
شەمسىدىن

شەمشاد
شەمشەر
شەمشى
شەمشجاھان
شەمشىدىن
شەمشىر
شەمە
شەمىدىن
شەمى
شەمئى
شەنبە
شەھرۇللا
شەھرىدىن
شەھمىدىن
شەھىد
شەھىدىن
شەۋق
شەۋقۇللا
شەۋقىدىن
شەۋقىديار
شەۋكەت
شەۋكەتۇللا
شەيخ
شەيخەلى
شەيخزادە
شەيخىدىن
شەيدايى
شەيدۇل
شەيدۇللا
شەيدىل
شەيدىن
شۇجائىدىن
شۇگقار
شۆھرەت
شۇكۇر

شېرىپ
شېرىپخان
شېرىن
شېرىنجان
شېيق
شىراز
شىرازى
شىرئەلى
شىرجان
شىرجاھان
شىرخان
شىرداق
شىردىل
شىرزات
شىرزامان
شىرقۇل
شىرمەت
شىرمەرد
شىرمۇھەممەد
شىرۇللا
شىرىدىن
شىرىم
شىرىنبەگ
شىريازدان
شىريەت
شىملەك
شىۋاق

غ

غاپپار
غاپىر
غاپىرجان
غاپىرخوجا
غاپىل
غازى
غازىبەگ
غالەخمەت
غالى
غالىب
غالىبجان
غالىبنيەت
غانىم
غايۇپ
غايىب
غايىبنىياز
غەلىبە
غەلىبەكرەم
غەلىبجان
غەلىل
غەلىم
غەلىمەتشاھ
غەنەم
غەنى
غەنىئەسقەر
غەنىئەكبەر
غەنىدىن
غەنىزات
غەنىيار
غەنىيۇللا
غەۋس
غەۋسىدىن
غەيبۇللا
غەيرەت
غەيرۇللا
غەيۇر
غۇپۇر
غۇجاق
غۇجەك
غۇجى
غۇلام
غۇلامەت
غۇلامئەلى
غۇلامجان
غۇلامزادە
غۇلامشاد
غۇلامشاھ
غۇلامقادىر
غۇلامقارى
غۇلامنىياز
غۇلامھاجى
غۇلامھەسەن
غۇلامھۈسەيىن
غۇلامىدىن
غۇلمان
غېرىب
غېرىبجان
غېرىبشاھ
غىلابىدىن
غىلاجىدىن
غىلمان
غىياس
غىياسىدىن

ق

قابۇس
قابىز
قابىل
قاپان
قاپلان
قاچقار
قادىر
قادىرخان
قادىرۋاي

قادىللا
قارا
قارىباقشى
قارىبەگ
قارىبۇغا
قارىتوين
قارىتۆمۈر
قارىتىگىن
قارىجان
قارىخان
قارىهاجى
قارىكۆز
قارىمۇق
قارىنۋاي
قازى
قازىبەگ
قازىدىن
قازىمىرزا
قاسىم
قاسىمباي
قاسىمبەگ
قاسىمجان
قاسىمخان
قاسىمشاھ
قاغان
قاقچى
قالىقازۇت
قانائەتۇللا
قانىپولات
قانىتۆمۈر
قاندىم
قانىنىياز
قاھار
قاھىر
قاھىرجان

قاۋاش
قاۋشۇت
قاۋۇز
قاۋۇش
قاۋۇل
قاۋۇلبەگ
قاۋۇلجان
قائىد
قائىدۇللا
قائىدىن
قائىمۇللا
قايتماس
قايمان
قايۇپ
قايۇم
قايىل
قايىلجان
قايىم
قەدە
قەدەر
قەدەم
قەدەمبەگ
قەدەمشاھ
قەدەميار
قەدىر
قەدىردان
قەدىردىن
قەدىرى
قەدىمباي
قەرەپ
قەسەم
قەشەمباي
قەششەم
قەشقەر
قەشقەرباي

قەلەم
قەلەمشاھ
قەلبشاد
قەلبىم
قەلى
قەمەر
قەمىردىن
قەندىل
قەھەر
قەھرىمان
قەھرا
قەۋامىدىن
قەۋمىدىن
قەۋۇللا
قەۋى
قەيسا
قەيسەر
قەيس
قەييۇم
قوتەم
قورقماس
قوزا
قوزى
قوزىنەمەت
قوزىنۋاي
قوشتۆمۈر
قوشدۆلەت
قوشماق
قوشماقباي
قوشمەت
قوشنىياز
قولتۇق
قولداش
قولداشمەت
قومراخۇن

قوناق
قۇبەك
قۇتبى
قۇتبىدىن
قۇتقۇز
قۇتلۇق
قۇتلۇقبەگ
قۇتلۇققەدەم
قۇتلۇقئوغۇل
قۇتۇب
قۇتۇبى
قۇتۇزار
قۇتۇم
قۇتۇبن
قۇتىدىن
قۇدات
قۇداق
قۇددۇس
قۇددۇسخان
قۇددۇسشىرىپ
قۇدرەت
قۇدرەتۇللا
قۇربان
قۇربانەلى
قۇربانباي
قۇربانبەگ
قۇربانخوجا
قۇربانشاھ
قۇربانىياز
قۇرباندىن
قۇرداش
قۇرنەم
قۇزايىت
قۇززات
قۇززىتۇللا

قۇلاق
قۇلان
قۇلبەگ
قۇلخوجا
قۇلزات
قۇلنەزەر
قۇلۇن
قۇلى
قۇمۇل
قۇنام
قۇناباي
قۇندۇزجان
قۇنىياز
قۇۋان
قۇۋانتۇز
قۇۋانجان
قۇۋاندىق
قۇياش
قۇياشبەگ
قۇياشجان
قىيۇم
قىران
قىرانمۇھەممەد
قىسمەت
قىلىچ
قىممەت
قىيار
قىياس
قىينجان

ك

كاپالەت
كاتىب
كاتىم
كادىر
كارامەت
كارامەتۇللا
كازىم
كازىمجان
كاشىپ
كامال
كامالبەگ
كامالىدىن
كامىران
كامىرون
كامىل
كامىلجان
كەبىر
كەبىرۇللا
كەبىرىدىن
كەرىش
كەرىم
كەرىمبەردى
كەرىمشاھ
كەرىمۇللا
كەكاخۇن
كەلدى
كەمتەرجان
كەنجالىم
كەنجى
كەۋسەر
كەۋسەرىدىن
كەيكاۋۇس
كونترا
كۇپايە
كۇپايىتۇللا
كۇرشات
كۆسەي
كۆكۈلداش

كۆچۈك
كۆرەش
كۆرەشجان
كۆنبەگ
كۆنچقار
كىپەك
كىپەكنىياز
كىپە
كىچىككىناخۇن
كىچىكھاجى
كىرەم
كىشمىش
كىمسەم
كىۋىر
كىۋىرۇللا
كىيىك

گ

گايىت
گۇمنام
گوھەرشاھ
گۈزەر
گۈسۈت
گۈلەخمەت
گۈلبەگ
گۈلجەۋھەر
گۈلدىيار
گۈلشاھ
گۈلمەت
گۈلمەمەت
گىگىل
گىيىت

ل

لاپىز
لاتىپ
لاچىن
لاچىنبەگ
لازاق
لازىم
لازىمبەگ
لاقىت
لاياقەت
لايىقجان
لەتىپ
لەتىپخان
لەلە
لەمەنشاھ
لوقمان
لۇتپۇسەيىد
لۇتپۇللا
لۇتپى
لۇتپىدىن
لىتىپ
لىۋا
لىۋائىدىن
لىۋىر

م

مائالى
مائەم
ماتىۋاي
ماتىۋىن
ماجىد
ماجىدۇللا
ماراتشاھ
ماردىن
مارسۇل
ماركا
ماسەم
مالىك
مامۇت
مامۇر
مامۇش
مامۇن
مامىلى
مانىزاق
ماناپ
ماناپجان
ماھىت
ماھىر
ماھىردىن
ماھىرشاھ
ماھىمجان
ماۋاق
ماۋاقى
ماۋى
ماياق
ماياقبەگ
مايىت
مايىدىن
مايىل
مايىمجان
مەبۇل
مەبىب
مەپاخۇن
مەپىز
مەتالىم
مەتەزىز
مەتەيسا
مەتتەقى
مەتبارات
مەتتارى
مەتتوختى
مەتتۇردى
مەتتۇرسۇن
مەتجان
مەتجىلىل

مه تخان
مه تخپلل
مه ترۆزی
مه ترۆسۆل
مه تریهم
مه تزاهت
مه تزریپ
مه تسابر
مه تسادر
مه تساقی
مه تسالی
مه تساۆۆر
مه تسایت
مه تسایم
مه تسه ئت
مه تسه ئدی
مه تسپلم
مه تست
مه تسدیق
مه تشاه
مه تشاۆاي
مه تغۆپۆر
مه تقاری
مه تقاسم
مه تقان
مه تقۆربان
مه تقۆل
مه تکبرىم
مه تمۆسا
مه تنه زەر
مه تنۆری
مه تنیاز
مه تئۆمه ر
مه تۆاقی
مه تۆه‌لی

مه تیار
مه تیاقۆپ
مه تیۆسۆپ
مه جد
مه جددین
مه جدۆللا
مه خه ت
مه خپی
مه خته م
مه ختۆم
مه خدۆم
مه خسۆم
مه خمه ل
مه خمۆت
مه خمۆللا
مه ده تکار
مه دهیه
مه دۆللا
مه دی
مه راۆاي
مه رەپ
مه رەج
مه ردالىم
مه ردان
مه ردانه
مه ردی
مه رزۆق
مه رغۆب
مه رغۆل
مه رگه ن
مه رگیا
مه رۆپ
مه رۆپجان
مه رۆللا
مه زهه پ

مه زۆر
مه زید
مه زىم
مه زىن
مه سادی
مه سه زی
مه سرۆر
مه سۆم
مه سئۆد
مه سىر
مه سىردىن
مه شه مجان
مه شئه ل
مه شرەپ
مه شرىق
مه شهه ت
مه شهۆر
مه شهۆرجان
مه شۆت
مه شۆر
مه شۆق
مه شت
مه شق
مه غپۆر
مه غرۆر
مه غرىب
مه غزەم
مه قبۆل
مه قدۆر
مه قرەب
مه قسه ت
مه قسۆد
مه کتۆللا
مه ککه م
مه کت

مەكىدۇللا
مەڭسۇر
مەڭلىك
مەڭنەم
مەڭنىياز
مەلتۇپ
مەلۇمجان
مەلىك
مەمەت
مەمەتايۇپ
مەمەتپاسار
مەمەتجالالىدىن
مەمەتخان
مەمەتزاكىر
مەمەتسېلىم
مەمەتمۇسا
مەمەتناسىر
مەمەتۇرايىم
مەمەتۇللا
مەمەتۋاقى
مەمتىمىن
مەمتۋەر
مەمدالى
مەمدۇن
مەمدىن
مەمرا
مەمۇر
مەمۇل
مەمىدىن
مەنزەر
مەنزۇر
مەنسۇر
مەننان
مەھەم
مەھبۇب

مەھپۇز
مەھدى
مەھكەم
مەھمۇد
مەۋلان
مەۋلانا
مەۋلايار
مەۋلىۋى
مەۋۇپ
مەۋۇل
مەۋۇللا
مەئىشە
مەيپۇل
مەيدۇللا
مەيدۇن
مەيدىن
مەيناخۇن
مەينەم
مەينۇس
مەينۇللا
مەينۇن
مەيىندىن
مەيىن
مەيىنشاھ
موردۇن
مورسۇل
موسۇت
مولەن
مولدۇز
موللا
موللاپپاق
موللاجى
موللاخۇن
موللارىھىم
موللاش

موللاشىم
موللاغىياس
موللاق
موللام
موللاۋات
موللاۋلا
موللاۋۇت
موللاۋىدىن
موللايۇپ
موللايىت
موللەخمەت
موللەك
موللەمەت
موللەيسا
موللىبارات
موللىتاجى
موللىتالىب
موللىتاۋار
موللىتوختى
موللىتۇردى
موللىتۆمۈر
موللىجەمجىم
موللىچاۋار
موللىدابىت
موللىروزى
موللىرىھىم
موللىرىشىت
موللىزات
موللىزادە
موللىسابىت
موللىسالىم
موللىساھىب
موللىساۋۇر
موللىشەمشى
موللىسىدىق

موللىقۇۋان
موللىكىپەك
موللىكۆۋر
موللىگالڭ
موللىنەمەت
موللىنۇر
موللىنىياز
موللىھاپىز
موللىھوشۇر
موللىئوسمان
موللىمىن
موللىۋاقى
موللىيار
موللىيەھيا
مولىزىيا
مونۇر
مويىبۇل
مويىبۇللا
مويىدۇللا
مويىدىن
مۇئادىل
مۇئايىد
مۇئايىدىن
مۇئەززەم
مۇئەللا
مۇئەييىدىن
مۇبارەك
مۇبارەكشاھ
مۇبارىز
مۇباشىر
مۇبەششەر
مۇبەششىر
مۇبەللا
مۇبتەدى
مۇبىن
مۇپتۇل
مۇپتۇللا
مۇپتى
مۇپتىز
مۇتەئالى
مۇتەل
مۇتەللا
مۇتەللىپ
مۇتەللىم
مۇتىئۇللا
مۇتىۋەللى
مۇتىئى
مۇجاھىد
مۇجەسسەم
مۇجىب
مۇجىبۇل
مۇجىبۇللا
مۇجىتىللا
مۇجىد
مۇخەممەر
مۇخپۇل
مۇختار
مۇختارنايىپ
مۇختەبەر
مۇختەدىل
مۇختەسەر
مۇخلىس
مۇدەسسىر
مۇراد
مۇرادىللا
مۇراسىل
مۇرتەزا
مۇرسىل
مۇرشىد
مۇزات
مۇزاتجان
مۇزەپپەر
مۇزەپپەن
مۇزەم
مۇسا
مۇسائىد
مۇسائىدىن
مۇسەپپا
مۇسەددەس
مۇسەللى
مۇسەللىم
مۇسئەد
مۇستاپا
مۇستەغنى
مۇستەقىم
مۇستەلىم
مۇستەئىد
مۇسلەي
مۇسلەيدىن
مۇسلىدىن
مۇسلىم
مۇسلىمۇدىن
مۇسۇل
مۇسۇلمانقۇل
مۇغزەم
مۇغنى
مۇغىس
مۇقارىب
مۇقاۋۇل
مۇقەددەر
مۇقەددەم
مۇقەددىر
مۇقەددىم
مۇقەررەب
مۇقەۋۋى

مۇقبىل
مۇقتەدىر
مۇقتىدى
مۇقتىزەر
مۇقسىت
مۇقىت
مۇقىم
مۇقىيات
مۇكەررەمۇللا
مۇگار
مۇلۇتجان
مۇمۇت
مۇمۇن
مۇمىت
مۇناجىدىن
مۇنار
مۇناردىن
مۇنەببەھ
مۇنەك
مۇنەكشەنبى
مۇنەڭ
مۇنەۋۋەر
مۇنتەزىر
مۇنتەسىر
مۇنتەقىم
مۇنتىزار
مۇنزىر
مۇنزىرىدىن
مۇنۇر
مۇنىب
مۇنىر
مۇنىرجان
مۇنىرۇللا
مۇنىرىدىن
مۇنىس

مۇنىم
مۇھاپىز
مۇھامىدىن
مۇھەممەد
مۇھەممەدئابدۇللا
مۇھەممەدئەزىز
مۇھەممەدئەلى
مۇھەممەدئەمىن
مۇھەممەدباقى
مۇھەممەدتۇردى
مۇھەممەدتۇرسۇن
مۇھەممەدجان
مۇھەممەدجەلىل
مۇھەممەدخەلىل
مۇھەممەدرەھىم
مۇھەممەدروزى
مۇھەممەدزەرىپ
مۇھەممەدسابىر
مۇھەممەدساقى
مۇھەممەدسالىھ
مۇھەممەدسەلىم
مۇھەممەدسەئىد
مۇھەممەدسەيىدى
مۇھەممەدسىدىق
مۇھەممەدموللا
مۇھەممەدنەزەر
مۇھەممەدنۇر
مۇھەممەدنىياز
مۇھەممەدۋەلى
مۇھەممەديار
مۇھەممەديۇسۇپ
مۇھەممىدىن
مۇھتەدى
مۇھتەدىن
مۇھتەرەم

مۇھتەسىب
مۇھتەلىم
مۇھسىن
مۇھكەم
مۇھلىجان
مۇھىب
مۇھىبۇدىن
مۇھىبۇل
مۇھىبۇللا
مۇھىت
مۇھىتجان
مۇھىتۇللا
مۇھىددىن
مۇھىدۇل
مۇھىدۇللا
مۇھىي
مۇھىيدىن
مۇۋاشىر
مۇۋاكشىر
مۇۋەككىل
مۇئىد
مۇئىددىن
مۇئىدۇللا
مۇئىز
مۇئىززى
مۇئىززىدىن
مۇيەسسەر
مۆبۇللا
مۆتۆتۇللا
مۆتىۋەر
مۆجىزە
مۆسۆن
مۆكسۆن
مۆمىن
مۆمىنۇللا

مۆھتەرەم
مۆۋۇل
مۆيدىن
مۆلۈك
مۆلۈكھاجى
مىنەم
مىھمان
مىھمانباي
مىھمانشاھ
مىھماننىياز
مىھرۇللا
مىھرىدىن
مىھرجان
مىھرزات
مىتۇللا
مىر
مىرا
مىرابىت
مىراپ
مىراجى
مىراخ
مىرادىل
مىرال
مىرالى
مىرالىم
مىرامەت
مىرامجان
مىران
مىرانشاھ
مىراۋاي
مىراۋلا
مىراۋۇت
مىراۋۇدۇن
مىراۋۇللا
مىراي

مىرەك
مىرەمزى
مىرەلى
مىرەھەد
مىرەھمەد
مىرەھمەدۇللا
مىرەزەم
مىرباھار
مىربەردى
مىربۇللا
مىرپازىل
مىرتالىب
مىرتەييب
مىرتۆمۈر
مىرجان
مىرخان
مىرخەلىل
مىردۆلەت
مىرەسۇل
مىرزا
مىرزابدىلىم
مىرزات
مىرزادە
مىرزالىم
مىرزامان
مىرزاھىد
مىرزاھىر
مىرزەبان
مىرزەپەر
مىرزەت
مىرزەخمەت
مىرزەكى
مىرزەم
مىرزەھمەد
مىرزۇلال

مىرزۇۋان
مىرزىبەگ
مىرزىجان
مىرزىخوجا
مىرزىدۆلەت
مىرزىزادە
مىرزىزامان
مىرزىقول
مىرزىكامىل
مىرزىكەرىم
مىرزىۋاقى
مىرزىياقۇپ
مىرساپا
مىرساقى
مىرسالى
مىرسالىم
مىرسالىھ
مىرسەپەر
مىرسەئىد
مىرسۇلتان
مىرسىيت
مىرشاد
مىرشاھ
مىرشاھىد
مىرشەرىپ
مىرغازات
مىرغالى
مىرغۇلام
مىرغىياس
مىرقادىر
مىرقەدەم
مىركامال
مىركامىل
مىركەرىم
مىرمۇسا

مىرمۇھەممەد
مىرنەزەر
مىرھاجى
مىرھاشىم
مىرھايات
مىرھەسەن
مىرھەيدەر
مىرۇل
مىرۇللا
مىرۋاپا
مىرۋاقى
مىرۋەلى
مىرىدىن
مىرىزىم
مىرئىلياس
مىرىم
مىرىمچوك
مىزراپ
مىزىۋاقى
مىسەن
مىسراق
مىسران
مىسىيا
مىشاخۇن
مىشاۋاي
مىكايىل
مىللەتجان
مىلىك
مىمان
مىناجىدىن
مىيىن

ن

نابىد
ناپىر
ناجى
ناجىم
ناخۇن
نادى
نادىر
نادىل
نادىم
نارۇپ
نارىم
نارىمباي
نارىن
نازاك
نازەت
نازەم
نازى
نازىر
نازىل
نازىم
نازىمەت
ناسىپ
ناسىخ
ناسىر
ناسىرجان
ناسىرۇللا
ناسىقۇل
ناسىھ
ناشىر
ناقىس
ناماخۇن
نامازدىن
ناماق
نامان
نامەت
نامۇنار
نامىل
ناۋاي
ناۋۇل
نائىب
نائىل
نائىلجان
نائىم
نايۇپ
نايىت
نايىك
نەبى
نەبىجان
نەبىرە
نەبىل
نەبىيۇللا
نەپىز
نەپىس
نەپىسجان
نەجمىدىن
نەجۇى
نەجىب
نەجىبۇل
نەجىبۇللا
نەجىبى
نەجىم
نەدىر
نەدىم
نەزەر
نەزەرەلى
نەزەرشاھ
نەزەرقۇل
نەزەرۋاي
نەزەم
نەزىر
نەزىردىن

نەزىل
نەزىم
نەزىمجان
نەزىمۇھەممەد
نەستۇللا
نەسرۇل
نەسرۇللا
نەسى
نەسىب
نەسىر
نەسىردىن
نەسىم
نەسىمجان
نەشپۇت
نەشۋەت
نەغەم
نەغمەت
نەغىم
نەقى
نەقىب
نەقىشجاھان
نەقۇل
نەكرى
نەكىر
نەمەت
نەمەك
نەمەنشاھ
نەمدالى
نەمى
نەمتەم
نەمتۇللا
نەمىر
نەۋباھار
نەۋپەل
نەۋدار

نەۋرىدىن
نەۋقىران
نەۋكەر
نەۋمىدىن
نەۋىل
نەئىم
نەئىمۇللا
نەيمۇل
نەيىم
نوجى
نودەر
نورۇز
نورۇزات
نوشاڭ
نۇجۇب
نۇر
نۇراجى
نۇراخۇن
نۇرادىل
نۇرازاد
نۇراسىم
نۇرالى
نۇرالىم
نۇرامەت
نۇرامەدىن
نۇرامبەت
نۇرامبەگ
نۇرامىدىن
نۇرەخمەت
نۇرەش
نۇرەك
نۇرەلى
نۇرەمەت
نۇرەنبەگ
نۇرەھمەد

نۇربەگ
نۇرتاي
نۇرتىيىپ
نۇرجامال
نۇرجان
نۇرخوجا
نۇردۇن
نۇردۇم
نۇرزات
نۇرسالىھ
نۇرسەيدۇل
نۇرسەيدۇللا
نۇرشاد
نۇرشاھ
نۇرشەرىپ
نۇرغالى
نۇرغۇلام
نۇركامال
نۇركامىل
نۇركەنجى
نۇرلا
نۇرلان
نۇرلۇق
نۇرمان
نۇرمەت
نۇرمۇھەممەد
نۇرنەمەت
نۇرھاجى
نۇرھاشىم
نۇرھاياد
نۇرۇل
نۇرۇللا
نۇرۇم
نۇرۇمباي
نۇرۇمبەگ

نۇرۋىباي
نۇرى
نۇرىددىن
نۇرىمان
نۇسرەت
نۇسرەتۇللا
نىغمەت
نىمەت
نىمىتۇللا
نىبۇۋۇللا
نىبىزۇللا
نىجات
نىدا
نىدىر
نىزار
نىزام
نىزامەت
نىزامىددىن
نىزەمەت
نىشان
نىقى
نىمشەھىد
نىمۇل
نىمۇللا
نىياب
نىياز
نىيازبەگ
نىيازقۇل
نىيازمەتخان
نىيازۋاقى
نىيبەت

ھ

ھابىل
ھاپىز
ھاتەم
ھاتەمجان
ھاتىپ
ھاجەكبەر
ھاجى
ھاجىب
ھاجىبەگ
ھاجىخوجا
ھاجىراخمان
ھاجىرەھمەت
ھاجىسىدىق
ھاجىقارى
ھاجىقاسىم
ھاجىكاخۇن
ھاجىم
ھاجىمەت
ھاجىنىياز
ھاجىئۆمەر
ھاجىۋاقى
ھاجىۋاي
ھاجىياقۇپ
ھادەك
ھادى
ھادىخوجا
ھادىل
ھادىم
ھادىمۇھەممەد
ھارۇت
ھارۇن
ھارىس
ھارىل
ھارىن
ھازىر
ھازىق
ھازىم
ھاسسا
ھاسىل
ھاسىن
ھاشىت
ھاشىر
ھاشىم
ھاكى
ھاكىم
ھاكىمجان
ھالاۋەت
ھامىمات
ھامۇت
ھامۇتخان
ھامۇدۇن
ھامۇق
ھامۇل
ھامۇن
ھامى
ھامىد
ھامىددىن
ھامىر
ھامىز
ھامىل
ھانىس
ھاۋاز
ھاۋۇز
ھاۋۇل
ھاۋىل
ھائىل
ھايات
ھاياتۇللا
ھەبى
ھەبىب
ھەبىبۇل

هەببۇللا
هەببزادە
هەبدۇللا
هەبىل
هەبىللا
هەپىز
هەپزۇل
هەپزۇللا
هەتتام
هەتىب
هەجبۇل
هەدىل
هەدىلشاھ
هەدىم
هەردەم
هەزرەت
هەزىتۇللا
هەزىر
هەزىرەت
هەزىز
هەزىيا
هەسەك
هەسەل
هەسەلدىن
هەسەن
هەسەندىن
هەسرەت
هەسۇق
هەسىن
هەق
هەقتۇللا
هەققارى
هەققانى
هەققۇللا

هەققۇلى
هەققۇلبەگ
هەقنەزەر
هەقىقەت
هەكىم
هەكىمدىن
هەللاجى
هەلىل
هەلىم
هەلىمنىياز
هەلىمدىن
هەمەر
هەمەرنىياز
هەمدەم
هەمدەمبەگ
هەمدۇل
هەمدۇللا
هەمراقۇل
هەمزە
هەمزەمان
هەمزۇل
هەمزى
هەمزىل
هەمىد
هەمىر
هەمىم
هەننا
هەنناجى
هەننان
هەۋىل
هەۋىللا
هەيدەر
هەيدەربەگ
هەيدەرقۇل

هوشۇر
ھۇرمان
ھۇمايۇن
ھۇۋەيدا
هۆجىتىللا
هۆرمەت
هۆرمەتجان
هۆرىدىن
هۆسەيىن
هۆسەيىندىن
هۆسنى
هۆسنىجان
هۆسنىدىن
هىزىم
هىساپباي
هىكمەت
هىكمەتۇللا
هىكمەتيار
هىكىم
هىكىمجان
هىكىمشاھ
هىلەك
هىلىم
هىلىمجان
هىلىمشاھ
هىلىماجى
هىلىمنىياز
هىنىپىدىن
هىيت
هىيتەم
هىيتقارى
هىيتقۇل
هىيتمەمەت
هىيتنىياز

هىدايەت
هىدايەتۇللا
هىدايى
هىزبۇل
هىزبۇللا
هىزى
هىسام
هىسامەت
هىسامىدىن
هىلاجى
هىلال
هىلالىدىن
هىلەكنىياز
هىمات
هىممەت
هىممىت
هىممىش
هىۋەك

ئو

ئوبۇق
ئوبۇل
ئوبۇلئەلا
ئوبۇلئەيسا
ئوبۇلبارى
ئوبۇلپەزلى
ئوبۇلتاجى
ئوبۇلتارى
ئوبۇلتاھىر
ئوبۇلخەيرى
ئوبۇلغازى
ئوبۇلقادىر
ئوبۇلقاسىم
ئوبۇلقاھىر
ئوبۇلكامىل
ئوبۇللا
ئوبۇلھاجى
ئوبۇلھەسەن
ئوبۇلھۇدا
ئوبۇليار
ئوبۇلياسىن
ئوبۇليۇسۇن
ئوردۇشاھ
ئوزەك
ئوسمان
ئوسمانجان
ئوسمانقۇل
ئوسماننىياز
ئوسىت
ئوغلەم
ئوغۇز
ئوغۇزخان
ئولمايىت
ئوليان
ئومان

ئۇ

ئۇتار
ئۇتۇق
ئۇچار
ئۇچقۇن
ئۇچقۇنجان
ئۇدۇرنىياز
ئۇدۇق
ئۇرشات
ئۇلاتا
ئۇلەمزە
ئۇلپۇز
ئۇلۇغ
ئۇلۇغبەگ
ئۇلۇغمۇھەممەد
ئۇلوغنىياز
ئۇليا
ئۇليار
ئۇۋەيس
ئۇۋەيسىدىن
ئۇيسۇن
ئۇيغۇر
ئۇيغۇن
ئۇيۇپ

ئۆ

ئۆتكۈر
ئۆدەك
ئۆركەش
ئۆرمەك
ئۆرۈپ
ئۆزەك
ئۆزگەن
ئۆكتەبىر
ئۆكتەم
ئۆكتەمنىياز
ئۆمەر

ئۈ

ئۈمبۈت
ئۈممەت
ئۈمىد

ئۇنۇم
ئۇۋۋەش

ۋ

ۋاپا
ۋاپابەگ
ۋاپادار
ۋاپىر
ۋاجىد
ۋارىس
ۋارىسجان
ۋاسلى
ۋاسى
ۋاسىت
ۋاسىق
ۋاسىل
ۋاقايىتللا
ۋاققاس
ۋاقى
ۋاقىپ
ۋالى
ۋالىم
ۋانايەت
ۋاھاپ
ۋاھىب
ۋاھىد
ۋائىز
ۋايىس
ۋەرۇق
ۋەزىر
ۋەسىل
ۋەسىم
ۋەكىل
ۋەلى
ۋەلىشىر
ۋەلىم
ۋەيىل
ۋىسام
ۋىلاخۇن
ۋىلدان
ۋىلۋاي

ئې

ئېتەك
ئېتىبار
ئېدىل
ئېكسانجان
ئېكىن
ئېكىنزار
ئېلاخۇن
ئېلتاي
ئېلمەت
ئېلمۇراد
ئېلۋاقى
ئېھتىرام
ئېھتىيات
ئېھرام
ئېھرامجان
ئېھسان
ئېيتنۇردى

ئى

ئىبراھىم
ئىبراي
ئىبرۇل
ئىبىل
ئىپتىخار
ئىجاد
ئىجادجان
ئىخپا
ئىختىيار
ئىخلاس
ئىدرىس
ئىدۇل
ئىدىن
ئىرپان
ئىرشاد
ئىرىمبەك
ئىزاق
ئىزباسار
ئىززەتۇل
ئىززەتۇللا
ئىزنىللا
ئىزھار
ئىزىم
ئىسار
ئىسارخوجا
ئىسام
ئىسامەت
ئىسەن
ئىسەنقۇل
ئىسپەندىيار
ئىسراپىل
ئىسرار
ئىسران
ئىسرائىل
ئىسكەندەر
ئىسلام
ئىسلامجان
ئىسلامقۇل
ئىسلامنىياز
ئىسلاھات

ئىسمائىل
ئىسمەت
ئىسمەتيار
ئىسمەك
ئىسمەتۇللا
ئىسهاق
ئىسيان
ئىشان
ئىشانچوڭ
ئىشقۇللا
ئىشقىيار
ئىشىق
ئىقاي
ئىقبال
ئىكرام
ئىگەم
ئىگەمبەردى
ئىلاجىدىن
ئىلاق
ئىلاۋىدىن
ئىلتىپات
ئىلتىرىش
ئىلدار
ئىلدان
ئىلچىن
ئىلغار
ئىلمام
ئىلمىدىن
ئىلهام
ئىلهامىدىن
ئىلىك
ئىلمىزات
ئىليات
ئىلياس
ئىمادىدىن
ئىمادىن
ئىمام
ئىمامەت

ئىمامشاھ
ئىمامقۇلى
ئىمامنىياز
ئىمامىدىن
ئىمانقۇل
ئىمران
ئىممەت
ئىمىر
ئىمىش
ئىمىن
ئىمىنتۇرا
ئىمىننىياز
ئىناق
ئىنئام
ئىنئامشاھ
ئىنئامىدىن
ئىناۋەت
ئىنايەت
ئىنايىتۇللا
ئىنتىزار
ئىنقىلاب
ئىنقىلابجان
ئىۋەڭ
ئىۋىدۇل
ئىۋىدۇللا

ي

ياپچان
ياخان
ياخشى
يادى
يادىگار
يار
ياران
يارئەلى
ياربەختى
يارتا
يارتاي
يارسەئىد
يارقارى
يارقىن
يارمەت
يارمۇھەممەد
يارنىياز
يارى
ياسىر
ياسىن
ياشات
ياشار
ياقۇپ
ياقۇببەگ
ياقۇش
ياقىن
يالقۇن
ياماق
يانتاق
يەمەن
يەمەنجان
يەھيا
يولبولدى
يولداش
يولۋاس
يولۋاسخان
يونۇر
يۇردى
يۇرمان
يۇسرا
يۇلتۇزبەگ
يۇنۇس
يۇسۇپ
يۇسۇپئەخمەت
يۇسۇپباي
يۇسۇپقادىر
يىمىش
يىمىشبەگ

2. ئاياللارنىڭ ئىسىملىرى

ئا

ئابباسە
ئابۇسخان
ئابىتخان
ئابىداي
ئابىدە
ئابىدەم
ئابىدىقىز
ئابىدىگۈل
ئابىدىنىسا
ئابىنچۇ
ئابىنىق
ئابىھايات
ئاپپاق
ئاپپاقاي
ئاپپاقخان
ئاپپاققىز
ئاپپاقگۈل
ئاپرېل
ئاپىرىن
ئاپىيەت
ئاتايارخان
ئاتەشبۈۋى
ئاتەشخان
ئاتەشقىز
ئاتەشگۈل
ئاتەك
ئاتىپە
ئاتىخان
ئاتىرە
ئاتىرەم
ئاتىكە
ئاتىكەمخان
ئاتىگۈل
ئاتىلا
ئاتىلخان
ئاجىزە
ئاچىلاي
ئاچىلدىخان
ئاچىلدىگۈل
ئاچىلگۈل
ئاچىلنىياز
ئادالەت
ئادالەتگۈل
ئادالەتنىسا
ئادىلە
ئادىلاي
ئادىلگۈل
ئادىنە
ئادىنەم
ئادىيەم
ئاراماي
ئارامگۈل
ئارەستىخان
ئارتۇقاي
ئارتۇقبۈۋى
ئارتۇقگۈل
ئارخان
ئارزۇئاي
ئارزۇپاشا
ئارزۇخان
ئارزۇگۈل
ئارزۇنىسا
ئارزىم
ئارزىيە
ئارمان
ئارماناي
ئارمانگۈل
ئارماننىسا
ئارىپە
ئارىزە
ئارىمخان
ئارىيە
ئازاداي
ئازادە
ئازادەم
ئازادگۈل
ئازادنۇر
ئازادنىسا
ئازادىگۈل
ئازارە
ئازىنخان
ئازىنقىز
ئازىنگۈل
ئازىخان
ئازىقىز
ئازىگۈل
ئازىماي
ئازىمە
ئازىمگۈل
ئاستانە

ئاسغۇ
ئاسۇدە
ئاسۇدەم
ئاسۇر
ئاسۇرە
ئاسپاي
ئاسپە
ئاسپەم
ئاسپقىز
ئاسپگۈل
ئاسخان
ئاسدە
ئاسرا
ئاسرىگۈل
ئاسرە
ئاسلە
ئاسما
ئاسماي
ئاسمە
ئاسمخان
ئاسمگۈل
ئاسيە
ئاسيەم
ئاسيبانۇ
ئاشاخان
ئاشى
ئاشبۇۋى
ئاشرە
ئاشرخان
ئاشگۈل
ئاغال
ئاغچخان
ئاغچقىز
ئاغنە
ئاغنخان
ئاغنسا

ئاقالتۇن
ئاقايلا
ئاقايىم
ئاقبۇۋى
ئاقبىكە
ئاقبىلىق
ئاقچە
ئاقچى
ئاقچخان
ئاقخان
ئاقسەدەب
ئاقسۇلتان
ئاققىز
ئاقكۆكگۈل
ئاقكۆمۈش
ئاقگۈزەل
ئاقگۈل
ئاقلە يلى
ئاقمۇراد
ئاقنازنىن
ئاقنۇر
ئاقنسا
ئاقنياز
ئاقنيەت
ئاقئۈزۈم
ئاقلاي
ئاقلە
ئاقلخان
ئاقئۇمەت
ئالانۇر
ئالامەت
ئالاھىدە
ئالتۇن
ئالتۇناي
ئالتۇنە
ئالتۇنپاشا

ئالتۇنخان
ئالتۇنقىز
ئالتۇنگۈل
ئالتۇننۇر
ئالتۇننسا
ئالما
ئالمارە
ئالماسخان
ئالمام
ئالمخان
ئالمرە
ئالمقىز
ئالمگۈل
ئالنا
ئالىخان
ئالىرات
ئالىقىز
ئالىگۈل
ئالىمانخان
ئالىمە
ئالىمقىز
ئالىمگۈل
ئالىمنسا
ئالىمنۇر
ئالىنۇر
ئالىنسا
ئالىيە
ئالىيە بۇۋى
ئامان
ئامانئاي
ئامانەت
ئامانەتگۈل
ئامانخان
ئامانگۈل
ئامانا
ئامانسا

ئامانيول
ئامه تخان
ئامره
ئامله
ئاملىنسا
ئامنه
ئامنگۈل
ئاناتۇخان
ئاناچ
ئانار
ئانارەم
ئانار بۈۋى
ئانارجامال
ئانارجاهان
ئانارخان
ئانارقىز
ئانارگۈزەل
ئانارگۈل
ئانارنسا
ئانبه خت
ئانخان
ئانسه
ئانقىز
ئانگۈل
ئاننۇر
ئاۋازخان
ئاۋەتاي
ئاۋەتخان
ئاۋەتنسا
ئائىده
ئائىزه
ئائىزەم
ئائىزخان
ئائىشه
ئائىشبۈۋى
ئاياز

ئايه تخان
ئايه تقىز
ئايه تگۈل
ئايه تنسا
ئايه م
ئايەزىم
ئايبالداق
ئايبانۇ
ئايباهار
ئايبەختى
ئايبەدەن
ئايبەرنا
ئايبوستان
ئايبولسۇن
ئايبۇلاق
ئايبۆرى
ئايبۈۋى
ئايبىكه
ئايبىلىق
ئايپاتەم
ئايپاتمه
ئايپاشا
ئايپەردە
ئايپەرى
ئايپۈجۈك
ئايپۇلات
ئايتاۋار
ئايتەۋەككۈل
ئايتوختاش
ئايتوختى
ئايتولان
ئايتولسۇن
ئايتولۇن
ئايتۇ
ئايتۇرا
ئايتۇراق

ئايتۇران
ئايتۇرسۇن
ئايتۇرغان
ئايتۇغدى
ئايتۇغقان
ئايتۇمار
ئايتۇنسا
ئايتۆره
ئايتۆرەم
ئايتۆمۈر
ئايتۈرك
ئايتۈن
ئايتۈنه
ئايتۈنەم
ئايتۈنگۈل
ئايتۈننسا
ئايتىبكىن
ئايتىللا
ئايجامال
ئايجان
ئايجاهان
ئايجه نەت
ئايجورا
ئايجۇمه
ئايچاۋار
ئايچولپان
ئايچىچەك
ئايچىراغ
ئايچىمەن
ئايچىنار
ئايچۈۋەر
ئايخان
ئايخاۋار
ئايخۇشتى
ئايخۇمار
ئايخىنىم

ئايدانا
ئايدۆلەت
ئايدىئاي
ئايدىلڭ
ئايدىل
ئايدىن
ئايدىنىسا
ئايراھەت
ئايروشەن
ئايرۇخسار
ئايرۇزى
ئايرىزا
ئايزاد
ئايزادە
ئايزادەم
ئايزامان
ئايزەۋىر
ئايزۇلخۇمار
ئايزۆھرە
ئايزىبا
ئايزىرا
ئايزىلال
ئايزىم
ئايزىمپاشا
ئايزىمگۈل
ئايزىمنىسا
ئايزىياد
ئايسائەت
ئايسادا
ئايسادەت
ئايسارە
ئايسارەم
ئايسالام
ئايسالىھ
ئايساھىب
ئايسە

ئايسەپەر
ئايسەدەب
ئايسەم
ئايسەمە
ئايسەمەر
ئايسەمەرگۈل
ئايسەنە
ئايسەنەم
ئايسوم
ئايسۇدى
ئايسۇلا
ئايسۇلتان
ئايسۇلۇ
ئايسۇپەت
ئايسىت
ئايسىخان
ئايسىما
ئايسىمان
ئايسىمە
ئايسىنە
ئايسۋانە
ئايشاھ
ئايشەرەپ
ئايشەم
ئايشەمگۈل
ئايشەھەر
ئايشىرىن
ئايشىبۇۋى
ئايشىخان
ئايشىقىز
ئايشىگۈل
ئايقەمەر
ئايقۇت
ئايقىز
ئايكەرەم
ئايكەرىمە

ئايكۆز
ئايكۈمۈش
ئايكۈن
ئايكۈنگۈل
ئايكىم
ئايكىن
ئايگۈزەل
ئايگۈل
ئايگۈلسۈم
ئايگىلاس
ئايلىخان
ئايلىسارە
ئايلىقىز
ئايلىگۈل
ئايماۇش
ئايمەخدۇم
ئايمەردان
ئايمەلىكە
ئايمەھەل
ئايمودەن
ئايموللا
ئايمۇراد
ئايمىرە
ئايمىلىك
ئايناخان
ئايناگۈل
ئايناۋات
ئاينەبى
ئاينەزەر
ئاينەسەب
ئاينۇر
ئاينۇرەم
ئاينىسا
ئاينىسەم
ئاينىگار
ئاينىياز

ئايھەكىم
ئايھەلىمە
ئايىپە
ئايىپەم
ئايىدە
ئايىزە
ئايىزخان
ئايىم
ئايىمبەسەر
ئايىمبۈۋى
ئايىمپاشا
ئايىمتاجى
ئايىمتىللا
ئايىمدانا
ئايىمسائەت
ئايىمسارە
ئايىمقىز
ئايىمگۈل
ئايىمنىسا
ئايىنىسەم
ئايياخشى
ئاييۇلتۇز

ئە

ئەبەيخان
ئەبۇنىسا
ئەبۇھۇدا
ئەبىرە
ئەبىگۈل
ئەبىلە
ئەپرۇزە
ئەپرۇزەم
ئەپىپە
ئەپىرە
ئەپىمە
ئەتەمخان
ئەتتىيە
ئەتربە
ئەترىخان
ئەتقىيە
ئەتلەس
ئەتلەساي
ئەتىپە
ئەتىرە
ئەتىرەم
ئەتىرگۈل
ئەتىقە
ئەتىقگۈل
ئەتىگۈل
ئەتىۋار
ئەتىيە
ئەختەرخان
ئەختەرگۈل
ئەختەرنىسا
ئەختەمخان
ئەخترەم
ئەخلەتخان
ئەخلىيە
ئەدەبىيە
ئەدزەخان
ئەدىبە
ئەدىبەر
ئەدىپە
ئەدىلە
ئەدىنە
ئەدىھەم
ئەرابەت
ئەرابەتگۈل
ئەرەمخان
ئەرەمسىما
ئەرەمنىسا
ئەربىيە
ئەردەنى
ئەرسىما
ئەرشەم
ئەرشگۈل
ئەرشنىسا
ئەركانە
ئەركىناي
ئەركىنقىز
ئەركىننىسا
ئەزەمگۈل
ئەزەمنىسا
ئەزرا
ئەززەم
ئەزنە
ئەزنەم
ئەزنىگۈل
ئەزىزاي
ئەزىزە
ئەزىزەم
ئەزىزگۈل
ئەزىزنىسا
ئەزىمە
ئەزىمەتخان
ئەزىمەم
ئەزىمگۈل
ئەزىنىسا
ئەسالەت
ئەسپىرا
ئەسرارە
ئەسرارخان
ئەسرىيە
ئەسلاخان
ئەسلەمخان
ئەسما
ئەسمار

ئە سمارە
ئە سمارگۇل
ئە سنەيخان
ئە سپە
ئە سرا
ئە سلا
ئە سلە
ئە شرەپخان
ئە شرەپگۇل
ئە شۇرا
ئە قربە
ئە قلىيە
ئە قدە
ئە قدەم
ئە قلە
ئە قلاي
ئە قلخان
ئە قمە
ئە كرەمە
ئە كملە
ئە لاخان
ئە لاقىز
ئە لاگۇل
ئە لانۇر
ئە لانسا
ئە لايم
ئە لئامان
ئە لەمزادە
ئە لەمگۇل
ئە لەمنسا
ئە لپدە
ئە لپنە
ئە لپيە
ئە للامە
ئە لمهرى
ئە لمرە

ئە لمرىگۇل
ئە لنگار
ئە لپە
ئە لپەم
ئە لزۆهرە
ئە لنۇر
ئە لبيە
ئە مەخىنىم
ئە مرىيە
ئە مخان
ئە مراي
ئە مرە
ئە مرنسا
ئە مرىگۇل
ئە منە
ئە مننسا
ئە نەسخان
ئە نەسقىز
ئە نەل
ئە نەلقىز
ئە نەمخان
ئە نبەراي
ئە نبەرخان
ئە نبەرقىز
ئە نبەرگۇل
ئە نبەرنسا
ئە نبىيە
ئە نبىيەگۇل
ئە نتقە
ئە ندام
ئە نداماي
ئە ندامگۇل
ئە نزەرخان
ئە نزىرە
ئە نسارە
ئە نسلمە

ئە نقەبەر
ئە نقەبەرگۇل
ئە نقەرە
ئە نۆەرە
ئە هدىنۇر
ئە هرارە
ئە هسەنە
ئە هلامخان
ئە هلامقىز
ئە هلامنسا
ئە هلىيە
ئە همەدىيە
ئە همەرە
ئە ۋەزگۇل
ئە ۋزاخان
ئە ۋزەل
ئە ۋزەلاي
ئە ۋزەلگۇل
ئە ۋزەلقىز
ئە ۋسمە
ئە ۋۋەلخان
ئە ۋۋەلقىز
ئە ۋۋەلنسا
ئە يزىنسا
ئە يسخان
ئە يشخان
ئە يشگۇل
ئە يناخان
ئە يناگۇل
ئە ينالخان
ئە ينجامال
ئە ينجاهان
ئە ينخان
ئە ينكامال
ئە ييام

ب

بابۆره
باتۆرنسا
باتنه
بادامچه
بادامخان
بادامقز
بادامگۆل
بادیه
باراتگۆل
باریزه
باربیه
باستنه
باسمه
باسمخان
باسمقز
باسمگۆل
باغچگۆل
باغدات
باغداتگۆل
باغله م
باغنسا
باقنیازخان
باقیه
باکره
بالئاي
باله ت
بالبۆۆی
بالخان
بالقز
بالگۆل
بالىخان
بانۆ
بانۆخان
بانۆقز
بانۆگۆل
باهادىره
باهاراي
باهارايىم
باهاربانۆ
باهارخان
باهارقز
باهارگۆل
باهارنسا
باهىره
باهىنۆر
بائىزه
بائىساي
بائىسه
بائىسخان
بايبۆۆى
باييكه
بايچپچه ك
بايقز
بايگۆل
باينسا
به ختلك
به ختۆدۆله ت
به ختتاجى
به ختخان
به ختساهىب
به ختقز
به ختگۆل
به ختنۆر
به ختنسا
به ختنياز
به ختيار
به خشه نده
به خشخان
به دەلاي
به دەلخان
به دەلقز
به درى
به درىجامال
به درىجاهان
به درىكامال
به درىنسا
به درىهايات
به درىيه
به دىئه
به دىگۆل
به دىنۆر
به دىئۆززامان
به دىئۆلجامال
به دىئىنۆر
به رەكه
به رگىگۆل
به رنا
به رنائاي
به رناگۆل
به ززەت
به ساله ت
به سه راي
به سه رخان
به سىده
به سىراي
به سىره
به سىرەت
به سىرگۆل
به سىماي
به سىمه
به شه راي
به شىره
به قه م
به گزادىخان
به نه زەر
به هرەم

به هره‌منياز
به هرنقنز
به هرنگۈل
به هرننسا
به هرنيه
به هرنيگۈل
به هنده‌م
به يسى
به يسگۈل
به ينى
به ينخان
به ييىنه
بورنخان
بوستان
بوستاناي
بوستانگۈل
بوشخان
بولده‌م
بولدنخان
بوۋاخان
بوۋاقخان
بويلاپ
بويلخان
بۇلاق
بۇلاقاي
بۇلبۇلخان
بۇلبۇلتاجى
بۇهه يره
بۇزرۇك
بۇزرۇكخوجا
بۇۋاتنكه
بۇۋارزۇ
بۇۋاسمه
بۇۋالنمگۈل
بۇۋامنه
بۇۋاي

بۇۋايسه
بۇۋه‌خته‌ر
بۇۋه‌رنخان
بۇۋه‌زنزه
بۇۋه‌نبه‌ر
بۇۋه‌نقيه‌ت
بۇۋه‌يده
بۇۋه‌يسه‌م
بۇۋه‌ينه
بۇۋه‌ينه‌م
بۇۋنپاتمه
بۇۋنهه پزه
بۇۋنتالىيه
بۇۋنته‌ركه‌ن
بۇۋنجامال
بۇۋنجاهان
بۇۋنجه ننه‌ت
بۇۋنخان
بۇۋنخه لچه‌م
بۇۋنخه لىچه
بۇۋندانا
بۇۋنرابى
بۇۋنرابگۈل
بۇۋنرابيه
بۇۋنرابيه‌م
بۇۋنرازنيه
بۇۋنراهىله
بۇۋنره‌هماي
بۇۋنره‌همه
بۇۋنره‌ۋنخان
بۇۋنره‌يهان
بۇۋنرۇقيه
بۇۋنزاده
بۇۋنزاده‌م
بۇۋنزاهده
بۇنزه‌زنپه

بۇۋنزه‌مره
بۇۋنزه‌ئپه
بۇۋنزه‌ينه‌پ
بۇۋنزۇبه يده
بۇۋنزۆهره
بۇۋنزۇله‌ي
بۇۋنزۇله يخا
بۇۋنزنره‌گۈل
بۇۋنزنلال
بۇۋنزننه‌ت
بۇۋنزنياده
بۇۋنسائه‌ت
بۇۋنسابا
بۇۋنساجده
بۇۋنساده‌ت
بۇۋنساره
بۇۋنسالامه‌ت
بۇۋنسالى
بۇۋنسالمه
بۇۋنسالهه
بۇۋنساليه
بۇۋنسه پىيه
بۇۋنسه لمه
بۇۋنسه مه‌ر
بۇۋنسه نه‌م
بۇۋنسه ئده
بۇۋنسه يله‌م
بۇۋنسوپى
بۇۋنسۇلتان
بۇۋنسبده
بۇۋنشه‌ره‌پ
بۇۋنشه‌رنپه
بۇۋنشه هرى
بۇۋنشيرنن
بۇۋنشيرنناي
بۇۋنكامال

بۆۋىقىز
بۆۋىگۈل
بۆۋىماھىرۇي
بۆۋىمەلۇم
بۆۋىنار
بۆۋىناز
بۆۋىنىسا
بۆۋىنىياز
بۆۋىھادىيە
بۆۋىھەجەر
بۆۋىھەسەل
بۆۋىھەنىپە
بۆۋىھەۋزە
بۆۋىھوشۇر
بېشارەت
بېلىخان
بېلىقىس
بىجىگۈل
بىدالىقىز
بىسەرەم
بىكە
بىكىرمىرە
بىلاق
بىلگەقاتىن
بىللۇر
بىناخان
بىناھار
بىنەپشە
بىنەرگۈل
بىنەس

پ

پاتەم
پاتەمنىسا
پاتىمخان
پاتىئاي
پاتىخان
پاتىخە
پاتىقىز
پاتىگۈل
پاتىمە
پاتىمنىسا
پاتىمزۆھرە
پاتىھە
پاخىرە
پاراسەت
پاراغەت
پارىھە
پازىلە
پاسارخان
پاساھەت
پاشا
پاشائاي
پاشاخان
پاشاگۈل
پاشايىم
پاكدىلاي
پاكرىيەم
پاكلىپە
پاكىزات
پاكىزاي
پاكىزە
پاكىيە
پايىزە
پەتھىيە
پەتىلە
پەخرىيە
پەخىرجاھان
پەخىرنۇر
پەخىرنىسا
پەردانە
پەردىئاي
پەردىخان
پەردىگۈل
پەردىنىسا
پەررەنەم
پەرزانە
پەرزەنتخان
پەرزىدە
پەرزىنە
پەرزىنىسا
پەرسەم
پەرقىنىسا
پەرقىيەم
پەركىناي
پەرمانخان
پەرمۇدە
پەرھىزە
پەرۋازخان
پەرۋاناي
پەرۋانە
پەرۋانەم
پەرۋانىگۈل
پەرۋەر
پەرى
پەرىچېھرە
پەرىخان
پەرىدە
پەرىدىگۈل
پەرىزات
پەرىزاتگۈل
پەرىزادە
پەرىزە
پەرىزىگۈل
پەرىشاد
پەرىقە
پەرىگۈل

پەربھە
پەزالەت
پەزلىخان
پەزلىنىسا
پەزلىيە
پەزىلە
پەزىلەت
پەزىلىگۈل
پەسھە
پەھرىيە
پەھمى
پەھملە
پەھماي
پەھمە
پەيزىخان
پەيزىزۆھرە
پەيزىگۈل
پەيزىنۇر
پەيزىنىسا
پەيزىئۋات
پەيزىئۋاتگۈل
پۈجۈڭخان
پۈجۈڭگۈل
پۈچىناي
پۈرۈشخان
پۆپۈكاي
پۆپۈكخان
پىدائاي
پىداخان
پىداقىز
پىداگۈل
پىرۈزە
پىلورە
پىلورەم
پىيازخان
پىيازگۈل

ت

تائەت
تابىخان
تاتلىقخان
تاجەم
تاجىئانار
تاجىئاي
تاجىبۇۋى
تاجىپاشا
تاجىتىللا
تاجىخان
تاجىرە
تاجىقىز
تاجىگۈل
تاجىنىسا
تازىخان
تازىقىز
تازىگۈل
تاشاي
تاشبۇۋى
تاشتۆمۈرخان
تاشخان
تاشقىز
تاشقىناي
تاشگۈل
تاشنىسا
تاشنىياز
تاقەت
تاڭنۇر
تاڭنۇرەم
تالىئە
تالىبە
تالىيە
تامارا
تامارەم
تاھىرە
تاۋارخان
تاۋارگۈل
تەبەسسۇم
تەببە
تەجەللىخان
تەخمىنە
تەربىيە
تەركىنىسا
تەرپە
تەزكىرە
تەزىمە
تەسكىنە
تەسلىمە
تەسلىيە
تەسۋىرە
تەشرىپە
تەغرىرخان
تەكەنخان
تەلەيخان
تەلەيقىز
تەلەيگۈل
تەلەينۇر
تەلئەتاي
تەلئەتگۈل
تەلئە
تەلمىئانا
تەلىمە
تەلھە
تەلھەگۈل
تەمەرە
تەمكىناي
تەنەۋۋەر
تەنتەنە
تەھىيە

تەۋەككۈلە
تەۋەككۈلخان
تەۋپىقە
تەۋرىزە
تەۋسىيە
تەۋھىدە
تەيىبە
توختاشخان
توختاشگۈل
توختەم
توختىئاي
توختىبانۇ
توختىبۈۋى
توختىپاشا
توختىچاۋارخان
توختىخان
توختىساھىپ
توختىقىز
توختىگۈل
توختىنىسا
توختىنىيازخان
تورپىگۈل
تورغاي
توقان
تولغاناي
تولۇن
تۆبىخان
تۆبىگۈل
تۆبىنىسا
تۆتىخان
تۆتىقىز
تۆتىگۈل
تۆتىنىسا
تۆتىيا
تۆجانىخان
تۆخان

تۇرابۈۋى
تۇراجىخان
تۇراجىگۈل
تۇراخان
تۇراقىز
تۇراگۈل
تۇرالا
تۇرانەم
تۇرانىقىز
تۇرانىگۈل
تۇرانىنىسا
تۇرانىخان
تۇرانىسا
تۇرايىم
تۇرەلا
تۇربۈۋى
تۇربىيە
تۇرپانىگۈل
تۇرخان
تۇردەش
تۇردىئاي
تۇردىبۈۋى
تۇردىپاشا
تۇردىتاش
تۇردىجۇمە
تۇردىخان
تۇردىقىز
تۇردىگۈل
تۇردىنىسا
تۇردىنىياز
تۇردىيە
تۇرسۇناي
تۇرسۇنايىم
تۇرسۇنپاشا
تۇرسۇنتىللا
تۇرسۇنخان

تۇرسۇنگۈل
تۇرسۇننىسا
تۇرسۇننىياز
تۇرشەم
تۇرغۇناي
تۇرغۇنپاشا
تۇرغۇننىسا
تۇرقىز
تۇرگۈل
تۇرمۇشخان
تۇرنىخان
تۇرنىسا
تۇرنىساقىز
تۇرنىساگۈل
تۇرنىسايىم
تۇرنىيازخان
تۇرۋىخان
تۇرىمانىگۈل
تۇزىخان
توقاچخان
تۇلپارخان
تۇمارئاي
تۇمارە
تۇمارخان
تۇمارگۈل
تۇماناي
تۇمانخان
تۆرەخان
تۆرەمخان
تۆرەيسەم
تۆگۈل
تۆلەنقىز
تۆمۈرخان
تۆمۈرقىز
تۆھپە
تۆھپاي

تۆھپبۇۋى
تۆھپگۈل
تۆھپنىسا
تۇركەن
تۇرۇك
تۇرۇكئايلا
تۇزۇن
تۇزۇناي
تۇگۈل
تۇنەم
تۇنىخان
تىلەشخان
تىللاخان
تىللاقىز
تىللاگۈل
تىللام
تىللانىسا
تىمەناي
تىنىماي

ج

جاسارەت
جالالە
جامالاي
جامالە
جامالبۇۋى
جامالخان
جامالقىز
جامالگۈل
جامالنۇر
جاناي
جانايىم
جانايخان
جانايقىز
جانايگۈل
جانان
جانانە
جانانقىز
جانانگۈل
جانانبۇۋى
جانانپاشا
جانانىخان
جانانىگۈل
جانبۇۋى
جانى
جانىقىز
جانىگۈل
جانىم
جانىيە
جاھانئاي
جاھانبۇۋى
جاھانىگۈل
جاھانىنۇر
جاھانىنىسا
جاۋاھىر
جاۋاھىرە
جائىزە
جەسۇرە
جەلىلقىز
جەلىلگۈل
جەلىلىيە
جەلىلە
جەمىلاي
جەمىلە
جەمىلەم
جەمئىيەت
جەمئىيەتقىز
جەننەت
جەننەتاي
جەننەتايىم
جەننەتبۇۋى
جەننەتگۈل
جەننەتنىسا
جەنىخان
جەنىسا
جەنىقىز
جەنىگۈل
جەۋلاناي
جەۋھەر
جەۋھەراي
جەۋھەربۇۋى
جەۋھەرگۈل
جۇراي
جۇرىپاشا
جۇرىخان
جۇرىگۈل
جۇشقۇناي
جۇڭخۇاگۈل
جۇمھۇرىيەت
جۇمەئاي
جۇمەخان
جۇمەقىز
جۇمەگۈل
جۇمەنىسا
جىلانگۈل
جىمىخان
جىمىگۈل
جىنەستە
جىنەستىگۈل
جىنىسخان

چ

چاۋارخان
چاۋارگۈل
چايگۈل
چەشمىگۈل

چوغلۇق
چوكان
چوكاننسا
چوڭخان
چوڭگۈل
چوڭنسا
چولپان
چولپاناي
چولپانقىز
چولپانگۈل
چۆچۈرىخان
چۈجىگۈل
چۈچۈكگۈل
چىچەك
چىچەكاي
چىچەن
چىهراي
چىهرىبانۇ
چىهرىگۈل
چىهرىنسا
چىۋەر
چىۋەراي
چىۋەرگۈل
چىۋەرنسا
چىلانخان
چىمەناي
چىمەنزار
چىمەنقىز
چىمەننسا
چىنار
چىنارەم
چىنارقىز
چىنارگۈل
چىناي
چىنتاشخان
چىنمۇدەن
چىنىخان
چىنقىز
چىنگۈل

خ

خاپىيە
خاتەم
خاتەمنسا
خاتىرە
خاتىرىگۈل
خاتىماي
خاتىمە
خادىمە
خاسىيەت
خالئاي
خالبەر
خالبۈۋى
خالتاجى
خالگۈل
خالمەك
خالنۇر
خالنسا
خالىخان
خالىداي
خالىدە
خالىدەم
خالىدىگۈل
خالىزات
خالىسە
خالسىخان
خالىنسا
خالىيە
خامۇشخان
خانانام
خاناي
خانايشە
خانايشەم
خانايىم
خانەم
خانبۈۋى
خانتاجى
خانتۆرەم
خانزاد
خانزادە
خانزادقىز
خانزۆھرە
خانشاھ
خانقىز
خانگۈل
خانلەيلى
خاننەزەر
خاننەم
خاننۇر
خاننۇراي
خاننسا
خاننياز
خانىمخان
خانىمگۈل
خەبىرە
خەبىرنسا
خەتىپە
خەتىرە
خەتىرەم
خەتىرىگۈل
خەتىمە
خەدىچە
خەدىچخان
خەدىچگۈل
خەدىمە
خەزرا
خەزىنە

خەستىخان
خەسخان
خەسگۈل
خەللە
خەلمە
خەمسبانۇ
خەمسخان
خەمدە
خەملە
خەملىگۈل
خەيرى
خەيرىگۈل
خەيرىنسا
خەيرىيە
خەيرىيەت
خوجىخان
خوجائۇممە
خۇبجامال
خۇبنىگار
خۇرشىداي
خۇرشىدە
خۇرشىدەم
خۇرشىدىگۈل
خۇرشىدىنسا
خۇزەر
خۇزرا
خۇزرى
خۇزرىيە
خۇزۋەرەم
خۇشاي
خۇشئەندام
خۇشتار
خۇشتارگۈل
خۇشتۈمۈر
خۇشجامال
خۇشروي
خۇشگۈل
خۇشنارە
خۇشنەزەز
خۇشنۇر
خۇشنسا
خۇشنىگار
خۇشھال
خۇشيار
خۇلقار
خۇماراي
خۇماربۇۋى
خۇمارخان
خۇمارقىز
خۇمارگۈل
خېنىخان
خېنىگۈل
خېنىماي
خېنىمقىز
خېنىمگۈل
خېنىمنىسا
خېۋىرنسا
خىزىرخان
خىسلەت
خىسلەتاي
خىسلەتنۇر

د

داخىلە
داخىلەم
دادىلاي
دادىلە
دادىلخان
دادىلقىز
دادىلگۈل
دادىلنۇر
دارامەتاي
دارامەتقىز
دارامەتگۈل
دامەتگۈل
دامىرە
دامىنە
دانا
داناتاي
داناخان
داناقىز
داناگۈل
دانىتاي
دانىخان
دانىشاي
دانىشقىز
دانىشگۈل
دانىقىز
دانىگۈل
دانىنۇر
دائىمە
دەپىنە
دەرماناي
دەرمانخان
دەرىقە
دەرياخان
دەستىگۈل
دەللىخان
دەللە
دەللەم
دەللىقىز
دەللىگۈل
دەمىرە
دەمىنە
دەۋراناي
دەۋرانە
دوسۇزخان

دولاناي
دولانخان
دولقۇناي
دۆرپاشا
دۆردانە
دۆرربيە
دۆرزادە
دۆرنەم
دۆرنسا
دۆنياخان
دۆنيازات
دۆلەتاي
دۆلەتبۈۋى
دۆلەتخان
دۆلەتنۇر
دۆلەتنسا
دۆلەتنياز
دىدار
دىداراي
دىلارە
دىلارەم
دىلايەت
دىلئارام
دىلئاسا
دىلئاسۇدە
دىلئالەم
دىلەيسا
دىلەيسەم
دىلباھار
دىلبەر
دىلبەرنسا
دىلپەزىر
دىلپەھىم
دىلپىرۇزە
دىلپىگار
دىلجانان

دىلجاھان
دىلجەم
دىلخا
دىلخۇمار
دىلخىمان
دىلدادە
دىلدار
دىلداراي
دىلدارە
دىلرەبا
دىلرەھىم
دىلزات
دىلزاتاي
دىلزادە
دىلزارە
دىلزىيە
دىلساپا
دىلسار
دىلساز
دىلسەمى
دىلسۇزخان
دىلسۆيەز
دىلشادە
دىلشەم
دىلشەمى
دىلكەبىر
دىلكەرىم
دىلكەش
دىلكۈشات
دىلمېھرى
دىلمىرە
دىلنار
دىلناراي
دىلنارە
دىلناز
دىلنازە

دىلناۋا
دىلناۋاز
دىلنۇر
دىلھەسەل
دىلھەۋەس
دىلئاي
دىلخاس
دىلخۇش
دىلرۇس
دىليورۇق
دىليار
دىلياسمەن
دىناراي
دىنارە
دىنارەم
دىنارخان

ر

رابائاي
رابىتە
رابىجاھان
رابىخان
رابىگۈل
رابىنسا
رابىيە
راتنا
راتناقار
راجبە
راجىلە
راجىيە
رادىيە
رازىخان
رازىقىز
رازىگۈل
رازىلە

راز ىنسا
رازيه
راسله
راشده
راغبه
راقيه
رامزاناي
راملە
راميه
راهەت
راهەتاي
راهەتپاشا
راهەتگۈل
راهەتنسا
راهبه
راهله
راهناي
راهنه
راهيه
راۋيه
رائده
رەبله
رەپره
رەجەبخان
رەجەبگۈل
رەسمگۈل
رەسمنسا
رەسۇله
رەسده
رەسمه
رەشده
رەشدەم
رەغبه
رەمزه
رەمزەئاي
رەمزيه

رەنا
رەنائاي
رەناقىز
رەناگۈل
رەنانسا
رەھبەر
رەھبەربۇۋى
رەھبەرنسا
رەھبه
رەھماي
رەھمه
رەھمەم
رەھمگۈل
رەھمنسا
رەھنه
رەۋزه
رەۋىخان
رەۋىده
رەۋىنسا
رەئسه
رەئسيه
رەيهان
رەيهاناي
رەيهانەم
رەيهانگۈل
رەيهاننسا
روشەن
روشەناي
روشەننسا
روماخان
رومان
روماناي
رومانەم
رومانگۈل
رومقىز
روناخان

رۇپى
رۇخسارى
رۇخسەتاي
رۇخسەتخان
رۇزامانخان
رۇزايىم
رۇزەم
رۇزىخان
رۇزىقىز
رۇزىگۈل
رۇزىلەم
رۇزىنسا
رۇزىنياز
رۇزىهەلىمه
رۇسخان
رۇشتنه
رۇقيه
رىباقىز
رىبانەم
رىپائەت
رىزقيه
رىزۋان
رىزۋاناي
رىزۋانەم
رىزۋانگۈل
رىزۋاننسا
رىسالەت
رىيازەتخان

ز

زاكره
زاكيه
زاليه
زاليگۈل
زاماناي

زامانە
زامانقىز
زامانگۈل
زاھىپە
زاھىدە
زاھىدەم
زاھىدىگۈل
زاھىرە
زاھىيە
زەبۇرخان
زەبۇرىيە
زەبىرە
زەبىراي
زەبىرىگۈل
زەبىرىنىسا
زەبىھە
زەبىيە
زەپەراي
زەپەرخان
زەپەرگۈل
زەرگۈل
زەرىپاي
زەرىپە
زەرىپەم
زەرىپىگۈل
زەكىيە
زەلىقاي
زەلىقەم
زەلىلاي
زەلىلە
زەلىلىگۈل
زەمزەمە
زەمىرە
زەمىرەم
زەمىمە
زەمىناي

زەمىنە
زەمىنىنىسا
زەھە بىيە
زەھە بىيىگۈل
زەھىرە
زەھىنە
زەۋىرە
زەيتۇناي
زەيتۇنە
زەيتۇنەم
زەيتۇنىگۈل
زەيتۇنىنۇر
زەيتۇنىنىسا
زەينەپ
زەينۇرە
زەينۇرەم
زەينىقىز
زەينىگۈل
زەينىسا
زەيىدە
زورىخان
زورىگۈل
زويا
زۇئالىيە
زۇبە يدە
زۇبە يدىگۈل
زۇبە يرە
زۇپاگۈل
زۇلالئايىم
زۇلالىيە
زۇلئاي
زۇلئايەت
زۇلئايىم
زۇلە يخا
زۇلە يخان
زۇلە يقىز

زۇلە ينسا
زۇلباھار
زۇلبۇۋى
زۇلپەم
زۇلپىدۇن
زۇلپۇناي
زۇلپونۇن
زۇلپىخان
زۇلپىرە
زۇلپىگۈل
زۇلپىنۇر
زۇلپىنىسا
زۇلپىيە
زۇلپىيەم
زۇلجالال
زۇلخۇمار
زۇلقە مەر
زۇلقە ھرە
زۇلماكان
زۇلمىھرى
زۇلمىرە
زۇلمىرەم
زۇلنار
زۇلھاجىخان
زۇلھالە
زۇلھامى
زۇلھايات
زۇلھە جە
زۇلھە كىم
زۇلھىلال
زۇلئىكرام
زۇلنىناي
زۇلىيە مىن
زۇمرەت
زۇمرەتاي
زۇمرەتايىم

زۇمرەتنىسا
زۇمرەتگۈل
زۇمرە
زۇننار
زۇننۇر
زۇننۇنخان
زۇننۇنگۈل
زۇها
زۇهالىيە
زۇهەيرە
زۇهەيلە
زۇۋاننىسا
زۆھرە
زۆھرەئايىم
زۆھرەبانۇ
زۆھرەت
زۆھرەگۈل
زۆھرەنىسا
زۆھرەنىياز
زۆھمىرە
زىمناي
زىمنخان
زىمنقىز
زىمننىسا
زىبا
زىبارۇي
زىباگۈل
زىبان
زىبانۇر
زىبانىسا
زىبىخان
زىبىگۈل
زىراي
زىرىخان
زىرىگۈل
زىكراي
زىكرىبانۇ
زىكرىخان
زىكرىنىسا
زىكرىيە
زىلال
زىلالە
زىللەت
زىللەتگۈل
زىماگۈل
زىمىستان
زىننەت
زىننەتاي
زىننەتقىز
زىننەتگۈل
زىننەتنىسا
زىۋەرەم
زىۋەرىخان
زىۋەرىگۈل
زىۋىدە
زىۋىدەم
زىۋىدىگۈل
زىياپەت
زىياخان
زىيادەم
زىيادىخان
زىيادىگۈل
زىياقەمەر
زىياگۈل
زىياناھار
زىينىسا

س

سائادەت
سائەتاي
سائەتبۈۋى
سائەتخان
سائەتنىسا
سابا
ساباتىيە
سابانىيە
ساباھەت
ساباھىيە
سابىتاي
سابىتە
سابىدە
سابىرە
سابىرنىسا
سابىرگۈل
سابىگۈل
ساجىبە
ساجىدە
ساجىدەم
ساجىرە
ساجىيە
ساچىتاي
ساچىنىسا
ساخاۋەت
ساداقەت
سادەتخان
سادەتگۈل
سادىرە
سادىرەم
سادىقە
سادىگۈل
سادىيە
سادىبىگۈل
سارە
سارەم
سارىتاي
سارىبۈۋى
سارىخان

سارنگۆل
سازاخان
سازنۆەنگۆل
ساغدەم
ساقىيە
ساكىنە
سالاخان
سالاشرىپ
سالاگۆل
سالاماي
سالامەت
سالامەتقىز
سالامەتگۆل
سالامخان
سالامگۆل
سالىپە
سالىخان
سالىمە
سالىھە
سالىھەم
سالىيە
ساماخان
سامىرە
سامىزە
سامىيە
سانا
سانائەت
ساناگۆل
سانايى
سانايىم
سانىخان
سانىگۆل
سانىمەڭ
سانىيە
سانىيەم
ساھىبە

ساھىبەم
ساھىبجامال
ساھىبدىل
ساھىبسالام
ساھىبقەدەم
ساھىبقىران
ساھىبكامال
ساھىبگۆل
ساھىبنەزەر
ساھىرە
ساھىرەم
ساھىلە
ساۋۇتخان
ساۋۇدەم
ساۋۇرەم
ساۋىخان
ساۋىدەم
سائىدە
ساياخان
سايرا
سايىرە
سايىمە
سايىمگۆل
سەبەت
سەبى
سەبىئاي
سەبىرە
سەبىگۆل
سەبىلە
سەبىلەگۆل
سەبىنە
سەبىنۇر
سەبىنسا
سەبىھە
سەبىھەت
سەبىيە

سەپەراي
سەپەرخان
سەپەرگۆل
سەپۆرە
سەپى
سەپىدە
سەپىرە
سەپىناي
سەپىنە
سەپىنگۆل
سەپىيە
سەتەم
سەتىراي
سەتىرە
سەتىرەم
سەتىرگۆل
سەدەپ
سەدەپاي
سەدەپگۆل
سەدىرىيە
سەدىدە
سەدىرە
سەدىقە
سەدىقەم
سەدىلە
سەدىنە
سەدىيە
سەرداراي
سەردارخان
سەردارگۆل
سەرۋانە
سەرۋەت
سەرۋەراي
سەرۋەرە
سەرۋەرنسا
سەرۋى

سەرۋىراۋان
سەرۋىقامەت
سەرۋىگۈل
سەرۋىناز
سەرۋىنىسا
سەرىيە
سەرىيەت
سەرىيەتاي
سەغىرە
سەكىنە
سەكىنەم
سەكىنگۈل
سەكىيە
سەلەيخان
سەلتەنەت
سەلكىناي
سەلىقە
سەلىلە
سەلىماي
سەلىمە
سەلىمبانۇ
سەلىھە
سەمەتخان
سەمەرە
سەمەرگۈل
سەمەرنىسا
سەمەناي
سەمەندەر
سەمەنگۈل
سەمبەرخان
سەمبەرگۈل
سەمىئە
سەمىخان
سەمىدە
سەمىرە
سەمىمە

سەمىمىيەت
سەمىناي
سەمىنە
سەمىنگۈل
سەمىننىسا
سەنەم
سەنەماي
سەنەمقىز
سەنەمگۈل
سەنەۋۋەر
سەنئەت
سەنئەتايىم
سەنئەتنىسا
سەھەت
سەھەرگۈل
سەھلىيە
سەھىبە
سەھىپە
سەھىدە
سەھىرە
سەھىنە
سەھىھە
سەۋرەم
سەۋرىخان
سەۋرىنىسا
سەۋرىيە
سەۋزاي
سەۋزە
سەۋزىدۆلەت
سەۋزىگۈل
سەۋزىنىسا
سەۋسەر
سەۋسەراي
سەۋسەن
سەۋلىدەم
سەۋى

سەۋىرە
سەۋىرنىسا
سەۋىگۈل
سەئىپە
سەئىدە
سەئىداي
سەئىدخان
سەئىدقىز
سەئىدگۈل
سەيىپنىسا
سەيىپىيە
سەيدەم
سەيدىخان
سەيدىگۈل
سەيدىنىسا
سەيدىۋانە
سەيرانە
سەيرىخان
سەيلىخان
سەيلىگۈل
سەيۋانە
سەيۋە
سەييارە
سەييارەم
سەييىدە
سەييىدەم
سوبىبەم
سومخان
سۇئاد
سۇبا
سۇبابە
سۇبات
سۇباتاي
سۇبارە
سۇبھاناي
سۇبھانە

سۆپۈرە
سۆپۈرەم
سۆپۈرنگۈل
سۆپۈۋەت
سۆپخان
سۆپگۈل
سۆپىيە
سۆپىيەم
سۆدۈر
سۆدۈرنىسا
سۆدىخان
سۆد ئۆممە
سۆدىيە
سۆرۈر
سۆرىيە
سۆزخان
سۆلتانەم
سۆلتانخان
سۆلتانگۈل
سۆلتاننەسەپخان
سۆلتاننىسا
سۆلتاننىگار
سۆمبۈل
سۆمبۈلاي
سۆمبۈلە
سۆنۈر
سۆنىيە
سۆنىيەم
سۆھەيلە
سۆئۈت
سۆۋەيدە
سۆسەر
سۆسەرئاي
سۆيۈنچە
سۆئەييە
سۆبھى

سۆبھىگۈل
سۆبھىنۇر
سۆبھىنىسا
سۆبھە
سۆپەتخان
سۆرئەت
سۆرەييا
سۆلەييا
سۆلھەدەم
سۆننەتخان
سىپپەرەم
سىتخان
سىتقىز
سىتنىسا
سىپھران
سىراجەم
سىراجخان
سىراجگۈل
سىياخان
سىيانە
سىيانگۈل
سىراپخان
سىيتخان
سىيتگۈل
سىيتمەختۆمخان
سىيتنىسا

ش

شاپائەت
شاتئاي
شاتقىز
شاتگۈل
شاتلىقيار
شاتنىسا
شاتۆت
شاتۆتى
شاتيار
شادىخان
شادىقىز
شادىگۈل
شادىمان
شادىماناي
شادىنىسا
شادىيان
شادىيە
شادىيەم
شادىيىگۈل
شاراپەت
شاراپەتاي
شاراپەتگۈل
شازا
شازادە
شازادەم
شاشەم
شاشىيە
شاكىرە
شاكىرەم
شاملە
شاملەم
شاھادەت
شاھادەتگۈل
شاھبانۇ
شاھبۇۋى
شاھپاشا
شاھزادە
شاھزادەم
شاھسەنەم
شاھسۆپەت
شاھنازە
شاھنۇر
شاھىدە

شاھىدىگۈل
شاھىدەم
شاھىدىل
شاھىرە
شاھنۇر
شاۋانەم
شائىرە
شەبان
شەباناي
شەبانە
شەبانەم
شەبانىگۈل
شەپقەت
شەرەپ
شەرەپاي
شەرەپگۈل
شەربەتاي
شەربەتنسا
شەرپىگۈل
شەرقىيە
شەرۋانە
شەرۋانەم
شەرۋانىگۈل
شەرىپە
شەرىپەم
شەرىپگۈل
شەزىيە
شەزىيەگۈل
شەكلە
شەمسى
شەمساي
شەمسبانۇ
شەمسجاھان
شەمسقەمەر
شەمسگۈل
شەمسنۇر

شەمسنسا
شەمسىيە
شەھراي
شەھربانۇ
شەھرىخان
شەھرىزات
شەھرىگۈل
شەھرىنسا
شەھرىيار
شەھرىيە
شەھلا
شەھىدە
شەھىدىگۈل
شەھىرە
شەۋقىيە
شەۋقىيەم
شەۋكەتاي
شەۋكەتايىم
شەۋكەتنسا
شەۋۋال
شەيدا
شۆھرەتاي
شۆھرەتنسا
شۆھرەتگۈل
شىرىن
شىرىناي
شىرىنقىز
شىرىنگۈل
شىرىننسا
شىكەر
شىكەراي
شىكەربانۇ
شىئىرىيە
شىئىرىيەت
شىپاخان
شىپاگۈل

شجائەت
شىرە
شىرىگۈل

غ

غاپىرە
غازىخان
غازىنسا
غازىيە
غالىبە
غالىبنسا
غالىيە
غانىمە
غانىيە
غايىبە
غايىبنەزەر
غايىبنۇر
غەپۇرە
غەربە
غەزەلاي
غەزەلخان
غەزىيە
غەلبە
غەمگۈزار
غەنئاي
غەنىگۈل
غەنىيمەت
غەيرەتاي
غەيرەتگۈل
غۇنچە
غۇنچەم
غۇنچخان
غۇنچقىز
غۇنچگۈل
غلمان

غىلماناي
غىلمانبۇۋى
غىلمەتخان
غىياسەم
غىياسخان
غىياسىدىنخان

ق

قابىلاي
قابىلە
قابىلبۇۋى
قابىلخان
قابىلنىسا
قاپىيە
قارلىغاچ
قارىخان
قارىقاش
قارىكۆز
قارىيە
قارىيەم
قاسىمە
قاشخان
قاشىرخان
قالدىئاي
قالدىخان
قالدىقىز
قالغان
قامىلە
قانائەت
قاندىماي
قاندىمخان
قاھىرە
قاھىرەم
قايىمە
قەبىلە
قەدىرە
قەدىرىگۈل
قەدىرىنىسا
قەدىرىيە
قەدىمە
قەدىمخان
قەسىدە
قەلەم
قەلەماي
قەلەمخان
قەلەمسىيا
قەلەمقاش
قەلەمگۈل
قەلبىئاي
قەلبىشاد
قەلبىگۈل
قەلبىنۇر
قەلبىنىسا
قەمەچخان
قەمەر
قەمەرنىسا
قەمەرىيە
قەمبەر
قەمبەرقىز
قەمبەرگۈل
قەمبەرنىسا
قەمىرا
قەنتخان
قەنتنىسا
قەنتۇر
قەندىل
قەندىلاي
قەھرىگۈل
قوزايىم
قوزىخان
قوزىگۈل
قوشەمبەر
قوشماقخان
قوشماقگۈل
قۇتبىخان
قۇتبىگۈل
قۇتبىنىسا
قۇتبىيە
قۇتلۇقجامال
قۇتلۇقخان
قۇتلۇقنىگار
قۇدرەتاي
قۇدرەتخان
قۇدرەتنىسا
قۇرباناي
قۇربانەم
قۇربانخان
قۇربانقىز
قۇربانگۈل
قۇرباننىسا
قۇمرى
قۇمرىقىز
قۇمرىگۈل
قۇمرىنىسا
قۇندۇز
قۇندۇزاي
قۇۋانخان
قۇۋانقىز
قۇۋانگۈل
قۇياشاي
قۇياشخان
قىراناي
قىرمىزاي
قىرمىزە
قىرمىزگۈل
قىزبۇۋى
قىزىلاي

قىزىلخان
قىزىلگۈل
قىسمەتخان
قىلىچخان
قىممەتاي
قىمىزخان
قىمىزگۈل
قىياتگۈل

ك

كاپالەت
كاپىيە
كاتىبە
كارامەت
كازىمە
كاسىمە
كاشىپە
كامالاي
كامالەت
كامىلە
كامىلەم
كامىنۇر
كانارەم
كەبىرە
كەرىمە
كەرىمگۈل
كەلىمە
كەلىمەم
كەلىمبانۇ
كەمىنە
كەمىننىسا
كەنجاي
كەنجەم
كەنجىخان
كەنجىقىز
كەنجىگۈل
كەۋسەراي
كەۋسەرايىم
كەۋسەرخان
كەۋسەرقىز
كەۋسەرىيە
كوراخان
كونتاخان
كۈبرا
كۈپايەم
كۈچارخان
كۆركەماي
كۆركەمگۈل
كۆركەمنىسا
كۆلتىكىن
كۆمەچخان
كۈرەشخان
كۈرەشقىز
كۈمۈشاي
كۈمۈشايىم
كۈمۈشبۈۋى
كۈمۈشخان
كۈمۈشنىسا
كۈنئاي
كۈنپەرى
كۈنتۇرا
كۈنخان
كۈندۈزە
كۈندۈزخان
كۈنسلىڭ
كۈننىسا
كىپەكخان
كىپىلە
كىپەخان
كىچىكئاي
كىچىكخان
كىرەمخان
كىلارە
كىمياخان
كىۋىرخان

گ

گوياخان
گوياقىز
گويانىسا
گۈمانقىز
گۆھەر
گۆھەربانۇ
گۆھەرپاشا
گۆھەرخوجا
گۆھەرزات
گۆھەرشاھ
گۆھەرقىز
گۆھەرنىسا
گۆھەرنىياز
گۈزەل
گۈزەلاي
گۈزەلقىز
گۈزەلنۇر
گۈزەلنىسا
گۈل
گۈلابە
گۈلارا
گۈلايشەم
گۈلايىم
گۈلئارەم
گۈلئازاد
گۈلئاسا
گۈلئاسىم
گۈلئاسىمە
گۈلئالەم

گۈلئاۋات

گۈلئاي

گۈلئايەت

گۈلەپشان

گۈلەرەم

گۈلەم

گۈلەمبەر

گۈلەنداز

گۈلەندەم

گۈلەۋزە

گۈلەۋزەل

گۈلەيخان

گۈلەيسا

گۈلەيسەم

گۈلەيسى

گۈلەيقىز

گۈلەييا

گۈلئەركىن

گۈلئەزىز

گۈلئەسىر

گۈلبادام

گۈلباغ

گۈلبان

گۈلباناي

گۈلبانەم

گۈلبانۇ

گۈلبانۇم

گۈلباھار

گۈلبەدەن

گۈلبەر

گۈلبەرگ

گۈلبەرنا

گۈلبەرى

گۈلبەھرەم

گۈلبوستان

گۈلبۈي

گۈلبۈۋى

گۈلبىلكە

گۈلبىلىق

گۈلبىيە

گۈلپاشا

گۈلپەرەھ

گۈلپەرى

گۈلپەرىدە

گۈلپەرىزات

گۈلپەرىزە

گۈلپەزىلەت

گۈلپەمخان

گۈلپىيە

گۈلپىيەم

گۈلتاجى

گۈلتاماشا

گۈلتاۋار

گۈلتۇرا

گۈلجامال

گۈلجان

گۈلجاناي

گۈلجاھان

گۈلجەمەت

گۈلجەمى

گۈلجەمىل

گۈلجەمىلە

گۈلجەننەت

گۈلجەھرە

گۈلجەھرەم

گۈلجەۋھەر

گۈلجۈرى

گۈلچارە

گۈلچىچەك

گۈلچىھرە

گۈلچىۋەر

گۈلچىخان

گۈلچىراي

گۈلچىقىز

گۈلچىمەن

گۈلچىن

گۈلچىنار

گۈلخال

گۈلخان

گۈلخەبىر

گۈلخەبىرە

گۈلخەلىلەم

گۈلخەيرى

گۈلخۇمار

گۈلخىنىم

گۈلخىراج

گۈلخىيە

گۈلدار

گۈلداستىخان

گۈلدانە

گۈلدەس

گۈلدەستە

گۈلدۈرخان

گۈلدۈرۇسخان

گۈلدۈرۈق

گۈلدۆلەت

گۈلدىيار

گۈلرابا

گۈلرابان

گۈلرازى

گۈلرەنا

گۈلرەيھان

گۈلروزى

گۈلروھ

گۈلرۇز

گۈلرۇي

گۈلرىز

گۈلزاد

گۈلزادە

گۈلزادەم

گۈلزار

گۇلزارە
گۇلزامان
گۇلزە
گۇلزەبان
گۇلزەبىر
گۇلزەبىرە
گۇلزەپەر
گۇلزەمىرە
گۇلزىمىن
گۇلزەھىرە
گۇلزىخان
گۇلزىرە
گۇلزىنە
گۇلزىيا
گۇلسائەت
گۇلسادەت
گۇلسارە
گۇلسەپەر
گۇلسەمە
گۇلسەنەم
گۇلسەھەر
گۇلسەۋسەن
گۇلسۈپۈرەم
گۇلسۈپى
گۇلسۈپىيە
گۇلسۇرۇخ
گۇلسۇرۇر
گۇلسۆسەر
گۇلسۆيەر
گۇلسۇم
گۇلسۇماي
گۇلسىدە
گۇلسىرا
گۇلسىما
گۇلسىمان
گۇلشاد
گۇلشادە

گۇلشادەم
گۇلشاھ
گۇلشاھادەت
گۇلشەرىپ
گۇلشەرىپە
گۇلشەن
گۇلشەناي
گۇلشەنبە
گۇلشەھەر
گۇلشەھىدە
گۇلشىپا
گۇلغۇنچە
گۇلقەمەر
گۇلقىز
گۇلقىمىز
گۇلكەۋسەر
گۇلگۈن
گۇلگۈناي
گۇلگىنە
گۇللالە
گۇللەپەر
گۇللەن
گۇللەيلى
گۇلمان
گۇلمانقىز
گۇلمەپىز
گۇلمەت
گۇلمەختۇم
گۇلمەريەم
گۇلمەلىكە
گۇلمەنزىل
گۇلمەھرەم
گۇلمەينىسا
گۇلمۇھەممەد
گۇلمىھرى
گۇلمىرە
گۇلمىرەم

گۇلمىنە
گۇلنار
گۇلنارە
گۇلنارەم
گۇلناز
گۇلنازە
گۇلناۋا
گۇلناۋاز
گۇلنايىپ
گۇلنەپەر
گۇلنەپىسە
گۇلنەزەر
گۇلنەزىرە
گۇلنەسەب
گۇلنەما
گۇلنۇر
گۇلنىۋەر
گۇلنىسا
گۇلنىسايىم
گۇلنىگار
گۇلنىھار
گۇلنىھال
گۇلنىياز
گۇلھاپىز
گۇلھاجى
گۇلھايا
گۇلھايات
گۇلھەپىز
گۇلھەجەر
گۇلھەزرەت
گۇلھەسەل
گۇلھەي
گۇلئۈزار
گۇلۇرخان
گۇلۇس
گۇلۇك
گۇلۇم

گۈلۈماي
گۈلۈمبەردى
گۈلۈمقىز
گۈلۈمنۇر
گۈلۈمنىسا
گۈلۈميار
گۈلۈانقىز
گۈلۈەرى
گۈلئىپار
گۈلئىكرام
گۈلئىمان
گۈلئىنا
گۈلى
گۈلخان
گۈلستان
گۈلياخان
گۈليار
گۈلياسەمەن
گىياخان

ل

لاتاپەت
لاچىناي
لاچىنخان
لالە
لالىرۇي
لالىقىز
لالىگۈل
لالىنىسا
لەتىپە
لەتىپەم
لەتىپگۈل
لەززەت
لەيلى
لەيلىبۈۋى
لەيلىقىز
لەيلىگۈل
لەيلىنىسا
لۇتپىنىسا
لۇتپىيە
لىپات
لىدا
لىللائاي
لىنا

م

ماتانەت
ماجىدە
مارجان
مارجاناي
مارجانبۈۋى
مارجانقىز
مارجانگۈل
مارى
مالىدەم
مالىناي
مامىخان
مامىگۈل
ماھارە
ماھبانۇ
ماھىبە
ماھبەدەر
ماھبەر
ماھپەرى
ماھتابان
ماھجامال
ماھجاھان
ماھچېھرە
ماھىدە
ماھدىل
ماھدىلبەر
ماھىرە
ماھرەم
ماھىرگۈل
ماھىرۇي
ماھسەپەر
ماھسەرا
ماھسەرۋەر
ماھسەنەم
ماھستەرا
ماھسۇلتان
ماھسىما
ماھسىمىن
ماھشەرەپ
ماھقەمەر
ماھكامال
ماھگۈل
ماھلە
ماھىم
ماھىمبۈۋى
ماھىمگۈل
ماھىمقىز
ماھىنۇر
ماھىنىسا
ماھىيە
ماھىيەم
ماۋىيە
مايسا
مايسەم
مايسئاپپاق
مايسمان
مايشېكەر
مايگۈل
مايمۇنە
مايمۇنەم
مايمۇنگۈل
مايىل
مايىمخان
مايىندار

مه بۆده
مه پتۆنه
مه پتۆهه
مه پىزه
مه پىگۆل
مه تبۆئه
مه تلۆبه
مه تلۆبه م
مه جده
مه خپىيه م
مه ختۆمه
مه ختۆمگۆل
مه ختۆمنسا
مه خدۆماي
مه خدۆمه
مه خسۆمه
مه ده‌ت
مه دهيه
مه دهيگۆل
مه دليه
مه دناي
مه دنه
مه دنه م
مه دنۆر
مه دننۆر
مه دبهه
مه‌ره‌م
مه‌ره‌منسا
مه‌ربيه
مه‌ربيه م
مه‌ر په مگۆل
مه‌ر پۆ
مه‌ر پۆئالىم
مه‌ر پۆئاي
مه‌ر پۆغه
مه‌ر پۆقىز
مه‌ر پييه

مه‌ردئاي
مه‌ردنگۆل
مه‌ردنسا
مه‌رزۆقه
مه‌رزيه
مه‌رزيه م
مه‌رسۆمه
مه‌رسيه
مه‌رغۆبه
مه‌رگه ش
مه‌رمه ر
مه‌رمه‌راي
مه‌رمه‌رگۆل
مه‌رهابا
مه‌رهاباگۆل
مه‌رهه‌مه‌ت
مه‌رۆپه
مه‌رۆپقىز
مه‌رۆپگۆل
مه‌رۆزه
مه‌رۆانه
مه‌رۆانگۆل
مه‌رۆايت
مه‌رۆايتاي
مه‌رۆايتايم
مه‌رۆايتگۆل
مه‌رئيه
مه‌رپه
مه‌رپه‌ت
مه‌رپه تگۆل
مه‌رپه تقىز
مه‌ريه م
مه‌ريه منسا
مه‌زره
مه‌زۆر
مه‌زۆره‌م
مه‌زكۆره

مه‌زلۆمه
مه‌زده
مه‌زدنگۆل
مه‌زيه
مه ستانه
مه ستۆره
مه ستۆره‌م
مه ستۆر نسا
مه سرۆره
مه سلهه‌ت
مه سئۆده
مه سئۆد نگۆل
مه سۆمه
مه سۆمخان
مه سده
مه شئه لقىز
مه شرۆبه
مه شكۆره
مه شهۆره
مه شهۆره‌م
مه شۆقه
مه غپۆره
مه غپره‌ت
مه غپر نگۆل
مه غرۆره
مه غربه
مه غره
مه قدره
مه قسه‌داي
مه قسه‌دگۆل
مه قسۆداي
مه قسۆده
مه قسۆده‌م
مه قسۆد نسا
مه قسۆد نگۆل
مه قىز
مه كتۆبه

مەككە
مەككىگۈل
مەگزىنگۈل
مەگزىلاي
مەگگۈنۇر
مەگلەش
مەگلىكاي
مەگلىكئايىم
مەگنۇر
مەگنىسا
مەگنىساگۈل
مەگنىياز
مەللاي
مەللىخان
مەلھەماي
مەلۇمخان
مەلىكاي
مەلىكە
مەلىكەسەد
مەلىكداد
مەلىكزات
مەلىكسىما
مەلىلە
مەلىلگۈل
مەمۇراي
مەمۇرە
مەمۇرخان
مەنزۇرە
مەنزىرە
مەنزىرەم
مەنزىلاي
مەنزىلە
مەنزىلگۈل
مەنسۇبە
مەنسۇرە
مەننائاي

مەنناخان
مەنناقىز
مەنناگۈل
مەننەم
مەنئاي
مەھبۇبە
مەھپۇزە
مەھپۇزەم
مەھپۇزخان
مەھتۇبە
مەھجۇبە
مەھرەم
مەھرەماي
مەھرەمنىسا
مەھلىيا
مەھلىيە
مەھمۇدە
مەھمۇدەم
مەۋاخان
مەۋجۇداي
مەۋجۇدە
مەۋجۇدبىيەت
مەۋجىنىسا
مەۋسۇدە
مەۋسۇماي
مەۋسۇمە
مەۋلانگۈل
مەۋلۇدە
مەيىنىسا
مەيىنگار
مەيىنگۈل
مەيىنىياز
مودەن
مودەنگۈل
موللىخان
موللىخېنىم

مۇئەتتەر
مۇئەتتىپە
مۇئەززەمە
مۇئەللىمە
مۇبادەم
مۇباراي
مۇبارەك
مۇبىنا
مۇتىربە
مۇجەسسەم
مۇجىدە
مۇختەبەر
مۇختەسەر
مۇخترە
مۇخلىس
مۇخلىساي
مۇخلىسە
مۇراسىم
مۇرتەزاخان
مۇرزەم
مۇرشىدە
مۇرۇۋۋەت
مۇزەپپەر
مۇسەپپا
مۇسەللىخان
مۇسەممە
مۇسلىمە
مۇسىخان
مۇسىگۈل
مۇشەررەپ
مۇشپىقە
مۇغەننىيە
مۇقەددەس
مۇقەددىمە
مۇكەررەم
مۇلايىمخان

مۇنارەم
مۇنارخان
مۇنارقىز
مۇنارگۈل
مۇنەۋۋەر
مۇنبەرخان
مۇنكىرە
مۇنىرە
مۇنىسە
مۇنىمە
مۇھاپىزەت
مۇھەببەت
مۇھەببەتگۈل
مۇھەررەم
مۇھەندەم
مۇھسىناي
مۇھىبە
مۇيەسسەر
مۆتىۋەر
مۆجىزە
مۆمىنە
مۆمىننىسا
مۆمىنقىز
مۆھتەرەم
مۆھلەتخان
مۆھلەتنىياز
مېراج
مېراجەم
مېراجگۈل
مېھراي
مېھرى
مېھرىبان
مېھرىبانۇ
مېھرىبانۇم
مېھرىبەر
مېھرىزىيا

مېھرىگۈل
مېھرىگىياھ
مېھرىنۇر
مېھرىنىسا
مېھرىنىگار
مېھرىيە
مېھمان
مېھمانىنىسا
مېھنىبانۇ
مېۋىخان
مىجىن
مىرزاي
مىرزىخان
مىرزىگۈل
مىرزىيە
مىرزىيىگۈل
مىرسالىمە
مىرسالىھە
مىركامىلە
مىرگۈل
مىرنىسا
مىرھاجىگۈل
مىزانگۈل
مىلا
مىلاقىز
مىناخان
مىمبەنىخان

ن

ناجىرە
ناجىيە
نادىرە
نادىرگۈل
نادىرنىسا
نادىلە
نادىلەم
نادىيە
نارپاشا
نارنىسا
نارىگۈل
نارىيە
نازاپەت
نازارەت
نازاكەت
نازالەت
نازاھەت
نازۇك
نازۇكاي
نازۇكخان
نازۇكۇم
نازىرە
نازىگۈل
نازىلە
نازىلەم
نازىمە
نازىمگۈل
نازىنە
نازىنىن
نازىيەم
ناسىبە
ناسىخە
ناسىرە
ناشىرە
ناقىسە
نالىدە
نامانىخان
ناھار
ناھارگۈل
ناۋات
ناۋاتاي
ناۋاخان

ناۋاگۈل
نائىبه
نائىبگۈل
نائىله
نائىمه
نائىمگۈل
نه بۇۋەت
نه بىئه
نه بىلاي
نه بىله
نه پىسه
نه جىبه
نه جىمه
نه دىماي
نه دىمه
نه دىمگۈل
نه رزى
نه رزىنسا
نه رزىيه
نه رگىسه
نه رمىن
نه رۋىن
نه ززاره
نه زكىره
نه زىپه
نه زىپه م
نه زىراي
نه زىره
نه زىله
نه زىمه
نه سه ب
نه سۇها
نه سىبه
نه سىپه
نه سىپگۈل
نه سىخه
نه سىده

نه سىمه
نه سىمخان
نه سىهه
نه سىهه ت
نه شىپه ت
نه شىپۈت
نه غىمه
نه غىمه م
نه قىبه
نه قىياي
نه قىيه
نه مۇنخان
نه كىره
نه ۋباهار
نه ۋره
نه ۋره م
نه ۋرىقىز
نه ۋسىمه
نه ۋشات
نه ئىمه
نه ئىمگۈل
نۇرالى
نۇرالقىز
نۇرالگۈل
نۇرالىم
نۇرالىيه
نۇرامىنه م
نۇرانه م
نۇرانگۈل
نۇرانىسا
نۇرانى
نۇرانسا
نۇرانىيه
نۇراي
نۇرئارا
نۇرەۋزا
نۇرەپشان

نۇرەلا
نۇرەلاقىز
نۇرەله م
نۇرئه منه
نۇربادام
نۇربانۇم
نۇرباهار
نۇربه خته م
نۇربه ده ن
نۇربۇۋى
نۇربىيه
نۇرپاشا
نۇرتاجى
نۇرتىللا
نۇرجامال
نۇرجاهان
نۇرجه مىله
نۇرچه شمه
نۇرخان
نۇرخۇمار
نۇرزات
نۇرزاده
نۇرزامان
نۇرزاهىد
نۇرزىمىن
نۇرزىگۈل
نۇرزىيه
نۇرساپا
نۇرساهىب
نۇرسه تگۈل
نۇرسه نه م
نۇرسۇلتان
نۇرسىده
نۇرسىما
نۇرسىمان
نۇرسىمانگۈل
نۇرسىيه

نۇرسىيگۇل
نۇرشاد
نۇرشادە
نۇرشادەم
نۇرقەمەر
نۇرقىز
نۇركامال
نۇركامىلە
نۇرگۈزەل
نۇرگۇل
نۇرگىلە
نۇرمەت
نۇرنجات
نۇرنسا
نۇرىلە
نۇرىمان
نۇرىمانگۇل
نۇرىھۇدا
نۇرىيە
نۇرىيەم
نۇزھەت
نۇزھەتاي
نۇزھەتگۇل
نۇزۇكۇم
نۇسەر
نۇسرەت
نۇسرەتگۇل
نۇقرە
نۇھە
نۇھەيرە
نىلۇپەر
نىسا
نىسائاي
نىساگۇل
نىسبەت
نىسبەتاي
نىگار

نىگاراي
نىگارايىم
نىگارە
نىگارەم
نىھال
نىھالاي
نىھالەت
نىھالبۈۋى
نىھالقىز
نىھالگۇل
نىيابە
نىيازايىم
نىيازەم
نىيازخان
نىيازقىز
نىيازگۇل
نىشاناي
نىشانگۇل
نىيەتخان

ھ

ھاپىزە
ھاپىزخان
ھاجەتخان
ھاجەر
ھاجىبۈۋى
ھاجىخان
ھاجىرە
ھاجىرەم
ھاجىرخان
ھاجىقىز
ھاجىگۇل
ھاجىنۇر
ھاجىنسا
ھاجىيە
ھادىيە

ھارىسە
ھازىرە
ھازىمە
ھاسىلە
ھاشىيە
ھالاۋەت
ھالىبە
ھالىمخان
ھامى
ھامىخان
ھامىگۇل
ھامىلە
ھامىيە
ھانىيە
ھاۋا
ھاۋاگۇل
ھاۋالە
ھاۋانسا
ھايات
ھاياتاي
ھاياتگۇل
ھاياخان
ھەبىبە
ھەبىبزادە
ھەبىبگۇل
ھەپىزە
ھەپىزەم
ھەپىزنىيازخان
ھەجەر
ھەجەرگۇل
ھەدىقە
ھەدىنۇر
ھەدىيە
ھەدىيەم
ھەرەمخان
ھەرەمسما
ھەزارە

هەزرەتخان
هەززىخان
هەزىزە
هەززىگۈل
هەزىمە
هەزىمگۈل
هەسەلخان
هەسەلقىز
هەسەلگۈل
هەسەنە
هەسۇمخان
هەسىنخان
هەقىدە
هەقىقاي
هەقىقەت
هەكىماي
هەكىمە
هەكىمگۈل
هەكىمنىسا
هەلىبىخان
هەلىلە
هەلىمە
هەلىمە بانەم
هەلىمە بانۇ
هەلىمنىسا
هەمدىخان
هەمرا
هەمرا بۈۋى
هەمراز
هەمراگۈل
هەمرا نىسا
هەمزىگۈل
هەمسارە
هەمسالام
هەمىدە
هەمىدەم
هەمىدىگۈل

هەمىشە
هەمىشە باهار
هەمىلە
هەمىمە
هەمىقىز
هەمىگۈل
هەنپە
هەۋزە
هەۋزەم
هەۋزىگۈل
هەۋزىنىسا
هوشۇرخان
هوشۇرقىز
هوشۇرگۈل
هوشيارخان
هۆبىبە
هۆبىبگۈل
هۆبىبنىگار
هۆبىبنىسا
هۆدا
هۆرەيرە
هۆزۈرخان
هۆمايەم
هۆمەيرە
هۆۋەيدە
هۆۋەيدىگۈل
هۆر
هۆرەم
هۆر بۈۋى
هۆر بىيە
هۆر پاشا
هۆرزاداي
هۆرزادە
هۆرزادىگۈل
هۆرقىز
هۆرلىقا
هۆرمەت

هۆرمەتاي
هۆرمەتنىسا
هۆرنىسا
هۆرنىياز
هۆرۇللا
هۆرىخان
هۆرىگۈل
هۆربىيەت
هۆسنەم
هۆسنەمگۈل
هۆسنىئاي
هۆسنىبانۇ
هۆسنىبۈۋى
هۆسنىجامال
هۆسنىخان
هۆسنىگۈل
هۆسنىنار
هىتاخان
هىتاقىز
هىتبۈۋى
هىكايەت
هىكمەت
هىكمەتاي
هىكمەتگۈل
هىيتنىسا
هىدايەت
هىدايەتبۈۋى
هىدايەتگۈل
هىلالايىم
هىلالقىز
هىلالنىسا
هىمايەت
هىممەت

ئۇ

ئۇبۇلنىسا

ئوسمخان
ئوسمگۈل
ئوغلاناي
ئوغلانخان
ئوغلەم
ئوغۇلاي
ئوغۇلبەختى
ئوغۇلبۈۋى
ئوغۇلپاشا
ئوغۇلتۇرسۇن
ئوغۇلتۆمۈر
ئوغۇلجان
ئوغۇلخان
ئوغۇلدانا
ئوغۇلدۆلەت
ئوغۇلزىبا
ئوغۇلخوجا
ئوغۇلسارە
ئوغۇلقىز
ئوغۇلنۇر
ئوغۇلنىسا
ئوغۇلنىياز
ئوغۇلۋانە
ئويسۇن
ئويناشخان
ئويناشگۈل
ئويناڭگۈل

ئۇ

ئۇبەيدە
ئۇچخان
ئۇچقۇناي
ئۇچقۇنگۈل
ئۇزرا
ئۇزرابۈۋى
ئۇزۇناي
ئۇلارخان
ئۇلۇغپاشا
ئۇلۇغخان
ئۇلۇغقىز
ئۇلۇغنىسا
ئۇماقىز
ئۇممەت
ئۇممەتاي
ئۇممىخان
ئۇممىسەلىم
ئۇممىسەلىمە
ئۇممىگۈل
ئۇممىگۈلسۇم
ئۇممىنىسا
ئۇممىها
ئۇمۇ
ئۇمىيە

ئۆ

ئۆرپىيە
ئۆكتەمنىسا
ئۆمرىخان
ئۆمرىسۇلتان
ئۆمرىنىسا
ئۆمرىيە

ئۈ

ئۈزۈماي
ئۈلپەتخان
ئۈلپەتنىسا
ئۈمىدە
ئۈمىدخان
ئۈنچە
ئۈنچىگۈل

ۋ

ۋاپاخان
ۋاجىدە
ۋازىھە
ۋالىدە
ۋالىدەم
ۋاقىئە
ۋاھىدە
ۋائىزە
ۋائىلە
ۋەتەن
ۋەتەنگۈل
ۋەدىئە
ۋەزىرە
ۋەزىرنىسا
ۋەسىپە
ۋەسىدە
ۋەسىدەم
ۋەسىقە
ۋەسىقىگول
ۋەسىلە
ۋەسىماي
ۋەسىمە
ۋەسىيەتخان
ۋەكىلە
ۋەلىيە
ۋىنىرا
ۋىسال
ۋىلايەتخان
ۋىنا

ئې

ئېتىبار
ئېتىقاد
ئېچىلدىخان

ئېھترام
ئېھرامبۇۋى
ئېھسان
ئېھساناي

ئى

ئىباخان
ئىبادە
ئىبادەت
ئىبادەتگۈل
ئىبادىگۈل
ئىبارەتخان
ئىباقىز
ئىباگۈل
ئىپار
ئىپاراي
ئىپارگۈل
ئىپارنىسا
ئىپپەت
ئىپپەتاي
ئىپتىخار
ئىجابەت
ئىجاد
ئىجادگۈل
ئىجازەت
ئىختىيار
ئىخلاس
ئىخلاسە
ئىرادە
ئىرادىگۈل
ئىرپان
ئىززە
ئىززەت
ئىززەتاي
ئىززەتقىز
ئىززەتگۈل
ئىززەتنىسا
ئىززىگۈل
ئىززورە
ئىسارخان
ئىسارگۈل
ئىسپارە
ئىستەكاي
ئىسلامخان
ئىسلامنىسا
ئىسلاھاتخان
ئىسلاھگۈل
ئىشانخان
ئىشانخېنىم
ئىشانگۈل
ئىشخان
ئىقبال
ئىقبالەم
ئىقلىماي
ئىقلىمە
ئىقلىمخان
ئىقلىمنىسا
ئىكراماي
ئىكرامە
ئىكرامبۇۋى
ئىكرامقىز
ئىلتىپات
ئىلدانە
ئىلمىدە
ئىلمىنىسا
ئىلمىيە
ئىلھامىيە
ئىلمنۇر
ئىماخان
ئىمان
ئىمانە
ئىمانەم
ئىمانگۈل
ئىماننىسا
ئىمانخان
ئىمانگۈل
ئىمىنە
ئىمىنقىز
ئىمىنگۈل
ئىناۋەتخان
ئىنايەت
ئىنئامە
ئىنتىزار

ي

ياخشىقىز
يادىگار
يادىگاراي
يادىگارە
يادىگاربۇۋى
يادىگارقىز
يادىگارگۈل
يارخان
يارسەنەم
ياسەمەن
ياسەمەنگۈل
ياشارخان
ياشناراي
ياشنارخان
ياقۇت
ياقۇتگۈل
ياقۇتتۇم
يامغۇراي
ياۋاشخان
يولۋاسخان
يۇلتۇز
يۇلتۇزاي
يۇلتۇزنىسا
يۇملاق
يېتەر
يېتەرخان
يېتەرگۈل

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىدىن يۇقىرى مەمۇرىي رايونلارغا بۆلۈنۈشى*

ئۈرۈمچى شەھىرى

تيانشان رايونى
قارلىغاچلىق مەھەللە ئىش باشقارمىسى
غالىبىيەت يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئىتتىپاق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
جەنۇبىي ئازادلىق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
تېڭچىلىق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىمالىي ئازادلىق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
دۆڭمەك مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىنخۇا شىمالىي يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىنمىن يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى

سايباغ رايونى
چاڭجياڭ يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
خوتەنگەي مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ياڭزىجاڭ يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
دوستلۇق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
1 - ئاۋغوست مەھەللە ئىش بارشقارمىسى
لۇيۈەنگەي مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىيەن مەھەللە ئىش باشقارمىسى

تۇدۇڭخابا رايونى
تۇدۇڭخابا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
غەربىي ۋوگزال مەھەللە ئىش باشقارمىسى

شىمگو رايونى
شىمگو مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ليۇداۋان مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ۋېيخۇلياڭ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
چازىئۈەن مەھەللە ئىش باشقارمىسى

يېڭىشەھەر رايونى
بېيجىڭ يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئەرگۈڭ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
سەنگۈڭ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
نېفت يېڭى كەنتى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
مېھمان كۈتۈش يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى

نەنشەن كان رايونى
ئېۋىرغول مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىڭخو مەھەللە ئىش باشقارمىسى

دۆڭشەن رايونى

ئۈرۈمچى ناھىيىسى
داۋانچىڭ بازىرى
دۆڭگۇ يېزىسى
شىگۇ يېزىسى
ئاقسۇ يېزىسى
داۋان يېزىسى

* بۇ مەلۇمات شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يەر ناملىرى كومىتېتىنىڭ 1987 - يىلى 5 - ئايدىكى مەلۇماتى ئاساسىدا قىسمەن تولۇقلاپ ئىشلەندى.

چىداۋان يېزىسى
ئەرگۈڭ يېزىسى
دۆۋپۇ يېزىسى
ئەنەنچۈي يېزىسى
چىڭگىداخۇ يېزىسى
سىشىخۇ يېزىسى
ليۇشىخۇ يېزىسى
سارداۋان يېزىسى
يۇڭفىڭ يېزىسى
گەنگۇ يېزىسى
شياۋچۈيزى يېزىسى
بەنفاڭگو يېزىسى
شۈيشىگو يېزىسى
سەيۆۋپو يېزىسى
تولى يېزىسى
لۇساۋگۇ يېزىسى

قاراماي شەھىرى

قاراماي رايونى
ئەللىكبەش يېڭى بازىرى
جەرەنبۇلاق رايونى
تاغئېتەك بازىرى
جىنلۇڭ بازىرى
مايتاغ رايونى
ئورقۇ رايونى
ئورقۇ يېزىسى
شۆگەي يېزىسى

شىخەنزە شەھىرى

يېڭىشەھەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شاڭياڭ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
خۇڭسەن مەھەللە ئىش باشقارمىسى
كونا بازار مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شىخەنزە يېزىسى

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى

ئىلى ۋىلايىتى

غۇلجا شەھىرى
سايبويى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
چوڭكۆۋرۈك مەھەللە ئىش باشقارمىسى
خەنبىڭ يېزىسى
تاشكۆۋرۈك يېزىسى
قارادۆڭ يېزىسى
كېپەكيۈزى يېزىسى
توغراق يېزىسى
بايانداي يېزىسى
يېڭىيەر يېزىسى

غۇلجا ناھىيىسى
جىلىلىيۈزى بازىرى
دۆڭمازار بازىرى
دادامتۇ يېزىسى
پەنجىم يېزىسى
تۇرپانيۈزى يېزىسى
خۇدىيارىيۈزى يېزىسى
موللاتوختىيۈزى يېزىسى
سادىقيۈزى يېزىسى
چۇلۇقاي يېزىسى
ئۈچئون خۇيزۇ يېزىسى
ئونيار يېزىسى
مازار يېزىسى
قاش يېزىسى
سامىيۈزى يېزىسى
ئۆيغۇر ئۈچئون يېزىسى
بايتوقاي يېزىسى
يېڭىتام يېزىسى

ئارائۆستەڭ يېزىسى
قاراياغاچ يېزىسى
ئەۋلىيا يېزىسى

نىلقا ناھىيىسى

نىلقا بازىرى
سۇپتاي يېزىسى
قاراسۇ يېزىسى
ياقا ئۇلاستاي يېزىسى
نىلقا ئۆزەن يېزىسى
كۆكخوتقور موڭغۇل يېزىسى
ئۇلاستاي يېزىسى
كىبلەڭ يېزىسى
قاراتۆپە يېزىسى
قوجۇرتاي يېزىسى
مىس يېزىسى

كۈنەس ناھىيىسى

كۈنەس بازىرى
زىكتى بازىرى
بەشتۆپە يېزىسى
ئارالتۆپە يېزىسى
كەگسۇ يېزىسى
تالدى يېزىسى
نارات يېزىسى
قارابۇرا يېزىسى
ئالمالى يېزىسى
تۇرگىن يېزىسى

تۇققۇزتارا ناھىيىسى

تۇققۇزتارا بازىرى
مۇخۇر يېزىسى
جىرغالاڭ يېزىسى
ئاغارسىن يېزىسى
دۆگمەھەللە يېزىسى

تاشتۆپە يېزىسى
تىكئېرىق يېزىسى
ئاقتۆبەك يېزىسى

تېكەس ناھىيىسى

تېكەس بازىرى
خۇجىرتى موڭغۇل يېزىسى
كۆكسۇ يېزىسى
چىلئۆزەك يېزىسى
كۆكتېرەك قىرغىز يېزىسى
چولاقتېرەك يېزىسى
قارادالا يېزىسى
قاراتوقاي يېزىسى

قورغاس ناھىيىسى

سۇيدۇڭ بازىرى
لەڭگەر يېزىسى
سەندۇخوزا يېزىسى
ساربۇلاق يېزىسى
ئىچكاشەن شىبە يېزىسى
سەنگۇڭ خۇيزۇ يېزىسى
كۇرە يېزىسى
داشگۇ يېزىسى
لوسىگۇڭ يېزىسى
چىگسىخوزا بازىرى

موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى

موڭغۇلكۈرە بازىرى
خۇنۇقاي يېزىسى
ئاقدالا يېزىسى
ئۈزۈنبۇلاق يېزىسى
قاشاجار يېزىسى
سارقۇبۇ يېزىسى
قاراسۇ يېزىسى
چاغان ئۇسۇ موڭغۇل يېزىسى

شات قىرغىز يېزىسى
خۇسۇمتۇخارسون موڭغۇل يېزىسى

چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى
چاپچال بازىرى
ئايشىنسىرى بازىرى
سۇنجاچىنىرۇ يېزىسى (بەشسۇمۇل)
نادا چىنىرۇ (يەتتە سۇمۇل) يېزىسى
چاقۇچىنىرۇ (سەككىز سۇمۇل) يېزىسى
كان يېزىسى
قوغۇنچى يېزىسى
قاينۇق يېزىسى
جاغىستاي يېزىسى
چوڭ بۇغرا يېزىسى
ملەڭچۈەن خۇيزۇ يېزىسى

تارباغاتاي ۋىلايىتى

چۆچەك شەھىرى
تېنچلىق مەھەللە ئىش باشقارمىسى
دۇبىك مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يېڭىشەھەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
چۆچەك بازىرى
ئەرگۈڭ يېزىسى
ئېمىل يېزىسى
قاراقاباق يېزىسى
چاشا يېزىسى
ئاشىلى داغۇر يېزىسى
ئابدىرا يېزىسى

تولى ناھىيىسى
تولى بازىرى
تۆمۈر تام بازىرى
ئوت بازىرى
دولاتى يېزىسى

ئاقبىلدىۋۇ يېزىسى
كۆپ يېزىسى
ئۆرشۆلت يېزىسى

دۆربىلجىن ناھىيىسى
دۆربىلجىن بازىرى
شەھەر ئەتراپى يېزىسى
شاڭخۇ يېزىسى
ئۇش قاراسۇ يېزىسى
قارا ئېمىل يېزىسى
جېلئاغاش يېزىسى
ئېمالغۇلىن موڭغۇل يېزىسى
مارالسۇ يېزىسى
گۈرتى يېزىسى
خۇجىرتى موڭغۇل يېزىسى
كۈرە يېزىسى

چاغانتوقاي ناھىيىسى
قارا بۇرا بازىرى
قارابۇرا يېزىسى
جاڭاجەر يېزىسى
ئالتۇن ئېمىل يېزىسى
جىيەك يېزىسى
جېڭىس يېزىسى

شىخۇ ناھىيىسى
شىخۇ بازىرى
خاتۇبۇخ بازىرى
بەيياڭگۇ بازىرى
باشىسخۇ يېزىسى
جۇجەنلۇ يېزىسى
خۋاڭگۇڭ يېزىسى
شىخۇ يېزىسى
چېپە يزە يېزىسى
شىداگۇ يېزىسى

گەنخوزا يېزىسى
خۇمالياڭ يېزىسى
چىگشور يېزىسى
جىرگىلتى گولىن موڭغۇل يېزىسى
تابلىخات موڭغۇل يېزىسى
جاخوزا يېزىسى

ساۋەن ناھىيىسى

سەندوخوزا بازىرى
دۇڭۇەن بازىرى
شىگوبى يېزىسى
باجاخۇ يېزىسى
ئۇلان ئۇس يېزىسى
قورغاس يېزىسى
داچۇەن يېزىسى
يەنسخەي يېزىسى
يۇەنشىگۇڭ يېزىسى
بورتۇڭگى يېزىسى
كونا ساۋەن يېزىسى
سىداۋخوزا يېزىسى
شاڭخۇدى يېزىسى
ليۇماۋۇەن يېزىسى

قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى

قوشتۇلغاي بازىرى
قوبۇقسار بازىرى
شازغەت يېزىسى
تېبكىن ئۇسان يېزىسى
چاغانكۆل يېزىسى
بايىن ئوبا يېزىسى
مۆتگې يېزىسى

ئالتاي ۋىلايىتى

ئالتاي شەھىرى

ئالتۇنتاغ يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئازادلىق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شياۋوزا كوچا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شەھەر ئەتراپى رايونى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
بەيتۇن بازىرى
خۇڭدۆڭ يېزىسى
ئاۋېيتان يېزىسى
شەمىرشەك يېزىسى
ئالاقاق يېزىسى
قاراشىلىك يېزىسى
سارخۇلسۇن يېزىسى
بالباغاي يېزىسى
شىرىكشى يېزىسى
خاندىغاتى موڭغۇل يېزىسى

چىڭگىل ناھىيىسى

چىڭگىل بازىرى
چاغانغول يېزىسى
سارتوقاي يېزىسى
ئارال يېزىسى
ئاغاش ئوبا يېزىسى
ئارالتۆبە يېزىسى
ئاقشوپا يېزىسى

كۆكتوقاي ناھىيىسى

قۇئېرتىش بازىرى
كۆكتوقاي بازىرى
تۇرغۇن يېزىسى
قارا تۇڭگې يېزىسى
كۈرتى يېزىسى
قارا بۇلغىن يېزىسى
دۆرە يېزىسى
تېمېكى يېزىسى

جېمىنەي ناھىيىسى

توپتېرەك بازىرى

تۇپتېرەك يېزىسى
تۇست يېزىسى
شالشقاي يېزىسى
قارجاۋ يېزىسى
بەستېرەك يېزىسى

بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى

بۇرۇلتوقاي بازىرى
چەت ئارال يېزىسى
كۆكتاغاش يېزىسى
شىغانجىيدە يېزىسى
قارامغاي يېزىسى

قابا ناھىيىسى

ئاقچى بازىرى
سارتام يېزىسى
جايىلما يېزىسى
سارىبۇلاق يېزىسى
تېرەكتى يېزىسى
كۆلباي يېزىسى
چىبار يېزىسى

بۇرچىن ناھىيىسى

بۇرچىن بازىرى
ئويماق يېزىسى
دۆۋلايتى يېزىسى
قوستىق يېزىسى
چوڭقۇر يېزىسى
ئېگىز تۆپە يېزىسى
قۇمقاناس موڭغۇل يېزىسى

كۈيتۇن شەھىرى

ئۈرۈمچى شەرقىي يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى

ئىتتىپاق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
بېيجىڭ غەربىي يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئۈرۈمچى غەربىي يولى مەھەللە باشقارمىسى
پويىز ئىستانسىسى مەھەللە ئىش باشقارمىسى

بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى

بورتالا شەھىرى

چىندېل مەھەللە ئىش باشقارمىسى
گۈلۈمتو مەھەللە ئىش باشقارمىسى
كىرگىنزو مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شويىنگپەن بازىرى
چىندېل يېزىسى
ئۈتبۇلاق يېزىسى
دالتۇ يېزىسى
بىلىن خارمودون يېزىسى

جىڭ ناھىيىسى

جىڭ بازىرى
داخىيە نزە بازىرى
ماندانبۇلاق يېزىسى
تولى يېزىسى
تودوگ يېزىسى

ئارشاڭ ناھىيىسى

بۆگدۆر بازىرى
خاربۇخ بازىرى
ئاگىگلىگ يېزىسى
چاغانتۈگگى يېزىسى

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى

سانجى شەھىرى

كونا شەھەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى

يەنئەن شىمالىي يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يەنئەن جەنۇبىي يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
لۇخاڭگۇ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
شەھەر ئەتراپى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
سەنگۇڭ يېزىسى
ئەرلىيۇگۇڭ يېزىسى
يۇشۇگۇ يېزىسى
داشۇچۇي يېزىسى
دەنبا يېزىسى
بىڭخۇ يېزىسى
لىيۇگۇڭ يېزىسى
ئاشلى قازاق يېزىسى

گۇچۇڭ ناھىيىسى

گۇچۇڭ بازىرى
لوچتەي بازىرى
بەنجەگۇ يېزىسى
بىلۇخې يېزىسى
جىبكى يېزىسى
دۇڭگۇەن يېزىسى
شىدى يېزىسى
كارىز يېزىسى
ۋۇماچاڭ قازاق يېزىسى
گۇچۇڭ يېزىسى
شىبىيۇەن يېزىسى
چورىن قازاق يېزىسى
چىخۇ يېزىسى
سەنگجاڭزا يېزىسى

فۇكاڭ ناھىيىسى

فۇكاڭ بازىرى
گەنخىزا بازىرى
بازار يېزىسى
جۇيۇڭگەي يېزىسى
زىنچۇەنزە يېزىسى
سەنگۇڭ قازاق يېزىسى
ئاققول قازاق يېزىسى

مىچۇەن ناھىيىسى

گۇمۇدى بازىرى
تېچاڭگۇ بازىرى
چاڭسەنزە يېزىسى
ياڭماۋگۇڭ يېزىسى
سەنداۋبا يېزىسى
بەيياڭخې قازاق يېزىسى

جىمسار ناھىيىسى

جىمسار بازىرى
سەنتەي بازىرى
ئەرگۇڭ يېزىسى
بېيتىڭ يېزىسى
لاۋتەي يېزىسى
چىڭياڭخۇ يېزىسى
شىندى يېزىسى
دايۇ يېزىسى
چۇەنزىگەي يېزىسى

قۇتۇبى ناھىيىسى

قۇتۇبى بازىرى
دافېڭ بازىرى
چۇرگۇل بازىرى
ئەرشىلىدەن يېزىسى
يۇەنخۇسۇن يېزىسى
ۋۇگۇڭتەي يېزىسى
تاشپەلەمپەي يېزىسى

ماناس ناھىيىسى

ماناس بازىرى

لوتۇيى بازىرى
تۇگۇلۇك يېزىسى
لەنجۇكۇ يېزىسى
گۇاڭدۇڭدى يېزىسى
لەنجۇۋەن يېزىسى
بېيۇۇچا يېزىسى
ليۇخۇدى يېزىسى
باۋجيادەن يېزىسى
چىندىخوزا قازاق يېزىسى
تاسىرقاي قازاق يېزىسى

مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى
مورى بازىرى
ئېگىنبۇلاق يېزىسى
شىجىر يېزىسى
دۇڭچېك يېزىسى
جوبېيسەن يېزىسى
شىنخۇ يېزىسى
چۆرىن يېزىسى
بەيياڭخې يېزىسى
چوقبار تاش يېزىسى
دانەنگۇ ئۆزبېك يېزىسى

تۇرپان ۋىلايىتى

تۇرپان شەھرى
كونا شەھەر يولى مەھەللە ئىش
باشقارمىسى
ئىدىقۇت يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
چىچان بازىرى
داخىيەن بازىرى
يار يېزىسى
ئايدىڭكۆل يېزىسى
ئاستانە يېزىسى
قارغوجا يېزىسى

چاتقال يېزىسى
سىڭگىم يېزىسى
ئۈزۈمچىلىك يېزىسى

توقسۇن ناھىيىسى
توقسۇن بازىرى
كۆمۈش بازىرى
كۆجەي بازىرى
توتەي يېزىسى
خىدۇك يېزىسى
يىلانلىق يېزىسى
بوستان يېزىسى

پىچان ناھىيىسى
پىچان بازىرى
لۈكچۈن بازىرى
پىچان پويىز ئىستانسىسى بازىرى
پىچان يېزىسى
دۇڭبازار خۇيزۇ يېزىسى
چىقتىم يېزىسى
لەمجىن يېزىسى
دالانكارىز يېزىسى
دىغار يېزىسى
تۇيوق يېزىسى

قۇمۇل ۋىلايىتى

قۇمۇل شەھرى
شەرقىي ئۆستەڭ رايونى مەھەللە ئىش
باشقارمىسى
غەربىي ئۆستەڭ رايونى مەھەللە ئىش
باشقارمىسى
يېڭىشەھەر رايونى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يامانسۇ بازىرى
يەتتە قۇدۇق بازىرى

تاشۋېلىق يېزىسى
شوپۇل يېزىسى
خوتۇنتام يېزىسى
ئۇلاتاي قازاق يېزىسى
قوشقۇدۇق يېزىسى
بۇلۇڭتوغراق يېزىسى
پالۋانتۇر يېزىسى
شەھەر ئىچى يېزىسى
راھەتباغ يېزىسى
بوغاز يېزىسى
ئاستانە يېزىسى
قارا دۆۋە يېزىسى
قويلۇق يېزىسى
يەتتە قۇدۇق يېزىسى
دەۋەلدۆرۈك يېزىسى
غەربىي تاغ يېزىسى
قوراي يېزىسى
تۆمۈرتى يېزىسى
ئاقتاش يېزىسى
ئېدىر يېزىسى
شەھەر ئەتراپى يېزىسى

ئارا تۆرۈك ناھىيىسى

ئارا تۆرۈك بازىرى
نوم يېزىسى
ئاداق يېزىسى
باي يېزىسى
تۇزكۆل يېزىسى
تۇخۇلۇ يېزىسى
نىرىنكىر قازاق يېزىسى

باركۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى

باركۆل بازىرى
بۇرچۇن بازىرى
سارچوقا يېزىسى
كۆلياقا يېزىسى
شىيالوبا يېزىسى
داخې يېزىسى
كۈيسۇ يېزىسى
شىرىنزا يېزىسى
خۋايۈەن يېزىسى
سەنتاڭخۇ يېزىسى
چوڭ قۇلنچەرى يېزىسى
باچاگزى يېزىسى

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى

كورلا شەھىرى

كورلا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
تەگىرتاغ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
تاشدەن مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يېڭىشەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يېڭىشەھەر يېزىسى
تېكىچى يېزىسى
چارباغ يېزىسى
پۇخۇي يېزىسى
ئاۋات يېزىسى
توۋۇرچى يېزىسى
قوشئېرىق يېزىسى
قارا يۇلغۇن يېزىسى
لەڭگەر يېزىسى
شاڭخۇ يېزىسى

خوشۇت ناھىيىسى

تېۋىلغا بازىرى
ئۇششاقتال خۇيزۇ يېزىسى
چۇقۇ يېزىسى
تاغارچى يېزىسى
سوخاتۇ يېزىسى
نەرىنكىر يېزىسى

خېجىڭ ناھىيىسى
خېجىڭ بازىرى
بالغۇنتاي بازىرى
نەمەندودۇن يېزىسى
شەلمىر بوخ يېزىسى
خارمودۇن يېزىسى
بارون خارمۇدۇن يېزىسى
كىر ئۇت يېزىسى
ئالغۇ يېزىسى
گۈلجېتئۇل يېزىسى
بايانغول يېزىسى
بايانئۇل يېزىسى
كۆڭگۈسىنغول يېزىسى

باغراش ناھىيىسى
باغراش بازىرى
تابانجۈكىن يېزىسى
بۇمبۇت يېزىسى
ئۇلان جېكسىن يېزىسى
چاغانئۇر يېزىسى
چېكىننۇر يېزىسى
باغراش يېزىسى

بۇگۈر ناھىيىسى
بۇگۈر بازىرى
دادولان يېزىسى
قاراباغ يېزىسى
چۇمپاق يېزىسى
ئاقبۇلاق يېزىسى
يېڭىسار يېزىسى
چېدىر يېزىسى
ئەشمە يېزىسى
سوخۇ يېزىسى

چەرچەن ناھىيىسى
چەرچەن بازىرى
ئارال يېزىسى
چوڭكۆل يېزىسى
توغراقلىق يېزىسى
باغئېرىق يېزىسى
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى
ئاق تىكەندۆڭ يېزىسى
قوشساتما يېزىسى
تاتىراڭ يېزىسى
ئاچچان يېزىسى
قورامىلىق يېزىسى
ئۇيىيايلاق يېزىسى

چاقىلىق ناھىيىسى
چاقىلىق بازىرى
يېتىمبۇلاق بازىرى
تىكەنلىك يېزىسى
ئۇتام يېزىسى
ۋاششەرى يېزىسى
تۆمۈرلۈك يېزىسى
چىمەنتاغ يېزىسى

لوپنۇر ناھىيىسى
لوپنۇر بازىرى
تارىم يېزىسى
ئاقسوپى يېزىسى
شىڭپېك يېزىسى
ئىتتىپاق يېزىسى
دۆڭقوتان يېزىسى
قارچۇغا يېزىسى

يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى
قاراشەھەر بازىرى
بېيداچۇي يېزىسى

ئۇخاۋچۇي يېزىسى
يۇگنىك يېزىسى
دەنزىل يېزىسى
بورقاي يېزىسى
چاغانچېكە يېزىسى
شىگشىن يېزىسى

ئاقسۇ ۋىلايىتى

ئاقسۇ شەھىرى
لەڭگەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يېڭىبازار مەھەللە ئىش باشقارمىسى
قىزىلكۆۋرۈك كوچا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يېڭىشەھەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئىگەرچى يېزىسى
بەشتوگمەن يېزىسى
قاراتال بازىرى
توپلۇق يېزىسى
قۇمباش يېزىسى
ئايكۆل يېزىسى
توقاي يېزىسى

شايار ناھىيىسى
شايار بازىرى
گۈلباغ يېزىسى
تويبولدى يېزىسى
قىزىل بايراق يېزىسى
يېڭىمەھەللە يېزىسى
قايلور يېزىسى
نۇرباغ يېزىسى
تارىم يېزىسى

كۇچا ناھىيىسى
كۇچا بازىرى
يېڭىشەھەر مەھەللە ئىش باشقارمىسى
رەستە مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ساقساق مەھەللە ئىش باشقارمىسى
قىرتاش مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئۇچار يېزىسى
ئىشخلا يېزىسى
ئۇچئۆستەڭ يېزىسى
ئالاقاغا يېزىسى
بېيشباغ يېزىسى
چىمەن يېزىسى
خانىقاتام يېزىسى
دۆڭقوتان يېزىسى
ياقا يېزىسى
ئاقئۆستەڭ يېزىسى
ئۇزۇن يېزىسى
ئاغى يېزىسى
يېڭىدەريا يېزىسى

باي ناھىيىسى
باي بازىرى
تېرەك بازىرى
قېيىر يېزىسى
قىزىل يېزىسى
سايرام يېزىسى
توقسۇن يېزىسى
ياتۇر يېزىسى
كانچى يېزىسى
بۇلۇڭ يېزىسى
مىچىخ يېزىسى
ئۇنباش يېزىسى
چوڭكۆۋرۈك يېزىسى
قاراباغ يېزىسى

توقسۇ ناھىيىسى
توقسۇ بازىرى
ئىچتېرىق يېزىسى

پەيشەنبە بازار يېزىسى
تاشئېرىق يېزىسى
شويۇلتۇز يېزىسى
دايۇلتۇز يەكشەنبە بازار يېزىسى
ئۆچقات يېزىسى

ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى

ئاقسۇ كوناشەھەر بازىرى
توخۇلا يېزىسى
ئارال يېزىسى
چاغراق يېزىسى
تۇمشۇق يېزىسى
جام يېزىسى
ئىشلەمچى يېزىسى
قىزىل يېزىسى
گۈلئاۋات يېزىسى
بوزدۆڭ قىرغىز يېزىسى

ئۈچتۇرپان ناھىيىسى

ئۈچتۇرپان بازىرى
ئاقتوقاي يېزىسى
ياركۆۋرۈك يېزىسى
ئاچاتاغ يېزىسى
ئاقيار يېزىسى
ئىماملىرىم يېزىسى
يېڭىئاۋات يېزىسى
يامانسۇ قىرغىز يېزىسى
ئوتبېشى يېزىسى

كەلپىن ناھىيىسى

كەلپىن بازىرى
گەزلىك يېزىسى
يۇرچى يېزىسى
ئاچال يېزىسى

ئاۋات ناھىيىسى

ئاۋات بازىرى
ئايباغ يېزىسى
تامتوغراق يېزىسى
غورۇچۆل يېزىسى
بەشئېرىق يېزىسى
يېڭىئېرىق يېزىسى
دولان يېزىسى
باغتوغراق يېزىسى

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى

ئاتۇش شەھىرى

سۇنتاغ يېزىسى
ئازاق يېزىسى
ئاغۇ يېزىسى
ئۈستۈنئاتۇش يېزىسى
كاتتايلاق يېزىسى
تۇگۈرمەتى يېزىسى
قاراجول يېزىسى

ئاقچى ناھىيىسى

ئاقچى بازىرى
قۇلانساراق يېزىسى
ساپارباي يېزىسى
سومتاش يېزىسى
قاراچى يېزىسى
قارابۇلاق يېزىسى

ئاقتۇ ناھىيىسى

ئاقتو بازىرى
ئويتاغ بازىرى
ئۆزمە يېزىسى
پىلال يېزىسى
بارىن يېزىسى
قارا كېچىك يېزىسى
جامالتېرەك يېزىسى
مۇجى يېزىسى
بۇلۇڭكۆل يېزىسى

قىزىلتو يېزىسى
چارلۇق يېزىسى
كوسراپ يېزىسى
تارتاجىك يېزىسى

ئۇلۇغچات ناھىيىسى

ئۇلۇغچات بازىرى
كانسۇ بازىرى
ئۇلۇغچات يېزىسى
ئوقسالۇر يېزىسى
جىغىن يېزىسى
بۆرىتوقاي يېزىسى
قىزىلئۆي يېزىسى
تويۇن يېزىسى
تېرەك يېزىسى
بايقۇرۇت يېزىسى
بوستانتېرەك يېزىسى

قەشقەر ۋىلايىتى

قەشقەر شەھىرى

چاسا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
يارباغ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئۆستەڭبوي مەھەللە ئىش باشقارمىسى
قۇمدەرۋازا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
نەزەرباغ يېزىسى
شامالباغ يېزىسى
دۆلەتباغ يېزىسى

مارالبېشى ناھىيىسى

مارالبېشى بازىرى
سېرىقبۇيا بازىرى
ئاۋات بازىرى
ئاچال بازىرى
چارباغ يېزىسى
دۆلەتباغ يېزىسى
ئاناركۆل يېزىسى
شامال يېزىسى
ئاقساقمارال يېزىسى
ئالاغىر يېزىسى
چوڭقۇرچاق يېزىسى
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى

پەيزاۋات ناھىيىسى

بارىن بازىرى
تېرىم يېزىسى
يېڭىمەھەللە يېزىسى
جامباز يېزىسى
غولتوغراق يېزىسى
قىزىلبويى يېزىسى
مىشا يېزىسى
شاپتۇل يېزىسى
قوشئاۋات يېزىسى
قىزىلسۇ يېزىسى
گۈللۈك يېزىسى
ئۆدەكلىك يېزىسى
شىكەركۆل بازىرى

قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى

توققۇزاق بازىرى
ئوپال يېزىسى
تاشمىلىق يېزىسى
تېرىم يېزىسى
بۇلاقسۇ يېزىسى
سايباغ يېزىسى
زەمىن يېزىسى
ئوغۇساق يېزىسى
پاختەكلە يېزىسى
سەمەن يېزىسى
خاگدى يېزىسى

لەڭگەر يېزىسى
مۇش يېزىسى
قوغان يېزىسى
بەشكېرەم يېزىسى
ئاۋات يېزىسى
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى
ئاققاش يېزىسى

قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى

قەشقەر يېڭىشەھەر بازىرى
خانئېرىق بازىرى
ياپچان بازىرى
بارىن يېزىسى
ياندۇرما يېزىسى
يامانيار يېزىسى
باغچى يېزىسى
تازغۇن يېزىسى
يېڭىئېرىق يېزىسى
تاغارچى يېزىسى
ئەرمۇدۇن يېزىسى
قومۇشئېرىق يېزىسى
ئارال يېزىسى
ھاراپ يېزىسى
يېڭىئاۋات يېزىسى

يوپۇرغا ناھىيىسى

يوپۇرغا بازىرى
يوپۇرغا يېزىسى
سىيەك يېزىسى
يەكشەنبەبازار يېزىسى
ئەشمە يېزىسى
ئاچچىق يېزىسى
تېرىم يېزىسى
بايئاۋات يېزىسى

ئاخۇنلۇقۇم يېزىسى

يېڭىسار ناھىيىسى

يېڭىسار بازىرى
شەھەر يېزىسى
چولپان يېزىسى
ماڭشىن يېزىسى
ئۇچار يېزىسى
سۆگەت يېزىسى
توپلۇق يېزىسى
قىزىل يېزىسى
ئەگۈس يېزىسى
لومپا يېزىسى
ساغان يېزىسى
يېڭىيەر يېزىسى
سىيتلە يېزىسى
ئېگىز يەر يېزىسى

مەكىت ناھىيىسى

مەكىت بازىرى
بازار جەمى يېزىسى
شېيتدۆڭ يېزىسى
يانتاق يېزىسى
تۆمەنتال يېزىسى
قۇرما يېزىسى
غازكۆل يېزىسى
قىزىلئاۋات يېزىسى
قۇمقۇسار يېزىسى
ھاڭغىتلىق يېزىسى

يەكەن ناھىيىسى

يەكەن بازىرى
ئېلىشقۇ بازىرى
خاڭدى بازىرى

ئاۋات بازىرى
بەشكەنت بازىرى
ئەگەرچى بازىرى
گۈلباغ يېزىسى
ئارال يېزىسى
چارباغ يېزىسى
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى
تومئۆستەڭ يېزىسى
ئۇدانلىق يېزىسى
ئارسلانباغ يېزىسى
چارەك بازىرى
زەرەپشات تاجىك يېزىسى
ياقا ئېرىق يېزىسى
ئىشقۇل يېزىسى
مىشا يېزىسى
پەكىچى يېزىسى
تاغارچى يېزىسى
قوشئېرىق يېزىسى
دۆڭباغ يېزىسى
ئالامەت يېزىسى
ئازادباغ يېزىسى
باغئاۋات يېزىسى
قاراسۇ يېزىسى
قوشراپ يېزىسى
كاچۇڭ يېزىسى
دامسى يېزىسى

پوسكام ناھىيىسى

پوسكام بازىرى
كۆيباغ بازىرى
پوسكام يېزىسى
يىما يېزىسى
گۈلباغ يېزىسى
سەيلى يېزىسى
ئىككىسۇ يېزىسى
تۇغچى يېزىسى
كۆيباغ يېزىسى
ئاقتام يېزىسى
ئايكۆل يېزىسى
بۇيلۇق تاجىك يېزىسى

قاغىلىق ناھىيىسى

قاغىلىق بازىرى
يېڭى بازار يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
مەدەنىيەت يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ئازادلىق يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
ماڭيا يولى مەھەللە ئىش باشقارمىسى
چارباغ بازىرى
ئۇششارباش بازىرى
لۇق يېزىسى
بەشئېرىق يېزىسى
تېتىر يېزىسى
چاسامچىت يېزىسى
تۆگچى يېزىسى
جاڭگىلئەسكى يېزىسى
جايتېرەك يېزىسى
بارىن يېزىسى
غۇجا ئېرىق يېزىسى
شاخاپ يېزىسى
يىلقىچى يېزىسى
چىپان يېزىسى
سايباغ يېزىسى
يېتىملىقۇم يېزىسى
زۇڭلاڭ يېزىسى
كۆكيار يېزىسى
شىخشۇ يېزىسى

تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى

تاشقورغان بازىرى
تاشقورغان يېزىسى

تاغارما يېزىسى
كۆكيار قىرغىز يېزىسى
تىزناپ يېزىسى
دەفتەر يېزىسى
مارىياڭ يېزىسى
ۋەچە يېزىسى
بەلدىر يېزىسى
قوغۇشلۇق يېزىسى
بۇرۇمسال يېزىسى
داتۇڭ يېزىسى

خوتەن ۋىلايىتى

خوتەن شەھىرى

ناۋاغ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
نۇرباغ كوچا مەھەللە ئىش باشقارمىسى
گۈلباغ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
گۇچانباغ مەھەللە ئىش باشقارمىسى
لاسكۇي بازىرى
ئىلچى يېزىسى
شورباغ يېزىسى
گۇجانباغ يېزىسى

خوتەن ناھىيىسى

باغچى بازىرى
لايقا يېزىسى
بۇزاق يېزىسى
تۇسالللا يېزىسى
خانئېرىق يېزىسى
يېڭىئاۋات يېزىسى
يېڭىئېرىق يېزىسى
لاگرۇ يېزىسى
سېغىزكۆل يېزىسى
ئىسلامئاۋات يېزىسى
تەۋەككۇل يېزىسى
قاشتېشى يېزىسى

گۇما ناھىيىسى

گۇما بازىرى
دۇۋا بازىرى
قوشتاغ يېزىسى
كۆكتېرەك يېزىسى
سانجۇ يېزىسى
مۇجى يېزىسى
موكويلا يېزىسى
زاڭگۇي يېزىسى
پىشنا يېزىسى
چودا يېزىسى
پىيالما يېزىسى
باشلەڭگەر يېزىسى
ناۋئابات تاجىك يېزىسى
كەڭقىر قىرغىز يېزىسى
كىلياڭ يېزىسى

قاراقاش ناھىيىسى

قاراقاش بازىرى
توخۇلا يېزىسى
زاۋا يېزىسى
ئاقساراي يېزىسى
جاھانباغ يېزىسى
سايباغ يېزىسى
ئۇرچى يېزىسى
ماڭلاي يېزىسى
پۇرچاقچى يېزىسى
قويچى يېزىسى
كۇيا يېزىسى
ياۋا يېزىسى
قاراساي يېزىسى
تۇۋەت يېزىسى
يېڭىيەر يېزىسى

كاۋاك يېزىسى
تۆزلۈقئوتاق يېزىسى

لوپ ناھىيىسى
لوپ بازىرى
يۇرۇڭقاش بازىرى
جىيا يېزىسى
بۇيا يېزىسى
ناۋا يېزىسى
سامپۇل يېزىسى
چارباغ يېزىسى
ھاڭگىيا يېزىسى
دول يېزىسى
بەشتوغراق يېزىسى

كېرىيە ناھىيىسى
مۇغاللا بازىرى
شەنبەبازار بازىرى
جاي يېزىسى
كۆكيار يېزىسى
ئارال يېزىسى
ئارش يېزىسى
لەڭگەر يېزىسى
سىيەك يېزىسى

توغراغاز يېزىسى
قارقى يېزىسى
شىۋول يېزىسى
ئويتوغراق يېزىسى
ئاچچان يېزىسى
يېڭىباغ يېزىسى

چىرا ناھىيىسى
چىرا بازىرى
چىرا يېزىسى
گۇلاخما يېزىسى
دامىكو يېزىسى
چاقا يېزىسى
ئۇلۇغساي يېزىسى
نۇرى يېزىسى
بوستان يېزىسى

نىيە ناھىيىسى
نىيە بازىرى
نىيە يېزىسى
روقىيە يېزىسى
سالغوزەك يېزىسى
يېيىق يېزىسى
ئەندىر يېزىسى

ئەبجەد ھېسابى ۋە ھەرپنىڭ رەقەم بويىچە ئىپادىلىنىش جەدۋىلى

رەت تەرتىپى	ئوقۇلۇشى	ھەرپ ۋە رەقەملەرنىڭ تەرتىپ بويىچە ئىپادىلىنىشى											
		يېزىلىشى	ئوقۇلۇشى	سان قىممىتى	يېزىلىشى	ئوقۇلۇشى	سان قىممىتى	يېزىلىشى	ئوقۇلۇشى	سان قىممىتى	يېزىلىشى	ئوقۇلۇشى	سان قىممىتى
1	ئەبجەد	ا	ئېلىپ	1	ب	بە	2	ج	جىم	3	د	دال	4
2	ھاۋۋەز	ھ	ھې	5	و	ۋاۋ	6	ز	زە	7			
3	ھۇتتى	ح	ھە	8	ھ	توا	9	ى	يا	10			
4	كەلەمەن	ك	كاف	20	ل	لام	30	م	مىم	40	ن	نۇن	50
5	سەفەس	س	سىن	60	ع	ئەين	70	ف	فا	80	ع	سواد	90
6	قەرەشەت	ق	قاف	100	ر	رە	200	ش	شىن	300	ت	تە	400
7	سەخخەز	ح	سە	500	خ	خە	600	ذ	زال	700			
8	زەزەغ	ع	زات	800	ھ	زوا	900	غ	غەيىن	1000			

ئەبجەد ھېسابى بويىچە يىل ھېسابلاش جەدۋىلى

ئاي ھەرپلىرى	ئاي نامى / كۈن سانى / ھىجرىيە يىللىرى		يىل ھەرپلىرى: ا	ھ	ج	ز	د	ب	و	د
			1393	1394	1395	1396	1397	1398	1399	1400
			1401	1402	1403	1404	1405	1406	1407	1408
			1409	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416
ز	مۇھەررەم	30	يەكشەنبە	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە
ب	سەپەر	29	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە	يەكشەنبە	جۈمە
ج	رەبىيەلئەۋۋەل	30	چارشەنبە	يەكشەنبە	جۈمە	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە
ھ	رەبىيەلئاخىر	29	جۈمە	سەيشەنبە	يەكشەنبە	پەيشەنبە	دۈشەنبە	شەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە
و	جامادىيەلئەۋۋەل	30	شەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە	جۈمە	سەيشەنبە	يەكشەنبە	پەيشەنبە	سەيشەنبە
ا	جامادىيەلئاخىر	29	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە	يەكشەنبە	پەيشەنبە	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە
ب	رەجەپ	30	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە	يەكشەنبە	جۈمە
د	شەبان	29	پەيشەنبە	دۈشەنبە	شەنبە	چارشەنبە	يەكشەنبە	جۈمە	سەيشەنبە	يەكشەنبە
ھ	رامىزان	30	جۈمە	سەيشەنبە	يەكشەنبە	پەيشەنبە	دۈشەنبە	شەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە
ز	شەۋۋال	29	يەكشەنبە	پەيشەنبە	سەيشەنبە	شەنبە	چارشەنبە	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە
ا	زۇلقەدە	30	دۈشەنبە	جۈمە	چارشەنبە	يەكشەنبە	پەيشەنبە	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە
ج	زۇلھەججە	29	چارشەنبە	يەكشەنبە	جۈمە	سەيشەنبە	شەنبە	پەيشەنبە	دۈشەنبە	شەنبە

مىلادىيە، ھىجرىيە، شەمسىيە ئايلىرى ۋە مەۋسۇملارنىڭ ئايلار بويىچە بۆلۈنۈشى بىلەن باشلىنىش ۋاقتى، مۆچەللەر جەدۋىلى

ئاي رېتى	مىلادىيە ئايلىرىنىڭ نامى ۋە كۈن سانى		ھىجرىيە ئايلىرىنىڭ نامى ۋە كۈن سانى		شەمسىيە ئايلىرىنىڭ ئەرەبچە ۋە ئۇيغۇرچە نامى ۋە كۈن سانى			شەمسىيە ئايلىرىنىڭ مىلادىيە ھېسابى بويىچە باشلانغان، ئاخىرلاشقان ۋاقتى	مەۋسۇملەرنىڭ نامى ۋە ئايلار بويىچە بۆلۈنۈش تەرتىپى		مەۋسۇملەرنىڭ مىلادىيە ھېسابى بويىچە باشلىنىش ۋاقتى	مۆچەل يىللىرى ۋە ئۇنىڭ نامى
	ئاي نامى	كۈن سانى	ئاي نامى	كۈن سانى	ئەرەبچە ئاي نامى	ئۇيغۇرچە ئاي نامى	كۈن سانى					
1	يانۋار	31	مۇھەررەم	30	ھەمەل	قوزا	31	21_مارتتىن 21_ئاپرېلغىچە	قارا سوغۇق	قاپاقيارى	6_يانۋار 21_يانۋار	چاشقان
2	فېۋرال	28 29	سەپەر	29	سەۋر	ئۇي	31	22_ئاپرېلدىن 21_مايغىچە	بلش باھار	ئەگىز سۇيى	4_فېۋرال 19_فېۋرال	ئۇي
3	مارت	31	رەبىيئەلئەۋۋەل	30	جەۋزا	قوشكېزەك	32	22_مايدىن 21_ئىيۇنغىچە	جانۋارلارنىڭ ئويغىنىشى	ئەتىيازلىق كۈن-تۈن تەڭلىكى	4_مارت 21_مارت	يولۋاس
4	ئاپرېل	30	رەبىيئەلئاخىر	29	سەرەتان	تىمساھ	31	22_ئىيۇندىن 21_ئىيۇلغىچە	چوكانتال	قىزىلكوس	5_ئاپرېل 20_ئاپرېل	توشقان
5	ماي	31	جامادىيەلئەۋۋەل	30	ئەسەد	يولۋاس	31	22_ئىيۇلدىن 21_ئاۋغۇستقىچە	بلش ياز	سەرەتان ئىسسىقى	6_ماي 21_ماي	بېلىق
6	ئىيۇن	30	جامادىيەلئاخىر	29	سۇنبۇلە	بۇغدايبېشى	31	22_ئاۋغۇستتىن 21_سېنتەبىرگىچە	ئورما ۋاقتى	يازلىق كۈن-تۈن توختىشى	6_ئىيۇن 21_ئىيۇن	يىلان
7	ئىيۇل	31	رەجەب	30	مىزان	تارازا	30	22_سېنتەبىردىن 21_ئۆكتەبىرگىچە	بلش تومۇز	تومۇز	7_ئىيۇل 21_ئىيۇل	ئات
8	ئاۋغۇست	31	شەبان	29	ئەقرەب	چايان	30	22_ئۆكتەبىردىن 21_نويابىرغىچە	باش كۈز	كۈزگى تېرىم	7_ئاۋغۇست 22_ئاۋغۇست	قوي
9	سېنتەبىر	30	رامزان	30	قەۋس	ياچاق	29	22_نويابىردىن 21_دېكابىرغىچە	ئاق شەبنەم	كۈزلۈك كۈن-تۈن تەڭلىكى	7_سېنتەبىر 22_سېنتەبىر	مايمۇن
10	ئۆكتەبىر	31	شەۋۋال	29	جەدىي	ئوغلاق	29	22_دېكابىردىن 21_يانۋارغىچە	سوغۇق شەبنەم	قىراۋ چۈشۈكى	8_ئۆكتەبىردىن 23_ئۆكتەبىرگىچە	توخو
11	نويابىر	30	زۇلقەدە	30	دەلۋە	سوغا	30	22_يانۋاردىن 21_فېۋرالغىچە	بلش قش	سېرىق قار	7_نويابىر 22_نويابىر	ئىت
12	دېكابىر	31	زۇلھەججە	29	ھوت	بېلىق	30	22_فېۋرالدىن 21_مارتقىچە	ئاق قار	قىشلىق كۈن-تۈن تەڭلىكى	6_دېكابىر 21_دېكابىر	توڭگۇز

ئۆلچەم بىرلىكلىرى

1. مېتىر سىستېمىسىدىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرى

ئۇزۇنلۇق

نامى (بەلگىسى)	مىكرون (μ)	سانتىمىللىمېتىر (cmm)	دېتسىمىللىمېتىر (dmm)	مىللىمېتىر (mm)	سانتىمېتىر (cm)
تەڭلىك مىقدارى		10μ	$10cmm$	$10dmm$	$10mm$

نامى (بەلگىسى)	دېتسىمېتىر (dm)	مېتىر (m)	دېكامېتىر (dam)	گېكتومېتىر (hm)	كىلومېتىر (km)
تەڭلىك مىقدارى	$10cm$	$10dm$	$10m$	$100m$	$1000m$

يۈز

نامى	كۋادرات مىللىمېتىر	كۋادرات سانتىمېتىر	كۋادرات مېتىر	كۋادرات كىلومېتىر
تەڭلىك مىقدارى		100 كۋادرات مىللىمېتىر	10000 كۋادرات سانتىمېتىر	1000000 كۋادرات مېتىر

مەيدان

نامى	كۋادرات مېتىر	ئار	گېكتار	كۋادرات كىلومېتىر
تەڭلىك مىقدارى		100 كۋادرات مېتىر	100 ئار	100 گېكتار

ھەجىم

كۇب مېتىر	كۇب دېتسىمېتىر	كۇب سانتىمېتىر	كۇب مىللىمېتىر	نامى
1 000 كۇب دېتسىمېتىر	1 000 كۇب سانتىمېتىر	1 000 كۇب مىللىمېتىر		تەڭلىك مىقدارى

سىغىم

كىلولىتىر	گېكتولىتىر	دېكالىتىر	لىتىر	دېتسىلىتىر	سانتىلىتىر	مىللىلىتىر	نامى
10000 لىتىر	100 لىتىر	10 لىتىر	10 دېتسىلىتىر	10 سانتىلىتىر	10 مىللىلىتىر		تەڭلىك مىقدارى

ئېغىرلىق

توننا	سېنتنېر	كىلو-گرام	گېكتو-گرام	دېكا-گرام	گرام	دېتسىگرام	سانتىگرام	مىللىگرام	نامى
1000 كىلوگرام	100 كىلوگرام	1000 گرام	100 گرام	10 گرام	10 دېتسىگرام	10 سانتىگرام	10 مىللىگرام		تەڭلىك مىقدارى

2. يەرلىك سىستېمىدىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرى

ئۇزۇنلۇق

يول	جاڭ	چى	سۇڭ	پۇڭ	لى	خاۋ	نامى
150 جاڭ	10 چى	10 سۇڭ	10 پۇڭ	10 لى	10 خاۋ		تەڭلىك مىقدارى

يۈز

نامى	كۋادرات خاۋ	كۋادرات لى	كۋادرات پۇڭ	كۋادرات سۇڭ	كۋادرات چى	كۋادرات جاڭ	كۋادرات يول
تەڭلىك مىقدارى		100 كۋادرات خاۋ	100 كۋادرات لى	100 كۋادرات پۇڭ	100 كۋادرات سۇڭ	100 كۋادرات چى	22500 كۋادرات جاڭ

مەيدان

نامى	خاۋ	لى	پۇڭ	مو	چىڭ
تەڭلىك مىقدارى		10 خاۋ	10 لى	10 پۇڭ	100 مو

ئېغىرلىق

نامى	سى	خاۋ	لى	پۇڭ	مىسقال	سەر	جىڭ	دەن
تەڭلىك مىقدارى		10 سى	10 خاۋ	10 لى	10 پۇڭ	10 مىسقال	10 سەر	100 جىڭ

سىغىم

نامى	چىمدىم	قوشۇق	ئۇچۇم	شىڭ	كۆرە	دادەن
تەڭلىك مىقدارى		10 چىمدىم	10 قوشۇق	10 ئۇچۇم	10 شىڭ	10 كۆرە

3. ئۆلچەم بىرلىكلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

ئۇزۇنلۇق سېلىشتۇرمىسى

1 كىلومېتىر = 2 يول = 0.621 ئىنگلىز مىلى = 0.540 دېڭىز مىلى

1 مېتىر = 3 چى = 3.281 فۇت

1 يول = 0.500 كىلومېتر = 0.311 ئىنگلىزمىلى = 0.270 دېڭىز مىلى
1 چى = 0.333 مېتر = 1.094 فۇت

1 ئىنگلىزمىلى = 1.609 كىلومېتر = 3.219 يول = 0.868 دېڭىز مىلى
1 فۇت = 0.305 مېتر = 0.914 چى

1 دېڭىزمىلى = 1.852 كىلومېتر = 3.704 يول = 1.150 ئىنگلىزمىلى

يۈز سېلىشتۇرمىسى

1 گېكتار = 15 مو = 2.47 ئىنگلىز موسى

1 مو = 6.667 ئار = 0.164 ئىنگلىز موسى

1 ئىنگلىز موسى = 0.405 گېكتار = 6.070 مو

ئېغىرلىق سېلىشتۇرمىسى

1 كىلوگرام = 2 جىڭ = 2.205 قاداق

1 جىڭ = 0.500 كىلوگرام = 1.1025 قاداق

1 قاداق = 0.454 كىلوگرام = 0.907 جىڭ

سىغىم سېلىشتۇرمىسى

1 لىتر = 1 شىڭ = 0.220 گاللون

1 گاللون = 4.546 لىتر = 4.546 شىڭ

مەسئۇل مۇھەررىرلەر: **ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى**
كوررېكتورلار: **ئابلىز ئەمەت، ئەلانۇر ئىمىن**
كومپيوتېردا خەت كىرگۈزگۈچى: **رەيھان ھامۇت**

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(6)

تۈزگۈچىلەر: **ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئىسمائىل قادىر،
پەرھات نۇر، ئابلىز ئەمەت، ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر،
ئابلىكىم رېھىمجان**

نەشر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى
لۇغەت بۆلۈمىدە تىزىلدى.

ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
1999-يىلى 1-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1999-يىلى 1-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
تىراژى: 3000
باھاسى: 60.00 يۈەن

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔语详解辞典 (6)阿布利孜等编。北京:民族出版社,1998.9

ISBN 7-105-03227-8

Ⅰ.维… Ⅱ.阿… Ⅲ.维吾尔语(中国少数民族语言)—词典Ⅳ.H215.6

中国版本图书馆 CIP 数据核字(98)第 25320 号

阿布利孜·牙库甫,艾尼扎提·艾尤拉尼,海木都拉·阿布都热合满,司马义·卡德尔,帕力哈提·努尔,阿布利孜·艾买提,艾斯哈尔·阿布都哈地尔,阿不都扎伊尔·塔伊尔,阿布力克木·热依木 编

责任编辑:阿布力孜·牙库甫
艾尼扎提·艾尤拉尼

责任校对:阿布利孜·艾买提
阿拉努尔·伊明

计算机录入员:热依汗·哈木提

民族出版社出版发行

(北京市和平里北街 14 号 邮编 100013)

新疆维吾尔自治区民族语言文字工作委员会辞书微机室照排

民族印刷厂印刷

各地新华书店经销

1999 年 1 月北京第 1 版 1999 年 1 月北京第 1 次印刷

开本:787×1092 毫米 1/16 印张:57

印数:0001—3000 册 定价:60.00 元